దనేనానుగ్రహఃతథాఆత్మలాభాయమోక్షాయచప్యతేజగ్రహీతుః -
త్రైః॥౫౭॥తస్యచేష్టితంభూమేరప్యనుగ్రహఇత్యాహద్వాభ్యాం ॥ అహోహి
స॥౫౮॥కర్మాణీతి॥సురేశ్వరైరపిమనసాపిఅపరిమేయానిఅవితర్క్యాణిసంకర్ష
ణ సహితేన భూభారహరణసమర్థస్యాపికర్మకరణంయశోవిస్తారద్వారాభక్తానుగ్రహార్థమి
ఃఖశోకతమాంసినుదతీతితథా-తద్యశఃవ్యతనోత్॥౬౦॥యస్మిన్నితి॥యస్మిన్సత్కర్ణ
వరే-శ్రోత్రమేవాంజలిఃపానసాధనంయస్యసఃపురుషః-సకృదపిఉపస్పృశ్య ఆచమనః
స్పృష్ట్వా-కర్మవాసనాంధునుతే ॥౬౧॥తదేవాహద్వాభ్యాం॥భోజేతి॥భోజాదిభిఃశ్లాఘ
వ్యస్థితి॥సస్నేహస్మితైఃరమ్యయామూర్త్యాచ॥౬౩॥తత్ప్రియదర్శనార్థంముఖశోభామాహ
శ్చైవ-పిబంత్యోనార్యోనరాశ్చ-నతతృపుః నతృప్తాఃనిమేషోన్మేషమాత్రవ్యవధానస
మేఃకుపితాశ్చబభూవుః-కథంభూతమాననంమకరకుండలాభ్యాంచారూకర్ణభ్రాజత్కపోలాక
హాసోయస్మిన్-నిత్యముత్సవోయస్మిన్॥౬౪॥శ్రీకృష్ణచరితంసమాసతోవర్ణయతిద్వాభ్యా

భారాయకృతోద్యమః॥౫౮॥కర్మాణ్యపరిమేయానిమనసాపిసురేశ్వరైః। సహసంక
ర్షణోమధుసూదనః॥౫౯॥కలౌజనిష్యమాణానాందుఃఖశోకతమోనుదం।అనుగ్రహాయభక్తానా
తనోద్యశః॥౬౦॥యస్మిన్సత్కర్ణపీయూషేయశస్తీర్థవరేసకృత్।శ్రోత్రాంజలిరుప
కర్మవాసనాం॥౬౧॥భోజవృష్ణ్యంధకమధుశూరసేనదశార్హకైః। శ్లాఘనీయేహితశ్శ
జయపాండుభిః॥౬౨॥స్నిగ్ధస్మితేక్షితోదారైర్వాక్యైర్విక్రమలీలయా । నృలోకం
మూర్త్యాసర్వాంగరమ్యయా॥౬౩॥యస్యాననంమకరకుండలచారుకర్ణభ్రాజత్క
విలాసహాసం।నిత్యోత్సవంనతతృపుర్దృశిభిఃపిబంత్యోనార్యోనరాశ్చముదితాఃకుపితాః
తోగతఃపితృగృహాద్వ్రజమేధితార్థోహత్వారిపూన్సుతశతానికృతోరుదారః। ఉ
షఃక్రతుభిస్సమీజేహ్యాత్మానమాత్మనిగమంప్రథయన్జనేషు॥౬౫॥భూమ్యాస్సవైగు
స్కురూణామంతస్సముత్థకలినాయుధిభూపచక్రం।దృష్ట్వావిధూయవిజయేజయముద్విఘ
వాయపరమంసమగాత్స్వధామ॥౬౬॥ ****************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టాదశసహస్రికాయాంసంహితా,
పారమహంస్యాం-శ్రీవైయాసక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయ
నవమస్కంధే-చతుర్వింశోధ్యాయః-

———*———

రూపేణ-పశ్చాత్ పురుషోమనుష్యాకారస్సన్-వ్రజంగతః-వ్రజవాసినాంపధితాఅర్థాయేన-
శతాన్యుత్పాద్యఆత్మనిగమంస్వకీయంవేదమార్గం॥౬౫॥భూమ్యాఇతి॥ అంతస్సముత్థేనకలి
యన్-దృష్ట్యైవభూపానాంచమూర్విధూయ-విజయేజయంఅర్జునేనజితమిత్యేవముద్ఘోష
వానోపదిశ్య-స్వంధామసమ్యక్త్తైనైవరూపేణ-జగామేతి॥౬౬॥ *****************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-నవమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం-శ్రీధరాచార్యవిరచితా
భావార్థ[illegible]కాయాం-చతుర్వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యాం.

———*———

శ్రీభాగవతభావార్థదీపికాసంప్రకాశితా।శ్రీధరస్వామినాప్రీత్యైపరమాన
పరమానందద్రస[illegible]సేవిశ్రీధరస్వామిసత్కృతిమ్।దిన్వంతుసాధవస్సర్వేచకోరాః

———*———

ఓంతత్సత్-శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు
నవమస్కంధస్సమాప్తః.

దేవముపాగతంవీక్ష్యసాపాప్రిహ ॥ ౩౨ ॥ ప్రత్యయార్థమితి॥ప్రత్యయ
ఉత్పాదనార్థంకిందిత్కార్యమిత్యభిసంధినా అతోయాహీతిపవముక్తోరవిరువాచ
ఇతిచేత్తత్రాహ-యథామోఘంనదుష్యేతతథాహంకర్తాకరిష్యామి॥౩౩॥౨౭॥
ప్రవిందానువిందౌ ॥ ౩౭ ॥ శిశుపాలఇతి ॥ తదేవంవసుదేవస్యభగినీనాంపతీనపుత్రాం
వానాంపతీన్పుత్రాంశ్చాహ-దేవభాగస్యేతిసార్ధైశ్చతుర్భిః ॥ ౩౯॥౪౩॥ వసుదే:

భార్యమాజుహావర్ధవింశుదిః । తదాపాప్రిహాగతందేవం వీక్ష్యవిస్మితమానసా ॥
వ్రతయాక్త్వామేయాహిదేవక్షమస్వభో।అమోఘందేవసందర్శ మాధాస్యేత్వయి
జనమష్యేతకర్తాహంతేసుమధ్యమే॥౩౩॥ ఇతితస్యాంసఆధాయగర్భంసూర్యో
రస్సంజజ్ఞేద్వితీయఇవభాస్కరః॥౩౪॥తంసాత్యజన్నదీతోయేకృచ్ఛ్రాల్లోకస్యభి
గాస్తాముువాహపాండుస్తేసత్యవిక్రమః ॥౩౫ ॥ శ్రుతదేవాంతుకారూషోవృద్ధశర్మా
స్యామభూద్దంతవక్త్రఇతిశప్తాదితెస్సుతః॥౩౬॥కెకయోధృష్టకేతుశ్చ శ్రుతకీర్తిముా
దయస్తస్యాంపంచాసన్ కెకయాత్మజాః॥౩౭॥రాజాధిదేవ్యామావంత్యౌ జయత్సే
ఘోషశ్చేదిరాజశ్శ్రుతశ్రవసమగ్రహీత్ ॥ ౩౮॥శిశుపాలస్సుతస్తస్యాః కథితస్తస్యస
స్యకంసాయాందిత్రకేతుబృహద్బలౌ॥౩౯॥కంసవత్యాందేవశ్రవ*సస్సువీరఇషుమాం
కాస్తుకంకాయాంసత్యజిత్పురుజిత్తథా॥౪౦॥సృంజయోరాష్ట్రపాల్యాంతువృషదుర్మ
హరికేశహిరణ్యాక్షౌసురభూమ్యాంతుశ్యామకః॥౪౧॥మిశ్రకేశ్యామప్సరసివృకాదీన్
వత్సకస్తథా।తక్షపుష్కరశాల్వాదీన్దుర్వాక్ష్యాంవృకఆదధే॥౪౨॥సుమిత్రార్జునపాలాదీన్ సమీకాత్తు
సుదామనీ।ఆనకఃకర్ణికాయాంవాఋతధామజయావపి॥౪౩॥పౌరవీరోహిణీభద్రా మదిరారోచనా
ఇలా।దేవకీప్రముఖాఆసన్పత్న్యఆనకదుందుభేః॥౪౪॥బలంగదంసారణంచ దుర్మదంవిపులంధ్రువం।వ
సుదేవస్తురోహిణ్యాంకృతాదీనుదపాదయత్ ॥౪౫॥సుభద్రోభద్రబాహుశ్చదుర్మదోభద్రపవచ। పౌ
రవ్యాస్తనయాహ్యేతేభూతాద్యాద్వాదశాభవన్॥౪౬॥నందోపనందకృతకశూరాద్యామదిరాత్మజాః।
కౌసల్యాకేశినంత్వేకమసూతకులనందనం॥౪౭॥రోచనాయాంతతోజాతాహస్తహేమాంగదాదయః।
ఇలాయామురువల్కాదీన్యదుముఖ్యానజీజనత్ ॥౪౮॥విపృష్ఠోధృతదేవాయామేకఆనకదుందుభేః॥ శా
ంతిదేవాత్మజారాజన్ప్రశమప్రశ్రితాదయః ॥౪౯॥రాజానఃకల్పవర్షాద్యాఉపదేవాసుతాదశ । వసు
హంససువంశాద్యాశ్శ్రీదేవాయాస్తుషట్సుతాః॥౫౦॥దేవరక్షితయాలబ్ధానవచాత్రగదాదయః।వసుదే
వస్సుతానష్టావాదధేసహదేవయా॥౫౧॥పురూవిశ్రుతముఖ్యాంశ్చసాక్షాద్ధర్మోవసూనివ ।వసుదేవస్తుదేవ
క్యామష్టపుత్రానజీజనత్ ॥౫౨॥కీర్తిమంతంసుషేణంచభద్రసేనముదారధీః।ఋజుంసమర్దనంభద్ర
ం॥౫౩॥అష్టమస్తుతయోరాసీత్స్వయమేవహరిఃకిల।సుభద్రాచమహాభాగాతవ
॥౫౪॥యదాయదాహిధర్మస్యక్షయోవృద్ధిశ్చపాప్మనః। తదాతుభగవానీశఆత్మానంస
నోహేతుఃకారణాత్స్వమాయయా।ఆత్మమాయాంవినేశస్యపరస్యద్రష్టు
స్యాయాచేష్టితంపుంసస్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాయహి । అనుగ్రహస్తన్నివృత్తేరాత్మ
॥౫౭॥అక్షౌహిణీనాంపతిభిరసురైర్నృపలాంఛనైః। భువఆక్రమ్యమాణాయా హ్యా
రపీత్యేకాదశభిః॥౪౪॥౪౬॥నందేతి॥ కౌసల్యా నామ భద్రా॥౪౭॥౫౩॥ అష్టమఇతి॥అష్ట
మాదినాహేతునాతాభ్యాంచజనితోవా-నతోసౌశ్రీహరిః॥౫౪॥ తదేవోపపాదయతి
యదాయదేతి ద్వాభ్యాం ॥ యదాయదా-పరస్యఅసంగస్య-ద్రష్టుఃసాక్షిణః-ఆత్మనఃసర్వగస్య- నహ్యాత్మనఃభూ
ర్వావాహేతుస్సంభవతీత్యర్థః॥౫౬॥కించ॥యదిత్యాది॥ యస్యమాయాచేష్టి
తస్యకుతఃకర్మాదిపారతంత్ర్యేణజన్మాదిసంభవః-అనుగ్రహ
పశయేవీవోపాధిర్జీవస్యధర్మాద్యపభవామపాధిస్సా

తి॥ తస్య యుధాజితః శినిరనమిత్రశ్చ ॥ ౧౩ ॥ అన
ఉస్య కుణిః ॥౧౪॥ యుగంధర ఇతి॥ తతః కుణేర్యుగంధరః ॥ అన
తి ॥ గాదిన్యాంశ్వఫల్కాత్ - అక్రూరప్రముఖాః అక్రూరః ప్రముఖః యే.
అక్రూరాదిరిక్తా ద్వాదశ దర్శయతి అసంగ ఇతి॥౧౬॥౧౭॥ పృథురితి॥ పృథురేక.
యానాద్యా ఇ శతే అద్యశబ్దేన విదూరథోప్యుక్తః - తతశ్చ - శూరో విదూరథాదాః
కుకురాదయశ్చత్వారోంధకస్య సుతా ఇతి జ్ఞేయం - తథా చ పరాశరః - కుకురభజమాన
ంధకస్య పుత్రా ఇతి॥౧౯॥౨౦ ॥ అనోరితి॥ అనోరంధకః అంధకాత్ దుందుభిరిత్యపి తద్వచన
మితి॥ ధృతదేవా ఆదిర్యాసాం శాంతిదేవాదీనాం షణ్ణాం తాస్సప్త॥౨౩॥ కంస ఇతి॥ ఔగ్రసేన

భూరిశ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవైర్దేవాపృథస్సమః ॥౧౦॥ పురుషాః పంచషష్టిశ్చ షట్సహస్రాణి
యే మృతత్వమనుప్రాప్తా బభ్రోర్దేవావృధాదపి ॥ ౧౧ ॥ మహాభోజోతిధర్మాత్మా భోజా ఆ
దన్వయే। వృష్ణేస్సుమిత్రః పుత్రోభూద్యుధాజిచ్చ పరంతప ॥౧౨॥ శినిస్తస్యానమిత్రశ్చ నిమ్నోభూ
మిత్రతః। సత్రాజితః ప్రసేనశ్చ నిమ్నస్యాథాసతుస్సుతౌ ॥ ౧౩ ॥ అనమిత్రసుతో హ్యన్యః శినిస్తస్య చ
సత్యకః। యుయుధానస్సాత్య జయస్తస్య కుణిస్తతః ॥౧౪॥ యుగంధరోనమిత్రస్య వృష్ణిః పుత్రోం
స్తతః। శ్వఫల్కశ్చిత్రకశ్చైవ గాదిన్యాం తు శ్వఫల్కతః ॥౧౫॥ అక్రూరప్రముఖా ఆసన్ పుత్రా ద్వాద
విశ్రుతాః। ఆసంగస్సారమేయశ్చ మృదురో మృదువిద్గిరిః ॥౧౬॥ వర్మదృద్ధ్రవర్మశ్చ క్షేత్రోపేక్షోరి
మర్దనః। శత్రుఘ్నో గంధమాదశ్చ ప్రతిబాహుశ్చ ద్వాదశ ॥౧౭॥ తేషాం స్వసా సుచారాఖ్యా ద
క్రూరసుతావపి। దేవలోనుపదేవశ్చ తథా చిత్రరథాత్మజాః ॥౧౮॥ పృథుర్విదూరథాద్యాశ్చ బహవో
వృష్ణినందనాః। కుకురో భజమానశ్చ శుచిః కంబలబర్హిషః ॥౧౯॥ కుకురస్య సుతో వృష్ణిర్విలోమా తనయ
స్తతః। కపోతరోమా తస్యానుస్సఖా యస్య చ తుంబురుః ॥౨౦॥ అంధకాద్దుందుభిస్తస్య దవిద్యోతః పునర్వస
స్యాహుకశ్చాహుకీ చ కన్యా ద్వా ఆహుకాత్మజౌ ॥౨౧॥ దేవకశ్చోగ్రసేనశ్చ చత్వారో దేవకాత్మజా
దేవలోనుపదేవశ్చ సుదేవో దేవవర్ధనః ॥౨౨॥ తేషాం స్వసారస్సప్తాసన్ ధృతదేవాదయో నృప
శాంతిదేవోపదేవా చ శ్రీదేవా దేవరక్షితా ॥ సహదేవా దేవకీ చ వసుదేవ ఉవాహ తాః ॥౨౩॥ కంస
ధః కహ్వశ్శంకుస్సుభూస్తథా। రాష్ట్రపాలోథ సృష్టిశ్చ తుష్టిమానౌగ్రసే
కాసు రాష్ట్రపాలికా। ఉగ్రసేనదుహితరో వసుదేవానుజస్త్రియః
భజమానసుతాస్తతః। శినిస్తస్మాత్స్వయంభోజో హృదికస్తత్సుతో మతః ॥
తత్సుతాః ॥౨౬॥ దేవమీఢస్య శూరస్య మారిషా నామ పత్న్యభూత్। తస్యాం
కల్మషాన్ ॥౨౭॥ వసుదేవం దేవభాగం దేవశ్రవసమానకం। సృంజయం
॥౨౮॥ దేవదుందుభయో నేదురానకా యస్య జన్మని। వసుదేవం హరే
సుతదేవా చ శ్రుతకీర్తిశ్శ్రుతశ్రవాః। రాజాధిదేవీ చైతేషాం
రోహ్యపుత్రస్య పృథామదాత్। సాపదుర్వాససో

వస్య యే అనుజా దేవభాగాదయః తేషాం స్త్రియ
ఉక్తః - ద్వితీయస్య భజమానస్య వంశమాహ॥ శి
- పరాశరాదివచనాత్ - యద్వా స్వయం
న్యాని॥ దేవమీఢస్య యః శూరో -

శమహారత్నానిత త్తజ్జాతి శ్రేష్ఠానియస్యసః -
హాలఞ్కాంబరదుర్మోః । శక్తిపాశమణిచ్ఛత్రవిమానానిచ
ఠభార్యాయుతస్యప్రత్యేకంలతుఁలతుమిత్యేవం - తానుపుత్రాణాం దశలం
నిర్వర్తకాః జనయామాసస ॥౩౩॥ తేషామితి॥పృథుశ్రవాఃపృథుకీర్తిః పృథుయశా
యేషాం తేషాంముఖ్యా॥౩౪॥తదితి॥పంచఆత్మజాఃఆసన్ శృణు - తానేవాహ పురుజిది
క భార్యస్యవంధ్యాపతిజ్యామఖస్యాపుత్రస్యతద్భయమేవపుత్రప్రదమభవదితిదర్శయ
౩౭॥స్నుషేతి॥యద మేసపత్నీస్యాత్తర్హి స్నుషయంయుజ్యేతాప - నత్వేతద స్తీత్యాహ -
అతిభయవ్యాకులఆహ ॥ జనయిష్యసీతి ॥ భార్యాభయద్రుకంఠమానస్విన్నసర్వాంగస్య
లోక్యానుకంపితా స్తేనపూర్వంబహుకాలమారాధితాఃవిశ్వేదేవాః పితరశ్చతత్త్వన్వమో
స్యచకో ప్రోష్ఠఃపుత్రో వృజినవాం స్తతః॥౩౦॥ శ్వాహితోభేరుశేకురై స్తస్య చిత్రరథ స్తతః ॥౩౧॥
ఏకమహా మహాయోగీమహాభాగోమహానభూత్ । చతుర్దశమహారత్నశ్చక్రవర్త్యపరాజితః ॥౩౨
స్యపత్నీసహస్రాణిదశాసన్ సుమహాయశాః।దశలక్షసహస్రాణిపుత్రాణాంతాస్వజీజనత్ ॥౩౩॥ తే
ంతుషట్ప్రధానానాంపృథుశ్రవసఆత్మజాః।ధర్మోనామోశనాతస్య మేధశతస్యయాట్॥౩౪॥
సుతోరుచక స్తస్యపంచాసన్నాత్మజాశ్శృణు।పురుజిద్రుక్మరుక్మేషుపృ. స్యామఖసంజ్ఞితాః ॥౩౫॥
మఖ స్త్వప్రజాహ్యన్యాంభార్యాంశైబ్యాపతిర్భయాత్ ।నావిందచ్ఛత్రుభవనాద్భోజ్యాంకన్యాం
హరత్ ॥౩౬॥రథస్థాంతాంనిరీక్ష్యాహశైబ్యాపతిమమర్షితా । కేయంకుహకమత్స్థానంరథమా
తేతివై ॥౩౭॥స్నుషాతవేత్యభిహితేస్మయంతీపతిమబ్రవీత్ ।అహంవంధ్యాఽసపత్నీచస్నుషాయుజ్యే
కథం॥౩౮॥జనయిష్యసియంరాజ్ఞితస్యేయముపలస్యతే।అన్వమోదంతతద్విశ్వేదేవాఃపితరఏవ
౩౯॥శైబ్యాగర్భమధాత్కాలేకుమారంసుషువేశుభం।సవిదర్భ ఇతిప్రోక్త ఉపయేమేస్నుషాంస
౪౦॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే నవమస్కంధే త్రయోవింశోధ్యాయః. ********************
॥ తస్యాంవిదర్భోజనయత్పుత్రౌనామ్నాకుశక్రథౌ । తృతీయంరోమపాదంచవైదర్భకులనం
రోమపాదసుతోబభ్రుర్బభ్రోః కృతిరజాయత।ఉశిక స్తత్సుత స్తస్మాచ్చైదిశ్చైద్యాదయో
తోభూద్ధృష్టి స్తస్యాథనిర్వృతిః।తతోదశార్హో నామ్నాస్య తస్య
తోవికృతి స్తస్యయస్యభీమరథస్సుతః ॥౪॥ తతోనవరథఃపుత్రో జాతోదశ
ఃదేవరాత స్తదాత్మజః॥౫॥దేవక్షత్ర స్తత స్తస్యమధుఃకురువశ స్తతః।పు
స్యాంశుస్తస్యాత్వత స్తతః॥౬॥భజమానోభజిర్దివ్యోవృష్టిర్దేవావృధోంధ
భోజశ్చమా ॥౭॥భజమానస్యనిమ్లోచిఃకంకణోవృష్ణిరేవచ।ఏకస
పత్రయస్సు ॥౮॥ శతజిచ్చసహస్రజిత్తథాయుతజిదేవచ ।
త్యముం॥౯॥యస్త్వైవశృణుమోదూరాత్సంపశ్యాను స్తథా

నజనయిష్యసీతిప్రతివచనేనముహూర్తగుణేనచ
రాదిభిరుక్తఃయథోక్తం॥శ్లో॥భార్యావశ్యాస్తుయే
రథూన్నృప॥౪౦॥ *****************
యాం త్రయోవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.
నానాముఖాఃప్రోక్తాఃరామక

సప్తమే మాతృగర్భస్థే స్వస్మై నారదభాషితం । ప్రహ్లాదో వర్ణయామాస శిష్యప్రత్యయసిద్ధయే ॥ అశ్రావి నారదే తస్మై యో గర్భ ఇతీరితుమ్ । తత్ప్రస్తావకథామాహ పంచైః షోడశభిస్సుధీః ॥ ౭ ॥ అష్టమే తిరుపాసానుం విఘ్నైర్దైత్యోత్థ తస్స్వయమ్ । ఆవిర్భూయ నృసింహేన సబ్రహ్మాదిభిస్తుతః ॥ అంతఃకృపాసుధాపూర్ణో బహిః క్రోధో నృకేసరీ । దైత్యం ప్రసురిభావేన భజంతం స్వమఖాదయత్ ॥ ౮ ॥ నవమే బ్రహ్మణాభీత్యా చోదితో సురబాలకః । కోపం ప్రశమయన్నస్తౌన్నృసింహమతిభీషణమ్ ॥ ౯ ॥ దశమే త్వనుగృహ్యైనం భక్తమంతర్హితే హరౌ । ప్రసంగాద్ధరిణా రుద్రే కృతో నుగ్రహ ఈర్యతే ॥ ౧౦ ॥ ఏవం దశభిర్జ్ఞానభక్తియోగావుదీరితౌ । అథ పంచభిరధ్యాయైః కర్మయోగో నువర్ణ్యతే ॥ ఏకాదశే నృణాం ధర్మాస్సాధారణ్యేన వర్ణితాః । విశేషేణ చ వర్ణానాం ముఖ్యాముఖ్యాశ్చ యోషితామ్ ॥ ౧౧ ॥ ద్వాదశే వర్ణ్యతే ధర్మో బ్రహ్మచారివనస్థయోః । చతుర్ణామాశ్రమాణాం చ సాధారణ్యేన కశ్చన ॥ ౧౨ ॥ త్రయోదశే యతేర్ధర్మః స్వాధికస్యోచ్యతే మహాన్ । అవధూతేతిహాసేన సిద్ధావస్థా చ వర్ణ్యతే ॥ ౧౩ ॥ చతుర్దశే గృహస్థస్య పరమో ధర్మ ఈర్యతే । దేశకాలాదిభేదేన పుంసశ్శ్రేయోపి శేషకృత్ ॥ ౧౪ ॥ తతః పంచదశే సర్వవర్ణాశ్రమనిబంధనమ్ । పారతంత్ర్యం ప్రహేణాథ వర్ణ్యతే మోక్షలక్షణమ్ ॥ ౧౫ ॥

అష్టమస్కంధః

తత్ర తు ప్రథమే స్వాయంభువస్స్వారోచిషస్తథా । ఉత్తమస్తామసశ్చేతి చతుర్మనునిరూపణమ్ । స్వాయంభువేంతరేనంతమనంతగుణవర్ణనాత్ । ముదితః పరిపప్రచ్ఛ సర్వమన్వంతరస్థితిమ్ ॥ ౧ ॥ తుర్యే మన్వంతరే స్తోత్రం గజేంద్రస్య విమోక్షణం । ద్వితీయాదిత్రిభిస్తత్తు విస్తరేణోపవర్ణ్యతే ॥ ద్వితీయే తు గజేంద్రస్య గజీభిః క్రీడనో జలే । దైవాద్గ్రాహగృహీతస్య హరిస్మృతిరుదీర్యతే ॥ ౨ ॥ తృతీయే తు గజేంద్రేణ స్తుతో హరిరుపేత్య తం । సముద్దధార గ్రాహోచ్చ గ్రాహం చేవలశాపతః ॥ ౩ ॥ చతుర్థే తు తయోర్గ్రాహశాపప్రాప్తగంధర్వతాం పునః । గజం స్వపార్షదం కృత్వా హరిర్నిన్యే నిజం పదం ॥ ౪ ॥ అన్యాఖ్యానమపైస్తైర్భిరధ్యాయైరనువర్ణ్యతే । స్వభక్తపక్షపాతేన యత్ర యోషాయితం ప్రభోః ॥ పంచమే పంచమం చాథ షష్ఠం చాకథయన్మనుమ్ । విప్రశాపాచ్చ నిశ్శ్రీకైః కృతా దేవైర్హరిస్తుతిః ॥ ౫ ॥ షష్ఠే పునస్స్తుతిర్నిష్ణా వావిర్భూయ సురైః కృతా । తస్మై ప్రాచ్యాసురైస్సాకమమృతార్థం సమీహాద్యమః ॥ ౬ ॥ సప్తమే మంథనోద్భూతవిషభీత్యాఖిలైర్జనైః । స్తుతస్సర్వః కృపయా తద్విషపానమితీర్యతే ॥ ౭ ॥ అష్టమే మథ్యమానేబ్ధౌ లక్ష్మ్యాదిష్వావృతే సురైః । ధన్వంతరే హృతే సోమే మోహిన్యుత్పన్న ఈర్యతే ॥ నవమే మోహినీ దైత్యైరర్పితే మృతభాజనే । తద్వంచనేన దేవేభ్యో అమృతం పాయయేద్యతే ॥ ౯ ॥ దశమే మత్సరాద్దైత్యైరారబ్ధే తుమ్ములే సురైః । దైత్యమాయావిపన్నేషు దేవేష్వావిర్బభౌ హరిః ॥ తదేవమకృతావాప్తిర్భక్తానామితి రీతమ్ । భక్తానుస్సరతః ప్రాణహానిః పునరుదీర్యతే ॥ ౧౦ ॥ ఏకాదశే తు భగవత్కృపయాతిబలోద్ధతైః । అమరైస్సమరే దైత్యా బలిప్రభృతయో జితాః ॥ ౧౧ ॥ ద్వాదశే మోహినీరూపవిభ్రమాలోకనోత్సుకమ్ । భవం సంమోహయామాస హరిః పునరసాంత్వయత్ ॥ అముహ్యన్నసుర విష్ణుమాయయా న తదద్భుతమ్ । ఇతి వక్తుం మహాదేవమోహోయమితి వర్ణ్యతే ॥ ౧౨ ॥ త్రయోదశే తు వర్ణ్యంతే సప్తమాదీన్యనుక్రమాత్ । మన్వంతరాణి సర్వాణి పడ్విధాని పృథక్పృథక్ ॥ ౧౩ ॥ చతుర్దశే తు సర్వేషాం మన్వాదీనాం యథాయథమ్ । పృథక్కర్మాణి వర్ణ్యంతే భగవద్వశవర్తినాం ॥ ౧౪ ॥ అత్రేర్గ్యతేన వాఖ్యాయ్యం వామనచేష్టితం । నిగ్రహోచ్ఛలతో యత్ర బలేర్న్యాయానుగ్రహః ॥ బలిం పంచదశే విశ్వజితాచార్యైర్హ్యయాజయన్ । తతోసౌ స్వర్గమజయచ్ఛ్రియా ద్రేవాసలిల్యిరే ॥ ౧౫ ॥ షోడశే పుత్రనాశేన శోచంత్యా అదితేః పతిః । ప్రార్థితః కశ్యపః ప్రాహ పయోవ్రతమితీర్యతే ॥ యద్వా ॥ షోడశే కశ్యపోదిత్యా ప్రార్థితో లీనపుత్రయా । మహచ్ఛ్రియస్కరం తస్యై పయోవ్రతముపాదిశత్ ॥ ౧౬ ॥ తతస్సప్తదశే దిత్యా కృతే తస్మిన్ వ్రతే హరిః । తత్పార్శ్వమపూరణాయాదాత్తత్పుత్రో భూదితీర్యతే ॥ ౧౭ ॥ తతస్త్వష్టాదశే భూత్వా వామనస్సత్కృతోఖిలైః । బలేర్యజ్ఞం గతస్తేన చోక్తో వృణు వరానితి ॥ ౧౮ ॥ ఊనవింశే తు హరిణా యాచితే చ పదత్రయమ్ । ప్రతిశ్రుతే చ బలినా జానన్ గురురవారయత్ ॥ యద్వా ॥ స్తుత్వార్థితో భగవతా స బలిస్త్రిపదీమితాం । వామనాయోనవింశేస్మిం దాస్యన్ శుక్రేణ వార్యతే ॥ దాతుస్తు తిస్స్వయం తుష్టిరిత్యాదిప్రస్తుతోచితం । వక్తవ్యమితి భిక్షుణాంశ్శిక్షయన్నాహ వామనః ॥ ౧౯ ॥ వింశే గురూక్తిముల్లంఘ్య దత్తాం క్ష్మాం బలినా హరిః । ప్రతిగృహ్యాఖిలాన్ లోకాన్ విశ్వరూపోవిచక్రమే ॥ యద్వా ॥ వింశే తన్నృపభీతో సాజ్ఞాత్వాపి కపటం హరేః । దదౌ పృథ్వీం తదా విష్ణుస్సహసావర్ధతాద్భుతం ॥ ౨౦ ॥ ఏకవింశే పదాపూర్తిమిషేణ బలిబంధనం । విష్ణునాకృత తద్భక్తిం తస్య ఖ్యాపయితుం జనే ॥ ౨౧ ॥ ద్వావింశే తు ప్రసన్నస్సన్ ప్రస్థాప్య సుతలం బలిం । దత్వా వరాన్ హరిర్యానాం తద్ద్వారపోభవత్ ॥ సమర్పితతనూవిత్తనిర్మలానలభక్తిభిః । చలితో బలినా చిత్రం తం స్వమేవార్పయదచ్యుతః ॥ ౨ ॥

బలౌ యాతే సుతలం స పితామహేఽథ పేంద్రే దేణదివం గత్వా పూర్వవన్మోదతే హరిః॥౨౩॥ చతుర్వింశే భగవతః కథా మ
త్స్యస్వరూపిణః। వివిచ్యతే యతస్సత్యవ్రతరక్షా మహార్ణవే॥ తనుం తమం ప్రదర్శ్యైవ దాసజైశ్వర్యనిదర్శనాత్। మత్స్యం
పృచ్ఛతి పృథ్వీశో లీలయా వామనోపమం॥౨౪॥

నవమస్కంధే-

తత్ర తు ప్రథమేఽధ్యాయే వైవస్వతసుతాన్వయే। సోమవంశప్రవేశోక్త్యై సుద్యుమ్నస్త్రీత్వముచ్యతే॥౧॥ ద్వితీయే మ
నుపుత్రాణాం ద్వావపుత్రౌ విరాగతః। కరూశకాదిపంచానాం వంశానాహ లఘుక్రమాత్॥౨॥ తృతీయే మనుపుత్రస్య శ
ర్యాతేః కీర్త్యతేఽన్వయః। యత్ర గిసౌకన్యమాఖ్యానం రైవతం చ మహాద్భుతం॥౩॥ చతుర్థే మనుపుత్రస్య నాభాగస్య కథోచ్య
తే। తత్పుత్రోఽసౌ హ్యంబరీషస్య కృత్యా ప్రతిహతాయతః॥౪॥ పంచమే విష్ణుచక్రం తు ప్రసార్య ప్రాణిసంకటాత్। దుర్వాసా
రక్షితస్తేన యథా తద్వృత్తమీర్యతే॥౫॥ షష్ఠారంభేంబరీషస్య వంశముక్త్వా తతః పరం। షష్ఠాద్యష్టభిరధ్యాయైరిక్ష్వాకో
ర్వంశ ఉచ్యతే॥ తత్ర షష్ఠే శశాదాదిమాంధాత్రంతో నిరూప్యతే। ప్రసంగాత్సౌభరేరాఖ్యా మాంధాతృతనయాపతేః॥౬॥
మాంధాతురన్వయః ప్రోక్తస్సప్తమే యత్ర గీయతే। పురుకుత్సస్య చాఖ్యానం హరిశ్చంద్రస్య చోత్తమం॥౭॥ అష్టమే రోహి
తస్యోక్తో వంశో యత్రాభవన్నృపః। సగరః కపిలాత్మజే పార్ష్ణిదగ్ధా యస్య సూనవః॥౮॥ నవమేంశుమతో వంశః ఖట్వాంగావ
ధివర్ణ్యతే। గంగాం భూతలమానిన్యే యస్య పౌత్రో భగీరథః॥౯॥ దశమే ప్రాహ ఖట్వాంగవంశే శ్రీరామసంభవం। తచ్చరి
త్రం చ లంకేశం హత్వాయోధ్యాగమావధి॥ యద్వా॥ దశమే రామచరితమావిర్భావపురస్సరం। శుకేన వర్ణ్యతే పుణ్యమభి
షేకోత్సవావధి॥౧౦॥ తతస్త్వేకాదశేఽయోధ్యామావసన్నుజైస్పృహ। యజ్ఞాదియచ్చకారేశో రామస్తదనువర్ణ్యతే॥
యద్వా॥ రామ ఏకాదశే యజ్ఞైరీజే రాష్ట్రే ప్ర్యవాసయత్। కుశాదీనాం వృత్తిరుదితా ప్రజానాం రాఘవస్య చ॥౧౧॥ ద్వాద
శే రామపుత్రస్య కుశస్యాన్వయ ఉచ్యతే। ఏవమిక్ష్వాకుపుత్రస్య శశాదస్యేరితోఽన్వయః॥ యద్వా॥ ఆరభ్యాప్యాకుశం భూ
పానైక్ష్వాకాన్ ద్వాదశే గతాన్। భవిష్యతస్సుమిత్రాంతాన్ బృహద్రణముఖాంస్తథా॥౧౨॥ ఇక్ష్వాకోరేవపుత్రస్య
నిమేర్వంశస్త్రయోదశే। వర్ణ్యతే జజ్ఞిరే యత్ర బ్రహ్మజ్ఞా జనకాదయః॥ యద్వా॥ త్రయోదశే రిపడ్వర్గజయీ రాజాన్వ
వాయకృత్। ఐక్ష్వాకస్య నిమేస్తైహాన్మథితాజ్జనకోఽభవత్॥౧౩॥ చతుర్దశే గురోః పత్న్యాం తారాయాం సోమజాద్బుధా
త్। జాతశ్చైలస్తదూర్వశ్యామాయుర్ముఖ్యానజీజనత్॥ యద్వా॥ చతుర్దశే త్రిజాత్సోమాద్గురోః పత్న్యాం బుధోజని। పశు
పాస్త్రోర్వశీం తజ్జస్సంకేతం పురూరవాః॥౧౪॥ తతః పంచదశే గాధిరైళపుత్రాన్వయేజని। యద్దౌహిత్రసుతో రామః కార్త
వీర్యమహారుషా॥ యద్వా॥ ఉక్తా పంచదశే వంశాశ్శ్రుతాయుః ప్రముఖోత్థితాః। అర్జునం గాధిజాపౌత్రో రామో హంతే
తి చరితం॥౧౫॥ షోడశే చార్జునసుతైర్జమదగ్న్యాహతే ముహుః। రామాత్ క్షత్రవధః ప్రోక్తో విశ్వామిత్రస్య చాన్వయః॥ య
ద్వా॥ తీర్థాన్యటన్ ప్రసూభార్గ్వాన్ రామోహాన్ షోడశే నృపాన్। గాధేః పుత్రోఽభవత్పుత్రస్తద్వంశోఽభూదనేకశః॥౧౬॥
అయోస్సప్తదశే త్వైళజ్యేష్ఠపుత్రస్య పంచసు। సుతేషు క్షత్రవృద్ధాదిచతుర్ణాం వంశవర్ణనం॥ యద్వా॥ వంశాన్ సప్తదశే వా
దీసైళజ్యేష్ఠసుతాయుషః। పుత్రైస్త్రింభరజిత్క్షత్రవృద్ధానేనోభిరాహితాన్॥ అష్టాదశే యయాతేస్తు నాహుషస్య కథో
చ్యతే। యస్య పంచసుపుత్రేషు కనీయాన గ్రహీజ్జరాం॥ యద్వా॥ ఆయుషో జ్యేష్ఠపుత్రస్య నహుషస్యాగ్రజస్సుతః। యయా
తిః పూరుసుకృతాష్టాదశే నృపమాత్మజం॥౧౭॥ ఊనవింశే యయాతిస్స్వం చేష్టితం నన్వాజోపమం। దేవయానీం సమాశ్రా
వ్య విరక్తో ముక్తిమాప్తవాన్॥ కించ॥ భుక్త్వా భోగాన్ జాం హాస్య స్నజనద్వృత్తిమాత్మనః। విడంబయన్ ప్రియామానిర్వ్వ
జయితుమాప్తవాన్॥౧౮॥ వింశే పితృప్రసాదాప్తరాజాసనముహ్యాన్నతేః। పూరోర్వంశే తు దౌష్యంతేర్భరతస్యోర్య
తే యశః॥౨౦॥ ఏకవింశే తు దౌష్యంతేస్సుతస్యాన్వయ ఉచ్యతే। రంతిదేవాజమీఢాద్యైర్యత్ర కీర్తిః ప్రవర్ణ్యతే॥ యద్వా॥ ఏ
కవింశే భరద్వాజపుత్రమన్యుసుతాన్వయః। వర్ణ్యంతే రంతిదేవాజమీఢాద్యా యత్ర వంశినః॥౨౧॥ ద్వావింశే తు దివోదా
సవంశముక్త్వాథ వర్ణితాః। ఋక్షవంశే జరాసంధపార్థదుర్యోధనాదయః॥ యద్వా॥ దివోదాసాత్తు పాంచాలవంశో
ద్వావింశ ఉచ్యతే। వంశాంతరాదాజమీఢస్త్వైద్యమాగధకౌరవాః॥౨౨॥ త్రయోవింశే త్వనోర్ద్రుహ్యోర్యాస్తుర్వసో
శ్చాన్వయః క్రమాత్। యదోశ్చ వంశో సుక్రాంతో యావజ్జ్యామఘసంభవం॥ యద్వా॥ త్రయోవింశేన్వయానుక్త్వా
పశానుః ప్రముఖైః కృతాన్। జ్యామఘావధిమాచఖ్యౌ యదోర్వంశం మహత్తరం॥౨౩॥ చతుర్వింశే విదర్భస్య పుత్రత్ర
సముద్భవాః। వంశా నానాముఖాః ప్రోక్తా రామకృష్ణోద్భవావధి॥౨౪॥ ******************************

[illegible] ఆచార్యవర్యవిరచిత శ్రీమద్భాగవతాంతర్గత - ప్రథమాది నవమస్కంధపర్యవసాయ్యధ్యాయార్థ
సంగ్రహశ్లోకానుక్రమసూచికా సమాప్తా.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణాయపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - ప్రథమస్కంధప్రారంభః.

శుక్లాంబరధరంవిష్ణుంశశివర్ణంచతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనంధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే॥
ఇందీవరదళశ్యామమిందిరానందకందళమ్ । వందారుజనమందారంవందేహంయదునందనమ్॥

శ్రీభాగవతగ్రంథప్రారంభః.

జన్మాద్యస్యయతోన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయ ఆదికవయేముహ్యంతి యత్సూరయః । తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోమృషాధామ్నాస్వేనసదానిరస్త కుహకంసత్యంపరంధీమహి ॥ .... *

శ్రీధరాచార్యవర్యప్రణీతా శ్రీభాగవతభావార్థదీపికాఖ్యా - అద్వైతవ్యాఖ్యా.

యత్కాండోద్భవకేళీసమయసముదయద్వాయువేగానుకూలంతోలంతౌపుష్పవంతౌఘటనవిఘటనాపాటవంనాటయంతౌ । సంధ్యాయాంమంధరాశైలరధినటనవిధస్వర్ణకాంస్యాగ్ర్యతాళక్రీడామభ్యాసయతేసభవతుభగవాన్స్వస్తిదోహస్తివక్త్రః ॥ మూకంకరోతివాచాలంపంగుంలంఘయతేగిరిమ్।యత్కృపాతమహంవందేపరమానందమాధవమ్॥ సంప్రదాయానుసారేణపూర్వాచార్యానుసారతః । శ్రీభాగవతభావార్థదీపికేయంవితన్యతే ॥ శ్రీమద్భాగవతాభిధస్సురతరుస్సారాంకురస్సజ్జనిస్స్కంధైర్ద్వాదశభిస్తతః ప్రవిలసద్భక్త్యాలవాలోదయః । ద్వాత్రింశత్త్రిశతంచయస్యవిలసచ్ఛాఖాస్సహస్రాణ్యహో అష్టాదశేష్టదోఽతిసులభోవర్వర్తిసర్వోపరి॥... ... ...

అథతత్రభగవాన్ వేదవ్యాసః-నానాపురాణశాస్త్రప్రబంధైశ్చిత్తప్రశమమలభమానస్తత్రతత్రపరితుష్యన్నారదోపదేశతశ్శ్రీభగవద్గుణానువర్ణనప్రధానంభాగవతశాస్త్రంప్రారిప్సుస్తత్ప్రతిపాద్యపరదేవతానుస్మరణరూపంమంగళమాచరతిజన్మాద్యస్యేతి।పరంపరమేశ్వరంధీమహి-ధ్యాయతేర్లిఙ్-ఆత్మనేపదంఛాందసంధ్యాయేమేత్యర్థః-బహువచనంశిష్యాభిప్రాయం-తమేవస్వరూపతటస్థలక్షణాభ్యాముపలక్షయతి-తత్రస్వరూపలక్షణం-సత్యమితి-సత్యత్వేహేతుః-యత్రయస్మిన్బ్రహ్మణి-త్రయాణాం-మాయాగుణానాం-తమోరజస్సత్త్వానాంసర్గః-భూతేంద్రియదేవతారూపః-అమృషాసత్యః- యత్సత్యతయామిథ్యాసర్గోపిసత్యవత్ప్రతీయతే-తం-పరం-సత్యమిత్యర్థః - అత్రదృష్టాంతః-తేజోవారిమృదాంయథావినిమయఇతి -వినిమయోవ్యత్యయః-అన్యస్మిన్నన్యావభాసః - సయథా-అధిష్ఠానసత్తయాసద్వత్ప్రతీయతఇత్యర్థః-తత్రతేజసివారిబుద్ధిః-మరుమరీచికాయాంప్రసిద్ధా-మృదికాచాదౌవారిబుద్ధిః - వారిణిచకాచాదిబుద్ధిరిత్యాదియథాయథమూహ్యం-యద్వా-తస్యైవపరమార్థసత్యత్వప్రతిపాదనాయతదితరస్యమిథ్యాత్వముక్తం - యత్రమృషైవాయంత్రిసర్గోనవస్తుతస్సన్నితి-యత్రేత్యనేనప్రతీతముపాధిసంబంధంవారయతి-స్వేనైవధామ్నామహసా -నిరస్తం-కుహకం-కపటం-మాయికంవిశ్వం-యస్మిన్తంధీమహీతిపూర్వేణైవసంబంధః - తటస్థలక్షణమాహ-జన్మాదీతి-అస్య-విశ్వస్య-జన్మాది-జన్మస్థితిభంగాః-యతః-పరమేశ్వరాత్ -భవంతి-తంధీమహీతి-తత్రహేతుః-అన్వయాదితరతశ్చార్థేషు- ఆకాశాదికార్యేషు - పరమేశ్వరస్యసద్రూపేణాన్వయాత్ -అకార్యేభ్యఃఖపుష్పాదిభ్యశ్చతద్వ్యతిరేకాత్ - యద్వా - అన్వయశబ్దేనానువృత్తిః ఇతరశబ్దేనవ్యావృత్తిః - అనువృత్తత్వాత్సద్రూపంబ్రహ్మకారణం-మృత్సువర్ణాదివత్ - వ్యావృత్తత్వాద్విశ్వంకార్యంఘటకుండలాదివదిత్యర్థః - యద్వా-సావయవత్వాదన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంయదస్యజన్మాది-తద్యతోభవతీతిసంబంధః - తథాచశ్రుతిః॥ యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే- యేనజాతానిజీవంతి- యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీత్యాది-స్మృతిశ్చ॥శ్లో॥యు

తస్సర్వాణి భూతాని భవంత్యాదియుగాగమే। యస్మింశ్చ ప్రళయం యాంతి పునరేవ యుగక్షయ ఇత్యాది॥ తర్హి - కిం ప్రధానం జగత్కారణత్వాద్ధ్యేయత్వేనాభిప్రేతం నేత్యాహ-అభిజ్ఞః-యః తం-(శ్రు) ॥ స ఈక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి ॥ స ఇమాఁల్లోకానసృజతేత్యాది - ఈక్షతేర్నాశబ్దమితి శారీరకసూత్రాచ్చ ॥ ఈక్షతేశ్చ లింగాత్ బ్రహ్మైవ జగత్కారణం॥(శ్రు)॥ సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ-జగతః కారణమిత్యాది- ప్రధానస్య జడత్వేనేక్షితృత్వాయోగాత్ - అశబ్దత్వేన జగత్కారణత్వేన అప్రతిపాదితం ప్రధానం జగత్కారణం న భవతీతి సూత్రస్యార్థః-తర్హి - కిం జీవో ధ్యేయస్స్యాత్ - నేత్యాహ-స్వరాట్-స్వేనైవ రాజతే-యః-తం-స్వతస్సిద్ధజ్ఞానమిత్యర్థః-తర్హి-కిం బ్రహ్మైవ హిరణ్యగర్భో ధ్యేయః॥(శ్రు)॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్ - స దాధార పృథివీం ద్యాముతేత్యాది(శ్రు)తేః- నేత్యాహ- తేన ఇతి॥ ఆదికవయే-చతుర్ముఖ బ్రహ్మణే- బ్రహ్మ-వేదం-యః- తేనే- ప్రకాశితవాన్-(శ్రు)॥ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై - తం హ దేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్య ఇత్యాది॥ నను బ్రహ్మణః అన్యతో వేదాధ్యయనం ప్రసిద్ధం - సత్యం-తద్బ్రహ్మ దానం స్వైవ తేనే-విస్తృతవాన్- అనేన బుద్ధిప్రవర్తకత్వేన గాయత్ర్యర్థః ప్రదర్శితః-వక్ష్యతేహి ॥ ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతా అజస్య సతీం స్మృతిం హృది। స్వలక్షణా ప్రాదురభూత్కిలాస్యతః స మే ఋషీణామృషభః ప్రసీదతామితి ॥ నను బ్రహ్మణస్స్వయమేవ సుప్తప్రబుద్ధన్యాయేన వేదముపలభతాం- నేత్యాహ-యత్ యస్మిన్ శబ్దబ్రహ్మణి-సూరయోఽపి-ముహ్యంతి-తస్మాత్ బ్రహ్మణోఽపి పరాధీనజ్ఞానత్వాత్ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః పరమేశ్వర ఏవ జగత్కారణం-అనతస్స ఏవ ప్రదత్వాచ్చ పరమార్థసత్యత్వేన సర్వజ్ఞత్వేన నిరస్తకుహకత్వేన ధీమహీతి - గాయత్ర్యారంభేణ గాయత్ర్యాఖ్య పర బ్రహ్మవిద్యారూపమేతత్పురాణమితి సూచితం॥ యథోక్తం మత్స్యపురాణే పురాణదాన ప్రస్తావే॥ శ్లో॥ యత్రాధికృత్య గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధోపేతం తద్భాగవతమిష్యతే॥ లిఖిత్వా తచ్చ యో దద్యాద్ధేమసింహాసమన్వితమ్। ప్రోష్ఠపద్యాం పౌర్ణమాస్యాం స

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరైరీశ్వరస్సద్యో హృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥ ... ... ॥౨॥

యాతి పరమాం గతిమ్॥ అష్టాదశసహస్రం తత్పురాణం పరికీర్తితమ్॥ పురాణాంతరేచ॥ గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కంధసమ్మితః। హయగ్రీవ బ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా॥ గాయత్ర్యా చ సమారంభస్తద్వై భాగవతం విదుః ఇతి॥ కించ పద్మపురాణే ॥ అంబరీషం ప్రతి గౌతమవచనం॥ అంబరీష శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితి॥ ... ...

అత్ర- సవితుర్దేవస్యేతి పదద్వయం వ్యాచష్టే-జన్మాద్యస్య యత ఇతి॥ వరేణ్యమిత్యస్య-వివరణం పరమితి॥ భర్గ ఇత్యస్య-వ్యాఖ్యా స్వరాడితి - ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్తకుహకమితి చ - తృతీయపాదవ్యాఖ్యానం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇతి॥ కించాత్ర ప్రతిపదవివరణం విద్వద్భిరేవ వ్యూహితుం శక్యం-తథాహి - గాయత్రీమంత్రాదిమ తత్పదప్రతిపదం- సత్యమితి॥(శ్రు)॥ తత్సత్యమిత్యాచక్షతే-ఇత్యాది-సవితృపదప్రతిపదం - యత ఇతి-వరేణ్యమిత్యస్య ప్రతిపదం-పరమితి-అభిజ్ఞ ఇతి చ- భర్గ ఇత్యస్య ప్రతిపదం స్వరాడితి-భర్గస్స్వరూపం తేజ ఇత్యర్థః - దేవస్యేత్యస్య ప్రతిపదం అన్వేతి-ధీమహీత్యస్య ధీమహీత్యేవ - ధియ ఇత్యస్య ప్రతిపదం-విభక్తివ్యత్యయేన హృదేతి-య ఇత్యస్య య ఇత్యేవ-న ఇత్యస్య ఆదికవయ ఇతి- ప్రచోదయాదిత్యస్య తేనే ఇతి-తస్మాత్ గాయత్రీమంత్రస్థిత ధీమహి - య ఇతి పదద్వయేన చ-తదితరపదాష్టకార్థోపబృంహకపదైశ్చ ప్రారంభేణ గాయత్ర్యాఖ్య శ్రీపర బ్రహ్మవిద్యారూపమేతత్పురాణమితి సిద్ధం) అత ఏవ భాగవతం నామాన్యదిత్యపి న శంకనీయం॥ ... ... ॥౧॥

ఇదానీం శ్రోతృప్రవర్తనాయ శ్రీభాగవతస్య కాండత్రయవిషయేభ్యస్సర్వశాస్త్రేభ్యశ్శ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి॥ ధర్మ ఇతి॥ అత్ర- శ్రీమతి-సుందరే(ముముక్షూణామతిరమణీయ ఇత్యర్థః) భాగవతే-పరమో ధర్మః నిరూప్యతే-పరమత్వే హేతుః- ప్రకర్షేణ ఉజ్ఝితం-కైతవం-ఫలాభిసంధిలక్షణం-కపటం-యస్మిన్ సః- ప్రశబ్దేన- మోక్షాభిసంధిరపి నిరస్తః- కేవలమీశ్వరారాధనలక్షణో ధర్మో నిరూప్యత ఇత్యర్థః-అధికారతోఽపి ధర్మస్య పరమత్వమాహ- నిర్మత్సరాణాం- పరోత్క

ష్ఠానసహనంమత్సరః-తత్రహి-భీతానాంసతాం-భూతానుకంపినాం - ఏవంకర్మకాండవిషయేభ్యఃశాస్త్రేభ్యఃశ్రైష్ఠ్య
ముక్తం-జ్ఞానకాండవిషయేభ్యోఽపిశ్రైష్ఠ్యమాహ-వేద్యమితి-వాస్తవం-పరమార్థభూతంవస్తు-వేద్యం-నతువైశేషికా
దివద్ద్రవ్యగుణాదిరూపం-యద్వావాస్తవశబ్దేనవస్తునోంశోజీవః-వస్తునఃశక్తిర్మాయాచ-వస్తునఃకార్యంజగచ్చ-తత్సర్వం
వస్త్వేవనతతఃపృథగితివేదితవ్యం-వేద్యం-అయత్నేనైవజ్ఞాతుంశక్యం- తతఃకిమతఆహ-శివదం- పరమసుఖదంకించ-ఆ
ధ్యాత్మికాదితాపత్రయోన్మూలనంచ-అనేనజ్ఞానకాండవిషయేభ్యఃశ్రైష్ఠ్యందర్శితం-కర్తృతోఽపిశ్రైష్ఠ్యమాహ- మ
హామునిః-శ్రీమన్నారాయణః తేనప్రథమంసంక్షేపతఃకృతే - దేవతాకాండతఃశ్రైష్ఠ్యమాహ - కింవేతి-అపరైః-శా
స్త్రైః-తదుక్తసాధనైర్వాఈశ్వరఃహృది-కింవా-సద్యఏవ-అవరుధ్యతేస్థిరీక్రియతే-వాశబ్దఃకాపట్యలక్షణఃకాక్వర్థః-
కింతువిలంబేనకథంచిదేవ-అత్ర-శుశ్రూషుభిః-శ్రోతుమిచ్ఛద్భిరేవ-తత్క్షణాదేవావరుధ్యతే- ఇదమేవతర్హికిమితిసర్వే
నశృణ్వంతి-తత్రాహ- కృతిభిరితి-శ్రవణేచ్ఛాతుపుణ్యైర్వినానోత్పద్యతఇత్యర్థః-తస్మాత్త్రికాండత్రయార్థస్యాపియ
థావత్ప్రతిపాదనాదిదమేవసర్వశాస్త్రేభ్యఃశ్రేష్ఠం-అతోనిత్యమిదమేవశ్రోతవ్యమితిభావః - ఇదానీంతునకేవలంసర్వ
శాస్త్రేభ్యఃశ్రేష్ఠత్వాదస్యశ్రవణంవిధీయతే-అపితుసర్వశాస్త్రఫలరూపమిదంఅతఃపరమాదరేణసేవ్యమిత్యాహ॥ ౨॥

నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసంయుతం। పిబతభాగవతంరసమాలయంముహురహో
రసికాభువిభావుకాః ॥ .... * ॥ ౩॥

నిగమఇతి॥నిగమో-వేదః-సఏవకల్పతరుః సర్వపురుషార్థోపాయత్వాత్ -తస్యఫలం-ఇదంభాగవతంనామ-తత్తువైకుం
ఠగతంనారదేనానీయమహ్యందత్తంమయాచశుకముఖేనిహితం-తచ్చతన్ముఖాత్ భువిగళితం-శిష్యప్రశిష్యాదిరూపపల్ల
వపరంపరయా-శనైః-అఖండమేవావతీర్ణం-నతూచ్చనిపాతేనస్ఫుటితమిత్యర్థః- ఏతచ్చభవిష్యదపిభూతవన్నిర్దిష్టం-
అనాగతాఖ్యానేనైవాస్యశాస్త్రస్యప్రవృత్తేః- అతఏవామృతరూపేణద్రవేణసంయుక్తం- లోకేహి-శుకముఖస్పృ
ష్టంఫలంఅమృతమివస్వాదుభవతీతిప్రసిద్ధం-అత్రతు-శుకోమునిః-అమృతంపరమానందః-సఏవద్రవోరసః॥శ్రు॥ రసో
వైసః-రసగ్ంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతీత్యాది- అతః-హేరసికాః-రసజ్ఞాఃతత్రాపి-భావుకాః- హేరసవిశేషభావ
నాచతురాః-అహో-భువిగళితమిత్యలభ్యలాభోక్తిః-ఇదం-భాగవతంనామఫలంముహుఃపిబత- ననుత్వగాదికంవిహా
యఫలాద్రసః-పీయతే-కథంఫలమేవపాతవ్యంతత్రాహ-రసం-రసరూపం- అతస్త్వగాద్యేష్ఠీయస్యాభావాత్ఫలమే
వకృత్స్నంపిబత-అత్రచ-రసతాదాత్మ్యవివక్షయారసవత్త్వస్యావివక్షితత్వాత్ -గుణవచనేపి-రసశబ్దేమతుపఃప్రా
ప్త్యభావాత్ తేనవినైవరసంఫలమితిసామానాధికరణ్యం - తత్రఫలమిత్యుక్తేపానాసంభవోహేయాంశప్రసక్తిశ్చ
భవేదితితన్నివృత్త్యర్థంరసమిత్యుక్తం-రసమిత్యుక్తేపి-గళితస్యరసస్యపాతుమశక్యత్వాత్ఫలమిత్యుక్తమితిద్రష్టవ్యం-
దభాగవతామృతపానంమోక్షేపిత్యాజ్యమిత్యాహ-ఆలయం- లయోమోక్షః-అభివిధావేవాకారః- లయమభివ్యా
ప్య-నహీదంస్వర్గాదిసుఖవన్ముక్తైరుపేక్ష్యతే-కింతుసేవ్యతఏవవత్యతిహి ॥ శ్లో ॥ ఆత్మారామాశ్చమునయోనిర్గ్రంథాఅ
ప్యురుక్రమే। కుర్వంత్యహైతుకీంభక్తిమిత్థంభూతగుణోహరిరితి॥ తదనేనశ్లోకత్రయేణవిశిష్టేష్టదేవతానుస్మరణపూ
ర్వకంప్రారిప్సితస్యశాస్త్రస్య విషయప్రయోజనాదివైశిష్ట్యేనసుఖసేవ్యత్వేనచ శ్రోతౄనభిముఖీకృత్యశాస్త్ర
మారభతే॥ .... * ॥౩॥

శ్రీమద్వేంకటకృష్ణనామకాచార్యవర్యవిరచితా శ్రీభాగవతచంద్రికాఖ్యా- విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యా.

జన్మాద్యస్యేత్యాది - శ్లోకరత్నత్రితయమన్యవ్యాఖ్యానస్యోపయోగాయపునరపిప్రకాశ్యతే.

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యంతి
యత్సూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోమృషాధామ్నాస్వేనసదానిర
స్తకుహకంసత్యంపరంధీమహి॥ ... ...

శ్రీమాన్భగవాన్బాదరాయణోనిఖిలజనోజ్జీవిషయాప్రమాణాంతరాగోచరంవేదాంతైకవేద్యంబ్రహ్మ-
జన్మాద్యస్యయతఇతిసూత్రేణ- యతోవాఇమానీతిశ్రుత్యర్థంప్రకటయన్జగత్కారణత్వేనలక్షయామాస- తమేవా
ర్థంమనసినిధాయ - సబాదరాయణఏవపరమపురుషార్థసాధనీభూతబ్రహ్మవేదనం - సర్వవర్ణానామపిసంపిపాదయి

షుః తత్సాధనతయా నారదోపదేశేన శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం మహాశాస్త్రం చికీర్షురాదౌ ప్రారిప్సితగ్రంథావిఘ్నపరిసమాప్త్యర్థం భగవద్ధ్యానరూపం మంగళం స్వయమాచరన్ తదేవాస్మదాదిశిష్యార్థం శాస్త్రీయవిషయప్రయోజనసంబంధాదిసూచకేన ప్రథమేన శ్లోకేన నిబధ్నాతి ॥ జన్మాద్యస్య యత ఇతి ॥ అస్య జగతో జన్మాది - జన్మస్థితిలయాః యతో యస్మాచ్ఛ్రీమన్నారాయణాత్ - అన్వయాదితరతశ్చ - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భవతి - అన్వయశ్చ - యతో వా ఇమానీతి శ్రుతిసిద్ధః - వ్యతిరేకశ్చ ॥ శ్రు ॥ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాదితి శ్రుతిసిద్ధః - తచ్చ జగత్కారణత్వం - చేతననిష్ఠతయైవ కర్తృత్వపర్యవసితం ప్రతిపాదయన్ - బ్రహ్మణశ్చ నైర్గుణ్యశంకాం వారయన్ నిఖిలజగజ్జన్మాద్యుపయుక్తం జ్ఞానాదికల్యాణగుణగణం ప్రతిపాదయతి - అర్థేష్వభిజ్ఞ ఇతి - అర్థేష్వభిజ్ఞః సర్వపదార్థద్రష్టా - స్వరాట్ స్వయంప్రకాశః - పునః కీదృశః యః పరమాత్మా - ఆదికవయే చతుర్ముఖాయ - హృదా - సౌహార్దేనాపి తేన హృదయేన - బ్రహ్మ - వేదం - తేనే ఉపదిదేశ ॥ శ్రు ॥ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి శ్రుతిసిద్ధోయమర్థః - కిమర్థం వేదోపదేశకరణం జ్ఞానాతిశయేన స్వయమేవ జ్ఞాతుం శక్యత్వాదిత్యత ఆహ - ముహ్యంతి సూరయః - అకుంఠితజ్ఞానశాలినో యోగినోపి యస్మిన్ బ్రహ్మణి ముహ్యంతి - అనంతా వై వేదా ఇతి శ్రుతేరీత్యా వేదానామనంతత్వాత్ - తదర్థస్య చ దురవబోధత్వాన్ముహ్యంతి మోహం ప్రాప్నువంతి - యద్వా య ఆదికవయ ఇతి ప్రకృతేః పరమాత్మా నారాయణ ఏవ యదితి లింగవ్యత్యయేనోచ్యతే - తేనాయమర్థః - సూరయః ॥ శ్రు ॥ తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం సదా పశ్యంతి సూరయ ఇతి ప్రతిపాదితా నిత్యసూరయః - యత్ యం పరమాత్మానం నారాయణం ప్రతి - ముహ్యంతి - తన్నిరతిశయసౌందర్యాదిదర్శనేన ససంభ్రమచిత్తా భవంతీతి - వేదోపదేశస్య ప్రయోజనమాహ - తేజ ఇతి - తేజోవారిమృదాం పృథివ్యప్తేజసాం - యథా - యేన ప్రకారేణ వినిమయః పరస్పరవినిమయః త్రివృత్కరణజనితో భవతి - తథా బ్రహ్మ తేనే - సర్గాయ త్రివృత్కరణప్రకారం పురా స్వేన బ్రహ్మాండనిర్మాణాత్ ప్రాక్ కృతం తత్కర్తృక సర్గాయ

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్ । శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరైరీశ్వరః సద్యో హృద్యవరుధ్యతేత్ర కృతిభిః శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్ ॥ ... ... ॥ ౨ ॥

ఉపదిదేశేత్యర్థః - త్రివృత్కరణం యస్యాపి ॥ శ్రు ॥ తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీత్యాదౌ భగవత్కర్తృకముపదిష్టం తథాపి బ్రహ్మాండాత్ప్రాచీనపదార్థసృష్ట్యుపయుక్తత్రివృత్కరణస్య భగవత్కర్తృకత్వేపి తదనంతరభావి దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదభిన్ననిఖిలవస్తుసర్గస్య చతుర్ముఖకర్తృకత్వాత్ - తత్పరిజ్ఞానాయ త్రివృత్కరణతత్పూర్వకసృష్ట్యాదినిఖిలపదార్థావేదకవేదోపదేశకరణం యుక్తమేవేత్యవధేయం - నను ॥ శ్రు ॥ హంతాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యా త్రివృత్కరణపూర్వకస్యానుప్రవేశస్య భగవతి ప్రతిపాదనాత్ తస్యాపి తదంతః ప్రవేశప్రయుక్తదోషాశ్రయత్వం స్యాదిత్యత ఆహ - యత్ర త్రిసర్గోమృషేతి - యత్ర భగవతి త్రిసర్గః తిసృణాం తేజోవారిమృదాం సర్గః త్రివృత్కరణపూర్వకస్సర్గః అమృషా మిథ్యా - భగవంతం స న స్పృశతీత్యర్థః - పునశ్చ కీదృశ ఇత్యత ఆహ - ధామ్నేతి - స్వేన ధామ్నా స్వీయతేజసా - నిరస్తకుహకం నిరస్తసమస్తదోషం - సత్యం సదా సత్యత్వాన్నిత్యం పరం బ్రహ్మ - రుద్రాద్యపేక్షయా సర్వోత్కృష్టం పరమాత్మానం నారాయణం - ధీమహి ధ్యాయేమేత్యర్థః - అస్య భాగవతాఖ్యస్య మహాశాస్త్రస్య గాయత్రీతుల్యత్వప్రతిపాదనాయ గాయత్రీనిష్ఠక్రియాశబ్దః ఛాందసోత్ర ప్రయుక్త ఇతి ద్రష్టవ్యం ॥ ౧ ॥ ఇత్థం ప్రాథమికశ్లోకేన భగవద్ధ్యానాత్మకం మంగళమనుష్ఠాయానంతరశ్లోకేన ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధినో వేదస్య కర్మకాండజ్ఞానకాండరూపకాండద్వయయుక్తస్య పూర్వభాగాత్ కర్మకాండాత్ త్రివర్గప్రధానాత్ ఆభిచారికశ్యేనాదియాగానపి ప్రతిపాదయతః - త్రైవర్గికఫలసాధనీభూతజ్యోతిష్టోమదర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాదికర్మారాధ్యాగ్నీంద్రాదిరూపపరిమితఫలప్రదదేవతాస్వరూపవేద్యవస్తుప్రతిపాదనతత్పరాత్ కరిష్యమాణస్య స్వీయస్య భాగవతాఖ్యగ్రంథస్య సర్వోత్కృష్టవిషయప్రయోజనాదిబోధకస్య వైలక్షణ్యముపపాదయన్ సర్వోత్కర్షం ప్రతిపాదయతి ॥ ధర్మ ఇతి ॥ మహామునికృతే పరీక్షితం ప్రతి శ్రీశుకోక్తభగవత్కథామవలంబ్య పారాశర్యవిరచితే - అత్ర కరిష్యమాణతయా బుద్ధిస్థే శ్రీమద్భాగవతే పరమపురుషార్థసాధనీభూతభక్తిప్రతిపాదన

ప్రసిద్ధే భాగవతాఖ్యే గ్రంథే-నిర్మత్సరాణాంసతాంమాత్సర్యరహితానాం బ్రహ్మనిష్ఠానాం॥ ప్ర॥ అత్ర బ్రహ్మేతిపే
ద్యేదనంతమేనంతతోపమరితి - ప్రోజ్ఝితకైతవః నిష్కపటః - అనేనాశ్యేనాద్యాభిచారికధర్మవ్యావృత్తిః - పరమః ని
శ్రేయససాధనత్వాత్సర్వోత్కృష్టః అనేనజ్యోతిష్టోమాదివ్యావృత్తిః - ధర్మః భక్తిరూపోధర్మః ప్రతిపాద్యత ఇతిశేషః ఏ
వంస్వ గ్రంథప్రతిపాద్యస్యభక్త్యాఖ్యధర్మస్యాన్యధర్మవైలక్షణ్యముక్త్వాఅనంతరం తాదృశభక్తిప్రసన్నస్య భగవ
తఃఫలాఖ్యభాగప్రతిపాద్యాగ్నీంద్రాదివైలక్షణ్యమాహ- వేద్యమితి-అత్ర భాగవతే వేద్యంవస్తు బ్రహ్మరూపంవాస్తవం
స్వతస్సిద్ధంనిత్యమిత్యర్థః అగ్నీంద్రాదయస్త్వనిత్యాః - కించ తాపత్రయోన్మూలనమిత్యర్థః శివదం కైవల్యఫల
ప్రదమపితదేవ - అతస్మీవదంస్వర్గాదిఫలప్రదానాత్ శ్రేయస్కరం కించ నానిత్యఫలప్రదానేనఅనిత్యా - తాప
త్రయోన్మూలనమితిఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికరూపతాపత్రయనివారణత్వాదారోగ్యఫలమిత్యర్థః - పరైః కిం గ్రంథ
స్యాతిశయసంపాదకైః ఇతరైః గ్రంథైః కిం వా ప్రయోజనం నకిమపీత్యర్థః - కృతిభిః కృతిభిరనేకజన్మార్జితపుణ్యశాలిభిః
శుశ్రూషుభిః - భాగవతాఖ్యగ్రంథంశ్రోతుమిచ్ఛుభిః జనైః ఈశ్వరః జగత్సృష్ట్యాదికారణీభూతః పరమాత్మానారా
యణః తత్ క్షణాత్ భగవత్స్మరణజనితానందరూపోత్సవాత్ - తదా ... అధ్యాయత్వాత్ సద్య ... లవపహ్యా
ద్యవరుధ్యతేమనసివిషయీక్రియతే - శుశ్రూషుభిరితిసర్వప్రత్యయప్రయోగాత్ శ్రవణశుశ్రూషాపదవిపర్యాసాత్
ఏవఅవరుధ్యతఇత్యుక్తంభవతిసద్యఇత్యనేన కాలవిళంబాభావః ప్రతిపాదితః - అవరుధ్యతఇత్యనేన భగ
తోన్యత్రసంచారంవిహాయభక్తహృదయే నియమేనావస్థానంఫలితం ఇతరగ్రంథానాంతుఏవంభక్తజనసేనభగవద్వ
శీకరణసామర్థ్యంనాస్తీతిసర్వోత్కృష్టోయంగ్రంథఇతిభావః ॥ ౨ ॥ ఏవంస్వగ్రంథస్యకర్మకాండోపేతయా వైలక్ష
ణ్యముపపాద్యఅనంతరం తస్యబ్రహ్మకాండోపేతయావైలక్షణ్యముపపాదయతి॥ నిగమేతి॥ హేభావుకాః రసికాః భు
విరసికాఃపరమమంగళాయనేభూలోకేపుణ్యపుంజవశాత్ప్రాప్తజన్మానఃరసికాః - నిగమకల్పతరోః వేదాఖ్యకల్పవృ
క్షస్య - వేదస్యకల్పవృక్షసామ్యంచకల్పవృక్షస్యసర్వాభీష్టఫలప్రదత్వవత్ పురుషార్థచతుష్టయసాధనత్వాత్ - శు

నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసమ్మితమ్। పిబత భాగవతంరసమాలయం ముహురహో రసికాభువిభావుకాః॥ ॥౩॥

కముఖాద్వైయాసకిముఖాద్గళితంచ్యుతంఫలంఫలరూపంభాగవతంతన్నామకంపురాణం శుకముఖాద్గళితం ఫలమిత్యనే
నరసాలాదివచ్ఛుకముఖస్పృష్టత్వాద్రసాతిశయవత్వంపరిపాకేనస్వతశ్చ్యుతత్వాత్ రసవిశేషశ్చ ప్రతిపాద్యతేత
స్యఫలస్యఅసారాంశరాహిత్యేనమాధుర్యాతిశయేనచరసత్వమమృతద్రవసమానత్వంచాహ - అమృతద్రవసమ్మితం
రసమితి - అమృతవదాస్వాద్యతమభక్తిరసయుతత్వాదమృతద్రవసమ్మితంఅమృతేమోక్షేద్రవస్యయోగ్రవః ముక్తి
సాధనీభూతభక్తిరసః తత్సహితం - నను ఫలంరసమితి సామానాధికరణ్యంకథంతయోర్భేదాదితిచేదుచ్యతే- శుకము
ఖాద్గళితత్వాత్ నిగమకల్పతరుఫలస్యదుర్గ్రాహరసత్వాత్ఫలత్వం శుకముఖాద్గళనానంతరంమధ్వాదివత్సుగ్రాహర
సత్వాద్రసత్వంచేతిమంతవ్యం తాదృశంభాగవతంరసంపిబతరసరూపత్వేనపేయత్వాత్పిబత - తద్రసపానస్యావిచ్ఛి
న్నత్వమాహ - ఆలయమితిఆలయంయావచ్ఛరీరపాతంముహుఃపిబత - అత్ర భాగవతగ్రంథస్యనిగమకల్పతరుఫలత్వ
ప్రతిపాదనాత్ - బ్రహ్మకాండోపేతయాప్యతిశయః ప్రతిపాదితఇతిమంతవ్యం ॥

శ్రీమద్విజయధ్వజాచార్యప్రణీతా- విజయధ్వజీయాఖ్యా - ద్వైతవ్యాఖ్యా.

జన్మాద్యస్యేత్యాది - శ్లోకరత్నత్రితయమస్యాపివ్యాఖ్యానస్యోపయోగాయపునరపిప్రకాశ్యతే.

జన్మాద్యస్యయతోన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యంతి
యంసూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోమృషాధామ్నాస్వేనసదానిర
స్తకుహకంసత్యంపరంధీమహి॥ ॥౧॥

అథకలిమలాపనుత్తయేవిధిభవపురస్సరైరమరవరైరాదరాత్ప్రార్థితోదితిసుతబలభరపరిఖిన్నధరణీనిలేచిరస
మయసమాకీర్ణతపస్యాయాంసత్యవత్యాంపరాశరాదవతీర్ణోవ్యాసనామాముమథనః - సముద్ధృతసముత్పన్న
నిగమకల్పతరుః - అల్పమతిమనుజదయాళుఃశాఖోపశాఖాభేదేనవిభక్తవేదః - తదర్థనిర్ణినీషుః - విరచితబ్రహ్మసూ
త్రః - తదనధికారిజనాపవర్గాయప్రకాశితపురాణసంహితః - వేదాంతార్థప్రకాశికాంద్వాదశస్కంధసమ్మితాం

అష్టాదశసహస్రసంఖ్యోపేతాం భాగవత పురాణసంహితాం చికీర్షుర్వ్యాసో భావేపి కాలదోషేణ తాదృశ విహాభాగవతధర్మానావిశ్చికీర్షుర్నిరంతరాపరోక్షీకృత బ్రహ్మస్వరూపోపి నిరంతరాయోపి శ్రేయోవహ్నభయామై మంగళాచరణాద్యనేక ప్రయోజనాయచ సర్వదేవతానాం నారాయణాఖ్యామనుస్మరతి ॥ జన్మాద్యస్యయత ఇతి ॥ అత్ర యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛబ్దోధ్యాహార్యః - అస్య జగతో జన్మాదియతః - యశ్చార్థేష్వభిజ్ఞః - యశ్చస్వరాట్ - యశ్చ బ్రహ్మహృదా ఆదికవయే తేనేయం ప్రతిసూరయో ముహ్యంతి - తేజోవారిమృదాంపినిమయోయథా - తథా - త్రిసర్గోపియత్ర మృషా - తం స్వేనధామ్నాసదానిరస్తకుహకం నిత్యం పరంధీమహీతి సమస్తాన్వయః - యచ్ఛబ్దస్య - ఆకాంక్షానశాదాదతః సర్వేషామన్వయః పరంపూర్ణం గుణైరితిశేషః పృపాలనపూరణయోరితిధాతోః - ద్వివిధాహిదేవతా గ్రంథారంభేనశాస్త్రాదిమంగళ క్రియాకుర్వంతి - ఆధికారికీ అభీష్టాచేతి - యథా జ్యోతిశ్శాస్త్రేసూర్యాదిగ్రహలక్షణ దేవతా ఆధికారికీ - ననునాది శ్రీయూస్త్వాపరమ శ్రేయసాదివిషయాహ్యభీష్టా - భగవాంస్తూభయరూపఇత్యభిప్రాయేణపరమిత్యుక్తం - పరమాత్మాహ్యసకలప్రాణినాం సంసారోన్మూలనాయాస్మిన్ - శాస్త్రేప్రతిపాద్యతే ॥ శ్రు ॥ తదేతత్ప్రేయః పుత్రాత్ప్రేయో విత్తాత్ప్రేయోన్యస్మాత్సర్వస్మాదంతరతరం యదయమాత్మేతి - సపవపరమప్రేమవిషయః - పరోపినారాయణ ఏవ నాన్యః కశ్చిత్ ॥ శ్లో ॥ నదేవః పరమం బ్రహ్మ వేదవాదేషు పఠ్యతే - నదేవః పుండరీకాక్షస్స్వయం నారాయణః పర ఇతిహరివంశేసత్యానపః ప్రశ్నే కస్తత్త్వేనముద్వానసః ప్రతివచనపరస్య నారాయణోక్తేః ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితి శ్రుతేశ్చ - శ్రీమహాభాష్యేచ - జన్మాద్యస్యయత ఇత్యాదిపి శేషణైః - పరశబ్దో హ్యస్యగణాన్విశినష్టి - పాలన పూరణాభ్యాం యథాసంభవం సృష్ట్యాదయో వాచ్యా ఇత్యూహనీయం అలౌకిక వస్తునోలక్షణోపదేశమంతరేణ జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్ తదుపమాణకల్పం తదీయతోవా లక్షణమాహ - జన్మాద్యస్య యత ఇతి - అస్య ప్రత్యక్షస్య జగతో జన్మ ఆదిర్యస్య తజ్జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః - యతోస్మాద్భవతీతి శేషః - ఆదిశబ్దేన స్థితిసంహారనియమజ్ఞానాజ్ఞానబంధమోక్షాః గృహ్యంతే - నకేవలం స్థితిసంహారౌ శ్రుతిస్మృతివిరోధాత్ యథా సాస్నాదిమాన్ కకుద్వాన్ వివిధః సాస్నాదిమంతం పదార్థమశ్వాదిభ్యో వ్యావృత్తం గోశబ్దవాచ్యం ప్రత్యేతి - తథా జన్మాదికారణం పరమితి శ్రుత్వా ఆచార్యోపదిష్టం జన్మాదికం ప్రత్యేకం పరబ్రహ్మలక్షణతయా జ్ఞాతవ్యం - వేదాంతశాస్త్రేషు ప్రతిపాదితత్వాత్ - నను పరస్య జన్మాదికారణత్వం కుత ఇతి తత్రాహ - అన్వయాత్ ॥ శ్రు ॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జీవంతీత్యాది శ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే - ప్రస్థాతా తత్వానాం త్వాం నిఖిలస్యైక ఏవ త్వత్త్యాది స్మృతేశ్చ - జగత్కారణే హరావన్వయాత్ ఉపక్రమోపసంహారాది తాత్పర్యలింగాత్ పరబ్రహ్మైవ జగత్కారణం నాన్యదితి భావః - ననురుద్రాదీనామపి జగజ్జన్మాదికారణత్వం శ్రూయతే అతః కథం పరస్యైవేత్యవధార్యతే - ఉచ్యతే - యద్యపి రుద్రాదీనాం వేదైకదేశ ప్రతిపాద్యత్వమస్తి తథాప్యనంత వేదకదంబ ప్రతిపాదితత్వం విష్ణోరేవ ॥ శ్రు ॥ సర్వే వేదాయత్పదమామనంతి । వేదైశ్చసర్వైరహమేవ వేద్య ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః ॥ నను శ్రుత్యాదేః పిపీలికాదలిపివత్ అప్రమాణత్వాత్ మాణవకకృత్తశౌర్యాలకల్పనవత్తన్నిశ్చయాభావాదతః పరమాణుపుంజస్యైవ కారణత్వమితి చేత్తత్రాహ ॥ ఇతరత ఇతి ॥ ప్రత్యక్షాగమాభ్యామనుగృహీతాదితరస్మాత్తర్కాత్పర బ్రహ్మణః కారణత్వం జ్ఞాయతే ॥ సూ ॥ సదాచారయోభయహేతుకేపి తదప్రాప్తిరితి భగవత్కృష్ణద్వైపాయనేన పరమాణుపుంజవాదస్య నిరస్తత్వాత్ - అత్ర శ్రుత్యాద్యనుగృహీత తర్కాభావాత్ - కేవలతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్ - ననుకార్యం కారణపూర్వకం కార్యత్వాదితి కారణసామాన్యమాత్రం సిద్ధం - విశేషతః కుపితస్సిద్ధిరితి చేత్సత్యం - ప్రధానాదేరచేతనత్వేన బుద్ధిపూర్వకకర్తృత్వానుపపత్తేరస్యాతం త్రాణ్యచ్చ - క్షిత్యాదేశ్చేతనకర్తృకత్వం పరిశేషాత్ సిద్ధం - చేతనాత్ పితాదేః పుత్రాద్యుత్పత్తిదర్శనాత్ - తద్దృష్టాంతేన బ్రహ్మాదిచేతనజాతం పరమచేతనాద్విష్ణోరుత్పద్యత ఇతి సుశక్యోయంతర్కః సముపతిష్ఠతే - చశబ్దః సముచ్చయే - వేదానామపౌరుషేయత్వేన కర్తృప్రసిద్ధ్యభావాత్ సందిగ్ధప్రమాణత్వేన తదనుగృహీతతర్కస్యాపి ప్రతితర్కపరాహతిర్నాశంకనీయేత్యస్మిన్నర్థేవా - అనేన - అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా । జన్మాద్యస్యయతః । శాస్త్రయోనిత్వాత్ । తత్తుసమన్వయాదితిచతుస్సూత్రీచ వ్యాఖ్యాతా । జిజ్ఞాసైవధీమహీత్యనేనోచ్యతే । వేదవిచారనిష్ఠితసుజ్ఞోపసంహారరూపత్వాత్ - ఇయానేవవిశేషః - ధ్యానమేవజ్ఞానసాధనం నకర్మాదికమిత్యతో ధీమహీతిపదం కర్మణాశుద్ధాంతఃకరణస్యధ్యానసంభవాదితి । యస్తు శ్రుతిస్మృతీ అనాదృత్య కేవలతర్కేణ బ్రహ్మణో జన్మాదికారణత్వం విఘటయ్య ప్రత్యవతిష్ఠతే సోన్వయవ్యతిరేకాత్మకతర్కేణాపహసితవ్య ఇత్యాహ । అన్వయాదితరత ఇతి ।

అన్వయాత్ - అన్వయానుమానాత్ ఇతరతో వ్యతిరేకానుమానాత్ - తౌ చదర్శితౌ - చశబ్దస్తు పూర్వోక్తతర్కస్య కేవల
స్యవ్యాప్తిశూన్యత్వాదస్యచ ప్రత్యక్షగృహీతవ్యాప్తికత్వేన బలీయస్త్వాదప్రతిహతః స్వార్థం సాధయన్నేతస్మిన్నర్థే
వర్తతే - అథవయోఘృతప్రభృతేరచేతనస్య స్యందనాదిప్రవృత్తిదర్శనాత్తన్నిదర్శనేన ప్రధానస్య కారణత్వం కింనస్యా
దితితత్రాహ - అర్థేష్వితి - అర్థేషు ఘటపటాదిషు అభితః సర్వతః అశేషవిశేషాకారేణ జానాతీత్యభిజ్ఞః - ప్రధానస్య జడ
త్వేన జ్ఞానాశ్రయత్వలక్షణాసంభవాన్నితరాం న సర్వజ్ఞత్వం - విష్ణోస్తు సర్వజ్ఞత్వం శ్రుతిస్మృతిసిద్ధం। శ్రు॥ యస్సర్వ
జ్ఞస్సర్వవిదితి॥ శ్లో॥ తాన్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతపేత్యాది - నన్వస్య హేతోః సర్వజ్ఞత్వస్య రుద్రాదావపి వ్య
త్యేరసాధకత్వమితి తత్రాహ। స్వరాడితి। స్వయమేవ రాజత ఇతి స్వరాట్ - స్వస్య స్వయమేవ రాజా - నాన్యోధిపతిరితి వా
అయం భావః - యం కామయే తం తముగ్రం కృణోమీతి రుద్రాదీనాం శ్రీపతిప్రసాదాయత్తజ్ఞానాదిగుణవత్వదర్శనాత్ -
విష్ణోస్త్వనన్యాధీనజ్ఞానాదిగుణవత్వాద్గతానాం విశేషాణామనంతానాం తైరజ్ఞాతత్వాన్న తేషాం నిరుపచరిత సర్వజ్ఞ
త్వం - అతో న తేషు తస్య హేతోర్వ్యభిచార ఇతి స ఏవ సర్వజ్ఞ ఇతి॥ శ్రు॥ న తే విష్ణో జాయమానః। ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతా
ధిపతిరిత్యాది శ్రుతయోస్య అనన్యాధిపతిత్వే సర్వాధిపతిత్వే చ మానం। సుష్ఠు రాజాంతరరహిత ఇతి వా స్వరాట్। స్వాత్మా
నం స్వయమేవ రాజయతి ప్రకాశయతి - న పరేచ్ఛయేతి వా - నను శ్రుతీనామనంతత్వాదేకత్ర హరేరనన్యాధీనత్వకథనసం
భవాత్ అతః కుతో నిశ్చయః పరోన్యానధీన ఇతి తత్రాహ। తేన ఇతి। యః పరః ఆదికవయే చతుర్ముఖాయ - బ్రహ్మ సాంగం వేదం
హృదా సంకల్పమాత్రేణ తేనే విస్తారితవాన్ - తస్య సకృదుపదేశమాత్రేణ శేషగ్రహణసామర్థ్యవిస్తారితమితి॥ శ్లో॥ వక్తవ్యం బ్ర
హ్మ గురుణా చతుర్వారమథాపి వా॥ ఇతి దేశశాస్త్రానుసృత్య తేనే ఇత్యుక్తం - శిష్యశిక్షాయై తథోపదేశ సంభవాత్ చతు
ర్ముఖస్య వేదోపదేశేన హరేరనన్యాధిపతిత్వస్య కిమాయాతమితి చేన్న ॥ శ్రు॥ ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వాజాతా
ని పరితా బభూవేతి శ్రుతౌ చతుర్ముఖస్య నిరతిశయమాహాత్మ్యకథనాత్తదుపదేశాత్తస్యానన్యాధిపతిత్వం సిద్ధం ॥ శ్రు॥
యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి శ్రుతేః ॥ సకలవేదవ్యాహోపదేశోపి సి
ద్ధః ఆదికవిత్వంచ బ్రహ్మణః ॥ శ్రు॥ కవిర్యః పుత్రస్స ఇమా చికేతేత్యాది శ్రుతిసిద్ధం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మ వేదస్తపస్తత్త్వం బ్రహ్మ
విప్రః ప్రజాపతిరిత్యభిధానం॥ శ్లో॥ హృత్సేన్నసే మనసి సిన్నర్ధే సుహృద్వృద్ధో హరావపీతి చ । న ప్రహేళికాదివదుపదేశ
ఇతి ద్యోతనాయ హృదేత్యుక్తం । తేనే బ్రహ్మేతి సర్వజ్ఞత్వే హేత్వంతరం వా । సకలచేతనరాశ్యుత్తమస్య చతురానన
స్యోపదేష్టుశ్శాస్త్రపాణేః సర్వజ్ఞత్వం న్యాయేన ప్రాప్తమితి భావః ॥ వేదాహమేతం పురుషం మహాంతం - ఆదిత్యవర్ణం
తమసః పరస్తాదితి శ్రుతౌ శ్రీమన్నారాయణవిషయకజ్ఞానస్వాతంత్ర్యకథనాత్తదుపదిష్టజ్ఞానేనైవ తద్జ్ఞానం కథం సం
గచ్ఛత ఇతి చేత్ ॥ శ్రు॥ యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య ఇతి శ్రుతేః - తత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానేనైవ తత్సంభవతి - న తు స్వ
ప్రతిభయా - అన్యథాజ్ఞానమేవ న స్యాదిత్యుక్తహేతోరిత్యభిప్రేత్యాహ । ముహ్యంతి యం సూరయ ఇతి - భూతభవిష్య
ద్వర్తమానా బ్రహ్మాదయో యత్ప్రసారమంతరేణ ముహ్యంతి । ముహ వైచిత్త్య ఇతి ధాతోః ॥ కేచిత్ కించిదపి న జానంతి
కేచిదన్యథా జానంతీత్యర్థః । తస్మాద్బ్రహ్మాది చేతనరాశ్యచింత్యమహిమా నారాయణ ఏవేతి ప్రతీయతే । నన్వీశ్వరః సృ
ష్ట్యాదౌ ప్రవర్తమానః ప్రయోజనార్థీ సృజతి వా - ఆహోస్విత్ - అన్యథా వా । న ప్రథమః । యది ప్రయోజనార్థం ప్ర
వర్తేత తత్పూర్వం తదభావాదపూర్ణత్వేన అశక్తత్వాత్సృష్ట్యనుపపత్తేః । న ద్వితీయః । ప్రవృత్తిమాత్రస్య స్వప్రయో
జనోద్దేశేన దృష్టత్వాత్ - వృథా తదనుపపత్తేరతో మాయామయీ సృష్టిరేష్టవ్యేత్యత ఆహ । తేజోవారీతి । తేజోవారి
మృదాం వినిమయో యథా తథా త్రిసర్గః - యత్ర యస్మిన్ భగవతి విషయే మృషైవ పూర్వాప్రాప్తప్రయోజనప్రాప
కో న భవతి । కథం తర్హి ప్రవృత్తిరితి చేత్ । ఉచ్యతే ॥ శ్లో॥ దేవస్యైష స్వభావోయమాప్తకామస్య కా స్పృహా ॥ సూత్రం॥
లోకవత్తు లీలాకైవల్యమితి శ్రుతిసూత్రబలాదాప్తసమస్తప్రయోజనస్య హరేర్లీలయైవ ప్రవృత్తిరితి భావః । త్రయా
ణాం జీవేశ్వరజడానాం సర్గస్సృష్టిస్సర్గః । యథా ఏకమేవ మూలం తేజః స్వకార్యేషు పార్థివాదిపదార్థేషు బహుధా భూ
త్వా ప్రవిశతి బహిశ్చ మథనాదినా ఆవిర్భవతి తథేశ్వరోపి జగత్సృష్ట్వా బహురూపీభూత్వా జగదంతః ప్రవిశతి - బహిశ్చ భ
క్తానుకంపయా వాసుదేవాదిబహురూప ఆవిర్భవతి అయమీశ్వరసర్గః - దీపాద్దీపాంతరోత్పత్తిర్యథా తథేశ్వరసర్గ
ఇతి న - యథా సూర్యాది తేజసా జలాద్యుపాధినిమిత్తైర్బహూని ప్రతిబింబాని సూర్యకాంతాదీని సూర్యాదేర్జాయంతే
తథైవ సూక్ష్మస్థూలశరీరాద్యుపాధినిమిత్తైః ప్రతిబింబభూతాః జీవాః హరేరుత్పద్యంతే । ఏష జీవసర్గః - యథా కులా

లోకః మృదముపాదాయ ఘటాదీన్ సృజతి - తథేశ్వరో జడప్రకృతిముపాదాయ తత్తదహంకారాద్యశేషజడపదార్థాన్
సృజతీత్యేష జడసర్గః - అనేన మాయామయీ సృష్టిరిత్యస్యాలౌకికమాయాశ్రితమితి చేదుచ్యతే। యత్రేశ్వర ఇతి విశేషణాదస్య
త్రిజగత్యస్య సృష్టా మిథ్యా న భవతి। తథా చ యోజనా। యథా తేజోవారిమృదాం వినిమయః కార్యం-అర్థక్రియాయోగ్య
త్వాత్ సదసద్విలక్షణో న భవతి। తథా యత్ర యదాధారకతయా-క్రియమాణస్త్రిసర్గో మిథ్యా న భవతి। అతోఽర్థక్రి
యయోరుపపత్తేరేవ మిథ్యాత్వబాధికేతి భావః। నను తేజః కార్యం విస్ఫులింగాది- వారికార్యం ఫేనాది- మృత్కార్యం ఘ
టాది యథా మిథ్యా తథా యత్ర జగన్మిథ్యేత్యర్థః స్యాత్ ।తథా చ శ్రుతిః। వాచారంభణం వికార ఇతి ॥ అనుమానం చ వివ్ర
తం-మిథ్యా దృశ్యత్వాదితి అతో మాయామయీ సృష్టిరిత్యత ఆహ। ధామ్నేతి- స్వేన ధామ్నా స్వరూపజ్ఞానమహిమ్నా।
సదా నిత్యం నిరస్తం కుహకం ఇంద్రజాలాదిమాయా యేన యస్య వా స తథోక్తః తం॥ శ్రు॥ యస్సర్వజ్ఞః- అథైనమాహుః-
సత్యకర్మేతి- విశ్వం సత్యమిత్యాది శ్రుతివిరోధాదుదాహృతశ్రుతేరర్థాంతరత్వసంభవాదనుమానస్య వ్యాప్తిశూ
న్యత్వేన తద్విరోధాభావాన్న త్వం నిరస్తేంద్రజాలో విష్ణుర్మాయామయీం సృష్టిం న విదధాతి కిం తు సత్యామేవ- లో
కే చాసమర్థాస్సర్వ ఇంద్రజాలాదికం సృజతి న తు సమర్థాః- విష్ణుస్తు నిత్యపరిపూర్ణశక్తిః-కిమర్థం తత్కరోతీత్యర్థః-
ముక్తవ్యావృత్తయే సదేత్యుక్తం - తేషాం ముక్తేః పూర్వం బంధభాక్త్వేన కుహకత్వసంభవాత్ । నను విష్ణోః సదా
నిరస్తకుహకత్వే ముక్తవ్యావృత్తిర్ఘటతే తత్ దేవ కుతః ఇతి తత్రాహ ॥ సత్యమితి ॥ సత్యం నిర్దుఃఖం నిరతిశయానందా
ద్యనుభవరూపం ॥ శ్లో ॥ సచ్ఛబ్ద ఉత్తమం బ్రూయాదానందం చైవ తద్వదేత్ । యేతి జ్ఞానం సముద్దిష్టమితి వచనాన్ని
త్యనిరస్తకుహకత్వేన ముక్తవ్యావృత్తిర్వ్యజ్యత ఇతి భావః। ఏతదుక్తం భవతి ఉపక్రమాది తాత్పర్యయుక్త్యుపేత సర్వ
శ్రుతిస్మృతితాత్పర్యపర్యాలోచనయా సర్వజగత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వాదనన్యాధిపతిత్వాచ్చతుర్ము
ఖజ్ఞానోపదేష్టృత్వాత్ స్వానుగ్రహమంతరేణ దుర్జ్ఞేయత్వాత్ స్వప్రయోజనానుద్దేశేన కేవలలీలయైవ జగత్సృజనాది
ప్రవృత్తత్వాత్ స్వత ఏవ నిత్యనిరస్తేంద్రజాలత్వేన నిత్యమహిమత్వాన్నిర్దుఃఖనిరతిశయానందానుభవరూపత్వాచ్చ స
ర్వగుణపరిపూర్ణో విష్ణుః సర్వైర్ధ్యేయ ఇతి తాత్పర్యార్థః - నను ధీమహీతి ఛాందసః ప్రయోగః కస్మాత్కృతః। గా
యత్రీప్రతిపాద్యం నారాయణాఖ్యం పరం బ్రహ్మైవ-న సూర్యః - తస్య॥ శ్రు ॥ చక్షోస్సూర్యో అజాయతేతి శ్రుత్యా త

దంగజననోక్తేరితి । యథా వేదాధ్యయనోపక్రమే గాయత్ర్యభిధీయతే విశిష్టఫలహేతుత్వాత్తథా భాగవతోపక్రమ
ఇతి వా గాయత్ర్యా అశేషవేదప్రతిపాద్యో నారాయణ ఏవ భాగవతే ప్రతిపాద్యత ఇతి వా - ఇతరేషాం భగవత్కృత
త్వేన తత్పరత్వేపి తద్వ్యావృత్తయే వా॥ ఇతరేభ్యోఽస్య మాహాత్మ్యాధిక్యప్రకటనాయ వా-ధీమహీతి ఛాందసం పదం
ప్రాయుఙ్క్త భగవాన్ బాదరాయణః। తథా చ ॥ మత్స్యపురాణే పురాణదానమాహాత్మ్యప్రస్తావే - తన్మాహాత్మ్యం త
ల్లక్షణం చ ప్రదర్శితం॥ శ్లో ॥ యత్రాధికృత్య గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః - వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్తద్భాగవ
తం విదుః॥ లిఖిత్వా తచ్చ యో దద్యాద్ధేమసింహసమన్వితమ్-పౌర్ణమాస్యాం ప్రోష్ఠపద్యాం స యాతి పరమం పదమ్-అష్టాద
శసహస్రం తత్పురాణం పరికీర్తితమితి ॥ స్కాందే చ॥ గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కంధసమ్మితః ॥ హయగ్రీవ
బ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా॥ గాయత్ర్యా చ సమారంభస్తద్వై భాగవతం విదురితి। గారుడే చ। అర్థోఽయం బ్రహ్మ
సూత్రాణాం భారతార్థవినిర్ణయః ॥ గాయత్రీభాష్యరూపోఽసౌ వేదార్థపరబృంహితః ॥ పురాణానాం సారరూపస్సా
క్షాద్భగవతోదితః ॥ ద్వాదశస్కంధసంయుక్తః శతవిచ్ఛేదసంయుతః । గ్రంథోఽష్టాదశసాహస్రః శ్రీమద్భాగవతాభిధ
ఇతి ॥ అన్యే కేచిచ్చతుర్వింశత్సహస్రం భాగవతమితి వదంతి తదసంప్రదాయవిదాం వచనమిత్యుపేక్షణీయం ॥ గాయ
త్ర్యర్థోఽప్యనేన శ్లోకేన సూచితః। తథా హి। తత్సవితుర్దేవస్యేత్యస్యార్థో జన్మాద్యస్య యత ఇతి। వామం వరేణ్యం పర
మిత్యభిధానాద్వరేణ్యమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం పరమితి। భర్గ ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం ధామ్నా స్వేన సదా నిరస్తకుహకమితి।
భర్గః సకలదురితభంజనం జ్యోతీరూపం- తత్పదస్య వ్యాఖ్యానం స్వరాడితి । ధియో యో నః ప్రచోదయాదిత్యస్య వివరణం
తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇతి। యః సవితా జన్మాదికర్తా నః అస్మాకం ధియః బుద్ధీః ఉపలక్షణమేతత్ సర్వవిషయ
కం స్వతత్త్వవిషయం చ జ్ఞానం గురుముఖేనోపదిశ్య తద్ జ్ఞానసాధనాని సర్వాణి కరణాని ప్రచోదయతి స్వాత్మవిషయతయా
ప్రేరయతి। తస్య సవితుర్దేవస్య క్రీడాదిగుణసంపన్నస్య నారాయణస్య అనన్యాధీనతయా తత్ర తత్ర వ్యాప్తత్వాద్వ
రేణ్యం సకలగుణాకరతయా పరమమంగళం భర్గః జ్యోతీరూపం భరణయోగాత్సర్వజ్ఞం వా వపుః జ్ఞానానందగుణరతికర
చరణాద్యవయవవత్ ధీమహి ధ్యాయేమ-జ్ఞానమేవ తత్ప్రీతిజనకం న కర్మాదికం తస్మాత్తచ్చింతనం కర్తవ్యమిత్యర్థః॥ కేన

చిద్వేదసమ్మితైతద్గ్రంథవ్యాఖ్యానారంభసమయే ప్రజల్పితం - తథాహి॥ శ్లో॥ పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్విగ్రహో వాక్యయోజనా। ఆక్షేపశ్చ సమాధానమితి వ్యాఖ్యానలక్షణమ్॥ అతిరిక్తం పదం త్యాజ్యం హీనం వాక్యే నివేశయేత్। విప్రకృష్టం చ సందధ్యాదానుపూర్వ్యం చ కల్పయేత్॥ లింగం ధాతుం విభక్తిం చ యోజయేచ్చానులోమతః। వాక్యార్థస్యానుసారేణ తేషాం ప్రత్యయతోఽపి వేతి॥ తదుపాసితగ్రంథసంప్రదాయవిత్సజ్జనచరణైరుపేక్షితమితి విదుషాం పరిషది స్వారస్యమాధత్తే న హి॥ ... ...*

అస్యావశిష్టాంశస్య పూర్వోక్తప్రాయత్వాత్ - గ్రంథవిస్తరభియా - నాత్ర ప్రకాశితః

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్।
శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరైరీశ్వరః సద్యో హృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభిః శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥

నను జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదినా - ప్రాథమికశ్లోకేన సకలపురుషార్థస్య సంక్షేపతో దర్శితత్వాత్ కిముత్తరశ్లోకేనేత్యతో గ్రంథారంభే మంగళాచరణయోగ్యనారాయణస్య ప్రస్తుతత్వం నతు సాక్షాద్విషయత్వేన - విషయస్త్వస్య ప ఏవేతి సంశయనిరాసార్థం విషయతత్సాధనాధికారిప్రయోజనాని ద్వితీయశ్లోకేన దర్శయతి॥ ధర్మ ఇతి ॥ నను యదిష్టసాధనత్వబోధకం ప్రాయస్తదేవ ప్రమాణతయోపాదేయం - అతః కథమస్య గ్రంథస్య ప్రామాణ్యమిత్యతో వాహ। ధర్మ ఇతి। అత్ర శ్రీమద్భాగవతే ప్రోజ్ఝితకైతవః పరమో ధర్మః ప్రతిపాద్యతే - అత్ర శ్రీమద్భాగవతే - నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవం శివదం తాపత్రయోన్మూలనం వస్తు ప్రతిపాద్యతే॥ కిం విశిష్టే - మహామునికృతే - అపరైః కిం వా - శుశ్రూషుభిః కృతిభిః అత్ర - శ్రీమద్భాగవతే అభ్యస్యమానే ఈశ్వరః సద్యస్తత్క్షణాత్ హృది అవరుధ్యతే - ఇత్యేకాన్వయః - అత్రాపి సిన్ శ్రీమతి భాగవతే। శ్రీమత్త్వం నామ - శ్రూయమాణరమణీయతయార్థపర్యాలోచనయా వాస్యేతరేభ్య ఆధిక్యాత్ - తథా చోక్తం॥ శ్లో॥ రాజంతే తావదన్యాని పురాణాని సతాం గణే। యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమితి - ధ్రియతేఽనేనాధః పతన్పురుష ఇతి ధర్మః - ధరతీతి ధరో భగవాన్ - సమీయతే జ్ఞాయతేఽనేనేతి వా దధాతి కర్తారం రమయతీతి వా - ధినుతే హినస్తి పాపమితి వా - భగవతః ప్రాప్తిసాధనభూతః - నను ధర్మోఽన్యత్రాపి ప్రతిపాద్యతే - కిమత్ర వైశిష్ట్యమిత్యత్రాహ। ప్రోజ్ఝితకైతవః ప్రకర్షేణోజ్ఝితం కైతవం యేన స తథోక్తః - కితవో నామ - లోకే మనస్యన్యదభిసంధాయాన్యదభిసంధత్తే - అన్యదేవాభిచరతి - తదత్రాపి భగవత్ప్రీతిమంతరేణ స్వర్గాదిఫలం మనస్యనుసంధాయ భగవద్గుణప్రతిపాదనలోలుపనిగమార్థం అన్యథా వదన్ స్వాత్మనో దేహేంద్రియాణామీశ్వరాధిష్ఠితత్వమీశ్వరనియమ్యత్వం నిగూహ్య హరేః కారయితృత్వం ఫలదాతృత్వమవ్యగణయ్యాహమేవేదం కరిష్యే అర్థీ సమర్థో విద్వానహమేవ స్వతంత్ర ఇతి బుధ్యా కితవేన క్రియమాణో ధర్మః కైతవ ఇత్యుచ్యతే - అతః - అఫలకామనయైవ ధర్మః కర్తవ్య ఇత్యయమర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యా యా విముక్తయ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ తర్హ్యేతావతా కిం పూర్యత ఇతి తత్రాహ। పరమః॥ శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్। యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి స్మృతేః - భగవదర్పణేనైః పరమో భవతీత్యర్థః - పరః పరమాత్మా మీయతే జ్ఞాయతేఽనేనేతి ఏతదభిప్రాయేణ పరమ ఇత్యభ్యధాయి॥ శ్లో॥ పరో హి పరమాత్మనో రిత్యభిధానాత్ పరః శత్రుః సంసారః మీయతే ప్రలీయత ఇతి వా ॥ మిను హింసాయాం - మినుయా హింసా చ సంజ్ఞపనమిత్యభిధానం కించ యతోఽధికతమః సుఖహేతుర్న భవతి స పరమో ధర్మః న చ భక్తియోగలక్షణ ఏవ తథా చ శ్రీమహాభారతే - ఆనుశాసనికపర్వణి - శ్రీభీష్మయుధిష్ఠిరసంవాదే॥ శ్లో ॥ కో ధర్మః సర్వధర్మాణాం భవతః పరమో మత ఇతి పృష్టే॥ ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః। యద్భక్త్యా పుండరీకాక్షం స్తవైరర్చేన్నరః సదేతి॥ ఉక్తం చ॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్ పుంసాం ధర్మః పరః స్మృతః। భక్తియోగో భగవతి తన్నామగ్రహణాదిభిః॥ నృణామయం పరో ధర్మః సర్వేషాం సముదాహృతః। త్రింశల్లక్షణవాన్ సాక్షాత్సర్వాత్మా యేన తుష్యతీతి శుకోక్తేః॥ కేషామధికారః కస్య సాక్షాద్వేద్య ఇతి తత్రాహ - నిర్మత్సరాణామిత్యాదినా - భావప్రధానో నిర్దేశః - నిర్గతం మాత్సర్యం యేషాం తే తథోక్తాః - తేషాం సతాం ప్రశస్తకర్మణాం పురుషాణాం సతామపి క్వచిత్ క్వచిత్ మాత్సర్యం స్యాత్తన్న కర్తవ్యం సోఽత్త మే స్విత్యతో నిర్మత్సరాణామిత్యుక్తం - వేద్యం జ్ఞేయం కృద్యోగే షష్ఠీతి సతామితి షష్ఠీ॥ వేదనం జ్ఞానమేవ న కర్మాదికమిత్యతో వేద్యమిత్యుక్తం - వాస్తవం నిత్యనిరస్తదోషగుణపూర్ణం - వస్తు అప్రతిహతం - నిత్యం కాలత్రయావస్థాయి నిత్యత్వేనానవసరశీలమిత్యర్థః - దుఃఖనివృత్తిసుఖప్రాప్తిలక్షణస్య పురుషార్థత్వాత్తదభావాత్కిమనేనేతి। తత్రాహ। శివదమితి - శివం పరమానందం

దందదాతీతి। తాపత్రయోన్మూలనం ఆధ్యాత్మికాదిసకలదుఃఖనివర్తకం చ॥ శ్లో॥ వేత్తా వేద్యస్య సర్వస్య మునిస్సిద్ధిరుదాహృత ఇత్యభిధానాన్మునయో బ్రహ్మాదయః తేభ్యోఽప్యతిశయితసర్వజ్ఞత్వాన్మహామునిః వ్యాసః - సా తు నారాయణః॥ శ్లో॥ కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమితి వచనాత్ - తేన కృతే - నను కిమితి ఈశ్వరతుష్టికరో భక్తియోగలక్షణో ధర్మః ఈశ్వరశ్చాత్ర ప్రతిపాద్యో న ధర్మాదిరితి తత్రాహ॥ కిం వేతి॥ భక్తియోగలక్షణధర్మస్య హరేరపరోక్షజ్ఞానముత్పాద్య తత్ప్రసాదాంతరంగసాధనత్వేనాపవర్గలక్షణానశ్వరసకలహేతుత్వాత్ - బహిర్ముఖమనోరంజకత్వేన స్వర్గాదిక్షయిష్ణుఫలముత్పాద్య సంసారనివృత్త్యహేతుత్వాత్ - ధర్మాదికథనైః కిం వా ప్రయోజనం న కిమపీత్యతః తానంతరేణ భక్తియోగలక్షణధర్మస్తద్విషయ ఈశ్వరశ్చాత్ర ప్రతిపాద్యౌ ఇత్యర్థః నను దృష్టఫలప్రవృత్తి ద్వారా అదృష్టఫలప్రవృత్తిదర్శనాత్ కిమత్ర దృష్టఫలమితి తత్రాహ ఈశ్వర ఇతి- అస్మిన్ భాగవతే శాస్త్రే సమ్యగభ్యస్యమానే కృతిభిః-శిక్షితబుద్ధిభిః శుశ్రూషుభిర్మనోవాక్కర్మభిః గుర్వాదిపరమపురుషపరిచర్యాకరణకుశలైః సాధనసామగ్ర్యుపేతైః కేభిరీశ్వరః లక్ష్మీశాదిచేతనగణాద్వరః-ఉత్తమసత్త్వవర్తనశీలో వా-పరమాత్మా హృది హృదయకమలే-సద్యశ్శీఘ్రం తత్క్షణాత్ కాలవ్యవధానమంతరేణ-అవరుధ్యతే భక్తిశృంఖలయా బద్ధో దృశ్యత ఇత్యర్థః-అత్ర సద్యస్తత్క్షణశబ్దాధికారిపిశేషద్యోతకతయా ప్రయుక్తౌ॥ యే సాధనసామగ్రీమంతస్తేషాం యస్మిన్ క్షణే గ్రంథోపక్రమః తస్మిన్ క్షణ ఏవ భగవాన్ దృశ్యతే-తదుక్తం॥ శ్లో॥ శనైర్భగవల్లోకాత్ నృలోకం పునరాగత ఇతి॥ యే భవిష్యత్సాధనసంపత్తిసంపాదనయో

నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబత భాగవతం రస
మాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః॥ ... ... ॥౩॥

గ్యాస్తేషామపి సద్యః సాధనసామగ్ర్యం సత్త్వాం దృశ్యతే-యన్నియతం కాలాంతరభావితద్దర్శనమితి భవత్యేవేతి వక్తుం శక్యత్వాత్ భక్తియోగలక్షణధర్మేశ్వరౌ ఏవ యతో నిర్మత్సరసదధికారిభిః ప్రాప్యం నిర్దుఃఖపరమానందాఖ్యం ప్రయోజనమిత్యేతత్త్రయమత్ర ప్రతిపాద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రేతి త్రిశః కథితం-నతు సగుణం- బ్రహ్మాజ్ఞతుష్టికరః పరమధర్మః-నిరాకారం నిర్గుణం బ్రహ్మేతి త్రితయాభిప్రాయేణ-అత్రేతి త్రిత్వం కర్మదేవబ్రహ్మకాండార్థోఽప్యత్రైవ నిర్ణీయత ఇతి వా ధర్మ ఇతి కర్మకాండార్థః-నిర్మత్సరాణాం సతామితి దేవకాండార్థః-దేవజ్ఞానామేవ మాత్సర్యరాహిత్యేన ముఖ్యసత్త్వేనోత్తమాధికారిత్వాత్ వేద్యమితి బ్రహ్మకాండార్థః-తస్మాన్నారాయణావతారేణ సర్వజ్ఞతమేన కృష్ణద్వైపాయనేనాత్యుత్తమేన ప్రణీతత్వేన ప్రమాణత్వాదిదం శ్రీమద్భాగవతం సర్వముముక్షుభిర్నిరంతరమభ్యసనీయమితి సిద్ధం ॥ ౨ ॥

ఏవం పూర్వోక్తక్రమేణ జ్ఞాతఫలానామపి శ్రేష్ఠావతాం ప్రశంసావిధిభ్యాం భాగవతశాస్త్రశ్రవణాఖ్యాపేక్షిప్రవృత్తిస్స్యాదితి ప్రశస్యవిధత్తే-నిగమకల్పతరోరితి-భువి భావుకాః రసికాః-యన్నిగమకల్పతరోర్గలితం-శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతం-భాగవతం ఫలం తత్ స్వరసం ఆలయం-ముహుః పిబతేత్యేకాన్వయః। మర్త్యలోకే భవనశీలాః రసజ్ఞాః యాయాయం నిగమయతి నితరాం జ్ఞాపయత్యపేక్షితాశేషపురుషార్థానితి నిగమో వేదః-స ఏవ కల్పతరుః కల్పితం సంకల్పితం భక్తాకాంక్షితం తరతి వితరతి దదాతీతి కల్పతరుః సురపాదపః ఉపసర్గః స్వయం ధాతులీనమర్థం ప్రకాశయతి న స్వతః ఉత్పాదయతీతి వృత్తికారవచనాత్తరతిర్దానార్థోఽపి భవతి॥ శ్లో॥ విశ్రాణనం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యభిధానాచ్చ। తస్మాద్వ్యాసనామ్నా యా శాఖితం గళితం పాతితం శివావతారస్య మత్పుత్రస్య శుకనామ్నో మునేర్ముఖాత్పరీక్షితే ప్రవచనావసృతద్రవేణ సంయుతం పూర్వమవ్యాహృతవత్ ద్రవీకృతం పశ్చాచ్ఛుకాచార్యముఖప్రవచనేన తావత్ ద్రవీకృతమిత్యర్థః-తథా చ పద్మపురాణే॥ శ్లో॥ అంబరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితి॥ భాగవతాఖ్యం ఫలం నిష్పన్నం పక్వమితి యావత్ ॥ తస్య ఫలస్య మధురం రసం ఆలయం లింగశరీరమోక్షపర్యంతం ముహుః పరావృత్త్యా శ్రవణాంజలిపుటైః పిబత పానం కురుత-శ్రవణాదినా ఖాదతేత్యర్థః-అహో ఇతి బాలానున్ముఖీకరోతి అస్య ఫలస్య అమృతరసాస్వాదసుఖానుభవం పశ్యతేతి-రసశబ్దస్య తిక్తాదిషు షట్సు వృత్తావప్యమృతద్రవేప్యుక్తేః పానప్రారంభసమయే అతిమధుర ఏవాయం రసః న ఖాద్యత ఇతి వా అహో ఇతి నిగమకల్పః వేదాఖ్యః కల్పవృక్షః-కల్పస్సురపాదపోపి సంప్రోక్త ఇతి వచనాత్ తమేవ తారయతి ప్రకాశయతీతి నిగమకల్పతరుః-తస్మాచ్ఛుకాచార్యాననాత్ గలితం వ్యాఖ్యాతం పరీక్షితమితి శేషః-అమృతం కైవల్యం తస్య ద్రవో గతిః-తయా యుక్తం కైవల్యప్రాపకమితి యావత్ రససంపత్తేర్నివాసస్థానం భాగవతం ఫలం పిబతేతి వా॥ అత్ర పిబతిర్భక్షణార్థకః-అనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం-న చాయమాచార్యోక్తోఽర్థో నేత్యశ్రద్ధేయం చతుర్ముఖముఖలేఖబుద్ధ్యగోచరాపరిమితార్థభాగవతతాత్పర్యం ప్రదర్శయతాం శ్రీ

ణాముల నామాచార్యాణాం మధ్యే కశ్చిద్బుద్ధిసముద్రతరంగ ఇతి నిశ్చిత్య వక్తుం శక్యత్వాత్ ॥ భువిగళితమితి వా। దేవలోకే దేవైః పీయమానం సజ్జనమనుజకృపయా భువి పాతితమిత్యర్థః॥ ... ... ॥౩॥

శ్రీధరీయవ్యాఖ్యా.

నైమిశ ఇతి॥ బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య మనోమయస్య- నేమిః శీర్యతే కుంఠీభవతి యత్ర-తం నైమిశం- నైమిశ మేవ నైమిశం-తథా చ వాయవీయే॥ శ్లో॥ ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా యత్ర విసృజ్యతే। యత్రాస్య శీర్యతే నేమిః స దేశ స్తపసశ్శుభః॥ ఇత్యుక్త్వా సూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయమ్। ప్రణిపత్య మహాదేవం విససర్జ పితామహః॥ తేపి హృష్టతరా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాం ప్రభుమ్। ప్రయయు స్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమిర్వ్యశీర్యత ॥ తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమితి॥ నైమిష ఇతి పాఠే వరాహపురాణోక్తం ద్రష్టవ్యం-తథాహి ॥ గౌరముఖమృషిం ప్రతి భగవద్వాక్యం॥ శ్లో॥ ఏవం కృత్వా తతో దేవో మునిం గౌరముఖం తదా। ఉవాచ నిమిషేణేదం నిహతం దానవం బలమ్ ॥ అరణ్యేస్మిం స్తత స్త్వేత న్నైమిషారణ్యసంజ్ఞితమ్। భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషకమితి॥ అనిమిషః- శ్రీవిష్ణుః॥ అలుప్తదృష్టిత్వాత్ -తస్య క్షేత్రే। తథా చాస్మి న్నేవాధ్యాయే-శౌనకాదివచనం॥ శ్లో॥ క్షేత్రేస్మి న్వైష్ణవే వయమితి-స్వం- గీయత ఇతి స్వర్గాయో హరిః। స ఏవ లోకః। భక్తానాం నివాసస్థానం॥ తస్మై తత్ప్రాప్తయ ఇత్యర్థః॥ యద్వా॥ స్వర్గాయ లోకాయ స్వర్గో సరతిశయానందః-తాదృగ్రూపో లోకః- పరమపదం-తస్మై స్వర్గాయ లోకాయ॥ సహస్రం సమాః- సంవత్సరాః- అనుష్ఠానకాలో యస్య తత్ ॥ సత్రం సత్రసంజ్ఞకం॥ శ్లో॥ సత్ర మాచ్ఛాదనే యజ్ఞే సదా దానే వనేపి చేత్యభిధానాత్ ॥ ము॥ ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానా స్తత్సత్రం-కర్మోద్దిశ్య- ఆసత ఉపవివిశుః॥ యద్వా॥ ఆసత అకుర్వన్నిత్యర్థః॥ ఆలభత-నిరవపత్-నిర్వపయంతీత్యాదివత్ । ప్రత్యయోచ్చారణమాత్రార్థత్వేన- ఆసధాత్వర్థస్యావివక్షితత్వాత్ ॥ ౪ ॥ త ఇతి॥

నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రే మునయశ్శౌనకాదయః। సత్రం స్వర్గాయ లోకాయ సహస్రసమమాసత॥ ౪॥
త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం పప్రచ్ఛురిదమాదరాత్ ॥ ౫॥
ఋషయః॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత॥ ౬॥
యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్ బాదరాయణః। అన్యే చ మునయస్సూత పరావరవిదో విదుః॥ ౭॥
వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వత స్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవో గుహ్యమప్యుత॥ ౮॥
తత్ర తత్రాంజసాయుష్మన్ భవతా యద్వినిశ్చితమ్। పుంసామేకాంతత శ్శ్రేయ స్తన్న శ్శంసితుమర్హసి॥ ౯ ॥
ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్ యుగే జనాః। మందాస్సుమందమతయో మందభాగ్యా హ్యుపద్రుతాః॥ ౧౦ ॥
భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః। అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం సముద్ధృత్య మనీషయా ...

ప్రాతః॥ కాల్యే-హుతా ఏవ హుతాగ్నయో యైస్తే-అనేన నిత్యనైమిత్తికహోమసాకల్యం దర్శితం॥ ము॥ హుతహుతాగ్నయః॥ అహితాగ్నేర్భుక్తః-హుతేన హోమాహర్యద్రవ్యేణ-పయస్సర్పిరిత్యాదినా-హుతాః-అగ్నయో యైస్తే॥ ఇదం । వక్ష్యమాణార్థం॥ ఆదరాత్ప్రపచ్ఛుః॥ ౫ ॥ వివిదిషితానర్థాన్ ప్రష్టుం సూతస్య సర్వశాస్త్రజ్ఞానాతిశయమాహ-త్వయేత్యాదిత్రిభిః॥ ఇతిహాసో మహాభారతాదిః-తత్సహితాని పురాణాని న కేవల మధీతాని అపితు వ్యాఖ్యాతాన్యపి ॥ ఉత ॥ అపి చ॥ యాని ధర్మశాస్త్రాణి తాన్యపి। కించ॥ ౬॥ యానీత్యాది॥ విదాం। విదుషాం మధ్యే శ్రేష్ఠః॥ యాని వేద॥ పరావరే। సగుణనిర్గుణే బ్రహ్మణీ విదంతీతి తథా॥ ౭॥ వేత్థేతి॥ సౌమ్య। హే సాధో। తేషామనుగ్రహాత్ -తత్త్వతః- వేత్థ-జానాసి-జ్ఞానే హేతుమాహ। బ్రూయురితి॥ స్నిగ్ధస్య। ప్రేమవతః-అత ఏవ-గుహ్యమపి-రహస్యమపి బ్రూయురేవ॥ ౮॥ తత్రేతి॥ అంజసా। గ్రంథార్జవేన॥ ము॥ యాథార్థ్యేన॥ ఏకాంతతః॥ శ్రేయః॥ అవ్యభిచారి శ్రేయస్సాధనం॥ ౯ ॥ నను అన్యేపి భూయసా కాలేన బహుశాస్త్రశ్రవణాదిభిః నిశ్చిన్వంతు- నేత్యాహ॥ ప్రాయేణేతి॥ సభ్య। హే సాధో-అస్మిన్ యుగే కలౌ అల్పాయుషో జనాః॥ తత్రాపి-మందాః॥ అలసాః॥ తత్రాపి-సుమందమతయః॥ తత్రాపి-మందభాగ్యాః॥ విఘ్నాకులాః॥ తత్రాప్యుపద్రుతాః రోగాదిభిః పీడితాః॥ చ॥ వృత్తిచ్ఛేదాద్యుపద్రవశాలినః॥ ౧౦॥ న చ బహుశాస్త్రశ్రవణేపి తావతీ ఫలసిద్ధిరిత్యాహ॥ భూరీణీతి॥ సార్ధశ్లోక మేకం వాక్యం॥ భూరీణి కర్మాణి-అనుష్ఠేయాని యేషు తాని॥ ము॥ అగ్నిష్టోమాతిరాత్రవాజపేయాదిభేదేన బహూని॥ భూరికర్మాణి॥ ఏకైకస్మిన్నపి కర్తవ్యతారూపానేకకర్తవ్యకలాపవంతి కర్మాణి-విభాగశః- ప్రకృత్యాది

విభాగేన॥సముద్ధృత్య।యథావదుద్ధృత్య॥౧౧॥యేన-ఉద్ధృతవిషయప్రవచనేన । ఆత్మాబుద్ధిః సంప్రసీదతి సమ్యగుపశామ్యతి॥ప్రశ్నాంతరం-సూతజానాసీతిపంచభిః॥భద్రంత ఇత్యౌత్సుక్యేనాశీర్వాదః-విస్తరేణాశీర్వాదవచనేనవిష్ణుకథాభిముఖో భవతీతి సంగ్రహేణోక్తం॥తథాహి॥శ్లో॥సాహానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం స మోహస్స చ విభ్రమః । యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవం న చింతయేదితి వక్ష్యమాణత్వాత్ ।భగవాన్ నిరతిశయైశ్వర్యాదిగుణయుక్తః॥సాత్వతాం। సచ్ఛబ్దేనసత్వమూర్తిర్భగవానభిధీయతే॥సఉపాస్యతయావిద్యతేయేషాం తే సత్వంతః-భక్తాః॥తతః స్వార్థేఅణ్-రాక్షసవాయసాదివత్-అత్రతకారస్యశ్రవణమార్షం-తదేవంసాత్వంత ఇతి భవతి-తేషాంపతిః పాలకః॥ ౧౨॥యస్యార్థవిశేషస్య చికీర్షయా వసుదేవస్య భార్యాయాం దేవక్యాం జాతః ॥ అంగ హే సూత-నః అనువర్ణితుం అర్హసి సామాన్యతస్తావత్ ॥౧౩॥యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ।పాలనాయ। భవాయ। సమృద్ధయే॥ పునరపి తత్ప్రభావమనువర్ణయంతస్తద్యశశ్శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వంతి త్రిభిః॥సంసృతిం।ఆపన్నః।ప్రాప్తః వివశోఽభీతః॥ ౧౪ ॥ తతః।సంసృతేః॥తత్ర హేతుః। యత్ । యతో నామ్నః॥భయమపి స్వయం బిభేతి॥యస్య పాదః-సంశ్రయో యేషాం తే ॥ అత ఏవ ప్రశమః-అయనం-వర్త్మ-ఆశ్రయో వా యేషాం తే॥మునయః॥౧౫॥ఉపస్పృష్టాః-సన్నిధిమాత్రేణ సేవితాః॥ సద్యః పునంతి॥స్వర్ధునీ।గంగా-తస్యా ఆపస్తు తత్పాదాన్నిస్సృతాః-నతు తత్తీర్థవతిష్ఠంతి-అతస్తత్సంబంధేనపునంత్యోఽపి - అనుసేవయా పునంతి నతు సద్య ఇతి మునీనాముత్కర్షోక్తిః॥పుణ్యశ్లోకైరీడ్యాని స్తవ్యాని కర్మాణి యస్య తస్య॥౧౬॥యశః- కలిమలాప

ముద్ధృత్యామనీషయా॥౧౧॥ బ్రూహిభద్రాయభూతానాంయేనాత్మాసంప్రసీదతి।సూతజానాసిభ
ద్రంతే భగవాన్ సాత్వతాంపతిః॥౧౨॥ దేవక్యాంవసుదేవస్యజాతో యస్య చికీర్షయా। తన్నశ్శుశ్రూష
మాణానామర్హస్యంగానువర్ణితుమ్॥౧౩॥యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయచభవాయచ।ఆపన్న
స్సంసృతింఘోరాంయన్నామవివశోగృణన్॥ ౧౪ ॥ తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయంభయమ్।
యత్పాదసంశ్రయాస్సూతమునయః ప్రశమాయనాః॥౧౫॥సద్యఃపునంత్యుపస్పృష్టాస్స్వర్ధున్యాపోను
సేవయా।కోవాభగవతస్తస్యపుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః ॥ ౧౬ ॥ శుద్ధికామోనశృణుయాద్యశః కలిమలాప
హమ్।తస్యకర్మాణ్యుదారాణిపరిగీతానిసూరిభిః ॥ ౧౭॥ బ్రూహినశ్శ్రద్దధానానాంలీలయాదధతః క
లాః॥అథాఖ్యాహిహరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః॥౧౮॥లీలావిదధతస్స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయ
యా।వయంతునవితృప్యామఉత్తమశ్లోకవిక్రమే॥ ౧౯ ॥యచ్ఛృణ్వతాంరసజ్ఞానాంస్వాదుస్వాదుప
దేపదే।కృతవాన్ కిలవీర్యాణిరామేణసహకేశవః॥౨౦॥ అతిమర్త్యానిభగవాన్ గూఢః కపటమానుషః।
కలిమాగతమాజ్ఞాయక్షేత్రేస్మిన్ వైష్ణవే వయమ్॥౨౧॥ఆసీనాదీర్ఘసత్రేణకథాయాంసక్షణాహరేః।
త్వంనస్సందర్శితోధాత్రాదుస్తరంనిస్తితీర్షతామ్॥౨౨॥కలింసత్త్వహరంపుంసాంకర్ణధారఇవార్ణవమ్।

హం।సంసారదుఃఖోపశమనం॥ ప్రశ్నాంతరం॥ఉదారాణి।మహాంతి విశ్వసృష్ట్యాదీని।సూరిభిః।నారదాదిభిః॥౧౭॥కలాః।బ్రహ్మరుద్రాదిమూర్తీః అథేతి ప్రశ్నాంతరం॥అవతారకథాః।స్థిత్యర్థమేవ తత్తదవసరే- యే మత్స్యాద్యవతారాః కృతాః తదాశ్రయాః కథాః॥౧౮॥ స్వైరంలీలాః కుర్వతః॥కృష్ణావతారప్రయోజనప్రశ్నే నైవ తచ్చరితప్రశ్నోఽపి జాత ఏవేత్యౌత్సుక్యేన పునరపి తచ్చరితాన్యేవ శ్రోతుమిచ్ఛంతస్తత్రాత్మనస్తృప్త్యభావమావేదయంతి వయంత్వితి॥యాగయోగాదిషు తృప్తాః స్మః।ఉద్గచ్ఛతి తమో యస్మాత్స ఉత్తమః-తథాభూతః - శ్లోకో యశో యస్య తస్య విక్రమే తు విశేషేణ న వితృప్యామః।అలమితి న మన్యామహే॥౧౯॥తత్ర హేతుః । యద్విక్రమం శృణ్వతాం॥యద్వా॥అన్యే తృప్యంతు నామ వయం తు నేతి తుశబ్దస్యాన్వయః॥అయమర్థః-త్రేధా హ్యలంబుద్ధిర్భవతి-ఉదరాదిభరణేన వా- రసాజ్ఞానేన వా-స్వాదువిశేషాభావాద్వా ఏతత్త్రయముత్తమశ్లోకే నాస్తీత్యాహ ॥ తత్ర శృణ్వతామిత్యనేన శ్రోత్రస్యాకాశత్వాన్నభరణమిత్యుక్తం।రసజ్ఞానామిత్యనేనచ రసాజ్ఞానతః పశువత్తృప్తిర్నిరాకృతా । ఇక్షుభక్షణవద్రసాంతరాభావేన తృప్తిం నిరాకరోతి॥పదేపదే।ప్రతిపదం॥స్వాదునోఽపి స్వాదు॥౨౦॥అతః శ్రీకృష్ణచరితాని కథయేత్యాశయేనాహ॥అతిమర్త్యాని। మర్త్యానతిక్రాంతాని-గోవర్ధనోద్ధరణాదీని- మనుష్యేష్వసంభావితానీత్యర్థః॥నను యాజనాధ్యాపనాదివ్యగ్రాణాం కుతఏతచ్ఛ్రవణావకాశః స్యాదత్రాహ॥కలిమితి॥కలిమాగతంజ్ఞాత్వా-తద్భియాపి విష్ణుపదం గంతుకామాః॥౨౧॥దీర్ఘసత్రేణ నిమిత్తేన అత్రాసీనాః హరేః కథాయాం।సక్షణాః-లబ్ధావసరాః॥ ౨౨॥అస్మింశ్చ సమయే త్వద్దర్శనమీశ్వరేణైవ

సంపాదితమిత్యభినందంతిత్వన్నఇత్యాదినా॥ కలింసితరాంతరితుమిచ్ఛతాం-అర్ణవంతితీర్షతాం।కర్ణధారః-నావికఇవ॥
౨౩॥పునః ప్రశ్నాంతరంబ్రూహీతి॥ధర్మస్యవర్మణి-కవచవద్రక్షకే॥౨౪॥స్వాంకాష్ఠాం।మర్యాదాం।స్వరూపమిత్యర్థః॥
అస్యచోత్తరం।కృష్ణేస్వధామోపగతేధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహేతివక్ష్యమాణశ్లోకః॥ ఇతిశ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యైఃరచితభా
వార్థదీపికాయాం-ప్రథమస్కంధే-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***

శ్లో॥శాస్త్రౌఘసారః శ్రీకృష్ణకృత్యంసృష్ట్యాదికేళయః।అవతారకథాఃకృష్ణవృత్తయోధర్మరక్షణమ్॥తదేవంప్ర
థమేధ్యాయేషట్ప్రశ్నాముసిభిఃకృతాః। ద్వితీయేతూత్తరంసూతశ్చతుర్ణామాహతేష్వథ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతిఏవంభూతైః॥స
మ్యక్ ప్రశ్నైః సమ్యక్పృష్టో-రోమహర్షణస్యపుత్రఉగ్రశ్రవాః-సూతః-తేషాం-వచః-ప్రతిపూజ్య-సత్కృత్య-ప్ర
వక్తుముపచక్రాంతవాన్॥ ౧॥ ప్రవచనస్యోపక్రమో నామగురుదేవతయోర్నమస్కారఇత్యభిప్రేత్యాహ - యమితిత్రి
భిః-తత్రస్వగురోఃశుకదేవస్యైశ్వర్యంతిచ్ఛరితేనైవద్యోతయన్నాహ॥యమితి॥యంప్రవ్రజంతం।సర్వంసన్న్యస్యగ
చ్ఛంతం-అనుపేతం-మాముపనయస్వేతిఉపనయనార్థమాచార్యసమీపమనుపపన్నం-(ఉపనయనకర్మణోప్యనర్హావయ
స్కత్వాద్విశేషతోబాలఇత్యభిప్రాయః) యద్వాకేనాప్యనుపేతం-అననుగతం-ఏకాకినమిత్యర్థః-తత్రహేతుః-అపే
తకృత్యం-కృత్యశూన్యం-నైష్ఠికత్వాత్ -కర్మమార్గేఅప్రవర్తమానమిత్యర్థః॥ద్వైపాయనోవ్యాసః-విరహోత్కాతరోభీ
తస్సన్-పుత్రా-ఇతిప్లుతేనాజుహావ।ఆహూతవాన్॥దూరాదాహ్వానే (దూరాద్ధూతేచేతిసూత్రాత్)ప్లుతే(నప్లుతప్ర
గృహ్యావితిసూత్రేణసంధ్యభావేప్రాప్తే)సంధిరార్షః (యద్వాపుత్రేతి-ఆదిమగురువర్ణస్య- గురోరనంత్యస్యాప్యే

బ్రూహియోగీశ్వరేకృష్ణేబ్రహ్మణ్యేధర్మవర్మణి॥౨౩॥స్వాంకాష్ఠామధునోపేతేధర్మఃకంశరణంగతః॥
ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టాదశసహస్రికాయాం-సంహితాయాం-పారమహంస్యాం -
శ్రీవైయాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం-ప్రథమస్కంధే-ప్రథమోధ్యాయః.
ఇతిసంప్రశ్నసంతుష్టోవిప్రాణాంరౌమహర్షణిః।ప్రతిపూజ్యవచస్తేషాంప్రవక్తుముపచక్రమే॥౧॥సూ
తః॥ యంప్రవ్రజంతమనుపేతమపేతకృత్యంద్వైపాయనోవిరహకాతరఆజుహావ । పుత్రేతితన్మయత
యాతరవోభినేదుస్తంసర్వభూతహృదయంమునిమానతోస్మి॥౨॥యస్స్వానుభావమఖిలశ్రుతిసారమే
కమధ్యాత్మదీపమతితీర్షతాంతమోంధమ్।సంసారిణాంకరుణయాహపురాణగుహ్యంతంవ్యాససూను
ముపయామిగురుంమునీనాం॥౩॥నారాయణంనమస్కృత్యనరంచైవనరోత్తమమ్।దేవీంసరస్వతీంవ్యా
సంతతోజయముదీరయేత్॥౪॥మునయస్సాధుపృష్టోహంభవద్భిర్లోకమంగళమ్।యత్కృతఃకృష్ణసంప్రశ్నో
యేనాత్మాసుప్రసీదతి ॥ ౫ ॥ సవైపుంసాంపరోధర్మోయతోభక్తిరధోక్షజే।అహైతుక్యప్రతిహతాయ

యైకస్యప్రాచామితిసూత్రేణప్లుతత్వాంగీకారేనాత్రసంధ్యభావశ్శంకనీయః) తదాతన్మయతయా-శుకరూపతయా-
తరవోభినేదుః-ప్రత్యుత్తరముక్తవంతః - పితుస్స్నేహానుబంధపరిహారాయ - యోవృక్షరూపేణోత్తరందత్తవానిత్య
ర్థః-తంమునిమానతోస్మి-తన్మయత్వోపపాదనాయవిశేషణంసర్వభూతహృదయమితి-సర్వభూతానాంహృత్ మనః-అ
యతేయోగబలేనప్రవిశతీతిసర్వభూతహృదయం-తం॥౨॥కృపాళుతాందర్శయన్నాహ ॥ యఇతి ॥ అంధం-గాఢంతమ
స్సంసారాఖ్యం-అతితీర్షతాంఅతితరితుమిచ్ఛతాం రేఫషకారయోర్విశ్లేషణంఛాందసం-పురాణానాంమధ్యే - గుహ్యం-
గోప్యం-తత్రహేతుత్వేనచత్వారి-విశేషణానిస్వఃనిజఃఅసాధారణః- అనుభావః- ప్రభావోయస్యతత్ స్వానుభావం-
అఖిలశ్రుతీనాం-సారంఏకమద్వితీయంఅనుపమమిత్యర్థః - ఆత్మానంకార్యకారణసంఘాతమధికృత్యవర్తమానంఅధ్యా
త్మం-ఆత్మతత్త్వం-తస్యదీపంపారమ్యౌత్ప్రకాశకం- ఉపయామిశరణంవ్రజామి॥౩॥ ఏవంద్వాభ్యాంగురుంనమస్కృత్య
దేవంప్రణమతి॥ నారాయణమితి॥జయత్యనేనసంసారమితిజయోగ్రంథః। తంఉదీరయే-ఇతి॥౪॥స్వయంతథోదీరయన్న
న్యాన్ పౌరాణికానుపశిక్షయతి॥మునయఇతి॥ తేషాంవచఃప్రతిపూజ్యేతియదుక్తంతత్ప్రతిపూజనంకరోతి - హేముని
యఃసాధుయథాభవతితథాఅహంపృష్టః-యతోలోకానాంమంగళమేతత్ - యత్ -యతః- కృష్ణవిషయఃసంప్రశ్నఃకృ
తఃసర్వశాస్త్రసారోద్ధారప్రశ్నస్యాపికృష్ణేపర్యవసానాదేవముక్తం-తత్రయత్ప్రథమంపృష్టం సర్వశాస్త్రసారమై
కాంతికంశ్రేయోబ్రూహీతితత్రోత్తరం॥౫॥సఇతి॥అయమర్థః-ధర్మోద్వివిధః-ప్రవృత్తిలక్షణోనివృత్తిలక్షణశ్చేతి-త
త్రయఃస్వర్గాద్యర్థఃప్రవృత్తిలక్షణస్సోవరః- యతస్తుధర్మాన్నివృత్తిలక్షణాచ్ఛ్రవణాదరాదిలక్షణాభక్తిర్భవతిసపరో

ధర్మః స వై ఐకాంతికం శ్రేయ ఇతి - కథంభూతః - అహైతుకీ హేతుః ఫలానుసంధానం - తద్రహితా అప్రతిహతా - విఘ్నైర
నభిభూతా ॥ ౬ ॥ నను ॥ శ్రు ॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనేత్యాది శ్రుతి
భ్యో ధర్మస్య జ్ఞానాంగత్వం ప్రసిద్ధం - తత్కుతో భక్తిహేతుత్వం ॥ ఉచ్యతే సర్వం తత్తు భక్తిద్వారేణేత్యాహ ॥ వాసుదేవ ఇ
తి ॥ అహైతుకం శుష్కతర్కాద్యగోచరం ఔపనిషదమిత్యర్థః ॥ ము ॥ వైరాగ్యం విషయాంతర వైతృష్ణ్యం - జ్ఞానం సాక్షాత్కా
రరూపం జ్ఞానం చ జనయతి - పరమభక్తిర్హి భగవత్సాక్షాత్కారహేతుః యత్సాక్షాత్కారరూపజ్ఞానం - అహైతుకం ॥ శ్లో ॥
నాహం వేదైర్న తపసేత్యాది ప్రకారేణార్థాంతరవిషయజ్ఞానోత్పాదక సజాతీయ హేతుకం న భవేదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ వ్యతి
రేకమాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ యో ధర్మ ఇతి ప్రసిద్ధః - యది విష్వక్సేనకథాసు రతిం నోత్పాదయేత్ - తర్హి స్వనుష్ఠితోపి సః శ్ర
మో జ్ఞేయః ॥ నను - మోక్షార్థస్యాపి ధర్మస్య శ్రమత్వమస్త్యేవ అత ఆహ - కేవలం విఫలం శ్రమ ఇత్యర్థః - నన్వస్తి తత్రాపి
స్వర్గాదిఫలమిత్యాశంక్య ఏవకారేణ నిరాకరోతి - క్షయిష్ణుత్వాన్న తత్ఫలమిత్యర్థః - నను ॥ శ్రు ॥ అక్షయ్యం హ వై చాతు
ర్మాస్యయాజినః సుకృతం భవతీతి శ్రుతేర్న తత్ఫలస్య క్షయిష్ణుత్వమిత్యాశంక్య హి శబ్దేన సాధయతి - హి యస్మాత్ ॥ శ్రు ॥
తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి తర్కానుగృహీతయా శ్రుత్యా ఫలస్య
క్షయిష్ణుత్వావగమాదితి - హి శబ్దస్యార్థః - ఉక్తఫలప్రతిపాదనాత్ ॥ ౮ ॥ నను వేదాంతశ్రవణాదిభిరేవ తత్త్వసాక్షాత్కా
రస్స్యాత్ కిం భక్త్యా అత ఆహ ॥ శ్రుతమితి ॥ యత్ - యస్య పుంసః - హరికథామృతాత్ - ఆస్వాద్యమానాత్ ॥ ద్రవచ్చిత్తం
ప్రేమాశ్రు - పులకోద్గమాశ్చ న సంతి - తస్య - ఔపనిషదం - ఆత్మతత్త్వం - శ్రుతమపి దూరే - పరోక్షం ఇత్యర్థః ॥ ము ॥ ఔపనిష
దం ఉపనిషద్వాక్యం - శ్రుతమపి - హరికథామృతాత్ హరికథామృతవర్షకాదేతత్పురాణాత్ - దూరే ఏతత్పురాణతుల్యం
న భవతి - కుతః యద్యస్మాత్ - ఉపనిషద్వాక్యాత్ తచ్ఛ్రవణాద్వా ద్రవచ్చిత్తప్రేమాశ్రుపులకోద్గమాః న సంతి - తస్య సద్య
ఏవ చిత్తద్రవకరణ బాష్పజనన పులకోద్గమానాం హేతుత్వాభావాత్ - తస్మాత్తే భగవత్తత్త్వకథామృతానుభవజ్ఞానభ

యయాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౬ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః । జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం చ
యదహైతుకమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః । నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్రమ ఏవ
హి కేవలమ్ ॥ ౮ ॥ శ్రుతమప్యౌపనిషదం దూరే హరికథామృతాత్ । యన్న సంతి ద్రవచ్చిత్తప్రేమాశ్రుపు
లకోద్గమాః ॥ ౯ ॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోర్థాయోపకల్పతే । సార్థస్య ధర్మైకాంతస్య కామో లా

వంతీతి భావః ॥ ౯ ॥ తదేవం హరిభక్తిద్వారా తదితర వైరాగ్యజ్ఞానపర్యంతః పరో ధర్మ ఇత్యుక్తం ॥ అన్యే త్వేవం మన్యం
తే - ధర్మస్య అర్థః ఫలం అర్థస్య కామః - తస్య చేంద్రియప్రీతిః - తత్ప్రీతేశ్చ పునరపి ధర్మార్థాదిపరంపరేతి - యదాహుః ॥ శ్లో ॥
ధర్మాదర్థశ్చ కామశ్చ స కిమర్థం న సేవ్యత ఇత్యాది - తన్నిరాకరోతి ద్వాభ్యాం ధర్మస్యేతి ॥ అపవర్గస్య - ఉక్తన్యాయేనాపవ
ర్గపర్యంతస్య - ధర్మస్య అర్థాయ - ఫలత్వాయ - అర్థః - నోపకల్పతే - యోగ్యో న భవతీత్యర్థః - తథా ధర్మైకాంతస్య - ఏవం
భూత ధర్మావ్యభిచారిణః - అర్థస్య కామో లాభాయ ఫలత్వాయ - న స్మృతో హి మునిభిః ॥ ము ॥ పురాణప్రశంసనాదేవం ధర్మ
స్య భగవద్భక్తిహేతుత్వం పరమభక్తేర్విషయాంతర వైతృష్ణ్యజననద్వారా భగవత్సాక్షాత్కారహేతుత్వం చోక్త్వా మ
తాంతరం నిరాకరోతి ధర్మస్యేత్యాదినా - తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి - అపవర్గస్య ఉక్తన్యాయేన అపవర్గఫలపర్యంత
స్య ధర్మస్య - అర్థాయ ఫలత్వాయ - అర్థః నోపకల్పతే - యోగ్యో న భవతీత్యర్థః - కామస్య అర్థఫలత్వం నిరస్యతి - తథా ధర్మై
కాంతస్య ఏవంభూత ధర్మావ్యభిచారిణః అర్థస్య - కామః కామ్యత ఇతి కామః అన్నపానాదిః - లాభాయ ఫలత్వాయ - న స్మృ
తో భవతి ఉక్తో న భవతి ఖలు । చంద్రికాయాం ॥ ఇత్థం భగవత్కథాశ్రవణరతిరహితానాం కేవలకర్మానుష్ఠానస్య భగవత్క
థాశ్రవణసహితానపి భగవత్కథామృతానుభవజనితానంద బాష్ప రోమాంచరూప మహోత్సవరహితానాం శ్లోకద్వయే
నోక్త్వా వ్యర్థధర్మార్థకామరూప త్రివర్గపరానుపహాసయతి - ధర్మస్యేతి - ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య ధర్మస్య లాభాయ న స్మృత ఇత్య
ర్థానురోధేనాన్వయః - అర్థః ధనాదిః అపవర్గస్య ముక్తిసాధనీభూతస్య ధర్మస్య ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవో త్రేతి భాగవతశాస్త్రే
ముఖ్యవిషయతయా ప్రతిపాదితస్య భక్తిరూపధర్మస్య అర్థాయ ప్రయోజనభూతాయాపవర్గాయ నోపకల్పతే - తథా ధ
ర్మైకాంతస్య అర్థస్య యాగాదిధర్మానుష్ఠానార్థం - యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైః బ్రాహ్మణో ధనమార్జయేదితి శాస్త్రవి
హిత యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహరూప సాధన సాధ్యతయా ప్రతిపాదితస్య ధనస్య అర్థః ప్రయోజనరూపో యాగాదిధర్మః
అపవర్గస్య ధర్మస్య అర్థాయ ముక్తయే నోపకల్పతే - తథా కామోపి అపవర్గస్య ధర్మస్య భక్త్యాదిరూపస్య లాభాయ ఫలాయ

ముక్తయే న స్మృత ఇత్యర్థః ఇతి యోజనా- ప్రతిపాదితశ్చాయమర్థస్తైత్తిరీయోపనిషది ॥ శ్రు॥ నకర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురితి॥౧౦॥ కామస్యేతి॥ కామస్య విషయభోగస్య- ఇంద్రియప్రీతిః లాభః- ఫలం న భవతి- కింతు యావతా జీవేత్ తావానేవ కామస్య లాభః ఫలం- న తు ఇంద్రియప్రీతిః జీవనపర్యాప్త ఏవ కామః సేవ్య ఇత్యర్థః॥ జీవస్య జీవనస్య చ పునః కర్మానుష్ఠానద్వారా కర్మభిర్య ఇహ ప్రసిద్ధః సోఽర్థో న భవతి- కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవేతి॥ ము॥ తస్య కామస్యేంద్రియఫలత్వం ప్యుదస్యతి- కామస్య అన్నపానాదేః- ఇంద్రియప్రీతిః లాభః ఫలం న భవతి- కింతు యావతా అన్నపానాదినా కామేన జీవతి దేహధారణమేవ అన్నపానాదేః ఫలమిత్యర్థః శబ్దాదీనాం ఇంద్రియతృప్తిః ఫలమితి చేత్ ఉచ్యతే దేహధారణానపేక్షితానాం తేషాం ముముక్షోరనర్థావహత్వాదిహాన్నపానాదిమాత్రమేవ కామశబ్దేన వివక్షితం- ముముక్షోరధికారిత్వాత్ ప్రబుద్ధస్య జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసోరితి హ్యనంతరముచ్యతే- తత్త్వజిజ్ఞాసోః జీవస్య యః కర్మభిః స్యాత్ సః ముముక్షోః నార్థః న ప్రయోజనం- జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసేతి పాఠే- జీవస్య పునః కర్మానుష్ఠానద్వారా కర్మభిః య ఇహ ప్రసిద్ధః సః అర్థో న భవతి కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవేతి॥౧౧॥ నను తత్త్వజిజ్ఞాసా నామ ధర్మజిజ్ఞాసైవ- ధర్మ ఏవ హి తత్త్వమితి కేచిత్ - తత్రాహ- వదంతీతి॥ తత్త్వవిదస్తు- తదేవ తత్త్వం వదంతి- కిం తత్ యత్ - జ్ఞానం నామ- అద్వయమితి- క్షణికవిజ్ఞానపక్షం వ్యావర్తయతి॥ నను తత్త్వవిదోఽపి విగీతవచనా ఏవ- మైవం- తస్యైవ తత్త్వస్య నామాంతరైరభిధానాదిత్యాహ - ఔపనిషదైర్బ్రహ్మేతి- హైరణ్యగర్భైః పరమాత్మేతి- సాత్వతైర్భగవానిత్యభిధీయతే॥ ము॥ యత్ జ్ఞానం జ్ఞానైకరూపం- అద్వయం అవయవభేదరహితం- జాత్యాదిరహితం వా - బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి చ శబ్ద్యతే భగవానేవ ఏతైః శబ్దైరభిధీయత ఇత్య

ర్థాయ హి స్మృతః॥౧౦॥ కామస్య నేంద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా। జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః॥౧౧॥ వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యద్జ్ఞానమవ్యయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి కథ్యతే॥౧౨॥ తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా। పశ్యంత్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా॥౧౩॥ అతః పుంభిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః। స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్॥౧౪॥ తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యశః॥౧౫॥ యదనుధ్యాసినా యుక్తాః కర్మగ్రంథినిబంధనమ్। ఛిందంతి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్॥౧౬॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారతిః। స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః

ర్థః॥ తత్త్వవిదస్తు తదేవ తత్త్వమితి వదంతి॥ శ్లో॥ విష్ణునామాస వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే। ఏష ఏవ మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి॥ పరమబ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః॥ శబ్దోఽయం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర హ్యుపచారత ఇత్యాదిస్మరణాత్ ॥ శ్రు॥ నారాయణపరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పర ఇత్యాది శ్రుతేశ్చ- బ్రహ్మపరమాత్మభగవద్వాసుదేవనారాయణాదిపర్యాయశబ్దైర్వాచ్యతయా స ఏవ శబ్ద్యత ఇత్యర్థః॥౧౨॥ తచ్చ తత్త్వం సపరికరయా భక్త్యైవ ప్రాప్యత ఇత్యాహ॥ తదితి॥ తదిత్యవ్యయం- జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయేత్యత్ర- జ్ఞానం పరోక్షం తచ్చ తత్త్వమాత్మని క్షేత్రజ్ఞే పశ్యంతి- కిం తత్ - ఆత్మానం- పరమాత్మానం- శ్రుతేన వేదాంతాదిశ్రవణేన- గృహీతయా ప్రాప్తయేతి భక్తేర్దార్ఢ్యముక్తం- ధర్మస్య ఫలం భక్తిః- నార్థకామాదికమితీమమర్థముపపాద్యోపసంహరతి॥ ము॥ తత్ బ్రహ్మపరమాత్మాదిశబ్దైర్యదుచ్యతే తత్పర

తత్త్వం- శ్రద్దధానాః పీప్సవో మునయః జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా శాస్త్రజన్యజ్ఞానవిషయాంతరవైతృష్ణ్యయుక్తయా- అనేన పరమభక్తిప్రకర్ష ఉక్తః శ్రుతగృహీతయా శ్రుతేన భగవత్కథాశ్రవణేన గృహీతయా ప్రాప్తయా భక్త్యా పరమభక్త్యా- ఆత్మని జీవే స్థితమితి శేషః ఆత్మానం పరమాత్మానం పశ్యంతి॥౧౩॥ అత ఇతి॥ హే ద్విజశ్రేష్ఠాః- హరితోషణం హరేరారాధనం- సంసిద్ధిః ఫలం॥ ము॥ వర్ణాశ్రమవిభాగశః వర్ణాశ్రమానుగుణ్యేన- స్వనుష్ఠితస్య కృతస్య- ధర్మస్య హరితోషణం భగవన్ముఖోల్లాస ఏవ- సంసిద్ధిః ఫలమిత్యర్థః॥౧౪॥ యస్మాచ్చ భక్తిహీనో ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ- తస్మాత్ భక్తిప్రధాన ఏవ ధర్మః అనుష్ఠేయ ఇత్యాహ- తస్మాదితి॥ ఏకేన- ఏకాగ్రేణ మనసా॥ ౧౫ ॥ భక్తివిహీనో ధర్మః కేవలం శ్రమ ఇతి ప్రపంచితం- ఇదానీం తు భక్తేర్ముక్తిఫలత్వం ప్రపంచయతి॥ యదితి॥ యస్యానుధ్యా ధ్యానం సైవ అసిః ఖడ్గః తేన యుక్తాః అప్రమత్తాః వివేకినః - గ్రంథిమహంకారం నిర్బధ్నాతి యత్ కర్మ తచ్ఛిందంతి- తస్య కథాయాం రతిం కో న కుర్యాత్ ॥౧౬॥ నను సత్యమేవం కర్మనిర్మూలినీ హరికథారతిః - తథాపి తస్యాం రుచిరేవోత్పద్యతే- కిం కుర్మస్తత్రాహ॥ శుశ్రూషోరితి॥ పుణ్య

తీర్థనిషేవణాదభిన్నిష్పావస్య-మహత్సేవా స్యాత్-తయా చ తద్ధర్మశ్రద్ధా-తతః శ్రవణేచ్ఛా-తతో రుచిస్స్యాదిత్యర్థః-తతశ్చ॥౧౬॥శృణ్వతామితి॥ పుణ్యే-శ్రవణకీర్తనే-యస్య సః-సతాం సుహృత్ - హితకారీ హృది యాన్యభద్రాణి కామాదివాసనాః - తాని అంతస్థః-హృదయస్థస్సన్-విధునోతి॥౧౭॥తతశ్చ-నష్టేతి॥ సర్వాభద్రనాశస్యజ్ఞానోత్తరకాలీనత్వాత్ ప్రాయగ్రహణం-భాగవతానాం-భాగవతశాస్త్రస్య వా-సేవయా-నైష్ఠికీ-నిశ్చలా-విక్షేపకాభావాత్ - అత్ర పూర్వార్ధే నిత్యం భాగవతసేవయేతి వక్తాధిక్యమార్షం-సద్భాగవతసేవయేతి పాఠేన కాప్యనుపపత్తిః॥౧౮॥తదేతి॥ రజశ్చ తమశ్చ ద్వయే చ తత్ప్రభవా భావాః-కామాదయః- ఏతైరనావిద్ధం అనభిభూతం ప్రసీదతి-ఉపశామ్యతి॥౧౯॥ఏవమితి॥ భగవద్భక్తియోగతః ప్రసన్నమనసః॥ అత ఏవ ముక్తసంగస్య॥ ము॥ ముక్తసంగస్య-త్యక్తవిషయాభిలాషస్య-భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం భగవత్సాక్షాత్కారః॥ శ్లో॥ భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానమహమేవం విధోర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేనేతి భగవద్వచనాత్ ॥౨౦॥ జ్ఞానే ఫలమాహ॥ భిద్యత ఇతి॥ హృదయమేవ గ్రంథిః చిజ్జడగ్రథనరూపో హంకారః అత ఏవ-సర్వసంశయాః-అసంభావనాదిరూపాః-కర్మాణ్యనారబ్ధఫలాని-ఆత్మని-స్వరూపభూతే-ఈశ్వరే-దృష్టే-ఏవకారేణ జ్ఞానానంతరమేవేతి దర్శయతి॥ ము॥ అస్మిన్ జీవాత్మని వర్తమానే ఈశ్వరే పరమాత్మని దృష్టే సతి ఏవకారేణ సాక్షాత్కారానంతరమేవేతి దర్శయతి హృదయగ్రంథిః హృత అయంతి గచ్ఛంతీతి హృదయాః కామాదయః-త ఏవ గ్రంథిర్గ్రంథిః॥౨౧॥ అత్ర సదాచారం దర్శయన్నుపసంహరతి॥ అత ఇతి॥ ఆత్మప్రసాదనీం-మనశ్శోధనీం-వాసుదేవే భక్తిం కుర్వంతీతి భజనీయవిశేషో దర్శితః॥౨౨॥ తదేవో

పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ ॥౧౬॥ శృణ్వతాం స్వకథాః కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః। హృద్యంతస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం భాగవత* సేవయా । భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ॥౧౮॥ తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయశ్చ యే। చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి॥౧౯॥ ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః। భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసంగస్య జాయతే॥౨౦॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే॥౨౧॥ అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా। వాసుదేవే భగవతి కుర్వంత్యాత్మప్రసాదనీమ్॥౨౨॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే। స్థిత్యాదయే హరివిరించిహరేతి* సంజ్ఞాః శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః॥౨౩॥ పార్థివాద్దారుణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః। తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్॥౨౪॥ భేజిరే మునయో౽థాగ్రే భగవంతమధోక్షజమ్। సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పంతే యే౽ను తానిహ॥౨౫॥ ముముక్షవో ఘోరరూపాన్ హిత్వా భూతపతీనథ। నారాయణకలాశ్శాంతా భజంతే హ్యనసూయవః॥ ౨౬ ॥ రజస్తమఃప్రకృతయ

పాదయితుం బ్రహ్మాదీనాం త్రయాణాం ఏకాత్మత్వే౽పి వాసుదేవస్యాధిక్యమాహ॥ సత్త్వమితి॥ ఇహ యద్యప్యేక ఏవ పరః పురుషః-అస్య విశ్వస్య స్థిత్యాదయే-స్థితిసృష్టిప్రళయార్థం-సంజ్ఞాః కేవలం భిన్నాః ధత్తే-హరివిరించిహరా ఇతి వక్తవ్యే సంధిరార్షః-తత్ర తేషాం మధ్యే శ్రేయాంసి-శుభఫలాని-సత్త్వతనోర్వాసుదేవాద్దేవస్య స్యుః॥౨౩॥ ఉపాధివైశిష్ట్యేన ఫలవైశిష్ట్యం సదృష్టాంతమాహ॥ పార్థివాదితి॥ పార్థివాత్ ప్రవృత్తిప్రకాశరహితాత్-దారుణః-కాష్ఠాత్ సకాశాద్ధూమః-ప్రవృత్తిస్వభావః-త్రయీమయః-వేదోక్తకర్మప్రచురః-ఈషత్కర్మప్రత్యాసత్తేః-తస్మాదప్యగ్నిస్త్రయీమయః-సాక్షాత్కర్మసాధనత్వాత్-ఏవం లయాత్మకాత్ తమస్సకాశాత్ రజః-తస్మాత్సత్త్వం-బ్రహ్మదర్శనం-బ్రహ్మప్రకాశకం-తుశబ్దేన లయాత్మకాత్తమసస్సకాశాద్రజసః సోపాధికజ్ఞానహేతుత్వేన కించిద్బ్రహ్మదర్శనప్రత్యాసత్తిమాత్రముక్తం-నతు సర్వథా తత్ప్రకాశకత్వం-విక్షేపకత్వాత్ యత్సత్త్వం తత్ సాక్షాద్బ్రహ్మదర్శనం ప్రకాశకత్వాత్ - అతస్తద్గుణోపాధీనాం బ్రహ్మాదీనామపి యథోత్తరం వైశిష్ట్యమితి భావః॥౨౪॥ వాసుదేవభక్తౌ పూర్వాచారం ప్రమాణయతి॥ భేజిర ఇతి॥ అథ-అతో హేతోః - అగ్రే పురా-విశుద్ధం సత్త్వం సత్త్వమూర్తిం భగవంతమధోక్షజం అధః అధఃకృతం అక్షజం జ్ఞానం యస్మాత్ తమధోక్షజం అతో యే - తాననువర్తంతే తే ఇహ సంసారే క్షేమాయ కల్పంతే॥ ౨౫॥ నను అన్యానపి కేచిద్భజంతో దృశ్యంతే సత్యం-ముముక్షవస్తు అన్యాన్ రాజసతామసాన్ న భజంతే కింతు సకామా ఏవేత్యాహ ద్వాభ్యాం ముముక్షవ ఇతి-భూతపతీన్ ఇతి పితృప్రజేశాదీనాముపలక్షణం-అనసూయవః-దేవతాంతరాణ్యనిందకాస్సంతః॥ ౨౬ ॥ రజ ఇతి॥ రజస్తమసీ ప్రకృతీ స్వభావో యేషాం తే-అత ఏవ పితృభూతాదిభిః సమం శీలం యేషాం తే - శ్రియా సహ ఐశ్వర్యం ప్రజాశ్చేప్సంతీతి

తథాతే అతో మోక్షప్రదత్వాద్వాసుదేవో భజనీయ ఇత్యుక్తం సర్వశాస్త్రతాత్పర్యగోచరత్వాదపీత్యాహద్వాభ్యాం॥ ౨౮॥ వాసుదేవేతి॥ వాసుదేవఃపరఃతాత్పర్యగోచరోయేషాంతే-నను వేదామఖపరాదృశ్యంతఇత్యాశంక్య- తేపితదారాధనత్వాత్తత్పరాఏవేత్యుక్తం- యోగాఃయోగశాస్త్రాణి- తేషామప్యాసనప్రాణాయామాదిక్రియాపరత్వమాశంక్య-తాసామపితత్ప్రాప్త్యుపాయత్వాత్తత్పరత్వముక్తం॥ ౨౯॥ వాసుదేవేతి॥ జ్ఞానంజ్ఞానశాస్త్రం-తదపిజ్ఞానపరమేవేత్యాశంక్య-జ్ఞానస్యాపితత్పరత్వముక్తం-తపోత్రజ్ఞానం-ధర్మోధర్మశాస్త్రం-దానవ్రతాదివిషయం- ననుతస్య స్వర్గాదిఫలపరమిత్యాశంక్య-గమ్యతఇతిగతిః-స్వర్గాదిఫలం-సాపితదానందరూపత్వాత్తత్పరైవేత్యుక్తం- యద్వా- వేదాఇత్యనేనైవ-తన్మూలత్వాత్సర్వాణ్యపిశాస్త్రాణి వాసుదేవపరాణీత్యుక్తం-అత్రనను- తేషాంమఖయోగక్రియాదినానార్థపరత్వాన్నతదేకపరత్వమిత్యాశంక్య-మఖాదీనామపితత్పరత్వముక్తమితిద్రష్టవ్యం॥ ౩౦॥ననుజగత్సర్గతత్ప్రవేశనియమనాదిలీలాయుక్తైవస్తుః-సర్వశాస్త్రసమన్వయోదృశ్యతే-కథంవాసుదేవపరత్వంసర్వశాస్త్రస్య-తత్రాహచతుర్భిఃసఇత్యాది॥ ఏతైరేవశ్లోకైః-తస్యకర్మాణ్యుదారాణిబ్రూహీతిప్రశ్నస్యోత్తరం- సదసద్రూపయా కార్యకారణాత్మికయా అగుణస్సేత్యన్వయః-స్వతోనిర్గుణోపిసన్నిత్యర్థః భగవతోజగత్కారణత్వముక్తం॥ ౩౧॥అనుప్రవేశనియమనలక్షణాంలీలామాహ॥ తయేతి॥ విలసితేషుఉత్పన్నేషుగుణేష్వాకాశాదిషు-అంతఃప్రవిష్టస్సన్-గుణవానివాభాతి- తదధీనపవేమేగుణాఇత్యభిమానవానివ-నతువస్తుతస్తథా-యతోవిజ్ఞానేనచిచ్ఛక్త్యావిజృంభితఃఅత్యూర్జితః॥ ౩౨॥ బహురూపత్వలీ

స్వమశీలాంభజంతివై। పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః॥ ౨౮॥ వాసుదేవపరావేదావాసుదేవపరామఖాః। వాసుదేవపరాయోగావాసుదేవపరాఃక్రియాః॥ ౨౯॥ వాసుదేవపరంజ్ఞానం వాసుదేవపరంతపః। వాసుదేవపరోధర్మోవాసుదేవపరాగతిః॥ ౩౦॥ సఏవేదంససర్జాగ్రేభగవానాత్మమాయయా। సదసద్రూపయాచాసౌగుణమయ్యాఽగుణోవిభుః॥ ౩౧॥ తయావిలసితేష్వేషుగుణేషుగుణవానివ। అంతఃప్రవిష్టఆభాతివిజ్ఞానేనవిజృంభితః॥ ౩౨॥ యథాహ్యవహితోవహ్నిర్దారుష్వేకస్స్వయోనిషు। నానేవభాతివిశ్వాత్మాభూతేషుచతథాపుమాన్॥ ౩౩॥అసౌగుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేంద్రియాత్మభిః। స్వనిర్మితేషునిర్విష్టోభుంక్తే భూతేషుతద్గుణాన్॥ ౩౪॥ భావయత్యేషసత్త్వేనలోకాన్వైలోకభావనః। లీలావతారానురతోదేవతిర్యఙ్నరాదిషు॥ ౩౫॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే - ద్వితీయోధ్యాయః.

సూతః॥ జగృహేపౌరుషంరూపంభగవాన్మహదాదిభిః। సంభూతంషోడశకలమాదౌలోకసిసృక్షయా॥ ౧॥ యస్యాంభసిశయానస్యయోగనిద్రాంవితన్వతః। నాభిహ్రదాంబుజాదాసీద్బ్రహ్మావిశ్వసృజాం

లామాహ॥ యథేతి॥ స్వయోనిషుస్వాభివ్యంజకేషు-అవహితఃవిహితః-విశ్వాత్మాపుమాన్-పరమేశ్వరః-భూతేషుప్రాణిషు-అంతర్యామిణోపిప్రతియోగినానాత్వేననానాత్వమివోచ్యతే-క్షేత్రజ్ఞరూపేణవా॥ ౩౩॥ భోగరూపాంలీలామాహ॥ అసావితి॥ అసౌహరిః-భూతసూక్ష్మాణిచ-ఇంద్రియాణిచ - ఆత్మా-మనశ్చ-తైస్స్వయంనిర్మితేషుభూతేషు-చతుర్విధేష్వితిభోగేస్వాతంత్ర్యముచ్యతే-తద్గుణాన్తత్తదనురూపాన్విషయాన్- ఇచ్ఛయాభుంక్తే-భోజయతీతిణిచోలోపోజ్ఞేయః-పాలయతీతివా-తదాత్వాత్మనేపదమార్షం-భుజోనవనఇతిస్మరణాత్॥ ౩౪॥ ఇదానీంతుసూతజానాసీతిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ భావయతీతి॥ భావయతిపాలయతీతి-ఏతత్తుసర్వావతారసాధారణంప్రయోజనం-విశేషతఃకృష్ణావతారస్యకుంతీస్తుతౌవక్ష్యతే - లోకభావనఃలోకకర్తా-దేవాదిషుయేలీలావతారాస్తేష్వనురతఃఅనురక్తః॥ ౩౫॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా **

శ్లో॥ అవతారకథాప్రశ్నేతృతీయేతూత్తరాభిధా। పురుషాద్యవతారోక్త్యాతత్తచ్చారిత్రవర్ణనైః॥ యదుక్తంఅథాఖ్యాహిహరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాఇతి - తదుత్తరత్వేననానావతారకథామనుక్రమిష్యన్ ప్రథమంపురుషావతారమాహపంచభిః॥ జగృహఇతి॥ మహదాదిభిఃమహదహంకారపంచతన్మాత్రైః-ఏకాదశేంద్రియాణి-పంచమహాభూతానీతి-షోడశకలాఅంశాయస్మిన్తత్ - యద్యపిభగవద్విగ్రహోనైవంభూతః - తథాపివిరాట్దేహేంతర్యామిణోభగవతోవిరాడ్రూపేణోపాసనార్థమేవముక్తమితిద్రష్టవ్యం॥ ౧॥ కోసౌభగవానిత్యపేక్షాయాంతంవిశినష్టి॥ యస్యేతి॥ యస్యఅంభస్యేకార్ణవే-శయానస్యవిశ్రాంతస్య-తత్రచయోగఃసమాధిః-తద్రూపాంనిద్రాంవిస్తారయతః-నాభిరేవ

ప్రాదుః-తస్మిన్ యదంబుజం-తస్మాత్ప్రకాశాత్-పాద్మేకల్పే-సపౌరుషంరూపంజగృహే॥ మూ ॥ కీదృశంరూపంతదాహ-యస్యేతి॥యస్యావయవసంస్థానైః-శరీరావయవపరిణామైః-లోకవిస్తరః-దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తారః-విశ్వసృజాం-మరీచ్యాదీనాం-పతిః-బ్రహ్మా॥౨॥ననుకీదృశోవిగ్రహఃతస్య-యోఽంభసిశేతేస్మ-తదేవాహతత్తస్య-భగవతోరూపంతువిశుద్ధంరజఆద్యసంభిన్నం-అతఏవోర్జితం-నిరతిశయం-సత్త్వం॥౩॥ఏతచ్చయోగినాంప్రత్యక్షమిత్యాహ॥పశ్యంతీతి॥అదభ్రం అనల్పం-జ్ఞానాత్మకంయచ్చక్షుః-తేన-సహస్రంఅపరిమితాని- యానిపాదాదీని తైరద్భుతం-సహస్రంమూర్ధాదయో యస్మిన్ తత్-సహస్రంయానిమౌళ్యాదీని-తైరుల్లసత్ శోభమానం॥ ౪ ॥ ఏతత్తుకూటస్థం-నత్వన్యావతారవదావిర్భావతిరోభావవదిత్యాహ ॥ ఏతదితి॥ ఏతదాదినారాయణరూపం-నిధీయతేస్మిన్నితినిధానం-కార్యావసానేఽవతారాణాం ప్రవేశస్థానమిత్యర్థః-బీజముద్గమనస్థానం-బీజత్వేపినాన్యబీజతుల్యం-కింత్వవ్యయం- న కేవలమవతారాణామేవబీజం కింతుసర్వప్రాణినామిత్యాహ ॥ యస్యేతి॥ యస్యాంశో బ్రహ్మా-తస్యాంశో మరీచ్యాదిః- తేనసనత్కుమారాద్యవతారాః॥౫॥తచ్చరితంచాహ॥సఇతి॥కౌమారఃఆర్షఃప్రాజాపత్యోమానవఇత్యాదీనిసర్గవిశేషనామాని- యఃపౌరుషంరూపంజగృహేసఏవదేవఃకౌమారాఖ్యంసర్గమాస్థితస్సన్ - బ్రహ్మా బ్రాహ్మణోభూత్వా-బ్రహ్మచర్యంచచార- సఃప్రథమోవతారః-ప్రథమద్వితీయాదిశబ్దాఃనిర్దేశమాత్రాపేక్షయాప్రయుక్తాః॥౬॥ద్వితీయమితి ॥ అస్యవిశ్వస్య-భవాయ ఉద్భవాయ-మహీముద్ధరిష్యన్నితికర్మోక్తిః-ఏవంసర్వత్రావతారస్తత్కర్మచోక్తమిత్యనుసంధేయం॥౭॥నారదావతారమాహ॥తృతీయమితి॥ఋషిసర్గముపేత్య-తత్రచదేవర్షిత్వముపేత్యేత్యర్థః-సాత్వతం వైష్ణవం-తంత్రంపాంచరాత్రా

పతిః ॥ ౨ ॥ యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితోలోకవిస్తరః । తద్వై భగవతోరూపంవిశుద్ధంసత్త్వమూర్జితమ్ ॥ ౩ ॥ పశ్యంత్యదోరూపమదభ్రచక్షుషాసహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ । సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికంసహస్రమౌళ్యంబరకుండలోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతన్నానావతారాణాంనిధానంబీజమవ్యయమ్। యస్యాంశాంశేనసృజ్యంతే దేవతిర్యఙ్నరాదయః ॥ ౫ ॥ సఏవప్రథమందేవఃకౌమారంసర్గమాస్థితః। చచారదుశ్చరంబ్రహ్మాబ్రహ్మచర్యమఖండితమ్ ॥ ౬ ॥ ద్వితీయంతుభవాయాస్యరసాతలగతాంమహీమ్। ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్తయజ్ఞేశస్సౌకరంవపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గంవై దేవర్షిత్వముపేత్యసః। తంత్రంసాత్వతమాచష్టనైష్కర్మ్యంకర్మణాంయతః ॥ ౮ ॥ తుర్యేధర్మకలాసర్గేనరనారాయణావృషీ। భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరంతపః ॥ ౯ ॥ పంచమఃకపిలోనామసిద్ధేశఃకాలవిప్లుతమ్। ప్రోవాచాసురయేసాంఖ్యంతత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్ ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వంవృతఃప్రాప్తోఽనసూయయా। ఆన్వీక్షికీమలర్కాయప్రహ్లాదాదిభ్యఊచివాన్॥౧౧॥తతస్సప్తమఆకూత్యాంరుచేర్యజ్ఞోఽభ్యజాయత। సయామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాంతరమ్॥౧౨॥అష్టమేమేరుదేవ్యాంతునాభేర్జాతఉరుక్రమః। దర్శయన్వర్త్మధీరాణాంసర్వాశ్రమనమస్కృతమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋ

గమం-ఆచష్టఉక్తవాన్-యతస్తంత్రాత్-నిర్గతం-కర్మకర్మత్వం-బంధహేతుత్వం-యేభ్యస్తానినిష్కర్మాణి-తేషాంభావోనైష్కర్మ్యంకర్మణాంమోచకత్వంయతోభవతితదాచష్టేత్యర్థః॥౮॥నరనారాయణావతారమాహ॥తుర్యఇతి॥ తుర్యేచతుర్థేఅవతారే-ధర్మస్యయమస్యకలా-అంశః భార్యేత్యర్థః॥శ్రు॥అర్థోవాఏషఆత్మనోయత్పత్నీతిశ్రుతేః॥తస్యాస్సర్గేఋషీభూత్వేత్యేకావతారతాందర్శయతి॥౯॥కపిలావతారమాహ॥పంచమఇతి॥ఆసురయే-తన్నామ్నేబ్రాహ్మణాయ-తత్త్వానాంగ్రామస్యసంఘస్య-వినిర్ణయోయస్మిన్ శాస్త్రేతత్సాంఖ్యం॥౧౦॥దత్తాత్రేయావతారమాహ॥షష్ఠమితి॥అత్రేరపత్యత్వంతేనైవవృతస్సన్ప్రాప్తః॥శ్లో॥ అత్రేరపత్యమభికాంక్షతఆహతుష్టఇతివక్ష్యమాణత్వాత్-కథంప్రాప్తః- అనసూయయామత్సదృశాపత్యమిషేణమామేవాపత్యంవృతవానితిదోషదృష్టిమకుర్వన్నేవాత్రేరపత్యత్వంప్రాప్తఇత్యర్థః-ఆన్వీక్షికీమాత్మవిద్యాం॥మూ॥ఆన్వీక్షికీం-జీవాత్మపరమాత్మతత్త్వవిచారాత్మికాంతర్కవిద్యాం అలర్కాయరాజ్ఞే-ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ॥౧౧॥యజ్ఞావతారమాహ॥తతఇతి॥సయజ్ఞః యామాద్యైః-స్వస్యైవపుత్రైః యామానామదేవైః-తదాద్యైస్సహస్వాయంభువంమన్వంతరం - అపాత్ పాలితవాన్-తదాస్వయమింద్రోభూదిత్యర్థః॥౧౨॥ఋషభావతారమాహ॥అష్టమఇతి ॥ సర్వాశ్రమనమస్కృతం-అత్యాశ్రమం-పారమహంస్యంవర్త్మధీరాణాందర్శయన్ఆగ్నీధ్రపుత్రాత్ నాభేఃఋషభోజాతః॥మూ॥ఇంద్రపుత్రాత్-మేరుదేవ్యాంతుఋషభోజాతః॥

౧౩॥ పృథోరవతారమాహ॥ ఋషిభిరితి॥ పార్థివం వపుః-రాజదేహం-పృథురూపం-పాఠాంతరే-పృథోరిదం పార్థివం- ఓషధీరిత్యుపలక్షణం-ఇమాం పృథ్వీం-సర్వాణి వస్తూని-దుగ్ధ-అదుగ్ధ-అడాగమాభావస్త్వార్షః హే విప్రాః తేన పృథ్వీదోహనేన సోఽయమవతారః-ఉశత్తమః-కమనీయతమః-వశ కాంతావిత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయం శబ్దః॥౧౪॥ మత్స్యావతారమాహ॥ రూపమితి॥ చాక్షుషమన్వంతరే-య ఉదధిసంప్లవః తస్మిన్-యద్యపి మన్వంతరావసానే ప్రళయో నాస్తి-తథాపి కేనచిత్కౌతుకేన సత్యవ్రతాయ మాయా ప్రదర్శితా-యథా అకాండే మార్కండేయాయేతి ద్రష్టవ్యం - మహీమయ్యాం నావి-నౌరూపాయాం మహ్యామిత్యర్థః-అపాత్ రక్షితవాన్-వైవస్వతమితి భావినీ సంజ్ఞా॥౧౫॥ కూర్మావతారమాహ-సురేతి-కమఠః కూర్మః తద్రూపేణ ఏకాదశే అవతారే విభుర్దధ్రే దధార॥౧౬॥ ధన్వంతర్యవతారమాహ-ధాన్వంతరమితి॥ ధాన్వంతరం ధన్వంతరిరూపం-ద్వాదశమమితి మట్ప్రత్యయస్త్వార్షః- త్రయోదశమమేవేత్యాదినా తచ్చరితేన సహ దర్శయతి-అత్రాప్యార్షః ఏవ మట్-అపాయయదిత్యత్ర సుధామిత్యధ్యాహారః-మోహిన్యా స్త్రియా మోహిన్యాఖ్యస్త్రీరూపేణ-అన్యానసురాదీన్ మోహయన్ ధన్వంతరిరూపేణ అమృతమానీయ మోహిన్యా అపాయయదిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నృసింహావతారమాహ-చతుర్దశమితి-నారసింహరూపం బిభ్రత్-ఏరకాన్ గ్రంథితృణవిశేషాన్ (తుంగలు)॥౧౮॥ వా

షిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః। దుగ్ధేమామోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥ ౧౪ ॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాంతరసంప్లవే। నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్॥౧౫॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మందరాచలమ్ । దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః॥౧౬॥ ధాన్వంతరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ । అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్ స్త్రియా॥౧౭॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేంద్రమూర్జితమ్। దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా॥౧౮॥ పంచదశం వామనకం కృత్వాఽగాదధ్వరం బలేః। పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్॥౧౯ ॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్ బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్ । త్రిఃసప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్॥౨౦॥ తతః సప్తదశే జాతః సత్యవత్యాం పరాశరాత్ । చక్రే వేదతరోః శాఖా దృష్ట్వా పుంసోఽల్పమేధసః॥ ౨౧ ॥ నరదేవత్వమాపన్నః సురకార్యచికీర్షయా । సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యతః పరమ్॥౨౨ ॥ ఏకోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్॥౨౩ ॥ తతః కలౌ సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నాఽజినసుతః కీకటేషు భవిష్యతి॥౨౪॥ అథాసౌ యుగసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు। జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగద్గురుః॥౨౫॥ అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేః సత్త్వనిధేర్ద్విజాః । యథాఽవిదాసినః కుల్యాః సరసః స్యుః సహస్రశః॥౨౬ ॥ ఋషయో మనవో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః। కలాః సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయః స్మృతాః॥౨౭॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్ । ఇంద్రారివ్యాకు

మనావతారమాహ-పంచదశమితి-దుష్టానాం మదం వామయతీతి వామనకం రూపం-హ్రస్వం వా-ప్రత్యాదిత్సుస్తస్మాదాచ్ఛిద్య గ్రహీతుమిచ్ఛుః॥౧౯॥ పరశురామావతారమాహ-అవతార ఇతి-త్రిగుణం యథా భవతి తథా-సప్తకృత్వః-సప్తవారాన్-ఏకవింశతివారానిత్యర్థః॥౨౦॥ వ్యాసావతారమాహ- తత ఇతి-అల్పమేధసః అల్పప్రజ్ఞాన్ పుంసో దృష్ట్వా తదనుగ్రహార్థం శాఖాశ్చక్రే॥౨౧॥ శ్రీరామావతారమాహ-నరేతి॥ నరదేవత్వం-రాఘవరూపేణ ప్రాప్తస్సన్ - అతః పరమష్టాదశే॥౨౨ ॥ రామకృష్ణావతారమాహ-ఏకేతి-వింశతితమ ఇతి వక్తవ్యే తకారలోపశ్ఛాందసః వర్ణాధిక్యం తు - ఛాందసత్వాదేవేతి జ్ఞేయం - నైతత్తే-నాపి వ్యాఖ్యాత్రా స్పష్టీకృతం-అత్ర వింశే చేతి పాఠే న కాప్యనుపపత్తిరితి మంతవ్యం। రా రామకృష్ణావిత్యేవం నామ జన్మనీ ప్రాప్య॥౨౩ ॥ బుద్ధావతారమాహ-తత ఇతి-అజినస్య సుతః-జినసుత ఇతి పాఠే- జినోఽపి స ఏవ-కీకటేషు మధ్యగయాప్రదేశే॥౨౪॥ కల్క్యవతారమాహ - అథేతి-యుగసంధ్యాయాం కలేరంతే-విష్ణుయశసో బ్రాహ్మణాత్సకాశాత్ -జనితా జనిష్యతే॥౨౫॥ అనుక్తసర్వసంగ్రహార్థమాహ - అవతారా ఇతి - అసంఖ్యేయత్వే దృష్టాంతః-యథేతి-అవిదాసినః అపక్షయశూన్యాత్ - దసు ఉపక్షయ ఇత్యస్మాన్నిష్పన్నః-సరసస్సకాశాత్ కుల్యాః క్షుద్రప్రవాహాః॥౨౬॥ విభూతీరాహ-ఋషయ ఇతి॥౨౭॥ తత్ర విశేషమాహ-ఏత ఇతి-పుంసః పరమేశ్వరస్య కేచిదంశాః కేచిత్కలాః విభూతయశ్చ-మత్స్యాదీనామవతారత్వేన సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వే అపి- యథోపయోగమేవ జ్ఞానక్రియా

శక్త్యావిష్కరణం కుమారనారదాదిష్వధికారేషు యథోపయోగమంశకలావేశః - తత్ర కుమారాదిషు జ్ఞానావేశః - పృథ్వాదిషు శక్త్యావేశః కృష్ణస్తు భగవాన్ సాక్షాన్నారాయణ ఏవ - ఆవిష్కృతసర్వశక్తిత్వాత్ - సర్వేషాం ప్రయోజనమాహ - ఇంద్రారయో దైత్యాః తైర్వ్యాకులం లోకం ఉపద్రుతం మృడయంతి సుఖినం కుర్వంతి ॥ ౨౮ ॥ ఏతత్కీర్తనఫలమాహ - జన్మేతి - గుహ్యం అతిరహస్యం - జన్మ ప్రయతః శుచిస్సన్ - దుఃఖగ్రామాత్సంసారాత్ విముచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తత్ర కథం దేహాద్యసంబంధే సతి తస్య ముక్తిరిత్యాశంక్య - దేహసంబంధస్య భగవన్మాయోత్థావిద్యాకల్పితత్వాత్ తేన స్వప్న ఇవ జాగరాదిజనితవిద్యయా తన్నివృత్తిరుపపద్యత ఇత్యాశయేనాహ - పంచభిః ॥ ఏతదితి ॥ అరూపస్య చిదేకరసస్య - ఆత్మనో జీవస్య - ఏతత్ స్థూలం రూపం శరీరం - భగవతో మాయాయాః - తస్యాః గుణైః మహదాదిరూపైః - విరచితం కల్పితం - ఆత్మని ఆత్మస్థానే - శరీరం కృతమిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ కథమిత్యపేక్షాయాం స్వరూపావరణేన తదధ్యాస ఇతి సదృష్టాంతమాహ - యథేతి - యథా వాయ్వాశ్రితో మేఘౌఘో నభసి ఆకాశే - అబుద్ధిభిరజ్ఞైరారోపితః యథా వా - పార్థివో రేణుః తద్గతధూసరత్వాదిః అనిలే - ఏవం ద్రష్టరి ఆత్మని దృశ్యత్వం దృశ్యత్వాదిధర్మకం శరీరమారోపితమిత్యర్థః కించ ॥ ౩౧ ॥ అతః స్థూలాద్రూపాత్పరం అన్యత్ సూక్ష్మరూపమారోపితమిత్యనుషంగః - కథంభూతం తత్ - యదవ్యక్తం సూక్ష్మం - తత్ర హేతుః - అవ్యూఢగుణబృంహితం - వ్యూఢం కరచరణాదిపరిణామః - అతథాపరిణతాః అవ్యూఢాః గుణాః కరచరణాదయః - తైర్గుణైర్బృంహితం రచితం - ఆకారవిశేషరహితత్వాదవ్యక్తమిత్యర్థః ఏతదేవ హేతుత్వేనాహ - అదృష్టేతి - అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్ యచ్చాకారవిశేషవద్వస్తు - తదస్మదాదివద్దృశ్యతే - శ్రూయతే వా - ఇంద్రాదివత్ - ఇదం తు న తథా - తర్హి తస్య సత్త్వే కిం ప్రమాణం తత్రాహ - స జీ

లం లోకం మృడయంతి యుగే యుగే ॥ ౨౮ ॥ జన్మ గుహ్యం భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః । సాయం ప్రాత
ర్గృణన్ భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్రూపం భగవతో హ్యరూపస్య చిదాత్మనః । మా
యాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని ॥ ౩౦ ॥ యథా నభసి మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే । ఏవం ద్ర
ష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః ॥ ౩౧ ॥ అతః పరం యదవ్యక్తమవ్యూఢగుణబృంహితమ్ । అదృష్టాశ్రుత
వస్తుత్వాత్స జీవో యత్పునర్భవః ॥ ౩౨ ॥ యత్రేమే సదసద్రూపే ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా । అవిద్యయాఽఽత్మని
కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౩౩ ॥ యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వైశారదీ మతిః । సంపన్న ఏవేతి విదు
ర్మహిమ్ని స్వే మహీయతే ॥ ౩౪ ॥ ఏవం జన్మాని కర్మాణి హ్యకర్తురజనస్య చ । వర్ణయంతి స్మ కవయో వేద
గుహ్యాని హృత్పతేః ॥ ౩౫ ॥ స వా ఇదం విశ్వమమోఘలీలః సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జతేఽస్మిన్ । భూతేషు చాం
తర్హిత ఆత్మతంత్రః షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః ॥ ౩౬ ॥ న చాస్య కశ్చిన్నిపుణేన ధాతురవైతి జంతుః కుమనీ

వః జీవోపాధిః లింగశరీరం ॥ శ్లో ॥ జీవో జీవేన నిర్ముక్తో జీవో జీవం విహాయ చేత్యాదౌ జీవోపాధౌ లింగశరీరే జీవశబ్దప్రయోగః - ఉపచారాజ్జీవోపాధితయా కల్పిత ఇత్యర్థః - నను స్థూలమేవ భోగాయతనత్వాత్ జీవోపాధిరస్తు - కిమన్యకల్పనయేత్యత ఆహ - యద్యస్మాత్ పునర్భవః పునర్జన్మ భవతీతి - జీవస్య ఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనాం తేన వినా అసంభవాదితి భావః ॥ ౩౨ ॥ తదేవముపాధిద్వయముక్త్వా తదపవాదేన జీవస్య బ్రహ్మతామాహ - యత్రేతి - యత్ర యదా - ఇమే సదసతీ కార్యకారణరూపే స్థూలసూక్ష్మరూపే స్వసంవిదా స్వరూపసమ్యగ్జ్ఞానేన ప్రతిషిద్ధే భవతః - జ్ఞానేన ప్రతిషేధార్హత్వే తమేవ హేతుమాహ - అవిద్యయా ఆత్మని కృతే కల్పితే ఇతి హేతోః తద్బ్రహ్మ తదా జీవో బ్రహ్మైవ భవతీత్యర్థః - కథంభూతం దర్శనం - జ్ఞానైకస్వరూపం ॥ ౩౩ ॥ తథాపి భగవన్మాయయా స్సంవృతికారణభూతాయా విద్యమానత్వాత్ - కథం బ్రహ్మతా తత్రాహ - యదీతి - అసందేహే సందేహవచనం యదీతి - యది వేదాః ప్రమాణం స్యురితివత్ - వైశారదీ - విశారదః సర్వజ్ఞ ఈశ్వరః తదీయా దేవీ సంసారచక్రేణ క్రీడంతీ - ఏషా మాయా - యద్యుపరతా భవతి - కిమిత్యుపరతా భవేత్తత్రాహ - మతిర్విద్యా - అయం భావః - యావదవిద్యాత్మనా ఆవరణవిక్షేపౌ కరోతి తావన్నోపరమతే - యదా తు సైవ విద్యారూపేణ పరిణతా తదా సదసద్రూపం జీవోపాధిం దగ్ధ్వా నిరింధనాగ్నివత్ స్వయమేవోపరమేదితి - తదా సంపన్నః బ్రహ్మస్వరూపం ప్రాప్త ఏవేతి విదుస్తత్త్వజ్ఞాః - కిమతః పరం - యద్యేవం స్వే మహిమ్ని పరమానందరూపే మహీయతే పూజ్యతే విరాజత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ యథా జీవస్య జన్మాదిమాయా ఏవమీశ్వరస్యాపి జన్మకర్మాదిమాయేత్యాహ - ఏవమితి - అకర్తుః కర్మాణి - అజనస్య జన్మాని - హృత్పతేః అంతర్యామిణః ॥ ౩౫ ॥ తర్హి జీవాదీశ్వరస్య కో విశేషః - స్వాతంత్ర్యమేవ విశేష ఇత్యాహ - స ఇతి - షాడ్వర్గికం ఇంద్రియషడ్వర్గవిషయం జిఘ్రతి దూరాదేవ గంధవద్గృహ్ణాతి - న తు సజ్జత ఇత్యర్థః - కుతః - షడ్గుణేశః షడింద్రియేశః

యంతా॥ ౩౬॥ నను కిమీశ్వరస్య సృష్ట్యాదికర్మభిః - విషయభోగైర్వా - తత్రాహ - నేతి ధాతుః జగద్విధాతురీశ్వరస్యేహి-
తైః లీలాః - కుమనీషః కుబుద్ధిః నిపుణేనతరాం-ఉకౌశలేన నావైతి న జానాతి - మనసా రూపాణి వచసా నామాని సంతన్వతః వి
స్తారయతః - మనోవచోభిరితి బహుత్వం వృత్త్యభిప్రాయేణ - మనోవచోభిస్సహేతి వా॥ ౩౭॥ భక్తస్తు కథం విజానాతీత్యా
హ॥ స ఇతి॥ అమాయయా అకుటిలభావేన సంతతయా నిరంతరయా - అనువృత్త్యా ఆనుకూల్యేన భజేత॥ ౩౮॥ భక్తిమార్గేణ
ప్రవృత్తానృషీనభినందతి - అథేతి - యద్యతః భక్తా ఏవ భగవత్తత్త్వం జానంతి అథ అతః కారణాత్ భగవంతః సర్వజ్ఞాః ధన్యాః
కృతార్థాః కుతః యద్యస్మాత్ ఇత్థం ప్రశ్నే వాసుదేవే ఆత్మభావం మనోవృత్తిం కుర్వంతి - సర్వాత్మకం ఐకాంతికం - య
త్ర యస్మిన్ భావే సతి భూయః ఉగ్రః గర్భవాసాదిదుఃఖస్వరూపః పరివర్తో జన్మమరణాద్యావర్తో న భవతి॥ ౩౯॥ సూతః కిం సు
తచ్ఛాస్త్రమపూర్వం కథయసి తత్రాహ॥ ఇదమితి॥ బ్రహ్మసమ్మితం సర్వవేదతుల్యం - ఉత్తమశ్లోకస్య చరితం యస్మిన్
తత్ ఋషిః వ్యాసః॥ ౪౦॥ తత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమాహ - నిశ్శ్రేయసాయేతి - సుతం శుకం॥ ౪౧॥ ప్రాయేణేతి॥ ప్రాయే
ణ స్మృత్యుపర్యంతానశనేనోపవిష్టమితి పరమవైరాగ్యోక్తిః హే విప్రాః విప్రర్షేస్సకాశాత్॥ ౪౩॥ అహమితి॥ అధ్యగమం
జ్ఞాతవానస్మి తత్ర కీర్తయతః తత్ర నివిష్ట ఇతి చాన్వయభేదాత్తత్రపదావృత్తిరదోషః॥ ౪౪॥ స ఇతి॥ యథాధీతం న తు స్వమ
తివిలసితం - తత్రాపి యథామతి - స్వమత్యనుసారేణ - సంక్షేపతః - కథితం - విస్తరతః శ్రావయిష్యామి॥ ఇతి భావార్థదీపి
కాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ....

ష ఊతీః। నామాని రూపాణి మనోవచోభిస్సంతన్వతో నటచర్యామివాజ్ఞః॥ ౩౭॥ స వేద ధాతుః పదవీం
పరస్య దురంతవీర్యస్య రథాంగపాణేః। యోఽమాయయా సంతతయానువృత్త్యా భజేత తత్పాదసరో
జగంధమ్॥ ౩౮॥ అథేహ ధన్యా భగవంత ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే। కుర్వంతి సర్వాత్మకమా
త్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః॥ ౩౯॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। ఉత్త
మశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః॥ ౪౦॥ నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్। తది
దం గ్రాహయామాస సుతమాత్మవతాం వరమ్॥ ౪౧॥ సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్।
స తు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమ్॥ ౪౨॥ ప్రాయోపవిష్టం గంగాయాం పరీతం పరమర్షి
భిః। తత్ర కీర్తయతో విప్రా విప్రర్షేర్భూరితేజసః॥ ౪౩॥ అహం చాధ్యగమం తత్ర నివిష్టస్తదనుగ్రహాత్।
యూయం వ్యవసితా విప్రా జిజ్ఞాసాయాం చ నిష్ఠితాః॥ ౪౪॥ సోఽహం వశ్శ్రావయిష్యామి యథాధీతం య
థామతి॥ ౪౫॥ (కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ। కలౌ నష్టదృశామేష పురాణార్కోఽధునోదితః॥)

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ప్రథమస్కంధే - తృతీయోఽధ్యాయః

వ్యాసః॥ ఇతి బ్రువాణం సంస్తూయ మునీనాం దీర్ఘసత్రిణామ్। వృద్ధః కులపతిస్సూతం బహ్వృచశ్శౌనకోఽ
బ్రవీత్॥ ౧॥ శౌనకః॥ సూత సూత మహాభాగ వద నో వదతాం వర। కథాం భాగవతీం పుణ్యాం యదాహ భగ
వాంఛుకః॥ ౨॥ కస్మిన్ యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా। కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్ సం
హితాం మునిః॥ ౩॥ తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః। ఏకాంతమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ

శ్లో॥ తుర్యే భాగవతారంభకారణత్వేన వర్ణ్యతే। వ్యాసస్యాపరితోషస్తు తపఃప్రవచనాదిభిః॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం ప్రసన్న
వాచా శ్రావయిష్యామీతి బ్రువాణం - బహూనాం మునీనాం మధ్యే ఏకేన వక్తవ్యే యో వృద్ధః - వృద్ధేష్వపి బహుషు యః
కులపతిః గుణముఖ్యః - తేష్వపి బహుషు యో బహ్వృచః ఋగ్వేదీ - తేన వక్తవ్యం - అత ఏవంభూతత్వాచ్ఛౌనకోఽబ్రవీత్॥
చం॥ దీర్ఘసత్రిణాం - సహస్రసంవత్సరసత్రమారబ్ధవతాం కులపతిః - సత్రయాగమారబ్ధవతాం సమూహస్య ప్రధానః -
సంస్తూయ - సమ్యక్ స్తుత్వా॥ ౧॥ సూతేతి॥ యత్ యాం కథాం॥ ము॥ అత్ర లింగవ్యత్యయ ఆర్షః - యథాహ భగవాన్ - యా
మాహ భగవానితి పాఠద్వయేన నాప్యనుపపత్తిః - మహాభాగ - మాహాత్మ్యాదగ్రభాగార్హ - మహాభాగ్యేతి వా - సూత సూత -
ఆదరాద్విరుక్తిః - భాగవతీం - భగవంతమధికృత్య కృతాం॥ ౨॥ కస్మిన్నితి॥ కస్మిన్ యుగే కస్మింశ్చ స్థానే కేన హేతునేతి మహా
భారతాదిసర్వశాస్త్రాణి కృతవతః పునరేతత్సంహితాకరణే కిం కారణమిత్యర్థః - కుత ఇతి సార్వవిభక్తికస్తసిః - కేన ప్రవ
ర్తిత ఇత్యర్థః॥ చం॥ కుతస్సంచోదితః - కేన ప్రేరితః కృష్ణో వ్యాసః॥ ౩॥ యదుక్తం స తు సంశ్రావయామాసేతి తత్ర శుకస్య
వ్యాఖ్యానాదికం కథం ఘటితమితి ప్రష్టుం తస్యాసంగోదాసీనతామాహ ద్వాభ్యాం॥ తస్యేతి॥ సమదృక్ - సమం బ్రహ్మ ప
శ్యతీతి - అతో నిర్వికల్పః - స్వార్థైకప్ - నిరస్తభేదః కించ ఏకస్మిన్నేవ అంతస్సమాప్తిర్యస్యాసౌ తథాభూతా మతిర్యస్య సః -

యతఉన్నిద్రః-మాయాశయనాదుద్బుద్ధః-నిద్రా మాయా॥శ్లో॥యానిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీతి స్మృతేః॥అతఏవగూఢః అప్రకటః-మూఢ ఇవ ప్రతీయతే॥ చం॥ సమదృక్-సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు సమబుద్ధిః-నిర్వికల్పకః-విరుద్ధః కల్పో వికల్పః-పరస్పరవిరుద్ధపక్షద్వయం- తద్గోచరం-సంశయాత్మకం జ్ఞానం నాస్త్యేతి నిర్వికల్పకః-నిశ్చయాత్మకజ్ఞానవత్త్వాత్ - సంశయచ్ఛేత్తేతి ఫలితోర్థః-ఏకాంతమతిః-నిర్జనదేశనివాసరసికః-గూఢః-సర్వజ్ఞత్వేపి స్వసామర్థ్యప్రకటనరహితః-మహాయోగీ నిరంతరయోగతత్పరః॥౪॥కథమితి॥ఏవంభూతోసౌ- కథమాలక్షితః జ్ఞాతః-కురవో జాంగలాశ్చ దేశవిశేషాః తాన్ సంప్రాప్తః ప్రథమం- తతో గజసాహ్వయే విచరన్ - గజేన సహితః ఆహ్వయో నామ యస్య తస్మిన్-హస్తినాపురే-హస్తీనామ రాజా తేన నిర్మితత్వాత్ ॥చం॥ఉన్మత్తః-ఉన్మాదవాన్ మూకః అవాక్-జడః-అర్థవిచారచాతుర్యరహితః॥౫॥నిర్వికల్పకత్వం ప్రపంచయతి॥దృష్ట్వేతి॥ఆత్మజం శుకం-సర్వం సన్న్యస్య గచ్ఛంతం-అనుయాంతం అనుగచ్ఛంతం - ఋషిం వ్యాసం-అనగ్నమపి దృష్ట్వా జలే క్రీడంత్యో దేవ్యః అప్సరసః - హ్రియా లజ్జయా-వస్త్రపరిధానం కృతవత్యః- అనగ్నమపీత్యనేన అర్థాత్తత్సుతో నగ్న ఇత్యుక్తం భవతి-నగ్నస్యాపురతో గచ్ఛతస్సుతస్య తు హ్రియా న పరిదధుః-తచ్చిత్రం వీక్ష్య ఇయం స్త్రీ అయం పుమానితి భిదా భేదః తవాస్తి-వివిక్తా పూతా దృష్టిర్యస్య॥చం॥సుతస్య శ్రీశుకస్య వివాససోపి రూపం దృష్ట్వా న పరిదధుః(అత్ర రూపమితి శేషః) పృచ్ఛతి సతి-నగ్నస్యాపి యూనో దర్శనేపి వస్త్రధారణాభావనిమిత్తం - ధృతవస్త్రస్య వృద్ధస్య దర్శనేన వస్త్రధారణనిమిత్తం చ- పృచ్ఛతి సతి - వివిక్తదృష్టేః నిఖిలజగద్విలక్షణే బ్రహ్మణ్యేవాసక్తదృష్టేః॥౬॥కథమితి॥ఏవంభూతేన మునినా సహ - యత్ర సంవాదే ఏషా సాత్వ

ఇవేహతే॥౪॥కథమాలక్షితః పౌరైః సంప్రాప్తః కురుజాంగలాన్। ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్ గజసాహ్వయే॥౫॥దృష్ట్వానుయాంతమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్। తద్వీక్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః॥ ౬॥ కథం వా పాండవేయస్య రాజర్షేర్మునినా సహ। సంవాదస్సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః॥ ౭॥ స గోదోహనమాత్రం హి గృహేషు గృహమేధినామ్। ప్రతీక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్॥౮॥ అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్। తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః ॥ ౯॥ స సమ్రాట్ కస్య వా హేతోః పాండూనాం మానవర్ధనః। ప్రాయోపవిష్టో గంగాయామనాదృత్యాధిరాట్ శ్రియమ్॥౧౦॥నమంతి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయచానీయ ధనాని శత్రవః। కథం స వీరశ్శ్రియమంగ దుస్త్యజాం యువైషతోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః॥౧౧॥ శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా నరాః। జీవంతి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కలేబరమ్॥ ౧౨॥ తత్సర్వం నస్సమాచ

తీభాగవతీశ్రుతిః భాగవతసంహితా ॥ చం ॥ రాజ్యపరిపాలనేన సవ్యాపారస్య పరీక్షితః - నిస్పృహత్వేన రాజాసుసరణరహితస్య శుకస్య చ పరస్పరసంవాదే నిమిత్తాభావాదితి ప్రశ్నః ॥ ౭॥ఏతద్వ్యాఖ్యానం బహుకాలావస్థానాపేక్షం-తస్య త్వేకత్రావస్థానం దుర్లభమిత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ గోదోహనమాత్రం కాలం ప్రతీక్షతే - తదపి న భిక్షార్థం- తేషాం ఆశ్రమం గృహం తీర్థీకుర్వన్ - పవిత్రీకుర్వన్ - తస్మాదేవంభూతో వక్తేత్యాశ్చర్యం ॥ ౮ ॥ శ్రోతుశ్చరితమతీవాశ్చర్యమయతః - అతః కథయేత్యాహ పంచభిః - అభిమన్యుసుతమితి - గృణీహి కథయ ॥ చం ॥ మహాశ్చర్యం జన్మ - అస్త్రదగ్ధశరీరత్వేపి పుష్కలాంగస్య జననం ॥ ౯ ॥ స ఇతి ॥ స సమ్రాట్ చక్రవర్తీ - వేతి వితర్కే -కస్య వా హేతోః కస్మాత్కారణాత్ - అధిరాట్ శ్రియం అధిరాజాం శ్రియం - సంపదమనాదృత్య ॥ చం ॥మానవర్ధనః కీర్తివర్ధనః॥ ౧౦ ॥నమంతీతి ॥ యస్య పాదనికేతం చరణపీఠం - ధనాన్యానీయ శత్రవో నమంతి - అంగ హే సూత యువా తరుణ ఏవ - ఐషత ఐచ్ఛత్ -ఆత్మనేపదమార్షం - అసుభిః ప్రాణైస్సహ ॥ చం॥ఆత్మనశ్శివాయ - మనసస్సౌఖ్యాయ-దుస్త్యజాం విరక్తైరపి త్యక్తుమశక్యాం॥౧౧ ॥ నను విరక్తస్య కిం ధనాదిభిరితి చేత్తత్రాహ॥శివాయేతి॥లోకస్య శివాయ సుఖాయ - భవాయ సమృద్ధయే భూతయే ఐశ్వర్యాయ చ - తే జీవంతి-న త్వాత్మార్థం- ఏవం సతి అసౌ రాజా నిర్విద్య - విరజ్యాపి-పరేషామాశ్రయం కలేబరం - కుతో హేతోః ముమోచ - నిహి పరోపజీవనం స్వయం త్యక్తుముచితమిత్యర్థః॥ చం॥ ఉత్తమశ్లోకపరాయణాః-భగవత్పరాయణాః భగవంతమేవ పరమప్రాప్యం మన్వానాః - శివాయ- మంగళాయ భవాయ - సాంసారికసుఖాయ- ఆత్మార్థం స్వసౌఖ్యసిద్ధ్యర్థం॥ ౧౨॥ తదితి॥యత్ కించన పృష్టోసి తత్సర్వం నోస్మభ్యం సమాచక్ష్వ-యత్ అస్మాత్ -వాచాంవి

విషయేగిరాంగోచరేఽర్థేస్నాతంపారంగతం- త్వాంమన్యే - ఛాందసాదన్యత్ర వైదికవ్యతిరేకేణ-అతైర్వర్ణికత్వాత్ ॥ చం॥ వేదార్థేవృష్టే సూతేనకథంవక్తుంశక్యతఇత్యాహ॥మన్యఇతి॥ఛాందసా ద్వేదార్థాదన్యత్ర-వేదార్థవ్యతిరిక్తేవాచాం విషయే-స్నాతం - ఇతిహాసపురాణార్థప్రతిపాదనార్థంపట్టాభిషిక్తం-అతోస్యపరీక్షిజ్జన్మకర్మాదివిషయకప్రశ్నస్యవే దార్థత్వాభావాత్ సమ్యక్ బ్రూహీతిభావః॥ ౧౩॥ కస్మిన్యుగఇత్యాదిప్రశ్నానాంవ్యాసజన్మకథనపూర్వకముత్తర మాహ॥ ద్వాపరఇతి॥తృతీయే-ద్వాపరేసమనుప్రాప్తే-కదేత్యపేక్షాయామాహ- యుగస్యపర్యయేపరివర్తేచరమభాగ ఇత్యర్థః-వాసవ్యాముపరిచరస్యవసోర్వీర్యాజ్జాతాయాంసత్యవత్యాం-యోగీజ్ఞానీవ్యాసోజాతః॥చం॥యోగీయోగా భ్యాసనతత్పరః-హరేఃకలయాభగవతఃఅంశేన॥౧౪॥సఇతి॥జలముపస్పృశ్యజలేస్నానాదికంకృత్వేత్యర్థః-ఆసీనోబభూ వేతిశేషః-వివిక్తదేశఇత్యాదిచిత్తైకాగ్ర్యార్థముక్తం-అనేనైవబదరికాశ్రమస్థానంసూచితం॥చం॥ సఇతికర్తృపదస్య ఇతఆరభ్యచతుర్థశ్లోకవర్తినాదధ్యావితిక్రియాపదేనాన్వయః-ఉత్తరత్రచతుర్ణాంశ్లోకానామేకాన్వయత్వాత్ - వివి క్తవిజనస్థానే॥౧౫॥పరావరజ్ఞ ఇతి॥ అత్రచఋషిః-యుగధర్మవ్యతికరాదికంవీక్ష్యసర్వవర్ణాశ్రమాణాంయద్ధితంతద్ద ధ్యావితితృతీయశ్లోకేనాన్వయః-పరావరజ్ఞఃఅతీతానాగతవిత్ -అవ్యక్తరంహా-హ్రస్వావేగోయస్యతేనకాలేన-యుగతోధ ర్మాణాంవ్యతికరంసంకరంప్రాప్తంవీక్ష్య-తథాభువియుగేయుగే॥చం॥ పరావరజ్ఞః-బ్రహ్మతదతిరిక్తసర్వతత్త్వవేత్తా అవ్యక్తరంహసా-అపరిజ్ఞేయవేగేన-యుగధర్మవ్యతికరం-కృతాద్యుత్తమయుగధర్మాణాంపుణ్యరూపాణాం-కల్యాదియు గధర్మాణాంపాపరూపాణాంచ-వ్యతికరంసంకరం॥ ౧౬ ॥ భౌతికానామితి॥ భౌతికానాంశరీరాదీనాంతత్కృతంకాల

త్స్వపృష్టోయదిహాకించన।మన్యేత్వాంవిషయేవాచాంస్నాతమన్యత్రఛాందసాత్ ॥౧౩॥ శ్రీసూతః॥ ద్వా
పరేసమనుప్రాప్తేతృతీయేయుగపర్యయే।జాతఃపరాశరాద్యోగీవాసవ్యాంకలయాహరేః॥ ౧౪ ॥ సక
దాచిత్సరస్వత్యాఉపస్పృశ్యజలంశుచి। వివిక్తఏకఆసీనఉదితేరవిమండలే॥౧౫॥పరావరజ్ఞస్సఋషిః
కాలేనావ్యక్తరంహసా।యుగధర్మవ్యతికరంప్రాప్తంభువియుగేయుగే॥౧౬॥భౌతికానాంచభావానాం
శక్తిహ్రాసంచతత్కృతమ్।అశ్రద్దధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్హ్రసితాయుషః॥ ౧౭ ॥ దుర్బలాం
శ్చజనాన్వీక్ష్యమునిర్దివ్యేనచక్షుషా।సర్వవర్ణాశ్రమాణాంయద్దధ్యౌహితమమోఘదృక్॥ ౧౮ ॥ చాతు
ర్హోత్రంకర్మశుద్ధంప్రజానాంవీక్ష్యవైదికమ్।వ్యదధాద్యజ్ఞసంతత్యై వేదమేకంచతుర్విధమ్॥౧౯॥ ఋ
గ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యావేదాశ్చత్వారఉద్ధృతాః।ఇతిహాసఃపురాణంచపంచమోవేదఉచ్యతే॥౨౦॥ త
త్రర్గ్వేదధరఃపైలస్సామగోజైమినిఃకవిః।వైశంపాయనఏవైకోనిష్ణాతోయజుషాంగణే॥౨౧॥అథర్వాం
గిరసామాసీత్సుమంతుర్దారుణోమునిః।ఇతిహాసపురాణానాంపితామేరోమహర్షణః॥౨౨॥ తఏవఋష
యోవేదంస్వంస్వంవ్యస్యన్ననేకధా।శిష్యైఃప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తేశాఖినోభవన్॥౨౩॥ త

కృతంనిస్సత్త్వాన్ధైర్యశూన్యాన్- దుర్మేధాన్మందమతీన్-తతశ్చ ॥ చం ॥ భౌతికానాంభావానాంపాంచభౌతికానాం ప్రాణినాం-శక్తిహ్రాసంసామర్థ్యహానిం-నిస్సత్త్వాన్సత్త్వగుణరహితాన్-దుర్మేధాన్-పాపకరణపవనిశ్చితమన సః-హ్రసితాయుషః-క్షీణాయుషః॥౧౭॥చం॥దుర్బలానితి॥దుర్బలాన్-ధర్మకరణోపయుక్తబలహీనాన్-అమోఘదృక్ సర్వోపకారకతాదృశతత్త్వదర్శనశాలీ - మునిఃమననశీలః-దివ్యేనచక్షుషాయోగసాక్షాత్కారేణ - యద్ధితంతద్దధ్యౌ హితంకర్తవ్యమితిమనశ్చకార॥౧౮॥చాతుర్హోత్రమితి॥హోత్రోపలక్షితాశ్చత్వారఋత్విజఃచతుర్హోతారః-తైరను ష్ఠేయంకర్మ-శుద్ధంవిశుద్ధికరంకర్మయజ్ఞసంతత్యైయజ్ఞానామవిచ్ఛేదాయ॥చం॥చాతుర్హోత్రం-బ్రహ్మాహోతా- అ ధ్వర్యుఃఅగ్నీదితిప్రత్యుక్తరీత్యాఋత్విక్చతుష్టయసాధ్యం-పృథక్పృథక్ ఋగ్యజుస్సామాథర్వమంత్రకర్తవ్యం-వై దికంవేదోదితం-శుద్ధంపశుహింసాదిగర్భత్వేపిపాపరహితంకర్మయజ్ఞాదిరూపం-యజ్ఞసంతత్యైవిధ్యర్థవాదమంత్రస్వ రూపపరిజ్ఞానశూన్యానాంప్రజానాంయజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానవిస్మృత్యై॥౧౯॥చాతుర్విధ్యమేవాహ॥ ఋగితి॥ఉద్ధృతాః పృథక్కృతాః॥చం॥ఇతిహాసోభారతరామాయణాదిః వైష్ణవభాగవతాదీనిపురాణాని ॥ ౨౦ ॥ తత్రేతి॥కవిః-పూర్వమీ మాంసాకృత్త్వాత్ జైమినిః ॥ ౨౧ ॥ అథర్వేతి॥దారుణఃఅథర్వోక్తాభిచారాదేరత్రప్రవృత్తేః॥చం॥దారుణః-అభిచారిక కర్మకర్తృత్వాత్ అతిక్రూరః-అతఏవసుమంతుః-వ్యక్తాపరాధత్వాత్ - ఆగోపరాధోమంతుశ్చేతికోశాత్ - అథర్వాం గిరసాంఅథర్వశాఖానాం-రోమహర్షణః - భగవదనుభవజనితానందప్రయుక్తపులకవత్త్వేనరోమహర్షణనామా॥౨౨॥

తఇతి॥వ్యస్యత్వవిభాగంకృతవంతః॥౨౩॥ వేదవిభాగప్రయోజనమాహ॥తఇతి॥యేపూర్వంతిమేధావిభిర్ధార్యంతే - తఏవేతి॥చం॥చకార-పురుషధారణానుగుణ్యేన కాండప్రసారశాఖావాకాదిరూపేణచకారేత్యర్థః॥౨౪॥కించ ॥ స్త్రీతి॥ద్విజబంధవఃత్రైవర్ణికేష్వధమాః- తేషాంకర్మరూపేశ్రేయసిశ్రేయస్సాధనే- ఏవంభవేత్ అనేనప్రకారేణభవత్వితి॥చం॥ ద్విజబంధవః-బ్రాహ్మణాభాసాః-త్రయీ-ఋగాదివేదత్రయీ॥౨౫॥అతఏవ॥ఇతీతి॥ తేషాంకృపయాభారతమాఖ్యానంమునినాకృతం॥చం॥ఆఖ్యానం-తత్కథాప్రవర్తకగ్రంథజాతం ॥ ఇతిసార్ధశ్లోకమేకంవాక్యం॥ఏవమితి॥ భూతానాం శ్రేయసిహితే॥౨౬॥సర్వేతి॥సర్వాత్మకేనాపికర్మణా-నాతిప్రసీదత్ హృదయంయస్యసః॥ చం॥ సరస్వత్యాస్తటేవిద్యమానోపినాతిప్రసన్నచిత్తః॥౨౭॥వితర్కయన్నితి ॥ చిత్తస్యాప్రసన్నత్వే హేతుంవితర్కయన్-ఇదమువాచచ-స్వగతం॥౨౮॥మానితాఇతి॥మానితాఃపూజితాః॥చం॥నిర్వ్యళీకేనకాపట్యరహితేన - అనుశాసనంచగృహీతం - ఆచార్యానుజ్ఞాచపరిపాలితా॥౨౯॥దృశ్యతఇతి॥దైహ్యఃదేహభవః-ఆత్మాజీవః-వస్తుతోవిభుఃపరిపూర్ణఏవ-ఆత్మనాస్వేనరూపేణ॥౩౦॥అసంపన్నఇతి॥అసంపన్నఃతాదాత్మ్యమప్రాప్తఇవాభాతి- బ్రహ్మవర్చసంశ్రవణాధ్యాపనోత్కర్షజంతేజః-తత్రసాధవోబ్రహ్మవర్చస్యాః-తేషుసత్తమఃఅతిశ్రేష్ఠోపి- యద్వా-నకేవలమసంపన్నఇవాభాతి-ప్రత్యుతబ్రహ్మ

ఏవవేదాదుక్తేర్ధార్యంతెపురుషైర్యథా।ఏవంచకారభగవాన్వ్యాసఃకృపణవత్సలః॥ ౨౪ ॥ స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాంత్రయీనశ్రుతిగోచరా। కర్మశ్రేయసిమూఢానాంశ్రేయఏవంభవేదిహ॥౨౫॥ఇతిభారతమాఖ్యానంకృపయామునినాకృతమ్।ఏవంప్రవృత్తస్యసదాభూతానాం శ్రేయసిద్విజాః॥౨౬॥ సర్వాత్మకేనాపియదానాతుష్యద్ధృదయంతతః। నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటేశుచౌ॥౨౭॥వితర్కయన్వివిక్తస్థఇదంచోవాచధర్మవిత్।ధృతవ్రతేనహిమయాఛందాంసిగురవోగ్నయః॥౨౮॥మానితానిర్వ్యళీకేనగృహీతంచానుశాసనమ్। భారతవ్యపదేశేనహ్యామ్నాయార్థఃప్రదర్శితః॥౨౯॥దృశ్యతేయత్రధర్మాదిఃస్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత।తథాపిబతమేదైహ్యోహ్యాత్మాచైవాత్మనావిభుః॥ ౩౦॥అసంపన్నఇవాభాతిబ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః।కింవాభాగవతాధర్మానప్రాయేణనిరూపితాః॥ ౩౧ ॥ ప్రియాఃపరమహంసానాంతఏవహ్యచ్యుతప్రియాః।తస్యైవంఖిలమాత్మానంమన్యమానస్యఖిద్యతః॥ ౩౨॥ కృష్ణస్యనారదోభ్యాగాదాశ్రమంప్రాగుదాహృతమ్। తమభిజ్ఞాయసహసాప్రత్యుత్థాయాగతంమునిః॥౩౩॥పూజయామాసవిధివన్నారదంసురపూజితమ్॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే- చతుర్థోధ్యాయః

శ్రీసూతః॥అథతంసుఖమాసీనముపాసీనంబృహచ్ఛ్రవాః।దేవర్షిఃప్రాహవిప్రర్షింవీణాపాణిస్స్మయన్నివ॥౧॥శ్రీనారదః ॥ పారాశర్యమహాభాగభవతఃకచ్చిదాత్మనా। పరితుష్యతిశారీరఆత్మామానసఏవవా॥౨॥జిజ్ఞాసితంసుసంపన్నమపితేమహదద్భుతమ్ । కృతవాన్భారతంయస్త్వంసర్వార్థపరిబృంహితమ్

వర్చసీబ్రహ్మవర్చసవానపి-ఉత్తమః ఇతిపాఠాంతరేకమనీయతమోపిఅసంపత్తౌహేతుంస్వయమేవాశంకతే॥ ప్రాయేణభూయస్త్వేన॥చం॥బ్రహ్మవర్చసీ-నిరంతరబ్రహ్మవిచారజనితానందాతిశయశాలీ-ఆత్మాచేతనః-అసత్తమః-అసత్కల్పః-బతేతిఖేదే॥౩౧॥ప్రియాఇతి॥హియస్మాత్తఏవధర్మాః-అచ్యుతస్యప్రియాః - ఖిలంశూన్యం-ఆత్మానంఖిద్యతఃఖేదంప్రాప్నువతః॥చం॥పరమహంసానాంవిషయవిరక్తానాంజ్ఞానినాం॥౩౨॥కృష్ణస్యేతి॥ కృష్ణస్యవ్యాసస్య-ప్రాగుదాహృతంసరస్వతీతీరస్థం ॥ ౩౩ ॥ సురపూజితంనారదమాగతిమభిజ్ఞాయసహసాప్రత్యుత్థాయ-పూజయామాసేతి॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా **

శ్లో॥పంచమేసర్వధర్మేభ్యోహరికీర్తనగౌరవమ్।వ్యాసచిత్తప్రసాదాయనారదేనోపదిశ్యతే॥అథేతి॥ఉపసమీపే-ఆసీనంవిప్రర్షిం-బృహచ్ఛ్రవాః మహాయశాఃస్మయన్-ఈషద్ధసన్నివేత్యనేనముఖప్రసత్తిర్ద్యోత్యతే-యద్వా-ఇవేత్యధికాశ్చర్యే-అహోమహానపిముహ్యతీతిస్మయమానః॥౧॥పారాశర్యేతి॥ శారీరఃశరీరాభిమానీఆత్మా-ఆత్మనాతేనశరీరేణ-కచ్చిత్ కింస్విచ్చిత్-పరితుష్యతి-మానసఆత్మామనోభిమానీ- తేనమనసాపరితుష్యతికచ్చిత్ నోవా ।చం॥ శారీరకవ్యాధ్యాద్యుపద్రవాభావేనమానసికదుఃఖాద్యభావేనచతవజీవః భగవదనుభవజనితస్వాభావికసంతోషశాలీభవతికిమిత్యభిప్రాయః॥౨॥జిజ్ఞాసితమితి॥జిజ్ఞాసితంజ్ఞాతుమిష్టం-ధర్మాదియత్ తత్సర్వంసుసంపన్నం-సమ్యక్ జ్ఞాతం (గత్యర్థ

ఖాతోజ్ఞానార్థకత్వాత్) అపిశబ్దాదనుష్ఠితంచేత్యర్థః-అయీతిపాఠేసంబోధనం-ఉపసంపన్నత్వే హేతుః-మహదద్భుతమిత్యాదిసర్వైర్వరదైర్ధర్మాదిభిః-పరిబృంహితంపరిపూర్ణం-కించ॥ చం॥ మహదతివిస్తృతం-సర్వార్థపరిబృంహితం-సర్వవేదార్థోపబృంహణరూపం॥ ౩॥ జిజ్ఞాసితమితి॥ యత్సనాతనంనిత్యంపరబ్రహ్మ-తచ్చత్వయాజిజ్ఞాసితంవిచారితం- అధీతంచ-అధిగతంప్రాప్తంచేత్యర్థః-అథాపిశోచసితత్కిమర్థమితిశేషః॥ ౪॥ అస్తీతి॥ ఆత్మాశారీరోమానసశ్చ-తన్మూలంతస్యాపరితోషస్యకారణం-అవ్యక్తమస్ఫుటం-హేనారద - త్వా త్వాం-పృచ్ఛామః-ఆత్మభవో బ్రహ్మ-తస్యాత్మనోదేహాదుద్భూతం-అతఏవఅగాధోగంభీరోబోధోయస్యతం-పృచ్ఛిర్ద్వికర్మకః॥ ౫ ॥ అగాధబోధతాంప్రపంచయన్నాహద్వాభ్యాం॥ సఇతి॥ సర్వగుహ్యజ్ఞానేహేతుః-యద్యస్మాత్పురాణఃఅనాదిసిద్ధః-పురుషఃఉపాసితస్త్వయా- కథంభూతఃపరావరేశః కార్యకారణనియంతా-మనసైవసంకల్పమాత్రేణగుణైఃకృత్వావిశ్వంసృజతీత్యాది॥ చం॥ పరావరేశః- పరేఉత్కృష్టాఃబ్రహ్మరుద్రాదయఃఅపరే-తతోన్యూనాఇంద్రాదయః-తేషామీశోనియంతా- అసంగస్సన్నేవప్రాకృతగుణానస్పృశన్నేవమనసైవ-బహుస్యామితిమానసికసంకల్పమాత్రేణైవఉపాసితః - నిరంతరనిదిధ్యాసనవిషయీకృతః-గుహ్యం-వేదాంతరహస్యం॥ ౬॥ కించ॥ త్వమితి ॥ త్వంత్రిలోకీంపర్యటన్నర్క ఇవసర్వదర్శీయోగబలేనప్రాణవాయురివసర్వప్రాణినామంతశ్చరన్ ఆత్మసాక్షీ-బుద్ధివృత్తిజ్ఞః- అతఃపరేబ్రహ్మణిధర్మతఃయోగేననిష్ణాతస్య - తదుక్తంయాజ్ఞవల్క్యేన॥ శ్లో॥ ఇజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణామ్ | అయంతుపరమోధర్మోయద్యోగేనాత్మదర్శనమితి॥ అపరేచబ్రహ్మణివేదాఖ్యే-వ్రతైఃస్వాధ్యాయనియమైః-నిష్ణాతస్యమేఅలమత్యర్థం - యన్న్యూనంతద్విచ

తమ్॥ ౩॥ జిజ్ఞాసితమధీతంచబ్రహ్మయత్తత్సనాతనమ్ | తథాపిశోచస్యాత్మానమకృతార్థఇవప్రభో॥ ౪॥
శ్రీవ్యాసః॥ అస్త్యేవమేసర్వమిదంత్వయోక్తంతథాపినాత్మాపరితుష్యతేమే। తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధంపృచ్ఛామహేత్వాత్మభవాత్మభూతమ్॥ ౫॥ సవైభవాన్వేదసమస్తగుహ్యముపాసితోయత్పురుషఃపురాణః। పరావరేశోమనసైవవిశ్వంసృజత్యవత్యత్తిగుణైరసంగః॥ ౬॥ త్వంపర్యటన్నర్క ఇవత్రిలోకీమంతశ్చరోవాయురివాత్మసాక్షీ। పరావరేబ్రహ్మణిధర్మతోవ్రతైఃస్నాతస్యమేన్యూనమలంవిచక్ష్వ॥ ౭॥ శ్రీనారదః॥ భవతానుదితప్రాయంయశోభగవతోమలమ్। యేనైవాసౌనతుష్యేత్తుమన్యేతద్దర్శనంఖిలమ్॥ ౮॥ యథాధర్మాదయశ్చార్థామునివర్యానువర్ణితాః। నతథావాసుదేవస్యమహిమాహ్యనువర్ణితః॥ ౯॥ నయద్వచశ్చిత్రపదంహరేర్యశోజగత్పవిత్రంప్రగృణీతకర్హిచిత్ | తద్వాయసంతీర్థముశంతిమానసానయత్రహంసానిరమంత్యుశిక్క్షయాః॥ ౧౦॥ తద్వాగ్విసర్గోజనతాఘవిప్లవోయస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి।

త్స్వవితర్కయ॥ చం॥ ఆత్మసాక్షీ-జీవానాంపుణ్యపాపకరణేసాక్షిభూతః॥ ౭॥ భవతేతి॥ భవతాఅనుదితప్రాయంఅనుక్తప్రాయం-భగవద్యశోవినాయేనైవధర్మాదిజ్ఞానేనాసౌభగవాన్నతుష్యేత్ - తత్తదేతద్దర్శనంజ్ఞానంఖిలంన్యూనంశూన్యంమన్యే॥ చం॥ అమలంనిష్కళంకం-యేనశాస్త్రేణ॥ ౮॥ నను భగవద్యశఏవతత్రతత్రానువర్ణితంతత్రాహ॥ యథేతి॥ చశబ్దాద్ధర్మాదిసాధనానిచ-తథాధర్మాదివత్ ప్రాధాన్యేనవాసుదేవస్యమహిమానోక్తఇత్యర్థః॥ ౯॥ వాసుదేవవ్యతిరిక్తాన్యవిషయజ్ఞానవదేవాన్యవిషయంవాక్చాతుర్యంచఖిలమేవేత్యాహ॥ నేతి॥ చిత్రపదమపియద్వచోహరేర్యశోనప్రగృణీత-తద్వాయసంతీర్థంకాకతుల్యానాంకామివాంరతిస్థానం-ఉశంతిమన్యంతే- కుతఃమానసాఃసత్త్వప్రధానేమనసివర్తమానాః-హంసాఃయతయః-యత్రననిరమంతికర్హిచిదపినితరాంనరమంతే-ఉశిక్క్షయాఃఉశిక్కమనీయంబ్రహ్మక్షయోనివాసోయేషాంతే-యథాప్రసిద్ధాహంసాఃమానససరసిచరంతఃకమనీయాబ్జషండానివిహాయవాయసాఇవపరిత్యక్తోచ్ఛిష్టవివిధచిత్రాన్నయుక్తేపుచ్ఛిష్టగర్తేకాకక్రీడాస్థానేనరమంతఇతిశ్లేషః॥ చం॥ చిత్రపదం-యమకానుప్రాసాదిసహితసుశిక్షితశబ్దశ్లేషోత్ప్రేక్షాద్యలంకారయుక్తమపి-ఉశిక్క్షయాః - ఉశిరిచ్ఛా-వశకాంతావిత్యస్మాత్కిప్రత్యయేసంప్రసారణేచ-ఉశిరితిరూపసిద్ధిఃవశేః కాంత్యర్థకత్వేపిధాతూనామనేకార్థత్వాత్ వష్టివాగురిరల్లోపమిత్యాదావివప్రకృతేపిఇచ్ఛార్థకత్వం - ఉశేఃకామస్యక్షయోయేషాంతేఉశిక్షయాఃనిష్కామాఇత్యర్థః వాయసంతీర్థముశంతి-వాయసస్నానవత్పావనవర్తకత్వాభావాత్ నిరర్థకంవదంతి॥ ౧౦॥ వినాపితుపదచాతుర్యంభగవద్యశఃప్రధానంవచఃపవిత్రమిత్యాహ। తదితి॥ సచాసౌవాగ్విసర్గశ్చవాచఃప్రయోగఃజనానాంసమూహోజనతాతస్యాఃఅఘంవిప్లావయతినాశయతీతితథా-యస్మిన్వాగ్విసర్గేఅబద్ధవత్యపిఅపశబ్దాదియుక్తేపి-ప్రతిశ్లోకమనంతస్యయశోంకితాని నా

మానిభవంతి-తత్ర హేతుః యద్యానిసామానిసాధవో మహాంతః-వక్తరిసతిశృణ్వంతి- శ్రోతరిసతిశృణ్వంతి- అన్యథాతు
స్వయమేవ గాయంతికీర్తయంతి॥ చం॥ కౌతూహలేనశృణ్వంతి-ఆనందజనకత్వాద్గాయంతి-పాపనివర్తకత్వాత్ స్తువంతి॥
౧౧॥ భక్తిహీనంజ్ఞానంకర్మచనమ్యానమేవేత్తి కైముత్తికన్యాయేనదర్శయతి॥ నైష్కర్మ్యమితి॥ నైష్కర్మ్యంనిష్కర్మ
బ్రహ్మ-తదేకాకారత్వాన్నిష్కర్మతారూపం నైష్కర్మ్యం-అజ్యతేఅనేనేత్యంజనం-ఉపాధిః-తన్నివర్తకం-నిరంజనం-
ఏవంభూతమపిజ్ఞానంఅచ్యుతేభావోభక్తిః తద్వర్జితంచేత్ -అలమత్యర్థం-నశోభతేసమ్యగపరోక్షాయనకల్పతఇత్య
ర్థః-శశ్వత్సదా-సాధనకాలేచఫలకాలేచ-అభద్రం దుఃఖరూపం- యత్కామ్యంకర్మ-యదప్యకారణమకామ్యంతచ్చే
తిచకారస్యాన్వయః-తదపికర్మ-ఈశ్వరేనార్పితంచేత్కుతశ్శోభతే-బహిర్ముఖత్వేనసత్త్వశోధకత్వాభావాత్ ॥ చం॥
అకారణమపిఫలాభిసంధిరహితమపి॥ ౧౨॥ తదేవంభక్తిహీనాన్యాజ్ఞానవాక్చాతుర్యకర్మకౌశలానివ్యర్థాన్యేవయతః- అ
తోహరేశ్చరితమేవానువర్ణయేత్యాహ॥ అతఇతి॥ అతః అతఃకారణాత్ అమోఘాయథార్థా-దృక్ ధీర్యస్య-శుచివిశుద్ధం-
శ్రవోయశోయస్య-సత్యేరతఃధృతానివ్రతానియేనసః-భవానేవంమహాగుణస్తావత్ అతఃఉరుక్రమస్యవివిధంచేష్టితం
లీలావైచిత్ర్యం-చిత్తైకాగ్ర్యేణఅఖిలస్యబంధముక్తయేత్వమనుస్మరన్స్మృత్వావర్ణయేత్యర్థః- ఏతచ్చవాక్యాంతరమి

తిమధ్యమపురుషప్రయోగోనానుపపన్నః॥ చం॥ అమోఘదృక్ -సర్వోపకారకతయాసఫలజ్ఞానశాలీసత్యరతః-సత్యవచ
నశీలః-బ్రహ్మనిష్ఠఇతివా- దృఢవ్రతఃఅప్రతిహతసర్వోత్తారణసంకల్పరూపవ్రతశాలీ - సమాధినా-యోగప్రభావేన॥
౧౩॥ పిష్టపేదోషాంతరమాహ॥ తతఇతి॥ తతఉరుక్రమచేష్టితాత్పృథగ్దృశః-అతఏవాన్యథాప్రకారాంతరేణయత్కిం
చిదర్థాంతరంవివక్షతః-తయావివక్షయాకృతైఃస్ఫురితైః- రూపైఃనామభిఃవక్తవ్యత్వేనోపస్థితైః - దుష్టిసితా అనవస్థి

నామాన్యనంతస్యయశోంకితాని యచ్ఛృణ్వంతిగాయంతిగృణంతిసాధవః॥ ౧౧॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యు
తభావవర్జితంనశోభతేజ్ఞానమలంనిరంజనమ్। కుతఃపునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మయదప్యకార
ణమ్॥ ౧౨॥ అతోమహాభాగభవానమోఘదృక్ఛుచిశ్రవాస్సత్యరతోధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబంధ
ముక్తయేసమాధినానుస్మరయద్విచేష్టితం॥ ౧౩॥ తతోన్యథాకించనయద్వివక్షతఃపృథగ్దృశస్తత్కృతరూ
పనామభిః। నకర్హిచిత్క్వాపిచదుస్థితామతిర్లభేతవాతాహతనౌరివాస్పదమ్॥ ౧౪॥ జుగుప్సితంధర్మకృతే
ఽనుశాసతఃస్వభావరక్తస్యమహాన్వ్యతిక్రమః। యద్వాక్యతోధర్మఇతీతరఃస్థితోనమన్యతేతస్యనివారణం
జనః॥ ౧౫॥ విచక్షణోఽస్యార్హతివేదితుంవిభోరనంతపారస్యనివృత్తితస్సుఖమ్। ప్రవర్తమానస్యగుణైరనాత్మ

తాసతీమతిః కదాచిత్ -ఆస్పదంస్థానం-నలభతే-వాతేనాహతాఆఘూర్ణితానౌరివ-తదుక్తంగీతాసు॥ శ్లో॥ వ్యవసాయా
త్మికాబుద్ధిరేకేహకురునందన। బహుశాఖాహ్యనంతాశ్చబుద్ధయోఽవ్యవసాయినామిత్యాది॥ ౧౪॥ తదేవంహరియశోవినా
శృంగారాదిషుకృతంధర్మాదివర్ణనమకించిత్కరమిత్యుక్తం-ప్రత్యుతవిరుద్ధమేవజాతమిత్యాహ॥ జుగుప్సితమితి॥ జుగుప్సితం
నింద్యం-కామ్యకర్మాది-స్వభావతఏవరక్తస్యతత్ర రాగిణః-పురుషస్యధర్మకృతేధర్మార్థమనుశాసతస్తవ- మహానయం
వ్యతిక్రమః-అన్యాయః-శాస్త్రోల్లంఘనమిత్యర్థః-కుతఇత్యతఆహ॥ యస్యతవవాక్యతః- అయమేవముఖ్యోధర్మఇతిస్థి
తః-ఇతరః ప్రాకృతః-జనః-తస్యకామ్యకర్మాదేః-అన్యేనతత్త్వజ్ఞేనక్రియమాణంస్వయమేవవా-అగ్రేక్రియమాణం
యద్వా। శ్రు॥ నకర్మణానప్రజయాధనేనత్యాగేనైకేఅమృతత్త్వమానశురిత్యాదిశ్రుత్యాక్రియమాణంనివారణం -
యథార్థమేతదితినమన్యతే-కింతుప్రవృత్తిమార్గానధికృతవిషయమేతదితికల్పయతీతి-తదుక్తం-మతాంతరోపన్యాసే
భట్టైః॥ శ్లో॥ తత్రైవంశక్యతేవక్తుంయేంధపంగ్వాదయోనరాః। గృహస్థత్వంనశక్ష్యంతికర్తుంతేషామయంవిధిః॥ నైష్ఠిక

బ్రహ్మచర్యంవాపరివ్రాజకతాపివా। తైరవశ్యంగృహీతవ్యంతేనాదావేతదుచ్యతేఇత్యాది॥ తం॥ మహాన్వ్యతిక్రమః
మహాచార్యశాస్త్రోల్లంఘనంభవతి॥ శ్లో॥ నబుద్ధిభేదంజనయేదజ్ఞానాంకర్మసంగినామితి॥ శాస్త్రాత్ -తస్యనివారణం- తదుపది
ష్టత్రైవర్గికధర్మనివారణం - శ్రో తాజనః - సమర్థేనోపదిష్టత్వాదయంధర్మఇతిమన్వీత- తతశ్చఉపదేష్టురస్య
జనబుద్ధిమోహసంపాదకతయానబుద్ధిభేదం జనయేదితిశాస్త్రోల్లంఘనేనమహాన్ వ్యతిక్రమస్స్యాదతస్తన్నమోహ
యేదితిభావః ॥ ౧౫ ॥ నసుయద్యేవంప్రవృత్తిమార్గోనింద్యతే-తర్హినివృత్తిమార్గేసర్వక్రియాత్యాగేనైవపా
రమేశ్వరసుఖస్వరూపానుభూతేఃకింతద్యశఃకథనేనాపితత్రాహ ॥ విచక్షణః నిపుణః కశ్చిదేవ - నివృత్తితఃసర్వక్రి
యానివృత్త్యాఅస్యవిభోస్సుఖంనిర్వికల్పకసుఖాత్మకంరూపం-వేదితుంజ్ఞాతుంఅర్హతి-నపునరవిచక్షణః-ప్రవృత్తిస్వభా

వః విభుత్వే హేతుః- అనంతః నాస్త్యంతః కాలతః పారంచ దేశతో యస్య తస్య విభోశ్చేష్టితం- తతః కారణాత్ విభోః అనాత్మనః- దేహాద్యభిమానినః- అతఏవ గుణైస్సత్త్వాదిభిః ప్రవర్తమానస్య జనస్య- దర్శయ భవాన్ లీలాత్వమిత్యర్థః- పాఠాంతరే హే భగవన్నితి సంబోధనం||౧౬|| ఏవం తావత్కామ్యకర్మాదేరనర్థహేతుత్వాత్తద్విహాయ హరిలీలైవ వర్ణనీయేత్యుక్తం- ఇదానీంతు నిత్యనైమిత్తిక స్వధర్మస్యాప్యనాదృత్య కేవలం హరిభక్తిరేవోపదేష్టవ్యేత్యాహ| త్యక్త్వేతి|| ననుస్వధర్మత్యాగేన భక్తిపరిపాకేన యది కృతార్థో భవేత్తదా న కాచిచ్చింతా- యది పునరపక్వ ఏవ మ్రియేత తతో భ్రశ్యేద్వా- తదా స్వధర్మత్యాగనిమిత్తోనర్థస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ- తతో భజనాత్పతేత్ - కథంచిద్భ్రశ్యేతి- మ్రియేత వా యది- తథాపి భక్తిరసికస్య- కర్మానధికారాన్నానర్థక్యమంగీకృత్యాహ- వాశబ్దః కటాక్షే- యత్రక్వవా నీచయోనావపి అముష్య భక్తిరసికస్య అభద్రమభూత్కిం- నాభూదేవేత్యర్థః- భక్తివాసనాసద్భావాదితి భావః- అభజద్భిస్తు కేవలం స్వధర్మతః కోవాఽర్థ ఆప్తః ప్రాప్తః- అభజతామిత్యత్రషష్ఠీ తు సంబంధమాత్రవివక్షయా|| చం|| భగవద్భక్తిం వినా కేవలకర్మానుష్ఠానం కుర్వతః భగవద్భక్త్యభావేన భగవత్ప్రీతేరజననాత్ ప్రీత్యభావే పాపనివృత్త్యభావాదనివృత్తే పాపసముదాయే ఉపక్రాంతకర్మణోపిచ్యుతి ప్రసంగాత్ స్వకర్మపరిత్యాగే ఆరూఢపతితత్వప్రసంగాత్ తథాసతి కాలవిశేషే దేశవిశేషేచ శ్రేయః ప్రాప్తిప్రసంగాభావేన అధోగతిప్రసంగాత్ భక్తివిరహితకేవలకర్మానుష్ఠానేన నకస్యచిదపి పురుషార్థస్య సిద్ధిరితి భావః||౧౭|| ననుస్వధర్మమాత్రాదపి||శ్రు|| కర్మణా పితృలోక ఇతి శ్రుతేః పితృలోకప్రాప్తిః ఫలమస్త్యేవేతి తత్రాహ|| తస్యేతి|| తస్యైవ హేతోః తదర్థం యత్నం కుర్యాత్ - యదుపరి బ్రహ్మపర్యంతం- అధః స్థావరపర్యంతంచ- భ్రమద్భిః జీవైః నలభ్యతే- షష్ఠీ తు పూర్వవత్ -తత్తు విషయసుఖం అన్యత ఏవ ప్రాచీనకర్మణా సర్వత్ర నరకాదావపి లభ్యతే- దుఃఖవత్ యథా దుఃఖం ప్రయత్నం వినాపి లభ్యతే తద్వత్ -తదుక్తం|| శ్లో|| అప్రార్థితాని దుఃఖాని యథైవాయాంతి దేహినామ్| సుఖా

న స్తతో భవాన్ దర్శయ చేష్టితం విభోః||౧౬|| త్యక్త్వా స్వధర్మం చరణాంబుజం హరేర్భజన్నపక్వోథ పతేత్తతో యది| యత్రక్వవాభద్రమభూదముష్య కిం కో వార్థ ఆప్తోభజతాం స్వధర్మతః||౧౭|| తస్యైవ హేతోః ప్రయతేత కోవిదో న లభ్యతే యద్భ్రమతాముపర్యధః| తల్లభ్యతే దుఃఖవదన్యతస్సుఖం కాలేన సర్వత్ర గభీరరంహసః|| ౧౮|| న వై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకుందసేవ్యన్యవదంగ సంస్మృతిమ్| స్మరన్ముకుందాంఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్న రసగ్రహో జనః|| ౧౯|| ఇదం చ విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్ స్థాననిరోధసంభవాః| తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రద

స్యపి తథా మన్యేదైన్యమత్రాతిరిచ్యత ఇతి|| చం|| ఉపర్యధశ్చభ్రమతాం- స్వర్గాదిషు పృథివ్యాదిషు చ చరతాం- సాధనానుష్ఠానాభావేపి పూర్వదుష్కర్మవశాత్ యథా దుఃఖసిద్ధిః తథా సుఖసాధనానుష్ఠానవిరహేపి ప్రాచీనపుణ్యవశాత్ స్వర్గాదిపురుషార్థసిద్ధేః తదర్థం కుశలో న ప్రయతేత- అపితు నిశ్శ్రేయసస్య ప్రాచీనపుణ్యపాపసాధ్యత్వాభావాత్ తదర్థమేవ యతేతేతి భావః||౧౮|| యదుక్తం యత్రక్వవాభద్రమభూదితి తదుపపాదయతి||నఇతి|| ముకుందసేవీజనః జాతుకదాచిత్ కథంచన కుయోనిగతోపి సంస్మృతిం నావ్రజేత్ నావిశేత్ అంగ అహో- అన్యవత్ కేవలకర్మనిష్ఠవదితి వైధర్మ్యదృష్టాంతః- కుత ఇత్యత ఆహ- ముకుందాంఘ్ర్యుపగూహనమాలింగనం- పునః స్మరన్ విహాతుం నేచ్ఛేత్ - యతోయం జనో రసగ్రహః రసేన రసనీయేన గృహ్యతే వశీక్రియతే- యద్వా రసే రసనీయే గ్రహః ఆగ్రహో యస్య తదుక్తం భగవతా|| శ్లో|| యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునందన| పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోపి స ఇతి|| చం || రసగ్రహో జనః- భగవచ్చరణారవిందరసానుభవజనితనిరతిశయసౌఖ్యమనుభవన్ జనః- భగవద్భక్త్యారూఢస్య తత్త్యాగప్రసంగో నాస్తీతి భావః స్మరన్ తత్సౌఖ్యమేవ చింతయన్||౧౯|| తదేవం భగవల్లీలాం ప్రాధాన్యేనానువర్ణయేత్యుక్తం- తత్ర కో భగవాన్ కాశ్చతస్య లీలా ఇత్యపేక్షాయామాహ|| ఇదమితి||ఇదం హి విశ్వం భగవానేవ న త్వస్మాదితరః- ఈశ్వరాత్ప్రపంచో న పృథక్ - ఈశ్వరస్తు ప్రపంచాత్పృథగిత్యర్థః - తత్ర హేతుః యతో హేతోః జగతః స్థిత్యాదయో భవంతి అనేనైవ లీలా అపి దర్శితాః- యద్వా- ఇదం విశ్వం భగవాన్ ఇతరః ఇవ యస్సజీవో భగవానేవ చేతనాచేతన ప్రపంచః- తద్వ్యతిరేకేణ నాస్తి- స ఏవైకస్తత్త్వమిత్యర్థః- హిశబ్దేన||శ్రు|| సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది ప్రమాణం సూచితం- తద్ధి స్వయమేవ భగవాన్ వేద- ప్రాదేశమాత్రం ఏకదేశమాత్రం||శ్రు|| ఆచార్యవాన్ పురుషో వేదేత్యాది శ్రుత్యర్థసంపాదనాయ మే మయా ప్రదర్శితం|| చం|| ననుభగవదవతారభూతం నిఖిల వేదవేదాంత ప్రవర్తకం ప్రతికిమిత్యవిద్వాంసమివ విశిష్యోప

దేశ ఇత్యాశంక్యస్వయమేవపరిహరతి-ఇదంహియతోయస్మాద్భగవతః-జగత్స్థాననిరోధసంభవాః జగతఃస్థితిలయజన్మాని-సఏవభగవాన్ ఇతరఇవవ్యాసఇతినామవ్యక్త్యయే నఅన్యఇవవర్తమానోభగవాన్-తదిదంవిశ్వంపూర్వోక్తంసర్వమపితత్త్వజాతం-వేదహివేద్యైవ-తథాపిమేమయాప్రాదేశమాత్రంప్రాదేశవత్-స్వల్పాంశమాత్రంభవతఃప్రదర్శితం-జ్ఞాపితం-నేదమజ్ఞాతజ్ఞాపనమపితుజ్ఞాతాంశస్మారణమేవేతినదోషఇతిభావః॥౨౦॥ నచతవాచార్యాపేక్షానశ్వరావతారత్వాదిత్యాహ॥ త్వమితి॥ హేఅమోఘదృక్ త్వమాత్మనాస్వయంఆత్మానం-అజమేవసంతంజగతశ్శివాయప్రజాతమవేహి-కుతఃపరస్యపుంసఃకలాం అంశభూతం తత్తస్మాన్మహానుభావస్యహరేరభ్యుదయఃపరాక్రమఃఅధిఅధికంగణ్యతాంవర్ణ్యతాం॥చం॥ అమోఘదృక్-సఫలజ్ఞానశాలీత్వంపరమాత్మనస్సర్వాంతర్యామిణః-పరస్యపుంసఃపరమాత్మనఃనారాయణస్యకలామంశం-అతఏవఅజంజన్మజరామరణాదిరహితం-ఆత్మానంస్వాత్మానం-ఆత్మనామనసా-మహానుభావాభ్యుదయః-భగవద్దివ్యచేష్టితకృతాతిశయః॥౨౧॥ అనేనైవతపఆదిసర్వంతపసఃఫలంస్యాదిత్యాహ॥ ఇదమితి॥ శ్రుతాదయోభావేనిష్ఠా-ఇదమేవహితపశ్శ్రవణాదేరవిచ్యుతోనిత్యోర్థఃఫలంకింతత్-ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమితియత్॥ చం॥పుంసోదేహినః ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమస్తీతియదిదమేవతపసఃనిదిధ్యాసనరూపస్య-స్విష్టస్యఅగ్నిష్టోమాద్యనుష్ఠానరూపస్య-పూర్తస్యతటాకాదిప్రతిష్ఠారూపస్య-సుసూక్తదత్తయోః-సుసూక్తస్యసూక్తశంసనరూపస్య-దత్తస్యమహాదానాదిరూపస్య-ధర్మస్య-కవిభిర్విద్వద్భిః - అవిచ్యుతోర్థఃఅనశ్వరఃపురుషార్థోనిరూపితః॥౨౨॥ సత్సంగతోహరికథాశ్రవణాదిఫలంస్వవృత్తాంతేనప్రపంచయతి॥ అహమితి॥ అహంపురాపూర్వకల్పే-అతీతభవేపూర్వజన్మని-వేదవాది

ర్శితం॥ ౨౦ ॥ త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్యపుంసఃపరమాత్మనఃకలామ్ । అజంప్రజాతంజగతశ్శివాయతన్మహానుభావాభ్యుదయోధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదంహిపుంసస్తపసశ్శ్రుతస్యస్విష్టస్యపూర్తస్యసుసూక్తదత్తయోః । అవిచ్యుతోర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం॥ ౨౨॥ అహంపురాతీతభవేభవంముతో దాస్యాస్తుకస్యాశ్చనవేదవాదినామ్ । నిరూపితోబాలకఏవయోగినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషినిర్వివిక్షతామ్॥ ౨౩॥ తేమయ్యపేతాఖిలచాపలేర్భకే దాంతేధృతక్రీడనకేనువర్తిని । చక్రుఃకృపాంయద్యపితుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణేమునయోల్పభాషిణి॥ ౨౪॥ ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితోద్విజైః సకృత్స్మభుంజేతదపాస్తకిల్బిషః। ఏవంప్రవృత్తస్యవిశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మఏవాత్మరుచిఃప్రజాయతే॥ ౨౫॥ తత్రాన్వహంకృష్ణకథాఃప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవంమనోహరాః। తాశ్శ్రద్ధయామేనుసవంవిశృణ్వతఃప్రియశ్రవస్యంగమమాభవద్రుచిః॥ ౨౬॥ తస్మింస్తదాలబ్ధరుచేర్మహామతేప్రియశ్రవస్యస్ఖలితామతిర్మమ।యయాహమేతత్సదసత్స్వ

నాందాస్యాస్సకాశాదభవంజాతోస్మి-నిరూపితఃనియుక్తః-యోగినాంసన్న్యాసినాంశుశ్రూషణేప్రావృషివర్షోపలక్షితేచాతుర్మాస్యే-నిర్వివిక్షతాంనిర్వేశమేకత్రవాసంకర్తుమిచ్ఛతాం॥ ౨౩॥ తఇతి॥ అపేతానిగతానిఅఖిలానిచాపలానియస్మాత్తస్మిన్నియతేంద్రియేఅధృతక్రీడనకే-త్యక్తక్రీడాసాధనే-అనువర్తిని- అనుకూలే॥ చం॥ తుల్యదర్శనాః-సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థాదిషుతుల్యదృష్టయః- ధృతక్రీడనకేపిదాంతే-క్రీడాసాధనకందుకాదిపరిగ్రహేపితత్రవాసక్తే-అనువర్తిని-శుశ్రూషార్థంసదానువర్తనంకుర్వతి॥ ౨౪॥ ఉచ్ఛిష్టేతి॥ఉచ్ఛిష్టస్యలేపాన్-పాత్రలగ్నాన్తైర్ద్విజైః- అనుజ్ఞాతస్సన్ భుంక్ష్వేత్యనుశిష్టస్సన్- భుంజేస్మ-తేన- భోజనేనాపాస్తకిల్బిషోజాతోస్మి- తేషాంధర్మేవరమేశ్వరభజనఏవఆత్మనోమమమనసః- రుచిఃప్రజాయతేస్మేత్యనుషంగః॥ చం ॥ ఏవంప్రవృత్తస్య- శుశ్రూషోచ్ఛిష్టభోజనాదిరతస్య ॥ ౨౫ ॥ తత్రేతి ॥ అశృణవంశ్రుతవానస్మి - మేశ్రద్ధయామమైవస్వతస్సిద్ధయా-నత్వన్యేనబలాజ్జనితయా-అతోమమేత్యస్యాపౌనరుక్త్యం॥ చం॥ అనుసవంతతం-విశృణ్వతః-విశేషేణశృణ్వతోమమ- ప్రియశ్రవసి-ప్రీతివిషయస్యభగవతఃదివ్యచేష్టితశ్రవణే॥ ౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ ప్రియంశ్రవోయస్యతస్మిన్భగవతిలబ్ధరుచేర్మమ - అస్ఖలితాఅప్రతిహతామతిరభవదిత్యనుషంగః- యయామత్యాపరేప్రపంచాతీతేబ్రహ్మరూపేమయిసదసత్స్థూలంసూక్ష్మంచఏతచ్ఛరీరంస్వమాయయాస్వావిద్యయా- కల్పితంనతువస్తుతోస్తి ఏతత్తథైవపశ్యామీతి॥చం॥ హేమహామతేవిస్తృతజ్ఞానవ్యాసప్రియశ్రవసి భగవచ్ఛ్రవణే-ప్రియస్యప్రీతివిషయస్యభగవచ్చేష్టితస్యశ్రవణఇతివా - లబ్ధరుచేఃప్రాప్తప్రీతేః-మమాస్ఖలితామతిఃజాతా-దృఢతరభక్తిర్జాతా-అహంయయాభక్త్యాపరేబ్రహ్మణివిద్యమానమ్

స్వయా మాయయా ప్రకృత్యా విచిత్రశక్త్యా వా - సదసత్ - సత్త్వేపి అనిత్యత్వాదసత్ప్రాయం దేహాదికం వస్తు మయి కల్పితం పశ్యే - దేహేంద్రియాదివిలక్షణే మయి యయా భక్త్యా పరబ్రహ్మభూత నారాయణవశవర్తిన్యా ప్రకృత్యా కల్పితం సదసత్ప్రాయం దేహేంద్రియాదికం వస్తు కర్మవశాత్ప్రాప్తం పశ్యేతి భావః - యద్వా - అహం యయా మత్యా భక్తిరూపయా పరే బ్రహ్మణి మయి పరబ్రహ్మాపృథక్సిద్ధత్వాత్ పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యే - యద్వస్తు యదపృథక్సిద్ధం - తద్వస్తు తద్వాచకశబ్దవాచ్యం - యథా వ్యక్తిపర్యంత గవాదిశబ్దవాచ్యం గోత్వాదియథా వా ఆత్మపర్యంత దేవతాదిశబ్దవాచ్యం శరీరాది అతః పరమాత్మనో మచ్ఛరీరకతయా మదభిన్నత్వాత్ మమాపి తదభిన్నత్వేన తద్వాచిబ్రహ్మశబ్దవాచ్యే మయి ఏతత్సదసత్ చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ - స్వమాయయా పరబ్రహ్మరూపస్య మమైవ మాయయా - ప్రకృత్యా మమ విచిత్రశక్త్యా వా కల్పితం పశ్యేత్ తాదృశీ మతిర్జాతేతి పూర్వేణాన్వయః - బ్రహ్మణః సర్వశరీరకతయా సర్వశబ్దవాచ్యత్వాత్ - సర్వమధ్యే మమాపి ప్రవిష్టత్వాత్ - తస్య మచ్ఛరీరకతయా మదాత్మకత్వేన - మమ మతిర్మత్స్వరూపవిచారవేళాయాం న కేవలం మయ్యేవ పర్యవసితా - అపితు మచ్ఛరీరక పరమాత్మపర్యంతా ఆసీత్ - ఈదృశీ పరమభక్తిరూపా మతిర్మమ జాతేతి భావః॥ ౨౭॥ ఏవం శుద్ధత్వంపదార్థజ్ఞానే దేహాదికృతవిక్షేపనివృత్తేస్తత్కారణభూతరజస్తమోనివర్తికా దృఢా భక్తిర్జాతేత్యాహ॥ ఇత్థమితి॥ హరేర్యశః అనుసవం - త్రికాలం॥ చం॥ శరత్ప్రావృషికావృతూ - కాలవాచకత్వాదత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - శరదృతౌ వర్షర్తౌ చేత్యర్థః - ఆత్మరజస్తమోపహా - చిత్తవర్తిరజస్తమోగుణనివర్తినీ - భక్తిః ప్రవృత్తా నిరంతరభగవచ్చింతన ప్రీతిరుత్పన్నా॥ ౨౮॥ తస్యేతి॥ తస్య జ్ఞాతశుద్ధత్వంపదార్థస్య - దృఢభక్తిమతః - మే ప్రశ్రితస్య వినీతస్య॥ చం॥ అనురక్తస్య ముని శుశ్రూషణే ప్రీతివిశిష్టస్య - హతైనసః - విముక్తనిఖిలపాపస్య - దాంతస్య - జితేంద్రియస్య॥ ౨౯॥ జ్ఞానమితి॥ గుహ్యతమమితి సాధనభూతధర్మతత్త్వజ్ఞానం గుహ్యం - తత్సాధ్యం దేహద్వయవివిక్తాత్మజ్ఞానం గుహ్యత

మాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి కల్పితం పరే॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మే
నుసవం యశోఽమలమ్। సంకీర్త్యమానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాత్మరజస్తమోపహా॥ ౨౮॥ త
స్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రితస్య హతైనసః। శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాంతస్యానుచరస్య చ॥ ౨౯॥ జ్ఞానం
గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవతోదితం। అన్వవోచన్గమిష్యంతః కృపయా దీనవత్సలాః॥ ౩౦॥ యేనై
వాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః। మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛంతి తత్పదం॥ ౩౧॥ ఏతత్సం
సూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితం। యదీశ్వరే భగవతి కర్మ బ్రహ్మణి భావితం॥ ౩౨ ॥ ఆమయో

రం - తత్ప్రాప్యైశ్వరతత్త్వజ్ఞానం గుహ్యతమం - భగవతోదితం భాగవతం శాస్త్రం అన్వవోచన్ ఉపదిష్టవంతః॥ చం॥ భగవతా నారాయణేన స్వయమేవ చతుర్ముఖాయ ఉదితం - జ్ఞానం భక్తిరూపం భగవదవతారచేష్టితవిషయం వా॥ ౩౦॥ తదేవజ్ఞానం పూర్వోక్తత్వంపదార్థజ్ఞానాత్ వివేకేన దర్శయతి॥ యేనేతి॥ అవిదం జ్ఞాతవానహం॥ చం॥ వేధసః - నిఖిలప్రపంచనిర్మాతుః - వాసుదేవస్య సర్వవస్త్వాధారత్వే సతి సర్వాంతర్యామిణః - మాయానుభావం - విచిత్రశక్తికల్పితం॥ ౩౧॥ తత్సాధనధర్మరహస్యం చ సూచితమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ తాపత్రయస్యాధ్యాత్మికాదేశ్చికిత్సితం భేషజం - నివర్తకం సత్త్వశోధకమితి యావత్ - కిం తద్భగవతి భావితం సమర్పితం - యత్కర్మ తత్ కథంభూతే భగవతి - ఈశ్వరే సర్వనియంతరి - ఏవమపి బ్రహ్మణి అప్రచ్యుతపూర్ణరూపే॥ ౩౨ ॥ నను సంసారహేతోః కర్మణః కథం తాపత్రయనివర్తకత్వం సామగ్రీభేదేన ఘటత ఇతి సదృష్టాంతమాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఆమయ ఇతి ॥ ఆమయో రోగః - యేన ఘృతాదినా జాయతే - తదేవ కేవలమామయకారణభూతం ద్రవ్యం - తమామయం న పునాతి న నివర్తయతీత్యర్థః - కింతు చికిత్సితం ద్రవ్యాంతరైర్భావితం సత్పునాత్యేవ॥ చం॥ సర్వేపి క్రియాయోగాః - ఫలేచ్ఛయా కృతాస్సర్వేపి యజ్ఞాదయః - సంసృతిహేతవః సంసారస్యైవ వర్ధకాః - ఫలేచ్ఛయా కృతానాం కర్మణాం ఫలానుభవార్థం శరీరారంభస్యావశ్యకత్వాత్ - శరీరారంభే చ సంసారవిమోక్షప్రసంగాభావాత్ - తే క్రియాయోగాః పరే బ్రహ్మణి - అకల్పితాశ్చేత్ అసమర్పితాశ్చేత్ - ఆత్మవినాశాయ నరకాయ కల్పంతే భగవత్సమర్పణాభావే భగవత్ప్రీతేరజననాత్ - తదభావే పాపవిమోక్షాసంభవాత్ - అవిముక్తే పాపే నరకస్యావశ్యంభావాత్ - వ్యాధిసంపాదకద్రవ్యాభవానంతరం వ్యాధిజననే తన్నివృత్త్యర్థం చికిత్సాయాం కృతాయాం - అనంతరం ద్రవ్యాభావల్యే న వ్యాధిసంపాదకద్రవ్యే పునర్భుక్తే యథా వ్యాధేర్న నివృత్తిః అపితు ప్రకోప ఏవ - ఏవం సర్వపాపక్షయార్థం యజ్ఞాద్యనుష్ఠానేపి తత్ఫలాసక్త్యా ఫలానుభవార్థం శరీరారంభస్యావశ్యకత్వాత్ - ఆరబ్ధే చ శరీరే తస్య త్రిగుణాత్మకత్వేన త

మోగుణో ద్రేకదశాయాం పునః పాపారంభసంభవాత్ - అవశ్యకృత్యాన్యయేన పాపనివృత్తిరూపఫలాసిద్ధిరేవ - ప్రత్యుత తాదృశకర్మణాం భగవత్సమర్పణవిరహే భగవత్ప్రీత్యజనేన పాపనివృత్త్యసంభవాత్ - నరకాది ప్రాప్తిరేవ స్యాత్ - అతః ఫలసంగోఽనకర్తవ్యః భగవత్సమర్పణాభావోఽపి న కర్తవ్య ఇతి శ్లోకద్వయాభిప్రాయః ॥౩౩॥ యథా ॥ ఏవమితి ॥ తథాత్మవినాశాయ కర్మనివృత్తయే - కల్పంతే సమర్థా భవంతి - పరేశ్వరే - కల్పితాః సమర్పితాస్సంతః - అత్ర చ ప్రథమం మహత్సేవా - తతస్తత్కృపా - తతస్తద్ధర్మశ్రద్ధా - తతో భగవత్కథాశ్రవణం - అతో భగవతి రతిః - తయా చ దేహద్వయవివిక్తాత్మజ్ఞానం - తతో దృఢా భక్తిః - తతో భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం - తతస్తత్కృపయా సర్వజ్ఞత్వాది భగవద్గుణావిర్భావ ఇతి క్రమో ద్రష్టవ్యః ॥౩౪॥ నను చ ॥ జ్ఞానేనాజ్ఞానప్రాప్తకర్మనాశః - తచ్చ జ్ఞానం భక్తియోగాద్భవతి - కథం కర్మణః కర్మనాశస్సాధ్యస్తత్రాహ ॥ యదితి ॥ భగవదర్పణేన - క్రియమాణం కర్మ భక్తియోగం జనయతీతి ॥ చం ॥ భగవత్పరితోషణం భగవత్ప్రీతిసంపాదకం - యదేతత్కర్మ క్రియతే - భక్తియోగసమన్వితం యత్ జ్ఞానమస్తి తత్తదధీనం హి భగవత్ప్రీతిజనకకర్మాధీనం హి భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్య కర్మానుష్ఠానే ప్రీతేన భగవతా ॥ శ్లో ॥ దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాంతి త ఇతి - స్వోక్తరీత్యా స్వీయచరణారవిందవిషయకనిరంతరప్రీతిపూర్వకధ్యానాత్మకభక్తియోగసాధనీభూత దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానరూపస్య జ్ఞానయోగస్య దీయమానత్వాత్ తద్ద్వారా పరమపురుషార్థలాభాత్ - భగవత్ప్రీణనం కర్మ అనుష్ఠేయమితి భావః ॥౩౫॥ తచ్చ సదాచారేణ దర్శయతి - కుర్వాణా ఇతి - యత్ర యదా భగవతః శిక్షయా - కర్మాణి కుర్వాణా భవంతి - తదా కృష్ణస్య గుణనామాని గృణంతి అనుస్మరంతి చ - కృష్ణమిత్యర్థః - ఇయం చ భగవచ్ఛిక్షా ॥ శ్లో ॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి

యశ్చ భూతానాం జాయతే యేన సువ్రత । తదేవ హ్యామయం ద్రవ్యం న పునాతి చికిత్సితం ॥౩౩॥ ఏవం నృణాం క్రియాయోగాః సర్వే సంసృతిహేతవః । త ఏవాత్మవినాశాయ కల్పంతే కల్పితాః పరే ॥౩౪॥ యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణం । జ్ఞానం యత్తదధీనం హి భక్తియోగసమన్వితం ॥౩౫॥ కుర్వాణా యత్ర కర్మాణి భగవచ్ఛిక్షయాసకృత్ । గృణంతి గుణనామాని కృష్ణస్యానుస్మరంతి చ ॥౩౬॥ నమో భగవతే తుభ్యం వాసుదేవాయ ధీమహి । ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయ నమస్సంకర్షణాయ చ ॥౩౭॥ ఇతి మూర్త్యభిధానేన మంత్రమూర్తిమమూర్తికం । యజతే యజ్ఞపురుషం స సమ్యగ్దర్శనః పుమాన్ ॥౩౮॥ ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్య మదనుష్ఠితం । అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్ భావం చ కేశవః ॥౩౯॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతం విభోః సమాప్యతే యేన విదాం బుభుత్సితం । ప్రాఖ్యాహి దుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశంతి నాన్యథా ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ప్రథమస్కంధే - పంచమోఽధ్యాయః ************

యత్ । యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి ॥ చం ॥ యత్ర జ్ఞానయోగేలబ్ధే - భగవచ్ఛిక్షయా భగవచ్ఛాసనరూపశాస్త్రవశాత్ - కర్మాణి నిత్యనైమిత్తికాదిరూపాణి - గుణనామాని గుణప్రకాశకాని నామాని ॥౩౬॥ కీర్తనస్మరణరూపయోర్భక్తిహేతుత్వముక్తం - జ్ఞానహేతుత్వమాహ ద్వాభ్యాం ॥ నమ ఇతి ॥ నమో ధీమహి - మనసా నమనం కుర్వీమహి ॥౩౭॥ ఇతీతి ॥ అమునా మంత్రేణ అమూర్తికం మంత్రోక్తవ్యతిరిక్తమూర్తిశూన్యం - యజతి పూజయతి స పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః ॥ చం ॥ సమ్యగ్దర్శనః - పూర్వోక్తరీత్యా ఫలసంగాదిరహితకర్మానుష్ఠానజనితభక్తిరూపసమీచీనజ్ఞానశాలీ - మూర్త్యభిధానేన పూర్వోక్తవాసుదేవాదిచతుర్మూర్త్యభిధాయకేన - అమూర్తికం - అపరిచ్ఛిన్నపరిమాణం - యజ్ఞపురుషం యజ్ఞఫలప్రదాతారం - యజ్ఞ ఇతి రుద్రపుత్రో భగవదవతారః - తం వా - పూజయేత్ ॥౩౮॥ ఏవం కృతవతి మయి - హరిః స్వసదృశం జ్ఞానాదికం దత్తవానిత్యాహ ॥ ఇమమితి ॥ ఇమం స్వనిగమం స్వోపదేశం - మయానుష్ఠితం - అవేత్య జ్ఞాత్వా భావం ప్రీతిం ॥ చం ॥ స్వనిగమం - స్వస్మిన్ పర్యవసన్నం - ఇమం - ఫలాభిసంధిరహితం కర్మయోగం - జ్ఞానం - జ్ఞానయోగం దేహవిలక్షణాత్మవిషయం - ఐశ్వర్యం - అణిమాద్యష్టైశ్వర్యం - భావం - నిరంతరచింతనరూపం - భక్తిం అదాత్ ॥౩౯॥ అతస్త్వమప్యేవం కుర్వీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అదభ్రం అనల్పం - శ్రుతం యస్య - హే అదభ్రశ్రుత - విభోః విశ్రుతం యశః - ప్రఖ్యాహి కథయ - యేన విశ్రుతేన బుద్ధేన విదాం విదుషాం - బుభుత్సితం బోద్ధుమిచ్ఛా - సమాప్యతే - సమ్యక్ప్రాప్యతే - యత్ యతః దుఃఖైః పీడితానాం క్లేశానాం శాంతిం క్లేశశాంతిం ప్రకారాంతరేణ నమన్యంతే ॥ చం ॥ అదభ్రశ్రుత - అధిక ప్రఖ్యాత - బహుశాస్త్ర ద్రష్టరితి వా - అన్యథా భగవద్వైభవప్రఖ్యాపనాభావే - సంక్లేశనిర్వాణం నిఖిలదుఃఖనివర్తకం భగవద్దివ్యచేష్టితం నోశంతి న వాంఛంతి ॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ****************************

శ్లో॥ వ్యాసస్య ప్రశ్నయా రంహీ షష్ఠే ప్రాగ్జన్మసంభవమ్। స్వభాగ్యం నారదః ప్రాహ కృష్ణసంకీర్తనోద్భవమ్॥ స్వీయ
పవిత్రతాం చికీర్షుర్గురూపదేశానంతరభావితచ్చరితం పృచ్ఛతి॥ భిక్షుభిరితి॥ విప్రవసితే దూరదేశగమనే కృతే సతి విజ్ఞానస్యో
పదేష్టృభిః బ్రహ్మతత్త్వోపదేశం కృతవద్భిః॥ ౨॥ స్వాయంభువేతి॥ పరం వయః- ఉత్తరం ఆయుః- తే- త్వయా కథం వర్తితం
నీతం- ఇదమితి దాసీపుత్రభూతం కలేబరం- ఉదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి॥ చం॥ స్వాయంభువ- బ్రహ్మపుత్ర- పరం వయః
ఉత్తరం వయః జరాసంపాదకం- కాలే దేహవియోగకాలే॥ ౩॥ ప్రాగితి॥ ఏష కల్పాంతలక్షణః- కాలః- తే స్మృతిం కథం న వ్య
వధాత్ న ఖండితవాన్- అడాగమాభావస్త్వార్షః- యత ఏష సర్వస్య నిరాకృతిః ప్రలోపో యస్మాత్సః॥ చం॥ సర్వనిరాకృ
తిః- సర్వేషామపి స్మృతినాశకః ఏష కాలః- పూర్వశరీరవియోగానంతరభావి ఉత్తరశరీరపరిగ్రహావచ్ఛిన్నకాలః॥ ౪॥
భిక్షుభిరితి॥ అకారిషం- కృతవానహం- రేఫషకారయోర్విశ్లేషః- ఛందోనురోధేనేత్యవగంతవ్యం॥ ౫॥ తతస్తావత్కాంచి
త్కాలం- తత్రైవ మాతృస్నేహయంత్రితోఽవసమిత్యాహ త్రిభిః॥ ఏకేతి॥ ఏకః ఏవ అహమాత్మజో యస్యాస్సా యోషి
తి మూఢేతి చ స్నేహానుబంధహేతుః॥ చం॥ యోషిత్- స్త్రీత్వాదస్వతంత్రా- మూఢా- కర్తవ్యనిశ్చయధురా- కింకరీ-
గృహేషు పరిచర్యాం కుర్వాణా చ- అనన్యగతౌ- గత్యంతరరహితే॥ ౬॥ కింకరీత్యస్యార్థం ప్రపంచయతి॥ సేతి॥ అస్వతం
త్రా- అతోఽనకల్పా యోగక్షేమవిధానే- న సమర్థా ఆసీత్- దారుమయీ యోషిత్యపి పారవశ్యే దృష్టాంతః- తదేవం సా
స్నేహం చక్రే॥ చం॥ అప్రాప్తార్థప్రాప్తిర్యోగః- ప్రాప్తార్థపరిపాలనం క్షేమః- అయం లోకో జనః- దారుమయీ యో
షా యథా ఈశస్య స్వనిర్మాతుర్వశే భవతి- తత్కృతవ్యాపారేణైవ వ్యాపారవతీ భవతి- తథా ఈశస్య నిఖిలజగన్నియం

శ్రీసూతః॥ ఏవం నిశమ్య భగవాన్ దేవర్షేర్జన్మ కర్మ చ। భూయః పప్రచ్ఛ తం బ్రహ్మన్ వ్యాసస్సత్యవతీసు
తః॥ ౧॥ శ్రీవ్యాసః॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానస్యోపదేష్టృభిః। వర్తమానో వయస్యాద్యే తతః కిమకరోద్భ
వాన్॥ ౨॥ స్వాయంభువ కయా వృత్త్యా వర్తితం తే పరం వయః। కథం చేదముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కలేబ
రం॥ ౩॥ ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతిం తే సురసత్తమ। న హ్యేష వ్యవధాత్కాల ఏష సర్వనిరాకృతిః॥
౪॥ శ్రీనారదః॥ భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ। వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏతదకారిషం॥
౫॥ ఏకాత్మజా మే జననీ యోషిన్మూఢా చ కింకరీ। మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రే స్నేహానుబంధనం॥ ౬॥ సా
స్వతంత్రా న కల్పాసీద్యోగక్షేమం మమేచ్ఛతీ। ఈశస్య హి వశే లోకో యోషా దారుమయీ యథా॥ ౭॥
అహం చ తద్బ్రహ్మకులే ఊషివాంస్తదపేక్షయా। దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పంచహాయనః॥ ౮॥ ఏక
దా నిర్గతాం గేహాద్దుహంతీం నిశి గాం పథి। సర్పోఽదశత్పదా స్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః॥ ౯॥ తదా తదహ
మీశస్య భక్తానాం శమభీప్సతః। అనుగ్రహం మన్యమానః ప్రాతిష్ఠం దిశముత్తరాం॥ ౧౦॥ స్ఫీతాన్ జనప

తుః భగవతో వశే భవతి- తదధీనవ్యాపారవాన్ భవతి॥ ౭॥ అహం చ దిగాదిష్వనభిజ్ఞః- అతస్తత్రైవాన్యవసమిత్యాహ॥ అహ
మితి॥ అహం చ తద్బ్రహ్మకులే- తస్యా మాతుః స్నేహానుబంధస్యాపేక్షయా- కదా విరమేదితి ప్రతీక్షయేత్యర్థః- ఊషి
వాన్ వాసం కృతవాన్- పంచహాయనః- పంచవర్షః॥ చం॥ ఇయం దిక్పూర్వేయం దిక్ప్రతీచీతి దిగ్విషయే- అయం దేశః కాం
చీ అయం దేశః కాశీతి దేశవిషయే- అయం చైత్రోఽయం వైశాఖ ఇతి కాలవిషయే చ- అవ్యుత్పన్నః తత్పరిజ్ఞానరహితః- తద
పేక్షయా- తాదృశబ్రహ్మతత్త్వజిజ్ఞాసయా॥ ౮॥ ఏకదేతి॥ గేహాన్నిర్గతాం- గాం దుహంతీం- హేతౌ శతృప్రత్యయః- దో
గ్ధుం నిర్గతామిత్యర్థః పదా పాదేన ఆస్పృష్టః- ఈషదాక్రాంతః- అదశత్- అఖాదత్॥ చం॥ కృపణాం- నాథహీనాం॥ ౯॥
తదేతి॥ తన్మాతుర్మరణం భక్తానాం శం- కల్యాణం అభీప్సతః- ఈశస్యానుగ్రహం మన్యమానః- ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితోఽస్మి॥
చం॥ అనుగ్రహం మన్యమానః॥ శ్లో॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహం- బంధూన్ వినాశయిష్యామీతి భగ
వదుక్తరీత్యా కృపాఫలం మన్యమానస్సన్॥ ౧౦॥ స్ఫీతానీతి॥ స్ఫీతాన్ జనపదాన్- అతియాతస్సన్- మహద్విపినం ద్రాక్షమి
తి చతుర్థేనాన్వయః జనపదాదిషు నానాగుణదోషయుక్తేషు సమదృష్టిస్సన్- గతోఽహమితి తాత్పర్యార్థః- స్ఫీతాన్ సమృద్ధా
న్ జనపదాన్ దేశాన్- తత్ర తస్యాం దిశి- పురగ్రామవ్రజాకరాన్- తత్ర పురాణి రాజధాన్యః- గ్రామాః- భృగ్వాదిప్రో
క్తాః॥ శ్లో॥ విప్రాశ్చ విప్రభృత్యాశ్చ యత్ర చైవ వసంతి హి। స తు గ్రామ ఇతి ప్రోక్తః శూద్రాణాం వాస ఏవ వేతి॥ శ్లో॥
శూద్రాశ్చ శూద్రభృత్యాశ్చ యత్ర సర్వే వసంతి హి। స తు గ్రామ ఇతి ప్రోక్తో ద్విజానాం వాస ఏవ వేతి- వ్రజాః- గోకు
లాని- ఆకరాః- రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని తాన్- ఖేటాః కర్షకగ్రామాః- ఖర్వటాః- గిరితటగ్రామాః భృగూక్తా వా॥ శ్లో॥ ఏక

తోయత్రపురగ్రామనగరంచైకతఃస్థితం।మిశ్రంతత్ఖర్వటంనామనదీగిరిసమాశ్రయమితి-వాట్యః-పూగపుష్పోద్యానాని-తాః-వనాని-స్వతస్సిద్ధవృక్షాణాంసమూహాః-ఉపవనాని-ఆరోపితవృక్షాణాంసమూహాః-తానిచ॥ చం॥గ్రామాఃపట్టణతోన్యూనగృహసన్నివేశవిశిష్టాః- ఖేటాః-వణిజామాశ్రయాః-ఖర్వటాః-కృషీయసాం-రాద్యాశ్రయాః-వాట్యాఃసంకీర్ణకులాశ్రయాః॥౧౧॥చిత్రైర్ధాతుభిః-స్వర్ణరజతాద్యైర్విచిత్రానద్రీంశ్చ-ఇభైర్భగ్నాభుజాశ్శాఖాయేషాంతేద్రుమాఃయేషుతాన్-శివానిభద్రాణిజలానియేషుతాన్-జలాశయాన్-సురైస్సేవితాః-నళినీస్సరసీః॥౧౨॥చిత్రేతి॥చిత్రాః స్వనాః యేషాంతైః-పత్రరథైః-పక్షిభిః-తన్నాదప్రతిబుద్ధైరిత్యర్థః-విభ్రమద్భిః- భ్రమరైఃశ్రీశ్శోభాయాసాంతాఃనళినీః॥౧౩॥ఏక ఇతి॥అతియాతఃఅతిక్రమ్యగతస్సన్మహద్విపినంఅద్రాక్షంకీదృశం-నలవేణుశరాణాంస్తంబైఃకుశైఃకీచకైశ్చగహ్వరందుర్గమంతత్రనలాఃతృణవిశేషాః-సూక్ష్మరంధ్రాః వేణవః-వేణుజాతయఏవ - విపులాంతరాళగర్భాః-సచ్ఛిద్రాఃకీచకాః-శరాఃదర్భవిశేషాః- స్తంబాఃతృణాదిగుచ్ఛవిశేషాః-తైర్గహ్వరందుర్గమప్రదేశం-ఘోరందుస్సహం-ప్రతిభయాకారం-భయంకరరూపం- వ్యాళాదీనాంఅజిరంక్రీడాస్థానం॥౧౪॥పరిశ్రాంతేతి॥పరిశ్రాంతానిఇంద్రియాణి-చక్షురాదీని ఆత్మా దేహశ్చయస్య-తృషాపరీతోవ్యాప్తస్సన్-ఉపస్పృష్టః-ఆచాంతః॥చం॥ఉత్తరశ్లోకద్వయవర్తినాంప్రథమాంతానాం-అచింతయమితిక్రియాపదేనాన్వయః-బుభుక్షితఃభోక్తుమిచ్ఛుః॥౧౫॥తస్మిన్నితి॥పిప్పలోపస్థే-అశ్వత్థమూలే-ఆశ్రితః-ఉపవిష్టఃఆత్మనాబుద్ధ్యా-మనసావా-ఆత్మస్థం-హృదిస్థం-ఆత్మానంపరమాత్మానం॥చం॥నిర్మ

దాంస్తత్రపురగ్రామవ్రజాకరాన్। ఖేటాన్ఖర్వటవాటీశ్చవనాన్యుపవనానిచ॥౧౧॥ చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్। జలాశయాన్శివజలాన్నళినీస్సురసేవితాః॥ ౧౨॥చిత్రస్వనైఃపత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః।నలవేణుశరస్తంబకుశకీచకగహ్వరం॥౧౩॥ఏకఏవాతియాతోహమద్రాక్షంవిపినంమహత్।ఘోరంప్రతిభయాకారంవ్యాళోలూకశివాజిరం॥౧౪॥ పరిశ్రాంతేంద్రియాత్మాహంతృట్పరీతోబుభుక్షితః। స్నాత్వాపీత్వాహ్రదేనద్యాఉపస్పృష్టోగతశ్రమః॥౧౫॥తస్మిన్నిర్మనుజేరణ్యేపిప్పలోపస్థఆశ్రితః।ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థంయథాశ్రుతమచింతయం॥౧౬॥ ధ్యాయతశ్చరణాంభోజంభావనిర్జితచేతసా।ఔత్కంఠ్యాశ్రుకలాక్షస్యహృద్యాసీన్మేశనైర్హరిః॥౧౭॥ప్రేమాతిభరనిర్భిన్నపులకాంగోతినిర్వృతః।ఆనందసంప్లవేలీనోనాపశ్యముభయంమునే॥౧౮॥రూపంభగవతోయత్తన్మనఃకాంతంశుచాపహం। అపశ్యన్సహసోత్తస్థౌవైక్లబ్యాద్దుర్మనాఇవ॥౧౯॥దిదృక్షుస్తదహంభూయః ప్రణిధాయమనోహృది।వీక్షమాణోపినాపశ్యమవితృప్తఇవాతురః॥౨౦॥ఏవంయతంతంవిజనేమామాహాగోచరోగిరాం।గంభీరశ్లక్ష్ణయావాచాశుచఃప్రశమయన్నివ॥౨౧॥శ్రీభగవాన్॥హంతాస్మిన్జన్మనిభవాన్మామాద్రష్టుమిహార్హతి। అవిపక్వకషాయాణాందుర్దర్శోహంకుయోగినాం॥౨౨॥సకృద్యద్దర్శితంరూపమేత

నుజేమనుష్యసంచారవర్జితే-యథాశ్రుతంమునిముఖశ్రుతప్రకారానుసారేణ-అచింతయంధ్యాతవానస్మి॥౧౬॥ధ్యానఫలమాహ॥ధ్యాయత ఇతి॥ భావేనభక్త్యా-నిర్జితంవశీకృతం- యచ్చేతఃతేనఔత్కంఠ్యేన- అశ్రుకలాయుక్తే అక్షిణీయస్య॥చం॥ ఔత్కంఠ్యాశ్రుకలాక్షస్యఆనందబాష్పపూరితనేత్రస్య॥౧౭॥ప్రేమేతి॥ప్రేమ్ణోతిభరేణ నిర్భిన్నపులకాన్యంగానియస్య-ఆనందానాంసంప్లవే-మహాపూరే పరమానందే ఉభయమాత్మానంపరంచ॥చం॥ అతినిర్వృతః-ఆనందాతిశయాదాత్యంతికసుఖంప్రాప్తః॥౧౮॥రూపమితి॥ మనసః కాంతం - అభీష్టం-శుచా - శోకః తామపహంతీతితథాతత్ -ఉత్తస్థౌఉత్థితోస్మి॥చం॥సౌందర్యాతిశయాదతిమనోహరం-వైక్లబ్యాదాసక్త్యతిశయాత్ దుర్మనాఇవ దుఃఖితఇవ॥౧౯॥దిదృక్షురితి॥ హృదిమనఃప్రణిధాయస్థిరీకృత్య-అవితృప్తోహం-ఆతురఇవాభవమితి శేషః॥ చం॥ హృదిమనఃప్రణిధాయహృదయప్రదేశావచ్ఛేదేనావస్థాప్య-అన్యత్రాసంచారేత్యర్థః- అవితృప్తఃసకృద్దర్శనాత్తృప్తిమప్రాప్తఇవ-ఆతురఃతద్విశ్లేషాసహిష్ణుః-దిశోవీక్షమాణః॥౨౦॥ఏవమితి॥ గిరామగోచరః-వేదవచసామప్యవిషయఃసఈశ్వరః॥చం॥యతంతంద్రష్టుంప్రయత్నంకుర్వంతం-అగోచరఃచక్షుర్విషయతామప్రాప్తః-గంభీరశ్లక్ష్ణయాసాభిప్రాయమృదులయా-వాచాశుచఃవిశ్లేషజనితఖేదం॥౨౧॥హంతేతి॥హంతేతిసానుకంపసంబోధనే-మామాంద్రష్టుం-మార్హతి-నార్హతి-యతః-అవిపక్వాః-అదగ్ధాః-కషాయాఃమలాః-కామాదయోయేషాంతేషాం-కుయోగినాం-అనిష్పన్నయోగానాం॥చం॥అస్మిన్జన్మనిమద్రజన్మని-కుయోగినాంయోగాభ్యాసంకుర్వతాం॥౨౨॥ కుత స్తర్హి దృష్టోసితతాహ ॥ సకృదితి॥

సకృద్దర్శితం-మయేతి-యత్-ఏతత్-మాయ-మయ్యనురాగాయ-త్వత్తోఽమేనకిమిత్యత ఆహ- మత్కామః-పుమాన్-హృచ్ఛయాన్-కామాన్॥ చం॥ ఏతత్తావద్రూపం ద్రష్టుకామాయ - మత్కామః మద్రూపస్య సకృత్సాక్షాత్కారమాత్రేణ మాం కామయమానః హృచ్ఛయాన్ చిత్తప్రవృత్తః-కామాన్ ప్రాకృతఫలవిషయాన్-సాధుః- నిరవశేషేణ-అతస్సర్వేతరకామనివృత్తికమద్విషయకప్రీతిజననార్థం సకృద్దర్శనం కృపయా తవ సంకల్పితమితి భావః॥ ౨౩॥ సదితి॥ అదీర్ఘయాపి-సతాం సేవయా-అవద్యం-నింద్యం-దోషసంపాదకమితి యావత్ - ఇమం లోకం దేహం - దాసీపుత్రకళేబరం-మజ్జనతాం-మత్పార్షదతాం గంతాసి॥ చం॥ దీర్ఘయా దీర్ఘకాలకృతయా సత్సేవయా మాసచతుష్టయే కృతయా-మునిజనశుశ్రూషయా-దృఢా మతిః దృఢతరభక్తిః॥ ౨౪॥ మతిరితి॥ ప్రజానాం సర్గే-సృష్టౌ-నిరోధే- సంహారేఽపి-ప్రజాసర్గస్య నిరోధ ఇతి వా॥ చం॥ మతిః-భక్తిరూపా మతిః-న విపద్యేత విచ్ఛేదం న ప్రాప్నుయాత్ - న కేవలం భక్తేరవిచ్ఛేదమాత్రమేవ మద్దర్శనఫలం అపి తు ప్రజాసర్గః ప్రజాసృష్టిః తన్నిరోధేఽపి ప్రళయేఽపి మదనుగ్రహాత్ స్మృతిశ్చ భవతి- న కదాచిదప్యస్యా భక్తేర్నివృత్తిర్భవిష్యతీతి భావః॥ ౨౫॥ ఏతావదితి॥ తత్ప్రసిద్ధం-మహద్భూతం॥ శ్రు॥ ఏతస్య వా అక్షరస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతదృగ్వేద ఇత్యాది శ్రుతేః-కీదృశం-ఈశ్వరం-సర్వనియంతృ-నభసి లింగం మూర్తిర్యస్య తత్ నభోలింగం॥ శ్రు॥ ఆకాశశరీరం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః సన్నిహితమపి న లింగ్యత ఇత్యలింగం - తస్మై-అదృష్టాయ-అవనామం-ప్రణామం-విదధే కృతవానహం- తేన అనుకంపితస్సన్॥ చం॥ నభోలింగం-అదృశ్యమానశరీరత్వాత్ - వ్యాపకత్వాచ్చ నభస్తుల్యం- అలింగం కర్మనిర్మితశరీరరహితం మహద్భూతం విష్ణుస్వరూపం॥ శ్లో॥ ఏకో విష్ణుర్మహద్భూతమితి ప్రమాణాత్ -అనుకంపితోఽహం- కృపావిషయీకృతోఽహం-శీర్ష్ణా-శిరసా-అవనామం ప్రణామం॥ ౨౬॥ నామానీతి॥ హతత్రపః-త్యక్తలజ్జః- విమత్సరో జాతో

త్కామాయ తేనఘ| మత్కామశ్శనకైస్సాధుస్సర్వాన్ ముంచతి హృచ్ఛయాన్॥ ౨౩॥ సత్సేవయాదీర్ఘ
యా తే జాతా మయి దృఢా మతిః। హిత్వావద్యమిమం లోకం గంతా మజ్జనతామసి॥ ౨౪॥ మతిర్మయి నిబద్ధే
యం న విపద్యేత కర్హిచిత్ । ప్రజాసర్గనిరోధేఽపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్ ॥ ౨౫॥ ఏతావదుక్త్వోపరరామ
తన్మహద్భూతం నభోలింగమలింగమీశ్వరమ్। అహం చ తస్మై మహతాం మహీయసే శీర్ష్ణావనామం విద
ధేఽనుకంపితః॥ ౨౬॥ నామాన్యనంతస్య గతత్రపః పఠన్ గుహ్యాని భద్రాణి కృతాని చ స్మరన్। గాం పర్యటం
స్తుష్టమనా గతస్పృహః కాలం ప్రతీక్షన్ విమదో విమత్సరః॥ ౨౭॥ ఏవం కృష్ణమతేర్బ్రహ్మన్నసక్తస్యామ
లాత్మనః। కాలః ప్రాదురభూత్కాలే తటిత్సౌదామనీ యథా॥ ౨౮॥ ప్రయుజ్యమానే మయి తాం శుద్ధాం
భాగవతీం తనుమ్। ప్రారబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్పాంచభౌతికః॥ ౨౯॥ కల్పాంత ఇదమాదాయ శయానేం

స్మీతి శేషః॥ చం॥ అనంతస్య అవిచ్ఛిన్నస్య భగవతః-గతత్రపః నిర్లజ్జః- గుహ్యాని ప్రాకృతబుద్ధిభిః జ్ఞాతుమశక్యాని కృతాని అవతారచేష్టితాని-గాం పర్యటన్-భగవల్లీలాదర్శనార్థం పృథివ్యాం సర్వత్ర సంచరన్ విమత్సరః- కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గరహితః-కాలం ప్రాకృతదేహవియోగకాలం॥ ౨౭॥ ఏవమితి॥ కాలే స్వావసరే కాలో మృత్యుః ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ- అకస్మాత్ ప్రాదుర్భావే దృష్టాంతః తటిదితి-సౌదామనీతి విశేషణం స్ఫుటత్వప్రదర్శనార్థం- సుదామా మాలా తత్రభవా సౌదామనీ-మాలాకారేత్యర్థః-యద్వా సుదామ నామా కశ్చిత్ స్ఫటికపర్వతః తేనైకదిగితి సూత్రేణ అణ్-స్ఫటికాదిమయపర్వతప్రాంతభవా హి విద్యుత్ -అతిస్ఫుటా భవతి తద్వదిత్యర్థః- యద్వా తటిత్-అంతిక ఇత్యర్థః- తటిదత్యంతికవధయోరితి నైరుక్తస్మరణాత్ ॥ చం॥ కృష్ణమతేః-కృష్ణే భక్తియుక్తస్య-అసక్తస్య విషయేష్వనాసక్తచిత్తస్య అమలాత్మనః స్వచ్ఛాంతఃకరణస్య కాలే అవసానకాలే కాలః దేహవియోగకాలః॥ ౨౮॥ ప్రయుజ్యమాన ఇతి ॥ శ్లో॥ హిత్వావద్యమిమం లోకం గంతా మజ్జనతామసీతి-యా భాగవతీ-భగవత్పార్షదరూపా-శుద్ధా-సత్త్వమయీ-తనుః-ప్రతిశ్రుతా తాం-తాం ప్రతి-భగవతా మయి ప్రయుజ్యమానే-నీయమానే సతి- ప్రారబ్ధం-కర్మ-యత్ తన్నిర్వాణం సమాప్తిః-యస్య-కర్మణః-నిర్వాణ ఏవ నిర్వాణో యస్యేతి వా-పాంచభౌతికః-పంచభూతాత్మకో దేహః-న్యపతత్ -అనేన పార్షదతనూనాం-అకర్మారబ్ధత్వం-శుద్ధత్వం నిత్యత్వమిత్యాది సూచితం భవతి॥ చం॥ శుద్ధాం-పాపనివర్తినీం-ప్రయుజ్యమానే ధ్యాయతి సతి- ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణః ఫలానుభవేన క్షీణప్రారబ్ధః-పాంచభౌతికః-దేహః-న్యపతత్ -లయం ప్రాప్తః॥ ౨౯॥ కల్పాంత ఇతి॥ ఇదం త్రైలోక్యమాదాయ ఉపసంహృత్య-ఉదన్వతః-ఏకార్ణవస్యాంభసి-శయానే-శ్రీనారాయణే- శిశయిషోః-శయనం

కర్తుమిచ్ఛోః-విభోః బ్రహ్మణః-అంతః మధ్యం-అను ప్రాణం నిశ్వాసేన సహ - వివిశే ప్రవిష్టోఽహం॥ శ్లో॥ తతోఽవతీర్య విశ్వాత్మా దేహమావిశ్య చక్రిణః। అవాప వైష్ణవీం నిద్రామేకీభూయాథ విష్ణునేతి కూర్మోక్తేః-స్వాపాయ నేంభసీతిపాఠే-స్వాపాయనే స్వాపస్య అయనే అంభసి శిశయిషోః బ్రహ్మణ ఇతి శ్రీనారాయణేనాభేదవివక్షయోక్తమిత్యవగంతవ్యం॥ చం॥ కల్పాంతే కల్పప్రళయే-అనుప్రాణం-ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాత్మక ప్రాణవాయుమనుసృత్య॥ ౩౦॥ సహస్రేతి॥ ప్రాణేభ్యః-ఇంద్రియేభ్యః-అహం మరీచిమిశ్రాః తన్ముఖ్యాః ఋషయశ్చ జజ్ఞిరే॥ చం॥ సహస్రయుగపర్యంతే-సహస్ర చతుర్యుగాత్మక రాత్ర్యవసానే ఇదం జగత్ సిసృక్షతః స్రష్టుమిచ్ఛతః-చతుర్ముఖస్య ప్రాణేభ్యః ప్రాణవాయుభ్యః-మరీచిమిశ్రాః- మరీచిప్రముఖా నవప్రజాపతయః॥ ౩౧॥ అంతరితి॥ యే చ కర్మిణస్తే బహిర్న యాంతి యే చ తప ఆదిభిర్బ్రహ్మలోకం గతాః తే త్వంతర్న యాంతి అహం తు మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్ - అస్కందిత వ్రతః- అఖండిత బ్రహ్మచర్యవ్రతః సన్ - అంతర్బహిశ్చ-పర్యేమి పర్యటామి-క్వచిదప్యవిఘాతా అప్రతిహతా గతిర్యస్య సః॥ చం॥ త్రీన్ లోకాన్ ఊర్ధ్వమధ్యాధోభేదేన త్రివిధాన్॥ ౩౨॥ నను కిమితి పర్యటనం ఈశ్వరాజ్ఞయా లోకమంగళార్థమిత్యాహ-చతుర్భిః- దేవదత్తామితి- దేవేన ఈశ్వరేణ దత్తాం స్వరాః-నిషాదర్షభగాంధారషడ్జమధ్యమధైవతపంచమా ఇతి సప్త-త ఏవ బ్రహ్మ-బ్రహ్మాభివ్యంజకత్వాత్ - తేన విభూషితాం-స్వతస్సిద్ధసప్తస్వరామిత్యర్థః-మూర్ఛయిత్వా మూర్ఛనాలాపవతీం కృత్వా॥ చం॥ దేవదత్తాం దేవేన స్వపిత్రా చతుర్ముఖేన దత్తాం-స్వరాః నిషాదాదయ ఏవ బ్రహ్మ-మోహకత్వేన బ్రహ్మసామ్యాత్ తైర్విభూషితాం-ఇమాం స్వహస్తే పరిదృశ్యమానాం-మూర్ఛయిత్వా-ఆరోహణావరోహణక్రమేణ స్వరవతీం కృత్వా॥ ౩౩॥ స్వప్రయోజనమాహ॥ ప్రగాయ

భస్యుదన్వతః। అనుప్రాణం శిశయిషోర్వివిశేంతరహం విభోః॥ ౩౦॥ సహస్రయుగపర్యంత ఉత్థాయేదం సిసృక్షతః। మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే॥ ౩౧॥ అంతర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్ పర్యేమ్యస్కందితవ్రతః। అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవ్యాహతగతిః క్వచిత్॥ ౩౨॥ దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవిభూషితామ్। మూర్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్॥ ౩౩॥ ప్రగాయతస్స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః। ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి॥ ౩౪॥ ఏతదాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా ముహుః। భవసింధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్॥ ౩౫॥ యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో ముహుః। ముకుందసేవయా యద్వత్తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి॥ ౩౬॥ సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వయానఘ। జన్మకర్మరహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్॥ ౩౭॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం సంభాష్య భగవాన్నారదో వాసవీసుతమ్। ఆమంత్ర్య వీణాం రణయన్ యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః॥ ౩౮॥ అహో దేవర్షిర్ధన్యోఽయం యః కీర్తిం శార్ఙ్గధన్వనః। గాయన్మాద్యన్నిదం తంత్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-షష్ఠాధ్యాయః ************************

తఇతి॥ చం॥ తీర్థపాదః నిఖిలజగత్పావనగంగోత్పత్తిస్థానభూతదివ్యచరణారవిందః - ప్రియశ్రవాః-నిఖిలజగన్మనోహర స్వీయచేష్టితశ్రవణవిషయః ఆహూతః ఆహ్వానవిషయీభూత ఇవ॥ ౩౪॥ ఏతదితి॥ మాత్రాః విషయాః తేషాం స్పర్శాః భోగాః తేషామిచ్ఛయా-ఆతురాణి చిత్తాని యేషాం తేషాం-హరిచర్యానువర్ణనమితి యత్ -ఏతదేవ భవసింధోః-ప్లవః పోతః-న కేవలం శ్రుతిప్రామాణ్యేన-కింత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం దృష్టమేవేత్యర్థః॥ చం॥ మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా - పృథివ్యాదిపంచభూతతన్మాత్రగంధాదివిషయస్పర్శేచ్ఛయా-ఆతురచిత్తానాం తత్ప్రవణమనసాం॥ ౩౫॥ ఏతదేవేత్యుక్తమేవ ధారణమనుభవేన ద్రఢయతి॥ యమేతి॥ యద్వన్ముకుందసేవయా-అద్ధా సాక్షాత్ -ఆత్మా మనః- శామ్యతి-కథం చిన్ముకుంద సేవామాత్రేణ శామ్యతి-కింపునస్తద్గుణవర్ణనేనేతి భావః॥ చం॥ కామలోభహతః- కామాద్యరిషడ్వర్గపీడితః-ఆత్మా మనః-యమాదిభిః-యమనియమాసన-ప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధిరూపైర్యోగవిశేషైః- న శుధ్యతి॥ ౩౬॥ సర్వమితి॥ భవతో మనసః పరితోషకరం చాఖ్యాతం సప్రపంచముపపాదితం॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ ఆమంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య-యాదృచ్ఛికః స్వప్రయోజనసంకల్పశూన్యః॥ చం॥ యాదృచ్ఛికః యదృచ్ఛయా ప్రాప్తః-వాసవీసుతం వ్యాసం-రణయన్ నాదయన్॥ ౩౮॥ హరికథాగాయకనారదభాగ్యం శ్లాఘతే-అహో ఇతి- మాద్యన్ హృష్యన్ తంత్ర్యా వీణయా॥ చం॥ మాద్యన్-ఆనందాతిశయేన మత్త ఇవ వర్తమానః- ఆతురం సంసారవ్యాధిపీడితం జగత్ రమయతి భగవతి ప్రీతియుక్తం కరోతి-ధన్యః కృతకృత్యః రేఫాధిక్యమార్షం అహో ఇత్యాశ్చర్యే॥ ౩౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ అథ భాగవతశ్రోతుర్జన్మవక్తుం పరీక్షితః। సప్తబాలవధాద్ద్రౌణేర్దండస్సప్తమ ఉచ్యతే॥ నిర్గత ఇతి॥ విభుః సమర్థః తస్య నారదస్యాభిప్రేతం తత్తాత్పర్యవిషయార్థం శ్రుతవాన్ సన్॥౧॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మనద్యాః బ్రహ్మదైవత్యాయాః- బ్రాహ్మణైరన్వితాయా వా- సత్రం కర్మ వర్ధయతీతి తథా ॥ చం ॥ బ్రహ్మనద్యాః బ్రహ్మజాయాయాః- సత్రవర్ధనః సత్రయాగవృద్ధిహేతుః॥౨॥ తస్మిన్నితి॥ బదరీణాం షండేన సమూహేన- మండితే- ఆశ్రమే స్వే యాశ్రమే మనః- ప్రణిదధ్యౌ స్థిరీచకార- సమాధినానుస్మరేతి నారదోపదిష్టం ధ్యానం కృతవానిత్యర్థః॥౩॥ భక్తీతి॥ ప్రణిహితే నిశ్చలే- అత్ర హేతుః- భక్తియోగేన నిర్మలే- పూర్వం ప్రథమం పురుషమీశ్వరమపశ్యత్ - పూర్ణమితి వా పాఠః- తదపాశ్రయాం ఈశ్వరాశ్రయాం తదధీనాం- మాయాం చాపశ్యత్ ॥ చం॥ పూర్ణం- నిఖిలకల్యాణగుణపూర్ణం సర్వవ్యాప్తం వా- సర్వాంగయుక్తం వా- తాదృశం పురుషం॥ శ్రు॥ పురుషో హ వై నారాయణో కామయత- సహస్రశీర్షా పురుష ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధం నారాయణం- తదధీనాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాం ప్రకృతిం చ॥౪॥ ఈశమాయాకృతాయాం చ జీవానాం సంసృతిమపశ్యదిత్యాహ॥ యయేతి॥ యయా సమ్మోహితః స్వరూపావరణేన విక్షిప్తః- పరోఽపి గుణత్రయాద్వ్యతిరిక్తోఽపి- తత్కృతం త్రిగుణాత్మాభిమానకృతం- అనర్థం చ కర్తృత్వాదికం ప్రాప్నోతి॥ చం॥ పరోఽపి ప్రకృతివిలక్షణోఽపి జీవః యయా సమ్మోహితస్సన్ ఆత్మానం జీవస్వరూపం త్రిగుణాత్మకం మన్యతే త్రిగుణాత్మకప్రకృత్యారబ్ధదేవాదిశరీరరూపం దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యాదిరూపేణ భ్రాన్త్యా మనుతే- తత్కృతం తాదృశదేహాత్మభ్రమప్రయుక్తం- అనర్థం సాంసారికతాపత్రయం చాభిపద్యతే ప్రాప్నోతి॥౫॥ అనర్థేతి॥ అనర్థముపశమయతి- యోఽధోక్షజే సాక్షాద్భక్తియోగస్తం చాపశ్యత్ - పశ్యంస్తం స్వయం దృష్ట్వా ఏవమజానతో లోకస్యార్థే- సాత్వతసంహితాం శ్రీభాగవతం- చక్రే- తదనేన శ్లోకేన భాగవతార్థస్సంక్షేపతో దర్శి

శ్రీశౌనకః॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్ బాదరాయణిః। శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః॥౧॥
శ్రీసూతః॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ఖ్యాత ఋషీణాం సత్రవర్ధనః॥౨॥ తస్మిన్స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషండమండితే। ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్॥౩॥
భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్వం మాయాం చ తదపాశ్రయామ్॥౪॥
యయా సమ్మోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥౫॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్॥౬॥
యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసః శోకమోహభయాపహా॥౭॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిః॥
౮॥ శ్రీశౌనకః॥ స వై నివృత్తినిరతః సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామః సమభ్య

తః- తదుక్తం భవతి- విద్యాశక్తిః- మాయానియంతా- నిత్యావిర్భూతపరమానందస్వరూపః- సర్వజ్ఞః- సర్వశక్తిరీశ్వరః తన్మాయయా సమ్మోహితః తిరోభూతస్వరూపః తద్విపరీతధర్మా జీవః- తస్య చేశ్వరభక్త్యా లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇతి- తదుక్తం స్వామినా॥ శ్లో॥ హ్లాదిన్యా సంవిదాశ్లిష్టస్సచ్చిదానంద ఈశ్వరః। స్వావిద్యాసంవృతో జీవస్సంక్లేశనికరాకరః॥ తథా- స ఈశో యద్వశే మాయా స జీవో యస్తయార్దితః। స్వావిర్భూతపరానందస్స్వావిర్భూతసుదుఃఖభూః॥ స్వాదృగుత్థవిపర్యాసభవభేదజభీశుచః। యన్మాయయా జుషన్నాస్తే తమిమం నృహరిం నుమ ఇత్యాది సంహితాయాం॥ చం॥ విద్వాన్ భగవత్కృపాలబ్ధసర్వార్థసాక్షాత్కారశాలీ- అనర్థోపశమం నిఖిలసాంసారికతాపనివారకం- అధోక్షజే భక్తియోగం దేవతాంతరాద్వారకం నిరంతరధ్యానరూపం- అజానతః తత్స్వరూపపరిజ్ఞానరహితస్య- జనస్య తత్పరిజ్ఞానార్థం॥౬॥ అనర్థోపశమకత్వం దర్శయతి॥ యస్యామితి॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయామేవ- కింపునః శ్రుతాయామిత్యర్థః॥ చం॥ పరమపూరుషే కృష్ణే- నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతనారాయణస్వరూపకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మణి- పుంసః తాదృశసంహితాశ్రోతుః - శోకమోహభయాపహా భక్తిరుత్పద్యతే- శోకః సాంసారికతాపత్రయజనితః- మోహో దేహాత్మభ్రమః- భయం నరకాదిషు సంభూతం- తన్నివర్తికా భక్తిః॥౭॥ స ఇతి॥ అనుక్రమ్య శోధయిత్వా॥ చం॥ నివృత్తినిరతం నివృత్తిమార్గప్రవిష్టం- అధ్యాపయామాస- అర్థావబోధపర్యంతాక్షరరాశిగ్రహణవంతం చకార॥౮॥ స ఇతి॥ కస్య వా హేతోః- బృహతీం వితతాం॥ చం॥ నివృత్తినిరతః- నివృత్తిధర్మాసక్తః- అత ఏవ సర్వత్రోపేక్షకః శబ్దాదివిషయవిరక్తః- ఆత్మారామః పరమాత్మని నిరంతరః- సర్వవిషయవిరక్తస్య సదా భగవద్ధ్యానతత్పరస్య సంహితాశ్రవణకాలాభావాత్ -కథమభ్యసదితి ప్రశ్నః॥౯॥ ఆత్మేతి॥ నిర్గ్రం

ధాః-గ్రంథేభ్యోనిర్గతాఃతము-క్తంగీతాసు॥శ్లో॥యదాతే మోహకలిలంబుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి।తదాగంతాసినిర్వేదంశ్రో
తవ్యస్యశ్రుతస్యచేతి-యద్వా-గ్రంథిరేవగ్రంథః-నివృత్తహృదయగ్రంథయ ఇత్యర్థః-ననుముక్తానాంకింభక్త్యేత్యాది
సర్వాక్షేపపరిహారార్థమాహ- ఇత్థంభూతగుణఇతి॥చం॥ఆత్మారామాఃపరమాత్మన్యేవానురక్తాః-మునయోయోగినః-
నిర్గ్రంథాఅపివిశాస్త్రాదివిషయసంగరహితాఅపిఅహైతుకీంభక్తిఫలసంగరహితాంభక్తింత్రివిక్రమవిషయాంకుర్వంతిత
త్రహేతుమాహ-ఇత్థంభూతగుణఃనిఖిలవిషయవిరక్తజనమనోవశీకరణచతురగుణగణః॥ ౧౦॥ ననుభక్తింకుర్వంతునా
మ-ఏతచ్ఛాస్త్రాభ్యాసేశుకస్యకింకారణమిత్యతఆహ॥హరేరితి॥అధ్యగాత్ అధీతవాన్-విష్ణుజనాఃప్రియాఃయస్యేతిప
తద్వ్యాఖ్యానాదిప్రసంగేనతత్సంగాధికామ ఇతిభావః- ఏతేనతస్యపుత్రో మహాయోగీత్యాదినా శుకస్యవ్యాఖ్యానే
ప్రవృత్తిఃకథమితియత్పృష్టంతస్యోత్తరముక్తం॥చం॥భగవాన్ జ్ఞానాదికల్యాణగుణసంపన్నః-విష్ణుజనప్రియః-భాగవ
తసంసర్గప్రీతియుక్తః-హరేర్గుణాక్షిప్తమతిఃభగవత్కల్యాణగుణవశీకృతబుద్ధిః-అధ్యగాత్ - ఇజోలుజిగాజాదేశేగాతి
స్థేతిసిచోలుకిరూపం॥౧౧॥యదన్యత్పృష్టం-పరీక్షితః ప్రాయోపవేశప్రయణంకథమితి-తస్యజన్మమహాశ్చర్యమిత్యా
దినా-తస్యోత్తరంవక్తుమాహ॥పరీక్షితఇతి॥విలాయనం ముక్తిం-మృత్యుంవా-సంస్థానంమహాప్రస్థానం-కృష్ణకథానాము
దయోయస్మాద్భవతితథా॥చం॥జన్మకర్మవిలాయనం-జన్మఉత్పత్తిః-కర్మకలినిగ్రహాదిరూపం-విలాయనంలయః - తత్తుక
వ్యాజాన్మహాప్రయోగః-కృష్ణకథోదయం-కృష్ణవైభవప్రకాశకం-సంస్థానంకృష్ణానుగ్రహబలేనస్వర్గారోహణంచ॥౧౨॥
తత్రపరీక్షితోజన్మనిరూపయిష్యన్ ఆదౌతావద్గర్భస్థఏవాశ్వత్థామ్నాబ్రహ్మాస్త్రాగ్నినా కృష్ణేనరక్షితఇతివక్తుం కథాం

సత్ ॥౯॥శ్రీసూతః॥ఆత్మారామాశ్చమునయోనిర్గ్రంథాఅప్యురుక్రమే। కుర్వంత్యహైతుకీంభక్తిమిత్థం
భూతగుణోహరిః॥౧౦॥హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్బాదరాయణిః।అధ్యగాన్మహదాఖ్యానంనిత్యంవి
ష్ణుజనప్రియః॥౧౧॥పరీక్షితోథరాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాయనమ్।సంస్థానంపాండుపుత్రాణాంవక్ష్యేకృష్ణ
కథోదయమ్॥౧౨॥యదామృధేకౌరవసంజయానాంవీరేష్వథోవీరగతింగతేషు।వృకోదరావిద్ధగదాభిమ
ర్శభగ్నోరుదండేధృతరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥భర్తుఃప్రియంద్రౌణిరితిస్మపశ్యన్కృష్ణాసుతానాంస్వపతాం
శిరాంసి।అపాహరద్విప్రియమేవతస్యజుగుప్సితంకర్మవిగర్హయంతి॥౧౪॥మాతాసుతానాంనిధనంశిశూ
నాంనిశమ్యఘోరంపరితప్యమానా।తదారుదద్బాష్పకలాకులాక్షీతాంసాంత్వయన్నాహకిరీటమాలీ॥
౧౫॥తదాశుచస్తేవిమృజామిభద్రేయద్బ్రహ్మబంధోశ్శిరఆతతాయినః।గాండీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహ
రేత్వాక్రమ్యయత్ స్నాస్యసిదగ్ధపుత్రా॥౧౬॥ఇతిశ్రియంవల్గువిచిత్రజల్పైస్ససాంత్వయిత్వాచ్యుత

ప్రస్తౌతి- యదేత్యాదిత్రిభిః యదా ద్రౌణిరశ్వత్థామా- కృష్ణాసుతానాంద్రౌపదీపుత్రాణాం-శిరాంసి- ఉపహరతి- త
దాతస్మాగారుదత్ - తాంచసాంత్వయన్-కిరీటమాలీ-అర్జునఃఆహేతిత్రిశేషాన్వయః-కిమితిబాలానాంశిరాంస్యానీత
వానిత్యపేక్షాయామాహ-మృధేయుద్ధే-యద్యపిపాండవాఅపికౌరవాఏవ-తథాపిసృంజయవంశజోధృష్టద్యుమ్నఃపాం
డవానాంసేనాపతిరితిసృంజయానామిత్యుక్తం- వీరగతింస్వర్గగతిం- అథోఅనంతరం- వృకోదరేణావిద్ధాయాః క్షిప్తా
యాః-గదాయాః- అభిమర్శేనఅభిఘాతేనభగ్నౌ ఊరుదండౌయస్య తథాభూతేధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనేసతి॥
౧౩॥ భర్తురితి॥భర్తుస్స్వామినోదుర్యోధనస్య- ప్రీతివిత్యేత- ఇతిపవంస్యాదితిపశ్యన్-తస్యతద్విప్రియమేవేతివాక్యాంతర్భూతం-విప్రి
యత్వేహేతుఃజుగుప్సితంఅత్యంతజుగుప్సావిశిష్టమితి॥చం॥ఇతివక్ష్యమాణబాల్యధనపశ్యన్ వితర్కయన్-అపాహరత్
అచ్ఛినత్॥౧౪॥మాతేతి॥ఘోరందుస్సహంయథాభవతితథా-బాష్పస్యకళాభిర్బిందుభిః-ఆకులేఅక్షిణీయస్యాస్సా- కిరీ
టస్యైకత్వేపితద్రత్నానాంబాహుళ్యాత్కిరీటమాలీత్యుక్తం॥చం॥నిధనంనాశం-కిరీటమాలీకిరీటవద్రత్నమాలికాధారీ॥
౧౫॥తదేతి॥శుచశ్శోకాశ్రూణివిమృజామిపరిమార్జయామీతియత్ -యదాబ్రహ్మబంధోర్బ్రాహ్మణాధమస్య-ఆతతాయి
నఇతి॥శ్లో॥అగ్నిదోగరదశ్చైవశస్త్రపాణిర్ధనాపహః - క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతేఆతతాయినఇతిస్మరణాత్ - అ
త్రఆతతాయీశస్త్రపాణిః- తేనచపుత్రహంతృత్వంలక్ష్యతే-గాండీవాద్ధనుషః-ముక్తైర్విశిఖైర్బాణైః - ఉపాహరే-
త్వత్సమీపమానయామి-యచ్ఛిరఆక్రమ్యఆసనంవిధాయ-దగ్ధపుత్రా స్థాస్యసి-స్నాస్యసీతిపాఠాంతరం॥౧౬॥ ఇతీతి॥వ
ల్గవోరమ్యాఃవిచిత్రాఃజల్పాఃభాషణానితైఃసోర్జునః-అచ్యుతఏవమిత్రంసూతశ్చయస్యసః-దంశితోబద్ధకవచఃఉగ్రం

ధనుశ్చాపం యస్య-కపిర్హనూమాన్ ధ్వజే యస్య-గురోః పుత్రం రథేనాన్వద్రవత్ ॥౧౭॥ తమితి ॥ ఆపతంతం ఆధావం
తం-సః ద్రౌణిః కుమారబాలఘాతీ-ఉద్విగ్నమనాః కంపితహృదయః - ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ లబ్ధుమిచ్ఛుః - నతు కీ
ర్తిం యావద్గమం యావద్గంతుం శక్యం-తావదుర్వ్యాం-పరాద్రవత్ - పలాయితః-కః బ్రహ్మమృగో భూత్వా సుతాం య
భిక్షుముద్యతస్య-రుద్రస్య భయాద్యథా పలాయితేస్మ-అర్క- ఇతి పాఠే వామనపురాణకథా సూచితా - తథాహి విద్యు
న్మాలీ నామకశ్చిత్ తు సోభూత్ -తస్మై రుద్రేణ సౌవర్ణం విమానం దత్తం-తతో సావర్కస్య పృష్ఠతో భ్రామ్యన్ విమాన
దీప్త్యా రాత్రిం విలోపితవాన్-తతో రోషేణ నిజతేజోభిః ద్రావయిత్వా తద్విమానం పాతితం - తచ్ఛ్రుత్వా కుపితే రుద్రే
భయాదర్కః-పరాద్రవత్ -తతో రుద్రస్య త్రాసయా వృష్ట్యా-దంద్రహ్యమానః పతన్ - వారాణస్యాం లోలార్కనా
మ్నా-భువి విఖ్యాతో జాత ఇతి॥ చం॥ అర్క-రితి పాఠే-అర్కపుత్రో మృత్యురివ-అర్క-ఇతి పాఠాంతరే - సంబంధసామాన్యే
తస్యేదమిత్యణ్ -అర్థస్తు పూర్వవత్ -పరాద్రవత్ -పరాఙ్ముఖస్సన్ అద్రవత్ ॥౧౮॥ యదేతి॥ అశరణం రక్షకరహితం- న
నుపలాయనమేవ రక్షకమస్తి-న-తస్యాపి కుంఠితత్వాదిత్యాహ- శ్రాంతాః వాజినో యస్య తం- బ్రహ్మశిరో స్త్రం బ్రహ్మ
స్త్రం ద్విజాత్మజ ఇత్యద్యుక్షదర్శితామాహ॥ చం॥ శ్రాంతవాజినం- అత్యంతశ్రమవద్వాజివాహనం - అపవాశరణం-
స్వపరిత్రాణోపయుక్త ప్రాప్యదేశవివర్జితం-స్వసంరక్షకరహితం వా-ఆత్మత్రాణం-స్వసంరక్షకం- మేనే- ఏతర్క
యామాస॥౧౯॥ అథేతి॥ తద్బ్రహ్మాస్త్రం-సమాహితః కృతధ్యానః-ఉపసంహారమజానతోపి సంధానే హేతుః-ప్రాణకృ
చ్ఛ్ర ఇతి॥ చం॥ సలిలముపస్పృశ్య- ఆచమ్య-ప్రాణకృచ్ఛ్రే-ప్రాణసంకటే- సంహారం- అస్త్రోపసంహారప్రకారం-అ

మిత్రసూతః। అన్వద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన॥౧౭॥ తమాపతంతం స విలక్ష్య దూ
రాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన। పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయా
ద్యథార్కః॥౧౮॥ యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాంతవాజినమ్। అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేనే హ్యాత్మత్రా
ణం ద్విజాత్మజః॥౧౯॥ అథోపస్పృశ్య సలిలం సందధే తత్సమాహితః। అజానన్నపి సంహారం ప్రాణకృ
చ్ఛ్ర ఉపస్థితే ॥ ౨౦ ॥ తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచండం సర్వతోదిశమ్ । ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య వి
ష్ణుం జిష్ణురువాచ హ॥౨౧॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయంకర। త్వమేకో దహ్యమానానామ
పవర్గోఽసి సంసృతేః ॥ త్వమాద్యః పురుషః సాక్షాదీశ్వరః ప్రకృతేః పరః । మాయాం వ్యుదస్య చిచ్ఛక్త్యా
కైవల్యే స్థిత ఆత్మని॥౨౩॥ స ఏవ జీవలోకస్య మాయామోహితచేతసః। విధత్సే స్వేన వీర్యేణ శ్రేయో ధర్మాదిల
క్షణం॥౨౪॥ తథాయం చావతారస్తే భువో భారజిహీర్షయా। స్వానాం చానన్యభావానామనుధ్యానాయ

జానన్నపి॥౨౦॥ తత ఇతి॥ తతః అస్త్రాత్ -ప్రాదుష్కృతం ప్రకటీభూతం - తేజోభిప్రేక్ష్య - తతః ప్రాణాపదం చాభి
ప్రేక్ష్య॥ చం॥ ప్రచండం-అత్యుగ్రం-సర్వతోదిశం ప్రాణాపహం-సర్వాస్వపి దిక్షు నిఖిలప్రాణిసంహారకం - తేజో
వీక్ష్య విష్ణుం శ్రీకృష్ణాఖ్యం పరం బ్రహ్మ జిష్ణురర్జునః ఉవాచ॥ ౨౧॥ ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయితుం ప్రథమం స్తౌతి చతుర్భిః- కృష్ణే
తి-సంసృతేః తతో దహ్యమానానాం అపవర్గః అపవర్జయితా-నాశక ఇత్యర్థః॥ చం॥ సంసృతేః సంసారదావానలాత్ - అప
వర్గః-మోక్షదః॥౨౨॥ త్వమితి॥ యతస్త్వమీశ్వరః సాక్షాత్ -కుతః యతః ప్రకృతేః పరః పురుషః తత్ర-తః-యతః ఆద్యః కా
రణం- కారణత్వేత్వవికారితామాహ- మాయాం వ్యుదస్య అభిభూయ- కైవల్యరూపే ఆత్మన్యేవ స్థిత ఇతి॥ చం॥ ఆద్యః పురు
షః-పురుషశబ్దాభిలప్యానాం- బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదీనాం కారణీభూతః- తేషామపి పురుషత్వసంపాదకః- సాక్షాదపీశ్వ
రః-అన్యేషామీశ్వరత్వం త్వదాయత్తమితి భావః-ప్రకృతేః పరః - నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతాయా అపి ప్రకృతేరంత
ర్యామిత్వేన-పరః-తత్కార్యనిర్వాహకః చిచ్ఛక్త్యా స్వీయస్వయంప్రకాశకత్వవైభవేన మాయాం వ్యుదస్య ప్రకృతిం
తిరస్కృత్య-కైవల్యే ఆత్మని స్థితః-నిత్యముక్తస్వరూపవస్వానందే స్థితః-స్వాత్మన్యేవ రత ఇత్యర్థః॥౨౩॥ శ్రీవర్గదాతాపిత్వ
మేవేత్యాహ॥ స ఇతి॥ యస్త్వం మాయామభిభూయ స్థితః-స ఏవ మాయాభిభూతస్య జనస్య-ధర్మాదిఫలం-ఉపాసితస్సన్ వి
ధత్సే- స్వేన వీర్యేణ ప్రభావేన॥ చం॥ స ఏవ త్వం పూర్వోక్తవైభవవిశిష్టస్త్వం-ధర్మాదిలక్షణం- ధర్మార్థకామమోక్షాదిల
క్షణం శ్రేయః-అభీష్టం-తత్తదిచ్ఛానుసారేణ-విధత్స్వ-కురు॥ ౨౪॥ తథా చ అనేనావతారేణ తత్సాధుపక్షపాతో లక్షిత
ఇత్యాహ॥ తథేతి॥ కిం భూభారభరణం మదిచ్ఛామాత్రేణ సభవతీత త్రాహ-స్వానాం జ్ఞాతీనాం-అనుధ్యానాయ చ-త
థా చానన్యభావానాం ప్రకాంతభక్తానాం చ॥ చం॥ భారజిహీర్షయా భారావతరణార్థం-స్నిగ్ధానాం- నిరతిశయప్రీతిశాలి

నాం-నాన్యభావానాం-దేవతాంతరపురుషాంతరార్థాంతరానపేక్షాణాం-అనుధ్యానాయ- అసకృద్దివ్యరూప ధ్యానాయచ-తేతథాభూతోవతారః-మానుషత్వాభినయేప్యమానుషోదివ్యావతారః॥ ౨౫ ॥ ఏవంస్తుత్వా ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయతి॥ కిమితి॥కిమాత్మకమిదం-కుతోవాఆయాతీతి-స్విద్వితర్కే॥చం॥దేవదేవబ్రహ్మరుద్రాదిదేవతానామపిదేవ-పురుషార్థప్రద-పరమదారుణంనిఖిలప్రాణిసంహారకారి-సర్వతోముఖంఅప్రతిహతం- ఇదంతేజఇతితేజస్స్వరూపంఅస్మాకుత్పన్నమితితదుత్పత్తించనవేద్మీత్యర్థః॥ ౨౬॥ వేత్థేతి॥ ఇదంద్రోణపుత్రస్యబ్రాహ్మమస్త్రం - తేనచ ప్రాణవ్యథాయాంప్రాప్తాయాం-ప్రదర్శితం కేవలం-నతుతత్ప్రయోగేకుశలఇత్యర్థః- యతః అసౌఉపసంహారం నవేద- ఏతచ్చత్వంవేత్థజానాసి॥ ౨౭॥నహీతి॥ ప్రత్యవకర్శనం-కృశత్వకరం-నివర్తకమిత్యర్థః-అతస్తదస్త్రతేజః-ఉన్నద్ధం ఉత్కటంవిజృంభితమిత్యర్థః-బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవజహిఘాతయ-త్వత్ప్రయుక్తంచాస్త్రంతదుపసంహృత్యస్వయముపశామ్యేత్-యతస్త్వమస్త్రజ్ఞోసి॥సర్వాస్త్రప్రయోగకుశలోసి॥౨౮॥శ్రుత్వేతి॥ పరేశత్రవః-తపవీరాః తాన్హంతీతి-తథా-ఫల్గునఃఅర్జునః-అపఃస్పృష్ట్వాఆచమ్య-తంకృష్ణంపరిక్రమ్య-ప్రదక్షిణీకృత్య-బ్రాహ్మేయబ్రహ్మాస్త్రంనివర్తయితుం॥ ౨౯॥ సంహత్యేతి॥తతశ్చఉభయోర్బ్రహ్మాస్త్రయోస్తేజసీ-శరైస్సంవృతేసంవేష్టితేచ-పరస్పరంమిళిత్వా-వవృధాతే అవర్ధేతాం-కింకృత్వా-రోదసీద్యావాపృథివ్యౌ-ఖంఅంతరిక్షంఆవృత్య-యథాప్రళయేసంకర్షణముఖాగ్నిః- ఉపరిస్థితోర్కశ్చసంహత్యవర్ధేతేతద్వత్॥ ౩౦॥దృష్ట్వేతి॥తయోఃద్రౌణిఫల్గునయోః తతః తేనదహ్యమానాః- సాంవర్తకంప్రళయా

చాసకృత్ ॥౨౫॥కిమిదంస్విత్కుతోవేతిదేవదేవనవేద్మ్యహమ్।సర్వతోముఖమాయాతితేజఃపరమదారుణమ్॥౨౬॥శ్రీభగవాన్ ॥ వేత్థేదంద్రోణపుత్రస్యబ్రాహ్మమస్త్రంప్రదర్శితం । నైవాసౌవేదసంహారంప్రాణబాధఉపస్థితే॥౨౭॥నహ్యస్యాన్యతమంకించిదస్త్రంప్రత్యవకర్శనమ్।జహ్యస్త్రతేజఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞోహ్యస్త్రతేజసా॥౨౮॥శ్రీసూతః॥శ్రుత్వాభగవతాప్రోక్తంఫల్గునఃపరవీరహా।స్పృష్ట్వాపస్తంపరిక్రమ్యబ్రాహ్మంబ్రాహ్మ్యాయసందధే॥౨౯॥సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీశరసంవృతే । ఆవృత్యరోదసీఖంచవవృధాతేర్కవహ్నివత్ ॥౩౦॥దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తుతయోస్త్రీఁల్లోకాన్ప్రదహన్మహత్ ।దహ్యమానాఃప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత ॥౩౧॥ప్రజోపద్రవమాలక్ష్యలోకవ్యతికరంచతం।మతంచవాసుదేవస్యసంజహారార్జునోద్వయం॥౩౨॥తతఆసాద్యతరసాదారుణంగౌతమీసుతం।బబంధామర్షతామ్రాక్షఃపశుంరశనయాయథా॥౩౩॥శిబిరాయనినీషంతంబధ్వారజ్వారిపుంబలాత్ । ప్రాహార్జునంప్రకుపితోభగవానంబుజేక్షణః॥౩౪॥ మైనంపార్థార్హసిత్రాతుంబ్రహ్మబంధుమిమంజహి । యోసావనాగసస్సుప్తానవధీన్నిశిబాలకాన్॥౩౫॥మత్తంప్రమత్తమున్మత్తంసుప్తంబాలంజడంస్త్రియం। ప్రపన్నంవిరథంభీతంనరిపుంహంతిధర్మవిత్ ॥ ౩౬॥ స్వప్రాణాన్యఃపరప్రాణైఃప్రపుష్ణాత్యఘృణఃఖలః।

గ్నిం-అమంసతమేనిరే॥ చం॥త్రీన్లోకాన్ప్రదహత్-త్రైలోక్యదాహసంపాదకం- మహత్ విజృంభితం-తయోఃద్రౌణ్యర్జునయోః- అస్త్రతేజోదృష్ట్వా-ప్రజాఃదహ్యమానాస్సత్యః॥ ౩౧॥ ప్రజేతి ॥ లోకానాంవ్యతికరంవ్యత్యయం- నాశమిత్యర్థః-వాసుదేవస్యమతంచాలక్ష్యబ్రహ్మాస్త్రద్వయముపసంహృతవాన్॥౩౨॥తతఇతి॥గౌతమవంశజాగౌతమీకృపీతస్యాస్సుతం-అమర్షేణకోపేన-తామ్రేఅక్షిణీయస్యసఃనిర్ఘృణత్వేదృష్టాంతఃపశుంయథేతి-తస్యబంధనంధర్మ్య ఇత్యత్రవాదృష్టాంతఃయథాయాజ్ఞికఃపశుఃరశనయారజ్వా॥౩౩॥శోకరోషాదియుక్తస్యార్జునస్య-ధర్మనిష్ఠాఖ్యాపనాయ-శ్రీకృష్ణవాక్యంతదాహషడ్భిః-శిబిరాయేతి-శిబిరాయరాజనివేశనాయ- నేతుమిచ్ఛంతం-ప్రకుపితఃతత్స్వధాభావేనాకుర్వంప్రాత్తఇవేతి॥౩౪॥మేతి॥అనాగసఃనిరపరాధాన్-బ్రహ్మబంధుం-బ్రాహ్మణాభాసం॥౩౫॥రిపోరపిసుప్తస్యబాలస్యచవధోనధర్మఇతి-అన్యాశ్యేర్దర్శయతి॥మత్తమితి॥మత్తంమద్యాదినా-ప్రమత్తంఅనవహితం-ఉన్మత్తంగ్రహవాతాదినా-జడంఅనుద్యమం-ప్రపన్నంశరణాగతం-విరథంభగ్నరథం॥చం॥ ప్రమత్తఃరోగవశాన్మత్తః-ఉన్మత్తఃఔత్పత్తికోన్మాదవాన్-జడంకృత్యాకృత్యవివేకశూన్యం-భీతంభయాత్పలాయమానం-యద్యప్యశ్వత్థామాభీతఃతథాపిసుప్తబాలకహింసకత్వరూపహననహేతుదోషద్వయయుక్తత్వాద్ధంతవ్యఇతిభావః॥ ౩౬॥స్వేతి॥తద్వధోదండరూపః-తస్యైవశ్రేయఃపురుషార్థఃయద్యతోదండప్రాయశ్చిత్తరహితాత్ దోషాత్ - సఖలుఅధోయాతీతి-నరకాదికంప్రాప్నోతి-తథాచస్మృతిః ॥ శ్లో ॥ రాజభిర్ధృతదండాస్తుకృత్వాపాపానిమానవాః। విధూతకల్మషాయాంతిస్వర్గంసుకృతినోయథేతి॥చం॥అఘృణః-దయా

శూన్యః-శ్రేయః మరణాంతప్రాయశ్చిత్తేన పాపనివృత్తిసంభవాచ్ఛ్రేయోరూపః - తాదృశవధరూపప్రాయశ్చిత్తా
భావే అధోలోకాన్ యాతి-అతస్తస్యైవోపకారాయ సహంతవ్య ఇత్యర్థః॥౩౭॥చం॥తదితి॥ వీరేతి సంబోధనం-పాపః
సుప్తబాలహింసకత్వాదతీవపాపిష్ఠః - ఆతతాయీ నిరపరాధబాలహింసకత్వాత్ - ఆత్మబంధుహా- తావకపుత్రహం
తా-యద్వా-ఆత్మనో బంధుశ్చిత్తం తద్ధంతి జ్ఞానశూన్యం కరోతీతి తథా॥ శ్లో॥ఆత్మైవహ్యాత్మనో బంధురాత్మైవ రిపురాత్మన
ఇతి భగవద్గీతత్వాత్ -భర్తుః స్వప్రభోర్దుర్యోధనస్యాపి-విప్రియం॥ శ్లో॥సుప్తబాలకహత్యా హి నతస్మై ఆపిరోచత ఇతి
కులపాంసనః-అతి ప్రసిద్ధ బ్రాహ్మణకులస్యాకీర్తిసంపాదకః॥ శ్లో॥ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్ని
తి-తస్మాదాతతాయిత్వాదిబహుదోషదుష్టత్వాదసౌ హంతవ్య ఇతి భావః॥ ౩౯॥ఏవమితి॥ యద్యపి చోదితస్తథాపి హంతుం
నైచ్ఛత్ -అస్మహనం పుత్రహంతారమపి॥ శ్రు॥ఆత్మా వై పుత్ర నామాసీతి శ్రుతేః యతో మహాన్॥చం॥ ధర్మం పరీక్షతా-
ధర్మే స్యబుద్ధిరస్తివా నవేతి శోధయతా- మహాన్ స్వధర్మశాస్త్రవేత్తా॥౪౦॥తత ఇతి॥ గోవిందః ప్రియస్సారథిశ్చ యస్య-
ఆత్మజాన్ శోచంత్యై॥చం॥న్యవేదయత్ -తవ చిత్తానురూపం శిక్షాం కరోమీత్యుక్తవాన్॥౪౧॥తథేతి॥ తథాపరిభవేనా
హృతం-ఆనీతం-కర్మణాజుగుప్సితేన దోషేణ-అవాఙ్ముఖం-అపకృతం-అపకారిణం - కృపయా నిరీక్ష్య-వామః శోభనః స్వ
భావో యస్యాస్సా-ననామ చ ఉవాచ చేతి చకారాభ్యాం సంభ్రమస్సూచితః॥చం॥ వామస్వభావా-అక్రోధనస్వభా
వా కృష్ణా ద్రౌపదీ-పశువత్ -విశసనీయయజ్ఞీయపశువత్ -పాశబద్ధం-అపకృతం అత్యంతాప్రియకారిణం- కృపయా దీనజ

తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్॥౩౭॥ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాంచాల్యై శృణ్వ
తో మమ।ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥౩౮॥తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబంధు
హా।భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్ కులపాంసనః॥౩౯॥ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నై
చ్ఛద్గురుసుతం హంతుం యద్యప్యాత్మహనం మహాన్॥౪౦॥తతోభ్యేత్య స్వశిబిరం గోవిందప్రియసారథిః।
న్యవేదయత్తం ప్రియాయై శోచంత్యా ఆత్మజాన్ హతాన్॥౪౧॥ తథాహృతం పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ము
ఖం కర్మజుగుప్సితేన।నిరీక్ష్య కృష్ణాఽపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥౪౨॥ఉవాచ
చాఽసహంత్యస్య బంధనానయనం సతీ।ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥౪౩॥సరహ
స్యో ధనుర్వేదస్సవిసర్గోపసంయమః।అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్॥౪౪॥సఏష భగ
వాన్ ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే।తస్యాత్మనోర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ॥౪౫॥ తద్ధర్మ
జ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్। వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వంద్యమభీక్ష్ణశః॥౪౬॥మారోదీ
త్తస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా। యథాహం మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః॥౪౭॥యైః కోపితం
బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః।తత్కులం ప్రదహత్యాశు సానుబంధం శుచార్పితమ్॥౪౮॥ సూతః॥

నదర్శనజనితయా దయయా-గురుపుత్రత్వప్రయుక్తగౌరవేణ చేతి చకారస్యాన్వయః॥శ్రీ॥ఉవాచేతి॥ బంధనేనానయన
మసహమానా॥చం॥సతీ మహాపతివ్రతా-అసహంతీ-పాశబంధనపూర్వకం బలాదానయనమసహమానా- బ్రాహ్మణో
జాత్యా పూజ్యః-ప్రత్యుత గురుః గురుపుత్రత్వాత్ - ముచ్యతాం ముచ్యతామితి ఆదరాద్ద్విరుక్తిః॥౪౩॥ సరహస్య ఇతి॥
సరహస్యః గోప్యమంత్రసహితః-విసర్గో స్త్రప్రయోగః-ఉపసంయమః-ఉపసంహారః- తాభ్యాం సహితోస్త్రసమూ
హశ్చ-యదనుగ్రహాత్ యస్య ద్రోణస్యానుగ్రహాత్ -ప్రసాదాత్॥౪౪॥సఇతి॥ కించ- తస్య ద్రోణస్యాత్మనో దేహ
స్యార్ధం కృపీ ఆస్తే అర్ధత్వే హేతుః-పత్నీ॥శ్రు॥అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీత్యాది-జాయాపతీ- అగ్నిమాదధీయాతా
మిత్యుభయోరేకాకారత్వావగమాచ్చ- నను భర్తరి మృతే - కథం సా జీవతీత్యత్రాహ-నాన్వగాత్ భర్తారం-యతో వీర
సూః పుత్రవతీ॥చం॥ప్రజారూపేణ-పుత్రరూపేణ॥శ్రు॥ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః - నాన్వగాత్ నత్వనుగమ
నం కృతవతీ-అతోస్య వధే సాపి వినశ్యేదితి భావః॥౪౫॥తదితి॥తస్మాత్ గౌరవం గురోః కులం-కౌరవం వా- భవద్భిః కర్తృభిః వృ
జినం దుఃఖం ప్రాప్తుం నార్హతి-కింతు పూజ్యం వంద్యం చ॥చం॥ధర్మజ్ఞ సర్వధర్మశాస్త్రార్థవేదిన్ పూజ్యం వంద్యం- పూ
జా అర్ఘ్యాదిసమర్పణరూపా-వందనం నమస్కారః తదుభయార్హం॥ ౩౬॥మారోదీదితి॥మృతవత్సా మృతపుత్రా॥ ౪౭॥
విపక్షే దోషమాహ॥యైరితి॥ తేషాం రాజన్యానాం కులం కర్మ-కథంభూతం సానుబంధం సపరివారం-శుచా శోకేన- అర్పితం
వ్యాప్తం చ-బ్రహ్మకులంకర్తృ ప్రదహతి॥౪౮॥ధర్మ్యమితి॥ధర్మ్యమిత్యాదయః-వచసః షడ్గుణాః-పూర్వస్మిన్ టీకా- దృష్ట

వ్యాః-తత్ర ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం-ముచ్యతాం ముచ్యతామితి-న్యాయ్యం న్యాయాదనపేతం- సరహస్యమిత్యాది- స
కరుణం తస్యా ఆత్మనోఽర్థమిత్యాది-నిర్వ్యళీకం తద్ధర్మజ్ఞేతి-సమం మా రోదీదితి ముఖసామ్యోక్తేః-మహత్ వ్యైకోపితమితి
నిష్ఠురోక్త్యహితోపదేశాత్ -ఏవంభూతం రాజ్ఞ్యాః వచః- హే ద్విజాః ప్రత్యనందత్ అనుమోదితవాన్॥చం॥ (యాజ్ఞ్య
ఇతి పాఠాంతరే) యాజ్ఞ్యాః- యజ్ఞాగ్నిసంభూతాయాః-ద్రౌపద్యాః॥౪౯॥నకుల ఇతి॥నకులాదయశ్చ ప్రత్యనందన్- యు
యుధానః సాత్యకిః॥౫౦॥తత్రేతి॥తస్య తథావిధస్య ద్రౌణేః వధ ఏవ శ్రేయః-అన్యథాఽస్య నరకపాతప్రసంగాత్ - తదా
హ న భర్తురితి అర్హాన్ జఘాన॥చం॥భర్తుః మరోర్యోధనస్యార్థేపి- తత్ప్రియార్థం నాపి నార్హాన్ - ఆత్మనోఽర్థేపి నార్హాన్-సుప్తశి
శువధకస్యాపి ప్రయోజనాభావాత్ తస్య తాదృశసుప్తబాలఘ్నస్య వధ ఏవ శ్రేయాన్ ఇతి స్మృతః - ధర్మశాస్త్రసమ్మతః॥
౫౧॥నిశమ్యేతి॥చతుర్భుజ ఇత్యుక్తైరయం భావః భీమే తం హంతుం ప్రవృత్తే- ద్రౌపద్యాం చ అనిచ్ఛంత్యాం సహసా తన్నివా
రణే ప్రవృత్తాయామ్ ఉభయోస్సన్నివారణాయావిష్కృత చతుర్భుజ ఇతి-సందిహానస్య సఖ్యురర్జునస్య॥ ౫౨॥ బ్రహ్మబం
ధురితి॥వధార్హణః వధార్హః-మయైవ- శాస్త్రకృతా- బ్రాహ్మణో న హంతవ్య ఇతి-తథా॥శ్లో॥ఆతతాయినమాయాంతమపి
వేదాంతపారగమ్। జిఘాంసంతం జిఘాంసీయాన్న తేన బ్రహ్మహా భవేదితి ॥ ఏవం తత్ - తదుభయమప్యనుశాసనం పరిపాల
య-తవ చ ప్రతిజ్ఞాం పూరయేత్యాహ ॥ చం ॥ బ్రహ్మబంధుర్న హంతవ్యః- ఆభాస బ్రాహ్మణత్వేపి బ్రాహ్మణజాతీయ

ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం నిర్వ్యళీకం సమం మహత్। రాజా ధర్మసుతో రాజ్ఞ్యాః ప్రత్యనందద్వచో ద్వి
జాః॥౪౯॥నకులస్సహదేవశ్చ యుయుధానో ధనంజయః। భగవాన్ దేవకీపుత్రో యే చాన్యే యాశ్చ యో
షితః॥౫౦॥తత్రాహామర్షితో భీమస్తస్య శ్రేయాన్వధస్స్మృతః।న భర్తుర్నాత్మనశ్చార్థే యోఽహన్ సుప్తాన్
శిశూన్వృథా॥౫౧॥నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యాశ్చ చతుర్భుజః।ఆలోక్య వదనం సఖ్యురిదమాహ హసన్ని
వ॥౫౨॥శ్రీభగవాన్॥ బ్రహ్మబంధుర్న హంతవ్య ఆతతాయీ వధార్హణః।మయైవోభయమామ్నాతం పరి
పాహ్యనుశాసనమ్॥౫౩॥కురు ప్రతిశ్రుతం సత్యం యత్తత్సాంత్వయతా ప్రియామ్। ప్రియం చ భీమసే
నస్య పాంచాల్యా మహ్యమేవ చ॥౫౪॥శ్రీసూతః॥అర్జునస్సహసాఽఽజ్ఞాయ హరేర్హార్దమథాసినా । మణిం జ
హార మూర్ధన్యం ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్॥౫౫॥విముచ్య రశనాబంధం బాలహత్యాహతప్రభమ్। తేజసా మ
ణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్॥౫౬॥ వపనం ద్రవిణాదానం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా।ఏష హి బ్ర
హ్మబంధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః॥౫౭॥పుత్రశోకాతురాస్సర్వే పాండవాస్సహకృష్ణయా।స్వా
నాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ప్రథమస్కంధే- సప్తమోఽధ్యాయః

శ్రీసూతః॥అథ తే సంపరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్ । దాతుం సకృష్ణా గంగాయాం పురస్కృత్య
యయుః స్త్రియః॥౧॥ తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః। ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతసరిజ్జలే॥

త్వాత్ -ఆతతాయీ వధార్హణః ఆతతాయిత్వాద్వధ్యః ॥ శ్లో॥ ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్నితి ప్ర
మాణాత్ -ఆమ్నాతం శాస్త్రే నిర్ణీతం॥౫౩॥కుర్వితి॥ ప్రియాం సాంత్వయతా త్వయా-యత్ప్రతిశ్రుతం-హననం-తచ్చ స
త్యం కురు-మహ్యం మమ-తత్రవధే భీమస్య ప్రియం భవతి-అవధే ద్రౌపద్యాః- ప్రియం-ద్వయే కృష్ణస్య ప్రియమితి చ॥౫౪॥
అర్జున ఇతి॥హరేః శ్రీకృష్ణస్య-హార్దమభిప్రాయం - ఆజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా - న హ్యశక్యముభయం విదధ్యాత్ - అతో యుక్తాభి
ప్రాయ ఇతి జ్ఞాత్వేత్యర్థః-అసినా ఖడ్గేన-మూర్ధన్యం మూర్ధ్ని జాతం-సహమూర్ధజం సకేశం॥౫౫॥విముచ్యేతి॥ మణినా
చ హీనం-నిరయాపయత్ -నిస్సారితవాన్॥౫౬॥అనేన కృష్ణోక్తం సర్వం సంపాదితమిత్యాహ॥వపనమితి॥చం॥ ద్రవిణాదా
నం తదీయధనగ్రహణం-తథా స్థానాన్నిర్యాపణం దేశాదుద్వాసనంచ ॥ ౫౭ ॥ పుత్రేతి॥నిర్హరణం దాహార్థం నయనం॥
౫౮॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం- సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.****************************

శ్లో॥అష్టమే కుపిత ద్రౌణేరస్త్రాద్రక్షా పరీక్షితః। శ్రీకృష్ణసంస్తుతిః కుంత్యా రాజ్ఞశ్శోకశ్చ కీర్త్యతే॥అథేతి॥ తే పాం
డవాః-సంపరేతానాం మృతానాం-గంగాయాముదకం నివాపోదకం-దాతుం-సకృష్ణాః-కృష్ణేన సహితాః స్త్రియః స్త్రీః-
పురస్కృత్య అగ్రతః కృత్వా తస్మిన్ కార్యే స్త్రీపురస్సరత్వవిధానాత్ ॥చం॥ స్వానాం జ్ఞాతీనాం స్వశబ్దస్య జ్ఞాతివా
చిత్వాన్న సర్వనామసంజ్ఞా॥ ౧॥ త ఇతి ॥ ఉదకం-నినీయ-నివాపోదకం దత్వా-హరిపాదాబ్జరజోభిః పూతాయాః సరిత్ -

గంగాతస్యాః జలే-పునర్గ్రహణాదావపిస్నాతా ఇతిగమ్యతే॥౨॥ తత్రేతి॥ కురుపతింయుధిష్ఠిరం-సహానుజం భీమాదిసహితం॥౩॥ సాంత్వయామాసేతి॥ మునిభిస్సహితః॥ చం॥ శుచార్పితాన్ శోకపీడితాన్ సాంత్వవాదనప్రకారమాహ భూతేష్వితి-భూతేషు ప్రాణిషు-అప్రతిక్రియాం అనివారణీయాం - కాలస్యగతిం-కాలకృతోత్పత్తివినాశాదిరూపాం దర్శయన్॥౪॥ సాధయిత్వేతి-కితవైర్ధూర్తైః దుర్యోధనాదిభిః ద్రౌపద్యాఃకచగ్రహణాదినాక్షతంనష్టమాయుర్యేషాంతాన్॥ చం॥ యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః-అజీహనత్ అర్జునభీమప్రభృతిభిరఘాతయత్॥౫॥ యాజయిత్వేతి॥ యాజయిత్వేత్యాదిభావికథాసంక్షేపః-శతమన్యోశ్శతక్రతోరివ॥ చం॥ ఉత్తమకల్పకైః-సర్వానుకల్పకైః-శతమన్యోః ఇంద్రస్యేవ ఉపేంద్ర ఇవ॥౬॥ ఆమంత్ర్యేతి॥ శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః- తేనచ ఉద్ధవేనచ సంయుతః॥౭॥ గంతుమితి॥ రథమాస్థితస్సన్- ఉత్తరాం పరీక్షిన్మాతరం- అభిధావంతీం ఉపలేభే దదర్శ॥౮॥ ఉత్తరా శ్రీకృష్ణం ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం-పాహీతి- అన్యస్తుప్రార్థనాయోగ్యో నాస్తీత్యాహ- నేతి-త్వత్ త్వత్తః- అన్యం భయరహితం- నపశ్యామి యత్రలోకే పరస్పరం మృత్యుర్భవతి॥ చం॥ మహాయోగిన్ నిఖిలజగత్సంరక్షణసంకల్పశాలిన్- అభయం భయనివారకం- యత్ర యేషు స్వగన్యేషు- పరస్పరం మృత్యుః పరస్పరవిరోధపూర్వకమరణాదిభయం- జాయతే తం తాదృశం- స్వపరజనం త్వద్వ్యతిరిక్తం జనం అభయం నపశ్యే॥౯॥ తత్ర ప్రస్తుతం భయమావేదయతి- అభిద్రవతీతి- అభిద్రవతి అభిముఖమాయాతి - తప్తం ఆయసం లోహమయం శల్యంయ

౨॥ తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్। గాంధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాంచ మాధవః॥౩॥ సాంత్వయామాస మునిభిర్హతబంధూన్ శుచార్పితాన్। భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్నప్రతిక్రియామ్॥౪॥ సాధయిత్వాఽజాతశత్రోః స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతమ్। అజీహనద్యాజ్ఞసేన్యాః కచస్పర్శక్షతాయుషః॥౫॥ యాజయిత్వాశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః। తద్యశః పావనం దిక్షు శతమన్యోరివాతనోత్॥౬॥ ఆమంత్ర్య పాండుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః। ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైః ప్రతిపూజితః॥౭॥ గంతుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః। ఉపలేభేఽభిధావంతీముత్తరాం భయవిహ్వలామ్॥౮॥ ఉత్తరా॥ పాహి పాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే। నాన్యం త్వదభయం పశ్యే యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్॥౯॥ అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో। కామం దహతు మాం నాథ మా మే గర్భో నిపాత్యతామ్॥౧౦॥ ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః। అపాండవమిదం కర్తుం ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత॥౧౧॥ తర్హ్యేవాథ భృగుశ్రేష్ఠ పాండవాః పంచ సాయకాన్। ఆత్మనోఽభిముఖాన్ దీప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః॥౧౨॥ వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనాం। సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః॥౧౩॥ అంతస్థస్సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః। స్వమాయయాఽవృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతంతవే॥౧౪॥ యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియం। వైష్ణవం తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ॥౧౫॥ మామంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయేఽచ్యుతే। య ఇదం మాయయా దైవ్యా సృజత్యవతి హంత్యజః॥౧౬॥ బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ

స్యసః- అతికార్పణ్యేనాహ- కామమితి కామం యథేచ్ఛం మాం నిపాత్యం తాం న భ్రశ్యతు॥౧౦॥ ఉపధార్యేతి॥ పరాభవేనాతికుపితస్య ద్రౌణేః- అస్త్రం- అపాండవమూన్యం ఇదం విశ్వం కర్తుం- ప్రవృత్తం బ్రహ్మాస్త్రం- అబుధ్యత॥ చం॥ ఉపధార్యోత్తరావచస్సమ్యగ్విచార్య॥౧౧॥ అతఏవబహుముఖం తదాగతమిత్యాహ- తర్హీతి- తర్హ్యేవ తదానీమేవ॥ చం॥ తర్హ్యేవ శ్రీకృష్ణగమనోద్యోగకాలఏవ ఉపాదదుః- ఆయుధాని పరిజగృహుః॥౧౨॥ వ్యసనమితి॥ బ్రహ్మాస్త్రస్యాస్త్రైంతత్రైరసినత్వ త్వాత్తన్నప్పరిహారం వ్యసనం వీక్ష్య అనన్యవిషయః ఆత్మాయేషాం స్వైకనిష్ఠానామిత్యర్థః॥ చం॥ వ్యధాత్ కృతవానాసీత్॥౧౩॥ అంతస్థ ఇతి॥ వైరాట్యాః ఉత్తరాయాః అంతస్థస్సన్ గర్భమావృతవాన్- తత్ర హేతుః యతః ఆత్మా అంతర్యామీ యోగేశ్వర ఇతి బహిస్థస్యాపి ప్రవేశఘటనార్థముక్తం- కురూణాం తంతవే సంతానాయ - పాండవానామపికురువంశజత్వా దేవముక్తం॥ చం॥ సర్వభూతానామంతస్థః అంతర్వర్తమానః అతఏవ ఆత్మా సర్వాంతర్యామీ॥౧౪॥ యదీతి॥ అమోఘం అప్రతిక్రియం చ సమశామ్యత్ సంశాంతమాసీత్॥ చం॥ వైష్ణవం తేజః చక్రరూపం ప్రాప్య తేజః - సమశామ్యత్ నిరవశేషేణ శాంతమభవత్॥౧౫॥ మేతి॥ ఏతద్బ్రహ్మాస్త్రశమనం మామంస్థాః మామన్యస్వ- ఇదంజగత్॥ చం॥ అజః జన్మాదిరహితః ఇదంజగత్ దైవ్యామాయయా స్వీయశక్తిరూపయా ప్రకృత్యా- సృజత్యవతి హంతి చ తస్మిన్ సర్వాశ్చర్యమయే సర్వేషాం ఆశ్చర్యమితి మామంస్థాః విచిత్రవైభవత్వం తస్య స్వభావ ఏవేత్యర్థః॥౧౬॥ బ్రహ్మేతి॥ కృష్ణయా ద్రౌపద్యా సహ॥ చం॥ బ్రహ్మతే

జోవినిర్ముక్తైః బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రతేజోదాహాద్వినిర్ముక్తైః॥౧౭॥నమస్యఇతి- త్వా- త్వాంనమస్యేనమస్కరోమిన నుకనిష్ఠంమాంకథంనమస్కరోషీతత్రాహ- ఆద్యంపురుషం-కుతః ప్రకృతేఃపరం - తత్కుతః ప్రకృతేఃఈశ్వరం - ప్రకృతేరపినియంతారం-అతఏవసర్వభూతానాంఅంతర్బహిశ్చవ్యాప్తత్వేనావస్థితం -తథాప్యలక్ష్యం-తత్రహేతుః॥ చం॥ అంతర్బహిరవస్థితంఅంతఃఅంతర్యామిత్వేనబహిఃఆకాశాదివద్వ్యాపకత్వేనచస్థితం॥౧౮॥ మాయేతి॥మాయైవయవనికాతిరస్కరిణీ-తయాఆచ్ఛన్నం ప్రతిచ్ఛన్నం- అతోహమజ్ఞా-తద్భక్తియోగానభిజ్ఞాకేవలంనమస్యామి - అధఃకృతం అక్షజంజ్ఞానంయస్మాత్తం-అవ్యయమపరిచ్ఛిన్నం- తత్ప్రపంచయతి - నేతి - నటోయథానటఇవమూఢదృశాందేహాభిమానినాంపుంసాంత్వంనలక్ష్యసేకించ॥చం॥ మాయాయవనికాచ్ఛన్నం ప్రకృత్యావపిహితత్వేన పామరైరజ్ఞాతస్వవైభవం-అతఏవసర్వభూతానామలక్ష్యంఅజ్ఞాతస్వరూపంఅవ్యయంనిత్యం త్వామజ్ఞాఅహంనమస్యే॥౧౯॥తథేతి॥ పరమహంసానాం - ఆత్మానాత్మవివేకినాంతతోమునీనాంమననశీలానామపి-తతశ్చామలాత్మనాం నివృత్తరాగాదిదోషాణామపితథాతేనమహిమ్నానలక్ష్యసే-అతోభక్తియోగంవిధాతుం-త్వాంవయంస్త్రియః - కథంపశ్యేమ- యద్వాపరమహంసానామపిభక్తియోగవిధానార్థం-త్వాం - అయంభావః - ఆత్మారామాణామపిఅదిందృశ్యనిజమహైరాకృష్యభక్తియోగంకారయితుంఅవతీర్ణంత్వాం- స్త్రియోవయంకథంపశ్యేమేత్యర్థః॥ చం॥ భక్తియోగవిధానార్థంభక్తియోగవిధానమేవఅర్థఃప్రయోజనంయస్యతం -మునిజనసాక్షాత్కారాయస్వీకృతవిగ్రహం-స్త్రియోవయంకథంపశ్యేమహి॥౨౦॥జ్ఞానభక్త్యోరశక్యత్వముక్త్వాపునఃకేవలంనమస్కరోతీద్వాభ్యాం॥ చం॥ కృష్ణాయపరతత్త్వవేదినామునిగణేనఉత్పత్తికాలేప్రఖ్యాపితపరబ్రహ్మసాధారణీభూతకృష్ణనామ్నే - దేవకీనందనాయచ - బ్రహ్మణో్యదేవకీపుత్రో బ్రహ్మ

కృష్ణయాప్రయాణాభిముఖంకృష్ణమిదమాహపృథాసతీ॥౧౭॥కుంతీ॥ నమస్యేపురుషంత్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేఃపరం ।అలక్ష్యంసర్వభూతానామంతర్బహిరవస్థితం ॥౧౮॥మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాధోక్షజమవ్యయం।నలక్ష్యసేమూఢదృశాంనటోనాట్యధరోయథా॥౧౯ ॥ తథాపరమహంసానాంమునీనామమలాత్మనాం । భక్తియోగవిధానార్థంకథంపశ్యేమహిస్త్రియః॥౨౦ ॥ కృష్ణాయవాసుదేవాయదేవకీనందనాయచ।నందగోపకుమారాయగోవిందాయనమోనమః॥౨౧॥ నమఃపంకజనాభాయనమఃపంకజమాలినే।నమఃపంకజనేత్రాయనమస్తేపంకజాంఘ్రయే॥౨౨॥ యథాహృషీకేశఖలేనదేవకీకంసేనరుద్ధాతిచిరంశుచార్పితా।విమోచితాహంచసహాత్మజావిభోత్వయైవనాథేనముహుర్విపద్గణాత్॥౨౩॥ విషాన్మహాగ్నేఃపురుషాదదర్శనాదసత్సభాయావనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధేమృధేనేకమహారథాస్త్ర

తో్యమధుసూదనఇతిప్రసిద్ధాయఏతాదృశైపారమ్యవత్త్వేపిసౌలభ్యాతిశయేన - నందగోపకుమారాయ- నందస్యాపిపుత్రతాముపగతాయగోవిందాయగోవిందపట్టాభిషేకకాలేచతుర్ముఖాదిదేవగణప్రఖ్యాపితగోవిందనామధేయాయనమస్కరోమీత్యధ్యాహారః॥౨౧॥నమఇతి॥పంకజంనాభౌయస్య॥పంకజానాంమాలాఅస్తియస్య- పంకజవత్ప్రసన్నేనేత్రేయస్య - పంకజాంకితావంఘ్రియస్య ॥ చం ॥ ఇత్థంశ్రీకృష్ణవైభవముక్త్వాఅనంతరంతస్య - రూపవైభవమాహ - నమఇతి - పంకజనాభాయనమః- ఏతేనచతుర్ముఖంప్రత్యపికారణత్వంప్రఖ్యాపితం నమఃపంకజమాలినేపంకజమాలికాధారిణేనమః పంకజనేత్రాయ ఏతేన కప్యాసంపుండరీకమేవమక్షిణీ ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధా పుండరీకాక్షతాప్యంగీకృతా - పంకజాంఘ్రయేనమః ఏతేనభక్తజనానాంస్వచరణ సరోరుహమకరందవత్త్వంప్రతిపాదితం ॥ ౨౨ ॥ తత్కృతోపకారాననుస్మరతిద్వాభ్యాం॥యథేతి॥అయమర్థః- మాతృతోపిమయ్యధికాతవప్రీతిః- తథాహి - హేహృషీకేశ-యథాదేవకీకంసేనరుద్ధాత్వయామోచితా-అహంచతద్వైవకింమోచితేతికాక్వా-మహాన్విశేషఉక్తః- తందర్శయతి-సాఅతిచిరంరుద్ధాసతీ-తస్మాదేకస్మాదేవ-సకృద్విమోచితా-తథాశుచార్పితాసతీ - నచతస్యాఃపుత్రారక్షితాః - అస్తిచాన్యోనాథస్తస్యాః- అహంతువిపద్గణాత్ - అత్రాపిముహుశ్శఘ్రంచసాత్మజాచత్వయైవనాథేనేతి ॥ ౨౩ ॥ విపద్గణమేవదర్శయతి।విషాదితివిషాత్భీమస్యవిషమోదకదానాత్ -మహాగ్నేఃజతుగృహదాహాత్ - పురుషాదాఃహిడింబాదయోరాక్షసాఃతేషాందర్శనాత్ -అసత్సభాయాఃద్యూతస్థానాత్ -అభితోరక్షితాః-అస్మభవామ॥చం॥వనవాసకృచ్ఛ్రతఃఅరణ్యవాసదశాయాందుర్యోధనప్రేరితదుర్వాసోమునికృతాన్నయాచ్ఞాప్రయుక్తకష్టాత్ - మృధేమృధేఅనేకమహారథాస్త్రతః ప్రతియుద్ధం భీష్మకర్ణాదిమహారథప్రయుక్తాస్త్రజాలాత్ సద్యఃద్రౌణ్యస్త్రతశ్చఅశ్వత్థామ

ప్రయుక్తబ్రహ్మశిరోనామకమహాస్త్రతశ్చభవతా వయమభిరక్షితాః॥౨౪॥ విపద ఇతి ॥ యత్ యాసు విపత్సు - కీదృశం దర్శనం-నాస్తి పునరపి భవస్య సంసారస్య దర్శనం యస్మాత్ ॥చం॥ శశ్వత్సదా - తాః విపదస్సంతు - యద్యస్మాత్తత్ర తత్ర తాసు తాసు విపత్సు-అపునర్భవదర్శనం పునః పునస్సంసారదర్శననివర్తకం ముక్తిసాధనమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ సంపదస్తు శ్రేయః పరిపంథిన్య ఇత్యాహ జన్మేతి-జన్మసత్కులే-జన్మాదిభిరేధమానో మదో యస్య సః-అభిధాతుం కృష్ణేతి గోవిందేతి వక్తుమపి-అకించనానాం గోచరం విషయభూతం ॥చం॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిః జన్మ-బ్రాహ్మణాద్యుత్తమజన్మ - ఐశ్వర్యం ప్రభుత్వం - శ్రుతం వేదశాస్త్రాదిసంపత్తిః శ్రీర్ధనాదిసంపత్తిః తాభిరేధమానమదః-అభివృద్ధమదః పుమాన్-అకించనగోచరం దీనజనసంరక్షకం త్వాం అభిధాతుం నార్హతి అతః జన్మైశ్వర్యాదీనాం మదహేతుత్వాత్ త్వదీయనామకీర్తనవిరోధిమదనివృత్తయే విపదో నస్సదా సంత్వితి భావః॥౨౭॥ ప్రస్తుతమనోరథపూరణాయ పునః ప్రణమతి॥ నమ ఇతి ॥ అకించనాః భక్తా ఏవ విత్తం సర్వస్వం యస్య తస్మై-నివృత్తాః గుణవృత్తయో ధర్మార్థకామవిషయాః యస్మాత్తస్మై-కుతః- ఆత్మారామాయ - కుతః- శాంతాయ-కించ కైవల్యపతయే కైవల్యం దాతుం సమర్థాయ ॥చం॥ ఆత్మారామాయ అపరిచ్ఛిన్నస్వానందానుభవరతాయ ॥౨౮॥ నను దేవకీపుత్రం మాం కథమేవం స్తౌషి తత్రాహ - మన్య ఇతి-మన్యే త్వాం కాలం న తు దేవకీపుత్రం - తత్ర హేతవః -ఈశానం నియంతారం-అనాదినిధనం ఆద్యంతశూన్యం-విభుం ప్రభుం-సమం యథా భవతి తథా - సర్వత్ర చరంతం చ- పార్థసారథేర్మమ కథం సామ్యం తత్రాహ-యత్ యతః-త్వత్తః నిమిత్తభూతాత్ - భూతానామేవ మిథః కలిః కలహో భవతి-న తు స్వతస్త్వయి వైషమ్యం ॥చం॥ భూతానాం ప్రాణినాం-యత్ యస్మాత్ కాలాత్ మిథః కలిరన్యో

తో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మహరేభిరక్షితాః ॥ ౨౪ ॥ సుయోధననిసృష్టానశ్శాపాయామర్షణో మునిః।
పతైశ్శిష్యాయుతసహస్రైర్లోకైశ్వరతాం వనే॥ ౨౫॥ విపదస్సంతు తాశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవ
తో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనం॥ ౨౬ ॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్। నచా
ర్హత్యభిధాతుం వై త్వామకించనగోచరం॥ ౨౭ ॥ నమోఽకించనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారా
మాయ శాంతాయ కైవల్యపతయే నమః॥ ౨౮ ॥ మన్యే త్వాం కాలమీశానమనాదినిధనం విభుం। సమం
చరంతం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః॥ ౨౯ ॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చికీర్షితం తవేహమానస్య నృ
ణాం విడంబనం। న యస్య కశ్చిద్దయితోఽస్తి కర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతిర్నృణాం॥ ౩౦ ॥ జన్మకర్మ
చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః। తిర్యఙ్నృషిషు యాదస్సు తదత్యంతవిడంబనం॥ ౩౧ ॥ గోప్యాదదే త్వయి

న్యకలహస్సంభవతి- తాదృశం సర్వత్ర సమం సంచరంతం-ఉత్తమాధమమధ్యమాది వైషమ్యం వినా సర్వత్రైకరూప్యేణ సంచరంతం-ఈశానం సర్వపదార్థపరిణామస్య హేతుత్వాదీశితారం త్వాం కాలం కాలరూపస్వరూపం-మన్యే॥౨౯॥ నను నిగ్రహానుగ్రహరూపం మయి వైషమ్యం ప్రసిద్ధమిత్యత ఆహ॥ నేతి ॥ నృణాం విడంబనం అనుకరణం - ఈహమానస్య కుర్వతః-యస్మిన్ త్వయి విషమా మతిః-అనుగ్రహనిగ్రహరూపా భవతి ॥చం॥ యస్య కర్హిచిదపి-దయితః కృష్ణావిషయః ద్వేష్యశ్చ ద్వేషవిషయశ్చ-కశ్చిదపి న-అతఏవ నృణాం పామరజనానాం యా విషమా మతిస్త్యాజ్య సంగ్రాహ్యవిషయా సాపి యస్మిన్ నాస్తి॥శ్లో॥ న మే ద్వేష్యోఽస్తి న ప్రియ ఇతి వదత స్తవ మిత్రాదివిషయక విషమమతిప్రసంగాభావాత్ అస్మదాదిష్వనుగ్రహకరణం అస్మద్వైరిషు నిగ్రహకరణంచ మానుషభావమనువర్తమానస్య తవ కేవలం లోకానువర్తనమితి భావః॥ ౩౦ ॥ జన్మేతి॥ అజస్య జన్మ-అకర్తుః కర్మ-తిర్యక్షు వరాహాదిరూపేణ-ఋషిషు-వామనాదిరూపేణ- యాదస్సు మత్స్యాదిరూపేణ॥చం॥ హే విశ్వాత్మన్ ప్రపంచశరీరకతయా ప్రపంచస్వరూప అజస్య జన్మరహితస్య అతఏవ అకర్తుః అకర్మవశ్యతయా పుణ్యపాపయోరకర్తుః ఆత్మనస్సర్వాంతర్యామిణః॥ ౩౧ ॥ నరవిడంబనం త్వయి అత్యాశ్చర్యమిత్యాహ॥ గోపీతి ॥ గోపి యశోదా-త్వయి కృతాగసి దధిభాండస్ఫోటం కృతవతి-యావద్దామ జగ్రాహ-తావత్తత్ -క్షణమేవ- తే యా దశా అవస్థా-సా మాం విమోహయతి-కింభూతస్య-అశ్రుభిః కలిలం వ్యామిశ్రం - ఆననం యయోస్తే చ తే-సంభ్రమేణ వ్యాకులే అక్షిణీ యస్మిన్-తద్వక్త్రం నినీయ అధః కృత్వా-తాడయిష్యతీతి భయస్య భావనయా స్థితస్య- యత్ యతస్త్వత్తః భీరపి స్వయం బిభేతి-తస్య తే దశా ॥చం॥ నినీయ ప్రాణినాం ముక్తబాష్పం కృత్వా-భయభావనయా స్థితస్య వస్తుతో భయాభావేపి- అత్యంత భీతవత్ స్థితస్య-భయప్రసక్త్యభావే నిమిత్తమాహ-యద్యస్మాత్ భీరపి అనాదికాలానువృత్తసాంసారిక జన్మజరామర

ణాదిభీరపిముక్తిప్రదాద్భవతో బిభేతి ఈదృశవైభవవిశిష్టస్య దధిభాండభేదనకుపితజననీదామకరగ్రహణజనితాత్యంత భయాభినయావస్థా మామతీవ మోహయతీతి భావః॥౩౨॥ అతఏవ జగన్మోహనతయా దుర్జ్ఞేయత్వాత్ - తవజన్మాని బహుధా వర్ణయంతీత్యాహ చతుర్భిః - కేచిదితి॥ పుణ్యశ్లోకస్య ప్రియస్య యుధిష్ఠిరస్య - కీర్తయే - యదోర్దేవకీర్తయ ఇతివా - యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే వంశే మలయస్యకీర్తయేవ నేచందనం యథా॥ చం॥ ప్రియస్య అత్యంతప్రీతివిషయస్య యదోరన్వవాయే యదుకులే మలయస్యేవ చందనమివ - పుణ్యశ్రవణకీర్తయే - పుణ్యశ్రవణా పరమపావనశ్రవణవిషయీభూతా యాకీర్తిర్యశః తస్యై జాతం తాదృశకీర్తివిస్తృత్యై భూతం అజం నిత్యం త్వాం కేచిదాహుః॥౩౩॥ అపర ఇతి॥ తథా వసుదేవస్య భార్యాయాం దేవక్యాం - అజఏవ త్వమభ్యగాత్ - పుత్రత్వమితి శేషః - ప్రథమపురుషస్త్వార్షః - అభ్యగా ఇతివా పాఠస్సుగమః - తాభ్యామేవ పూర్వం సుతపః పృశ్నిరూపాభ్యాం యాచితస్సన్ - అస్య జగతః క్షేమాయ సురద్విషాం వధాయచ బ్రహ్మాదిదేవైర్యాచితస్సన్ దేవక్యాం జన్మాభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్॥౩౪॥ భారేతి॥ ఆత్మభువేతి బ్రహ్మణా ప్రార్థనాయాః ప్రాధాన్యవివక్షయా మతాంతరం॥౩౫॥ భవ ఇతి॥ వరమానందస్వరూపజ్ఞానమవిద్యా - తతో దేహాద్యభిమానాత్కామః - తతః కర్మాణి - తైః క్లిశ్యమానానాం తన్నివృత్తయే - శ్రవణాద్యర్హాణి కర్మాణి కరిష్యన్॥ చం॥ అవిద్యా కామ కర్మభిః) ఆత్మతత్త్వాజ్ఞానమూలక కామకృతపుణ్యపాపరూపకర్మభిః క్లిశ్యమానానాం పీడ్యమానానాం - శ్రవణస్మరణార్హాణి తాదృశసంసారపీడానివర్తక శ్రవణస్మరణయోగ్యాని కర్మాణి దివ్యచేష్టితాని కరిష్యన్॥౩౬॥ అస్య పక్షస్య సిద్ధాంతతామభిప్రేత్య శ్రవణసంకీర్తనాదిభిరేవ త్వత్పాదాంబుజప్రాప్తిరిత్యాహ॥ శృణ్వంతీతి॥ నందంతి అన్యైః కీర్త్యమానమభినందంతి కించ - యేజనా

కృతాగసి దామ తావద్యా తే దశాశ్రుకలితాంజనసంభ్రమాక్షం। వక్త్రం నినీయ భయభావనయా స్థితస్య
సా మాం విమోహయతి భీరపి యద్బిభేతి॥౩౨॥ కేచిదాహురజం జాతం పుణ్యశ్లోకస్య కీర్తయే। యదోః ప్రియ
స్యాన్వవాయే మలయస్యేవ చందనం॥౩౩॥ అపరే వసుదేవస్య దేవక్యాం యాచితోఽభ్యగాత్ । అజస్త్వ
మస్య క్షేమాయ వధాయ చ సురద్విషాం॥౩౪॥ భారావతారణాయాన్యే భువో నావ ఇవోదధౌ। సీదంత్యా
భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః॥౩౫॥ భవేఽస్మిన్ క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మభిః। శ్రవణస్మరణా
ర్హాణి కరిష్యన్నితి కేచన॥౩౬॥ శృణ్వంతి గాయంతి గృణంత్యభీక్ష్ణశః స్మరంతి నందంతి తవేహితం జనాః। త ఏ
వ పశ్యంత్యచిరేణ తావకం భవప్రవాహోపరమం పదాంబుజం॥౩౭॥ అప్యద్య నస్త్వం స్వకృతేహిత
ప్రభో జిహాససి స్విత్సుహృదోఽనుజీవినః। యేషాం న చాన్యద్భవతః పదాంబుజాత్పరాయణం రాజసు యోజి
తాంహసాం॥౩౮॥ కే వయం నామరూపాభ్యాం యదుభిస్సహ పాండవాః। భవతోఽదర్శనం యర్హి హృషీ

స్తవేహితం చరితం - తావకం త్వదీయం పదాంబుజం - తఏవ పశ్యంత్యేవ - అచిరేణైవేతి చ సర్వత్రావధారణం కీదృశం - భవప్రవాహస్య జన్మపరంపరాయాః ఉపరమో నివారణం యస్మిన్ తత్॥ చం॥ ఈహితం దివ్యచేష్టితం - ఈహచేష్టాయామితి ధాతుః - గృణంతి స్తువంతి - తఏవ శ్రవణగానాదికర్తార ఏవ॥౩౭॥ ఇదానీం తవాస్మత్పరిత్యాగోఽనుచిత ఇత్యాహ చతుర్భిః॥ అపీతి॥ హే ప్రభో - సుహృదః - అతిస్నిగ్ధాన్ - అనుజీవినశ్చ నః అస్మాన్ - అద్య - అపిస్విత్ - కింస్విత్ - త్వం జిహాససి - హాతుమిచ్ఛసి యేషామస్మాకం - అన్యత్పరాయణం నాస్తి - కుతః రాజసు యోజితం అంహో మహత్ దుఃఖం యైస్తేషాం - స్వానాం కృతమీహితం అపేక్షితం యేన స్వాశ్రితకృతసర్వాభీష్ట ఇత్యర్థః తస్య సంబోధనం - విసర్గాంతపాఠే త్వంపదవిశేషణం॥ చం॥ రాజసు రాజన్యేషు దుర్యోధనాదిషు యోజితాంహసాం కృతపాపానాం - పరాయణం శరణం - ఆశ్రితానస్మాన్నత్యజేత్యర్థః॥౩౮॥ నను తవ బంధవో యాదవాః పుత్రాశ్చ - పాండవాః శూరాస్సమర్థాశ్చ - తత్కిం కార్పణ్యం భాషసే - అతఆహ - క ఇతి॥ యర్హి భవతః - అదర్శనం - యదా త్వమస్మాన్న పశ్యసి - తదా నామ్నా విఖ్యాత్యా - రూపేణ సమృద్ధ్యాచ - యదుభిస్సహితాః పాండవా నామ కే వయం న కేపి అతితుచ్ఛా ఇత్యర్థః హృషీకాణామింద్రియాణామీశితుః జీవస్య అదర్శనే యథా న కించిన్నామరూపంచ తద్వత్॥ చం॥ భవవః - కేచిదాహురజం జాతమిత్యాద్యుక్తరీత్యా నిఖిలబుధజనవికల్పవిషయీభూతదివ్యావతారవతస్తవదర్శనం సాక్షాత్కారః - యర్హి యస్మిన్కాలే స్యాత్ - తర్హి తస్మిన్కాలే - నామరూపాభ్యాం యుక్తాః॥ శ్రు॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా నిఖిలప్రపంచ నామరూపవ్యాకరణకర్త్రా భవతా కల్పితాభ్యాం నామరూపాభ్యాం యుక్తాః పాండవాః వయం యదుభిస్సహ కే - యదువంశప్రసూతైస్సహ - యాదవవంశే తవ అవతీర్ణత్వాత్ - యదూనాం తావక నిరవధికకృపావిషయత్వాద్యాదవైస్సహ సామ్యలా

భాయవయం కేపినబభూవిమ-సామ్యయోగ్యాన భవామ ఇత్యర్థః- యదోర్భగవత్కృతాగ్రగణ్యస్య యాదృశీ నామరూప కృతప్రసిద్ధిః- తద్వంశజాతేన త్వయా చ తేషాం యదూనాం యాదృశీ నామరూపకృతప్రసిద్ధిర్న తథా పాండువంశసంభూతానామస్మాకమితి భావః-హృషీకాణామీశితురివ-సాక్షాద్విష్ణోరివ వర్తమానస్య భవతోదర్శనం యర్హి స్యాత్తర్హి- తే యం తత్సాక్షాత్కారయోగ్యా న భవామ ఇత్యర్థః- యదువంశసంభవైస్తవ నిరవధికకృపావిషయైస్సహ పాండవానామస్మాకం- సామ్యప్రసంగస్యైవాభావాత్సాక్షాద్ధృషీకేశస్య తవ దర్శనయోగ్యతా సుతరాం దుర్లభా తథాపి తవ దర్శనం నిరవధికతావకకృపాఫలమితి భావః||౩౯|| నేతి || కించ || యథేదానీమియమస్మత్పాల్యా భూమిః - స్వైరసాధారణైః స్వ(ధ్వజా)ంకుశాదిభిర్లక్షణైర్విలక్షితైశ్చిహ్నితైః త్వత్పదైరంకితా సతీ భాతి-తత్ర గతాత్త్వయి నిర్గతే సతి - న శోభిష్యతే|| ౪౦||ఇమే ఇతి||ఇమే జనపదాః-స్వృద్ధాః సుసమృద్ధాః సంతః తవ వీక్షితైరేధంతే||చ||సుపక్వౌషధివీరుధః- సుపక్వాః సుపక్వఫలాః-ఓషధయః ఫలపాకాంతాః-వీరుధో లతా యేషాం తే||౪౧||నను నేహ పాండవానామాకులం- అగమనే యాదవానాం ఇత్యుభయతో వ్యాకులచిత్తా సతీ-తేషు స్నేహనివృత్తిం ప్రార్థయతే||అథేతి||విశ్వేశేత్యాదిసంబోధనాని - స్నేహపాశచ్ఛేదసామర్థ్యఖ్యాపనాయ-దృఢం సతతం||చ||విశ్వాత్మన్ జగదంతర్యామిన్||౪౨||తతః కిమత ఆహ|త్వయీతి|| అనన్యవిషయా సతీ మే మతిః-రతిముద్వహతాత్ -అనవచ్ఛిన్నాం ప్రీతిం కరోత్విత్యర్థః ఓఘం ప్రవాహం- యథా గంగా ప్రతిబంధం న గణయతి-ఏవం మతిరపి విఘ్నాన్న గణయత్వితి భావః| చ|| మధుపతే మధునామకదేశప్రభో-అనన్యవిషయా అన్యవిషయాసంస్పర్శినీ||౪౩|| ఏవమభ్యర్థ్య పునః ప్రణమతి||శ్రీకృష్ణేతి||హే శ్రీకృష్ణ తే నమః-ఉపకారాననుస్మరతి - బహూ

> కాణామివేశితుః||౩౯|| నేయం శోభిష్యతే తత్ర యథేదానీం గదాధర| త్వత్పదైరంకితా భాతి స్వలక్షణవిలక్షితైః || ౪౦ || ఇమే జనపదాస్స్వృద్ధాస్సుపక్వౌషధివీరుధః| వనాద్రినద్యుదన్వంతో హ్యేధంతే తవ వీక్షితైః||౪౧||అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మన్ విశ్వమూర్తే స్వకేషు మే| స్నేహపాశమిమం ఛింధి దృఢం పాండుషు వృష్ణిషు||౪౨||త్వయి మేనన్యవిషయా మతిర్మధుపతేసకృత్ |రతిముద్వహతాదద్ధా గంగేవౌఘముదన్వతి|| ౪౩||
> శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య| గోవింద గోద్విజసురార్తిహరావతార యోగేశ్వరాఖిలగురో భగవన్నమస్తే||౪౪|| శ్రీ సూతః|| పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః|మందం జహాస వైకుంఠో మోహయన్నివ మాయయా||౪౫|| తాం బాఢమిత్యుపామంత్ర్య ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్|స్త్రియశ్చ స్వపురం యాస్యన్ ప్రేమ్ణా రాజ్ఞా నివారితః||౪౬|| వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైః కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా| ప్రబోధితోపీతిహాసైర్నాబుధ్యత శుచార్పితః|| ౪౭ || ఆహ రాజా ధర్మసుతశ్చింతయన్సుహృదాం వధమ్| ప్రాకృతేనాత్మనా విప్రాః స్నేహమోహవశంగతః||౪౮|| అహో మే

ధా సంబోధయతి-కృష్ణసఖ అర్జునస్య సఖే-వృష్ణీనాం ఋషభ శ్రేష్ఠ-అవనిధ్రుహో యే రాజన్యాస్తేషాం వంశస్య దహన-ఏవమప్యనపవర్గవీర్య-అక్షీణప్రభావ- గోవింద సంప్రాప్తకామధేన్వైశ్వర్య - గోద్విజసురాణామార్తిహరోవతారో యస్యేతి||౪౪||పృథయేతి|| కలాని మధురాణి పదాని యేషు తైః వాక్యైః-పరిణూతః ప్రకటీకృతః - అఖిలోదయో మహిమా యస్య సః-ఇత్థం స్తుతావిత్యస్మాత్పరిణుతే ఇతి వక్తవ్యే దీర్ఘశ్ఛాందసోనురోధ నేతి జ్ఞేయః- మందమీషత్ - తస్య హాస ఏవ మాయా-వక్ష్యతి హి||శ్లో||హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయేతి||౪౫||తామితి||త్వయి మే అనన్యవిషయా మతిరితి యత్ప్రార్థితం-తద్బాఢమిత్యంగీకృత్య రథస్థానాత్పశ్చాద్గజసాహ్వయమాగత్య- పశ్చాత్తాం చ అన్యాశ్చ సుభద్రాప్రముఖాః స్త్రియః ఉపామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య-స్వపురం యాస్యన్- రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ ప్రేమ్ణా [illegible] తిసంప్రార్థ్య నివారితః||౪౬|| అథ భీష్మనిర్యాణోత్సవం వక్తుముపోద్ఘాతకథాం ప్రస్తౌతి || వ్యాసేతి || వ్యాసాద్యైః ప్రబోధితోపి-శుచా వ్యాప్తస్సన్-నాబుధ్యత-వివేకం న ప్రాప- ఈశ్వరేహాయామజ్ఞైః-స్వభక్తభీష్మనిర్యాణమహోత్సవాయ రాజ్ఞా సహ కురుక్షేత్రం గంతవ్యం-తన్మిషేణైవాయం ప్రతిబోధనీయ ఇతి కార్యద్వయవిధాయక ఈశ్వరాభిప్రాయమజానద్భిరిత్యర్థః-శ్రీకృష్ణేనాపి ప్రబోధితో నాబుధ్యత తత్ర హేతుః-అద్భుతకర్మణా- యథా కురుపాండవసంధానార్థం గతోపి-యథోచితమేవ వదన్నపి-విగ్రహమేవ దృఢీకృతవాన్-ఏవమత్రాపి ప్రబోధయన్నబోధమేవ-దృఢీచకారేత్యర్థః||౪౭||అబోధమేవ ప్రపంచయతి షడ్భిః||ఆహేతి|| ప్రాకృతేన అవివేకవ్యాప్తేన - ఆత్మనా చిత్తేన- హే విప్రాః|| ౪౮||అహో ఇతి||పారక్యస్యైవ-శ్వసృగాలాద్యాహారస్యైవ దేహస్యార్థే-మే మయా అక్షౌహిణ్యః(అష్టా

త్వాత్ప్రాథమార్థే ద్వితీయా) అక్షౌహిణీప్రమాణంచ వ్యాసేనోక్తం॥ శ్లో॥ అక్షౌహిణీప్రసంఖ్యాతా రథానాం ద్విజసత్తమాః। సంఖ్యాగణనతత్త్వజ్ఞైస్సహస్రాణ్యేకవింశతిః॥ శతాన్యుపరి చైవాష్టౌ తథాభూయశ్చ సప్తతిః। గజానాంచ ప్రసంఖ్యానమేతదేవ ప్రకీర్తితమ్॥ జ్ఞేయం శతసహస్రంతు సహస్రాణి నవైవతు। నరాణామపి పంచాశచ్ఛతాని త్రీణి చైవహి॥ పంచషష్టిసహస్రాణి తథాశ్వానాం శతానిచ। దశోత్తరాణి షట్ప్రాహుస్సంఖ్యాతత్త్వవిదో జనాః॥ ఏతామక్షౌహిణీం ప్రాహుర్యథావదిహ సంఖ్యయేతి॥ ౪౯॥ బాలేతి॥ సుహృదస్సంబంధినః- మిత్రాణి సఖాయః- పితరో త్ర పితృవ్యాః॥ ౫౦॥ నైతి॥ ద్విషాం వధః పునః పాపం నభవతీతి యచ్ఛాసనం శిష్టరూపం వచః- కుతోనుకల్పతే- యతస్తద్వచః ప్రజాభర్తురేవ - అయంభావః- స్వప్రజానామప్యన్యతో బాధేన వధే ప్రసక్తే - తద్వధో నుజ్ఞాతః - దుర్యోధనేనతు ప్రజాయాం పాల్యమానాయాం- మయా కేవలం రాజ్యలోభేన హతత్వాత్ -పాపమేవేదమితి-కించ॥ ౫౧॥ స్త్రీణామితి ॥ యుద్ధే పుంసాం వధో భవతు నామ ధర్మః- స్త్రీణాంతు మయాహతా బంధవో యాసాం తాసాం- యోసౌ ద్రోహః - అనుద్దిష్టోప్యుపస్థితః- తం వ్యపోహితుం అపాకర్తుం- కల్యస్సమర్థో నభవామి- గృహమేధీయైర్గృహాశ్రమవిహితైః॥ ౫౨॥ ననుచ॥ శ్రుతి॥ సర్వం పాప్మానం తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యో శ్వమేధేన యజతే ఇత్యాది శ్రుతేః॥ పాపమశ్వమేధేన నశ్యేదిత్యాశంక్య- అవివేకవిజృంభితం హేతువాదమాశ్రిత్య నిరాకరోతి॥ యథేతి॥ యథా పంకేన పంకాంభో న మృజ్యతే- యథా వా సురాలేపకృతం అపవిత్రత్వ

పశ్యతాజ్ఞానసంభృదిరూఢం మమాత్మనః। పారక్యస్యైవ దేహస్య బహ్వ్యో మే క్షౌహిణీర్హతాః॥ ౪౯॥
బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః। నమేస్యాన్నిరయాన్మోక్షో హ్యపివర్షాయుతాయుతైః॥
౫౦॥ నైనోరాజ్ఞః ప్రజాభర్తుర్ధర్మయుద్ధే వధో ద్విషామ్। ఇతిమేనతుబోధాయ కల్పతే శాసనం వచః॥ ౫౧॥
స్త్రీణాం మద్ధతబంధూనాం ద్రోహో యోసావిహోత్థితః। కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహం కల్ప్యో
వ్యపోహితుమ్॥ ౫౨॥ యథా పంకేన పంకాంభస్సురయా వా సురాకృతమ్। భూతహత్యాం తథైవైకాం న
యజ్ఞైర్మార్ష్టుమిహార్హతి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ప్రథమస్కంధే- అష్టమోధ్యాయః॥ ********
సూతః॥ ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మవివిత్సయా। తతో వినశనం ప్రాగాద్యత్ర దేవవ్రతో పతత్॥
౧॥ తదా తే భ్రాతరస్సర్వే సదశ్వైః స్వర్ణభూషితైః। అన్వగచ్ఛన్రథైర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాదయ
స్తథా॥ ౨॥ భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః। స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః॥ ౩॥ దృష్ట్వా
నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్। ప్రణేముః పాండవా భీష్మం సానుగాస్సహచక్రిణా॥ ౪॥ తత్ర
బ్రహ్మర్షయస్సర్వే తథా దేవర్షిసత్తమాః। రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుంగవమ్॥ ౫॥ పర్వతో నా
రదో ధౌమ్యో భగవాన్బాదరాయణః। బృహదశ్వో భరద్వాజస్సశిష్యో రేణుకాసుతః॥ ౬॥ వసిష్ఠ ఇంద్రప్రమ
దస్త్రితో గృత్సమదో సితః। కక్షీవాన్గౌతమో త్రిశ్చ కౌశికో థ సుదర్శనః॥ ౭॥ అన్యేచ మునయో బ్రహ్మన్
బ్రహ్మరాతాదయో మలాః। శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కాశ్యపాంగిరసాదయః॥ ౮॥ తాన్ సమేతాన్ మహాభా
గానుపలభ్య వసూత్తమః। పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్॥ ౯॥ కృష్ణంచ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం

బహూపయోగా న మృజ్యతే తథైవ భూతహత్యాం ప్రమాదతో జాతాం - బుద్ధిపూర్వహింసాప్రాయో యో యజ్ఞో మార్ష్టుమార్జయితుం నార్హతి॥ ౫౩॥ పంకేనాల్పతోయేన జంబాలేన పంకాంభసః అల్పజంబాలస్య అంభసః నివారణం యథా కర్తుం నశక్యతే యథావా సురాపాన ప్రయుక్తమదాదికం పునస్సురాపానేన నిరాకర్తుం శక్యతే ఏవం పితృభ్రాతృగురుప్రభృతి బహుబంధువినాశనకృత పాపనివహః బహుపశ్వాదివధమిశ్రేణ స్వయం ద్రోహరూపేణ యజ్ఞాదినా నివర్తయితుం నశక్యతే ప్రాయశ్చిత్తాయ క్రియమాణస్య యజ్ఞాదేరపి బహుపశుహింసాగర్భత్వేన పాపసంపాదకత్వాదితి భావః॥ ౫౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************************

శ్లో॥ యుధిష్ఠిరాయ భీష్మేణ సర్వధర్మనిరూపణమ్। శ్రీకృష్ణస్య స్తుతిర్ముక్తిర్నవమేత స్యవర్ణ్యతే॥ యదర్థం అంతస్యావివేకః- శ్రీకృష్ణేన సంపాదితః తద్దర్శయతి॥ ఇతీతి॥ సర్వేషాం ధర్మాణాం- వివిత్సయా వేత్తుమిచ్ఛయా- వినశనం కురుక్షేత్రం- దేవవ్రతో భీష్మః॥ ౧॥ యత్రాపతదిత్యత్ర యుద్ధదేశే అపతత్ - తద్వినశనం యుద్ధదేశం॥ ౧॥ తదేతి॥ సంతః శ్రేష్ఠాః అశ్వాః యేషు తైః రథైః॥ ౨॥ తత్రేతి॥ తత్ర తదా- తత్రాసన్ తత్ ఋణ ఏవ ఆగతా ఇత్యర్థః- భరతపుంగవం భీష్మం॥ ౫॥ పర్వత ఇతి॥ రేణుకాసుతః పరశురామః॥ ౬॥ వసిష్ఠ ఇతి॥ కౌశికో విశ్వామిత్రః॥ ౭॥ అన్య ఇతి॥ బ్రహ్మరాతః శుకః- అంగిరసో బృహస్పతిః॥ ౮

తానితి॥ ఏవమాత్తమౌ భీష్మః॥౯॥ కృష్ణమితి॥ హృదిస్థం సంతం-పురతః ఆసీనం పూజయామాస॥౧౦॥ పాండుపుత్రానితి॥ ఉపాసీనాన్ సమీపే ఉపవిష్టాన్-ప్రశ్రయో వినయః-ప్రేమ స్నేహః-తాభ్యాం సంగతాన్-ఉపపన్నాన్-పాఠాంతరే- సన్నతాన్ ఆవనతాన్-అభ్యచష్ట అభ్యభాషత-అనురాగాస్రైః స్నేహాశ్రుభిః-అంధీభూతేన చక్షుషా ఉపలక్షితః- దదర్శేతి వా॥౧౧॥ అభిభాషణమాహ ఏకాదశభిః॥ అహో ఇతి॥ హే ధర్మనందన- క్లిష్టం యథా భవత్యేవం జీవితుం నార్హథ-యూయమితి యత్ -ఏతత్ అహో కష్టం జుగుప్సితం-అహో అన్యాయ్యం చైతత్ -యతో యూయం- విప్రాః ధర్మః అచ్యుతశ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే॥ చం॥ విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః- బ్రాహ్మణాన్ ధర్మం భగవంతం శ్రీకృష్ణంచ-సర్వదుఃఖనివారక బ్రాహ్మణానుగ్రహ ధర్మపరిపాలన భగవదనుగ్రహవతాం యుష్మాకం దుఃఖేన జీవనమనుచితం అతః కష్టమన్యాయ్యమహో ఇతి ఖేదః॥౧౨॥ కించ॥ సంస్థితేతి॥ సంస్థితే మృతే-బాలాః ప్రజాః యస్యాస్సా-వధూశ్చేతి దైన్యం దర్శితం-తోకాన్యపత్యాని తద్వతీ॥ అపత్యైస్సహ క్లేశాన్ ప్రాప్తేత్యర్థః॥౧౩॥ కాలకృతత్వేన శోకం నివారయతి ద్వాభ్యాం సర్వమితి- భవతామప్రియం-యద్వశే యస్య వశే వర్తతే॥౧౪॥ అహో దుర్ఘటఘటనాపటుః కాల ఇత్యాహ॥ యత్రేతి॥ కృష్ణ అర్జునః-అస్త్రీ ధన్వీ-తేషాం తత్రాపి-విపత్ -పుణ్య శరీరబలాస్త్రనైపుణ్య శస్త్రదైవసంపత్త్వేపీత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ నను శ్రీకృష్ణం కథం కాలోతిక్రమేదిత్యపేక్షాయామాహ॥ నహీతి॥ అస్య కృష్ణస్యేత్యంగుళ్యా నిర్దిశతి - విధిత్సితం కర్తుమిష్టం-యస్య విధిత్సితస్య-విజిజ్ఞాస

జగదీశ్వరమ్। హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహం॥౧౦॥ పాండుపుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయప్రేమసంగతాన్। అభ్యచష్టానురాగాస్రైరంధీభూతేన చక్షుషా॥ ౧౧॥ అహో కష్టమహో న్యాయ్యం యద్యూయం ధర్మనందన। జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః॥౧౨॥ సంస్థితేతిరథే పాండౌ పృథా బాలప్రజా వధూః। యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః॥౧౩ ॥ సర్వం కాలకృతం మన్యే భవతాం చ యదప్రియం। స కాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావళిః॥౧౪॥ యత్ర ధర్మసుతో రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః। కృష్ణోऽస్త్రీ గాండివం చాపం సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥ ౧౫ ॥ న హ్యస్య కర్హిచిద్రాజన్ పుమాన్ వేద విధిత్సితం। యద్విజిజ్ఞాసయా యుక్తా ముహ్యంతి కవయోऽపి హి ॥౧౬॥ తస్మాదిదం దైవతంత్రం వ్యవస్య భరతర్షభ। తస్యానువిహితో నాథా నాథ పాహి ప్రజాః ప్రభో॥౧౭॥ ఏష వై భగవాన్ సాక్షాదాద్యో నారాయణః పుమాన్। మోహయన్మాయయా లోకం గూఢశ్చరతి వృష్ణిషు ॥ అస్యానుభావం భగవాన్ వేద గుహ్యతమం శివః। దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్ కపిలో నృప॥౧౯॥ యం మన్యసే మాతులేయం కృష్ణం మిత్రం సుహృత్తమం। అకరోస్సచివం దూతం సౌహృదాదథ సారథిం॥ ౨౦॥ సర్వాత్మనస్సమదృశో హ్యద్వయస్యానహంకృతేః। తత్కృతం మతివైషమ్యం నిరవద్యస్య న క్వచిత్ ॥౨౧॥ త

యః॥౧౬॥ తస్మాదితి॥ దైవతంత్రం ఈశ్వరాధీనం-వ్యవస్య నిశ్చిత్య-తస్యేశ్వరస్యానువిహితః అనువర్తీ సన్-కర్తరి క్తః హే నాథకులపరంపరాగతస్వామిన్-ప్రభో సమర్థ-అనాథాః ప్రజాః పాహి॥ ౧౭॥ అనువిధేయః పరమేశ్వరశ్చ శ్రీకృష్ణ ఏవేత్యాహ॥ ఏష ఇతి॥ ఏష ఏవ భగవాన్ సర్వైశ్వర్యః-యతః ఆద్యః పుమాన్- యతో నారాయణస్సాక్షాత్ ॥ చం॥ భగవాన్ సాక్షాత్ భగవచ్ఛబ్దస్య ముఖ్యవాచ్యః ఏతేన॥ శ్లో॥ భగవానితి శబ్దోऽయం తథా పురుష ఇత్యపి నిరుపాధీ చ వర్తేతే వాసుదేవే సనాతన ఇతి-ఏవమేష మహాన్ శబ్దో మైత్రేయ భగవానితి పరస్య బ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్యగ ఇత్యాది ప్రమాణార్థః స్మారితః-ఆద్యః- నిఖిలప్రపంచోత్పత్తిప్రాక్కాలావస్థితః ఏతేన॥ శ్రు॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రుతివిషయో యమేవేతి భావః నారాయణః ఏతేన సదేవేత్యాది శ్రుతిపర్యవసానభూమిః ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీదితి మహోపనిషచ్ఛ్రుతిసాధ్యవైభవో నారాయణోऽయమేవేతి ప్రతిపాదితం॥౧౮॥ తదుపపాదయతి ॥ అస్యేతి ॥ అనుభావం ప్రభావం॥ ౧౯॥ యమితి॥ త్వమజ్ఞానాత్ యం ఏవం మన్యసే-మాతులాన్యాః దేవక్యాస్సుతం-ప్రియం ప్రీతివిషయం-మిత్రం ప్రీతికర్తారం-సుహృత్తమం ఉపకారానపేక్ష్యోపకారకంచ- సౌహృదాత్ స్నేహాత్ - అకరోః కృతవానసి- సచివం మంత్రిణంచ॥ ౨౦॥ నన్వీశ్వరశ్చేత్కథం నీచే సారథ్యాదౌ ప్రవృత్తస్తత్రాహ॥ సర్వాత్మన ఇతి ॥ తత్కృతం నీచోచ్చకర్మకృతం - మమ యోగ్యమయోగ్యమితి వైషమ్యం నాస్తి కుతః నిరవద్యస్య రాగాదిశూన్యస్య-తత్కుతః-అనహంకృతేః-తచ్చ కుతః - అద్వయస్య-తదపి కుతః-సమదృశః తత్రాపి హేతుః-సర్వాత్మనః-యథేష్టం వా హేతుమద్భావః॥ చం॥ సర్వాత్మనః దేవాదిశరీరేషు జీవవత్ చేతనాచేతనాత్మక సకలప్రపంచాంతర్యామిణః ఏతేన య ఆత్మని తిష్ఠన్ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ యోఽప్సు తిష్ఠన్ ఇత్యాది

త్యేతిశ్రుతిన్నిత్యాద్యంతర్యామిబ్రాహ్మణసంప్రతిపన్నోర్థః ప్రతిపాదితః-సమదృశః దేవాదిశరీరప్రవిష్టస్య జీవస్య స్వశరీరావయవేషు హస్తపాదాదిష్వివ స్వీయావయవత్వేన తుల్యదృష్టిమతః నిఖిలప్రపంచస్యాపి స్వశరీరత్వేన తదంతర్గతానాం పదార్థానాం తదవయవత్వేన వైషమ్యప్రహాణేన తుల్యదృష్టేః ఏతేన యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాదిసగుణశ్రుత్యర్థస్సూచితః అద్వయస్య స్వశరీరావచ్ఛిన్నస్య దేవదత్తస్య శరీరాత్మభేదసద్భావేపి ఏకో దేవదత్త ఇతివత్ చేతనాచేతనాత్మకనిఖిలప్రపంచశరీరకే పరమాత్మని ప్రపంచరూపశరీరాంతర్యామిత్వేన ఆత్మశరీరభేదసద్భావేపి కృత్స్నస్యాపి చేతనాచేతనాత్మవర్గస్య శరీరావయవత్వేన తాదృశావయవవిశిష్టప్రపంచశరీరకస్యాత్మాపేక్షయా అతిరిక్తస్య యస్య కస్యాపి పదార్థస్యాభావేన అద్వయస్య ద్వితీయరహితస్య॥ శ్రు॥ ఏతేన నేహ నానాస్తి కించన మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి-యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్కేన కం పశ్యేత్ తత్కేన కం జానీయాదితి శ్రుత్యర్థస్స్మారితః - అనహంకృతేస్సర్వత్ర సమబుద్ధిసద్భావాద్దేవస్వస్మిన్ను తత్కర్తృబుద్ధిరహితస్య అతఏవ అహంకారరూపకారణాభావాత్ -నిరవద్యస్య-తత్కృతదోషరహితస్య ఏతేన నిర్గుణ నిరంజన ఏష ఆత్మాపహతపాప్మేత్యాది శ్రుత్యర్థస్సూచితః - భగవతోస్య శ్రీకృష్ణాఖ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో నారాయణస్య తత్కృతం వాతి వైషమ్యం తాదృశాహంకారప్రయుక్తం మతివైషమ్యం-

థాప్యైకాంతభక్తేషు పశ్య భూపానుకంపితం। యన్మేసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృష్ణో దర్శనమాగతః॥ ౨౨॥
భక్త్యావేశ్య మనో యస్మిన్ వాచా యన్నామ కీర్తయన్। త్యజన్ కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః॥ ౨౩॥ స దేవదేవో భగవాన్ ప్రతీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహం। ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ముఖాంబుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః॥ ౨౪॥ శ్రీసూతః॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపంజరే। అపృచ్ఛద్వివిధాన్ ధర్మాన్ ఋషీణాం చానుశృణ్వతాం॥ ౨౫॥ పురుషస్వభావవిహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమం। వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామామ్నాతోభయలక్షణాన్॥ ౨౬॥ దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్ మోక్షధర్మాన్ విభాగశః। స్త్రీధర్మాన్ భగవద్ధర్మాన్ సమాసవ్యాసయోగతః॥ ౨౭॥ ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్ యథా మునే। నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయామాస ధర్మవిత్॥ ౨౮॥ ధర్మం ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః। యో యోగినశ్ఛందమృత్యోర్వాంఛితస్తూత్తరాయణః॥ ౨౯॥ తదోపసంహృత్య గిరస్సహస్రణీర్విముక్తసంగం మన ఆదిపూరుషే। కృష్ణే లసత్పీతపటే చతుర్భుజే పురస్స్థితే మీలితదృగ్వ్యధారయత్॥ ౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశు గతాయుధవ్యథః। నివృత్తస

అయం ద్వేష్యోయంచ ప్రియ ఇత్యాదిమతివైషమ్యం క్వచిదపి నాస్తి కుత్రాపి కదాపి నాస్తి ఏతేన వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్తథాహి దర్శయతీతి సూత్రార్థః స్మారితః॥ ౨౧॥ తథేతి॥ తథాపి సమత్వేపి- హే భూప-అనుకంపితం అనుకంపాం॥ ౨౩॥ ఇదానీం స్వస్య దేహత్యాగపర్యంతం కృష్ణావస్థానం ప్రార్థయతే భక్త్యేతిద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ యావదితి ఏతం బంధోత్తయతి-అహం హినోమిత్యజామీతి స్వాతంత్ర్యం ఇదమిత్యనాత్మత్వేన జ్ఞాతం-ప్రసన్నహాసేన అరుణలోచనాభ్యాంచ ఉల్లసత్ రుచిరం ముఖాంబుజం యస్య ధ్యానస్యపంథాః విషయః-యోగిభిశ్చింత్యతే కేవలం సోగ్రతః స్థితస్సన్ మాం ప్రతీక్షతామిత్యర్థః॥ ౨౪॥ యుధిష్ఠిర ఇతి॥ తత్సానుకంపం వాక్యమాకర్ణ్య॥ ౨౫॥ పురుష ఇతి॥ పురుషస్వభావవిహితాన్ నరజాతిసాధారణాన్-వర్ణయామాసేతి తృతీయేనాన్వయః-యథావర్ణం వర్ణధర్మాన్ -యథాశ్రమమాశ్రమధర్మాంశ్చ వైరాగ్యరాగాభ్యాముపాధిభ్యాం-క్రమేణామ్నాతముభయం నివృత్తిప్రవృత్తిరూపం లక్షణం యేషాంతాన్॥ ౨౬॥ పునస్తత్రైవ విశేషమాహ॥ దానేతి॥ మోక్షధర్మాన్ శమదమాదీన్-భగవద్ధర్మాన్ హరితోషణాన్ ద్వాదశ్యాదినియమరూపాన్ సమాసవ్యాసౌ సంక్షేపవిస్తారౌ-తావేవ యోగావుపాయౌ తతస్తాభ్యాం॥ ౨౭॥ ధర్మేతి॥ ధర్మాదీంశ్చ యథాయథాధికారం-ప్రతినియతోపాయసహితాన్యథావత్ - నానాఖ్యానేష్వితిహాసేషు-యథాయథా ప్రతిపాదితాస్తథా -వర్ణయామాస॥ ౨౮॥ ధర్మమితి॥ ఛందే వేచ్ఛయా మృత్యుర్యస్య॥ ౨౯॥ తదేతి॥ సహస్రణీః-యాద్దేసమీపస్థాన్ సహస్రం రథినః ణయతి పాలయతీతి సహస్రణీః భీష్మః సహస్రిణీరితి పాఠే సహస్రార్థవతీర్గిరః-లసంతౌ పీతౌ పటౌ యస్య తస్మిన్ - ఆమీలితదృగమనః వ్యధారయత్॥ చం॥ సహస్రిణీర్జ్ఞానీ॥ ౩౦॥ విశుద్ధయేతి॥ అనయైవ విశుద్ధయా ధారణయా ధ్యానవిశేషేణ హతం అశుభం యస్య సః-తస్య కృష్ణస్యేక్షయా కృపాదృష్ట్యైవ గతా ఆయుధవ్యథా యస్య సః - అతఏవ నివృత్తస్సర్వేంద్రియవృత్తి

నాంవిభర్మోవివిధంభ్రమంయస్మాత్సఃజన్యం దేహం॥ ౩౧ ॥ పరమఫలరూపాం శ్రీకృష్ణేరతిం ప్రార్థయమానఃస్వకృతమార్థ్వయతి॥ ఇతీతి॥ ఇతి సా నాథద్మాద్యపాయైః మతిర్మనోధారణలక్షణా ఉపకల్పితా సమర్పితా-క్వ-సాత్వతానాంపుంగవే శ్రేష్ఠే భగవతి వితృష్ణా నిష్కామా అవితృష్ణేతి వా ఛేదః కృష్ణే అవితృప్తేత్యర్థః-విగతో భూమాయస్మాత్తస్మిన్ యము పేట్యా స్యత్ర మహత్త్వం నాస్తీత్యర్థః-తదేవపరమైశ్వర్యమాహ స్వసుఖం స్వరూపభూతం పరమానందం ఉపగతే ప్రాప్తవత్యేవ-క్వచిత్కదాచిద్విహర్తుం క్రీడితుం ప్రకృతిముపేయుషి స్వీకృతవతి - నతుస్వరూపతిరోధానేనజీవవత్పారతంత్ర్యమిత్యర్థః-విహర్తుమిత్యుక్తం ప్రపంచయతి-యత్ యతః ప్రకృతేః భవప్రవాహః సృష్టేః పరంపరా-భవతి॥ చం॥ వితృష్ణా విషయానురాగరహితా మమ మతిః బుద్ధిః విభూమ్ని॥ శ్రు॥ యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి సభూమా ఇతి భూమవిద్యాప్రకరణే - సఏవాధస్తాత్సఉపరిష్టాత్సపశ్చాత్సపురస్తాత్సదక్షిణతః సఉత్తరతః సఏవేదగ్ం సర్వమితి శ్రుత్యుక్తసర్వవ్యాప్తిపూర్వకభూమరూపతామాదాయభూమన్ శబ్దవాచ్యే స్వసుఖముపగతే- సభగవతః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితఇతి స్వేమహిమ్నీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యానిరంతరస్వానందానుభవశాలిత్వాత్ భూమైవసుఖమితినిరతిశయసుఖరూపతాం సుఖాశ్రయతాంచాపన్నే తాదృశవైభవవిశిష్టత్వేపి క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిముపేయుషి కుత్రచిత్కదాచిత్ లీలాం నిఖిలజగద్వ్యాపారప్రయుక్తామనుభవితుం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిం ప్రాప్తవతి ప్రాకృతలోకే శ్రీకృష్ణరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః సాత్వతపుంగవే యాదవాగ్రగణ్యే భగవతి శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మణి నారాయణే ఇత్యుపకల్పితా సర్వవిషయసంచారవినయనివృత్తిపూర్వకముపకల్పితా స్థాపితాయస్మాద్భగవతః భవప్రవాహః నిఖిలస్యప్రపంచస్య ఉత్పత్తిస్థితిలయాదిచక్రపరివర్తసంభవతి-తస్మిన్నుపకల్పితా॥ ౩౨॥ ఇదానీం శ్రీకృష్ణమూర్తింవర్ణయన్ రతింప్రార్థయతే- త్రిభువనకమనమితి- త్రిభువనకమనం-త్రిలోక్యామేకమేవయత్ కమనీయం తద్వపుస్తథానేనతి శ్యామ్యం-కమలావన్నీలోత్పలవల్లోయస్యతత్ - ప్రా-

ర్థ్యం త్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావజన్యంవిస్పృజన్ జనార్దనమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతిమతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సా

శ్రీభీష్మాచార్యకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః.

త్వతపుంగవే విభూమ్ని। స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిముపేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥ ౩౨ ॥

త్రిభువనకమనంతమాలవర్ణం రవికరగౌరవరాంబరందధానే। వపురలకకులావృతాననాబ్జం విజయసఖేరతిరస్తుమేనవద్యా॥ ౩౩ ॥ యుధితురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్ చలులితశ్రమవార్యలంకృతాస్యే। మమనిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచివిలసత్కవచేస్తుకృష్ణఆత్మా॥ ౩౪॥ సపదిసఖివచోనిశమ్యమధ్యే నిజపరయోర్బలయోరథంప్రవేశ్య। స్థితవతిపరసైనికాయురక్ష్ణాహృతవతిపార్థసఖేరతిర్మమాస్తు॥ ౩౫॥ వ్యవహితపృతనాముఖంనిరీక్ష్యస్వజనవధాద్విముఖస్యదోషబుద్ధ్యా। కుమతిమహరదాత్మవిద్యయాయశ్చరణరతిః పర

తః కాలీ నారవేః కరాఇవస్వాతపవగౌరవేతేవరేసర్మలే-అంబరే యస్మిన్తత్ -విజయసఖే పార్థసారథౌ- అనవద్యా అహైతుకీఫలాభిసంధిరహితా॥ చం॥ త్రిభువనకమనం ఊర్ధ్వమధ్యాధోభేదేన త్రిధావిభిన్నం నిఖిలజగన్మోహనరూపం ॥ ౩౩॥ విజయసఖత్వమేవానువర్ణయన్ రతింప్రార్థయతే -యుధీతి-యుధియుద్ధేతురగాణాం ఖురరజస్తురగరజః - తేనవిధూమ్రాః ధూసరాః తే చ విష్వంచః ఇతస్తతశ్చలంతః కచాః కుంతలాః- తైర్విలులితం వికీర్ణం శ్రమవారి స్వేదబిందురూపం- తేనభక్తవాత్సల్యద్యోతకేన-అలంకృతమాస్యంయస్యతస్మిన్- శ్రీకృష్ణే-మమాత్మాస్తు- రమతామిత్యర్థః-పునఃకథంభూతే మదీయైర్నిశితైః తీక్ష్ణైశ్శరైర్విభిద్యమానాత్వగ్యస్య-శరైరేవవిలసత్కవచంయస్యతస్మిన్కించ ॥ ౩౪॥ సపదీతి॥ శ్లో॥ సే

నయోరుభయోర్మధ్యేరథంస్థాపయమేచ్యుత। యావదేతాన్నిరీక్షేహం యోద్ధుకామానవస్థితానితిసఖ్యుఃఅర్జునస్యవచోనిశమ్యసపదితత్క్షణమేవస్వపరయోస్సేనయోర్మధ్యే-రథంప్రవేశ్యస్థితేపార్థసఖేరతిర్మమాస్తు- తత్రస్థిత్వాకృపాంసఖ్యుందర్శయతి-పరస్యదుర్యోధనస్యసైనికానామాయుః అక్ష్ణా- కాలరూపేణహృతవతి-అసౌభీష్మః-అసౌద్రోణః- అసౌకర్ణఇతితత్ప్రదర్శనవ్యాజేనదృష్ట్యైవసర్వేషామాయురాకృష్యఅర్జునస్యజయంకృతవతి॥ ౩౫ ॥ నకేవలమర్జునస్యసప

త్నాయుహరణేనైవజయమావహత్ -కింతుఅవిద్యాహరణేనాపీత్యాహ॥ వ్యవహితేతి॥ వ్యవహితాయాః దూరేస్థితాయాఃపృతనాయాఃముఖమివముఖం- అగ్రేస్థితాన్ భీష్మాదీన్నిరీక్ష్యేత్యర్థః-స్వజనవధాద్విముఖస్యనివృత్తస్య - తదుక్తంగీతాసు॥ శ్లో॥ ఏవముక్త్వార్జునస్సంఖ్యేరథోపస్థఉపావిశత్ -విసృజ్యసశరంచాపంశోకసంవిగ్నమానసఇతి-కుమతిం అహంమమేత్యాదికుబుద్ధిం॥ చం॥ ఆత్మవిద్యయా-ఆత్మతత్త్వప్రతిపాదనతత్పరయా॥ శ్లో॥ నత్వేవాహంజాతునాసంన

త్వం నే మే జనాధిపా ఇత్యాద్యుపదేశరూపయా విద్యయా కుమతిం దేహాత్మభ్రమం బ్రహ్మవిద్యోపదేష్టృత్వేన సర్వోపకారకత్వాత్ ॥ ౩౬ ॥ మమమహాంతమనుగ్రహం కృతవానిత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ స్వనిగమమితి ॥ స్వనిగమం అశస్త్రప్రవాహం సాహాయ్యమాత్రం కరిష్యే ఇత్యేవంరూపాం స్వప్రతిజ్ఞాం హిత్వా శ్రీకృష్ణం శస్త్రం గ్రాహయిష్యామీత్యేవంరూపాం మత్ప్రతిజ్ఞాం ఋతం సత్యం యథా భవతి తథా- అధి అధికాం కర్తుం - యోఽరథస్థస్సన్ అవప్లుతః సహసైవావతీర్ణః ఉద్ధృతరథచరణః ఉద్ధృతచక్రః-మామభ్యయాత్ అభిముఖం అధావత్ -ఇభం హంతుం హరిః సింహ ఇవ- కింభూతః తథా చ సంరంభేణ మానుష్యనాట్యవిస్మృతేః ఉదరస్థసర్వభువనభారేణ ప్రతిపదం బహుశశ్చలంతీ గౌః పృథివీ యస్మాత్తేనైవ సంరంభేణ- పథి గతం చ్యుతముత్తరీయం వస్త్రం యస్య స ముకుందో మే గతిః భువత్విత్యుత్తరేణాన్వయః ౩౭ ॥ శితవిశిఖేతి ॥ ఏవం యదాభ్యయాత్తదా స్మయమానస్యాతతాయినో మధన్వినో మే- శితైస్తీక్ష్ణైర్విశిఖైః హతః- అతో విశీర్ణదంశో విధ్వస్తకవచః- అత ఏవ క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తాంగస్సన్ ప్రసభం బలాద్వారయంతమప్యర్జునమతిక్రమ్య మద్వధార్థమభిససార అభిముఖం జగామ- ఏవం లోకప్రతీత్యా అర్జునపక్షపాతీవ లక్షితః-వస్తుతస్తు మయ్యేవానుగ్రహం కృతవాన్ మద్భక్తేన యద్వచ ఉక్తం తత్తథాస్త్వితి- స భగవాన్ మే గతిర్భవత్విత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ తదేవమన్యాన్యైరపి భృత్యైరతిమాత్రశ్రీకృష్ణే రతిమాశాస్తే ॥ విజయేతి ॥ విజయోఽర్జునః-తస్య రథ ఏవ-కుటుంబమవశ్యపోష్యత్వేనైవ పరిరక్షణీయం యస్య తస్మిన్ ఆత్తం తోత్రం ప్రతోదో యేన తస్మిన్-ధృతా హయానాం రశ్మయః ప్రగ్రహాస్తే సంతి యస్య తస్మిన్-శ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేత్యానకారాంతాదపరస్మిన్ శబ్దాదినిః-తచ్ఛ్రియా తాదృక్సారథ్యకరణోపయోగివేషేణ-ఈక్షణీయే శోభమానే - ముమూర్షోర్మర్తుమిచ్ఛోః సన్న్యాయవర్తినికిమితి రతిః ప్రార్థ్యతే అత ఆహ-భగవత్యచింత్యైశ్వర్యే-తదాహ-ఇహ యుద్ధే హతాః

మస్యతస్య మేస్తు ॥ ౩౬ ॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవప్లుతో రథస్థః । ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హంతుమిభం గతోత్తరీయః ॥ ౩౭ ॥ శితవిశిఖహతో విశీర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే । ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకుందః ॥ ౩౮ ॥ విజయరథకుటుంబ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే । భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షోర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాస్స్వరూపం ॥ ౩౯ ॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమానాః । కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాంధాః ప్రకృతిమగన్ కిల యస్య గోపవధ్వః ॥ ౪౦ ॥ మునిగణనృపవర్యసంకులేఽంతస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్ । అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా ॥ ౪౧ ॥ క్షితిభరమవరోపితుం కురూణాం శ్వసన ఇవాసృజదక్షువంశవహ్నిం । తమిమమ

హమజం...

పార్థసారథ్యం నిరీక్ష్య-స్వరూపం తత్సమానరూపం-గతాః ప్రాప్తా ఇతి దివ్యదృష్ట్యా పశ్యన్నాహ ॥ చం ॥ యం భగవంతమిహ నిరీక్ష్య హతాః భారతయుద్ధాదౌ హతాః సర్వేఽపి సరూపం భగవత్స్వరూపం చతుర్భుజత్వచక్రాయుధత్వాదివిశిష్టరూపతుల్యం రూపం గతాః ప్రాపున్నర ॥ ౩౯ ॥ శత్రుధర్మేణ యుధ్యమానాస్తత్స్వరూపం ప్రాపురిత్యేతన్న చిత్రం- యతో మదాంధా అపి ప్రాపురిత్యాహ ॥ లలితేతి ॥ లలితగతిశ్చ విలాసశ్చ వల్గుహాసాదిమంజుగత్యాదిభిరాత్మీయైః- తదీయైర్వా కల్పితః ఉరుః మానః పూజా యాసాం తాః అతః ఉత్కటేన మదేన అంధాః - అత ఏవ తదేకచిత్తత్వేన-తస్య కృతం కర్మ-గోవర్ధనోద్ధరణాదికం-అనుకృతవత్యో గోపవధ్వః- యస్య ప్రకృతిం స్వరూపం- అగన్ అగమన్-మకారలోపస్తాన్దసః కిల ప్రసిద్ధౌ- తస్మిన్ మే రతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః ॥ చం ॥ శ్రీకృష్ణేన కృతం దివ్యచేష్టితం తద్విశ్లేషాసహా జనితనిరంతరతత్స్మరణజన్య తదభేదేన-అనుకృతవత్యః అనుకుర్వంత్యః ఉన్మదాంధాః భగవద్దివ్యచేష్టితస్మరణజనిత నిరతిశయానందానుభవసాగరనిమజ్జనేన విస్మృతస్వరూపపరస్వరూపాః ॥ ౪౦ ॥ జగత్పూజ్యతామనుస్మరన్నాహ ॥ మునీతి ॥ మునిగణైః నృపవర్యైశ్చ సంకులే వ్యాప్తే - అంతస్సదసి సభామధ్యే-యుధిష్ఠిరస్య రాజసూయే - యేషాం మునిగణాదీనాం - ఈక్షణీయః అహోరూప మహో మహ ఇత్యాశ్చర్యేణ విలోకనీయస్సన్- అర్హణముపపేదే ప్రాప స ఏష జగతామాత్మా- మమ దృశిగోచరః దృష్టివిషయస్సన్ - ఆవిః ప్రకటో వర్తతే అహో మహాభాగ్యమితి భావః ॥ చం ॥ ఆవిరాత్మా ఆవిద్ధ్యాతాత్మా యత్తదదృశ్యమిత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా చ అదృశ్యత్వాదిగుణోఽపి నిఖిలచేతనోజ్జీవన విషయాభూమావవతరన్నంతరాత్మా - నారాయణః ॥ ౪౧ ॥ కించ ॥ క్షితీతి ॥ వంశానాం వహ్నిర్యథా-అత ఏవ వంశవహ్నిర్యస్తమసృజత్ - తం పరిరభ్య-మత్యంతనీడం జహామి ॥ చం ॥ అనుప్రతార్తిహాంఘ్రిం ఆశ్రితసంతాపనివారకదివ్యచరణారవిందం ॥ ౪౨ ॥

సోహంకృతార్థోస్మీత్యాహ॥తమితి॥తమిమమజం-సమ్యగధిగతోస్మి-సమ్యక్త్వమాహ- విధూతభేదమోహః-తదర్థం భేదస్యోపాధికత్వమాహ-ఆత్మకల్పితానాంస్వనిర్మితానాం-శరీరభాజాం ప్రాణినాం-హృదిహృదిప్రతిహృదయం - ధిష్ఠితంఅధిష్ఠితం-అకారలోపస్త్వార్షః॥ శ్రు॥తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్ - జజానజాతాననువివేశేతిశ్రుతేశ్చ- నైకధాఅనేకధా-అధిష్ఠానభేదాదనేకవత్ భాంతమిత్యర్థః॥శ్రు॥ ఏకంసంతంబహుధాకల్పయంతీతిశ్రుతేః - తత్రదృష్టాంతః-సర్వప్రాణినాంగ్దృశం-దృశంప్రతి-ఏకమేవార్కమనేకధాప్రతీతమివేతి॥చం॥ఆత్మకల్పితానాం॥ శ్రు॥ అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతిశ్రుత్యనుసారేణ స్వకల్పితనామరూపవతాం శరీరభాజాం ప్రాణినాంహృదిహృదిధిష్ఠితంప్రతిహృదయే అంతరాత్మతయావస్థితం అతఏవఏకమపి తత్తద్బుద్ధిభేదేనప్రతిదృశంద్రష్టౄణాంసర్వాస్వపిదృక్షుతత్తద్దృగ్దోషవశేననైకధాబహుధాఅవస్థితంసూర్యమివసర్వభూతేష్వనేకధావస్థితం తమిమం శ్రీకృష్ణంవిధూతభేదమోహస్సన్తత్తదంతఃప్రవేశప్రయుక్తవిభిన్నవికారవత్తాభ్రమరహితస్సన్ సమధిగతోస్మి సమ్యక్జ్ఞాతవానస్మి సర్వేగత్యర్థాజ్ఞానార్థా ఇతిన్యాయేన అత్రగతిధాతోర్జ్ఞానార్థకత్వాత్సర్వభూతహృదయేషు అంతరాత్మతయాస్థితత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్బుద్ధివిశేషంజనయన్ మత్స్యకూర్మవరాహరాజన్యద్విజశరీరేషుస్వస్యావస్థానేనస్వస్మిన్నపితాదృశశరీరాంతఃప్రయుక్తతత్తద్వికారవత్తాభ్రమంస్వస్వరూపమవిదుషాంజనయన్ ఏవంనిఖిలజగన్మోహనాకారోయఆస్తేతమిమంభగవంతంవాసుదేవంతత్కృపావశేననిరస్తసమస్తతాదృశభేదభ్రమస్సన్నహంసమ్యక్జ్ఞాతవానస్మీతిభావః॥౪౩॥ కృష్ణ ఇతి ॥ మనోవాగ్దృష్టీనాంవృత్తిభిఃపరమాత్మనికృష్ణే-అంతరేవవిలీనఃశ్వాసోయస్యసః॥చం॥అంతశ్శ్వాసఃఉపారమద్వ్యముక్తదేహోబభూవ॥౪౪॥సంపద్యమానమితి॥నిష్కలేనిరుపాధౌ-సంపద్యమానంమిళితం-ఆజ్ఞాయఆలక్ష్య-వయాంసిపక్షిణఇవ॥చం॥ నిష్కలేకర్మసంబంధరహితేబ్రహ్మణినారాయణేసంపద్యమానంసంగతంభీష్మంఅత్రభీష్మస్యబ్రహ్మణిసంపత్తిర్నాభేదః బ్రహ్మణిసంపద్యమానమిత్యాధారాధేయభా

హానుద్రవనాప్తిహోంఘ్రింహ్యాదిపరిరభ్యజహామిమర్త్యనీడం॥౪౨॥తమిమమహమజంశరీరభాజాంహృదిహృదిధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్।ప్రతిదృశమివనైకధార్కమేకంసమధిగతోస్మివిధూతభేదమోహః॥౪౩॥శ్రీసూతః॥కృష్ణఏవంభగవతిమనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః। ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్యసోంతశ్శ్వాసఉపారమత్॥౪౪॥సంపద్యమానమాజ్ఞాయభీష్మంబ్రహ్మణినిష్కలే। సర్వేబభూవుస్తేతూష్ణీంవయాంసీవదినాత్యయే॥౪౫॥తత్రదుందుభయోనేదుర్దేవమానవవాదితాః।శశంసుస్సాధవోరాజ్ఞాంఖాత్పేతుఃపు

వేనభేదప్రతిపాదనాత్ కింతు॥ శ్రు ॥ సతాసోమ్యతదాసంపన్నోభవతీతిజీవస్యసుప్తౌపరమాత్మనిసంపత్తివత్ సంబంధమాత్రమేవనహిప్రత్యహంసుప్తస్యసుప్తిసమయేపరమాత్మనాసహఏకీభూతస్యపునఃప్రబోధసమయే తతోవిభాగస్సంపాదయితుంశక్యతేప్రత్యహంజీవస్యబంధమోక్షప్రసంగాత్ నచాంతఃకరణరూపోపాధేస్సుప్తిదశాయాంవిలయేసతివిముక్తోపాధిత్వాదభిన్నస్యపునఃప్రబోధసమయేఅంతఃకరణరూపోపాధిసంబంధే నౌపాధికోభేదస్సంభవతీతివాచ్యంసుప్తౌ॥శ్రు॥యథాశకునిస్సూత్రేణప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వాబంధనమేవోపశ్రయతఏవమేవ మనోదిశందిశంపతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా ప్రాణమేవోపశ్రయతేప్రాణబంధనంహిసోమ్యమనఇతి-మనసఃశకునివత్ ప్రాణాఖ్యేబ్రహ్మణిబంధనప్రతిపాదనేనలయాసంభవాత్ ॥శ్రు॥ యఏషోంతర్హృదయఆకాశస్తస్మిన్ శేతే ఇతిఇంద్రియైస్సహజీవస్యశయనప్రతిపాదనవిరోధాత్ గృహీతంచక్షుః గృహీతంమనఇవమనసోగృహీతత్వప్రతిపాదనవిరోధాత్ తస్మాత్ సుప్తౌజీవస్యసతాసోమ్యతదాసంపన్నోభవతీత్యత్రసంపత్తిస్సంగతిరేవఅతఏవ॥శ్రు॥ ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసంపరిష్వక్తోనబాహ్యంకించన వేదనాంతరమితిజీవస్య పరమాత్మనాపరిష్వంగః ప్రతిపాదితః అభేదేఅసంభవాత్ -ఏవముక్తౌజీవస్యపరమాత్మనిసంపత్తిరపిసంగతిరేవనాభేదః॥శ్రు॥తథావిద్వాన్పుణ్యపాపేవిధూయ- పరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యం॥శ్లో॥ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాఇతిప్రమాణవిరోధాత్ ॥శ్రు॥సోశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్సహబ్రహ్మణావిపశ్చితేతీతిబ్రహ్మణాసహసర్వకామానుభవవిరోధాత్ ॥ శ్లో॥ ప్రణవోధనుశ్శరోహ్యాత్మాబ్రహ్మతల్లక్ష్యముచ్యతే-అప్రమత్తేనవేద్ధవ్యంశరవత్తన్మయోభవేదితిశరలక్ష్యదృష్టాంతేనజీవస్యముక్తౌపరమాత్మసంపత్తిప్రతిపాదనవిరోధాత్ నహిశరస్యలక్ష్యోభేదః అపితుసంబంధమాత్రంనహికల్పకోటిసహస్రైరపిఅన్యద్రవ్యమన్యద్భవతి॥శ్లో॥పరమాత్మాత్మనోర్యోగఃపరమార్థఇతీష్యతే-మిథ్యైతదన్యద్రవ్యంహినైతితద్ద్రవ్యతాంయతఇతి వైష్ణ

వేపురాణే-విస్తరస్తు శ్రీభాష్యాదౌ ద్రష్టవ్యః॥౨౫॥తత్రేతి॥దేవైర్మానవైశ్చవాదితాః - రాజ్ఞాంమధ్యేసాధవః అనసూయవః॥చం॥ రాజ్ఞాంమధ్యే-సాధవః బ్రహ్మనిష్ఠాః-తంభీష్మంశశంసుః-స్వచ్ఛందమరణేనతాత్కాలికజ్ఞానసంపత్త్యాతదానీం శ్రీకృష్ణసాక్షాత్కారలాభేనఅస్తువర్షపుష్పవృష్టయశ్చ-ఖాత్పేతుః॥౨౬॥చం॥తుష్టువురితి॥తద్గుహ్యనామభిః· తత్కృష్ణస్యపరమతత్త్వార్థప్రతిపాదకరహస్యనామభిః॥౨౭॥తస్యేతి॥నిర్హారణాదీని·సంసారాదీని- సంపరేతస్య-సమ్యక్స్వరంపరమాత్మానం· ఇతస్యప్రాప్తస్యముక్తస్యాపీత్యర్థః॥౨౮॥తతఇతి॥పితరంధృతరాష్ట్రం- తపస్వినీంపుత్రశోకజనితసంతాపవతీం॥౨౯॥ పిత్రేతి॥ విభుఃరాజాయుధిష్ఠిరః-అనుమతఃఅనుజ్ఞాతః॥౩౦॥**************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా·

శ్లో॥దశమేకృతకార్యస్యహస్తినాపురతోహరేః।స్త్రీభిస్సంస్తూయమానస్యద్వారకాగమః॥తత్రహస్తినాపురేరాజ్యంచకారేత్యుక్తంతత్రపృచ్ఛతిశౌనకః॥హత్వేతి॥స్వస్యరిక్థస్పృహః-స్వర్ధయా-స్పృహాంకుర్వతః- యద్వా-స్వరిక్థాయుస్పృహ్ సంగ్రామోయేషాంతే-అనపవర్తధరణాహారణాదాతతాయినఃహత్వాప్రత్యవరుద్ధభోజనఃబంధువధదుఃఖసంకుచితభోగః- రాజ్యలాభేనప్రాప్తాఖిలభోగోవా-కథంరాజ్యేప్రవృత్తః ప్రవృత్తోవా-తతఃకిమకారుషీత్-కిమకరోత్-అత్ర రేఫాయుక్తార్షః॥చం॥ఆతతాయినఃగరదానగృహదాహాదిభిః- అథవ్యర్థపథోద్యోగంకుర్వతః-కష్టవృష్టయః॥౨౬॥తస్యనిర్హారణాదీనిసంపరేతస్యభార్గవ। యుధిష్ఠిరఃకారయిత్వాముహూర్తందుఃఖితోభవత్॥౨౭॥తుష్టువుర్మునయోహృష్టాఃకృష్ణంతద్గుహ్యనామభిః।తతస్తేకృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ప్రయయుఃపునః॥౨౮॥తతోయుధిష్ఠిరోగత్వాసహకృష్ణోగజాహ్వయమ్।పితరంసాంత్వయామాసగాంధారీంచతపస్వినీమ్॥౨౯॥పిత్రాచానుమతోరాజావాసుదేవానుమోదితః। చకారరాజ్యంధర్మేణపితృపైతామహంవిభుః॥౩౦॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే నవమోధ్యాయః.**************

శ్రీశౌనకః॥హత్వాస్వరిక్థస్పృహఆతతాయినోయుధిష్ఠిరోధర్మభృతాంవరిష్ఠః। సహానుజైఃప్రత్యవరుద్ధభోజనఃకథంప్రవృత్తఃకిమకారుషీత్తతః॥౧॥శ్రీసూతః॥వంశంకురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతంసంరోహయిత్వాభవభావనోహరిః।నివేశయిత్వానిజరాజ్యఈశ్వరోయుధిష్ఠిరంప్రీతమనాబభూవహ॥౨॥నిశమ్యభీష్మోక్తమథాచ్యుతోదితంప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః।శశాసగామింద్రఇవాజితాశ్రయఃపరిధ్యుపాంతామనుజానువర్తితః॥౩॥కామంవవర్షపర్జన్యస్సర్వకామదుఘామహీ। సిషిచుస్మవ్రజాన్గావఃపయసోధస్వతీర్ముదా॥౪॥నద్యస్సముద్రాగిరయస్సవనస్పతివీరుధః।ఫలంత్యోషధయస్సర్వాః...

థం ప్రవృత్తః-ప్రవృత్తిమార్గేరాజ్యపరిపాలనాదౌకథంప్రవృత్తః-కిమకారుషీత్ - రేఫాత్పరఉకారఆర్షః-కిమకరోదిత్యర్థః॥౧॥రాజ్యస్యప్రవృత్తౌ-శ్రీకృష్ణస్యప్రీతింపర్యాలోచ్య-ప్రవృత్తఇత్యాశయేనోత్తరమాహ॥వంశమితి॥కురోర్వంశంసంరోహయిత్వాపరీక్షిద్రక్షణేనసంరోహ్య-అంకురితంకృత్వా-కథంభూతంవంశందవాగ్నినిర్హృతం- వంశపవదవోవనంతస్మాదుద్భూతఃక్రోధరూపోగ్నిః- తేననిర్హృతందగ్ధం-నిజరాజ్యేనివేశ్య॥చం॥ భవభావనఃసంసారవర్ధకః॥౨॥ప్రవృత్తౌహేతుముక్త్వాకిమకార్షీదిత్యస్యోత్తరమాహ॥నిశమ్యేతి॥ప్రవృత్తంయద్విజ్ఞానం-పరమేశ్వరాధీనంజగన్నస్వతంత్రమిత్యేవంభూతం- తేనవిధూతోవిభ్రమః- అహంకర్తేత్యేవంభూతోమోహోయస్యసః - అనుజైరనువర్తితస్సేవితస్సన్ అజితఃకృష్ణఏవాశ్రయోయస్యసః-పరిధిఃసముద్రః-ఉపాంతాం-తత్పర్యంతాం-గాంపృథివీం - పాలయామాస॥చం॥ప్రభూతవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః-అతిశయితజ్ఞాననిరస్తకృతదేహాత్మభ్రమః-కృష్ణేనివృత్తమానుషత్వభ్రమఃఇతివాయంమన్యసేమాతులేయమిత్యాదినాభీష్మేణైవయుధిష్ఠిరాదేః-కృష్ణేమానుషత్వబుద్ధిసద్భావప్రతిపాదనాత్ -పరిధ్యుపాంతాం·భూమండలవేద్యామగ్నివత్స్థితస్యమేరోః-పరిధిరూపైఃసముద్రైఃపరివేష్టితాం॥౩॥తస్యరాజ్యంవర్ణయతిత్రిభిః॥కామమితి॥మహీసర్వకామదుఘా-సర్వాభీష్టదోగ్ధ్రీబభూవ- వ్రజాన్గోష్ఠానిఊధస్వతీఃఊధస్వత్యః-ప్రథమార్థేద్వితీయా-స్థూలోధసఇత్యర్థః-సిషిచుఃఅభ్యషించన్॥చం॥ఊధస్వతీరితిగోపదస్యవిశేషణంకర్తరివ్యత్యయేనద్వితీయా॥౪॥నద్యఇతి॥అన్వృతుఋతావృతౌ॥చం॥నదీనాంఫలంనదీమాతృకభూమిషుసస్యాదివృద్ధిః-సముద్రాణాంరత్నాదిసంపత్తిఃగిరీణాంవనస్పతివీరుధాంచ-ధాతుఫలపుష్పాదిసమృద్ధిఃఫలం-ఓషధీనాంఫలం- వ్రీహియవగోధూమముద్గమాషాదిసమృద్ధిః-సర్వాఅప్యేతాస్సమృద్ధయః-సర్వేష్వప్యృతుషుబభూవురితిభావః॥౫॥ నేతి॥ ఆధయోమనోవ్యథాః-

వ్యాధయోరోగాః-క్లేశాఃశీతోష్ణాదికృతాః-దైవంభూతానిచఆత్మాచహేతుర్యేషాం-ఆధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికాః-
జంతూనాంనాభవన్॥౬॥ఇదానీంద్వారకాగమనంనిరూపయితుమాహ॥ఉషిత్వేతి॥స్వసుఃసుభద్రాయాః-సుహృదాం
యుధిష్ఠిరాదీనాం॥చం॥తంయుధిష్ఠిరమామంత్ర్యఅనుజ్ఞాప్య-అభివాద్యచ-తేనపరిష్వజ్యఅభ్యనుజ్ఞాతస్సన్ - కైశ్చిన్న
కులసహదేవప్రభృతిభిఃపరిష్వక్తఃఅభివాదితశ్చసన్॥౭॥ ఆమంత్ర్యేతి॥తంయుధిష్ఠిరం॥౮॥సుభద్రేతి॥యుయుత్సుఃధృ
తరాష్ట్రాద్వైశ్యాయాంజాతః-గౌతమఃకృపః-యమౌనకులసహదేవౌ॥౯॥ వృకోదరఇతి॥అన్యాశ్చస్త్రియః - మత్స్యసు
తాఉత్తరా-తస్యాఃపునర్గ్రహణంగర్భరక్షకశ్రీకృష్ణవిరహేమోహాధిక్యాత్ - యద్వామత్స్యసుతాసత్యవతీ॥౧౦॥
తేషాంకృష్ణవిరహాసహనంకైముతికన్యాయేనాహద్వాభ్యాం॥సదితి॥సతాంసంగాద్ధేతోః-ముక్తఃప్రాదివిషయోదు
స్సంగోయేనసః-సద్భిఃకీర్త్యమానంరోచనంరుచికరంమనోహరమిత్యర్థః-యస్యయశఃసకృదప్యాకర్ణ్య-సత్సంగంత్యక్తుం
నశక్నోతి॥౧౧॥ తస్మిన్నితి॥దర్శనాదిభిఃతస్మిన్శ్రీకృష్ణేన్యస్తాసమర్పితాధీర్యేషాంతే॥చం॥ తస్మిన్తాదృశచిత్తాకర్షకక
ల్యాణగుణవిశిష్టే-న్యస్తధియఃసంలగ్నబుద్ధయః॥౧౨॥సర్వఇతి॥అతఏవానిమిషైరక్షైర్నేత్రైస్తమేవవీక్షమాణాః - త
త్రతత్రగ్రహణాద్యానయనార్థంచలంతిస్మ-యతస్స్నేహేనసమ్యగ్బద్ధాః-అతఏవతమనుద్రుతానిఅనుగతాని చేతాం
సియేషాంతే॥చం॥తత్రతత్రవిచేరుః-కృష్ణాంతికప్రదేశఏవవిచేరుః॥ ౧౩॥ న్యరుంధన్నితి॥ అగారాన్నిర్యాతిగచ్ఛతిసతి-

ర్వాఃకామమన్వృతుతస్యవై ॥౫॥ నాధయోవ్యాధయఃక్లేశాదైవభూతాత్మహేతవః। అజాతశత్రావ
భవన్జంతూనాంరాజ్ఞికర్హిచిత్ ॥౬॥ ఉషిత్వాహాస్తినపురేమాసాన్కతిపయాన్హరిః। సుహృదాం
శోకనాశాయస్వసుశ్చప్రియకామ్యయా ॥౭॥ ఆమంత్ర్యచాభ్యనుజ్ఞాతఃపరిష్వజ్యాభివాద్యతమ్। ఆ
రురోహరథంకైశ్చిత్పరిష్వక్తోభివాదితః ॥౮॥ సుభద్రాద్రౌపదీకుంతీవిదురోథయుధిష్ఠిరః। గాంధారీ
ధృతరాష్ట్రశ్చయుయుత్సుర్గౌతమోయమౌ ॥౯॥ వృకోదరశ్చధౌమ్యశ్చస్త్రియోమత్స్యసుతాదయః। న
సేహిరేవిముహ్యంతోవిరహంశార్ఙ్గధన్వనః॥౧౦॥ సత్సంగాన్ముక్తదుస్సంగోహాతుంనోత్సహతేబుధః।
కీర్త్యమానంయశోయస్యసకృదాకర్ణ్యరోచనం॥౧౧॥తస్మిన్న్యస్తధియఃపార్థాస్సహేరన్విరహంకథం।
దర్శనస్పర్శనాలాపశయనాసనభోజనైః॥౧౨॥సర్వేతేఽనిమిషైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః।వీక్షంతఃస్నే
హసంబద్ధావిచేరుస్తత్రతత్రహ॥౧౩॥న్యరుంధన్నుద్గలద్బాష్పమౌత్కంఠ్యాద్దేవకీసుతే।నిర్యాత్యగా
రాన్నాభద్రమితిస్యాద్బాంధవస్త్రియః॥౧౪॥మృదంగశంఖభేర్యశ్చవీణాపణవగోముఖాః। ధుంధుర్యానక
ఘంటాద్యానేదుర్దుందుభయస్సమమ్॥౧౫॥ప్రాసాదశిఖరారూఢాఃకురునార్యోదిదృక్షవః।వవృషుఃకు
సుమైఃకృష్ణంప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః॥౧౬॥సితాతపత్రంజగ్రాహముక్తాదామవిభూషితమ్।రత్నదం
డంగుడాకేశఃప్రియఃప్రియతమస్యహ॥౧౭॥ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవవ్యజనేపరమాద్భుతే। వికీర్యమాణఃకు
సుమైఃరేజేమధుపతిఃపథి॥౧౮॥ అశ్రూయంతాశిషస్సత్యాస్తత్రతత్రద్విజేరితాః।నానురూపానురూపా
శ్చనిర్గుణస్యగుణాత్మనః॥౧౯॥అన్యోన్యమాసీత్సంజల్పఉత్తమశ్లోకచేతసామ్।పౌరవేంద్రపురస్త్రీణాంస

ఔత్కంఠ్యాదాసక్త్యతిశయాద్ధేతోరుద్గళత్ప్రసరద్బాష్పంఅశ్రూణిన్యరుంధన్-నేత్రేష్వేవస్తంభితవత్యః - తత్ర
హేతుః-అభద్రంమాస్యాత్ అమంగళంమాభవేదిత్యేతదర్థం॥చం॥ బాంధవస్త్రియఃసుభద్రాద్రౌపద్యాదయః॥ ౧౪॥
మృదంగేతి॥మృదంగాదయోదశవాద్యభేదాః-సమంఏకకాలం॥౧౫॥ ప్రాసాదేతి॥ప్రేమవ్రీడాభ్యాంస్మితపూర్వంఈ
క్షణమవలోకనం-యాసాంతాః॥౧౬ ॥ సితేతి॥ గుడాకానిద్రా-తస్యాఈశఃజితనిద్రోర్జునః॥ చం॥ గుడాకేశఃవక్రకే
శః-గుడాలకావృతమిత్యత్రైవగుడశబ్దోవక్రపర్యాయః-గుడాఃవక్రాఃఆసమంతాత్కేశాయస్యసోర్జునః-రత్నదండం
రత్నఖచితదండం॥౧౭॥ ఉద్ధవఇతి॥వ్యజనేచామరేజగృహతుఃమధూనాందేశానాంపతిఃశ్రీకృష్ణః॥చం ॥ కురూన్మధూన్స్వే
త్యత్రమధుశబ్దస్యకురుశబ్దసమభివ్యాహారేణదేశపరతాయాదృష్టత్వాత్ ॥౧౮॥అశ్రూయంతేతి ॥ సత్యాఃశ్రీకృష్ణే
తాసామవ్యభిచారాత్ -కించనానురూపాశ్చఅనురూపాశ్చ-ఆశిషః-నిర్గుణస్యపరమానందస్య- సుఖీభవేత్యాదయోనా
నురూపాః-గుణాత్మనోమానుష్యవతోనురూపాశ్చేత్యర్థః॥చం॥నిర్గుణస్యహేయగుణరహితస్య-గుణాత్మనఃగుణాఃఆత్మని
యస్యతస్యనిఖిలకల్యాణగుణవిశిష్టస్య॥౧౯॥అన్యోన్యమితి॥ఉపనిషదోపిమూర్తిమత్యస్సత్యః-తంసమజల్పన్నిత్యానందన్ని
త్యర్థః॥చం॥ఉత్తమశ్లోకచేతసాం-బ్రహ్మాదిమహశ్లోక్యకల్యాణగుణవిశిష్టశ్రీకృష్ణసంసక్తచిత్తానాం-సర్వత్రుటి మనోహ

రః-సర్వేషాం శ్రోత్రాణాం శ్రోత్రచిత్తాకర్షకః॥౨౦॥తత్ర తేజస్సౌందర్యాతిశయేన విస్మితాభ్యస్సఖీభ్యోఽన్యాస్స్త్రి
యః కథయంతి నాత్ర విస్మయః కార్యః సాక్షాదీశ్వరత్వాదస్యేతి చతుర్భిః-స ఇత్యాదిభిః-వై స్మరణే-కిలేతి ప్రసిద్ధ్యా ప్ర
మాణద్యోతనం య ఏక ఏవాద్వితీయః-పురుషః ఆసీత్-స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః-కుత్రాసీత్ అవిశేషే-ఆత్మని-నిష్ప్రపం
చే-నిజస్వరూపే-కదా అగ్రే గుణేభ్యః-గుణక్షోభాత్పూర్వం తథా నిశి ప్రళయే చ-తస్య లక్షణం-జగదాత్మని-నిమీలితా
త్మన్నితి లుప్తసప్తమ్యంతం పదం-జాతావేకవచనం-ఈశ్వరే జీవేషు లీనరూపేషు సత్స్విత్యర్థః-నను జీవానాం బ్రహ్మ
త్వాత్కథం లయస్తత్రాహ-సుప్తాసు శక్తిషు సతీషు-జీవోపాధిభూత సత్త్వాదిశక్తిలయ ఏవ జీవలయ ఇవ లక్ష్యత ఇత్యర్థః త
దేవం సృష్టేరాదౌ ప్రళయానంతరం చ నిష్ప్రపంచావస్థానముక్త్వా సృష్టిప్రళయయోర్మధ్యే ప్రపంచావస్థానమా
హుః॥చం॥ అగ్రేభ్యః-సత్త్వాదిగుణప్రచుర మహదహంకార తన్మాత్ర పంచభూత ప్రభృతిభ్యోఽగ్రే తమస్వత్తైః ప్రాక్
జగదాత్మని అవిభక్త నామరూపచేతనాచేతనాత్మక జగదాధారే-ఈశ్వరే సూక్ష్మతాదృశప్రపంచశరీరకత్వే సత్యపి అ
విలుప్తనిఖిలజగన్నియమనాదిశక్తిశాలిని-అత ఏవ నిశి యోగనిద్రాసమయే సుప్తశక్తిషు నిమీలితాత్మని॥శ్లో॥సమస్తాశ్శ
క్తయశ్చైతా నృప యత్ర ప్రతిష్ఠితాః-తద్విశ్వరూపవైరూప్యం రూపమన్యద్ధరేర్మహదితి ప్రమాణబోధితాసు సర్వాస్స్వ
పిశక్తిషు జగజ్జన్మస్థితిలయాదిగోచరాసు సుప్తాసు సతీషు స్తవత్ స్థితాసు సతీషు-నిమీలితాత్మని యోగనిద్రావశేన ని
మీలితసర్వేంద్రియే-అగ్నప్రత్యస్తమితాలోపః ఆత్మని స్వస్మిన్ అవిశేషః అనిష్పాదితకార్యవర్గః య ఏకః పురుషః ఆసీత్॥శ్రు॥
సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్-బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్-ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్-ఏకో హ వై నారాయణ ఆ
సీత్-న బ్రహ్మా నేశానో నేమే ద్యావాపృథివీ న నక్షత్రాణీతి కారణవాక్యశ్రుతో యః పురుష ఆసీత్ స పురాతనః పురుష ఏ
వ కిలాయం శ్రీకృష్ణః ఆద్యంతరహితస్స నారాయణ ఏవ కిల॥శ్రు॥పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయతేతి నారాయణశబ్ద
సామానాధికరణ్యేన ప్రతిపాదితః॥శ్లో॥భగవానితి శబ్దోయం-తథా పురుష ఇత్యపి।నిరూపాధీ చ వర్తేతే వాసుదేవే సనాతన ఇ

ర్వశ్రుతిమనోహరః॥౨౦॥స వై కిలాయం పురుషః పురాతనో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని।అగ్రే గుణేభ్యో జగ
దాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు॥౨౧॥స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృ
తిం సిసృక్షతీం। అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్॥౨౨॥స వా అయం య

తి పురుషశబ్దవాచ్యోఽయమేవ కిలేతి భావః॥౨౧॥స ఇతి॥స ఏవ అప్రచ్యుతస్వరూపస్థితిరేవ-ప్రకృతిమనుససార అధిష్ఠితవాన్-
భూయః పునః సృష్టిప్రవాహస్యానాదిత్వాత్-కీదృశీం-నిజవీర్యచోదితాం స్వకాలశక్తిప్రేరితాం-స్వాంశభూతానాం జీ
వానాం మాయాం మోహినీం అత ఏవ సిసృక్షతీం స్రష్టుమిచ్ఛంతీం-కిమర్థమనుససార-అనామరూపే ఆత్మని జీవే-రూపనా
మనీ విధాతుమిచ్ఛన్-ఉపాధిసృష్ట్యా జీవానాం భోగాయేత్యర్థః-కర్మాణి చ విధాతుం వేదాన్ కృతవానిత్యాహుః-శాస్త్ర
కృదితి॥చం॥అనామరూపాత్మని-నామరూపరహిత ప్రపంచశరీరకే స్వస్మిన్ రూపనామనీ॥శ్రు॥అనేన జీవేనాత్మనాను
ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా-నామరూపే విధిత్సమానః విధాతుమిచ్ఛుః శాస్త్రకృత్ శ్రుతిస్మృతీతి
హాసపురాణాఖ్యశాస్త్రకర్తా ప్రవక్తా చ అనుష్ఠాతా చ స ఏవ పూర్వోక్త కారణపురుష ఏవ భూయో నిజవీర్య చోదితాం-
నిజేన స్వీయేన వీర్యేణ తేజసా చోదితాం ప్రేరితాం వీర్యేణ జీవాఖ్యగర్భధారణేన చోదితాం వా-ప్రజాస్సృజేతి-ప్రేరి
తాం అత ఏవ భగవత్ప్రేరణాత్-సిసృక్షతీం స్రష్టుమిచ్ఛంతీం స్వజీవమాయాం స్వీయజీవాఖ్యగర్భధారిణీం మాయాం విచి
త్రసర్గకారిత్వాత్ మాయాశబ్దవాచ్యాం ప్రకృతిం॥శ్లో॥మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమితి శ్రు
త్యర్థోఽత్ర మాయాం ప్రకృతిమితి సామానాధికరణ్యాద్వివృతః తాం మాయామనుససార అధిష్ఠితవాన్-స్వాధిష్ఠానాభావే
తస్యాః వివిధప్రపంచసర్గశక్త్యభావాత్ తదర్థం స్వయమపి తామధితస్థౌ॥శ్లో॥మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం ద
ధామ్యహం।సంభవస్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారతేతి భగవతా గీతాచార్యేణ గీతార్థోఽత్ర ప్రకటితః॥౨౨॥ అస్య దర్శ
నమతిదుర్లభమస్మాభిర్లబ్ధమిత్యాహుః॥స ఇతి॥స వై అయం-యస్య పదం స్వరూపం-అంఘ్రిం వా-నిర్జితో మాతరిశ్వా ప్రా
ణో యైః-హృది స్వత్వమార్గం-తే సూరయ ఏవ పశ్యంతి-కేన-భక్త్యా ఉత్కలితః ఉత్కంఠితో అమలో య ఆత్మా బుద్ధిస్తేన॥
శ్రు॥దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యేతి శ్రుతేః-బుద్ధివైమల్యస్యాప్యయమేవ హేతురిత్యాహుః-నను హే సఖ ఏష ఏవ నస్స
త్వం బుద్ధిం పరిమార్ష్టుం సమ్యక్ శోధయితుం అర్హతి-న తు యోగాదయ ఇత్యర్థః-యద్వా-హే సఖి ఏష ఏవ నస్సత్త్వం
జ్ఞానం పరిమార్ష్టుం నాశయితుం-దూరగమనేన అప్రత్యక్షీభవితుం నార్హతి-కింతు అనేన సహైవ గంతవ్యమిత్యర్థః॥చం॥

అత్రఅస్మిన్లోకే జితేంద్రియాః-నిర్జితమాతరిశ్వనః రేచకపూరకకుంభకైః వాయునిరోధంకృతవంతః న్యాసంయమినః ముక్తాః-
భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా భక్తితరంగితనిర్దోషాంతఃకరణేన యత్పరంపశ్యంతియస్యపరస్యబ్రహ్మణో నారాయణస్య
స్థానంపరమపదాఖ్యంపశ్యంతి-సవాఅయంపరమాత్మైవకిలాయం శ్రీకృష్ణః ॥ శ్రు ॥ తద్విష్ణోఃపరమంపదగ్ంసదాపశ్యంతి
సూరయఇతిశ్రుత్యర్థోత్రవివృతః-ఏషకృష్ణస్సత్వంసత్వగుణంపరిమార్ష్టుమర్హతీతినహి- సత్వగుణంకదాచిదపినత్య
జతిహి-అతస్సత్వగుణమవలంబ్యైవాస్యావతారఇతిభావః॥ ౨౩ ॥ పుణ్యశ్లోకతామాహ॥ సఇతి॥ హేసఖివేదేషుగుహ్యే
షురహస్యాగమేషుచ-రహస్యనిరూపకైః అనుగీతసత్కథః అనుగీతాః సత్కథాఃయస్య- సఏవాయం-గానప్రకారమా
హ-యఏకఇత్యాదినా॥ చం॥ గుహ్యేషువేదేషు-ఉపనిషత్సు-గుహ్యవాదిభిః అతిరహస్యబ్రహ్మస్వరూపంవదద్భిః అనుగీ
తసత్కథః నిరంతరగానవిషయీకృతసత్కథః - ఏకోయఈశః జగదాత్మలీలయాసృజతీత్యాదిన సజ్జతేనసక్తోభవతి॥ ౨౪॥
ఏవంభూతస్యనానావతారకారత్వమాహ - యదేతితమోవ్యాప్తాధీర్యేషాం తేనృపాః అధర్మేణజీవంతి - కేవలం ప్రా
ణాన్పుష్ణంతి-తత్రతదా-ఏషఏవభవాయస్థిత్యై-సత్వతఃవిశుద్ధరూపేణసత్వేనరూపాణిదధత్ - భగాదీనిధత్తేప్రకట
యతి - యుగేయుగేతత్తదవసరేభగమైశ్వర్యంసత్యంసత్యప్రతిజ్ఞత్వం - ఋతంయథార్థోపదేశకత్వం-దయాంభక్త
కృపాం-యశఃఅద్భుతకర్మత్వం॥ చం ॥ తమోధియఃతమోగుణావిష్టబుద్ధయఃజీవంతిసాత్వతః శ్రీకృష్ణఏవఅస్యజగతోభ
వాయమంగళాయ-రూపాణిమత్స్యాదీనిధర్మంవర్ణాశ్రమధర్మం-భగంజ్ఞానాదికల్యాణగుణసంపత్తిం - సత్యంవాచిక
సుకృతం-ఋతంకాయికసుకృతందయాంమానసికీంకృపాంయశశ్చధత్తేకిల॥ ౨౫ ॥ విశేషతః శ్రీకృష్ణావతారసౌభాగ్యం

త్పదమత్రసూరయోజితేంద్రియానిర్జితమాతరిశ్వనః। పశ్యంతిభక్త్యుత్కలితామలాత్మనానన్వేషస
త్త్వంపరిమార్ష్టుమర్హతి॥ ౨౩ ॥ సవాఅయంసఖ్యనుగీతసత్కథోవేదేషుగుహ్యేషుచగుహ్యవాదిభిః। య
ఏకఈశోజగదాత్మలీలయాసృజత్యవత్యత్తినతత్రసజ్జతే॥ ౨౪ ॥ యదాహ్యధర్మేణతమోధియోనృపాజీ
వంతితత్రైషహిసత్వతఃకిల। ధత్తేభగంసత్యమృతందయాంయశోభవాయరూపాణిదధద్యుగేయుగే॥
౨౫॥ అహోఅలంశ్లాఘ్యతమంయదోఃకులంఅహోఅలంపుణ్యతమంమధోర్వనమ్। యదేషపుంసామృ
షభఃశ్రియఃపతిఃస్వజన్మనాచంక్రమణేనచాంచతి॥ ౨౬ ॥ అహోబతస్వర్యశసస్తిరస్కరీకుశస్థలీపు
ణ్యయశస్కరీభువః। పశ్యంతినిత్యంయదనుగ్రహేషితంస్మితావలోకంస్వపతింస్మయత్ప్రజాః॥ ౨౭॥
నూనంవ్రతస్నానహుతాదినేశ్వరస్సమర్చితోహ్యస్యగృహీతపాణిభిః। పిబంతియాస్సఖ్యధరామృతం
ముహుర్వ్రజస్త్రియస్సంముముహుర్యదాశయాః॥ ౨౮ ॥ యావీర్యశుల్కేనహృతాస్స్వయంవరేప్రమ

వర్ణయతిఅహోఇత్యాదిభిఃపంచభిః-యద్యస్మాత్ దేవ-పురుషోత్తమః శ్రియఃపతిః స్వజన్మనాయదోఃకులం-అంచతిపూ
జయతిసత్కరోతి-అతఃశ్లాఘ్యతమంతత్ -చంక్రమణేనచమధోర్వనంమధురాం- సత్కరోతిఅతస్తత్పుణ్యతమమితి - త
స్యప్రత్యయస్యాప్యత్యంతాతిశయేనఅలమితి - తత్రాపి ఆశ్చర్యే అహోఇత్యుక్తం॥ చం॥ మధోర్వనంమధునామ్నోర
క్షసఃవనంమధురాసన్నివేశస్థానభూతంపూర్వంవనంప్రియశ్రవాః శ్రోత్రాణామతిప్రీతివిషయకీర్తిః - పుంసామృష
భఃపురుషోత్తమః- చంక్రమణేన శ్రీపాదపంకేరుహవిన్యాసేనచఅంచతిసంచరతి - పూర్వంమధునామ్నాలవణాసురపి
త్రా రక్షసాఅధిష్ఠితంశత్రుఘ్ననిహతేనానంతరంమధోర్వనంమధురేతిప్రసిద్ధం॥ ౨౬ ॥ ద్వారకాంశ్లాఘంతే॥ అహో
ఇతి॥ అహోబతఅత్యాశ్చర్యం-కింతత్కుశస్థలీద్వారకాస్వర్గఉత్కృష్టఇతియద్యశఃతస్యతిరస్కరీపరిభవకర్త్రీ- భు
వశ్చపుణ్యయశస్కరీభర్త్రీభవతి-యద్యతః-యత్రత్యాస్సర్వాఃప్రజాః- స్వానుగ్రహేణఈషితంప్రేషితంస్మితపూ
ర్వావలోకనం-యద్వా - అనుగ్రహార్థమీషితమిష్టం-స్వస్యాత్మనఃపతిం శ్రీకృష్ణం-నతుపిత్రాదివద్దేహమాత్రస్యపతిం
నిత్యంపశ్యంతిస్మ-ఉషితమితిపాఠేస్వానుగ్రహార్థముషితంకృతవాసం-నైతత్స్వర్గేస్తీత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ నూనమితి॥ హేసఖి
అస్యగృహీతపాణిభిఃపత్నీభిః-ఈశ్వరఃఅయమేవ-నూనంజన్మాంతరేషుసమర్చితః-యస్మిన్అధరామృతేఆశయఃచిత్తం
యాసాంతాః-సంముముహుః - సమ్మోహంప్రాప్తాఇతిమనోహరత్వముక్తం॥ చం॥ యదాశయాయస్మిన్సంసక్తచి
త్తాస్సత్యః-వ్రతస్నానహుతాదినావ్రతవిశేషైః-మహాతీర్థస్నానాదిభిః హోమవిశేషైశ్చ॥ ౨౮ ॥ ఏతత్ప్రపంచయతి
ద్వాభ్యాం॥ యేతి॥ వీర్యంప్రభావఏవశుల్కం-మూల్యంతేన - విశుష్మిణః బలిష్ఠాన్- ప్రద్యుమ్నశ్చసాంబశ్చఅంబశ్చసుతా
యాసాం-రుక్మిణీజాంబవతీనాగ్నజితీనాం-తాఆదిర్యాసాంసత్యభామాదీనాంతాః-యాశ్చాపరాః-అస్యశ్లోకస్యోత్తర

శ్లోకేనాన్వయః॥ చం॥ వీర్యశుల్కేన-వీర్యరూపశుల్కప్రదేన శ్రీకృష్ణేన స్వయంవరే విశుష్మిణః వృషభవత్ కామాగ్నిసంతప్తాన్ - ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయః ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ సాంబప్రసవా జాంబవతీ - తదాదయః సత్యభామాదయోఽష్టౌ మహిష్యః భౌమవధే సహస్రశః షోడశసహస్రసంఖ్యాకాః స్త్రియః॥ ౨౯॥ ఏతా ఇతి॥ ఏతాః స్త్రీత్వమేవ పరం కేవలం-సాధు శోభనం కుర్వతే - అపాస్తం పేశలం భద్రం - స్వాతంత్ర్యం యస్మాత్తత్ -నిరస్తం శౌచం శుచిత్వం యస్మాత్ -తథాభూతమపి జాతు కదాచిదపి-నాపైతి న నిర్గచ్ఛతి-ఆహృతిభిర్వ్యవహారైః - యద్వా-పారిజాతాదిప్రియవస్త్వాహరణైః-హృదిస్పృశన్ ఆనందయన్॥ చం॥ అపాస్తపేశలం-తిరస్కృతసత్కర్మానుష్ఠానం-నిరస్తశౌచం శౌచాచారవివర్జితం స్త్రీత్వమపి స్త్రీజన్మాపి సాధు కుర్వతే సమీచీనం కుర్వంతి యాసాం స్త్రీణాం ఆహృతిభిః ప్రవృద్ధిత్తహారిభిః-సంస్థానవిశేషైః హృదిస్పృశః అతిమనోహరాత్ గృహాత్ -పుష్కరలోచనః పద్మాక్షః నాపైతి న నిర్యాతి॥ ౩౦ ॥ ఏవంవిధా ఇతి॥ ఏవంవిధాః విచిత్రాః గిరః-సస్మితేన నిరీక్షణేనాభినందన్-స హరిర్యయౌ॥ ౩౧॥ అజాతశత్రురితి॥ మధుద్విషో గోపీథాయ రక్షణాయ-స్నేహాత్పరేభ్యః శత్రుభ్యః శంకితస్సన్-ప్రాయుఙ్క్త॥ శ్లో॥ హస్త్యశ్వరథపాదాతం సేనాంగం స్యాచ్చతుర్విధమిత్యేవం చతురంగిణీం పృతనాం సేనాం॥ చం॥ అజాతశత్రుః అరిషడ్వర్గరహితః॥ ౩౨॥ అథేతి ॥ పాండోః కురువంశజత్వాత్ పాండవా అపి కౌరవాః ఏవ తాన్ ప్రియైః ఉద్ధవాదిభిస్సహ ।చం॥ విరహాతురాన్-స్వవిశ్లేషేణాతిఖిన్నాన్॥ ౩౩॥ కుర్వితి॥ కురుక్షేత్రం-కురుదేశాంతరితమేవ-క్రమోఽత్ర న వివక్షితః॥ చం ॥ సయామునాన్ యమునాతీరవర్తిదేశస

హృచ్చైద్యప్రముఖాన్ విశుష్మిణః । ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయోఽపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః॥ ౨౯॥ ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపాస్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే। యాసాం గృహాత్పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభిర్హృదిస్పృశన్॥ ౩౦ ॥ సూతః॥ ఏవంవిధా వదంతీనాం స గిరః పురయోషితామ్। నిరీక్షణేనాభినందన్ సస్మితేన యయౌ హరిః॥ ౩౧॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః। పరేభ్యః శంకితః స్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురంగిణీమ్॥ ౩౨॥ అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్విరహాతురాన్। సన్నివర్త్య దృఢం స్నిగ్ధాన్ప్రాయాత్స్వనగరం హరిః॥ ౩౩॥ కురుజాంగలపాంచాలాన్ శూరసేనాన్ సయామునాన్। బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్ సారస్వతానథ॥ ౩౪॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరసైంధవాన్। ఆనర్తాన్ భార్గవ ప్రాగాచ్ఛ్రాంతవాహో మనాగ్విభుః॥ ౩౫॥ తత్ర తత్ర చ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః। సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో గాం గతస్తదా॥ ౩౬॥ *****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-దశమోఽధ్యాయః.

శ్రీ సూతః॥ ఆనర్తాన్ స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్। దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్నివ॥ ౧॥ స ఉచ్చకాశే ధవళోదరో దరోఽప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోణిమా। దధ్మాయమానః కరకంజసంపు

హితాన్-సారస్వతాన్-సరస్వతీనదీతీరవాసినో దేశాన్॥ ౩౪॥ మర్వితి॥ మరుః నిరుదకో దేశః-ధన్వోఽల్పోదకదేశః-ఆనర్తాఖ్యో ద్వారకాదేశః- స విభుః ప్రాగాత్ప్రాప్తః హే భార్గవ శౌనక - మనాక్ ఈషచ్ఛ్రాంతా వాహా యస్య సః॥ ౩౫॥ తత్రేతి॥ తత్ర తత్ర దేశే తత్రత్యైర్జనైః-ప్రత్యుద్యతాని నివేదితాని-అర్హణాని ఉపాయనాని యస్మై సః- సాయమపరాహ్ణే-పశ్చాద్దిశం పశ్చిమాం దిశం- భేజే ప్రాప్తః-తదా గవిష్ఠః ఆకాశస్థః సూర్యః- గాం ఉదకం గతః ప్రవిష్టః-అస్తంగత ఇత్యర్థః॥ శ్రు॥ అద్భ్యో వా ఏష ప్రాతరుదేత్యపస్సాయం ప్రవిశతీతి శ్రుతేః-యద్వా- తదా సాయంకాలే రథాదవతీర్య గవిష్ఠః భూమౌ స్థితః-గాం జలాశయం గతస్సన్-పశ్చాద్దిశం భేజే సంధ్యాముపాసితవానిత్యర్థః॥ చం॥ గవిష్ఠః- అతిశయేన గోమాన్ కాంతిమాన్-సూర్యః గాం గతః భూమిం గతః॥ ౩౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *****

శ్లో॥ ఏకాదశే రతిస్సవ్యగ్యా ద వేంద్రస్య వర్ణ్యతే। ఆనర్తైస్స్తూయమానస్య పురీం నిర్విశ్య బంధుభిః॥ ఉత్సవైరుల్లసత్సౌరముదంచద్ధ్వజవారణమ్-ఉల్లసద్రత్నదీపాదిస్వపురం ప్రావిశత్ప్రభుః॥ ఆనర్తానితి॥ స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్-దరవరం పాంచజన్యం శంఖం-దధ్మౌ నాదితవాన్॥ చం॥ స్వకాన్ స్వీయాన్-ఆనర్తాన్ ఆనర్తనామ్నో జనపదాన్ దేశాన్ ఉపవ్రజ్య సమీపం గత్వా విషాదం స్వవిరహప్రయుక్తం ఖేదం॥ ౧॥ స ఇతి ॥ దరః శంఖః దధ్మాయమానః అతిశయేన భగవతా పూర్యమాణః-ఉచ్చకాశే శుశుభ ఇత్యన్వయః - కథంభూతః ధవళముదరం యస్య సః ధవళోదరః॥ చం ॥ ఉరుక్రమస్య- దామోదరస్య-కృష్ణస్య-అధరస్య శోణేన రాగేణ- శోణభావో యస్య సః అధరశోణశోణిమా - స్వార్థే ఇమన్- కరకం

హాస్తకమలే-తయోస్సంపుటమధ్యే-వర్తమానశ్శుభేశకథమివఅబ్జషండేరక్తైకమలసమూహేకలహంసోరాజహం
సోయథాతద్వత్ ॥చం॥ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య॥౨॥తమితి॥ జగతోయద్భయంతస్యభయస్యావహం జగద్భవభయాపహ
మితిపాఠేజగతాంజీవానాంభవాత్సంసారాద్యద్భయంతదపహంతీతిజగద్భవభయాపహం-ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యుజ్జగ్ముః
భర్తృదర్శనలాలసాః॥చం॥ జగద్భయభయావహంజగద్భయహేతూనాంరక్షఃప్రభృతీనాంభయావహంభయంకరం-
భయాపహమితిపాఠే-జగద్భయహేతుభ్యోరక్షఃప్రభృతిభ్యఃయద్భయంతన్నివారకం-భర్తృదర్శనలాలసాః- స్వాసా
కారణప్రభోఃభగవతఃదర్శనేకౌతూహలేనసంభ్రమాః॥ ౩॥ తత్రేత్యాదిశ్లోకద్వయమేకంవాక్యం-తత్రతస్మిన్ శ్రీకృ
ష్ణే-ఉపనీతాస్సమర్పితాఃబలయఃఉపాయనానియాభిస్తాః - నిరపేక్షేపితస్మిన్నాదరేణసమర్పణేదృష్టాంతఃరవేర్దీపమివే
తి॥చం॥తత్రాన్తర్దేశే-నిజలాభేనస్వానందానుభవలాభాదేవనిత్యదాసతతంపూర్ణకామం-అతఏవఆత్మారామం- ఆ
త్మానుభవైకతత్పరం-రవేఃస్వతేజసానిఖిలలోకప్రకాశకస్య-ఉపనీతబలయః-ఉపహృతపూజాద్రవ్యాః॥౪॥ప్రీతీతి॥పి
తరమర్భకాఇవ-తంసర్వసుహృదంఅవితారంస్వసంరక్షకం-ప్రోచురిత్యుత్తరేణాన్వయః-సుహృత్త్వేనైవావితారంన
తుకామేన-తత్రహేతుఃఆత్మారామం-తత్రాపిహేతుఃపరమానందనిజస్వరూపలాభేనైవపూర్ణకామం॥౫॥నతాఇతి॥
విరించిఃబ్రహ్మవైరించాస్సనకాదయః- ఇహసంసారే- పరంక్షేమమిచ్ఛతాంపరాయణంపరమంశరణం-కుతఃపరేషాం
బ్రహ్మాదీనాం-ప్రభురసి కాలోయత్రప్రభుర్నభవేత్ ॥చం॥విరించివైరించసురేంద్రవందితం- వత్సాపహారబాణయుద్ధ
శక్రముఖభంగాదికాలేషువందితం-పరంక్షేమం - నిఖిలసాంసారికదుఃఖనివారణం- పరాయణంపరమప్రాప్యం-ప్రభు

రేయథాబ్జషండేకలహంసఉత్స్వనః॥ ౨॥ తముపశ్రుత్యనినదంజగద్భవభయాపహమ్। ప్రత్యుద్యయుః
ప్రజాస్సర్వాభర్తృదర్శనలాలసాః॥౩॥తత్రోపనీతబలయోరవేర్దీపమివాదృతాః।ఆత్మారామంపూర్ణ
కామంనిజలాభేననిత్యదా॥ ౪॥ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాఃప్రోచుర్హర్షగద్గదయాగిరా।పితరంసర్వసుహృద
మవితారమివార్భకాః॥౫॥నతాస్స్మతే నాథతవాంఘ్రిపంకజంవిరించివైరించసురేంద్రవందితమ్।పరా
యణంక్షేమమిహేచ్ఛతాంపరంనయత్రకాలఃప్రభవేత్పరఃప్రభుః॥౬॥ భవాయనస్త్వంభవవిశ్వభావ
నత్వమేవమాతాథసుహృత్పతిఃపితా।త్వంసద్గురుర్నఃపరమంచదైవతంయస్యానువృత్త్యాకృతినోబభూ
విమ॥ ౭॥అహోసనాథాభవతాస్మయద్వయంత్రైవిష్టపానామపిదూరదర్శనమ్। ప్రేమస్మితస్నిగ్ధని
రీక్షణాననంపశ్యేమరూపంతవసర్వసౌభగమ్॥౮॥ యర్హ్యంబుజాక్షాపససారభోభవాన్కురూన్మధూ
న్వాథసుహృద్దిదృక్షయా।తత్రాబ్దకోటిప్రతిమఃక్షణోభవద్రవేర్వినాక్ష్ణోరివనస్తవాచ్యుత॥౯॥ శ్రీసూ
తః॥ఇతిచోదీరితావాచఃప్రజానాంభక్తపాలకః।శృణ్వన్ననుగ్రహందృష్ట్యావితన్వన్ప్రావిశత్పురీమ్॥౧౦॥

స్సర్వవస్తుపరిణామసంపాదకత్వాత్ పరఃకాలఃనప్రభవేత్ -నతేషాంత్వత్పాదారవిందాశ్రితానాంజన్మజరామరణాది
పరిణామహేతుఃభవేత్ ॥౬॥భవాయేతి॥అతోభవాయఉద్భవాయ-నోఽస్మాకంత్వంభవ-హేవిశ్వభావన- కృతార్థాః-
బభూవిమ-జాతావయం॥చం॥ హేవిశ్వభావన-నిఖిలజగత్సంరక్షకమాతా-జన్మప్రభృతిపోషకత్వాత్ - ఆత్మసుహృత్ -
అంతరాత్మత్వేసతి-నిఖిలసుకర్మసుమిత్రవత్ప్రేరకత్వాత్ - అత్యంతాంతరంగఃసుహృత్ - హితాహితోపదేశముఖేన
శాస్త్రానుశాసనేనచశిక్షకత్వాత్ పితాపతిః- జీవనప్రదానాదిద్వారపాలకత్వాత్ -త్వంసద్గురుః- అర్జునంవ్యాజీకృత్య
నిఖిలజనోత్తారణీయగీతాఖ్యమహాశాస్త్రప్రవర్తకత్వాదాచార్యవరః- పరంచదైవతం - మోక్షాఖ్యపరమపురుషార్థ
ప్రదానేనదేవతాంతరాపేక్షయావ్యావృత్తంపరమంచదైవతం॥ ౭॥కృతార్థత్వమేవాహుః-అహోఇతిఅహోభవ
తావయంసనాథాఃస్మః-యద్యస్మాత్తవరూపంపశ్యేమ - త్రైవిష్టపానామపిదూరదర్శనందేవానామపిదుర్దర్శమిత్యర్థః
ప్రేమ్ణాయత్స్మితంతద్యుక్తంస్నిగ్ధం-నిరీక్షణంయస్మిన్ తదాననంయస్మిన్- తద్రూపంసర్వేషుచాంగేషుసౌభగంయ
స్మిన్-తద్రూపం॥చం॥ప్రేమభక్తానురాగఃస్మితంతత్పూర్వకమందహాసః-స్నిగ్ధనిరీక్షణం ప్రేమపూర్వకకటాక్షవీక్ష
ణం-సర్వసౌభగంనిఖిలజగన్మోహకసౌందర్యం॥౮॥అర్భకాఇవసకరుణమాహుఃయర్హీతి-యర్హియదా-భోఅంబుజాక్ష
భవానితిపాఠే-నఇత్యనాదరేషష్ఠీ-భవాన్ అస్మాన్ అనాదృత్యఅపససార-అపహాయజగామ-కురూన్ హస్తినాపురం
మధూన్మధురాన్వా-తత్రతదా-రవింవినాఅంధ్యమక్ష్ణోర్యథా-ఏవంతవనః-త్వదీయానామస్మాకమపీత్యర్థః॥ చం ॥త
త్ర-తావకముఖపంకేరుహదర్శనాభావకాలేక్షణఃఅల్పకాలోపి ॥ ౯॥ ఇతీతి ॥ ఇతిచఏవంవిధాఃఅన్యాఃఉచ్చరితాఃవాచః

శృణ్వన్-దృష్ట్వా సాభినందనావలోకనేన అనుగ్రహం కుర్వన్ ॥౧౦॥ ద్వారకాం ప్రస్తౌతి పంచభిః ॥ మధ్వితి ॥ స్వతుల్యబలైర్మధుభోజాదిభిర్గుప్తాం రక్షితాం ॥ ౧౧ ॥ సర్వేతి ॥ సర్వేషు ఋతుషు సర్వే విభవాః పుష్పాదిసంపదో యేషాం తే-పుణ్యా వృక్షాః లతాశ్రమాః లతామంటపాశ్చ యేషు తైరుద్యానాదిభిర్వృతాః యే పద్మాకరాస్సరాంసి తైర్యా శ్రీః శోభా యస్యాం తాం ఉద్యానం ఫలప్రధానం-ఉపవనం పుష్పప్రధానం-ఆరామః క్రీడార్థం వనం ॥౧౨॥ గోపురేతి ॥ గోపురం పురద్వారం-ద్వారం గృహద్వారం-కృతాని కౌతుకేన ఉత్సవేన తోరణాని యస్యాం తాం-గరుడాదివీరచిహ్నాంకితాః ధ్వజాః-జయప్రదయంత్రాంకితాః పతాకాః-చిత్రాణాం ధ్వజపతాకానాం-అగ్రైరంతః ప్రతిహతః ఆతపో యస్యాం తాం ॥౧౩॥ సమ్మార్జితేతి ॥ సంమార్జితాని నిస్సారితరజాంసి-మహామార్గాదీని యస్యాం-మహామార్గాః రాజమార్గాః-రథ్యాః-ఇతరమార్గాః ఆపణకాః పణ్యవీథయః-చత్వరాణి అంగణాని-ఫలాదిభిరుప్తాం అవకీర్ణాం ॥౧౪॥ నిశమ్యేత్యాదిశ్లోకచతుష్కమేకం వాక్యం-ప్రేష్ఠమత్యంతప్రీతివిషయం-ఆయాంతం నిశమ్య శ్రుత్వా-వసుదేవాదయః ప్రత్యుజ్జగ్మురితి చతుర్థేనాన్వయః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి ॥ ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితాః ఉల్లంఘితాని శయనాదీని యైశ్చ సప్లుతగతౌ ॥ ౧౭ ॥ వారణేంద్రమితి ॥ వారణేంద్రం మంగళార్థం పురతః కృత్వా ససుమంగలైః సుమంగళపుష్పాదియుక్తపాణిభిః-బ్రహ్మఘోషో మంత్రపాఠశ్చ ॥౧౮॥ ప్రత్యు

మధుభోజదశార్హార్హకుకురాంధకవృష్ణిభిః। ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ ॥ ౧౧ ॥ సర్వర్తుసర్వవిభవైః పుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః। ఉద్యానోపవనారామైర్వృతాం పద్మాకరశ్రియమ్ ॥౧౨॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్। చిత్రధ్వజపతాకాగ్రైరంతః ప్రతిహతాతపామ్ ॥౧౩॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్। సిక్తాం గంధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాంకురైః ॥ ౧౪ ॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః। అలంకృతాం పూర్ణకుంభైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥౧౫॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాంతం వసుదేవో మహామనాః। అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ సాంబో జాంబవతీసుతః। ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥౧౭॥ వారణేంద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమంగలైః। శంఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః। వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥౧౯॥ లసత్కుండలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః। నటనర్తకగంధర్వాః సూతమాగధవందినః ॥౨౦॥ గాయంతి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ। భగవాంస్తత్ర బంధూనాం పౌరాణామనువర్తినాం ॥౨౧॥ యథావిధి సమాగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే। ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః ॥౨౨॥ ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః। స్వయం చ గురుభిర్విప్రైస్సదారైః స్థవిరైరపి ॥౨౩॥ ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వందిభిశ్చావిశత్పురం। రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాం కులస్త్రియః ॥౨౪॥ హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్ర తదీక్షణమహోత్సవాః। నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసాం ॥౨౫॥ న వితృప్యంతి హి దృశః శ్రియో ధామాంగమచ్యుతమ్। శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృశామ్ ॥౨౬॥ బాహవో లోకపాలా

జ్జగ్మురితి ॥ సార్ధశ్లోకమేకం వాక్యం-ప్రణయేన స్నేహేన ఆగతం సాధ్వసం సంభ్రమో యాసాం తాః ॥౧౯॥ లసదితి ॥ లసత్కుండలైర్నిర్భాతాని యాని కపోలాని తైర్వదనేషు శ్రీర్యాసాం తాః-వారముఖ్యాః నర్తక్యో వేశ్యాః-నటాః నవరసాభినయనచతురాః-తాళాద్యనుసారేణ నృత్యంతో నర్తకాః-గంధర్వాః గాయకాః ॥ శ్లో ॥ సూతాః పౌరాణికాః ప్రోక్తా మాగధా వంశశంసకాః-వందినస్త్వమలప్రజ్ఞాః ప్రస్తావసదృశోక్తయః ॥౨౦॥ గాయంతీతి ॥ అద్భుతాని చేతి చకారస్య వందినశ్చేత్యన్వయః- తే సర్వే గాయంతి చేతి ॥౨౧॥ యథావిధీతి ॥ యథావిధి యైస్సహ యథోక్తం తైస్తథా సమాగమ్య సమాగమం కృత్వా-సర్వేషాం మానం ఆదధే-కృతవానిత్యర్థః-తదాహ-ప్రహ్వత్వం శిరసా నతిః-అభివాదనం వాచా నతిః ॥౨౨॥ ఆశ్వాస్యేతి ॥ ఆశ్వాస్య అభయం దత్వా-ఆశ్వపాకేభ్యః శ్వపాకాన్ అభివ్యాప్య-ఆచండాలమిత్యర్థః వరైరభీష్టదానైశ్చ మానం కృతవానిత్యర్థః ॥౨౩॥ ఆశీర్భిరితి ॥ అన్యైశ్చ వందిభిశ్చ ॥౨౪॥ హర్మ్యాణీతి ॥ తస్య ఈక్షణేన మహానుత్సవో యాసాం తాః యత్ యస్మాన్నిత్యం సదా అచ్యుతం నిరీక్షమాణానామపి ॥౨౫॥ నేతి ॥ దృశో నైవ తృప్యంతి- అతః ఆరురుహుః-కథంభూతం శ్రియః శోభాయాః ధామ స్థానమంగం యస్య తం-తదేవాభినయేనాహ-శ్రియో లక్ష్మ్యాః-యస్య ఉరః వక్షః నివాసః-యస్య ముఖం సర్వప్రాణినాం దృశాం సౌందర్యామృతపానాయ పానపాత్రం ॥౨౬॥ శ్రియో ధామాంగం లక్ష్మీనిత్యవాసస్థానభూతాంగవంతం

ద్వారకౌకసాంద్వారకానివాసినాం॥౨౬॥ బాహవఇతి॥యస్యబాహవోలోకపాలానాంనివాసఃసారంహరింగాయంతీతి సారంగాఃభక్తాః-తేషాంయస్యపదాంబుజంనివాసః-తన్నిరీక్షమాణానాంద్దృశఇతిపూర్వేణాన్వయః॥చం॥ బాహవోలోకపాలానాంద్దృశాంపానపాత్రం-తద్భుజబలసంరక్ష్యమాణత్వాత్ - సారంగాణాంపానపాత్రం- సారంగాస్సారవేదినోజ్ఞానినః తేషాంపానపాత్రం-భగవత్తత్త్వవేదినాంసదాతత్పాదారవిందమకరందరసలిప్సుత్వాత్ ॥౨౭ ॥ సితేతి॥ సితైఃఆతపత్రవ్యజనైః-ఉపస్కృతోమండితః- అర్కశ్చఉడుపోనక్షత్రసహితశ్చంద్రః చాపఃఇంద్రధనుశ్చ వైద్యుతం విద్యుత్తేజశ్చ - తైరర్కఃఛత్రస్యోపమానంనక్షత్రాణిపుష్పవృష్టేః - చంద్రః పరిభ్రమత్కృత మండలాకార యోశ్చామరవ్యజనయోః- చాపఃవనమాలాయాః-విద్యుత్తేజఃపిశంగవాససః-అభూతోపమేయం- యదిఘనస్యోపరిసూర్యబింబం-ఉభయతశ్చంద్రౌ-సర్వతోనక్షత్రాణాంమధ్యేచమిళితంచాపద్వయం-స్థితంవిద్యుత్తేజోయదిభవతి - తర్హిసఘనోయథాభాతితథా-హరిర్బభావిత్యర్థః॥ ౨౮॥స్వగృహప్రవేశమాహ॥ ప్రవిష్టఇతి॥ దేవకీప్రముఖాస్సప్తవవందఇతి మాతృసౌందర్యోదారవిశేషజ్ఞాపనార్థముక్తంఅష్టాదశాపివసుదేవస్యభార్యాఃమాతృతుల్యత్వాన్నమస్కృతాఏవ॥౨౯ ॥ అథేతి॥అనుత్తమం-యస్మాదుత్తమంనాస్తితదనుత్తమం-సర్వోత్తమమిత్యర్థఃసహస్రాణిచషోడశేతిచకారాదష్టోత్తరశతాధికానీతిజ్ఞేయం॥౩౧॥పత్న్యఇతి॥ప్రోష్య దేశాంతరేఉషిత్వా-ఆరాద్దూరాదేవవిలోక్య-సంజాతోమనసిమహోత్సవోయాసాంతాః-ఆసనాదాశయాచ్చ-ఆసనాద్దేహేనోత్తస్థుః ఆశయోంతఃకరణంతస్మాదపి-ఆత్మనాఉత్తస్థుః-కృష్ణేనాత్మనాఆత్మనఃసంశ్లేషేఅంతఃకరణవ్యవధానమపినాసహంతఇత్యర్థః- వ్రీళితానిలోచనానిఆననానిచయాసాంతాః-

నాంసారంగాణాంపదాంబుజమ్॥౨౭॥సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతఃప్రసూనవర్షైరభివర్షితః పథి।
పిశంగవాసావనమాలయాబభౌఘనోయథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః ॥౨౮ ॥ప్రవిష్టస్తుగృహంపిత్రోః
పరిష్వక్తస్స్వమాతృభిః।వవందేశిరసాసప్తదేవకీప్రముఖాస్తదా॥౨౯॥ తాఃపుత్రమంకమారోప్య స్నే
హస్నుతపయోధరాః।హర్షవిహ్వలితాత్మానస్సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥౩౦॥ అథావిశత్స్వభవనంసర్వ
కామమనుత్తమమ్।ప్రాసాదాయత్రపత్నీనాంసహస్రాణిచషోడశ॥౩౧॥పత్న్యఃపతింప్రోష్యగృహా
నుపాగతంవిలోక్యసంజాతమనోమహోత్సవాః।ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకంవ్రతైర్వ్రీ
డితలోచనాననాః॥౩౨॥తమాత్మజైర్దృష్టిభిరంతరాత్మనాదురంతభావాఃపరిరేభిరేపతిమ్। నిరుద్ధమప్యా
స్రవదంబునేత్రయోర్విలజ్జితానాంభృగువర్యవిక్లబాత్ ॥౩౩॥యద్యప్యసౌపార్శ్వగతోరహోగత
స్తథాప్యంఘ్రియుగంనవంనవమ్ ।పదేపదేకావిరమేతతత్పదాచ్చలాపియచ్ఛ్రీర్నజహాతికర్హిచిత్ ॥
౩౪॥ఏవంనృపాణాంక్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిఃపరివృత్తతేజసామ్।విధాయవైరంశ్వసనోయథాన

అపాంగైరేవవీక్షణాద్వ్రీళితలోచనాః-అవనతముఖత్వాద్వ్రీళితాననాః- సాకంవ్రతైరితి-మహస్యక్రీడావర్జనాదినియమాఅపితాభ్యఉత్తస్థురిత్యర్థధృతవ్రతాఏవోత్తస్థురితివా-వ్రతానిచయాజ్ఞవల్క్యేనోక్తాని॥శ్లో॥ క్రీడాంశరీరసంస్కారంసమాజోత్సవదర్శనంహాస్యంపరగృహేయానంత్యజేత్ప్రోషితభర్తృకేతి॥చం॥ఆసనాశయాత్ ఆసనరూపస్థానాత్ వ్రతైస్సాకంసహసోత్తస్థుః- పూర్వమనుష్ఠితానాంభగవదాగమననిమిత్తకవ్రతానాంసమాప్తింప్రాప్యేత్యర్థః ॥ ౩౨॥ తమితి॥ ఆదౌతంపతిం-దర్శనాత్పూర్వం-ఆత్మనాబుద్ధ్యా-అంతర్హృదయేపరిరేభిరే- తతోదృష్టిభిః-తతస్సమీపమాగతంఆత్మజైఃపుత్రైః-పుత్రానుద్గృహ్యతత్కంఠమాలింగయంత్యఇవస్వయమాలింగితవత్యఇత్యర్థః-తత్రహేతుఃదురంతభావాఃగంభీరాభిప్రాయాః-తథాచతాసాంనేత్రయోర్నిరుద్ధమప్యంబుబాష్పః-విక్లబాద్వైవశ్యాత్ - అస్రవదీషత్స్రావ-అతఏవధైర్యమహాన్వ్యావిలజ్జితానాం- హేభృగువర్యశౌనక-చిత్రంశృణ్వితి॥ చం ॥ దురంతభావాస్తాః అనంతవిలాసవత్యఃఆత్మజైఃదేహజైః రోమాంచాదిభిస్సహ- దృష్టిభిఃనిరంతరదర్శనైః - అంతరాత్మనామనసా - తత్రస్యకామేనేత్యర్థః-విక్లబాత్ విశ్లేషప్రయుక్తాయాసాత్ ॥౩౩॥యదీతి॥పార్శ్వగతస్సమీపస్థః-తథాపిరహోగతః- ఏకాంతేవర్తితేప్యస్మి-పదేపదేప్రతిక్షణం-నవంనవమేవ-అత్రకైముతికన్యాయః-కావిరమేతేతి - చలా చంచలస్వభావాపిశ్రీర్నజహాతి॥చం॥నవంనవంనవ్యవత్సదామనోహరం-తథావిధచిత్తాకర్షణంసౌందర్యసౌగంధ్యసౌకుమార్యాదియుక్తాత్ పదాత్ కావిరమేతకావాఅలంబుద్ధింకుర్యాత్ నకాపీత్యర్థః॥౩౪॥ ఉక్తంశ్రీకృష్ణచరితంసంక్షిప్యాహద్వాభ్యాం॥ఏవమితి॥ క్షితేర్భారాయజన్మయేషాంతే-మహాపాతిశయేనకేవలంభూభారాయోత్పన్నానామిత్యర్థః- అక్షౌహిణీభిః కృత్వా పరివృ

త్తం సర్వతః ప్రసృతం తేజః ప్రభావో యేషాం - పరివృద్ధతేజసామితి వా - శ్వసనః వాయుర్వేణూనాం - అన్యోన్య సంఘర్షేణ అనలం విధాయ - మిథో దాహేన యథోపశామ్యతి తద్వత్ ॥ ౩౫॥ స ఇతి ॥ స్త్రీరత్నకూటస్థః ఉత్తమ స్త్రీకదంబస్థః ॥ చం ॥ స్వమాయయా సర్వేషామపి స్వస్వరూపావగతి విరోధిన్యా స్వీయశక్త్యా అవతీర్ణః స్త్రీరత్న కూటస్థస్య స్త్రీరత్నమాలికా మధ్యనాయకమణివత్ స్థితస్య ప్రాకృతో యథా పామరజన ఇవ ॥ ౩౬ ॥ నన్వేవం స్త్రీసంగాదిభిః సంసారప్రతీతేః - కథం భగవానవతీర్ణ ఇత్యుచ్యతే తత్రాహ - ద్వాభ్యాం ॥ ఉద్దామేతి॥ యాసా ముద్దామ్నో గంభీరో యో భావోఽభిప్రాయః - తస్య పిశునః సూచకః - అమలో వల్గుః సుందరో హాసః - వ్రీడావలోక శ్చ తాభ్యాం నిహతః అమదనః మహాదేవోఽపి సమ్ముహ్య-లజ్జయా చాపం పినాకమజహాత్ - ఏవం ప్రభావాః స్త్రియ ఇత్యే తావద్వివక్షితం-యద్వా భగవతో మోహినీరూపేణ మహేశోఽపి మోహిత ఏవ-ఏతాశ్చలాః దృగ్విలాసా ఏవేతి తథోక్తం- తాః కుహకైః కపటైః విభ్రమైః యస్యేంద్రియం విమథితుం క్షోభయితుం-న శక్తాః ॥ చం॥ ఉద్దామాః విజృంభితాః యే భా వాః మానసిక విలాసవిశేషాః తేషామంతర్వృత్తీనాం పిశునాః బహిః ప్రకాశకాః యే అమలవల్గుహాసవ్రీడావలోకాః అమ లో నిర్దోషః వల్గురతిమనోహరః హాసో మందహాసః-వ్రీడా లజ్జా-అవలోకః కటాక్షప్రసరశ్చ యే తైః ఉద్దామభావపిశునాః తైః నిహతస్సన్ సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య మదనః మన్మథః- చాపం పుష్పేషుకాండాదిమయం అజహాత్ - స్వీయధను ర్గ్రహణేప్యసమర్థస్సన్ చాపం త్యక్త్వా నాసీత్ ఏవం నిఖిలజగన్మోహకం మన్మథమపి స్వీయసౌందర్యహావభావాదినిఖిల విలాసవిశేషైః మోహయంత్యోఽపి కుహకైః వంచకైః-విలాసైః యస్య కృష్ణస్య ఇంద్రియం విమథితుం ఇంద్రియం క్షోభయి తుం న శేకుః సమర్థా నాభూవన్-భగవతో జితేంద్రియత్వాదితి భావః ॥ ౩౭॥ మన్యత ఇతి॥ తం కృష్ణం అయం ప్రాకృతో లో కః-ఆత్మౌపమ్యేన స్వసాదృశ్యేన-సంగినం మనుజం మన్యతే-వ్యాపృణ్వానం వ్యాప్రియమాణం-అతోఽయమబుధః అతత్త్వ

లం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః॥ ౩౫॥ స ఏవం నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణః స్వమాయయా। రమే స్త్రీరత్నకూ
టస్థో భగవాన్ ప్రాకృతో యథా॥ ౩౬॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతో మదనోఽపి
యాసాం। సమ్ముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేంద్రియం విమథితుం కుహకైర్న శేకుః॥ ౩౭॥
మన్యతే తమయం లోకో హ్యసక్తమపి సంగినం। ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యాపృణ్వానమతోఽబుధః॥ ౩౮॥ ఏత
దీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః। న యుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా॥ ౩౯॥ తం మేనిరేఽబలా

జ్ఞః॥ చం॥ అబుధోఽయం లోకః జ్ఞానశూన్యోఽయం జనః-ఆత్మానం మనుజం వ్యాపృణ్వానం- మానుషత్వేన ప్రకటయంతం - అ తః మానుషత్వానుసరణాదేవ హేతోః-అనంగినమపి-విషయాసక్తమపి-సంగినం సక్తవన్మన్యతే॥ ౩౮॥ కుత ఇత్యపేక్షా యామైశ్వర్యలక్షణమాహ॥ ఏతదితి॥ ఈశస్య ఈశనం ఐశ్వర్యం నామైతదేవ-కిం తత్ ప్రకృతిస్థోఽపి తత్స్థైః గుణైః సుఖదుః ఖాదిభిః-సదా న యుజ్యత ఇతి యత్ -యథా ఆత్మస్థైః ఆనందాదిభిః ఆత్మాశ్రయాపి-బుద్ధిర్న యుజ్యతే-తద్వత్ వైధర్మ్యదృ ష్టాంతో వా-ఆత్మస్థైః సత్తాప్రకాశాదిభిర్యథా బుద్ధిర్యుజ్యత ఇత్యేవం వా-అసదాత్మా దేహః-తత్రస్థైర్గుణైః-తదాశ్రయా బుద్ధిస్తదుపాధిర్జీవో యథా యుజ్యతే-ఏవం ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైర్న యుజ్యత ఇతి-యదేతదీశనమీశస్యేతి ॥ చం ॥ తదాశ్రి తా భగవదాశ్రితా-బుద్ధిః ప్రకృతిః-ఆత్మస్థైః ఆత్మని స్థితైః-గుణైః జ్ఞానాదిగుణైః - ప్రకృతిస్థోఽపి ప్రకృత్యంతర్వ్యాప్యపి - స దా ఆత్మస్థైః ప్రకృతిశరీరకస్వాత్మగతైః-తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః సత్త్వరజస్తమోభిః న యుజ్యత ఇతి యత్ ఏతదేవ ఈశ్వర స్య ఈశనమీశ్వరత్వం-అఘటితఘటనాపటీయసీ శక్తిరితి భావః॥ ౩౯॥ తస్మాత్ స్త్రియోఽపి తస్య తత్త్వం న జానంతీత్యాహ॥ తమి తి॥ తం స్త్రైణం ఆత్మవశ్యం-రహః ఏకాంతే అనువ్రతం అనుసృతం చ మేనిరే- భర్తుః ప్రమాణవిదః - ప్రమాణమియత్తా- మహిమానమజానంత్య ఇత్యర్థః-ఈశ్వరం కృష్ణం-మతయః-అహంవృత్తయః-యథాస్వాధీనం స్వధర్మయోగినం మ న్యంతే-తద్వదితి-యద్వా యథా తాసాం మతయః-కల్పనాః-తాస్తథా-తథా మహిమానమీశ్వరం-అస్త్రైణాదిరూపం మే నిర ఇత్యర్థః॥ చం॥ భర్తుః ప్రమాణవిదః-స్వప్రియస్య పూర్వోక్తసర్వేశ్వరత్వాదిప్రభావావిదః-మూఢా అబలాః కృష్ణప త్న్యః-మతయో యథా శాస్త్రజన్యమతయ ఇవ స్త్రైణం మేనిరే కేవల ప్రాకృత స్త్రీపరవశజనవన్మేనిరే అపరిచ్ఛిన్నమహిమా

శ్వరం శాస్త్రజన్యామతయః - యథా కాన్త్యేన తత్స్వభావం విషయీకర్తుం నాశక్నువన్ తథా నిరంతర సంశ్లిష్టా అపి తాః స్త్రియోనిరంతరసంశ్లేషాదేవ ప్రాకృతం కేవలస్త్రీపరవశం మేనిర ఇతి భావః॥౪౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా **

శ్లో॥ పురోక్తం యత్ప్రసంగాద్యద్ద్రౌణిదండాదివిస్తరాత్। ద్వాదశే తు తదైవాథపరీక్షిజ్జన్మవర్ణ్యతే॥ శ్లో॥ పరీక్షితోథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాయనమ్। సంస్థాంచ పాండుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమితి - ప్రతిజ్ఞాయ పాండుపుత్రాణాం రాజ్యస్థితిరుపోద్ఘాతరూపప్రసంగః సప్తమాధ్యాయమారభ్య నిరూపితః-ఇదానీమాపోద్ఘాతికముక్తానువాదపూర్వకం ప్పృచ్ఛతి శౌనకః-అశ్వత్థామ్నా ఇత్యాది -ఉపసృష్టేన విసృష్టేన-తస్య జన్మేత్యాదినా బ్రూహీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ చం॥ బ్రహ్మశీర్ష్ణోరు తేజసా- బ్రహ్మశీర్షనామకాస్త్రసంబంధ్యధిక తేజసా-ఆజీవితః సజీవః కృతః॥౧॥ తస్యేతి॥ సః పరీక్షిత్ - ప్రేత్య దేహం త్యక్త్వా నిధనం వినాశశ్చ॥౨॥ తదితి॥ ప్రార్థయేన త్వాజ్ఞాపయామీత్యాహ-గదితుం యది మన్యసే - అనుగ్రహేణ తత్ త్వం బ్రూహీతి - యస్య జ్ఞానముదాచ్ఛుక ఇతి శ్రవణేచ్ఛాయాం కారణం ॥ ౩॥ నిస్పృహస్యాపి రాజ్ఞః శ్రీకృష్ణానుగ్రహేతాదృక్పాత్రం సమజనీతి వక్తుం తస్య శ్రీకృష్ణే భక్త్యుద్రేకమాహ త్రిభిః॥ అపీపలదితి॥ పితృవత్ అపీపలత్ పాలయామాస ॥ ౪॥ సంపద ఇతి॥ క్రతవః తదుపార్జితా లోకాశ్చ॥ చం॥ సంపదః శ్రియః-క్రతవః రాజసూయాదయః - మహిష్యః ద్రౌపద్యాదయః-భ్రాతరో భీమార్జునాదయః-మహీ కృత్స్నా భూః-త్రిదివంగతం యశశ్చ॥౫॥ కిమితి॥ సురస్పృహ్యాః సురాణాం స్పృహాధ్యాత్ స్త్రైణం చానువ్రతం రహః। అప్రమాణవిధో భర్తురీశ్వరం మత్తమోయథా॥౪౦॥ ******

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే -ఏకాదశోధ్యాయః.

శ్రీశౌనకః॥ అశ్వత్థామ్నోపసృష్టేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా। ఉత్తరాయా హతో గర్భ ఈశేనాజీవితః పునః॥౧॥ తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః। నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్ యథా॥౨॥ తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే। బ్రూహి నః శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః॥ ౩॥ శ్రీసూతః॥ అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రంజయన్ ప్రజాః। నిస్పృహః సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా॥ ౪॥ సంపదః క్రతవో లోకా మహిషీ భ్రాతరో మహీ। జంబూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివంగతమ్॥ ౫॥ కిం తే కామాః సురస్పృహ్యా ముకుందమనసో ద్విజ। అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథాపరే॥౬॥ మాతుర్గర్భగతో వీరస్స తదా భృగునందన। దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోస్త్రతేజసా॥ ౭॥ అంగుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలినమ్। అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటిద్వాససమచ్యుతమ్ ॥ ౮ ॥ శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాంచనకుండలమ్। క్షతజాక్షం గదాపాణిమాత్మనస్సర్వతోదిశమ్॥౯ ॥ పరిభ్రమంతముల్కాభాం భ్రామయంతం గదాం ముహుః। అస్త్రతేజస్స్వగదయా నీహారమివ గోపతిః ॥ ౧౦ ॥ విధమంతం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ। విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ ధర్మగుబ్విభుః॥౧౧॥ పశ్యతో దశమాస్యస్య

హణీయాః-తే సంపదాదయః కామాః విషయాః-రాజ్ఞః ముదం ప్రీతిం-అధిజహ్రుః-కృతవంతః కిం నకృతవంత ఇత్యర్థః-అత్ర హేతుః ముకుంద ఏవ మనో యస్యేతి-క్షుధితస్య అన్నైకమనసః-యథా ఇతరే స్రక్చందనాదయః ప్రీతిం నకుర్వంతి తద్వత్ ॥౬॥ ప్రస్తుతమాహ॥ అంగుష్ఠమాత్రమితి॥ పురటం సువర్ణం-స్ఫురత్పురటమౌలిర్యస్యాస్తితం-అధిక ప్రకాశ హేమ కిరీటధారిణమిత్యర్థః-వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి ఇని ప్రత్యయః-అపీచ్యం అతిసుందరం-దృశ్యత ఇతి దర్శనరూపం యస్య తం- తటిద్విద్యుత్ తద్వద్వాససీ యస్యేతి-శ్యామమితి చ పదాభ్యాం విద్యుద్భాషిత మేఘోపమా సూచితా-అచ్యుతమవికారం॥౮॥ శ్రీమదితి॥ తప్తం దాహేనోత్తీర్ణం యత్కాంచనం-తన్మయే కుండలే యస్య సః-క్షతజాక్షం అహో మద్భక్తస్యాపి గర్భే అస్త్రాగ్నిపీడేతి సంరంభాదత్యారక్తనేత్రం॥౯॥ పరిభ్రమంతమితి॥ అస్త్రతేజో విధమంతం నాశయంతం- నీహారం హిమం గోపతిః సూర్య ఇవ॥ చం॥ ఆత్మనః స్వస్య సర్వతో దిశం పరిభ్రమంతం-ఉల్కాభాం-గదాం-ముహుః భ్రామయంతం॥౧౦॥ విధమంతమితి ॥ సన్నికర్షే సమీపే దృష్ట్వా చాసౌ క ఇతి పర్యైక్షత వితర్కితవాన్- అమేయాత్మా-కథం తద్విభూతవాన్ నిత్యవితర్క్యస్వరూపః-ధర్మం గోపాయతీతి ధర్మగుప్ ॥౧౧॥ పశ్యత ఇతి॥ దశమాస్యస్య దశమాసపరిచ్ఛేద్యస్య - మిషతః పశ్యతః యత్ర దృష్టస్తత్రైవ గర్భ ఏవ-అంతర్దధే అంతర్హితః-నత్వన్యత్రగతః-యతో విభుస్సర్వగతః-ఉదరకః ఉత్తరం ఫలం - సర్వగుణానాముత్తరోత్తరాధిక్యసూచక లగ్నే-తత్ర హేతురనుకూలైరనైర్గ్రహైః సహితానాం శుభగ్రహాణాం ఉద

యోయస్మిన్॥౧౨॥ చం॥ జజ్ఞ ఇతి॥ ఓజసా పరాక్రమేణ-జజ్ఞే ఉత్పన్నోఽభూత్॥౧౩॥ జాతకమితి॥ జాతకం జాతకర్మ-సుమం
గళం పుణ్యాహం-వరాన్ శ్రేష్ఠాన్॥౧౪॥ ప్రాదాదితి॥ స్వన్నం-శోభనం అన్నం చ-తీర్థవిత్ దానార్హపాత్ర దేశకాలాది
జ్ఞః॥ శ్లో॥ యావన్నచ్ఛిద్యతే నాళం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్। ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకం తు విధీయత ఇతి వచనాత్ -
తతః పూర్వం ప్రాదాత్ -ఆమమన్నం వా- వా ప్రజాతీర్థే పుత్రోత్పత్తిపుణ్యకాలే॥ శ్లో॥ పుత్రే జాతే వ్యతీపాతే దత్తం భవతి
చాక్షయమితి స్మృతేః॥ శ్లో॥ దేవాశ్చ పితరశ్చైవ పుత్రే జాతే ద్విజన్మనామ్। ఆయాంతి హి గృహం తస్మాత్సూర్యగ్రహణ
తాధికమితి శ్రుతేః-సః నృపతిః॥౧౫॥ ఏష ఇతి॥ పురూణాం పురువంశ్యానాం శుక్లే శుద్ధే అస్మిన్ ప్రజాతంతౌ - దైవేన కథం
భూతేన అప్రతిఘాతేన మర్త్యారేణ సంస్థాం నాశం-ఉపేయుషి గతే సతి॥౧౬॥ రాత ఇతి॥ వోనుగ్రహార్థాయ-యస్మాత్ప్ర
భవిష్ణునా ప్రభవనశీలేన విష్ణునా-రాతో దత్తః బృహచ్ఛ్రవాః మహాకీర్తిః-తస్మాల్లోకే విష్ణురాత ఇతి నామ్నా॥౧౭॥ భవి
ష్యతీతి॥ మహాభాగవతశ్చ గుణైశ్చ మహాన్భవిష్యతి-నాత్ర సందేహ ఇతి తం రాజానం - బ్రాహ్మణా ఊచురితి త్రయాణా
మన్వయః-స ఏష భాగవతో భవిష్యతీత్యుక్తే-హృష్టః పృచ్ఛతి రాజా అపీతి-అపి స్విత్సాధువాదేన-యశసా సత్కీర్త్యా॥౧౮॥
అనువర్తితేతి-అనువర్తితా భవిష్యతీతి-పూర్వస్యైవాతః పరమప్యనుషంగః ప్రజానామవితా రక్షకః-మానవః వైవస్వతమ
నోః పుత్రః॥౧౯॥ బ్రహ్మణ్య ఇతి॥ బ్రహ్మణ్యః- బ్రాహ్మణేషు హితః సత్యప్రతిజ్ఞః-శ్రీరామాదయో యథా ఔశీనరః ఔశీన

తత్రైవాంతర్దధే హరిః। తతస్సర్వగుణోదర్కే సానుకూలగ్రహోదయే॥ ౧౨॥ జజ్ఞే వంశధరః పాండో
ర్భూయః పాండురివౌజసా। తస్య ప్రీతమనా రాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః॥౧౩॥ జాతకం కారయామా
స వాచయిత్వా చ మంగళం। హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్ హయాంశ్చ నృపతిర్వరాన్॥౧౪॥ ప్రాదా
త్స్వన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రజాతీర్థే స తీర్థవిత్। తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టా రాజానం ప్రశ్రయాన్వితమ్॥
౧౫॥ ఏష హ్యస్మిన్ప్రజాతంతౌ పురూణాం పౌరవర్షభ। దైవేనాప్రతిఘాతేన శుక్లే సంస్థాముపేయుషి॥౧౬॥
రాతో వోఽనుగ్రహార్థాయ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా। తస్మాన్నామ్నా విష్ణురాత ఇతి లోకే బృహచ్ఛ్రవాః॥౧౭॥
భవిష్యతి న సందేహో మహాభాగవతోత్తమః॥ యుధిష్ఠిరః॥ అప్యేష వంశ్యాన్రాజర్షీన్పుణ్యశ్లోకాన్మహా
త్మనః॥౧౮॥ అనువర్తితా స్విద్యశసా సాధువాదేన సత్తమః॥ బ్రాహ్మణాః॥ పార్థ ప్రజావితా సాక్షాదిక్ష్వా
కురివ మానవః॥౧౯॥ బ్రహ్మణ్యస్సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథిర్యథా। ఏష దాతా శరణ్యశ్చ యథా హ్యౌశీ
నరశ్శిబిః॥౨౦॥ యశో వితనితా స్వానాం దౌష్యంతిరివ యజ్వనాం। ధన్వినామగ్రణీరేష తుల్యశ్చార్జునయో
ర్ద్వయోః॥౨౧॥ హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షస్సముద్ర ఇవ దుస్తరః। మృగేంద్ర ఇవ విక్రాంతో నిషేవ్యో హిమవా
నివ॥౨౨॥ తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ। పితామహసమస్సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః॥౨౩॥ ఆ
శ్రయస్సర్వభూతానాం యథా దేవో రమాశ్రయః। సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యే ఏష కృష్ణమనువ్రతః॥౨౪॥ రం
తిదేవ ఇవోదార్యే యయాతిరివ ధార్మికః। ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే ప్రహ్లాద ఇవ సద్గ్రహః॥౨౫॥ ఆహర్తైషో
శ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః। రాజర్షీణాం జనయితా శాస్తా చోత్పథగామినాం॥౨౬॥ నిగృహీతా
కలేరేష భువో ధర్మస్య కారణాత్। తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం ద్విజపుత్రోపసర్జితాత్॥౨౭॥ ప్రపత్స్యత
ఉపశ్రుత్య ముక్తసంగః పదం హరేః। జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యో మునేర్వ్యాససుతాదసౌ॥౨౮॥ హిత్వే

రదేశాధిపతిః శిబిః శిబిచక్రవర్తీ-యేన స్వమాంసం శ్యేనాయ దత్త్వా శరణమాగతః కపోతో రక్షితః॥౨౦॥ యశ ఇతి॥ స్వానాం
జ్ఞాతీనాం యజ్వనాం చ-యశో వితనితా విస్తారకః- దౌష్యంతిః భరత ఇవ అర్జునయోః పార్థకార్తవీర్యయోః॥౨౧॥ హుతాశ
ఇతి॥ హిమవాన్ ఇవ సతాం నిషేవ్యః అనన్యగతిత్వేన॥౨౨॥ తితిక్షురితి॥ వసుధేవ తితిక్షుః క్షాంతః-పితరౌ మాతాపితరావివ స
హిష్ణుః పితామహ ఇవ బ్రహ్మా తేన సమః-సామ్యే సర్వభూతసమత్వే॥౨౩॥ ఆశ్రయ ఇతి॥ రమాశ్రయో హరిః స్సర్వైస్సద్గు
ణైర్యన్మాహాత్మ్యం తస్మిన్ శ్రీకృష్ణతుల్యః॥౨౪॥ రంతిదేవ ఇతి॥ సః భద్రః గ్రహః అభినివేశో యస్య॥౨౫॥ ఆహర్తేతి॥ ఆహ
ర్తా కర్తా రాజర్షీణాం జనమేజయాదీనాం॥౨౬॥ నిగృహీతేతి॥ ద్విజపుత్రేణ శృంగి నామ్నా-ఉపసర్జితాత్ - ప్రేరితాత్
తక్షకాత్ ఆత్మనో మృత్యుముపశ్రుత్య॥ ౨౭ ॥ ప్రపత్స్యత ఇతి ॥ హరేః పదం ప్రపత్స్యతే భజిష్యతి తతశ్చ జిజ్ఞాసితం-
ఆత్మనో యాథాత్మ్యం యేన సః॥ చం॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యః విజ్ఞాతజీవాత్మపరమాత్మతత్త్వః॥ ౨౮ ॥ హిత్వేతి॥
ఇదం శరీరం గంగాయాం హిత్వా అకుతోభయం హరేః పదం యాస్యతి-అద్ధా నిశ్చయేన - జాతకకోవిదాః- జాతకశాస్త్ర

సమర్థాః॥ ౨౯॥ లబ్ధేతి॥ లబ్ధా అపచితిః పూజా యైస్తే పరీక్షిదితి నామనిర్వ్యుక్తి-యద్యస్మాత్ ప్రభుః సమర్థః సన్ ॥ ౩౦ ॥
గర్భేతి॥ గర్భే దృష్టం పురుషం అభిధ్యాయన్ ఇహ దృశ్యమానేషు నరేషు మధ్యే-సర్వమపి నరం పరీక్షేత- అయమసౌ భవేన్న
వా ఇతి విచారయేత్ -అతః పరీక్షిదితి విఖ్యాతః-పూర్వం దృష్టమితి పాఠే-తదా మాతృగర్భే దృష్టమిత్యర్థః- శుక్లే శుక్లపక్షే-
సంప్రసిద్ధః ఉడుపః చంద్రో యథా॥ ౩౧॥ ఆపూర్యమాణ ఇతి॥ అన్వహం కాష్ఠాభిః-పంచదశకలాభిః- ఆపూర్యమాణో వర్ధ
తే-ఏవం పితృభిర్యుధిష్ఠిరాదిభిః కామైః-చతుష్షష్టికలాదిభిశ్చ - ఆపూర్యమాణోఽవవృధే - పూర్వమాకృష్యోక్తానశ్వమే
ధాన్ స్వావసరే సప్రకారం కథయతి-జ్ఞాతిద్రోహస్య హాననేచ్ఛయా-యక్ష్యమాణః॥ ౩౨॥ రాజేతి॥ కరదండయోః అన్య
త్ర-కరః-షష్ఠాంశగ్రహణం-దండః దుష్టనిగ్రహజనిత తదీయధనలాభః తాభ్యాం వినా-అలబ్ధధనః ధ్యాయంతం యాం మాస-
కరదండార్జితధనస్య పరిజనభరణమాత్రోపలక్షణత్వాత్ ॥ ౩౩॥ ధనమితి॥ ప్రహీణం మరుత్తస్య యజ్ఞే త్యక్తం- సువర్ణపా
త్రాదికమాసీతవంతః-సంభృతసంభారః సంపాదితయజ్ఞోపకరణః భీతో జ్ఞాతిద్రోహాత్ ॥ ౩౪ ॥ ఇతి భావార్థదీపికా
యాం-ద్వాదశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా. **

దం నృప గంగాయాం యాస్యత్యద్ధా కుతోభయం। ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః॥ ౨౯॥ లబ్ధా
పచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముః స్వకాన్ గృహాన్। స ఏష లోకే విఖ్యాతః పరీక్షిదితి యత్ప్రభుః॥ ౩౦॥ గర్భే దృష్టమను
ధ్యాయన్ పరీక్షేత నరేష్విహ। స రాజపుత్రో వవృధే ఆశు శుక్ల ఇవోడురాట్॥ ౩౧॥ ఆపూర్యమాణః పితృ
భిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహమ్। యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయా॥ ౩౨॥ రాజాలబ్ధధనో ద
ధ్యౌ నాన్యత్ర కరదండయోః। తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః॥ ౩౩ ॥ ధనం ప్రహీణమాజ
హ్రురుదీచ్యాం భూరిశో దిశి। తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః॥ ౩౪॥ వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో
యజ్ఞైః సమయజద్ధరిమ్। ఆహూతో భగవాన్ రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్॥ ౩౫॥ ఉవాస కతిచిన్మా
సాన్ సుహృదాం ప్రియకామ్యయా। తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బంధుభిః॥ ౩౬॥ యయౌ ద్వా
రవతీం బ్రహ్మన్ సార్జునో యదుభిర్వృతః॥ **********************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్। జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావా
ప్తవివిత్సితః॥ ౧॥ యావతః కృతవాన్ ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః। జాతైకభక్తిర్గోవిందే తేభ్యశ్చోప
రరామ హ॥ ౨॥ తం బంధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రః సహానుజః। ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతః శార
ద్వతః పృథా॥ ౩॥ గాంధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్ సుభద్రా చోత్తరా కృపీ। అన్యాశ్చ జామయః పాండోర్జ్ఞాత
యస్ససుతాః స్త్రియః॥ ౪॥ ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్। అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వం
గాభివాదనైః॥ ౫॥ ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహోత్కంఠ్యకాతరాః। రాజా తమర్హయాంచక్రే
కృతాసనపరిగ్రహమ్॥ ౬॥ తం భుక్తవంతం విశ్రాంతమాసీనం సుఖమాసనే। ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రా

శ్లో॥ నిర్గమో ధృతరాష్ట్రస్య విదురోక్త్యా త్రయోదశే। ఉక్తః పార్థాభిషేకేణ వక్తుం రాజ్ఞో మహోదయం ॥ ఇదా
నీం పరీక్షితః కలినిగ్రహాదీని కర్మాణి కథయిష్యన్-విదురాగమనేన ధృతరాష్ట్రప్రస్థానం-తతోఽర్జునాగమనం- తతః పాండవ
ప్రస్థానంచ-నిరూపయతి త్రిభిరధ్యాయైః॥ విదుర ఇతి॥ ఆత్మనః-గతిం శ్రీహరిం - తయా ఆత్మగత్యా-అవాప్తం వివిత్సితం జ్ఞా
తుమిష్టం సర్వం యేన సః॥ చం॥ ఆత్మనో గతిం- ప్రాప్య బ్రహ్మస్వరూపం జ్ఞాత్వా-తయా తీర్థయాత్రయా ॥ ౧ ॥ తదేవాహ॥
యావత ఇతి॥ యావతః కర్మయోగజ్ఞానాదివిషయాన్ ప్రశ్నాన్-ప్రథమం కృతవాన్-కౌషారవస్య మైత్రేయస్య - పుర
తః పశ్చాత్త్రిచతురప్రశ్నార్థజ్ఞానమాత్రేణ-గోవిందే జాతైకభక్తిః కృతార్థః సన్- తేభ్యః ప్రశ్నేభ్యః మైత్రేయో
క్తాదృశప్రశ్నప్రతివచనేభ్య ఇత్యర్థః-ఉపరరామ-తతః పరం న విజిజ్ఞాసితవాన్॥ ౨॥ తమితి॥ సూతః సంజయః - శార
ద్వతః కృపః-పృథా-కుంతీ॥ ౩॥ గాంధారీతి॥ కృపీ ద్రోణభార్యా-జామయః జ్ఞాతిభార్యాః-అన్యాశ్చ స్త్రియః॥ ౪ ॥ ప్రత్యుజ్జ
గ్మురితి॥ ప్రాణం తన్వ ఇవేతి కుతశ్చిన్మూర్ఛాదిదోషతః ప్రాణే వసన్నే సతి-తన్వః కరాంఘ్ర్యాదయో నిశ్చేష్టా భవంతి- పు
నశ్చ తస్మిన్నావిర్భూతే-యథోత్తిష్ఠంతి తద్వత్ ॥ ౫॥ ముముచురితి ॥ విరహేణ యదౌత్కంఠ్యం తేన కాతరాః వివశాః॥ చం॥
ప్రణయాత్కంఠ్యకాతరాః- ప్రణయేన ప్రేమ్ణా-యదౌత్కంఠ్యం దర్శనేచ్ఛాస్వరూపం- తేన కాతరాస్సంభ్రమాస్సం

తః-ప్రేమబాష్పౌఘం-ప్రేమపూర్వకహర్షజనితబాష్పం॥౬॥ అపీతి ॥ పక్షిణోఽపత్యానియథాతిస్నేహేనపక్షచ్ఛాయయావర్ధయంతితద్వత్-యుష్మత్పక్షచ్ఛాయయాసమేధితాన్నోఽస్మాన్-అపిస్మరథస్మరథకిం-సమేధితత్వమేవాహ-విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితాఃస్మః॥చ॥ యుష్మత్పక్షచ్ఛాయయాసమేధితాన్యుష్మాకంపక్షచ్ఛాయయాపిహగవత్సంవర్ధితాన్-అత్రపక్షచ్ఛాయేతినిర్దేశేనస్వప్రభృతీనాంపక్షరహితవిహగవత్ పరాయత్తజీవనత్వంవిదురస్యపక్షసహితపతత్త్రివత్పోషకత్వంచవ్యజ్యతే-విదురస్యైకస్యాపిస్మరథేతిబహువచనంపోషకత్వప్రయుక్తపూజ్యత్వనిబంధనం॥౮॥ కయేతి॥వోయుష్మాభిఃకయావృత్త్యావర్తితందేహవృత్తిఃకృతా-కానిచతీర్థానిసేవితాని॥౯॥ భవతాంచతీర్థాటనంనస్వార్థంకృతంకింతుతీర్థానుగ్రహార్థమిత్యాహ॥భవదితి॥మలినజనసంపర్కేణతీర్థానిమలినానిసంతి- సంతఃపునఃస్వాంతఃమనః-తత్రస్థితేనస్వస్వాంతఃస్థితేనేతివాపునఃతానితీర్థాన్యపితీర్థీకుర్వంతీత్యర్థః॥ చ॥ తీర్థభూతాఃపరమపవిత్రాః-గదాభృతాభగవతా॥౧౦॥అపీతి॥అపికింసుఖమాసతే-భవద్భిః-క్వాపిదృష్టాఃశ్రుతావా॥౧౧॥ఇతీతి ॥ యథానుభూతం-పూర్వానుభవానురోధేన॥౧౨॥యదుకులక్షయావర్ణనేకారణమాహ॥నన్వితి॥ చ॥ దుర్విషహంసోఢుమశక్యం-స్వయముపస్థితం-స్వతఏవప్రాప్తం॥౧౩॥కమితి॥శ్రేయస్కృత్తత్త్వముపదిశన్॥చ॥స్వకైఃయుధిష్ఠిరాదిభిః- భ్రాతుఃధృతరాష్ట్రస్య॥౧౪॥ననుశూద్రోఽసౌకథంతత్త్వముపదిశేత్ -నహ్యసౌశూద్రఃకింతుయమస్తద్రూపేణాసీత్ - కింతత్రకార

హస్యానాంవిశృణ్వతామ్॥౭॥యుధిష్ఠిరః॥అపిస్మరథనోయుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్।విపద్గణాద్వి
షాగ్న్యాదేర్మోచితాయత్సమాతృకాః॥౮॥కయావృత్త్యావర్తితంవశ్చరద్భిఃక్షితిమండలమ్।తీర్థానిక్షేత్ర
ముఖ్యానిసేవితానీహభూతలే॥౯॥భవద్విధాభాగవతాస్తీర్థభూతాఃస్వయంప్రభో। తీర్థీకుర్వంతితీర్థాని
స్వాంతస్స్థేనగదాభృతా॥౧౦॥ అపినస్సుహృదస్తాతబాంధవాఃకృష్ణదేవతాః । దృష్టాఃశ్రుతావాయదవ
స్స్వపుర్యాంసుఖమాసతే॥౧౧॥ఇత్యుక్తోధర్మరాజేనతత్సర్వంసమవర్ణయత్ । యథానుభూతంక్ర
మశోవినాయదుకులక్షయమ్॥౧౨॥నన్వప్రియందుర్విషహంనృణాంస్వయముపస్థితమ్।నావేదయత్సకరు
ణోదుఃఖితాన్ద్రష్టుమక్షమః॥౧౩॥కంచిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతోదేవవత్సుఖైః। భ్రాతుర్జ్యేష్ఠ
స్యశ్రేయస్కృత్సర్వేషాంప్రీతిమావహన్॥౧౪॥అబిభ్రదర్యమాదండంయథావదఘకారిషు। యావ
ద్దధారశూద్రత్వంశాపాద్వర్షశతంయమః॥౧౫॥శ్రీసూతః॥ యుధిష్ఠిరోలబ్ధరాజ్యోదృష్ట్వాపౌత్రంకు
లంధరమ్ । భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదేపరయాశ్రియా ॥౧౬॥ అథామంత్ర్యచ్యుతోబంధూన్ని
వర్త్యానుగతాన్విభుః । అర్జునోద్ధవశైనేయైర్వృతోద్వారవతీంయయౌ॥ ౧౭॥ఏవంగృహేషుసక్తానాం
ప్రమత్తానాంతదీహయా।అత్యక్రామదవిజ్ఞాతఃకాలఃపరమదుస్తరః॥ ౧౮ ॥ విదురస్తమభిప్రేత్యధృత
రాష్ట్రమభాషత ॥ విదురః॥రాజన్నిర్గమ్యతాంశీఘ్రంపశ్యేదంభయమాగతమ్॥ ౧౯॥ప్రతిక్రియా
నయస్యేహకుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో।సఏషభగవాన్కాలస్సర్వేషాంనస్సమాగతః॥౨౦॥యేనచైవాభి

ణంయమేచాత్రాగతేఅముత్రకఃదండధరఇత్యపేక్షాయామాహ॥అబిభ్రదితి॥ అబిభ్రత్ ధృతవానిత్యర్థః-మాండవ్యస్యశాపాత్-తథాహి-క్వచిచ్చోరాననుధావంతోరాజభటాః-మాండవ్యస్యఋషేస్తపశ్చరతః-ఆశ్రమసమీపేతాన్సంప్రాప్య-తేనసహనిబధ్యానీయ-రాజ్ఞేనివేద్యతదాజ్ఞయాసర్వాన్శూలేష్వారోపయామాసుః-తతోరాజాతమృషింజ్ఞాత్వా-శూలాదవతార్య-ప్రసాదయామాస-తతోమునిర్యమంగత్వా-కుపితఉవాచ-కస్మాదహంచశూలమారోపితఇతి- తేనోక్తంత్వంబాల్యేశలభంకుశాగ్రేణావిధ్యక్రీడితవానితి-తచ్ఛ్రుత్వామాండవ్యస్తంశశాప - బాల్యేఅజానతోమేమహాంతందండంయతస్త్వంకారితవాన్-అతస్త్వంశూద్రోభవేతి॥ చ॥ అఘకారిషుపాపకారిషు-యథాఘంపాపానుగుణం-అర్యమాతత్పితా-దండంతత్కృత్యంపాపినాంనిగ్రహంయమలోకేకృతవానిత్యర్థః॥౧౫॥ ఇదానీంరాజ్యాపకర్షణంనిరూపయితుంతదుత్కర్షంనిగమయతి॥యుధిష్ఠిరఇతి॥కులంధరంవంశధరం॥౧౬॥ఏవమితి ॥ తదీహయాగృహవ్యాపారేణప్రమత్తానాంఅత్యక్రామత్ ఆయుషాకాలోతిక్రాంతః-యద్వా-ఆయుశ్చకాలానభ్యభవదిత్యర్థః॥ చ॥ పరమదుస్తరః-పరమైఃబ్రహ్మాదిభిరపి-దుస్తరఃఅనతిక్రమణీయః॥౧౮॥ విదురఇతి॥అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వాతత్ప్రతీకారఃక్రియతాంనిర్గమనేన॥౧౯॥తత్రాహ॥ప్రతిక్రియేతి॥సర్వేషామితినఃప్రతికర్తవ్యంతేషామపీత్యర్థః॥చ॥ యస్యకాలస్యతస్యభయస్యప్రతిక్రియానివారణం॥౨౦॥కథంధనాదివియోగస్సోఢుంశక్యఅతఆహ॥ యేనేతి॥ అభిపన్నఃఅభిగ్రస్తః

చం॥యేనకాలేనప్రియతమైః ప్రాణైరపిసద్యోవిముచ్యేత-అన్యైర్ధనాదిభిర్విముచ్యతఇతికిముత॥౨౧॥అత్రావస్థానంఅతిదైన్యమితిదర్శయన్వైరాగ్యముత్పాదయతిసప్తభిఃపిత్రితి-ఆత్మా దేహః॥౨౨॥ అహోఇతి॥యేనపుత్రాహతాస్తైనభీమేనదత్తంపిండం-గృహపాలశ్శ్వా॥చం॥భీమాపవర్జితం-భీమసేనేనపూర్వాపకారస్మృతిజనితక్రోధసహితేనక్షిప్తం-పిండంపిండాత్మకం-కబళం॥౨౪॥అగ్నిరితి॥నిసృష్టఃక్షిప్తః-గరోవిషం-దూషితాఃఅవమతాః-తద్దత్తైరన్నాదిభిర్లబ్ధైరసుభిః-కియత్ప్రయోజనంనకించిదిత్యర్థః॥౨౫॥తస్యేతి॥తస్యాపితవదైన్యమనుభవతోపి-పరైతి-క్షీయతే ॥ చం ॥ తస్యాపిస్వీయశత్రుదత్తాన్నేనజీవతోపి-జిజీవిషోఃఇతఃపరమపిబహుకాలంజీవితుమిచ్ఛోఃఅనిచ్ఛతఃస్మృతిమనిచ్ఛతోపి॥౨౬॥గతేతి॥ గతస్వార్థంయశోధర్మాదిశూన్యం-ముక్తబంధనఃత్యక్తాభిమానః-క్వగతఇత్యవిజ్ఞాతాగతిర్యస్యసధీరః-ప్రాప్తస్య దుఃఖస్యస్వయంసహనేనముక్తింప్రాప్తః॥చం॥స్వార్థం-స్వపురుషార్థసాధనందేహంగతఃప్రాప్తః-తథావిరక్తఃదేహతత్సంబంధివైరాగ్యశాలీ-ముక్తబంధనఃసంసారేనిస్పృహత్వాత్ పుణ్యపాపరూపకర్మసంబంధరహితః॥౨౭॥ యఇతి॥నరోత్తమఃస్వతఃప్రాగేవకృతప్రతీకారఃస్వకాత్స్వతఏవ-పరతఃపరోపదేశతో వా॥చం॥ఇహదేహగేహాదౌజాతనిర్వేదస్సన్- ఆత్మవాన్జ్ఞానీ॥౨౮॥త్వంతునరోత్తమోనాభూః-అతఃఇదానీంధీరోభవేత్యాహ॥అథేతి॥అర్వాక్ అర్వాచీనఃకాలఃఉత్తర

పన్నోయంప్రాణైఃప్రియతమైరపి।జనస్సద్యోవిముచ్యేతకిముతాన్యైర్ధనాదిభిః॥ ౨౧ ॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రాహతాస్తేవిగతంవయః।ఆత్మాచజరయాగ్రస్తఃపరగేహముపాససే॥ ౨౨ ॥ అంధఃపురైవబధిరోమందప్రజ్ఞశ్చసాంప్రతమ్। విశీర్ణదంతోమందాగ్నిస్సరోగఃకఫముద్వహన్ ॥ ౨౩ ॥ అహోమహీయసీజంతోర్జీవితాశాయయాభవాన్। భీమాపవర్జితంపిండమాదత్తేగృహపాలవత్ ॥ ౨౪॥ అగ్నిర్నిసృష్టోదత్తశ్చగరోదారాశ్చదూషితాః।హృతంక్షేత్రంధనంయేషాంతద్దత్తైరసుభిఃకియత్ ॥ ౨౫॥ తస్యాపితవదేహోయంకృపణస్యజిజీవిషోః।పరైత్యనిచ్ఛతోజీర్ణోజరయావాససీఇవ॥౨౬॥ గతస్వార్థమిమందేహంవిరక్తోముక్తబంధనః।అవిజ్ఞాతగతిర్జహ్యాత్సవైధీరఉదాహృతః॥౨౭॥ యస్స్వకాత్పరతోవేహజాతనిర్వేదఆత్మవాన్।హృదికృత్వాహరింగేహాత్ప్రవ్రజేత్సనరోత్తమః॥౨౮॥అథోదీచీందిశంయాతుస్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్।ఇతోర్వాక్ప్రాయశఃకాలఃపుంసాంగుణవికర్షణః॥౨౯॥ఏవంరాజావిదురేణానుజేనప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధితశ్చాజమీఢః। ఛిత్వాస్వేషుస్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నోనిశ్చక్రామభ్రాతృసందర్శితాధ్వా॥౩౦॥పతింప్రయాంతంసుబలస్యపుత్రీపతివ్రతాచానుజగామసాధ్వీ । హిమాలయంన్యస్తదండప్రహర్షంమనస్వినామివసత్సంప్రహారః॥౩౧॥ అజాతశత్రుఃకృతమైత్రోహుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వాతిలగోభూమిరుక్మైః।గృహంప్రవిష్టోగురువందనాయనచాపశ్యత్పితరౌసౌబలీంచ॥౩౨॥తత్రసంజయమాసీనంపప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః।గావల్గణేక్వనస్తాతోవృద్ధోహీనశ్చనేత్రయోః॥౩౩॥అంబాచహతపుత్రార్తాపితృవ్యఃక్వగతస్సుహృత్। అపిమయ్యకృతప్రజ్ఞేహతబంధుస్సభార్యయా॥౩౪ ॥ ఆశంసమానశ్శమలంగంగాయాందుఃఖితోపతత్ ।పితర్యుపరతేపాండౌసర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్॥ ౩౫॥అరక్షతాంవ్యసనతఃపితృవ్యౌక్వగతావితః॥శ్రీసూతః॥కృపయాస్నేహవైక్లబ్యాత్సూతోవిరహకర్శితః॥౩౬॥

ఃకాలఃఅర్వాక్ నికృష్టఇతివా-గుణవికర్షణఃగుణానాంధైర్యాదీనాంవికర్షతిఆచ్ఛినత్తీతితథా॥౨౯॥ఏవమితి॥అజమీఢఃఅజమీఢవంశజః-ప్రజ్ఞాచక్షుఃఅంధఃఏవంబోధితస్సన్ద్రఢిమ్నఃదృఢాత్దార్ఢ్యాద్భ్రాత్రాసందర్శితఃఅధ్వా-వనమోక్షయోర్మార్గోయస్యసః॥౩౦॥పతిమితి॥సుబలస్యపుత్రీగాంధారీసాధ్వీసుశీలా-హిమాలయంప్రయాంతంపతిమనుజగామ-నను కథంసాసుకుమారీ-హిమాదిదుఃఖబహుళంహిమవంతంగతా-అతఆహ-న్యస్తదండానాంప్రహర్షోయస్మిన్తం- దుఃఖమపిహర్షాంచిత్ప్రహర్షహేతుర్భవతీత్యత్రదృష్టాంతః-మనస్వినాంశూరాణాం-యుద్ధేసతీప్రః-సంప్రహారఃప్రహారఃపాతాంతరే-సత్సంప్రహారంయుద్ధంయథేతి॥చం॥న్యస్తదండప్రహర్షంజితేంద్రియసంతోషకారిణం॥౩౧॥అజాతశత్రురితి॥ కృతంమైత్రంమిత్రదైవత్యంసంధ్యావందనంయేన - నత్వాసంపూజ్య-పితరౌవిదురధృతరాష్ట్రౌ-సౌబలీం-గాంధారీం నాపశ్యత్ ॥౩౨॥తత్రేతి॥హేగావల్గణేగావల్గణస్యపుత్రసంజయ॥౩౩॥అంబేతి॥సార్థశ్లోకమేకంవాక్యం - అకృతప్రజ్ఞేమందమతౌ॥౩౪॥ఆశంసమానఇతి॥శమలంఅపరాధం-ఆశంసమానః-ఆశంకమానః-భార్యయాసహ॥౩౫ ॥ అరక్షతామితి॥యౌఅరక్షతాంతౌఇతఃస్థానాత్ -కృపయాస్నేహవైక్లబ్యాచ్చాతిపీడితః॥ ౩౬॥ఆత్మేశ్వరమితి॥ఆత్మేశ్వరంధృతరాష్ట్ర

మవశ్యన్- విరహాకర్శితశ్చ సూతః సంజయః ప్రత్యుత్తరం నాహ- ఆత్మనా బుద్ధ్యా- ఆత్మానం మనః- విష్టభ్య ధైర్యయుక్తం కృత్వా॥ ౩౭॥ అజాతశత్రుమితి॥ ప్రభోః ధృతరాష్ట్రస్య గాంధార్యాశ్చ వ్యవసితం నిశ్చయం॥ ౩౮॥ నేతి॥ ముషితః- వంచితోఽస్మి ఏవం కంచిత్కాలం శోచతి తస్మిన్- అథ నారద ఆజగామ- ఏతస్మిన్నంతర ఇత్యాది పాఠాంతరం కతిచిత్పుస్తకేషు దృశ్యతే- మయా యథాసంప్రదాయమేవ వ్యాఖ్యాయతే॥ ౩౯॥ ప్రత్యుత్థాయేతి॥ శోకవేగాదభ్యర్చయన్నివాహ రాజా- నత్వభ్యర్చ్యేత్యర్థః॥ శ్లో॥ శోకాక్రాంతః క్రుధావిష్టః శ్రద్ధయా రహితః పుమాన్। గురుదేవద్విజాతీనాం పూజనం న సమాచరేదితి స్మృతేః॥ నాహం వేదేన వేద్మి॥ ౪౦॥ అంబేతి॥ అపారశోకార్ణవే॥ ౪౧॥ కర్ణధార ఇతి॥ భగవాన్ త్వమేవ- కర్ణధారః- నావిక ఇవ పారదర్శినః అత్ర బ్రూహీతి శేషః॥ ౪౨॥ ఆదావేవ యథావృత్తకథనే- శోకేన మూర్ఛితః పతేదితి॥ ప్రథమం తావచ్ఛోకముపశమయతి॥ మేతి॥ కంచన మా శుచః- మా శోచః- న కేవలం తానేవ యస్మాదీశ్వరాధీనం జగత్- స ఏవ భూతాని సంయునక్తి వియునక్తి చ॥ ౪౩॥ తదేవాహ॥ లోకా ఇతి॥ గావో బలీవర్దాః- తంత్యాం దీర్ఘతంత్యాం- బద్ధోపదామభిః- నసి నాసికాయాం- ప్రోతాః స్వామినో బలిం వహంతి- యథా॥ చం॥ నసి ప్రోతాః సూచీభిన్ననాసికాయాం సూత్రేణ ప్రోతాః- తంత్యాం వా- దీర్ఘరజ్జౌ- దామభిః కంఠరజ్జుభిః- బద్ధాశ్చ గావో యథా స పాలాః పాలకప్రభుసహితాః ఇమే సర్వేఽపి లోకాః సర్వలోకవర్తినో జనాః- ఈశితుర్యస్య బలిం వహంతి॥ ౪౪॥ వాగితి॥ ఏవం వాక్తంత్యాం కర్తవ్యాకర్తవ్యవిధాయకవేదలక్షణాయాం- నామభిః- విప్రః బ్రహ్మచారీత్యాదివర్ణాశ్రమలక్షణైః బద్ధాః- పరమేశ్వరస్య బలిం తేన ప్రేరితాం- వహంతీత్య

ఆత్మేశ్వరమచక్షాణో న ప్రత్యాహాతిపీడితః। విమృజ్య పాణినాశ్రూణి విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా॥ ౩౭॥ అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే భర్తుః పాదావనుస్మరన్। అహం వ్యవసితం రాజన్ పిత్రోర్వః కురునందన॥ ౩౮॥ న వేద్మి సాధ్వ్యా గాంధార్యా ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః। అథాజగామ భగవాన్నారదః సహతుంబురుః॥ ౩౯॥ ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్నివ॥ యుధిష్ఠిరః॥ నాహం వేద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతః పితా॥ ౪౦॥ అంబా వా హతపుత్రార్తా క్వ గతా చ తపస్వినీ। దిష్ట్యా నో భగవాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే॥ ౪౧॥ కర్ణధార ఇవాపారే పాహి మాం పారదర్శనః॥ సూతః॥ అథాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥ ౪౨॥ నారదః॥ మా కంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవశం జగత్। స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ॥ ౪౩॥ లోకాః సపాలా యస్యేమే వహంతి బలిమీశితుః। యథా గావో నసి ప్రోతాస్తంత్యాం బద్ధోపదామభిః॥ ౪౪॥ వాక్తంత్యాం నామభిర్బద్ధా వహంతి బలిమీశితుః। యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ॥ ౪౫॥ ఇచ్ఛయా క్రీడితుః స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణాం। యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా న చోభయం॥ ౪౬॥ సర్వథాపి న శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్। తస్మాజ్జహ్యంగ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః॥ ౪౭॥ కథం త్వనాథాః కృపణా వర్తేరన్ బత మామృతే। కాలకర్మగుణాధీనో దేహోఽయం

ర్థః- ప్రవృత్తౌ పారతంత్ర్యముక్త్వా- సంయోగవిభాగయోరప్యాహ- క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం - ఈశ్వరాధీనత్వాన్న శోకః కార్య ఇత్యుక్తం॥ చం॥ క్రీడితురిచ్ఛయా క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడా సాధనానాం - అక్షకందుకాదీనాం- యథా సంయోగనిగమౌ స్యాతాం॥ ౪౫॥ లోకతత్త్వే చ విచార్యమాణే- నిర్విషయోఽయం లోక ఇత్యాహ॥ ఇచ్ఛయేతి॥ యత్ యది లోకం జనం- ధ్రువం జీవరూపేణ అధ్రువం- దేహరూపేణ- న చేతి - న ధ్రువం నాప్యధ్రువం- శుద్ధబ్రహ్మరూపేణ అనిర్వచనీయత్వేన వా- ఉభయం వా- చిజ్జడాంశతః॥ చం ॥ లోకం ధ్రువం మన్యసే- ఆత్మవన్నిత్యం మన్యసే - అధ్రువం కళాకాష్ఠాక్షణోన్మేషనిమేషాదివదత్యంతాల్పకాలావస్థాయి మన్యసే- న చోభయం- ఉభయవిలక్షణం చిరకాలావస్థాయి మన్యసే॥ ౪౬॥ సర్వథేతి॥ సర్వథాపి చతుర్ష్వపి పక్షేషు- తే పిత్రాదయో న శోచ్యాః- స్నేహాదన్యత్ర- స్నేహ ఏవ కేవలం శోకహేతుః- స చాజ్ఞానమూల ఇత్యర్థః- తస్మాత్ మాం వినా కథం వర్తేరన్నితి- ఆత్మనః మనసో వైక్లబ్యం వ్యాకులతాం త్యజ॥ చం॥ తత్తస్మాత్ - మోహజాదజ్ఞానజన్యాత్ - స్నేహాదన్యత్ర స్నేహం వినా- సర్వథా తే పూర్వోక్తత్రైవిధ్యశాలినో లోకాః న శోచ్యాః- న వియోగప్రయుక్తశోకవిషయాః- నిత్యత్వే వినాశప్రసంగాభావాత్ - అత్యంతాల్పకాలావస్థాయిత్వే చిరకాలావస్థాయిత్వే చ వినాశిస్వభావత్వాదేవ శోకాస్పదాభావాత్ తేన శోచనీయా ఇత్యర్థః- అంగ రాజన్ తస్మాద్దేహాత్మవివేచనే కృతే శోకాస్పదాభావాత్ ॥ ౪౭॥ తత్ర త్వద్దేహతః- తేషాం వృత్తిరిత్యేతత్తావన్నాస్తీత్యాహ॥ కథమితి॥ కాలో గుణక్షోభకః- కర్మ జన్మనిమిత్తం- గుణాః ఉపాదానం- తదధీనః పాంచభౌతికోఽయం జడః తద్విభాగే నాశవాంశ్చ॥ చం॥ కాలక

ర్మగుణాధీనః - కాలస్య కర్మణః పుణ్యపాపరూపస్య - గుణానాం సత్వరజస్తమసాం చ అధీనోయం దేహః పాంచభౌతికః పంచభూతవికారః - అతః స్వదేహస్యైవ వినాశిత్వాత్ ॥౪౮॥ కథమితి॥ సర్పగ్రస్తః అజగరగిలితః యథా అన్యం ముమూర్షుం నరతుతి తద్వత్ ఈశ్వరేణ విహితా వృత్తిశ్చ సర్వతస్సులభైవేత్యాహ అహస్తాని పశ్వాదీని - అపదాని తృణాదీని - తత్ర తేష్వహస్తాదిష్వపి॥ చం॥ సహస్తానాం నరవానరాదీనాం - అహస్తాని హస్తవిహీనాని - చతుష్పదాం పశూనాం - అపదాని పాదరహితాని॥౪౯॥ ఫల్గూనీతి॥ ఫల్గూని ఏవం జీవస్సర్వోపి సర్వస్య జీవస్య జీవనం జీవికా - ఏతేనైవ సర్వతో మృత్యుగ్రస్తత్వం చోక్తం మోహనివృత్త్యర్థం ద్వైతస్యావస్తుత్వమాహ - తదిదమహస్తసహస్తాదిరూపం జగత్ స్వదృక్ భగవానేవ న తతః పృథక్ - స చ ఏక ఏవ న తు నానా - నను సజాతీయవిజాతీయభేదే ప్రత్యక్షే కుత ఏతత్తత్రాహ - ఆత్మనాం - భోక్తౄణాం ఆత్మా స్వరూపం అతో న సజాతీయభేదః॥ చం॥ మహతాం - విస్తృతకాయానాం - వ్యాఘ్రాదీనాం ఫల్గూని స్వల్పకాయాని - దుర్బలాని మృగాదీని - వృక్షాదీనామపి అంతస్సంజ్ఞానాం జీవావిష్టత్వాత్ - జీవ ఏవ సర్వత్ర జీవస్య జీవనం భవతి - అతః భగవతైవ జీవానాం జీవనవ్యవస్థా కృతత్వాత్ - వృద్ధా అనాథాశ్చ మామృతే కథం భవిష్యంతీతి చింతా న కార్యేతి భావః - ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా అంతర్యామీ - స్వదృక్ స్వయంప్రకాశకః ఏకో భగవాన్నారాయణః॥౫౦॥ అంతర ఇతి॥ అంతరోనంతరశ్చ అంతర్బహిర్భోక్తృభోగ్యరూపశ్చ భాతి - అతో న విజాతీయభేదోపి - నన్వేకః కథం తథా ప్రతీయేత తత్రాహ - మాయయా బహుధా భాంతం తం పశ్యేతి॥ చం॥ అంతరస్సర్వపదార్థాంతర్యామీ - అనంతరః తేషాం బహిశ్చ వ్యాప్తః॥ శ్రు॥ అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థిత ఇతి శ్రుత్యర్థోత్రానుసంధాతవ్యః - స నారాయణ ఏవ తదిదం భాతి - దృశ్యమాననిఖిలజగద్రూపేణ భాతి - తం భగవంతమేవ మాయయా బహు స్యామితి సంకల్పరూపేణ జ్ఞానేన మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయ

పాంచభౌతికః॥౪౮॥ కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్। అహస్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్॥౪౯॥ ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్। తదిదం భగవాన్ రాజన్నేక ఆత్మాత్మనాం స్వదృక్॥౫౦॥ అంతరోనంతరో భాతి పశ్య త్వం మాయయోరుధా। సోయమద్య మహారాజ భగవాన్ భూతభావనః॥ ౫౧॥ కాలరూపోవతీర్ణోస్యామభావాయ సురద్విషామ్। నిష్పాదితం దేవకృత్యమవశేషం ప్రతీక్షతే॥౫౨॥ తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః। ధృతరాష్ట్రస్సహభ్రాత్రా గాంధార్యా చ స్వభార్యయా॥౫౩॥ దక్షిణేన హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః। స్రోతోభిస్సప్తభిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్॥ ౫౪॥ సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే। స్నాత్వానుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి॥౫౫॥ అబ్భక్ష ఉపశాంతాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః। జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృ

త్యోక్తైః - తేన జ్ఞానేన ఉరుధా బహుధా స్థితం పశ్య - తత్ర ఆత్మనామితి జీవభేదః - ఆత్మేతి తేషామప్యంతర్యామిత్వప్రతిపాదనేన జీవపరమాత్మభేదశ్చ - స్వదృగితి భగవతస్సగుణత్వం - అంతరోనంతరశ్చేతి అంతర్బహిశ్చేతి శ్రుత్యర్థవివరణేన జగత్సంతత్వం తదిదమితి సామానాధికరణ్యేన శరీరశరీరిభావప్రయుక్తం విశిష్టాద్వైతం మాయయోరుధేతి ప్రతిపాదనేన॥ శ్రు॥ సోకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి - శ్రుతిసూచనేన తత్పరికరణసిద్ధం నిఖిలవిశిష్టాద్వైతతత్త్వం చ సప్రపంచముపపాదితమిత్యనుసంధేయం॥ ౫౧ ॥ క్వాసావాస్తే స ఈశః రోమహామాయావీ ద్వారకాయామిత్యాహ॥ కాలరూప ఇతి॥ అస్యాం పృథివ్యాం అభావాయ నాశాయ తర్హి శ్రీకృష్ణోత్రాస్తీత్యత్రైవ స్థాంమాకృథా ఇత్యాహ - అత్ర దేవానాం కర్తవ్యం కార్యం తేన నిష్పాదితం కేవలం - అవశేషం ప్రతీక్షతే యదుకులక్షయమితి హృదిస్థం - తతో నిజం ధామ యాస్యతి రతో యూయమపి గచ్ఛతేత్యర్థః - తచ్చ భూతమపి విదురవదసౌ నావర్ణయత్ ॥౫౨॥ తదేవశోకావస్థానం నివార్య జిజ్ఞాసమానాయ తస్మై యథావృత్తం కథయతి - తావదిత్యాదిభిర్దశభిః॥ దక్షిణ ఇతి॥ హిమవతో దక్షిణభాగే - యా వై ప్రసిద్ధా స్వర్ధునీ గంగా - ఆత్మానం యత్ర సప్తధా వ్యధాత్ ॥౫౪॥ సప్తానామితి॥ కిమర్థం - నానా పృథక్ సప్తభిః స్రోతోభిః ప్రవాహైః సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే - అత ఏవ తత్తీర్థం జనాస్సప్తస్రోతో వదంతి తత్ర తేన కృతమష్టాంగయోగమాహ - స్నాత్వేత్యాది చతుర్భిః - తత్ర స్నానం హోమాదిః॥౫౫॥ అబ్భక్ష ఇతి ॥ అబ్భక్షణం చ నియమా ఉక్తాః భక్షణస్థానే అపాం స్వీకారాదబ్భక్షణః - ఉపశాంతః ఆత్మా యస్య - విగతా పుత్రాద్యేషణా యస్మాదితి యమా ఉక్తాః - జితాసన ఇత్యాదినా ఆసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారా ఉక్తాః॥ చం॥ జితశ్వాసః - శ్వాసనిరోధవాన్ - ప్రత్యాహృత షడింద్రియః - విషయేష్వసంచారిత చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియషట్కః॥౫౬॥ హరిభావనయేతి ॥ ధారణోక్తా - ధ్వస్తాః రజస్సత్వతమోరూపాః మలా యస్యేతి ఫల

తోధ్యానముక్తం-సమాధిమాహ-విజ్ఞానేత్యాదిద్వాభ్యాం-ఆత్మానంమనః- అహంకారాస్పదాత్ స్థూలదేహాద్వియోజ్యవిజ్ఞానాత్మనిబుద్ధౌ సంయోజ్యఏకీకృత్యతంవిజ్ఞానాత్మానందృశ్యాంశాద్వియోజ్య- క్షేత్రజ్ఞేద్రష్టరివిలాప్య - తంచక్షేత్రజ్ఞంద్రష్టృంశాద్వియోజ్య॥చం॥మనోవిజ్ఞానాత్మనిక్షేత్రజ్ఞేజీవే-సంయోజ్య-జీవాత్మస్వరూపంసమ్యగ్వివార్య-తంజీవాత్మానంప్రవిలాప్య-సమ్యఙ్నిర్దిష్టంకృత్వా॥౫౭॥బ్రహ్మణీతి॥ఆధారేఆశ్రయసంజ్ఞేబ్రహ్మణివిలాప్య-ఘటాంబరంఘటోపాధేర్వియోజ్యయథామహాకాశేప్రవిలాప్యతే-తద్వత్ -వ్యర్థానాభావమాహ-తద్ధిఅంతిగుణతయోభావస్యహిరింద్రియతోభావాద్వా-తదుభయంతస్యనాస్తియతోధ్వస్తోమాయాగుణానాముదర్కఉత్తరఫలంవాసనాయస్య-నిరుద్ధానికరణానిచక్షురాదీనిఆశయోమనశ్చయస్య॥చం॥ ఆత్మానంతంజీవాత్మానం-ఆధారేస్వస్యాప్యాధారభూతేబ్రహ్మణి॥శ్రు॥యఆత్మనితిష్ఠన్నితిశ్రుత్యర్థోత్రప్రకటీకృతః-తాదృశేబ్రహ్మణిఅంబరేఅపరిచ్ఛిన్నాకాశేఘటాంబరమివసంయోజ్య- అతాపిబ్రహ్మణ్యాత్మానంసంయోజ్యేత్యాధారాధేయభావప్రతిపాదనేనజీవాత్మపరమాత్మభేదః - ఘటాంబరమివాంబరఇత్యనేనఅంశో నానా-వ్యపదేశాత్ ॥శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకోజీవభూతస్సనాతనఇతిజీవానాంభగవదంశత్వప్రతిపాదకప్రమాణార్థఃజీవశరీరకతయాజీవరూపకత్వమాదాయ॥శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞంచాపిమాంవిద్ధిసర్వక్షేత్రేషుభారతేతి-గీతార్థశ్చప్రకటీకృతః-భేదాభేదోభయవ్యపదేశాత్ విశిష్టాద్వైతమపిసప్రపంచముపపాదితం-ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కః-నిరస్తత్రిగుణకార్యః-నిరుద్ధకరణాశయః నిర్జితబాహ్యాంతరింద్రియః॥౫౮॥నివర్తితేతి॥అత

తపడింద్రియః॥౫౬॥హతిభావనయాధ్వస్తరజస్సత్వతమోమలః। విజ్ఞానాత్మనిసంయోజ్యక్షేత్రజ్ఞేప్రవిలాప్యతమ్॥౫౭॥బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారేఘటాంబరమివాంబరే। ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కోనిరుద్ధకరణాశయః॥౫౮॥నివర్తితాఖిలాహారఆస్తేస్థాణురివాధునా।తస్యాంతరాయోమైవాభూస్సన్న్యస్తాఖిలకర్మణః॥౫౯॥సవాఅద్యతనాద్రాజన్పరతఃపంచమేహని।కలేబరంహాస్యతిస్వంతచ్చభస్మీభవిష్యతి॥౬౦॥దహ్యమానేగ్నిభిర్దేహేపత్యుఃపత్నీసహోటజే।బహిఃస్థితాపతింసాధ్వీతమగ్నిమనువేక్ష్యతి॥౬౧॥విదురస్తుతదాశ్చర్యంనిశామ్యకురునందన।హర్షశోకయుతస్తస్మాద్గంతాతీర్థనిషేవకః॥౬౨॥సూతః॥ఇత్యుక్త్వాథారుహత్స్వర్గంనారదస్సహతుంబురుః।యుధిష్ఠిరోవచస్తస్యహృదికృత్వాజహాచ్ఛుచః॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-త్రయోదశోధ్యాయః.

సూతః॥సంప్రస్థితేద్వారకాయాంజిష్ణౌబంధుదిదృక్షయా।జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్॥౧॥వ్యతీతాఃకతిచిన్మాసాస్తదానాయాత్తతోర్జునః।దదర్శఘోరరూపాణినిమిత్తానికురూద్వహః॥౨॥ కాలస్యచగతింరౌద్రాంవిపర్యస్తర్తుధర్మిణః।పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్॥౩॥

నివర్తితేతి-అఖిలఆహారోభోజ్యం-ఇంద్రియైఃవిషయాహరణంవాయేనసః - స్థాణురివనిశ్చలఃఆస్తేతథాభూతమప్యానేతుమిచ్ఛతంప్రత్యాహ-అంతరాయోవిఘ్నఃమైవాభూదిత్యడాగమశ్ఛాందసః॥చం॥నివర్తితాఖిలాహారః-నివర్తితసకలవిషయసంచారః-నిరాహారోవా-సన్న్యస్తాఖిలకర్మణః-నివృత్తసకలవ్యాపారస్య॥ ౫౯ ॥ దర్శనమపితాతస్తుర్యామిత్యుద్యతంప్రత్యాహ॥సఇతి॥సవైఅద్యతనాదహ్నఃపరతః-ఉత్తరత్ర-స్వంస్వాధీనం-తర్హితద్దాహార్థంగమిష్యామి-నేత్యాహ-తచ్చేతి॥౬౦॥తర్హిగాంధార్యానయనార్థంగమిష్యామినేత్యాహ॥దహ్యమానఇతి॥పత్యుర్దేహేసహోటజేపర్ణశాలాసహితే-యోగాగ్నినాసహగార్హపత్యాదిభిర్దహ్యమానే-తస్యపత్నీబహిఃస్థితాసతీతంపతిమను-అగ్నింవేక్ష్యతిప్రవేక్ష్యతి॥౬౧॥తర్హివిదురానయనార్థంగంతవ్యమేవనేత్యాహ॥విదురఇతి॥విదురస్తుతన్నిశామ్యదృష్ట్వా- భ్రాతుఃసుగత్యాహర్షః-తన్మృత్యునాశోకశ్చ - తాభ్యాంయుక్తస్తస్మాత్ స్థానాత్తీర్థానిసేవితుంగంతాగమిష్యతి॥౬౨॥ఇతీతి॥శుచఃశోకాన్॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************

శ్లో॥చతుర్దశేత్వరిష్టానిదృష్ట్వారాజావిశంకితః।అశృణోదర్జునాత్కృష్ణతిరోధానమితీర్యతే॥సంప్రస్థితఇతి॥కృష్ణస్యచేతిచకారేణాభిప్రాయంచజ్ఞాతుం ॥ ౧ ॥ వ్యతీతాఇతి ॥ కతిచిత్సప్తమాసాః-తదాకాలాతిక్రమేపి-తతోద్వారకాయాః నాయాత్ నాగతః-నిమిత్తానిఉత్పాతాన్-కురూద్వహోయుధిష్ఠిరః॥ ౨॥ కాలస్యేతి॥ రౌద్రాంఘోరాంతదేవాహవిపర్యస్తాఃఋతుధర్మాఃయస్మిన్తస్య-వార్తాంజీవికాం-క్రోధలోభానృతైః-యుక్తఆత్మామనోయేషాం॥౩॥జింహప్రాయమితి॥జింహప్రాయంకపటబహుళంవ్యవహృతంవ్యవహారంశాఠ్యంవచనంతన్మిశ్రంసౌహృదంసఖ్యంపితా

దీనాం స్వప్రియతమో గిభిః కల్కనం కలహాది ॥౪॥ కన్యావిక్రయిణమితి। తాతం జనకం ॥౫॥ నిమిత్తానీతి॥ అత్యరిష్టాని అత్యంతమ శుభాని దృష్ట్వా నృణాం లోభాద్యధర్మప్రభృతిం చ లోభాదికం మానసికదర్శనం అధర్మానుష్ఠానప్రభృతి చ - కాయికమదృష్టం దృష్ట్వా నుజం భీమం నృపః - యుధిష్ఠిరః ॥౬॥ గతా ఇతి॥ వేతి స తరేః కస్మాద్ధేతో ర్నాయాతీత్యహం న వేద్మి ॥౭॥ అపీతి ॥ అపి కిం యదా ఆత్మనః ఆక్రీడం క్రీడాసాధనం అంగం మనుష్యనాట్యపి గ్రహం ఉత్స్రష్టుమిచ్ఛతి - స కాలః ప్రాప్తః కిం ॥౯॥ అస్మాకం సర్వపురుషార్థహేతుః శ్రీకృష్ణః అత స్తద్వియోగం అపి నాశ నష్టం న స్యాదిత్యాశయేనాహ ॥ యస్మాదితి॥ యస్మాచ్ఛ్రీకృష్ణాద్ధేతోః పతయో ప్యపరిస్తాదగ్నేః స్వస్తి కరిష్యతి - లోకాశ్చ యన్ని కిరణరూపా స్వస్యానుగ్రహాత్ ॥౧౦॥ పశ్యేతి॥ అమూ ఆరాత్సన్నిహితం నః అస్మాకం ఆశంసతః ఉత్పాతాన్ ॥౧౧॥ దైహికానాహ॥ ఊర్వక్షీతి ॥ ఊర్వాదయో వామాః స్ఫురంతి వేపథుః కంపశ్చ హృదయ వర్తతే - పరేణ మహ్యాం ఆరాత్సన్నిహితం విప్రియం దాస్యంతి ॥౧౨॥ భౌమానాహ సార్ధైస్త్రిభిః॥ శివేతి॥ శివా క్రోష్ట్రీ ఆదిత్యమభిరౌతి ఉద్యంతం సూర్యమభిముఖం క్రోశతి - అనలాననా అగ్నిం ముఖే వహంతీ - అంగ హే భీరు - మా

॥ జింహప్రాయం వ్యవహృతం శాఠ్యమిశ్రం చ సౌహృదమ్। పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృదంపతీనాం చ కల్కనమ్॥౪॥ కన్యావిక్రయిణం తాతం సుతోఽపి త్రోరసోషకమ్। బ్రాహ్మణాన్ వేదవిముఖాన్ శూద్రాన్ వైబ్రహ్మవాదినః॥౫॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టాని కాలే త్వనుగతే నృణామ్। లోభాద్యధర్మప్రభృతిం దృష్ట్వోవాచానుజం నృపః॥౬॥ యుధిష్ఠిరః। సంప్రేషితో ద్వారకాయాం జిష్ణుర్బంధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుం చ పుణ్యశ్లోకస్య కృష్ణస్య చ విచేష్టితమ్॥౭॥ గతాః సప్తాధునా మాసా భీమసేన తవానుజః। నాయాతి కస్య వా హేతో ర్నాహం వేద్మీదమంజసా॥౮॥ అపి దేవర్షిణాదిష్టః స కాలోఽయముపస్థితః। యదాత్మనోఽంగమాక్రీడం భగవానుత్సిసృక్షతి॥౯॥ యస్మాన్నః సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః। ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ యదనుగ్రహాత్॥౧౦॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదైహికాన్। ఘోరమాశంసతోఽదూరాద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్॥౧౧॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురంత్యంగ పునః పునః। వేపథుశ్చాపి హృదయ ఆరాద్దాస్యంతి విప్రియమ్॥౧౨॥ శివైషోద్యంతమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా। మామంగ సారమేయోఽయమభిరేభత్యభీరువత్॥౧౩॥ శస్తాః కుర్వంతి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే। వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ॥౧౪॥ మృత్యుదూతః కపోతోఽయములూకః కంపయన్మనః। ప్రత్యులూకశ్చ కుహ్వానైర్విశ్వం వై శూన్యమిచ్ఛతః॥౧౫॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కంపతే భూః సహాద్రిభిః। నిర్ఘాతశ్చ మహాంస్తాత సాకం చ స్తనయిత్నుభిః॥౧౬॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః। అసృగ్వర్షంతి జలదా బీభత్సమివ సర్వతః॥౧౭॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి। ససంకులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ॥౧౮॥ నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాః సరాంసి చ మనాంసి చ। న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాస్యతి॥౧౯॥ న పిబంతి స్తనం వత్సా న దుహ్యంతి చ మాతరః। రుదంత్యశ్రుముఖా గావో న హృష్యంత్యృషభా వ్రజే॥౨౦॥ దైవతాని రుదంతీవ స్విద్యంతి హ్యుచ్చలంతి చ। ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః॥౨౧॥ భ్రష్టశ్రియో నిరానందాః కిమఘం దర్శయంతి నః। మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః॥౨౨॥ అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హతసౌభగా। ఇతి చింతయత స్తస్య దృష్టా

మభిలక్ష్య సారమేయః శ్వా రోదితి అభీరువత్ నిశ్శంకం ॥౧౩॥ శస్తా ఇతి ॥ గవాదయో మాం సవ్యం వామం కుర్వంతి అపరే గర్దభాద్యాః ప్రదక్షిణం కుర్వంతి - వాహానశ్వాన్ ॥౧౪॥ మృత్యుదూత ఇతి॥ అయం కపోతో మృత్యుదూతః మృత్యుసూచకః ఉలూకో ఘూకః ప్రత్యులూకః తత్ప్రతిపక్షో ఘూకః - కాకో వా - కుహ్వానైః కుత్సితశబ్దైః విశ్వం శూన్యం కర్తుమిచ్ఛతః ॥౧౫॥ ధూమ్రా ఇతి॥ ధూమ్రాః ధూమసగాః దిశః పరిధయః పరివేషాః అముం లోకమావృణ్వంతి - దివ్యానాహ ॥ నిర్ఘాతాది సార్ధద్వాభ్యాం నిర్ఘాతో నిరభ్రవజ్రపాతః - స్తనయిత్నవో త్ర గర్జితాని తైస్సహ ॥౧౬॥ వాయురితి ॥ తమః విసృజన్ అసృక్ రక్తం ॥౧౭॥ సూర్యమితి॥ గ్రహాణాం మర్దం యుద్ధం - భూతాని రుద్రానుచరాః తేషాం గణైస్ససంకులైః వ్యాప్తైః ప్రాణిభిస్సహితైః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ జ్వలితే ప్రదీప్తే ఇవ పశ్యేతి॥౧౮॥ పునర్భౌమానాహ - నద్య ఇత్యాది సార్ధైస్త్రిభిః॥ నద్య ఇతి॥ ప్రాణినాం మనాంసి చ ॥౧౯॥ నేతి॥ న దుహ్యంతీతి కర్మకర్తర్యార్షం - న ప్రస్నువంతీత్యర్థః ॥౨౦॥ దైవతానీతి ॥ దైవతాని ప్రతిమాః ॥౨౧॥ భ్రష్టశ్రియ ఇతి॥ అఘం దుఃఖం ఏతైః కృత్వాఽనవిద్యతే అన్యేషు పురుషేషు శ్రీర్వజ్రాంకుశాదిశోభా యేషాం

తైః భగవతః పదైః ||౨౨|| అనన్వేతి || హీనాభూరిత్యహం మన్యే తస్య రాజ్ఞః ఇత్యేవం దృష్టాన్యరిష్టాని యేన తేన చేతసా చింత
యతస్సతః ||౨౩|| రాజ్ఞ ఇతి || అయథాపూర్వం నిపతితం - తదేవాహ - ఆతురమిత్యాదివిశేషణైః ||౨౪|| అధోవదనమితి || అబ్బిం
దూన్ అశ్రూణి నేత్రాభ్యాం విసృజంతమిత్యర్థః - ఉద్విగ్నం కంపితం హృదయం యస్య విచ్ఛాయం విగతకాంతిం నృపః -
యుధిష్ఠిరః ||౨౫|| పృచ్ఛతీతి || స్వజనాః బాంధవాః ||౨౬|| కింవత్యుక్తిలిశంకయా అన్యవహితక్రమేణ పృచ్ఛతి || శూర ఇతి || మారి
షః మాన్యః మాతామహః ||౨౭|| మాతుల ఇతి || ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః ||౨౮|| ఆసత ఇతి || పరస్పరం వసుదేవపత్నీమతః నా సా
మపి క్షేమం సంపృష్టమేవ పృథగపి పృచ్ఛతి స్వయమితి - ఆహుకః ఉగ్రసేనః అసత్పుత్రో యస్య అతఏవ జీవనమాత్రమేవ పృ
ష్టం అనుజశ్చ దేవకః ||౨౯|| హృదికస్యేతి || హృదికస్య సుతః కృతవర్మా జయంతాదయః కృష్ణభ్రాతరః ||౩౦|| కచ్చిదితి || సర్వవృ
ష్ణీనాం మధ్యే మహారథః ||౩౧|| య ఇతి || గంభీరరయః యుద్ధే మహావేగః వర్ధతే మోదత ఇత్యర్థః ||౩౨|| అన్యే ఇతి || కృష్ణస్యాప
త్యాని కార్ష్ణయః తేషు ప్రవరాః ||౩౩|| సునంద ఇతి || సునందనందౌ శీర్షణ్యౌ ముఖ్యౌ యేషాం తే ||౩౪|| భగవాన్ సుఖ వా న

రిష్టేన చేతసా ||౨౩|| రాజ్ఞః ప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాః కపిధ్వజః | తం పాదయోర్నిపతితమ
యథాపూర్వమాతురమ్ ||౨౪|| అధోవదనమబ్బిందూన్ సృజంతం నయనాబ్జయోః | విలోక్యోద్విగ్నహృదయం
విచ్ఛాయమనుజం నృపః ||౨౫|| పృచ్ఛతి స్మ సుహృన్మధ్యే సంస్మరన్నారదేరితమ్ | యుధిష్ఠిరః || కచ్చిదానర్త
పుర్యాం నః స్వజనాః సుఖమాసతే ||౨౬|| మధుభోజదశార్హార్హసాత్వతాంధకవృష్ణయః | శూరో మాతా
మహః కచ్చిత్స్వస్త్యాస్తే వాథ మారిషః ||౨౭|| మాతులః సానుజః కచ్చిత్కుశల్యానకదుందుభిః | సప్తస్వ
సారస్తత్పత్న్యో మాతులాన్యః సహాత్మజాః ||౨౮|| ఆసతే సస్నుషాః క్షేమం దేవకీప్రముఖాః స్వయమ్ |
కచ్చిద్రాజాహుకో జీవత్యసత్పుత్రోఽస్య చానుజః ||౨౯|| హృదికః ససుతోఽక్రూరో జయంతగదసారణాః |
ఆసతే కుశలం కచ్చిద్యే చ శత్రుజిదాదయః || ౩౦ || కచ్చిదాస్తే సుఖం రామో భగవాన్ సాత్వతాం ప్రభుః | ప్ర
ద్యుమ్నః సర్వవృష్ణీనాం సుఖమాస్తే మహారథః ||౩౧|| గంభీరరయోఽనిరుద్ధో వర్ధతే భగవానుత | సుషేణ
శ్చారుదేష్ణశ్చ సాంబో జాంబవతీసుతః ||౩౨|| అన్యే చ కార్ష్ణిప్రవరాః సపుత్రా ఋషభాదయః | తథైవా
నుచరాః శౌరేః శ్రుతదేవోద్ధవాదయః ||౩౩|| సునందనందశీర్షణ్యా యే చాన్యే సాత్వతర్షభాః | అపి స్వ
స్త్యాసతే సర్వే రామకృష్ణభుజాశ్రయాః ||౩౪|| అపి స్మరంతి కుశలమస్మాకం బద్ధసౌహృదాః | భగవానపి
గోవిందో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః ||౩౫|| కచ్చిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః | మంగళా
య హి లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ || ౩౬ || ఆస్తే యదుకులాంభోధావాద్యోఽనంతసఖః పుమాన్ |
యద్బాహుదండగుప్తాయాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః | క్రీడంతి పరమానందం మహాపౌరుషికా ఇవ ||
౩౭ || యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః | నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రి
దశాంస్తదాశిషో హరంతి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః ||౩౮|| యద్బాహుదండప్రభవోపజీవినో యదుప్ర
వీరా హ్యకుతోభయా ముహుః | అధిక్రమంత్యంఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్త
మోచితామ్ ||౩౯|| కచ్చిత్తేఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే | అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కిం వా తాత చిరోషి
తః ||౪౦|| కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమంగలైః | న దత్తముక్తమర్థిభ్య ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్

ఇతి ప్రశ్నస్యానౌచిత్యమాశంక్యాహ - పుర ఇత్యాది భగవతోఽవస్థానే హి లోకానాం మంగళం నాన్యథేత్యాశయేనా
హ - మంగళాయేత్యాది చతుర్భిః - మంగళాయ శుభాయ క్షేమాయ లబ్ధపాలనాయ ఉద్భవాయ ||౩౬|| ఆస్త ఇతి || అనంతస
ఖః బలభద్రసహాయః అర్చితాః సత్కైః పూజితాః - పరమానందం యథా భవతి తథా మహాపౌరుషికాః వైకుంఠనాథానుచ
రాః ||౩౭|| యదితి || యస్య పాదశుశ్రూషణమేవ ముఖ్యం తపఆదిభ్యః శ్రేష్ఠం యత్కర్మ తేన - సత్యభామాదయః - సంఖ్యే
యుద్ధే - కృష్ణబలేన - త్రిదశాన్ దేవాన్ - నిర్జిత్య తదాశిషః - దేవభోగ్యాన్ పారిజాతాదీన్ - వజ్రాయుధస్య వల్లభా శచీ త
స్యా ఉచితాః ||౩౮|| యదితి || యద్బాహుదండప్రభవోపజీవినః సుధర్మామంఘ్రిభిరధిక్రమంతి స గోవిందః సుఖమాస్త ఇతి
గతపంచమశ్లోకేనాన్వయః ||౩౯|| ఇదానీం తస్యైవ కుశలం పృచ్ఛతి కచ్చిదిత్యాదిషడ్భిః || కచ్చిదితి || అనామయం ఆరోగ్యం న ల
బ్ధో మానో యేన బంధుభ్యః సకాశాత్ తింవా తైః ప్రత్యుత అవజ్ఞాతః తిరస్కృతః యతశ్చిరోషితః బహుకాలం తత్రస్థితః ||
౪౦|| కచ్చిదితి || అభావైః రితిచ్ఛేదః ప్రియశూన్యైః రమంగలైః పరుషైః శబ్దాదిభిర్నాభిహతః న తాడితోఽసి కిం - యదాశ్యర్థి

భ్యః దాస్యామీత్యుక్తంనదత్తంకింయద్వా ఆశయాసమాయథాభవతితథా దాస్యామీతిప్రతిశ్రుతంసత్ నదత్తంకిం॥ ౪౧॥కచ్చిదితి॥అన్యద్వా శరణాగతంసత్వం ప్రాణిమాత్రం-నాత్యాక్షీః - నత్యక్తవానసికిం-యతస్త్వంపూర్వంశరణప్రదః-ఆశ్రయప్రదః॥౪౨॥కచ్చిదితి॥అగమ్యామితిచ్ఛేదః॥నిందితాంస్త్రియం-నాగమః-నగతవానసికిం-అసత్కృతాంమలినవస్త్రాదికాంగమ్యాంనాగమఃకిం- నోత్తమైఃఅనుత్తమైఃసమైరిత్యర్థః-అసమైరధమైర్వాకింనపరాజితోఽసీత్యర్థః॥౪౩॥ అపీతి॥సుభోజనార్హాన్ వృద్ధాన్ బాలకాంశ్చపర్యభుంక్థాఃతానసంభోజ్యభుక్తనానసిపరిత్యజనార్థః-అక్షమంకస్తమంయోగ్యంయత్తన్నకృతవానాసికం॥౪౪॥ నిత్యంప్రేష్ఠతమేనహృదయేనఅత్యంతాంతరంగేణస్వబంధునాశ్రీకృష్ణేనరహితఃశూన్యోఽస్మీత్యాత్మానంమన్యసే-యద్వాహృదయేశూన్యోఽస్మీతిమన్యసఇత్యర్థః-అన్యథాతేరుక్ మనఃపీడానఘటతే॥౪౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.***************************

శ్లో॥కలిప్రవేశమాలక్ష్యధురంన్యస్య పరీక్షితి-ఆరురోహనృపస్స్వర్గమితిపంచదశే బ్రవీత్॥ఏవమితి॥కృష్ణఃఅర్జునః కల్పితః ఇతిచ్ఛేదః నానాశంకాస్పదంరూపమాలక్ష్యవికల్పిత ఇత్యర్థః- ప్రతిభాషితుంనాశక్నోదిత్యుత్తరేణాన్వయః నన్వహో కృష్ణవిశ్లేషేణకర్శితఃకృశఃకృతః॥౧॥ శోకేనేతి॥ శోకేనహేతునావదనంచహృచ్చతేఏవసరోజేశుష్యంతావస్యయేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజేయస్య-హతాప్రభాతేజోయస్య॥౨॥కృచ్ఛ్రేణేతి॥ శుచఃశోకాన్ ప్రాణినీ-యామన్యస్తచ్ఛంభితాన-

తమ్॥౪౧॥కచ్చిత్త్వంబ్రాహ్మణంబాలంగాంవృద్ధంరోగిణంస్త్రియమ్। శరణోపసృతంసత్త్వంనాత్యాక్షీశ్శరణప్రదః॥౪౨॥కచ్చిత్త్వంనాగమోఽగమ్యాంగమ్యాంవాసత్కృతాంస్త్రియమ్।పరాజితోవాథభవాన్నోత్తమైర్నాసమైఃపథి॥౪౩॥అపిస్విత్పర్యభుంక్థాస్త్వంసంభోజ్యాన్వృద్ధబాలకాన్। (ఉపేక్ష్యాతిథిభృత్యాంశ్చగర్భిణ్యాతురకన్యకాః॥) జుగుప్సితంకర్మకించిత్కృతవాన్నయదక్షమమ్॥౪౪॥కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాథహృదయేనాత్మబంధునా।శూన్యోఽస్మిరహితోనిత్యంమన్యసేతేఽన్యథానరుక్॥౪౫॥****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-చతుర్దశోఽధ్యాయః

శ్రీసూతః॥ఏవంకృష్ణసఖఃకృష్ణోభ్రాత్రారాజ్ఞావికల్పితః। నానాశంకాస్పదంరూపంకృష్ణవిశ్లేషకర్శితః॥౧॥ శోకేనశుష్యద్వదనహృత్సరోజోహతప్రభః। విభుంతమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్॥౨॥కృచ్ఛ్రేణసంస్తభ్యశుచఃపాణినామృజ్యనేత్రయోః। పరోక్షేణసమున్నద్ధప్రణయౌత్కంఠ్యకాతరః॥౩॥ సఖ్యంమైత్రీంసుహృత్త్వంచసారథ్యాదిషుసంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహబాష్పగద్గదయాగిరా॥౪॥అర్జునః॥ వంచితోఽహంమహారాజహరిణాబంధురూపిణా। యేనమేఽపహృతంతేజోదేవవిస్మాపనంమహత్॥౫॥ యస్యక్షణవియోగేనలోకోహ్యప్రియదర్శనః।ఉక్థేనరహితోహ్యేషమృతకఃప్రోచ్యతేయథా॥౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాంరాజ్ఞాంస్వయంవరముఖేస్మరదుర్మదానామ్। తేజోహృతంఖలుమయాభిహతశ్చమత్స్యస్సజ్జీకృతేనధనుషాధిగతాచకృష్ణా॥౭॥యస్సన్ని

నేత్రయోరేవసంస్తభ్య-గళితానిచపాణినాఆమృజ్య-పరోక్షేణదర్శనాగోచరేణ-శ్రీకృష్ణేనహేతునా- సమున్నద్ధసమధికంయత్ప్రేమౌత్కంఠ్యం- తేనకాతరఃవ్యాకులః నృపమిత్యాహేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩॥సఖ్యమితి॥సఖ్యంహితైషితాంమైత్రీముపకారితాంసుహృత్త్వంసంబంధితాంచబాష్పేణకంఠావరోధాత్ గద్గదయాగిరా॥౪॥ సమానవయస్కత్వప్రయుక్తంసఖ్యం-ఉపకారప్రయుక్తామైత్రీ-ప్రేమాతిశయప్రయుక్తంసౌహార్దం॥౪॥వంచితఇతి ॥ యేనమాంవంచయతాదేవానాం-బ్రహ్మరుద్రాదీనాం- విస్మాపయతీతియత్ మహత్ సర్వోత్కృష్టం॥౫॥ యస్యేతి॥ యస్యక్షణవియోగేనే త్యాదిశ్లోకస్థయచ్ఛబ్దానాంతేతేనాహమస్మిముషితఇతిఅతోనవమశ్లోకస్థేనతచ్ఛబ్దేనసంబంధః ప్రియస్యాప్రియస్య దృష్టాంతః- ఉక్థేనప్రాణేనరహితః - ఏషపిత్రాదిః॥ చం॥ లోకః-జనః అప్రియదర్శనః-అప్రీతిసంపాదకదర్శనవిషయస్సన్-రిక్తేనధనేనరహితః-దరిద్రోయథా-మృతకఃమృతప్రాయఃప్రోచ్యతే- సర్వైరపిమృతప్రాయోయమితివ్యపదిశ్యతే॥౬॥ శ్రీకృష్ణోపకారాననుస్మరతిషడ్భిః॥యదితి॥ యస్యసంశ్రయాద్బలాత్ -స్మరేణకామేన-దుర్మదానాముద్ధతానాం- తేజః ప్రభావః-హృతం-ధనుర్గ్రహణేనైవ- పశ్చాద్ధనుస్సజ్జీకృతంజ్యాసహితంచతేనమత్స్యయంత్రః - పరిభ్రమన్నిత్యర్థః- తాడితఃతతస్స్వజిత్యా-కృష్ణాద్రౌపదీప్రాప్తాచ॥ ౭॥యదితి॥ఉఇతివిస్మయే - ఖాండవమింద్రస్యవనం-ఖాండవమితివాపాఠః అదాంవత్తవానస్మి-ఖాండవదాహేరక్షితేనమయేనకృతాసభాచలబ్ధా- అద్భుతశిల్పమయా

మాయాయస్యాంసా-నిఖిలజగదాశ్చర్యకరశిల్పనిర్మాణేనజగన్మోహినీత్యర్థః అధ్వరే రాజసూయే-బలిం-ధనాదిరూపముపహార్యాణి ద్రవ్యజాతం॥౮॥అనంతరశ్లోకోపిగళితః-తథాపివ్యాఖ్యాయతే॥యదితి॥నృపశిరస్సుఅంఘ్రిర్యస్యతం-జరాసంధంతవాను జోభీమః మఖార్థం అహన్ హతవాన్-తద్విజయంవినారాజసూయమఖానుపపత్తేః- గజాయుతస్యేవ-సత్త్వముత్సాహ శక్తిః వీర్యంబలంచయస్యసః తంహత్వా-ప్రమథనాథో మహాభైరవః - తస్యమఖాయయేరాజనః - తేనాహృతాః-పశు రూపేణానీతాః-యస్మాన్మోచితాఃతస్మాత్తేఅధ్వరే-బలింపుష్కలధనోపహారాదిరూపమానీతవంతః॥౯॥ పత్న్యాఇతి॥ మైఃకితవైఃదుశ్శాసనాదిభిః-తవపత్న్యాః-కబరంవికీర్యఉన్ముచ్య-స్పృష్టమాకృష్టం- తేషాందుశ్శాసనాదీనాం- స్త్రియః హతేశాః - అతఏవవైధవ్యాద్విముక్తకేశాశ్చ - అకృతచకార - కథంభూతంకబరం-అధిమఖంరాజసూయమధికృత్య క్లృప్తోరచితోమహాభిషేకోమంత్రపూర్వాభిషేకోయః- తేనఅభిషేకేణ-శ్లాఘిష్ఠంఅతిశయితశ్లాఘావిషయీభూతంచా రు- అతిమనోహరంతచ్చకబరంకేశపాశఃధమ్మిల్లఇత్యర్థః-స్మరణాత్తదానీమేవ- అస్మత్కృపయాప్రాప్తస్యశ్రీకృష్ణ స్య-నమనే-పాదయోఃపతితాన్యశ్రూణిముఖేయస్యాఃతస్యాఃపత్న్యాఃపదశబ్దసాపేక్షస్యాపి- పతితశబ్దస్యాశ్రుపదేన సమాసః నిత్యసాపేక్షత్వాత్॥౧౦॥యఇతి॥శిష్యాణామయుతస్యాగ్రేతత్పూర్వంభుక్తేయః-తస్మాద్దుర్వాససోహేతోః-అ రిణారచితం-యద్దురంతకృచ్ఛ్రంశాపలక్షణంతస్మాత్సకాశాన్నోస్మాన్ - వనంప్రత్యేత్య-జుగోపరక్షితవాన్-కింకృత్వా - శా కమేవాన్నంశిష్టం-తస్మిన్ పాత్రే అవశిష్టం-ఉపయుజ్యజగ్ధ్వా - యతఉపయోగాత్ - సలిలేవినిమగ్నోమునీనాంసంఘః- త్రిలోకీంతృప్తామమంస్త-ఏవంహిభారతేకథా-కదాచిద్దుర్వాససోదుర్యోధనేనాతిథ్యంకృతం - తేనచపరితుష్టేనవరం వృణీష్వేత్యుక్తే-దుర్వాససశ్శాపాత్పాండవానశ్యేయురితిమనసినిధాయ-దుర్యోధనేనోక్తం- యుధిష్ఠిరోస్మత్కులము

ధావహముఖాండవమగ్నయేదామింద్రంచసామరగణంతరసావిజిత్య । లబ్ధాసభామయకృతాద్భుతశి
ల్పమాయాదిగ్భ్యోహరన్నృపతయోబలిమధ్వరేతే॥ ౮॥యత్తేజసానృపశిరోంఘ్రిమహన్మఖార్థమా
ర్యోనుజస్తవగజాయుతసత్త్వవీర్యః । తేనాహృతాఃప్రమథనాథమఖాయభూపాయన్మోచితాస్తదన
యన్బలిమధ్వరేతే॥౯॥ పత్న్యాస్తవాధిమఖక్లప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠచారుకబరంకితవైస్సభాయా
మ్।స్పృష్టంవికీర్యపదయోఃపతితాశ్రుముఖ్యాయస్తస్త్రియోకృతహతేశవిముక్తకేశాః॥౧౦॥ యో
నోజుగోపవనమేత్యదురంతకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససోరిరచితాదయుతాగ్రభుగ్యః । శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య
యతస్త్రిలోకీంతృప్తామమంస్తసలిలేవినిమగ్నసంఘః॥ ౧౧॥ యత్తేజసాథభగవాన్యుధిశూలపాణిర్వి
స్మాపితస్సగిరిజోస్త్రమదాన్నిజంమే ।అన్యేపిచాహమమునైవకళేబరేణప్రాప్తోమహేంద్రభవనేమ
హదాసనార్ధమ్॥౧౨॥తత్రైవమేవిహరతోభుజదండయుగ్మంగాండీవలక్షణమరాతివధాయదేవాః।

ఖ్యః అతస్తస్యాపిభవనేభవతాఏవమేవశిష్యాయుతసహితేనాతిథినాభవితవ్యం-కింతుద్రౌపదీయథాభుక్తవతీస్యాత్తథా తస్యాంభుక్తవత్యాంతద్గృహంగంతవ్యమితి - తతశ్చతథైవదుర్వాససిప్రాప్తే - పరమాదరేణయుధిష్ఠిరేణ - మాధ్యా హ్నికంకృత్వా - ఆగమ్యతామితివిజ్ఞాపితోమునిస్సమునిసంఘోఘమర్షణస్నానాయజలేనిమగ్నః- తత్రచింతాతురయా ద్రౌపద్యా - స్మృతమాత్రః శ్రీకృష్ణఃతత్క్షణమేవభక్తవాత్సల్యాత్ప్రాప్తః - తయానివేదితేవృత్తాంతేభగవతోక్తంఅ హంచబుభుక్షితోమాంభోజయేతి - తయాతిలజ్జితయోక్తం - స్వామిన్ మద్భోజనపర్యంతం-అక్షయమన్నంసూర్యదత్త స్థాల్యాం-మయాచసర్వాన్ సంభోజ్యభుక్తం - తతోనాస్త్యన్నమితి-తథాప్యతినిర్బంధేన- స్థాలీమానాయ్యతత్కంఠల గ్నంకించిచ్ఛాకాన్నమాత్రంప్రాశ్యోక్తంభోక్తుంమునిసంఘమాహ్వయేతి - సచతావతాతితృప్తోవృథాపాతభయేనప లాయితఇతి॥నను॥అరిపిహితాత్ దుర్యోధనప్రేరితాత్ -దుర్వాససః॥ శ్లో॥ అయోంతిసారసర్వస్వం దుర్వాససమవేహి మామితిస్వైనైవాత్యంతాసహనవత్తయాప్రఖ్యాపితాత్-మునేఃప్రాప్తాత్ - దురంతకృచ్ఛ్రాత్-అనేకసహస్రసం ఖ్యాకశిష్యగణయుతస్యతస్యదుర్వాససఃఅర్ధరాత్రేఅరణ్యేఅన్నదానాభావనిమిత్తకశాపజనితాదిత్యర్థః- యతఃకృష్ణభు క్తశాకలేశవశాత్॥౧౧॥ యదితి॥సగిరిజః-గిరిజాసహితోపివిస్మాపితస్సన్ - నిజంపాశుపతమస్త్రంఅన్యేపిలోకపాలాః నిజాన్యస్త్రాణిదదుః అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ॥అమునైవేతి॥మహాతఃఇంద్రస్యాసనార్ధం॥౧౨॥ యత్తేజసాయస్యశ్రీకృ ష్ణస్యమయిస్థాపితేనతేజసా - శూలపాణిః నిఖిలప్రపంచసంహారకారీశూలాయుధహస్తః - అమునైవకళేబరేణనతు దేహాంతరేణేతిభావః॥౧౨॥తత్రేతి॥తత్రైవస్వర్గేక్రీడతః-గాండీవంలక్షణంచిహ్నంయస్యతత్ -అరాతయఃనివాతక

వచారైత్యాస్తేషాంయుద్ధార్థం- ఆశ్రితవంతః-యేనానుభావితంప్రభావయుక్తంకృతం- హేఆజమీఢయుధిష్ఠిర తేనముషితః వంచితోస్మి-కథంభూతేన-భూమ్నానిజమహిమావస్థానేన॥ చం॥ భూమ్నాభూమవిద్యాప్రకరణఫలితవైభవవిశిష్టేన- పురుషేణపురుషసూక్తప్రతిపాదితవైభవవిశిష్టేన॥౧౩॥ యదితి॥ యద్బాంధవ ఇత్యాదిశ్లోకత్రయస్య తేన ముషితోహమితిపూర్వేణాన్వయః-కృష్ణబాంధవః-ఏకఏవాహంకౌరవసైన్యాబ్ధిం-నాస్త్యంతో గాంభీర్యేణపారంచ దేశతోయస్య- అథవాఅంతఃసమాప్తిః పారంసమాప్తస్యోత్తరతీరం- తదుభయరహితం-తతరతీర్ణవాన్- ఉత్తరగోగ్రహణే అతార్యాణిదుస్తరాణి-సత్వానితిమింగిలాదిః-భీష్మాదిరూపాణియస్మిన్ పరైర్నీతం గోధనంప్రత్యాహృతం-తేషాం చశిరోభ్యస్సకాశాత్ - తేజఃపదంప్రభావస్యాస్పదం-ఉష్ణీషరూపంమణిమయంమకుటరత్నరూపం పురుషధనంబహుధనం-తావన్మహానాసైన్యమోహయిత్వాసీతం-యఃకృష్ణః బాంధవఃసర్వవిధబంధుర్యస్య తేన-యద్బాంధవేనమయా॥ ౧౪॥ యఇతి॥ అదభ్రాఃఅనల్పాః-యేరాజన్యవర్యాస్తేషాం-రథమండలైఃమండితాసు-భీష్మాదీనాంచమూషు - సారథిరూపేణరథిః స్యమమాగ్రేచరస్య- సారథిరూపేణవర్తమానస్య- హేవిభో- తేషాంరథయూథపానామాయురాదీనియఃనృశౌస్ప్త్యైవ-ఆర్ఛత్ -హృతవాన్-మనాంసీత్యుత్సాహోదిశక్తిఃసహాయామనోబలం-ఓజఃకాయికబలంశస్త్రాదికౌశలమిత్యర్థః॥౧౫॥ యదితి॥ యస్యదోష్షు-మామాం-ప్రణిహితంస్థాపితం- గుప్తమిత్యర్థః సైదేవ గుర్వాదభిర్నిరూపితానిప్రయుక్తాని-అస్త్రాణినస్పృశంతిస్మగురుఃద్రోణః-త్రిగర్తః త్రిగర్తదేశాధిపతిఃసుశర్మా - శల్యఃశల్యఃమద్రాధిపతిః-సైంధవఃసింధుదేశాధిపతిఃజయద్రథః- బాహ్లీకః శంతనోర్భ్రాతాఅమోఘానుహిమా యేషాంతథా భూతాసేంద్రాశ్రితా యదనుభావితమాజమీఢ తేనాహమద్యముషితఃపురుషేణభూమ్నా ॥౧౩॥ యద్బాంధవః కురుకులాబ్ధిమనంతపారమేకోరథేనతతరాహమతార్యసత్వమ్ । ప్రత్యాహృతంపురుధనంచమయాపరేషాం తేజఃపదంమణిమయంచహృతంశిరోభ్యః॥౧౪॥ యోభీష్మకర్ణగురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమండలమండితాసు । అగ్రేచరోమమవిభోరథయూథపానామాయుర్మనాంసిచదృశాసహఓజఆర్ఛత్ ॥౧౫॥ యద్దోష్షుమాప్రణిహితంగురుభీష్మకర్ణద్రౌణిత్రిగర్తశలసైంధవబాహ్లికాద్యైః। అస్త్రాణ్యమోఘమహిమానినిరూపితానినోపస్పృశుర్నృహరిదాసమివాసురాణి॥౧౬॥ సౌత్యేవృతఃకుమతినాత్మద ఈశ్వరోమేయత్పాదపద్మమభవాయభజంతిభవ్యాః। మాంశ్రాంతవాహమరయోరథనోభువిష్ఠంనప్రాహరన్యదనుభావనిరస్తచిత్తాః॥౧౭॥ నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభితానిహేపార్థహేర్జునసఖేకురునందనేతి। సంజల్పితానినరదేవహృదిస్పృశానిస్మర్తుర్లుఠంతిహృదయమ్మమమాధవస్య॥ శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్యఋతవానితివిప్రలబ్ధః। సఖ్యుస్సఖేవపితృవత్తనయస్యసర్వంసేహేమహాన్మహితయాకుమతేరఘంమే॥౧౯॥ సోహంనృపేంద్రరహితఃపురుషోత్తమేనసఖ్యాప్రియేణసుహృదా

స్యాపి ప్రతీకారాకరణేప్యస్పర్శేదృష్టాంతః-అసురాణి-హిరణ్యకశిపుప్రేరితానిఅస్త్రాణి-నృహరిదాసంప్రహ్లాదమివ॥ ౧౬॥ స్వాపరాధమనుస్మరన్ సంతప్యమానఆహ॥ సౌత్యఇతి॥ సాత్యేసారథ్యే-మయాకుమతినా-వృతః-కుమతిత్వమేవాహ-ఆత్మదఇత్యాదినాఆత్మదః-జ్ఞానప్రదః-అభవాయమోక్షాయ-భవ్యాః శ్రేష్ఠాః-శ్రాంతాఃవాహాః అశ్వాః యస్యతంమాం-జయద్రథవధేహిజలపానంవినాఅశ్వాఃశ్రాంతాః-తతోరథాదవతీర్య-భువిస్థమపిబాణైర్భువంభిత్వా- జలం సంపాదితంమయా తదాయస్యానుభావేననిరస్తచిత్తాఅరయోమాంనప్రహృతవంతః సౌత్యేవృత ఇతికుమతిత్వం॥ ౧౭॥ నర్మాణీతి॥ హేనరదేవ-ఉదారంగంభీరం-రుచిరంయత్స్మితం తేనశోభితానినర్మాణిపరిహాసవాక్యాని-తథాకార్యప్రస్తావేషు-హేపార్థేత్యాదీనిమధురాక్షరాణిసంజల్పితానిచ-హృదిస్పృశానిమనోజ్ఞానిచ-మాధవస్యయాన్యేతాని-స్మర్తుర్మమ హృదయం-లుఠంతిక్షోభయంతి-ణిజభావఆర్షః॥౧౮॥ శయ్యేతి॥ వికత్థనంస్వగుణశ్లాఘనం-విరుద్ధసంభాషణంవా-శయ్యాదిష్వైక్యాత్ -అవ్యతిరేకాద్ధేతోఃఐక్యంమానసికవ్యాపారాభేదః-కదాచిద్వ్యభిచారందృష్ట్వా- హేవయస్యఋతవాన్సత్యముక్తస్త్వమితివక్రోక్త్యా-విప్రలబ్ధఃతిరస్కృతోపి ఋభుమానితిపాఠేఋభవోదేవాస్సేవకాస్సంతియస్య-అసౌమహానపి-వయస్యఇతిమత్వావిప్రలబ్ధః తిరస్కృతఇత్యర్థః-ఋతమానితి పాఠేవత్స్వాభావస్తావన్మే అఘంఅపరాధం- సేహే-మహాన్మహితయామహత్త్వేనఐకపద్యేన-అతిమహత్త్వేనేత్యర్థః-సఖ్యురఘం-సఖేవ-తనయస్యాఘంపితేవ॥ ౧౯॥ త్వయాశంకితంపరాజయంచప్రాప్తోహమిత్యాహ॥ సఇతి॥ తేనసఖ్యారహితః - అతోహృదయేన

శూన్యః-అంగహేరాజన్-ఉరుక్రమస్యపరిగ్రహం-షోడశసహస్రస్త్రీరత్నాః-అసద్భిర్నీచైఃఅబలాయోషేవ ॥ చం॥ సోహంతథాభగవతాప్రీతివిషయీకృతోహం-గోపైః గోపాలకతుల్యైః - దుర్బలైః - అబలాబలరహితవనితేవ॥ ౨౦॥ శ్రీకృష్ణవియోగ ఏవాత్ర హేతుర్నాన్యఇత్యాహ॥తదితి॥ యతఃయేభ్యః-ఈశేనరిక్తంశూన్యం- అసత్ కార్యాక్షమం - సర్వం క్షణేనశ్రీకృష్ణవియోగావ్యవహితక్షణఏవ- సన్మంత్రవిధానైరపిభస్మన్నితిలుప్తసప్తమీకంపదం-భస్మనిహుతంభస్మాహుతిమివఅతిప్రీతాదపికుహకాత్ మాయావినస్సకాశాత్ -రాద్ధంలబ్ధమివఅథవా-కుహకేవలంచకౌశలస్తత్ర-రాద్ధందత్తమివ-సస్యక్షారణాదప్యూష్యామూషరభూమా ఉప్తం ప్రకీర్ణంబీజమివ॥౨౧ ॥ రాజన్నితి॥ సుహృత్పురేత్వయాభిపృష్టానాం-నస్సుదాంమధ్యే॥ ౨౨ ॥ వారుణీమితి॥ చత్వారఃపంచవావశేషితాః-తత్ర హేతుర్విప్రశాపేత్యాదినా- వారుణీమన్నమయీమజానతామివ-అన్యోన్యమజానతామివ - స్వపితృపుత్రభ్రాతృప్రభృతీన్ కదాప్యజానతామివ-పరకాముష్టిభిర్నిఘ్నతాంఅవశేషితాఇత్యనేనోక్తం ॥ ౨౩ ॥ హేతుకర్తారమాహ త్రిభిః ॥ ప్రాయేణేతి॥ భావయంతిపాలయంతి॥ చం॥ఉత్పాదయంతి॥౨౪॥జలౌకసామితి॥జలౌకసాంమత్స్యాదీనాంమధ్యేమహాంతఃస్థూలాఃఅణీయసఃసూక్ష్మాన్ యథాఅదంతిభక్షయంతి॥ చం॥బలినఃదుర్బలాన్ బలహీనాన్ -మహాంతోపిపరస్పరతుల్యబలశాలినోపిబలినః మిథఃఅన్యోన్యం॥౨౫॥ఏవమితి॥భూభారాన్ భువోభారభూతాన్ సంహృతవాన్॥౨౬॥అతఃపరంవక్తుంనశక్నోమీతిసూచయన్నాహ॥ దేశకాలేతి॥ దేశకాలోచితార్థయుక్తానిమనఃపీడోపశమనకరాణిగోవిందస్యవచనానిస్మరతోమమ

హృదయేనశూన్యః॥ అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమంగరక్షన్గోపైరసద్భిరబలేవవినిర్జితోస్మి॥౨౦॥తద్వైధ
నుస్తఇషవస్సరథోహయాస్తేసోహంరథీనృపతయోయతఆనమంతి । సర్వంక్షణేనతదభూదసదీశరిక్తం
భస్మన్ హుతంకుహకరాద్ధమివోప్తమూష్యామ్॥౨౧॥రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాంసుహృదాంనస్సుహృత్పురే ।
విప్రశాపవిమూఢానాంనిఘ్నతాంముష్టిభిర్మిథః॥ ౨౨ ॥ వారుణీంమదిరాంపీత్వామదోన్మథితచేతసాం।అజానతామివాన్యోన్యంచతుఃపంచావశేషితాః॥౨౩॥ప్రాయేణైతద్భగవతఈశ్వరస్యవిచేష్టితం।
మిథోనిఘ్నంతిభూతానిభావయంతిచయన్మిథః॥౨౪॥జలౌకసాంజలేయద్వన్మహాంతోదంత్యణీయసః।దు
ర్బలాన్బలినోరాజన్మహాంతోబలినోమిథః॥౨౫॥ఏవంబలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరపరాన్విభుః।యదూన్యదుభి
రన్యోన్యంభూభారాన్సంజహారహ॥౨౬॥ దేశకాలార్థయుక్తానిహృత్తాపోపశమానిచ।హరంతిస్మరతశ్చిత్తం
గోవిందాభిహితానితే॥౨౭॥ శ్రీసూతః॥ఏవంచింతయతోజిష్ణోఃకృష్ణపాదసరోరుహమ్ । సౌహార్దేనాతి
గాఢేనశాంతాసీద్విమలామతిః॥౨౮॥వాసుదేవాంఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా । భక్త్యానిర్మథి
తాశేషకషాయధిషణోర్జునః॥౨౯॥ గీతంభగవతాజ్ఞానంయత్తత్సంగ్రామమూర్ధని।కాలకర్మతమోరు
ద్ధంపునరధ్యగమద్విభుః॥౩౦॥ విశోకోబ్రహ్మసంపత్త్యాసంఛిన్నద్వైతసంశయః । లీనప్రకృతినైర్గుణ్యా

చిత్తంహరంతిఆకర్షంతి॥చం॥ దేశకాలార్థయుక్తాని- దేశానుగుణానికాలానుగుణానిచ- అర్థైర్విచిత్రార్థైశ్చయుక్తాని-హృత్తాపోపశమాని మనస్తాపనివారకాణి॥౨౭॥ఏవమితి॥సూతోక్తిః ఏవమిత్యనేనస్నేహేనచింతయతోర్జునస్యమతిశ్శాంతాభగవత్స్మరణజనితానందాతిశయేనశాంతిరసయుక్తా-విమలావిశోకావిరక్తాచాసీత్ ॥౨౮॥నతిన్వైమల్యఫలమాహ॥ వాసుదేవేతి॥ వాసుదేవాంఘ్ర్యనుధ్యానేనపరిబృంహితంసంవర్ధితం-రంహోవేగోయస్యాఃతయాభక్త్యా నిర్మథితాఃఉన్మూలితాఃఅశేషాఃకషాయాఃకామాదయోయస్యాస్సాధిషణాబుద్ధిర్యస్యసఃజ్ఞానంపునరధ్యగమదిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౯॥గీతమితి॥ కాలేనకర్మభిఃతమసాభోగాభినివేశేనచరుద్ధంఆవృతంసత్ ॥చం॥సంగ్రామమూర్ధని- భారతయుద్ధోపక్రమకాలే-కాలకర్మతమోరుద్ధం-కాలవశాత్ కర్మవశాత్ తమోగుణావేశాచ్చ రుద్ధంవిస్మృతంయత్ జ్ఞానం తత్పునరధ్యగమత్ -పునఃప్రాప్తవానాసీత్ ॥౩౦॥జ్ఞానఫలమాహ॥విశోక ఇతి॥ఏతదేవ శోకహేత్వభావేన ఉపపాదయతిశోకస్యాపిహేతుఃద్వైతభ్రమః-తస్య దేహః-తస్యలింగంతస్యగుణాః తేషామవిద్యా- తతశ్చబ్రహ్మసంపత్త్యాబ్రహ్మాహమితిజ్ఞానేనలీనాప్రకృతిరవిద్యాయస్మిన్ తనైర్గుణ్యంభవతి - నతుసుషుప్తిప్రళయయోరివ అవిద్యాశేషం - తస్మాన్నైర్గుణ్యాద్గుణకార్యలింగనాశః-అలింగత్వాచ్చాసంభవఃసమ్యగ్భోగాయభవతిపునః పునరితిసంభవఃస్థూలశరీరంతద్రహితఃనతశ్చతత్పరిచ్ఛేదాభావాత్ సంఛిన్నోద్వైతలక్షణఃసంశయోభ్రమోయస్యసఃవిశోకోజాతఇతి॥ చం॥బ్రహ్మసంపత్త్యావిశోకః॥బ్రహ్మసంపత్తిః॥బ్రహ్మనిష్ఠానాంచబ్రహ్మణోనిదిధ్యాసనరూపా-తయావిశోకః శోకాశ్శోకనివ

ర్గకత్వం చ ॥ శ్రుతిః ॥ తరతి శోకమాత్మవిత్ - ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధం సంఛిన్నద్వైతసంశయః - అబ్రహ్మాత్మకవస్తుసద్భావసంశయః సంఛిన్నో యేన స తాదృశః · లీనప్రకృతి నైర్గుణ్యాత్ అలింగితత్వాత్ అసంభవ ఉత్పత్తిః - అత్రత్యసంభవశబ్దః ఉత్పత్తిపూర్వకాణాం షడ్భావానాముపలక్షణార్థః - లింగజన్మాదీనాం నిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం తద్రాహిత్యాదసంభవః జననాదిషడ్భావరహితః అలింగత్వే హేతుర్నైర్గుణ్యాదితి నైర్గుణ్యం సత్త్వరజస్తమోగుణరాహిత్యం - సత్త్వాదిగుణత్రయమేవ పుణ్యపాపహేతుః - తస్మాన్నైర్గుణ్యాదలింగత్వం - తన్నైర్గుణ్యే హేతుమాహ - లీనప్రకృతీతి లీనప్రకృతిసంబంధవినాశాద్యన్నైర్గుణ్యం తస్మాద్ధేతోరలింగత్వాదసంభవః ప్రకృతిసంబంధరాహిత్యపూర్వకనైర్గుణ్యాదలింగత్వాజ్జన్మాదిరహిత ఇతి భావః ॥౩౧॥ నిశమ్యేతి ॥ భగవతో మార్గం మాలత్య యదుకులస్య సంస్థాం నాశం శ్రుత్వా - నారదోక్తం చానుస్మృత్య - స్వఃపథాయ స్వర్గమార్గాయ నిభృతాత్మా నిశ్చలచిత్తః నియమితాంతఃకరణ ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ పృథేతి ॥ తాం మహర్షిజ్ఞేయాం - వక్ష్యతి - ఏకాదశే ॥ శ్లో ॥ సౌదామిన్యా యథాకాశే యాంత్యా హిత్వాభ్రమండలమ్ । గతిర్న లక్ష్యతే మర్త్యైస్తథా కృష్ణస్య దైవతైరితి - ఏకాంతభక్త్యా అవ్యభిచరితభక్త్యా - సంసృతేరుపరరామ జీవన్ముక్తా బభూవ - దేహం జహావితి నా ॥౩౩॥ తదేవముక్తమపి యాదవేభ్యో భగవతో వైలక్షణ్యమనుబుధ్వా తత్సామ్యం వదతో మందమతీన్ ప్రతి వైలక్షణ్యం స్పష్టయతి ద్వాభ్యాం ॥ యయేతి ॥ యయా యాదవరూపయా తన్వా భువో భారం - కంటకేన కంటకమివ కంటకోద్ధరణసాధనీభూతం కంటకమివాహరత్ - యాదవతనుర్హ్యా భారతనుశ్చేతి ద్వయమపీశ్వరస్య సంహార్యత్వేన సమమేవ ॥ చ ॥ అజః కర్మనిమిత్తకజననాదిరహితః - ఇచ్ఛామాత్రపరికల్పితశరీరయోగీ కృష్ణః - ఈశితుః నిఖిలజగజ్జన్మస్థితిలయకారణభూ

దలింగత్వాదసంభవః ॥౩౧॥ నిశమ్య భగవన్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ । స్వఃపథాయ మతిం చక్రే నిభృ
తాత్మా యుధిష్ఠిరః ॥౩౨॥ పృథాప్యనుశ్రుత్య ధనంజయోదితం నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్ । ఏ
కాంతభక్త్యా భగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపరరామ సంసృతేః ॥౩౩॥ యయాహరద్భువో భారం తాం త
నుం విజహావజః । కంటకం కంటకేనేవ ద్వయం చాపీశితుస్సమమ్ ॥ ౩౪ ॥ యథా మత్స్యాదిరూపాణి ధత్తే జ
హ్యాద్యథా నటః । భూభారః క్షపితో యేన జహౌ తచ్చ కళేబరమ్ ॥ ౩౫ ॥ యదా ముకుందో భగవానిమాం మ
హీం జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతిబుద్ధచేతసామభద్రహేతుః కలిరన్వవర్త
త ॥౩౬॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణం బుధః పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే తథాత్మని । విలోక్య లోభానృతజిహ్మ
హింసనాద్యధర్మచక్రం గమనాయ పర్యధాత్ ॥ ౩౭ ॥ స్వరాట్ పౌత్రం వినయినమాత్మనస్సుసమం గుణైః ।
తోయనీవ్యాః పతిం భూమేరభ్యషించద్గజాహ్వయే ॥ ౩౮ ॥ మథురాయాం తథా వజ్రం శూరసేనసుతం త
తః । ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య తత్ర తత్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్ । ని

తస్య - ద్వయం చాపి - ఇచ్ఛయా శరీరపరిగ్రహః తథైవ త్యాగశ్చేత్యుభయమపి - సమం తుల్యమేవ న జన్మనా హర్షః - న శరీరవియోగేన క్లేశః · ఉభయోరపి స్వేచ్ఛాపరికల్పితత్వాదితి భావః ॥౩౪॥ శ్రీకృష్ణమూర్తేర్విశేషమాహ ॥ యథేతి ॥ తాన్యపి యథా ధత్తే జహాతి చ తదాహ - యథా నటో నిజరూపేణ స్థితః అపరరూపాంతరాణి ధత్తే అంతర్ధత్తే చ - తథా యేన కళేబరేణ - క్షపితః తదపి కళేబరం జహౌ అంతర్దధావిత్యర్థః ॥౩౫॥ యుధిష్ఠిరస్య స్వర్గారోహణప్రసంగాయ కలిప్రవేశమాహ ॥ యదేతి ॥ స్వతన్వా జహౌ స్వీయతనోరేవ వైకుంఠారోహాత్తదా యదహస్తస్మిన్నేవాహనీతి లుప్తసప్తమ్యంతం పదం - అప్రతిబుద్ధచేతసాం అజ్ఞానాపహృతచిత్తానాం వివేకినాం తు న ప్రభురిత్యుక్తం - అన్వవర్తతేతి పూర్వమేవాంశేన ప్రవిష్టస్య స్వేన రూపేణానువృత్తిరుక్తా ॥౩౬॥ యుధిష్ఠిర ఇతి ॥ ఆత్మని మనసి చ - తస్య కలేః పరిసర్పణం ప్రసరణం - విలోక్య - కథంభూతం - లోభాద్యధర్మచక్రం యస్మిన్ - జిహ్మం కౌటిల్యం - పర్యధాత్ - తదుచితం పరిధానమకరోత్ ॥ చ ॥ లోభః - ధనినస్సత్పాత్రే ధనవ్యయాభావః - అనృతమసత్యవచనం జిహ్మం కాపట్యం - హింసనాది ప్రాణవియోగకరణాదికమధర్మచక్రం అధర్మజాలం గమనాయ లోకాంతరగమనాయ పర్యధాత్ ప్రయత్నం కృతవాన్ ॥౩౭॥ స్వరాడితి ॥ ఆత్మనస్స్వస్య గుణైః సుసమం స్వేనాత్యంతసదృశం నియంతం నియమవంతం - తోయం సర్వతః స్థితం సముద్రోదకమేవ నీవీ పరిధానవిశేషో యస్యాస్తస్యాః భూమేః పతిత్వేనాభిషిక్తవాన్ ॥౩౮॥ మథురాయామితి ॥ వజ్రం అనిరుద్ధస్య పుత్రం - ప్రాజాపత్యేష్టిం - నిరూప్య కృత్వేత్యర్థః - అపిబత్ ఆత్మన్యారోపయామాస - ఈశ్వరస్సమర్థః ॥ చ ॥ శూరసేనసుతముగ్రసేనస్య పుత్రం - వజ్రం - వజ్రనామానం ॥౩౯॥ విసృజ్యేతి ॥ సంఛిన్నాన్యశేషాణి బంధనాని ఉపాధయో యేన ॥ చ ॥ నిర్మోహ నిరహంకారః త్యక్తాహంకారమ

మకారః-సంఛిన్నాశేషబంధనః-సంఛిన్నపుణ్యపాపప్రభృతికర్మబంధనః॥౪౦॥తదేవదర్శయతిద్వాభ్యాం ॥ వాచమితి॥ వాచమిత్యుపలక్షణంసర్వేంద్రియాణిమనసిప్రవిలాపితవానిత్యర్థః- తచ్చమనఃప్రాణే- ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్తం ప్రాణమితరే-ఇతరస్మిన్ అపానేఅపానేనాకర్షణాత్ అపానవ్యాపారఉత్సర్గః తత్సహితంఅపానంమృత్యౌ-తదధిష్ఠానదేవతాయాం-అనేనైవవాగాదీనామపితత్తత్కర్మసాహిత్యంజ్ఞేయం-తంమృత్యుంపంచత్వేపంచభూతానామైక్యేదేహే-దేహస్యైవమృత్యుర్నాత్మనఇతివిభావితవానిత్యర్థః-అజోహవీదితియఙ్లుగంతాల్లుఙిరూపం॥౪౧॥యుధిష్ఠిరః-స్వచ్ఛందమరణప్రకారేణ-వాచంమనసిహుత్వా॥ శ్రు ॥ మనఃపూర్వోవాగుత్తరఃబుద్ధింమనసాధ్యాయతీతిద్వాచాపదతీత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యావాగ్వ్యాపారాణాంమనఃపూర్వకత్వాత్ - కారణీభూతేమనసివాగ్వ్యాపారాన్హుత్వా-మనోవ్యాపారాణాంప్రాణాదిసత్వేనమనోపితస్యాపికారణేప్రాణేహుత్వా॥ శ్రు ॥వాఙ్మనసిసంపద్యతేమనః ప్రాణే ప్రాణస్తేజసీత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యాహుత్వాతంప్రాణమితరేఅపానేహుత్వాప్రాణవాయోరూర్ధ్వగమనేఉచ్ఛ్వసనిశ్వాసాదిప్రసంగేతన్నిరోధార్థం- సోత్సర్గం - సోచ్ఛ్వసనిశ్వాసప్రాణమపానేహుత్వాతమపానంమృత్యౌతస్యాప్యధిష్ఠానతయా కారణీభూతేమృత్యౌహుత్వాతంమృత్యుంపంచత్వేపంచభూతేషుతస్యాపికారణేషు తేషు అజోహవీత్ -హుతవానాసీత్ -వాక్ప్రభృతీనిసర్వేంద్రియాణిప్రాణాదివాయూంశ్చకారణీభూతపంచభూతేషుహుతవానిత్యర్థః॥౪౧॥ త్రిత్వఇతి॥త్రిత్వేగుణత్రయే-తచ్చత్రిత్వమేకత్వే అవిద్యాయాం-సర్వంసర్వారోపహేతుమవిద్యాంఆత్మనిజీవే-అజోహవీదితివక్తవ్యేఅజుహవీదిత్యార్థం ఏవంత్రిత్వాదిభిస్సమ్యక్శోధితం ఆత్మానంజీవాత్మానంబ్రహ్మ

ణ్యోహనిరహంకారస్సంఛిన్నాశేషబంధనః॥౪౦॥ వాచంజుహావమనసితత్ప్రాణఇతరేచతమ్। మృత్యా వపానంసోత్సర్గంతంపంచత్వేహ్యజోహవీత్॥౪౧॥ త్రిత్వేహుత్వాథపంచత్వంతచ్చైకత్వేజుహోన్మునిః। సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే॥౪౨॥ చీరవాసానిరాహారోబద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః। దర్శయన్నాత్మనోరూపంజడోన్మత్తపిశాచవత్॥౪౩॥ అనవేక్షమాణోనిరగాదశృణ్వన్బధిరో యథా।ఉదీచీంప్రవివేశాశాంగతపూర్వాంమహాత్మభిః॥౪౪॥హృదిబ్రహ్మపరంధ్యాయన్నావర్తేతయతోగతః।సర్వేతమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరఃకృతనిశ్చయాః॥౪౫॥కలినాధర్మమిత్రేణదృష్ట్వాస్పృష్టాఃప్రజాభువి। తేసాధుకృతసర్వార్థాజ్ఞాత్వాత్యంతికమాత్మనః॥౪౬॥ మనసాధారయామాసుర్వైకుంఠచరణాంబుజమ్।తద్ధ్యానోద్రిక్తయాభక్త్యావిశుద్ధధిషణాఃపరే॥౪౭॥ తస్మిన్నారాయణపదేఏకాంతమతయోగతిమ్।అవాపుర్దురవాపాంతఅసద్భిర్విషయాత్మభిః॥౪౮॥ విధూతకల్మషాస్థానేవిరజేనాత్మనైవహి।విదు

ణిఅవ్యయేకూటస్థేనతుతస్యాన్యత్రలయఇత్యర్థః॥ ౪౨॥ అథానంతరంపంచత్వంత్రిత్వేకృత్వా-పంచీకరణత్యాగేనత్రివృత్కరణంసంపాద్య-మునిర్మననశీలోయుధిష్ఠిరః - తచ్చత్రివృత్త్వంఏకత్వేమూలకారణీభూతప్రకృత్యవస్థాయామజుహోత్ -కార్యావస్థాత్యాగేనకేవలకారణావస్థాపన్నప్రకృతిసంసృష్టోభూదిత్యర్థః-సర్వమాత్మన్యజుహవీత్ - సర్వస్యాస్యప్రకృతిసంబంధస్యఆత్మనఃకర్మపరవశత్వాత్ కర్మపారవశ్యాభావేనప్రకృతింవిముచ్యశుద్ధాత్మరూపతామాపన్నఇత్యర్థః-తమాత్మానంఅవ్యయేబ్రహ్మణిఅజుహోత్ జీవసత్తాయాఃపరమాత్మసత్తాధీనత్వేన - స్వసత్తానిర్వాహకేబ్రహ్మణిస్వాత్మానమజుహోత్ -తదధీనత్వేనస్వాత్మానంకృతవానిత్యర్థః॥ శ్రు ॥ యఆత్మనితిష్ఠన్నిత్యాదిశ్రుత్యాఆత్మనోజీవస్యబ్రహ్మాధీనసత్తాకత్వాత్ తచ్ఛేషత్వాచ్చతస్మిన్నాధారేశేషిణిచఆధేయత్వేన శేషత్వేనచ స్వాత్మానంసమర్పితవానిత్యర్థః-స్వీయశేషత్వాద్యపరిజ్ఞానపూర్వకవిపరీతానుష్ఠానాదేవకిలాస్యసంసారః॥ ౪౨ ॥ తదేవమాత్మప్రతిపత్తిముక్త్వా బాహ్యస్థితిమాహద్వాభ్యాం॥చీరవాసాఇతి॥బద్ధవాక్ మౌనీ॥౪౩॥ అనవేక్షమాణఇతి ॥ అనవేక్షమాణఃఅనుజాదిషుప్రతీక్షామకుర్వన్ - ఆశాందిశం-మహాత్మభిఃవిదురధృతరాష్ట్రాదిభిః - గతపూర్వాంపూర్వంప్రవిష్టాం॥౪౪॥హృదీతి॥యతఃయాందిశంగతఃపునర్నావర్తేతసంసారేనప్రవర్తతే॥ ౪౫॥ కలినేతి॥అధర్మోమిత్రంయస్యతేన-సాధుకృతాస్సర్వేఅర్థాఃధర్మాదయోయైః॥౪౬॥మనసేతి॥అతఏవవైకుంఠస్యచరణాంబుజమేవఆత్యంతికంశరణంజ్ఞాత్వా॥౪౭॥తస్మిన్నితి॥ఏకాంతమతయః-భగవదేకప్రవణబుద్ధయః-విషయాత్మభిరసద్భిఃదురవాపాం॥ ౪౮॥ విధూతేతి॥ కథంభూతేపదేవిధూతకల్మషాణాంయోగినాంఆస్థానంనాసస్థానంయత్ తస్మిన్విరజేనఆత్మనైవఅవాపుః- యయుఃనతుషోడశకళేనలింగేన - ఆస్థానమితిపాఠేగతేర్వావిశేషణం విరజేనాత్మనైవ ఆస్థానరూపాంగతింతే విధూతకల్మషాః

ప్రాపురితివా-ఆత్మవాజ్ఞానవాన్-తీర్థాన్యటన్ ప్రభాసే॥ ౪౯॥ కృష్ణేతి॥కృష్ణావేశేన శ్రీకృష్ణేచిత్తమావేశ్య దేహం
త్యక్త్వా తచ్చిత్తస్సన్ తనాసీం నేతుమాగతైః పితృభిస్సహస్వతుయం స్వాధికారస్థానంయయౌ అత్మానంప్రతి అనపేక్ష
తాంతదాజ్ఞాత్వా తంఆప ప్రాప॥౫౦॥యదితి॥ ఏవంయత్సంప్రయాణంభగవతోదివ్యపద ప్రాప్తింఅలంఅతిశయేనస్వ
స్త్యయనంమంగళాస్పదంపవిత్రంచ॥౫౧॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా· ***********
శ్లో॥తతశ్చషోడశేభూమిధర్మయోః కలిఖిన్నయోః।సంవాదోవర్ణ్యతే ప్రాప్తిః పాలః స్వపరీక్షితః॥తతఇతి॥ద్వి
జవర్యాణాంశిక్షయాసూత్యాంజన్మని అభిజాతకోవిదాః జాతకవిదః-హేవిప్ర-మహాంతోగుణాయస్మిన్సః॥౧॥సఇతి॥జ
నమేజయాదీన్నిత్యత్ర అత్ర రాధిక్యంఛాందసం· అడాగమాభావశ్ఛాందసః॥౨॥ఆజహారేతి॥ ఆజహారకృతవాన్ త్వర్థః శారద్వ
తంకృపంయత్రయేష్వశ్వమేధేషు॥౩॥నిజగ్రాహేతి॥నిజగ్రాహనిగృహీతవాన్-కలిమేవనిర్దిశతినృపేతినృపలింగధరం-
రాజవేషధారిణం॥౪॥కస్యేతి॥కస్యహేతోరిత్యయమర్థః-కలింకస్మాద్ధేతోః కేవలంనిజగ్రాహనతుహతవాన్-యతోసౌ
శూద్రః-కః అతికుత్సితః-యోగాంపదాహనదితి॥ ౫ ॥ తదితి॥తత్ కలినిగ్రహరూపంకర్మ-అస్యవిష్ణోః-పదాంభోజయోః-
యోమకరందః-తంలిహంతిఆస్వాదయంతి-యే తేషాంసతాంమహతాంవా-కథాశ్రయమితిసమాసాన్నికృష్టస్యానుషం

రోపిపరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్॥౪౯॥కృష్ణావేశేనతచ్చిత్తః పితృభిస్స్వక్షయంయయౌ।ద్రౌప
దీచతదాజ్ఞాయపతీనామనపేక్షతామ్॥౫౦॥ వాసుదేవేభగవతి హ్యేకాంతమతిరాపతమ్॥యచ్ఛ్రద్ధయై
తద్భగవత్ప్రియాణాంపాండోస్సుతానామపిసంప్రయాణమ్ । శృణోత్యలంస్వస్త్యయనంపవిత్రం ల
బ్ధ్వాహరౌభక్తిముపైతిసిద్ధిమ్॥౫౧॥ ************************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ప్రథమస్కంధే-పంచదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥తతఃపరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయామహీంమహాభాగవతశ్శశాసహ।యథాహిసూత్యామభిజాత
కోవిదాస్సమాదిశన్విప్రమహాగుణస్తథా॥ ౧॥ సఉత్తరస్యతనయాముపయేమఇరావతీమ్ । జనమేజ
యాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్॥ ౨ ॥ ఆజహారాశ్వమేధాంస్త్రీన్గంగాయాంభూరిదక్షి
ణాన్।శారద్వతంగురుంకృత్వాదేవాయత్రాక్షిగోచరాః॥౩॥నిజగ్రాహౌజసావీరఃకలిందిగ్విజయేక్వ
చిత్ ।నృపలింగధరంశూద్రంఘ్నంతంగోమిథునంపదా॥౪॥శ్రీశౌనకః॥ కస్యహేతోర్నిజగ్రాహకలిందిగ్విజయేనృపః।నృదేవరూపధృచ్ఛూద్రఃకోసౌగాంయఃపదాహనత్ ॥౫॥ తత్కథ్యతాంమహాభాగయదివి
ష్ణుకథాశ్రయమ్।అథవాస్యపదాంభోజమకరందలిహాంసతామ్॥౬॥ కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో
యదసద్వ్యయః।క్షుద్రాయుషాంనృణామంగమర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్॥౭॥ఇహోపహూతోభ
గవాన్మృత్యుశ్శామిత్రకర్మణి।నకశ్చిన్మ్రియతేతావద్యావదాస్తఇహాంతకః॥౮॥ఏతదర్థంహిభగవా
నాహూతఃపరమర్షిభిః।అహోనృలోకేపీయేతహరిలీలామృతంవచః॥౯॥మందస్యమందప్రజ్ఞస్యవ
యోమందాయుషశ్చవై ।నిద్రయాహ్రియతేనక్తందివాచవ్యర్థకర్మభిః॥౧౦॥శ్రీసూతః॥ యదాప

గః-తచ్ఛ్లోకథ్యతాం॥౬॥కిమితి॥నచేత్-కిమన్యైరసద్భిఃఆలాపైర్వ్యర్థైరాయుషోవృథాక్షయః - అస్మాకమయంసత్ర
యత్నోపిహరికథామృతపానార్థఏవేత్యాహసార్ధద్వాభ్యాం-క్షుద్రంఅల్పమాయుర్యేషాంతైరతోమర్త్యానాంమరణ
వతాం-తథాపిఅమృతంసత్యం-మోక్షమిచ్ఛతాం॥చం॥అంగేతిసంబోధనం-అమృతమిచ్ఛతాంనశ్వరంవిషయజాతమభిలష
తాంమర్త్యానాంస్వతోపినశ్వరాణాంనృణాందుర్లభంఅసదాలాపైఃభగవత్కథావర్ణనరహితైఃవ్యర్థాలాపైః॥౭॥ఇ
హేతియోమృత్యుఃసఇహసత్రే-శమితురిదంశామిత్రంకర్మ-పశుహింసనం-తదర్థముపహూతః॥౮॥ఏతదితి॥ తతఃకిమ
తఆహనకశ్చిదిత్యాది-తతోపికిమతఆహ-అహోనృలోకే-హరిలీలామృతంవచఃపీయేతేత్యేతదర్థం హరిలీలైవామృ
తంయస్మిన్-తత్కథాప్రచురమిత్యర్థః॥౯॥తదభావేతస్యవృథైవజీవనమిత్యాహ॥ మందస్యేతి ॥ మందస్యఅలసస్యన
క్తంరాత్రౌ-యద్వయఃఆయుః-తన్నిద్రయాదివాఅహ్నిచ-యద్వయః-తద్వ్యర్థకర్మభిః-హ్రియతే॥చం॥ మందప్ర
జ్ఞస్య-అనుష్ఠానోపయుక్తప్రజ్ఞామాంద్యశాలినః-మందాయుషఃప్రాయేణాల్పాయుషః- వ్యర్థకర్మభిః-భగవదారాధ
నానుపయుక్తైఃకేవలోదరభరణసాధనైఃలౌకికైఃకర్మభిః-యస్యజన్మభగవద్భాగవతార్పనతత్కథాశ్రవణాద్యుపయు
క్తంతదేవసజ్జన్మేతిభావః॥౧౦॥తదాతత్కలినిగ్రహప్రసంగమాహ॥యదేతి॥ యదానిజచక్రవర్తితేస్వసేనయాపాలి

తేదేశే-కలిం ప్రవిష్టం శ్రుత్వా-తదా-తాం అనతిప్రియాం వార్తాం-కించిత్ప్రియాం చ కలిమితి యుద్ధకౌతుకసంపత్తేః నిశమ్య తతః శరాసనం దుష్టనిగ్రహార్థం ఆదదే సంయుగశౌండః-యుద్ధప్రగల్భః పాఠాంతరే యుద్ధశౌరీ తుల్యః ॥౧౧॥ భద్రేతి॥ భద్రాశ్వాదీని పూర్వపశ్చిమదక్షిణోత్తరతః సముద్రలగ్నాని వర్షాణి మేరోస్సర్వత ఇళావృతం-తస్థ ఉత్తరతో రమ్యకం-హిరణ్మయం చ దక్షిణతో హరివర్షం కింపురుషం చ తాని విజిత్య కింపురుషేత్యత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం- బలిం పుష్కలధనప్రదానపూర్వికాం సపర్యాం ॥ ౧౩ ॥ తత్రేతి॥ ప్రగీయమానం యశ ఆదీని శృణ్వాన్ తేభ్యో దదావితి స్పష్టోయం నాన్వయః॥ ౧౪॥ కించ సారథ్యేతి॥ స్నిగ్ధేషు పాండుషు పాండవేషు- విష్ణోః కృతాని సారథ్యాదీని కర్మాణి తాని శృణ్వాన్ -తదా విష్ణోర్జగత్కృతాం ప్రణతిం చ శృణ్వాన్ -నృపతిః పరీక్షిత్ -విష్ణోశ్చరణారవిందే-భక్తిం కరోతి స్మ -సారథ్యాదీని వివేచయతి- సారథ్యం నియంతృత్వం తత్ర పారిషదం సభాపతిత్వం- సేవనం చిత్తానువృత్తిః - వీరాసనం రాత్రౌ ఖడ్గహస్తస్యావస్థితో జాగరణం- సేవనం-పాండవచోదితకార్యకరణం స్తవనం వందిమాగధాదివత్ తేషాం వైభవప్రఖ్యాపనం॥౧౬॥ తస్యేతి॥ పూర్వేషాం వృత్తిమనువర్తమానస్య-నాతిదూరే శీఘ్రమేవ॥౧౭॥ ధర్మ ఇతి॥ ధర్మో వృషరూపః- విచ్ఛాయాం హతప్రభాం-గాం గోరూపాం పృథ్వీం-వివత్సాం నష్టాపత్యాం॥౧౮॥ కచ్చిదితి॥ తే ఆత్మనో దేహస్య-యద్యపి బహిరామయో న లక్ష్యతే- తథాపి ఆ

యదా పరీక్షిత్కురుజాంగలేవసత్కలిం ప్రవిష్టం నిజచక్రవర్తితే । నిశమ్య వార్తామనతిప్రియాం తతశ్శరాసనం
సంయుగశౌండ ఆదదే॥ ౧౧ ॥ స్వలంకృతం శ్యామతురంగయోజితం రథం మృగేంద్రధ్వజమాశ్రితః పురాత్ ।
వృతో రథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః॥ ౧౨॥ భద్రాశ్వం కేతుమాలం
చ భారతం చోత్తరాన్కురూన్ ।కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్॥౧౩॥ తత్ర తత్రోపశృణ్వా
నః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్। ప్రగీయమానం చ యశః కృష్ణమాహాత్మ్యసూచనమ్॥౧౪॥ ఆత్మానం చ ప
రిత్రాతమశ్వత్థామ్నోఽస్త్రతేజసా। స్నేహం చ వృష్ణిపార్థానాం తేషాం భక్తిం చ కేశవే॥౧౫॥ తేభ్యః
పరమసంతుష్టః ప్రీత్యుజ్జృంభితలోచనః। మహాధనాని వాసాంసి దదౌ హారాన్మహామనాః॥౧౬॥ సారథ్య
పారిషదసేవనసఖ్యదౌత్యవీరాసనానుగమనస్తవనాని శృణ్వాన్ । స్నిగ్ధేషు పాండుషు జగత్ప్రణతిం చ వి
ష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిందే॥ ౧౭ ॥ తస్యైవం వర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహమ్। నాతి
దూరే కిలాశ్చర్యం యదాసీత్తన్నిబోధ మే॥౧౮॥ ధర్మః పదైకేన చరన్విచ్ఛాయాముపలభ్య గామ్। పృచ్ఛతి
స్మాశ్రువదనాం వివత్సామివ మాతరమ్॥౧౯॥ ధర్మః॥ కచ్చిద్భద్రేఽనామయమాత్మనస్తే విచ్ఛాయాసి మ్లా
యతేషన్ముఖేన। ఆలక్షయే భవతీమంతరాధిం దూరే బంధుం శోచసి కంచనాంబ॥౨౦॥ పాదైర్న్యూనం శోచసి
మైకపాదమాత్మానం వా వృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్। ఆహో సురాదీన్హృతయజ్ఞభాగాన్ప్రజా ఉత స్వి
న్మఘవత్యవర్షతి॥౨౧॥ అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథో పురుషాదైరివార్తాన్। వా
చం దేవీం బ్రహ్మకులే కుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యే రాజకులే కులాగ్ర్యాన్॥౨౨॥ కిం క్షత్రబంధూన్ కలినోపసృ
ష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తైరవరోపితాని। ఇతస్తతో వాశనపానవాసఃస్నానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకం॥౨౩॥
యద్వాంబ తే భూరిభరావతారకృతావతారస్య హరేర్ధరిత్రి । అంతర్హితస్య స్మరతీ విసృష్టా కర్మాణి ని

తర్మ్యాత్మనః పీడా యస్యాస్తాం- త్వాం మాలక్షయే- యేన యతో విచ్ఛాయాసి అతః ఈషన్మ్లాయతా వదనేన ముఖేన-లింగేన-తత్ర కారణాని వికల్పయన్ పృచ్ఛతి-దూరే బంధుమిత్యాదిభిః పంచభిః - దూరే స్థితం బంధుం దేశాంతరవర్తినం వత్సం॥౨౦॥ పాదేతి॥ త్రిభిః పాదైః న్యూనం శూన్యం-అత ఏవ ఏకపాదం-మా మాం-వృషలైః ధర్మశూన్యైః ఇతః పరం రాజన్యైరితః ఊర్ధ్వం భోక్ష్యమాణం- పుంస్త్వమాత్మన్ శబ్దవిశేషణత్వాత్ - సురాన్ -ఆదేశోపపూర్వకయజ్ఞాద్యనుష్ఠానేన అసురైః-హృతాః యజ్ఞభాగాః యేషాం అథవా యజ్ఞాద్యకరణాత్ ॥౨౧॥ అరక్ష్యమాణా ఇతి॥ హే ఉర్వి పృథ్వి- భర్తృభిరరక్ష్యమాణాః స్త్రియః-పితృభిరరక్ష్యమాణాన్ బాలాన్- తథా శోచస్యత ఏవ పురుషాదైరివ సర్వైరార్తాన్ క్లిష్టాన్-వాచం దేవీం సరస్వతీం-కుకర్మణి దురాచారే-స్థితాన్ కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణోత్తమాన్ సేవకాన్॥౨౨॥ కిమితి ॥ కలినోపసృష్టాన్ వ్యాప్తాన్- అవరోపితాని ఉద్వాసితాని - వ్యవాయో మైథునం- ధిగ్ సుధానాదకేన సర్వతశ్శయనాదిమాస్మఖిం ప్రవర్తమానం జీవలోకం వా॥౨౩॥ యద్వేతి॥ హే అంబ మాతః ధరిత్రి- తే తవ- యో భూరిభారః-తస్యావతరణార్థం- కృతావతారస్య - కర్మాణి స్మరతీ తేన విసృష్టా సతీ- శోచసి- నిర్వాణం విలంబితమాత్రం తం స్థితం యేషు తాని-పాఠాంతరే-

నిర్వాణం విడంబితమ్ ఉపహసితం యైః - మోక్షాదప్యధికసుఖానీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఇదమితి ॥ హే అంబ తే తవ సౌభగం- సౌభాగ్యం- కాలేన వా హృతం ॥ ౨౪ ॥ భవానితి ॥ భవాన్ జానాత్యేవ- తథాపి వక్ష్యామీత్యాహ- యేన హేతుభూతేన - త్వం చతుర్భిః పాదైర్వర్తసే ॥ ౨౫ ॥ యత్ర సత్యాదయో మహాగుణాః న వియంతి న క్షీయంతే- తేన శ్రీనివాసేన రహితం లోకం శోచామీతి షష్ఠేనాన్వయః- సత్యం యథార్థభాషణం- శౌచం శుద్ధత్వం దయా పరదుఃఖాసహనం - క్షాంతిః క్రోధప్రాప్తావపి చిత్తసంయమనం- త్యాగః అర్థిషు ముక్తహస్తతా- సంతోషః అలంబుద్ధిః- ఆర్జవం అవక్రతా- శమో మనోనైశ్చల్యం దమః బాహ్యేంద్రియనైశ్చల్యం- తపః స్వధర్మః- సామ్యం అరిమిత్రాద్యభావః- తితిక్షా పరాపరాధసహనం - ఉపరతిః లాభప్రాప్తావౌదాసీన్యం- శ్రుతం శాస్త్రవిచారః ॥ ౨౬ ॥ జ్ఞానమితి ॥ జ్ఞానం ఆత్మవిషయం- విరక్తిః వైతృష్ణ్యం ఐశ్వర్యం నియంతృత్వం శౌర్యం సంగ్రామోత్సాహః- తేజః ప్రభావః - బలం దక్షత్వం- స్మృతిః కర్తవ్యార్థానుసంధానం స్వాతంత్ర్యం అపరాధీనతా- కౌశలం క్రియానిపుణతా కాంతిః సౌందర్యం ధైర్యం అవ్యాకులతా - మార్దవం చిత్తాకాఠిన్యం ॥ ౨౭ ॥ ప్రాగల్భ్యమితి ॥ ప్రాగల్భ్యం ప్రతిభాతిశయః- ప్రశ్రయో వినయః - శీలం స్వభావః - సహ ఓజో బలాని- మనసో జ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం చ పాటవాని- భగః భోగాస్పదత్వం గాంభీర్యం అక్షోభ్యత్వం - స్థైర్యం అచంచ-

త్వాం న విలంబితాసి ॥ ౨౩ ॥ ఇదం మమాచక్ష్వ తవాధిమూలం వసుంధరే యేన వికర్శితాసి । కాలేన వా తే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం హృతమంబ సౌభగమ్ ॥ ౨౪ ॥ ధరణ్యువాచ ॥ భవాన్ హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మానుపృచ్ఛసి । చతుర్భిర్వర్తసే యేన పాదైర్లోకసుఖావహైః ॥ ౨౫ ॥ సత్యం శౌచం దయా క్షాంతిస్త్యాగస్సంతోష ఆర్జవమ్ । శమో దమస్తపస్సామ్యం తితిక్షోపరతిశ్శ్రుతమ్ ॥ ౨౬ ॥ జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతిః । స్వాతంత్ర్యం కౌశలం కాంతిర్ధైర్యం మార్దవమేవ చ ॥ ౨౭ ॥ ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయశ్శీలం సహ ఓజో బలం భగః । గాంభీర్యం స్థైర్యమాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః ॥ ౨౮ ॥ ఏతే చాన్యే

చ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః । ప్రార్థ్యా మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియంతి స్మ కర్హిచిత్ ॥ ౨౯ ॥
తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సాంప్రతమ్ । శోచామి రహితం లోకం పాప్మనా కలినేక్షితమ్ ॥ ౩౦ ॥
ఆత్మానం చానుశోచామి భవంతం చామరోత్తమమ్ । దేవాన్ పితౄనృషీన్ సాధూన్ సర్వాన్ వర్ణాంస్తథాశ్రమాన్ ॥ ౩౧ ॥ బ్రహ్మాదయో బహుతిథం యదపాంగమోక్షకామాస్తపస్సమచరన్ భగవత్ప్రపన్నాః । సా శ్రీస్స్వవాసమరవిందవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా ॥ ౩౨ ॥ తస్యాహమబ్జకులిశాంకుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాంగీ । త్రీనత్యరోచముపలభ్య తతో విభూతిం లోకాన్ స మాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదంతే ॥ ౩౩ ॥ యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతంత్రః । త్వాం దుస్థమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్ యదుషు రమ్యమబిభ్రదంగమ్ ॥ ౩౪ ॥ కా వా స-

లం- ఆస్తిక్యం శ్రద్ధా- కీర్తిర్యశః - మానః పూజ్యత్వం- అనహంకృతిః గర్వాభావః ॥ ౨౮ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ఏకోనచత్వారింశత్ - అన్యే చ బ్రహ్మణ్యశరణ్యత్వాదయో మహాంతో గుణాః- యస్మిన్నిత్యాస్సహజాః - న వియంతి న క్షీయంతే ॥ ౨౯ – ౩౦ ॥ తేనేతి ॥ తేన గుణపాత్రేణ గుణాలయేన- పాప్మనా పాపహేతునా ॥ ౩౧ ॥ తస్యాపి విరహే దుఃఖమాహ ద్వాభ్యాం ॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి ॥ బ్రహ్మాదయో యస్యాః శ్రియః- అపాంగమోక్షః- స్వస్మిన్ దృష్టిపాతః- తత్కామాస్సంతః బహుతిథం బహుకాలం తపస్సమచరన్ సమ్యక్ చరంతి స్మ భగవద్భక్తాః ప్రపన్నా ఆశ్రితా అపి- సా శ్రీః యస్య పాదసౌభగం లావణ్యం- అలమనురక్తా సతీ సేవతే ॥ ౩౨ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవతః - శ్రీమద్భిః పదైః - కేతుర్ధ్వజః - అబ్జాదయః కేతాశ్చిహ్నాని యేషాం తైః- యద్వా అబ్జాదినానాచిహ్నైః- సమ్యగలంకృతమంగం యస్యాస్సా- అహం తతో భగవతో విభూతిం సంపదముపలభ్య ప్రాప్య - త్రీన్ లోకానతిక్రమ్య అరోచం- శోభితవత్యస్మి- పశ్చాత్ తస్యా విభూతేః అంతే నాశకాలే ప్రాప్తే సతి - ఉత్స్మయంతీం ఉత్స్మయమానాం - గర్వం కుర్వాణాం మాం - స వ్యసృజత్ త్యక్తవాన్ ॥ ౩౩ ॥ య ఇతి ॥ కించ యో వై ఆసురో వంశో యేషాం తేషాం రాజ్ఞాం - అక్షౌహిణీశతరూపం మమాతిభరం భారం అపానుదత్ త్వాం చ ఊనపదత్వాద్దుస్థం సంతం పౌరుషేణ పురుషకారేణ- ఆత్మని స్వస్మిన్- సంపూర్ణపదం స్వస్థం సంపాదయన్ లక్షణహేత్వోః క్రియయా ఇతి హేతౌ శతృప్రత్యయః సంపాదయితుమిత్యర్థః అబిభ్రదితి ధృతవానిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ కేతి ॥ తస్యాపి విరహం కా వా సహేత- ప్రేమావలోకశ్చ రుచిర... వల్గుజల్పశ్చ తైః- మధుమానినీనాం సత్యభామాదీనాం - సమానం గ-

ర్వసహితం- స్థైర్యం స్తబ్ధత్వంచ-యః అహరత్ -యస్యాంఘ్రిణారజస్యంకితేన-విటంకితాయాః అలంకృతాయాః-సస్యా
దిమ షేణరోమోత్సవో భవతి॥ ౩౬॥ తయోరితి॥ కథయతోస్సతోః ప్రాచీంపూర్వవాహినీంసరస్వతీం కురుక్షేత్రే॥ ౩౭॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**************************************
శ్లో॥ తతస్స్వత్ర శౌర్యాజ్ఞః కలేర్నిగ్రహ ఉచ్యతే। తస్యైవంవీర్యభాజోపి వైరాగ్యంవక్ష్యతేద్భుతమ్॥ తత్రేతి॥ హన్యమా
నం తాడ్యమానం॥౧॥ గామితి॥ ఘర్మదుఘాంహవిర్దోగ్ధ్రీం-క్షామాంకృశాం-యవసంతృణం- అత్రాపి సస్యాదిప్రసవత్తు
యాద్వివక్షైవ- యజ్ఞభాగాభావాత్కృశా-అతఏవయజ్ఞభాగమిచ్ఛతీ సాపృథ్వీతి సూచితం॥౩॥ పప్రచ్ఛేతి॥ కార్తస్వరం
సువర్ణం-పరిచ్ఛదః పరికరోయస్య-స్వర్ణనిబద్ధమిత్యర్థః-సజ్జీకృతకార్ముకః॥౪॥ క ఇతి॥ హంసిసంఘాతయసి- రాజాహమితి
చేష్టితాత్రీహ-నటఇవ వేషమాత్రేణ నరదేవోసి కర్మణాతు అద్విజః శూద్రః॥౫॥ య ఇతి॥ ఆశోచ్యాన్ నిరపరాధాన్-రహసి
యస్త్వం ప్రహరసి-శోచ్యః సాపరాధోసి-అతోవధమర్హసి॥౬॥ వృషం ప్రత్యాహ॥ త్వమితి॥ త్వం వాకః-స్వయమేవసం
భావయతః-కంకశ్చిద్దేవో వృషరూపేణ-నః అస్మాన్ పరిఖేదయన్ వర్తసే॥౭॥ నేతి॥ దోర్దండైః పరిరంభితవత్సురక్షితే- తేతవ

హైతవిరహంపురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః। స్థైర్యం సమానమహరన్మధుమానినీ
నాం రోమోత్సవో మమయదంఘ్రివిటంకితాయాః॥౩౬॥ శ్రీసూతః॥ తయోరేవంకథయతోః పృథివీధర్మ
యోస్తదా। పరీక్షిన్నామరాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీంసరస్వతీమ్॥***********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే ప్రథమస్కంధే- షోడశోధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్। దండహస్తంచ వృషలం దదర్శ నృపలాంఛనం॥
౧॥ వృషం మృణాళధవళం మేహంతమివబిభ్యతం। వేపమానం పదైకేన సీదంతం శూద్రతాడితమ్॥ ౨॥
గాంచ ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతామ్। వివత్సాం సాశ్రువదనాం క్షామాం యవసమిచ్ఛ
తీమ్॥౩॥ పప్రచ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్। మేఘగంభీరయావాచా సమారోపితకార్ముకః॥౪॥
రాజా॥ కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్ బలీ। నరదేవోసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః॥౫॥ య
స్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహగాండీవధన్వనా। శోచ్యోస్యశోచ్యాన్ రహసి ప్రహరన్వధమర్హసి॥౬॥ త్వం వా
మృణాళధవళః పాదైర్న్యూనః పదాచరన్। వృషరూపేణ కింకశ్చిద్దేవో నః పరిఖేదయన్॥ ౭॥ నజాతు కౌర
వేంద్రాణాం దోర్దండపరిరంభితే। భూతలేనుపతంత్యస్మిన్వినా తే ప్రాణినాం శుచః॥౮॥ మా సౌరభేయా
నుశోచో వ్యేతు తే వృషలాద్భయమ్। మా రోదీరంబ భద్రం తే ఖలానాం మయి శాస్తరి॥౯॥ యస్య రాష్ట్రే ప్ర
జాస్సర్వాస్త్రస్యంతే సాధ్వ్యసాధుభిః। తస్య మత్తస్య నశ్యంతి కీర్తిరాయుర్భగో గతిః॥౧౦॥ ఏష రాజ్ఞాం ప
రో ధర్మో హ్యార్తానామార్తినిగ్రహః। అత ఏనం హనిష్యామి భూతద్రుహమసత్తమం॥౧౧॥ కోవృశ్చత్తవపా
దాంస్త్రీన్ సౌరభేయ చతుష్పదః। మాభూవంస్త్వాదృశా రాష్ట్రే రాజ్ఞాం కృష్ణానువర్తినామ్॥౧౨॥ ఆఖ్యా
హి భద్రం వృషవస్సాధూనామకృతాగసాం। ఆత్మవైరూప్యకర్తారం పార్థానాం కీర్తిదూషణం॥౧౩॥ జనే
నాగస్యఘం యుంజన్ సర్వతోస్య చ మద్భయం। అనాగస్స్విహ భూతేషు య ఆగస్కృన్నిరంకుశః॥౧౪॥
ఆహర్తాస్మి భుజం సాక్షాదమర్త్యస్యాపి సాంగదమ్। రాజ్ఞో హి పరమో ధర్మః స్వధర్మస్థానుపాలనం॥౧౫॥

శుచః అప్రాణినాం అన్యేషాం అశ్రూణి నానుపతంతీతి ఖేదహేతుత్వం దర్శితం ॥ ౮ ॥ ఏవముక్త్వా పునరపి శోచంతం ప్ర
త్యాహ॥ మేతి॥ సురభేః పుత్ర-మాను శోచః శోకం మాకురుష్వ- వ్యేతు అపయాతు-గాం ప్రత్యాహ అంబ మాతః- శాస్తరి మ
యి జీవతిసతి- తే భద్రమేవ అతో మారోదీః॥౯॥ మమహితార్థమేవైనం హనిష్యామి-నతవోపకారాయేత్యాహ ద్వాభ్యాం॥
యస్యేతి॥ హే సాధ్వి సర్వాః యాః కాశ్చిదపీత్యర్థః అసాధుభిస్త్రస్యంతే పీడ్యంతే భగో భాగ్యం-గతిః పరలోకః॥౧౦॥ పునర
పి శోచంతం వృషం ప్రత్యాహ॥ క ఇతి॥ కః అవృశ్చత్ ఛిచ్ఛేద- త్వాదృశాః త్వద్వద్దుఃఖితాః॥౧౨॥ ఆఖ్యాహీతి॥ హే భద్ర
వస్తు ఆత్మనస్తవ పాదచ్ఛేదేన వైరూప్యంకృతవంతం కీర్తిం దూషయతీతి తథాతమాఖ్యాహి వద॥ ౧౩ ॥ తదాఖ్యానే కృతేక
థం భద్రం స్యాదిత్యత ఆహ॥ జన ఇతి॥ యస్తావదనాగసి జనే-అఘం దుఃఖం- యుంజన్ కుర్వన్-భవతి - తస్యైవంభూతస్య
మత్తముత్తస్య కాశాత్ సర్వత్రాపి భయం భవతి-తతస్సాధూనాం భద్రం భవేదితి-ఏతస్యదండేఽయమసమర్థ ఇతి వా శం
కిదిత్యాహ అనాగస్స్వితి- ఆగస్కృదపరాధకర్తా॥౧౪॥ ఆహర్తేతి॥ తస్య అమర్త్యస్య దేవస్యాపి- భుజం ఆహర్తాస్మి ఆహరి

ష్యామి-సాంగదమిత్యనేనమూలతః ఉత్పాట్య ఆహరిష్యామీతిదర్శితం ॥ ౧౫॥ నన్వేకస్యనిగ్రహే అన్యానుగ్రహే తవకిం
ప్రయోజనమిత్యాశంక్యరాజ్ఞ ఇత్యాదినాహ॥ శాసతఇతి॥ అన్యాన్ అధర్మిష్ఠాన్ శాసతః-దండయతః- ఆర్తానామభయం
యస్మాత్త్వద్వచః పాండవేయానాంవః యుక్తముచితమేవ॥ ౧౬॥ యేషామితి॥ వయంతుయతః పురుషాత్ క్లేశానాంక్లేశహే
తవోభవేయుః॥ ౧౭॥ పురుషమితి॥ తంపురుషంనవిజానీమః యతః వాదినాంవాక్యభేదైః విమోహితాః- వాక్యభేదానేవా
హ-వికల్పంభేదంవసతేఆచ్ఛాదయంతియే యోగినః తేఆత్మానమేవాత్మనః ప్రభుంసుఖదుఃఖప్రదమాహుః- తదుక్తం॥
శ్లో॥ ఆత్మైవహ్యాత్మనోబంధురాత్మైవరిపురాత్మనఇతి యద్వా యేవికల్పైఃకుతర్కైః ప్రాకృతానాస్తికాః ఏవంహితేవదం
తి-నతావద్దేవతాదీనాంప్రభుత్వంకర్మాధీనత్వాత్ -నచకర్మణః-తస్యాస్వాధీనత్వాదచేతనత్వాచ్చ-అతఃస్వయమేవప్ర
భుఃనవాకశ్చిదితి॥ ౧౮॥ దైవమితి॥ అన్యేతుదైవజ్ఞాః దైవంగ్రహాధిరూపాం దేవతాం-అపరేతుమీమాంసకాః- స్వకర్మ-
అపరేలోకాయతికాః స్వభావం-కేష్వపి సేశ్వరేషు కేష్వపీతిమధ్యభత్వందర్శితం-నిశ్చయఇతిసిద్ధాంతత్వం-అప్రతర్క్యా
ద్మనోగోచరాత్ అనిర్దేశ్యాత్ వచనాగోచరాత్ ॥ ౧౯॥ తత్రేతి॥ పరమేశ్వరాత్సర్వంభవతీతివిమృశవిచారయ-స్వబు
ద్ధ్యా॥ ౨౦॥ సమాహితేనేతి॥ విఖేదఃగతమోహః ప్రత్యచష్టప్రత్యభాషత- జ్ఞాతవానిత్యర్థః-అనిర్ధారితమివ బ్రువన్ ధర్మఘా

శాసతోన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్పథానిహ॥ ధర్మః॥ ఏతద్వః పాండవేయానాం యుక్తమార్తాభయం
వచః॥ ౧౬॥ యేషాంగుణగణైః కృష్ణో దౌత్యాదౌ భగవాన్కృతః। నవయంక్లేశబీజాని యతస్స్యుః పురుషర్ష
భ॥ ౧౭॥ పురుషంతంవిజానీమో వాక్యభేదవిమోహితాః। కేచిద్వికల్పవసనా ఆహురాత్మానమాత్మనః॥
౧౮॥ దైవమన్యేపరేకర్మ స్వభావమపరే ప్రభుమ్। అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపినిశ్చయః ॥ ౧౯ ॥
తత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా। ఏవంధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ద్విజసత్తమాః॥ ౨౦॥ సమా
హితేనమనసా విఖేదః ప్రత్యచష్టతమ్॥ రాజా॥ ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మోసి వృషరూపధృక్ ॥ ౨౧॥ యదధ
ర్మకృతస్థానం సూచకస్యాపితద్భవేత్। అథవా దేవమాయాయా నూనం గతిరగోచరా॥ ౨౨॥ చేతసోవచ
సశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః। తపశ్శౌచం దయాసత్యమితి పాదాః కృతే కృతాః॥ ౨౩॥ అధర్మాంశైస్త్ర
యోభగ్నాః స్మయసంగమదైస్తవ। ఇదానీం ధర్మపాదస్తే సత్యం నిర్వర్తయేద్యతః॥ ౨౪॥ తంజిఘృక్షత్య
ధర్మోయమనృతేనైధితః కలిః। ఇయంచ భూమిర్భగవతా న్యాసితోరుభరాసతీ॥ ౨౫॥ శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసై
స్సర్వతః కృతకౌతుకా। శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితాసతీ॥ ౨౬॥ అబ్రహ్మణ్యా నృపవ్యాజాః
శూద్రా భోక్ష్యంతిమామితి। ఇతిధర్మం మహీంచైవ సాంత్వయిత్వా మహారథః॥ ౨౭॥ నిశాతమాదదేఖ
డ్గం కలయేఽధర్మహేతవే। తంజిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాంఛనమ్॥ ౨౮॥ తత్పాదమూలంశిరసా
సమగాద్భయవిహ్వలః। పతితంపాదయోర్వీరః కృపయాదీనవత్సలః। శరణ్యోనావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం
హసన్నివ॥ ౨౯॥ రాజా॥ న తే గుడాకేశయశోధరాణాం బద్ధాంజలేర్వైభయమస్తికించిత్। నవర్తితవ్యం

తుకం జానన్నపి న సూచయేదిత్యేవంరూపం ధర్మం బ్రవీషి-అతోధర్మోసి॥ ౨౧॥ సూచకేపి దోష ఇత్యత ఆహ॥ యదితి॥ స్థా
నం నరకాది-యద్వా అజ్ఞానాదస్యకథనం సంభవతీత్యాహ - దేవస్యమాయాయాః గతిః విషయాయామూకలక్షణా వృత్తిః॥ ౨౨॥
చేతసఇతి॥ భూతానాం చేతసోవచసశ్చ అగోచరా సుజ్ఞేయా న భవతీతి నిశ్చయః-ధర్మోసావిజ్ఞాత్వా తస్యపాదానువాదే
నవ్యవస్థామాహ-తపఇతిద్వాభ్యాం॥ ౨౩॥ అధర్మేతి ॥ అధర్మపాదైః తవత్రయఃపాదాః త్రిభిరంశైర్భగ్నాః నష్టాః - స్మ
యోగర్వః- ఇదానీం కలౌ-హేధర్మ - తేతవ-పాదశ్చతుర్థాంశః తత్రాపి సత్యమేవాస్తి- యతస్సత్యాత్త్వమాత్మానం ని
ర్వర్తయేత్ -కథంచిద్ధారయేత్ -యద్వా పురుషస్త్వాం సాధయేత్ తమపి పాదమనృతేన సంవర్ధితః కలిరూపోయమధర్మః-
గృహీతుమిచ్ఛతీతి త్రేయం స్థితిః కృతయుగే ప్రథమం - సంపూర్ణశ్చతుష్పాద్ధర్మః త్రేతాయామపి చతుర్ణాం పాదానాం
మధ్యే స్మయేన తపః-సంగేన శౌచం-మదేన-దయా- అనృతేన సత్యం-ఇత్యేవం చతుర్థాంశోపి హీయతే-ద్వాపరే తథా-క
లౌ చతుర్థాంశోవశిష్యతే సోప్యంతేనశ్యేదితి॥ ౨౪॥ తమితి॥ న్యాసితః అన్యోన్యద్వారేణావతారితః- ఉరుర్భారోయస్యాః॥
౨౫॥ శ్రీమద్భిరితి॥ కృతం కౌతుకం మంగళం యస్యాః-అశ్రూణి కలయతి ముంచతీత్యశ్రుకలా- తేన ముక్తా సతీ॥ ౨౬॥ అబ్రహ్మ
ణ్యా ఇతి॥ శూద్రా భోక్ష్యంతి మామితి శోచతి॥ ౨౭॥ నిశాతమితి॥ నిశాతం నిశితం-ఖడ్గం-అధర్మస్య హేతుర్యః కలిః తం హంతు
మిత్యర్థః-అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా॥ ౨౮॥ తదితి॥ శరణ్యః శరణార్హః శ్లోక్యః సత్కీర్త్యర్హః॥ ౨౯॥ నేతి॥ గుడాకేశోర్జునస్తస్యయ

శో ధరామేవయం తేషాం త్వాం ప్రతిబద్ధాంజలిర్యేన తస్య తే కించిత్ కథంచన కేనాప్యంశేన న వర్తితవ్యం- యస్మాత్త్వమ
ధర్మస్య బంధుః॥౩౦॥ తదేవాహ॥ త్వామితి ॥ రాజదేహేషు వర్తమానం త్వామను సర్వతః ప్రవృత్తః అనార్యం దౌర్జన్యం
అంహః- స్వధర్మత్యాగః- జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః- మాయా కపటం॥౩౧॥ నేతి॥ తత్తస్మాత్ సత్యేన ధర్మేణ చ వర్తితవ్యే న వర్తితుమర్హసి
బ్రహ్మావర్తే దేశే- యజ్ఞస్య వితానం విస్తారః తత్ర విజ్ఞాః నిపుణాః॥౩౨॥ యస్మిన్నితి॥ ఇజ్యా యాగః- తద్రూపా మూర్తిర్య
స్య- శం క్షేమం- కామాంశ్చ- నను ఇంద్రాదయో దేవా ఇజ్యం తేన తు హరిస్తత్రాహ- ఏష స్థావరాదీనామాత్మేతి- తథా
పి జీవవన్న పరిచ్ఛిన్న ఇత్యాహ అంతర్బహిరితి- యథా వాయుః ప్రాణరూపేణాంతఃస్థోపి బహిరవస్థితః స్వాత్సర్వాంతర్యా
మీశ్వరోపి॥౩౩॥ పరీక్షితేతి॥ ఉద్యతాసిముద్ధృతఖడ్గం- దండపాణిం యమం- ఉద్యతం ఉద్యుక్తం॥౩౪॥ యత్రేతి॥ అత్ర న
వత్స్యామీతి యా తవాజ్ఞా- తయా- యత్ర క్వాపి వత్స్యామి కిం తు తత్ర తత్రాపి ఆత్తః గృహీతః ఇషుః శరాసనం చ యేన తం
త్వామేవ లక్షయే॥౩౫॥ తదితి॥ తత్తస్మాన్నియతో నిశ్చలః- వత్స్యామి ॥ ౩౬ ॥ అభ్యర్థిత ఇతి॥ పానం మద్యాది- సూనాః
ప్రాణివధాః- ద్యూతే అనృతం- పానే మదః- దయానాశకత్వేనోక్తః అత్ర తు గర్వ ద్యూతే తపో నాశకత్వేనోక్తః స్త్రీషు
సంగః- హింసాయాం క్రౌర్యం- దయానాశకమితి జ్ఞేయం- యద్యపి సర్వం సర్వత్రాపి సంభవతి- తథాపి ప్రాధాన్యేనాన్య

భవతా కథంచన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మబంధుః॥౩౦॥ త్వాం వర్తమానం నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తో
యమధర్మపూగః। లోభోనృతం చౌర్యమనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దంభః॥౩౧॥ న వ
ర్తితవ్యం తదధర్మబంధో ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే। బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజంతి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞ
వితానవిజ్ఞాః॥౩౨॥ యస్మిన్ హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యాత్మమూర్తిర్యజతాం శం తనోతి। కామానమోఘాన్
స్థిరజంగమానామంతర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా॥౩౩॥ సూతః॥ పరీక్షితైవమాదిష్టః స కలిర్జాతవేపథుః।
తముద్యతాసిమాహేదం దండపాణిమివోద్యతమ్॥౩౪॥ యత్ర క్వ వాథ వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా।
లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనం॥౩౫॥ తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి। య
త్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తేనుశాసనమ్॥౩౬॥ సూతః॥ అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ। ద్యూ
తం పానం స్త్రియః సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః॥౩౭॥ పునశ్చ యాచమానాయ జాతరూపమదాత్ప్రభుః।
తతోనృతం మదం కామం రజో వైరం చ పంచమమ్॥౩౮॥ అమూని పంచ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః। ఔత్త
రేయేణ దత్తాని న్యవసత్తన్నిదేశకృత్॥౩౯॥ అథైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్। విశేషతో ధర్మ
శీలో రాజా లోకపతిర్గురుః॥౪౦॥ వృషస్య నష్టాంస్త్రీన్ పాదాంస్తపః శౌచం దయామితి। ప్రతిసందధ ఆశ్వా
స్య మహీం చ సమవర్ధయత్॥౪౧॥ స ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివోచితం। పితామహేనోపన్యస్తం
రాజ్ఞారణ్యం వివిక్షతా॥౪౨॥ ఆస్తేధునా స రాజర్షిః కౌరవేంద్రశ్రియోల్లసన్। గజాహ్వయే మహాభాగశ్చ
క్రవర్తీ బృహచ్ఛ్రవాః॥౪౩॥ ఇత్థంభూతానుభావోయమభిమన్యుసుతో నృపః। యస్య పాలయతః క్షౌణీం
యూయం సత్రాయ దీక్షితాః॥౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ప్రథమస్కంధే- సప్తదశోధ్యాయః ******

తాదీనాం ద్యూతాదిషు యథాసంఖ్యం జ్ఞేయం ద్వాదశస్కంధేషు॥ శ్లో॥ సత్యం దయా తపో దానమితి పాదా విభోర్నృపేత్య
త్ర దానస్థానే శౌచమేవోక్తం- మనశ్శుద్ధిరూపత్వాత్- భూతాభయదానమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ త్రేతాయాం ధర్మపాదానాం
తుర్యాంశో హీయతే శనైః। అధర్మపాదైరనృతహింసాసంతోషవిగ్రహైరిత్యత్ర చ- అసంతోషశబ్దేన తస్య హేతుర్గ
ర్వో లక్ష్యతే- విగ్రహశబ్దేన తద్ధేతుః స్త్రీసంగ ఇత్యవిరోధః॥౩౭॥ పునరితి ॥ చతుర్విధస్యాప్యేకత్ర స్థానం దేహీతి పున
ర్యాచమానాయ- జాతరూపం సువర్ణం- అదాత్ దత్తవాన్ - తేన సువర్ణదానేనానృతం మదం కామమితి సంగం రజ ఇతి ర
జోమూలాం హింసాం చత్వారి చైతాని పంచమం వైరం చాదాదిత్యర్థః॥౩౮॥ అమూనీతి॥ అమూని అమీషు స్థానేషు న్యవసదిత్య
ర్థః॥౩౯॥ అథేతి॥ ఏతాని బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః- స్త్రీసువర్ణయోరసేవనం నామ- తయోరనాసక్తిః॥౪౦॥ వృషస్యేతి॥
ఏవం కలిం నిగృహ్య వృషస్య పాదాన్ ప్రతిసందధే- తప ఆదీని ప్రవర్తితవానిత్యర్థః॥౪౧॥ యుష్మదీయసత్త్రప్రవృత్తిరపి త
త్ప్రభావాదేవేత్యాహ- త్రిభిః- స ఇతి- ఏతర్హి ఇదానీం- యుధిష్ఠిరేణ అరణ్యం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతా- ఉపన్యస్తం సమర్పితమాస
నం అధ్యాస్తే॥౪౨॥ ఆస్త ఇతి॥ అధునా ఆస్తే పాలయతీతి చ- వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవన్నిర్దేశః- స్తేత్యధ్యాహారో వా॥
౪౩॥ క్షమితి॥ సత్రాయ సత్రం కర్తుం దీక్షితాః దీక్షాం కృతవంతః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తాక్షకస్తు ప్రాప్తశేషస్య బ్రహ్మశాపోపరూపతే। సహానుగ్రహపాపస్య జాతో వై రాగ్యమానవహః॥ పరీక్షితోఽస్య నిర్వాణమత్యాశ్చర్యం వక్తుం-తత్సంభావనాయ జన్మాశ్చర్యమనుస్మారయతి॥ య ఇతి॥ విప్లుష్టో నిర్దగ్ధస్సన్॥ ౧॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మశాపోత్థితాత్తక్షకాత్ యః ప్రాణవిప్లవః ప్రాణనాశః తదురుభయం చ యస్మాత్ - న సంముమోహ - అత్ర హేతుః - యస్తు భగవత్యేవార్పితాశయ ఇతి॥ ౨॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ కింతు వైయాసకేః శుకస్య శిష్యస్సన్ విజ్ఞాతా అజితస్య హరేః సంస్థితిః తత్త్వం యేన సః॥ ౩॥ నైతచ్చిత్రమిత్యాహ॥ నేతి॥ ఉత్తమశ్లోకస్యైవ వార్తా యేషు - అతఏవ నిత్యం తత్కథారూపమమృతం జుషమాణానాం-సంభ్రమో మోహో న స్యాత్॥ ౪॥ రాజ్ఞి సతి రాంతన్న చిత్రమిత్యాశయేనాహ॥ తావదితి॥ అభిమన్యోః పుత్ర ఏకరాట్ చక్రవర్తీ ఈశః పతిస్తావాత్॥ ౫॥ నను కలేరప్రవేశ ఏవాస్తు ప్రవిష్టోపి న ప్రభవేదితి కుత ఇత్యత ఆహ॥ యస్మిన్నితి॥ యర్హి యస్మిన్నేవ క్షణే-గాం పృథ్వీం-అనువృత్తః ప్రవిష్టః-అధర్మస్య ప్రభవో యస్మాత్॥ ౬॥ న స్వధర్మహింసాం కరోతి సర్వథా కిం న హతవానిత్యత ఆహ॥ నేతి॥ సారంగో భ్రమర ఇవ సారభుక్ సారగ్రాహీ-సారమాహ-యత్ యస్మాత్ కుశలాని పుణ్యాని-ఆశు సంకల్పమాత్రేణ ఫలంతి-ఇతరాణి పాపాని-ఆశు న సిధ్యంతి - యతస్తాని కృతాన్యేవ సిధ్యంతి న తు సంకల్పితమాత్రాణీతి॥ ౭॥ నను దోషాధిక్యాత్ ద్విష ఏవ యుక్తః-న ధీరేషు తస్య కించిదిత్యాహ॥ కిన్న్వితి॥ కిన్ను తేన బాలేషు అధీరేషు అప్రమత్తః అవహితస్సన్ యో వృక ఇవ వర్తతే॥ ౮॥ ఉపవర్ణితమితి॥ పారీక్షితమాఖ్యానం అపృచ్ఛ

శ్రీసూతః॥ యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః। అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః॥ ౧॥ బ్రహ్మశాపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్। న సంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః॥ ౨॥ ఉత్సృజ్య సర్వతస్సంగం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః। వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గంగాయాం స్వం కలేబరమ్॥ ౩॥ నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్। స్యాత్సంభ్రమోఽంతకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదాంబుజమ్॥ ౪॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః। యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్॥ ౫॥ యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్। తదైవేహానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః॥ ౬॥ నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్ సారంగ ఇవ సారభుక్। కుశలాన్యాశు సిధ్యంతి నేతరాణి కృతాని యత్॥ ౭॥ కిన్ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా। అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే॥ ౮॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా। వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత॥ ౯॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః। గుణకర్మాశ్రితాః పుంభిస్సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః॥ ౧౦॥ ఋషయః॥ సూత జీవ సమాస్సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః। యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః॥ ౧౧॥ కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్। ఆపాయయతి గోవిందపాదపద్మాసవం మధు॥ ౧౨॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్। భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః॥ ౧౩॥ కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాంతపరాయణస్య। నాంతం గుణానామగుణస్య జగ్ముర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః॥ ౧౪॥ తన్నో భవాన్వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాంతపరాయణస్య। హరేరుదా

త-కృష్టవంతః-యూయం కిం బహునా॥ ౯॥ నను తే రేవ తావదేవ కర్తవ్యమితి సర్వశాస్త్రసారం కథయ॥ యా యా ఇతి॥ కథనీయాని ఉరూణి కర్మాణి యస్య తస్య-గుణకర్మవిషయాః-బుభూషుభిః-సద్భావమిచ్ఛద్భిః॥ ౧౦॥ పునర్విస్తరేణ కథనార్థం సూతోక్తం తత్సంగం చాభినందంతి ఋషయః॥ సూతేతి॥ శాశ్వతీస్సమాః అనంతాన్ సంవత్సరాన్-జీవ అస్యాం తాసం యశో గచ్ఛతి యశ విశుద్ధం యశః-కీర్త్యయి-హితచ్చ అస్మాకం మర్త్యానాం అమృతం మరణనివర్తకం॥ ౧౧॥ కించ-కర్మణీతి॥ అస్మిన్ కర్మణి సత్రే నాశ్వాసేఽవిశ్వసనీయే - వైగుణ్యబాహుల్యేన ఫలనిశ్చయాభావాత్ ధూమేన ధూమ్రః-ఆత్మా శరీరం యేషాం తాన్ అస్మాన్-కృష్ణపాదపద్మ-ఆసవం మకరందం-మధు మధురం॥ ౧౨॥ తులయామేతి॥ భగవత్సంగినో భక్తాస్తేషాం సంగస్య యో లవః అల్పః కాలః-తేనాపి స్వర్గం న తులయామః-నసమం పశ్యామః-న చాపవర్గం సంభావనాయామ్ లోట్-మర్త్యానాం తుచ్ఛాః ఆశిషః రాజ్యాద్యాః న తులయామేతి కిము వక్తవ్యం॥ ౧౩॥ ఏవం సత్సంగమభినంద్య శ్రవణౌత్సుక్యం మాపిష్కుర్వంతి॥ క ఇతి॥ రసవిత్ రసజ్ఞః-మహత్తమానామేకాంతేన పరం అయనం ఆశ్రయో యస్య తస్య కథాయాం అగుణస్య ప్రాకృతగుణరహితస్య-కల్యాణగుణానామంతం-యోగేశ్వరాస్తేపి న జగ్ముః ఏతావంత ఇతి న పరిగణయాంచక్రుః-భవః శివః పాద్మో బ్రహ్మా ముఖ్యో యేషాం తే॥ ౧౪॥ తత ఇతి॥ నోఽస్మాకం-మధ్యే-భగవాన్ ప్రధానం సేవ్యో యస్య స భగవాన్

శుశ్రూషతాం నః ఉదారం పరమపురుషార్థం ప్రదం హరేశ్చరితం విస్తారయతు ॥ ౧౫ ॥ స ఇతి ॥ తచ్ఛుకపరీక్షిత్సంవాదం నః కథయేత్యాహ ద్వాభ్యాం వైయ్యాసికినా శబ్దితేన కథితేన యేన జ్ఞానేన జ్ఞానసాధనేన అపవర్గ ఇత్యాఖ్యా యస్య తత్ - ఖగేంద్రధ్వజస్య హరేః పాదమూలం భేజే ॥ ౧౬ ॥ తదితి ॥ తత్ అసంవృతార్థం యథా తథా ఆఖ్యాహి..గదేవ నిర్దిశతి పరీక్షితే కథితం - పారీక్షితం ఆఖ్యానం - భాగవతం పురాణం - పరమం పుణ్యాసత్త్వశోధకం - అత్యద్భుతే యోగే నిష్ఠా యస్య - అనంతస్య చరితైరుపపన్నం యుక్తం - అత ఏవ భాగవతానామభిరామం ప్రియం - ఏతైర్విశేషణైః కర్మజ్ఞానభక్తియోగప్రకాశకత్వం దర్శితం ॥ ౧౭ ॥ శ్రీభాగవతస్య వ్యాఖ్యానే లబ్ధప్రసంగం మహతామాదరపాత్రమాత్మానం శ్లాఘతే ద్వాభ్యాం ॥ అహో ఇతి ॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే - హేతి హర్షే - వయమితి శ్లాఘాయాం - ప్రతిలోమజా అపి అద్య జన్మభృతః సఫలజన్మానః ఆస్మ జాతాః - వృద్ధానామనువృత్త్యా ఆదరేణ - జ్ఞానవృద్ధః శుకః తస్య సేవయేతి వా - యతో దుష్కులత్వం - తన్నిమిత్తమాధిం చ మనఃపీడాం చ - మహత్తమానామభిధానయోగః - లౌకికోపి సంభాషణలక్షణసంబంధః విధునోతి అపనయతి ॥ ౧౮ ॥ కుత ఇతి ॥ కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యం - తస్యానంతస్య నామ గృణతః పుంసః - మహత్తమానామభిధానయోగో దౌష్కుల్యం విధునోతీతి - యద్వా నామ గృణతః కుతః పునర్దౌష్కుల్యమితి - యద్వా - గృణతః పుంసః తస్య నామ దౌష్కుల్యం విధునోతీతి కిం వక్తవ్యమితి కైముతికన్యాయమేవాహ - అనంతశక్తిర్యోయస్య స్వతోప్యనంతః - కించ - మహత్సు గుణా యస్య స అను

రంచరితం శుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥ ౧౫ ॥ స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః ॥ జ్ఞానేన వైయ్యాసికిశబ్దితేన భేజే ఖగేంద్రధ్వజపాదమూలమ్ ॥ ౧౬ ॥ తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయోగనిష్ఠమ్ । ఆఖ్యాహ్యనంతాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్ ॥ ౧౭ ॥ శ్రీసూత ఉ॥ అహో వయం జన్మభృతోద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః । దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్తమానామభిధానయోగః ॥ ౧౮ ॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాంతపరాయణస్య । యోనంతశక్తిర్భగవాననంతో మహద్గుణత్వాద్యమనంతమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతావతాలం నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య । హిత్వేతరాన్ ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాంఘ్రిరేణుం జుషతేనభీప్సోః ॥ ౨౦ ॥ అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరించోపహృతార్హణాంభః । సేశం పునాత్యన్యతమో ముకుందాత్కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః ॥ ౨౧ ॥ యత్రానురక్తాః సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సంగమూఢమ్ । వ్రజంతి తత్పారమహంస్యమంత్యం యస్మిన్నహింసోపశమః స్వధర్మః ॥ ౨౨ ॥ అహం హి పృష్టోర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోత్ర యావాన్ । నభః పతంత్యాత్మసమం పతత్త్రిణస్తథా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః ॥ ౨౩ ॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే । మృగాననుగతః శ్రాంతః క్షుధితస్తృషితో భృశం ॥ ౨౪ ॥ జలాశయమచక్షాణః ప్రవివేశ తమాశ్రమం । దదర్శ మునిమాసీనం శాం

హాన్ గుణః తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాత్ యం గుణతోప్యనంతమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతత్త్రిపంచయతిత్రిభిః ॥ ఏతావతేతి ॥ తస్య యదసామ్యం - అనతిశాయనం - గుణైః తత్సామ్యం తదాధిక్యం చ - అన్యస్య నాస్తీత్యస్యార్థస్య జ్ఞానాయ ఏతావతా సూచితేన - నను అలం పర్యాప్తం - నిస్సృత్య విస్తరతో వక్తుం శక్నోతీత్యర్థః - తదేవాహ - ఇతరాన్ బ్రహ్మాదీన్ - ప్రార్థయతః ప్రార్థయమానాన్ హిత్వా - విభూతిః శ్రీః అనభీప్సోరపి యస్యాంఘ్రిరేణుం జుషతే సేవత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ అథేతి ॥ అథేత్యర్థాంతరే యస్య పాదనఖావసృష్టం నిస్సృతమపి విరించేనోపహృతం సమర్పితం - అర్హణాంభః అర్ఘ్యోదకం - ఈశేన సహితం జగత్పునాతి - విరించోపహృతం సేశమితి తయోరప్యుపాసకత్వముక్తం - తస్మాన్ముకుందవ్యతిరిక్తః కో నామ భగవత్పదస్యార్థః సర్వేశ్వర ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ యత్రేతి ॥ ధీరాస్సంతః ఊఢం దృఢం - అంత్యం పరమకాష్ఠాపన్నం తదాహ ॥ యస్మిన్ అహింసా ఉపశమశ్చ స్వాభావికో ధర్మః ॥ ౨౨ ॥ ఏవం స్వభాగ్యమభినంద్య పారీక్షితోపాఖ్యానం వక్తుమాహ ॥ అహమితి ॥ హే అర్యమణః సూర్యాః - త్రయీమూర్తయః ॥ చం ॥ అజ్ఞానాంధకారనివర్తకత్వాత్ - బ్రహ్మతేజోయుక్తత్వాచ్చ సూర్యసదృశాః శౌనకాదయః - అత్ర యావానాత్మావగమః మమ జ్ఞానం - తావదాచక్షే ప్రవదామి - తథాహి - పక్షిణః నభః ఆత్మసమం స్వశక్త్యనురూపమేవ ఉత్పతంతి - నకృత్స్నం - తథా విపశ్చితోపి విష్ణోర్గతిం లీలాం - సమం స్వమత్యనురూపమేవ వదంతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ సంప్రతి కథాముపక్షిపతి ॥ ఏకదేతి ॥ మృగాననుగతోనుగచ్ఛన్ - శ్రాంతశ్చ తృషితశ్చ క్షుధితశ్చ బభూవ ॥ ౨౪ ॥ జలాశయమితి ॥ అచక్షాణః అపశ్యన్ - తం ప్రసిద్ధమాశ్రమం తస్మిన్ మునిం శమీకం ॥ ౨౫ ॥ ప్రతిరుద్ధేతి ॥

ప్రతిరుద్ధాః ప్రత్యాహృతాః ఇంద్రియాదయో యేన - అతఏవ ఉపరతం - స్థానత్రయాత్పరం జాగ్రదాదిలక్షణాత్పరం తురీయం పదం ప్రాప్తం - అతఏవ బ్రహ్మభూతత్వాదవిక్రియం ॥ ౨౬ ॥ తథాభూతమయాచతేత్యుత్తరేణాన్వయః తమేవ విశినష్టి విప్రకీర్ణేతి - విప్రకీర్ణాభిర్జటాభిః ఆచ్ఛన్నం - రురుః మృగవిశేషః తస్య చర్మణాచ్ఛన్నం - విశేషేణ శుష్యత్ తాలుర్యస్య సః - తథాభూతం మునిం ॥ ౨౭ ॥ అలబ్ధేతి ॥ న లబ్ధం తృణం తృణాసనం - భూమిరుపవేశస్థానం చ యేన సః - న సంప్రాప్తం అర్ఘ్యం సూనృతం ప్రియవచనం చ యేన సః ॥ ౨౮ ॥ అభూతేతి ॥ మత్సరః తమ ఉత్కర్షాసహనం ॥ ౨౯ ॥ స ఇతి ॥ గతాసుం మృతం - ధనుష్కోట్యా చాపాగ్రేణ ॥ ౩౦ ॥ ఏష ఇతి ॥ సర్వథా నైరాశ్యాభిప్రాయమాహ - ఏష కిం ప్రత్యాహృతసర్వేంద్రియస్సన్ మీలితేక్షణః స్థితః - యద్వా క్షత్రబంధుభిః అస్మాభిః తైః కిం నుస్యాదితి ఉపేక్షయా మృషా సమాధిస్సన్ ఇతి జ్ఞాతుమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య పుత్రః శృంగీ నామ - అఘం దుఃఖం - తత్ర ప్రాగుక్తమధ్యే ॥ ౩౨ ॥ అహో ఇతి ॥ పాలానాం రాజ్ఞాం పీవ్నాం పుష్టానాం - అధర్మమేవ దర్శయతి - స్వామినీతి - దాసానాం యదఘం పాపాచరణం - బలిభుజాం కాకానామివ శునామివ చేతి ॥ ౩౩ ॥

సంమీలితలోచనమ్ ॥ ౨౫ ॥ ప్రతిరుద్ధేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్ । స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియం ॥ ౨౬ ॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ । విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత ॥ ౨౭ ॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః । అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ ॥ ౨౮ ॥ అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః । బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్బ్రహ్మన్ మత్సరో మన్యురేవ చ ॥ ౨౯ ॥ స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా । వినిర్గచ్ఛన్ ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగతః ॥ ౩౦ ॥ ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః । మృషాసమాధిరాహోస్విత్ కిం ను స్యాత్ క్షత్రబంధుభిః ॥ ౩౧ ॥ తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్ బాలకోఽర్భకైః । రాజ్ఞాఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్ ॥ ౩౨ ॥ అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ । స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥ ౩౩ ॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రబంధుర్హి గృహపాలో నిరూపితః । స కథం తద్గృహే ద్వాఃస్థస్సభాండం భోక్తుమర్హతి ॥ ౩౪ ॥ కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్ । తద్భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకః । కౌశిక్యాప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥ ౩౬ ॥ ఇతి లంఘితమర్యాదం తక్షకస్సప్తమేఽహని । దంక్ష్యతి స్మ కులాంగారం చోదితో మే తతద్రుహమ్ ॥ ౩౭ ॥ తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గలే సర్పకళేబరం । పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో ముక్తకంఠో రురోద హ ॥ ౩౮ ॥ స వా ఆంగిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనమ్ । ఉన్మీల్య శనకైర్నేత్రే దృష్ట్వా చాంసే మృతోరగమ్ ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి । కేన వా తేఽపకృతమిత్యుక్తస్స న్యవేదయత్ ॥ ౪౦ ॥ నిశమ్య శప్తమతదర్హం నరేంద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజమభ్యనందత్ । అహో బతాంహో మహదద్య తే కృతమల్పీయసి ద్రోహ ఉరుర్దమో ధృతః ॥ ౪౧ ॥ న వై నృభిర్నరదేవం పరాఖ్యం సంమాతుమర్హస్యవిపక్వబుద్ధే । యత్తేజసా దుర్విషహేణ గుప్తా విందంతి భద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః ॥ ౪౨ ॥ అలక్ష్యమాణే నరదేవనామ్ని రథాంగపాణావయమంగ లోకః । తదా హి చౌరప్రచురో వినంక్ష్యత్యరక్ష్యమాణోఽవివరూథవత్ క్షణాత్ ॥ ౪౩ ॥ తదద్య నః పాపముపైత్యనన్వయం యన్నష్టనాథస్య వసోర్వి

బ్రాహ్మణైరితి ॥ సభాండం భాండ ఏవ స్థితం ॥ ౩౪ ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ తత్ తదనంతరం - అహం శాస్మి దండయామి ॥ ౩౫ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి వయస్యానుక్త్వా - రోషేణ తామ్రే అక్షిణీ యస్య - కౌశికీ నదీ - తస్యా ఆపః సంధిరార్షః - (కౌశిక్యప ఇతి పాఠాంతరేణ కావ్యనుపపత్తిః) వాగ్వజ్రం శాపం ॥ ౩౬ ॥ ఇతి ఇతి ॥ ఇతి సర్పవిషేణ ధక్ష్యతి భస్మీకరిష్యతి - స్మేతి పాదపూరణే భక్షిష్యతీతి పాఠాంతరం - కులస్యాంగారతుల్యం మే మయా - తాతద్రుహం - త తేఽహ్ని స్వమార్గం ॥ ౩౭ ॥ తత ఇతి ॥ కంఠే గళే సర్పకళేబరం యస్యేత్యలుక్సమాసః - ముక్తకంఠః ఉచ్చైరిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ స ఇతి ॥ ఆంగిరసః - శమీకః - పప్రచ్ఛేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౯ ॥ కిమితి పృష్టవానిత్యత ఆహ ॥ విసృజ్యేతి ॥ తం చ సర్పం విసృజ్య - కస్మాద్ధేతోః రోదిషి - కేన వా అపకృతమితి ॥ ౪౦ ॥ నిశమ్యేతి ॥ అభినందన వాక్యం అహో ఇత్యాది - బత కష్టం - తే త్వయా - మహత్పాపం కృతం - అల్పీయసి ద్రోహే అపరాధే దమో దండః ॥ ౪౧ ॥ నేతి ॥ పరో విష్ణురిత్యాఖ్యా ఖ్యాతిర్యస్య తం - నరదేవం - నృభిః సంమాతుం సమం ద్రష్టుం ॥ ౪౨ ॥ అలక్ష్యమాణ ఇతి ॥ అలక్ష్యమాణే అదృశ్యమానే - అవివరూథవత్ మేషసంఘవత్ ॥ ౪౩ ॥ తదితి ॥ నష్టో నాథో యస్య లోకస్య తస్య - వసోః వసునో ధనస్య - విలుంప

కాత్ అపహర్తృచోరాదేః హేతోః-యత్పాపం భవిష్యతి-తదస్మన్నిమిత్తత్వాదస్మాకమూపైష్యతి - అనన్వయం సంబంధ
శూన్యమేవ- తదేవ పాపం దర్శయన్ ॥ పరస్పరమితి॥ శపంతి పరుషం వదంతి- పశ్వాదీన్ వృంజతే అపహరంతి- పురుదస్యవః
చోరబహులాః॥ ౪౪॥ తదేతి॥ ఆర్యధర్మః సదాచారః- శునాం కపీనామివ చ అర్థకామయోరేవాభినివేశితచిత్తానాం॥ ౪౫॥ ఏ
వం రాజమాత్రస్య శాపానర్హత్వముక్త్వా ప్రస్తుతే విశేషమాహ సార్ధేన॥ ధర్మేతి॥ హయమేధయాట్ అశ్వమేధయాజీ॥
౪౬॥ యుదితి॥ అస్య మహాపాపస్యాన్యత్ప్రాయశ్చిత్తమదృష్ట్వా పాపమావేదయన్ భగవంతం హరిం ప్రార్థయతే- అపా
పేష్వితి॥ ౪౭॥ పాపమితి॥ రాజా చేత్ప్రతిశాపం దద్యాత్తన్నిమిత్తనిష్కృతిర్భవేదపి తత్తు న సంభవతి తస్య భాగవతత్వాదిత్యా
హ- తిరస్కృతా ఇతి- తిరస్కృతాః నిందితాః- విప్రలబ్ధాః వంచితాః- క్షిప్తాః అవజ్ఞాతాః- హతాః తాడితాః- అస్య తిరస్కా
రాదికర్తుర్న తత్ప్రతికారం కుర్వంతి- తద్భక్తాః విష్ణుభక్తాః ప్రభవః సమర్థా అపి॥ ౪౮॥ స్వాయమితి॥ విప్రకృతః అపకృతః - అ
ఘం అపరాధం- యుక్తం చైతదిత్యాహ ప్రాయశ ఇతి- ద్వంద్వేషు సుఖదుఃఖాదిషు॥ ౫౦॥ నేతి॥ అగుణాశ్రయః సుఖదుఃఖా
ద్యాశ్రయో న భవతి॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************************
శ్లో॥ ప్రాయోపవిష్టే గంగాయాం రాజ్ఞి యోగిజనావృతే। శుకస్యాగమనం తత్ర ప్రోక్తమేకోనవింశకే ॥ మహీపతిరితి॥

లుంపకాత్ ।పరస్పరం ఘ్నంతి శపంతి వృంజతే పశూన్ స్త్రియోఽర్థాన్ పురుదస్యవో జనాః॥ ౪౪॥ తదార్యధ
ర్మః ప్రవిలీయతే నృణాం వర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః। తతోఽర్థకామాభినివేశితాత్మనాం శునాం క
పీనామివ వర్ణసంకరః॥ ౪౫॥ ధర్మపాలో నరపతిః స తు సమ్రాడ్బృహచ్ఛ్రవాః। సాక్షాన్మహాభాగవతో రా
జర్షిర్హయమేధయాట్॥ ౪౬॥ క్షుత్తృట్ఛ్రమయుతో దీనో నైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి। అపాపేషు స్వభృత్యే
షు బాలేనాపక్వబుద్ధినా॥ ౪౭॥ పాపం కృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షంతుమర్హతి। తిరస్కృతా విప్రల
బ్ధాః శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి॥ ౪౮॥ నాస్య తత్ప్రతికుర్వంతి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి॥ సూతః॥ ఇతి పుత్రకృతా
ఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః॥ ౪౯॥ స్వయం విప్రకృతో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచింతయత్। ప్రాయశః సాధ
వో లోకే పరైర్ద్వంద్వేషు యోజితాః॥ ౫౦॥ న వ్యథంతి న హృష్యంతి యత ఆత్మాఽగుణాశ్రయః॥ ******

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ప్రథమస్కంధే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ మహీపతిస్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచింతయన్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః। అహో మయా నీచ
మనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి॥ ౧॥ ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేలనాద్దురత్యయం వ్యస
నం నాతిదీర్ఘాత్। తదస్తు కామం హ్యఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా॥ ౨॥ అద్యైవ రా
జ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే। దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్పాపీయసీ ధీర్ద్విజ
దేవగోభ్యః॥ ౩॥ స చింతయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేః సుతోక్తో నిరృతిస్తక్షకాఖ్యః। స సాధు
మేనే నచిరేణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్॥ ౪॥ అథో విహాయేమమముం చ లోకం విమర్శితౌ హే

స్వకృతం తత్కర్మ- మునిస్కంధే సర్పనిక్షేపణం గర్హ్యం- నింద్యం చింతయన్ సుదుర్మనాః జాతః- చింతామేవాహ సార్ధ
ద్వాభ్యాం- నీచం పాపం అహో మయా కృతమితి- శేషః- అనార్యవత్- బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణే- గూఢం గుప్తం తేజో యస్య॥ ౧ ॥ ధ్రువ
మితి॥ కృతం యద్దేవహేలనం- ఈశ్వరావజ్ఞా పాపమిత్యర్థః- తస్మాన్మే దురత్యయం వ్యసనం భవిష్యతి- తత్తు నాతిదీర్ఘాత్కాలాత్ -
అచిరాదేవాస్తు- తత్రాపి అర్థాత్సాక్షాత్ -మహ్యమేవాస్తు- న పుత్రాదిద్వారేణేతి ప్రార్థనా- కామం అసంకోచతః ఏవం
ప్రార్థనాయాః ప్రయోజనం - అఘస్య నిష్కృతాయ ప్రాయశ్చిత్తాయ- యథా పునరేవం న కుర్యామితి చ ॥ ౨॥ ఏవం
సాక్షాత్స్వస్యైవ వ్యసనం సంప్రార్థ్య తతః ప్రాగేవ కించిత్ప్రార్థయతే ॥ అద్యేతి ॥ అద్యైవ మే రాజ్యాది దహతు-
ప్రకోపితం బ్రహ్మకులమేవానలః పునర్ద్విజాదిపీడయితుం ధీర్మే నాభూత్ న భవేదిత్యర్థః॥ ౩ ॥ సంచింతయన్నితి॥ ఇత్థం సం
చింతయన్ స రాజా మునేస్సుతేనోక్తః సప్తమేఽహని నిరృతిర్మృత్యుః యథా భవిష్యతి తథాఽశృణోత్ శమీకప్రేషితా
చ్ఛిష్యాత్ శ్రుత్వా చ- స తక్షకస్య పావకం- అగ్నిం సాధు మేనే యతో విషయేషు ప్రసక్తస్య- విరక్తికారణం॥ ౪॥ అథో ఇతి॥ అథో అ
నంతరం ఉభౌ లోకౌ- పురస్తాద్రాజ్యమద్యైవ - హేయతయా విచారితౌ విహాయ- కృష్ణాంఘ్రిసేవామేవాధిమన్యమా
నః సర్వపురుషార్థాధికాం జానన్-నృపః- ప్రాయమనశనం తస్మిన్నిత్యర్థః- తత్సంకల్పేనోపావిశదితి యావాత్ - యద్వా
ప్రకృష్టమయనం మరణం యథా భవతి తథా॥ ౫॥ అముత్ర్యనద్యామితి విశేషణస్య ఫలమాహ॥ యేతి ॥ యా గంగాలసంత్రీ

ర్యస్యాస్తయాతులస్యాఃమిశ్రాయె కృష్ణాంఘ్రిరేణవః తైరభ్యధికం సర్వోత్కృష్టం యదంబుతస్య నేత్రీ తద్వాహినీ ఉభయత్ర అంతర్బహిశ్చ సేశాన్ లోకపాలైః సహితాన్ లోకాన్ పునాతి మరిష్యమాణః ఆసన్నమరణః మరణస్యానియతకాలత్వాత్సర్వోపి తథా అతస్తాం కో న సేవేత ॥౬॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవం విష్ణుపద్యాం గంగాయాం ప్రాయోపవేశం ప్రతి వ్యవచ్ఛిద్య నిశ్చిత్య పాండవేయ ఇతి తత్కులౌచిత్యం దర్శయతి నాస్త్యన్యస్మిన్ భావో యస్య సః । మతః మునివ్రతః ఉపశాంతః తత్కృతః ముక్తః సమస్తస్సంగో యేన సః ॥౭॥ తత్రేతి ॥ తత్ర తదా తద్దర్శనార్థం మునయః ఉపాగతాః నతు తీర్థపానార్థం కృతార్థత్వాత్ నను తాదృశానాం తీర్థయాత్రా దృశ్యతే తత్రాహ ప్రాయేణేతి తీర్థయాత్రావ్యాజైః ॥౮॥ అత్రిరితి ॥ అరుణాదయః కాండఋషిష్వపి శేషేణ పృథక్ శిష్టాః నానావిధాన్యార్షేయాణి ఋషీణాం గోత్రాణి తేషు ప్రవరాన్ శ్రేష్ఠాన్ శిరసా భూమిం స్పృష్ట్వా వవందే ॥౧౧॥ సుఖేతి ॥ విజ్ఞాపనార్థం పునః కృతప్రణామః వివిక్తం విశుద్ధం చేతో యస్య సః అభిగృహీతౌ సంయోజితౌ పాణీ యేన సః స్వచికీర్షితం ప్రాయోపవేశనాది యుక్తమయుక్తం వేతి విజ్ఞాపయామాస ॥౧౨॥ అనుమోదనేన అనుగ్రహమాత్మనః శ్లాఘతే ॥ అహో ఇతి ॥ నృపాణాం మధ్యే మహత్తమై

యత్తయా పురస్తాత్ । కృష్ణాంఘ్రిసేవామధిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్ ॥౫॥ యా వై
లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాంఘ్రిరేణ్వభ్యధికాంబునేత్రీ । పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్ కస్తాం న సే
వేత మరిష్యమాణః ॥ ౬ ॥ ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాండవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్ । దధ్యౌ ము
కుందాంఘ్రిమనన్యభావో మునివ్రతో ముక్తసమస్తసంగః ॥ ౭ ॥ తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహాను
భావా మునయస్సశిష్యాః । ప్రాయేణ తీర్థాభిగమాపదేశైః స్వయం హి తీర్థాని పునంతి సంతః ॥౮॥ అత్రిర్వ
సిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురంగిరాశ్చ । పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉతథ్య ఇంద్రప్రమ
దేధ్మవాహౌ ॥౯॥ మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భరద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః । మైత్రేయ ఔర్వః కవషః
కుంభయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ ॥౧౦॥ అన్యే చ దేవర్షి*బ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరు
ణాదయశ్చ । నానార్షేయప్రవరాన్ సమేతానభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవందే ॥౧౧॥ సుఖోపవిష్టేష్వథ
తేషు భూయః కృతప్రణామః స్వచికీర్షితం యత్ । విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపా
ణిః ॥౧౨॥ పరీక్షిదువాచ ॥ అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః । రాజ్ఞాం కు
లం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ ॥ ౧౩ ॥ తస్యైవ మేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాస
క్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్ । నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్రసక్తో భయమాశు ధత్తే ॥౧౪॥ తం
మోపయాతం ప్రతియంతు విప్రాః గంగా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే । ద్విజోపసృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశ
త్వలం గాయత విష్ణుగాథాః ॥౧౫॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనంతే రతిః ప్రసంగశ్చ తదాశ్రయేషు । మహత్సు
యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః ॥౧౬॥ ఇతి స్మ రాజాధ్యవసాయయుక్తః
ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః । ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసుతన్యస్తభారః ॥౧౭॥

రనుగ్రహణీయం శీలం వృత్తం యేషాం । ఏతచ్చ రాజ్ఞామతిదుర్లభమిత్యాహ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం పాదశౌచాత్ పాదప్రక్షాళనోదకాత్ । దూరాదుచ్ఛిష్టవిణ్మూత్రపాదాంభాంసి సముత్సృజేదితి స్మృతేః ॥ దూరేహేతుస్తద్విసృజ్యతే । తతోపి దూరాదేవ విసృష్టం త్యక్తం । తథాపి సాంప్రతమయోగ్యమిత్యర్థః । గర్హ్యం కర్మ యస్య తథాభూతమస్మదీయం కులం ॥౧౩॥ ఆస్తాం తావదనుగ్రహః బ్రాహ్మణశాపోపి భగవత్ప్రసాద ఏవ జాత ఇత్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య గర్హ్యకర్మణ ఏవ అతః అఘస్య పాపస్య పాపాత్మనః గృహేష్వాసక్తచిత్తస్య మే స్వప్రాప్తయే పరావరాణామీశః ఏవ ద్విజశాపరూపోఽభూత్ । యత్ర యస్మిన్ శాపే సతి గృహేషు ప్రసక్తో భయం ధత్తే నిర్విణ్ణో భవతి స్వయం యతో నిర్వేదమూలః వైరాగ్యం మూలం ప్రాప్తికారణం యస్మిన్ స్వస్య వైరాగ్యప్రాప్త్యర్థం ఆసక్తస్య భయమూలత్వాత్ తదర్థం ద్విజశాపం కారితవానిత్యర్థః ॥౧౪॥ తాన్ ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం ॥ తమితి ॥ తం మా మాం ఉపయాతం శరణాగతం ప్రతియంతు జానంతు ॥ దేవీ దేవతారూపా గంగా చ ప్రత్యేతు వా చ శబ్దః ప్రతిక్రియానాదరే గాథాః కథాః ॥౧౫॥ పునరితి ॥ సత్ ఆశ్రయో యేషాం తేషు ప్రసక్తః సంగో భూయాత్ అహం యాం యాం సృష్టిం జన్మ ఉపయామి తస్యాం తస్యాం సృష్టౌ జన్మని ॥ ౧౬ ॥ ఇతీతి ॥ అధ్యవసాయః నిశ్చయః ప్రాగగ్రేషు కుశేషు ఆస్తే స్మ స్వసుతన్యస్తభారః స్వసుతే జనమేజయే న్యస్తో భారో రాజ్యం యే

నసః॥ ౧౭॥ ఏవమితి॥ముదా వ్యకిరన్-దేవసంఘైః నాదితా ముంచుభయో నేదుః॥౧౮॥ మహర్షయ ఇతి॥ ప్రజానుగ్రహ శీలం సారో బలంచ యేషాం-ఉత్తమశ్లోకగుణైరభిరూపం సుందరం॥ ౧౯॥ నేతి॥ భవత్సు పాండోర్వంశ్యేషు- యే జహురితి యుధిష్ఠిరాద్యభిప్రాయేణ॥౨౦॥ పరస్పరం సంమంత్రయంతే- సర్వ ఇతి-పరం శ్రేష్ఠం లోకం-తత్ర హేతుః విరజస్కం నిర్మాయం-విశోకంచ-యాస్యతీతి-కుతస్తత్రాహ- అయమితి॥౨౧॥ ఆశ్రుత్యేతి॥ఆశ్రుత్య ఆకర్ణ్య-సమం సతు పాతవ్యం-మధుచ్యుత్-మధుస్రావి-గురు గంభీరార్థం-అవ్యలీకం సత్యం॥౨౨॥ సమాగతా ఇతి॥ త్రయాణాం లోకానాం-పృష్ఠే ఉపరి-సత్యలోకే- వేదాః యథా మూర్తిధరాః భవంతి-తత్తుల్యాః-జ్ఞానాతిశయముక్త్వా కృపాళుతామాహ- నేహేతి-భవతాం ప్రయోజనం-పరానుగ్రహం వినా నాస్తీత్యర్థః-సవార్థస్స్వ ... ఆత్మశీలం స్వభావం॥౨౩॥ తత ఇతి॥పృచ్ఛ్యం ప్రష్టవ్యం-విప్రచ్ఛే పృచ్ఛామి విశ్రభ్య విశ్వాసం కృత్వా- ఏవంకర్తవ్యమిత్యస్య భావః-ఇతికర్తవ్యతా-తస్మిన్ విషయే- సర్వాత్మనా సర్వావస్థాసు కృత్యం- విశేషతః మ్రియమాణైః-తచ్చ శుద్ధం- పాపసంకల్పరహితం-ఆమృశత విచారయత॥౨౪॥ తత్రేతి॥ తత్ర తేషు యాగయోగ తపోదానాదిభిస్స్వపదమానేషు సత్సు - యదృచ్ఛయా గాం పర్యటన్ - వ్యాసపుత్రస్తత్రాభవత్

ఏవంచ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసంఘాః। ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్రసూనైర్ముదా ముహుర్దుందుభయశ్చ నేదుః॥౧౮॥ మహర్షయస్తం సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోదమానాః। ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్॥౧౯॥ నవా ఇదం రాజర్షివర్య చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు। యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకామాః॥౨౦॥ సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽథ కళేబరం యావదసౌ విహాయ। లోకం పరం విరజస్కం విశోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః॥౨౧॥ఆశ్రుత్య తదృషివచః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురు చావ్యలీకం। ఆభాషతైనానభినంద్య యుక్తం శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః॥౨౨॥ రాజా ॥ సమాగతాస్సర్వత ఏవ సర్వే వేదా యథా మూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే। నేహాథ నాముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలం॥౨౩॥తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విశ్రభ్య విప్రా ఇతికృత్యతాయామ్। సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః॥ ౨౪ ॥ తత్రాభవద్భగవాన్ వ్యాసపుత్రో యదృచ్ఛయా గామటమానోఽనపేక్షః।అలక్ష్యలింగో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః॥౨౫॥ తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమారపాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్।చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కంబుసుజాతకంఠం॥౨౬॥ నిగూఢజత్రుం పృథుతుంగవక్షసమావర్తనాభిం వళివల్గూదరం చ। దిగంబరం వక్త్రవికీర్ణకేశం ప్రలంబబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్॥౨౭॥శ్యామం సదాపీవ్యవయోంగలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిరస్మితేన।ప్రత్యుత్థితా మునయస్స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్॥౨౮॥స విష్ణురాతోఽతిథ ఆగతాయ తస్మై సపర్యాం శిరసాజహార।తతో నివృత్తా హ్యబుధాస్స్త్రియోఽర్భకా మహాసనే సోపవివేశ పూజితః॥౨౯॥

స సంవృతస్తత్ర మహాన్మహీయసాం బ్రహ్మర్షిరాజర్షిసురర్షిసంఘైః।వ్యరోచతాలం భగవాన్యథేందు

పారిత్తః- నలక్ష్యం ఆశ్రమాదిలింగం యస్య-అవధూతః అవజ్ఞయా జనైస్త్యక్తో యస్తస్యైవ వేషో యస్య॥ ౨౫॥ తమితి॥ తమిత్యాదీనాం ప్రత్యుత్థితా ఇతి తృతీయేనాన్వయః - ద్విగుణాన్యష్టౌ వర్షాణి యస్య - సుకుమారౌ పాదౌ కరౌ ఊరూ బాహూ అంసౌ కపోలౌ గాత్రంచ యస్య- చారుణీ ఆయతే అక్షిణీ యస్మిన్- ఉన్నతా నాసా యస్మిన్- లంబహీనత్వాది వైషమ్యం వినా తుల్యౌ కర్ణౌ యస్మిన్- శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్- ఏవంభూతమాననం యస్య-కంబువద్రేఖాత్రయాంకితః- సుష్ఠు జాతః కంఠో యస్య సః॥౨౬॥ నిగూఢేతి॥కంఠస్యాధోభాగే స్థితే అస్థినీ జత్రుణీ-మాంసేన నిగూఢే జత్రుణీ యస్య-పృథు విస్తీర్ణం తుంగమున్నతం వక్షో యస్య- ఆవర్తవన్నాభిర్యస్య వళిభిస్త్రిర్యగ్భిన్న రేఖాభిః - వల్గు రమ్యముదరం యస్య-దిశఏవాంబరం యస్య వక్త్రే వికీర్ణాః కేశా యస్య - ప్రలంబౌ బాహూ యస్య-స్వమరేషు శ్రేష్ఠేషు దేవేషూత్తమో హరిః తద్వదాభా యస్య॥౨౭॥శ్యామమితి॥ సదా అపీవ్యం అత్యంతోత్తమం-యద్వయో యౌవనం- తేన యా అంగలక్ష్మీస్తయా హేతుభూతయా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం-తయా రుచిరం-స్మయేన చ-గూఢవర్చసమపి ప్రత్యుత్థితాః-తం దృష్ట్వా ప్రత్యుద్గమనం కృతవంత ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥స ఇతి॥ శిరసైవ సపర్యామాజహార- ఆత్మని వేదనం కృతవాన్- తేన సహ ఆగతాస్స్త్రియాదయస్తతో నివృత్తాః-స ఉపవివేశ-సంధిరార్షః॥౨౯॥స ఇతి॥స భగవాన్ బ్రహ్మర్షిసంఘాదిభిస్సంవృతస్సన్-అలం వ్యరోచత-గ్రహాశ్చ నక్షత్రాదయః- ఋక్షాణ్యశ్వి

న్యాదీని-అనాప్తార్థాః॥౩౦॥ ప్రశాంతమితి॥ నకుంఠా సర్వార్థేషు మేధా యస్య-ప్రశ్నార్థంపునర్నత్వా॥ ౩౧ ॥ సూనృతాంగిరమాహపంచభిః॥ అహోఅద్యేతి॥ సతాం సేవ్యాః జాతాః- యతః అతిథిరూపేణ హేతునా- తీర్థకాః యోగ్యాః కృతాః॥౩౨॥ సాన్నిధ్యాదితి॥ విష్ణోస్సాన్నిధ్యాదసురాఇవ॥౩౪॥ అపీతి॥ పాండుసుతానాంప్రియః - అతస్తేషాంపైతృష్వసేయానాంప్రీత్యర్థం-తద్గోత్రస్యతత్పౌత్రస్యమే-ఆత్తంస్వీకృతం-బాంధవంబంధుకృత్యంయేనసః॥౩౫॥ అన్యథేతి॥ అన్యథా శ్రీకృష్ణస్య ప్రసాదంవినా-అవ్యక్తాగతిర్యస్య-మ్రియమాణానాంనితరాంకథంస్యాత్ -వనయితా మాచయితా- వన

గ్రహర్క్షతారానికరైః పరీతః॥ ౩౦॥ ప్రశాంతమాసీనమకుంఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతోభ్యుపేత్య।
ప్రణమ్య మూర్ధ్నావహితః కృతాంజలిర్నత్వా గిరా సూనృతయాన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ రాజా॥ అహో అ
ద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబంధవః। కృపయాతిథిరూపేణ భవద్భిస్తీర్థకాః కృతాః॥౩౨॥ యేషాం
సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యః శుద్ధ్యంతి వై గృహాః। కిం పునర్దర్శనస్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః॥౩౩॥ సాన్నిధ్యా
త్తే మహాయోగిన్ పాతకాని మహాంత్యపి। సద్యో నశ్యంతి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః॥౩౪॥ అపి మే భగ
వాన్ ప్రీతః కృష్ణః పాండుసుతప్రియః। పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాంధవః॥౩౫॥ అన్యథా
తేవ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్। నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః॥ ౩౬ ॥ అతః పృ
చ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్। పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వదా॥౩౭॥
యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం యత్కర్తవ్యం నృభిః ప్రభో। స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్య
యమ్॥౩౮॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ గృహేషు గృహమేధినామ్। న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం
క్వచిత్ ॥౩౯॥ శ్రీసూతః ॥ ఏవమాభాషితః పృష్టస్స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాం
న్బాదరాయణిః॥౪౦॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే - అష్టాదశసాహస్రికాయాం - సంహితాయాం-పారమహంస్యాం
శ్రీవైయాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం-ప్రథమస్కంధే-ఏకోనవింశోధ్యాయః.

ముత్యత మోవనీయాన్-తస్యాత్యుదారతయా మాం యాచేథా ఇతి ప్రవర్తకస్యేత్యర్థః॥౩౬॥ అత ఇతి॥ సంసిద్ధిర్యస్మాత్తం- కార్యం కర్తుం యోగ్యం॥౩౭॥ యదితి॥ కర్తవ్యం త్వావశ్యకమితి భేదః-విపర్యయం అశ్రోతవ్యాది॥౩౮॥ సద్దర్శనస్య పునర్దుర్లభత్వాదిదానీమేవ కథనీయమిత్యాశయేనాహ॥ నూనమితి॥ గోదోహనకాలమాత్రమపి ॥ ౩౯ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం అహో అద్య ఇత్యాదికయా శ్లక్ష్ణయా మధురయా గిరా-ఆభాషితః అభిముఖీకృతః పృష్టశ్చ॥౪౦॥ ******************

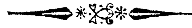
ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం- శ్రీధరాచార్యవర్యకృతాయాం

భావార్థదీపికాఖ్యాయాం - ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

ప్రథమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - ద్వితీయస్కంధప్రారంభః.

ద్వితీయే తు దశాధ్యాయాః శ్రీభాగవతమాదితః । ఉద్దేశలక్షణోక్తిభ్యాం సంక్షేపేణోపవర్ణ్యతే॥
తత్ర తు ప్రథమేఽధ్యాయే కీర్తనశ్రవణాదిభిః। స్థవిష్ఠే భగవద్రూపే మనసో ధారణోచ్యతే॥
యన్నామకీర్తనం దానతపోయోగాదిసత్ఫలమ్। తం నిత్యం పరమానందం హరిం నరమనుస్మరేత్॥
ఉక్తః ప్రాక్ ఉపోద్ఘాతః ప్రసంగేన తు కాగమః। రాజ్ఞా పృష్టం నృణాం కృత్యమథాహ శుకసత్తమః॥

రాజ్ఞః ప్రశ్నమభినందతి॥ వరీయానితి॥ తే త్వయా - పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు మధ్యే యః - పరః శ్రేష్ఠః - తద్గోచరః ప్రశ్నః కృతః - ఏష ఏవ వరీయాన్ - యతో లోకహితమేతత్ - మోక్షహేతుత్వాత్ - ఆత్మవిదాం బ్రహ్మవిదాం ముక్తానాం - సమ్మతో యతః॥ చం॥ వరీయాన్ - సర్వోత్కృష్టః - శ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్యకీర్తనీయస్మరణీయాదిషు - పరః ఉత్కృష్టః - తే త్వతః - త్వయా కృత ఇత్యర్థః॥ ౧ ॥ తత్ర తావత్స్వాభావికక్రియాణామనర్థహేతుత్వం వదన్ - బ్రూహి యద్వా విపర్యయమిత్యస్యోత్తరమాహ త్రిభిః - శ్రోతవ్యాదీనీతి - గృహేషు ఆసక్తానాం - అత ఏవ గృహమేధినాం తద్గతపంచసూనాపరాణాం - మేధీతి హింసార్థకః॥ చం॥ ఆత్మతత్త్వం బ్రహ్మతత్త్వం - శ్రోతవ్యాదీని సహస్రశస్సంతి తాని శ్రోతవ్యాదిషు పరాణి న భవంతి - భగవత్కథాదీనామేవ శ్రోతవ్యాదిషు పరత్వాత్ ॥ ౨ ॥ తతశ్చ వృథైవాయుర్వ్యయో భవతీత్యాహ॥ నిద్రయేతి॥ నక్తం రాత్రౌ - యద్వయః ఆయుః తన్నిద్రయా వ్యవాయేన రత్యా వా - హ్రియతే - దివా అహ్ని - యద్వయః తత్ - అర్థేహయా అర్థార్థముద్యమేన - సిద్ధేఽర్థే కుటుంబభరణేన చ - చకారాదనుక్తసముచ్చయార్థః॥ ౩ ॥ నను నశ్వరకుటుంబాద్యర్థం కథమాయుర్వ్యయం కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ దేహేతి ॥ దేహాదిషు - ఆత్మనః సైన్యేషు పరికరేషు - అసత్సు మి

> శ్రీశుకః॥ వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో లోకహితో నృప। ఆత్మవిత్సమ్మతః పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు యః ప
> రః॥ ౧॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేంద్ర నృణాం సంతి సహస్రశః। అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధి
> నామ్॥ ౨॥ నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః। దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుంబభరణే
> న చ॥ ౩ ॥ దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి। తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥ ౪॥
> తస్మాద్భారత సర్వాత్మా భగవాన్ హరిరీశ్వరః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయమ్॥ ౫॥ ప

థ్యాభూతేష్వపి - ప్రమత్తః ప్రసక్తః - తేషాం పిత్రాదిదృష్టాం తేన నాశం పశ్యన్నపి - నానుసంధత్తే॥ చం॥ ఆత్మనోఽన్యేషు ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు - అసత్స్వపి దేహాః స్వదేహాః అపత్యాని పుత్రాదయః కళత్రాదీని జాయాదీని తేషు నిధనం నాశం - స్వయం పశ్యన్ న పశ్యతి నాశోత్తరక్షణావిషువిషయప్రావణ్యబలాత్ న పశ్యతి. అపి తు నాశం పి స్మృత్యా దేహాదీన్యనిత్యాన్యపి నిత్యత్వేన జానాతి॥ ౪॥ ఏవం విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ తస్మాదితి॥ హే భారత భరతవంశ్య - సర్వాత్మేతి శ్రేష్ఠత్వమాహ - భగవానితి సౌందర్యం - ఈశ్వర ఇత్యావశ్యకత్వం - హరిరితి బంధహారిత్వం - అభవం అపునర్భవం మోక్షం॥ చం॥ తస్మాత్ దేహాపత్యకళత్రాదీనామనిత్యత్వాత్ - సర్వాత్మా సర్వాంతర్యామీ భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నః ఈశ్వరో నిఖిలజగన్నియంతా - హరిః ఆశ్రితపాపహరః - శాస్త్రముఖాదాచార్యముఖాద్వా శ్రోతవ్యః తత్కల్యాణగుణగణప్రకాశకనామోచ్చారణాదినా కీర్తితవ్యః - స్వస్య దేహప్రదానప్రభృతిసర్వవిధోపకారకత్వతయా చ స్మర్తవ్యః॥ ౫॥ అతః పరం అన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ॥ ఏతావానితి॥ ఏతావానేవ జన్మనో లాభః ఫలం - తమాహ - నారాయణస్మృతిరితి - సాంఖ్యాదిభిస్సాధ్య ఇతి తేషాం స్వాతంత్ర్యేణ లాభత్వం వారయతి - సాంఖ్యం ఆత్మానాత్మవివేకః - యోగః అష్టాంగః - స్వధర్మః విహితానుష్ఠానం - తైః - అంతే తత్ స్మృతిః పరో లాభః - న తన్మహిమా వక్తుం శక్యత ఇతి భావః॥

చం॥సంఖ్యా॥ దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానం-తయా గమ్యత ఇతి సాంఖ్యం-శ్రీగీతాశాస్త్రే ప్రథమషట్క ప్రతిపాద్యం- ఆత్మ
తత్త్వావలోకనం-యోగః ద్వితీయషట్క ప్రతిపాద్యో భక్తియోగః-తాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా-షట్కద్వయ ప్రతిపా
ద్య యోగద్వయాంగభూతయా- స్వధర్మః స్వస్య అవశ్యానుష్ఠేయో వర్ణాశ్రమధర్మః-అమానిత్వమదంభిత్వమిత్యాదినా
తృతీయషట్కే ప్రతిపాద్యమానః అమానిత్వాదిధర్మః-తత్ర పరినిష్ఠా పునస్తత్పరిత్యాగాభావబుద్ధిః- తయా చ - అంతే నా
రాయణస్మృతిః షట్కత్రయ ప్రతిపాద్య సాంఖ్యభక్తియోగబలేన శరీరవియోగకాలే నారాయణస్మృతిర్భవతీతి యత్
పుంసామేతావాన్ పరో జన్మలాభః - కర్మభూమావామనుష్యాదిశరీరపరిగ్రహస్య పరో లాభః పురుషార్థః నైతదపేక్షయా
మ్రియమాణస్య అనుష్ఠేయాంతరమస్తీతి భావః॥౬॥అత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ప్రాయేణేతి॥ విధినిషేధతః విధినిషే
ధాభ్యాం నివృత్తాః-అత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం-నైర్గుణ్యే బ్రహ్మణి స్థితా అపి-స్మ ప్రసిద్ధౌ॥చం॥నైర్గుణ్యస్థాః సత్త్వరజస్తమో
రూపగుణత్రయరహితాః - శుద్ధసత్త్వప్రధానాః - అత ఏవ విధినిషేధతః నివృత్తాః శాస్త్రీయ విధినిషేధయోరపరవశాః
శాస్త్రీయవిధినిషేధపరవశత్వం హి త్రిగుణప్రధానానామేవ॥శ్లో॥త్రైగుణ్యవిషయా వేదా ఇతి శ్రీగీతాచార్యోక్తేః తా
దృశా మునయః యోగినః-సనకసనందనాదయః- తేఽపి హరేః గుణానుకథనే రమంతే స్మ-శాస్త్రీయ సర్వధర్మాతిక్రమేఽపి భ
గవత్కల్యాణగుణవశీకృత చిత్తాః సంతః కల్యాణగుణామృత రసాస్వాదజనిత పరమానందానుభవేనైవ సదా తృప్తాః స
ర్వానపి విషయాన్ సుఖేన పరిత్యజ్య వర్తంతే-అతో భగవత్కల్యాణగుణానుభవ ఏవ పరో లాభ ఇతి భావః॥౭॥ నను కిమిదం
అపూర్వం కథయసి సత్యం ఉదితపూర్వమేవేదమిత్యాహ॥ఇదమితి॥ఇదం భాగవతం శ్రీకృష్ణకథాన్నామైకప్రధానం-పురాణం
బ్రహ్మసమ్మితం సర్వవేదతుల్యం- యద్వా బ్రహ్మ సత్యం సమ్యక్ మితం యేన- కుతస్త్వయా ప్రాప్తం తత్రాహ - అధీ

ఏతావాన్ సాంఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసామంతే నారాయణస్మృతిః॥౬॥
ప్రాయేణ మునయో రాజన్నివృత్తా విధిషేధతః। నైర్గుణ్యస్థా రమంతే స్మ గుణానుకథనే హరేః॥౭॥ ఇ
దం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమ్॥
౮॥పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య ఉత్తమశ్లోకలీలయా। గృహీతచేతా రాజర్షే ఆఖ్యానం యదధీతవాన్॥౯॥తదహం
తేఽభిధాస్యామి మహాపౌరుషికో భవాన్। యస్య శ్రద్దధతామాశు స్యాన్ముకుందే మతిః సతీ॥౧౦॥ఏతన్నిర్వి
ద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్। యోగినాం నృప నిర్ణీతం హరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧॥ కిం ప్రమ
త్తస్య బహుభిః పరోక్షైర్హాయనైరిహ। వరం ముహూర్తం విదితం ఘటతే శ్రేయసే యతః॥ ౧౨॥ ఖట్వాం

తవానితి-కదా ద్వాపరాదౌ ద్వాపరః ఆదిర్యస్య కాలస్య తస్మిన్ ద్వాపరాంత ఇత్యర్థః-శంతనుసమకాలే వ్యాసావతారాత్॥
౮॥ నను సిద్ధస్య కుతోఽధ్యయనే ప్రవృత్తిస్తత్రాహ॥ పరినిష్ఠ ఇతి॥ గృహీతచేతాః ఆకృష్టచిత్తః॥చం॥నైర్గుణ్యే- పరినిష్ఠోఽపి స
నకాదివత్ త్రిగుణాతీతే భగవత్యత్యంత నిష్ఠామాపన్నోఽపి-సనకాదివదేవ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో నారాయణస్య లీల
యా రామకృష్ణాద్యవతారేషు కృతయా లీలయా గృహీతచేతాః సన్నహమధీతవాన్॥౯॥ తదితి॥మహాపురుషోపాస్యః తదీ
యః మహాపౌరుషికః యత్ర యస్మిన్ శ్రద్దధతాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం సతీ అహైతుకీ॥౧౦॥సాధకానాం సిద్ధానాం చ నాతః
పరమన్యచ్ఛ్రేయోఽస్తీత్యాహ॥ఏతదితి॥ఇచ్ఛతాం సకామానాం తత్ఫలసాధనమేతదేవ-నిర్విద్యమానానాం ముముక్షూ
ణాం మోక్షసాధనమేతదేవ- యోగినాం జ్ఞానినాం అకుతోభయం సుతృప్తిదం భయరహితం ఫలం చైతదేవ నిర్ణీతం - నాత్ర
ప్రమాణం వక్తవ్యమిత్యర్థః॥చం॥నిర్విద్యమానానాం దేహగేహాదిషు హేయతాబుద్ధియుక్తానాం - నిర్ణీతం సాధనత్వేన ని
ర్ణీతం॥౧౧॥అల్పమేవాయురవశిష్టం కిమహం సాధయేయమితి మా శుచ ఇత్యాహ త్రిభిః॥కిమితి॥ పరోక్షైః అలక్షితైః హా
యనైర్వర్షైః కిం విదితం వృథా యాతీతి విదితం-జ్ఞానం యతః యేన జ్ఞానేన ఘటతే యత్నం కరోతి ॥ చం ॥ప్రమత్తస్య స్వా
త్మత్రాణమజానతః- బహుభిః పరోక్షైః హాయనైః-అయుక్తైః భిన్నఘటాదివాంభ ఇతి న్యాయేన అతిసూక్ష్మ
కలాకాష్ఠాదిరూపేణ అప్రత్యక్షవదేవ స్వయం గచ్ఛద్భిః బ్రహ్మానుభవరహితైః బహుభిరపి వత్సరైః కిం ప్రయోజనం-
బ్రహ్మవేదనం వినా బహుకాలం శరీరావస్థానేఽపి న కించిదపి ప్రయోజనం- కిం తర్హి ప్రయోజనమత ఆహ- వరమితి- ము
హూర్తమపి విదితం ముహూర్తకాలేఽపి విదితమపి-బ్రహ్మతత్త్వం యతః శ్రేయసే పరమపురుషార్థసిద్ధయే ఘటతే- అతస్తత్త్వ
ముహూర్తమపి ముహూర్తాదిరూపేణాల్పమపి సద్ బ్రహ్మజ్ఞానవైధుర్యేణ గతేభ్యః అగణిత కోటి సంవత్సరేభ్యోఽపి శ్రేష్ఠ
మిత్యర్థః॥౧౨॥ ఖట్వాంగ ఇతి॥ఖట్వాంగో హి దేవపక్షే స్థిత్వా దైత్యాన్ జయన్ - తైః ప్రసన్నైర్దేవైర్వరం వృణీష్వేత్యు

క్తైతేనోక్తం ప్రథమం మమాయుః కథ్యతామితి తత్రాహ ఖట్వాఙ్గ ఇతి ఎరుక్తం ముహూర్తమాత్రమస్తీతి-తతోతిశీఘ్రం విమానేన భువమాగత్య హరిం శరణం గత ఇతి॥ చం॥ ఇయత్తాం పతావానితి పరిచ్ఛేదం-ముహూర్తాత్ ఘటికాద్వయపరిమితాత్ కాలాత్-అభయం సర్వసాంసారికభయనివారణం-హరిం గతవాన్-తత్సాయుజ్యం ప్రాపేత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ తవేతి॥ తవతు పతద్యావత్ పిఇదానీమపి తావదితి - తావతా కాలేన సాంపరాయికం పారలౌకికం సాధనముపకల్పయ సంపాదయ॥ ౧౪ ॥ తత్ర వైరాగ్యం తావదాహ॥ అంతకాల ఇతి॥ గతసాధ్వసః మృత్యుభయశూన్యః-అసంగః అనాసక్తిః- తేన శస్త్రేణ స్పృహాం సుఖేచ్ఛాం తం దేహమను-యే పుత్రకళత్రాదయః తేష్వపి స్పృహాం ఛింద్యాత్॥ ౧౫॥ గృహాదితి॥ గృహాత్ప్రవ్రజితః గృహాదికం విహాయ నిరతః గృహే స్థితస్య నపునరాసక్తిసంభవాత్-తతోష్టాంగయోగమాహ-ధీర ఇతి-బ్రహ్మచర్యాదినియమోపలక్షణం-పుణ్యతీర్థేతి స్నానాదినియమోపలక్షణం- ఆసనమాహ- శుచావితి-వివిక్తైకాంతే విధివత్కుశాజినచేలైః క్రమేణ నిర్మితే॥ చం॥ గృహాత్ప్రవ్రజితః గేహాదికం విహాయ సన్న్యస్తః-పుణ్యం సో స్వదేశస్థానం ప్రతిగతః ధీరః దారపుత్రాదిత్యాగప్రయుక్తదైన్యరహితః-పుణ్యతీర్థే గంగాదిజలే పరిప్లుతః-విధివద్యథాశాస్త్రం కల్పితాసనవతి - శుచౌపవిత్రే-వివిక్తేవిజనే దేశే ఆసీనస్సన్॥ ౧౬॥ జపాగర్భం ప్రాణాయామం వక్తుం జప్యమాహ॥ అభ్యసేదితి॥ త్రివృత్ - త్రిభిరకారాదిభిర్వృత్తం గ్రథితం బ్రహ్మాక్షరం ప్రణవం మనసా అభ్యసేత్ ఆవర్తయేత్ -మనసా ఇంద్రియప్రత్యాహారం వక్తుం ప్రాణాయామేన మనో నియమనమాహ-మనో యచ్ఛేద్బ్రహ్మబీజం ప్రణవం అనుస్మరన్నేవ జితశ్వాసస్సన్॥ చం॥ మనసా విషయవిరక్తేన చిత్తేన-శుద్ధం స్వతః పవిత్రత్వే సతి నిఖిలజగత్పవిత్రీకరణసమర్థం అక్షరం నిత్యం-పరం బ్రహ్మ పరబ్రహ్మప్రకాశకత్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం-త్రివృదకారోకారమకారాత్మకం ప్రణవమభ్యసేత్ -జపేదిత్యర్థః జితశ్వాసః రేచకపూర

గోనామరాజర్షిజ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః। ముహూర్తాత్సర్వముత్సృజ్య గతవానభయం హరిం॥ ౧౩॥
తవాప్యేతర్హి కౌరవ్య సప్తాహం జీవితావధిః। ఉపకల్పయ తత్సర్వం యావత్సాంపరాయికమ్॥ ౧౪॥ అంతకాలే తు పురుష ఆగతే గతసాధ్వసః। ఛింద్యాదసంగశస్త్రేణ స్పృహాం దేహే చ యే చ తమ్॥ ౧౫॥ గృహాత్ప్రవ్రజితో ధీరః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః। శుచౌ వివిక్త ఆసీనో విధివత్కల్పితాసనే॥ ౧౬॥ అభ్యసేన్మనసా శుద్ధం త్రివృద్బ్రహ్మాక్షరం పరమ్। మనో యచ్ఛేజ్జితశ్వాసో బ్రహ్మబీజమనుస్మరన్॥ ౧౭॥ నియచ్ఛేద్విషయేభ్యోక్షాన్మనసా బుద్ధిసారథిః। మనః కర్మభిరాక్షిప్తం శుభార్థే ధారయేద్ధియా॥ ౧౮॥ తత్రైకావయవం ధ్యాయేదవ్యుచ్ఛిన్నేన చేతసా। మనో నిర్విషయం యుక్త్వా తతః కించన న స్మరేత్॥ ౧౯॥ పదం తత్పరమం విష్ణోర్మనో యత్ర ప్ర

కకుంభకైః ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపం వాయుం జితవాన్-బ్రహ్మబీజం నిఖిలవేదతరోర్బీజభూతం - ప్రణవమనుస్మరన్ ప్రథమం మనో యచ్ఛేత్ నిశ్చలం కుర్యాత్॥ ౧౭॥ ప్రత్యాహారమాహ॥ నియచ్ఛేదితి॥ నియచ్ఛేదక్షాణీంద్రియాణి-నిశ్చయాత్మికా బుద్ధిస్సారథిర్యస్య సః- ధారణామాహ-మన ఇతి - పునశ్చ కర్మభిః తద్వాసనాభిరాక్షిప్తం ఆకృష్టం-శుభార్థే భగవద్రూపే॥ చం॥ తతో బుద్ధిరసారథిః విషయవీథీషు యథేచ్ఛం ప్రవర్తమానేంద్రియాశ్వయుక్తం ఆత్మనా రథికేనారూఢం శరీరరథం స్వవశే కుర్వతా బుద్ధిరూపసారథినా సాధనేన సహితో జీవః రథికః విషయేభ్యః ఇంద్రియాశ్వసంచారమార్గరూపేభ్యః శబ్దాదివిషయేభ్యః అక్షాన్ హయరూపాణీంద్రియాణి నియచ్ఛేత్ నిగృహ్ణీయాత్॥ శ్రు॥ ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ। బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ॥ ఇంద్రియాణి హయానాహుర్విషయాంస్తేషు గోచరానితి శ్రుత్యర్థో త్రానుసంధాతవ్యః-కర్మభిః పుణ్యపాపరూపబహుజన్మానుష్ఠితకర్మవాసనయా- ఆక్షిప్తం బలాత్కృతం- మనః-శుభార్థే పురుషః -ధియా సదసద్వివేచనచతురయా బుద్ధ్యా ధారయేన్నిశ్చలం కుర్యాత్॥ ౧౮॥ ఏవం నియమితస్య మనసః కుత్ర సంచారస్సంపాదనీయ ఇత్యతః-ధ్యానమాహ॥ తత్రేతి॥ ఏవమేకం పాదాద్యవయవం అవ్యుచ్ఛిన్నేన సమగ్రరూపాదవిముక్తేన-ఆత్మవిశేషే సామాన్యతః చిత్తస్థిరీకరణం ధారణా-అవయవవిభావనయా తద్దార్ఢ్యం ధ్యానమితి భేదః-తత్ర చ మనో వృత్తేర్విలయస్సమాధిరితి వివేకః- సమాధిమాహ-మన ఇతి- నిర్విషయం మనో యుక్త్వా సమాధాయ- స్థిరీభూతే మనసి స్ఫురత్పరమానందమాత్రాకారం కృత్వేత్యర్థః॥ చం॥ తత్ర తస్మిన్ మనసి నిగృహీతే సతి- అవ్యుచ్ఛిన్నేన నిరంతరసంలగ్నేన చేతసా- ఏకావయవం ముఖ్యహస్తపాదాద్యవయవసహితం-వాసుదేవం ధ్యాయేత్ -ఏవం మనో నిర్విషయం విషయేష్వసంచారితం-బ్రహ్మణి యుక్త్వా తతస్తదనంతరం-భగవద్వ్యతిరేకేణ కించన న స్మరేత్॥ ౧౯॥ పదమితి॥ ప్రసీదతి ఉపశామ్యతి గుణవశాత్పునరపి క్షోభే సతి ధారణామేవ స్థిరీకుర్యాదిత్యాహ - రజసా విక్షిప్తం తమసా విమూఢం స్వీయం

మనోనిరుంధ్యాత్ ॥ చం ॥ రజస్తమోగుణాభ్యామాక్షిప్తం తిరస్కృతం-అతఏవవిమూఢం మోహసంపాదకం-మనఃయత్ప్రసీదతి యస్మిన్ స్మృతే సతి ప్రసన్నం భవతి-తత్ తథా మనఃప్రసాదజనకం- పరమం బ్రహ్మేంద్రాదిభిరపి వంద్యమానం-విష్ణోః పదమేవ భగవచ్చరణారవిందమేవ-నాన్యత్ - సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవిందమితివక్ష్యమాణత్వాత్ -అతః ఆత్మనః స్వస్య మనః॥౨౦॥ యచ్ఛేదితి ॥ తత్కృతం రజస్తమోభ్యాం కృతం యతః యస్యాం క్రియమాణాయాం-భద్రం సుఖాత్మకం పివిషయం పశ్యత స్తస్యైవ ప్రీతిర్భవతి॥-చం॥యావత్కృతమనేకజన్మార్జితం పాపం హంతి- తానఖిలపాపనివృత్తిపర్యంతం ధీరః విషయజక్షేపరహితః ధారణయా భక్తిరూపజ్ఞానసంపాదకయా స్మృతిసంతత్యా నియచ్ఛేత్ - ధారణయా భక్తిసిద్ధిమేవాహ-యస్యాం ధారణాయాం సంధార్యమాణాయాం సమ్యక్సంపాదితాయాం సత్యాం - భద్రం మాంగళ్యపరమకాష్ఠాభూతం ఆశ్రయం చిత్తస్యాలంబనం- కేయూరమకుటకుండల శ్రీవత్స కౌస్తుభ ముక్తాదామోదరబంధన పీతాంబరాది దివ్యపరికరాలంకృతం భగవద్దివ్యమంగళ విగ్రహరూపం పరమప్రాప్యం వస్తు ఈక్షితః ధ్యానవశాయాం పశ్యతః యోగినో యోగమభ్యస్యతః-పురుషస్య భక్తిలక్షణో యోగః ఆశు సంపద్యతే-తత్కాలఏవ సిద్ధ్యతి॥-౨౧॥యథేతి॥ యథా యత్ర యాదృశీ చ ఇతి కర్తవ్యతావిషయ తద్విశేషాణాం ప్రశ్నః॥చం॥సమ్మతా పురుషార్థసాధనీభూత భక్తిసాధనత్వేన సమ్మతా- సాధారణాస్మృతిధారా-యథా యేన ప్రకారేణ సంధార్యతే యత్ర సంధార్యతే యస్మిన్నాశ్రయే సంధార్యతే-ధారణాయాదృశీ సతీ పురుషస్య మనోమలమాశు హరేత్ - స్థూలే ప్రపంచే నిరంతర సక్తస్య తత ఏవ సర్వేభ్యోవిషయేభ్యః పరాఙ్ముఖీకృత్య భగవతస్సూక్ష్మరూపే నివేశితత్వే పూర్వవాసనాబలేన దుర్నిగ్రహత్వాత్ తదనుకూలం స్థూలరూపమేవ ప్రథమరూపస్యాలంబనీకర్తవ్యమితి ప్రశ్నః॥ యథేత్యస్యోత్తరం-జితాసనో జితశ్వాసః జితసంగోః జితేంద్రియ ఇతి॥ చం॥ పరీక్షితః ప్రశ్నస్య తాత్పర్యం జానన్ శ్రీశుకోపి తాదృశ ప్రశ్నానురూపం భగవతః స్థూలరూపమేవ ప్రథమం

సీదతి। రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తం విమూఢం మన ఆత్మనః॥ ౨౦॥ యచ్ఛేద్ధారణయా ధీరో హంతి యా తత్కృతం మలమ్। యస్యాం సంధార్యమాణాయాం యోగినో భక్తిలక్షణః। ఆశు సంపద్యతే యోగ ఆశ్రయం భద్రమీక్షతః॥౨౧॥ రాజా॥ యథా సంధార్యతే బ్రహ్మన్ ధారణా యత్ర సమ్మతా। యాదృశీ వా హరేదాశు పురుషస్య మనోమలమ్॥౨౨॥ ఋషిః॥ జితాసనో జితశ్వాసో జితసంగో జితేంద్రియః। స్థూలే భగవతో రూపే మనస్సంధారయేద్ధియా॥౨౩॥ విషయస్తస్య దేహోయం స్థవిష్ఠస్స్థవీయసామ్। యత్రేదం దృశ్యతే విశ్వం భూతం భవ్యం భవచ్చ సత్॥౨౪॥ అండకోశే శరీరేస్మిన్ సప్తావరణసంయుతే। వైరాజః పురుషో యోసౌ భగవాన్ ధారణాశ్రయః॥౨౫॥ పాతాళమేతస్య హి పాదమూలం పఠంతి పార్ష్ణిప్రపదే రసాతలమ్। ను

చిత్తాలంబనస్యాకుమార్యాయాహ-జితాసనః ఆసనజయశాలీ-జితశ్వాసః రేచకపూరకకుంభకక్రమేణ వాయునిరోధాభ్యాసశాలీ-జితేంద్రియః నిర్జితైకాదశేంద్రియః- జితసంగః నిర్జితా బ్రహ్మవిత్సంగః-బ్రహ్మవిద్భిరేవ సహవాసం పర్యాణః-నిర్జితదారపుత్రాదిసంగ ఇతి వా-తాదృశః పురుషః స్థూలే భగవతో రూపే జగదాత్మకే భగవతశ్శరీరే-ధియా సహ మనస్సంధారయేత్ ॥౨౩॥ విషయమాహ సార్ధేన॥ విషయ ఇతి॥ విశేషోపి రాడ్దేహః అతిస్థూలానామతిస్థూలతరః-సదితి కార్యమాత్రం-అస్య చోపలక్షణత్వేన విషయత్వం॥ చం॥ భూతం ప్రాక్కల్పాదౌగతం - భవ్యం భవిష్యత్కల్పాదిభావి- భవద్వర్తమానకల్పాదౌ విద్యమానం-అస్మిన్నేవ కల్పే అతీతమనాగతం వర్తమానం వా- ఏవం త్రివిధం విశ్వం యత్ర భగవతి దృశ్యతే-విరాడ్రూపస్య స్థూలరూపే వర్తతే-స్థవీయసాం స్థవిష్ఠస్య॥ శ్రుతి ॥ జ్యాయాన్పృథివ్యా జ్యాయానంతరిక్షాజ్జ్యాయానేభ్యో లోకేభ్య ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ నిఖిలప్రపంచధారకతయా అతిస్థూలస్యతస్య భగవతః ప్రపంచరూపో దేహ ఏవ-తస్య భక్తియోగమారురుక్షోః పురుషస్య యద్విత్తం తస్య విషయః-ఆరూఢస్య తు సూక్ష్మరూపమేవ॥౨౪॥ వస్తుతస్తు విరాడ్విషయం తం భగవానేవ విషయ ఇత్యాహ॥ అండకోశ ఇతి॥ అండకోశే అండకోశాంతర్వర్తిని కటాహ ఏవ పృథివ్యావరణాంతః అప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్త్వాదీని సప్త॥ చం॥ తాదృశస్థూలరూపవిశిష్టం భగవంతమేవాహ- సప్తావరణైస్సంయుతే సప్తభిర్మహదహంకారసహితైః పృథివ్యాది పంచభూతాత్మకైః ఆవరణైరంతావరణైః సంయుతే అండకోశశరీరే విద్యమానో యోయం వైరాజః వైరాజనామధేయః పురుషః - నిఖిలలోకధారకతయావస్థితస్య సౌ భగవతో వతారః సఏవ ధారణాశ్రయః భక్తిసాధనీభూత ధారణాయాః విషయః-తాదృశే భగవతః స్థూలరూపే మనో ధారణాయాం సత్యామేవ సూక్ష్మరూపవిషయిణీ భక్తిరుత్పద్యత ఇతి భావః॥౨౫॥ విరాడ్దేహాత్ జీవతదంతర్యామిణామభేదవాదోప్యుపాసనం కర్తవ్యమిత్యాశయేనాహ॥ పాతాళం పాదమూలం పాదస్యాధోభాగః-పాతాళాదీనాం తదవయవతా విధీయతే- పా

తాళాదీన్యతలాంతాని-అధస్థానాదారభ్యసప్తభూవివరాణిపఠంతి-గృణంతీత్యాదిప్రమాణదర్శనం- పార్ష్ణిప్రపదేపా
దస్యపశ్చాత్పురోభాగౌ॥ చం॥ ఏతస్యవైరాజపురుషస్యవిశ్వసృజఃనిఖిలప్రపంచస్రష్టుః-గుల్ఫౌపాదస్యపార్శ్వద్వయ
వర్తినౌస్థూలావయవౌ-జంఘే-జాన్వధోభాగవర్తినౌపాదావూర్ధ్వభాగవర్తినౌదండాకారావయవౌ॥ ౨౬॥ ద్వేఇ
తి॥ ఊరుద్వయంతస్యాధోభాగేవితలం-ఉత్తరభాగేఅతలమితిజ్ఞేయం-నభస్తలంభువర్లోకం-నాభిరేవసరః॥ ౨౭॥ ఉరఃస్థ
లమితి॥ ఉరఃస్థలంజ్యోతిరనీకంజ్యోతిషాంసమూహంస్వర్గం॥ చం॥ జ్యోతిరనీకంనక్షత్రలోకం-మహర్లోకంగ్రీవేత్య
ణంతి తపోలోకంలలాటం-సత్యంసత్యలోకం-తచ్ఛిరః॥ ౨౮॥ ఇంద్రాదయఇతి॥ ఉస్రాఃదేవాః తేపిమయశరీరత్వాత్తే
బాహవఇత్యాహుఃదిశఃఅస్మదాదిశ్రోత్రాధిష్ఠాత్ర్యోదేవతాః కర్ణౌ శ్రోత్రాధిష్ఠానంశబ్దః శ్రోత్రవిషయః - నాస
త్యశ్రోత్రంఇంద్రియం-ఏవంనాసికాదిష్వపి నాసత్యదస్రౌ అశ్వినౌనాసే-నాసాపుటే-ఇద్ధఃదీప్తః॥ ౨౯॥ ద్యౌరితి॥ ద్యౌ
రంతరిక్షంచంద్రసూర్యాధిష్ఠానభూతత్వాత్ అక్షిణీ నేత్రగోళకే-చక్షురింద్రియంపతంగఃసూర్యః॥ చం॥ సూర్యోస్యద
క్షిణంచక్షుః ఏతేనచంద్రోవామచక్షురితిజ్ఞాపితంభవతి॥ శ్రు॥ అగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యావితిశ్రుతేః॥ అ
హనీరాత్ర్యహనీఅహోరాత్రేఏవపక్ష్మణీ తద్భ్రూవిజృంభః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యంబ్రహ్మపదం-భ్రూవిజృంభఃభ్రూవిక్షేపసమకాలః - తాలుతా
ధిష్ఠానం-జిహ్వాఇంద్రియం॥ ౩౦॥ ఛందాంసీతి॥ ఛందాంసిఛందఃప్రధానావేదాః - శిరోబ్రహ్మరంధ్రం స్నేహకళాః
ప్రీత్యాదిస్నేహలేశాః॥ చం॥ స్నేహోహ్యాభక్ష్యవస్తుగతోరసవిశేషఃతత్సామ్యాత్ సంహార్యగతఃస్నేహోపి స్నేహశ

పాతాళంవిశ్వసృజోథగుల్ఫౌ తలాతలంవై పురుషస్యజంఘే॥ ౨౬॥ ద్వేజానునీసుతలంవిశ్వమూర్తేరూరు
ద్వయంవితలంచాతలంచ।మహీతలంతజ్జఘనంమహీపతేనభస్తలంనాభిసరోగృణంతి॥ ౨౭॥ ఉరఃస్థలం
జ్యోతిరనీకమస్యగ్రీవామహర్వదనంవైజనోస్య।తపోలలాటంవిదురాదిపుంసస్సత్యంతుశీర్షాణిసహస్రశీ
ర్ష్ణః॥ ౨౮॥ ఇంద్రాదయోబాహవఆహురుస్రాఃకర్ణౌదిశఃశ్రోత్రమముష్యశబ్దః।నాసత్యదస్రౌపరమస్యనా
సేఘ్రాణోస్యగంధోముఖమగ్నిరిద్ధః॥ ౨౯॥ ద్యౌరక్షిణీచక్షురభూత్పతంగఃపక్ష్మాణివిష్ణోరహనీఉభేచ।
తద్భ్రూవిజృంభఃపరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోస్యతాలూరసఏవజిహ్వా॥ ౩౦॥ ఛందాంస్యనంతస్యశిరోగృణంతి
దంష్ట్రాయమస్స్నేహకళాద్విజాని। హాసోజనోన్మాదకరీచమాయాదురంతసర్గోయదపాంగమోక్షః॥
౩౧॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోధరఏవలోభోధర్మఃస్తనోధర్మపథఃపృష్ఠః।కస్తస్యమేఢ్రంవృషణౌచమిత్రౌకుక్షిస్సము
ద్రాగిరయోస్థిసంఘాః॥ నద్యోస్యనాడ్యోథతనూరుహాణిమహీరుహావిశ్వతనోర్నృపేంద్ర।అనంతవీర్య
శ్శ్వసితంమాతరిశ్వాగతిర్వయఃకర్మగుణప్రవాహః॥ ౩౩॥ ఈశస్యకేశాన్విదురంబువాహాన్వాసస్తుసంధ్యాం
కురువర్యభూమ్నః।అవ్యక్తమాహుర్హృదయంమనశ్చసచంద్రమాస్సర్వవికారకోశః॥ ౩౪॥ విజ్ఞానశక్తిం
మహిమామనంతిసర్వాత్మనోంతఃకరణంగిరిత్రం।అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజానఖానిసర్వేమృగాఃపశవశ్శ్రో
ణిదేశే॥ ౩౫॥ వయాంసితద్వ్యాకరణంవిచిత్రంమనుర్మనీషామనుజోనివాసః।గంధర్వవిద్యాధరచారణా

ప్సరోచ్యతే-తస్యకళాః అవాంతరవిభాగాఏవ- ఉన్మాదకర్త్రీత్వవిభ్రమః - జనానామున్మాదకరీమాయాప్రకృతిః॥ శ్రు॥
మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితిశ్రుతేః॥ ద్విజానిదంతాః-శ్లేష్మమాషణం- దురంతః అపారః
సర్గఇతియత్ సతస్యకటాక్షఃనిఖిలప్రపంచసర్గస్యాపిభగవత్కటాక్షఃపరాధీనత్వాత్ ॥ ౩౧॥ వ్రీడేతి॥ అధర్మమా
ర్గఃతస్యపృష్ఠభాగః-కఃప్రజాపతిః-మిత్రౌమిత్రావరుణౌ॥ ౩౨॥ నద్యఇతి॥ అనంతవీర్యస్యవయఃకాలః-తస్యగమనం
గుణప్రవాహఃప్రాణినాంసంసారః-కర్మతస్యక్రియా॥ ౩౩॥ ఈశస్యేతి॥ భూమ్నఃప్రభోః-అవ్యక్తంప్రధానం- సఃప్ర
సిద్ధశ్చంద్రమాహృదయమాహుః - తదీయంమనఃసర్వేషాంవికారాణాంకామాదీనాంకోశఇవాశ్రయీభూతః- చం
ద్రోపిసర్వవికారకోశఉచ్యతే-క్షయవృద్ధ్యాదిమార్గత్వాత్ ॥ ౩౪॥ విజ్ఞానశక్తిమితి॥ విజ్ఞానశక్తింజ్ఞానరూపాంభగవ
చ్ఛక్తిం - చిత్తంమహింమహత్తత్త్వం - అంతఃకరణం అహంకారం - గిరిత్రంరుద్రం - గర్దభాద్బడబాయా
ముత్పన్నాఅశ్వతరీ ॥ ౩౫॥ వయాంసీతి॥ వయాంసిపక్షిణః- తస్యవ్యాకరణం॥ శ్రు॥ నామరూపేవ్యాకరవాణీ
తిశ్రుత్యుక్తంశిల్పినైపుణ్యంయదాహుః॥ శ్లో॥ యేనశుక్లీకృతాహంసాఃశుకాశ్చహరితీకృతాః। మయూరాశ్చిత్రి
తాయేనసనోవృత్తింవిధాస్యతీతి॥ చం॥ వ్యాకరణంవ్యాహారః-విచిత్రాలాపఇత్యర్థః-మనుఃస్వాయంభువమనుః- మ
నీషాబుద్ధిః॥ చం॥ శ్రు॥ యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజమితిశ్రుత్యా-మనోర్బుద్ధిమదగ్రగణ్యత్వాత్ సఏవబుద్ధిరితి

భావః-మనుజఃపురుషఃనివాసఃఆశ్రయః-మనుష్యజన్మన్యేవజ్ఞానభక్త్యాదీనాంసంభవాత్ -తిర్యగ్గ్రామ్యేష్వేవ దేవతానామనధికారఇతితిర్యగ్దేవాదిజన్మసుకర్మాధికారాభావాత్ ॥సూ॥సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవదితి॥సూ॥యజ్ఞేనదానేనతపసానాశకేనబ్రాహ్మణావివిదిషంతీతిప్రమాణానుసారేణజ్ఞానాదేర్యజ్ఞాదికర్మసాపేక్షత్వాత్ కర్మాదావనధికారే బ్రహ్మోపాసనాదావనధికారాత్ అతోమానుషదేహస్యసర్వోపయోగత్వాత్ -గంధర్వాదీనాం ద్వంద్వైక్యం-గంధర్వాదయః-స్వరస్మృతిః-షడ్జాదిస్వరస్మృతిఇత్యర్థః-అసురానీకంవీర్యంపరాక్రమస్థానంయస్య - అసురానీకవర్యఇతిపాఠేగంధర్వాదయఃస్వరాః- అసురసమూహాశ్శ్రేష్ఠఃప్రస్థోదఃస్మృతిస్తస్యేతి॥౩౬॥బ్రహ్మాననమితి॥బ్రహ్మవిప్రః తస్యఆననంముఖంక్షత్రంతుక్షత్రియోభుజోయస్య-విట్ వైశ్యఃఊరూయస్య- అంఘ్రిశ్రితఃకృష్ణవర్ణఃశూద్రోయస్య- నానారూపాఃఅభిధాఃనామానియేషాం తేచతే-అభీజ్యాఃదేవాః-తేషాంగణైఃవసురుద్రాదిభిః - ఉపపన్నోయుక్తః-ద్రవ్యాత్మకః-హవిస్స్వరూపః వితానయోగోయజ్ఞప్రయోగః-తస్యకర్మకార్యంఆవశ్యకాభిప్రేతఇత్యర్థః॥చం॥శ్రు॥అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణామితిశ్రుతౌకృష్ణశబ్దస్యతమోగుణవాచిత్వేనశూద్రవర్ణస్యతమఃప్రధానత్వేనకృష్ణవర్ణశబ్దేనవ్యపదేశః॥శ్రు॥బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీదిత్యాదిఃపద్యద్వయం శూద్రో అజాయతే ఇత్యంతా శ్రుతిరత్రానుసంధేయా॥శ్రు॥యాగం సాభవతీతి-శతగుణితోత్తరక్రమేణప్రజాపత్యానందపర్యంతమాభ్యస్య గుణితతయాబ్రహ్మానందంవస్తుముపక్రమ్య శ్రుతయఃబ్రహ్మానందస్యఅపరిచ్ఛేదంమన్యమానాస్సత్యః॥శ్రు ॥యతోవాచోనివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహేతియస్యానందస్యాపరిచ్ఛేదమాహుఃతాదృశానందనిధిం పరమాత్మానంనారాయణంభజేత॥౩౭॥ ఇయానితి॥ఇయాన్ ఏతావాన్ సన్నివేశః అవయవసంస్థానం-అస్మిన్ బుద్ధ్యామనస్సంధార్యతేముముక్షుభిః-యతోఽతిరిక్తంకించిన్నాస్తి-తస్మిన్॥౩౮॥తదేవంచిత్తస్థైర్యార్థంవిరాడ్దేహాభిమానేశ్వరాణాంఅభేదేనోపాసనముక్త్వాత

ప్వరస్స్వరస్మృతిరస్యసురానీకవీర్యః॥ ౩౬ ॥బ్రహ్మాననంక్షత్రభుజో మహాత్మావిడూరురంఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః।నానాభిధాభీజ్యగణోపపన్నోద్రవ్యాత్మకఃకర్మవితానయోగః॥౩౭॥ఇయానసావీశ్వర విగ్రహస్యయస్సంనివేశఃకథితోమయా తే।సంధార్యతేస్మిన్ పురుషేస్థవిష్ఠేమనస్స్వబుద్ధ్యానయతోస్తికించిత్॥౩౮॥ససర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వఆత్మాయథాస్వప్నజనేక్షితైకః।తంసత్యమానందనిధింభజేతనాన్యత్రసజ్జేద్యతఆత్మపాతః॥౩౯ ॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- ద్వితీయస్కంధే-ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఏవంపురాధారణయాత్మయోనిర్నష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యతుష్టాత్ । తథాససర్జేదమమో

ఘదృష్టిః... అత్రతు దేహాభిమానీశ్వరేప్రవిలాప్యసపవధ్యేయఇతిసమ్యష్టంతంనిర్ధారయతి॥సఇతి॥సర్వేషాంబుద్ధివృత్తిభిరనుభూతంసర్వంయేనసఃఏకఏవసర్వాంతరంఆత్మాతమేవసత్యంభజేత-అన్యత్రోపలక్షణే- నసజ్జేత్ -యతఃసంగాత్ -ఆత్మనఃపాతఃసంసారోభవతి-ఏకస్యతత్తదింద్రియైస్సర్వానుభూతౌదృష్టాంతఃస్వప్నేజనానామీక్షితాయథేతి-స్వప్నేహికదాచిత్బహూన్ జీవాన్ పరికల్ప్య-జీవస్తదింద్రియైఃసర్వంపశ్యతితద్వత్ -ఈశ్వరస్యతువిద్యాశక్తిత్వాన్నబంధః॥చం॥అన్యత్రతదధిష్ఠితేతచ్ఛరీరభూతేపిప్రపంచేనసజ్జేత-యతఃకేవలవిషయసంగాదాత్మపాతోభవతిసత్యస్యాప్యాత్మనః అసత్కల్పతాభవతి-అతోవిషయసంగంవిహాయపూర్వోక్తరీత్యాకృత్స్నప్రపంచశరీరకతయాచకృత్స్నంప్రపంచరూపం తథాభూతమేవజానీయాత్ ఏతదేవరూపంధారణాశ్రయమితిభావః॥౩౯॥ **************************************

ఇతి-శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితభావార్థదీపికాయాం-ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ద్వితీయేతుతతస్స్థూలధారణాతోజితంమనః।సర్వసాక్షిణిసర్వేశేవిష్ణౌధార్యమితీర్యతే॥దృశ్యాలంబనరూపైవముక్తా వైరాజధారణా।ఇహోచ్యతేతుతచ్ఛాద్యాసర్వాంతర్యామిధారణా॥తత్ర తావత్పూర్వోక్తధారణాయాఅవాంతరఫలంవిశ్వసృష్ట్యాదికమాహ॥ఏవమితి॥ఏవంధారణయా-తుష్టాద్ధరేః-పురాప్రళయసమయే-నష్టాంసృష్టిస్మృతిం - ప్రత్యవరుధ్యలబ్ధ్వాఅవ్యయాత్పశ్రీయాత్వాగిదంవిశ్వం యథాసీత్తథాససర్జ- వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిర్యస్య అతఏవామోఘాదృష్టిర్యస్యేతిఅతస్తయాధారణయావిశ్వసృష్టిసామర్థ్యంభవతి॥చం॥ పురాసర్గాదికాలే ఏవంధారణయా పూర్వోక్తధారణయా-ప్రపంచశరీరకపరమాత్మవిషయిణ్యామనోధారణయా - నష్టాంస్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యనష్టాం ప్రపంచసర్గప్రకారస్మృతింప్రాప్యతుష్యన్ సంతుష్టస్సన్ అమోఘదృష్టిఃసఫలదృష్టివిషయకజ్ఞానః-వ్యవసాయబుద్ధిః నిశ్చయాత్మ

కబుద్ధిః-ఆత్మనఃపరమాత్మనో యోనిరుత్పత్తిర్యస్య-తాదృశశ్చతుర్ముఖఃఅవ్యయాత్ప్రీతియథాప్రళయప్రాక్కాలే-పూర్వసర్గాయథాతథాపూర్వసర్గవదేవఇదంకృత్స్నంజగత్ ససర్జస్పష్టవాన్॥శ్రు॥ధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితిశ్రుతేః ౧॥ఉపాసనాఫలాదపివిరక్తస్యశుద్ధాత్మధారణాయామధికారఃఅతోవైరాగ్యార్థంసర్వంకర్మఫలంనినిందతి॥ శాబ్దస్యేతి॥ శాబ్దంశబ్దమయం-బ్రహ్మవేదః-తస్యఏషపంథాఃకర్మఫలబోధనప్రకారః-కోసావర్థశూన్యైరేవస్వర్గాదినామభిర్ధ్యాయతితత్తదిచ్ఛాంకరోతీతియత్ -అపార్థత్వమేవాహ- తత్రమాయామయేపథిసుఖమితిమన్యమానఃస్వప్నాన్ పశ్యన్నివపరిభ్రమన్నర్థాన్నవిందతి-తత్తల్లోకంప్రాప్తోపినిరవద్యంసుఖంనలభతఇత్యర్థః॥౨॥ తర్హిసర్వథాకర్మఫలత్యాగేసద్యఏవదేహపాతస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ॥అతఇతి॥అతఃకవిః-నామమాత్రేషు నామమాత్రసారేషుభోగ్యేషుయావతా అర్థోదేహనిర్వాహఃయస్యతథాభూతస్స్యాత్ -అప్రమత్తఃతావన్మాత్రస్యనాసక్తః- వ్యవసాయబుద్ధిః నేదంసుఖమితినిశ్చయవాన్-తత్రతస్మిన్నర్థేఅన్యథైవసిద్ధేసతితత్రయత్నేపరిశ్రమంతత్స్యన్నయతేత॥ చం ॥ ఏవంస్థూలప్రపంచశరీరకబ్రహ్మవిషయకధారణాయాః చతుర్ముఖేనానుష్ఠితాయాఃప్రపంచసృష్టిసామర్థ్యసంపాదకతయాసాఫల్యమభిధాయఅనంతరంవైరాగ్యస్యభక్త్యంగతయాతత్ప్రకారమాహ॥సిద్ధఇతి॥కవిఃయుక్తాయుక్తవివేకచతురః- అన్యథాల్పప్రయాసేన-అర్థేగురూపాయసాధ్యేఅర్థేసిద్ధేసతితత్రపరిశ్రమంపరీక్షమాణః గురూపాయానుష్ఠానే కేవలదేహాయాసంపరీక్షమాణఃనయతేతగురూపాయేనప్రయతేత॥ ౩॥ అన్యథాసిద్ధిమాహద్వాభ్యాం॥సత్యామితి॥ కశిపోశ్శయ్యాయాఃస్వతస్సిద్ధేబాహౌసతిఉపబర్హణైఃకిం- ఉచ్ఛీర్షకైః-పురుధాబహుప్రకారయా-అన్నపాత్ర్యాభోజనపాత్రేణ-దిక్షుద్వాసోనామనగ్నత్వమేవ॥చం॥క్షితౌసత్యాంశయనేకర్తవ్యేఅచంచలపృథివీస్తీర్ణఖట్వారూపాయాంక్షితౌసత్యాం-కశిపోస్తల్పస్యకృత్రిమస్యాదృఢస్యఅనియతస్యఅపిస్వతస్సిద్ధేప్రయాసైఃకింతదాస్తైసజన్యైఃవ్యర్థైరాయాసైః-కింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః-బాహౌశిరసఃఉన్నతావస్థితిసంపాదకేస్వబాహౌఅప్రయత్నలభ్యే- మృదుతూలాత్యున్నత

శబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పంథా యన్నామభిర్ధ్యాయతిధీరపార్థైః పరిభ్రమంస్తత్ర నవిందతేర్థాన్మాయామయే వాసనయాశయానః॥౨॥అతః కవిర్నామసుయావదర్థఃస్యాదప్రమత్తోవ్యవసాయబుద్ధిః।సిద్ధేన్యథార్థేనయతేతతత్ర పరిశ్రమంతత్ర సమీక్షమాణః॥౩॥సత్యాంక్షితౌకింకశిపోఃప్రయాసైర్బాహౌస్వసిద్ధేహ్యుపబర్హణైఃకిమ్। సత్యంజలౌకింపురుధాన్నపాత్ర్యాదిగ్వల్కలాదౌసతికిందుకూలైః॥౪॥ చీరాణికింపథినసంతిదిశంతిభిక్షాం నైవాంఘ్రిపాఃపరభృతస్సరితోప్యశుష్యన్ । రుద్ధాగుహాఃకిమజితోవతినోపపన్నాన్కస్మాద్భజంతికవయోధనదుర్మదాంధాన్

నాతినీచతాసంపాదకేసదాసన్నిహితేస్వసిద్ధేసతిస్వవ్యాపారంవినైవసిద్ధేసతిముకుటంస్వవ్యాపారం వినైవాసిద్ధఉపబర్హణైఃతల్పోపరినిక్షిప్తైః శిరస్సమున్నత్యసంపాదకైఃసతూలపటైఃకింనకిమపీత్యర్థఃఏవమంజలౌస్వస్యసుఖప్రయత్నసిద్ధేసతిపురుధాబహువిధప్రయత్నసాధ్యయాసదాఅసన్నిహితయాఅన్నపాత్ర్యాస్వర్ణరజతకాంస్యాదిరూపయాకింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థఃదిగ్వల్కలాదౌసతికిందుకూలైఃఅతివిస్తృతాస్వయత్నలభ్యాసుదిక్షుప్రాగాది దశదిక్షువల్కలాదివస్త్రేషుసత్సుదుకూలైస్సూక్ష్మవస్త్రైర్బహుధనసాధ్యైఃకింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః॥౪॥ నమువల్కలమన్నంతోయంవాసఃస్థానంచయాచ్ఞాప్రయత్నంవినాకథంప్రాప్యేతతత్రాహ॥ చీరాణీతి ॥ చీరాణివస్త్రఖండానిపర్ణానిబిభ్రతిపుష్ణంతిఫలాదిభిర్యేఅంఘ్రిపాః సుఖశయనోపవేశనాద్యుపయుక్తాః - గిరిదర్యః-రుద్ధాఃకింరాజాదిభిర్నిరుద్ధాఃకిం-నను తేషామలాభేకింకార్యంస్యాదతఆహ - అజితోహరిఃఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ - కింనావతినరక్షతికింశబ్దస్యాపిపూర్వత్రసంబంధఃధనేనయోదుర్మదఃతేనఅంధాన్॥చం॥ననుసర్వవృక్షకామ్యప్రవసహితాయాగుహాయాఃకథంశయనాద్యుపయుక్తత్వంఅతఆహ-కిమితి-అజితఃపరమాత్మానారాయణః-ఉపపన్నాన్శరణాగతాన్- నావతికింనరక్షతికింతస్యశరణాగతరక్షకత్వాత్ సర్వేభ్యోపిభయహేతుభ్యఃసఏవరక్షతిఅతస్తదర్థమపినభేత్తవ్యమితిభావః- ఏవంశయనోపవేశనాదిస్థానేషుపూర్వశ్లోకోక్తేష్వశనవసనోదకాదిషుచగుహాదిస్థలస్థానేషుచ ఏతచ్ఛ్లోకోక్తేషు సత్సుభవత్సుసత్సువిద్వాంసోయతయోపి- ధనదుర్మదాంధాన్ధనేనయోయందుర్మదః॥శ్లో॥ ఈశ్వరోహమహంభోగీసిద్ధోహంబలవాన్సుఖీ। ఆఢ్యోభిజనవానస్మికోన్యోస్తిసదృశోమయేత్యాదిప్రలాపహేతుదుర్మదఃమదిరాదిమత్తస్యేవమదః తేనాంధాన్ఉత్తమాధమమధ్యమపురుషతారతమ్యవివేకవిధురతయాఅంధప్రాయాన్ధనికాన్కస్మాద్ధేతోర్భజంతి- అశనా

చ్ఛాదనగృహాదిః మిష్టైః హితకృజ్జనంక ద్రవ్యంతస్య శ్లోకద్వయోక్తప్రకారేణ రాజసేవాద్యాయాసరహితశ్లేషైవ సిద్ధత్వాత్ న తిద్ధమపి తే భజనీయాః - యే తాన్ భజంతే న తే విద్వాంసః అపితు కేవలం పామరా ప వేత్యభావః॥ ౫॥ హరిస్తు సేవ్య ఇత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం విరక్తస్సన్ తం భజేత భజనీయత్వే హేతవః - స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధః॥ యతస్స ఏవ ఆత్మా అత ఏవ ప్రియః ప్రియస్య చ సేవాముఖరూపైవ అర్థశ్చ సత్యః నత్వనాత్మవన్మిథ్యా భగవాన్ భజనీయగుణశ్చ అనంతశ్చ నిత్యః ఏవంభూతస్తం భజేత - తదనుభవానందేన నిర్వృతస్సన్ స్వతస్సుఖాత్మకత్వాం నిశ్చితం - కించ యస్మిన్ భజనే సతి సంసారహేతోరవిద్యాయా ఉపరమో నాశో భవతి॥ చం॥ స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధః॥ శ్రు॥ అంతః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేతి శ్రుత్యనుసారేణ స్వీయహృదయాకాశే ఏవ పూర్వోక్తరీత్యా స్వత ఏవ ప్రయత్నం వినైవ సర్వసమయనార్థం సిద్ధః ఆత్మా అంతర్యామీ - ప్రియోఽర్థః ప్రీతివిషయః పురుషార్థః భగవాననంతః అపరిచ్ఛిన్నో నారాయణస్తం భగవంతం - నిర్వృతః సంతుష్టః - నియతః ఆర్థా అభిలషితవిషయాయస్య సః త్యక్తవిషయేచ్ఛస్సన్ భజేత సేవేత - యత్ర భగవద్భజనే సతి సంసారస్య హేతురజ్ఞానం తస్యోపరమో నివృత్తిశ్చ భవతి॥ ౬॥ పశుదేవాన్యదిత్యానంద యాన్పృథయతి॥ ఇతి॥ తాం తథాభూతాం పరస్య హరేరనుచింతాం ధారణామనాదృత్య పశూన్ వినా కః కుర్యాదిత్యన్వయః॥ శ్రు॥ యథా పశురేవం స దేవానామిత్యాదిశ్రుతేః - అసతీం విషయచింతాం కో నామ కుర్యాత్ - తద్భింతయా వైతరణ్యాం పతితం - తత్ర చ స్వకర్మజాద్యాత్మికాం వ్యసనాన్ సేవమానం పశ్యన్ వైతరణీయముద్వారస్థానదీ తత్తుల్యత్వాత్సంసృతిర్వైతరణీ॥ చం॥ స్వకర్మజాన్ స్వపాపసంభవాన్ - పరితాపాన్ నారకదుఃఖాన్ - జుషాణం ప్రాప్నువంతం వైతరణ్యాఖ్యాయామగ్నిమయ్యాం నద్యాం - పతితం జనం పశ్యన్ పశూన్ ఋతే పశుప్రాయాన్ జ్ఞానహీనాన్ వినా - కో వా పురుషః తాంప

ధాన్॥ ౫॥ ఏవం స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియోఽర్థో భగవాననంతః। తం నిర్వృతో నియతార్థో భజేత సంసారహేతూపరమశ్చ యత్ర॥ ౬॥ కస్తాం త్వనాదృత్య పరానుచింతామృతే పశూనసతీం నామ కుర్యాత్। పశ్యన్ జనం పతితం వైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ జుషాణమ్॥ ౭॥ కేచిత్స్వదేహాంతర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసంతమ్। చతుర్భుజం కంజరథాంగశంఖగదాధరం ధారణయా స్మరంతి॥ ౮॥ ప్రసన్నవక్త్రం నలినాయతేక్షణం కదంబకింజల్కపిశంగవాససమ్। లసన్మహారత్నహిరణ్మయాంగదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుండలమ్॥ ౯॥ ఉన్నిద్రహృత్పంకజకర్ణికాలయే యోగేశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవమ్। శ్రీలక్షణం కౌస్తుభరత్నకంధరమమ్లానలక్ష్మ్యా వనమాలయాచితమ్॥ ౧౦॥ విభూషితం మేఖలయాంగులీయకైర్మహాధనైర్నూపురకంకణాదిభిః। స్నిగ్ధామలాకుంచితనీలకుంతలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్॥ ౧౧॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభంగసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్। ఈక్షేత

రానుచింతాం భగవదనుచింతామనాదృత్య అసతీం దుష్టాం చింతాం శబ్దాదివిషయిణీం కుర్యాత్ - న కోఽపీత్యర్థః॥ ౭॥ తామేవ ధారణాం సవిశేషమాహ॥ షడ్భిః॥ కేచిదితి॥ స్వదేహస్యాంతః మధ్యే యద్ధృదయం తత్ర యోఽవకాశస్తస్మిన్ వసంతం ప్రాదేశః తర్జన్యంగుష్ఠయోర్విస్తారః స ఏవ మాత్రా ప్రమాణం యస్య హృదయపరిమాణం తత్ర ప్రత్యక్షతేః కంజం పద్మం రథాంగం చక్రం॥ చం॥ స్వదేహస్యాంతర్హృదయే యో నామావకాశః ఆకాశః తస్మిన్నవస్థితమపి ప్రాదేశమాత్రం - ప్రాదేశః అకాశాది సర్వజగత్ప్రదేశః ప్రజ్ఞాతత్వాత్ప్రకర్షేణ తన్మాత్రం సర్వజగచ్ఛరీరతయా జగద్వ్యాప్తత్వేన జగత్పరిమాణం యావాన్వా॥ శ్రు॥ అయమాకాశస్తావానేషోఽంతర్హృదయ ఆకాశ ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ॥ శ్రు॥ ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమిత్యాదౌ శ్రుత్యాం ప్రాదేశమాత్రశబ్దస్య శ్రీభాష్యకారాదిభిరేవమేవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్ ధారణయా అవిచ్ఛిన్నయా ధియా స్మరంతి॥ ౮॥ ప్రసన్నేతి॥ నలినం పద్మం తద్వత్ప్రసన్నం - ఆయతే విస్తీర్ణే ఈక్షణే యస్య కదంబకుసుమస్య కింజల్కః కేసరః తద్వత్పిశంగవాససీ యస్య లసంతి మహారత్నాని యేషు తాని సువర్ణమయాన్యంగదాని యస్య స్ఫురంతి చ తాని మహారత్నాని తన్మయాని కిరీటకుండలాని యస్య॥ ౯॥ ఉన్నిద్రేతి॥ ఉన్నిద్రం వికసితం యద్ధృత్పంకజం తస్య కర్ణికైవ ఆలయః స్థానం తస్మిన్ యోగేశ్వరైరాస్థాపితౌ పాదపల్లవౌ యస్య శ్రీః లక్ష్మీరేవ లక్షణం చిహ్నం యస్య తం వామాదివిహితో మత్స్వక్షీయోఽణ్ ప్రత్యయః కౌస్తుభరత్నం కంధరాయాం యస్య అమ్లానా లక్ష్మీః శోభా యస్యాస్తయా వనమాలయా ఆచితం వ్యాప్తం॥ ౧౦॥ విభూషితమితి॥ స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కుంతలైర్విరోచమానే ఆననే యో హాసః తేన పేశలం సుందరం॥ ౧౧॥ అదీనేతి॥ అదీనముదారం యల్లీలాహసితం తేన యదీక్షణం తస్మిన్ ఉల్లసంతో యే భ్రూభంగాః భూరి

తైఃపాణిస్థైస్సంహూదితోభూర్యను గ్రహాయేన - చింతామయం చింతాయాఆవిర్భవంతం॥చం॥ ధ్యానదశాయాంధ్యాతృచిత్తానుగుణ్యేనకల్పితశరీరం ఈయితమనసాపశ్యేత్॥౧౨॥తస్యైవధ్యానమాహ॥ ఏకైకశ ఇతి॥ పాదాదయావద్ధసితంహసితపర్యంతం-అనుభావయేచ్చింతయేత్ యద్యప్యభిమయత్నేతః స్ఫురితంపాదగుల్ఫాదిస్థానం అవయవస్థస్థానమపోహ్య త్యక్త్వా పరంజంఘాజాన్వాదిధారయేద్ధ్యాయేత - శుధ్యతితస్మిన్నిశ్చలాభవతి॥చం॥ నన్వతిచంచలస్యమనసః కథంపూర్వోక్తసర్వావయవవిశిష్టభగవద్విగ్రహావస్థాపనమతఆహ - యావద్ధసితంహసితవస్మితపర్యంతం ధియాఏకైకశఃస్మరేత్ - అనభ్యాసదశాయాంప్రథమమేవసర్వాంగానాంయుగపత్స్మరణాసంభవాత్ - జితంజితం స్థానమపోహ్య శ్రీపాదాదికిరీటపర్యంతేష్వవయవేష్వభ్యాసవశాత్ మనసాజితంసుగ్రహంతత్ స్థానమపోహ్యత్యక్త్వా పరంపరంపూర్వాపరివితంతత్తదుత్తరంస్థానంమనసిధ్యాయేత్ - యథాయథాధీశ్శుధ్యతి- విషయాంతరోపహ్యాసక్తిర్నాస్తిభవతి-తథాధారయేత్॥౧౩॥ పూర్వోక్తధారణాయాంఏతద్ధారణాంగస్యమాహ॥ యావదితి॥ పరేత్రిస్మిన్విషయః తేభ్యపరేయస్మాత్పరావరే విశ్వేశ్వరేతస్మిన్నంతరిద్రష్టరినతుదృశ్యేష్వన్యథునత్వాన్భక్తియోగః ప్రేమలక్షణః క్రియావసానేఆవశ్యకకర్మానుష్ఠానానంతరం అనేనకర్మాపేక్షయత్వోక్తభక్తియోగపర్యంతమేవేత్యుక్తం॥చం॥ స్థవీయసః పురుషస్యవిరాజఃరూపంభక్తియోగమార్గాత్ పూర్వోక్తాత్ పాదాదిపిండప్రభృతిమూర్ధారపిండపర్యంతాదస్యాత్ - పాతాళమేతస్యహిపాదమూలమిత్యారభ్య- ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్యేత్యం తేనప్రతిపాదితస్థూలరూపంప్రయతాత్మాసన్ క్రియావసానే-నిత్యనైమిత్తికకర్మావసానే ప్రయతస్స్మరేత్॥౧౪॥ ఏతావతాసన్నద్ధస్యయోగస్య[illegible]మాహ॥ స్థిరమితి॥ అంగహేరాజన్ ఏవంభూతోయతిర్యదాఇమంలోకం దేహంజిహాసుర్హాతుమిచ్ఛేత్ తదాదేశేచకాలేచ మనోనసజ్జయేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేత్ నదేశకాలౌయోగసిద్ధిహేతూకింతుయోగపవేతిధృతనిశ్చయోభూత్వాస్థిరంసుఖంచ ఆసనమాస్థితస్సన్ ప్రాణా

చింతామయమేనమీశ్వరంయావన్మనోధారణయావతిష్ఠతే॥౧౨॥ఏకైకశోంగానిధియానుభావయేత్పా

దాదియావద్ధసితంగదాభృతః॥జితంజితంస్థానమపోహ్యధారయేత్పరంపరంశుధ్యతిధీర్యథాయథా॥౧౩॥

యావన్నజాయేతపరావరేస్మిన్విశ్వేశ్వరేద్రష్టరిభక్తియోగః॥తావత్స్థవీయఃపురుషస్యరూపంక్రియా

వసానేప్రయతస్స్మరేత॥౧౪॥స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితోయతిర్యదాజిహాసురిమమంగలోకమ్॥కాలేచ

దేశేచమనోనసజ్జయేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మనసాజితాసుః॥౧౫॥మనస్స్వబుధ్యామలయానియమ్యక్షేత్రజ్ఞ

నింద్రియాణినియచ్ఛేత్॥చం॥స్థిరమచంచలం-సుఖంస్పృహస్పర్శంచేలాజినకుశోత్తరమిత్యర్థః తాదృశమాసనమాస్థితః కాలేదేశేచ- లోకవ్యవహారేషు పుణ్యజనపదగంగాదిదేశే-నసజ్జేత్ నసక్తోభూయాత్ - జితాసుః ప్రాణాయామైర్జితశ్వాసః మనసాప్రాణానింద్రియాణినియచ్ఛేత్ -నిగృహ్ణీయాత్॥౧౫॥మనఇతి॥[illegible]బుధ్యా [illegible]యరూపయానియమ్యేతి[illegible]ఏతాంమనోనిగ్రహసాధనీభూతాంబుద్ధిం-క్షేత్రజ్ఞేబుద్ధ్యాదిద్రష్టరి - నిన[illegible]లాపయేత్ - తంచక్షేత్రజ్ఞంఆత్మనిశుద్ధతత్త్వే తంచశుద్ధమాత్మానంఆత్మనిబ్రహ్మణిఅనుష్ఠేయవకృత్యేలబ్ధోపశాంతిప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్కృత్యాన్నివిరమేత్॥చం॥క్షేత్రజ్ఞేశరీరిణిజీవేనినయేత్ ప్రతిష్ఠాపయేత్ జీవాత్మతత్త్వంసమ్యగ్విమృశేదిత్యర్థః-ఆత్మనిశరీరకవిముక్తాత్మనిశుద్ధేనినయేత్ - ధీరఃఇంద్రియాదినిగ్రహసమర్థః ఆత్మానంజీవంఆత్మనిపరమాత్మనిసర్వేంద్రియైర్యేనలబ్ధోపశాంతిస్సన్ యావతాంసాధనానామనుష్ఠితత్వేనప్రవ్యాభావాత్ కృత్యాద్విరమేత్ - నకించిదపికుర్యాత్ -స్థిరమిత్యారభ్యవిరమేతిత్యంతస్యశ్లోకద్వయస్యాయంభావః ఇహలసాంసారికదుఃఖాస్పదంఇమంలోకంయస్త్యక్తుమిచ్ఛతిముముక్షుః శుచౌదేశేస్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితస్సన్ స్వస్వరూపంభగవద్భక్తిసిద్ధయేప్రథమంమనోనిగృహ్ణీయాత్ - తతశ్చనిగృహీతేమనసారేచకపూరకకుంభకాదిక్రమేణవాయుంనిగృహ్యతతోబాహ్యేంద్రియాణివిషయేభ్యోనిగృహ్ణీయాత్ -అనంతరంనిగృహీతంమనః పునర్యథావిషయేషునప్రవర్తతేతథాసదసద్వివేచనచతురయాబుధ్యాదేహాదిలక్షణాత్మవిషయిణ్యాజీవపరమాత్మవిషయిణ్యాచసమ్యఙ్మనోనిగృహ్యతామపిబుద్ధిమాత్మనోగుణభూతాంతస్యాఆప్యాత్రయతంహ్యప్రధానేక్షేత్రజ్ఞేశరీరిణిజీవేనియచ్ఛేత్ - తత్తస్యాపిజీవస్యస్వరూపంసమ్యగ్విశోధ్యశరీరసంబంధాదేఃకర్మప్రయుక్తత్వేనశుద్ధాత్మస్వరూపేవిచార్యమాణేతత్స్వరూపస్యాభేద్యత్వాదాహ్యత్వాదవిశిష్టంయాప్రజాపతివాక్యోక్తాఅపహతపాప్మత్వాదిసత్యకామత్వసత్యసంకల్పత్వాంతైః-కల్యాణగుణైర్విశిష్ట

తయా చ - క్షేత్రజ్ఞభావమపోహ్య పూర్వోక్తాకారయుక్తతయా శుద్ధే ఆత్మని క్షేత్రజ్ఞస్వరూపం నియచ్ఛేత్ - క్షేత్రజ్ఞ
స్య శుద్ధాత్మని నియమనం నామ క్షేత్రజ్ఞావస్థామపోహ్య శుద్ధస్వరూపేణ పరిజ్ఞానం తతస్తాదృశశుద్ధస్వరూపస్య ఆత్మనోపి
పరమాత్మాయత్తనిత్యసత్తాకతయా తదాధేయతయా తచ్ఛేషతయా చ తమపి పరమాత్మని నియచ్ఛేత్ శుద్ధస్వరూపస్య జీవ
స్య పరమాత్మని నియమనం నామ స్వాయత్తకర్తృత్వాదిత్యాగపూర్వకం పరమాత్మాయత్తకర్తృత్వాదిప్రతిపత్త్యనుసం
ధానం చ అత ఏవ పరమాత్మశేషత్వాద్యనుసంధానానంతరం తాదృశానుసంధానమేవ నిరంతరం సంపాద్య తదనంతరం న
కించిదపి సంపాదనీయమితి ॥౧౬॥ తతః పరం ప్రాప్యాభావాత్ - తదేవాహ - నయత్రేతి - యత్ర ఆత్మస్వరూపే - కాలో న ప్ర
భుః కిం పునః కర్తుం న సమర్థః - అత ఏవ దేవా న ప్రభవ ఇత్యాహ - అనిమిషాం దేవానాం పరః ప్రభుః కాలోపి యత్ర న ప్రభుః త
త్ర కుతో దేవాః ప్రభవస్స్యుః దేవనియమ్యానాం తు జగతాం ప్రాణినాం తత్ర కా వార్తేత్యాహ - జగతామితి - కుతో న ప్ర
భవంతీత్యపేక్షాయాం నిరుపాధికత్వాదిత్యాహ - యద్వా - జగతామీశానా అపి యస్య జగత్సృష్ట్యాదౌ న ప్రభవంతీత్యాహ
నయత్రేతి ॥ చం ॥ ఏవం మనోనిగ్రహప్రభృతి భగవచ్ఛేషత్వజ్ఞానాంతేన సంపాదితభక్తిసాధనస్య నిరంతరభగవద్భక్తివివృ
ద్ధయే భగవత్స్వరూపం సమ్యక్ప్రతిపాదయతి - యత్ర యస్మిన్ వైష్ణవే పరమపదే - పద్యత ఇతి పదం పరమప్రాప్యం భగవ
ద్రూపం - పరిమాణ ప్రాకృతం సత్త్వం పరమసాంగిలోయతనం చ అస్తి తస్మిన్ భగవద్రూపే అనిమిషాం పరః బ్రహ్మాదిస్తం
బపర్యంతానాం జీవానాం బహువిధదేహాదిపరిణామసంపాదకతయా తేభ్యోపి పరః కాలః న ప్రభుః తత్స్వరూపస్య పరిణా
మసంపాదకో న భవతి ॥ శ్లో ॥ కాలో న యత్ర చ తేషు త్ర న కాలస్తత్ర వై ప్రభురితి ప్రమాణాత్ ఏవం కాలస్యాపి తత్ర ప్రభుత్వా
భావే తాదృశకాలకృతపరిణామవంతో దేవాః బ్రహ్మరుద్రాదయో జగతాం య ఈశిరే తే కుతో ను ప్రభవస్స్యుః నను తర్హి
జపిత్యర్థః భగవద్రూపస్య పరిణామాభావే హేతుమాహ - నయత్రేతి - యత్ర భగవద్రూపే సత్త్వగుణోపి మిశ్రస
త్త్వగుణోపి - న - తథా రజస్తమశ్చ నాస్తి అత ఏవ వికారః దేవతిర్యగాదివికారోపి నాస్తి మహాన్ మహత్తత్త్వం ప్రధానం

ఏతాం నినయేత్తమాత్మని | ఆత్మానమాత్మన్యవరుధ్య ధీరో లబ్ధోపశాంతిర్విరమేత కృత్యాత్ ॥౧౬॥ నయత్ర
కాలోనిమిషాం పరః ప్రభుః కుతో ను దేవా జగతాం య ఈశిరే | నయత్ర సత్త్వం న రజస్తమశ్చ న వై వికా
రో న మహాన్ ప్రధానమ్ ॥౧౭॥ పరం పదం వైష్ణవమామనంతి తద్యన్నేతి నేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః । విసృజ్య దౌ
రాత్మ్యమనన్యసౌహృదా హృదోపగుహ్యార్హపదం పదే పదే ॥౧౮॥ ఇత్థం మునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితో విజ్ఞా

కృత్స్నప్రపంచస్యాపి మూలకారణీభూతం ప్రధానం ప్రకృతిరపి నాస్తి - తస్యాప్రాకృతత్వాత్ ॥ ౧౭ ॥ నిరుపాధికత్వం
కుత ఇత్యత ఆహ - పరమితి - యత్ యస్మాత్ - అతత్ ఆత్మవ్యతిరిక్తం - నేతి నేతీత్యేవముత్సిసృక్షవః దౌరాత్మ్యం దేహా
ద్యాత్మత్వం విసృజ్య - అర్హస్య పూజ్యస్య శ్రీవిష్ణోః పదం పదే పదే క్షణే క్షణే - హృదా ఉపగుహ్య ఆశ్లిష్య నాన్యస్మిన్ సౌ
హృదం యేషాం తథాభూతాస్సంతః - తద్వైష్ణవం పదం అత ఏవ - పరం సర్వతః శ్రేష్ఠం - ఆమనంతీత్యన్వయః ॥ చం ॥ అతత్
పూర్వోక్తభగవద్రూపవ్యతిరిక్తం అప్రాకృతం త్రిగుణాత్రయం కాలకృతవివిధవిచిత్రపరిణామశాలి - హేయం స్వశరీ
రాదికం - ఉత్సిసృక్షవః త్యక్తుమిచ్ఛవః యద్వైష్ణవం పదం నేతి నేత్యామనంతి నైతాదృశం నైతాదృశమితి జగద్విలక్షణత్వే
నామనంతి - తదేవ వైష్ణవం పదం విష్ణుసంబంధి పరం పదం పరమప్రాప్యం భక్తేరాలంబనం - భగవద్దివ్యరూపం తదేవ ॥ శ్రు ॥ తత్తేప
దం సంగ్రహేణ బ్రవీమి ఓమిత్యేతదిత్యాది శ్రుతిభిరామనంతి - కే తే ఆమనంతీత్యాశంకాయామాహ - విసృజ్యేతి - అనన్య
సౌహృదాః అన్యత్ర భగవద్వ్యతిరిక్తేషు విషయేషు సౌహృదరహితాః యద్వా - అనన్యాః ॥ శ్లో ॥ అనన్యాశ్చింతయంతో మా
మిత్యుక్తకోక్తాధికారిణః తేషు భాగవతేషు సౌహృదం యేషాం తే - తే భాగవతాః భాగవతభక్తా వా - దౌరాత్మ్యమాత్మనో మన
సో మత్తతాం విషయప్రావణ్యం విసృజ్య - అర్హ పూజాయాం - అర్హతే ఇత్యర్హః తస్య భగవతః పదం చరణారవిందం ప
దే పదే హృదా ఉపగుహ్య నిరంతరం ధ్యాయంతః అత ఏవ అతదుత్సిసృక్షవః తద్వైష్ణవం పరమపరమామనంతీత్యన్వయః ॥౧౮॥
ఇత్థమితి ॥ యస్మాదిత్థం బ్రహ్మత్వేన వ్యవస్థితో మునిః ఉపరమేత్ - తుశబ్దేన యది ప్రయాస్యన్నితి వక్ష్యమాణాత్ప్రకాశాత్
విశేష ఉక్తః - తమాహ - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం తేన జాతా దృక్ జ్ఞానం తస్యాః వీర్యం బలం తేన సురంధితా నిర్ద
గ్ధాః విహింసితా వా ఆశయా విషయవాసనా యస్య సః - ఇదానీం తస్య దేహత్యాగప్రకారమాహ - స్వపార్ష్ణినా పాద
మూలేన - గుదం మూలాధారం - ఆపీడ్య నిరుంధ్య - అనిలం ప్రాణం ఉన్నమయేత్ - ఊర్ధ్వం నయేత్ - జితక్లమో యేన - ష
ట్సు స్థానేషు నాభ్యాదిషు ॥ చం ॥ ఇత్థం ప్రతిపదం వ్యవస్థితః భగవత్పదమేవ ధ్యాయన్ పురుషః విజ్ఞానం విశిష్టం భక్తిరూపం

యత్ జ్ఞానం తేన యాదృక్ భగవత్స్వరూపాత్మకరూపాపృక్ తస్యాఃవీర్యేణసామర్థ్యేన రంధితాశయః పరిపక్వది ర్తః॥ శ్రు॥ భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే ఇతి శ్రుతేరితి స్త్రా నుసంధేయా- తథాభూతో మునిరుపరమేత్ తాదృశభక్తిసిద్ధ్యనంతరం నకించిదపి కుర్యాత్ - ఏవంభక్తియుక్తస్య పురుష స్యస్వచ్ఛందేన శరీరత్యాగ క్రమమాహ - స్వపార్ష్ణినేతి-జితక్లమః గ్లానిరహితఃపురుషః స్వపార్ష్ణినా పార్ష్ణిర్నామ పాదాదిగుల్ఫయోరధః ప్రదేశః తేన స్వస్య పార్ష్ణినా గుదస్థానమాపీడ్య సవ్యజ్ఞి పీడ్య యథా వాయురధో నయాతి తథా నిపీడ్య తత్స్థస్మాత్ గుదస్థానాత్ అనిలం వాయుం షట్సు వక్ష్యమాణేషు నాభిహృదయోరస్తాలుమూల భ్రూమధ్యమూర్ధ స్వరూపేషు షట్సుస్థానేషు ఉన్నమయేత్ ఊర్ధ్వం సంచారయేత్ ॥౧౯॥ నాభ్యామితి॥ నాభ్యాం మణిపూరకే స్థితం- హృ దిఅనాహతచక్రే అధిరోప్య-ఉరసి కంఠాదధోదేశే స్థితే విశుద్ధచక్రే - మనస్వీయతచిత్తః స్వతాలుమూలం తస్యైవచ క్రస్యాగ్రదేశం-తతో బహుధాగమనసంభవాత్ శనకైరిత్యుక్తం॥ చం॥ పార్ష్ణినా గుదస్య పీడనేన నాభ్యాం స్థితం వా యుం హృది హృదయప్రదేశే అధిరోప్య తస్మాత్ హృదయప్రదేశాత్ ఉదానగత్యా కంఠస్థానవ్యాపిన్యాగత్యా ఉరసి వక్షసి తం వాయుం-మునిర్మననశీలః ఋషిః ప్రాపయేత్ -తతస్తస్మాదురః ప్రదేశాత్ మనస్వీ స్థిరచిత్తః మునిః యోగపరిపక్వ యా ధియా అనుసంధాయ తం వాయుం శనకైః తాలుమూలం నయేత్ ॥ ౨౦ ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ భ్రువోరంతరమాజ్ఞాచ క్రం-నిరుద్ధానీంద్రియాణి శ్రోత్రే నేత్రే నాసికే ముఖం చేత్యేవం సప్త అన్యయనాని ప్రాణమార్గా యేనసః- స్థిత్వాము హూర్తార్ధం అనపేక్షశ్చేత్ పరం బ్రహ్మగతః స్వమూర్ధ్నా మూర్ధ్ని- అత్ర సప్తమీలోపశ్ఛాందసః-బ్రహ్మరంధ్రం నిర్భిద్య దేహం ఇంద్రియాణి చ విసృజేత్ ॥ చం॥ తస్మాత్తాలుమూలాత్ భ్రువోరంతరమున్నయేత్ - కీదృశః సర్వనిరుద్ధ సప్తనిరుద్ధస ప్తసంఖ్యాక శీర్షణ్యరంధ్రాణాం సప్తత్వం ॥ శ్రు ॥ సప్తవై శీర్షణ్యాః ప్రాణా ఇతి శ్రుతిసిద్ధం- సప్తరంధ్రాణి చ-వ

నదృగ్వీర్యసురంధితాశయః । స్వపార్ష్ణినాపీడ్య గుదం తతోనిలం స్థానేషు షట్సున్నమయేజ్జితక్లమః ॥
౧౯॥ నాభ్యాం స్థితం హృద్యధిరోప్య తస్మాదుదానగత్యోరసి తం నయేన్మునిః । తతోనుసంధాయ ధియా మన
స్వీ స్వతాలుమూలం శనకైర్నయేత॥ ౨౦॥ తస్మాద్భ్రువోరంతరమున్నయేత నిరుద్ధసప్తాయతనోనపే
క్షః। స్థిత్వా ముహూర్తార్ధమకుంఠదృష్టిర్నిర్భిద్య మూర్ధన్ విసృజేత్పరంగతః॥ ౨౧॥ యది ప్రయాస్య
న్నృప పారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్విహారమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నివాయే సహైవగచ్ఛేన్మ
నసేంద్రియైశ్చ॥ ౨౨॥ యోగేశ్వరాణాం గతిమాహురంతర్బహిస్త్రిలోక్యాః పవనాంతరాత్మనామ్। నక

త్రిం నాసాద్వయం నేత్రద్వయం శ్రోత్రద్వయం చేతి - ఏతేన నిరుద్ధసప్తేత్యస్య నిరుద్ధసప్తశీర్షణ్యరంధ్రార్థః- స్వయనః అయనమర్చిరాదిమార్గః సుఖకరమయనం యస్య స తాదృశః - అనపేక్షః దేహాద్యజాదిష్వపేక్షారహితః - అకుంఠదృష్టిః అప్రతిహతదృష్టిః - పురుషః ముహూర్తార్ధం ఘటికామాత్రం గతః సర్వం విసృజేత్ - తాదృశమూర్ధస్థానమ పివిసృజేత్ ॥ ౨౧॥ యదీతి॥ యది తు పారమేష్ఠ్యం పదం బ్రహ్మణః స్థానం- ప్రయాస్యన్ భవతి-ఉత - వైహాయసానాం ఖేచ రాణాం సిద్ధానాం-యద్విహారం క్రీడాస్థానం స్వర్గాదికం-కీదృశం అష్టాధిపత్యాని అణిమాద్యైశ్వర్యాణి యస్మిన్- తదపి ప్రయాస్యన్-గుణసన్నివాయే గుణసముదాయరూపే- బ్రహ్మాండే సర్వత్రేత్యర్థః॥ చం ॥ గుణసన్నివాయే సత్త్వరజ స్తమో మేళనే సతి - అష్టాధిపత్యం వా అష్టానామణిమాద్యైశ్వర్యాణామాధిపత్యం వా- తాదృశాధికారం వా - యది ప్ర యాస్యన్ భవతి-మనఆదిలింగదేహేన సహైవగచ్ఛేత్ - తేషాం నలింగదేహభంగ ఇతి భావః- తర్హి దేహత్యాగావసరే- మనశ్చ ఇంద్రియాణి చ నత్యజేత్ -కింతు తైస్సహ తత్తల్లోకభోగార్థం గచ్ఛేత్ ॥ ౨౨॥ యతః కర్మగతి వన్న యోగగతిః పరి చ్ఛిన్నేత్యాహ॥ యోగేశ్వరాణామితి ॥ యోగేశ్వరాణాం త్రిలోక్యాః అంతర్బహిశ్చ - మహర్లోకాదిషు బ్రహ్మాండా ద్బహిశ్చ-గతిమాహుః-అత్ర హేతుః పవనస్యాంతః-ఆత్మా లింగశరీరం యేషామితి- విద్యా ఉపాసనా- తపో భగవదర్థం- యోగోష్టాంగః-సమాధిర్జ్ఞానం - తా న్యేవ భజంతి యే- తేషాం యోగినాం॥ చం॥ పవనో వాయురంతరాత్మని శరీరాంతరా ళే యేషాం తేషాం వాయుం రేచకపూరకకుంభకక్రమేణ శరీరాంతరాళే ధృతవతామిత్యర్థః- యోగేశ్వరాణాం యో గాభ్యాసేన సమర్థానాం త్రిలోక్యాః భూర్భువస్స్వరితి లోకత్రయాత్ -అంతర్బహిశ్చ గతిమాహుః- విద్యా వేదాంతవి ద్యా-తపో యోగః శమదమాదివిరక్తధర్మానుష్ఠానం - సమాధిరష్టాంగయోగః - తాన్ భజంతీతి తాదృశాః తేషాం తాం గ తిమపునరావృత్తిలక్షణాం అర్చిరాదిగతిం కర్మభిః కేవలం యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానైర్నాప్నువంతి ॥ ౨౩ ॥ తామాహాష్టభిః॥

వైశ్వానరమితి ॥ విహాయసా ఆకాశేన-తత్ర బ్రహ్మలోకపథేనగతస్సన్ - ప్రథమం వైశ్వానరం అగ్న్యభిమానినీం దేవ
తాంయాతి-కేనోపాయేన-సుషుమ్నయానాడ్యా-సాచదేహాద్బహిరపివినిర్గతాస్తీత్యాహ - శోచిషాజ్యోతిర్మయ్యా- వి
ధూతకల్కః త్యక్తోమలోయేనసః- క్వాప్యసజ్జమానఇత్యర్థః - ఉదస్తాత్ ఉపరిష్టాత్ వర్తమానంహరేస్సంబంధితారా
రూపం-నారాయణాధిష్ఠితమిత్యర్థః - శైశుమారంచక్రం - పంచమస్కంధేవక్ష్యమాణంశింశుమారాఖ్యంజ్యోతిశ్చ
క్రంచ-చక్రస్థానానిఆదిత్యాదీన్ధ్రువాంతానిపదానిప్రయాతీత్యర్థః॥చం॥ బ్రహ్మపథేనబ్రహ్మమార్గేణప్రాపికయా-
శోచిషాహార్దప్రజ్ఞాప్రసన్నహార్దకృపావశేన-ప్రకాశమానయాసుషుమ్నయాసుషుమ్నానాడ్యాసాధనభూతయా-వి
హాయసాగతఃఅంతరిక్షమార్గేణగతఃపురుషః-ప్రథమంవైశ్వానరంఅగ్నింయాతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల ఇత్యగ్ని
పూర్వికాహిసాగతిః-ఏవమగ్నిర్జ్యోతిరితిప్రమాణచోదితాగ్నిప్రాప్తిమభిధాయఅనంతరంజ్యోతిఃప్రాప్తిమాహ- వి
ధూతేతి-విధూతకల్కః విధూతపుణ్యపాపః॥ శ్రు ॥ అశ్వఇవరోమాణివిధూయపాపమితి-తదావిద్వాన్ పుణ్యపాపేవిధూ
య నిరంజనఃపరమంసామ్యముపైతీతిచ శ్రుత్యర్థోత్రప్రతిపాదితః- ఉదస్తాదూర్ధ్వంవిద్యమానంహరేఃవిష్ణోశ్శైశుమా
రంచక్రంప్రయాతి॥౨౪॥ తదితి॥ తద్విష్ణోశ్చక్రంవిశ్వస్యనాభింనాభ్యావ్యాశ్రయభూతం - ఆకృష్టలింగత్వాన్నాభిశబ్ద
స్యనక్లీబత్వం-అతివర్త్యఅతిక్రమ్యపరతఃస్వర్గిణాంగత్యభావాత్ - ఏకఏవనిర్మలేనలింగశరీరేణ-బ్రహ్మవిదాంస్థానం
అన్యైర్నమస్కృతం-మహర్లోకముపైతి-యద్యస్మిన్ విబుధాఃకల్పాయుషోభృగ్వాదయః॥చం॥ ఏకఃకశ్చిద్యోగీవిశ్వస్య
ప్రపంచస్యనాభింకారణీభూతంవిష్ణోశ్శైశుమారచక్రాఖ్యంస్థానమతివర్త్య-అణీయసాసూక్ష్మతరేణవిరజేనవి
మలేనాత్మనామనసాబ్రహ్మవిదాంనమస్కృతంవక్ష్యమాణంపరమేష్ఠిధిష్ణ్యంబ్రహ్మసదనముపైతి- కల్పాయుషఃకల్పప

ర్మభిస్తాంగతిమాప్నువంతివిద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్॥ ౨౩ ॥ వైశ్వానరంయాతివిహాయసాగత
స్సుషుమ్నయాబ్రహ్మపథేనశోచిషా । విధూతకల్కోథహరేరుదస్తాత్ప్రయాతిచక్రంనృపశైంశుమా
రమ్॥౨౪॥తద్విశ్వనాభింత్వతివర్త్యవిష్ణోరణీయసావిరజేనాత్మనైకః।నమస్కృతంబ్రహ్మవిదాముపైతి
కల్పాయుషోయద్విబుధారమంతే॥౨౫॥అథోఅనంతస్యముఖానలేనదందహ్యమానంసనిరీక్ష్యవిశ్వమ్। ని
ర్యాతిసిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యంయద్ద్వైపరార్ధ్యంతదుపారమేష్ఠ్యమ్ ॥ ౨౬ ॥ నయత్రశోకోనజరానమృత్యు
ర్నార్తిర్నచోద్వేగఋతేకుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోదఃకృపయానిదంవిదాందురంతదుఃఖప్రభవానుద
ర్శనాత్ ॥౨౭॥తతోవిశేషంప్రతిపద్యనిర్భయస్తేనాత్మనాపోనలమూర్తిరత్వరన్। జ్యోతిర్మయోవాయు

ర్యంతంచతుర్ముఖవద్వర్తమానావిబుధాఃయత్స్థానంప్రతి-రమంతేతముపైతి॥౨౫॥ అథో ఇతి॥ అథో అనంతరంకల్పాంతే
సవిశ్వంత్రైలోక్యం - అతిశయేనదహ్యమానంనిరీక్ష్యతత్రాప్యాప్యప్రాప్తైఃయద్ద్వైపరార్ధ్యస్థాయితత్పారమేష్ఠ్యంప
దంప్రతినిర్యాతి-సిద్ధేశ్వరైర్జుష్టానిధిష్ణ్యానియస్మిన్ తత్ - ఇతి వైశిష్ట్యంసూచితం॥చం॥ ననుస్వర్గాదిసుభోగస్థానేష్వస
త్స్వపరమేష్ఠిధిష్ణ్యేకేనపిశేషేణవిముష్టాంప్రవృత్తిరిత్యాశయ ఇత్యత ఆహ-అనంతస్యసంకర్షణస్యశేషస్యముఖానలేనముఖ
పూత్కారజనితవిషాగ్నినాదందహ్యమానంవిశ్వంజగత్త్రిసమీక్ష్యజగత్సంహారకస్యకాలాగ్నిరుద్రస్యాపిఅనంతవిషా
గ్నిసంభూతత్వమేవపంచమస్కంధేవక్ష్యతే - తథాదందహ్యమానంస్వర్గాదికమపివిశ్వమస్థైర్యంనశ్వరత్వేననిశ్చిత్యసి
ద్ధానాంబ్రహ్మజ్ఞానసిద్ధానామీశ్వరైస్సనకాదిభిస్సేవితంధిష్ణ్యంస్థానభూతంపారమేష్ఠ్యంపరమేష్ఠినశ్చతుర్ముఖస్యస్థా
నంద్వైపరార్ధ్యంద్విపరార్ధసంజ్ఞికంతన్నిఖిలజగత్ప్రసిద్ధంయదస్తితన్నిర్యాతిగచ్ఛతి- ఉశబ్దోవధారణే - నిర్యాత్యేవేత్య
ర్థః॥౨౬॥ తదేవాహ॥ నేతి॥ ఆర్తిర్దుఃఖం-ఉద్వేగోభయంకింతుయచ్చిత్తతోహేతోఃయద్దుఃఖం-అదఃఋతేతదేకంవినా
తత్కృతోభవతి-అనిదంవిదాంఇదంభగవద్ధ్యానమజానతాంప్రాణినాం - దురంతదుఃఖానాం - యఃప్రభవోజన్మత
స్యానుదర్శనాత్ -యద్వా- తేషాంకృపయా-చిత్తతోదోషనఃపీడితయత్ తద్వినాకుతశ్చిదపియత్రశోకాదయోనసంతీ
తి॥చం॥ కోత్రస్థానేఇతరాపేక్షయావిశేషఇత్యత ఆహ-ఋతేసత్యనామకేయత్రలోకే- యదధిష్ఠితానాంమహాయో
గినాంసనకాదీనాంఅనిదంవిదాంఏతాదృశస్థానమజానతాంపశుపుత్రస్వర్గధనాదికమపేక్షమాణానాం దురంతదుః
ఖోత్పత్తిస్థానస్యసంసారస్యానుదర్శనాత్ కృపయాచిత్తతోదః చిత్తవిక్షేపస్సంభవతిఅహోఏతేఅల్పాఃస్థిరంబహు
దుఃఖబహుళంసంసారమనుభవంతీతికృపయాచిత్తవిక్షేపోజాయతేతత్పారమేష్ఠ్యంస్థానమితిభావః॥౨౭॥తత్ర బ్రహ్మ
లోకంగతానాంత్రిధాగతిః-యేపుణ్యోత్కర్షేణగతాః తేకల్పాంతరేపుణ్యతారతమ్యేన అధికారికాభవంతి- యేతుహిర

గర్భాభ్యుపాసనాబలేనగతాః తే బ్రహ్మణాసహముచ్యంతే యే భగవదుపాసకాః - తే స్వేచ్ఛయా బ్రహ్మాండం భిత్త్వైవ
వైష్ణవం పదం ఆరోహంతి - తత్ర ప్రస్తుతస్య భగవద్భక్తస్య బ్రహ్మాండభేదనప్రకారమాహ ॥ తత ఇతి ॥ అత్రేయం ప్రక్రి
యా - ఈశ్వరాధిష్ఠితాయాః ప్రకృతేః - కేనచిదంశేన మహత్తత్త్వం భవతి - తస్యాంశేనాహంకారః - తస్యాంశేన శబ్దతన్మా
త్రద్వారా నభః - తస్యాంశేన స్పర్శతన్మాత్రద్వారా వాయుః - తస్యాంశేన రూపతన్మాత్రద్వారా తేజః తస్యాంశేన రసత
న్మాత్రద్వారా ఆపః - తాసామంశేన గంధతన్మాత్రద్వారా పృథివీ - తైశ్చ మిలితైః చతుర్దశభువనాత్మకం విరాట్ఛరీరం -
తస్య పంచాశత్కోటియోజనవిశాలస్య - పృథివ్యా అండకటాహశబ్దవాచ్యా - కోటియోజనవిశాలం ప్రథమావరణం - పం
చాశత్కోటియోజనవిశాలమిత్యేకే - తతశ్చాబాదీనాం యే పంచాంశాః - తాన్యేవోత్తరోత్తరం దశగుణాన్యావరణా
ని - అష్టమం తు ప్రకృత్యావరణం - వ్యాపకమేవ - తదేవం స్థితే పృథివ్యాద్యావరణభేదనప్రకారః - [illegible] - [illegible] శేషం
ప్రతిపద్య - లింగదేహేనసహ పృథివ్యాత్మతాం ప్రాప్యేత్యర్థః - ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం - నిర్భయః [illegible] యాస్యామీతి
శంకాశూన్యః - తేనాత్మనా పృథివీరూపేణ - తన్నిరంతరా అపః ప్రతిపద్య - అత్వరమాణత్వాద్ గాం [illegible] తత్తదాత్మకత్వేన తత్త
దాహారాదిశంకా [illegible] భోగాన్ భుంజాన ఇత్యర్థః - ఏవం జ్యోతిర్మయస్సన్ - కాలే భోగావసానే - బృహతః ఆత్మ
నః లింగమూర్తిత్వేన ఉపాసనే ఉక్తం - యద్వా శరీరాత్మనా తస్య ప్రమాపకమితి ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మహాయోగినాం పరమేష్ఠి
ధిష్ణ్య ప్రాప్తిమభిధాయ తత్ప్రాప్తానాం పునరావృత్త్యభావేపి భక్తియోగమాహాత్మ్యాత్ తదపి సాతిశయం త్యక్త్వా తమా
ర్గగమనానంతరం లింగదేహభంగక్రమం తదనంతరం సాయుజ్యగతో వాసుదేవాఖ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణో నారాయ
ణాఖ్యస్య పరమపదాఖ్యస్థానప్రాప్తి శేషప్రాప్తిమాహ - తత ఇత్యధ్యాయశేషేణ - తతః తాదృశబ్రహ్మసదనప్రాప్త్యనంత
రం - భగవత్సరంతరభక్తియుక్తః పురుషః ఆకాశాదిపంచభూతానాం చరమం గంధాదిగుణపంచకత్వేన సర్వాపేక్షయా -
అతిశయితగుణత్వేన విశేషశబ్దవాచ్యం పృథివీతత్త్వం ప్రతిపద్య తత్కార్యభూతం దేహాదికం త్యక్త్వా తదుపాదానభూ
తం పృథివీతత్త్వం ప్రతిపద్య నిర్భయః దేవాదిశరీరపరిణామప్రసంగాభావేన నిర్భయః - మరణాదిభీతిరహితః - తేనాత్మనా

ముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలింగమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఘ్రాణేన గంధం రసనేన వై రసం రూపం చ దృ
ష్ట్యా శ్వసనం త్వచైవ । శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూతిముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ స భూత
సూక్ష్మేంద్రియసన్నికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్ । సంసాద్య గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞా

కేవలపృథివీరూపశరీరేణ - పృథివ్యాః కారణీభూతా అపః ఉదకతత్త్వం ॥ శ్రు ॥ అద్భ్యః పృథివీత్యాది శ్రుతేః । శ్రు ॥ పృథివ్య
ప్సు ప్రలీయత ఇతి ప్రలయ శ్రుతేః - తతస్తాదృశాబ్ధిశరీరపరిగ్రహానంతరం అనలమూర్తిః తత్కారణీభూతాగ్నిశరీర
కః ॥ శ్రు ॥ అగ్నేరాప ఇతి సృష్టి శ్రుతేః ॥ శ్రు ॥ ఆపస్తేజసి లీయంత ఇతి ప్రళయ శ్రుతేః - అత్వరమాణం గచ్ఛన్ - జ్యోతిర్మ
యః ప్రాప్తాగ్నిశరీరకో వాయుముపేత్య అగ్నికారణీభూతం వాయుముపేత్య ॥ శ్రు ॥ వాయోరగ్నిరితి సృష్టి శ్రుతేః ॥
శ్రు ॥ తేజో వాయౌ లీయత ఇతి ప్రళయ శ్రుతేః తతః కాలే తదనంతరకాలే వాయ్వాత్మనా వాయురూపశరీరేణ తత్కార
ణీభూతేన ఆత్మలింగం ఆత్మజన్యం బృహత్ ప్రాప్నోతి తత్త్వచతుష్టయాపేక్షయా బృహత్ వ్యాపకం - విభ్విత్యర్థః - తా
దృశం ఖం గగనం వాయోరపి కారణీభూతమాకాశం ॥ శ్రు ॥ ఆకాశాద్వాయురితి - తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సం
భూత ఇతి సృష్టి శ్రుతేః - ఖస్య ఆత్మలింగత్వం తస్మిన్ ఆత్మలింగే ఆకాశే వాయోర్లయః ॥ ౨౮ ॥ ఇంద్రియార్థానాం భూత
సూక్ష్మాణాం అతిక్రమమాహ - ఘ్రాణేనేతి - ఘ్రాణేనాధిష్ఠితేన గంధముపేత్య శ్వసనం స్పర్శం నభోగుణత్వం శబ్దాత్మ
తాం ప్రాణేన తత్తత్కర్మేంద్రియేణ ఆకూతిం తత్తత్క్రియాం ॥ ౨౯ ॥ ఏవం భూతసంహారక్రమమభిధాయ అనంతరమిం
ద్రియసంహారక్రమమాహ - ఘ్రాణేన కార్యభూతేన గంధం తస్య కారణీభూతం గంధతన్మాత్రముపేత్య తథా రసనేన ర
సనేంద్రియేణ - రసం రసతన్మాత్రముపేత్య - తథా దృష్ట్యా చక్షుషా రూపం తత్కారణీభూతం రూపతన్మాత్రం చ ఉపే
త్య - త్వచైవ త్వగింద్రియేణైవ - తత్కారణం స్పర్శముపేత్య తథా శ్రోత్రేంద్రియేణ తత్కారణీభూత నభోగుణత్వం శబ్ద
తన్మాత్రరూపత్వం చ ఉపేత్య అనంతరం ప్రాణేన ప్రాణవాయునా తత్కారణీభూతామాకూతిం యోగీ భగవదుపాస
కః ఉపైతి - ఆకూతిరితి గుణవిశేషః ॥ శ్రు ॥ చిత్తం చ చిత్తశ్చాకూతం చాకూతిశ్చ ॥ ఆకూతిమగ్నిం ప్రయుజం స్వాహేత్యా
దౌ చిత్తచైత్త్యాదిభిస్సహపాఠాత్ ॥ ౨౯ ॥ తదేవం స్థూలసూక్ష్మభూతాతిక్రమముక్త్వా తదావరణభూతాహంకారప్రా
ప్త్యా మహదాదిప్రాప్తిమాహ ॥ స ఇతి ॥ స యోగీ వికార్యం సంప్రాప్య విజ్ఞానతత్త్వం యాతి వివిధం కార్యం యస్యేతి వికా

ర్యోహంకారః-స త్రివిధః తామసో రాజసస్సాత్త్వికశ్చేతి-తత్ర తామసాత్ అజ్ఞానాత్ భూతసూక్ష్మాణి జాయంతే రాజసాద్బుద్ధికర్మాఖ్యాని దశేంద్రియాణి- సాత్త్వికాత్ మనఇంద్రియాధిదేవతాశ్చ-తేషాం లయశ్చ తత్తదహంకారే తత్ర భూతసూక్ష్మాణాం ఇంద్రియాణాం చ సన్నికర్షణం లయస్థానం తామసం రాజసం చ మనోమయం దేవమయం చ సాత్త్వికం సంప్రాప్య గత్యాగమనేన తేనాహంకారేణ సహ విజ్ఞానతత్త్వం యాతి తతః - గుణానాం సన్నిరోధో లయో యస్మిన్ తత్ప్రధానం గుణ॥ చం॥ స ఉపాసకః ఉపాసనాబలేన నివృత్తాజ్ఞానాదిదోషత్వేన అజ్ఞానాశ్రయత్వేన చ భగవత్సామ్యాత్ సనాతనః నిత్యః వినాశప్రతియోగీ-అనాదిః ప్రాగభావప్రతియోగీ-భగవాన్ జ్ఞానాదికల్యాణగుణశాలీ చ సన్ భూతసూక్ష్మాణి గంధాదితన్మాత్రాణి ఇంద్రియాణి ఘ్రాణాదీని తేషాం సన్నికర్షణం కారణత్వాత్ తేషామవ్యవహితప్రాక్కాలవర్తిన త్రివిధాహంకారం - అహంకారస్య త్రైవిధ్యముపపాదయతి - మనోమయం మనసః కారణీభూతం వైకారికశబ్దవాచ్యం సాత్త్వికాహంకారం- దేవమయం దేవానామింద్రియాధిష్ఠాతౄణాం - దేవానామింద్రియాణాం వా కారణత్వాద్దేవమయం - తైజసశబ్దవాచ్యం రాజసాహంకారం వికార్యం పంచభూతాత్మనా పరిణామశాలిభూతాదిశబ్దవాచ్యం తామసాహంకారంచ-గత్వా అర్చిరాదిగత్యా సంసాధ్య ప్రాప్య తేన శరీరభూతేనాహంకారేణ విజ్ఞానతత్త్వం యాతి విజ్ఞానశబ్దః॥ శ్రు॥ విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే-తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాదిత్యాదావివ జీవవాచకః-విజ్ఞానశబ్దవాచ్యో జీవశ్చ- జీవసమష్టిరూపశ్చతుర్ముఖః తత్త్వం తదధిష్ఠితం మహత్తత్త్వం తదేవాత్ర విజ్ఞానతత్త్వశబ్దేనోచ్యతే॥ శ్రు॥ ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా ఇతి శ్రుతౌ బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పర ఇతి మహచ్ఛబ్దస్య ఆత్మపదసామానాధికరణ్యేన సమష్టిజీవవాచిత్వవత్ విజ్ఞానతత్త్వశబ్దస్యాపి సమష్టిపురుషాధిష్ఠితమహత్తత్త్వవాచితాయా ఉపపన్నత్వాత్ బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పర ఇత్యత్ర ఆత్మన్ శబ్దస్య సమష్టిపురుషవాచిత్వం శ్రీభాష్యాదౌ ప్రతిష్ఠాపితం- సమష్టిపురుషస్య మహత్తత్త్వాధిష్ఠాతృత్వం చ అస్మిన్నపి శాస్త్రే ప్రాయశః ప్రతిపాదయిష్యతే- తేనాత్ర విజ్ఞానతత్త్వశబ్దేన మహత్తత్త్వమేవాభిధీయతే-విజ్ఞానత

నతత్త్వం గుణసంనిరోధమ్॥ ౩౦॥ తేనాత్మనాత్మానముపైతి శాంతమానందమానందమయోవసానే। ఏ
తాం గతిం భాగవతీం గతో యస్స వై పునర్నేహ విషజ్జతేంగ॥ ౩౧॥ ఏతే సృతీ తే నృప వేదగీతే త్వయాభిపృష్టే
చ సనాతనే చ। యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ పృష్ట ఆరాధితో భగవాన్వాసుదేవః॥ ౩౨॥ న హ్యతోన్యశ్శివః పం

త్త్వం మహత్తత్త్వం యాతీత్యర్థః-కార్యాణాం కారణే లయప్రకరణాత్ తతః - మహత్తత్త్వసంసర్గానంతరం గుణసన్నిరోధం న్యూనాధికభావానాపన్నసత్త్వాదిగుణత్రయం ప్రధానం మూలప్రకృతితత్త్వం యాతి॥ ౩౦॥ తేనాత్మనా ప్రధానరూపేణ ఆనందమయస్సన్- ఉపాధీనామవసానే- శాంతమవికృతమానందం పరమాత్మానముపైతి న విషజ్జతే నావర్తత ఇత్యర్థః॥ చం॥ తతస్తేనాత్మనా ప్రకృతిరూపశరీరేణ ఆనందమయం ఆత్మానం పరమాత్మానం సంక్రమ్య ప్రాప్య॥ శ్రు॥ ఏవమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్యేతి శ్రుతేః-స్వయమపి ఆనందమయః బ్రహ్మప్రాప్త్యా ఆనందమయస్సన్ బ్రహ్మానందతుల్యానందవిశిష్టస్సన్ అవసానే ఏవం పూర్వోక్తపృథివీప్రభృతికారణద్రవ్యరూపశరీరసంక్రమణావసానే సర్వాత్మకే బ్రహ్మణి వాసుదేవే శాంతిం యాతి- కదాహం భగవంతం ప్రాప్నువానీతి మనోరథపర్యవసానం యాతి - భగవత్ప్రాప్త్యనంతరం నహ్యన్యత్ప్రాప్తవ్యమస్తి॥ శ్రు॥ సా కాష్ఠా సా పరా గతిరితి శ్రుతేః- ఏతామితి-అంగ రాజన్ యః పురుషః ఏతాం భాగవతీం గతిం భగవత్ప్రాప్తిసాధనీభూతామర్చిరాదిగతిం గతో భవతి ప్రాప్తో భవతి-స వై పురుష ఇహ జన్మాదిప్రవాహే న విషజ్జతే న సక్తో భవతి న పునరావర్తత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఏతే ఇతి॥ సృతీ మార్గౌ ప్రకారౌ విత్యర్థః- హే నృప- అనపేక్ష్య నిర్భిద్య మూర్ధన్యవ్రజేత్ పరం గత ఇతి యా సద్యోముక్తిః సైకా సృతిః-యది ప్రయాస్యన్నిత్యాదినా క్రమముక్తిశ్చ ద్వితీయా సృతిః- ఏతే సృతీ వేదేన గీతే ఉక్తే న తు స్వోత్ప్రేక్షితే-తత్ర॥ శ్రు॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేస్య హృది శ్రితాః॥ అథ మర్త్యోమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి- సద్యోముక్తిః- తేర్చిషమభిసంభవంతీత్యాదినా క్రమముక్తిశ్చ వేదేనోక్తే-యద్వా-న కర్మభిస్తాం గతిమాప్నువంతీతి దక్షిణమార్గస్యాపి సూచితత్వాత్ -ఏతే సృతీ ఇతి ద్వివచనం త్వయాభిపృష్టే యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నేన అర్థాన్ముక్తివిషయే ద్వే అపి సృతీ పృష్టే-బ్రూహి సా-యద్వా- విపర్యయమితి చ దక్షిణమార్గో పృథక్ పృష్టః-ఏవం త్వయా చ పృష్టే యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నే ఏతే సృతీ ఇత్యన్వయః॥ చం॥ హే నృప రాజన్ వేదగీతే అర్చిషో హ అహ్నః ఆపూర్యమాణపక్షం ఇత్యాది వేదగీతే సనాతనే అనాదిసిద్ధే త్వయా అభిపృష్టే- ఏతే సృతీ భూమాద్యర్చిరాదిగతీ తే తుభ్యం వక్ష్యే తే- పురా పూర్వస్మిన్ కాలే ఆరాధితో భగవాన్ వాసుదేవః పృష్టస్సన్ బ్రహ్మణో పృష్టస్సన్

యేద్వే సృతీ బ్రహ్మణే ఆహ- తేద్వే గతీ వర్ణితే ఇత్యన్వయః॥ ౩౨॥ సంతి సంసరతః పుంసో బహవో మోక్షమార్గా యోగాదయః-సమీచీనస్త్వయమేవేత్యాహ। నేతి॥ యతోనుష్ఠితాద్భక్తియోగో భవేత్ అతోన్యశ్శివస్సుఖరూపో నిర్విఘ్నశ్చనాస్త్యేవ॥ చం॥ నహీతి॥ వాసుదేవే భగవతి యతస్సాధనాత్ భక్తియోగో భవేత్ -సంసృతౌ సంసారే అతోన్యః॥ శ్లో॥ పాతాళమేతస్యహిపాదమూలమిత్యారభ్య యస్సన్నివేశః కథితో మయాంత ఇత్యంతేన ప్రతిపాదితస్థవిష్ఠరూపధ్యానాదన్యః శివో మంగళకరః పంథాః విహితో నహి- శాస్త్ర చోదితో నహి॥ ౩౩॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్ బ్రహ్మ-కూటస్థః నిర్వికారః వికారగ్రహిత్తస్సన్నిత్యర్థః- త్రీన్ వారాన్ కాత్స్న్యేన సాకల్యేన బ్రహ్మవేదం - అన్వీక్ష్యపిచార్యయతః యాత్మనిహరౌ రతిర్భవేత్ తదేవ మనీషయా అధ్యవస్యత్ నిశ్చితవాన్॥ చం॥ భగవాన్ చతుర్ముఖోపి మనీషయా బుద్ధ్యా కాత్స్న్యేన బ్రహ్మవేదరాశిం- త్రిరన్వీక్ష్య త్రివారం పిచార్య కూటస్థః అయః కూటవత్ నిర్వికారతయావర్తమానే ఆత్మని పరమాత్మని రతిః రాగో యతో భవేత్ ప్రీతిరూపా పన్నా భక్తిః యతస్సాధనాద్భవేత్ తత్పూర్వోక్తస్థూలప్రపంచశరీరక పరమాత్మానుసంధానరూపం సాధనమధ్యవస్యత్ -నిశ్చికాయ॥ ౩౪॥ నన్వనుభూతైస్తైరతిర్భవతి అననుభూతే తద్భగవతి కథం రతిస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్ లక్షితః స్పష్టః కథం స్వాత్మనా ద్రష్టాంతర్యామితయా కైః దృశ్యైః బుద్ధ్యాదిభిః- తదేవ ద్వేధా దర్శయతి- దృశ్యానాం జడానాం దర్శనం స్వప్రకాశం ద్రష్టారం వినా న ఘటత ఇత్యనుపపత్తిముఖేన లక్షితైః స్వప్రకాశాంతర్యామి లక్షకైః తథా బుద్ధ్యాదీని కర్తృప్రయోజ్యాని కరణత్వాత్ - వాశ్యాదివదితి వ్యాప్తిముఖేన అనుమాపకైః-స్వతంత్రశ్చ కర్తైత్యేవమీశ్వరసిద్ధిః॥ చం॥ దృశ్యైః జ్ఞానవిషయైః అతఏవ అనుమాపకైః- అనుమితిజనకైః- అనుమితిశ్చ అంకుర క్షితిమహీధరమహార్ణవాదికం సకర్తృకం-కార్యత్వాత్ ఘటవత్ ఇత్యాదిరూపా- సాచ

ధాపిశతస్సంస్మృతావిహ। వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్ ॥ ౩౩ ॥ భగవాన్ బ్రహ్మకాత్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్ ॥ ౩౪॥ భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితస్స్వాత్మనా హరిః। దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః॥ ౩౫॥ తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్॥ ౩౬ ॥ పిబంతి యే భగవత ఆత్మనస్సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్। పునంతి తే విషయవిదూషితాశయం వ్రజంతి తచ్చరణసరోరుహాంతికమ్॥ ౩౭॥ **

శ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - ద్వితీయోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్ యద్భవాన్మమ। నృణాం చ మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మనీషి

వివిధవిచిత్రసన్నివేశ విశేషవిశిష్టత్వాజ్జగతః రథప్రాసాదాదివత్ స్వనిర్మాతృశక్తిజ్ఞానాదికమంతరా స్వోత్పత్త్యనుపపత్తేః తాదృశం జగత్ స్వనిర్మాతుః జ్ఞానశక్త్యాదికమనురూపయతీతి కర్తృజ్ఞానశక్త్యాదిగోచరా - అతః అనుమాపకైః బుద్ధ్యాదిభిః లక్షణైః బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం తదాదీని చ లక్షణాని అహంకార తన్మాత్ర పంచభూతాదీని కార్యరూపాణి కారణస్యాధిష్ఠానిభిః ద్రష్టా స్రష్టా స్వయం యుక్తజ్ఞానశాలీ భగవాన్ హరిః స్వాత్మనా సుచిత్తేన పురుషేణ సర్వభూతేషు లక్షితః సర్వభూతాంతర్యామితయా జ్ఞాతః॥ ౩౫॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నోత్తరముక్తముపసంహరతి- తస్మాదితి॥ చం॥ హేరాజన్ తస్మాత్ తస్యైవ నిఖిలకారణ ప్రపంచత్వాత్ భగవాన్ స హరిరేవ సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైరపి సర్వదా సర్వేషు కాలేషు సర్వత్ర సర్వేషు దేశేషు నృణాం శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః స్మర్తవ్యశ్చ భవతి॥ ౩౬॥ శ్రవణాదిఫలమభినయేనాహ ॥ పిబంతీతి॥ సతామాత్మనః అత్మత్వేన ప్రకాశమానస్య కథైవామృతం విషయైర్విదూషితం మలినీకృతం - ఆశయం పునంతి శోధయంతి - తస్య చరణసరోరుహాంతికం శ్రీవిష్ణుపదం- వ్రజంతి॥ చం॥ ఆత్మనః సర్వాంతర్యామిణః భగవతో నారాయణస్య సతాం బ్రహ్మవిదాం శ్రవణపుటేషు శ్రోత్రపుటేషు సంభృతం పరిపూర్ణం కథాస్వరూపమమృతం యే వా పిబంతి యే చ తాదృశ కథామృతపానేన విషయైః శబ్దాదివిషయైః విదూషితం కళంకితమాశయం చిత్తం పునంతి-పవిత్రీకుర్వంతి తే తచ్చరణసరోరుహాంతికం భగవత్పాదసరసీరుహసాన్నిధ్యం ముక్తిరూపం వ్రజంతి గచ్ఛంతి॥ ౩౭॥ ***************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వితీయస్కంధే - ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తృతీయే విష్ణుభక్తేస్తు వైశిష్ట్యం శృణ్వతో మునేః। భక్త్యుద్రేకేణ తత్కర్మశ్రవణాదరఉర్యతే॥ ఇదానీమన్యదేవతాభజనస్యాపి పుత్రాదిభజనవ దేవతుచ్ఛఫలత్వేన హేయత్వం వక్తుం పూర్వోక్తమనువదతి॥ ఏవమితి ॥ మమేతి మాం-ప్రష్టు

ష్యేషు కథాదిద్వైరయోగేన మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు - యే మనీషిణః తేషాం తత్రాపి మ్రియమాణానాం - తేషాం విశేషతః ఏవమేతద్ధరికథాశ్రవణాదికం నిగదితం విహితమిత్యర్థః ॥౧॥ కామఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాం దేవానాం భజనమాహ ॥ బ్రహ్మవర్చసేతి ॥ బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం బ్రహ్మాణం ఇంద్రియపాటవకామస్తు - ఇంద్రం - ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్ ॥౨॥ బ్రహ్మణస్పతిం యజేత ॥ శ్రు ॥ బార్హస్పత్యముత్తువశమాలభేత - బ్రహ్మవర్చసకామో బృహస్పతిమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవాస్మిన్ బ్రహ్మవర్చసం దధాతి బ్రహ్మవర్చస్యేవ భవతీతి శ్రుతేః - ఇంద్రియకామః ఇంద్రియజేతా ॥ శ్రు ॥ ఇంద్రియకామ ఇంద్రియమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతీతి శ్రుతేః ॥ ప్రజాకామః ప్రజాపతిం యజేత ॥ శ్రు ॥ యః ప్రజాకామస్స్యాత్తస్మా ఏవం ప్రాజాపత్యం గారుత్మతం చరుం నిర్వపేత్ప్రజాపతిమిత్యాది శ్రుతేః ఏవముత్తరత్రాపి ద్వితీయకాండే కామ్యేష్టిప్రకరణే తత్తత్ఫలోద్దేశేన దేవతాంతరయజనే ప్రమాణాని ద్రష్టవ్యాని గ్రంథవిస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే ॥౨॥ అన్నాద్యేతి ॥ అన్నాద్యం భోజ్యం భక్ష్యం - అదితేస్సుతాన్ ద్వాదశాదిత్యాన్ - విశాం దేశస్థప్రజానాం - స్వాధీనతామిచ్ఛన్ - సాధ్యాన్ యజేత ॥౩॥ దేవీమితి ॥ మాయాం దుర్గాం - విభావసుం అగ్నిం - వసుకామః ధనార్థీ వసూన్ - వీర్యం ప్రభావః - తత్కామో వీర్యవాన్ - రుద్రాన్ యజేత ॥౪॥ వీర్యదాశ్చ దేవాః ప్రజాపతిప్రభృతయః ॥ శ్రు ॥ దేవాసురాస్సంయత్తా ఆసన్ తాన్ దేవానసురా అజయన్ ఇత్యుపక్రమ్య ప్రజాపతిముపాధావన్నిత్యాదినా య ఇంద్రియకామో వీర్యకామస్స్యాత్ ॥ శ్రు ॥ తమేతయా సర్వపృష్ఠయా యాజయేద్దేవతా ఏవ దేవతాస్స్వేన భాగధేయేనోపధావతీత్యాది శ్రుతేః ॥౪॥ ఆయుష్కామ ఇతి ॥ ఇళాం పృథ్వీం - ప్రతిష్ఠా స్థానాదప్రచ్యుతిః రోదసీ ద్యావాభూమీ ॥౫॥

> ణాం ॥౧॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్ । ఇంద్రమింద్రియకామస్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీన్ ॥౨॥ అన్నాద్యకామస్త్వదితిం స్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్ । విశ్వాన్దేవాన్రాజ్యకామస్సాధ్యాన్సంసాధకో విశామ్ ॥౩॥ దేవీం తు మాయాం శ్రీకామస్తేజస్కామో విభావసుమ్ । వసుకామో వసూన్ రుద్రాన్ వీర్యకామస్తు వీర్యవాన్ ॥౪॥ ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవౌ పుష్టికామ ఇళాం యజేత్ । ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రోదసీ లోకమాతరౌ ॥౫॥ రూపాభికామో గంధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సరఉర్వశీమ్ । *ఆధిపత్యకామస్సర్వేషాం యజేత పరమేష్ఠినమ్ ॥౬॥ యజ్ఞం యజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్ । విద్యాకామస్తు గిరిశం దాంపత్యార్థ ఉమాం సతీమ్ ॥౭॥ ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తంతుం తన్వన్ పితౄన్ యజేత్ । రక్షాకామః పుణ్యజనానోజస్కామో మరుద్గణాన్ ॥౮॥ రాజ్యకామో మనూన్ దేవాన్ని*ర్ఋతిం త్వభిచరన్ యజేత్ । కామకామో యజేత్సోమమకామః పురుషం పరమ్ ॥౯॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః । తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్ ॥౧౦॥ ఏతావానేవ యజతామిహ నిశ్శ్రేయసోదయః । భగవత్యచలో భావో యద్భాగవతసంగతః ॥౧౧॥ జ్ఞానం యతః ప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాద ఉభయత్ర గుణేష్వసంగః ।

రూపేతి ॥ అప్సరాశ్చ సోర్వశీ చ తాం - ఆధిపత్యకామ ఇత్యత్ర వర్ణాధిక్యమార్షం ॥౬॥ యజ్ఞమితి ॥ యజ్ఞం యజ్ఞోపాధికం విష్ణుం కోశో ధనసంచయః - వసుకామ ఇత్యత్ర ధనమాత్రమితి భేదః - దాంపత్యం అన్యోన్యప్రీతిః తదర్థో యస్య ॥౭॥ ధర్మార్థ ఇతి ॥ ధర్మార్థకామః ఉత్తమశ్లోకోపాధికం విష్ణుం తంతుం తన్వన్ సంతానవృద్ధిమిచ్ఛన్ - రక్షా బాధానివృత్తిః తత్కామః పుణ్యజనాన్ యక్షాన్ ఓజః బలం - తత్కామః ॥౮॥ రాజ్యమితి ॥ రాజ్యం రాజ్యత్వం - తత్కామో మనూన్ రూపాన్ దేవాన్ - రాజ్ఞః ఋక్షావారాజ్యం - తత్కామో విశ్వాన్ దేవాన్ ఇతి విశేషః - అభిచరన్ శత్రుమారణమిచ్ఛన్ - నిఋతిం రాక్షసం - కామకామః భోగేచ్ఛుః అకామః నైరాశ్యకామః - పురుషం పరం ప్రకృతివ్యతిరిక్తోపాధిమీశ్వరం నిఋతింత్వభిచరన్ యజేదిత్యత్రాపి పూర్వవదేవ వర్ణాధిక్యమార్షం ॥౯॥ అకామ ఇతి ॥ అకామః ఏకాంతభక్తః - ఉక్తానుక్తసర్వకామో వా - పురుషం పూర్ణం నిరుపాధిం ॥౧౦॥ పూర్వోక్తనానాదేవతాయజనస్యాపి సంయోగపృథక్త్వేన భక్తియోగఫలత్వమాహ ॥ ఏతావానితి ॥ ఇంద్రాదీనపి యజతాం ఇహ తత్తద్దేవతాయజనే భాగవతానాం సంగతో భగవత్యచలో భావో భక్తిర్భవతీతి యత్ - ఏతావానేవ నిశ్శ్రేయసస్య పరమపురుషార్థస్య ఉదయో లాభః అన్యత్తు సర్వం తుచ్ఛమిత్యర్థః ॥౧౧॥ భాగవతసంగత ఇత్యుక్తేన సూచితాం హరికథారతిం స్తౌతి ॥ జ్ఞానమితి ॥ యతః యాసు కథాసు జ్ఞానం భవతి - తాసు రతిం కో న కుర్యాదిత్యన్వయః కీదృశం - ప్రతినివృత్తం ఉపరతం గుణోర్మీణాం రాగాదీనాం చక్రం సమూహో యస్మాత్తద్ధేతుః ఆత్మప్రసాదశ్చ యత్ర యాసు - మనః ప్రసాదహేతుః గుణేషు విషయేష్వసంగః వైరాగ్యం చ ఉభయత్రేతి పాఠే ఇహాముత్ర చ గుణేష్వసం

గః - కైవల్యమిత్యేవం సమ్మతః పంథాః మోక్షభక్తియోగః నిర్వృతః శ్రవణసుఖేన అన్యత్ర నిర్వృత ఇతి వా తాసు హరికథాసు కో వా రతిం న కుర్యాత్ ॥ చం॥ యతో హరికథారతేః గుణైః సత్త్వాదిభిః యే ఊర్మయః షడూర్మయస్తేషాం యచ్చక్రం చక్రవత్పరివర్తనం తస్మాత్ నివృత్తం వినష్టం యేన - తత్తాదృశం దేహాదివిలక్షణాత్మవిషయకం జ్ఞానం - ఆత్మప్రసాదః మనఃప్రసాదః ఉభయత్ర గుణేష్వసంగః॥ శ్రు॥ ఉభయోర్లోకయోరస్మిగ్ శ్చాముష్మిగ్ శ్చేతి - గుణప్రధానేషు పశుపుత్రధనస్వర్గాదిరూపేషు - అసంగః రాగాభావః - అథ కైవల్యస్య ముక్తేః - సమ్మతపథః సాధనత్వేన సమ్మతో మార్గః భక్తియోగశ్చ భవతి - హరికథాసు భగవత్కథాసు నిర్వృతో నిర్వాణం ప్రాప్తుమిచ్ఛుః పురుషః కో వా తాం రతిమనురాగం న కుర్యాత్ సర్వోఽపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥౧౨॥ ఇతీతి॥ అభివ్యాహృతం ఉక్తం - ఋషిం పరబ్రహ్మదర్శినం కవిం శబ్దబ్రహ్మనిష్ణాతం॥ ౧౩॥ సత ఇతి॥ శ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుః హరికథా ఏవ ఉదర్కః ఉత్తరఫలం యాసు తాః కథాః సతాం భాగవతానాం సంసది సభాయాం స్యుః ॥౧౪॥ ఏతస్మిన్ పంచయతి ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ కృష్ణపూజాదిరూపాం క్రీడాం యః స్వీకృతవాన్ ॥ చం॥ మహారథస్స పాండవేయః పరీక్షిత్ భాగవతః భగవద్భక్తః బాలక్రీడాసాధనైః క్రీడన్ కృష్ణస్య బాల్యకృతాం క్రీడాం ఆదదే క్రీడాకాలేఽపి బాలక్రీడాం విహాయ తస్మిన్ సన్నిధితయా కృష్ణక్రీడామేవ స్వీకృతవాన్ ॥౧౫॥ వైయాసకిరితి॥ ఉరుగాయస్య భగవతః గుణైః ఉదారాః మహత్యః కథాః స్యుః ॥౧౬॥ కించ వ్యర్థైవ నశ్యమాణమాయుః హరికథయా ఏవ సఫలం కుర్విత్యాశయేనాహ త్రిభిః॥ ఆయురితి॥ అసౌ సూర్యః ఉద్యన్ ఉద్గచ్ఛన్ - యత్ యేన క్షణో నీతః తస్య ఆయుః - ఋతే వర్జయిత్వా - వృ

కైవల్యసమ్మతపథస్త్వథ భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥౧౨॥ శౌనకః॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య భరతర్షభః। కిమన్యత్పృష్టవాన్ భూయో వైయాసకిమృషిం కవిం॥౧౩॥ ఏతచ్ఛుశ్రూషతాం విద్వన్ సూత నోఽర్హసి భాషితుం। కథా హరికథోదర్కాః సతాం స్యుః సదసి ధ్రువం॥౧౪॥ స వై భాగవతో రాజా పాండవేయో మహారథః। బాలక్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదదే॥౧౫॥ వైయాసకిశ్చ భగవాన్ వాసుదేవపరాయణః। ఉరుగాయగుణోదారాః కథాస్స్యుస్సత్సమాగమే॥౧౬॥ ఆయుర్హరతి వై పుంసాముద్యన్నస్తం చ యన్నసౌ। తస్యర్తే యత్ క్షణో నీత ఉత్తమశ్లోకవార్తయా॥౧౭॥ తరవః కిం న జీవంతి భస్త్రాః కిం న శ్వసంత్యుత। న ఖాదంతి న మేహంతి కిం గ్రామ్యాః పశవోఽపరే॥౧౮॥ శ్వవిడ్వరాహోష్ట్రఖరైః సంస్తుతః పురుషః పశుః। న యత్కర్ణపథోపేతం జాతు నామ గదాభృతః॥౧౯॥ బిలే బతోరుక్రమవిక్రమాన్ యే న శృణ్వతః కర్ణపుటే నరస్య। జిహ్వాసతీ దార్దురికేవ సూత న చోపగాయత్యురుగాయగాథాః॥౨౦॥ భారః పరం పట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాంగం న నమేన్ముకుందమ్। శావౌ కరౌ నో కురుతః సపర్యాం హరేర్లసత్కాంచనకంకణౌ వా॥౨౧॥ బర్హాయితే తే నయనే నరాణాం లింగాని విష్ణోర్న నిరీక్షతో యే। పాదౌ నృ

ర్థైవ హరతి॥ చం॥ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః వార్తయా క్షణో నీత ఇతి యత్ తస్య క్షణస్య ఋతే తం క్షణం వినా ఉద్యన్నస్తం చ అయన్ ప్రాప్తస్సన్ ఉదయాస్తమయాభ్యాం ప్రాప్తః - అసావాదిత్యః పుంసామాయుర్హరతి - ఉత్తమశ్లోకవార్తయా నీతః క్షణః నాయుః క్షయాంతర్గతః - పరమపురుషార్థసాధనత్వేన సఫలత్వాత్ ॥౧౭॥ నను జీవనమేవ తేషామాయుషః ఫలమస్తీత్యత్రాహ॥ తరవ ఇతి॥ నను తేషాం శ్వాసో నాస్తి - తత్రాహ - తర్హి భస్త్రాః శ్వసన్ చర్మకోశాః - నను తాసామాహారాదికం నాస్తి - తత్రాహ - న ఖాదంతి నాశ్నంతి - న మేహంతి రేతస్సేకం మైథునం న కుర్వంతి కిం - తమపి నరాకారం పశుం మత్వాహ - తదేవాహ అపర ఇతి॥౧౮॥ శ్వేతి॥ శ్వాదిభిః సంస్తుతః - పురుషో న యాపితః - యస్య కర్ణపథం కదాచిదపి న గతం సః అవజ్ఞాస్పదత్వాత్ - శ్వభిః కశ్మలవిషయాసక్తత్వాత్ - విడ్వరాహైః గ్రామసూకరైః - కంటకవద్దుఃఖవిషయత్వాత్ - ఉష్ట్రైః భారవాహిత్వాత్ - కాముకత్వాత్ పదాఘ్నంతీమపి ప్రియాం త్యక్తుమసమర్థత్వాచ్చ ఖరైస్తుల్య ఇత్యర్థః॥౧౯॥ తస్యాంగాని నిష్ఫలానీత్యాహ పంచభిః॥ బిల ఇతి॥ బత ఇతి ఖేదే - న శృణ్వతః అశృణ్వతః - నరస్య యే కర్ణపుటే - తే బిలే వృథా రంధ్రే - సర్పాదిప్రవేశార్హరంధ్రే వా - న చోపగాయతి తస్య జిహ్వా అసతీ దుష్టా - దర్దురో భేకః - తదీయా జిహ్వేవ వ్యర్థశబ్దైవ॥౨౦॥ భార ఇతి పట్టవస్త్రేణ ఉష్ణీషేణ - పట్టేన అభిషేకకాలే శిరసి నిక్షిప్తేన రాజ్యాధికారసూచకేన - వస్త్రేణ కిరీటేన వా జుష్టమపి శిరో య దినం నమేత్ తర్హి కేవలం భారమేవ - శవౌ మృతకస్యేవ తత్తుల్యౌ - లసంతి కాంచనకంకణాని యయోస్తౌ - అపి వా అర్థే వాశబ్దః॥౨౧॥ బర్హాయితే ఇతి॥ యే నయనే విష్ణోః శ్రీమూర్తిం అసాధారణాని శంఖచక్రాదిచిహ్నితాని వా న నిరీక్షేతే తే బర్హాయితే, మయూ

రపింఛనేత్రతుల్యే - శిఖిపింఛవర్తినేత్రస్య నేత్రాకారసద్భావేపి యథాదర్శనాయోగాదానర్థక్యమితి భావః- ద్రుమవజ్జన్మభజత ఇతి తథావృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః॥౨౨॥ జీవన్నితి॥ నాభిలభేత అభితో న స్పృశేత్ న ధారయేత్ - శ్రీవిష్ణుపద్యా విష్ణుపదలగ్నాయాః తులస్యాః-గంధం న వేద అభిఘ్రాయ నాభినందతీత్యర్థః॥ చం॥ జీవచ్ఛవః ప్రాణధార్యపి శవ ఏవ-శ్వసన్ శవః ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాససత్త్వేపి శవ ఏవ-తస్య ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసధారణమేవ శవాద్విశేష ఇతి భావః॥౨౩॥ తదితి॥ అశ్మవత్సారో బలం కాఠిన్యం యస్య-విక్రియాలక్షణం-అథేతి గాత్రరుహేషు రోమసు-హర్షః-ఉద్గమః- యస్మాదభక్తస్య సర్వమేతద్వ్యర్థం॥ చం॥ గృహ్యమాణైః హరినామధేయైః శ్రూయమాణైరపి భగవన్నామధేయైః యద్ధృదయం న విక్రియేత న సంతోషాదివికారం ప్రాప్నుయాత్ అథ మనోవికారం మనసః భగవత్పరిచర్యాకరణానుకూలో వికారశ్చ నాస్తి- నేత్రే జలం ఆనందాశ్రుప్రపాతోపి నాస్తి - గాత్రరుహేషు తనూరుహేషు హర్షః రోమాంచోపి నాస్తి తద్ధృదయమశ్మసారం పాషాణసారవదతికఠినం బత ఆశ్చర్యం భగవత్కల్యాణగుణప్రకాశకేషు భగవన్నామధేయేషు వర్ణ్యమానేషు యస్య హృదయస్య ద్రవో నాస్తి-కల్యాణగుణశ్రవణవశీకృతచిత్తతయా భగవత్పరిచర్యాయామనురాగోపి నాస్తి దేహే రోమాంచోపి నాస్తి తద్ధృదయం కేవలాశ్మసారవదతికఠినం అత ఏవ నిష్ఫలమితి భావః॥౨౪॥ అథేతి॥ మనసోనుకూలం ప్రియం చ ప్రభాషసే-అథ అతః సాధుపృష్టస్సన్ వైయాసకిః నృపతిం ప్రతి యదాహ తదభిధేహీతి ॥ చం ॥ అంగ సూత-మనోనుకూలం ప్రభాషసే భగవత్కథాశ్రవణేన యథా మనసి పరమానందస్స్యాత్ తథా ప్రభాషసే- అతః ఆత్మవిద్యావి

ణౌ ంతౌ ద్రుమజన్మభాజౌ క్షేత్రాణి నానువ్రజతో హరేర్యౌ॥౨౨॥ జీవఞ్ఛవో భాగవతాంఘ్రిరేణుం న జాతు మర్త్యోఽభిలభేత యస్తు। శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజస్తులస్యాః శ్వసఞ్ఛవో యస్తు న వేద గంధమ్॥ ౨౩॥ తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణైర్హరినామధేయైః। న విక్రియేతాథ యదా వికారో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః॥౨౪॥ అథాభిధేహ్యంగ మనోనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః। యదాహ వైయాసకిరాత్మవిద్యావిశారదో నృపతిం సాధు పృష్టః॥౨౫॥ ***********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - తృతీయోధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః। ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయస్సతీం వ్యధాత్ ॥ ౧ ॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబంధుషు। రాజ్యే చావికలే నిత్యం విరూఢాం మమతాం జహౌ॥౨॥ పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః। కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానో మహామనాః॥ ౩॥ సంస్థాం విజ్ఞాయ సన్న్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్। వాసుదేవే భగవతి హ్యాత్మభావం పరం గతః॥౪॥ రాజా॥ సమీచీనం వచో బ్రహ్మన్ సర్వజ్ఞస్య తవానఘ। తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః॥౫॥ భూయ ఏవ వివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా। యథావలీన్గో భగవాన్ పరిరక్షతి సత్పదమ్। య

శారదః బ్రహ్మవిదగ్రేసరః భాగవతప్రధానః వైయాసకిః శ్రీశుకః పరీక్షితా రాజ్ఞా సాధు పృష్టస్సన్ నృపతిం ప్రతి యదాహ తదభిధేహి బ్రూహి॥౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయస్కంధే-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా ***********

శ్లో॥ శుకేః పరీక్షితా పృష్టం సృష్ట్యాది హరిచేష్టితమ్। శుకేన బ్రహ్మతత్పుత్రసంవాదేనోపవర్ణ్యతే॥ రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్య ప్రాక్తనీం స్థితిమాహ॥ వైయాసకేరితి॥ ఇత్యేవంభూతం ఆత్మనస్తత్త్వస్య నిశ్చయో యస్మాత్తద్వచః-ఉపధార్య ఆకలయ్య-సతీం శ్రేష్ఠాం మతిం-కృష్ణ ఏవ సేవ్యో నాన్య ఇత్యేవంభూతాం॥ చం॥ ఆత్మనస్తత్త్వనిశ్చయం దేహావిలక్షణాత్మవిషయకం పరమాత్మతత్త్వవిషయకం చ నిశ్చయరూపం వచః ఉపధార్య విచార్య॥౧॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః - పశవో గజాదయః-అవికలే వైరిభిరనుపద్రుతే-రాజ్యే చ॥౨॥ పప్రచ్ఛేతి॥ ఇమమేవార్థం హరిలీలాలక్షణం॥ చం॥ కృష్ణానుభావశ్రవణే-శ్రద్దధానః శ్రద్ధాయుక్తః-మహామనాః బ్రహ్మజిజ్ఞాసాం సంపిపాదయిషుః పరీక్షిత్ పప్రచ్ఛ॥ ౩ ॥ సంస్థామితి॥ సంస్థాం మృత్యుం-త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామప్రధానం-సన్న్యస్య త్యక్త్వా-ఆత్మభావం పరం పరమప్రేష్ఠా భగవదాత్మకత్వం గతః ప్రాప్తస్సన్-పప్రచ్ఛ॥ చం॥ త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామానురాగాదికం యదస్తి తత్సన్న్యస్య త్యక్త్వా - సంస్థాం స్వశరీరసమాప్తిం చ విజ్ఞాయ-భగవతి వాసుదేవే-దృఢమాత్మనో మనసః భావం సద్భావం గతః దృఢతరభక్తిం గత ఇత్యర్థః॥౪॥ సమీచీనమితి॥ మహ్యం మమ-తమః అజ్ఞానం-నశ్యతి తవ కథయతస్సతః-అతస్సమీచీనం॥ చం॥ సర్వజ్ఞస్య తవ వచః సమీచీనం సమ్యక్ జ్ఞానసాధనం-సత్కథోపదేశేన తమో విశీర్యతే-తమోగుణో నశ్యతి॥౫॥ భూయ ఇతి॥ పునశ్చ వివిత్సా

మి-వేదితుమిచ్ఛామి ఇదందుర్విభావ్యం అవితర్క్యం విశ్వంయథాసృజతే॥చం॥అధీశ్వరైః బ్రహ్మరుద్రాదిభిః-దుర్విభావ్యంశక్త్యైశ్వర్యేణజ్ఞాతుమశక్యం త్విదంవిశ్వం-భగవాన్-ఆత్మమాయయా- స్వీయప్రకృత్యా యథాయేనప్రకారేణసృజతే-ఏతద్భూయఏవవివిత్సామి వేత్తుమిచ్ఛామి॥౬॥యథేతి॥గోపాయతిపాలయతి-సంయచ్ఛతెసంహరతి-పురుశక్తిః అనంతశక్తిమాన్॥చం॥పునఃప్రళయకాలే-యథాసంయచ్ఛతే-సంహరతి-యాంయాంశక్తిముపాశ్రిత్య- పరఃపుమాన్ పరమపురుషః॥ ౭॥ ఆత్మానమితి॥క్రీడన్యథాకరోతి ఆత్మానం బ్రహ్మాదిరూపిణం క్రీడయన్ ఏకరోతివివిధంకరోతి॥చం॥ ఆత్మానంక్రీడయన్ ఆత్మనోలీలాంసంపాదయన్ కరోతి లీలావతారాన్ కరోతి-వికరోతితాన్ తిరోధాపయతిచ-అద్భుతకర్మణో హరేః చేష్టితం-వ్యాపారః-కవిభిశ్చబ్రహ్మవిద్భిరపి-దుర్విభావ్యం దుర్జ్ఞేయమివాభాతి ప్రకాశతి॥ ౮ ॥ యథేతి॥ ఏకఃపురుషరూపేణ యుగపజ్జన్మభిః బ్రహ్మాద్యవతారైః క్రమశో వా-యథాప్రకృతేర్గుణాన్ గృహ్ణాతి॥చం॥ ఏకోభగవాన్ విష్ణుః-జన్మభిః లీలావతారైః-భూరీణికర్మాణికుర్వన్- ప్రకృతేర్గుణాన్ సత్త్వాదీన్ - యుగపదేకకాలే-అథవాక్రమశో యథాబిభర్తి-యౌగపద్యేనబిభర్తివా-క్రమేణబిభర్తివా॥౯॥విచికిత్సితంసందిగ్ధం-శాబ్దే బ్రహ్మణి-విచారేణనిష్ణాతఃనితరాంస్నాతః-పరస్మిన్ననుభవేన॥చం॥ఏతద్విచికిత్సితం సంశయితమర్థం-మేమమ- యథాయథావత్ -బ్రవీతుయాథార్థ్యేనవక్తుమర్హతి-భవాన్ శబ్దబ్రహ్మణివేదాఖ్యే బ్రహ్మణి-పరస్మింశ్చబ్రహ్మణినిష్ణాతః ఖలు-శబ్దబ్రహ్మణినిష్ణాతత్వం వేదార్థానుష్ఠాతృత్వం పరబ్రహ్మణినిష్ణాతత్వం పరబ్రహ్మతత్త్వవేత్తృత్వం - తదుభయశాలీభవానతో మమసంశయితమర్థం బ్రవీతు॥౧౦॥ఇతీతి॥ రాజ్ఞా-ఉపామంత్రితః ప్రార్థితః-ప్రచక్రమే దేవతానమస్కారాదిరూపం ఉపక్రమం

థేదంసృజతే విశ్వందుర్విభావ్యమధీశ్వరైః॥౬॥యథాగోపాయతి విభుర్యథాసంయచ్ఛతేపునః। యాం
యాంశక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్॥ ౭॥ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతిచ । నూ
నం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః॥దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభిశ్చాపి చేష్టితమ్ ॥ ౮ ॥ యథాగు
ణాంస్తు ప్రకృతేర్యుగపత్ క్రమశోఽపివా।బిభర్తి భూరిశస్త్వేకః కుర్వన్ కర్మాణి జన్మభిః॥౯॥విచికిత్సితమే
తన్మే బ్రవీతు భగవాన్ యథా। శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరస్మింశ్చ భవాన్ ఖలు॥౧౦॥ శ్రీసూతః॥ ఇత్యుపా
మంత్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః।హృషీకేశమనుస్మృత్య ప్రతివక్తుం ప్రచక్రమే॥౧౧॥ శ్రీశుకః॥
నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా। గృహీతశక్తిత్రితయాయ దేహినామం
తర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే॥౧౨॥ భూయోనమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయాఖిలసత్త్వ
మూర్తయే।పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే॥ ౧౩॥ నమోనమ

కృతవానిత్యర్థః॥౧౧॥తదేవాహత్రయోదశభిః॥నమఇతి ॥ పరస్మై సర్వోత్తమాయ-తత్ర హేతుః భూయసే అపరిమితమహిమ్నే తద్దర్శయతి-సతః ప్రపంచస్య ఉద్భవాదిషు-నిమిత్తభూతయాలీలయా- గృహీతం బ్రహ్మాదిరూపేణ రజఆదిశక్తిత్రితయం యేనతస్మై అంతర్భవాయ అంతర్యామిణే- అతఏవ సర్వాంతర్గతత్వాదనుపలభ్యవర్త్మనే - అనుపలభ్యం జ్ఞాతుమశక్యం-వర్త్మ స్వరూపం యస్యతస్మై॥చం॥సతఃప్రపంచస్య - ఉద్భవస్థాననిరోధాః- ఉత్పత్తిస్థితిలయాః తఏవలీలా క్రీడా తయా హేతుభూతయా తదర్థమిత్యర్థః-గృహీతశక్తిత్రితయాయ గృహీతసత్త్వాదిగుణత్రయాయ- దేహినామంతర్భవాయ-అంతర్యామితయాస్థితాయ - అనుపలభ్యవర్త్మనే అపరిజ్ఞేయమార్గాయ- బ్రహ్మరుద్రాద్యగమ్యవైభవాయేత్యర్థః - భూయసే నిఖిలప్రపంచశరీరకతయా అతిప్రవృద్ధాయ పరస్మై పురుషాయ పరమపురుషాయ నారాయణాయనమః॥౧౨॥ విచిత్రఫలదాతృత్వాన్ముహుస్స్మరన్ ప్రణమతి - భూయ ఇతి భూయః పునశ్చ నమః సతాం ధర్మవర్తినాం-వృజినచ్ఛిదే దుఃఖహంత్రే-అసతాం అధర్మశీలానాం-అసంభవాయ ఉత్పత్తివినాశకాయ-అఖిలసత్త్వమూర్తయే తత్తద్దేవతారూపేణ తత్ఫలదాయిన ఇత్యర్థః-సమగ్రసత్త్వమూర్తయ ఇతివా-పునంతిపూర్వోక్తోభయవైలక్షణ్యమాహ-పారమహంస్యే ప్రత్యగ్జిజ్ఞాసారూపే ఆశ్రమే-వ్యవస్థితానాంపుంసామనుమృగ్యం అంతర్నిష్ఠేన మనసా పునః పునర్మృగ్యం యదాత్మతత్త్వం తస్య దాశుషే దాత్రే॥చం॥ సతాంస్వోపాసకానాం-వృజినచ్ఛిదే సర్వపాపనివర్తకాయ-అసతామసంభవాయ దుఃఖవినాశకారణాయ-అఖిలసత్త్వమూర్తయే నిఖిలప్రాణిసంఘాతశరీరకాయ-పారమహంస్యే ఆశ్రమే అత్యంత విరక్తాశ్రమే సన్న్యాసాదౌ తస్మిన్ వ్యవస్థితానాం నిశ్చలానామనుమృగ్యదాశుషే ఈప్సితార్థితప్రదాయ - భగవతే భూయసే

నమః పునః పునర్మే భూయాత్ ॥౧౩॥ నమ ఇతి॥ సాత్వతాం భక్తానాం - ఋషభాయ పాలకాయ - కుయోగినాం భక్తిహీనానాం - విదూరా కాష్ఠాదిగపి యస్య - దుర్జ్ఞేయాయేత్యర్థః - తదేవం వైషమ్య ప్రతీతావపి నిర్దోషత్వాదదంత్యైశ్వర్యమాహ - నిరస్తం సామ్యం అతిశయశ్చ యస్య - యదపేక్షయా అన్యస్య సామ్యం అతిశయశ్చ నాస్తి తేన రాధసా ఐశ్వర్యేణ స్వధామని స్వరూపే బ్రహ్మణి రమమాణాయ॥ చం॥ సాత్వతాం వృషభాయ యాదవాగ్రగణ్యాయ - యోగినాం యోగాభ్యాసే వర్తమానానామపి అనిర్జిత కామ క్రోధాదీనాం భూయోపి దూర కాష్ఠాయ అతివిప్రకృష్ట దేశవర్తినే - అనధిగత స్వరూపాయేత్యర్థః - నిరస్త సామ్యాతిశయేన రాధసా - సమాభ్యధికరహిత దివ్య తేజో వైభవేన స్వధామని స్వీయం ప్రశ్రే బ్రహ్మణి స్వస్వరూపే రంస్యతే స్వస్వరూపానందం ప్రాప్తాయ భగవతే నమో నమః పునః పునర్నమోస్తు॥ ౧౪॥ సర్వసాధనేభ్యో భక్తేః శ్రైష్ఠ్యం అనుస్మరన్ ప్రణమతి ద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ అర్హణం పూజనం శ్రూయతే సర్వైరితి శ్రవః - సుభద్రం సుమంగళం శ్రవో యశో యస్య తస్మై ॥ ౧౫ ॥ విచక్షణా ఇతి ॥ విచక్షణాః వివేకినః - యస్య చరణయోరుపసాదనాత్ ఉపసత్త్యా భజనాదిత్యర్థః - అంతరాత్మనః మనసః - ఉభయత్ర ఇహ చ పరత్ర చ - సంగం వ్యుదస్య నిరస్య - గతక్లమాః ప్రయాసరహితాః॥ చం॥ విచక్షణాః జ్ఞానినః యస్య భగవతశ్చరణోపసాదనాత్ చరణారవింద శరణాగతేః - ఉభయతః ఉభయత్ర - అస్మింశ్చ - అముష్మింశ్చ - అంతరాత్మనో మనసస్సంగం వ్యుదస్య స్పృహాం త్యక్త్వా గతక్లమాః శ్రమరహితాస్సంతః బ్రహ్మగతిః భగవద్గతిః తాం విదంతి - ప్రాప్నువంతి తస్మై సుభద్ర శ్రవసే నమోస్తు॥ ౧౬॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వసాధన వైఫల్యం దర్శయన్నమస్యతి॥ తపస్విన ఇతి॥ మనస్వినః యోగినః - సుమంగళాః సదాచారాః యస్మిన్ - తదర్పణం వినా - సుభద్ర శ్రవస ఇత్యస్యావృత్తిః యశశ్శ్రవణాదేః ప్రాధాన్యజ్ఞాపనాయ॥ చం॥ తపస్వినః కాయక్లేశపూర్వక తపో

> స్తే స్త్వృషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ ముహుః కుయోగినామ్। నిరస్తసామ్యాతిశయేన రాధసా స్వధామని బ్రహ్మణి రంస్యతే నమః॥౧౪॥ యత్కీర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వందనం యచ్ఛ్రవణం యదర్హణమ్। లోకస్య సద్యో విధునోతి కల్మషం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః॥ ౧౫ ॥ విచక్షణా యచ్చరణోపసాదనాత్సంగం వ్యుదస్యోభయతోంతరాత్మనః। విదంతి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః॥౧౬॥ తపస్వినో దానపరా యశస్వినో మనస్వినో మంత్రవిదస్సుమంగళాః। క్షేమం న విందంతి వినా యదర్పణం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః॥౧౭॥ కిరాతహూణాంధ్రపుళిందపుల్కసా ఆభీరకంకా యవనాః ఖసాదయః। యేన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్రయాః శుధ్యంతి తస్మై ప్రభవిష్ణ

మనుష్ఠాతారః - దానపరాః తత్తత్ఫలోద్దేశేన సత్పాత్రే బహువిత్తవ్యయం కుర్వంతః - యశస్వినః దానయాగాదిభిః విస్తృతాం కీర్తిం సంపాదితవంతః - మనస్వినః సర్వభూతదయాపరాః - మంత్రవిదః మంత్రార్థజ్ఞానపూర్వక కర్మానుష్ఠాతారః - సుమంగళాః పూర్వోక్త సర్వధర్మాపేక్షయా అభ్యధిక భక్తియోగనిష్ఠాః - ఏతే సర్వేపి యస్మిన్ భగవతి - అర్పణం పూర్వోక్త తపోదాన ప్రభృతి ధర్మసమర్పణం వినా క్షేమం తదభీష్టం న విందంతి - సుభద్ర శ్రవసే పరమమంగళకీర్తయే తస్మై భగవతే నమో నమః ॥౧౭॥ భక్తేః పరమశుద్ధిహేతుత్వం దర్శయన్నాహ॥ కిరాతేతి॥ కిరాతాదయో యే పాపజాతయః - అన్యే చ యే కర్మభిః పాపరూపాః - యదుపాశ్రయాః భాగవతాః - తదాశ్రయాస్సంతః శుధ్యంతి - అసంభావనాశంకాం పరిహరతి - ప్రభవిష్ణవే ప్రభవితుం శీలం యస్యేతి॥ చం ॥ కిరాతాః మృగాదిహింసకాః అరణ్యేచరాః - హూణాః ద్వీపవిశేషవాసినః శ్వేతవర్ణాః - ఆంధ్రాః ఆంధ్రదేశవాసినో నికృష్టజాతివిశేషాః - పుళిందాః అత్యంతహింసావిహారా వ్యాధాదిష్వంతర్భూతాః నికృష్టజాతివిశేషాః - పుల్కసాః గవాదిహింసకాః చండాలాదయః - ఆభీరాః గోపవర్గాః - కంకాః కంకనామక పక్షివధపక్వమాంసభక్షకాః నికృష్టజాతివిశేషాః - యవనాః మ్లేచ్ఛాః - ఖసాదయః ఆయుధాదీనాం శాణోల్లేఖనాదిక పణప్రధానజాతివిశేషాః - తత్ప్రభృతయశ్చ అన్యే చ - యే పాపాః పాపిష్ఠాః తేపి యదుపాశ్రయాః యం భగవంతముపాశ్రితాః భాగవతాః - తేషామాశ్రితాః తేపి శుధ్యంతి సాక్షాద్భగవత్సంశ్రయణాభావేపి భాగవతసంశ్రయం కుర్వంతస్సంతః శుధ్యంతి ప్రభవిష్ణవే నిఖిలజగత్కారణీభూతాయ తన్నియమన సమర్థాయ తస్మై భగవతే నమో నమః॥ ౧౮॥ సర్వోపాస్యత్వమనుస్మ

ర్న ప్రార్థయతే॥ సఇతి॥ సఏషఆత్మవతాంధీరాణాం-ఆత్మా ఆత్మ[illegible]పాస్యఇత్యర్థః-త్రయీమయత్వాదివిశేష ణైః తత్తన్మార్గేణోపాస్యత్వంవివక్షితంగతవ్యలీకైర్నిష్కపటైర్భక్తైః - వితర్క్యంలత్యాశ్చర్యేణవివక్షణీయం లింగం మూర్తిర్యస్యసఃప్రసీదతు॥ చం॥ ఆత్మవతాంబ్రహ్మవిదాంఅధీశ్వరఃపరమపురుషార్థప్రదః-త్రయీమయఃసర్వవేద వేద్యః-ధర్మమయఃధర్మపాలకత్వాత్ ధర్మప్రచురః॥ శ్లో॥ రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మఃకృష్ణోధర్మస్సనాతనఇత్యాదివత్ - ధర్మతద్వతోరభేదోపచారేణవాప్రయోగః-తపోమయః॥ శ్రు॥ సోకామయత - బహుస్యాంప్రజాయేయేతి-సతపోతప్య తేతిశ్రుత్యనుసారేణవివిధచిత్రప్రపంచభానానుకూలతపశ్శాలీతపసాంఫలప్రదోవా- గతవ్యలీకైరసత్యాదిదోషరహి తైః అజశంకరాదిభిఃవితర్క్యలింగః - బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదిభిరపరిజ్ఞేయదివ్యశరీరోభగవాన్ సఏషఆత్మాసర్వాంత ర్యామీనారాయణః-ప్రసీదతుప్రసన్నోభవతు॥ ౧౯॥ సర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియఃపతిరితి॥ గతిశ్చసర్వాప త్సురక్షకః॥ చం॥ శ్రియఃపతిఃలక్ష్మీపతిః- యజ్ఞపతిఃసర్వయజ్ఞానాంభోక్తా-ఫలప్రదశ్చ - ప్రజాపతిఃనిఖిలప్రజాస్రష్టా-త త్పరిపాలకోవా-ధియాంపతిః॥ శ్రు॥ శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యస్సాక్షాత్కర్తవ్యఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తశ్రవణ మననిదిధ్యాసనసాక్షాత్కారాదిఫలప్రదః-లోకపతిఃనిఖిలలోకప్రభుః - ధరాపతిఃవిశిష్యకర్మభూమాస్థితానాంకర్మ జ్ఞానాదినిష్ఠానాంనిఖిలపురుషార్థప్రదః- అంధకవృష్ణిసాత్వతాంఅంధకవంశప్రసూతానాంవృష్ణివంశప్రసూతానాం యాదవవంశప్రసూతానాంపతిఃగతిశ్చ - అస్మిన్లోకేసర్వవిధోపకారకరణాత్ ప్రభుః అముష్మిన్లోకేగతిః పరమ ప్రాప్యశ్చభవతినకేవలమేతేషామేవగతిఃకింతుసతాంగతిఃనిఖిలలోకవర్తినాం బ్రహ్మతత్త్వవేత్తౄణాం సర్వేషా మపిగతిఃపరమప్రాప్యపురుషార్థభూతఃభగవాన్ శ్రీకృష్ణఃసఃప్రసీదతాంప్రసన్నోభవతు॥ ౨౦॥ జ్ఞానప్రదత్వమను స్మరన్నాహద్వాభ్యాం॥ యదితి॥ యస్యాంఘ్ర్యభిధ్యానమేవసమాధిః- తేనధౌతయాశోధితయా-యథారుచంరుచ్య

వేనమః॥ ౧౯॥ సఏషఆత్మాత్మవతామధీశ్వరస్త్రయీమయోధర్మమయస్తపోమయః। గతవ్యలీకైరజశం
కరాదిభిర్వితర్క్యలింగోభగవాన్ ప్రసీదతు॥ ౧౯॥ శ్రియఃపతిర్యజ్ఞపతిఃప్రజాపతిర్ధియాంపతిర్లోకపతిర్ధ
రాపతిః। పతిర్గతిశ్చాంధకవృష్ణిసాత్వతాంప్రసీదతాంమేభగవాన్ సతాంగతిః॥ ౨౦॥ యదంఘ్ర్యభిధ్యా
నసమాధిధౌతయాధియానుపశ్యంతిహితత్త్వమాత్మనః। వదంతిచైతత్కవయోయథారుచంసమేము
కుందోభగవాన్ ప్రసీదతాత్॥ ౨౧॥ ప్రచోదితాయేనపురాసరస్వతీవితన్వతాజస్యసతీంస్మృతింహృది।
స్వలక్షణాప్రాదురభూత్కిలాస్యతస్సమే ఋషీణామృషభఃప్రసీదతామ్॥ ౨౨॥ భూతైర్మహ

మసారేణసగుణనిర్గుణభేదైః-యద్వా-రుచ్యభిభాయథామతీత్యర్థః॥ చం॥ యస్యభగవతః-అంఘ్ర్యభిధ్యానంచరణా రవిందయోర్నిరంతరధ్యానం-తదేవసమాధిస్తేనధౌతయాపరిశోధితయా-ధియాబుద్ధ్యా- ఆత్మనఃపరమాత్మనః-తత్త్వం నిఖిలజగత్కారణత్వసర్వపురుషార్థప్రదత్వాదిరూపంతత్త్వమనుపశ్యంతి - కవయోజ్ఞానినః - ఏతదాత్మతత్త్వం- యథారూపంయథారుచి - తత్తద్రుచ్యనుసారేణవదంతి - తత్తద్రుచ్యనుసారోనామ॥ శ్లో॥ కేచిద్వికల్పమనసఆ హురాత్మానమాత్మనా। దైవమన్యేపరేబ్రహ్మస్వభావమపరేప్రభుమ్॥ అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితికేష్వపి నిశ్చ యః - ఇత్యాదినాప్రతిపాదితఃప్రకారఃసముకుందః తత్తద్వాదిభేదేనబహుధావికల్ప్యమానోముకుందః మేప్రసీద తాత్॥ ౨౧॥ ప్రచోదితేతి॥ కించపురాకల్పాదౌ - అజస్యహృదిస్సృష్టివిషయాంస్మృతిం - వితన్వతాయేన - ప్రచో దితాసరస్వతీ - ముఖతఃకిలప్రాదుర్భూతా - స్వానిలక్షణానిశిక్షావ్యక్తానియస్యాస్సాఋషీణాం జ్ఞానప్రదానాం ఋషభఃశ్రేష్ఠః॥ చం॥ అజస్యచతుర్ముఖస్య - హృదిసతీంస్మృతింసమీచీనాంపూర్వసర్గానుసారిసర్గానుకూలస్మృ తిం - వితన్వతాసంపాదయతాయేనభగవతా - పురాసర్గాదికాలే - ప్రచోదితాప్రేరితా - స్వలక్షణాస్వీయలక్షణ యుక్తాసతీ-ఆస్యతఃముఖాత్ -ప్రాదురభూత్ ప్రాదురాస-ఋషీణామృషభఃనరనారాయణరూపః సభగవాన్ప్ర సీదతాంప్రసన్నోభవతు॥ ౨౨॥ ఇదానీంస్వవాచాంశ్రోతృజనాహ్లాదినీంశృంగారకరుణాదిశోభాం ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ సమేవచాంసిఅలంకృషీష్టఅలంకరోతు- అన్యస్యవచసామన్యేనాలంకారాసంభవమాశంక్యతస్యాంతర్యా మిత్వామావిష్కరోతి-యోమహద్భిఃభూతైరిమాఃపురఃశరీరాణిసృష్ట్వా-అమూష్వపుర్షుఅంతర్యామితయాశేతేవసతి- అత్రపురుషసమాఖ్యాంప్రమాణయతి-యత్ యస్మాత్పూరుషఇతిఅతఏవయఃఏకాదశేంద్రియపంచభూతాన్మాత్రరూపాన్ షోడశగుణాన్కళాంభుక్తే - ప్రకాశయతిపాలయతీతివా - భుక్తే-ఇత్యాత్మనేపదమార్షం-తత్ర హేతుఃయఃషోడ

తాపామాత్మాచేతయితా-తస్యా[illegible] వ్యాఖ్యాతః - తత్వత్ర జీవత్వముచ్యతే - ప్రార్థనావిరోధాత్ ॥
చం॥విభుర్వ్యాఃపూరుషఃభగవాన్-మహద్భిఃభూతైఃపృథివ్యాదిమహాభూతైః-ఇమానిపురఃశరీరాణినిర్మాయఉపజనయ్య-
చం॥విభుర్వ్యాఃపూరుషఃభగవాన్-మహద్భిఃభూతైఃపృథివ్యాదిమహాభూతైః- ఇమానిపురఃశరీరాణినిర్మాయఉపజనయ్య-
అమూషుపూర్షుజీవాంతర్యామితయాజీవశరీరకస్సన్- జీవరూపేణ శేతేయస్మాత్కారణాదతఃషోడశాత్మకఃమనఆదిభి
రేకాదశేంద్రియైః రూపాదిభిః పంచభిశ్చమిళిత్వాషోడశభి రారబ్ధంయచ్ఛరీరంతదధిష్ఠాతా సన్ షోడశకళాఃభుక్తే-
పూర్వోక్తాష్షోడశకళాఅనుభవతిషోడశకళానుభవో నామ-ఏకాదశేంద్రియాణాంభోగసాధనత్వే నానుభవః రూపాది
పంచకస్యభోగ్యత్వే నానుభవశ్చ- తథావిధానుభవాశ్రయోభవతి- సభగవాన్ మేవచాంసిమమోపదేశ రూపాణివ
చాంసి-అలంకృషీష్టఅలంకరోతు-మనఆదిషోడశకళారబ్ధదేహీ-జీవశరీరకతయాజీవరూపేణావస్థాయ - యోభగవాన్
చతురాద్యేకాదశేంద్రియాణిభోగసాధనత్వేనరూపాదిపంచకంచభోగ్యత్వే నానుభవతిసభగవాన్ హృద్ధపురుషఃమ
మాపిసర్వేంద్రియప్రేరకతయావస్థానాత్ ప్రకృతస్వీయ స్తోత్రోపయోగీ నిమదీయానివచాంసి అలంకరోత్వితి భా
వః॥౨౩॥వ్యాసంనమస్కరోతి॥నమ-ఇతి॥సౌమ్యాఃభక్తాః-యస్యముఖాంబుజే-ఆసవఃమకరందఃతం॥చం॥భగవతేవాసుదే
వాయవేధసేనిఖిలజగత్సృష్టికర్త్రే సార్థాయణాయనమః-లోకేజ్ఞానినఃయస్యముఖాంబురుహాసవంయస్యభగవతోవా
మదేవస్యముఖపద్మమకరందం-శ్రీగీతాశాస్త్రజన్యజ్ఞానమయమమృతంపపుఃపీతవంతఆసన్ తస్మైనమఇత్యన్వయః॥౨౪

ద్భిఃయఇమాఃపురోవిభుర్నిర్మాయశేతేయదమూషుపూరుషః । భుక్తే*గుణాన్ షోడశషోడశాత్మక
స్సోలంకృషీష్టభగవాన్వచాంసిమే॥౨౩॥ నమస్తస్మైభగవతేవేదవ్యాసాయవేధసే।పపుర్జ్ఞానమయం
సౌమ్యాయన్ముఖాంబురుహాసవమ్॥౨౪॥ ఏతదేవాత్మభూరాజన్నారదాయానుపృచ్ఛతే। వేదగర్భోభ్య
ధాత్సాక్షాత్ యదాహహరిరాత్మనః॥౨౫॥ ***********************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - చతుర్థోధ్యాయః.

నారదః॥దేవదేవనమస్తేస్తుభూతభావనపూర్వజ।తద్విజానీహియత్ జ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్॥౧॥
యద్రూపంయదధిష్ఠానంయతస్సృష్టమిదంప్రభో । యత్సంస్థంయత్పరంయచ్చతత్తత్త్వంవదతత్త్వ

ఇదానీంప్రశ్నోత్తరతయాబ్రహ్మనారదసంవాదంస్తౌతి- ఏతదితి-ఉత్పత్తిసమయఏవవేదాఃగర్భేయస్యసః- సాక్షాద్ధరి
ర్యదాహ॥చం॥హేరాజన్ సాక్షాత్ అద్వారకంఆత్మనఃస్వస్య-హరిర్యదాహ-ఏతదేవ- వేదగర్భఃఆత్మభూఃస్వయంభూ
రప్యనుపృచ్ఛతేనారదాయాభ్యధాదువాచ॥౨౫॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయస్కంధే- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥పంచమేనారదేనాథపృష్టస్సృష్ట్యాదివక్త్యజః।హరేర్లీలాంవిరాట్సృష్టింకాలకర్మాదిశక్తిభిః॥ నారదాయపృ
చ్ఛతేవేదగర్భోభ్యధాదిత్యుక్తం-తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవదేవేతి ॥ హేభూతభావనఅతఏవసర్వేషాంపూర్వజఅ
నాదేజ్ఞాయతేఅనేనేతిజ్ఞానం తత్సాధనంయత్ తద్విజానీహివిశేషేణజ్ఞాపయేత్యర్థః - కథంభూతంఆత్మతత్త్వం నిత
రాందృశ్యతేయేనతత్ ॥చం॥హేపూర్వజప్రథమజ - భూతభావననిఖిలప్రాణిసంఘాత - స్రష్టఃదేవదేవ -దేవానాం
శర్వశక్రాదీనాం దేవతుభ్యంనమఃనమస్కుర్మః - ఆత్మతత్త్వనిదర్శనంభగవత్తత్త్వస్యసమ్యక్ప్రకాశకం యత్ జ్ఞా
నంతన్నోవిజ్ఞాపయఅస్మాన్ ప్రతివిశేషేణప్రకాశయ ॥ ౧ ॥ ఉపలక్షణభూతప్రపంచజ్ఞానమేవాత్మజ్ఞానసాధనం అత
స్తద్విశేషంపృచ్ఛతియద్రూపమితి- యద్రూపంయేనరూప్యతేప్రకాశ్యతే - యదధిష్ఠానంయదాశ్రయం - యతఃయే
నసృష్టం - యత్సంస్థంయస్మిన్ లీయతే - యత్పరంయదధీనం-యచ్చయదాత్మకంస్వతఃకారణతోవేత్యర్థఃతస్యతత్త్వం
యథార్థంతత్త్వతోవద ॥ చం ॥ హేప్రభోబ్రహ్మన్ - ఇదంజగద్యద్రూపంయస్యభగవతశ్శరీరం యతస్సృష్టం య
స్మాదుపాదానాత్సృష్టంయదధిష్ఠానంయేనధార్యమాణం - యత్సంస్థంయత్రలీనం-యత్పరంయన్నాథం - యచ్చపూ
ర్వోక్తరూపేణయద్బ్రహ్మశరీరతయా యథాభిన్నం భవతి - తత్సర్వంతత్త్వంపరతత్త్వవిషయంతత్త్వతోవదయా
థార్థ్యేనవద-యత్సృష్టంయదధిష్ఠానంయత్సంస్థమితిఉత్పత్తిస్థితి లయేషు యదాశ్రితమితిజగతోభగవచ్ఛరీర తయావస్థా
నస్యనిమిత్తమభిధాయయద్రూపమితిశరీర శరీరిభావమభిధాయ - యత్పరమితి శేషశేషిభావం యచ్చేతిపూర్వోక్తస

(౨౪)*అత్రచంద్రికాకారస్తువాసుదేవాయేతిపాఠమంగీకృత్యనారాయణపరమేవవ్యాచఖ్యౌ.

ర్వవిధసార్వకాలికానువృత్త్యా యదభిన్నవిశిష్టాద్వైతం పృష్టం ||౨|| పరంన జానామీతి నవక్తవ్యమిత్యాహ - సర్వమితి- భూతం జాతం భవ్యం జనిష్యమాణం భవత్ జాయమానం తేషాం ప్రభుర్యతః అతః విశిష్టేన జ్ఞానేనావసితం నిశ్చితం || చం|| భూతభవ్యభవత్ప్రభుః భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలవర్తినాం సర్వేషాం పదార్థానాం ప్రభుః భవాన్ సర్వం హ్యేతన్మయా పృష్టం వేద- తత్ర హేతుమాహ - కరేతి- విశ్వం నిఖిలం జగత్ కరతలామలకవత్ పాణితలస్థాపితామలక ఫలవత్ తవ విజ్ఞానావసితం తవ సర్వవిషయక జ్ఞానేన అవసితం నిశ్చితం ||౩|| ఆస్తామిదం ఆదౌ తావత్త్వమేవ కథయేత్యాహ - యద్విజ్ఞాన ఇతి - యతః విజ్ఞానం యస్య కస్త్వ విజ్ఞాన ఇత్యర్థః- యదాధారః కస్తవ ఆశ్రయః- యత్పరః యదధీనః యదాత్మకః యత్స్వరూపః - మమాత్మన్యేవ స్వతంత్రః పరమేశ్వర ఇతి బుద్ధిః - తవ తు పశ్వరణేన తు పరశంకయా పృచ్ఛామీత్యాహ - సార్ధైశ్వర్యశక్తిః ఏకః అసహాయః ||చం|| యద్విజ్ఞానః యదుపాసకః యదాధారః య ఏవాధారో యస్య సః యత్పరః యత్స్వామికః యదాత్మకః యత్స్వరూపస్త్వం ఏకస్సన్ అసహాయస్సన్ ఆత్మమాయయా స్వీయసంకల్పేన భూతైరేవ పృథివ్యాదిభిః పంచభిర్భూతైరేవ భూతాని ప్రాణినః సృజసి ||౪|| ఆత్మన్నితి|| ఆత్మన్ ఆత్మని భావయసే పాలయసి - స్వయమేవ పరాభవమప్రాప్నువన్ - అక్లమః శ్రమరహితః యథోర్ణనాభిః ఆత్మనః ఏవ శక్తిమవష్టభ్య సృజతి తద్వత్ || చం || తాని భూతాని నపరాభావయన్ నిగుప్త్రవం పరిపాలయన్ స్వయమేవ ఆత్మన్ భావయసే ఆత్మని స్వదేహే ఉత్పాదయసే తత్ర దృష్టాంతమాహ - ఊర్ణనాభిరివ తంతువాయకీట ఇవ - అక్లమః శ్రమరహితస్సన్ ఆత్మశక్తిం స్వీయశక్తిం - అవష్టభ్య అవలంబ్య ఆత్మన్ భావయసే ఆత్మన్యుత్పాదయసే అక్లేశేన సృజసీత్యర్థః ||౫|| నేతి || తస్మాదహం తు అస్మిన్ విశ్వస్మిన్ పరం ఉత్తమం అపరం అధమం మధ్యమం చ తత్రాపి నామమనుష్యత్వాది రూపం ద్విపదత్వాది- గుణైః శుక్లాదిః తైర్భావ్యం సాధ్యం

తః ||౨|| సర్వం హ్యేతద్భవాన్ వేద భూతభవ్యభవత్ప్రభుః | కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితం తవ ||
౩|| యద్విజ్ఞానో యదాధారో యత్పరస్త్వం యదాత్మకః | ఏకస్సృజసి భూతాని భూతైరేవాత్మమాయ
యా|| ౪ || ఆత్మన్ భావయసే తాని న పరాభావయన్ స్వయమ్ | ఆత్మశక్తిమవష్టభ్య ఊర్ణనాభిరివాక్ల
మః||౫||నాహం వేద పరం హ్యస్మిన్నాపరం న సమం విభో | నామరూపగుణైర్భావ్యం సదసత్కించిదన్య
తః||౬||స భవానాచరద్ఘోరం యత్తపస్సుసమాహితః| తేన ఖేదయసే నస్త్వం పరాం శంకాం ప్రయచ్ఛసి||
౭||ఏతన్మే పృచ్ఛతస్సర్వం సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర|విజానీహి యథైవాహం త్వయా బుద్ధ్యేయ నుశాసితః|| ౮|| బ్ర
హ్మో|| సమ్యక్కారుణికస్యేదం వత్స తే విచికిత్సితమ్ । యదహం చోదితో ధర్మే భగవద్వీర్యదర్శనే||౯|| నాత్యం

తత్రాపి సదసత్ స్థూలం సూక్ష్మం చ కించిదపి వ్యస్తతో న వేద- కింతు త్వత్త ఏవ సర్వం భవతీతి మన్యే||చం|| హే విభో బ్రహ్మన్ నామాని దేవాదినామాని - రూపాణి దేవాదిశరీరాణి గుణాస్సత్త్వాదయః తైర్భావ్యం నామరూప విభక్తం సత్త్వాది త్రిగుణప్రధానం- సదసత్ చేతనమచేతనం వా- యత్కించిద్వస్తు వస్తిత్వదన్యతః త్వద్వ్యతిరేకేణ - పరమపరం సమం వా ఉత్తమాధమమధ్యమభేదేన త్రివిధమపి భౌతికం వస్తు అస్మిన్ తవరూపే ఆత్మన్ భావయసే తానీతి పూర్వశ్లోక ప్రస్తుతైతద్రూపే నాహం వేద- ఉత్తమాధమమధ్యమభేదభిన్నం నామరూపవిభక్తం సత్త్వాదిగుణకల్పితం చేతనమచేతనం వా త్వద్వ్యతిరేకేణ న కించిదపి వస్త్వహం జానే సర్వమపి ఊర్ణనాభిశరీరోత్పన్నలూతాతంతువత్ తవశరీరోత్పన్నం త్వచ్ఛరీరరూపమేవ జానామీత్యర్థః||౬||చం|| స ఇతి|| స భవాన్ పూర్వోక్తప్రపంచశరీరకతయా- ప్రపంచరూపో భవాన్-సుసమాహితస్సన్ ఘోరం తపః ఆచరదితి యత్ - తేన చిత్తసమారాధపూర్వకతపోనుష్ఠానేన త్వం నః ఖేదయసే- దుఃఖితాన్ కరోషి- కిం చ పరాం శంకాం ప్రయచ్ఛసి అస్మాకం మనాంసి అతిశంకాస్పదాని కరోషి- త్వమేవ సర్వప్రపంచ శరీరకస్సర్వోత్కృష్ట ఇత్యస్మాకం నిశ్చయః - అతస్సర్వేషాం త్వత్తో న్యూనత్వాత్ త్వాముద్దిశ్యైవ తపాంస్యనుష్ఠేయాని తేషామపి ఫలప్రదేన త్వయా తు కించిదపి తపో నానుష్ఠేయం అతస్తవాపి తపోనుష్ఠానే పరతత్త్వ పర్యవసానాభావేన అనవస్థాతయా చాస్మాకమతిశంకా చ భవతి- అతో యథాస్మాకమతిశంకా న స్యాత్తథా బ్రూహీత్యాహ||౭|| ఏతదితి|| యథైవాహం త్వయా అనుశాసితస్సన్ బుద్ధ్యే బుద్ధ్యేయం తథా విజానీహి విశేషేణ జ్ఞాపయ||చం|| సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర- హే పితః బ్రహ్మన్ పృచ్ఛతో మే ఏతత్సర్వం విజానీహి - పృచ్ఛతో మే ప్రత్యుత్తరం వక్తుం సర్వమపి జానాసి - అతస్త్వయా అనుశాసితస్సన్ యథేదం సర్వమహం బుద్ధ్యే జానీయాం తథా బ్రూహి ||౮|| ప్రశ్నమభినందతి త్రిభిః || సమ్యగితి|| హే వత్స హే పుత్ర- తవేదం విచికిత్సితం సందేహః తత్పూర్వక ప్రశ్నోయం- సమ్యగర్థం- యతః కారుణికస్య తవాయం ప్రశ్నః- తత్ర హేతుః

యత్ యతఃఅహంధర్మే భగవద్వీర్యప్రకాశనే ప్రవర్తితోస్మి-అతస్త్వంజిజ్ఞాసురపిమయికృపామేవకృతవానిత్యర్థః - వ
మత్వమేవభగవానిత్యుక్తంమయాపకస్సృజసిభూతానీత్యాదినాసత్యం॥చం॥హేవత్స నారద-కారుణికస్యతేకరుణాశా
లినస్తవఇదంవిచికిత్సితంసంశయాస్పదం-సమ్యక్సమీచీనంలోకోపకారకంమాం ప్రతిత్వయాకృతోయంప్రశ్నస్సర్వో
పకారకఇత్యర్థః-తదేవవ్యక్తీకరోతి-యదితి-హేసౌమ్యనారదభగవద్వీర్యదర్శనేభగవద్వైభవవిచారే- యద్యస్మాదహం
చోదితఃప్రేరితఃఅతఃకారుణికస్యేదంవిచికిత్సితం॥౯॥ నేతి ॥ యథామామీశ్వరత్వేన ప్రభాషసే తదపితవభాషణం నా
త్యంతంఅనృతం-యతఃకారణాత్ -ఏతావతఃప్రభావస్యభావః ఏతావత్త్వం - మేస్తికింతుమత్తఃపరం ఈశ్వరమవిజ్ఞా
యబ్రూషే-అతస్సాదృశ్యాత్తవేయంభ్రాంతిః- నను బుద్ధిపూర్వమనృతమిత్యర్థఃయత ఈశ్వరాన్మమ ఏతావత్త్వం-
తమవిజ్ఞాయేతిచాన్వయః॥చం॥భోనారదమేపతావత్త్వంయతోస్తిపతావత్త్వమేతావాన్ చతుర్దశభువనాధిపత్యరూపాధి
ధికారః యత్తోయస్మాత్కారణీభూతాత్పురుషాత్ అస్తి - మత్తఃపరంమత్తోప్యుత్కృష్టంతం పరమపురుషమవిజ్ఞాయ
మాంప్రతియథాయచ్చప్రబ్రవీషియేనప్రకారేణయద్వాక్యంబ్రవీషితథా తద్వాక్యంనాత్యంతమనృతమసత్యం ఈషద
సత్యమిత్యర్థః-నారదోక్తవాక్యఈషదసత్యత్వంనామ అంశవిశేషేఅసత్యత్వమంశవిశేషేసత్యత్వం తత్ర యద్విజ్ఞానో
యదాధారఇత్యాదినామత్తోపిపరస్యకస్యచిత్పురుషస్యాసద్భావప్రతిపాదనంసత్యం ఆత్మన్భావయసేతానీత్యాదినా
ఊర్ణనాభిదృష్టాంతేనేనఖిలజగదుపాదానత్వేనమమవైభవప్రతిపాదనమసత్యంమత్తోవ్యతిరిక్తస్యమమాపికారణస్యనిఖి
లజగదుపాదానస్యభగవతోనారాయణస్యవిద్యమానత్వాదితిభావః॥౧౦॥స్వస్మిన్కోపామీశ్వరత్వస్యాపేక్షయాంభక్త్యాన
మస్కుర్వన్నేవకథయతిత్రిభిః॥యేనేతి॥యేనస్వప్రకాశేనరోచితంప్రకాశితమేవప్రకాశయామిసృష్ట్యాఅభివ్యక్తం క
రోమి-యథార్కాదయః చైతన్యప్రకాశ్యమేవప్రకాశయంతి-తథాచశ్రుతిః ॥ నతత్రసూర్యోభాతిన చంద్రతారకం
నేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిః।తమేవభాంతమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతి ॥ చం ॥ స్వస్యాపిని
యామకంతంభగవంతమేవాహ-స్వరోచిషాస్వయంప్రకాశేన-యేనపురుషేణరోచితంప్రకాశితమిదంజగదహం రో

తమనృతంతచ్చయథామాంప్రబ్రవీషిభో।అవిజ్ఞాయపరంమత్తఏతావత్త్వంయతోహిమే॥౧౦॥ యేన
స్వరోచిషావిశ్వంరోచితంరోచయామ్యహం।యథార్కోగ్నిర్యథాసోమోయథర్క్షగ్రహతారకాః॥౧౧॥
తస్మైనమోభగవతేవాసుదేవాయధీమహి*।యన్మాయయాదుర్జయయామాంవదంతిజగద్గురుమ్॥౧౨॥వి
లజ్జమానయాయస్యస్థాతుమీక్షాపథేమయా।విమోహితావికత్థంతేమమాహమితిదుర్ధియః॥౧౩॥ద్రవ్యం

చయామి-తత్రదృష్టాంతమాహ-యథేతి- అర్కస్సూర్యో యథాతద్రోచిషారోచితః తస్యభాసాప్రకాశితః - యథా
గ్నిస్తద్రోచిషారోచితః-యథాసోమశ్చంద్రస్తద్రోచిషారోచితః - ఋక్షగ్రహతారకాః ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని-గ్ర
హాఃసూర్యాదయోనవ- తారకాస్తదతిరిక్తాని సర్వాణినక్షత్రాణిచయథాతద్రోచిషారోచితానితథాహంయద్రోచి
షారోచితః॥౧౧॥తస్మాఇతి॥తస్మైనమోధీమహియస్యమాయయామోహితాస్సంతఃయుష్మదాదయోమాంజగద్గురుంజగ

త్కారణంవదంతితస్మై।చం॥తస్మైభగవతేవాసుదేవాయనమోధీమహినమస్కుర్మఇత్యర్థః ధీమహీత్యాద్యర్షప్రయోగః-
తమేవవాసుదేవంవిశేషయతి-యదితి-దుర్జయాయభక్తవర్తిన్యావేదనరహితైర్జేతుమశక్యాయ-యన్మాయయాయస్య
భగవతోమాయయా- నిఖిలజనవిమోహనసమర్థికయా మోహితాఃజనాఃమాంజగద్గురుంవదంతి నిఖిలజగత్కారణత్వా
ద్గురుంవదంతి॥౧౨॥యన్మాయయేతి మాయాసంబంధోక్తితస్యామజ్ఞయత్వోక్త్యాతస్యాపికిమస్తిసంసారఃనైవేత్యా
హ॥ విలజ్జమానయేతి॥ మత్కపటమసౌజానాతీతియస్యదృష్టిపథేస్థాతుంవిలజ్జమానయైవతస్మిన్స్వకార్యమకుర్వంత్యా
అముయామాయయామోహితాఅస్మదాదయోదుర్ధియఃఅవిద్యావృతజ్ఞానాఏవవికత్థంతేశ్లాఘంతేఅనేనయద్రూపమి
త్యస్యప్రశ్నస్యోత్తరముక్తంభవతి॥చం॥ జనానాంమాయామోహితత్వమేవవ్యక్తీకరోతి-యస్యభగవతఃఈక్షాపథే
దృష్టిపథేస్థాతుంవిలజ్జమానయాలజ్జాంప్రాప్తవత్యా-భగవంతంమోహయితుమశక్తయేత్యర్థఃఅముయామాయయావి
మోహితాఃవిశేషేణమోహితాస్సంతఃఅతఏవదుర్ధియఃదుర్బుద్ధయోజనాః- మమాహమితివికత్థంతే సర్వస్యాపిభగవ
దీయత్వేనమమతాస్పదస్యకస్యాప్యభావాత్ - భగవతఏవస్వతంత్రత్వేనస్వస్యాస్వతంత్రత్వాత్ - మమతాం స్వతం
త్రతాంచారోప్యమమాహమితివికత్థంతే॥ ౧౩ ॥ తదేవంస్వస్మాదన్యంపరమేశ్వరంనిరూప్యఇదానీం యదధిష్ఠానమిత్యా

దిప్రశ్నానాంసపవాధిష్ఠానాదికంసర్వమిత్యుత్తరంవక్తుంతద్వ్యతిరేకేణాన్యస్యాసత్త్వమాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యంమహాభూతాని ఉపాదానరూపాణి-కర్మజన్మనిమిత్తం-కాలఃతత్క్షోభకః-స్వభావఃతత్పరిణామహేతుః- జీవోభోక్తా- వాసుదేవాత్పరఃఅన్యోర్థోనాస్తి-కారణావ్యతిరేకాత్కార్యస్య॥ చం॥ హేబ్రహ్మన్నారద-ద్రవ్యంప్రకృతి మహదహంకారాదికం - కర్మచపుణ్యాపాపరూపం- కాలశ్చనిఖిలకార్యవర్గపరిణామసంపాదకః - స్వభావః - సత్త్వాదిగుణత్రయరూపశ్చ - జీవఏవచసర్వచేతనవర్గశ్చవాసుదేవాత్పరః అన్యఃఅన్యోవాపూర్వోక్తపదార్థవ్యతిరిక్తో వాయఃకశ్చనార్థఃతత్త్వతోనాస్తి - సర్వమపివాసుదేవాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ తత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం ॥ నారాయణేతి ॥ నారాయణఃపరంకారణంయేషాంతే అనేనైవశాస్త్రయోనిత్వప్రతిపాదనేన ఈశ్వరేప్రమాణం సర్వజ్ఞత్వాదికంచోక్తందేవాశ్చతదంగాజ్జాతాః అతోనతద్వ్యతిరిక్తాః - లోకాఃస్వర్గాదయః తదానందాంశాఃమఖాఃతత్సాధనభూతాః ॥ చం ॥ తదేవప్రపంచయతి- సర్వేవేదాః నారాయణపరాః నారాయణవైభవప్రతిపాదనఏవముఖ్యతాత్పర్యవంతః - సర్వదేవాఃబ్రహ్మరుద్రేంద్రాదయోపినారాయణస్యాంగాజ్జాతాః॥ శ్రు॥నారాయణాద్బ్రహ్మాజాయతే - నారాయణాద్రుద్రోజాయతఇత్యాదిశ్రుతేః- సర్వేలోకాః నారాయణపరాఃతన్నియమ్యాఃసర్వేపిరాజసూయాశ్వమేధవాజపేయాదయోపిక్రతవో నారాయణారాధనరూపాః॥ ౧౫॥ నారాయణేతి॥యోగః ప్రాణాయామాదిః - తపఃతత్సాధ్యం చిత్తైకాగ్ర్యంజ్ఞానంతత్సాధ్యం - గతిఃతత్ఫలం అనేనైవసర్వం తదధీనమిత్యుక్తం॥ చం ॥ సర్వేయోగాకర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదయస్సర్వేపియోగాః నారాయణపరాః తత్ప్రీతిసంజననాః - సర్వమపిదేహశోషణప్రధానంకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిరూపంతపోపి - నారాయణపరంతదారాధనరూపం జ్ఞానంపరమభక్తిరూపంనారాయణపరంభగవదారాధనరూపం - గతిఃపరమపురుషార్థసిద్ధిరపి - నారాయణపరాతదధీనా ॥ ౧౬ ॥ తర్హిత్వంకింకరోషీత్యపేక్షాయామాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్యసృజ్యమపితేనసృష్టోహంసృజామి ఈక్షయాకటాక్షేణతత్ర హేతవోద్రష్టురిత్యాదయః ॥ చం॥ ద్రష్టుసర్వపదార్థసాక్షాత్కారవతఃఈశ్వరస్యనిఖిలజగ

ద్రవ్యం కర్మచ కాలశ్చస్వభావోజీవఏవచ।వాసుదేవాత్పరోబ్రహ్మన్నత్వాన్యోర్థోస్తితత్త్వతః॥౧౪॥నారాయణ
పరా వేదా వేదా నారాయణాంగజాః।నారాయణపరాలోకానారాయణపరామఖాః॥౧౫॥నారాయణ
పరోయోగో నారాయణపరంతపః। నారాయణపరంజ్ఞానంనారాయణపరాగతిః ॥ ౧౬॥ తస్యాపిద్రష్టు
రీశస్యకూటస్థస్యాఖిలాత్మనః।సృజ్యంసృజామిసృష్టోహమీక్షయైవాభిచోదితః॥౧౭॥సత్త్వంరజస్తమఇతి
నిర్గుణస్యగుణాస్త్రయః।స్థితిసర్గనిరోధేషుగృహీతామాయయావిభోః॥౧౮॥ కార్యకారణకర్తృత్వేద్ర

న్నియామకస్య-కూటస్థస్య-అయఃకూటవన్నిర్వికారతయాస్థితస్య-అఖిలాత్మనఃసర్వాంతర్యామిణఃభగవతః ఈక్షయైవకటాక్షప్రసరేణైవఅభిచోదితః ప్రేరితఃసృష్టోహంసృజ్యంసృష్టివిషయీభూతమిదంజగత్సృజామి ॥ ౧౭ ॥ ననుకుతోయంజీవేశ్వరవిభాగఃయతస్త్వంప్రేర్యఃసచప్రేరకఃస్యాదిత్యపేక్షాయాంజీవేశ్వరవిభాగహేతుమాహత్రిభిః॥సత్త్వమితి॥నిర్గుణస్యాపీశ్వరస్యత్రయోగుణాఃబధ్నంతీత్యుత్తరేణాన్వయః - తేకథంభూతాః తేనైవస్వాతంత్ర్యేణస్థిత్యాద్యర్థంమాయయాగృహీతాః॥చం॥ నిర్గుణస్యసత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్యవిభోర్భగవతో నారాయణస్య మాయయాశేషభూతయాప్రకృత్యాస్థితిసర్గనిరోధేషుస్థిత్యుత్పత్తిలయరూపేషుకార్యేషుతాదృశకార్యసిద్ధ్యర్థం సత్త్వం రజస్తమఇతిత్రయోగుణాఃగృహీతాఃస్వీకృతాఃబ్రహ్మవిష్ణుశివరూపశరీరత్రయపరిగ్రహార్థంగృహీతాః॥ ౧౮॥ కార్యేతి॥ వస్తుతఃనిత్యదాముక్తమపిమాయినంమాయావిషయంపురుషంజీవంబధ్నంతిస్వకార్యం అధిభూతంకారణం అధ్యాత్మకంకర్తాఅధిదైవతంతేషాంభావఃతత్త్వంతస్మిన్ద్రవ్యంమహాభూతానిజ్ఞానశబ్దేన దేవతాఃక్రియాః ఇంద్రియాణి తదాశ్రయాఃతేషాంకారణభూతాఃతత్తదభిమానేనబధ్నంతి॥ చం॥ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాఃద్రవ్యాణాం క్షిత్యాది పంచమహాభూతానాం జ్ఞానానాంచక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియాణాం క్రియాణాంవాగాదికర్మేంద్రియాణాంచ ఆశ్రయాఃగుణాఃసత్త్వాదయః నిత్యదాముక్తం తైర్విముక్తం మాయినంప్రకృతిశరీరకంపురుషంభగవంతం వాసుదేవంపురుషంకార్యాణిఉత్పత్తిస్థితిసంహారాదీనిరూపాణితేషాంయానికారణానిసత్త్వాదీని తేషుకర్తృత్వే తేషామచేతనత్వేనకర్త్రానధిష్ఠితానాంకార్యోత్పాదకత్వాసంభవాత్ కర్తృసాపేక్షతయాకర్తృత్వేనబధ్నంతిసత్త్వాదిప్రకృతిగుణరహితస్యభగవతఃసాక్షాత్కర్తృత్వాసంభవాత్ సత్త్వాదిగుణానాంచాచైతన్యత్వేన కర్తారం వినాకార్యోత్పాదక

త్వాసంభవాత్ తత్సిద్ధ్యర్థం బ్రహ్మరుద్రాదిశరీరపరిగ్రహో యతంనిబధ్నంతీతిభావః॥౧౯॥ సఇతి॥ సఏషః వశ్యమాయః ఏభిర్లింగైర్గుణైః జీవానామావారకైః ఉపాధిభిస్స్వస్మిన్ అలక్షితాగతిః స్వతత్త్వం యస్యసః స్వైర్భక్తైరేవలక్షితాగతిర్యస్యేతివా॥ చం॥ హేబ్రహ్మన్ నారదఏతైస్త్రిభిర్లింగైః పూర్వోక్తైః సృష్ట్యాదికారణీభూతైః సత్త్వాదిత్రిగుణరూపైర్లింగైస్సహితః స్వలక్షితగతిః స్వేనైవలక్షితాగతిర్మార్గః సర్వప్రపంచసృష్ట్యాద్యనుకూలసంకల్పరూపోమార్గః సాగతిస్స్వేనైవలక్షితాజ్ఞాతాయేనస్వలక్షితగతిరన్యాపరిజ్ఞేయవైభవ ఇత్యర్థః - సర్వేషాంజగతివర్తమానానాం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరభేదభిన్నానాంనిఖిలప్రాణినాంమమచ ఈశ్వరః ప్రభుః॥౨౦॥ తస్యసృష్టిప్రకారమాహ॥ కాలమితి॥ కర్మజీవాదృష్టంవిబుభూషుః వివిధంభవితుమిచ్ఛుస్సన్॥ చం॥ మాయేశః మాయాయాః నిఖిలప్రపంచోపాదానభూతాయాః ప్రకృతేః ఈశః నియామకస్సఏషభగవాన్ అధోక్షజః నారాయణస్స్వయామాయయా స్వశేషభూతయా ప్రకృత్యా॥ శ్రు॥ మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితిశ్రుతేః - విబుభూషుర్వివిధప్రపంచరూపేణభవితుమిచ్ఛుః॥ శ్రు॥ సోకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతిశ్రుత్యర్థోత్రజ్ఞాతవ్యః - తాదృశస్సన్ ఆత్మనిస్వస్మిన్ - ఆత్మన్నితిపాఠేలుప్తసప్తమీకంపదం - యదృచ్ఛయాఅప్రయత్నేన - ప్రాప్తంకాలం - సర్వేషాంమహదాదికార్యాణాం - పరిణామసంపాదకంకాలం - కర్మమూలప్రకృతిం - మహదాదిరూపేణభగవతాక్రియతఇతికర్మ - మూలప్రకృతిః - అత్రత్యకర్మశబ్దస్యమూలప్రకృతిపరత్వంచ॥ శ్లో॥ కర్మణోజన్మమహతఃపురుషాధిష్ఠితాదభూదిత్యనంతరమేవమహత్తత్త్వోత్పత్తిపురుషాధిష్ఠితాయాశ్చ ప్రతిపాదనాత్సిద్ధం ప్రకృతేః పురుషాధిష్ఠితత్వంచ॥ శ్రు॥ యోమృత్యుమంతరేసంచరన్ యస్యమృత్యుశ్శరీరమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధంమృత్యుశబ్దస్య ప్రకృతిపరత్వంచ శ్రీభాష్యాదౌస్పష్టం - స్వభావః పరిణామసంపాదకోగుణవిశే

వ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః। బధ్నంతినిత్యదాముక్తంమాయినంపురుషంగుణాః॥౧౯॥ సఏషభగవాన్ లింగై
స్త్రిభిరేభిరధోక్షజః। స్వలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్ సర్వేషాంమమచేశ్వరః॥౨౦॥ కాలంకర్మస్వభావంచమా
యేశోమాయయాస్వయా। యదృచ్ఛయాత్మనిప్రాప్తంవిబుభూషురుపాదదే॥౨౧॥ కాలాద్గుణవ్యతిక
రః పరిణామస్స్వభావతః। కర్మణోజన్మమహతః పురుషాధిష్ఠితాదభూత్॥౨౨॥ మహతస్తువికుర్వాణాద్ర
జస్సత్త్వోపబృంహితాత్। తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః॥౨౩॥ సోహంకారఇతిప్రోక్తో
వికుర్వన్ సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చతామసశ్చేతియద్భిదా॥ ద్రవ్యశక్తిః క్రియాశక్తిర్జ్ఞానశ

షః - పరిణామస్వభావతఇత్యనంతరమేవవక్ష్యమాణత్వాత్ - సచస్వభావః కాలస్యశక్తిర్వా ప్రకృతేఃస్వభావోవాభగవతోలీలారసానుగుణస్వభావోవా - త్రయాణామపిపరిణామసంపాదకత్వసంభవాత్ - స్వభావముపాదదేజగ్రాహ - ప్రపంచసర్గాయసహకారిత్వేనస్వీకృతవానిత్యర్థః॥౨౧॥ కాలాదితి॥ గుణానాంవ్యతికరః క్షోభః సామ్యత్యాగః - పరిణామోరూపాంతరావృత్తిః పురుషః ఈశ్వరః తేనాధిష్ఠితత్వంత్రయాణాంవిశేషణం - మహతః మహత్తత్త్వస్య॥ చం॥ కాలాత్ గుణవ్యతికరః గుణవ్యత్యాసః గుణవ్యత్యాసేసత్యేవమహదాద్యుత్పత్తేః - గుణసామ్యేప్రళయప్రతిపాదనాత్ - స్వభావతః పరిణామః - స్వభావశబ్దశ్చవ్యాఖ్యాతః తస్మాత్పరిణామః - పురుషాధిష్ఠితాత్కర్మణోమహతోజన్మమహత్తత్త్వస్యోత్పత్తిః - కర్మాత్రప్రకృతిరిత్యుక్తం ప్రకృతితత్త్వాన్మహత్తత్త్వస్యోత్పత్తిరభూత్ - మహత్తత్త్వస్యకార్యమాహ॥౨౨॥ మహతఇతి॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్ తస్యచక్రియాజ్ఞానశక్తిత్వాత్ త్రిగుణత్వేపిరజస్సత్త్వాభ్యాముపబృంహితత్వం - అహంకారస్యత్వావారకత్వాత్ తమఃప్రధానత్వం - అతఏవఅహంకారకార్యేషుతామసంకామరాగాదికంబహురాజసంసాత్త్వికంచాల్పం - ఏవంతదుపాధిషుజీవేష్వపితథైవతామసాధిక్యం॥ చం॥ రజస్సత్త్వోపబృంహితాత్ ఉభాభ్యాంగుణాభ్యాముపబృంహితాత్ సంవర్ధితాత్ - వికుర్వాణాత్ వికారంప్రాప్తాత్ మహతోమహత్తత్త్వాత్ - ద్రవ్యాత్మకః పృథివ్యాదిద్రవ్యాత్మకః జ్ఞానాత్మకః చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియాత్మకః - క్రియాత్మకః వాగాదికర్మేంద్రియాత్మకః॥౨౩॥ సఇతి॥ సచవికుర్వన్ రూపాంతరంగచ్ఛన్ - త్రైవిధ్యమేవాహ - వైకారికఇతి - వైకారికః సాత్త్వికః - తైజసః రాజసః యద్భిదాయస్యభేదః ద్రవ్యశక్తిరిత్యాదిప్రాతిలోమ్యేనత్రయాణాంలక్షణాని - ద్రవ్యైర్మహాభూతాఖ్యైశక్తిర్యస్య - క్రియాసుఇంద్రియేషుశక్తిర్యస్య - జ్ఞానేష్వదేవేషుశక్తిర్యస్య - హేప్రభో బోద్ధుంశక్త॥ చం॥ సవికుర్వన్ అహంకారఇతిప్రోక్తః అహంకారశబ్దవాచ్యోభూత్ - సోపిత్రిధాసమభూత్ త్రివిధోభూత్ - త్రై

విధ్యమాహ- వైకారిక ఇతి- హే ప్రభో నారద ద్రవ్యశక్తిః పృథివ్యాది ద్రవ్యజననశక్తిః- క్రియాశక్తిః కర్మేంద్రియజననశ
క్తిః- జ్ఞానశక్తిః జ్ఞానేంద్రియజననశక్తిః ఇతీత్థం శక్తిత్రయవిశిష్టః వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేతిభిదా స్త్రిణియత్ అత
స్త్రిధా సమభూత్ ॥ ౨౪॥ తామసాదితి ॥ భూతాదేరితి తామసస్య విశేషణం- నను తామసాత్పూర్వమంశబ్దో భవతీతి ప్రసి
ద్ధం సత్యం- సతు తస్య నభసో మాత్రా సూక్ష్మరూపం- గుణశ్చ వ్యావర్తకో ధర్మః- శబ్దద్వారా నభ ఉత్పద్యత ఇత్యర్థః- ఏవ
మేవ స్పర్శాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం- శబ్దస్య లక్షణం లింగమితి వ్యాఖ్యాంతరే తేన కేనచిదుచ్చైర్గర్జ ఇత్యుక్తే యోగజ ద్రష్టా
యుశ్చ తేన దృశ్యో గజ ఇతి ద్వయోర్లింగం బోధకం- లింగవిశేషణత్వాద్యచ్ఛబ్దస్య క్లీబత్వం॥ చం॥ తత్ర వికుర్వాణాత్ ద్రవ్యశ
క్తిః శబ్దవాచ్యాత్ తామసాహంకారాదపి భూతాదిః పంచభూతానామాదిః ఆదికారణీభూతం నభః అభూత్ అంశో భూత్
తస్యాకాశస్య గుణమాహ- తస్య మాత్రా గుణః అసాధారణీభూతో గుణః శబ్దః యశ్శబ్దః ద్రష్టృదృశ్యయోర్లింగం ప్రమా
ణం భవతి- ద్రష్టా ఆత్మా దృశ్యం జగత్ ఉభయోరపి లింగం భవతి - జీవాత్మ పరమాత్మ స్వరూపస్య దృశ్య ప్రపంచస్య చ వేద
రూపశబ్దసముధిగమ్యత్వాత్ ॥ ౨౫॥ నభస ఇతి॥ పరస్య నభసః కారణత్వేనాన్వయాత్ -శబ్దవాంశ్చ వాయుః - తస్యైవ లక్ష
ణం ప్రాణః దేహధారణం- ఓజస్సహోబలాని ఇంద్రియమనశ్శరీరాణాం పాటవాని- తేషాం హేతురిత్యర్థః॥ చం ॥ వి
కుర్వాణాత్ నభసః స్పర్శగుణోఽనిలోఽభూత్ - స్పర్శగుణకో వాయురభూత్ - వాయుస్వరూపమాహ- పరేతి- పరాన్వ
యాత్ పరస్య కారణీభూతస్యాకాశస్య కార్యే వాయావన్వయాత్ శబ్దవాంశ్చ భవతి- శబ్దవాంశ్చేతి చకారాత్ స్పర్శో
పి సముచ్చీయతే శబ్దస్పర్శోభయవానిత్యర్థః- తస్య భూతేష్వవస్థితి విశేషమాహ- ప్రాణ ఇతి- ప్రాణః ప్రాణాదివా
యుః- ఓజో మనోబలం- సహో వేగః - బలం కాయికం బలం- తత్స్వరూపః ఓజః ప్రభృతీనామపి ప్రాణాదివాయ్వాయ

త్తిరితి ప్రభో॥ ౨౪॥ తామసాదపి భూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభః। తస్య మాత్రా గుణశ్శబ్దో లింగం య
ద్ద్రష్టృదృశ్యయోః॥ ౨౫॥ నభసోఽథ వికుర్వాణాదభూత్స్పర్శగుణోఽనిలః। పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చ ప్రా
ణ ఓజస్సహో బలమ్॥ ౨౬॥ వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావతః। ఉదపద్యత తేజో వై రూప
వత్స్పర్శశబ్దవత్ ॥ ౨౭॥ తేజసస్తు వికుర్వాణాదాసీదంభో రసాత్మకమ్। రూపవత్స్పర్శవచ్చాంభో ఘోష
వచ్చ పరాన్వయాత్ ॥ ౨౮॥ విశేషస్తు వికుర్వాణాదంభసో గంధవానభూత్ । పరాన్వయాద్రసస్పర్శశ
బ్దరూపగుణాన్వితః॥ ౨౯॥ వైకారికాన్మనో జజ్ఞే దేవా వైకారికా దశ । దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీం
ద్రోపేంద్రమిత్రకాః॥ ౩౦॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాదింద్రియాణి దశాభవన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తి
ర్బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసౌ॥ ౩౧॥ శ్రోత్రం త్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాంఘ్రిపాయవః। యదైతే సం

త్త్వాత్ -తదంతర్భావః॥ ౨౬॥ వాయోరితి॥ స్వతో రూపవత్తేజః- వాయునభసోః కారణభూతయోరన్వయాత్ -స్పర్శ
శబ్దవచ్చ ఏవమంభసశ్చ పృథివ్యాశ్చ పరాన్వయాధిక్యాద్గుణాధిక్యం॥ చం॥ వికుర్వాణాత్ వాయోరపి కాలకర్మస్వభావ
తః పూర్వోక్త కాలకర్మస్వభావసహకారివశాత్ స్పర్శశబ్దవత్ తేజః ఉదపద్యత ఉత్పన్నం ఖలు॥ ౨౭॥ తేజస ఇతి॥ ఘో
షః శబ్దః॥ చం॥ వికుర్వాణాత్ తేజసః పరస్య తేజసోఽన్వయాత్ కార్యేఽంభస్యన్వయాత్ రసాత్మకం రసగుణకం రూపవత్
స్పర్శవచ్చాపి ఘోషవచ్చాపి శబ్దవచ్చాప్యంభో జలం భవతి॥ ౨౮॥ విశేష ఇతి॥ విశేషః పృథ్వీ ॥ చం ॥ విశేషస్తు పృథివీ తు పూ
ర్వాపేక్షయా గుణాధిక్యాత్ విశేషశబ్దేన పృథివ్యుచ్యతే- వికుర్వాణాదంభసః కారణాత్ -పరాన్వయాత్ పరస్యాంభసో
న్వయాత్ రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః గంధవాంశ్చాభూత్ గంధాదిగుణపంచకవిశిష్టోఽభూత్ ॥ ౨౯॥ వైకారికాదితి॥
మనశ్శబ్దేనైవ తదధిష్ఠాతా చంద్రోఽపి ద్రష్టవ్యః- అన్యే చ దశ దేవా వైకారికాః - సాత్త్వికాహంకారకార్యాః- తానాహ-
దిశశ్చ వాతశ్చ అర్కశ్చ ప్రచేతాశ్చ అశ్వినౌ చ- ఏతే పంచ శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానాం అధిష్ఠాతారః- వహ్నిశ్చ
ఇంద్రశ్చ ఉపేంద్రశ్చ మిత్రశ్చ కశ్చ ప్రజాపతిః- ఏతే పంచ- వాక్పాణిపాదపాయూపస్థానాం॥ చం॥ వైకారికాత్సాత్త్వి
కాహంకారాన్మనో జజ్ఞే- దిగ్వాయుసూర్యవరుణాశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రక సంజ్ఞకాః దశ దేవాశ్చ జజ్ఞిరే॥ ౩౦ ॥
తైజసాదితి॥ యతో జ్ఞానశక్తిః- బుద్ధిః - క్రియాశక్తిః ప్రాణశ్చ- తైజసాహంకారకార్యౌ- అతో జ్ఞానక్రియావిశేషస్వ
రూపాణీంద్రియాణ్యపి తైజసాదభవన్నిత్యర్థః॥ చం॥ వికుర్వాణాత్ తైజసాత్ - తైజసనామకాద్రాజసనామకాద్ద
శేంద్రియాణ్యభవన్- తాన్యేవాహ- జ్ఞానేతి- జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిః ఇతి జ్ఞానేంద్రియాణి చక్షురాదీని పంచ- వాగాదీ
ని కర్మేంద్రియాణి పంచ- మిళిత్వా దశేత్యర్థః- కించ బుద్ధిః చిత్తవృత్తిః- ప్రాణః ప్రాణాదివాయుశ్చేత్యుభయమపి తైజసః-

తైజసాహంకారకార్యభూతత్వర్థః॥౩౧॥ తాన్యాహ॥ శ్రోత్రమితి॥ దోః హస్తౌ మేఢ్రం ఉపస్థః - క్రమస్తు అత్ర నవివక్షి
తః ఏవం కారణసృష్టిముక్త్వా కార్యసృష్టిమాహ - యదా ఏతే అసంగతాః ఇతి॥ చం॥ తాన్యేవ దశేంద్రియాణి సనామ
కాన్యాహ - శ్రోత్రత్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాంఘ్రిపాయవః ఏతన్నామకాని దశేంద్రియాణి ఏతైస్సంగతాః
దశేంద్రియసహితాశ్చ భూతేంద్రియమనోగుణాః యే భావాః భూతగుణాః గంధాదయః - ఇంద్రియగుణాః ద్రష్టృత్వాద
యః మనోగుణాః ఏతద్రూపాశ్చ యే భావాః ఏతే సర్వేపి ప్రత్యేకశః॥౩౨॥ యదేతి॥ అతఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాండా
ఖ్యశరీరస్య నిర్మాణేన శేకుః - తదా॥ చం॥ ఆయతననిర్మాణే శరీరరూపాయతననిర్మాణేన శేకుః యద్యస్మాత్ ప్రత్యేకశో న శే
కుః న సమర్థా బభూవుః - హే బ్రహ్మవిత్తమ నారద - అతస్తదా ప్రత్యేకశః శరీరనిర్మాణాసామర్థ్యకాలే భగవచ్ఛక్తిచోది
తాస్సంతః భగవతశ్శక్త్యా ప్రేరితాస్సంతః అన్యోన్యం సంహత్య సంఘీభూయ॥౩౩॥ సదితి॥ సదసత్త్వం ప్రధానగుణభా
వముపాదాయ స్వీకృత్య ఉభయం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం శరీరం॥ చం॥ సదసత్త్వముపాదాయ చైతన్యమచైతన్యంచ స్వీకృ
త్య అథానంతరముభయం చేతనమచేతనంచ ససృజుః అసృజన్ - వర్షాయుతసహస్రాంతే పూర్వోక్తైస్సంఘీభూతైః పదా
ర్థం కల్పితం ఉదకేశయం తదండం॥౩౪॥ కాలఇతి॥ కాలకర్మస్వభావానధిష్ఠాయస్థితః జీవయతీతి జీవః పరమాత్మా అజీవం అచే
తనం ఆజీవయత్ చేతయతిస్మ - నిర్భిద్య పృథక్ నిర్గత్యస్థిత ఇత్యర్థః॥ చం॥ అజీవం జీవరహితం - కాలకర్మస్వభావస్థో జీవః పూ
ర్వోక్తకాలకర్మస్వభావరూపసహకారిసహితో జీవః - సర్వజీవసంఘవిశిష్టో భగవాన్ అజీవయత్ జీవయామాస - సహస్రో

గతా భావా భూతేంద్రియమనోగుణాః॥౩౨॥ యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ। తదా సం
హత్య చాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః॥౩౩॥ సదసత్త్వముపాదాయ చోభయం ససృజుర్హ్యదః। వర్షా
యుతసహస్రాంతే తదండముదకేశయమ్॥౩౪॥ కాలకర్మస్వభావస్థో జీవోజీవమజీవయత్। స ఏవ పురు
షస్తస్మాదండం నిర్భిద్య నిర్గతః। సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవాన్॥౩౫॥ యస్యే
హావయవైర్లోకాన్కల్పయంతి మనీషిణః। కట్యాదిభిరధస్సప్తసప్తోర్ధ్వం జఘనాదిభిః॥౩౬॥ పురుషస్య
ముఖం బ్రహ్మక్షత్త్రమేతస్య బాహవః। ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రో వ్యజాయత॥౩౭॥ భూ
ర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకశ్చ నాభితః। హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్మనః॥౩౮॥ గ్రీవా
యాం జనలోకస్తు తపోలోకః స్తనద్వయాత్। మూర్ధతస్సత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోకస్సనాతనః॥౩౯॥ తత్క
ట్యామతలం క్ఌప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః। జానుభ్యాం సుతలం శుద్ధం జంఘాభ్యాం తు తలాతలమ్॥౪౦॥
మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలం। పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్॥౪౧॥

ర్వంఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రసంఖ్యాకసక్థిపాదభుజనేత్రవాన్ - సహస్రాననశీర్షవాన్ సహస్రముఖమూర్ధవాన్ సఏ
వపురుషః అండం నిర్భిద్య తస్మాదండాన్నిర్గతః నిష్క్రాంతః॥౩౫॥ తదవయవైర్లోకాంశ్చ నామాహ॥ యస్యేతి॥ కటిః ఊరుమూ
లయోః పశ్చాద్భాగః - జఘనం పురోభాగః - అధస్సప్తలోకాన్ అతలాదీన్ - ఊర్ధ్వం భూరాదీన్ సప్త॥ చం॥ మనీషిణో బ్ర
హ్మవిదగ్రేసరాః కట్యూరుజానుప్రభృతిభిః - జఘనాదిభిః జఘనోదరవక్షః ప్రభృతిభిశ్చావయవైః అధస్సప్త ఊర్ధ్వంచ
సప్త యథాసంఖ్యం లోకాంశ్చ కల్పయంతి॥౩౬॥ వర్ణానాముత్పత్తిం దర్శయతి॥ పురుషస్యేతి॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణః ముఖమి
తి - కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం - బాహవ ఇతి క్షత్త్రం క్షత్త్రియః॥ చం॥ కించ పురుషస్య ప్రపంచశరీరకస్య భగవ
తః - ముఖం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణవర్ణః - క్షత్త్రం క్షత్త్రియవర్ణః - ఏతస్య భగవతః బాహవః - ఊర్వోః వైశ్యవర్ణః - పద్భ్యాంచ
శూద్రవర్ణః - అజాయత॥౩౭॥ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదాన్ దర్శయన్ సప్తలోకపక్షమాహ॥ ద్వాభ్యాం
భూర్లోక ఇత్యాది - భూర్లోకః పాతాళమారభ్య పద్భ్యాం కటిపర్యంతాభ్యాం॥౩౮॥ గ్రీవాయామితి॥ స్తనద్వయాదిత్యు
పాసనార్థత్వాదూర్ధ్వాధోభాగవైపరీత్యం న దోషః - యద్వా స్తనత్ శబ్దం కుర్వత్ యదోష్ఠద్వయం తస్మాదిత్యర్థః బ్రహ్మ
లోకో వైకుంఠాఖ్యః సనాతనః నిత్యః న తు సృజ్యప్రపంచాంతర్వర్తీత్యర్థః॥౩౯॥ ఇదానీం చతుర్దశలోకపక్షం దర్శయతి॥
తత్ర జఘనాదిభిః భూరాదయః పూర్వోక్తా ఏవ సప్త - కట్యాదిభిః అధస్సప్తలోకానాహ తదిత్యాదిద్వాభ్యాం - శుద్ధం హరిభ
క్తనివాసత్వాత్॥ చం॥ అతలం క్ఌప్తం భూలోకః కల్పితః - కట్యామితి పూర్వముక్తత్వాత్ స్థానభేదమంతరా ఏకత్రకట్యా

మేవలోకద్వయావస్థానాసంభవాత్ ॥ ౪౧ ॥ త్రిలోకపక్షమాహ॥. భూర్లోక ఇత్యాదినాభూర్లోకః పాతాలాదిసహితః॥ ౪౨ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామికృతభావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ****************************

శ్లో॥షష్ఠేవిరాడ్విభూతిశ్చ ప్రోక్తాధ్యాత్మాదిభేదతః। దృఢీకృతంతుపూర్వోక్తంసర్వంపురుషసూక్తతః॥ఇదానీంవైరాజస్యవిభూతిఃసప్రపంచమనువర్ణ్యతే॥ వాచామితి॥వాచాంఅస్మదాదివాగింద్రియాణాం-తదధిష్ఠాతుర్వహ్నేశ్చ-తస్యముఖం - క్షేత్రంఉత్పత్తిస్థానం-ఛందసాంగాయత్ర్యాదీనాంసప్తానాం-తస్యధాతవఃత్వగాదయః - క్షేత్రం - హవ్యందేవానామన్నం- కవ్యంపితౄణామన్నం- అమృతంతదుభయశేషం - మనుష్యాణామన్నం-ఏషాంఅన్నానాం సర్వరసస్యమధురాదేః-షడ్విధస్యచ-చకారాదస్మదాదిరసనేంద్రియస్య-తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్యచ-ఏతస్యజిహ్వాక్షేత్రం ఏవంసర్వత్రానుక్తమున్నేయం॥చం॥తస్యభగవతోవిరాడ్రూపస్యముఖంవాచాంవేదవాచాం - వహ్నేశ్చ క్షేత్రమాశ్రయః-అస్యసప్తధాతవః-త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోస్థిమజ్జాః ఛందసాంగాయత్ర్యాదిఛందసాంక్షేత్రం- హవ్యందైవంపురోడాశాదిరూపం - కవ్యంపైతృకం చరోదనాదిరూపం - అమృతంసుధాదిరూపం - అన్నమోదనాపూపవ్యంజనాదిరూపం- తేషాంసర్వరసస్యచమధురాదిషడ్రసానాంచ-జిహ్వాఆశ్రయః॥౧॥ సర్వేతి॥సర్వాసూనాంఅస్మదాదిప్రాణాదీనాం-తస్యనాసేనాసారంధ్రే- పరమాయనేఉత్తమక్షేత్రే-మోదప్రమోదయోశ్చసామాన్యవిశేషగంధయోః-ఘ్రాణేంద్రియంపరమాయనం॥౨॥ రూపాణామితి ॥ తేజసాంయావత్ప్రకాశకానాం- చక్షురింద్రియంఅక్షిణీనేత్రగోళకే- సర్వత్రపశ్యంతానాం ప్రథమాంతంక్షేత్రంద్రష్టవ్యం-కర్ణౌశ్రోత్రాధిష్ఠానేశ్రోత్రమింద్రియం॥

భూర్లోకఃకల్పితఃపద్భ్యాంభువర్లోకస్తునాభితః। స్వర్లోకఃకల్పితోమూర్ధ్నాఇతివాలోకకల్పనా ॥౪౨ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-ద్వితీయస్కంధే- పంచమోధ్యాయః

బ్రహ్మో॥వాచాంవహ్నేర్ముఖంక్షేత్రంఛందసాంసప్తధాతవః।హవ్యకవ్యామృతాన్నానాంజిహ్వాసర్వరసస్యచ॥౧॥సర్వాసూనాంచవాయోశ్చతన్నాసేపరమాయనే।అశ్వినోరోషధీనాంచఘ్రాణోమోదప్రమోదయోః॥౨॥రూపాణాంతేజసాంచక్షుర్దివసూర్యస్యచాక్షిణీ। కర్ణౌదిశాంచతీర్థానాంశ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః॥౩॥ తద్గాత్రంవస్తుసారాణాంసౌభాగ్యస్యచభాజనమ్। త్వగస్యస్పర్శవాయోశ్చసర్వమేధస్యచైవహి॥౪॥రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతీనాంయైర్వాయజ్ఞస్తుసంభృతః। కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్యశిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్॥౫॥బాహవోలోకపాలానాం ప్రాయశఃక్షేమకర్మణాం । విక్రమోభూర్భువస్స్వశ్చక్షేమస్యశరణస్యచ॥౬॥సర్వకామవరస్యాపిహరేశ్చరణమాస్పదం॥౭॥అపాంవీర్యస్యసర్గస్యపర్జన్యస్యప్రజాపతేః।పుంసశ్శిశ్నఉపస్థస్తుప్రజాత్యానందనిర్వృతేః॥౮॥పాయుర్యమస్యమిత్రస్యపరిమోక్ష

చం॥ రూపాణాంశుక్లకృష్ణహరితాదీనాం- తేజసాంసోమాగ్న్యాదీనాంచ- చక్షుఃచక్షురింద్రియం ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ తస్యగాత్రంశరీరం- వస్తూనాంయేసారాంశాః తేషాంభాజనంస్థానం-అస్యత్వక్-స్పర్శస్యచవాయోశ్చేత్యర్థః- సర్వమేధస్యయజ్ఞస్య॥చం ॥ వస్తుసారాణాముత్కృష్టవస్తూనాం-సుగంధిసురససురూపసుస్పర్శసుశబ్దవస్తూనాం-సౌభాగ్యస్యనిరతిశయసౌందర్యస్యభాజనం॥౪॥రోమాణీతి॥ఉద్భిజ్జజాతీనాంసర్వవృక్షాణాంయైరశ్వత్థోదుంబరఖదిరపాలాశాదివృక్షైర్యజ్ఞస్సమ్యక్సాధితః తేషామేవవా- కేశామేఘానాంక్షేత్రం- పూర్వంతథోక్తైఃశ్మశ్రూణివిద్యుతాం - పాదకరనఖాని

శిలాలోహానామితి-సాదృశ్యాదూహ్యం॥౫॥బాహవఇతి॥క్షేమకర్మణాంపాలనకర్తౄణాం-విక్రమఃపాదన్యాసః భూరాదిలోకానాం ఆస్పదంఆశ్రయః- భూర్భువస్స్వరితిషష్ఠీబహువచనాంతంభూరాదిశబ్దానామవ్యయత్వాత్ షష్ఠ్యాలుక్-క్షేమఃలబ్ధరక్షణం-శరణంభయాద్రక్షణం॥౬॥సర్వేతి॥సర్వేషాంకామానాంవరస్యవరణస్యాపి-హరేరంఘ్రిరాస్పదం॥చం॥సర్వకామవరస్యాపిపరమోత్కృష్టసర్వపురుషార్థజాతస్యాపి॥౭॥అపామితి ॥ వీర్యస్యశుక్రస్య- శిశ్నః అధిష్ఠానం-ఉపస్థస్తుఇంద్రియం-ప్రజాత్యానందఃసంతానార్థం-సంభోగః- తేననిర్వృతిః తాపహానిఃతస్యాః॥చం॥ ఉపస్థస్తుకర్మేంద్రియాణాంచరమమింద్రియంతుప్రజానామర్థానాం కామాదిపురుషార్థానాం ఆనందానాందత్తసౌఖ్యరూపాణాం-నిర్వృతేఃశరీరసౌఖ్యస్యచఆశ్రయః॥౮॥పాయురితి॥పరిమోక్షస్యమలత్యాగస్య- పాయురింద్రియంగుదఃస్థానంనిర్ఋతేఃఅలక్ష్మ్యాః॥చం॥పాయురితి॥పాయునామకర్మేంద్రియం-మలస్యమూత్రస్యచపరిమోక్షస్యఉభయోర్విసర్గస్యఆస్పదంఅస్యగుదఃనాభేరధఃప్రదేశేవిద్యమానోరంధ్రవిశేషఃహింసాయాఃనిర్ఋతేఃరక్షసఃమృత్యోస్తన్నామకస్యదేవవిశే

షస్యచ-నిరయస్యనరకస్యచ-ఆశ్రయత్వేనస్మృతః॥౯॥పరాభూతేరితి॥తమసఃఅజ్ఞానస్యపశ్చిమంపృష్ఠభాగః- గోత్రాణాంగిరీణాం-అస్థిసంఘాతః॥చం॥ పరాభూతేరగమ్యగమనాదిసంజాతస్యపరాభవస్య-అతఏవఅధర్మస్యతమసశ్చాపితన్నిమిత్తతమోగుణస్యాపిపశ్చిమాంగుదాదూర్ధ్వంరంధ్రంఆస్పదం-నదనదీనాంతు-నదాఃపశ్చిమవాహాః నద్యఃపూర్వవాహిన్యఃతాసాం-భగవతోనాడ్యఆస్పదం-గోత్రాణాంమేరుమందరాదిపర్వతానాం-అస్థిసంహతిఃఅస్థిసంఘః-ఆస్పదం॥౧౦॥అవ్యక్తేతి॥అవ్యక్తంప్రధానంరసఃఅన్నాదిరసః-సింధవస్సముద్రాః తేషాం-నిధనస్యలయస్య-ఉదరంపదంస్థానం-విదితంజ్ఞానిభిః-మనసఃఅస్మదాదిలింగశరీరస్య॥చం॥రసానాంరసవిశేషాణాంసింధూనాంసముద్రాణాం - భూతానాం సర్వేషామపిప్రాణినాంనిధనస్యచకృత్స్న ప్రపంచవిలయస్యచ- అవ్యక్తంఅపరిజ్ఞేయవిస్తారం-ఉదరమాస్పదం - పుంసః-పరమపురుషస్యహృదయంమనసఃపదంచంద్రమసోప్యుపాదానకారణీభూతస్యమనసఃపదంఆస్పదం॥౧౧॥ధర్మస్యేతి॥తుభ్యంతవ-కుమారాణాంసనకాదీనాం-భవస్యరుద్రస్య-ఆత్మాచిత్తం-పరమాయనంఏవంతావత్పరమేశ్వరాజ్జాతం విశ్వంతతోనభిన్నం-సతుసర్వస్యనియంతా-సర్వప్రకాశోనిత్యముక్తఇత్యర్థాదుక్తం॥చం॥ ధర్మస్యధర్మాధిష్ఠానదేవతాయాః-మమచతుర్ముఖస్యతుభ్యంచతవనారదస్యాపిఆర్షత్వాత్ షష్ఠ్యర్థేచతుర్థీ-కుమారాణాంమత్పుత్రాణాంసనకాదీనాం-భవస్యశివస్యచ-కిముతకృత్స్నస్యచవిజ్ఞానస్యసత్త్వస్యజీవసముదాయరూపస్యచ॥శ్రు॥ విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతఇతిశ్రుత్యనుసారేణవిజ్ఞానశబ్దస్యజీవవాచిత్వాత్ తేషాంసర్వేషాంపరమాత్మాప్రపంచశరీరకఃపరమాత్మైవ - పరా

స్యనారద।హింసాయానిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్యగుదఃస్మృతః॥౯॥పరాభూతేరధర్మస్యతమసశ్చాపిపశ్చి
మః।నాడ్యోనదనదీనాంతుగోత్రాణామస్థిసంహతిః॥౧౦॥ అవ్యక్తరససింధూనాంభూతానాంనిధనస్య
చ।ఉదరంవిదితంపుంసోహృదయంమనసఃపదమ్॥౧౧॥ధర్మస్యమమతుభ్యం*చకుమారాణాంభవస్యచ।
విజ్ఞానస్యచసత్త్వస్యపరస్యాత్మాపరాయణమ్॥ ౧౨ ॥ అహంభవాన్భవశ్చైవతఇమేమునయోఽగ్ర
జాః।సురాసురానరానాగాఃఖగామృగసరీసృపాః॥ ౧౩ ॥ గంధర్వాప్సరసోయక్షారక్షోభూతగణోర
గాః।పశవఃపితరస్సిద్ధావిద్యాధ్రాశ్చారణాద్రుమాః॥ ౧౪॥ అన్యేచవివిధాజీవాజలస్థలనభౌ*కసః।గ్ర
హర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్స్తనయిత్నవః॥౧౫॥సర్వంపురుషఏవేదంభూతంభవ్యంభవచ్చయత్।తేనే
దమావృతంవిశ్వంవితస్తిమధితిష్ఠతి॥౧౬॥స్వధిష్ణ్యంప్రతపన్ప్రాణోబహిశ్చప్రతపత్యసౌ।ఏవంవిరా
జంప్రతపంస్తపత్యంతర్బహిఃపుమాన్॥ ౧౭॥సోఽమృతస్యాభయస్యేశోమర్త్యమన్నంయదత్యగాత్।

యణంపరమాస్పదం॥౧౨॥తదేవపురుషసూక్తార్థకథనేనద్రఢయతి-తత్రసహస్రశీర్షేత్యర్థస్య॥శ్రు॥ బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీదిత్యాదేశ్చఋగ్గణస్యార్థః-పూర్వాధ్యాయఏవదర్శితః॥శ్రు॥పురుషఏవేదగ్ంసర్వమిత్యస్యార్థందర్శయతి-సార్ధైస్త్రిభిః-అహమితి- తేఅగ్రజాఇతిసనకాదయోమరీచ్యాదయశ్చనాగాఃగజాః॥౧౩॥ గంధర్వేతి ॥ భూతగణాఃశివపార్షదాః- ఉరగాస్సర్పజాతయస్సర్వేపి - పశవఃచతుష్పాదఃపిగృప్రభృతయశ్చత్వారోదేవేష్వవాంతరభేదాః॥౧౪॥అన్యఇతిజలంచస్థలంచనభశ్చఓకాంసియేషాంతేజలౌకసోమత్స్యాదయః-స్థలౌకసఃస్థలవాసినఃసర్వేపిప్రాణినః-నభౌకసఃపక్షిణఃకేతవఃధూమకేతుప్రభృతయఔత్పాతికాః-తారాఃఅశ్విన్యాదయః-నభౌకసఇతిసంధిరార్షః॥౧౫॥సర్వమితి॥సర్వంపురుషఏవనతతఃపృథగిత్యర్థః- ప్రపంచేనతస్యాపరిచ్ఛేదంవక్తుంసభూమిమిత్యస్యార్థమాహ-తత్పదంవిభక్తివ్యత్యయేనవ్యాచష్టే తేనేతి- తేనపురుషేణవిశ్వమితిభూమిపదస్యార్థః - వితస్తిమితిద్వాదశాంగుళపదస్య-అధీత్యతిశబ్దస్య-ఆవృతమితివృత్వేత్య- సచవితస్తిమధికంవ్యాప్యతిష్ఠతీత్యాధిక్యమాత్రంవివక్షితంనప్రమాణంఅనుపయోగార్థపరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చ॥చం॥ భూతంభవ్యంభవచ్చయత్ - భూతభవిష్యద్వర్తమానభేదభిన్నంసర్వమపితద్విశ్వం-వితస్తింద్వాదశాంగుళప్రదేశమతితిష్ఠతాస్వీయద్వాదశాంగుళప్రదేశేనఅనంతకోటిబ్రహ్మాండాన్యధితిష్ఠతా-ఆర్షత్వాద్ద్వితీయార్థేతృతీయా- తేనభగవతావ్యాప్తం॥౧౬॥ఏతత్సదృష్టాంతమాహ ॥ స్వధిష్ణ్యమితి ॥ అసౌప్రాణఃఆదిత్యః॥శ్రు॥అసావాదిత్యఃప్రాణఇతిశ్రుతేః-స్వధిష్ణ్యంమండలంప్రకాశయన్బహిశ్చప్రకాశయతి- ఏవంవిరాడ్దేహంప్రకాశయన్బ్రహ్మాండమంతర్బహిశ్చప్రకాశయతి॥చం॥ప్రాణశ్శరీరావచ్ఛేదేనప్రాణాపానాదిసంజ్ఞాముపగతో వాయుః-స్వధిష్ణ్యంస్వేనాధిష్ఠితంశరీరం-ప్రతపన్నియమయన్-బహిశ్చప్రతపతిసంచరతి- ఏవమేవవిరాజంవిశేషేణ రాజమానమండలం-ప్రతపన్తదంతర్వర్తిపురుషరూపేణనియమయన్-పుమాన్పరమపురుషః-అంతర్బహిశ్చప్రతపతి

సర్వత్ర ప్రకాశతే॥౧౭॥ నిత్యముక్తత్వం దర్శయితుముక్తామృతత్వస్యేత్యస్యార్థమాహ॥ సఇతి॥ అభయస్యేతి మంత్రగతామృతత్వపదవ్యాఖ్యా-అన్నేనేతిపదం విభక్తివ్యత్యయేన వ్యాచష్టే - మర్త్యం మరణధర్మకం అన్నం కర్మఫలం-యస్మాదత్యగాత్ అతిక్రమ్యస్థితః-అతోన కేవలం సర్వాత్మకః-కింతు అమృతత్వస్య నిజానందస్యాపి ఈశ్వర ఇత్యర్థః-నను ప్రపంచాత్మకస్య కుతో నిత్యముక్తత్వమిత్యాశంక్య తత్పరిహారాయ ఏతావానస్యేత్యస్యార్థమాహ-ప్రపంచాత్మకస్యాప్యవ్యక్తత్వే శత్వమిత్యేషమహిమా దురత్యయః అపారః-అప్రపంచాభిభూతత్వాదితి భావః మంత్రేణచ॥ శ్రు॥ ఏతావానస్యమహిమా-విభూతిః సతుజ్యాయాన్ మహత్తర ఇతివదతా అయమేవార్థ ఉక్తః॥ చం॥ సర్వం పురుషఏవేదమిత్యాదిశ్లోకద్వయేన॥ శ్రు॥ సభూమిం విశ్వతో వృత్వా - అత్యతిష్ఠద్దశాంగుళం-పురుషఏవేదగ్ం సర్వం-యద్భూతం యచ్చభవ్యమిత్యాది శ్రుత్యర్థమభిధాయ అనంతరం॥ శ్రు॥ ఉతామృతత్వస్యేశానఇతి శ్రుత్యర్థమాహ అభయస్యేతి- అభయస్య త్రివర్గలిప్సూనాం భయనివారణస్యచ-ఈశః ఈశానః-భగవాన్నారాయణః॥ శ్రు ॥ యదన్నేనాతిరోహతీత్యస్యార్థమాహ- మర్త్యమితిపాదేన యదన్నేనాతిరోహతీత్యత్ర ద్వితీయార్థే ఛాదనత్వాత్తృతీయేతి మనసినిధాయాహ మర్త్యమన్నమితి-మర్త్యం నశ్వరమన్నం భోగ్యజాతమైహికాముష్మికం స్వర్గ బ్రహ్మసదనాదికంచ-యద్యస్మాత్కారణాత్ అతిరోహతి అత్యగాత్ -నిత్యపురుషార్థరూపతయా అనిత్యపురుషార్థమతిక్రాంతవాన్॥ శ్రు ॥ ఏతావానస్యమహిమేత్యస్యార్థమాహ-మహిమేతి - హే బ్రహ్మన్నారదపురుషస్య భగవతః దురత్యయః అనతిక్రమణీయః ఏషపరోమహిమా - మహత్సామర్థ్యం॥౧౮॥ తదేవమీశ్వరో నిత్యముక్త ఇత్యుక్తం తదాశ్రితానాం భూతానాం బంధమోక్షౌ వ్యవస్థయేతి దర్శయన్ పాదోస్యవిశ్వాభూతానీత్యస్యార్థమాహ-పాదేష్వితి-తిష్ఠంత్యత్రేతి స్థితయో భూరాదిలోకాః - తే పాదా ఇవ పాదా అంశాః యస్య సః స్థితిపాత్తస్యపాదేషు అంశభూతేషు లోకేషు సర్వభూతాని జీవాన్విదుః- మంత్రే తు పాదోస్య విశ్వాభూతానీతి సామానాధికరణ్యం అధిష్ఠానాధిష్ఠేయయోరభేదేన వివక్షయా పాద ఇత్యేకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి- తేషు ఫలవైచిత్య్రిం దర్శయన్ త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యస్యార్థమాహ - అస్యేశ్వరస్య సంబంధి త్రిపాద

మహిమైష తతో బ్రహ్మన్పురుషస్య దురత్యయః॥౧౮॥ పాదేషు సర్వభూతాని పుంసః స్థితిపదో విదుః। అమృతం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోధాయి మూర్ధసు॥౧౯॥ పాదాస్త్రయో బహిస్త్వాసన్న ప్రజానాం య

మృతం నిత్యసుఖం దివి ఊర్ధ్వలోకేషు న త్రిలోక్యామిత్యర్థః-తదేవ త్రిపాచ్ఛబ్దోక్తం త్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ-త్రయాణాం లోకానాం మూర్ధా మహర్లోకః-తస్య మూర్ధానః తదుపరితనా లోకాః- తేషు యథాక్రమమమృతాదికమధాయి నిహితం- తత్ర త్రిలోక్యాం నశ్వరమేవ సుఖం- మహర్లోకస్య క్రమముక్తిస్థానత్వేపి కల్పాంతే తత్రత్యానాం స్థానత్యాగాన్నావినాశిసుఖం-జనలోకేత్వమృతం అవినాశిసుఖం యావజ్జీవం స్వస్థానాపరిత్యాగాత్ -కింతు మహర్లోకనివాసినాం కల్పాంతే త్రైలోక్యదాహోష్మపీడితానాం తదాతత్రగమనాద క్షేమదర్శనముక్తం తపోలోకే తస్యాభావాత్ క్షేమమేవ-వక్ష్యతిహి॥ శ్లో॥ త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా । యాంత్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోర్దితాః-ఇతి॥ సత్యలోకేత్వభయం మోక్షః తత్ప్రాప్త్యాసక్తేః॥ చం॥ శ్రు॥ పాదోస్యవిశ్వాభూతానీత్యస్యార్థమాహ-పాదేష్వితి-స్థితివిదః స్థితిప్రకారవిదః-విరాజః పురుషస్య-స్థితిపద ఇతిపాఠే స్థితిపదః భూరూపపాదవతః-పుంస ఇత్యన్వయః-తస్యపాదేషు సహస్రసంఖ్యాకేషు భూతాని స్వభూతాని విదుః॥ శ్రు ॥ త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యస్యార్థమాహ- అమృతమితి-త్రిమూర్ధ్నః త్రిశిరసః పురుషస్య-మూర్ధసు శిరస్సు-అమృతం క్షేమం అభయమితి-అమృతం ముక్తిః-క్షేమమిష్టప్రాప్తిః-అభయమనిష్టనివృత్తిరితి త్రీణిఫలభూతాని అధాయి నిహితం - ఆశ్రితవిషయే అవశ్యకర్తవ్యాన్యేతాని శిరసాధృతానీత్యర్థః॥౧౯॥ ఏతదేవ వైచిత్య్రిమధికారిభేదేన ఉపపాదయన్-త్రిపాదూర్ధ్వమిత్యస్యార్థమాహ - పాదా ఇతి-న ప్రజాయంతే పుత్రాద్రిరూపేణేత్యప్రజాః నైష్ఠికబ్రహ్మచారివానప్రస్థయతయః తేషామాశ్రమాః - త్రిలోక్యా బహిరాసన్-గృహమేధస్త్వంతః యస్మాదబృహద్వ్రతః బ్రహ్మచర్యవ్రతరహితః అయం చాధికారిభేదః॥ చం॥ ఏవం సర్వభూతానాం భగవతః పురుషస్య పాదత్వేన తదభిలషితానామమృతమభయం క్షేమమితి త్రయాణాం ఆశ్రితవాత్సల్యాత్కర్తవ్యానాం పాదానాం శిరస్సు వర్తమానత్వేన భగవతః కృత్స్నశరీరప్రపంచకస్య పాదచతుష్టయమభిధాయానంతరం పునః ప్రకారాంతరేణ పాదచతుష్టయమాహ-తత్ర ప్రథమం॥ శ్రు॥ త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుష ఇతి శ్రుత్యర్థమాహ-పాదా ఇతి-అప్రజానాం య ఆశ్రమాః-అగృహస్థత్వేన ప్రజోత్పాదనరహితానాం బ్రహ్మచారివానప్రస్థభిక్షూరితి త్రయాణాం తేషు

ఆశ్రమాస్త్రయః తైత్రయోపిపాదాః త్రిలోక్యాబహిరాసన్-త్రయాణామేషాం త్రిలోక్యాబహిస్త్వం నామ ఊర్ధ్వశాశ్రమత్రయఫలభూతానాం పురుషార్థానాం త్రిలోకాంతర్గతత్వం తేషాం విషయవిరక్తత్వేన ముక్తియోగ్యతయా త్రిలోక్యంతర్గతపురుషార్థానుభవాభావాత్-కస్తర్హి తస్య భగవతః త్రిలోకాంతర్గతోపరః పాద ఇత్యత ఆహ- అంత ఇతి-బృహద్వ్రతః బృహంతివ్రతాన్యనుష్ఠేయయజ్ఞాదికర్మవ్రతానియస్య సతాదృశః గృహమేధః గృహస్థాశ్రమః త్రిలోక్యా అంతరపరః పాదః అస్య త్రిలోక్యంతర్గతత్వం చ గృహస్థానాం ప్రాయేణ ఫలకామత్వాత్ తత్ఫలానాం త్రిలోకాంతర్గతత్వాత్ ॥శ్రు॥పాదోస్యేహాభవత్పునరితి శ్రుత్యర్థోత్ర వర్ణితః॥౨౦॥ఏకస్యైవ అవసానభేదేన సత్వేప్యంతభిన్నవిషయత్వమిదర్శయన్-తతో విష్వఙ్ వ్యక్రామదిత్యస్యార్థమాహ॥సృతీ ఇతి॥విధం ముఖ్యం అంచతీతి విష్వఙ్ పురుషః క్షేత్రజ్ఞః - సృతీ మార్గౌ దక్షిణోత్తరౌ-విచక్రమే చలతిస్మ-కథంభూతే సృతీ-సాశనానశనే భోగాపవర్గప్రాప్తిసాధనభూతే - తత్రహేతుత్వేన పునర్విశేషణం-యత్ యతః అవిద్యాకర్మరూపా ప్రాపకా-విద్యా చ తత్సాధనోపాసనారూపా అన్యా ॥చం॥ ఏవమపి పురుషస్యాస్య చత్వారః పాదాః ఏతే పాదాః కీదృశగతిసాధనీభూతాః ఇత్యత ఆహ-స భగవాన్ విష్వక్ సర్వత్ర సాశనానశనే ఉభే సృతీ గతీ అర్చిరాదిధూమాదిగతీ ఉభే-అభివిచక్రమే-తత్ర సాశనగతిః సాశనైః ఫలకామైః ప్రాప్యా ఆదిగతిః॥శ్లో॥ ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణష్షణ్మాసా దక్షిణాయనమిత్యాదిప్రమాణసిద్ధా ధూమాదిగతిః-అనశనసృతిశ్చ-అనశనైః నిష్కామైః ప్రాప్యమాణా॥శ్లో॥అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణమిత్యాదినా శ్రీగీతాచార్యోక్తా అర్చిరాదిగతిః- ఉభే అపి సృతీ॥శ్లో॥నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన ఇతి భగవద్గీతే॥శ్రు॥సాశనానశనే అభీతి శ్రుత్యర్థోత్ర వ్యాఖ్యాతః-తాదృశగతిద్వయనిమిత్తమాహ॥యదితి॥ యద్యస్మాత్కారణాత్పురుషో భగవాన్ అవిద్యా చ విద్యా చేత్యుభయాశ్రయః-అవిద్యా ఫలకామనయా క్రియమాణం యజ్ఞాదికం కర్మ-విద్యా నిష్కామనయా క్రియమాణం భగవదుపాసనం తయోరుభయోరపి కర్మజ్ఞానయోర్యస్మాదాశ్రయః అతస్సాశనానశనే ఉభే సృతీ విచక్రమ ఇతి భావః॥౨౧॥తదేవం విరాడం

ఆశ్రమాః।అంతస్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధో బృహద్వ్రతః॥౨౦॥సృతీ విచక్రమే విష్వఙ్ సాశనానశనే ఉభే।యదవిద్యా చ విద్యా చ పురుషస్తూభయాశ్రయః॥౨౧॥యస్మాదండం విరాడ్జజ్ఞే భూతేంద్రియగుణాత్మకః।తద్ద్రవ్యమత్యగాద్విశ్వం గోభిః సూర్య ఇవాతపన్॥౨౨॥యదాస్య నాభ్యాన్నలినాదహమాసం మహాత్మనః।నావిందం యజ్ఞసంభారాన్ పురుషావయవాదృతే॥౨౩॥ తేషు యజ్ఞస్య పశవః సవనస్పతయః

తర్వర్తినాం ఫలవైచిత్ర్యముక్త్వా తత్కారణస్యేశ్వరస్య తద్వైలక్షణ్యం దర్శయితుం॥శ్రు॥తస్మాద్విరాడజాయతేత్యస్యార్థమాహ॥యస్మాదితి॥యస్మాదండం జజ్ఞే తత్ర భూతేంద్రియగుణాత్మకో విరాట్ జజ్ఞే - స ఈశ్వరః తద్విశ్వం విరాడ్దేహం-ద్రవ్యం అండం చ-అతిక్రాంతవాన్-సూర్య ఇవేతి పూర్వోక్తమేవ దృష్టాంతమాహ ॥చం॥ తస్మాద్విరాడజాయతేతి శ్రుత్యర్థమాహ-తస్మాదితి భూతేంద్రియగుణాత్మకం-భూతైః పృథివ్యాదిభిః పంచభిః-ఇంద్రియైః చక్షురాదిభిరేకాదశేంద్రియైః- గుణైస్సత్త్వాదిభిః రూపరసాదిభిశ్చ కల్పితం విరాట్ సహస్రార్కోదయద్యుతి-అండం తస్మాత్ పూర్వోక్తప్రపంచశరీరకాత్పురుషాత్ జజ్ఞే॥శ్రు॥విరాజో-అధిపూరుషః-స జాతో అత్యరిచ్యతేతి శ్రుత్యర్థమాహ॥తదితి॥విరాజో అధిపూరుషః అండాధిష్ఠాతా పురుషః బ్రహ్మ జాతస్సన్ గోభిః కిరణైః ఆతపన్ సూర్య ఇవ విశ్వం తద్ద్రవ్యమత్యగాత్ - కృత్స్నాండోపాదానభూతం భూతేంద్రియాదికం అత్యగాదత్యరిచ్యత - అతిక్రాంతవానిత్యర్థః ॥౨౨॥ నన్వేవం పురుష ఏవ చేత్ తత్సర్వం తర్హి యజ్ఞస్య తత్సాధనానాం చ అపృథగ్భావాత్ యజ్ఞైః పురుషారాధనం న సిధ్యేదిత్యాశంక్య తత్పరిహారాయ - యత్పురుషేణేతి మంత్రార్థం సంగృహ్య దర్శయతి॥ యదేతి॥ అస్యేతి విరాడంతర్యామిణః-తస్యైవప్రకృతత్వాత్ - నాభౌ భవం నాభ్యం-తస్మాద్యజ్ఞస్య సంభారాన్ నాపశ్యం - తదా తేషు సంభారేషు - సాధ్యేషు సత్సు పురుషావయవైరేవ సంభారాస్సంభృతా ఇతి చతుర్థేనాన్వయః॥చం॥యదా యస్మిన్ కాలే మహాత్మనః భగవతో నాభ్యాం నలినాత్ పద్మాత్ అహమాసం అహముత్పన్నోభవం - అహం తం పురుషం తం భగవంతం యష్టుముపక్రాంతస్సన్ పురుషావయవాదృతే పురుషస్య భగవతః అవయవాద్వినా యజ్ఞసంభారాన్-యజ్ఞోపకరణభూతాన్ పదార్థాన్ నావిందం న లభే॥౨౩॥తానేవ దర్శయతి॥తేష్వితి॥ వనస్పతయో యూపాః-దేవయజనం యజ్ఞభూమిః-ఇదం చేతి వచనాత్ యజ్ఞార్హస్థానే ఉపవిష్టః కథయతీతి గమ్యతే-బహుగుణాన్వితః వసంతాదికాలః॥ చం॥ తేషు భగవదవయవేషు యజ్ఞస్య పశవః యజ్ఞీయాః ఛాగాదయః పశవః వనస్పతయః ఖదిరాశ్వత్థోదుంబరపలాశాదివనస్పతిసహితాః కుశాః॥శ్లో॥కుశోస్మి దర్భజా

తీనామితిభగవదుక్తరీత్యా దర్భేషుప్రశస్తా ఇదం దేవయజనం దేవానుద్దిశ్య క్రియమాణయజ్ఞాదికరణీభూతం వేద్యాది కం ఉరుగుణాన్వితః సర్వయజ్ఞీయద్రవ్యసంభృతః॥ (శ్రు)॥ వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేతేతిశ్రుతివిహితో వసంతాదికాలః॥ ౨౪॥ వస్తూనీతి॥ వస్తూని పాత్రాదీని-ఓషధయః వ్రీహ్యాదయః- స్నేహాః ఘృతాదయః రసాః మధురాదయః సువర్ణాదీని లోహాని- మృదశ్చ- చాతుర్హోత్రం హౌత్రాదికం కర్మ॥ చం॥ వస్తూని కర్మాఙ్గాని స్ఫ్యకలాగ్నిహోత్రహవణీశూర్పకృష్ణాజినశమ్యోలూఖలాదిరూపాణి-ఓషధయో వ్రీహియవగోధూమాదయః- స్నేహాః స్నేహప్రధానదధిశ్రితాజ్యాదయః రసలోహమృదః రసాస్సోమరసాదయః లోహాని సువర్ణాదీని మృదో మృత్తికాః జలముదకం ఋచో యజూంషి సామాని ఋచః అర్థవశేన పాదవ్యవస్థావత్యః తేషామృక్త్వాత్ అర్థవశేన పాదవ్యవస్థితి సూత్రానుసారాత్ యజూంషి ఋక్సామవ్యతిరిక్తమంత్రాః శేషే యజుశ్శబ్ద ఇతి సూత్రానుసారాత్ -సామాని గీతయః గీతిషు సామాఖ్యేతిసూత్రాత్ చాతుర్హోత్రం చ చతుర్ణాం హోతౄణాం సంబంధి చత్వారశ్చ హోతారః బ్రహ్మా హోతాధ్వర్యురగ్నిదితిశ్రుతిప్రసిద్ధాః ప్రధానాః బ్రహ్మాదయశ్చత్వార ఋత్విజః తత్సంబంధి చాతుర్హోత్రం దర్శపూర్ణమాసాదికం తచ్చ హే సత్తమ నారద॥ ౨౫॥ నామధేయానీతి॥ నామధేయాని జ్యోతిష్టోమాదీని-ఋగాదినాముక్తత్వాత్ -మంత్రా ఇతి స్వాహాకారాదయః దేవతానుక్రమః ఉద్దేశః-కల్పః బోధాయనాదిః కర్మపద్ధతిగ్రంథః- అనేనాహం యక్ష్య ఇతి సంకల్పః- తంత్రమనుష్ఠానప్రకారః॥ చం॥ నామధేయాని దర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రజ్యోతిష్టోమోక్థ్యషోడశ్యతిరాత్రాప్తోర్యామవాజపేయరాజసూయాశ్వమేధాదిరూపాణి-మంత్రాః అనుష్ఠేయార్థప్రకాశకాః అర్థవాదాదివ్యతిరిక్తాః తే చ దక్షిణాశ్చ॥ (శ్రు)॥ దక్షిణాస్తస్య ద్వాదశశతం దక్షిణాశ్శతం దేయగ్ం సహస్రం దేయమపరిమితం దేయమిత్యాది (శ్రు)తిసిద్ధాః॥ (శ్రు)॥ యజ్ఞ ఆయుష్మాంత్స దక్షిణాభిరితి ప్రమాణానుసారేణ యజ్ఞస్యాయుష్మత్త్వసంపాదకాః-వ్రతాని-(శ్రు)తిః॥ కృష్ణవిషాణయా కండూయత ఇత్యాది (శ్రు)తి(ప్రో)క్తాని యమపి శేషాః-దేవతానుక్రమః-యాగాదివేళాయామంతత్తద్దేవతోద్దేశః ఏతా

> మశ్చాః। ఇదంచ దేవయజనం కాలోబహుగుణాన్వితః॥ ౨౪॥ వస్తూన్యోషధయస్స్నేహారసలోహమృదోజలం। ఋచోయజూంషి సామాని చాతుర్హోత్రంచ సత్తమ॥ ౨౫॥ నామధేయాని మంత్రాశ్చ దక్షిణాశ్చ వ్రతానిచ। దేవతానుక్రమః కల్పస్సంకల్పస్తంత్రమేవచ॥ ౨౬॥ గతయో మతయశ్శ్రద్ధాః ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణం। పురుషావయవైరేతే సంభారాస్సంభృతా మయా॥ ౨౭॥ ఇతిసంభృతసంభారః పురుషావయవైరహం। తమేవపురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజమీశ్వరం॥ తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాంపతయో నవ। అయజన్వ్యక్త

దృశదేవతోద్దేశ్యకకర్మానుష్ఠానానంతరమేతద్దేవతోద్దేశ్యకకర్మానుష్ఠానమితి దేవతాక్రమావాకల్పః అనుష్ఠానోపయుక్తకల్పసూత్రాదికం సంకల్పస్సోమేన యక్ష్య ఇత్యాదిరూపః-తంత్రమేవ చ బహూపకారకాణాం కర్మణాం సకృదనుష్ఠానం తంత్రం తచ్చ॥ ౨౬॥ గతయ ఇతి॥ గతయః-విష్ణుక్రమాద్యాః-మతయః దేవతాధ్యానాని-ప్రాయశ్చిత్తం భూర్భువస్స్వరాది-కృతస్య భగవతి సమర్పణం॥ చం॥ గతయః స్వర్గాదిఫలాని మతయః॥ (శ్రు)॥ య ఏవం విద్వాన్ పౌర్ణమాసీం యజత ఇత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితాః మంత్రమంత్రార్థక్రమవినియోగాదిపరిజ్ఞానరూపాః శ్రద్ధా॥ శ్రు॥ శ్రద్ధయా దేయమిత్యాదిశ్రుత్యాపాదితాత్మగుణవిశేషరూపా-ప్రాయశ్చిత్తం॥ శ్రు॥ యద్యేకం కపాలం నశ్యేదేకో మాస స్సంవత్సరస్యానవేతస్స్యాదథ యజమానః ప్రమీయేతేత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితప్రత్యవాయపరిహారాయ॥ శ్రు॥ యది నశ్యేదాశ్వినం ద్వికపాలం నిర్వపేద్ద్యావాపృథివ్యమేకకపాలమిత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితద్వికపాలేష్ట్యాదిరూపం-సమర్పణం-కర్మశుద్ధిసమర్పణమితి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమితియత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్। యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమిత్యాదిప్రమాణబోధితం భగవదర్పణం-ఏతే సంభారాః యజ్ఞోపయోగి తాః ఏతే పూర్వోక్తాస్సంభారాః పురుషావయవైరేవ పురుషస్య భగవతః అవయవైరేవ మయా సంభృతాస్సంపాదితాః॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ సంభృతాః సంపాదితాః-సంభారాః యేన సోహం- తేనైవ యజ్ఞేనైవ అనేన॥ (శ్రు)॥ యజ్ఞేన యజ్ఞమయజంత దేవా ఇతి మంత్రార్థస్స్యాదితః॥ చం॥ ఇతీత్థం పురుషావయవైః సంభృతసంభారః-సంపాదితయజ్ఞసంభారః హరిమీశ్వరం నిఖిలజగత్ప్రభుం యజ్ఞం యజ్ఞస్వరూపం భగవంతం॥ శ్రు॥ యజ్ఞో వైవిష్ణురితి శ్రుతేః తమేవ పురుషం భగవంతం తేనైవ యజ్ఞేన భగవతైవ అయజః ఇష్టవానస్మి॥ ౨౮॥ తేన దేవా అయజంతేత్యస్యార్థం సప్రపంచం దర్శయతి ద్వాభ్యాం-తత ఇతి॥ వ్యక్తం ఇంద్రాదిరూపేణ-అవ్యక్తం స్వతః-అనేన పురుషం జాతమగ్రత ఇత్యస్యార్థో దర్శితః॥ చం॥ తతస్తదనంత

రం తేభాగితరః తపఃప్రభాగితరః నవ ప్రజానాంపతయః కశ్యపాత్రిభృగ్వాదయః సుసమాహితాః సావధానచిత్తాః సంతః అవ్యక్తమవ్యక్తం పురుషం స్థూలసూక్ష్మప్రపంచశరీరకం వాసుదేవమయజన్‌॥౨౯॥ తతఇతి॥ కాలేస్వే స్వేఅవసరే॥ చం॥ తతశ్చ తదనంతరం మనవః స్వాయంభువప్రభృతయః - అపరేమునయశ్చ కాలే ఈజిరే॥ (శ్రు)॥ తేనదేవా అయజంత। సాధ్యా ఋషయశ్చయ ఇతి (శ్రు)త్యర్థో౽త్ర ప్రకటీకృతః - పితరో విబుధాః దేవాః దైత్యాః మనుష్యాశ్చ క్రతుభిర్యజ్ఞైః విభుం భగవంతం వాసుదేవమీజిరే॥ ౩౦॥ యదధిష్ఠానమిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరార్థముపసంహరతి॥ నారాయణ ఇతి॥ ఆహితం అధిష్ఠితం - భగవత్త్వే హేతుః - యః స్వతః అగుణః సర్గాదౌ గృహీతా మాయాయా ఉరవో గుణాయేన తస్మిన్‌॥ చం॥ తదిదం విశ్వం జగత్ - భగవతి నారాయణే ఆహితం స్థాపితం స్వతః అగుణః సత్త్వరజస్తమః ప్రభృతి హేయగుణరహితః అహం సర్గాదౌ సృష్ట్యాదౌ గృహీతమాయోరుగుణః మాయాయాః ప్రకృతేః ఉరవో౽ధికాః గుణాః సత్త్వాదయః తేగృహీతాయేన॥ ౩౧॥ యత్పరస్త్వమిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరం - యదుక్తం స ఏష భగవాన్ సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇతి తదుపసంహరతి - పాలనం తు స్వయమేవ కరోతీత్యాహ - సృజామీతి - పురుషరూపేణ శ్రీవిష్ణురూపేణ త్రిశక్తిః మాయా - తాం ధారయతీతి - తథా సః॥ చం॥ సతాదృశః అహం తన్నియుక్తస్సన్ సృజామి - హరః రుద్రో౽పి తన్నియుక్తస్సన్నేవ తద్వశః భగవదధీనం జగత్ హరతి సంహరతి - త్రిశక్తిధృత్ - ఉత్పత్తిస్థితిసంహారధారీ భగవాన్ పురుషరూపేణ విష్ణురూపేణ పరిపాతి - పరిపాలయతి॥ ౩౨॥ యచ్చేదం విశ్వం యదాత్మకశ్చ త్వమిత్యేవమాది సర్వప్రశ్నానాం సామాన్యోత్తరం యదుక్తం - వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్నచాన్యో౽ర్థో౽స్తి తత్త్వత ఇతి॥ (శ్రు)॥ పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమిత్యాది (శ్రు)త్యా చ - యద్దృఢీకృతం తదుపసంహరతి॥ ఇతీతి॥ సదసదాత్మకం కార్యకారణాత్మకం - భావ్యం సృజ్యం - భగవతస్సకాశాదన్యత్ న భవతీత్యుక్తం॥ చం॥ హే తాత ఇదం యథా మాం పృచ్ఛసి తథా

> వ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః॥ ౨౯॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే మునయో౽పరే। పితరో విబుధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్‌॥ ౩౦॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరుగుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః॥ ౩౧॥ సృజామి తన్నియుక్తో౽హం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరిపాతి త్రిశక్తిధృత్‌॥ ౩౨॥ ఇతి తే౽భిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కించిద్భావ్యం సదసదాత్మకమ్‌॥ ౩౩॥ న భారతీ మే౽ఙ్గ మృషోపలక్ష్యతే న కర్హిచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతంత్యసత్పథే యన్మే హృదౌత్కంఠ్యవతా ధృతో హరిః॥ ౩౪॥ సో౽హం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతీనామభివందితః పతిః। ఆస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహితస్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః॥ ౩౫॥ నతో౽స్మ్య

ఇతీత్థం తే తుభ్యమభిహితం కథితం - భగవతో౽న్యత్కించిదపి సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకం - భావ్యం నాస్తి భవిష్యదపి నాస్తి - భావ్యనిషేధేన భూతం భవచ్చ నాస్తీతి సిద్ధమేవ - సర్వస్యాపి చేతనాచేతనవర్గస్య భగవదాత్మకత్వేన భగవతో౽న్యత్కించన నాస్తీత్యర్థః॥ (శ్రు)॥ నేహ నానాస్తి కించనేతి (శ్రు)త్యర్థో౽త్ర ప్రకటీకృతః॥ ౩౩॥ యదుక్తం - యథా మాం ప్రవీషి భో - అవిజ్ఞాయ పరం మత్త ఏతావత్త్వం యతో౽స్తి మే ఇతి - తదుపపాద్యోపసంహరతి॥ నేతి॥ యత్ యస్మాత్ మే మయా ఔత్కంఠ్యం భక్త్యుద్రేకః - తద్యుక్తేన హృదా హరిః ధృతః ధ్యాతః - అంగ హే నారద - అతః మే వాఙ్మనసేంద్రియాణాం వృత్తయః సత్యార్థాః - నతు తత్ప్రభావే నేత్యర్థః॥ చం॥ అంగ నారద - మే భారతీ మృషా నోపలక్ష్యతే మమ వాక్ కదాప్యసత్యా న దృశ్యతే - మే మనసః మదీయమనసో౽పి మృషాగతిః నవై అసత్యసంచారో నాస్తి - మే హృషీకాణి ఇంద్రియాణి అసత్పథే అసత్యాదిరూపే కుమార్గే న పతంతి - న సంచరంతి - కుతో౽యం ప్రభావ ఇత్యత ఆహ - యదితి - యద్యస్మాత్ - ఔత్కంఠ్యవతా ఔత్సుక్యవతా మే హృదా హరిర్ధృతః - అతో న భారతీ మే౽ఙ్గ మృషోపలక్ష్యత ఇత్యాది ప్రభావ ఇతి భావః॥ ౩౪॥ అత్ర స్వానుభవమేవాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రమాణయతి ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ సో౽హం సమామ్నాయాదిభిః - సర్వోత్కృష్టో౽పి యోగమాశ్రిత్యాపి యత ఆత్మనో మమ సంభవః - జన్మ - తమేవ నజ్ఞాతవాన్ - కుతో౽న్యస్యావాప్తా పతచ్చ తృతీయస్కంధే పద్మోద్భవే వక్ష్యతే॥ చం॥ సో౽హం సమామ్నాయమయః త్రయీమయః తపోమయః తపశ్శరీరకః ప్రజాపతీనామభివందితః కశ్యపాదిభిర్నవప్రజాపతిభిరపి నమస్కృతః తేషాం పతిశ్చ ఇత్థంభూతో౽పి నిపుణం యోగమాస్థితో౽పి నిఖిలవస్తుసాక్షాత్కారనిపుణయోగమాస్థితో౽పి యత ఆత్మసంభవః యస్మాత్పురుషాదాత్మనః స్వస్యోత్పత్తిః తం పురుషం నాధ్యగచ్ఛం నజ్ఞాతవానస్మి॥ ౩౫॥ నతఇతి॥ తథాపి అయమహం శరణాగతానాం - సంసారనివర్తకం మంగళావహం - సుసేవ్యం చరణం నతో౽స్మి - తతో౽చింత్యమహత్త్వే నజ్ఞాతవానస్మీతి కైముతికన్యాయేనాహ - యో౽హీతి - స్వమాయయా విస్తారం యః స్వయమపి పర్యాగాత్స

రిశబ్దోనిష్ఠేపతావానితినజ్ఞాతవానిత్యర్థః॥ అపరేకుతోజానీయుఃతతోఽస్యచరణంనతోఽస్మీతిపూర్వేణాన్వయః-నను సర్వజ్ఞశ్శకథంనజానాతిఅంతాభావాదితిదృష్టాంతేనాహ-యథాస్వస్యాంతంనభోనప్రాప్నోతితద్వత్ -నహిఖపుష్పావ ర్శనంసర్వజ్ఞత్వంనిహంతీతిభావః-తథాచవక్ష్యతి॥శ్లో॥ద్యుపతయఏవతేనయయురంతమనంతతయాత్వమపియదంతరాం డనిచయాననుసావరణా ఇత్యాది॥ శ్రుతిశ్చ॥ యోఅస్యాధ్యక్షఃపరమేవ్యోమన్॥సోఽంగవేదయదివానవేదేతి॥వం॥ సమీ యుషాంశరణాగతానాం-భవచ్ఛిదంసంసారనివర్తకం-స్వస్త్యయనంమంగళప్రదం- సుమంగళంస్వతోఽపిపరమమం గళరూపంతచ్చరణంతస్యభగవతశ్చరణం పాదారవిందంనతోఽస్మినమామి - యథానభఆకాశం స్వాంతంస్వావధిం పర్య గాత్ -పరిహృత్యస్థితం-స్వాంతంనప్రాప్తవత్ -ఏవంయఃపరమపురుషః స్వాత్మమాయావిభవంస్వాత్మనోమాయాఃఅ పరిమితశక్తయః-తాసాంవిభవమతిశయం-పరాంకాష్ఠాముత్తరావధిమిత్యర్థః-అనంతశక్తేస్తస్యశక్త్యానంత్యాదేవశ క్తీనామంతాపరిజ్ఞానంనదోషాయేతిశక్త్యంతస్యసర్వజ్ఞేనభగవతాపరిజ్ఞానేతదంతస్యపారమార్థికత్వప్రసంగేన అనం త్యాసిద్ధేః-ఏవంభగవచ్ఛక్తీనామానంత్యేనభగవతఏవతదపరిజ్ఞానేసతిఅథఅపరేభగవద్వ్యతిరిక్తాఃబ్రహ్మరుద్రేంద్రా దయోఽపికుతస్తదంతంజానీరన్-నకథంచిదపిజానీరన్నితిభావః॥౩౬॥ఏతత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ వామదేవఃరు ద్రః-ఋతాంగతింపరమార్థస్వరూపం-కింతుఇదంప్రపంచరూపంతస్యమాయయానిర్మితంవిచక్ష్మహేవిద్మః-తదపిఆత్మ సమంస్వజ్ఞానానురూపమేవ-నతుకృత్స్నం-మోహితబుద్ధయఇత్యయంతదజ్ఞానేప్రపంచజ్ఞానేచహేతుః॥ చం॥ నాహ మిత్యాదిశ్లోకద్వయేనభగవద్గతేరవేద్యత్వమేవపూర్వోక్తంవ్యక్తీకరోతి- యదృతాంయస్యభగవతస్సత్యాంగతిమహమ పినవేదయూయమపినవేద-వామదేవోఽపివేదాంతేషుబ్రహ్మవిదగ్రేసరత్వేనప్రతిపాదితోవామదేవోఽపినవేద-తథాచ శ్రుతిః॥ తద్ధైతదృషిఃపశ్యన్వామదేవఃప్రతిపేదఇత్యాది - ఏవమేతేపూర్వోక్తాఃఅస్మత్ప్రభృతయోనవిదుః - అపరేసు

హంతచ్చరణంసమీయుషాంభవచ్ఛిదంస్వస్త్యయనంసుమంగళమ్। యోహ్యాత్మమాయావిభవంసుపర్య
గాద్యథానభస్స్వాంతమథాపరేకుతః॥౩౬॥ నాహంనయూయంయదృతాంగతింవిదుర్నవామదేవఃకిము
తాపరేసురాః। యన్మాయయామోహితబుద్ధయస్త్విదంవినిర్మితంస్వాత్మసమంవిచక్ష్మహే॥ ౩౭॥ య
స్యావతారకర్మాణిగాయంతిహ్యస్మదాదయః। నయంవిందంతితత్త్వేనతస్మైభగవతేనమః॥౩౮॥సఏషఆ
ద్యఃపురుషఃకల్పేకల్పేసృజత్యజః। ఆత్మన్యేవాత్మనాత్మానంసయచ్ఛతిచపాతిచ॥౩౯॥ విశుద్ధంకేవలంజ్ఞా

రాఃఇంద్రాదయోనవిదురితికిముత-కథంతర్హిబ్రహ్మప్రభృతీనాంజ్ఞానవిత్త్వమతఆహ-తదితి - తన్మాయయాభగవ న్మాయయామోహితబుద్ధయస్సంతఃఇదంవినిర్మితంస్వాత్మసమంవిచక్ష్మహే -స్వాత్మనస్స్వస్వరూపాణిబ్రహ్మాత్మకం తయాస్వతంత్రాణిపరిజ్ఞాయతత్సమమేవతద్వదేవస్వతంత్రమబ్రహ్మాత్మకంచజానీమఇత్యర్థః॥ ౩౭॥ననుసర్వోపితం వర్ణయంతోదృశ్యంతేతత్రాహ॥యస్యేతి॥చం॥యస్యభగవతఃఅవతారకర్మాణిఅవతారేషుమత్స్యకూర్మాదిషుక్రియ మాణానికర్మాణిదివ్యచేష్టితానిఅస్మదాదయోగాయంతి- ఇత్థంగాయంతోఽపిభగవంతంతత్త్వేననవిందంతి-యాథార్థ్యే ననజానంతి-తస్మైభగవతేనమః॥౩౮॥అవతారకర్మాణిసంక్షేపతోదర్శయతి॥సఇతి॥సఏషఃఆద్యఃభగవాన్యఃపురుషా వతారస్సన్సృష్ట్యాదికంకరోతి-ఆత్మన్యాత్మానమాత్మనేతికర్తాఅధికరణంసాధనంకర్మచస్వయమేవేత్యర్థః - పురుషావ తారఃసృష్ట్యాదికర్మాణీతిసంక్షేపోక్తిః॥చం॥సఏకఆద్యఃపురుషః-అజోజన్మాదిరహితః ఆత్మన్యేవసూక్ష్మచేతనాచేతనశ రీరకేస్వస్మిన్నేవాత్మనాస్వాత్మానంస్థూలచేతనాచేతనశరీరకంకల్పేకల్పేసృజతి ప్రతికల్పంమత్స్యప్రభృత్యంతర్యామి సన్మదాదిరూపేణసృజతి॥ శ్రు॥ తదాత్మానగ్ంస్వయమకురుతేతిశ్రుత్యర్థోఽత్రప్రకటీకృతః ఏవంరుద్రరూపేణసంయ చ్ఛతే-సంహరతి-స్వేనైవవిష్ణురూపేణపాతిరక్షతి॥౩౯॥ నయంవిందంతితత్త్వేనేత్యుక్తం-కింతత్త్వమిత్యపేక్షాయా మాహ॥విశుద్ధమితి॥జ్ఞానంకేవలంసత్యం-తత్రఘటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానవ్యవచ్ఛేదార్థంవిశేషణాని - విశుద్ధంవిషయా కారశూన్యం-యతఃప్రత్యక్ సర్వాంతరం-అతఏవసమ్యక్సందేహాదిరహితం - అవస్థితంస్థిరంయతోనిర్గుణంగుణకార్యర హితగుణవ్యతిరేకాచ్చంచలంభవతి-యద్యపివృత్తిజ్ఞానమపిస్వరూపజ్ఞానమేవేతి- నచాంచల్యాదిదోషయుక్తం-తథాప్యం తఃకరణవృత్తిదోషైస్తథాతథాభాతీతివ్యవచ్ఛిద్యతే - ఏభిరేవవిశేషణైఃతత్సత్యత్వమపిసమర్థితం - కించ-యద్వికార వత్ తదసత్యందృష్టం-నచాస్యజన్మాదయఃషడ్వికారాస్సంతీత్యాహ-అనాద్యంతంజన్మనాశరహితం- అతఏవజన్మానంత్య

రాస్తీత్యేలతుణోపివికారోనాస్తి-వృద్ధిపరిణామాపక్షయాశ్చనసంతి- యతఃపూర్ణంసర్వత్ర హేతుః-నిత్యమద్వయంని
త్యంసర్వదాద్వైతప్రతీతిసమయేపిపరమార్థతఃఅద్వయమితి॥చం॥విశుద్ధమితిసార్ధశ్లోకస్యైకాన్వయః-హెఋషేసా
రద-ప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాః-స్వవశీకృతశరీరేంద్రియమనసఃమునయోమననశీలాఃఋషయఃవిశుద్ధనిఖిలహే
యప్రత్యనీకం-అతఏవనిర్మలంకదాచిదపిదోషాసంస్పృష్టం-జ్ఞానంజ్ఞానాసాధారణగుణకంజ్ఞానస్వరూపంచ- ప్రత్యక్
స్వయంప్రకాశం-సమ్యగవస్థితంజీవవత్స్వభావాన్యథాభావాదిరహితం- సత్యంకాలత్రయవర్తి-పూర్ణంసర్వత్రవ్యా
ప్తం-అనాద్యంతముత్పత్తివినాశాదిరహితం-నిర్గుణంప్రాకృతగుణరహితం-నిత్యంసదాపరిణామరహితం-అద్వయంసర్వ
వస్తుశరీరకతయాసర్వాభేదేనస్వాతిరిక్తసమస్తవస్తురహితం-ఇత్థంభూతంవాసుదేవాఖ్యంబ్రహ్మవిందంతిప్రాప్నువం
తి॥౨౦॥ఋషఇతి॥హెఋషేనారద-ప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాఃప్రసన్నదేహేంద్రియమనసోయథాభవంతి-అ
న్యథాతదజ్ఞానేకారణమాహ-యదాతుతదేవప్రకాశమానమేవఅసతాంతర్కైర్విప్లుతంస్యాత్తదాతిరోధీయేతేతి॥చం॥
యదాయస్మిన్కాలేతదేవపూర్వోక్తస్వరూపంబ్రహ్మఅసత్తర్కైర్విప్లుతముపద్రుతంసత్ తిరోధీయేత॥౨౧॥ కల్పేక
ల్పేఆత్మానంసృజతీత్యుక్తం-కేతేస్యసృజ్యమానావతారాఃతానవతారాన్విస్తరేణాహ - యావదధ్యాయసమాప్తి॥ఆ
ద్యఇతి॥పరస్యభూమ్నఃపురుషఃప్రకృతిప్రవర్తకః-యస్సహస్రశీర్షేత్యుక్తోలీలావిగ్రహఃసఆద్యోవతారః- వక్ష్యతిహ్యే
కాదశే॥శ్లో॥భూతైర్యథాపంచభిరాత్మసృష్టైఃపురంవిరాజంవిరచయ్యతస్మిన్-స్వాంశేనవిష్టఃపురుషాభిధానమవాపనా
రాయణఆదిదేవఇతితత్రతథాచోక్తం॥శ్లో॥విష్ణోస్తుత్రీణిరూపాణిపురుషాఖ్యాన్యథోవిదుః-ప్రథమంమహతస్సృష్టిఃద్వితీ
యంత్వండసంస్థితమ్।తృతీయంసర్వభూతస్థంతానిజ్ఞాత్వావిముచ్యతఇతి ॥ యద్యపిసర్వేషామపిశేషిణావతారత్వ ము
చ్యతే-తథాపికాలశ్చస్వభావశ్చసదసదితికార్యకారణాతిక్రాప్రకృతిశ్చఏతాశ్శక్తయఃమనఆదీనికార్యాణి - బ్రహ్మేద
నంప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్।సత్యంపూర్ణమనాద్యంతంనిర్గుణంనిత్యమద్వయమ్॥౨౦॥ ఋషేవిందంతిము
నయఃప్రశాంతాత్మేంద్రియాశయాః।యదాతదేవాసత్తర్కైస్తిరోధీయేతవిప్లుతమ్॥౨౧॥ ఆద్యోవతా
రఃపురుషఃపరస్యకాలస్స్వభావస్సదసన్మనశ్చ।ద్రవ్యంవికారోగుణఇంద్రియాణివిరాట్స్వరాట్స్థాస్ను
చరిష్ణుభూమ్నః॥౨౨॥అహంభవోయజ్ఞఇమేప్రజేశాదక్షాదయోయేభవదాదయశ్చ।స్వర్లోకపాలాః
ఖగలోకపాలాన్నృలోకపాలాస్తలలోకపాలాః॥౨౩॥గంధర్వవిద్యాధరచారణేశాయేయక్షరక్షో*౨౪

యోగుణావతారాః దక్షాదయోవిభూతయఇతివక్తవ్యం-మనః-మహత్తత్త్వం-ద్రవ్యం-మహాభూతాని-క్రమోత్రన
వివక్షితః-వికారఃఅహంకారఃగుణఃసత్త్వాదిః-విరాట్ సమష్టిశరీరం-స్వరాట్ వైరాజః- స్థాస్నుస్థావరం - చరిష్ణుజంగ
మం-వ్యష్టిశరీరం॥చం॥తదాపరస్యపరమపురుషస్యనారాయణస్యభూమ్నః ఆకాశాద్యపేక్షయావ్యాపకస్య పురుషఆ
ద్యోవతారఃపురుషసూక్తప్రతిపాదితసహస్రశీర్షత్వసహస్రాక్షత్వసహస్రపాదత్వాదిసహితః ప్రపంచశరీరకఃఅం
డాధిష్ఠాతాపురుషఃఆద్యోవతారఃనిఖిలావతారకందభూతఃప్రథమోవతారః-తస్యపురుషస్యస్వరూపమాహ-కాలస్స్వ
భావఇత్యాదినా-కాలస్స్వభావఃకాలస్వరూపః-సదసన్మయశ్చనిత్యానిత్యశరీరవస్తుతయాతద్ద్రవ్యంచరూపంమూలప్ర
కృతిరూపద్రవ్యం-తచ్ఛరీరకతయాతదభిన్నవికారఃమహదహంకారతన్మాత్రాదిశరీరకతయాతద్రూపఃఇంద్రియాణి
ఇంద్రియశరీరకతయాఇంద్రియస్వరూపః-గుణస్సత్త్వాదిశరీరకతయాతద్రూపః-విరాట్ అండాధిష్ఠాతృతయాఅండశ
రీకతయాచఅండస్వరూపః-స్వరాట్ ఇంద్రాదిరూపకఃవిశేష్యనిర్దేశేనస్థాస్నుచరిష్ణుచ కృత్స్నచేతనాచేతనశరీరకత
యాతదభిన్నఃఏతాదృశఃపురుషఃపరస్యభూమ్నఃనారాయణస్యఆద్యోవతారః॥౨౨॥ అథవాకింబహునాసంక్షేపేణశ్రృ
ణు॥అహమితి॥అహంబ్రహ్మా-భవోరుద్రః-యజ్ఞఃవిష్ణుః-దక్షాదయోఇమేప్రజేశాః- తలలోకపాలాఃపాతాళాద్యధిప
తయః॥చం॥అహంబ్రహ్మా-భవశ్శివః-యజ్ఞోవిష్ణుః-దక్షాదయఇమేప్రజేశాః-నవప్రజాపతయః-భవదాదయశ్చత్వత్ప్ర
భృతయస్సనకసనందనాదయశ్చ స్వర్లోకపాలాఃఇంద్రాదయః- ఖగలోకపాలాఃగరుడాదయః - నృలోకపాలాఃమను
మాంధాతృప్రభృతయః-తలలోకపాలాఃఅనంతవాసుకిప్రభృతయః॥౨౩॥గంధర్వేతి॥ గంధర్వాదీనామీశాః - యక్షాదీ
నాంనాథాః-రక్షోరగేతిసంధిరార్షః-ఋషీణాంపితౄణాంచశ్రేష్ఠాః॥ చం॥ గంధర్వవిద్యాధరచారణేశాః తేషుప్ర
ధానాః- యేయక్షరక్షోరగనాగనాథాః తేషుప్రధానాః కుబేరరావణవిభీషణవాసుకిశేషప్రభృతయః ఋషీణాంయే
ఋషభాః-వసిష్ఠపరాశరబాదరాయణశ్రీశుకప్రభృతయఃపితౄణాంచయేఋషభాః- అర్యమప్రభృతయఃదైత్యేం

ద్రసిద్ధేశ్వరదానవేంద్రాః-దైత్యేంద్రః॥శ్లో॥ప్రహ్లాదశ్చాస్మిదైత్యానామితిప్రమాణాత్-సిద్ధేశ్వరఃకపిలః॥శ్లో॥సిద్ధానాంకపిలోమునిరితిప్రమాణాత్-దానవేంద్రాఃమయశంబరాదయః॥౪౪॥అన్యఇతి॥ప్రేతాదీనామధీశాః-కింబహునాయత్కించిద్భగవదాదితత్సర్వంపరమేవతత్త్వమిత్యన్వయః-భగవత్ ఐశ్వర్యయుక్తం-మహస్వత్ తేజోయుక్తం- ఓజస్సహస్వత్ -ఓజఃఇంద్రియశక్తిః-సహఃమనశ్శక్తిః-తద్యుక్తంబలందార్ఢ్యంతద్యుక్తం॥చం॥ అన్యేచప్రేతపిశాచభూతకూశ్మాండయాదోమృగపక్ష్యధీశాః-ప్రేతప్రభృతయః కూశ్మాండాంతాః దేవయోనివిశేషాః - యాదాంసిజలజంతవః-మృగాఃహరిణాదయః - పశవఃచతుష్పాదః-తేష్వధీశాఃప్రధానాః - కించహేభగవన్నారదలోకేయత్కించమహస్వత్ పూజార్హం-ఓజస్సహస్వత్ కాంతిమత్ వేగవత్ -బలవద్దైహికబలవత్ క్షమావత్ క్షమాగుణవత్ ॥ ౪౫॥ శ్రీరితి॥

శ్రీఃశోభా-హ్రీఃఅకర్మజుగుప్సా-విభూతిఃసంపత్తిః-ఆత్మాబుద్ధిః - తద్యుక్తం-అర్ణఃవర్ణఃఅద్భుతార్ణంఆశ్చర్యవర్ణమిత్యర్థః-రూపవదస్వరూపంరూపవదరూపంచయత్ తత్సర్వంపరమేవతత్త్వంతద్విభూతిరిత్యర్థః- శుద్ధసత్త్వావతారాన్వక్తుమాహ॥చం॥శ్రీర్హ్రీర్విభూత్యాత్మవత్ శ్రీర్ధనాదిసంపత్ -హ్రీర్లజ్జా-విభూతిః-విభవఃప్రభుత్వం-ఆత్మాధైర్యం-తచ్చతుష్టయవత్ అద్భుతార్ణంవిచిత్రార్థంచవేదశాస్త్రాదికంపరంతత్త్వంఅచేతనేభ్యః ఉత్కృష్టంజీవతత్త్వం-రూపవత్ శరీరిఅస్వరూపమశరీరిప తాన్ సర్వానపిభగవదంశాన్ కించ॥౪౬॥ఆపీయతామితి॥ అస్మత్కథాశ్రవణైఃయేకర్ణయోఃకషాయాఃమలాః తాన్ శోషయంతీతితథా-తాన్ సుపేశాన్ సుందరాన్ - లకారలోపస్త్వార్షః-హేఋషేనారదతుభ్యమనుక్రమిష్యే-అనుక్రమణాద్భూతంత్వయాపీయతామిత్యర్థః- ఆపీయతామితిశత్రంతంవా-ఆపిబతాంకర్ణకషాయ

నాశనార్థాః।యేవాఋషీణామృషభాఃపితౄణాందైత్యేంద్రసిద్ధేశ్వరదానవేంద్రాః॥౪౪॥అన్యేచ
యేప్రేతపిశాచభూతకూశ్మాండయాదోమృగపక్ష్యధీశాః। యత్కించలోకేభగవన్మహస్వదోజస్సహ
స్వద్బలవత్క్షమావత్॥ ౪౫ ॥ శ్రీర్హ్రీర్విభూత్యాత్మవదద్భుతార్ణంతత్త్వంపరంరూపవదస్వరూపమ్।
ప్రాధాన్యతోయానృషఆమనంతిలీలావతారాన్పురుషస్యభూమ్నః॥౪౬॥ ఆపీయతాంకర్ణకషాయశో
షాననుక్రమిష్యేతఇమాన్సుపేశాన్॥౪౭॥ ************************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - షష్ఠోధ్యాయః.

బ్రహ్మోవాచ॥ యత్రోద్యతఃక్షితితలోద్ధరణాయబిభ్రత్క్రౌడీంతనుంసకలయజ్ఞమయీమనంతః।
అంతర్మహార్ణవముపాగతమాదిదైత్యంతందంష్ట్రయాద్రిమివవజ్రధరోదదార॥౧॥జాతోరుచేరజనయ
త్సుయమాన్సుయజ్ఞఆకూతిసూనురమరానథదక్షిణాయాం।లోకత్రయస్యమహతీమహరద్యదార్తింస్వా

శోషానిత్యర్థః॥చం॥ఆపీయతాంకర్ణకషాయశోషాన్స్వవిషయకకథాశ్రవణంకుర్వతాంకర్ణదోషనివారకాన్- సుపేశాన్మనోహరాన్-భూమ్నఃపురుషస్య - ప్రాధాన్యతోయానవతారానామనంతిహేఋషేనారదతేతానవతారాననుక్రమిష్యేతవవర్ణయే॥౪౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా- *************************

శ్లో॥ఉచ్యంతేసప్తమేలీలావతారాబ్రహ్మణోదితాః।నారదాయతుతత్కర్మప్రయోజనగుణైస్సహ॥యత్రేతి॥ యత్రయదా-క్షితితలోద్ధరణార్థంవారాహీంతనుంబిభ్రత్సన్- ఉద్యతోనంతఃతదాతంసుప్రసిద్ధంహిరణ్యాక్షందంష్ట్రయాదదార॥చం॥ క్షితితలోద్ధరణాయభూతలస్యోద్ధరణాయసకలయజ్ఞమయీంసర్వయజ్ఞస్వరూపిణీం-క్రౌడీంతనుం-వరాహశరీరంబిభ్రత్ -అనంతోభగవాన్నారాయణఃయత్రయస్మిన్కాలేఉద్ధృతఃభూతలోద్ధరణయత్నంకృతవాన్తదాఅంతర్మహార్ణవముపాగతంతమాదిదైత్యంతంసముద్రాంతఃప్రవేశంప్రతిసమాగతందైత్యానామాదింతంహిరణ్యాక్షంవజ్రధరఃఇంద్రఃవజ్రేణవజ్రాయుధేనఅద్రింపర్వతమివదంష్ట్రయాదంతేనదదారపాటయామాస॥ ౧ ॥ యజ్ఞావతారమాహ॥జాతఇతి॥ రుచేఃప్రజాపతేస్సకాశాత్ తద్భార్యాయాంఆకూతేస్సూనుఃసుయజ్ఞోనామజాతః- సచస్వభార్యాయాందక్షిణాయాంసుయమాన్ దేవానజనయత్ సఏవఇంద్రస్సన్ యదాఆర్తిమహరత్ తదాపూర్వంసుయజ్ఞఇత్యుక్తోపి-అనుపశ్చాత్ -మనునామాతామహేనహరిరిత్యుక్తః- అనేనదేవతోత్పాదనంలోకత్రయార్తిహరణంచకర్మదర్శితం-ఏవంసర్వత్రావతారఃతత్కర్మచజ్ఞేయం॥చం॥సుయజ్ఞనామకస్యభగవతోవతారమాహ-రుచేఃపురుషాజ్జాతఃఆకూతిసూనుఃఆకూతినామవత్యాఃస్వభార్యాయాస్సూనుఃపుత్రస్సుయజ్ఞఃసుయజ్ఞనామకోవిష్ణుఃదక్షిణాయాంస్వభార్యాయాంసుయమాన్సుయమనామధేయాన్ అమరాన్ దేవానజనయత్ లోకత్రయస్యమహతీమార్తింయథాఆహరత్

యేన కారణేనాపహరత్ - తేన కారణేన స్వాయంభువేన మనునా - స్వయంభూపుత్రేణ మనునా స్వాయంభువనామ్నా హరిరిత్యనూక్తః నిఖిలలోకార్తిహరణాద్ధేతోః హరిరిత్యనూక్తః హరిరితి నామ్నా నిర్దిష్టః॥౨॥ కపిలావతారమాహ॥ జజ్ఞ ఇతి॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం జజ్ఞే నవభిః స్త్రీభిస్సహ సచ స్వమాత్రే ఆత్మగతిం బ్రహ్మవిద్యాం ఉక్తవాన్ యయా ఆత్మగత్యా సా ఆత్మనశ్శమలం మలినీకరణం గుణసంగరూపం పంకం - అస్మిన్నేవ జన్మని విధూయ కపిలస్య గతిం ముక్తిం ప్రాప్తవతీ॥ చం॥ హే ద్విజ నారద - కర్దమగృహే కర్దమాఖ్యస్య ప్రజాపతేః గృహే దేవహూత్యాం కర్దమభార్యాయాం నవభిః స్త్రీభిస్సంజజ్ఞే ఉత్పన్నోఽభూత్ - యః కర్దమసూనుః కపిలః ఆత్మగతిం బ్రహ్మతత్త్వగతిం స్వమాత్రే దేవహూత్యై ఊచే ఉవాచ - యతో భగవదుపదేశాత్ సా దేవహూతిః గుణసంగపంకం గుణప్రధానేషు విషయేషు సంగ ఏవ పంకః తం ఆత్మశమలం స్వీయపాపం అస్మిన్ విధూయ అస్మిన్ లోకే విహాయ కపిలస్య స్వపుత్రస్య - భగవతో గతిం ముక్తిం ప్రపేదే ప్రాప॥౩॥ దత్తాత్రేయావతారమాహ॥ అత్రేరితి॥ మయా అహమేవ తుభ్యం దత్త ఇతి యత్ - యత ఆహ - తతస్స నామ్నా దత్తో జాతః - స్వభక్తేభ్యో యోగైశ్వర్యాదానంద చరిత్రం దర్శయతి - యస్య పాదపంకజయోః పరాగః తేన పవిత్రాః దేహాః యేషాం తే ఉభయీం ఐహికీమాముష్మికీం చ - భుక్తిముక్తిరూపాం వా॥ చం॥ దత్తాత్రేయావతారమాహ - అపత్యమభికాంక్షతః పుత్రం ప్రార్థయతః అత్రేః అత్రినామకస్య బ్రహ్మసూనోః ప్రజాపతేః తపసా తుష్టస్య మయా అహమేవ తుభ్యం పుత్రత్వేన దత్త ఇతి యద్భగవానాహ - అతస్స దత్తః దత్తనామకోఽభూత్ - యత్పాదపంకజపరాగపవిత్రదేహాః యస్య భగవతో దత్తస్య పాదపంకజ పరాగేణ పవిత్రీకృత దేహాస్సంతః యదుహైహయాద్యాః యదుర్యయాతిసూనుః యాదవవంశప్రవర్తకః హైహయః కార్తవీర్యార్జునః తదాద్యాః తత్ప్రభృతయః ఉభయీం యోగర్ధిమాపుః ఉభయవిధామైహికీమాముష్మికీం చ యోగర్ధిం యోగఫలం ఐహికీ యోగర్ధిః పశుపుత్రధనధాన్యాదిసంపత్తిః

యంభువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః॥౨॥ జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం స్త్రీభిస్సమం నవభిరాత్మగతిం స్వమాత్రే। ఊచే యయాత్మశమలం గుణసంగపంకం అస్మిన్ విధూయ కపిలస్య గతిం ప్రపేదే॥౩॥ అత్రేరపత్యమభికాంక్షత ఆహ తుష్టో దత్తో మయాహమితి యద్భగవాన్ స దత్తః। యత్పాదపంకజపరాగపవిత్రదేహా యోగర్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః॥౪॥ తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్షయా మే ఆదౌ సనాత్స్వతపసః స చతుస్సనోఽభూత్। ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద మునయో యదచక్షతాత్మన్॥౫॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపఃప్ర

ఆముష్మికీ యోగర్ధిః అణిమాద్యష్టైశ్వర్యప్రాప్తిః స్వర్గబ్రహ్మసదనాదిప్రాప్తిర్మోక్షప్రాప్తిశ్చ తామ్ ఉభయవిధాం యోగర్ధిమాపుః స దత్త ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥౪॥ కుమారావతారమాహ॥ తప్తమితి॥ మే మయా ఆదౌ యత్తపః తప్తం తస్మాత్స్వతపసః మత్తపసో హేతోః - స హరిః చతుస్సనోఽభూత్ - సనత్కుమారః - సనకః సనందనః - సనత్సుజాత ఇతి చత్వారః సనశబ్దాః నామ్ని యస్య సః - కథంభూతాత్స్వతపసః సనాత్ అఖండితాత్ - యద్వా స్వతపఃసనాత్ దానాత్ సమర్పణాదిత్యర్థః షణు దానే - స చ పూర్వకల్పస్య సంప్లవే ప్రళయే వినష్టం ఉత్సన్నసంప్రదాయమాత్మతత్త్వం ఇహ అస్మిన్ కల్పే సమ్యగ్జగాద ఉక్తవాన్ - సమ్యక్త్వం దర్శయతి - యత్ గదితమాత్రమేవ మునయః ఆత్మని మనసి అచక్షత సాక్షాదపశ్యన్ - ఆత్మన్నిత్యత్ర సప్తమీలోప ఆర్షః॥ చం॥ తస్యైవ దత్తాత్రేయస్య యౌగికం నామాంతరమాహ - మే మయా వివిధలోకసిసృక్షయా నిఖిలలోకసృష్టీచ్ఛయా తపస్తప్తం ఆదౌ సృష్ట్యాదికాలే స్వతపసః ఫలస్య ధర్మార్థకామమోక్షరూపస్య చతుర్విధస్య సనాత్ దానాత్ షణు దాన ఇతి ధాతుః స్వార్థికాచ్ఛ్రియ్యయాం తః స ఆత్రేయః చతుస్సనోఽభూత్ చతురః పురుషార్థాన్ సనోతి దదాతీతి చతుస్సననామకోఽభూత్ - కించ ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టం ఆత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద ప్రాక్కల్పప్రళయే వినష్టం ఆత్మతత్త్వం ఆత్మనస్తత్త్వం జీవపరమాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద - యస్మాన్మునయః ఆత్మన్ చక్షత ఆత్మని పరమాత్మని సర్వం జగత్ తస్మాత్తత్త్వోపదేశాదచక్షత - సాక్షాత్కృతవంతో బభూవుః॥౫॥ నారాయణావతారమాహ॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య పత్న్యాం దక్షస్య దుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన జాతః - కథంభూతః స్వః అసాధారణస్తపఃప్రభావో యస్య - తదేవాహ - అనంగస్య పృతనాః దేవ్యః అప్సరసః భగవతస్సకాశాత్ ఆత్మనః స్వప్రతిరూపాః ఊర్వశ్యాద్యాః స్త్రియో దృష్ట్వా తస్య నియమావలోపం వ్రతభంగం ఘటయితుం సాధయితుం న శేకుః - యద్వా ఆత్మనః స్వస్య యః నియమః తపో నాశనరూపః తస్య లోపం తత్ర దృష్ట్వా భగవతః తం ఘటయితుం న తత్ర శేకురితి - ఏతద్వ్యాఖ్యానం ఏకాదశే వక్ష్య

టీ॥ చం॥ నారాయణావతారమాహ-స్వతపసః ప్రభావః మదీయతపసః ఉత్పత్తిస్థానం నారాయణోనరఇతిచ నామవాన్ భగవాన్ ధర్మస్యపురుషస్యధర్మాధిష్ఠానదేవస్యపురుషస్యభార్యాయాంమూర్త్యాంమూర్తినామధేయాయాం దక్షదుహితరి దక్షప్రజాపతేఃపుత్రికాయాం జనిష్టఉత్పన్నోఽభూత్ తస్యనారాయణస్యప్రభావమాహదృష్ట్వేతి - అనంగపృతనాః-అత్యంతపిరక్తంనారాయణంవంచయితుంసమాగతాఃమన్మథపృతనాయుక్తాః దేవ్యఃరంభామేనకా ప్రభృతయఃఆత్మనస్సర్వాంతరాత్మనోభగవతోనియమావలోపంద్రృష్ట్వాఅస్మాభిరస్యతపసోవిఘ్నోభవిష్యతీతివిచార్యనియమావలోపంఘటయితుంనశేకుఃనసమర్థాబభూవుః॥౬॥ యత్రకామవిజయీక్రోధోపిబిభేతితత్రకామోనప్రభవతీతికింవక్తవ్యమిత్యాహ॥ కామమితి॥ కృతినఃరుద్రప్రముఖాః- రోషయుక్తయాదృష్ట్యాకామందహంతిరోషం త్వాత్మానం దహంతమపితేనదహంతిక్రోధేనాభిభూయంతఇత్యర్థః-నను అహోఽసోయంరోషఃయదంతరంయన్మధ్యంప్రవిశన్ అలంబిభేతి- యద్వాయస్యఅంతఃమనఃకథంభూతంఅమలంనిర్మలంప్రవిశన్నితి॥ చం॥ ననునారదకృతినస్సమర్థాః రోషదృష్ట్యాకామందహంతికామఃఆత్మజ్ఞాననిరోధీతితస్మిన్కామేరోషదృష్ట్యా రోషపూర్వకజేతవ్యతానిశ్చయేనకామందహంతికామంవినాశయంతి - అసహ్యంసోఢుమశక్యందహంతమాత్మవినాశకారణంరోషముతక్రోధమపి తేనరోషేణైవదహంతిరోషాపరపర్యాయస్యక్రోధస్యాపి॥శ్లో॥ త్రివిధంనరకస్యేదంద్వారంనాశనమాత్మనః। కామఃక్రోధస్తథాలోభస్తస్మాదేతత్త్రయంత్యజేదితిత్యాజ్యకోటిప్రవిష్టతయాక్రోధవిషయకక్రోధాభావేతజ్జయాసంభవాత్ రోషజయార్థంరోషేపిరోషం సంపాద్యతేనరోషేణరోషంజయంతిసోయంకామస్యాపినివారకతయాతతోధికోరోషః యందంతరంయస్యభగవతోంతరంమనోనివిశన్సన్ అలంబిభేతి- తస్యజితక్రోధత్వాత్ తన్మనోనివేష్టుంబిభేతి - ఏవంకామాపేక్షయావ్యాపకస్యక్రోధస్యాపితదంతరప్రవేశాసామర్థ్యేసతితదపేక్షయావ్యాప్యః కామఃపునరస్యభగవతో నా

భావః। దృష్ట్వాత్మనోభగవతోనియమావలోపం దేవ్యస్త్వనంగపృతనాఘటితుంనశేకుః॥౬॥ కామందహంతికృతినోనను రోషదృష్ట్యారోషందహంతమపితేనదహంత్యసహ్యమ్ । సోయంయదంతరమలంప్రవిశన్బిభేతి కామఃకథంనుపునరస్యమనశ్శ్రియేత ॥౭॥ విద్ధస్సపత్న్యుదితపత్రిభిరంతిరాజ్ఞో బాలోపిసన్నుపగతస్తపసేవనాని। తస్మాఅదాద్ధ్రువగతింగృణతేప్రసన్నో దివ్యాస్తువంతి మునయోయదుపర్యధస్తాత్॥ ౮॥ యద్వేనముత్పథగతంద్విజవాక్యవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయేపతంతమ్ । త్రాత్వార్థితోజ

రాయణస్యమనఃకథంసంశ్రయేతనకథంచిదపిసంశ్రయతఇతిభావః యద్వాతేకృతినోపి అసహ్యందహంతంరోషం నదహంతివంచయితుమాగతాఃఅప్సరసోపిశప్త్వాకామంజయంతిరోషంతుజనయంతిరోషస్యకామాపేక్షయాపి దుర్జయత్వాత్ సరోషోపియదంతరంప్రవిశన్బిభేతీత్యన్వయః- స్వస్వచిత్తవికారసంపాదనార్థంసమాగతాన్సమన్మథమందమారుతాప్సరఃప్రభృతిసామగ్రీసహితాన్వసంతాదీన్దృష్ట్వాకామావిష్టోపినబభూవస్వాత్మానంవంచయితుం సమాగతాఇతిధర్షణమపినచకారేత్యర్థః॥౭॥ చరిత్రేణైవకమప్యవతారంసూచయతి॥ విద్ధఇతి॥ మాతుస్సపత్న్యాఃసురుచేఃఉదితానిఉక్తాని-వాక్యాన్యేవపత్రిణఃబాణాః-తైర్విద్ధోధ్రువః-రాజ్ఞఃఉత్తానపాదస్య-అంతిసమీపేతపసేతపశ్చరితుం-ధ్రువగతిం-ధ్రువపదంయత్ యాంఉపరిస్థితాంఅధస్తాత్ స్థితాఃదివిభవాఃదివ్యాస్సప్తర్షయఃస్తువంతియద్వాఉపరిభృగ్వాదయః-అధస్తాచ్చసప్తర్షయఇతి॥ చం॥ ధ్రువావతారమాహ-రాజ్ఞోంతిస్వపితురుత్తానపాదస్యరాజ్ఞః - అంతిసమీపే-సపత్న్యుదితపత్రిభిఃస్వమాతుస్సపత్న్యాఃసురుచినామధేయాయాఃఉదితపత్రిభిఃవాక్యబాణైఃవిద్ధస్తాడితః రాజపుత్రోబాలోపిపంచవర్షోపితపసేవనాన్యుపగతఃతపానుష్ఠానాయఅరణ్యాన్యుపగతఃతస్మైగృణతేస్తువతేఉత్తానపాదస్యధ్రు

వాయప్రసన్నోభగవాన్ధ్రువగతిమదాత్ ధ్రువస్థానందదౌఉపరివిద్యమానంయత్ స్థానందివ్యామునయస్సనకాదయఃయస్యాధస్తాద్విద్యమానాస్సంతః స్తువంతిసర్వోత్కృష్టస్థానత్వేనస్తువంతి॥౮॥ పృథ్వవతారమాహ॥ యదితి॥ యత్ యదాఋషిభిఃఅర్థితఃతదావేనంత్రాత్వాఅన్వర్థంతత్పుత్రఇతిపదంనామలేభే॥ శ్లో॥ పున్నామ్నోనరకాద్యస్మాత్పితరంత్రాయతేసుతః। తస్మాత్పుత్రఇతిప్రోక్తఃస్వయమేవస్వయంభువేతిహి-పుత్రపదవ్యుత్పత్తిః- కథంభూతంద్విజానాం శాపవాక్యమేవవజ్రంతేనవిప్లుష్టందగ్ధం- పౌరుషంభగఃఐశ్వర్యంచయస్యతం-చరిత్రాంతరమాహ- యేనవాజగతిజగదవనాయవసూనిఅన్నాదిద్రవ్యాణివసుధాదుగ్ధా॥ చం॥ పృథోరవతారమాహ॥ యదితి॥ ఉత్పథగతందుర్మార్గప్రవిష్టంఅతఏవ ద్విజవాక్యవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగంద్విజానాంబ్రాహ్మణానాంవాక్యవజ్రంశాపవాక్యమేవవజ్రంవజ్రాయుధంతేన

విప్లుష్టపౌరుషభగం పౌరుషం పరాక్రమః భగః శ్రీః తదుభయమపి విప్లుష్టం దగ్ధం యస్య తం అతఏవ నిరయే పతంతం నరకే పతంతం వేనం దృష్ట్వా తత్పార్థితాః మునిభిః ప్రార్థితో భగవాన్ జగతి యద్యస్మాత్ ఉద్ధరణాత్ పుత్రపదం లేభే పున్నామ్నో నరకాత్త్రాయత ఇతి పుత్ర ఇతి స్వపితుర్నరకలోకాత్ త్రాతత్వేన పుత్రపదం లేభే స పృథుర్నామ భగవదవతారః వసుధా భూమిర్యేన పృథునా సకలాని వసూని ధనధాన్యాదీని దుగ్ధా ధనధాన్యరూపం క్షీరం గోరూపధారిణీ సతీ దుగ్ధా - స పృథోరవతారః ॥౯॥ ఋషభావతారమాహ ॥ నాభేరితి ॥ అసౌ శ్రీహరిః నాభేరాగ్నీధ్రపుత్రాత్ సుదేవ్యాం సూనురాస - నాభేర్భార్యాయాః మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా - జడవద్యోగేన నిత్యసమాధినా చర్యాం - యత్ యాం - తత్ర హేతుః సమదృక్ తత్రాపి హేతుః స్వస్థః స్వస్వరూపే స్థితః - యతః ప్రశాంతేంద్రియః అతఏవ పరితో ముక్తసంగః ॥౧౦॥ నాభేరితి ॥ అసౌ భగవాన్ - నాభేః నాభినామకాగ్నీధ్రపుత్రాత్ ప్రియవ్రతపౌత్రాత్ రాజర్షేః సుదేవీసూనుః నాభిభార్యాయాః సుదేవీనామధేయాయాః సూనుః సుతః - అసౌ వృషభ ఆసీత్ ఋషభనామకో బభూవ - సమదృక్ సర్వత్ర సమదర్శనః - స్వస్థబుద్ధిః చాంచల్యరహితః - పరిముక్తసంగః త్యక్తవిషయసంగః - ప్రశాంతకరణః ప్రశాంతసర్వేంద్రియః యో వై ఋషభనామకో యోగీ జడయోగచర్యాం జడవద్యోగచర్యాం అవధూతచర్యాం చ చార ఋషయో యత్ పారహంస్యం పదం ముక్తైః స్థానమామనంతి ॥౧౦॥ శ్రీహయగ్రీవావతారమాహ ॥ అథో ఇత్యర్థాంతరే - స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్ మమ బ్రహ్మణః సత్రే యజ్ఞే హయశీర్ష ఆస - తపనీయం సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః ఛందోమయః వేదమయః ఇతి ధ్యేయ ఏవ మఖాః తన్మయః - అమృతమయ ఇతి వా పాఠః - మఖైర్యజనీయాః యా అఖిలదేవతాః తదాత్మా చ - అస్య శ్వసతః శ్వాసం ముంచతః నస్తః నాసాపుటాత్ ఉశతీః ఉశత్యః - (అత్రార్షత్వాత్ ప్రథమార్థే ద్వితీయా) కమనీయాః వేదలక్షణా వాచో బభూవుః ॥ చం ॥ సాక్షాద్యజ్ఞపురుషః యజ్ఞశరీరకః పురుషః - తపనీయవర్ణః హేమమయః ఛందోమయో వేదమయః - అమృతమయః అమృతవదత్యం

గతిం పుత్రపదం చ లేభే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥౯॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచార సమదృగ్జడయోగచర్యామ్ । యత్పారహంస్యమృషయః పదమామనంతి స్వస్థః ప్రశాంతకరణః పరిముక్తసంగః ॥౧౦॥ సత్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్షఏవ సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః । ఛందోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీః శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥౧౧॥ మత్స్యో యుగాంతసమయే మనునోపలబ్ధః క్షోణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః । విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మే ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమార్గాన్ ॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః ।

తద్భోగ్యస్వరూపః - అఖిలదేవతాత్మా అఖిలదేవతాంతర్యామితయా తత్స్వరూపః ఆద్యః ప్రపంచస్యాదికారణీభూతః హయశీర్షః భగవాన్ హయగ్రీవో భగవాన్ మమ సత్రే సత్రయాగే ఆస ఉత్పన్నః శ్వసతః అస్య నస్తః నాసికాయాః ఉశతీః వాచో బభూవుః ప్రకాశమానాః వేదవాచో బభూవుః ॥౧౧॥ మత్స్యావతారమాహ ॥ మత్స్య ఇతి ॥ మత్స్యో భావినా వైవస్వతేన మనునా దృష్టః క్షోణీమయః పృథ్వీప్రధానః - తదాశ్రయ ఇత్యర్థః - అతఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం ఆశ్రయః మే ముఖాత్ విస్రంసితాన్ స్ఖలితాన్ వేదస్య మార్గాన్ భేదాన్ భగవానాదాయ తత్ర యుగాంతసలిలే విజహార హేతి హర్షే ॥ చం ॥ యుగాంతసమయే యుగప్రళయే - మనునా వైవస్వతమనునా - ఉపలబ్ధో దృష్టః - క్షోణీమయ భూశరీరకః - అఖిలజీవనికాయకేతః నిఖిలప్రాణినామప్యావాసస్థానరూపః - మత్స్యః మత్స్యరూపీ భగవాన్ ఉరుభయే మహాభయాస్పదే ప్రళయాబ్ధిసలిలే మే ముఖాత్ విస్రుతాన్ వేదమార్గానాదాయ తత్ర ప్రళయాబ్ధిజలే విజహార విహారం కృతవాన్ ॥ ౧౨ ॥ కూర్మావతారమాహ ॥ క్షీరోదధావితి ॥ క్షీరోదధౌ కచ్ఛపవపుషా గోత్రం మథనార్థం మందరగిరిం పృష్ఠేన ధృతవాన్ - కదా అమృతలబ్ధయే క్షీరాబ్ధిం మథ్నతాం సతాం నిద్రాయాః క్షణః అవసరః ఉత్సవో యస్య సః - అద్రేః పరివర్తః పరిభ్రమః కషాణం కర్షణం ఘర్షణం వా యస్యాం సా కండూః యస్య సః - యద్వా - అద్రేః పరివర్త ఏవ కషః కర్షణం తేన అనిలః అపయాతీతి కషాణాః కండూర్యస్య ॥ చం ॥ కూర్మావతారమాహ - క్షీరోదధౌ క్షీరసాగరే అమృతలబ్ధయే అమృతలాభాయ అమరదానవయూథపానాం ఉన్మథ్నతాం సతాం తేషు మథనం కుర్వత్సు సత్సు కచ్ఛపతనుః కూర్మశరీరః నిద్రాక్షణః నిద్రారూపోత్సవశాలీ - అద్రిపరివర్తకషాణకండూః అద్రిపరివర్తేన స్వీయపృష్ఠే అనేకసహస్రయోజనప్రమాణస్య మందరాద్రేః పరివర్తనేన పరితో భ్రమణేన కషాణకండూః కషణశాలికండూతిః కండూతికషణప్రాయాద్రిపరివర్తధారీత్యర్థః - ఆదిదేవః నిఖిలజగదాదికారణీభూతః పరమాత్మా నారాయణః పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన గోత్రం మందరాద్రిం విదధార ధృతవాన్ ॥ ౧౩ ॥

నృసింహావతారమాహ॥ త్రైవిష్టపేతి॥ త్రైవిష్టపాః దేవాః తేషాం ఉరుభయం హంతీతి తథా - స భగవాన్ - అథవా త్రైవిష్టపాః దైత్యాః హిరణ్యకశిపోః రాజ్యకాలే తేషాం ఉరుభయజనకో హాసో యస్మిన్ తత్ - త్రైవిష్టపోరుభయహాసం తత్ నృసింహరూపం కృత్వా - కథంభూతం రూపం - భ్రమంత్యో భ్రుకుట్యో దంష్ట్రాశ్చ యస్మిన్ తత్ కరాళం వక్త్రం యస్మిన్ తత్ - దైత్యేంద్రం స్ఫురంతం ఆరాత్ సమీప ఏవ గదయా ఉపలక్షితం అభిపతంతం నఖైర్విదదార॥ చం॥ త్రైవిష్టపోరుభయహాసం నృసింహరూపం కృత్వా త్రైవిష్టపాః త్రివిష్టపవాసినో దేవాః తేషాముఉరుభయం హిరణ్యకశిపుప్రయుక్తం మహద్భయం తద్ధరతీతి భయహారి నృసింహరూపం కృత్వా తద్రూపం విశేషయతి - భ్రమదితి - భ్రమద్భ్రుకుటి విచలద్భ్రుకౌటిల్యవత్ తాదృశం దంష్ట్రాకరాళవక్త్రం దంష్ట్రాభిరతిభీషణం ముఖం యస్య తత్ తాదృశం నృసింహరూపం కృత్వా గదయాభిపతంతం తద్గదాం హృత్వా నృసింహేనాహతం దైత్యేంద్రం హిరణ్యకశిపుం ఆశు ఆరాదూరౌ నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైర్విదదార బిభేద॥ ౧౪॥ హరిసంజ్ఞికావతారమాహ యుగళేన॥ అంతరితి॥ గజయూథస్య పతేః తీర్థరూపం శ్రవో యస్య - తీర్థశ్రవాః శ్రవణేనైవ మంగళం నామధేయం యస్య॥ చం॥ అంతస్సరసి సరసోంతః ప్రదేశే ఉరుబలేన అధికబలేన గ్రాహేణ నక్రేణ పదే గృహీతః పాదే గృహీతః అతఏవ ఆర్తః పీడితః యూథపతిః గజయూథస్య పతిః గజేంద్రః అంబుజహస్తః సన్ ఆదిపురుష నిఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః పవిత్రకీర్తే - శ్రవణమంగళనామధేయ శ్రవణానాం శ్రోత్రాణాం మంగళకర నామధేయ భగవన్నారాయణ మాం పాహీత్యాహ॥ ౧౫॥ శ్రుత్వేతి॥ తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శరణార్థినం తం హస్తే శుండాయాం ప్రగృహ్య కిం కృత్వా నక్రస్య తస్య గ్రాహస్య వదనం వినిపాట్య విదార్య తస్మాత్ వదనాత్ ॥ చం॥ అప్రమేయః సర్వైరపి [illegible] ప్రమాతుమశక్యః చక్రాయుధః చక్రాయుధధారీ పతగరాజభుజాధిరూఢః భగవాన్ హరిః శ్రుత్వా పాహీతి వచనం శ్రుత్వా కర్ణ్య అవనార్థినం శరణం ప్రార్థయమానం తం గజేంద్రం చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య సుదర్శనేన గ్రాహముఖం వి

పృష్ఠేన కచ్ఛపవపుర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణోద్రిపరివర్తకషాణకండూః॥ ౧౩॥ త్రైవిష్టపోరుభయహా
సన్నృసింహరూపం కృత్వా భ్రమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాళవక్త్రం । దైత్యేంద్రమాశుగదయాభిపతంతమా
రాదూరౌ నిపాత్య విదదార నఖైః స్ఫురంతమ్॥ ౧౪॥ అంతస్సరస్యురుబలేన పదే గృహీతో గ్రాహేణ యూథ
పతిరంబుజహస్త ఆర్తః। ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః శ్రవణమంగళనామధేయ॥ ౧౫॥ శ్రు
త్వా హరిస్తుశరణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః। చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య
తస్మాద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార॥ ౧౬॥ జ్యాయాన్ గుణైరవరజోప్యదితేస్సుతానాం లో
కాన్ విచక్రమ ఇమానథ యజ్ఞః। క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ ప్ర
భుభిర్న చాల్యః॥ ౧౭॥ నార్థో బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపః శిఖాధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్ ।

దార్య హస్తే ప్రగృహ్య శుండాదండే ప్రగృహ్య కృపయా యస్మాత్ సరసః ఉజ్జహార - ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౧౬॥ వామనావతారమాహ॥ జ్యాయానితి॥ అదితేస్సుతానాం ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే - అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిష్ఠాతా శ్రీవిష్ణుః - అవరజః కనీయానపి గుణైర్జ్యాయాన్ శ్రేష్ఠః గుణానేవాహ - యత్ యతః ఇమాన్ లోకాన్ విచక్రమే పాదన్యాసైః క్రాంతవాన్ అథ ప్రతిశ్రుతానంతరమేవ తత్ర హేతుః బలేః క్ష్మాం వామనేన రూపేణ జగృహే - నన్వీశ్వరః స్వయం కిమితి దుర్బలవత్తథా చరేత్ తత్రాహ యాచ్ఞాం వినా ధర్మమార్గేణ ప్రవర్తమానః ప్రభుభిర్న చాల్యః ఐశ్వర్యాన్న ప్రభ్రంశనీయ ఇతి॥ చం॥ త్రివిక్రమావతారమాహ - భగవానుపేంద్రః అదితేస్సుతానాం దేవానాం మధ్యే అవరజోపి వయసా కనీయానపి గుణైర్జ్యాయానధికః ఆధిక్యమేవాహ॥ లోకానితి॥ అధియజ్ఞో విష్ణుః అథ ఇమాన్ లోకాన్ యస్మాద్విచక్రమే త్రీన్ లోకాన్ విచక్రమే తస్మాత్ జ్యాయానపి క్ష్మాం భువం వామనేన రూపేణ త్రిపదచ్ఛలేన పదత్రయయాచ్ఞావ్యాజేన జగృహే గృహీతవాన్ ననుయాచ్ఞయా కిమితి భూమిర్గ్రాహ్యా ప్రభుణా భగవతా బలాదేవ గృహీతుం శక్యత్వాదిత్యత ఆహ - యాచ్ఞామితి - ప్రభుభిస్సమర్థైరపి యాచ్ఞామృతే యాచ్ఞాం వినా పథి చరన్ సన్మార్గే చరన్ పురుషః న చాల్యః చాలయితుం న శక్యః ౧౭॥ నను తర్హి యాచ్ఞయాపి చాలనమనుచితమేవేత్యాశంక్య తతోధికం స్వసాలోక్యాదిదాస్యామీత్యాశయేనాహృతవానిత్యాహ॥ నేతి॥ యద్విబుధాధిపత్యం ఇదానీం బలావాప్తం అగ్రే దీయమానం చ - అయం బలేః పురుషార్థో న భవతి - కుత ఇత్యత ఆహ - ఆపః ఆ ఆప ఇతి పదచ్ఛేదః ఉరుగాయస్య పాదశౌచం పాదప్రక్షాళనరూపా అపః - ఆసర్వతోధృతవతః స్వశిఖాయాం మూర్ధ్ని ఇత్యర్థః - కించ శుక్రేణ వారితశ్చాప్యపి - అంగ హే నారద ప్రతిశ్రుతం వినా అన్యత్ న చికీర్షత్ - (అత్రా)దాంగ

మాభావ ఆర్షః) యస్తృతీయపాదపూరణార్థం అరయే ఆత్మానం దేహమపి అభిమేనే అంగీకృతవాన్ ఏవం సదేహం త్రైలోక్యం శ్రద్ధయా దత్తవతో విబుధాధిపత్యమపార్థో న భవతీత్యర్థః॥ చం॥ ఉరుక్రమస్య భగవతః పాదశౌచం ఆపః పాదప్రక్షాళనోదకం ఆప ఇతి ద్వితీయార్థే ఆర్షత్వాత్ప్రథమా- తా అపః శిఖా ధృతవతః భగవతః స్వయమేవ పాదౌ ప్రక్షాళ్య తదపః శిరసా ధృతవతః విబుధాధిపత్యమింద్రాధికారో భవిష్యతీతి బలేరయం నార్థః- భగవద్భక్తాగ్రగణ్యస్య బలేః - అయమింద్రాధికారో నార్థః న పురుషార్థః- తస్య సత్యసంధతామాహ- య ఇతి- యో వై బలిః ప్రతిశ్రుతం పదత్రయం దాస్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతమృతే న దకీర్షత్ ఆర్షత్వాత్ క్లీబత్వం పత్యత్వేన కర్తుమిచ్ఛన్ హరయే పదత్రయం యాచితవాన్ భూః ప్రభృతి సత్యలోకపర్యంతాన్ లోకానేకేన పాదేనాక్రమ్య అపరేణ పాదేన పాతాళపర్యంతాన్ సర్వానపి లోకానాక్రమ్య తృతీయం పదం దేహీతి నాగపాశైర్బద్ధ్వా నిర్బంధం కృతవతే విష్ణవే తృతీయపదదానప్రతిజ్ఞామపి సత్యాం కర్తుమిచ్ఛుః స్వశరీరవ్యతిరేకేణ అంగుళమాత్రస్యాపి త్రితీయపదాయ ప్రదేయస్యాభావాత్ అన్యత్పదం త్రితీయపదం ఆత్మానం స్వశరీరమేవ శిరసా అభిమేనే మదీయమిదం శరీరమేవ తవ తృతీయపదస్థానమితి స్వశరీరం సమర్పితుమభిమేనే- తాదృశస్యోదారాగ్రగణ్యస్య పరమభక్తస్య దాస్యమానమింద్రాధిపత్యం న సదృశమిత్యర్థః॥౧౮॥ హంసావతారమాహ॥ తుభ్యమితి॥ భృశం వివృద్ధేన భావేన అత్యుద్రిక్తయా భక్త్యా- పరితుష్టస్సన్ సాధు యథా తథా ఉవాచ- జ్ఞానం చేతి జ్ఞానసాధనం- కిం తద్భాగవతం నామ కథంభూతం తత్త్వమేవ సుతత్త్వం తద్దీపం ఆత్మతత్త్వదీపకం వివృద్ధభావేనేతి- విశేషణస్య ఫలమాహ- యద్యస్మాత్ ॥ చం॥ తస్యైవ త్రివిక్రమరూపిణో వామనస్య ఉపేంద్రస్యైవ భవమాహ - హే నారద త్వయా సాధు పరిపృష్టో భగవాన్ భృశం వివృద్ధభావేన భక్తాగ్రగణ్యే త్వయి ప్రేమాతిశయేన తుభ్యం చ యోగం యోగశాస్త్రము వాచ - ఆత్మసుతత్త్వదీపం ఆత్మతత్త్వస్య విశేషేణ ప్రకాశకం భాగవతం జ్ఞానం చ భాగవతశాస్త్రప్రతిపాద్యం జ్ఞానం చ ఉవాచ జ్ఞానప్రధానం భాగవతశాస్త్రముప్యువాచేత్యర్థః - యద్భాగవతం జ్ఞానం వాసుదేవశరణాః వాసుదేవో రక్షక ఇతి మన్యమానాః

యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న చికీర్షదన్యదాత్మానమంగ శిరసా హరయేఽభిమేనే॥౧౮॥ తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్ వివృద్ధభావేన సాధు పరితుష్ట ఉవాచ యోగమ్। జ్ఞానం చ భాగవతమాత్మసుతత్త్వదీపం యద్వాసుదేవశరణా విదురంజసైవ॥౧౯॥ చక్రం చ దిక్ష్వవిహతం దశసు స్వతేజో మన్వంతరేషు మనువంశధరో బిభర్తి। దుష్టేషు రాజసు దమం వ్యదధాత్స్వకీర్తిం సత్యే త్రిపృష్ఠ ఉశతీం ప్రథయంశ్చరిత్రైః॥౨౦॥ ధన్వంతరిశ్చ భగవాన్ స్వయమేవ కీర్తిర్నామ్నా నృణాం పురురుజాం రుజ ఆశు హంతి। యజ్ఞే చ భాగమమృతాయురవావరుంధ ఆయుష్యవేదమనుశాస్త్యవతీర్య లోకే॥౨౧॥ క్షత్రం క్షయాయ విధినోపభృతం మ

మానాః అంజసైవ శీఘ్రమేవ విదుః తద్ జ్ఞానమపి తుభ్యముపాచేత్యర్థః॥౧౯॥ తత్ర మన్వంతరావతారమాహ ॥ చక్రమితి॥ స్వతేజః నిజప్రభావమేవ చక్రం సుదర్శనం బిభర్తి చక్రవదప్రతిహతం ప్రభావం బిభర్తీత్యర్థః- తదేవాహ మనువంశపాలకస్సన్ త్రయాణాం లోకానాం పృష్ఠే ఉపరిష్ఠితే సత్యే సత్యలోకేపి - కమనీయాం స్వకీర్తిం విస్తారయన్ రాజసు దండం విధత్తే॥ చం॥ మనోరవతారమాహ- మనువంశధరః మనుజవంశప్రతిష్ఠాపకమనురూపధరః భగవాన్ దశసు దిక్షు అవిహతం నిహితం స్వతేజః స్వీయతేజో రూపం చక్రమాజ్ఞాచక్రం మన్వంతరేషు బిభర్తి చ స్వైశ్చరిత్రైః ఉశతీం ప్రకాశమానాం స్వకీర్తిం త్రిపృష్ఠే త్రయాణాం లోకానాం పృష్ఠభూతే సత్యలోకే ప్రథయన్ ప్రఖ్యాపయన్ దుష్టేషు రాజసు దమం నిగ్రహం వ్యదధాత్ చకార॥౨౦॥ ధన్వంతర్యవతారమాహ॥ ధన్వంతరిరితి॥ లోకే అవతీర్య ధన్వంతరిస్సన్- పురురుజాం మహారోగిణాం స్వనామ్నైవ రుజః రోగాన్ హంతి- స్వయమేవ కీర్తిః అతికీర్తియుతిశయోక్తిః- అమృతం మరణశూన్యం ఆయుర్యస్మాత్సః అవావరుంధ అవసన్నం పూర్వం దైత్యైః ప్రతిషిద్ధం- యజ్ఞే భాగం చ అవరుంధే అలభత- అపావరుద్ధమితి పాఠే - అయమేవార్థః ఆయుర్విషయం వేదం చానుశాస్తి ప్రవర్తయతి॥ చం॥ నామ్నా స్వయమేవ కీర్తిః కీర్తిరితి నామవాన్ అతిశయితకీర్తిత్వాత్స్వయం చ కీర్తిః ధన్వంతరిర్భగవాన్ పురురుజాం బహువిధరోగాణాం నృణాం రుజః రోగాన్ ఆశు హంతి నివారయతి- అమృతాయుః అమృతస్వరూపమాయుస్సంపాదకత్వాదాయుస్స్వరూపం రుద్ధమవరుద్ధం యజ్ఞే చ భాగం యజ్ఞీయం భాగమవాప- లోకే అవతీర్య ఆయుష్యవేదం వైద్యశాస్త్రమనుశాస్తి అనుశశాస॥౨౧॥ పరశురామావతారమాహ ॥ క్షత్రమితి॥ జగతః క్షయాయ విధినా దైవేన ఉపభృతం సంవర్ధితం- మృత్యవే సమర్పితమితి వా బ్రాహ్మణేభ్యో ద్రుహ్యతీతి- తథా అతః ఉజ్ఝితః పంథాః వేదమార్గో యేన సః- అత ఏవ నరకార్తిం లిప్సతీతి తథా ఏవంభూతం అవనేః కంటకతుల్యం క్షత్రం

అసౌ మహాత్మా హరిః ఉద్ధంతి ఉత్పాటయతి - దీర్ఘతీక్ష్ణధారేణ పరశునా॥ చం॥ ఉగ్రవీర్యః ఉగ్రపరాక్రమః- మహాత్మా మహానుభావః అసౌ భగవాన్ - జామదగ్న్యరామః క్షయాయ విధినోపభృతం॥ శ్లో॥ సర్వే క్షయాంతా నిచయా ఇతి న్యాయేన వినాశాయైవ విధినా విస్తారితం బ్రహ్మధ్రుక్ సుప్తజమదగ్నినామక బ్రహ్మర్షివధేన బ్రహ్మద్రోహీ అత ఏవ ఉజ్ఝితపథం త్యక్తసన్మార్గం అత ఏవ నరకార్తిలిప్సు నరకయాతనాపేక్షి అవనికంటకం బహువిధోపద్రవకరణాత్ భూమేః కంటకమివ స్థితం క్షత్రం క్షత్రియవంశం ఉరుధారపరశ్వధేన బహుధారేణ పరశ్వధాయుధేన త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం ఉద్ధంతి జఘాన॥౨౨॥ రామావతారమాహ త్రిభిః॥ అస్మదితి॥ అస్మాకం బ్రహ్మాదీనాం ప్రసాదేన సుముఖః - కలయా భరతాదిరూపయా సహ - కలా మాయా తస్యాః ఈశః గురోః దశరథస్య ఆజ్ఞాయాం తిష్ఠన్ సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితో వనమావివేశ యస్మిన్ విరోధం కృత్వా రావణో నాశం ప్రాప్తః॥ చం॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః దశకంధరపీడితేషు అస్మాసు ప్రసాదే అనుగ్రహే సుముఖః సౌముఖ్యశాలీ - కలేశః సర్వవిద్యాపారంగతః తత్ప్రవర్తకో భగవాన్ నారాయణః ఇక్ష్వాకువంశే కలయా అవతీర్య గురోర్దశరథస్య నిదేశే చతుర్దశసువత్సరేషు త్వం వనే వసేతి ఆజ్ఞాయాం తిష్ఠన్ సదయితానుజః దయితయా సీతయా అనుజేన లక్ష్మణేన చ సహితః వనం దండకారణ్యం ఆవివేశ ప్రవివేశ - యస్మిన్ భగవతి శ్రీరామే విరుధ్య దశకంధరః పశ్చాత్ రావణః ఆర్తిం సర్వబంధుజనవినాశపూర్వకస్వశరీరనాశం ఆర్చ్ఛత్ ప్రాప॥౨౩॥ యస్మా ఇతి॥ యస్మై శ్రీరామాయ ఉదధిః సాగరః మార్గం అదాత్ దదౌ - సపది శీఘ్రం హరో యథా త్రిపురం దిధక్షుః తద్వత్ - అరిపురం లంకాం దిధక్షోః దగ్ధుమిచ్ఛోః - షష్ఠీ చతుర్థ్యర్థే - యద్వా పంచమీ - యద్దిధక్షోః రామాత్ యద్భయం ప్రాప్తం తేనాంగేషు కంపో యస్యేతి - కథంభూతః ఉదధిః ఊఢం ప్రాప్తం యద్భయం తేన అంగేషు వేపః కంపో యస్య అత్ర హేతుః దూరే వర్తమానా సుహృత్ సీతా - తయా నిమిత్తభూతయా మథితః క్షుభితః రోషః తేన సుశోణా అత్యరుణా దృష్టిః తయా - అత్యంతం తప్యమానం మకరాణాం

హా మహాత్మా బ్రహ్మధ్రుగుజ్ఝితపథం నరకార్తిలిప్సు। ఉద్ధంత్యసావవనికంటకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన॥౨౨॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ ఇక్ష్వాకువంశ అవతీర్య గురోర్నిదేశే। తిష్ఠన్వనం సదయితానుజ ఆవివేశ యస్మిన్విరుధ్య దశకంధర ఆర్తిమార్చ్ఛత్॥౨౩॥ యస్మా అదాదుదధిరూఢభయాంగవేపో మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః। దూరే సుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః॥౨౪॥ వక్షఃస్థలస్పర్శరుగ్ణమహేంద్రవాహదంతైర్విడంబితకకుబ్జుష ఊఢ

ఉరగాణాం నక్రాణాం చ చక్రం యస్మిన్॥ చం॥ ఉత్తరశ్లోకద్వయేన తస్యైవ రఘుకులతిలకస్య వైభవమాహ- అరిపురం అరేః రావణస్య పురం లంకాపురం హరవత్ రుద్రవత్ దిధక్షోః దగ్ధుమిచ్ఛోః శ్రీరామస్య దూరే సుహృన్మథితరోషకషాయదృష్ట్యా దూరే లంకాయాం వర్తమానయా సుహృదా అతిసౌహార్దశాలిసీతయా - హేతుభూతయా మథితా ఉదీరితా తదదర్శనపీడితా అత ఏవ రోషకషాయా తామ్రీయా దృష్టిః - తయా తప్యమానమకరోరగనక్రచక్రం మకరాః అతిస్థూలా మత్స్యవిశేషాః తే చ ఉరగాశ్చ సర్పాశ్చ నక్రా గ్రాహాశ్చ తేషాం చక్రం సమూహః తప్యమానమతితాపయుక్తం మకరోరగనక్రచక్రం యస్య తాదృశస్సన్ ఉదధిః సముద్రః ఊఢభయాంగవేపః భయేన అంగవేపః శరీరకంపః ఊఢో గృహీతో యేన స తాదృశః స్వభయకంపితశరీరస్సన్నిత్యర్థః - సపది మార్గం అదాత్ లంకాం ప్రతి ససైన్యస్య తస్య శ్రీరామస్య గమనాయ మార్గం దదౌ॥౨౪॥ కించ॥ వక్షఃస్థలేతి॥ యా స్తబ్ధా రావణస్య వక్షఃస్థలస్పర్శేన- (అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః) రుగ్ణాః భగ్నాః యే మహేంద్రవాహస్య ఐరావతస్య దంతాః తైర్విడంబితాః స్వధవలిమ్నా ధవలీకృతాః - తత్తద్దిక్పతిభిః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - యాః ఏవంభూతాః కకుభః దిశః తాః జుషతే సేవతే - పాలయతీతి వా - తదా తస్య దారహర్తుః రావణస్య - అహమేవ జేతా నాన్యోస్తీతి మహాగర్వేణ ఊఢం ప్రాప్తం హాసం అసుభిః ప్రాణైః సహ సద్య ఏవ వినేష్యతి అపనేష్యతి కైః - ధనుషో విస్ఫూర్జితైః టంకారఘోషైరేవ - కథంభూతస్య అధిసైన్యే స్వపరసైన్యమధ్యే ఉచ్చరతః ఉత్కర్షేణ విచరతః - కకుబ్జుషః ఊఢహాసం ఇతి పాఠే - దంతైరుజ్జ్వలితానాం కకుభాం జయేన యో ఊఢహాసః సంజాతో గర్వః - తమపనేష్యతీత్యర్థః॥ చం॥ న కేవలం సముద్రస్యైవ భీతిజనకః అపితు నిఖిలజగజ్జయసూచకచిహ్నాదిహీనతాత్రస్య రావణస్య ససైన్యస్య ప్రాణాపహారోపీత్యాహ- అధిసైన్యే సేనాయాం ఉచ్చరతః ఉచ్చైస్సంచరతః ధనుషో విస్ఫూర్జితైః విలాసైః దారహర్తుః స్వీయభార్యాపహారకస్య వక్షఃస్థలస్పర్శరుగ్ణమహేంద్రవాహదంతైః అతికఠినస్య వక్షఃస్థలస్య స్పర్శేన రుగ్ణాః భగ్నాః యే మహేంద్రవాహదంతాః మహేంద్రవాహస్యైరావతస్య దంతాః తైః విడంబితః అనుకృతః జ్ఞాపితః

కకుబ్జయః దిగ్జయః తేనోత్పన్నం హాసం మదజనితమందహాసం రావణవధార్థం ప్రేరితస్య ఐరావతస్య తద్వక్షఃస్థలస్పర్శమాత్రభగ్నం దంతైస్సంసూచితదిగ్జయజనితహాసం మమైతాదృశః పరాక్రమో నాన్యస్యేతి స్వీయపరాక్రమస్మరణజనితం హాసం సద్యస్తత్కాలఏవ అసుభిస్సహ వినేష్యతి అపహరిష్యతి సంహరిష్యతీత్యర్థః ॥ బ్రహ్మణో నారదోపదేశానంతరభావిత్వాద్రామావతారస్య వినేష్యతీతి భవిష్యత్ప్రయోగః ॥ ౨౫ ॥ శ్రీకృష్ణావతారమాహ దశభిః భూమేరితి ॥ సురేతరా అసురాంశభూతా రాజానః తేషాం వరూథైః సైన్యైర్విమర్దితాయాః భారేణ పీడితాయాః కలయా రామేణ సహ జాతః సితకృష్ణౌ కేశౌ యస్య భగవతస్స ఏవ సాక్షాత్సితకృష్ణకేశత్వం శోభైవ న తు వయఃపరిణామకృతం, అవికారిత్వాత్ యథోక్తం విష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ మహామునే ఇతి ॥ భారతేపి ॥ స చాపి కేశౌ హరిరుజ్జహార శుక్లమేకం కృష్ణమపరం చాపి కృష్ణం - తౌ చాపి కేశౌ విశతాం యదూనాం కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః ॥ కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోసౌ వర్ణతః కృష్ణవర్ణ ఇతి ॥ తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం కింతు భారావతరణరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం రామకేశవయోర్వర్ణసూచనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే - అన్యథా తత్రైవ పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః - కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమిత్యేతద్విరోధాచ్చ - కథం భూతః పరమేశ్వరః తథా జనైరనుపలక్ష్యో మార్గో యస్య తథాహీశ్వరత్వే కిం ప్రమాణం తత్రాహ - మానుషకర్మాణ్యన్యథానుపపత్తేరేవేత్యాహ - ఆత్మనో మహిమా ఉపనిబధ్యతే అభివ్యజ్యతే యేషు తాని ॥ చం ॥ సురేతరాః అసురాః తేషాం వరూథేన సమూహేన విమర్దితాయాః పీడితాయాః భూమేః క్లేశవ్యయాయ దుఃఖనాశాయ కలయా అంశేన సితకృష్ణకేశో జాతః భగవతో విష్ణోః శ్వేతకృష్ణకేశ ఏవ బలరామరూపేణ శ్రీకృష్ణరూపేణ చ జాతః - జనానుపలక్ష్యమార్గః జనైర్దుర్జ్ఞేయమార్గః అవతారః ఆత్మమహిమోపనిబంధనాని స్వప్రభావానుసారీణి కర్మాణి కరిష్యతి ॥

హాసమ్ । సద్యోసుభిస్సహ వినేష్యతి దారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోధిసైన్యే ॥ ౨౫ ॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబంధనాని ॥ ౨౬ ॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోపవృత్తః । యద్రింగతాంతరగతేన దివిస్పృశోర్వా ఉన్మూలనం త్వితరథార్జునయోర్న భావ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్ విషతోయపీతాన్ పాలాంస్త్వజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా । తచ్ఛుద్ధయేతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ ౨౮ ॥ తత్కర్మ దివ్యమివయ

౨౬ ॥ తదేవ ప్రపంచయతి ॥ తోకేనేతి ॥ తోకేన బాలేన సతా - ఉలూకికాయాః పూతనాయాః జీవహరణం యత్ - రింగతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా అంతరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన దివిస్పృశోః అత్యుచ్చయోః అన్యథా అనీశ్వరత్వే తన్న భవితవ్యం ॥ చం ॥ తాని కర్మాణ్యాహ - తోకేన అర్భకేన ఉలూకికాయాః జీవహరణం పూతనాజీవితాపహరణం - త్రైమాసికస్య చ మాసత్రయే జాతస్య పదా శకటోపవృత్తః పాదేన శకటరూపస్య అసురస్య ఉపవృత్తః భగ్నస్య ఇతస్తతో విప్రకీర్ణావయవతా దివిస్పృశోః అర్జునయోః అభ్రంలిహయోః అర్జునవృక్షయోః అంతరగతేన మధ్యం గతేన రింగతా జానుభ్యామాక్రమ్య గచ్ఛతా బాలేన ఉన్మూలనం వా సమూలయోరర్జునయోరుద్వర్హణం చ ఇతరథా న భావ్యం పూతనాప్రాణాపహార ప్రభృత్యద్భుతచేష్టితజాతం ఇతరథా భగవదవతారత్వాభావేన భావ్యం న స్యాత్ ॥ ౨౭ ॥ యద్వై ఇతి ॥ విషతోయపీతాన్ విషమయం తోయం తస్య పీతం పానం యేషాం తాన్ పాలాన్ గోపాంశ్చ కృపాదృష్టిసుధావృష్ట్యా జీవయిష్యతీతి యమునాయాం విహరన్ ఉరగం కాళియం ఉచ్చాటయిష్యతి - తచ్ఛుద్ధయే తస్యాః హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ అతివిషవీర్యేణ విలోలాశ్చంచలా జిహ్వా యస్య ॥ చం ॥ పునస్తస్యైవ దివ్యచేష్టితమాహ - వ్రజే స్థితస్స విషతోయపీతాన్ విషతోయం కాళియసర్పస్య విషాగ్నినా వ్యాప్తం యమునాహ్రదతోయం పీతాన్ పీతవతః పీతాని తిక్తరిక్తః వ్రజపశూన్ వ్రజే స్థితాన్ పశూన్ గోపాంస్తు గోపాంశ్చ విషతోయపానాదేవ మృతాన్ అనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా జీవేయురేత ఇత్యనుగ్రహపూర్వక కటాక్షామృతవర్షేణ అజీవయత్ సజీవాంశ్చకార - కించ తచ్ఛుద్ధయే సర్వవిషదూషితస్య తోయస్య శుద్ధయే విషనివారణపూర్వక మాధుర్యప్రాప్తయే హ్రదిన్యాం నద్యాం యమునానద్యాం విహరన్ విహారం కుర్వన్ అతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వం అత్యంతం విషాతిశయేన విలోలజిహ్వం ఉరగం కాళియం ఉచ్చాటయిష్యత్ తస్మాత్ హ్రదాత్ వివాసయిష్యతి - ఉచ్చాటయిష్యతీతి ప్రయోక్తవ్యే ఉచ్చాటయిష్యదిత్యార్షప్రయోగః - ఏవముచ్చాట్య పశూన్ గోపాంశ్చ అజీవయదితి చ యత్తత్కర్మ తద్దివ్యమేవ - ఇ

త్యగ్రిమేణాన్వయః||౨౮|| తదితి|| దివ్యం అలౌకికమేవేతి లోకోక్తిః ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి - శుచిః గ్రీష్మః తత్సంబంధిని వనే శుష్క ఇత్యర్థః - అతో దవాగ్నేర్హేతోరవసితః నిశ్చితః అంతకాలో యస్య - తం సబలః సరామః - అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం వీర్యం యస్య సః - తత్ర నిశి నిశ్శయానమితి కాళియదమనే రాత్రౌ యమునాతీరే - నేత్రే పిధాయ్యపిహితే కారయిత్వేతి ముంజాటవ్యామితి జ్ఞేయం||చం|| శుచివనే పరిదహ్యమానే సతి శుచౌ గ్రీష్మర్తౌ||శ్రు|| శుక్రశ్చ శుచిశ్చ గ్రీష్మావృతూ ఇతి శ్రుతేః వనే దావాగ్నినా వనవహ్నినా తాశనేన పరిదహ్యమానే సతి నిశి నిశ్శయానం అత ఏవ అవసితాంతకాలం నిశ్చితస్వీయవినాశకాలం వ్రజం వ్రజస్థితం జనం లాక్షణికః ప్రయోగః నేత్రే పిధాయ్య నేత్రనిమీలనం కారయిత్వా - అనధిగమ్యవీర్యః అపరిజ్ఞేయపరాక్రమః సబలః బలరామసహితః ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి - యత్ తత్కర్మ దివ్యమేవ||౨౯|| గృహ్ణీతేతి|| ఉపబధ్యతే అనేనేత్యుపబంధనం తత్సాధనం శుల్బం దామ అముష్య మాతా యశోదా గృహ్ణీత గృహీతవతీ - అకారలోప ఆర్షః - అముష్య ఉదరేణ మాతి బంధనసంమితం న భవతి - న పూర్యతే నాలమిత్యర్థః - గోపీ యశోదా - సంచక్ష్య దృష్ట్వా - ప్రతిబోధితాసీత్ ఐశ్వర్యం జ్ఞాపితా ఆసీదితి యాత్ తత్కర్మ దివ్యమితి పూర్వేణాన్వయః||చం|| అముష్య మాతా శ్రీకృష్ణస్య మాతా యశోదా అముష్య సుతస్య నిధిపరిపూర్ణబ్రహ్మాండభేదకస్య స్వపుత్రస్య శ్రీకృష్ణస్య భయజననాయ ఉపబంధనం బంధనసాధనీభూతం యద్యచ్ఛుల్బం దామ యాం బంధనరజ్జుం గృహ్ణీత గృహ్ణీయాత్ - అముష్య నిఖిలజగదాధారస్య శ్రీకృష్ణస్య తత్తత్ సా సా రజ్జుః న తు మాతి బంధనాయ పర్యాప్తం న బభూవ - శుల్బస్య అపర్యాప్తినిమిత్తం జగత్కుక్షిత్వమేవాహ - యదితి - యస్మాత్ కారణాత్ గోపీ యశోదా జృంభతోఽస్య వదనే గాః ప్రపినాం కుర్వతః శ్రీకృష్ణస్య వదనే భువనాని చతుర్దశ భువనాని సంవీక్ష్య సప్రకారం దృష్ట్వా శంకితమనాః కథం జృంభతోఽస్య బాలస్య ముఖే చతుర్దశ భువనావస్థానమితి శంకాం ప్రాప్తవతీ ప్రబోధితాసీత్ - అంబికే మితి చిత్తమోహం ప్రాప్తాసీత్ ప్రతిబోధితా ప్రజ్ఞాపితపుత్రభావా ఆసీత్ || ౩౦|| నందమితి || వరుణస్య

న్నిశి శయానం దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యమానే | ఉన్నేష్యతి వ్రజమతోఽవసితాంతకాలం నేత్రే పి
ధాయ్య సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః||౨౯|| *గృహ్ణీత యద్యదుపబంధమముష్య మాతా శుల్బం సుతస్య న తు తత్తద
ముష్య మాతి | యజ్జృంభతోఽస్య వదనే భువనాని గోపీ సంచక్ష్య శంకితమనాః ప్రతిబోధితాసీత్ || ౩౦||నం
దం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశాద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్ మయసూనునా చ | అహ్న్యాపృతం నిశి శ
యానమతిశ్రమేణ లోకం వికుంఠముపనేష్యతి గోకులం స్మ ||౩౧|| గోపైర్మఖే ప్రతిహతే వ్రజవిప్లవాయ దే
వేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః | ధర్తోచ్ఛిలీంధ్రమివ సప్తదినాని సప్తవర్షో మహీధ్రమనఘైకకరే సలీ
లమ్||౩౨|| క్రీడన్ వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన | ఉద్దీపితస్మరరుజాం

పాశాద్వర్ధయంతస్మాన్మోచయిష్యతి - మయసూనునా వ్యోమసూనునా - దివసే ఆవృతం వ్యాపారప్రవృత్తం అత ఏవ అతిశ్రమేణ నిశి శయానమితి వైకుంఠప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానాభావో దర్శితః - ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతి - గోకులం గోకులవాసినం జనం స్మేత్యాశ్చర్యే||చం|| నందం చ వరుణస్య పాశాద్భయాత్ వారుణపాశబంధనమిత్తకభయాత్ కృష్ణపిత్రేభ్యః భూత్సయా కిం మయం కృష్ణః కరిష్యతీతి ద్వాదశ్యాం స్నానాయ కాళిందీహ్రదం ప్రవిష్టం నందం వారుణపాశైర్బద్ధ్వా వరుణభృత్యేషు వరుణలోకం ప్రతినయత్సు సత్సు తాదృశవారుణపాశబంధప్రయుక్తాన్మహాభయాత్ నందం చ మోక్ష్యతి తదర్థం స్వయం వరుణలోకం ప్రతిగత్వా వరుణేన సంపూజితః స్వపితరం మోచయిష్యతి - కించ మయసూనునా మయపుత్రేణ మాయావినా వ్యోమాసురేణ బిలేషు పిహితాన్ ఆచ్ఛాదితాన్ గోపాంశ్చ మోక్ష్యతి మోచయిష్యతి - కించ - అహ్ని దినే ఆవృతం వ్యాపృతం అత ఏవ వ్యాపారాత్ అతిశ్రమేణ నిశి శయానం శయనం కృతవత్ సుప్తమిత్యర్థః - తద్గోకులం గోకులవాసిజనం వికుంఠలోకం స్వాసాధారణం వైకుంఠాఖ్యం లోకముపనేష్యతి స్మ ప్రాపయిష్యతి స్మ||౩౧|| గోపైరితి || దేవే దేవేంద్రే - పశూన్ రిరక్షుః రిరక్షిషుః అనఘ శ్రమరహితే ఏకస్మిన్నేవ కరే సలీలం యథా తథా మహీధ్రం గోవర్ధనం ధర్తా ధరిష్యతి ఉచ్ఛిలీంధ్రం ఉద్గతం ఛత్రాకమివ సప్తవర్షాణి వయో యస్య సః||చం|| హే అనఘ నారద గోపైః నందాదిభిః కృష్ణవాక్యచోదితైః మఖే ప్రతిహతే ఇంద్రయాగే విఘ్నితే సతి వ్రజవిప్లవాయ వ్రజవినాశాయ దేవే ఇంద్రే కోపాతిశయేన వర్షతి సతి పశూన్ మహోపద్రవప్రాప్తాన్ గవాశ్వప్రభృతీన్ కృపయా రిరక్షుః రక్షితుమిచ్ఛుః సప్తవర్షః సప్తహాయనః స్వః ఏకకరే ఏకస్మిన్ వామహస్తే సలీలం సవిలాసం మహీధ్రం గోవర్ధనాద్రిం సప్తదినాని ఉచ్ఛిలీంధ్రం వర్షాసూత్పన్నం శిలీంధ్రకుసుమమివ ధర్తా ధరిష్యతి|| ౩౨||క్రీడన్నితి|| నిశి రాత్రౌ - నిశాకరరశ్మిభిర్గౌర్యాం ధవళాయాం - వనే క్రీడన్ - కలాని

మంజుళానిపదానియస్మిన్ తచ్చతదాయతందీర్ఘం-మూర్ఛితంఆలాపవిశేషయుక్తంగీతంతేన-ఉద్దీపితఃస్మరపవరుక్ యాసాంతాసాంగోపీనాంహర్తునదానానుగస్యకుబేరానుచరస్యశంఖచూడస్య-శిరోహరిష్యతి॥చం॥ కలానామవ్యక్తమధురాణాంపదానాంశృంగారరసప్రతిపాదకపద్యవిశేషాణాంఆయతమూర్ఛితేనదీర్ఘస్వరయుక్తేన ఆరోహణావరోహణక్రమవిశిష్టస్వరమూర్ఛనాస్థానప్రయోగేణఉద్దీపితస్మరరుజాం-ఉద్దీపితమన్మథవేదనానాంవ్రజవధూనాంహర్తురపహారకస్యధనదస్యశంఖచూడస్య శిరోపహరిష్యతీత్యర్థః॥౩౩॥యఇతి॥ యేచప్రలంబాదయఃతేసర్వేహరిణాహతాభూత్వాతేన - తదీయం-అదర్శనందర్శనాయోగ్యం-నిలయంవైకుంఠం-అలంయాస్యంతీత్యుత్తరేణాన్వయః-ఖరోధేనుకః-దర్దురోబకః-ఇభఃకువలయాపీడః-కపిఃద్వివిదః-కుజఃనరకః॥చం॥ ప్రలంబోబలరామవధ్యః ఖరోగర్దభాకారోధేనుకోపితేనైవవధ్యః- దర్దురస్తన్నామాసురః-కేశీహయశరీరోసురఃసాక్షాత్కృష్ణవధ్యః-అరిష్టాసురోపిభగవతావధ్యః - మల్లాశ్చాణూరముష్టికప్రభృతయఃకృష్ణరామవధ్యాః ఇభఃకువలయాపీడోనామగజోభగవతావధ్యః - కంసఃశ్రీకృష్ణమాతులఃరాజాపూర్వస్మిన్ జన్మనికాలనేమిర్నామమహాసురఃపూర్వంవిష్ణునాహతఃతన్నిమిత్తేననిరంతరభగవద్ద్వేషశాలీశ్రీకృష్ణవధ్యః-యవనఃత్రికోటిమ్లేచ్ఛాధినాయకోభగవతోవధార్హః- కుజోభూపుత్రోనరకాసురః-పౌండ్రకఃవాసుదేవఃవాసుదేవవేషధారీతన్నామధారీచసార్థికఃగదాద్యాఃతత్ప్రభృతయః-సాల్వోమహేశ్వరప్రసాదలబ్ధసౌభకరథఃరాజాసురః- కపిఃసుగ్రీవసఖాలంకానివాసిరాక్షససహాయాద్ద్వివిదోనామనరకాసురసుహృత్ -మహిష్మన్శాపాదసురభావంనీతఃవానరః - పల్వలఃఇల్వలస్యపుత్రఃపల్వలనామకోరాక్షసః-దంతవక్త్రఃశిశుపాలవత్ జన్మత్రయాబద్ధభగవద్వైరోమునిభిశ్శప్తోభగవద్ద్వారపాలకః-సప్తోక్షాణః-నగ్నజిన్నామకోసలరాజేనరాజరాజేనపరమధార్మికేణసంవర్ధితావృషభరూపాస్సప్తరాక్ష

వ్రజభూవధూనాంహర్తుర్హరిష్యతిశిరోధనదానుగస్య॥ ౩౩॥ యేచప్రలంబఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లేభ
కంసయవనాఃకుజపౌండ్రకాద్యాః। అన్యేచసాల్వకపిబల్వలదంతవక్త్రసప్తోక్షశంబరవిదూరథరుక్మిము
ఖ్యాః।౩౪॥యేవామృధేసమితిశాలినఆత్తచాపాఃకాంభోజమత్స్యకురుసృంజయకైకయాద్యాః। యా
స్యంత్యదర్శనమలంబలపార్థభీమవ్యాజాహ్వయేనహరిణానిలయంతదీయమ్॥ ౩౫॥ కాలేనమీలితధియా
మవమృశ్యనౄణాంస్తోకాయుషాంస్వనిగమోబతదూరపారః। ఆవిర్హితస్త్వనుయుగంసహిసత్యవ
త్యాంవేదద్రుమంవిటపశోవిభజిష్యతిస్మ॥౩౬॥ దేవద్విషాంనిగమవర్త్మనినిష్ఠితానాంపూర్భిర్మయేనవి
హితాభిరదృశ్యతూర్భిః। లోకాన్ఘ్నతాంమతివిమోహమతిప్రలోభంవేషంవిధాయబహుభాష్యతఔపధ
ర్మ్యమ్॥ ౩౭ ॥ యర్హ్యాలయేష్వపిసతాంనహరేఃకథాస్స్యుఃపాషండినోద్విజజనావృషలానృదేవాః।

సాః-శంబరఃప్రద్యుమ్నేనవధముపేయివాన్ మన్మథవైరీమహామాయావీఅసురః-విదూరథోపిభగవద్ద్వేషీరాజాసురః-రుక్మీరుక్మిణీభ్రాతారుక్మిణీవివాహప్రభృతిభగవతికృతవైరఃబలరామవధ్యోరాజాసురః-తన్ముఖ్యాఃతత్ప్రభృతయః॥౩౪॥యఇతి॥యేచమృధేఆత్తచాపాఃసమితౌసంగ్రామేశాలంతేశ్లాఘంతఇతి-సమితిశాలినః- ననుప్రలంబఖరకపిబల్వలరుక్మిప్రముఖాఃబలభద్రేణనిహతాః - కాంభోజాదయశ్చ-భీమార్జునాదిభిః శంబరఃప్రద్యుమ్నేన-యవనోముచుకుందేన-నతుహరిణేత్యత్రాహ-బలభీమపార్థాదయోవ్యాజాహ్వయాఃకపటనామానియస్యతేన- ఖలనిగ్రహోద్యంతస్తదభిన్నివిష్టేనేత్యర్థః-సప్తోక్షాణస్తుతేనదమితాః కాలాంతరేయాస్యంతీతిభావః - ఏతచ్చసర్వమపికర్మదివ్యం-తచ్చాన్యథానభావ్యమితిపూర్వేణాన్వయః॥చం॥బతేత్యాశ్చర్యే- అతిక్రూరాణామసురప్రకృతీనాంతేషామపిభగవచ్చరణారవిందసేవామాత్రేణవిరోధినామపిశ్రీవైకుంఠలోకప్రాప్త్యాబతేత్యాశ్చర్యం॥౩౫॥వ్యాసావతారమాహ॥కాలేనేతి॥అనుయుగంప్రతియుగం-మీలితాసంకుచితాధీర్యేషాం- స్తోకమల్పమాయుర్యేషాంతేషాం-స్వనిగమఃస్వకృతఃస్వేనసంవర్ధితోవా వేదరాశిః- బతఅహోసాగరవత్ దూరేపారంయస్యసఃదుర్గమః ఇత్యవమృశ్యవిచార్యసత్యవత్యామావిర్భూతస్సన్-ఏవంశ్రీహరిః-విటపశఃశాఖాభేదేన॥౩౬॥బుద్ధావతారమాహ॥ దేవేతి॥ దేవద్విషాందైత్యానాం-నిగమవర్త్మని-వేదమార్గేసత్కర్మానుష్ఠానాదౌనిష్ఠితానాంస్థితానాంతద్బలేనచ-పూర్భిఃత్రిపురైః - అదృశ్యతూర్భిఃదేవాదిభిరప్యలక్ష్యవేగాభిః-కించఅయోరజతతామ్రమయీభిఃలోకాన్ఘ్నతాం- మతేర్విమోహాయోగ్యతాత్యాగఃయస్మాత్ -మతేఃప్రలోభశ్చఅయుక్తస్వీకారోయస్మాత్ -తంపాషండవేషంవిధాయఔపధర్మ్యంధర్మవద్భాసమానమధర్మంపాషండధర్మంస్వార్థేష్యఞ్ -బహుభాష్యతేబహుభాషిష్యతఇత్యర్థః॥౩౭॥కల్క్యవతారమాహ ॥ యర్హీతి॥య

ష్టి॥ యదా- సతామప్యాలయేషు హరేః కథాః న స్యుః- ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః పాషండినః భగవద్విరోధినః అసత్యవాద
రతాః అధర్మశీలాశ్చ స్యుః- వృషలాః శూద్రాః- నృదేవాః రాజానః స్యుః శూద్రా ఏవ రాజానో న తు క్షత్రియవంశ్యా ఇతి భా
వః- యదా స్వాహా స్వధా వషడితి గిరో న స్యుః- యజ్ఞాద్యనుష్ఠానాభావాత్ -తదా కల్కిరూపేణ కలేశ్శాసితా భవిష్యతి - అ
త్ర బ్రహ్మనారదసంవాదాత్ ప్రాగ్భావినో వరాహాదయః - మన్వంతరావతారాస్తు భూతా భావినశ్చ- ధన్వంతరిపరశు
రామౌ తదా వర్తేతే- శ్రీరామాదయస్తు భావినః- తత్ర చక్షుర్దిద్యూతాదినిర్దేశశ్ఛాందస ఇతి ద్రష్టవ్యం॥౩౮॥ సృష్ట్యాదికార్య
భేదేన మాయాగుణావతారవిభూతీరాహ సర్గ ఇతి- సర్గే సృష్టౌ- సర్గవిషయకతపశ్శాలిత్వాత్ తపోహం- స్థానే స్థితౌ- మ
ఖః శ్రీవిష్ణుః॥ శ్రు॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః ధర్మశ్చ మఖశ్చ మనవశ్చ అమరాశ్చ అవనీశాః పృథ్వాదయశ్చ- అంతే సంహా
రే హరో రుద్రః అస్య ఏతే సర్వాః బహుశక్తిధారిణో భగవతః- మాయావిభూతయః॥౩౯॥ మయా సంక్షేపేణోక్తం వి
స్తరేణ వక్తుం న కోపి సమర్థ ఇత్యాహ॥ విష్ణోరితి॥ పృథివ్యాః పరమాణూనపి యోపి విమమే గణితవాన్- తాదృశోపి కో ను విష్ణో
ర్వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి- కథంభూతస్య యో విష్ణుః త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం - చస్కంభ ధృతవాన్- యస్మై త్రివిక్ర
మే- అస్ఖలతా ప్రతిఘాతశూన్యేన- స్వరభసా స్వపాదవేగేన- త్రిసామ్యరూపం సదనమధిష్ఠానం- ప్రధానం తస్మాత్ త్రిసా
మ్యసదనాత్ - ఉరు అధికం కంపయానం కంపమానం కంపేన యానం యస్యేతి వా- అగః కారణాచ్చస్కంభ- అత్ర త్రిపృష్ఠమి
తి వాచ్యపదః- సత్యలోకమభివ్యాప్య యః సర్వం ధృతవానిత్యర్థః- తథా చ శ్రుతిః॥ విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః
పార్థివాని విమమే రజాంసి యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణస్త్రేధోరుగాయ ఇతి- అస్యార్థః - విష్ణో
ర్ను వీర్యాణి కం ప్రవోచం కః ప్రాబ్రవోచదిత్యర్థః - యః పార్థివాన్యపి రజాంసి విమమే- సోపి యో విష్ణుః త్రేధా విచక్ర
మాణః విక్రమం కుర్వన్- ఉత్తరం లోకం- అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవాన్- కథంభూతం- సధస్థం సహాస్య సధా దేశః- తిష్ఠంతి

స్వాహా స్వధా వషడితి స్మ గిరో న యత్ర శాస్తా భవిష్యతి కలేర్భగవాన్ యుగాంతే॥౩౮॥ సర్గే తపోహమృష
యో నవ యే ప్రజేశాః స్థానేథ ధర్మమఖమన్వమరావనీశాః। అంతే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మా
యావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తిభాజః॥౩౯॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి క
విర్విమమే రజాంసి। చస్కంభ యస్స్వరభసాస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్ త్రిసామ్యసదనాదురుకంపయా
నమ్॥౪౦॥ నాంతం విదామ్యహమమీ మునయోగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోపరే యే। గా

తిష్ఠాః- తత్ర త్రైలోక్యే దేవైస్సహావర్తమానమిత్యర్థః॥౪౦॥ ఇత్థం స్వప్రభృతీనాం సర్గే స్వాతంత్ర్యం నాస్తి స్థితావపి ధర్మప్ర
భృతీనాం స్వాతంత్ర్యం నాస్తి లయేపి రుద్రాదీనాం స్వాతంత్ర్యం నాస్తి- కింతు సర్వే వయం సర్వశక్తేర్భగవ
తో విభూతిభూతా ఇత్యుక్త్వానంతరం తస్య భగవతశ్శక్తీనామానంత్యాత్ భూపరాగగణనాసమర్థో అపి తస్య శక్తిగణ
యితుం న శక్తా ఇత్యాహ- యః కవిః విద్వాన్ పార్థివాన్యపి రజాంసి విమమే అగణయత్ తాదృశోపి కతమః కో వా పురుషః
విష్ణోః వీర్యాణి శక్తిః గణయితుమర్హతి- న కోపీత్యర్థః- వీర్యాణామానంత్యాత్ ॥ శ్రు ॥ విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం
యః పార్థివాని విమమే రజాంసీతి శ్రుత్యర్థోత్ర వ్యాఖ్యాతః - అనంతరం యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్ర
మాణ ఇతి శ్రుత్యర్థమాహ- చస్కంభేతి- యస్త్రివిక్రమో భగవాన్ అస్ఖలతా స్వరభసా అస్ఖలితస్వీయతేజోవేగేన త్రి
సామ్యసదనాత్ సామ్యావస్థాపన్న త్రిగుణవతః బ్రహ్మసదనాత్ ఉరుకంపయానం తదపేక్షయా అస్థిరం చంచలం త్రి
పృష్ఠం భూర్భువస్స్వర్లోకేషు పృష్ఠభూతం స్వర్గలోకం యస్మాత్ కారణాత్ చస్కంభ నిశ్చలం చకార అతోస్య వీర్యగణ
నాం కర్తుం కతమోర్హతీతి భావః - అత్ర చస్కంభేతి అస్కభాయదిత్యస్యార్థః త్రిపృష్ఠమిత్యనేన ఉత్తరమిత్యస్యా
ర్థః ఉరుకంపయానమిత్యనేన సధస్థమిత్యస్యార్థశ్చ ప్రతిపాదితః - య ఇత్యస్య స్థానే య ఇత్యేవోక్తం విష్ణోర్ను ఇత్యస్య
స్థానే విష్ణోర్ను ఇత్యేవోక్తం కం శబ్దస్య స్థానే కతమ ఇతి పర్యాయః శ్రుతౌ ఛాందసత్వాత్ క ఇతి వక్తవ్యే కమితి ద్వితీయా-
ప్రవోచమిత్యస్యార్థః గణనామర్హతీతి వ్యక్తీకృతః- యః పార్థివాని విమమే రజాంసీత్యేతత్సమానమితి జ్ఞేయం - వా
యుబద్ధత్వాత్ చంచలస్యాపి స్వర్గలోకస్య చాంచల్యాభావాయ యః పురుషః- ద్యావాపృథివ్యౌ విధృతే తిష్ఠత ఇతి శ్రుత్య
నుసారేణ స్వర్గాదేః పతనాదిభయమంతరేణ ధారకః- పరిపాలకశ్చాభూత్ తాదృశదివ్యతేజోవైభవయుక్తస్య అనంతశ
క్తేర్విష్ణోః భూపరాగగణనాసమర్థోపి కో వా పురుషః శక్తిగణనయే తన కోపి గణయేదిత్యనేనానంతశక్తిర్విష్ణురితి భావః॥
౪౦॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ నేతి॥ పురుషస్య యన్మాయాబలం- తస్యాంతం న విదామి న వేద్మి- దశశతాన్యాననాని యస్య- స శే

షోపి యస్య గుణాన్ - న సమవస్యతి సమ్యగవసానం గచ్ఛతీత్యర్థః॥ చం॥ పురుషస్య భగవతః మాయాబలస్య మాయా నాం విచిత్రశక్తీనాం బలస్య॥ శ్లో॥ తేన మాయా సహాస్రింత చ్ఛంబరస్యానుగామినా। బాలస్య రక్షతా దేహ మేకైకం స్వేన సూదితమితి మాయాశబ్దస్యైకర మోహశక్తిపరతాయాః స్పష్టత్వాత్ తస్యా తముత్తరావధిమహం న విదామి నజానామి తే అగ్రజాస్తవ జ్యేష్ఠ భ్రాతరః అమీ మునయః సనకాదయోపి న విదుః అపరే పశ్చాదుత్పన్నాః పురుషవ్యతిరిక్తాః యే సంతి తే కుతోపి దుఃకథం విదుః నకథం చిదపి విదురిత్యర్థః యద్యస్మాత్ కారణాదస్య భగవతో గుణాన్ గాయన్ దశశతాననస్సహస్రముఖః ఆదిదేవః భగవదవతారశ్శేషోపి అధునాప్యస్య గుణగణానాం పారం న సమవస్యతి న ప్రాప్నోతి॥ ౪౧ ॥ నను యద్యేకోపి న విందతి తర్హి కథం విముచ్యేరన్ తత్కృపయైవేత్యాహ ॥ యేషామితి॥ దయయేద్దయాం కుర్యాత్ స చ యది నిష్కపటం ఆశ్రితచరణో భవతి - తే దేవస్య విష్ణోః దుస్తరామపి మాయాం తరంతి - చకారాన్మాయా వైభవం విందంతి చ - అథోవా పాఠః - ప్రత్యక్షమేవ తేషాం మాయాతితరణమిత్యాహ - నైషామితి శ్వసృగాలానాం భక్ష్యే దేహే॥ చం ॥ యుష్మత్ప్రభృతీనామపి భగవచ్ఛక్తి పరిజ్ఞానాభావే కేవా భగవన్మాయాయాః పారం తరంతీత్యాహ - నిర్వ్యళీకమసత్యరహితం యథాతథా సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైరపి శ్రితపదో భగవాననంతః యేషాం దయయేత్ దయాం కుర్యాత్ - అధీగర్థద యేశాం కర్మణి కర్మణిషష్ఠీ తే భగవత్కృపావిషయాః దుస్తరామనాశ్రితైస్తర్తుమశక్యాం దేవమాయాం అతితరంతి - న ప్రకృతివశ్యా భవంతీత్యర్థః కించ - ఏషాం కృపావిషయాణాం శ్వసృగాలాదిభిర్భక్ష్యమాణే శరీరే మమాహమితి ధీః నాస్తి శరీరాదావాత్మీయతాబుద్ధిరాత్మబుద్ధిశ్చ నాస్తి చేద్దుస్తరామపి దేవమాయామతితరంతీత్యన్వయః ॥ ౪౨ ॥ అంతజ్ఞానాభావేపి మాయేయమితిజ్ఞానం తత్కృపయా బహూనామస్తీత్యాహ త్రిభిః ॥ వేదేతి ॥ యూయమితి సనకాదీనాం అం

> యన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషోధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్॥ ౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్
> దయయేదనంతస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది నిర్వ్యళీకమ్। తే దుస్తరామతితరంతి చ దేవమాయాం నైషాం
> మమాహమితి ధీః శ్వసృగాలభక్ష్యే ॥ ౪౨॥ వేదాహమంగ పరమస్య హి యోగమాయాం యూయం భవ
> శ్చ భగవానథ దైత్యవర్యః । పత్నీ మనోస్స చ మనుశ్చ తదాత్మజాశ్చ ప్రాచీనబర్హిః ఋభురంగ ఉత
> ధ్రువశ్చ ॥ ౪౩ ॥ ఇక్ష్వాకురైల ముచుకుంద విదేహ గాధి రఘ్వంబరీష సగరా గయ నాహుషాద్యాః।
> మాంధాత్రలర్క శతధన్వనురంతిదేవా దేవవ్రతో బలిరమూర్తరయో దిలీపః ॥ ౪౪॥ సౌభర్యుదంక శిబి
> దేవల పిప్పలాద సారస్వతోద్ధవ పరాశర భూరిషేణాః । యేన్యే విభీషణ హనూమదుపేంద్రదత్త పార్థా
> ర్ష్టిషేణ విదుర శ్రుతదేవ వర్యాః॥ ౪౫ ॥ తే వై విదంత్యతితరంతి చ దేవమాయాం స్త్రీశూద్ర హూణశ

తర్థే వా బహువచనం - దైత్యవర్యః ప్రహ్లాదః - మనుః స్వాయంభువః - తస్య పత్నీ శతరూపా చ - తదాత్మజాః న్యాశ్చ - ప్రాచీనబర్హిః - విసర్గలోపశ్ఛాందసః - అంగః వేనపితా॥ చం॥ పూర్వం నాంతం విదామ్యహమిత్యాదినా బ్రహ్మాదీనామపి కార్త్స్న్యేన భగవచ్ఛక్తి పరిజ్ఞానం నాస్తీత్యుక్త్వా అనంతరం తేపి భగవత్కృపావశేన మాయాస్వరూపం జానంతీత్యాహ - అంగ నారద పరమస్య పరమపురుషస్య భగవతో యోగమాయామహం వేదహి. యూయం నారద సనక సనందనాద్యాః విద - భగవాన్ భవశ్శ జ్ఞానశాలీ శివశ్చ వేద - దైత్యవర్యః - ప్రహ్లాదశ్చ వేద - మనోః స్వాయంభువమనోః పత్నీ శతరూపా - స చ మనుః తస్యాః పతిః స్వాయంభువమనుశ్చ - తదాత్మజాశ్చ మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతోత్తానపాదాదయః - రాజా ప్రాచీనబర్హిః - ఋభుస్తన్నామా ఋషిః ఉత ధ్రువశ్చ ॥ ౪౩॥ ఇక్ష్వాకురితి॥ శతధనుః - అనుశ్చ సంధిరార్షః - రంతిదేవా ఇతి పాఠస్సుగమః - ఏకవద్భావ ఐక్యస్సహితో దేవవ్రత ఇత్యర్థః॥ ౪౪॥ సౌభరీతి॥ ఉపేంద్రదత్తః శుకః - విభీషణాదయో రాక్షసాశ్చ - హనూమదాదయః కపయశ్చ వర్యాః ముఖ్యాః యేషాం తే ॥ ౪౫ ॥ కింబహునా సత్సంగేన సర్వేపి విదంతీత్యాహ॥ త ఇతి॥ అద్భుతాః క్రమాః పాదన్యాసాః యస్య హరేః - తత్పరాయణాః తద్భక్తాః - తేషాం శీలే శిక్షా యేషాం తే యథా యది భవంతి - తర్హి సర్వేపి విదంతి - శ్రుతే భగవతో రూపే - ధారణా మనోనియమనం యేషాం తే విదంతీతి కిముపవక్తవ్యం॥ చం॥ శ్రు॥ న స్త్రీ శూద్రా వేదమధీయతామితి నిషిద్ధ వేదాధ్యయనాః స్త్రీశూద్రా హూణశబరా అపి భగవత్కృపావిషయాః తే సర్వేప్యవిశేషేణ భగవతో యోగమాయాం విదంతి దేవమాయామతితరంతి ముక్తా భవంతి చ - తిర్యగ్జనా అపి సంపాతి జటాయుః ప్రభృతయోపి అద్భుతః ఆశ్చర్యచేష్టితః పరాయణం పరమప్రాప్యశ్చ యో భగవాన్ తచ్ఛీలశిక్షా యది తత్తుల్యశీలాస్తేన శిక్షితాశ్చ యది తదా తేపి మాయాం విదంత్యతితరంతి చ - ఏవం సతి యే శ్రుతధారణాః

శాస్త్రాభ్యాసశాలినో బ్రాహ్మణాదయః తేతితరంతీతికిముత॥ ౪౬॥కింతద్భగవతఃస్వరూపం-యస్మిన్ మునయో ధారణాం విధాయమాయాంతరంతీత్యపేక్షాయామాహద్వాభ్యాం॥ శశ్వదితి॥ యద్బ్రహ్మేతిమునయఃవిదుః-తద్వై భగవతఃపరం స్వరూపం-కింతద్బ్రహ్మతదాహ-అజస్రంనిత్యంచతత్సుఖం- విశోకంచేతిఅజస్రసుఖత్వే హేతుః - శశ్వత్సదా ప్రశాంతం- అతోనిత్యసుఖస్వరూపంవిశోకత్వే హేతుః- అభయంతతుర్తః-యతఃస్వరుంభవనూన్యం॥ శ్రు॥ ద్వితీయాద్వై భయంభవతీతి శ్రుతేః- తత్తుర్తఃయతఃప్రతిబోధమాత్రంజ్ఞానైకరసం- ననుజ్ఞానస్యాపినీలపీతాద్యాకారేణచక్షురాదికరణభేదేనచభేదోదృశ్యతే న- శుద్ధంనిర్మలం-ననుదర్మితోవిషయకరణోపరాగరూపోమలఇత్యతఆహ - సదసతఃపరం విషయకరణసంగశూన్యం- వృత్తేరేవతదుపరాగః- నజ్ఞానస్యేతిభావఃననుతథాపిజ్ఞాతృసహభేదస్యాత్ - న- ఆత్మతత్వంఆత్మనోజ్ఞాతుః స్వరూపమేవనస్వతోభిన్నం-ననుచ॥ శ్రు॥ తంత్వౌపనిషదంపురుషం పృచ్ఛామీతిశబ్దాద్యేత్వప్రతీతేః-కథంబోధరూపత్వంతత్రాహ-శబ్దోనయత్రేతి-ఆరోపితనివృత్తావేవశబ్దస్యవ్యాపారః నతద్బోధకత్వేనేత్యర్థః - ననుభవతునామ- నిరస్తభేదజ్ఞానరూపత్వాద్విశోకత్వం-సుఖస్యతు నానాకారకసాధ్యక్రియాఫలత్వాత్కథమజస్రసుఖత్వంతస్యేత్యతఆహ-యత్రబహుకారకసాధ్యఃక్రియార్థఃఉత్పత్త్యాదిచతుర్విధక్రియాఫలంచనాస్తి ఇంద్రియైర్జ్ఞానానాంవాభివ్యక్తిరివక్రియాభిరానందాంశాభివ్యక్తిమాత్రంక్రియతేనోత్పత్త్యాదికమితిభావః- ననుఉత్పత్త్యభావే విషయానాముపకరణానవికార్యత్వంస్యాదేవ-స్త్రీపుంసామివశుద్ధోపకరణనేత్యాశంక్యాహ-మాయా అభిముఖేస్థాతుం విలజ్జమానేవతస్మాత్పరైతిరితి-దూరతోపసరతి॥ చం॥శశ్వత్ప్రశాంతంసదాప్రశాంతంశాంతిరసప్రధానంఅభయమాత్రిత్రానాంసాంసారికభయనివర్తకంస్వతోభయాదిదోషరహితంవా- ప్రతిబోధమాత్రంజ్ఞానాసాధారణగుణకం-స్వతోజ్ఞానస్వరూపంవా. శుద్ధంసదానిర్దోషం-సమంసతతైకరూపం-సదసతఃపరంచేతనాచేతనవిలక్షణం -ఆత్మతత్వంపద్వింశపరమాత్మతత్వస్వరూపంభగవతస్స్వరూపంబ్రహ్మయతయోవిదురిత్యగ్రిమేణక్రియాపదేనాన్వయః తద్భ

బగాఅపిపాపజీవాః। యద్వ్యాశ్రితప్రపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్జనాఅపికిముశ్రుతధారణాయే॥ ౪౬॥

శశ్వత్ప్రశాంతమభయంప్రతిబోధమాత్రంశుద్ధంసమంసదసతఃపరమాత్మతత్త్వమ్।శబ్దోనయత్రపురుకారకవాన్క్రియార్థోమాయాపరైత్యభిముఖేచవిలజ్జమానా॥ ౪౭॥ తద్వైపదంభగవతఃపరమస్యపుంసోబ్రహ్మేతియద్విదురజస్రసుఖంవిశోకమ్। సధ్ర్యఙ్నియమ్యయతయోయమకర్తహేతింజహ్యు

గవత్స్వరూపమేవనిరూపయతి-శబ్దఇతి-పురుకారకవాన్కర్మకర్తృకరణసంప్రదానాధికరణరూపబహుకారకసాపేక్షః క్రియార్థఃక్రియాధాత్వర్థఃసఏవార్థఃప్రయోజనంయస్యస[illegible]యార్థఃవిధేయతయాధాత్వర్థప్రధానఇత్యర్థఃతాదృశశబ్దోవేదాదిరూపోయస్యప్రమాణంనభవతితస్యశాస్త్రయోనిత్వేపివేదాదీనామపితత్స్వరూపాదిప్రతిపాదనపరత్వేపి॥ శ్రు॥యతోవాచోనివర్తంతఇత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణకాత్స్న్యేన తత్స్వరూపాదిప్రతిపాదనాభావాత్ శబ్దోనయత్రేత్యుక్తం-కించఅస్యభగవత్స్వరూపస్యఅభిముఖేస్థాతుం-విలజ్జమానా సతీమాయాప్రకృతిర్నవోధవధూరివపరైతిపరాఙ్ముఖీభవతి-ప్రకృతిస్తంనస్పృశతీత్యర్థః॥౪౭॥తస్మాదేవంభూతేభగవతి-నియమితమనసాంక్షోభార్థానాం-నకించిదపికృత్యమస్తీత్యాహ॥ తదితి॥ సధ్ర్యఙ్చేతిసధ్ర్యఙ్ సహచరం-మనఃయత్రప్రతినియమ్యయస్మిన్ స్థిరీకృత్య-యతయఃయత్నశీలాః-కర్తఃభేదకఃతన్నిరాసఃఆకర్తఃశత్రు-హేతింసాధనం-జహ్యుఃత్యజేయుః- అనుపయోగాత్తన్నాశ్రియంతఇత్యర్థః-ఉపయోగాభావేనసాధనానాదరేదృష్టాంతః-నపీయతేస్మిన్నితినిపానంకూపః-తస్యఖనిత్రంఖననసాధనం-యథాస్వరాట్స్వయమేవపర్జన్యరూపేణవిరాజమానఃఇంద్రోనాద్రియతేతద్వదితి- యద్వాస్వేనైవరాజతఇతి స్వరాట్దరిద్రఃసయథాఇంద్రఃసమృద్ధస్సన్-కర్మకరణదశాయాంగృహీతంనిపానఖనిత్రంజహాతితద్వదిత్యర్థః-ఏవంతాపదజస్రసుఖంవిశోకంబ్రహ్మైవభగవతస్స్వరూపం తత్ప్రాప్తానాంప్రాప్యం కృత్యం వానకించిదస్తీత్యుక్తం॥ చం॥

యతయఃసనకాదయోమునయఃసధ్ర్యఙ్నియమ్యఇంద్రియాణిసమ్యఙ్నియమ్యవిశోకంశోకాదిహేయగుణరహితంఅజస్రసుఖం అపరిచ్ఛిన్నానందవత్ -యద్విదుఃబ్రహ్మేతిబ్రహ్మశబ్దవాచ్యం-భగవతఃపరస్యపుంసోనారాయణస్యతద్వైపదం తదేవపరమప్రాప్యం స్వరూపంతదేవయత యస్సధ్ర్యఙ్ నియమ్యవిదుః నకేవలంవిదుః కింతుయమకర్తహేతిం- కర్తహేతిఃభిదాసాధనీభూతఃఖడ్గః-కృతీచ్ఛేదనఇతిధాతుఃస్వార్థికాచ్ప్రత్యయాంతః-కర్తఃభిదాతస్యహేతిఃసాధనీభూతఃఖడ్గఃయమస్యకర్తహేతిఃపాపిజనశరీరవిదారణసాధనీభూతఃఖడ్గఃతాం హేతిం.స్వరాడింద్రోనిపానఖనిత్ర

మివనిపానఖనిత్రశబ్దేన - నరస్యకూపతటాకాదినిర్మాణసాధనీభూతకుద్దాలవాదినా విదారకత్వరూపశక్యసంబంధమా త్రాయలక్షణయా వజ్రాయుధమభిధీయతే తదివ జహ్యుః త్యాగవాచ్యపి ధాతుః ప్రకృతే వశీకరణార్థకః- అతః ఇంద్రో వజ్రాయుధమివ యమస్స్వనిఖిలప్రాణిసంహారకమాయుధం స్వవశే కుర్యురిత్యర్థః యమవశ్యా న భవంతీతి భావః పరమాత్మతత్త్వోపాసకాః యతయః సధ్ర్యఙ్ సహచరం మనో నియమ్య॥ ని॥ యస్సహాంచతి సధ్ర్యఙ్ స ఇత్యమరః- ఇంద్రియనియమనానంతరం కార్యస్య నిష్పన్నత్వాత్ కార్యనిష్పత్త్యనంతరం కారణేన ప్రయోజనాభావాత్ యమకర్తృహేతిం ఇంద్రియనియమనరూపం రక్తో హేతిం నిఖిలపాపశైలవిదారణపటుతరమాయుధం జహ్యుః నిఖిలశైలవిదారణానంతరమింద్రో వజ్రాయుధమివ కర్తవ్యశేషాభావాత్ జహ్యాదితి భావః॥ ౪౮ ॥ ఇదానీం తతః పాక్ స ఏవ సర్వకర్మఫలప్రదాతా సర్వకర్మప్రవర్తకశ్చేత్యాహ॥ స ఇతి॥ స ఏవ శ్రేయసాం ఫలానాం- విభుః దాతాపి- తత్ర హేతుః- భావానాం బ్రాహ్మణాదీనాం స్వభావైః శమదమాదిభిః విశేషితైః విహితస్య సతః శుభస్య కర్మణః- యతః ప్రవర్తకాత్ ప్రసిద్ధిః - యద్వా- భావానాం మహదాదీనాం స్వభావేన పరిణామేన విహితస్య సతః కార్యస్య ప్రసిద్ధిః- స ఏవ స్వర్గాదీనాం దాతేత్యర్థః - నను వ్యక్తస్య కర్మకర్తుః కథం స్వర్గాదికం స్యాత్ తత్రాహ- స్వారంభకధాతూనాం విగమేపి యోగేనేతి అనుపశ్యాత్ - విశీర్యమాణే దేహే- తత్ర స్థం వ్యోమేవ యస్తేన సహ న విశీర్యతే- యతః అజః తేన సహ న జాతః - తస్య పురుషస్య శ్రేయసాం ప్రభురిత్యర్థః॥ చం॥ భావస్య భావవిహితస్య భావః ప్రకృతిః తస్య స్వభావాః సత్త్వాదయః తైర్విహితస్య నిర్మితస్య సతః విభక్తనామరూపస్యాస్య జగతో యతః ప్రసిద్ధిరుత్పత్త్యాది ప్రసిద్ధిః- సూ॥ జన్మాద్యస్య యత ఇతి సూత్రార్థో వ్యాఖ్యాతః- శ్రేయసామపి విభుః ఫలాత్మకకామమోక్షరూపశ్రేయోదాతా భగవాన్- దేహే మనుష్యాదిశరీరేషు పురుషః జీవశరీరకతయా జీవరూ

స్వరాడివనిపానఖనిత్రమింద్రః॥౪౮॥ స శ్రేయసామపి విభుర్భగవాన్యతోస్య భావస్వభావవిహిత
స్య సతః ప్రసిద్ధిః। దేహే స్వధాతువిగమేనువిశీర్యమాణే వ్యోమేవ తత్ర పురుషో న విశీర్యతేజః॥౪౯॥ సోయం
తేభిహితస్తాత భగవాన్విశ్వభావనః। సమాసేన హరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చ యత్ ॥౫౦॥ ఇదం భాగ
వతం నామ యన్మే భగవతోదితమ్। సంగ్రహోయం విభూతీనాం త్వమేతద్విపులీకురు॥౫౧॥ రాజా॥ య
థా హరౌ భగవతి నృణాం భక్తిర్భవిష్యతి। సర్వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సంకల్ప్య వర్ణయ॥౫౨॥ నృజన్మని నతు
ష్యేత కిం కాయమనుసశ్వరైః। కృష్ణే యద్యపవర్గేశే భక్తిస్స్యాదనపాయినీ॥ ౫౩ ॥ కింస్యాద్వర్ణాశ్రమా
చారైః కిం దానైః కిం తపశ్శ్రుతైః। సర్వాత్మన్యుత్తమశ్లోకే న చేద్భక్తిరధోక్షజే॥ ౫౪॥ లీలాం వరయ

పేణ విశ్వమానః తథాప్యజః జన్మాదిరహితః అపనత్ర దేహే స్వధాతువిగమే విశీర్యమాణేపి- స్వారంభకవాతపిత్తాదిధాతువిగమే తేషామపగమనసమయే అనుతదనంతరమేవ విశీర్యమాణేపి- వ్యోమేవాకాశమివ న విశీర్యతే నిత్యత్వేన జన్మాదిషడ్భావరాహిత్యాదాకాశవన్న విశీర్యతే- న నశ్యతి॥౪౯॥ అధ్యాయత్రయస్యార్థముపసంహరతి॥ స ఇతి ॥ సోయం సమాసేన సంక్షేపేణ అభిహితః- తమేవాహ- సదసత్కార్యకారణం చ హరేరన్యన్న భవతి నను హరేస్తదవ్యతిరేకే తద్గతవికారప్రసంగః స్యాత్ -న- అన్యస్మాత్ తత్కారణభూతో హరిః- కార్యాద్వ్యతిరిక్త ఇత్యర్థః॥ చం॥ హే తాత నారద విశ్వభావనః జగదుత్పత్త్యాదిహేతుః భగవాన్ తే తుభ్యం సమాసేన సంక్షేపేణాభిహితః- సమస్తం సర్వం సదసచ్చ చేతనాచేతనాత్మకం యదస్తి తత్సర్వం హరేర్నాన్యత్ తచ్ఛరీరతయా సర్వదా తదపృథక్సిద్ధత్వాత్ తదాత్మకతయా తతోన్యన్న సర్వమపి తదాత్మకమేవేతి భావః॥౫౦॥ ఇదమితి॥ అయం చ విభూతీనాం సంగ్రహ ఉక్తః॥ చం॥ భగవతా నారాయణేన మే మహ్యం యదుదితం యత్కథితం విభూతీనాం భగవదవతారాణాం సంగ్రహరూపమిదమేవ భాగవతం నామ భాగవతమితి ప్రసిద్ధం త్వమేతం విభూతిసంగ్రహం విపులీకురు విస్తారయ ॥ ౫౧ ॥ యథేతి ॥ యథా వర్ణితేన నృణాం భక్తిర్భవిష్యతీత్యేవం సంకల్ప్య సంచింత్య తథా హరిలీలాప్రాధాన్యేన శ్రీభాగవతం వర్ణయ- నతు భక్తివిహీనేన కేవలం తత్త్వమిత్యర్థః॥౫౨॥ చం॥ నృజన్మనీతి॥ అపవర్గేశే మోక్షప్రదే- కృష్ణే శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మణి- అనపాయినీ భక్తిర్యది స్యాత్ తదా నృజన్మన్యేవ న తుష్యేత న పరితోషం ప్రాప్నుయాత్ కాయమనుసశ్వరైః శరీరసంబంధిభిర్నశ్వరైః భార్యాపుత్రాదిభిః కిం ప్రయోజనం॥ ౫౩॥ చం॥ కింస్యాదితి॥ సర్వాత్మని సర్వాంతరాత్మని ఉత్తమశ్లోకే అధోక్షజే భక్తిర్న చేత్ వర్ణాశ్రమాచారైః దానాదిభిశ్చ కిం న కిమపి ప్రయోజనమిత్యర్థః॥ ౫౪ ॥ నను శ్రీహరిలీలా మాయా- కిం తద్వర్ణనేనేత్యత ఆహ॥ లీలామితి॥ చం ॥ నిత్యమముష్యేశ్వరస్య లీలాం వర్ణయతః పురుషస్య అథవా అనుమోదితుః అనుమోదనం కుర్వతః అథవా శ్రద్ధయా నిత్యం శృణ్వతః

పురుషస్య ఆత్మానః మాయయా అవిద్యయా న ముహ్యతి మోహం న ప్రాప్నోతి ॥ ౫౫ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **

శ్లో॥ అష్టమే దేహసంబంధమాక్షిపన్నీశజీవయోః। బహూన్ పరీక్షిదాపృచ్ఛచ్ఛుకాన్నానార్థాన్ బుభుత్సితాన్॥ త్వమేతద్విపులీకుర్వి త్యుక్తం-తదేవ విపులీకరణం పృచ్ఛతి త్రిభిః బ్రహ్మణేతి॥ అగుణస్య గుణాతీతస్యాపి-దేవవద్దర్శనం యస్య॥ చం॥ అగుణస్య సత్త్వాదిప్రకృతిగుణరహితస్య భగవతో గుణాఖ్యానేః ల్యాణగుణకథనే చోదితః ప్రేరితః-దేవదర్శనః-భగవత్సాక్షాత్కారశాలీ॥౧॥ కథయస్వేతి॥ నిస్సంగం విషయసంగరహితం మనః కృష్ణే నివేశ్యేతి స్వప్రయత్నో దర్శితః॥ ౩॥ సోపి శ్రద్ధయా శృణ్వతో నావశ్యక ఇత్యాహ॥ శృణ్వత ఇతి॥ స్వచేష్టితం - స్వీయదివ్యచేష్టితం శృణ్వతః-గృణతశ్చ కథయతశ్చ స్వప్రయత్నం వినా భగవాన్ స్వయమేవ హృది విశతి॥౪॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ స్వానాం స్వీయభక్తానాం-భావసరోరుహం హృదయకమలం-కర్ణరంధ్రద్వారేణ ప్రవిష్టః సన్ తద్గతం శమలం పాపం సర్వం ధునోతి దూరీకరోతి- సలిలస్యేతి-దృష్టాంతరవ్యామిశ్రణాదినా కుంభస్థజలే శోధితే దేవ కేవలం శుద్ధ్యతి న తు నదీతటాకాదిగతం-సచ మలః కుంభస్యాంతస్థిత ఏవ న తు సర్వథాపి నీయతే-అతఏవ కించిచ్చలనే పునః ఉద్భూయతే చ-ఏవం గంగాస్నానాది ప్రాయశ్చిత్తం న సర్వథా సర్వేషాం పాపం విధునోతి-కిం తు పాపశేషం-తదపి కస్యచిదేవ కించిదేవ - హృదిప్రవిష్టః పరమాత్మా శ్రీకృష్ణస్తు సర్వేషాం సర్వం పాపం నిశ్శేషం హరతీత్యనేన దృష్టాంతేనోక్తం-సలిలస్య యథా శరదితి॥౫॥ తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ధౌతాత్మేతి॥ ధౌతాత్మా విశోధితః. ముక్తాస్సర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేన సః - పాంథః ప్రవాసాదాగతః స్వశరణం స్వగృహం యథా న ముంచతి తతోముక్త ఈశ్వరస్యానుమోదితః॥ శృణ్వతః శ్రద్ధయా నిత్యం మాయయాత్మా న ముహ్యతి॥౫౫॥*****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః.

రాజా॥ బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మన్ గుణాఖ్యానేగుణస్య చ। యస్మై యస్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవదర్శనః॥౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాం వర। హరేరద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమంగళాః॥౨॥ కథయస్వ మహాభాగ యథాహమఖిలాత్మని। కృష్ణే నివేశ్య నిస్సంగం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్॥ ౩ ॥ శృణ్వతః శ్రద్ధయా నిత్యం గృణతశ్చ స్వచేష్టితమ్। కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్ విశతే హృది॥౪॥ ప్రవిష్టః కర్ణరంధ్రేణ స్వానాం భావసరోరుహమ్। ధునోతి శమలం కృష్ణః సలిలస్య యథా శరత్॥౫॥ ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపాదమూలం న ముంచతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాంథః స్వశరణం యథా ॥ ౬ ॥ యదధాతుమతో బ్రహ్మన్ దేహారంభోస్య ధాతుభిః। యదృచ్ఛయా హేతునా వా భవంతో జానతే యథా॥ ౭॥ ఆసీద్యదుదరాత్పద్మం లోకసంస్థానలక్షణమ్। యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవైః పృథక్॥ తావానసావితి ప్రోక్తస్సంస్థావయవవానివ॥౮॥

తదేవ ప్రపంచేనోత్సుక్యనాపి ష(ద్భి)స్సందిగ్ధానర్థాన్ పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ అధాతుమతః ధాతవో మహాభూతాని తత్సంబంధశూన్యస్యాప్యప్రాకృతస్యాలౌకికస్యాస్య ధాతుభిః దేహారంభ ఇతి యత్ - తత్కిం యదృచ్ఛయా నిర్నిమిత్తేన హేతునా కర్మాదినా వా భవంతి యథావత్ జానతే అతః కథయంత్వితి శేషః॥ చం॥ హే బ్రహ్మన్ అధాతుమతః ప్రాకృతపంచభూతరహితస్య-రజస్తమః ప్రభృతిప్రాకృతగుణరహితస్య వా అస్య జీవస్య ధాతుభిః దేహారంభః యద్యస్మాత్ భవతి తత్ యదృచ్ఛయా వా హేతుం వినా భవతి వా - హేతునా భవతి వా భవంతో యథా జానతే తథా బ్రువంతు॥ ౭॥ యశ్చాసావీశ్వరస్తస్యైతత్తుల్య దేహః ప్రోక్తః-అతస్తస్యకోపి శేష ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి-సార్ధేన-ఆసీదితి ॥ లోకానాం సంస్థా సంరచనా-తదేవ లక్షణం రూపం యస్య తత్ తైర్లోక్యాత్మకం పద్మం యస్యోదరాదాసీత్ - అసావీశ్వరః - ఇయత్తాయుక్తైః స్వపరిమితావయవైః అయం లౌకికః పురుషో యావాన్ యత్సంఖ్యావయవయుక్తః- తావానప్రోక్తస్సంస్థావాన్ అవయవవానితి ప్రోక్తః-సంస్థా ఆకారః అవయవాశ్చ విద్యంతే యస్యేతి-సంస్థావయవవానివ-న పరమార్థత ఇతి శేషః॥ చం॥ లోకసంస్థానలక్షణం లోకానాం సంస్థానమేవ లక్షణం యస్య తత్తాదృశం పద్మం భువనకోశాత్మకం పద్మం పద్మస్య భువనకోశాత్మకత్వాదేవ లోకసంస్థానాం తల్లక్షణత్వం తత్పద్మం యదుదరే యస్య భగవత ఉదర ఏవ స్థితేత్యర్థః ప్రాహేత్యన్వయః యదుదరమిత్యత్ర యచ్ఛబ్దప్రతిపాద్యస్య విరాట్పురుషస్య స్వరూపమాహ-అయం పురుషః-పృథక్పృథగ్వర్ధైః- ఇయత్తాపరిచ్ఛేదకైః తత్సంపాదకై రవయవైః యావాన్ యావత్పరిమాణః-స్వశరీరావయవైః యావత్పరిమాణః అసౌ భగవాన్ విరాడపి-సంస్థావయవవానివ సంస్థానరూపైః స్వీయావయవైః అవయవయన్నివ - వస్తుతో నిరవయవోప్యవయవవానివ త్వా

వాన్ మనుజవద్విరాడపి స్వవితస్త్యా సప్తవితస్తికాయ ఇతి ప్రోక్తః॥౭॥ అతః కోవిశేష స్తస్యేతి- అవశ్యంచవిశేషోవాచ్య ఇత్యాహ॥అజఇతి॥ అజః బ్రహ్మా భూతానాం వ్యష్ట్యుపాధీనాం ఆత్మానియంతా- సమష్ట్యుపాధిత్వాత్ - యేనచ అనుగృహ్ణతా- తస్య రూపం దదృశే దృష్టవాన్ పతచ్చ॥శ్లో॥సచ్చాపి ద్రష్టురీశస్య కూటస్థస్యాఖిలాత్మనః। సృజ్యం సృజామి సృష్టోహమీక్షయైవాభిచోదిత ఇత్యాదినోక్తమనూద్యతే అగ్రేసుస్పష్టం భవిష్యతి॥చం॥యదనుగ్రహాత్ యస్యభగవతో విరాజః అనుగ్రహాత్ -భూతాత్మా పాంచభౌతికశరీరః అజశ్చతుర్ముఖః భూతాని ప్రాణినః సృజతి తచ్చ కథయతి- దదృశ ఇతి - నాభిపద్మసముద్భవః భగవన్నాభికమలసముత్పన్నః - చతుర్ముఖశ్చ యేన తద్రూపం దదృశే- యేన కారణేన విరాజశ్శరీరం ప్రపంచరూపం సాక్షాత్కృతవాన్- తచ్చకథయ॥ ౮॥ప్రశ్నాంతరమాహ॥సఇతి॥ యత్ర శేతే యేనరూపేణావతిష్ఠతే- విశ్వస్య స్థిత్యుదయౌయస్మాత్ -ఏవమాదిప్రశ్నానాం- తత్త్వతో వ్యాసస్యాహాహ స్త్రమితిసర్వేషాం క్రియాసంబంధః॥చం॥ విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః జగదుత్పత్తిస్థితిలయసాధనీభూతః- మాయేశః ప్రకృత్యధీశః - సర్వగుణాశ్రయః నిఖిలకల్యాణగుణాశ్రయః-సవై పురుషశ్చ భగవాన్ ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం స్థూలప్రపంచ రూపిణీం మాయాం ముక్త్వా యత్ర శేతే యత్ర స్థానే శయనం కరోతి- తదపికథయ॥౧౦॥ ప్రశ్నాంతరమాహ॥ పురుషేతి॥ పురుషస్యావయవైః పూర్వం కల్పితాః యస్యావయవైర్లోకాన్ కల్పయంతీత్యాదౌ లోకైశ్చాముష్యావయవా ఇతి- పాతాళమేతస్య హిపాదమూలమిత్యాదౌ చ- త్వన్ముఖాచ్ఛ్రుతవంతోవయం- ఏతత్సందేహవిపర్యయాభ్యాం స్పష్టం॥ చం॥ పురుషావయవైః భగవతో విరాజః అవయవైః అవయవభూతైః పృథివ్యాదిభిః సపాలాః లోకాః స్వపాలకసహితాః లోకాః పూర్వకల్పితాః ప్రథమం కల్పితాః సృష్టాః-సపాలైః లోకైరముష్య విరాజో అవయవాః శ్రీపాదప్రభృతిశీర్షాంతాః కల్పితా ఇతి వయం శుశ్రుమః శ్రుతవంతో బభూవిమ- తదపి సమ్యక్కథయ॥౧౧॥ ఇదానీం మువిజ్ఞాతాన్ బహూనర్థాన్ పృచ్ఛతి ॥ యావానితి ॥ కల్పః మహాన్ వికల్పః

స్సంస్థావయవవానివ॥౭॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్ । దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః॥౮॥ సచాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః। ముక్త్వాత్మమాయాం మాయేశశ్శేతే సర్వగుణాశ్రయః ౧౦॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః। లోకైరముష్యావయవాస్సపాలైరితి శుశ్రుమః॥౧౧॥ యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే। భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానంచ యత్సతః॥౧౨॥ కాలస్యానుగతిర్యాతు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్యపి। యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమ॥ ౧౩॥ యస్మిన్ కర్మసమావాయో యథా యేనోపగృహ్యతే। గుణానాం గుణినాంచైవ పరిణామమభీప్సతామ్॥౧౪॥ భూపాతాళకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్। సరిత్సముద్రద్వీపానాం

ల్పః అవాంతరః- భూతాదిశబ్దో యస్మాత్ - యస్యవాచకః ఇత్యర్థః- సతః స్థూలదేహాద్యభిమానినో మనుష్యస్య పితృదేవాదేః- ఆయుషః ప్రమాణం అనుమానప్రకారః పృష్టః ॥ చం ॥ కల్పః అవాంతరప్రళయరూపః - అధికల్పో వా తతోధికో మహాప్రళయరూపః కల్పో వా యావాన్ భూతభవ్యభవచ్ఛబ్దః భూతభవిష్యద్వర్తమానరూపః కాలశ్చ యదానుమీయతే సతః ఆయుర్మానంచ చతుర్ముఖస్య ఆయుః ప్రమాణంచ॥ ౧౨॥ విశేషం పృచ్ఛతి॥కాలస్యేతి॥ అనుగతిః ప్రవృత్తిః-కర్మగతయః కర్మప్రాప్యానిస్థానాని యాదృశీః యాదృశ్యః అత్రార్షత్వాత్ప్రథమాస్థానే ద్వితీయా- యాదృశ్య ఇతి పాఠేన కాపిక్షతిః॥ చం॥ అణ్వీ సూక్ష్మా కళా కాష్ఠాదిరూపా-బృహత్యపి సంవత్సరయుగకల్పాదిరూపా చ యా కాలస్యానుగతిః సంచారో భూతేషు లక్ష్యతే- హేద్విజసత్తమ శ్రీశుక -కర్మగతయో యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః యాదృశీర్యాదృశ్యః స్వరూపా వా॥ ౧౩॥ యస్మిన్నితి ॥ గుణానాం సత్త్వాదీనాం పరిణామం దేవాదిరూపమిచ్ఛతాం గుణినాం జీవానాం మధ్యే యస్మిన్ పరిణామే- కర్మణాం పుణ్యపాపానాం- సమవాయస్సముదాయః- కేనకర్మసముదాయేన కథం కృతేన - కోధికారీ దేవాదిభావం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥చం॥ గుణానాం సత్త్వాదిగుణానాం - గుణినాంచైవ తదాశ్రయాణాం మహదాదీనాం చ- షడ్గుణాం పరిణతిం- పరిణామోత్రవైవర్ణికానాం పురుషార్థరూపేణ పరిణామః-ముముక్షూణాం తన్నివృత్తిసాధనీభూతజ్ఞానవైరాగ్యరూపేణ పరిణామః-తమభీప్సతాం ప్రాప్తుమిచ్ఛతాం- బుభుక్షూణాంచ యస్మిన్ కర్మసమవాయః కర్మసమర్పణం యథా యేన ప్రకారేణోపగృహ్యతే యేన స్వీక్రియతే తత్సర్వం కథయ॥ ౧౪ ॥ భూపాతాళేతి ॥ భూపాతాళాదీనాం సంభవః పతానివికాంసి యేషాం తేషాం ప్రాణినాంచ- సంభవః యథేతి సర్వత్రానుషంగః ॥ చం ॥ కకుభః దిశః- ద్వీపాః జలపరివేష్టితదేశాః॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమితి ॥ వర్ణానాం ఆశ్రమాణాంచ వినిశ్చయః - తత్తత్స్వభా

వైర్నిర్ధారః॥ చం॥ అండకోశస్య - బాహ్యాభ్యంతరభేదతః ప్రమాణంచ మహతాంచమహాపురుషాణాంచానుచరితం- వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యప్రభృత్యాశ్రమాణాంచ వినిశ్చయః॥ ౧౬॥ అవతారేతి॥ యుగేయుగే ప్రతియుగం- నృణాంయోధర్మః-యచ్చహరేరవతారానుచరితం॥ ౧౭॥ నృణామితి॥ సవిశేషః వర్ణాశ్రమనిబంధనః-శ్రేణీనాం- తత్తద్వ్యవసాయోపజీవినాం- వ్యవహారనియమలక్షణోధర్మః-రాజర్షీణాంచ ప్రజాపాలనాధికారిణాం- కృచ్ఛ్రేషు ఆపత్సుజీవతాం సర్వేషాం॥చం॥ సాధారణోధర్మః సత్యాదిరూపసాధారణోధర్మః॥శ్లో॥ శమోదమస్తపశ్శౌచమిత్యాదినా శ్రీగీతాచార్యేణ తత్తద్వర్ణానామాశ్రమాణాంచ ప్రతిపాదితోయో విశేషధర్మస్తేన సహితః సాధారణోధర్మశ్చయాదృశః-శ్రేణీనాంజాతివిశేషాణాంరాజర్షీణాంచధర్మః-కృచ్ఛ్రేషు జీవతాంధర్మోయశ్చ ఆపది జీవనసాధనీభూతోధర్మశ్చ॥ ౧౮॥ తత్త్వానామితి॥ తత్త్వానాంప్రకృత్యాదీనాంపరిసంఖ్యానంసంఖ్యా - స్వరూపం- హేతులక్షణంతత్కార్యహేతుత్వేనచలక్షణమిత్యర్థః పురుషారాధనస్యవిధిః దేవపూజాప్రకారః- అష్టాంగయోగస్యచవిధిః॥ చం॥ తత్త్వానాంపృథివ్యాదిచతుర్వింశతితత్త్వానాంపరిసంఖ్యానం - చతుర్వింశతివిధత్వప్రకారం- తల్లక్షణం హేతులక్షణంచతుర్వింశతివిధత్వహేతులక్షణం- పురుషారాధనవిధిః భగవదారాధనవిధిః-ఆధ్యాత్మికయోగస్యచ ఆత్మానం పరమాత్మానమధికృత్య- ప్రవృత్తస్యయోగస్యవిధిః॥ ౧౯॥ యోగేశ్వరేతి॥ యోగేశ్వరాణాం యోగాభ్యాసశాలినామైశ్వర్యేణ అణిమాదినా గతిః అర్చిరాదిగతిః - లింగశరీరస్యభంగః ప్రవిలయః - వేదా ఋగ్వేదాదయః - ఉపవేదాః - ఆయుర్వేదాదయః-ధర్మాః ధర్మశాస్త్రాణి తేషాం - ఇతిహాసపురాణయోశ్చ ఇతిహాసః పురావృత్తంసకలార్థప్రతిపాదకః-పురాణందశపంచలక్షణవిశిష్టం - గతిః తయోస్స్వరూపం॥ ౨౦॥ సంప్లవ ఇతి॥

సంభవస్త్వేతదోకసామ్॥ ౧౫॥ ప్రమాణమండకోశస్య బాహ్యాభ్యంతరభేదతః। మహతాంచానుచరితం
వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః॥ ౧౬॥ అవతారానుచరితంయదాశ్చర్యతమంహరేః। యుగానియుగమానంచధ
ర్మోయశ్చయుగేయుగే॥ ౧౭॥ నృణాంసాధారణోధర్మస్సవిశేషశ్చయాదృశః। శ్రేణీనాంరాజర్షీణాం
చధర్మఃకృచ్ఛ్రేషుజీవతామ్॥ ౧౮॥ తత్త్వానాంపరిసంఖ్యానంలక్షణంహేతులక్షణమ్। పురుషారాధనవి
ధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్యచ॥ ౧౯॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లింగభంగస్తుయోగినామ్। వేదోపవేదధర్మా
ణామితిహాసపురాణయోః॥ ౨౦॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాంవిక్రమఃప్రతిసంక్రమః। ఇష్టాపూర్తస్య
కామ్యానాంత్రివర్గస్యచయోవిధిః॥ ౨౧॥ యోవానుశాయినాంసర్గఃపాషండస్యచసంభవః। ఆత్మనో
బంధమోక్షౌచవ్యవస్థానంస్వరూపతః॥ ౨౨॥ యథాత్మతంత్రోభగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా।వి
సృజ్యవాయథామాయాముదాస్తేసాక్షివద్విభుః॥ ౨౩॥ సర్వమేతచ్చభగవన్పృచ్ఛతేమేనుపూర్వశః।
తత్త్వతోర్హస్యుదాహర్తుంప్రపన్నాయమహామునే॥ ౨౪॥ అత్రప్రమాణంహిభవాన్పరమేష్ఠీయథా

సంప్లవః అవాంతరప్రళయః యద్వా సమ్యక్ ప్లవనముత్ప్లవః విక్రమస్థితిః - ప్రతిసంక్రమః మహాప్రళయః - ఇష్టం యాగాదిరూపం వైదికంకర్మ పూర్తంతటాకవాప్యాలయాదినిర్మాణరూపం స్మార్తంకర్మ॥ శ్లో॥ వాపీకూపతటాకాది దేవతాయతనానిచ।అన్నప్రదానమారామాః పూర్తమిత్యభిధీయతఇతి॥ కామ్యానామగ్నిహోత్రాదీనాం త్రివర్గస్యధర్మకామార్థరూపస్య- విధిః అనుష్ఠానప్రకారః॥ ౨౧॥ యఇతి॥ అనుశాయినాంమలినోపాధీనాంజీవానాం- ఆత్మనః జీవస్యవ్యవస్థానంబంధమోక్షౌ అతిరిక్తస్వరూపేణావస్థానం॥ చం॥ అనుశాయినాంపుణ్యపాపరూపకర్మఫలభూతస్వర్గనరకాద్యనుభవానంతరమవశిష్టపుణ్యపాపవాసనావతాంయస్సర్గస్సృష్టిః తంచ- పాషండస్యసర్గంచ ఆత్మనోజీవాత్మనోబంధమోక్షౌ చస్వరూపతోవ్యవస్థానంచ కైవల్యం ప్రాప్తస్యశుద్ధాత్మస్వరూపేణావస్థానంచ॥ ౨౨॥ యథేతి॥ ఉదాస్తే ప్రళయే॥చం॥ఆత్మతంత్రః స్వతంత్రో భగవాన్-ఆత్మనాయయాస్వీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన - యథా విక్రీడతి- మాయాంవిసృజ్యవా సాక్షివత్ విభుర్భగవాన్ యథా ఉదాస్తే ఉదాసీనోవర్తతే తచ్చకథయ॥ ౨౩॥ సర్వమితి॥ చశబ్దాదపృష్టమపి॥ చం॥ ప్రపన్నాయశరణాగతాయపృచ్ఛతేమే ఏతత్సర్వం ప్రశ్నవిషయం అనుపూర్వశః తత్త్వతః ఉదాహర్తుం వక్తుమర్హసి॥ ౨౪॥ అత్రేతి॥ ప్రమాణం సర్వజ్ఞాతా - యతస్త్వ బ్రహ్మనారదవ్యాసక్రమేణ సంప్రదాయో ప్రతిష్ఠితనామాస్యన్యాయేనాహ- అపరేచేతియద్వా - స్వకస్త్రాం యశోగానమగతకాపవనత్యుదభిత్యాహ-అపరేచేతి॥ చం॥ అత్రాస్మిన్నర్థే పరమేష్ఠీ ఆత్మభూశ్చతుర్ముఖోయథాతథాభవానేవ ప్రమాణం-పూర్వేషాంపూర్వజైఃకృతమ

పరేఽనుతిష్ఠంతిపూర్వైస్తమైఃకృతంకర్మఅపరేఽనంతరభావినఃఅనుతిష్ఠంతి- అతఃపూర్వేషాంపూర్వజేనచతుర్ముఖేననారదాదిభ్యఉపదిష్టత్వాత్ తద్వత్త్వయాపి నాన్యయమహ్యామప్యుపదేష్టవ్యమితిభావః॥౨౫॥ నేతి॥ననుతవఅనశనద్విజక్షోపాఖ్యాం వ్యాకులస్యకుతఃశ్రవణంతత్రాహ- నపరాయంతినాపగచ్ఛంతీనవ్యాకులీభవంతీత్యర్థః - అచ్యుతకీర్తిపీయూషంపిబతః॥చం॥ననుముమూర్షవేతుభ్యంకథముపదేష్టుంశక్యతఇత్యతఆహ - హేబ్రహ్మన్ శ్రీశుక-అనశనాదభోజనాత్ త్వద్వక్త్రాబ్జవినిసృతంత్వన్ముఖాంభోజనిస్సృతం- అచ్యుతపీయూషంభగవత్కథామృతంపిబతోమెఽమీ అసవఃప్రాణాః నపరాయంతి॥౨౬॥ సఇతి॥ఉపామంత్రితఃపృష్టఃసంశ్రావౌపతిశ్చ-తస్య॥ చం॥ విష్ణురాతేనభగవతాదత్తేనరాజ్ఞాపరీక్షితా-ఉపామంత్రితఃత్వత్తోహంస్వదాహర్తుమితిపృష్టఃబ్రహ్మరాతః వ్యాసాయపుత్రత్వేన బ్రహ్మణాదత్తఃశ్రీశుకఃభృశంప్రీతస్సన్-సప్తతేః బ్రహ్మవిద్రశుకస్యభగవతఃకథాఃకథయామీతిసంసదిఋషిసభాయాం॥౨౭॥ ఆహేతి॥ బ్రహ్మకల్పేసృష్ట్యుపక్రమే-భాగవతాఖ్యానేనైవప్రశ్నానాముత్తరందాతుంప్రక్రాంతవానిత్యర్థః॥చం॥ బ్రహ్మసమ్మితంవేదతుల్యం-బ్రహ్మణేచతుర్ముఖాయతస్మైతాపి భగవతానారాయణేన బ్రహ్మకల్పఉపాగతేసతిప్రోక్తంభాగవతంనామపురాణమాహ॥౨౮॥ యదితి॥పాండవానాంవృషభఃశ్రేష్ఠః ఆనుపూర్వ్యేణక్రమప్రస్తావక్రమోత్రవివక్షితఃనప్రశ్నక్రమః॥౨౯॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా***********************************

శ్లో॥రాజప్రశ్నోత్తరంవక్తుంబ్రహ్మణేహరిణోదితమ్|కథయామాసనవమేశుకోభాగవతంపునః॥ తత్రయస్తావదుక్తం-ఆత్మధాతుమతఇత్యనేనజీవస్యకథందేహసంబంధఇతి-తత్రోత్తరమాహ॥ఆత్మమాయామితి॥ఆత్మనః- హరేః మాయాంమంతరేణఅనుభవరూపస్యాత్మనోఽర్థేనదృశ్యేనదేహాదినాసంబంధఃఅంజసాతత్త్వతఃనఘటేతత్ర హేతుః- ప

త్మభూః॥అపరేచానుతిష్ఠంతిపూర్వేషాంపూర్వజైఃకృతమ్॥౨౫॥ నమేసవఃపరాయంతిబ్రహ్మన్ననశనాదమీ|పిబతోచ్యుతపీయూషంత్వద్వక్త్రాబ్జవినిస్సృతమ్॥ ౨౬ ॥ శ్రీసూతః॥సఉపామంత్రితోరాజ్ఞాకథయామీతిసత్పతేః|బ్రహ్మరాతోభృశంప్రీతోవిష్ణురాతేనసంసది॥ ౨౭॥ ఆహభాగవతంనామపురాణం బ్రహ్మసంమితమ్|బ్రహ్మణేభగవత్ప్రోక్తంబ్రహ్మకల్పఉపాగతే ॥ ౨౮ ॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభఃపాండూనామనుపృచ్ఛతి|ఆనుపూర్వ్యేణతత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే॥౨౯॥ *******************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - అష్టమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ఆత్మమాయామృతేరాజన్ పరస్యానుభవాత్మనః। నఘటేతార్థసంబంధఃస్వప్నద్రష్టురివాంజసా॥౧॥బహురూపఇవాభాతిమాయయాబహురూపయా। రమమాణోగుణేష్వస్యామమాహమితి

రస్యేతి-స్వప్నద్రష్టుఃయథాస్వప్నదేహసంబంధోనఘటతేతద్వత్ -తస్మాత్సంసారోపిమాయైవేత్యర్థః॥ చం॥ భగవత్సంకల్పాదేవాస్యజీవస్యదేహసంబంధఇత్యతఆహ- హేరాజన్ పరస్యప్రకృతివిలక్షణస్యఅనుభవాత్మనఃజ్ఞానరూపస్యజీవస్య-ఆత్మమాయామృతేభగవతస్సంకల్పరూపజ్ఞానమంతరా-స్వప్నద్రష్టురివస్వప్నద్రష్టుఃపురుషస్యేవ-అంజసాఝటితిఅర్థసంబంధఃశరీరసంబంధోనఘటేత-మాయయాసాంకల్పికంజ్ఞానమితినైఘంటుకప్రయోగానుసారాత్ ప్రకరణోపయోగాచ్చఅత్రత్యమాయాశబ్దఃసంకల్పరూపజ్ఞానవాచీప్రకృతివిలక్షణస్యజ్ఞానైకాకారస్య అస్యజీవస్యస్వాప్నికపదార్థసంబంధవత్ శరీరాదిసంబంధోపిభగవత్సంబంధమంతరానోపపద్యతే- స్వాప్నికపదార్థసంబంధోపిభగవత్సంకల్పకల్పితఇతిసూత్రకారఆహ-మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తస్వరూపత్వాదితి-శ్రుతిశ్చతథైవాహ-నతత్రరథానరథయోగానపంథానోభవంత్యథతత్రరథాన్రథయోగాన్పథస్సృజతఇత్యాది॥శ్రు॥ యఏషుసుప్తేషుజాగర్తికామంకామంపురుషోనిర్మిమాణఃతదేవశుక్రంతద్బ్రహ్మతదేవామృతముచ్యతఇత్యాదిశ్చ-జీవస్యశరీరాదిసంబంధశ్చభగవత్సంకల్పకల్పితఇతిభావః॥౧॥అతఏవానేకరూపత్వంభజతీత్యాహ॥ బహురూపఇతి॥ బహురూపఃబాలయువాదిరూపః దేవనరాదిరూపశ్చాభాతి-గుణేషుదేహాదిషు॥చం॥పునశ్చజీవస్వరూపమేవాహ-అయంజీవఃసర్వేషుదేవమనుష్యాదిశరీరేషుజ్ఞానైకాకారతయాఏకరూపోపిబహురూపయా॥శ్రు॥ అజామేకాంమితిశ్రుత్యనుసారేణలోహితశుక్లకృష్ణయామాయయాప్రకృత్యా॥ శ్రు॥ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః-మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితిశ్రుతౌమాయాశబ్దస్యప్రకృతిపరతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్ అతఃబహురూపయామాయయాబహురూపఇవాభాతి-జ్ఞానైకాకారతయైకరూపోపిప్రకృతిసంబంధవశాత్ దేవమనుష్యా

దియా పేణబహురూప ఇవాభాతి- ఇత్థం ప్రకృతిసంసృష్టో జీవః అన్యోపి వస్తుతః ప్రకృతివిలక్షణోపి గుణేషు సత్త్వాదిగుణప్రధానేషు విషయేషు రమమాణస్సన్ మమాహమితి- అనాత్మీయేష్వాత్మీయత్వభావిత్యా అనాత్మని దేహే అహమిత్యాత్మత్వభావిత్యా చ సజ్జతే సంసారే సక్తో భవతి॥౨॥ అత ఏవ భక్తియోగేన తన్నిరాసే సతి మోక్షోపి ఘటత ఇత్యాహ॥ యర్హీతి॥ వావశబ్దః ఏవార్థే - స్వ ఏవ మహిమ్ని యదా రమేత- తమేవాహ - కాలమాయయోః పురుషప్రకృత్యోః పరస్మిన్ తదా ఉభయం అహం మమేతి చ త్యక్త్వా ఉదాస్తే పూర్ణస్వరూపేణావతిష్ఠతే- తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ యయా సమ్మోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకం। పరోపి మనుతేనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామితి॥ చం॥ ఇత్థం బద్ధస్య జీవస్య ముక్తిసాధనభూతం జ్ఞానమాహ- కాలమాయయోః పరస్మిన్ తదుభయవిలక్షణే స్వే మహిమ్ని స్వాత్మరూపే మహిమ్ని పరమాత్మస్వరూపే మహిమ్నీతి వా స భగవాన్ కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీత్యత్ర మహిమన్ శబ్దస్య భూమవిద్యాప్రకరణే బ్రహ్మపరత్వాత్ । శ్లో। ధాతుః పరత్వాన్మహిమానమీశమిత్యత్రాపి బ్రహ్మపరత్వాత్ ద్వితీయః కల్పః స్వ ఇత్యస్య స్వశరీరకతయా స్వస్వరూపత్వమాదాయ స్వ ఇతి సామానాధికరణ్యం జ్ఞేయం తస్మిన్ భగవతి గతమోహస్సన్ యర్హి వావ రమతే తదా ఉభయం కాలమాయాపారవశ్యం త్యక్త్వా ఉదాస్తే భగవదనుభవజనితానందాతిశయేన విషయేషు నిరపేక్షో భవతి॥ ౩॥ యచ్ఛ్వస్తిం పరమేశ్వరస్యాపి దేహసంబంధావిశేషాత్ కథం తస్య భక్త్యా మోక్షస్స్యాదితి - ఆశంక్య పరాత్పరమిత్యాదినాహ ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మనః జీవస్య తత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం తత్త్వజ్ఞానార్థం తద్భవత్యేవ - కింతత్ యత్తపతిత్యాదినా స్వభజనం భగవాన్ బ్రహ్మణ ఆహ- కిం కుర్వన్ ఋతం సత్యం - చిన్మయరూపం దర్శయన్ - దర్శనహేతుః అవ్యలీకేన వ్రతేన తపసా ఆదృతః సేవితస్సన్ భగవాన్ ఉత్పత్తివినాశాదిష్వసహ్యైశ్వర్యశాలీ - యదాహ తద్వక్ష్యామీతి శేషః అయం భావః జీవస్యావిద్యయావి

తిమన్యతే॥ ౨ ॥ యర్హి వావ మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్ కాలమాయయోః। రమేత గతసంమోహస్త్యక్త్వోదాస్తే తదోభయం॥౩॥ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్। బ్రహ్మణే దర్శయన్రూపమవ్యలీకవ్రతాదృతః॥౪॥ స ఆదిదేవో భజతాం పరోగురుస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత। తాం నాధ్యగచ్ఛద్దృశమత్ర సమ్మతాం ప్రపంచనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్॥౫॥ స చింతయన్ ద్వ్యక్షరమేకదాంభస్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో విభుః। స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కించనానాం నృప యద్ధనం వి

త్యారూప దేహసంబంధః ఈశ్వరస్య తు యోగమాయయా దిద్యునలీలావిగ్రహోపి ర్నాప ఇతి మహాన్ శేషః- అత స్తద్భజనన్మోక్షోపపత్తిరితి॥ చం॥ అవ్యలీక వ్రతాదృతః భగవత్ప్రీతికర వ్రతానుష్ఠానేన ఆదృతః భగవాన్ నారాయణః- బ్రహ్మణే శ్చతుర్ముఖస్య రూపం స్వకీయరూపం దివ్యమంగళవిగ్రహం దర్శయన్ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం ఆత్మస్వరూపనిశ్చయార్థ ఋతం సత్యం యద్వాక్యమాహ- తత్తే కథయామీత్యధ్యాహార్యః॥ ౪॥ భగవద్భజనాదేవ తత్త్వజ్ఞానమిత్యేతత్ప్రపంచయిష్యన్ బ్రహ్మణోపి తత్ప్రసాదాదేవేతి దర్శయితుం ఇతిహాసమాహ॥ స ఇతి॥ పరోగురుః భక్తైరహస్యోపదేష్టా స్వధిష్ణ్యపద్మమాస్థాయ అధిష్ఠాయ- తస్యాధిష్ఠానాన్వేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః పశ్చాత్ - పరాత్పరావృత్య స్వధిష్ణ్యే స్థితేత్యర్థః- ఐక్షత ఏతత్కథం స్రష్టవ్యమిత్యాలోచితవాన్ తాం దృశం ప్రజ్ఞాం అత్ర సృష్టివిషయే సమ్మతాం అవ్యభిచారిణీ యయా దృశా ఈదృశః ప్రకారః॥ చం॥ భజతాం పరోగురుః - స ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః స్వధిష్ణ్యం స్వకీయం స్థానం సత్యలోకమాస్థాయ సిసృక్షయా సృష్టీచ్ఛయా ఐక్షత విచారయామాస- ప్రపంచనిర్మాణవిధిర్యథా భవేత్ యయా సిసృక్షయా ప్రపంచనిర్మాణవిధిర్భవేత్ సమ్మతాం తాం దృశం నాధ్యగచ్ఛత్ ఏవం స్రష్టవ్యమితి నిశ్చయం న ప్రాపేత్యర్థః॥౫॥ స ఇతి॥ సృష్టి చింతయన్ కదాచిత్ ద్వ్యక్షరం వచః అంభసి ఉపాశృణోత్ ఉపసమీపే శ్రుతవాన్ - తే అక్షరే దర్శయతి- కాదయో మావసానాః స్పర్శాః- తేషు యత్ షోడశం తకారః- యచ్చైకవింశం పకారః- వచసోస్య శాస్త్రార్థం తదర్థమాహ- హే నృప నిష్కించనానాం త్యక్తధనానాం ధనం యద్విదుః- యేన తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః- తచ్చ ద్విర్గదితం తపతపేతి- లోణ్మధ్యమపురుషైకవచనం- తస్య వీప్సా- ఆదరేణ సాధనవిధిరుపాయమశృణోదిత్యర్థః॥ చం ॥ విభుః ప్రభుశ్చతుర్ముఖః స బ్రహ్మా సంచింతయన్ సృష్ట్యుపాయం చింతయన్- ఏకదా కాలవిశేషే అంభసి ప్రళయపయోనిధౌ ద్విర్గదితం ద్విరావృత్తం ద్వ్యక్షరం అక్షరద్వయవిశిష్టం వచః- వాక్యముపాశృణోత్ శుశ్రావ- కిం తద్వ్యక్షరమిత్యత ఆహ - హే నృప రాజన్ నిష్కించనానాం అకించనానాం విషయేష్వసక్తానాం అకించనానాం యద్ధనం విదుః ధనవదత్యంతోపాదేయం విదుః తాదృశం స్పర్శేషు కా

మావసానేషు వర్ణేషు॥ స్పర్శాః కాదయో మావసానాః స్పర్శా ఇతి వైయాకరణసిద్ధాంతః- తేషు యత్ షోడశం త ఇత్యేకం రూపం తేష్వేవ యదేకవింశం ప ఇత్యేతద్రూపం మిళిత్వా తప ఇత్యేవమాకారం తప సంతాపే ఇతి ధాతోర్లోట్ మధ్యమపురుషైకవచనం తపః కుర్వితేత్యేతదర్థకం తదశృణోత్ ॥౬॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవం నిశమ్య తస్య వచసో వక్తుః దిదృక్షయా తతః ప్రచలితః సర్వా దిశో విలోక్య-పునః స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ- కేనచిత్ప్రేరితః కుం నియుక్త ఇవ తచ్చాత్మనో హితం విహితం విమృశ్య - తపసి మనో ధృతవానిత్యర్థః॥ చం॥ తద్వాక్యం నిశమ్య వక్తృదిదృక్షయా అక్షరద్వయస్య కో వక్తేతి వక్తుర్దర్శనేచ్ఛయా దిశో విలోక్య- తత్ర ప్రళయాంభసి అన్యదపశ్యమానః అన్యం వక్తారమలక్ష్యమాణస్సన్ స్వధిష్ణ్యం స్వస్య స్థానభూతం లోకం పద్మమధిష్ఠాయ తద్వాక్యం హితం విమృశ్య హితముక్తం విచార్య తపసి తపోనుష్ఠానే అహమాదిష్టః - భగవతా ఆజ్ఞప్త ఇతి మనో దధే మనశ్చకార॥౭॥ దివ్యమితి॥ తతశ్చ సః బ్రహ్మా అఖిలానాం లోకానాం తాపనం ప్రకాశకం- తపః అతిష్ఠ తస్మిన్కృతవాన్-తపతపేత్యస్య వచసో అర్థే అమోఘదర్శనం యస్య- జితః వశీకృతః ఆత్మా మనశ్చ యేన విజితాన్యుభయేంద్రియాణి జ్ఞానకర్మేంద్రియాణి యేన- తపతాం తపశ్చరతాం మధ్యే-తపీయాన్ అతిశయేన తపస్వీ॥ చం॥ అమోఘదర్శనః సఫలచింతాత్మకజ్ఞానః జితానిలాత్మా జితశ్వాసో నిగ్రహితమనాశ్చ విజితోభయేంద్రియః జితకర్మేంద్రియజ్ఞానేంద్రియవర్గద్వయః తపతాం తపశ్చరతాం తపీయాన్ శ్రేష్ఠః సః స్వయంభూః సమాహితః సన్ దివ్యసహస్రాబ్దం దేవమానేన సహస్రసంవత్సరాత్మకం కాలం అఖిలలోకతాపనం నిఖిలజనసంతాపహేతుభూతం తపః అతిష్ఠత చకార॥౮॥ తస్మా ఇతి॥ తస్మై బ్రహ్మణే స్వలోకం వైకుంఠాఖ్యం పరం శ్రేష్ఠం-న యత్పరం - యతః పరముత్కృష్టం అన్యన్నాస్తి - తమేవలోకమనువర్ణయతి పంచభిః- వ్యపేతాః సంక్లేశాదయో యస్మాత్ స్వదృష్టవద్భిః స్వాత్మానం దృష్టవద్భిః యద్వా - స్వస్య దృష్టం దర్శనం అస్తి యేషాం ఆత్మవిద్భిరభిష్టుతః॥ చం॥ భగవాన్ స్వయంభువా సభాజితః పూజితస్సన్ యత్ యస్మాల్లోకాత్పరముత్కృష్టం నాస్తి తాదృశం వ్య

పః॥౬॥ నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో విలోక్య తత్రాన్యదపశ్యమానః। స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ విమృశ్య తద్ధితం తపస్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః॥౭॥ దివ్యం సహస్రాబ్దమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేంద్రియః। అతప్యత స్మాఖిలలోకతాపనం తపస్తపీయాంస్తపతాం సమాహితః॥౮॥ తస్మై స్వలోకం భగవాన్ సభాజితః సందర్శయామాస పరం న యత్పరం। వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరభిష్టుతం॥౯॥ ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయోః సత్త్వం చ మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః। న యత్ర మాయా కిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః॥౧౦॥ శ్యామావదాతాః శతపత్రలోచనాః పిశంగవస్త్రాః

వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం- సంక్లేశః ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయం-విమోహః అజ్ఞానం- సాధ్వసం భయం-వ్యపేతాని విగతాని యస్య-తత్ స్వదృశం స్వం స్వకీయం ప్రభుం దృష్టవద్భిః పశ్యద్భిః విబుధైః నిత్యసూరిభిరభిష్టుతం ॥ శ్రు॥ తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయ ఇత్యుపక్రమ్య తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాంసస్సమింధతే విష్ణోర్యత్పరమం పదమితి శ్రుత్యర్థోత్ర దర్శితః॥ పరం ప్రకృతేః పరం అప్రాకృతమిత్యర్థః- స్వలోకం స్వీయం పరమపదం వైకుంఠాఖ్యమఖిలవ్యం లోకం సందర్శయామాస దివ్యచక్షుః ప్రదానేన ప్రత్యక్షవిషయం చకార॥౯॥ ప్రవర్తత ఇతి॥ రజస్తమోభ్యాం మిశ్రం సత్త్వం చ న ప్రవర్తతే- కింతు శుద్ధమేవ సత్త్వం- కాలవిక్రమః వినాశః అపరే రాగలోభాదయో న సంతి కిముపక్తవ్యం-అనువ్రతాః పార్షదాః॥ చం॥ యత్ర లోకే రజస్తమశ్చ తయోర్మిశ్రం తాభ్యాం మిశ్రం సత్త్వం చ నాస్తి మిశ్రసత్త్వనిషేధే శుద్ధసత్త్వమయం తదితి ప్రపంచితం కాలవిక్రమః కాలస్య విక్రమః సామర్థ్యమపి నాస్తి॥ న కాలస్తత్ర వై ప్రభురితి ప్రమాణాత్ - అస్య అప్రాకృతత్వమేవ ప్రపంచయతి- న యత్రేతి- యత్ర యస్మిన్ మాయా ప్రకృతిర్న- అపరే ప్రాకృతాః పదార్థాః నైవ కిముత- యత్ర పరమపదే సురాసురార్చితాః సురైః బ్రహ్మరుద్రాదిభిరసురైః ప్రహ్లాదాదిభిరర్చితాః-మనసా పూజితాః-హరేరనువ్రతాః- భగవద్దాసాః సూరయో ముక్తాశ్చ సంతి॥ ౧౦॥ శ్యామేతి ॥ శ్యామాశ్చతే అవదాతాః- ఉజ్జ్వలాశ్చ పద్మనేత్రాశ్చ పీతాంబరాస్సురుచః అతికమనీయాః సుపేశసః అతిసుకుమారాః - ఉన్మిషంత ఇవ ప్రభావంతో మణిప్రవేశకాః మణ్యుత్తమాః యేషు తాని-నిష్కాని పద్మాని పతాకాని ఆభరణాని యేషాం తే సువర్చసః అతితేజస్వినః ॥ చం ॥ తేషాం స్వరూపమాహ॥ శ్యామావదాతాః శ్యామవర్ణత్వే సతి జగన్మోహనస్వచ్ఛవర్ణాః అవదాతశబ్దో న శ్వేతవర్ణవాచీ- కింతు శుద్ధవాచీతి మహాభాష్యకారైరవదాత శబ్దస్య స్వచ్ఛవాచిత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్ శతపత్రలోచనాః పద్మపత్రనిభేక్షణాః పిశంగవస్త్రాః పీతాంబరధరాః సురుచః మ

శోహరకాంతయః-సుపేశసః అతిసుందరాః సర్వే చతుర్బాహవః భగవత్సారూప్యాచ్చతుర్భుజాః ఉన్మిషన్మణిప్రవేశ
నిష్కాభరణాః ఉన్మిషంతః అధికప్రకాశాః యే మణిప్రవేశకాః మణీనాముత్తమాః వజ్రవైడూర్యాదయః తద్వంతి తత్ప్రచు
రాణి నిష్కాభరణాని దివ్యహేమాభరణాని యేషాం తే తాదృశాః-సువర్చసః స్వతో వర్చస్విత్వేపి ఆభరణప్రభాయు
క్తకాంత్యతిశయశాలినః॥ ౧౧॥ ప్రవాళేతి॥ ప్రవాళాదివద్వర్చః వర్ణో యేషాం - పరిస్ఫురంతి కుండలాని మౌళయో మా
లాశ్చ సంతి యేషాం-పార్షదాననువర్ణ్య-పునరపి లోకమనువర్ణయతి- భ్రాజిష్ణుభిః దేదీప్యమానాభిః॥ ౧౨ ॥విద్యోత
మాన ఇతి॥ ప్రమదోత్తమానాం దివః కాంతయః తాభిః విద్యోతమానః - సహ విద్యుద్భిర్వర్తమానాస్సవిద్యుతః తాభిః
అభ్రావళిభిః- తత్ర విద్యుత ఇవ స్త్రియః అభ్రా ఇవ విమానాని - నభ ఇవ లోకః శ్రీశ్చ సంపత్ యత్ర రూపిణీ
మూర్తిమతీ మానం పూజాం-విభూతిభిః నానావిభవైః॥ చం॥ యత్ర భగవదసాధారణగృహాపి శేషరూపిణీ శ్రీః విగ్రహ
వతీ లక్ష్మీః-విభూతిభిస్తైస్తైర్విశేషైః బహుధా బహుప్రకారం ఉరుగాయ పాదయోః ఉరుభిర్మహద్భిర్గీయత ఇత్యు
రుగాయో భగవాన్॥ శ్రు॥ త్రేధా విష్ణురురుగాయో విచక్రమ ఇతి శ్రుతావురుగాయ శబ్దస్య భగవదసాధారణ్యప్ర
తిపాదనాత్ తస్య భగవతః పాదయోః చరణారవిందయోః మానం పూజాం కరోతి॥ ౧౩॥ ప్రేంఖేతి॥ ప్రేంఖం ఆందో
ళనం శ్రితా- కుసుమాకరో వసంతః తస్యానుగాః భ్రమరాః తైర్విగీయమానా స్వయం హరేః ప్రియాణి కర్మాణి గాయంతీ
భవతి॥ చం॥ తాం శ్రియమేవ విశేషయతి- యా శ్రీః కుసుమాకరానుగైః కుసుమాకరో వసంతః తస్యానుగాః భ్రమరాః
తైర్విగీయమానాసతీ కుసుమసౌరభ్యాతిశయస్యాకారకారి స్వీయగాత్రసౌగంధ్యవిశేషసమాఘ్రాణనాయసమాగ
తైః భ్రమరపటలైః విశేషేణ గీయమానాసతీ ప్రేంఖః డోలాం తం శ్రితా డోలారూఢాసతీ ప్రియకర్మ భగవచ్చర్యాం స్వ
యమపి గాయతీ తత్ర దదృశే గోచరీకృతమేవ అఖిలసాత్వతాం పతిం అఖిలస్వాత్మతంత్రనిష్ఠానాం ప్రభుం యజ్ఞపతిం యజ్ఞ

స్సురుచస్సుపేశసః। సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేశనిష్కాభరణాస్సువర్చసః॥౧౧॥ ప్రవాళవైడూ
ర్యమృణాళవర్చసః పరిస్ఫురత్కుండలమౌళిమాలినః। భ్రాజిష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావళిభి
ర్మహాత్మనాం॥౧౨॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్సవిద్యుదభ్రావళిభిర్యథా నభః। శ్రీర్యత్ర రూపి
ణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః॥౧౩॥ ప్రేంఖం శ్రితా యా కుసుమాకరానుగైర్వి
గీయమానా ప్రియకర్మ గాయతీ। దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్॥౧౪॥
సునందనందప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్। భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగా
సవం ప్రసన్నహాసారుణలోచనాననమ్॥౧౫॥ కిరీటినం కుండలినం చతుర్భుజం పీతాంబరం వక్షసి లక్షితం శ్రి
యా। అధ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపంచశక్తిభిః॥౧౬॥ యుక్తం భగైస్స్వైరితరత్ర
చాధ్రువైస్స్వ ఏవ ధామన్ రమమాణమీశ్వరమ్॥ ౧౭॥ తద్దర్శనాహ్లాద పరిప్లుతాంతరో హృష్యత్తనుః

ఫలప్రదం - జగత్పతిం అఖిలజగత్ప్రభుం॥ ౧౪॥ సునందేతి॥ యః ఏవంభూతో లోకః తత్ర తస్మిన్ పరిసేవితం ఆదరేణ పూ
జ్యమానం- భృత్యానాం ప్రసాదేన అభిముఖం-దృగేవ ఆసవ ఇవ ప్రపన్నానాం హర్షకరీ యస్య తం ప్రసన్నహాసం అరుణ
లోచనం చ ఆననం యస్య॥ ౧౫॥ కిరీటినమితి॥ వక్షసి స్థితయా శ్రియా లక్షితం చ అలంకృతమిత్యర్థః-అధ్యర్హణీయం పరిత్రం
సింహాసనం చతస్రః ప్రకృతి పురుష మహదహంకారరూపాః - షోడశ పంచదశ ఏకాదశేంద్రియ మహాభూతాఖ్యాః- పంచతన్మా
త్రరూపాః యాశ్శక్తయః తాభిర్వృతం॥ చం॥ కిరీటినం కుండలినం చతుర్భుజం పీతాంబరం వక్షసి శ్రియా లక్షితం విహి
తం పరత్వసూచక చిహ్నవంతమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యావితి శ్రుతేః॥ భగవత్త్వేన లక్ష్మీపతిత్వేన సార్వ
త్ర్యానిష్ఠాయకత్వాత్ -పరం సర్వోత్కృష్టం-అధ్యర్హణీయాసనం అఖిలదేవవందితం దివ్యసింహాసనం ఆస్థితం అధిష్ఠితం-
చతుష్షోడశపంచశక్తిభిః విగ్రహవద్భిః పంచవింశతితత్త్వైః వృతం॥ ౧౬॥ యుక్తమితి॥ స్వైర్భగైః స్వాభావికైరైశ్వర్యా
దిభిః ఇతరత్ర యోగిష్వధ్రువైః ఆగంతుకైః అసాధారణైరిత్యర్థః ఏవం సత్యపి స్వ ఏవ ధామన్ స్వస్వరూప ఏవ రమమాణం
అత ఏవేశ్వరం॥ చం॥ ఇతరత్ర అన్యత్ర దేవతాంతరేష్వధ్రువైః స్వైర్భగైః జ్ఞానశక్త్యాదికల్యాణగుణైః యుక్తం స్వ ఏవ
ధామన్ స్వీయదివ్యతేజోయుక్తే పరమే వ్యోమ్ని ఆశ్రయాభిధే దివ్యలోకే రమమాణం నిరంతర రతియుక్తం ఈశ్వరం అఖిల
జగత్ప్రభుం శ్రియః పతిం దదర్శ॥ ౧౭॥ తదితి॥ విశ్వసృట్ బ్రహ్మా పాదపద్మం స్వేన పద్మాసనమూర్ధ్నా - (అత్ర వర్ణోఽధికః
మాస్తాంచ॥ భగవద్దర్శనాహ్లాదేన పరిప్లుతాంతఃకరణః-అత ఏవ హృష్యత్తనుః పులకాంచితసర్వగాత్రః ప్రేమక రాశ్రు

లోచనః ప్రేమాతిశయజనితానందబాష్పపూరితలోచనః విశ్వసృట్ చతుర్ముఖః - అన్యభగవతః పాదాంబుజంనామ - యత్పాదాంబుజం పారమహంస్యేనపథా అధిగమ్యతే అత్యంతవిరక్తియుక్తేనమార్గేణ ప్రాప్యతే తత్పాదాంబుజం ననామ॥౧౮॥ తమితి॥ సతం బ్రహ్మాణం ప్రియః భగవాన్ బభాషే ప్రజావిసర్గే కార్యే- నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హం ప్రజావిసర్గే సముపస్థితమిత్యన్వయః- ఈషత్ స్మితేన శోచిః దీప్తిః- శోభాయస్యాస్తయాగిరా॥ చం॥ ప్రీయమాణం ప్రీతియుక్తం సముపస్థితం సమ్యగ్భగవంతముపతిష్ఠంతం ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్ట్యర్థం నిజశాసనార్హణం భగవచ్ఛాసనముపేక్షమాణం కవిం బ్రహ్మాణం ప్రీతమనాః సంతుష్టమనాః ప్రియః భక్తివశేన తస్య నిరవధిక ప్రీతివిషయః భగవాన్ కరే హస్తే స్పృశన్ ఈషత్ స్మితరోచిషాగిరా మందస్మితేన ప్రకాశమానయాగిరా బభాషే॥౧౯॥ త్వయేతి॥ హే వేదగర్భేతి సంబోధయన్ వేదాన్ సంచారయతి- సిసృక్షయా చిరంధృతేన తపసా- అహం సర్వ్యక్ తోషితః- దుస్తోషః తోషయితుమశక్యః॥ చం॥ హే వేదగర్భ చతుర్ముఖ- సిసృక్షయా సృష్టీచ్ఛయా చిరంధృతేన బహుకాలానుష్ఠితేన తపసా కూటయోగినాం కపటయోగినాం దుస్తోషః తోషయితుమశక్యః అహం త్వయా సమ్యక్ తోషితః తోషం ప్రాపితః॥౨౦॥ వరమితి॥ మామాం శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రమః సాధన ప్రయాసః- మద్దర్శనమేవావధిర్యస్య తథా అతోధికం శ్రమఫలం నాస్తీత్యర్థః- పరిశ్రమ ఇత్యత్రదీర్ఘస్త్వాంఛాందసం॥ చం॥ హే బ్రహ్మన్ వరేశ వరప్రదం మాం అభివాంఛితమిచ్ఛావిషయీభూతం వరం వరయ వృణీష్వ- భద్రమస్తు మంగళమస్తు - పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రమః శ్రేయస్సిద్ధ్యర్థం పరిశ్రమః మద్దర్శనావధిః మద్దర్శనపర్యంతమేవ- మయిదృష్టే సతి న పరిశ్రమః కర్తవ్యః॥౨౧॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రపయా త్వయా ప్రాప్తమిత్యాహ- మనీషితేతి- మనీషితం ఇచ్ఛావిషయమిదం దాతవ్యమితి యామమేచ్ఛా తస్యానుభావోయం కోసౌతమాహ- మమలోక

> ప్రేమభరాశ్రు లోచనః। ననామపాదాంబుజమస్య విశ్వసృడ్యత్పారమహంస్యేనపథాభిగమ్యతే॥ ౧౮॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం కవిం ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్। బభాష ఈషత్స్మితశోచిషాగిరా ప్రియః ప్రియం ప్రీతమనాః కరేస్పృశన్॥౧౯॥ శ్రీభగవాన్॥ త్వయాహం తోషితస్సమ్యగ్వేదగర్భ సిసృక్షయా। చిరంధృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్॥౨౦॥ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాభివాంఛితమ్। బ్రహ్మన్ శ్రేయః పరిశ్రమః పుంసాం మద్దర్శనావధిః॥ ౨౧॥ మనీషితానుభావోయం మమలోకావలోకనమ్। యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః॥ ౨౨॥ ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవిమోహితే। తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మాహం తపసోనఘ॥౨౩॥ సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా పునః। బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః॥ ౨౪॥ బ్రహ్మా॥ భగవన్ సర్వభూతానామధ్యక్షోవస్థి

స్యావలోకనం యత్తత్ -నచేదం మయైవ తపోబలేనప్రాప్తమితి స్వాతంత్ర్యం మన్యస్వ- త్వత్ప్రవృత్తేరపిమత్కృతత్వాదిత్యాహ- రహసితపతపేతి యదృచ ఉపశ్రుత్య- పరమం తపః చకర్థ కృతవానసి॥ చం॥ మమలోకావలోకనం మదీయలోక పరమపదాఖ్యస్య అవలోకనం దర్శనం తవ మనీషితానుభావః మనీషితస్య భక్తిరూపజ్ఞానస్య అనుభావః ప్రభావః- మద్విషయక భక్తివశేన తవాయం మదీయలోక సాక్షాత్కార ఇతి భావః। యదుపశ్రుత్య రహసి రహస్యే యద్వాక్యముపశ్రుత్యాపరమం తపశ్చకర్థ॥౨౨॥ ప్రత్యాదిష్టమితి॥ తద్వచః త్వాం ప్రతి మయైవ ఆదిష్టముపదిష్టం - కదా తత్ర తదా సృష్ట్యారంభే త్వయి కర్మణి కార్యేవిమోహితే సతి కించ తపో నామ మమైవ శక్తిరిత్యాహ- తపో మే హృదయం అంతరంగశక్తిః ఆత్మాస్వరూపం॥ శ్రు॥ యస్యజ్ఞానమయం తప ఇతిశ్రుతేః॥ చం॥ త్వయి కర్మవిమోహితే సతి - కర్తవ్యే కర్మణి విమోహితే సతి తత్ర తస్మిన్ కాలే మయా ప్రత్యాదిష్టం తపేత్యుత్తరం దత్తం-తపఇతి- తపఏవ మే సాక్షాత్ హృదయం మనస్థానాపన్నం హే అనఘ నిర్దోష ఆత్మానం సూక్ష్మచేతనాచేతనశరీరకం॥౨౩॥ సృజామీతి॥ గ్రసామి సంహరామి- బిభర్మి పాలయామి- వీర్యం శక్తిః॥ చం॥ తపసా సృజామి స్థూలచేతనాచేతనతయా సృజామి॥ శ్రు॥ తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతేతి శ్రుతేః- ఇత్థం జగత్ పునస్తపసా గ్రసామి విశ్వం జగత్తపసా బిభర్మి పరిపాలయామి- అతస్తపఏవ మే దుస్తరం వీర్యం అతిశయితశక్తిరూపం॥ ౨౪॥ వరం వరయేత్యుక్తం భగవతా తత్ప్రాహ॥ భగవన్నితి॥ అధ్యక్షః అధిష్ఠాతా -గుహాం గుహాయాం బుద్ధౌ అవస్థితః- యద్యపి వేద తథాపీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ చం॥ హే భగవన్ అధ్యక్షః ప్రశాస్తా సన్ గుహాం హృదయగుహామవస్థితః భగవాన్ అప్రతిరుద్ధేన అప్రతిహతేన ప్రజ్ఞానేన సత్వవిషయక జ్ఞానేన సర్వభూతానాం చికీర్షితం కర్తుమిచ్ఛావిషయీభూతమర్థం వేద॥౨౫॥ తథేతి॥ నాథమానస్య యాచమానస్య ఉపతప్యమానస్యేతి వా హే నాథ నాథయ ఆశంసయ ప్రయచ్ఛ నాథితం

యాదితం-నాథనాథ్యయాచ్ఞాపతాపైశ్వర్యాశీష్షు- నాథితమేవాహ-పరంసూక్ష్మంఅపరంస్థూలంచ తేరూపం యథాజానీయాం॥ చం ॥ అథాపితథాపిఅరూపిణఃకర్మాదిహేతుకరూపరహితస్య తేతవ-పరావరేరూపేస్థూలసూక్ష్మేరూపేఅహంయథాజానీయాంతథాహే నాథనాథమానస్య ప్రార్థయమానస్య మేనాథితంప్రార్థితం నాథ్యయాచ్ఞాయామితి ధాతుఃనాథయసాధయ-ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ అత్ర నాథిస్సాధనేవర్తతే॥౨౫॥యథేతి॥ యథాచత్వంక్రీడసితథాతద్విషయాంమనీషాంమయి దేహీత్యుత్తరేణాన్వయః-నానాశక్త్యుపబృంహితంవిశ్వంవిలుంపన్ సంహరన్ విసృజన్ వివిధంసృజన్ బిభ్రత్ పాలయన్ ఆత్మనాస్వయమేవాత్మానంబ్రహ్మాదిరూపంగృహ్ణన్ క్రీడసి॥చం॥ఆత్మమాయాయోగేనస్వశక్తివైభవేన- నానాశక్త్యుపబృంహితం నకేవలశక్తియుక్తంఆత్మానమాత్మనాబిభ్రత్ స్వేనైవబిభ్రత్ అనన్యాధీనస్స్వాత్మసత్తాకస్సన్ ఇదంజగద్విలుంపన్ సంహరన్-విసృజన్ వివిధరూపేణసృజన్-గృహ్ణన్ పరిపాలయన్॥౨౬॥ క్రీడసీతి॥ఊర్ణుతేతంతుభిరాత్మానంఆచ్ఛాదయతి॥చం॥ఊర్ణనాభిస్తంతువాయకీటః యథాఊర్ణుతేతంతుజాలైఃపటాకారంసృజతి - స్థాపయత్యుపసంహరతేచఏవమమోఘసంకల్పస్సన్ క్రీడసి హేమాధవతథాఊర్ణనాభివత్ - తద్విషయాంసృష్టివిషయాంమనీషాంబుద్ధిం-దేహి ॥ ౨౭ ॥ తత్రాంస్పష్టేయద్వాగ్నఏవతత్త్వజ్ఞానంప్రార్థయసేనేత్యాహ॥ భగవదితి॥ భగవతాత్వయాశిక్షితమనుశిష్టంఅహంఅతంద్రితఃఅనలసస్సన్ కరిష్యామితిహి-కిమనేనతత్త్వజ్ఞానేనతత్రాహ యస్మాదేవంభూతాత్త్వానుగ్రహాత్ప్రజాసర్గమీహమానఃకుర్వన్నపిఅహంకారాదిభిర్బద్ధోనభవేయమితి॥చం॥ భగవచ్ఛిక్షితంభగవతాత్వయాశిక్షితమర్థంఅతంద్రితస్సన్ అహంకరవాణిఏవంరజోగుణప్రధానస్యాపిస్పృహాశాలినస్తవకథంబంధముక్తిరతఆహ- నేతియదనుగ్రహాత్ యస్యభగవతోనుగ్రహాత్ కృపావశాత్ ప్రజాసర్గంఈహమానఃఇ

తోఽప్యహమ్। వేదస్యాప్రతిరుద్ధేనప్రజ్ఞానేనవికీక్షితమ్॥ ౨౪ ॥ తథాపినాథమానస్యనాథనాథయనాథి
తమ్।పరావరేయథారూపేజానీయాంతేత్వరూపిణః॥౨౫॥ యథాత్మమాయాయోగేననానాశక్త్యుప
బృంహితమ్।విలుంపన్ విసృజన్ గృహ్ణన్ బిభ్రదాత్మానమాత్మనా॥౨౬॥క్రీడస్యమోఘసంకల్పఊర్ణనా
భిర్యథోర్ణుతే।తథాతద్విషయాందేహిమనీషాంమయిమాధవ॥౨౭॥భగవచ్ఛిక్షితమహంకరవాణిహ్యతం
ద్రితః।నేహమానఃప్రజాసర్గంబధ్యేయంయదనుగ్రహాత్॥౨౮॥యావత్సఖాసఖ్యురివేశతేకృతఃప్ర
జావిసర్గేవిభజామిభోజనమ్।అవిక్లబస్తేపరికర్మణిస్థితోమామేసమున్నద్ధమదోజమానినః॥ ౩౦ ॥ శ్రీభగ
వాన్॥ జ్ఞానంపరమగుహ్యంమేయద్విజ్ఞానసమన్వితమ్। సరహస్యంతదంగంచగృహాణగదితంమయా॥

స్కుర్వన్నపినబద్ధ్యేయంనబద్ధోభూయాసంతథాతద్విషయాంబుద్ధిందేహీతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౨౮॥ అవశ్యంచమదోభవితాసచకించిత్కాలంమాభూదితిప్రార్థయతే॥యావదితి॥భోఈశ-తేత్వయాలౌకికస్యసఖ్యుస్సఖేవాహంకృతః-కరస్పర్శాదినాసమ్మానేనసమ్మానితస్సన్ ప్రజాసర్గరూపేతవపరికర్మణిసేవాయాంస్థితః-అవిక్లబః అవ్యాకులఏవయావజ్జనంవిభజామిఉత్తమమధ్యమాధమభేదేనసృజామితావత్త్వత్సమ్మాననాదహమజఃస్వతంత్రఇతిమానినోమే-సమున్నద్ధఃఉత్కటోమదోమాభూత్ - యద్వామదోమాసమున్నద్ధ-మాసమున్నహ్యతాం- ఉద్రిక్తోనభవేదిత్యర్థః॥ చం॥ హేఈశభగవన్ ప్రజాసర్గేప్రజాసృష్టిరూపేకార్యేసఖ్యుస్తేసఖేవకృతస్సన్ అస్మదీనామీశేనాపి త్వయాకృపావశాత్ సఖ్యుస్సఖివద్వర్తమానస్యతేసఖేవకృతస్సన్ సఖ్యాసహసఖాయథాభోజనంభోగ్యజాతంవిభజతి - తేనసహభోజ్యాననుభవతి-తథాహమపిత్వయావిష్ణునామ్నాసహభోజనంవిభజామి- తవస్థితావధికారవత్ త్వత్తుల్యస్సర్గాధికారీసన్ త్వయాసహభోగ్యజాతంవిభజ్యత్వమివానుభవామి - అతస్తేషాంసఖ్యుస్సఖేవకృతః - ఇత్థంతుల్యాధికారవాన్సన్ యావత్ స్థాస్యామితావదవిక్లబఃశ్రమరహితఃతవపరికర్మణిపరిచర్యారూపేకర్మణిస్థితస్సన్ యావజ్జీవంస్థాస్యామి కించాయమపరోవరోమమవరణీయోస్తి - అజమానినఃబ్రహ్మాణంమన్యమానస్యమేసమున్నద్ధమదఃఅధికారప్రయుక్తోధికగర్వఃమాభూత్ -శ్రీమదశ్వాత్మనాశః అతస్త్వత్తుల్యాధికారంప్రాపితస్యమేఐశ్వర్యగర్వోమాభూదిత్యయంవరః త్వయాదాతవ్యఇతిభావః॥౩౦॥జ్ఞానమితి॥జ్ఞానంశాస్త్రోత్థంవిజ్ఞానంఅనుభవః-రహస్యంభక్తిః- సుగోప్యమపివక్ష్యామీత్యాదినినిర్దేశాత్తస్యాంగంసాధనం॥చం॥ హేబ్రహ్మన్ విజ్ఞానసమన్వితంవిజ్ఞానవిశిష్టంభక్తిరూపంజ్ఞానం తేనసమన్వితం సహితంయత్ జ్ఞానం దేహాదివిలక్షణాత్మవిషయకంపరమగుహ్యంపరమరహస్యమస్తిసరహస్యం రహస్యశాస్త్రసహితంతత్ జ్ఞానంమయాగదితంతదంగంచగృహాణ-గృహ్ణీష్వ॥౩౧॥ ననుత్వద్దర్శనేప్యసమర్థోహంకథంజ్ఞానాధికారీస్యాం

తత్రాహ। యావానితి॥ యావాన్ స్వరూపతః యథా ప్రకారేణ భవామీతి యథాభావః - యాని రూపాణి గుణాః కర్మా
ణి చ యస్య। చం॥ అహం యావాన్ యావత్పరిమాణః యథాభావః భావః॥ శ్రు॥ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధ
సత్యత్వజ్ఞానత్వానన్తత్వాదిరూపః స్వరూపనిరూపకధర్మః యథాభావః యాదృశపూర్వోక్తగుణవిశిష్టః యద్రూపగుణ
విమర్శక రూపం దివ్యమంగళవిగ్రహః గుణాః॥ శ్రు॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభా
వికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితాః నిరూపితస్వరూపవిశేషణీభూతాః జ్ఞానాదికల్యాణగుణాః - కర్మాణి ది
వ్యచేష్టితాని - సృష్టిస్థితిసంహారాదిరూపాణి తాః యాదృశాని యస్య సః - యద్రూపగుణకర్మకః ఏవం యథావిధప్ర
కారోఽహం తథైవ మదనుగ్రహాత్ తత్త్వజ్ఞానమస్తు॥ ౩౨॥ తదేవ సమ్యగుపదిశన్ యావానిత్యస్యార్థం స్ఫుటయతి॥
అహమితి॥ అహమేక ఏవాగ్రే సృష్టేః పూర్వం ఆసం స్థితః నాన్యత్ కించిత్ యత్ - సత్ స్థూలం అసత్ సూక్ష్మం పరం తయోః
కారణం ప్రధానం తస్యాప్యన్తర్ముఖతయా తదా మయ్యేవ లీనత్వాత్ అహం చ తదా ఆసమేవ కేవలం - న చాన్యదకరవం - ప
శ్చాత్ సృష్టేః అనన్తరమపి - అహమేవాస్మి యదేతద్విశ్వం తదప్యహమస్మి - ప్రళయే యోఽవశిష్యేత సోఽప్యహమేవ అనేనా
ద్యన్తత్వాదద్వితీయాచ్చ పరిపూర్ణోఽహమిత్యుక్తం భవతి॥ చం॥ అగ్రే ప్రళయదశాయాం అహమేక ఏవావస్థితః పరం
మత్తోఽన్యద్యత్సదసత్ చేతనాచేతనాత్మకం వస్తు తదానీం దృశ్యతే తన్మత్తోఽన్యద్వస్తు నైవ నాస్త్యేవ - ఏతచ్చరాచరాత్మకం య
చ్చ ఇదానీం దృశ్యతే తదహమేవ న మత్తో వ్యతిరిక్తం॥ శ్రు॥ సోఽకామయత - బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - బహుభవన సంకల్ప-
పూర్వకం మయ్యేవ బహువిధప్రపంచరూపేణ జాతత్వాత్ - తథా పశ్చాచ్చ యోఽవశిష్యేత ఇదానీం పరిదృశ్యమానస్య ని
ఖిలస్యాపి ప్రపంచస్య విలయదశాయాం యదవశేషమేష్యతి తచ్చాహమేవాస్మి॥ ౩౩॥ యథాత్మమాయాయోగే
వేత్యనేన మాయాయా అపి పృష్టత్వాద్వక్ష్యమాణోపయోగిత్వాచ్చ - మాయాం నిరూపయతి॥ ఋతమితి॥ ఋతే
ఽర్థం వినాపి వాస్తవమర్థం యత్ యతః కిమప్యనిరుక్తం ఆత్మని అధిష్ఠానే ప్రతీయేత సదపి న ప్రతీయేత తత్ - ఆత్మనో మమ

౩౧॥ యావానహం యథాభావో యద్రూపగుణకర్మకః। తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానమస్తు తే మదనుగ్రహాత్॥
౩౨॥ అహమేవాసమేకోఽగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్। పశ్చాదహం యదేతచ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్మ్యహమ్॥
౩౩॥ ఋతేఽర్థం యత్ప్రతీయేత న ప్రతీయేత చాత్మని। తద్విద్యాదాత్మనో మాయాం యథాభాసో యథా తమః॥
౩౪॥ యథా మహాన్తి భూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను। ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్॥
౩౫॥ ఏతావదేవ జిజ్ఞాస్యం తత్త్వజిజ్ఞాసునాత్మనః। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్ర సర్వ

మాయాం విద్యాత్ యథాఽభాసో ద్విచన్ద్రాదిరితి అర్థం వినా ప్రతీతౌ దృష్టాన్తః - యథా తమ ఇతి సతో ప్రతీతౌ తమః
రాహుః యథా గ్రహమణ్డలే స్థితోఽపి న దృశ్యతే॥ చం॥ ప్రపంచోత్పత్తిస్థితివిలయదశాయాముపాదానత్వేన ప్రతీయతే త
త్ప్రకృతితత్త్వమేవ ఆత్మనో మమ మాయాం విద్యాత్ మమ ప్రకృతిం విద్యాత్॥ శ్రు॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా
న్మాయినం తు మహేశ్వరమితి శ్రుతేః ఆత్మస్వరూపం కీదృశం ప్రకృతితత్త్వం చ కీదృశమిత్యత ఆహ - యథాభాసో యథా
తమ ఇతి భాసః ప్రకాశో యథా తథాత్మా యథా తమస్తథా మాయా మాయాశబ్దవాచ్యా ప్రకృతిర్జడత్వాత్ తమస్తు
ల్యా ఆత్మా స్వయంప్రకాశత్వాత్ తేజస్తుల్య ఇతి భావః॥ ౩౪॥ యథాభాస ఇత్యేతత్ స్పష్టయతి॥ యథేతి॥ యథా మ
హాభూతాని భౌతికేషు అనుసృష్టేరనన్తరం ప్రవిష్టానీవ తేషూపలభ్యమానత్వాత్ - అప్రవిష్టాని ప్రాగేవ కారణతయా
తేషు విద్యమానత్వాత్ తథా తేషు భూతభౌతికేష్వహం ఏవం భూతాత్మా మమ సత్తేత్యర్థః॥ చం॥ మహాన్తి భూతాని మహాప
రిమాణాని ఆకాశాదీని భూతాని ఉచ్చావచేష్వధికపరిమాణేష్వల్పపరిమాణేషు చ ప్రాణిషు యథా అన్తః ప్రవిష్టాన్యప్య
ప్రవిష్టాని చ భవన్తి ప్రవిష్టానామప్రవిష్టత్వం నామ తేషాం ఛేదనదహనక్లేదనశోషణాది సద్భావేఽపి తదన్తః ప్రవేశప్ర
యుక్తతాదృశదోషరాహిత్యం ఆకాశాదికం హి సర్వేష్వన్తః ప్రవిష్టమపి తద్గతైః పూర్వోక్తైర్దోషైః న స్పృశ్యతే త
థా తేషు భూతేషు ప్రవిష్టోఽప్యహం న ప్రవిష్టశ్చ తద్గతవికారైర్న మమాపి వికార ఇతి భావః॥ ౩౫॥ సాధనమాహ॥ ఏతావ
దితి॥ ఆత్మనః తత్త్వజిజ్ఞాసునా ఏతావదేవ జిజ్ఞాస్యం విచార్యం తదేవాహ అన్వయః కార్యేషు కారణత్వేనానువృత్తిః కా
రణావస్థాయాం చ తేభ్యో వ్యతిరేకః - తథా జాగ్రదాద్యవస్థాసు తత్సాక్షితయా అన్వయః - వ్యతిరేకశ్చ సమాధ్యాదౌ ఏవ
మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్ర సర్వదా చ తదేవాత్మనః స్వరూపం అన్వయవ్యతిరేకసాధనేనాత్మా జిజ్ఞా
స్య ఇత్యర్థః॥ చం॥ ఆత్మనస్తత్త్వజిజ్ఞాసునా పరమాత్మతత్త్వజిజ్ఞాసునా ఏతావదితి జిజ్ఞాస్యం జిజ్ఞాసావిషయీభూతం

ఏతావదేవకింతదిత్యత ఆహ- అన్వయేతి-యద్వస్త్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంసర్వత్రసర్వదాస్తి॥అన్వయః కారణత్వేనా న్వయః-వ్యతిరేకః అఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానత్వేన స్వేతరసమస్తవస్తుభేదః ఉభాభ్యామన్వయవ్యతిరే కాభ్యాంవిశిష్టంసత్ యద్వస్తుసర్వత్రసదాస్యాత్ సర్వేషుదేశేషుసర్వేషుకాలేషుచస్యాత్ ఏతదేవజిజ్ఞాస్యమిత్యన్వ యః॥ ౩౫॥ యత్వార్థితంనేహమానఃప్రజాసర్గమితితత్ప్రసాదీకరోతి॥ఏతదితి॥ ఏతన్మమమతంసమ్యగనుతిష్ఠ- స మాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణకల్పేషుయేవికల్పాఃవివిధాఃసృష్టయః తేషువిమోహంకర్తృత్వాభినివేశంనయాస్యతీతి॥ చం॥ హేబ్రహ్మన్ పరమేణసమాధినామనైతన్మతంసమాతిష్ఠ- ఏవంసతిభవాన్ కర్హిచిత్కదాచిదపికల్పవికల్పేషు అవాం తరకల్పేషుతత్తత్సృష్టిషుమహాకల్పేషుచఅతిభయంకరేషునముహ్యతినబుద్ధిమోహంనప్రాప్నోతి॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యే తి ॥ ఏవంసంప్రదిశ్యజనానాం పరమేష్ఠినంపరమేఆధిపత్యేస్థితంబ్రహ్మాణంఆత్మనః తద్రూపంస్యరూపాత్ అంతర్హిత వాన్॥ చం॥ అజనఃఉత్పత్యాదివికారరహితోహరిఃజనానాంపరమేష్ఠినంలోకపితామహంబ్రహ్మాణమేవంసంప్రదిశ్య ఆజ్ఞాప్యతస్యపశ్యతఃసతః తస్మిన్ పశ్యతిసతిఆత్మనఃస్వస్యతద్రూపంపూర్వోక్తచతుర్భుజత్వాదియుక్తందివ్యమంగళవి గ్రహంస్వరూపాత్ తిరోదధే॥ ౩౭॥ అంతర్హితేతి॥ అంతర్హితాఃఇంద్రియార్థాఃప్రత్యక్షరూపంయేనతస్మైబద్ధాంజలిస్సన్॥ చం॥అంతర్హితేంద్రియార్థాయఇంద్రియార్థోరూపశబ్దాదిః అంతర్హితస్తిరోహితఃఇంద్రియార్థోయస్యతస్మైతాదృశా యతిరోహితస్వరూపాయేత్యర్థఃతస్మైహరయేఅపహితాంజలిఃసావధానంకృతాంజలిః - సర్వభూతమయఃపృథివ్యాదిస ర్వభూతప్రచురః పృథివ్యాదికంస్సృష్టయేసహకారిత్వేనస్వీకృతవానిత్యర్థః తాదృశోబ్రహ్మఇదంవిశ్వంజగత్ పూర్వ వత్ పూర్వబ్రహ్మకల్పవత్ ససర్జ॥ సూర్యాచంద్రమసౌధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితిశ్రుతిః॥ ౩౮॥తదనంతరంపూర్వోక్తోబ్రహ్మా

ద్రా॥ ౩౫॥ఏతన్మతంసమాతిష్ఠ పరమేణసమాధినా।భవాన్ కల్పవికల్పేషునవిముహ్యతికర్హిచిత్ ॥ ౩౬॥

శ్రీశుకః॥ సంప్రదిశ్యైవమజనోజనానాంపరమేష్ఠినమ్। పశ్యతస్తస్యతద్రూపమాత్మనోన్యరుణద్ధరిః॥

౩౭॥అంతర్హితేంద్రియార్థాయహరయేవిహితాంజలిః । సర్వభూతమయోవిశ్వంససర్జేదంసపూర్వ

వత్ ॥ ౩౮॥ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదానియమాన్ యమాన్ । భద్రంప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకా

మ్యయా॥ ౩౯॥తంనారదఃప్రియతమోరిక్థాదానామనువ్రతః। శుశ్రూషమాణశ్శీలేనప్రశ్రయేణదమే

నచ॥ ౪౦॥ మాయాంవివిదిషన్విష్ణోర్మాయేశస్యమహామునిః। మహాభాగవతోరాజన్ పితరంపర్యతోష

యత్ ॥ ౪౧॥ తుష్టంనిశామ్యపితరంలోకానాంప్రపితామహమ్ । దేవర్షిఃపరిపప్రచ్ఛభవాన్ యన్మా

మనుపృచ్ఛతి॥ ౪౨॥ తస్మాఇదంభాగవతంపురాణందశలక్షణమ్।ప్రోక్తంభగవతాప్రాహప్రీతఃపుత్రా

నారదసంవాదః ప్రస్తూయత ఇత్యాహ-పంచభిః॥ప్రజాపతిరితి॥ప్రజానాంభద్రమన్విచ్ఛన్ విమృశన్నేవస్వార్థకామ్యాస్వ ప్రయోజనేచ్ఛయాతత్తన్నియమాన్యమానన్వతిష్ఠత్ ॥ చం ॥ ధర్మపతిఃప్రజాపతిఃధర్మపరిపాలకో బ్రహ్మా - ప్రజానాంభ ద్రమన్విచ్ఛన్ శ్రేయఃకర్తుమిచ్ఛన్-స్వార్థకామ్యయా ప్రజాక్షేమకరణరూపస్వప్రయోజనకామ్యయాఏకదాకాల విశేషేనియమాన్యమాంశ్చాతిష్ఠత్ -యమనియమాదిపూర్వకంతపోన్వతిష్ఠదిత్యన్వయః॥ ౪౦ ॥తమితి॥ రిక్థాదానాంపు త్రాణాంమధ్యేప్రియతమఃసంపితరం సేవమానః శీలాదినా పరితోషయామాసేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ చం ॥ రిక్థాదా నాందాయాదానాంభ్రాతౄణాంమధ్యేప్రియతమఃఇతరాపేక్షయాఅధికప్రీతివిషయః అనువ్రతఃపితరమనుసరన్ తస్య తపోనుష్ఠానకాలేశీలేనసదాచారేణ శుశ్రూషమాణో నారదః తంబ్రహ్మాణంప్రతిప్రశ్రయేణ వినయేన ఇదంవ క్ష్యమాణంవాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౪౧॥మాయామితి॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాం వేదితుమిచ్ఛన్ ॥చం॥ హేరాజన్ మాయేశస్యప్రకృ తినియామకస్య-భగవతోవిష్ణోఃమాయాంవిచిత్రశక్తింప్రకృతింవావివిదిషన్ వేత్తుమిచ్ఛన్ మహాభాగవతోమహామునిః నారదఃపితరంపర్యతోషయత్ శుశ్రూషయాసంతుష్టంచకార॥ ౪౨ ॥ తుష్టమితి॥లోకానాంప్రపితామహం పితృపితా మహప్రభృతీనామపికారణత్వాత్ నిశామ్యదృష్ట్వాజ్ఞాత్వేత్యర్థఃమామాం॥ ౪౩॥తస్మాఇతి॥భగవతాచతుశ్శ్లోక్యాసంక్షే పేణప్రోక్తంవిస్తరేణప్రాహ-దశలక్షణానిలక్షణీయాఅర్థావిద్యంతేయస్మిన్ తత్ ॥చం॥తస్మాత్ పుత్రస్యప్రశ్నాత్ పుత్రాయప్రీతోభూత్వాత్ బ్రహ్మభగవతాప్రోక్తం అతఏవ భాగవతంనామ భగవచ్ఛబ్దాత్ తేనప్రోక్తమిత్య ర్థేప్రాగ్దీవ్యతోణిత్యణ్ భాగవతమితిప్రసిద్ధందశలక్షణంసర్గప్రతిసర్గాదివక్ష్యమాణదశలక్షణసహితంపురాణంవేదవ

దనాదిత్వాత్ పురాణశబ్దవాచ్యం గ్రంథమాహ నను వ్యాసప్రోక్తస్య భాగవతస్య కథం వేదవదనాదిత్వమితి చేదుచ్యతే భాగవ
తం నామ న కేవలం గ్రంథః అపితు గ్రంథప్రతిపాద్యో భగవదవతారకథాప్రసంగః స చ కల్పే కల్పే భగవదవతారాణాం వి
ద్యమానత్వాత్తచ్చరితస్య ప్రవాహతో నిత్యత్వాత్ తత్కథాప్రసంగోప్యనాదిరేవ అత ఏవ బ్రహ్మణో వేదోపదేశస
మయే వేదవత్పురాణేతిహాసాదికమప్యుపదిష్టమిత్యుచ్యతే గ్రంథప్రణయనం తు తస్య కథాప్రసంగస్య ప్రళయాదవశా
ముపద్రవేజాతే వేదవదేవ భగవదుపదేశపూర్వకం పునః ప్రవర్తనాయ ఇయాన్పరం వేదపురాణాదీనాం తు భేదః వేదస్య వే
దవాక్యానువాకాద్యనుక్రమః పూర్వపూర్వానుక్రమాభిన్నః అతస్తస్య నిత్యత్వేన వ్యవహారః - పురాణాదీనాం తు కథా
నుక్రమః అనాదిః వాక్యానుక్రమస్తు తత్తద్గురూపదేశలబ్ధకథానుసారి వ్యాసపరాశరాద్యాధునిక భాగవదంశభూతపురు
షకల్పిత ఇతి - అతః పురాణానాం పురాణత్వమితి జ్ఞేయం॥ ౪౪ ॥ తత్సంప్రదాయతో భాగవతం జ్ఞాతవ్యమిత్యాశయేనాహ॥
నారద ఇతి॥ ౪౫॥ భాగవతవ్యాఖ్యానే నైవ తవ ప్రశ్నానాముత్తరం దాస్యామీత్యాహ॥ యదితి॥ శ్లో॥ పురుషావయవైర్లోకా
స్సపాలాః పూర్వకల్పితాః ఇత్యాదినా వైరాజాత్పురుషాదిదం విశ్వం కథమాసీదితి యదహం త్వయా పృష్టః తద్యథావ
దుపాఖ్యాస్యామి శృణ్వితి॥ చం॥ త్వయాహం యదుత పృష్టః యదర్థజాతం పృష్టః తత్ ఇదం జగద్వైరాజాత్పురుషాత్ అం
డాధిష్ఠాతుః ప్రపంచశరీరకాత్ వైరాజపురుషాద్యథాసీత్ తచ్చాన్యాంశ్చ ప్రశ్నాంశ్చకృత్స్నశో వ్యాఖ్యాస్యే ॥ ౪౬ ॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************************************

శ్లో॥ తతో భాగవతవ్యాఖ్యాద్వారైవ దశమే స్ఫుటమ్। రాజప్రశ్నోత్తరం వక్తుమారేభే బాదరాయణిః॥ అతీతానం
తరాధ్యాయే దశలక్షణం పురాణం ప్రాహేత్యుక్తం తాని దశలక్షణాని దర్శయతి॥ అత్రేతి॥ మన్వంతరాణీశానుకథా
శ్చేతి ద్వంద్వః సర్గాదయోత్ర దశ పదార్థాః లక్ష్యంతే॥ ౧॥ నన్వేవమర్థభేదాచ్ఛాస్త్రభేదస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ దశమస్యే

యభూతకృత్॥ ౪౪॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప । ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసా
యామితతేజసే॥ ౪౫॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్। యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే
ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కంధే - నవమోధ్యాయః. ******
శ్రీబాదరాయణిః॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః। మన్వంతరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరా
శ్రయః॥ ౧ ॥ దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్। వర్ణయంతి మహాత్మానః శ్రుతేనార్థేన చాంజసా॥
౨॥ భూతమాత్రేంద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః। బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుష
స్స్మృతః॥ ౩॥ స్థితిర్వైకుంఠవిజయః పోషణం తదనుగ్రహః। మన్వంతరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః॥

తి॥ దశమస్య ఆశ్రయస్య విశుద్ధ్యర్థం తత్త్వజ్ఞానార్థం - నవానాం లక్షణం స్వరూపకథనం - ఏకస్యైవ ప్రాధాన్యాన్నా
యం దోష ఇత్యర్థః - నన్వత్ర నైవం ప్రతీయత ఇత ఆహ - శ్రుతేన శ్రుత్యైవ శ్రుతిప్రతిపాద్యరూపేణ సృష్ట్యాదిస్థానే
షు అంజసా సాక్షాద్వర్ణయంతి - అర్థేన తాత్పర్యవృత్త్యా చ తత్తదాఖ్యానేషు॥ ౨ ॥ సర్గాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణమాహ॥
భూతమాత్రేతి॥ భూతాని ఆకాశాదీని - మాత్రాణి శబ్దాదీని - ఇంద్రియాణి చ ధీశబ్దేన మహదహంకారౌ - గుణానాం వైష
మ్యాత్ పరిణామాత్ బ్రహ్మణః పరమేశ్వరాత్ కర్తుః భూతాదీనాం యద్విరాడ్రూపేణ స్వరూపతశ్చ జన్మ సర్గః - విసర్గ
మాహ - పురుషః వైరాజః తత్కృతః పౌరుషః చరాచరసర్గో విసర్గ ఇత్యర్థః॥ చం॥ భూతమాత్రేంద్రియధియాం భూతా
నాం పృథివ్యాదిపంచభూతానాం - మాత్రాణాం తదసాధారణధర్మాణాం గంధాదీనాం - ఇంద్రియాణామేకాదశేంద్రి
యాణాం - ధియాం తాదృశేంద్రియజన్యజ్ఞానానాం - జన్మ అత్ర సర్గ ఇత్యుదాహృతః - సర్గశబ్దేన ప్రతిపాదితః - బ్రహ్మ
ణ ఇతి - బ్రహ్మణో భగవతః గుణవైషమ్యాత్ తమోరూపవిషమగుణపరిగ్రహాత్ పౌరుషః పురుషరూపేణ భగవతా కృతః
విసర్గః లయః విసర్గశబ్దేన ప్రతిపాదితః॥ ౩॥ స్థితిరితి॥ వైకుంఠస్య భగవతో విజయః - సృష్టానాం తత్తన్మర్యాదాపాలనేనో
త్కర్షః - భగవదవతారైర్జగత్పాలనమిత్యర్థః - స్థితిః స్థానం - స్వభక్తేషు తస్యానుగ్రహః పోషణం - తదనుగృహీతానాం స
తాం మన్వంతరాధిపతీనాం ధర్మః సద్ధర్మః - ఊతయః కర్మణాం వాసనాః - వేఞ్ తంతుసంతానే ఊయంతే కర్మభిః సంతన్యం
త ఇత్యూతయః - వృధ్యర్థాత్ సంశ్లేషార్థాద్వా వయతేర్ధాతోరిదం రూపం - ఊయంతే కర్మభిర్వ్యర్థం తేన సంశ్లిష్యంత ఇతి వా -
ఊతయ ఇత్యర్థః॥ చం॥ వైకుంఠవిజయః భగవతో విజయః స్థితిః స్థానశబ్దేనోచ్యతే - తదనుగ్రహః వైకుంఠానుగ్రహః పరి
పాలనం పోషణశబ్దేనోచ్యతే - మన్వంతరాణి తద్ధర్మః మన్వంతరేష్వనుష్ఠీయమానో ధర్మః మన్వంతరశబ్దేనాభిధీయతే - మ

న్వంతరధర్మాణాంబహుత్వాత్ మన్వంతరాణీతిబహువచనంమన్వంతరశబ్దోలక్షణయామన్వంతరధర్మేషు వర్తతఇత్యర్థః-కర్మవాసనాఃపుణ్యపాపరూపకర్మవాసనాఃఊతిశబ్దేనాభిధీయంతే॥౪॥ఈశానుకథామాహ॥అవతారేతి॥ హరేరవతారానుచరితంఅస్యానువర్తినాంచసత్కథాఃఈశానుకథాఃప్రోక్తాఇత్యర్థః॥చం॥ఈశానుకథేత్యస్యార్థమాహ-అస్యభగవతఃఅవతారానుచరితంఅవతారకథావర్ణనం-అస్యానువర్తినాంభగవద్భక్తానాంచప్రశాంతాఃశాంతిరసప్రధానాః-నానాఖ్యానోపబృంహితాఃబహువిధైరాఖ్యానైరుపబృంహితాఃసత్కథాశ్చఈశానుకథేత్యుచ్యంతే॥౫॥నిరోధమాహ॥నిరోధఇతి॥అస్యాత్మనఃజీవస్యహరేర్యోగనిద్రాంఅనుపశ్చాచ్ఛక్తిభిః స్వోపాధిభిస్సహశయనంలయఃనిరోధః అన్యథారూపంఅవిద్యయాఅభ్యస్తంకర్తృత్వాదిహిత్వాస్వస్వరూపేణబ్రహ్మతయావ్యవస్థితిర్ముక్తిః॥చం॥అస్యాత్మనః పరమాత్మనఃశక్తిభిస్సహఅనుశయనంప్రళయపయోనిధౌశయనంనిరోధఃనిరోధశబ్దేనోచ్యతే - అన్యథారూపంహిత్వాస్వరూపేణవ్యవస్థితిర్ముక్తిఃనిత్యస్యజ్ఞానానందామలాత్మనః జీవస్యాన్యథారూపంకర్మకల్పితందేవమనుష్యాదిరూపంహిత్వాపునఃస్వస్వరూపేణజ్ఞానానందామలత్వాదిరూపేణావస్థానంముక్తిశబ్దార్థఇతిభావః॥౬॥ ఆభాసఇతి ॥ ఆభాసః సృష్టిః-నిరోధోలయశ్చయతోభవతి - అధ్యవసీయతేప్రకాశ్యతేచసబ్రహ్మేతిపరమాత్మేతిప్రసిద్ధః ఆశ్రయఃకథ్యతే॥ చం॥అనంతరందశమస్యాశ్రయశబ్దస్యార్థమాహ-ఆభాసశ్చప్రపంచస్యోత్పత్తిఃస్థితిశ్చనిరోధశ్చలయశ్చయతోబ్రహ్మణఃఅధ్యవసీయతేనిశ్చీయతేసఆశ్రయఃనిఖిలప్రపంచోపాదానత్వాద్బ్రహ్మైవఆశ్రయశబ్దేనోచ్యతఇత్యర్థఃసఆశ్రయపవపరంబ్రహ్మేతిపరమాత్మేతిచఉచ్యతే॥౭॥ఆశ్రయస్వరూపమపరోక్షానుభవేనస్పష్టందర్శయితుంఅధ్యాత్మాదివిభాగమాహ॥యఇతి॥యోయమాధ్యాత్మికఃపురుషఃచక్షురాదికరణాభిమానీద్రష్టాజీవఃసఏవాధిదైవికః చక్షురాద్యధిష్ఠాతాసూర్యాదిఃతస్మిన్నేవ ఉభయోర్వియోగరూపోవిచ్ఛేదోయస్మాత్సఆధిభౌతికః చక్షుర్గోళకాద్యుపలక్షితోదృశ్యోదేహః-పురుషఇతిపురుషస్యజీవస్యోపాధిః॥శ్రు॥సవాఏషపురుషోన్నరసమయఇతిశ్రుతేః॥చం॥ఏవంసర్గాద్యాశ్ర

౪॥ అవతారానుచరితంహరేరస్యానువర్తినామ్ । పుంసాంచసత్కథాఃప్రోక్తానానాఖ్యానోపబృంహితాః॥౫॥నిరోధోస్యానుశయనమాత్మనస్సహశక్తిభిః।ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపంస్వరూపేణవ్యవస్థితిః ॥౬॥ఆభాసశ్చనిరోధశ్చయతస్త్వధ్యవసీయతే।సఆశ్రయఃపరంబ్రహ్మపరమాత్మేతిశబ్ద్యతే॥ ౭॥ యోధ్యాత్మికోయంపురుషస్సోసావేవాధిదైవికః।యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్సస్మృతోహ్యాధిభౌతికః॥౮॥ఏకమే

యాంతైర్దశభిర్లక్షణైర్విశిష్టంపురాణస్వరూపమభిధాయానంతరమాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికభేదేనపదార్థస్యత్రైవిధ్యంవదన్ఆధిదైవికశబ్దస్యనిఖిలదేవతాధిష్ఠానభూతస్యభగవతశ్శరీరాధిష్ఠాతృతయా ఆధ్యాత్మికశబ్దవాచ్యజీవేఅంతర్యామితయాతచ్ఛరీరకతయాచతదభేదేనవర్తమానమాదాయ॥శ్రు॥ తత్త్వమసి-అయమాత్మాబ్రహ్మేత్యాద్యద్వైతశ్రుతిసిద్ధంతయోరభేదంప్రథమమభిధాయఆత్మశబ్దనిర్దిష్టాభ్యాంఉభాభ్యాం జీవపరమాత్మభ్యాంవిలక్షణం జడభూతసంఘాతాత్మకంఆధిభౌతికశబ్దార్థమాహ - యఇతి - ఆత్మనిశరీరేఅధిష్ఠాతృతయావిద్యమానత్వాత్ ఆధ్యాత్మికశబ్దవాచ్యోయోయంపురుషస్సోసావేవాధిదైవికఃనిఖిలదేవాధిష్ఠాతృతయాఆధిదైవికశబ్దవాచ్యోభగవాన్నారాయణఏవఆధ్యాత్మికశబ్దవాచ్యజీవశరీరకతయాజీవాభిన్నఇత్యర్థఃతత్ర తేషుఆధ్యాత్మికాదిషుత్రిషు ఉభయవిచ్ఛేదఃపూర్వోక్తాత్మాధ్యాత్మికాధిదైవికశబ్దవాచ్యజీవపరమాత్మాభిన్నఃయఃపదార్థః జడప్రకృతిఃప్రాకృతరూపఃసఃఆధిభౌతికఇతిస్మృతః॥౮॥ఏకమితి॥ఏకమేకతరాభావఇత్యేతేషాంఅన్యోన్యసాపేక్షసిద్ధత్వేనఅనాత్మత్వందర్శయతి-తథాహి- దృశ్యంవినాతత్ప్రత్యమేయంకరణంనసిధ్యతి-నాపిద్రష్టానచద్రష్టారంవినాకరణప్రవృత్త్యనుమేయః తదధిష్ఠాతాసూర్యాదిఃనచతంవినాకరణంప్రవర్తతే- నచతద్వినాదృశ్యమిత్యేవంఏకతరస్యాభావేఏకంనోపలభామహే-తత్రతదాత్రితయంఆలోచనాత్మకేనప్రత్యయేనయోవేదసాక్షితయాపశ్యతిసఃపరమాత్మాఆశ్రయః తేషామపిపరస్పరాశ్రయత్వమస్త్యేవేతితద్వ్యవచ్ఛేదార్థంవిశేషణంస్వాశ్రయః-అనన్యాశ్రయఃసచాసావన్యేషామాశ్రయశ్చేతి-తథాచభగవాన్వక్ష్యతి॥శ్లో॥దృగ్రూపమార్కంవపురత్రరంధ్రేపరస్పరంసిధ్యతియస్స్వతఃఖే - ఆత్మాయదేషామపరోయఆద్యస్స్వయానుభూత్యాఖిలసిద్ధిసిద్ధిరితి॥ఏతేనైవవ్యభిచారిత్వాత్తేషాంమాయామయత్వమిత్యుక్తంభవతి - పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాఃపూర్వకల్పితాః॥లోకైరముష్యావయవాస్సపాలైరిత్యనేనోక్తోవిరోధోపిపరిహృతః॥ చం ॥ ఇత్థమాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికభేదేనఏవదదీశ్వరరూపతత్త్వత్రయవేత్తృత్వంచాహ- పూర్వోక్తానామాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవి

కశబ్దవాచ్యానాం చిదచిదీశ్వరాణాం మధ్యేపకంతత్త్వం ఏకతరాభావే అన్యతరాభావేశరీరస్యవాపరమాత్మనోవాఅభావే యథానోపలభామహేఉభయాయత్తత్వాత్ జ్ఞాతృత్వస్య-తదాతత్ర తేషు త్రిషు త్రితయమపియోవేద సస్వాశ్రయాశ్రయః స్వాశ్రయాశ్శరీరేంద్రియాదయః తేషామాశ్రయః ఆత్మా పరమాత్మా సర్వేషాం దేహేంద్రియాత్మనాం తదాయత్తస్థితికత్వాత్ ॥౯॥ ఉక్తమేవాధ్యాత్మాదివిభాగం ప్రపంచయన్ ॥శ్లో॥ యదుతాహంత్వయాపృష్టో వైరాజాత్పూరుషాదిదమ్। యదాసీత్తదుపాఖ్యాస్యఇతి ప్రతిజ్ఞాతం- తదుత్పత్తిప్రకారమాహ॥ పురుషఇతి॥ పురుషః వైరాజః-అండం వినిర్భిద్య పృథక్కృత్య- వినిర్గతః పృథక్ స్థితఇత్యర్థః - అయనం స్థానం అన్విచ్ఛన్ విమృశన్-యతశ్శుచిః స్వయం - అత ఏవశుచీః శుద్ధాః-అపః గర్భోదకసంజ్ఞాః-అస్రాక్షీత్ససర్జ॥ చం॥ శుచిః పరిశుద్ధః సః పురుషః భగవానాదావండమండకోశం వినిర్భిద్యభిత్త్వాయదావినిర్గతః-తదాఆత్మనః స్వస్యాయనమన్విచ్ఛన్ స్థానమపేక్షమాణస్సన్ శుచీరపోజలాని అస్రాక్షీత్ ససర్జ॥౧౦॥ తాస్వితి॥ అప్సువాసం నారాయణనామనిరుక్త్యాస్పష్టయతి - తేన అప్సువాసేన-యత్ యస్మాత్పురుషః నరః తస్మాత్ప్రభవోయాసాం- నారాః ఆపః అయనమస్యేతి నారాయణఇత్యర్థః- తదుక్తం॥ శ్లో॥ ఆపో నారా ఇతిప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। అయనంతస్యతాః పూర్వం తేననారాయణస్స్మృతః॥ చం॥ స్వసృష్టాసు స్వేననిర్మితాసు తాస్వప్సు సహస్రపరివత్సరాన్ అవాత్సీత్ మహాంభసి శయనంచకార - తేనాప్స్వవస్థానేన నారాయణో నామ నారాయణఇతి ప్రసిద్ధః- నారా ఆపో అయనం యస్యేతి బహువ్రీహిమవలంబ్య నారాయణశబ్దనిష్పత్తిరితిభావః- నను నారశబ్దస్యకథముదకపరత్వమతఆహ-యద్యస్మాత్కారణాత్ ఆపో ఆపః పురుషోద్భవాః అతః ఆపో నారా ఇత్యుచ్యంతే నరీయ తేనక్షీయత ఇతినరో భగవాన్॥ శ్లో॥ జహున్నారాయణో నరఇతి నరశబ్దస్య విష్ణుసహస్రనామమధ్యపాఠేన భగవద్వాచిత్వాత్ తస్యేమాః నారాః నరశబ్దాత్సంబంధసామాన్యేతస్యేదమిత్యణ్ - అతోనరోత్పన్నత్వాన్నారా ఆపః అయనం యస్యసనారాయణఇతిప్రోక్తఇత్యర్థః॥౧౧॥ తస్యప్రభావమాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యం ఉపాదానం-కర్మాదీని నిమిత్తాని-జీవః భోక్తా- యస్యా

కతరాభావేయదానోపలభామహే। త్రితయంతత్ర యోవేదసఆత్మాస్వాశ్రయాశ్రయః॥౯॥ పురుషోండం
వినిర్భిద్యయదాసౌసవినిర్గతః। ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః॥౧౦॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృ
ష్టాసుసహస్రపరివత్సరాన్। తేననారాయణోనామయదాపః పురుషోద్భవాః॥౧౧॥ ద్రవ్యంకర్మచకాలశ్చ
స్వభావోజీవఏవచ। యదనుగ్రహతస్సంతి నసంతియదుపేక్షయా॥౧౨॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛన్ యోగత
ల్పాత్సముత్థితః। వీర్యంహిరణ్మయం దేహంమాయయావ్యసృజత్త్రిధా॥౧౩॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మమధి

నుగ్రహాత్సంతి కార్యక్షమాభవంతీత్యర్థః॥ చం॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాది-కర్మచ పుణ్యపాపరూపం-కాలశ్చకళాకాష్ఠాదిరూపః సంవత్సరయుగకల్పాదిరూపశ్చ-స్వభావస్సత్త్వాదిః జీవస్వభావో జ్ఞానాదిర్వా-జీవఏవచ యదనుగ్రహతః యస్యభగవతోనుగ్రహాత్సంతి- యదుపేక్షయా యస్యోపేక్షయా న సంతి సర్వస్యాపి భగవత్సంకల్పాయత్తస్థితికత్వాత్ ॥౧౨॥ ఏకఇతి ॥ యోగఏవతల్పం శయ్యా తస్మాత్ వీర్యం గర్భరూపం దేహం హిరణ్మయమితి ప్రకాశబహుళం ॥ చం ॥ ఏకః అద్వితీయోభగవాన్॥ శ్రు॥ ఏకాకీనరమేదితి శ్రుత్యనుసారేణ ఏకత్వే నరతిమవిందన్ అత ఏవనానాత్వమన్విచ్ఛన్ బహుస్యామితి బహుభవనసంకల్పపూర్వకబహుత్వం ప్రాప్తుమిచ్ఛన్ యోగతల్పాత్ యోగనిద్రాయాస్తల్పస్థానాపన్నాచ్ఛేషపర్యంకాత్ సముత్థితస్సన్ మాయయాసత్త్వరజస్తమోమయ్యా ప్రకృత్యా సహకారిణ్యా- దేవో నారాయణః వీర్యం॥ శ్లో॥ అప ఏవససర్జాదౌ తాసువీర్యమపాసృజత్। తదండమభవద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభమిత్యాది ప్రమాణసిద్ధమప్సునిక్షిప్తమండోత్పాదనశక్తియుక్తం తేజోరూపం ద్రవ్యం హిరణ్మయమండం త్రేధా అసృజత్ ॥ ౧౩ ॥ అస్యైవప్రపంచః॥ అధీతి॥ ఏవమధిదైవాదిరూపేణ త్రిధాభిన్నస్యాపి కార్యస్యఏకం పౌరుషం పురుషసంబంధి క్రియాశక్తిరూపం త్రిధాభిద్యతే యత్ తచ్ఛృణు॥ చం॥ తత్త్రైవిధ్యమాహ- ఆధిదైవం అండస్య త్రివిధాహంకారజన్యత్వాత్ తద్వదేవ వైకారికశబ్దవాచ్యసాత్త్వికాహంకారాంశేన॥ శ్లో॥ వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశేతిపూర్వోక్తరీత్యాదిగ్వాతార్కప్రచేతోశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకాణాం కారణత్వాచ్చ ఆధిదైవతమధ్యాత్మం ఆత్మనాజీవేనాధిష్ఠితానీంద్రియాణి అత్రాధ్యాత్మశబ్దేనాభిధీయంతే- తైజసాఖ్యేన రాజసాహంకారాంశేన ఇంద్రియాణాం కారణీభూతమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ తైజసాత్తువికుర్వాణాదింద్రియాణి దశాభవన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తు తైజసఇతి హ్యుక్తం-అతః అధ్యాత్మమధిభూతం తామసేనాంశేన ఆకాశాదిభూతపంచకసాధనత్వాత్ ॥ శ్లో॥ తామసాదపి భూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభ ఇతి పూ

ర్యోక్తప్రమాణానుసారేణఅధిభూతశబ్దవాచ్యం- ఏవంత్రివిధంహిరణ్మయమండంప్రభుర్నారాయణోఽసృజత్ - ఏవం త్రివిధస్యాండస్యత్రివృత్కరణ జనితోయోఽవిశేష స్తమాహ - అథేతి- ఏవంపౌరుషంభగవదీయంవీర్యజన్యత్వాద్వీర్యం అండంయథాత్రివృత్కరణవశాత్ త్రిధాఅభిద్యత- తచ్ఛృణుత్రైవిధ్యోపపాదనంపంచీకరణోపలక్షణార్థం పంచీకృతానామేవ పదార్థానాముత్పత్తిరగ్రేవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥౧౮॥అంతరితి॥అంతశ్శరీరేయఃఆకాశఃతస్మాత్క్రియాశక్త్యా వివిధంచేష్టమానస్యసతః-ఓజఃఇంద్రియశక్తిః-సహఃమనశ్శక్తిఃబలం దేహశక్తిః-తతఃక్రియాశక్త్యాత్మనస్సూత్రాత్ ప్రాణాత్ -ప్రాణఃసూత్రాఖ్యఃమహాన్ముఖ్యఃసఏవాసుః-అస్యాత్మకః ప్రాణస్సర్వేషాం॥చం॥త్రైవిధ్యోపలక్షితపంచీకరణజన్య పదార్థోత్పత్తిమాహ- అంతశ్శరీరే అండరూపశరీరస్యాంతఃవిచేష్టతః పురుషస్యభగవతః ఆకాశాత్ ఆకాశరూపావయవాత్ ఓజస్సహోబలంచజజ్ఞేఏతేచాయోః కారణీభూతాగుణాఉత్పన్నాః తతః తేభ్యోగుణేభ్యః తద్గుణకారణీభూతాత్ ఆకాశాద్వాప్రాణోమహానసుఃమహాశరీరస్థాపకతయోత్కృష్టఃఅతఏవాసురసుశబ్దవాచ్యఃప్రాణః ప్రాణాపానాదిభేదేనపాంచవిధ్యముపగతఃప్రధానీభూతఃప్రాణఃభగవదీయఃప్రాణవాయుర్జజ్ఞే॥శ్రు ॥ ఆకాశాద్వాయురితిశ్రుతిః॥౧౫॥మహత్త్వం కర్శయతి॥అన్వితి॥ప్రాణాఃఇంద్రియాణియంప్రాణంతం చేష్టాంకుర్వతంఅను పశ్చాత్ప్రాణంతి చేష్టాంకుర్వంతి-అపానంతంచేష్టాంత్యజంతం- అపానంతి చేష్టాంత్యజంతి- రాజానమను భృత్యాఇవ ॥ చం ॥ సర్వజంతుషు ప్రాణంతం ప్రాణకార్యాణికుర్వంతం యం ప్రాణమనుయం ప్రధానభూతం భగవదీయం ప్రాణ మను ప్రాణాః ప్రాణినాం ప్రాణాఃఅసు ప్రాణంతిశరీరాణ్యనుప్రవిశ్యధారయంతినరదేవం రాజాన మనుగా భృత్యాఇవయమనుపానంతమనుపానకార్యాణికుర్వంతమనుసృత్యఅపానంతిచ॥ ౧౬॥ ప్రాణేనేతి ॥ క్షిపతా చానయతానిమిత్తేన - క్షుత్తృడాదికంవిరాట్ఛ్వాభేదేనోపాసనార్థముక్తం-జాయతేస్మక్రియాత్మకః-తతోజక్షతః భక్షయితుమిచ్ఛత ఇష్యర్థః-

భూతమితిప్రభుః॥ యదేకంపౌరుషంవీర్యంత్రిధాభిద్యతతచ్ఛృణు॥౧౮ ॥ అంతశ్శరీరఆకాశాత్పురుషస్యవిచేష్టతః॥ఓజస్సహోబలంజజ్ఞేతతః ప్రాణోమహానసుః॥౧౫॥అను ప్రాణంతియంప్రాణాఃప్రాణంతంసర్వజంతుషు॥ అపానంతమపానంతినరదేవమివానుగాః॥౧౬ ॥ ప్రాణేనక్షిపతాక్షుత్తృడంతరాజాయతేవిభోః॥పిపాసతోజక్షతశ్చ ప్రాఙ్ముఖంనిరభిద్యత॥౧౭॥ముఖతస్తాలునిర్భిన్నంజిహ్వాతత్రోపజాయతే॥తతోనానారసోజజ్ఞేజిహ్వయాయోఽధిగమ్యతే॥౧౮॥వివక్షోర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్వ్యాహృతంతయోః॥జలేవైతస్యసుచిరంనిరోధఃసమజాయత॥౧౯॥నాసికేనిరభిద్యేతాం దోధూయతి

ప్రాక్పశ్రథమం-నిరభిద్యతవిభక్తమభూత్॥ చం॥ ఏవంభగవత్ప్రాణస్యతదీయాకాశాదోజఃప్రభృతిభ్యోవా ఉత్పత్తిమనువర్ణ్యఅనంతరంతస్యభగవతః పురుషోత్పత్తిమాహ- అంతరాశరీరస్యాంతరా క్షిపతాచలతా ప్రాణేనవిభోః క్షుత్తృట్చజాయతే క్షుత్తృడ్భ్యాం హేతుభ్యాంజక్షతఃపిపాసతశ్చఆదౌ ప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత ఉత్పన్నమభూత్ ॥ ౧౭॥ ముఖతఇతి॥ తాలుఃఅధిష్ఠానంజిహ్వాఇంద్రియం- నానారసోవిషయః-వరుణశ్చ దేవతాజ్ఞాతవ్యా- ఏవంసర్వత్ర అధిష్ఠానమింద్రియందేవతావిషయశ్చేత్యేతచ్చతుష్టయమనుక్తమప్యూహ్యం॥ చం ॥ ముఖతఃతాలునిర్భిన్నంఉత్పన్నం తత్ర తాలున్యయమధ్యేజిహ్వాఉపజాయతే-జిహ్వయాయోరసోఽధిగమ్యతేగృహ్యతే తాదృశోరసఃకట్వామ్లలవణమధురతిక్తకషాయభేదేనషడ్విధఃతతోజిహ్వయాఃజజ్ఞే॥ ౧౮॥ వివక్షోరితి॥ వివక్షోః వక్తుమిచ్ఛోఃముఖతఏవవహ్నిః దేవతా- వాక్ ఇంద్రియం- వ్యాహృతంభాషణం - తయోరితిఇంద్రియదేవతాధీనత్వం కర్మణో దర్శయతి॥ చం॥ వివక్షోఃవక్తుమిచ్ఛోః భూమ్నోముఖతః వహ్నిర్వాగగ్నిర్వాగింద్రియంచతయోర్వాగ్వహ్న్యోః సంబంధి వ్యాహృతంవ్యాహారఃఉక్తిశ్చజజ్ఞే॥ శ్రు ॥ ముఖాదంద్రశ్చాగ్నిశ్చేతిశ్రుతేః తస్యాగ్నేస్సుచిరంబహుకాలంజలేనిరోధఃసమజాయతవైసర్వస్యాపిజగతస్తదానీంజలవ్యాప్తత్వాత్ -జలేనిరోధః విరోధిత్వాత్ప్రతిబంధక అజాయత్తవై ॥ ౧౯ ॥ నాసికేఇతి ॥ నభస్వతి ప్రాణవాయౌ- దోధూయమానేఅత్యంతంప్రచలతి- తత్ర నసినాసికాయాం-వాయుర్దేవతా - గంధంవహతీతితథా- అనేనగంధోవిషయోదర్శితః- ఘ్రాణఇంద్రియం- జిఘృక్షతః గంధంగ్రహీతుమిచ్ఛతః॥ చం॥ నభస్వతినాసాపుటవర్తిని ప్రాణాదివాయౌదోధూయతికంపమానేసతినాసికేనిరభిద్యేతాం-ఉత్పన్నేబభూవతుః- తత్రనాసాపుటవర్తిని ప్రాణేఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేగంధవహోవాయుఃజిఘృక్షతఃగంధంగ్రహీతుమిచ్ఛతఃపురుషస్యనాసికాయాంప్రాణఃఘ్రాణేంద్రియంజజ్ఞే॥శ్రు॥ ప్రాణాద్వాయురజాయతేతిశ్రుతిః ॥ ౨౦ ॥ యదేతి ॥ నిరాలోకంప్రకా

శశూన్యం ఆసీదితి శేషః-నిర్మక్షికమితివదవ్యయీభావః- తదా ఆత్మానం దేహంచ కారాదన్యచ్చవస్తు - దిదృక్షతః- అక్షిణీ స్థానం జ్యోతిః ఆదిత్యో దేవతా - చక్షుః ఇంద్రియం-తతో గుణస్య రూపస్య గ్రహః గ్రహణం - అనేన రూపం విషయో ఽభివ్యక్తః ॥ చం ॥ నిరాలోకం ఆలోకో దర్శనం నిర్గతః ఆలోకో యస్మాత్ తన్నిరాలోకం చాక్షుషజ్ఞానావిషయం ఆత్మానం స్వదేహం ఆత్మని స్వస్మిన్ దిదృక్షతః ద్రష్టుమిచ్ఛోః తస్య భగవతః అక్షిణీ నేత్రగోళకే నిర్భిన్నే గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతి స్తేజో రూపం చక్షుశ్చక్షురింద్రియం చాస్య నిర్భిన్నం ॥ ౨౧ ॥ బోధ్యమానస్యేతి ॥ ఋషిభిః దేవైః బోధ్యమానస్య సతః ఆత్మనః ప్రబోధనం గృహీతుమిచ్ఛతః కర్ణౌ అధిష్ఠానం దిశః దేవతాః శ్రోత్రం ఇంద్రియం తతో గుణగ్రహః శబ్దగ్రహణం ॥ చం ॥ ఋషిభిర్మునిభిః నిత్యసూరిభిర్వా బోధ్యమానస్య బోధం ప్రాపితస్య తం శబ్దం జిఘృక్షతః గృహీతుమిచ్ఛతః ఆత్మనః పరమాత్మనో నారాయణస్య దిశః దిగ్రూపౌ కర్ణౌ చ నిర్భిద్యేతాం కర్ణశష్కుల్యా ఉత్పన్నే గుణగ్రహః శబ్దగుణగ్రాహకం శ్రోత్రం చ శ్రోత్రేంద్రియం చ నిర్భిన్నం ॥ ౨౨ ॥ వస్తునఇతి ॥ మృదుత్వం చ కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ ఉష్ణత్వం శీతతాం చేత్యర్థః యద్యపి ఉష్ణత్వమపి ఇంద్రియ విషయ ఏవ తథాపి తస్య జిఘృక్షా ఽభావాత్ - ఔష్ణ్యముక్తం-గుర్వుష్ణమితి పాఠే యణా దేశశ్ఛాందసః వస్తునః ఏతాన్ గుణాన్ జిఘృక్షతః త్వక్ నిర్భిన్నా త్వగింద్రియాధిష్ఠానం చర్మజాతమిత్యర్థః తస్యాం లోమాని ఇంద్రియం - మహీరుహాశ్చ దేవతా జాతాః వస్తుని హస్తేనాత్తే లఘుత్వ గురుత్వయోర్జ్ఞానాత్ తయోరపి త్వగింద్రియ విషయత్వమితి పౌరాణికాః ॥ చం ॥ వస్తునో ద్రవ్యస్య మృదుకాఠిన్యం మృదుత్వం కఠినత్వం చ లఘుగుర్వుష్ణశీతతాం లఘుత్వం గురుత్వం ఉష్ణత్వం శీతత్వం చ జిఘృక్షతః గృహీతుమిచ్ఛతః త్వక్ నిర్భిన్నా - తస్యాం త్వచి రోమమహీరుహాః రోమస్వరూపాః వృక్షాశ్చోత్పన్నాః ॥ ౨౩ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర త్వచి - అంతర్బహి శ్చవాతో వృతః ఆవృత్య స్థితః- కర్తరి నిష్ఠా కథంభూతః- త్వచా లబ్ధః గుణః స్పర్శో యేన-అయమర్థః త్వగింద్రియమేవ బహిః కం

నభస్వతి। తత్ర వాయుర్గంధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః॥ ౨౦॥ యదాత్మని నిరాలోకమాత్మానం చ దిదృక్షతః। నిర్భిన్నే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షుర్గుణగ్రహః॥ ౨౧॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మనస్తం జిఘృక్షతః। కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశః శ్రోత్రం గుణగ్రహః॥ ౨౨॥ వస్తునో మృదుకాఠిన్యలఘుగుర్వుష్ణశీతతాం। జిఘృక్షతస్త్వఙ్నిర్భిన్నా తస్యాం రోమమహీరుహాః॥ ౨౩ ॥ తత్ర చాంతర్బహిర్వాతస్త్వచా లబ్ధగుణో వృతః। హస్తౌ రురుహతుస్తస్య నానాకర్మచికీర్షతః॥ ౨౪॥ తయోస్తు బలవానింద్ర ఆదానముభయాశ్రయమ్। గతిం జిఘృక్షతః పాదౌ రురుహాతేఽభికామికామ్॥ ౨౫॥ పద్భ్యాం యజ్ఞః స్వయం హవ్యం కర్మభిః క్రియతే నృభిః। నిరభిద్యత శిశ్నో వై ప్రజానందామృతార్థినః॥ ౨౬॥ ఉపస్థ ఆసీత్కామానాం ప్రియం యదుభయా

శ్రయం ... సహితం స్పర్శం గృహ్ణాతి లోమశబ్దేనోచ్యతే-తత్ర మహీరుహాణాం దేవత్వం అంతర్బహిస్స్పర్శం గృహ్ణాతి దేవత్వక్ఛబ్దేనోచ్యతే-తత్ర వాతో దేవతా - తథా చ తృతీయే వక్ష్యతి॥ శ్లో ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః। అంశేన లోమభిః కండూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ తత్ర చర్మాణీతి చర్మోపలక్షితా త్వగిత్యర్థః - ప్రాణేనాంశేనేతి ప్రాణవాయువ్యాప్తేన త్వగింద్రియేణేత్యర్థః-బహ్వృచశ్రుతౌ తు పక్షపవానో నిర్దిష్టః త్వఙ్నిరభిద్యత - త్వచో లోమాని లోమభ్య ఓషధివనస్పతయ ఇతి-రురుహతుః నిర్భిన్నే ॥ చం ॥ తత్ర చ తస్యాం త్వచి అంతర్బహిశ్చ లబ్ధగుణః లబ్ధస్పర్శగుణో వాతః వాయుః త్వచా వృతః త్వగింద్రియేణావృతః తస్య భగవతో నానాకర్మచికీర్షయా నిఖిలకర్మకరణేచ్ఛయా హస్తౌ రురుహతుః ఉత్పన్నౌ ॥ ౨౪ ॥ తయోరితి ॥ బలం ఇంద్రియం ఇంద్రో దేవతా తదుభయాశ్రయం దేవతాశ్రయం ఆదానం కర్మ - అభికామికాం అభీష్టాం విహితామిత్యర్థః ॥ చం ॥ తయోర్హస్తయోరధిష్ఠాన దేవతా బలవానింద్రః - ఆదానం స్వీకరణముభయాశ్రయం- గతిమితి అభికామికాం ఇచ్ఛావిషయీభూతాం గతిం జిఘృక్షతః గృహీతుమిచ్ఛతో భగవతః పాదౌ రురుహాతుః ॥ ౨౫ ॥ పద్భ్యామితి॥ పద్భ్యాం సహ యజ్ఞో విష్ణురేవ స్వయం తదధిష్ఠాతృరూపేణ స్థితః-కర్మభిరితి గత్యాఖ్యా కర్మశక్తిరింద్రియముక్తం - హవ్యం క్రియత ఇతి గతిప్రాప్యం యజ్ఞార్థ ద్రవ్యం విషయ ఇత్యుక్తం - నృభిరితి వ్యష్టి జీవేష్వపి ఇయమేవ రీతిరితి దర్శయన్ - నరాధికారిత్వం యజ్ఞానాం దర్శయతి - ప్రజా అపత్యం-ఆనందః రతిః - అమృతం స్వర్గాది తదర్థినః - శిశ్నః అధిష్ఠానం ॥ చం ॥ నృభిర్మనుష్యైః హవ్యం యజ్ఞకర్మ క్రియతే హూయతే దేవతోద్దేశేన అగ్నావితి హవ్యం - పురోడాశాదిరూపం తత్ప్రధానం కర్మ యజ్ఞాదిరూపం యత్క్రియతే తత్స్వరూపో యజ్ఞః విష్ణుః ॥ శ్రు ॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః విష్ణురతాదిత్యా

దిత్యాన్యతమః ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యానామహంవిష్ణురితిప్రమాణబోధితః సస్వయమేవపద్భ్యాం భగవత్పాదాభ్యాంయజ్ఞాధిష్ఠానదేవతోత్పన్నః యజ్ఞనామకః పురుషో భగవదంశావతారరూపః ఆదిత్యానామన్యతమ స్తేషాముత్తమశ్చవిష్ణుః పాదాధిష్ఠానదేవతేతిభావః - నిరభిద్యతేతి-ప్రజానందామృతార్థినః ప్రజాప్రజోత్పాదనంతయాయ ఆనందః సఏవామృతంతదర్థయతేపార్థ్యతఇతితదర్థిన తస్యశిశ్నోనిరభిద్యతవైఉత్పన్నః కిల ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థఇతి ॥ ఉపస్థఇంద్రియంప్రజాపతిశ్చాసీదితిజ్ఞేయం - తదుభయాశ్రయమింద్రియదేవతాశ్రయం - కామానాంస్త్రీసంభోగానాం-సంబంధిప్రియంసుఖం - ధాతుమలంభుక్తానామన్నాదీనామసారాంశంత్యక్తుమిచ్ఛోః ॥ చం ॥ కామానాముపస్థఃకారణమాసీత్ ఉపస్థోనామప్రజోత్పాదనసమర్థఃకర్మేంద్రియవిశేషః ప్రియం తదుభయాశ్రయం ప్రీతివిషయీభూతం సుఖం శిశ్నోపస్థయుగ్మాశ్రయంధాతుమలముత్సిసృక్షోః త్యక్తుమిచ్ఛోః పురుషస్యగుదః అధోరంధ్రంనిరభిద్యత ॥ ౨౭ ॥ తత ఇతి ॥ గుదపాయుమిత్రోత్సర్గాఅధిష్ఠానేంద్రియదేవతావిషయాః - పుర్యాఃదేహాత్ - పురఃదేహాంతరాణి - ఆసిసృప్సోః సర్వతోగంతుమిచ్ఛోః - నాభిద్వారంనిరభిద్యతేత్యనుషంగః - అపానతఃఅపగచ్ఛతిః ॥ చం ॥ తతఃగుదాత్ పాయుర్మలోత్సర్గహేతుః కర్మేంద్రియవిశేషఃనిరభిద్యత - నాభితఃఖలుఊర్ధ్వకాయఇతివ్యవహారః ॥ ౨౮ ॥ తత్రేతి ॥ పృథక్త్వంమరణం -నాభ్యాదీనిఅధిష్ఠానాదీని-నాభ్యాంహిప్రాణాపానయోర్బంధవిశ్లేషణంమృత్యురితిప్రసిద్ధంఅన్నపానానామాదితోఽసఃసంగ్రహీతుమిచ్ఛోః- కుక్షిశ్చాంత్రాణినాడ్యశ్చాసన్-తత్రకుక్షిరధిష్ఠానం - అంత్రాణిఅన్నసంగ్రహకరణం-ఇంద్రియస్థానీయం-నాడ్యస్తుపానసంగ్రహే ॥ చం ॥ తత్రనాభిద్వారేఅపానఃఅపానాఖ్యోవాయువిశేషః తతస్తస్మాదపానాత్ మృత్యుఃతన్నామకోదేవతావిశేషః ఉభయాశ్రయంపృథక్త్వంఅపాన మృత్యుప్రయుక్తంపృథక్త్వంపూర్వకాయోత్తరకాయభేదః - అన్నపానానామాదితోఽసః అన్నపానాన్యుపాదాతుమిచ్ఛోః భగవతః కుక్ష్యాం

శ్రయమ్।ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలంనిరభిద్యతవైగుదమ్॥౨౭॥తతఃపాయుస్తతోమిత్రఉత్సర్గఉభయాశ్రయః।ఆసిసృప్సోఃపురఃపుర్యానాభిద్వారమపానతః ॥ ౨౮ ॥ తత్రాపానస్తతోమృత్యుఃపృథక్త్వముభయాశ్రయమ్।ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్కుక్ష్యంత్రనాడయః॥౨౯॥నద్యస్సముద్రాశ్చతయోస్తుష్టిఃపుష్టిస్తదాశ్రయే। నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాంహృదయంనిరభిద్యత । తతోమనశ్చంద్రఇతిసంకల్పఃకామఏవచ॥౩౦ ॥త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః । భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్తప్రాణోవ్యోమాంబువాయుభిః॥ ౩౧॥గుణాత్మకానీంద్రియాణిభూతాదిప్రభవాగుణాః। మనస్సర్వవికారాత్మా

త్రనాడికాఃకుక్షిముదరంఅంత్రాణితత్రస్థితామాంసవిశేషాఃనాడికాః ॥శ్రు॥ శతంచైకాచహృదయస్యనాడ్యఃఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధాఃప్రధానీభూతాఃఏకోత్తరశతసంఖ్యాకాః ప్రత్యేకశఃద్విసప్తతిసహస్రనాడీయుక్తాః అతిసూక్ష్మాఃనానావర్ణాఃనాడ్యఃఆసన్ఉత్పన్నాబభూవుః॥౨౯॥నద్యఇతి॥ తయోఃనాడ్యంత్రవర్గయోఃక్రమేణనద్యస్సముద్రాశ్చదేవతేతుష్టిఃఉదరభరణం-పుష్టిస్తురసపరిణామతఃస్థౌల్యంతదాశ్రయేతదుభయనిమిత్తేతతాన్నసంగ్రహేచ్ఛోః - కుక్ష్యంత్రసముద్రతుష్టయఇతిచతుష్టయం-పేయసంగ్రహేచ్ఛోఃకుక్షినాడీనదీపుష్టయశ్చతుష్టయమితివివేకః- నిదిధ్యాసోఃనితరాంచింతయితుమిచ్ఛోః-కామోభిలాషఃహృదయమనశ్చంద్రసంకల్పాఃఅధిష్ఠానాదయః॥ చం॥ కుక్ష్యాదిభ్యఃనద్యస్సముద్రాశ్చాసన్‌తయోరన్నపానయోరాశ్రయేఉదరేతుష్టిఃతత్ప్రయుక్తాచపుష్టిఃకాయపుష్టిఃఅత్రబుభుక్షాపిపాసాపూర్వకాన్నపానాదిస్వీకరణంసర్వంప్రపంచరూపస్థూలశరీరేణపరిగ్రహణఅభినయమాత్రమితిజ్ఞేయం ఆత్మమాయాంస్వీయప్రకృతింనిదిధ్యాసోఃచింతయతః-హృదయంకామసంకల్పాదిస్థానంనిరభిద్యత - తతోహృదయాత్ చంద్రఇతిప్రసిద్ధంమనోనిరభిద్యత॥శ్రు॥ చంద్రమామనసోజాతఇత్యేతదూర్ధ్వపాకించయస్మాద్ధృదయాత్ సంకల్పఃకామఏవచ ॥ ౩౦॥ తదేవమధిదైవాదిభేదంవిభజ్యోక్త్వా-తదంశభూతానాంధాత్వాదీనాంస్వరూపమాహద్వాభ్యాంత్వగితిత్వక్ స్థూలంచర్మతదుపరిస్థితంసూక్ష్మం - త్వగాదయోస్థ్యంతాఃద్వంద్వైకవద్భావేననిర్దిష్టాః సప్తయోధాతవః- తేభూమ్యప్తేజోమయాః- తేషాంపాంచభౌతికత్వేపి-వాయ్వాకాశయోరాహారరూపేణసంవర్ధకత్వాభావాదేవముక్తం॥ చం॥ తస్యభగవతఃత్వక్‌చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః-భూమ్యప్తేజోమయాఃసప్తప్రాణాః॥శ్రు॥ సప్తవైశీర్షణ్యాఃప్రాణాఇతిశ్రుతిసిద్ధానిసప్తశీర్షణ్యరంధ్రాణివ్యోమాంబువాయుభిరుత్పన్నాని॥౩౧॥గుణాత్మకానీతి॥ గుణాత్మకానిగుణేషుశబ్దాదిషుఆత్మాయేషాం-విషయాభిముఖస్వభావానీత్యర్థః - భూతాదిఃఅహంకారఃతతఃప్రక్షేణభవంతీతి తథాగుణాః

శబ్దాదయః - అహంకారాంశకల్పితశోభనస్వభావాః- నతువస్తుతస్తథేత్యర్థః-తత్ర హేతుః-యతోమనఏవ-సర్వవికారాణామాత్మాస్వరూపం-బుద్ధిస్తుతథాభూతార్థవిజ్ఞానరూపిణీనతుపరమార్థగ్రాహిణీతివైరాగ్యార్థముక్తం-అనేనైవబుద్ధిమనసోఃస్వరూపంచోక్తం॥చం॥ఇంద్రియాణిచక్షురాదీనీంద్రియాణి-గుణాత్మకానిరూపాదిగుణగ్రాహకాణి-గుణాస్తైరింద్రియైఃగ్రాహ్యాః రూపాదయోగుణాఃభూతాదిప్రభవాః భూతాదిస్తామసాహంకారఃతస్మాదుత్పన్నాఇత్యర్థః-తస్యమనస్సర్వవికారాత్మాసర్వేయేవికారాః- కామస్సంకల్పోవిచికిత్సాశ్రద్ధాధృతిరధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వంమనఏవేతిశ్రుతిసిద్ధాః కామసంకల్పాదయః తేషామాత్మాఆధారఃతస్యబుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీవిజ్ఞానంవివిధప్రపంచరూపేణభవనసంకల్పః॥శ్రు॥సోకామయత-బహుస్యాంప్రజాయేయేతిశ్రుతిసిద్ధః-తద్రూపిణీ॥ ౩౨॥ఉపసంహరతి॥ఏతదితి॥ప్రకృత్యాసహాష్టభిః॥చం॥భగవతఃఏతత్ ప్రపంచస్వరూపంస్థూలంరూపంమయాతేతుభ్యంవ్యాహృతం-స్థూలరూపమేవవిశేషయతి-మహ్యాదిభిరష్టభిరావరణైఃప్రకృతిమహదహంకారసహితైః పృథివ్యాదిపంచభూతస్వరూపైఃఆవరణైఃబహిరండాద్బహిరావృతస్థూలరూపంవ్యాహృతం॥౩౩॥స్థూలముక్త్వాసూక్ష్మంసమష్టిలింగశరీరమాహ ॥ అతఃపరమితి॥అతఃపరంఅస్యకారణభూతంసూక్ష్మంఅతీంద్రియం-యతఃఅవ్యక్తం-తతుకుతఃయతోనిర్విశేషణంతతుకుతఃఅనాదిమధ్యనిధనంఉత్పత్తిస్థితిలయశూన్యం-నిత్యంసదైకరూపం-అపక్షయాదిశూన్యమిత్యర్థః - అతఏవవాఙ్మనసశ్చేతిద్వంద్వైక్యం-తస్మాత్పరం॥చం॥ఏవంప్రపంచస్వరూపంస్థూలంభగవద్రూపముక్త్వా అనంతరంతస్యాపికారణీభూతంమూలప్రకృతిస్వరూపంఅవిభక్తనామరూపత్వాత్ సూక్ష్మరూపమాహ - అతఃపరంస్థూలాదతిరిక్తంసూక్ష్మతమమవిభక్తనామరూపత్వేనవ్యవహారానర్హత్వాత్ సూక్ష్మతమంనిర్విశేషణం- పృథివ్యాదిపరిణామరాహిత్యాత్ పృథివీత్వాదిభి

బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ॥ ౩౨॥ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలంతేవ్యాహృతంమయా।మహ్యాదిభిశ్చావరణైరష్టభి
ర్బహిరావృతమ్॥ ౩౩॥ అతఃపరంసూక్ష్మతమమవ్యక్తంనిర్విశేషణమ్।అనాదిమధ్యనిధనంనిత్యంవాఙ్మన
సఃపరమ్॥౩౪॥ అమునీభగవద్రూపేమయాతేహ్యనువర్ణితే। ఉభేఅపినగృహ్ణంతిమాయాసృష్టేవిపశ్చి
తః॥౩౫॥సవాచ్యవాచకతయాభగవాన్బ్రహ్మరూపధృత్ । నామరూపక్రియాధత్తేసకర్మాకర్మకఃప
రః॥ ౩౬॥ ప్రజాపతీన్మనూన్దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్ । సిద్ధచారణగంధర్వాన్విద్యాధ్రాసుర
గుహ్యకాన్॥౩౭॥కిన్నరాప్సరసోనాగాన్సర్పాన్కింపురుష*పూరుషాన్।మాతౄరక్షఃపిశాచాంశ్చప్రే
తభూతవినాయకాన్॥౩౮॥కూశ్మాండోన్మాదవేతాళాన్యాతుధానాన్గ్రహానపి । ఖగాన్మృగాన్ప
శూన్వృక్షాన్గిరీన్నృపసరీసృపాన్॥౩౯॥*ద్వివిధాశ్చతుర్విధాయేన్యేజలస్థలనభౌకసః।కుశలాకుశలా

ర్విశేషణైఃనిర్దేష్టుమశక్యం-అనాదిమధ్యనిధనం ఆదిమధ్యాంతరహితంఅతఏవనిత్యం - వాఙ్మనసఃపరంరూపాదివిశేషణరాహిత్యాత్ వాక్ప్రవృత్తేర్మనఃప్రవృత్తేశ్చదూరీభూతం-ఏతత్ప్రకృతితత్త్వంసూక్ష్మతమంరూపం॥౩౪॥ ఉపాసనార్థంభగవత్యారోపితతయాతద్ద్వయమపవదతి-అమునీఇతి-నగృహ్ణంతివస్తుతోనాంగీకుర్వంతి-మాయాసృష్టే॥ చం॥ అమునీస్థూలసూక్ష్మేభగవద్రూపేమయాతేతుభ్యమనువర్ణితే - విపశ్చితోవిద్వాంసఃమాయాసృష్టేఉభేఅపిరూపేనగృహ్ణంతినోపాసంతే॥ ౩౫॥ యద్రూపగుణకర్మకఇతియదుక్తంభగవతాబ్రహ్మణంప్రతితత్ప్రపంచయితుంబ్రహ్మాదిరూపాణితత్తత్కర్మాణిచఆహ-సఇత్యాదినా-ఇత్థంభూతేనైత్యతఃప్రాక్తనేనగ్రంథేన - సభగవాన్బ్రహ్మరూపధృత్సన్-వాచ్యవాచకతయా-వాచ్యతయారూపాణివాచకతయానామాని-క్రియాశ్చ-ధత్తేసృజతీత్యర్థః- మాయయాసకర్మాసవ్యాపారస్సన్-వస్తుతస్త్వకర్మకః॥చం॥వాచ్యవాచకతయావాచ్యతయాదేవబోధ్యత్వేనబ్రహ్మరూపధృత్పరబ్రహ్మరూపీ-వాచకతయాబ్రహ్మరూపధృత్ వేదస్వరూపీసభగవాన్-పరస్సర్వస్మాత్పరఃఅతఏవాకర్మకఃపుణ్యాపాపరూపకర్మరహితఃతాదృశోపిలీలార్థంసకర్మాసన్ఉత్పత్తిస్థితిలయాదికర్మాసన్తాదృశంకర్మకుర్వన్ నామరూపక్రియాఃప్రపంచరూపీసన్ నామానిబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానినామానిరూపాణితత్తద్రూపాణిచధత్తే॥౩౬॥ ఏతత్ప్రపంచయతిసార్ధైస్త్రిభిః-ప్రజాపతీనితి-ద్వితీయాంతానాంధత్తఇత్యనేనాన్వయః-తత్ర ప్రజాపత్యాదీనినామాని- తద్వాచ్యానిరూపాణి-తత్కర్మాణిజ్ఞేయానిపృథక్-తత్తదవాంతరభేదేన॥ చం॥ప్రజాపతీన్కశ్యపాదీన్నవమనూన్స్వాయంభువాదీన్-దేవాన్॥శ్రు ॥అష్టౌవసవఏకాదశరుద్రాద్వాదశాదిత్యాఏతావంతోవైదేవా ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాన్త్రయస్త్రింశద్దేవాన్ఋషీన్వసిష్ఠాదీన్-పృథక్ అర్యమప్రధానాన్పితృగణాన్॥౩౭॥కూశ్మాండేతి॥ గిరీనిత్యస్యానంతరం

నృపేతి సంబోధనం ॥ ౩౯ ॥ ద్వివిధా ఇతి ॥ ద్వివిధాః స్థావరజంగమాదిరూపేణ - చతుర్విధాః జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ - జలస్థలనభౌకసి ఓకాంసి యేషాం తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణాన్వయః - యచ్చ రాజ్ఞా పృష్టం ॥ శ్లో ॥ యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమేతి తస్యాపి ప్రసంగాదనేనైవోత్తరమాహ - కుశలాః ఉత్తమాః అకుశలాః నీచాః - మిశ్రాః పదాంతరమిశ్రాః మధ్యమాః - కర్మణాం పుణ్యాపుణ్యవిమిశ్రాణాం - గతయః ఫలాని ॥ చం ॥ ద్వివిధాః చేతనాచేతనస్వరూపేణ ద్వివిధాః చతుర్విధాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరరూపేణ చతుర్విధాః జలౌకసో మత్స్యమకరాదయః - స్థలౌకసో మనుజపశ్వాదయః - నభౌకసః ఖగాదయః అన్యే చ యే జాతివిశేషాః కుశలాస్సత్త్వప్రధానాః - అకుశలాస్తమఃప్రధానాః - మిశ్రాస్త్రిగుణ్యవంతః - ఏతాదృశాస్సర్వేఽపి జాతివిశేషాః ఇమాః కర్మణాం గతయః పుణ్యపాపఫలభూతా ఇత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥

సత్త్వాదిభేదేన కర్మగతివైచిత్ర్యం ప్రపంచయతి సార్ధేన ॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వాదయస్తిస్రో గతయః - తా ఏవ వశ్యంగ్రాహికయా దర్శయతి - సురనృనారకా ఇతి - సురాదిశబ్దాః స్వర్గాదీనాముపలక్షణార్థాః అన్యాభ్యాం గుణాభ్యాం - స్వభావః గుణః ఉపహన్యతే అనువిధ్యతే తత్రాపి సత్త్వాదిగతిషు - ఏకైకశో గతయః ॥ చం ॥ తదేవ వ్యక్తీకరోతి - సత్త్వమిత్యాది - సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తేషాం ఫలభూతా గతయః - సురనృనారకా ఇతి క్రమశః తైరనుభూయమానాః స్వర్గాదయః నృభిరనుభూయమానాః పశుపుత్రధనధాన్యాదయః - నారకైరనుభూయమానాః ఏకవింశతినరకాః - తత్ర గతిత్రయేఽపి హే రాజన్ ఏకైకశః గతయస్త్రిధా భిద్యంతే - యదా యస్మిన్ కాలే - ఏకైకతరః సత్త్వం వా రజో వా తమో వా స్వభావో గుణః - అన్యాభ్యాం స్వేతరాభ్యాం గుణాభ్యాముపహన్యతే - అభిభూయతే తదా అభిభావకగుణానుగుణాః గతయో భిద్యంతే ॥ ౪౧ ॥
బ్రహ్మరూపేణ స్రష్టృత్వముక్త్వా విష్ణురూపేణ పాలకత్వమాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏవ భగవాన్ - తిర్యగాద్యవతారైః - ఇదం విశ్వం స్థాపయన్ - పాలయన్ - ధర్మరూపేణ పుష్ణాతి - భోగైః సంవర్ధయతి ॥ చం ॥ జగద్ధాతా జగత్పోషకః డుధాఞ్ ధారణపో

మిశ్రాః కర్మణాం గతయస్త్విమాః ॥ ౪౦ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తిస్రస్సురనృనారకాః । తత్రాప్యేకైకశో రా
జన్ భిద్యంతే గతయస్త్రిధా । యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే ॥ ౪౧ ॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భ
గవాన్ ధర్మరూపధృక్ । పుష్ణాతి స్థాపయన్ విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః ॥ ౪౨ ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా
యత్సృష్టమిదమాత్మనః । సన్నియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః ॥ ౪౩ ॥ ఇత్థంభావేన కథితో భగవాన్
భగవత్తమః । నేత్థంభావేన హి పరం ద్రష్టుమర్హంతి సూరయః ॥ ౪౪ ॥ నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీ
యతే । కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం మాయయారోపితం హి తత్ ॥ ౪౫ ॥ అయం తు బ్రహ్మణః కల్పస్సవికల్ప

షణయోరితి ధాతుః స ఏవ భగవానిదం విశ్వం ధర్మరూపధృక్ ధర్మపురుషస్వరూపం ధృతవాన్ సన్ విశ్వం స్థాపయన్ తిర్యఙ్నరసురాదిభిః తిర్యఙ్నరశరీరైః పుష్ణాతి పరిపాలయతి ॥ ౪౨ ॥ రుద్రరూపేణ సంహర్తృత్వమాహ ॥ తత ఇతి ॥ ఆత్మనస్సకాశాద్యదిదం సృష్టం - తత్కాలాదిరూపేణ సన్నియచ్ఛతి - సంహరతి ॥ చం ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా తత్స్వరూపీ సన్ ఆత్మనా యత్సృష్టం తత్కాలే ప్రళయే ఘనానీకమనిల ఇవ సన్నియచ్ఛతి వినాశయతి ॥ ౪౩ ॥ కర్తృత్వాద్యనువాదేన దశమస్య శుద్ధిమాహ - ఇత్థంభావేనేతి - భగవాన్ అతిశయేన భగవాన్ భగవత్తమః - ఇత్థంభావేన స్రష్టృత్వాదిరూపేణ ॥ శ్రు ॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః ॥ సోఽకామయత - బహుస్యాం ప్రజాయేయేత్యాది శ్రుత్యా కథితః - సూరయస్తు - పరం కేవలం - ఏవంరూపేణ ద్రష్టుం నార్హంతి ॥ చం ॥ భగవత్తమో భగవచ్ఛబ్దవాచ్యానాముత్కృష్టః భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నః ఇత్థంభావేన కథితః సామాన్యః ఏతాదృశ ఇతి నిరూపితః పరం సర్వోత్కృష్ట బ్రహ్మరూపం సూరయో నిత్యసూరయోఽపి నేత్థంభావేన ద్రష్టుమర్హంతి - విశేషైః ఏతాదృశ ఇతి న సాక్షాత్కర్తుం శక్నువంతి ॥ ౪౪ ॥ తత్కిం - యతః - నేతి - అస్య విశ్వస్య - జన్మాదౌ తత్కర్మణి - పరస్య ఈశ్వరస్య - ఇత్థంభావః కర్తృత్వం - నాస్తి - శ్రుత్యాదితాత్పర్యేణ సంప్రతిపాద్యతే - కింత్వనువిధీయతే అనువర్త్యతే - కిమర్థం - కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం హి - యతో మాయయా తత్ ఆరోపితం ప్రకాశితం - తథా చ శ్రుతిః - నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం ॥ ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత ఇత్యాద్యా ॥ చం ॥ అస్య పరస్య పరమాత్మనః - జన్మావతారేషు జన్మకర్తృత్వప్రతిషేధార్థం పుణ్యపాపరూపకర్మకర్తృత్వప్రతిషేధార్థం కర్మాణ్యనుకర్మాణ్యనుసృత్యానువిధీయతే న క్రియతే - కథం తర్హి పుణ్యపరవశత్వాభావే రామాద్యవతారేషు పితృవాక్యపరిపాలనాది ధర్మానుష్ఠానమత ఆహ - మాయయేతి - స్వస్య పుణ్యపాపపరవశత్వాభావేఽపి మాయయా ఇతరానుష్ఠాపనలీలయా మాయయా సంకల్పేన తత్ ధర్మానుష్ఠాతృత్వమారోపితం న వాస్తవమితి

భావః॥ ౪౫॥ ఉక్తమర్థముపసంహరతి॥అయమితి॥బ్రహ్మణస్సంబంధికల్పః-వికల్పోఽవాంతరకల్పః- తత్సహిత ఉదాహృతఃఉదాహరణత్వేనసంక్షేపతఉక్తః-యత్రమహాకల్పే- ప్రాకృతమహదాదిసర్గాః - అవాంతరకల్పేచవైకృతాః స్థావరాదిసర్గాః-ఇత్యయంవిధిః ప్రకారఃఅన్యైఃమహాకల్పాదిభిఃసాధారణః॥చం॥అయంసవికల్పఃమహాకల్పసహితః-కల్పః అవాంతరకల్పః-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖసంబంధ్యుదాహృతఃయత్రబ్రహ్మకల్పేసాధారణోవిధిఃసర్వేషామపిప్రాణినాం శరీరాదికల్పనరూపసాధారణోవిధిః- ప్రాకృతసర్గాఃప్రకృతిఃకారణంతత్సంబంధినఃప్రాకృతాః- తాదృశాస్సర్గాఃజగత్సృష్టేఃకారణీభూతానాంప్రజాపతీనాంసర్గాఃప్రాకృతసర్గాఃతదితరేషాంసర్గాఃవైకృతసర్గాఃఉభయేపిసర్గాస్సంతి॥౪౬॥ వక్ష్యమాణంవిస్తరంప్రతిజానీతే॥పరిమాణమితి॥ పరిమాణంస్థూలంసూక్ష్మంచకల్పస్యలక్షణం- నేహనిరూపయతి-తద్విగ్రహం-అవాంతరకల్పమన్వంతరాదిరూపం- తద్విభాగంయథావత్ - విస్తరేణ-పురస్తాత్తృతీయస్కంధేతత్రచపాద్మంకల్పమథోఇతికార్త్స్న్యేనవ్యాఖ్యాయమానంశృణు॥చం॥కాలస్యకల్పలక్షణవిగ్రహంఅవాంతరప్రళయమహా

ఉదాహృతః।విధిస్సాధారణోయత్రసర్గాః ప్రాకృతవైకృతాః॥౪౬॥పరిమాణంచకాలస్య కల్పలక్షణవిగ్రహం।యథాపురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యేపాద్మంకల్పమథోశృణు॥౪౭॥శౌనకః॥యదాహనోభగవాన్సూతక్షత్తాభాగవతోత్తమః।చచారతీర్థానిభువస్త్యక్త్వాబంధూన్సుదుస్త్యజాన్॥౪౮॥కుత్రకౌషారవేస్తస్యసంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః।యద్వాసభగవాంస్తస్మైపృష్టస్తత్త్వమువాచహ॥౪౯॥బ్రూహినస్తదిదంసౌమ్యవిదురస్యవిచేష్టితమ్।బంధుత్యాగనిమిత్తంచయథైవాగతవాన్పునః॥౫౦॥శ్రీసూతః॥ రాజ్ఞాపరీక్షితాపృష్టో యదవోచన్మహామునిః । తద్వోఽభిధాస్యేశృణుతరాజప్రశ్నానుసారతః॥ ౫౧॥ *****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-పారమహంస్యాంసంహితాయాం.

ద్వితీయస్కంధే-దశమోఽధ్యాయః.

ప్రళయభేదభిన్నస్వరూపం-పరస్తాదుత్తరత్రయథావత్కార్త్స్న్యేనవ్యాఖ్యాస్యేఇమంపాద్మంపద్మోద్భవపూర్వకంబ్రహ్మణఃకల్పమిమంవక్ష్యమాణంశృణు॥౪౭॥ యదర్థంసృష్ట్యాదినిరూపణం-తదేవసాక్షాత్ శ్రోతుకామః-కథాంతరంపృచ్ఛతి॥ యదాహేతి॥ క్షత్తావిదురః-భువస్సంబంధీని తీర్థాని-యద్వాభువఃక్షేత్రాణి॥ ౪౮॥కుత్రేతి॥కౌషారవేఃమైత్రేయస్యతస్యక్షత్తుశ్చఃఅధ్యాత్మజ్ఞానసంశ్రితఃసంవాదఃపరమాత్మవిషయకఇత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥బ్రూహీతి॥పునరాగతవాన్ తత్రనిమిత్తంబ్రూహి॥౫౦॥రాజ్ఞేతి॥రాజ్ఞాపృష్టఇతిఅయమర్థః॥యద్యూయంపృచ్ఛథ-ఇదమేవరాజాపిశుకంపృష్టవాన్-శుకోపివిదురమైత్రేయసంవాదంపురస్కృత్య-యేపూర్వంరాజ్ఞాకృతాఃప్రశ్నాః-తదనుసారేణ-సర్వంపురాణార్థంఅవోచత్-తదేవాహంవోఽభిధాస్యామి-తస్మైవశృణుతేతి॥౫౧ ॥ *************************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం-

భావార్థదీపికాఖ్యాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

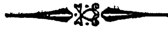
ద్వితీయస్కంధసంబంధిపదభావార్థదీపికా।ఉద్దీప్యతామియంసద్భిఃయథాస్యాత్తత్త్వదీపనమ్।
క్షంతుంతామిచ్ఛయాసంతఃక్షమంతాంమమసాహసమ్।మయాపిస్వీయబోధాయకృతమేతన్నగర్వతః॥

ఓం-తత్సత్ -శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు,

ద్వితీయస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత-కృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీమద్భాగవతే- సవ్యాఖ్యానే- తృతీయస్కంధప్రారంభః

తృతీయేతుత్రయస్త్రింశదధ్యాయైస్సర్గవర్ణనమ్। ఈశేక్షయాగుణక్షోభాత్సర్గో బ్రహ్మాండసంభవః॥
తత్రతుప్రథమాధ్యాయేబంధూన్హిత్వాగతాయుధః। నిర్గతస్యోద్ధవేనాదౌసంవాదఃక్షత్తురుచ్యతే॥
భగవచ్ఛిష్యసంప్రోక్తంసంక్షిప్తంవర్ణితంపురా। ప్రాహభాగవతంశేషప్రోక్తంవిస్తరతఃపునః॥

ద్వివిధాహిశ్రీభాగవతసంప్రదాయప్రవృత్తిః- ఏకాసంక్షేపతఃశ్రీనారాయణబ్రహ్మసంవాదేన - అహమేవాసమేవాగ్రే-ఇతిచతుశ్శ్లోక్యాశ్రీభాగవతంనిరూపితం-తదేవబ్రహ్మనారదసంవాదేన.దశలక్షణతయాకించిద్విస్తరేణోక్తం-తదేవశేషోక్తమతివిస్తరతోవక్తుంతృతీయాద్యారంభః-తత్రతృతీయేప్రథమంక్షత్తుర్మైత్రేయసంగమశ్చతుర్భిరధ్యాయైః-తతోష్టభిఃసవిసర్గఃప్రపంచః-తతోవిసర్గప్రస్తావేనసప్తభిర్వరాహావతారః-తతఏకేనవిసర్గసమాహారః తత్ప్రసంగేనచతుర్భిరధ్యాయైఃకపిలావతారః-తతోనవభిఃకపిలాఖ్యానమితిత్రయస్త్రింశదధ్యాయైస్తృతీయస్కంధప్రవృత్తిఃతత్రద్వితీయస్కంధాంతే॥శ్లో॥ పరిమాణంచకాలస్యకల్పలక్షణవిగ్రహమ్। యథాపురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మంకల్పమథోశృణ్వితిప్రతిజ్ఞాతమర్థంవిస్తరేణనిరూపయితుమితిహాసంప్రస్తౌతిద్వాభ్యాం॥ఏవమితి॥ ఋద్ధిమత్ సర్వసంపద్భిఃపూర్ణం॥ ౧॥కించ॥అతిశ్లాఘ్యంత్యాగానర్హమిత్యాహ॥యదితి॥యద్వైప్రసిద్ధంగృహంవఃపాండవానాం-మంత్రకృత్ మాత్యకర్తా- అయంశ్రీకృష్ణః-శ్రీకృష్ణస్యబుద్ధిసన్నిధానాదయమితినిర్దేశఃపౌరవేంద్రోదుర్యోధనః - తస్య

శ్రీశుకః ॥ ఏవమేతత్పురాపృష్టోమైత్రేయోభగవాన్కిల। క్షత్త్రావనంప్రవిష్టేన త్యక్త్వాస్వగృహమృద్ధిమత్ ॥౧॥యద్వాఅయంమంత్రకృద్వోభగవానఖిలేశ్వరః।పౌరవేంద్రగృహంహిత్వాప్రవివేశాత్మసాత్కృతమ్॥౨॥ రాజా॥ కుత్రక్షత్తుర్భగవతామైత్రేయేణాససంగమః।కదావాసహసంవాదఏతద్వర్ణయనఃప్రభో॥౩॥ నహ్యల్పార్థోదయస్తస్యవిదురస్యామలాత్మనః। తస్మిన్వరీయసిప్రశ్నస్సాధువాదోపబృంహితః॥ ౪॥ శ్రీసూతః॥ సఏవమృషివర్యోథరాజ్ఞాపృష్టఃపరీక్షితా। ప్రత్యాహతంసబహువిత్ప్రీతాత్మాశ్రూయతామితి॥ ౫॥ శ్రీశుకః॥ యదాతురాజాస్వసుతానసాధూన్పుష్ణన్నధర్మేణవినష్టదృష్టిః। భ్రాతుర్యవిష్ఠస్యసుతాన్విబంధూన్ప్రవేశ్యలాక్షాభవనేదదాహ॥౬॥ యదాసభాయాంకురుదేవదేవ్యాఃకేశాభిమర్శంసుతకర్మగర్హ్యమ్। నవారయామాసనృపస్స్నుషాయాఃస్వాస్రైర్హరంత్యాఃకుచకుంకుమాని॥ ౭ ॥ద్యూతేత్వధర్మేణజితస్యసాధోస్సత్యావలంబస్యవనాగతస్య। నయాచతోదాత్సమయేనదాయంతమోజుషాణోయదజాతశత్రోః ॥ ౮॥యదాచపార్థప్రహితస్సభా

గృహంహిత్వా- అనాహూతఏవప్రవివేశ- అత్రహేతుఃఆత్మసాత్కృతంఆత్మీయత్వేనకృతంగృహీతం॥౨॥కుత్రేతి॥కుత్రసంగమః-ఆసబభూవ॥౩॥నహీతి॥వరీయసిశ్రేష్ఠేఅల్పస్యార్థస్యఉదయోయస్మాత్తథాభూతోనభవతి-సాధువాదేనసతామనుమోదనేనఉపబృంహితఃసంవర్ధితః-యద్వా-సాధోర్మైత్రేయస్యసంవాదేనఉత్తరేణశ్లాఘితఇత్యర్థః॥౪॥సఇతి॥ శ్రూయతామితిభావేలకారః-శ్రూయతాంశ్రవణంక్రియతామిత్యర్థః॥౫॥త్యాగానర్హస్యాపిగృహస్యత్యాగహేతుత్వేనకౌరవాపరాధానాహ- ఏకాదశభిః॥యదేతి॥ ఏతేషాంచతదాసఃక్షత్తా అయాదిత్యేకాదశేక్రియాకారకసంబంధః-యవిష్ఠస్యకనిష్ఠస్య-పాండోఃవిబంధూన్పితృవిహీనాన్॥౬॥యదేతి॥ కురుదేవస్యయుధిష్ఠిరస్య- దేవ్యాఃద్రౌపద్యాః-ఆత్మనఃస్నుషాయాఃస్వైరాస్రైరశ్రుభిః-స్వకుచకుంకుమానిరిపుస్త్రీణాంవా-తద్భర్తృవధేనహరంత్యాః॥ ౭॥ ద్యూతఇతి॥సత్యావలంబస్యసత్యాశ్రయస్య-వనంప్రత్యాగతస్య-సమయేనపూర్వకృతేన - దాయంయాచమానస్య- యత్ యదా-నాదాత్ నదదౌ-తమఃమోహంజుషాణః॥ ౮॥ యదేతి॥ యానివచనానిపుంసాంభీష్మాదీనాం-అమృ

యసానిఅమృతపానరూపిణి-రాజాధృతరాష్ట్రః-దుర్యోధనోవా-ఉరుబహుమనమేనే-కుతోనష్టః పుణ్యలేశో యస్య సః-నను
ఖకీర్తిధర్మస్వర్గాదిహేతుః - కింతురాజ్యప్రాప్తిమాత్రే హేతుః పుణ్యలేశఏవఆసీత్తస్యాపినష్టత్వాదనాదృతవానిత్య
ర్థః ॥౯॥ ఇదానీంవిదురస్యైవకృతంఅపరాధందర్శయతిషడ్భిః ॥ యదేతి ॥ యదాపూర్వజేనధృతరాష్ట్రేణ-మంత్రా
యోపహూతోంతర్గృహంప్రవిష్టోవిదురః-మంత్రంపృష్టస్సన్-అథానంతరం-తదాహకింమంత్రిణోద్యాపియద్వైదు
రికంవిదురవాక్యమితిప్రసిద్ధంవదంతి ॥ ౧౦ ॥ తదేవాహత్రిభిః-అజాతశత్రోరితి-తవఆగఃఅపరాధం - సహమానస్యదా
యం ప్రతియచ్ఛదేహి-యత్రాపరాధే-అనుజైస్సహవర్తమానోవృకోదరరూపఃఅహిః-క్రోధేనశ్వసన్వర్తతే-యత్
యస్మాత్ అలమత్యర్థంబిభేషి ॥౧౧॥ మమతాదృశః బహవఃపుత్రాస్సంతీతిగర్వంమాకృథాఇత్యాహ ॥ పార్థానితి ॥ పా
ర్థాంస్తుముకుందఃఆత్మీయత్వేనగృహీతవాన్-సచదేవఃతత్రాపిభగవాన్నతుప్రాకృతః- కించసహక్షితిదేవైర్ద్విప్రై
ర్దైత్యవైరింద్రాదిభిశ్చవర్తమానః-యత్రాసౌ శ్రీకృష్ణఃతత్రవిప్రాదేవాశ్చేత్యర్థః- సచస్వపుర్యామేవసుఖమాస్తే
నత్వన్యత్రగతః-కించయదుదేవానాందేవఃపూజ్యః-యతోసౌతత్రైవయదుప్రవీరాఇత్యర్థః-కించనృదేవేషుమండలే
శ్వరేషుదీవ్యంతేప్రకాశంతఇతినృదేవదేవాః రాజానః-విర్జితాఃఅశేషాఃనృదేవదేవాఃయేన- యతోసౌతత్రైవరాజా
నఃసర్వే-అతఃపార్థానాందాయందేహీతి ॥౧౨॥ ననుదుర్యోధనఃతంనమన్యతఇతిచేత్తతఆహ ॥ సఇతి ॥ సఏషదోషోమూర్తో
దోషఏవగృహాన్ప్రవిష్టఆస్తే-దోషత్వేహేతుఃపురుషద్విట్ - శ్రీకృష్ణద్వేష్టా - కోసౌయంత్వంఅపత్యమత్యాఅపత్యబు

యాంజగద్గురుర్యానిజగాదకృష్ణః ॥ నతానిపుంసామమృతాయనానిరాజోరు మేనేక్షతపుణ్యలేశః ॥౯॥ య
దోపహూతోభవనంప్రవిష్టోమంత్రాయపృష్టఃకిలపూర్వజేన । అథాహతన్మంత్రదృశాంవరీయాన్య
న్మంత్రిణోవైదురికంవదంతి ॥౧౦॥ అజాతశత్రోఃప్రతియచ్ఛదాయంతితిక్షతోదుర్విషహంతవాగః । స
హానుజోయత్రవృకోదరాహిఃశ్వసన్రుషాయత్త్వమలంబిభేషి ॥౧౧॥ పార్థాంస్తుదేవోభగవాన్ముకుం
దోగృహీతవాన్సక్షితిదేవదేవః । ఆస్తేస్వపుర్యాంయదుదేవదేవోవినిర్జితాశేషనృదేవదేవః ॥౧౨॥ సఏష
దోషఃపురుషద్విడాస్తేగృహాన్ప్రవిష్టోయమపత్యమత్యా । పుష్ణాసికృష్ణాద్విముఖోగతశ్రీస్త్యజాశ్వసే
వ్యంకులకౌశలాయ ॥ ౧౩ ॥ ఇత్యూచివాంస్తత్రసుయోధనేనప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ । అసత్కృత
స్సత్స్పృహణీయశీలఃక్షత్తాసకర్ణానుజసౌబలేన ॥౧౪॥ కఏనమత్రోపజుహావజిహ్మందాస్యాస్సుతో
యద్బలినైవపుష్టః । తస్మిన్ప్రతీపఃపరకృత్యఆస్తేనిర్వాస్యతామాశుపురాచ్ఛ్వసానః ॥౧౫॥ సఇత్థమత్యు
ల్బణకర్ణబాణైర్భ్రాతుఃపురోమర్మసుతాడితోపి । స్వయంధనుర్ద్వారినిధాయమాయాంగతవ్యథోయా
దురుమానయానః ॥ ౧౬ ॥ సనిర్గతఃకౌరవపుణ్యలబ్ధోగజాహ్వయాత్తీర్థపదఃపదాని । అన్వాక్రమత్పు

ద్ధ్యా-పుష్ణాసి-నత్వపత్యమసౌ-నపతత్యస్మాదిత్యపత్యంపాతిహేతుః- గతాశ్రీర్యస్మాత్సః - త్వమిత్యాక్రోశతి-అతఏవమసే
వ్యంఅమంగళం-ఆశుత్యజ-కథంపుత్రస్త్యాజ్యస్తత్రాహ-కులస్యకౌశలాయ-స్వార్థేతద్ధితః ॥ శ్లో ॥ త్యజేదేకంకులస్యార్థే
గ్రామస్యార్థేకులంత్యజేత్ । గ్రామంజనపదస్యార్థేఆత్మార్థేపృథివీంత్యజేత్ ॥ ఇత్యాదిన్యాయాత్ ॥౧౩॥ ఇతీతి-ఇత్యూచి
వాన్ఏవముక్తవాన్-అసత్కృత్య-సతాంస్పృహణీయంశీలంయస్యసః-కర్ణదుశ్శాసనశకునిసహితేనదుర్యోధనేన-అస
త్కృతః-తిరస్కృతః ॥౧౪॥ తిరస్కారమేవాహ ॥ కఇతి ॥ దాసీసుతోహ్యత్రాహ్వానానర్హః- జిహ్మఃకుటిలః - జిహ్మతా
మాహ - యస్యబలినాఅన్నేనపుష్టః-తస్మిన్నేవప్రతీపఃప్రతికూలః - పరేషాంకార్యేవర్తతేఅతఃపురాత్ నిర్వాస్యతాం-
శ్వసానఃశ్వసన్-జీవనమాత్రశేషఇత్యర్థఃపాఠాంతరేశ్మశానంశ్మశానవదమంగళః- సర్వంధనాదిగృహీత్వాగృహాన్ని
ష్కాస్యతామితిభావః ॥౧౫॥ సఇతి ॥ అత్యుల్బణైఃకర్ణయోర్బాణవత్ప్రతద్భిః-పరుషవాక్యైర్మర్మసుతాడితోపి-గతవ్యథః-
తత్రహేతుః-మాయాంఉరుబహుమానయన్ - అహోమాయాయామాహాత్మ్యమితితామేవతత్రహేతుంమన్యమానః-
తన్నిస్సారణాత్పూర్వంస్వయమేవఅయాత్ -నిర్జగామ-కింకృత్వాపతేనూనంమరిష్యంతి- కింధనుషేతితస్యద్వారిధను
ర్నిధాయ-యద్వా-భీమాదిభిస్సహసంగత్యఅస్మాభిర్యోత్స్యతీతిమాశంకీరితిధనుర్నిధానం ॥౧౬॥ తతోనిర్గతస్యతీర్థాట
నప్రకారమాహాష్టభిః-సఇతి-సఃగజాహ్వయాన్నిర్గతస్సన్తీర్థంఉపాదేయంయస్యస్యహరేః-పదానిక్షేత్రాణి- పుణ్యచి
కీర్షయా-అన్వాక్రమత్ క్రమేణప్రత్యపద్యత - కౌరవాణాంపుణ్యేనలబ్ధఇతి - తేషాంభాగ్యమేవతేనరూపేణాగతమి
తిసూచితం-ఉర్వ్యాంసహస్రమూర్తిఃబ్రహ్మరుద్రాద్యనేకమూర్తిస్సన్-తీర్థపావనాయయాన్యధిష్ఠాయస్థితః ॥

౧౭॥వనేష్వితి॥ పుణ్యానియాని ఉపవనాదీని తేషుకుంజేషులతాగూఢస్థానేషు-అపంకానితోయానియేషాంతేషు సరిత్సు
సరస్సుచ తీర్థేషుఆయతనేషుచక్షేత్రేషుకీదృశేషుఅనంతస్యలింగైర్మూర్తిభిఃసమ్యగలంకృతేషు-అనన్యఃఏకాకీ॥౧౮॥
కించ॥గామితి॥ గాంపర్యటన్ హరితోషణాని వ్రతానిచరే-ఆచరత్ -మేధ్యాపవిత్రా- వివిక్తాఅసంకీర్ణాచ-వృత్తిర్జీవికా
యస్యసః-సదాప్లుతఃప్రతితీర్థంస్నాతః-అధశ్శయనంయస్య-అవధూతఃఅసంస్కృతదేహః-అవధూతవేషఃవల్కలాజి
నధారీ-అతఏవస్వైరవ్యలక్షితః॥౧౯॥ఇత్థమితి॥ఏకస్సైవచక్రంసైన్యంయస్యాం- ఏకమేవరాజచిహ్నంశ్వేతాతపత్రం
యస్యాంతాం-అజితేనశ్రీకృష్ణేనసహాయేన॥౨౦॥తత్రేతి॥తత్రప్రభాసే- పరస్పరంస్పర్ధయానిమిత్తభూతయా - సు
హృదాంకౌరవాణాం-వినష్టింవినాశం-అశృణోత్ -పరస్పరనాశేదృష్టాంతః-వేణుజోవహ్నిః- సంశ్రయతేయద్వనంత
ద్యథాదగ్ధంభవతి-తథా ప్రత్యక్పశ్చిమాభిముఖంయథాభవతితథేత్యర్థః॥౨౧॥తస్యామితి॥తస్యాంసరస్వత్యాంత్రితాదీ
దీన్యేకాదశతీర్థానితత్తన్నామ్నా ప్రసిద్ధానిఆసేవితవాన్॥ ౨౨॥అన్యానీతి॥ద్విజదేవైఃఋషిభిఃదేవైశ్చకృతాని-అంగ
మంగంప్రతివర్తంతఇతిప్రత్యంగానిఆయుధాని- తేషుముఖ్యంచక్రం- తేనాంకితాని-మూర్ధన్యహేమకుంభేషుచిహ్నితా
ని - మందిరాణియేషుతాని - నానావిధానిశ్రీవిష్ణోరాయతనానిక్షేత్రాణిచతీర్థానిచఆసిషేవే - యేషాంచక్రాం

ణ్యాదికేష్వయోర్వ్యమధిష్ఠితోయానిసహస్రమూర్తిః॥ ౧౭ ॥ వనేషుపుణ్యోపవనాద్రికుంజేష్వపంక
తోయేషుసరిత్సరస్సు।అనంతలింగైస్సమలంకృతేషుచచారతీర్థాయతనేష్వనన్యః॥౧౮॥గాంపర్యటన్మే
ధ్యవివిక్తవృత్తిస్సదాప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః।అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషోవ్రతానిచేరేహరితోషణా
ని॥౧౯॥ఇత్థంవ్రజన్భారతమేవవర్షంకాలేనయావద్గతవాన్ప్రభాసమ్।తావచ్ఛశాసక్షితిమేకచక్రామే
కాతపత్రామజితేనపార్థః॥౨౦॥తత్రాథశుశ్రావసుహృద్వినష్టింవనంయథావేణుజవహ్నిసంశ్రయం।
సంస్పర్ధయాదగ్ధమథానుశోచన్సరస్వతీంప్రత్యగియాయతూష్ణీమ్॥ ౨౧॥ తస్యాంత్రితస్యోశనసోమ
నోశ్చపృథోరథాగ్న్యసితస్యవాయోః।తీర్థంసుదాసస్యగవాంగుహస్యయచ్ఛ్రాద్ధదేవస్యసఆసిషేవే॥
౨౨॥అన్యానిచేహద్విజదేవదేవైఃకృతానినానాయతనానివిష్ణోః।ప్రత్యంగముఖ్యాంకితమందిరాణియద్దర్శ
నాత్కృష్ణమనుస్మరంతి॥ ౨౩ ॥ తతస్త్వతివ్రజ్యసురాష్ట్రమృద్ధంసౌవీరమత్స్యాన్కురుజాంగలాంశ్చ।
కాలేనతావద్యమునాముపేత్యతత్రోద్ధవంభాగవతందదర్శ॥ ౨౪ ॥ సవాసుదేవానుచరంప్రశాంతంబృ
హస్పతేఃప్రాక్తనయంప్రతీతమ్।ఆలింగ్యగాఢంప్రణయేనభద్రంస్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానాం॥
౨౫॥కచ్చిత్పురాణౌపురుషౌస్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహకిలావతీర్ణౌ।ఆసాతఉర్వ్యాఃకుశలంవిధాయ
కృతక్షణౌకుశలంశూరగేహే॥ ౨౬ ॥కచ్చిత్కురూణాంపరమస్సుహృన్నోభావస్సఆస్తేసుఖమంగశౌరిః।
యోవైస్వసౄణాంపితృవద్దదాతివరాన్వదాన్యోవరతర్పణేన॥ ౨౭॥ కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాం
ప్రద్యుమ్నఆస్తేసుఖమంగవీరః।యంరుక్మిణీభగవత్తోఽభిలేభఆరాధ్యవిప్రాన్స్మరమాదిసర్గే॥౨౮॥ క
చ్చిత్సుఖంసాత్త్వతవృష్ణిభోజదాశార్హకాణామధిపస్సఆస్తే।యమభ్యషించచ్ఛతపత్రనేత్రోనృపాస

కితమందిరవతాందర్శనాత్ - శ్రీకృష్ణంస్మరంతి ॥ ౨౩ ॥ తతఇతి ॥ అతివ్రజ్యఅతిక్రమ్యయావదుద్ధవఃప్రాప్తఃతా
వత్స్వయమపియమునాముపేత్య ॥ ౨౪ ॥ సఇతి ॥ సవిమరః ప్రాక్తనయం పూర్వశిష్యంనీతిశాస్త్రే పాఠాంతరే
పాత్రోస్తనయోనీతిశాస్త్రంయేనతం - ప్రతీతంప్రఖ్యాతం - స్వానాంజ్ఞాతీనాం - భద్రమపృచ్ఛత్ - ప్రశ్నహేతుః-
భగవతఃప్రజానాంపోష్యాణాం ॥ ౨౫ ॥ ప్రథమంతావద్రామకృష్ణయోఃకుశలంపృచ్ఛతి ॥ కచ్చిదితి ॥ స్వనాభౌభ
వఃస్వనాభ్యః - పాద్మఃబ్రహ్మా - తస్యానువృత్త్యాప్రార్థనయా - ఇహావతీర్ణౌకుశలమాసాతేవర్తేతే - కృతక్షు
ణౌస్వలోకంగంతుందత్తావసరౌ - సర్వేషాంకృతోత్సవావితివా - తయోర్నిత్యకుశలత్వేపిఉక్తవిశేషణవిశిష్టౌశూర
సేనస్యగృహేకచ్చిదాసాతేఇతిప్రశ్నః ॥ ౨౬ ॥ యదూనాంకుశలంపృచ్ఛతినవభిః ॥ కచ్చిదితి ॥ భావఃపూజ్యఃశౌరిఃవ
సుదేవః-యద్వాభావోభగినీభర్తా-కుంతీవసుదేవస్యభగినీ-అతోదేవకీపాండోర్భగినీతిలోకస్యవ్యవహారః-వతానర్థాన్-
వదాన్యఃఅత్యుదారః - వరాణాంవస్తూనాంతర్పణేనసమ్మానేనసహ ॥ ౨౭ ॥ కచ్చిదితి ॥ వరూథాధిపతిస్సేనానీః - ఆది
సర్గేపూర్వజన్మనిస్మరంకామం- సుతమభిలేభేపుత్రంలబ్ధవతీ ॥ ౨౮ ॥ కచ్చిదితి ॥ సాత్త్వతాదీనామధిపతిఃఉగ్రసేనః-
శతపత్రనేత్రఃశ్రీకృష్ణః - నృపాసనాశాంరాజ్యాభిలాషం - పరిహృత్యశాపభయేనదూరాత్స్థితఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥

కచ్చిదితి॥ హేసౌమ్య హరేస్సుతః తేనసదృక్ష స్వసదృశః సాధుయస్యా త్తథాసుఖమాస్తే-గుహంకార్తికేయం-అగ్రేపూర్వ
జన్మని యోభవాన్యాగర్భేధృతవతీ తం॥ ౩౦॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః- క్షేమంకుశలమాస్తే-ఫల్గునాత్ అర్జునాత్ -
లబ్ధంధనుషో రహస్యంయేన- తదీయాం అధోక్షజసంబంధినీం॥ ౩౧॥ కచ్చిదితి॥ శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః- బుధోవిద్వాన్
అతో భగవంతం ప్రపన్నః అనుసృతః- అతఏవ అనమీవః నిష్పాపః - భక్త్యాలింగమేతత్ -అవేష్టత-వ్యలుఠత్ - ప్రేమ్ణావిభి
న్నంవిదీర్ణం ధైర్యంయస్య-స్వస్తిక్షేమమాస్తే॥ ౩౨॥ కచ్చిదితి॥ దేవకనామా యోభోజః తస్యపుత్ర్యాః దేవక్యాః విష్ణుః
ప్రజాపుత్రో యస్యాః తస్యాః దేవమాతురదితేరివ కచ్చిచ్ఛివం యజ్ఞవితానరూపమర్థం - త్రయీయథాప్రకాశకత
యాబిభర్తి-దధార॥ ౩౩॥ అపిస్విదితి॥ సాత్వతానాముపాసకానాం కామాన్ దోగ్ధిపూరయతీతి కామదుఘః-భగవత్సేవ
హేతుః-యంశబ్దస్య శాస్త్రస్య యోనింకారణమామనంతి వేదాః కుతః -మనోమయంమనసః ప్రవర్తకం-తత్త్వతః-స
ర్వస్యాంతఃకరణస్య చతుర్విధస్య-తురీయంతత్త్వం-చతుర్థమధిదైవం-చిత్తాహంకారబుద్ధిమనసామంతఃకరణభేదా
నాంక్రమేణ వాసుదేవ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాహ్యధిష్ఠాతారః-మనసశ్చ శబ్దయోనిత్వం ప్రసిద్ధం-తథాచ శ్రుతిః॥
మనఃపూర్వరూపం వాగుత్తరరూపం మనసా వా అగ్రే సంకల్పయత్యథ వాచా వ్యవహరతీతి తథా అన్యోంతర ఆత్మా మనోమ
య ఇతి ప్రస్తుత్య తస్య యజురేవశిరః-ఋగ్దక్షిణః పక్షః-సామోత్తరః పక్ష ఇత్యాదిశ్రుతేః -తథాచ శిక్షాయాం ॥ శ్లో॥ ఆ
త్మాబుద్ధ్యాసమేత్యార్థాన్ మనోయుంక్తే వివక్షయా। మనఃకాయాగ్నిమాహంతి సప్రేరయతిమారుతమ్॥ మారుతస్తూ

నాశాం పరిహృత్యదూరాత్ ॥ ౨౯॥ కచ్చిద్వరేస్సౌమ్య సుతాస్సదృక్ష ఆస్తేగ్రణీ రథినాం సాధుసాంబః। అసూ
త యంజాంబవతీ వ్రతాఢ్యా దేవంగుహం యోంబికయాధృతోగ్రే॥ ౩౦ ॥ క్షేమంసకచ్చిద్యుయుధాన ఆ
స్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః। లేభేంజసాధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపాం॥ ౩౧॥
కచ్చిద్బుధస్స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః। యః కృష్ణపాదాంకితమార్గపాంసుష్వవే
ష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః॥ ౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః। యా
వై స్వగర్భేణ బభార దేవం త్రయీయథా యజ్ఞవితానమర్థమ్॥ ౩౩॥ అపిస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో య
స్సాత్వతాం కామదుఘోనిరుద్ధః। యమామనంతి స్మహి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్త్వతురీయతత్త్వం॥
౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే। హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాద
యస్స్వస్తి చరంతి సౌమ్య॥ ౩౫॥ అపిస్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్।
దుర్యోధనోతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా॥ ౩౬॥ కింవా కృతాఘేష్వఘ
మత్యమర్షీ భీమోహివద్దీర్ఘతమం వ్యముంచత్। యస్యాంఘ్రిపాతం రణభూర్నసేహే మార్గం గదాయా
శ్చరతో విచిత్రమ్॥ ౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాండీవధన్వోపరతారిరాస్తే। అలక్షితో యచ్ఛ
రకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష॥ ౩౮॥ యమావుతస్విత్ తనయౌ పృథాయాః పార్థైర్వృతౌ

రసేచరన్మంత్రంజనయతిస్వరమిత్యాది॥ ౩౪॥ అపిస్విదితి॥ అపిస్విదన్యేచస్వస్తిచరంతి-నిజస్య దేహాదివ్యతిరిక్తస్యాత్మనో
దైవం శ్రీకృష్ణం-అనన్యవృత్త్యా ఏకాంతభావేన సమ్యగనువ్రతాః అనుసృతాః- హృదీకశ్చ సత్యభామాయా ఆత్మజశ్చ
చారుదేష్ణశ్చ గదశ్చ ఆదిర్యేషాం తేపి॥ ౩౫॥ ఇదానీంకురూన్ పృచ్ఛతి షడ్భిః॥ అపీతి॥ అపికింస్వదోర్భ్యాం స్వబాహువద్వర్త
మానాభ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం- ధర్మమార్గేణ ధర్మో యుధిష్ఠిరః సేతుం ధర్మమర్యాదాం - పరిపాతి
యస్యసభాయాం- విజయానువృత్త్యా జయపరంపరయా - అర్జునస్య సేవయేతివా ఏవంభూతం యస్యైశ్వర్యమిత్యర్థః॥
౩౬॥ కిమితి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు-కురుషు స్వకర్తృకమఘం దీర్ఘతమం బహుకాలానుచింతితం- అహివదత్యమ
ర్షీ భీమః కింవ్యముంచత్ సోవా-గదయా సహ విచిత్రం వివిధం మార్గం చరతః విచిత్రమితి క్రియావిశేషణం వా॥ ౩౭॥ కచ్చిది
తి॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ-యద్వా స్వీయానాం తేషాం కీర్తిప్రదః- ఉపరతాః అరయో యస్మాత్
యస్య శరకూటేన బాణసమూహేన గూఢః ఆచ్ఛన్నః॥ ౩౮॥ యమావితి॥ ఉత స్విత్ కిం స్విత్ యమౌ నకులసహదేవౌ- రేమా
తే క్రీడత ఇత్యర్థః-సపత్న్యాస్సుతావపి పృథాయాః స్తనపౌ పృథాయాః పుత్రైః ఆవృతౌ - సుపర్ణావివ రేమాతే కింకృ
త్వా పరాద్ధర్యోధనాత్ -స్వరిక్థం స్వీయం రాజ్యం-ఉద్ఘాట్య ఆచ్ఛిద్య-వజ్రివక్త్రాత్ ఇంద్రస్య ముఖాత్ -స్వరిక్థమమృ
తం గరుడ ఇవేతి-యద్వా-సుపర్ణావివేతి- యదిద్వౌ గరుడౌ అమృతమానయేతాం- తర్హి తద్వత్॥ ౩౯ ॥ పృథాయాః

కుశలం కిం పృచ్ఛేయం యతః తస్యాః పాండుం వినా ప్రాణధారణమత్యాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ ధ్రియతే జీవతి - న చాత్యాశ్చర్యం యతో అర్భకార్థే జీవతి న భోగార్థం - తదప్యాశ్చర్యమేవేత్యాహ - తేన తథాభూతేన వినా తదేవాహ - యస్త్వితి - ధనురేవ ద్వితీయః సహాయో యస్య ॥ ౪౦ ॥ సౌమ్యేతి ॥ పృథా అర్భకార్థే జీవయతీతి యుక్తమేవ - హే సౌమ్య ధృతరాష్ట్రం జీవంతమనుశోచామి - తత్ర అధః పతంతం తత్ర హేతుః - పరేతాయ మృతాయ భ్రాత్రే పాండవే - తత్పుత్ర ద్రోహేణ యో విదుద్రుహే ద్రోహం కృతవాన్ కించ - జీవతోపి భ్రాతుర్మమ అపకృతవానిత్యాహ - యేన సుహృత్ భ్రాతా అహం చ స్వపుర్యాః స్వకాశాత్ నిర్యాపితః నిర్వాసితః - అహో ఖలు విస్మయః ॥ ౪౧ ॥ జానతోపి తస్యైవం దుశ్చేష్టితం యతస్త్వం చ సాధురపి దుఃఖం ప్రాప్తోసీత్యత ఆహ ॥ స ఇతి ॥ సోయం శ్రీహరేః ప్రసాదాత్తస్య పదవీం మాహాత్మ్యం పశ్యన్ - గతవిస్మయః - అత్ర భూతలే నాన్యోపలక్ష్యగతిః గూఢస్సన్ సుఖం విచరామి - కథంభూతస్య మర్త్యానాం విడంబనేన ఐశ్వర్యాచ్ఛాదనేన - మనుష్యానుకరణేన నృణాం దృశః చిత్తవృత్తీః చాలయతః భ్రామయతః ॥ ౪౨ ॥ నను శ్రీహరేః కిమేవం లీలయా యేన స్వభక్తానాం చ వనవాసాదిక్లేశో భవంతి - స్వస్య చ దూత్యబంధనోద్యమాదిపరాభవః - తతః పరం తేషామపరాధానంతరమేవ హననం - నాపరాధముపేక్ష్య ఇత్యత ఆహ ॥ నూనమితి ॥ నూనం వినిశ్చితం - త్రిభిర్మదైః ఉత్పథానాం - ఉద్వృత్తానాం - వధాద్ధేతోః ప్రపన్నానామార్తిజిహీర్షయా - ఈశోప్యఘసమయ

పక్ష్మభిరక్షిణీవ* । రేమాత ఉద్దాయ మృధే స్వరిక్థం సుధాం సుపర్ణావివ వజ్రివక్త్రాత్ ॥ ౩౯ ॥ అహో పృథాపి ధ్రియతేర్భకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన । యస్త్వేకవీరోధిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభశ్చతస్రః ॥ ౪౦ ॥ సౌమ్యానుశోచే తమధఃపతంతం భ్రాత్రే పరేతాయ విదుద్రుహే యః । నిర్యాపితో యేన సుహృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన ॥ ౪౧ ॥ సోహం హరేర్మర్త్యవిడంబనేన దృశో నృణాం చాలయతో విధాతుః । నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయోత్ర ॥ ౪౨ ॥ నూనం నృపాణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం ముహుశ్చాలయతాం చమూభిః । వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశోప్యుపైక్షతాఘం భగవాన్ కురూణామ్ ॥ ౪౩ ॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుంసామ్ । నన్వన్యథా కోర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతంత్రమ్ ॥ ౪౪ ॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానామవస్థితానామనుశాసనే స్వే । అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥ ౪౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఇతి భాగవతః పృష్టః క్షత్త్రా వార్తాం ప్రియాశ్రయామ్ । ప్రతివక్తుం న చోత్సేహ ఔత్కంఠ్యాత్ స్మారితేశ్వరః ॥ ౧ ॥ యః పంచహాయనో మాత్రా ప్రాతరాశాయ యాచితః । తన్నైచ్ఛద్రచయన్ యస్య సపర్యాం బాలలీలయా ॥ ౨ ॥ స కథం సేవయా తస్య కాలేన జరసం గతః । పృష్టో వార్తాం ప్ర

ఏవ - హంతుం సమర్థోపి కురూణాం అఘముపైక్షత - తదానీమేవ తేషాం వధే సర్వదుష్టరాజన్యవధో న స్యాదిత్యాశయేనేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ విద్యామదో ధనమదస్తథైవాభిజనో మదః । ఏతే మదా మదాంధానామేత ఏవ సతాం దమా ఇతి త్రయో మదాః ॥ ౪౩ ॥ సర్వదుర్వృత్తవధార్థమేవ భగవతో జన్మకర్మాణి నాన్యథేతి కైముతికన్యాయేనాహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్యాపి జన్మ - అకర్తురపి కర్మాణి పుంసాం గ్రహణాయ కర్మసు ప్రవృత్తయే - అన్యథా న చేదేవం - తర్హి భగవతో జన్మాదికథా తావదాస్తాం కోన్యోప్యపి - గుణానాం పరో గుణాతీతః - దేహయోగం కర్మవిస్తారం చార్హతి ॥ ౪౪ ॥ తస్మాదేవంభూతా చింత్యమాయావినోదనకథాః కథయేత్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ ప్రపన్నాః యే అఖిలలోకపాలాః తేషామన్యేషాం స్వే యే అనుశాసనే స్థితానాం - అర్థాయ ప్రయోజనాయ - యదుషు జాతస్య - తీర్థభూతా సంసారతారణీ కీర్తిర్యస్యేతి ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీధరాచార్యవర్యవిరచిత - భావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************************

శ్లో ॥ ద్వితీయే కృష్ణవిశ్లేషాదనుశోచన్నథోద్ధవః । క్షత్త్రే బాలచరిత్రాణి కృష్ణస్యావర్ణయత్స్వసౌ ॥ తదేవం ప్రియవార్తాం పృష్టస్యోద్ధవస్య శ్రీకృష్ణవిరహౌత్కంఠ్యావేశేన ప్రతివచనాసామర్థ్యమాహ షడ్భిః ॥ స్మారితః ఈశ్వరో యస్య ॥ ౧ ॥ ఏతదేవ కైముతికన్యాయేన వక్తుం కైశోరం ప్రపంచయతి ద్వాభ్యాం - యః పంచవర్షోపి బాలలీలయా శ్రీకృష్ణం కంచిత్పరికల్ప్య కల్పితైరేవ సాధనైః పరిచర్యాం కుర్వన్ ప్రాతర్భోజనార్థం మాత్రా ప్రార్థితోపి తద్భోజనం నైచ్ఛత్ ॥ ౨ ॥

---

౩౯ * అక్షిణీవ - అత్ర ఈదంతద్వివచనత్వేన ప్రగృహ్యత్వేపి సంధిరార్షః ॥

షఇతి॥ జరసంవృద్ధత్వంగతః ప్రాప్తః॥౩॥ స ఇతి॥కృష్ణాంఘ్రిసుధయా సాధు నిర్వృతః తస్యా మేవ తీవ్రేణ వివశత్వాపా దకేన నిమగ్నశ్చ॥౪॥ పులకేతి॥ పులకైరుద్భిన్నాని ఉజ్జృంభితాని సర్వాణ్యంగాని యస్య సః - మీలంత్యా దృశా - శుచో శ్రూణి ముంచన్- తేన విదురేణ పూర్ణార్థః కృతార్థో లక్షితః-యతో భగవతియః స్నేహః-తస్య ప్రసరః పూరః- తస్మిన్ సంప్లుతో నిమగ్నః॥౫॥ శనకైరితి॥భగవానేవ లోకః తస్మాత్ -నృలోకం దేహానుసంధానం- ఉత్స్మయన్ యదుకులసంహా రాదిభగవచ్చాతుర్యస్మరణేన విస్మయం ప్రాప్నువన్॥౬॥ శ్రీకృష్ణవిరహేణ సంతప్యమానః ప్రత్యాహ ॥ కృష్ణేతి॥కృష్ణ ఏవ ద్యుమణిః సూర్యః- తస్య నిమ్రోచే అస్తమయే సతి-అజగరేణ కాలమహాసర్పేణ-కీర్ణేషు గిలితేషు-నో గృహేషు-త్వత్పృష్టానాం బంధూనాం కిం ను కుశలం బ్రూయాం॥౭॥ అనుశోచన్నాహ॥దుర్భగ ఇతి॥బతేత్యనుకంపాయాం- ఖేదే వా - అయం లోకో జనః-దుర్భగః భాగ్యహీనః-యదవస్తు నితరాం దుర్భగాః-యేన సహ వసంతోపి హరిరయమితి న విదుః-యథా క్షీరసముద్రే జాతముడుపం చంద్రం - తత్ర త్యామీనాః కేవలం కమనీయః కశ్చిజ్జలచర ఇత్యేవ పిదుః- నత్వమృతమయ ఇతి తం విదుః- యద్వా-జలే ప్రతిబింబితం చంద్రం-యథేతి॥ ౮॥ భాగ్యహీనత్వాదేవ న విదుః న తు జ్ఞాన సామగ్ర్యభావాదిత్యాహ॥ఇంగితజ్ఞా ఇతి॥ఇంగితం చిత్తస్థం జానంతీతి తథా-పురు అతిశయేన ప్రౌఢాః నిపుణాః-ఏకస్మిన్నేవ స్థానే ఆరమంతీతి తథా-ఏవంభూతా అపి భూతానామావాసం ఈశ్వరం సంతం-సాత్వతానామృషభం సాత్వతశ్రేష్ఠమమంసత అమన్యంత॥౯॥ యే కేపి భాగ్యవంతస్తమింగితాదినా ఈశ్వరతయా జానంతోపి అతద్విదాం ప్రవృత్త్యా వా ముహ్యంతి ఇత్యాహ॥ఇతి కిం భాగ్యవత్త

తి బ్రూయాద్భర్తుః పాదావనుస్మరన్॥౩॥ స ముహూర్తమభూత్తూష్ణీం కృష్ణాంఘ్రిసుధయా భృశమ్। తీవ్రేణ భక్తియోగేన నిమగ్నస్సాధు నిర్వృతః॥౪॥ పులకోద్భిన్నసర్వాంగో ముంచన్మీలద్దృశా శుచః। పూర్ణార్థో లక్షితస్తేన స్నేహప్రసరసంప్లుతః॥౫॥ శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకం పునరాగతః। విమృజ్య నేత్రే విదురం ప్రత్యాహోద్ధవ ఉత్స్మయన్॥౬॥ ఉద్ధవః॥ కృష్ణద్యుమణినిమ్లోచే గీర్ణేష్వజగరేణ హ। కిం న్నః కుశలం బ్రూయాం గతశ్రీషు గృహేష్వహమ్॥౭॥ దుర్భగో బత లోకోఽయం యదవో నితరామపి। యే సంవసంతో న విదుర్హరిం మీనా ఇవోడుపమ్॥౮॥ ఇంగితజ్ఞాః పురుప్రౌఢా ఏకారామాశ్చ సాత్వతాః। సాత్వతామృషభం సర్వే భూతావాసమమంసత॥౯॥ దేవస్య మాయయా స్పృష్టా యే చాన్యదసదాశ్రితాః। భ్రామ్యతే ధీర్న తద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనో హరౌ॥౧౦॥ ప్రదర్శ్యాతప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్। ఆదాయాంతరధాద్యస్తు స్వబింబం లోకలోచనమ్॥౧౧॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్। విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభగర్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాంగమ్॥౧౨॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రిలోకః। కార్త్స్న్యేన చాద్యేహ గతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమన్యత॥౧౩॥ యస్యానురాగప్లుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః। వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవత

యాపి తత్రాహ॥ దేవస్యేతి॥ యే యాదవాః దేవమాయయా వ్యాప్తాః-యాదవో యమస్మద్బంధురితి వదంతి - యే చ శిశుపాలాదయః అసదేవాన్యదత్యంతం వైరమాశ్రితాః నిందంతి-తేషాం వాక్యైరాత్మని ఉప్తాత్మనో నిక్షిప్తచిత్తస్య మాదృశస్య ధీః బుద్ధిః న భ్రామ్యతే మోహం న ప్రాప్నోతి అన్యే తు ముహ్యంత్యేవేత్యర్థః॥౧౦॥ కోసౌ హరిరిత్యపేక్షాయామాహ॥ ప్రేతి॥ న తప్తం తపో యైః- అతః అవితృప్తా దృశో యేషాం తేషాం స్వబింబం మూర్తిం- ఏతావంతం కాలం ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా యోంతర్హితవాన్ లోకస్య లోచనమాదాయ ఆచ్ఛిద్య-తాదృశస్యాన్యస్యావిలోకనీయస్యాభావాత్ ॥౧౧॥ తదేవ బింబం వర్ణయతి త్రిభిః॥యదితి॥యన్మర్త్యలీలాసు ఔపయికం యోగ్యం స్థానం స్వస్యాపి విస్మయజనకం-యతి స్సౌభగర్ధేః సౌభాగ్యాతిశయస్య పరం పదం పరకాష్ఠారూపం- భూషణానాం భూషణాన్యంగాని యస్మిన్॥ ౧౨॥ యదితి ॥ దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానందకరం- త్రిభువనస్థో లోకః ప్రాణిమాత్రం అద్యేదానీం ఇహ బింబే అర్వాక్సృతౌ - అర్వాచీనసంసారనిర్మాణే మనుష్యనిర్మాణే వా యత్కౌశలం నైపుణ్యం-తత్కార్త్స్న్యేన గతం ఉపక్షీణం నాతః పరం తస్య కౌశలమస్తీత్యేవం మేనే-తన్మూర్తిర్విధాతృసృజ్యత్వాభావేపి లోకదృష్ట్యేదముక్తం॥౧౩॥ యస్యేతి॥అనురాగేణ ప్లుతో వ్యాప్తో హాసః హసనం- రాసః వినోదః-లీలావలోకశ్చ తైః-స్వీకృత రాసాద్యనంతరం ప్రతిలబ్ధో మానో యాభిః - దృగ్భిస్సహాను ప్రవృత్తాః గచ్ఛంతమేవానుగతాః-ధియో యాసాం తాః ఖిలః కృత్యశేషో యాసాం తాః-అసమాపితకృత్యా ఏవావతస్థుః॥

౧౪॥ ఏవంభూతవిడంబప్రదర్శనే కారణమాహ ॥ స్వేతి ॥ స్వీయాన్యేవ రూపాణి - శాంతాని అశాంతాని చేతి ద్వివిధాని - తత్ర శాంతరూపేష్వితరైః అశాంతరూపైః పీడ్యమానేషు - అనుకంపితః కృతానుకంపః ఆత్మా యస్య - అజోఽపి జాతః ఆవిర్భూతః మహాభూతయా పేణ నిత్యసిద్ధ ఏవాగ్నిః యథా కాష్ఠేష్వావిర్భవతి తద్వదస్య జన్మని హేతుమాహ మహత్ మహత్తత్త్వం అంశః కార్యలేశః - యస్యావ్యక్తస్య తన్మహదంశః తద్యుక్త ఇతి ॥ ౧౫ ॥ నను మత్తోఽసౌ పరాపరాణామీశః - పారతంత్ర్యప్రతీతేస్తత్రాహ ద్వాభ్యాం ॥ మామితి ॥ మమాప్యేతత్ - అవితర్క్యం దుర్ఘటం చ ఖేదయతి - తదేవాహ ॥ వసుదేవగృహే బంధనాగారే - యజ్జన్మనో విడంబనం అనుకరణం - న తు నృసింహవదావిర్భావః - కంసభయాదివ పురాన్మధురాయాః - వ్యవాత్సీత్ అపలాయత ॥ ౧౬ ॥ దునోతీతి ॥ ఏతచ్చ హరేశ్చరితం - స్మరతో మమ చేతః - కర్మభూతం - దునోతి వ్యథయతి - తదేవ దర్శయతి - యదాహేతి - హే తాత హే అంబ యువాం ప్రసీదతాం ప్రసాదం కురుతాం - న కృతా నిష్కృతిః శుశ్రూషణం యైః తేషాం నోఽస్మాకమితి బహువచనం రామాద్యభిప్రాయేణ ॥ ౧౭ ॥ నను తర్హి ఈశ్వర ఏవ కిం న స్యాత్ తత్రాహ అత్ర మేతత్తత్రాహ త్రిభిః ॥ కో వేతి ॥ కో వా అంఘ్రిసరోజయోః యో రేణుస్తం - విజిఘ్రన్ సేవమానః - విస్మర్తుం - ఈశీత శక్నుయాత్ - విస్ఫురద్భ్రూవిటపః భ్రూలతైవ - కృ

స్వశాంతరూపేష్వితరైః స్వరూపైరభ్యర్ద్యమానేష్వనుకంపితాత్మా । పరావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోఽపి జాతో భగవాన్ యథాగ్నిః ॥ ౧౫॥ మాం ఖేదయత్యేతదజస్య జన్మవిడంబనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజే చ వాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్యదనంతవీర్యః ॥ ౧౬॥ దునోతి చేతః స్మరతో మమైతద్యదాహ పాదావభివంద్య పిత్రోః । తాతాంబ కంసాదురుశంకితానాం ప్రసీదతాం నోఽకృతనిష్కృతీనామ్ ॥ ౧౭॥ కో వా *అముష్యాంఘ్రిసరోజరేణుం విస్మర్తుమీశీత పుమాన్విజిఘ్రన్ । యో విస్ఫురద్భ్రూవిటపేన భూమేర్భారం కృతాంతేన తిరశ్చకార ॥ ౧౮॥ దృష్టా భవద్భిర్నను రాజసూయే చైద్యస్య కృష్ణం ద్విషతోఽపి సిద్ధిః । యాం యోగినస్సంస్పృహయంతి సమ్యగ్యోగేన కస్తద్విరహం సహేత ॥ ౧౯॥ తథైవ చాన్యే నరలోకవీరా య ఆహవే కృష్ణముఖారవిందమ్ । నేత్రైః పిబంతో నయనాభిరామం పార్థాస్త్రపూతాః పదమాపురస్య ॥ ౨౦॥ స్వయం త్వసామ్యాతిశయస్త్ర్యధీశః స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః । బలిం హరద్భిశ్చిరలోకపాలైః కిరీటకోట్యేడితపాదపీఠః ॥ ౨౧॥ తత్తస్య కైంకర్యమలం భృతాన్నో విగ్లాపయత్యంగ యదుగ్రసేనే । తిష్ఠన్నిషణ్ణం పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే న్యబోధయద్దేవ నిధారయేతి ॥ ౨౨॥ అహో బకీ యం స్తనకాలకూటం జిఘాంసయాపాయయదప్యసాధ్వీ । లేభే గతిం ధాత్ర్యుచితాం తతోఽన్యం కం వా దయాలుం శరణం వ్రజేమ ॥ ౨౩॥ మన్యేఽసురాన్ భాగవతాంస్త్ర్యధీశే సంరంభమార్గాభినివిష్టచి

తాంతః తేన ॥ ౧౮ ॥ న చ తత్ ఈశ్వరత్వం సాధనీయం - భవద్భిరపి దృష్టత్వాదిత్యాహ ॥ దృష్టేతి ॥ యాం సిద్ధిం సమ్యగ్యోగేన ప్రాప్తుమిచ్ఛంతి ॥ ౧౯ ॥ తథేతి ॥ ఆహవే యుద్ధే - పార్థస్యాస్త్రైః పూతాః సంతః ॥ ౨౦ ॥ తదేవం పరమైశ్వర్యే సత్యపి యదుగ్రసేనానువర్తనం తత్పునరత్యంతమస్మాన్ వ్యథయతీత్యాహ ॥ స్వయమితి ॥ స్వయం తు య ఏవంభూతః - తస్య తత్ కైంకర్యం నోఽస్మాన్ విగ్లాపయతీత్యుత్తరేణాన్వయః - న సామ్యాతిశయౌ యస్య - యమపేక్ష్యాన్యస్య సామ్యమతిశయశ్చ నాస్తీత్యర్థః - త్ర్యధీశః - త్రయాణాం పురుషాణామధీశః - స్వారాజ్యలక్ష్మ్యా పరమానందస్వరూపసంపత్త్యా చ - ప్రాప్తసమస్తభోగః - బలిం కరం అర్హణం వా హరద్భిః సమర్పయద్భిః - చిరకాలీనైః లోకపాలైః - కిరీటాగ్రేణ ఈడితం స్తుతం - పాదపీఠం యస్య - ప్రణమతాం కిరీటసంఘట్టనతః ఉద్భూతో ధ్వనిః స్తుతిత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౨౧ ॥ తదితి ॥ అంగ హే విదుర - భృతాన్ భృత్యాన్ - ఉగ్రసేనే యత్ కైంకర్యం - తదేవాహ - పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే సార్వభౌమాసనే నిషణ్ణం ఆసీనం స్వయం తిష్ఠన్ - హే దేవ నిధారయ అవధారయేతి న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్ - ఏవమనువృత్తిః తత్కృపయైవేతి సూచితం ॥ ౨౨ ॥ అపకారిష్వపి తస్య కృపాళుతాం దర్శయన్నాహ ॥ అహో ఇతి ॥ అహో ఆశ్చర్యం దయాళుతాయాం - జిఘాంసయా హంతుమిచ్ఛయాపి - తత్ స్తనయోః సంభృతం కాలకూటం విషం యమపాయయత్ బకీ పూతనా - అసాధ్వీ దుష్టాపి - ధాత్ర్యాః యశోదాయాః ఉచితాం గతిం - లేభే భక్తవేషమాత్రేణ యస్సద్గతిం దత్తవానిత్యర్థః - తతోఽన్యం కం వా శరణం వ్రజేమ ॥ ౨౩ ॥ నను భాగవతానేవ భగవాననుగృహ్ణాతీతి ప్రసిద్ధం - సత్యం అసురానపి అహం భాగవ

---

౧౭ * కో వా అముష్య - అత్ర సంధిరార్షః - ౧౯ * సిద్ధిః సాయుజ్యరూపా -

తానేవమన్యేయత్తోభాగవతాఇవతేపిభగవద్ధ్యానాభినివేశేనభగవంతమపరోక్షంపశ్యంతీత్యాహ॥మన్యఇతి॥ సంరంభః క్రోధావేశః- తేనమార్గేణఅభినివిష్టంచిత్తంయేషాంతే- అతఏవసంగ్రామేతార్క్ష్యః కశ్యపః తస్యపుత్రః గరుడః- తం- అంసేస్కంధే-సునాభాయుధశ్చక్రాయుధః హరిః తం- అచక్షతఅపశ్యన్ - తస్మాత్తేష్వపిఅనుగ్రహాయుక్తఏవేత్యర్థః-వక్ష్యతిచసప్తమే॥శ్లో॥తస్మాత్కేనాప్యుపాయేనమనఃకృష్ణేనివేశయేతి॥ ౨౪ ॥ ఇదానీంతస్యాంతర్ధానప్రకారంప్రస్తుం-ఆదితఆరభ్యతచ్చరితంసంక్షేపేణకథయతి॥వసుదేవస్యేతి॥ వసుదేవస్యభార్యాయాందేవక్యాంజాతఃభోజేంద్రః కంసః తస్యబంధనాగారేఅస్యాఃపృథివ్యాఃశంసుఖంస్వయంచికీర్షుగజేనయాచితస్సన్॥౨౫॥తతఇతి ॥ పితాకంసాత్తద్భయాత్తేననందవ్రజంఇతః గతః సమాః సంవత్సరాన్ గూఢార్చిః గుప్తతేజాః॥౨౬॥పరితఇతి॥ వ్యహరత్ అక్రీడత్ -కూజద్భిఃద్విజైః పక్షిభిః-సంకులితాః వ్యాప్తాః అంఘ్రిపాః వృక్షాః-యస్మిన్॥౨౭॥కౌమారీమితి॥రుదన్నివేతిఇవశబ్దస్యయథాయోగం సర్వత్రాన్వయః-ముగ్ధోబాలశ్చయః సింహః తద్వదవలోకనంయస్య॥౨౮॥సఇతి॥ సఏవాధికంవయః ప్రాప్తస్సన్ లక్ష్మ్యాః శోభాదసంపదోనికేతనంస్థానంసితాగావోవృషాశ్చవృషభాయస్మిన్- నానావర్ణగోసంఘోరణన్ శబ్దం కుర్వన్

త్తాన్। యేసంయుగేచక్షతతార్క్ష్యపుత్రమంసేసునాభాయుధమాపతంతమ్ ॥ ౨౪ ॥ వసుదేవస్యదేవక్యాంజాతోభోజేంద్రబంధనే। చికీర్షుర్భగవానస్యాశ్శమజేనాభియాచితః॥౨౫॥తతోనందవ్రజమితఃపిత్రాకంసాద్విబిభ్యతా।ఏకాదశసమాస్తత్రగూఢార్చిస్సబలోవసత్॥౨౬॥పరితోవత్సపైర్వత్సాంశ్చారయన్వ్యహరద్విభుః।యమునోపవనేకూజద్ద్విజసంకులితాంఘ్రిపే॥౨౭॥ కౌమారీందర్శయంశ్చేష్టాంప్రేక్షణీయాంవ్రజౌకసామ్।రుదన్నివహసన్ముగ్ధబాలసింహావలోకనః॥౨౮॥ సఏవాధివయోలక్ష్మ్యానికేతంసితగోవృషమ్।చారయన్ననుగాన్గోపాన్రణద్వేణురరీరమత్॥ ౨౯॥ప్రయుక్తాన్భోజరాజేనమాయినఃకామరూపిణః।లీలయావ్యనుదత్తాంస్తాన్బాలఃక్రీడనకానివ॥౩౦॥ విపన్నాన్విషతోయేననిగృహ్య భుజగాధిపమ్।ఉత్థాప్యాపాయయద్గావ* స్తత్తోయంప్రకృతిస్థితమ్॥౩౧॥అయాజయద్గోసవేనగోపరాజంద్విజోత్తమైః।విత్తస్యచోరుభారస్యచికీర్షన్సద్వ్యయంవిభుః॥ ౩౨ ॥ వర్షతీంద్రేవ్రజః కోపాద్భగ్నమానేతివిహ్వలః।గోత్రలీలాతపత్రేణత్రాతోభద్రానుగృహ్ణతా॥ ౩౩॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టంమానయన్రజనీముఖమ్।గాయన్కలపదంరేమేస్త్రీణాంమండలమండనః॥౩౪॥ ********************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - ద్వితీయోధ్యాయః.

ఉద్ధవః॥తతస్సఆగత్యపురీంస్వపిత్రోశ్చికీర్షయాశంబలదేవసంయుతః। నిపాత్యతుంగాద్రిపుయూథనాథంహతంవ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్॥౧॥సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తంబ్రహ్మాధీత్యసవిస్తరమ్। తస్మైప్రాదాద్వరంపుత్రంమృతంపంచజనోదరాత్ ॥ ౨॥ సమాహూతా*భీష్మకకన్యయాయేశ్రియస్సవ

వేణుర్యస్య అరీరమత్ రమయామాస॥౨౯॥ప్రయుక్తానితి॥వ్యనుదత్ జఘాన-క్రీడనకాన్ తృణాదినిర్మితాన్ మృగాన్ సింహాదీన్ యథా॥౩౦॥విపన్నానితి॥విపన్నాన్ గోపాన్ మృతాన్-గావః గాశ్చోత్థాప్య-తదేవతోయంప్రకృతిస్థితంనిర్విషం అపాయయత్ ॥౩౧॥అయాజయదితి॥ఇంద్రపూజాభంగేనభగవతాకృతాగవాంపూజైవగోసవః- తేనగోపరాజంనందం-విత్తస్యచేతిచకారాదింద్రస్యమానభంగంచకుర్వన్-ఉరుభారస్యాతిసమృద్ధస్య॥ ౩౨॥ వర్షతీతి ॥ కోపాద్వర్షతీంద్రే-గోత్రః పర్వతఏవలీలాతపత్రంతేన-హేభద్ర॥౩౩॥శరదితి॥ మృష్టముజ్జ్వలం - స్త్రీణాంమండలం-మండయతీతితథా॥౩౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************************

శ్లో॥తృతీయేమథురామేత్యవ్రజాత్కంసవధాదికమ్।యత్కృతంద్వారకాయాంచకృష్ణేనతదవర్ణయత్॥ తతఇతి॥శమిత్యవ్యయంపిత్రోఃసుఖస్యచికీర్షయేత్యర్థః-తుంగాత్ రాజమంచాత్ -రిపుయూథానాంనాథంకంసం- వ్యసోరపికర్షణంపిత్రోస్సుఖార్థం॥౧॥సాందీపనేరితి॥బ్రహ్మవేదం-సవిస్తరంషడంగాదిసహితం-వరంశ్రేష్ఠంవరరూపంవాగురుదక్షిణారూపంవాపంచజనోదరవిదారణద్వారా-పుత్రమానీయేత్యర్థః॥ ౨॥ సమాహుతాఇతి ॥ భీష్మకకన్యయారుక్మిణ్యాయేరాజానః సమాహుతాః సమాహూతాః-ప్రాప్తస్వత్వమార్గం-సమాహ్వాతాఇతిపాఠేఆకృష్టాఇత్యర్థః - కేనసాధనేనశ్రియోలక్ష్మ్యాస్సవర్ణేనసమానరూపేణ-యద్యపితయాకేవలంశ్రీకృష్ణఏవాహూతః నసర్వే-తథాపితస్యాః

---

౩౧ * గావఇతిద్వితీయార్థేప్రథమా

లావణ్యం తేషామాగమనే హేతురితి తమైవాహూతా ఇత్యుచ్యంతే - తేషాం మిషతాం మూర్ధ్ని పదం దధత్ - దధానస్సన్ తయా సహ గాంధర్వవృత్త్యా పరస్పరసమయరూపయా - బుభూషయా భవితుమిచ్ఛయా - జహార కథం భూతం స్వభాగం లక్ష్మ్యంశత్వాత్ తయా స్వాత్మనోర్పితత్వాచ్చ - సుపర్ణః సుపతనః - యద్వా సుపర్ణః గరుడ ఇవ స్వభాగం సుధామిత్యర్థః - యద్వా - శ్రియః రుక్మిణ్యాః - సమానం వర్ణః ద్వయం వాచకం యస్య సః - శ్రియః సవర్ణో రుక్మీ - తేన సమాహూతా యే శిశుపాలాదయః - కిమర్థం భీష్మకకన్యయా సహ తేషాం బుభూషయా - భార్తిర్భవత్విత్యేతదర్థం - తత్ర శిశుపాలస్యాగమనం పరత్వేన బుభూషయా - జరాసంధాదీనాం తద్వివాహోత్సవేన - శేషం పూర్వవత్ ॥ ౩ ॥ కకుద్మిన ఇతి ॥ కకుద్మినో వృషాన్ అవిద్ధనసః అవిద్ధనాసికాన్ దమిత్వా మర్దయిత్వా - విద్ధనాసికాన్ కృత్వేతి వా నగ్నజితః కన్యాం స్వయంవరే ఉపయేమే తైః వృషభైః తద్దమనేన చ భగ్నో మానో యేషాం తాన్ - తథాపి తాం కన్యాం గృధ్నతః కామయమానాన్ - అత ఏవ అజ్ఞాన్ శస్త్రభృతో రాజ్ఞః - తచ్ఛస్త్రైః అక్షత ఏవ జఘాన ॥ ౪ ॥ ప్రియమితి ॥ యదా అదిత్యాః కుండలే దాతుం స్వర్గం గతః - తదా కృష్ణః ప్రభుః స్వతంత్రోపి - గ్రామ్యః స్త్రీపరతంత్ర ఇవ - ప్రియాయాః సత్యభామాయాః - ప్రియం విధాతుమిచ్ఛుః - ద్యుతరుం పారిజాతం - ఆర్ఛత్ యదర్థే యన్నిమిత్తం ఆనీతవాన్ - తం శ్రీకృష్ణం వజ్రీ దేవేంద్రః - ఆద్రవత్ స్త్రీప్రేరితః యోద్ధుమభ్యధావత్ - స్వకార్యసాధనేన శ్రీకృష్ణేన సహాయుద్ధోద్యతః ఇత్యప్యయుక్తమేవేత్యాహ - క్రీడామృగ ఇతి - అయం వజ్రీ ॥ ౫ ॥ సుతమితి ॥ సునాభేన చక్రేణ - ఉన్మథితం హతం - మృధే యుద్ధే వపుషా ఖమాకాశం గ్రసంతం భౌమం దృష్ట్వా - తస్య

ర్ణేన బుభూషయైషామ్ । గాంధర్వవృత్త్యా మిషతాం స్వభాగం జహ్రే పదం మూర్ధ్ని దధత్సుపర్ణః ॥ ౩ ॥ కకుద్మినోఽవిద్ధనసో దమిత్వా స్వయంవరే నాగ్నజితీముపాహ । తద్భగ్నమానానపి గృధ్నతోఽజ్ఞాన్ జఘ్నేఽక్షతశ్శస్త్రభృతస్తదస్త్రైః ॥ ౪ ॥ ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ ప్రియాయా విధిత్సురార్ఛద్ద్యుతరుం యదర్థే । వజ్ర్యాద్రవత్తం సగణో రుషాంధః క్రీడామృగో నూనమయం వధూనామ్ ॥ ౫ ॥ సుతం మృధే ఖం వపుషా గ్రసంతం దృష్ట్వా సునాభోన్మథితం ధరిత్ర్యా । ఆమంత్రితస్తత్తనయాయ శేషం దత్త్వా తదంతఃపురమావివేశ ॥ ౬ ॥ తత్రాహృతాస్తా నరదేవకన్యాః కుజేన దృష్ట్వా హరిమార్తబంధుమ్ । ఉత్థాయ సద్యో జగృహుః ప్రహర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలోకైః ॥ ౭ ॥ ఆసాం ముహూర్త ఏకస్మిన్నానాగారేషు యోషితామ్ । సవిధిం జగృహే పాణీననురూపస్స్వమాయయా ॥ ౮ ॥ తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యాని సర్వతః । ఏకైకస్యాం దశ దశ ప్రకృతేర్విబుభూషయా ॥ ౯ ॥ కాలమాగధసాల్వాదీననీకై రుంధతః పురమ్ । అజీఘనత్స్వయం తేన స్వపుంసాం తేజ ఆదిశత్ ॥ ౧౦ ॥ శంబరం ద్వివిదం బాణం మురం బల్వలమేవ చ । అన్యాంశ్చ దంతవక్త్రాదీనవధీత్కాంశ్చ ఘాతయత్ ॥ ౧౧ ॥ అథ తే భ్రాతృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితాన్నృపాన్ । చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషామాపతతాం బలైః ॥ ౧౨ ॥ సకర్ణదుశ్శాసనసౌబలానాం కుమంత్రపాకేన హతశ్రియా*యుషమ్ । సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నోరుమూర్వ్యాం న ననంద పశ్యన్ ॥ ౧౩ ॥

మాతా ధరిత్ర్యా భూమ్యా - ఆమంత్రితః ప్రార్థితస్సన్ - తస్య నరకస్య తనయాయ భగదత్తాయ - హృతశేషం రాజ్యం దత్త్వా ॥ ౬ ॥ తత్రేతి ॥ తత్రాంతఃపురే - కుజేన భౌమేన - యా ఆహృతాః తాస్తాః ప్రహర్షశ్చ వ్రీడా చ అనురాగశ్చ తైః ప్రహితాః ప్రేరితాః యే అవలోకాః తైః జగృహుః స్వీకృతవత్యః ॥ ౭ ॥ ఆసామితి ॥ ఆసాం యోషితాం - పాణీన్ తత్తదనురూపస్సన్ సవిధిం వివాహోచితప్రకారసహితం యథా భవతి తథా ॥ ౮ ॥ తాస్వితి ॥ సర్వతః సర్వైర్గుణైః - స్వతుల్యాని - ప్రకృతేర్మాయయా విబుభూషయా వివిధం భవనం విస్తారస్తదిచ్ఛయా - యద్వా - ప్రకృతేస్స్వతః - వివిధం భవితుమిచ్ఛయా ॥ ౯ ॥ కాలేతి ॥ కాలః కాలయవనః - రుంధతః ఆవృణ్వతః - ముచుకుందభీమాదిభిః నిమిత్తమాత్రైః - స్వయమేవాజీఘనత్ ఘాతితవాన్ - తేన చ తేషాం స్వపుంసాం తేజః ప్రభావం - కీర్తిం వా ఆదిశత్ దత్తవాన్ ॥ ౧౦ ॥ శంబరమితి ॥ శంబరద్వివిదబల్వలానన్యానపి కాంశ్చిత్ ప్రద్యుమ్నరామాదిభిః ఘాతయత్ ఘాతితవాన్ - ఘాతయన్నితి వా పాఠః - దంతవక్త్రాదీన్ స్వయమేవావధీత్ ॥ ౧౧ ॥ అథేతి ॥ తతః నృపాన్ - అఘాతయదిత్యనుషంగః - కథం భూతాన్ కురుక్షేత్రమాపతతాం ఆసమంతాద్గచ్ఛతాం యేషాం రాజ్ఞాం బలైః సైన్యైః భూస్సర్వాపి చచాల చకంపే ॥ ౧౨ ॥ సఇతి ॥ సః శ్రీకృష్ణః - కర్ణాదీనాం కుమంత్రపాకేన హతా శ్రీరాయుశ్చ యస్య - భగ్నౌ ఊరూ యస్య తం ఉర్వ్యాం శయానం దుర్యోధనం - పశ్యన్నపి న ననంద తోషం న ప్రాప ॥

---

౮ * సవిధిమితి క్రియావిశేషణస్య పుంవద్రూపమార్షం - ౧౧ - ఘాతయత్ - అడాగమాభావ ఆర్షః.

౧౩॥ అనభినందనప్రకారమేవాహ॥ కియానితి॥ ద్రోణాదిభిర్మూర్తైః కారణభూతైః యత్ - యః అష్టాదశాక్షౌహిణీయుక్తః ప్రాస్వహార్షం తు పితః ఉరుభారః - అయం కియాన్ అత్యల్ప ఇత్యర్థః - యస్మాత్ మదంశైః ప్రద్యుమ్నాదిభిః హేతుభూతైః దుర్విషహం బలమాస్తే॥ ౧౪॥ మిథ ఇతి॥ న చాత్రాన్య ఉపాయః ప్రభవతి - కింతు - మధునాయః ఆమదః సర్వతో మదః తేన ఆతామ్రాణి విలోచనాని యేషాం తేషాం యదా - వివాదో భవిష్యతి ఇయాన్ ఏవైషాం వధోపాయః - అతోన్యో నాస్తి - ఐకాత్మ్యమపి మయ్యుద్యతే సతి - స్వయమేవ వివాదేనాంతర్ధేరన్ ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం శ్లోకద్వయోక్తక్రమేణ సంచింతయన్ స్వరాజ్యే పైతృకే స్థాపయిత్వా॥ ౧౬॥ ఉత్తరాయామితి॥ ధృతః రక్షితః వై ప్రసిద్ధౌ॥ ౧౭॥ అయాజయదితి॥ అనుజైస్సహ॥ ౧౮॥ భగవానితి॥ సాంఖ్యం ప్రకృతిపురుషవివేకం॥ ౧౯॥ స్నిగ్ధేతి॥ స్నిగ్ధౌ యః స్మితసహితో వలోకః తేన - పీయూషకల్పయా సుధాతుల్యయా పీయూషకుల్యయేతి పాఠే - సుధాప్రవాహరూపయా - అక్షనాదేహేన॥ ౨౦॥ ఇమమితి॥ క్షణదయా రాత్ర్యా - దత్తః క్షణః అవసరః ఉత్సవో వా యాసాం స్త్రీణాం - తాసు క్షణం సౌహృదం యస్య

కియాన్ భువోయం క్షపితోరుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః। అష్టాదశాక్షౌహిణికో మదంశై
రాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్॥ ౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో మధ్వామదాతామ్రవిలోచ
నానామ్। నైషాం వధోపాయ ఇయానతోన్యో మయ్యుద్యతేంతర్దధతే స్వయం స్మ॥ ౧౫॥ ఏవం సంచింత్య భగ
వాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజం। నందయామాస సుహృదః సాధూనాం వర్త్మ దర్శయన్॥ ౧౬॥ ఉత్తరాయాం
ధృతః పూరోర్వంశః సాధ్వభిమన్యునా। స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంఛిన్నః పునర్భగవతా ధృతః॥ ౧౭॥ అయాజయ
ద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః। సోపి క్ష్మామనుజై రక్షన్ రేమే కృష్ణమనువ్రతః॥ ౧౮॥ భగవానపి విశ్వా
త్మా లోకవేదపథానుగః। కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామసక్తః సాంఖ్యమాస్థితః॥ ౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలో
కేన వాచా పీయూషకల్పయా। చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా॥ ౨౦॥ ఇమం లోకమముం చైవ
రమయన్ సుతరాం యదూన్। రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః॥ ౨౧॥ తస్యైవం రమమాణస్య
సంవత్సరగణాన్ బహూన్। గృహమేధేషు యోగేషు విరాగః సమజాయత॥ ౨౨॥ దైవాధీనేషు కామేషు
దైవాధీనః స్వయం పుమాన్। కో విస్రంభేత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః॥ ౨౩॥ పుర్యాం కదాచి
త్క్రీడద్భిర్యదుభోజకుమారకైః। కోపితా మునయః శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః॥ ౨౪॥ తతః కతిపయైర్మా
సైర్వృష్ణిభోజాంధకాదయః। యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దేవవిమోహితాః॥ ౨౫॥ తత్ర స్నా
త్వా పితౄన్ దేవాన్ ఋషీంశ్చైవ తదంభసా। తర్పయిత్వాథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః॥ ౨౬॥ హి
రణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాంస్యజినకంబలాన్। హయాన్ రథానిభాన్ కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి॥
౨౭॥ అన్నం చోరురసం తేభ్యో దత్త్వా భగవదర్పణమ్। గోవిప్రార్థాసవః శూరాః ప్రణేముర్భువి మూర్ధభిః॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - తృతీయోధ్యాయః

ఉద్ధవః॥ అథ తేతదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్। తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మ పస్పృశుః॥
౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్। నిమ్లోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దనమ్॥ ౨॥ భ

స॥ ౨౧॥ తస్యేతి॥ గృహమేధేషు గృహధర్మేషు - యోగేషు కామభోగోపాయేషు విరాగః ఔదాసీన్యం జాతమిత్యర్థః॥ ౨౨॥ దైవేతి॥ యదా స్వాధీనేష్వపి భగవతో విరాగః తదా దైవాధీనేషు కోపి విస్రంభేత విశ్వాసం ప్రీతిం వా కుర్యాత్ - యోగేన చ హ్యోగేశ్వరం శ్రీకృష్ణమనువ్రతః॥ ౨౩॥ పుర్యామితి॥ శేపుః శాపం దదుః - భగవతో మతే అభిప్రాయే కోవిదాః అభిజ్ఞాః॥ ౨౪॥ తత ఇతి॥ వయశ్శీలాదిబహుగుణోపేతాః గావః గాః॥ ౨౬॥ హిరణ్యమితి॥ కన్యాశ్చ ధరాం వృత్తికరీం జీవన పర్యాప్తాం॥ ౨౭॥ అన్నమితి॥ భగవదర్పణం యథా భవతి గోవిప్రార్థమసవః యేషాం॥ ౨౮॥ ***************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థే బంధునిధనం శ్రుత్వా తద్ జ్ఞానలబ్ధయే। ఉద్ధవస్యోపదేశేన క్షత్తా మైత్రేయమాగమత్॥ అథేతి॥ తదనుజ్ఞాతాః తైర్బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతాః - వారుణీం పైష్టీం మదిరాం - దురుక్తైః కర్ణారుంతుదవాక్యైః॥ ౧॥ తేషామితి॥ వారుణ్యేవ మైరేయం తస్య దోషేణ నిమ్లోచతి అస్తంగచ్ఛతి సతి మర్దనం కదనం॥ ౨॥ భగవానితి॥ సరస్వత్యామాచమ్యేత్యర్థః॥ ౩॥ అహ

మితి॥ త్వంబదరికాశ్రమంగచ్ఛేతిపూర్వమేవద్వారకాయాంభగవతాహంచోక్తః॥౪॥అథేతి॥ అథాపితథోక్తోపి తదభి
ప్రేతంకులసంహారాదికంజానన్నహమతంద్రితస్సన్॥౫॥ అద్రాక్షమితి॥తత్రగత్వా - దయితంపతిమిష్టం- విచిన్వన్న
హంసరస్వత్యాంసరస్వతీతటే-కృతకేతంకృతావాసం-స్వయమకేతనంఅనాశ్రయం- తత్రాసీనమేకంవిజనప్రదేశ
త్వాత్ -శ్రీనికేతంకాంత్యధిష్ఠానం॥౬॥శ్యామేతి॥శ్యామలశోభం-విగతరజోగుణం-అతఏవప్రకర్షేణశాంతం- చతుర్భుజై
ర్విదితంలక్షితం-పీతాంబరేణచ-కౌశంకౌశేయమిత్యర్థః॥౭॥ వామేతి॥ అధిశ్రిత్యఉపరిస్థంకృత్వాఅపాశ్రితః పృష్ఠతోవ
ష్టబ్ధఃఅర్భకోబాలఃకోమలాశ్వత్థోయేనతం-త్యక్తంపిప్పలంవిషయసుఖంయేనతం-తథాప్యకృశమానంద పరిపూర్ణం॥౮॥
తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ ప్రదేశేద్వైపాయనసుహృత్సఖాచ-స్వగురుపుత్రత్వాత్పరాశరశిష్యోమైత్రేయఇత్యర్థః॥౯॥ తస్యే
తి॥ ప్రమోదేనభావేనచఆనతాకంధరాయస్యతస్య-పాదాంతరే-ప్రమోదస్యభారేణ-అనురక్తస్యభక్తస్యమునేర్మై
త్రేయస్యఅశృణ్వతః అనురాగేణహాసోయస్యాంతయాసమీక్షయావిశ్రమయన్విగతశ్రమంకుర్వన్॥౧౦॥ వేదేతి॥
హేఉద్ధవ- అంతర్మనసీప్సితమహంవేద- అతోయదన్యైర్మత్పరాఙ్ముఖైఃదురవాపం- తత్తేతుభ్యం-దదామి- దానేహే
తుః॥ హేవసోపురాజన్మని- మిళితానాంవిశ్వసృజాంవసూనాంచసత్రే మత్ప్రాప్తికామేనత్వయాఅహమిష్టః-అతస్తత్

గవాన్స్వాత్మమాయాయాగతింతామవలోక్యసః।సరస్వతీముపస్పృశ్యవృక్షమూలముపావిశత్॥౩॥అ
హంచోక్తోభగవతాప్రపన్నార్తిహరేణహ।బదరీంత్వంప్రయాహీతిస్వకులంసంజిహీర్షుణా॥ ౪॥ అథా
పితదభిప్రేతంజానన్నహమతంద్రితః।పృష్ఠతోన్వగమంభర్తుఃపాదవిశ్లేషణాక్షమః॥౫॥ అద్రాక్షమేక
మాసీనంవిచిన్వన్దయితంపతిమ్। శ్రీనికేతంసరస్వత్యాంకృతకేతమకేతనమ్॥౬॥ శ్యామావదాతంవిర
జంప్రశాంతంచారులోచనమ్।దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితంపీతకౌశాంబరేణచ॥౭॥వామఊరావధిశ్రిత్యదక్షి
ణాంఘ్రిసరోరుహమ్। అపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశంత్యక్తపిప్పలమ్॥ ౮ ॥తస్మిన్మహాభాగవతోద్వై
పాయనసుహృత్సఖా। లోకాననుచరన్సిద్ధఆజగామయదృచ్ఛయా॥౯॥తస్యానురక్తస్యమునేర్ముకుందః
ప్రమోదభావానతకంధరస్య।ఆశృణ్వతోమామనురాగహాససమీక్షయావిశ్రమయన్నువాచ॥౧౦॥ శ్రీ
భగవాన్॥ వేదాహమంతర్మనసీప్సితంతేదదామియత్తద్దురవాపమన్యైః।సత్రేపురావిశ్వసృజాంవసూ
నాంమత్సిద్ధికామేనవసోత్వయేష్టః॥ ౧౧ ॥ సఏషసాధోచరమోభవానామాసాదితస్తేమదనుగ్రహోయ
యత్।యన్మాంనృలోకాన్రహఉత్సృజంతందిష్ట్యాదదృశ్వాన్విశదానువృత్త్యా॥౧౨॥ పురామయాప్రోక్త
మజాయనాభ్యేపద్మేనిషణ్ణాయమమాదిసర్గే।జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసంయత్సూరయోభాగవతంవ
దంతి॥౧౩॥ఉద్ధవః॥ఇత్యాదృతోక్తఃపరమస్యపుంసఃప్రతిక్షణానుగ్రహభాజనోహమ్। స్నేహోత్థరో
మాస్ఖలితాక్షరస్తంముంచన్ఛుచఃప్రాంజలిరాబభాషే॥౧౪॥కోన్వీశతేపాదసరోజభాజాంసుదుర్లభో
ర్థేషుచతుర్ష్వపీహ।తథాపినాహంప్రవృణోమిభూమన్భవత్పదాంభోజనిషేవణోత్సుకః॥౧౫॥ కర్మాణ్య
నీహస్యభవోభవస్యతేదుర్గాశ్రయోథారిభయాత్పలాయనమ్। కాలాత్మనోయత్ప్రమదాయుతాశ్ర
స్థానందదామిదాస్యామి॥౧౧॥తస్యభాగ్యమభినందతి॥సఇతి॥యద్యస్మిన్జన్మనీత్యర్థఃమదనుగ్రహఃఆసాదితోలబ్ధస్సఏష

భవోజన్మ- హేసాధో తేతవభవానాంమధ్యేచరమః-చరమత్వంకుతఃనృశబ్దేనజీవాఃతేషాంలోకానుత్సృజంతంవైకుంఠం
గచ్ఛంతమిత్యర్థః-ఏవంభూతంమాంవిశదానువృత్త్యాఏకాంతభక్త్యా-రహఏకాంతే-దైవయోగేన-దదృశ్వాన్ దృష్టవా
నసీతియత్తస్మాదితిఏతద్దిష్ట్యాభద్రంజాతమిత్యర్థః॥౧౨॥దదామీతియదుక్తంతదేవనిర్దిశతి॥ పురేతి॥పురాపూర్వస్మిన్పా
ద్మేకల్పే-ఆదిసర్గేసర్గోపక్రమసమయే-నాభ్యేనాభిజే-పద్మే-నిషణ్ణాయ-అజాయబ్రహ్మణే-మన్మహిమామమలీలాఅవభా
స్యతేయేనతన్మహిమప్రకాశకం-తత్పరంజ్ఞానంమయాప్రోక్తంసూరయఃయత్ జ్ఞానంభాగవతంవదంతి॥౧౩॥ఇతీతి॥ఇత్యే
వమాదృతశ్చాసావుక్తశ్చపరమస్యపుంసఃప్రతిక్షణమనుగ్రహస్యపాత్రంభూతోహం-పాదాంతరేప్రతీక్షణంకృపావ
లోకఏవానుగ్రహఃతస్యపాత్రభూతఇతి స్నేహపాశాదుత్థితరోమా-స్ఖలితాక్షరశ్చసన్శుచోశ్రూణిముంచంశ్చప్రాం
జలిశ్చసన్నాబభాషేఉక్తవానస్మి॥౧౪॥ నహిస్వాజ్ఞాననివృత్తికామోహంకింతుత్వన్నిషేవణోత్సుకఃఅతోధర్మాదీన్న
వృణోమీత్యాహ॥కఇతి॥ధర్మాదిషుచతుష్వర్థేషుచ- తేపాదసరోజభాజాంఇహకోన్వర్థస్సుదుర్లభః-తథాపితస్మా
త్కారణాత్ - హేభూమన్- భవత్పదాంభోజనిషేవణే ఉత్కంఠాయస్యసోహంధర్మాదీన్నవృణోమి॥౧౫॥కిం

తత్వయ్యఘటమానాచరణం దృష్ట్వా మే మోహో భవతి- అతస్తత్త్వజ్ఞానం దేహీతి ప్రార్థయిష్యన్ తావదఘమానా
చరణం దర్శయతి॥ కర్మాణీతి॥ అనీహస్య నిష్క్రియస్య - తే కర్మాణి-అభవస్య అజన్మనః- తే భవో జన్మ-కాలాత్మనః తవ-అరి
భయాద్దుర్గాశ్రయః పలాయనం చ స్వాత్మనిరతిర్యస్య ప్రమదాయుతేన బహ్వీభిః స్త్రీభి రాశ్రయః గ్రహస్థాశ్రమ ఇతి య
త్-ఇహాస్మిన్ విషయే విదుషామపి ధీః ఖిద్యతి సంశయమేతి-అపిశబ్దో త్రాధ్యాహర్తవ్యః॥౧౬॥ కించ-మంత్రేష్వితి॥ అకుం
ఠితః - కల్పాదినా అఖండః సంతతస్సన్ సంశయాదిరహిత ఆత్మబోధోపి ద్వ్యాశక్తిర్యస్య సః త్వం ముగ్ధవదజ్ఞ ఇవాప్రమత్తో
వహితస్సన్ మంత్రేషు ప్రస్తుతేషు సత్సు రహః పకాంతే మాముపహూయ ఆహూయ వై - అహో హూయత్వ పృచ్ఛః అపృ
చ్ఛః హే దేవ-తన్నోస్మాకం మనో మోహయతీవ॥౧౭॥ జ్ఞానమితి॥ స్వాత్మన స్తవ రహో రహస్యరూపతత్త్వస్య ప్రకాశ
కం-సమగ్రరూపం-పరజ్ఞానం కస్మైబ్రహ్మణే-సర్వనామత్వమార్షం - భగవాన్ ప్రోవాచ హి- నోస్మాకం గ్రహణా
యాపి తు మం-యది యోగ్యం-తర్హి హే భర్తః స్వామిన్ వద-యద్యతః వృజినం సంసారదుఃఖం-అంజసా అనాయాసేన
తరిష్యామః॥౧౮॥ ఇతీతి॥ అరవిందాక్షః గురుః పరమస్స భగవాన్ ఇత్యేవం ప్రకారేణా వేదితో హార్దో హృదిస్థితోభిప్రా
యో యేన తస్మై మహ్యం॥౧౯॥ స ఇతి॥ ఆరాధితపాదో భగవాన్-స ఏవ-తారకత్వాత్తీర్థో గురుః- తస్మాదేవం అధీతోధిగత
స్తత్త్వాత్మవిబోధస్య పరమాత్మాత్మజ్ఞానస్య మార్గో యేన సోహం- దేవం పరివృత్య ప్రదక్షిణీకృత్య॥ ౨౦॥ స ఇతి॥ తస్య దర్శ

యస్య స్వాత్మప్రతేః ఖిద్యతి ధీర్విదామిహ॥౧౬॥ మంత్రేషు మాం వా ఉపహూయ యత్త్వమకుంఠితాఖండస
దాత్మబోధః। పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధ ఇవాప్రమత్తస్తన్నో మనో మోహయతీవ దేవ॥౧౭॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మ
రహః ప్రకాశం ప్రోవాచ కస్మై భగవాన్ సమగ్రమ్। అపి క్షమం నో గ్రహణాయ భర్తర్వదాంజసా య

ద్వృజినం తరేమ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం స భగవాన్ గురుః। ఆదిదేశారవిందాక్ష ఆత్మనః ప
రమాం గతిమ్॥౧౯॥ స ఏవమారాధితపాదతీర్థాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః। ప్రణమ్య పాదౌ పరివృత్య
దేవమిహాగతోహం విరహాతురాత్మా॥౨౦॥ సోహం తద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతః ప్రభో। గమిష్యే ద
యితం తస్య బదర్యాశ్రమమండలమ్॥౨౧॥ యత్ర నారాయణో దేవో నరశ్చ భగవానృషిః। మృదు తీవ్రం
తపో దీర్ఘం తేపాతే లోకభావనౌ॥౨౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య సుహృదాం దుస్సహం వధమ్।
జ్ఞానేనాశమయత్ క్షత్తా శోకముత్పతితం బుధః॥౨౩॥ స తం మహాభాగవతం వ్రజంతం కౌరవర్షభః। వి
స్రంభాదభ్యధత్తేదం ముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే॥౨౪॥ విదురః॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః ప్రకాశం యదా
హ యోగేశ్వర ఈశ్వరస్తే। వక్తుం భవాన్నోర్హతి యద్ధి విష్ణోర్భృత్యాః స్వభృత్యార్థకృతశ్చరంతి॥౨౫॥
ఉద్ధవః॥ నను తే తత్త్వసంరాధ్య ఋషిః కౌషారవోంతి మే। సాక్షాద్భగవతాదిష్టో మర్త్యలోకం జిహాసతా॥
౨౬॥ ఇతి సహ విదురేణ విశ్వమూర్తేర్గుణకథయా సుధయా ప్లావితోరుతాపః। క్షణమివ పులినే యమస్వసుస్తాం
సముషిత ఔపగవిర్నిశాం తతో గాత్॥౨౭॥ రాజా॥ నిధనముపగతేషు వృష్ణిభోజేష్వతిరథయూథపయూథ

పేష్వాహ్లాదోపి యోగేనార్తిశ్చ తాభ్యాం యుతః తస్య ప్రభోర్దయితం బదర్యాశ్రమస్థానం గమిష్యామి॥౨౧॥ యత్రేతి॥ లో
కభావనౌ లోకానుగ్రాహకౌ-మృదుమపరోపద్రవశూన్యం-తీవ్రం దుశ్చరం-దీర్ఘమాకల్పాంతం - తేపాతే తపశ్చరత ఇ
త్యర్థః॥౨౨॥ ఇతీతి॥ జ్ఞానేన వివేకేన॥౨౩॥ స ఇతి॥ కృష్ణపరిగృహీతజనే ముఖ్యం మహాభాగవతం తం-విస్రంభాద్విశ్వాసా
త్॥౨౪॥ జ్ఞానమితి॥ స్వాత్మన స్తవ-రహః రహస్యరూపతత్త్వస్య- ప్రకాశకం-జ్ఞానం పూర్వనిర్దిష్టం-స్వభృత్యార్థకృతః య
ద్యస్మాత్స్వభృత్యప్రయోజనసాధకాశ్చరంతి- నహి కృతార్థానామన్యత్కృత్యమస్తీత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ నన్వితి ॥ కౌషార
వో మైత్రేయః ఋషిః తే త్వయా - తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వాయ తత్త్వోపదేశాయ సంరాధ్య ఇతి - స యద్యుపదేక్ష్యతి
తాన వేతి శంకా న కార్యా- న తు మత్యాల్లోకం జిహాసతా భగవతా అంతి మే తత్సమక్షమేవ త్వముపదేశార్థం సాక్షాదా ది
ష్టో నిర్దిష్టః అయం భావః - భగవతైవ స్మరణమాత్రేణ తవాపి తత్త్వముపదిష్టప్రాయం అతః కేవలసంభావనాసిద్ధ్య
మే జ్ఞానీ కశ్చిదారాధ్య ఇత్యేతావదేవ కర్తవ్యం సచ తవారాధ్యో మైత్రేయః న త్వహం మమాంతిక మేవ త్వదుపదేశాయ
తస్యాదిష్టత్వాదితి ॥ ౨౬॥ ఇతీతి॥ హరిగుణకథాకారసుధయా - ఆప్లుతః ప్లావితోపనీత ఉరుస్తాపో యస్య సః యమస్వ
సుః యమునాయాః పులినేతీరే - తాం నిశాం క్షణమివ సముషితః ఔపగవిరుద్ధవః॥౨౭॥ నిధనమితి॥ అతిరథాః తమ్యూథపాః

తస్యాధపాశ్చాత్యతిరథయాఽధపయాఽధపాః తేష్వయం త్రివిధేషు అధమమధ్యమోత్తమేష్వపి వృష్ణిభోజేషు బ్రహ్మశాపేన నిధనం ప్రాప్తేషు - ఏషాం తు ముఖ్యోఽస్మి యంతా - త్ర్యధీశః త్రయాణాం బ్రహ్మాదీనామీశో హరిరపి ఆకృతిం మనుష్యాకారం తత్యాజ ఇత్యుక్తవాన్ - తత్ర స తు ఉద్ధవః కథమవశిష్టః ॥౨౮॥ బ్రహ్మేతి ॥ అమోఘం వాంఛితం యస్య సః శ్రీకృష్ణః నహ్యత్ర శాపః ప్రభుః - కింతు భగవదిచ్ఛైవేత్యర్థః - బ్రహ్మశాపః అపదేశో మిషం యస్య తేన కాలేన స్వశక్తిరూపేణ స్వకులం సంహృత్య - స్ఫీతం పుష్టం - దేహత్యాగం కరిష్యన్ ॥౨౯॥ అస్మాదితి ॥ మయ్యుపరతే సతి మదాశ్రయం జ్ఞానమర్హతి - అయం జ్ఞానయోగ్యో భవతి - అద్ధా ప్రత్యక్షతః సద్యః - ఆత్మవతాం ధీమతాం ॥౩౦॥ నేతి ॥ అణ్వపి మత్తః సకాశాత్ న్యూనః సఖా న భవతి ॥ యస్మాత్ గుణైర్విషయైర్నార్దితో నక్షోభితః అతః కారణాత్ మద్వయునం మద్విషయం జ్ఞానం లోకస్య గ్రాహయన్నుపదిశన్ ॥౩౧॥ ఏవమితి ॥ శబ్దయోనినా వేదప్రవర్తనకారణేన - ఈజే పూజయామాస ॥౩౨॥ దేహేతి ॥ పశూనాం పశుతుల్యానాం విక్లబాత్మనాం స్వధీరచిత్తానాం చ ధీరాణాం జ్ఞానినాం - ధైర్యవర్ధనం - తస్య శ్రీకృష్ణస్య దేహన్యాసం చ ॥౩౪॥ ఆత్మానమితి ॥ కృష్ణేన మనసేక్షితం చింతితం చాత్మానం - విదురస్య మైత్రేయ ఉపదేష్టేతి - తత్ర భగవత్ స్మరణాత్ భాగవతే ఉద్ధవే - అత్యంతం ప్రేమ్ణా రురోద ॥౩౫॥ కాలింద్యా ఇతి ॥ శ్రీకృష్ణానుగ్రహాత్ కృతకృత్య ఏవ విదురః - కతిభిరహోభిః - కతిపయైర్దినైః - కాలింద్యాస్సకాశాత్ స్వస్సరితం గంగాం ప్రాపద్యత ప్రాప్తః ॥ ************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

ఏవం ముఖ్యః సతు కథమవశిష్ట ఉద్ధవో యద్ధరిరపి తత్యాజ ఆకృతిం త్ర్యధీశః ॥౨౮॥ శ్రీశుకః ॥ బ్రహ్మశాపాపదేశేన కాలేనామోఘవాంఛితః । సంహృత్య స్వకులం స్ఫీతం త్యక్ష్యన్ దేహమచింతయత్ ॥౨౯॥ అస్మాల్లోకాదుపరతే మయి జ్ఞానం మదాశ్రయం । అర్హత్యుద్ధవ ఏవాద్ధా సంప్రత్యాత్మవతాం వరః ॥౩౦॥ నోద్ధవోఽణ్వపి మన్న్యూనో యద్గుణైర్నార్దితః ప్రభుః । అతో మద్వయునం లోకం గ్రాహయన్నిహ తిష్ఠతు ॥౩౧॥ ఏవం త్రిలోకగురుణా సందిష్టః శబ్దయోనినా । బదర్యాశ్రమమాసాద్య హరిమీజే సమాధినా ॥౩౨॥ విదురోఽప్యుద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా కృష్ణస్య పరమాత్మనః । క్రీడయోపాత్తదేహస్య కర్మాణి శ్లాఘితాని చ ॥౩౩॥ దేహన్యాసం చ తస్యైవం ధీరాణాం ధైర్యవర్ధనమ్ । అన్యేషాం దుష్కరతరం పశూనాం విక్లబాత్మనామ్ ॥౩౪॥ ఆత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ కృష్ణేన మనసేక్షితమ్ । ధ్యాయన్ గతే భాగవతే రురోద ప్రేమవిహ్వలః ॥౩౫॥ కాలింద్యాః కతిభిః సిద్ధ అహోభిః కౌరవర్షభః । ప్రాపద్యత స్వస్సరితం యత్ర మిత్రాసుతో మునిః ॥ ౩౬ ॥ *****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ ద్వారి ద్యునద్యా ఋషభః కురూణాం మైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్ । క్షత్తోపసృత్యాచ్యుతభావశుద్ధం పప్రచ్ఛ సౌశీల్యగుణాభితృప్తమ్ ॥ ౧ ॥ విదురః ॥ సుఖాయ కర్మాణి కరోతి లోకో న తైస్సుఖం వాన్యదుపారమం వా । విందేత భూయస్తత ఏవ దుఃఖం యదత్ర యుక్తం భగవాన్ వదేన్నః ॥౨॥ జనస్య కృష్ణాద్విముఖస్య దైవాదధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య । అనుగ్రహాయేహ చరంతి నూనం భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య ॥౩॥ పంచమే భగవల్లీలాం శ్రుత్వా పృష్టో మహామునిః । ప్రావోచన్మహదాదీనాం సర్గం తైశ్చ హరేస్తుతిమ్ ॥ ఉక్తశ్చతుర్భిరధ్యాయైః తుర్యాత్ మైత్రేయసంగమః । సంవాదస్తు తయోః స్కంధద్వయేనాథ నిగద్యతే ॥ కౌషారవం పర్యపృచ్ఛత్ గంగాద్వారే కృతక్రియం ॥ విదురః కృష్ణనిర్దిష్టం మునిం తస్మిన్ సమాగతః ॥ ద్వారీతి ॥ ద్యునద్యాః గంగాయాః ద్వారి ద్వారే ఆసీనం నతు కర్మవ్యగ్రం తత్ర హేతుః - అగాధః అపరిచ్ఛిన్నో బోధో యస్యేతి సౌశీల్యగుణాభితృప్తం కరుణార్జవాదిగుణైః అభితృప్తం సంతుష్టం తుష్టం స్వసౌశీల్యాదిభిరభితృప్తం వా - ప్రశ్నానేవాహ పంచదశభిః ॥ ౧ ॥ సుఖాయేతి ॥ తైః కర్మభిః - సుఖం వాన్యస్య తత్ప్రతికూలరూపస్య దుఃఖస్యోపరమం వా అథవాన్యద్వా న విందేత న విందతే కింతదిత్యపేక్షాయాం తస్యైవ నిర్దేశః - ఉపారమం వేతి - తతః తైః కర్మభిః భూయః పునః పునర్దుఃఖమేవ విందతే - తత్ర ఏవం విధే సంసారే నో అస్మాకం యద్యుక్తం కర్తుం యోగ్యం తత్ సర్వజ్ఞః ఖలు భగవాన్ వదేత్ నిరూపయేత్ ॥ ౨ ॥ జనస్యేతి ॥ దైవాత్ ప్రాచీనాత్ కర్మణో నిమిత్తభూతాత్ శ్రీకృష్ణాద్విముఖస్య దైవాదధర్మశీలస్య అత ఏవ సుదుఃఖితస్య జనస్యానుగ్రహాయ భవ్యాని మంగళాని జనార్దనస్య శ్రీకృష్ణస్య భూతాని - మంగళకరపరోపకారశీలాని శ్రీకృష్ణభక్తా భవంతీతి భావః ఇహాస్మిన్ లోకే చరంతి నూనం - నైవ కృత్యాంతరేచ్ఛయేతి నూనం శబ్దాభిప్రాయః ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్ హే సా

౩౬ * సిద్ధ అహోభిరిత్యత్ర వివక్షిత సంధ్యభావ ఆర్షః -

ధువర్యసాత్త్వికానాంశ్రేష్ఠ-నోఽస్మాకంశంసుఖరూపం-వర్త్మ-ఆదిశకథయ-యేనవర్త్మనా-సమారాధితోభగవాన్-భక్తిపరిపూతేహృదిస్థితస్సన్-సతత్త్వాధిగమమాత్మాపరోక్ష్యసహితంపురాణమనాది వేదప్రమాణం-జ్ఞానంయచ్ఛతిప్రయచ్ఛతి॥౪॥కరోతీతి కర్మాణీత్యాదీనాం-వర్ణయేతిపంచమశ్లోకేక్రియాసంబంధః॥కరోతీతి॥త్ర్యధీశః త్రిగుణమాయానియంతా-అతఆత్మతంత్రః స్వతంత్రఏవభగవాన్-యథాయేనప్రకారేణపురుషరూపేణ-కృతావతారస్సన్ యానికర్మాణికరోతి-ఉత్తరార్థాదినాకర్మస్వేవవిశేషతఃపృచ్ఛతి-నిరీహోఽపిక్రియశ్శూన్యస్స్పృహోఽపివాభగవానిదంవిశ్వమగ్రేప్రథమంయథాససర్జపునరస్యజగతఃవృత్తింజీవికాంసంస్థాప్యసుస్థితంకృత్వావిధత్తేయథాపాలయతి॥౫॥యథేతి॥పునస్సనివృత్తవృత్తిస్సన్స్వేస్వీయేఖేహృదయాకాశేఇదంవిశ్వంనివేశ్య గుహాయాంయోగమాయాయాం-యథాశేతేపునరేతద్విశ్వమనుప్రవిష్టః-అతఏవయోగేశ్వరాణామధీశ్వరోయమేకఏవఏకోఽపియథాబహుధాబ్రహ్మాదిరూపేణాసీత్॥౬॥క్రీడన్నితి॥ పునస్సమత్స్యాద్యవతారభేదైః క్రీడన్సన్ ద్విజగోసురాణాంక్షేమాయయథాకర్మాణివిధత్తే-పునర్విశేషంప్రష్టుమాత్మనస్తృష్ణామావిష్కరోతి-సుశ్లోకాఃపుణ్యకీర్తిమంతఃపురుషాస్తేషాంమౌళిరివాధిక్యేనోపరివిరాజమానస్యేత్యర్థః- అన్యత్సుస్ఫుటం॥
౭॥ యైరితి॥అధిలోకనాథోలోకపాలాధిపతిః-లోకపాలసహితాన్ లోకాన్-లోకాలోకపర్వతాన్ బహిర్భాగాంశ్చయైస్తత్త్వభేదైః అచీక్లృపత్ కల్పయామాస హ.యత్రయేషులోకేష్వలోకేష్వపీత్యర్థః-సర్వాణియానిసత్త్వాని తేషాంనికాయాశ్చ తేషాంభేదః-ప్రతీతః ప్రసిద్ధస్సన్-అధికృతః తత్తత్కర్మాధికారాశ్రిత ఇతివా-ప్రతీయత ఇతివా తత్రయథాభవతీత్యర్థః॥౮॥యేనేతి॥కించ-స్వయంఆత్మయోనిః స్వతస్సిద్ధో విశ్వసృట్ శ్రీనారాయణః-ఉత అపిచ-యేనప్రకారేణ

జనార్దనస్య॥౩॥తత్సాధువర్యాదిశవర్త్మశంనస్సంరాధితోభగవాన్యేనపుంసాం। హృదిస్థితోయచ్ఛతిభక్తిపూతేజ్ఞానంసతత్త్వాధిగమంపురాణమ్॥ ౪॥ కరోతికర్మాణికృతావతారోయాన్యాత్మతంత్రోభగవాంస్త్ర్యధీశః।యథాససర్జాగ్రఇదంనిరీహస్సంస్థాప్యవృత్తింజగతోవిధత్తే॥ ౫ ॥ యథాపునస్స్వేఖఇదంనివేశ్యశేతేగుహాయాంసనివృత్తవృత్తిః।యోగేశ్వరాధీశ్వరఏకఏతదనుప్రవిష్టోబహుధాయథాసీత్॥
౬॥క్రీడన్విధత్తేద్విజగోసురాణాంక్షేమాయకర్మాణ్యవతారభేదైః। మనోనతృప్యత్యపిశృణ్వతాంనస్సుశ్లోకమౌళేశ్చరితామృతాని॥ ౭ ॥ యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథోలోకానలోకాన్సహలోకపాలాన్।
అచీక్లృపద్యత్రహిసర్వసత్త్వనికాయభేదోఽధికృతః ప్రతీతః॥౮॥యేనప్రజానాముతఆత్మకర్మరూపాభిధానాంతుభిదాంవ్యధత్త।నారాయణోవిశ్వసృడాత్మయోనిరేతచ్చనోవర్ణయవిప్రవర్య॥౯॥ పరావరేషాం
భగవన్వ్రతానిశ్రుతానిమేవ్యాసముఖాదభీక్ష్ణం।అతృప్నుమఃక్షుల్లసుఖావహానాంతేషామృతేకృష్ణకథామృతౌఘాత్॥౧౦॥కస్తృప్నుయాత్తీర్థపదాభిధానాత్సత్రేషువస్సూరిభిరీడ్యమానాత్ । యఃకర్ణనాడీంపురుషస్యయాతోభవప్రదాంగేహరతింఛినత్తి॥౧౧॥మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాంసఖాపితేభారత

ప్రజానాంజీవానామాత్మస్వభావః తత్కృతంకర్మతత్కృతం రూపంతత్కృతా అభిధా యాసాం - భేదంకృతవాన్॥
౯॥ నను భారతేత్వయాసర్వంశ్రుతమేవేతిచేత్తత్రాహ ॥ పరేతి ॥ పరేత్రైవర్ణికాః - అపరేశూద్రాదయః- తేషాంవ్రతానిధర్మాః-హేభగవన్ శ్రీమద్వ్యాసముఖాదభీక్ష్ణంపునఃపునఃమయాశ్రుతాని-తత్రహేతుః- కృష్ణకథామృతౌఘశ్చహూదితః తస్మాదృతే-తేషాంవర్ణాశ్రమధర్మాణాంశ్రవణే- అతృప్నుమః నతృప్తాఃస్మః - తేషాంతుచ్ఛసుఖావహత్వాత్ -శ్రీకృష్ణకథామృతౌఘశ్రవణేత్వలంబుద్ధిర్నాస్తీతిభావః॥ ౧౦॥తత్రహేతుః॥కః ఇతి॥తీర్థపదస్యశ్రీకృష్ణస్యాభిధానాత్-కథామృతౌఘాత్ - కింభూతాత్ -వస్సత్రేషుసమాజేషుసూరిభిర్నారదాదిభిరీడ్యమానాత్ - కోవాతృప్నుయాత్ -యఃకథామృతౌఘఃకర్ణరంధ్రంప్రవిష్టస్సన్-సంసారప్రదాంపురుషస్యగేహరతింఛినత్తి॥౧౧ ॥ మహాభారతస్యాప్యత్రైవతాత్పర్యమిత్యాహ॥మునిరితి॥మమ తేతవసఖా శ్రీకృష్ణః-వేదవ్యాసోమహామునిః-నోఽస్మాకం-సర్వేషాంభగవద్గుణాన్ మోక్షధర్మాన్-నారాయణీయాఖ్యేనవక్తుమిచ్ఛుస్సన్ భారతమాహ - అర్థకామాదివర్ణనంతు హరికథాయాంమతిప్రవేశార్థమేవేత్యాహ- యస్మిన్ భారతేగ్రామ్యసుఖానువాదైర్ద్వారభూతైఃనృణాంమతిః-సునిశ్చితం-హరేఃకథాయాంగృహీతాస్వీకృతాభవతి- తదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥శ్లో॥కామినోవర్ణయన్ కామాన్ లోభంలుబ్ధస్యవర్ణయన్।నరఃకింఫలమాప్నోతికూపేంధమివపాతయన్॥లోకచిత్తావతారార్థంవర్ణయిత్వాత్రతేనతౌ। ఇతిహాసైఃపవిత్రార్థైః పునరత్రైవనిందితౌ॥అన్యథాఘోరసంసారబంధహేతూజనస్యతౌ।వర్ణయేత్సకథంవిద్వాన్ మహాకారుణికోము

నిరితి ॥౧౧॥ శ్రీహరికథాయాం మతిప్రవేశస్య ఫలమాహ ॥ సేతి ॥ ఏవంభూతాయాం కథాయాం పుంసాం సత్యాం శ్రద్దధానస్య సా కథామతిర్వ్యావిద్ధమానా సతీ అన్యత్ర గ్రామ్యసుఖవిషయే విరక్తిం కరోతి - తతః కిమత ఆహ - హరేః కథానుస్మృత్యా సుఖితస్య సమస్తదుఃఖానామప్యయం నాశం ధత్తే ॥ ౧౩ ॥ ఏవంభూతాయాం కథాయాం యే నరపశవః తే శోచ్యా ఇత్యాహ ॥ తానితి ॥ యే నరా అపి ద్విపదాః భాగవతతాత్పర్యానభిజ్ఞాః తాన్ శోచ్యాన్ యేషు తాత్పర్యం జ్ఞాత్వాపి శ్రీహరేః కథాయాం విముఖాః తాన్ శోచ్యానామపి శోచ్యానితి శోచ్యశోచ్యానితి పదస్య విభజ్య యోజనా తాననుశోచే ఇత్యత్ర హేతుః - ఆర్త్తేషు సంసారనిరర్థవాదమతాం తేషామాయుర్వ్యయాత్ - తదాహ - యత్ప్రదాత్ర్యస్తు శస్త్రైః అనిమిషః కాలః వృథైవ వాదగతిస్మృతయో వాగ్దేహమనోవ్యాపారా యేషాం తేషామాయుః క్షిణోతి క్షపయతీతి యత్ - అనిమిషః ఇతి - వాదో వచనం వాగ్వ్యాపారః - గతిర్గమనం దేహవ్యాపారః - స్మృతిః స్మరణం మనోవ్యాపారః ॥౧౪॥ తదితి ॥ తత్ తస్మాత్ క్లేశః - హే కౌషారవ అస్య విశ్వస్య శర్మదాతుః కౌషారవ సుఖదాతుః ఆర్త్తేషు సంసారదుఃఖార్త్తేషు - బంధుః తస్య తీర్థపాదస్య కీర్తిర్యస్య తస్య హరేః కథాసు సారభూతాం - శ్రీహరేః కథామేవోద్ధృత్య నః అస్మాకం శివాయ కీర్తయ - యథా పుష్పేభ్యో మధుకరో మధూని అన్వాహరతి తద్వదుద్ధృత్యేతి ॥౧౫॥ విశేషతః శ్రీకృష్ణకథైవ కథనీయేత్యాశయేనాహ ॥ స ఇతి ॥ యో విశ్వస్య జన్మాద్యర్థం పూర్వం గృహీతశక్తిః స ఏవ పునః కృతావతారః సన్ అతిపూరుషాణి పురుషానతిక్రమ్య వర్తమానాని యాని చ

మాహ కృష్ణః ॥ యస్మిన్నృణాం గ్రామ్యసుఖానువాదైర్మతిర్గృహీతా ను హరేః కథాయాం ॥ ౧౨ ॥ సా శ్రద్ధధానస్య వివర్ధమానా విరక్తిమన్యత్ర కరోతి పుంసాం । హరేః కథానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖాప్యయమాశు ధత్తే ॥౧౩॥ తాన్ శోచ్యశోచ్యానవిదోఽనుశోచే హరేః కథాయాం విముఖానఘేన । క్షిణోతి దేవోఽనిమిషస్తు యేషామాయుర్వృథా వాదగతిస్మృతీనాం ॥౧౪॥ తదస్య కౌషారవ శర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసు సారం । ఉద్ధృత్య పుష్పేభ్య ఇవార్తబంధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥౧౫॥ స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః । చకార కర్మాణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యం ॥౧౬॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం స భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌషారవిర్మునిః । పుంసాం నిఃశ్రేయసార్థాయ తమాహ బహుమానయన్ ॥౧౭॥ మైత్రేయః ॥ సాధు పృష్టం త్వయా సాధో లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా । కీర్తిం వితన్వతా లోకే హ్యాత్మనోఽధోక్షజాత్మనః ॥ నైతచ్చిత్రం త్వయి క్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే । గృహీతోఽనన్యభావేన యత్త్వయా హరిరీశ్వరః ॥౧౯॥ మాండవ్యశాపాద్భగవాన్ ప్రజాసంయమనో యమః । భ్రాతుః క్షేత్రే భుజిష్యాయాం జాతః సత్యవతీసుతాత్ ॥౨౦॥ భవాన్ భగవతో నిత్యం సమ్మతః సానుగస్య హ । యస్య జ్ఞానోపదేశాయ మాదిశద్భగవాన్ వ్రజన్ ॥౨౧॥ అథ తే భగవల్లీలా యోగమాయోపబృంహితాః । విశ్వస్థిత్యుద్భవాంతార్థా వర్ణయామ్యనుపూర్వశః ॥౨౨॥ భగవానేక ఆసేదమగ్ర ఆత్మాత్మనాం విభుః । ఆత్మేచ్ఛానుగతావాత్మా నానామత్యుపలక్షితః ॥౨౩॥ స వా ఏష తదా ద్రష్టా నాపశ్యద్దృశ్యమేకరాట్ । మేనేఽసంతమివాత్మానం సుప్తశక్తి

కార ॥౧౬॥ ఏవమితి ॥ పుంసాం నిఃశ్రేయస ఏవ అర్థః ప్రయోజనం తేన హేతునా పృష్టః ॥౧౭ ॥ బహుమానమేవాహ పంచభిః ॥ సాధ్వితి ॥ అధోక్షజ ఏవ ఆత్మా మనో యస్య తస్య ఆత్మనః స్వస్య కీర్తిం చ ప్రసంగాద్వితన్వతా ॥౧౮॥ నేతి ॥ శ్రీహరిర్యద్గృహీతః - ఏతచ్చిత్రం త్వయి న భవతి - కుతః బాదరాయణస్య వీర్యజే ॥ ౧౯ ॥ తర్హి కథం శూద్రత్వం కథం చ లోకానుగ్రాహకత్వం తత్రాహ ॥ మాండవ్యేతి ॥ భ్రాతుర్విచిత్రవీర్యస్య క్షేత్రే క్షేత్రత్వేన స్వీకృతాయాం భుజిష్యాయాం దాస్యాం యమ ఏవ త్వం జాతోఽసి ॥౨౦॥ కించ ॥ భవానితి ॥ భవాన్ భగవతః సమ్మతః ఇష్టః కుతః యత్ జ్ఞానాదేశాయ యస్య తత్ జ్ఞానోపదేశాయ మామాదిశ్య వకారాత్ స్వయమపి స్మృతో ఉపదిష్టవానిత్యర్థః ॥ ౨౧॥ అథేతి ॥ విశ్వస్థిత్యాదయః - అర్థా ఏవ యోగా యాసాం తాః ॥౨౨॥ తత్ర సృష్టిలీలాం వర్ణయితుం తతః పూర్వావస్థామాహ ॥ భగవానితి ॥ ఇదం విశ్వమగ్రే సృష్టేః పూర్వం భగవానేక ఏవాస స కథంభూతః ఆత్మనాం జీవానామాత్మా స్వరూపం - విభుః స్వామీ చ ఆత్మా పరమాత్మా భగవానేక ఏవేతి అన్యద్ద్రష్టృదృశ్యాత్మకం న కించిదాసీదితి భావః - కుతః కారణాత్మనా సత్త్వేఽపి పృథక్ప్రతీత్యభావాదిత్యాహ- అనానామత్యుపలక్షితః- నానా ద్రష్టృదృశ్యాదిభిర్మతిభిరనుపలక్షిత ఇతి తథా యద్వా- అకారప్రశ్లేషం వినైవాయమర్థః- యస్సృష్టౌ నానామతిభిరుపలక్ష్యతే- అస ఏక ఏవాసీదితి కుతః- ఆత్మేచ్ఛామాయయా అస్యా అనుగతో లయే సతి- యద్వా- ఆత్మనః ఏకాకిత్వేనావస్థానేచ్ఛాయామనువృత్త్యామిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తత్ర ప్రథమం మాయోద్భవప్రకారమా

హ ద్వాభ్యాం॥ సఇతి॥ సవాఏషః ద్రష్టాసన్-తదానీం దృశ్యం నాపశ్యత్ - కుతః ఏకరాట్ ఏక ఏవ తదా ప్రకాశత ఇత్యేక
రాట్-ఆత్మానం అసంతమివ మేనే-దృశ్యాభావే ద్రష్టృత్వాభావాత్తదాహ- సుప్తా మాయాద్యాశ్శక్తయో యస్య సః-
నత్వసంతం మేనే-యతః అసుప్తా దృక్ శక్తిర్యస్యేతి॥౨౪॥ సేతి॥ సతో ద్రష్టుః సాదృశ్యానుసంధానరూపా సదసదాత్మికా
కార్యకారణరూపా-యద్వా-సద్దృశ్యమాత్మస్వరూపం - అసత్ అదృశ్యమనాత్మస్వరూపం తయోశ్చాత్మా యస్యాః స
ముభయానుసంధానరూపత్వాత్ ॥౨౫॥ కాలేతి॥ కాలవృత్త్యా కాలశక్త్యా- గుణమయ్యాం క్షుభితగుణాయాం అధోక్షజః
పరమాత్మా-ఆత్మాంశభూతేన పురుషేణ-ప్రకృత్యధిష్ఠాతృరూపేణ - వీర్యం చిదాభాసం- ఆధత్త వీర్యవాన్ చిచ్ఛక్తియు
క్తః॥౨౬॥ తత ఇతి॥ కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్ -తతస్తస్మాదవ్యక్తాన్మాయాతః-మహత్తత్త్వమభవత్ -తత్త్వపదం
పరిత్యజ్య మహాతో లక్షణం అతః పుంలింగనిర్దేశో విజ్ఞానాత్మేతి-సత్త్వప్రధానత్వాత్ కిం కుర్వన్నభవదితి-ఆత్మదేహస్థం వి
శ్వము చ్ఛూనబీజం గతమంకురాదిరూపమివ విశ్వం వ్యంజన్ ప్రకాశయన్-తతో సౌ-తమోనుదః తిరోధాన
త్వం సాత్వతతంత్రే॥ శ్లో॥ విష్ణోస్తు త్రీణిరూపాణి పురుషాఖ్యాన్యథో విదుః ప్రథమం మహతః స్రష్టృ ద్వితీయంత్వండసంస్థి
తమ్॥ తృతీయం సర్వభూతస్థం తాని జ్ఞాత్వా విముచ్యత ఇతి॥౨౭॥ అహంకారోత్పత్తిమాహ- సార్ధద్వాభ్యాం॥ సఇతి॥ అంశ
శ్చిదాభాసో నిమిత్తం-గుణా ఉపాదానం-కాలః క్షోభకః తదాత్మా తదధీనః ఏవం రూపస్సోపి పునర్విజ్ఞానాత్మా భగవద్దృ
ష్టిగోచరః భగవాన్ సర్వాధ్యక్షః - తద్దృష్టిగోచరస్సన్ - స్వయమాత్మానం వ్యాకరోత్ రూపాంతరమనయత్ ॥౨౮॥

రసుప్తదృక్॥౨౪॥ సా వా ఏతస్య సంద్రష్టుశ్శక్తిస్సదసదాత్మికా। మాయా నామ మహాభాగ యయేదం నిర్మ
మే విభుః॥౨౫॥ కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధ
త్త వీర్యవాన్॥౨౬॥ తతోభవన్మహత్తత్త్వమవ్యక్తాత్కాలచోదితాత్। విజ్ఞానాత్మాత్మదేహస్థం వి
శ్వం వ్యంజంస్తమోనుదః॥౨౭॥ సోప్యంశగుణకాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః। ఆత్మానం వ్యకరోదాత్మా
విశ్వస్యాస్య సిసృక్షయా॥౨౮॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వమజాయత। కార్యకారణకర్త్రా
త్మా భూతేంద్రియమనోమయః॥౨౯॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రిధా। అహంతత్త్వాద్వికు
ర్వాణాన్మనో వైకారికాదభూత్ ॥ ౩౦ ॥ వైకారికాశ్చ దేవా వై అర్థాభివ్యంజనం యతః। తైజసానీంద్రి
యాణ్యేవ జ్ఞానకర్మమయాని చ॥౩౧॥ తామసో భూతసూక్ష్మాదిర్యతః ఖం లింగమాత్మనః। కాలమాయాం
శయోగేన భగవద్వీక్షితం నభః॥౩౨॥ నభసోనుసృతం స్పర్శం వికుర్వన్నిర్మమేనిలమ్। అనిలోపి వికుర్వాణో
నభసోరుబలాన్వితః॥౩౩॥ ససర్జ రూపతన్మాత్రం జ్యోతిర్లోకస్య లోచనమ్। అనిలేనాన్వితం జ్యోతిర్వికుర్వ
త్పరవీక్షితమ్॥౩౪॥ ఆధత్తాంభో రసమయం కాలమాయాంశయోగతః। జ్యోతిషాంభోనుసంసృష్టం వికు
ర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్॥౩౫॥ మహీం గంధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః। భూతానాం నభఆదీ

అహంకారస్య లక్షణమాహ॥ మహదితి॥ కార్యమధిభూతం- కారణమధ్యాత్మం-కర్తా అధిదైవతం - తేషామాత్మా ఆశ్ర
యః- అత్ర హేతుః భూతేంద్రియమనోమయః తద్వికారవాన్-మన ఇతి దేవానాముపలక్షణం॥ ౨౯॥ ఏతదేవ విభాగ
తః ప్రపంచయతి॥ వైకారిక ఇతి॥ వైకారికః సాత్త్వికః తైజసో రాజసః- వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాత్మనః॥౩౦॥ వై
కారికా ఇతి॥ దేవాశ్చాపి వైకారికాః- కార్యభూతా ఇత్యర్థః- యతో యేభ్య ఇంద్రియాధిష్ఠాతృభ్యః అర్థాభివ్యంజనం శబ్దా
ది ప్రకాశో భవతి-జ్ఞానేంద్రియాణి కర్మేంద్రియాణి చ తైజసాని రాజసాన్యేవ-జ్ఞానమయానాం సాత్త్వికత్వం కామాభూ
దిత్యేవకారః॥౩౧॥ తామస ఇతి॥ తామసాహంకారః భూతసూక్ష్మస్య- సూక్ష్మభూతస్య శబ్దస్యాదిః కారణం యతశ్శబ్దాత్
ఆత్మతో లింగం-ఖం-శబ్దగుణమాకాశం భవతి-స్వగుణశబ్దరూపేణ ప్రమాపకం-హృదయాకాశతయా వా- యద్వా- లిం
గం శరీరం ॥ శ్రు ॥ ఆకాశశరీరం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ॥ కాలః క్షోభకః మాయా త్రితామసాంశా ప్రకృతిః-అంశశ్చిదాభాస
స్స్వయం తామసాహంకారాన్నిస్సృతం ఉత్పన్నం నభః- కాలాదిసముదాయేన భగవద్వీక్షితం-భగవతా సర్వాధ్యక్షే
ణ వీక్షితం సత్ ॥౩౨॥ నభస ఇతి॥ స్పర్శం వికుర్వత్ - రూపాంతరం నయత్ - అనిలం వాయుం నిర్మమే-ఏవం సర్వత్ర తిస్సృ
త్రిద్వారా భూతోత్పత్తిరితి జ్ఞాతవ్యా-నభసా సహితః స్వయం చ ఉరుబలాన్వితః॥౩౩॥ ససర్జేతి॥ లోచనం ప్రకాశకం లో
కప్రకాశకం జ్యోతిరితి-పరమేణ భగవతా ఈక్షితం యథా భవతి తథా-అనిలేన వాయునా ॥ ౩౪ ॥ ఆధత్తేతి॥ జ్యోతిరగ్నిః-
బ్రహ్మణా భగవతా వీక్షితం-జ్యోతిషా అనుసృష్టమంభః॥౩౫॥ మహీమితి ॥ ఆకాశాదీనాం పంచభూతానాం యద్యత్పరమ

పరంచ కార్యం॥౩౬॥ తేషామితి॥ తేషాం కార్యాణాం-పరైః కారణైః - అనుసంసర్గాదనుషంగాత్ -యథాసంఖ్యం యథాక్రమం ఉత్తరోత్తరమధికాన్ గుణాన్విదుః-తథాహి-నభసః శబ్దగుణః అన్యాన్వయాభావాత్ - వాయోస్తు స్పర్శః- ఆకాశాన్వయాచ్ఛబ్దశ్చ ఏవం తేజసస్తాంచరూపంచ అంభసస్తాని రసశ్చ-మహ్యాస్సర్వే-భవ్యవిదు రేతి పాఠః ఏతే దేవా మహదాద్యభిమానినః విష్ణోః కలాః అంశాః-కాలలింగం వికృతిః-మాయాలింగం విక్షేపః- అంశలింగం చేతనా- తానివిద్యంతే యేషు తే-కాలమాయాంశలింగినః॥౩౭॥ నానాత్వాదితి॥ అతస్సమత్వేన నానాత్వాత్పరస్పరమసంబంధాః-స్వక్రియాయాం బ్రహ్మాండరచనాయామనీశాః శక్తాస్సంతోఽపి భుం పరమేశ్వరం ప్రాహుః ప్రపన్నాః॥ శ్లో॥ మిథస్స్పర్ధిష్ణవో దేవాః మిథస్తే పరస్పరమ్-విశ్వకర్మణ్యనీశాశ్చ నిర్విణ్ణా హరిమీడిర ఇతిభావః-నమామీతి-ప్రపన్నానాంతాపోపశమే-ఆతపత్రం ఛత్రం-తత్ర హేతుః- యన్మూలకేతాః యస్యపాదారవిందస్యమూలంతలం కేతనమాశ్రయో యేషాం తే - బహిర్దూరత ఏవ ఉత్క్షిపంతి పరిత్యజంతి॥౩౮॥ పాంథః స్వగృహం ప్రాప్య మార్గశ్రమమివ శ్రమం నివేదయంత ఆహుః ధాతరితి - హే ధాతః హే పితః- హే ఈశ స్వామిన్- అస్మిన్ భవే సంసారే తాపత్రయేణాభిహతా జీవకోటయః- ఆత్మన్- ఆత్మన్యంతఃకరణ ఇతిలుప్తసప్తమ్యంతత్వేన వా నిర్దేశః-యద్యస్మాత్ -శర్మ సుఖం-నలభంతే- ఋతే యదస్మిన్ భవ ఇతిపాఠే - యత్పాద భజనంవినా శర్మనలభంత ఇతి యోజనా అతో హే భగవన్-సవిద్యాం సదా సప్రకాశాం-జ్ఞానసహితామితి భావః॥౩౯॥ జ్ఞానసాధనమాహుః॥ మార్గంతీతి॥ హే భగవన్ సుధియశ్శుద్ధచిత్తాః- తే తవ-ముఖపద్మం నీడం యేషాం తైః- ఛందస్సుపర్ణైః

నాం యుక్తం త్వవ్యయం పరాపరమ్॥౩౬॥ తేషాం పరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యం గుణాన్విదుః। ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః కాలమాయాంశలింగినః॥౩౭॥ నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాంజలయో విభుమ్॥ దేవాః॥ నమామి తే దేవపదారవిందం ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రమ్। యన్మూలకేతా యతయోఽంజసోరు సంసారదుఃఖం బహిరుత్క్షిపంతి॥౩౮॥ ధాతర్యదస్మిన్ భవ ఈశ జీవాస్తాపత్రయేణాభిహతా న శర్మ। ఆత్మన్ లభంతే భగవంస్తవాంఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యామత ఆశ్రయేమ॥౩౯॥ మార్గంతి యత్తే ముఖపద్మనీడైశ్ఛందస్సుపర్ణైరృషయో వివిక్తే। యస్యాఘమర్షోదసరిద్వరాయాః పదం పదం తీర్థపదః ప్రపన్నాః॥౪౦॥ యచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా చ భక్త్యా సంమృజ్యమానే హృదయేఽవధాయ। జ్ఞానేన వైరాగ్యబలేన ధీరా వ్రజేమ తత్తేంఘ్రిసరోజపీఠమ్॥౪౧॥ విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమార్థే కృతావతారస్య పదాంబుజం తే। వ్రజేమ సర్వే శరణం యదీశ స్మృతం ప్రయచ్ఛత్యభయం స్వపుంసామ్॥౪౨॥ యత్సానుబంధేఽసతి దేహగేహే మమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణామ్। పుంసాం సుదూరం వసతోఽపి పుర్యాం భజేమ తత్తే భగవన్ పదాబ్జమ్॥౪౩॥ తాన్వా అసద్వృత్తిభిరక్షిభిర్యే పరాహృతాంతర్మనసః పరేశ। అథో న పశ్యంత్యురుగాయ

ర్నైడపక్షిభిః-వివిక్తే అసంగే మనసి-యన్మార్గంతి అన్వేషయంతి-అఘమర్షమఘనాశకముదకం యస్యాస్సాం సరితాం- తాసు వరాయాః గంగాయాః-సముద్భవస్థానం-తీర్థపదస్తవ తచ్ఛ్రపదం తే దేవచరణం-వయం ప్రపన్నాఃస్మః- అతో గంగామనుసేవమానా అపి తదుద్భవస్థానం త్వత్పాదం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః-ఛందస్సుపర్ణైరిత్యత్ర యథా పక్షిణో నీడమధ్యే ఉద్భూతా అపి తస్మాత్ పరిభ్రమ్య పునస్తత్రైవ ప్రవిశంతి-తథా వేదా అపి త్వత్త ఉద్గతాస్త్వయ్యేవ పర్యవస్యంతి-అతో వేదానామర్థాన్వయో ఙ్గయంతీత్యభిప్రాయః॥౪౦॥ ననువిషయాకృష్టచిత్తానాం కుతస్తదన్వేషణం తత్రాహుః॥ యదితి॥ సరాగేచిత్తే ధ్యానాసంభవమాశంక్య తద్విశేషణం విశినష్టి- శ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా శ్రవణపూర్వికయా భక్త్యా చ-సంమృజ్యమానే సంశోధ్యమానే హృదయే-యదవధార్య ధ్యాత్వా-తత ఉత్పన్నేన వైరాగ్యం బలం యస్య తేన జ్ఞానేన-ధీరాః నిశ్చలచిత్తాః భవంతి-తత్తవ అంఘ్రిసరోజపీఠం శరణం వ్రజేమేతి॥౪౧॥ భక్తానుగ్రహం స్మరంత ఆహుః॥ విశ్వస్యేతి॥ సర్వే వయం శరణం వ్రజేమ-యత్ త్వత్పదాంబుజం స్మృతం సత్ -స్వపుంసాం భక్తానాం-అభయం ప్రయచ్ఛతీతి-యద్యస్మాదత ఇతి॥౪౨॥ అంతర్యామితయా నిత్యసన్నిహితే నిరర్థకం వ్రజనమిత్యాశంక్యాహుః॥ యదితి॥ హే దేవ ద్యోతనశీల సానుబంధే సోపకరణే - అసతి తుచ్ఛే దేహే- అహం మదీయమిత్యహంకారమమతయా ఊఢదురాగ్రహాణాం-పుర్యాం స్వదేహ ఏవ వసతోఽపి- తే తవ యత్పదాబ్జం శ్రీపాదారవిందం-సుదూరం దుష్ప్రాపం-తద్వ్రజేమ॥౪౩॥ అన్యభావభక్తనిరీక్షణం న ఘటత ఇత్యాహుః॥ తానితి॥ హే పరేశ మాయానియంతః-అసద్వృత్తిభిర్బహిర్ముఖైరింద్రియైః-బలాత్ పరాహృతం దూరమపాకృష్టం- అంతస్థం మనో యేషాం తే - యదున్మత్తాస్సంతి తే అథో అతఏవాపాకృష్టమనస్త్వా

భవతఃపరాహ్నృతందూరమపాకృష్టం-అంతస్థంమనోయేషాం తే-యఉన్మత్తాస్సంతి తెఅథోఅతఏవాపాకృష్టమనస్త్వాదిత్యర్థః- నూనంతాన్నపశ్యంతివా వేతి ప్రసిద్ధే- తైస్తేషాంసంగమస్తుకుతఃపునస్తాఙ్కానిత్యాహ - హెఉరుగాయమేతుత్వత్తవపదన్యాసోగమనం-తస్యవిలాసోవిభ్రమః-తస్యలక్ష్మీశ్శోభాయేషాం తేయేత్వల్లీలాకథనాదిభిః శోభమానాఇత్యర్థః-తాంస్త్వద్భక్తానితి-విలాసలక్ష్మ్యైఇత్యకారాంతాచ్ఛహువచనంయద్వాఏవంభూతాస్తైతాఙ్నూనమున్మత్తానేవపశ్యంతీతియోజనా-సత్సంగహాభావేహరికథాశ్రవణాభావాత్ హృదిస్థితమపితేషాంసుదూరమితిభావః- అత్రపథఇతిచలక్ష్మ్యాఇతిచపాఠాంతరమస్తి- తదాపథఃపదస్యవిశేషణంలక్ష్మ్యాఇతి-పథస్త్వన్మార్గభ్రతాఙ్మార్గాదీన్నపశ్యంతీత్యర్థః॥౪౪॥ఏతదేవస్ఫుటయతిపానేనేత్యాదిద్వాభ్యాం॥పానేనేతి॥ హెదేవ-తేకథామృతస్యపానేన-ప్రవృద్ధయాభక్త్యాయేనిర్మలాంతఃకరణాస్తైవైరాగ్యంసారోబలంయస్య-తంలబ్ధ్వాఅన్వసంగిరమేవ-అకుంఠధిష్ణ్యం వైకుంఠలోకం-యథాయథావచ్ఛీఘ్రమీయుఃప్రాప్తవంతః॥౪౫॥అథేతి॥అథశబ్దోమార్గాంతరంద్యోతయతి-అపరేత్వాత్మనిస్వస్మిఙ్సమాధిఃమనసఃస్థైర్యం-సఏవయోగఃఉపాయః-తస్యబలేనజ్ఞానయోగతః-త్వామేవప్రవిశంతి-తేషాంశ్రమస్స్యాత్ శ్రమేణమోక్షస్స్యాత్ - తేతవ-సేవయాత్వనాయాసేనైవమోక్షః- సేవాసత్సంగరూపాత్వత్కథాశ్రవణాదిరూపాచ-అహంమమతాధిష్ఠానానాంతుకథంచిదితిభావః॥౪౬॥తమేవంస్తుత్వాప్రార్థయంతేచతుర్భిః॥తదితి॥ హెఆద్య-తత్తస్మాత్తైవయంత్వదీయావయం-యస్మాల్లోకానాంసిసృక్షయా-త్వయానుసృష్టాః-త్రిభిరాత్మభిస్సత్త్వాదిభిఃస్వభావైః-అతఏవవిరుద్ధస్వభావత్వాత్తద్వియుక్తాస్సంతఃయదర్థంసృష్టాః-తత్స్వవ్యవహారతంత్రంక్రీడోపకరణంబ్రహ్మాండం - తేతుభ్యం - ప్రతిహర్తవే ప్రతిహర్తుంసమర్పయితుం-నశక్నుమః-అతస్త్వంనఃచక్షుఃపరిదేహీతి-క్రియాజ్ఞానాంశ్లోకానాం చతుర్థేనఅన్వయః॥౪౭॥అసామర్థ్యమేవప్రపంచయితుంకార్యస్యనైచిత్యమాహుః॥యావదితి॥ హె-అజ- కాలేజభోనకాలే

నూనంయేత్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యః॥౪౪॥ పానేన తేదేవకథాసుధాయాఃప్రవృద్ధభక్త్యా విశదాశయాయే।వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాంజసాన్వీయురకుంఠధిష్ణ్యమ్॥౪౫॥అథాపరేచాత్మసమాధియోగబలేనజిత్వాప్రకృతింబలిష్ఠామ్।త్వామేవధీరాఃపురుషంవిశంతి తేషాంశ్రమస్స్యాన్నతు సేవయాతె॥౪౬॥తత్తైవయంలోకసిసృక్షయాద్యత్వయాభిసృష్టాస్త్రిభిరాత్మభిర్యత్।సర్వేవియుక్తాఃస్వవిహారతంత్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవేతే॥౪౭॥ యావద్బలింతేజహరామకాలేయథావయంచాన్నమదామయత్ర।యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరంతోన్నమదంత్యనూహాః॥౪౮॥త్వంనస్సురాణామపిసాన్వయానాంకూటస్థఆద్యఃపురుషఃపురాణః।త్వందేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేజః॥౪౯॥తతోవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతె।త్వంనస్స్వచక్షుఃపరిదేహిశక్త్యాదేవక్రియార్థేత్వదనుగ్రహాణామ్॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతె-తృతీయస్కంధే-పంచమోధ్యాయః.

తత్తదవసరే-బలింభోగంయావత్సాకల్యేన-తేతుభ్యం-హరామసమర్పయామ-యథాయేనప్రకారేణ-వయంనా - అన్నమదామభక్ష్యామ-అన్నమదామేత్యనేన-అన్నమాత్రమస్మాకమైశ్వర్యేణతుభోగస్తవైవేత్యుక్తం-యథాయేనప్రకారేణ- ఉభయేషాంతవచ-త్వల్లోకాఇతిపాఠేచ-జీవాఇత్యర్థఃఇమేజీవాయత్రస్థితాఅనూహాఃనిర్విఘ్నాఃయద్వాఅవితర్కాః-నిస్సంశయాఇత్యర్థః-ఏవంసంతస్తవాస్మాకంచ - బలింభాగం-హరంతస్సంతః అన్నమదంతి-తథాచశ్రుతిః॥తాఏతాదేవతాస్సృష్టాఅస్మిన్మహత్యర్ణవేప్రాప్తంతమశనాపిపాసాభ్యామన్వవార్జత్ తాఏవమబ్రువన్నాయతనంనఃప్రజానీహీతియస్మిన్ప్రతిష్ఠితాఅన్నమదామేతి॥ ౪౮ ॥ జనకత్వాదవశ్యంత్వయాస్మాకమేషాంచకార్యోపాంధానాంజీవానాంవృత్తిఃపరికల్పనీయేత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥సాన్వయానాంకార్యాణాం-యద్వా-అన్వేతీత్యన్వయః - కారణం-తత్రహితవః-కూటస్థఅవిక్రియః-పురుషోధిష్ఠితా-పురాణఃపురాతనః- ఏతదుపపాదయంతి- త్వమితి-హెదేవ-అజఏవత్వం-గుణానాంసత్త్వాదీనాం- కర్మణాంజన్మాదీనాంచ- యోనౌకారణభూతాయాం - అజాయాం జననరహితాయాం-శక్త్యాంమాయాయాం-కవింసర్వజ్ఞం-మహత్తత్త్వరూపంరేతః-ప్రథమంఆదధేనిహితవానసీత్యర్థః॥౪౯॥తతఇతి॥తతఃహెఆత్మన్సత్ప్రముఖాఃమహదాదయోవయం-యదర్థేయత్ప్రయోజనంబభూవిమ- తేతవ-కింకార్యంకరవామ-సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - హెదేవ-త్వంస్వచక్షుస్స్వీయంజ్ఞానంశక్త్యాచసహ-నోస్మాకం-పరిదేహిప్రయచ్ఛ-కిమ్భూతానాంనఃత్వదనుగ్రహాణాంత్వత్తఏవానుగ్రహోయేషాంనఇత్యేకంపదం-త్వత్ప్రదత్తజ్ఞానక్రియాశక్తిభ్యామేవవయంసృష్టౌక్షమాః-నాన్యథేత్యర్థః॥౫౦॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-***********

శ్లో॥ షష్ఠేతైరీశ్వరావిష్టైస్సృష్టిర్మహావిరాట్తనోః।అధిదైవాదిభేదంచతత్రైవభగవత్కృతమ్॥ ఇతీతి॥సదేవఈశ్వ
రఃఅసమేత్యఅమిలిత్వా-సతీనాంస్థితానాంప్రసుప్తంనష్టలోకతంత్రంవిశ్వరచనాయాసాం - యద్వా-ప్రసుప్తజీవో
పకరణానాంస్వశక్తీనాంమహదాదీనాం-గతింస్థితిం-నిశామ్యదృష్ట్వా॥౧॥ కాలేతి॥ తదాసీంకాలేనసంజ్ఞా ఉద్బోధోయ
స్యాః-యద్వాకలయతిక్షోభయతిస్వకార్యాణీతివా కాలసంజ్ఞాప్రకృతిః-దేవీంద్యోతనశీలాంతాంశక్తిం - బిభ్రత్సన్
ఉరుక్రమః- ప్రకృత్యాసహత్రయోవింశతితత్త్వానాంగణంసమూహం - యుగపదావిశత్ అంతర్యామితయాప్రవి
ష్టః॥౨॥సఇతి॥ చేష్టారూపేణక్రియాశక్త్యాసహ-తంగణమనుప్రవిష్టస్సభగవాన్-సుప్తంలుప్తం-కర్మతేషాంక్రియాంజీ
వానాంసృష్టింవా-ప్రబోధయన్సన్-భిన్నంనానా॥౩॥ప్రబుద్ధేతి॥ దేవేనేశ్వరేణేతినియంతృత్వముచ్యతే ప్రబుద్ధం
కర్మక్రియాశక్తిర్యస్యసత్రయోవింశతికః- త్రయోవింశతేర్గణః- దేవేనప్రేరితస్స్వమాత్రాభిరంశైఃఅధిపూరుషం
విరాడ్దేహమజనయత్ ॥౪॥ జననమేవాహ॥పరేణేతి॥ స్వస్మిన్నావిశతాపరేణైశ్వర్యేణవిశ్వంసృజంతీతివిశ్వసృజాం- త
త్త్వానాంగణఃఅన్యోన్యమితరేతరం- మాత్రయాఅంశేన-చుక్షోభపరిణతఃనసర్వాత్మనా-యస్మిన్పరిణామే - చరా
చరాలోకాఃస్థితాః॥౫॥ హిరణ్మయఇతి॥యోధిపురుషఇత్యుక్తఃసపురుషః-అండకోశేబ్రహ్మాండమధ్యే-అప్స్వనుశాయి
భిస్సర్వైర్జీవైరుపబృంహితఃసహితస్సన్-అనంతవత్సరానువాస॥౬॥సఇతి॥దైవశక్తిఃకర్మశక్తిః-ఆత్మశక్తిః-తత్త్రియ
వాన్దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్సన్విశ్వసృజాంమహదాదీనాం-సవైగర్భఃకార్యరూపోవిరాట్-విశ్వభాజాపిశ్వాకారేణా
త్మనా-ఆత్మానమేకధాదశధాత్రిధాచ-విభక్తవాన్- దైవశక్తిఃజ్ఞానశక్తిః-తయాఏకధా-హృదయావచ్ఛిన్నచైతన్యరూ

మైత్రేయః॥ఇతితాసాంస్వశక్తీనాంసతీనామసమేత్యసః।ప్రసుప్తలోకతంత్రాణాంనిశామ్యగతిమీశ్వ
రః॥౧॥కాలసంజ్ఞాంతదాదేవీంబిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః।త్రయోవింశతితత్త్వానాంగణంయుగపదావిశత్
॥౨॥ సోనుప్రవిష్టోభగవాంశ్చేష్టారూపేణతంగణమ్। భిన్నంసంయోజయామాస సుప్తంకర్మప్రబోధ
యన్॥౩॥ప్రబుద్ధకర్మాదేవేనత్రయోవింశతికోగణః।ప్రేరితోజనయత్స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషం॥
౪॥పరేణావిశతాస్వస్మిన్మాత్రయావిశ్వసృగ్గణః। చుక్షోభాన్యోన్యమాసాద్యయస్మిన్లోకాశ్చరాచ
రాః॥౫॥హిరణ్మయస్సపురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్।అండకోశఉవాసాప్సుసర్వసత్త్వోపబృంహితః॥౬॥
సవైవిశ్వసృజాంగర్భోదైవకర్మాత్మశక్తిమాన్।విశ్వభాజాత్మనాత్మానమేకధాదశధాత్రిధా॥౭॥ ఏష
హ్యశేషసత్త్వానామాత్మాంశఃపరమాత్మనః।ఆద్యోవతారోయత్రాసౌభూతగ్రామోవిభావ్యతే॥౮॥
సాధ్యాత్మస్సాధిభూతశ్చసాధిదైవఇతిత్రిధా।విరాట్ప్రాణోదశవిధఏకధాహృదయేనచ॥౯॥ స్మరన్విశ్వ
సృజామీశోవిజ్ఞాపితమధోక్షజః।విరాజమతపత్స్వేనతేజసైషాంవివృత్తయే॥౧౦॥అథతస్యాభితప్తస్యక
తిచాయతనానిహ।నిరభిద్యంతదేవానాంతానిమేగదతశ్శృణు॥౧౧॥ తస్యాగ్నిరాస్యంనిర్భిన్నంలోకపా

పేణకర్మశక్తిఃక్రియాశక్తిః-తయాదశధా-ప్రాణరూపేణప్రాణాదయఃపంచవాయవః॥శ్లో ॥నాగఃకూర్మశ్చకృకరో
దేవదత్తోధనంజయఇత్యంతర్వ్యాతాఃప్రాణాదిషుపంచ- ఏవంవృత్తిభేదేనదశవిధఃప్రాణోభవతి - ఆత్మశక్తిఃభోక్తృ
శక్తిఃతయాఅధ్యాత్మ్యాదిభేదేనత్రిధా- ఏవంవిభాగంకృతవానిత్యర్థః॥౭॥ఏవంవిభాగసామర్థ్యాయతస్యోత్కర్షమా
హ॥ ఏషఇతి॥ ఆదిభూతోవతారరూపఏషః- పరమాత్మనఃఅశేషసత్త్వానాంవ్యష్టిరూపాణాం ప్రాణినాంఆత్మాతదం
శత్వాదంశోజీవఇత్యవతారత్వోక్తిః-యత్రాసింశేతస్మిన్నారాయణావిర్భావాభిప్రాయేణ॥౮ ॥ సవైవిశ్వసృజామి
త్యాదిపూర్వశ్లోకార్థంవివృణోతి॥సాధ్యాత్మ ఇతి॥అధ్యాత్మికీంద్రియాణితత్సహితస్సాధ్యాత్మః-విరాడితి-సర్వత్రయో
జ్యం॥౯॥ అధ్యాత్మాదిభేదంప్రపంచయితుమాహ॥స్మరన్నితి॥ విశ్వసృజాంతత్త్వానాం- యావద్బలింతేజహరామకా
లఇత్యాదివిజ్ఞాపితంస్మరన్సన్ఏషాంతత్త్వానాం-వివృత్తయేవివిధవృత్తిలాభాయస్వేనతేజసా చిచ్ఛక్త్యా-అపతత్
ఏవంకరిష్యామీత్యాలోచితవాన్॥ శ్రు॥యస్యజ్ఞానమయంతపఇతిశ్రుతేః॥౧౦॥అథేతి॥హకారఃప్రసిద్ధౌ-ఆయతనా
న్యాస్యాదీని - దేవానామగ్న్యాదీనాంమేమత్తఃశృణు॥౧౧॥ఆయతనాన్యేవాహ- తస్యేత్యాదినా॥తస్యేతి॥తస్యవిరా
జఃఆదావాస్యంనిర్భిన్నం-తంఅథోలోకపాలోగ్నిస్తత్పదంస్వస్థానంస్వాంశేన స్వశక్త్యావాచాసహావిశత్ ప్రవిష్ట
వాన్-అసౌజీవఃయయావాచావక్తవ్యంప్రతిపద్యతే-శబ్దముచ్చరతీత్యర్థః-తయాసహేతిసర్వప్రతిభిన్నంతదధిష్ఠానం

అగ్న్యాదిప్రథమాంతమధిదైవతం- వాగాదీంద్రియంతృతీయాంతమధ్యాత్మంప్రతిపత్తవ్యమధిభూతం - ఏవముత్తరత్రాప్యూహనీయమ్॥౧౨॥నిర్భిన్నమితి॥ తాల్వధిష్ఠానంజిహ్వారసనేంద్రియమ్॥౧౩॥నిర్భిన్నేఇతి॥ హరేర్వారాజః నాసాపుటేనిర్భిన్నే-యతోయేన॥౧౪॥నిర్భిన్నేఇతి॥త్వష్టాఆదిత్యః॥ ౧౫॥ నిర్భిన్నానీతి॥ప్రాణేనేత్యస్యప్రాణేయద్దేహవ్యాపినాత్వగింద్రియేణేత్యర్థః॥౧౬॥త్వచమితి॥త్వచంచర్మఓషధీరోషధయః త్వగింద్రియస్యైవస్థానభేదేనవిషయద్వయం కండూఃస్పర్శశ్చ-తత్రాయంనామభేదోదేవతాభేదశ్చేతిద్వితీయమేవవ్యాఖ్యాతం ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రమితి॥ కఃప్రజాపతిః॥౧౯॥హస్తావితి॥స్వఃపతిఃస్వర్గస్యపతిః-వార్తయాక్రయవిక్రయాదిశక్త్యా-వృత్తింజీవికామ్॥౨౧॥హృదయమితి॥ విక్రియాంసంకల్పాదిరూపామ్॥౨౩॥ ఆత్మానమితి ॥ అస్యనిర్భిన్నమాత్మానమహంకారం-అభిమన్యతేనేనేత్యభిమానో రుద్రః-కర్మణాఅహంప్రకృత్యాకర్తవ్యమితిక్రియా॥౨౫॥సత్త్వమితి॥సత్త్వమితిబుద్ధిచిత్తయోరభేదేననిర్దేశః మహాన్ ఇతిబ్రహ్మా-చిత్తేనచేతనయా॥౨౬॥ త్రైలోక్యోత్పత్తిమాహ॥శీర్ష్ణఇతి॥యేషుద్యౌరాదిషు- వృత్తయఃపరిణామాః- సు

లోవిశత్పదమ్।నాచాంశేనవక్తవ్యంయయాసౌప్రతిపద్యతే॥ ౧౨॥ నిర్భిన్నంతాలువరుణోలోకపాలోవిశత్పదమ్ । జిహ్వయాంశేనచరసాన్యయాసౌప్రతిపద్యతే॥౧౩॥నిర్భిన్నేఅశ్వినౌనాసేవిష్ణోరావిశతాంపదమ్।ఘ్రాణేనాంశేనగంధస్యప్రతిపత్తిర్యతోభవేత్ ॥ ౧౪॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీత్వష్టాలోకపాలోవిశత్పదమ్।చక్షుషాంశేనరూపాణాంప్రతిపత్తిర్యతోభవేత్ ॥ ౧౫॥ నిర్భిన్నాన్యస్యచర్మాణిలోకపాలోనిలోవిశత్ ।ప్రాణేనాంశేనసంస్పర్శంయేనాసౌప్రతిపద్యతే॥౧౬॥ కర్ణావస్యవినిర్భిన్నౌధిష్ణ్యంస్వంవివిశుర్దిశః।శ్రోత్రేణాంశేనశబ్దస్యసిద్ధింయేనప్రపద్యతే॥౧౭॥త్వచమస్యవినిర్భిన్నాంవివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః*।అంశేనరోమభిఃకండూంయైరసౌప్రతిపద్యతే॥౧౮॥మేఢ్రంతస్యవినిర్భిన్నంస్వధిష్ణ్యంక ఉపావిశత్ రేతసాంశేనయేనాసావానందంప్రతిపద్యతే॥౧౯॥గుదంపుంసోవినిర్భిన్నంమిత్రోధిష్ణ్యంస్వమావిశత్। పాయునాంశేనయేనాసౌవిసర్గంప్రతిపద్యతే॥౨౦॥హస్తావస్యవినిర్భిన్నావింద్రఃస్వఃపతిరావిశత్।వార్తయాంశేనపురుషోయయావృత్తింప్రపద్యతే॥ ౨౧॥ పాదావస్యవినిర్భిన్నౌస్వధిష్ణ్యంవిష్ణురావిశత్। గత్యాస్వాంశేనగంతవ్యంయయాసౌప్రతిపద్యతే॥౨౨॥ హృదయంచాస్యనిర్భిన్నంచంద్రమాధిష్ణ్యమావిశత్ ।మనసాంశేనయేనాసౌవిక్రియాంప్రతిపద్యతే॥ ౨౩॥ బుద్ధిఞ్చాస్యవినిర్భిన్నావాగీశోధిష్ణ్యమావిశత్ ।బోధేనాంశేనబోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతోభవేత్ ॥౨౪॥ఆత్మానంచాస్యనిర్భిన్నమభిమానోవిశత్పదమ్। కర్మణాంశేనయేనాసౌకర్తవ్యంప్రతిపద్యతే॥౨౫॥సత్త్వంచాస్యవినిర్భిన్నంమహాన్ధిష్ణ్యముపావిశత్। చిత్తేనాంశేనయేనాసౌవిజ్ఞానంప్రతిపద్యతే॥ ౨౬॥ శీర్ష్ణోస్యద్యౌర్ధరాపద్భ్యాంఖంనాభేరుదపద్యత।గుణానాంవృత్తయోయేషుప్రతీయంతేసురాదయః॥౨౭॥ఆత్యంతికేనసత్త్వేనదివందేవాఃప్రపేదిరే। ధరాంరజస్స్వభావేనపణయోయేచతాననుః॥౨౮॥తార్తీయేనస్వభావేనభగవన్నాభిమాశ్రితాః । ఉభయోరంతరంవ్యోమరుద్రపారిషదాంగణాః॥౨౯॥ముఖతోవర్తతబ్రహ్మపురుషస్యకురూద్వహ।యస్తూన్ముఖత్వాద్వర్ణానాంముఖ్యోభూద్బ్రాహ్మణోగురుః॥౩౦॥బాహుభ్యోవర్తతక్షత్రంక్షత్రియస్తదను

రాదయఃదేవాదయః॥౨౭॥ఏతదేవప్రపంచయతిద్వాభ్యామ్॥ఆత్యంతికేనేతి॥ఆత్యంతికేనోద్రిక్తేనసత్త్వేనగుణేన-పణవ్యవహారఇతిధాతోఃపణంతేవాగాదినావ్యవహరంతీతిపణయఃమనుష్యాఇత్యర్థః- తాన్మనుష్యాననుతదుపకరణభూతాయోగవాదయస్తేపిధరాంప్రపేదిరఇతి॥౨౮॥రుద్రపారిషదాం-రుద్రస్యపార్షదాదీనాంభూతానాంగణాః- తార్తీయేనతృతీయస్తమోగుణః-తదీయేనతామసేనేత్యర్థః- శ్రీభగవన్నాభిరూపం ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యోరంతరంమధ్యమంతరిక్షంఆశ్రితాఃఅంతరిక్షమేవభగవతోనాభిరితిఖలుప్రసిద్ధం ॥ ౨౯ ॥ ముఖతఇతి॥బ్రహ్మవేదఃపురుషస్యభగవతఃముఖతోవర్తతముఖాత్ ప్రవృత్తం-యస్తూన్ముఖత్వాత్ -ముఖోద్భవత్వాత్ -వర్ణానాంముఖ్యోముఖమివప్రథమోభూత్ -గురుశ్చాభూత్ -సోపిముఖతోవర్తతేత్యనుషంగః-అధ్యాపనాదినాబ్రాహ్మణస్యవేదోవృత్తిః తయావృత్త్యాసహబ్రాహ్మణోముఖతోజాతఇత్యర్థః ఏవముత్తరత్రవర్ణత్రయేపిజ్ఞాతవ్యమ్॥౩౦॥బాహుభ్యఇతి ॥ పాలనరూపావృత్తిఃక్షత్రమిత్యుచ్యతే-తత్ పురుషస్యబాహుభ్యఃప్రవృత్తంతత్ క్షత్రమనువ్రతఃఅనుస్మృతః - తయావృత్త్యాక్షత్రియోపి బాహుభ్యోవర్తతేత్యర్థః-అనువ్రతత్వమేవాహ-యఇతి-యోబాహుజాతః-పౌరుషాన్ పురుషస్యనిష్ఠారంశభూతాన్వర్ణాన్

బ్రాహ్మణాదీన్-కంటకాచ్చోరాదయః-తేభ్యో యో జాత ఉపద్రవః తస్మాత్ త్రాయతే రక్షతి॥౩౧॥విశ ఇతి॥ కృష్యాదివ్యవసాయా లోకస్య వృత్తికరీః జీవికాహేతవః విశ ఇత్యుచ్యంతే- అత్ర విభక్తివ్యత్యయశ్ఛాందసః తాస్తస్య విభోరూర్వోరవర్తంత ప్రవృత్తాః-తదుద్భవ ఊరుజః వార్తాం తృతీయం జీవికారూపం కృష్యాదికం-సమవర్తయత్ స్వప్రవృత్త్యా సంపాదితవాన్॥౩౨॥పద్భ్యామితి॥శుశ్రూషా జాతా-తస్యాం శుశ్రూషాయాం నిమిత్తభూతాయాం-శూద్రోఽజాతః-ధర్మవృద్ధ్యర్థం జాతయా స్వవృత్తిరూపయా సహ శూద్రోఽభగవతః పద్భ్యాం జాత ఇతి భావః- యద్వృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్తిరూపయా-శుశ్రూషయా హరిః పురా ప్రథమం తుష్యతే స శూద్ర ఇతి॥౩౩॥ఏత ఇతి॥ వృత్తిభిస్సహ-యద్యస్మాజ్జాతాః గురుం జనకత్వాత్ అత్ర వృత్తిప్రదత్వాచ్చ-శ్రీహరేరారాధనం-తేషాం పరో ధర్మ ఇత్యర్థః॥౩౪॥ఏతదితి॥ హే క్షత్తః దైవకర్మాత్మరూపిణః కాలకర్మస్వభావశక్తిమతః-భగవతో యోగమాయాబలేన-ఉదితముజ్జృంభితం-ఏతద్విరాడ్రూపం-ఉపాకర్తుం సాకల్యేన నిరూపయితుం-కః శ్రద్దధ్యాత్ ఇచ్ఛేత్ -ఇచ్ఛాపి కర్తుమశక్యా - నిరూపణం తు దూరతో నిరస్తమిత్యర్థః॥౩౫॥అథాపీతి॥ హే విదుర-అథాపి-శ్రీహరేః కీర్తిం కీర్తయామి-యథాశ్రుతం గురుముఖాత్ - తదపి న సర్వాత్మనా-కింతు యథామతి స్వమత్యనుసారేణ-యథామతి కీర్తనే కిం ప్రయోజనమిత్యాశంక్యాహ-అన్యాభిధా శ్రీహరివ్యతిరిక్తాభిధానం-తయా అసతీం మలినాం-స్వాం స్వీయాం-గిరం వాచం-సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తుం॥౩౬॥అజ్ఞాత్వాపి యథామ

త్రతః। యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కంటకక్షతాత్॥౩౧॥విశోఽవర్తంత తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః। వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యస్సమవర్తయత్॥ ౩౨॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే।తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః॥ ౩౩ ॥ ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజంతి స్వగురుం హరిమ్। శ్రద్ధయాత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహ వృత్తిభిః॥౩౪॥ఏతత్ క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః।కశ్శ్రద్దధ్యాదుపాకర్తుం యోగమాయాబలోదితమ్॥౩౫॥అథాపి కీర్తయామ్యంగ యథామతి యథాశ్రుతమ్।కీర్తిం హరేస్స్వాం సత్కర్తుం గిరమన్యాభిధాసతీమ్॥౩౬॥ ఏకాంతలాభం వచసో ను పుంసాం సుశ్లోకమౌలేర్గుణవాదమాహుః। శ్రుతేశ్చ విద్వద్భిరుపాకృతాయాం కథాసుధాయాముపసంప్రయోగమ్॥౩౭॥ఆత్మనోఽవసితో వత్స మహిమా కవినాదినా।సంవత్సరసహస్రాంతే ధియా యోగవిపక్వయా॥౩౮॥అతో భగవతీ మాయా మాయినామపి మోహినీ।యత్స్వయం చాత్మవర్త్మాత్మా న వేద కిముతాపరే॥౩౯॥యతోఽప్రాప్య న్యవర్తంత వాచశ్చ మనసా సహ। అహం చాన్య ఇమే దేవాస్తస్మై భగవతే నమః॥౪౦॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-షష్ఠోఽధ్యాయః. ********************

శ్రీశుకః॥ ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః। ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత॥౧॥విదురః॥ బ్రహ్మన్ కథం భగవతశ్చిన్మాత్రస్యావికారిణః। లీలయా చాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గు

తేఃశ్రోత్రస్య చావశ్యకం దైవల్యమిత్యాహ। ఏకాంతేతి॥ ఏకాంతలాభం సునిశ్చితమిత్యాహుః శ్రుతేః శ్రోత్రస్య - ఉపాకృతాయాం నిరూపితాయాం ఉపసంప్రయోగం సన్నిధాపనం ॥ ౩౭ ॥నచాతీవజ్ఞానే నిర్బంధః కర్తవ్యః బ్రహ్మణోఽపి దుర్జ్ఞేయత్వాదిత్యాహ॥ఆత్మన ఇతి ॥ ఆత్మనో హరేర్మహిమా యోగవిపక్వయాపి వత్సరసహస్రాణామంతేఽపి - ఆదినా కవినా బ్రహ్మణాపి-కిమవసిత ఇతి కాకూక్త్యా-ఏతావానేవేతి న జ్ఞాయత ఏవేత్యుక్తం॥౩౮॥అతో భగవతీతి॥యత్ యస్మాత్ స్వయమపి ఆత్మా హరిః-ఆత్మనస్స్వం మాయాగతిం-ఏతావదితి న వేద-అనంతత్వాత్ ॥ ౩౯॥ అతో దుర్జ్ఞేయత్వాత్కేవలం నమస్కరోతి॥యత ఇతి॥యస్య జ్ఞానాయ ప్రవృత్తా వాచోఽపి - మనసా సహ తమప్రాప్యైవ న్యవర్తంత- దుర్జ్ఞేయత్వాత్ -న కేవలం వాఙ్మనసీ-అహం అహంకారస్య అధిష్ఠాతా రుద్రోఽపి - చకారాద్బుద్ధేరధిష్ఠాతా బ్రహ్మాపి- ఇమే ఇంద్రియాధిష్ఠాతారో దేవా అపి అన్యే చ॥౪౦॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************

శ్లో॥ సప్తమే సంశయచ్ఛేది ప్రతినంద్య మునేర్వచః।పునః క్షత్త్రా కృతా నానాప్రశ్నాస్తస్మ్యాగుదీరితాః॥ ఏవమితి॥ శ్లో॥ అథ తే భగవల్లీలా యోగమాయోపబృంహితా ఇత్యాదినా మాయాగుణైర్లీలయా భగవాన్ సృష్ట్యాదీన్ కరోతీత్యేవం బ్రువాణం మైత్రేయం భారత్యా ప్రార్థనారూపయా ప్రీణయన్నివేతి అభిప్రాయపరిజ్ఞానేనాతోషయత్॥౧॥ బ్రహ్మన్నితి॥నిర్వికారస్య-క్రియాః-నిర్గుణస్య గుణాః-కథం లీలయేత్యుక్తిః-ప్రయోజనసద్భావం పరిహరతి-న తు వస్తువిరోధమితి భావః ॥ ౨ ॥ అర్భకవల్లీలాపి న యుజ్యత ఇత్యాహ॥క్రీడాయామితి॥ ఉద్యమయతి ప్రవర్తయతీత్యుద్యమః కామః-

అర్భకస్య క్రీడాయాం ప్రవృత్తిహేతుః కామోఽస్తి-అన్యతశ్చ వస్త్వంతరేణ బాలాంతర ప్రవర్తనేన వా తస్య క్రీడేచ్ఛా భవతి- ఈశ్వరస్య తు స్వతస్తృప్తస్య కథం కామః అన్యతః-సదా నివృత్తస్య చ-అసంగాద్ద్వితీయస్య కథమన్యతశ్చిక్రీడిషే త్యర్థః॥౩॥ యదుక్తం॥శ్లో॥ స్మరన్ విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజ ఇత్యాదినా-అవిద్యోపాధేర్జీవస్య భోగార్థమీశ్వ రః సృష్ట్యాదికం కరోతీతి తదప్యాక్షిప్తం అనువదతి॥ అస్రాక్షీదితి॥ గుణమయ్యా ఆత్మనో జీవస్య కర్తృత్వభోక్తృత్వాది మోహహేతుత్వాదికాయా మాయా-తయా సృష్టవాన్-తదుక్తం ప్రథమే॥శ్లో॥ యయా సంమోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణా త్మకం। పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యత ఇత్యాదినా॥ అత్ర చ॥శ్లో॥ అహో భాగవతీ మాయా మాయినామపి మోహినీతి- సంస్థాపయతి పాలయతి-ప్రత్యపిధాస్యతి ప్రతిలోమ్యేన తిరోహితం కరిష్యతి-పాంతాంతరే ప్రతిలోమ్యే న ఆత్మని ధారయిష్యతి॥౪॥ ఏతచ్చ జీవస్యావిద్యా త్రయత్వే ఘటతే-తత్తు న సంభవతీత్యాహ॥ దేశ ఇతి॥ యోఽసౌ దేశాదిభిర విలుప్తావబోధాత్మా జీవః- బ్రహ్మస్వరూపత్వాత్ స కథం అజయా అవిద్యయా-యుజ్యేత తత్ర దేశతో దీపప్రభాయా ఇవ లోపో నాస్తి-సర్వగతత్వాత్ -న కాలతః విద్యుత ఇవ-నిత్యత్వాత్ -నావస్థాతః స్మృతేరివ- అవిక్రియత్వాత్ - న స్వతః స్వప్నవత్ సత్యత్వాత్ - నాన్యతః - ఘటాదివత్ -అద్వితీయత్వాత్ -ఏవమేవ తైర్యస్య బోధో న లుప్యతే-స కథమాయుజ్యేత-అజా చాత్ర అపి దైవ న మాయా తస్యా అవబోధేన తిరోధానాభావాత్ ॥౫॥ కించ బ్రహ్మస్వరూపత్వాదేవ జీవస్య సంసారోపనయుజ్యత ఇత్యాక్షిపతి॥ భగవానితి॥ సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితోఽభోక్తాపి-వస్తుతో భగవానేవ చిద్రూపత్వేన తద్వ్యతిరే

ణాః క్రియాః॥౨॥ క్రీడాయాముద్యమోఽర్భస్య కామశ్చిక్రీడిషాన్యతః। స్వతస్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య
సదాన్యతః॥౩॥ అస్రాక్షీద్భగవాన్ విశ్వం గుణమయ్యాత్మమాయయా। తయా సంస్థాపయత్యేతద్భూ
యః ప్రత్యపిధాస్యతి॥౪॥ దేశతః కాలతో యోఽసావవస్థాతః స్వతోఽన్యతః। అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యే
తాజయా కథమ్॥౫॥ భగవానేక ఏవైష సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితః। అముష్య దుర్భగత్వం వా క్లేశో వా కర్మ
భిః కుతః॥౬॥ ఏతస్మిన్మే మనో విద్వన్ ఖిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే। తన్నః పరాణుద విభో కశ్మలం మానసం మహత్॥
౭॥ శ్రీశుకః॥ స ఇత్థం చోదితః క్షత్త్రా తత్త్వజిజ్ఞాసునా మునిః। ప్రత్యాహ భగవచ్చిత్తః స్మయన్నివ గతస్మ
యః॥౮॥ మైత్రేయః॥ సేయం భగవతో మాయా యన్నయేన విరుధ్యతే। ఈశ్వరస్య విముక్తస్య కార్పణ్య
ముత బంధనమ్॥౯॥ యథార్థేన వినాముష్య పుంస ఆత్మవిపర్యయః। ప్రతీయత ఉపద్రష్టుః స్వశిరశ్ఛేద
నాదినా॥౧౦॥ యథా జలే చంద్రమసః కంపాదిస్తత్కృతో గుణః। దృశ్యతేఽసన్నపి ద్రష్టురాత్మనోఽనాత్మ
నో గుణః॥౧౧॥ స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకంపయా। భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనైరిహ॥
౧౨॥ యదేంద్రియోపరామోఽథ ద్రష్ట్రాత్మని పరే హరౌ। విలీయంతే తదా క్లేశాః సంసుప్తస్యేవ కృత్స్న
శః॥౧౩॥ అశేషసంక్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః। కిం వా పునస్తచ్చరణారవిందపరా

కాభావాత్ - ఏవం సత్యముష్య జీవస్య దుర్భగత్వం మానం చాదిభ్రంశః కర్మభిస్తైస్తు భూతైః క్లేశో వా కుతః-కర్మసంబంధాభావాత్ -అన్యథా ఈశ్వరస్యాపి తత్ప్రసంగః స్యాదితి భావః॥౬॥ ఏతస్మిన్నితి॥ అజ్ఞానమేవ సంకటం దుర్గం తస్మిన్ మానసం కశ్మలం మోహం-పరాణుద అపానుద-అపాకుర్విత్యర్థః॥౭॥ స ఇతి॥ చోదితః ఆక్షిప్తః స్మయన్నివ స్మయమావిష్కుర్వన్నివ-వస్తుతస్తు గతస్మయః॥౮॥ సేతి॥ భగవతోఽచింత్యశక్తేరీశ్వరస్య- సేయం మాయా నయేన తర్కేణ విరుధ్యత ఇతి యత్ యా సా మాయైతి తర్కవిరోధమేవానువదతి- ముక్తస్యావిద్యయా బంధనం కార్పణ్యం చేతి॥౯॥ అత్రోదాహరణమాహ॥ యథార్థేనేతి॥ యథార్థేన సత్యేన స్వశిరశ్ఛేదనాదినా వినాప్యుపద్రష్టుః-స్వప్నసాక్షిణః పుంసః-మమేదం శిరశ్ఛిన్నమితి యద్వద్వ్యథా-ఆత్మవిపర్యయః కేవలం స్వప్న ఏవ ప్రతీయతే తద్వత్ ॥౧౦॥ తర్హి ఈశ్వరస్యాపి కిం న ప్రతీయతే తత్రాహ॥ యథేతి॥ జలే ప్రతిబింబగతస్యైవ చంద్రమసః-తత్కృతో జలోపాధికృతః కంపాదిగుణో ధర్మః యథా యథా దృశ్యతే-న త్వాకాశస్థితస్య తథా-అనాత్మనో దేహాదేర్ధర్మః అసన్నపి తదభిమానినో ద్రష్టురాత్మనో జీవస్యైవ-న త్వీశ్వరస్యేత్యర్థః॥౧౧॥ తన్నివృత్త్యుపాయమాహ॥ స ఇతి॥ స వై అనాత్మనో గుణః-నివృత్తిధర్మాదిత్రికేన-శనైస్తిరోధత్తే అదృశ్యో భవతి శనైరిత్యనేన సాధనానుసారేణేత్యుక్తం॥౧౨॥ తర్హి సర్వానర్థనివృత్తిః కదేత్యపేక్షాయామాహ॥ యదేతి॥ ద్రష్టాత్మన్యంతర్యామిరూపే పరే హరౌ పరమాత్మని ఉపరామః ఉపరమః-యదేంద్రియోపరమో నైశ్చల్యం అనంతరమేవ కృత్స్నశః క్లేశా విలీయంతే-సర్వక్లేశవినాశే దృష్టాంతః సంసుప్తస్యైవ యథా నకు పునరుత్థానే విలీయంతే యథేత్యత్ర యథా శబ్ద ఇవశబ్దార్థకః॥౧౩॥

భక్తియోగేన క్లేశనివృత్తిం దర్శయతి ॥ అశేషేతి ॥ గుణానామనువాదశ్చ శ్రవణంచ శమః వినాశః - ఆత్మని మనసి లబ్ధా
శ్రవణకీర్తనాపేక్షయా సప్రేమ ధ్యానే కింపునర్న్యాయోక్తిః॥౧౪॥ ఉత్తరమభినందన్నాత్మనః కృతార్థతామావి
ష్కరోతి ద్వాభ్యాం॥ సంఛిన్న ఇతి॥ చిన్మాత్రత్వావిశేషాత్ కథమీశ్వరస్య జగత్కర్తృత్వాది కథం వా జీవస్య సంసార ఇతి
యస్సంశయో మహ్యం మమాసీత్ - స తవ సూక్తం సోపపత్తికం - వాక్యమేవాసిః ఖడ్గః - తేన సంఛిన్నః - అత ఇదానీం మే
మనః ఉభయత్రాపీశ్వరస్వాతంత్ర్యే జీవపారతంత్ర్యే చ సంప్రధావతి - సమ్యక్ప్రవిశతి - ఏవం వా అవిప్లుతస్యాపి బో
ధరూపస్యాత్మనః కథమవిద్యాబంధః - కుతో వా తన్నివృత్తిరితి వా సంశయః ఉభయత్ర బంధే మోక్షే చేతి వార్థః ॥ ౧౫॥
సాధ్వితి॥ శ్రీహరేః శక్తిర్యా - సా ఆత్మమాయా జీవవిషయా మాయా - తదయనం తదాశ్రయం - తదేతదపార్థత్వాదికం ఆ
భాతి అపార్థత్వం నామానందాదిభ్రంశః - తదేవ జ్ఞానమితి పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతం - కథమాభాతి స్వశిరశ్ఛేదాదివత్ -
అపార్థం సత్ - తత్కర్తృకీదృశం - విశ్వం నామ దేహాది ప్రపంచః తస్య మూలం బహిర్నాస్తి - యద్వస్తు స్వయం నిర్మూ
లం శూన్యంచ - తదేవ త్వయా సాధు వ్యాహృతం॥ ౧౬॥ అజ్ఞత్వాత్మనః పూర్వం సంశయో జాయత ఇత్యాహ ॥ యశ్చేతి ॥
మూఢతమో యశ్చ దేహాద్యాసక్తిః - యశ్చ బుద్ధేః ప్రకృతేః పరమీశ్వరం ప్రాప్తః - తౌ సుఖం యథా భవతి తథా - ఏధే
తే ఇత్యర్థః - సంశయక్లేశాభావాత్ - యస్తు సుఖదుఃఖానుసంధానేన ప్రపంచాంతరితః - స్వానందసంవేదనాభావా
ద్వహాతుం న శక్నోతి - స తు జనః క్లిశ్యతీత్యర్థః॥ ౧౭॥ అవశిష్టమపి ప్రతీతం యుష్మత్ప్రసాదాన్నివర్త్యత ఇత్యతః కృ
తార్థతాం స్వస్యాహ॥ అర్థాభావమితి॥ ప్రతీతస్యాప్యనాత్మనః ప్రపంచస్య అర్థాభావం - అర్థేనాస్తి కింతు ప్రతీతి

గసేవారతిరాత్మలబ్ధా॥౧౪॥విదుర॥సంఛిన్నస్సంశయో మహ్యం తవ సూక్తాసినా విభో। ఉభయత్రాపి
భగవన్మనో మే సంప్రధావతి॥౧౫॥సాధ్వేతద్వ్యాహృతం విద్వన్నాత్మమాయాయనం హరేః। యద్భాత్య
పార్థం నిర్మూలం విశ్వమూలం న యద్బహిః॥౧౬॥ యశ్చ మూఢతమో లోకే యశ్చ బుద్ధేః పరంగతః।
తావుభౌ సుఖమేధేతే క్లిశ్యత్యంతరితో జనః॥౧౭॥అర్థాభావం వినిశ్చిత్య ప్రతీతస్యాప్యనాత్మనః। తాంచా
పి యుష్మచ్చరణసేవయాహం పరాణుదే॥౧౮॥ యత్సేవయా భగవతః కూటస్థస్య మధుద్విషః। రతిరాసో భ
వేత్తీవ్రః పాదయోర్వ్యసనార్దనః॥౧౯॥ దురాపా హ్యల్పతపసః సేవా వైకుంఠవర్త్మసు। యత్రో
పగీయతే నిత్యం దేవదేవో జనార్దనః॥౨౦॥సృష్ట్వాగ్రే మహదాదీని సవికారాణ్యనుక్రమాత్। తేభ్యో వి
రాజముద్ధృత్య తమను ప్రావిశద్విభుః ॥ ౨౧ ॥ యమాహురాద్యం పురుషం సహస్రాంఘ్ర్యూరుబా
హుకమ్। యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే॥౨౨॥యస్మిన్దశవిధః ప్రాణస్సేంద్రియార్థేం
ద్రియస్త్రివృత్। త్వయేరితో యతో వర్ణాస్తద్విభూతీర్వదస్వ నః॥ ౨౩ ॥ యత్ర పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ

మాత్రమితి నిశ్చిత్య అహం తాం ప్రతీతిమపి యుష్మచ్చరణసేవయా - పరాణుదే పరతో నేష్యామి - యుష్మచ్చరణసేవయా
వినిశ్చిత్యేతి వా యోజనా॥ ౧౮॥ యదితి॥ తీవ్రః మహాన్ రతిరాసః - స్వాభావికం వ్యసనం సంసారమర్దయతి నాశయతీతి వ్యస
నార్దనః భగవతో మధుద్విషః - పాదయోః రతిరాసః ప్రేమోత్సవః - యస్మాన్మహత్సు సేవయా భవేత్ - సా మద్దుర్లభాపి
సేవా మయా ప్రాప్తేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౧౯॥ దురాపేతి ॥ వైకుంఠస్య శ్రీవిష్ణోః తస్య లోకస్య వా వర్త్మ సుమార్గ
భూతేషు మహత్సు - సా సేవా అల్పతపసా - దురాపా మద్దుర్లభాపి - మయా సంప్రాప్తా హి - యత్ర యేషు సత్సు తేషు సేవే
తి - మహత్సేవయా హరికథాశ్రవణం - తతః శ్రీహరౌ ప్రేమ - తేన దేహాద్యనుసంధానమపి నివర్తత ఇతి తాత్పర్యం॥ ౨౦॥
అర్థాంతరం ప్రష్టుం తదుక్తార్థమనువదతి త్రిభిః॥ సృష్ట్వేతి ॥ వికారైరింద్రియాదిభిస్సహితాని సవికారాణి - మహదాదీని వి
భుః అగ్రే ప్రథమం - అనుక్రమాత్సృష్ట్వా - తేభ్య ఉద్ధృత్య తత్తదంశైర్విరాజం సృష్ట్వా - తం విరాజమను ప్రావిశత్ ప్రవి
ష్టః॥౨౧॥ తత్స్వరూపమాహ॥ యమితి॥ విరాజం విశినష్టి - యత్రేతి॥ ఇమే విశ్వే సర్వే లోకాశ్చ - సవికాసమసంకోచేన తద్వి
భూతీర్వదస్వ న ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౨॥ యస్మిన్నితి॥ ప్రాణాదయః పంచ నాగాదయః పంచేత్యేవం దశవిధః - సేం
ద్రియార్థేంద్రియ ఇత్యత్ర ఇంద్రియపునరుక్తిస్తద్దేవతాలక్షణార్థా - అర్థశబ్దో వచనాదానాదివిషయద్యోతకః - అతః
ఇంద్రియైస్సహితః - సేంద్రియః అర్థైస్సహితస్సార్థః - ఇంద్రియాధిదేవతాసహితస్సేంద్రియ ఇతి సమాసః - సర్వోప
బృంహితత్వాత్ ప్రాణస్య తత్సాహిత్యం ఏవం త్రివృత్ - త్రివిధశ్చ ప్రాణో యస్మిన్ నాస్తి పూర్వతస్త్వయేరితాః ఉక్తాః -
బ్రాహ్మణాదయో వర్ణా యతో యస్మాదుద్భూతాః - తద్విభూతీస్తస్య విసర్గశబ్దవాచ్యా బ్రహ్మాద్యా విభూతీః - నోస్మా

కంవదస్వ॥ ౨౩॥ యత్రేతి॥ యాభిః ప్రజాభిః- ఇదం విశ్వం-తతం వ్యాప్తం విచిత్రాకృతయస్తాః ప్రజాః-పుత్రాదిభిస్సహ
యత్ర యస్మిన్-ఆసన్-తస్య విభోర్విభూతీరితి పూర్వేణాన్వయః-స ఇతి పరేణ వా॥ ౨౪॥ శ్లో॥ ఏవమేతత్పురాపృష్టో మైత్రే
యో భగవాన్ కిలేతి-పరీక్షిత్ప్రశ్నోత్తరతయా విదురమైత్రేయసంవాదః ప్రస్తావితః-అతస్తానేన విదురేణ కృతప్రశ్నా
నాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి-ప్రజాపతీనామితి॥ స ప్రజాపతీన్-కాన్-నవవిధాన్ - సర్గాంశ్చ-తాననుసర్గాంస్త
ద్భేదాంశ్చ-చిక్లృపే అకల్పయత్ -తాంశ్చ వర్ణయతేతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః॥ ౨౫ ॥ ఏతేషామిత్యాది సార్ధశ్లోకమేకం వా
క్యం॥ ఏతేషామితి॥ ప్రజాపతిమనుమన్వంతరాధిపానాముపాదానం తద్వంశ్యాన్-తథా వంశానుచరితం చ - హే మిత్రా
యా ఆత్మజ-సంస్థాం సన్నివేశం॥ ౨౬॥ తిర్యగితి॥ సర్గాణాం సంవ్యూహం సంవిభాగం- గార్భ్యాండస్వేదజోద్భిజాని - గర్భ
జాః-జరాయుజాః-అండేభ్యో జాతాః అండజాః- ద్రవాత్ స్వేదాచ్ఛద్వాభ్యాం జాతాః స్వేదజాః - ఉద్భిజాశ్చ॥ ౨౭॥
గుణేతి॥ గుణావతారైః బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపైః-సర్గస్థిత్యప్యయానామాశ్రయం చ-సృజతః కుర్వతః॥ ౨౮॥ వర్ణేతి॥ రూ
పం లింగం-శీలమాచారః-స్వభావః శమాదిః ఏతత్త్రికసహితం-తత స్తసిల్ -స్వతో వికర్షణం విభాగః-తం॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞ
స్యేతి॥ వితానాని విస్తరాః ప్రభో ఇతి సంబోధనం యోగస్య యమాదేః-భక్తియోగస్య చ-నైష్కర్మ్యస్య చ జ్ఞానస్య

శ్చనప్తృభిస్సహగోత్రజైః। ప్రజావిచిత్రాకృతయ ఆసన్ యాభిరిదం తతమ్॥ ౨౪॥ ప్రజాపతీనాం సపతి
శ్చక్లృపే కాన్ ప్రజాపతీన్। సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చ మనూన్ మన్వంతరాధిపాన్॥ ౨౫॥ ఏతేషామ
పి వంశాంశ్చ వంశానుచరితాని చ। ఉపర్యధశ్చ యే లోకా భూమేర్మిత్రాత్మజాసతే ॥ తేషాం సంస్థాం ప్ర
మాణం చ భూర్లోకస్య చ వర్ణయ॥ ౨౬॥ తిర్యఙ్మనుష్యదేవానాం సరీసృపపతత్త్రిణామ్। వద నస్సర్గసంవ్యూ
హం గార్భ్యాండస్వేదజోద్భిజామ్॥ ౨౭॥ గుణావతారైర్విశ్వస్య సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్। సృజతః శ్రీ
నివాసస్య వ్యాచక్ష్వోదారవిక్రమమ్॥ ౨౮॥ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ రూపశీలస్వభావతః। ఋషీణాం
జన్మకర్మాణి వేదస్య చ వికర్షణమ్॥ ౨౯॥ యజ్ఞస్య చ వితానాని యోగస్య చ పథః ప్రభో। నైష్కర్మ్యస్య
చ సాంఖ్యస్య తంత్రం వా భగవత్స్మృతమ్॥ ౩౦॥ పాషండపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్। జీవానాం
గతయో యాస్తు యావతీర్గుణకర్మజాః ॥ ౩౧ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః। వా
ర్తాయా దండనీతేశ్చ శ్రుతస్య చ విధిం పృథక్॥ ౩౨॥ శ్రాద్ధస్య చ విధిం బ్రహ్మన్ పితౄణాం సర్గమేవ చ। గ్ర
హనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసంస్థితమ్॥ ౩౩॥ దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్।
ప్రబలస్య చ యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది॥ ౩౪ ॥ యేన వా భగవాంస్తుష్యేద్ధర్మయోనిర్జనార్దనః।
సంప్రసీదతి వా యేషామేతదాఖ్యాహి మేఽనఘ॥ ౩౫॥ అనువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్త
మ। అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః॥ ౩౬ ॥ తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా సంప్రతిక్ర
మః। తత్రేమం క ఉపాసీరన్ క ఉ స్విదనుశేరతే॥ ౩౭॥ పురుషస్య చ సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ। జ్ఞా
నం చ నైగమం యేన తయోరైక్యం తథా వద॥ ౩౮॥ నిమిత్తాని చ తస్యైవ ప్రోక్తాన్యనఘసూరిభిః। స్వతో జ్ఞా

దుపాయస్య సాంఖ్యస్య చ పథో మార్గాన్-స్మృతం స్పృష్టం-తంత్రం నాతంత్రం చ॥ ౩౦॥ పాషండేతి॥ పాషండానాం ప
థాః ప్రవృత్తిః- తదేవ వైషమ్యం- తేపి ద్వివిధాః శివపాషండాః విష్ణుపాషండాశ్చేతి - ప్రతిలోమజా అస్మిన్నివిశంత ఇతి
ప్రతిలోమనివేశనం- తేషామాచారమిత్యర్థః- జీవానాం తు గతయో యా యాస్సంతి-గుణకర్మజాస్తాస్తా యావతీర్వ్యా
త్సంఖ్యాతాః॥ ౩౧॥ ధర్మేతి॥ నిమిత్తాని ఉపాయాన్-అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన-శ్రుతస్య పృథగ్విధానం చ॥ ౩౨॥ శ్రాద్ధ
స్యేతి॥ గ్రహాదీనాం కాలచక్రసంస్థితిం॥ ౩౩॥ దానస్యేతి॥ ప్రబలస్య పుంసో యో ధర్మః ఆపది సంప్రాప్తాయాం - యోధ
ర్మః॥ ౩౪॥ యేనేతి॥ యేన మార్గేణ సంతుష్యేత్ - యేషాం యాదృశానాం॥ ౩౫॥ అనువ్రతానామితి ॥ అనాపృష్టమప్యవ
శ్యం విచార్య వక్తవ్యమితి భావః॥ ౩౬॥ తత్త్వానామితి॥ తేషాం మహదాదీనాం తత్త్వానాం- ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః కతిధా
తత్ర ప్రళయే-ఇమం పరమేశ్వరం-శయానం రాజానమివ చామరాదిగ్రాహిణః కే వా ఉపాసీరన్ సమీపస్థాః అథ కే
వా అనుశేరతే శయానమనుస్వపంతి॥ ౩౭॥ పురుషస్యేతి ॥ పురుషస్య జీవస్య సంస్థానం తత్త్వం- పరస్య పరమేశ్వరస్య స్వ
రూపం చ-యేనాంశేన తయోరైక్యం తథా-నైగమమౌపనిషదం జ్ఞానం చ-ఏతత్సర్వం వద ॥ ౩౮ ॥ నిమిత్తానీతి॥ హే అనఘ
సూరిభిః ప్రోక్తాని-తస్యౌపనిషదజ్ఞానస్య-నిమిత్తాని సాధనాని చ-వద బ్రూహి - శ్రీగురుం వినా నైతద్భవతీత్యాహ- స్వత

...నావిరిక్తం- సుఖంవినాపుంసాంకుతశ్చిత్సుఖంకుతోభాతి-స్వయమేవనప్రకాశతఇతిభావః॥౩౯॥ఏతానితి॥శ్రీహరేర్లీ
...వర్ణయితుమిచ్ఛయా-పృచ్ఛతోమునిమైత్రేయాన్ప్రశ్నాన్ బ్రూహికస్మాద్ధేతోరితి-అజయామాయయా-అవృష్టంపరా
...వృష్టంపరాంచమనుష్యానచకృత్యస్య-అతఏవఅంధస్యమేమిత్రత్వాత్ ఏవమన్వయభేదాత్ - మేతిశబ్దస్యనపౌనరు
క్త్యం॥౪౦॥సర్వేఇతి॥సర్వేవేదాదయః-జీవాభయప్రదానస్యకళామపినకుర్వీరన్ కళాఫలమపినకుర్వంతీత్యర్థః॥౪౧॥
పురాణేతిల్పతేప్రకాశితఇతిపురాణకల్పఃమైత్రేయాద్యర్థః - ఆపృష్టపురాణకల్పోయం మునీనాంప్రధానః భగవత్కథా
...అతఏవప్రవృద్ధహర్షస్సన్ ప్రహసన్నివతంవిదురమాహ॥************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టమేసనాభూన్నిర్మ్యనాశ్రాస్తజలశాయినః। తమజానన్ జలేబిభ్య త్తపసాతోషయత్ప్రభుమ్॥ శ్రీధరీ॥
...ప్రైత్రేయః॥ సత్ ఇతి॥ లోకాస్త్రిభువనేజనే-లోకాన్ పాలయతీతిలోకపాలః- పూరువంశస్యసత్సేవనీయః బత
...సతాం...మహో...యోగ్యఇత్యర్థః - కుతఃభగవానేవప్రధానభూతోయస్యసత్వం-యద్యస్మాదిహాస్మిన్వంశే
...జాతోసి-...యతఃఅయంవంశస్సేవనీయఇత్యత్రభగవత్ప్రధానత్వేఅయంహేతుః-అజితకీర్తిమాలాంశ్రీ
నారదాద్యుపదిష్టాం...దేప్రతిపదనీయంపునఃపునర్నూతనయాసినవీకరోషి॥ ౧॥ సఇతి॥ అల్పసుఖాయతుచ్ఛిక

...పుంసాంఛిన్నైవైరాగ్యమేవవా ॥ ౩౯ ॥ నాస్త్యేవభగవన్నేషాంమహతాంసేవయావినా। ఏ
తాన్ మేప్పృచ్ఛతఃప్రశ్నాన్ హరేఃకర్మవివక్షయా ॥ బ్రూహిమేంధస్యమిత్రత్వాదజయావృష్ట
...॥ సర్వేవేదాశ్చయజ్ఞాశ్చతపోదానానిచానఘ। జీవాభయప్రదానస్యనకుర్వీరన్ కళా
...॥ శ్రీశుకః॥ సఇత్థమాపృష్టపురాణకల్పఃకురుప్రధానేనమునిప్రధానః। ప్రవృద్ధహర్షోభగవ
...యాంసంచోదితస్తంప్రహసన్నివాహ॥ ౪౨॥ ***********************************

శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ సత్సేవనీయోబతపూరువంశోయల్లోకపాలోభగవత్ప్రధానః। బభూవిథేహాజితకీర్తిమా
లాంపదేపదేనూతనయస్యభీక్ష్ణమ్॥ ౧॥ సోహంనృణాంక్షుల్లసుఖాయదుఃఖంమహద్గతానాంవిరమాయత
స్య। ప్రవర్తయేభాగవతంపురాణంయదాహసాక్షాద్భగవానృషిభ్యః॥ ౨॥ ఆసీనముర్వ్యాంభగవంతమా
ద్యం సంకర్షణందేవమకుంఠసత్వమ్। వివిత్సవస్తత్త్వమతఃపరస్యకుమారముఖ్యామునయోన్వపృచ్ఛన్॥
స్వమేవధిష్ణ్యంబహుమానయంతంయంవాసుదేవాభిధమామనంతి। ప్రత్యగ్ధృతాక్షాంబుజకోశమీష
దున్మీలయంతంవిబుధోదయాయ॥ ౪॥ స్వర్ధున్యుదార్ద్రైఃస్వజటాకలాపైరుపస్పృశంతశ్చరణోపధా
నమ్। పద్మంయదర్చంత్యహిరాజకన్యాస్సప్రేమనానాబలిభిర్వరార్థాః॥ ౫॥ ముహుర్గృణంతోవచసాను

సుఖాయమహద్దుఃఖంప్రాప్తానాంతస్యదుఃఖస్యప్రశమనాయప్రవర్తయేప్రారభే॥ ౨॥ కోసౌభగవాన్ కేభ్యశ్చబ్రు
...కథంచత్వయాప్రాప్తమిత్యపేక్షాయామాహసప్తభిః॥ ఆసీనమితి॥ఉర్వ్యాంపాతాళఇత్యర్థః- అకుంఠస
త్త్వం...ప్రతిహతజ్ఞానం-భగవంతం- సంకర్షణం- అతస్సంకర్షణాత్పరస్యశ్రీవాసుదేవస్యతత్త్వంవివిత్సవః- స్వరూ
పంవేదితుమిచ్ఛవః- కుమారముఖ్యాఃసనత్కుమారప్రభృతయః॥ ౩॥ సంకర్షణమేవవిశినష్టి॥ స్వమితి ॥ ఆమనంతియ
...ంతోమనసామననంకుర్వంతీత్యర్థః-శ్రీవాసుదేవసంజ్ఞంపరమానందస్వరూపంతత్ స్వమేవధిష్ణ్యంస్వీయమా
శ్రయం-స్వీయమాధారంజ్యోతిరిత్యర్థః-బహుమానయంతంధ్యానపదేఅనుభూయసర్వోత్కర్షేణపూజయంతం - పు
నః ప్రత్యక్ ధృతమంతర్ముఖీకృతం- నేత్రాంబుజకోశంముకుళం-విబుధోదయాయసనత్కుమారాదీనామభ్యుదయార్థం-
...లోకనేనకించిదున్మీలయంతం-అన్వపృచ్ఛన్నితిపూర్వేణ॥౪॥మునీనాంవిశేషణంసార్ధేనాహ॥స్వరితి॥ నాగరాజక
న్యాఃవరార్థాఃపతికామాస్సత్యః-నానాబలిభిర్నానావిధోపహారైః-సప్రేమప్రేమసహితంయథాభవతితథా- యత్సం
కర్షణచరణోపధానంపద్మమర్చంతి - చరణావుపధీయంతేతస్మిన్నితిచరణోపధానంపద్మమితి - తత్పద్మంస్వర్ధున్యుదకే
నార్ద్రైః స్వజటాకలాపైః ఉపస్పృశంతః॥ ౫ ॥ముహురితి॥కృతానురాగేణస్ఖలంతిపదానియస్మిన్ తేనవచసా- అస్య
సంకర్షణస్య- కృతానికర్మాణిగృణంతస్తానిజానంతీతితద్జ్ఞాః - మునయోన్వపృచ్ఛన్నితి-గంగోదకార్ద్రైరిత్యనేన

౨ * క్షుల్లసుఖాయేతిపాఠాంతరేసఏవార్థః.

శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకాత్పాతాళమవతరంతో నిరంతరం గంగాయా మధ్యత ఏవ అవతీర్ణా ఇతి భావః - సహస్రమేవ సాహస్రం - కిరీటానాం సాహస్రే యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః - తైః ప్రద్యోతితానాముద్దామానాం ధీరోదాత్తానాం - ఫణానాం సహస్రం యస్య తమన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణ ॥౬॥ ప్రోక్తమితి ॥ తేన సంకర్షణేన సనత్కుమారాయ ప్రోక్తం - సః సనత్కుమారః ॥౭॥ సాంఖ్యాయన ఇతి ॥ పారమహంస్యే ధర్మే ముఖ్యః - వివక్షమాణ ఇత్యాత్మనేపదం - బ్రూహీత్యాదేశస్యైవ చిరుభయపదిత్వాత్ - అన్వితాయానుగతాయ ॥౮॥ ప్రోవాచేతి ॥ పులస్త్యేనోక్తో దయాళుస్స మునిరిత్యత్ర - ఏవమేవాఖ్యాయికా - పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో రాక్షససత్రే ప్రవృత్తః - స వసిష్ఠవచనాత్ నివృత్తో భూత్తతః స్వసంతతిరక్షణాత్తుష్టేన పులస్త్యేన వరోదత్తః పురాణవక్తా భవిష్యసీతి ॥౯॥ తదేవం సంకర్షణాత్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్య - విభూతికథనాయ పద్మోద్భవం వక్తుమాహ ॥ ఉదాప్లుతమితి ॥ యదేదం విశ్వముదాప్లుతం ఏకార్ణవోదకనిమగ్నమాసీత్ - తత్తదా - శేషపర్యంకే శయానః - నిద్రయాత్వమీలితదృక్ అతిరోహితచిచ్ఛక్తిరేవ - మాయావినోదం పరిత్యజ్య - స్వాత్మరతౌ స్వస్వరూపానంద ఏవ కృతక్షణః కృతోత్సవః - అత ఏవ నిరీహః నిష్క్రియస్సన్ - ఏకః శ్రీనారాయణః - నేత్రే న్యమీలయత్ నిమీలితవాన్ ॥౧౦॥ స ఇతి ॥ కాలాత్మికాం శక్తిం ప్రేరయమాణః - పునః సృష్ట్యవసరే ప్రబోధనార్థం - స్వపదే స్థానే బహిర్వృత్త్యభావే దృష్టాంతః - యథానలో దారుష్వితి ॥౧౧॥ చతుర్యుగాణామితి ॥ స్వయాదిచ్ఛక్త్యా సహ వర్తమాన ఏవ యోగనిద్రయా స్వపన్ - పునః పూర్వమేవ ప్రబోధనార్థం - నియుక్తయా స్వయా కాలాఖ్య

రాగస్ఖలత్పదేనాస్య కృతాని తజ్జ్ఞాః । కిరీటసాహస్రమణిప్రవేకప్రద్యోతితోద్దామఫణాసహస్రమ్ ॥
౬॥ ప్రోక్తం కిలైతద్భగవత్తమేన నివృత్తిధర్మాభిరతాయ తేన । సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్టస్సాంఖ్యా
యనాయాథ ధృతవ్రతాయ ॥౭॥ సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవద్విభూతీః । జ
గాద సోఽస్మద్గురవేఽన్వితాయ పరాశరాయాథ బృహస్పతేశ్చ ॥౮॥ ప్రోవాచ మహ్యం స దయాళురుక్తో ము
నిః పులస్త్యేన పురాణమాద్యమ్ । సోఽహం తవైతత్కథయామి వత్స శ్రద్ధాళవే నిత్యమనువ్రతాయ ॥౯॥ ఉ
దాప్లుతం విశ్వమిదం యదాసీత్తన్నిద్రయామీలితదృఙ్న్యమీలయత్ । అహీంద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః
కృతక్షణస్స్వాత్మరతౌ నిరీహః ॥౧౦॥ సోఽంతశ్శరీరేఽర్పితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తిముదీరయాణః । ఉ
వాస తస్మిన్ సలిలే పదే స్వే యథానలో దారుషు రుద్ధవీర్యః ॥౧౧॥ చతుర్యుగాణాం చ సహస్రమప్సు స్వ
పన్ స్వయోగేరితయా స్వశక్త్యా । కాలాఖ్యయాసాదితకర్మతంత్రో లోకాన్ ప్రలీనాన్ దదృశే స్వదే
హే ॥౧౨॥ తస్యార్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరంతర్గతోఽర్థో రజసా తనీయాన్ । గుణేన కాలానుగతేన విద్ధస్సూ
ష్యంస్తదాభిద్యత నాభిదేశాత్ ॥౧౩॥ స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠత్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన । స్వరోచిషా
తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయన్నర్క ఇవాత్మయోనిః ॥౧౪॥ తల్లోకపద్మం స ఉ ఏవ విష్ణుః ప్రావీవిశత్స

యా చ శక్త్యా - ఆసాదితం కర్మతంత్రం క్రియాకలాపో యస్య సః - స్వదేహే ప్రలీనాన్ పర్యవసితాన్ దదృశే - లోకానవలోకితవానిత్యర్థః ॥౧౨॥ తస్యేతి ॥ అర్థం లోకసృష్ట్యర్థం - సూక్ష్మాభినివిష్టా ఇదమేవ సృజ్యమిత్యతినైపుణ్యాభినివిష్టా దృష్టిః పరిజ్ఞానచక్షుర్యస్య తస్య నారాయణస్య - తదర్థ - సూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరితి పాఠే - తదర్థాః పూర్వశ్లోకప్రస్తుతలోకార్థాః - సూక్ష్మం - బీజాంకురాణువదతితనీయోఽతిసూక్ష్మోఽర్థోఽభిప్రాయః - కాలానుగతేనానుసారిణా - రజసా రజోగుణేన - విద్ధః క్షోభితస్సన్ - సూష్యన్ ప్రసూష్యన్ సన్ - అభిద్యత ఉద్భూతః ॥౧౩॥ స ఇతి ॥ కర్మాణి జీవాదృష్టాని ప్రతిబోధయతీతి కర్మప్రతిబోధనః - తేన కాలేన - తనీయానర్థః పద్మకోశస్సన్నుదతిష్ఠత్ - కిం కుర్వన్ విశాలం విపులం తత్సలిలం స్వరోచిషా స్వస్య భాసా విద్యోతయన్ సన్ - స కింవిశిష్టః - ఆత్మా శ్రీవిష్ణుర్యోనిర్యస్య సః ఏతదర్కస్యాప్యాత్మయోనిత్వం సమానం ॥౧౪॥ తదితి ॥ సర్వాన్ గుణాన్ జీవోపభోగ్యాన్ స్థానేనావభాసయతీతి తల్లోకపద్మం - త్రిలోకాత్మకం పద్మం - స ఏవ విష్ణుః ప్రావీవిశత్ ప్రకర్షేణాసుప్తశక్తిరేవాంతర్యామితయా వివేశ అత్ర ప్రావీవిశదితి దీర్ఘశ్ఛాందసః - ఉ ఇతి సంబోధనే అత్రాపి సంధ్యభావ ఆర్షః - యస్మాద్విష్ణోరేతత్పద్మం జాతం స ఏవ విష్ణురితి - తస్మిన్ శ్రీవిష్ణునాధిష్ఠితే పద్మే - స్వయమేవ యథా భవతి తథా అభినివిష్టా దృష్టిర్యస్యేతి - తస్యాంతర్గతః వేదమయః - నత్వధ్యయనేన ప్రాప్తవేదః - విధాతా బ్రహ్మా భూతోఽసౌ - అదృష్టపితృత్వేన యం స్వయంభువం ప్రవదంతి స ఇతి - ప్రాక్కల్పాంతే శ్రీనారాయణేన సహానిద్రయాపకీభూత ఆసీత్ - తస్మింశ్చ ప్రబుద్ధే తస్మాన్నారాయణాదేవ పాద్మకల్పే పద్మద్వారేణాభివ్యక్తిం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥౧౫॥

సోస్మిన్కల్పే చతుర్ముఖోభూదిత్యాహ॥ తస్యామితి॥ పరిక్రమంస్తత్రస్థ ఏవ శ్రీవాంచాలయన్-లోకనిరీక్షణార్థం వివృ
త్తైర్విచలితైః-నేత్రైర్యస్య సః॥౧౬॥ తస్య శ్రీనారాయణోపాసనయైవ ఆవిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తైర్లోకకర్తృత్వం-న స్వ
త ఇతి వక్తుం-ప్రథమం తస్యాపి మోహమాహ॥ తస్మాదితి॥ యుగాంతశ్వసనః ప్రళయకాలవాయుః తేన అవఘూర్ణంత్ర
ప్రకంపితం తస్మాదేవ సర్వతః ఉద్భూతం యదూర్మిచక్రం యస్మిన్ తస్మాత్సలిలాద్విరూఢముద్గతం - కంజం పద్మమా
శ్రితోపి-సాకల్యేనతత్కంజం లోకతత్త్వమాత్మానంచ-అద్ధానావిదత్ -సాకల్యేన జాతవాన్-ఉ ఇతి విస్మయే॥౧౭॥ అవి
దుషస్తస్య వితర్కమాహ॥ క ఇతి॥ యోసావహమబ్జపృష్ఠే ఏష కః॥ అప్సు అనన్యదేకమేవైతదబ్జం కుతో వా జాతం-యత్రైతద
ధిష్ఠితం-తేనాధస్తాత్సతా వస్తుమానేన-సునిశ్చితం భావ్యం-అత ఇహ కించనాధిష్ఠానమస్తి స ఇత్థముద్వీక్ష్యేత్యుత్తరేణాన్వ
యః॥ తథాచ శ్రుతిః-సోపశ్యత్పుష్కరపర్ణం తిష్ఠత్ -సోమన్యత-అస్తి వై తత్ -యస్మిన్నిదమధితిష్ఠతీతి ॥౧౮॥ తస్య చ బ
హిర్ముఖప్రవృత్త్యా-మహతాపి కాలేన తదప్రాప్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ తస్యాబ్జస్య యన్నాళం తస్య నాడీభిరంతశ్ఛి
ద్రైః-అధస్తాద్గతోపి ఖరస్య కఠినస్య కంజస్య పద్మస్య-యన్నాళం-తస్య నాభిమధిష్ఠానం విచిన్వన్నపి తత్తదా-నా
విందత నజ్ఞాతవాన్ ॥౧౯॥ తమసీతి॥ తమసి ఇతి షష్ఠ్యర్థే-తమస్యేతి ప్రయోగోయమార్షః-హే విదుర-జలాంతర్గ
తాంధకారస్యాపారే ఆత్మనస్సర్గస్య కారణం-విచిన్వతోజస్య సుమహాన్ త్రినేమిః కాలోభూత్ - భూతాద్యవస్థాత్ర
యాత్మకత్వాత్ త్రినేమిరితి కాలవాచా జస్య జలరాశ్యంతర్గతస్య తస్య కాలబహుత్వే సత్యపి తమసః పారం స్వకారణం

ర్విగుణావభాసమ్। తస్మిన్స్వయం వేదమయో విధాతా స్వయంభువం యం ప్రవదంతి సోభూత్ ॥౧౫॥ త
స్యాం స చాంభోరుహకర్ణికాయామవస్థితో లోకమపశ్యమానః। పరిక్రమన్వ్యోమ్ని వివృత్తనేత్రశ్చత్వా
రి లేభేనుదిశం ముఖాని॥౧౬॥ తస్మాద్యుగాంతశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢం। ఉపా
శ్రితః కంజము లోకతత్త్వం నాత్మానమద్ధావిదదాదిదేవః॥౧౭॥ క ఏష యోసావహమబ్జపృష్ఠ ఏతత్కుతో వాబ్జ
మనన్యదప్సు। అస్తి హ్యధస్తాదిహ కించనైతదధిష్ఠితం యత్ర సతా ను భావ్యం॥౧౮॥ స ఇత్థముద్వీక్ష్య తదబ్జనా
ళనాడీభిరంతర్జలమావివేశ। నార్వాగ్గతస్తత్ఖరనాళనాళనాభిం విచిన్వంస్తదవిందదజః॥౧౯॥ తమస్యపా
రే విదురాత్మసర్గం విచిన్వతోభూత్సుమహాంస్త్రినేమిః। యో దేహభాజాం భయమీరయాణః పరిక్షిణోత్యా
యురజస్య హేతిః॥౨౦॥ తతో నివృత్తోప్రతిలబ్ధకామః స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః। శనైర్జితశ్వాసనివృత్త
చిత్తో న్యషీదదారూఢసమాధియోగః॥౨౧॥ కాలేన సోజః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః।
స్వయం తదంతర్హృదయేవభాతమపశ్యతాపశ్యత యన్న పూర్వమ్॥౨౨॥ మృణాలగౌరాయతశేషభోగప
ర్యంక ఏకం పురుషం శయానం। ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాంతయుగాంతతోయే॥౨౩॥
ప్రేక్షాం క్షిపంతం హరితోపలాద్రేస్సంధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః। రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవన

[illegible]తవానసీద్భావః - కీదృశస్స కాల ఇతి - అజస్య శ్రీహరేర్హేతిస్సుదర్శనాఖ్యం శస్త్రం తద్రూపో యః కాలః దేహభా
జాం నరాణాం భయమీరయాణః ఉత్పాదయన్నాయుః పరిక్షిణోతి - తేషాం ఆయుః పరిక్షిణోతి-స కాల ఇతి - ఏతేన త
స్యాజస్య సంవత్సరశతమతిక్రాంతమభవదిత్యుక్తం భవతి ॥౨౦॥ అంతర్ముఖతయా తు భగవంతం దృష్టవానిత్యాహ
ద్వాభ్యాం॥ తత ఇతి॥ స దేవః న ప్రతిలబ్ధః కామో మనోరథో యేన తథావిధస్సన్ తతస్తస్మాదన్వేషణాన్నివృత్య-స్వధిష్ణ్యం
పద్మం పునరాసాద్య-శనైర్జితేన శ్వాసేన నివృత్తం సంయతం తచ్చిత్తం యస్య సః- అతఏవారూఢ ఆశ్రితస్సమాధియోగో
యేన తథాభూతస్సన్న్యషీదత్ - ఉపవివేశ॥౨౧॥ కాలేనేతి॥ స చతుర్ముఖః-పురుషాయుషా సంవత్సరశతేన-కాలేనాభిప్ర
వృత్తస్సునిష్పన్నో యో యోగస్తేన - విరూఢబోధః విశేషతః సముత్పన్నజ్ఞానస్సన్ యత్పూర్వం విచిన్వన్నపి నాపశ్యత్ -
తత్స్వయమేవాంతర్హృదయేవభాతమపశ్యత్ ॥౨౨॥ యదపశ్యత్తద్వర్ణయతి నవభిః॥ మృణాలేతి॥ మృణాలాదినవస్స్వ
ప్యపశ్యతేత్యస్యైవానుషంగః - ఫణాతపత్రైరయుతాస్సర్వతో యుక్తా యే మూర్ధానస్తేషాం రత్నాని కిరీటస్థాని - తే
షాం ద్యుభిః ప్రభాభిః-హతాంధకారే యుగాంతతోయే - ప్రళయప్రవృత్తజలమధ్యే - ఏకత్పర్యంక ఇత్యస్యైవ శేషణం
వా-మృణాలవద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ - యశ్శేషస్య భోగో దేహః - స ఏవ పర్యంకస్తస్మిన్ స్థితం ॥౨౩॥ కథంభూతం-
పురుషమిత్యాహ ॥ ప్రేక్షామితి ॥ హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య - ప్రేక్షాం శోభాం - క్షిపంతం స్వ
కాంత్యాతిశయేన తిరస్కృతవంతం-తిరస్కారాంక నేతి చేత్ - సంధ్యాభ్రైః నీవిః పరిధానం యస్య తస్య - శోభాం పీతాం

బరేణ క్షిపంతం-ఉరురుక్మమూర్ధ్నః-అనేకస్వర్ణశిఖరస్య-తస్య శోభాం-స్వకిరీటైః క్షిపంతం-రత్నానివ - ఉదధారా మేఘాశ్చ తముపరిస్థజలాశయాశ్చ వా-ఓషధయః ఔషధరూపాః-ఉద్భిజ్జవిశేషాశ్చ సస్యవిశేషాశ్చ వా-సౌమనస్యాని పుష్పసమూహాశ్చ సుమనసపవ వా-తాన్యేవ వనస్రగ్వనమాలా యస్య-తస్య శోభాం స్వీయరత్నముక్తాదామ తులసీపుష్పదామ వనమాలాదిభిః- క్షిపంతం-వేణవో భుజా యస్య-అంఘ్రిపాపవాంఘ్రయో యస్య-తస్య శోభాం భుజైరంఘ్రిభిశ్చ క్షిపంతం క్షిపంతమివ-యది తస్మిన్ పర్వతే రత్నాదయో మాలా ఇవ వేణవశ్చ భుజా ఇవ-వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ-తర్హ్యేవమితి॥ ౨౩॥ కించ॥ ఆయామత ఇతి॥ ఆయామతో దైర్ఘ్యేణ విస్తరతోపి విస్తరేణ చ - అమానోపమానః దేహస్తేన యద్వా ఆయామవిస్తారాభ్యామపరిచ్ఛిన్నః- తేన ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేనేతి సాంతే - విమాయతే నేనేతి మానముపమా స్వసదృశశోభనదేహేన- యద్వా- మానం ప్రమాణం- స్వానురూపపరిమాణేన దేహేన-అత ఏవ-లోకత్రయం సంగృహ్య తస్మిన్ తేన-విచిత్రాణి నానావిధాని దివ్యాన్యపూర్వాణ్యంశుకాన్యాభరణాని చ - తేషాం కృతా శ్రీశ్శోభా యేన తేన దేహేన-విశిష్టం- ఏవం స్వతఏవాతిరమ్యత్వేపి-ఉపాశ్రితవేషః స్వీకృతాలంకారో దేహో యస్య- తము పశ్యత్ - యస్మాత్కేన ప్రేక్షాం క్షిపంతమిత్యపేక్షాయాం- ఏవంభూతేన దేహేనేతి సంబంధః॥ ౨౪॥ పుంసామితి॥ స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ వివిక్తైశ్శుద్ధైర్వేదోక్తమార్గైః- అభ్యర్చతామారాధయతాం పుంసాం-స్వనఖా ఏవేందవః- తేషాం మయూఖాః రుచయః తైర్భిన్నాని శ్రౌ అంగుళయ ఏవ చారూణి పత్రాణి యస్య-తత్కామదుఘాంఘ్రిపద్మమిష్టప్రదం-స్వచరణారవిందం కృపయా ప్రదర్శయంతం-కించిదున్నమయ్య సమర్పయంతం॥ ౨౫॥ ముఖేనేతి॥ లోకార్తి

స్రజో వేణుభుజాంఘ్రిపాంఘ్రీః॥ ౨౩॥ ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ। విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకానాం కృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్॥ ౨౪॥ పుంసాం స్వకామాయ వివిక్తమార్గైరభ్యర్చతాం కామదుఘాంఘ్రిపద్మమ్। ప్రదర్శయంతం కృపయా నఖేందుమయూఖభిన్నాంగులిచారుపత్రమ్॥ ౨౫॥ ముఖేన లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుండలమండితేన। శోణాయితేనాధరబింబభాసా ప్రత్యర్హయంతం సునసేన సుభ్వ్రా*॥ ౨౬॥ కదంబకింజల్కపిశంగవాససా స్వలంకృతం మేఖలయా నితంబే। హారేణ చానంతధనేన వత్స శ్రీవత్సవక్షస్స్థలవల్లభేన॥ ౨౭॥ పరార్ధ్యకేయూరమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దండసహస్రశాఖమ్। అవ్యక్తమూలం భువనాంఘ్రిపేంద్రమహీంద్రభోగైరధివీతవల్శమ్॥ ౨౮॥ చరాచరౌకో భగవన్మహీధ్రమహీంద్రబంధుం సలిలోపగూఢమ్। కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృంగమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్॥ ౩౦॥ నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియా స్వకీర్తి

హారం స్మితం యస్మిన్- తేన పరిస్ఫురద్భ్యాం కుండలాభ్యాం మండితేన అలంకృతేన-అధరబింబదీప్త్యా శోణాయితేన శోణవదాచరితేన- సునసేన శోభననాసాయుక్తేన-సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా యుక్తేన ముఖేన-ప్రత్యర్హయంతం పూజకాన్ ప్రతిపూజయంతం- సంమానయంతం॥ ౨౬॥ కదంబేతి॥ హే వత్స కదంబకింజల్కపిశంగం- యద్వాసస్తేన మేఖలయా చ నితంబే స్వలంకృతం-అనంతధనేన అనర్ఘేణ- అత ఏవ శ్రీవత్సయుక్తం-యద్వక్షస్స్థలం-తద్వల్లభేన హారేణ హారేణ- వక్షసి స్వలంకృతం॥ ౨౭॥ మహాచందనవృక్షరూపేణ నిరూపయితుం తం విశినష్టి॥ పరార్ధ్యేతి॥ పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠాని- కేయూరాణ్యంగదాని-మణిప్రవేకా మణ్యుత్తమాశ్చ తైః-పర్యస్తా వ్యాప్తా దోర్దండా ఏవ సహస్రమనంతాశ్శాఖా యస్య తం-చందనవృక్షోపి కేయూరాదితుల్యైః-ఫలపుష్పాదిభిర్వ్యాప్తశాఖో భవతి-అవ్యక్తం ప్రధానం-యద్వా - బ్రహ్మ మూలమధోభాగం యస్య-బ్రహ్మణో వ్యక్తిరూపత్వాత్ బ్రహ్మ వా మూలమితి వృక్షస్యాపి మూలమవ్యక్తమితి ప్రసిద్ధం- భువనాత్మకం-అంఘ్రిపేంద్రం-అహీంద్రస్యానంతస్య-భోగైః ఫణైః దేహావయవైర్వా-అధివీతా సంవేష్టితాః స్పృష్టా వల్శాః స్కంధా యస్య తం॥ శ్రు॥ వనస్పతే శతవల్శం విరోహేతి శ్రుతేః॥ శ్రు॥ కాండేభ్యస్స్వాహా వల్శేభ్యస్స్వాహా పుష్పేభ్యస్స్వాహేతి చ-సోపి సర్పైర్వేష్టితో భవతి॥ ౨౮॥ ప్రేక్షాం క్షిపంతమిత్యత్రైవ పర్వతరూపేణ నిరూపితమపి శేషగుణాంతరైః పునర్నిరూపయతి॥ చరాచరేతి॥ చరాచరాణామోకః స్థానం-పర్వతోపి తథా అహీంద్రస్య శేషస్య బంధుస్తం- సోప్యహీంద్రాణాం బంధుః సలిలోపగూఢం ప్రళయజలావృతం-పర్వతో మైనాకాదిశ్చ-కిరీటసాహస్రమేవ హిరణ్యాత్మకాని శృంగాణి యస్య తం మేర్వాదిస్తు హిరణ్యశృంగవాన్-ఆవిర్భవత్ స్పష్టం దృశ్యమానం-కౌస్తుభరత్నం గర్భే మూర్తేర్మధ్యే

౨౬* సుభ్రువేతి వక్తవ్యే సుభ్వ్రేత్యార్షం.

యాస్వృతం- తథాపర్వతోదరేక్ష్వచిత్రతమాపిర్భవతీతిప్రసిద్ధిః॥౩౦॥ నివీతమితి ॥ అమ్నాయా వేదా స్తపవమధుప్ర తా స్తైః త్రయ్యాస్యాఃతయా-కంఠలంబిన్యా స్వకీర్తిః స్వరూపయావనమాలయా-నివీతం వ్యాప్తం-కంఠలంబినీయా కాచిత్సాన నమాలేతి- సూర్యాదిభిరగమ్యం అగమ్యం- స్వవ్యాపారైరాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః-త్రిధామభిః భూతాదిత్రిష్వపి కాలేషు- ధామస్ఫూర్తిర్యేషాం తైః-రత్నభూతార్థంపరిక్రమద్భిః ప్రార్థనిత్యైః-ప్రథనం సంగామః - తత్ప్రయోజనైః స్వదర్శనార్థిభి స్తైస్తుభూతైస్తు రాసదం మప్రాప్యం- ఏవంభూతంపురుషంహరిమపశ్యదితి- పర్వతాదిరూపంపశ్యన్నసౌ శ్రీహరిరిత్యజ్ఞాతవానిత్యర్థః॥౩౧॥తర్హీతి॥ లోకవిసర్గదృష్టి-సదేవోజగద్విధాతా- యర్హైవహరిమపశ్యత్ -తర్హ్యేవతస్యై వ- తస్యహరేర్నాభిసరసిసరోజమాత్మానం- అంభః ప్రళయజలం శ్వసనం ప్రళయకాలవాయుం-వియదాకాశంచ-ద దర్శ- అతఃపరం-నాభిసరోజాదిపంచకాత్పరంనకించిదపిదృష్టవానిత్యర్థః॥౩౨॥ సఇతి॥ రజసారజోగుణేన- ఉపరక్తోయు క్తః- అతఏవాన్యక్తిమన్మనిమాయావిలాసమార్గే - అభినివేశితచిత్తః - సవిధాతా ప్రజాస్సిసృక్షుః స్రష్టుమిచ్ఛుః- దియదేవ- నాభిసరోజాదిపంచభిరేవ-కర్మబీజంలోకస్యసృష్టేః కారణందృష్ట్వా-విసర్గాభిముఖఃవివిధదృష్టౌదత్తచిత్తస్సః ఈడ్యంస్తుత్యం-తంహరిమస్తౌత్॥ ౩౩ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా,***************

నమః॥ నవమేతపసాతుష్టందృష్ట్వానారాయణంత్వజః॥అస్తౌదేకార్ణవేసిదః లోకసర్గచికీర్షయా॥శ్రీభగవద్ జ్ఞానే నాస్మిన్నిశ్చితార్థతావావిమూర్ధ్వః అజోజ్ఞాంశ్చశోచన్నాహ॥జ్ఞాతఇతి॥ సుచిరాద్బహుకాలోపాసనేన- అద్యమేవ

మయ్యావనమాలయాహరిమ్। సూర్యేందువాయ్వగ్న్యగమంత్రిధామభిః పరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురా సదమ్॥౩౦॥తర్హ్యేవతన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమంభశ్శ్వసనంవియచ్చ।దదర్శదేవోజగతోవిధాతా నాతఃపరంలోకవిసర్గదృష్టిః॥ ౩౨॥ సకర్మబీజంరజసోపరక్తః ప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవదృష్ట్వా। అస్తౌద్వి సర్గాభిముఖస్తమీడ్యమవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా॥౩౩॥ ***************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-అష్టమోధ్యాయః.

బ్రహ్మో॥ జ్ఞాతోసి మేద్యసుచిరాన్ననుదేహభాజాంనజ్ఞాయతేభగవతోగతిరిత్యవద్యమ్। నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపియన్నశుద్ధమాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి॥౧॥రూపంయదేతదవబోధరసోదయేన శశ్వన్నివృత్తతమసస్సదనుగ్రహాయ।ఆదౌగృహీతమవతారశతైకబీజంయన్నాభిపద్మభవనాదహమావి రాసమ్॥ ౨॥ నాతఃపరంపరమయద్భవతస్స్వరూపమానందమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః। పశ్యామివి శ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్భూతేంద్రియాత్మకమదస్తఉపాశ్రితోసి॥ ౩॥ తద్వాఇదంభువనమంగళ మంగళాయధ్యానేస్మనోదర్శితం*తఉపాసకానామ్।తస్మైనమోభగవతేనువిధేమతుభ్యంయోనాదృ

యాత్వంజ్ఞాతోసి-నన్వహో- దేహభాజాంపతదవద్యంతల్లమితిచేద్భగవతస్తవగతిఃతత్త్వంనజ్ఞాయతఇత్యేతత్ -త థాహ- త్వమేవజ్ఞాతుంయోగ్యఃసత్యత్వాత్ -నాన్యత్ -అసత్యత్వాదిత్యాహ- హేభగవన్ త్వత్తోన్యన్నాస్తియదప్య స్తి ప్రతిభాతి-తత్తుశుద్ధసత్త్వంనభవతి-కథమసతఃప్రతీతిస్తత్రాహ-యదియతోమాయాగుణవ్యతికరాత్ క్షోభాత్ త్వమేకోపిఃబహురూపస్సన్విభాసి॥ ౨॥ననుసత్యన్నజానాసియత్త్వయాదృష్టంరూపం-తదపిగుణాత్మకమేవ-నిర్గుణం త్వన్యదేవతుసత్యం-తత్రాహద్వాభ్యాం॥రూపమితి॥అవబోధరసోదయేనచిచ్ఛక్త్యావిర్భావేన-శశ్వత్ సదా-నివృత్తం తమోయస్మాత్తస్యతవ-యదేతద్రూపంతదైవస్వాతంత్ర్యేణసతాముపాసకానామనుగ్రహాయ - గృహీతమాదౌ స్వీకృతం- అవిమృశ్యతేమిత్యర్థః-అవతారశతస్యశుద్ధసత్త్వాత్మకస్యయదేకంబీజంమూలం- తత్ప్రదర్శనార్థం-గుణావ తారబీజత్వందర్శయతి-యన్నాభేరితి-యస్యనాభిపద్మభవనాదహమావిర్భూతోస్మి-తదతోస్మాదూర్ధ్వపాత్ - పరంపశ్యా మీత్యుత్తరేణసంబంధః॥౧॥ నేతి॥ హేపరమ- హేఆత్మన్ -అవిద్ధవర్చఃఅనావృతప్రకాశం-అతఃఅవికల్పంనిర్భేదంఅతఏవ ఆనందమాత్రంఏవంభూతంయద్భగవతస్స్వరూపం-తదతోరూపాత్పరంభిన్నంనపశ్యామి- కింతుఇదమేవతత్ - అతః కారణాత్తైతవ-అదఇదంరూపముపాశ్రితోస్మి-యోగ్యత్వాదపీత్యాహ- ఏకముపాస్యేషుముఖ్యం-యతోవిశ్వసృజంవి శ్వంసృజతీతితథా-తదతఏవ-అవిశ్వంవిశ్వస్మాదన్యద్భూతేంద్రియాత్మకం-భూతానామింద్రియాణాం చాత్మానంకార ణమిత్యర్థః॥ ౩॥ నన్వేవమపిసోపాధికమేతదర్వాచీనమేవేత్యాశంక్యాహ॥ తదితి॥ హేభువనమంగళ-ఉపాసకానాం నోస్మాకం-మంగళాయ-ధ్యానే-తేత్వయా- తద్వైతదేవదర్శితం-స్మైతయదర్థే - నహ్యవ్యక్తవర్త్మన్యభినివేశితచిత్తా

నామస్వాకంత్వదీయంస్వోపాధికదర్శనంయుక్తమితిభావః-ఇతియస్మాదతస్తస్మైతుభ్యం-నమః-అనువిధేమ-అనువృత్త్యా నమస్కారంకరవామ-తచ్ఛక్తికిమితికేచిన్నాద్రియంతేతత్రాహ-నరకభాగ్భిస్తత్ర హేతుః - అసత్ప్రసంగైర్నిరీశ్వర కుతర్కనిష్ఠైఃపురుషైర్యస్త్వనాదృతః-ఉపేక్షితః-తస్మైతుభ్యమితి ॥ ౪ ॥ ఆదరేణత్వాంభజంతః కృతార్థాఇత్యాహ త్రిభిః ॥ యఇతి ॥ శ్రుతిర్వేదః-సఏవవాతః తేననీతం ప్రాపితం-నాపైషి నాపయాసి - యేత్వత్కథాశ్రవణంఅత్యాదరేణకుర్వంతి-తేషాంహృదినిత్యం ప్రకాశసఇతిభావః॥ ౫ ॥తతఃకిమతఇహ॥ తావదితి ॥ ద్రవిణాదిత్రయేవిద్యమానే - భయంగతేశోకః-పునస్స్పృహా-తతఃపరిభవః-తతఃవిపులోలోభః-తృష్ణాపునః-కథంవిత్తప్రాప్తిస్స్యాదిత్యర్థః-ఆర్తిమూలంభయశోకాదేః కారణం-మమేత్యసదవగ్రహః- యావదభయంముక్తిప్రదం-తేతవాంఘ్రిం నప్రవృణీత నాశ్రయేత్ .- త్వత్పాదాశ్రయమాత్రేణభయాదినివృత్తిః- కింపునస్తత్ప్రీతౌ కాశోసతీతి భావః॥ ౬ ॥ యేతునితరామపిసంతఃత్వాంనాశ్రియంతే తేనరకభాజఇత్యుక్తం - యేతుత్వత్కథాశ్రవణాదివిముఖాస్సంతః కామ్యకర్మపరాయణాస్తైతి మందాఇత్యాహ॥ దైవేనేతి॥ యేదైవేనహతధియోనష్టమతయః - అతఏవసర్వాశుభోపశమనాత్ సర్వదుఃఖనివర్తకాత్ - భవతఃప్రసంగాత్ శ్రవణకీర్తనరూపాత్ - విముఖానీంద్రియాణియేషాం తే-తేనిర్వ్యాపాఃపురుషాఃలోభేనపరిభూతంమనోయేషాం తే-అతఏవదీనాస్సంతః కామసుఖస్యభోగస్య లేశస్యాప్యణ్వంశాయ అకుశలాన్యశుభకరాణిశశ్వత్కుర్వంతి॥ ౭॥ అకుశలత్వమేవదర్శయతి॥క్షుదితి॥ త్రిధాతవః వాతపిత్తశ్లేష్మాణః-క్షుదాదిభిఃశీతాదిభిశ్చ- అత్రఛందోభంగఆర్షః - వాతజ

తోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసంగైః॥ ౪ ॥ యేతుత్వదీయచరణాంబుజకోశగంధంజిఘ్రంతికర్ణవివరైః శ్రుతి
వాతనీతమ్ ।భక్త్యాగృహీతచరణఃపరయాచ తేషాంనాపైషినాథహృదయాంబురుహాత్స్వపుంసామ్॥
౫॥ తావద్భయంద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తంశోకస్స్పృహాపరిభవోవిపులశ్చ లోభః । తావన్మమేత్యస
దవగ్రహఆర్తిమూలం యావన్నతేంఘ్రిమభయం ప్రవృణీతలోకః ॥ ౬ ॥ దైవేన తేహత ధియోభ
వతఃప్రసంగాత్సర్వాశుభోపశమనాద్విముఖేంద్రియాయే । కుర్వంతి కామసుఖలేశలవాయదీనాలో
భాభిభూత మనసోకుశలానిశశ్వత్ ॥ ౭ ॥ క్షుత్తృట్త్రిధాతుభిరిమాముహురర్ద్యమానాశ్శీతోష్ణవా
తవర్షై * రితరేతరాచ్చ । కామాగ్నినాచ్యుతరుషాచసుదుర్భరేణ సంపశ్యతోమనఉరుక్రమసీదతే
మే॥ ౮॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మనఇంద్రియార్థమాయాబలంభగవతోజనఈశపశ్యేత్ । తావన్న
సంసృతిరసౌప్రతిసంక్రమేతవ్యర్థాపిదుఃఖనివహంవహతిక్రియార్థా॥ ౯ ॥ అహ్న్యాపృతార్తకరణా
నిశినిశ్శయానానానామనోరథధియాక్షణభగ్ననిద్రాః । దైవాహతార్థరచనాఋషయోపి దేవయు
ష్మత్ప్రసంగవిముఖాఇహసంసరంతి ॥ ౧౦ ॥ త్వంభావయోగపరిశోధితహృత్సరోజఆస్సే శ్రుతేక్షితప
థోననునాథపుంసామ్। యద్యద్ధియాతఉరుగాయవిభావయంతితత్తద్వపుఃప్రణయసేసదనుగ్రహాయ॥

లవైరితిపాఠేనకావ్యనుపపత్తిః)-సుదుర్భరేణసుతరాందుస్సహేన-కామాగ్నినాచ ఇతరేతరావన్యోన్యం- అచ్యుతయా అవిచ్ఛిన్నయా-రుషాక్రోధేనచ-ముహురర్ద్యమానాః-పీడ్యమానాః-ఇమాఃప్రజాః సంపశ్యతోమేమనః- హేఉరుక్రమ-సీదతి॥ ౮ ॥నన్వేవంభూతాయాస్సంసృతేరపరమార్థాయాః కిమర్థంవిషాదఃక్రియతేతత్రాహ॥ యావదితి ॥ హేఈశభగవతస్తవ-ఇంద్రియార్థరూపాయామాయాయాఃబలమాధిక్యం-యస్యతత్ -ఇదమాత్మనఃపృథక్త్వం- దేహాదిభావం-అయంజనోయావత్పశ్యేత్తావదపి-క్రియాణామర్థః ఫలంయస్యాస్సా - అతఏవవ్యర్థాసంసృతిర్నప్రతిసంక్రమేత నోపరమేత్ - తావత్పునరసౌజనోదుఃఖసమూహంవహతిప్రాప్నోతి॥ ౯ ॥ భవత్త్వేవమవివేకినాం - వివేకినస్తుముక్తాఏవేతికింతేషాంభక్త్యావినాకృత్యమిత్యతఆహ ॥ అహ్నీతి ॥ అహ్న్యాపృతాని వ్యాపృతాని-ఆర్తానిక్లిష్టానిచ - కరణానీంద్రియాణియేషాం తే-రాత్రౌవిషయలవోపినాస్తియతోనిశినిశ్శయానాః నానామనోరథధియాస్వప్నదర్శనేనచ- క్షణేనభగ్ననిద్రాః-దైవేనాహతాఃసర్వతఃప్రతిహతార్థరచనాః-అర్థార్జనోద్యమాయేషాం తేఋషయోపివివేకినోపి-భవతఃశ్రవణకీర్తనరూపాత్ప్రసంగాద్విముఖాఃయుష్మత్ప్రసంగవిముఖత్వంసంసారహేతుః॥౧౦॥ తదేవంభక్తానాంసంసారాన్నివృత్తిముక్త్వాభక్తానాంతన్నివృత్తిమాహ॥ త్వమితి ॥ శ్రుతేనశ్రవణేన-ఈక్షితఃపంథాయస్యసః - త్వంభావోభక్తిఃభక్తియోగేనశోధితేహృత్సరోజే- ఆస్సేతిష్ఠసికించహేఉరుగాయ- శ్రవణంవినాపిత్వద్భక్తాః మనసాయద్యత్తేవపురుపరూపం - స్వేచ్ఛయాధ్యాయంతితత్తత్సతాంభక్తానామనుగ్రహాయ - ప్రణయసేప్రకటయసి॥ ౧౧ ॥ భక్తా

నాంతు నిష్కామానాం త్వమతిసులభో నేతరేషామిత్యాహ॥ నేతి॥ ప్రియత్వే హేతురేక ఇత్యాది-ఏకః అద్వితీయః - ఉపాస్యేషు ముఖ్యో వా - నానాజనేష్వవహితః-అతఏవాంతరాత్మా - అతఏవ సుహృత్-త్వం అసతాం అభక్తానాం - అలభ్యయా సర్వభూతదయయా యథా ప్రసీదసి-తథా హృదిబద్ధకామైస్సురగణైః - ఉపచితైరార్జితైరుపచారైః పుష్పోపచారాదిభిః-నాతిప్రసీదసి॥ ౧౨॥ యతః కామినాం భవాన్ నాతిప్రసీదతి-అతః కామప్రాప్తిః క్రియాణాముత్తమం ఫలం నభవతి-కింతు త్వత్ప్రీణనమేవ కామసంయోగస్త్వవాంతరఫలేన ప్రరోచనార్థమిత్యాహ॥ పుంసామితి॥ అతః పుంసాం అధ్వరాద్యైః-వివిధకర్మభిః దానాదిభిశ్చ-భగవతస్తవారాధనమేవ సత్క్రియార్థః-సంశ్చాసౌ క్రియార్థశ్చేతి-శ్రేష్ఠం క్రియాఫలమిత్యర్థః-శ్రేష్ఠత్వే హేతుః-యత్ర త్వయ్యర్పితో ధర్మో నకదాచిన్మ్రియతే న నశ్యతి - (కర్హిచిదిత్యత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః-) కామార్థస్తు ధర్మః కామం దత్త్వా నశ్యతీత్యర్థః॥ ౧౩॥ అతస్త్వామేవ వయం నతా ఇత్యాహ॥ శశ్వదితి॥ శశ్వత్సర్వదా స్వరూపచైతన్యేనైవ-నిరస్త భేదభ్రమాయ-బోధ ఏవ ధిషణా విద్యాశక్తిర్యస్య - బుద్ధ్వా-ధిషణం ఆశ్రయః తస్మా ఏవ పరస్మై-అత్ర హేతుః-విశ్వస్యోద్భవాదిషు నిమిత్తం మాయా-తస్యాః లీలా విలాసః తయా సహ రాసః క్రీడా యస్య-అత ఏవేశ్వరాయ నియంత్రే-తుభ్యమిదం నమో నమనం చకృమ - కృతవంతో వయం॥ ౧౪॥ నామగ్రహణమాత్రేణ కైవల్యప్రదత్వేనైశ్వర్యం వ్యంజయన్నమస్కరోతి॥ యస్యేతి॥ అవతారాదీనాం విడంబనం అనుకరణం యేషు నామసు సంతి-తా

౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసి తథోపచితోపచారై రారాధితస్సురగణైర్హృది బద్ధకామైః । యత్సర్వభూతదయయాసదలభ్యయైకో నానాజనేష్వవహితస్సుహృదంతరాత్మా॥ ౧౨ ॥ పుంసామతో వివిధకర్మభిరధ్వరాద్యైర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ । ఆరాధనం భగవతస్తవ సత్క్రియార్థో ధర్మోఽర్పితః కర్హి* చిన్మ్రియతే న యత్ర॥ ౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవ నిపీతభేదమోహాయ బోధధిషణాయ నమః పరస్మై। విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే నమ ఇదం చకృమేశ్వరాయ॥ ౧౪॥ యస్యావతారగుణకర్మవిడంబనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణంతి। తే నైకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాంత్యపావృతమృతం తమజం ప్రపద్యే॥ ౧౫॥ యో వా అహం చ గిరిశశ్చ విభుస్స్వయం చ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఆత్మమూలమ్। భిత్త్వా త్రిపాద్వవృధ ఏక ఉరుప్రరోహస్తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ॥ ౧౬॥ లోకో వికర్మనిరతః కుశలే ప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే । యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితాశాం సద్యశ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై॥ ౧౭॥ యస్మాద్బిభేమ్యహమపి ద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసితస్సకలలో

ని-తథావతారవిడంబనాని-దేవకీనందనేత్యాదీని- గుణవిడంబనాని - సర్వజ్ఞ భక్తవత్సలేత్యాదీని - కర్మవిడంబనాని-గోవర్ధనోద్ధరణ-కంసారాతె ఇత్యాదీని-యస్యైతాని-దేవకీనందనేత్యాదీని నామాని - అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణసమయే-వివశా అపి యే గృణంతి-ఉచ్చారయంతి- తె కేవలమనేకజన్మార్జిత శమలం పాపం-సహసైవ తత్క్షణ ఏవ ఝడితి త్యక్త్వా-అపావృతం నిరస్తావరణం ఋతం బ్రహ్మ సంయాంతి ప్రాప్నువంతి- తమజం ప్రపద్యే- నజాయత ఇత్యజః ॥ ౧౫ ॥ తత్ర గుణావతారకర్మాణి దర్శయన్ ప్రణమతి॥ య ఇతి॥ యో వా ఏకః-త్రిపాత్ త్రయో బ్రహ్మాదయః పాదాః స్కంధాః యస్య ప్రత్యేకం చ ఉరవః ప్రరోహాః శాఖోపశాఖాః-మరీచ్యాదిమన్వాదిరూపా యస్య తథాభూతస్సన్ - వవృధే తస్మై భువనాకారాయ ద్రుమాయ తుభ్యం నమః- స కిం కృత్వా వవృధే-ఆత్మమూలం ఆత్మా స్వయమేవ మూలమధిష్ఠానం యస్య - తత్ప్రధానం భిత్త్వా గుణత్రయరూపేణ విభజ్య-అహం బ్రహ్మా-గిరీశశ్చ - స్వయం విభుర్విష్ణుశ్చేతి-అనేన త్రిపాత్త్వముక్తం-స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవోఽయం-త్రిపాద్భూత్వా యో వవృధ ఇత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ ఏవం గుణావతారకర్మ విడంబనముక్త్వా తస్యైవ కాలాఖ్యం రూపం తత్కర్మ చ దర్శయన్ ప్రణమతి ద్వాభ్యాం॥ లోక ఇతి॥ వికర్మనిరతో విరుద్ధధర్మనిష్ఠస్సన్-అయం లోకః-కుశలే హితే-స్వే ఆత్మీయే-త్వదుదితే త్వయైవ సాక్షాదుక్తే భగవదర్చనరూపే కర్మణి- ప్రమత్తః అనవహితో యావద్వర్తతే-తావదస్య లోకస్య-ఇహాస్మిన్ లోకే-జీవితాశాం బలవాన్ యస్సద్యశ్ఛినత్తి-తస్మై అనిమిషాయ కాలాయ నమః శ్రీమద్గీతామాం భగవతా సాక్షాదుక్తాని కర్మాణ్యమూని॥ శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్। యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి॥ ౧౭॥ ఆస్తాం తావల్లోకస్య కథేత్యాహ॥ యస్మాదితి॥ యత్ ద్విపరార్ధా

వస్థాయిధిష్ణ్యంస్థానంసకలలోకనమస్కృతంతదారూఢోధ్యాస్థితః-అహమపియస్మాత్కాలాఖ్యాత్త్వత్తః - బిభేమి భీతః స్వసంభవంత్వామేవ-అవరురుత్సమానః ప్రాప్తుమిచ్ఛన్- తేపేతపస్తప్తవాన్-అఘ్నమాత్మనైపదం-కథంభూతః-బహావస్సమాఃయాగాఃసంవత్సరావాయస్య-బహూన్యాగాన్కృత్వాబహూన్సంవత్సరాన్వా- తపస్తప్తవాన్-అధిముఖాయమఖాదికర్మాధిష్ఠాత్రే॥౧౮॥ఇదానీంతత్తత్కాలభావిలీలావతారకర్మాణిదర్శయన్నాహ॥ తిర్యగితి॥నిరస్తరతిఃవస్తుతస్తుస్వానందానుభవేనైవనిరస్తవిషయసుఖోపి-యస్తిర్యగాదిషుజీవయోనిషు-ఆత్మేచ్ఛయాస్వేచ్ఛయా- ఉపలబ్ధదేహఃస్వీకృతమూర్తిస్సన్-ఆత్మకృతసేతుపరీప్సయాస్వకృతకర్మమర్యాదాపాలనేచ్ఛయారేమే-నిరస్తవిషయసుఖత్వాదేవపురుషోత్తమః తముపాధిధర్మాసంస్పర్శాత్తస్మై-తముక్తంగీతాసు॥శ్లో॥యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపిచోత్తమః-అతోస్మిలోకేవేదేచప్రథితఃపురుషోత్తమఇతి॥౧౯॥ఇదానీంతుదృశ్యమానామేవమూర్తింప్రణమతిద్వాభ్యాం॥యఇతి॥జఠరీకృతాఉదరేప్రవిలాపితా-లోకయాత్రాలోకస్థితిర్యేనసః-దశాఖ్యాఃపంచవృత్తయోవక్ష్యమాణపంచపర్వాణియస్యాస్తయానిద్రాహేతుభూతయాఅవిద్యయా - అనుపహతోపిఅనభిభూతోపిభీమానామూర్మీణాం మాలాఃవిద్యంతేయస్మిన్తస్మిన్నంతర్జలె-అహిరేవకశిపుశ్శయ్యా- (అత్రఛందోభంగఆర్షః.) తస్యాఃస్పర్శోనుకూలో యస్యాస్తాంనిద్రాం - ఉవాహతస్మైనమఇత్యుత్తరేణాన్వయః- నిద్రాణస్యాపివకేనోజనస్యనిద్రాసుఖమీస్సితిపిప్ప

కనమస్కృతంయత్। తేపే * తపోబహుసవోవరురుత్సమానస్తస్మైనమోభగవతేధిమఖాయతుభ్యమ్॥

౧౮॥తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషుజీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాత్మకృతసేతుపరీప్సయాయః। రేమేనిరస్తరతిరప్యుపలబ్ధదేహస్తస్మైనమోభగవతేపురుషోత్తమాయ॥౧౯॥యోవిద్యయానుపహతోపిదశార్ధవృత్త్యానిద్రాముపాహజఠరీకృతలోకయాత్రః।అంతర్జలేహికశిపు*స్పర్శానుకూలాంభీమోర్మిమాలినిజనస్యసుఖంవివృణ్వన్॥౨౦॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాసమీడ్యలోకత్రయోపకరణోయదనుగ్రహేణ। తస్మైనమస్తఉదరస్థభవాయయోగనిద్రావసానవికసన్నళినేక్షణాయ॥౨౧॥ సోయంసమస్తజగతాంసుహృదేకఆత్మాసత్త్వేనయన్మృడయతేభగవాన్భగేన। తేనైవమేదృశమనుస్పృశతాద్యథాహంస్రక్ష్యామిపూర్వవదిదంప్రణతప్రియోసౌ॥౨౨॥ఏషప్రసన్నవదనోరమయాత్మశక్త్యాయద్యత్కరిష్యతిగృహీతగుణావతారః। తస్మిన్స్వవిక్రమమిదంసృజతోపిచేతో యుంజీతకర్మశమలంచయథావిజహ్యామ్ ॥ ౨౩॥నాభిహ్రదాదిహసతోంభసియస్యపుంసోవిజ్ఞానశక్తిరహమాసమనంతశక్తేః। రూపంవిచిత్రమిదమస్యవివృణ్వతోమేమారీరిషిష్టనిగమస్యగిరాంవిసర్గః॥౨౪॥సోసావదభ్రకరుణోభగవాన్వివృద్ధప్రేమ్ణాన్ప్రదర్శయన్ఉపహసన్నిత్యర్థఃఅతఏవాంతర్జలాంతాదివిశేషణం-యద్వాపూర్వకల్పాంతస్యజనస్యనిద్రాసుఖంవివృణ్వన్విస్ఫారయన్-తదాతుపరోపకారాయస్వయందుస్సహమపిసోఢవ్యమితిద్యోతనార్థంపిశేషణాని॥౨౦॥కించ-యదితి॥లోకత్రయముపకరణంయస్య-యద్వాలోకత్రయస్యసృష్ట్యాదిద్వారేణఉపకరోతీతితథా- తాదృశోహంనాభిపద్మమేవభవనంతస్మాత్-అద్యయదనుగ్రహేణఆసం-ఉదరేస్థితోభవఃసంసారఃప్రపంచోయస్య - యోగనిద్రావసానేవికసన్నళినవదీక్షణంయస్యతస్మాఇతి॥౨౧॥ఏవంస్తుత్వాప్రార్థయతేచతుర్భిః॥సఇతి॥యతస్సఏవసమస్తజగతాంసుహృత్ యతస్సఏవైకోనన్యః- ఆత్మాఅంతర్యామీయతఃప్రణతప్రియోసౌ-అహంచప్రణతః- నచాన్యఃప్రార్థనీయోస్తి-సఏవవిశిష్టోయంభగవాన్యద్యేనసత్త్వేనజ్ఞానేనభగేనైశ్వర్యేణచ-ఇదంవిశ్వం- మృడయతిసుఖయతితేనైవమేదృశంప్రజ్ఞానమనుస్పృశతాత్ -యోజయేత్ -యథాహంప్రజ్ఞ్యామిస్రష్టుంశక్తోభవిష్యామి॥౨౨॥ ఏషఇతి॥గృహీతగుణావతారః-ప్రసన్నవదనఏషభగవాన్-ఆత్మశక్త్యారమయాసహ- యద్యత్కరిష్యతితత్సర్వంమమప్రస్ఫురత్వితిశేషః-ప్రార్థనైషా-స్వవిక్రమంస్వస్యశ్రీవిష్ణోరేవవిక్రమఃప్రభావోయస్మిన్-తదిదంవిశ్వం-తదాజ్ఞయాసృజతోమేచేతస్తస్మిన్భగవత్యేవయుంజీతతథాప్రవర్తయతు-యథాకర్మశక్తింతత్కృతంశమలంవైషమ్యాదిపాపంచవిజహ్యాంత్యజామి॥౨౩॥తథాహి॥ నాభీతి.॥ అంభసిసతోయస్యనాభిహ్రదాదిహాసం-విజ్ఞానశక్తిర్యస్యమహత్తత్త్వాత్మకస్య-చిత్తస్య-తదభిమానీ-తస్యాస్యరూపమిదంవిశ్వంవిస్తారయతోమేనిగమస్యావయవభూతానాం- మేగిరాంవిసర్గఉచ్చారణం-మారీరిషత్॥శ్లో॥హలాంతంబ్రహ్మవర్చసమితిన్యాయేన-మాలుప్యతామిత్యర్థః॥౨౪॥సఇతి॥ అదభ్రేతిమన

[illegible]-వివృద్ధప్రేమ్ణా యుక్తస్మితేన విజృంభయన్ వికాసయన్-విశ్వస్య విజయాయ ఉద్భవాయ-చకారాత్-అస్మదనుగ్రహాయ చాప్యాయ॥౨౫॥ స్వైతి॥ స్వస్య సంభవో యస్మాత్తం-తపశ్శరీరం-విద్యా ఉపాసనా-సమాధిరైకాగ్ర్యం-తైర్ని[illegible]వృత్తస్త్వ-యావన్మనో వచః-యథాశక్తిస్తుత్వా-ఖిన్నవత్ శ్రాంతవదుపరరామ॥౨౬॥ అథేతి॥ కల్పవ్యతికరాంభసా ప్రళయోదకేన విషణ్ణచేతసః ఆత్మనః॥౨౭॥ లోకేతి॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞానే పరిఖిద్యతః-బ్రహ్మణః - అభిప్రేతమాలక్ష్య-తమాహ-కశ్మలం మోహం మివేతసస్తన్మోహం శమనం దర్శయతి॥౨౮॥ మేతి॥ హే వేదగర్భ బ్రహ్మన్-తంద్రీం విషా[illegible]స్యం మా గాః [illegible] ఉద్యోగం కురు-తే సైవ మే దృశమనుస్పృశతాదిత్యాదియత్ ప్రార్థయతే - తదగ్రే[illegible]మేవ మయా [illegible]॥౨౯॥ భూయ ఇతి॥ తర్హి కథమహం నజానామీత్యత ఆహ-అపావృతాన్ సుస్పష్టాన్॥ [illegible]॥ తత ఇతి॥ భక్తియుక్తస్య [illegible]స్త్వం-పరం బ్రహ్మరూపం మయ్యాత్మని-స్వస్మిన్ లోకే చ-తతం వ్యాప్యస్థితం-ద్రష్టా[illegible]సి ఆత్మనః [illegible]జీవాంశ్చ మయి॥౩౦॥ సర్వత్ర మద్దర్శనాన్మోహాభావ ఇత్యాహ- యదేతి-ప్రతి[illegible]॥౩౧॥ యదా తు భూతేంద్రియజ్ఞాననివృత్త్యా ముచ్యత ఇత్యాహ-యదేతి॥ భూతాదిభిః విరహితమాత్మానం - జీవం శుద్ధ

[illegible]తేన నయనాంబురుహం విజృంభన్। ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాపనయ[illegible]॥౨౫॥ స్వైత్రేయః॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపో విద్యా సమాధిభిః। యావన్మనో వ[illegible]పరరామ సఖిన్నవత్॥౨౬॥ అథాభిప్రేతమాలక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః। విషణ్ణచేతస[illegible]కరాంభసా॥౨౭॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః। తమాహాగాధయా వాచా కశ్మ[illegible]॥౨౮॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మా వేదగర్భ గాస్తంద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ। తన్మయాపాదితం[illegible]యస్మాం ప్రార్థయతే భవాన్॥౨౯॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్। తా[illegible]హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్॥౩౦॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తః సమా[illegible]సి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి జీవాంస్త్వమాత్మనః॥౩౧॥ యదా తు సర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమి[illegible]చక్షీత తదా లోకో జహ్యాత్తర్హ్యేవ కశ్మలం॥౩౨॥ యదా రహితమాత్మానం భూతేంద్రియ[illegible]స్వరూపేణ మయోపేతం పశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి॥౩౩॥ నానాకర్మవితానేన ప్రజా బ[illegible]నాత్మావసీదత్యస్మిం స్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహః॥౩౪॥ ఋషిమాద్యం న బధ్నాతి పాపీ[illegible]యస్య మనో మయి నిర్బంధం ప్రజాః సంసృజతోఽపి తే॥౩౫॥ జ్ఞాతోఽహం భవతా త్వద్య[illegible]దేహినామ్। యన్మాం త్వం మన్యసే యుక్తం భూతేంద్రియగుణాత్మభిః॥౩౬॥ తుభ్యం [illegible]యా మాహాత్మ్యే మే దర్శితో బహిః। నాళేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః॥౩౭॥ యచ్చకర్థ[illegible] స్తోత్రం మత్కథాభ్యుదయాంకితమ్। యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః॥౩౮॥ ప్రీతో[illegible] త్రిలోకానాం విజయేచ్ఛయా। యదస్తౌషీర్గుణమయం నిర్గుణం మానువర్ణయన్॥౩౯॥ య ఏ[illegible]న్నిత్యం స్తువన్ స్తోత్రేణ మాం భజేత్। తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః॥౪౦॥ [illegible] ర్యోగ [illegible]సమాధినా। రాద్ధం నిశ్శ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్త్వవిన్మతమ్॥

[illegible]పేణ స్వస్యాత్మభూతేన మయా తత్పదార్థేన- ఉపేతమేకీభూతం పశ్యన్ భవతి - తదా స్వారాజ్యం [illegible]॥౩౩॥ నానేతి॥ వర్షీయాన్ ప్రవృద్ధతరః అత్యర్థకోఽస్తీత్యర్థః॥ ౩౪॥ అనుగ్రహమేవ దర్శయతి చతుర్భిః-ఋషిమితి॥ ప్రజాస్సంసృజతోఽపి- తే తవ మనః యద్యతో మయి నిర్బంధం నితరాం ప్రసక్తం ॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాత ఇతి॥ యద్యస్మా[illegible]త్రిరాత్రైర్భూతేంద్రియ[illegible]దిభిః-ఆత్మనా అహంకారేణ చాయుక్తం మన్యసే॥౩౬॥ తుభ్యమితి॥ నాళేన నాళయా పద్మ[illegible]పుష్కరస్య మూలమధిష్ఠానం విచిన్వతః తుభ్యం తవ-ఆత్మీయం విభక్త్వ్యత్యయః-మయి విదికిత్సాతస్యాం సత్యా[illegible]ప్రయేణ [illegible]అతో నాస్తి వా సందేహ సతీత్యర్థః- తదా సీమాత్మా స్వరూపం మే మయా బహిర్ద[illegible]॥౩౭॥ యదితి॥ అంగ హే బ్రహ్మన్ చకర్థ కృతవానసి-మత్కథాభ్యుదయస్తైనాంకితం ఏష బంధాభావః-మయి మనో[illegible]బంధమజ్ఞానం తపస్యాదిదర్శనం తుష్టిస్తపో నిష్ఠా చేతి యత్స ఏష సర్వో మదనుగ్రహః॥౩౮॥ ప్రీత ఇతి॥ గుణమయ[illegible]న ప్రతీయమానమపి-నిర్గుణమేవానువర్ణయన్॥౩౯॥ తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ య ఏతేన మత్స్తోత్రేణ స్తువన్-యాం భజేత్-సర్వకామవరప్రదః॥౪౦॥ నచ మత్ప్రీతేరప్యధికం కించిదస్తీత్యాహ॥ పూర్తేనేతి॥ పూ

స్త్వాదిభిః రాద్ధం సిద్ధం - యన్నిఃశ్రేయసఫలం - తన్మత్ప్రీతిరేవేతి తత్త్వవిన్మతం॥౪౧॥ అత్ర హేతుమాహ॥ అహమితి॥ ఆత్మ
నామహంకారోపాధీనాం జీవానాం - అహమాత్మా స్వరూపం అతః ప్రేయసామపి ప్రియాణామపి ముఖ్య - ప్రేష్ఠః - ప్రి
యతమస్సన్ - నిరవద్యః - యత్కృతే యదర్థే దేహాదిః దేహజాయాత్మజాదిః ప్రియో నిష్టః॥౪౨॥ అతస్త్వం కృతార్థ ఏవ త
థాపి మత్ప్రీత్యర్థం సృష్టిం కుర్విత్యాహ॥ సర్వేతి॥ ఆత్మా త్వమిదం త్రైలోక్యం - యామయ్యనుశేరతే తాః ప్రజాశ్చ కేన
ఆత్మనైవాన్యనిరపేక్షేణ - తత్ర జ్ఞాపకాపేక్షాభావమాహ - సర్వవేదమయేనేతి ఆత్మా అహం యోనిః కారణం యస్యేతి జ్ఞా
నక్రియాశక్త్యతిశయం సూచయతి - యథాపూర్వమితి - తవాత్రాయాసో నాస్తీత్యుక్తం - మయ్యనుశేరత ఇతి స్థితానాము
భివ్యక్తిమాత్రమేవ కర్తవ్యమిత్యనాయాసత్వముక్తం॥౪౩॥ తస్మా ఇతి॥ ఇదం సృజ్యం - వ్యజ్య ప్రకాశ్య - కంజనాభః పద్మనా
భః శ్రీనారాయణః స్వరూపేణ తిరోదధే అంతర్హితోభూత్॥౪౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥**
శ్లో॥ దశమే కాలసంప్రశ్నం ప్రతివక్తుం తదుద్భవః। ప్రాకృతాదివిభాగేన సర్గస్తు దశధోచ్యతే॥ యే చేతి॥ మే మహ్యం - అ
ద్గాతత్త్వేన - వదస్వ తాన్ ప్రశ్నానుత్తరరూపేణ సమ్యక్ప్రకాశయేత్యర్థః॥౨॥ ఏవమితి॥ ఇతి సంబోధితః ప్రీతః హృదిస్థా
నేవాహ - నతు తే ప్రశ్నాస్తేన విస్మృతా ఇత్యర్థః॥౩॥ విరించ ఇతి॥ ఆత్మని శ్రీనారాయణే - ఆత్మానం మనః॥౪॥ తదితి॥ అబ్జ

౪౧॥ అహమాత్మాత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠస్సన్ ప్రేయసామపి। అతో మయి రతిం కుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే
ప్రియః॥౪౨॥ సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాత్మాత్మయోనినా। ప్రజాస్సృజ యథాపూర్వం యాశ్చ మ
య్యనుశేరతే॥౪౩॥ మైత్రేయః॥ తస్మా ఏవం జగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః। వ్యజ్యేదం స్వేన రూ
పేణ కంజనాభస్తిరోదధే॥౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - నవమోధ్యాయః॥******
విదురః॥ అంతర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః। ప్రజాస్ససర్జ కతిధా దైహికీర్మానసీర్విభుః॥౧॥ యే చ
మే భగవన్ పృష్టాస్త్వయ్యర్థా బహువిత్తమ। తాన్ వదస్వానుపూర్వ్యేణ ఛింధి నస్సర్వసంశయాన్॥౨॥ శ్రీ
శుకః॥ ఏవం సంబోధితస్తేన క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః। ప్రీతః ప్రత్యాహ తాన్ ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేవ భార
త॥౩॥ మైత్రేయః॥ విరించోపి తథా చక్రే దివ్యం వర్షశతం తపః। ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య యథాహ భగవా
నజః॥౪॥ తద్విలోక్యాబ్జసంభూతో వాయునా యదధిష్ఠితః। పద్మమంభశ్చ తత్కాలకృతవీర్యేణ కంపితమ్॥
౫॥ తపసా హ్యేధమానేన విద్యయా చాత్మసంస్థయా। వివృద్ధవిజ్ఞానబలో న్యపాద్వాయుం సహాంభసా॥౬॥
తద్విలోక్య వియద్వ్యాపి పుష్కరం యదధిష్ఠితమ్। అనేన లోకాన్ ప్రాగ్లీనాన్ కల్పితాస్మీత్యచింతయత్॥
౭॥ పద్మకోశం తదావిశ్య భగవత్కర్మచోదితః। ఏకం వ్యభాంక్షీదురుధా త్రిధా భావ్యం ద్విసప్తధా॥౮॥ ఏతా
వాన్ జీవలోకస్య సంస్థాభేదస్సమాహృతః। ధర్మస్య హ్యనిమిత్తస్య విపాకః పరమేష్ఠ్యసౌ॥౯॥ విదురః॥ య

సంభూతో బ్రహ్మా - యదధిష్ఠితః యదధిష్ఠాయ స్థితః - కర్తరి క్తః - తత్పద్మమంభశ్చ విలోక్య - కథంభూతం - పద్మమంభశ్చ త
త్కాలకృతవీర్యేణ కంపితం - తేన ప్రళయకాలేన కృతం వీర్యం యస్య - తేన వాయునా కంపితం॥౫॥ తపసేతి॥ విలోకనానం
తరమంభసా సహ తం వాయుం న్యపాత్ - పా పాన ఇతి ధాతుః - సర్వం పీతవాన్ కథంభూతోబ్జసంభూతః ఏధమానేన త
పసా - ఆత్మసంస్థయా విద్యయా చ వివృద్ధయా - విజ్ఞానం బలం చ యస్య స ఇతి॥౬॥ తదితి॥ పుష్కరం పద్మం - ప్రాగ్లీనాన్ త్రిలో
కాన్ - కల్పితాస్మీతి చింతితవాన్॥౭॥ పద్మకోశమితి॥ భగవత్కర్మచోదితః భగవతా - శ్రీనారాయణేన - సచయదాకరణీయమే
కర్మణి చోదితో నియుక్తస్సన్ - తదా పద్మకోశం ప్రవిశ్య - తమేకమేవ త్రిధా లోకత్రయరూపేణ వ్యభాంక్షీత్ విబభాజ -
ఏకేన కమలముకులేన కథం లోకత్రయసృష్టిరిత్యసంభావనాం నివారయితుం తస్య విశాలతామాహ - ద్విసప్తధా చతుర్దశ
లోకరూపేణ - ఉరుధా తతోపి బహుప్రకారేణ భావ్యం భావయితుం యోగ్యమతో న తేన త్రిలోకీకరణం చిత్రమిత్యర్థః॥౮॥
త్రిలోకరూపేణైవ విభాగే హేతుమాహ॥ ఏతావానితి॥ ఏతావాన్ త్రిలోకీరూపః జీవలోకరూపః - జీవలోకస్య జీవానాం
లోకస్య - భోగస్థానస్య ప్రత్యహం సృజ్యస్య - సంస్థాభేదో రచనావిశేషః - సమాహృతః ఉక్తః - నను పరమేష్ఠినోపి జీవత్వా
విశేషాద్బ్రహ్మలోకస్యాపి కిమితి ప్రత్యహం సృష్టిర్న భవతీతి తత్రాహ - హి యస్మాదనిమిత్తస్య నిష్కామస్య ధర్మస్య వి
పాకః ఫలరూపః - అసౌ పరమేష్ఠీ ఏతదుపలక్షణం - సత్యలోకస్య మహః ప్రభృతిలోకానాం తద్వాసినాం చ - త్రైలోక్య
స్య కామ్యకర్మఫలత్వాత్ ప్రతికల్పముత్పత్తివినాశౌ భవతః - మహః ప్రభృతీనాం తూపాసనాసముదితనిష్కామఫల
త్వాత్ - ద్విపరార్ధపర్యంతం న నాశః - తత్రస్థానాం చ తతః ప్రాయేణ ముక్తిరితి భావః కాలభేదేన లోకసృష్టిభేదః॥౯॥ త్ర

త్వాత్తమేవ కాలం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ యదాత్థ కాలాఖ్యం లక్షణం స్వరూపం ఆత్థ అబ్రవీః - కథం కాలః కల్ప్యతే కిం వా తత్స్య స్థూలం సూక్ష్మం రూపమితి - యథావద్వర్ణయేత్యర్థః - అత్ర సామాన్యతః కాలస్య స్వరూపముచ్యతే - ఉత్తరాధ్యాయేషు విశేషతః॥౧౦॥ గుణేతి॥ గుణానాం వ్యతికరో మహదాదిః పరిణామః - తేనైవ క్రియత ఇతి స కాల ఇతి శేషః - వక్ష్యతే చైకాదశే॥ శ్లో॥ గుణవ్యతికరః కాలస్స్వభావస్సూత్రమేవ చేతి - వస్తుతస్తు నిర్విశేషః అప్రతిష్ఠితః ఆద్యంతశూన్య ఇత్యర్థః - ఏతదేవ దర్శయితుమీశ్వరస్సృష్ట్యాదికం తేన నిమిత్తభూతేన కరోతీత్యాహ - ఉత్తరార్ధేన - ఉపాదీయతే నిమిత్తతయా స్వీక్రియత ఇత్యుపాదానం - స కాల ఉపాదానం నిమిత్తం యస్మిన్ తమాత్మానమేవ - విశ్వరూపేణాసృజత్ స్వవ్యతిరేకేణ సృజ్యస్యాభావాదేతచ్చ వస్తుకథనమాత్రం కాలేన నిమిత్తేనాసృజదిత్యేతావదేవ వివక్షితం॥౧౧॥ స్వవ్యతిరిక్తసృజ్యాభావం దర్శయన్కాలస్య సృష్టినిమిత్తతాం దర్శయతి ॥విశ్వమితి॥ శ్రీవిష్ణుమాయయా సంస్థితం సంభృతం బ్రహ్మతన్మాత్రం యద్విశ్వం తద్విశ్వమీశ్వరేణ కర్త్రా కాలేన పరిచ్ఛిన్నం పృథక్ ప్రకాశితం - అవ్యక్తా మూర్తిః స్వరూపం యస్యేతి స్వతో నిర్విశేషం దర్శితం॥ ౧౨ ॥అప్రతిష్ఠితత్వం దర్శయితుం తత్కార్యస్య విశ్వప్రవాహస్యాప్యప్రతిష్ఠితత్వమాహ ॥ యథేతి ॥ యథేదానీమేతద్విశ్వమస్తి తథాగ్రే చ పూర్వమప్యాసీత్ పశ్చాదపీదృశం భవిష్యతి - ఏవం సామాన్యతః కాలం నిరూప్య విశేషతో నిరూపయిష్యన్ తన్నిమిత్తస్య సర్గస్య పూర్వోక్తానేవ భేదాననువదతి విశ్వసర్గో నవవిధః - మహదాది నవప్రకారః - అస్య నవవిధస్య సర్గస్య చ యస్తు ప్రాకృతో వైకృతశ్చ దశమః కౌమారః॥౧౩॥ సర్గస్య చ కాలాదిభిస్త్రివిధం ప్రళయమాహ॥ కాలేతి॥

యదాత్థ బహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మణః। కాలాఖ్యం లక్షణం బ్రహ్మన్ యథావద్వర్ణయ నః ప్రభో॥౧౦॥ మైత్రేయః॥ గుణవ్యతికరః కాలో నిర్విశేషో ప్రతిష్ఠితః। పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాసృజత్ ॥౧౧॥ విశ్వం వై బ్రహ్మతన్మాత్రం సంస్థితం విష్ణుమాయయా। ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా॥౧౨॥ యథేదానీం తథాగ్రే చ పశ్చాదప్యేతదీదృశమ్। సర్గో నవవిధస్తస్య ప్రాకృతో వైకృతశ్చ యః॥౧౩ ॥ కాలద్రవ్యగుణైరస్య త్రివిధః ప్రతిసంక్రమః। ఆద్యస్తు మహతస్సర్గో గుణవైషమ్యమాత్మనః॥౧౪॥ ద్వితీయస్త్వహమో యస్తు ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః। భూతసర్గస్తృతీయస్తు తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమాన్॥౧౫॥ చతుర్థ ఐంద్రియస్సర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మకః। వైకారికో దేవసర్గః పంచమో యన్మయం మనః॥౧౬॥ షష్ఠస్తు తమసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః। షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు॥౧౭॥ రజోభాజో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః। సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః॥౧౮॥ వనస్పత్యోషధిలతాత్వ

కాలేనైవ కేవలేన నిత్యప్రళయః సుషుప్తిః - ద్రవ్యేణ సంకర్షణాదినా నైమిత్తికః గుణైః స్వస్య కార్యాణి ప్రసహ్య ప్రాకృతికః - తానేవ సర్గాన్ ప్రపంచయతి - ఆద్య ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి - మహతస్సర్గః ఆద్యః - ఆత్మనః హరేస్సకాశాత్ గుణానాం వైషమ్యమిత్యేతన్మహతో లక్షణం॥౧౪॥ ద్వితీయ ఇతి॥ అహమః అహంకారస్య సర్గో ద్వితీయః తస్య లక్షణం - యస్త్వితి - ద్రవ్యాదయో వక్ష్యమాణాస్త్రయః - తన్మాత్రస్తన్మాత్రాదిభూతసర్గః - సూక్ష్మభూతసర్గ ఇత్యర్థః - ద్రవ్యశక్తిర్మహాభూతోత్పాదికా॥౧౫॥ చతుర్థ ఇతి॥ జ్ఞానకర్మేంద్రియాత్మకో య ఇంద్రియసర్గస్స చతుర్థః॥౧౬॥ షష్ఠ ఇతి॥ తమసః పంచపర్వావిద్యాయాః - అబుద్ధిర్జ్ఞానం జీవానామావరణం విక్షేపశ్చ - తౌ కరోతీత్యబుద్ధికృత్ - తస్య తమసః యస్తమసస్సర్గః షష్ఠః - మేనుత్తాః॥౧౭॥ అనుద్వేగేన శ్రోతవ్యతామాహ ॥ రజ ఇతి ॥ యద్విషయా మేధా సంసారం హరతీతి హరిమేధాస్తస్య క్రీడా లీలా - యద్వా ఇయమితి - తమ ఆదిసర్గరూపావిద్యా - రజోభాజ ఇతి బ్రహ్మరూపస్యేత్యర్థః - తస్మిన్పక్షే అబుద్ధికృత ఇతి ప్రథమాంతః - అనవధానకృత ఇత్యర్థః - తదా యస్త్వబుద్ధికృత ఇతి యోజనా - వైకృతానాం మధ్యే ముఖమివ ప్రథమం కృతో ముఖ్యసర్గః - తస్థుషాం స్థావరాణాం - షడ్విధో యశ్చ తస్థుషాం సర్గః - ముఖ్యస్తు సప్తమః॥౧౮॥ షడ్విధత్వమాహ॥ వనస్పతీతి॥ యే పుష్పం వినా ఫలంతి తే - అశ్వత్థోదుంబరపనసన్యగ్రోధాదయో వనస్పతయః - యాః పుష్పితాః ఫలపాకాంతాస్తా వ్రీహియవముద్గాదయః ఓషధయః ॥శ్రు॥ వర్షస్య రేతో ఓషధయః ఓషధీనాం రేతోన్నమితి శ్రుతేః - యాస్తు పుష్పాంతా వా ఫలపాకాంతా వా ఆరోహణానపేక్షాస్తాః మాలతీమల్లికాకారవల్లీబృహత్యాదయో లతాః - త్వక్సారా వేణ్వాదయః - లతా ఏవ కాఠిన్యేనారోహణానపేక్షా వీరుధః - యే తు పుష్పైః ఫలంతి తే చూతపున్నాగాదయో ద్రుమాస్తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ - ఉత్స్రోతస ఇతి - ఊర్ధ్వం స్రోతః ఆహారసంచారో యేషాం తే - తమః ప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః అంతస్స్పర్శాః స్పర్శమేవ జానంతి నాన్యత్ - తదప్యంతరేవ న బహిః - విశేషేణ అవ్యవస్థిత పరిణామాద్యనేక భేద

నంతః॥౧౯॥తిర్యక్స్రోతసాంసర్గమాహ॥తిరశ్చామితి॥అష్టావింశద్విధోష్టావింశతిభేదః-తేషాంలక్షణమేతత్-అవిదశ్శ్వస్తనజ్ఞానశూన్యాః-భూరితమసఃఆహారాదిజ్ఞానమాత్రనిష్ఠాః - ఘ్రాణేనైవేష్టమర్థంజానంతీతిఘ్రాణజ్ఞాః - హృద్యవేదినఃదీర్ఘానుసంధానశూన్యాః-తథాచశ్రుతిః॥ అథేతరేషాంపశూనామశనాపిపాసేఏవాభిజ్ఞానంనవిజ్ఞాతంవదంతి నవిదుఃశ్వస్తనంనలోకాలోకౌతఏతావంతోభవంతియథాప్రజ్ఞంహిసంభవాఇతి॥౨౦॥అష్టావింశతిభేదానాహ॥గౌరిత్యాది॥ గవాదయోనవద్విశఫాః॥౨౧॥శ్వేతి॥శ్వాదయోగోధాంతాఃద్వాదశపంచనఖాః-ఏవమేతేభూచరాస్సప్తవింశతిః - మకరాదయోజలచరాః॥౨౩॥కంకేతి॥కంకాదయశ్చఖచరాః-అభూచరత్వేనైకీకృత్య-ఏకభేదేనగృహీతాః-తస్మాదేవమష్టావింశతిభేదాభవంతి-తేషుకృష్ణరురుగవయాదయోమృగవిశేషాఅప్యంతర్భూతాః - అన్యేషామపిసర్వేషాం యథాయథమేష్వంతర్భావః॥౨౪॥అర్వాగితి॥అర్వాగధఃఆహారసంచారౌయస్యసోర్వాక్స్రోతః-హానిస్స్వస్వమా న్యానాంసర్గఃలక్షణంరజఃఅధికంయేషుతే॥౨౫॥వైకృతాఇతి॥ఏతేత్రయఏవవైకృతాఃనకౌమారసర్గఇత్యేవధారణప్రయోజనం-సతూభయాత్మకఃప్రాకృతవైకృతాత్మకః-సనత్కుమారాదీనాంసర్గస్తు-ప్రాకృతోవైకృతశ్చ-దేవత్వే

క్సారావీరుధోద్రుమాః।ఉత్స్రోతసస్తమఃప్రాయాఅంతస్స్పర్శావిశేషిణః॥౧౯॥తిరశ్చామష్టమస్సర్గస్సోష్టావింశద్విధోమతః।అవిదోభూరితమసోఘ్రాణజ్ఞాహృద్యవేదినః॥౨౦॥గౌరజోమహిషఃకృష్ణస్సూకరోగవయోరురుః।ద్విశఫాఃపశవశ్చేమఅవిరుష్ట్రశ్చసత్తమ॥౨౧॥ఖరోశ్వోశ్వతరోగౌరశ్శరభశ్చమరీతథా।ఏతేచైకశఫాఃక్షత్తశ్శృణుపంచనఖాన్పశూన్॥౨౨॥శ్వాసృగాలోవృకోవ్యాఘ్రోమార్జారశ్శశశల్యకౌ।సింహఃకపిర్గజఃకూర్మోగోధాచమకరాదయః॥౨౩॥కంకగృధ్రబకశ్యేనభాసభల్లూకబర్హిణః।హంససారసచక్రాహ్వకాకోలూకాదయఃఖగాః॥౨౪॥అర్వాక్స్రోత*స్తునవమస్సర్గఏకవిధోనృణామ్।రజోధికాఃకర్మపరాదుఃఖేచసుఖమానినః॥౨౫॥వైకృతాస్త్రయఏవైతేదేవసర్గశ్చసత్తమ।వైకారికస్తుయఃప్రోక్తఃకౌమారస్తూభయాత్మకః॥౨౬॥దేవసర్గశ్చాష్టవిధోవిబుధాఃపితరోసురాః।గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాయక్షరక్షాంసిచారణాః॥౨౭॥భూతప్రేతపిశాచాశ్చవిద్యాధ్రాఃకిన్నరాదయః।దశైతేవిదురాఖ్యాతాస్సర్గాస్తేవిశ్వసృట్కృతాః॥౨౮॥అతఃపరంప్రవక్ష్యామివంశాన్మన్వంతరాణిచ।ఏవంరజఃప్లుతస్స్రష్టాకల్పాదిష్వాత్మభూర్హరిః॥౨౯॥సృజత్యమోఘసంకల్పఆత్మైవాత్మానమాత్మనా।గుణవ్యత్యయఏ తస్మిన్మాయావిత్వాదధీశితుః॥౩౦॥నహ్యర్వాపర్యమిచ్ఛంతినవ్యాంభ్రామ్యక్షిమేరివ। దేవాసురాదయఃక్షత్తఃకల్పేస్మిన్యేప్రకీర్తితాః॥౩౧॥తేఏవనామరూపాభ్యామాసన్మన్వంతరాంతరే॥ ********

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-దశమోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥చరమస్సద్విశేషాణామనేకోసంయుతస్తుయః।పరమాణుస్సవిజ్ఞేయోనృణామైక్యభ్రమో

నమనుష్యత్వేనచపూజ్యాఇత్యర్థః-దేవసర్గశ్చవైకృతఇత్యనుషంగః-వైకారికస్తుదేవవర్గః-ప్రాకృతేషుపూర్వమేవోక్తః-అయంతుతతోన్యత్వాద్వైకృతఃదేవసర్గత్వాదంతర్భూతశ్చ॥౨౬॥దేవసర్గఇతి॥వైకృతశ్చాయందేవసర్గోష్టవిధః-తత్రవిబుధాదయస్త్రయోభేదాః-గంధర్వాప్సరసఏకః-యక్షరక్షాంస్యేకః-సిద్ధచారణవిద్యాధరాఏకః-విద్యాధ్రావిద్యాధరాః-కింనరాదయఏకః-ఆదిశబ్దాత్కింపురుషాఃఅశ్వముఖాదయః-భూతప్రేతపిశాచాఏకః-ఏతచ్చసర్వంపంచమాధ్యాయేస్పష్టంభవిష్యతి॥౨౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ************************

శ్లో॥అథైకాదశేకాలఃపరమాణ్వాదిలక్షణైః।యుగమన్వంతరాదిభ్యఃకల్పమానాదివర్ణ్యతే॥తదేవంసామాన్యతఃకాలస్యోపలక్షణభూతం గుణవ్యతికరం దశవిధం నిరూప్యేదానీం తస్యకాలస్యైవవిశేషంనిరూపయితుం తత్పరిచ్ఛేద్యంవస్తులక్షయతిద్వాభ్యాం-చరమఇత్యాదినా-సతఃకార్యరూపస్య-పదార్థస్యప్రపంచస్య-విశేషాణామంశానాం-యశ్చరమోంత్యోంశః-తయోంత్యశ్చసఃపునర్విభాగంకర్తుమశక్యోవర్తతే-యస్యతుపునరంశోనాస్తీతిభావః-అనేకఃకార్యావస్థామప్రాప్తః-అసంయుతఃసముదాయావస్థాంచాప్రాప్తః-అతఏవసదాకార్యసముదాయావస్థయోరపగమేపిస్థితఃసపరమాణుర్విజ్ఞేయః-కింతత్రప్రమాణమతఆహ-యతోయేభ్యస్సముదితేభ్యః-నృణాంవ్యవహర్తౄణామైక్యభ్రమః-అవయవిబుద్ధిఃతథాపంచమేఅవయవినిరాకరణేవక్ష్యతి-తేషాంసమూహేనకృతోవిశేషఇతికార్యానుపపత్త్యాకల్ప్య

౧౭*మేఇతివిభక్తివ్యత్యయఆర్షః-౨౫*అర్వాక్స్రోతాస్త్వితిపాఠోయుక్తః-

తి ఇతి భావః॥౧॥ సూక్ష్మముక్త్వా స్థూలమాహ సత ఏవేత్యాదినా ద్వితీయేన-యస్య చరమోంశః పరమాణుః- తస్యైవ సతః కార్యమాత్రస్య-స్వరూపావస్థితస్య పరిణామాంతరం ప్రాప్తస్య-యత్కైవల్యమైక్యం-స ఏవ పరమమహాన్-యదతినిర్దిష్టేన పరమమహానితి పుంస్త్వం పరమాణుప్రయోగత్వాత్ -నను నానావిశేషవాన్ పరస్పరం భిన్నశ్చ సర్వపదార్థః కథమైక్యం తస్యేత్యత ఆహ - అవిశేషః విశేషవివర్తరహితః నిరంతరః భేదవివర్తరహితశ్చ-సర్వోఽపి ప్రపంచః - పరమమహాన్ ఇత్యర్థః॥౨॥ ఏవమితి॥ సౌక్ష్మ్యే సూక్ష్మావస్థాయాం-స్థౌల్యే స్థూలావస్థాయాం-చకారాన్మధ్యమావస్థాయాంచ - యథా యుంవర్తార్థః స్థూలసూక్ష్మత్వన్మధ్యమశ్చ-ఏవం కాలోఽప్యనుమితః-విభురిత్యాదిముదత్తః- స్వతోఽవ్యక్తః-భగవానితిహరేస్సంక్తిః సంస్థానం పరమాణ్వాద్యవస్థా-తస్యాభుక్తిః ప్రాప్తిః-తథావ్యక్తభుక్ వ్యక్తం భుక్తే వ్యాప్నోతి - పరిచ్ఛిన్నేతి తథా॥౩॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి స ఇత్యాదినా-సతః ప్రపంచస్య-పరమాణుతాం పరమాణ్వవస్థాం - యో భుంక్తే స కాలః పరమాణుః తస్యైవ ప్రపంచస్య-విశేషం సాకల్యం-యో భుంక్తే స పరమో మహాన్ సంవత్సరాతిరిక్తః కాలః-తస్యైవ యుగమన్వంతరాదిక్రమేణ ద్విపరార్ధాంతత్వమితి భావం చ మే సూర్యగత్యైవ కాలాదివిభాగం వక్ష్యతి ॥ ౪ ॥ ఇదానీం ద్వ్యణుకాదిలక్షణపూర్వకం మధ్యమకాలావస్థాః కథయతి॥ అణురితి॥ ద్వౌ పరమాణూ అణుస్స్యాత్ - త్రయోఽణవస్త్రసరేణుస్స్యాత్ -సోఽసౌ త్రసరేణుస్తు ప్రత్యక్ష ఇత్యాహ-గవాక్షప్రవిష్టే సూర్యరశ్మిష్వవగతో దృష్టస్సన్నతిలఘుత్వేన ఖమేవానుపతతి-న తు పృథ్వీమిత్యవధారణార్థః-ఖమేవానుపతన్నగాత ఇతి పాఠాంతరం-తథాపి న తు గాం॥౫॥ త్రసరేణ్వితి॥ త్రసరేణోః త్రికం యో భుంక్తే వ్యాప్నోతి స కాలస్త్రుటిస్స్మృతః త్రుటిరూపః శతం భాగో యస్మిన్ స వేధః- త్రిభిస్తైః

యతః॥౧॥ సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహానవిశేషో నిరంతరః॥౨॥ ఏవం కాలోఽప్యనుమితస్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ। సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తభుగ్విభుః॥ ౩॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో భుంక్తే పరమాణుతామ్। సతోఽవిశేషభుగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్॥౪॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాత్ త్రసరేణుస్త్రయోఽణవః। జాలార్కరశ్మ్యనుగతః ఖమేవానుపతన్నగామ్॥౫॥ త్రసరేణుత్రికం భుంక్తే యః కాలస్స త్రుటిస్స్మృతః। శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః॥౬॥ నిమేషస్త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః క్షణః। క్షణాన్ పంచ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పంచ చ॥ ౭॥ లఘూని వై సమామ్నాతా దశ పంచ చ నాడికా। తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహరః షడ్యామస్సప్త వా నృణామ్॥౮॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురంగులైః। స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థజలప్లుతమ్॥౯॥ యామాశ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే। పక్షః పంచదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద॥౧౦॥ తయోస్సముచ్చయో మాసః పితౄణాం తదహర్నిశమ్। ద్వౌ తావృతుః షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి॥౧౧॥ అయ

వేధైః లవ ఇతి స్మృతః॥౬॥ నిమేష ఇతి॥ లవత్రికం త్రిలవః-స నిమేష ఇతి జ్ఞేయః- తే త్రయో నిమేషాః క్షణ ఇత్యామ్నాతః- పంచ క్షణాన్ కాష్ఠామితి విదుః-పంచదశ కాష్ఠాః లఘు తాం విదుః-లఘుతైవ లఘుః॥ ౭॥ లఘూనీతి-పంచదశ లఘూని నాడికా ఘటికా సమామ్నాతా- తే నాడికే ద్వే ముహూర్తస్సమామ్నాతః- తే షట్ సప్త వా నృణాం ప్రహరస్సమామ్నాతః - స ఏవ యామః-అయం దినస్య రాత్రేశ్చతుర్థో భాగః-హ్రాసే షణ్ణాడికాః వృద్ధౌ సప్త-సంధ్యాముహూర్తద్వయం విదితం-నేతి జ్ఞాతం- తథాపి నియమార్థో వాశబ్దః-ప్రత్యహం తద్భేదానాం గణయితుమశక్యత్వాత్ ॥౮॥ నాడికాయా ఉన్మానమాహ॥ ద్వాదశేతి॥ ఉన్మీయతే నేనేత్యున్మానం పాత్రమిత్యర్థః-తత్తు షట్పలతామ్రరచితం-పంచగుంజో మాషః- చతుర్భిస్స్వర్ణమయమాషైశ్చతురంగులైశ్చతురంగులాయామశలాకారూపేణ రచితైస్తైః కృతమూలచ్ఛిద్రం తేన ఛిద్రేణ యావత్ప్రస్థపరిమితజలమంతః ప్రవిశతి తేన చ ప్లుతం నిమగ్నం చ భవతి తావత్కాలో నాడికా-అత్ర పలచ్ఛిద్రయో రాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్జేత్ -అల్పత్వే విలంబే నేతి-పలశలాకయోర్నియమః కృతః॥౯॥ యామా ఇతి ॥ చత్వారశ్చత్వారశ్చ యామా మర్త్యానామహనీ-అహోరాత్రే ఇత్యర్థః॥౧౦॥ తయోరితి॥ తయోః శుక్లకృష్ణయోః- పక్షయోః సముచ్చయో మాసః-తత్పితౄణామహర్నిశం-అహశ్శుక్లో రాత్రిః కృష్ణ ఇత్యర్థః-తౌ ద్వౌ మాసౌ ఋతుః-షట్ మాసాః- అయనం దక్షిణం-షణ్మాసాః-ఉత్తరమయనం చ దివ ఇత్యస్యోత్తరేణాన్వయః॥౧౧॥ అయనే ఇతి॥ దివ ఇతి లోకోపాదానం-దేవానాముపలక్షణం-అతో దివ ఇత్యస్య దేవానామిత్యర్థః-ద్వే అయనే-దేవానామహనీ అహోరాత్రే ప్రాహుః-ద్వాదశమాసాం

వత్సరస్స్మృతః-సంవత్సరశతంన్నౄణాంపరమాయురితినిశ్చయః॥ ౧౨ ॥అనేనక్రమేణాసౌసూర్యోఽస్యమాయుఃక్షపయతీత్యాహ॥గ్రహేతి॥గ్రహాశ్చంద్రాదయః-ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని- తారాఅన్యానినక్షత్రాణితమపలక్షితంయత్కాలచక్రం-తత్రస్థితోఽనిమిషః- కాలాత్మావిభురీశ్వరస్సూర్యః-జగద్ద్వాదశరాశ్యాత్మకంభువనకోశంపర్యేతిపర్యటతి - కేన-పరమాణ్వాదినా-సంవత్సరావసానేన॥౧౩॥సంవత్సరాదిభేదశ్చసౌరబార్హస్పత్యసావనచాంద్రనాక్షత్రభేదేన-ద్రష్టవ్యఇత్యాహ॥సంవత్సరఇతి॥అత్రాతురాధిక్యమాస్థం-హేవిదురప్రభాష్యతేఏవముచ్యతేకేచిత్పునరేవమాహుః-యదాశుక్లప్రతిపదిసంక్రాంతిర్భవతి - తదాసౌరచాంద్రయోర్మాసయోర్యుగపదుపక్రమోభవతి-తతస్సౌరమానేనవర్షేషష్టినాడివర్ధంతేచాంద్రమానేనషడ్రాత్రిసంతీతి - ద్వాదశదినవ్యవధానాదుభయోరగ్రేపశ్చాద్భాగోభవతి - ఏవంపంచవర్షాణిగచ్ఛంతి-తన్మధ్యేద్వౌమలమాసౌభవతః-పునశ్చషష్ఠసంవత్సరోభవతీతి॥౧౪॥ఏవంభూతః- కాలాత్మాసోఽస్మాభిఃప్రమత్తైఃపూజనీయఇత్యాహ॥యఇతి॥సృజ్యంకార్యం-అంకురాది-తద్విషయాంబీజాదీనాంశక్తిం - కాలాఖ్యయాకాలరూపయా-స్వశక్త్యా- ఉరుధాబహుధా - ఉచ్ఛ్వాసయన్ కార్యాభిముఖీకుర్వన్-కించసకామానాం-గుణమయంస్వర్గాదిఫలం-క్రతుభిర్వితన్వన్విస్తారయన్-యోభూతభేదఃమహాభూతవిశేషస్తేజోమండలరూపఃసూర్యః-పుంసఃపురుషస్య-అభ్రమాయ-భ్రమోమోహస్తన్నివృత్తయే-దివ్యంతరిక్షే-ధావతిఆయురాదివ్యయేనవిషయాసక్తింనివర్తయతీత్యర్థః- వత్సరపంచకప్రవర్తకాయ-తస్మైబలింపూజాంకురుత-నమఃప్రధానకంభక్త్యాసహోపాస్తింకురుతేత్యర్థః ॥౧౫॥పిత్ర

నేఅహనీప్రాహుర్వత్సరోద్వాదశస్మృతః।సంవత్సరశతంన్నౄణాంపరమాయుర్నిరూపితం॥౧౨॥గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థఃపరమాణ్వాదినాజగత్ ।సంవత్సరావసానేనపర్యేత్యనిమిషోవిభుః॥౧౩॥సంవత్సరఃపరివత్సర*ఇడావత్సరఏవచ॥అనువత్సరో*వత్సరశ్చవిదురైవంప్రభాష్యతే॥౧౪ ॥ యస్సృజ్యశక్తిమురుధోచ్ఛ్వసయన్స్వశక్త్యాపుంసోభ్రమాయదివిధావతిభూతభేదః। కాలాఖ్యయాగుణమయంక్రతుభిర్వితన్వంస్తస్మైబలింకురుతవత్సరపంచకాయ॥౧౫॥విదురః ॥ పితృదేవమనుష్యాణామాయుఃపరమిదంస్మృతమ్।పరేషాంగతిమాచక్ష్వయేస్యుఃకల్పాద్బహిర్విదః॥౧౬॥భగవాన్ వేదకాలస్యగతింభగవతోనను।విశ్వంవిచక్షతేధీరాయోగరాద్ధేనచక్షుషా॥౧౭॥మైత్రేయః॥కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చకలిశ్చేతిచతుర్యుగమ్ దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైఃసావధానంనిరూపితమ్॥౧౮॥చత్వారిత్రీణిద్వేచైకంకృతాదిషుయథాక్రమం।సంఖ్యాతానిసహస్రాణిద్విగుణానిశతానిచ ॥ ౧౯ ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరంతర్యస్సర్గోయతోలయః॥తమేవాహుర్యుగంతద్జ్ఞాయత్రధర్మోవిధీయతే॥౨౦॥ధర్మశ్చతుష్పాన్మనుజాన్కృతేసమనువర్త

దేవేతి॥పితాదీనాంపరమిదమాయుః ఇదంస్వస్వమానేనవర్షశతమాయుర్జ్ఞానంస్మృతం - ప్రత్యహంకల్ప్యతేసృజ్యతఇతికల్పః-త్రైలోక్యం-తస్మాద్బహ్యాఃవిదోజ్ఞానినః- తేషాంపరేషాం॥౧౬॥ భగవానితి ॥ భగవన్ త్వంహీభగవాన్ భగవతఃకాలస్యగతింవేదనను-తథాహి- దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షసహస్రైరిత్యాద్యుత్తరశ్లోకసముదాయాత్ జ్ఞాతవ్యంసైరవధీయతే- తేధీరాః-యోగరాద్ధేనయోగసంసిద్ధేన-చక్షుషావిశ్వంవిచక్షతేపశ్యంతి॥౧౭॥కృతమితి॥కృతద్వాపరయోఃక్లీబత్వం-త్రేతాయాఃస్త్రీత్వం-కలేఃపుంస్త్వం-చతుర్యుగద్వాదశభిఃదివ్యసంవత్సరైః- నిరూప్యతే నిశ్చీయతఇతినిరూపితం॥౧౮॥చత్వారీతి॥కృతత్రేతాద్వాపరకలిషు-యథాక్రమంచత్వారిత్రీణి-ద్వేచైకందివ్యవర్షసహస్రాణి- తత్తత్ద్విగుణానిశతానిచసంఖ్యాతాని-అయమర్థః - కృతేచత్వారిసహస్రాణ్యష్టౌశతానిచ - త్రేతాయాంత్రీణిసహస్రాణిషట్ఛతాని-ద్వాపరేద్వేసహస్రేచత్వారిశతానిచ-కలౌసహస్రంద్వేశతేచ-ఏవంవర్షాణినిరూపితానీతి॥౧౯॥సంధ్యేతి॥శతసంఖ్యయానిర్దిష్టానాంవర్షాణాంమధ్యే-అర్ధంప్రతియుగం-సంధ్యాయాంసంఖ్యాతం-అర్ధంతుసంధ్యాంశేసంఖ్యాతమితిచమంతవ్యం- యుగస్యాదౌసంధ్యా - అంతేతుసంధ్యాంశఃతయోరంతరంతరామధ్యఇత్యర్థః -యుగస్వరూపంవేదితవ్యమిత్యాహుః-సంధ్యాసంధ్యాంశయోర్విశేషమాహ - యతస్సర్గోయతోలయఇతి-తత్తద్యుగానుకర్మకృతఫలోపభోగినాంచప్రాణినాంయతోయత్ర -సర్గఉత్పత్తిః - సాయుగస్యసంధ్యా- తేషాంయతోయత్ర- లయోనాశః-ససంధ్యాంశఇతి- తన్మధ్యపతితయుగస్యవిశేషమాహ-యత్రధర్మోవిధీయతఇతి- యత్రగవాలంభనాదిధర్మవిశేషోవిధీయతే-తద్జ్ఞాఃతదభిజ్ఞాః-తమేవయుగమాహుః-సాధారణధర్మస్తుసంధ్యాసంధ్యాంశయోరప్యస్త్యేవ॥ ౨౦॥ ధర్మఇతి॥చతుష్పాత్సంపూర్ణఃకృతేకృతయుగే-సమ్యగనువర్తతే-సఏవధర్మః-అన్యేషుత్రేతాదిషు-పాదేనవ్యేతిహీయతే - కేన

పాదేన-వర్ధతావర్ధమానేన-అధర్మేణహేతునా-ఏతచ్చస్వరూపకథనమాత్రం- వైరాగ్యార్థంనతుధర్మసంకోచార్థం||
౨౧||త్రైలోక్యాదితి || త్రైలోక్యాత్ త్రిలోక్యాబహిః మహర్లోకప్రభృత్యాబ్రహ్మణో బ్రహ్మలోక మభివ్యాప్య -
చతుర్యుగసహస్ర మేకందినం - తావత్యేవనిశాయద్యస్యాంనిశాయాంవిశ్వసృట్ బ్రహ్మా-నిమీలతిస్వపితి||౨౨||తత్రాది
సృష్టిమాహ||సార్ధైశ్చతుర్భిః||నిశేతి||నిశావసానేప్రారబ్ధోలోకానాంకల్పఃక్లృప్తిః- భగవతో బ్రహ్మణో యావద్దినం
తావచ్చతుర్దశమనూన్-భుంజన్ పాలయన్-వ్యాప్నువన్ సన్నిత్యర్థః-అన్వనుస్యూతం- ప్రవర్తతే స్వంస్వంకాలం-మను
ర్భుఙ్క్తేసాధికాంహ్యేకసప్తతిం-ఏకోమనుః-కించిదధికాంయుగానామేకసప్తతిం||౨౩|| మన్వితి || తద్వంశ్యాఃపృథివీపా
లకాఃతచ్ఛబ్దేనమనవఃపరామృశ్యంతే- తేరాజానస్తుక్రమశోభవంతి-ఋషయస్సప్తఋష్యాదయః-సురాఃవసురుద్రా
దయః-సురేశాఇంద్రాదయశ్చ- తానింద్రాదీననువర్తంతే- యేగంధర్వాదయస్తేపితుయుగపత్సమకాలమేవభవంతి||
౨౪ || ఏషఇతి || త్రైలోక్యంవర్ధయతీతిత్రైలోక్యవర్ధనః-బ్రాహ్మః ఏషఃదైనందినస్సర్గః ప్రతిదినంప్రవృత్తోదైనందినః-
యత్రసర్గేతిర్యగాదీనాంసంభవః|| ౨౫ || మన్వంతరేష్వితి || సత్త్వంసత్త్వగుణంబిభ్రత్ - స్వమూర్తిభిర్మన్వంతరావ
తారైఃమన్వాదిభిర్ద్వారభూతైరావిష్కృతపురుషభావస్సన్-విశ్వమవతిరక్షతి-ఉదితపౌరుషఇతివాపాఠః|| ౨౬ ||రా
త్రిగతాంస్థితిమాహ||తమోమాత్రమితి||తమసోమాత్రంలేశం-ప్రతిసంరుద్ధః - ప్రత్యాహృతోవిక్రమోయేన- అనుగ

తే|సఏవాన్యేష్వధర్మేణవ్యేతిపాదేనవర్ధతా||౨౧ || త్రైలోక్యాద్యుగసాహస్రంబహిరాబ్రహ్మణో
దినమ్|తావత్యేవనిశాతాతయన్నిమీలతివిశ్వసృట్ ||౨౨||నిశావసానప్రారబ్ధోలోకకల్పోనువర్తతే|యా
వద్దినంభగవతోమనూన్భుంజంశ్చతుర్దశ|స్వంస్వంకాలంమనుర్భుఙ్క్తేసాధికామేకసప్తతిమ్||౨౩||మన్వం
తరేషుక్రమశఃతద్వంశ్యాఋషయస్సురాః|భవంతిచైతేయుగపత్సురేశాశ్చానుయేచతాన్|| ౨౪|| ఏష
దైనందినస్సర్గోబ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్ధనః|తిర్యఙ్నృపితృదేవానాంసంభవోయత్రకర్మభిః||౨౫||మన్వం
తరేషుభగవాన్బిభ్రత్సత్త్వంస్వమూర్తిభిః|మన్వాదిభిరిదంవిశ్వమవత్యుదితపౌరుషః||౨౬|| తమోమా
త్రముపాదాయప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః|కాలేనానుగతాశేషఆస్తేతూష్ణీందినాత్యయే||౨౭|| తమేవాన్వ
పిధీయంతేలోకాభూరాదయస్త్రయః|నిశాయామనువృత్తాయాంనిర్ముక్తశశిభాస్కరమ్|| ౨౮ ||త్రిలో
క్యాందహ్యమానాయాంశక్త్యాసంకర్షణాగ్నినా|యాంత్యూష్మణామహర్లోకాజ్జనంభృగ్వాదయోర్దితాః||
౨౯||తావత్త్రిభువనంసద్యఃకల్పాంతైధితసింధవః|ప్లావయంత్యుత్కటాటోపచండవాతేరితోర్మయః||
౩౦|| అంతస్సతస్మిన్సలిలఆస్తేనంతాసనోహరిః | యోగనిద్రానిమీలితాక్షస్స్తూయమానోజనాలయైః||
౩౧||ఏవంవిధైరహోరాత్రైఃకాలగత్యోపలక్షితైః|అపక్షీణమివాస్యాపిపరమాయుర్వయశ్శతం|| ౩౨||
యదర్ధమాయుషస్తస్యపరార్ధమభిధీయతే|పూర్వఃపరార్ధోతిక్రాంతోహ్యపరోద్యప్రవర్తతే||౩౩||పూ
ర్వస్యాదౌపరార్ధస్యబ్రాహ్మోనామ మహానభూత్ | కల్పోయత్రాభవద్బ్రహ్మాశబ్దబ్రహ్మేతి
యంవిదుః||౩౪||తస్యైవచాంతేకల్పోభూద్యంపాద్మమభిచక్షతే| యద్ధరేర్నాభిసరసఆసీల్లోకసరోరు

తమనుప్రవిష్టమశేషంయస్మిన్||౨౭||తదేవస్పష్టయతి||తమితి||అన్వపిధీయంతఇతికర్మకర్తరి ప్రయోగః-తిరోహితాభవం
తీత్యర్థః-కథం-నిర్ముక్తోరహితశ్శశిభాస్కరశ్చయథాభవతితథా||౨౮||త్రిలోక్యామితి || భగవచ్ఛక్తిరూపోయస్సంకర్ష
ణముఖాగ్నిః- తేనత్రిలోక్యాందహ్యమానాయాం- ఋషిప్రభృతయః- ఊష్మణాఅర్దితాస్సంతోమహర్లోకాజ్జనలోకం
యాంతి||౨౯||తావదితి||ఉత్కటఃఆటోపఃక్షోభోయేషాం తేచండవాతేరితాశ్చోర్మయః -కల్పాంతేవైధితాస్సింధవఃస
ముద్రాః-ప్లావయంతి||౩౦||అంతరితి|| జనలోకఆలయోయేషాంతైః||౩౧ ||లోకాంతరవైరాగ్యార్థమాహ || ఏవంవిధై
రితి||ఏవంవిధైరహోరాత్రైః - వర్షశతంసర్వేషాంప్రాణినామాయుషః పరమధికమస్యబ్రహ్మణోపి యదాయు
స్తదప్యపక్షీణంఅపక్షీణమివేతిలోకోక్తైఃగతప్రాయమిత్యర్థః||౩౨||తదేవాహ|| యదితి || అతిక్రాంతఃవర్తతఇతివాపా
ఠః|| ౩౩ || పూర్వస్యేతి || పూర్వస్యప్రథమస్యపరార్ధస్యబ్రాహ్మోనామమహాన్కల్పోభూత్ - యంశబ్దబ్ర
హ్మేతివిదుః-సయత్రయస్మిన్కల్పేభవత్సముద్భూతఃసబ్రాహ్మఇతి||౩౪ || తస్యేతి||తస్యప్రథమస్యపరార్ధస్యాంతేసక
ల్పోభూత్ -యంపాద్మమితిప్రచక్షతే-పాద్మేహేతుః||యద్ధరేరితి||నాభిరేవసరస్తస్మాల్లోకఏవసరోరుహం- యద్వాస
రోరుహాకారోలోకఃసరోరుహసదృశోవా- ఆసీదుత్పన్నఇతియద్యస్మాత్తస్మాదితి||కల్పలక్షణేప్రథమ పరార్ధాద్యంత

దినైత్రపరిగణితేభవతః-నతుతన్మధ్యవర్తితాని-అత్రప్రయోజనాభావాత్ ॥౩౪॥అయమితి॥యత్రేత్యయంతు ద్వితీయస్యాపి కథితః-అస్యాప్యుపాదానం ప్రయోజనార్థం॥౩౬ ॥ తదేవం కాలేననిమిత్తేన-సృజ్యానామాయుః పరిణామము క్త్వా-కాలవిచ్ఛేదరహితంతత్త్వమాహ॥పంచభిః॥కాలఇతి॥బ్రహ్మణఃపరమాయుర్భూతోయంకాలః - అవ్యాకృతస్య కార్యోపాధిశూన్యస్య-అతఏవానంతస్యానాదేశ్చ-జగదాత్మనోజగత్కారణస్య-భగవతః కేవలం- నిమేషఉపచర్యతేన త్వనేనాతిక్రమేణాయుర్గణనంతస్యేత్యవ్యాకృతాదివిశేషణం॥౩౭॥భగవతఃపరిచ్ఛేదేకాలస్యాసామర్థ్య మిత్యుక్త్వా తదుత్పత్తివిచ్ఛిదయోఃకాలస్యాసామర్థ్యమాహ॥కాలఇతి॥కాలోయమీశ్వరస్సమర్థోపి-భూమ్నః పరిపూర్ణస్యేశితుంనైవ ప్రభుర్నసమర్థః-యతోధామమానినాం దేహగేహాద్యభిమానినామేవేశ్వరః॥౩౮ ॥ యద్భూమ్న ఇత్యుక్తంతత్స్వరూపంచయన్నాహ॥వికారైరితి॥షోడశైర్వికారైర్యుక్తస్సహితఃతైరారబ్ధఇత్యర్థః-పంచాశత్కోటియోజనవిస్తృతఃఅండకోశః॥౩౯॥దశేతి॥ప్రమాణాద్దశగుణముత్తరోత్తరాధిక్యంయేషుతైర్విశేషాదిభిస్సప్తభిర్బహిరావృతః అండకోశఃయత్ర యస్మిన్ప్రవిష్టః-పరమాణువల్లక్ష్యతే-తదక్షరంబ్రహ్మేత్యాహుః-నకేవలమయమేవ-కింత్వన్యేపికోటిశోండరాశయః-యత్రాంతర్గతాస్సంతః-పరమాణువల్లక్ష్యంతే॥౪౦॥తదితి ॥ సర్వేషాంకారణానాంకారణంమహాత్మనః

హమ్॥౩౫॥అయంతుప్రథమఃకల్పోద్వితీయస్యాపి భారత।వారాహఇతివిఖ్యాతోయత్రాసీత్సూకరోహరిః॥౩౬॥కాలోయంద్విపరార్ధాఖ్యోనిమేషఉపచర్యతే।అవ్యాకృతస్యానంతస్యహ్యనాదేర్జగదాత్మనః॥౩౭ ॥ కాలోయంపరమాణ్వాదిద్విపరార్ధాంతఈశ్వరః। నైవేశితుంప్రభుర్భూమ్నఈశ్వరోధామమానినామ్॥౩౮॥వికారైష్షోడశైర్యుక్తోవిశేషాదిభిరావృతః।అండకోశోబహిరయంపంచాశత్కోటివిస్తృతః॥౩౯ ॥ దశోత్తరాధికైర్యత్రప్రవిష్టఃపరమాణువత్। లక్ష్యంతేంతర్గతాశ్చాన్యేకోటిశోహ్యండరాశయః॥౪౦॥తదాహురక్షరంబ్రహ్మసర్వకారణకారణమ్।విష్ణోర్ధామపరంసాక్షాత్పురుషస్యమహాత్మనః॥

—*ఇతిశ్రీమద్భాగవతే- తృతీయస్కంధే - ఏకాదశోధ్యాయః*—

మైత్రేయః॥ఇతితేవర్ణితఃక్షత్తః కాలాఖ్యఃపరమాత్మనః। మహిమావేదగర్భోథయథాస్రాక్షీన్నిబోధమే॥౧॥ససర్జాగ్రేంధతామిస్రమథతామిస్రమాదికృత్ ।మహామోహంచమోహంచతమశ్చాజ్ఞానవృత్తయః॥౨॥దృష్ట్వాపాపీయసీంసృష్టింనాత్మానంబహ్వమన్యత।భగవద్ధ్యానపూతేనమనసాన్యాంతతోసృజత్ ॥౩॥సనకంచసనందంచసనాతనమథాత్మభూః। సనత్కుమారంచమునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేతసః॥౪॥తాన్బభాషేస్వభూఃపుత్రాన్ప్రజాస్సృజతపుత్రకాః। తన్నైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణోవాసుదేవపరాయణాః॥౫॥సోవధ్యాతస్సుతైరేవంప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః। క్రోధందుర్విషహంజాతంనియంతు

పురుషస్యవిష్ణోః-ధామస్వరూపమక్షరంబ్రహ్మేత్యాహుః॥ ౪౧॥************************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ఏకాదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ద్వాదశేతుకుమారాదిమనస్సర్గోథమైథునాత్ ।కాయద్వైధేనయానస్తుమనుసర్గోనువర్ణ్యతే॥ ససర్జేతి ॥ఆదౌబ్రహ్మా-అగ్రేస్వసృష్టౌ-ప్రథమమవిద్యావృత్తీః-ససర్జ-తత్రతమోనామస్వరూపాప్రకాశః - మోహోదేహాద్యహంబుద్ధిః-మహామోహోవిషయభోగేచ్ఛా--తామిస్రఃతత్ప్రతిఘాతేక్రోధః-అంధతామిస్రః తన్నాశేఅహమేవమృతోస్మీతిబుద్ధిః-తథైవోక్తంవైష్ణవే॥శ్లో॥తమోవివేకోమోహస్స్యాదంతఃకరణవిభ్రమః।మహామోహస్తువిజ్ఞేయోగ్రామ్యభోగసుఖైషణా॥మరణంహ్యంధతామిస్రంతామిస్రఃక్రోధఉచ్యతే।అవిద్యాపంచపర్వైషాప్రాదుర్భూతామహాత్మనఇతి॥పాతంజలేప్యేతఏవోక్తాః-అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాఃపంచక్లేశాఇతి -శ్రీవిష్ణుస్వామినోప్యాహుర్వా-అజ్ఞానవిపర్యాసభేదభయశోకాః-తదుక్తం॥శ్లో॥స్వాదృగుత్థవిపర్యాసభవభేదజభీశుచః। యన్మాయయాజుషన్నాస్తేతంనృసింహమహంభజఇతి॥౨॥దృష్ట్వేతి॥నబహ్వమన్యతవరమిత్యాత్మానంనాభ్యనందత్ ॥౩॥సనకమితి॥సనకసనకాదీన్-యద్యపిప్రతికల్పం-సనకాదిసృష్టిర్నాస్తి-తథాపిబ్రహ్మసర్గత్వాదిహోచ్యతే-వస్తుతస్తుముఖ్యసర్గాదయఏవ-ప్రతికల్పంభవంతి-సనకాదయస్తుబ్రహ్మకల్పసృష్టావేవానువర్తంతే॥౪॥తానితి॥స్వభూఃబ్రహ్మా-మోక్షసాధనభూతాధర్మాయేషాంతఇతిమధ్యమపదలోపిసమాసః॥సూ॥ధర్మాదనిచ్కేవలాదిత్యనిచ్ప్రత్యయః॥౫॥ సఇతి ॥ అవధ్యాతోవ

౩౮॥*షోడశభిరితివక్తవ్యేషోడశైరితిప్రయోగఆర్షః.

జ్ఞాతః-ప్రత్యాఖ్యాతమనంగీకృతంఅనుశాసనంయైః॥౬॥ధియేతి॥సచాసౌమన్యుశ్చతన్మన్యుః॥౭॥యదితి॥ బాలకః శిశురివ।
౧౦॥హృదితి॥అగ్రేపూర్వమేవమయాకృతాని॥౧౧॥గృహాణేతి॥సయోషణఃసస్త్రీకః-ఏభిఃస్థానైర్నామభిశ్చ యుక్తః
౧౪॥ఇతీతి॥సత్త్వంబలంఆకృతిఃనీలలోహితతా-స్వభావస్తీవ్రతా-తేన॥౧౫॥రుద్రాణామితి॥ రుద్రాణాంయూథాన్దృ
ష్ట్వా-బ్రహ్మా॥౧౬॥అలమితి॥ఉల్బణైః రసహ్యైః॥౧౭॥తపఇతి॥యథాపూర్వంకల్పానురోధేన-స్రష్టాసి ఇత్యర్థః॥౧౮॥హృది
తి॥అధరదచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్॥౨౬॥దేహాంతరేణకృతంసర్గంవక్తుంతద్దేహత్యాగకారణమాహ॥వాచమితి॥ నశ్శ్రుత

ముపచక్రమే॥౬॥ ధియానిగృహ్యమాణోఽపిభ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః। సద్యోఽజాయతతన్మన్యుఃకుమా
రో నీలలోహితః॥౭॥సవైరురోదదేవానాంపూర్వజో భగవాన్ భవః। నామానికురు మే ధాతఃస్థానానిచజ
గద్గురో॥౮॥ఇతితస్యవచఃపాద్మో భగవాన్ పరిపాలయన్। అభ్యధాద్భద్రయావాచామారోదీస్తత్కరో
మి తే॥౯॥యదరోదీస్సురశ్రేష్ఠసోద్వేగఇవబాలకః।తతస్త్వామభిధాస్యంతి నామ్నారుద్ర ఇతిప్రజాః॥
౧౦॥హృదింద్రియాణ్యసుర్వ్యోమవాయురగ్నిర్జలంమహీ। సూర్యశ్చంద్రస్తపశ్చైవస్థానాన్యగ్రేకృ
తాని తే॥౧౧॥మన్యుర్మనుర్మహినసో మహాన్ శివఋతధ్వజః। ఉగ్రరేతాభవఃకాలో వామదేవోధృత
వ్రతః॥౧౨॥ధీర్వృత్తిరుశనోమాచనియుత్సర్పిరిళాంబికా।ఇరావతీసుధాదీక్షారుద్రాణ్యోరుద్రతేస్త్రి
యః॥౧౩॥గృహాణైతానినామానిస్థానానిచసయోషణః। ఏభిస్సృజప్రజాబహ్వీఃప్రజానామసియత్ప
తిః॥౧౪॥ఇత్యాదిష్టస్సగురుణాభగవాన్నీలలోహితః। సత్త్వాకృతిస్వభావేనససర్జాత్మసమాఃప్రజాః॥
౧౫॥రుద్రాణాంరుద్రసృష్టానాంసమంతాద్గ్రసతాంజగత్। నిశామ్యాసంఖ్యశోయూథాన్ ప్రజాపతిర
శంకత॥౧౬॥అలంప్రజాభిస్సృష్టాభిరీదృశీభిస్సురోత్తమ।యాభిస్సహదహంతీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥
౧౭॥తపఆతిష్ఠభద్రంతేసర్వభూతసుఖావహమ్। తపసైవయథాపూర్వంస్రష్టావిశ్వమిదంభవాన్॥
౧౮॥తపసైవపరంజ్యోతిర్భగవంతమధోక్షజమ్। సర్వభూతగుహావాసమంజసావిందతేపుమాన్॥౧౯॥
మైత్రేయః॥ఏవమాత్మభువాదిష్టఃపరిక్రమ్యగిరాంపతిమ్।బాఢమిత్యముమామంత్ర్యవివేశతపసేవనమ్॥
౨౦॥అథాభిధ్యాయతస్సర్గందశపుత్రాఃప్రజజ్ఞిరే।భగవచ్ఛక్తియుక్తస్యలోకసంతానహేతవః॥౨౧॥
మరీచిరత్ర్యంగిరసౌపులస్త్యఃపులహఃక్రతుః।భృగుర్వసిష్ఠోదక్షశ్చదశమస్తత్రనారదః॥౨౨॥ఉత్సంగా
న్నారదోజజ్ఞేదక్షోఽంగుష్ఠాత్స్వయంభువః। ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతోభృగుస్త్వచికరాత్క్రతుః॥౨౩॥
పులహోనాభితోజజ్ఞేపులస్త్యఃకర్ణయోరృషిః।అంగిరాముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోఽభవత్॥౨౪॥
ధర్మస్స్తనాద్దక్షిణతోయత్రనారాయణస్స్వయమ్। అధర్మఃపృష్ఠతోయస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః॥
౨౫॥హృదికామోభ్రువఃక్రోధోలోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్।ఆస్యాద్వాక్సింధవోమేఢ్రాన్నిరృతిః*పా
యోరఘాశ్రయః॥౨౬॥ఛాయాయాఃకర్దమోజజ్ఞేదేవహూత్యాఃపతిఃప్రభుః।మనసోదేహతశ్చేదం
జజ్ఞేవిశ్వకృతోజగత్॥౨౭॥వాచందుహితరంతన్వీంస్వయంభూర్హరతీంమనః। అకామాంచకమేక్షత్తః
సకామఇతినశ్శ్రుతమ్॥౨౮॥తమధర్మేకృతమతింవిలోక్యపితరంసుతాః। మరీచిముఖ్యామునయోవిస్రం
భాత్ప్రత్యబోధయన్॥౨౯॥ నైతత్పూర్వైఃకృతంత్వద్యనకరిష్యంతియేపరే । యస్త్వందుహితరం
గచ్ఛేదనిగృహ్యాంగజంవిభుః॥౩౦॥ తేజీయసామపిహ్యేతన్నసుశ్లోక్యంజగద్గురో। యద్వృత్తమనుతిష్ఠన్
వైలోకఃక్షేమాయకల్పతే॥౩౧॥తస్మైనమోభగవతేయఇదంస్వేనరోచిషా। ఆత్మస్థంవ్యంజయామాస
సధర్మంపాతుమర్హతి॥౩౨॥సఇత్థంగృణతఃపుత్రాన్పురోదృష్ట్వాప్రజాపతీన్। ప్రజాపతిపతిస్తన్వంత
త్యాజవ్రీడితస్తదా॥౩౩॥తాందిశోజగృహుర్ఘోరాంనైహారంయద్విదుస్తమః। కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టు

మితివదన్ మహాపురుషేష్వనూపణమాత్మనాదృష్టమపిదృష్టమితినవాచ్యమితిసూచయతి॥౨౮॥ నేతి॥త్వత్ త్వత్తోయేపూ
ర్వే॥బ్రహ్మణఃఅన్యేపతాదృశాస్తైరేవంనకృతం-అంగజంకామం॥౩౦॥ తేజీయసామితి॥ తేజీయసామపి తేజస్వినామపి సు
శ్లోక్యంసత్కీర్తిప్రదంనభవతి తేషాంయేషాం తేజస్వినాంవృత్తం॥౩౧॥తస్మా ఇతి॥రోచిషాప్రకాశేన-ఆత్మస్థంఆత్మనికా
రణే-సూక్ష్మరూపేణస్థితం॥౩౨॥సఇతి॥తన్వంతనుం॥౩౩॥తామితి॥ కథంస్రక్ష్యామీత్యభిధ్యాయతఃస్రష్టుఃబ్రహ్మణః-చ
తుస్సంఖ్యాయుక్తాత్-ముఖాత్॥౩౪॥కథమితి॥లోకాః-జనాః-సమవేతాఃసుసంగతాః-వ్యాపారవిశేషయుక్తాన్వా

చాతుర్హోత్రం చతుర్ణాం హోత్రాదీనాం కర్మ యత్ - తత్తంత్రం యజ్ఞవిస్తారః - ఉపవేదైర్న్యాయైశ్చ సహ - ఆశ్రమా స్తద్వృత్తయశ్చాసృజత్ ॥౩౫॥ స ఇతి ॥ ముఖతః ముఖేభ్యః ॥౩౬॥ చాతుర్హోత్రసృష్టిక్రమమాహ ॥ ఋగితి ॥ శస్త్రం అప్రగీతమంత్రస్తోత్రం హోతుః కర్మ - ఇజ్యా అధ్వర్యోః కర్మ - స్తుతిస్తోమం - స్తుతిః సంప్రగీతం స్తోత్రం - స్తోమం తదర్థఋక్సముదాయం ॥ శ్రుతి ॥ త్రివృత్ స్తోమో భవతీత్యాదివిహితం - ఉద్గాతృప్రయోజ్యం ప్రాయశ్చిత్తం బ్రాహ్మం ॥౩౭॥ ఉపవేదక్రమమాహ ॥ ఆయుర్వేదమితి ॥ స్థాపత్యం విశ్వకర్మసాధ్యం శాస్త్రం ॥౩౮॥ కర్మతంత్రక్రమమాహ ॥ షోడశీతి ॥ పురీషిచయనం - అగ్నిష్టుత్ - అగ్నిష్టోమః ॥౪౦॥ విద్యేతి ॥ విద్యేతి శౌచం ॥ శ్లో ॥ యత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమాను తేపస్మృత్యే ॥ దానమితి దయా ॥ శ్లో ॥ భూతాభయప్రదానస్య కళాం నార్హంతి షోడశీమితి వచనాత్ । ఏవం చ సతి ॥ శ్లో ॥ తపశ్శౌచం దయా సత్యమితి పాదాః కృతే కృతా ఇతి ప్రథమస్కంధోక్తైరవిరోధః ॥౪౧॥ బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమేష్వేకైకస్య చాతుర్విధ్యమాహ ॥ సావిత్రమిత్యాదినా ॥ సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం - ఉపనయనాదారభ్య గాయత్రీమధీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం - అత్ర ఛందోభంగ ఆర్షః - వ్రతాన్యాచరతః - సంవత్సరం బ్రాహ్మం వేదగ్రహణాంతం - బృహత్ - నైష్ఠికం - వార్తా - అనిషిద్ధకృష్యాదివృత్తిః - సంచయో యాజనాదివృత్తిః శాలీనం - అయాచితవృత్తిః - శిలోంఛః క్షేత్రపతితకణిశకణసంగ్రహణవృత్తిః - ఏకవచనమార్షం - ఇత్యేతా గృహవృత్తయ ఇతి - యద్వా - శిలోంఛ ఇతి ద్వంద్వైక్యే సప్తమీ ఏవం భేదే సతి గృహ

ర్వేదా ఆసంశ్చతుర్ముఖాత్ ॥౩౪॥ కథం స్రక్ష్యామ్యహం లోకాన్ సమవేతాన్ యథా పురా । చాతుర్హోత్రం
కర్మతంత్రముపవేదనయైస్సహ । ధర్మస్య పాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః ॥౩౫॥ విదుర ॥ స ఏవ వి
శ్వసృజామీశో వేదాదీన్ముఖతోఽసృజత్ । యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మే బ్రూహి తపోధన ॥౩౬॥ మైత్రేయః ॥
ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్పూర్వాదిభిర్ముఖైః । శస్త్రమిజ్యాం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్య
ధాత్క్రమాత్ ॥ ౩౭ ॥ ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాంధర్వం వేదమాత్మభూః । స్థాపత్యం చాసృజద్వేదం క్ర
మాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః ॥౩౮॥ ఇతిహాసపురాణం చ పంచమం వేదమీశ్వరః ॥ సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యస్స
సృజే సర్వదర్శనః ॥౩౯॥ షోడశ్యుక్థౌ పూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ । ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజ
పేయం సగోసవమ్ ॥౪౦॥ విద్యా దానం తపస్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ । ఆశ్రమాంశ్చ యథాసంఖ్యమస్ృ
జత్సహ వృత్తిభిః ॥౪౧ ॥ సావిత్రం* ప్రాజాపత్యం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహత్తథా । వార్తా సంచయశాలీ
నశిలోంఛ* ఇతి వై గృహే ॥౪౨॥ వైఖానసా వాలఖిల్యౌదుంబరాః ఫేనపా వనే । న్యాసే కుటీచకః పూర్వం
బహూదో హంసనిష్క్రియౌ ॥౪౩॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దండనీతిస్తథైవ చ । ఏవం వ్యాహృతయశ్చా
సన్ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రతః ॥౪౪॥ తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః । త్రిష్టుమ్మాంసా
త్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నః ప్రజాపతేః ॥౪౫॥ మజ్జాయాః పంక్తిరుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్ । స్పర్శా
స్తస్యాభవజ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః ॥౪౬॥ ఊష్మాణమింద్రియాణ్యాహురంతస్థా బలమాత్మనః । స్వరా

స్థితా భవంతీత్యర్థః ॥౪౨॥ వైఖానసా ఇతి ॥ వనే స్థితాశ్చత్వారః - వైఖానసాః - అకృష్టపచ్యవృత్తయః - వాలఖిల్యాః నవేఽన్నే లబ్ధే పూర్వసంచితత్యాగినః - ఔదుంబరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యంతి తత ఆహృతైః ఫలాదిభిర్జీవంతః - ఫేనపాః స్వయం పతితైః ఫలాదిభిర్జీవంతః - న్యాసే సన్న్యాసే స్థితాశ్చత్వారః తత్ర పూర్వః - కుటీచకః స్వాశ్రమకర్మప్రధానః - బహూదకః కర్మోపసర్జనీకృత్య జ్ఞానప్రధానః - హంసో జ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః - నిష్క్రియః ప్రాప్తతత్త్వః - ఏతే సర్వే యథోత్తరం శ్రేష్ఠాః ॥౪౩॥ న్యాయాదీనాం పూర్వాదిక్రమేణోత్పత్తిమాహ ॥ ఆన్వీక్షికీతి ॥ ఆన్వీక్షక్యాద్యా మోక్షధర్మకామార్థవిద్యాః ఆన్వీక్షికీ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా - మోక్షఫలా - త్రయీ కర్మవిద్యా - స్వర్గాదిఫలపరా - వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా - దండనీతిరర్థపరా - భూర్భువస్సువరితి వ్యస్తాస్తిస్రః - సమస్తాశ్చతుర్థీ - యథాహాశ్వలాయనః - ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తా ఇతి - యద్వా - మహ ఇతి చతుర్థీ - తథాచ శ్రుతిః ॥ భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః - తాసాముహ స్మైతాం చతుర్థీం - మాహాచమస్యః ప్రవేదయతే - మహ ఇతీతి శ్రుత్యుక్తా వ్యాహృతయః - దహ్రాత్ హృదయాకాశాత్ ॥౪౪॥ తస్యేతి ॥ స్నుతః స్నాయుతః ॥ శ్రు ॥ అనుష్టుప్ స్నావానితి శ్రుతేః ॥౪౫॥ మహాకల్పే బ్రహ్మశబ్దబ్రహ్మరూపో భవతీత్యుక్తం - తదేవ దర్శయన్ వర్ణానాముత్పత్తిమాహ సార్ధేన ॥ మజ్జాయా ఇతి ॥ స్పర్శాః కాదివర్గపంచకం - స్వరః అకారాదిః ॥౪౬॥ ఊష్మాణ ఇతి ॥ ఊష్మాణః శషసహాశ్చత్వారః - అంతస్థాః యరలవాః - సప్త స్వరాః షడ్జాదయః ॥ విహారేణ క్రీడయా ॥

౪౭॥అతఏవశబ్దతనుత్వాద్బ్రహ్మణః-పరమేశ్వరోనిత్యప్రకాశ ఇత్యాహ॥శబ్దేతి॥వ్యక్తావైఖరీ - అవ్యక్తఃప్రణవః-తదా
త్మనఃతస్యబ్రహ్మణఃపరఃపరమేశ్వరఆభాతి - కీదృశఃబ్రహ్మపరిపూర్ణంతత్రావ్యక్తాత్మనోబ్రహ్మరూపోవితతోభవ
తివ్యక్తాత్మనోనానాశక్త్యుపబృంహితఃఇంద్రాదిరూపోవిభాతి॥౪౮॥ తతఇతి॥యాపూర్వం*విసృష్టాసతీసాపరాంతమోభ
వత్ -తతోపరాంఅనిషిద్ధకామశక్తింతనుంశబ్దబ్రహ్మతనుస్తుసదాస్త్యేవ -తన్వంతరగ్రహణేకారణమాహ- ఋషీణా
మిత్యాదినా- తేషాంసర్గమవిస్తృతంజ్ఞాత్వా॥౪౯॥నహీతి॥యుక్తకృతఃయథోచితంకుర్వతః॥౫౧॥కస్యేతి॥అతఏవకస్యబ్ర
హ్మణఃఇదందేహంద్వేధాభూతం-ఇత్యాశ్చర్యాత్తౌ-యమద్యాప్యభిచక్షతే॥౫౨॥యఇతి॥యాస్త్రీసాఅస్యమహిషీ ॥౫౩॥
తదేతి॥ఏధాంబభూవిరేవృద్ధింప్రాప్తాః॥౫౪॥తదేవాహ॥ ఆకూతిమితి॥యతఃయాసాంసంతతిభిఃజగదాపూరితం॥౫౬॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోదశేసృష్టాయాంమనోరాకస్మికాప్లుతే।ధరాముద్ధృత్యముస్తాతో[illegible]దైత్యానుసూదనమ్॥ సఇతి॥

సృష్టవిహారేణభవంతిస్మప్రజాపతేః॥౪౭॥శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్యవ్యక్తావ్యక్తాత్మనఃపరః।బ్రహ్మావభాతివిత
తోనానాశక్త్యుపబృంహితః॥౪౮॥తతోపరాముపాదాయససర్గాయమనోదధే।ఋషీణాంభూరివీర్యా
ణామపిసర్గమవిస్తృతమ్॥౪౯॥ జ్ఞాత్వాతద్ధృదయేభూయశ్చింతయామాసకౌరవ । అహోఅద్భుత
మేతన్మేవ్యాపృతస్యాపినిత్యదా॥౫౦॥నహ్యేధంతేప్రజానూనందైవమత్రవిఘాతకమ్।ఏవంయుక్తకృ
తస్తస్యదైవంచావేక్షతస్తదా॥౫౧॥కస్యరూపమభూద్ద్వేధాయత్కాయమభిచక్షతే। తాభ్యాంరూపవి
భాగాభ్యాంమిథునంసమపద్యత॥౫౨॥యస్తుతత్రపుమాన్సోభూన్మనుస్స్వాయంభువస్స్వరాట్ ।స్త్రీ
యాసీచ్ఛతరూపాఖ్యామహిష్యస్యమహాత్మనః॥౫౩॥తదామైథునధర్మేణప్రజాహ్యేధాంబభూవిరే।స
చాపిశతరూపాయాంపంచాపత్యాన్యజీజనత్ ॥౫౪॥ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌతిస్రఃకన్యాశ్చభారత ।ఆ
కూతిర్దేవహూతిశ్చప్రసూతిరితిసత్తమ॥౫౫ ॥ ఆకూతింరుచయేప్రాదాత్కర్దమాయతుమధ్యమామ్।
దక్షాయాదాత్ప్రసూతించయతఆపూరితంజగత్ ॥౫౬॥*****************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥నిశమ్యవాచంవదతోమునేఃపుణ్యతమాంనృప।భూయఃపప్రచ్ఛకౌరవ్యోవాసుదేవకథాదృతః॥
౧॥విదురః॥సవైస్వాయంభువస్సమ్రాట్ప్రియఃపుత్రస్స్వయంభువః।ప్రతిలభ్యప్రియాంపత్నీంకించ
కారతతోమునే॥౨॥చరితంతస్యరాజర్షేరాదిరాజస్యసత్తమ।బ్రూహిమేశ్రద్దధానాయవిష్వక్సేనాశ్ర
యోహ్యసౌ॥౩॥శ్రుతస్యపుంసాంసుచిరశ్రమస్యనన్వంజసాసూరిభిరీడితోర్థః।యత్తద్గుణానుశ్రవణం
ముకుందపాదారవిందంహృదయేషుయేషామ్॥౪॥శ్రీశుకః॥ఇతిబ్రువాణంవిదురంవినీతంసహస్రశీర్ష్ణశ్చ
రణోపధానమ్ ! ప్రహృష్టరోమాభగవత్కథాయాంప్రణీయమానోమునిరభ్యచష్ట॥ ౫॥ మైత్రేయః॥
యదాస్వభార్యయాసాకంజాతస్స్వాయంభువోమనుః । ప్రాంజలిఃప్రణతశ్చేదం వేదగర్భమభా
షత॥౬ ॥ త్వమేకస్సర్వభూతానాంజన్మకృద్వృత్తిదఃపితా।తథాపినఃప్రజానాంతేశుశ్రూషాకేనవా
భవేత్ ॥౭॥తద్విధేహినమస్తుభ్యంకర్మస్విడ్యాత్మశక్తిషు । యత్కృత్వేహయశోవిష్వగముత్రచభవే
ద్గతిః॥౮॥బ్రహ్మా ॥ ప్రీతస్తుభ్యమహంతాతస్వస్తిస్తాద్వాంక్షితీశ్వర । యన్నిర్వ్యలీకేనహృదాశాధిమే

స్వాయంభువఃపుత్రఃతద్దేహాంశత్వాత్ ।౨॥చరితమితి॥విష్వక్సేనఃహరిరేవఆశ్రయోయస్య॥౩ ॥ అతస్తస్యచరితంశ్రో
తవ్యమిత్యాహ।శ్రుతస్యేతి ॥ సుచిరంశ్రమోయస్మిన్తస్య- పుంసాంశ్రుతస్య అధీతవిద్యాజాతస్య-అయమేవార్థః-
ఈడితఃస్తుతోనుయేషాంహృదయేష్వస్తి- తేషాంభాగవతానాం-గుణానుశ్రవణం॥౪ ॥ ఇతీతి॥ సహస్రశీర్ష్ణఃశ్రీకృష్ణ
స్య-చరణావుపధీయేతేయస్మిన్ - శ్రీకృష్ణఃప్రీత్యాయస్యోత్సంగేచరణౌప్రసారయతీత్యర్థః- తమభ్యచష్టఅభ్యభాషత-
ప్రణీయమానఃతేనప్రవర్త్యమానః॥౫॥త్వమితి॥త్వమేవైకఃపితాసర్వేషాం-యతోజన్మకృత్ - వృత్తిదః పోషకశ్చత్వ
మేవ-అతస్తవయద్యప్యన్యస్యాపేక్షానాస్తి- అథాప్యస్మాకం- తేశుశ్రూషాకేనకర్మణాభవేత్ - తద్విధేహీత్యుత్తరే
ణాన్వయః॥౭॥తదితి॥హేఈడ్యఆత్మశక్తిషు- అస్మచ్ఛక్యేషుకర్మసుమధ్యే-యేనకర్మణా-భవేత్ తద్విధేహి- ఇదంకర్తవ్య
మితికథయ-యత్కృత్వా-యస్మిన్కృతేసతి-విష్వక్సర్వశః॥౮॥ప్రీతఇతి॥యువాభ్యాంస్వస్తిభద్రం- స్యాద్భూయాత్ -

యత్ యతః-మామాం-శాధి అనుశిక్షయ-ఇత్యాత్మనా స్వయమేవ-అర్పితం నివేదితం-అతః ప్రీతోఽస్మి ॥౯॥ ఏతావతీతి॥ అపచితిః పూజా గృహ్యేత ఆజ్ఞేతి శేషః-సనకాదయో న కుర్వంతి-వయం కిమితి కరిష్యామ ఇత్యేవంభూతో మత్సరో యేభ్యస్తైః ॥౧౦॥ స ఇతి॥ గాం శాస పాలయేత్యర్థః-పురుషం శ్రీహరిం॥౧౧॥ పరమితి॥ ప్రజాపాలకస్య తే-తుష్టో భవతి॥౧౨॥ యేషామితి॥ యజ్ఞలింగః యజ్ఞమూర్తిః-అపగతః అర్థో యస్మిన్-కేవలం శ్రమాయైవేత్యర్థః-యత్ యస్మాత్ స్వాత్మైవ స్వయం నాదృతః తస్మిన్నతుష్టే స్వార్థస్యైవాసిద్ధేః-సర్వాత్మకత్వాచ్చ తస్య॥౧౩॥ ఆదేశ ఇతి॥ వర్తేయ వర్తిష్యే-హే అమీవసూదన పాపనాశన-అనుజానీహి అత్ర స్థాతవ్యమిత్యనుజ్ఞాం దేహి॥౧౪॥ నహీతి చేదత ఆహ। యదితి॥ యదోకః స్థానం -సా మహీ- హే దేవ-అస్యాః దేవ్యాః॥౧౫॥ పరమేష్ఠీతి ॥ పూర్వం పానే కృతేఽపి పునరకాండ ఏవోద్భూతానాం - అపాం మధ్యే - సన్నామవసన్నాం నిమగ్నాం-సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామీతి-చింతయామాస॥౧౬॥ చింతామేవాహ ॥ సరీసృపానితి॥ సృజతస్స

త్వాత్మనార్పితమ్॥౯॥ ఏతావత్యాత్మజైర్వీర కార్యాహ్యపచితిర్గురౌ। శక్త్యాఽప్రమత్తైర్గృహ్యేత సాదరంగతమత్సరైః॥౧౦॥ స త్వమస్యామపత్యాని సదృశాన్యాత్మనో గుణైః। ఉత్పాద్య శాస ధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ॥౧౧॥ పరం శుశ్రూషణం మహ్యం స్యాత్ప్రజారక్షయా నృప। భగవాంస్తే ప్రజాభర్తుర్హృషీకేశోఽనుతుష్యతి॥౧౨॥ యేషాం న తుష్టో భగవాన్యజ్ఞలింగో జనార్దనః। తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా నాదృతస్స్వయమ్॥౧౩॥ మనుః ॥ ఆదేశేఽహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన। స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో॥౧౪॥ యదోకస్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహాంభసి। అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥౧౫॥ మైత్రేయః॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తథా సన్నామవేక్ష్య గాం। కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరం॥౧౬॥ పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా। ప్రజా దేవాసురపిత్రాత్మమనుష్యాన్పశుపక్షిణః॥౧౭॥ సరీసృపాన్నగాన్నాగాన్భూతాన్యుచ్చావచాని చ। సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాంగతా॥౧౮॥ అథాత్ర కిమనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః। యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు తత్॥౧౯॥ ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసానఘ। వరాహతోకో నిరగాదంగుష్ఠపరిమాణకః॥౨౦॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత। గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమభూన్మహత్ ॥౨౧॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా సహ। దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా॥౨౨॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యమవస్థితమ్। అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥౨౩॥ దృష్టోఽంగుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గండశిలాసమః। అపి స్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥౨౪॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహ సూనుభిః । భగవాన్యజ్ఞపురుషో జగర్జాగేంద్రసన్నిభః॥౨౫॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా ప్రభుః॥౨౬॥ నిశమ్య తే ఘర్ఘరితం స్వఖేదక్షయిష్ణు మాయామయసూకరస్య। జనస్తపస్సత్యనివాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోఽగృణన్ స్మ॥౨౭॥ తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేంద్రలీలో జలమావివేశ॥౨౮॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః

ఆ వార్భిః అద్భిః రసాం రసాతలం॥౧౮॥ అథేతి॥ ఈశ్వరేణ సర్గేణ యోజితో మే-అనుష్ఠేయం స ఏవ విదధాతు॥ ౧౯॥ ఇతీతి॥ వరాహతోకః సూక్ష్మవరాహః॥౨౦॥ తస్యేతి॥ ఖస్థః ఆకాశే స్థితస్సన్॥౨౧॥ మరీచీతి॥ చిత్రధా నేకధా॥౨౨॥ దృష్ట ఇతి॥ పూర్వమంగుష్ఠప్రమాణో దృష్టః-తతో గండశిలా స్థూలపాషాణః-తత్సమః-యజ్ఞః విష్ణుః-నిజరూపతిరోధానేన- మే మనః ఖేదయన్॥౨౪॥ ఇతీతి॥ ఇతి మీమాంసతః విమృశమానస్య సతః-జగర్జ అగర్జత్ -గిరీంద్రతుల్యః॥౨౫॥ గర్జనప్రయోజనమాహ॥ నిశమ్యేతి॥ ఘర్ఘరితం తజ్జాత్యనుకరణధ్వనిం-పూర్వమనిశ్చయేన-యః స్వఖేదః తం-క్షపిష్ణుః క్షయిష్ణు-నాశకం తదితి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాపనార్థా-త్రిభిః పవిత్రైః ఋగ్యజుస్సామమంత్రైః-అస్తువన్॥౨౭॥ తేషామితి॥ వేదైః వితన్యతే స్తూయతే మూర్తిర్యస్య సః-అత ఏవాత్మనో గుణాననువదతీతి తథా-తత్ తైస్తేషాం-బ్రహ్మ ఉచ్చారితం- వేదం అవధార్య జ్ఞాత్వా॥౨౮॥ కథంభూతస్సన్నివేశేత్యపేక్షాయామాహ॥ ఉత్క్షిప్తేతి॥ ఉచ్చైః క్షిప్తో వాలః పుచ్ఛం యేన-ఖచరః ఆకాశచారీ- కఠోరః కఠినః-సటాః స్కంధవాలాః-ఖరాణి తీక్ష్ణాని-రోమాణి యస్యాం సా త్వక్-యస్య ఖురైరాహతాన్యభ్రాణి యేన-సితదంష్ట్రః

అతిశుక్లదంష్ట్రాభిః ఈక్షణైః నిరీక్షణమేవజ్యోతిరాలోకోయస్య-తదా ప్రకాశాంతరాభావాత్ -బభౌ -సేబభౌ- మహీధ్రః ఉ
ద్ధర్తా॥౨౮॥ఘ్రాణేనేతి॥కోఽపి దేశః వరాహధర్మా-అతః స్వయమధ్వరాంగోఽపి పశురివ ఘ్రాణేన విజిఘ్రన్-గృణత
స్తోత్ర్యాణ్ విప్రాన్-ఉద్వీక్ష్యఊర్ధ్వంవీక్ష్య కంజలమవిశత్॥౨౯॥తదాసీంతనంసముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥సఇతి॥ ఉద
న్వాన్ సముద్రః-ఆర్తఇవ స్తనయన్ శబ్దంకుర్వన్ భోయజ్ఞేశ్వరమామాంపాహి-మాభింధీత్యేవంచుక్రోశ- ఆర్తసావ్య
మాహ-ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః ఊర్మయఏవభుజాః-తైర్విశిష్టః ఆర్తత్వేహేతుః - వజ్రకూటావ ప్రమయపర్వతః - త
ద్వదంగంయస్యభగవతః-తస్యసుపాతవేగేన-విశీర్ణా కుక్షిర్యస్య॥౩౦॥ఖురైరితి॥తదారసాయాం రసాతలే- గాంపృథ్వీం
దదర్శ-కః-త్రయః త్రీణిపదరూపాణి సవనాత్మకానిపర్వాణియస్య-యజ్ఞమూర్తిరిత్యర్థః-కిం కుర్వన్ ఖురైః-అయ
సాగ్రైః రాః-తన్నద్వైః ఖురైః అపోదరయన్-ఉత్పారపారం-ఉత్పారాణాంపారశూన్యానామపాం - పారమవ
సానం-యథాభవతితథా-విదారయన్-క్షంభూతానాం-అగ్రే ప్రళయసమయే - తత్ర తాసు అప్సుసుషుప్సోః శేయుషు
స్సర్వజీవాశ్రయం తేయస్యాంతాం-సర్వజీవాధారభూతాం స్వయమభ్యధత్త-అభిముఖ్యేనదధార-జఠరేధృతవానిత్యర్థః
అనేనతస్యాధారణేఅనాయాసంద్యోతయతి॥౩౧॥ స్వేతి॥ రసాయాస్సకాశాదుత్థితస్సయజ్ఞవరాహః-సంరురుచేసమ్యగ
శోభత-తస్యాంభసి-గదాముద్యమ్య-ఆగచ్ఛంతం-రుంధానం ప్రతిబధ్నంతం-అసహ్యస్సహానాన హోఽర్వాఙ్విక్రమో
కిశోరస్ఫుటాంపిధున్వన్నరరోమశత్వక్॥ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్రఈక్షాజ్యోతిర్బభాసేభగవాన్మహీ
ధ్రః॥౨౮॥ఘ్రాణేనపృథ్వ్యాఃపదవీంవిజిఘ్రన్ క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాంగః॥కరాళదంష్ట్రోఽప్య
కరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్యవిప్రాన్గృణతోఽవిశత్కమ్॥౨౯॥సవజ్రకూటాంగనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిః స్త
నయన్నుదన్వాన్।ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశయజ్ఞేశ్వరపాహిమేతి॥౩౦॥ ఖురైఃక్షురప్రై
ర్దరయంస్తదాపఉత్పారపారంత్రిపరూరసాయామ్।దదర్శగాంతత్రసుషుప్సురగ్రేయాంజీవధానీంస్వ
యమభ్యధత్త॥౩౧॥స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్యమహీంవిలగ్నాంసఉత్థితస్సంరురుచేరసాయాః॥తత్రాపిదై
త్యంగదయాపతంతంసునాభసందీపితతీవ్రమన్యుః॥౩౨ ॥ జఘానరుంధానమసహ్యవిక్రమం సలీలయే
భంమృగరాడివాంభసి।తద్రక్తపంకాంకితగండతుండోయథాగజేంద్రోజగతీంవిభిందన్॥౩౩॥తమాలనీ
లంసితదంతకోట్యాక్ష్మాముత్క్షిపంతంగజలీలయాంగ।ప్రజ్ఞాయబద్ధాంజలయోఽనువాకైర్విరించిముఖ్యా
ఉపతస్థురీశమ్॥౩౪॥ఋషయః॥జితంజితంతేజితయజ్ఞభావనత్రయీంతనుంస్వాం పరిధున్వతే నమః।
యద్రోమగర్తేషువిలిల్యురధ్వరాస్తస్మైనమః కారణసూకరాయ॥౩౫॥రూపంతవైతన్నను దుష్కృతా
త్మనాంద్దర్శనం దేవయదధ్వరాత్మకమ్।ఛందాంసియస్యత్వచిబర్హిరోమస్వాజ్యందృశిత్వంఘ్రిషు
చాతుర్హోత్రమ్॥౩౬॥స్రుక్తుండఆసీత్స్రువఈశనాసయోరిడోదరేచమసాః కర్ణరంధ్రే।ప్రాశిత్ర
మాస్యేగ్రసనేగ్రహాస్తుతేయచ్చర్వణంతేభగవన్నగ్నిహోత్రమ్॥౩౭॥దీక్షానుజన్మోపసదశ్శిరోధర
స్త్వంప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః। జిహ్వాప్రవర్గ్యస్తవశీర్షకంక్రతోస్సభ్యావసథ్యంచితయోఽస

యస్యతంహైత్యంసునాభంచక్రం- తద్వత్సందీపితస్తీవ్రోమన్యుర్యస్యయద్వా - మయివిద్యమానే కోఽయమితిపరిభవం సహ
సఇతి-సునాభసందీపితతీవ్రమన్యుః॥౩౩॥జఘానేతి॥సభగవాన్ సింహోగజమివ- లీలయాజఘాన- గజేంద్రోజగ
తీంవప్రాదిభూమింక్రీడయావిదారయన్ గైరికయాయథాఅరుణగండతుండోభవతి - తథాతస్యరక్తమేవపంకః -
తేనాంకితంగండతుండంయస్యజఘానేతిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౪ ॥ తమాలేతి ॥ ప్రాజ్ఞాయఅలక్ష్య-అనువాకోవేద
కంఠసూక్తం- తన్నద్భైర్వాక్యైస్తుష్టువుః ॥౩౫॥ యజ్ఞాత్మతాం ప్రపంచయతఃస్తువంతిచతుర్భిః॥రూపమితి॥ఛందాంసి
గాయత్ర్యాదీని - అత్రయజ్ఞాంగభూతఛందసఆద్యనువాదేనభగవదవయవతావిధీయతే - బర్హిః శ్మశ్రైరేఫాభావఆ
ర్షః - స్వాజ్యంసంస్కృతాజ్యం - దృశిచదృష్టి-చాతుర్హోత్రంహోత్రాదికర్మచతుష్టయం ॥ ౩౭
స్రుగితి॥ స్రుక్ జుహూః-తుండేముఖాగ్రే-స్రువోనాసికయోః - ఇడాభక్షణపాత్రంచమసాః గ్రహాశ్చసామపా
త్రాణి-తత్రచమసాః చతురస్రాః- గ్రహాః ఊర్ధ్వాకారాః- ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రం గ్రసతేనేనేతిగ్రసనం
ముఖాంతర్వర్తిఛిద్రం-చర్వణంభక్షణం॥౩౮॥దీక్షేతి॥దీక్షాదీక్షణీయేష్టిః-అనుజన్మభగవతోవారంవార మభివ్యక్తిః -
ఉపసదః తిస్రఇష్టయః-శిరోధరః గ్రీవా- ప్రాయణీయాదీక్షానంతరేష్టిః-ఉదయనీయాసమాప్తేష్టిః- ప్రాయణీయో

దయనీయేష్టీ తె ఏవ దంష్ట్రా యస్య- ప్రవర్గ్యో మహావీరః- యత్సంతప్తఘృతపూర్ణే మహావీరే క్షీరప్రక్షారణం ప్రత్యుపస
వం పూర్వం క్రియతే-సభ్యో హోమరహితోగ్నిః-అపసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః - తయోర్ద్వంద్వైక్యం- తత్తవ క్రతు
రూపస్య-శీర్షం శిరః- చితయః యిష్టకాచయనాని-పంచ అసవః ప్రాణాః||౩౯|| సోమ ఇతి|| ప్రాతస్సవనాదీని-అవస్థితిః అవ
స్థానం బాల్యాద్యవస్థా వా - అగ్నిష్టోమాత్యగ్నిష్టోమఉక్థ్యషోడశీ వాజపేయాతిరాత్రాప్తోర్యామాస్సప్త సంస్థాభె
దాః-త్వగ్మాంసాదిసప్త ధాతవః-సత్రాణి ద్వాదశాహాదీని బహుయాగసంఘాతరూపాణి-అసోమాః యజ్ఞాః-ససోమాః
క్రతవః-తద్రూపః త్వం-ఇష్టిర్యజనం అనుష్ఠానం-తదేవ బంధనం యస్య సః||౪౦ || పూర్వోక్తమేవ సపరికరం కీర్తయం
తః ప్రణమంతి|| నమో నమ ఇతి|| అఖిలమంత్రాదిరూపాయ-క్రియాత్మనే సామాన్యవ్యాపారరూపాయ-కించ- వైరాగ్య
యుక్తాయ అకామ్యకర్మసాధ్యా సత్వశుద్ధిః-తతో భక్తిః తతః ఆత్మజయః- చిత్తస్థైర్యం - తేనానుభావితం సాక్షాత్కృ
తం యద్జ్ఞానం తస్మై-ఏవంభూతజ్ఞానప్రదాయ గురవే చ||౪౧ || దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా భూర్విరా

జత ఇత్యుక్తం-ఇదానీం భూమండలేన స్వరూపం విరాజత ఇత్యాహ|| త్రయీమయమితి || యథేత్యంతరే - ఇదంచ
తే రూపం- దతాదంతేన-ధృతం యద్భూమండలేన-చకాస్తి శోభతే-శృంగేణ ఉద్ధృతో యో ఘనః - తేన భూయసా మహ
తా-విభ్రమో విలాసః||౪౩|| సంస్థాపయేతి|| లోకాయ వాసస్థానార్థం- పత్నీం-జగతాం సతరం యత త్వం పితాసి-
వోహి తే||౩౯|| సోమస్తు రేతః సవనాన్యవస్థితిః సంస్థావిభేదాస్తవ దేహధాతవః| సత్రాణి సత్రాణి శరీర
సంధయస్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబంధనః||౪౦|| నమో నమస్తేఖిలమంత్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్ర
తవే క్రియాత్మనే| వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావితజ్ఞానాయ విద్యాగురవే నమో నమః ||౪౧|| దంష్ట్రాగ్ర
కోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా విరాజతే భూధర భూస్సభూధరా| యథా వనాన్నిస్సరతో దతా ధృతా
మతంగజేంద్రస్య సపత్రపద్మినీ||౪౨|| త్రయీమయం రూపమిదంచ సౌకరం భూమండలేనాథ దతా ధృతేన
తే| చకాస్తి శృంగోఢఘనేన భూయసా కులాచలేంద్రస్య యథైవ విభ్రమః||౪౩|| సంస్థాపయైనాం జగతాం
సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీమసి మాతరం పితా| విధేమ చాస్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోగ్ని
మివారణావధాః||౪౪|| కశ్శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్| న విస్మయో
సౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే యో మాయయేదం ససృజేతివిస్మయం||౪౫ || విధున్వతా వేదమయం నిజం వపుర్జన
స్తపస్సత్యనివాసినో వయం| సటాశిఖోద్ధూతశివాంబుబిందుభిర్విమృజ్యమానా భృశమీశ పావితాః||౪౬||
స వై బత భ్రష్టమతిస్తవైష తే యః కర్మణాం పారమపారకర్మణః | యద్యోగమాయాగుణయోగమోహి
తం విశ్వం సమస్తం భగవన్ విధేహి శం||౪౭|| మైత్రేయః|| ఇత్యుపస్థీయమానస్తైర్మునిభిర్బ్రహ్మవాదిభిః| స
లిలే స్వఖురాక్రాంత ఉపాధత్తావితావనీం||౪౮|| స ఇత్థం భగవానుర్వీం విష్వక్సేనః ప్రజాపతిః| రసాయా లీ
లయోన్నీతామప్సు న్యస్య యయౌ హరిః||౪౯|| య ఏవమేతాం హరిమేధసో హరేః కథాం సుభద్రాం కథనీ
యమాయినః| శృణ్వీత భక్త్యా శ్రవయేత వోశతీం జనార్దనోస్యాశు హృది ప్రసీదతి||౫౦|| తస్మిన్ప్రసన్నే స
ఏవం సతి- తత్రస్థితానాం సంతః త్వయాపిత్రా సహ- అస్యై మాత్రే-నమసా విధేమ-నమనం కరిష్యామః-నమస్కారేణ ప
రిచరేమేతి వా- స్వతేజః ధారణాదిశక్తిం యాజ్ఞికాః మంత్రతోగ్నిం-అరణావివ-అధాః నిహితవానసి|| ౪౪ || ఇదంచ త్వ
యా అతిమహత్కర్మ కృతమిత్యాహుః|| క ఇతి|| హే ప్రభో-తవ త్వయా కృతం-భువ ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం- త్వదన్యః కః శ్ర
ద్దధీత స్పృహయేత్ -అథవా న స్యేదిత్యాహుః-త్వయి పునః అసౌ విస్మయో న భవతి-యతోపి శ్వే సర్వే విస్మయా యస్మిన్ - కుతః-
యో భవాన్ -అతివిస్మయం అత్యద్భుతం-ఇదం విశ్వం- క్రియావిశేషణం వా-ససృజే సృష్టవాన్||౪౫|| విస్మయం దర్శయం
తః ప్రార్థయంతే ద్వాభ్యాం|| విధున్వతేతి|| సటానాం శిఖాభిః అగ్రైః-ఉద్ధూతాః ఉచ్చరితాః- యే శివా అంబుబిందవః తైః-
సిచ్యమానా వయం-పవిత్రీకృతాః||౪౬|| స ఇతి|| తవ కర్మణాం పారం-య ఈప్సతి అవలోకయతే- జ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః - య
స్య తవ-యోగమాయాగుణైః సహ- యో యోగస్తేన మోహితం-సమస్తం విశ్వం-అతో విశ్వస్య - శం మంగళం విధేహి-
యథా త్వామచింత్యం-అచింత్యశక్తిం-జ్ఞాత్వా భజేత-తథానుగృహాణేత్యర్థః||౪౭|| ఇతీతి|| ఉపస్థీయమానః స్తూయమానః-
స్వఖురాక్రాంత ఇతి జలేపి ధారణాశక్త్యా సంస్థానం- ధానం దర్శయతి- అవితా రక్షకః||౪౯ || య ఇతి || కథనీయాని మాయినాని
మాయావంతి చరిత్రాణి యస్య-శ్రవణేన శ్రావయేత్ - ప్రాప్స్యమానం-ఉశతీం కమనీయాం - హృది ప్రసీదతి స్వమన

సిసంతువ్యతీత్యర్థః॥౫౦॥యద్యపిసులభాఃతథాపితానప్రార్థనీయాఇత్యాహ।తస్మిన్నితి॥ తాభిరాశీర్భిః - అలంలవాత్మభిఃతుచ్ఛాత్మభిః-నచతథాభజనస్యవిఫలత్వంశంకనీయమిత్యాహ. భగవద్భజనస్యవ్యతికరేణ - ఫలాంతరదృష్టిం వినా భజతాం-స్వపదప్రాప్తింస్వయమేవవిధత్తే-గుహాశయత్వాదహైతుకీంభక్తింజానన్॥౫౧॥ క ఇతి ॥ అతఃకోనామ-పురాకథానాంపూర్వవృత్తానాం-మధ్యే-కథంచిదాపీయ-విరజ్యేతవిరమేత్ -నరేతరంపశుంవినా॥౫౨॥ ************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥చతుర్దశేనిదానంతుతద్వధేవక్తుముచ్యతే।సంధ్యాయాంకశ్యపాద్గర్భసంభవఃకామతోదితేః॥ తే నేతి ॥ తేనైవ-మేనభూమిరుద్ధృతా-అనుశుశ్రువః-త్వన్ముఖాత్ ॥౨॥తస్యేతి॥మృధోయుద్ధం॥౩॥సాధ్వితి॥ సాధుత్వే హేతుః - యద్యస్మాత్త్వం-హరేరవతారకథాంపృచ్ఛసి- మృత్యోఃపాశంవిశాతయతిమోచయతీతిగథా॥౫॥తదేవదర్శయతి ॥ యయేతి॥యయాకథయాఉత్తానపదఃపుత్రః- ధ్రువః- మునినానారదేన - అర్భకఏవ- యదాధ్రివాయసునందాదిభిర్విమానమానీతంతదాతస్యదేహత్యాగోవేక్షితః- స్యాదితిమత్వా- మృత్యావాసన్నేపి- దేహంనత్యాజ- కింతుసోపానఇవ- తస్య

కలాశిషాంప్రభోకిందుర్లభంతాభిరలంలవాత్మభిః।అనన్యదృష్ట్యాభజతాంగుహాశయస్స్వయంవిధత్తేస్వగతింపరఃపరాం ॥౫౧॥ కోనామలోకేపురుషార్థసారవిత్పురాకథానాంభగవత్కథాసుధాం।ఆపీయకర్ణాంజలిభిర్భవాపహామంకథంవిరజ్యేతవినానరేతరమ్॥౫౨॥**************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - త్రయోదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥నిశమ్యకౌషారవిణోపవర్ణితాంహరేఃకథాంకారణసూకరాత్మనః।పునస్సపప్రచ్ఛతముద్యతాంజలిర్నచాతితృప్తోవిదురోధృతవ్రతః॥౧॥విదురః॥ తేనైవతుమునిశ్రేష్ఠహరిణాయజ్ఞమూర్తినా। ఆదిదైత్యోహిరణ్యాక్షోహతఇత్యనుశుశ్రుమః ॥౨॥తస్యచోద్ధరతఃక్షోణీంస్వదంష్ట్రాగ్రేణలీలయా।దైత్యరాజస్యచబ్రహ్మన్కస్మాద్ధేతోరభూన్మృధః॥౩॥శ్రద్దధానాయభక్తాయబ్రూహితజ్జన్మవిస్తరమ్। ఋషేనతృప్యతిమనఃపరంకౌతూహలంమేహి ॥౪॥మైత్రేయః॥ సాధువీరత్వయాపృష్టమవతారకథాంహరేః। యస్త్వంపృచ్ఛసిమర్త్యానాంమృత్యుపాశవిశాతనీమ్ ॥౫॥ యయోత్తానపదఃపుత్రోమునినాగీతయార్భకః।మృత్యోఃకృత్వైవమూర్ధ్న్యంఘ్రిమారురోహహరేఃపదమ్ ॥౬॥ అథాత్రాపీతిహాసోయంశ్రుతేమేవర్ణితఃపురా।బ్రహ్మణాదేవదేవేనదేవానామనుపృచ్ఛతామ్॥౭॥దితిర్దాక్షాయణీక్షత్తర్మారీచంకాశ్యపంపతిం।అపత్యకామాచకమేసంధ్యాయాంహృచ్ఛయార్దితా॥౮॥ ఇష్ట్వాగ్నిజిహ్వం పయసాపురుషంయజుషాంపతిమ్।నిమ్లోచత్యర్కఆసీనమగ్న్యగారేసమాహితమ్॥౯॥ దితిః ॥ ఏషమాంత్వత్కృతేవిద్వన్కామఆత్తశరాసనః।ధునోతిదీనాంవిక్రమ్యరంభామివమతంగజః॥౧౦॥తద్భవాన్దహ్యమానాయాంసపత్నీనాంసమృద్ధిభిః।ప్రజావతీనాంభద్రంతేమయ్యాయుఙ్క్ష్వమనుగ్రహమ్॥ ౧౧ ॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాంలోకానావిశతేయశః।భవద్విధఃపతిర్యాసాంప్రజయాసుప్రజాయతే॥౧౨॥పురా

మూర్ధ్నిపదందత్వా- విమానమారుహ్య-విష్ణుపదమారూఢః-వక్ష్యతిచ ॥శ్లో॥ పరేత్యాభ్యర్చ్యధిష్ణ్యాగ్ర్యంపార్షతానభినంద్యచ।ఇయేషతదధిష్ఠాతుంబిభ్రద్రూపంహిరణ్మయమితి ॥౬॥ తయోస్సంగ్రామహేతుంవక్తుమితిహాసంప్రస్తౌతి॥ అథేతి॥ అనుపృచ్ఛతాందేవానాం -బ్రహ్మణావర్ణితఇతి- ఇతిహాసో మయాశ్రుతః ॥౭॥ దేవప్రశ్నప్రస్తావాయప్రథమంహిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపూత్పత్తిప్రకారమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥దితిరితి॥మరీచేఃపుత్రం- హృచ్ఛయఃకామః- తేనార్దితా-అతస్సంధ్యాయామేవకామితవతీ॥౮॥ఇష్ట్వేతి॥తదప్యగ్నిహోత్రశాలాయాం - తత్రాపిసమాహితం-అగ్నిఃజిహ్వాయస్య-యజుషాంయజ్ఞానాంపతిం-పురుషంశ్రీవిష్ణుం॥౯॥కృపణాం బహుభాషిణీమితి వక్ష్యతి - తత్ర-ఏషమామితిద్వాభ్యాంకార్పణ్యం-భర్తరీతిచతుర్భిశ్చబహుభాషణంవర్ణ్యతే॥ఏషఇతి॥ధునోతిపీడయతి-విక్రమ్యశౌర్యమావిష్కృత్య-రంభాంకదలీం॥౧౦॥తదితి॥ఆయుఙ్క్ష్వాంసర్వతోయునక్తు-సమ్యక్కరోతు॥౧౧॥భర్తరీతి॥ భర్తరిప్రాప్తబహుమానానాంస్త్రీణాం-ఆవిశతే-ప్రాప్నోతిప్రజయాపుత్రరూపేణ॥శ్రుః॥ సజాయాంజాయాం భవతి యదస్యాం జాయతేపునరితిశ్రుతేః॥౧౨॥పురేతి॥నోస్మాకంపితా-నోస్మాన్- పృథక్పృథగపృచ్ఛత్ -అయంభావః త్రయోదశానామప్యస్మాకంత్వయాభావసామ్యేవైషమ్యాచరణమనుచితమితి॥౧౩॥అథేతి॥మోఘంనాభూత్ -వరీయసిమహీయసి- త్వా

దృశేమహత్తమే॥౧౫॥ఇతీతి॥ప్రవృద్ధానంగేన కశ్మలం మోహో యస్యాస్తాం॥౧౬॥సంధ్యాకాల వంచనాయ భార్యాప్రశంసా॥ఏష ఇతి పంచభిః॥యతో యస్యాస్సకాశాత్॥౧౭॥సర్వాశ్రమానుపాదాయేతి॥తాన్సర్వాన్నాదదానేన కృచ్ఛ్రాన్నిస్సారయన్-స్వయం తరతీత్యర్థః॥౧౮॥యామితి॥ఆత్మనో దేహస్యార్ధం-కర్మసు ద్వయోస్సహాధికారాత్ - యచ్ఛబ్దానాం తామితి తృతీయశ్లోకేన సంబంధః-స్వధురం దృష్టాదృష్టకర్మభారం-విజ్వరో నిశ్చింతః॥౧౯॥యామితి॥హేలాభిర్లీలాభిః జయేమేతి॥సభార్యస్యేంద్రియాణి-ప్రాయేణ తతస్తతో న సర్పంతీతి భావః॥౨౦॥నేతి॥ తామనేకోపకారకర్త్రీం త్వాం కార్త్స్న్యేన అనుకర్తుం ప్రత్యుపకారైః-తాదృశీ భవితుం న ప్రభవః-న సమర్థాః-యే చాన్యే గుణగృధ్నవః-గుణప్రియాస్తేపి-పూర్ణేనాప్యాయుషా-వాశబ్దాజ్జన్మాంతరైరపి-న ప్రభవ ఇత్యుక్తం॥౨౧॥యద్యపి త్వదనుకరణమశక్యం- ప్రజాత్యై పుత్రోత్పత్త్యై-నాతివోచంతీ న నిందంతీ-ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వ॥౨౨॥స్వనిందామగణయంతీం భీషయంతీం-శ్రీరుద్రమనువర్ణయతి॥ఏషేతి సప్తభిః-ఘోరాణామేషా వేళా-స్వయం చ ఘోరదర్శనా॥౨౩॥ఏతస్యామితి॥భూతపరిషద్భిరుద్భూతిగణైః॥౨౪॥తర్హి తత్సన్ముఖమాత్రం వర్జనీయమితి చేత్తత్రాహ॥శ్మశానేతి॥శ్మశానే చక్రానిలః వాతమండలః- తస్మిన్ యా

పితా నో భగవాన్ దక్షో దుహితృవత్సలః।కం వృణీత వరం వత్సా ఇత్యపృచ్ఛత్సుతాః పృథక్॥౧౩॥ స విదిత్వాత్మజానాం నో భావం సంతానభావనః।త్రయోదశాదదాత్తాసాం యాస్తే శీలమనువ్రతాః॥౧౪॥ అథ మే కురు కల్యాణం కామం కంజవిలోచన।ఆర్తోపసర్పణం భూమన్నమోఘం హి మహీయసి॥౧౫॥ఇతి తాం వీర మారీచః కృపణాం బహుభాషిణీమ్।ప్రత్యాహానునయన్వాచా ప్రవృద్ధానంగకశ్మలామ్॥౧౬॥ ఏష తేహం విధాస్యామి ప్రియం భీరు యదిచ్ఛసి।తస్యాః కామం న కః కుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీ యతః॥౧౭॥సర్వాశ్రమానుపాదాయ స్వాశ్రమేణ కళత్రవాన్।వ్యసనార్ణవమత్యేతి జలయానైర్యథార్ణవమ్॥౧౮॥యామాహురాత్మనో హ్యర్ధం శ్రేయస్కామస్య మానిని।యస్యాం స్వధురమధ్యస్య పుమాంశ్చరతి విజ్వరః॥౧౯॥యామాశ్రిత్యేంద్రియారాతీన్దుర్జయానితరాశ్రమైః। వయం జయేమ హేలాభిర్దస్యూన్దుర్గపతిర్యథా॥౨౦॥ నవయం ప్రభవస్తాం త్వామనుకర్తుం గృహేశ్వరి। అప్యాయుషా వా కార్త్స్న్యేన యే చాన్యే గుణగృధ్నవః॥౨౧॥అథాపి కామమేతం తే ప్రజాత్యై కరవాణ్యలమ్। యథా మాం నాతివోచంతి ముహూర్తం ప్రతిపాలయ॥౨౨॥ఏషా ఘోరతమా వేళా ఘోరాణాం ఘోరదర్శనా। చరంతి యస్యాం భూతాని భూతేశానుచరాణి హి॥౨౩॥ఏతస్యాం సాధ్వి సంధ్యాయాం భగవాన్భూతభావనః।పరీతో భూతపార్షద్భిర్వృషేణాటతి భూతరాట్॥౨౪॥శ్మశానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః। భస్మావకుంఠామలరుక్మదేహో దేవస్త్రిభిః పశ్యతి దేవరస్తే॥౨౫॥నయస్య లోకే స్వజనః పరో వా నాత్యాదృతో నోత కశ్చిద్విగర్హ్యః।వయం వ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహే జాం బత భుక్తభోగాం॥౨౬॥యస్యానవద్యం చరితం మనీషిణో గృణంత్యవిద్యాపటలం బిభిత్సవః।నిరస్తసామ్యాతిశయోపి యస్స్వయం పిశాచ చర్యామచరద్గతిస్సతామ్॥౨౭॥హసంతి యస్యాచరితం హి దుర్భగాః స్వాత్మన్రతస్యావిదుషస్సమీహితం।యైర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనైః శ్వభోజనం స్వాత్మతయోపలాలితం॥౨౮॥బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపా

ధూళిః తయా ధూమ్రః-వికీర్ణో విక్షిప్తః-విద్యోతో ద్యుతిమాన్-జటాకలాపో యస్య-అమలరుక్మవద్దేహో యస్య- స దేవస్త్రిభిస్సోమసూర్యాగ్నినేత్రైః॥పశ్యతీతి॥అస్యోత్తరశ్లోకత్రయేప్యనుషంగః-ఏకస్య జామాతరః పరస్పరం భ్రాతర ఇతి వ్యవహ్రియంతే-అతో మమ భ్రాతా స తవ దేవర ఇతి లజ్జార్థముక్తం॥౨౫॥నను తథాపి మహత్త్వేనాదరణీయస్య స్వజనస్య చేత్ తవ-సర్వం చ తు మత్తైవ తత్రాహ॥నేతి॥యస్య స్వజనాదిర్నాస్తి- సమత్వాదీశ్వరస్య-ఐశ్వర్యమేవాహ యేన చరణేన-అపవిద్ధాం-నిర్మాల్యవద్ధారత స్త్యక్తాం-యేన చ భుక్తభోగాం - అజాం మాయాం-తన్మయీం విభూతిం - మహాప్రసాద ఇత్యాశాస్మహే- వ్రతైస్సమారాధ్య॥౨౬॥ అనిషిద్ధసుఖత్యాగాదసౌ పిశాచ ఇత్యవమానో న కార్య ఇత్యాహ ద్వాభ్యాం॥యస్యేతి॥యస్యానవద్యం విషయాసక్తిశూన్యమాచరితం-బిభిత్సవః భేత్తుమిచ్ఛవః॥౨౭॥హసంతీతి॥ సమీహితమభిప్రేతం-లోకశిక్షారూపం-అవిదుషః అవిద్వాంసః-యద్వా నవిద్వాన్ అన్యో యస్మాత్తస్య సర్వజ్ఞస్యేత్యర్థః-దుర్భగా నేవాహ॥యైరితి॥శ్వభోజనం-శునాం భోజ్యం శరీరం-స్వాత్మతయా-అయమేవాత్మేతి బుద్ధ్యా॥౨౮॥ అహో అప్రతర్క్యం తస్య చరిత్రమిత్యాహ॥బ్రహ్మాదయః-యేన కృతాన్ సేతూన్ స్వస్వాధికారాన్ పాలయంతి-యేన కృతాన్ సేతూన్ వ

ణ్ణాశ్రమాచారముత్సృజ్యదారాః పాలయంతీత్యర్థః-యత్కారణం-యః కారణంయస్య-యేనకృతమిదంవిశ్వం- మాయాచ-యస్యాజ్ఞాకరీ-విభూమ్నః పరమేశ్వరస్య-విడంబనమతర్క్యమిత్యర్థః॥౨౯॥ సేతి॥భర్త్రా నిరూపకేణైవం- సంవేదితే జ్ఞాపితేసతి-వృషలీవ వేశ్యేవ॥౩౦॥సఇతి॥వికర్మణినిషిద్ధేకర్మణి-దిష్ట్యాయదైవరూపాయేశ్వరాయ - ఉపవివేశ మైథునంలక్ష్యతే॥౩౧॥అథేతి॥ఉపస్పృశ్యస్నాత్వా-భర్గశబ్దవాచ్యంవిరజం-బ్రహ్మజ్యోతిర్ధ్యాయన్-సనాతనంబ్రహ్మ-గాయత్రీం ప్రణవంవా జజాప॥౩౨॥దితిరితి॥కర్మావద్యేనకర్మదోషేణ॥౩౩॥ మేతి॥మావధీన్మాహన్యాదిత్యర్థః-వధశంకాబీజమాహ॥ రుద్రఇతి॥అంహసమంహః అపరాధమకరవం-కృతవత్యస్మి ॥౩౫॥సఇతి॥భావః భగినీభర్త్రా-ఉరుః అనుగ్రహోయస్య-వ్యాధస్యనిర్దయస్యాపి-సతీపతిరిత్యనేనస్త్రీస్వభావంస్వయమపివేత్తీతిసూచయతి॥౩౬॥స్వగర్భస్యేతి॥ స్వగర్భస్య స్వసంతానస్య-ఆశిషంశుభం-లోక్యాంలోకత్రయార్హాం-సంధ్యాయాంయోనియమః సనివృత్తోయస్యాః సః॥౩౭॥అప్రాయత్యాదితి॥ ఆత్మనశ్చిత్తస్య-అప్రాయత్యాదశుచిత్వాత్ -మౌహూర్తికాదుత-సంధ్యారూపాదపి-మమనిదేశస్యా

లాః యత్కారణంవిశ్వమిదంహిమాయా।ఆజ్ఞాకరీయస్యపిశాచచర్యాఅహోవిభూమ్నశ్చరితంవిడంబనం॥౨౯॥సైవంసంవేదితేభర్త్రా మన్మథోన్మథితేంద్రియా। జగ్రాహవాసో బ్రహ్మర్షేర్వృషలీవగతత్రపా॥౩౦॥సవిదిత్వాస్వభార్యాయాస్తంనిర్బంధంవికర్మణి। నత్వాదిష్ట్యాయరహసితయాథోపవివేశహి॥౩౧॥ అథోపస్పృశ్యసలిలంప్రాణానాయమ్యవాగ్యతః। ధ్యాయన్జజాపవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనం॥౩౨॥దితిస్తువ్రీడితానేనకర్మావద్యేనభారత।ఉపసంగమ్యవిప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత॥౩౩॥మామేగర్భమిమంబ్రహ్మన్భూతానామృషభోవధీత్।రుద్రఃపతిర్హిభూతానాంయస్యాకరవమంహసమ్॥౩౪॥నమోరుద్రాయమహతేదేవాయోగ్రాయమీఢుషే। శివాయన్యస్తదండాయధృతదండాయమన్యవే॥౩౫॥సనఃప్రసీదతాంభామోభగవానుర్వనుగ్రహః।వ్యాధస్యాప్యనుకంప్యానాంస్త్రీణాందేవస్సతీపతిః॥౩౬॥ మైత్రేయః॥ స్వగర్భస్యాశిషంలోక్యామాశాసానాంప్రవేపతీమ్।నివృత్తసంధ్యానియమోభార్యామాహప్రజాపతిః॥౩౭॥కాశ్యపః॥అప్రాయత్యాదాత్మనస్తేదోషాన్మౌహూర్తికాదుత।మన్నిదేశాతిచారేణదేవానాంచాపిహేళనాత్ ॥౩౮॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రేజాతరాధమౌ। లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చండిముహురాక్రందయిష్యతః ॥౩౯॥ ప్రాణినాంహన్యమానానాందీనానామకృతాగసాం।స్త్రీణాంనిగృహ్యమాణానాంకోపితేషుమహాత్మసు॥౪౦॥తదావిశ్వేశ్వరఃక్రుద్ధోభగవాన్లోకపాలనః।హనిష్యత్యవతీర్యాసౌయథాద్రీన్శతపర్వధృత్ ॥౪౧॥దితిః॥ వధంభగవతాసాక్షాత్సునాభోదారబాహునా।ఆశాసేపుత్రయోర్మహ్యంమాక్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాద్విభో॥౪౨॥ నబ్రహ్మదండదగ్ధస్యనభూతభయదస్యచ।నారకాశ్చానుగృహ్ణంతియాంయాంయోనిమసౌగతః॥౪౩॥ కాశ్యపః॥కృతాపరాధతాపేనసద్యఃప్రత్యవమర్శనాత్।భగవత్యురుమానాచ్చభవేమయ్యపిచాదరాత్॥౪౪॥పుత్రస్యైవతుపుత్రాణాంభవితైకస్సతాంమతః।గాయంతియద్యశశ్శుద్ధంభగవద్యశసాసమమ్॥౪౫॥యోగైర్హేమేవదుర్వర్ణంభావయిష్యంతిసాధవః।నిర్వైరాదిభిరాత్మానంయచ్ఛీలమనువర్తితుమ్॥౪౬॥ యత్ప్రసా

ష్ఠాయాః-అతిచారేణాతిక్రమేణ-దేవానాంరుద్రానుచరాణాం॥౩౮॥భవిష్యతఇతి॥జాతరాధమావుత్తమాధమౌ - చండి హేకోపనే॥౩౯॥ ప్రాణినామితి॥ హన్యమానానాంసతాం॥౪౦॥తదేతి॥శతపర్వధృత్ వజ్రధరఇంద్రః॥౪౧ ॥వధమితి॥ సునాభేనఉదారబాహుర్యస్య-కోపితేష్విత్యుక్తత్వాచ్ఛంకితచిత్తాసతీప్రార్థయతే-బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి ॥౪౨॥ నేతి॥ నారకాఅపితథా-యాంయోనిమసౌగతోభవతి-తత్రస్థాఅపి- నానుగృహ్ణంతికృపాంనకుర్వంతి॥౪౩॥కృతేతి॥ కృతోయఅపరాధః- తతోయఅనుతాపః- తేనప్రత్యవదర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్ - భగవతిహరౌ- భవేశ్రీరుద్రే ఏతైఃపంచభిః కారణైః॥౪౪॥పుత్రస్యేతి॥పుత్రస్యహిరణ్యకశిపోః-పుత్రాణాంమధ్యే-ఏకఃసతాంమతోభవిష్యతి-తమేవవర్ణయతి-గాయంతీతిసార్ధైః పంచభిః-సమంసహ-సదృశంవా॥౪౫॥యోగైరితి॥ హీనవర్ణంయథాహేమ-యోగైర్ద్రావాదిభిరుపాయైః-శోధ్యతే-తథాయస్యశీలంస్వభావం- అనువర్తితుంఅనుగంతుంప్రాప్తుంనిర్వైరాదిభిఃయోగైః-ఆత్మానంభావయిష్యంతిశోధయిష్యంతి॥౪౬॥యదితి॥విశ్వప్రసాదేహేతుః-యదాత్మకం - స్వదృగాత్మసాక్షీ-యస్యానన్యయాభగవానేవసత్యఇత్యేవంభూతయా-దృశా- తోష్యతేతోషంప్రాప్నోతీత్యత్ర హేతుః॥౪౭ ॥సఇతి॥ మహాత్మా

అపరిచ్ఛిన్నదృష్టిః-మహానుభావః- మహాప్రభావః- మహతామపిమహ్యే- మహిష్ఠః అతిశయేనమహాన్-ప్రవృద్ధయాభక్త్యాఅనువిభావితేసంశోధితేచిత్తే- వైకుంఠం శ్రీహరిం- నివేశ్యప్రాప్యఅతత్ దేహాద్యభిమానంత్యక్ష్యతి ॥౪౮॥ మహాభాగవతత్వమేవాహ॥అలంపటఇతి ॥ శీలధరస్సుస్వభావః-గుణానాంధైర్యాదీనాం-ఆకరోజన్మభూమిః- పరేషాంసమృద్ధ్యాహృష్టః - పరేషుదుఃఖితేషుదుఃఖితః - నభూతోజాతశ్శత్రుఃయస్యనిదాఘభవంతాపం- చంద్రోయథాహరతి-ఏవంజగతశ్శోకహర్తాభవిష్యతి॥౪౯॥అపరిచ్ఛిన్నదృష్టిత్వమాహ॥అంతరితి॥స్వపూరుషాణామిచ్ఛయా-జనైఃపునర్గృహీతానిరూపాణియేన-శ్రీ రేవలలనాసుందరీ-అస్యాలలామంమండనం-ద్రష్టాద్రక్ష్యతి॥౫౦॥శ్రుత్వేతి॥ మహామనాః మహోత్సవదిత్యా-హరిణాసహయుద్ధేన-పుత్రయోఃమరణేకీర్తిస్స్యాదితిప్రభవేదిరి॥౫౧॥ ******************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ హతప్రభైస్సురైఃపృష్టఃప్రాహపంచదశేవిధిః । తద్బీజంవిప్రశాపాదివైకుంఠేవిష్ణుభృత్యయోః ॥ తదేవందేవానాంబ్రహ్మణశ్చసంవాదప్రస్తావముక్త్వాఇదానీంతంసంవాదమాహ ॥ప్రాజాపత్యమితి॥ ప్రాజాపత్యం కాశ్యపం-తేజోవీర్యంపరేషాంతేజోహంతీతితథా - వర్షశతం-స్వపుత్రాభ్యాంకరిష్యతే తత్సురాణామర్దనంపీడనంతస్మాత్ -శం

దాదిదంవిశ్వంప్రసీదతియదాత్మకం।సస్వదృగ్భగవాన్యస్యతోష్యతేనన్యయాదృశా॥౪౭॥సవైమహాభాగవతోమహాత్మామహానుభావోమహతాంమహిష్ఠః। ప్రవృద్ధభక్త్యానువిభావితాశయేప్రవేశ్యవైకుంఠమతద్విహాస్యతి॥౪౮॥అలంపటశ్శీలధరోగుణాకరోహృష్టఃపరర్ధ్యావ్యథితోదుఃఖితేషు। అభూతశత్రుర్జగతశ్శోకహర్తానైదాఘికంతాపమివోడురాజః॥౪౯॥ అంతర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రంస్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ । పౌత్రస్తవశ్రీలలనాలలామంద్రష్టాస్ఫురత్కుండలమండితాస్యమ్॥౫౦॥ మైత్రేయః ॥ శ్రుత్వాభాగవతంపౌత్రమమోదతదితిర్భృశమ్ । పుత్రయోశ్చవధంకృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః॥౫౧॥**

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - చతుర్దశోధ్యాయః

మైత్రేయః॥ప్రాజాపత్యంతుతత్తేజఃపరతేజోహనందితిః।దధారవర్షాణిశతంశంకమానాసురార్దనాత్ ॥౧॥లోకేతేనహతాలోకేలోకపాలాహతౌజసః।న్యవేదయన్విశ్వసృజేధ్వాంతవ్యతికరందిశామ్॥౨॥దేవాః॥తమఏతద్విభోవేత్థసంవిగ్నాయద్వయంభృశమ్।నహ్యవ్యక్తంభగవతఃకాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః ॥౩॥దేవదేవజగన్నాథలోకనాథశిఖామణే।పరేషామపరేషాంత్వంభూతానామసిభావవిత్ ॥౪ ॥ నమోవిజ్ఞానవీర్యాయమాయయేదముపేయుషే।గృహీతగుణభేదాయనమస్తేవ్యక్తయోనయే॥౫॥ యేత్వాననన్యభావేనభావయంత్యాత్మభావనమ్।ఆత్మనిప్రోతభువనంపరంసదసదాత్మకమ్॥౬ ॥ తేషాంసుపక్వయోగానాంజితశ్వాసేంద్రియాత్మనామ్।లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాంనకుతశ్చిత్పరాభవః॥౭॥యస్యవాచాప్రజాస్సర్వాగావస్తంత్యేవయంత్రితాః।హరంతిబలిమాయత్తాస్తస్మైముఖ్యాయతేనమః॥౮॥సత్వంవిధ

త్స్వమానాం॥౧॥లోకఇతి॥ తేనగర్భతేజసా-హతాలోకేనిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే-హతౌజసోహతప్రభాః - ధ్వాంతేనవ్యతికరంసంకరం॥౨॥తమఇతి॥వేత్థజానాసికింవిచారయసి-యద్యతోవయం-సంవిగ్నాఃభీతాః- అవ్యక్తమజ్ఞాతంనస్పృష్టంవర్త్మజ్ఞానప్రవాహోయస్య॥౩॥బ్రహ్మాణంపరమేశ్వరత్వేనస్తువంతః ప్రార్థయంతే- దేవదేవేతిసప్తభిః - లోకనాథానాంశిఖామణే-భావవిత్ - అభిప్రాయజ్ఞోసి-ప్రాయేణగర్భోపద్రవఇతిజానాసీత్యర్థః ॥౪॥ నమఇతి॥ విజ్ఞానంవీర్యంబలంయస్య-ఇదంబ్రహ్మదేహం- ఉపేయుషేప్రాప్తవతే- గృహీతోగుణభేదోరజోగుణోయేన-వ్యక్తస్యప్రపంచస్యయోనయేకారణాయ-నవ్యక్తాకేనాపిప్రమాణేన-అవిజ్ఞాతాయోనిర్యస్యేతివా ॥౫॥ సకామతయాప్రతీతిందుఃఖమనుభవంతోనిష్కామనయాభక్త్యాస్తువంతఆహుర్ద్వాభ్యాం॥ యఇతి॥యేత్వాం - అనన్యేననిష్కామేన- భావేనభక్త్యాభావయంతి- ఆత్మనోజీవాన్భావయతీతితథాస్వస్మిన్ప్రోతానిగ్రథితాని-భువనానియేన - చేతనాచేతనప్రపంచకారణమిత్యర్థః-తత్రహేతుః-సదసదాత్మకమితికార్యకారణరూపంవస్తు- తాభ్యాంపరం ॥౬॥ తేషామితి॥ జి[illegible]శ్వాసేంద్రియాణ్యాత్మామనశ్చయైః - అతస్సుపక్వయోగాః - అతఏవప్రాప్తోయుష్మత్ప్రసాదోయైస్తేషాం ॥౭॥ ఆస్యేతునిత్యంశ్లేషిణఇత్యాహుః ॥యస్యేతి॥ తంత్యాదామన్యా - ఆయత్తాఃఅధీనాః - ముఖ్యాయనియంతృప్రణవరూపాయేతివా-తథాచశ్రుతిః॥తస్యవాక్తంత్రీనామానిదామానీత్యాది॥౮॥సఇతి॥ తమసాఅహోరాత్రవిభాగాభావే

న-లుప్తాని కర్మాణి యేషాం-ఆపన్నాన్ ఆప్లుతానస్మాన్॥౯॥ ఆపత్కారణమాహుః ॥ఏష ఇతి॥ ఏష గర్భః తస్యా విశేషణం అర్పితం నిక్షిప్తం-కాశ్యపమోజో వీర్యం-దిశస్తిమిరయన్- తమోవ్యాప్తాః కుర్వన్॥౧౦॥ స ఇతి॥ దితేః కుచేష్టితం జ్ఞాత్వా-దేవానాం యే శబ్దాః అజ్ఞప్తివిజ్ఞప్తివాక్యాని- తేషాం గోచరో విషయభూతః-ప్రత్యాచష్ట-ప్రత్యభాషత॥౧౧॥ మానసా ఇతి- యుష్మత్సకాశాత్పూర్వజాతాః॥౧౨॥ త ఇతి॥ శ్రీవైకుంఠాఖ్యం లోకం యయుః ॥౧౩॥ తం వర్ణయతి॥ వసంతీత్యాదినా ద్వాదశభిః-శ్రీవైకుంఠస్య హరేరేవ మూర్తిర్యేషాం తే-నిమిత్తం ఫలం-అనిమిత్తం నిమిత్తం ప్రవర్తకం యస్మిన్- నిష్కామేన ధర్మేణేత్యర్థః-ఆరాధయన్ ఆరాధితవంతః॥౧౪॥ యత్రేతి॥ శబ్దగోచరః వేదాంతైకవేద్యః-విరజం సత్త్వమూర్తిం - విష్టభ్య ధృత్వా-వృషో ధర్మమూర్తిః-స్వానాం స్వాన్॥౧౫॥ తద్వనం విశినష్టి త్రిభిః॥ యత్రేతి ॥ సర్వేష్వృతుషు శ్రీః పుష్పాదిసంపద్యేషాం తైః॥౧౬॥ వైమానికా ఇతి॥ చరితాని చరిత్రాణి భర్తుః ప్రభోః-అనువికసంత్యః - మధుమకరందః- తద్యుక్తా మాధవ్యో వాసంత్యో లతాః-యద్వా-అనువికసన్మధవః ప్రస్రవన్మకరందాః-మాధవ్యో మధుకరాలీనాః సుమనసః తాసాం సుగంధేన-ఖండితాః క్షిప్తా ధీర్యేషాం- తేఽపి తద్గంధప్రాపకం అనిలం - క్షిపంతః తిరస్కుర్వంతః-గాయంతి - అనేన భగవత్పార్షదానాం-నిరతిశయవిషయసుఖేఽపి-భజనానందశక్తిర్దర్శితా॥౧౭॥ పారావతేతి॥ అన్యభృతః కోకిలః - దా

త్వం శంభో భగవాన్ లోకానాం లుప్తకర్మణామ్। అదభ్రదయయా దృష్ట్యా ఆపన్నానర్హసీక్షితుమ్॥౯॥ ఏష దేవ దితేర్గర్భ ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్। దిశస్తిమిరయన్ సర్వా వర్ధతేఽగ్నిరివైధసి ॥౧౦॥ మైత్రేయః॥ స ప్రహస్య మహాబాహో భగవాన్ శబ్దగోచరః। ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ ప్రీణన్ రుచిరయా గిరా ॥౧౧॥ బ్రహ్మా॥ మానసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వజాః సనకాదయః। చేరుర్విహాయసా లోకాన్ లోకేషు విగతస్పృహాః॥౧౨॥ త ఏకదా భగవతో వైకుంఠస్యామలాత్మనః। యయుర్వైకుంఠనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్॥౧౩॥ వసంతి యత్ర పురుషాః సర్వే వైకుంఠమూర్తయః। యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్ హరిమ్॥౧౪॥ యత్ర చాద్యః పుమానాస్తే భగవాన్ శబ్దగోచరః। సత్త్వం విష్టభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్ వృషః॥౧౫॥ యత్ర నైఃశ్రేయసం నామ వనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివ మూర్తిమత్ ॥౧౬॥ వైమానికాః సలలనాశ్చరితాని యత్ర గాయంతి లోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అంతర్జలేఽనువికసన్మధుమాధవీనాం గంధేన ఖండితధియోఽప్యనిలం క్షిపంతః॥ ౧౭ ॥ పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాం యః। కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్రముచ్చైర్భృంగాధిపే హరికథామివ గాయమానే॥ ౧౮ ॥ మందారకుందకురవోత్పలచంపకార్ణపున్నాగనాగబకులాంబుజపారిజాతాః। గంధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా యస్మింస్తపః సుమనసో బహుమానయంతి॥౧౯॥ యత్సంకులం హరిపదానతిమాత్రదృష్టైర్వైడూర్యమారకతహేమమయైర్విమానైః। యేషాం బృహత్కటితటాః స్మితశోభిముఖ్యః కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదధురుత్స్మయాద్యైః॥౨౦॥ శ్రీ రూపిణీ క్వణయతీ చరణారవిందం లీలాంబుజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా। సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్య ఉపేతహేమ్ని సంమార్జతీవ యదను

త్యూహశ్చాతకః-అచిరమాత్రం క్షణమాత్రం విరమతి అనేన పక్షిణామపి- తత్ర - హరికథాశ్రవణాది పరమానందో దర్శితః ౧౮॥ మందారేతి॥ మందారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ-కురవకః తిలకవృక్షః-ఉత్పలం రాత్రివికాసి - అంబుజం దినవికాసి-నాగో నాగకేసరః-ఏతాః సుమనసః-పుష్పజాతయః-సుగంధా అపి-తులసికాభరణేన శ్రీకృష్ణేన-తులస్యా గంధే అర్చితే-యస్మిన్ వనే-తస్యాస్తపో బహుమానయంతి - అనేన తత్రత్యా గుణగ్రాహిణో నమత్సరిణ ఇత్యుక్తం - యత్రాపి ఏవంభూతం వనం-తత్ శ్రీవైకుంఠం యయురితి పూర్వేణాన్వయః॥౧౯॥ పునర్వైకుంఠమేవ విశినష్టి ॥ యదితి ॥ యత్సంకులం వ్యాప్తం-శ్రీహరిపాదయోరానతిః ప్రణామః-తావన్మాత్రేణ దృష్టైః- భక్తానాం విమానైః - న కర్మాదిప్రాప్తైః- వైడూర్యమారకతైః హైమైః మయైశ్చ విమానైః-బృహంతి కటితటాని యాసాం స్మితేన శోభీని ముఖాని యాసాం తా అపి-శ్రీకృష్ణే ఆత్మా యేషాం-రజః కామం-ఉత్స్మయాద్యైః పరిహాసాదిభిః-నాదధుః నజనయామాసుః॥౨౦ ॥ శ్రీరితి॥ శ్రీర్లక్ష్మీః-మనోహరమూర్తిధారిణీ సతీ-హరేః సద్మని-సంమార్జనం కుర్వతీవ యస్మిన్ లోకే సంలక్ష్యతే- చరణారవిందం క్వణయతీ-నూపురేణ శబ్దయంతీ-ముక్తో దోషశ్చాంచల్యం యయా యద్వా-ముక్తేన దోషాపహారిణా తేన బాహునా కీదృశే సద్మని - స్ఫటికమయాని కుడ్యాని యస్మిన్-మధ్యే శోభార్థముపేతం సంయుక్తం హేమ యస్మిన్-యస్యానుగ్రహణే శ్రీరనుగ్రహం

తోఽతీత్యేతదర్థం-అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం-యత్నస్యాయం భావః-యద్యపి యత్ర రజో నాస్త్యేవ తథాపి స్వర్ణపట్టికావబద్ధన్నభిత్తిభాగేషు-బహుధా ప్రతిబింబితా సతీ లీలాంబుజం భ్రమయంతీ భయభక్త్యాం తిథాలక్ష్యత ఇతి॥ ౨౧॥ వాపీష్వితి॥ అంగ హే దేవాః-యద్యస్మిన్ లోకే-శ్రీరేవ మమతఅసంస్తమనే- కింకుర్వతీ-విద్రుమమయాస్తటాని యాసాం తాసు-అమలాః అమృతతుల్యాః ఆపో యాసాం తాసు వాపీషు నిజవనే లక్ష్మీవనే పరిచారికాభిరన్వితా- తులసీభిర్విష్ణుం పూజయంతీ-తమదకే ప్రతిబింబితం-శోభనాలకయుక్తం-ఉత్కృష్టనాసికాయుక్తం-నిరీక్ష్య- దంతక్షతాదిదర్శనాత్ భగవతోచ్ఛేషితం-చుంబితమిత్యమన్యత-అనేన లక్ష్మ్యా అపి సౌభాగ్యసుఖం- భగవదనుగ్రహైకవేద్యోతితం ॥ ౨౨॥ యదితి॥ పునః కథంభూతం తద్వైకుంఠం - యద్వైకుంఠం న వ్రజంతి కే యే కుకథాః శృణ్వంతి - కాస్తాః అఘభిన త్యేఘభిత్తస్య శ్రీహరేః-రచనా సృష్ట్యాదిలీలా-తస్యా అనువాదాదన్యవిషయాః అర్థకామాదివార్తాః మతిభ్రంశకాః - తేషామవ్రజనే హేతుః-యాస్తు హతభగైర్నృభిః - శ్రుతాః సత్యస్తాంస్తాన్ శ్రోతౄన్ - అశరణేషు నిరాశ్రయేషు-తమస్సు నరకేషు - క్షిపంతి హంత ఖేదే-కథంభూతాః ఆత్తసారాః ఆత్తం శ్రోతౄణాం పుణ్యం యాభిస్తాః॥ ౨౩ ॥ ప్రసంగాత్తాన్ శోచతి॥ య ఇతి॥ నో అస్మాభిర్బ్రహ్మాదిభిరపి-అభ్యర్థితాం మనుష్యజాతిం- ప్రపన్నాః ప్రాప్తాస్సంతోఽపి-హరేర్నారాధనం కుర్వంతి తే-కీదృశీం నృగతిం-యత్ర యస్యాం ధర్మసహితం తత్త్వజ్ఞానం భవతి-తదుభయసాధనత్వాత్తస్యాః- తే అముష్య భగవతః-వితతయా మాయయా-ననుసంమోహితాః-యది చైవం సంబంధః- కేవలం తే ఏవ న వ్రజంతి-కింతు యే భగవదారాధనం న కుర్వంతి - తేపి తేషాం మాయా మోహితత్వాదితి॥ ౨౪॥ యదితి॥ పునః కథంభూతం ॥ యచ్చ న ఉపరిస్థితం వ్రజంతి కే - అ

గ్రహణేన్యయత్నః॥ ౨౧॥ వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సు ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభిరీశమ్
అభ్యర్చతీ స్వలకమున్నసమీక్ష్య వక్త్రముచ్ఛేషితం భగవతేత్యమతాంగ యచ్ఛ్రీః॥ ౨౨॥ యన్న వ్రజంత్య
ఘభిదో రచనానువాదాచ్ఛృణ్వంతి యేఽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నీః । యాస్తు శ్రుతా హతభగైర్నృ
భిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్ క్షిపంత్యశరణేషు తమస్సు హంత॥ ౨౩ ॥ యేఽభ్యర్థితామపి చ నో నృగతిం ప్రప
న్నా జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మ యత్ర । నారాధనం భగవతో వితరంత్యముష్య సంమోహితా వి
తతయా నను మాయయా తే॥ ౨౪॥ యచ్చ వ్రజంత్యనిమిషామృషభానువృత్త్యా దూరేయమా హ్యుపరి నః
స్పృహణీయశీలాః । భర్తుర్మిథస్సుయశసః కథనానురాగవైక్లబ్యబాష్పకలయా పులకీకృతాంగాః॥ ౨౫॥ త
ద్విశ్వగుర్వధికృతం భువనైకవంద్యం దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః । ఆపుః పరాం ముదమపూ
ర్వముపేత్య యోగమాయాబలేన మునయస్తదథో వికుంఠమ్॥ ౨౬॥ మైత్రేయః ॥ తస్మిన్నతీత్య మునయష్ష
డసజ్జమానాః కక్ష్యాస్సమానవయసావథ సప్తమాయామ్ । దేవావచక్షత గృహీతగదౌ పరార్థ్యకేయూ
రకుండలకిరీటవిటంకవేషౌ॥ ౨౭॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాసితచతుష్టయబాహుమ
ధ్యే॥ వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం రక్తేక్షణేన చ మనాగ్రభసం దధానౌ॥ ౨౮ ॥ ద్వార్యే

నిమిషాణాం దేవానామృషభః శ్రేష్ఠో హరిః-తస్యానువృత్త్యా-దూరే యమో యమేషాం- యద్వా - దూరీకృతాః యమనియమాః-పాంతాంతరే దూరీకృతాహంకారా ఇత్యర్థః-స్పృహణీయం కరణాదిశీలం యేషాం-కించ-భర్తుర్హరేః-యత్సుయశః తస్య మిథః కథనేన-యోఽనురాగః తేన-వైక్లబ్యం తేన-యా బాష్పకలా తయా సహ - ప్రపులకీకృతం అంగం యేషాం-యద్వా న ఉపరి వ్రజతాం విశేషణం-నిరహంకారత్వాదస్మత్తో యేఽధికాస్తే యద్వ్రజంతీత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ తదితి॥ తత్తదా తదపూర్వం వైకుంఠం-అథో అనంతరముపేత్య-మునయః పరాముత్కృష్టాం ముదమాపుః-అపూర్వత్వే హేతవః - విశ్వగురుణా శ్రీహరిణా-అధికృతమధిష్ఠితం భువనానామేకమేవ వంద్యం-దివ్యం అలౌకికం - విచిత్రాణి విబుధాగ్ర్యాణాం విమానాని- తేషాం శోచిర్దీప్తిర్యస్మిన్-యోగమాయాబలేనేతి అష్టాంగయోగప్రభావేనోపేత్య - పరమేశ్వరే తు యోగమాయేతి విచ్ఛక్త్యేతి ద్రష్టవ్యం॥ ౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ వైకుంఠే-షట్కక్ష్యాః-ప్రాకారద్వారాణి-అసజ్జమానాః భగవద్దర్శనోత్కంఠతయా తత్తదద్భుతదర్శనే ఆసక్తిమకుర్వాణాః-ద్వారపాలౌ దేవౌ అపశ్యన్ - కథంభూతౌ-సమానం వయో యయోః-గృహీతే గదే యాభ్యాం పరార్థ్యైః కేయూరాదిభిః-విటంకః సుందరో వేషో యయోః॥ ౨౭॥ తావేవ వర్ణయతి॥ మత్తేతి॥ మత్తద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం-తయా వనమాలికయా-నివీతౌ కంఠలంబిన్యా అలంకృతౌ-అసితాః నీలాః-చతుష్టయం చతుస్సంఖ్యాకాః బాహవః- తేషాం మధ్యే విన్యస్తయా-వక్త్రం చ మనాక్ రభసం కించిత్ క్షుబ్ధం దధానౌ-స్ఫుటౌ ఉత్ఫుల్లౌ నిర్గ

మాశ్వాసమార్గౌ-నాసాపుటే తాభ్యాం॥౨౮॥ ద్వారీతి॥ ఏతయోర్మిషతోః పశ్యతోః - తావనాదృత్య అపృష్ట్వైవ - యాః
పూర్వాః ద్వాఃషు పురాలంకృతా వజ్రమయీః కవాటికా యాసు-సప్తమాయామపి ద్వారి నివివిశుః - అప్రశ్నే హేతుః స
ర్వత్ర యే అవిహతాః అనివారితాః సంచరంతి-నిశ్శంకత్వే హేతుః-అవిషమయా స్వదృష్ట్యేతి॥౨౯ ॥తానితి॥ వాతరశనా
న్నగ్నాన్-వృద్ధానపి పంచవర్షబాలకవత్ప్రతీయమానాన్ - చకారాదాజ్ఞయా చాస్ఖలయతాం-నివారితవంతౌ-నతత్-
స్ఖలనమర్హంతీతి తథా తాన్-అహో అత్రాపి ధాష్ట్యమిత్యేవం-తేజో విహస్య-భగవతో బ్రహ్మణ్యదేవస్య-ప్రతికూ
లం శీలం యయోః॥౩౦॥ తాభ్యామితి॥ హరేర్ద్వారపాలపతిభ్యాం॥ దేవేషు పశ్యత్సు ॥వార్యమాణాస్తే మునయః । కో వా
ఇత్యాదిశ్లోకత్రయమూచుః-సుహృత్తమః శ్రీహరిః-తస్య దిదృక్షితం దర్శనేచ్ఛా-తస్య భంగే సతి-కామానుజః క్రోధః - తే
న సహసా అకస్మాదేవ-ఉపప్లుతాని క్షుభితాని అక్షీణి యేషాం తే-సుష్ఠు పూజ్యతమా అపి తైర్నిషేధానర్హత్వే హేతుః॥౩౧॥క
ఇతి॥ ఉచ్చైర్మహత్యా పరిచర్యయా-భగవత్పరిచర్యయా-పత్యా ప్రాప్య - ఇహ వైకుంఠే-నివసతాం తద్ధర్మిణాం సమదర్శి
నాం మధ్యే - వాం యువయోరేవ కోఽయం విషమస్వభావః - కైశ్చిత్ప్రవేష్టవ్యం కైశ్చిన్న ప్రవేష్టవ్యమిత్యేవంభూతః
స్వామినోఽరక్షణార్థం ద్వారపాలకయోరేవ స్వభావ ఇతి చేదత ఆహుః॥ తస్మిన్నితి॥ కుహకయోః కపటయోః- ఆత్మవ
త్స్వదృష్టాంతేన-యథా ఆవాం కపటౌ-తథాన్యోపి కశ్చిత్కపటః ప్రవేక్ష్యతీతి-అయం భావః -నహ్యత్ర భగవద్భక్తిం వినా

తయోర్నివివిశుర్మిషతోరపృష్ట్వా పూర్వా యథా పురటవజ్రకవాటికా యాః। సర్వత్ర తేఽవిషమయా ము
నయస్స్వదృష్ట్యా యే సంచరంత్యవిహతా అవిహతాభిశంకాః॥ ౨౯॥ తాన్వీక్ష్య వాతరశనాంశ్చతురః కుమా
రాన్వృద్ధాన్దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్। వేత్రేణ చాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజో విహస్య
భగవత్ప్రతికూలశీలౌ ॥౩౦॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాస్స్వర్హత్తమా అపి హరేః ప్రతి
హారపాభ్యామ్। ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభంగ ఈషత్కామానుజేన సహసా త ఉపప్లుతాక్షాః ॥౩౧॥
కుమారాః॥ కో వామిహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్స్వభావః। తస్మిన్ప్ర
శాంతపురుషే గతవిగ్రహే వాం కో వాత్మవత్కుహకయోః పరిశంకనీయః॥ ౩౨॥ నహ్యంతరం భగవతీహ
సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః। పశ్యంతి యత్ర యువయోస్సురలింగినోః కింవ్యు
త్పాదితం హ్యుదరభేది భయం యతోఽస్య॥౩౩॥ తద్వామముష్య పరమస్య వికుంఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమి
హ ధీమహి మందధీభ్యామ్। లోకానితో వ్రజతమంతరభావదృష్ట్యా పాపీయసస్త్రయ ఇమే రిపవోఽస్య య
త్ర॥౩౪॥ తేషామితీరితముభావవధార్య ఘోరం తం బ్రహ్మదండమనివారితమస్త్రపూగైః। సద్యో హరే
రనుచరావురు బిభ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ ॥ ౩౫॥ భూయాదఘోని భగవద్భిరకారి దం
డో యో నౌ హరేత సురహేళనమప్యశేషమ్। మా వోఽనుతాపకలయా భగవత్స్మృతిఘ్నో మోహో భ

కశ్చిదాగచ్ఛతి - నచేశ్వరే ప్రశాంతత్వాదవిద్యమానవిరోధే భయశంకా- అతో యువాం కేవలం ధూర్తావేవేతి॥ ౩౨॥ భ
యశంకాదిబీజం చ భేదః॥ స చ కస్యాప్యస్మిన్నాస్తీత్యాహ ॥ నహీతి ॥ సమస్తం విశ్వం కుక్షౌ యస్య- యత్ర ఇహ భగవతి
ధీరాః విద్వాంసః-అస్మిన్నంతరం భేదం న పశ్యంతి - కింత్వస్మిన్పరమాత్మని- ఆత్మానమంతర్భూతం పశ్యంతి - మహాకా
శే ఘటాకాశమివ తథా అన్యస్య రాజాదేః ఉదరభేది ఉదరభేదయుక్తం భయం భవతి-తథాస్య హరేస్త్వద్భయం-యతో
యేన కారణేన -సురవేషధారిణోర్యువయోః-విశేషేణోత్పాదితం-తత్కారణం కించిదిత్యర్థః॥ ౩౩ ॥ తదితి॥ తత్తస్మాద్వై
కుంఠనాథస్య- భృత్యాభ్యాం యువాభ్యాం ప్రకృష్టం భద్రమేవ కర్తుం -ఇహాస్మిన్నపరాధే - యద్వ్యక్తం తద్ధీమహి చింత
యామ-తదేవాహుః-అంతర్యః స్వభావః-సత్తాదర్శనేన -ఇతః వైకుంఠాల్లోకాన్ వ్రజనం- యత్ర యేషు లోకేషు- అస్య
పాపీయసో త్రయః-ఇమే-కామః క్రోధస్తథా లోభ ఇతి గీతోక్తాస్త్రయో రిపవో భవంతి -పాపీయసో లోకానితి వా॥౩౪॥
తేషామితి॥ఇతి తేషామీరితం భాషణం - ఘోరమవధార్య - దండే చ బ్రహ్మదండం బ్రహ్మశాపమవధార్య-తం శస్త్రస
మూహైరప్యనివార్యం అవధార్య - శ్రీహరేరనుచరౌ - అతికాతరేణాతికాతర్యేణ- తత్పాదగ్రహణం కుర్వంతౌ సం
తౌ-దండవదపతతాం-కథమగ్రే తస్య శ్రీహరేః-ఏవంభూతేభ్యో మునిభ్యః-తాభ్యామపి - ఉరు అధికం బిభ్యతః-భయం
భావయేతే॥౩౫॥ అహో అపరాద్ధమస్మాభిరిత్యనుతప్యమానౌ ప్రత్యూచతుః॥ భూయాదితి॥ అఘోని అఘవతి- యమ
చితో దండః స ఏవ భగవద్భిరకారి-నాత్ర భగవతామపరాధః కశ్చిత్ -అతో నౌ ఆవయోర్యుక్తమేవ - యో అశేషమపి

సురహేళనం-ఈశ్వరాజ్ఞాతిక్రమరూపం పాపం హరేత్ - కింతు వః యుష్మాకం యః కృపానిమిత్తోఽనుతాపః - తస్య లేశేన-నౌ ఆవయోః-అధోఽధః మూఢధియా ప్రజతోరపి భగవత్స్మృతిప్రతిఘాతకో మోహో మా భవేత్ - కింతు మోహేఽపిస్మృతిర్నప్రహాతాదితి ప్రార్థనా॥ ౩౬॥ ఏవమితి॥ ఏవం స్వానాం - మహాత్స్వతిక్రమమపరాధం - తత్క్షణాదేవావబుధ్యతస్మిన్ యత్ర తైరుద్ధాస్తం దేశం యయౌ-ఆర్యాణాం హృద్యో మనోజ్ఞః-చరణౌ చలయన్నితి - అయం భావః - మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతజం క్రోధం తౌ శమయిష్యామీతిత్వరా వ్యాజేన - పద్భ్యామేవ యయౌ - ఆర్యాణాం సాహిత్యం నిసర్గమానపి విభూతిభిః పూరయిత్వా-క్షమితుం॥ ౩౭॥ తత్ర తైర్దృష్టం దేవమనువర్ణయతి పంచభిః॥ తమితి॥ తం త్వాగతం తే చతు త అపశ్యన్ - ఆపంచమాదిద మేవ క్రియాపదం-స్వపుంభిః - శీఘ్రం ప్రతిహృతనూపయికం గమనోచితఛత్రపాదుకాది యస్య-స్వసమాధినా భాగ్యం భజనీయం ఫలం-బ్రహ్మాయత్తదక్షివిషయం-హంసవత్ శ్రియౌ యయోస్తయోః - ఉభయతశ్చలతోర్వ్యజనయోః-యుశ్శివోఽనుకూలో వాయుః - తేన లోలాశ్చలంతః శుభ్రాతపత్రశశికేసరాః - శుభ్రం యదాతపత్రం శశిసాదృశ్యాచ్ఛశీ-తస్య కేసరా ముక్తాహారవిలంబాస్తేభ్యః - గళితాని శీకరాంబూని యస్య శీకరోంబుకణః॥ ౩౮॥ కృత్స్నేతి॥ కృత్స్నస్య ద్వారపాలమునిబృందస్య - ప్రసాదే సుముఖం - స్పృహణీయధామ - స్పృహణీయానాం గుణానాం ధామ స్థానం - స్నేహావలోకకలయా - సప్రేమకటాక్షేణ - హృది సంస్పృశంతం సుఖయంతం - త్రైలోక్యవివటూపక్షే సత్యలోకపర్యంతం స్వర్గః తస్య చూడామణిమివ స్థితం- స్వధిష్ణ్యం శ్రీవైకుంఠం - సుభగయంతం శోభయం

వేదపి తు నౌ ప్రజతోరధోఽధః॥ ౩౬॥ ఏవం తదైవ భగవానరవిందనాభః స్వానాం విబుధ్య సదతిక్రమ మార్య
హృద్యః। తస్మిన్యయౌ పరమహంసమహామునీనా మన్వేషణీయచరణౌ చలయన్సహశ్రీః॥ ౩౭॥ తం
త్వాగతం ప్రతిహృతౌపయికం స్వపుంభిస్తేఽచక్షతాక్షవిషయం స్వసమాధిభాగ్యమ్। హంసశ్రియోర్వ్య
జనయోశ్శివవాయులోలశుభ్రాతపత్రశశికేసరశీకరాంబుమ్ ॥ ౩౮ ॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం స్పృ
హణీయధామ స్నేహావలోకకలయా హృది సంస్పృశంతమ్ । శ్యామే పృథావురసి శోభితయా శ్రియా
స్వశ్చూడామణిం సుభగయంతమివాత్మధిష్ణ్యమ్॥ ౩౯ ॥ పీతాంశుకే పృథునితంబిని విస్ఫురంత్యా కాంచ్యా
ఽలిభిర్విరుతయా వనమాలయా చ ।వల్గుప్రకోష్ఠవలయం వినతాసుతాంసే విన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమ
బ్జమ్॥ ౪౦॥విద్యుత్క్షిపన్మకరకుండలమండనార్హ గండస్థలోన్నసముఖం మణిమత్కిరీటమ్। దోర్దండషండ
వివరే హరతా పరార్ధ్యహారేణ కంధరగతేన చ కౌస్తుభేన ॥ ౪౧ ॥ అత్రోపసృష్టమితి చోత్స్మితమిందిరా
యాః స్వానాం ధియా విరచితం బహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్ । మహ్యం భవస్య భవతాం చ భజంతమంగం నేముర్ని
రీక్ష్య నవితృప్తదృశో ముదా కైః॥ ౪౨ ॥తస్యారవిందనయనస్య పదారవిందకింజల్కమిశ్రతులసీమకరంద
వాయుః । అంతర్గతః స్వవివరేణ చకార తేషాం సంక్షోభమక్షరజుషామపి చిత్తతన్వోః॥ ౪౩ ॥ తే వా అ

తం॥ ౩౯॥ పీతాంశుక ఇతి ॥ పృథునితంబమాశ్రయత్వేన విద్యతే యస్య తస్మిన్ పీతాంశుకే - అలిభిర్నాదితయా వనమాలయాయుక్తం-సుభగయంతమితి పూర్వేణ వా సంబంధః-వల్గుప్రకోష్ఠేషు వలయాని యస్య- విన్యస్తో హస్తో యేన-ఇతరేణాన్యేన- అబ్జం ధునానం భ్రామయంతం-విన్యస్యేతి పాఠే వల్గ్విత్యాదిహస్తస్యాపి విశేషణం॥ ౪౦॥ విద్యుదితి॥ కాంత్యా విద్యుతః క్షిపతీ-మకరాకారే కుండలే-తయోర్మండనార్హే గండస్థలే యస్మిన్ - తచ్చ తదున్నసం చ ముఖం చ యస్య- మణియుక్తం కిరీటం యస్య- దోర్దండానాం షండస్సమూహః-తస్య వివరే మధ్యే - స్థితేన హరతా మనోహరేణ విహరతేతి వా-పరార్ధ్యః ఉత్కృష్టః- తేన హారేణ కంధరగతేన - స్థితేన కౌస్తుభేన చ యుక్తం॥ ౪౧॥ అత్రేతి ॥ కిం బహునా ఇందిరాయాః ఉత్స్మితం-అహమేవ సర్వసౌందర్యనిధిరిత్యహంకరణం - అత్ర భగవతస్సౌందర్యే ఉపసృష్టమస్తంగతమితి - స్వానాం భక్తానాం-ధియా విరచితం -- భృత్యైః స్వమనస్యేవం వితర్కితమిత్యర్థః - కుతః బహుసౌష్ఠవేన సౌందర్యేణ-ఆఢ్యం యుక్తం - కించ మహ్యం మమ భవస్య ఈశ్వరస్య - భవతాం త్వత్కృతే-అంగం భజంతం - మూర్తిం ప్రకటయంతం - అథ చ తం నిరీక్ష్య-కైశ్శిరోభిః-ముదా నేముః నమశ్చక్రుః - న విశేషేణ తృప్తాని నేత్రాణి యేషాం తే॥ ౪౨ ॥ స్వరూపానందాదపి తేషాం భజనానందాధిక్యమాహ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య పదారవిందకింజల్కైః కేసరైః-మిశ్రా యా తులసీ - తస్యాః మకరందేన-యుక్తో వాయుః-స్వవివరేణ నాసాఛిద్రేణ- అక్షరజుషాం బ్రహ్మానందసేవినామపి-సంక్షోభం చిత్తే తన్వి హర్షం - తనౌ రోమాంచం-హర్షకారితం ॥ ౪౩॥ సంభవమాహ ద్వాభ్యాం॥ తే ఇతి॥ తే వై కిల-వదనమేవ-అసితపద్మం తస్య-కోశః అంతర్భాగః - అసితపద్మకోశమిత్యభూతోపమా-సుందరతరే అరుణే అధరోష్ఠే-కుందవద్ధాసో యస్మిన్ తం- ఉత్ ఊర్ధ్వం వీక్ష్య - లబ్ధమనోరథా

స్వంతః-నఖాఏవారుణమణయః - తేషాం శ్రయణమాశ్రయభూతమంఘ్రిద్వంద్వం - పునరవేత్యాభోద్రష్ట్వా పునఃపున రేవం నిరీక్ష్య-యుగపత్సర్వాంగలావణ్యగ్రహణాశక్తాః -పశ్చాన్నిదధ్యుఃధ్యాతవంతః॥౪౪॥పుంసామితి॥యోగమార్గేణ గతింమృగయతాంపుంసాం-ధ్యానస్యవిషయభూతం-అత్యాదరాస్పదంబహూనాంతత్త్వదృశాం - సంమతమితివా-పౌరుషంవపుః దర్శయంతంఅన్యేష్వసిద్ధైరసాధారణైః-ఔత్పత్తికైర్నిత్యైరణిమాద్యష్టైశ్వర్యైర్యుతం- సమగృణన్

సమ్యగస్తువన్॥౪౫॥నిత్యంబ్రహ్మరూపేణప్రకాశసే-తన్నచిత్రం- ఇదానీంతుపరమమంగళవిశుద్ధమూర్త్యాప్రత్యక్షో సి-అహోభాగ్యమస్మాకమిత్యాహుః॥యఇతి॥హేఅనంత-యస్త్వంహృద్గతోపి-దురాత్మనామంతర్హితోనస్ఫురసి-స నోఽస్మాకం-అంతర్హితోనభవసి-నయనమూలంత్వద్యైవరాద్ధఃప్రాప్తోసి- అంతర్ధానాభావేహేతుః-భవతస్సకాశాదు ద్భవోయస్య-తేనాస్మత్పిత్రా-యర్హియదైవ-అనువర్ణితరహాఃఉపదిష్టరహస్యః-తదైవనఃకర్ణయోర్మార్గేణగుహాంబు ద్ధింగతఃప్రాప్తోసి॥౪౬॥ననుపిత్రోపదిష్టం-భవతాముదృశ్యంఅమాయామయం-తత్త్వం-అహంత్వన్యఏవస్యాందృశ్య త్వాత్ -నైవమస్మత్ప్రత్యభిజ్ఞయాభేదనిరాసాదిత్యాహుః॥తమితి॥హేభగవన్ ఆత్మతత్త్వమేవపరంత్వాం-విదామవిద్మః ప్రత్యభిజానీమః-ననునిరుపాధేరాత్మతత్త్వస్య-కథమీదృశమైశ్వర్యంస్యాదత ఆహుఃసత్త్వేనవిశుద్ధసత్త్వమూర్త్యా-యే షాంభక్తానాం-సమ్యక్ప్రీతిశుణం-రతింరచయంతం-ఆత్మతత్త్వమేవాహుః- తేనుతాపస్తైనైవ- విదితైర్జ్ఞానైః-దృఢై

ముష్యవదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్యసుందరతరాధరకుందహాసమ్।లబ్ధాసవఃపునరవేత్యాదీయమంఘ్రి
ద్వంద్వంనఖారుణమణిశ్రయణంనిదధ్యుః॥౪౪॥పుంసాంగతింమృగయతామిహయోగమార్గైర్ధ్యానా
స్పదంబహుమతంనయనాభిరామమ్। పౌంస్యంవపుర్దర్శయానమనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్ యు

తమష్టభోగైః॥౪౫॥కుమారాః॥యోఽంతర్హితోహృదిగతోపిదురాత్మనాంత్వంసోఽద్యైవనోనయనమూల
మనంతరాద్ధః।యర్హ్యేవకర్ణవివరేణగుహాంగతోనఃపిత్రానువర్ణితరహాభవదుద్భవేన॥౪౬॥తంత్వా
విదామభగవన్ పరమాత్మతత్త్వంసత్త్వేనసంప్రతిరతింరచయంతమేషాం।యత్తేనుతాపవిదితైర్దృఢభ
క్తియోగైరుద్గ్రంథయోహృదివిదుర్మునయోవిరాగాః॥౪౭॥నాత్యంతికంవిగణయంత్యపితేప్రసాదం
కింవాన్యదర్పితభయంభ్రువఉన్నయైస్తే। యేంగత్వదంఘ్రిశరణాభవతఃకథాయాఃకీర్తన్యతీర్థయశసః
కుశలారసజ్ఞాః॥౪౮॥కామంభవస్స్వవృజినైర్నిరయేషునస్స్యాచ్చేతోలివద్యదినుతేపదయోరమేత।వాచ
శ్చనస్తులసివద్యదితేంఘ్రిశోభాఃపూర్యేతతేగుణగణైర్యదికర్ణరంధ్రః॥౪౯॥ప్రాదుశ్చకర్థయదిదంపు
రుహూతరూపంతేనేశనిర్వృతిమవాపురలందృశోనః।తస్మాఇదంభగవతేనమఇద్విధేమయోనాత్మనాం
దురుదయోభగవాన్ప్రతీతః॥౫౦॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - పంచదశోఽధ్యాయః॥

ర్భక్తియోగైశ్శ్రవణాదిభిః-మునయోహృదియస్యముః-కీదృశాః- ఉద్గ్రంథయఃనిరహంకారాః-అతఏవవిగతరాగాః॥ ౪౭॥స్వయంనపిభక్తింప్రార్థయితుం-భక్తానాంసుఖాతిశయమాహుః॥ నేతి॥ఆత్యంతికంమోక్షాఖ్యమపితవప్రసాదం-తేనగణయంతినాద్రియంతేకిముతాన్యదింద్రాదిపదం-తేతవ-భ్రువఉన్నయైరుజ్జృంభితైః- అర్పితంనిహితం-భయంయ స్మిన్ తత్ -అంగహేభగవన్-యేభవతఃకథాయారసజ్ఞాః-కథంభూతస్య-రమణీయత్వేనచకీర్తన్యంకీర్తనార్హంతీర్థంప విత్రం-యశోయస్య॥౪౮॥ఇదానీంస్వాపరాధందర్శయంతోభక్తింప్రార్థయంతే॥కామమితి॥భగవన్నితఃపూర్వమస్మా కం-వృజినంనాభవత్ -ఇదానీంతుసర్వాణ్యప్యుపజాతాని-యతస్త్వద్భక్తాశప్తా-అతస్తైఃస్వవృజినైః- నిరయేషుకామం

భవోజన్మస్యాత్ -నుమితరేషు-యదినశ్చేతః- పాదయోఃరమేత - అలిర్యథాకంటకైరాపీడ్యమానోపిపుష్పేషురమేతతద్వత్ -విఘ్నానవిగణయ్యయదిరమేత - అంఘ్రిభ్యాంశోభాయాసాం-యథాతులసీస్వగుణనిరపేక్షేణ- త్వదంఘ్రిసంబంధేనైవశోభతే-తథాయదినోవాచశ్శోభేరన్ - తేగుణగణైఃపూర్యేత-కర్ణరంధ్రమిత్యప్యస్యపూరణమివ- యాచకరీత్యాప్రార్థయతే-అయంగూఢోభిప్రాయః-కర్ణరంధ్రస్యాకాశత్వాత్ -గుణానాంచామూర్తత్వాత్ -నకదాచిత్పూరణం-అతోనిత్యమేవశ్రవణంఫలిష్యతీతి॥౪౯॥అద్యవయంకృతార్థాఃస్మఇత్యాహుః॥ ప్రాదుశ్చకర్థేతి ॥హేపురుహూత విపులకీర్తే-యదిదంరూపం-ప్రాదుశ్చకర్థప్రకటీకృతవానసి-దృశోనేత్రాణి-అనాత్మనామజితేంద్రియాణాం - దురుదయః అప్రకటోసీతియత్ -ఇత్ ఇత్థంయఃప్రతీతోసిప్రకటితోసితస్మైతుభ్యమిదంనమోవిధేమ-నమస్కారంకుర్మఇత్యర్థః॥౫౦॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ హరిణా సాంత్వితైర్విప్రైరనుతప్తైస్తు షోడశే। తయోరసురభావేపికృతోనుగ్రహ ఉచ్యతే॥ ఇతీతి ॥ ఇతి గృణతాం తేషాం వాక్యం ప్రతినంద్య - ఇదం జగాద - ఏతావిత్యాద్యేకాదశభిః॥౧॥ ఏతావితి॥ యద్యస్మాత్ - మాం కదర్థీకృత్యైతు ధిక్కృత్య బహు యథా భవతి తథా - అతిక్రమం చకృతవంతౌ॥౨॥ య ఇతి॥ తస్మాత్స ఏవ దండోంగీకృతః॥ ౩॥ తదితి॥ యస్మాద్బ్రహ్మ బ్రాహ్మణా ఏవ - పరం దైవతం తస్మాదద్య వః ప్రసాదయామి - తవ కోపరాధ ఇతి చేత్తత్రాహ - తద్ధీతి - మదీయైః పుంభిః అసత్కృతాస్తిరస్కృతా ఇతి యత్తదాత్మకృతమేవ మన్యే॥౪॥ కించ మమైవైతాభ్యామనిష్టం కృతమిత్యాహ॥ యదితి ॥ యస్య స్వామినో నామాని కీర్తిం - అమయోగ్ర శ్వేతకుష్ఠం॥౫॥ యస్యేతి ॥ యస్య మే అమృతరూపే అమలే యశసి శ్రవణేనావగాహః ప్రవేశః - స ఏవమభివ్యాప్త జగత్ సద్యః తత్క్షణమేవ - పునాతి సోహం వికుంఠో భవద్భ్యో హేతుభ్యః - ఉపలబ్ధా ప్రాప్తా సుశోభనా తీర్థభూతా కీర్తిర్యేన సః - స్వబాహుస్థానీయం లోకేశ్వరమపి హన్యాం - కాన్యస్యేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ స్వగుణానువర్ణనం తు బ్రాహ్మణోత్కర్షార్థమేవ॥ యదితి ॥ చరణపద్మయోః స్థితః పవిత్రో రేణుః యస్య - అత ఏవ తు తో నిరస్తః - అఖిలస్య లోకస్య మలో యేన - యద్వా - చరణపద్మాల్లగ్నః పవిత్రో రేణుః యస్మిన్నితి - క్షతోఖిలమలో యస్యేతి చ విగ్రహః - ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన - యేషాం సేవయైవ తే గుణాః - అత ఏవ - శ్రీర్మాం న విజహాతి - ప్రేక్షాలవార్థే అవలోకనలేశార్థే ఇతరే బ్రహ్మాదయః నియమాన్ వహంతి - తేషామేవ ప్రతికూలవృత్తిం ఛింద్యామితి పూర్వేణైవ

బ్రహ్మో॥ ఇతి తద్గృణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణాం। ప్రతినంద్య జగాదేదం వైకుంఠనిలయో విభుః॥
౧॥ శ్రీ భగవాన్॥ ఏతౌ హి పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ। కదర్థీకృత్య మాం యద్వో బహ్వథాతామతిక్రమం॥౨॥ యస్త్వేతయోర్ధృతో దండో భవద్భిర్మామనువ్రతైః। స ఏవానుమతోస్మాభిర్మునయో దేవహేళనాత్ ॥౩॥ తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే। తద్ధీత్యాత్మకృతం మన్యే యత్స్వపుంభిరసత్కృతాః॥౪॥ యన్నామాని చ గృహ్ణాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి। సోసాధువాదస్తత్కీర్తిం హంతి త్వచమివామయః॥౫॥ యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః సద్యః పునాతి జగదాశ్వపచాద్వికుంఠః। సోహం భవద్భ్య ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిశ్ఛింద్యాం స్వబాహుమపి వః ప్రతికూలవృత్తిం॥౬॥ యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలం। న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి యస్యాః ప్రేక్షాలవార్థ ఇతరే నియమాన్వహంతి॥౭ ॥ నాహం తథాద్మి యజమానహవిర్వితానే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్ హుతభుఙ్ముఖేన। యద్బ్రాహ్మణస్య ముఖతశ్చరతోనుఘాసం తుష్టస్య మయ్యవహితైర్నిజకర్మపాకైః॥౮ ॥ యేషాం బిభర్మ్యహమఖండవికుంఠయోగమాయావిభూతిరమలాంఘ్రిరజః కిరీటైః। విప్రాంస్తు కో న విషహేత యదర్హణాంభః సద్యః పునాతి సహచంద్రలలామలోకాన్॥౯ ॥ యే మే తనూర్ద్విజవరాన్దుహతీర్మదీయా భూతాన్యలబ్ధశరణాని చ భేదబుద్ధ్యా। ద్రక్ష్యంత్యఘక్షతదృశో హ్యహిమన్యవస్తాన్ గృధ్రారు

సంబంధః॥ ౭॥ కించ బ్రాహ్మణా మమైవ శ్రేష్ఠం ముఖం - అతో యుష్మదవజ్ఞయా మన్ముఖే తిరస్కారః కృత ఇత్యాహ॥ నేతి॥ వితానే యజ్ఞే - యజమానస్య హవిః చరుపురోడాశాది హుతభుగగ్నిః - తేన ముఖేన అదన్నశ్నన్నపి తథా నాద్మి నాశ్నామి - యద్యథా - చ్యోతతా క్షరతా - ఘృతేన ఆప్లుతం పిలోడితం - పాయసాది ప్రతిగ్రాసం - రసాస్వాదనపూర్వకం - చరతో భుంజానస్యజ్ఞానినో వా - బ్రాహ్మణస్య ముఖతో శ్నామి మయి సమర్పితైః కర్మఫలైః తుష్టస్య నిష్కామస్యేత్యర్థః॥౮॥ యేషామితి॥ యేషామమలమంఘ్రిరజః అహం కిరీటైర్బిభర్మి తాన్విప్రాన్ అపకుర్వతోపి కో న్యో న విషహేత - కథంభూతోహం - అఖండా అనవచ్ఛిన్నా - వికుంఠా అప్రతిహతా చ - యోగమాయా విలాసభూతా విభూతిర్యస్య తథా - యస్యార్హణాంభః పాదోదకం చంద్రలలామేనేశ్వరేణ - సహితాన్ లోకాన్ సద్యః పునాతి ఏవం వరమేశ్వరః పరం పావనోపి సన్నహం బిభర్మీతి॥౯॥ యే ఇతి॥ కించ - మే తనూః అధిష్ఠానాని - కాస్తాః ద్విజవరాన్ - మహతీర్దోగ్ధ్రీః గా ఇత్యర్థః - దుహతీః యజ్ఞోపకరణానీతి తే - తా ఏవ విష్ణురూపాస్తు సూర్యాదుత్పన్నత్వాత్ - సూర్యసుతాశ్చ గావః ఇతి వచనాత్ - అలబ్ధశరణాని రక్షకహీనాని - భేదబుద్ధ్యా మదధిష్ఠానం న సంభవతీతి పృథగ్దృష్ట్యా ద్రక్ష్యంతి - అఘేన క్షతా నష్టా దృష్టిర్యేషాం తాన్ - మదీయోధికృతో దండనేతా యమస్తస్య - గృధ్రాకారాః భూతాః అహివన్మన్యుర్యేషాం తే రుషా క్రోధేన కృషంతి చంచుభిః ఛిందంతి॥౧౦॥ ఏవంభూతాస్తు మాం వశీకుర్వంతీత్యాహ॥ య ఇతి॥ మే క్షిపతః పరుషం భాషమాణానపి బ్రాహ్మణాన్ సంబోధయంతి - మయి యా ధీస్తయా - వాసుదేవదృష్ట్యా - అర్చయంతస్తు హృష్యద్వదనైః ప్రీయమాణదృశః - స్మితమేవ సుధా తద్యోక్షితం పద్మతుల్యం వక్త్రం తేషాం - అనురాగకల

యా ప్రేమశోభయా వాణ్యా-గృణంతః స్తువంతః-యథా కుపితమాత్మజం స్నిగ్ధః పితా - సత్పుత్రో వా పితరం-అహమివ భృగుం యుష్మాంశ్చ-తైరహముపాకృతో వశీకృతః॥౧౧॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ అవసాయమభిప్రాయం అలక్ష్య మాణావజానంతౌ యుష్మదపరాధోచితాం గతిం సద్యః ప్రాప్య- మత్సమీపం ప్రాప్నుతాం-తదితి॥ మే మనుగ్రహః- తమేవాహ యద్భృతయోర్వివాసః అచిరతః శీఘ్రం కల్ప్యతాం సంపాద్యతాం సమాప్యతామితి॥౧౨॥ అథేతి॥ ఉశతీం ప్రియాం - ఋషికుల్యాం ఋషయో మంత్రాస్తత్ప్రవాహరూపాం ఋషికులయోగ్యామితి వా సరస్వతీం ఆస్వాద్య తన్మాధుర్యమనుభూయాపి-సర్పస్థానీయేన మన్యునా దష్టానామపి క్రోధవిషవ్యాప్తానాం మనోరసానుభవాభావాత్ప్రియభాషణమపి న సహతే-తేషాం చాత్మా మనో నాతృప్యత అలమితి నామన్యత ॥౧౩ ॥సతీమితి॥ సతీం శ్రేష్ఠాం-వ్యాదాయ ప్రసార్య కర్ణం దత్త్వేత్యర్థః-లఘ్వీం మితాక్షరాం గురుభిరర్థైః గహ్వరాం దుష్ప్రవేశాం -అగాధామభిప్రాయతః గంభీరాం అర్థతః విగాహ్యాపి చార్థ్యాపి కిమస్మాకమభినందతి వా- అస్మత్కృతం దండం వా- సంకోచయతీతి న విదుః ॥౧౪॥ తతశ్చాభినందతీతి జ్ఞాత్వా తే ప్రహృష్టాస్సంతః ప్రోచుః॥ త ఇతి॥ క్షుభితా రోమాంచితా త్వగ్యేషాం-తూపి తేతి పాఠే-సంజాతరోమహర్షాః రోమాంచితత్వమేవోక్తం - ఆరబ్ధః- ఆవిష్కృతః- పారమేష్ఠ్యస్య పరమైశ్వర్యస్య- మహోదయః పరమోత్కర్షో యేన తం-అధిరాజత్వమావిష్కృత్య రాజశిక్షార్థం బ్రాహ్మణాన్ మానయతీతి జ్ఞాత్వేత్యర్థః ॥౧౫॥ నేతి॥ అధ్యక్షస్సర్వేశ్వరస్సన్ తద్విహ్యాత్మకృతం మన్య ఇత్యుక్తం - మయాపరాధః కృత ఇతి తథా తదనుగ్రహో మ మేత్యాదివచనేన-మహామనుకృతం త్వభిదండ నేతుః॥౧౦॥ యే బ్రాహ్మణాన్మయి ధియా క్షిపతోఽర్చయంతస్తుష్యద్ధృదః స్మితసుధోక్షితపద్మవక్త్రాః। వాణ్యానురాగకలయాత్మజవద్గృణంతస్సంబోధయంత్యహమివాహముపాకృతస్తైః॥

౧౧॥ తన్మే స్వభర్తురవసాయమలక్ష్యమాణౌ యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిం ప్రతిపద్య సద్యః। భూయో మమాంతికమితాం తదనుగ్రహో మే యత్కల్పతామచిరతో భృతయోర్వివాసః॥౧౨॥ బ్రహ్మా॥ అథ తస్యోశతీం దేవీం ఋషికుల్యాం సరస్వతీం। నాస్వాద్య మన్యుదష్టానాం తేషామాత్మాప్యతృప్యత॥౧౩॥ సతీం వ్యాదాయ శృణ్వంతో లఘ్వీం గుర్వర్థగహ్వరామ్। విగాహ్యాగాధగంభీరాం న విదుస్తచ్చికీర్షితమ్॥౧౪॥ తే యోగమాయయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్। ప్రోచుః ప్రాంజలయో విప్రాః ప్రహృష్టాః క్షుభితత్వచః॥

౧౫॥ ఋషయః॥ న వయం భగవన్విద్మస్తవ దేవ చికీర్షితమ్। కృతో మేఽనుగ్రహశ్చేతి యదధ్యక్షః ప్రభాషసే॥ ౧౬॥ బ్రహ్మణ్యస్య పరం దైవం బ్రాహ్మణాః కిల తే ప్రభో॥ విప్రాణాం దేవదేవానాం భగవానాత్మదైవతమ్॥౧౭॥ త్వత్తస్సనాతనో ధర్మో రక్ష్యతే తనుభిస్తవ। ధర్మస్య పరమో గుహ్యో నిర్వికారో భవాన్మతః॥ ౧౮॥ తరంత్యంజసా మృత్యుం నివృత్తా యదనుగ్రహాత్। యోగినస్స భవాన్కింస్విదనుగృహ్యేత యత్పరైః ॥౧౯॥ యం వై విభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థిభిస్స్వశిరసా ధృతపాదరేణుః। ధన్యార్పితాంఘ్రితులసీనవదామధామ్నో లోకం మధువ్రతపతేరివ కామయానా ॥౨౦ ॥ యస్తాం వివిక్తచరితై

మేనుగ్రహశ్చేతి యత్ప్రభాషసే తవ తచ్చికీర్షితం-న విద్మః ॥౧౬॥ బ్రహ్మణ్యస్యేతి॥ కిలేతి లోకశిక్షార్థత్వం సూచితం- పరమార్థమాహుః- విప్రాణామితి దేవదేవానాం దేవపూజ్యానామపి-భగవాంస్త్వమాత్మా చ దైవం చ॥౧౭॥ లోకశిక్షార్థతాం ప్రపంచయతి త్వత్త ఇత్యష్టభిః॥ త్వత్త ఇతి ॥ ధర్మస్త్వత్త ఏవ భవతి- రక్ష్యతే చ-త్వదవతారైః పరమఫలరూపః- అతఏవ గుహ్యః-గోప్యః-న చ స్వర్గాదిఫలవద్వికారీ- కింతు నిర్వికారో మత ఇత్యేవంభూతస్య తదిదం లోకశిక్షార్థమాత్రమితి భావః॥౧౮॥ విపరీతం చైతదిత్యాహుః॥ తరంతీతి॥ యస్యానుగ్రహాదేవ-నివృత్తా విరక్తాః యోగినశ్చ- సంతో మృత్యుం తరంతీతి-స భవాన్ పరైరనుగృహ్యేత ఇతి యత్తత్కింస్విత్ న కించిదిత్యర్థః॥౧౯॥ యదుక్తం॥ శ్లో॥ యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలమిత్యాది - తదత్యంతమసంభావితమిత్యాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ యమితి ॥ యం వై విభూతిర్లక్ష్మీః - అనువేలం ప్రత్యవసరముపయాతి సేవతే - ధృతః పాదరేణుర్యస్యాః-ధన్యైః కృతిభిరర్పితమంఘ్ర్యోః తులస్యా నవదామమాలా- తద్ధామ స్థానం యస్య తస్య-మధువ్రతస్యేవ తేర్భ్రమరముఖ్యస్య- లోకం స్థానమంఘ్రిం-కామయానేవ॥౨౦॥ య ఇతి॥ వివిక్తచరితైః శుద్ధపరిచరణైః- అనువర్తమానాం సేవమానామపి-యో నాత్యాద్రియత్ నాతీవాదృతవాన్-అక్షం వరమైపదం-స ఏవంభూతస్త్వం-అయం భావః- ఇత్థం నామాతిలంపటతయా లక్ష్మీస్త్వాం సేవతే-కథమేవం హి సా మేనే - అయం హి సారగ్రాహీ మధువ్రతశ్చంచలశ్చ సచాంఘ్రిగతాయాం తులస్యాం

వారోఽనిశ్చలస్సన్ రమతే-అతోఽంఘ్రిలావణ్యమత్యధికం స్యాత్-తతోఽహం వత్తుసిస్థితాపి యోగిజనాది బహుసేవకసంఘమంగీకృతాపి తులస్యా సహ సాపత్న్యేనాపి చరణౌ సేవిష్యామీతి తదేవమాత్సుక్యేనానువర్తమానామపి తాం - త్వం నాతీవాద్రియసే-యతః పరమభాగవతేష్వేవ ప్రకృష్టసంగవాన్- స ఏవం పరమసౌభాగ్యనిధిస్త్వం-అతో బ్రాహ్మణప్రసాదాన్మాం త్రైవర్ణికజనాఽతిఅలభ్యలాభశ్చేన్న స్త్రేశోన సమంజస ఇతి-కించ స్వాంఽపవర్గం భగభాజనః భజనీయానాం గుణానామాశ్రయః-పరమశుద్ధశ్చ- తం త్వాం-ద్విజానామనుపథం - పథిపథిలగ్నం యత్పుణ్యరజః తథా శ్రీవత్సలక్ష్మ చ కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః కిమర్థం చ తేఽద భేఽగాః ప్రాప్తః-భూషణత్వేనస్వీకృతవానసి- అతః॥ శ్లో॥ యస్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుమిత్యాదివచనంలోకసంగ్రహమాత్రమిత్యర్థః॥౨౧॥ ధర్మమూర్తేశ్చ తవేదముచితమేవేత్యాహుః॥ ధర్మస్యేత్యాది త్రిభిః-త్రిష్వేవ యుగేష్వావిర్భావో యస్యేతి-త్రియుగః- యద్వా-త్రీణి యుగాని షడ్గుణాః భగశబ్దవాచ్యాస్సంత్యస్యేతి త్రియుగః-హేత్రియుగ ధర్మస్వరూపస్య తవ-త్రిభిః పద్భిః-స్వైరసాధారణైస్తపశ్శౌచదయాభిః- సత్యస్య ధర్మవిప్లవే పి కలావనువర్తమానత్వాత్ -త్రిభిరిత్యుక్తం-భృతం పాలితం-కిం కృత్వా- నోఽస్మాకం పరిదయా సత్త్వేన తన్వా సత్త్వమూర్త్యా- తదభిఘాతి తేషాం పదానామభిఘాతకం రజశ్చ తమశ్చ నిరస్య నిరాకృత్య - ద్విజానాం దేవతానాం ప్రయోజనాయ నూనం భృతం-యద్వా ఇహలోకే మోపమస్మాకం-తస్మిన్నవర్తయేత్యర్థః॥౨౨॥ నేతి॥ ఆత్మగోపం త్వమైవ వరతుణీయం-ద్విజోత్తమానాం-కులం యది హాస్ఫుటం-త్వం న గోప్తా న రక్షితా- తృణ్ ప్రత్యయాంతత్వాత్ నషష్ఠ్యాః ప్రయోగః

రనువర్తమానాం నాత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసంగః। తం త్వాం ద్విజానుపథపుణ్యరజఃపునీతః శ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగా భగభాజనస్త్వమ్॥౨౧॥ ధర్మస్య తే భగవతస్త్రియుగ త్రిభిస్స్వైః పద్భిశ్చరాచరమిదం ద్విజదేవతార్థమ్। నూనం భృతం తదభిఘాతి రజస్తమశ్చ సత్త్వేన నో వరదయా తనువా నిరస్య॥౨౨॥ న త్వం ద్విజోత్తమకులం యది హాత్మగోపం గోప్తా వృషః స్వర్హణేన సమసూనృతేన। తర్హ్యేవ నంక్ష్యతి శివస్తవ దేవ పంథా లోకోఽగ్రహీష్యదృషభస్య హి తత్ప్రమాణమ్॥౨౩॥ తత్తే న భీష్టమివ సత్త్వనిధేర్వితన్వన్ క్షేమం జనాయ నిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతా త్ర్యధిపతేర్బత విశ్వభర్తుస్తేజః క్షతం త్వవనతస్య స తే వినోదః॥౨౪॥ యం వానయోర్దమమధీశ భవాన్ విధత్తే వృత్తిం ను వా తదనుమన్మహి నిర్వ్యలీకమ్। అస్మాసు వా య ఉచితో ధ్రియతాం స దండో యేఽనాగసౌ వయమయుంక్ష్మహి కిల్బిషేణ॥౨౫॥ శ్రీభగవాన్॥ ఏతౌ సురేతరగతిం ప్రతిపద్య సద్యస్సంరంభసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ। భూయస్సకాశముపయాస్యత ఆశు యో వశ్శాపో మయైవ నిమితస్తదవేత విప్రాః॥౨౬॥ బ్రహ్మా॥ అథ తే మునయో దృష్ట్వా నయనానందభాజనమ్। వైకుంఠం తదధిష్ఠానం వికుంఠం చ స్వయంప్రభమ్॥౨౭॥ భగవంతం పరిక్రమ్య ప్రణిపత్యానుమాన్య చ। ప్రతిజగ్ముః ప్రముదితాః శంసంతో వైష్ణవీం శ్రియమ్॥౨౮॥ భగవాననుగావాహ యా

తర్హ్యేవ శివశ్శోభనః-తవ వేదమార్గః-నంక్ష్యతి నాశం యాస్యతి-కుతః హి యస్మాత్ - ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య- తత్ అనర్హణమసూనృతం చ లోకో జనః అగ్రహీష్యత్ -ఉక్తం హి గీతాసు॥ శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః। స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి॥౨౩॥ నశ్యత్వితి చేత్తత్రాహుః॥ తదితి॥ తద్వేదమార్గనాశనం-ఇవ తే లోకోక్తేః సత్త్వనిధిత్వాత్ -జనాయ క్షేమం విధాతుమిచ్ఛోః-తవ ఏవ నిజశక్తిభిః రాజాదిభిః-ఉత్పాటితధర్మప్రతిపక్షస్య తవ-బ్రాహ్మణులే అవనతిర్యుక్తైవ-నను మహతో న్యూనే ప్రవనతిస్తేజోహానికరీతి చేత్తత్రాహుః-ఏతావతాఽధర్మత్రాణప్రయోజనేన - అవనతస్య వినయం కృతవతః-తవ తేజః ప్రభావః న క్షతః న క్షీణం-యతః సః నమనాదిస్తే వినోదః॥ ౨౪॥ శాపానుగ్రహం పరిత్యజ్య విజ్ఞాపయంతి॥ యమితి॥ యం వా దమం దండం-విధాస్యతి-భవాన్- వృత్తిం చ వోపయుక్తం జీవికాం వా-తత్సర్వమనుమన్యామహే-వయం నిరపరాధావేతౌ-కిల్బిషేణ శాపేన-అయుక్ష్మహి యోజితవంతః॥ ౨౫॥ మత్ప్రేరితత్వాత్ శాపస్య యుష్మాకం నాపరాధ ఇత్యాశ్వాసయన్నాహ॥ ఏతావితి॥ ఏతౌ సద్య ఏవ-అసురగతిం ప్రాప్య - భూయో మత్సమీపమాగమిష్యతః-సంరంభేణ క్రోధావేశేన-సంభృతస్సంవృద్ధః-యస్సమాధిరేకాగ్రతా- తేనానుబద్ధో దృఢీకృతో యోగః యయోః-హే విప్రాః- యో వశ్శాపః యుష్మత్కృతశ్శాపః తదితి సమయైవ నిమితః నిర్మితః-ఇత్యవైత జానీత॥౨౬॥ అథేతి॥ నేత్రోత్సవజనకం స్వయంప్రభం ప్రకాశాంతరానపేక్షం-సత్త్వపరిణామత్వాత్॥ ౨౭॥ భగవంతమితి॥ అనుమాన్య అనుజ్ఞాప్య॥ ౨౮॥ భగవానితి॥ మమైవ తు మతం సంమతం-ఇదమత్ర తత్త్వం-యద్యపి సనకాదీనాం క్రోధోపి న సంభవతి

నచభగవత్పార్షదయోస్తయోర్బ్రాహ్మణప్రాతికూల్యం-నచభగవతస్స్వభక్తోపేక్షా-నచవైకుంఠగతానాంపున
ర్జన్మ-తథాపిభగవతస్సృష్ట్యాదివత్-కదాచిద్యుయుత్సాసమజని-తదాఅన్యేషామల్పబలత్వాత్ యుత్స్వపార్షదానాం
చతుల్యబలత్వేపిప్రాతిపక్ష్యానుపపత్తేః - ఏతావేవబ్రాహ్మణనివారణేప్రవర్త్య - తేషుచక్రోధముత్పాద్య - త
చ్ఛాపవ్యాజేనప్రతిపక్షంవిధాయ-యుద్ధకౌతుకంసంపాదనీయమితి-భగవతైవవ్యవసితం - తతస్సర్వంసంగచ్ఛతే - త
దుక్తంశాపోమయైవనిమిత్తఇతిమాభైష్టమితి-అస్తుశమితి-హంతుంనేచ్ఛేమతంతుమఇత్యాది॥ ౩౦ ॥ మయీతి॥ప్రత్యేష్య
తః ప్రత్యేష్యథః-నికాశంసమీపం॥ ౩౨॥ తావితి॥ముక్తరాద్బ్రహ్మశాపాత్-హరిలోకతః ప్రపతంతావితిశేషః - శ్రీహ
రిలోకతఏవ-హతశ్రియావభూతామితి-విగతస్మయౌనష్టగర్వౌ॥ ౩౩॥తతఇతి॥వికుంఠస్యధిషణాత్ స్థానాత్ - పుత్రకా
హేదేవాః॥ ౩౪॥ తావితి॥ కాశ్యపంతేజోవీర్యం. ప్రాప్తౌ-సహసైవగర్భేప్రవిష్టౌయమౌ॥ ౩౫॥ తయోరితి॥ తయోస్తేజ
సా-వస్తేజఆక్షిప్తంతిరస్కృతం-నచాత్రమేప్రతిసంధిత్సా-యతఃఏతర్హీదానీం-భగవానేవవిధాతుమిచ్ఛతి ॥ ౩౬ ॥
తథాపికోప్యుపాయోపిచార్యతామితిచేత్తత్రాహ॥విశ్వస్యేతి॥త్రయాణాంగుణానామీశః సఏవసత్వోత్కర్షకా

తంమాభైష్టమస్తుశమ్।బ్రహ్మతేజస్సమర్థోపిహంతుంనేచ్ఛేమతంతుమే॥ ౨౯॥ ఏతత్పురైవనిర్దిష్టంరమ
యాక్రుద్ధయాయదా।పురాపవారితాద్వారివిశతీమయ్యుపారతే॥ ౩౦॥మయిసంరంభయోగేననిస్తీర్య
బ్రహ్మహేళనం।ప్రత్యేష్యతోనికాశంమేకాలేనాల్పీయసాపునః॥ ౩౧॥ద్వాఃస్థావాదిశ్యభగవాన్విమా
నశ్రేణిభూషణం।సర్వాతిశయయాలక్ష్మ్యాజుష్టంస్వంధిష్ణ్యమావిశత్ ॥ ౩౨ ॥ తౌచగీర్వాణఋషభౌదు
స్తరాద్ధరిలోకతః।హతశ్రియౌబ్రహ్మశాపాదభూతాంవిగతస్మయౌ॥ ౩౩॥ తతోవికుంఠధిషణాత్తయో
ర్నిపతమానయోః।హాహాకారోమహానాసీద్విమానాగ్ర్యేషుపుత్రకాః॥ ౩౪॥తావేవహ్యధునాప్రాప్తౌ
పార్షదౌవృషభౌహరేః।దితేర్జఠరమావిష్టౌకాశ్యపంతేజఉల్బణం॥ ౩౫॥ తయోరసురయోరద్యతేజసా
యమయోర్హివః।ఆక్షిప్తంతేజఏతర్హిభగవాన్సంవిధిత్సతి॥ ౩౬॥ విశ్వస్యయఃస్థితిలయోదయహేతురా
ద్యోయోగేశ్వరైరపిదురత్యయయోగమాయః। క్షేమంవిధాస్యతిసనోభగవాంస్త్ర్యధీశస్తత్రాస్మదీ
యవిమృశేనకియానిహార్థః ॥ ౩౭॥ * ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే- షోడశోధ్యాయః.***
మైత్రేయః॥నిశమ్యాత్మభువాగీతంకారణంశంకయోజ్ఝితాః। తతస్సర్వేన్యవర్తంతత్రిదివాయదివౌక
సః॥ ౧॥దితిస్తుభర్తురాదేశాదపత్యపరిశంకినీ।పూర్ణేవర్షశతేసాధ్వీపుత్రౌప్రసుషువేయమౌ॥ ౨॥ ఉత్పా
తాబహవస్తత్రనిపేతుర్జాయమానయోః।దివిభువ్యంతరిక్షేచలోకస్యోరుభయావహాః॥ ౩॥ సహాచలా
భువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాః ప్రజజ్వలుః।సోల్కాశ్చాశనయఃపేతుఃకేతవశ్చార్తిహేతవః॥ ౪॥వవౌవాయుస్సుదు
స్స్పర్శఃపూత్కారానీరయన్ముహుః।ఉన్మూలయన్నగపతీన్వాత్యానీకోరజోధ్వజః॥ ౫॥ఉద్ధసత్తడిదంభోద
ఘటయానష్టభాగణే।వ్యోమ్నిప్రవిష్టతమసానస్మవ్యాదృశ్యతేపదం॥ ౬॥ ఉద్గతోర్మిస్తదావార్ధిర్విమా
నఃక్షుభితోదరః।సోదపానాశ్చసరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపంకజాః॥ ౭ ॥ ముహుఃపరిధయోభూవన్సరా

లే క్షేమంవిధాస్యతి - విమృశేనవిమర్శేన॥ ౩౭॥***************************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం- షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తతస్సప్తదశేజన్మతయోర్లోకభయంకరం।హిరణ్యాక్షప్రభావశ్చవర్ణ్యతేదిగ్జయస్మృతం॥నిశమ్యేతి॥ క్షేమంవిధా
స్యతీతివచనాత్ శంకయాత్యక్తాః ॥ ౧॥దితిరితి॥భర్తురాదేశాత్ ॥శ్లో॥కాలేనసప్తలాంత్రీంశ్చండిముహుర్తాక్రంద
యిష్యతఇతివచనాత్ - స్వాపత్యాభ్యాంపరిశంకినీ- దేవోపద్రవంశంకమానా॥ ౨॥ఉత్పాతాఇతి ॥ తత్రతదానీంనిపేతు
ర్బభూవుః॥ ౩॥సహాచలాఇతి॥అచలైస్సహితాఃభువఃప్రదేశాః- కేతవశ్చభయంచక్రురితిశేషః॥ ౪ ॥ వవావితి ॥ పూ
త్కారానితితీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం-నగపతీన్మహావృక్షాన్ - వాత్యాపవానీకం-రజఏవధ్వజోయస్య॥ ౫॥ ఉద్ధసదితి॥
ఉచ్చైర్హసంత్యఇవతటితోయేషు తేషామంభోదానాం-ఘటయాసమూహేన-నష్టోభాగణఃసూర్యాదిప్రభాసమూ
హోయస్మిన్-తత్పదంస్థానంనవ్యాదృశ్యతేస్మఈషదపినాదృశ్యత॥ ౬॥ఉద్గతేతి॥వార్ధిస్సముద్రః-ఉద్గతాః ఊర్మయో
యస్మాత్ -క్షుభితాఃఉదరస్థామకరాదయోయస్మిన్-ఉదపానైర్వాపీకూపాదిభిస్సహితాః-శుష్కాణి పంకజానియా
సు॥ ౭॥ముహురితి॥పరిధయఃపరివేషాః-సరాహ్వోః రాహుగ్రస్తయోః-నిర్ఘాతరవః - నిరభ్రగర్జనశబ్దః- తస్యాని

ప్రతిశబ్దాః ప్రతిధ్వనయః-వివరేభ్యో గిరిగుహాభ్యః॥౮॥ అంతర్గ్రామేష్వితి॥ సృగాలానాముల్ఊకానాంచ - టంకారైః ధ్వనిభిః॥౯॥ సంగీతవదితి॥ గ్రామసింహాః శ్వానః॥౧౦॥ ఖరా ఇతి॥ కర్కశైస్తీక్ష్ణైః-హేతుస్తైః-ఖాత్కారః గర్దభజాతిశబ్దః-తస్మిన్ రభసః సంభ్రమో యేషాం తే వరూథశః సంఘశః॥౧౧॥ రుదంత ఇతి॥ రాసభశబ్దాత్ త్రస్తాః-సర్వతః క్రోశంతః॥౧౨॥ గావ ఇతి॥ గావః అత్రసన్ త్రస్తాః-అసృగ్దోహాశ్చ బభూవుః-దేవలింగాని వ్యరుదన్ - ప్రతిమానామశ్రుస్రావ ఆసీదిత్యర్థః॥౧౩॥ గ్రహానితి॥ పుణ్యతమాన్ గురుబుధాదీన్ - భగణాన్ బహూని నక్షత్రాణిచ-అన్యే క్రూరగ్రహాః భౌమాదయః-అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః- వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా-యుయుధుశ్చ పరస్పరం॥ ౧౪ ॥దృష్ట్వేతి॥ బ్రహ్మపుత్రాన్ ఋతే వినా- తేషాం స్వశాపాదిజ్ఞానాత్॥ ౧౫ ॥ తావితి ॥ వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయోస్తౌ॥౧౬॥ దివిస్పృశావితి॥ నిరుద్ధాః వ్యాప్తాః-కాష్ఠాః దిశో యాభ్యాం-స్ఫురంతి అంగదాని యేషు తే - భుజాః యయోస్తౌ-అంగదేతి టాబంతస్య మార్షం-శోభనా కాంచీ యస్యాం తయా కట్యా॥ ౧౭ ॥ ప్రజాపతిరితి - యమయోర్మధ్యే యః-

హ్వోశ్శశిసూర్యయోః। నిర్ఘాతరవనిర్హ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే॥ ౮॥అంతర్గ్రామేషు ముఖతో వ
మంత్యో వహ్నిముల్బణమ్। సృగాలోలూకటంకారైః ప్రణేదురశివాః శివాః॥౯॥ సంగీతవద్రోదనవదున్న
మయ్య శిరోధరామ్। వ్యముంచన్ వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖు
రైర్ఘ్నంతో ధరాతలమ్। ఖార్కారరభసా మత్తాః పర్యధావన్ వరూథశః॥౧౧॥ రుదంతో రాసభత్రస్తా నీడా
దుదపతన్ ఖగాః। ఘోషేఽరణ్యే చ పశవః శకృన్మూత్రమకుర్వత॥ ౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః
పూయవర్షిణః। వ్యరుదన్ దేవలింగాని ద్రుమాః పేతుర్వినానిలమ్॥౧౩॥ గ్రహాన్ పుణ్యతమానన్యే భగణాం
శ్చాపి దీపితాః। అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్॥౧౪॥ దృష్ట్వాన్యాంశ్చ మహోత్పాతాన
తత్తత్త్వవిదః ప్రజాః। బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్॥౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్య
జ్యమానాత్మపౌరుషౌ। వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాద్రిపతీ ఇవ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభిర్ని
రుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదంగదాభుజౌ। గాం కంపయంతౌ చరణైః పదే పదే కట్యా సుకాంచ్యార్కమతీత్య తస్థతుః
౧౭॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీద్యః ప్రాక్ స్వదేహాద్యమయోరజాయత। తం వై హిరణ్యకశిపుం వి
దుః ప్రజా యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాగ్రతః॥౧౮॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ। వశే
సపాలాన్ లోకాంస్త్రీనకుతోమృత్యురుద్ధతః॥౧౯॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహమ్। గ
దాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్ రణమ్॥ ౨౦॥ తం వీక్ష్య దుఃసహజవం రణత్కాంచననూపు
రమ్। వైజయంత్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్॥ ౨౧ ॥ మనోవీర్యబలోత్సిక్తమసృణ్యమకుతోభ
యమ్। భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః॥ ౨౨॥ స వై తిరోహితాన్ దృష్ట్వా మహసా స్వేన
దైత్యరాట్। సేంద్రాన్ దేవగణాన్ క్షీబానపశ్యన్ వ్యనదద్భృశమ్॥ ౨౩॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్ గంభీ
రం భీమనిస్వనమ్। విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః। ౨౪ ॥ తస్మిన్ ప్రవిష్టే వరుణస్య సై
నికా యాదోగణాః సన్నధియః ససాధ్వసాః। అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్ర

స్వదేహాత్ప్రథమమజాయత- తం యథా హిరణ్యకశిపుం విదుః-సాదితిః - ప్రథమం యమసూత-తం హిరణ్యాక్షం యథా విదుః-తథా నామ కృతవానిత్యర్థః-అయం భావః-యదా హి గర్భాధానసమయే - యోనిపుష్పం విశద్వీర్యం ద్వేధా విభక్తం-ఆదితః పశ్చాద్భావేనచ ప్రవిశతి-తదా యమయోర్భవతః - తయోశ్చ పితృతః ప్రవేశక్రమవిపర్యయేణ - మాతృతః ప్రసూతిః॥ శ్లో॥ యదా విశద్ద్విధా భూతం యోనిపుష్పం పితుః రతే । ద్వౌ తదా భవతో గర్భౌ సూతిర్వేశవిపర్యయాదతిపిండసిద్ధస్మరణాత్ ॥ అతః స్వదేహాత్పూర్వం యో జాతః తస్య హిరణ్యకశిపురితి - దితేః ప్రథమం యః ప్రసూతః-తస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి-నామ కృతవానితి॥౧౮॥ చక్ర ఇతి దోర్భ్యాం ఉద్ధతః- బ్రహ్మవరేణ అకుతోమృత్యుభయః ॥ ౧౯ ॥ హిరణ్యాక్ష ఇతి॥ రణం యుద్ధం॥౨౦॥ తమితి॥ దుస్సహో జవో వేగో యస్య- రణంతౌ కాంచనమయౌ నూపురౌ యస్య - అంసే న్యస్తా మహాగదా యస్య॥౨౧॥ మన ఇతి ॥ మనసా శౌర్యేణ వీర్యేణ-బలేన వరేణ చ-ఉత్సిక్తం గర్వితం-అధృష్యం నిరంకుశం నిలిల్యిరే లీనా బభూవుః॥౨౨॥ స ఇతి॥ స్వేన మహసా తిరోహితాన్-దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా-క్షీబో మత్తః నపశ్యన్ అపశ్యన్ సన్-క్షీబానితి పాఠే-పౌరుషహీనాన్॥౨౪॥ తస్మిన్నితి॥ సన్నా అవసన్నా ధీర్యేషాం తే-వర్చసా తేజసా-ప్రధర్షితాః అభిభూతాః సంతః॥ ౨౫

సఇతి॥మహోర్మీనభిజఘ్నే ఘూరయతీతిమార్వం కాష్ణాయసం-తన్మయ్యా-యద్వా-మౌర్వీభూస్తృణవిశేషః। తన్మ య్యారజ్వా-దృఢంనబద్ధమిత్యర్థః-విభావరీసంజ్ఞామాపేదివాన్-ప్రాప్తవాన్॥౨౬॥తత్రేతి॥అసురాణాంలోకఃపాతాళంతత్పాలకం-ప్రలబ్ధుంఉపహసితుంప్రణిపత్య॥౨౭॥ త్వమితి-యస్మాత్ రాజసూయేన - భవాన్అయజత్॥ ౨౮॥ సఇతి॥ఉపశమంయుద్ధాదికాంక్షోపశమనం॥౨౯॥పశ్యామీతి॥యుద్ధమార్గేనిపుణంత్వాం - యస్తోషయిష్యతిపిహిగచ్ఛ - గృణతేస్తువంతి॥౩౦॥తమితి॥ ఆరాత్ శీఘ్రంపిప్రముఖసర్వైః పీనశయెరణాంగణే-యూపాణివరాహోద్యవతారాః ॥ ౩౧॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - సప్తదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అష్టాదశేహిరణ్యాక్షగదాధర్త్రోర్వరాహయోః॥నిర్విశేషంమహాయుద్ధం దేవదేవానుయాప్యతే॥ తదితి॥ ప్రతియోద్ధారం శ్రుత్వా-మహామనాః-శయిష్యసతిశీఘ్రముక్తం తత్ - విగణయ్య-అగణయిత్వా-యతోమదమదః॥౧॥దదర్శేతి॥అభితోజయతీత్యభిజిత్తం శ్రీహరిం - ప్రోన్నతోర్ధ్వంయేనాసౌయన్నానావనిం- అగ్రదంష్ట్రయాదంష్ట్రాగ్రేణ - స్వరుచా హిరణ్యాక్షతేజాంసి-అరుణశ్రియాయుక్తం-యత్నేనాక్ష్ణానేత్రేణ-ముష్ణంతంతిరస్కుర్వంతం- అహోవిచిత్రం-వనగోచరోమృగః-వారిచరోవరాహః॥౨॥ఆహేతి॥ఏహ్యాగచ్ఛ-రసౌకసాంపాతాళవాసినాం-నోస్మాకం- సమర్పితా - అన్యథా పా

మద్రవుః॥ ౨౫॥ సవష్ట పూగానుదక్షౌమహాబలశ్చరన్మహోర్మీఞ్ఛ్వసనేరితాన్ముహుః। మౌర్వ్యాభిజఘ్నే గదయావిభావరీమాసేదివాం స్తత్రపురీంప్రచేతసః॥ ౨౬॥ తత్రోపలభ్యాసురలోకపాలకం యాదోగణానామృషభంప్రచేతసమ్। స్మయన్ప్రలబ్ధుంప్రణిపత్యనీచవజ్జగాదమేదేహ్యధిరాజసంయుగమ్॥ ౨౭॥ త్వంలోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవావీర్యాపహోదుర్మదవీరమానినామ్। విజిత్యలోకేకిలదైత్యదానవాన్యద్రాజసూయేనపురాయజత్ప్రభో॥ ౨౮॥ సఏవముత్సిక్తమదేనవిద్విషాదృఢంప్రలబ్ధోభగవానపాంపతిః। రోషంసముత్థంశమయన్స్వయాధియావ్యవోచదంగోపశమంగతావయం॥ ౨౯॥పశ్యామినాన్యంపురుషంపురాతనాద్యస్సంయుగేత్వాంరణమార్గకోవిదమ్। ఆరాధయిష్యత్యసురర్షభేహితంమనస్వినోయంగృణతేభవాదృశాః॥ ౩౦॥ తంవీరమారాదభిపత్యవిస్మయశ్శయిష్యసేవీరశయేశ్వభిర్వృతః। యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాంతయేరూపాణిధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయా॥ ౩౧॥ ***

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - సప్తదశోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥తదేవమాకర్ణ్యజలేశభాషితంమహామనాస్తద్విగణయ్యదుర్మదః। హరేర్విదిత్వాగతిమంగనారదాద్రసాతలంనిర్వివిశేత్వరాన్వితః॥ ౧॥ దదర్శతత్రాభిజితంధరాధరంప్రోన్నీయమానావనిమగ్రదంష్ట్రయా। ముష్ణంతమక్ష్ణాస్వరుచోరుణశ్రియాజహాసచాహోవనగోచరోమృగః॥౨॥ ఆహైనమేహ్యజ్ఞమహీంవిముంచనోరసౌకసాంవిశ్వసృజేయమర్పితా। నస్వస్తియాస్యస్యనయామమేక్షతస్సురాధమాసాదితసూకరాకృతే॥ ౩॥ త్వంనస్సపత్నైరభవాయకింభృతోయోమాయయాహంత్యసురాన్పరోక్షజిత్॥ త్వాంయోగమాయాబలమల్పపౌరుషంసంస్థాప్యమూఢప్రమృజేసుహృచ్ఛుచః॥౪॥త్వయిస్థితేగదయాశీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భుజచ్యుతయాయేచతుభ్యమ్। బలింహరిష్యంత్యృషయోయేచదేవాస్స్వయంచ

తాశ్శమస్యానఘటతఇతిభావః హిరణ్యాక్షోనాతిక్షేపార్థంప్రయుక్తాపిభారతీవస్తుతోభగవంతంస్తౌతి - తథాహి - వనగోచరఃజలశయనః-శ్రీనారాయణః-సఏవయోగిభిర్మృగ్యతఇతిమృగః -దుష్టాన్విహంతుంమృగయతఇతివా- అజ్ఞఃనాస్తిజ్ఞోయస్మాత్ - హేసర్వజ్ఞేత్యర్థః-సురాఅధమాఃయస్మాత్ - హేసురోత్తమ - మమేక్షమాణస్యాపిసతః-మామనావృత్యత్వమనయాసహావర్తమానః - అస్మదీయంస్వస్తి-సమస్తమంగళంరాజ్యం - యాస్యసిప్రాప్స్యసి-నాత్రసందేహః-తథాప్యస్మత్కృపయావిముంచేత్యర్థః-ఆసాదితాలీలయాస్వీకృతా - సూకరాకృతిర్యేన॥౩॥ త్వమితి ॥ అభవాయనాశాయభృతఃపుష్టః-వస్తుతస్తుమోక్షాయభృతోధృతఃఆశ్రితఇత్యర్థః - యోభవాన్పరోక్షేణజయతీతితథా- వస్తుతస్తుసుదూరపవస్థిత్వాజయతీతి - సంస్థాప్యహత్వా - వస్తుతస్తుయోగమాయారూపమచింత్యంబలంయస్య - అల్పంపౌరుషంయస్మాత్తంత్వాం-సమ్యక్ స్థాపయిత్వా-భక్త్యాహృదిస్థిరీకృత్యేత్యర్థః - హేమూఢప్రమూఢాన్ప్రత్యాప్యాయయతీతితథా-ప్రపూర్తాపితిధాతుః సుహృదాంశుచః - సంసారదుఃఖాని- మృజేనాశయామి - యతస్త్వం-మద్బుద్ధర్బాంధవానపిమోచయసీతిభావః॥౪॥త్వయీతి॥అస్మద్భుజచ్యుతయాపిగదయా-శీర్ణంశీర్షంయస్య-తథాభూతేత్వయి-సుఖంసంస్థితే

సతి- యేతుభ్యమధునాబలింహరంతి-నవీనాఃభక్తాః - యేచపూర్వభక్తాఋషయోదేవాశ్చ తేసర్వేస్వయమేవోద్యమంవినైవ-అమూలాఃనభవిష్యంతి-కింతుదృఢమూలాఏవభవిష్యంతీత్యర్థః॥ ౫॥ సఇతి ॥ సఃశ్రీహరిః- అరేర్దురుక్తాన్యేవ-తోమరాణ్యస్త్రవిశేషాః-తైస్తుద్యమానోవ్యథమానః-దంష్ట్రాగ్రగతాంపృథివీం - భీతామాలక్ష్య - తోదంమరుక్తవ్యథాం-మృషన్సహమానఏవనిర్గతః-కరేణుఃహస్తినీ-వస్తుతస్తుదురుక్తితః- అమర్గైర్నిమిత్తభూతైస్తుద్యమానః - యథాశ్రుతార్థగ్రాహిణాంబ్రహ్మాదీనాం-అనుకంపయాఽపీడ్యమానఇత్యర్థః - తోదంమృషన్నిత్యస్యాప్యయమేవార్థః ॥ ౬॥ తమితి॥సలిలాన్నిర్గచ్ఛంతమనుగతస్సన్ - హిరణ్యవత్-పిశాఃకేశాయస్య-ఝషోమకరః- కరాళాఃతుంగాఃదంష్ట్రాః యస్య-అశనివన్నిస్స్వనోయస్య-నిర్లజ్జానాంఅసతాంకింవిగర్హితమస్తినిందాభయాభావాత్పలాయనమయుక్తమిత్యర్థః వస్తుతస్తుగతహ్రియః- నసంతోయేభ్యస్తేషాంకృపాళూనాం-దంష్ట్రాగ్రేతభూరక్షణార్థం - కించిత్పలాయనమపినని దితమిత్యర్థః - యద్వా - లోకోపకారార్థంభువముద్ధరతా - అనుగ్రహమనుచితంమన్యమానోదైత్యఃఆత్మానమధిక్షిపతి-గతహ్రియాంస్వార్థైకపరాణాం-అసతామస్మాకం-కింవిగర్హితంగుణనాస్తి - అపితునాస్త్యేవేతధిక్షామిత్యబ్రవీదిత్యర్థః॥ ౭॥సఇతి॥సభగవాన్విశ్వసృజాబ్రహ్మణా-అభిష్టుతఃవిబుధైశ్చప్రసూనైరాపూర్యమాణః - పాఠాంతరే - విశ్వసృజాప్రసూనైర్విబుధైరభిష్టుతఇతి-సలిలస్యోదస్తాదుపరి - వ్యవహారగోచరేదేశే - స్వసత్త్వమాధారశక్తింని

సర్వేనభవిష్యంత్యమూలాః॥౫॥సతుద్యమానోఽరిదురుక్తితోమరైర్దంష్ట్రాగ్రగాంగాముపలక్ష్యభీతాం।
తోదంమృషన్నిరగాదంబుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః॥౬॥ తంనిస్సరంతంసలిలాదనుద్రుతో
హిరణ్యకేశోద్విరదంయథాఝషః।కరాళదంష్ట్రోఽశనినిస్స్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రియాంకిన్న్వసతాంవిగర్హి
తమ్॥౭॥సగాముదస్తాత్సలిలస్యగోచరేవిన్యస్యతస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్। అభిష్టుతోవిశ్వసృజాప్ర
సూనైరాపూర్యమాణోవిబుధైఃపశ్యతోఽరేః॥౮॥ పరానుషక్తంతపనీయోపకల్పంమహాగదంకాంచనచి
త్రదంశమ్।మర్మాణ్యభీక్ష్ణంప్రతుదంతందురుక్తైఃప్రచండమన్యుఃప్రహసంస్తంబభాషే॥ ౯ ॥శ్రీభగ
వాన్॥ సత్యంవయంభోవనగోచరామృగాయుష్మద్విధాన్మృగయేగ్రామసింహాన్।నమృత్యుపాశైఃప్ర
తిముక్తస్యవీరావికత్థనంతవగృహ్ణంత్యభద్రమ్॥౧౦॥ ఏతేవయంన్యాసహరారసౌకసాంగతహ్రియోగ
దయాద్రావితాస్తే। తిష్ఠామహేఽథాపికథంచిదాజౌస్థేయంక్వయామోబలినోత్పాద్యవైరమ్ ॥ ౧౧ ॥
త్వంపద్రథానాంకిలయూథపాధిపోఘటస్వనోస్వస్తయఆశ్వనూహః।సంస్థాప్యచాస్మాన్ప్రమృజాశ్రు
స్వకానాంయస్స్వాంప్రతిజ్ఞాంనాతిపిపర్త్యసభ్యః ॥ ౧౨ ॥సోఽధిక్షిప్తోభగవతాప్రలబ్ధశ్చరుషాభృశమ్।
ఆజహారోల్బణంక్రోధంక్రీడ్యమానోఽహిరాడివ॥౧౩॥సృజన్నమర్షితశ్శ్వాసాన్మన్యుప్రచలితేంద్రి
యః।ఆసాద్యగదయాదైత్యస్తరసాభ్యహనద్ధరిమ్॥ ౧౪॥భగవాంస్తుగదావేగంవిసృష్టమరిణోరసి। అవం
చయత్తిరశ్చీనోయోగారూఢఇవాంతకమ్॥౧౫॥పునర్గదాంతామాదాయభ్రామయంతమభీక్ష్ణశః । అ
భ్యధావద్ధరిఃక్రుద్ధస్సంరంభాద్దష్టదచ్ఛదమ్॥౧౬॥తతశ్చగదయారాతిర్దక్షిణస్యాంభువిప్రభోః। ఆజఘ్నే

హితవాన్-అరేస్తస్యపశ్యతఏవ॥ ౮॥ పరానుషక్తమితి ॥ పరాన్పృష్ఠతోఽనుషక్తంలగ్నం - తపనీయోపకల్పంసువర్ణాభరణంయస్య- కాంచనమయంచిత్రందంశంకవచంయస్య - తందైత్యంప్రచండమన్యుత్వమధిక్షేపాదికంచానుకరణమాత్రం-దైత్యవాక్యభీతానాందేవానాంభయనివృత్తయే - వస్తుతస్తేనతథానుక్తత్వేన- కోపాదిహేతుత్వాభావాత్॥౯॥ సత్యమితి॥గ్రామసింహాన్శునఃప్రతిముక్తస్యబద్ధస్య - వికత్థనంశ్లాఘనం॥౧౦॥ ఏతఇతి॥ న్యాసహరాఃనిక్షేపహరాః-ద్రావితాఃపలాయనంకారితాః - అథాప్యసమర్థాఅపితిష్ఠామహఇతిఆత్మనేపదం త్వామపేక్ష్యతిష్ఠామః - తత్క్వయతఃస్థేయంస్థాతవ్యమేవాస్మాభిః-తత్క్వమిత్యతఆహ-క్వయామఃగంతవ్యదేశాభావాత్ ॥౧౧ ॥ త్వమితి ॥ పద్రథానాంపదాతీనాంయేయూథపాః - తేషామధిపఃముఖ్యఇత్యర్థః- అస్వస్తయేపరాభవార్థం-ఆశుఘటస్వ -యత్స్వమనూహఃనిర్వితర్కఃయో నాతిపిపర్తినపాలయతీతివా-అసౌఅసభ్యః-సభాయామనర్హః॥౧౨॥సఇతి ॥ సోఽధిక్షిప్తస్సత్యంవయమితిశ్లోకేన-రుషాప్రలబ్ధశ్చఅపహసితశ్చ - ఏతేవయమితిద్వాభ్యాం-క్రీడాంకార్యమాణోఽపి-అహిరాణ్మహాసర్పఇవ॥౧౩॥సృజన్నితి॥మన్యునాప్రచలితానీంద్రియాణియస్య॥౧౪॥ భగవానితి॥అంతకంమృత్యుం॥౧౬॥తతఇతి॥ హేసౌమ్యవిదుర-తాంగదాంఅప్రాప్తామేవ-అహనత్॥౧౭॥ఏవమితి॥హర్యక్షోహిరణ్యాక్షః॥౧౮॥తయోరితి॥ స్పృధోఃస్పర్ధమానయోః-తిష్ఠ

భ్యాం గదాభ్యాం - ఆహతాన్యంగాని యయోః - క్షతాదాస్రవతీతి క్షతాస్రవం రుధిరం - తస్య ఆఘ్రాణమవఘ్రాణం - తే
న వివృద్ధో మన్యుర్యయోః - విచిత్రాన్ మార్గాన్ గదాయుద్ధభ్రమణభేదాన్ - ఇళాయాం గామ్ ప్రస్యాం సమిత్తభూతాయాం - శు
ష్మిణోః మత్తయోర్వృషభయోః - ప్రసూతేపి - ఇళా పృథ్వీ - తదర్థం వృషభౌ హి ఖలు బహూని దినాని సంగ్రథితోత్తుంగశృంగ
సంఘర్షణవిదీర్ణగళాంగళద్రుధిరౌ - పరస్పరోపమర్దవ్యగ్రోగ్రసంరంభౌ - చమత్కారితగజయూథపౌ - యుధ్యమానౌ
తిష్ఠత ఇతి ప్రసిద్ధం ॥౧౯॥ దైత్యస్యేతి ॥ యజ్ఞ ఏవావయవా యస్య తస్య - మహ్యాం మహీనిమిత్తం - ద్విషతోరేవంవిధం విమర్ద
నం - దిదృక్షుః స్వరాట్ బ్రహ్మా - తత్రాగాత్ ప్రాప్తః ॥౨౦॥ ఆసన్నేతి ॥ ఆగత్య చ బ్రహ్మా శ్రీనారాయణమాహ - కిం కృ
త్వా దైత్యం విలక్ష్య - కథంభూతం ఆసన్నం ప్రాప్తం - శౌండీర్యం మదో యేన తం - అపేతం సాధ్వసం యస్మాత్ - కృతః ప్రతీ
కారో యేన - అహార్యః అప్రతిహార్యో విక్రమో యస్య - సహస్రణీః ఋషిసహస్రాణాం నేతా బ్రహ్మా ॥ ౨౧ ॥ ఏష ఇతి ॥
హే దేవ తే తవ అంఘ్రిమూలం - ప్రాప్తానాం దేవాదీనాం - ఏషోసురః ॥౨౨॥ ఆగస్కృదితి ॥ ఆగస్కృత్ వృథైవాపరాధ
కృత్ - పరిహారాయ ప్రవృత్తౌ భయకృత్ - భీతం జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ - అర్థప్రాణాదిహర్తా - అస్మత్తో రాద్ధో లబ్ధో వరో యే

సతు తాం సౌమ్యగదయా కోపితోహనత్ ॥౧౭॥ ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం హర్యక్షో హరిరేవ చ । జిగీష
యా సుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥౧౮॥ తయోస్స్పృధోస్తిగ్మగదాహతాంగయోః క్షతాస్రవ
ఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః । విచిత్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయా వ్యభాదిళాయామివ శుష్మిణోర్మృధః ॥౧౯॥ దై
త్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయయా గృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః । కౌరవ్య మహ్యాం ద్విషతోర్విమర్ద
నం దిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృతస్స్వరాట్ ॥౨౦॥ ఆసన్నశౌండీర్యమపేతసాధ్వసం కృతప్రతీకారమ
హార్యవిక్రమం । విలక్ష్య దైత్యం భగవాన్ సహస్రణీర్జగాద నారాయణమాదిసూకరం ॥౨౧॥ బ్రహ్మా ॥ ఏష
తే దేవ దేవానామంఘ్రిమూలముపేయుషాం । విప్రాణాం సౌరభేయీణాం భూతానామప్యనాగసాం ॥
౨౨॥ ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మద్రాద్ధవరోసురః । అన్వేషన్నప్రతిరథో లోకానటతి కంటకః ॥౨౩॥ ఏ
వం మాయావినం దృప్తం నిరంకుశమసత్తమం । మా క్రీడ బాలవద్దేవ యథాశీవిషముత్థితం ॥౨౪॥ న యావదే
ష వర్ధేత స్వాం వేళాం ప్రాప్య దారుణః । స్వాం దేవ మాయామాస్థాయ తావజ్జహ్యఘమచ్యుత ॥౨౫॥ ఏషా
ఘోరతమా సంధ్యా లోకఛంబట్కరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయమావహ ॥౨౬॥ అధు
నైషోభిజిన్నామ యోగో మౌహూర్తికో హ్యగాత్ । శివాయ నస్త్వం సుహృదామాశు నిస్తర దుస్తరం ॥
౨౭॥ దిష్ట్యా త్వాం విహితం మృత్యుమయమాసాదితస్స్వయం । విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానా
ధేహి శర్మణి ॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - హిరణ్యాక్షయుద్ధో నామాష్టాదశోధ్యాయః *
మైత్రేయః ॥ అవధార్య విరించస్య నిర్వ్యలీకామృతం వచః । ప్రహస్య ప్రేమగర్భేణ తదపాంగేన సోగ్ర
హీత్ ॥౧॥ తతస్సపత్నం ముఖతశ్చరంతమకుతోభయం । జఘానోత్పత్య గదయా హనావసురమక్షజః ॥౨॥
సా హతా తేన గదయా విహతా భగవత్కరాత్ । విఘూర్ణితాపతద్రేజే తదద్భుతమివాభవత్ ॥ ౩॥ స తదా ల

న - అన్వేషన్ ప్రతిరథమవలోకయన్ - అప్రతిరథః ప్రతిపక్షశూన్యః ॥౨౩॥ ఏవమితి ॥ యద్యస్మాదేనంభూతోయం - తస్మా
దేనం మా క్రీడ - హే దేవ యథా ఉత్థితం క్షుభితం - ఆశీవిషం సర్పం - బాలః పుచ్ఛాకర్షణాదినా క్రీడతి - తద్వత్ ॥౨౪॥ నేతి ॥ స్వా
మాసురీం - హే దేవ - స్వాం మాయాం - అఘం పాపరూపం ॥౨౫॥ వేళామేవాహ ॥ ఏషేతి ॥ లోకానాం ఛంబట్కరీ వినాశకరీ
ఛంబడిత్యవ్యయం వినాశే వర్తతే ॥౨౬॥ అధునేతి ॥ అభిజిన్మధ్యాహ్నః - స ఏవ మౌహూర్తికో యోగః - ముహూర్తః శుభదః
కాలః - అభ్యగాదాగతప్రాయః - అతో యావన్ముహూర్తశేషోస్తి - తావదేవాశు హత్వా - దుస్తరమేనం - నిస్తర జహి ॥౨౭
దిష్ట్యేతి ॥ త్వాం మృత్యుం - త్వమేవ శాపానుగ్రహకాలే - విహితం నిర్మితం - ఆసాదితః ప్రాప్తః శర్మణి సుఖే - ఆధేహి ఆస్థా
పయ ॥౨౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టాదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా ******************************
శ్లో ॥ ఊనవింశే విరించ్యాదిప్రార్థితేన మహామృధే । వరాహేణ హిరణ్యాక్షవధస్సమ్యఙ్నువర్ణ్యతే ॥ అవధార్యేతి ॥ నిర్వ్య
లీకం చ తదమృతం చ - పాఠాంతరే - నిష్కపటాభిప్రాయం చ తద్ధృతం చ - కాలాత్మనోపి మమ - ముహూర్తబలముపదిశతి
ఇతి - ప్రహస్య - అపాంగావలోకనేనైవ స్వీకృతవాన్ ॥ ౧॥ తత ఇతి ॥ ముఖతోభిముఖే - హనౌ కపోలస్యాధోభాగే - అక్షజః బ్ర
హ్మణః ఘ్రాణేంద్రియాదావిర్భూతః ॥౨॥ సేతి ॥ సా స్వగదయా - తతో విహతా విచ్యుతా సతీ - విఘూర్ణితా భ్రాంత్వా - అపతత్

రేజేచ-తత్ భగవత్కరాత్పతనం - యద్వాతద్వదస్యావృత్త్యా రేజ ఇత్యనేనాపి సంబంధః - తద్దైత్యస్య పౌరుషం రేజ ఇతి॥ ౩॥ సఇతి॥ లబ్ధతీర్థో లబ్ధావసరః-సచనబబాధే- వేగేనన ప్రాహరత్ - సమానయన్ బభూవేతి వాక్యభేదాత్స ఇత్యస్యాపౌనరుక్త్యం॥ ౪॥ తమితి॥ వ్యగ్రం ససంభ్రమం చక్రం యస్య- విషజ్యమానం విశేషేణ సంగం ప్రాప్నువంతం ప్రతి-అతద్వీర్యాం తత్ప్రభావమజానతాం- ఆసమంతాదాసన్ సృజాతాః ॥ ౬॥ సఇతి॥ సదైత్యః తమాత్తచక్రం-నిశామ్య దృష్ట్వా-అగ్రతో వ్యవస్థితం చ విలోక్య-అమర్షేణ క్రోధేన-పరిప్లుతాని ఇంద్రియాణి యస్య సః అదశత్ గచ్ఛదనాన్॥ ౭॥ కరాలేతి॥ చక్షుర్భ్యాం దహన్నివ-సంచక్షాణః పశ్యన్నివేతి-వస్తుతః-క్రోధాభావమాహ-హతోఽసి జ్ఞాతోఽసీతి వా స్తవార్థః॥ ౮॥ పదేతి॥ వాతరంహాః సం వాయువేగాం॥ ౯॥ ఆహేతి॥ ఘుటస్య ఉద్యమం కురు-యతస్త్వం జేతుమిచ్ఛసి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ స్వేతి॥ హతో మానో గర్వో యస్య సః॥ ౧౨॥ జగ్రాహేతి॥ జ్వలన్ యో జ్వలనః-తద్వల్లోలుపం-సంగ్రసనవ్యగ్రం-యజ్ఞాయ విష్ణుమాలక్ష్య అకార్యకరత్వే దృష్టాంతః-విప్రముద్దిశ్య అభిచరన్-అభిచారం కుర్వన్ యథా॥ ౧౩॥ తదితి॥ అంతఃఖే ఆకాశమధ్యే - చకాస

బ్ధతీర్థోపి సబబాధే నిరాయుధమ్। సమానయన్స మృధే ధర్మం విష్వక్సేనం ప్రకోపయన్॥ ౪॥ గదాయామపవిద్ధాయాం హాహాకారే వినిర్గతే। మానయామాస తద్ధర్మం సునాభం చాస్మరద్విభుః॥ ౫॥ తం వ్యగ్రచక్రం దితిపుత్రాధమేన స్వపార్షదముఖ్యేన విషజ్యమానం। చిత్రా వాచోఽతద్విదాం ఖేచరాణాం తత్ర స్మాసన్స్వస్తి తేఽముం జహీతి॥ ౬॥ స తం నిశామ్యాత్తరథాంగమగ్రతో వ్యవస్థితం పద్మపలాశలోచనం। విలోక్య చామర్షపరిప్లుతేంద్రియో రుషా స్వదంతచ్ఛదమాదశచ్ఛ్వసన్॥ ౭॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాం సంచక్షాణో దహన్నివ। అభిప్లుత్య స్వగదయా హతోఽసీత్యాహనద్ధరిం॥ ౮॥ పదా సవ్యేన తాం సాధో భగవాన్యజ్ఞసూకరః। లీలయా మిషతః శత్రోః ప్రాహరద్వాతరంహసమ్॥ ౯॥ ఆహ చాయుధమాధత్స్వ ఘటస్వ త్వం జిగీషసి। ఇత్యుక్తస్స వరాహాయ తాం గదాం వ్యసృజన్భృశమ్॥ ౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్సమవస్థితః। జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ పన్నగీమ్॥ ౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః। నైచ్ఛద్గదాం దీయమానాం హరిణా విగతప్రభః॥ ౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపం। యజ్ఞాయ ధృతరూపాయ విప్రాయాభిచరన్యథా॥ ౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదంతఃఖ ఉదీర్ణదీధితి। చక్రేణ విచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్॥ ౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధాఽరిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీర్ణమురో విభూతిమత్। ప్రవృద్ధరోషస్స కఠోరముష్టినా నాదన్ప్రహృత్యాంతరధీయతాసురః॥ ౧౫॥ తేనేత్థమాహతః క్షత్తర్భగవానాదిసూకరః। నాకంపత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః॥ ౧౬॥ అథోరుధాసృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ। యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమం॥ ౧౭॥ ప్రవవుర్వాయవశ్చండాస్తమః పాంసవమైరయన్। దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ ॥ ౧౮॥ ద్యౌర్నష్టభగణాభ్రౌఘైస్సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః। వర్షద్భిః పూయకేశాసృగ్విణ్మూత్రాస్థీని చాసకృత్ ॥ ౧౯॥ గిరయః ప్రత్యదృశ్యంత నానాయుధముచోఽనఘ। దిగ్వాససో యాతుధాన్యః శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః॥ ౨౦॥ బహుభిర్యక్షరక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుంజరైః। ఆతతాయిభిరుత్సృష్టా హింస్రా వాచోఽతివైశసాః ॥ ౨౧॥

త్వరికాశమానం-ఉదీర్ణా ఉత్కటా దీధితిర్దీప్తిః-యస్య-నిశాతనేమినా-నిశితధారేణ- హరిః ఇంద్రో యథా- తార్క్ష్యస్య పతత్రం ఉజ్ఝితం చిచ్ఛేద-పురాఖలు దేవాన్ నిర్జిత్య-అమృతకలశం నయతా గరుడేన- ఇంద్రప్రయుక్తస్య వజ్రస్య అమోఘస్య- మానం దాతుం పతత్రమేకం త్యక్తం తద్యథా ఇంద్రశ్చిచ్ఛేద- భిన్నం చ తత్ - యథా ఖే ప్రకాశతే - తద్వత్ప్రకాశమానమిత్యపి సంబంధః॥ ౧౪॥ వృక్ణ ఇతి॥ అరిః స్వస్య ఇత్యరి చక్రం - తేన బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య-హరేః ఉరో వక్షః ప్రహృత్య॥ ౧౫॥ తేనేతి॥ మనాగీషత్ -నాకంపత- క్వాప్యంగే ॥ ౧౬ ॥ అథేతి॥ అస్య జగతః-ఉపసంయమం ప్రళయం ॥ ౧౭॥ ప్రవవురితి॥ పాంసుకృతం తమశ్చ ప్రేరితవంతః- క్షేపణైర్యంత్రైః ॥ ౧౮॥ ద్యౌరితి॥ నష్టో భగణో నక్షత్రసమూహో యస్యాం సా . అనేన దైత్యబలాతిరేకాద్బ్రహ్మ దత్తముహూర్తాతిక్రమో వగమ్యతేఽభిన్ననక్షత్రాణామసంభవాత్ ॥ ౧౯॥ గిరయ ఇతి॥ నానాయుధాని విముంచంతీతి తథా- యాతుధాన్యశ్చ ప్రాదృశ్యంత॥ ౨౦॥ బహుభిరితి॥ భింధి భింధీత్యేవంభూతాః-అతివైశసాః అత్యుగ్రాః-వాచః ఉత్సృష్టాః ఇత్యేవమత్ర వాక్యసమాప్తిః ॥ ౨౧॥

ప్రాకృతానామితి॥ ప్రకటితాః మాయాః - వినాశయన్ - వినాశనమితి పాఠే - యథాశ్రుతైవ షష్ఠీ - త్రిపాత్ త్రీణి సవనాని పాదా యస్య - యజ్ఞమూర్తిరిత్యర్థః॥ శ్రుతి॥ త్రయో౽స్య పాదా ఇతి శ్రుతేః॥ ౨౨॥ తదేతి॥ భర్తుర్గాం దేశం - స్వపుత్రో భగవాన్ హనిష్యతీత్యేవంరూపం॥ ౨౩॥ వినష్టాస్వితి॥ ఉపగూహమానః బాహ్వోరంతరే నిధాయ సంఘట్టయన్॥ ౨౪॥ తమితి - అహన్ జఘాన - త్వాష్ట్రం వృత్రం - మరుత్పతిరింద్రః॥ ౨౫॥ స ఇతి॥ పరితో భ్రమద్గాత్రం శరీరం యస్య సః - ఉదస్తే బహిర్నిర్గతే లోచనే యస్య సః - విశీర్ణాః బాహవః పదౌ యస్య - నగేంద్రో మహావృక్షః - లులితః ఉన్మూలితః - నభస్వతా వాయునా॥ ౨౬॥ క్షితావితి॥ సంస్థితిం మృత్యుం॥ ౨౭॥ యమితి॥ అసతః ఆరోపితాత్ లింగాచ్ఛరీరాత్ - మోక్తుమిచ్ఛయా - వరాహస్య పూర్వపాదయోరేవ కరత్వాత్ - కరేణాహన్నితి - పదాహత ఇతి వా అవిరుద్ధం॥ ౨౮॥ నమో నమ ఇతి॥ - అఖిలయజ్ఞానాం తంతవే అతివిస్తారకాయ - కారణాయేతి వా - అరుంతుదః మర్మభేత్తా॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ సంసాదయిత్వా హత్వేత్యర్థః - పు

ప్రాదుష్కృతానాం మాయానాం నామాసురీణాం వినాశనం। సుదర్శనాస్త్రం భగవాన్ ప్రాయుంక్త దయితం త్రిపాత్॥ ౨౨॥ తదా దితేస్సమభవత్సహసా హృది వేపథుః। స్మరంత్యా భర్తురాదేశం స్తనాచ్చాసృక్ప్రసుస్రువే॥ ౨౩॥ వినష్టాసు స్వమాయాసు భూయశ్చాభ్యేత్య కేశవం। రుషోపగూహమానో౽ముం దదృశే౽వస్థితం బహిః॥ ౨౪॥ తం ముష్టిభిర్వినిఘ్నంతం వజ్రసారైరధోక్షజః। కరేణ కర్ణమూలే౽హన్ యథా త్వాష్ట్రం మరుత్పతిః॥ ౨౫॥ స ఆహతో విశ్వజితా హ్యవజ్ఞయా పరిభ్రమద్గాత్ర ఉదస్తలోచనః। విశీర్ణబాహ్వంఘ్రిశిరోధరో౽పతద్యథా నగేంద్రో లులితో నభస్వతా॥ ౨౬॥ క్షితౌ శయానం తమకుంఠవర్చసం కరాళదంష్ట్రం పరిదష్టదచ్ఛదం। అజాదయో వీక్ష్య శశంసురాగతా అహో ఇమం కో ను లభేత సంస్థితిం॥ ౨౭॥ యం యోగినో యోగసమాధినా రహో ధ్యాయంతి లింగాదసతో ముముక్షయా। తస్యైష దైత్యఋషభః పదాహతో ముఖం ప్రపశ్యంస్తనుముత్ససర్జ హ॥ ౨౮॥ ఏతౌ హి పార్షదావస్య శాపాద్యాతావసద్గతిం। పునః కతిపయైః స్థానం ప్రపత్స్యేతే హ జన్మభిః॥ ౨౯॥ దేవాః॥ నమో నమస్తే౽ఖిలయజ్ఞతంతవే స్థితౌ గృహీతామలసత్త్వమూర్తయే। దిష్ట్యా హతో౽సౌ జగతామరుంతుదస్త్వత్పాదభక్త్యా వయమీశ నిర్వృతాః॥ ౩౦॥ మైత్రేయః॥ ఏవం హిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమం స సాదయిత్వా హరిరాదిసూకరః। జగామ లోకం స్వమఖండితోత్సవం సమీడితః పుష్కరవిష్టరాదిభిః॥ ౩౧॥ మయా యథానూక్తమవాది తే హరేః కృతావతారస్య సుమిత్ర చేష్టితం। యథా హిరణ్యాక్ష ఉదారవిక్రమో మహామృధే క్రీడనవన్నిరాకృతః॥ ౩౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి కౌషారవాఖ్యాతామాశ్రుత్య భగవత్కథాం। క్షత్తానందం పరం లేభే మహాభాగవతో నృప॥ ౩౩॥ అన్యేషాం పుణ్యశ్లోకానాముద్దామయశసాం సతాం। ఉపశ్రుత్య భవేన్మోదః శ్రీవత్సాంకస్య కిం పునః॥ ౩౪॥ యో గజేంద్రం ఝషగ్రస్తం ధ్యాయంతం చరణాంబుజం। క్రోశంతీనాం కరేణూనాం కృచ్ఛ్రతో౽మోచయద్ద్రుతం॥ ౩౫॥ తం సుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః। కృతజ్ఞః కో న సేవేత దురారాధ్యమసాధుభిః॥ ౩౬॥ యో వై హిరణ్యాక్షవధం మహాద్భుతం విక్రీడితం కారణసూకరాత్మనః। శృణోతి గాయత్యనుమోదతే౽ంజసా విముచ్యతే బ్రహ్మవధాదపి ద్విజాః॥ ౩౭॥ ఏతన్మహాపుణ్యమలం పవిత్రం ధన్యం యశస్యం పదమాయురాశిషాం। ప్రాణేంద్రియాణాం యుధి శౌర్యవర్ధనం నారాయణో౽ంతే గతిరంగ శృణ్వతాం॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - హిరణ్యాక్షవధో నామైకోనవింశో౽ధ్యాయః.

ష్కరవిష్టరాదిభిః బ్రహ్మాదిభిః సంస్తుతః॥ ౩౧॥ మయేతి॥ యథానూక్తం గురూక్తమనతిక్రమ్య - మయా అవాది - తే తవ కథితం హే సుమిత్ర విదుర యథా యేన ప్రకారేణ॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ హే నృప పరీక్షిత్॥ ౩౩॥ అన్యేషామితి॥ అన్యేషాం కథాముపశ్రుత్య - భక్తిమాత్రేణాసౌ పశూనామపి సులభః అన్యథా దేవానామపి దుర్లభ ఇతి॥ ౩౪॥ తత్ర శ్రీభగవత్కథాశ్రవణే కస్యానందో న స్యాదిత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ య ఇతి॥ ఝషః గ్రాహః - తేన పాదగ్రస్తం - క్రోశంతీనాం కరేణూనామితి కృపాళుత్వముక్తం - సంకటాదమోచయత్॥ ౩౫॥ య ఇతి॥ కారణేన పృథివ్యుద్ధరణాదినా - సూకరరూపస్య॥ ౩౭॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ కేళిక్రీడితం శృణ్వతాం - అంతే శ్రీనారాయణో గతిర్భవతి - మహాపుణ్యం స్వర్గాదిఫలప్రదం - అలం పవిత్రం - అతిశయేన మనశ్శుద్ధిదం - ధన్యం ధనావహం - యశస్యం కీర్తికరం - ఆయుషశ్చ ఆశిషాం చ పదం స్థానం - పరిత్రాణం వా - ప్రాణానామింద్రియాణాం చ పదం - అంగ హే నృప॥ ౩౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా - ********

శ్లో॥ వింశే పరాహజన్మాదివ్యవధానాదథాగితః। సర్గోనుస్మర్యతేవక్తుమన్వయం ప్రస్తుతం మనోః॥ మహీమితి॥ ప్రతిష్ఠాం స్థానం అధ్యాస్య ప్రాప్య- సౌతే సూతస్య రోమహర్షణస్య పుత్ర- అవరం అర్వాచీనం- జన్మ యేషాం తేషాం - ఈశ్వరేతి నానాం- మార్గాయ సర్గమాయ- కానిచిద్ద్వారాణి కృతవాన్- అర్వాచీనాన్ ప్రాణినః- కైరుపాయైః సృష్టవానిత్యర్థః॥౧॥ విదురమైత్రేయసంవాదే నైవ ఏతద్జ్ఞాస్యత ఇతి తమేవ సంవాదం ప్రష్టుమాహ - పంచభిః క్షత్తేతి - శ్రీకృష్ణసుహృత్త్వే హేతుః॥ య ఇతి॥ దుర్యోధనాదిభిరపత్యైస్సహితం- అగ్రజం ధృతరాష్ట్రం- అఘవాన్ కృతాపరాధ ఇతి హేతోః- శ్రీకృష్ణోక్తమంత్రానాదరాత్ - యస్తత్యాజ॥౨॥ ద్వైపాయనాదితి॥ అనవమః అన్యూనః- మహత్త్వే మహిమని॥ ౩ ॥ కిమితి॥ కుశావర్తే గంగాద్వారే- యత్ర- మన్వపృచ్ఛత్॥౪॥ కింతదితి చేత్ తత్రాహ తయోరితి - అఘఘ్న్యః కథాః హే సూత ప్రవృత్తాః॥౫॥ తా ఇతి॥ కీర్తన్యాని కీర్తనార్హాణి- ఉదారాణి కర్మాణి- యస్య శ్రీహరేః ॥ ౬ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమితి వ్యాసవాక్యం- ఉగ్రశ్రవాః రోమహర్షణస్య పుత్రః- నైమిశమయనమాశ్రయో యేషాం తైః- అర్పితం అధ్యాత్మం మనో యేన సః ౭॥ హరేరితి॥ గోరుద్ధరణం వసుధోద్ధరణం- లీలాం హిరణ్యాక్షం చావజ్ఞయా హతం- నిశమ్య- భారతః విదురః॥౮॥ ప్రజాపతేరితి॥ యస్మాత్త్వమవ్యక్తమార్గవిత్ - బ్రహ్మణో వాపి శేషణం॥౯॥ య ఇతి॥ ఏతత్ జగత్ - అభావయన్ ఉత్పాదయామా

శౌనకః॥ మహీం ప్రతిష్ఠామధ్యాస్య సౌతే స్వాయంభువో మనుః। కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణి మార్గాయావరజ
న్మనామ్॥౧॥ క్షత్తా మహాభాగవతః కృష్ణస్యైకాంతికస్సుహృత్ । యస్తత్యాజాగ్రజం కృష్ణే సాపత్యమ
ఘవానితి॥౨॥ ద్వైపాయనాదనవమో మహిత్వే తస్య దేహజః। సర్వాత్మనా శ్రితః కృష్ణం తత్పరాంశ్చా
ప్యనువ్రతః॥౩॥ కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయం విరజాస్తీర్థసేవయా। ఉపగమ్య కుశావర్త ఆసీనం తత్త్వవిత్తమం
౪ ॥ తయోస్సంవదతోస్సూత ప్రవృత్తా హ్యమలాః కథాః। ఆపో గాంగా ఇవాఘఘ్నీర్హరేః పాదాంబు
జాశ్రయాః॥౫॥ తా నః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తన్యోదారకర్మణః । రసజ్ఞః కో ను తృప్యేత హరిలీలామృతం
పిబన్॥౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభిర్నైమిశాయనైః। భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహ శ్రూయ
తామితి॥౭॥ శ్రీశుకః॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్ ।లీలాం
హిరణ్యాక్షమవజ్ఞయా హతం సంజాతహర్షో మునిమాహ భారతః॥౮॥ విదురః ॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వా ప్ర
జాసర్గే ప్రజాపతీన్। కిమారభత మే బ్రహ్మన్ ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్ ॥ ౯॥ యే మరీచ్యాదయో వి
ప్రాః యస్తు స్వాయంభువో మనుః। తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశాత్కథమేతదభావయన్॥౧౦॥ సద్వితీయాః కిమ
సృజన్ స్వతంత్రా ఉత కర్మసు। ఆహోస్విత్సంహతాస్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్॥౧౧॥ మైత్రేయః ॥
దైవేన దుర్వితర్క్యేణ పరేణానిమిషేణ చ । జాతక్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్ ॥ ౧౨॥ ర
జః ప్రధానాన్మహతస్త్రిలింగో దైవచోదితాత్ ।జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పంచశః॥౧౩॥ తాని చై
కైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్। సంహత్య దైవయోగేన హైమమండమవాసృజన్॥౧౪॥ సోశయిష్టా
బ్ధిసలిలమండకోశో నిరాత్మకః। సమగ్రం వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః॥౧౫॥ యస్య నాభేరభూత్ప

సుః॥౧౦॥ సద్వితీయా ఇతి ॥ సద్వితీయాః సభార్యాః- స్వతంత్రా వా భార్యానపేక్షాః- కర్మసు ప్రజాసర్గాదిషు- సంహతాః పరస్పరానపేక్షాః- ఇదం జగత్ ॥౧౧॥ బ్రహ్మన్ కిమారభతేతి ప్రశ్నస్య- దక్షాదీన్ సృష్టవానిత్యుత్తరం వక్తుం పూర్వోక్తాం సృష్టిమనుస్మారయతి- సప్తభిః॥ దైవేనేతి ॥ మహ్యాదిప్రశ్నానాంతు ఉత్తరాధ్యాయమారభ్య ఉత్తరం భవిష్యతి- దుర్వితర్క్యేణ దైవేన జీవాదృష్టేన - పరేణ ప్రకృత్యధిష్ఠాత్రా మహాపురుషేణ- అనిమిషేణ కాలేన హేతునా చ - భగవతో నిర్వికారాత్ జాతక్షోభం యద్గుణత్రయం ప్రధానం- తస్మాన్మహానాసీత్ - తదుక్తం సాత్త్వతతంత్రే॥ శ్లో ॥ విష్ణోస్తు త్రీణి రూపాణి పురుషాఖ్యాన్యథో విదుః ॥ ప్రథమం మహతస్సృష్టిః ద్వితీయం త్వండసంస్థితమ్ ॥ తృతీయం సర్వభూతస్థం తాని జ్ఞాత్వా విముచ్యత ఇతి॥౧౨॥ రజ ఇతి॥ మహతో జాతో భూతాదిరహంకారః - త్రిలింగః త్రిగుణః- రజః ప్రధానాదితి- స్వతః సత్త్వప్రధానస్యాపి మహతః అహంకారోత్పత్తికాలే కార్యానురూపం రజఃప్రధానత్వం భవతీతి భావః - పంచశః పంచతన్మాత్రాణి - మహాభూతాని జ్ఞానేంద్రియాణి- కర్మేంద్రియాణి - తత్తద్దేవతాశ్చేతి - పంచశో వర్గశః- ససర్జేత్యర్థః॥౧౩॥ తానీతి॥ భౌతికం హైమమండం- ఏకైకశః ప్రత్యేకం స్రష్టుమసమర్థాని సంతి- సంహత్య ససృజుః॥౧౪॥ స ఇతి॥ అన్వవాత్సీదధిష్ఠితవాన్॥౧౫॥ యస్యేతి॥ సహస్రార్కాణామివ ఉరుర్దీధితిర్యస్య- తత్ సర్వజీవనికాయానాం ఓ

కః స్థానం పద్మం-స్వరాట్ బ్రహ్మా॥౧౬॥సఇతి॥సలిలాశయే గర్భోదకస్యాంతః- శేతే- తేనభగవతానువిష్టోధిష్ఠితస్సన్-సః స్వరాట్-స్వయాసంస్థయా- నామరూపాదిక్రమేణ॥౧౭॥ససర్జేతి॥ఛాయా ప్రభా ప్రతియోగినీ-తయాఅబుద్ధ్యేత్యర్థః యస్త్వబుద్ధికృతిః ప్రభోరిత్యుక్తత్వాత్ - మహాతమ ఇతిమహామోహస్వరూపమాత్రవివక్షయా- మోహ ఇతిప్రథమప్రయోగః॥౧౮॥తదేవం పూర్వోక్తాం సాధారణాం సృష్టిమనూద్య- కేనచిద్విశేషేణ అసాధారణాం సృష్టిమాహ - విససర్జేత్యాదినాయావదధ్యాయపరిసమాప్తి-తద్విసృష్టం కాయం రాత్రిరూపం-తత ఏవజాతానియక్షరక్షాంసి జగృహుః- క్షుత్తృషోస్సముద్భవోయస్యాంతాం-అత్రచ ॥శ్రు॥ యాస్యసాతనూరాసీత్ - తామపాహత- సాతమిస్రాభవదిత్యాది శ్రుతిరనుసంధేయా॥౧౯॥క్షుదితి॥ఉపసృష్టా అభిభూతాః-జగ్ధుంభక్షయితుం - యతోవయంక్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాఃఅ తఏవైనంపితేతికృపయామారక్షతేత్యేకే-అన్యేతుజక్షధ్వంభక్షయతేత్యబ్రువన్-జక్షభక్షహసనయోరితిధాతుః॥౨౦॥ దేవఇతి॥దేవోబ్రహ్మా-సంవిగ్నోభీతస్సన్-మాంమాజక్షతనభక్షయత-కింతురక్షత-అహోహేయక్షరక్షాంసి-యూయం మెమమప్రజాఃపుత్రాఃబభూవిథజాతాఃస్థపవముగ్రస్వభావాఃయక్షరక్షాంసిజాతా ఇత్యర్థః - తత్రయేజక్షధ్వమిత్యూచుః తేయక్షాః-యేతుతంమారక్షతేతి తేరాక్షసా ఇతిజ్ఞేయం-ఏతచ్చతిర్యగాదిమానవసర్గస్యాప్యుపలక్షణం॥౨౧॥ దేవతాఇతి॥ప్రభయాదీవ్యన్ద్యోతమానాః- యాయాదేవతాఃవ్యతిమత్యః-సాత్త్వికస్సాస్తాః - ప్రముఖతః ప్రాధా

> న్యేన సహస్రార్కోరుదీధితి।సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్॥౧౬॥ సోనువిష్టో భగవతా యశ్శేతే సలిలాశయే।లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా॥౧౭॥ ససర్జచ్ఛాయయావిద్యాం పంచపర్వాణమగ్రతః। తామిస్రమంధతామిస్రం తమో మోహో మహాతమః॥౧౮॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభ్యనందంస్తమోమయమ్ । జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రింక్షుత్తృట్సముద్భవాం॥౧౯॥క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః । మారక్షతైనంజక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః॥౨౦॥ దేవస్తానాహసంవిగ్నో మామాం జక్షత రక్షత । అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ॥౨౧॥ దేవతాః ప్రభయా యా యా దీవ్యన్ప్రముఖతోసృజత్ । తే అహార్షుర్దేవయంతో విసృష్టాం తాం ప్రభామహః॥౨౨॥ దేవోదేవాన్జఘనతస్సృజతిస్మాతిలోలుపాన్।త ఏనంలోలుపతయా మైథునాయాభిపేదిరే॥౨౩॥తతోహసన్సభగవానసురైర్నిరపత్రపైః।అన్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధోభీతః పరాపతత్॥౨౪॥సఉపవ్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరిమ్।అనుగ్రహాయ భక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్॥౨౫॥పాహిమాం పరమాత్మంస్తే ప్రేషణేనాసృజం ప్రజాః। తా ఇమా యభితుం పాపా ఉపక్రామంతి మాం ప్రభో॥౨౬॥త్వమేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశనః।త్వమేవ క్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాం తవ॥౨౭॥మైత్రేయః॥సోవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః।విముంచాత్మతనుం ఘోరామిత్యుక్తో విముమోచహ॥౨౮॥తాంక్వణచ్చరణాంభోజాం మదవిహ్వలలోచనామ్।కాంచీకలాపవిల

న్యేనాసృజత్ - తేదేవాః-దేవతా ఇతి(స్త్రీ)త్వేననిర్దిష్టా నామహర్మాత్రవివక్షయేతిపుంస్త్వేన ప్రతినిర్దేశః - ఏవం యక్షరక్షాంసీత్యత్రాపి విజ్ఞేయం- తేనవిసృష్టాంత్యక్తాం ప్రభాం-అహః దివసరూపాం తనుం- దేవయంతః క్రీడయంతః-అహార్షుః జగృహుః॥౨౨॥దేవ ఇతి॥అదేవానసురాన్ జఘనాదసృజత్ అతిలుబ్ధాన్ - అతిలోలుపాన్ స్త్రీలంపటాన్-అభిపేదిరే ప్రాప్తాః॥౨౩॥ తత ఇతి॥పరాపతత్ పలాయత ॥౨౪॥సఇతి ॥ భక్తేచ్ఛానురూపమాత్మానం దర్శయతీతి తథా-అముముపవ్రజ్య॥౨౫॥పాహీతిద్వాభ్యాం-ప్రార్థితవాన్-పాహీతి॥యభితుం మైథునేనధర్షయితుం॥౨౬॥త్వమితి॥లోకానాం జనానాం-తవచనాసన్నానాం అప్రాప్తపాదానాం తేషాం॥౨౭॥ సఇతి॥వివిక్తం అసందిగ్ధం-అధ్యాత్మదర్శనం పరదృష్టిజ్ఞానం యస్య శ్రీహరేః-ఘోరాం కామకశ్మలాం స్వతనుం - విముంచేత్యుక్తో వాసుదేవేన ఇత్యుక్తః బ్రహ్మా తాం తనుం విముమోచ - సర్వత్రతనుత్యాగో నామతత్తన్మనోభావత్యాగో వివక్షితః- గ్రహణంచ తత్తద్భావాపత్తిరితిద్రష్టవ్యం॥శ్రు॥ సోహంకారాత్రియోనాస్యాం సరభవదితి శ్రుతేః - సాచ తేనవిసృష్టాతనుస్సాయంతనసంధ్యా బభూవ-సాచ కామోద్రేకవేళా అసురాశ్చరాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః ॥ ౨౮ ॥ అథతాం సంధ్యామేవ స్త్రియం కల్పయిత్వా తే సంమోహం ప్రాప్తా ఇత్యాహ- తామిత్యాదినాత్రిభిః- నూపురాభ్యాం క్వణతీ చరణాంభోజే యస్యాస్సా- మదేన విహ్వలే లోచనే యస్యాస్సా-కాంచీకలాపేనవిలసద్దుకూలం- తేనఛన్నం రోధః కటితటం- యస్యాస్సా॥౨౯॥అన్యోన్యేతి

అన్యోన్యశ్లేషణేనఉపమర్దనహేతునా - ఉత్తుంగౌనిరంతరౌపయోధరౌయస్యాః- సుద్విజాంసుదతీంస్నిగ్ధోహాసోలీలావలోకనంయస్యాస్తాం ॥౩౦॥ గూహంతీమితి॥ గూహంతీంవస్త్రాదినా తేనావృణ్వానాంనీలానామలకానాంవరూథఃస్తోమో యస్యాఃవిద్యతేతాం- హేధర్మవిదుర-తాదృశీంస్త్రియంఉపలభ్యమత్వా॥౩౨॥ సంమూఢానాంవిభావనక్రమమాహ- వితర్కయంతఇతి ॥ అభిసంభావ్య- సత్కృత్యవిస్రంభాత్ ప్రణయాత్ -కుబుద్ధయః ॥౩౩॥ తేషాంపప్రచ్ఛుఃకాసీత్యాదిత్రిభిః॥ కాసిజాత్యాకాత్వంకస్యవాకన్యా - హేభామినికోపనే - రూపమేవద్రవిణంఅనర్ఘంవస్తు - తదేవపణ్యాంద్రవ్యం- తేనతదసమర్పణేనవిబాధసే॥౩౪॥యేతి॥కింజాతికులాదిప్రశ్నేన - యావాకావాభవతుదిష్ట్యైవంతావద్భద్రంజాతం-యత్తవదర్శనంనామ-కింతుకేవలంనఃమనఃఉత్సునోషిమథ్నాసి॥౩౫॥ క్షుభితచిత్తానాంవాక్యం॥ నైకత్రేతి॥హేశాలినిశ్లాఘ్యే-ఏకత్రనజయతినస్థిరీభవతి-యద్వానైకత్రఅనేకగతివిలాసేషు-జయతిసర్వోత్కర్షేణవర్తతే-పతత్పతంగంఉచ్ఛలంతంకందుకంబృహతోర్మహతోః స్తనయోర్భారాద్భీతం - తవకృశంమధ్యం - విషీదతి శ్రాంత్యేతి - శ్రాంతామందమేవప్రసరతి- సుశిఖాసమూహః-శోభనఃకేశకలాపః - పాఠాంతరే-సుశిఖాఃశోభనకేశాస్తేషాంకీర్యమాణానాం-సమూహఃబధానేతి-అత్రచాస్తంగచ్ఛన్సూర్యఏవపతత్పతంగః - మేఘవిచ్ఛేదోమధ్యవిషాదః-తారకారూపాణ్య

సద్దుకూలచ్ఛన్నరోధసమ్॥౨౯॥అన్యోన్యశ్లేషణోత్తుంగనిరంతరపయోధరాం। సునాసాంసుద్విజాంస్నిగ్ధహాసలీలావలోకనాం॥౩౦॥గూహంతీంవ్రీడయాత్మానంనీలాలకవరూథినీం। ఉపలభ్యాసురాధర్మతాదృశీంముముహుఃస్త్రియం॥౩౧॥అహోరూపమహోధైర్యమహోఅస్యానవంవయః।మధ్యేకామయమానానామకామేవవిసర్పతీ॥౩౨॥వితర్కయంతోబహుధాతాంసంధ్యాంప్రమదాకృతిం। అభిసంభావ్యవిస్రంభాత్పర్యపృచ్ఛన్కుమేధసః॥౩౩॥కాసికస్యాసిసుశ్రోణికోవార్థస్తేఽత్రభామిని।రూపద్రవిణపణ్యేనదుర్భగాన్నోవిబాధసే॥౩౪॥యావాకావాత్వమబలేదిష్ట్యాసందర్శనంతవ। ఉత్సునోషీక్షమాణానాంకందుకక్రీడయామనః। ౩౫॥నైకత్రతేజయతిశాలినిపాదపద్మంఘ్నంత్యాముహుఃకరతలేనపతత్పతంగం।మధ్యంవిషీదతిబృహత్స్తనభారభీతంశ్రాంతేవదృష్టిరమలాసుశిఖాసమూహః॥౩౬॥ఇతిసాయంతనీంసంధ్యామసురాఃప్రమదాయతీమ్।ప్రలోభయంతీంజగృహుర్మత్వామూఢధియఃస్త్రియమ్ ॥౩౭॥ప్రహస్యభావగంభీరంజిఘ్రంత్యాత్మానమాత్మనా।కాంత్యాససర్జభగవాన్గంధర్వాప్సరసాంగణాన్॥౩౮॥విససర్జతనుంతాంవైజ్యోత్స్నాంకాంతిమతీంప్రియామ్।తఏవచాదదుఃప్రీత్యావిశ్వావసుపురోగమాః॥౩౯॥సృష్ట్వాభూతపిశాచాంశ్చభగవానాత్మతంద్రిణా। దిగ్వాససోముక్తకేశాన్వీక్ష్యచామీలయద్దృశౌ॥౪౦॥జగృహుస్తద్విసృష్టాంతాంజృంభణాఖ్యాంతనుంప్రభోః। నిద్రామింద్రియవిక్లేదోయయాభూతేషుదృశ్యతే॥౪౧॥యేనోచ్ఛిష్టాన్ధర్షయంతితమున్మాదంప్రచక్షతే।ఊర్జస్వంతంమన్యమానఆత్మానంభగవానజః॥౪౨॥ సాధ్యాన్గణాన్పితృగణాన్పరోక్షేణాసృజత్ప్రభుః। తఆత్మసర్గంతంకాయంపితరఃప్రతిపేదిరే॥౪౩॥ సాధ్యేభ్యశ్చపితృభ్యశ్చకవయోయద్వితన్వతే। సిద్ధవిద్యాధరాంశ్చైవతిరోధానేనసోఽసృజత్ ॥౪౪॥తేభ్యోఽదదాత్తమాత్మానమంతర్ధానాఖ్యమద్భుతమ్। సకిన్నరాన్కింపురుషా

ణిఃతఏవకేశాఇత్యూహ్యం॥౩౬॥ఇతీతి॥ప్రమదేవఆచరంతీం- స్త్రియంమత్వాజగృహుః ॥౩౭॥ ప్రహస్యేతి ॥ ప్రహస్యాత్మానమాత్మనాజిఘ్రన్ - కాంత్యాసౌందర్యేణ ప్రహసన్ - ఆత్మావఘ్రాణంచసౌందర్యానుభవచాతుర్యవికారః ॥౩౮॥విససర్జేతి॥ జ్యోత్స్నాచంద్రికారూపాం-తఏవగంధర్వాదిగణాః-విశ్వావసుఃపురోగమోముఖ్యోయేషుగణేషు॥౩౯॥సృష్ట్వేతి॥ఆత్మనస్తంద్రిణాఆలస్యేన-సృష్ట్వాతాంశ్చనగ్నాన్ముక్తకేశాన్వీక్ష్య-నేత్రేనిమీలితవాన్॥౪౦॥ జగృహురితి ॥ ఇంద్రియాణాంవిక్లేదఃస్రావోయయా-తాంనిద్రాంప్రచక్షతే ॥ ౪౧॥ యేనేతి॥ యేనేంద్రియవిక్లేదేనహేతునా-ఉచ్ఛిష్టాంశ్చసతఃధర్షయంతి- భ్రాంతాన్కుర్వంతి -తంభూతాదిగణంఉన్మాదంప్రచక్షతేఏవంతంద్రిజృంభికానిద్రోన్మాదహేతుత్వేన భూతాదీనాం తనూనాంచచాతుర్విధ్యముక్తం - ఊర్జస్వంతం అన్నవదంతం॥ ౪౨ ॥ సాధ్యానితి॥పరోక్షేణఅదృశ్యరూపేణ-ఆత్మనస్సర్గోయస్మాత్తం॥౪౩॥సాధ్యేభ్యఇతి॥యత్ యేనకాయేనసంప్రదానత్వేనిమిత్తేనకవయఃకర్మకోవిదాః - సాధ్యేభ్యఃపితృభ్యశ్చపితృరూపేభ్యః -వితన్వతేశ్రాద్ధాదినాహవ్యంకవ్యంచదదతి-తిరోధానేనాదృశ్యత్వేన॥౪౪ ॥ తేభ్యఇతి ॥ తమప్యంతర్ధానశక్తిం-ప్రత్యాత్మనాప్రతిబింబేన॥౪౫॥మానయిన్నితి॥ఆత్మా

భాసం ప్రతిబింబం-ఆత్మనా-ఆత్మనః మానో నామ-ప్రతిబింబదర్శినః సుందరస్య-శిరఃకంపాదిచేష్టా॥౪౫॥ మిథునీభూయేతి॥ అతఏవ తత్స్సృష్టానాం మిథస్సంమానేన నిత్యం మిథునీభావః-తత్స్వప్రతిబింబరూపం కర్మభిః తత్పరాక్రమానువర్ణనైః - భోగః ఆభోగో విస్తారః-పాదాదిప్రసారవతా దేహేన॥౪౬॥ సర్గ ఇతి॥ అనుపదితేవృద్ధిం ప్రాప్తే-తద్భోగం క్రోధాదియుక్తం-అముతః అముష్మాత్ దేహాత్-యే కేశాః-అహీయంత ప్రచ్యుతాః - తేఅహయో జాతాః॥ ౪౭॥సర్పా ఇతి॥ ప్రసర్పతః పాదాద్యాకుంచనైః ప్రచలతః-అముష్మాత్సర్పాః-అతఏవ అగా నభవంతీతి నాగాః-అతివేగవంత ఇత్యర్థః - భోగవతో జాతత్వాచ్చ-భోగేన ఫణేన ఉర్వీవిస్తీర్ణా కంధరా-యేషాం-సర్వేచ తతో రాక్షసా గ్రాహాః - తేషాం చావాంతరజాతిభేదాః -సర్పసిద్ధాంతే ప్రసిద్ధాః-యదా మన్యమానో భూత్॥౪౮॥ తదేతి॥ తదా మనూన్ సస్సర్జ-తేభ్యస్స్వీయం పురుషాకారం పురం దేహం వ్యసృజత్ దదౌ॥౫౦॥ తానితి॥ తాన్ మనూన్- తైస్స్వయా కృతం-సుకృతం పుణ్యం॥౫౧॥సుకృతత్వమాహుః- ప్రతిష్ఠితా ఇతి॥యస్మిన్ననుసర్గే-క్రియాః అగ్నిహోత్రాద్యాః అతో యస్మిన్సర్వే వయం సాకం సహ అన్నం హవిర్భాగాది-అదాయ భక్షయామ-హే బ్రహ్మన్ - మనుసృష్టిముక్త్వా ఋషీణాం సృష్టిమాహ-విద్యా ఉపాసనా తయా చ-యోగో త్ర ఆసనాదిః తేన చ సుసమాధిః పరాగైశ్వర్యాదియుక్తః సమాధిః తేనచ-యుక్తః ॥ ౫౨॥

స్సృభిః ప్రత్యాత్మనాసృజత్॥౪౫॥ మానయన్నాత్మనాత్మానమాత్మాభాసం విలోకయన్। తే తు తం జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా॥ మిథునీభూయ గాయంతస్తమేవోషసి కర్మభిః। దేహేన వై భోగవతా శయానో బహుచింతయా॥౪౬॥ సర్గేనుపచితే క్రోధాదుత్ససర్జ హ తద్వపుః। యేహీయంతాముతః కేశా అహయస్తేంగ జజ్ఞిరే॥౪౭॥ సర్పాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకంధరాః। స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్యమివాత్మభూః॥౪౮॥ తదా మనూన్ ససర్జాంతే మనసా లోకభావనాన్। తేభ్యస్సోసృజత్స్వీయం పురం పురుషమాత్మనః॥౪౯॥ తాన్ దృష్ట్వా యే పురాసృష్టాః ప్రశశంసుః ప్రజాపతిం। అహో బత జగత్స్రష్టస్సుకృతం బత తే కృతం॥౫౦॥ ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మిన్ సాకమన్నమదామహే। తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధినా॥౫౧॥ ఋషీనృషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిమతః ప్రజాః। తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్య దేహస్యాంశమదాదజః॥౫౩॥ యత్తత్సమాధియోగర్ద్ధితపోవిద్యావిరక్తిమత్ ॥ ౫౪॥ *****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - వింశోధ్యాయః

విదురః॥ స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః పరమసమ్మతః। కథ్యతాం భగవన్ యత్ర మైథునేనైధిరే ప్రజాః
౧॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయంభువస్య వై। యథాధర్మం జుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీం మహీమ్॥౨
తస్య వై దుహితా బ్రహ్మన్ దేవహూతిరితి శ్రుతా। పత్నీ ప్రజాపతేరుక్తా కర్దమస్య త్వయానఘ ॥౩ ॥ త
స్యాం స వై మహాయోగీ యుక్తాయాం యోగలక్షణైః। ససర్జ కతిధా వీర్యం తన్మే శుశ్రూషవే వద ॥ ౪॥ రుచి
ర్యో భగవాన్ బ్రహ్మన్ దక్షో వా బ్రహ్మణస్సుతః। యథా ససర్జ భూతాని లబ్ధ్వా భార్యాం చ మానవీమ్॥౫॥
మైత్రేయః॥ ప్రజాస్సృజేతి భగవాన్ కర్దమో బ్రహ్మణోదితః। సరస్వత్యాం తపస్తేపే సహస్రాణాం స
మా దశ॥౬॥ తతస్సమాధియుక్తేన క్రియాయోగేన కర్దమః। సంప్రపేదే హరిం భక్త్యా ప్రపన్నవరదాయి

ఋషీనితి॥ హృషీకేశః-స్వవశేంద్రియస్సన్-ఋషిః బ్రహ్మ ఋషీన్ ప్రజాస్ససర్జ॥౫౩ ॥ కిం తద్దేహం యస్యాంశమదాదిత్యత ఆహ॥ యదితి॥ సమాధిశ్చ యోగశ్చ ఐశ్వర్యం చ తపశ్చ విద్యా చ విరక్తిశ్చ విద్యంతే యస్మిన్ తత్ ॥౫౪॥ ******

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ ఏకవింశే తపో విద్యాతోషితేన తు విష్ణునా। కర్దమస్య మనోః పుత్ర్యా వివాహఘటనోచ్యతే ॥ స్వాయంభువస్యేతి॥ ఏధిరే ఏధాంచక్రిరే॥౧ ॥ ప్రియవ్రతేతి ॥ ధర్మం మహీం చ-యథా జుగుపతుః రరక్షతుః - తస్మై వదేతి తృతీయేనాన్వయః॥
౨॥ తస్యేతి ॥ తస్య మనోః॥౩ ॥ తస్యామితి ॥ యోగస్య లక్షణైః ర్యమాదిభిర్యుక్తాయాం - కతిధా వీర్యం ససర్జ పుత్రానుత్పాదయామాసేత్యర్థః॥౪॥ రుచిరితి॥ మనోః కన్యామాకూతిం ప్రసూతిం చ భార్యాం లబ్ధ్వా- యథా భూతాని ససర్జ తచ్చ వదేతి చకారస్యార్థః॥౫॥ ప్రజా ఇతి॥ సహస్రాణాం సమాః దశ సహస్రాణి సంవత్సరానిత్యర్థః॥౬॥ తత ఇతి॥ తతస్తస్మిం స్తపసి క్రియాయోగేన పూజాప్రకారేణ- సంప్రపేదే సిషేవే-ప్రపన్నేభ్యో భక్తేభ్యో వరదాతారం ॥ ౭ ॥ తావదితి॥ శబ్దైకవేద్యం యద్బ్రహ్మ తన్మయం వపుః దధత్ -తం ప్రత్యాత్మానం దర్శయామాస॥౮॥ స ఇతి॥ స కర్దమస్తం ఖేవస్థితం దృష్ట్వా-

మూర్ధ్నా క్షితావపతత్- గీర్భిశ్చ భ్యగృణాదితిచతుర్థేనాన్వయః - పద్మోత్పలేదివారాత్రివికసితే సితానాం పద్మా
నాం-ఉత్పలానాంచ స్రగ్యస్య తం-స్నిగ్ధాః నీలాశ్చ యే అలకాః- తేషాం వ్రాతః-వక్త్రాబ్జే యస్య ॥ ౯ ॥ కిరీటినమితి॥ శ్వే
తోత్పలం క్రీడనకం యస్య - మనస్స్పర్శం మనస్యానందజనకం-స్మితం ఈక్షణంచ యస్య॥ ౧౦ ॥ విన్యస్యేతి॥ వక్షసి శ్రీర్య
స్య కౌస్తుభం కంధరాయాం యస్య॥౧౧॥ జాతేతి॥ ప్రీతిరేవ స్వభావః-స్వతస్సిద్ధో ధర్మో యస్య తథావిధః ఆత్మా మనో య
స్య॥౧౨॥ శ్లో॥ శ్రీధరీయః॥ త్వాం దృష్ట్వా తే పరమానందం ధిగన్యవరకాముకమ్। తథాపి కృపణం మామనుగృహాణ వరదానతః ॥ జు
ష్టమితి॥ బతేతి హర్షే హే ఈడ్య-నోస్మాభిః-సమగ్రసత్త్వనిధేః తవ-దర్శనాదద్య అక్ష్ణోస్సాంసిద్ధ్యం సాఫల్యం-జుష్టం సేవి
తం-తద్దర్శనమేవ హి మహాఫలమిత్యుపపాదయతి-యస్య తవ దర్శనం-సద్భిరుత్తరోత్తరమాపాదితప్రకర్షైః - సంపా
దితశ్రైష్ఠ్యైర్జన్మభిః రూఢాధికరూఢో యోగో యైస్తైరపి॥౧౩॥ సకామభక్తాన్ విగర్హయన్నాహ॥ యఇతి॥ హే ఈశ-ని
రయేపి యేష్యస్తేషాం-కామానాం లవాయ-యే త్వన్మాయయా నష్టబుద్ధయః-తవ పాదోపాసతే-త్వంతు తేషాం తాన్ కామా
నపి రాసి దదాసి॥౧౪॥ యస్స్వకామాన్నిందామి సోహమపి తాదృశ ఏవేత్యాహ॥ తథాపీతి॥ గృహమేధః గృహాశ్రమః- తత్ర
ధేనుం త్రివర్గస్య దోగ్ధ్రీం భార్యాం-పరివోఢుకామః పరిణేతుమిచ్ఛన్- కామదుఘాంఘ్రిపస్య కల్పద్రుమస్య తవ - మూ
లమంఘ్రిం- ఉపేయివాన్ ఉపగతోస్మి-నను కామాద్యర్థం అన్యత్కిమప్యుపాస్యతాం న - యతః అశేషపురుషార్థమూ

నమ్॥౭॥ తావత్ప్రసన్నో భగవాన్ పుష్కరాక్షః కృతే యుగే। దర్శయామాస తం క్షత్తః శాబ్దం బ్రహ్మ ద
ధద్వపుః॥౮॥ సతం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజం। స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజోంబరం॥
౯॥ కిరీటినం కుండలినం శంఖచక్రగదాధరం। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణం ॥ ౧౦ ॥ వి
న్యస్తచరణాంభోజమంసదేశే గరుత్మతః। దృష్ట్వా ఖేవస్థితం వక్షశ్శ్రియం కౌస్తుభకంధరమ్॥౧౧॥ జాతహ
ర్షోపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాంజలిః॥౧౨॥ కర్దమః॥ జు
ష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేస్సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవదర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్య సద్భిరాశాసతే యో
గినో రూఢయోగాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతచేతసస్త్వత్పాదారవిందం భవసింధుపోతం। ఉపాస
తే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేపి యే స్యుః॥౧౪॥ తథాపి చాహం పరివోఢుకామస్సమానశీ
లాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాంఘ్రిపస్య॥౧౫॥ ప్రజా
పతేస్తే వచసాధీశ తంత్యా లోకః కిలాయం కామహతోనుబద్ధః। అహంచ లోకానుగతో వహామి బలించ శు
క్లానిమిషాయ తుభ్యం॥౧౬॥ లోకాంశ్చ లోకానుగతాన్పశూంశ్చ హిత్వా శ్రితాస్తే చరణాతపత్రం। పరస్ప
రం త్వద్గుణవాదశీధుపీయూషనిర్యాపితదేహధర్మాః॥౧౭॥ నైవాయురేషామజరభ్రమిస్తే త్రయోదశా
రం త్రిశతం*షష్టిపర్వ। షణ్నేమ్యనంతచ్ఛది యత్త్రినాభి కరాలస్రోతో జగదాచ్ఛిద్య ధావత్ ॥ ౧౮ ॥

లమేతదేవ॥౧౪॥ నను తర్హి ముక్త్యర్థమేవ కిం న భజసి-అనధికారాదిత్యాహ॥ ప్రజాపతేరితి॥ హే అధీశ యస్త్వం ప్రజాప
తిః-తస్య తే వచసా తంత్యా-అయం కామహతో లోకః-పశువద్బద్ధః - హే శుక్లధర్మమూర్తే - అహంచ కిల లోకానుగతః
అతస్తుభ్యం బలిం వహామి-కర్మమయీం త్వదాజ్ఞామనువర్తయే-అనిమిషాయ కాలాత్మనే-తదర్థం భార్యాం చేచ్ఛామీతి చ
కారస్యార్థః॥౧౬॥ న కేవలం లోకానుగతో వహామి-కింతు ఋణత్రయతారణార్థమితి కిలేత్యుక్తం- అనిమిషాయేత్యనేన-
కాలాత్మకాత్త్వత్తో భీతస్సన్ కర్మ కరోమీత్యుక్తం ఏతమభయం త్వద్భక్తానాం నాస్తీత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ లోకానితి॥ లోకాన్
కామాదిభూతాన్- తాననుసృతాన్ పశూంశ్చ-వివేకే సత్యపి-పునః కర్మజడాన్ మూఢాన్-హిత్వా అనాదృత్య- తే తవ
చరణరూపమాతపత్రం ఆశ్రితాః-తానేవాహ-త్వద్గుణానాం వాదః కథనం-తదేవ శీధు సంసారక్లేశవిస్మారకత్వాత్ -
పీయూషం జరామరణనివర్తకత్వాత్ -రుచికరత్వాచ్చ- తేన నిర్యాపితాః విలోపితాః- దేహధర్మాః క్షుత్పిపాసాదయో
యైస్తేషామిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧౭॥ నేతి॥ తవ యత్త్రినాభి కాలచక్రం తజ్జగదాచ్ఛిద్య ఆకృష్య - ధావదపి తేషాం త్వ
ద్భక్తానాం-ఆయురాచ్ఛిద్య ధావన్న భవతి-కథంభూతం-అజరం అక్షురం యద్భ్రమి-తస్మిన్నక్షురరూపే- భ్రమిః భ్రమ
ణం-భ్రమవదితి వక్తవ్యే- భ్రమణశీలత్వాదుపచారేణ భ్రమిరిత్యభేదేన నిర్దేశః - అధికమాసేన సహ త్రయోదశ మా
సాః అరా యస్య తత్ -త్రిశతం షష్టిశ్చ అహోరాత్రాణి పర్వాణి యస్య శతశత్కైర్విభక్తైరలుగార్షః-షడృతవో నేమయో
యస్య-అనన్తాః క్షణలవాదయః ఛదాః పత్రాణి యస్య-పత్రాకారాధారా యస్య నంతీతి- త్రీణి చాతుర్మాస్యాని-నాభయో

రంధ్రాణియస్య-కరాళస్రోతస్తీవ్రవేగం-ఏతైర్విశేషణైరేవ-సంవత్సరాత్మకంచక్రముక్తమితిద్రష్టవ్యం॥౧౮॥నను ని
రుపాధిముదాసీనంమాంకింయాచసే- సత్యంతథాపి - మాయయావిశ్వసృష్ట్యాదికర్తృత్వాత్త్వమేవవాచ్యఇత్యా
హ॥ఏకఇతి॥స్వయమేకఏవసన్నపి-ఆత్మన్యధికృతయా-యోగమాయయా-హేతునా-యాఃస్వీకృతాస్స్వశక్తయః-స
త్త్వాద్యాఃతాభిఃఅదోవిశ్వంస్వవ్యతిరిక్తసాధనానపేక్షత్వేదృష్టాంతః॥యథేతి॥ వీరరాఘవీయే॥నను బ్రహ్మరుద్రాదిషు
బహుషుసత్స్వపితాననాదృత్యత్వత్పాదమూలమేవకింవిశేషేణోపేయివానిత్యాశంకాయాంకశ్చిత్ ధ్యేయః॥ శ్రు॥కా
రణంతుధ్యేయఇతిశ్రుత్యైవప్రశ్నోత్తరరూపేణజగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్ జగత్కారణభూతస్త్వమే
వోపాస్యఇత్యభిధాస్యన్ తావత్కారణత్వముపపాదయతి॥ఏకఇతి॥స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన॥శ్రు॥సదేవసోమ్యేదమ
గ్రఆసీత్ ఏకమేవాద్వితీయమితికారణత్వపరాశ్రుతిఃస్మారితా-తథాచాయమర్థఃసృష్టేఃప్రాక్ ఏకఏవనామరూపవిభాగా
నర్హసూక్ష్మచిదచిత్కాలశరీరకస్సన్ ఉపాదానత్వేనవిద్యమానఃఅత్రాపిశ్రుతావివఏవకారార్థగర్భమిదం-ఏకఏవఉ
పాదానకారణాంతరశూన్యః-ఏకత్వంచసృష్ట్యనంతరభావినామరూపవిభాగసంబంధనబహుత్వప్రతిబంధినామ రూపవి
భాగాభావాదినామేవవివక్షితం- నతుప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం - ఏకఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం తథాచని
మిత్తకారణాంతరశూన్యస్సన్ ఇత్యనేనకారణత్వేనావస్థితస్యప్రమాణసంబంధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథనాద
సత్కార్యవాదోనిరస్తఃఏకమిత్యనేనఉపలక్షితాద్వితీయపదేనచోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్త సర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞ
త్వాదయోధర్మాఃఆక్షిప్యంతేఏవంచమృత్కులాలయోరివనిమిత్తోపాదానయోర్భేదఏవ నాభేదఉపపద్యతఇతిశంకాప
రాస్తా-మృదస్త్వజ్ఞత్వాత్ కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చనిమిత్తత్వోపాదానత్వయోరుభయోరపిమృత్కులాలయో
రన్యతరస్మిన్ అసంభవః-ఇహతుబ్రహ్మణఃపరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీ-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితి-సర్వజ్ఞ
త్వసర్వశక్తిత్వాదిఅనంతకల్యాణగుణాకరత్వేనకీర్తితస్యైకస్యైవోపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచోభయమప్యుపపన్నం॥

ఏకస్స్వయంయోజగతస్సిసృక్షయాద్వితీయయాత్మన్యధియోగమాయయా। సృజస్యదఃపాసిపునర్గ్రసి
ష్యసేయథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః॥౧౯॥నైతద్బతాధీశపదంతవేప్సితంయన్మాయయానస్తనుషే
భూతసూక్ష్మమ్। అనుగ్రహాయాస్త్వపియర్హిమాయయాలసత్తులస్యాభగవాన్విలక్షితః॥౨౦॥తం

రమేవఏవంచనామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వేనప్రతిపురుషకాలనియంతృత్వాకా
రేణనిమిత్తత్వేనచతముపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేనచసృష్టేఃప్రాగ్విద్యమానజగతఃనామరూపవి
భాగార్హస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకభగవతఃసిసృక్షయాస్రష్టుమిచ్ఛయా-హేతునా- అనేన॥శ్రు॥ తదైక్షతబహు
స్యామిత్యస్యార్థోవివృతః-ద్వితీయయాస్వరూపతః-స్వభావతశ్చస్వస్మాదత్యంతభిన్నయా-యోగమాయయా-యుజ్యత
ఇతియోగాస్వసంబంధినీస్వశరీరభూతేత్యర్థః- తయామాయయా ప్రకృత్యాఅద్వితీయయేత్యపిచ్ఛేత్తుంశక్యంతథాస్వా
పృథక్సిద్ధయాఅతఏవయోగమాయయాస్వశరీరభూతయామాయయాద్వారేణాత్మన్యధిస్వాత్మన్యేవఅదఃనామరూపవి
భాగార్హంచేతనాచేతనాత్మకంజగత్ సృజసిపాసిరక్షసిపునర్గ్రసిష్యసేసంహరసి మాయాద్వారేణసృజసీతిసద్వార
కోపాదానత్వకథనేనసద్గాయత్తవికారాణాం ద్వారభూతప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధఃపరిహృతః-
ఆత్మనిసృజసీత్యనేనఆధారాంతరవ్యావృత్తిః-తథాచశ్రుతిఃబ్రహ్మవనంబ్రహ్మసవృక్షఆసీద్యతోద్యావాపృథివీనిష్టతక్షురి
తిఅనయాశ్రుత్యానిమిత్తముపాదానమాధారఉపకరణానిచస్వ యమేవేత్యుక్తంఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాంతేనస్పష్టయతి
హేభగవన్ ఊర్ణాఃనాభౌయస్యసఃఊర్ణనాభిఃతంతూన్ సంతతంసంతన్వానఃకీటవిశేషఃపునర్గ్రసిష్యతితథాత్వమపి
స్వశక్తిభిరేవస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైఃప్రకృతిపురుషకాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిఃసృజసిరక్షసిపునస్సంహరసీ
త్యర్థః॥తస్మాజ్జగత్కారణమాశ్రితకల్పద్రుమంత్వామేవకామకామిలోకాననుసరన్ పరివోఢుకామఉపేయివానహమితిభా
వః॥౧౯॥యద్యపిమాయికత్వాత్త్వద్భక్తేభ్యోవిషయసుఖందాతుంనేచ్ఛసితథాప్యస్మదభిప్రాయానుసారేణతత్సంపా
దయేత్యాహ॥నేతి॥హేఅధీశ-నోస్మాకంభజతాం-భూతసూక్ష్మరూపం-పదంశబ్దాదివిషయసుఖం-మాయయాతనుషేవి
స్తారయసీతి యదేతత్ -తత్తవేప్సితంనభవతి- తథాప్యస్మదనుగ్రహాయాస్తు- ఋణత్రయాపక్రమణానంతరమేవ- అ
పవర్గాయభవత్విత్యర్థఃయర్హియతః-మాయయాపరిచ్ఛిన్నఇవ-లసంత్యాతులస్యా - యుక్తస్త్వంవిలక్షితోసి-ఏవంభూ
తస్యతవదర్శనం-యతోభుక్తిముక్తిప్రదమిత్యర్థః॥౨౦॥తమితి॥తంత్వాంభుక్తిముక్తిప్రదంనమామి- ముక్తిప్రదత్వేహే

తుః-అనుభూత్యాజ్ఞానేన-ఉపరతాః క్రియార్థాః కర్మఫలభోగో యస్మిన్-భోగప్రదత్వేపి హేతుః-స్వాధీనయా మాయయా వర్తితం లోకతంత్రం విశ్వోపకరణం యేన- తతస్సకామైః నిష్కామైశ్చ - నమనీయం పాదసరోజం యస్య - తం త్వాం అల్పీయసి సకామే పుంసి-భజనేన-కామాన్ వర్షతీతి తథాతం॥౨౧॥ ఇతీతి ॥ అమృతేన సుఖకరేణ-ప్రేమస్మితాభ్యాముద్వీక్షణేన విభ్రమంతీ భ్రూర్యస్య సః॥౨౨॥ విదిత్వేతి॥ చైత్యం హార్దం భావం-మే మయా-సమయోజితం - సంఘటితం- యదర్థమేవాహం సమర్పితం॥౨౩॥ నేతి॥ మయి సంగృభితః ఏకాగ్రీకృతః-ఆత్మా చిత్తం యైస్తేషాం-యన్మదర్హణం-త్వాదృశేషు అతితరాం సర్వథా-మృషా నిష్ఫలం న స్యాత్ ॥౨౪॥ ప్రజాపతీతి॥ విఖ్యాతం మంగళం సదాచారలక్షణామ్యుదయో యస్య॥౨౫॥ సచేతి॥ హే విప్ర మహిష్యా సహ॥౨౬॥ సమాహితమితి॥ యత్ర యస్యాం భార్యాయాం సమాహితం అభిసంధానేన స్థితం-నృపవధూః రాజకన్యా వీర్యమాత్మనిభృతం యా ప్రసవిష్యతి-సా భజిష్యతి॥౨౮॥ వీర్యఇతి॥ వీర్యే ప్రసూతాసు కన్యాసు-అంజసా ఆత్మనః పుత్రాన్-ఆధాస్యంతి-నిదేశం ఆజ్ఞాం-ఉశత్తమః శుద్ధసత్వః॥౨౯॥ మయీతి॥ తీర్థం పాత్రం- తేనదా

త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతంత్రం । నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమల్పీయసి కామవర్షం॥౨౧॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యవ్యలీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన। సువర్ణపక్షోపరిరోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః॥౨౨॥ శ్రీభగవాన్ ॥ విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్। యదర్థమాత్మనియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః॥ ౨౩॥ న వై జాతు మృషైవ స్యాత్ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్। భవద్విధేష్వతితరాం మయి సంగృభితాత్మనామ్॥౨౪॥ ప్రజాపతిసుతస్సమ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమంగళః। బ్రహ్మావర్తం యోఽధివసన్ శాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్॥౨౫॥ స చేహ విప్ర రాజర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా। ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిదః॥౨౬॥ ఆత్మజామసితాపాంగీం వయశ్శీలగుణాన్వితాం। మృగయంతీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో॥౨౭॥ సమాహితం తే హృదయం యత్రేమాన్పరివత్సరాన్। సా త్వాం బ్రహ్మన్నృపవధూః కామమాశు భజిష్యతి। యా త ఆత్మభృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి॥౨౮॥ వీర్యే త్వదీయ ఋషయ ఆధాస్యంత్యంజసాత్మనః । త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః॥౨౯॥ మయి తీర్థీకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే। కృత్వా దయాం చ జీవేషు దత్వా చాభయమాత్మవాన్॥౩౦॥ మయ్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మాం। సహాఽహం స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే॥౩౧॥ తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితాం । ఏవం తమనుభాష్యాథ భగవాన్ ప్రత్యగక్షజః॥౩౨॥ జగామ బిందుసరసస్సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్ ॥౩౩॥ నిరీక్షతస్తస్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః । ఆకర్ణయన్పత్రరథేంద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణసామ॥౩౪॥ అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవానృషిః। ఆస్తే స్మ బిందుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్॥౩౫॥ మనుస్స్యందనమాస్థాయ శాతకౌంభపరిచ్ఛదమ్। ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్మహీం॥ ౩౬॥ తస్మిన్ సుధన్వన్నహని భగవాన్యత్సమాదిశత్ । ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాంతవ్రతస్య తత్॥ ౩౭॥ యస్మిన్ భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్నశ్రుబిందవః। కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్ ॥ ౩౮॥

నం లక్ష్యతే-మయి సమర్పిత సర్వకర్మఫల ఇత్యర్థః-గార్హస్థ్యే దయాం కృత్వా-సన్యాసే చాభయం దత్వా॥౩౦॥ మయీతి॥ మయి ఆత్మానం జగచ్చ సహైకీభూతం ద్రక్ష్యసి-త్వద్వీర్యేణ సహ॥ ౩౧॥ తవేతి॥ దేవహూత్యాం అవతీర్యేతి శేషః ప్రత్యగక్షాణి తేషు-అజేషు జాయతే ఆవిర్భవతీతి-ప్రత్యగక్షజః॥౩౨॥ జగామేతి॥ సరస్వత్యా నద్యా పరివేష్టితాత్ ॥౩౩॥ నిరీక్షిత ఇతి॥ శేషైర్బ్రహ్మేంద్రాదిసిద్ధేశ్వరైరభిష్టుతః-సిద్ధమార్గో వైకుంఠమార్గో యస్య సః యద్వా అశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతశ్చాసౌ-సిద్ధైర్మృగ్యత ఇతి సిద్ధమార్గశ్చ సయయౌ - పత్రరథేంద్రో గరుడః-తస్య పక్షైరుదీర్ణమభివ్యక్తం - సామ ఆకర్ణయన్॥

శ్రు॥ బృహద్రథంతరే పక్షావితి శ్రుతేః-ఉచ్చారితం స్తోమం చ-సామాధారభూతానామృచాం- సముదాయం శృణ్వన్ శ్రు॥ స్తోమ ఆత్మేతి శ్రుతేః॥ సమాసపాఠే-ఉచ్చారితస్తోమః స్తోత్రీయసముదాయో యస్య సామ్న ఇతి॥౩౪॥ అథేతి॥ తం కాలం పరశ్వ ఇత్యుక్తం-ప్రతీక్షమాణః॥౩౫॥ మనురితి॥ శాతకౌంభాః సౌవర్ణాః పరిచ్ఛదాః యస్మిన్-తం రథమాస్థాయ-దుహితరమారోప్య-వరాన్వేషణార్థం పర్యటన్॥౩౬॥ తస్మిన్నితి॥ హే సుధన్వన్ విదుర-యత్ అహః॥౩౭॥ తత్ప్రవేశమాత్రేణ-వరమానందం ప్రాప్త ఇతి దర్శయితుం-ఆశ్రమం వర్ణయతి సప్తభిః॥ యస్మిన్నితి॥ ప్రపన్నే కర్దమే॥౩౮॥ తదితి ॥ శివం అరోగం అమృతవత్స్వాదుజలం యస్మిన్॥౩౯॥ పుణ్యేతి॥ కూజంతః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాశ్చ యేషు తైః - పుణ్యద్రుమలతా

జాలైస్సమూహైర్యుక్తం॥౪౦॥మత్తేతి॥ఘుష్టంనాదితం-మత్తభ్రమరాణాంవిభ్రమఃవినోదోయస్మిన్ - మత్తబర్హిణ
ఏవనటాః-తేషామాటోపోనృత్తసంభ్రమోయస్మిన్-ఆహ్వయంతోమిథోమత్తాఃకోకిలాఃయస్మిన్॥౪౧॥కదంబేతి॥కదం
బాదిభిర్వృక్షైరలంకృతం॥౪౨॥కారండవైరితి॥కారండవాదిభిఃపక్షిగణైః-వల్గుయథాభవతితథాకూజితం॥౪౩॥ తథేతి॥
హరిణాదిభిర్మృగైర్వృతం-తత్రక్రోడస్సూకరః-శ్వావిత్ శల్యకః-మర్కో-మర్కటః-తద్విశేషాఃగోపుచ్ఛాః- హరిః
వానరః-సింహోవా-నాభిఃకస్తూరీమృగః॥౪౪॥ప్రవిశ్యేతి॥హుతఃహుతాశనఃబ్రహ్మచారియోగ్యోయేనతం ॥ ౪౫॥
విద్యోతమానమితి॥ఉగ్రోయుక్ యోగోయస్యతేన- వపుషావిద్యోతమానంతస్యభగవతః-వ్యాహృతంభాషణమేవ- అ
మృతకలా-అమృతమయస్యచంద్రస్యకళాతన్మయంపీయూషం-తస్యశ్రవణేనచ - నాతిక్షామం - తపసాకృశంతమ
ప్యకృశం॥ ౪౬ ॥ ప్రాంశ్వితి ॥ ప్రాంశుమున్నతం- ఉపసంసృత్యసమీపంగత్వామలినందదర్శేతిపూర్వశ్లోకోక్తైవక్రి
యా-అర్హ్యతేనేనేత్యర్హణంమహారత్నంతత్-అసంస్కృతంఅనిర్ణిక్తంయథామలినందృశ్యేతేతద్వత్॥౪౭॥ అథేతి

తద్వైబిందుసరోనామసరస్వత్యాపరిశ్రితమ్। పుణ్యంశివామృతజలంమహర్షిగణసేవితం॥౩౯॥పుణ్య
ద్రుమలతాజాలైఃకూజత్పుణ్యమృగద్విజైః।సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యంవనరాజిశ్రియాన్వితమ్॥౪౦॥ మ
త్తద్విజగణైర్ఘుష్టమత్తభ్రమరవిభ్రమమ్।మత్తబర్హిణనటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్॥౪౧॥కదం
బచంపకాశోకకరంజబకుళాసనైః।కుందమందారకుటజైశ్చూతపోతైరలంకృతమ్॥౪౨॥కారండవైః ప్ల
వైర్హంసైఃకురరైర్జలకుక్కుటైః।సారసైశ్చక్రవాకైశ్చచకోరైర్వల్గుకూజితమ్॥౪౩॥ తథైవహరిణైః
క్రోడైశ్శ్వావిద్గవయకుంజరైః।గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కైర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్॥౪౪॥ ప్రవిశ్యతత్తీ
ర్థవరమాదిరాజస్సహాత్మజః।దదర్శమునిమాసీనంతస్మిన్హుతహుతాశనం॥౪౫॥విద్యోతమానంవపుషాత
పస్యుగ్రయుజాచిరం।నాతిక్షామంభగవతఃస్నిగ్ధాపాంగావలోకనాత్॥ తద్వ్యాహృతామృతకలాపీ
యూషశ్రవణేనచ ॥౪౬॥ ప్రాంశుంపద్మపలాశాక్షంజటిలంచీరవాససం।ఉపసంసృత్యమలినంయథా
ర్హణమసంస్కృతం॥౪౭॥అథోటజముపాయాంతంనృదేవంప్రణతంపురః।సపర్యయాప్రత్యగృహ్ణాత్ప్ర
తినంద్యానురూపయా॥౪౮॥ గృహీతార్హణమాసీనంసంయతంప్రీణయన్మునిః।స్మరన్భగవదాదేశమి
త్యాహశ్లక్ష్ణయాగిరా॥౪౯॥కర్దమః॥ నూనంచంక్రమణందేవసతాంసంరక్షణాయతే । వధాయచాస
తాంయత్త్వంహరేశ్శక్తిర్హిపాలిని॥౫౦॥ యోఽర్కేంద్వగ్నీంద్రవాయూనాంయమధర్మప్రచేతసాం।
రూపాణిస్థానఆధత్సేతస్మైశుక్లాయతేనమః॥౫౧॥నయదారథమాస్థాయజైత్రంమణిగణార్పితం।విస్ఫూ
ర్జచ్చండకోదండరథేనత్రాసయన్నఘాన్॥౫౨॥స్వసైన్యచరణక్షుణ్ణంవేపయన్మండలంభువః।వికర్షన్మ
హతీంసేనాంపర్యటన్నంశుమానివ ॥౫౩॥ తదైవసేతవస్సర్వేవర్ణాశ్రమనిబంధనాః।భగవద్రచితారా
జన్భిద్యేరన్బతదస్యుభిః॥౫౪॥అధర్మశ్చసమేధేతలోలుపైర్వ్యంకుశైర్నృభిః।శయానేత్వయిలోకో
యందస్యుగ్రస్తోవినంక్ష్యతి॥౫౫॥అథాపిపృచ్ఛేత్వాంవీరయదర్థంత్వమిహాగతః। తద్వయంనిర్వ్యళీకేన
ప్రతిపద్యామహేహృదా ॥ ౫౬॥*త**

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే- మన్వాగమనంనామైకవింశోఽధ్యాయః.

ఉటజంపర్ణశాలాం ప్రాప్తం- పురఃపాదసమీపేప్రణతం- ఆశీర్భిరభినంద్య- సపర్యయాపూజయా-ప్రత్యగృహ్ణాత్
సత్కృతవాన్॥ ౪౯॥ నూనమితి॥ తేచంక్రమణంపర్యటనం-యస్మాత్ ॥ ౫౦॥మమస్తంశ్రీవిష్ణుంప్రణమతి॥ య ఇతి॥
స్థానేతత్తత్కార్యావసరే-శుక్లాయశ్రీవిష్ణవే॥ ౫౧॥ నయదేత్యాదిపంచానామయమర్థః-అద్యాపిధర్మరక్షార్థం
సర్వతఃపర్యటతస్తవ- ప్రసంగాదస్యాగమనంసంభవతి- తథాపి- విశేషకార్యంచేదస్తితత్కథ్యతామితి ॥ నేతి ॥ జై
త్రంజయప్రదం- మణిగణాఃఅర్పితాఃయస్మిన్తం- రథమారుహ్య॥౫౨॥స్వేతి॥త్వంయదాభువోమండలంనపర్యటసి॥
౫౩॥ తదేతి॥ తదాసేతవోభిద్యేరన్ఇతిత్రయాణామన్వయః- విస్ఫూర్జత్ నాదంకుర్వత్ -చండకోదండంయస్యసః-
సైన్యస్యచరణైః-క్షుణ్ణంసంఘట్టితం-వర్ణాశ్రమాణాంనిబంధనంమైః-బతఅహో॥౫౪॥అధర్మఇతి ॥ నిరంకుశై
ర్నృభిః-నిమిత్తభూతైః-శయానేనిశ్చితే॥౫౫॥అథాపీతి॥నిర్వ్యళీకేనసహర్షేణ-ప్రతిపద్యామహేస్వీకుర్మహే ॥౫౬॥
ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వావింశేకర్దమాయాదాద్యథాదిష్టంహివిష్ణునా। మనుర్దుహితరందేవహూతిమిత్యుపవర్ణ్యతే॥ ఏవమితి॥ ఏవమా
విష్కృతః- అశేషాణాంగుణానాంకర్మణాంచ- ఉదయఃఉత్కర్షోయస్యసః- సమ్రాట్ మనుః- సవ్రీడఇవస్వకీర్తిశ్ర
వణాత్ -ప్రత్యాఖ్యానశంకయావాతంమునిమువాచ-ఉపారతంనివృత్తినిరతం॥ ౧ ॥మదీయాకన్యాత్వయాపరిణేయేతివి
జ్ఞాపయిష్యన్-యుష్మదస్మత్సంబంధస్తావదీశ్వరేణైవ-పూర్వమేవఘటితఇత్యాహసార్ధద్వాభ్యాం॥ బ్రహ్మేతి॥ ఆత్మనఃప
రీప్సయాపర్యాప్తుమిచ్ఛయా-ఛందోమయస్యాత్మనఃపర్యాప్తిఃపాలనం- వేదప్రవర్తనంతస్యేచ్ఛయాయుష్మాన్ బ్రా
హ్మణాన్॥ ౨॥ తదితి॥ తత్త్రాణాయ బ్రాహ్మణపాలనాయ-అస్మాన్ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణజాతిఃక్షత్రంక్షత్రియజాతిః॥ ౩॥
అతఇతి॥ఏవంసదేవఏవరక్షతిస్మ-కోసౌ- యస్సదసదాత్మకఃసర్వాత్మకః-తథాప్యవ్యయోఽనిర్వికారః॥ ౪॥తవేతి॥జ్ఞాపయితు
మేవతద్దర్శనాదికమభినందతిత్రిభిః॥ తవేతి॥ రిరక్షిషోః- రక్షితుమిచ్ఛోః॥ ౫॥ దిష్ట్యేతి॥అకృతాత్మనామవశీకృతచిత్తా
నాం॥ ౬॥దిష్ట్యేతి॥అనుగ్రహః-అనుశాసనాదిరూపఏవ-ఉశతీఃఉశత్యః॥ ౭॥విజ్ఞాపయతిసప్తభిః॥సఇతి॥దుహితృస్నేహే
న-పరిక్లిష్టఃఆత్మాయస్య- శ్రావితంవిజ్ఞాపితం॥ ౮॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ప్రియవ్రతోత్తానపదోఃస్వసేతి- పుత్రీకాకరణేన

మైత్రేయః॥ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయోమునిమ్। సవ్రీడఇవతంసమ్రాడుపారతమువాచ
హ॥ ౧॥ మనుః॥బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతోయుష్మానాత్మపరీప్సయా। ఛందోమయస్తపోవిద్యాయోగ
యుక్తానలంపటాన్॥ ౨॥తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్। హృదయంతస్య
హిబ్రహ్మక్షత్రమంగంప్రచక్షతే॥ ౩॥అతోహ్యన్యోన్యమాత్మానంబ్రహ్మక్షత్రంచరక్షతః। రక్షతిస్మా
వ్యయోదేవస్సయస్సదసదాత్మకః॥ ౪॥ తవసందర్శనాదేవచ్ఛిన్నామేసర్వసంశయాః।యత్స్వయంభగ
వాన్ప్రీత్యాధర్మమాహరిరక్షిషోః॥ ౫॥దిష్ట్యామేభగవాన్దృష్టోదుర్దర్శోయోకృతాత్మనామ్।దిష్ట్యాపాద
రజస్స్పృష్టంశీర్ష్ణామేభవతశ్శివమ్॥ ౬॥దిష్ట్యాత్వయానుశిష్టోహంకృతశ్చానుగ్రహోమహాన్।అపా
వృతైఃకర్ణరంధ్రైర్జుష్టాదిష్ట్యోశతీర్గిరః॥ ౭॥సభవాన్దుహితృస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనోమమ।శ్రోతుమర్హ
సిదీనస్యశ్రావితంకృపయామునే॥ ౮॥ ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయందుహితామమ।అన్విచ్ఛతిప
తింయుక్తంవయశ్శీలగుణాదిభిః॥ ౯॥యదాతుభవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్।అశృణోన్నారదాదే
షాత్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా॥ ౧౦॥ తత్ప్రతీచ్ఛద్విజాగ్ర్యేమాంశ్రద్ధయోపహృతాంమయా। స
ర్వాత్మనానురూపాంతేగృహమేధిషుకర్మసు॥ ౧౧॥ఉద్యతస్యహికామస్యప్రతివాదోనశస్యతే।అపినిర్ము
క్తసంగస్యకామరక్తస్యకింపునః॥ ౧౨॥యఉద్యతమనాదృత్యకీనాశమభియాచతే। క్షీయతేతద్యశస్స్ఫీ
తంమానశ్చావజ్ఞయాహతః॥ ౧౩॥అహంత్వాశృణవంవిద్వన్వివాహార్థంసముద్యతమ్। అతస్త్వముప
కుర్వాణఃప్రత్తాంప్రతిగృహాణమే॥ ౧౪॥ఋషిః॥ బాఢముద్వోఢుకామోహమప్రత్తాచతవాత్మజా।
ఆవయోరనురూపోసావాద్యోవైవాహికోవిధిః॥ ౧౫॥ కామస్సభూయాన్నరదేవతేస్యాఃపుత్ర్యాస్సమా
మ్నాయవిధౌప్రతీతః।కఏవతేతనయాంనాద్రియేతస్వయైవకాంత్యాక్షిపతీమివశ్రియమ్॥ ౧౬॥ యాం
హర్మ్యపృష్ఠేక్వణదంఘ్రిశోభాంవిక్రీడతీంకందుకవిహ్వలాక్షీమ్।విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్వి
లోక్యసమ్మోహవిమూఢచేతాః॥ ౧౭॥ తాంప్రార్థయంతీంలలనాలలామామసేవితశ్రీచరణైరదృష్టామ్।

కాసరస్తా-మమకన్యేతి-క్షత్రికన్యా-తవయోగ్యేతినిర్మితం॥ ౧౦॥తదితి॥ప్రతీచ్ఛస్వీకురు॥ ౧౧॥ఉద్యతస్యేతి॥ ఉద్యతస్య
స్వతఃప్రాప్తస్యవిషయస్య-ప్రతివాదఃప్రత్యాఖ్యానం॥ ౧౨॥యఇతి॥కీనాశంకృపణం- అవజ్ఞయాపరావమానేన॥ ౧౩॥
అహమితి॥ యస్యసావధిబ్రహ్మచర్యం- సఉపకుర్వాణః- మెప్రత్తాంమయాదత్తాం॥ ౧౪॥ బాఢమితి॥ అప్రత్తాచేతిమ
య్యేవకృతనిశ్చయత్వాత్త్వయాకస్మైచిత్ప్రతిశ్రుతాచనభవతీత్యర్థః-ఆద్యఃప్రథమః- తతఃపూర్వంవివాహాభావాత్
ముఖ్యఇతివా॥ ౧౫॥ కామఇతి॥ భూయాన్మహాన్ - ప్రతీతః॥ శ్రుతి॥ గృహ్ణామితేసుప్రజాస్త్వాయహస్తంమయాపత్యా
జరదష్టిర్యథాసఇతిమంత్రప్రసిద్ధః- స్వయాఅంగకాంత్యైవ- శ్రియంభూషణాదిశోభాం॥ ౧౬॥యామితి॥యాంవిలో
క్యన్యపతత్ సమ్మోహేనవిమూఢం వ్యాకులంచేతశ్చిత్తంయస్యసః - క్వణద్భ్యామంఘ్రిభ్యాంశోభా యస్యాస్తాం॥
౧౭॥ తామితి ॥ లలనానాంలలామాంభూషణభూతాం - అసేవితాశ్శ్రియశ్చరణాయైస్తైః - అదృష్టాంద్రష్టుమయో
గ్యాం- ఉచ్చపదఃఉత్తానపాదస్య- అభియాతాంస్వయంప్రాప్తాం॥ ౧౮॥ అతఇతి॥ భజిష్యేస్వీకరిష్యే- యావదప

తోఽపత్యోత్పత్తిస్తావద్గార్హస్థ్యం తతః పరం సన్న్యాస ఇతి భాషాసంధిస్సమయః - తం సమయమేవాహ- యావదాత్మసోమమ-తేజో గర్భం బిభృయాత్ - యద్వా-మమాత్మనో దేహాత్ -చ్యుతం తేజో వీర్యం- బిభృయాదితి-అతః పరం పారమహంస్యం జ్ఞానం - తస్మిన్ముఖ్యాన్- శుక్లేన శ్రీవిష్ణునా- సాక్షాత్ప్రకర్షేణోక్తాన్- అవిహింస్రాన్ హింసారహితాన్ శమాదీన్- బహు యథా భవత్యేవమనుష్ఠేయాన్మన్యే॥౧౯॥ నను తవ పితుః ప్రజావతే రాజ్ఞా సృష్టావేవ న సన్న్యాసే తత్రాహ, యత ఇతి॥ సంస్థాప్య తే ప్రళయం యాస్యతి వా- వేతి పవార్థే-ఋణత్రయాపాకరణానంతరం- సన్న్యాసః ఏవమాదృశానాం-భగవతోక్త ఇత్యర్థః॥౨౦॥ స ఇతి॥ హే ఉగ్రధన్వన్నియదమర-మునేర్ముఖేన-ప్రలోభ్య తేస్మ-యద్వా- ముఖేన ప్రలోభితనాన్ సమమః॥౨౧॥ స ఇతి॥ అన్వనంతరం-మహిష్యాశ్శతరూపాయాః-దుహితుర్దేవహూత్యాశ్చ-వ్యవసితం నిశ్చయం జ్ఞాత్వా॥౨౨॥ శతరూపేతి॥ వివాహకాలే ప్రదేయాని- భూషణాని వాసాంసి చ-పరిచ్ఛదాన్ క్రీడోపకరణాని చ॥౨౩॥ ప్రత్తామితి॥ ప్రత్తాం దత్తాం- సదృక్షాయ సదృశాయ- గతా వ్యథా చింతా యస్య సః- ఔత్కంఠ్యేన-ఉన్మథితః క్షుభితః ఆశయో యస్య॥౨౪॥ అశక్నువన్నితి॥ తస్యాః విరహం సోఢుం- హే అంబ హే వత్సే ఇతి బ్రువన్ సంధిరార్షః-శిఖాః కేశానసించత్

వత్సాం మనోరుచ్చపదస్స్వసారం కో నానుమన్యేత బుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥ అతో భజిష్యే సమయేన సాధ్వీం యావత్తేజో బిభృయాదాత్మనో మే। అతో ధర్మాన్ పారమహంస్యముఖ్యాన్ శుక్లప్రోక్తాన్ బహు మన్యేఽవిహింస్రాన్॥౧౯॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదం విచిత్రం సంస్థాస్యతే యత్ర చ వావతిష్ఠతే। ప్రజాపతీనాం పతిరేష మహ్యం పరం ప్రమాణం భగవాననంతః॥౨౦॥ స ఉగ్రధన్వన్నియదేవాబభాషే ఆసీచ్చ తూష్ణీమరవిందనాభమ్। ధియోపగృహ్ణన్ స్మితశోభితేన ముఖేన చేతో లులుభే దేవహూత్యాః॥౨౧॥ సోఽనుజ్ఞాత్వా వ్యవసితం మహిష్యా దుహితుః స్ఫుటమ్। తస్మై గుణగణాఢ్యాయ దదౌ తుల్యాం ప్రహర్షితః॥౨౨॥ శతరూపా మహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్ మహాధనాన్। దంపత్యోః పర్యదాత్ప్రీత్యా భూషావాసః పరిచ్ఛదాన్॥౨౩॥ ప్రత్తాం దుహితరం సమ్రాట్సదృక్షాయ గతవ్యథః। ఉపగుహ్య చ బాహుభ్యామౌత్కంఠ్యోన్మథితాశయః॥౨౪॥ అశక్నువంస్తద్విరహం ముంచన్ బాష్పకలాం ముహుః। ఆసించదంబ వత్సేతి నేత్రోదైర్దుహితుశ్శిఖాః॥౨౫॥ ఆమంత్ర్య తం మునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః। ప్రతస్థే రథమారుహ్య సభార్యస్స్వపురం నృపః॥౨౬॥ ఉభయోరృషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః। ఋషీణాముపశాంతానాం పశ్యన్నాశ్రమసంపదః॥౨౭॥ తమాయాంతమభిప్రేత్య బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాపతిమ్। గీతసంస్తుతివాదిత్రైః ప్రత్యుదీయుః ప్రహర్షితాః॥౨౮॥ బర్హిష్మతీ నామ పురీ సర్వసంపత్సమన్వితా। న్యపతన్ యత్ర రోమాణి యజ్ఞస్యాంగం విధున్వతః॥౨౯॥ కుశకాశాస్త ఏవాసన్ శశ్వద్ధరితవర్చసః। ఋషయో యైః పరాభావ్య యజ్ఞఘ్నాన్ యజ్ఞమీజిరే॥౩౦॥ కుశకాశమయం బర్హిరాస్తీర్య భగవాన్ మనుః। అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధా స్థానం యతో భువః॥౩౧॥ బర్హిష్మతీం నామ పురీం యాం నిర్విశ్య సమావసత్। తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్॥౩౨॥ సభార్యస్సప్రజః కామాన్ బుభుజేఽన్యావిరోధతః। సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీభిస్సురగాయకైః॥ ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేన హృదా శృణ్వన్ హరేః కథాః॥౩౩॥ నిష్ణాతం యోగమాయాసు మునిం స్వాయంభు

౨౬॥ ఉభయోరితి॥ ఋషికుల్యాయాః ఋషికులసహితాయాః-ఉభయోస్సురోధసోః శోభనతటయోః॥౨౭॥ తమితి॥ అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా-బ్రహ్మావర్తాద్దేశాత్ -ప్రజాపతిం ప్రత్యుపజగ్ముః॥౨౮॥ కోఽసౌ బ్రహ్మావర్త ఇత్యపేక్షాయామాహ॥ బర్హిష్మతీతి॥ యత్ర బర్హిష్మతీ నామ పురీ సాపి కుత్ర-యత్ర యజ్ఞస్య యజ్ఞవరాహస్య-రోమాణి న్యపతన్నితి యత్రేతి సర్వత్ర సంబధ్యతే॥౨౯॥ బర్హిష్మతీ నామేతి నిరుక్తిం బ్రువన్-ప్రసంగాద్దేశస్య శ్రైష్ఠ్యమాహ-ద్వాభ్యాం॥ కుశేతి॥ కుశాః కాశాశ్చాసన్ శశ్వత్ నిత్యం హరితం వర్చో వర్ణో యేషాం-యైర్యజ్ఞఘ్నాన్ రాక్షసాదీన్ - పరాభావ్య పరాభవం నీత్వా- యజ్ఞం విష్ణుం॥౩౦॥ కుశేతి॥ యత ఇతి॥ యత్ర-అయజత్ -భువః స్థానం-లబ్ధేతి తృప్తిర్యయాంతః-లబ్ధవాన్ సన్నిత్యర్థః- యతో లబ్ధవాన్-తం యజ్ఞపురుషమితి వా-స్వర్గాదపి భూమిః శ్రేష్ఠా-తత్రాపి తత్ స్థానం శ్రేష్ఠమిత్యుక్తం భవతి॥౩౧॥ ప్రస్తుతమాహ-బర్హిష్మతీమితి-యాం బర్హిష్మతీం నామ పురీం-సమావసత్ - పూర్వం యథా స్యాముషితః-తస్యాం నిర్విశ్య భవనం ప్రవిష్టస్సన్- భోగాన్ బుభుజ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౨॥ సభార్య ఇతి - అన్యేషాం ధర్మాదీనామవిరోధేన- ప్రత్యూషేషు ఉషస్సు - సంగీయమానా సత్కీర్తిర్యస్య సః-తథాపి స్వయం శ్రీహరేరేవ-కథాః శృణ్వన్-భోగాన్ బుభుజే॥

౩౩॥నిష్ణాతమితి॥యోగమాయాసువివిక్తభోగరచనాసు - యత్ యతఃభ్రంశయితుంఅభిభవితుంఅతః॥ ౩౪ ॥ అయాతయామా ఇతి॥యాతోయామోయస్య-పక్వాన్నస్యతద్గతసారంభవతి- అతోన్యదపిగౌణ్యావృత్త్యా - గతసారం యాతయామమిత్యుచ్యతే-అయాతయామాఃఅగతసారాఃఆసన్ - స్వాంతరంతదీయంమన్వంతరం - యాపయంతినయంతి-యే యామాఃకాలావయవాః-కుర్వతఃస్వవాక్యైరుపనిబధ్నతః॥౩౫॥సఇతి॥పరిభూతంగతిత్రయం-జాగరణాదిసాత్త్వికాదివాయేనసః॥౩౬॥ శారీరాఇతి॥దివ్యాఃఆంతరిక్షాః-మానుషాఃశత్రుభవాః-భౌతికాఃశీతోష్ణాదిప్రభవాః-వైయాసే విదుర॥౩౭॥తస్యజ్ఞానాతిశయమాహ॥యఇతి॥నృణాంసాధారణధర్మం॥౩౮॥ఏతదితి ॥ తస్యమనోరపత్యం దేవహూత్యాః-తస్యాఉదయంప్రభావంశృణ్వితి॥౩౯॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************

శ్లో॥ త్రయోవింశేతపోయోగనిర్మితేసర్వసంపది। విమానేకామగేచిత్రితయోరీతిర్నిరూప్యతే॥పితృభ్యామితి॥ప్రస్థితే గమనేకృతేసతి॥౧॥౨॥విసృజ్యేతి॥దంభంకాపట్యం-అఘంనిషిద్ధాచరణం- తేజీయాంసంఅతి తేజస్వినం॥౩॥సఇతి॥దైవాద్గరీయసః- దైవాదపిగురుతరాత్ -దైవమన్యథాకర్తుంసమర్థాదిత్యర్థః॥౪॥కాలేనేతి॥వ్రతచర్యయాకర్శితాం - తతా

వంమనుం।యథాభ్రంశయితుంభోగాన్నశేకుర్భగవత్పదమ్॥౩౪॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్యామాః స్వాంతరయాపనాః।శృణ్వతోధ్యాయతోవిష్ణోఃకుర్వతోబ్రువతఃకథాః॥ ౩౫॥ సఏవంస్వాంతరంనిన్యే యుగానామేకసప్తతిమ్।వాసుదేవప్రసంగేనపరిభూతగతిత్రయః ॥ ౩౬ ॥ శారీరామానసాదివ్యావైయాసేయేచమానుషాః ।భౌతికాశ్చకథంక్లేశాబాధంతేహరిసంశ్రయాన్ ॥ ౩౭ ॥ యఃపృష్టోమునిభిః ప్రాహధర్మాన్నానావిధాన్శుభాన్।నృణాంవర్ణాశ్రమాణాంచసర్వభూతహితస్సదా॥౩౮॥ఏతత్త ఆదిరాజస్యమనోశ్చరితమద్భుతమ్॥వర్ణితంవర్ణనీయస్యతదపత్యోదయంశృణు॥౩౯॥ **********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - ద్వావింశోధ్యాయః.

శ్రీమైత్రేయః ॥ పితృభ్యాంప్రస్థితేసాధ్వీపతిమింగితకోవిదా। నిత్యంపర్యచరత్ప్రీత్యాభవానీవభవం ప్రభుమ్॥౧॥విస్రంభేణాత్మశౌచేనగౌరవేణదమేనచ । శుశ్రూషయాసౌహృదేనవాచామధురయాప్రభో॥౨॥విసృజ్యకామందంభంచద్వేషంలోభమఘంమదమ్।అప్రమత్తోద్యతానిత్యంతేజీయాంసమతోషయత్ ॥౩॥సవైదేవర్షివర్యాస్తాంమానవీంసమనువ్రతామ్ ।దైవాద్గరీయసఃపత్యురాశాసానాంమహాశిషః॥౪॥కాలేనభూయసాక్షామాంకర్శితాంవ్రతచర్యయా।ప్రేమగద్గదయావాచాపిహితఃకృపయాబ్రవీత్ ॥౫॥కర్దమః॥తుష్టోహమద్యతవమానవిమానదాయాశ్శుశ్రూషయాపరమయాపరయాచభక్త్యా।యోదేహినామయమతీవసుహృత్సదేహోనాపేక్షితస్సముచితఃక్షపితుంమదర్థే॥ ౬॥ యేమేస్వధర్మనిరతస్యతపస్సమాధివిద్యాత్మయోగవిజితాభగవత్ప్రసాదాః। తానేవతేమదనుసేవనయావరుద్ధాన్దృష్టింప్రపశ్యవితరామ్యభయానశోకాన్॥ ౭॥ అన్యేపునర్భగవతోభ్రువఉద్విజృంభవిభ్రంశితార్థరచనాఃకిమురుక్రమస్య।సిద్ధాసిభుంక్ష్వవిభవాన్నిజధర్మదోహాన్దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః॥౮॥ఏవంబ్రువాణమబలాఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్యగతాధిరాసీత్ ।సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయాగిరేషద్వ్రీడావలోకవిలసద్ధసితాననాహ॥ ౯॥ దేవహూతిః॥ రాద్ధంబతద్విజవృషైతద

పిభూయసా కాలేన-అతికృశామిత్యర్థః॥౫॥తుష్టఇతి॥ సుహృత్ప్రియః-మదర్థేక్షపితుంక్షపయితుం- నాపేక్షితఃనగణితః-సముచితఃశ్లాఘ్యోపి-మత్సేవాసక్త్యాయాఉపేక్షితఇత్యర్థః॥౬॥యఇతి॥తపశ్చసమాధిశ్చవిద్యాఉపాసనాచ - తాసుయఆత్మయోగఃచిత్తైకాగ్ర్యంతేనవిజితాఃప్రాప్తాః-భగవత్ప్రసాదాః-దివిజాఃభోగాః-తానేవ- తేమదనుసేవయా- అవరుద్ధాన్-త్వయాపిసేవమానయావశీకృతాన్-ప్రపశ్య- తేతవ- దివ్యాందృష్టింవితరామి-యయాదృష్ట్వాద్రక్ష్యసి॥౭॥అన్యఇతి॥అన్యేపునర్భోగాఃకిం-నకిమపి- అతితుచ్ఛాఇత్యర్థః-తత్రహేతుః-భగవతఃఉరుక్రమస్య-యాభ్రూః- తస్యాఃఉద్విజృంభఃవక్రీభావః- తేనవిభ్రంశితాః - అర్థరచనాఃమనోరథాఃయేషు తేనిజధర్మేణపాతివ్రత్యేన - దుహ్యంతఇతితథాతాన్-దురధిగాన్దుష్ప్రాపాన్-నృపావయమితియాఃవిక్రియాః-తత్తద్భోగవికృతయఃతాభిః॥౮॥ఏవమితి॥అఖిలాయోగమాయాశ్చ-విద్యాశ్చ-తత్తదుపాసనాఃతాసు- విచక్షణంనిపుణం-ఏవంబ్రువాణంపతిం-వీక్ష్య- గతాధిర్నిశ్చింతా జాతా-సంప్రశ్రయోవినయః-ప్రణయఃప్రేమతాభ్యాంవిహ్వలాగద్గదా - తయాగిరా-ఈషద్వ్రీడాసహితోయోవ

లోకస్తేన-విలసద్వికసితం-జాతహాసం చాననం యస్యాస్సా-ఆహ జగాద॥౯॥ రాద్ధమితి॥ బతేతి హర్షే-ద్విజవృష ద్విజశ్రేష్ఠ హే భర్తః-త్వయ్యేతత్సర్వం-రాద్ధం సిద్ధమేవ-తత్ అహం అవైమి జానామి-కింతు-యస్తే త్వయా-సమయోఽభిహితః సతా వద్భూయాత్ సకృదితి గర్భసంభవమాత్రపర్యంత ఇత్యర్థః-తస్మాద్గరీయసి శ్రేష్ఠే-భర్తరి హేతుభూతే-స్త్రీణాం ప్రసవో గుణః- మహాన్-సమాసపాఠే-గరీయసి పత్యౌ సతి-సతీనాం యతో గుణప్రసవః గుణవిస్తారో భవతి- అతః పుత్రోత్పత్త్యా మమ గుణవిస్తారే జాతే-పశ్చాత్త్వదుక్తం-సర్వం భవత్వితి భావః॥౧౦॥ అంగసంగార్థం ప్రథమమితికర్తవ్యతాం సంపాదయేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ హే ఈశ తత్ర అంగసంగే ఇతికృత్యం సాధనం-యథోపదేశం కామశాస్త్రానుసారేణ- ఉపశిక్ష సంజానీహి-ఉపకల్పయేత్యర్థః-యేన సాధనేన-అభ్యంగభోజనపానాదినా- అతీవ రంతుమిచ్ఛయా-కర్శితో దీనశ్చ - మమైష ఆత్మా దేహః-సిద్ధ్యేత్ రతిసమర్థో భవేత్ -కథంభూతాయాః- తే త్వయైవ-కృతః క్షోభితః- యోఽమనోభవః మన్మథః- తేన ధర్షితాయాః-తత్ అతః-అనురూపం భవనం చ-విచక్ష్వ వితరయ-విచారయేతి యావత్ ॥౧౧॥ ప్రియాయా ఇతి॥ ఆవిరచీకరత్ -ఆవిర్భావయాంబభూవ॥౧౨॥ తదేవ విశినష్టి నవభిః॥ సర్వేతి॥ సర్వైర్గుణైః రత్నాదిభిస్సమన్వితం-సర్వర్ద్ధీనాం సర్వసంపదాం-య ఉపచయః తస్య-ఉదర్కః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిర్యస్మిన్ తత్ -ఉపస్కృతం శోభితం॥౧౩॥ దివ్యేతి॥ ఉపకరణం

మోఘయోగమాయాధిపే త్వయి విభో తదవైమి భర్తః। యస్తేఽభ్యధాయి సమయస్సకృదంగసంగో భూ
యాద్గరీయసి గుణః ప్రసవస్సతీనామ్॥౧౦॥ తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైష మే కర్శితోఽతిరి
రంసయాత్మా। సిద్ధ్యేత తే కృతమనోభవధర్షితాయా దీనస్తదీశ భవనం సదృశం విచక్ష్వ॥౧౧॥ మైత్రేయః॥
ప్రియాయాః ప్రియమన్విచ్ఛన్ కర్దమో యోగమాస్థితః। విమానం కామగం క్షత్తస్తర్హ్యేవావిరచీకరత్॥
౧౨॥ సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్నసమన్వితం। సర్వర్ద్ధ్యుపచయోదర్కం మణిస్తంభైరుపస్కృ
తం॥౧౩॥ దివ్యోపకరణోపేతం సర్వకాలసుఖావహం। పట్టికాభిః పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలంకృతమ్॥
౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మంజుశింజత్షడంఘ్రిభిః। దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితం
౧౫॥ ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథక్పృథక్। క్షిప్తైః కశిపుభిః కాంతం పర్యంకవ్యజనాసనైః॥౧౬॥ తత్రతత్ర
వినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్। మహామరకతస్థల్యా జుష్టం విద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వాఃసు విద్రుమదేహ
ల్యా భాతం వజ్రకవాటవత్। శిఖరేష్వింద్రనీలేషు హేమకుంభైరధిశ్రితం॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగా
గ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః। జుష్టం విచిత్రవైతానైర్మహార్హైర్హేమతోరణైః॥౧౯॥ హంసపారావత
వ్రాతైస్తత్రతత్ర నికూజితం। కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యాధిరుహ్య చ॥౨౦॥ విహారస్థానవి
శ్రామసంవేశప్రాంగణాజిరైః। యథోపజోషం రచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః॥౨౧॥ ఈదృగ్గృహం తత్
పశ్యంతీం నాతిప్రీతేన చేతసా। సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయం॥౨౨॥ నిమజ్జ్యాస్మిన్
హ్రదే భీరు విమానమిదమారుహ। ఇదం శుక్లకృతం తీర్థమాశిషాం యాపకం నృణామ్॥౨౩॥ సా తద్భర్తుస్స
మాదాయ వచః కువలయేక్షణా। సరజం బిభ్రతీ వాసో వేణీభూతాంశ్చ మూర్ధజాన్॥౨౪॥ అంగం చ మలపం

పరికరః-పట్టికాః అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః-పతాకాః విస్తృతాః తాభిః॥౧౪॥ స్రగ్భిరితి॥ విచిత్రాణి మాల్యాని పుష్పాణి యాసు-మంజు యథా భవతి ఏవం శింజంతః కూజంతః-షడంఘ్రయో యాసాం తాభిస్స్రగ్భిః॥౧౫॥ ఉపరీతి॥ ఉపర్యుపరి రచితగృహేషు-కశిపుభిః శయ్యాభిః- కాంతం కమనీయం- పర్యంకాదిభిశ్చ కాంతం॥౧౬॥ ద్వాఃష్వితి॥ ద్వాఃషు ద్వారేషు-విద్రుమనిర్మితా దేహలీ-ఉదుంబరః-తయా భాతం శోభితం-వజ్రఖచితకవాటయుక్తం- ఇంద్రనీలమయేషు శిఖరేషు-ప్రాసాదాగ్రభాగేషు॥౧౮॥ చక్షుష్మదితి॥ చక్షుష్మంత ఇవ యే పద్మరాగాగ్ర్యాః తైః-యద్వా చక్షుర్దీపకైః - విచిత్రైర్వైతానైర్వితానసమూహైః॥౧౯॥ హంసేతి॥ కృత్రిమానపి హంసాన్-స్వాన్ స్వజాతీయాన్-మన్యమానైః-తత్ర తత్రాధిరుహ్య నికూజితం॥౨౦॥ విహారేతి॥ విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః-విశ్రామః శయనగృహం-సంవేశః ఉపభోగస్థానం ప్రాంగణం గృహాద్బహిః-అజిరం ప్రాకారాద్బహిః-యథోపజోషం యథాసుఖం-ఆత్మనః స్వస్య మాయావినోఽపి విస్మయజనకమివ॥౨౧॥ ఈదృగితి॥ నాతిప్రీతేన మలినదేహత్వాత్ పరిచారికాభావాచ్చ॥౨౨॥ నిమజ్జ్యేతి॥ అస్మిన్ హ్రదే బిందుసరసి-ఆరుహ అధిరోహ- శుక్లేన శ్రీవిష్ణునా-కృతం-ఆనందాశ్రునిపాతేన-యాపకం ప్రాపకం॥౨౩॥ సేతి॥ సమాదాయ ఆదృత్య-సరజం మలినీభూతం- వేణీభూతాన్ జటిలాన్॥౨౪॥ అంగమితి॥ శబలౌ వివర్ణౌ స్తనౌ యస్మిన్ తత్ - సరస్వత్యాః శివాని

జలాని - ఆశేరతే యస్మిన్ - శివాః జలాశయాః జలచరా యస్మిన్నితి వా ॥ ౨౫ ॥ సా తత్రేతి ॥ నిమగ్నా సతీ ॥ విస్మయం దదర్శ - తమా
హ దశభిః ॥ సేతి ॥ ఉత్పలగంధయః ప్రోచుః ॥ ౨౬ ॥ తామితి ॥ తుభ్యం తవ కర్మకరీః పరిచారికా వయం - అస్మానాజ్ఞాపయేతి ॥ ౨౭ ॥
స్నానేనేతి ॥ తతశ్చ స్నానేన స్నానయోగ్యాసనగంధతైలాదినా ॥ ౨౮ ॥ భూషణానీతి ॥ పరార్ధ్యాని ఉత్కృష్టాని - వరీయాంసి
అతిప్రియాణి - ద్యుమంతి దీప్తిమంతి చ పానం పేయం - అమృతం స్వాదు - ఆసవం మాదకం ॥ ౨౯ ॥ అథేతి ॥ ఆదర్శే స్వాత్మానం
దదర్శేతి శేషః - ఆత్మానం పశ్యన్ సన్ చతుర్భిః - కృతం స్వస్త్యయనం మంగళం యస్య - పుంస్త్వం ఆత్మశబ్దసామానాధికర
ణ్యాత్ - విరజమిత్యస్య ప్రపంచః ॥ ౩౦ ॥ స్నాతమితి ॥ స్నాతముద్వర్తనక్షాళితం కృతం శిరఃస్నానమభ్యంగో యేన తం భూషి
తత్వమేవాహ - నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరితి ॥ బహూని రత్నాని యస్యాం తయా - రుచకేన మంగ
ళద్రవ్యేణ కుంకుమాదినా - తదుక్తం విశ్వప్రకాశే ॥ రుచకం మంగళద్రవ్యే గ్రీవాభరణదంతయోరితి ॥ ౩౨ ॥ సుభ్రువేతి ॥
సుదతా సుభ్రువా చక్షుషేతి చ - జాతావేకవచనాని - తైర్లసచ్ఛోభమానం ముఖం యస్య తం - కథంభూతేన చక్షుషా - శ్లక్ష్ణః
మనోహరః - స్నిగ్ధోఽపాంగో నేత్రాంతో యస్య తేన - పద్మకోశేన - స్పర్ధత ఇతి పద్మకోశస్పృక్ తేన ॥ ౩౩ ॥ యదేతి ॥ [illegible]

కేన సంఛన్నం శబలస్తనం । ఆవివేశ సరస్వత్యాః సరశ్శివజలాశయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాంతస్సరసి వేశ్మస్థాశ్శ
తాని దశ కన్యకాః । సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగంధయః ॥ ౨౬ ॥ తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః
ప్రాంజలయః స్త్రియః । వయం కర్మకరీస్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్ ॥ ౨౭ ॥ స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నాప
యిత్వా మనస్వినీం । దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదురస్యై చ మానదాః ॥ ౨౮ ॥ భూషణాని పరార్ధ్యాని వరీయాం
సి ద్యుమంతి చ । అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చైవామృతాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథాదర్శే స్వమాత్మానం స్రగ్వి
ణం విరజాంబరమ్ । విరజం స్వస్త్యయనం కన్యాభిర్బహుమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతం కృతశిరస్స్నానం స
ర్వాభరణభూషితమ్ । నిష్కగ్రీవం వలయినం కూజత్కాంచననూపురమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్తయా కాం
చ్యా కాంచన్యా బహురత్నయా । హారేణ చ మహార్హేణ రుచకేన విభూషితమ్ ॥ ౩౨ ॥ సుభ్రువా సుదతా శ్లక్ష్ణ
స్నిగ్ధాపాంగేన చక్షుషా । పద్మకోశస్పృధా నీలైరలకైశ్చ లసన్ముఖమ్ ॥ ౩౩ ॥ యదా సస్మార ఋషభమృ
షీణాం దయితం పతిం । తత్ర చాస్తే సహ స్త్రీభిర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః ॥ ౩౪ ॥ భర్తుః పురస్తాదాత్మానం స్త్రీ
సహస్రవృతం తదా । నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత ॥ ౩౫ ॥ స తాం కృతమలస్నానాం వి
భ్రాజంతీమపూర్వవత్ । ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం సంవీతరుచిరస్తనీమ్ ॥ ౩౬ ॥ విద్యాధరీసహస్రేణ సేవ్య
మానాం సువాససమ్ । జాతభావో విమానం తదారోహయదమిత్రహన్ ॥ ౩౭ ॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమా ప్రి
యయానురక్తో విద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే । బభ్రాజ *ఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరా
వృత ఇవోడుపతిర్నభఃస్థః ॥ ౩౮ ॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేంద్రద్రోణీష్వనంగసఖమారుతసౌభ
గాసు । సిద్ధైర్నుతో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమే చిరం ధనదవల్లలనావరూథీ ॥ ౩౯ ॥ వైస్రంభకే సురస

నే నందనే పుష్పభద్రకే । మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రామయా రతః ॥ ౪౦ ॥ భ్రాజిష్ణునా విమానేన కామ
గేన మహీయసా । వైమానికానత్యశేత చరఁల్లోకాన్యథానిలః ॥ ౪౧ ॥ కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసాము

చ యదా పతిం సస్మార తదా యత్రాసౌ తత్రైవ స్వయమప్యాస్తే ॥ ౩౪ ॥ భర్తురితి ॥ ఆత్మానం నిశామ్య దృష్ట్వా - తాం చ తస్య
యోగగతిం - యోగప్రభావం చ దృష్ట్వా - సంశయం కిమిదమితి విస్మయం ॥ ౩౫ ॥ స ఇతి ॥ సః మునిః వివాహాత్ప్రాక్ - యదాత్మ
నో రూపం - తదేవ పునః బిభ్రతీం - సంవీతౌ ప్రావృతౌ - రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం రుచిరస్తనమితి పాఠే రూపవిశేషణం ॥ ౩౬ ॥
విద్యాధరీతి ॥ శోభనే వాససీ యస్యాస్తాం - అతః - జాతో భావః ప్రేమా యస్య - హే అమిత్రహన్ జితకామ ॥ ౩౭ ॥ తస్మిన్నితి ॥
తస్మిన్విమానే - మునిర్బభ్రాజ - అలుప్తో మహిమా స్వాతంత్ర్యం యస్య - ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం వపుర్యస్య - వికసితకుము
దగణవాన్ - అపీచ్యోఽతిసుందరః పూర్ణచంద్ర ఇవ మునిః - నభ ఇవ విమానం తారా ఇవ తాః స్త్రియః - కుముదానీవ తాసాం నే
త్రాణీతి జ్ఞేయం ॥ ౩౮ ॥ తేనేతి ॥ తేన విమానేన - అష్టలోకపానామింద్రాదీనాం - విహారో యస్మిన్ - కులాచలేంద్రే మేరౌ -
తస్య ద్రోణీషు దరీషు - అనంగస్య సఖా - యో మారుతః - శీతః సుగంధః మందో యోఽనిలః - తేన సౌభగం సౌందర్యం యాసు - సి
ద్ధైర్నుతః స్తుతస్సన్ - ద్యుధునిః గంగా - తస్యాః పాతేన - శివః స్వనో యాసు - రేమే - లలనావరూథీ - స్త్రీసమూహవాన్ ॥ ౩౯
వైస్రంభక ఇతి ॥ వైస్రంభకాదిషు దేవోద్యానేషు - మానసే చ సరసి తతః ప్రీతస్సన్ ॥ ౪౦ ॥ భ్రాజిష్ణ్వితి ॥ భ్రాజిష్ణునా -

కామగేన విమానేన - అత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః ॥౪౧॥ కిమితి ॥ ఉద్దామచేతసాం ధీరాణాం - వ్యసనం సంసారః - తస్య అత్య
యో యస్మాత్ ॥౪౨॥ ప్రేక్షయిత్వేతి ॥ ప్రేక్షయిత్వా దర్శయిత్వా - గోళం మండలం - స్వసంస్థయా ద్వీపవర్షాదిరచనయా
యావాన్ తావంతం - బహూన్యాశ్చర్యాణి యస్మింస్తం ॥౪౩॥ విభజ్యేతి ॥ నవధా విభజ్య - నవభేదేనాత్మానం కృత్వా ॥ ౪౪ ॥
ఏవమితి ॥ శరదస్సంవత్సరాః - మనాగీషదివ - వ్యతీయుః ॥ ౪౬ ॥ తస్యామితి ॥ ఆత్మనా స్వదేహార్ధరూపేణ - అతిప్రీత్యా భావ
యన్ - తథా సతి - సదపత్యం భవేదితి - నవోధా నవధా - సర్వసంకల్పవిదితి - తస్యాః బహ్వపత్యసంకల్పం జానన్నిత్యర్థః - విభుః త
థా కర్తుం సమర్థశ్చ - ఆత్మవిదితి చ - తస్యామనాసక్తత్వాత్ స్త్రియో జాతా ఇతి భావః ॥ శ్లో ॥ పుమాన్ పుంసోఽధికే శుక్రే స్త్రీ భ
వత్యధికే స్త్రియా ఇతి స్మృతేః ॥౪౭॥ తత ఇతి ॥ తతః అనంతరమేవ సద్యః ఏకస్మిన్నేవాహని - చారూణి సర్వాణ్యంగాని యా
సాం ॥ ౪౮ ॥ పతిమితి ॥ ప్రవ్రజిష్యంతం - ఆలక్ష్య వితర్క్య - స్మయమానా బహిః - అంతస్తు విక్లబేన వ్యాకులితేన - విదూయ
తా సంతప్యమానేన - హృదా ఉవాచేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౪౯॥ లిఖంతీతి ॥ నఖా ఏవ మణయః - తైః శ్రీః శోభా యస్య తేన ప
దా - భువం లిఖంతీతి మరణచింతాయా లక్షణం ॥౫౦॥ సర్వమితి ॥ ఉపోవాహ సంపాదితవాన్ - అభయమితి భావినో దైన్యా

ద్దామచేతసామ్ । మైరాశ్రితస్తీర్థపదశ్చరణో వ్యసనాత్యయః ॥౪౨॥ ప్రేక్షయిత్వా భువో గోళం పత్న్యై
యావాన్ స్వసంస్థయా । బహ్వాశ్చర్యం మహాయోగీ స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత ॥౪౩॥ విభజ్య నవధాత్మానం
మానవీం సురతోత్సుకామ్ । రామాం నిరమయన్ రేమే వర్షపూగాన్ ముహూర్తవత్ ॥౪౪॥ తస్మిన్ విమాన
ఉత్కృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా । న చాబుధ్యత కాలం తం పత్యాపీచ్యేన సంగతా ॥౪౫॥ ఏవం యోగా
నుభావేన దంపత్యో రమమాణయోః । శతం వ్యతీయుశ్శరదః కామలాలసయోర్మనాక్ ॥౪౬॥ తస్యామాధత్త
రేతస్తాం భావయన్నాత్మనాత్మవిత్ । నోధా విధాయ రూపం స్వం సర్వసంకల్పవిద్విభుః ॥౪౭॥ అతస్సా సుషు
వే సద్యో దేవహూతిః స్త్రియః ప్రజాః । సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాంగ్యో లోహితోత్పలగంధయః ॥ ౪౮ ॥ పతిం
సా ప్రవ్రజిష్యంతం తదాలక్ష్యోశతీ సతీ । స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విదూయతా ॥౪౯॥ లిఖంత్యధో
ముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా । ఉవాచ లలితాం వాచం నిరుధ్యాశ్రుకలాం శనైః ॥౫౦॥ దేవహూతిః ॥
సర్వం తద్భగవాన్ మహ్యముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్ । అథాపి మే ప్రపన్నాయా అభయం దాతుమర్హసి ॥౫౧॥
బ్రహ్మన్ దుహితృభిస్తుభ్యం విమృగ్యాః పతయస్సమాః । కశ్చిత్స్యాన్మే విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనం ॥
౫౨॥ ఏతావతాలం కాలేన వ్యతిక్రాంతేన మే విభో । ఇంద్రియార్థప్రసంగేన పరిత్యక్తపరాత్మనః ॥౫౩॥ ఇం
ద్రియార్థేషు సజ్జంత్యాః ప్రసంగస్త్వయి మే కృతః । అజానంత్యాః పరం భావం తథాప్యస్త్వభయాయ మే ॥
౫౪॥ సంగో యః సంసృతేర్హేతురసత్సు విహితోఽధియా । స ఏవ సాధుషు కృతో నిస్సంగత్వాయ కల్పతే ॥
౫౫॥ నేహ యత్కర్మ ధర్మాయ న విరాగాయ కల్పతే । న తీర్థపదసేవాయై జీవన్నపి మృతో హి సః ॥౫౬॥ సా
హం భగవతో నూనం వంచితా మాయయా దృఢమ్ । యత్త్వాం విముక్తిదం ప్రాప్య న ముముక్షేయ బంధ
నాత్ ॥౫౭॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ****************
శ్రీమైత్రేయః ॥ నిర్వేదవాదినీమేవం మనోర్దుహితరం మునిః । దయాలుః శాలినీమాహ శుక్లాభివ్యాహృతం

త్సంసారాద్భయం తన్నివారయేత్యర్థః ॥౫౧॥ తత్ర దైన్యం నివేదయతి ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ తుభ్యం తవ - దుహితృభిః త్వమివ -
ఆత్మనస్సమాః యోగ్యాః - పతయో విమృగ్యాః ఇతి - దైన్యం ప్రాప్తం - సంసారభరమురరీకృత్యాహ - విశోకాయ - జ్ఞానో
పదేశాయ - పుత్రీభిః ఋణానపాకరణాత్ - కించిత్కాలం త్వదవస్థానేన - బ్రహ్మవిత్పుత్రః కశ్చిత్కాలం స్యాదిత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥
నను విషయాన్ భుంక్ష్వ - కిం బ్రహ్మవిద్యయేతి చేత్తత్రాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ ఏతావతాలం - పరిపూర్యతే పరిత్యక్తః పరః ఆత్మా
యయా తస్యాః మమ ॥౫౩॥ సాస్వకృతమనుశోచంత్యాహ చతుర్భిః ॥ ఇంద్రియార్థేష్వితి ॥ మే మయా - పరం భావం - త్వం
బ్రహ్మవిదితి ॥౫౪॥ ప్రసంగః కథమభయాయ యాస్యతి తత్రాహ ॥ సంగ ఇతి ॥ అధియా అజ్ఞానేన ॥ ౫౫ ॥ నేతి ॥ స్వభావతః ప్రవృ
త్తం - యస్య కర్మ ధర్మార్థం న కల్పతే - ధర్మాభిముఖం న భవేత్ - తత్రాపి నిష్కామధర్మద్వారా విరాగాయ న కల్పతే తద్ద్వా
రా చ తీర్థపదస్య శ్రీహరేః - సేవాయై సేవార్థం - న పర్యవస్యేదిత్యర్థః ॥౫౬॥ సేతి ॥ న ముముక్షేయ మోక్షమిచ్ఛాం కృ
తవత్యస్మి ॥౫౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************************
శ్లో ॥ చతుర్వింశే తతో జన్మ కపిలస్యాహ తత్పితుః । ప్రవ్రజ్యాం తమనుజ్ఞాప్య ఋణత్రయవిమోక్షతః ॥ నిర్వేదేతి ॥ శాలినీం

శ్లాఘ్యం- శుక్లేన శ్రీవిష్ణునా- అభివ్యాహృతం- అథాహంస్వాంశకలయేత్యాది॥ ౧॥ మాఖిదఇతి॥ ఇత్థంమాఖిదః- ఖేదం మాకార్షీః- ఆత్మానం ప్రత్యహం భాగ్యహీనేతి- అదూరాచ్ఛీఘ్రం॥ ౨॥ ధృతేతి॥ దమేనఇంద్రియసంయమేన- నియమేన స్వధర్మేణ- తపాంసి- ద్రవిణదానానిచ- తైశ్చ॥ ౩॥ సఇతి॥ హృదయగ్రంథిం- అహంకారలక్షణంబంధం- ఛేత్తా ఛేత్స్యతి ఔదర్యః పుత్రస్సన్- బ్రహ్మభావయతి ఉపదిశతీతి తథా॥ ౪॥ దేవహూతీతి॥ శ్రద్ధాయ విశ్వస్య॥ ౫॥ తస్యామితి॥ బహుతిథే బహుతరే కాలే- అతిక్రాంతే సతి- కార్దమం కర్దమసంబంధి॥ ౬॥ అవాదయన్నితి॥ ఘనాఘనా ఇత్యేకంపదం- వర్షంతో మేఘా ఇత్యర్థః॥ ౭॥ పేతురితి॥ అపవర్జితాః ముక్తాః॥ ౮॥ తదితి॥ పరిశ్రితం పరివేష్టితం॥ ౯॥ ఆగత్య కిం కృతవాన్ తదాహ ద్వాభ్యాం॥ భగవంతమితి॥ తత్త్వానాం సంఖ్యానం యస్మిన్- తస్య సాంఖ్యస్య- విజ్ఞప్త్యై విశేషేణ జ్ఞాపనాయ- భగవేంతం జాతం- విద్వాన్- అజో బ్రహ్మా స్వరాట్ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః॥ ౧౦॥ సభాజయన్నితి॥ తస్య చికీర్షితం- సభాజయన్- పూజయన్- ప్రహృష్యమాణైః- అసుభిః ఇంద్రియైరుపలక్షితః- కర్దమం చేదమభ్యధాదితి ద్వయోరన్వయః- చకారాద్దేవహూతించ॥ ౧౧॥

స్మరన్॥ ౧॥ ఋషిరువాచ॥ మాఖిదోరాజపుత్రీత్థమాత్మానంప్రత్యనిందితే। భగవాంస్తేక్షరోగర్భమదూరాత్సంప్రపత్స్యతే॥ ౨॥ ధృతవ్రతాత్వంభద్రంతేదమేననియమేనచ। తపోద్రవిణదానైశ్చశ్రద్ధయాచేశ్వరంభజ॥ ౩॥ సత్వయారాధితశ్శుక్లోవితన్వన్మామకంయశః। ఛేత్తాతేహృదయగ్రంథిమౌదర్యోబ్రహ్మభావనః॥ ౪॥ శ్రీమైత్రేయః॥ దేవహూత్యపిసందేశంగౌరవేణప్రజాపతేః। సమ్యక్ శ్రద్ధాయపురుషంకూటస్థమభజద్గురుమ్॥ ౫॥ తస్యాంబహుతిథేకాలేభగవాన్మధుసూదనః। కార్దమంవీర్యమాపన్నోజజ్ఞేగ్నిరివదారుణి॥ ౬॥ అవాదయంస్తదావ్యోమ్నివాదిత్రాణిఘనాఘనాః। గాయంతితంస్మగంధర్వానృత్యంత్యప్సరసోముదా॥ ౭॥ పేతుస్సుమనసోదివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః। ప్రసేదుశ్చదిశస్సర్వా అంభాంసిచ మనాంసిచ॥ ౮॥ తత్కర్దమాశ్రమపదంసరస్వత్యాపరిశ్రితమ్। స్వయంభూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్యగాత్॥ ౯॥ భగవంతంపరంబ్రహ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్। తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యైజాతంవిద్వానజస్స్వరాట్॥ ౧౦॥ సభాజయన్విశుద్ధేనచేతసాతచ్చికీర్షితమ్। ప్రహృష్యమాణైరసుభిఃకర్దమంచేదమభ్యధాత్॥ ౧౧॥ బ్రహ్మా॥ త్వయామేపచితిస్తాతకల్పితానిర్వ్యలీకతః। యన్మేసంజగృహేవాక్యంభవాన్మానద మానయన్॥ ౧౨॥ ఏతావత్యేవశుశ్రూషాకార్యాపితరిపుత్రకైః। బాఢమిత్యనుమన్యేతగౌరవేణగురోర్వచః॥ ౧౩॥ ఇమాదుహితరస్సత్యాస్తవవత్ససుమధ్యమాః। సర్గమేతంప్రభావైస్స్వైర్బృంహయిష్యంత్యనేకధా॥ ౧౪॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యోయథాశీలంయథారుచి। ఆత్మజాఃపరిదేహ్యద్యవిస్తృణీహియశోభువి॥ ౧౫॥ వేదాహమాద్యంపురుషమవతీర్ణంస్వమాయయా। భూతానాంశేవధిందేహంబిభ్రాణంకపిలంమునిమ్॥ ౧౬॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేనకర్మణాముద్ధరన్జటాః। హిరణ్యకేశఃపద్మాక్షఃపద్మముద్రాపదాంబుజః॥ ౧౭॥ ఏషమానవితేగర్భంప్రవిష్టఃకైటభార్దనః। అవిద్యాసంశయగ్రంథింఛిత్త్వాగాంవిచరిష్యతి॥ ౧౮॥ అయంసిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సుసమ్మతః। లోకేకపిలఇత్యాఖ్యాంగంతాతేకీర్తివర్ధనః॥ ౧౯॥ శ్రీమైత్రేయః॥ తావాశ్వాస్యజగత్స్రష్టాకుమారైస్సహనారదః। హంసోహంసేనయానేన త్రిధామప్రత్యపద్యత॥ ౨౦॥ గతేశతధృతౌక్షత్తఃకర్దమస్తేనచోదితః। యథోదితంస్వదుహితౄఃప్రా

తత్ర త్వయేత్యాదిపంచభిః- కర్దమంప్రత్యాహ॥ త్వయేతి॥ అపచితిః పూజా- కృతా- యద్యస్మాత్- నిర్వ్యలీకతః నిష్కపటం- సంజగృహే సమ్యగ్గృహీతవాన్॥ ౧౨॥ ఏతావతీతి॥ అనుమన్యేతేతియత్- ఏతావత్యేవ॥ ౧౩॥ ఇమా ఇతి॥ అనేకధా- ప్రభావైస్స్వంశైః బృంహయిష్యంతి వర్ధయిష్యంతి॥ ౧౪॥ అతఇతి॥ ఋషిముఖ్యేభ్యః మరీచ్యాదిభ్యః॥ ౧౫॥ పుత్రస్తుసాక్షాదీశ్వర ఇత్యాహ॥ వేదేతి॥ శేవధిం నిధిం- సర్వాభీష్టదం॥ ౧౬॥ దేవహూతింప్రత్యాహ త్రిభిః॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానం శాస్త్రోక్తం విజ్ఞానమపరోక్షం- తేఏవ యోగః ఉపాయః తేన- కర్మణాం జటాః మూలాని వాసనాః- ఉద్ధరిష్యన్ ఉత్పాటయిష్యన్- పద్మముద్రాయుక్తం- పదాంబుజం యస్య॥ ౧౭॥ ఏష ఇతి॥ హే మానవి- అవిద్యా స్వరూపాజ్ఞానం- సంశయః మిథ్యాజ్ఞానం- తన్మయం తవ హృదయగ్రంథిం॥ ౧౮॥ అయమితి॥ సుసమ్మతస్సమ్యక్పూజితస్సన్- గంతా ప్రాప్స్యతి॥ ౧౯॥ తావితి॥ కుమారైస్సహేతి శేషః- సహనారదః నారదసహితశ్చ- మరీచ్యాదీన్ వివాహార్థమవస్థాప్య- నైష్ఠికైరేతైః పంచభిస్సహితః- హంసో బ్రహ్మా యయౌ- త్రిధామ తృతీయం ధామ స్వర్గః- తస్యపరమాం కాష్ఠాం- సత్యలోకం॥ ౨౦॥ గత ఇతి॥ శతధృతౌ బ్రహ్మ

ణీ॥౨౨॥ పులహాయేతి॥యుక్తాంయోగ్యాం-అయచ్ఛత్ అదాత్॥౨౩॥అథర్వణఇతి॥వితన్యతేసమృద్ధఃక్రియతే-శాంతిం శాంత్యధిష్ఠాత్రీందేవతామిత్యర్థః-సములాలయత్ సంతోషితవాన్॥ ౨౪॥ తతఇతి॥నిమంత్ర్యపృష్ట్వా- నందంహర్షంఆపన్నాఃప్రాప్తాస్సంతః॥౨౫॥ సఇతి॥సచమునిః-త్రియుగంశ్రీవిష్ణుం-వివిక్తేరహసి॥౨౬॥అహోఇతి॥పాపచ్యమానానాం-భృశందహ్యమానానాం - నిరయేసంసారేస్వైరమంగలైఃపాపైః ॥ ౨౭ ॥ కుతస్సర్వాదేవతాఃప్రసన్నాఇతి జ్ఞాతం-అలభ్యలాభాదిత్యాహ-ద్వాభ్యాం॥బహుజన్మేతి॥బహుజన్మసు-విపక్వేనసుసిద్ధేన-సమ్యగ్యోగోభక్తియోగః తస్మిన్సమాధినైకాగ్ర్యంతేన- శూన్యాగారేషువివిక్తస్థానేషు-యస్యతవపదం॥౨౮॥సఇతి॥హేళనంస్వావజ్ఞాం-లాఘవం-అవిగణయ్యఅగణయిత్వా- ఉచితమేవైతదిత్యాహ - యస్త్వం-స్వానాంభక్తానాంపక్షంపుష్ణాతీతితథాసః॥ ౨౯॥ తత్ప్రపంచయతిద్వాభ్యాం ॥ స్వీయమితి ॥ స్వయమేవావతీర్ణోసి - స్వీయంవాక్యం-తవపుత్రోభవిష్యామీతి - యత్తస్సత్యంకర్తుం-జ్ఞానంజ్ఞానసాధనంసాంఖ్యం- చికీర్షుస్సన్ ॥ ౩౦॥తానీతి॥ యానితవఅలౌకికాని-చతుర్భుజాదిరూపాణి-యోగ్యాని-కింతుయానిచ-స్వజనానాంస్వభక్తానాం-రోచంతే-మనుష్యరూపాణితాన్యపితేరోచంతేత్యర్థః- అరూపిణః ప్రాకృతరూపాదిరహితస్య॥ ౩౧॥త్వామితి ॥ అభివాదనార్హణంపాదపీఠంయస్య-తమైశ్వర్యాదిభిఃపూర్తంపూర్ణం॥ వీరరాఘవీయే ॥ ఏవంసౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేనప్రస్తుత్యపునఃశరణప్రాప్యోపయుక్తకల్యాణగుణానాం తదవిశిష్టత్వేనప్రస్తువన్శరణం వ్రజతిద్వాభ్యాం - సూరిభిస్సుధీభిః - తత్త్వబుభుత్సయాస్వావగతాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథా

హాబ్జశ్వసృజాంతతః॥౨౧॥మరీచయేకలాంప్రాదాదనసూయామథాత్రయే । శ్రద్ధామంగిరసేయచ్ఛత్పులస్త్యాయహవిర్భువమ్॥౨౨॥పులహాయగతింయుక్తాంక్రతవేచక్రియాంసతీమ్।ఖ్యాతించభృగవేయచ్ఛద్వసిష్ఠాయాప్యరుంధతీమ్॥౨౩॥ అథర్వణేదదాచ్ఛాంతింయయాయజ్ఞోవితన్యతే।విప్రర్షభాన్కృతోద్వాహాన్సదారాన్సమలాలయత్ ॥ ౨౪ ॥ తతస్తఋషయఃక్షత్తఃకృతదారానిమంత్ర్యతమ్।ప్రాతిష్ఠన్నందిమాపన్నాస్స్వంస్వమాశ్రమమండలమ్॥౨౫॥సచావతీర్ణంత్రియుగమాజ్ఞాయవిబుధర్షభమ్।వివిక్తఉపసంగమ్యప్రణమ్యసమభాషత॥౨౬॥అహోపాపచ్యమానానాంనిరయేస్వైరమంగలైః।కాలేనభూయసానూనంప్రసీదంతీహదేవతాః॥౨౭॥ బహుజన్మవిపక్వేనసమ్యగ్యోగసమాధినా। ద్రష్టుంయతంతేయతయశ్శూన్యాగారేషుయత్పదమ్॥౨౮॥సఏవభగవానద్యహేళనంనగణయ్యనః।గృహేషుజాతోగ్రామ్యాణాంయస్స్వానాంపక్షపోషణః॥ ౨౯ ॥ స్వీయంవాక్యమృతంకర్తుమవతీర్ణోసిమేగృహే।చికీర్షుర్భగవాన్జ్ఞానంభక్తానాంమానవర్ధనః॥౩౦॥తాన్యేవతేభిరూపాణిరూపాణిభగవంస్తవ। యానియానిచరోచంతేస్వజనానామరూపిణః॥౩౧॥త్వాంసూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాద్ధాసదాభివాదార్హణపాదపీఠమ్। ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోవబోధవీర్యశ్రియాపూర్తమహంప్రపద్యే॥౩౨॥ పరంప్రధానంపురుషంమహాంతంకాలంకవింత్రివృతంలోకపాలమ్।ఆత్మానుభూత్యానుగతప్రపంచం స్వచ్ఛందశక్తిం కపిలం

త్మ్యంబోద్ధుమిచ్ఛయా- సదాఅభివాదయోగ్యంపాదపీఠంయస్యతం-ఐశ్వర్యాదిభిఃపూర్ణంతత్రావబోధోజ్ఞానం-శ్రీస్తేజఃఏవంభూతంత్వాంశరణ్యంప్రపద్యేశరణంవ్రజామి ॥ ౩౨ ॥ ఐశ్వర్యాదికంవివృణ్వన్నాహ॥పరమితి॥పరంపరమేశ్వరం- తత్ర హేతుః-స్వచ్ఛందాఃస్వాధీనాః-శక్తయోయస్య-తాఏవాహ-ప్రధానంప్రకృతిరూపం-పురుషంతదధిష్ఠాతారం - మహాంతంమహత్తత్త్వరూపం - కాలంతేషాంక్షోభకం-త్రివృతంఅహంకారరూపం-లోకాత్మకంఇంద్రియాదిరూపం-తత్పాలకంచ- తదేవంమాయాయాః- ప్రధానాదిరూపతాముక్త్వా-చిచ్ఛక్త్యానిష్ప్రపంచతామాహ-ఆత్మానుభూత్యాచిచ్ఛక్త్యా-అనుగతఃస్వస్మిన్లీనః ప్రపంచోయస్య-తంకపిలంసర్వజ్ఞం- ప్రధానాద్యావిర్భావలయసాక్షిణమిత్యర్థః॥వీ॥పరంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం-ప్రధానంప్రకృతిశరీరకం పురుషంజీవశరీరకంకాలంకాలశరీరకంఅనేనకారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలత్వముక్తం-అథకార్యావస్థతచ్ఛరీరకత్వముచ్యతేమహాంతంమహచ్ఛరీరకంత్రివృతంత్రయాణాంసత్త్వరజస్తమసాంవృత్ వర్తనంయస్మిన్కార్యావస్థేజీవేతచ్ఛరీరకమిత్యర్థః-శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరపర్యంతమభిధత్తఇత్యత్రోపపత్తిఃపూర్వమేవాసకృదుక్తా అనేనకార్యావస్థకారణావస్థచిదచిదంతరాత్మత్వకథనేనకారణత్వముక్తంతదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగమాహ-కవింసర్వజ్ఞంస్వచ్ఛందశక్తింస్వాయత్తసర్వశక్తిత్వాదియుక్తంపాలకత్వమాహ-లోకపాలంలోకంచిదచిదాత్మకప్రపంచంపాలయతీతితంసంహర్తృత్వముచ్యతేఆత్మానుభూత్యానుగతప్రపంచమితిఆత్మ

నశ్వేస్యానుభూతస్య సంహారాద్యుపయుక్తజ్ఞానశక్త్యా అనుగతః స్వస్మిన్ లీనః - ప్రపంచోయస్య తం ఆత్మానుభూత్యేతి
పూర్వత్రాప్యన్వేతి కాకాక్షిన్యాయాత్ తతశ్చ జగత్పాలనోపయుక్తస్వకీయజ్ఞానశక్త్యా లోకపాలమిత్యర్థః ఏవంవిధం
కపిలం త్వాం ప్రపద్యే॥౩౩॥ సన్న్యాసానుజ్ఞాం ప్రార్థయతే॥ ఆస్మేతి॥ అభిపృచ్ఛే స్మ - యత్కించిదభిపృచ్ఛామీత్యర్థః -
త్వయా పుత్రరూపేణ అవతీర్ణాని నివృత్తాని ఋణాని యస్య సః - ఆప్తకామశ్చాహం - పరివ్రజాం సన్న్యాసినాం - పద
వీం మార్గం ఆశ్రితస్సన్ త్వాం హృది యుంజన్ స్మరన్ - విచరిష్యామి - అహం తావత్ - జ్ఞానోపదేశాయైవ - త్వద్గృహే అవతీర్ణః -
అతస్త్వద్గృహే - వసతోపి - ముక్తిః సులభైవ॥ వీ॥ ఏవం భగవంతం ప్రస్తుత్య స్వాభిప్రేతమావేదయతి - ప్రజానామధిపతిం
త్వామహమభిపృచ్ఛే స్మ ఈషదభిపృచ్ఛామి స్మేత్యర్థః కింతదిత్యత్రాహ త్వయా ప్రజారూపేణ స్వయా అవతీర్ణేన ఋణాః
అవతారితఋణత్రయః - ఆప్తః అనుభూతః కామః సాంసారికో భోగో యేన సోహమిదానీం త్వాం మే హృది యుంజన్
ధ్యాయన్ అతఏవ విగతశోకస్తాపత్రయజనితదుఃఖం యస్య సః వీతశోక ఇతి పాఠాంతరం తదా త్వామిత్యస్య విశేషణం
తచ్చాపహతపాప్మత్వాదిగణాష్టకోపలక్షణం హృదీత్యనేన నహారవిద్యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ పరివ్రజాం తుర్యాశ్రమిణాం
పదవీం మార్గం సన్న్యాసధర్మం ఆశ్రితః చరిష్యే సంచరిష్యామి ॥ ౩౪ ॥ యద్యప్యవశ్యం గంతవ్యమేవేత్యాగ్రహః - తదా మా
మేవానుస్మరన్ గచ్ఛేత్యాహ షడ్భిః॥ మయేతి॥ సత్యే వైదికే - లౌకికే చ కృత్యే - స్వోక్తస్య ప్రామాణ్యం నిర్దిశతి - యత్ య
స్మాత్ - తుభ్యం పుత్రోభవామీత్యవోచం - ఇతఏతత్ ఋతం యథాభవతి తథా - అజని జన్మ స్వీకృతం॥ వీ॥ ఏవముక్తో భగ
వాన్ కపిలః స్వచికీర్షితసాంఖ్యతంత్రస్య - ప్రామాణ్యం తావన్నిదర్శనేన ప్రదర్శయన్నవతారప్రయోజనం చ కథయ
న్నభిప్రేతార్థే పితరమాదిశతి షడ్భిః - సత్యే లౌకికే - సత్యం పుణ్యం - ఋతపర్యాయత్వాత్ - ఋతం చ పుణ్యమేవ - అపుణ్య
స్య కర్మ - ఏవమనృతాదాత్మానం జుగుప్సేదితి శ్రుతేః - ఋతం పిబంతౌ సుకృతస్య లోక ఇతి చ శ్రుతేః - తచ్చ పుణ్యం కర్మో
పాసనం చేతి ద్వివిధమత్ర వివక్షితం - కర్మవాది పుణ్యశబ్దేన - ఉపాసనమభిధీయత ఇతి న శంక్యం - ఉపాసనస్యాపి మనోవ్యా

ప్రపద్యే॥ ౩౩ ॥ ఆస్మాభిపృచ్ఛేద్య పతిం ప్రజానాం త్వయావతీర్ణర్ణ ఉతాప్తకామః । పరివ్రజాం పదవీమాస్థి
తోహం చరిష్యే త్వాం హృది యుంజన్ విశోకః॥ ౩౪॥ శ్రీభగవాన్॥ మయా ప్రోక్తం హి లోకస్య ప్రమాణం
సత్యలౌకికే । అథాజని మయా తుభ్యం యదవోచమృతం మునే॥ ౩౫ ॥ ఏతన్మే జన్మ లోకేస్మిన్ ముముక్షూ
ణాం దురాశయాత్ । ప్రసంఖ్యానాయ తత్త్వానాం సమ్మతాయాత్మదర్శనే॥ ౩౬॥ ఏష ఆత్మపథోవ్యక్తో నష్టః

పారరూపత్వేన తేనాభిధానసంభవాత్ - అతఏవహి॥ శ్లో॥ వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరంత్యజాతితామ్। శరీరజైః క
ర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నర ఇతి॥ మానసవ్యాపారస్యాపి కర్మదోషైరిత్యనేన క్రియారూపత్వమవగతం - భగవదను గ్ర
హవిశేషస్యైవ పుణ్యస్వరూపత్వేన - ఉపాసనస్యాపి తదనుగ్రహహేతుత్వేన - తదభిధానస్యాన్యాయ్యత్వాచ్చ - లో
క్యత ఇతి లోకః ఫలం - తత్సాధనం లౌకికం - తచ్చాపి స్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేన - కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధం తస్మిన్ విషయే - య
న్మయా ప్రోక్తం సాంఖ్యం - తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః వక్ష్యమాణే హి సాంఖ్యే - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానాం అర్చిరాదిగ
త్యా - భగవత్ప్రాప్తిః॥ శ్లో॥ నివృత్తిధర్మనిరతా ఇత్యారభ్య సూర్యద్వారేణ తేయాంతీత్యనేన ॥ శ్లో॥ అథయో గృహమేధీ
యాన్ ధర్మానిత్యారభ్య గత్వా చాంద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతీతి - స్వర్గాసక్తమనసాం తత్సాధనానుష్ఠానేన -
పితృయానగత్యా తద్భోగానుభవశ్చ వక్ష్యతే - యద్వా ॥ శ్రు ॥ సత్యం జ్ఞానమనంతమితి శ్రుతేః - లోక్యతే ప్రాప్యత ఇతి లోకః ఫలం - తత్సాధనం లౌకికం - సత్యం చ లౌకికం చేతి సమాహారద్వంద్వః తస్మిన్ - బ్రహ్మస్వరూపతదనుభవరూ
పఫలం - తత్సాధనాదివిషయ ఇత్యర్థః - తత్ర యన్మయా ప్రోక్తం సాంఖ్యం - తత్ప్రమాణమేవ హీత్యర్థః ఏతన్నిదర్శయతి -
హే మునే అథ అతఏవ - తుభ్యమహం యత్ ॥ శ్లో॥ అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణేత్యవోచం - తత్ ఋతం సత్యం - క
ర్తుమితి శేషః - అత్రాపి తథ వాచీ ఋతశబ్దః - ఔచిత్యాత్ - ఋతం యథా తథా - మయా అజని అవతారః కృతః క్రియావిశేషణం
౩౫॥ ఏతదితి॥ దురాశయాల్లింగాత్ - ముముక్షూణాం మునీనాం - ఆత్మదర్శనే సమ్మతాయ - తత్త్వానాం ప్రసంఖ్యానా
య - విద్ధీత్యుత్తరస్యానుషంగః ॥ వీ ॥ అవతారప్రయోజనమాహ - దురాశయాత్ దుష్టః ఆశయోంతఃకరణం యస్మిన్ త
స్మాత్ - ఆత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాత్ - ముముక్షూణాం మోక్షమిచ్ఛతాం సంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః - తేషామాత్మ
దర్శనే - ప్రకృతివివిక్తజీవాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానే సమ్మతాయ అభిమతాయ - ఉపయుక్తాయేతి యావత్ - తత్త్వా
నాం ప్రకృత్యాదీనాం సేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం - ప్రసంఖ్యానాయ ప్రకథనాయ - వివేచనాయ - అస్మిన్ లోకే ఏతన్మ

మజన్మాభూదిత్యర్థః॥౩౬॥నను అయమాత్మజ్ఞానమార్గః-పూర్వసిద్ధవన్నేదానీమపూర్వవత్ప్రవర్తనీయస్తత్రాహ॥ఏష
ఇతి॥అవ్యక్తసూక్ష్మః-ఆత్మపథః ఆత్మజ్ఞానమార్గః॥వీ॥ననుపూర్వమేవావిభిన్నతత్త్వచ్ఛాస్త్రప్రవక్తృపరంపరాభిస్త్వయో
క్తఆత్మపథో వికల్పపవావస్థతే-కిమిదానీం త్వదవతారసాధ్యమిత్యత్రాహ - ఏష ఆత్మపథ ఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వమితి
యావత్ -స అవ్యక్తసూక్ష్మః- పరమదుర్జ్ఞేయః-అత ఏవ మయా పూర్వముపదిష్టోఽపి-భూయసా కాలేన బహుకాలవిలంబె
న-నష్టః పరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథం ప్రవర్తయితుం మయేమం దేహం ధృతమితి విద్ధి జానీహి॥౩౭॥గచ్ఛేతి॥ కామం యథేష్టం-
ఆపృష్టః అనుజ్ఞాతః యద్వా-యథా త్వం మాం సంతుష్టవాన్-తథా అత్ర స్థాతుం-మయా పిత్వమాపృష్ట ఇత్యర్థః - మయి స
న్న్యస్తేన సమర్పితేన కర్మణా॥శ్రు॥అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయామృతమశ్నుత ఇతి శ్రుతేః॥వీ॥ ఏవమవతారప్ర
యోజనమభిధాయ తమాదిశతి-మయా ఆపృష్ట ఆదిష్టః-కామం యథేచ్ఛం-గచ్ఛ యాహి మయి సన్న్యస్తేన సమర్పితేన- క
ర్మణా అనభిసంహితఫలేన - మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేన కర్మణా- సుదుర్జయముపాయాంతరైర్జేతుమశక్యం మృ
త్యుం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్యపాపరూపప్రాచీనం కర్మ-జిత్వా అపోహ్య-అమృతత్వాయ మత్ప్రాప్తిరూపామృతత్వవి
రోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయేతి భావః- మాం భజ-అత్రేదం వేదితవ్యం - అనాదిపుణ్యపాపరూపం కర్మ కించిన్మోక్షోపా
యభూతభగవదుపాసనోత్పత్తివిరోధి-కించిచ్చ కర్మోపేయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి-తత్రోపాయవిరోధినః కర్మణః - అన
భిసంహితఫలకర్మణా నివృత్తిః-ధర్మేణ పాపమపనుదతి॥శ్రు॥ అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయామృతమశ్నుతే - కషా
యే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తత ఇత్యాది శ్రుతిభిరుక్తా-అత్రావిద్యయా అనభిసంహితఫలకర్మణా - మృత్యుం ప్రాప్తి
యోత్పత్తిప్రతిబంధకకర్మ తీర్త్వా అపోహ్య - విద్యయా జ్ఞానేన - అమృతత్వమశ్నుతే ప్రాప్నోతీత్యర్థః - తథా చ స్మృతిః॥
శ్లో॥ఇయాజ సోఽపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానవ్యపాశ్రయః। బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయేతి-ఉపేయ
విరోధినస్తు కర్మణః భగవదుపాసనాత్మకభక్త్యాఖ్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః॥శ్రు॥ తమేవం విదిత్వాతిమృత్యుమేతి

కాలేన భూయసా।తం ప్రవర్తయితుం దేహమిమం విద్ధి మయా భృతం॥౩౭॥ గచ్ఛ కామం మయాపృష్టో మయి
సన్న్యస్తకర్మణా।జిత్వా సుదుర్జయం మృత్యుమమృతత్వాయ మాం భజ॥౩౮॥ మామాత్మానం స్వయంజ్యో
తిస్సర్వభూతగుహాశయమ్।ఆత్మన్యేవాత్మనా వీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛసి॥౩౯॥ మాత్ర ఆధ్యాత్మికీం
విద్యాం శమనీం సర్వకర్మణామ్।వితరిష్యే యయా చాసౌ భయం చాతితరిష్యతి॥౪౦॥ శ్రీమైత్రేయః॥ ఏవం
సముదితస్తేన కపిలేన ప్రజాపతిః। ప్రదక్షిణీకృత్య తం వనమేవ జగామ హ॥౪౧॥ వ్రతం స ఆస్థితో మౌన
మాత్మైకశరణో మునిః। నిస్సంగో వ్యచరత్ క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః॥౪౨॥ మనో బ్రహ్మణి యుంజానో య

నాన్యః పంథాః-ఏవమేవం విదితపాపం కర్మ నశ్యతి॥శ్లో॥ క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే - నిచాయ్య తం
మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః - జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే ఽర్జునేతి
ఇత్యాది శ్రుతిశతసిద్ధా- తదేతదత్రాపి మయి సన్న్యస్తకర్మణేత్యాదినోచ్యత ఇతి॥ ౩౮ ॥ మామితి ॥ తతశ్చ మాం పరమా
త్మానం - స్వాత్మన్యేవ-ఆత్మనా మనసా-అన్వీక్షమాణః - అభయం మోక్షం ప్రాప్స్యసి ॥ తేన మద్భజనేన మామాత్మ
న్యేవ స్వాత్మన్యేవ ఆత్మనా మనసా-అన్వీక్ష్య-సాక్షాత్కృత్య- విశోకః విగతః శోకః శోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రా
చీనం కర్మ యస్య సః - అభయం నవిద్యతే భయం సంసారో యస్మాత్తం - మామృచ్ఛసి ప్రాప్స్యసి - కథంభూతం
మాం - ఆత్మానం జీవాంతరాత్మానం-స్వయం ప్రకాశం - సర్వభూతానాం గుహాయాం హృదయగుహాయాం శయానం ॥
౩౯॥ మాత్ర ఇ॥ మాత్రే దేవహూత్యై - శమనీం ఉన్మూలనీం- భయం తరిష్యతి-పరమానందం ప్రాప్స్యతీతి చకారార్థః॥
వీ॥ మయి గతే సతి కిం భవాన్ కరిష్యతీత్యత్రాహ అసౌ మమ మాతా-యయా చ బ్రహ్మవిద్యయా- మదుపదిష్టయా-భయం
మృత్యుమతితరిష్యతి-తామాధ్యాత్మికీం-సర్వకర్మశమనీం పూర్వోత్తరాఘవినాశినీం విద్యాం మాత్రే వితరిష్యే ఉపదేక్ష్యా
మీత్యర్థః॥౪౦॥ఏవమితి॥సముదితస్సమ్యగుక్తస్సన్-తం ప్రదక్షిణీకృత్య ॥ వీ॥ ఏవం కపిలేనోక్తః కర్దమస్తదుక్తమేవాకరోద
త్యాహ- తేన కపిలేన- సముదితస్సమ్యగుక్తః-ప్రజాపతిః కర్దమః-తం కపిలం-ప్రదక్షిణీకృత్య పరిక్రమ్య-ప్రీతస్తుష్టో వనం ప్రత్యే
వ జగామ - హేతృత్వేన సర్వసంపత్సమృద్ధస్వగృహాద్యోగో విస్మీయతే ॥ ౪౧ ॥ వ్రతమితి॥మునీనాం వ్రతం మౌనం అహిం
సాదిలక్షణం॥వీ॥సః కర్దమః మౌనం వ్రతమాస్థితః ఆశ్రితః ఆత్మా పరమాత్మైవ ఏకః శరణముపాయో రక్షకశ్చ యస్య సః మునిః
శుభాశ్రయసంశీలపరః-నిస్సంగః ఇంద్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః-సంసారిజనసంగరహితో వా-అనగ్నిః పరిత్యక్తగృహాశ్ర

మత్వా దాహవనీయాద్యగ్నిరహితః అనికేతనఃనియతావసథరహితః క్షోణీంభూమిం-వ్యచరత్ ॥౪౨॥మానఇతిసదసతోః పరంయత్ -తత్ తస్మిన్‌బ్రహ్మణి-గుణావభాసకే-నిర్గుణే- ఏకభక్త్యా- అవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యా-అనుభావితేఅపరోక్షీకృతే॥వీ॥యత్సదసతోఃచిదచితోః-పరంవిలక్షణంతస్మిన్ బ్రహ్మణి-గుణావభాసేగుణైరాభాసాయస్యేతిబహువ్రీహిఃమంగళగుణావభాసితే-విగుణేహేయగుణరహితే-మనోయుంజానఃఏకాగ్రీకుర్వన్॥౪౩॥నిరహంకృదితి॥అతోదేహాదిష్వహంకారాదిరహితఃఅతఏవనిర్ద్వంద్వః-శీతోష్ణాద్యనాకులః-సమదృగ్భేదాగ్రాహకః-కింతుస్వదృక్ స్వయమేవపశ్యన్ - ప్రత్యక్ప్రవణాప్రశాంతాపిక్షేపరహితాచధీర్యస్య॥వీ ॥ నిరహంకృతిర్దేహాత్మాభిమానరహితః - నిర్మమఃదేహాపత్యకళత్రాదిషుస్వీయత్వబుద్ధిరహితః నిర్ద్వంద్వఃశీతోష్ణాదిదేహధర్మైరనాకులః-సమదృక్॥శ్లో॥ విద్యావినయసంపన్నేబ్రాహ్మణేగవిహస్తినీత్యాద్యుక్తసమదర్శనః-స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీప్రత్యక్ప్రశాంతధీఃప్రత్యగాత్మనిబ్రహ్మాత్మకేజీవాత్మనిధీర్యస్యసః-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవపరః-నిస్తరంగితోదధిరివ- స్వయమప్యశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యువ్యాఖ్యోర్మిషట్కరహితః॥ ౪౪ ॥ తదేవంత్రిభిఃకల్పితోపాధినివృత్తిముక్త్వాపరమేశ్వరపదప్రాప్తిమాహత్రిభిః॥ వాసుదేవఇతి॥ ప్రతీచోజీవస్య-ఆత్మనిస్వరూపే-లబ్ధఃఆత్మాచిత్తంయేన- యతఃముక్తంబంధనమజ్ఞానంయస్య॥ వీ॥సర్వజ్ఞేప్రత్యచఃజీవస్యాత్మని-అంతఃప్రవిశ్య-నియంతరి-భగవతిషాడ్గుణ్యపూర్ణే-సర్వభూతాధారకేపరమపురుషే - పరేణధృతానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్ననిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశాపన్నేన-భక్తియోగేన- లబ్ధాత్మా॥౪౫॥ లబ్ధాత్మతామేవాహ॥ఆత్మానమితి॥వీ॥ ధార్యేషుసర్వభూతేష్వవస్థితం-భగవంతం- ఆత్మానంధారకేపరమాత్మనిభగవతిభూతానిధార్యాణిఅపశ్యత్ - పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాంభగవతోవ్యాప్తిర్ధారకత్వంచోచ్యతే॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛేతి॥

త్తత్సదసతోఃపరమ్।గుణావభాసేవిగుణఏకభక్త్యానుభావితే॥౪౩ ॥ నిరహంకృన్నిర్మమశ్చనిర్ద్వంద్వస్సమదృక్ స్వదృక్।ప్రత్యక్ప్రశాంతధీర్ధీరఃప్రశాంతోర్మిరివోదధిః॥౪౪॥ వాసుదేవేభగవతిసర్వజ్ఞేప్రత్యగాత్మని।పరేణభక్తియోగేనలబ్ధాత్మాముక్తబంధనః॥౪౫॥ఆత్మానంసర్వభూతేషుభగవంతమవస్థితమ్। అపశ్యత్సర్వభూతానిభగవత్యపిచాత్మని॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేనసర్వత్రసమచేతసా ।భగవద్భక్తియోగేనప్రాప్తాభాగవతీగతిః॥ ౪౭ ॥ **ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

—*కపిలదేవహూతిసంవాదారంభః*—

శ్రీశౌనకః॥ కపిలస్తత్త్వసంఖ్యాతాభగవానాత్మమాయయా। జాతస్స్వయమజస్సాక్షాదాత్మప్రజ్ఞప్తయేనృణామ్॥ ౧॥ నహ్యస్యవర్ష్మణఃపుంసాంవరిమ్ణస్సర్వయోగినామ్। విశ్రుతౌశ్రుతదేవస్యభూరితృప్యంతిమేఽసవః॥ ౨॥ యద్యద్విధత్తేభగవాన్స్వచ్ఛందాత్మాత్మమాయయా। తానిమేశ్రద్దధానస్యకీర్తనీ

తదేవంతేనభాగవతీగతిఃప్రాప్తా-పాఠాంతరేసఏవతాంభాగవతీంగతింప్రాప్తఇతి॥ వీ॥ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన- సర్వత్రభూతేషు- సమచేతసాతత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యనాదరేణ-ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్-ప్రతిశరీరంజీవానాంభేదేపి- సర్వత్రజ్ఞానైకాకారతయా-ఏకరూపాన్ జీవాన్-తత్తత్కర్మానుసారేణ- నియంతృత్వభేదేప్యంతర్యామిత్వనిరస్తసమస్తదోషత్వానంతకల్యాణగుణాకరత్వేనచైకరూపం-ఈశ్వరంచపశ్యతి- యద్విత్తం-తత్సమచేతస్తేన- భగవద్భక్తియోగేనచ-భాగవతీగతిర్ముక్తిః-ప్రాప్తాలబ్ధా- పాఠాంతరేసఏవతాంభాగవతీంప్రాప్తః॥ ౪౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్వింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.*******************

శ్లో॥ పంచవింశేజనన్యాత్తుపృష్టోబంధవిమోచనమ్ । ఆహావాహపరంభక్తిలక్షణంకపిలస్సతః॥ శ్రీహరింశరణంప్రాప్తోస్మి॥ కపిలేనార్పితామాత్రేగూఢభావనియంత్రితా॥ యోగమాణిక్యమంజూషాస్ఫుటముద్ఘాట్యతేధునా॥ఉక్తానువాదపూర్వకంకాపిలంయోగంపృచ్ఛతిత్రిభిః॥కపిలఇవ॥ తత్త్వానాంసంఖ్యాతాగణకః-సాంఖ్యప్రవర్తకఇత్యర్థః అజఏవస్వయంజాతః- అత్మప్రజ్ఞప్తయే-ఆత్మజ్ఞానాయ॥౧॥ నహీతి॥పుంసాంమధ్యే-వర్ష్మణఃవృద్ధస్యఉత్తమస్యేత్యర్థః-సర్వయోగినాంమధ్యే- వరిమ్ణః-వరస్యభావోవరిమా- భావప్రధానోయంనిర్దేశః-వరిష్ఠస్యేత్యర్థఃయద్వావరీయస్త్వాదిత్యర్థః- విశ్రుతౌకీర్తౌ - అసవఃఇంద్రియాణి- భూరిఅలం- నతృప్యంతి-శ్రుతేన- శ్రవణేనదీవ్యతిద్యోతతఇతిదేవస్య- యద్వాభూరిబహుధా-శ్రుతోదేవోయేనతస్యాపిమేఅసవఇతిసంబంధః॥౨॥యదితి॥స్వేషాంఛందేనఇచ్ఛయా-ఆత్మాదేహోయస్యసః- యద్యత్కర్మవిధత్తే- తానికర్మాణి-కీర్తనార్హాణి-అనుకీర్తయ॥౩॥ద్వైపాయనేతి॥యదాత్వం-మాంప్రచోద

యసి- ఏవం ప్రచోదితస్సన్- తథా తత్ప్రశ్నానుసారేణ- ఆన్వీక్షిక్యామాత్మవిద్యాయాం॥౪॥పితరీతి॥బిందుసరే బిందుస రసి- అగ్రాదంతత్త్వమార్గం॥ ౫॥ తమితి॥ తత్త్వమార్గస్య- అగ్రం పారం దర్శయతీతి తథా తం॥శ్లో॥ఏషమానవితెగర్భం ప్రవిష్టఇత్యాదిధాతుర్వచః॥౬॥నిర్విణ్ణేతి॥అసతామింద్రియాణాంతర్పణాత్ విషయాభిలాషాత్ - నిర్విణ్ణా శ్రాంతాస్మి- యేనసంభావ్యమానేనపూర్యమాణేన॥ ౭॥ తస్యేతి॥ పారంగమయతీతి పారగః త్వమేవసత్ - శ్రేష్ఠం చక్షుర్మయాలబ్ధం త్వదనుగ్రహాత్ - జన్మనామంతె భావ్యేసతి॥౮॥తత్ప్రపంచయతి॥యఇతి॥సభగవాన్- చక్షూరూపస్సూర్యఃఉదితో యథా॥ వీ॥తదేవ ప్రపంచయతి-యఇతి॥పుంసాంజీవానాం-ఆద్యోజగత్కారణభూతః - యోభగవాన్-సఏవభవాన్- తమసాఽంధస్యలోకస్య-చక్షుః చక్షురధిష్ఠాతా సూర్యఇవోదితః-యద్వా - సూర్యఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః॥౯॥ అథేతి॥ అపాక్రష్టుమపనేతుం-కోసౌమోహస్తమాహ- ఏతస్మిన్ దేహాదౌ-త్వయైవయోజితః- యోహంమమేత్యవగ్రహః ఆగ్రహః-ద్వితీయఇతిశబ్దః-తత్కార్యరాగాదిగ్రహణార్థః॥ వీ॥ తదాచక్షూరూపఉదితః సూర్యఇవ- మేమమ-సంమోహం- అపాక్రష్టుమపనేతుం- హె దేవత్వమర్హసికోసౌసంమోహః- యోపాక్రష్టవ్యఇత్యత్రాహ॥అస్మిన్ దేహే అహంమమేత్యేవంరూపోయోవగ్రహః- అభిమానః- త్వయైవయోజితస్సఏవత్వయాగ్ర-త్వత్సంకల్పాదేవోత్పన్నోమోహస్త్వయైవనివర్త్యః యోబంధకస్సఏవమోచకఇతిన్యాయాదితి భావః॥౧౦॥తమితి॥ప్రకృతేః పురుషస్య-జిజ్ఞాసయా-

యానికీర్తయ॥ ౩॥ శ్రీసూతః॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయోభగవాంస్తథా। ప్రాహేదంవిదురంప్రీతఆన్వీక్షిక్యాంప్రచోదితః॥౪॥ శ్రీమైత్రేయః॥పితరి ప్రస్థితేరణ్యంమాతుఃప్రియచికీర్షయా।తస్మిన్ బిందుసరేఽవాత్సీద్భగవాన్ కపిలఃకిల॥ ౫॥తమాసీనమకర్మాణంతత్త్వమార్గాగ్రదర్శనమ్।స్వసుతందేవహూత్యాహధాతుస్సంస్మరతీవచః॥౬॥దేవహూతిః॥నిర్విణ్ణానితరాంభూమన్నసదింద్రియతర్పణాత్। యేనసంభావ్యమానేనప్రవిష్టాంధంతమఃప్రభో॥ ౭॥ తస్యత్వంతమసోంధస్యదుష్పారస్యాద్యపారగః।సచ్చక్షుర్జన్మనామంతెలబ్ధంమెత్వదనుగ్రహాత్॥ ౮॥ యఆద్యోభగవాన్ పుంసామీశ్వరోవైభవాన్ కిల। లోకస్యతమసాంధస్యచక్షుస్సూర్యఇవోదితః॥౯॥అథమేదేవసంమోహమపాక్రష్టుంత్వమర్హసి।యోవగ్రహోహంమమేతీత్యేతస్మిన్ యోజితస్త్వయా॥ ౧౦॥ తంత్వాంగతాహంశరణంశరణ్యంస్వభృత్యసంసారతరోఃకుఠారమ్।జిజ్ఞాసయాప్రకృతేఃపూరుషస్యనమామిసద్ధర్మవిదాంవరిష్ఠమ్ ॥౧౧॥మైత్రేయః॥ ఇతిస్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితంనిశమ్యపుంసామపవర్గవర్ధనమ్।ధియాభినంద్యాత్మవతాంసతాంగతిర్బభాషఈషత్స్మితశోభితాననః॥ ౧౨॥ శ్రీభగవాన్ ॥ యోగఆధ్యాత్మికఃపుంసామతోనిశ్శ్రేయసాయమే।అత్యంతోపరతిర్యత్రదుఃఖస్యచసుఖస్యచ॥౧౩॥తమిమంతెప్రవక్ష్యామియమవోచంపురానఘే। ఋషీణాంశ్రోతుకామానాంయోగంసర్వాంగనైపుణమ్॥౧౪॥చేతఃఖల్వస్యబంధాయముక్తయేచాత్మనోమతమ్।గుణేషుసక్తంబంధాయరక్తంవాపుంసిముక్తయే।౧౫।అహంమమాభిమానోత్థైఃకామలోభా

ద్యాహం-శరణంగతాసతీనమామీత్యన్వయః కుఠారంఛేత్తారం॥౧౧॥ఇతీతి ॥అపవర్గవర్ధనంమోక్షరతికరం-ఈషత్స్మితేనశోభితమాననంయస్య॥ ౧౨॥ యోగఇతి॥ఆధ్యాత్మికః అధ్యాత్మనిష్ఠః-యత్రయస్మిన్॥౧౩॥తమితి॥తంయోగం-సర్వేషామంగానాంనైపుణం - నైపుణ్యం-ఐకాగ్ర్యంయస్మిన్ తం ॥ ౧౪॥ తత్రసర్వాంగనైపుణ్యంచిత్తసంయమాధీనమితిదర్శయన్నాహ॥ చేతఇతి॥ అస్యాత్మనోజీవస్య-గుణేషువిషయేషుపుంసిపరమేశ్వరే వాశబ్దస్తుచశబ్దార్థః॥వీ॥ఏవమధ్యాత్మయోగమవతారయన్ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనసః స్వరూపంకథయిష్యన్ తావన్మనసఏవబంధమోక్షకారణత్వమాహ- అస్యాత్మనోజీవస్య-బంధాయమోక్షాయ-చేతఏవమతంఖలు-కారణమితిశేషః-కీదృశంబంధాయ కీదృశంముక్తయఇత్యత్రాహ-గుణేషుశబ్దాదివిషయేషు-సక్తమాసక్తంచేతః - బంధాయభవతి-పుంసీశ్వరేరక్తంవాఆసక్తం- ముక్తయేభవతి॥౧౫॥యథాచిత్తసంయమేపురుషార్థసిద్ధిస్తందర్శయన్ త్రిభిః॥అహమితి॥మలైర్వీతంవిరహితం- యథాశుద్ధం- మనోభవతి - మనశ్శుద్ధేర్జ్ఞాపకమాహ -అదుఃఖమితి॥వీ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనసఃస్వరూపమాహ॥అహమిత్యాది త్రిభిః॥అహంమమాభిమానాఖ్యాః- అనాత్మనిదేహేఆత్మాభిమానఃఅహమభిమానఃఅస్వీయేస్వీయాభిమానఃమమాభిమానః-తథాచస్మర్యతె॥శ్లో॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యాఽస్వేస్వమితియామతిః । అవిద్యాతరుసంభూతంబీజమేతద్ద్విధాస్థితమితిఅఖ్యామభిమానాఖ్యాం-ఉత్పన్నైఃకామలోభాదిభిర్మలైః- కా

మాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్మలైః - యథావీతంరహితంఅనభిసంహితఫలైశ్చ రారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః - కామాదిభిశ్చ - రహితం-అతఏవశుద్ధం-అతఏవఅదుఃఖం-అసుఖం-ఐంద్రియకసుఖదుఃఖైరనభిభూతం-అతఏవసమంసదైకరూపం- యథాభవతి॥ ౧౬॥ కథేతి॥ నిరంతరంనిర్భేదం-అణిమానంసూక్ష్మం-అఖండితమపరిచ్ఛిన్నం॥ ౧౭॥ జ్ఞానేతి॥ హతౌజసంక్షీణబలం॥ వీ॥ శ్లోకద్వయస్యైకఏవాన్వయః॥ తథాపురుషః-ఉక్తవిధమనస్కః- పుమాన్-జ్ఞానవైరాగ్యముక్తేనజ్ఞానమ్ప్రశాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపమధ్యాత్మావగాహిజ్ఞానం - వైరాగ్యంవిషయేష్వనాసక్తిః-తాభ్యాంయుక్తేనవిశేష భూతభగవద్భక్తియాయుక్తేనచ - ఆత్మనామనసా-ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేంద్రియమనఃప్రాణాదిభ్యః - పరంస్వరూపతఃస్వభావతశ్చాత్యంతవిలక్షణం - అతఏవకేవలసత్త్వాదిగుణరహితం- ప్రకృతిపరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం- అతఏవనిరంతరం ప్రకృతిశరీరభిన్నత్వేపి సర్వత్రజ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం॥ శ్లో॥ నిర్దోషంహిసమంబ్రహ్మేతి- హ్యుచ్యతే-అణిమానంఅణుతరం-స్వరూపకథనమిదంజ్ఞానస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణమిదం-అణుత్వాదేవఅఖండితం ఖండనార్హం - ఇదముదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం ఖండనదహనక్లేదనసాధనభూతాహిపరశ్వగ్నిజలాదయః - ఛేద్యందాహ్యంక్లేద్యం ప్రాప్య - ఛేదనాదీన్నిర్వర్తయంతి - ఆత్మనస్తునిరతిశయాణుత్వేనసర్వాంతఃప్రవేశయోగ్యతయావ్యాపకత్వాత్ - వ్యాప్యపరశ్వాదిసాధనైః ఛేదనాదిభిర్నవినాశ్యతఇత్యర్థః - స్వయంప్రకాశందీపాదివదితిదృష్టాంతోత్రాభిప్రేతః తత్రయథాదీపాదిస్తేజస్స్వరూపస్తేజోధర్మకశ్చ-స్వయంప్రకాశస్తద్వదయమాత్మావిజ్ఞానస్వరూపోజ్ఞానగుణః స్వప్రకాశశ్చేతిభావః-ఏవంవిధముదాసీనం-నిర్వ్యాపారాత్మానం-ప్రత్యగాత్మానం-హతౌజసంసంసారయితృత్వరూపబలహీనం-ప్రకృతించపశ్యతి॥ ౧౮॥ వీ॥ ఏవమాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షాఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షాచకృతా - అత్రభగవద్భక్తియుక్తాత్మనాపశ్యతీత్యనేన - నకేవలంప్రకృతివిలక్షణతయాఆత్మస్వరూపచింతనామాత్రేణప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః-కింతుబ్రహ్మాత్మ

దిభిర్మలైః। వీతంయథామనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖంసమమ్॥ ౧౬॥ తథాపురుషఆత్మానంకేవలంప్రకృతేఃపరమ్। నిరంతరంస్వయంజ్యోతిరణిమానమఖండితమ్॥ ౧౭॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేనభక్తియుక్తేనచాత్మనా పరిపశ్యత్యుదాసీనంప్రకృతించహతౌజసమ్॥ ౧౮॥ నయుజ్యమానయాభక్త్యాభగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోస్తిశివఃపంథాయోగినాంబ్రహ్మసిద్ధయే॥ ౧౯॥ ప్రసంగమజరంపాశమాత్మనఃకవయోవిదుః। సఏవసాధుషుకృతోమోక్షద్వారమపావృతమ్॥ ౨౦॥ తితిక్షవఃకారుణికాస్సుహృదస్సర్వదేహినామ్। అజాతశత్రవ

కప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోపిభవతీతిసూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవతస్యప్రత్యగాత్మనఃస్వాభావికంస్వరూపం - తత్రవిశేష్యభూతబ్రహ్మణోననుసంధానేవిశేషణభూతప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవఏవహి - వ్యక్తిగుణాదీన్వినాజాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యంతేతస్మాత్ప్రకృతి విలక్షణప్రత్యగాత్మచింతనమపిబ్రహ్మశరీరతయైవకార్యం ఏవంవిధంచచింతనమేవపశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనంనకేవలమిత్యాహ॥ నేతి॥ అఖిలాత్మనిఅఖిలానాంజీవానామాత్మభూతేభగవతి-యుజ్యమానయాభక్త్యా-సదృశస్తుల్యః-హబ్రహ్మసిద్ధయేభావప్రధానోబ్రహ్మశబ్దః- ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయఇత్యర్థః-బ్రహ్మత్వంబ్రహ్మప్రకారః- తత్సిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయఇతియావత్ - యోగినాంశివఃఅన్యానపేక్షః పంథాః-ఉపాయః- అన్యోనాస్తిబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మశరీరకభగవద్భక్తిసదృశోముక్త్యుపాయఃకశ్చిదన్యోనాస్తీత్యర్థః - ఏవమభిసంహితఫలస్వధర్మైర్నిరస్తకామాదిదోషవిశుద్ధాంతఃకరణానుసంహిత బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తం॥ ౧౯॥ మనశ్శుద్ధౌభక్తిరేవాంతరంగసాధనమిత్యాహ। ప్రసంగమితి॥ అపావృతంనిరావరణం॥ వీ॥ అథాస్యసర్వస్యనివృత్తిధర్మస్య- గుదజనేసత్సంగతిరేవప్రథమంకారణం- అసత్సంగతిస్సంసృతిహేతురితివదన్- సతాంస్వరూపంచాహ- ప్రసంగమిత్యాదిపంచభిః॥ ప్రసంగంఅసత్స్వితిశేషః-అసత్సుఇంద్రియార్థేషుతత్పరాయణేషు- ప్రసంగంప్రకృష్టాసక్తిం-ఆత్మనోజీవస్య- అజరమశిథిలం-పాశంబంధనం- కవయస్సుధియోవిదుః- సఏవప్రసంగఏవసఇత్యనేనాసద్రూపవిషయపరిహారేణప్రసంగమాత్రస్యపరామర్శః-సాధుషుకృతఃఅపావృతమవిఘ్నాపహతం-మోక్షద్వారంమోక్షోపాయః॥

౨౦॥ సాధూనాంలక్షణమాహచతుర్భిః॥ తితిక్షవఇతి॥ సాధవఃశాస్త్రానువర్తినః సాధుశీలం-తదేవభూషణంయేషాం॥ వీ॥ శ

తేసాధవఇత్యత్రాహ-తితిక్షవఃమూర్ఖైరపిక్షితివత్సహనశీలాః-కారుణికాఃస్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః-అతఏ
వసర్వదేహినాంసుహృదఃమిత్రాణి - అతఏవఅజాతాఃఅవిద్యమానాఃశత్రవోయేషాంతేశాంతాః - ఇదందమాదీ
నాముపలక్షణం- శమదమాదిసంపన్నాస్సాధవఃపరకార్యసాధకాః - సాధుశీలంతదేవభూషణంయేషాంతేసాధవఇతి
శేషః-యద్వా-సాధవఇతివిధేయవిశేషణం-ఏతేసాధవఇత్యర్థః-కించ॥౨౧॥వీ॥మయీతి॥మయీత్యేకపిలస్యోనుప్రవే
శావతారత్వేపిజీవశక్తేరభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరేవోద్భూతత్వాచ్చమయీతివ్యపదేశః-అనన్యేనావ్యభిచరితేనభా
వేనాంతఃకరణేనాభిప్రాయవిశేషేణవాదృఢాంఅవిచాల్యాంభక్తింకుర్వంతితేసాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః-తానే
వవిశినష్టి - మత్కృతేమదర్థంత్యక్తానికర్మాణియైస్తే-పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాఃతథాత్యక్త మద్భజన
విరోధిస్వజనబాంధవాః॥౨౨॥ మదాశ్రయేతి॥ తాపాఃఆధ్యాత్మికాదయః-ఏనాన్నతపంతినవ్యథయంతి-కుతఃమద్గతంచే
తోయేషాంతే॥ వీ॥అహమేవాశ్రయోవిషయోయాసాంతాభిః- కథాభిర్హృష్టాః-కథాహృష్టత్వమేవప్రపంచయతిశృ
ణ్వంతికథయంతిచేతిమదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్హృష్టాఇత్యర్థః-యద్వా-కథాస్మరణేనహృష్టాః-పునస్తాఏవశృ
ణ్వంతికథయంతిచ- యద్వా -హృష్టాఇతివ్యస్తంపదం - హృష్టాస్సంతోమదాశ్రయకథాఃశృణ్వంతికథయంతిచేత్యర్థః-
మయ్యేవగతంన్యస్తంచేతోయైస్తే - అతఏవైనానైకాత్మ్యగతచేతసఇతిపాఠాంతరం-ఏకస్యభగవతఏవాత్మత్వంఅన్యే
షాంచేతనాచేతనానాంతచ్ఛరీరత్వాదేకఏవపరమపురుషఆత్మేతితస్మిన్గతంచేతఃయేషాంతాన్ఇత్యర్థః - వివిధాఃనానావి
ధాస్తాపాఆధ్యాత్మికాదయఃనతపంతినక్లేశయంతి॥౨౩॥ తఇతి॥యేతాదృశైర్గుణైరభిభూయంతే- తేసాధవఇత్యర్థః॥ వీ ॥ హే
సాధ్వితఏతేనరైస్సంగైర్విషయసంగైర్వివర్జితావిరహితాస్సాధవః- తేషుసాధుషుఅథేతిప్రాథమ్యే-ప్రథమంతేత్వ
యా-సంగఃప్రార్థ్యః- ప్రార్థనీయఃహియస్మాత్తేసాధవస్సంగదోషహరాఃఇంద్రియార్థప్రసంగహేతుకానాదిపుణ్యా

శ్మాంతాస్సాధవస్సాధుభూషణాః॥౨౧॥మయ్యనన్యేనభావేనభక్తింకుర్వంతియేదృఢామ్ । మత్కృతే
త్యక్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాంధవాః॥ ౨౨ ॥ మదాశ్రయకథాహృష్టాశ్శృణ్వంతికథయంతిచ।తపం
తివివిధాస్తాపానైతాన్మద్గతచేతసః॥ ౨౩॥తఏతేసాధవస్సాధ్విసర్వసంగవివర్జితాః।సంగస్తేష్వథతేప్రా
ర్థ్యఃసర్వదోషహరాహితే॥౨౪॥సతాంప్రసంగాన్మమవీర్యసంవిదోభవంతిహృత్కర్ణరసాయనాఃక
థాః।తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మనిశ్రద్ధారతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి॥౨౫॥భక్త్యాపుమాన్జాతవిరాగఐం

పాపరూపదోషహరాః॥౨౪॥సత్సంగస్యభక్త్యంగతాముపపాదయతి॥సతామితి॥వీర్యస్యసమ్యగ్వేదనాయాసుతాః-వీ
ర్యసంవిదః- హృత్కర్ణయోఃరసాయనాఃసుఖదాః- తాసాంజోషణాత్సేవనాత్ - అపవర్గఃఅవిద్యానివృత్తిః- వర్త్మన్యయ
స్మిన్శ్రీహరౌప్రథమంశ్రద్ధా- తతోరతిః-తతోభక్తిః- అనుక్రమిష్యతిక్రమేణభవిష్యతీత్యర్థః॥వీ॥ కథంసతాంప్రసం
గాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యతఇత్యత్రాహ - సతాంసాధూనాంప్రసంగాత్ - మమవీర్యసంవిదఃవీర్యాణిసంవేద
యంతీతివీర్యసంవిదః-ణిజర్థగర్భమిదంయద్వా-భావేక్విప్-వీర్యాణాంసంవిత్ సంవేదనం-యాసుతాఃకథాః-యద్వా-వీ
ర్యేణనిత్యాసంకుచితజ్ఞానగుణేన-సంవేత్తిసర్వంస్వరూపతస్స్వభావతశ్చసాక్షాత్కరోతీతితథాతస్యసర్వజ్ఞస్యమమే
త్యర్థః- కథాఃహృత్కర్ణయోఃరసాయనాః- అమృతవద్రుచికరాః-భవంతిప్రవర్తంతే-తజ్జోషణాత్ తాసాంకథానాం
జోషణాత్ సేవనాత్ - ఆశుఃఅపవర్గవర్త్మనిఅపవర్గస్యమోక్షస్యవర్త్మని ద్వారభూతేగురూపసదనేశ్రద్ధాత్వరాభవ
తి- ఉత్పద్యతే- తత్సన్నిధౌభగవత్కథాశ్రవణేసతి-తత్ర॥ శ్రు॥ తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతఏవమేవాముత్రపు
ణ్యచితోలోకఃక్షీయతే॥శ్రు॥ నాస్త్యకృతఃకృతేన॥ శ్రు॥తద్విజ్ఞానార్థంసద్గురుమేవాభిగచ్ఛేత్॥శ్లో॥ఆబ్రహ్మభువనా
ల్లోకాఃపునరావర్తినోర్జున।మాముపేత్యతుకౌంతేయపునర్జన్మనవిద్యతఇతి॥ స్వర్గాదీనాంసుఖానాంసాతిశయత్వంక్షయి
ష్ణుత్వంబ్రహ్మోపాసనస్యానంతస్థిరఫలకత్వం-కేవలకర్మణామనంతత్వాద్దుష్కరత్వాత్పరిమితఫలత్వాచ్చతుచ్ఛ
త్వంనివృత్తిధర్మాణాం తద్విపరీతత్వంచశ్రుతవతఃజ్ఞాతవిరాగస్యపుంసః - తాదృశనివృత్తిధర్మోపదేష్టృసదాచార్యో
పపత్తిత్వరాజాయతఇత్యర్థః-పశ్చాద్రతిః కర్మయోగజ్ఞానయోగశమదమాద్యనుష్ఠానాభిరతిర్జాయతే-తతోభక్తిః-భగ
వద్భక్తిరిత్యేవమేతేసర్వేనుక్రమిష్యంతిక్రమేణజాయంతఇత్యర్థః - ప్రత్యేకాభిప్రాయేణానుక్రమిష్యతీత్యేకవచనని
ర్దేశః॥౨౫॥తతఃకిమతఆహ॥ భక్త్యేతి॥మమరచనాసృష్ట్యాదిలీలా-తస్యాఃఅనుచింతయాభక్త్యాతయా-ఐంద్రియాత్ ఇం
ద్రియోద్భవాత్సుఖాత్-జాతవిరాగస్సన్-దృష్టశ్రుతాత్ -ఐహికాముష్మికాత్ -తతోయత్తఉద్యుక్తస్సన్-చిత్తస్యగ

హణే యతిష్యతే - ఋజుభిర్భక్తిప్రధానత్వాదనాయాసైః॥వీ॥ సత్సంగతి ప్రభృతి ప్రణాళ్యా భగవత్ప్రీతి రూపాపన్న
భక్త్యోత్పన్నాయాం - తత్తైర్విచిత్తం పావధానేన నియమేతేత్యాహ॥ భక్త్యేతి॥ మమ రచనానాం సృష్ట్యాది వ్యాపారా
ణాం - చింతాయ స్యాంతయా భక్త్యా - అనేన బ్రహ్మస్వరూపవత్తద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం దృష్టశ్రుతాత్ ఐహి
కాముష్మికాత్ - వృష్ట్యన్నపశుపుత్ర స్వర్గాదిరూపాత్ఫలాత్తస్మిన్నిత్యర్థః - జాత ఉత్పన్నో విరాగో యస్య సః - పుమాన్
యోగయుక్తః - అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తస్సన్ - ఋషిభిః చిత్తైకరూప్యసంపాదకైః యో
గస్య భగవద్భక్తియోగస్య - మార్గైః సాధనైః - వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిశ్చిత్తస్య గ్రహణే నియమనే - యత్తః ప్రమాద
రహితః - యతిష్యతే యత్నం కుర్యాదిత్యర్థః॥౨౬॥ అసేవయేతి॥ తదేవం ప్రకృతేర్గుణానాం - అసేవయా జ్ఞానాదిభిర్భక్త్యా
చాయం జీవః - ఇహైవ దేహే - మామేవావరుంధే ప్రాప్నోతి॥వీ॥ యోగమార్గానవదర్శయన్ అనయైవ భక్త్యా పుమాన్
మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ - ప్రకృతేర్గుణానాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం - అవహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం - క
లంజగృంజనచండాలపతితాదిసంబంధకుశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టానామన్నాదీనాం - అసేవ
యా అనేన వివేక ఉక్తః వైరాగ్యేణ విజృంభితం యుజ్జ్ఞానం - తేన వైరాగ్యం కామానభిష్వంగః శమదమాదిరితి యావత్ - జ్ఞా
నశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ వివక్షితం - అనేనాభ్యాస ఉక్తః
అయోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన - అనేన క్రియోక్తా చ కారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః తత్ర - స
త్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః - కల్యాణాని - అనభిధ్యా పరకృతదోషాచింతనం - పుత్రపిపత్త్యాదిస్మరణజనితఖే
దాభావోనవసాదః - అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః - ఏతైః ప్రకృతిగుణసేవాదిభిః - మయ్యర్పితయా సమర్పిత
యా - ఐశ్వర్యకైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః - భక్త్యా ఇహ తద్దేహావసానే ప్రత్యచో జీవస్య - ఆత్మానమంతరా
త్మానం - మామవరుంధే ప్రాప్నోతి యద్వా - ప్రత్యగాత్మశరీరిణం మామిత్యర్థః - అథవా - ప్రత్యగ్జీవః - ఆత్మానం మాం అవ

ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచింతయా । చిత్తస్య యత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతిష్యతే ఋజుభి
ర్యోగమార్గైః॥౨౬॥ అసేవయాయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృంభితేన। యోగేన మయ్య
ర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరుంధే॥౨౭॥ దేవహూతిః॥ కాచిత్త్వయ్యుచితా భక్తిః కీ

రుంధ ఇత్యర్థః - అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః - కింత్వసేవాభిరనుగృహీతయా భక్త్యేతి
భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వమితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ - పరంపరయా సాధనత్వమిత్యభిప్రాయేణ గుణాసే
వాదిభిర్భక్త్యేత్యుక్తం - ఇహావరుంధ ఇత్యనేన - ఇహ జీవద్దశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియముచ్యత ఇతి వ్యా
ఖ్యానం నాదర్తవ్యం - జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్॥ తథాహ్యాపస్తంబేన జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా - వేదానిమం లోకమముం
చ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధే క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధేశ్చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ

న దుఃఖముపలభేత ఏతేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి - కా చేయం జీవన్ముక్తిః - సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్ మాతా మే వంధ్యేతి
వదసంగతార్థమిదం - యతస్సశరీరత్వం బంధః - అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి॥ శ్రు॥ న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయో
రపహతిరస్తి - అశరీరం వావ సంతం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ఇత్యాది శ్రుతిభిః - తేనైవోపపాదితత్వాదితి దిక్। - విస్తరస్తు
భాష్యాదిష్వనుసంధేయః॥ శ్రు॥ అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి శ్రుతిర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న -
అత్ర ఉపాసనదశాయామపి బ్రహ్మాశ్నుతే అనుభవతీతి శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్ - అన్యథా దేహపాతావధివిలంబపరాయాస్త
స్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేథ సంపత్స్య ఇతి శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః - తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః॥౨౭॥ కాచిదితి॥ కా
చిదితి కాస్విదిత్యర్థః - ఉచితా యోగ్యా - తత్రాపి మమ స్త్రియాః - కీదృశీ గోచరా యోగ్యా - నిర్వాణం మోక్షాత్మకం - త
వ పదం స్వరూపం - అన్వశ్నవై - అనంతరమేవ సర్వాత్మనా ప్రాప్స్యామి - అంజసా త్వితి పాఠే అహం త్వితి సంబంధః॥ వీ॥
ఏవం వివేకాదిభిర్జ్ఞానయోగేన చానుగృహీత భగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం - సంగ్రహేణాశ్రుత్య - పున
స్తద్విస్తరబుభుత్సయా - పృచ్ఛతి దేవహూతిః - యద్వా - జ్ఞానయోగప్రతిపాదన సాధుస్వరూప ప్రతిపాదన ప్రసంగా
త్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్యాప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపతదంగస్వరూపవిస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి త్రిభిః॥ ఉ
చితా ముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా - త్వయి భక్తిః కా చేతి భక్తిస్వరూపప్రశ్నః - కాచిత్ కాస్విదిత్యపి పాఠాంతరం - త
థాప్యయమేవార్థః కీదృశీతి మమ గోచరా యోగ్యా - అనేన భక్తేరధికారానుసారేణ సంభావితోఽవాంతరభేదశ్చ పృష్టః - య

యాభక్త్యా- అహంతావత్త్వయాతురా- తేతవనిర్వాణంనిరతిశయసుఖంపదం- అంజసాసుఖేన-అన్వాశ్నువైఅనుప్రా
ప్నువాని- అత్రాహమిత్యుపాసకప్రశ్నః - తేపదమితిప్రాప్యప్రశ్నః- నిర్వాణమితిప్రాప్తిఫలప్రశ్నః - అంజసేతివి
ఘ్నానుపహతత్వప్రతీత్యాఽవిరోధివర్గః పృష్టః॥౨౮॥వీ॥ యఇత్యాది॥ నిర్వాణాత్మనిరతిశయానందరూప-భగవద్బాణల
క్ష్యభూతేభగవతిబాణరూపేణ ప్రయుక్తోయోయోగః-త్వయాఉదితఉక్తః సకీదృశః కింప్రకారః-తస్యాంగానికతికతిసం
ఖ్యాకాని- యతః యేభ్యోఽంగేభ్యః తత్త్వస్యపరమాత్మతత్త్వస్యావబోధనంఅవబుధ్యతేఽనేనేత్యవబోధనంసాక్షాత్కార
సాధనముపాసనం-నిర్వర్త్యతఇత్యర్థః-కీదృశఇతిప్రకారప్రశ్నః-కతిచాంగానీత్యంగగణనాప్రశ్నః-ఏవమర్థపంచకంపృ
ష్టంభవతి - తదేతదుపాయోపేయోపేత్రవిరోధిఫలస్వరూపంమజ్ఞేయం హేహరే- ఎషాఅతిఏవమందధీరహంభవద
నుగ్రహాత్ సుఖంబుద్ధ్యాయజానీయాం-తథామేమహ్యం-జానీహిజ్ఞాపయ॥శ్రీ॥యఇతి॥ భగవద్బాణః-భగవద్బాణభూ
తోయోయోగః భగవంతంలక్షీకరోతీత్యర్థఃయతఃయస్మాద్యోగాత్ ॥౨౯॥తదితి॥ విజానీహివిశేషేణ జ్ఞాపయసుఖం అ
నాయాసేన॥౩౦ ॥విదిత్వేతి॥ ఇదంమాతురర్థంప్రయోజనంవిదిత్వా-జాతస్నేహత్వేహేతుఃయత్రయస్యాం - తస్యా
దేహేన-అభిజాతఃఆవిర్భూతః-తత్త్వాన్యామ్నాయంతేఅనుక్రమిష్యంతేయస్మిన్ కింతత్ - యత్సాంఖ్యంప్రవదంతి -
తత్ప్రోవాచత్ -అవదత్ -భక్తివితానంచయోగంచ ॥వీ॥ ఏవమాపృష్టఃకపిలఃభగవద్భక్తియోగమవతారయామాసే
త్యాహ॥మైత్రేయః॥విదిత్వేతి॥కపిలోమాతుర్దేవహూత్యాః- అర్థంభక్తియోగాదిరూపార్థసంబంధి శుశ్రూషితంస్వ
రూపంవిదిత్వా-జాతస్నేహః-మాతుర్యుత్పన్నస్నేహఃతత్రహేతుఃయత్రయస్యాం-తస్యాదేహేనజాతః-తత్త్వామ్నా
యంతత్వశాస్త్రంసాంఖ్యంతత్త్వసంఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం-యద్వదంతి-తద్భక్తివితాన యోగం భక్తివిస్త
రరూపంయోగంప్రోవాచ -జ్ఞానయోగస్యభక్తియోగాంగత్వాదేకీకృత్యోక్తం॥౩౧॥ శావిత్త్వయ్యుదితాభక్తిరితి

దృశీమనుగోచరా।యయాపదంతేనిర్వాణమంజసాన్వాశ్నువాఅహం॥యోయోగోభగవద్బాణోనిర్వా
ణాత్మంస్త్వయోదితఃకీదృశఃకతివాంగానియతస్తత్వావబోధనం॥౨౯॥తదేతన్మే విజానీహి యథాహం
మందధీర్హరే।సుఖంబుధ్యేయదుర్బోధమేషాభవదనుగ్రహాత్॥౩౦॥శ్రీమైత్రేయః॥విదిత్వార్థం కపి
లోమాతురిత్థంజాతస్నేహోయత్రతన్వాభిజాతః।తత్త్వామ్నాయంయత్ప్రవదంతి సాంఖ్యంప్రో
వాచవైభక్తివితానయోగం॥౩౧॥శ్రీభగవాన్॥దేవానాంగుణలింగానామానుశ్రవికకర్మణాం।సత్వ
ఏవైకమనసోవృత్తిస్స్వాభావికీతుయా॥౩౨॥అనిమిత్తాభగవతిభక్తిస్సిద్ధేర్గరీయసీ।జరయత్యాశుయాకో

పృష్టస్తాముత్తమాం భక్తింలక్షయతిద్వాభ్యాం॥దేవానామితి॥గుణాః విషయాఃలింగ్యంతేజ్ఞాయంతేయైస్తేషాం- దేవా
నాం-ద్యోతనాత్మకానామింద్రియాణాం-తదధిష్ఠాతౄణాంవాసత్త్వేసత్త్వమూర్తౌ-హరావేవయావృత్తిః-సాభక్తిః
సిద్ధేర్ముక్తేరపి-గరీయసీత్యుత్తరేణాన్వయః॥వీ॥తత్రభగవాన్కపిలః-సవిస్తరంసాంగంముక్త్యుపాయభక్తియోగమష్టా
వింశాధ్యాయేనప్రతిపిపాదయిషుస్తదంగభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపంసవిస్తరంసప్తవింశాధ్యా
యేనశోధయిష్యన్-భజనీయస్యపరబ్రహ్మణోమాహాత్మ్యసూచనాయ - జగత్సృష్ట్యాదిలీలాః షడ్వింశేన కథయిష్యన్
తావద్భక్తియోగం-సంగ్రహేణతత్స్వరూపకథనపూర్వకంప్రశంసతి-దేవానామితి-గుణలింగానాంగుణాశ్శబ్దాదివిష
యాః- తేషాంలింగానాంజ్ఞాపకానాం-దేవానాం-దేవానాందేవాధిష్ఠితానాం- స్వస్వ దేవాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేంద్రి
యాణామిత్యర్థః-తథా-ఆనుశ్రవికకర్మణాంఅనుస్మృత్యావిచ్ఛిన్నపాఠపరంపరాశ్రూయతఇత్యనుశ్రవో వేదః- తద్వి
హితమానుశ్రవికం-ఆనుశ్రవికంకర్మయేషాంశాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాంకర్మేంద్రియాణామిత్యర్థః- తేషాము
భయవిధేంద్రియాణామేకాగ్రస్యమనసశ్చసత్త్వేశుద్ధసత్త్వమయేభగవద్విగ్రహే-యాస్వాభావికీఅనిమిత్తా- ఫలా
భిసంధిరహితేతియావత్ -వృత్తిఃసాఅనిమిత్తాభాగవతీభగవత్సంబంధినీభక్తిరిత్యర్థఃఉభయవిధేంద్రియాణాంమనసశ్చ
సత్త్వేవృత్తిర్నామశ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః॥౩౨॥అనిమిత్తేతి॥కథంభూతాభక్తిః-అనిమిత్తాసహజా-స్వాభావికీఅయ
త్నసిద్ధా-తేషామేవంవిధవృత్తౌహేతుమాహ-గురోరుచ్చారణమనుశ్రూయతఇత్యనుశ్రవో వేదః- తద్విహితమనుశ్రవి
కం-తదేవకర్మయేషాంఅతఏవఏకమేకరూపం-అవికృతంమనోయస్యపుంసశ్శుద్ధసత్త్వస్యేత్యర్థః- ముక్తిశ్చప్రా
సంగికీభవత్యేవేత్యాహ-యాభక్తిః-కోశంలింగశరీరం-జరయతిక్షపయతి-స్వప్రయత్నం వినైవసిద్ధౌదృష్టాంతః - నిగీ
ర్ణంభుక్తమన్నం-అనలోజాఠరోయథాజరయతీతి॥వీ॥అథభక్తింప్రస్తౌతి-సిద్ధేఃఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః- గరీయసి శ్రే

ష్ఠా-నిరతిశయానందరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితిభావః సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ-యా భాగవతీభక్తిః- కోశం అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం- జరయతిజీర్ణంకరోతి-నాశయతీతియావత్ -తత్రదృష్టాంతఃనిగీర్ణంభుక్తమన్నపానాది-అనలోజాఠరోగ్నిర్యథేతి॥౩౩॥భక్తైర్గరిష్ఠత్వమేవోపపాదయతిపంచభిః॥ నేతి॥ఏకాత్మతాంసాయుజ్యంమోక్షం-మదర్థమీహాః క్రియాయేషాం ప్రసజ్యాసక్తింకృత్వా-పౌరుషాణివీర్యాణి॥వీ॥పునఃభక్తిమేవప్రస్తోతుం నిరతిశయానందభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపి నేచ్ఛంతీత్యాహ-కేచిన్మత్పాదయోస్సేవాయామభిరతాఃఆసక్తాఃమయ్యేవఈహాస్సర్వేంద్రియచేష్టాఃయేషాంభాగవతాఃఅన్యోన్యతఃపరస్పరం-మమపౌరుషాణికల్యాణగుణప్రకాశకానిచేష్టితాని ప్రసజ్యప్రస్తూయ-సభాజయంతఃసమ్యగనుమోదయంతః- పౌరుషప్రసంగజనితానందసంప్లుతాస్సంతః- మేమమ-ఏకాత్మతాం-ఏకస్వభావతాం-మత్సమానగుణకతాం-నస్పృహయంతి నేచ్ఛంతి॥౩౪॥పశ్యంతీతి॥ప్రసన్నానివక్త్రాణిఅరుణానిలోచనానిచయేషాం తైఃరూపైః-సాకంసహనిత్యంపరమేశ్వరానుభవసుఖం-భక్త్యావధికమితిభావః॥వీ॥సంతః-మే-రుచిరాణిసుందరాణిప్రసన్నానివక్త్రారుణలోచనాని-యేషుతాని-దివ్యాన్యమానుషాణి-వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని-రూపాణిదివ్యమంగళశరీరాణి - పశ్యంతిరూపైస్సాకంసహవాస్పృహణీయాంవాచంమదుక్తింవదంతి-పరస్పరంకథయంతి॥౩౫॥ఆత్మానందస్త్వవశ్యంభవతీత్యాహ॥తైరితి॥దర్శనీయాఃమనోజ్ఞాఃమనోహరాఃఅవయవాఃముఖనేత్రాదయోయేషుతైఃహృతఃఆత్మాచిత్తంయేషాం - హృతాఃఆకృష్టాఃప్రాణాఃఇంద్రియాణిచయేషాం తాన్-భజతః-అనిచ్ఛతఃఇచ్ఛాహీనానపి-అణ్వీంగతింముక్తింప్రయుంక్తే ప్రాపయతి-కైస్సాధనైః - హృతాత్మనఃఉదారైర్విలాసాదిభిః-తత్రవిలాసోలీలా-హాసంమనోహరం-సూక్తంమధురభాషణం॥వీ॥యద్యపిముక్తిస్తైర్నప్రార్థ్యతే-తథాపితేషామవశ్యంమద్భక్త్యాముక్తిర్భవిత్రీత్యాహ-తైరిత్యాదిద్వాభ్యాం-దర్శనీయాఃఅవయవాఃయేషుతైః- విలాసాశంనిగీర్ణమనలోయథా॥౩౩॥

నైకాత్మతాం మేస్పృహయంతి కేచిన్మత్పాదసేవాభిరతామదీహాః। యేఽన్యోన్యతో భాగవతాఃప్రసజ్య సభాజయంతో మమపౌరుషాణి॥౩౪॥ పశ్యంతి మేరుచిరాణ్యేవసంతఃప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని।రూపాణిదివ్యానివరప్రదానిసాకంవాచంస్పృహణీయాంవదంతి ॥ ౩౫॥ తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః । హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చభక్తిరనిచ్ఛతోగతిమణ్వీంప్రయుంక్తే ॥ ౩౬ ॥ అథోవిభూతింమమమాయయావినామైశ్వర్యమష్టాంగమనుప్రవృత్తాం।శ్రియంచయేనస్పృహయంతిభద్రాంపరస్యమేతేశ్నువతేనులోకే॥౩౭॥నకర్హిచిన్మత్పరాశ్శాంత

లీలాఃమందహాసయుక్తవీక్షణమవలోకనం-వామసూక్తం-మధురభాషణం- ఉదారాణివిలాసాదీనిమేషుతైర్మద్రూపైర్హృతఃఆత్మామనోయేషాం- హృతాఃప్రాణాఃజ్ఞానేంద్రియాణియేషాంతాన్ అనిచ్ఛతఃముక్తిమప్రార్థయమానానపి-భక్తిఃమద్భక్తిః-అణ్వీంసూక్ష్మాంఏకపదీమిత్యర్థః-గతిమర్చిరాదికాంగతింప్రతి-అర్చిరాదిగతేర్బహుభిరనుష్ఠితత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం-ప్రయుంక్తేప్రారబ్ధావసానేప్రవర్తయతిగమయతీతియావత్ ॥౩౬॥విభూత్యాదికంచతత్రాధికమిత్యాహ ॥అథోఇతి॥అథోఅవిద్యానివృత్త్యనంతరం-విభూతింసత్యలోకాదిగతాంభోగసంపత్తింఅణిమాద్యష్టాంగమైశ్వర్యంఅనుప్రవృత్తాంభక్తిమనుస్వతఏవప్రాప్తాంభాగవతీంచశ్రియం-వైకుంఠస్థాంసంపత్తిమద్యాపినస్పృహయంతీత్యర్థః - తథాపిలోకేవైకుంఠేలోకేఅశ్నువతేప్రాప్నువంత్యేవ॥వీ॥ అథోఅర్చిరాదిగత్యాగమనారంభానంతరం-మమమాయయా విసృష్టాంవిశేషేణసృష్టాం-విభూతింఆబ్రహ్మలోకపర్యంతవిభూతిం- తథాఅనుప్రవృత్తాంభక్తిమనుసృత్యప్రవృత్తం-అష్టాంగమణిమాద్యష్టప్రకారమైశ్వర్యంభాగవతీంశ్రియంముక్తిం - నస్పృహయంతితథామాయా విభూత్యాదీనిత్యర్థః కైముత్యన్యాయద్యోతనార్థం వాభాగవతీంశ్రియమపినస్పృహయంతికిం మాయాభూత్యాదీన్నస్పృహయంతీతి వక్తవ్యమితి అథవా బ్రహ్మాండాంతర్భూతభగవల్లోకస్థశ్రియమపి నేచ్ఛంతికిం తు తేపరస్యప్రకృతి పురుషవిలక్షణస్యమేమల్లోకే నిత్యవిభూతౌఅశ్నువతే ప్రాప్నువంతితుయిష్ణూన్సాతిశయసుఖాన్ లోకాన్నప్రాప్నువంతికింతు నిత్యనిరతిశయసుఖంమల్లోకంప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥౩౭॥నన్వేవంతర్హిలోకత్వావిశేషాత్ స్వర్గాదివదస్యాపి భోగ్యానాంకదాచిద్వినాశస్స్యాత్తత్రాహ॥నేతి॥ హేశాంతరూపే - యద్వాశాంతంశుద్ధసత్త్వం -తద్రూపేశ్రీవైకుంఠే - మత్పరాఃకదాచిదపిననంక్ష్యంతి-భోగహీనానభవంతి-అనిమిషోమేహేతిః- మదీయకాలంచక్రంచ-నోలేఢితాన్నగ్రసతి-తత్రహేతుః యేషామితి సుతఇవస్నేహవిషయః సఖేవవిశ్వాసాస్పదం-గురురివహితోపదేష్టా-సుహృదివహితకారీ-ఇష్టందైవమివ

పూజ్యాః - ఏవం స్వభావేన యే మాం భజంతి తాన్మదీయం కాలచక్రం న గ్రసతీత్యర్థః ॥ వీ ॥ నను లోకత్వావిశేషాత్స్వర్గాది వదేభక్తృభోగ్యభోగోపకరణాదీనాం నాశస్స్యాదిత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ హే శాంతరూపే యద్వా శాంతరూపే శుద్ధసత్త్వ మయాత్మకే మల్లోకే మత్పరాః కర్హిచిత్ కదాచిదపి న నంక్ష్యంతి న మదనుభవహీనా భవంతి - మేమదీయమనిమి షో హేతిః కాలచక్రం - నో లేఢి న గ్రసతి - తత్ర హేతుః - యేషామితి - యేషాం నిరతిశయప్రీతివిషయః అంతరాత్మా సుత ఇవ స్నేహవిషయః - సఖేవ విశ్వాసాస్పదం గురురివ హితోపదేష్టా - సుహృదివ హితకారీ - ఇష్టం దైవమివ పూజ్యః ఏవం సర్వభావేనోపాసీనాః అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతమదుపాసనారూపమత్సమారాధన ప్రీతోఽహం - మమ యాథాత్మ్యానుభవరూపానందం ప్రాపయ్య పునరనావర్తయామీతి భగవతోఽభిప్రాయః ॥ తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తం ॥ శ్లో ॥ మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువంతి మహాత్మానః సంసిద్ధిం పర మాం గతాః ॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి చ ॥ శ్రు ॥ తరతి సఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాదికా ॥ ఏతేన యది పరమపురు షాయత్తం ముక్త్యైశ్వర్యం - తర్హి తస్య స్వతంత్రత్వేన తత్సంకల్పాన్ముక్తస్య పునరావర్తిసంభావనా శంకా పరాస్తా - న హి

పరమపురుషస్సత్యసంకల్ప అత్యర్థం ప్రియం జ్ఞానినం లబ్ధ్వా - కదాచిదావర్తయిష్యతి - య ఏవమాహ ॥ శ్లో ॥ ప్రియో హి జ్ఞాని నోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ॥ ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ । ఆస్థితస్స హి యుక్తాత్మా మామేవాను త్తమాం గతిమ్ । బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే । వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభ ఇతి ॥ ౩౮ ॥ ఏవంభూతాంతు ముక్తిం ఏకాంతభక్తేభ్యో దదామీత్యాహ ద్వాభ్యాం ॥ ఇమమితి ॥ ఉభయాయినం లోకద్వయయాయినం - ఆత్మానం సోపాధికం పరమాత్మానమను - యే పుత్రమిత్రకళత్రాదయః యే చ పశ్వాదయః - రాయః ధనాని చ ॥ వీ ॥ నన్వప హతపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యంతస్య గుణగణస్య ప్రత్యగాత్మనః స్వాభావికస్యైవావిర్భావః అతో న ముక్తైశ్వ

రూపేణ నంక్ష్యంతి నో మేఽనిమిషో లేఢి హేతిః । యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ సఖా గురుస్సుహృదో దైవమిష్టమ్ ॥ ౩౮ ॥
ఇమం లోకం తథైవాముమాత్మానముభయాయినమ్ । ఆత్మానమను యే చేహ యే రాయః ప
శవో గృహాః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య సర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్ । భజంత్యనన్యయా భక్త్యా తాన్మృ
త్యోరతిపారయే ॥ ౪౦ ॥ నాన్యత్ర మద్భగవతః ప్రధానపురుషేశ్వరాత్ । ఆత్మనస్సర్వభూతానాం భయం

శ్వర్యం పరమపురుషాయత్తమితి చేదుచ్యతే - తస్య తథావిధత్వమేవ పరమపురుషాయత్తత్వం - నిత్యనిత్యస్థితశ్చ తదాయత్తా పరమపురుషస్యైవాన్నిత్యతాయా నిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయావర్తత ఇతి న కశ్చిద్విరోధః - ఏవమేవ పరమపురుషభోగోపకర ణస్య చ నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవ తథావస్థానమస్తీతి శాస్త్రాదిదమవగమ్యతే - ఏతత్స ర్వమభిప్రేత్యాహ । ఇమమిత్యాది ద్వాభ్యాం । ఇమం లోకమముం లోకం పరలోకం చ విసృజ్య - ఉభావపి లోకౌ హేయావి తి నిశ్చిత్యేత్యర్థః - ఉభౌ లోకౌ యాత్యనేనేతి ఉభయాయి తమాత్మానం ఉభయలౌకికధర్మసాధనం దేహమిత్యర్థః - విసృ జ్యాత్మానం దేహే ఆత్మాభిమానం పరిత్యజ్యేత్యర్థః - తథా ఆత్మానం దేహమను యే అనుబంధినో యే పుత్రకళత్రాదయః - యే చ రాయః ధనాని - పశవో గృహాశ్చ - తానన్యాంశ్చ పరిగ్రహాన్ విసృజ్య - తేషు మమతామపోహ్యేత్యర్థః - విశ్వతోముఖం స ర్వజ్ఞం మాం - ఏవం సుతసఖగురుత్వాదిభావేన - అనన్యయా విషయాంతరవితృష్ణయా భక్త్యా - భజంతి ఆరాధయంతి - తాన్ మృత్యోస్సంసారాత్ - అతిపారయే అత్యంతం పారం నయామి - పునర్న సంసారయామి - ఏతన్మమ నిత్యేష్టమితి భావః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్యేతి ॥ అన్యాంశ్చ పరిగ్రహాన్ - మృత్యోస్సంసారాత్ - అతిపారయే అతితారయామి ॥ ౪౦ ॥ అభక్తానాం తు న కథంచిదపి మోక్ష ఇత్యాహ ॥ నేతి ॥ మద్భగవతోఽన్యత్ర - భగవతో మత్తో వినా - సర్వభూతానాం ఆత్మనః భగవదాదివిశేషణత్రయేణ సా మర్థ్యం నిరపేక్షత్వం హితకారిత్వం చోక్తం ॥ వీ ॥ అనన్య యేత్యనేన సూచితం దేవతాంతరభక్తైరముక్తిసాధనత్వం వక్తుం దేవాంతరాణాం క్షేత్రజ్ఞత్వాత్ కర్మవశ్యత్వాన్నిదేశానువర్తిత్వాచ్చ న తద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ సర్వ భూతానాం సర్వజీవానాం - ఆత్మనః ధారకస్య - అనేన సర్వభూతానాం ధార్యత్వేన శరీరత్వముక్తం - ప్రధానపురుషయోః సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః - ఈశ్వరాత్ అంతః ప్రవిశ్య - నియంతుః అనేన కార్యాయత్తసర్వావస్థావస్థితప్రధానపురు షయోర్నియామ్యత్వముక్తం - మద్భగవతః అహం చాసౌ భగవాంశ్చ తస్మాత్ - పూర్ణషాడ్గుణ్యాన్మత్త ఇత్యర్థః - అనేన స్వ స్యైవ ముక్తిప్రదత్వమితరేషాం దుర్భగత్వేనానుత్తారకత్వం చ సూచితం - అన్యత్ర అన్యస్మిన్ సేవ్యమానే ఇతి శేషః -

తీవ్రందుస్సహంభయంగర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికభయంననివర్తతే॥౪౧॥ఐశ్వర్యంస్ఫుటయతి॥మదితి॥శ్రుతిశ్చ॥ భీషాస్మాద్వాతఃపవతే-భీషోదేతిసూర్యఃభీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతిపంచమ ఇతి॥టీ॥ప్రధానపురుషేశ్వరా జితనేనసూచితమితరేషామాబ్రహ్మపర్యంతక్షేత్రజ్ఞానాం - స్వనియామ్యత్వమాహ - మద్భయాదితిసార్ధేన-వాయు సూర్యాదయః- మన్నిర్దిష్టస్వస్వవ్యాపారాకరణే-మత్సంజాతమహాభయనిమిత్తదండనముద్భావయంతః- స్వకీయవ్యా పారేషు - జాగరూకాస్తిష్ఠంతీత్యర్థః-అత్ర॥ శ్రు॥ భీషాస్మాద్వాతఇత్యాదిశ్రుత్యర్థఉక్తః॥౪౨॥మద్భజనాదేవ మోక్షఇ త్యత్ర సదాచారంప్రమాణయతి॥ జ్ఞానేతి॥టీ॥ మద్భజనాదేవ మోక్షఇత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి-జ్ఞానేతి- తస్మా ద్యోగినోమమఉపాసకాః-జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం-జ్ఞానయోగవివేకాదిసాధనసప్తకాభ్యాంయుక్తేనమద్భక్తియోగేనక్షే మాయ నిత్యనిరతిశయానంతానందరూపమదనుభవాత్మకక్షేమాయ - అకుతోభయం కుతశ్చిద్భయరహితం-మత్పా దమూలమేవప్రవిశంతి-భజంతేప్రాప్నువంతివా॥ ౪౩॥ ఉపసంహరతి॥ఏతావానితి॥ మయ్యర్పితంసమ్యక్స్థిరంభవతీతి యత్ -ఏతావానేవతస్మాద్భజనాదేవ మోక్షఇతి॥ టీ॥ ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణీతిన్యాయేనఉక్తంవక్ష్యమాణంచకృత్స్న శాస్త్రార్థంసుఖగ్రహణాయసంగృహ్యోద్దిశతి ॥ ఏతావానితి॥ తీవ్రేణఅంతరాయానుపహతేన - భక్తియోగేన - మనశ్చిత్తంమయ్యర్పితంసత్ - తత్రైవస్థిరంనిశ్చలం - భవతీత్యేతావానేవ-అస్మిన్ప్రకృతిమండలే- పుంసాంబద్ధజీవా నాం- నిశ్శ్రేయసోదయఃపరమపురుషార్థోత్కర్షః॥౪౪॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,****

శ్లో॥ షడ్వింశేపుంప్రకృత్యోస్తువివేకాయోపవర్ణ్యతే । సాంఖ్యేనసర్వభావానాంజన్మలక్షణభేదతః॥ ధాత్రాపుత్రా యయత్ప్రోక్తంతస్మైమిత్రాసుతేనయత్ ।మాత్రేసాంఖ్యంతదధ్యాత్మంప్రాధాన్యేనాహతత్త్వవిత్ ॥తత్త్వామ్నా యంయత్ప్రవదంతిసాంఖ్యమిత్యత్రసాంఖ్యంభక్తియోగశ్చేతిద్వయముపక్షిప్తం-తత్రభక్తిరుక్తా- ఇదానీంసాంఖ్యమా

తీవ్రంనివర్తతే॥౪౧॥మద్భయాద్వాతివాతోయంసూర్యస్తపతిమద్భయాత్ । వర్షతీంద్రోదహత్యగ్ని
ర్మృత్యుశ్చరతిమద్భయాత్ ॥౪౨॥జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేనభక్తియోగేనయోగినః।క్షేమాయపాదమూ
లంమేప్రవిశంత్యకుతోభయమ్॥౪౩. ఏతావానేవలోకేస్మిన్పుంసాంనిశ్శ్రేయసోదయః ।తీవ్రేణభక్తి
యోగేనమనోమయ్యర్పితంస్థిరమ్ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - పంచవింశోధ్యాయః.
అథతేసంప్రవక్ష్యామితత్త్వానాంలక్షణంపృథక్ । యద్విదిత్వావిముచ్యేతపురుషఃప్రాకృతైర్గుణైః॥
౧॥జ్ఞానంనిశ్శ్రేయసార్థాయపురుషస్యాత్మదర్శనమ్।యదాహుర్వర్ణయేతత్తేహృదయగ్రంథిభేదనమ్॥౨॥

హ- అథేతి॥ టీ॥ ఏవంముక్త్యుపాయభూతంభగవద్భక్తియోగంప్రస్తుత్య - తస్యజగత్కారణవిషయత్వాస్యకారణంతు ధ్యేయమితిశ్రుత్యైవోక్తత్వాద్భజనీయస్యభగవతః- సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షుః - తస్యలక్షణభూతసృష్ట్యాదికార ణత్వం-ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్యైవేతిప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమంతరేణ-తచ్ఛరీరకస్యతస్య-సృష్ట్యాదికార ణత్వకథనాయోగాత్ప్రథమంప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం - తద్వివేకస్యముక్త్యుపాయత్వకథనపూర్వకంప్రతిజానీ తే॥ అథేతి॥ తత్త్వానాంప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం - లక్షణంస్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం- పృథగసంకరేణ- తేతుభ్యం-వక్ష్యామి- అప్రస్తుతప్రసంగాశంకాంవారయతి -యదితి-యత్ ప్రకృత్యాదితత్త్వానాం- లక్షణంవిదిత్వా- పురుషఃముముక్షుః- ప్రాకృతైఃగుణైస్సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబంధకపుణ్యపాపరూపైర్దురితైరిత్య ర్థః - విముచ్యేత - ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేనభగవదుపాసనద్వారావిముచ్యతఇతిభావః॥౧॥ ననుముక్తిరాత్మజ్ఞానాదేవ- నతుతత్త్వలక్షణవిజ్ఞానాత్ ॥ శ్రు॥తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతీతిశ్రుతేరిత్యాహ॥ జ్ఞాన మితి ॥ ఆత్మదర్శనరూపంజ్ఞానం - అతఏవహృదయగ్రంథిభేదనం-అహంకారనివర్తకంనిశ్శ్రేయసప్రయోజనాయ-యః దాహుః- తత్తేవర్ణయామి - తత్త్వలక్షణజ్ఞానాదేవఅనాత్మవివిక్తాత్మజ్ఞానంభవతీతిభావః॥ టీ॥ యత్సాక్షాన్ముక్త్యుపా యభూతంజ్ఞానంతదపివక్ష్యామీత్యాహ - జ్ఞానమితి-ఆత్మదర్శనంఆత్మాపరమపురుషఃదృశ్యతే సాక్షాన్నిశ్శ్రేయసాయతేఅనే నేత్యాత్మదర్శనం-యద్జ్ఞానం-పురుషస్యముముక్షోః-నిశ్శ్రేయసాయమోక్షాయ-ఆహుర్వేదాంతాస్తద్జ్ఞానం తద్ జ్ఞానం- హృదయగ్రంథిభేదనం-అజ్ఞాననివర్తకం- తేతుభ్యం-యద్వాతేతవ- హృదయగ్రంథిభేదనంవర్ణయేతావత్ ॥౨॥ తత్రపురుషంలక్షయతి॥ అనాదిరితి॥ఆత్మైవపురుషః కోసావాత్మా- ప్రత్యక్ప్రతీతిగోచరతయాస్ఫూర్తిర్యస్య-క్షణికజ్ఞా నసంతతిరాత్మేతి - క్షణికపక్షంవ్యావర్తయతి-అనాదిఃజన్మాదిరహితః - సంసారిత్వపక్షంవ్యావర్తయతి- ప్రకృతేఃపర

అన్యః-అసంగః-జ్ఞానాదిగుణకత్వం వారయతి-నిర్గుణః-మీమాంసకాద్యభిమతం జ్ఞానవిషయత్వం వారయతి- స్వయంజ్యోతిః అనేనైవ ప్రభాకరాభిమతం జ్ఞానాధారత్వేన స్ఫురణమపి నిరస్తం స్వయంజ్యోతిష్ట్వే హేతుః- విశ్వం యేన సమన్వితం ప్రకాశితమితి శేషః- ఏతైరేవ హేతుభిః-పురుషస్య ప్రకృతేః పరత్వమపి నిరస్తమితి సిద్ధం॥ వీ॥ ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం శోధయతి- అనాదిరిత్యాదిద్వాభ్యాం పురుషో జీవః- తస్య స్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ-స్వయంజ్యోతిః స్వయమేవ ప్రకాశః - యత్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ ప్రకాశయతి తత్స్వయంజ్యోతిరిత్యుచ్యతే-యథా దీపాదిః-తద్వదయమపి స్వయంజ్యోతిః-తర్హి తద్వదేవ కిం జడస్వరూప ఇత్యత ఆహ-ప్రత్యగ్ధామా-స్వస్మై భాసమానత్వం ప్రత్యక్త్వం-పరస్మై భాసమానత్వం పరాక్త్వం- ఏతదేవ తత్త్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానం ధామ స్వరూపం యస్య సః - అనేన పరాగ్ధామ-దీపాదిభ్యో జడేభ్యో వైలక్షణ్యసిద్ధ్యా జ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః- స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన- జ్ఞానగుణత్వసిద్ధిః-తేన స్వపరప్రకాశకత్వముచ్యతే - తత్ర యథా దీపాదిశ్చతురంగుళపరిమితస్తేజోరూపైకదేశస్థస్స్వాపృథక్సిద్ధధర్మభూతయా ప్రభయాఽన్యాన్ప్రకాశయతి- స్వధర్మభూతప్రభామనపేక్ష్యైవ స్వమపి ప్రకాశయతే తద్వదాత్మాపి స్వధర్మభూతజ్ఞానేనాఽన్యాన్ప్రకాశయతి-స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షమేవ స్వయమపి ప్రకాశత ఇతి హ్యుచ్యతే - ఏతావాంస్తు విశేషః పరాగ్ధామా దీపాదిః - స్వాత్మానమన్యాంశ్చ పరస్మై ప్రకాశయతి - ఆత్మా తు ప్రత్యక్త్వేన స్వాత్మానమన్యాంశ్చ స్వస్మా ఏవ ప్రకాశయతీతి - ప్రకాశో నామ- వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం - ఏవం చ స్వయం ప్రకాశత్వం దీపాదిష్వాత్మని చావిశిష్టం - ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాసాధారణమితి- జ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం చేతి జడాద్విలక్షణమాత్మస్వరూపమితి ఫలితం- తదేవాహ- ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేంద్రియమనః ప్రాణాదేః-పరః స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యంతవిలక్షణః - అత ఏవ నిర్గుణః-ప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః -తథాప్యాత్మా శరీరాంతః ప్రవేశేన తద్ధారకః-యేనాత్మస్వరూపేణ-విశ్వమాబ్రహ్మస్తంబపర్యంతస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం-విశ్వం వ్యాప్తం-యేనేత్యేకవచనని

అనాదిరాత్మా పురుషో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః॥ ప్రత్యగ్ధామా స్వయంజ్యోతిర్విశ్వం యేన సమన్వితమ్॥ ౩॥
నజాయతే న మ్రియతే సహ దేహాద్యుపాధిభిః। నిమిత్తైరాత్తతద్ధర్మా యథా స్వప్నే తదీక్షితా॥౪॥సఏష

ర్దేశః॥ శ్లో॥ఏకో వ్రీహిస్సుసంపన్నస్సుపుష్టం కురుతే ప్రజా ఇతివజ్జాత్యభిప్రాయః కృతః - అనేన దేవాదిశరీరాణాం-వ్యాప్యత్వమాత్మనో వ్యాపకత్వం- నిరతిశయసూక్ష్మత్వం చోక్తం॥ ౩॥ నను ఈశ్వరస్య జన్మాభావేపి జాతో మృత ఇతి ప్రతీతేః జాతకర్మాదిసంస్కారవిధానాచ్చ-జీవస్య జన్మవినాశౌ దృష్టౌ-తత్రాహ-నజాయత ఇతి॥సహ దేహాద్యుపాధిభిః నిమిత్తైః ఆత్తతద్ధర్మా ప్రాప్తజన్మమరణధర్మకః- ఔపాధికజన్మమరణధర్మకత్వాత్ - వస్తుతో న జాయతే న మ్రియతే చేత్యర్థః తదీక్షితా స్వప్నద్రష్టా- అత్ర చావరణవిక్షేపశక్తిభేదేన ప్రకృతిర్ద్వివిధా - తత్రావరణశక్త్యా సైవ జీవోపాధిరవిద్యా-విక్షేపశక్త్యా సైవ మాయా పరమేశ్వరీ- పురుషశ్చ జీవేశ్వరరూపేణ ద్వివిధః- తత్ర యః ప్రకృత్యవివేకేన సంసరతి స జీవః-యస్తు ప్రకృతిం వశీకృత్య- విశ్వసృష్ట్యాదికరోతి సః ఈశ్వరః॥ వీ॥ నేతి-అత ఏవ వ్యాపకత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదనాదిత్వాద్దేహాద్విలక్షణత్వాచ్చ దేహాదీనాముపాధిభిరుత్పత్తివినాశవద్భిః- దేహాదిరూపైరుపాధిభిస్సహ-నజాయతే న నశ్యతి-నను దేవోహం దేవోయం మనుష్యోహం మనుష్యోయం స్థూలోహమితి స్వస్య పరేషాం చ దేహాత్మనోరభేదేనైవ ప్రతీతేః కథం దేహాదిభిస్సహ నజననాదిరాత్మన ఇత్యత్రాహ-నిమిత్తైః పుణ్యపాపరూపైః - దేవోహం స్థూలోహమిత్యాదికోపి తద్దేహధర్మా- అతో న దేహాదిభిస్సహ జననాదిరిత్యర్థః- ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి- యథేతి యథా స్వప్నద్రష్టా-స్వాప్నపదార్థనాశేపి న నశ్యతి- ఏవం జాగరాద్యవస్థాదృశ్యతే- దేహాదినాశేపి న నశ్యతీత్యర్థః॥ ౪॥ తత్ర ప్రకృత్యవివేకేన జీవస్య సంసారప్రకారమాహ పంచభిః॥ స ఇతి॥ సూక్ష్మామవ్యక్తాం దైవీం దేవస్య విష్ణోశ్శక్తిం లీలయా ఉపగతాం యదృచ్ఛయైవాభ్యపద్యతేత్యన్వయః॥ వీ॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణమాత్మస్వరూపం విశోధ్య-ఏవంవిధస్య తస్య కథం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమిత్యాశంకాయాం- ప్రకృతిసంసర్గకృతం కర్తృత్వాదివైశిష్ట్యమితి వక్తుం - ప్రకృతిసంసర్గప్రకారమాహ- స ఇతి - స ఏష ఉక్తలక్షణః విభుః- నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వాంతర్వ్యాపనసమర్థః-ప్రత్యగాత్మా - సూక్ష్మాం నామరూపవిభాగానర్హ నిరతిశయసూక్ష్మాం- దశామాపన్నామిత్యర్థః- అనేన జగదాదావితి సామర్థ్యాల్లభ్యతే- తదైవ ప్రకృతేస్సూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్ -దైవీం దేవస్య విష్ణోర్లీలార్థాం అత ఏవ లీలయా దేవసంబంధిపరమార్థలీలయా- హేతుభూతయా

పరాభిధ్యానేనేతి వక్ష్యమాణత్వాద్దైవీమిత్యుక్తత్వాచ్చ - యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం - జీవస్య ప్రకృతిసంబంధస్య - సహజత్వాభావాత్తాదాదిత్వాభావాదిత్యర్థః - గుణమయీం సత్త్వాదిగుణప్రచురాం మాయాం - అభ్యపద్యత అపశ్యత్ - అత్ర కేచిత్ - ఆవరణవిక్షేపశక్తిభేదేన - ప్రకృతిం ద్వేధా విభజ్య - పురుషమపి జీవేశ్వరరూపేణ - ద్వేధా విభజ్య - ఏకస్య ప్రకృత్యవివేకేన సంసారః - ఇతరస్య ప్రకృతిం స్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారః - తత్ర ప్రకృత్యవివేకేన - యస్సంసరత్యావరణశక్త్యా తిరోహితస్తస్య సంసారప్రకారమనేన శ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యాచక్షతే - తదయుక్తం - నిత్యమవిద్యాప్రత్యనీకస్వప్రకాశస్వరూపస్య - ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః - స్వలీలారూపసృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయే - ఆవరణశక్త్యా ముహ్యతీతి చేన్న - వికల్పాసహత్వాత్ - కిం భ్రాన్తిహేతుర్లీలా - ఉతాభ్రాన్తికార్యా - ఉతభ్రాన్తిరేవ - నాద్యః - లీలయా స్వభ్రమసంపాదనానుపపత్తేః ॥ శ్రు ॥ బహుస్యామితి సంకల్పేన హీశ్వరో లీలారూపం సృష్ట్యాదికం కరోతి - తదయుక్తం - నహి కశ్చిద్భ్రాన్తస్స్యామితి సంకల్ప్య భ్రామ్యతి - కించేశ్వరస్సర్వజ్ఞత్వాత్స్వానర్థరూపసంసారం న ప్రవర్తయతి - అజ్ఞశ్చేత్సర్వజ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః - వివేకనిష్పాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ - జగత్సృజతీతి చేత్తథాపి - లీలాత్వమనుపపన్నం - సహి వ్యాధ్యుపహతస్యౌషధానయనప్రవృత్తిర్లీలా భవతి - న ద్వితీయః ప్రథమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః తద్వదేవోత్తరత్రాపి లీలాయా మంతరేణ భ్రమోపపత్తేశ్చ - నాపి తృతీయః - ద్విచంద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వాప్రసిద్ధేః స్వయం భ్రామ్యన్నీశ్వరో లీలయా పరాన్మోహయతీతి చేన్న - త్వన్మతే భ్రాన్త్యాదినా పరదర్శనాయోగాత్ - పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ - నిర్విశేషసన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వాదేవ న లీలాసంభవః - ఈశ్వరస్య తు సర్వజ్ఞత్వేన సంసారరహితత్వేన - జీవానాం స్వానన్యత్వేన చ జానతో జన్మజరామరణాద్యసద్వృత్తననరకపతనాదివ్యాపారో న లీలా భవితుమర్హతి - తస్మాన్నిఖిలహేయప్రత్యనీకానంతకల్యాణగుణగణమహోదధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణభూతయా తన్నియామ్యస్య తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాదవ్యక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్య -

ప్రకృతిం సూక్ష్మాం దైవీం గుణమయీం విభుః। యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యత లీలయా ॥ ౫ ॥ గుణైర్విచిత్రాః సృజతీం సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః । విలోక్య ముముహే సద్యస్స ఇహ జ్ఞానగూహయా ॥ ౬ ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన కర్తృత్వం ప్రకృతేః పుమాన్ । కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే ॥ ౭ ॥ తదస్య సం

ప్రత్యగాత్మనః పరమార్థభూతేశ్వరలీలారూపజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయే భిపత్తిరనేన శ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం - అత్ర లీలయా యదృచ్ఛయా ఉపగతా అభ్యపద్యతేత్యన్వేతుం శక్యం - తథా లీలయేతి అధ్యాయనేనవ సతీతి వత్ఫలస్యైవ హేతుత్వేన వివక్షయా హేతుతృతీయయా లీలయా - భగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం - యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛిక భగవత్సంకల్పేన ఉపగతాం ప్రాప్తామిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తస్య లీలామాహ ॥ గుణైరితి ॥ జ్ఞానం గూహతి ఆవృణోతీతి జ్ఞానగూహా తయా ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపాం । అజో హ్యేకో జుషమాణోనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్య ఇతి - ముముహే - ఆత్మానం విస్మృతవాన్ ॥ ౬ ॥ అస్తు ప్రకృత్యభిపత్తిః - కర్తృత్వాదేః కిమాయాతమిత్యాశంకాయామభిపత్తిహేతుకస్వస్వరూపతిరోధానకృతమోహననిమిత్తం కర్తృత్వాదికమితి వక్తుం - ప్రకృతేస్సూక్ష్మమిత్యుక్తసూక్ష్మావస్థా ప్రతిబంధిస్థూలావస్థాం వదన్ - తయా ప్రకృత్యా ప్రత్యగాత్మనః స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహమాహ ॥ గుణైరితి ॥ విచిత్రాః దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహువిధాః - సరూపాః సరూపాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన - ఏకరూపాః - ప్రజాః - గుణైస్సత్త్వాదిభిః - సృజతీం కార్యదశాయాం సృష్టవతీం - ప్రకృతిం విలోక్య - తయా జ్ఞానగూహయా జ్ఞానతిరోధాయిన్యా - సద్యః ముముహే - తస్యాం స్వానన్యత్వబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః ॥

ఏవమితి ॥ పరాభిధ్యానం ప్రకృత్యధ్యాసః తేన ప్రకృతేః గుణైః కర్మసు క్రియమాణేషు తదీయకర్తృత్వమాత్మని మన్యతే ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన - ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వకప్రకృతిచింతనేన - పుమాన్ జీవః - ప్రకృతేః గుణైః - కర్మసు క్రియమాణేషు సత్సు - తాని కర్మాణి ఆత్మని మన్యతే తాని స్వకర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః - సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్య కర్తృతా - సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తేతి భావః ॥ ౭ ॥ తదితి ॥ తదిదం కర్తృత్వమననమేవ - అస్య పురుషస్య సాక్షిమాత్రత్వాత్ - అకర్తురేవ సతః కర్మభిర్బంధః - ఈశ్వరస్యాపరతంత్రస్యైవ కర్మబంధకృతం భోగపారతంత్ర్యం నిర్వృతాత్మనః - సుఖాత్మకస్యైవ సంసృతిః జన్మమృత్యుప్రవాహః ప్రకృత్యవివేకకృతమేతత్సర్వం - భవ స్థః ॥ ౭ ॥ తత్ తస్మాత్ సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్ కర్తృత్వాత్ - అస్య జీవస్య - సంసృతిర్బంధః - సంసారయా

పోబంధః- తత్కృతంకర్తృత్వప్రయుక్తమేవపారతంత్ర్యంకర్మవశ్యత్వంచభవతి - నతుస్వరూపప్రయుక్తమితిభావః స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావమేవవిశదయితుంతస్యముక్త్యవస్థాయామవస్థితంప్రకృతివియుక్తంస్వరూపంవిశినష్టి- అకర్తురితి-అకర్తుఃగమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః- తత్రహేతురీశస్యఅకర్మవివశస్య సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య-జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః- సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవహిసాక్షిత్వం- సాక్షాద్ద్రష్టరిసంజ్ఞాయామిత్యనుశాసనానురోధాత్ -అనేనజ్ఞానగుణకత్వముక్తం-జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ-నిర్వృతాత్మనఇతి-నిర్వృతంనిర్వృతిః-భావేక్తః ఆనందస్వరూపస్యేత్యర్థః॥తథాచశ్రుతిః॥నిర్వాణమయఏవాయమాత్మేతి-అనుకూలజ్ఞానమేవహ్యానందః-ఈశస్యేత్యనేనఅకర్మవివశత్వోక్త్యా - అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాదిస్వాభావికగుణాష్టకస్య-ముక్తిదశాయాంతిరోధాననివృత్త్యావిర్భావస్సూచ్యతే-అనేనజ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూపత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టంప్రకృతివియుక్తంప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తం ॥౮॥ నను చైతన్యస్యసామానాధికరణ్యేనైవకర్తృత్వాదిప్రతీతేస్తస్యైవతదంగీక్రియతాం నేత్యాహ॥కార్యేతి॥ కార్యంశరీరంకారణమింద్రియంకర్తా దేవతావర్గఃతద్భావాపత్తౌపురుషస్యప్రకృతింకారణంవిదుః-కూటస్థస్యస్వతోవికారాభావాత్ప్రకృతిపరిణామభూతదేహాద్యహంకారకృతమేవకర్తృత్వాదికమిత్యర్థః -భోక్తృత్వేతుపురుషంకారణంవిదురితి-అస్యాయంభావఃయద్యప్యహంకారగతమేవకర్తృత్వాదికంభోక్తృత్వంచతథాపివికారస్యజడావసానత్వాదుపాధిప్రాధాన్యంభోగస్యచిదవసానత్వాదుపహితప్రాధాన్యమితి॥౯॥అత్రాయమర్థోఽనుసంధేయః-జీవాత్మానఃస్వయమసంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సంతః-కర్మరూపావిద్యావేష్టితాస్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాఃబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత వివిధవిచిత్రదేహేషుప్రవిష్టాఃతత్తద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరాస్తత్తద్దేహాత్మాభిమానినస్తదుచితకర్మాణికుర్వాణాస్తదనుగుణ సుఖదుఃఖోపభోగరూపసంసారప్రవాహంప్రతిపద్యంతేననుజ్ఞానస్వరూపఆత్మాస్స్వయంప్రకాశశ్చతస్యదేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే - స్వరూపప్రకాశతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయంస్వరూపప్రకాశేసత్యాత్మన్యాకారాంతరాధ్యాసాయోగాత్ - తత

సృతిర్బంధఃపారతంత్ర్యంచతత్కృతమ్।భవత్యకర్తురీశస్యసాక్షిణోనిర్వృతాత్మనః॥౮॥ కార్యకారణ

శ్చస్వరూపప్రకాశతిరోధానేస్వరూపనాశప్రసంగః-మైవం-నస్వరూపభూతజ్ఞానస్యతిరోధానముచ్యతే- అపితుధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ - ననుధర్మభూతజ్ఞానస్యాపివాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం-తిరోధానంచకర్మరూపావిద్యయాప్రకాశోత్పత్తిప్రతిబంధోవావిద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి - నాపిద్వయమేవహిసంభావితం - ఉభయథాపినిత్యత్వేనాభిమతధర్మభూతజ్ఞానస్యాపినాశప్రసంగఇతి చేదుచ్యతే-ఆత్మధర్మభూతస్యచైతన్యస్యస్వాభావికస్యాపికర్మణాపారమార్థికంసంకోచంవికాసంచాభ్యుపగచ్ఛామః-తత్రదేవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం-స్వయంప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయాస్ఫురతేవాత్రజ్ఞానాం తరాపేక్షా - అజడత్వాత్ - జడత్వాద్ధిశుక్త్యాదేర్జ్ఞానాంతరాపేక్షా-ఏవంధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానం స్ఫురతేభ్రమవిరోధినోనిత్యత్వాదయస్త్వాద్యాకారాః తేజ్ఞానాంతరవేద్యాఇతితత్తిరోధానాద్భ్రమఉపపద్యతే - తిరోధానంచప్రకాశనివృత్తిః-ప్రకాశశ్చనజ్ఞానస్వరూపమపి తుప్రసరాఖ్యఃధర్మభూతజ్ఞానస్యధర్మఃప్రకాశః-ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చసంకోచః-భావస్యైవాభావాభావత్వాత్ - సంకోచాభావఃప్రసరః-సఏవతిరోధాననివృత్తిః-నచతదాశ్రమః-ఏవంచసతిజ్ఞానంధర్మిస్వరూపంచ-నిత్యంజ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవప్రకాశత్వాత్ -తదవభాసస్యచసంకోచత్వాత్ - ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే - నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మాతు-ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్ - తత్రధర్మాంతరానభ్యుపగమాత్ తత్తిరోధానేస్వరూపనాశోదుష్పరిహరః - నచజ్ఞానస్యజ్ఞానాంతరాశ్రయత్వంనదృష్టమితిచేత్ -తర్హింవ్యాప్త్యాఉత్తరత్రాదయఃజ్ఞానస్యకస్యచిద్ధర్మత్వేనైవదృష్టత్వాత్తస్యస్వతంత్రవస్తుత్వమనుపపన్నం-అతోజ్ఞానరూపఆత్మాకస్యచిద్ధర్మస్స్యాత్ శ్రుత్యాచైతద్యైవజ్ఞానస్యజ్ఞానాశ్రయత్వమపిప్రతిపాద్యతే ॥తథాచశ్రుతిః॥కర్తాబోద్ధావిజ్ఞానాత్మేతి- నన్వత్రప్రకృతేఃపుమాన్కర్మసుక్రియమాణేషు-గుణైరాత్మనిమన్యతేఇత్యనేనస్వయమకర్తైవసన్-ప్రత్యగాత్మాచేతనానాంగుణానాం-కర్తృత్వమాత్మన్యధ్యవస్యతీత్యవగమ్యతే-యుక్తంచైతత్ -ఆత్మనోహ్యకర్తృత్వం-గుణానామేవచకర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేశ్రూయతే-తథాహి - కరవల్ల్యాంనజాయతేమ్రియతఇత్యాదినాజన్మజరామరణాదికం సర్వంప్రకృతిధర్మంప్రతిషిధ్య-హననాదిషుక్రియాసుకర్తృత్వమపిప్రతిషిధ్యతే ॥ శ్లో॥ హంతాచేన్మన్యతేహంతుంహతశ్చే

స్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యత ఇతి - హంతారమాత్మానం జానన్ న జానాతీత్యాత్మానమిత్యర్థః - తథా చ భగవతా స్వయమేవ జీవస్యాకర్తృత్వం స్వరూపం - కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే॥ శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టానుపశ్యతి। కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే॥ పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యత ఇతి - అతః పురుషస్య భోక్తృత్వమేవ ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వం - ఏవం చ - కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యధికరణవిరోధః - తత్ర హ్యాత్మైవ కర్తా న గుణా ఇత్యుచ్యతే - తథా హి - యజేత స్వర్గకామః ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీతేత్యేవమాదీని శాస్త్రాణి స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే నియుంజతే - న చేతనస్య కర్తృత్వే నియుజ్యతే - శాసనాచ్చ శాస్త్రం శాసనం చ ప్రవర్తనం శాస్త్రస్య ప్రవర్తకత్వం - బోధజననద్వారేణ - అచేతనం చ ప్రధానం బోధయితుం శక్యం - అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం భోక్తుశ్చేతనస్యైవ కర్తృత్వే భవేత్ - తదుక్తం - శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరీతి - అతః కథమయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్ అత్రోచ్యతే - కర్త్రధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వమాత్మన ఏవేత్యుచ్యతే హంతా చేదిత్యత్రాత్మనో నిత్యత్వాద్ధననాద్యభావ ఉక్తః - అత్ర ప్రకృతేః క్రియమాణానీతి - గీతాయాం చ సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తృతా - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే - న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం - గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రేణ కథనే స్వతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యతే - తథా చ తత్రైవ గీతాయాం॥ శ్లో॥ కారణం గుణసంగోఽస్య సదసద్యోనిజన్మస్వితి - సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యభిమతం - తథా తత్రైవాత్మనశ్చ కర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే॥ శ్లో॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తత్ర హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిరితి॥ శ్లో॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమమితి - దైవమీశ్వరః - అధిష్ఠానాదిదైవపర్యంతసాపేక్షత్వే సత్యాత్మనః కర్తృ

కర్తృత్వే కారణం ప్రకృతింవిదుః । భోక్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్॥౮॥ దేవహూతిః॥ ప్రకృతేః పురుషస్యాపి లక్షణం పురుషోత్తమ। బ్రూహి కారణయోరస్య సదసచ్చ యదాత్మకమ్॥౧౦॥

త్వే య ఆత్మానమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే స న పశ్యతీత్యర్థః - అతః కర్త్రధికరణే పురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వముచ్యతే ప్రకృతేః క్రియమాణేష్విత్యాదౌ తు సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం న స్వరూపప్రయుక్తమిత్యతో న తదధికరణవిరోధ ఇతి ఏతదేవ సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం న స్వరూపప్రయుక్తమితి విశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపి తస్య శరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మన ఏవేత్యాహ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం - కారణాని మనస్సహితానీంద్రియాణి - తేషాం కర్తృత్వే హి - బహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే - ప్రకృతిం పురుషాధిష్ఠితాం శరీరాకారేణ పరిణతాం ప్రకృతిం - కారణం హేతుం విదుః పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయాః భోగసాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః - పురుషస్యాధిష్ఠాతృత్వమేవ తదపేక్షయాధికం - కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదినోక్తం శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవ హి పురుషస్య కర్తృత్వం - అత ఏవ సుఖదుఃఖానాం పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం - భోక్తృత్వే ప్రకృతేశ్శరీరాత్పరం విలక్షణం తదధిష్ఠాతారం పురుషమాత్మానం కారణం విదుః - స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుకక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తదేవం సంసారిణం పురుషం తద్ధేతుం ప్రకృతిం చ జ్ఞాత్వా ఇదానీం జగత్కారణమీశ్వరం ప్రకృతిం చ పృచ్ఛతి ॥ ప్రకృతేరితి॥ అస్య విశ్వస్య సదసచ్చ స్థూలం సూక్ష్మం చ కార్యం యదాత్మకం తయోః కారణయోః ప్రకృతిపురుషయోః ॥ ౯ ॥ ఏవం ప్రకృతిపలక్షణే తత్సంసృష్టే ఆత్మస్వరూపే - కార్యకారణభావేనావస్థితే - ప్రకృతిస్వరూపే చాభిహితే - పునస్తయోరేవ సంసృష్టయోః - ప్రకృతిపురుషయోః - కార్యావస్థాః సప్రపంచం శుశ్రూషంతీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః - హే పురుషోత్తమ - ప్రకృతేః - కార్యావస్థప్రధానస్య - తథా పురుషస్యాపి కార్యావస్థస్య బ్రహ్మాత్మకస్య - కథంభూతయోః - అస్య జగతః కారణయోః - కార్యావస్థాయాః పూర్వం కృత్స్నజగత్కారణత్వేన - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపత్త్యా భగవచ్ఛరీరకత్వేనావస్థితయోః - లక్షణం స్వరూపం బ్రూహి బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాః కథ

మిత్యర్థః- సదసచ్చ యదాత్మకం- కారణభూతాః పిత్రాదయః- కార్యభూతాః పుత్రాదయశ్చ- యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం- తయోర్లక్షణం బ్రూహీత్యర్థః- నహి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్య వా పితృపుత్రత్వాది- అతః ఉభయాత్మకత్వం సదసద్విశ్వసముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితం॥౧౦॥ తత్ర ప్రకృతిం లక్షయతి॥ యదితి ॥ యత్తత్ప్రధానం తదేవ ప్రకృతిం ప్రాహుః కిం తత్ప్రధానం స్వతోఽవిశేషం - విశేషవత్ - విశేషాణామాశ్రయం తర్హి కిం బ్రహ్మ నేత్యాహ త్రిగుణం కిం - మహత్తత్త్వాదీనాం అవ్యక్తం ను కార్యం కిం కాలాదినా సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం జీవప్రకృత్యోర్నిత్యం॥ వీ॥ ఏవం పృష్టో బ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాస్స ప్రపంచముపపాదయిష్యన్- తావత్ప్రకృతేః కారణావస్థాం కార్యావస్థాంచ సంగ్రహేణాహ- యత్తదితి - యత్ప్రధానం తదేవ ప్రకృతిం ప్రాహురిత్యన్వయః - కిం తత్ప్రధానం- అవిశేషం కారణావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషరహితం - అత ఏవావ్యక్తం - నామరూపవిభాగానర్హం త్రిగుణం సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం- నిత్యం త్రిగుణాత్మకమిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మవైలక్షణ్యముక్తం - నిత్యమిత్యనేన- మహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేఽప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వముక్తం- ఏవం ప్రకృతేః కారణావస్థా ఉక్తా - కార్యావస్థామాహ- విశేషవత్ కార్యావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషవత్ - సదసదాత్మకం మహదాదిపృథివ్యంతకారణరూపేణ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతశరీరరూపకార్యరూపేణ చ కార్యకారణరూపమిత్యర్థః॥ ౧౧॥ అన్యేషాం తత్త్వానాం లక్షణం వక్తుం తాన్గణయతి॥ పంచభిరితి ॥ సంఖ్యాభేదేనైతచ్చతుర్వింశతికం ఏతాని చతుర్వింశతిర్యస్మిన్ గణే - తం గణం ప్రాధానికం ప్రధానకార్యం విదుః బ్రహ్మవాదినః ॥ వీ ॥ ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయ తస్యైవ ప్రధానస్య కార్యాణాం మహదాదీనాం- సృష్టిమనుక్రమిష్యన్ తావత్తత్కార్యాణి గణయన్- సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్ణాతి- పంచభిరితి- హేమాతః పంచభిః పంచభిర్భూతైః - పంచభిస్తన్మాత్రైః-చతుర్భిర్మనోహంకారమహదవ్యక్తైః - దశభిర్జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియైరిత్యేవ - సంఖ్యాభేదేన - ఏతచ్చతుర్వింశతికం-ఏతాని చతుర్వింశతిర్యస్మిన్ తం ప్రాధానికం ప్రధానకార్యాత్మకం - గణం సమూ

శ్రీభగవాన్ ॥ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్ । ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషం విశేషవత్ ॥ ౧౧॥ పంచభిః పంచభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా । ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదుః॥ ౧౨॥ మహాభూతాని పంచైవ భూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభః । తన్మాత్రాణి చ తావంతి గంధాదీని చ తాని మే॥౧౩॥ ఇంద్రియాణి దశ శ్రోత్రం త్వగ్దృగ్రసననాసికాః । వాక్కరౌ చరణౌ మేఢ్రం పాయుర్దశమ ఉచ్యతే॥౧౪॥ మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యంతరాత్మకమ్। చతుర్ధా లక్ష్యతే భేదో వృత్త్యా లక్షణరూపయా

హం విదుః॥౧౨॥ ఏతద్వివృణోతి త్రిభిః॥ మహాభూతానీతి-తావంతి పంచైవ॥ వీ॥ ఏతద్వివృణోతి మహాభూతాన్యాకాశాదీని పంచైవ-ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః- తాని గణయతి-భూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభ ఇతి వచనం స్పష్టార్థం- గంధాదీని గంధ ఆదిర్యేషాం తాని- తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః- గంధాదయో హి పృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః - తావంతి పంచైవ- మే మయా- మతాని జ్ఞాతాని-ఇదం మమ భగవతో మతమిత్యర్థః-ఏవంచ తేజోబన్నాత్మకం భూతత్రయమేవేతి మతాంతరనిర్వ్యావృత్తిః॥౧౩॥ ఇంద్రియాణీతి॥వీ॥ ఇంద్రియాణి దశ గణయతి॥ ఇంద్రియాణి శ్రోత్రాదీని- జ్ఞానేంద్రియాణి-వాగాదీని కర్మేంద్రియాణి- తత్ర పాయుర్గుదం॥౧౪॥ మన ఇతి॥ అంతరాత్మకం-అంతఃకరణం-లక్షణరూపయా వ్యవచ్ఛేదికయా॥ వీ॥ అంతఃకరణం విభజతి॥ మన ఇతి॥ అంతరాత్మకమంతఃకరణం- వృత్త్యా స్వస్వగుణవృత్త్యా- సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానచింతారూపయా-లక్షణరూపయా చిహ్నభూతయా-మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమితి చతుర్ధా లక్ష్యత ఇత్యన్వయః- అత్రాయం భావః- ఏకమేవాంతరింద్రియం సంకల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం-తత్ర చిత్తబుద్ధ్యహంకారాణాం క్రమేణ మూలప్రకృతిమహదహంకారా అనుగ్రాహకాః - మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వనిబంధనః చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః - అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా క్వచిదభేదనిర్దేశో మహాన్ బుద్ధిలక్షణ ఇత్యాదిః- ఏషాం చావ్యక్తమహదహంకారాణామధిష్ఠాతారో వాసుదేవాదయో వక్ష్యంతే- ఏవం చాత్ర బుద్ధిశబ్దేన అంతరింద్రియస్య స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననే అనుగ్రాహకం మహత్తత్త్వం చ వివక్షితం - చిత్తశబ్దేన చింతాజనకస్యాంతరింద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చింతనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యా మూలప్రకృతిర్వివక్షితా - తత్రానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా చతుర్వింశతికం గణం విదురిత్యుక్తం- భేదవివక్షాయాం తు సప్తవింశతికగణో బోద్ధవ్య ఇతి॥౧౫॥ ఏతావానేవేతి॥ యావాన్మయా ప్రోక్తః ఏతావానేవ సంఖ్యాతో గణితః తత్త్వజ్ఞైః- కాలే తు మతద్వయమాహ - యః కాలః పంచవింశకః అల్పార్థే

కప్రత్యయః - ప్రకృతేరేవావస్థావిశేషఇత్యర్థః-ఏకేతుపౌరుషంపురుషస్యేశ్వరస్యప్రభావంవిక్రమంకాలమాహుః॥టీ॥ ఏవంతత్త్వాదీన్ సంకలయ్యసంగృహ్ణాన్ కాలస్వరూపంలక్షయతి॥ఏతావానితి- సగుణస్యసత్త్వాదిగుణకస్య-బ్రహ్మణః ప్రధానస్య॥ శ్రు॥తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతఇతి -ద్వేబ్రహ్మణీవేదితవ్యేఇత్యాదిశ్రుతౌ॥శ్లో॥మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మతస్మిన్ గర్భందధామ్యహమితిస్మృతౌచ - ప్రకృతావపిబ్రహ్మన్ శబ్దప్రయోగాత్ ఉపక్రమామనుగుణ్యాచ్చ-యద్వా-ఉక్తానాంతత్త్వానాం॥ శ్రు ॥ యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్ యశ్చక్షుషితిష్ఠన్నితిబ్రహ్మాత్మకత్వశ్రవణాత్ -సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యభూతపృథివ్యాదిశరీరకస్యపరబ్రహ్మణః పరమాత్మనఇత్యర్థః-సన్నివేశఃఅవస్థావిశేషః-మయాప్రోక్తఃఏతావానేవచతుర్వింశతిసంఖ్యాకఏవసంఖ్యాతిః-తత్త్వజ్ఞైరితిశేషః - అథకాలస్వరూపంవివక్షుయిషుస్తస్యతావత్తత్త్వాంతరత్వమాహ- యఃకాలఃసఃపంచవింశకః - పూర్వంపరిగణితచతుర్వింశతిభిస్సహాస్యపరిగణనేఅయంపంచవింశకోభవతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ తమేవకాలంద్వేధాలక్షయతి ॥ ప్రభావమితి ॥ యతోభయంభవతి-కస్య-ప్రకృతిమీయుషఃప్రాప్తస్య - అతఏవదేహాద్యహంకారేణవిమూఢస్యకర్తుర్జీవస్య - అనేనసంహారకత్వేనలక్షితః॥ టీ॥ తత్రకాలోనతత్త్వాంతరమితిమతాంతరముపన్యస్యతి ॥ ప్రభావమితి ॥ పౌరుషంపరమపురుషసంబంధినం ప్రభావమేవకాలమేకేఆహుః కోసౌపౌరుషః ప్రభావఇత్యతాహ- యతఃపౌరుషాత్ప్రభావాద్భయంజగతస్సర్గ సంహారాదిరూపసంసారరూపభయంభవతి - పరమపురుషస్యసర్గసంహారాదిషు జగన్నియమనసామర్థ్యంకాలః - నతుతత్త్వాంతరమిత్యర్థః - ఏకఇత్యుక్త్యామతాంతరత్వం గమ్యతే - స్వమతమాహ - అహంకారేతి -అనాత్మన్యాత్మాభిమానోహంకారః - తేనవిమూఢస్యతిరోహితస్వస్వరూపస్య - ప్రకృతింఅక్షరంతమసిలీయతఇతి తమశ్శబ్దవాచ్యంనిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నప్రధానం ప్రకృతిం కారణం - పరమాత్మానంవాఈయుషస్సంహారదశాయాంప్రాప్తస్య-కర్తుర్జీవస్య ॥౧౭ ॥ సృష్టిహేతుత్వేనలక్షయతి ॥ ప్రకృతేరితి ॥ కోసౌభగవాన్ ॥టీ॥ ప్రకృతేరితి॥తథా-హేమాయా॥

౧౫॥ఏతావానేవసంఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్యహి। సన్నివేశోమయాప్రోక్తోయఃకాలఃపంచవింశకః॥ ౧౬॥ ప్రభావంపౌరుషంప్రాహుఃకాలమేకేయతోభయమ్। అహంకారవిమూఢస్యకర్తుఃప్రకృతిమీయుషః॥౧౭॥ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్యనిర్విశేషస్యమానవి। చేష్టాయతస్సభగవాన్ కాలఇత్యుపలక్షితః॥ ౧౮॥ అంతఃపురుషరూపేణకాలరూపేణయోబహిః। సమన్వేత్యేషతత్త్వానాంభగవానాత్మమాయయా॥

నవి- ప్రకృతేఃప్రధానస్య-యద్గుణసామ్యంతస్య - నిర్విశేషస్యనామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేషపరిహారేణసంహారదశాయాంసామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయస్యప్రధానస్యచేత్యర్థః - యతశ్చేష్టావ్యాపారోభవతి- సభగవాన్ భగవదాత్మకః కాలఇత్యుపలక్షితః - సంహారదశాయాంనామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మావస్థామాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః - పరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవలీనయోః పునఃసృష్టిదశాయాం జగదాకారేణపరిణామరూపోయోవ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్సకాలస్సచభగవదాత్మకఇత్యర్థః॥౧౮॥తమాహ॥అంతరితి॥అంతఃప్రాణినాంయఃపురుషరూపేణనియంతృత్వేన - సమన్వేతిసమ్యక్తద్వికారరహితఏవఅనుస్యూతోవర్తతే - బహిశ్చకాలరూపేణైషభగవాన్ యద్వాయఃపురుషఃప్రసిద్ధఃకాలస్సపంచవింశకః - ఏతేతుపురుషస్యభావంప్రకాలమాహుః - ప్రభావస్యైవలక్షణంయతఇతి - పురుషస్యైవకాలత్వేహేతుః ప్రకృతేరితి ఉభయథావివక్షాయాంహేతుః- అంతరితి - శేషంసమానం - తదేవంప్రకృతేశ్చతుర్వింశతిభేదాఃజీవేశ్వరయోశ్చైక్యవివక్షాయాంపంచవింశతితత్త్వానిభవంతి-తయోర్భేదవివక్షాయాంచషడ్వింశతిర్భవంతి॥ టీ ॥ ఏవంప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపంశోధితం - తేత్రయోపిభగవద్రూపాణిప్రధానపురుషావ్యక్తకాలాస్తుప్రవిభాగశఃరూపాణీత్యుక్తేః - తేషుపృథివ్యాదిస్థూలరూపేణపరిణతత్వాత్ప్రాథమ్యేనప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా-పురుషకాలయోస్తుతాదృశస్థూలపరిణామాభావాత్తయోఃప్రతీయమానత్వంయుక్త్యాదర్శయన్ తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యంభగవదాత్మకత్వంఅంతరితిశ్లోకేనాహ-యఃఆత్మమాయయాస్వసంకల్పేనసత్త్వానాంపృథివ్యాదిసంఘాతదేహానాం-అంతఃపురుషరూపేణఇచ్ఛామి-ద్వేష్మి -సుఖదుఃఖే- ఇతిఇచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణాంతఃప్రవిశ్యతదాభవత్యభూద్భవిష్యతీతి తేషామేవసత్త్వానాం విశేషణత్వేనబహిఃకాలాఖ్యరూపేణచసమన్వేతి-అవభాసతే - సభగవాన్ పరమపురుషః - ఏవంసృష్ట్యుపయోగితయాప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వంభగవతఉక్తం॥౧౯॥ ఇదానీంతత్త్వానాముత్పత్తిపూర్వకంలక్షణాన్యాహ - దైవాదిత్యాదినాతా

న్యసహం త్యేత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన-తత్ర చిత్తస్యోత్పత్తిపూర్వకం లక్షణమాహ చతుర్భిః ॥ దైవాదితి ॥ దైవాత్ జీవాదృష్టాత్ క్షుభితా ధర్మా గుణా యస్యాం - యోనౌ అభివ్యక్తిస్థానే ప్రకృతౌ వీర్యం చిచ్ఛక్తిం - సా ప్రకృతిర్మహత్తత్త్వమసూత ॥ వీ ॥ అథ సృష్టిమాహ ॥ దైవాదితి ॥ పరః పుమాన్ పరమపురుషః - స్వస్యాం స్వీయాయాం యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ దైవాత్స్వసంకల్పాత్ -క్షుభితధర్మిణ్యాం రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి-భారతే ॥ శ్లో ॥ రజస్సత్త్వంతమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథేత్యుక్తరీత్యా - క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాం వీర్యం మహదాదిప్రపంచసృష్టిసామర్థ్యం చేతనసమష్టిం వా-ఆధత్త అయుఙ్క్త-తతస్సా యోనిః - హిరణ్మయం ప్రకాశబహుళం - మహత్తత్త్వమసూత ప్రసూతవతీ ॥ ౨౦ ॥ మహత్తత్త్వస్వరూపమాహ ॥ విశ్వమితి ॥ హిరణ్మయం ప్రకాశబహుళం - విశ్వమహంకారాదిప్రపంచం ఆత్మగతం సూక్ష్మరూపేణ స్వస్మిన్ స్థితం-వ్యంజన్ ప్రకటయన్- తీవ్రం ప్రళయకాలికం మహత్తమః - అపిబత్ - కూటస్థః లయవిక్షేపశూన్యః-కథం భూతం తమః ఆత్మానం ప్రస్వాపయతి ప్రచ్ఛాదయతీతి తథా యత్పూర్వం ప్రళయసమయే మహాంతం ప్రకృతౌ విలాపయామాసేత్యర్థః ॥ వీ ॥ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభానామ గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణే నాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యతమగుణావిర్భావః - తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః కస్యగుణస్యాభిభవాదిత్యత్రాహ ॥ విశ్వమితి ॥ జగదంకురః జగదంకురస్థానీయం యస్య సః జగత్కారణభూత ఇత్యర్థః - కూటస్థః నిర్వికారో భగవాన్ ఆత్మగతం- సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వాదితి ప్రకారేణ స్వశరీరభూతప్రకృతిలీనం విశ్వం వ్యంజయన్ వ్యంజయితుం స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన-ఆత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం-తమః తమోగుణం- అపిబత్ అభిభూతమకరోదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ ప్రసంగాచ్చతుర్వ్యూహోపాసనామాహ ॥ యదితి ॥ స్వచ్ఛం విశదం-శాంతం రాగాదిరహితం భగవతః ఉపలబ్ధిస్థానం - అతఏవ వాసుదేవాఖ్యం యదాహుః అయమర్థః - అధిభూతరూపేణ తస్యైవ మహానితి సంజ్ఞా-అధ్యాత్మరూపేణ చిత్తమితి-ఉపాస్యరూపేణ వాసుదేవ ఇతి-అధిష్ఠాతా తు తస్య క్షేత్రజ్ఞః -ఏవమహంకారే సంక

౧౯ ॥ దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాం యోనౌ పరః పుమాన్ । ఆధత్త వీర్యం సాసూత మహత్తత్త్వం హిరణ్మయమ్ ॥ ౨౦ ॥ విశ్వమాత్మగతం వ్యంజన్ కూటస్థో జగదంకురః । స్వతేజసాపిబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనం తమః ॥ ౨౧ ॥ యత్తత్సత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాంతం భగవతః పదమ్ । యదాహుర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్ ॥ ౨౨ ॥ స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వం శాంతత్వమితి చేతసః । వృత్తిభిర్లక్షణం ప్రోక్తం యథాపాం ప్ర

ర్షణ ఉపాస్యః - రుద్రోఽధిష్ఠాతా - మనస్యనిరుద్ధ ఉపాస్యః-చంద్రోఽధిష్ఠాతా బుద్ధౌ ప్రద్యుమ్న ఉపాస్యః-బ్రహ్మాధిష్ఠాతేతి జ్ఞాతవ్యం ॥ వీ ॥ కస్యగుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం - తయోరంతఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ యత్తదితి - భగవతః పదం తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమిత్యుక్తరీత్యా సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వాత్తద్గుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలంభస్థానత్వమిత్యర్థః- శాంతం అభిభూతతమస్కం - అతఏవ స్వచ్ఛం ప్రకాశకం - సత్త్వగుణకం యచ్చ వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితం యచ్చిత్తం అంతఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం - తదేవ మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనావస్థితమిత్యర్థః - అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్తమితి అధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోః అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః - నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకారకార్యాంతఃకరణభేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే - చిత్తం చైత్యస్తతో భవదితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠిత తత్త్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ మహతః కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చ కారణం హి కార్యాత్మనావతిష్ఠతే న తు కార్యం కారణాత్మనా తత్కార్యం సంహారదశాయాం యద్యపి సంభవతి తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథావస్థానమయుక్తం వక్తుం నాపి మహదాత్మకమితి చిత్తస్యాంతఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ - మహాన్వై బుద్ధిలక్షణ ఇత్యుక్తేః - న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధిరేవాంతఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం - బుద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః - బుద్ధేర్గిరాంపతిరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాదత్రాభిభూతతమస్కముద్భూతసత్త్వగుణమవ్యక్తమేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనా పరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్ర యదవ్యక్తస్యాధిష్ఠాతా వాసుదేవః స ఏవ మహతోఽప్యధిష్ఠాతా అధిష్ఠాత్రంతరానుక్తేః ॥ ౨౨ ॥ స్వచ్ఛత్వమితి ॥ స్వచ్ఛత్వం భగవద్బింబగ్రాహిత్వం అవికారిత్వం లయవిక్షేపాదిరాహిత్యం అపాం ప్రకృతిః ఫేనతరంగాదిరహితావస్థా పరాభూతసంసర్గాత్ప్రాక్తనీయ

ధామధురాస్వచ్ఛాశీతా చ-తద్వదిత్యర్థః॥వీ॥ కదాఅంతఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతంసచ్చిత్తమితిలక్ష్యతఇత్యత్రాహస్వచ్ఛత్వమితి-స్వచ్ఛత్వంభగవద్బింబగ్రాహిత్వంఅవికారిత్వంవిక్షేపాదిరాహిత్యంఅతఏవశాంతత్వంరజస్తమోభ్యామనభిభూతత్వమితిఏవంరూపైఃస్వచ్ఛత్వాదిభిశ్చేతసోవృత్తిభిఃలక్షణంప్రోక్తం- యదాస్వచ్ఛత్వాదిగుణకంమనస్తదాసత్త్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితిచేతోవృత్తిభిర్లక్ష్యతఇత్యర్థః-స్వచ్ఛత్వాదౌదృష్టాంతమాహ- యథేతిఅపాంజంభసాంపశాప్రకృతిఃఅనారోపితస్వస్వభావః - యథాఅపాంస్వభావరూపంస్వచ్ఛత్వంఫేనతరంగాదిరాహిత్యం- ఏవంస్వచ్ఛత్వాదికంయదాభవతితదావ్యక్తానుగృహీతంమనఇత్యర్థః- ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధేఃమహత్తత్త్వానుగృహీతత్వంవేదితవ్యం॥ ౨౩॥ అహంకారస్యోత్పత్తిపూర్వకంలక్షణమాహచతుర్భిః॥మహదితి॥క్రియానుశక్తిర్యస్యసఃక్రియాశక్తిః॥వీ॥ అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారంవదన్తత్స్వరూపంతదవాంతరభేదంతదధిష్ఠాతారంచాహ త్రిభిః-మహత్తత్త్వాదితి॥ భగవతోవీర్యేణసంకల్పరూపజ్ఞానేన-చోదితాత్ప్రేరితాత్ - అతఏవవికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వాద్వైకారికతైజసతామసభేదేనత్రివిధాక్రియాశక్తిః-క్రియాశబ్దేనప్రవర్తకరజోగుణఉచ్యతే-రజోగుణోద్రిక్తఇత్యర్థః అహంకారస్సమపద్యతఉదభూత్ ॥౨౪॥ త్రైవిధ్యమేవాహ॥ వైకారికఇతి॥ యతఃయస్మాన్మనఆదీనాంసంభవఃఉత్పత్తిః॥ వీ॥ కోసావహంకారఇత్యత్రాహ-వైకారికఇతి॥యతస్త్రివిధాహంకారాత్ మనసఃఇంద్రియాణాంజ్ఞానకర్మోభయేంద్రియాణాం మహతాంభూతానాం-ఆకాశాదీనాం- అపిశబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాంచ-భవఉత్పత్తిఃమనఆదీనాంకారణమిత్యర్థః॥ ౨౫॥వీ॥తస్యాహంకారస్యసంకర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ॥సహస్రేతి॥సహస్రశిరసంసహస్రఫణం-అనంతశబ్దవాచ్యం సాక్షాత్సంకర్షణాఖ్య భగవద్వ్యూహం-పురుషంపరమపురుషం- భూతేంద్రియమనోమయంభూతాదీనాం కారణమహంకారం-ప్రచక్షతేసంకర్షణాధిష్ఠితమహంకారంప్రచక్షతఇత్యర్థః॥౨౬॥తస్మిన్నుపాస్యవ్యూహమాహ॥కర్తృత్వమితి॥ కర్తృత్వందేవతారూపేణకరణత్వమింద్రియరూపేణకార్యత్వంభూతరూపేణశాంతత్వాదికంతుతత్కారణగు

కృతిఃపరా॥౨౩॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్।క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్స
మపద్యత॥౨౪॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చయతోభవః।మనసశ్చేంద్రియాణాంచ భూతానాంమహ
తామపి॥౨౫॥సహస్రశిరసంసాక్షాద్యమనంతంప్రచక్షతే।సంకర్షణాఖ్యంపురుషంభూతేంద్రియమ
నోమయం॥౨౬॥కర్తృత్వంకరణత్వంచకార్యత్వంచేతిలక్షణం। శాంతఘోరవిమూఢత్వమితివాస్యాద
హంకృతేః॥౨౭॥ వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత।యత్సంకల్పవికల్పాభ్యాంవర్తతేకామ

ణత్రయరూపేణ- మనసఉత్పత్తిపూర్వకంలక్షణమాహద్వాభ్యాం॥వీ॥ అస్యాహంకారస్యలక్షణంతస్యస్వకార్య భూతాంతఃకరణభేదాహంకారానుగ్రాహకత్వంతద్వృత్తిభిర్లక్ష్యత్వేనచాహ- కర్తృత్వమితి॥ కర్తృత్వాభిమానః - ఆత్మనిగమనాద్యాశ్రయత్వాభిమానేయదామనసిస్యాత్తదాహంకారానుగృహీతంమనఇత్యర్థః ఏవంకరణత్వమింద్రియత్వంకార్యత్వందేహత్వంచేతిలక్షణంఅహంకారస్యలక్షణంచిహ్నంభూతేంద్రియ కారణత్వాదహంకార స్యేత్యర్థః- శాంతత్వం ప్రకాశకత్వం- ఘోరత్వంవిక్షిప్తత్వం - మూఢత్వంచేతివాహంకృతిః-లక్ష్యతేతత్కారణగుణత్రయరూపేణాహంకారోలక్ష్యతఇత్యర్థః॥౨౭॥వైకారికాదితి॥సంకల్పశ్చింతనం-వికల్పోవిశేషేణచింతనం-యస్యమనసఃసంకల్పవికల్పాభ్యాంకామసంభవోవర్తతఇతి-కామరూపావృత్తిర్లక్షణత్వేనోక్తా॥వీ॥అథమనసఉత్పత్తిపూర్వకంతల్లక్షణమధిష్ఠాతారంచాహ - వైకారికాదితి-వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాత్ మనస్తత్త్వమజాయత-యన్మనస్సంకల్పవికల్పాభ్యాంవర్తతేసంకల్పఃసమిత్యేకకారే-దేహాదిభిరాత్మనోపృథక్త్వేనచింతనం-వికల్పోవివిధవిషయచింతనంయదాఅంతఃకరణేతైజసాహంకారానుగ్రహాత్ సంకల్పవికల్పౌభవతఃతదాతదేవాంతఃకరణంమనఇతిజానీయాదిత్యర్థఃతస్యప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ-కామసంభవఇతి- వైకారికఇతిశేషః- కామఃప్రద్యుమ్నఃతస్యసంభవః-సమ్యగ్భవతీతిసంభవః-తస్యవిభూతిరిత్యర్థః-అయమధిష్ఠాతాప్రద్యుమ్నోమనఃకారణస్యవైకారికాహంకారస్య- నతుమనసఃమనసశ్చంద్రమాజాతఇతి-తదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్ -అస్యమనసోనుగ్రాహకస్తుతైజసాహంకారః॥శ్లో॥లోభప్రవృత్తిరారంభఃకర్మణామశమఃస్పృహా।రజస్యేతానీతిస్పృహాదీనాం రజఃకార్యత్వగానాత్ -తస్యప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపిస్వస్వకార్య జననేతైజసోహం కారోనుగ్రాహకో వేదితవ్యః-ఏవంచయత్సామాన్యేనోక్తం అహంకారాధిష్ఠాతృత్వంసంకర్షణస్యతత్తామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వ

మేవేతి విశేషపర్యవసన్నం బోధ్యం॥ ౨౮॥ యమితి॥ నతు ప్రద్యుమ్నవ్యూహాదుత్పత్తిః తస్య సంకల్పాదికార్యత్వాభావాత్ - ఉపాస్యవ్యూహస్య చానిరుద్ధస్యోక్తేః శారదం శరత్కాలీనం - ఇందీవరం నీలోత్పలం తదివ శ్యామం యచ్ఛనైస్సంసాధ్యం వశీకర్తుం యోగ్యం దుర్గ్రహత్వాత్ ॥వీ॥ అస్య తైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారం వదన్ కోసావింద్రియేషు తత్కార్యతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవ సర్వేంద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిర్లక్షణమిత్యాహ యమితి త్రిభిః ॥ హృషీకాణామింద్రియాణామధీశ్వరమధిష్ఠాతారం అనిరుద్ధాధిష్ఠేయ తైజసాహంకారానుగ్రాహ్యత్వాదింద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం - శరత్కాలీనేందీవరశ్యామం ఋషిభిశ్శనైస్సప్యుపాగారాధనీయమనిరుద్ధాఖ్యవ్యూహం - యం తైజసాహంకారం విదుః - అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః॥ ౨౯ ॥ బుద్ధేరుత్పత్తిపూర్వకం లక్షణమాహ ద్వాభ్యాం॥ తైజసాదితి॥ హే సతి ద్రవ్యస్య పృథివ్యాదేః - బాహ్యస్య స్ఫురణరూపం విజ్ఞానం యస్మాత్తత్తథా విషయప్రకాశహేతోః - జ్ఞానాఖ్యస్య - పరిణామవిశేషస్యోపాదానమిత్యర్థః - ద్రవ్యస్ఫురణరూపం విజ్ఞాపయతీతి చిత్తవ్యావృత్త్యర్థముక్తం - ఇంద్రియాణామనుగ్రహ ఇతి - సవికల్పకజ్ఞానే హృషీకాణామధీశ్వర ఇతి యదుక్తం తత్తు నిర్వికల్పకజ్ఞానే ద్రవ్యస్ఫురణస్యైవ ప్రపంచః॥వీ॥ తైజసాదితి॥ తస్మాత్తైజసాద్వికుర్వమాణాత్ - హే సతి ఇంద్రియాణామనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం - బుధ్యతే నేనేతి బుద్ధిః - జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమభూత్ - కథం బుద్ధితత్త్వస్య ఇంద్రియానుగ్రాహ్యత్వమవగమ్యత ఇత్యాశంకాయాం వృత్తిభిరిత్యాహ - ద్రవ్యేతి - ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదయో బుద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః - తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాత్రావభాసరూపం జ్ఞానం - వ్యావర్తకాకారజ్ఞానాభావాత్ ॥ ౩౦॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయాది విపర్యాసో మిథ్యాజ్ఞానం - నిశ్చయః ప్రమాణజ్ఞానం - స్వాపో నిద్రా ప్రమాణవిపర్యయవికల్పనిద్రాస్మృతయ ఇతి పాతంజలోక్తేః॥వీ॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయో వికల్పజ్ఞానం - విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానే వివక్షితే తత్ర ధర్మ్యంతరస్య ధర్మ్యంతరే ప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం - యథా పీతశ్శంఖ ఇతి - ధర్మ్యంతరస్య ధర్మ్యంతరత్వే

సంభవః॥ ౨౮॥ యం విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరం। శారదేందీవరశ్యామం సంసాధ్యం యోగిభిశ్శనైః॥ ౨౯॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి। ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానమింద్రియాణామనుగ్రహః॥ ౩౦॥ సంశయోఽథ విపర్యాసో నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ। స్వాప ఇత్యుచ్యతే బుద్ధేర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్॥ ౩౧ ॥ తైజసానీంద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః। ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బుద్ధేర్విజ్ఞాన

నప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం - యథా ఇదం రజతమితి శుక్తిశకలే - నిశ్చయః ప్రమాణరూపం స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం స్వాపో నిద్రా సంశయాది - స్వాపాంతాభిః పృథగసంకరేణ - వృత్తితః వృత్తిభిః - బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య - లక్షణమింద్రియానుగ్రాహకత్వరూపలక్షణముచ్యతే - యదేంద్రియాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాది జనకత్వం - తదా తానీంద్రియాణి బుద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యంత ఇత్యర్థః - యద్వా ఇంద్రియాణామితి కర్తరి షష్ఠీ - ఇంద్రియాణాం కార్యభూతం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం - ద్రవ్యస్ఫురణమర్థేంద్రియసంబంధస్ఫురణం - తజ్జన్యవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం - తైజసాహంకారాదభూత్ - తదనుగ్రాహ్యేంద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః - సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషా ఇత్యాహ - సంశయ ఇతి బుద్ధేర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారః - వృత్తితః సదోషనిర్దోషేంద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఇంద్రియాణాముత్పత్తిమాహ॥ తైజసానీతి తైజసాని తైజసాహంకారాజ్జాతాని - జ్ఞానేంద్రియాణాం వైకారికత్వశంకానివృత్త్యర్థమేవకారః - క్రియాజ్ఞానవిభాగశః ద్వివిధాన్యపీంద్రియాణి తైజసాన్యేవేత్యర్థః తత్ర హేతుః - ప్రాణస్యేతి - హి యస్మాత్ప్రాణస్య క్రియాశక్తిః - బుద్ధేశ్చ విజ్ఞానశక్తితా - అతః ప్రాణస్య తైజసత్వాత్ తత్క్రియాశక్తిమతామింద్రియాణాం తైజసత్వం - తథా బుద్ధేస్తైజసత్వాత్ తదీయజ్ఞానశక్తిమతామపీంద్రియాణాం తైజసత్వమిత్యర్థః॥వీ॥ ఉభయేంద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ - తైజసానీతి క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియవిభాగేన - ఉభయవిధానీంద్రియాణి తైజసాన్యేవ - ఏవకారోఽహంకారాంతరకార్యత్వవ్యుదాసార్థః ననుపూర్వమింద్రియాణామనుగ్రహ ఇతి - తైజసాహంకారస్య ఇంద్రియానుగ్రాహకత్వముక్తం - అత్ర త్వింద్రియాణాం తత్కార్యత్వమేవోచ్యత ఇతి విరోధః - మైవం - పూర్వత్ర కోసావింద్రియేషు తైజసకృతోనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం - ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోనుగ్రహ ఇత్యుక్తం - న చ తత్రాంతఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యైవోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం - మహత్తత్త్వానుగృహీతాంతఃకరణాద్వ్యపాయాత్మక వృత్తివిశేషస్యైవ॥ శ్లో॥ బుద్ధితత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయతేతి - మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధత్వాత్ - పృథ

ష్బుద్ధ్యుత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్ -అన్యథాచిత్తాహంకారయోరపిపృథగుత్పత్తికథనాపత్తేశ్చ-నచతత్ర॥శ్లో॥ ని
శ్చయస్స్మృతిరేవచేతిబుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్యకథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవబుద్ధితత్త్వమభూత్సేత్యు
చ్యతఇతిచేన్న-అధ్యవసాయాత్మకాంతఃకరణవృత్తివిశేషాయాబుద్ధేః-పునర్వృత్త్యంతరానుపపత్తేః - అన్యథాతస్యా
అపిపునర్వృత్త్యంతరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసంగః - తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదత్యనేన-జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామ
ర్థ్యమభూత్ -నిశ్చయఃప్రమాత్మకంజ్ఞానమితి- యథోక్తఏవార్థస్సాధుః-తస్మాత్పూర్వత్రబుద్ధితత్త్వరూపఏవేంద్రియే
షుతైజసకృతోనుగ్రహఇతిదర్శితం-అత్రతుసర్వేంద్రియాణామింద్రియకారణస్యవైకారికస్యచతైజసానుగ్రాహ్య
త్వమేవ-నత్వహంకారానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే-అతఏవోత్పత్తివాచకశబ్దోత్రనప్రయుక్తఃయుక్తంచైతత్ - న
హితైజసస్యప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమంతరేణపృథకార్యజననసామర్థ్యమస్తి- నచై
వంబుద్ధితత్త్వస్యాపితైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నా-కథముక్తేతివాచ్యం-తస్యతైజసకృతానుగ్రహప్రకారప్రదర్శన
మాత్రపరత్వాత్ - తస్మాత్తైజసానీంద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః- తైజసాహంకారానుగృహీతవైకారికాహంకా
రకార్యాణ్యేవోభయవిధానీంద్రియాణీతి-ఇంద్రియాణాంతైజసానుగృహీతవైకారికాదేవోత్పత్తిర్ద్వితీయస్కంధే
భిహితా-ఏతదేవసహేతుకముపపాదయతి-తైజసస్యేత్యాది-తైజసస్యేంద్రియకారణస్య॥శ్లో॥ ప్రా
ణముఖ్యాక్రియాశక్తిరితిసర్వప్రాణాధిష్ఠానాత్క్రియాశక్తిరితి - సర్వేంద్రియాణాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వేపి- బుద్ధిరితిజ్ఞానేం
ద్రియగణస్య-పృథగుపాదానాత్కర్మేంద్రియగణస్యాపి ప్రాణశబ్ద-తస్యకర్మేంద్రియగణస్య-
క్రియాగమనాదానాదిక్రియారూపాశక్తిరిత్యుచ్యతే-యతశ్చబుద్ధిఃబుద్ధ్యతేనేనేతిబుద్ధిః-జ్ఞానేంద్రియవర్గస్తస్య-విజ్ఞా
నంఅర్థప్రకాశనరూపాశక్తిరిత్యుచ్యతే - తతస్తైజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయేం

ద్రియాణీత్యర్థః బుద్ధిర్విజ్ఞానశక్తిరిత్యనేనాతాభిజ్ఞానేంద్రియగణస్యవైకారికత్వంస్పష్టమేవోక్తం-తత్రసత్త్వం
నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమితిసత్త్వస్యైవప్రకాశకత్వాత్ - ననూభయేంద్రియాణామపితైజసానుగృహీతవైకారిక
శక్తితా॥౩౨॥ తామసాచ్చ వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభః శ్రోత్రం
తుశబ్దగమ్॥౩౩॥ అర్థాశ్రయత్వంశబ్దస్యద్రష్టుర్లింగత్వమేవ చ । తన్మాత్రత్వంచనభసో లక్షణంకవయో
క్తేఃఉభయేషామపీంద్రియాణాంజ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవస్యాదితిచేన్న - సత్త్వరజసోరన్యో
న్యాభిభవయోగేన-జ్ఞానేంద్రియోత్పాదనవేలాయాం-వైకారికేనసత్త్వేనరజసోభిభవః-కర్మేంద్రియోత్పత్తి
వేలాయాంతురజసఉద్భవస్సత్త్వస్యాభిభవఇత్యాశయాత్॥౩౪॥ తామసాత్తుభూతాద్యహంకారాదాకాశాది మహాభూ
తోత్పత్తింలక్షణంచాహపంచభిః॥ తామసాదితి॥ శ్లో॥ శ్రోత్రంశబ్దమిత్యాదిభిః-విరాడ్రూపోత్పత్త్యనంతరం - తత్సంబంధి
మాత్రంకథ్యతే-నతూత్పత్తిః-ప్రాగేవోత్పన్నత్వాత్-శబ్దంగచ్ఛతిప్రాప్నోతీతిశబ్దగం॥ ప॥ అథతన్మాత్రోత్పత్తిపూర్వ
కమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోఃకార్యాపరపర్యాయంలక్షణంచాహ- తామసాదిత్యాదిపంచదశభిః- భగవద్వీ
ర్యచోదితాత్ -భగవత్సంకల్పచోదితాత్ -అతఏవవికుర్వాణాత్ - తామసాదహంకారాత్ - శబ్దమాత్రంశబ్దతన్మాత్ర
ద్రవ్యం-అభూత్ ఉదభూత్ -తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్ -నభః ఉదభూత్ -సశబ్దోయేనగృహ్యతఇత్యాహ- శ్రోత్రమితి-
శ్రోత్రంతుశబ్దగమిత్యాదినా- శ్రోత్రాదీనాంనభఆదిభ్యోనోత్పత్తిరుచ్యతే - శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీత
వైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్ కింతుశబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనంతరం - శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబంధమాత్రము
చ్యతే-శ్రోత్రంశ్రోత్రేంద్రియం-శబ్దగంశబ్దజ్ఞాపకం॥ ౩౩॥ శబ్దస్యలక్షణమాహ॥ అర్థాశ్రయత్వమితి॥ అర్థాశ్ర
యత్వమర్థవాచకత్వం-ద్రష్టృలింగత్వం-కుడ్యాద్యంతరితస్యవక్తుర్జ్ఞాపకత్వం- తదుక్తం- లింగంయద్ద్రష్టృవక్త్ర
యోరితి-నభస్తన్మాత్రత్వంసూక్ష్మత్వం-శబ్దస్యలక్షణమిత్యన్వయః॥ వీ॥ కింతచ్ఛబ్దతన్మాత్రంకీదృశంతన్నభఇత్యపేక్షా
యాంతయోఃకార్యముఖేనస్వరూపంశోధయతి- ద్వాభ్యాం-అర్థాశ్రయత్వంఅర్థవాచకత్వం- ద్రష్టృలింగత్వంద్రష్టు
స్సర్వజ్ఞస్యభగవతః-లింగత్వంప్రమాణభూతత్వం భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్ -ద్రష్టుర్ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుర్లింగత్వ
తేప్రతీయతఇతిద్రష్టృలింగంతస్యభావస్తత్త్వమితివా - ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుర్హితద్వాచకశబ్దః ప్రతీయతే యద్వా
పిశబ్దశ్రవణాదప్యర్థఃప్రతీయతే-తథాపితదపిశబ్దస్యలక్షణమేవ-తదేవహ్యర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం-అర్థాశ్రయత్వం
నామ-శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవవక్తుర్ద్రష్టృత్వేనానుమాపకత్వంవా-అర్థందృష్ట్వాహివక్తాభివదతి-కుడ్యాద్యంతరి

తస్యాపి వక్తృజ్ఞాపకత్వం వా నభసస్తన్మాత్రం - ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం - సూక్ష్మత్వం వా - శబ్దస్య లక్షణం కావ్యం కవయో విదుః॥ ౩౪॥ భూతానామితి॥ ఛిద్రదాతృత్వం అవకాశదాతృత్వం బహిరంతరవ్యవహారాస్పదత్వం ఆత్మమనఃప్రాణాదీనాం ధిష్ణ్యత్వం - నాడ్యాదిభిశ్ఛిద్రరూపేణ వృత్తిః కార్యమేవ - లక్షణం వృత్తిలక్షణం - ఏవముత్తరత్రాప్యేకైకేన శ్లోకేన - తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం - తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయః॥

వీ॥ నభసో లక్షణమాహ॥ భూతానామితి - భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతభూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరంతర్వ్యవహారాస్పదత్వం - ప్రాణానామింద్రియాణామాత్మనశ్చ - ధిష్ణ్యత్వం స్థానత్వం - నాడ్యాదిఛిద్రరూపేణ - నభసః ఆకాశస్య - వృత్తిలక్షణం వృత్తిః ఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవ లక్షణం - ఏవముత్తరత్రాప్యేకైకేన శ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం - తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయం॥ ౩౫॥ నభస ఇతి॥ కా సాత్వక్ - స్పర్శస్య సంగ్రహః సమ్యగ్గృహ్యతేఽనేనేతి సంగ్రహః - పుంస్త్వం నియతలింగత్వాత్ - యద్వా స్పర్శస్య సంగ్రహస్తతో భవతీతి శేషః - శబ్దతన్మాత్రాదితి తన్మాత్రాణాముత్తరోత్తరాన్వయార్థముక్తం॥ వీ॥ నభస ఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాదితి శబ్దతన్మాత్రమసాధారణో యస్య తస్మాత్ - కాలగత్యా కాలశరీరకభగవత్సంకల్పేన - వికుర్వతో విక్రియమాణాన్నభస ఆకాశాత్ - స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్రం అభవత్ తతః స్పర్శాద్వాయురభవత్ - కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహక ఇత్యత్రాహ - త్వక్ త్వగింద్రియం - స్పర్శస్య సంగ్రహః సమ్యగ్గ్రాహకః సమ్యగ్గ్రాహకతయా సాత్త్వికేనా - పుంస్త్వం తు నియతలింగత్వాత్॥ ౩౬॥ స్పర్శలక్షణమాహ - మృదుత్వమితి - స్పర్శత్వం స్పర్శలక్షణమిత్యర్థః - నభస్వతో వాయోః - తన్మాత్రత్వం॥ వీ॥ మృదుత్వాదయః - నభస్వతః వాయోః - తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వం చ - స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణమిత్యర్థః॥ ౩౭॥ చాలనమితి॥ చాలనం వృక్షశాఖాదేః - వ్యూహనం - మేళనం తృణాదేః ప్రాప్తిస్సంయోగః

విదుః॥ ౩౪॥ భూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరంతరమేవ చ। ప్రాణేంద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వం నభసో వృత్తిల
క్షణం॥ ౩౫॥ నభసః శబ్దతన్మాత్రాత్ కాలగత్యా వికుర్వతః। స్పర్శోఽభవత్తతో వాయుస్త్వక్ స్పర్శస్య చ సం
గ్రహః॥ ౩౬॥ మృదుత్వం కఠినత్వం చ శైత్యముష్ణత్వమేవ చ। ఏతత్స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభ
స్వతః॥ ౩౭॥ చాలనం వ్యూహనం ప్రాప్తిర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః। సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వం వా
యోః కర్మాభిలక్షణం॥ ౩౮॥ వాయోశ్చ స్పర్శతన్మాత్రాద్రూపం దైవేరితాదభూత్। సముత్థితం తతస్తేజ
శ్చక్షూ రూపోపలంభనమ్॥ ౩౯॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతా వ్యక్తిసంస్థాత్వమేవ చ। తేజస్త్వం తేజసస్సాధ్వి
రూపమాత్రస్య వృత్తయః॥ ౪౦॥ ద్యోతనం పచనం పానమదనం హిమమర్దనమ్। తేజసో వృత్తయస్త్వేతాః

ద్రవ్యస్య గంధవతో ఘ్రాణం ప్రతి - తథా శైత్యాదిమతః స్పర్శనం ప్రతి - శబ్దస్య శ్రోత్రం ప్రతి నేతృత్వం - సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వం ఉపోద్బలకత్వం - కర్మణా కార్యేణ - అభిలక్షణం - భావే ల్యుట్ - కర్మైవాభిలక్షణమితి విగ్రహః - కరణే॥ వీ॥ చాలనం వృక్షశాఖాదేః - వ్యూహనం విభాగీకరణం - ప్రాప్తిః - పతితానాం సంయోజకత్వం - ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం - ద్రవ్యనేతృత్వం శబ్దనేతృత్వం చ - తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గంధవతో ఘ్రాణం ప్రతి శబ్దనేతృత్వం మారుతస్య శబ్దస్య శ్రోత్రం ప్రతి ప్రాపణం - సర్వేంద్రియాణామాత్మత్వం ధారకత్వం - వాయోః కర్మైవాభిలక్షణం॥ ౩౮॥ వీ॥ వాయోరితి॥ స్పర్శతన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య తస్మాత్ - దైవేరితాత్ - ఈశ్వరప్రేరితాద్వాయోః - రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్ - తతో రూపాత్ తేజస్సముత్థితం ఉత్పన్నమభూత్ - కిం తద్రూపస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ చక్షుః చక్షురింద్రియం - రూపోపలంభనం రూపగ్రాహకం॥ ౩౯॥ ద్రవ్యాకృతిత్వమితి - ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్యాకారసమత్వం - గుణతా ద్రవ్యోపసర్జనత్వేన ప్రతీతిః - అద్రవ్యత్వం ద్రవ్యస్పర్శాదేరపి - స్యాత్తదర్థం త్వక్షేవ ప్రతీతిః - రూపస్య తు నైవమితి - తస్యాయం విశేష ఉక్తః - వ్యక్తిసంస్థాత్వం సన్నికృష్టద్రవ్యస్య యా సంస్థా సన్నివేశః - సైవ సంస్థా యస్య - ద్రవ్యపరిణామతయా ప్రతీతిరిత్యర్థః - తేజసస్తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం॥ వీ॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్యేతరాం ఇతరవ్యావర్తకత్వం - గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయిత్వం - వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తేర్వ్యక్త్యంతరవ్యావర్తకత్వం తేజసస్తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం చ - హే సాధ్వి - రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య - వృత్తయః లక్షణానీత్యర్థః॥ ౪౦॥ ద్యోతనమితి॥ ద్యోతనం ప్రకాశనం - పచనం తండులాదేః క్షుత్తృట్ అశనాయాపిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పానమదనం॥ వీ॥ ద్యోతనమితి - ద్యోతనం ప్రకాశనం - పచనం తండులాదేః - క్షుత్తృట్ అశనాయాపిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పానమదనం చ - హిమ

మర్దనం హిమాభిభవః శోషణం చ - తేజసో వృత్తయః లక్షణాని - కార్యాణీతి యావత్ ॥౪౧॥ రూపమాత్రాదితి ॥ జిహ్వా రసనేంద్రియం - రసో గృహ్యతే అనయేతి రసగ్రహః - యద్వా - రసగ్రహః తతో భవతీతి శేషః ॥ వీ ॥ రూపమాత్రాదితి - దైవచోదితాత్ ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణాద్రూపమాత్రాత్ - రూపతన్మాత్రం యస్య తస్మాత్ తైజసః - రసమాత్రం రసతన్మాత్రమభూత్ - తస్మాద్రసతన్మాత్రాదంభః అభూత్ - కారసతన్మాత్రస్య గ్రాహికేత్యత్రాహ - జిహ్వా రసనేంద్రియం - రసస్య గ్రహః గ్రాహికా ॥౪౨॥ కషాయ ఇతి ॥ కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః భౌతికానాం సాంసర్గిక ద్రవ్యాణాం - ఏకో మధుర ఏవ సన్ - ఏవమనేకధా - భిద్యతే రస ఇత్యర్థః ॥ వీ ॥ కషాయ ఇతి - కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః - భౌతికానాం సాంసర్గిక ద్రవ్యాణాం - వికారేణ ఏక ఏవ రసః కషాయాదిభేదేన - అనేకధా విభిద్యత ఇత్యర్థః ॥౪౩॥ క్లేదనమితి ॥ క్లేదనమార్ద్రీకరణం - పిండనం మృదాదేః పిండీకరణం - తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం - ప్రాణనం జీవనం ॥ శ్రు ॥ ఆపోమయః ప్రాణ ఇతి శ్రుతేః - ఆప్యాయనం తద్దైన్యక్లేశనివర్తనం - ఓదనం మృదూకరణం - ఉదనమితి పాఠేపి స ఏవార్థః - భూయస్త్వం మహాపాదావుద్ధృతస్యాపి పునః పునరుద్గమః ॥ వీ ॥ క్లేదనమితి ॥ క్లేదనమార్ద్రీకరణం పిండనం మృదాదేః పిండీకరణం - తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం ప్రాణనం జీవనం ॥ శ్రు ॥ ఆపోమయః ప్రాణ ఇతి శ్రుతేః ఆప్యాయనం తద్దైన్యక్లేశనివర్తనం - ఓదనం మృదూకరణం - భూయస్త్వం మహాపాదావుద్ధృతస్యాపి పునరుద్గమః - పాంచభౌతికేష్వపి జలాంశస్య భూయస్త్వం వా - తథా చ సూత్రకారః ॥ సూ ॥ త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాదితి ॥ ఇమాః క్లేదనాదయః - తేజసో వృత్తయః ॥౪౪॥ రసమాత్రాదితి ॥ గంధగో గంధం ప్రాప్నోతీతి ॥ వీ ॥ రసమాత్రాదితి ॥ దైవచోదితాద్వికుర్వాణాద్రసమాత్రాదంభసః - గంధతన్మాత్రమభూత్ - తస్మాద్గంధమాత్రాత్ - పృథ్వ్యభూత్ - ఘ్రాణః ఘ్రాణేంద్రియం గంధస్య సంగ్రహః - గంధగ్రాహకం ॥౪౫॥ కరంభేతి ॥ కరంభో మిశ్రగంధః - యథా వ్యంజనాదీనాం హింగ్వాదిసంస్కారైః - పూతిర్దుర్గంధః - సౌరభ్యం కర్పూరాదేః

శోషణం తృట్ క్షుదేవ చ ॥౪౧॥ రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్ । రసమాత్రమభూత్తస్మాదంభో జిహ్వా రసగ్రహః ॥౪౨॥ కషాయో మధురస్తిక్తః కట్వమ్ల ఇతి నైకధా । భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్యతే ॥౪౩॥ క్లేదనం పిండనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనోదనమ్ । తాపాపనోదో భూయస్త్వమంభసో వృత్తయస్త్విమాః ॥౪౪॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదంభసో దైవచోదితాత్ । గంధమాత్రమభూత్తస్మాత్పృథ్వీ ఘ్రాణస్తు గంధగః ॥౪౫॥ కరంభపూతిసౌరభ్యశాంతోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్ । ద్రవ్యావయవవైషమ్యాద్గంధ ఏకో విభిద్యతే ॥౪౬॥ భావనం బ్రహ్మణః స్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్ । సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తిలక్షణమ్ ॥౪౭॥ నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే । వాయో

శాంతః శతపత్రాదేః - ఉగ్రః లశునాదేః - అమ్లః పర్యుషితదధ్యన్నాదేః - సంసర్గిణాం ద్రవ్యావయవానాం - వైషమ్యాద్యపవం విభిద్యతే - స గంధ ఇత్యర్థః ॥ వీ ॥ కరంభేతి ॥ ఏక ఏవ గంధః - ద్రవ్యాణాం వైషమ్యాద్వికారాత్ - వ్యక్తః కరంభాదిభేదేన విభిద్యతే - తత్ర కరంభో మిశ్రగంధః - యథా వ్యంజనాదీనాం హింగ్వాదిసంస్కారైః - పూతిః దుర్గంధః - గంధగ్రాహక ఏక ఏవ - సౌరభ్యం కర్పూరాదేః - శాంతః శతపత్రాదేః - ఉగ్రో లశునాదేః అమ్లః పర్యుషితభక్తాన్నాదేః ॥౪౬॥ భావనమితి ॥ బ్రహ్మణో భావనం ప్రతిమాదిరూపేణ సాకారతాపాదనం స్థానం జలాదివిలక్షణాశ్రయాంతరనైరపేక్ష్యేణ స్థితిః - ధారణం జలాద్యాధారత్వం సతామాకాశాదీనాం విశేషణమవచ్ఛేదకత్వం సర్వేషాం సత్త్వానాం ప్రాణినాం తద్గుణానాం చ పుంస్త్వాదీనాం - ఉద్భేదః పరిణామవిశేషైః ప్రకటీకరణం ॥ వీ ॥ భావనమితి ॥ భావనం ఘటాదినిష్పాదనం - బ్రహ్మణస్థానం బ్రహ్మణశబ్దస్య వాచకోపలక్షణార్థః - సర్వేషామాధారమిత్యర్థః - బ్రహ్మణ ఇతి పాఠే తు - బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య స్థానమితి స ఏవార్థః - సద్విశేషణం సతాం కార్యాణాం విశేషకత్వం - వ్రీహ్యాదికార్యాణాం దేశభేదేన సారాసారవత్త్వదర్శనాత్ - సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః తత్తద్దేశస్థప్రాణినామాకారవిశేషణహేతుత్వం - యద్వా శబ్దాదిసర్వసత్త్వగుణవత్త్వం చేతి - పృథివ్యాః వృత్తిః కార్యమేవ లక్షణమిత్యర్థః ॥౪౭॥ శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం - తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ - పంచభిః శ్లోకార్ధైః ॥ నభ ఇతి ॥ నభసో గుణవిశేషః శబ్దోఽర్థో యస్యార్థో విషయః ॥ వీ ॥ శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం - తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ పంచభిః - అర్ధైః - నభ ఇతి నభసః - ఆకాశస్య - గుణవిశేషః శబ్దో యస్యార్థః విషయః - గ్రాహ్య ఇతి యావత్ - తత్ శ్రోత్రముచ్యతే - ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రాహకత్వమేవ శ్రోత్రత్వమిత్యర్థః - ఏవముత్తరత్రాపి వేదితవ్యం ॥౪౮॥ గుణవిశేషశబ్దవ్యావృత్తమర్థం దర్శయతి - పరస్యేతి -

పరస్యకారణస్యఆకాశాదేఃధర్మఃశబ్దాదిః - అవరస్మిన్కార్యేవాయ్వాదౌ- కారణాన్వయాద్దృశ్యతే - అతోభావానా మాకాశాదీనాంవిశేషోగుణః - సర్వోపిశబ్దాదిః-భూమావేవోపలక్ష్యతే-చతుర్ణాంతత్రాన్వయాత్ జలాదిషుయథా స్వయమేవనిర్ణయః-ఆకాశేత్వన్యాన్వయాభావాదేకఏవ॥వీ॥యదుక్తంపృథివ్యాఃసర్వసత్త్వగుణోద్బోధకత్వతిలక్షణంత ద్విశదయతి-పరస్యేతిహియస్మాత్ -పరస్యకారణస్య-ధర్మశ్శబ్దాదిః-అవరస్మిన్కార్యేవాయ్వాదౌసమన్వయాత్ -సమ వాయాత్ దృశ్యతేఅతస్తస్మాద్భావానామాకాశాదీనాం-విశేషశ్శబ్దాదిఃభూమావృథివ్యామేవఉపలక్ష్యతేదృశ్యతే॥౫౦ ఏవంకారణోత్పత్తిముక్త్వాకార్యోత్పత్తిమాహ-సార్ధైస్త్రిభిః॥ఏతానీతి॥ఏతాన్యసంహత్యమిళిత్వా-యదాస్థితానితదా జగదాదిరీశ్వరః- ప్రావిశత్సప్తేతిచప్రాధాన్యాభిప్రాయేణోక్తం- ప్రవేశస్తుసర్వేష్వపివివక్షితఏవ॥ వీ ॥ ఏవంమ హదాదిపృథివ్యంతభూతసృష్టిమభిధాయతేభ్యోండోత్పత్తిమభిధాస్యన్ ॥ శ్లో ॥ నానావీర్యాఃపృథగ్భూతాస్తతస్తేసం హతింవినేత్యుక్తరీత్యా- ఈశ్వరానుప్రవేశమంతరేణ- కార్యాసామర్థ్యంవదన్- తేష్వీశ్వరానుప్రవేశమాహ- ఏతా నీతి-ఏతానిమహదాదిపృథివ్యంతాని- సప్తతత్త్వానితన్మాత్రాణిభూతేషు ఇంద్రియాణ్యహంకారేచాంతర్భావ్యసప్త సఙ్ఖ్యేతి-యదాఅసంహత్యఅమిళిత్వాస్థితాని-తదాకాలకర్మగుణోపేతః-కర్మఅదృష్టం-గుణాస్సత్త్వాదిః-కాలాదిభిరుపే తః-జగదాదిరీశ్వరః-తానిమహదాదితత్త్వాని-ఉపావిశత్ -మేళనంసంహతత్త్వంనామ- పృథక్స్థిత్యర్హసంయోగమా త్రం-సమాగతత్వం-పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః ఏతద్ద్వయాభావాత్సృష్ట్యసమర్థాన్యవస్థితాని-తత్త్వాని॥౫౧॥ తతఇతి॥అనువిద్ధేభ్యఃక్షుభితేభ్యః- యస్మాదండాత్ -అసౌవిరాట్పురుషఉదతిష్ఠత్ ॥ వీ॥ తతఈశ్వరానుప్రవేశాదుభ యంప్రాప్యతేభ్యోండంసృష్టమిత్యాహ-తతఇతి-తతఈశ్వరానుప్రవేశానంతరం- తేనఈశ్వరానుప్రవేశేనహేతునా

గ్గుణవిశేషోర్థోయస్యతత్ స్పర్శనంవిదుః॥౪౮॥ తేజోగుణవిశేషోర్థో యస్యతచ్చక్షురుచ్యతే।అంభోగుణ విశేషోర్థోయస్యతద్రసనంవిదుః॥భూమేర్గుణవిశేషోర్థోయస్యసఘ్రాణముచ్యతే॥౪౯॥ పరస్యదృశ్యతే ధర్మోహ్యపరస్మిన్సమన్వయాత్।అతోవిశేషోభావానాంభూమావేవోపలక్ష్యతే॥౫౦॥ఏతాన్యసంహ త్యయదామహదాదీనిసప్తవై। నశేకుఃపురుషంస్రష్టుంభోగాయతనమంజసా। కాలకర్మగుణోపేతో జగదాదిరుపావిశత్॥౫౧॥తతస్తేనానువిద్ధేభ్యోయుక్తేభ్యోండమచేతనమ్।ఉత్థితంపురుషోయస్మాదుద తిష్ఠదసౌవిరాట్॥౫౨॥ఏతదండంవిశేషాఖ్యంక్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః। తోయాదిభిఃపరివృతంప్రధానే నావృతైర్బహిః॥౫౩॥ యత్రలోకవితానోయంరూపంభగవతోహరేః॥౫౪॥ హిరణ్మయాదండకో శాదుత్థాయసలిలేశయాత్।తమావిశ్యమహాదేవోబహుధానిర్బిభేదఖమ్॥౫౫॥ నిరభిద్యతాస్యప్రథ

అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః-యుక్తేభ్యఃసంహతేభ్యస్తత్త్వేభ్యః- అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహితం - అండముత్థితము త్పన్నం-కీదృశంతదేతదండమిత్యత్రాహ- యస్మాత్ అండాత్ - అసౌవిరాట్ సమష్టిపురుషోబ్రహ్మా - ఉదతిష్ఠత్ ఉద భూత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతదితి ॥ క్రమవృద్ధైఃపూర్వస్మాద్దశగుణాధికైః - తోయాదిభిః - పృథివ్యావరణస్యాండకటాహ త్వేన - అండశబ్దేనగృహీతత్వాత్తోయాదీనామేవావరణత్వముక్తం ॥ వీ ॥ పునరండమేవవిశినష్టి - ఏతదితి - ఏత ద్విశేషాఖ్యమండం బహిఃప్రధానేన ప్రకృత్యాఆవృతైః - క్రమవృద్ధైఃక్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః- కియదాధిక్యం తత్రాహ - దశోత్తరైః దశగుణితోత్తరైః - ఉత్తరోత్తరందశగుణాధికైరిత్యర్థః - తోయాదిభిః పరివృతం పరివేష్టి తం పృథివ్యాఆవరణత్వప్రతిషేధాత్తోయాదిభిరిత్యుక్తం ॥ ౫౩॥యత్రేతి॥యత్రాండే - లోకాత్మకోయంవిరాట్ భగవతోరూపమితి పురుషాభేదాభిప్రాయేణ॥ వీ ॥ యత్రేతి - యత్రయస్మిన్నండే - లోకవితానఃదేవమనుష్యాది లోకవిస్తరః -భవతి- తద్భగవతోహరేఃరూపంశరీరమిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ తస్మిన్నధ్యాత్మాదివిభాగమాహానవభిః- హిరణ్మ యాదితి- ఉత్థాయఔదాసీన్యంవిహాయ-తమావిశ్యఅధిష్ఠాయ మహాంశ్చాసౌదేవశ్చ-ఖమింద్రియచ్ఛిద్రం॥వీ॥ఏవంమ హదాదిచతుర్ముఖాంతసృష్టిరుక్తా-అథసమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్యతత్తదవయవాత్ -దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామింద్రి యతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాం - విభాగంవివక్షుస్సోపివిభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృకఏవేత్యాహహిర ణ్మయాదితిసలిలేశయాత్ ఉషితాత్ - హిరణ్మయాత్ ప్రకాశబహులాత్ అండకోశాదుత్థాయఅండకోశశయానోని రుద్ధరూపోభగవాన్- తతఉత్థాయ- ప్రవృత్త్యున్ముఖోభూత్వా-తంచతుర్ముఖమావిశ్య-మహాదేవోభగవాన్- ఖమింద్రి యగణం-బహుధాఅనేకధానిర్బిభేద-సమష్టిరూపచతుర్ముఖశరీరస్థమింద్రియగణంవ్యష్టిరూపేణానేకధావిభక్తమకరోత్

దిత్యర్థః॥ ౫౫॥ నిరభిద్యతేతి॥ వాణ్యా సహ వహ్నిరభవత్ ప్రావిశత్ - నాసే నిరభిద్యేతాం - ప్రాణతః ప్రాణేనానుసూత్ తస్య ఘ్రాణః ఏతయోః నాసికయోః - అభవదిత్యనుషంగః॥ వీ॥ విభాగమేవాహ నిరభిద్యతేత్యష్టభిః - అస్య బ్రహ్మణః ప్రథమం ముఖం నిరభిద్యత - నటస్య శృంగోత్తీతివత్ - అస్యేతి పంచమ్యర్థే షష్ఠ్యేవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ బోధ్యా - సమష్టిభూత బ్రహ్మశరీరముఖాత్ - దేవాదీనాం వాగింద్రియాధిష్ఠానం - వ్యష్టిముఖం విభక్తమభూదిత్యర్థః - తతో వాణీ వాగ్వ్యష్టిరభవత్ - వాణ్యాః వాగింద్రియాత్ - తదధిష్ఠాతా వహ్నిరభవత్ - విభక్తోఽభూత్ - అథో అనంతరం - అస్య నాసే ఘ్రాణేంద్రియాధిష్ఠానే నాసాబిలే - వ్యష్టీనాం నిరభిద్యేతాం - అతః నాసాభ్యాం - ఘ్రాణ - ఘ్రాణేంద్రియవ్యష్టిః - ఏతయోః ఏతస్య ఘ్రాణేంద్రియస్యాధిష్ఠానాపేక్షయా ఏతయోరితి ద్వివచననిర్దేశః యద్వా ఏతయోః నాసయోః ప్రాణః ప్రాణాధీనః ఘ్రాణ ఏతయోరభవదిత్యనుషంగః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాదితి॥ ఘ్రాణానంతరం వాయుశ్చ - ప్రాణత ఇతి విశేషణం - సర్వేంద్రియేష్వప్యపి ద్రష్టవ్యం - వ్యభిద్యేతామన్వభిద్యేతామితి పాఠద్వయేఽప్యేక ఏవార్థః - తతో దిశః ప్రావిశన్॥ వీ॥ ఘ్రాణాదితి - ఘ్రాణాదనంతరం - తదధిష్ఠాతా వాయుశ్చ - ప్రాణాధీనత్వం సర్వేంద్రియేష్వపి ద్రష్టవ్యం - తథాహి ఛందోగవాజసనేయినా - ప్రాణవిద్యాయాం॥ శ్రు॥ ఏతా హ వై దేవతా అహం శ్రేయసే వ్యూదిరే అహం శ్రేయసే వివదమానా ఇతి చోపక్రమ్య - వాగాద్యేకైకోపక్రమేణ - అన్యేషాం సప్రాణినామింద్రియాణాం శరీరస్య చ స్థితిం - తత్కార్యం చావికలం ప్రతిపద్య - ప్రాణోత్క్రమణే సర్వేషాం విశరణమకార్యకరత్వం చాభిధాయ - సర్వేషాం ప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం - అక్షిణీ చక్షురింద్రియాధిష్ఠానే - నిరభిద్యేతాం విభక్తే అభవతాం - ఏతయోరక్ష్ణోః - చక్షుః చక్షురింద్రియం - నిరభిద్యత - తస్మాచ్చక్షుషః - సూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా అభవత్ - కర్ణౌ శ్రోత్రేంద్రియాధిష్ఠానే - నిరభిద్యే

మం ముఖం వాణీ తతోఽభవత్। వాణ్యా వహ్నిరథో నాసే ప్రాణతో ఘ్రాణ ఏతయోః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయోః। తస్మాత్సూర్యో వ్యభిద్యేతాం కర్ణౌ శ్రోత్రం తతో దిశః॥ ౫౭॥ నిర్బిభేద విరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతః। తత ఓషధయశ్చాసన్ శిశ్నం నిర్బిభిదే తతః॥ ౫౮॥ రేతస్తస్మాదాప ఆసన్ నిరభిద్యత వై గుదమ్। గుదాదపానోఽపానాచ్చ మృత్యుర్లోకభయంకరః॥ ౫౯॥ హస్తౌ చ నిరభిద్యేతాం బలం తాభ్యాం తతః స్వరాట్। పాదౌ చ నిరభిద్యేతాం గతిస్తాభ్యాం తతో హరిః॥ ౬౦॥ నాడ్యోఽస్య నిరభిద్యంత తాభ్యో లోహితమాభృతమ్। నద్యస్తతః సమభవన్నుదరం నిరభిద్యత॥ ౬౧॥ క్షుత్పిపాసే తతః స్యాతాం సముద్రస్త్వేతయోరభూత్। అథాస్య హృదయం భిన్నం హృదయాన్మన ఉత్థితమ్॥ ౬౨॥ మనసశ్చంద్రమా జాతో బుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాంపతిః। అహంకారస్తతో రుద్రశ్చిత్తం చైత్త్యస్తతోఽభవత్॥ ౬౩॥

తాం - తతః శ్రోత్రేంద్రియం తదధిదేవతా దిశశ్చ - నిరభిద్యంత॥ ౫౭॥ నిర్బిభేదేతి॥ ఆదిశబ్దేన కేశాః॥ వీ॥ నిర్బిభేదేతి - విరాజో బ్రహ్మణః - రోమశ్మశ్ర్వాదయః త్వగింద్రియాధిష్ఠానభూతాః తతః త్వగింద్రియం - తతః తదధిదేవతా ఓషధయశ్చాసన్ - ఏవం శిశ్నముపస్థేంద్రియాధిష్ఠానం॥ ౫౮॥ వీ॥ రేత ఇతి॥ రేత ఉపస్థేంద్రియం - తదధిదేవతా ఆపః - గుదం పాయ్వింద్రియాధిష్ఠానం - పాయ్వింద్రియరూపోఽపానః - ప్రాణః తదధిష్ఠాతా లోకసంహర్తా మృత్యుః॥ ౫౯॥ వీ॥ హస్తావితి॥ హస్తౌ పాణీంద్రియాధిష్ఠానం - బలాఖ్యం పాణీంద్రియం - తదధిష్ఠాతా స్వరాట్ - స్వరాడత్రేంద్రః॥ శ్రు॥ స్వరాడింద్రః ప్రథమ ఆసీదితి శ్రుతేః - పాదౌ పాదేంద్రియాధిష్ఠానం - గత్యాఖ్యం పాదేంద్రియం - తదధిదేవతా హరిరుపేంద్రః॥ ౬౦॥ వీ॥ నాడ్య ఇతి॥ అస్య బ్రహ్మణః - నాడ్యః అధిష్ఠానం - ఆభృతం పూర్ణం - లోహితమింద్రియస్థానీయం - తదధిదేవతా నద్యః - ఉదరమధిష్ఠానం॥ ౬౧॥ వీ॥ క్షుదితి॥ క్షుత్పిపాసే ఇంద్రియస్థానీయే - సముద్రోఽధిదేవతా - హృదయం పుండరీకాకారం అధిష్ఠానం - మనస్సంకల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నం తదింద్రియం॥ ౬౨॥ మనస ఇతి॥ బుద్ధ్యాదిషు హృదయమేవాధిష్ఠానం - గిరాంపతిర్బ్రహ్మా - చైత్త్యః క్షేత్రజ్ఞః॥ వీ॥ మనస ఇతి॥ చంద్రమా అధిదేవతా - హృదయాధిష్ఠానం నాధ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నబుద్ధిరూపం తదింద్రియం - తదధిదేవతా - గిరాంపతిర్బ్రహ్మా తదా హృదయమేవాధిష్ఠానం - తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యమంతఃకరణమింద్రియం - తదధిదేవతా రుద్రః తథా హృదయమేవాధిష్ఠానం - చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నచిత్తాఖ్యమంతఃకరణమింద్రియం - తదభిమానీ చైత్త్యః క్షేత్రజ్ఞః - నిరభిద్యంతేత్యర్థః - అత్ర చతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యోపేంద్రస్య విభాగోక్తిరింద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణేతి న విరోధః॥ ౬౩॥ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం క్షేత్రజ్ఞం వివేక్తుం సర్వేషాం పునః ప్రవేశమాహ - ఏత ఇత్యాదినవభిః॥ వీ॥ ఏవం సమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహ

ష్ఠవాగాదీంద్రియతదధిష్ఠానేభ్యః - దేవాదివ్యష్టీనామింద్రియతత్ స్థానతదధిదేవతా సృష్టిరుక్తా-అథక్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాది శరీరాణాంతత్ర ప్రాధాన్యం - భోక్తుఃక్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీంద్రియతదధిష్ఠాతృ దేవతానాంచవ్యష్టీనాం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానామపి - క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమంతరేణ - వ్యష్టిశరీరభూతజాతస్యప్రవృత్తిమాత్రసంపాదనాసామర్థ్యమాహ - ఏతఇతి - ఏతే దేవాఃఇంద్రియసహితాస్తదభిమానినో వాగాదిదేవాః-అభ్యుత్థితాఃసమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాఃఅస్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూపభూతజాతస్య-ప్రవిశ్యేతిశేషః- ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే-నాశకన్ అసమర్థాబభూవుః-ఏతదేవ ప్రపంచయతి పునరావివిశురిత్యాదినా-పునశ్శబ్దో సామర్థ్యప్రతిపాదనారంభద్యోతకః- తందేవాదివ్యష్టిశరీరం - ఖానిదేవాధిష్ఠితానీంద్రియాణి-ఉత్థాపయితుంప్రవృత్త్యున్ముఖంకర్తుం-క్రమాదావివిశుఃతత్తదధిష్ఠానంప్రవివిశుః॥ ౬౨॥ వీ ॥ కా దేవతాకేనేంద్రియేణ-కుత్రప్రవిష్టా- ఉత్థాపనాశక్తాభూదిత్యత ఆహ- వహ్నిరిత్యాదిభిస్సప్తభిః- వహ్నిరధిదేవతా వాచా వాగింద్రియేణసహ-ముఖం దేవాదివ్యష్టిముఖంభేజే ఆవిశత్ -తదా అసౌవిరాట్ -విరాట్కార్యభూతవ్యష్టిశరీరజాతం-నోదతిష్ఠన్న ప్రవృత్త్యున్ముఖోభూత్ -ఏవముత్తరత్రాపిద్రష్టవ్యం- సర్వత్రవిరాట్ఛబ్దేనవిరాట్కార్యభూతత్వాత్ వ్యష్టిశరీరభూతజాతంలక్ష్యతే- అన్యథాచతుర్ముఖసృష్టానాంవహ్న్యాదీనాం-చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః॥ ౬౩॥ చిత్తేనేతి॥ఏతేషాంప్రవేశాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంక్షేత్రజ్ఞోవివిక్తః- ఏవంస్వతస్సేంద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ- క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ- చైత్త్యః-క్షేత్రజ్ఞః-హృదయమధిష్ఠానం-చిత్తేనస

ఏతేహ్యభ్యుత్థితాదేవా నైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్।పునరావివిశుఃఖానితముత్థాపయితుంక్రమాత్॥౬౨॥వహ్నిర్వాచాముఖంభేజేనోదతిష్ఠత్తదావిరాట్।ఘ్రాణేననాసికేవాయుర్నోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౬౩॥అక్షిణీచక్షుషాదిత్యోనోదతిష్ఠత్తదావిరాట్।శ్రోత్రేణకర్ణౌచదిశోనోదతిష్ఠత్తదావిరాట్॥౬౪॥త్వచంరోమభిరోషధ్యోనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్।రేతసాశిశ్నమాపస్తునోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౬౫॥గుదంమృత్యురపానేననోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్।విష్ణుర్గత్యైవచరణౌనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౬౬॥ హస్తావింద్రోబలేనైవనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్। నాడీర్నద్యోలోహితేననోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥ ౬౭॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముదరంసింధుర్నోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్। హృదయంమనసాచంద్రోనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౬౮॥బుద్ధ్యాబ్రహ్మాపిహృదయంనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్।రుద్రోభిమత్యాహృదయంనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౬౯॥చిత్తేనహృదయంచైత్త్యఃక్షేత్రజ్ఞఃప్రావిశద్యదా। విరాట్తదైవపురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత॥౭౦॥యథాప్రసుప్తంపురుషంప్రాణేంద్రియమనోధియః। ప్రభవంతివినాయేననోత్థాపయితుమోజసా॥ ౭౧॥ తస్మింస్తంప్రత్య

హ-యదాప్రావిశత్తదేవ-విరాట్పురుషఃవిరాట్కార్యభూతోదేవాదిరూపఃపురుషః - సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాండాత్ ఇయంల్యబ్లోపేపంచమీ- సలిలమావిశ్యేత్యర్థః-ఉదతిష్ఠత్ ప్రవృత్తిమున్ముఖోభూదిత్యర్థః॥ ౭౦॥విరాడ్దేషస్యవ్యష్టిదేహందృష్టాంతత్వేనదర్శయన్-సంఖ్యానుకథనస్యప్రయోజనమాహద్వాభ్యాం॥యథేతి॥యథాపురుషంపురుషాకారందుహేం-ప్రాదయోణ్ణాజడాః-సుప్తమవస్థాంశరమాపన్నం-యత్తాదాత్మ్యధ్యాసమంతరేణనోత్థాపయితుంప్రభవంతి-ప్రథమంపరమేశ్వరేభక్తిః- తతోన్యత్రవిరక్తిః-తతోయోగప్రవృత్త్యాధీరేకాగ్రచిత్తం-తతోయద్జ్ఞానంతేన- ప్రత్యగాత్మానంక్షేత్రజ్ఞం-అస్మిన్నాత్మనికార్యకారణసంఘాతే-వివిచ్యచింతయేత్॥వీ॥ ఏతదేవసదృష్టాంతమాహ-యథేతి- ప్రాణాదయః- ఓజసాస్వబలేన- ప్రసుప్తంపురుషం- యేనవినా- యదిచ్ఛామంతరేణేత్యర్థః - ఉత్థాపయితుంనప్రభవంతినసమర్థాః-తథావహ్న్యాదయోపి - స్వాధిష్ఠేయేంద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణిప్రవిశ్యాపి- క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమంతరేణోత్థాపనాశక్తాఇత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥ వీ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంభోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యైవప్రాధాన్యముక్తం- తస్యక్షేత్రజ్ఞస్యానుచింతనం- భగవద్భక్తియోగాంగత్వేనకార్యమిత్యాహ - తస్మిన్నితి - ప్రత్యగాత్మానంజీవం- పరిశుద్ధస్వరూపం- యోగేనాథాత్మ్యపివేచనరూపయోగేన- ప్రవృత్తయాధియా-అస్మిన్ దేహే- వివిచ్యశరీరబుద్ధీంద్రియప్రాణాదిభ్యఃపృథక్కృత్య- భక్త్యాఈశ్వరభక్త్యా-విరక్త్యా కామ్యానభిష్వంగేణజ్ఞానేనచ -ఆత్మనిమనసిచింతయేత్ -యద్వాప్రత్యగాత్మానంధియావివిచ్యాత్మనితస్మిన్ప్రత్యగాత్మని- పరమాత్మానమితిశేషః- విరక్త్యాఅవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ- అనేనకర్మయోగఉక్తః-జ్ఞానేనప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన- భక్త్యా

ఈశ్వరభక్త్యా-జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః-చింతయేత్ ॥౭౨॥*****జ*************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ సప్తవింశే తత్స్వర్ణేశ్వహుసాధనయోగతః॥పుంప్రకృత్యోర్వివేకేన మోక్షురీతిర్నిరూప్యతే ॥ వివేకజ్ఞానేన మోక్షముపపాదయితుం-శుద్ధస్యైవపురుషస్యపూర్వోక్తం ప్రకృత్యాపివేకతః - సంసారమనుస్మారయతి త్రిభిః ॥ ప్రకృతిస్థఇతి॥ ప్రకృతిస్థోపి దేహస్థోపి - నాజ్యతేనలిప్యతే-ప్రాకృతైర్గుణైః - తత్కార్యైః సుఖదుఃఖాదిభిః నిర్గుణత్వాదకర్తృత్వం - తతః అవికారిత్వం॥౧॥ ఏవంజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన - భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య-తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాంగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపాదయిష్యుః-అతీంద్రియమాత్మస్వరూపం-కథమనుసంధాతుం శక్యమిత్యాశంకాంవారయితుం-తస్యప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు- విశదతదావభాసం కథయిష్యన్-తస్యైవ స్వాత్మనః-ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు-కర్తృత్వం-తదాయత్తం సుఖదుఃఖభోక్తృత్వంచ-నస్వరూపప్రయుక్తమితి-పూర్వోక్తమనువదతి- ప్రకృతిస్థ ఇతి-పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోపి దేహస్థోపి- ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైర్దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః-సత్త్వాదిహేతుకైస్సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ-నాజ్యతే స్వతో నస్పృశ్యతే - కుతః అవికారాత్ -స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణపరిణామాభావాత్ -అకర్తృకత్వాత్ -గమనాదిబాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్ -నిర్గుణత్వాత్ -స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్ -స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాంతః-జలార్కవదితి-ఘటాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం - ననుజలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాంత్యాతత్రస్థా ఇవ గృహ్యంతే - న పరమార్థతస్తత్రస్థాః-అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకంపనాదిదోషాస్పర్శః సూర్యాదిషు యుక్తః-ప్రత్యగాత్మనస్తు - దేవాదిశరీరేష్వవస్థితేః-కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇతి చేత్ -ఉచ్యతే- దేశవిప్రకర్షః-కాలవిప్రకర్షః-స్వభావవిప్రకర్షశ్చేతి- త్రేధావిప్రకర్షః అత్రైకైకవిప్రకర్షోపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః-తత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం-జలసూర్యాదిః- స్వభావవిప్రకర్షస్యో

గాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా।భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చింతయేత్ ॥౭౨॥ *******

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - షడ్వింశోఽధ్యాయః.

ప్రకృతిస్థోపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః। అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్ ॥౧॥స

ఏషయర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే।అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాస్మీత్యభిమన్యతే॥౨॥ తేన సంసారప

దాహరణమాకాశాదిః-అత్ర దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వాత్ - యథాఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు - పృథక్పృథక్సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే - యథాజలాధారేషు విషయేషు దృశ్యమానోప్యంశుమాన్ - దేశవిప్రకర్షాత్ తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృశ్యతే - తథాయం ప్రత్యగాత్మాపి-దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితః స్తద్గతైర్ధర్మైః స్వతో నాజ్యతే - స్వభావవిప్రకర్షాదితి - తర్హ్యాకాశ ఏవ దృష్టాంతీకర్తవ్యః నార్క ఇతి చేన్న - దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వాత్ దృష్టాంతస్య-దృశ్యతే చైవం - సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేపి - వివక్షితాంశసాధర్మ్యాద్దృష్టాంతోపాదానం-సింహ ఇవ మాణవక ఇత్యాదౌ-యద్వా ప్రకృతిగతదేవత్వమనుష్యత్వాదయో ప్రకృతేరేవ ధర్మాః-నాత్మనః-తస్య దేవమనుష్యత్వాద్యాకారస్య స్వతో భావాత్ -యది దేవోయం మనుష్యోయమితి ప్రతీత్యా- తేష్వాత్మాకారా ఇతి చేత్ -సా ప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపేతి సదృష్టాంతమాహ- ప్రకృతిస్థ ఇతి దేహస్థ ఇతి-పురుషో జీవః- అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః-ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మైర్నాజ్యతే - అభ్రాంజిగ్రత్యర్థః-స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన నగమ్యతే తథా నానుసంధీయత ఇతి యావత్ - తత్ర దృష్టాంతః జలార్కవదితి - యథా జలే ప్రతిబింబినః సూర్యః-జలగతైర్ధర్మైర్వైశిష్ట్యేన- పరమార్థతో న ప్రతీయతే- తేషాం జలగతత్వాత్ -ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి-పరమార్థతో న ప్రతీయతే- తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్ - తేషామాత్మగతత్వే

న ప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపేత్యర్థః॥౧॥ గర్హిక కథమస్మిన్ కర్తృత్వాదిప్రతీతిస్తత్రాహ॥ స ఇతి ॥ ప్రకృతేరవిద్యాయాః-గుణేషు సత్త్వాదిమయదేహేషు విషజ్జతే- తాదాత్మ్యాధ్యాసమాప్నోతి-తదా అహంకారేణ తత్కార్యేణ-విమూఢాత్మా కర్తృత్వమాత్మన్యారోపయతి-తత్రానాదిరాత్మన్యవిద్యాధ్యాసః-అహమధ్యాసస్తు ఆధునికః- కర్తృత్వాధ్యాసస్తు స్ఫుటః లోహిత్యవత్సోపాధిక ఇతి॥౨॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః-కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః-కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం సుఖదుఃఖానుభవశ్చేత్యాశంకాయాం-సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ- స ఇతి-స ఏ

షః ప్రకృతివిలక్షణోఽప్యాత్మా-అహంక్రియావిమూఢాత్మా-అహంక్రియా అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానస్తయా విమూఢః తిరోహితః-ఆత్మా స్వరూపం యస్య సః-తదా ప్రకృతేర్గుణేషు శబ్దాదిషు-విషజ్జతే శబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్ - యదా చ కర్తాస్మీతి స్వతంత్ర ఇత్యభిమన్యతే-అనేన స్వతంత్రాభిమానోఽపి-బంధహేతురిత్యుక్తం ॥ ౨॥ తేనేతి ॥ అనిర్వృతస్సన్-ప్రకృతిసంగకృతైః-కర్మభిర్ధర్మాధర్మైః-దోషైశ్చ రాగద్వేషాదిభిః-సదసన్మిశ్రయోనిషు- దేవతిర్యఙ్నరాదిషు-సంసారపదవీం ప్రాప్నోతి॥వీ॥ తేనేతి॥ తదా తేనోభయవిధాభిమానేనావశః-కర్మపరతంత్రస్సన్- అతఏవానిర్వృతః - కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన నితరాం సుఖమలభమానః - ప్రాసంగికైః ప్రకృతిసంసర్గకృతైః-కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైః దోషైః - సదసన్మిశ్రయోనిషు-ఉత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు- సంసారపదవీమభ్యేతి ప్రాప్నోతి॥౩॥ నను తర్హి అపారత్వాత్సంసృతేః కిం తన్నివృత్తిర్వయా సేన తత్రాహ॥ అర్థ ఇతి ॥ సంసృతిరూపే అర్థే-వస్తుతః అవిద్యమానేఽపి-సంసృతిః ప్రతిభాసమానజ్ఞానం వినా-స్వత ఏవ న నివర్తతే-అవిద్యాదిదోషబలేన విషయానుధ్యాయిత్వాదిత్యర్థః ॥వీ॥ నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనః స్వాభావికాకారత్వాభావాత్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యాహ-అర్థ ఇతి-అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే-స్వతోఽవిద్యమానేఽపి-అస్యాత్మనః విషయాన్ శబ్దాదీన్-ధ్యాయతశ్చింతయతః- సంసృతిర్న నివర్తతే-సంసారరూపోఽనర్థో న నివర్తతే- యథా స్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి - విషయచింతనద్వారా-సుఖదుఃఖరూపానర్థహేతుత్వం-తద్వజ్జాగరేఽపి - దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి-విషయప్రావణ్యజననద్వారా-అనర్థరూపబంధహేతుత్వమిత్యర్థః॥౪॥ యతో విషయాధ్యాసోఽనర్థహేతుః- అతో మనో నియంతవ్యమిత్యాహ॥ అతఏవేతి॥ అసతామింద్రియాణాం-పథి విషయమార్గే-తీవ్రేణ దృఢేన-విరక్త్యా చ తీవ్రయా ॥వీ॥ హియస్మాదేవం అతఏవ మనో నియంతవ్యమిత్యాహ - అతఏవేతి - అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణామింద్రియాణాం - పథః శబ్దాదివిషయో

> దవీం మనసా భ్యేత్యనిర్వృతః। ప్రాసంగికైః కర్మదోషైస్సదసన్మిశ్రయోనిషు ॥౩॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి
> సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥౪॥ అతఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రస
> క్తమసతాం పథి। భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయేద్వశం ॥౫॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైరభ్యసన్ శ్ర
> ద్ధయాన్వితః। మయి భావేన సత్యేన మత్కథాశ్రవణేన చ ॥౬॥ సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసంగతః
> బ్రహ్మచర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా ॥౭॥ యదృచ్ఛయోపలబ్ధేన సంతుష్టో మితభుఙ్మునిః। వివిక్తశర
> ణశ్శాంతో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్ ॥౮॥ సానుబంధే చ దేహేఽస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్। జ్ఞానేన దృష్టత

ప్రసక్తం నితరామాసక్తం చిత్తం తీవ్రేణ అంతరాయానుపహతేన-భగవద్భక్తియోగేన-విరక్త్యా కామానభిష్వంగేణ చ-శనైః వశం నయేత్ స్వవశం కుర్యాత్ -విరక్తిస్సాధనసప్తకోపలక్షణం- విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా - స్వసమాహితభగవదనుచింతనపరం కుర్యాత్ -ఏవం చ బంధో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౫ ॥ భక్తివిరక్త్యోః తీవ్రత్వే కారణాని వర్ణయన్-జ్ఞానేన మోక్షప్రకారమాహ షడ్భిః-యమాదిభిరితి - యమాదిభిర్యోగమార్గైః చిత్తమభ్యసన్ పునః పునరేకాగ్రీకుర్వన్-ఆత్మానముపలభ్య-సర్వానుస్యూతమద్వయం పరమాత్మానం ప్రతిపద్యత ఇతి - షష్ఠేనాన్వయః-సత్యేన నిష్కాపట్యేన-భావేన ప్రేమ్ణా ॥వీ॥ భక్తియోగానుగ్రాహకాణ్యేవ వర్ణయన్ భక్త్యా మోక్షప్రకారమాహ-షడ్భిః- యమాదిభిరితి-శ్రద్ధయా మనో నియమనవిషయయా త్వరయా-యుక్తః యోగపథైః భక్తియోగైరితి కర్తవ్యతాభూతైః- యమాదిభిశ్శమదమాదిభిః-మయీశ్వరే-భావేన మాతాపితా భ్రాతా సుహృదిత్యుక్తవిధభావేన-సత్యేన సత్యవచనేన॥౬॥ సర్వేతి॥ అప్రసంగతః సంగత్యాగేన-బలీయసా ఈశ్వరార్పితేన॥వీ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతేషు సమత్వేన-ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచింతనేన-అతఏవ నిర్వైరేణ-అప్రసంగః శబ్దాదివిషయానాసక్త్యా-బ్రహ్మచర్యేణ స్త్రీసంగాదిరాహిత్యేన- మౌనేన మితవాక్యేన-లీబయసా భక్తియోగానుగ్రాహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ-స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణాభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః॥ ౭॥ యదృచ్ఛయేతి॥ వివిక్తశరణః ఏకాంతవాసీ॥వీ॥ యదృచ్ఛయేతి-యదృచ్ఛయోపస్థితేన దైవాదుపనతేనాన్నాదినా - సంతుష్టః-దైవాదుపనతమపి మితమేవ భుంజానః మునిః భోజనాదిదశాస్వపి-శుభాశ్రయసంశీలనపరః-వివిక్తశరణః-ఏకాంతవసతిః-శాంతః భయాదిరహితః-మైత్రః భయజనకైరపి భూతైర్మైత్రీమేవ కామయమానః-కరుణః తేష్వపి కారుణికః-ఆత్మవాన్ ప్రశస్తమనస్కః॥౮॥ సానుబంధ ఇతి॥ అసదాగ్రహం అహం మమతాం ప్రకృతేః పురుషస్య చ-దృష్టం తత్త్వం యేన తేన జ్ఞానేన ॥ వీ ॥ సానుబంధ ఇతి-సానుబంధే పుత్రకళత్రాద్యనుబంధసహితే

స్మిన్ దేహే-అసదాగ్రహః అహంమమాభిమతిం న కుర్వన్ - దృష్టతత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్ అన-ప్రకృతేః పురుష స్య చ జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోః హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః॥ ౯ ॥ నివృత్తేతి ॥ నివృత్తాని బుద్ధ్యవస్థానాని జాగ్ర దాదీని యస్య సః-అత ఏవ దూరీభూతం అన్యదర్శనం యస్య సః ఆత్మనా అహంకారావచ్ఛిన్నేన-ఆత్మానం శుద్ధముపలభ్య ఏకస్యైవావచ్ఛేదానవచ్ఛేదాభ్యాం కరణత్వే కర్తృత్వే చ దృష్టాంతమాహ - చక్షుషా చక్షురవచ్ఛిన్నేన - అ ర్కేణ-గగనస్థమర్కమివ-ఏవమాత్మదృక్-శుద్ధమాత్మానం పశ్యన్॥ వీ॥ నివృత్తేతి॥ నివృత్తాని బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సంకల్ప వికల్పాదీని యస్య సః-అత ఏవ దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం యస్య సః - ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ-అసతి దేహే- చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురింద్రియేణ-అర్కమధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ - ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా-ఆత్మానం పరమాత్మానం-ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య॥ ౧౦ ॥ ముక్తలింగమితి॥ ముక్తలింగం నిరుపాధికం-అస తి మిథ్యాభూతే అహంకారే-సదాభాసం సద్రూపేణావభాసమానం - బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి -శుద్ధస్య జీవస్వరూపాద్విశే షమాహ-సతః కారణస్య ప్రధానస్య-బంధుమధిష్ఠానం అసతః కార్యస్య-చక్షురివ ప్రకాశకం - సర్వేషు కార్యేషు కారణే షు చానుస్యూతం-అద్వయం పరిపూర్ణం॥ వీ॥ ముక్తలింగమితి - పశ్చాన్ముక్తలింగః ప్రారబ్ధావసానే ముక్తదేవాదిశరీరః-ద్వితీయాంతపాఠే - ముక్తకర్మాయత్తదేవాదిశరీరం- సదాభాసం నిత్యాసంకుచితజ్ఞానస్వరూపం - సతః ప్రత్యగాత్మ నః-బంధుం॥ శ్లో॥ పితాచరక్షకః శేషీభర్తేత్యాద్యుక్తసర్వవిధబంధుం అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి - చక్షురివ ప్రకాశ కం॥ శ్రు॥ తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః సర్వానుస్యూతం సర్వాంతర్యామిణం-అద్వయం సమాభ్యధికరహితం పరమపురుషం-ప్రతిపద్యతే-ప్రాప్నోతి॥ ౧౧ ॥ అహంకారోపహితే నశుద్ధబ్రహ్మప్రతిపత్తిం సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ జలేస్థితః ఆభాసః-సూర్యప్రతిబింబః-యథా గృహాంతర్వర్తిభిత్తౌ స్ఫురతి తథా గృహకోణస్థైః పురుషైః - భిత్త్యాదౌ స్థి తేన-స్వాభాసేన సూర్యప్రతిబింబేన-యథా ప్రథమం-జలస్థ ఆభాసో వదృశ్యతే లక్ష్యతే - గగనస్థస్య గృహమధ్యే ప్ర

> త్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ॥ ౯ ॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః । ఉపలభ్యాత్మనాత్మానం
> చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్॥ ౧౦ ॥ ముక్తలింగం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే। సతో బంధుమసచ్చక్షు
> స్సర్వానుస్యూతమద్వయమ్॥ ౧౧ ॥ యథా జలస్థ ఆభాసః స్థలస్థేనావదృశ్యతే। స్వాభాసేన యథా సూర్యో
> జలస్థేన దివిస్థితః॥ ౧౨ ॥ ఏవం త్రివృదహంకారో భూతేంద్రియమనోమయైః। స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేన సదాభా

తిబింబాయోగాత్ - చార్థే తథాశబ్దః యథా చేత్యర్థః-యథా చ జలస్థితేన-దివిస్థితసూర్యో లక్ష్యతే ॥ వీ॥ ఆత్మదృగాత్మనా త్మానముపలభ్యేత్యనేన-ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మస్వరూపం పశ్యన్నేన తదంతర్యామిణం పరమాత్మానముపలభ్య - తం ప్రతి పద్యత ఇత్యుక్తం - తత్ర కథమతీంద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్యమిత్యాశంకాయాం - దే హేంద్రియాదిభ్యః విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకారమాత్మోపలంభస్య జాగరాద్యవస్థాస్వతి విశదతరత్వే కథ నముఖేన- సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ ప్రథమం దృష్టాంతం శిక్షయతి - యథైత్యేకేన-స్థలస్థేనాభాసేన తృణలోష్ఠాది ప్ర కాశకేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః-జలస్థః-ఆభాసః- ఆదిత్యప్రతిబింబః దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిర్హి-సా తథా స్వా భాసేన స్వాలోకేన జలస్థేన-జలేపి ప్రతిబింబం ప్రకాశయతా- తేనైవ దివిస్థితః-సాక్షాదాదిత్యో దృశ్యతే- అనాదిత్యాదిత్య యోరాదిత్యాలోకేనైవ ప్రతీతిరిత్యర్థః॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ ఏవం భూతేంద్రియమనోమయైః-దేహేంద్రియమనోభిరవచ్ఛి న్నైః-స్వాభాసైరాత్మప్రతిబింబైః - త్రివృత్ త్రిగుణోఽహంకారః-సతః బ్రహ్మణః - ఆభాసో యస్మిన్ తేన రూపేణ లక్షి తః అహంకారస్థాభాసం వినా-విషయభాసానుత్పత్తేః-అనేన చాహంకారేణ సదాభాసవతా - సత్యదృక్ పరమాత్మజ్ఞప్తి రూప ఆత్మా లక్షిత ఇత్యర్థః॥ వీ ॥ దృష్టాంతే శిక్షితమర్థం దార్ష్టాంతికే దర్శయతి-ఏవమితి - ఏవం భూతేంద్రియమనోమ యైర్భూతేంద్రియమన ఆత్మకైః స్వకార్యైః త్రిప్రకారోఽహంకారాఖ్యః - ప్రకృతిపరిణామవిశేషః స్వాభాసైః స్వధర్మ భూతజ్ఞానైః - ఆత్మవ్యతిరిక్తోఽప్యాత్మతయా గృహ్యతే-సా హీంద్రియమనోఽహంకారపంచభూతరూపదేహాత్మ విషయా త్మబుద్ధిర్భ్రాంతిః-తథా తేనైవ స్వాభాసేన - సదాభాసేన స్వప్రకాశభూతజ్ఞానేన-సత్యదృక్ నిర్వికారజ్ఞానస్వరూప ఆ త్మా గృహ్యత ఇత్యర్థః - స్వాభాసైరితి బహువచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృశోఽహమిత్యాది నానాకారవిషయతాభి ప్రాయం-అయమర్థః-నహ్యంధకారే ప్రతిబింబజ్ఞానం-అతో నాదిత్యే ఆదిత్యభ్రాంతిః - సాక్షాదాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిశ్చా దిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ-ఏవమనాత్మని దేహే ఆత్మభ్రాంతిః -సాక్షాదాత్మన్యాత్మప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతేన జ్ఞానే

రేవభవతీతి॥ ౧౩ ॥ ఇదానీంసుషుప్తిసాక్షిత్వేనశుద్ధాత్మప్రతిపత్తిమనుభవతోదర్శయతి త్రిభిః భూతేతి - భూతాదిషు అసతిఅసత్సు త్సు - నిద్రయావిలీనేషుసత్సు-యస్తత్రతదావినిద్రోఽనిరహంక్రియః - తమాత్మానంప్రతిపద్యతఇతితృతీయేనాన్వయః॥వీ॥అంథేం త్రియార్థ్యనవధానదశాయామప్యనవభాసమూహ ॥ భూతేతి॥బుద్ధిర్మహాన్-ఆదిశబ్దాదహంకారద్రవ్యం-భూతసూక్ష్మాదిషునిద్రయాలీనేషు-అనవభాసమానేషుఅకార్యకరేష్వితివార్థః-తథాఅసతిదేహే-యఃవినిద్రఃవీతనిద్రః-నిరహంక్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః- తమాత్మానంప్రతిపద్యతఇతితృతీయేనాన్వయః ॥ ౧౪॥ ననుయదితదావినిద్రోఽసావస్తితర్హిజాగ్రత్స్వప్నయోరివస్ఫుటంకిం నావభాసతేఇత్యాహ - మన్యమానఇతి - పూర్వంసద్రష్టా-అతోద్రష్టృత్వేన సవికల్పకతయాస్ఫుటంప్రతీతిః- సుషుప్తౌతుభూతాదేః దేహాకారవిషయస్యలీనత్వాత్ - తద్విషయేహంకారేనష్టేసతి-స్వయమనష్టోపి- మృషైవాత్మానంనష్టవన్మన్యమానోయః అన్యనాశేఅన్యస్యనష్టతుల్యత్వేదృష్టాంతః-నష్టవిత్తోయథాఆతురోఽవశః-నష్టవద్భవతీత్యర్థః॥వీ ॥ ననుయదితదావినిద్రోఽసావస్తి-తర్హిజాగ్రత్స్వప్నయోరివస్ఫుటంకింనావభాసతేఇత్యాహ - మన్యమానఇతి-పూర్వంద్రష్టా దేహాదేర్ద్రష్టృత్వేనసవికల్పకతయాస్ఫుటంప్రతీతస్తదాసుషుప్తౌ దేహాదేరనాత్మన్యాత్మాభిమానయుక్తాహంకారవిషయస్య లీనత్వాత్తద్విషయేహంకరణేనష్టేసతి-స్వయమనష్టోపి మృషైవాత్మానంనష్టవన్మన్యమానోయః-అన్యస్యనాశేఅన్యస్యనష్టతుల్యత్వేదృష్టాంతః - నష్టవిత్తోయథాతురోఽవశఃనష్టవద్భవతి - తద్వదిత్యర్థః॥ ౧౫॥ ననుసుషుప్తావపికించిదనుభూయతే - నైవంసుఖమహమస్వాప్సం-నకించిదవేదిషమితి-విశేషజ్ఞానంవినా - కేవలస్యాత్మనః - ప్రతిసంధానాదిత్యాహ- ఏవమితి-ననుప్రతిసంధానేసాహంకారస్యప్రతీతేఃకథమిత్యాహ - కథంనిరహంక్రియత్వం - సాహంకారస్య ద్రవ్యస్య-కార్యకారణసంఘాతస్య - అనుగ్రహఃప్రకాశకః- అవస్థానమధిష్ఠానం - ప్రత్యవిశేషణతయాఅహంకారస్యాపిదృశ్యత్వాత్ - తద్ద్రష్టాఆత్మా-తద్వ్యతిరిక్తః-పరమాత్మానమిత్యన్వయః॥వీ॥ననుసుషుప్తౌనకించిదనుభూయతే -తథాచశ్రుతిః॥ నాపరాఖల్వయమేవంసంప్రత్యాత్మానంజానాత్యయమహమస్మీతి-నైవంతనోఽగుణాభిభవాత్పరానర్థానుభవాభావాచ్చ-అహమర్థస్యాత్మనోఽవివి

సేనసత్యస్య ౧౨॥ భూతసూక్ష్మేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహనిద్రయా । లీనేష్వసత్సుయస్తత్రవిని
ద్రోఽనిరహంక్రియః॥ ౧౩॥ మన్యమానస్తదాత్మానమనష్టోనష్టవన్మృషా। నష్టేఽహంకరణేద్రష్టానష్టవిత్తఇ
వాతురః॥ ౧౪॥ ఏవంప్రత్యవమృశ్యాసావాత్మానంప్రతిపద్యతే । సాహంకారస్యద్రవ్యస్యయోఽవస్థానమ

త్వా ఽస్మాత్ స్ఫుటప్రతిభాసాభావేప్యప్రబోధాదహమిత్యాకారేణాత్మనఃస్ఫురణాత్ -సుషుప్తావపినాహమర్థస్యాత్మనోఽగమః-అత ఏవహిసుషుప్తోత్థితస్యైవంపరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం- నకించిదవేదిషం-మామప్యహంనజ్ఞాతవానితి-స్వరూపానుసంహితంభవతిఅహమిత్యనేనస్వస్మైభాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వంచానుసంహితంభవతి -యథా

...ందమగచ్ఛంమధురమగాయమితి - పరామర్శేఽప్యాత్మాంగమనేనసహతదానీంతనత్వాంశ్యం -గానేనసహతదానీం తనత్వాత్మధర్మ్యంచానుసంహితంభవతిగచ్ఛతీతి - నన్వేతావంతంకాలంనకించిదహమజ్ఞాసిషమితిచపరామృశతీతిచేత్-తదకించిదిత్యస్య ప్రతిషేధఇతిచేత్ - నాహమవేదిషమితివేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః - వేద్యవిషయోహి నప్రతిషేధః మామప్యహంనజ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపి తదానీమననుసంధానం ప్రతీయతఇతిచేత్ నమామప్యహంనజ్ఞాతవానిత్యపరామర్శేహి - ప్రత్యక్షార్థస్యాహమిత్యనువృత్తేర్న స్వరూపంనిషిధ్యతే-అపితుప్రబోధసమయేనుసంధీయమానస్యాహమర్థస్యవ్యావర్తకబ్రాహ్మణత్వాదిబాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేనబుద్ధిసుఖాద్యంశతద్ధర్మవిశిష్టత్వేనప్రతిభాసాభావోహంమామహంనజ్ఞాతవానిత్యస్య విషయోవివేచనీయఃజాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టాస్మదర్థోమామిత్యంశస్యవిషయః - స్వాపావస్థాయాంవస్థాప్రసిద్ధావిశదస్వానుభవైకతానశ్చాహమర్థోహమిత్యంశస్యవిషయః - అత్రసుప్తోహమీదృశోహమితిచమామపినజ్ఞాతవానహమిత్యేవఖల్వనుభవప్రకారః - నాహంఖల్వయమేవంసంప్రత్యాత్మానంజానాత్యయమహమస్మీత్యనేనఅహమయమీదృశజాత్యాదివిశిష్టఇతినజానాతీత్యుచ్యతే తస్మాదహమర్థస్యాత్మనస్సుషుప్తౌస్ఫురణమస్త్యేవ - ఏతదేవాభిప్రేత్యస్నాహ-ఏవమితి-ఏవంసుషుప్తావప్యహమర్థస్యాత్మనోఽనువృత్తేఃప్రత్యవమృశ్యపరామృశ్య - అసౌప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుఃఆత్మానంప్రకృతివివిక్తంప్రత్యగాత్మానంప్రతిపద్యతే - యథావజ్జానీయాత్ -పునరాత్మానమేవవిశినష్టి-సాహంకారస్యద్రవ్యస్య పంచభూతసముదాయస్య-యఃఅవస్థానంఅవతిష్ఠతేనేనేత్యవస్థానం -అవస్థాపకఇత్యర్థః- ఆత్మవిశ్లేషేదేహస్యవి

శరణస్వభావత్వాత్-అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః-దేహస్యప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః-నహినిరాత్మకోదేహఃప్రవర్తతే- ఏవ మింద్రియాద్యనవధానదశాయాంతదవధానదశాయాంచాత్మనోవిశదతరావభాసఉపపాదితః॥౧౬॥ భక్తివిరక్తిభ్యాం సత్యపివివేకే ప్రకృతిపురుషయోఃపరస్పరత్యాగాభావాత్కథంముక్తిరితిపృచ్ఛతిచతుర్భిః॥ పురుషమితి॥ పురుషవ్యతిరేకేణ-ప్రకృతేఃస్వరూపలాభాభావాత్ -ప్రకృతివ్యతిరేకేణపురుషస్యాభివ్యక్త్యభావాదిత్యన్యోన్యాపాశ్రయత్వాన్నిత్యత్వాచ్చ- పురుషంప్రకృతిఃకదాచిన్నవిముంచతీత్యర్థః॥వీ॥అథైవంవిధప్రత్యగాత్మస్వరూపానుచింతనం-భగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారామోక్షసాధనమితి పుత్రస్యవివక్షామాలోచ్యాంతరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయోర్మిథస్సంబంధస్యాప్యనాదిత్వాత్కథముభయోర్విశ్లేషఇతిముక్త్యసంభావనాముద్భావయంతీపృచ్ఛతిదేవహూతిః- పురుషమితిచతుర్భిః- హేబ్రహ్మన్ పురుషంజీవం- ప్రకృతిఃకదాచిదపినవిముంచతినత్యజతి - కుతఃఅనయోఃప్రకృతిపురుషయోః- అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ పరస్పరందృఢతరసంబంధత్వాత్ -నచాన్యతరవినాశేనాపివిశ్లేషస్సంభావ్యతే-యతస్తయోర్నిత్యత్వాత్ - చోహేతౌయతఇత్యర్థః- హేప్రభో-పృథగవస్థానంనసంభవతీతిప్రశ్నాభిప్రాయః॥౧౭॥వ్యతిరేకాభావమాత్రేదృష్టాంతః- యథేతి-యథావ్యతిరేకతోభావఃసత్తానాస్తి-గంధస్యకదాచిదపతద్యదర్శనాద్దృష్టాంతాంతరమాహ- అపామితి-బుద్ధేఃప్రకృతేః-పరస్యపురుషస్యచ॥వీ॥ ఇదమేవపృథగనవస్థానందృష్టాంతేనద్రఢీకరోతి-యథేతి- యథాభూమేఃపృథ్వ్యాః- గంధస్యతదపృథక్సిద్ధస్యగంధగుణస్యచ-వ్యతిరేకతఃపృథగ్భావఃఅవస్థానంనసంభవతి-యథాచాపాంరసస్యతదపృథక్సిద్ధరసస్యపృథగ్భావోనాస్తి - బుద్ధేఃపరస్యబోద్ధురాత్మనః ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణయోజనా॥౧౮॥తతఃకిమతఆహ॥అకర్తురితి॥యేనగుణాఆశ్రయోయస్యసః-తేషుప్రకృతేర్గుణేషుసత్సు-పురుషస్యకైవల్యంకథం॥ వీ॥ కించాకర్తుఃస్వతస్సాంసారికగుణానాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్యపురుషస్యాత్మనః - అయంకర్మసంబంధః-యదాశ్రయఃయత్సంబంధాధీనః- యచ్ఛబ్దఃప్రకృతిపరః-తస్యాఃప్రకృతేః-గుణేషుసత్స్విత్యన్వయః-యచ్ఛబ్దఃసత్త్వాది

గ్రహః॥౧౬॥ దేవహూతిః॥ పురుషంప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నవిముంచతికర్హిచిత్।అన్యోన్యాపాశ్రయత్వా
చ్చనిత్యత్వాదనయోఃప్రభో॥ ౧౭॥యథాగంధస్యభూమేశ్చనభావోవ్యతిరేకతః। అపాంరసస్యచయ
థాతథాబుద్ధేఃపరస్యచ॥౧౮॥అకర్తుఃకర్మబంధోయంపురుషస్యయదాశ్రయః।గుణేషుసత్సుప్రకృతేఃకై
వల్యంతేష్వతఃకథమ్॥ ౧౯॥క్వచిత్తత్త్వావమర్శేననివృత్తంభయముల్బణమ్।అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః
ప్రత్యవతిష్ఠతే॥ ౨౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ అనిమిత్తనిమిత్తేనస్వధర్మేణామలాత్మనా।తీవ్రయామయిభక్త్యాచ
శ్రుతసంభృతయాచిరమ్॥ ౨౧ ॥ జ్ఞానేనదృష్టతత్త్వేనవైరాగ్యేణబలీయసా।తపోయుక్తేనయోగేన

గుణపరోవా- తేష్విత్యన్వయః-స్వారస్యాత్ - తేషుప్రకృతేర్గుణేషుసత్త్వాదిషుసత్సు-అతోగుణేభ్యఃప్రకృతేర్వాకైవల్యంవిముక్తత్వంకథంభవేత్॥ ౧౯॥ అతఏవక్వచిన్నివృత్తప్రాయస్యాపి-సంసారభయస్యపునరుద్భవోదృశ్యతఇత్యాహ-క్వచిదితి-ప్రకృతిసంబంధమాత్రంబంధహేతుః-కింతుగుణబుద్ధ్యాతదాసక్తిః-తస్మిన్నివృత్తేచసత్యాం- మోక్షోఘటతే॥వీ॥ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానంవిముంచతిప్రకృతిరితిచేత్తత్రాహ- క్వచిదితి - ఉల్బణంసంసారరూపభయం-క్వచిత్తత్త్వావమర్శేనపూర్వోక్తాత్మానుసంధానేన- నివృత్తంనివృత్తప్రాయమపి- అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ -అనివృత్తప్రకృతిసంబంధత్వాత్ - పునఃప్రత్యవతిష్ఠతే- ఉపస్థితంభవతి॥౨౦॥క్వచిదుద్భవస్తుసాధనవైకల్యాదిత్యభిప్రేత్యసాధనాతిశయంకథయన్-పరిహరతిత్రిభిః- అనిమిత్తేతి-నిమిత్తంఫలం-తన్నిమిత్తంప్రవర్తకంయస్మిన్ తన్నాస్తితేనానిమిత్తేన- స్వధర్మేణ- అమలాత్మనానిర్మలేనమనసా- శ్రుతేనకథాశ్రవణేన-సంభృతయాపుష్టయా॥వీ॥ సత్యమేవంతథాపిబహ్వంగోపకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానంవిముంచతిప్రకృతిః - క్వచిదుద్భవస్తుసాధనవైకల్యాదిత్యాహకపిలః-అనిమిత్తేతి-నిమిత్తంఫలం-తదనిమిత్తమప్రవర్తకంయస్మిన్- ఫలాభిసంధిరహితేనేత్యర్థః-స్వధర్మేణస్వవిహితాశ్రమోచితధర్మేణ- అమలాత్మనావిశుద్ధాంతఃకరణేన॥శ్రు॥ధర్మేణపాపమపనుదతీతిశ్రుతేః- శ్రుతసంభృతయాశ్రుతేనమత్కథాశ్రవణేనసంభృతయావర్ధితయా - తీవ్రయావిఘ్నానుపహతయా - మయిభక్త్యా - అనభిసంహితఫలకర్మయోగపరిశుద్ధాంతఃకరణనిష్పాద్యయా మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా- మద్భక్త్యా- ప్రకృతిఃతిరోభవిత్రీత్యన్వయః॥ ౨౧॥ వీ॥అన్యాన్యపిభక్తియోగాంగాన్యాహ ॥జ్ఞానేనేతి॥దృష్టంతత్త్వంప్రకృతిపురుషయోర్యాథాత్మ్యం-హేయోపాదేయత్వరూపంయస్మిన్- తేనజ్ఞానేన- బలీయసావైరాగ్యేణ- కామానభిష్వంగేణ-తపోయుక్తేనదేహాచాలనాది

తపోయుక్తేన - యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మ యాథాత్మ్యచింతనేన - తీవ్రేణాత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణచోపకృత
యామద్భక్త్యా॥ ౨౨॥ ప్రకృతిరితి ॥ దహ్యమానాఅభిభూయమానా-తిరోహితాభవతి ॥ వీ ॥ ప్రకృతిరితి॥అహర్నిశందహ్యమానాపీడ్యమానా - పురుషస్యప్రకృతిః - ఆత్మబంధకరీప్రకృతిః - శనకైస్తిరోభవిత్రీ-నబంధకరీభవిష్యతి - నిశ్శేషంనివర్తిష్యతీత్యర్థః-తత్రదృష్టాంతః- అగ్నిరితి - అగ్న్యభివ్యక్త్యవహేతురప్యరణిర్యథాగ్నినాదహ్యతే- తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపిప్రకృతిస్తేనదహ్యతఇత్యర్థః - యద్వా-అగ్నితిరోధాయకకారణిరివాత్మతిరోధాయికాప్రకృతిర్దహ్యతఇత్యర్థః॥
౨౩॥ ఏవంచసతిపునరుద్భవోనాస్తీత్యాహ॥భుక్తేతి॥ భుక్తోభోగోయస్యాఃనిత్యశఃసదాదృష్టోదోషోయస్యాః-అతఏవపరిత్యక్తాసతీ- ఈశ్వరస్యాపరతంత్రస్య- స్వేమహిమ్నిస్థితస్య- స్వానందంప్రాప్తస్య॥వీ॥ ఏవంసతినపునస్సంసరత్యాత్మానంప్రకృతిరిత్యాహభుక్తభోగేతి-భుక్తఃభోగోయస్యాః-నిత్యశస్సదా-దృష్టోదోషోయస్యాః- అతఏవపరిత్యక్తాసతీప్రకృతిఃఈశ్వరస్యాకరవశ్యస్యస్వేమహిమ్నిస్థితస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతఆత్మనః-అశుభంసంసారం-నధత్తే-నసంపాదయతీత్యర్థః॥౨౪॥అవివేకావస్థాయామనర్థహేతురపివివేకానంతరంనభవతీతిసదృష్టాంతమాహద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ ప్రసుప్తస్యస్వప్నః - బహూననర్థాన్బిభర్తిపుష్ణాతీతితథా- ప్రతిబుద్ధస్యసంసారవశేనస్ఫురన్నపి ॥ వీ ॥ అజ్ఞస్యప్రకృతిబంధః జ్ఞానవతస్తునబంధఇత్యత్రదృష్టాంతమాహ- యథాఅప్రతిబుద్ధస్యనిద్రాముపగతస్యపుంసః- ప్రసుప్తస్యస్వప్నః బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ-సఏవప్రసుప్తస్య-ప్రబుద్ధస్యజాగ్రతః- మోహాయానర్థాయ- నకల్పతేనసమర్థోభవేత్ అనర్థస్యాస్థిరత్వాదయంస్వప్నదృష్టాంతః॥౨౫॥ ఏవమితి॥ విదితతత్త్వంయేన-తస్యప్రకృతిర్నాపకురుతేఅపకారంనకరోతి ॥ వీ ॥ ఎవమితి ॥ ఏవంవిదితతత్త్వస్యవిదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వస్యతీవ్ర

ప్రవేణాత్మసమాధినా॥ ౨౨॥ ప్రకృతిఃపురుషస్యేహదహ్యమానాత్వహర్నిశమ్। తిరోభవిత్రీశనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః॥ ౨౩॥ భుక్తభోగాపరిత్యక్తాదృష్టదోషాచనిత్యశః। నేశ్వరస్యాశుభంధత్తేస్వేమహిమ్నిస్థితస్యచ ॥ ౨౪॥యథాహ్యప్రతిబుద్ధస్యప్రస్వాపోబహ్వనర్థకృత్ ।సఏవప్రతిబుద్ధస్యనవైమోహాయకల్పతే॥ ౨౫॥ ఏవంవిదితతత్త్వస్యప్రకృతిర్మయిమానసమ్ । యుంజతోనాపకురుతఆత్మారామస్యకర్హిచిత్ ॥౨౬॥ యదైవమధ్యాత్మరతఃకాలేనబహుజన్మనా । సర్వత్రజాతవైరాగ్యఆబ్రహ్మభువనాన్మునిః॥ ౨౭॥మద్భక్తఃప్రతిబుద్ధార్థోమత్ప్రసాదేనభూయసా । నిఃశ్రేయసంస్వసంస్థానంకైవల్యాఖ్యంమదాశ్రయమ్॥౨౮॥ ప్రాప్నోతీహాంజసాధీరస్స్వదృశాచ్ఛిన్నసంశయమ్। యద్గత్వానవివర్తేతయోగీలింగవినిర్గమే॥౨౯॥ యదానయోగోపచితాసుచేతోమాయాసుసిద్ధస్యవిసజ్జతేంబ । అనన్యహేతుష్వథమేగతి

స్స్యమయిమానసంయుంజతః - ఆత్మారామస్యాత్మన్యేవరమమాణస్య ప్రకృతివిలక్షణస్యాత్మపరమాత్మానుభవపరస్యకర్హిచిత్కదాచిదపిప్రకృతిర్నాపకురుతే- నబంధకారిణీత్యర్థః॥౨౬॥ఉపసంహరతిత్రిభిః॥యదేతి॥ బహూనిజన్మానియస్మిన్కాలే-తేనకాలేన॥వీ॥ఉక్తముపసంహరతి-యదేతి-యథాఅధ్యాత్మరతఃఆత్మారామః-బహూనిజన్మానియస్మిన్కాలేతేనకాలేన-ప్రతిబుద్ధార్థః-విదితతత్త్వహితపురుషార్థః-ఆబ్రహ్మభువనాత్ సత్యలోకపర్యంతలోకేషు-జాతవైరాగ్యఃసాతిశయత్వబుద్ధ్యాభోగ్యతాబుద్ధిరహితః॥౨౭॥మద్భక్తఇతి॥ప్రతిబుద్ధార్థఃవిదితాత్మతత్త్వః-కైవల్యాఖ్యంస్వసంస్థానందేహాదివ్యతిరిక్తంస్వరూపం- మదాశ్రయంనిశ్శ్రేయసంనిరతిశయానందం ॥ వీ ॥ మదితి- మద్భక్తఃనిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః- భూయసామత్ప్రసాదేన-నిశ్శ్రేయసంపురుషార్థరూపం-స్వస్వరూపంమదాశ్రయంఅనేననివృత్తజీవస్వరూపస్యభగవద్ధార్యత్వముక్తంహియత్ప్రాప్నోతిఉపాసనదశాయాంసాక్షాత్కరోతి॥౨౮॥ప్రాప్నోతీతి॥స్వదృశాఆత్మజ్ఞానేన- ఛిన్నాఃసంశయాఃమిథ్యాజ్ఞానానియస్యసః-లింగాద్వినిర్గమేలింగశరీరనాశేసతీత్యర్థః॥ వీ॥ ప్రాప్నోతీతి-తతఃస్వదృశాభగవదాత్మకస్యాత్మనసాక్షాత్కారేణ-ఛిన్నసంశయఃవిగతదేహాత్మాభిమానః- యోగీమద్భక్తియోగనిష్ఠః- లింగవినిర్గమేప్రారబ్ధావసానే- యత్ స్థానం-గత్వాప్రాప్య- ననివర్తేతపునర్నావర్తేత- తత్పరమంస్థానంప్రాప్నోతి॥ ౨౯॥యదేతి॥తదాతుఅణిమాదిసిద్ధయోంతరాయరూపాభవంతి-తాసుయోగేనోపచితాసుసమృద్ధాసు-నయోగాదన్యోహేతుర్యాసాంతాసు-యదాసిద్ధస్యచేతోనవిషజ్జతే - అంబహేమాతః - అథతదా- అంతమతిక్రాంతోమోహంతత్సంబంధినీ- యత్రగతౌ-మృత్యోఃహాసోభవతీతిన - ఏషక్రాంతుమాయావశీకృతఇతి-మృత్యోర్హాసోగర్వోభవతీత్యర్థః॥వీ॥పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతోవాంతరసిద్ధివితృష్ణస్యభగవత్ప్రాప్తిమాహ-యదేతి-అంబహేమాతః-సిద్ధ

స్యపరినిష్పన్నభక్తియోగస్య-పుంసశ్చేతః-యోగోపదితాసుయోగసాధ్యాసు-అనన్యహేతుషుయోగాదన్యోహేతుర్నాస్తియాసు- యత్రయాసు-మృత్యోస్సంసారస్య-హాసో నాశో నభవతి-తాసుమాయాసు-ఐశ్వర్యరూపాస్వణిమాది సిద్ధిషుయదానవిషజ్జతే - నాసక్తంభవతి- అథతదా - ఆత్యంతికీఃరతిశయా-మెగతిఃప్రాప్తిస్స్యాత్ ॥ ౩౦ ॥******

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - సప్తవింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అష్టావింశేతతోఽష్టాంగయోగేనధ్యానశోభినా। సర్వోపాధిఃనిర్ముక్తస్వరూపజ్ఞానమీర్యతే ॥ భక్తింసంక్షేపతఃప్రోచ్యసాంఖ్యమాఖ్యాయవిస్తృతమ్। అథాహవైష్ణవంయోగమష్టాంగంకపిలోహరిః॥ యోగస్యేతి॥ సబీజస్యసాలంబనస్య ప్రసన్నంసత్ ॥ వీ॥ ఏవంపురుషంప్రకృతిగ్రస్తమ్యగ్నితిపృష్టస్యబహ్వంగోపకృతభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యాప్రకృతిర్విముంచతీత్యుత్తరముక్తం - భక్తియోగాంగభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచింతనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథసవిస్తరంభక్తియోగంతదంగజాతంచవివక్షుః ప్రతిజానీతేకపిలః॥ యోగస్యేతి॥ హేనృపాత్మజేమనుపుత్రి-సబీజస్యసకారణస్యససాధనకస్యేత్యర్థః-యోగస్యభగవద్భక్తియోగస్య- గతేస్స్వరూపంప్రకారంచ-వక్ష్యేసప్రపంచంకథయిష్యామి- కోసౌయోగఇత్యత్రాహ-యేనవిధినా-విధీయతఇతివిధిః కర్మణ్యుపసర్గేఘోఃకిః-విహితేనయేనైవయోగేన-మనఃప్రసన్నంరాగాద్యకలుషితంసత్ -సత్పథంశుభాశ్రయం-యాతితత్రైవస్థిరంభవతీత్యర్థః॥ ౧ ॥ తత్రయమనియమానాహ॥ త్రిభిరష్టభిర్ద్వయాధికైః॥ స్వేతి॥ స్వశక్త్యాధర్మాచరణం॥ వీ॥ తత్రప్రథమంయమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణధ్యాననిదిధ్యాసనరూపాష్టాంగానివివక్షుర్యమనియమాంతర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తకమాహ-స్వధర్మేతి-శక్త్యాస్వశక్త్యనుసారేణ-స్వధర్మాచరణంఅనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం-ధర్మాచ్చనివర్తనంఅవిహితాత్ ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనందైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా- సంతోషః-ఆత్మవిచ్చరణార్చనంభాగవతసమారాధనం॥ ౨ ॥ గ్రామ్యధర్మేతి॥ గ్రా

స్స్యాదాత్యంతికీయత్రనమృత్యుహాసః॥ ౩౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-సప్తవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవాన్॥ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యేసబీజస్యనృపాత్మజే। మనోయేనైవవిధినాప్రసన్నంయాతిసత్పథమ్॥ ౧ ॥ స్వధర్మాచరణంశక్త్యావిధర్మాచ్చనివర్తనమ్। దైవాల్లబ్ధేనసంతోషఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్॥ ౨ ॥

గ్రామ్యధర్మనివృత్తిశ్చమోక్షధర్మరతిస్తథా। మితమేధ్యాదనంశశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥ ౩ ॥ అహింసాసత్యమస్తేయంయావదర్థపరిగ్రహః। బ్రహ్మచర్యంతపశ్శౌచంస్వాధ్యాయఃపురుషార్చనమ్॥ ౪ ॥ మౌనం

మ్యస్త్రైవర్గికోధర్మఃతస్మాన్నివృత్తిః-మితంచతన్మేధ్యంశుద్ధంచ-తస్యాదనంతన్మితంనామ॥ స్మృ॥ శ్లో॥ ద్వౌభాగౌపూరయేదన్నైస్తోయేనైకంప్రపూరయేత్ । మారుతస్యప్రచారార్థం చతుర్థమవశేషయేదితిస్మృతిప్రసిద్ధం - వివిక్తం-విజనం- క్షేమంనిర్బాధం- తస్యస్థానస్యసేవనం ॥ వీ ॥ గ్రామ్యేతి-గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః-త్రైవర్గికధర్మాన్నివృత్తిః-మోక్షధర్మేషురతిశ్చ-ఏవంసాధనసప్తకాంతర్భూతక్రియోక్తా- అథవివేకమాహ-శశ్వత్ -సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం-జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టాదిభ్యోన్నాదిభ్యః - వివిక్తానాంపృథక్కృతానాం క్షేమాణాంసాత్త్వికానామన్నాదీనాం సేవనం - తదపిమితమేధ్యాదనం-మితంయథాభవతితథామేధ్యాదీనాంజాత్యాదిభిరదుష్టానామనురూపం- తత్ర జాతిదుష్టాఃకలంజగృంజనాదయః- ఆశ్రయదుష్టంచండాలపతితాదిద్రవ్యంనిమిత్తదుష్టంకేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతం॥ ౩॥ అహింసేతి॥ యావతార్థఃప్రయోజనం- తావన్మాత్రస్యపరిగ్రహః॥ వీ॥ కల్యాణమాహ-అహింసేతి-ఏవంవివేకాదిష్వేవాస్తేయాద్ధయోపియథాసంభవమంతర్భావాః - తత్రాస్తేయఃయావదర్థపరిగ్రహః - తతశ్శౌచస్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయఃక్రియాయామంతర్భావ్యాః బ్రహ్మచర్యంవిమోకేంతర్భావ్యం - మౌనమభ్యాసశ్శుభాశ్రయ సంశీలనరూపః- ఏవమన్యేష్వనవసాదాదయోవివక్షితాద్రష్టవ్యాః-యావదర్థపరిగ్రహఃయావతార్థేనాన్నాదినా- దేహయాత్రాభవేత్ -తావతోర్థస్య పరిగ్రహః-బ్రహ్మచర్యంజితేంద్రియత్వం-తపఃకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది-శౌచమాచారఃస్వాధ్యాయఃవేదాధ్యయనాదిః - పురుషార్చనంభగవత్పూజనం ॥ ౪ ॥ ఆసనాదీన్యంగాన్యాహత్రిభిః ॥ మౌనమితి ॥ సదాఆసనస్యజయేనస్థైర్యం ॥ వీ ॥ ఆసనాదీన్యంగాన్యాహత్రిభిః ॥ మౌనమితి ॥ సదాఆసనజయేనస్థైర్యం - శనైఃప్రాణజయః ప్రాణవాయోః స్వవశీకరణం - ఇంద్రియాణాం - మనసావిషయాత్ శబ్దాదివిషయాత్ - హృదిప్రత్యాహారః -మనసాఇంద్రియాణివిషయేభ్యః- ప్రత్యాహృత్యహృద్యవస్థాపనమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స్వధిష్ణ్యమితి॥ స్వధిష్ణ్యే

వాం ప్రాణస్థానానాంమూలాధారాదీనాంమధ్యే - ఏకస్మిన్దేశే - మనసాసహ - ప్రాణస్యధారణం - ఆత్మనో మనసః - సమాధానంఆత్మాకారతా ॥ వీ ॥ స్వధిష్ణ్యమితి ॥ తథాస్వధిష్ణ్యానాం ప్రాణాపానస్థానానాం-హృదయ గుదాదిస్థానానాంమధ్యే - ఏకస్మిన్మనసాసహప్రాణానాంధారణం - వైకుంఠస్యభగవతోజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపార రూపాణాంలీలానాంఅభిధ్యానం-తథాఆత్మనోమనసస్సమాధానంఏకాగ్రీకరణం॥౬॥ఏతైరితి॥అన్యైశ్చ ప్రదానాదిభిః-ప థిభిరుపాయైః॥వీ॥ ఏతైరితి-ఏతైరుక్తైస్స్వధర్మాచరణాదిభిరన్యైశ్చప్రతదానాదిభిః-పథిభిరుపాయైః-అసత్పథమింద్రి యార్థప్రవణం- అతఏవదుష్టంమనః - బుద్ధ్యాశనైర్యుంజీత - శుభాశ్రయప్రవణంకుర్యాత్ -కథంభూతోయుంజీత-జి తప్రాణః- అతంద్రితఃతంద్రారహితః॥౭॥ ఆసనాదీన్ప్రపంచయతియావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ శుచావితి ॥ ఆసనం కుశాజినచేలోత్తరంప్రతిష్ఠాప్య-స్వస్తికేస్వస్తికాసనే-యథాసుఖమితివా-సమభ్యసేత్ సమ్యగభ్యసేత్ ప్రణవమితిశే షః॥శ్లో॥ఊరుజంఘాంతరాధాయపాదాగ్రేజానుమధ్యగే।యోగినోయదవస్థానంస్వస్తికంతద్విదుర్బుధాః॥వీ॥ఆసనా దీన్ప్రపంచయతి-శుచావితి- జితాసనఃచిరముపవిశన్నపిక్లమరహితః-శుచౌదేశే ఆసనంచేలాజినకుశోత్తరయూత్తరణం ప్రతిష్ఠాప్యతస్మిన్నాసనేస్వస్తికేస్వస్తికాసనే - ఋజుకాయఃఅకుటిలదేహః-ఆసీనస్సమభ్యసేత్ - ప్రణవమితిశేషః॥ శ్లో॥ఊరుజంఘాంతరాధాయపాదాగ్రేజానుమధ్యగే।యోగినోయదవస్థానంస్వస్తికంతద్విదుర్బుధాః॥ ఇతిస్వస్తికా సనలక్షణం॥౮॥ ప్రాణస్యేతి॥బాహ్యవాయోరంతఃప్రవేశనంపూరకః-ప్రవేశితస్యనిరోధేనధారణంకుంభకః-ధృతస్య బహిర్నిస్సారణం రేచకః- ప్రతికూలేనరేచకకుంభకపూరకైః - యద్వా-ఇడయాపూర్యపింగళయా రేచనం- పింగళ యాపూర్యఇడయా రేచనం- ఇత్యేవంప్రతికూలేన-వాశబ్దఃస్వార్థే-స్థిరంసత్ -పునరప్యచంచలంయథాభవతితథా-శోధ

సదాసనజయఃస్థైర్యంప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేంద్రియాణాంవిషయాన్మనసాహృది॥౫॥

స్వధిష్ణ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్। వైకుంఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః॥౬॥ఏతై రన్యైశ్చపథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్। బుద్ధ్యాయుంజీతశనైర్జితప్రాణోహ్యతంద్రితః॥౭॥శుచౌదేశే ప్రతిష్ఠాప్యవిజితాసనఆసనమ్।తస్మిన్స్వస్తికఆసీనోఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥౮॥ప్రాణస్యశోధయే న్మార్గంపూరకుంభకరేచకైః। ప్రతికూలేనవాచిత్తంయథాస్థిరమచంచలమ్॥౯॥మనోచిరాత్స్యాద్విర జంజితశ్వాసస్యయోగినః। వాయ్వగ్నిభ్యాంయథాలోహంధ్మాతంత్యజతివైమలమ్॥౧౦॥ ప్రాణాయా మైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చకిల్బిషాన్।ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥౧౧॥ యదామనస్స్వంవిరజంయోగేనసుసమాహితమ్ । కాష్ఠాంభగవతోధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః॥ ౧౨॥ ప్రసన్నవదనాంభోజంపద్మగర్భారుణేక్షణమ్।నీలోత్పలదళశ్యామంశంఖచక్రగదాధరమ్॥౧౩॥

యేత్॥వీ॥ ప్రాణస్యేతి- బాహ్యవాయోరంతఃప్రవేశఃపూరః-ధారణంకుంభకః- ధృతస్యబహిర్నిస్సరణం రేచకః-ప్రతి కూలేనరేచకపూరకకుంభకైర్వా-యద్వా-ఇడయా రేచనం- పింగళయాపూరణం-పునఃపింగళయా రేచనం-ఇడయా పూరణమిత్యేవం-ప్రతికూలేనచిత్తంస్థిరంసత్పునరప్యచంచలంయథాస్యాత్తథాప్రాణస్యమార్గంశోధయేత్ - ప్రా ణస్స్వవశేతద్బంధనంమనోపిస్వవశంభవేత్-తథాచశ్రూయతే-ఛాందోగ్యే - యథాశకునిస్సూత్రేణప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా బంధనమేవోపశ్రయతే- ఏవంమనోపిశ్రాంత్వాఅన్యత్రప్రాణమేవోపశ్రయతే - ప్రా ణబంధనంహిసోమ్యమనఇతి॥౯॥మనఇతి॥ధ్మాతంసుతప్తమిత్యర్థః-లోహంసువర్ణం-యథామలంత్యజతి- తథామనోపిర జంస్యాత్ -తతస్త్వచంచలంస్యాదితిభావః॥ వీ॥ మనఇతి-కించజితశ్వాసస్యజితప్రాణస్య-యోగినఃమనశ్చిరాదాశు- విరజంవిగతరజోగుణం-రజోగుణేనావిష్టం- నిర్మలంవాస్యాత్ -యథాలోహంసువర్ణాది-వాయ్వగ్నిభ్యాంధ్మాతం-సు తప్తంసత్ - మలంత్యజతి-తథా॥౧౦॥ ప్రాణాయామాదీనాంచసమాధేర్ద్వారకార్యమాహ॥ప్రాణాయామైరితి॥ దోషాన్వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్-సంసర్గాన్విషయసంగాన్అనీశ్వరాన్రాగాదీన్ - వాయునాసహమనసిస్థిరీకర ణం-స్థిరస్యవృత్తిసంతతిఃధ్యానం-వృత్తినిరోధస్సమాధిరితిభేదః॥౧౧॥యదేతి॥సుసమాహితంస్థిరంజాతం - కాష్ఠాం కాంమూర్తిమిత్యర్థః-స్వనాసాగ్రఅవలోకనంయస్యసః-ఏతచ్చలయవిక్షేపయోఃపరిహారాయధ్యేయం॥౧౨॥ హరిమా హసప్తభిః॥ప్రసన్నేతి॥ప్రసన్నంవదనాంభోజంయస్యతంధ్యాయేదితిషష్ఠేనాన్వయః-పద్మగర్భవదరుణేఈక్షణేయస్య నీలోత్పలదళవత్ శ్యామం॥౧౩॥లసదితి॥లసత్పంకజస్యకింజల్కవత్ -పీతేకౌశేయవాససీయస్య-శ్రీవత్సలాంఛనంవక్షః

సియస్య- భ్రాజతౌ కౌస్తుభేన-ఆముక్తాసంశ్లిష్టాకంధరాయస్య॥౧౪॥మత్తేతి॥ మత్తద్విరేఫాణాం-కలోమధురోధ్వనిర్య
స్యాం-తయావనమాలయా పరీతంవ్యాప్తం-పరార్థ్యానిఅమూల్యానిహారాదీనియస్య ॥ ౧౫॥ కాంచీతి॥కాంచీగుణేనఉ
ల్లసంతీశ్రోణీయస్యతం-భక్తానాంహృదయాంభోజమేవ-విష్టరమాసనంయస్య-భక్తానాంమనోనయనానివర్ధయతిహ
ర్షయతీతితథా॥౧౬॥అపీచ్యేతి॥అపీచ్యమతిసుందరం-భక్తవిషయందర్శనంయస్య - కైశోరేతారుణ్యేవయసి - సంతంస్థి
తంభృత్యానామనుగ్రహే-కాతరంవ్యగ్రం॥౧౭॥కీర్తన్యేతి॥కీర్తన్యంకీర్తనార్హం-తీర్థభూతంయశోయస్య-పుణ్యశ్లోకాః
బలిభీష్మప్రముఖాః- తేషాంయశస్కరం-సమగ్రాణ్యంగానియస్మిన్-నచ్యవతేనాపయాతి॥౧౮॥స్థితమితి॥ ప్రేక్షణీయ
మీహితంలీలాయస్యతం॥౧౯॥తదేవంసమగ్రధ్యానముక్త్వాప్యేకైకావయవధ్యానమాహ॥తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్లబ్ధంపదంస్థి
తిర్యేనతచ్చిత్తం-విలక్ష్యవిశేషేణలక్షీకృత్య-ఏకైకస్మిన్నంగఇత్యర్థః॥౨౦॥తదేవపాదాదిక్రమేణాహ॥ త్రయోదశభిః
సంచింతయేదితి॥సమ్యక్ చింతయేత్ - పాదతలే రేఖాత్మకానివజ్రాదీనిలాంఛనాని-తైరాఢ్యంయుక్తం- ఉత్తుంగాశ్చర
క్తాశ్చవిలసంతోయేనఖాః-తేషాంచక్రవాళంమండలంతస్యజ్యోత్స్నాభిః - ఆహతోమహతాంధ్యాతౄణాంహృదయే
అంధకారోయేన-ఏతచ్చసర్వముపాదేయవిశేషణంధ్యేయత్వేనోచ్యతే॥౨౧॥ యదితి ॥ కించయస్యశౌచేనక్షాళనేననిః
సృతాయాస్సరిత్ప్రవరాయాఃగంగాయాః-ఉదకేనతీర్థేనసంసారతారకేణ - మూర్ధ్నివిధృతేనశివోపిశివోభూత్

లసత్పంకజకింజల్కపీతకౌశేయవాససం ।శ్రీవత్సవక్షసంభ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరం॥౧౪॥మత్త
ద్విరేఫకలయాపరీతంవనమాలయా।పరార్థ్యహారవలయకిరీటాంగదనూపురం॥ ౧౫॥కాంచీగుణోల్లస
చ్ఛ్రోణింహృదయాంభోజవిష్టరం । దర్శనీయతమంశాంతంమనోనయనవర్ధనం॥ ౧౬॥అపీచ్యదర్శనం
శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతం।సంతంవయసికైశోరేభృత్యానుగ్రహకాతరం॥౧౭॥కీర్తన్యతీర్థయశసం
పుణ్యశ్లోకయశస్కరం। ధ్యాయేద్దేవంసమగ్రాంగంయావన్నచ్యవతేమనః॥౧౮॥స్థితంవ్రజంతమాసీనం
శయానంవాగుహాశయం।ప్రేక్షణీయేహితంధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేనచేతసా॥౧౯ ॥ తస్మిన్లబ్ధపదంచిత్తం
సర్వావయవసంస్థితం । విలక్ష్యైకత్రసంయుజ్యాదంగేభగవతోమునిః ॥ ౨౦॥సంచింతయేద్భగవతశ్చర
ణారవిందంవజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహలాంఛనాఢ్యం। ఉత్తుంగరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరా
హతమహద్ధృదయాంధకారం ॥ ౨౧ ॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేనతీర్థేనమూర్ధ్నివిధృతేన
శివశ్శివోభూత్ ।ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రంధ్యాయేచ్చిరంభగవతశ్చరణారవిందం॥౨౨ ॥జాను
ద్వయంజలజలోచనయాజనన్యాలక్ష్మ్యాఖిలస్యసురవందితయావిధాతుః।ఊర్వోర్నిధాయకరపల్లవరోచి
షాయత్ సంలాలితంహృదివిభోరభవస్యకుర్యాత్ ॥౨౩॥ ఊరూసుపర్ణభుజయోరధిశోభమానావోజోని
ధీఅతసికాకుసుమావభాసౌ। వ్యాలంబిపీతవరవాససివర్తమానకాంచీకలాపపరిరంభినితంబబింబం॥౨౪॥
నాభిహ్రదంభువనకోశగుహోదరస్థంయత్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మం । వ్యూఢంహరిన్మణి
వృషస్తనయోరముష్యధ్యాయేద్ద్వయంవిశదహారమయూఖగౌరమ్॥౨౫ ॥ వక్షోధివాసమృషభస్యమహావి

అత్యధికంశుభంప్రాప్తమిత్యర్థః-ధ్యాతుర్మనసియశ్శమలశైలఃపాపపర్వతః-తస్మిన్నిసృష్టంక్షిప్తం - వజ్రమివ-యత్
యద్వాశమలశైలే-నిసృష్టంస్వలాంఛనరూపంవజ్రంయేనతత్ ॥౨౨॥జానుద్వయమితి ॥ విభోర్జానుద్వయంతత్పర్యం
తంజఘాద్వయం-అఖిలస్యవిధాతుఃబ్రహ్మణః-జనన్యాలక్ష్మ్యాసంలాలితంస్పర్శచాతుర్యేణసంసేవితం- సంసారిత్వమి
వప్రతీతింవారయతి అభవస్యేతి-హృదికుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ॥౨౩॥ఊరూఇతి॥సువర్ణస్యభుజయోఃస్కంధయోః - అధిఉ
పరిఓజసోబలస్య -నిధీఆధారౌ-అతసికాకుసుమవత్ కాంత్యావభాసమానౌ-వ్యాలంబిఆగుల్ఫంలంబమానం- యత్పీతం
వరంవాసః-తస్మిన్వర్తమానోయఃకాంచీకలాపః- తేనపరిరంభఃసంశ్లేషోవిద్యతేయస్యతత్ -విభోర్నితంబబింబంచహృ
దికుర్యాదితిపూర్వేణాన్వయః॥౨౪॥నాభీతి॥అముష్యశ్రీహరేః-నాభిహ్రదంధ్యాయేత్ - కథంభూతం-భువనానాంకోశ
స్యసమూహస్యగుహాఅధిష్ఠానం-యదుదరం - తత్రస్థితం-యత్రనాభిహ్రదే-ఆత్మయోనేఃబ్రహ్మణః - ధిషణంధిష్ణ్యమధి
ష్ఠానం-అఖిలలోకాత్మకంపద్మంవ్యూఢంవ్యక్తీకృతం - తథాహరిన్మణివృషౌమరకతమణిశ్రేష్ఠౌ-తావివయౌస్తనౌ - తయో
ర్ద్వయంధ్యాయేత్ -విశదహారాణాంమయూఖైఃగౌరంశ్వేతం॥౨౫॥వక్షఇతి॥ఋషభస్యశ్రేష్ఠస్య-మహావిభూతేఃమ
హాలక్ష్మ్యాః-అధివాసంస్థానంయస్యవక్షఃకంఠంచ-మనసికుర్యాత్ -ధ్యాయేత్ -కథంభూతంకంఠం - కౌస్తుభమణిర్యో

భూషణార్థం ధృతః- తస్యాప్యధికం భూషణం- అర్థః ప్రయోజనం యస్య కౌస్తుభమణిమేవ స్వయం అలంకుర్వంతమిత్యర్థః- పుంసాం స్మర్తౄణాం ద్రష్టౄణాంచ-మనోనయనానాం-నిర్వృతిమాదధానమిత్యుభయోర్విశేషణం॥ ౨౬॥ బాహూనితి॥ నిర్ణిక్తాని ఉజ్జ్వలీకృతాని-బహువలయాని అంగదాని యేషు- అధిశ్రితాః లోకపాలాః యేషు తాన్-దరశతారం చక్రం అసహ్యం తేజో యస్య తస్య సరోరుహే రాజహంసమివ॥ ౨౭॥ కౌమోదకీమితి॥ కౌమోదకీం గదాం-అరాతయో యే భటాః యోద్ధారస్తేషాం-శోణితమేవ కర్దమః తేన-దిగ్ధాం లిప్తాం-అస్య కంఠే-మాలాం మణించ స్మరేత్ - మధువ్రతానాం వరూథస్య-గిరా ఉపఘుష్టాం నాదితాం-చైత్యస్య జీవస్య తత్త్వం - తదుక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్। బిభర్తి కౌస్తుభమణిం స్వరూపం భగవాన్ హరిరితి॥ ౨౮॥ భృత్యేతి॥ భృత్యేష్వనుకంపితా కృతానుకంపా - యా ధీః తయా-గృహీతా మూర్తిర్యేన తస్య-విస్ఫురంతీ యే మకరకుండలే-తయోర్వ్యాలి తేన ప్రచలితేన- విద్యోతితౌ అమలౌ కపోలౌ యస్మిన్ తత్ ఉదారా ఉన్నతా నాసా నాసికా యస్మిన్ తత్ ॥ ౨౯॥ యదితి॥ యచ్ఛ్రీస్వయా భూత్యా శోభయా- అళిభిః పరిషేవ్యమాణం-మీనద్వయాశ్రయంచ-శ్రీనికేతనం పద్మం-అధిక్షిపద్వర్తతే-తత్ ధ్యాయేత్ -తత్ర కుంతలైః అళీనామధిక్షేపః- నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం-అబ్జే ఇవ నేత్రే యస్మిన్నిత్యుపమానాంతరం - ఉల్లసంత్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్ తత్ -మనోమయం మనసా ఆవిర్భవం తత్ ॥ ౩౦॥ తస్యేతి॥ కృపయా అధికం ఆత్యర్థం - అక్షిభ్యాం నిసృష్టం ప్రయుక్తం స్నిగ్ధస్మితేన అనుగుణితం సంపృక్తం-విపులః ప్రసాదో యస్మిన్-గుహాయాం హృది॥ ౩౧॥ హాసమితి॥ అవనతాః యే లోకాస్తేషాం

భూతేః పుంసాం మనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్। కంఠంచ కౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థం కుర్యాన్మనస్య
ఖిలలోకనమస్కృతస్య ॥ ౨౬॥ బాహూంశ్చ మందరగిరేః పరివర్తనేన నిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపా
లాన్। సంచింతయేద్దశశతారమసహ్యతేజశ్శంఖంచ తత్కరసరోరుహరాజహంసమ్॥ ౨౭॥ కౌమోదకీం భ
గవతో దయితాం స్మరేత దిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన। మాలాం మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం చై
త్యస్య తత్త్వమమలం మణిమస్య కంఠే॥ ౨౮॥ భృత్యానుకంపితధియేహ గృహీతమూర్తేస్సంచింతయేద్భ
గవతో వదనారవిందమ్। యద్విస్ఫురన్మకరకుండలవల్గితేన విద్యోతితామలకపోలముదారనాసం॥ ౨౯॥ య
చ్ఛ్రీనికేతమళిభిః పరిషేవ్యమాణం భూత్యా స్వయా కుటిలకుంతలబృందజుష్టమ్। మీనద్వయాశ్రయమధి
క్షిపదబ్జనేత్రం ధ్యాయేన్మనోమయమతంద్రిత ఉల్లసద్భ్రు॥ ౩౦॥ తస్యావలోకమధికం కృపయాతిఘోర
తాపత్రయోపశమనాయ నిసృష్టమక్ష్ణోః। స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసాదం ధ్యాయేచ్చిరం వితత
భావనయా గుహాయాం ॥ ౩౧॥ హాసం హరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవిశోషణమత్యుదా
రం॥ సమ్మోహనాయ రచితం నిజమాయయాస్య భ్రూమండలం మునికృతే మకరధ్వజస్య॥ ౩౨॥ ధ్యానాయ
నం ప్రహసితం బహులాధరోష్ఠభాసారుణాయిత తనుద్విజకుందపంక్తి। ధ్యాయేత్స్వదేహకుహరేఽవసిత
స్య విష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనా న పృథగ్దిదృక్షేత్॥ ౩౩ ॥ ఏవం హరౌ భగవతి ప్రతిలబ్ధభావో భక్త్యా

తీవ్రశోకేన యాన్యశ్రూణి తేషాం- సాగరం విశోషయతీతి తథాతం శ్రీహరేర్హాసం అస్య అత్యుదారం భ్రూమండలంచ ధ్యాయేత్ -కథంభూతం నిజమాయయా - మకరధ్వజస్యాపి - సంమోహనాయ రచితం-మునికృతే - మునీనాముపకారాయ-మునీనాం సంమోహనే ప్రవృత్తం-కామమేవ మోహయితుమిత్యర్థః॥ ౩౨॥ మందహాసధ్యానముక్త్వా స్థూలహాస ధ్యానమాహ॥ ధ్యానాయనమితి॥ శ్రీవిష్ణోః ప్రహసితముచ్చైర్హసితం-ధ్యాయేత్ - కీదృశం ధ్యానాయనం - అతిసుందరతయా ప్రయత్నం వినైవ ధ్యానస్య విషయభూతం-సౌందర్యమేవాహ-బహుళయా అధికయా-అధరోష్ఠస్య - భాసా కాంత్యా అరుణీభూతాః తనవః సూక్ష్మాః- ద్విజా ఏవ కుందకుట్మలాని తేషాం పంక్తిః స్ఫురతి యస్మిన్ తత్ - స్వదేహకుహరే హృదయాకాశే-అవస్థితస్య జాతస్య-ప్రేమరసేన ఆర్ద్రయా భక్త్యా-తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్-పృథక్ తద్వ్యతిరిక్తం-ద్రష్టుం నేచ్ఛేత్ చిత్తం న విచాలయేదిత్యర్థః॥ ౩౩॥ సమాధిమాహ ద్వాభ్యాం॥ ఏవమితి॥ నిర్బీజస్సబీజశ్చేతి ద్వివిధో యోగః - తత్ర నిర్బీజయోగే॥ శ్లో॥ యతో యతో నిశ్చలతి మనశ్చంచలమస్థిరమ్। తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేదితి ॥ గీతోక్తమార్గేణ-క్రియమాణోఽపి దుష్కరస్సమాధిః-సబీజే తు సుకరః తత్రైష - పరమానందమూర్తౌ శ్రీహరౌ ధ్యాయమానే-అయత్నత ఏవ చిత్తోపరమో భవతి-తదుక్తం - హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుంక్తే-ఇతి-అతఏవోపరతిప్రయోగస్యలక్షణం సత్యే ॥ సబీజస్యేతి ॥ అయత్నసిద్ధత్వమేవ దర్శయతి - ఏవం ధ్యానమా

౹హరౌ ప్రతిలబ్ధో భావః ప్రేమ యేన సః-తథా తయా భక్త్యా చ-ద్రవత్ హృదయం యస్య సః- ప్రమోదాదుద్గతాని పులకాని యస్య సః- ఔత్కంఠ్య ప్రవృత్తయా-అశ్రుకలయా చ-ముహురర్ద్యమానః- ఆనందసంప్లవే నిమజ్జమానః-దుర్గ్రహస్య భగవతో గ్రహణే-బడిశం మత్స్యబంధనమివ- ఉపాయభూతం చిత్తం-ధ్యేయాద్వియుఙ్క్తే-తద్ధారణే శిథిలప్రయత్నో భవతీత్యర్థః॥ ౩౪॥ ముక్తాశ్రయమితి॥ యర్హి యదా-ఏవం నిర్విషయం భవతి-అత ఏవ ముక్తాశ్రయం చ-ధ్యేయసంబంధం వినా ధ్యాతురవస్థానాసంభవాత్ -నచ పూర్వవత్ శబ్దాదివిషయత్వాత్ -యతస్తత్ర విరక్తం పరమానందానుభవేన-అతో నిర్వాణం లయమృచ్ఛతి- వృత్తిరూపతాం పరిత్యజ్య బ్రహ్మాకారేణ పరిణమత ఇత్యర్థః-యథా అర్చిర్జ్వాలా దీపః-ఆశ్రయవిషయాపగమే- మహాభూతజ్యోతీరూపేణ పరిణమతే తద్వత్ - అత్రాస్యాం దశాయాం-అవ్యవధానం ధ్యాతృధ్యేయవిభాగశూన్యం-ఏకమఖండితం-ఆత్మానమనుగతమీక్షతే- అత్ర హేతుః-ప్రతినివృత్తః అపగతః-గుణప్రవాహః దేహాద్యుపాధిర్యస్య॥ ౩౫॥ నచ సుప్తోత్థిత ఇవ పునస్సంసరతీత్యాహ॥ స ఇతి॥ సోఽపి చ పురుషః తస్మిన్మహిమ్ని బ్రహ్మరూపే-అవసితః అవసానం నిష్ఠాం ప్రాప్తః కయా - మనసో నివృత్త్యా చరమయా అవిద్యారహితయేతి సుషుప్త్యాదివ్యవచ్ఛేదః - తత్ర హ్యవిద్యాస్తి నత్విదానీం- అత్ర హేతుః ఏతయా యోగాభ్యాసకృతయేత్యర్థః - నన్వేవమపి సుఖదుఃఖయోరాత్మధర్మత్వే-కుతో బ్రహ్మైక్యం-తత్రాహ- సుఖదుఃఖయోర్బాహ్యే-తత్ర హేతుః- సుఖదుఃఖయోర్హేతుత్వం భోక్తృత్వం-యత్పూర్వమాసీత్ - తదప్యసతి అవిద్యాకృతే కర్తరి అహంకారే-విధత్తే తన్నిష్ఠత్వమేవ పశ్యతీత్యర్థః- యతః ఉపలబ్ధ పరాత్మకాష్ఠః అపరోక్షీకృతాత్మతత్త్వః॥ ౩౬॥ తస్య జీవన్ముక్తిమాహ ద్వాభ్యాం॥ దేహమితి॥ చకారోఽప్యర్థే॥ నశ్వరం ఉక్తలక్షణ సిద్ధో దేహమపి

> ద్రవద్ధృదయ ఉత్పులకః ప్రమోదాత్ ।ఔత్కంఠ్యబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానస్తచ్చాపి చిత్తబడిశం శనకైర్వియుఙ్క్తే॥ ౩౪॥ ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం నిర్వాణమృచ్ఛతి మనస్సహసా యథార్చిః। ఆత్మానమత్ర పురుషోఽవ్యవధానమేకమన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః॥ ౩౫ ॥ సోఽప్యేతయా చరమయా మనసో నివృత్త్యా తస్మిన్మహిమ్న్యవసితస్సుఖదుఃఖబాహ్యే। హేతుత్వమప్యసతి కర్తరి దుఃఖయోర్యత్స్వాత్మన్విధత్త ఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః॥ ౩౬॥ దేహం చ నశ్వరమవస్థితముత్థితం వా సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథ దైవవశాదపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాంధః॥ ౩౭ ॥ దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్స్వారంభకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః। తం సప్రపంచమధిరూఢసమాధియోగస్స్వాప్నం పునర్న భజతే ప్రతిలబ్ధవస్తుః ॥ ౩౮ ॥ యథా పుత్రాచ్చ విత్తాచ్చ పృథఙ్మర్త్యః ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేః పురుషస్తథా॥ ౩౯॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులింగాద్ధూమాద్వాపి స్వసంభవాత్ ।అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాగ్నిః పృథగుచ్యతే॥ ౪౦॥ భూతేంద్రియాంతఃకరణాత్ప్రధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మా తథా పృథగ్ద్రష్టా భగవాన్బ్రహ్మసంజ్ఞితః॥ ౪౧॥ సర్వభూతేషు

న పశ్యతి- కుతః-సుఖదుఃఖే-ఆసనాదుత్థితముత్థాయ తత్రైవ స్థితం-తతః స్థానాదపేతం - తతో దైవవశాత్పునరప్యుపేతం హి-న విపశ్యతి యతః స్వరూపం ప్రాప్తః-యతో దేహాత్స్వరూపమధ్యగమత్ -తం దేహమితి వా- స తోఽప్యననుసంధానేన దృష్టాంతః-వాసః పరిహృతం పరివేష్టితం-స్థితం గతం వా-మదిరామదేనాంధో యథా న పశ్యతి॥ ౩౭॥ నను తర్హి కథం దేహస్య ప్రవృత్తినివృత్తీ జీవనం వా తత్రాహ॥ దేహ ఇతి॥ దైవం పూర్వసంస్కారః-తద్వశేన గచ్ఛన్ యావత్స్వారంభకం కర్మాస్తి తావత్ప్రతిసమీక్షతే జీవత్యేవ-సాసుః సేంద్రియః - నను తర్హి యస్మిన్పునస్సంగస్స్యాత్తత్రాహ-తం దేహం స్వాప్నదేహాదితుల్యం సప్రపంచం పుత్రాదిసహితం-పునర్న భజతే-అహం మమేతి నాభిమన్యతే అధిరూఢః ప్రాప్తః-సమాధిపర్యంతో యోగో యేన- అత ఏవ ప్రతిబుద్ధం వస్తు ఆత్మతత్త్వం యేన సః॥ ౩౮ ॥ ప్రతిబోధప్రకారమాహ షడ్భిః॥ యథేతి॥ అతిస్నేహవశాదాత్మత్వేన- అభిమతాదపి పుత్రాదేః-మర్త్యః పుత్రాదిః- పురుషః-దేహాదేః ద్రష్టా॥ ౩౯॥ పృథగవస్థానాభావేఽపి-భేదం సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథోల్ముకాదిదానీం జ్వలతః కాష్ఠాత్ - స్వసంభవాదగ్నిసంభూతాత్ -విస్ఫులింగాదేః-ఆత్మత్వేన అగ్నిస్వరూపత్వేన- అభిమతాదపి అత్యంతవివేకినా హి- ధూమేఽప్యగ్న్యభిమానోఽస్తి-ఉల్ముకాత్పూర్వసిద్ధాదపి- తద్దాహకః ప్రకాశకశ్చాగ్నిః పృథగేవ॥ ౪౦॥ భూతేతి॥ ఏవం భూతాదేః ద్రష్టా- తేభ్యః పృథక్ -తస్మాదపి జీవసంజ్ఞితాత్ -బ్రహ్మసంజ్ఞితః పృథక్ -తథా ప్రధానాదపి-తత్ప్రవర్తకో భగవాన్పృథగిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఉపాధితో వివేకముక్త్వాఽతిస్వైక్యమాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతేషు చతుర్విధేషు-తదాత్మతాం మహాభూతాత్మతాం॥ ౪౨॥ ధర్మభేదస్యాప్యౌపాధిక

తాంసదృష్టాంతమాహ॥ స్వేతి॥ స్వయోనిషు కాష్ఠేషు జ్యోతిరగ్నిః- గుణవైషమ్యాత్ దీర్ఘహ్రస్వాదిభేదాత్ - ప్రకృతౌ దేహే॥ ౪౩॥ తస్మాదితి॥ స్వప్రకృతిం స్వాంశస్య జీవస్య బంధహేతుం - దైవీం దేవస్య శ్రీవిష్ణోశ్శక్తిం- పరాభావ్య తత్ప్రసాదేనైవ జిత్వా- స్వరూపేణ బ్రహ్మత్వేనావతిష్ఠతే॥ ౪౪ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - అష్టావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకోనత్రింశకే భక్తియోగస్తు బహుధోచ్యతే। కాలస్య చ బలం ఘోరసంసృతేశ్చ విరక్తయే॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం- భక్తిమార్గభేదాన్ పృచ్ఛతి ద్వాభ్యాం- లక్షణమితి-లక్షణం మహదాదీనాం - యథా సాంఖ్యేషు తథా కథితం యేన లక్షణేన తత్త్వార్థమార్థికం పరస్పరవివిక్తమిత్యర్థః- పరస్పరావిరుద్ధమితి వా ॥౧॥ యథేతి॥ యో యోగో భక్తియోగః- మూలం ప్రయోజనం యస్య తత్ - యన్మూలం- తత్ప్రథనం తస్య భక్తియోగస్య మార్గం ప్రకారం- విస్తరతో మే బ్రూహి॥౨॥ విరాగ ఇతి॥ యేన సంసృతీనామాఖ్యానేన- వీతరాగో భవేత్ ॥ ౩॥ కాలస్యేతి॥ ఈశ్వరరూపస్య మహాప్రభావస్య తే- త్వదాత్మకస్య యద్ధేతోర్యద్భయాత్ -కుశలం పుణ్యం కుర్వంతి॥౫॥ లోకస్యేతి॥ అచక్షుషః అజ్ఞస్య- అతో మిథ్యాభూతే దేహాదావభిమతిరహంకారో యస్య- అతః కర్మస్వనుబద్ధయా ఆసక్తయా ధియా శ్రాంతస్య- అత ఏవ అనాశ్రయే అపారే- తమసి సంసా

చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని। ఈక్షేతానన్యభావేన భూతేష్వపి తదాత్మతామ్॥ ౪౨॥ స్వయోనిషు
యథా జ్యోతిరేకం నానా ప్రతీయతే। యోనీనాం గుణవైషమ్యాత్తథాత్మా ప్రకృతౌ స్థితః॥౪౩॥ తస్మాది
మాం స్వప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్య స్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే-కపిలోపాఖ్యానే సాధనానుష్ఠానం నామాష్టావింశోఽధ్యాయః.
దేవహూతిః॥ లక్షణం మహదాదీనాం ప్రకృతేః పురుషస్య చ। స్వరూపం లక్ష్యతేఽమీషాం యేన తత్పారమా
ర్థికమ్॥౧॥ యథా సాంఖ్యేషు కథితం యన్మూలం తత్ప్రచక్షతే । భక్తియోగస్య మే మార్గం బ్రూహి విస్తర
తః ప్రభో॥౨॥ విరాగో యేన పురుషో భగవన్ సర్వతో భవేత్ । ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః॥౩॥
కాలస్యేశ్వరరూపస్య పరేషాం చ పరస్య తే। స్వరూపం బత కుర్వంతి యద్ధేతోః కుశలం జనాః। ౪॥ అన్వయ
వ్యతిరేకాచ్చపాత్యాత్మావ్యభిచారిణః। వైతథ్యం వ్యభిచారేణ నిద్రాంతస్య న సంస్మరేత్ । ౫॥ లోకస్య
మిథ్యాభిమతేరచక్షుషశ్చిరం ప్రసుప్తస్య తమస్యనాశ్రయే । శ్రాంతస్య కర్మస్వనుబంధయా ధియా త్వ
మావిరాసీః కిల యోగభాస్కరః॥ ౬ ॥ శ్రీమైత్రేయః॥ ఇతి మాతుర్వచశ్శ్లక్ష్ణం ప్రతినంద్య మహామునిః। ఆ
బభాషే కురుశ్రేష్ఠ ప్రీతస్తాం కరుణార్దితః॥ ౭॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే। స్వభా
వగుణమార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే॥౮॥ అభిసంధాయ యద్ధింసాం దంభం మాత్సర్యమేవ చ। సంరంభీ భి
న్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స తామసః॥౯॥ విషయానభిసంధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ చ। అర్చాదావర్చ
యేద్యో మాం పృథగ్భావస్స రాజసః॥౧౦॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్। యజేద్యష్టవ్యమితి వా
పృథగ్భావస్స సాత్త్వికః॥౧౧॥ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుణాశ్రయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథా
గంగాంభసోఽంబుధౌ॥ ౧౨॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతమ్। అహైతుక్యవ్యవహితా
యా భక్తిః పురుషోత్తమే॥ ౧౩ ॥ సాలోక్యసార్ష్టిసామీప్యసారూప్యైకత్వమప్యుత। దీయమానం న గృ

రే-చిరం ప్రసుప్తస్య లోకస్య॥ ప్రబోధనాయ- త్వం యోగప్రకాశకో భాస్కరః కిలావిర్భూతోఽసి॥౬॥ ఇతీతి॥ శ్లక్ష్ణం సుందరం॥ ౭॥ భక్తియోగ ఇతి॥ మార్గైః ప్రకారవిశేషైః- తానేవాహ స్వభావభూతా యే గుణాః- తేషాం మార్గేణ వృత్తిభేదేన- భావోఽభిప్రాయః- ఫలసంకల్పభేదాద్భక్తిభేద ఇత్యర్థః॥౮॥ అభిసంధాయేతి॥ అభిసంధాయ సంకల్ప్య- సంరంభీ క్రోధీ- భిన్నదృక్ భేదదర్శీ- యో భావం భక్తిం కుర్యాత్ - స త్రివిధోఽపి- తామసః॥౯॥ విషయానితి॥ పృథగ్భావః భేదదర్శీ॥౧౦॥ కర్మనిర్హారమితి॥ కర్మనిర్హారం పాపక్షయం- పరస్మిన్ పరమేశ్వరే- తదర్పణం కర్మార్పణం భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః- యష్టవ్యమితి విధిసిద్ధిముద్దిశ్యేత్యర్థః- భేదదర్శిత్వమర్చాదావర్చనం చ- త్రిష్వపి సమానం- తదేవం తామసాదిభక్తిషు- త్రయస్త్రయో భేదాః తాసు యథోత్తరం శ్రైష్ఠ్యం- ఏవం చ శ్రవణకీర్తనాదయో నవాపి ప్రత్యేకం నవ భేదాః- తదేవం సగుణా భక్తిరేకాశీతి భేదా- నిర్గుణా భక్తిరేకవిధైవ॥౧౧॥ తామాహ ద్వాభ్యాం॥ మద్గుణేతి॥ మనోగతిరితి యా భక్తిః- సా నిర్గుణభక్తియోగస్య- లక్షణమిత్యన్వయః॥౧౨॥ లక్షణమితి॥ లక్షణం స్వరూపం- అవిచ్ఛిన్నా సంతతా - అహైతుకీ ఫలానుసంధా [illegible] భేదదర్శనరహితా చ- మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ- మయి శ్రీపురుషోత్తమే ॥ ౧౩॥ [illegible]

నతాం-కైమల్యన్యాయేనాహ॥సాలోక్యేతి॥సాలోక్యం మయాసహ ఏకస్మిన్ లోకే వాసం-సార్ష్టిం సమానైశ్వర్యం సామీప్యం నికటవర్తిత్వం-సారూప్యం సమానరూపతాం-ఏకత్వం సాయుజ్యం-ఉత అపి-దీయమానమపి న గృహ్ణంతి-కుతః మత్సేవనం వినా-తత్రాప్రమేవేత్యర్థః॥౧౪॥కిమితి తర్హి భజంతే॥భక్తియోగస్యైవ పరమఫలత్వాదిత్యాహ॥ స ఇతి॥నను త్రైగుణ్యం హిత్వా బ్రహ్మప్రాప్తిః పరమఫలం ప్రసిద్ధం-సత్యం - తత్తు భక్తానామానుషంగికమిత్యాహ- యేనేతి-యేన భక్తియోగేన-మద్భావాయ బ్రహ్మత్వాయ॥౧౫॥ఏవంభూతాయాః భక్తేస్సాధనాన్యాహ పంచభిః॥ నిషేవితేతి॥నిషేవితేన సమ్యగనుష్ఠితేన- అనిమిత్తేన ఫలాభిసంధిరహితేన-స్వధర్మేణ నిత్యనైమిత్తికేన- మహీయసా శ్రద్ధాదియుక్తేన-క్రియాయోగేన పాంచరాత్రాద్యుక్తపూజాప్రకారేణ అశస్తేన నిష్కామేన- మామభ్యేతీతి పంచమేనాన్వయః॥ ౧౬॥ మదితి॥ మద్ధిష్ణ్యం మత్ప్రతిమాదిః తస్య దర్శనాదిభిః-సత్త్వేన ధైర్యేణ-అసంగమేన వైరాగ్యేణ॥౧౭॥ఆధ్యాత్మికేతి॥ఆర్జవేన అకాలుష్యేన॥౧౯॥మద్ధర్మిణ ఇతి॥ మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మానుష్ఠాతుః పురుషస్య-ఆశయః చిత్తం॥ ౨౦॥ ప్రయత్నం వినైవ ప్రాప్త ఇత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ వాతో రథః ప్రాపకో యస్య గంధస్య- ఆశయాత్ స్థానాత్ పుష్పాదేః- ఆవృంక్తే-ఆత్మసాత్కరోతి-అవికారి శుద్ధం-సమం వా యచ్చేతః చిత్తం॥౨౧॥ చిత్తశుద్ధిశ్చ సర్వభూతాత్మదృష్ట్యైవ భవతీతి వక్తుం కేవలప్రతిమాదినిష్ఠాం

ష్ఠాంతి జనా మత్సేవనం వినా॥౧౪॥స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యంతిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణం మద్భావాయోపపద్యతే॥౧౫॥ నిషేవితేనానిమిత్తేన స్వధర్మేణ మహీయసా। క్రియాయోగేన శస్తేన నాతిహింస్రేణ నిత్యశః॥౧౬॥మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూజాస్తుత్యభివందనైః। భూతేషు మద్భావనయా సత్త్వేనాసంగమేన చ॥౧౭॥మహతాం బహుమానేన దీనానామనుకంపయా। మైత్ర్యా చైవాత్మతుల్యేషు యమేన నియమేన చ॥౧౮॥ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీర్తనేన చ।ఆర్జవేనార్యసంగేన నిరహంక్రియయా తథా॥౧౯॥ మద్ధర్మిణో గుణైరేతైః పరిసంశోధితాశయః। పురుషస్యాంజసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణం హి మామ్॥౨౦ ॥ యథా వాతరథో ఘ్రాణమావృంక్తే గంధ ఆశయాత్ । ఏవం యోగరతం చేత ఆత్మానమవికారి యత్ ॥౨౧॥అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మావస్థితస్సదా। తమవజ్ఞాయ మాం మర్త్యః కురుతేఽర్చావిడంబనమ్॥౨౨॥యో మాం సర్వేషు భూతేషు సంతమాత్మానమీశ్వరమ్।హిత్వార్చాం భజతే మౌఢ్యాద్భస్మన్యేవ జుహోతి సః॥౨౩॥ ద్విషతః పరకాయే మాం మానినో భిన్నదర్శినః । భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనశ్శాంతిమృచ్ఛతి॥౨౪॥అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైః క్రియయోత్పన్నయానఘే। నైవ తుష్యేఽర్చితోఽర్చాయాం భూతగ్రామావమానినః॥౨౫॥అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరం మాం స్వకర్మకృత్ ।యావన్న వేద స్వహృది సర్వభూతేష్వవస్థితమ్॥౨౬॥ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యంతరోదరమ్ ।తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణమ్॥౨౭॥అథ మాం సర్వభూతేషు భూతాత్మానం కృతాలయమ్ । అర్హయేద్దానమానాభ్యాం మైత్ర్యాఽభిన్నేన చక్షుషా ॥ ౨౮ ॥ జీవాశ్శ్రేష్ఠా హ్యజీవానాం తతః ప్రాణభృతశ్శుభే । తతస్సచిత్తాః ప్రవరాస్తతశ్చేంద్రియవృత్తయః॥౨౯॥తత్రాపి స్పర్శవేదిభ్యః ప్రవరా రసవేదినః। తేభ్యో గంధ

నిందన్నాహ సప్తభిః॥అహమితి॥అర్చైవ విడంబనమనుకరణం అర్చాయాం పూజా విడంబనమితి వా॥౨౨॥అవజ్ఞో పేక్షాద్వేషనిందాః క్రమేణ చతుర్భిర్నిషిధ్యంతే॥య ఇతి॥హిత్వా ఉపేక్ష్య॥౨౪॥అహమితి॥ద్రవ్యైరుత్పన్నయా క్రియయా - భూతగ్రామావమానినః తన్నిందకస్య॥౨౫॥తర్హి కిమర్చాదావర్చనమనర్థకమేవ నేత్యాహ॥అర్చాదావితి॥ సర్వభూతేష్వవస్థితం మాం- స్వహృది యావన్న వేద-స్వకర్మకృత్ స్వకర్మావిరోధేన-యథావకాశం అనేన కర్మనిష్ఠాయా అపి స ఏవావధిరిత్యుక్తం భవతి॥౨౬॥ఆత్మన ఇతి॥అంతరా అంతరం-ఉత్ అపి-అరమీషత్ అల్పమపి భేదం యః పశ్యతీత్యర్థః- యద్వా-అంతరామధ్యే- ఉదరం శరీరం-మృత్యుః అహం తస్య భయం విదధే కరోమి॥౨౭॥ అథేతి॥ అథ అతః-సర్వభూతేషు-కృతాలయం కృతావాసం-తత్ర హేతుః భూతానామాత్మానం అంతర్యామిణం-అభిన్నేన చక్షుషా- సమదర్శనేన॥౨౮॥తత్రాపి యథోత్తరం మానాద్యతిశయః-కర్తవ్య ఇతి వక్తుం తారతమ్యమాహ సార్ధైష్షడ్భిః॥జీవా ఇతి॥అజీవానాం అచేతనానాం-అచేతనేభ్యః-తతస్తేష్వపి-ప్రాణభృతః ప్రాణవృత్తిమంతః-సచిత్తాః జ్ఞానవంతః-ఇంద్రియాణాం వృత్తయో యేషు తే॥౨౯॥ తత్రాపీతి॥ తత్రాపి స్పర్శవేదిభ్యః ప్రవరాః-రసవేదినః-ఇంద్రియవృత్తయో వృక్షాణామపి సూక్ష్మాస్సంత్యేవ-తథాహి మహాభారతే-మోక్షధర్మేషు॥శ్లో॥తస్మాజ్జిఘ్రంతి పాదపాః-తస్మాత్పశ్యంతి పాదపా ఇత్యాది-అభూతాను స్పర్శనేంద్రియవృత్తిరేవ తత

స్తేభ్యః-స్పర్శవేదిభ్యః-రసవేదినోమత్స్యాదయః|శ్రేష్ఠాః-గంధవిదో|భ్రమరాదయః-శబ్దవిదఃసర్పాదయః॥౩౦॥రూపేతి॥
రూపభేదవిదఃకాకాదయః-ఉభయతోదంతాయేషాం తేఅశ్వాదయః-అపదేభ్యస్తేభ్యోబహుపదః-తేభ్యశ్చతుష్పాదఇత్య
ర్థః- తతోద్విపాన్మనుష్యః॥౩౧॥తతఇతి॥తతస్తేషువర్ణాః॥౩౨॥ అర్థజ్ఞాదితి॥ సంశయచ్ఛేత్తామీమాంసకః-తతోఽతికేవలా
త్స్వకర్మకృత్-ముక్తసంగస్యలక్షణంఆత్మనోధర్మమర్థంచనదోగ్ధా-నిష్కామఇత్యర్థః॥౩౩॥ తస్మాదితి॥సమర్పితాఃఅశే
షాఃక్రియాః-అర్థాఃతత్ఫలాని-ఆత్మాదేహశ్చయేన-అతఏవనిరంతరఃఅవ్యవహితః॥ ౩౪॥ నేతి॥అకర్తుఃకర్తృత్వాభిమా
నశూన్యాత్॥౩౫॥ ఈశ్వరఇతి॥ జీవానాంకలయాపరికలనేన-అంతర్యామితయాప్రవిష్టఇతిదృష్టేత్యర్థః-ఉక్తంభక్తి
యోగంపూర్వోక్తేనాష్టాంగయోగేనసహోపసంహరతి-హేమానవీతి॥౩౬॥తయోరితి॥పురుషంపరమేశ్వరం-యద
స్యప్రృష్టంజీవస్యసంసృతింకాలస్యచరూపంచాచక్ష్వేతి- తదాహసార్ధేన- ఏతత్ సర్వనియంతృయద్భగవతోరూపం॥
౩౭॥పరమితి ॥ కీదృశం-ప్రధానపురుషాత్మకం- పరంతద్వ్యతిరిక్తంచ-ఏతదేవదైవమిత్యభిధీయతే- కీదృశం-కర్మణాంవి
చేష్టితం- నానాసంసృతిలక్షణంయస్మాత్తత్ - దైవప్రేరితకర్మకృతాస్సంసృతయోపివిచిత్రా ఇత్యర్థః- ఏతదేవభగవ
తోరూపం-కాలఇతిచాభిధీయతే-కీదృశంరూపం-రూపభేదస్యవస్తూనామన్యథాత్వస్య-ఆస్పదంఆశ్రయః-కారణముక్తం

ధవిదశ్శ్రేష్ఠాస్తతశ్శబ్దవిదోవరాః॥౩౦॥రూపభేదవిదస్తత్రతతశ్చోభయతోదతః|తేషాంబహుపదాశ్శ్రే
ష్ఠాశ్చతుష్పాదాస్తతోద్విపాత్ ॥ ౩౧ ॥తతోవర్ణాశ్చచత్వారస్తేషాంబ్రాహ్మణఉత్తమః|బ్రాహ్మణే
ష్వపివేదజ్ఞో హ్యర్థజ్ఞోఽభ్యధికస్తతః॥ ౩౨ ॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తాతతశ్శ్రేయాన్స్వకర్మకృత్ |ముక్త
సంగస్తతోభూయానదోగ్ధాధర్మమాత్మనః॥౩౩॥తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మానిరంతరః|మ
య్యర్పితాత్మనఃపుంసోమయిసన్న్యస్తకర్మణః॥౩౪॥నపశ్యామిపరంభూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్ |మనసై
తానిభూతానిప్రణమేద్బహుమానయన్॥౩౫॥ఈశ్వరోజీవకలయాప్రవిష్టోభగవానితి| భక్తియోగశ్చ
యోగశ్చమయామానవ్యుదీరితః॥౩౬॥తయోరేకతరేణైవపురుషఃపురుషంవ్రజేత్ |ఏతద్భగవతోరూపం
బ్రహ్మణఃపరమాత్మనః॥౩౭॥ పరంప్రధానపురుషాద్దైవంకర్మవిచేష్టితమ్| రూపభేదాస్పదందివ్యంకాలఇ
త్యభిధీయతే॥౩౮॥భూతానాంమహదాదీనాంయతోభిన్నదృశాంభయమ్|యోంతఃప్రవిశ్యభూతానిభూ
తైరత్త్యఖిలాశ్రయః॥౩౯॥సవిష్ణ్వాఖ్యోధియజ్ఞోసౌకాలఃకలయతాంప్రభుః|నచాస్యకశ్చిద్దయితోనద్వే
ష్యోనచబాంధవః॥ ౪౦ ॥ ఆవిశత్యప్రమత్తోసౌప్రమత్తంజనమంతకృత్ |యద్భయాద్వాతివాతోయం
సూర్యస్తపతియద్భయాత్ ॥ ౪౧ ॥ యద్భయాద్వర్షతేదేవోభగణోభాతియద్భయాత్ |యద్వనస్పత
యోభీతాలతాశ్చౌషధిభిస్సహ॥౪౨॥స్వేస్వేకాలేభిగృహ్ణంతిపుష్పాణిచఫలానిచ|స్రవంతిసరితోభీతా
నోత్సర్పత్యుదధిర్యతః॥౪౩॥అగ్నిరింధేసహగిరిర్భూర్నమజ్జతియద్భయాత్| నభోదదాతిశ్వసతాంమా
ర్గంయన్నియమాదదః॥ ౪౪॥ లోకంస్వదేహంతనుతేమహాన్ సప్తభిరావృతమ్|గుణాభిమానినోదేవా
స్సర్గాదిష్వస్య యద్భయాత్ ॥ వర్తంతేనుయుగంయేషాం వశఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౫ ॥ సోనంతోం
తకరఃకాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః |జనంజనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాంతకమ్॥ ౪౬ ॥ ****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-తృతీయస్కంధే- ఏకోనత్రింశోధ్యాయః.

హి-కాలాద్గుణవ్యతికరాదితివక్ష్యతిచ-గుణవ్యతికరఃకాలఇతి-దివ్యంఅత్యద్భుతప్రభావం ॥ ౩౮ ॥ తదేవాహ॥యావత్స
మాప్తి-భూతానామితి-మహదాదీనాంతత్తదభిమానినాంజీవానాం- భయహేతుత్వమేవాహ-యఇతి-భూతైరేవభూ
తాన్యత్తిసంహరతి॥౩౯॥సఇతి॥అధియజ్ఞఃయజ్ఞఫలదాతా-కలయతాంవశీకుర్వతాం॥౪౦॥యదితి-యత్ యస్మాద్భీతాః॥
౪౨॥స్వేస్వఇతి॥యతోభీతాస్సరితస్స్రవంతి॥౪౩॥అగ్నిరితి॥ఇంధేదీప్యతే-సహగిరిభిర్భూః-అధోనభః-యన్నియమాత్
యస్యాజ్ఞయా॥౪౪॥లోకమితి॥మహాన్ మహత్తత్త్వం-అంకురాత్మకంస్వదేహం-లోకత్వేనవిస్తారయతిగుణాభిమానినో
గుణనియంతారః-దేవాఃబ్రహ్మాదయః-అస్యవిశ్వస్య-సర్గాదిషుప్రవర్తంతే-అనుయుగంవారంవారమిత్యర్థః॥౪౫॥సఇతి॥
జనేనపిత్రాదినా-జనంపుత్రాదింజనయన్ - ఆదికృత్ మృత్యునాంతకమపిమారయన్ - అంతకరః-స్వయంత్వనాది
రనంతోవ్యయశ్చ॥౪౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**************************
శ్లో॥ త్రింశేతు కాయకాంతాదిలలనాకులచేతసామ్ | కామినాంతామసీపాపాదధోగతిరుదీర్యతే | కాలప్రభావవర్ణన

పూర్వోక్తం- వైరాగ్యాయవిచిత్రకర్మకృతాంసంసృతిం- అధ్యాయత్రయేణప్రపంచయతి॥తస్యేతి॥ తస్యైతస్యబలినః కా
లస్య-బలివేతి వా పాఠః-కాల్యమానః-విచాల్యమానోపి-వాయోర్విక్రమం-యథా మేఘపఙ్క్తిః న వేద తద్వత్ ॥ ౧ ॥ విక్ర
మమేవాహ॥ యంయమితి॥ యంయమర్థం-దుఃఖేన ప్రయాసేన-ఉపాదత్తే ఆపాదయతి- తంతంభగవాన్ కాలః ధునోతి
వినాశయతి-యత్కృతే యన్నిమిత్తం- శోకహేతుః॥ ౨ ॥ యదితి ॥ యత్ యస్మాత్ -సానుబంధస్యకళత్రాదిసహితస్య-
దేహస్యసంబంధీనిగృహాదీని-వసు ద్రవ్యం- అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః ॥ ౩ ॥ దుర్మతిత్వందర్శయన్దుఃఖంప్రపంచ
యతి॥ జంతురిత్యాదిచతుర్దశభిః॥ ౪ ॥ నరకస్థఇతి॥ నారక్యాంనరకాదాహోరాదిభిర్జాతాయాం॥ ౫ ॥ ఆత్మేతి॥ నిరూఢమూలం
ప్రసృతమనోరథంహృదయంయస్యబహుమన్యతేకృతార్థోహమితిశ్లాఘతే॥ ౬ ॥ దందహ్యమానేతి॥ ఉద్వహనాదినాపోష
ణాదిచింతయా॥ ౭ ॥ దురాశయత్వమేవాహ ॥ ఆక్షిప్తేతి॥ ఆక్షిప్తః ఆత్మా ఇంద్రియాణిచయస్యతయా-అసతీనాంపుంశ్చ
లీనామపి- రహసిరచితయాసంభోగాదిరూపయా - మధురభాషిణాంశిశూనాంఆలాపైశ్చ - సుఖవన్మన్యతఇత్యుత్తరే

శ్రీకపిలః॥ తస్యైతస్యజనోనూనంనాయంవేదోరువిక్రమమ్। కాల్యమానోపిబలినోవాయోరివఘనావ
లిః॥ ౧॥ యంయమర్థముపాదత్తేదుఃఖేనసుఖహేతవే। తంతంధునోతిభగవాన్పుమాన్శోచతియత్కృతే॥
౨॥ యదధ్రువస్యదేహస్యసానుబంధస్యదుర్మతిః। ధ్రువాణిమన్యతేమోహాద్గృహక్షేత్రవసూనిచ॥ ౩॥
జంతుర్వైభవఏతస్మిన్యాంయాంయోనిమనువ్రజేత్। తస్యాంతస్యాంసలభతేనిర్వృతింనవిరజ్యతే॥ ౪॥
నరకస్థోపిదేహంవైనపుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి। నారక్యాంనిర్వృతౌసత్యాందేవమాయావిమోహితః॥ ౫॥
ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబంధుషు। నిరూఢమూలహృదయఆత్మానంబహుమన్యతే॥ ౬॥ దంద
హ్యమానసర్వాంగఏషాముద్వహనాధినా। కరోత్యవిరతంమూఢోదురితానిదురాశయః॥ ౭॥ ఆక్షిప్తాత్మేం
ద్రియఃస్త్రీణామసతీనాంచమాయయా। రహోరచితయాలాపైఃశిశూనాంకలభాషిణామ్॥ ౮॥ గృహే
షుకూటధర్మేషుదుఃఖతంత్రేష్వతంద్రితః। కుర్వన్దుఃఖప్రతీకారంసుఖవన్మన్యతేగృహీ ॥ ౯॥ అర్థైరా
పాదితైర్గుర్వ్యాహింసయేతస్తతశ్చతాన్। పుష్ణాతియేషాంపోషేణశేషభుగ్యాత్యధఃస్వయమ్॥ ౧౦॥ వా
ర్తాయాంలుప్యమానాయామారబ్ధాయాంపునఃపునః। లోభాభిభూతోనిస్సత్త్వఃపరార్థేకురుతేస్పృహామ్
౧౧ ॥ కుటుంబభరణాకల్పోమందభాగ్యోవృథోద్యమః। శ్రియావిహీనఃకృపణోధ్యాయన్శ్వసితిమూ
ఢధీః॥ ౧౨॥ ఏవంస్వభరణాకల్పంతత్కళత్రాదయస్తథా। నాద్రియంతేయథాపూర్వంకీనాశాఇవగో
జరమ్॥ ౧౩ ॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదోభ్రియమాణఃస్వయంభృతైః। జరయోపాత్తవైరూప్యోమరణా
భిముఖోగృహే॥ ౧౪॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తంగృహపాలఇవాహరన్। ఆమయావ్యప్రదీప్తాగ్నిరల్పాహా
రోల్పచేష్టితః॥ ౧౫॥ వాయునోత్క్రమతోత్తారఃకఫసంరుద్ధనాడికః। కాసశ్వాసకృతాయాసఃకంఠేఘు
రఘురాయతే॥ ౧౬॥ శయానఃపరిశోచద్భిఃపరివీతస్స్వబంధుభిః। వాచ్యమానోపినబ్రూతేకాలపాశవ
శంగతః॥ ౧౭॥ ఏవంకుటుంబభరణవ్యాపృతాత్మాజితేంద్రియః। మ్రియతేరుదతాంస్వానామురువేదన
యాస్తధీః॥ ౧౮॥ యమదూతౌతదాప్రాప్తౌభీమౌసరభసేక్షణౌ। సదృష్ట్వాత్రస్తహృదయఃశకృన్మూత్రం
విముంచతి॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహమావృత్యపాశైర్బద్ధ్వాగళేబలాత్। నయతోదీర్ఘమధ్వానందండ్యం

గాన్వయః॥ ౮॥ గృహేష్వితి॥ కూటాఃవిత్తశాఠ్యాదిబహుళాఃధర్మాఃయేషు-దుఃఖప్రధానేషు॥ ౯॥ అర్థైరితి॥ యేషాంపో
షణేన-అధోయాతి-తాన్పుష్ణాతి- శేషభుగితిభోగోపితస్యదుర్లభఇత్యర్థః॥ ౧౦ ॥ వార్తాయామితి॥ వార్తాయాంజీవికా
యాం-నిస్సత్త్వఃదుర్బలఃఅశక్తః-పరార్థేపరస్వే॥ ౧౧॥ కుటుంబేతి॥ అకల్పఃఅసమర్థః॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ పూర్వంయథాఆద్రి
యంతే-తథాఆదరంనకుర్వంతి-కీనాశాఃకృపణాః-కృషీవలాః-గోజరంవృద్ధబలీవర్దం॥ ౧౩॥ తత్రేతి॥ భ్రియమాణఃపుష్య
మాణః॥ ౧౪॥ ఆస్తఇతి॥ అవమత్యాఅవజ్ఞయా-ఉపన్యస్తంసమీపేప్రక్షిప్తం- గృహపాలఃశ్వేవ-ఆహరన్భుంజానఃఆమ
యావీ-రోగీ॥ ౧౫॥ వాయునేతి॥ ఉత్తారఃఉద్గతనేత్రః- కఫేనసంరుద్ధాః-నాడ్యఃప్రాణమార్గభూతాఃయస్యతేన-కా
సశ్వాసాభ్యాంకృతఃఆయాసోయస్య-ఘురుఘురుశబ్దంకరోతి॥ ౧౬॥ శయానఇతి॥ పరివీతఃపరివేష్టితః- వాచ్యమానఃసం
బోధ్యబంధోతాతేత్యాహూయమానః॥ ౧౭॥ ఏవమితి॥ అస్తధీఃనష్టమతిః॥ ౧౮॥ మృతస్యపుణ్యపాపాభ్యాంద్వేగతీ॥ తత్ర
పాపగతిమాహఆయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ యమదూతావితి॥ సరభసంసక్రోధమీక్షణంయయోస్తౌదృష్ట్వా॥ ౧౯॥ యాతే

తనేతి॥ ఆవృత్య నిరుధ్య ॥ ౨౦ ॥ తయోరితి॥ తయోః తర్జనైః-నిర్భిన్నం హృదయం యస్య- ఆర్తస్సన్ చలతీతి వేపథుర్యేనాస్వ యః॥ ౨౧ ॥ క్షుదితి ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాం పరీతః వ్యాప్తః తప్తాః వాలుకాః యస్మిన్ నిర్గతః ఆశ్రమో విశ్రామస్థానముదకం చ యస్మిన్ ॥ ౨౨ ॥ తత్ర తత్రేతి॥ యమసాదనం నీతో భవతీత్యర్థః॥ ౨౩॥ తత్రైవ విశేషమాహ॥ యోజనానామితి॥ అధ్వనస్సంబంధినాం యోజనానాం నవతిం నవ చ సహస్రాణి-పాపాధిక్యే ద్వాభ్యాం వా నీతస్సన్॥ ౨౪ ॥ యాతనాస్సంక్షేపతో దర్శయతి చతుర్భిః॥ ఆదీపనమితి ॥ ఆదీపనం ప్రజ్వలనం ప్రాప్నోతి- స్వేన కృత్తమన్యేన వా కృత్తం ఛిన్నం యత్స్వమాంసం తస్య భక్షణమిత్యర్థః॥ ౨౫॥ జీవత ఇతి॥ ఆత్మనో వైశసం పీడాం ॥ ౨౬॥ కృంతనమితి॥ భిదాపనం భేదప్రాపణం॥ ౨౭॥ న చైతదసంభావితం అత్రాపి దృశ్యమానత్వాదిత్యాహ॥ అత్రైవేత్యాదినా ॥ ఉభయం కుటుంబం- స్వం దేహం చ॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ పాపార్జితం ధనం భుంజతే బహవః- కర్తైవ తు నరకం యాతీత్యాహ॥ ౩౦॥ ఏక ఇతి॥ భూతద్రోహేణ యద్భృతం- తత్స్వకళేబరం-ఇహైవ హిత్వా- కుశలాదితరం పాపం-తదేవ పాథేయం పథి భోజ్యం యస్య ॥ ౩౧॥ నను పాపమపి విహాయ గచ్ఛతు తత్రాహ॥ దైవేనేతి॥ తస్య కుటుంబపోషస్య - శమలం పాపం- దైవేన-ఈశ్వరేణ-ప్రాపితం భుంక్తే ॥ ౩౨॥

రాజభటా యథా॥ ౨౦॥ తయోర్నిర్భిన్నహృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః । పథి శ్వభిర్భక్ష్యమాణ ఆర్తోఽఘం స్వమనుస్మరన్॥ ౨౧॥ క్షుత్తృట్పరీతోఽర్కదవానలానిలైః సంతప్యమానః పథి తప్తవాలుకే। కృచ్ఛ్రేణ పృష్ఠే కశయా చ తాడితశ్చలత్యశక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్ర తత్ర పతన్ శ్రాంతో మూర్ఛితః పునరుత్థితః। పథా పాపీయసా నీతస్తరసా యమసాదనమ్॥ ౨౩॥ యోజనానాం సహస్రాణి నవతిం నవ చాధ్వనః। త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాం వా నీతః ప్రాప్నోతి యాతనాః ॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః। ఆత్మమాంసాదనం క్వాపి స్వకృత్తం పరతోఽపి వా॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాంత్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే। సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చాత్మవైశసమ్॥ ౨౬॥ కృంతనం చావయవశో గజాదిభ్యో భిదాపనమ్। పాతనం గిరిశృంగేభ్యో రోధనం చాంబుగర్తయోః॥ ౨౭॥ యాస్తామిస్రాంధతామిస్రా రౌరవాద్యాశ్చ యాతనాః। భుంక్తే నరో వా నారీ వా మిథస్సంగేన నిర్మితాః॥ ౨౮॥ అత్రైవ నరకస్స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే। యా యాతనా వై నారక్యస్తా ఇహాప్యుపలక్షితాః॥ ౨౯॥ ఏవం కుటుంబం బిభ్రాణ ఉదరంభర ఏవ వా। విసృజ్యేహోభయం ప్రేత్య భుంక్తే తత్ఫలమీదృశమ్॥ ౩౦॥ ఏకః ప్రపద్యతే ధ్వాంతం హిత్వేదం స్వకళేబరమ్। కుశలేతరపాథేయో భూతద్రోహేణ యద్భృతమ్॥ ౩౧॥ దైవేనాసాదితం తస్య నిరయే శమలం పుమాన్। భుంక్తే కుటుంబపోషస్య హృతవిత్త ఇవాతురః॥ ౩౨॥ కేవలేన హ్యధర్మేణ కుటుంబభరణోత్సుకః। యాతి జీవోఽంధతామిస్రం చరమం తమసః పదమ్॥ ౩౩॥ అధస్తాన్నరలోకస్య యావతీర్యాతనాస్తు తాః। క్రమశస్సమనుక్రమ్య పునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః॥ ౩౪॥ ***************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- తృతీయస్కంధే- త్రింశత్తమోఽధ్యాయః,

శ్రీభగవాన్ ॥ కర్మణా దైవనేత్రేణ జంతుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతఃకణాశ్రయః॥ ౧॥ కలిలం త్వేకరాత్రేణ పంచరాత్రేణ బుద్బుదమ్। దశాహేన చ కర్కంధూః పేశ్యండం వా తతః పరమ్॥ ౨ ॥ మాసేన తు శిరో ద్వాభ్యాం బాహ్వంఘ్ర్యాద్యంగవిగ్రహః। నఖరోమాస్థిచర్మాణి లింగ

నను కుటుంబపోషణం విహితమేవ తత్రాహ॥ కేవలేనేతి॥ తమసో నరకస్య-చరమం పదం స్థానం ॥ ౩౩ ॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిప్రకారమాహ॥ నరలోకస్య మనుష్యదేహస్య ప్రాప్తేః-అధస్తాదర్వాక్- యావత్యో యాతనాః- అధశ్చైవ శ్వసూకరాదియోనయశ్చ-తాస్సర్వాః క్రమేణ సంప్రాప్య - ప్రభోగేన క్షీణపాపః శుచిస్సన్ - అత్ర పునర్నరత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౩౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************************

శ్లో॥ ఏకత్రింశే విమిశ్రైస్తు పుణ్యపాపైరిహాంతరా । మనుష్యయోనిసంప్రాప్తిర్వర్ణ్యతే రాజసీ గతిః ॥ పునరత్రావ్రజేదిత్యుక్తం-తదేవ విశేషతో దర్శయతి॥ కర్మణేతి॥ కర్మణా పూర్వకృతేన- దైవమీశ్వరః-తదేవ నేత్రం ప్రవర్తకం యస్య తేన- ప్రవిష్టో భవతి॥ ౧॥ కలిలమితి॥ కలిలం శుక్లశోణితమిశ్రం భవతి - బుద్బుదం వర్తులం భవతి-కర్కంధుర్బదరీఫలం- తదాకారం కించిత్కఠినం భవతి- పేశీ మాంసపిండాకారం- అండం వా యోన్యంతరే॥ ౨॥ మాసేనేతి॥ బాహ్వంఘ్ర్యాదీనాం విగ్రహో విభాగః-లింగం చ ఛిద్రాణి చ తేషాముద్భవః॥ ౩॥ చతుర్భిరితి॥ జరాయుణా గర్భవేష్టనేనావీతః ప్రావృతః॥

౫॥ మాతురితి॥ మాతుర్జగ్ధేనభక్షితేన- అన్నపానాద్యైశ్చ- ఏధమానాఃధాతవోయస్యజంతూనాంసంభవోయస్మింస్త
స్మిన్- అసంమతే గర్తే శేతే-తథాచమార్కండేయపురాణే॥ శ్లో॥ నాడీచాప్యాయనీనామనాభ్యాంతస్యనిబధ్యతే। స్త్రీ
ణాంతథాంత్రసుషిరేసానిబద్ధోపజాయతే। క్రమంతేభుక్తపీతాని స్త్రీణాంగర్భోదరేతథా। తైరాప్యాయితదేహోఽ
సౌజంతుర్వృద్ధిముపైతిహి॥౬॥క్రిమిభిరితి॥తత్రత్యైఃక్రిమిభిఃఖాదద్భిః-సౌకుమార్యాత్కోమలత్వేన-క్షతానిసర్వా
ణ్యంగానియస్యసః॥౭॥కట్వితి॥ఉల్బణైర్దుస్సహైఃసర్వేష్వంగేషుఉత్థితా వేదనాయస్యసః- ఆస్తఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥
౮॥ఉల్బేనేతి॥ఉల్బేన-జరాయుణాభుగ్నంకుటిలీభూతం- పృష్ఠంశిరోధరాగ్రీవాచయస్యసః॥౯॥తత్రేతి॥దైవాత్పూర్వ
కర్మవశాత్ - లబ్ధాస్మృతిర్యేనసః-దీర్ఘంచిరంతనం-అనుచ్ఛ్వాసం యథాభవతితథా-తత్రస్థితస్సన్॥౧౦॥ఆరభ్యేతి॥ సూ
తిహేతుభిర్వాతైః వేపితః సోదరస్సమానోదరజన్మా-విష్ఠాభూఃక్రిమిరివ॥౧౧॥ నాథమానఇతి॥ నాథమానో యాచమా
నః-ఉపతప్యమానఇతివా-ఋషిః దేహాత్మదర్శీ-భీతఃపునర్గర్భవాసాత్ -సప్తవధ్రయోబంధనభూతాః ధాతవోయస్యసః
విక్లబయా వ్యాకులయా॥౧౨॥తస్యేతి॥ఉపపన్నంజగత్ -రక్షితుం-స్వేచ్ఛయాగృహీతనానామూర్తేర్భగవతః - చరణా
రవిందం-అకుతోభయం-సోహంశరణంవ్రజామి-భువిలసదితిశ్రీకృష్ణావతారాద్యభిప్రాయేణ-అసతో మేమమ .. అను
రూపాయోగ్యా-యేదృశీగర్భవాసరూపలక్షణాగతిః-అదర్శిదర్శితా॥ ౧౩॥ నను కోసౌయంశరణంవ్రజసి-కో వాతవత

చ్ఛిద్రోద్భవస్త్రిభిః॥౩॥ చతుర్భిర్ధాతవస్సప్తపంచభిఃక్షుత్తృడుద్భవః। షడ్భిర్జరాయుణావీతఃకుక్షౌ
భ్రామ్యతిదక్షిణే॥౪॥(సప్తమేజన్మకర్మాణిగతానిస్మరతేఋషిః। జగత్యాంనిజదేహస్యమాయయాబం
ధమాత్మనః॥౫॥మాతుర్జగ్ధాన్నపానాద్యైరేధద్ధాతురసంమతే। శేతేవిణ్మూత్రయోర్గర్తే సజంతుర్జంతు
సంభవే॥౬॥క్రిమిభిఃక్షతసర్వాంగస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణం। మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైః
క్షుధితైర్ముహుః॥౭॥కటుతీక్ష్ణోష్ణలవణరూక్షామ్లాదిభిరుల్బణైః।మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టసర్వాంగోత్థిత
వేదనః॥౮॥ఉల్బేనసంవృతస్తస్మిన్నాంత్రైశ్చబహిరావృతమ్। ఆస్తేకృత్వాశిరఃకుక్షౌభుగ్నపృష్ఠశిరో
ధరః॥అకల్పస్స్వాంగచేష్టాయాంశకుంతఇవపంజరే॥౯॥తత్రలబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మజన్మశతోద్భవం।
స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసంశర్మకింనామవిందతే॥౧౦॥ఆరభ్యసప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపివేపితః। నైక
త్రాస్తేసూతివాతైర్విష్ఠాభూరివసోదరః॥౧౧॥నాథమానఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిఃకృతాంజలిః।సంస్తు
వీతతంవిక్లబయావాచాయేనోదరేర్పితః॥౧౨॥జీవఉవాచ॥తస్యోపపన్నమవితుంజగదిచ్ఛయాత్తనానాత
నోర్భువిలసచ్చరణారవిందం।సోహంవ్రజామిశరణంహ్యకుతోభయంమేయేనేదృశీగతిరదర్శ్యసతోనురూ
పా॥౧౩॥యస్త్వత్రబద్ధఇవకర్మభిరావృతాత్మాభూతేంద్రియాశయమయీమవలంబ్యమాయామ్। ఆ
స్తేవిశుద్ధమవికారమఖండబోధమాతప్యమానహృదయేవసితంనమామి॥౧౪॥యఃపంచభూతరచితేరహి
తశ్శరీరేచ్ఛన్నోయథేంద్రియగుణార్థచిదాత్మకోహం। తేనావికుంఠమహిమానమృషింతమేనంవందేపరం
ప్రకృతిపూరుషయోఃపుమాంసమ్॥౧౫॥యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబంధనేస్మిన్సాంసారికేపథిచరం

స్యచవిశేషః-యేనసేవ్యసేవకత్వమిత్యపేక్షాయామాహ॥యఇతి॥అత్రమాతుర్దేహే- భూతేంద్రియాశయమయీం
దేహాకారపరిణామాంమాయాం-అవలంబ్యఆశ్రిత్య- కర్మభిరావృతస్వరూపఇవబద్ధఇవచ - యఆస్తే-సోహంయస్తుఅ
త్రైవాస్తేతంనమామి-కథంభూతమిత్యపేక్షాయాంతుశబ్దోక్తంవిశేషందర్శయతి-ఆతప్యమానేహృదయే - అవసితం
ప్రతీతం- ఏవమప్యవికారం- కుతఃవిశుద్ధంనిరుపాధిం- తత్కుతః-అఖండోబోధోయస్యతం॥ ౧౪॥ననుత్వమపివస్తుతశ్శు
ద్ధఏవ॥(శ్రు)॥ అసంగోహ్యయంపురుషఇత్యాదిశ్రుతేః- తత్కథంయువయోరయంవిశేషస్తత్రాహ॥ యఇతి ॥ యఃపం
చభిర్భూతైః-రచితేశరీరే-అయథామిథ్యైవఛన్నః-నవస్తుతః-యతస్తేనశరీరేణరహితః-అసంగః-అతఃయథేంద్రియ
గుణార్థచిదాత్మకః-ఇంద్రియాణిచగుణాశ్చఅర్థాశ్చచిదాభాసశ్చ-తదాత్మకఃసోహం-తంవందే-కథంభూతం- తేనశరీరే
ణ-అవికుంఠోమహిమాయస్యతం-అవకుంఠేతిపాఠేతిఅవసన్నంకుంఠనమావరణంయస్యసమహిమాయస్యేత్యర్థః-తత్ర
హేతుః-ప్రకృతిపురుషయోః-పరంనియంతారం-కుతఃఋషింసర్వజ్ఞం-విద్యాశక్తిమిత్యర్థః-విద్యావిద్యాకృతోపిశేష
ఇతిభావః॥౧౫॥ నను జ్ఞానేనాయంబంధోనివర్తిష్యతే-కింపరమేశ్వరవందనేనతత్రాహ॥యదితి॥యస్యమాయయానష్ట
స్మృతిస్సన్-సంసారసంబంధినిపథితదభిశ్రమేణతత్కృతేనక్లేశేన-చరన్నయంజీవః- మహతస్తస్యైవేశ్వరస్య - అను

గ్రహమంతరేణవినా-పునఃకయాయుక్త్యా - లోకంనిజస్వరూపం-ప్రవృణీతసంభజేత- అభిక్రమహేతుత్వేనవంధా
నంవిశినష్టి-ఉరూణిగుణనిమిత్తానికర్మాణినితరాంబంధనాని యస్మిన్ - ఈశ్వరస్యప్రసాదంవినాజ్ఞానాశాభావాత్సఏవసే
వ్యఇత్యర్థః॥౧౫॥ఈశ్వరఏవజ్ఞానప్రదఇత్యుపపాదయన్నాహ॥జ్ఞానమితి॥యదేతత్త్రైకాలవిషయజ్ఞానం-తత్ తంవినా
కతమోఽముయ్యాదధాత్ -నకోపి-కింతుసదేవఏవఈశ్వరఏవ-నన్వన్యఃప్రకృష్టోజీవోవిదధాతు-నేత్యాహ- జీవరూపాంశ
ర్మపదవీం-అనువర్తమానావయమితి-తద్వ్యతిరేకేణనకోపిసమర్థఇత్యర్థః- అన్యస్యాసంభవముక్త్వా తస్యసంభవమా
హ-స్థిరేషుచరేషు-అంతర్యామిరూపేణానువర్తితోంశోయేనతంభజేమ॥౧౬॥స్వదుఃఖంవిజ్ఞాపయన్నాహ ॥ దేహీతి॥ అ
న్యదేహవివరే-మాతురుదరకుహరే- యోఽసృగ్విణ్మూత్రకూపః-తస్మిన్ పతితఃతస్యాజఠరాగ్నినాభృశంతప్తో దేహో
యస్య-అతఏవకృపణాధీర్యస్యసః-ఇతోవివరాద్వివసితుంనిర్గంతుమిచ్ఛన్ -స్వమాసాన్ గణయన్ అసౌకదానుఅహో
బహిర్నిర్వాస్యతే॥౧౭॥ తత్కృతముపకారంస్మరన్నాహ॥ యేనేతి॥యేనేదృశీంగతింజ్ఞానం - భవాదృశేననిరుపమేనే
త్యర్థః-స్వకృతే నైవస్వయంతుప్యతు-అంజలిమాత్రంవినా-అస్యకృతోపకారస్య-ప్రత్యుపకారంకఃకుర్యాదిత్యర్థః-ఈ
దృశీంగతిమిత్యనేన-జాత్యంతరవిలక్షణంజ్ఞానం ప్రాపితవానిత్యుక్తం॥౧౮॥ తదేవవైలక్షణ్యమాహ॥పశ్యతీతి ॥ అయ
మపరఃపశ్వాదిః-సప్తవధ్రిః-జీవః-స్వదేహేశారీరకేశరీరభవేసుఖదుఃఖేకేవలంనసుపశ్యతి-అహంపునర్యత్సృష్టయాధి
షణయా-యస్దత్తేనవివేకేనజ్ఞానేన-దమశరీరీ-దమఇత్యుపలక్షణం-శమదమాదియుక్తశరీరవాన్-ఆసఅభవం- తమేవ

స్తదభిక్రమేణ।నష్టస్మృతిఃపునరయంప్రవృణీతలోకంయుక్త్యాకయామహదనుగ్రహమంతరేణ॥౧౫॥
జ్ఞానంయదేతదదధాత్కతమస్సదేవస్త్రైకాలికంస్థిరచరేష్వనువర్తితాంశః।తంజీవకర్మపదవీమనువర్త
మానాస్తాపత్రయోపశమనాయవయంభజేమ॥౧౬॥ దేహ్యన్యదేహవివరేజఠరాగ్నినాసృగ్విణ్మూత్ర
కూపపతితోభృశతప్తదేహః।ఇచ్ఛన్నితోవివసితుంగణయన్ స్వమాసాన్నిర్వాస్యతేకృపణధీర్భగవన్ క
దాను॥౧౭॥యేనేదృశీంగతిమసౌదశమాస్యఈశసంగ్రాహితఃపురుదయేనభవాదృశేన। స్వేనైవతుష్య
తుకృతేనసదీననాథఃకోనామతత్ప్రతివినాంజలిమస్యకుర్యాత్॥౧౮॥పశ్యత్యయంధిషణయాననుసప్త
వధ్రిశ్శారీరకేదమశరీర్యపరస్స్వదేహే।యత్సృష్టయాసతమహంపురుషంపురాణంపశ్యే*బహిర్హృ
దిచచైత్యమివప్రతీతమ్॥౧౯॥సోహంవసన్నపివిభోబహుదుఃఖవాసం గర్భాన్ననిర్జిగమిషేబహిరంధ
కూపే।యత్రోపయాతముపసర్పతిదేవమాయామిథ్యామతిర్యదనుసంసృతిచక్రమేతత్ ॥ ౨౦॥ తస్మా
దహంవిగతవిక్లబఉద్ధరిష్యఆత్మానమాశుతమసస్సుహృదాత్మనైవ।భూయోయథావ్యసనమేతదనేకరం
ధ్రంమామేభవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః॥౨౧॥శ్రీకపిలః॥ఏవంకృతమతిర్గర్భేదశమాస్యస్సవద్యృషిః।
సద్యఃక్షిపత్యవాచీనంప్రసూత్యైసూతిమారుతః॥౨౨॥ తేనావసృష్టస్సహసాకృత్వావాక్శిరఆతురః।విని
ష్క్రామతికృచ్ఛ్రేణనిరుచ్ఛ్వాసోహతస్మృతిః॥౨౩॥ పతితోభువ్యసృఙ్మిశ్రోవిష్ఠాభూరివచేష్టతే।రోరూయ
తిగతేజ్ఞానేవిపరీతాంగతింగతః॥౨౪॥పరచ్ఛందంనవిదుషాపుష్యమాణోజనేనసః।అనభిప్రేతమాపన్నః

చపురాణంఅనాదింపురుషంపూర్ణం-బహిశ్చహృదిచపశ్యేపశ్యామీత్యన్వయః-దృశిర్ప్రేక్షణఇతిధాతోఃఆత్మనేపదమా
ర్షంకథం- అపరోక్షతయాప్రతీతంచైత్యమివ-అహంకారాస్పదంభోక్తారమివేత్యర్థః॥౧౯॥ అవివేకజ్ఞానకృతంసంసా
రోద్వేగంఅనుస్మరన్మోక్షమార్గమేవఅధ్యవస్యతిద్వాభ్యాం॥సఇతి॥హేవిభోబహుదుఃఖవాసంయథాభవతితథా-గర్భే
వసన్నపిసోహంగర్భాద్బహిర్నిర్గంతుమిచ్ఛామి-తత్రహేతుః-అంధకూపప్రాయేయత్ర-బహిరుపయాతంనిర్గతం-
ప్రాణినం-దేవస్యతవమాయా-ఉపసర్పతివ్యాప్నోతి-యదనుయాంమాయామను-మిథ్యామతిఃదేహేఅహంబుద్ధిః-సం
సృతిచక్రంచకళత్రపుత్రాదిసంబంధాదుపసర్పతి॥౨౧॥తస్మాదితి॥తస్మాదత్రైవస్థితోపి విగతవిక్లబఃఅవ్యాకులస్సన్
సుహృదాఆత్మనా-సారథిరూపయాబుద్ధ్యైవ-ఆత్మానంతమసఃసంసారాత్ -ఉద్ధరిష్యామి-అనేకరంధ్రం నానాగర్భ
వాసరూపం-ఏతద్వ్యసనందుఃఖం-యథామేమాభవిష్యత్ నభవిష్యతి-తథా-కాత్రతవసాధనసామగ్రీతత్రాహ- ఉ
పసాదితౌహృదయంప్రాపితౌ-శ్రీవిష్ణోఃపాదౌయేనమయాసహ॥ ౨౨॥ఏవమితి॥దశమాసాఃపరిచ్ఛేదకాఃయస్యతం-స
పదీతి ప్రసూతిపూర్వక్షణోపలక్షణం-ఋషింజీవంసద్యస్తత్క్షణమేవ-అవాచీనంఅవాఙ్ముఖంతం- ప్రసూతిహేతు
మారుతఃక్షిపతినుదతి॥ ౨౩॥ తేనేతి॥అవసృష్టఃఅధఃక్షిప్తస్సన్॥౨౪॥పతితఇతి॥రోరూయతిరోరూయతేయజంతాత్ -

రుశబ్దఇతిధాతోఃపరస్మైపదమార్షమ్॥ ౨౫॥ పరేతి॥ పరస్యఛందంఅభిప్రాయం-నవిదుషాఅవిదుషా - అనభిప్రేతం-స్తన్యార్థంరోదనేఉదరవ్యథాంపరికల్ప్యనింబరసంపాయయంతి-ఉదరవ్యథయారోదనేక్షుధంపరికల్ప్య స్తన్యం పాయయంతీత్యాది॥ ౨౬॥ శాయితఇతి॥ ఆసనోత్థానచేష్టనేచానీశస్సన్-రోదితీత్యనుషంగః॥ ౨౭ ॥ తుదంతీతి॥ ఆమాకోమలాత్వగ్యస్య-విగతంగర్భేజాతంజ్ఞానంయస్య॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ శైశవంపంచవర్షాణి-తతఃపౌగండంయావవాదర్శావర్తనం-తత్రచాధ్యయనాదిదుఃఖం-యౌవనదుఃఖమాహసార్ధైస్త్రిభిః-అలబ్ధాభీప్సితత్వేన-శుచార్పితఃవ్యాప్తః-అజ్ఞానాదిద్ధోదీప్తోమన్యుర్యస్యసః॥ ౨౯॥ సహేతి॥ దేహేనసహైవవర్ధమానేన-మానేనమన్యునాచ-విగ్రహంవిరోధం-ఆత్మనోంతాయనాశాయకరోతి॥ ౩౦॥ అజ్ఞానంప్రపంచయతి॥ భూతైరితి॥ భూతైఃపంచభిః-ఆరబ్ధేదేహే-అసద్గ్రాహఃఅసదాగ్రహః- అహంమమేతిమతింకరోతి॥ ౩౧॥ తదర్థమితి॥ తదర్థం దేహార్థం-యత్ యేనకర్మణాబద్ధః- యోదేహోమనుయాతిపునఃపునరుపయాతి-అనువర్తతఇతివా-కుతఃఅవిద్యాకర్మభ్యాంబధ్యతఇతితథా॥ ౩౨॥ యదీతి॥ యద్యసద్భిఃఆసితోధిష్ఠితస్సన్- తేషాంపథిరమతే-పథిసన్మార్గే-ఆస్థితోపి. యద్యసద్భిస్సహరమతఇతివా-తచ్ఛ్రియాతనాదేహఆవృత్త్యైత్యాదిపూర్వోక్తప్రకారేణ-తమోనరకంప్రవిశతి॥ ౩౩॥ అసత్సంగంనిందతి త్రిభిః॥ సత్యమితి॥ బుద్ధిఃపరమార్థవిషయా-హ్రీఃలజ్జా - శ్రీఃధనధాన్యా

ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః॥ ౨౬॥ శాయితోశుచిపర్యంకే జంతుస్స్వేదజదూషితే। నేశఃకండూయనేంగానా
మాసనోత్థానచేష్టనే॥ ౨౭॥ తుదంత్యామత్వచందంశామత్కుణామశకాదయః। రుదంతంవిగతజ్ఞానంక్రి
మయఃక్రిమికంయథా ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవంశైశవంభుక్త్వాదుఃఖంపౌగండమేవచ। అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞానా
దిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః॥ ౨౯॥ సహదేహేనమానేనవర్ధమానేనమన్యునా। కరోతివిగ్రహంకామీకామిష్వం
తాయచాత్మనః॥ ౩౦॥ భూతైఃపంచభిరారబ్ధేదేహేదేహ్యబుధోసకృత్। అహంమమేత్యసద్గ్రాహఃకరో
తికుమతిర్మతిమ్॥ ౩౧॥ తదర్థంకురుతేకర్మయద్బద్ధోయాతిసంసృతిమ్। యోనుయాతిదదత్క్లేశమవిద్యాక
ర్మబంధనః॥ ౩౨॥ యద్యసద్భిఃపథిపునఃశిశ్నోదరకృతోద్యమైః। ఆస్థితోరమతేజంతుస్తమోవిశతిపూర్వ
వత్॥ ౩౩॥ సత్యంశౌచందయామౌనంబుద్ధిర్హ్రీశ్రీర్యశఃక్షమా। శమోదమోభగశ్చేతియత్సంగాద్యా
తిసంక్షయమ్॥ ౩౪॥ తేష్వశాంతేషుమూఢేషుఖండితాత్మస్వసాధుషు। సంగంనకుర్యాచ్ఛోచ్యేషుయో
షిత్క్రీడామృగేషుచ॥ ౩౫॥ నతథాస్యభవేన్మోహోబంధశ్చాన్యప్రసంగతః। యోషిత్సంగాద్యథా
పుంసోయథాతత్సంగిసంగతః॥ ౩౬॥ ప్రజాపతిస్స్వాం*దుహితరందృష్ట్వాతద్రూపధర్షితః। రోహిద్భూ
తాంసోన్వధావదృశ్యరూపీగతత్రపః॥ ౩౭॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషుకోన్వఖండితధీఃపుమాన్। ఋషిం
నారాయణమృతేయోషిన్మయ్యేహమాయయా॥ ౩౮॥ బలంమేపశ్యమాయాయాస్స్త్రీమయ్యాజయి
నోదిశామ్। యాకరోతిపదాక్రాంతాన్భ్రూవిజృంభేణకేవలమ్॥ ౩౯॥ సంగంనకుర్యాత్ప్రమదాసుజా
తుయోగస్యపారంపరమారురుక్షుః। మత్సేవయాప్రతిలబ్ధాత్మలాభోవదంతియానిరయద్వారమస్య॥
౪౦॥ యోపయాతిశనైర్మాయాయోషిద్దేవవినిర్మితా। తామీక్షేతాత్మనోమృత్యుంతృణైఃకూపమివావృ
తమ్॥ ౪౧॥ యాంమన్యతేపతింమోహాన్మన్మాయామృషభాయతీం। స్త్రీత్వంస్త్రీసంగతఃప్రాప్తోవిత్తాపత్య

దిలక్షణా- యశఃకీర్తిః-క్షమాసహిష్ణుత్వంశమోమనోనిగ్రహఃదమోబాహ్యేంద్రియనిగ్రహః-భగఉన్నతిః- యత్సంగాత్ యేషాంఅసతాంసంగాత్॥ ౩౪॥ తేష్వితి॥ ఖండితాత్మసుదేహాత్మబుద్ధిషు - యోషితాంక్రీడామృగవదధీనేషు॥ ౩౫॥ నేతి॥ యథాచయోషిత్సంగినాం సంగతోబంధఃతథాఅన్యప్రసంగతోనభవేత్ ॥ ౩౬ ॥ యోషిత్సంగస్యానర్థతాంప్రతిపాదయతిసప్తభిః ॥ ప్రజాపతిరితి॥ రోహిద్భూతాంమృగీభూతాంసతీం-ఋశ్యరూపీమృగాకారస్సన్- గతత్రపోనిర్లజ్జః-పూర్వార్ధేవర్ణాధిక్యమార్షం॥ ౩౭॥ తదితి॥ తేనబ్రహ్మణాసృష్టాఃమరీచ్యాదయః- తైఃసృష్టాఃకశ్యపాదయః తైరపిసృష్టాఃదేవమనుష్యాదయఃతేషు - కోనుపుమాన్-అఖండితధీఃఅనాకృష్టమనాః॥ ౩౮॥ బలమితి॥ దిశాంజయినఃశూరానపి॥ ౩౯॥ సంగమితి॥ ప్రతిలబ్ధఃఆత్మరూపోలాభోయేనసః-అస్యముముక్షోః-యాఃప్రమదాః- నిరయద్వారంవదంతి॥ ౪౦॥ యేతి॥ శనైఃశుశ్రూషాదిమిషేణ-ఉపయాతి ॥ యాయోషిద్రూపామాయా - తాంమృత్యుంప్రతికూలామీక్షేత॥ ౪౧॥ ముముక్షుస్త్రియం ప్రత్యాహద్వాభ్యాం॥ యామితి॥ ఋషభాయతీంపురుషవదాచరంతీం - యాంమమమాయాం- విత్తాదిప్రదంపతింమన్యతే-తద్భూతాంపురుషరూపాంమాయాం-మృత్యుంవిద్యాదిత్యుత్తరేణాన్వయః- [illegible]

పూర్వజన్మనిపుమాన్ స్త్రియంగతఃఅంతకాలె స్త్రీధ్యానేన-స్త్రీత్వం ప్రాప్తోజీవః॥౩౨॥ తమితి॥తంవిత్తాదియాపంమృత్యుంజానీయాత్ - మృగయోర్లుబ్ధకస్య - గాయనమనుకూలత్వేన ప్రతీయమానమపి -యథామృగస్యమృత్యుః॥౩౩॥ తదేవంజీవస్యసంసృతిః ప్రపంచితా - తత్రచతస్యకర్మవశేన-లోకాల్లోకాంతరగమనం -జన్మమరణంచోక్తం- తత్రేవంశంక్యతె-నను వ్యాపకస్యకథంలోకాల్లోకాంతరగమనం - నిత్యస్యచకథంజన్మమరణె - భోగేనకర్మక్షయెసతిజన్మమరణంచేష్యతె -తత్కుతఃపునరపితస్యకర్మసంభవఇతి-తత్రలోకాల్లోకాంతరగమనం-కర్మచసంభవతీత్యాహ- దేహేనేతి-జీవస్యోపాధితయాభూతెనజాతేన-లింగదేహేన-లోకాంతరమనువ్రజన్-అవిరతంకర్మాణికరోతీతి - కర్మణాంఅసమాప్తిరుక్తా॥౩౪॥జన్మమరణసంభవానాహ॥జీవఇతి॥జీవోజీవోపాధిర్లింగదేహః-అస్యాత్మనః అనుగఃఅనువర్తీసన్-భూతేంద్రియమనోమయః-స్థూలభూతాదివికారః- దేహఃభోగాయతనం-తయోర్నిరోధః- కార్యాయోగ్యతా- తదేవాస్యజీవస్యమరణముచ్యతే-ఆవిర్భావస్తుసంభవః-జన్మోచ్యతే॥౩౫॥ఏతదేవదృష్టాంతేనస్పష్టయతి॥ద్రవ్యేతి॥యథేతి॥ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్యనేత్రగోళకాదేః-ద్రవ్యేక్షాయాంరూపాదిదర్శనే-కాచకామలాదిదోషేణ- యథాఅయోగ్యతాభవతితథైవచక్షుషఃఇంద్రియస్యాయోగ్యతా-అనయోఃస్థానచక్షుషోః-యథాఅయోగ్యతాతథైవద్రష్టుర్జీవస్యద్రష్టృత్వాయోగ్యతా-ఏవంస్థూలదేహస్యవైకల్యాల్లింగశరీరస్యవైకల్యం - తదేవజీవస్యమరణం-నస్వతఇత్యర్థఃక్వచిదేషఃశ్లోకో

గృహప్రదమ్॥౩౨॥తమాత్మనోవిజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్। దైవోపసాదితంమృత్యుంమృగయోర్గాయనంయథా॥౩౩॥ దేహేనజీవభూతేనలోకాల్లోకమనువ్రజన్ । భుంజానఏవకర్మాణికరోత్యవిరతంపుమాన్॥౩౪॥జీవోహ్యస్యానుగోదేహోభూతేంద్రియమనోమయః । తన్నిరోధస్తుమరణమావిర్భావస్తుసంభవః॥౩౫॥ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్యద్రవ్యేక్షాయోగ్యతాయథా।తత్పంచత్వమహంమానాదుత్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్॥౩౬॥యథాక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవదర్శనాయోగ్యతాయథా । తథైవచక్షుషోద్రష్టుర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతానయోః॥౩౭॥ పుంసోయథేహేంద్రియాణిపిండంతిస్వగతంపదం । సుఖదుఃఖంనాన్యగతంతథైకాంశాఃపృథక్కళాః॥౩౮॥ఆత్మాహికేవలజ్ఞానమర్థోదేహాద్యసజ్జడం । సుఖదుఃఖాదయోభావానదేహస్యనచాత్మనః॥౩౯॥తస్మాన్నకార్యస్సంత్రాసోనకార్పణ్యంనసంభ్రమః । బుద్ధ్వాజీవగతింధీరోముక్తసంగశ్చరేదిహ॥౪౦॥ సమ్యగ్దర్శనయాబుద్ధ్యాయోగవైరాగ్యయుక్తయా।మాయావిరచితేలోకేచరేన్న్యస్యకళేబరం ॥౪౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే-ఏకత్రింశోఽధ్యాయః॥

శ్రీభగవాన్॥అథయోగృహమేధీయాన్ధర్మానేవావసన్గృహే।కామమర్థంస్వకాన్ధర్మాన్దోగ్ధిభూయఃపిపర్తితాన్॥౧॥సచాపిభగవద్ధర్మాత్కామమూఢఃపరాఙ్ముఖః। యజతేక్రతుభిర్దేవాన్పితౄంశ్చశ్రద్ధయాన్వితః॥౨॥ తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాంతమతిఃపితృదేవవ్రతఃపుమాన్ । గత్వాచాంద్రమసంలోకంసోమపాఃపునరేష్యతి॥౩॥ యదాచాహీంద్రశయ్యాయాంశేతేఽనంతాసనోహరిః । తదాలోకాలయంస్యథాపత్యతే-తత్రాయమర్థః-ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య-స్థూలశరీరస్య- ద్రవ్యేక్షాయాం-యథాఅయోగ్యతాతత్పంచత్వంమరణం-అహంమానాత్ ఇదమేవాహమిత్యభిమానాత్ -ద్రవ్యస్యస్థూలశరీరస్య- దర్శనముత్పత్తిః-అక్ష్ణోఃగోళకయోః-ద్రవ్యావయవస్య-రూపాదిదర్శనే అయోగ్యతా- శేషంసమానం॥౩౭॥తస్మాదితి॥యస్మాన్నవస్తుతోజీవస్యజన్మమరణాదితస్మాన్మరణాత్ -సంభ్రమఃసంత్రాసోనకార్యః - జీవనేచకార్పణ్యందైన్యంనకార్యం సంభ్రమశ్చజీవనప్రయత్నఃనకార్యః॥౪౦॥ననుసర్వథాముక్తసంగత్వేకథంజీవనమతఆహ॥సమ్యగితి॥సమ్యక్పశ్యతివిచారయతీతిసమ్యగ్దర్శనా - తయాబుద్ధ్యా-మాయావిరచితే-లోకేకళేబరంన్యస్యనిక్షిప్య - తస్మిన్నాసక్తింత్యక్త్వాచరేదిత్యర్థః॥౪౧॥ *******

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ఏకత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ద్వాత్రింశేసాత్త్వికైర్ధర్మైరూర్ధ్వాగతిరుదీర్యతే।తత్త్వజ్ఞానవిహీనస్యతతశ్చపునరాగతిః॥తదేవంప్రాపకర్మణోగతిరుక్తాఇదానీంకామ్యకర్మణోగతిమాహచతుర్భిః॥అథేతి॥యోగృహఏవావసన్-స్వాన్ధర్మాన్దోగ్ధిదోహ్యమాహ-కామమర్థంచధర్మాంశ్చ-తాన్దుగ్ధాన్ధర్మాన్-భూయఃపిపర్తిపూరయతిఅనుతిష్ఠతి॥౧॥సఇతి ॥ సోఽపిభగవదారాధనరూపాద్ధర్మాత్పరాఙ్ముఖస్సన్-ప్రాకృతానపిదేవాన్-పితౄంశ్చయజతె॥౨॥తతఃకిమతఆహ॥తదితి॥ తేషాంశ్రద్ధయాఆక్రాంతావ్యాప్తామతిర్యస్య-పిత్రర్థందేవతార్థంచ-వ్రతంనియమోయస్యసః-సోమపాఃతత్రసోమంపీత్వేత్యర్థః॥౩

లోకేఽతిశ్రద్ధయాపి పుణ్యత్వేఽపి యాత్వేతనముక్త్వా - లోకానామపి లయమాహ॥ యదేతి॥ యదా చాహరహః ప్రళయే॥ ౪॥ భగవద్ధర్మనిష్ఠానాం తత్ప్రాప్తిమేవ గతిమాహ - య ఇత్యాదిత్రిభిః॥ య ఇతి॥ యే తు కామార్థప్రయోజనాయ - స్వధర్మాన్న దుహ్యంతి న దుహంతి - నిస్సంగాః అనాసక్తాః - న్యస్తాని ఈశ్వరే సమర్పితాని - కర్మాణి యైః॥ ౫॥ ౬॥ సూర్యేతి॥ విశ్వతోముఖం పరిపూర్ణం పురుషం యాంతి - తథా చ॥ శ్రు॥ సూర్యద్వారేణ తే విరజాః ప్రయాంతి యత్రామృతస్స పురుషో హ్యవ్యయాత్మేతి - ప్రకృతిముపాదానకారణం - ఉత్పత్త్యంతభావనం నిమిత్తకారణం॥ ౭॥ పరమేశ్వరదృష్ట్యా హిరణ్యగర్భోపాసకానామపి క్రమేణ తత్ప్రాప్తిమాహ॥ ద్విపరార్ధేత్యాది త్రిభిః॥ ద్వీతి॥ పరస్య హిరణ్యగర్భస్య - పరిచింతకాః పరమేశ్వరదృష్ట్యా హిరణ్యగర్భోపాసకాః॥ ౮॥ క్ష్మేతి॥ క్ష్మాదీని పంచమహాభూతాని - మనశ్చేంద్రియాణి చ - అర్థాశ్శబ్దాదయః - భూతాదిశ్చాహంకారః - ఏవమాదిభిః పరివృతం యుక్తం - బ్రహ్మాండం ప్రతిసంహర్తుమిచ్ఛుస్సన్ - అవ్యాకృతమీశ్వరం పరాఖ్యం - ద్విపరార్ధలక్షణం కాలం॥ ౯॥ ఏవమితి॥ పరేత్య దూరం గత్వా - భగవంతం హిరణ్యగర్భం - అనుప్రవిష్టా యే యోగినః - అమృతం పరమానందరూపం - ప్రధానముత్కృష్టం బ్రహ్మ - తే నైవ సహోపయాంతి - న తు పూర్వం - యతస్తదాగతాభిమానాః - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరం పదమితి॥ ౧౦॥ భగవదుపాసకాస్తు సాక్షాద్దేవతం ప్రాప్నువంతి - న తు క్రమేణ - అతస్త్వం సాక్షాత్తమేవ భజేత్యాహ॥ అథేతి॥

యాంతి తపతే గృహమేధినాం॥ ౪॥ యే స్వధర్మాన్న దుహ్యంతి ధీరాః కామార్థహేతవే । నిస్సంగా న్యస్తకర్మాణః ప్రశాంతాశ్శుద్ధచేతసః॥ ౫॥ నివృత్తిధర్మనిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః। స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా ॥ ౬॥ సూర్యద్వారేణ తే యాంతి పురుషం విశ్వతోముఖం । పరావరేశం ప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యంతభావనం॥ ౭॥ ద్విపరార్ధావసానే యః ప్రళయో బ్రహ్మణస్తు తే। తావదధ్యాసతే లోకం పరస్య పరిచింతకాః॥ ౮ ॥ క్ష్మాంభోనలానిలవియన్మనఇంద్రియార్థభూతాదిభిః పరివృతం ప్రతిసంజిహీర్షుః। అవ్యాకృతం విశతి యర్హి గుణత్రయాత్మా కాలం పరాఖ్యమనుభూయ పరస్స్వయంభూః॥ ౯ ॥ ఏవం పరేత్య భగవంతమనుప్రవిష్టా యే యోగినో జితమరున్మనసో విరాగాః । తేనైవ సాకమమృతం పురుషం పురాణం బ్రహ్మ ప్రధానముపయాంతి గతాభిమానాః॥ ౧౦॥ అథ తం సర్వభూతానాం హృత్పద్మేషు కృతాలయం । శ్రుతానుభావం శరణం భజ భావేన భామిని॥ ౧౧॥ ఆద్యః స్థిరచరాణాం యో వేదగర్భస్సహర్షిభిః। యోగేశ్వరైః కుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః॥ ౧౨॥ భేదదృష్ట్యాభిమానేన నిస్సంగేనాపి కర్మణా। కర్తృత్వాత్సగుణం బ్రహ్మ పురుషం పురుషర్షభః॥ ౧౩॥ స సంసృత్య పునః కాలే కాలేనేశ్వరమూర్తినా। జాతే గుణవ్యతికరే యథాపూర్వం ప్రజాయతే॥ ౧౪॥ ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యం చ తేపి ధర్మవినిర్మితమ్। నిషేవ్య పునరాయాంతి గుణవ్యతికరే సతి॥ ౧౫॥ యే త్విహాసక్తమనసః కర్మసు శ్రద్ధయాన్వితాః। కుర్వంత్యప్రతిషిద్ధాని నిత్యాన్యపి చ కృత్స్నశః॥ ౧౬॥ రజసా కుంఠమనసః కామాత్మానోఽజితేంద్రియాః। పితౄన్యజంత్య

తద్ధ అస్మాత్ భావేన ప్రేష్ఠా॥ ౧౭॥ ఏవం తావద్భగవద్భక్తానాం నిరంతరమేవ తత్ప్రాప్తిః భగవదభేదేన - హిరణ్యగర్భోపాసకానాం క్రమేణేత్యుక్తం - భేదేనోపాసనే తు - బ్రహ్మదయోఽప్యావర్తంతే - కిము తాన్య ఇత్యాహ చతుర్భిః॥ ఆద్య ఇతి॥ యో వేదగర్భః - సోఽపి గుణవ్యతికరే జాతే - యథాపూర్వం బ్రహ్మపదాధికృతస్సన్ - ప్రజాయత ఇతి తృతీయేనాన్వయః - న కేవలం స ఏవైకః - కింతు ఋషిభిర్మరీచ్యాదిభిర్యోగేశ్వరాదిభిశ్చ సహ॥ ౧౨॥ భేదేతి॥ జన్మని హేతుద్వయం - భేదదృష్ట్యాభిమానేన కర్తృత్వాదితి చ - యథాపూర్వత్వే హేతుః - నిస్సంగేన నిష్కామేణ కర్మణేతి॥ ౧౩॥ స ఇతి॥ కిం కృత్వా ప్రజాయతే - ప్రథమం పారమేష్ఠ్యమైశ్వర్యం నిషేవ్య - పశ్చాత్ప్రళయే - సగుణం గుణాధిష్ఠాతారం ప్రథమావతారరూపం పురుషం సంసృత్య ప్రాప్య॥ ౧౪॥ ఐశ్వర్యమితి॥ తేపి ఋషిముఖ్యాః - స్వకర్మనిర్మితమైశ్వర్యం నిషేవ్య - పురుషం చ సంసృత్య - యథాపూర్వం స్వస్వాధికారేణ పునరాయాంతీత్యన్వయః॥ ౧౫॥ యదా బ్రహ్మోపాసకానామపి - భేదదర్శనాభిమానాభ్యామేవావృత్తిః - తదా కామ్యకర్మిణాం కిముత వక్తవ్యమితి - తాన్నిందన్నాహ షడ్భిః॥ య ఇతి॥ యే త్విహ కర్మస్వాసక్తమనసస్సంతః - అప్రతిషిద్ధాని కామ్యాని నిత్యాని చ కర్మాణి కృత్స్నశః కుర్వంతి - తేఽర్చిరాదిపథేన - ధూమమార్గేణ పితృలోకం ప్రజంతీతి ఏవం చ మేనాన్వయః॥ ౧౬॥ మధ్యే తన్నిందామాహ రజసేత్యాదినా॥ ౧౭॥ త్రైవర్గికా ఇతి॥ హరి సంసారమేధాయస్య - హరిమేధాః తస్య - కథనీయా ఉరవో విక్రమా యస్య తస్య మధుద్విషః - కథాయాం విముఖాస్సం

తః యేతే ప్రవర్గికాః॥౧౮॥నూనమితి॥యేచాచ్యుతకథాసుధాంహిత్వా-అసతాంకామినాం-గాథాశ్శృణ్వంతి - తేనూ
నందైవేనవిహతాఇత్యన్వయః॥౧౯॥దక్షిణేనేతి॥పితృలోకాత్పునః-ప్రజామను-స్వపుత్రాదిషుప్రజాయంతే-గర్భాధా
నాదారభ్యశ్మశానాంతాః క్రియాఃకృతవంతః-యథోక్తకారిణఇత్యర్థః॥౨౦॥కథంప్రగజాంతేయతదాహ॥తతఇతి॥తత
స్తేపునరిమంలోకంప్రతిపతంతి-విభ్రంశితఃఉదయోభోగసాధనంయేషాంతే॥౨౧॥తస్మాదితి॥ పరమేష్ఠినంపరమేశ్వరం-
సర్వభావేనఅతిప్రీత్యాతస్యగుణానాశ్రయతేయాభక్తిఃతయా॥ ౨౨ ॥ భజనేచజ్ఞానవైరాగ్యేస్వతఏవభవతఇత్యా
హ-వాసుదేవఇతి॥౨౩॥తదేవోపపాదయతి॥యదేతి॥యదాస్యభక్తస్యచిత్తం - భగవద్గుణానురాగేణ-తస్మిన్నేవనిశ్చ
లంసత్-ఇంద్రియవృత్తిభిః-అర్థేషువైషమ్యం-నవిగృహ్ణాతి॥౨౪॥సఇతి॥తదేవఆత్మనాఆత్మానంప్రకాశమీక్షతే- కథం
భూతం-సమంచతద్దర్శనంచ-తత్కుతః-నిస్సంగం-సంగాద్ధివైషమ్యంభవతి-నిస్సంగత్వేహేతుః- హేయోపాదేయరహి
తం-తత్కుతః-పదంవ్యవసితం-ఆరూఢంపరమానందోహమితినిశ్చయంప్రాప్తమిత్యర్థః॥౨౫॥ సమేష్వర్థేష్విత్యుక్తం
దేవసామ్యందర్శయతి॥జ్ఞానమాత్రమితి॥జ్ఞానమేవపరబ్రహ్మేతిశబ్దైఃప్రసిద్ధం - దృశ్యాదిభిర్దృశ్యద్రష్టృకరణరూపేణ
పృథక్ప్రతీయతే-జ్ఞానమాత్రత్వేనసమేష్విత్యర్థః॥౨౬॥ ననుజ్ఞానమాత్రమాత్మనఃస్వరూపత్వాన్నిత్యప్రాప్తమే
వేతి-కిమనేనసాధనసాధ్యేనయోగేన-ప్రాప్యతేతదాహ॥ఏతావానితి॥యుజ్యతే-ప్రాప్యతే ప్రపంచసంగస్యవ్యుదాస

నుదినంగృహేష్వభిరతాశయాః॥౧౭॥ త్రైవర్గికాస్తేపురుషావిముఖాహరిమేధసః। కథాయాంకథనీ
యోరువిక్రమస్యమధుద్విషః॥౧౮॥నూనందైవేనవిహతాయేచాచ్యుతకథాసుధామ్। హిత్వాశృణ్వం
త్యసద్గాథాఃపురీషమివవిడ్భుజః॥౧౯॥దక్షిణేనపథార్యమ్ణఃపితృలోకంవ్రజంతితే। ప్రజామనుప్రజా
యంతేశ్మశానాంతక్రియాకృతః॥౨౦॥తతస్తేక్షీణసుకృతాఃపునర్లోకమిమంప్రతి। పతంతివివశాదేవైస్స
ద్యోవిభ్రంశితోదయాః॥౨౧॥తస్మాత్త్వంసర్వభావేనభజస్వపరమేష్ఠినమ్।తద్గుణాశ్రయయాభక్త్యా
భజనీయపదాంబుజమ్॥౨౨॥వాసుదేవేభగవతిభక్తియోగఃప్రయోజితః। జనయత్యాశువైరాగ్యంజ్ఞా
నంయద్బ్రహ్మదర్శనమ్॥౨౩॥యదాస్యచిత్తమర్థేషుసమేష్వింద్రియవృత్తిభిః।నవిగృహ్ణాతివైషమ్యమ
ప్రియంప్రియమిత్యుత॥౨౪॥సతదైవాత్మనాత్మానంనిస్సంగంసమదర్శనమ్। హేయోపాదేయరహితమా
రూఢంపదమీక్షతే॥౨౫॥జ్ఞానమాత్రంపరంబ్రహ్మపరమాత్మేశ్వరఃపుమాన్। దృశ్యాదిభిఃపృథగ్భావై
ర్భగవానేకఈయతే॥౨౬॥ఏతావానేవయోగేనసమగ్రేణేహయోగినః। యుజ్యతేభిమతోహ్యర్థోయద
సంగస్తుకృత్స్నశః॥౨౭॥జ్ఞానమేకంపరాచీనైరింద్రియైర్బ్రహ్మనిర్గుణమ్। అవభాత్యర్థరూపేణభ్రాం
త్యాశబ్దాదిధర్మిణా॥౨౮॥యథామహానహంరూపస్త్రివృత్పంచవిధస్స్వరాట్। ఏకాదశవిధస్తస్యవపు
రండంజగద్యతః॥౨౯॥ఏతద్వైశ్రద్ధయాభక్త్యాయోగాభ్యాసేననిత్యశః। సమాహితాత్మానిస్సంగోవి
రక్తఃపరిపశ్యతి॥౩౦॥ఇత్యేతత్కథితంగుర్విజ్ఞానంతద్బ్రహ్మదర్శనమ్। యేనావబుధ్యతేతత్త్వంప్రకృ
తేఃపురుషస్యచ ॥ ౩౧ ॥ జ్ఞానయోగశ్చమన్నిష్ఠోనైర్గుణ్యోభక్తిలక్షణః। ద్వయోరప్యేకఏవార్థోభగ
వచ్ఛబ్దలక్షణః॥౩౨॥యథేంద్రియైఃపృథగ్ద్వారైరర్థోబహుగుణాశ్రయః।ఏకోనానాయతేతద్వద్భగవాన్

పవయోగస్యఫలమిత్యర్థః॥౨౭॥నను కథంప్రత్యక్షాదిప్రతీతఃప్రపంచోవ్యుదసితుంశక్యతే - ప్రతీతేర్భ్రాంతిత్వాది
త్యాహ॥జ్ఞానమితి॥పరాచీనైఃపరాఙ్ముఖైః-శబ్దాదిధర్మో యస్య తేన-అర్థరూపేణ - జ్ఞానరూపంనిర్గుణం-బ్రహ్మైవావ
భాతి-నత్వర్థఃపృథగస్తీత్యర్థః॥౨౮॥అర్థరూపత్వమేవోదాహృత్యదర్శయతి॥యథేతి॥అహంరూపఃఅహంకారః-సచ
త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకః-పునశ్చభూతరూపేణపంచవిధః-పునరింద్రియరూపేణైకాదశవిధశ్చ -స్వరాట్-జీవరూపః-త
స్యజీవస్యవపురండంజగచ్చ-యతోయేభ్యోమహదాదిభ్యస్తదావభాతి॥ ౨౯ ॥ ననుతర్హిజనఃకిమిత్యేవంనప్రత్యేతీత
త్రాహ॥ఏతదితి॥ఏతద్బ్రహ్మ ॥ ౩౦॥ ఉక్తమేవార్థంసుఖప్రతీత్యర్థంసంక్షేపేణానువదతి॥ఇతీతి॥హేగుర్విపుత్రే॥
౩౧॥అనేనచజ్ఞానయోగేన-భగవానేవప్రాప్యో యథా-తథాభక్తియోగేనేత్యాహ॥జ్ఞానేతి । నైర్గుణ్యోజ్ఞానయోగ
శ్చ-మన్నిష్ఠోభక్తిలక్షణశ్చ-యోయోగః-తయోర్ద్వయోరేకఏవార్థః-ప్రయోజనం-కోసౌభగవచ్ఛబ్దోవలక్షణో
జ్ఞాపకోయస్య-తదుక్తంగీతాసు॥శ్లో॥ తేప్రాప్నువంతిమామేవసర్వభూతహితేరతాఇతి॥ ౩౨॥ ననుజ్ఞానయోగస్యాత్మ
లాభఃఫలంశాస్త్రైర్గుణావగమ్యతే-భక్తియోగస్యతుభజనీయేశ్వరస్యప్రాప్తిః- కుతస్తయోరైకార్థ్యమిత్యాశంక్యాద్య

ష్టాం తేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ యథా బహూనాం రూపరసాదీనాం గుణానాం ఆశ్రయో గుడక్షీరాదిరేక ఏవ పదార్థః - మార్గభేదప్రవృత్తైరింద్రియైర్నానా ప్రతీయతే - చక్షుషా శుక్ల ఇతి - రసనయా మధుర ఇతి - స్పర్శనేన శీత ఇత్యాదిః - తథైక ఏవానేక ఏవ - తత్తద్రూపేణావగమ్యతే - శాస్త్రమార్గైః॥౩౩॥ శాస్త్రమార్గానేవ ప్రపంచయతి త్రిభిః। క్రియయేతి॥ క్రియయా పూర్తరూపయా - క్రతుభిర్యాగైః - దర్శనం మీమాంసా ఆత్మేంద్రియజయో నిషిద్ధవర్జనం॥ ౩౪॥ యోగేనేతి॥ ఉభయచిహ్నేన సకామనిష్కామలక్షణేన - తమేవాహ॥ య ఇతి॥ సకామం ధర్మం ప్రాప్య స్వర్గాద్యపి - భగవత ఏవ సగుణం స్వరూపమితి భావః॥ ౩౫॥ ఆత్మేతి॥ ఏభిర్వర్త్మభిః - స్వదృక్ స్వప్రకాశః॥ ౩౬॥ తదేవం జ్ఞానయోగముపసంహృత్య॥ తస్య చ భక్తియోగేన సమానార్థత్వముక్త్వా - భక్తియోగమప్యుపసంహరతి ద్వాభ్యాం॥ ప్రావోచమితి॥ చతుర్విధం త్రిగుణనిర్గుణభేదేన - అంతర్ధావతి - ఉత్పత్తినిధనాదికరోతి॥ ౩౭॥ జీవస్యేతి॥ అంగ హే మాతః - ౩౮॥ ఉపదేశేఽనధికారిణో దర్శయతి ద్వాభ్యాం॥ నైతేతి॥ ఖలాయ పరద్రోహకాయ - భిన్నాయ దురాచారాయ - ధర్మధ్వజాయ దాంభికాయ॥ ౩౯॥ ౪౦॥ అధికారిణ ఆహ ద్వాభ్యాం॥ శ్రద్దధానాయేత్యాదినా॥ ౪౨॥ ఏతచ్ఛ్రవణకీర్తనపరస్యాపి మత్పదప్రాప్తిరేవ ఫలమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ అంబ - హే మాతః - అభిధత్తే చ కారః - సోఽపి మత్పదవీమేతి - హి నిశ్చితే॥ ౪౩॥ ************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాత్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శాస్త్రవర్త్మభిః॥ ౩౩ ॥ క్రియయా క్రతుభిర్దానైస్తపస్స్వాధ్యాయదర్శనైః। ఆత్మేంద్రియజయేనాపి స
న్న్యాసేన చ కర్మణామ్॥ ౩౪॥ యోగేన వివిధాంగేన భక్తియోగేన చైవ హి। ధర్మేణోభయచిహ్నేన యః ప్ర
వృత్తినివృత్తిమాన్॥ ౩౫॥ ఆత్మతత్త్వావబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ। ఈయతే భగవానేభిస్సగుణో నిర్గు
ణస్స్వదృక్॥ ౩౬॥ ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్ । కాలస్య చావ్యక్తగతేర్యోఽంత
ర్ధావతి జంతుషు॥ ౩౭॥ జీవస్య సంసృతీర్బహ్వీరవిద్యాకర్మనిర్మితాః। యాస్వంగ ప్రవిశన్నాత్మా న వేద గతి
మాత్మనః॥ ౩౮ ॥ నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయ కర్హిచిత్ । న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నైవ ధర్మధ్వజా
య చ॥ ౩౯॥ న లోలుపాయోపదిశేన్న గృహారూఢచేతసే। నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తద్విషామపి॥
౪౦॥ శ్రద్దధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే। భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ॥
౪౧॥ బహిర్జాతవిరాగాయ శాంతచిత్తాయ దీయతామ్। నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాహం ప్రేయసాం ప్రియః॥
౪౨॥ య ఇదం శృణుయాదంబ శ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్ । యో వాభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే ॥
౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయస్కంధే - ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీమైత్రేయః॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః । విస్రస్తమోహప
టలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాంకితసిద్ధిభూమిమ్॥ ౧॥ అథాప్యజోఽంతస్సలిలే శయానం భూ
తేంద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే। గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః॥ ౨॥ స ఏవ
విశ్వం భగవాన్విధత్తే గుణప్రవాహేన విభక్తవీర్యః ! సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసంధిరాత్మేశ్వరోఽత

శ్లో॥ త్రయస్త్రింశే తు తస్యైవ కపిలస్యోపదేశతః। జ్ఞానభావేన తన్మాతుర్జీవన్ముక్తిరుదీర్యతే॥ ఏవమితి॥ విస్రస్తం మోహరూపం - పటలమావరణం యస్యాస్సా - తత్త్వాన్యేవ విషయః - తేనాంకితా సిద్ధిస్సాంఖ్యజ్ఞానం - తస్య భూమిం క్షేత్రం - ప్రవర్తకం॥ ౧॥ అథేతి॥ బ్రహ్మాపి తే వపుః కేవలం దధ్యౌ న తు దృష్టవాన్ - స చ స్వయం సాక్షాత్ - యస్య తవ జఠరాబ్జే జాతః - స భవానేవ విశ్వస్య సర్గాది విధత్తే - న తు తవ సర్గాదికర్తా కశ్చిదస్తి - స ఏవంభూతస్త్వం - మే మయా - కథం జఠరేణ భృత ఇతి - త్రయాణామన్వయః - కథంభూతం వపుః - న తు వ్యక్తం - తత్ర హేతుః - అంతస్సలిలే శయానం - కీదృశం - భూతాని చ - ఇంద్రియాణి చ - అర్థాశ్శబ్దాదయః - ఆత్మా చ మనః - ఏతన్మయం తైర్వ్యాప్తమిత్యర్థః - కుతః - గుణానాం ప్రవాహో యస్మిన్ తత్ - యతః - అశేషస్య కార్యకారణస్య - బీజం కారణం॥ ౨॥ స ఇతి॥ కథంభూతో భగవాన్ సర్గాది విధత్తే గుణప్రవాహరూపేణ - విభక్తం పృథగ్వీర్యం శక్తిర్యేన సః - శక్తిద్వారేణైవ విధత్తే - న సాక్షాదిత్యర్థః - యతః - అనీహో నిష్క్రియః - కథం తర్హి శక్తిద్వారేణాపి సర్గాదివిధానం తత్రాహ - అవితథాభిసంధిః సత్యసంకల్పః - కిమర్థం విధత్తే ఆత్మనాం జీవానామీశ్వరః - జీవానాం భోగార్థమిత్యర్థః నను కథం విచిత్రాన్భోగానేక ఏవ విదధ్యాత్తత్రాహ - అతర్క్యాస్సహస్రం అపరిమితాశ్శక్తయో యస్య సః॥ ౩॥ స ఇతి॥ కించ - ప్రళయపయస్యుదరే - ఏతద్విశ్వమాసీత్ - స త్వం మయా జఠరేణ కథం భృతః - నను శిశోః [illegible] యుక్త ఏవ తదు

చ్యుతేతతాహ - వటపత్ర ఇతి-అంఘ్రిం పాదాంగుష్ఠం పిబతీత్యంఘ్రిపానః-ఇదమపి శిశుత్వం - తద్వదేవ మాయయేతి భావః॥౪॥ అథవా నత్వం మయా అపత్యాంతరవజ్జఠరే భృతః కింతు వరాహాద్యవతారవదిచ్ఛయైవావిర్భూతోఽసీత్యాహ ॥ త్వమితి॥ త్వం దేహతంత్రః దేహపరికరః - స్వీకృతమూర్తిరసి-పాప్మనాం దుష్టానాం -ప్రశమాయ-నిదేశభాజాం ఆజ్ఞానువర్తినాం-విభూతయే సమృద్ధయే - ఆత్మపథోపలబ్ధయే- జ్ఞానమార్గప్రదర్శనాయ॥౫॥ అతః స్వద్దర్శనాదహం కృతార్థాస్మీతి కైముతికన్యాయేనాహ॥ యదితి॥ యన్నామధేయం తస్య శ్రవణానుకీర్తనం చ తస్మాత్ - క్వచిత్ సకృదపి శ్వానమత్తి శ్వాదః శ్వపచః సోఽపి సవనాయ సోమాదియాగాయ కల్పతే యోగ్యో భవతి అనేన పూజ్యత్వం లక్ష్యతే॥౬ ॥ తదుపపాదయతి॥ అహో ఇతి॥ అహో బతేత్యాశ్చర్యే-యస్య జిహ్వాగ్రే-తుభ్యం తవ నామ వర్తతే-సః శ్వపచోఽపి- అతః అసౌ దేవహేతోర్గరీయాన్-యత్ యస్మాద్వర్తతే అత ఇతి వా-కుత ఇత్యత ఆహ-త ఏవ తపస్తేపుః కృతవంతః- జుహువుః హోమం కృతవంతః-సస్నుః తీర్థేషు స్నాతాః-ఆర్యాస్త ఏవ సదాచారాః-బ్రహ్మ వేదం అనూచుః-అధీతవంతః- త్వన్నామసంకీర్తన ఏవ తేష ఆద్యంతర్భూతం అతస్తే పూజ్యతమా ఇత్యర్థః- యద్వా జన్మాంతరే తైస్తపోహోమాది సర్వం కృతమితి - త్వన్నామసంకీ

కృత్యసహస్రశక్తిః ॥ ౩ ॥ స త్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ కథం ను యస్యోదర ఏతదాసీత్ । విశ్వం యుగాంతే వటపత్ర ఏకః శేతే స్మ మాయాశిశురంఘ్రిపానః ॥ ౪ ॥ త్వం దేహతంత్రః ప్రశమాయ పాప్మనాం నిదేశభాజాం చ విభో విభూతయే । యథావతారాస్తవ సూకరాదయస్తథాయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే ॥ ౫ ॥ యన్నామధేయశ్రవణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపి క్వచిత్ । శ్వాదోఽపి సద్యః సవనాయ కల్పతే కుతః పునస్తే భగవన్ను దర్శనాత్ ॥ ౬ ॥ అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయాన్యజ్జిహ్వాగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్ । తేపుస్తపస్తే జుహువుః సస్నురార్యా బ్రహ్మానూచుర్నామ గృణంతి యే తే ॥ ౭ ॥ తం త్వామహం బ్రహ్మ పరం పుమాంసం ప్రత్యక్స్రోతస్యాత్మని సంవిభావ్యమ్ । స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం వందే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్ ॥ ౮ ॥ శ్రీమైత్రేయః ॥ ఈడితో భగవానేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాన్ । వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం మాతృవత్సలః ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవాన్ కపిలః ॥ మార్గేణానేన మాతస్తే సుసేవ్యేనోదితేన మే । ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠామచిరాదవరోత్స్యసి ॥ ౧౦ ॥ శ్రద్ధత్స్వైతన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్బ్రహ్మవాదిభిః । యేన మామభయం యాయా మృత్యుమృచ్ఛంత్యతద్విదః ॥ ౧౧ ॥ శ్రీమైత్రేయః ॥ ఇతి ప్రదర్శ్య భగవాన్ సతీం తామాత్మనో గతిమ్ । స్వమాత్రా బ్రహ్మవాదిన్యా కపిలోఽనుమతో యయౌ ॥ ౧౨ ॥ సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్ । తస్మిన్నాశ్రమ ఆపీడే సరస్వత్యాః సమాహితా ॥ ౧౩ ॥ అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్ జటిలాన్ కుటిలాలకాన్ । ఆత్మానం చోగ్రతపసా బిభ్రతీ చీరిణం కృశమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృంభితమ్ । స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం ప్రార్థ్యం వైమానికైరపి ॥ ౧౫ ॥ పయఃఫేననిభాః శయ్యా దాంతా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని చ హైమాని సుస్పర్శాస్తరణాని చ ॥ ౧౬ ॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామరకతేషు చ । రత్నదీపా ఆభాంతి లలనారత్నసంయుతాః ॥ ౧౭ ॥ గృహోద్యానం కుసుమితైః రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః ।

ర్తనమహాభాగ్యోదయాదవగమ్యత ఇత్యర్థః॥ ౭॥ తమితి॥ ప్రత్యక్స్రోతసి ప్రత్యాహృతే - ఆత్మని మనసి-సంవిభావ్యం సంచింత్యం - వేదాః గర్భే యస్య తం॥౮॥ ఈడితమితి॥ అవిక్లబయా గంభీరయా వాచా॥౯॥ మార్గేణేతి॥ తే తవ-సుఖం సేవ్యేన-మే మయా ఉదితేన-ఆస్థితేన అనుష్ఠితేన-పరాం కాష్ఠాం జీవన్ముక్తిం అవరోత్స్యసి ప్రాప్స్యసి ॥ ౧౦ ॥ శ్రద్ధత్స్వేతి॥ యాయాః యాస్యసి-అతద్విదః మన్మతమవిద్వాంసః॥౧౧॥ ఇతీతి॥ అనుమతః-అనుజ్ఞాతః॥౧౨॥ సేతి॥ సరస్వత్యాః ఆపీడే-పుష్పముకుటతుల్యే-సరస్వత్యేతి పార్శ్వే పుష్పముకుటే నేవ సంవేష్టితే బిందుసరసి-సమాహితా బభూవ॥౧౩॥ కథంభూతా సతీ సమాహితా॥ తదాహ॥ అభీక్ష్ణమితి॥ అభీక్ష్ణం త్రిషవణమవగాహః స్నానం- తేన కపిశాన్ పిశంగాన్ - స్వతఏవ కుటిలాన్ అలకాన్ కేశాన్-తథా ఆత్మానం దేహం-చీరధారిణం కృశం చ బిభ్రతీ అభీక్ష్ణావగాహేత్యాగ్రవర్ణాధిక్యమార్షం॥౧౪॥ ప్రజాపతేరితి॥ ప్రజాపతేః కర్దమస్య-తపోయోగాభ్యాం విజృంభితమతిశయితం - స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం హిత్వా-పుత్రభూతేశ్వరవిరహాతురా సతీ-వదనం కించిత్ అనిర్వాచ్యం శోకవ్యాకులం చకారేతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః॥౧౫॥ పయ ఇతి ॥ యత్ర గార్హస్థ్యే - క్షీరఫేననిభాః మృదుశుభ్రాః శయ్యాః ఆస్తరణాని యాంతి-దాంతా దంతఘటితాః మంచకాశ్చ - స్వర్ణమయాః పరికరాః-ఆసనాని పీఠాదీని-సుస్పర్శాన్యాస్తరణాని యేషు॥౧౬॥౧౭॥ గృహేతి॥ బహుభిరమరద్రుమైః రమ్యం ॥ ౧౮ ॥ య

త్రేతి॥ యతో౭ధ్యానే- ప్రవిష్టమాత్మానం దేవహూతిం॥౧౯॥ హిత్వేతి॥ ఆఖండలః ఇంద్రః- తస్య యా యోషితః- తాసా మపీప్సితతమం ప్రాప్తుమిష్టతమం- తద్ధిత్వా తతా౭భిమానం త్యక్త్వా॥౨౦॥ సుహృద్వియోగస్య సుదుస్సహతామాహ- వనమితి॥ నష్టేవ త్సేపవత్సలా గౌరివాభూత్ ॥ ౨౧ ॥ విరహాకృత ధ్యానఫలమాహ ॥ తమితి॥ నిస్పృహా నిర్వాసనా- హేవ త్సవిదుర॥౨౨॥ ధ్యాయతీతి॥ తతః స్వసుతః కపిలో యదాహ- తద్భగవతో రూపం ధ్యాయంతీ తథా - ఆత్మానం చ విశ్వతోముఖం సర్వగతం ధ్యాయంతీ- బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిః బభూవేతి పూర్వస్యైవానుషంగః- కేన ధ్యాయంతీ॥ ౨౩॥ విశుద్ధేనేతి॥ విశుద్ధేనాత్మనా మనసా॥౨౪॥ విశుద్ధా కారణాన్యాహ॥ భక్తిప్రవాహరూపేణ యోగేన - వైరాగ్యేణ యుక్తానుష్ఠానేన- జ్ఞాతం యద్ జ్ఞానం తేన చ- యుక్తానుష్ఠానం తు గీతాసూక్తం॥ శ్లో॥ యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు। యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహేతి- బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మత్వాపాదకేన- విశ్వతోముఖత్వహేతుః- స్వానుభూత్యా స్వరూపప్రకాశేన - తిరోభూతం మాయాగుణైర్విశేషణం పరిచ్ఛేదో యస్య తం ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మణీతి॥ కథంభూతే బ్రహ్మణి - ఆత్మనాం జీవానాం సంశ్రయే భగవతి - తస్యాః జీవన్ముక్తిమాహ సార్ధైస్త్రిభిః - తథా చ నివృత్తా జీవాప

కూజద్విహంగమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్॥ ౧౮ ॥ యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరా జగుః।
వాప్యాముత్పలగంధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్॥౧౯॥ హిత్వా తదీప్సితతమమప్యాఖండలయోషితామ్।
కించిచ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా ॥ ౨౦ ॥ వనం ప్రవ్రజితే పత్యావపత్యవిరహాతురా। జ్ఞాతత
త్త్వాప్యభూన్నష్టవత్సా గౌరివ వత్సలా॥ ౨౧ ॥ తమేవ ధ్యాయతీ దేవమపత్యం కపిలం హరిమ్ । బభూవాచిర
తో వత్స నిస్పృహా తాదృశే గృహే॥ ౨౨ ॥ ధ్యాయతీ భగవద్రూపం యదాహ ధ్యానగోచరమ్। సుతం ప్రస
న్నవదనం సమస్తవ్యస్తచింతయా॥౨౩॥ విశుద్ధేన తదాత్మానమాత్మనా విశ్వతోముఖమ్। స్వానుభూత్యా తి
రోభూతమాయాగుణవిశేషణమ్॥౨౪॥ భక్తిప్రవాహయోగేన వైరాగ్యేణ బలీయసా। యుక్తానుష్ఠానజా
తేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా॥ ౨౫॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసంశ్రయే। నివృత్తజీవాపత్తిత్వా
ద్వీతక్లేశాప్తనిర్వృతిః॥౨౬॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా। న సస్మార తదాత్మానం స్వప్న
దృష్టమివోత్థితః॥౨౭॥ తద్దేహః పరతః పోషో౭ప్యకృశశ్చాధ్యసంభవాత్। బభౌ మలైరవచ్ఛన్నస్సధూమ ఇ
వ పావకః॥౨౮॥ స్వాంగం తపోయోగమయం ముక్తకేశం గతాంబరమ్। దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవప్ర
విష్టధీః॥౨౯॥ ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః పరమ్। ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవంతమవాప హ॥
౩౦॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ । నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధిముపే
యుషీ॥౩౧॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్యమభూత్సరిత్। స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సి
ద్ధసేవితా॥ ౩౨॥ కపిలో౭పి మహాయోగీ భగవాన్ పితురాశ్రమాత్। మాతరం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం ది
శం యయౌ॥ ౩౩॥ సిద్ధచారణగంధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః। స్తూయమానస్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేత
నః॥ ౩౪॥ ఆస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః। త్రయాణామపి లోకానాముపశాంత్యై స
మాహితః॥ ౩౫॥ ఏతన్నిగదితం తాత యత్పృష్టో౭హం తవానఘ। కపిలస్య చ సంవాదో దేవహూత్యాశ్చ పావ
నః॥ ౩౬॥ య ఇదమనుశృణోతి యో౭భిధత్తే కపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్। భగవతి కృతధీస్సుపర్ణకే

త్తిర్జీవభావో యస్యాస్తస్యా భావస్తత్త్వం తస్మాత్ - విగతక్లేశా ప్రాప్తనిర్వృతిశ్చ సతీ - ఆత్మానం దేహం- న సస్మారేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౨౬ ॥ నను తథాపి గుణానాం విద్యమానత్వాత్కథమస్మరణం తత్రాహ । నిత్యేతి ॥ నిత్యారూఢో లబ్ధప్రతిష్ఠః సమాధిర్యస్యాస్తస్యా భావస్తత్త్వం తస్మాత్ - పరావృత్తశ్శాంతో గుణనిమిత్తో భ్రమో యస్యాస్సా॥౨౭॥ తద్దేతి॥ పరతః పరాభిరేవ కర్దమసృష్టవిద్యాధరీభిః పోషః పోషణం యస్య సః - ఆధిః మనో వ్యాధిః- తదసంభవాదకృశః- మలైరవచ్ఛన్నో౭పి బభౌ॥౨౮॥ స్వాంగమితి॥ దేవగుప్తం ప్రారబ్ధకర్మపాలితం॥౨౯॥ ఏవమితి॥ నిర్వాణం నిత్యముక్తం॥౩౦॥ తదితి॥ హే వీర విదుర- ఉపేయుషీ ప్రాప్తా॥౩౧॥ తస్యా ఇతి॥ హే సౌమ్య విదుర- తస్యాస్తన్మర్త్యం శరీరం- సరిదభూత్ - కథంభూతం- యోగేన విధుతాః విలీనాః ఆర్త్యాః దైహికాః- ధాతుమలా యస్య తత్ ॥౩౨॥ కపిలో యయావిత్యుక్తం॥ తదేవ ప్రపంచయతి త్రిభిః ॥ కపిల ఇతి ॥ సమనుజ్ఞాప్య అనుజ్ఞాం సంప్రార్థ్య॥ ౩౩॥ సిద్ధేతి॥ దత్తమర్హణమర్ఘ్యం నికేతనం యస్మై॥౩౪॥ ఆస్త ఇతి॥ ఉపశాంత్యర్థం- సమాహిత ఆస్తే॥౩౫॥ ప్రకరణార్థముపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ తవ త్వయా॥ [illegible]

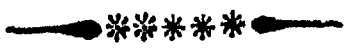
శ్రవణకీర్తనఫలమాహ॥ య ఇతి॥ సుపర్ణకేతౌ గరుడధ్వజే - ఉపలభతే ప్రాప్నోతి॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - తృతీయ

తావుపలభతే భగవత్పదారవిందమ్॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం సంహితాయాం - తృతీయస్కంధే - కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః. ************

స్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - త్రయస్త్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

తృతీయస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేతశ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - చతుర్థస్కంధప్రారంభః.

శ్రీభాగవతగూఢార్థపదభావార్థదీపికా । మనోర్వర్తిం హరౌ వృత్తిం దత్వా సందీప్యతాం బుధైః॥
యత్కృపారససంసిద్ధభిషజ్మూకమపీహ మామ్। వాచాలయతి తం వందే పరమానందమాధవమ్॥
అథైకత్రింశదధ్యాయైర్విసర్గస్తుర్య ఈర్యతే। స సర్గస్త్వీశ్వరాధీనైర్బ్రహ్మమన్వాదిభిః కృతః॥
తత్ర తు ప్రథమేఽధ్యాయే మనుకన్యాన్వయాః పృథక్ । వర్ణ్యంతే యత్ర యజ్ఞాదిమూర్తిభిః ప్రభవా హరేః॥

మనుకన్యాన్వయం విస్తరేణ వక్తుమాహ॥ మనోరితి॥ చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌ చ - తుశబ్దాదన్యతోఽపి పుత్రలాభస్సూచితః॥౧॥ తద్దర్శయితుమాహ॥ ఆకూతిమితి॥ శ్లో॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతామ్। అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవిష్యతీతి - భాషాప్రబంధేన కన్యాదానం పుత్రికాధర్మః - స చాభ్రాతృకాయాం కన్యాయాం

అస్మిన్నపి స్కంధే - విదురమైత్రేయయోరేవ సంవాదః - మైత్రేయ ఉవాచ.

మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాశ్చ జజ్ఞిరే। ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి విశ్రుతాః॥౧॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాదపి భ్రాతృమతీం నృపః। పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః॥౨॥ ప్రజాపతిస్స భగవాన్ రుచిస్తస్యామజీజనత్ ।మిథునం బ్రహ్మవర్చస్వీ పరమేణ సమాధినా॥౩॥ యస్తయోః పురుషస్సాక్షాద్విష్ణుర్యజ్ఞస్వరూపధృక్। యా స్త్రీ సా దక్షిణా భూతేరంశభూతాఽనపాయినీ॥౪॥ ఆనిన్యే స్వగృహం పుత్ర్యాః పుత్రం వితతరోచిషమ్। స్వాయంభువో ముదా యుక్తో రుచిర్జగ్రాహ దక్షిణామ్॥౫॥ తాం కామయానాం భగవానువాహ యజుషాం పతిః। తుష్టాయాం తోషమాపన్నోఽజనయద్ద్వాదశాత్మజాన్॥౬॥ తుష్ట

పుత్రార్థీ స ఏవ ప్రసిద్ధః - తథాపి పుత్రబాహుల్యకామః తథా కృతవానిత్యాహ - భ్రాతృమతీమపీతి॥౨॥ ప్రజాపతిరితి॥ మిథునం పురుషం స్త్రియం చ - పరమేణ సమాధినా ఈశ్వరధ్యానేన॥౩॥ య ఇతి॥ భూతేర్లక్ష్మ్యాః - అంశభూతా అతస్తయో [illegible] నవిరుద్ధమితి భావః॥౪,౫॥ తామితి॥ యజుషాం యజ్ఞానాం మంత్రాణాం వా పతిర్విష్ణుః॥౬॥ తుష్టదేవా ఇతి॥ స్వా

షట్ ద్వాదశ ॥ ౭ ॥ ప్రసంగాత్స్వాయంభువమన్వంతరగతంషట్క-మాహద్వాభ్యాం॥ తుషితా ఇతి॥ శ్లో॥ మన్వంతరేమనుర్దేవామనుపుత్రాస్సురేశ్వర।ఋషయోంశావతారశ్చహరేష్షడ్విధముచ్యత ఇతివక్ష్యతి ॥ తత్రస్వాయంభువోమనుః-తుషితా దేవతాః-మరీచిప్రముఖాస్సప్తఋషయః-యజ్ఞోహరేరవతారః-సఏవసురగణేశ్వరఃఇంద్రః॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌమనుపుత్రౌపృథివీపాలకౌ- తదేవంయజ్ఞస్యద్వైరూప్యేణషడ్విధత్వం - తయోఃపుత్రపౌత్రనప్తౄణాంవంశైఃఅనువృత్తంవ్యాప్తం-పాలితంతన్మన్వంతరం ॥ ౯ ॥ దేవహూతిరితి ॥ శ్రుతప్రాయంబాహుళ్యేనశ్రుతంతత్కన్యావంశానామశ్రుతత్వాత్ప్రియగ్రహణం॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యా ఇతి ॥ప్రసూతిప్రసవంపుత్రపౌత్రాదిభిర్విస్తారం॥౧౨॥పత్నీతి॥ యయోర్వంశేనాపూరితం-కశ్యపస్యవంశంపశ్చాద్వక్ష్యతి ॥ ౧౩॥ ద్వితీయస్యవంశమాహ॥పూర్ణిమేతి॥ దేవకుల్యాంనామకన్యాంచ-శ్రీహరేఃపాదప్రక్షాళనాత్ - యాజన్మాంతరేదివస్సరిత్ - గంగాఅభూత్ తాం॥౧౪॥అత్రేరితి॥ఆత్మేశబ్రహ్మసంభవాః విష్ణురుద్రబ్రహ్మణామంశైస్సంభవానుత్పన్నాః॥౧౫॥ అత్రేరి

యోరభవన్ దేవాయామానామమహాబలాః।తోషఃప్రతోషస్సంతోషోభద్రశ్శాంతిరిడస్పతిః॥ఇధ్మఃకవిర్విభుర్వహ్నిస్సుదేవోరోచనోద్విషట్॥ ౭॥ తుషితానామతేదేవాఆసన్ స్వాయంభువాంతరే । మరీచిముఖ్యాఋషయోయజ్ఞస్సురగణేశ్వరః॥ ౮॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌమనుపుత్రౌమహౌజసౌ। తత్పుత్రపౌత్రనప్తౄణామనువృత్తంతదంతరమ్॥౯॥ దేవహూతిమదాత్తాతఃకర్దమాయాత్మజాంమనుః ।తత్సంబంధిశ్రుతప్రాయంభవతాగదతోమమ।౧౦ ॥ దక్షాయబ్రహ్మపుత్రాయప్రసూతింభగవాన్మనుః।ప్రాయచ్ఛద్యత్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాంవితతోమహాన్॥ ౧౧॥ యాఃకర్దమసుతాఃప్రోక్తాఆసన్ బ్రహ్మర్షిపత్నయః।తాసాంప్రసూతిప్రసవంప్రోచ్యమానంనిబోధమే॥౧౨ ॥ పత్నీమరీచేస్తుకలాసుషువేకర్దమాత్మజా । కశ్యపంపూర్ణిమానంచయయోరాపూరితంజగత్ ॥౧౩ ॥ పూర్ణిమాసూతవిరజంవిశ్వగంచపరంతప। దేవకుల్యాంహరేఃపాదశౌచాద్యాభూత్సరిద్దివః॥ ౧౪॥ అత్రేఃపత్న్యనసూయాత్రీన్ సుషువేసుయశస్సుతాన్।దత్తందుర్వాససంసోమమాత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్॥౧౫॥విదురః॥అత్రేర్గృహేసురశ్రేష్ఠాఃస్థిత్యుత్పత్త్యంతహేతవః।కింస్విచ్చికీర్షవోజాతాఏతదాఖ్యాహిమేగురో॥౧౬॥మైత్రేయః॥బ్రహ్మణాచోదితస్సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాంవరః । సహపత్న్యాయయావృక్షంకులాద్రింతపసిస్థితః ॥ ౧౭॥ తస్మిన్ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే। వార్భిస్స్రవద్భిరుద్ఘుష్టేనిర్వింధ్యాయాస్సమంతతః॥౧౮॥ప్రాణాయామేనసంయమ్యమనోవర్షశతంమునిః।అతిష్ఠదేకపాదేననిర్ద్వంద్వోనిలభోజనః॥౧౯॥ శరణంతంప్రపద్యేహంయఏవజగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాంమహ్యంప్రయచ్ఛత్వితిచింతయన్ ॥ ౨౦ ॥ తప్యమానంత్రిభువనంప్రాణాయామైధసాగ్నినా । నిర్గతేనమునేర్మూర్ధ్నస్సమీక్ష్యప్రభవస్త్రయః ॥ ౨౧॥ అప్సరోమునిగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః । వితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదంయయుః॥ ౨౨ ॥తత్ప్రాదుర్భావసంయోగవిద్యోతితమనామునిః।ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేనదదర్శవిబుధర్షభాన్॥౨౩॥ప్రణమ్యదండవద్భూమావుపతస్థేర్హణాంజలిః।వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైస్స్వైశ్చిహ్నైశ్చచిహ్నితాన్ ॥౨౪ ॥కృపావలోకనహాసద్వదనేనోపలంభితాన్।తద్రోచిషాప్రతిహతేనిమీల్యమునిరక్షిణీ॥౨౫॥చేతస్తత్ప్రవణంయుంజన్నస్తావీత్సంహతాంజలిః।శ్లక్ష్ణయాసూక్తయావాచాసర్వలోకగరీయసః॥౨౬॥అత్రిః ॥ వి

తి॥కింస్వితి-కించిత్-కర్తుమిచ్ఛవ ఇతివా॥౧౬॥ బ్రహ్మణేతి॥ఋక్షంనామకులాద్రింతపసిస్థితస్సన్॥౧౭॥తస్మిన్నితి ॥ సచతస్మిన్ కులాద్రౌప్రసూనానాంస్తబకాయేషుపలాశాశోకేషు తేషాంకాననే-నిర్వింధ్యానామనదీతస్యాఃస్రవద్భిర్వార్భిఃఉద్ఘుష్టేనాదితే॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥తప్యమానమితి॥ప్రాణాయామఏవఏధఃసందీపకోయస్య తేన-మునేర్మూర్ధ్నోనిర్గతేనఅగ్నినా-తప్యమానంసమీక్ష్యతదాశ్రమపదంయయురిత్యన్వయః॥ ౨౧॥అప్సరఇతి ॥ అప్సరఃప్రముఖైర్వితాయమానంవిస్తార్యమాణంయశోయేషాంతే॥౨౨॥తదితి॥ తేషాంప్రాదుర్భావః - ప్రాకట్యంతస్యసంయోగస్సన్నిధిఃతేనవిద్యోతితంమనోయస్యఉత్తిష్ఠన్ఉత్-క్షేణతిష్ఠన్॥౨౩॥ప్రణమ్యేతి॥అర్హణంపుష్పాదికంఅంజలౌయస్యసః-ఉపతస్థేపూజయామాస-వృషాద్యారూఢాన్ స్వైఃస్వైఃచిహ్నైఃత్రిశూలకమండలుచక్రాదిభిః ॥౨౪ ॥కృపేతి॥ కృపయాఅవలోకనంయస్మిన్ హాసశ్చతద్వదనంచతేనఉపలంభితాన్-ప్రసన్నత్వేనజ్ఞాపితాన్ తేషాంరోచిషాదీప్త్యా॥ ౨౫॥ చేతఇతి॥శ్లక్ష్ణయా

మధురయా-సూక్తయా గంభీరార్థయా ॥౨౬॥ విశ్వేతి ॥ అనుయుగం కల్పే కల్పే-విభజ్య గృహీతో దేహో యైస్తే ప్రసిద్ధాః బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః యూయం- వః యుష్మాకం ప్రణతోస్మి- తేభ్యస్సకాశాత్ క ఏవ మే మయా ఉపహూతః శరణం తం ప్రపద్యేహమిత్యేకస్యైవ నిర్దిష్టత్వాత్ స చ యుష్మాసు క ఇతి యుష్మాభిరేవ కథ్యతామిత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏక ఇతి ॥ అస్య ప్రపంచః వివిధైః ప్రధానైరుపచారైః - విబుధప్రధాన ఇతి వా పాఠః - ప్రజననాయ పుత్రోత్పత్త్యై చిత్తీకృతః చిత్తేనైక్యం నీతః మనసోపి దూరాః అగోచరాస్సంతః కథం ను త్రయోప్యత్రాగతాః ॥౨౯॥ యథాకృత ఇతి ॥ త్వయా యథాకృతస్సంకల్పః తేన తథైవ భావ్యం నాన్యథా- యతస్సత్సంకల్పస్య తే తవ సంకల్పః - తర్హి కథమేకస్మిన్ ధ్యాయమానే త్రయః ప్రతీతాః స్థ - తత్రాహుః- యదేకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం భవాన్ ధ్యాయతి - త ఏతే వయం త్రయోపి హి- తదేవైకం తత్త్వం- నాస్మాకం భేదోస్తీత్యర్థః ॥౩౦॥ అథేతి ॥ విశ్రప్స్యంతి విస్తారయిష్యంతి అంతర్యాభిరాత్మజాః స్యస్సృష్టగతావిత్యస్య రూపం ॥౩౧॥

విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు విభజ్యమానైర్మాయాగుణైరనుయుగం విగృహీతదేహాః। తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోస్మ్యహం వస్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥౨౭॥ ఏకో మయేహ భగవాన్విబుధప్రధానశ్చిత్తీకృతః ప్రజననాయ కథం ను యూయమ్। అత్రాగతాస్తనుభృతాం మనసోపి దూరాద్బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే ॥౨౮॥ మైత్రేయః ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయస్తే విబుధర్షభాః। ప్రత్యాహుః శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥౨౯॥ దేవాః ॥ యథాకృతస్తే సంకల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా। సత్సంకల్పస్య తే బ్రహ్మన్యద్వై ధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥౩౦॥ అథాస్మదంశభూతాస్తే ఆత్మజా లోకవిశ్రుతాః। భవితారోంగ భద్రం తే విస్రప్స్యంతి చ తే యశః ॥౩౧॥ ఏవం కామవరం దత్త్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః। సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దంపత్యోర్మిషతోస్తతః ॥౩౨॥ సోమోభూద్బ్రహ్మణోంశేన దత్తో విష్ణోస్తు యోగవిత్। దుర్వాసాశ్శంకరస్యాంశో నిబోధాంగిరసః ప్రజాః ॥౩౩॥ శ్రద్ధాత్వంగిరసః పత్నీ చతస్రోసూత కన్యకాః। సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతిస్తథా ॥౩౪॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారోచిషేంతరే। ఉతథ్యో భగవాన్సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః ॥౩౫॥ పులస్త్యోజనయత్పత్న్యామగస్త్యం చ హవిర్భుజి। సోన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః ॥౩౬॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్విళబిలాసుతః। రావణః కుంభకర్ణశ్చ తథాన్యస్యాం విభీషణః ॥౩౭॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సుతాన్। కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే ॥౩౮॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయత। ఋషీన్షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥౩౯॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరంతప। చిత్రకేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోమలాః ॥౪౦॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ। ఉల్బణో వసుభృద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోపరే ॥౪౧॥ చిత్తిస్త్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్। దధ్యంచమశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥౪౨॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రానజీజనత్। ధాతారం చ విధాతారం శ్రియం చ భగవత్పరామ్ ॥౪౩॥ ఆయతిం నియతిం చైవ సుతే మేరుస్తయోరదాత్। తాభ్యాం తయోరభవతాం మృకండః ప్రాణ ఏవ చ ॥౪౪॥ మార్కండేయో మృకండస్య ప్రాణాద్వేదశిరా మునిః। కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః ॥౪౫॥ నవైతే మునయః క్షత్తర్లోకాన్సర్గైరభావయన్। ఏష కర్దమదౌహిత్రసంతానః కథితస్తవ ॥౪౬॥ శృణ్వతః శ్రద్దధానస్య సద్యః పాపహరః పరః। ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః ॥౪౭॥ తస్యాం ససర్జ దుహితౄష్షోడశామ

లితాభ్యాం సమ్యక్సభాజితాః పూజితాస్సంతః తతః తదాశ్రమాత్ ప్రతిజగ్ముః ॥౩౨॥ సోమ ఇతి ॥ నిబోధ బుధ్యస్వ ॥౩౩॥ తాః కన్యకాస్సినీవాలీత్యాదినా ॥౩౪॥౩౫॥ పులస్త్య ఇతి ॥ పులస్త్యః హవిర్భుజి పత్న్యామిత్యన్వయః - సః అగస్త్యః దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః- విశ్రవాశ్చ పులస్త్యస్య సుత ఇతి శేషః ॥౩౬॥ తస్యేతి ॥ తస్య విశ్రవసః ఇలబిలాయాం జాతస్సుతః కుబేరః అన్యస్యాం భార్యాయాం కైకస్యాం రావణాదయః త్రయో జాతాః సుతాః ॥౩౭॥౩౮॥ క్రతోరితి ॥ జ్వలతః ప్రకాశమానాన్ ॥౩౯॥ ఊర్జాయామితి ॥ చిత్రకేతుప్రముఖాః జజ్ఞిరే- తే చ సప్తర్షయో జాతాః ॥౪౦॥ తానేవాహ ॥ చిత్రకేతురితి ॥ వసుభృద్యానో నామ ఏకః శక్త్యాదయోపరే అన్యస్యాః పుత్రాః ॥౪౧॥ ౪౨॥ భృగురితి ॥ ఖ్యాత్యాం పత్న్యాం పుత్రాన్ పుత్రీం చ తానేవాహ ॥ ధాతారమితి ॥౪౩॥ ఆయతిమితి ॥ తయోః ధాతృవిధాత్రోః ॥౪౪॥ మార్కండేయ ఇతి ॥ కవిశ్చ

భార్గవః భృగోః పుత్రః॥ ౪౫॥ ౪౬॥ కృశాశ్వ ఇతి॥ అజాత్మజః బ్రహ్మపుత్రః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ పితృభ్య ఇతి॥ యుక్తేభ్యస్సంయుక్తేభ్యః సంయుతేభ్యః మిళితేభ్యో వా॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ మేధేతి॥ సర్వేషాం గుణానాముత్పత్తిర్యయోస్తౌ॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ నృత్యంతీతి ॥ ఉపతస్థుః భేజుః॥ ౫౫॥ య ఇతి ॥ నిజమాయయా- యస్మిన్నాత్మని ఖగగనే - రూపభేదం గంధర్వనగరమివ- ఇదం విశ్వం విరచితం తస్యాత్మనః ప్రతిచక్షణాయ ప్రకాశనాయ - ఆత్మానం యోఽద్య ప్రాదుశ్చకార ప్రకటీకృతవాన్ - తస్మై పురుషాయ నమః- కేన రూపేణ ప్రాదుశ్చకార- ఋషిమూర్తిరాకారో యస్మిన్ తేన రూపేణ॥ ౫౬॥ స ఇతి॥ సోఽయం నోఽస్మాన్ సురగణాన్- అనల్పకరుణాయుక్తేన విలోకనేన విశిష్టనేత్రేణ- దృశ్యాత్ -పశ్యతు- కథంభూతేన- యచ్ఛ్రీనికేతమమలమరవిందం తత్ - క్షిపతా తిరస్కుర్వతా- కథంభూతాన్- అనుమేయం శాస్త్రతో వేద్యం న త్వస్మాకమపరోక్షం తత్త్వం యస్య- కథంభూతానస్మాన్- స్థితేర్జగన్మర్యాదాయాః- వ్యతికరః అన్యథాత్వం తస్యోపశమాయ- సత్త్వేన గుణేన సృష్టాన్॥ ౫౭॥ ఏవమితి॥ లబ్ధః అవలోకో యైస్సురగణైః- తైరభిష్టుతావర్చితౌ చ సంతౌ- యయతుః॥ ౫౮॥ తావితి॥ భువో భారస్య వ్యయాయ నాశాయ- చకార ఏవకారార్థః- తౌ చ సాంప్రతమిహాగతావిత్యర్థః- తముక్తం తంత్రే॥ శ్లో॥ అర్జునే తు నరావేశః కృ

లలోచనాః। త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ తథైకామగ్నయే విభుః॥ ౪౮॥ పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే। శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాంతిస్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః॥ ౪౯॥ బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః। శ్రద్ధాసూత శుభం మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా॥ ౫౦॥ శాంతిస్సుఖం ముదం తుష్టిః స్మయం పుష్టిరసూయత। యోగం క్రియోన్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత॥ ౫౧॥ మేధా స్మృతిం తితిక్షా చ క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా। మూర్తిస్సర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ॥ ౫౨॥ యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనందత్సునిర్వృతమ్। మనాంసి కకుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః॥ ౫౩॥ దివ్యవాద్యంత తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః। మునయస్తుష్టువుస్తుష్టా జగుర్గంధర్వకిన్నరాః॥ ౫౪॥ నృత్యంతి స్మ స్త్రియో దివ్యా ఆసీత్పరమమంగళమ్। దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ ఉపతస్థురభిష్టవైః॥ ౫౫॥ దేవాః॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ తత్ప్రతిచక్షణాయ। ఏతేన ధర్మసదనే ఋషిమూర్తినాద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై॥ ౫౬॥ సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్ సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః। దృశ్యాదదభ్రకరుణేన విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిందమ్॥ ౫౭॥ ఏవం సురగణైస్తాత భగవంతావభిష్టుతౌ। లబ్ధావలోకైర్యయతురర్చితౌ గంధమాదనమ్॥ ౫౮॥ తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ। భారవ్యయాయ చ భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ॥ ౫౯॥ స్వాహాభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్। పావకం పవమానం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్॥ ౬౦॥ తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పంచ చ। త ఏవైకోనపంచాశత్సాకం పితృపితామహైః॥ ౬౧॥ వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః। ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో యజ్ఞే నిరూప్యంతేఽగ్నయస్తు తే॥ ౬౨॥ అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సౌమ్యాః పితర ఆజ్యపాః। సాగ్నయోఽనగ్నయస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా॥ ౬౩॥ తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధారిణీం స్వధా। ఉభే తే బ్రహ్మవాదిన్యౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగే॥ ౬౪॥ భవస్య పత్నీ తు సతీ భవం దేవమనువ్రతా। ఆత్మనస్సదృశం పుత్రం న లేభే గుణశీలతః॥ ౬౫॥ పితర్యప్రతిరూపే స్వే భవాయానాగసే రుషా।

ష్ణౌ నారాయణస్స్వయమితి- యదూద్వహః శ్రీకృష్ణః- కురూద్వహోఽర్జునః- ఉభావపి కృష్ణనామానౌ॥ ౫౯॥ స్వాహేతి॥ అగ్న్యభిమానినో దేవాన్- స్వాహా నామ తస్య భార్యా- హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం॥ ౬౦॥ తేభ్య ఇతి॥ పితరః త్రయః పితామహాః ఏకః తైస్సాకం సహ॥ ౬౧॥ వైతానిక ఇతి॥ వైతానికే వైదికే కర్మణి యజ్ఞే- యేషాం నామభిః- ఆగ్నేయ్యః అగ్నిదేవతాకాః ఇష్టయో నిరూప్యంతే క్రియంతే- త ఏతే అగ్నయః అలౌకికాః- అతో బహూనాం న వైయర్థ్యమితి భావః॥ ౬౨॥ అగ్నిష్వాత్తా ఇతి॥ సౌమ్యాస్సోమపాః- యేషామగ్నౌకరణమస్తి తే సాగ్నయః తద్రహితాశ్చానగ్నయః॥ ౬౩॥ తేభ్య ఇతి॥ తయోస్తు సంతతిర్నాభవత్ - జీవన్ముక్తత్వాదిత్యాహ- ఉభే తే ఇతి॥ ౬౪॥ భవస్యేతి॥ గుణశీలతః ఆత్మనః సదృశం దేవమనువ్రతాపి సతీ పుత్రం న లేభే॥ ౬౫॥ తత్ర హేతుః॥ పితరీతి॥ స్వే పితరి దక్షే అప్రతిరూపే అసదృశే ప్రతికూలే సతీత్యర్థః- ఆత్మనా స్వయమేవ- ఆత్మానం దేహం అజహాత్ త్యక్తవతీ- యోగసంయుతా యోగమాశ్రితేతి॥ ౬౬॥ ******************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ద్వితీయే ప్రథమాధ్యాయోపక్షిప్తభవదక్షయోః। విద్వేషవర్ణ్యతే హేతుర్విశ్వసృట్సృష్టిసంభవః॥ భవఇతి॥ సతీం సతీనామ్నీం॥౧॥ నచాసౌకస్యచిద్ద్వేష్టా ఇత్యాహ॥ క ఇతి॥ చరాచరగురుం జగతో దైవతంచ - తంకోద్వేష్టి నకోపి ద్వేష్టీత్యర్థః- నిర్వైరత్వే హేతుః- శాంతమితి భావేక్తః- శాంతం శాంతిరేవ విగ్రహో యస్య - తదపికుతః- ఆత్మన్యేవారామో రతిర్యస్య తం - యద్వా కః ప్రజాపతిః దక్షః - కథం ద్వేష్టి - ఏవంభూతే తస్మిన్ ద్వేషః అయుక్తః అశక్యశ్చేత్యర్థః॥౨॥ ఏతదితి॥ యతో హేతోర్విద్వేషః - యతోపి ద్వేషాత్ ప్రాణాంస్తత్యాజ ఏతదాఖ్యాహి ॥ ౩ ॥ ఏతదేవాఖ్యాతుమితిహాసం ప్రస్తౌతి॥ పురేతి॥ సమేతా ఆసన్॥౪॥ తత్రేతి॥ ప్రవిష్టం - దక్షమితి శేషః - తత్ మహత్సదః - మహతీం సభాం॥౫॥ ఉదతిష్ఠన్నితి॥ స్వధిష్ణ్యేభ్యః స్వీయాసనేభ్యః॥౬॥ ౭॥ ప్రాగితి॥ ప్రాక్ స్వోపవేశనాత్పూర్వమేవ నిషణ్ణం ఉపవిష్టం మృడం శివం - తదనాదృతః - తేనాభ్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో దక్షః నామృష్యత్ - నాసహత్ - వామం వక్రం యథాభవతి తథా అభివీక్ష్య॥౮॥ శ్రూయతామితి॥ మేవచనం శ్రూయతాం - అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న బ్రువతః॥ ౯॥ అయమితి॥ స్తబ్ధేన ఉచితక్రియాశూన్యేన - ధ్వస్తే నేతి పాఠే భ్రిష్టేన॥ ౧౦॥ తదేవాహ॥ ఏషఇతి॥ యత్ యస్మాత్ - విప్రాగ్నిసమక్షం - సావిత్రీతుల్యాయా

అప్రౌఢేనాత్మనాత్మానమజహాద్యోగసంయుతా॥ ౬౬॥ ********************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - ప్రథమోధ్యాయః.

విదురః॥ భవే శీలవతాం శ్రేష్ఠే దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాం సతీమ్
౧॥ కస్తం చరాచరగురుం నిర్వైరం శాంతవిగ్రహమ్। ఆత్మారామం కథం ద్వేష్టి జగతో దైవతం మహత్॥
౨॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ జామాతుః శ్వశురస్య చ । విద్వేషస్తు యతః ప్రాణాంస్తత్యజే దుస్త్యజాన్
సతీ॥౩॥ మైత్రేయః॥ పురా విశ్వసృజాం సత్రే సమేతాః పరమర్షయః। తథామరగణాః సర్వే సానుగా మున
యోగ్నయః॥౪॥ తత్ర ప్రవిష్టమృషయో దృష్ట్వార్కమివ రోచిషా। భ్రాజమానం వితిమిరం కుర్వంతం తన్మహ
త్సదః॥ ౫॥ ఉదతిష్ఠన్ సదస్యాస్తే స్వధిష్ణ్యేభ్యః సహాగ్నయః। ఋతే విరించిం శర్వం చ తద్భాసాక్షిప్తతే
జసః॥౬॥ సదసస్పతిభిర్దక్షో భగవాన్ సాధు సత్కృతః । అజం లోకగురుం నత్వా నిషసాద తదాజ్ఞయా॥
౭॥ ప్రాఙ్నిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః। ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్ని
వ॥౮॥ శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహదేవాః సహాగ్నయః। సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానా
న్న చ మత్సరాత్॥౯॥ అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః। సద్భిరాచరితః పంథా యేన స్త
బ్ధేన దూషితః॥౧౦॥ ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్। పాణిం విప్రాగ్నిముఖతః సావి
త్ర్యా ఇవ సాధువత్॥౧౧॥ గృహీత్వా మృగశావాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః। ప్రత్యుత్థానాభివాదా
ర్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥౧౨॥ లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే। అనిచ్ఛన్నప్యదాం బా
లాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్॥ ౧౩ ॥ ప్రేతావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః। అట
త్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్ రుదన్॥ ౧౪॥ చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్న్రస్థిభూషణః। శి
వాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః । పతిః ప్రమథభూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్॥

మే దుహితుః పాణిమగ్రహీత్॥౧౧॥ గృహీత్వేతి॥ మృగశాబస్య హరిణపోతస్య అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యాః - ప్రత్యుత్థానాభివాదార్హే మయి ఉచితం సమ్మానం వాచాపి నాకరోత్॥౧౨॥ అనిచ్ఛాయ కన్యాం దత్తవానస్మీత్యనుతప్యమాన ఆహ - సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ లుప్తేతి॥ ఉశతీం వేదలక్షణాం గిరం॥౧౩॥ ప్రేతావాసేష్వితి॥ ప్రేతావాసేషు శ్మశానేషు - వ్యుప్తాః వికీర్ణాః కేశా యస్య॥౧౪॥ చితేతి॥ చితాభస్మనా కృతం స్నానం యేన - ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః ప్రేతస్రక్ - నృణామస్థీని భూషణాని యస్య సః - శివ ఇత్యపదేశో నామమాత్రం యస్య సః తమోమాత్రాత్మకః కేవలతమోరూపః ఆత్మా స్వభావో యేషాం॥౧౫॥ తస్మాదితి॥ ఉన్మాదాః భూతవిశేషాః తేషాం నాథాయ మహ్యం దేదుష్టచిత్తాయ - బతేతి ఖేదే - పూర్వోక్తశ్లోకచతుష్కస్య వాస్తవస్త్వయమర్థః - లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మరూపత్వాత్ - అతఏవ నాస్తి శుచిర్యస్మాత్ - అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతి ఛేదః - అస్య పరమేశ్వరస్య మదీయా మానుషీకన్యా కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జాదినా దాతుమనిచ్ఛన్నపి తత్సంబంధలోభేన దత్తవాన్ - శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాంతః నహీనత్వే - యద్వా - శోకం ద్రావయతీతి శూద్రః ఆత్మనిష్ఠః - తస్య వేదవాణీం కర్మవిద్యామివ పూర్వాపరస్వవచనవిరోధాపత్తేః - ఏతదుక్తం భవతి - యథా కశ్చిచ్ఛూద్రా

యవేదమర్థలోభేన దదాతీతద్వదతి-ప్రేతావాసేష్విత్యాదిసర్వం విడంబనమాత్రమితి-స్వయమేవాహ-ఉన్మత్తవదితి-అన్యథా ఉన్మత్త ఇత్యేవ వదేత్-అశివః నాస్తి శివో యస్మాత్-అమత్తః అమత్తజనప్రియ ఇతి చ్ఛేదః-పతిః ప్రమథభూతానామితి భక్తవాత్సల్యమాహ-తామసానామపి దోషమశేషమపనీయ పాతీతి పతిః-నష్టానామపి శౌచం శుద్ధిర్యస్మాత్ - దుష్టేష్వపి పతిమయానుకంప్యా ఇతి హృన్మనో యస్య సః సుహృత్ తస్మై-బతేతిహర్షే-బ్రహ్మణో వాక్యాల్లజ్జాభయాదకంపరిత్యజ్య దత్తేత్యర్థః||౧౬||వినింద్యేతి||అప్రతీపం అప్రతికూలం యథా భవతి ఏవమవస్థితమపి వినింద్య|| ౧౭ || అయమితి||దేవానాం యజనసమయే దైవైస్సహ యజ్ఞే-భాగం న లభతాం కింతు తేభ్యః పూర్వమేవ లభతాం-అగ్రభోజిత్వాత్-యద్వా తేషు భుక్తవత్సు లభతాం-సర్వపోషకత్వాదత్ర హేతుః-దేవగణాధమో యస్మాత్సః ||౧౮|| నిషిధ్యమాన ఇతి|| సదస్యైః తస్మాత్ స్థానాత్-వినిష్క్రమ్య జగామ-హే కౌరవ్య విదుర||౧౯||విజ్ఞాయేతి||గిరిశస్యానుగానామగ్రణీః ముఖ్యః-రోష ఏవ కషాయః తేన రూషితః-ఆరక్తనేత్ర ఇత్యర్థః-తస్య గిరిశస్య అవాచ్యతాం వచనానర్హతాం-వినింద్యతామిత్యర్థః-తేభ్యోపి శాపం విససర్జ||౨౦||దక్షం శపతి సార్ధైస్త్రిభిః|| య ఇతి || ఏతన్మర్త్యం దక్షశరీరముద్దిశ్య శ్రేష్ఠం మత్వా-అప్రతిద్రుహి ప్రతిద్రోహం కుర్వతి-పృథగ్దృష్టిః-భేదదర్శీ-తత్త్వతః-పరమార్థాత్ ||౨౧||అజ్ఞత్వమేవాహ||గృహేష్వితి||కర్మతంత్రం కర్మపరికరం-వేదేషు యే వాదాః అర్థవాదాః|| శ్రు||అక్షయ్యగ్ంహ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతీత్యాదయః-

౧౫||తస్మాదున్మాదనాథాయ నష్టశౌచాయ దుర్హృదే|దత్తా బత మయా సాధ్వీ చోదితే పరమేష్ఠినః||౧౬||
మైత్రేయః||వినింద్యైవం స గిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్ ।దక్షోథాప ఉపస్పృశ్య క్రుద్ధశ్శప్తుం ప్రచక్రమే ॥
౧౭||దక్షః||అయంతు దేవయజన ఇంద్రోపేంద్రాదిభిర్భవః। సహ భాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధమః||
౧౮||మైత్రేయః|| నిషిధ్యమానస్స సదస్యముఖ్యైర్దక్షో గిరిత్రాయ విసృజ్య శాపమ్।తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వి
వృద్ధమన్యుర్జగామ కౌరవ్య నిజం నికేతనమ్||౧౯|| విజ్ఞాయ శాపం గిరిశానుగాగ్రణీర్నందీశ్వరో రోషకషా
యరూషితః।దక్షాయ శాపం విససర్జ దారుణం యే చాన్వమోదంస్తదవాచ్యతాం ద్విజాః|| ౨౦ ||నందీ||య
ఏతన్మర్త్యముద్దిశ్య భగవత్యప్రతిద్రుహి।ద్రుహ్యత్యజ్ఞః పృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతో విముఖో భవేత్ ||౨౧||గృహే
షు కూటధర్మేషు సక్తో గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా । కర్మతంత్రం వితనుతే వేదవాదవిపన్నధీః||౨౨||బుద్ధ్యా ప
రాభిధ్యాయిన్యా విస్మృతాత్మగతిః పశుః । స్త్రీకామస్సోస్త్వతితరాం దక్షో బస్తముఖోచిరాత్ ||౨౩||వి
ద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాం కర్మమయ్యామసౌ జడః।సంసరంత్విహ యే చేమమను శర్వావమానినమ్||౨౪||గిర
శ్శ్రుతాయాః పుష్పిణ్యా మధుగంధేన భూరిణా।మథ్నా చోన్మథితాత్మానస్సంముహ్యంతు హరద్విషః||౨౫||
సర్వభక్షా ద్విజా వృత్త్యై ధృతవిద్యాతపోవ్రతాః। విత్తదేహేంద్రియారామా యాచకా విచరంత్విహ||
౨౬||తస్యైవం వదతశ్శాపం శ్రుత్వా బ్రహ్మకులాయ వై।భృగుః ప్రత్యసృజచ్ఛాపం బ్రహ్మదండం దురత్య
యమ్||౨౭||భృగుః||భవవ్రతధరా యే చ యే చ తాన్ సమనువ్రతాః।పాషండినస్తే భవంతు సచ్ఛాస్త్రపరిపం
థినః||౨౮|| నష్టశౌచా మూఢధియో జటాభస్మాస్థిధారిణః । విశంతు శివదీక్షాయాం యత్ర దైవం సురాస

తైర్విపన్నా వినష్టా ధీర్యస్య||౨౨|| బుద్ధ్యేతి|| పరో దేహాదిః తమేవాత్మత్వేనాభితో ధ్యాతుం శీలం యస్యాః తయా బుద్ధ్యా విస్మృతా ఆత్మనో గతిస్తత్త్వం యేన-అత ఏవ పశుః-పశుతుల్యః-అతితరాం స్త్రీకామోస్త్వితి ద్వితీయశ్శాపః- బస్తస్య ముఖమివ ముఖం యస్యేతి తృతీయశ్శాపః||౨౩||అయం చ శాపోస్యానురూప ఏవేత్యాహ ॥ విద్యేతి ||విద్యాబుద్ధిః ఇయమేవ తత్త్వవిద్యేతి బుద్ధిర్యస్య-అతో సౌ జడ ఏవ|| ద్విజాన్ శపతి సార్ధద్వాభ్యాం-శర్వమవమన్యత ఇతి శర్వావమానీ తమముం దక్షం యే చానుమన్యంతే అనువర్తంతే సంసరంతు జన్మమరణాద్యనుభవంత్విత్యేకశ్శాపః||౨౪||గిర ఇతి || శ్రుతాయాః వేదరూపాయాః-పుష్పిణ్యాః పుష్పాణీవార్థవాదాః మనఃక్షోభకత్వాత్-అర్థవాదబహులాయా ఇత్యర్థః- మధుగంధతుల్యేన ప్రరోచనేన మథ్నా మనఃక్షోభకేణ ఉన్మథితః ఆత్మా మనో యేషాం తే సంముహ్యంతు-కర్మస్వాసక్తా భవంత్వితి ద్వితీయశ్శాపః ।౨౫ || సర్వభక్షా ఇతి || సర్వభక్షాః భక్ష్యాభక్ష్యవిచారశూన్యాః - వృత్త్యై దేహాది పోషణాయ ధృతాని విద్యాతపోవ్రతాని యైః విత్తాదిష్వేవారామో రతిర్యేషాం తే - యాచకాస్సంతో విచరంత్వితి శాపస్తృతీయః|| ౨౬ || తస్యేతి|| ప్రత్యసృజత్ ప్రత్యదాత్ - శాపరూపం బ్రహ్మదండం||౨౭||భవేతి||సచ్ఛాస్త్రస్య పరిపంథినః ప్రతికూలాః ||౨౮|| నష్టశౌచా ఇతి||సురా గౌడీ పైష్టీ మాధ్వీ చ - ఆసవః తాళాదిసంభవం మద్యం - ద్వంద్వైక్యాత్ క్లీబత్వం-తద్యత్ర దైవం పూ

జ్యం దేవతావదాదరణీయమితివా॥౨౯॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మవేదం-కథంభూతం సేతుంమర్యాదారూపం-తదేవాహ- పుం సాంవర్ణాశ్రమాచారవతాంవిధారణంధారకం॥౩౦॥ సేతుత్వంప్రపంచయతిద్వాభ్యాం॥ ఏషఇతి ॥ ఏషః వేదలక్షణఏవ శివఃపంథాఃయంపూర్వేఋషయఃఅనుసంతస్థుఃఆశ్రితవంతః-యత్ యస్మిన్ జనార్దనఃప్రమాణంమూలం ॥ ౩౧॥తదితి॥ భూతరాట్ భూతానాంతామసానాంపతిః॥౩౨॥ తస్యేతి ॥ అన్యోన్యశాపేనఉభయోర్నాశాద్విమనాఇవేతి-తథాపి భగవదనుగృహీతానాంనాశోనస్యాదితిభావః॥౩౩॥ తఇతి॥ఋషభఃసర్వశ్రేష్ఠః శ్రీహరిః- యత్రఈజ్యఃపూజ్యః - తత్సహస్రపరివత్సరంసత్రం-సమ్యగ్విధాయ-హేమహేష్వాసవిదుర॥౩౪ ॥ ఆప్లుత్యేతి॥ యత్రప్రయాగేఅన్వితాతాఽవభృథస్నానంకృత్వాతతఃస్థానాత్ స్వంస్వంస్థానంయయుః॥౩౫ ॥ ******************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తృతీయేతుసతీతాతయజ్ఞోత్సవదిదృక్షయా।గమిష్యంతీమహేశేనవారితానీతిహేతుభిః ॥ సదేతి॥ధ్రియమాణయోః జామాతుఃశ్వశురస్యాపిఅవతిష్ఠమానయోః-ధృఙ్ అవస్థానఇత్యస్మాన్నిష్పన్నం॥౧॥యద్యపి-రుద్రవిహీనోయజ్ఞోనాస్త్యేవ-తథాపిదక్షస్యరుద్రపరిత్యాగోద్వేషాద్గర్వాచ్చ-తత్రద్వేషహేతురుక్తః-గర్వేహేతుమాహ॥ యదేతి॥యదాతుప్ర

వమ్॥౨౯॥బ్రహ్మచబ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయంపరినిందథ।సేతుంవిధారణంపుంసామతఃపాషండ
మాశ్రితాః॥౩౦॥ఏషఏవహిలోకానాంశివఃపంథాస్సనాతనః । యంపూర్వేచానుసంతస్థుర్యత్ప్రమా
ణంజనార్దనః॥౩౧॥తద్బ్రహ్మపరమంశుద్ధంసతాంవర్త్మసనాతనమ్ । విగర్హ్యయాతపాషండందైవం
వోయత్రభూతరాట్॥౩౨॥మైత్రేయః॥తస్యైవంవదతశ్శాపంభృగోస్సభగవాన్భవః।నిశ్చక్రామతతః
కించిద్విమనాఇవసానుగః॥౩౩॥ తేపివిశ్వసృజస్సత్రంసహస్రపరివత్సరమ్।సంవిధాయమహేష్వాసయ
త్రేజ్యఋషభోహరిః॥౩౪॥ఆప్లుత్యావభృథంయత్రగంగాయమునయాన్వితా । విరజేనాత్మనాసర్వే
స్వంస్వంధామయయుస్తతః॥౩౫ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే। ద్వితీయోధ్యాయః. ***
మైత్రేయః॥సదావిద్విషతోరేవంకాలోవైధ్రియమాణయోః। జామాతుశ్శ్వశురస్యాపిసుమహానతిచ
క్రమే॥౧॥యదాభిషిక్తోదక్షస్తుబ్రహ్మణాపరమేష్ఠినా । ప్రజాపతీనాంసర్వేషామాధిపత్యేస్మయోఽభ
వత్ ॥౨॥ఇష్ట్వాచవాజపేయేనబ్రహ్మిష్ఠానభిభూయసః।బృహస్పతిసవంనామసమారేభేక్రతూత్తమం॥౩
తస్మిన్బ్రహ్మర్షయస్సర్వేదేవర్షిపితృదేవతాః।ఆసన్కృతస్వస్త్యయనాస్తత్పత్న్యశ్చసభర్తృకాః॥౪
తదుపశ్రుత్యనభసిఖేచరాణాంప్రజల్పతామ్।సతీదాక్షాయణీదేవీపితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥౫॥ప్రజం
తీస్సర్వతోదిగ్భ్యఉపదేవవరస్త్రియః।విమానయానాస్సప్రేష్ఠానిష్కకంఠీస్సువాససః॥౬॥దృష్ట్వాస్వని
లయాభ్యాశేలోలాక్షీర్మృష్టకుండలాః।పతింభూతపతిందేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత॥౭॥సతీ॥ప్రజాపతే
స్తేశ్వశురస్యసాంప్రతంనిర్యాపితోయజ్ఞమహోత్సవఃకిల।వయంచతత్రాభిసరామవామతేయద్యర్థి
తామీవిబుధావ్రజంతిహి॥౮॥తస్మిన్భగిన్యోమమభర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువంగమిష్యంతిసుహృద్దిదృక్షవః।అ
హంచతస్మిన్భవతాభికామయేసహోపనీతంపరిబర్హమర్హితుమ్॥౯॥తత్రస్వసౄర్మేననుభర్తృసం

జాపతీనామాధిపత్యేఅభిషిక్తః-తదాతస్యస్మయోగర్వోఽభవత్ ॥ ౨॥ ఇష్ట్వేతి॥గర్వాదేవసర్వాన్బ్రహ్మిష్ఠాన్-సేశ్వరానభిభూయతిరస్కృత్య॥శ్రు॥ వాజపేయేనేష్ట్వాబృహస్పతిసవేనయజేతేతిశ్రుతేః- వాజపేయేనేష్ట్వాబృహస్పతిసవం సమారేభే॥౩॥తస్మిన్నితి॥కృతస్వస్త్యయనాఃకృతమంగళాః- సభర్తృకాఇతి - దక్షిణాదిభిఃప్రథమమర్హితాసామపిపత్న్యర్హణేనపునరర్హణముక్తం॥౪॥తదితి॥తత్ తదా-ఖేచరాణాంప్రజల్పతాంపితృయజ్ఞమహోత్సవంశ్రుత్వా॥౫॥ప్రజంతీరితి॥తత్రప్రజంతీరుపదేవానాంగంధర్వాదీనాం - వరస్త్రియశ్చస్వనిలయస్యాభ్యాశేసమీపేదృష్ట్వాఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషతేతిత్రయాణామన్వయః-కథంభూతాఃస్త్రియోదృష్టాః - విమానానియానానియాసాంతాః-ప్రేష్ఠైస్సహితాః-నిష్క-నిపతకాదీనికంఠేషుయాసాం॥౬॥దృష్ట్వేతి॥శోభనానివాసాంసియాసాం - లోలానిచంచలానిఅక్షీణి యాసాం-మృష్టాన్యుజ్జ్వలానికుండలానియాసాంతాః॥౭॥ ప్రజాపతేరితి॥నిర్యాపితఃప్రవర్తితః- హేవామశివ-తేయద్యర్థితాఇచ్ఛా-తర్హివయంచతత్రాభిసరామగచ్ఛామః-నచాద్యాపియాగోనివృత్తఃయతోమీవిబుధాఃవ్రజంతి॥౮॥ఔత్సుక్యంప్రకటయంత్యాహషడ్భిః॥ తస్మిన్నితి ॥ పితృభ్యాముపనీతందత్తం - పరిబర్హమలంకారాదిద్రవ్యం-భవతాసహ.అ

ద్రష్టుం స్వీకర్తుమభికామయే అర్థితమితి పాఠే సత్కృతం పరిబర్హమిచ్ఛామీతి॥౯॥ తత్రేతి॥ స్వస్వాః భగినీః భర్తృభిస్స మ్మితాః సదృశీః - క్లిన్నధియం స్నేహార్ద్రచిత్తాం చిరముత్కంఠ ఉత్సుకం మనో యస్యాస్సాఽహం - హే మృడ ఉన్నీయమాన మూర్ధ్వం క్రియమాణం - ప్రవర్త్యమానం - అధ్వరేషు ధ్వజమివ దృశ్యం శ్రేష్ఠమధ్వరం - యద్వా ఉత్క్షిప్యమాణమితి పాఠే యజ్ఞకేతుం యూపం వా॥౧౦॥ అహో కింతత్ త్వదైశ్వర్యం యేన తవైతదౌత్సుక్యమితి చేదత ఆహ॥ త్వయీతి॥ హే అజ ఏతద్విశ్వం ఆశ్చర్యరూపం - త్వయ్యేవ త్వన్మాయయా విరచితం - విభాతి - అతో యద్యపి తవ నాశ్చర్యబుద్ధిః - తథాప్యహం యోషిత్ - ఉత్సుకస్వభావా తవ తత్త్వం చ న జానామి - అతో దీనా కృపణా సతీ - హే భవ - మే భవక్షితిం జన్మభూమిం - దిదృక్షే ద్రష్టుమిచ్ఛామి॥౧౧॥ దిదృక్షామేవ కైముతికన్యాయేన వ్యనక్తి ద్వాభ్యాం ॥ పశ్యేతి ॥ హే అభవ ఇతి సుహృద్వియోగ దుఃఖం త్వయా నానుభూతమితి భావః - అన్యా యోషితః సంబంధరహితా అపి ప్రయాంతీః పశ్య - కాంతసఖాః భర్తృస హితాః - వరూథశః సంఘశః కథంభూతాః - యాసాం విమానైర్నభో మండితం - తాః - హే శితికంఠ నీలకంఠ ఇతి పరానుగ్ర హార్థం త్వయా విషం భక్షితమితి సూచయతి॥ ౧౨॥ కథమితి॥ హే సురశ్రేష్ఠ పితృగేహోత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః దేహః - కథం నేంగతే ద్రష్టుం న ప్రచలతి - తథాప్యనాహూతాస్సంతః కథం గచ్ఛామ స్తత్రాహ - సౌహృదం - సుహృత్సంబంధ కేతనం గృహం - తథా భర్త్రాదీనాం చ గృహం - అనాహూతా అపి అభియాంతి సంతః హార్దస్య తత్వమార్గం॥౧౩ ॥ తదితి॥

మితా మాతృష్వస్రాః క్లిన్నధియం చ మాతరమ్। ద్రక్ష్యే చిరోత్కంఠమనా మహర్షిభిరున్నీయమానం చ మృడాధ్వరధ్వజమ్॥ ౧౦ ॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మమాయయా వినిర్మితం భాతి గుణత్రయాత్మకమ్। తథాప్యహం యోషిదతత్త్వవిచ్చ తే దీనా దిదృక్షే భవ మే భవక్షితిమ్॥ ౧౧॥ పశ్య ప్రయాంతీరభవాన్యయోషితోఽప్యలంకృతాః కాంతసఖా వరూథశః। యాసాం వ్రజద్భిః శితికంఠ మండితం నభో విమానైః కలహంస పాండుభిః॥ ౧౨॥ కథం సుతాయాః పితృగేహకౌతుకం నిశమ్య దేహస్సురవర్య నేంగతే। అనాహుతా అప్యభియంతి సౌహృదం భర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చ కేతనమ్॥ ౧౩ ॥ తన్మే ప్రసీదేదమమర్త్య వాంఛితం కర్తుం భవాన్కారుణికో బతార్హతి। త్వయాత్మనోఽర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషా నిరూపితా మానుగృహాణ యాచితః॥ ౧౪॥ మైత్రేయః॥ ఏవం గిరిత్రః ప్రియయాభిభాషితః ప్రత్యభ్యధత్త ప్రహసన్సుహృత్ప్రియః। సంస్మారితో మర్మభిదః కువాగిషూన్యానాహ కో విశ్వసృజాం సమక్షతః॥ ౧౫॥ శ్రీశంకరః॥ త్వయోదితం శోభనమేవ శోభనే అనాహుతా అప్యభియంతి బంధుషు। తే యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో బలీయసానాత్మ్యమదేన మన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైస్సతాం గుణైః షడ్భిరసత్తమేతరైః। స్మృతౌ హతాయాం భృతమానదుర్దృశస్స్తబ్ధా న పశ్యంతి హి ధామ భూయసామ్॥ ౧౭॥ నైతాదృశానాం స్వజనవ్యపేక్షయా గృహాన్ప్రతీయాదనవస్థితాత్మనామ్। యేఽభ్యాగతాన్వక్రధియాభిచక్షతే ఆరోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః॥ ౧౮॥ తథారిభిర్న వ్యథతే శిలీముఖైః శేతేఽర్దితాంగో హృదయేన దూయతా। స్వానాం యథా వక్రధి

హే అమర్త్య తత్ తస్మాత్ ప్రసీద - ఇదం మే వాంఛితం కర్తుం - భవానర్హతి - కారుణికత్వమేవాహ - అదభ్రచక్షుషా అనల్పజ్ఞానేనాపి త్వయా - ఆత్మనో దేహస్యార్ధే - అహం నిరూపితా భృతా - యతోఽర్ధనారీశ్వర ఇతి ఖ్యాతోఽసి - అతో మామనుగృహాణ యాచితస్సన్॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ అభిభాషితః అభియాచితః - కః దక్షః యాన్ ఆహ - మర్మహృదయం భిందంతీతి తథా తాన్ - కువాగిషూన్ దురుక్తిబాణాన్ - సంస్మారితస్సన్॥ ౧౫॥ త్వయేతి॥ అనాహుతా అపీతి త్వయా యదుదితముక్తం తచ్ఛోభనమేవ - కింతు అనాత్మ్యం దేహాదావహంకారః తత్కృతేన మదేన మన్యునా చ - తే బంధవో యద్యనుత్పాదిత దోషదృష్టయః - నఉత్పాదితా ఆరోపితా దోషదృష్టిర్యేషాం తే - యది భవంతి॥ ౧౬॥ తర్హి నను విద్యాదిగుణయుక్తో దక్షః॥ త్వాదృశేషు మహత్సు కథం దోషదృష్టిర్భవేత్తత్రాహ॥ విద్యేతి॥ విద్యాదిభిరేవ స్మృతౌ హతాయాం - వివేకజ్ఞానే నష్టే సతి - భూయసాం మహత్తమానాం - ధామ తేజః - న పశ్యంతి హి - నను గుణైః కథం వివేకనాశ స్తత్రాహ - సతాం గుణైః వివేకహేతుభిరపి - అసత్తమా నామితరైః దోషభూతైః - అత ఏవ తైః భృతః ధృతః పుష్టో వా - అహం విద్వాంస్తాపస ఇత్యాదిః - మానో గర్వః - తేన దుష్టా దృష్టిః యేషాం తే॥ ౧౭॥ నైతాదృశానామితి॥ స్వజనవ్యపేక్షయా బంధుదృష్ట్యా - గృహాన్న ప్రతీయాత్ నావలోకయేత్ - అనవస్థితచిత్తత్వమేవాహ - యే వక్రధియా కుటిలయా బుద్ధ్యా పశ్యంతి - ఆరోపితా ఉత్తంభితా భ్రూర్యేషు తాన్యారోపితభ్రూణి తైరారోపితభ్రూభిరితి వా - అమర్షణైస్సక్రోధైరక్షిభిః॥ ౧౮ ॥ నను స్వజనానాం గృహం సుహృద్భిర్గ

తవ్యం తేషాం దుశ్చేష్టితం చ సోఢవ్యం న తస్యాతి మస్సహత్వాదిత్యాహ ॥ తథేతి॥ అరిభిశ్శిలీముఖైర్బాణైరర్దితాంగః ఖండితగాత్రోఽపి తథా న వ్యథతే - యతః శేతే స్వపితి - స్వానాం దురుక్తిభిః - మర్మసు తాడితో యథా - దూయతా వ్యథమానేన - హృదా దివానిశం తప్యతి ॥ ౧౯ ॥ మయి తత్ర గతాయాం నైయం శంకేతి చేత్తత్రాహ॥ వ్యక్తమితి ॥ వ్యక్తం నిశ్చితం ఉత్కృష్టా గతిః స్థితిర్యస్య - తస్యాత్మజానాం కన్యానాం మధ్యే - త్వం ప్రియేతి మే సంమతాసి - తథాపి పితుస్సకాశాత్ - మానం న లప్స్యసే - మదాశ్రయాత్ మత్సంబంధాత్ ॥ ౨౦॥ నన్వేవమపి భగవాన్ త్వయా కిమితి దక్షః తిరస్కృతః ॥ యతో సౌ త్వాం ద్వేష్టి - అత ఆహ ॥ పాపచ్యమానేనేతి ॥ పాపచ్యమానేన- అలం దహ్యమానేన హృదా - ఆతురేంద్రియః మలినేంద్రియః- కాభిః పూరుషో జీవః-తస్య బుద్ధిశ్చిత్తం-తత్సాక్షిణాం నిరహంకారిణామిత్యర్థః- సమృద్ధిభిః పుణ్యకీర్త్యాదిభిః- ఏషాం పదం స్థానమైశ్వర్యం- ప్రాప్తుం అకల్యః అశక్తస్సన్-తాన్ పరం కేవలం ద్వేష్టి- అసురాః యథా శ్రీహరిం ద్విషంతి ॥ ౨౧ ॥ నను త్వయా ప్రత్యుత్థానవినయాద్యకరణాదవజ్ఞాత ఏవాసౌ దక్షః తత్రాహ॥ ప్రత్యుద్గమేతి- హే సుమధ్యమే- ప్రత్యుద్గమాదికం మిథో జనైర్యద్విధీయతే-తత్ప్రాజ్ఞైస్సాధు విధీయతే-సాధుత్వమేవాహ- పరస్మై శ్రీవాసుదేవాయ - గుహాశయాయ అంతర్యామిణ ఏవ - తచ్చ చేతసైవ- పరిపూర్ణే తస్మిన్ కాయికవ్యాపారాయోగాత్ - అతః అంతర్యామిదృష్ట్యా నః సైవ సర్వం కృతమితి భావః॥ ౨౨ ॥ కించ న కేవలం అభ్యాగతేష్వేవ శ్రీవాసుదేవదృష్ట్యా నమనం క్రియతే- కింతు నిత్యమేవ మనసి శ్రీవాసుదేవశ్చింత్య ఇత్యాహ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధం సత్త్వం అంతఃకరణసత్త్వగుణో వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోక్తం - కుతః యద్యస్మాత్ -తత్ర తస్మిన్-సత్త్వే- పుమాన్ వాసుదేవః

యాం దురుక్తిభిర్దివానిశం తప్యతి మర్మతాడితః॥౧౯॥ వ్యక్తం త్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాత్మజానామసి సుభ్రు మే మతా।అథాపి మానం న పితుః ప్రపత్స్యసే మదాశ్రయాత్కః పరితప్యతే యతః॥౨౦॥పాపచ్యమానేన హృదాతురేంద్రియస్సమృద్ధిభిః పూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ । అకల్య ఏషామధిరోఢుమంజసా పదం పరం ద్వేష్టి యథాసురా హరిమ్ ॥ ౨౧॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం విధీయతే సాధు మిథస్సుమధ్యమే। ప్రాజ్ఞైః పరస్మై పురుషాయ చేతసా గుహాశయాయైవ న దేహమానినే॥ ౨౨॥ సత్త్వం విశుద్ధం వసుదేవశబ్దితం యదీయతే తత్ర పుమానపావృతః । సత్త్వే చ తస్మిన్భగవాన్వాసుదేవో హ్యధోక్షజో మే నమసా విధీయతే॥౨౩॥ తత్తే నిరీక్ష్యో న పితాపి దేహకృద్దక్షో మమ ద్విట్తదనువ్రతాశ్చ యే।యో విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం వరోరు మామనాగసం దుర్వచసాకరోత్తిరః॥ ౨౪॥ యది వ్రజిష్యస్యతిహాయ మద్వచో భద్రం భవత్యా న తతో భవిష్యతి॥ సంభావితస్య స్వజనాత్పరాభవో యదా స సద్యో మరణాయ కల్పతే॥౨౫॥****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ఏతావదుక్త్వా విరరామ శంకరః పత్న్యంగనాశం హ్యుభయత్ర చింతయన్।సుహృద్దిదృక్షుః

ఈయతే ప్రకాశతే - అపగతమావృతం ఆవరణం యస్మాత్సః-అయమర్థః - వసుదేవే భగవతి ప్రతీయత ఇతి హి వాసుదేవః పరమేశ్వరః-ప్రసిద్ధః- స చ విశుద్ధే సత్త్వే ఈయతే ప్రతీయతే- అతః ప్రత్యయార్థేన ప్రసిద్ధేన ప్రకృత్యర్థో నిర్ధార్యతే- తతశ్చ వాసయతి దేవమితి వ్యుత్పత్త్యా వా - వసత్యస్మిన్నితి వాసుః దీవ్యతే ద్యోతత ఇతి దేవః - వసుభిః పుణ్యైః దీవ్యతే ప్రకాశత ఇతి వా - వసుదేవశబ్దవాచ్యం శుద్ధం సత్త్వం-తతః కిమిత్యత ఆహ-సత్త్వే చ తస్మిన్ - మే మయా-నమసా నమస్కారేణ-అనువిధీయతే ఆశ్వర్యత ఇత్యర్థః॥ మనసేతి పాఠే మనసా విశేషేణ ధీయతే ధార్యతే-చింత్యత ఇత్యర్థః- యతః అక్షాభూతేషు ప్రత్యాహృతేషు అక్షేషు ఇంద్రియేషు జాయతే ప్రకాశతే అధోక్షజః- ఇంద్రియాగోచర ఇతి వా అర్థః॥ ౨౩॥ తదితి॥ తస్మాత్తే త్వయా న నిరీక్ష్యః-దేహకృదపీతి పోషకత్వాదిభిరౌపచారికపితృత్వవ్యావృత్త్యర్థం-ద్విట్ శత్రుః- తదేవాహ-హే వరోరు-యో దక్షః-విశ్వసృజో యజ్ఞగతం మాం నిరపరాధం-తిరః అకరోత్ తిరస్కృతవాన్॥ ౨౪॥ విపక్షే దోషమాహ॥ యదీతి॥ మద్వచోతిహాయ అతిక్రమ్య - యతస్సంభావితస్య పూజితస్య సుప్రతిష్ఠితస్య - యదా పరాభవః- ఆస్సభవతి-తదా స పరాభవస్తస్య మరణాయ కల్పతే - అతస్త్వం గతా సతీ పునర్నాయాసీతి భావః-దక్షం దృష్ట్వా తజ్జమేనం దేహమపి విదారయసీతి సూచితం భవతి॥ ౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*********************

శ్లో॥ చతుర్థే తు పతిం హిత్వా గతా పిత్రావమానితా। రుషా నిర్భర్త్స్య తం యజ్ఞే జహౌ దేహమితీర్యతే॥ ఏతావదితి॥ ఉభయత్ర అనుజ్ఞాదానే బలాన్నివారణే చ - సుహృద్దిదృక్షుః నిష్క్రమతీ భవాత్పరిశంకితా పునర్నిర్విశతీ చ - తదా సాసతీ

ద్విధా-ఆందోళితచిత్తా ఆస బభూవ॥౧॥సుహృదితి ॥ సుహృదాందిదృక్షాయాః ప్రతిఘాతేన దుర్మనాః -అశ్రుకలా
భిః క్లిన్నైః-అతివిహ్వలా-వ్యాకులా-అప్రతిపూరుషం-స్వసమానపురుషాంతరరహితం-ప్రధక్ష్యతీవ భస్మీకరిష్యంతీవ - రుషా
జాతో వేపథుః కంపో యస్యాః॥ ౨॥ తతఇతి ॥ తతః తం శ్రీరుద్రం-విహాయ పితుర్గృహాన్ అగాత్ - కథంభూతం యః ప్రీ
త్యా తస్యై ఆత్మనో దేహస్య అర్ధం అదాత్ - త్యాగే హేతుః - స్త్రైణం స్త్రీస్వభావః తేన విమూఢా ధీర్యస్యాః సా ॥ ౩॥
తామితి॥ ద్రుతవిక్రమాం శీఘ్రం గచ్ఛంతీం-సహపార్షదైర్యక్షైశ్చ వర్తమానాః-మణిమాన్ మదశ్చ ఆదిర్యేషాం తే - పు
రః పురతో వృషేంద్రః యేషాం తే-గతవ్యథాః నిర్భయాః-శ్రీరుద్రాత్ అతిక్రమేణ తస్యాః గమనాత్ ఆగతవ్యథా ఇతి వా॥౪॥తా
మితి॥ తాం సతీం వృషేంద్రం ఆరోప్య-శారికాదిభిః క్రీడోపకరణైః- శ్వేతాతపత్రాదిభిశ్చ-మహారాజవిభూతిభిః సహ వి
టంకితాః శోభితాః యయుః శారికాః పఠననిపుణాః పక్షిణ్యః గీతాయనైః-గీతాశ్రయైః॥౫॥ ఆబ్రహ్మేతి॥ ఆసమంతాత్-
యో వేదఘోషః తేనోర్జితం శోభితం యజ్ఞసంబంధి పశువిశసనం యస్మిన్-యద్వా తేనోర్జితం అతిశయితం యజ్ఞవైశసం
పరస్పరస్పర్ధా యస్మిన్ తత్ యజనం యజ్ఞస్థానం సమావిశత్ -విబుధైర్జుష్టం-మృదాదిభిః నిసృష్టాని నిర్మితాని భాండాని పా
త్రాణి యస్మిన్ ॥౬॥ తామితి॥ కశ్చన నాద్రియత్ నాదృతవాన్ యజ్ఞకృతః దక్షాత్ యద్భయం తస్మాత్ -తత్ర హేతుః- తే
న అవమానితాం-స్వస్రాః జననీం చ ఋతే వినా-తాస్తు సాదరాః-పరిషస్వజుః ఆలింగితవత్యః ప్రేమ్ణా అశ్రుభిః నిరుద్ధః కంఠో

పరిశంకితా భవాన్నిష్క్రామతీ నిర్విశతీ ద్విధాస సా॥౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనాః స్నేహాద్రు
తంత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా। భవం భవాన్యప్రతిపూరుషం రుషా ప్రధక్ష్యతీవైక్షత జాతవేపథుః॥౨॥ తతో
వినిశ్వస్య సతీ విహాయ తం శోకేన రోషేణ చ దూయతా హృదా । పితుర్గృహాన్ స్త్రైణ విమూఢధీర్గృహా
న్ప్రేమ్ణాత్మనో యోర్ధమదాత్సతాం ప్రియః॥౩॥ తామన్వగచ్ఛన్ ద్రుతవిక్రమాం సతీమేకాం త్రినేత్రా
నుచరాః సహస్రశః। సపార్షదయక్షా మణిమన్మదాదయః పురోవృషేంద్రాస్తరసా గతవ్యథాః॥౪॥ తాం
శారికాకందుకదర్పణాంబుజైః శ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దుందుభిశంఖవేణుభిర్వృ
షేంద్రమారోప్య విటంకితా యయుః॥ ౫ ॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసం విప్రర్షిజుష్టం విబుధైశ్చ సర్వ
శః। మృద్దార్వయఃకాంచనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాండం యజనం సమావిశత్ ॥౬ ॥ తామాగతాం తత్ర
న కశ్చనాద్రియద్విమానితాం యజ్ఞకృతో భయాజ్జనః। ఋతే స్వసౄర్వై జననీం చ సాదరాః ప్రేమాశ్రు
కంఠ్యః పరిషస్వజుర్ముదా॥ ౭ ॥ సౌదర్యసంప్రశ్నసమర్థవార్తయా మాత్రా చ మాతృష్వసృభిశ్చ సా
దరమ్। దత్తాం సపర్యాం వరమాసనం చ సా నాదత్త పిత్రాప్రతినందితా సతీ॥౮॥ అరుద్రభాగం తమవేక్ష్య
చాధ్వరం పిత్రా చ దేవే కృతహేళనం విభౌ । అనాదృతా యజ్ఞసదస్యధీశ్వరీ చుకోప లోకానివ ధక్ష్యతీ రు
షా॥౯॥ జగర్హ సామర్షవిపన్నయా గిరా శివద్విషం ధూమపథశ్రమస్మయమ్। స్వతేజసా భూతగణాన్ సము
త్థితాన్నిగృహ్య దేవీ జగతోభిశృణ్వతః॥౧౦॥ దేవ్యువాచ ॥ న యస్య లోకేస్త్యతిశాయనః ప్రియస్తథాప్రి
యో దేహభృతాం ప్రియాత్మనః। తస్మిన్ సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే ఋతే భవంతం కతమః ప్రతీపయేత్ ॥౧౧॥
దోషాన్ పరేషాం హి గుణేషు సాధవో గృహ్ణంతి కేచిన్న భవాదృశా ద్విజ। గుణాంశ్చ ఫల్గూన్ బహులీకరిష్ణవో

యాసాం॥౭॥ సౌదర్యేతి॥ అప్రతినందితా అనాదృతా సతీ- నాదత్త న గృహీతవతీ-కథం సౌదర్యేణ సోదరత్వేన - భగినీనాం
యః సంప్రశ్నః తత్ర సమర్థా యోగ్యా-యా వార్తా తయా సహ-తాం చ నాదత్త నాశృణోదిత్యర్థః॥౮॥ అరుద్రేతి ॥ న వి
ద్యతే రుద్రస్య భాగో యస్మిన్ తం- దేవే రుద్రే-కృతం హేళనం అవజ్ఞాం చ-ఆహ్వానాద్యకరణాత్ ॥౯॥ జగర్హేతి॥ జగర్హ నిం
దితవతీ-అమర్షేణ కోపేన విపన్నా అవ్యక్తా తయా గిరా-శివం ద్వేష్టీతి శివద్విట్ తం ధూమపథః కర్మమార్గః - తత్ర శ్రమః అ
భ్యాసః-తేన స్మయో గర్వో యస్య-దక్షవధాయ సముత్థితాన్-స్వాజ్ఞయా నిగృహ్య నివార్య ॥ ౧౦ ॥ నిందామేవాహ త్రి
యోదశభిః॥ నేతి॥ ముక్తవైరకే త్యక్తవిరోధే తస్మిన్ శివే భవంతమృతే వినా-కతమః కః- ప్రతీపయేత్ ప్రతికూలమాచరేత్
వైరాభావే హేతవః-యస్య లోకే అతిశాయనః అతిశయితో నాస్తి-తథా ప్రియో అప్రియశ్చ నాస్తి-సమాసపాఠే - అతిశ
యేన ప్రియో నాస్తి దేహభృతాం ప్రియో య ఆత్మా తస్య-సమస్తస్యాత్మని కారణభూతే సమస్తరూప ఇతి వా॥౧౧॥ తస్య
చ ప్రతికూలకరణం ద్వేధా మహత్తమద్రోహేణ-సాక్షాత్తద్ద్రోహేణ చ - తత్ర పురుషాణాం చాతుర్విధ్యం వదంతి - మ
హత్తమద్రోహమావాద్వాభ్యాం॥ దోషానితి॥ హే ద్విజ ఇత్యధిక్షేపః -భవాదృశాస్తు ద్విధాః అసూయకాః పరేషాం గుణే

షు దోషా నైవ గృహ్ణంతి - నతు గుణాః - కేచిన్మధ్యస్థాః - పరగుణేషు దోషాన్న గృహ్ణంతి - కింతు యథాస్థితాన్ గుణాన్ దోషాన్వివేకేన గృహ్ణంతి - తే తు మహాంత ఉచ్యంతే - సాధవస్తు కేవలం గుణానేవ గృహ్ణంతి న దోషాన్ - తే తు మహత్తరా ఉచ్యంతే - మహత్తమాస్తు - దోషాన్న గృహ్ణంత్యేవ - ప్రత్యుత అల్పానపి గుణాన్ - బహులీకరిష్ణవో భవంతి - భవానఘమవిదత్ విదితవాన్ కల్పితవానిత్యర్థః - తచ్చ బ్రహ్మిష్ఠానభిభూయ సీత్యనేన సూచితం ॥ ౧౨॥ ఏతచ్చ దుర్జనేషు యుక్తమేవేత్యాహ॥ నేతి॥ కుణపం మృతం శరీరం - తదేవాత్మేతి యే వదంతి తేషు - ఈర్ష్యాఽసూయాంతీతి యా సహితా సేర్ష్యం యథా భవత్యేవం మహతాం వినిందేతి యత్ - ఏతదాశ్చర్యం న భవతి - యద్వా - మహతాం పాదపాంసుభిః సేర్ష్యం - నిరస్తం తేజః ప్రభావో యేషామితి - యద్యపి మహాంతః స్వనిందాం సహంతే తథాపి తత్పాదరేణవః తదసహమానాస్తేషాం తేజో నిరస్యంతి - అతో సత్సు మహన్నిందనమేవ ఉచితమిత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ తదేవం మహత్తమ దోషమ్ ఉక్త్వా తస్మిన్నేవ కృతం ద్రోహమాహ ద్వాభ్యాం ॥ యదితి ॥ యత్ యస్య ద్వ్యక్షరం నామ శివ ఇతి తత్ప్రసిద్ధం నామ నృణాం సర్వేషామఘం సర్వమాశు హంతి - కేవలం గిరైవేరితం ఉచ్చరితం న తు మనఃపూర్వకం - సచ్చ సకృదపి ప్రసంగాదపి తం శివం ద్వేష్టి - అలంఘ్యం శాసనం ఆజ్ఞా యస్య - అహో ఆశ్చర్యం శివేతరః అమంగళరూపః॥ ౧౪ ॥ పాపహరత్వముక్త్వా భుక్తిముక్తిప్రదత్వేన శివం వర్ణయంత్యాహ॥ యదితి॥ యస్య పాదపద్మం - మహతాం మనాంస్యేవాళయః తైః - బ్రహ్మరసో బ్రహ్మానందః స ఏవాసవో మకరందః - తదర్థిభిః - యశ్చార్థినః కామ్యస్య లోకస్య - తాస్తా ఆశిషో వర్షతి॥ ౧౫ ॥ యదుక్తం శివాపదేశో హ్యశివ ఇతి యచ్చోక్తం ప్రేతావాసేష్విత్యాది - తదాక్షిపంత్యాహ॥ కిం వేతి ॥ యో జటాః అవకీర్య శ్మశానే అవ

మహత్తమాస్తేష్వవిదద్భవానఘం॥౧౨॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సు సర్వదా మహద్వినిందా కుణపాత్మవాదిషు। సేర్ష్యం మహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సు తదేవ శోభనం॥౧౩॥ యద్ద్వ్యక్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసంగాదఘమాశు హంతి తత్। పవిత్రకీర్తిం తమలంఘ్యశాసనం భవానహో ద్వేష్టి శివం శివేతరః॥౧౪॥ యత్పాదపద్మం మహతాం మనోఽలిభిర్నిషేవితం బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః। లోకస్య యద్వర్షతి చాశిషోఽర్థినస్తస్మై భవాన్ ద్రుహ్యతి విశ్వబంధవే॥౧౫॥ కిం వా శివాఖ్యమశివం న విదుస్త్వదన్యే బ్రహ్మాదయస్తమవకీర్య జటాః శ్మశానే। తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్టం॥౧౬॥ కర్ణౌ పిధాయ నిరయాద్యదకల్ప ఈశే ధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే। ఛింద్యాత్ప్రసహ్య రుశతీమసతీం ప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపి తతో విసృజేత్స ధర్మః॥ ౧౭॥ అతస్తవోత్పన్నమిదం కళేబరం న ధారయిష్యే శితికంఠగర్హిణః। జగ్ధస్య మోహాద్ధి విశుద్ధిమంధసో జుగుప్సితస్యోద్గిరణం ప్రచక్షతే॥౧౮॥ న వేదవాదాననువర్తతే మతిస్స్వ ఏవ లోకే రమతో మహామునేః। యథా గతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వ ఏవ ధర్మే న పరం క్షిపేత్స్థితః॥ ౧౯ ॥ కర్మ ప్రవృత్తం చ నివృత్తమప్యృతం వేదే వివిచ్యోభయలింగమాశ్రితమ్। విరో

సత్ వసతిస్మ - తస్య శ్మశానస్య మాల్యాని భస్మ నృకపాలాని చ భూషణత్వేన సంతి యస్య తం - త్వత్తోఽన్యే న విదుః కిం వా న విదంతే వేతి చేత్ న - తథా సతి తేషాం తద్ధారణానుపపత్తేరిత్యాహ - తస్య చరణావసృష్టం గళితం నిర్మాల్యం యే మూర్ధభిర్ధారయంతి॥ ౧౬॥ ఇదానీం దేహం త్యక్తుకామా ధర్మతత్త్వమాహ॥ కర్ణావితి॥ కర్ణౌ పిధాయ ఆచ్ఛాద్య నిర్గచ్ఛేత్ - యది మర్తుం మారయితుం వా అకల్పః సమర్థో న భవతి - తథా ధర్మావితరి ధర్మరక్షకే - ఈశే స్వామిని - అసృణిభిర్నిరంకుశైః - నృభిః - అస్యమానే అధిక్షిప్యమాణే - ప్రభుశ్శక్తశ్చేత్ - రుశతీం అకల్యాణవాదినీం - ప్రసహ్య బలాత్ - ఛింద్యాత్ - తథాస్వయం ప్రాణాన్ విసృజేదితి యత్ స ధర్మః॥ ౧౭॥ అత ఇతి॥ తవత్వత్త ఉత్పన్నం శరీరం శితికంఠో నీలకంఠః - తన్నిందకాత్ - ప్రమాదాదాపన్నస్యాపవిత్రస్య త్యాగం వినా న విశుద్ధిరితి దృష్టాంతేనాహ - జగ్ధస్య భక్షితస్యాన్నస్య - ఉద్గిరణం వమనమేవ పుంసః శుద్ధిం ప్రచక్షతే॥ ౧౮॥ యదుక్తం లుప్తక్రియాయాశుచయ ఇతి తత్ప్రత్యాహ ॥ నేతి॥ వేదవాదాన్ విధినిషేధరూపాన్ - స్వ ఏవ లోకే స్వాత్మన్యేవ రమమాణస్య - మహతో మునేః - సమ్యగ్విరక్తస్య - మతిర్నానువర్తతే - నివృత్తాధికారిత్వాత్ - అధికారిభేదే దృష్టాంతః - యథా దేవానాం గతిరాకాశ ఏవ - మనుష్యాణాం పృథివ్యామేవ - అతస్స్వధర్మ ఏవ ప్రవృత్తిలక్షణే నివృత్తిలక్షణే వా స్థితస్సన్ - పరం అన్యం ధర్మం పురుషం వా - న క్షిపేత్ న నిందేత్ - వ్యవస్థితాధికారత్వేన - ఉభయోస్సత్యత్వాత్ - న క్షిపేదేవేతి వా అన్వయః॥ ౧౯ ॥ ఏతదేవోపపాదయంత్యాహ॥ కర్మేతి॥ యత్ప్రవృత్తం అగ్నిహోత్రాది - నివృత్తం శమదమాది చ ఋతం సత్యమేవ - యతః - వేదే ఆశ్రితం విహితం - తచ్చ వివిచ్య వ్యవస్థయాశ్రితం - సత్త్వస్య విశేషేణ వ్యవస్థా

మేవాహ- ఉభయంరాగవైరాగ్యలక్షణం - లింగంచిహ్నంఅధికారవిశేషణంయస్మిన్ తత్ -నను॥సూ॥యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహోతిశాంతోదాంతఇత్యాదిషు నైవంవ్యవస్థా ప్రతీయతే-సత్యం - తథాప్యుభయోరేకాధికారిత్వవిరోధాత్తథాపర్యవస్యతీత్యాహ ॥ యుగపద్భావోయౌగపదం-యౌగపదేనఏకస్మిన్ కర్తరితత్కర్మద్వయంవిరోధి-ననుతర్హినివృత్తకర్మణి వినాపికర్తవ్యమేవ- నేత్యాహ-బ్రహ్మణిసదాశివే- అదఃఉభయలక్షణం-కించిదపికర్మ-నర్ఛతినప్రాప్నోతి- అతోయథాప్రవృత్తనివృత్తయోః- పరస్పరధర్మాకరణేనదోషః - ఏవమీశ్వరేతదుభయకర్మాకరణేపినదోషఇతిభావః॥౨౦॥ చితాభస్మకృతస్నానఃతథానగ్నఇత్యాదినాయోఽభోగాద్యభావఉక్తః॥తత్రాహ॥మేతి॥హేపితః-అస్మాభిఃఆస్థితాఆశ్రితాః- ఏదవ్యఃఅణిమాదిసమృద్ధయః-వఃయుష్మాకం-మానసంతీత్యర్థః- యతఃవఃఏదవ్యః-యజ్ఞశాలాస్వేవభవంతి-తాశ్చతదన్నైయజ్ఞనగతైనాన్నైవతృప్తైః కేవలంఈడితాః-ధూమవర్త్మభిశ్చభుజ్యంతే-యాశ్చాస్మత్పదవ్యః-తాస్తు

నైవంభూతాఃకింతుఅవ్యక్తలింగాః-నవ్యక్తలింగంహేతుఃయాసాంతాః - ఇచ్ఛామాత్రప్రభవత్వాత్ -అవధూతైఃబ్రహ్మవిద్భిః సేవితాఃఅతోఽహమాఢ్యః- శ్రీరుద్రోఽదరిద్రఇతిగర్వంమాకృథాఇతిభావః॥ ౨౧ ॥ కింబహునోక్తేనఇదంమద్దేహంత్యక్ష్యామ్యేవేత్యాహద్వాభ్యాం॥ నైతి ॥ ఏతేననాలంనపూర్యతేకిం-అపితుఅలమేవ-కథంభూతేన-కుజన్మనా-తదేవాహ- శ్రీహరేకృతాగసఃకృతాపరాధస్యతవ - దేహోద్భవేననను శ్లాఘ్యోయందేహఃకథంత్యాజ్యఃతత్రాహ-

ధిగిత్యాగపదైకకర్తరిద్వయంతథా బ్రహ్మణికర్మనర్ఛతి॥౨౦॥మావఃపదవ్యఃపితరస్మదాస్థితాయాయజ్ఞ
శాలాస్వనుధూమవర్త్మభిః।తదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితాఅవ్యక్తలింగాఅవధూతసేవితాః॥ ౨౧॥ నై

తేనదేహేనహరేకృతాగసోదేహోద్భవేనాలమలంకుజన్మనా । వ్రీడామమాభూత్కుజనప్రసంగత
స్తజ్జన్మధిగ్యోమహతామవద్యకృత్ ॥౨౨॥ గోత్రంత్వదీయంభగవాన్వృషధ్వజోదాక్షాయణీత్యాహ
యదాసుదర్మనాః। వ్యపేతనర్మస్మితమాశుతద్వ్యహంవ్యుత్స్రక్ష్యఏతత్కుణపంత్వదంగజమ్॥ ౨౩॥ మై
త్రేయః॥ఇత్యధ్వరేదక్షమనూద్యశత్రుహన్ క్షితావుదీచీంనిషసాదశాంతవాక్ । స్పృష్ట్వాజలంపీతదుకూ
లసంవృతానిమీల్యదృగ్యోగపథంసమావిశత్ ॥౨౪॥ కృత్వాసమానావనిలౌజితాసనాసోదానముత్థాప్య
చనాభిచక్రతః।శనైర్హృదిస్థాప్యధియోరసిస్థితంకంఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిందితానయత్ ॥౨౫॥ ఏవం
స్వదేహంమహతాంమహీయసాముహుఃసమారోపితమంకమాదరాత్ ।జిహాసతీదక్షరుషామనస్వినీద
ధారగాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్॥౨౬॥ తతస్స్వభర్తుశ్చరణాంబుజాసవంజగద్గురోశ్చింతయతీనచాప
రమ్।దదర్శదేహోహతకల్మషాసతీసద్యఃప్రజజ్వాలసమాధినాగ్నినా॥౨౭॥తత్పశ్యతాంఖేభువిచాద్భుతం
మహద్ధాహేతివాదస్సుమహానజాయత । హంతప్రియాదైవతమస్యదేవీజహావసూన్ కేనసతీప్రకోపి
తా॥ ౨౮॥ అహోఅనాత్మ్యంమహదస్యపశ్యతప్రజాపతేర్యస్యచరాచరంప్రజాః।జహావసూన్యద్వి
మతాత్మజాసతీమనస్వినీమానమభీక్ష్ణమర్హతి॥౨౯॥సోఽయందుర్మర్షహృదయోబ్రహ్మబంధుర్లోకేఽపకీర్తిం

కుజనస్యతవ- ప్రసంగతఃసంబంధాత్ -మమలజ్జాభూత్ -అతఃయఃమహతాంఅవద్యకృత్ - విప్రియకర్తా-తస్మాత్ యజ్జన్మ- తత్ ధిక్ త్వత్సంబంధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః॥౨౨॥గోత్రమితి॥కించ॥పరిహాసాదిషువినోదవాక్యాదిషు- దాక్షాయణీతిసంబోధయన్ త్వదీయంత్వత్సంబంధవాచకం-గోత్రంనామ - యదావృషభధ్వజఆహ్వయతి - తదాఅహం- వ్యపేతంనర్మస్మితంయథాభవత్యేవం- సుదుర్మనాఃఅతిదుఃఖితచిత్తాభవామి-తత్ తస్మాత్ - హిఃనిశ్చితం- ఏతత్కుణపంప్రాయంవ్యుత్స్రక్ష్యేత్యక్ష్యామి॥ ౨౩॥ ఇతీతి॥ దక్షంప్రతిఇత్యనువాదంకృత్వా- శత్రుహన్ కోఽధాదిరిపుఘాతిన్-ఉదీచీందిశం- ఉదీచ్యాందిశి-పాఠాంతరే-ఉదఙ్ముఖీ శాంతవాక్ గృహీతమౌనా- జలంస్పృష్ట్వాఆచమ్య-దృక్ దృశం॥౨౪॥యోగమార్గమేవాహ॥కృత్వేతి॥అనిలౌప్రాణాపానౌ- ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరోధేనసమానౌ-ఏకరూపౌ-నాభిచక్రేకృత్వా- తతఃఉదానముత్థాప్య-ధియాసహహృదిస్థాపయిత్వా-కంఠమార్గేణభ్రువోర్మధ్యమనయత్ ॥౨౫॥ఏవమితి॥మహతాంపూజ్యతమేనే॥౨౬॥ తతఇతి॥ తతః-చరణాంబుజాసవంచరణారవిందమకరందం-భర్తురపరంనదదర్శ- దేహశ్చసద్యఃప్రజ్వలితోఽభూత్ - సమాధినాయోఽగ్నిస్తేన॥౨౭॥తదితి॥ఖేభువిచహాహేత్యాదివాదః-తమేవాహ-హంతేతివిషాదే-దైవతమస్యపూజ్యతమస్యప్రియా- కేనదక్షేణ-ప్రకోపితాసతీ॥౨౮॥అహోఇతి॥ మహత్ అనాత్మ్యందౌర్జన్యం-అస్యసర్వత్ర స్నేహపవన్నాయ్యఇత్యాహుః-యస్యేతి-యేనవిమతాఅవజ్ఞాతా॥ ౨౯॥ సఇతి॥ దుర్మర్షంఅక్షమాసహనం-హృదయంయ

స్యలోకేజనమధ్యే- చకారాత్ నరకంచ-యత్ యతః-స్వీయాంఅంగజాం-సుతాం-అపరాధతఃత్వావజ్ఞయా-మృతయే మరణాయఉద్యతాం-ననివారితవాన్-పురుషద్విట్ శివద్వేషీ॥30॥వదతీతి॥అద్భుతం-దృష్ట్వాచ॥31॥తేషామితి। యజ్ఞఘ్నాన్‌హంతీతియజ్ఞఘ్నఘ్నం తేన॥శ్రు॥అపహతాఅసురారక్షాగ్ంసిపిశాచాఇత్యాదినా॥32॥ అధ్వర్యుణేతి॥అధ్వర్యుణాభృగుణా-యేతపసాసోమంప్రాప్తాః-తేఋభవోనామదేవాఉత్థితాః॥33॥ తైరితి॥ బ్రహ్మతేజసాఉశద్భిర్దీప్యమానైః॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**********************************

శ్లో॥ పంచమేతుసతీదేహత్యాగమాకర్ణ్యశంకరః। వీరభద్రంరుషోత్పాద్య తేనదక్షమజీఘనత్॥భవఇతి॥ ప్రజాపతేర్హతోర్నిధనం- కుతః తేనఅసత్కృతాయాః- తస్యాధ్వరే-యేఋభవఃదేవాస్తైః॥1॥క్రుద్ధఇతి॥సఃధూర్జటిఃరుద్రః-ఘోరస్సన్ జటాంఉత్కృత్యఉత్పాట్యఉత్థితస్సన్ తాంభువివిససర్జ-సుదష్టఓష్ఠపుటోయేన- తటిత్తాంవహ్నినాంచ- సటాం జ్వాలాస్తద్వదుగ్రంరోచిఃయస్యాస్తాం॥2॥తతఇతి ॥ తతఃజటాయాస్సకాశాత్ -అతికాయఃవీరభద్రఃజాతఇతి శేషః-తనువాదేహేన-దివంస్పృశన్ అత్యుచ్చఇత్యర్థః ఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః-త్రయస్సూర్యాఇవదృశో యస్య-కరాళాఉదగ్రాస్తం

మహతీమవాప్స్యతి। యదంగజాంస్వాంపురుషద్విడుద్యతాంనప్రత్యషేధన్మృతయేపరాధతః॥30॥
వదత్యేవంజనేసత్యాదృష్ట్వాసుత్యాగమద్భుతమ్। తందక్షంపార్షదాహంతుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః॥
31॥తేషామాపతతాంవేగంనిశామ్యభగవాన్భృగుః।యజ్ఞఘ్నఘ్నేనయజుషాదక్షిణాగ్నౌజుహావహ॥
32॥అధ్వర్యుణాహూయమానేదేవాఉత్పేతురోజసా। ఋభవోనామతపసాసోమంప్రాప్తాస్సహస్రశః॥33॥తైరలాతాయుధైస్సర్వేప్రమథాస్సహగుహ్యకాః। దహ్యమానాదిశోభేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజసా॥34॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే - చతుర్థోధ్యాయః.********************
మైత్రేయః॥ భవోభవాన్యానిధనంప్రజాపతేరసత్కృతాయాఅవగమ్యనారదాత్।స్వపార్షదసైన్యంచతదధ్వరర్భుభిర్విద్రావితంక్రోధమపారమాదధే॥1॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్సధూర్జటిర్జటాంతటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్। ఉత్కృత్యరుద్రస్సహసోత్థితోహసన్గంభీరనాదోవిససర్జతాంభువి॥2॥తతోతికాయస్తనువాస్పృశన్దివంసహస్రబాహుర్ఘనరుక్త్రిసూర్యదృక్।కరాళదంష్ట్రోజ్వలదగ్నిమూర్ధజఃకపాలమాలీవివిధోద్యతాయుధః॥3॥తంకింకరోమీతిగృణంతమాహబద్ధాంజలింభగవాన్భూతనాథః। దక్షంసయజ్ఞంజహిమద్భటానాంత్వమగ్రణీరుద్రభటాంశకోమే॥4॥ఆజ్ఞప్తఏవంకుపితేనమన్యునాసదేవదేవంపరిచక్రమేప్రభుమ్। మేనేతదాత్మానమసహ్యరంహసామహీయసాంతాతసహస్సహిష్ణుమ్॥5॥అన్వీయమానస్సతురుద్రపార్షదైర్భృశం నదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్। ఉద్యమ్యశూలంజగదంతకాంతకంసంప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాంఘ్రిః ॥ 6॥ అథర్త్విజోయజమానస్సదస్యాఃకకుభ్యుదీచ్యాంప్రసమీక్ష్యరేణుమ్।తమఃకిమేతత్కుతఏతద్రజోభూదితిద్విజాద్విజపత్న్యశ్చదధ్యుః॥ 7॥ వాతానవాంతినహిసంతిదస్యవఃప్రాచీనబర్హిర్జీవతిహోగ్రదండః।గావోనకాల్యంతఇదంకుతోరజోలోకోధునాకింప్రళయాయకల్పతే॥ 8 ॥ ప్రసూతిమిశ్రాః స్త్రియఉద్విగ్నచిత్తాఊచుర్విపాకోవృజినస్యైవకస్య।పశ్యంతీనాందుహితౄణాంప్రజేశస్సుతాంసతీమవదధ్యావనాగామ్॥9॥యస్త్వంతకాలేవ్యుప్తజటాకలాపఃస్వశూలసూ

గాఃదంష్ట్రాఃయస్య-జ్వలదగ్నిరివమూర్ధజాయస్య-కపాలమాలాఃవిద్యంతేయస్య-వివిధానిఉద్యతానిఆయుధానియస్య॥3॥తమితి॥హేరుద్రభటయుద్ధకుశల-మద్భటానాంత్వంఅగ్రణీస్సన్ -సయజ్ఞందక్షంజహి-బ్రహ్మతేజోదుర్జయమితిమామంస్థాః-యతఃత్వంమేఅంశకః॥4॥ఆజ్ఞప్తఇతి॥మన్యునారుద్రేణ-పరిచక్రమేప్రదక్షిణంచకార- అసహ్యంఅప్రతిఘాతం-యత్ రంహోవేగస్తేన-భోతాతమహీయసాంబలీయసామపి-సహస్సహిష్ణుం-బలంసోఢుంక్షమం-మేనే॥5॥ అన్వీయమానఇతి॥జగదంతకఃమృత్యుఃతస్యాప్యంతకంశూలం- ఘోషయంతిశబ్దంకుర్వంతీతిఘోషణాని-నూపురాదీనిభూషణానియస్మోస్తావంఘ్రీయస్యసః॥6॥అథేతి॥కకుభిదిశి-తమోనభవతి-కింతురజఇతిజ్ఞాత్వాహుః - రజఏతత్కుతోభూత్ -దధ్యుఃచింతయామాసుః॥7॥ హేత్వంతరాసంభవేడౌత్పాతికంకల్పయంతి॥వాతాఇతి॥ దస్యూనామభావేహేతుః- ప్రాచీనబర్హిఃతదానీంతనోరాజా-జీవతీతి-నకాల్యంతేనశీఘ్రంనీయంతే॥8॥ ప్రసూతీతి॥ ప్రసూతిర్దక్షపత్నీ-సామిశ్రాముఖ్యాయాసాంతాః-విపాకఃఫలం-పశ్యంతీనామపీతితస్యాదుఃఖాధిక్యేహేతుః-అవదధ్యాఅవజ్ఞాతవాన్ - అనాగామనా

గణంఅనవరాధాం॥౯॥ నచేదంసుతావజ్ఞామాత్రం-కింతురుద్రావజ్ఞా చ - అతో నాస్యభద్రంభవిష్యతీత్యాహుర్బ్రహ్మ
వాద్యం॥యఇతి॥వ్యుప్తోవికీర్ణోజటాకలాపోయస్య-స్వశూలస్యసూచ్యాః-అగ్రేఅర్పితాఃప్రోతాః-దిగ్గజేంద్రాయేన-ఉదితా
నిఉన్నమితాని-అస్త్రాణియైస్తే-దోషఃబాహవపవధ్వజాః-తాన్వితత్యహస్తేణనృత్యతి-ఉచ్చైఃఅట్టహాసః-కఠోరోహాసఏ
వస్తనయిత్నుర్గర్జితం తేన-భిన్నాఃవిదీర్ణాః-దశఃయేనసః॥౧౦॥అమర్షయిత్వేతి॥అమర్షయిత్వా అసహనయుక్తంకృత్వా
మన్యుప్లుతంక్రోధవ్యాప్తం-ఉదస్తఃఉత్క్షిప్తఃభాగణఃనక్షత్రసంఘఃయేనసః-పునశ్చతంకోపయతఃవిధాతురపికింస్వస్తి
స్యాత్ -నస్యాదేవఃతస్యచైవంసతిఅన్యస్యకాకథా॥౧౧॥ బహ్వేతి ॥ ఉద్విగ్నాప్రచలితాదృక్ యస్యతేనజనేన-బహు
యథాభవతీత్యేవంఉచ్యమానేసతి-ఉత్పాతతమాఃమహోత్పాతాఃఉత్థితాఃపర్యక్ సర్వతశ్చ -కథంభూతాః-మహా
త్మనోదక్షస్యభయావహాః॥౧౨॥తావదితి॥నానావిధానిఆయుధానియేషాంవామనకైహ్రస్వైః - ఉద్యతాయుధైః-పిం
గైఃకపిశైః-పిశంగైఃపీతవర్ణైః-మకరస్యేవఉదరంఆననంచయేషాంతైః-పరితోధావద్భిఃఅవరుద్ధః॥౧౩॥ కేచిదితి॥ య
జ్ఞశాలాయాఃపూర్వపశ్చిమస్తంభయోరర్పితంపూర్వపశ్చిమాయాతంకాష్ఠంప్రాగ్వంశః-తం స్తంభం-యజ్ఞశాలా
యాః-పశ్చిమతఃపత్నీశాలాం-యజ్ఞశాలాయాఃపురతఃస్థితం-సదోమంటపం-సదసఃపురతఃహవిర్ధానం- తస్యోత్తరఃఆ
గ్నీధ్రశాలాం-తద్ద్వారంయజమానగృహం-మహానసంపాకభోజనశాలాం॥౧౪॥రురుజురితి॥రురుజుఃబభంజుః-ఉత్తర

చ్యర్పితదిగ్గజేంద్రః।వితత్యనృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజానుచ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్॥౧౦॥అమ
ర్షయిత్వాతమసహ్యతేజసంమన్యుప్లుతందుర్నిరీక్ష్యంభ్రుకుట్యా।కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యా
త్స్వస్తికింకోపయతోవిధాతుః॥౧౧॥బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానేజనేనదక్షస్యముహుర్మహాత్మనః।
ఉత్పేతురుత్పాతతమాస్సహస్రశోభయావహాదివిభూమౌచపర్యక్॥ ౧౨॥ తావత్సరుద్రానుచరైర్మ
ఖోమహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః ।పింగైఃపిశంగైర్మకరోదరాననైఃపర్యాద్రవద్భిర్విదు
రాన్వరుధ్యత్॥౧౩॥కేచిద్బభంజుఃప్రాగ్వంశంపత్నీశాలామథాపరే। సదఆగ్నీధ్రశాలాంచతద్విహా
రంమహానసమ్॥౧౪॥రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణితథైకేగ్నీనశామయన్।కుండేష్వమూత్రయన్కేచిద్బిభిదు
ర్వేదిమేఖలాః॥౧౫॥అబాధంతమునీనన్యఏకేపత్నీరతర్జయన్। అపరేజగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్ప
లాయితాన్॥౧౬॥భృగుంబబంధమణిమాన్వీరభద్రఃప్రజాపతిమ్।చండీశఃపూషణందేవంభగంనందీశ్వ
రోగ్రహీత్॥౧౭॥సర్వఏవర్త్విజోదృష్ట్వాసదస్యాస్సదివౌకసః।తైరర్ద్యమానాస్సుభృశంగ్రావభిర్నై
కధాద్రవన్॥౧౮॥జుహ్వతస్స్రువహస్తస్యశ్మశ్రూణిభగవాన్భవః। భృగోర్లులుంచేసదసియోహసన్
శ్మశ్రుదర్శయత్॥౧౯॥భగస్యనేత్రేభగవాన్పాతితస్యరుషాభువి । ఉజ్జహారసదస్థోక్ష్ణాయశ్శపంతమ
సూసుచత్॥౨౦॥పూష్ణశ్చాపాతయద్దంతాన్కాళింగస్యయథాబలః।శప్యమానేగరిమణియోహసద్దర్శ
యన్దతః॥౨౧॥ఆక్రమ్యోరసిదక్షస్యశితధారేణహేతినా।ఛిందన్నపితదుద్ధర్తుంనాశక్నోత్త్ర్యంబక
స్తదా॥౨౨॥శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేనమనిర్భిన్నత్వచంహరః।విస్మయంపరమాపన్నోదధ్యౌపశుపతిశ్చిరం॥

వేద్యాఃమేఖలాఃసీమాసూత్రాణి॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥సర్వఇతి॥గ్రావభిఃఅర్ద్యమానాః-నైకధాఅనేకధాదుద్రువుః॥౧౮॥
జుహ్వతఇతి॥స్రువఃహస్తేయస్య-భవఃవీరభద్రః-లులుంచేఉత్పాటితవాన్॥౧౯॥భగస్యేతి॥ ఉజ్జహారఉద్ధృతవాన్-సద
స్థః-సభాయాంస్థితస్సన్-శపంతంశివనిందాంకుర్వంతందక్షం - అక్ష్ణాలోచనేన-అసూసుచత్ - సూచితవాన్ప్రేరిత
వానిత్యర్థః॥౨౦ ॥పూష్ణఇతి॥ కళింగదేశరాజస్యఅనిరుద్ధోద్వాహేబలభద్రోయథాద్యూతుదంతాన్నాటితవాన్- గరి
మణిగురుతరేరుద్రే-నింద్యమానేదతఃదంతాన్దర్శయన్-యోహసత్-పూష్ణౌరితిపాఠేద్వివచనం॥శ్రు॥ఐంద్రాపౌష్ణ
శ్చరుర్భవతీత్యగ్ర-తత్సహితస్యాపిపూష్ణః-దంతపాతనప్రాప్త్యర్థం-సూచితవాన్-తథాహి ॥ శ్రు ॥ పూషాప్రపిష్టభా
గోదంతకోహ్యితందెవాఅబ్రువన్నితి-విహితస్యపిష్టభాగస్య-ద్విదైవత్యాభావాత్ - తత్రతస్యదంతాస్సంతీతివక్తవ్యం
స్యాత్ -నైతత్సంగచ్ఛతఇత్యాశంక్య- తస్యాపితత్రదంతపాతావస్థాభేదేప్రవృత్తేనద్వివచనేనజ్ఞాప్యతే -అతఏవవపూ
ష్ణోనుగ్రహంద్వేధావత్యతి॥శ్లో ॥ పూషాతుయజమానస్యదద్భిర్జక్షతిపిష్టభుగితి- కేవలశ్చేత్పిష్టభుగ్భవిష్యతి - అన్యసహి
తశ్చేత్ యజమానదద్భిః భక్షయిష్యతీతి॥౨౧॥ఆక్రమ్యేతి॥ ఛిందన్నపీత్యత్రశిరఇత్యుపరివ్యక్తీభవిష్యతి - త్ర్యంబకో
వీరభద్రః॥౨౨ ॥శస్త్రైరితి ॥ అస్త్రాన్వితైర్మంత్రసహితైః-ననిర్భిన్నాత్వగ్యస్య-తథాభూతందృష్ట్వేతి శేషః ॥ ౨౩ ॥

దృష్ట్వేతి॥ సః పశూనాం పతిః మఖే సంజ్ఞపనం యోగం- కంఠనిష్పీడనాదిరూపం మరణోపాయం - దృష్ట్వా తేనోపాయేన నాహరత్ ॥౨౪॥ సాధువాద ఇతి॥ అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం - తద్విపర్యయః అసాధువాదః - అభూదితి శేషః॥ ౨౫॥ జుహావేతి॥ గుహ్యకాలయం కైలాసం॥౨౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************

శ్లో॥ షష్ఠే తు దేవసంఘేన సహ గత్వా భవం విధిః। సాంత్వయామాస దక్షాదిజీవితాద్యర్థమాదరాత్ ॥ అథేతి॥ అథ దేవగణాః స్స్వయంభువే న్యవేదయన్నితి ద్వితీయేనాన్వయః- శూలాదిభిః॥౧॥ సంఛిన్నేతి॥ సంఛిన్నాని త్రుటితాని- భిన్నాని విదీర్ణాని అంగాని యేషాం- సహ ఋత్విగ్భిః సభ్యైశ్చ వర్తమానాః॥౨॥ ఉపలభ్యేతి॥ కస్య దక్షస్య నేయతుః న జగ్మతుః॥ ౩ ॥ తదితి॥ విభుః బ్రహ్మా- తేజీయసి అతి తేజస్విని పురుషే- కృతాగసి సత్యపి- స్వయం తత్ర కృతాగసాం- బుభూషతాం అపరాధం కర్తుమిచ్ఛతాం- సా తథా బుభూషా- తేషాం క్షేమాయ- న భూయాత్ ప్రాయేణ తల్లోకోక్తిః- న భవేదేవేత్యర్థః॥౪॥ అథాపీతి ॥ అథాపి ప్రసాదయధ్వం క్షమాపయధ్వం- యే భవంతః- బర్హిషః యజ్ఞస్య- భాగభుజం పరాదుః- దూరాదేవ ఖండితవంతః- ప్రగృహీతాంఘ్రిపద్మం యథా భవతి తథా- పాదౌ ప్రగృహ్యేత్యర్థః॥ ౫ ॥ ఆశాసానా ఇతి॥ అధ్వరస్య జీవితం పునస్సంధానం-

౨౩॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే । యజమానపశోస్తస్య కాయాత్తేనాహరచ్ఛిరః॥
౨౪॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తస్య శంసతాం। భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విపర్యయః॥
౨౫॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్ దక్షిణాగ్నావమర్షితః। తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాలయం॥౨౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - పంచమోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః। శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గరైః॥౧॥
సంఛిన్నభిన్నసర్వాంగాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః । స్వయంభువే నమస్కృత్య కార్త్స్న్యేనైత
న్న్యవేదయన్॥౨॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసంభవః। నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయ
తుః॥౩॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసి । క్షేమాయ తత్ర సా భూయాన్న ప్రాయేణ బుభూ
షతామ్॥౪॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగభుజం పరాదుః । ప్రసాదయధ్వం పరిశుద్ధ
చేతసా క్షిప్రప్రసాదం ప్రగృహీతాంఘ్రిపద్మమ్॥౫॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య లోకస్స పాలః కుపితే
న యస్మిన్। తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం హృది విద్ధం దురుక్తైః॥౬॥ నాహం న యజ్ఞో న
చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్। విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా యస్యాత్మతంత్ర
స్య క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥౭॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైస్సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । యయౌ స్వధి
ష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోమంత్రయోగసిద్ధై
ర్నరేతరైః। జుష్టం కిన్నరగంధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా ॥౯॥ నానామణిమయైశ్శృంగైర్నానాధాతు
విచిత్రితైః। నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణావృతైః॥౧౦॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకంద
రసానుభిః। రమణం విహరంతీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్॥౧౧ ॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాంధాలివి
మూర్ఛితమ్। ప్లావితై రక్తకంఠానాం కూజితైశ్చ పతత్రిణాం॥౧౨॥ అహ్వయంతమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్ కామదు

ప్రార్థయమానాస్సంతః- యస్మిన్ కుపితే సతి- స లోకపాలో లోకో న భవేత్ - నశ్యేదిత్యర్థః॥౬॥ వయం తత్ర గంతుం బిభీమః త్వమేవ కంచిదుపాయం విధత్స్వేతి చేత్తత్రాహ॥ నేతి॥ యజ్ఞః తదానీంతన ఇంద్రః- యస్య తత్త్వం - బలవీర్యయోః ప్రమాణం ఇయత్తాం చ న విదుః- వీర్యం పరాక్రమః- పాపమితి పాఠే అపరాధం॥౭॥౮॥ కైలాసం వర్ణయతి చతుర్దశభిః॥ జన్మేతి॥ నరేతరైర్దేవైర్జుష్టం॥౯॥ నానేతి॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః- శృంగైః కూటైః రమణం- రతిప్రదమిత్యుత్తరేణాన్వయః- కథంభూతైర్నానాధాతుభిర్విచిత్రైః నానాద్రుమలతాగుల్మా యేషు॥౧౦ ॥ నానేతి ॥ నానా అమలాని ప్రస్రవణాని యేషు- నానాకందరాస్సానవశ్చ యేషు- రమణైస్సహ క్రీడంతీనాం॥౧౧॥ మయూరేతి॥ మయూరాణాం కేకాభిః స్వనైః నాదితం మదాంధైరలిభిః- విమూర్ఛితం మూర్ఛనా రాగగతివిశేషాః- తద్వ్యాప్తం కృతం - రక్తకంఠానాం కోకిలానాం- ప్లావితైః ప్లుతత్వం నీతైః స్వరైః అన్యేషాం పతత్రిణాం చ కూజితైః ॥ ౧౨॥ అహ్వయంతమితి ॥ ఉద్ధస్తైరున్నతశాఖైః ద్రుమైః- ద్విజాన్ పక్షిణః ఆహ్వయంతమివ- లోకే హి హస్తముత్క్షిప్య ఉచ్చైస్స్వరేణ ఆహ్వానమర్థినాం కుర్వంతి- అద్రిశ్చ

ఉత్క్షిప్తహస్తాకారైః ద్రుమైః సః తత్రత్యపక్షిస్వనైశ్చ- తథాలక్షిత ఇత్యర్థః- వ్రజద్భిర్మాతంగైర్గజైర్వ్రజంతమివ-నిర్ఝర ధ్వనిభిః గృణంతం భాషమాణమివ॥౧౩॥౧౪॥ చూతైరితి॥ చూతామ్రయోరవాంతర నాతిభేదః॥౧౫॥ స్వర్ణేతి॥ రేణుకజాతిభిరిత్యత్ర- రేణుకాః పలాః- జాతిః మాలతీ॥౧౬॥౧౭॥ ఖర్జూరేతి॥ ద్రుమజాతిభిరిత్యత్ర-జాతిరవాంతర భేదసామాన్యా-వేణుకీచకయోర్నిరంధ్రసరంధ్రత్వేన భేదః॥౧౮॥ కుముదేతి॥ కుముదాదిసమృద్ధిభిః హేతుభిః-నలినీషు సరస్సు-కలంమధు రం యథాభవత్యేవం- కూజంతి యాని పక్షిబృందాని తైరుపశోభితం॥౧౯॥౨౦॥ కర్ణేతి॥ మృగాదిభిర్నిర్జుష్టం నిషేవితం-నాభిః కస్తూరీమృగః-పూర్వం మృగగణాః శృంగవిశేషిత్వేనోక్తాః- ఇదానీం స్వాతంత్ర్యేణైత్యపౌనరుక్త్యం- కదలీషండైస్సంరుద్ధాని ఆవృతాని-నలినీనాం పులినాని తైః-శ్రీః శోభా యస్మిన్॥ ౨౧॥ పర్యస్తమితి॥ నందయా గంగయా-పర్యస్తం పరివేష్టితం- సత్యాః భవాన్యాః-స్నానేన-పుణ్యతరం అతిసుగంధి ఉదకం యస్యాం॥ ౨౨ ॥ దదృశురితి॥ తత్ర గిరౌ-వనం చ దదృశుః-యత్ర వనే-తన్నామ సౌగంధికం నామ పంచకజం భవతి-జాతావేకవచనం॥౨౩॥ పురీం వర్ణయతి చతుర్భిః॥ నందేతి॥ పురః పురాత్ -బాహ్యతః భవతః తీర్థపాదస్య హరేః-పాదాంభోజరజసా ॥ ౨౪ ॥ యయోరితి॥ యయోర్విగాహ్య ప్రవిశ్య క్రీ

ఘైర్ద్విపైః॥ వ్రజంతమివ మాతంగైర్గృణంతమివ నిర్ఝరైః॥ ౧౩ ॥ మందారైః పారిజాతైశ్చ సరలైశ్చో
పశోభితమ్। తమాలైస్సాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః॥౧౪॥ చూతైః కదంబైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగ
చంపకైః। పాటలాశోకవకుళైః కుందైః కురవకైరపి॥౧౫॥ స్వర్ణార్ణశతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కు
బ్జైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మండితమ్॥౧౬॥ పనసోదుంబరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహింగుభిః। భూర్జైరోష
ధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జంబుభిః॥౧౭॥ ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాలమధుకేంగుదైః। ద్రు
మజాతిభిరన్యాభీ రాజితం వేణుకీచకైః॥౧౮॥ కుముదోత్పలకల్హారశతపత్రసమృద్ధిభిః। నలినీషు కలం కూజత్ఖ
గబృందోపశోభితమ్॥౧౯॥ మృగైశ్శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేంద్రైరృక్షశల్యకైః। గవయైశ్శరభైర్వ్యా
ఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥౨౦॥ కర్ణాంత్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదలీషండసంరుద్ధనలినీ
పులినశ్రియమ్॥౨౧॥ పర్యస్తం నందయా సత్యాస్స్నానపుణ్యతరోదయా। విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా వి
స్మయం యయుః॥౨౨॥ దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్। వనం సౌగంధికం చాపి యత్ర తన్నా
మ పంకజమ్॥ ౨౩॥ నందా చాలకనందా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః। తీర్థపాదపదాంభోజరజసాతీవ పావనే॥
౨౪॥ యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః। క్రీడంతి పుంసస్సించంత్యో విగాహ్య రతికర్శితాః॥
౨౫॥ యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుంకుమపింజరమ్। వితృషోఽపి పిబంత్యంభః పాయయంతో గజా గజీః॥
౨౬॥ తారహేమమహారత్నవిమానశతసంకులామ్। జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్॥౨౭॥
హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగంధికం చ తత్। ద్రుమైః కామదుఘైర్హృద్యం చిత్రమాల్యఫలచ్ఛదైః॥
౨౮॥ రక్తకంఠఖగానీకస్వరమండితషట్పదమ్। కలహంసకులప్రేష్ఠం ఖరదండజలాశయమ్॥౨౯॥ వనకుంజ
రసంఘృష్టహరిచందనవాయునా। అధిపుణ్యజనస్త్రీణాం ముహురున్మథయన్మనః॥ ౩౦॥ వైదూర్యకృతసో
పానా వాప్య ఉత్పలమాలినీః। ప్రాప్తం కింపురుషైర్దృష్ట్వా త ఆరాద్దదృశుర్వటమ్॥ ౩౧॥ స యోజనశతోత్సే
ధః పాదోనవిటపాయతః। పర్యక్కృతాచలచ్ఛాయో నిర్నీడస్తాపవర్జితః॥ ౩౨॥ తస్మిన్మహాయోగమయే

డంతి॥౨౫॥ యయోరితి॥ యయోరంభః- వితృషోఽపి గజాః పిబంతి-తత్ర హేతుః-తాసాం స్త్రీణాం- స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుంకుమం తేన-పింజరం పీతవర్ణం-గజీః కరిణీః॥ ౨౬॥ తారేతి॥ తారం రూప్యం- తారాదిమయవిమానానాం శతైః సంకులాం-తటిద్భిః స్త్రీణాం ఘనైః విమానానాం-ఖేన పుర్యాస్సాదృశ్యం॥ ౨౭॥ హిత్వేతి॥ యక్షేశ్వరపురీం హిత్వా అతిక్రమ్య-తద్వనం చ దృష్ట్వా- తే దేవాః-ఆరాద్దూరాత్ -వటం దదృశురితి చతుర్థేనాన్వయః- కథంభూతం వనం విచిత్రాణి మాల్యాని-ఫలాని ఛదాశ్చ యేషు తైర్ద్రుమైః-హృద్యం సుఖరం॥౨౮॥ రక్తకంఠేతి॥ రక్తకంఠఖగానామనీకస్య స్వరైర్మండితాః షట్పదాః షట్పదస్వరా యస్మిన్-కలహంసానాం కులస్య ప్రేష్ఠం- ఖరదండాని పద్మాని-తద్యుక్తాః జలాశయా యస్మిన్॥౨౯॥ వనేతి॥ వనకుంజరైః సంఘృష్టాః- యే హరిచందనద్రుమాః- తత్సంబంధినా వాయునా-పుణ్యజనస్త్రీణాం మనః-అధి అధికం-ఉన్మథయన్॥ ౩౦॥ వైదూర్యేతి॥ యత్ర చ ఉత్పలమాలిన్యో వాప్యః తత్ కింపురుషైః వ్యాప్తం వటం దృష్ట్వా-పాఠాంతరే-కింపురుషైః ప్రాప్తా వాపీశ్చ దృష్ట్వేత్యర్థః॥ ౩౧॥ స ఇతి॥ యోజనశతం ఉత్సేధః- ఉచ్ఛ్రాయో యస్య-పాదోనైః సర్వతః-పంచసప్తతియోజనప్రమాణైః-విటపైః శాఖాభిః- ఆయతః విస్తృతః- పర్యక్ సర్వతః కృతా-అచలచ్ఛా

...యోగేన-నిర్గతం నిఃశేషం యస్మాత్ ॥౩౨॥ తస్మిన్నితి॥ ముముక్షూణాం శరణే ఆశ్రయే- త్యక్తః అమర్షో యేన సః-అంతకః తత్తుల్యః॥౩౩॥ తం విశినష్టి పంచభిః॥ సనందాద్యైరితి॥ సఖ్యా కుబేరేణ- ఉపాస్యమానం॥౩౪॥ విద్యేతి॥ విద్యా ఉపాసనా-తపశ్చిత్తైకాగ్ర్యం-యోగస్సమాధిః - తేషాం పంథానం-ప్రవర్తనద్వారా లోకస్య - మంగళం హితం తపః వాత్సల్యాత్ స్నేహాత్ -ఆచరంతం॥౩౫॥ లింగమితి॥ సంధ్యాభ్రరుచా రక్తవర్ణేన అంగేన- భస్మాదిలింగం చంద్రరేఖాం చ బిభ్రతం॥౩౬॥ ఉపవిష్టమితి ॥ వ్రతినామాసనం బృసీ- తస్యాముపవిష్టం - నారదాయ బ్రహ్మ ప్రవోచంతం బ్రువంతం ॥ ౩౭ ॥ కృత్వేతి॥ సవ్యం పాదపద్మం దక్షిణే ఊరౌ - కృత్వా విన్యస్య-సవ్యే జానుని చ-సవ్యం బాహుం కృత్వా-దక్షిణబాహుప్రకోష్ఠే మణిబంధస్థానే-అక్షమాలాం కృత్వా-దక్షిణహస్తకృతయా తర్కముద్రయా ఉపలక్షితమాసీనమిత్యర్థః॥ తదుక్తం యోగశాస్త్రే॥ శ్లో॥ ఏకం పాదమథైకస్మిన్ విన్యస్యేదూరుసంస్థితమ్। ఇతరస్మింస్తథా బాహుం వీరాసనమిదం స్మృతమితి- తథా తర్కముద్రా చోక్తా ॥ శ్లో ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోరగ్రే మిథస్సంయోజ్య చాంగులీః। ప్రసార్య బోధనం ప్రాహుస్తర్కముద్రేతి మాంత్రికా ఇతి॥ ౩౮॥ తమితి॥ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మానందః-తత్ర సమాధిం ఐకాగ్ర్యం-ఆశ్రితం-యోగకక్ష్యాం యోగపట్టం చ-వామజానుదృఢీకరణార్థం విశేషేణోపాశ్రితవంతం- మననశీలా మునయః తేషామాద్యం ముఖ్యం॥ ౩౯॥ స ఇతి॥ అర్హత్తమో విష్ణుః-వామనమూర్తిః-యథా కస్య కాశ్యపస్య॥౪౦॥ తథేతి॥ మహర్షిభిస్సహితాః యే నీలలోహితమను

ముముక్షుశరణే సురాః। దదృశుశ్శివమాసీనం త్యక్తామర్షమివాంతకమ్॥౩౩॥ సనందాద్యైర్మహాసిద్ధైశ్శాంతైస్సంశాంతవిగ్రహమ్। ఉపాస్యమానం సఖ్యా చ భర్త్రా గుహ్యకరక్షసామ్॥౩౪॥ విద్యాతపోయోగపథమాస్థితం తదధీశ్వరమ్। చరంతం విశ్వసుహృదం వాత్సల్యాల్లోకమంగళమ్॥౩౫॥ లింగం చ తాపసాభీష్టం భస్మదండజటాజినమ్। అంగేన సంధ్యాభ్రరుచా చంద్రరేఖాం చ బిభ్రతమ్॥ ౩౬॥ ఉపవిష్టం దర్భమయ్యాం బృస్యాం బ్రహ్మ సనాతనమ్। నారదాయ ప్రవోచంతం పృచ్ఛతే శృణ్వతాం సతామ్॥౩౭॥ కృత్వోరౌ దక్షిణే సవ్యం పాదపద్మం చ జానుని । బాహుం ప్రకోష్ఠేఽక్షమాలామాసీనం తర్కముద్రయా॥ ౩౮॥ తం బ్రహ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితం వ్యుపాశ్రితం గిరిశం యోగకక్ష్యామ్। సలోకపాలా మునయో మునీనామాద్యం మునిం ప్రాంజలయః ప్రణేముః॥ ౩౯॥ స తూపలభ్యాగతమాత్మయోనిం సురాసురేశైరభివందితాంఘ్రిం। ఉత్థాయ చక్రే శిరసాభివాదనమర్హత్తమః కస్య యథైవ విష్ణుః॥౪౦॥ తథాపరే సిద్ధగణా మహర్షిభిర్యే వై సమంతాదను నీలలోహితమ్ । నమస్కృతః ప్రాహ శశాంకశేఖరం కృతప్రణామం ప్రహసన్నివాత్మభూః॥౪౧॥ బ్రహ్మా॥ జానే త్వామీశం విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః। శక్తేశ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరంతరమ్॥౪౨॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః। విశ్వం సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపటో యథా॥౪౩॥ త్వమేవ ధర్మార్థదుఘాభిపత్తయే దక్షేణ సూత్రేణ ససర్జిథాధ్వరమ్ । త్వయైవ లోకేఽవసితాశ్చ సేతవో యాన్బ్రాహ్మణాః శ్రద్దధతే ధృతవ్రతాః॥౪౪॥ త్వం కర్మణాం మంగళ మంగళానాం కర్తుస్స్వ

వర్తంతే- తేపి తస్మై అభివాదనం వందనం చ చక్రుః - ఏవం సర్వైః నమస్కృతః ప్రాహ -కృతప్రణామో దేవైర్యస్మై తం॥౪౧॥ యద్యపి త్వం నీచవన్మాం నమస్కరోషి - తథాపి తవైశ్వర్యమహం వేద్మీత్యాహ॥ జానే ఇతి ॥ విశ్వస్య ఈశం జానే-తత్ర హేతుః-జగతో యోనిర్యా శక్తిః ప్రకృతిః బీజం చ యశ్శివః పురుషః- తయోః పరం కారణం - తథాపి నిర్భేదం యద్బ్రహ్మ-నిర్వికారం చ తదేవ త్వమితి జానే॥౪౨॥ నను విరుద్ధమేతత్తత్రాహ॥ త్వమితి॥ త్వమేవ సరూపయోః అవిభక్తయోః- శివశక్త్యోః క్రీడన్ విశ్వసృష్ట్యాది కరోషి-ఊర్ణనాభిరివ- స్వరూపయోరితి పాఠే- స్వాంశయోః అతో న విరోధః॥ ౪౩॥ త్వమేవేతి॥ ధర్మమర్థం చ దోగ్ధి-యా త్రయీ-తస్యా అభిపత్తయే రక్షణాయ-అధ్వరం సృష్టవానసి-యద్వా- హిధర్మార్థదుఘధర్మాద్య-అభిపత్తయే తత్ప్రాప్తయే - దక్షేణ సూత్రేణ నిమిత్తేన - సేతవో వర్ణాశ్రమాచారమర్యాదాశ్చ-అవసితాః నిబద్ధాః-నిర్ణీతా ఇతి వా శ్రద్దధతే శ్రద్ధయా అనుతిష్ఠంతీతి॥౪౪॥ సర్వకర్మఫలదాతాపి త్వమేవేత్యాహ॥ త్వమితి॥ హే మంగళ మంగళానాం శుభానాం కర్మణాం-కర్తుః-స్వః స్వర్గం-పరం మోక్షం వా-తనుషే - తత్ర ఇహ-అమంగళానాం అశుభానాం కర్మణాం-కర్తుశ్చ తమిస్రం నరకం తనుషే - తత్ర కేనాపి హేతునా - తదేవ తస్మిన్నేవ-కస్యచిద్విపర్యయో భవతి॥౪౫॥ కోఽత్ర హేతురిత్యసంభావితమిదమితి-కైముతికన్యాయేనాహ॥ నేతి॥ సతాం సతః-రోషో నాభిభవేత్ -తవ త్వాం

ద్వితీయార్థే షష్ఠీ-పశుం అజ్ఞం యథాభిభవేత్ ||౪౭||పృథగ్ధియ ఇతి||యతః యే పృథగ్ధియః భేదదృశః-అతః కర్మస్వేవ దృష్టిర్యేషాం-దుష్టః ఆశయో యేషాం- పరేషాముదయే సంపదా-అర్పితా హృది రుగ్యేషాం- అరుంతుదాః మర్మభేత్తారః - దైవేనైవ ధ్వస్తా యేషాం తాన్-భవద్విధః నిరుపమః సాధుః- మావధీత్ న హన్యాత్ ||౪౮||ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోక్య-అనుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ ద్వాభ్యాం||యస్మిన్నితి||యస్మిన్ దేశే-యదా కాలే-స్పృష్టధియః- మోహితచిత్తాః-పృథగ్దృశో భవంతి-తత్ర అపరాధే- సాధవో హ్యనుకంపయా-అనంతరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకంపేన-కృపాం కుర్వంతి నతు క్రమం పరాక్రమం - కుతః దైవబలాత్కృతే అనర్థే సతి- మమైవ దైవం ఏవ భూతం-కోత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా హననం న కుర్వంతీత్యర్థః||౪౯||భవానితి || భవాంస్తు అస్పృష్టమతిః - అతః సమస్తదృక్ సర్వజ్ఞః - తయా మాయయా అహతః ఆత్మా యేషాం తేషు-అత ఏవ కర్మానుగతచిత్తేషు-ఇహాపరాధే-అనుగ్రహం కర్తుమర్హసి|| ౫౦|| ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ త్రిభిః||కుర్వితి||త్వయా హతస్య-అత ఏవ అసమాప్తస్య-ప్రజాపతేరధ్వరస్య- హే మనో యత్రాధ్వరే-కుయాజ్ఞికాః-భాగినో పి తవ భాగం న దదుః- భాగార్హత్వమేవాహ-యేన త్వయా ఏవ మఖో నినీయతే-ఫలం ప్రాప్స్యతే

లోకం తనుషే స్వః పరం వా|అమంగళానాం చ తమిస్రముల్బణం విపర్యయః కేన తదేవ కస్యచిత్ ||౪౬||న వై సతాం త్వచ్చరణార్పితాత్మనాం భూతేషు సర్వేష్వభిపశ్యతాం తవ । భూతాని చాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాం ప్రాయేణ రోషోభిభవేద్యథా పశుమ్||౪౭||పృథగ్ధియః కర్మదృశో దురాశయాః పరోదయే నార్పితహృద్రుజో నిశమ్|పరాన్ దురుక్తైర్వితుదంత్యరుంతుదాస్తాన్మావధీద్దైవవధాన్భవద్విధః||౪౮||యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయా దురంతయా స్పృష్టధియః పృథగ్దృశః | కుర్వంతి తత్ర హ్యనుకంపయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్||౪౯||భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురంతయాఽస్పృష్టమతిస్సమస్తదృక్ ।త్వయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో||౫౦||కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భోః త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । న యత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయజ్వనో యేన మఖో నినీయతే||౫౧||జీవతాద్యజమానోయం ప్రపద్యేతాక్షిణీ భగః |భృగోశ్శ్మశ్రూణి రోహంతు పూష్ణో దంతాశ్చ పూర్వవత్ ||౫౨|| దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః|భవతానుగ్రహీతానామాశు మన్యోస్త్వనాతురమ్||౫౩||ఏష తే రుద్ర భాగోస్తు యదుచ్ఛిష్టోధ్వరస్య వై। యజ్ఞస్తే రుద్ర భాగేన కల్ప్యతామద్య యజ్ఞహన్||౫౪||ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః. ******

మైత్రేయః||ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా। అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి||౧||భవః||నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచింతయే|దేవమాయాభిభూతానాం దండస్తత్ర ధృతో మయా||౨||ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః|మిత్రస్య చక్షుషేక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భగః||౩||పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్।దేవాః ప్రకృతసర్వాంగా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః||౪||బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః|భవంత్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ||౫||మైత్రేయః||తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్|పరితుష్టాత్మభిస్తాత సాధు సాధ్వి

౫౦||౫౧||దేవానామితి||హే మన్యో అనాతురం ఆరోగ్యమస్తు||౫౨||భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ||ఏష ఇతి|| హే రుద్ర యావదిత్యర్థే యదిత్యవ్యయం-యజ్ఞే కృతే-యావాను చ్ఛిష్టః అవశిష్టోర్థః - తావానేషః-తవ భాగోస్తు-హే రుద్ర తేన భాగేన-అద్య యజ్ఞః-కల్ప్యతాం సంపద్యతాం||౫౩|| ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *************

శ్లో||సప్తమే విష్ణురుద్భూతః స్తుతో దక్షభవాదిభిః|యజ్ఞం ప్రవర్తయామాన దక్షేణేతి నిరూప్యతే||ఇతీతి||అజేన యో సునీతః ప్రార్థితో భవత్ తేన-అభిహితం-హే మహాబాహో విదుర||౧||నేతి||అఘమపరాధం||౨ ||స్వాపరాధమపహ్నుత్యానుగృహ్ణాతి|| ప్రజాపతేరితి || దగ్ధశీర్షం యస్య తస్య ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అజస్య ముఖం యస్మిన్ తత్తథాభూతం శిరోస్తు బర్హిషః సంబంధినం స్వం భాగం-మిత్రనామ్నో దేవస్య||౩||పూషేతి||ప్రకర్షేణక్లృప్తాని-సర్వాణ్యంగాని యేషాం తే భవంతు- ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం||౪||బాహుభ్యామితి|| యేషాం తు అంగాని వినష్టాని - తే తు అశ్వినోర్బాహుభ్యాం-కృతబాహవః-పూష్ణో హస్తాభ్యాం-కృతహస్తాశ్చ భవంతు-అధ్వర్యవః అన్యే చ ఋత్విజః-బస్తస్య శ్మశ్రూణి యస్య||౫||తదేతి||మీఢుష్టమః శివః-తేనోక్తం పరితుష్టచిత్తైః|| ౬||తత ఇతి||మీఢ్వాంసం శివం - త్వయా ఆగత్య సర్వం కార్యమితి-ఆమంత్ర్య సంప్రా

గ్య- శునాసీరా దేవాః-సహమీఢుషా వేధసా చ వర్తమానాః-సమీఢ్వద్వేధసః॥౭॥విధాయేతి॥ కార్త్స్న్యేన పక్త్రిహస్త
బాహ్వాదినా-సాధారణ్యం విధాయ॥౮॥౯॥ తదేతి॥పూర్వం వృషధ్వజద్వేషేణ-కలిలః కలుషీకృతః ఆత్మా యస్య సః-తదా
శరత్కాల-లీనో హ్రద ఇవ అమలోఽభవత్ ॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥ భూయానితి ॥ యదపి యద్యపి విప్రలబ్ధః - పరాభూతో మయా భ
వాన్-తథాపి త్వయా దండో భృతః ధృతః-శిక్షా కృతా-న తూపేక్షితోఽస్మి - యుక్తమేవైతదిత్యాహ- నేతి- బ్రహ్మబంధు
షు చ బ్రాహ్మణాభాసేష్వపి-తుభ్యం తవ హరేశ్చేతి-వాం యువయోః-అవజ్ఞా ఉపేక్షా నాస్తి॥౧౩॥ తత్ర హేతుమాహ॥
విద్యేతి॥ బ్రహ్మభూత్వా త్వం అస్రాక్ అస్రాక్షీః కిమర్థం ఆత్మతత్త్వమవితుం యద్వా బ్రహ్మ వేదం ఆత్మతత్త్వం చ -
అవితుం సంప్రదాయప్రవర్తనేన జ్ఞాపయితుమిత్యర్థః-తత్తస్మాత్ - హే పరమ ఉత్కృష్ట॥౧౪॥ అత్ర చ ప్రత్యుపకారో నా
స్తీత్యాహ॥య ఇతి॥అవిదితతత్త్వదృశా అప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన - తత్ విగణయ్య విస్మృత్య - అర్హత్తమస్య విందయా అ
ర్వాగధః పతంతం మాం అసాత్ రక్షితవాన్-స్వకృతేనైవ పరానుగ్రహేణైవ తుష్యేత్ న మయా తత్ప్రతికర్తుం శక్యమి
త్యర్థః॥౧౫॥క్షమాప్యేతి॥అనుమంత్రితః అనుజ్ఞాతః- ఉపాధ్యాయసహితైః ఋత్విగాదిభిః - కర్మ అనువర్తయామాస॥

త్యథాబ్రువన్॥౬॥తతో మీఢ్వాంసమామంత్ర్య శునాసీరాస్సహర్షిభిః। భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వ
ద్వేధసో యయుః॥౭॥విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః। సందధుః కస్య కాయేన సవనీయప
శోశ్శిరః॥౮॥ సంధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః। సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్॥
౯॥ తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః। శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః॥౧౦॥ భవస్తవా
య కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః। ఔత్కంఠ్యాద్బాష్పకలయా సంపరేతాం సుతాం స్మరన్ ॥ ౧౧ ॥ కృ
చ్ఛ్రాత్సంస్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః। శశంస నిర్వ్యలీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః॥౧౨ ॥ దక్షః॥
భూయాననుగ్రహ అహో భవతా కృతో మే దండస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః। న బ్రహ్మబంధు
షు చ వాం భగవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతధరాన్ముఖతస్స్మ వి
ప్రాన్ బ్రహ్మాత్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్। తద్బ్రాహ్మణాన్ పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పా
లః పశూనివ విభో ప్రగృహీతదండః॥౧౪ ॥ యోఽసౌ మయాఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశి
ఖైర్విగణయ్య తన్మామ్। అర్వాక్పతంతమర్హత్తమనిందయాపాద్దృష్ట్యార్ద్రయా స భగవాన్ స్వకృతేన తు
ష్యేత్॥౧౫॥ మైత్రేయః॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమంత్రితః। కర్మ సంతానయామా
స సోపాధ్యాయర్త్విగాదిభిః॥౧౬॥ వైష్ణవం యజ్ఞసంతత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః। పురోడాశం నిరవ
పన్ వీరసంసర్గశుద్ధయే॥౧౭॥ అధ్వర్యుణాత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే। ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ తదా
ప్రాదురభూద్ధరిః ॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయంత్యా దిశో దశ। ముష్ణంస్తేజ ఉపానీతస్తా
ర్క్ష్యేణ స్తోత్రవాజినా॥౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనోఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమండితకుండలాస్యః।
కంబ్వబ్జచక్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః॥౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వన
మాల్యుదారహాసావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్। పార్శ్వభ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసశ్శ్వే
తాతపత్రశశినోపరి రజ్యమానః॥౨౧॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః। ప్రణేముస్సహసోత్థాయ

౧౬॥వైష్ణవమితి॥వీరాణాం ప్రమథాదీనాం-సంసర్గకృతదోషస్య-శుద్ధయే నివృత్త్యర్థం॥౧౭॥అధ్వర్యుణేతి॥ ఉపాత్తహ
విషా అధ్వర్యుణా సహ - విశుద్ధయా బుద్ధ్యా దధ్యౌ - హే విశాంపతే విదుర ॥౧౮ ॥ తదేతి॥స్వయా తేషాం తేజో ముష్ణన్-
తిరస్కుర్వన్ - ఉపానీతః సమీపం ప్రాపితః- స్తోత్రే బృహద్రథంతరే ఏవ వాజౌ పక్షౌ తద్వతా ॥ శ్రుతిః ॥ బృహద్రథంత
రే పక్షావితి శ్రుతేః॥౧౯॥ తమేవానువర్ణయతి ద్వాభ్యాం॥ శ్యామ ఇతి॥ హిరణ్యవత్ రశనా యస్యేతి-వస్త్రం లక్ష్యతే -అర్క
తుల్యేన కిరీటేన జుష్టః - నీలాలకాః ఏవ భ్రమరాః తైః మండితం - కుండలయుక్తమాస్యం యస్య -కంబ్వాదిభిరాయుధైః భృ
త్యదర్థం వ్యగ్రైః హిరణ్మయైర్భుజైః పుష్పితః కర్ణికార ఇవ శోభమానః - భుజానాం హిరణ్మయత్వం-హిరణ్యకృత కే
యూరకంకణముద్రికాద్యలంకారైః॥౨౦॥వక్షసీతి॥వక్షసి అధిశ్రితా-వధూః లక్ష్మీర్యస్య-ఉదారో యో హాసః అవలోక
శ్చ-తయోః కలయా లేశేన-పార్శ్వే ఉభయతః-భ్రమంతీవ జనచామరే ఏవ రాజహంసౌ యస్మిన్ - సహరజ్యమానః -శో
భాతిశయం నీయమానః॥౨౧॥తమితి॥బ్రహ్మేంద్రత్ర్యక్షాః-నాయకాః ముఖ్యా యేషాం తే॥౨౨॥ తదితి ॥ హరిరుచా దిర

స్కృతప్రభాః-సన్నజిహ్వాః గద్గదవాచః-ససాధ్వసాః తన్మహిమ్నా క్షుభితచిత్తాః-ఉపతస్థుః తుష్టువుః॥౨౩॥ దీపికా॥ యస్యమహిమమహిమానం ప్రతితు - అర్వాగేవవృత్తిర్యేషాం తేపి-యథామతిగృణంతిస్మ అస్తువన్ - కృతః ప్రకటీకృతః-అనుగ్రహార్థం విగ్రహో యేనతం-యద్వా- తేషామర్వాగ్వృత్తిత్వే హేతుః- తేతు యస్యమహిమమహిమా-విభూతిమాత్రరూపా ఇత్యర్థః॥౨౪॥ తత్ర తావద్దక్షస్తుతిప్రకారమాహ॥ దక్షఇతి॥ గృహీతం అర్హణసాధనోత్తమం యేనతం ఉత్తమేపాత్రే-ఆగతే ఆసాద్య అర్హణేషు సమర్పితేషు ప్రీత్యా సాక్షాణ్ పాత్రమేవ యేన గృహీతమిత్యర్థః - యద్వా-కథం ప్రపేదే-గృహీతం అర్హణసాధనోత్తమం యథాభవతి తథా-తద్గృహీత్వా ప్రపేద ఇత్యర్థః - గృహీత్వేతి పాఠస్తు సుగమః- గృణన్ స్తువన్-ప్రపేదే శరణం జగామ॥౨౫॥ శ్లో॥ దక్షఋత్విక్సదస్యైశ్చ భృగుబ్రహ్మేంద్రయోషితః। ఋషయశ్చ తథా సిద్ధాః యజమానీ చ లోకపాః॥ యోగిబ్రహ్మాగ్ని దేవాశ్చ స్తువంతి జగదీశ్వరమ్। తథా గంధర్వవిద్యాధరబ్రాహ్మణాశ్చ పృథఙ్మతైః॥ శ్రీధరీయశ్లోకావేతౌ ॥ నను సాక్షాత్పరమేశ్వర ఏవ శ్రీరుద్రః- తస్యతు బ్రహ్మపుత్రత్వేన జీవత్వానుకరణమాత్రం-అతః కిమితి త్వయా భేదదృష్ట్యా సోపజ్ఞాత ఇతి - మాం భగవానాక్షిప్స్యతీత్యాశంక్య - అప్రచ్యుతస్వరూపస్య-జీవధర్మనాట్యం-తస్యైవ సంగచ్ఛతే-నాన్యస్యేత్యాహ-శుద్ధమితి-స్వధామ్ని స్వస్వరూపే-తిష్ఠన్ భవాన్ - శుద్ధం చిన్మాత్రం చైతన్యఘనః-శుద్ధత్వే హేతుః-ఉపరతా నిత్యనివృత్తాః-అఖిలాః బుద్ధ్యవస్థాః యస్మాత్ -అతః ఏకం భేదశూన్యం- అతఏవ-అభయం॥ శ్రు॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః-జీవస్యాపి వస్తుత ఏవంభూతత్వాత్ - తద్వైలక్షణ్యార్థం ముక్తం-మాయాం ప్రతిషిధ్య అభిభూయ-స్వతంత్ర ఏవ సన్-తయా మాయయా-పురుషత్వం మనుష్యనాట్యముపేత్య-తస్యాం మాయాయాం తిష్ఠన్-అపరిశుద్ధ ఇవ రాగాదిమానివ - ఆస్తే రామకృష్ణాద్యవతారేషు తథా ప్రతీయతే-భవానిత్యర్థః - అన్యే తు అవిద్యోపాధయః-మాయాభిభూతాః సంసరంతి అతస్త్వమేవేశ్వరః - న రుద్రాదయ ఇతి భావః-అతఏవ మాం భేదదృ

బ్రహ్మేంద్రత్ర్యక్షనాయకాః॥౨౨॥ తత్తైజసా హతరుచః సన్నజిహ్వాః ససాధ్వసాః। మూర్ధ్న ధృతాంజ
లిపుటా ఉపతస్థురధోక్షజమ్॥౨౩॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయో యస్య మహిత్వాత్మభువాదయః। యథామతి
గృణంతి స్మ కృతానుగ్రహవిగ్రహమ్॥౨౪॥ దక్షో గృహీతార్హణసాధనోత్తమం యజ్ఞేశ్వరం విశ్వసృ
జాం పరం గురుమ్। సునందనందాద్యనుగైర్వృతం ముదా గృణన్ ప్రపేదే ప్రయతః కృతాంజలిః॥౨౫॥ దక్షః॥
శుద్ధం స్వధామ్న్యుపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయం ప్రతిషిధ్య మాయామ్। తిష్ఠంస్తయైవ పు
రుషత్వముపేత్య తస్యామాస్తే భవానపరిశుద్ధ ఇవాత్మతంత్రః॥౨౬॥ ఋత్విజః॥ తత్త్వం న తే వయమనంజన

ష్టిం-భగవాన్ స్మారయిష్యతి॥ శ్లో॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరమిత్యాదినా ॥ పి॥ తత్ర ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమాత్మస్వరూపం సర్వశక్తిమత్ విశోధ్య తదనుసంధధానః ప్రపద్యతి దక్షః॥ శుద్ధమపాపవిద్ధం కర్మరూపోపాధిరహితం అకర్మవశ్యమితి యావత్ - అతఏవ స్వధామ్ని స్వస్వరూపే మాయాం ప్రతిషిధ్య స్వేన రూపేణాస్పృష్టప్రకృతిజన్యదోష ఇత్యర్థః శుద్ధత్వే హేతుః ఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం ఉపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాః సర్వాః బుద్ధ్యవస్థాః మనోవృత్తయః యస్య తత్ నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాంతర్బాహ్యేంద్రియసర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితి భావః యద్వా స్వధామ్ని ఉపరతాః ప్రశాంతాః అఖిలా బుద్ధ్యవస్థా యస్య తత్ స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తిరిత్యర్థః-తస్మాత్ ఏకం సమాభ్యధికరహితం - స్వస్వరూపస్య నిస్సమాభ్యధికానందరూపత్వాత్తదేకానుభవేన నిత్యనివృత్తసర్వేంద్రియవృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థః కిమేవంవిధం స్వరూపం జడం నేత్యాహ చిన్మాత్రం జ్ఞానైకరసం-క్వచిదప్యజడం న కేవలం స్వయమేవ శుద్ధం అపితం అన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ - అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం-యదుపాసనాః శుద్ధత్వాపాదకభయాత్మకసంసారనివృత్తిస్తదభయమిత్యుచ్యతే॥ తథాచ శ్రుతిః॥ యదాహ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేనాత్మ్యేనిరుక్తే నిలయనే భయం ప్రతిష్ఠాం విందతే-అథసోభయంగతో భవతీతి - ఏవంరూపం స్వరూపం ప్రతితిష్ఠన్ అజహన్నిత్యర్థః తయైవ మాయయైవ పురుషత్వం పురుషాకారతాముపేత్య - మాయాం దేవాదిశరీరరూపేణ పరిణమయ్య తస్మిన్ జీవాంతరాత్మతయావస్థాయేత్యర్థః- స్వయమాత్మతంత్రః స్వతంత్రో భవన్ తస్యాం మాయాయాం అపరిశుద్ధః కర్మవశ్య ఇవాస్తే అహో మహదిదం సర్వశక్తిత్వమితి భావః ॥౨౬॥ ఋత్విజోపి స్వాపరాధం పరిహరంతః స్తువంతి-తత్త్వమితి॥ భో అనంజన ఉపాధిమలశూన్య- యద్యపి త్వమేవ రుద్రాదిదేవతారూపః తథాపి నందీశ్వరశాపాత్ - కర్మణ్యేవ దురాగ్రహాధియః వయం తత్త్వం న విద్మః-కింతు ధర్మస్య అపూర్వస్య-ఉపలక్షణభూతం- త్రివృత్ త్రయ్యా ప్రతిపాద్యం - అ

ధ్వరాఖ్యంతవరూపం- అస్మాభిర్జ్ఞాతం-కీదృశంయదర్థంయస్యసిద్ధయెఅధిదైవం దైవాధికారేణఅదోవ్యవస్థాః-అమూర్వ్యవస్థాః - అత్రఇయమేవదేవతానాన్యేత్యేవంరూపాః-నియమాఇత్యర్థః -యద్వావ్యవస్థాఇతిక్రియావదత్వేనవ్యాఖ్యాతం-అదాగమాద్యభావఆర్షః-యదర్థం-అదఃఇదంఇంద్రాద్యధిదేవరూపం-విశేషేణాస్థితవానసీత్యర్థః॥౨౭॥సదస్యాస్తేసరీశ్వరేపిదత్తౌధ్వరే-ధనలోభేనస్వప్రవృత్తిమనుచింత్యానుతప్తాఃవిరక్తిమాశాసానాఃస్తువంతి॥ఉత్పత్తీతి॥హేశరణదఆశ్రయప్రద-ఉత్పత్త్యధ్వనిసంసారమార్గేవర్తమానః-అజ్ఞానాంసారస్సమూహః - తేపాదౌకఃత్వత్పాదరూపంనివాసంకదాయాతియాస్యతి-కథంభూతేసంసారమార్గే--అశరణెఅవిశ్రమస్థానే-ఉరుక్లేశాఏవదుర్గమస్థానానియస్మిన్-అంతకఏవఉగ్రవ్యాళఃతేనాన్విష్టెలక్షీకృతె విషయరూపామృగతృష్ణికాయస్మిన్-ఆత్మాఅహంకారాస్పదంశరీరం - మమత్వాస్పదంగేహంచ-సఏవఉరుర్భారోయస్యసః-ద్వంద్వానిసుఖదుఃఖాన్యేవశ్వభ్రాణిగర్తాయస్మిన్-ఖలాఏవవ్యాఘ్రాదయః-తేభ్యోభయంయస్మిన్-శోకఏవదావాగ్నిర్యస్మిన్కామేనఉపసృష్టఃపీడితః॥౨౮॥శ్రీరుద్రస్తుపూర్వంమమనిందాదుస్సహాసీత్ -ఇదానీంతాఃనగణయామీత్యాహ॥తవేతి॥ఆశిషాకామేన-అసక్తైర్నిష్కామైః-రచితధియంఅభినివేశితచిత్తంమాంమాం-అవిద్యఃవిద్యాహీనోలోకఃయదిఅపవిద్ధంఆచారభ్రష్టంజపతిజల్పతి తజ్జల్పనంతవతేయఃపరోనుగ్రహఃతత్పరాణాంవాయోనుగ్రహఃతేన - తవచాంఘ్రిరచితధియంకృతబుద్ధింభక్తంమాం -యదిజానీషె-తర్హిసాన్వపిలోకాన్కైలాసాదీన్-నగణయేనబహుమన్యే-త్వత్పదానుగ్రహేణపరిపూర్ణఇతిశేషః-త్వత్పరాణాంయోనుగ్రహఃతేనవా॥౨౯॥భృగుస్తుస్వభావతఃతత్త్వజ్ఞానహీనాజీవాః-అతఃఅజ్ఞానకృతంమమదుశ్చేష్టితంతత్క్షమస్వేత్యాహ - యదితి॥ఆత్మన్ఆత్మనిసృతంఅనుగతంతవతత్త్వంనవిదంతి- ప్రణతానామాత్మబంధుశ్చ॥౩౦॥వీ॥అథబ్రహ్మా॥ నాత్మన్స్సృతం

జనరుద్రశాపాత్కర్మణ్యవగ్రహాధియోభగవన్విదామః।ధర్మోపలక్షణమిదంత్రివృదధ్వరాఖ్యంజ్ఞాతం
యదర్థమధిదైవమదోవ్యవస్థాః॥౨౭॥సదస్యాః॥ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణఉరుక్లేశదుర్గేంతకోగ్రవ్యాళాన్వి
ష్టేవిషయమృగతృష్ణాత్మదేహోరుభారః।ద్వంద్వశ్వభ్రేఖలమృగభయెశోకదావేఽజ్ఞసార్థఃపాదౌక
స్తేశరణకదాయాతికామోపసృష్టః॥౨౮॥రుద్రః॥ తవవరదవరాంఘ్రావాశిషేవాఖిలార్థేహ్యపిముని
భిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే।యదిరచితధియంమావిద్యలోకోపవిద్ధంజపతినగణయేతత్త్వత్పరానుగ్రహే
ణ॥౨౯॥భృగుః॥యన్మాయయాగహనయాపహతాత్మబోధాబ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసిస్వపంతః।నా
త్మన్స్సృతంతవవిదంత్యధునాపితత్త్వంసోయంప్రసీదతుభవాన్ప్రణతాత్మబంధుః॥౩౦॥బ్రహ్మా॥ నైత
త్స్వరూపంభవతోసౌపదార్థభేదగ్రహైఃపురుషోయావదీక్షేత్।జ్ఞానస్యచార్థస్యగుణస్యచాశ్రయోమా
యామయాద్వ్యతిరిక్తోసతస్త్వమ్॥౩౧॥ఇంద్రః॥ ఇదమప్యచ్యుతవిశ్వభావనంవపురానందకరమనోదృ
శామ్।సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదండైరుపపన్నమష్టభిః॥౩౨॥పత్న్యః॥యజ్ఞోయంతవయజనా

తవవిదంత్యధునాపితత్త్వమితిభగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వంయద్భృగుణోక్తం-తదేవప్రపంచయన్నాహ॥నైతదితి॥భవతఎతత్ వాఙ్మనసాగోచరంస్వరూపంపురుషోజీవఃపదార్థానాంభేదంస్వాసాధారణంధర్మంగృహ్ణంతీతిపదార్థభేదగ్రహాఃపదార్థభేదోగృహ్యతఏభిరితిపదార్థభేదగ్రహరూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరింద్రియైరిత్యర్థః-నేక్షేత్ నసాక్షాత్కుర్యాత్ కుతఃయావత్ యావతాయతఇత్యర్థః-అసౌపురుషఃజ్ఞానస్యజ్ఞాయతేనేనేతి జ్ఞానంకరణేల్యుట్-తస్యఇంద్రియవర్గస్యఅర్థస్యశబ్దాదేర్విషయస్య -గుణస్యచజ్ఞానార్థయోఃకారణస్యసత్త్వాదిగుణస్యచ ఆశ్రయఃత్వంతుమాయామయాన్మాయాపరిణామరూపాత్ అసతోదేహాదేఃతత్సంసృష్టాచ్చజీవాత్ వ్యతిరిక్తః అత్యంతవిలక్షణఃప్రాకృతంహిచక్షురాదీంద్రియంప్రాకృతమేవగృహ్ణీయాన్నత్వప్రాకృతంత్వత్స్వరూపమితిభావః॥౩౧॥ బ్రహ్మాదయోపినవిదంతీతిభృగుణోక్తేతదసహమానోబ్రహ్మాతత్త్వజ్ఞానమావిష్కుర్వన్నాహ॥ నేతి॥ పదార్థభేదగ్రాహకైరింద్రియైః గుణస్యఇంద్రియస్య-యద్వాజ్ఞానార్థయోఃకారణస్యసత్త్వాదేః ॥౩౧॥ ఇంద్రస్తుఇంద్రియవిషయస్సర్వోపిమిథ్యేతి-బ్రహ్మణోక్తమసహమానఆహ ॥ ఇదమితి॥ఇదంతవవపురపిఉపపన్నమేవ - నను ప్రపంచవదనిర్వచనీయతయానుపపన్నం-సురాణాంవిద్విషఃతుపయంతీతితథాతైర్భుజదండైరుపలక్షితం ॥ ౩౨॥ఋత్విజాంపత్న్యఃస్తువంతి॥ యజ్ఞఇతి॥ యజ్ఞోయంతవయజనాయత్వాంయష్టుం-కేనబ్రహ్మణా-పూర్వంసృష్టఃహేయజ్ఞాత్మన్ - తంనఃయజ్ఞం-నళినకాంత్యాదృశానేత్రేణ-పుసీహిపవిత్రంకురు-కథంభూతంయజ్ఞం-శవాఃశేరతేయస్మిన్నితిశవశయనంశ్మశానం-తద్వత్ ఆభాప్రతీతి

ర్యస్య - సచాసౌ శాంతమఖశ్చ ఉపరతోత్సవః - మఖశబ్దేనపశుహింసాద్యుత్సవోలక్ష్యతే-శరంఉదకంతత్ర శేరతఇతి తథాపద్మంతన్నాభౌయస్యేతిసంబోధనంవా ॥ ౩౩ ॥ ఋషయస్తుకర్మాణ్యనుతిష్ఠంతే-తత్ఫల్యేనతత్ఫలేనచయుజ్యం తేభగవతితద్భావమాలక్ష్యవిస్మితాఃస్తువంతి॥ అనన్వితమితి॥ అనన్వితంఅఘటమానం -యత్ యస్మాత్ -ఆత్మనాస్వయం కర్మఆచరసిఅనుతిష్ఠసి నత్వజ్యసేనలిప్యసే-యతఃఅన్యే - విభూతయేసంపదే-ఈశ్వరీంలక్ష్మీం-ఉపసేదుఃభేజుఃయద్వా యతఇతిసార్వవిభక్తికస్తసిః - యామిత్యర్థః-భవాంస్తుస్వయమేవానువర్తమానాంతాం-నమన్యతేనాద్రియతే॥ ౩౪॥ సిద్ధాస్తుతత్కథాసుఖమభినందంతఃస్తువంతి॥ అయమితి ॥ అయంనఃమనోవారణఃమనోగజః- త్వత్కథైవమృష్టంశుద్ధంపీయూషం-తన్మయీయానదీతస్యాం-అవగాఢఃప్రవిష్టః - దావాగ్నితుల్యంసంసారతాపం-నస్మరతిస్మ - నచతతోనిర్గచ్ఛతి-బ్రహ్మసంపన్నవత్ - బ్రహ్మైక్యంప్రాప్తఇవ ॥ ౩౫॥ దక్షపత్నీయజమానీస్తౌతి॥ స్వాగతమితి ॥ తేస్వాగతంభద్రమాగమనంజాతం- హేఅధీశ - యథాశిరసావిహీనః-కబంధమాత్రఃపురుషః-అంగైఃకరచరణాద్యవయవైః- శోభమానైరపినశోభతే - తథాత్వాంవినా-నఃకేవలంప్రయాజాదిభిరంగైః-మఖోనశోభతే- అతోనః-శ్రియాసహత్రాయస్వ-త్వత్కృత్యాః కుర్విత్యర్థః॥ ౩౬॥ లోకపాలాస్తుఈశ్వరాభిమానరూఢాః భగవతస్తత్త్వమపశ్యంతఊచుః ॥ దృష్టఇతి॥ దృష్టఃకింనదృష్టఇత్యర్థః - కుతఃఅసద్గ్రాహైఃపుంస్త్వమావిష్టలింగత్వాత్ అసత్ప్రకాశరూపాభిః-దృగ్భిఃఇంద్రియైః - అయంభావః-శుద్ధచిత్తానాంత్వంశుద్ధసత్త్వమూర్తిర్భాసి - అస్మాకంతుబహిర్ముఖేంద్రియాణాం-పంచభూతోపలక్షితోజీవవిశేషఇవాభాసి - అతస్త్వమస్మదింద్రియగోచరోనభవసి - ధిగస్మజ్జీవితమితి॥వీ ॥ లోకపాలాస్తుభగవతస్సౌలభ్యంతన్మాయావైభవంచానుసందధానాఃస్తువంతి ॥ దృష్టఇతి ॥ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్యభావస్త్వంనఃఅ

య కేనసృష్టోవిధ్వస్తః పశుపతినాద్యదక్షకోపాత్ ।తంనస్త్వంశవశయనాభశాంతమేధంయజ్ఞాత్మన్నలి
నరుచాదృశాపునీహి॥ ౩౩॥ ఋషయః॥ అనన్వితంతవభగవన్విచేష్టితంయదాత్మనాచరసిహికర్మనాజ్యసే।
విభూతయేయతఉపసేదురీశ్వరీంనమన్యతేస్వయమనువర్తినీంభవాన్॥ ౩౪॥ సిద్ధాః॥ అయంత్వత్కథామృష్ట
పీయూషనద్యాంమనోవారణఃక్లేశదావాగ్నిదగ్ధః। తృషార్తోఽవగాఢోనసస్మారదావంననిష్క్రామతిబ్ర
హ్మసంపన్నవన్నః॥ ౩౫॥ యజమానీ ॥ స్వాగతంతేప్రసీదేశతుభ్యంనమః శ్రీనివాసశ్రియాకాంతయా
త్రాహినః। త్వామృతేఽధీశనాంగైర్మఖశ్శోభతేశీర్షహీనఃకబంధోయథాపూరుషః॥ ౩౬॥ లోకపాలాః॥
దృష్టఃకింనోదృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వంప్రత్యగ్ద్రష్టాదృశ్యతేయేనదృశ్యమ్ ।మాయాహ్యేషాభవదీయాహి
భూమన్యస్త్వంషష్ఠఃపంచభిర్భాసిభూతైః॥ ౩౭॥ యోగేశ్వరాః॥ ప్రేయాన్నతేఽన్యోఽస్త్యముతస్త్వ

ష్మాకందృగ్భిఃమాంసచక్షుర్భిః - కిందృష్టఃకిమితిదృష్టఃకథందృష్టఇత్యర్థః - స్వయంవాఙ్మనసావేద్యస్వరూపస్వభావవత్త్వేసత్యఖిలజననయనవిషయతాగతత్వరూపసౌలభ్యేనైవదృష్టఇత్యర్థః - నోఇతినిపాతోవానపర్యాయః-దృగ్భిర్నోదృష్టఃకిందృష్టఏవేత్యర్థః-సౌలభ్యమేవాత్రకారణమితిభావః - యద్వా ఏషాదృగవిషయోఽపిదృగ్విషయోజాతఇత్యేషాభవదీయామాయా - భవదీయోవిచిత్రసంకల్పఇత్యర్థః - మాయాశబ్దస్యవిచిత్రసర్గకారిశక్తివిశేషపరత్వేపూర్వోక్తఏవాన్వయస్సాధుః-ఇదమపితవమాయాకార్యమేవేత్యాహ - అసద్గ్రాహైఃఅసతిదేహేతదనుబంధినిచగ్రహాః-అగ్రహాఃఅహంమమతాభిమానఃయేషాంతైః-దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః దృశ్యంశరీరం యేనకారణేనప్రత్యగ్ద్రష్టాదృశ్యతే ప్రత్యక్త్వేనదృశ్యతే-ఆత్మత్వేనాభిమన్యతఇత్యర్థః- ఏషాదృశ్యస్యప్రత్యక్త్వేనదృష్టిః భవదీయామాయావిచిత్రాశక్తిరిత్యర్థః-తత్కారణభూతా భవదీయామాయేతిభావః హిశబ్దః శ్రుతింస్మృతించప్రసిద్ధంద్యోతయతి॥ శ్రు॥ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః॥ నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీం-తమఆసీత్తమసాగూఢమగ్రేప్రకేతం॥ శ్లో॥ దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయేత్యాదికాశ్రుతిః - స్మృతిశ్చాత్రానుసంధేయా-అనేనదేహాత్మభ్రమోభగవన్మాయామూలకఏవేత్యుక్తంభవతిఏవంజీవేశైక్యభ్రమోఽపిత్వన్మాయామూలకఏవేత్యాహుః- హేభూమన్ అనేనజీవవైలక్షణ్యంసూచితంజీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్ యఃత్వంప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్త్వంపంచభిర్భూతైఃపృథివ్యాదిభిఃసహితఇతిశేషః అత్రపంచభిర్భూతైరితితత్పరిణామరూపంశరీరంలక్ష్యతే-తద్విశిష్టఃషష్ఠశ్చిద్విలక్షణోజీవఃపంచభూతప్రస్తావాత్ షష్ఠఇత్యుక్తః - భాసిహిజీవత్వేనప్రతీయసేఏషాపిప్రతీతిస్త్వన్మాయైవమాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః హిశబ్దఃస్వతంత్రాజ్ఞభ్రమవత్సుపురుషేషుప్రసిద్ధిద్యోతకః ॥ ౩౭ ॥ యోగేశ్వరాస్తు

అభేదేనభజతామనుగ్రహ భా క్త్వంమన్యమానాఃస్వామిభృత్యభావేనభజతామప్యనుగ్రహం పార్థయమానాస్తువంతిద్వాభ్యాం॥ పేశ్రియానితి॥విశ్వాత్మనిపరబ్రహ్మణిత్వయి - ఆత్మనాంపృథక్త్వం నేక్షేత్ -అముతః-అముష్మాత్ -అన్యస్తేపేశ్రిష్ఠానాస్తి-ఆత్మనోజీవాన్ పృథఙ్నేక్షేతేతివా- హేవత్సలభక్తప్రియఅనన్యవృత్త్యా అవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యా-భజతఃఅనుగృహాణేత్యర్థః॥వి॥లోకపాలైర్భగవతస్సౌలభ్యానుసంధానపూర్వకంమాయావైభవేజీవేశైక్యప్రతీతేర్భ్రమత్వేచోక్తేయోగేశ్వరాః జీవానాం పరమపురుషాత్స్వతంత్ర్యభేదం వారయంతస్తద్భేదస్యపారతంత్ర్యంతస్యబంధనత్వమావిష్కుర్వంతోవాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేనస్తువంతి॥ పేశ్రియానితి॥ హేప్రభోవిశ్వాత్మనివిశ్వస్యచిదచిదాత్మకప్రపంచస్యాంతఃప్రవిశ్యస్వయమపరిత్యక్తస్వరూపస్వభావేనశాసనేనధారకే అనేన విశ్వస్యశరీరత్వముక్తమితిజీవానాంపరతంత్రభేదోఽభ్యుపగతఇతి వేదితవ్యం- విశ్వాత్మనిత్వయివిశ్వస్మాద్విలక్షణేత్వయియః పుమాన్ ఆత్మనఃస్వస్యపృథక్త్వంపృథక్సిద్ధత్వంస్వస్యాబ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః-నేక్షేత్ నపశ్యేత్ - ఆత్మానంపరమాత్మశరీరత్వేనతదపృథక్సిద్ధత్వేనబ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః - అముతఃఅముష్మాత్తత్త్వదర్శినఃఅన్యస్తేతవప్రియాన్ - ప్రీతివిషయోనాస్తి-తథైవహిగీతంభగవతా ॥ శ్లో॥ ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియఇతి గీతమితిభావః-అత్రపృథక్త్వంకేక్షేదిత్యనేనతాదాత్మ్యేనదర్శనంవిహితమిత్యస్థివర్ణనంత్వయుక్తం - విశ్వాత్మనిభృత్యేశతయేతిపూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్ విశ్వతాదాత్మ్యంతుసర్వసమయవిరుద్ధం - జడాజడయోరప్యైక్యప్రసంగాత్ అతోవిశ్వాత్మనీతివ్యతిరేకనిర్దేశఏవ అతఆత్మనఃపృథక్సిద్ధత్వేనైవదర్శనం ప్రతిషిధ్యతే - అనేనపరతంత్రభేదఉక్తఃశరీరాత్మభావవచనేన తదంతర్యామితాశ్చైవశేషిభావాదయోఽప్యర్థాదుక్తాఃఏవం శరీరత్వేనశేషత్వేనచాత్మానమనుసందధానోమమప్రియఇతిత్వయైవోక్తమితి-సఃత్వయానుగృహ్యతఇతిసిద్ధమేవ -కింతుయోఽసౌశాస్త్రసిద్ధశరీరాత్మభావాదిజ్ఞానశూన్యఃకేవలస్వస్వామిభావజ్ఞానవాన్సోఽపివాత్సల్యవశాత్త్వయానుగ్రాహ్య ఏవేత్యాహుః - తథాపీతి-యద్యప్యాత్మనో పృథక్త్వంనపశ్యతిలోకసిద్ధంస్వామిభృత్యభావమేవపశ్యతితథాపిభృత్యేశతయాభృత్యస్వామిభావేనఉపధావతాంసమీపగతిం ప్రకుర్వతాం

యి ప్రభోవిశ్వాత్మకేక్షేన్నపృథగ్యఆత్మనః। అథాపిభక్త్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యానుగృహాణవ

త్సల ॥౩౮॥జగదుద్భవస్థితిలయేషుదైవతో బహుభిద్యమానగుణయాత్మమాయయా। రచితాత్మభేదమత

నాంఅనిష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః - అనన్యవృత్త్యాఅనుగ్రహైకస్పృహ్యాఅనుగ్రహాణప్రసీద - హేవత్సలదోషేపిగుణబుద్ధిమాన్ దోషేపిగుణబుద్ధిర్వాత్సల్యం యథామాతుఃపుత్రే - వత్సలస్యతవాజ్ఞానుగ్రహఉచితఇతిభావః-యద్వాఅనన్యవృత్త్యాఅవ్యభిచారిణ్యాభక్త్యాఉపాధావతామనుగృహాణేత్యన్వయః॥౩౮ ॥ అవ్యభిచారిణీభక్తిఃకథంస్యాత్ భజనీయానాంబహుత్వాదిత్యాశంక్యాహుః॥ జగదితి॥జగతఃఉద్భవాదిషునిమిత్తేషు-దైవతఃజీవాదృష్టాత్ - బహుధాభిద్యమానాఃగుణాఃయస్యాస్తయా - స్వమాయయా-ఆత్మనిస్వరూపే - రచితాబ్రహ్మాదిభేదమతిర్యేనతస్మై- స్వసంస్థయాకేవలస్వరూపావస్థానేనచ - వినివర్తితః-భేదభ్రమః-గుణాశ్చతద్ధేతవఃఆత్మనియేనతస్మై॥వి॥ననుభగవతోవిశ్వాత్మకత్వేవిశ్వగతదోషాణాంపరమాత్మన్యాపత్తిః తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చజీవవత్తతాహహుః॥ జగదితి॥జగతిఉత్పత్తిస్థితిలయేషునిమిత్తభూతేషుజగదుద్భవాద్యర్థమిత్యర్థః దైవతోదైవాత్ దేవోభగవాన్ తత్సంబంధిసంకల్పోదైవస్తస్మాత్ బహుభిద్యమానగుణయాబహుధాభిద్యమానాఃగుణాః సత్త్వాదిగుణకార్యబ్రహ్మరుద్రాదిదేవరూపేణపరిణమ్యమానాస్సత్త్వాదిగుణాయస్యాస్తయామాయయా - రచితాత్మభేదమతయేరచితఃఆత్మనిభేదఃదేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపఃతద్విషయామతిర్బుద్ధిర్యస్యతస్మైదేహాత్మాభిమానాస్పదక్షేత్రజ్ఞశరీరాయేత్యర్థః - యద్వా-బహుభిద్యమానగుణయాబహుభిద్యమానాఃదేవమనుష్యపశుపాదపాదిరూపేణపరిణమ్యమానాస్సత్త్వాది గుణాయస్యాస్తయా ఆత్మనఃపరమాత్మనోమాయయా-తచ్ఛరీరభూతయామాయయేత్యర్థః ॥ శ్రు॥అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహ్వీంప్రజాంజనయంతీగ్ంసరూపాం - గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీంసరూపాఃప్రకృతింప్రజాఇత్యాదికమత్రానుసంధేయం ఏవంభూతయామాయయాదైవతోభగవత్సంకల్పాత్ జగదుద్భవస్థితిలయేషుసత్సు అత్రాత్మమాయయేత్యనేన ఆత్మసంబంధిత్వావగమాత్ -సంబంధసామాన్యస్యతద్విశేషపర్యవసానజిజ్ఞాసాయాం॥ శ్రు॥యస్యాత్మాక్షరంశరీరంయస్యావ్యక్తంశరీరమిత్రశ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసంబంధవిశేషపర్యవసానాద్బ్రహ్మాత్మికాయామాయాయాజగదుపాదానత్వమవగంతవ్యం - జగదుపాదానభూతయామాయయా జగదుత్పత్త్యాదిషుసత్సు - స్వసంస్థయాస్వస్యసంస్థాసవ్యాగ

వస్థితి స్తయోరవిదితాత్మ భేదమతయే-అవిదితాః ఆత్మ భేదాః - ఆత్మగతా దేవత్వ మనుష్యత్వాదయో భేదాః తద్విషయామ తిర్యస్యేతి తస్మై॥ శ్రు॥ తత్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశత్ -తదను ప్రవిశ్య-సచ్చత్యచ్చాభవదితి-అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య

నామరూపే వ్యాకరవాణి - నామరూపే వ్యాకరోదిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వస్య చిదచిదాత్మతయానుప్రవేశేన చిదచి ద్గతనామరూపభేదస్య స్వపర్యంతత్వ వ్యాఖ్యానేన చిదచిద్గతనామరూప భేదస్య చిదచిద్ద్వారా స్వపర్యంతత్వానుద్రష్ట్రే ఇత్యర్థః ఎవంభూతాయాపి - వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనేవిశేషేణనివర్తితాః నిత్యనివర్తితాః - భ్రమః అన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానాదిరూపః గుణాః తద్ధేతవో రజస్తమఆదిగుణా ఆత్మని యేనతస్మై - స్వేనైవ ప్రకాశేన నిత్యనివర్తిత హేయాయే

త్యర్థః అనేన విశ్వగతదోషాప్తిః పరిహృతా ఎవంభూతాయ తేనమః కేవలం నమస్కుర్మో న తు త్వద్గుణాన్ వర్ణయితుం శక్నుమ ఇతి భావః॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మస్తౌతి॥ నమ ఇతి॥ శ్రితం స్వీకృతం సత్త్వం యేన-అతో భక్తానాం ధర్మాదిఫలప్రసవిత్రే-స త్త్వగుణత్వం నిర్గుణత్వం చ కథమిత్యాశంక్యాహ- యస్య కాష్ఠాం తత్త్వం-నాహం వేద్మి- అపరే బ్రహ్మాదయశ్చ న విదుః- తస్మై నమః॥ ౪౦ ॥ అగ్నిస్తు యజ్ఞమూర్తిం ప్రణమతి॥ యదితి ॥ యస్య తేజసా సుష్ఠు సమిద్ధం ప్రదీప్తం తేజో యస్య సోహం-

ప్రశస్తే అధ్వరే- హవిర్వహామి తం యజ్ఞియం యజ్ఞాయహితం - పాలకం-యజ్ఞం యజ్ఞమూర్తిం-పంచవిధత్వమైతరేయ కేఉక్తం॥ శ్రు॥ సఏషయజ్ఞః పంచవిధోగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యానిపశుస్సోమ ఇతి - పంచభిర్యజుర్భి ర్యజ్ఞమంత్రైః-స్విష్టం సంపూజితం తథాచ శ్రుతిః ॥ ఆశ్రావయేతి చతురక్షరమస్తు శ్రౌషడితి చతురక్షరం యజేతి ద్వ్యక్ష

యోస్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే నమః॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మ॥ నమస్తే శ్రితసత్త్వాయ ధర్మాదీనాం ప్రసూతయే। నిర్గుణాయ చ యత్కాష్ఠాం నాహం వేదాపరేపి వా॥ ౪౦ ॥ అగ్నిః॥ యత్తేజసాహం సుసమిద్ధతేజా హవ్యం వహే స్వధ్వర ఆజ్యసిక్తం। తం యజ్ఞియం పంచవిధం చ పంచభిస్స్విష్టం యజుర్భిః ప్రణతోస్మి యజ్ఞం॥ ౪౧ ॥ దేవాః॥ పురా కల్పాపాయే స్వకృతముదరీకృత్య వికృతం త్వమేవాద్యస్తస్మిన్ సలిల ఉరగేంద్రాధిశయనే। పుమాన్ శేషే సిద్ధైర్హృది విమృశితాధ్యాత్మపదవిః స ఏవాద్యాక్ష్ణోర్యః పథి చరసి భృత్యానవసి నః॥ ౪౨ ॥ గంధర్వాః ॥ అంశాంశాస్తే దేవ మరీచ్యాదయ ఏతే బ్రహ్మేంద్రాద్యా దేవగణా రుద్రపురోగాః। క్రీడాభాండం విశ్వమిదం యస్య విభూమన్ తస్మై నిత్యం నాథ నమస్తే కరవామ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరాః। త్వన్మాయయార్థమభిపద్య కళేబరేస్మిన్ కృత్వా మమాహమితి దుర్మతిరుత్పథైః స్వైః। క్షిప్తోప్యసద్విషయలాలస ఆత్మమోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవక ఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణాః ॥ త్వం క్రతుస్త్వం హవిస్త్వం హుతాశస్స్వయం త్వం హి మంత్రస్సమిద్దర్భపాత్రాణి వై। త్వం సదస్యర్త్విజో దంపతీ దేవతా హ్యగ్నిహోత్రం స్వధా సోమ ఆజ్యం పశుః ॥ ౪౫ ॥ త్వం పురా గాం రసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయా ప

రం ద్వేయజామహ ఇతి పంచాక్షరం ద్వ్యక్షరో వషట్కార ఇతి॥ స్మృతిశ్చ - చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పంచభిరేవ చ। హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స నో విష్ణుః ప్రసీదత్వితి॥ ౪౧ ॥ దేవాస్తు సత్యం వయమపి దేవాః - తథాపి జగదాద్యంతయో స్త్వమేవ నాన్యః కశ్చిదస్తీత్యాహుః॥ పురేతి ॥ కల్పాపాయే ప్రళయే వికృతం కార్యజాతం-ఉదరీకృత్య సంహృత్య-త్వమేవ ఆద్యః పుమాన్-ఉరగేంద్రః శేష ఏవ అధికం శయనం శయ్యా యస్మిన్ తస్మిన్ - శేషే శయనం కరోషి-సిద్ధైర్జనర్లోకాది

వాసిభిః-హృది విమృశితా విచింతితా-అధ్యాత్మపదవీ ఆత్మతత్త్వమార్గో యస్య - స ఏవ త్వం-యః ఇదానీం అక్ష్ణోః పథి చరసి- ప్రత్యక్షోసి-అవసి రక్షసి॥ ౪౨ ॥ గంధర్వాప్సరసస్తు వయం భియా కేవలం సర్వానపి పరమేశ్వరత్వేనోపశ్లోకయామః - త్వ మేవ పరమేశ్వరః-అన్యే త్వదంశా ఏవేత్యాహుః॥ అంశేతి॥ హే విభూమన్ మహత్తమ -క్రీడాభాండం క్రీడోపకరణం-విశ్వం బ్రహ్మాండం యస్యతి తస్మై తే-నమః కరవామ నమస్కుర్మః॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరాస్తు -కేవలం విద్యాభిః సంపదః ప్రాప్యంతే - అ

హంకారాదిహ్యా మోహ నివృత్తిస్తు త్వత్కథా శ్రవణం వినా నాస్తీత్యాహుః॥ త్వదితి॥ అర్థం పురుషార్థసాధనం కళేబరం- అభిపద్య ప్రాప్య-త్వన్మాయయా- అస్మిన్ కళేబరే-మమేతి అహమితి చ - అభిమానం కృత్వా- ఇమం ఆత్మమోహం - యు ష్మత్కథామృతనిషేవకః-ఉత్ ఉచ్చైః-వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - నాన్యః - నను స్వైః పుత్రాదిభిరధిక్షిప్తః దుఃఖితస్సన్ పరిత్యజేదేవ నేత్యాహుః క్షిప్తోపి దుర్మతిః-అసత్సు విషయేష్వేవ-లాలసా తృష్ణా యస్య సః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ బ్రాహ్మణాస్తు వంతి

త్రిభిః||త్వమితి||గాం పృథ్వీం-రసాయాః రసాతలాత్-దంష్ట్రయా-వ్యుజ్జహర్థ విశేషేణ ఉద్ధృతవానసి - యోగిభిః||స్తూయమానః-హే త్రయీగాత్ర వేదమూర్తే-యజ్ఞో యాగః-క్రతుస్సయూపః-తద్విశేష స్త్వద్రూపీ-యజ్ఞసంకల్పరూప ఇతి వా-యజ్ఞః క్రతుః కర్మ యస్యేతి వా||౪౬||సంప్రసీదేతి||సత్త్వమస్మాకం-త్వద్దర్శనమాకాంక్షతాం ప్రసీద-అస్మద్యజ్ఞముద్ధరేత్యర్థః-న చాశక్యం తవైతత్-యతః తవ నామ్ని కీర్త్యమాన ఏవ- యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాంతి ఏవం ప్రభావో యస్య తస్మై నమః||౪౭||ఇతీతి||ఇత్యనేన ప్రకారేణ-సర్వైః కీర్త్యమానే-హే భద్ర విదుర-సంనిన్యే ప్రవర్తయామాస||౪౮|| భగవానితి||సర్వాత్మకతయా సర్వభాగభోక్తాపి భగవాన్-నిజానందతృప్తోపి-స్వేన భాగేన - త్రికపాలపురోడాశేన- ప్రీయమాణ ఇవ-దక్షమాభాష్య-సంబోధ్య-బభాషే||౪౯||అహమితి||యోహం జగతః కారణం-ఆత్మా చ ఈశ్వరశ్చ - ఉపద్రష్టా సాక్షీ చ-స్వయం ప్రకాశశ్చ-స ఏవ బ్రహ్మా చ-శర్వశ్చేత్యన్వయః || ౫౦ ||కుత ఇత్యత ఆహ|| ఆత్మమాయామితి|| అహమేవ ఆత్మమాయామధిష్ఠాయ-జగత్సృష్ట్యాదిషు సర్గ-స చ స చ సన్-సర్వశక్తిక్రియోచితాం సంజ్ఞాం ధారయామి||౫౧||తస్మి

ద్ధ్మినీం వారణేంద్రో యథా । స్తూయమానో నదన్ లీలయా యోగిభిర్వ్యుజ్జహర్థ త్రయీగాత్ర యజ్ఞః క్రతుః||౪౬|| సంప్రసీద త్వమస్మాకమాకాంక్షతాం దర్శనం తే పరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్।కీర్త్యమానే నృభిర్నామ్ని యజ్ఞేశ తే యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాంతి తస్మై నమః||౪౭ ||మైత్రేయః || ఇతి దక్షః కవిర్యజ్ఞం భద్ర రుద్రాభిమర్శితమ్ । కీర్త్యమానే హృషీకేశే సంనిన్యే యజ్ఞభావనే||౪౮|| భగవాన్ స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్।దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ||౪౯||శ్రీభగవాన్||అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరమ్।ఆత్మేశ్వర ఉపద్రష్టా స్వయందృగవిశేషణః||౫౦||ఆత్మమాయాం సమావిశ్య సోహం గుణమయీం ద్విజ।సృజన్ రక్షన్ హరన్ విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితామ్||౫౧|| తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని।బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదేనాజ్ఞోనుపశ్యతి||౫౨|| యథా పుమాన్న స్వాంగేషు శిరః పాణ్యాదిషు క్వచిత్ ।పారక్యబుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః|| ౫౩|| త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భిదామ్।సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాంతిమధిగచ్ఛతి || ౫౪ || మైత్రేయః||ఏవం భగవతాదిష్టః ప్రజాపతిపతిర్హరిమ్।అర్చిత్వా క్రతునా స్వేన దేవానుభయతోయజత్ ||౫౫|| రుద్రం చ స్వేన భాగేన హ్యుపాధావత్సమాహితః।కర్మణోదవసానేన సోమపానితరానపి|| ౫౬ || ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిస్సస్నావవభృథం తతః।తస్మా అప్యనుభావేన స్వేనైవావాప్తరాధసే||౫౭|| ధర్మ ఏవ మతిం దత్త్వా త్రిదశాస్తే దివం యయుః।ఏవం దాక్షాయణీ దేవీ త్యక్త్వా పూర్వకలేబరమ్||౫౮|| జజ్ఞే హిమవతః క్షేత్రే మేనాయామితి శుశ్రుమ। తమేవ దయితం భూయ ఆవృఙ్క్తే పతిమంబికా||౫౯||అనన్యభావైకగతిం శక్తిః సుప్తేవ పూరుషమ్।ఏతద్భగవతశ్శంభోః కర్మ దక్షాధ్వరద్రుహః। శ్రుతం భాగవతాచ్ఛిష్యాదుద్ధవాన్మే బృహస్పతేః || ౬౦ || ఇదం పవిత్రం పరమీశచేష్టితం యశస్యమాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్।యో నిత్యదాకర్ణ్య నరోనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘం కౌరవ భక్తిభావతః||౬౧||**********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః.

న్నితి||తస్మిన్ కేవలే-అద్వితీయే సమానాసమానజాతీయభేదరహితే-బ్రహ్మణి మయి-బ్రహ్మరుద్రౌ భూతాని చేతి భేదేన-అజ్ఞః పశ్యతీత్యర్థః||౫౨||విద్వాంస్తు భేదం న పశ్యతీత్యత్ర సదృష్టాంతమాహ||యథేతి||౫౩|| తస్మాత్ ఏవమైక్యం పశ్యన్ కృతార్థో భవతీత్యాహ||త్రయాణామితి||త్రయాణామేకో భావః స్వరూపం యేషాం తేషాం||౫౪||ఏవమితి || స్వేన క్రతునా-త్రికపాలేష్ట్యా-ఉభయతః అంగైః-ప్రాధాన్యేన చ||౫౫||రుద్రమితి|| స్వేన భాగేన యజ్ఞావశిష్టేన-ఉదవస్యతే-సమాప్యతే యేనేతి ఉదవసానం-తేన కర్మణా సోమపానితరానపి ఉపాధావదిత్యనుషంగః||౫౬||ఉదవస్యేతి || తతశ్చ ఉదవస్య కర్మ సమాప్య అవభృథరూపం యథా భవతి తథా స్నాతవాన్- స్వేనైవానుభావేన-అవాప్తరాధసే ప్రాప్తసిద్ధయే||౫౭ ||౫౮||జజ్ఞ ఇతి || ఆవృఙ్క్తే భజతే స్మ||౫౯||అనన్యేతి||అనన్యభావానాం ఏకైవ గతిర్యస్య తం- ప్రళయకాలే సుప్తా శక్తిరీశ్వరమివ-బృహస్పతేశ్శిష్యాత్ ఉద్ధవాత్ శ్రుతం ||౬౦ ||ఇదమితి || పరం పవిత్రం యః ఆకర్ణ్య తథా అనుకీర్తయేత్ - ఆత్మనః పరస్య వ్యఘం-సంసారవ్యసనం - సర్వం ధునోతి||౬౧||ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************

శ్లో || మనుకన్యాన్వయే ప్రోక్తో దక్షయజ్ఞకథోదితా । మనుపుత్రాన్వయే ప్రోక్తో ధ్రువచర్యాథ పంచభిః | అష్టమే

సురుచ్యాదారోక్తిరోషమత్సరతః పురాత్ । నిర్గతేన ధ్రువేణాహ తపసా తోషణం హరేః ॥ ఏవం తావన్మనుకన్యాన్వయో వ్యాఖ్యాత-మరీచ్యాదీనాం బ్రహ్మపుత్రాణాం - వంశాః వర్ణితాః-తత్రావశిష్టం కిం దిదాహ॥ సనకాద్యా ఇతి ॥ నావసర్గాశ్రితాః-ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః-అతస్తేషాం వంశో నాస్తి॥౧॥ అధర్మోఽపి బ్రహ్మపుత్రస్తస్య వంశమాహ చతుర్భిః ॥ మృషేతి॥ దంభః పరప్రతారణం-మాయా తదుచితా చేష్టా-అప్రజః అపుత్రః॥౨॥ తయోరితి ॥ తయోస్సోదరయోరపి దాంపత్యం అధర్మాంశతయా-ఏవముపర్యపి నికృతిశ్శఠతా - యత్ యాభ్యాం-కలిశ్చ తస్య స్వసా దురుక్తిశ్చేత్యర్థః॥౩॥ దురుక్తావితి॥ యాతనా తీవ్రవేదనా॥౪॥౫॥ సంగ్రహేణేతి॥ ప్రతిసర్గః అనుసర్గ ఏవ-యద్వా ప్రతిసర్గః ప్రళయః - అధర్మస్య ప్రళయహేతుత్వాత్-ప్రతిసర్గత్వం హేతుః ఏతత్ -ఏతం-అధర్మవంశం-పుణ్యమితి వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్ ॥౬॥ అథేతి॥ మనోః పుత్రవంశః-హరేరంశో బ్రహ్మా-తస్య అంశాత్ దేహార్ధాజ్జన్మ యస్య॥ ౭॥ ప్రియవ్రతేతి॥ జగతః రక్షాయాం స్థితౌ॥

మైత్రేయః॥ సనకాద్యా నారదశ్చ ఋభుర్హంసోఽరుణిర్యతిః। నైతే గృహాన్ బ్రహ్మసుతా హ్యావసన్నూర్ధ్వరేతసః॥౧॥ మృషాధర్మస్య భార్యాసీద్దంభం మాయాం చ శత్రుహన్ । అసూత మిథునం తత్తు నిరృతిర్జగృహేఽప్రజః॥౨॥ తయోస్సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే। తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దురుక్తిస్స్వసా కలేః॥౩॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ । తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిరయస్తథా॥౪॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య శాఖాస్సంసృతిహేతవః । శ్రేయస్కామో న సేవేత సుతరాం మాత్రశ మోత్తమః॥౫॥ సంగ్రహేణ మయాఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ। త్రిశ్శ్రుత్వైతత్పుమాన్పుణ్యం విధునోత్యాత్మనో మలమ్॥౬॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ । స్వాయంభువస్యాపి మనోర్హరేరంశాంశజన్మనః॥౭॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేస్సుతౌ । వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః స్థితౌ॥౮॥ జాయే ఉత్తానపాదస్య సునీతిస్సురుచిస్తయోః। సురుచిః ప్రేయసీ పత్యుర్నేతరా యత్సుతో ధ్రువః॥౯॥ ఏకదా సురుచేః పుత్రమంకమారోప్య లాలయన్ । ఉత్తమం నారురుక్షంతం ధ్రువం రాజాభ్యనందత॥౧౦॥ తథా చికీర్షమాణం తం సపత్న్యాస్తనయం ధ్రువమ్ । సురుచిశ్శృణ్వతో రాజ్ఞస్సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా॥౧౧॥ న వత్స నృప తేర్ధిష్ణ్యం భవానారోఢుమర్హతి । న గృహీతో మయా యత్త్వం కుక్షావపి నృపాత్మజః ॥౧౨॥ బాలోఽసి బత నాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసంభృతమ్ । నూనం వేద భవాన్ యస్య దుర్లభేఽర్థే మనోరథః॥౧౩॥ తపసారాధ్య పురుషం తస్యైవానుగ్రహేణ మే। గర్భే త్వం సాధయాత్మానం యదీచ్ఛసి నృపాసనమ్॥౧౪॥ మైత్రేయః॥ మాతుస్సపత్న్యాస్సదురుక్తివిద్ధః శ్వసన్ రుషా దండహతో యథాహిః। హిత్వా మిషంతం పితరం సన్నవాచం జగామ మాతుః ప్రరుదన్ సకాశమ్॥౧౫ ॥ తం నిశ్శ్వసంతం స్ఫురితాధరోష్ఠం సునీతిరుత్సంగ ఉదూహ్య బాలమ్। నిశమ్య తత్పౌరముఖాన్నితాంతం సా వివ్యథే యద్గదితం సపత్న్యా ॥ ౧౬॥ సోత్సృజ్య ధైర్యం విలలాప శోకదావాగ్నినా దావలతేవ బాలా। వాక్యం సపత్న్యాస్స్మరతీ సరోజశ్రియా దృశా బాష్పకలామువాహ॥౧౭॥ దీర్ఘం శ్వసంతీ వృజినస్య పారమపశ్యతీ బాలకమాహ బాలా । మామంగళం తాత పరేషు మంస్థా భుంక్తే జనో యత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥౧౮॥ సత్యం సురుచ్యాభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః। స్తన్యేన వృద్ధశ్చ విలజ్జతే యాం భార్యేతి వా వోఢుమిడస్పతిర్మామ్॥౧౯॥ ఆతిష్ఠ తత్తాత విమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాపి యదవ్యళీకమ్। ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేఽధ్యాసనముత్తమో యథా ॥

౮॥ జాయే ఇతి॥ తస్య సునీతిస్సురుచిశ్చేతి ద్వే జాయే-తయోర్మధ్యే-ఇతరా సునీతిః-అప్రియా॥౯॥ తయోః ప్రియాప్రియత్వే ప్రపంచయన్-ధ్రువచరిత్రమాహ-పంచభిరధ్యాయైః॥ ఏకదేతి॥ సురుచేః పుత్రం ఉత్తమసంజ్ఞం-లాలయన్॥౧౦॥ తథేతి॥ తథా అంకారోహణం చికీర్షమాణం॥౧౧॥ గర్వోక్తిమాహ త్రిభిః॥ నేతి॥ నృప తేర్ధిష్ణ్యం ఆసనం-నృపాత్మజోఽపి భవాన్-ఆరోఢుం నార్హతి॥౧౨॥౧౩॥ తప సేతి॥ పురుషం ఈశ్వరం॥౧౪॥ మాతురితి॥ మిషంతం పశ్యంతం-సన్నవాచం కుంఠితవాచం॥౧౫॥ తమితి॥ ఉదూహ్య ఆరోప్య-అంతఃపురజనముఖాచ్ఛ్రుత్వా॥౧౬॥ సేతి॥ శోక ఏవ దావాగ్నిః-తేన దావాగ్నినా- దగ్ధా లతేవ స్థితా-సా బాలా-విలలాప విలాపం చకార॥౧౭॥ దీర్ఘమితి॥ వృజినస్య-దుఃఖస్య అమంగళమపరాధం- పరేషు మా మంస్థాః యత్ యతః-పరేభ్యో దుఃఖం దదాతి యః స్వదత్తమేవ తద్దుఃఖం భుంక్తే॥౧౮॥ సత్యమితి॥ దుర్భగాయా ఉదరే-గృహీతః తస్యా ఏవ స్తన్యేన వృద్ధశ్చ-దుర్భగత్వమేవాహ- యాం మాం-ఇడస్పతిర్భూపతిః-భార్యేతి వోఢుం స్వీకర్తుం-విలజ్జతే-వా

శబ్దాద్దాసీత్యపి॥౧౯॥ఆతిష్ఠేతి॥ పితృభార్యాత్వేన-స్వమాతామాతుస్సపత్నీతయాపి-యదుక్తం - తపసారాధ్యపురుష మిత్యాది - తత్ ఆతిష్ఠకురు-అధ్యాసనంఅధికంసర్వోత్కృష్టంఆసనంయదీచ్ఛసి॥ ౨౦॥ యస్యేతి॥పరిచర్యానిషేవ్యవిశ్వస్యవిభావనాయపాలనాయఆత్తాస్వీకృతా-గుణాభివృత్తిః-సత్త్వగుణాధిష్ఠానంయేనతస్య-జితఃఆత్మామనఃశ్వసనఃప్రాణవాయుశ్చయైస్తైః-అభివంద్యం॥ ౨౧॥ తథేతి॥ ఏకమత్యాసర్వాంతర్యామిదృష్ట్యా॥ ౨౨॥ తమితి॥ మృగ్యావదాబ్జయోఃపద్ధతిఃమార్గోయస్య-తమేవాశ్రయశరణంవ్రజతథాభజస్వ-నఅన్యస్మిన్ భావోయస్యతస్మిన్ - నిజధర్మేణాభావితేశోధితే॥ ౨౩॥తమేవేత్యనేనసూచితం సర్వోత్తమత్వంప్రపంచయతి॥ నేతి॥ హస్తేనగృహీతందీపవత్ పద్మంయయా ఇతరైఃబ్రహ్మాదిభిః॥ ౨౪॥ ఏవమితి॥ సంజల్పితంవిలాపితం - తతఃఅర్థస్యాగమోయస్మాత్॥౨౫॥నారదఇతి॥తత్ తథాభూతంవచఃఆకర్ణ్య॥ ౨౬॥ విస్మితఇత్యుక్తంతదేవాహ॥అహోఇతి॥ అహో తేజఃప్రభావః॥ ౨౭॥౨౮॥౨౯॥ ౩౦॥ వికల్పఇతి॥ వికల్పేమానావమానవివేకేసత్యపి - మోహంవినా - భిన్నాఃవ్యతిరిక్తాః - నసంతి - కింతుమోహవిక

మోయథా॥౨౦॥యస్యాంఘ్రిపద్మంపరిచర్యవిశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః।అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలుపారమేష్ఠ్యంపదంజితాత్మశ్వసనాభివంద్యమ్॥ ౨౧॥ తథామనుర్వోభగవాన్పితామహోయమేకమత్యాపురుదక్షిణైర్మఖైః।ఇష్ట్వాభిపేదేదురవాపమన్యతోభౌమంసుఖందివ్యమథాపవర్గ్యమ్॥౨౨॥ తమేవవత్సాశ్రయభృత్యవత్సలంముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్।అనన్యభావేనిజధర్మభావితేమనస్యవస్థాప్యభజస్వపూరుషమ్॥౨౩॥ నాన్యంతతఃపద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదంతేమృగయామికంచన। యోమృగ్యతేహస్తగృహీతపద్మయాశ్రియేతరైరంగవిమృగ్యమాణయా॥౨౪॥మైత్రేయః॥ఏవంసంజల్పితంమాతురాకర్ణ్యార్థాగమంవచః।సంనియమ్యాత్మనాత్మానంనిశ్చక్రామపితుఃపురాత్॥౨౫॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్యజ్ఞాత్వాచాస్యచికీర్షితమ్।స్పృష్ట్వామూర్ధన్యఘఘ్నేనపాణినాప్రాహవిస్మితః॥ ౨౬॥ శ్రీనారదః॥అహోతేజఃక్షత్రియాణాంమానభంగమమృష్యతామ్।బాలోఽప్యయంహృదాధత్తేయత్సమాతురసద్వచః॥౨౭॥క్స్వయాత్యేకోభవాన్స్వస్పహిత్వాస్వగృహమృద్ధిమత్।లక్ష్యేత్వావమత్యాంగసంతప్తంస్వజనోత్థయా॥౨౮॥ధ్రువః॥కిమేతద్భగవద్ధ్యానాద్దృష్టంవాయోగరాధసా।నోత్సహేసురుచేర్వాచస్సమాధాతుంమనఃక్షతమ్॥౨౯॥నాధునాప్యవమానంతేసమ్మానంవాపిపుత్రక। లక్షయామికుమారస్యసక్తస్యక్రీడనాదిషు॥౩౦॥వికల్పేవిద్యమానేఽపినహ్యసంతోషహేతవః।పుంసాంమోహమృతేభిన్నాయల్లోకేనిజకర్మభిః॥౩౧॥పరితుష్యేత్తతస్తాతతావన్మాత్రేణపూరుషః।దైవోపసాదితంయావద్వీక్ష్యేశ్వరగతింబుధః॥౩౨॥అథమాత్రోపదిష్టేనయోగేనావరురుత్ససి।యత్ప్రసాదంసవైపుంసాందురారాధ్యోమతోమమ॥౩౩॥మునయఃపదవీంయస్యనిస్సంగేనోరుజన్మభిః।నవిదుర్మృగయంతోఽపితీవ్రయోగసమాధినా॥౩౪॥అతోనివర్తతామేషనిర్బంధస్తవనిష్ఫలః।యతిష్యతిభవాన్కాలేశ్రేయసాంసముపస్థితే॥ ౩౫॥యస్యయద్దైవవిహితంసతేనసుఖదుఃఖయోః।ఆత్మానంతోషయన్దేహీతమసఃపారమృచ్ఛతి॥౩౬॥గుణాధికాన్ముదంలిప్సేదనుక్రోశంగుణాధమాత్। మైత్రీంసమానాదన్విచ్ఛేన్నతాపైరభిభూయతే॥ ౩౭॥ ధ్రువః॥సోఽయంశమోభగవతాసుఖదుఃఖహతాత్మనామ్। దర్శితఃకృపయాపుంసాందుర్దర్శోఽస్మద్విధైస్తుయః॥ ౩౮॥అథాపిమేఽవినీతస్యక్షాత్త్రంఘోరముపేయుషః।సురుచ్యాదుర్వచోబాణైర్నభిన్నేశ్రయతేహృ

ల్పితాపవేత్యర్థః కుతః యత్ సుఖందుఃఖంవాలోకేతత్ నిజకర్మభిరేవభవతి యతః॥ ౩౧॥ఏతదేవఉపశమోపదేశేననివర్తయతిపంచభిః॥ పరితుష్యేదితి॥ ఈశ్వరగతింవీక్ష్య - ఈశ్వరానుకూల్యంవినా నోద్యమాఃఫలహేతవఇతిజ్ఞాత్వా పరితుష్యేత్ సంతోషమేవకుర్యాత్॥ ౩౨॥ దుష్కరస్తవాయముద్యమఇత్యాహద్వాభ్యాం॥ అథేతి॥ యస్యప్రసాదం - అవరురుత్ససిఅవరోద్ధుం ప్రాప్తుమిచ్ఛసి॥౩౩॥మునయఇతి॥ నిస్సంగేన -తీవ్రయోగేనయుక్తేన- సమాధినా-మృగయంతోపి- యస్యపదవీంమార్గం - నవిదుః - సదేవోదురారాధ్యః॥౩౪॥తతఇతి॥శ్రేయసాంకాలే వృద్ధత్వే॥ ౩౫॥యస్యేతి॥సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే-సుఖేసతిపుణ్యంక్షీయతేదుఃఖేసతిపాపంక్షీయతఇత్యాత్మానంతోషయన్ - తమసఃపారం మోక్షంప్రాప్నోతి॥౩౬॥గుణాధికాదితి॥ కించ॥గుణైఃఅధికాత్ పుంసఇతిల్యబ్లోపేపంచమీ-తందృష్ట్వాప్రీతింకుర్యాత్ నత్వసూయాదిత్యర్థః॥ అనుక్రోశంకృపాంలిప్సేత్ - నతుతిరస్కారం - సమానాత్ మైత్రీంనతుస్పర్ధాం॥ ౩౭॥

౩౮|| అథేతి||హా తత్ర్పీంస్వభావం ప్రాప్తవతః - అతఏవావినీతస్య-దుర్వాక్యబాణైర్భిన్నేహృది - సత్ర్పయతేనాత్మతి||
౩౯|| పదమితి|| అన్యైరనధిష్ఠితం-త్రిభువనేఉత్కృష్టంపదం జేతుమిచ్ఛోర్మే - సాధువర్త్మ - మార్గం బ్రూహి|| ౪౦||
మానమితి||అంకజఇతిపాఠే || శ్లో||ఉత్సంగాన్నారదో జాతఇతి-యస్సభవాన్-తత్రలింగం వీణాం- వితుదన్-వాదయన్-
జగతో హితాయాటతీతి||౪౧||జనన్యేతి||నిశ్శ్రేయసస్యఅభిప్రేతార్థస్యపంథాఃకో పావిత్యతఅహ- భగవాన్-వాసుదేవ
ఏవ-అతస్తంభజ||౪౨||౪౩||తదితి||మధువనంతదేవాఖ్యంతటంగచ్ఛ-యత్ర మధువనే||౪౪||స్నాత్వేతి|| అధ్యయనాద్యభా
వేపి-ఆత్మనఃఉచితానియోగ్యాని-దేవతానమస్కారాదీనికృత్వా ఇతినియమాఉక్తాః-ఆసనకల్పనంచకుశాదిభిఃస్వస్తికా
దిభిశ్చ||౪౫||ప్రాణాయామేనేతి || ప్రాణేంద్రియమనసాంమలంచాంచల్యంవ్యుదస్యేతి ప్రాణాయామప్రత్యాహారౌ
ధారణామాహ-అభిధ్యాయేదితిషడ్భిః-గురుణాధీరేణమనసా-గురుం శ్రీహరిం||౪౬||ప్రసాదేతి||సురేషుసుందరం|| ౪౭||
తరుణమితి||రమణీయానిఅంగానియస్య- ఓష్ఠశ్చఈక్షణేచఓష్ఠేక్షణం - అరుణంఓష్ఠేక్షణంఆధారయతీతితథాతంఅరు

దీ||౩౯||పదంత్రిభువనోత్కృష్టంజిగీషోస్సాధువర్త్మమే|బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠి
తమ్||౪౦||మానంభవాన్భగవతో యోంగజఃపరమేష్ఠినః|వితుదన్నటతేవీణాంహితాయజగతోర్కవత్ ||
౪౧||శ్రీనారదః||జనన్యాభిహితఃపంథాస్సవైనిశ్శ్రేయసస్యతే|భగవాన్వాసుదేవస్తంభజతత్ప్రవణా
త్మనా||౪౨||ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యంయఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయఆత్మనః| ఏకంహ్యేవహరేస్తత్రకారణంపాద
సేవనమ్||౪౩||తత్తాతగచ్ఛభద్రంతేయమునాయాస్తటంశుచి|పుణ్యంమధువనంయత్రసాన్నిధ్యంనిత్య
దాహరేః||౪౪||స్నాత్వానుసవనంతస్మిన్కాళింద్యాస్సలిలేశివే | కృత్వోచితానినివసన్నాత్మనఃకల్పితా
సనః||౪౫||ప్రాణాయామేనత్రివృతా ప్రాణేంద్రియమనోమలమ్| శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసా
గురుణాగురుమ్||౪౬||ప్రసాదాభిముఖంశశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్ | సునాసంసుభ్రువంచారుకపోలం
సురసుందరమ్| ౪౭||తరుణంరమణీయాంగమరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్|ప్రణతాశ్రయణంనృమ్ణంశరణ్యంక
రుణార్ణవమ్||౪౮||శ్రీవత్సాంకంఘనశ్యామంపురుషంవనమాలినమ్ |శంఖచక్రగదాపద్మైరభివ్యక్తచతు

ర్భుజమ్||౪౯||కిరీటినంకుండలినంకేయూరవలయాన్వితమ్|కౌస్తుభాభరణగ్రీవంపీతకౌశేయవాససమ్||
౫౦||కాంచీకలాపపర్యస్తంలసత్కాంచననూపురమ్|దర్శనీయతమంశాంతంమనోనయనవర్ధనమ్||౫౧||
పద్భ్యాంనఖమణిశ్రేణ్యావిలసద్భ్యాంసమర్చతామ్|హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థితమ్||
౫౨||స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్|నియతేనైకభూతేనమనసావరదర్షభమ్||౫౩||
ఏవంభగవతోరూపంసుభద్రంధ్యాయతోమనః|నిర్వృత్యాపరయాతూర్ణంసంపన్నంననివర్తతే||౫౪||జ
ప్యశ్చపరమోగుహ్యఃశ్రూయతాంమేనృపాత్మజ || యంసప్తరాత్రంప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతిఖేచరాన్||
౫౫ || ****ఓంనమోభగవతేవాసుదేవాయ**** మంత్రేణానేనదేవస్యకుర్యాద్ద్రవ్యమయీంబు
ధః||౫౬||సపర్యాంవివిధైర్ద్రవ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్ | సలిలైశ్శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫలాది
భిః||౫౭||శస్తాంకురాంశుకైశ్చార్చేత్తులస్యాప్రియయాప్రభుమ్ | లబ్ధ్వాద్రవ్యమయీమర్చాంక్షిత్యం

బ్వాదిషుచార్చయేత్||౫౮||ఆహృతాత్మామునిశ్శాంతోయతవాఙ్మితవన్యభుక్|స్వేచ్ఛావతారచరితైర్చ
ణమోష్ఠమీక్షణంచఆధారయతీతివా-నృమ్ణంసుఖరూపం-యద్వానృణాంధనం-సర్వపురుషార్థనిధిమిత్యర్థః||౪౮||శ్రీవత్సే
తి||పురుషంపురుషలక్షణయుక్తం||౪౯||కిరీటినమితి||కౌస్తుభాభరణంగ్రీవాయాంయస్య||౫౦||కాంచీతి|| కాంచీకలాపేన
పర్యస్తంపరివేష్టితం మనసోనయనయోర్వర్ధనంహర్షకరం||౫౧||పద్భ్యామితి || హృత్పద్మకర్ణికాయాం-ధిష్ణ్యంమధ్యస్థా
నంతత్ -ఆక్రమ్యసమర్చతాం-ఆత్మనిమనసిస్థితం||౫౨||ధ్యానమాహ||స్మయమానమితి||నియతేనప్రాగుక్తయాధారణ
యాసుస్థిరేణ-అతఏవఏకభూతేనఏకాగ్రేణ-ధారణోక్తానివిశేషణాని-ధ్యానేపిద్రష్టవ్యాని-యద్వా- యథోక్తమేతదే
కాదశస్కంధే||శ్లో|| నాన్యానిచింతయేద్భూయస్సుస్మితంభావయేన్ముఖమితి||౫౩||సమాధిమాహ||ఏవమితి||తూర్ణంశీఘ్రం
సంపన్నంసత్ ||౫౪||జప్యఇతి||జప్యోమంత్రః||౫౫-౫౬||౫౭ ||ద్రవ్యాణ్యేవాహ-శస్తైర్దూర్వాంకురైః శస్తైరిత్యత్ర
అన్యైరంకురైరేవభూర్జత్వగాదిభిః-అధిష్ఠానమాహ-లబ్ధ్వాసంపాద్య-ద్రవ్యమయీంశిలాదిభిర్నిర్మితాం||౫౮||పూజా
పాద్గుణ్యాహితూనాహ-సార్ధద్వాభ్యాం||ఆహృతేతి||ఆహృతాత్మాధృతచిత్తః-మితంవన్యంభుక్తే-ఇతితథాసన్-యాన్తు

రిష్యతీతి-తదానీమవతారప్రాచుర్యాభావాత్ ॥ ౫౯॥కరిష్యతీతి॥పూర్వసేవితాస్సేవనం కారితాః - కార్యత్వేన విహి-
తా ఇత్యర్థః-మంత్రహృదయేన ద్వాదశాక్షరేణ ॥ ౬౦॥ఏవమితి॥ఏవముక్తరీత్యా-మనోగతం యథా భవతి తథా-కాయాది
-భిః-భక్తిమత్యా పరిచర్యయా-పరిచర్యమాణః॥౬౧॥పుంసామితి॥ధర్మార్థకామేషు-యదభిమతం తచ్ఛ్రేయో దిశతీతి ద్వ
యోరన్వయః॥౬౨॥విరక్త ఇతి॥విరక్తశ్చ భజేత-కిమర్థం-విముక్తయే॥౬౩॥ఇతీతి॥హరేశ్చరణాభ్యాం-చర్చితం మండితం॥
౬౪॥తపోవనమితి॥అర్హితం సత్కృత్య సమర్పితం-అర్హణం అర్ఘ్యాది యస్మై॥౬౫॥రాజన్నితి॥కిం వా న రిష్యతే న నశ్యతీతి- స
విమర్శః - సవితర్కః ప్రశ్నః॥౬౬॥సుత ఇతి॥మాత్రా సహ నిర్వాసిత ఇతి-తస్యా అప్యనాదృతత్వాత్ ॥౬౭॥అపీతి॥మా స్మా
దంతి కిం స్విన్న ఖాదంతీత్యర్థః॥౬౮॥౬౯॥మా మేతి॥యస్య యశః జగత్ప్రావృక్తే-వ్యాప్నోతి॥ ౭౦॥ సుదుష్కరమితి॥విపు

ద్ధితరం నిజమాయయా॥ ౫౯ ॥కరిష్యత్యుత్తమశ్లోకస్తం ధ్యాయేద్ధృదయంగమమ్। పరిచర్యా భగవతో యావ
త్యః పూర్వసేవితాః॥ తా మంత్రహృదయేనైవ ప్రయుంజ్యాన్మంత్రమూర్తయే॥ ౬౦ ॥ఏవం కాయేన మనసా
వచసా చ మనోగతమ్। పరిచర్యమాణో భగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా॥ ౬౧ ॥ పుంసామమాయినాం సమ్య
గ్భజతాం భావవర్ధనః। శ్రేయో దిశత్యభిమతం యద్ధర్మాదిషు దేహినామ్॥ ౬౨ ॥ విరక్తశ్చేంద్రియరతౌ భ
క్తియోగేన భూయసా। తం నిరంతరభావేన భజేతాద్ధా విముక్తయే॥ ౬౩ ॥ ఇత్యుక్తస్తం పరిక్రమ్య ప్రణమ్య
చ నృపార్భకః। యయౌ మధువనం పుణ్యం హరేశ్చరణచర్చితమ్॥ ౬౪ ॥ తపోవనం గతే తస్మిన్ప్రవిష్టోంతఃపు
రం మునిః। అర్హితార్హణకో రాజ్ఞా సుఖాసీన ఉవాచ హ॥ ౬౫ ॥ శ్రీనారదః ॥ రాజన్కిం ధ్యాయసే దీ
ర్ఘం ముఖేన పరిశుష్యతా। కిం వా న రిష్యతే కామో ధర్మో వార్థేన సంయుతః॥ ౬౬ ॥ రాజా ॥ సుతో మే బాలకో
బ్రహ్మన్ స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా। నిర్వాసితః పంచవర్షః సహ మాత్రా మహాన్కవిః॥ ౬౭ ॥ అప్యనాథం వ
నే బ్రహ్మన్మా స్మాదంత్యర్భకం వృకాః। శ్రాంతం శయానం క్షుధితం పరిమ్లానముఖాంబుజమ్ ॥ ౬౮ ॥ అ
హో మే బత దౌరాత్మ్యం స్త్రీజితస్యోపధారయ। యోంకం ప్రేమ్ణారురుక్షంతం నాభ్యనందమసత్తమః॥
౬౯ ॥ శ్రీనారదః॥ మా మా శుచః స్వతనయం దేవగుప్తం విశాంపతే। తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయ ప్రావృఙ్క్తే యద్య
శో జగత్ ॥ ౭౦ ॥ సుదుష్కరం కర్మ కృత్వా లోకపాలైరపి ప్రభుః। ఏష్యత్యచిరతో రాజన్యశో విపులయం
స్తవ॥ ౭౧ ॥ మైత్రేయః॥ ఇతి దేవర్షిణా ప్రోక్తం విశ్రుత్య జగతీపతిః। రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్య పుత్రమేవాన్వ
చింతయత్ ॥ ౭౨ ॥ తత్రాభిషిక్తః ప్రయతస్తాముపోష్య విభావరీమ్ ।సమాహితః పర్యచరదృష్యాదేశేన పూ
రుషమ్॥ ౭౩ ॥ త్రిరాత్రాంతే త్రిరాత్రాంతే కపిత్థబదరాశనః । ఆత్మవృత్త్యనుసారేణ మాసం నిన్యేర్చ
యన్హరిమ్॥ ౭౪ ॥ ద్వితీయం చ తథా మాసం షష్ఠే షష్ఠేర్భకో దినే। తృణపర్ణాదిభిః శీర్ణైః కృతాన్నోభ్యర్చ
యన్విభుమ్॥ ౭౫ ॥ తృతీయం చానయన్మాసం నవమే నవమేహని। అబ్భక్ష ఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా॥
౭౬ ॥ చతుర్థమపి వై మాసం ద్వాదశే ద్వాదశేహని। వాయుభక్షో జితశ్వాసో ధ్యాయన్దేవమధారయత్
౭౭ ॥ పంచమే మాస్యనుప్రాప్తే జితశ్వాసో నృపాత్మజః । ధ్యాయన్బ్రహ్మ పదైకేన తస్థౌ స్థాణురివాచలః॥
౭౮ ॥ సర్వతో మన ఆకృష్య హృది భూతేంద్రియాశయమ్। ధ్యాయన్భగవతో రూపం నాద్రాక్షీత్కించనా
పరమ్॥ ౭౯ ॥ ఆధారం మహదాదీనాం ప్రధానపురుషేశ్వరమ్ । బ్రహ్మ ధారయమాణస్య త్రయో లోకాశ్చ
కంపిరే॥ ౮౦ ॥ యదైకపాదేన స పార్థివార్భకస్తస్థౌ తదంగుష్ఠనిపీడితా మహీ। ననామ తత్రార్ధమిభేంద్రధి
ష్ఠితా తరీవ సవ్యేతరతః పదే పదే॥ ౮౧ ॥ తస్మిన్నభిధ్యాయతి విశ్వమాత్మనో ద్వారం నిరుధ్యాసుమనన్యయా

లయా విస్తారయా ॥ ౭౧॥ ౭౨ ॥ధురేవ మధువనే కిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ। తత్రేతి॥ అభిషిక్తః స్నాతః-యస్యాం
ప్రాప్తస్తాం ॥ ౭౩ ॥ త్రీతి॥ కపిత్థాని బదరాణి చ అశనం యస్య-ఆత్మవృత్తిః దేహస్థితిః - తదనుసారేణ॥ ౭౪॥ ౭౫ ॥తృతీయ
మితి॥తృతీయం మాసం చ ఆనయన్-ఉపదివనయన్ - ఉపాధావదిత్యన్వయః ప్రతిమాసమాహారనియమం తపోఽతిరేకం చ
కృతవానిత్యర్థః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ సర్వత ఇతి॥ భూతాని శబ్దాదీని-ఇంద్రియాణి చ ఆశేరతే యస్మిన్-తన్మనః ఆకృష్య బ్రహ్మ
ధ్యాయన్ ॥ ౭౯ ॥ఆధారమితి॥ధారయమాణస్య సతః-తస్య తేజస్సోఢుమశక్నువంతః-కంపితాః॥ ౮౦॥ యదేతి॥తస్యాంగు
ష్ఠేన-నిపీడితా ఆక్రాంతా సతీ మహీ-తత్ర తదా-అర్ధం ననామ-సమేంశ కెఽర్ధశబ్దస్య నపుంసకత్వాదంశాంశినోరభేదా
చ్చైవం సామానాధికరణ్యం-ఇభేంద్రేణాధిష్ఠితా-అత్ర దీర్ఘాభావ ఆర్షః-తరీ నౌర్యథా - పదే పదే సవ్యతో దక్షిణతశ్చ - న

మతితద్వత్ ॥౨౧॥ అన్యదప్యాశ్చర్యమాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ ధ్రువే-విశ్వం విశ్వాత్మకం విష్ణుం-ఆత్మనస్సకాశాత్ - అనన్యయా ధియా-స్వాత్మాభేదదృష్ట్యా-అభిధ్యాయతి సతి-కిం కృత్వా-అసుం ప్రాణం-తద్ద్వారం చ నిరుధ్య - విశ్వం ఆత్మన్యేకీకృత్య-స్వప్రాణనిరోధే కృతే సతి-విశ్వస్య ప్రాణనిరోధో జాత ఇతి భావః॥౨౨॥ నేతి॥ ఏవంవిధం ప్రాణనిరోధం - కదాచిదపి న విద్మః-అఖిలసత్త్వధామ్నః-సర్వప్రాణిశరీరస్య-తత్తస్మాత్-వృజినాత్-క్లేశాత్ ॥౨౩॥ మేతి॥ యతో బాలాత్-కో సౌ బాలః-కథం చ తస్మాత్ ప్రాణనిరోధ ఇత్యత ఆహ-ఉత్తానపాదస్య పుత్రః- మయి విశ్వరూపే-సంగతాత్మా ఐక్యం ప్రాప్తో వర్తత ఇతి॥౨౪॥ ఇతి చతుర్థస్కంధే - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************************************

శ్లో॥ నవ[illegible]హారింస్తు త్వా లబ్ధ్వా తస్మాద్వరాన్ ధ్రువః। ప్రత్యాగత్యాకరోద్రాజ్యం పిత్రా దత్తమితీర్యతే॥ తఇతి॥ ఏవం భగవద్వా[illegible]-గతభయాః॥౧॥ సఇతి॥ స వై ధ్రువః - యోగస్య విపాకేన దార్ఢ్యేన-తీవ్రయా నిశ్చలయా - గరుడాధిరూఢం పురతః స్థితమపి-యదా అంతర్దృష్టిత్వాత్-అసౌ నాపశ్యత్ - తదా భగవతైవాంతస్స్వరూపమాకృష్టం - అతస్తిరోహితం-ఉపలభ్య ఉత్థితస్సన్-తదవస్థం యాదృగంతః స్ఫురితః తాదృశం॥౨॥ తదితి॥ ఆగతసాధ్వసః-జాతసంభ్రమః-వినమయ్య ఆనతం కృత్వా-సంభ్రమమేవాహ-దృగ్భ్యాం ప్రపిబన్నివ-పశ్యన్నవందత - ఆస్యేన చుంబన్నివావందత-భుజా

ధియా। లోకాన్నిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితాభృశం స లోకపాలాశ్శరణం యయుర్హరిమ్॥౨౨॥ దేవాః॥ నైవం విదామో భగవాన్ప్రాణరోధం చరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః। విధేహి తన్నో వృజినాద్విమోక్షం ప్రాప్తా వయం త్వాం శరణం శరణ్యం॥౨౩॥ శ్రీభగవాన్॥ మా భైష్ట బాలం తపసో దురత్యయాన్నివర్తయిష్యే ప్రతియాత స్వధామ। యతో హి వః ప్రాణనిరోధ ఆసీదౌత్తానపాదిర్మయి సంగతాత్మా॥౨౪॥ ***********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - అష్టమోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ త ఏవముత్సన్నభయా ఉరుక్రమే కృతావనామాః ప్రయయుస్త్రివిష్టపం। సహస్రశీర్షాపి తతో గరుత్మతా మధోర్వనం భృత్యదిదృక్షయా గతః॥౧॥ స వై ధియా యోగవిపాకతీవ్రయా హృత్పద్మకోశే స్ఫురితం తటిత్ప్రభం। తిరోహితం సహసైవోపలక్ష్య బహిస్స్థితం తదవస్థం దదర్శ॥౨॥ తద్దర్శనేనాగతసాధ్వసః క్షితావవందతాంగం వినమయ్య దండవత్। దృగ్భ్యాం ప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుంబన్నివాస్యేన భుజైరివాశ్లిషన్॥౩॥ స తం వివక్షంతమతద్విదం హరిర్జ్ఞాత్వాస్య సర్వస్య చ హృద్యవస్థితః। కృతాంజలిం బ్రహ్మమయేన కంబునా పస్పర్శ బాలం కృపయా కపోలే॥౪॥ స వై తదైవ ప్రతిపాదితాం గిరం దైవీం పరిజ్ఞాతపరాత్మనిర్ణయః। తం భక్తిభావోభ్యగృణాదసత్వరః పరిశ్రుతోరుశ్రవసం ధ్రువక్షితిః॥౫॥ ధ్రువః॥ యోంతః ప్రవిశ్య మమ వాచమిమాం ప్రసుప్తాం సంజీవయత్యఖిలశక్తిధరస్స్వధామ్నా। అన్యాంశ్చ హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమో భగవతే పురుషాయ తుభ్యం॥౬॥ ఏకస్త్వమేవ భగవన్నిదమాత్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయా మహదాద్యశేషం। సృష్ట్వానువిశ్య పురుషస్తదసద్గుణేషు నానేవ దారుషు విభావసువద్విభాసి॥౭॥ త్వద్దత్తయా వయునయేదమచష్ట విశ్వం సుప్తః ప్రబుద్ధ ఇవ నాథభ

భ్యామాలింగన్నివావందతేత్యర్థః॥౩॥ సఇతి॥ వివక్షుం తం తద్గుణాన్వక్తుమిచ్ఛంతం - అతద్విదం స్తుత్యాదికర్తుమజానంతం-అస్య ధ్రువస్య-సర్వస్య లోకస్య చ-హృద్యవస్థితత్వాత్ జ్ఞాత్వా-బ్రహ్మమయేన వేదాత్మకేన- శంఖేన॥౪॥ సఇతి॥ భగవతా ప్రతిపాదితాం గిరం-ప్రతిపద్యేతి శేషః-ప్రతిపద్య తామితి పాఠే-తాం వేదాత్మికాం-పరిజ్ఞాతః - పరాత్మనోరీశ్వరజీవయోర్నిర్ణయో యేన సః - అత ఏవ భక్త్యా- భావః ప్రేమ యస్య-అసత్వరః - త్వరారహితః పరితః శ్రుతం విఖ్యాతం-ఉరుశ్రవః కీర్తిః యస్య తం-ధ్రువా క్షితిః స్థానం యస్యేతి-భావినిర్దేశః॥౫॥ శ్లో॥ శ్రీధరీయః - ఈశానుగ్రహసంప్రాప్తవాగాద్యద్భుతవృత్తిభిః। ద్వాదశాదిత్యసంకాశైః శ్లోకైరస్తౌద్ధరిం ధ్రువః॥ యఇతి॥ యో మే ప్రసుప్తాం లీనాం వాచం-అన్యాంశ్చ ప్రాణాన్-ఇంద్రియాణి - స్వధామ్నా చిచ్ఛక్త్యా - సంజీవయతి- యతః-అఖిలాః చక్షురాదిజ్ఞానక్రియాశక్తీః-ధారయతీతి తథా-పురుషాయ అంతర్యామిణే॥౬॥ నను వాగాదీంద్రియశక్తిధరాః-వహ్న్యాదయః ప్రసిద్ధాః- నాహమిత్యత ఆహ॥ ఏకఇతి॥ అనువిశ్య-పురుషః అంతర్యామీ-త్వం-ఏక ఏవ- తస్యా మాయాయాః అసత్సు గుణేషు- ఇంద్రియాదిషు స్థితస్సన్-తత్తద్దేవతారూపో నానేవ భాసి-న తు త్వద్వ్యతిరేకేణ-జ్ఞానక్రియాశక్తిధరః-కశ్చిదస్తీత్యర్థః॥౭॥ అపిచ కిము వక్తవ్యం-వహ్న్యాదయో జ్ఞానాదిశక్తిధరా న భవంతీతి-యస్మాద్బ్రహ్మణోపి జ్ఞానం త్వదధీనమేవేత్యాహ॥ త్వదితి॥ త్వ

ద్దత్తయా- వయునయాజ్ఞానేన-భవంతంశరణంప్రపన్నః బ్రహ్మా-ఇదంవిశ్వం-అచష్టఅపశ్యత్ -కథంసుప్తప్రబుద్ధః - ప్రబుద్ధస్సన్ యథాపశ్యతితద్వత్ -అతఃయెఅపవర్గ్యాఃముక్తాః - తేషామపిశరణం కృతవిదాసర్వేంద్రియజీవనేనత్వత్కృతముపకారంజానతా-కథంవిస్మర్యతె ఏవంభూతంత్వామభజంతఃకృతఘ్నాఇత్యర్థః॥౮॥ యెచమాదృశాః - కామాద్యర్థంభజంతి- తేతిమూఢాఇత్యాహద్వాభ్యాం॥నూనమితి॥ భవాప్యయౌజన్మమరణే-తద్విమోక్షహేతుంత్వాం - అన్యహేతోఃకామాద్యర్థం-యెభజంతి- తేనూనంవిమృష్టమతయః-వంచితచిత్తాః - యతస్తేకల్పతరుంత్వాంఅర్చంతి-తతఃకుణపతుల్యేనదేహేన-ఉపభోగ్యంసుఖమిచ్ఛంతి - నచేచ్ఛాయోగ్యంతదిత్యాహ - యత్ యతఃస్పర్శజంవిషయసంబంధజన్యంసుఖం-తన్నరకేపిభవతి॥౯॥ ననుస్వర్గాదిసుఖంసకామైః ప్రాప్యతే-నిష్కామభజనేనతన్నస్యాదిత్యత ఆహ-యేతి॥ స్వమహిమ్నినిజానందరూపేపి-మాభూత్ -నభవతీత్యర్థః-అంతకస్యఅసినాకాలేన - లులితాత్ఖండితాత్ -విమానాత్ పతతాంసానాస్తీతికిమువక్తవ్యం॥౧౦॥అతస్త్వత్కథాశ్రవణాయసత్సంగతిందేహీత్యాహ॥భక్తిమితి॥భక్తింత్వయి-ప్రవహతాంసాతత్యేనకుర్వతాంనను మోక్షంకింనయాచసేఅతఆహ-యేనమహత్ప్రసంగేన - అంజసాఅయత్నతఏవ-ఉరూణివ్యసనానియస్మిన్ తం- నేష్యేపారంగమిష్యామి-భవద్గుణకథైవఅమృతంతస్యపానేనమత్తస్సన్॥౧౧॥ కథామృతపానస్యమాదకత్వేకూపమాతఇతి॥ తెఅతిగరాంప్రియమపి - మర్త్యందేహంనస్మరంతినానుసందధతే-యెచసుతాదయః అదఃమర్త్యమనుసంబంధాః - తానపితెనస్మరంతి- యెచకృతప్రసంగాస్తేషుభవదీయపదారవిందసౌగంధ్యేలుబ్ధంహృదయంయేషాంతేషు-తుశబ్దేనాన్యేషాంకేవలయోగాదినిష్ఠానాం-దేహాభిమానినాం-నివృత్తిందర్శయతి॥౧౨॥ నన్వేవంవి

వత్ప్రపన్నః।తస్యాపవర్గ్యశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబంధో॥౮॥ నూనంవిమృష్టమతయస్తవమాయయాతేయెత్వాభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః।అర్చంతికల్పకతరుంకుణపోపభోగ్యమిచ్ఛంతియత్స్పర్శజంనరకేపిన్నృణామ్॥౯॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యానాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్। సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపినాథమాభూత్కిన్వంతకాసిలులితాత్పతతాంవిమానాత్॥౧౦॥ భక్తింముహుఃప్రవహతాంత్వయిమెప్రసంగోభూయాదనంతమహతామమలాశయానామ్।యెనాంజసోల్బణమురువ్యసనంభవాబ్ధింనేష్యేభవద్గుణకథామృతపానమత్తః॥౧౧॥ తెనస్మరంత్యతితరాంప్రియమీశమర్త్యంయేచాన్వదస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః। యెత్వబ్జనాభభవదీయపదారవిందసౌగంధ్యలుబ్ధహృదయేషుకృతప్రసంగాః॥౧౨॥ తిర్యఙ్నరద్విజసరీసృపదేవదైత్యమర్త్యాదిభిఃపరిచితంసదసద్విశేషమ్।రూపంస్థవిష్ఠమజతెమహదాద్యనేకంనాతఃపరంపరమవేద్మినయత్రవాదః॥౧౩॥ కల్పాంతఏతదఖిలంజఠరేణగృహ్ణన్ శేతెపుమాన్స్వదృగనంతసఖస్తదంకే। యన్నాభిసింధురుహకాంచనలోకపద్మగర్భేద్యుమాన్భగవతేప్రణతోస్మితస్మై॥౧౪॥ త్వంనిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధఆత్మాకూటస్థఆదిపురుషోభగవాంస్త్ర్యధీశః। యద్బుద్ధ్యవస్థితిమఖండితయాస్వదృష్ట్యాద్రష్టాస్థితావధి

ధ్యానపి త్వంకిమిత్యాత్మాభిమానంవహసీత్యతఆహ ॥ తిర్యగితి ॥ తిర్యగాదిభిః - పరిచితంవ్యాప్తం-సతోసతశ్చవిశేషాయస్య-మహదాదీనిఅనేకానికారణానియస్య-హెపరమఅజతెఇదంరూపం-స్థవిష్ఠంవిరాడ్రూపంకేవలంవేద్మి· అతఃపరంఈశ్వరస్వరూపంనవేద్మి-యత్రవాదః-శబ్దవ్యాపారోనాస్తితద్బ్రహ్మస్వరూపంనవేద్మి - అతఃఅభిమానోనవర్తతఇతిభావః॥౧౩॥ తదేవంభగవదనుకంపయా - తద్రూపద్వయంజ్ఞాత్వాఈశ్వరస్వరూపమనువర్ణయన్నమస్కరోతి॥కల్పాంతఇతి॥ఏతత్త్రైలోక్యం-యఃపుమాన్ శేతెస్వస్మిన్నేవదృక్ నబహిర్యస్య· యోగనిద్రారూఢత్వాత్॥ అనంతసఖః శేషసహాయః-తదంకేశేషోత్సంగే-యస్యనాభిరేవసింధుఃసముద్రః-తస్మిన్ రోహతీతితథా-తస్యకాంచనలోకపద్మస్యగర్భేకర్ణికాయాంద్యుమాన్-ఓజస్వీబ్రహ్మాభవతి-తంప్రణతోస్మీత్యర్థః॥౧౪॥ ననుమమాపిస్వాపాద్యవస్థావత్త్వేకోజీవాద్విశేషఇత్యతఆహ॥త్వమితి॥త్వంతువ్యతిరిక్తఃజీవవిలక్షణః-అస్సేతిష్ఠసి-వైలక్షణ్యమేవాహ-త్వంతునిత్యముక్తః-జీవస్తుత్వత్ప్రసాదాన్ముచ్యతె-త్వంపరిశుద్ధః-సతుమలినఃత్వంవిబుద్ధస్సర్వజ్ఞః-సతుకించిజ్జ్ఞః-త్వంఆత్మా-సతుజడః - త్వంకూటస్థః-సతువికారీ-త్వంఆదిపురుషః- సతుఆదిమాన్-త్వంభగవాన్-సతుభగహీనః-త్వంత్రయాణాంగుణానాంఅధీశఃసతుపరతంత్రః-కుతఏతద్వైలక్షణ్యంయత్ యతః - బుద్ధ్యవస్థితంబుద్ధేస్తాంతామవస్థాంఅఖండితయాస్వదృష్ట్యాచిచ్ఛక్త్యా-ద్రష్టాపశ్యసి - ద్రష్టేతితృన్ప్రత్యయాంతః - ప్రథమాంతం-అతోబుద్ధ్యవస్థితిమిత్యత్రషష్ఠ్యభావః - తథా

తఏవత్వం-స్థితౌపాలనే-అధిముఖః యజ్ఞాధిష్ఠాతా శ్రీవిష్ణుః॥౧౫॥ తమేవ బ్రహ్మరూపేణజ్ఞాతంనమస్కరోతి । యస్మి
న్నితి॥ పతంతిలీయంతే అకస్మాదుద్భవంతి-విశ్వస్యభవోయస్మాత్-ఏకమఖండం-ఆద్యమనాదిం॥ ౧౬ ॥ సకామభజనాదపిమోక్షం
మాశాసానఆహ॥ సత్యేతి॥ హేభగవన్ పురుషార్థః పరమానందః-సఏవమూర్తిర్యస్యతస్య-తవపాదపద్మం-ఆశిషోరాజ్యా
దేస్సకాశాత్-సత్యాః ఆశీః - పరమార్థఫలంహినిశ్చితంయస్యతస్యతథా తేనప్రకారేణ - త్వమేవపురుషార్థ ఇత్యేవంని
ష్కామతయాఅన్వనుభజతః-యద్యప్యేవంతథాపిహి-అర్యస్వామిన్-దీనాన్ సకామానప్యస్మాన్ - భగవాన్ భవాన్-ప
రిపాతిసంసారభయాద్రక్షత్యేవ-యతఃఅనుగ్రహేహితాచరణే-కాతరః పరవశః-యథాఉస్రానవప్రసూతా ధేనుః వ
త్సంక్షీరంపాయయతివృకాదిభ్యోరక్షతిచతద్వత్ ॥౧౭॥౧౮॥ వేదేతి॥ వ్యవసితంసంకల్పితం॥౧౯॥ తత్ప్రియచ్ఛామీత్యు
క్తేకింతదిత్యపేక్షాయామాహసార్ధద్వాభ్యాం॥ నేతి॥ హేభద్ర ధ్రువ అక్షితిః నివాసోయస్మిన్ - యత్రయస్మిన్-ఆ
హితంఅర్పితం॥ ౨౦॥ మేఢ్యామితి॥ ధాన్యాక్రమణాయభ్రామ్యమాణానాంపశూనాంబంధనస్తంభోమేఢిః తస్యాం - బలీ
వర్దసమూహవత్-అవాంతరకల్పవాసినాం-పరస్తాదపిస్థాస్ను-లోకత్రయనాశేప్యనశ్వరంధర్మాగ్న్యాదయోనక్షత్ర
మఖోవ్యతిరిక్తఆస్సే ॥ ౧౫ ॥ యస్మిన్విరుద్ధగతయోహ్యనిశంపతంతిభిత్యాదయోవివిధశక్తయఆనుపూ
ర్వ్యాత్ । తద్బ్రహ్మవిశ్వభవమేకమనంతమాద్యమానందమాత్రమవికారమహంప్రపద్యే॥ ౧౬॥ సత్యా
శిషోభగవంస్తవపాదపద్మమాశీస్తథానుభజతఃపురుషార్థమూర్తేః । అప్యేవమార్యభగవాన్పరిపాతిదీనా
న్వాశ్రేవవత్సకమనుగ్రహకాతరోస్మాన్॥౧౭॥ మైత్రేయః॥ అథాభిష్టుతఏవంవైసత్సంకల్పేనధీమతా। భృ
త్యానురక్తోభగవాన్ప్రతినంద్యేదమబ్రవీత్ ॥౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ వేదాహంతేవ్యవసితంహృదిరాజన్యబాల
క। తత్ప్రయచ్ఛామిభద్రంతేదురాపమపిసువ్రత॥౧౯॥ నాన్యైరధిష్ఠితంభద్రయద్భ్రాజిష్ణుధ్రువక్షితి।
యత్రగ్రహర్క్షతారాణాంజ్యోతిషాంచక్రమాహితమ్॥౨౦ ॥ మేఢ్యాంగోచక్రవత్స్థాస్నుపరస్తాత్క
ల్పవాసినామ్। ధర్మోగ్నిః కశ్యపశ్శుక్రోమునయోయేవనౌకసః । చరంతిదక్షిణీకృత్యభ్రమంతోయత్సతా
రకాః॥౨౧॥ ప్రస్థితేతువనంపిత్రాదత్త్వాగాంధర్మసంశ్రయః। షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రంరక్షితావ్యాహ
తేంద్రియః॥౨౨ ॥ త్వద్భ్రాతర్యుత్తమేనష్టేమృగయాయాంతుతన్మనాః। అన్వేష్యంతీవనంమాతాద
వాగ్నింసాప్రవేక్ష్యతి॥ ౨౩ ॥ ఇష్ట్వామాంయజ్ఞహృదయంయజ్ఞైఃపుష్కలదక్షిణైః । భుక్త్వాచేహాశిష
స్సత్యాఅంతేమాంసంస్మరిష్యసి॥౨౪॥ తతోగంతాసిమత్స్థానంసర్వలోకనమస్కృతమ్। ఉపరిష్టాదృషిభ్య
స్త్వంయతోనావర్తతేగతః॥౨౫॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యర్చితస్సభగవానతిదిశ్యాత్మనఃపదమ్ । బాలస్యపశ్య
తోధామస్వమాయాద్గరుడధ్వజః॥౨౬॥ సోపిసంకల్పజంవిష్ణోఃపాదసేవోపసాదితమ్। ప్రాప్యసంకల్పని
ర్వాణంనాతిప్రీతోభ్యగాత్పురమ్॥౨౭॥ విదురః॥ సుదుర్లభంయత్పరమంపదంహరేర్మాయావినస్తచ్చర
ణార్చనార్జితమ్। లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనాకథంస్వమాత్మానమమన్యతార్థవిత్ ॥౨౮ ॥ మైత్రేయః॥
మాతుస్సపత్న్యావాగ్బాణైర్హృదివిద్ధస్తుతాన్స్మరన్ । నైచ్ఛన్ముక్తిపతేర్ముక్తింతస్మాత్తాపముపేయి
వాన్॥౨౯॥ ధ్రువః॥ సమాధినానైకభవేనయత్పదంవిదుస్సనందాదయఊర్ధ్వరేతసః। మాసైరహంషడ్భి

రూపాః వనౌకసస్సప్తఋషయః-యత్ప్రదక్షిణీకృత్య-భ్రమంతశ్చరంతి ॥ ౨౧॥ ఏతచ్చరాజ్యానంతరంభవిష్యతీత్యా
హ॥ ప్రస్థితఇతి॥ తుభ్యంపృథివీందత్త్వా-వనంప్రస్థితఇతిభావేక్తః-వనంప్రతిగమనేకృతేసతి - రక్షితారక్షిష్యసి॥ ౨౨॥ త్వ
ద్భ్రాతరి॥ అసంకల్పితమపిమద్భక్తస్యతవభద్రోదేవంభవిష్యతీత్యాహ॥ త్వదితి ॥ సాసురుచిః ప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ కించ॥ ఇ
ష్ట్వేతి॥ ఇష్ట్వామాంయజ్ఞో హృదయంప్రియామూర్తిర్యస్యతం॥ ౨౪॥ తతఇతి॥ యతఃస్థానాత్ ॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ అతిదిశ్యదత్త్వా॥
౨౬॥ సఇతి॥ సంకల్పజంమనోరథం - పాదసేవయాప్రాపితం - సంకల్పస్యనిర్వాణంసమాప్తిర్యస్మాత్ ॥ ౨౭ ॥ సు
దుర్లభఇతి॥ మాయావినస్సకామస్య-యత్సుదుర్లభంహరేఃపదం-తదేకేనైవజన్మనాలబ్ధ్వాపి - స్వమాత్మానంమనః- అ
సిద్ధార్థంఅప్రాప్తమనోరథమివ-కథమమన్యత-పురుషార్థవిదపి॥ ౨౮॥ ౨౯॥ తాపమేవాహసార్ధైః షడ్భిః ॥ సమాధినేతి॥
నైకేఅనేకేభవాఃయస్మిన్ తేన-అనేకభవేనసమాధినా-బహుజన్మాభ్యస్తేనేత్యర్థః-ప్రణామస్తుత్యాదిసమయే-గరుడా
రూఢస్యహరేః-పాదచ్ఛాయాయాంస్థితం-ఆత్మానంస్మరన్నాహ ॥ ఛాయాముపేత్యేతి॥ పృథఙ్మతిః భేదదృష్టిస్సన్-హాకష్ట
మితిభావః॥ ౩౦॥ అహో బతేతి॥ అనాత్మస్వంఆత్మశూన్యత్వం-అజ్ఞత్వమితియావత్-భవచ్ఛేత్తుః అపవర్గదాతుః-యత్ అంతవత్

అనిత్యం-తత్ అయాచే యాచితవానస్మి॥౩౦॥ అజ్ఞత్వే కారణం సంభావయతి॥ మతిరితి॥ పతద్భిః మదపేక్షయా అధః ప్రాప్స్యద్భిః-అతఏవ అసహిష్ణుభిః-అసహనశీలైః॥ శ్లో॥ నాధునాప్యవమానం త ఇత్యాదిసత్యమపి-నారదస్య వచః - యో నాగృహీతవానస్మి-తస్య మే మతిర్విదూషితా॥౩౧॥ కించ॥ దైవీమితి॥ ప్రసుప్తః స్వప్నాని పశ్యన్-ద్వితీయే అసత్యపి - భ్రాతైవ భ్రాతృవ్యః శత్రురితి దృష్ట్యా-హృద్రుజా హృదయగతశోకేన-తప్యే తాపమనుభవామి॥౩౨॥ మయేతి॥ కించ మయా ప్రసాద్య యత్ప్రార్థితం-తద్వ్యర్థం॥౩౩॥ ప్రార్థితమాహ॥ భవచ్ఛిదమితి॥ ఏతదేవ సదృష్టాంతమాహ - స్వారాజ్యం నిజానందం ప్రయచ్ఛతః సకాశాత్ -మానః అభిమానః-క్షీణేన పుణ్యేన మయా-భిక్షితః యాచితః -క్షీణపుణ్యేనేతి వా సంబంధః - యథా అధనః క్షీణపుణ్యతయా-ఈశ్వరాచ్చక్రవర్తినః-ఫలీకారాన్ సతుషతండులకణాన్-యాచతే తద్వత్॥౩౪॥ ఏవం నిస్పృహత్వం తస్యాయుక్తమేవేత్యాహ॥ నేతి॥ రజోజుషః పరాంగం ప్రాప్తః-తస్య దాస్యం వినా - అన్యమర్థం-ఆత్మనో న వై

రముష్య పాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతః పృథఙ్మతిః॥౩౦॥ అహో బత మమానాత్మ్యం మందభాగ్య
స్య పశ్యత। భవచ్ఛిదః పాదమూలం గత్వా యాచే యదంతవత్॥౩౧॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరస
హిష్ణుభిః। యో నారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః॥౩౨॥ దైవీం మాయాముపాశ్రిత్య ప్రసుప్త ఇవ
భిన్నదృక్। తప్యే ద్వితీయేఽప్యసతి భ్రాతృభ్రాతృవ్యహృద్రుజా॥౩౩॥ మయైతత్ప్రార్థితం వ్యర్థం చికిత్సేవ
గతాయుషి। ప్రసాద్య జగదాత్మానం తపసా దుష్ప్రసాధనమ్॥౩౪॥ భవచ్ఛిదమయాచేఽహం భవం భాగ్య
వివర్జితః। స్వారాజ్యం యచ్ఛతో మౌఢ్యాన్మానో మే భిక్షితో బత॥ ఈశ్వరాత్క్షీణపుణ్యేన ఫలీకారానివాధ
నః॥౩౫॥ మైత్రేయః॥ న వై ముకుందస్య పదారవిందయో రజోజుషస్తాత భవాదృశా జనాః। వాంఛంతి తద్దా
స్యమృతేఽర్థమాత్మనో యదృచ్ఛయా లబ్ధమనస్సమృద్ధయః॥౩౬॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాంతం సంపరేత్య య
థాగతమ్। రాజా న శ్రద్దధే భద్రమభద్రస్య కుతో మమ॥౩౭॥ శ్రద్ధాయ వాక్యం దేవర్షేర్హర్షవేగేన ధర్షి
తః। వార్తాహర్తురతిప్రీతో హారం ప్రాదాన్మహాధనమ్॥౩౮॥ సదశ్వం రథమారుహ్య కార్తస్వరపరిష్కృ
తమ్। బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ పర్యస్తోఽమాత్యబంధుభిః॥౩౯॥ శంఖదుందుభినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ
వేణుభిః। నిశ్చక్రామ పురాత్తూర్ణమాత్మజాభీక్షణోత్సుకః॥౪౦॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్య మహిష్యౌ రు
క్మభూషితే। ఆరుహ్య శిబికాం సార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః॥౪౧॥ తం దృష్ట్వోపవనాభ్యాశ ఆయాంతం తర
సా రథాత్। అవరుహ్య నృపస్తూర్ణమాసాద్య ప్రేమవిహ్వలః॥౪౨॥ పరిరేభేఽంగజం దోర్భ్యాం దీర్ఘోత్కంఠ
మనాశ్శ్వసన్। విష్వక్సేనాంఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబంధనమ్॥౪౩॥ అథాజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీ
తైర్నయనవారిభిః। స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామమనోరథః॥౪౪॥ అభివంద్య పితుః పాదావాశీ
ర్భిశ్చాభిమంత్రితః। ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః॥౪౫॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదా
వనతమర్భకమ్। పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా॥౪౬॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్గుణైర్మై
త్ర్యాదిభిర్హరిః। తస్మై నమంతి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్॥౪౭॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం
ప్రేమవిహ్వలౌ। అంగసంగాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః॥౪౮॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణే
భ్యోఽపి ప్రియం సుతమ్। ఉపగుహ్య జహావాధిం తదంగస్పర్శనిర్వృతా॥౪౯॥ పయస్స్తనాభ్యాం సుస్రావ నే
త్రజైస్సలిలైశ్శివైః। తథాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః॥౫౦॥ తాం శశంసుర్జనా రాజ్ఞీం ది

వాంఛంతి-యదృచ్ఛయైవ లబ్ధేన మనసస్సమృద్ధిర్యేషాం తే ప్రాప్తమనోరథా ఇత్యర్థః॥౩౬॥ ప్రస్తుతమాహ॥ ఆకర్ణ్యేతి॥ సంపరేత్య మృత్వా-ఆగతమాకర్ణ్య-యథా న శ్రద్దధే విశ్వాసం న చకార-అభద్రస్య మమ భద్రం కుత ఇతి మత్వా॥౩౭॥ శ్రద్ధాయేతి॥ ఏష్యత్యవిరత ఇతి దేవర్షి వాక్యం శ్రద్ధాయ॥౩౮॥ సదశ్వమితి॥ బ్రాహ్మణాదిభిః పర్యస్తః పరివృతః॥౩౯॥౪౦॥ సునీతిరితి॥ అస్య రాజ్ఞో మహిష్యౌ-ఉత్తమం నిధాయ-ఏకామేవ శిబికాం నరవిమానమారుహ్య॥౪౧॥ తమితి॥ ఉపవనస్యాభ్యాశే సమీపే॥౪౨॥ పరిరేభ ఇతి॥ విష్వక్సేనాంఘ్రిసంస్పర్శేన-హతం అశేషం అఘబంధనం చ యస్య॥౪౩॥ అవజిఘ్రన్నితి ॥ జాతః ఉద్దామః మహాన్మనోరథో యస్య॥౪౪॥ అభివంద్యేతి॥ అభిమంత్రితః-పితురాశీర్భిస్సత్కృతః తేన-కృతసంభాషణః॥ ౪౫। ౪౬॥ సురుచ్యాః ప్రీతిర్నాసంభావితేత్యాహ॥ యస్యేతి॥ నమంతి అనుసరంతి - ఆపో యథా - స్వయమేవ నిమ్నం దేశమవతరంతి॥౪౭॥ ఉత్తమ ఇతి॥ ఊహతుః-దధతుః॥౪౮ ॥ ౪౯॥ పయ ఇతి ॥ హే వీర విదుర_వీరసువః వీరజనన్యౌ ధ్రువమాతః

అభిషిచ్యమానాభ్యాం స్తనాభ్యాంపయః తథాసుస్రావ॥౫౦॥ తామితి॥ చిరంనష్టః దర్శనమప్రాప్తః-రక్షితారక్షిష్యతి॥ ౫౧॥౫౨॥ లాల్యమానమితి॥ ఏవమీశ్వరవ్యవహితంపిత్రా వ్యవలోకనంపరామృశ్యతే॥౫౩॥ పురంవర్ణయతిచతుర్భిః॥ తత్రేతి॥ సంవృతైఃఫలమంజరీయుక్తైఃపూగానాంపోతైర్బాలవృక్షైః - తద్విధైస్సంవృతైఃఉపస్కృతంప్రతిద్వారమిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౫౪॥ చూతేతి॥ చూతప్రవాళాశ్చవాసాంసిచ స్రజశ్చముక్తాదామానిచ తేషాం-విశిష్టంలంబనమ్ యేషాం తైఃకుంభైః॥౫౫॥ ప్రాకారైరితి॥ గోపురైః అగారైశ్చ- శాతకుంభాఃపరిచ్ఛదాఃపరికరాయేషుతైఃవిమానానాంశిఖరైఃద్యుతిర్యేషాం॥౫౬॥ మృష్టేతి॥ చత్వరమంగణంరథ్యారాజమార్గః-అట్టః-ఉచ్చస్యప్రాకారస్యోపరివినిర్మితోభూమికామార్గఃఅవాంతరః-మృష్టాస్సన్మార్జితాశ్చ ఆరాదయోయస్మిన్॥౫౭॥ ధ్రువాయేతి॥ సిద్ధార్థః శ్వేతసర్షపః-అక్షతా

ష్ట్యా తేపుత్ర ఆశిషః॥ ప్రత్యలబ్ధశ్చిరంనష్టో రక్షితా మండలంభువః॥౫౦॥ అభ్యర్చితస్త్వయానూనంభగవాన్ప్రణతార్తిహా॥ యదనుధ్యాయినోధీరా మృత్యుంజిగ్యుస్సుదుర్జయమ్॥ ౫౨॥ లాల్యమానంజనైరేవంధ్రువంసభ్రాతరంనృపః॥ ఆరోప్యకరిణీంహృష్టః స్తూయమానోఽవిశత్పురమ్॥౫౩॥ తత్రతత్రోపసంక్లృప్తైర్లసన్మకరతోరణైః। సంవృతైఃకదలీస్తంభైఃపూగపోతైశ్చతద్విధైః॥౫౪॥ చూతపల్లవవాసస్స్రఙ్ముక్తాదామవిలంబిభిః। ఉపస్కృతంప్రతిద్వారమపాంకుంభైస్సదీపకైః॥౫౫॥ ప్రాకారైర్గోపురాగారైశ్శాతకుంభపరిచ్ఛదైః। సర్వతోఽలంకృతంశ్రీమద్విమానశిఖరద్యుభిః॥ ౫౬॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గంచందనచర్చితమ్। లాజాక్షతైఃపుష్పఫలైస్తండులైర్బలిభిర్యుతమ్॥౫౭॥ ధ్రువాయపథిదృష్టాయతత్రతత్రపురస్త్రియః। సిద్ధార్థాక్షతదధ్యంబుదూర్వాపుష్పఫలానిచ॥ ౫౮॥ ఉపజహ్రుః ప్రయుంజానా వాత్సల్యాదాశిషస్సతీః। శృణ్వంస్తద్వల్గుగీతాని ప్రావిశద్భవనంపితుః॥౫౯॥ మహామణివ్రాతమయేతస్మిన్సభవనోత్తమే। లాలితోనితరాంపిత్రా న్యవసద్దివిదేవవత్॥ ౬౦॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యాదాంతరుక్మపరిచ్ఛదాః। ఆసనానిమహార్హాణియత్రరౌక్మాఉపస్కరాః॥౬౧॥ యత్రస్ఫటికకుడ్యేషుమహామారకతేషుచ। మణిప్రదీపాఆభాంతిలలనారత్నసంయుతాః॥౬౨॥ ఉద్యానానిచరమ్యాణివిచిత్రైరమరద్రుమైః। కూజద్విహంగమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః॥౬౩॥ వాప్యోవైడూర్యసోపానాఃపద్మోత్పలకుముద్వతీః। హంసకారండవకులైర్జుష్టాశ్చక్రాహ్వసారసైః॥౬౪॥ ఉత్తానపాదోరాజర్షిః ప్రభావంతనయస్యతమ్। శ్రుత్వాదృష్ట్వాద్భుతతమంప్రపేదేవిస్మయంపరమ్॥౬౫॥ వీక్ష్యోఢవయసంపుత్రంప్రకృతీనాంచసమ్మతమ్॥ ౬౬॥ ఆత్మానంచప్రవయసమాకలయ్యవిశాంపతిః। వనంవిరక్తః ప్రాతిష్ఠద్విమృశన్నాత్మనోగతిమ్॥౬౭॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - నవమోఽధ్యాయః॥ **** ******

మైత్రేయః॥ ప్రజాపతేర్దుహితరంశింశుమారస్యవైధ్రువః। ఉపయేమేభ్రమింనామతత్సుతౌకల్పవత్సరౌ॥౧॥ ఇలాయామపిభార్యాయాంవాయోఃపుత్ర్యాంమహాబలః। పుత్రముత్కలనామానంయోషిద్రత్నమజీజనత్॥౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహోమృగయాయాంబలీయసా। హతఃపుణ్యజనేనాద్రౌతన్మాతాస్యగతింగతా॥ ౩॥ ధ్రువోభ్రాతృవధంశ్రుత్వాకోపామర్షశుచార్పితః। జైత్రంస్యందనమాస్థాయగతఃపుణ్యజనాలయమ్॥౪॥ గత్వోదీచీందిశంరాజారుద్రానుచరసేవితామ్। దదర్శహిమవద్ద్రోణ్యాంపురీంగుహ్యకసంకులామ్॥౫॥ దధ్మౌశంఖంబృహద్బాహుఃఖందిశశ్చానునాదయన్। యేనోద్విగ్నదృశఃక్షత్తరుపదేవ్యోఽత్రసన్భృశమ్॥౬॥ తతోనిష్క్రమ్యబలినఉపదేవమహాభటాః। అసహంతస్తన్నినాదమ్

యవాఃఉపజహ్రుఃవ్యకిరన్॥౫౮॥ ఉపజహ్రురితి॥ సతీఃసత్యాః॥౫౯॥ ౬౦॥౬౧॥ యత్రేతి॥ యత్రభవనోత్తమే॥౬౨॥౬౩ వాప్యఇతి॥ కుముద్వతీః-కుముత్ కుముదపద్మాదితద్వత్యోవాప్యః॥౬౪॥౬౫॥ వీక్ష్యేతి॥ ఊఢవయసం ప్రాప్తయౌవనం - అనురక్తాఃప్రజాయస్మిన్తం॥౬౬॥౬౭॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **** ***********
శ్లో॥ దశమేభ్రాతృహంతౄణాంయక్షాణామకరోద్వధమ్। ఏకఏవాలకాంగత్వాధ్రువస్స్వపరాక్రమశ్రుతః॥ ఇలాయామితి॥ యోషిద్రత్నం రత్నమివ-అతిమనోహరంకన్యారత్నంచేతివా॥౧॥౨॥ ఉత్తమఇతి॥ యక్షేణఅద్రౌహిమవతి-హతః-అజాతిపాతియుద్ధే-అస్యగతింగతేత్యర్థఃమృతేతిభావః॥౩॥ ధ్రువఇతి॥ కోపామర్షశుచాంద్వంద్వైక్యం- తేనఅర్పితఃవ్యాప్తః జైత్రంజయహేతుం-పుణ్యజనాలయంఅలకాం॥౪॥ గత్వేతి॥ రుద్రానుచరాభూతాదయః॥ ౫॥ దధ్మావితి॥ దధ్మౌనాదిత-**

వాన్ యేన శంఖనాదేన - హేతుస్తైః - ఉపదేవ్యాః - యక్షస్త్రియః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ సఇతి ॥ ఇత్యేవం సర్వాన్ - త్రయోదశాయుతాని యక్షాన్ - యుగపత్ అహన్ జఘాన ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ తఇతి ॥ తేపి తత్కర్మ అసహమానాః - అముం అవిధ్యన్ - ద్విగుణం యథా భవతి తథా షడ్భిః ప్రతికర్తుమిచ్ఛంతః ॥ ౧౦ ॥ తత ఇతి ॥ చిత్రవాజైర్విచిత్రపత్త్రైః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఔత్తానపాదిరితి ॥ ఆసారేణ ధారాసంపాతేన - ఛన్నో గిరిరివ - నైవాదృశ్యత ॥ ౧౩ ॥ హాహాకార ఇతి ॥ సూర్యతుల్యః ॥ ౧౪ ॥ నదత్స్వితి ॥ యాతుధానేషు జయకాశిషు జితం జితమితి జయప్రకాశకేషు సత్సు ॥ ౧౫ ॥ ధనురితి ॥ వ్యధమత్ సంచూర్ణయామాస ॥ ౧౬ ॥ తస్యేతి ॥ వర్మాణి కవచాని ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ హారేతి ॥ శిరః ప్రముఖైరంగైః గాత్రైః తాః - ప్రకీర్ణాః - రేజురితి ద్వయోరన్వయః ॥ ౧౯ ॥ హతేతి ॥ ప్రాయః బాహుల్యేన వివృక్ణాః సంఛిన్నాః అవయవా యేషాం తే ॥ ౨౦ ॥ అపశ్యమాన ఇతి ॥ ఆతతాయినం శస్త్రపాణిం ॥ ౨౧ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి బ్రువన్

నాదమభిపేతురుదాయుధాః ॥ ౭ ॥ స తానాపతతో వీర ఉగ్రధన్వా మహారథః । ఏకైకం యుగపత్సర్వానహన్ బాణైస్త్రిభిస్త్రిభిః ॥ ౮ ॥ తే వై లలాటలగ్నైస్తైరిషుభిస్సర్వ ఏవ హి । మత్వా నిరస్తమాత్మానమాశంసన్కర్మ తస్య తత్ ॥ ౯ ॥ తేపి చాముమమృష్యంతః పాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణం ప్రచికీర్షవః ॥ ౧౦ ॥ తతః పరిఘనిస్త్రింశైః ప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుండీభిశ్చిత్రవాజైః శరైరపి ॥ ౧౧ ॥ అభ్యవర్షన్ప్రకుపితాస్సరథం సహసారథిమ్ । ఇచ్ఛంతస్తత్ప్రతీకర్తుమయుతాని త్రయోదశ ॥ ౧౨ ॥ ఔత్తానపాదిస్స తదా శస్త్రవర్షేణ భూరిణా । న చైవాదృశ్యతాచ్ఛన్న ఆసారేణ యథా గిరిః ॥ ౧౩ ॥ హాహాకారస్తదైవాసీత్సిద్ధానాం దివి పశ్యతామ్ । హతోయం మానవస్సూర్యో మగ్నః పుణ్యజనార్ణవే ॥ ౧౪ ॥ నదత్సు యాతుధానేషు జయకాశిష్వథో మృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్య నీహారాదివ భాస్కరః ॥ ౧౫ ॥ ధనుర్విస్ఫూర్జయన్దివ్యం ద్విషతాం ఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘం వ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥ ౧౬ ॥ తస్య తే చాపనిర్ముక్తా భిత్త్వా వర్మాణి రక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మా గిరీనశనయో యథా ॥ ౧౭ ॥ భల్లైస్సంఛిద్యమానానాం శిరోభిశ్చారుకుండలైః । ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ ౧౮ ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చ మహాధనైః । ఆస్తృతాస్తా రణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥ ౧౯ ॥ హతావశిష్టా ఇతరే రణాజిరాద్రక్షోగణాః క్షత్రియవర్యసాయకైః । ప్రాయో వివృక్ణావయవా విదుద్రువుర్మృగేంద్రవిక్రీడితయూథపా ఇవ ॥ ౨౦ ॥ అపశ్యమానస్స తదాతతాయినం మహామృధే కంచన మానవోత్తమః । పురీం దిదృక్షన్నపి నావిశద్ద్విషాం న మాయినాం వేద చికీర్షితం జనః ॥ ౨౧ ॥ ఇతి బ్రువంశ్చిత్రరథస్స్వసారథిం యత్తః పరేషాం ప్రతియోగశంకితః । శుశ్రావ శబ్దం జలధేరివేరితం నభస్వతో దిక్షు రజోన్వదృశ్యత ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనచ్ఛాదితం వ్యోమ ఘనానీకేన సర్వతః । విస్ఫురత్తటితా దిక్షు త్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩ ॥ వవృషూ రుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః । నిపేతుర్గగనాదస్య కబంధాన్యగ్రతోనఘ ॥ ౨౪ ॥ తతః ఖేదృశ్యత గిరిర్నిపేతుస్సర్వతోదిశమ్ । గదాపరిఘనిస్త్రింశముసలాస్సాశ్మవర్షిణః ॥ ౨౫ ॥ అహయోశనినిశ్శ్వాసా వమంతోగ్నిం రుషాక్షిభిః । అభ్యధావన్గజా మత్తాస్సింహవ్యాఘ్రాశ్చ యూథశః ॥ ౨౬ ॥ సముద్ర ఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతో భువమ్ । ఆససాద మహాహ్రాదః కల్పాంత ఇవ భీషణః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంవిధాన్యనేకాని త్రాసనాన్యమనస్వినామ్ । ససృజుస్తిగ్మగతయ ఆసుర్యా మాయయాసురాః ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువే ప్రయుక్తామసురైస్తాం మాయామతిదుస్తరామ్ । నిశమ్య తస్య మునయశ్శమాశంసన్సమాగతాః ॥ ౨౯ ॥ ఔత్తానపాద భగవాంస్తవ శార్ఙ్గధన్వా దేవః క్షిణోత్వవనతార్తిహరో విపక్షాన్ । యన్నామధేయమభిధాయ నిశమ్య చాద్ధా లోకోంజసా తరతి దుస్తరమంగ మృత్యుమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - దశమోధ్యాయః.

ఇత్యతోపి న మాయినామిత్యాదేరనుషంగః చిత్రరథః ధ్రువః - యత్తః యత్నవాన్ - ప్రతియోగః పునర్యోగః తస్మాత్ శంకితః నభస్వతః వాయోః హేతోః ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనేతి ॥ విస్ఫురంత్యః తటితో యస్మిన్ తేన - త్రాసయంతః స్తనయిత్నవః అశనయః యస్మిన్ ॥ ౨౩ ॥ వవృషురితి ॥ వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః న స్పృజతి శరీరమితి అస్పృక్ హ శ్లేష్మాది - మేదసః మేదాంసి - పుంస్త్వమార్షం - అస్యాగ్రతో నిపేతుః ॥ ౨౪ ॥ తత ఇతి ॥ సాశ్మవర్షిణః అశ్మసహితం యథా వర్షంతి తథా వర్షంతః ॥ ౨౫ ॥ అహయ ఇతి ॥ అశనివన్నిశ్శ్వాసో యేషాం ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ఏవమితి ॥ త్రాసనాని భయంకరాణి తిగ్మా మూర్తిరాగతిర్యేషాం - ఆసుర రాక్షసాదిశక్త్యైరదూ

శాంతరత్వేన యథా పవోచ్యంతే ||౨౯|| ధ్రువ ఇతి || తస్య శం కల్యాణం - ఆశంసంతః ప్రార్థితవంతః ||౨౯|| ఔత్తానపాద ఇతి || తవ విపక్షాణాం శత్రూణాం - నాశయతు - అద్ధా సాక్షాత్ - అంజసా సుఖేనైవ మృత్యుం తరతి || ౩౦ || ************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో|| ఏకాదశే తు యక్షాణాం తు యద్దృష్ట్వా మనుస్స్వయం | ఆగత్య వారయామాస ధ్రువం తత్త్వోపదేశతః || నిశమ్యేతి || ఏవం గదతాం వచనం - ఉపదేశమివ నిశమ్య - ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య - యన్నారాయణనిర్మితం నారాయణాస్త్రం తత్సందధే || ౧ || ౨ || కించ తస్యేతి || తస్య ఆర్షం ఋషేర్నారాయణాదుద్భూతమస్త్రం - ప్రయుంజతః సందధతస్సంతః సువర్ణమయాః పుంఖాః మూలప్రాంతా యేషాం - కలహంసానాం వాసాంసి పక్షాః యేషాం తే శరాః వినిస్సృతా ఇతి ద్రష్టవ్యం - ఉపరిష్టాచ్ఛిలీముఖగ్రహణాత్ || ౩ || తైరితి || ప్రధనే యుద్ధే ఉన్నద్ధాః ఉద్భ్రాంతాః ఫణాః యేషాం తే సర్పాః || ౪ || స ఇతి || పృషత్కైః - నికృత్తాః బాహ్వాదయో యేషాం తాన్ పరలోకం నినాయ - కథంభూతాః ఊర్ధ్వరేతసస్సన్న్యాసినః - అర్కమండలం నిర్భిద్య - యం వ్రజంతి తం || ౫ || తానితి || అనాగసః నిరపరాధాన్ || ౬ || అలమితి || తమసః నరకస్య - ద్వారేణ - యేన రోషేణ || ౭ || నను మద్భ్రాతృహంతారః కథమకృతైనసః తత్రాహ || నన్వితి || ౯ || సత్యస్యాపరాధేన వై తదముదితం న

మైత్రేయః || నిశమ్య గదతామేవమృషీణాం ధనుషి ధ్రువః | సందధేఽస్త్రముపస్పృశ్య యన్నారాయణనిర్మితమ్ || ౧ || సంధీయమాన ఏతస్మిన్ మాయా గుహ్యకనిర్మితాః | క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా || ౨ || తస్యార్షాస్త్రం ధనుషి ప్రయుంజతః సువర్ణపుంఖాః కలహంసవాససః | వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం యథా వనం భీమరవాః శిఖండినః || ౩ || తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః | తమభ్యధావన్ కుపితా ఉదాయుధాః సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః || ౪ || స తాన్ పృషత్కైరభిధావతో మృధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్ | నినాయ లోకం పరమర్కమండలం వ్రజంతి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః || ౫ || తాన్ హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూరిశః | ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః || ౬ || మనుః || అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా | యేన పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః || ౭ || నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్ | వధో యదుపదేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్ || ౮ || నన్వేకస్యాపరాధేన ప్రసంగాద్బహవో హతాః | భ్రాతుర్వధాభితప్తేన త్వయాంగ భ్రాతృవత్సల || ౯ || నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్ | యదాత్మానం పరాగ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసమ్ || ౧౦ || సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్ | ఆరాధ్యాప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదమ్ || ౧౧ || స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః | కథం త్వవద్యం కృతవాననుశిక్షన్ సతాం వ్రతమ్ || ౧౨ || తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజంతుషు | సమత్వేన చ సర్వాత్మా భగవాన్ సంప్రసీదతి || ౧౩ || సంప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః | విముక్తో జీవనిర్ముక్తో బ్రహ్మ నిర్వాణమృచ్ఛతి || ౧౪ || భూతైః పంచభిరారబ్ధైర్యోషిత్పురుష ఏవ చ | తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతిర్యోషిత్పురుషయోరిహ || ౧౫ || ఏవం ప్రవర్తతే సర్గః స్థితిస్సంయమ ఏవ చ | గుణవ్యతికరాద్రాజ

వతీత్యాహ || నేతి || పరాగ్గృహ్య పరాగ్భూతం దేహం ఆత్మానం గృహీత్వా - పశవో యథా దేహాభిమానాదన్యోన్యం ఘ్నంతి - తథా భూతానాం వైశసం హింసేతి యత్ || ౧౦ || ౧౧ || యస్త్వం బాల్యే సాధుః స ఇదానీం కథమన్యథా కృతవానిత్యాహ ద్వాభ్యాం || స ఇతి || అనుధ్యాతః హృది స్థితః - తత్పుంసాం హరిదాసానామపి - సాధుత్వేన సమ్మతః || ౧౨ || సతాం వ్రతమేవాహ || తితిక్షయేతి || మహత్సు తితిక్షయా - నీచేషు కరుణయా - సమేషు మైత్ర్యా - అఖిలేషు జంతుషు సమత్వేన చ || ౧౩ || తతః కృతార్థో భవతీత్యాహ || సంప్రసన్న ఇతి || సంప్రసన్నే సతి - గుణైర్విముక్తః - అతఏవ తత్కార్యేణ - జీవేన లింగశరీరేణ నిర్ముక్తస్సన్ - నిర్వాణం సుఖాత్మకం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి || ౧౪ || పూర్వం భ్రాతృహంతృత్వమంగీకృత్యోక్తం - ఇదానీం త్వాత్మనో భ్రాతృపుత్రాదిసంబంధః - న చాన్యోన్యం హంతృత్వాదికమపీత్యాహ || భూతైరితి || భూతైః పంచభిః - ఆరబ్ధైః

దేహాద్యాకారేణ పరిణతైః యోషిత్పురుషశ్చేతి ప్రసిద్ధం - తయోః వ్యవాయాత్ మైథునాత్ - సంభూతిః అన్యయోః యోషిత్పురుషయోః ఇహ సంసారే భవతి || ౧౫ || ఏవమితి || ఏవం తావత్సర్గః ప్రవర్తతే - ఏవం పాలకాకారేణ పరిణతైర్భూతైరేవ స్థితిః - హంతృదేహాకారపరిణతైః సంయమస్సంహారశ్చ - న చ పరమాత్మనో మాయాగుణానాం వ్యతికరాత్సృ

బంధాద్భవతి-నతుస్వతః॥౧౬॥ ననుజడానాం దేహానాంగుణానాంవాకథంసర్గాదిహేతుత్వంతత్రాహ॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ నిమిత్తమాత్రం-పురుషర్షభః-ఈశ్వరః-యత్రయస్మిన్నిమిత్తేసతి-కార్యకారణాత్మకంవిశ్వం - భ్రమతిపరివర్తతే-యథాఅయస్కాంతేనిమిత్తేసతి-లోహంపరివర్తతేతద్వత్॥౧౭॥ననుసచేన్నిమిత్తం - తర్హితస్యావిశేషాద్యుగపదేవ-సర్గాదిత్రయంభవేదతఆహ॥సఇతి॥ కాలశక్త్యా-క్రమేణగుణానాంప్రవాహాఃక్షోభఃతేన - విభక్తంసృష్ట్యాదివిషయం-వీర్యంశక్తిర్యస్యసః॥ననుకాలోపిగుణాఃయుగపదేవక్షోభయతుతత్రాహ-చేష్టాకాలశక్తిః - దుర్విభావ్యాఅచింత్యా॥౧౮॥ననుపితావిస్సృజతిపాలయతి- రాజాదిఃహంతిచోరాదీ-నత్వీశ్వరః॥ తత్రాహసఇతి॥జనేనపిత్రాదినా - జనంపుత్రాదింజనయన్ - జనకఃఆదికృత్-అంతకంచోరాదిం-తన్మృత్యుహేతునామారయన్- అంతకరః-స్వయమనంతఃఅనాదిశ్చ-అవ్యయఃఅక్షీణశక్తిః-అయంభావః పిత్రాదయోఅన్యతఉత్పత్త్యాదిమంతః - నస్వాతంత్ర్యేణకారణం-కింత్వీశ్వరఏవతన్నియంతా-సర్వకారణమితి॥౧౯॥నచైవంసర్వతోపివైషమ్యప్రసక్తిః - వైషమ్యాభావాదిత్యాహ-నతుపాతాదిత్యాహద్వాభ్యాం॥ నేతి॥మృత్యురూపస్యసమంయథాభవతితథా - ప్రజాఃకర్మభూతాః - విశతస్తస్య-సాపేక్షేషుభూతేషు-ఫలవైషమ్యం - తత్తత్కర్మవశాదితి - సదృష్టాంతమాహ - తంధావంతమనుధావంత్యాసీశాఃకర్మాధీనాఃభూతసంఘాః - ధావంతి-అనిలంధావంతమనురజాంసీవ-తత్రయథారజసాం- తమఃప్రకాశజలాగ్న్యాదిప్రవేశాదపి - నానిలస్యవైషమ్యాదేవమీశ్వరస్యాపీతిభావః॥౨౦॥ఆయుషఇతి॥అపచయంఅకాలమృత్యుం - ఉపచయంకాలమృ

న్యాయయాపరమాత్మనః॥౧౬॥నిమిత్తమాత్రంతత్రాసీన్నిర్గుణఃపురుషర్షభః। వ్యక్తావ్యక్తమిదంవిశ్వం యత్రభ్రమతిలోహవత్॥౧౭॥సఖల్విదంభగవాన్కాలశక్త్యాగుణప్రవాహేణవిభక్తవీర్యః। కరోత్యకర్తైవనిహంత్యహంతాచేష్టావిభూమ్నఃఖలుదుర్విభావ్యా॥౧౮॥సోనంతోంతకరఃకాలోనాదిరాదికృదవ్యయః।జనంజనేనజనయన్మారయన్మృత్యునాంతకమ్॥౧౯॥ నవైస్వపక్షోస్యవిపక్షఏవవాపరస్యమృత్యోర్విశతఃసమంప్రజాః।తంధావమానమనుధావంత్యనీశాయథారజాంస్యనిలంభూతసంఘాః॥ ౨౦॥ ఆయుషోపచయంజంతోస్తథైవోపచయంవిభుః।ఉభాభ్యాంరహితస్స్వస్థోదుస్థస్యవిదధాత్యసౌ॥౨౧॥కేచిత్కర్మవదంత్యేనంస్వభావమపరేనృప।ఏకేకాలంపరేదైవంపుంసఃకామముతాపరే॥౨౨॥అవ్యక్తస్యాప్రమేయస్యనానాశక్త్యుదయస్యచ।నవైచికీర్షితంతాతకోవేదాథస్వసంభవమ్॥౨౩॥నచైతేపుత్రకభ్రాతృహంతారోధనదానుగాః।విసర్గాదానయోస్తాతపుంసోదైవంహికారణమ్॥౨౪॥సఏవవిశ్వంసృజతిసఏవావతిహంతిచ।తథాపిహ్యనహంకారాన్నాజ్యతేగుణకర్మభిః॥౨౫॥ఏషభూతానిభూతాత్మాభూతేశోభూతభావనః।స్వశక్త్యామాయయాయుక్తఃసృజత్యత్తిచపాతిచ॥౨౬॥తమేవమృత్యుమమృతంతాతదైవంసర్వాత్మనోపేహిజగత్పరాయణమ్।యస్మైబలింవిశ్వసృజోహరంతిగావోయథావైనసిదామయం

త్యుం-యద్వాఅపచయంమశకాదౌ-ఉపచయందేవాదౌ- స్వయంస్వస్థత్వాదపచయోపచయాభ్యాం రహితోసౌవిభుః దుస్థస్యకర్మాధీనస్య- విదధాతికరోతి॥ ౨౧ ॥ ఏవంభూతఈశ్వరస్సర్వవాదినాంసంమతః - వివాదస్తునామమాత్రఇత్యాహ॥కేచిదితి॥పుంసఃకామం - వాత్స్యాయనాదయః॥శ్రుతిశ్చ॥ కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీత్ కామఃకరోతినాహంకరోమి కామఃకర్తానాహంకర్తాకామఃకారయితానాహంకారయితేత్యాది॥౨౨॥ ననుకర్మాదీనాంజడత్వాత్ స్వరూపతోభిన్నత్వాచ్చకథమైకమత్యంతత్రాహ॥ అవ్యక్తస్యేతి॥ అవ్యక్తస్యనిర్గుణస్యఅతఏవాప్రమేయస్య - తథాపినస్తత్వేహేతుః-నానాశక్తీనాంమహదాదీనాముదయఃయస్మాత్ - చికీర్షితమేవతావత్కోపినవేద -అథస్వస్యసంభవోయస్మాత్తం- ఈశ్వరంకోవేద-నకోపివేదఅర్థేతివాదేసామ్యాత్ -అతస్తత్త్వజ్ఞానాభావాత్ విశేషాంశేవివాదఇత్యర్థః॥ తథాచ॥శ్రుతిః॥ కోఅద్ధావేదకఇహప్రవోచత్కుతఆజాతాకుతఇయంవిసృష్టిః-అర్వాగ్దేవాఅస్యవిసర్జనాయ-అథాకోవేదయతఆబభూవేత్యాది॥౨౩॥ఈశ్వరవాదస్యప్రకృతోపయోగమాహ॥ నేతి॥నచైతేభ్రాతృహంతారః - ఉక్తమేవహేతుమనుస్మారయతి-విసర్గాదానయోర్మృత్యుజన్మనోః-దైవంఈశ్వరఏవకారణం- యద్వావిసర్గఃసృష్టిః - ఆదానంసంహారః-తయోః దైవంఈశ్వరఏవకారణం॥౨౪ ॥ తథాపినిర్లేపత్వమాహ॥ సఇతి॥౨౫॥అనహంకారత్వేహేతుమాహ॥ఏషఇతి ॥ ౨౬॥సత్యమీశ్వరఏవకర్తా-తథాప్యహంకారాదిమత్త్వాదాసక్తిస్త్యక్తుంశక్యమితిచేత్తత్రఆహచతుర్భిః॥ తమితి॥మృత్యుమభక్తానాం భక్తానాంత్వమృతం-ఉపేహిశరణంగచ్ఛ- తమేవేత్యవధారణేహేతుః - యస్మైనసినాసికాయాందామభిర్బద్ధాఃగా

వ ఇవ - విశ్వసృజోపి సోమాభిః యంత్రితాః బద్ధాస్సంతః - బలింహరంతి తథా కాలరితం కర్మ కుర్వంతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తదారాధనం చ తవ సుకరమేవేత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పంచవర్షస్సన్ త్వం - యమారాధ్య త్రిలోక్యా మూర్ధ్ని పదం స్థానం లేభే లబ్ధవానసి - ఇదానీం తమేవాన్విచ్ఛ అవలోకయేత్యుత్తరేణాన్వయః - ప్రత్యంచి ఇంద్రియాణి యస్మిన్ ... క్రియావిశేషణం వా ॥ ౨౮ ॥ హరిం ధ్యాయంతం ప్రత్యాహ ॥ తమితి ॥ అంగ ధ్రువ - ముక్తవిరోధే ఆత్మని మనసి వ్యపాశ్రితం అవస్థితం ఆత్మదృక్ ప్రత్యక్ప్రవృత్తదృష్టిస్సన్ అన్విచ్ఛ అవలోకయ అన్వేషణం కుర్విత్యర్థః ఇదం భేదం అయం భేదో యస్మిన్నితి - ఇదం భేదం విశ్వం అసదేవ యస్మిన్ ప్రతీయతే ॥ ౨౯ ॥ తదన్వేషణఫలమాహ ॥ త్వమితి ॥ తదా అన్వేషణకాలే ॥ ౩౦ ॥ ఉపదేశసారమాహ ద్వాభ్యాం ॥ సంయచ్ఛేతి ॥ ప్రతీపం ప్రతికూలం - అగదేన ఔషధేన - యథామయం రోగం సంయచ్ఛతి ॥ ౩౧ ॥ యేనేతి ॥ యేన ఉపసృష్టాత్ వ్యాప్తాత్ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ అన్యచ్చ త్వయా కార్యమిత్యాహ ॥ ద్వాభ్యాం హేళనమితి ॥ యత్ యతః పుణ్యజనాన్-

త్రితాః ॥ ౨౭ ॥ యః పంచవర్షో జననీం త్వం విహాయ మాతుస్సపత్న్యా వచసా భిన్నమర్మా । వనం గతస్తపసా ప్రత్యగక్షమారాధ్య లేభే మూర్ధ్ని పదం త్రిలోక్యాః ॥ ౨౮ ॥ తమేవమంగాత్మని ముక్తవిగ్రహే వ్యపాశ్రితం నిర్గుణమేకమక్షరమ్ । ఆత్మానమన్విచ్ఛ విముక్తమాత్మదృగ్యస్మిన్నిదం భేదమసత్ప్రతీయతే ॥ ౨౯ ॥ త్వం ప్రత్యగాత్మని తదా భగవత్యనంత ఆనందమాత్ర ఉపపన్నసమస్తశక్తౌ । భక్తిం విధాయ పరమాం శనకైరవిద్యాగ్రంథిం విభేత్స్యసి మమాహమితి ప్రరూఢమ్ ॥ ౩౦ ॥ సంయచ్ఛ రోషం భద్రం తే ప్రతీపం శ్రేయసాం పరమ్ । శ్రుతేన భూయసా రాజన్నగదేన యథామయమ్ ॥ ౩౧ ॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోక ఉద్విజతే భృశమ్ । న బుధస్తద్వశం గచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః ॥ ౩౨ ॥ హేళనం గిరిశభ్రాతుర్ధనదస్య త్వయా కృతమ్ । యజ్జఘ్నివాన్ పుణ్యజనాన్ భ్రాతృఘ్నానిత్యమర్షితః ॥ ౩౩ ॥ తం ప్రసాదయ వత్సాశు సన్నత్యా ప్రశ్రయోక్తిభిః । న యావన్మహతాం తేజః కులం నోభిభవిష్యతి ॥ ౩౪ ॥ ఏవం స్వాయంభువః పౌత్రమనుశాస్య మనుర్ధ్రువమ్ । తేనాభివందితస్సాకమృషిభిస్స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - ఏకాదశోధ్యాయః.

మైత్రేయః ॥ ధ్రువం నివృత్తం ప్రతిబుద్ధ్య వైశసాదపేతమన్యుం భగవాన్ ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణయక్షకిన్నరైస్సంస్తూయమానో న్యవదత్కృతాంజలిమ్ ॥ ౧ ॥ ధనేశః ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాద పరితుష్టోస్మి తేనఘ । యస్త్వం పితామహాదేశాద్వైరం దుస్త్యజమత్యజః ॥ ౨ ॥ న భవానవధీద్యక్షాన్న యక్షా భ్రాతరం తవ । కాల ఏవ హి భూతానాం ప్రభురప్యయభావయోః ॥ ౩ ॥ అహం త్వమిత్యపార్థా ధీరజ్ఞానాత్పురుషస్య హి । స్వాప్నీవాభాత్యతద్ధ్యానాద్యయా బంధవిపర్యయౌ ॥ ౪ ॥ తద్గచ్ఛ ధ్రువ భద్రం తే భగవంతమధోక్షజమ్ । సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాత్మవిగ్రహమ్ ॥ ౫ ॥ భజస్వ భజనీయాంఘ్రిమభవాయ భవచ్ఛిదమ్ । యుక్తం విరహితం శక్త్యా గుణమయ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥ వృణీహి కామం నృప యన్మనోగతం మత్తస్త్వమౌత్తానపదేఽవిశంకితః । వరం వరార్హోంబుజనాభపాదయోరనంతరం త్వాం వయమంగ శుశ్రుమ ॥ ౭ ॥ మైత్రేయః ॥ స రాజరాజేన వరాయ చోదితో ధ్రువో మహాభాగవతో మహామతిః । హరౌ స వవ్రేఽచలితాం స్మృతిం యయా తరత్యయత్నేన దురత్యయం తమః ॥ ౮ ॥ తస్య ప్రీతేన మనసా తాం దత్త్వైలబిలస్తతః । పశ్యతోంతర్దధే సోపి స్వపురం ప్రత్యపద్యత ॥ ౯ ॥ అథాయజత యజ్ఞేశం క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః । ద్రవ్యక్రియాదే

జఘ్నివానిత్యమర్షితవాన్ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకాదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా - ****************

...॥ ద్వాదశే ధనదేనాభినందితః పురమాగతః । యజ్ఞైరిష్ట్వా హరేః స్థానమారురోహేతి కీర్త్యతే ॥ ధ్రువమితి ॥ వైశసాద్వధాత్ నివృత్తం ప్రబుధ్య జ్ఞాత్వా ॥ ౧ ॥ భో భో ఇతి ॥ క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర - అత్యజః త్యక్తవానసి ॥ ౨ ॥ న చ వైరస్య కారణమస్తీత్యాహ ॥ నేతి ॥ అప్యయభావయోః మృత్యుజన్మనోః ॥ ౩ ॥ కథం తర్హి అస్యాహం హంతేత్యాదిబుద్ధిస్తత్రాహ ॥ అహమితి ॥ ఆభాతి ప్రకాశతే జాయత ఇత్యర్థః - అతద్ధ్యానాత్ - దేహాత్మానుసంధానాత్ - యయా ధియా - బంధః క్లేశసంబంధః - విపర్యయః సుఖాదిః ॥ ౪ ॥ తత్తస్మాద్గచ్ఛ - గత్వా చ భగవంతం భజస్వేత్యుత్తరేణాన్వయః - సర్వభూతాత్మకో విగ్రహో యస్య ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ వృణీహీతి ॥ కామం అసంకోచేన - అవిశంకితః అనంతరం అతినికటం ॥ ౭ ॥ స ఇతి ॥ స వరాయ చోదిత ఇత్యనువాదరూపం పృథగ్వాక్యం అతస్స వవ్రే ఇతి తచ్ఛబ్దస్యాపౌనరుక్త్యం ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ అథేతి ॥ ద్రవ్యక్రియాదేవతానాం కర్మపా

ధ్యం ఫలరూపం కర్మఫలప్రదం చేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ సర్వాత్మనీతి ॥ సర్వాత్మని అసర్వే సర్వోపాధివివర్జితే ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ షడితి ॥ అభోగైః యజ్ఞానుష్ఠానైః ॥ ౧౩ ॥ ఏవమితి ॥ బహవస్సవాః యాగాః సంవత్సరా వా యస్మిన్ - తం కాలం త్రివర్గసాధకం నీత్వా అవికలాని సంయతానీంద్రియాణి యస్య ॥ ౧౪ ॥ మన్యమాన ఇతి ॥ ఇదం దేహాది భగవన్మాయయా - ఆత్మని స్వస్మిన్ రచితం మన్యమానః అత్రాపి విద్యాస్వప్నదృష్టాంతయతి అవిద్యారచితేతి ॥ ౧౫ ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మా దేహః ఆత్మాదిమాయికమపి పునః కాలేనోపసృష్టం - అనిత్యం ఆకలయ్య విచింత్య - విశాలాం బదరికాశ్రమం ॥ ౧౬ ॥ తత్ర తతత్కృతమష్టాంగయోగమాహ ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం శివం వాః శుద్ధోదకం విగాహ్య ప్రవిశ్య ఇత్యనేన స్నానాదినియమా ఉక్తాః - విశుద్ధకరణ ఇతి శమదమాదయో యమాః - ఆసనాదీని స్ఫుటమేవోక్తాని - జితః మరుత్ప్రాణః యేన - ఆహృతాని అక్షాణి ఇంద్రియాణి యేన సః భగవతః ప్రతినిధిభూతే స్థూలే విరాడ్రూపే పతన్మనో దధార - ధ్యాయన్ అవ్యవహితః ధ్యాతృధ్యేయభేదశూన్యస్సన్ - సమాధౌ స్థితః తతః స్థూలం వ్యసృజత్ ॥ ౧౭ ॥ భక్తిమితి ॥ ఏవమజస్రం నిత్యం హరౌ భక్తిం ప్రకర్షేణ వహన్ - అసౌ ధ్రువో హమితి ఆత్మానం నా

వతానాం కర్మసాధ్యం ఫలప్రదమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వాత్మన్యచ్యుతే సర్వే తీవ్రౌఘాం భక్తిముద్వహన్ । దదర్శాత్మ
ని భూతేషు తమేవావస్థితం విభుమ్ ॥ ౧౧ ॥ తమేవం శీలసంపన్నం బ్రహ్మణ్యం దీనవత్సలమ్ । గోప్తారం ధర్మసే
తూనాం మేనిరే పితరం ప్రజాః ॥ ౧౨ ॥ షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రం శశాస క్షితిమండలమ్ । భోగైః పుణ్యక్షయం
కుర్వన్నభోగైరశుభక్షయమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏవం బహుసవం కాలం మహాత్మావికలేంద్రియః । త్రివర్గౌపయికం నీ
త్వా పుత్రాయాదాన్నృపాసనమ్ ॥ ౧౪ ॥ మన్యమాన ఇదం విశ్వం మాయారచితమాత్మని । అవిద్యారచిత
స్వప్నగంధర్వనగరోపమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదో బలమృద్ధకోశమంతఃపురం పరివిహారభువశ్చర
మ్యాః । భూమండలం జలధిమేఖలమాకలయ్య కాలోపసృష్టమితి స ప్రయయౌ విశాలామ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్యాం విశుద్ధ
కరణశ్శివవార్విగాహ్య బద్ధ్వాసనం జితమరున్మనసాహృతాక్షః । స్థూలే దధార భగవత్ప్రతిరూప ఏతద్ధ్యా
యంస్తదవ్యవహితో వ్యసృజత్సమాధౌ ॥ ౧౭ ॥ భక్తిం హరౌ భగవతి ప్రవహన్నజస్రమానందబాష్పకలయా
ముహురర్ద్యమానః । విక్లిద్యమానహృదయః పులకాంచితాంగో నాత్మానమస్మరదసావితి ముక్తలింగః ॥
౧౮ ॥ స దదర్శ విమానాగ్ర్యం నభసోఽవతరద్ధ్రువః । విభ్రాజయద్దశదిశో రాకాపతిమివోదితమ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్రా
ను దేవప్రవరౌ చతుర్భుజౌ శ్యామౌ కిశోరావరుణాంబుజేక్షణౌ । స్థితావవష్టభ్య గదాం సువాససౌ కిరీటహా
రాంగదచారుకుండలౌ ॥ ౨౦ ॥ విజ్ఞాయ తావుత్తమగాయకింకరావభ్యుత్థితః సాధ్వసవిస్మృతక్రమః । ననామ
నామాని గృణన్మధుద్విషః పార్షత్ప్రధానావితి సంహతాంజలిః ॥ ౨౧ ॥ తం కృష్ణపాదాభినివిష్టచేతసం బద్ధాం
జలిం ప్రశ్రయనమ్రకంధరమ్ । సునందనందావుపసృత్య సస్మితం ప్రత్యూచతుః పుష్కరనాభసమ్మతౌ ॥ ౨౨ ॥
సునందనందౌ ॥ భో భో రాజన్ సుభద్రం తే వచోఽవహితశ్శృణు । యః పంచవర్షస్తపసా భవాన్ దేవమతీ
తృపత్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాం దేవస్య శార్ఙ్గిణః । పార్షదావిహ సంప్రాప్తౌ నేతుం త్వాం భగవ
త్పదమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయం విష్ణుపదం జితం త్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్య విచక్షతే పరమ్ । ఆతిష్ఠ తచ్చం
ద్రదివాకరాదయో గ్రహర్క్షతారాః పరియంతి దక్షిణమ్ ॥ ౨౫ ॥ అనాస్థితం తే పితృభిరన్యైరప్యంగ కర్హి
చిత్ । ఆతిష్ఠ జగతాం వంద్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌలినా । ఉప
స్థాపితమాయుష్మన్నధిరోఢుం త్వమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయః ॥ నిశమ్య వైకుంఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధు

స్మరత్ - న సస్మార యతో ముక్తలింగః శరీరాభిమానరహితః - తత్ర హేతవః ఆనందబాష్పకళయా బిందుప్రవాహేణ అభిభూయమానః - విక్లిద్యమానం ద్రవద్ధృదయం యస్య సః - పులకైర్వ్యాప్తాంగః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ తత్రేతి ॥ అను అనంతరం దేవప్రవరౌ దదర్శేత్యనుషంగః - గదామవష్టభ్య స్థితౌ - కిరీటాదిభిస్సహితే చారుణీ కుండలే యయోః ॥ ౨౦ ॥ విజ్ఞాయేతి ॥ ఉత్తమగాయః పుణ్యశ్లోకః - తస్య కింకరావితి విజ్ఞాయ మధుద్విషః పార్షత్ప్రధానావితి హేతోః సాధ్వసేన సంభ్రమేణ విస్మృతపూజాక్రమః - కేవలం తస్య నామాని గృణన్ ననామ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ భో భో ఇతి ॥ సుభద్రం త ఇతి స శరీరస్యైవ విష్ణుపదారోహాభిప్రాయం అతీతృపత్ తర్పితవాన్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యేతి ॥ ఆవాం తస్య పార్షదౌ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయమితి ॥ సుదుర్జయత్వే హేతుః సూరయస్సప్తర్షయోఽపి - యత్పదమప్రాప్య కేవలమధః స్థితాః - పశ్యంతి యచ్చ చంద్రాదయః ప్రదక్షిణం యథా భవతి తథా ఏవం పరిక్రామంతి - తదాతిష్ఠ అధితిష్ఠ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఏతదితి ॥ ఆయుష్మన్నిత్యపి స శరీరయానాభిప్రాయమేవ ॥ ౨౭ ॥ ని

శమ్యేతి॥ మధు చ్యోతతి ప్రవతీతి మధుచ్యుత్ తాం - పాఠాంతరే మధుచ్యుతం యస్యాం తామమృతస్రావిణీమిత్యర్థః - కృతం నిత్యం కర్మ మంగళం అలంకరణం చ యేన సః - అభ్యవాచయత్ - వాచయామాస ॥౨౮॥ పరీత్యేతి॥ తదేవ రూపం హిరణ్మయం జ్యోతిర్మయం బిభ్రత్ సన్ - ఇయేష ఐచ్ఛత్ ॥౨౯॥౩౦॥ స ఇతి॥ దీనాం హిత్వా కథం అగం దుర్గమం త్రివిష్టపం యాస్యామీత్యస్మరత్ ॥౩౧॥ ఇతీతి॥ వ్యవసితమభిప్రాయం వ్యవసీయ జ్ఞాత్వా దేవయానేన దేవానాం మార్గేణ విమానేనేతి వా ॥౩౨॥ ౩౩॥ త్రిలోకీమితి॥ మునీన్ సప్తర్షీనపి తతః పరస్తాత్ - శ్రీవిష్ణోర్యత్పదం తదధ్యగాత్ - ధ్రువా గతిర్యస్య ॥౩౪॥ యదితి॥ యత్ భ్రాజమానమనుయస్య రుచా లోకా విభ్రాజంతే - యే అననుగ్రహాః నిష్కృపాః తే - యత్ నావ్రజన్ - న గతవంతః॥౩౫॥ శాంతా ఇతి॥ అచ్యుతః ప్రియో బాంధవో యేషాం తే॥౩౬॥౩౭॥ గంభీరేతి॥ అనిమిషం అనలసం జ్యోతిషాం చక్రం- యస్మిన్ - ఆహితం అర్పితం సత్ - భ్రమతి మేఢ్యాం ఆహితః - గంభీర వేగః గవాం గణ ఇవ॥౩౮॥ మహిమానమితి ॥ ఆతోద్యం

చ్యుతాం వాచమురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమంగలో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాచ
యత్ ॥౨౮॥ పరీత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివంద్య చ । ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం
హిరణ్మయం॥౨౯॥ తదా దుందుభయో నేదుర్మృదంగపణవాదయః। గంధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కు
సుమవృష్టయః॥ ౩౦ ॥ స చ స్వర్లోకమారోక్ష్యన్ సునీతిం జననీం ధ్రువః। అన్వస్మరదగం హిత్వా దీనాం
యాస్యే త్రివిష్టపం॥౩౧॥ ఇతి వ్యవసితం తస్య వ్యవసీయ సురోత్తమౌ। దర్శయామాసతుర్దేవీం దేవయా
నేన గచ్ఛతీమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత్ర తత్ర ప్రశంసద్భిః పథి వైమానికైః సురైః । అవకీర్యమాణో దదృశే కుసుమైః
క్రమశో గ్రహాన్॥౩౩॥ త్రిలోకీం దేవయానేన సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిర్విష్ణోః పదమథా
ధ్యగాత్॥ ౩౪ ॥ యద్భ్రాజమానం స్వరుచైవ సర్వతో లోకాస్త్రయో హ్యను విభ్రాజంత ఏతే। య
న్నావ్రజన్జంతుషు యేఽననుగ్రహా వ్రజంతి భద్రాణి చరంతి యేఽనిశమ్॥ ౩౫ ॥ శాంతాః సమదృశః శు
ద్ధాః సర్వభూతానురంజనాః। యాంత్యంజసాచ్యుతపదమచ్యుతప్రియబాంధవాః ॥ ౩౬॥ ఇత్యుత్తానప
దః పుత్రో ధ్రువః కృష్ణపరాయణః। అభూత్త్రయాణాం లోకానాం చూడామణిరివామలః॥ ౩౭ ॥ గంభీ
రవేగోఽనిమిషం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్ । యస్మిన్భ్రమతి కౌరవ్య మేఢ్యామివ గవాం గణః॥ ౩౮॥
మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదన్ శ్లోకాన్ సత్రేఽగాయత్ప్రచేత
సామ్॥ ౩౯॥ నారదః॥ నూనం సునీతేః పతిదేవతాయాస్తపఃప్రభావస్య సుతస్య తాం గతిమ్ । దృష్ట్వాభ్యు
పాయానపి వేదవాదినో నైవాధిగంతుం ప్రభవంతి కిం నృపాః॥ ౪౦ ॥ యః పంచవర్షో గురుదారవాక్ఛ
రైర్భిన్నేన యాతో హృదయేన దూయతా । వనం మదాదేశకరోఽజితం విభుం జిగాయ తద్భక్తగుణైః పరాజి
తమ్॥౪౧॥ యః క్షత్రబంధుర్భువి తస్యాధిరూఢమన్వారురుక్షేదపి వర్షపూగైః। షట్పంచవర్షో య
దహోభిరల్పైః ప్రసాద్య వైకుంఠమవాప తత్పదమ్॥ ౪౨॥ మైత్రేయః ॥ ఏతత్తేఽభిహితం సర్వం య
త్పృష్టోఽహమిహ త్వయా। ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరితం సమ్మతం సతామ్॥౪౩ ॥ ధన్యం యశస్యమా
యుష్యం పుణ్యం స్వస్త్యయనం మహత్ । స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్॥ ౪౪॥
శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాభీక్ష్ణమచ్యుతప్రియచేష్టితమ్। భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః॥

వీణాం వితుదన్ వాదయన్ ప్రచేతసాం సత్రే బ్రహ్మసత్రే భగవన్మాహాత్మ్యప్రసంగేన ధ్రువమహిమప్రతిపాదనపరాన్ త్రీన్ శ్లోకానగాయత్ ॥౩౯॥ తానాహ ॥ నూనమితి ॥ పతిరేవ దేవతా యస్యాస్తస్యాః సుతస్య యస్తపఃప్రభావః తస్య తాం గతిం ఫలమధిగంతుం వేదవాదినో వేదవాదశీలాః బ్రహ్మర్షయోఽపి నైవ ప్రభవంతి - అభ్యుపాయాన్ భగవద్ధర్మాన్ దృష్ట్వాపి - కిం పునర్నృపాః॥౪౦॥ తపఃప్రభావం తాం గతిం చ విశినష్టి ద్వాభ్యాం ॥ య ఇతి॥ గురుదారాః పితృపత్నీ సురుచిః తస్యాః వాక్ఛరైః నిర్భిన్నేన అత ఏవ దూయతా హృదయేన వనం యాతః సన్ అజితమపి యో జిగాయ వశీకృతవాన్ ॥౪౧॥ య ఇతి॥ తస్యాధిరూఢం తేన ప్రాప్తం పదం యో భువి క్షత్రబంధుః క్షత్రియో భవేత్ - సః తమనువర్షసమూహైరపి ఆరోఢుమిచ్ఛేదపి కిం - తత్సంకల్పో వ్యర్థః కృః దూరత ఆరోహణమిత్యర్థః - కథంభూతః పదం షడ్వా పంచ వా వర్షాణి యస్య సః అల్పైరేవాహోభిః వైకుంఠం ప్రసాద్య తస్య పదమవాపతత్ ॥౪౨॥ ఏతదితి॥ ఉద్దామముత్కృష్టం యశో యస్య ॥౪౩॥ ధన్యమితి॥ ధన్యం ధనాదేర్నిమిత్తం ధ్రౌవ్యం స్థానప్రాపకం - ప్రశస్యం ప్రశంసార్హం- అఘమర్షణం పాపనా

శనం॥౪౪॥ శ్రుత్వేతి॥ అచ్యుతప్రియస్య ధ్రువస్య చేష్టితం శ్రుత్వా యో ఆవర్తతే తస్య భక్తిర్భవేత్॥౪౫॥ మహత్త్వమితి॥ తీర్థం మహత్త్వప్రాప్తిస్థానం గుణాః యత్ర భవంతి॥౪౬॥ ప్రయత ఇతి॥ సమవాయే సత్సభాయాం॥౪౭॥ ౪౮॥ శ్రావయేదితి। నేచ్ఛన్ నిష్కామః తత్ర శ్రవణే ఆత్మనైవాత్మానం ప్రతి సంతుష్టో భవతీతి హేతోః సిద్ధిం ప్రాప్నోతి॥౪౯॥ జ్ఞానమితి॥ కించ॥ సత్పథే భగవన్మార్గే అమృతరూపం జ్ఞానం యో దద్యాత్॥౫౦॥ ఇదమితి॥ ధ్రువస్య చరితం మయాభిహితం మాతుర్గృహం చ హిత్వా స్థిత్వా॥౫౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం ద్వాదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. *************

శ్లో॥ ఏవం పంచభిరధ్యాయైర్ధ్రువచర్యానువర్ణితా। అష్టాదశభిశ్చిత్రం పృథుచారిత్రముచ్యతే॥ తత్ర త్రయోదశే వక్తుం పృథోర్జన్మ ధ్రువాన్వయే। అంగో వేనపితా పుత్ర[illegible]ర్థ్యాస్తీతి ఇత్యుచ్యతే॥ నిశమ్యేతి॥ ప్రరూఢః భావో భక్తిర్యస్య సః ౧॥ క ఇతి॥ అన్వవాయే వంశే॥ ౨॥ నారదేన ప్రచేతసాం తత్ర కథాః ప్రోక్తాః తన్మహిమానమాహ ద్వాభ్యాం॥ మన్య ఇతి॥ దేవస్య విష్ణోర్దర్శనం యస్య తం। హరేః పరిచర్యాప్రకారః క్రియాయోగః పాంచరాత్రే యేన ప్రోక్తః॥౩॥ స్వేతి స్వధర్మశీ

౪౫॥ మహత్త్వమిచ్ఛతాం తీర్థం శ్రోతుః శీలాదయో గుణాః। యత్ర తేజస్తదిచ్ఛూనాం మానో యత్ర మనస్వినామ్॥ ౪౬॥ ప్రయతః కీర్తయేత్ప్రాతః సమవాయే ద్విజన్మనామ్। సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్॥ ౪౭॥ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం ద్వాదశ్యాం శ్రవణేఽథవా। దినక్షయే వ్యతీపాతే సంక్రమేఽర్కదినేఽపి వా॥ ౪౮॥ శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాం తీర్థపాదపదాశ్రయః। నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం సంతుష్ట ఇతి సిధ్యతి॥ ౪౯॥ జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయ యో దద్యాత్సత్పథేఽమృతమ్। కృపాలోర్దీననాథస్య దేవాస్తస్యానుగృహ్ణతే॥ ౫౦॥ ఇదం మయా తేఽభిహితం కురూద్వహ ధ్రువస్య విఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః। హిత్వార్భకః క్రీడనకాని మాతుర్గృహం చ విష్ణుం శరణం యో జగామ॥ ౫౧ ॥ ************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుంఠపదాధిరోహణమ్। ప్రరూఢభావో భగవత్యధోక్షజే ప్రష్టుం పునస్తం విదురః ప్రచక్రమే॥౧॥ విదురః॥ కే తే ప్రచేతసో నామ కస్యాపత్యాని సువ్రత। కస్యాన్వవాయే ప్రఖ్యాతాః కుత్ర వా సత్రమాసత॥౨॥ మన్యే మహాభాగవతం నారదం దేవదర్శనమ్। యేన ప్రోక్తః క్రియాయోగః పరిచర్యావిధిర్హరేః॥౩॥ స్వధర్మశీలైః పురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః। ఇజ్యమానో భక్తిమతా నారదేనేరితః కిల॥౪॥ యాస్తా దేవర్షిణా తత్ర వర్ణితా భగవత్కథాః। మహ్యం శుశ్రూషవే బ్రహ్మన్కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి॥౫॥ మైత్రేయః॥ ధ్రువస్య చోత్కలః పుత్రః పితరి ప్రస్థితే వనమ్। సార్వభౌమశ్రియం నైచ్ఛదధిరాజాసనం పితుః॥౬॥ స జన్మనా ప్రశాంతాత్మా నిస్సంగస్సమదర్శనః। దదర్శ లోకే వితతమాత్మానం లోకమాత్మని॥౭॥ ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం ప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్। అవబోధరసైకాత్మ్యమానందమనుసంతతమ్॥౮॥ అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః। స్వరూపమవరుంధానో నాత్మనోఽన్యం తదైక్షత॥౯॥ జడాంధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః। లక్షితః పథి బాలానాం ప్రశాంతార్చిరివానలః॥౧౦॥ మత్వా తం జడమున్మత్తం కులవృద్ధాస్సమంత్రిణః। వత్సరం భూపతిం చక్రుర్యవీయాంసం భ్రమేస్సుతమ్॥౧౧॥ స్వర్వీథిర్వత్సరస్యేష్టా భార్యాసూత షడాత్మజాన్। పుష్పార్ణం తిగ్మకేతుం చ ఇషమూర్జం వసుం జయమ్॥౧౨॥ పుష్పార్ణస్య ప్రభా భార్యా దోషా చ ద్వే బభూవతుః। ప్రాతర్మ

లైః ప్రచేతోభిః॥౪॥ ౫॥ ధ్రువస్య వంశే తే జాతా ఇతి వక్తుం ధ్రువస్య వంశమనుక్రామతి - ధ్రువస్యేత్యాదినా పితరి - సార్వభౌమశ్రియం నైచ్ఛత్ - అధిరాజాసనం చ ॥౬॥ అనిచ్ఛాయాం హేతుమాహ చతుర్భిః॥ స ఇతి॥ ౭॥ ఆత్మానమితి॥ ఆత్మానం స్వరూపభూతం బ్రహ్మ అవరుంధానః అపృథక్ జానన్ - ఆత్మనోఽన్యత్ తదైక్షత - స్వయం తు సర్వస్మాదన్యస్సన్ - కథంభూతం బ్రహ్మనిర్వాణం శాంతం - ప్రత్యస్తమితః శాంతః విగ్రహః భేదో యస్మిన్ అవబోధరసేనైవ ఐకాత్మ్యం యస్య॥౮॥ అవ్యవచ్ఛిన్నేతి॥ కథంభూతః అవ్యవచ్ఛిన్నో యో యోగః స ఏవాగ్నిస్తేన దగ్ధః కర్మమలః ఆశయో వాసనా యస్య ॥౯॥ జడేతి॥ జడాదీనామివాకృతిర్యస్య స తథాభూతో లక్షితః అతన్మతిః - న తేషామివ మతిర్యస్య - సర్వజ్ఞత్వాత్ - ప్రశాంతా అర్చిష్యంపి జ్వాలాః యస్య అనలస్య తద్వత్ స్థితః ॥౧౦॥ మత్వేతి ॥ యవీయాంసం ఉత్కలాత్ కనిష్ఠం॥౧౧॥ స్వర్వీథిరితి॥ ఇష్టా ప్రియా భార్యా ॥౧౨॥ ౧౩॥ ప్రదోష ఇతి ॥ నిశీథః నిశీథః॥౧౪॥ స ఇతి॥ స సర్వతేజాః చక్షుస్సంజ్ఞం మనుం సుతమువాచ-మ

నోర్మహిషీనడ్వలా-విరజాన్-శుద్ధాన్-పురుప్రముఖాన్-ద్వాదశసుతానసూత॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥ యమితి ॥అంగవిదుర వాగేవవజ్రంయేషాంతే॥౧౯॥మథనేహేతుః॥అరాజకఇతి॥ఆద్యఃపురగ్రామాదీనాంతేనరచితత్వాత్॥౨౦॥ తస్యేతి॥ యత్ యస్యాఃప్రజాయాహేతోః-విమనాస్సన్-యయౌ॥౨౧॥కించేతి॥కించ-అంహఃఅపరాధంవేనఉద్దిశ్యఆలక్ష్య॥౨౨॥ యతఃఅయమధర్మఇత్యాహ॥నేతి॥నావధ్యేయఃఅవజ్ఞేయోఽపినభవతి॥౨౩॥ఏతదితి॥పరావరవిదాంమధ్యేఅతిశ్రేష్ఠః॥౨౪॥ అథాపిపుత్రః కామ్యకర్మణాబలాదాపాదితోఽపినసుఖాయభవేదితిద్యోతయన్నంగస్యపుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ - అంగ ఇత్యాదినా॥౨౫॥౨౬॥ రాజన్నితి॥అయాతయామానిఅగతవీర్యాణి॥౨౭॥ ౨౮ ॥అంగఇతి ॥ యజ్ఞేగృహీతమనాఽపివాచంవ్యసృజత్ ప్రాయుఙ్క్త॥౨౯॥ నేతి॥ అహుతాఃఆహూతాః-గ్రహాన్-సోమపాత్రాణిఇహయజ్ఞేనగృహ్ణంతి - స

ధ్యందినంపాయమితిహ్యాసన్ప్రభాసుతాః॥౧౩॥ప్రదోషోనిశిథో*వ్యుష్టిరితిదోషాసుతాస్త్రయః। వ్యుష్టి
స్సుతంపుష్కరిణ్యాంసర్వతేజసమాదధే॥ ౧౪ ॥ సచక్షుస్సుతమాకూత్యాంమనుంపత్న్యామవాపహ।
మనోరసూతమహిషీవిరజాన్నడ్వలాసుతాన్॥౧౫ ॥ పురుంకుత్సంత్రితంద్యుమ్నంసత్యవంతమృతంవ్ర
తమ్।అగ్నిష్టోమమతీరాత్రంసుద్యుమ్నంశిబిముల్ముకమ్॥౧౬ ॥ ఉల్ముకోఽజనయత్పుత్రాన్పుష్కరిణ్యాం
షడుత్తమాన్।అంగంసుమనసంఖ్యాతింక్రతుమంగిరసంగయమ్॥౧౭॥సునీథాంగస్యయాపత్నీసుషువేవె
నముల్బణం।యద్దౌశ్శీల్యాత్సరాజర్షిర్నిర్విణ్ణోనిరగాత్పురాత్॥౧౮ ॥ యమంగశేపుఃకుపితావాగ్వజ్రా
మునయఃకిల।గతాసోస్తస్యభూయస్తేమమంథుర్దక్షిణంకరం॥౧౯॥ అరాజకేతదాలోకేదస్యుభిఃపీడితాః
ప్రజాః।జాతోనారాయణాంశేనపృథురాద్యఃక్షితీశ్వరః॥౨౦॥విదురః॥ తస్యశీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్య
స్యమహాత్మనః।రాజ్ఞఃకథమభూద్దుష్టాప్రజాయద్విమనాయయౌ॥ ౨౧॥కించాంహోవేనఉద్దిశ్యబ్రహ్మ
దండమయూయుజన్।దండవ్రతధరేరాజ్ఞిమునయోధర్మకోవిదాః॥౨౨॥నావధ్యేయఃప్రజాపాలఃప్రజా
భిరఘవానపి । యదసౌలోకపాలానాంబిభర్త్యోజస్స్వతేజసా॥ ౨౩ ॥ఏతదాఖ్యాహిమేబ్రహ్మంత్సునీ
థాత్మజచేష్టితం । శ్రద్దధానాయభక్తాయత్వంపరావరవిత్తమః॥౨౪॥మైత్రేయః॥అంగోఽశ్వమేధంరా
జర్షిరాజహారమహాక్రతుం।నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మిన్నాహూతాబ్రహ్మవాదిభిః॥ ౨౫॥తమూచుర్విస్మితా
స్తత్రయజమానమథర్త్విజః।హవీంషిహూయమానానినతేగృహ్ణంతిదేవతాః॥౨౬॥రాజన్హవీంష్యదు
ష్టానిశ్రద్ధయాసాదితానితే । ఛందాంస్యయాతయామానియోజితానిధృతవ్రతైః॥౨౭॥నవిదామేహదె
వానాంహేళనంవయమణ్వపి। యన్నగృహ్ణంతిభాగాంత్స్వాన్యేదేవాఃకర్మసాక్షిణః॥౨౮॥ మైత్రే
యః॥అంగోద్విజవచశ్శ్రుత్వాయజమానస్సుదుర్మనాః। తత్ప్రష్టుంవ్యసృజద్వాచంసదస్యాంస్తదనుజ్ఞ
యా॥౨౯॥ నాగచ్ఛంత్యాహుతాదేవానగృహ్ణంతిగ్రహానిహ।సదసస్పతయోబ్రూతకిమవద్యంమయా
కృతం॥౩౦॥సదసస్పతయః॥నరదేవేహభవతోనాఘంతావన్మనాక్స్థితం।అస్త్యేకంప్రాక్తనమఘంయ
దిహేదృక్త్వమప్రజః ॥ ౩౧ ॥ తథాసాధయభద్రంతఆత్మానంసుప్రజంనృప । ఇష్టస్తేపుత్రకామస్యపు
త్రందాస్యతియజ్ఞభుక్॥౩౨॥తథాస్వభాగధేయాని గ్రహీష్యంతిదివౌకసః । యద్యజ్ఞపురుషస్సాక్షాద
పత్యాయహరిర్వృతః॥౩౩॥తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయతేనరః। ఆరాధితోయథై
వైషస్తథాపుంసాంఫలోదయః॥౩౪॥ ఇతివ్యవసితావిప్రాస్తస్యరాజ్ఞఃప్రజాతయే । పురోడాశంనిరవ
పన్శిపివిష్టాయవిష్ణవే॥౩౫॥తస్మాత్పురుషఉత్తస్థౌహేమమాల్యమలాంబరః।హిరణ్మయేనపాత్రేణసి

దసస్పతయస్సదస్యాః॥౩౦॥నరదేవేతి॥ఇహయజ్ఞేజన్మనివాతావత్ - మనాక్ ఈషదపిఅఘంనస్థితం-కథంచిత్ జాతస్యాప్యఘస్యసద్యఃప్రాయశ్చిత్తైఃక్షాళనాత్ -కింతు ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి యత్ యస్మాత్ -ఈదృగ్గుణాధికోఽపిత్వంప్రజారహితః ॥ ౩౧ ॥ తథేతి ॥ అతఃయథాదేవాఃహవిర్గృహ్ణంతితథాఆత్మానంసుప్రజసంసాధయ -కథంసాధనీయంతదాహుః-ఇష్టఇతి॥౩౨॥తథేతి॥తథాసతిస్వభాగాన్ గ్రహీష్యంతి- యత్ యతఃశ్రీహరిఃసాక్షాత్ వృతస్స్యాత్ - అతస్తేనసహసర్వేదేవాఃఆగమిష్యంతీత్యర్థః॥౩౩॥నన్వతితుచ్ఛాన్కామాన్ శ్రీహరిఃకథందద్యాత్తత్రాహ॥ తాంస్తానితి॥౩౪॥ ఇతీతి॥ప్రజాతయేపుత్రోత్పత్తయే - శిపిషుయజ్ఞరూపేణవిశతిప్రతితిష్ఠతీతితథా-తథాచశ్రుతిః॥ యజ్ఞోవైవిష్ణుః - పశవశ్శిపిః-యజ్ఞఏవపశుషుప్రతితిష్ఠతీతి॥౩౫॥ తస్మాదితి॥యోగ్యతయాఆగ్నేః॥౩౬॥ సఇతి॥ వత్సైవ్యపాదాత్ ॥౩౭॥

సేతి॥పుమాంసంసూతేఅనేనేతితథా-తత్ పార్శ్వపత్యుస్సకాశాత్ గర్భంఆదధే- అప్రజాసతీ॥౩౭॥సఇతి ॥ మాతామహంమృత్యుంమృత్యోర్హిఃపుత్రీసునీథా॥ ౩౯ ॥ సఇతి॥మృగయుర్లుబ్ధకస్సః - తందృష్ట్వావేనోపాపాఽగచ్ఛతీతిజనస్సర్వోపిఅరాత్ చుక్రోశ॥౪౦॥ఆక్రీడఇతి॥ఆక్రీడేక్రీడాస్థానే-బాలాన్ పశూనివఅమారయత్॥౪౧॥సఇతి ॥ విచక్ష్యదృష్ట్వా॥౪౨॥దుర్మనస్తస్యకుపుత్రనిందావాక్యాన్యాహత్రిభిః॥ప్రాయేణేతి॥అప్రజసఃమైత్రైరభ్యర్చితః - అత్రహేతుఃకుత్సితైరపత్యైస్సంభృతంధారయితుమశక్యందుఃఖంయేనవిందంతి॥౪౩॥యతఇతి॥సర్వేషాంసర్వైస్సహయఃఅధిఃమానసీవ్యథా॥౪౪॥కఇతి ॥ తంప్రజాపదేశంపుత్రనామమాత్రమపి - ఆత్మనోమోహానంబంధనం- యదర్థాఃయన్నిమిత్తాఃక్లేశదాఃగృహాఃభవంతి॥౪౫ ॥ ఇదానీంనిర్వేదహేతుత్వేనకుత్సితమేవాపత్యమభినందతి ॥ కదపత్యమితి ॥ శుచాంపదాత్ శోకానాంస్థానాత్ -పరత్వేపిహేతుఃనిర్విద్యేతేతి - తతుల్యతఃయత్ యతఃకదపత్యాత్ - గృహాఃక్లేశనివహాభవంతి ॥

ధమాదాయపాయసమ్॥౩౬॥సవిప్రానుమతోరాజాగృహీత్వాంజలినౌదనమ్।అవఘ్రాయముదాయుక్తః ప్రాదాత్పత్న్యైఉదారధీః॥౩౭॥సాతత్పుంసవనంరాజ్ఞీప్రాశ్యవైపత్యురాదధే । గర్భంకాలఉపావృత్తేకుమారంసుషువేఽప్రజాః॥౩౮॥సబాలఏవపురుషోమాతామహమనువ్రతః। అధర్మాంశోద్భవంమృత్యుంతేనాభవదధార్మికః॥౩౯॥సశరాసనముద్యమ్యమృగయుర్వనగోచరః। హంత్యసాధుర్మృగాన్ దీనాన్వేనోసావిత్యరౌజ్జనః॥౪౦॥ఆక్రీడేక్రీడతోబాలాన్వయస్యానతిదారుణః। ప్రసహ్యనిరనుక్రోశఃపశుమారమమారయత్॥౪౧॥సవిచక్ష్యఖలంపుత్రంశాసనైర్వివిధైర్నృపః।యదానశాసితుంకల్పోభృశమాసీత్సుదుర్మనాః॥౪౨॥ ప్రాయేణాభ్యర్చితోదేవోయేఽప్రజాగృహమేధినః। కదపత్యకృతందుఃఖంయేనవిందంతిదుర్భరమ్॥౪౩॥ యతఃపాపీయసీకీర్తిరధర్మశ్చమహాన్నృణామ్।యతోవిరోధస్సర్వేషాంయతఆధిరనంతకః॥౪౪॥కస్తంప్రజాపదేశంవైమోహబంధనమాత్మనః। పండితోబహుమన్యేతయదర్థాఃక్లేశదాగృహాః॥౪౫॥కదపత్యంపరంమన్యేసదపత్యాచ్ఛుచాంపదాత్ । నిర్విద్యేతగృహాన్మర్త్యోయత్క్లేశనివహాగృహాః॥౪౬॥మైత్రేయః॥ఏవంసనిర్విణ్ణమనానృపోగృహాన్నిశీథఉత్థాయమహోదయోదయాత్ అలబ్ధనిద్రోనుపలక్షితోనృభిర్హిత్వాగతోవేనసువంప్రసుప్తామ్॥౪౭ ॥విజ్ఞాయనిర్విద్యపతింగతంప్రజాః పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః । విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరా యథానిగూఢం పురుషంకుయోగినః॥౪౮॥అలక్షయంతఃపదవీంప్రజాపతేర్హతోద్యమాఃప్రత్యుపసృత్యతేపురీమ్ । ఋషీంత్సమేతానభివంద్యసాశ్రవోన్యవేదయన్ పౌరవభర్తృవిప్లవమ్॥౪౯॥ **************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥భృగ్వాదయస్తేమునయోలోకానాంక్షేమదర్శినః। గోప్తర్యసతివైనౄణాంపశ్యంతఃపశుసామ్యతామ్॥౧॥వీరమాతరమాహూయసునీథాంబ్రహ్మవాదినః। ప్రకృత్యసమ్మతంవేనమభ్యషించన్పతింభువః॥౨॥శ్రుత్వానృపాసనగతంవేనమత్యుగ్రశాసనమ్।నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తాఇవాఖవః॥౩॥సఆరూఢనృపస్థానఉన్నద్ధోష్టవిభూతిభిః।అవమేనేమహాభాగాంస్తబ్ధస్సంభావితస్స్వతః॥౪॥ఏవంమదాంధఉత్సిక్తోనిరంకుశఇవద్విపః।పర్యటన్రథమాస్థాయకంపయన్నివరోదసీ ॥ ౫॥ నయష్టవ్యంనదాతవ్యంనహోతవ్యంద్విజాఃక్వచిత్ ।ఇతిన్యవారయద్ధర్మంభేరీఘోషేణసర్వతః॥౬॥వేనస్యావేక్ష్యమునయోదుర్వృ

౪౬॥ఏవమితి॥మహతాముదయానాంవిభూతీనాముదయోయస్మాత్తస్మాద్గృహాత్ గతః-యాంవేనంసూతేస్మతాం॥౪౭॥విజ్ఞాయేతి ॥ ప్రజాఃపురోహితాదయశ్చవిచిక్యుఃఅన్వేషితవంతః - తంయుతత్రైవసంతమపినాపశ్యన్నితి దృష్టాంతేనాహ॥యథేతి॥౪౮॥అలక్షయంతఇతి॥సాశ్రవఃరుదంతః భర్తుర్విప్లవంనాశంఅదర్శనమిత్యర్థః॥౪౯ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.***************** ********************** **********************

శ్లో॥చతుర్దశేతుదుష్పుత్రభయాదంగేగతేద్విజైః।అభిషిక్తస్యవేనస్యరోషాత్తైర్వధఉచ్యతే॥ భృగ్వాదయఇతి॥ క్షేమదర్శినఃక్షేమచింతకాః-పశుసమానరూపతాంపశ్యంతః॥౧ ॥ వీరమాతరమితి ॥ అమాత్యాదీనాంప్రకృతీనామసమ్మతమితిపాఠాంతరే-ప్రకృత్యాస్వరూపేణఅసమ్మతం॥౨॥శ్రుత్వేతి॥చోరానిలిల్యుః విలీనాఃబభూవుః॥౩॥సఇతి ॥ ఆరూఢంనృపస్థానంరాజాసనంయేనసః - అష్టవిభూతిభిఃలోకపాలైశ్వర్యైః॥౪॥౫॥౬ ॥వేనస్యేతి॥సత్రిణఃమిలితాస్సంతః ॥ ౭ ॥

ఆహోఽభాఇతి॥ మూలతశ్చాగ్రతశ్చదీప్తేజ్వలితే కాష్ఠే తన్మధ్యవర్తినాం పిపీలికాదీనాం యథాఉభయతోవ్యసనం-ఏవంతస్కరేభ్యః పాలకాచ్చదుఃఖం ప్రాప్తమిత్యర్థః॥౮॥ తదేవాహుః॥ అరాజకేతి॥ అతదర్హాణః రాజ్యానర్హాః॥ ౯॥ అస్మాకమప్యనిష్టంజాతమిత్యాహుః॥ అహేరితి॥ అహేర్యథాపయఃపోషఃక్షీరేణపోషణంపోషకస్యాప్యనర్థంబిభర్తిపుష్ణాతీతి తథా-తదేవాహుర్వేనఇతి ॥ ౧౦ ॥ నిరూపితఇతి ॥ నిరూపితఃనియుక్తః అస్మాభిః సాంత్వయేమఉపపత్తిభిః ప్రార్థయిష్యామహే-తస్యపాతకం॥౧౧॥ తదితి॥ స్వస్యతత్పాతకస్పర్శే హేతుః-తత్పాతకిత్వంవిద్వద్భిర్జ్ఞానద్భిః॥౧౨॥ లోకేతి ॥ గూఢఃమన్యుర్యేషాం తే-సామభిఃప్రియోక్తిభిః॥౧౩॥౧౪ ॥ ధర్మఇతి ॥ అసంగినాంనిష్కామానాంఆనంత్యం మోక్షమపివితరతి॥

తస్యవిచేష్టితమ్।విమృశ్యలోకవ్యసనంకృపయోచుస్స్మసత్రిణః॥ ౭॥ అహోఉభయతఃప్రాప్తంలోకస్యవ్యసనంమహత్ । దారుణ్యుభయతోదీప్తఇవతస్కరపాలయోః॥౮॥ అరాజకభయాదేషకృతోరాజాతదర్హణః।తతోప్యాసీద్భయంత్వద్యకథంస్యాత్స్వస్తిదేహినామ్॥౯॥ అహేరివపయఃపోషఃపోషకస్యాప్యనర్థభృత్ । వేనఃప్రకృత్యైవఖలస్సునీథాగర్భసంభవః ॥ ౧౦ ॥ నిరూపితఃప్రజాపాలస్సజిఘాంసతివైప్రజాః।తథాపిసాంత్వయేమాముంనాస్మాంస్తత్పాతకంస్పృశేత్ ॥౧౧॥ తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తో వేనోఽస్మాభిఃకృతోనృపః।సాంత్వితోయదినోవాచంనగ్రహీష్యత్యధర్మకృత్ ।౧౨॥ లోకధిక్కారసందగ్ధందహిష్యామస్స్వతేజసా।ఏవమధ్యవసాయైనంమునయోగూఢమన్యవః।ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనం సాంత్వయిత్వాథసామభిః॥౧౩॥ మునయః॥ నృపవర్యనిబోధైతద్యత్తేవిజ్ఞాపయామభోః। ఆయుఃశ్రీబలకీర్తీనాంతవతాతవివర్ధనమ్॥౧౪॥ ధర్మఆచరితఃపుంసాంవాఙ్మనఃకాయవృత్తిభిః । లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానంత్యమసంగినాం॥౧౫॥ సతేమావినశద్వీరప్రజానాంక్షేమలక్షణః । యస్మిన్వినష్టేనృపతిరైశ్వర్యాదవరోహతి॥౧౬॥ రాజన్నసాధ్వమాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యఃప్రజానృప । రక్షన్యథాబలింగృహ్ణన్నిహప్రేత్యచమోదతే॥౧౭॥ యస్యరాష్ట్రేపురేచైవభగవాన్యజ్ఞపూరుషః।ఇజ్యతేస్వేనధర్మేణజనైర్వర్ణాశ్రమాన్వితైః॥౧౮॥ తస్యరాజ్ఞోమహాభాగభగవాన్భూతభావనః।పరితుష్యతివిశ్వాత్మాతిష్ఠతోనిజశాసనే॥౧౯॥ తస్మింస్తుష్టేకిమప్రాప్యంజగతామీశ్వరేశ్వరే।లోకాస్సపాలాహ్యేతస్మైహరంతిబలిమాదృతాః॥౨౦ ॥ తంసర్వలోకామరయజ్ఞసంగ్రహంత్రయీమయంద్రవ్యమయంతపోమయం। యజ్ఞైర్విచిత్రైర్యజతోభవాయతేరాజన్స్వదేశాననురోద్ధుమర్హసి॥౨౧॥ యజ్ఞేనయుష్మద్విషయేద్విజాతిభిర్వితాయమానేనసురాఃకలాహరేః । స్విష్టాఃప్రతుష్టాఃప్రదిశంతివాంఛితంతద్ధేళనంనార్హసివీరచేష్టితుం ॥ ౨౨॥ వేనః॥ బాలిశాబతయూయంవోఅధర్మేధర్మమానినః । యేవృత్తిదంపతింహిత్వాజారంపతిముపాసతే ॥౨౩॥ అవజానంతియేమూఢానృపరూపిణమీశ్వరం। నానువిందంతితేభద్రమిహలోకేపరత్రచ॥ ౨౪॥ కోయజ్ఞపురుషోనామయత్రవోభక్తిరీదృశీ।భర్తృస్నేహవిదూరాణాంయథాజారేకుయోషితాం ॥౨౫॥ విష్ణుర్విరించోగిరిశఇంద్రోవాయుర్యమోరవిః । పర్జన్యోధనదస్సోమఃక్షితిరగ్నిరపాంపతిః॥౨౬॥ ఏతేచాన్యేచవిబుధాఃప్రభవోవరశాపయోః । దేహేభవంతినృపతేస్సర్వదేవమయోనృపః॥౨౭ ॥ తస్మాన్మాంకర్మభిర్విప్రాయజధ్వంగతమత్సరాః।బలించమహ్యంహరతమత్తోన్యఃకోగ్రభుక్పుమాన్॥ ౨౮॥ మైత్రేయః॥ ఇత్థంవిపర్యయమతిఃపాపీయానుత్పథంగతః* । అనునీయమానస్తద్యాచ్ఞాంసచక్రేభ్రష్టమంగళః॥౨౯ ॥ ఇతితేసత్కృతాస్తేనద్విజాఃపండితమానినా । భగ్నాయాంభవ్యయాచ్ఞాయాంతస్మైవిదురచు

౧౫॥ సఇతి॥ మావినశత్ ననశ్యతు॥౧౬॥ రాజన్నితి॥ అసాధవోయేఅమాత్యాః తేభ్యః-యథాయథాశాస్త్రం॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥ ౨౦॥ తమితి ॥ సర్వాన్లోకాన్తత్పాలకానమరాంశ్చ-తత్ప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చసంగృహ్ణాతినియచ్ఛతీతితథాతంవిచిత్రైఃద్రవ్యయజ్ఞాదిభిః వాయసమృద్ధయే-యజతఃనఃజనాన్స్వదేశాన్తద్వాసినోజనాన్అనురోద్ధుమనువర్తితుం ॥ ౨౧॥ యజ్ఞేనేతి ॥ యుష్మద్విషయేత్వద్దేశే-హరేఃకళాఃఅంశాఃసురాః తేషాంసురాణాంహేళనంఅవజ్ఞాం॥ ౨౨॥ బాలిశాఇతి॥ బాలిశాఃఅజ్ఞాః-వృత్తిదంఅన్నాదిప్రదంమాంహిత్వా॥౨౩॥౨౪ ॥ కఇతి॥ భర్తుఃస్నేహాద్విదూరోయాసాంతాసాం॥౨౫॥౨౬॥ఏతఇతి॥ దేహేభవంతినృపతేః-అతోనృపతిరేవేశ్వరఃఇతరేతదంశాఇతిభావః ॥ ౨౭॥తస్మాదితి॥ బలింపూజాభాగాం-అగ్రభుగగ్రాహ్యః॥౨౮॥౨౯॥ ఇతీతి ॥ తేనఅసత్కృతాఃభవ్యాయాంయాచ్ఞాయాంభగ్నా

యాం సత్యాం ॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥ క ఇతి ॥ పరిచక్షీత వినిందేత-అశుభం వేనం వినా-కృతఘ్నతామాహుః-యదనుగ్రహావిష
యస్య ఈదృశమైశ్వర్యం యః ప్రాప్తః ॥౩౩॥ ఇత్థమితి॥ పూర్వం యే గూఢమన్యవస్త ఇదానీం రూఢమన్యవః హుంకృతై
హుంకారైః ॥౩౪॥ ఋషిభిరితి ॥ స్వాశ్రమపదం ప్రతి ఋషిభిర్గతే గమనే కృతే-విద్యాయోగేన మంత్రసహిత
యా యుక్త్యా ॥౩౫॥ ఏకదేతి॥ పుంవద్భావ ఆర్షః-సరస్వత్యాస్సలిలే ఆప్లుతా ఇత్యర్థః॥౩౬॥ వీక్ష్యేతి॥ తదా ఉత్పాతా
న్వీక్ష్యోచుః-అభద్రం న భవేదిత్యాహుశ్చ ॥౩౭॥ ఏవమితి ॥ ఏవం మృశంత ఋషయః స్థితాః తథా ధావతాం చోరాణాం
భూరిః పాంసుః సముత్థితః॥ ౩౮॥ తదితి॥ తత్తదా లోకస్య వసుధనం లుంపతాం జిఘాంసతాం హంతుమిచ్ఛతాం చ ఉపద్రవ
మాజ్ఞాయ॥ ౩౯॥ చోరప్రాయమితి-తథా చోరప్రాయమరాజకం హీనసత్త్వం చ జనపదమాజ్ఞాయ- శక్తా అపి వారణే
దోషదర్శినో మునయః లుంపతో లోకాన్నావారయన్నిత్యన్వయః - శక్తానాం తు క్రియాణామవారణే దోష ఇతి కిము వ
క్తవ్యం॥ ౪౦॥ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ సమదృగపి శాంతోపి బ్రాహ్మణోపి యది దీనానాం సముపేక్షకో భవేత్ తర్హి తస్యాపి

క్రుధుః ॥౩౦॥ హన్యతాం హన్యతామేష పాపః ప్రకృతిదారుణః। జీవన్ జగదసావాశు కురుతే భస్మసాద్ధ్రు
వమ్॥౩౧॥ నాయమర్హత్యసద్వృత్తో నరదేవవరాసనమ్। యోహియజ్ఞపతిం విష్ణుం వినిందత్యనపత్రపః॥
౩౨॥ కో వైనం పరిచక్షీత వేనమేకమృతేఽశుభమ్। ప్రాప్త ఈదృశమైశ్వర్యం యదనుగ్రహభాజనః॥౩౩॥
ఇత్థం వ్యవసితా హంతుమృషయో రూఢమన్యవః। నిజఘ్నుర్హుంకృతైర్వేనం హతమచ్యుతనిందయా॥౩౪॥
ఋషిభిః స్వాశ్రమపదం గతే పుత్రకలేబరం। సునీథా పాలయామాస విద్యాయోగేన శోచతీ ॥౩౫॥
ఏకదా మునయస్తే తు సరస్వత్సలిలాప్లుతాః। హుత్వాగ్నీన్ సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్సరిత్తటే ॥౩౬॥ వీ
క్ష్యోత్థితాన్మహోత్పాతానాహుర్లోకభయంకరాన్। అప్యభద్రమనాథాయా దస్యుభ్యో న భవేద్భు
వః॥౩౭॥ ఏవం మృశంత ఋషయో ధావతాం సర్వతో దిశం। పాంసుస్సముత్థితో భూరిశ్చోరాణామభిలుం
పతాం॥౩౮॥ తముపద్రవమాజ్ఞాయ లోకస్య వసులుంపతాం। భర్తర్యుపరతే తస్మిన్నన్యోన్యం చ జిఘాంస
తాం॥౩౯॥ చోరప్రాయం జనపదం హీనసత్త్వమరాజకం। లోకాన్నావారయన్ శక్తా అపి తద్దోషద
ర్శినః॥౪౦॥ బ్రాహ్మణస్సమదృక్ఛాంతో దీనానాం సముపేక్షకః। స్రవతే బ్రహ్మ తస్యాపి భిన్నభాండాత్ప
యో యథా॥౪౧॥ నాంగస్య వంశో రాజర్షేరేష సంస్థాతుమర్హతి। అమోఘవీర్యా హి నృపా వంశేఽస్మిన్ కేశ
వాశ్రయాః॥౪౨॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయో విపన్నస్య మహీపతేః। మమంథురూరుం తరసా తత్రాసీద్బా
హుకో నరః॥౪౩॥ కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాంగో హ్రస్వబాహుర్మహాహనుః। హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో
రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః ॥౪౪॥ తం తు తేఽవనతం దీనం కింకరోమీతి వాదినం। నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత
స నిషాదస్తతోఽభవత్ ॥౪౫॥ తస్య వంశ్యాస్తు నైషాదా గిరికాననగోచరాః। యేనాహరజ్జాయమానో వేనక
ల్మషముల్బణమ్॥౪౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.
అథ తస్య పునర్విప్రైరపుత్రస్య మహీపతేః। బాహుభ్యాం మథ్యమానాభ్యాం మిథునం సమపద్యత॥ ౧॥ త
ద్దృష్ట్వా మిథునం జాతమృషయో బ్రహ్మవాదినః। ఊచుః పరమసంతుష్టా విదిత్వా భగవత్కలాం॥౨॥ ఋష

బ్రహ్మ తపస్స్రవతే గచ్ఛతి॥౪౧॥౪౨॥ వినిశ్చిత్యేతి ॥ అత ఉపేక్షాదోషపరిహారాయ నాంగస్యేత్యాది వినిశ్చిత్య-మహీప
తేరూరుం తరసా మమంథురిత్యన్వయః-సంస్థాతుం నాశం గంతుం- యద్వా ఋషయ ఏవ లుంపతః లోకాన్ నావారయన్
కథంభూతాః హుంకారైరేవ వైరం నివారయితుం శక్తా అపి-తత్కర్మ తన్నివారణే తన్మరణాదిదోషదర్శినః - న చోదాస
త-చోరోపద్రవేపి మోపేక్షాయాం తపోహానిప్రసంగాత్ - న చాన్యం తన్నివారకం రాజానమకుర్వన్-అంగవంశోచ్ఛే
దస్యానర్హత్వాత్ -అతో వేనస్యైవ దేహం మమంథురితి యోజ్యం - బాహుకో నామ వామనకః జాతః॥ ౪౩॥ తమేవా
హ॥ కాకేతి॥ కాక ఇవ కృష్ణః మహత్యో హనూ కపోలప్రాంతౌ యస్య-హ్రస్వౌ పాదౌ యస్య॥౪౪॥౪౫॥ తస్యేతి॥ గిరేః కాన
నం గోచరః ఆశ్రయః-న తు పురాదిప్రవేశో యేషాం తే - తత్ర హేతుః యేన కారణేన అసావహరత్ - తతస్తస్య వంశ్యాః
తథాభూతాః॥౪౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****************************
శ్లో ॥ తతః పంచదశే విప్రైర్మథనాద్వేనబాహుతః। జాతస్య తు పృథోరుక్తమభిషేకాహరణాదికం॥౧॥౨॥ ఊచురిత్యత్ర
మూచురిత్యత ఆహ చతుర్భిః॥ ఏష ఇతి॥ లక్ష్మ్యాస్సంభూతిః కలా॥౩॥ అయమితి ॥ అత్ర యః పుమాన్ స తు మహారాజో భవి

వ్యతి॥౪॥ఇయమితి॥ సుదతీ శోభనదంతా - గుణానాంభూషణానాంచభూషణరూపాఅవరుంధ తేభర్తృత్వేన భజంతీ భవిష్యతి॥౫॥ఏష ఇతి॥అత్ర హేతుఃలోకస్యరిరక్షయారక్షణేచ్ఛయా॥౬॥ప్రశంసంతీతి॥స్వస్త్రియఃఅప్సరసఃనృత్యంతిస్మ॥౭॥౮॥బ్రహ్మేతి॥దేవైస్సహఉపసృత్యఆగత్యవైన్యస్యపృథోఃచిహ్నంరేఖాత్మకంచక్రం ॥౯॥ పాదయోరితి ॥అప్రతిహతంరేఖాంతరైరభిన్నంచక్రంయస్యచిహ్నంసపరమేశ్వరస్యాంశః॥౧౦॥ తస్యేతి ॥ అభిషేచనికాః అభిషేకసాధనాని॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ తస్మా ఇతి॥ హైమంపీఠమాసనం-సలిలస్యస్రావోయస్మాత్తత్ ॥౧౪॥వాయురితి॥ ద్వేవాలవ్యజనే॥౧౫॥బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మమయం వేదమయం-వర్మకవచం-తత్పత్నీ శ్రీః శ్రియంసంపదం ॥౧౬॥ దశేతి॥దశచంద్రాకారాణిబింబానికోశేయస్యతమసింఖడ్గం-శతచంద్రంచర్మరూపాశ్రయమతిసుందరం ॥౧౭॥ అగ్నిరితి॥ అజస్యగోశ్చశృంగాభ్యాంనిర్మితంచాపం-యోగమయ్యాపాదస్పర్శమాత్రేణాఽభీష్టదేశప్రాపకే॥౧౮॥నాట్యమితి॥నాట్య

యః॥ఏషవిష్ణోర్భగవతఃకళాభువనపాలినీ ।ఇయంచలక్ష్మ్యాస్సంభూతాఃపురుషస్యానపాయినీ॥౩॥అయంతుప్రథమోరాజ్ఞాంపుమాన్ప్రథయితాయశః।పృథుర్నామమహారాజోభవిష్యతిపృథుశ్రవాః॥ ౪॥ ఇయంచదేవీసుదతీగుణభూషణభూషణా।అర్చిర్నామవరారోహాపృథుమేవావరుంధతే॥ ౫॥ఏషసాక్షాద్ధరేరంశోజాతోలోకరిరక్షయా।ఇయంచతత్పరాహిశ్రీరనుజజ్ఞేనపాయినీ॥ ౬॥ ప్రశంసంతిస్మతంవిప్రాగంధర్వప్రవరాజగుః।ముముచుస్సుమనోధారాస్సిద్ధానృత్యంతిస్వస్త్రియః॥ ౭ ॥ శంఖతూర్యమృదంగాద్యానేదుర్దుందుభయోదివి।తత్రసర్వఉపాజగ్ముర్దేవర్షిపితౄణాంగణాః॥౮॥బ్రహ్మాజగద్గురుర్దేవఉపసృత్యసురేశ్వరైః।వైన్యస్యదక్షిణేహస్తేదృష్ట్వాచిహ్నంగదాభృతః॥౯॥పాదయోరరవిందంచవైన్యంమేనేహరేఃకళామ్।యస్యాప్రతిహతంచక్రమంశస్సపరమేష్ఠినః॥౧౦॥ తస్యాభిషేకఆరబ్ధోబ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః।అభిషేచనికాన్యస్మైఆజహ్రుస్సర్వతోజనాః॥౧౧॥ సరిత్సముద్రాగిరయోనగాగావఃఖగామృగాః।ద్యౌఃక్షితిస్సర్వభూతానిసమాజహ్రురుపాయనమ్॥౧౨॥ సోఽభిషిక్తోమహారాజస్సువాసాస్సాధ్వలంకృతః।పత్న్యార్చిషాలంకృతయావిరేజేఽగ్నిరివాపరః॥౧౩॥ తస్మైజహారధనదోహైమంపీఠవరాసనమ్। వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రంశశిప్రభమ్ ॥౧౪॥ వాయుశ్చవాలవ్యజనేధర్మఃకీర్తిమయీంస్రజమ్।ఇంద్రఃకిరీటముత్కృష్టందండంసంయమనంయమః॥ ౧౫ ॥బ్రహ్మాబ్రహ్మమయంవర్మభారతీహారముత్తమమ్।హరిస్సుదర్శనంచక్రంతత్పత్న్యవ్యాహతాంశ్రియమ్॥౧౬॥ దశచంద్రమసింరుద్రశ్శతచంద్రంతథాంబికా। సోమోఽమృతమయానశ్వాంస్త్వష్టారూపాశ్రయంరథమ్॥౧౭॥ అగ్నిరాజగవంచాపంసూర్యోరశ్మిమయానిషూన్ । భూఃపాదుకేయోగమయ్యౌద్యౌఃపుష్పబలిమన్వహమ్॥౧౮॥నాట్యంసుగీతంవాదిత్రమంతర్ధానంచఖేచరాః। ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శంఖమాత్మజమ్॥౧౯॥సింధవఃపర్వతానద్యోరథవీథీర్మహాత్మనః।సూతోఽథమాగధోవందీతంస్తోతుముపతస్థిరే॥౨౦॥స్తావకాంస్తానభిప్రేత్యపృథుర్వైన్యఃప్రతాపవాన్। మేఘనిర్హ్రాదయావాచాప్రహసన్నిదమబ్రవీత్॥౨౧॥ పృథుః॥ భోస్సూతహేమాగధసౌమ్యవందిన్లోకేఽధునాస్పష్టగుణస్యమేస్యాత్ ।కిమాశ్రయోమేస్తవఏషయోజ్యతాంమామయ్యభూవన్వితథాగిరోవః ॥౨౨॥ తస్మాత్పరోక్షేఽస్మదుపశ్రుతాన్యలంకరిష్యథస్తోత్రమపీచ్యవాచః । సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదేజుగుప్సితంనస్తవయంతిసభ్యాః॥ ౨౩ ॥ మ

దికోశలంఖేచరాఃఆత్మజంస్వప్రభవం॥౧౯॥సింధవఇతి॥ తంస్తోతుముపస్థితాః॥౨౦॥స్తావకానితి ॥స్తావకాన్స్తోతుముద్యతాన్అభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా॥౨౧॥భో ఇతి॥లోకేస్పష్టగుణస్యసతోమేస్తుతిస్స్యాత్ -అధునాకిమాశ్రయోమేస్తవోయోజ్యతాం-అతోవఃగిరఃఅధునామయివితథావ్యర్థామాభూవన్- యద్వాలోకేఅధునాఅస్పష్టగుణస్యమేకిమాశ్రయఃస్తవస్స్యాత్ -అతఏవక్రియమాణఃస్తవః- మేమదన్యస్యయోజ్యతాం-నతుమయివితథాభిధానాభిపత్తేరిత్యర్థః॥౨౨॥తస్మాదితి॥తస్మాత్పరోక్షేకాలాంతరే-స్పష్టేషుగుణేషుసత్సు-అస్మాకముపశ్రుతానిప్రశస్తానియశాంసిప్రతిస్తోత్రంఅలమత్యర్థంకరిష్యథ- హేఅపీచ్యవాచఃమధురగిరః-ననుసభ్యైఃప్రేరితావయంత్వామేవస్తుమఇతిచేత్తత్రాహ-ఉత్తమశ్లోకస్యగుణానువాదేకార్యేసతిజుగుప్సితంఅర్వాచీనంనస్తావయంతి॥ ౨౩ ॥ ననుసంభావితైరేవగుణైరాత్మానంజనఃస్తావయతీతిచేత్తత్రాహ॥మహదితి॥మహతాంగుణానాత్మనిసంస్తావయితుంశక్తోఽపిఅసతోగుణాన్సంభావనామాత్రేణ- కఃస్తా

వయతే-యద్వా ఆదావేవ సతోపి కః స్తావయతే-స్వతఏవ ప్రఖ్యాతిసిద్ధేః-అన్యస్తు మిథ్యాగుణ ప్రతిష్ఠాభీమందబుద్ధిర్వ్యాప్యా
తఇతి॥ యద్యయం శాస్త్రాశ్రిత్యాపాదికమకరిష్యత్ -తర్హ్యస్య తేవిద్యావదయోగుణా అభవిష్యన్నితిక్రియాదివర్ణ్యాదిప్ర
లబ్ధిజనానామవహాసం నవేద॥ ౨౪ ॥ ప్రభవఇతి ॥ కించ - ప్రభవోపివిశ్రుతా అపిహ్రీమంతః జుగుప్సంతిపౌరుషం తేతి
దృష్టాంతః యథా అతిస్తుతౌ క్రియమాణాయాం విగర్హితం బ్రాహ్మణవత్తాదిపౌరుషం నిందంతి - తథాతిరతిమపిస్తు
తిం న సహంత ఇత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ వయమితి॥ వరీమభిరితిదీర్ఘ ఆర్షః - భవితృప్రధానశ్చాయం నిర్దేశః - వరిష్ఠైః కర్మభిరవిదితా

ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.**************************
శ్లో॥ షోడశే సర్వలోకేశైస్తత్కృతం భార్యయాయుతమ్। మునిప్రయుక్తాస్సూతాద్యాః స్తువంతి స్మైతివర్ణ్యతే॥ ఇతీతి॥ గా
యకాన్సూతాదయః॥ ౧ ॥ నేతి॥ నాలం సమర్థాః యో భవాన్ అవతారైవ్వ్యస్యాధిక్యమాహుః - వేనస్యాంగాజ్జాతస్య
తే పౌరుషాణి ప్రతిఅవితర్క్యతయా బ్రహ్మాదీనామపి ధియోబభ్రముః కుతః పునర్వయం తద్వర్ణనే సమర్థా భవేమ ॥ ౨॥
అథాపీతి ॥ అథాపియథావద్వర్ణయితుమశక్తా అపి కథామృతేసాదరాః మునిభిరుపదేశం యథా భవతి తథా యోగబలేన
హృదిప్రకాశనం తదుపదేశమనతిక్రమ్య వితన్మహే విస్తారయామః॥ ౩॥ ౪॥ ఏషఇతి ॥ తనౌస్వదేహే లోకపాలానాం తమా

హస్తుణానాస్మనికర్తుమీశః కః స్తావకైస్తావయతే సతోపి । తేస్యాభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనావహాసం కుమతిర్న వేద॥ ౨౪॥ ప్రభవోహ్యాత్మనః ఖ్యాతిం జుగుప్సంత్యతివిశ్రుతాః । హ్రీమంతః పరమోదారాః పౌరుషం వా విగర్హితమ్॥ ౨౫॥ వయం త్వవిదితా లోకే సూతాద్యాపి వరీమభిః। కర్మభిః కథమాత్మానం గోపయిష్యామ బాలవత్ ॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - పంచదశోఽధ్యాయః.** ********

మైత్రేయః ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః । తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవయా॥ ౧॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా। వేనాంగజాతస్య చ పౌరుషాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః॥ ౨॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృతాదృతాః। యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహి॥ ౩ ॥ ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్। గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపంథినామ్॥ ౪ ॥ ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః। కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్॥ ౫ ॥ వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముంచతి। సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్సూర్యవద్విభుః॥ ౬ ॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి। భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్॥ ౭॥ దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః। కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యంజసేంద్రవత్ ॥ ౮॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా। సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా॥ ౯॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గంభీరమేధా ఉపగుప్తవిత్తః। అనంతమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా॥ ౧౦॥ దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్। నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః॥ ౧౧ ॥ అంతర్బహి

ర్మూర్తీః కాలే కాలే బిభర్తి - యథాభాగం పాలనపోషణానురంజనాదికార్యానుసారేణ యజ్ఞాదిప్రవర్తనేన స్వర్గస్య హి
తం వృష్ట్యాదినా చ భూలోకస్య హితం యథా భవతి తథా॥ ౫॥ వస్వితి ॥ సూర్యాది తను ధారణమేవాహాష్టభిః-వసుధనం కరా
దానకాలే ఉపాదత్తే దుర్భిక్షాదికాలే విముంచతి చ-ఆష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా వసు జలమాదత్తే - విముంచతి వర్షాసు త
ద్వత్ ॥ ౬॥ తితిక్షతీతి ॥ మస్తకే పాదేనాక్రమతామపి ఆర్తానాం భూతానామతిక్రమం సహిష్యతే క్షితేర్వృత్తిః సర్వసహ
నం సా వృత్తిర్యస్యాస్తి స తథా॥ ౭॥ దేవఇతి ॥ దేవే అవర్షతి సతి ఏష కృచ్ఛ్రంగతాః ప్రాణాః యాసాం తాః ప్రజాః స్వయం వృ
ష్టిం కృత్వా రక్షిష్యతి తత్ర హేతుః-అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి॥ ౮॥ ఆప్యాయయతీతి॥ వదనమేవ అమృతమూర్తిశ్చంద్రః తేన
సానురాగః అవలోకో యస్మిన్ విశదం స్మితం తేన చారుణా- అత్రక్వచిద్వర్తమాననిర్దేశః వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవ
ద్వేతి-భూతనిర్దేశశ్చ ఆశంసాయాం భూతవచ్చేతి ద్రష్టవ్యః॥ ౯॥ అవ్యక్తేతి॥ నవ్యక్తం అజ్ఞాతం వర్త్మ ప్రవేశనిర్గమయో
ర్మార్గో యస్య-నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వమవిజ్ఞాతం కార్యం యస్య - గంభీరా మేధా యస్య - తచ్చ కార్యం గంభీరం కిమర్థ
మేతత్కృతమితి అన్యైరవిజ్ఞాతాభిప్రాయం విధత్త ఇత్యర్థః ఉపగుప్తం సురక్షితం విత్తం యస్య - అనంతమాహాత్మ్యశ్చా
సౌ గుణానామేకం ధామ విష్ణుర్యస్మిన్ సః - అనంతమాహాత్మ్యోపేతా గుణా ఏవ ధామ స్థానం యస్యేతి వా - సంవృతా

శ్చాసంయతమూర్తిః సముద్రచరత్వేన వరుణస్యాప్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః॥౧౦॥ దురాసద ఇతి॥ దురాసదః శత్రోర్జనానాం ప్రాప్తుమశక్యః-దుర్విషహః శత్రుభిః సోఢుమశక్యః-విదూరవత్ పారమేణాభిభవితుమశక్యః వేనపవారణిః తస్మాదుత్థితః॥౧౧॥ అంతరితి॥ చారణైర్గూఢభృత్యైః పశ్యన్నపి-స్వస్తుతినిందాదిషూదాసీన ఇవ వర్తిష్యతే- యథా దేహినాం మధ్యస్థః అధికృతః-ఆత్మభూతః వాయుస్సూత్రాత్మా తద్వత్॥౧౨॥ నేతి॥ ఆత్మద్విషాం సుతమపి- సుతగ్రహణం ప్రాప్తమ్ సామ్యార్థం ధర్మపథే యమస్యాప్యత్రే స్థితః॥౧౩॥ అస్యేతి॥ చక్రమాజ్ఞా సేనా వా రథస్య వా చక్రం - మానసాచలమారభ్య ప్రవర్తతే-కియత్పర్యంతమిత్యత ఆహ-అర్కో రశ్మిగణైర్యావత్తపతి తావత్॥౧౪॥ రంజయిష్యతీతి॥ యత్ యస్మాద్రంజయిష్యతి అథ తస్మాత్ మనోరంజనకైర్హేతుభిరముం రాజానమాహుః - మనోరంజనకైరితి చేష్టితవిశేషణం వా॥౧౫॥౧౬॥ మాతృభక్తిరితి॥ మాతరీవ భక్తిర్భజనం యస్య-ఆత్మనః దేహస్యార్ధమివ పత్న్యాం ప్రీతిమాన్॥౧౭॥ దేహినామితి॥ నందిం సుఖం వర్ధయతీతి నందివర్ధనః ముక్తసంగేషు ప్రకృష్టస్సంగో యస్య-దండపాణిరితి వేత్యపరాధానుపే

శ్చ భూతానాం పశ్యన్ కర్మాణి చారణైః। ఉదాసీన ఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవ దేహినామ్॥౧౨॥ నాదండ్యం దండయత్యేష సుతమాత్మద్విషామపి। దండయత్యాత్మజమపి దండ్యం ధర్మపథే స్థితః॥౧౩॥ అస్యాప్రతిహతం చక్రం పృథోరామానసాచలాత్। వర్తతే భగవానర్కో యావత్తపతి గోగణైః॥౧౪॥ రంజయిష్యతి యల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః। అథాముమాహూ రాజానం మనోరంజనకైః ప్రజాః॥౧౫॥ దృఢవ్రతస్సత్యసంధో బ్రహ్మణ్యో వృద్ధసేవకః। శరణ్యస్సర్వభూతానాం మానదో దీనవత్సలః॥౧౬॥ మాతృభక్తిః పరస్త్రీషు పత్న్యామర్ధ ఇవాత్మనః। ప్రజాసు పితృవత్స్నిగ్ధః కింకరో బ్రహ్మవాదినామ్॥౧౭॥ దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠస్సుహృదాం నందివర్ధనః। ముక్తసంగప్రసంగోఽయం దండపాణిరసాధుషు॥౧౮॥ అయం తు సాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశః కూటస్థ ఆత్మా కలయావతీర్ణః। యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యంతి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్॥౧౯॥ అయం భువో మండలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరదేవనాథః। ఆస్థాయ జైత్రం

రథమాత్తచాపః పర్యస్యతే దక్షిణతో యథార్కః॥౨౦॥ తస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యంతి సలోకపాలాః। మంస్యంత ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉచ్చరంత్యః॥౨౧॥ అయం మహీం గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాపతిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్। యో లీలయాద్రీన్ స్వశరాసకోట్యా భిందన్ సమాం గామకరోద్యథేంద్రః॥౨౨॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాచరత్ క్ష్మామవిషహ్యమాజౌ। తదా నిలిల్యుర్దిశి దిశ్యసంతో లాంగూలముద్యమ్య యథా మృగేంద్రః॥౨౩॥ ఏషోఽశ్వమేధాన్ శతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర। అహార్షీద్యస్య హయం పురందరశ్శతక్రతుశ్చరమే వర్తమానే॥౨౪॥ ఏష స్వసద్మోపవనే సమేత్య సనత్కుమారం భగవంతమేకమ్। ఆరాధ్య భక్త్యాలభతామలం తత్ జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం వ్రజంతి॥౨౫॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః। శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రయా గాథాః పృథుః పృథుపరాక్రమః॥౨౬॥ దిశో విజిత్యాప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః। సురాసురేంద్రైరనుగీయమానమహానుభావో భవితా పతిర్భువః॥౨౭॥ *****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - షోడశోఽధ్యాయః.

క్షణముచ్యతే-నాదండ్యమిత్యత్ర తు పక్షపాతాభావ ఉక్తః॥౧౮॥ అయమితి॥ అయం సాక్షాద్భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్న ఏవ-అయం త్వితి తు శబ్దే నేహానిరుపమత్వం దర్శయతి-కోఽసావాత్మేత్యత ఆహ-యస్మిన్ ప్రతీతమపి నానాత్వమర్థశూన్యం పశ్యంతి॥౧౯॥ అయమితి॥ ఆ ఉదయాద్రేః తత్పర్యంతం-గోప్తా గోపయిష్యతి-తదర్థం పర్యస్యతే పర్యటిష్యతి ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః॥౨౦॥ తస్మా ఇతి॥ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే-మంస్యంతే జ్ఞాస్యంతి- తస్య యశః- ఉచ్చరంత్యః ఉదాహరంత్యః కీర్తయంత్యః॥౨౧॥ అయమితి॥ ఇంద్ర ఇవాద్రీన్ భిందన్॥౨౨॥ విస్ఫూర్జయన్నితి॥ లాంగూలముద్యమ్య మృగేంద్రో యథాచరతి-తథా ధనుర్విస్ఫూర్జయన్ యదా క్ష్మామచరత్॥౨౩॥ ఏష ఇతి॥ యత్ర సరస్వతీ ప్రాదురభావి ప్రాదుర్భూతా-కర్మకర్తరి చిణ్-తత్ర అహార్షీత్॥౨౪॥౨౫॥ తత్రేతి॥ విశ్రుతః విక్రమో యస్య సః- గాథాః ప్రబంధాన్॥౨౬॥ దిశ ఇతి॥ ఉపగీయమానో మహాననుభావో యస్య సః॥౨౭॥ ***************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తతస్సప్తదశే లోకే క్షుధః ప్రశమయన్పృథుః। గ్రస్తబీజాం మహీం హంతుం యత్తోఽభీత్యా తయా స్తుతః ॥ ఏవమితి॥ ఛందయామాస తోషితవాన్॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణేతి ॥ భృత్యాన్ అమాత్యాన్ పురోధసః-పురోహితాంశ్చ। శ్రేణీః తైలికతాంబూలికాదీన్ పౌరవిశేషాన్ ప్రకృతీః నియోగినః॥ ౨॥ కస్మాదితి॥ దోహనం పాత్రం॥ ౩॥ ప్రకృత్యేతి॥ మేధ్యం యజ్ఞార్హం॥ ౪॥ సనత్కుమారాదితి॥ సవిజ్ఞానం అపరోక్షజ్ఞానసహితం ॥ ౫ ॥ యచ్చేతి॥ పూర్వదేహః పృథ్వవతారః తత్కథాశ్రయం శ్రవో యశః-సుష్ఠు శోభనం శ్రవో యస్య॥ ౬॥ భక్తాయేతి॥ అదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్॥ ౭-౮ ॥ యదేతి॥ జనతాయాస్త్వం పాలః పాలయితేత్యామంత్రితః। యుక్తః తదా నిరన్నే క్షితితలే సతి క్షుధా క్షామాః క్షీణాః దేహాః యాసాం తాః ప్రజా ఏత్య పతిం పృథుమబ్రువన్॥ ౯॥ వయమితి॥ జాఠరేణ అగ్నినా అభితప్తాః యస్సాధితః విప్రైః అభిషేచనేన సంపాదితః తం త్వాం శరణం

మైత్రేయః॥ ఏవం స భగవాన్వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః। ఛందయామాస తాన్కామైః ప్రతిపూజ్యాభినంద్య చ॥౧॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్వర్ణాన్భృత్యామాత్యపురోధసః। పౌరాన్జానపదాన్ శ్రేణీః ప్రకృతీస్సమపూజయత్॥౨॥ విదురః॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరిత్రీ బహురూపిణీ। యాం దుదోహ పృథుస్తత్ర కో వత్సో దోహనం చ కిమ్॥౩॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్। తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హేతోరపాహరత్॥౪॥ సనత్కుమారాద్భగవతో బ్రహ్మన్బ్రహ్మవిదుత్తమాత్। లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః కాం గతిం గతః॥౫॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య భవాన్భగవతః ప్రభోః। శ్రవస్సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేహకథాశ్రయమ్॥౬॥ భక్తాయ మేఽనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ। వక్తుమర్హసి యోఽదుహ్యద్వైన్యరూపేణ గామిమామ్॥౭॥ శ్రీసూతః॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి। ప్రశస్య తం ప్రీతమనా మైత్రేయః ప్రత్యభాషత॥౮॥ మైత్రేయః॥ యదాభిషిక్తః పృథురంగ విప్రైరామంత్రితో జనతాయాశ్చ పాలః। ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్॥౯॥ వయం రాజన్జాఠరేణాభితప్తా యథాగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః। త్వామద్య యాతాశ్శరణం శరణ్యం యస్సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః॥౧౦॥ తన్నో భవానీహతు రాతవేఽన్నం క్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ। యావన్న నంక్ష్యామహ ఉజ్ఝితోర్జా వార్తాపతిస్త్వం కిల లోకపాలః॥౧౧॥ మైత్రేయః॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్। దీర్ఘం దధ్యౌ కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సోఽన్వపద్యత॥౧౨॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః। సందధే విశిఖం భూమేః క్రుద్ధస్త్రిపురహా యథా॥౧౩॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధం చ తమ్। గౌస్సత్యపాద్రవద్భీతా మృగీవ మృగయుద్రుతా॥౧౪॥ తామన్వధావత్తద్వైన్యః కుపితోఽత్యరుణేక్షణః। శరం ధనుషి సంధాయ యత్ర యత్ర పలాయతే॥౧౫॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాంతరం తయోః। ధావంతీ తత్ర తత్రైనం దదర్శానూద్యతాయుధమ్॥౧౬॥ లోకే నావిందత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః। త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూయతా॥౧౭॥ ఉవాచ చ మహాభాగం ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సలా। త్రాహి మామపి భూతానాం పాలనేఽవస్థితో భవాన్॥౧౮॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకల్మషామ్। అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మతః॥౧౯॥ ప్రహరంతి న వై స్త్రీషు కృతాగస్స్వపి జంతవః। కిముత త్వద్విధా రాజన్కరుణా దీనవత్సలాః॥౨౦॥ మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్। ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమంభసి ధాస్యసి॥౨౧॥ పృథుః॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్। భాగం బర్హిషి యా వృఙ్క్తే న తనోతి చ నో వసు॥౨౨॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః। తస్యామేవం హి

యాతాః॥ ౧౦॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్ నః అస్మాకం అన్నం రాతవే రాతుం దాతుం ఈహతు ఈహతాం యత్నం కరోతు-ఉజ్ఝితోర్జాః త్యక్తాన్నాః త్వం వార్తాయాః జీవికాయాః పతిః॥ ౧౧ ॥ పృథురితి॥ పరిదేవితం విలాపం నిమిత్తం హేతుం అన్వపద్యత జ్ఞాతవాన్॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానీతి వ్యవసితః నిశ్చితవాన్॥ ౧౩॥ ప్రవేపమానేతి ॥ మృగయుణా ద్రుతా అనుగతా మృగీవ॥ ౧౪-౧౫॥ సేతి॥ రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ తయోరంతరం అంతరిక్షం - అనుపృష్ఠతః ఉద్యతమాయుధం యేన॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ స ఇవ॥ యో ధర్మజ్ఞ ఇతి మతః స భవాన్ యోషాం మాం కథం అహనిష్యత్ హనిష్యతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మామితి॥ అజరాం దృఢాం నావం విపాట్య కథం అంభసి ధాస్యసి ధారయిష్యసి॥ ౨౧ ॥ వసుధ ఇతి॥ బర్హిషి యజ్ఞే యా భవతీ దేవతారూపేణ భాగం వృఙ్క్తే భజతే వసు ధాన్యాదికం॥ ౨౨॥ యవసమితి॥ గోరూపేణ యవసం తృణం జగ్ధి అత్తీత్యర్థః- పయస్తు నైవ

దోగ్ధిదుగ్ధం నత్వత్ర ప్రవర్తితా స్మిన్నపరాధః॥౨౩॥త్వామితి॥ఆత్మని దేహే రుద్ధాని॥ ౨౪॥ మద్వధే సర్వదా అన్నం న స్యాదితి
చేదత ఆహ-అమూషాం ప్రజానాం మేదసా మాం సేన॥౨౫॥ యదుక్తం యోషాం కథం హనిష్యసీతి తత్రాహ॥ పుమానితి॥
తస్య వధః అవధ ఏవ॥౨౬॥యచ్చోక్తం కథమంభసి ధాస్యసీతి తత్రాహ॥ త్వామితి॥ తిలశః తిలప్రమాణాని ఖండాని కృత్వైవంభూ
తామవస్థాం నీత్వా॥౨౭॥ ఏవమితి॥ మన్యుమయీం మూర్తిం బిభ్రతమితి కృతాంతతుల్యత్వముచ్యతే-న తు కృతాంతస్య
మన్యుమయీ మూర్తిరితి॥౨౮॥శ్లో॥శుద్ధసత్త్వతనుం దేవమకస్మాదతిదారుణమ్ । వీక్ష్యమాణా పృథుం పృథ్వీ తుష్టావ కరు
ణోక్తిభిః॥శ్లోకోయం శ్రీధరీయః॥నమ ఇతి॥మాయయా వివ్యస్తా విరచితాః నానా ఘోరాదితనవో యేన తస్మై- గుణాత్మనే
గుణమయత్వేన ప్రతీయమానాయ-వస్తుతస్తు నిర్ధుతాః మాయయా నిరస్తాః ద్రవ్య క్రియా కారకేషు అధిభూతాధ్యాత్మాధి
దైవేషు విభ్రమః అహంకారః తన్నిమిత్తా ఊర్మయో రాగద్వేషాదయశ్చ యస్మిన్ తస్మై॥౨౯॥ అహో సర్వజీవాశ్రయ
త్వేన సృష్టాం మాం కథం హంతుం ప్రవర్తత ఇత్యాహ॥యేనేతి॥విధాత్రా ఆత్మా నాం జీవానాం ఆయతనమహం వినిర్మితా-
యతః యస్యాం మయి గుణసర్గస్య చతుర్విధభూత గ్రామస్య సంగ్రహః ధారణం స్వరాట్ స్వతంత్రః॥ ౩౦॥ సృష్టిసం
హారకర్తా హ మే వేతి చేత్ తథాపి ప్రజాపాలనే ప్రవృత్తస్య మద్వధో నుచిత ఏవేత్యాహ॥ య ఇతి॥ ఆత్మాశ్రయయా జీవవిష

దుష్టాయాం దండో నాత్ర నశ్యతే॥౨౩॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా । న ముంచ
స్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మందధీః॥౨౪॥అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్తానాం పరిదేవితమ్, శమయి
ష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయాస్తవ మేదసా॥౨౫॥పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః। భూతే
షు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవధః॥ ౨౬॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశశ్శ
రైః॥ఆత్మయోగబలేనేమా ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః॥౨౭॥ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాంతమి
వ బిభ్రతమ్। ప్రణతా ప్రాంజలిః ప్రాహ మహీ సంజాతవేపథుః॥౨౮॥మహీ॥నమః పరస్మై పురుషాయ మా

యయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే।నమస్స్వరూపానుభవేన నిర్ధుత ద్రవ్యక్రియా కారక విభ్రమో
ర్మయే॥౨౯॥ యేనాహమాత్మాయతనం వినిర్మితా ధాత్రా యతోఽయం గుణసర్గసంగ్రహః । స ఏవ
మాం హంతుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యం శరణం కమాశ్రయే॥ ౩౦॥ య ఏతదాదావసృజచ్చరాచ
రం స్వమాయయాత్మాశ్రయయావితర్క్యయా। తయైవ సోయం కిల గోప్తుముద్యతః కథం ను మాం ధర్మ
పరో జిఘాంససి॥౩౧॥నూనం బతేశస్య సమీహితం జనైస్తన్మాయయా దుర్జయయాకృతాత్మభిః । న ల
క్ష్యతే యస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేక ఏకః పరతశ్చ ఈశ్వరః॥౩౨॥సర్గాదియోఽస్యానురుణద్ధి శక్తిభిర్ద్ర
వ్యక్రియా కారక చేతనాత్మభిః।తస్మై సమున్నద్ధనిరుద్ధశక్తయే నమః పరస్మై పురుషాయ వేధసే ॥ ౩౩ ॥
స వై భవానాత్మవినిర్మితం జగద్భూతేంద్రియాంతఃకరణాత్మకం విభో। సంస్థాపయిష్యన్నజ మాం రసా
తలాదభ్యుజ్జహారాంభస ఆదిసూకరః॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షి
షుః కిల।స వీరమూర్తిస్సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి॥౩౫॥ నూనం జనైరీహి
యిణ్యా॥౩౬॥అతో దుర్జ్ఞేయమీశ్వరచేష్టితమిత్యాహ॥నూనమితి॥అకృతాత్మభిః విక్షిప్తచిత్తైః యః ఈశ్వరః స్వతంత్రః అ

కరోత్ బ్రహ్మాణం పరత ఇతి తేన బ్రహ్మణా చరాచరమకారయత్ యశ్చ స్వతః ఏకః పరతః మాయయా తు అనేకః ॥ ౩౨॥త
స్మాదచింత్యశక్తయే కేవలం నమ ఇత్యాహ॥సర్గేతి॥సర్గాదిజన్మస్థితిభంగం- అస్య జగతః అనురుణద్ధి అనువర్తతే అనుకరోతి-
ద్రవ్యాణి మహాభూతాని క్రియాః ఇంద్రియాణి-కారకాః దేవాః- చేతనా బుద్ధిః - ఆత్మా అహంకారః తైః స్వశక్తిరూపైస్స
మున్నద్ధాః సముత్కటాః నిరుద్ధాశ్శక్తయో యస్య॥౩౩॥ప్రాగేవ నాం ధారణార్థం మాం రసాతలాదుద్ధృత్యేదానీం ప్రజా
రక్షణే ప్రవృత్తస్య మద్వధో సయుక్త ఇతి స కారణమాహ ద్వాభ్యాం॥స ఇతి॥ హే అజ-యః సృష్ట వాన్ స ఏవ భవాన్- స్వని
ర్మితం చరాచరం జగత్ సమ్యక్ స్థాపయితుమిచ్ఛన్ ఆదిసూకరస్సన్-మామభ్యుజ్జహార॥౩౪॥ అపామితి॥స ఏవ ధరాధరః
వరాహః అద్య అపాముపస్థే ఉపరి మయి నావి ఆధారభూతాయామవస్థితాః ప్రజాః రక్షితుమిచ్ఛుః - వీరమూర్తిః పృథురూ
పః సమభూత్ -య ఏవంభూతస్స త్వం పయసి నిమిత్తే మాం జిఘాంససీతి విచిత్రమిత్యర్థః॥౩౫॥ తస్మాదీశ్వర చేష్టితం దుర్వి
జ్ఞేయమితి కైముతిక న్యాయేనోపసంహరతి॥నూనమితి॥తస్య ఈశ్వరస్య గుణసర్గరూపయా మాయయా మోహితం చిత్త
మేవ వర్త్మ యేషాం- మోహితాని చిత్తవర్త్మాని యేషామితి వా- తైః అస్మద్విధైః ఈశ్వరాణాం హరిభక్తానామేవ తావదీహితం న

జ్ఞాయతే కింపునస్తత్స్వరమేశ్వరస్య చ అతః పరమేశ్వరా ఏవ దేభ్యోఽపి నను ఏవ కేవలం వీరాణాం జితేంద్రియాణాం యశః కుర్వంతి ఏతేభ్యః యథా వీరాణాం యశోవర్ధితతథాయుక్తం చేష్టతాం నతు యథేష్టమితి భావః॥ ౩౬॥ ************ **

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తదశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఆలోలతులసీమాలవారుంధకనతాసురమ్। జ్యోతిరిందీవరశ్యామమాపిరస్తునమామ్యగః॥ అష్టాదశే మహీవాక్యాద్వత్సపాత్రాదిభేదతః। పృథ్వ్యాభిస్తుప్రనశస్సార్థానిదుహ్యతే॥ ౧॥ సన్నియచ్ఛేతి॥ హే అభిభో ప్రభో - యద్వా - భో దేవ - అభి అభయం యథా భవతి తథా - మన్యుం సంనియచ్ఛ - ప్రాపితం విజ్ఞాపితం - నమద్వాక్యే అనాదరః కర్తవ్య ఇత్యాహ - బుధో హి సర్వతస్సారమాదత్తే॥ ౨॥ మయి జీర్ణా ఓషధీః ఉపాయేన గృహాణేతి వక్తుం - ఉపాయేన సర్వం సిధ్యతి నాన్యథేత్యాహ త్రిభిః॥ అస్మిన్నితి॥ పుంసాం శ్రేయసః పురుషార్థస్య ప్రసిద్ధయే - అస్మిన్ లోకే కృష్యాదయః అముష్మింశ్చ లోకే అగ్నిహోత్రాదయః - యోగాః ఉపాయాః - దృష్టాః ప్రయుక్తాః అనుష్ఠితాశ్చ॥ ౩॥ తానితి॥ పూర్వైర్దర్శితాన్ అవరః అ

తమీశ్వరాణామస్మద్వైత్తస్త్వసర్గమాయయా। నజ్ఞాయతే మోహితచిత్తవర్త్మభిస్తేభ్యో నమో వీరయశస్కరేభ్యః॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - సప్తదశోఽధ్యాయః*************

మైత్రేయః॥ ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరం। పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా॥ ౧॥ మహీ॥ సన్నియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే। సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో బుధః॥ ౨॥ అస్మిన్ లోకేఽథవాముష్మిన్ మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః ప్రసిద్ధయే॥ ౩॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్పూర్వదర్శితాన్। అవరః శ్రద్ధయోపేత ఉపాయాన్విందతేంజసా॥ ౪॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్। తస్య వ్యభిచరంత్యర్థాః ప్రారబ్ధాశ్చ పునః పునః॥ ౫॥ పురా సృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృతవ్రతైః॥ ౬॥ అపాలితానాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతేఽథ లోకేఽహం యజ్ఞార్థేఽగ్రసమోషధీః॥ ౭॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర యోగేన దృష్టేన భవానాదాతుమర్హతి॥ ౮॥ వత్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్ కామాననురూపం చ దోహనమ్॥ ౯॥ దోగ్ధారం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్వాంఛతే యది॥ ౧౦॥ సమాం చ కురు మాం రాజన్ దేవసృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం తే ఉపావర్తేత మే విభో॥ ౧౧॥ ఇతి ప్రియం హితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః॥ ౧౨॥ తథాపరే చ సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతోఽన్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్॥ ౧౩॥ ఋషయో దుదుహుర్దేవీమింద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛందోమయం శుచి॥ ౧౪॥ వత్సం కృత్వా సురగణా ఇంద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః॥ ౧౫॥ దైతేయా దానవా వత్సం ప్రహ్లాదమసురర్షభం। విధాయాదూదుహన్ క్షీరమయః పాత్రే సురాసవం॥ ౧౬॥ గంధర్వాప్సరసోఽధుక్షన్ పాత్రే పద్మమయే పయః। వత్సం విశ్వావసుం కృత్వా గాంధర్వం మధు సౌభగం॥

ర్వాచీనః॥ ౪॥ తానితి॥ అవిద్వాన్ విద్వానపి వా - వ్యభిచరంతి న సిధ్యంతి॥ ౫॥ సహేతుకముపాయమాహ షడ్భిః॥ పురేతి॥ ౬॥ అపాలితేతి॥ భవద్భిరితి రాజసామాన్యాభిప్రాయేణ అపాలితా చోరాద్యనివారణాత్ - అనాదృతా చ యజ్ఞాదిప్రవర్తనాభావాత్ - యజ్ఞార్థే అగ్రసం గిలితవత్యస్మి - అన్యథా అధృతవ్రతైః భుక్తాః న ప్రసవిష్యంతే తతశ్చ యజ్ఞాదయో న సిధ్యేరన్నితి భావః॥ ౭॥ నూనమితి॥ క్షీణాః జీర్ణాః॥ ౮॥ వత్సమితి॥ వత్సం - దోహనం దోహనపాత్రం దోగ్ధారం చ - ఉపకల్పయ - ధోక్ష్యే ప్రపూరయిష్యామి॥ ౯॥ దోగ్ధారమితి భూతానామభీప్సితం అన్నం ఊర్జస్వత్ బలప్రదం॥ ౧౦॥ సమామితి॥ అపగతేఽపి వర్షర్తౌ - యథా మే సర్వతోఽపి వర్తేత॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ప్రసంగాదర్థాంతరమాహ - యథా పృథుః ఏవం సర్వత్ర వాక్యేఽపి సారమాదదతే॥ తథేతి॥ ప్రస్తుతమనువర్తయతి - తతః అన్యే చ ఋష్యాదయః పంచదశ దుదుహుః పృథునా భావితాం వశీకృతాం॥ ౧౩॥ ఋషయ ఇతి॥ దేవీం పృథ్వీం వాఙ్మనః శ్రవణైః స్వైరగ్రహణాదింద్రియాణాం పాత్రత్వం॥ ౧౪॥ వత్సమితి॥ సోమమమృతం - వీర్యం మనశ్శక్తిం - ఓజః ఇంద్రియశక్తిం - బలం దేహశక్తిం చ - తదేవ పయః॥ ౧౫॥ దైతేయా ఇతి॥ సురా - ఆసవం తాలాదిమద్యం॥ ౧౬॥ గంధర్వేతి॥ మధు వాఙ్మాధుర్యం - సౌభగం సౌందర్యం తత్సహితం॥ ౧౭॥ వత్సేనేతి॥ కవ్యం పిత్రా

ణామన్నం - ఆమపాత్రే అపక్వే మృణ్మయే-అధుక్షత మదుహుః॥౧౭॥ ప్రకల్ప్యేతి॥ సంకల్పనామయీం అణిమాదిసిద్ధిం యే విద్యాధరాదయః- తే చతమేవ వత్సం పరికల్ప్య - నభస్యేవ పాత్రే ఖేచరత్వాదిరూపాం విద్యాం మదుహుః ॥ ౧౮॥ అన్యఇతి॥ అన్యే చ కింపురుషాదయః- అంతర్ధానేన అద్భుతాత్మనాం సంబంధినీం మాయాం ధారణామయీం - సంకల్పమాత్రప్రభవాం॥ ౨౦॥ యక్షేతి॥ భూతేశోరుద్రః- సఏవ వత్సో యేషాం తే- క్షతజం రుధిరం తదేవాసవం॥ ౨౧ ॥ తథేతి॥ ని హాయః నిష్పణాః- దందశూకా వృశ్చికాదయః-సర్పాస్సఫణాః-తఏవక ద్రూ సంతతి జానాగాః-బిలపాత్రే ముఖే॥ ౨౨॥ పశవఇతి॥ యవసం తృణం- గోవృషం రుద్రవాహనం వృషభం - మృగేంద్రేణ వ్యాఘ్రేణాన్వయః॥౨౩॥ క్రవ్యాదాఇతి॥ క్రవ్యం మాంసం- చరం కీటాది-అచరం ఫలాది॥ ౨౪॥౨౫॥ అనుక్తసంగ్రహార్థమాహ॥ సర్వఇతి॥ సర్వే స్వజాతౌ యే ముఖ్యాః తే స వత్సేన॥౨౬॥ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ స్వన్నం అభీష్టం అన్నం-త దేవ క్షీర భేదేనైవం మదుహుః దోహః పాత్రం॥ ౨౭॥ తత ఇతి॥ ఇమాం పృథ్వీం॥ ౨౮॥ చూర్ణయన్నితి॥ మూర్ణయన్ ధనుష్కోట్యా గిరిశృంగాణి చూర్ణయన్-రాజరాట్ రాజ్ఞాం

౧౭ ॥ వత్సేన పితరోర్యమ్ణా కవ్యం క్షీరమధుక్షత । ఆమపాత్రే మహాభాగ శ్రద్ధయా శ్రాద్ధదేవతాః ॥
౧౮॥ ప్రకల్ప్య కపిలం వత్సం సిద్ధాస్సంకల్పనామయీమ్ । సిద్ధిం నభసి విద్యాం చ యే చ విద్యాధరాదయః॥
౧౯॥ అన్యే చ మాయినో మాయామంతర్ధానాద్భుతాత్మనామ్। మయం ప్రకల్ప్య వత్సత్వే దుదుహుర్ధారణామయీమ్॥ ౨౦॥ యక్షరక్షాంసి భూతాని పిశాచాః పిశితాశనాః। భూతేశవత్సా దుదుహుః కపాలే క్షతజాసవమ్॥౨౧॥ తథాహయో దందశూకాస్సర్పా నాగాశ్చ తక్షకమ్। వత్సం విధాయ దుదుహుర్బిలపాత్రే విషం పయః॥ ౨౨॥ పశవో యవసం క్షీరం వత్సం కృత్వా చ గోవృషమ్। అరణ్యపాత్రే చాధుక్షన్ మృగేంద్రేణ చ దంష్ట్రిణః॥ ౨౩॥ క్రవ్యాదాః ప్రాణినః క్రవ్యం దుదుహుస్స్వే కళేబరే। సుపర్ణవత్సా విహగాశ్చరం చాచరమేవ చ॥ ౨౪॥ వటవత్సా వనస్పతయః పృథగ్రసమయం పయః । గిరయో హిమవద్వత్సా నానాధాతూన్ స్వసానుషు॥ ౨౫॥ సర్వే స్వముఖ్యవత్సేన స్వే స్వే పాత్రే పృథక్పయః। సర్వకామదుఘాం పృథ్వీం దుదుహుః పృథుభావితామ్॥ ౨౬॥ ఏవం పృథ్వాదయః పృథ్వీమన్నాదాః స్వన్నమాత్మనః। దోహవత్సాదిభేదేన క్షీరభేదం కురూద్వహ॥ ౨౭ ॥ తతో మహీపతిః ప్రీతః సర్వకామదుఘాం పృథుః। దుహితృత్వే చకారేమాం ప్రేమ్ణా దుహితృవత్సలః॥ ౨౮॥ చూర్ణయన్ స్వధనుష్కోట్యా గిరికూటాని రాజరాట్ । భూమండలమిదం వైన్యః ప్రాయశ్చక్రే సమం విభుః॥ ౨౯॥ అథాస్మిన్ భగవాన్ వైన్యః ప్రజానాం వృత్తిదః పితా। నివాసాన్ కల్పయాంచక్రే తత్ర తత్ర యథార్హతః॥ ౩౦॥ గ్రామాన్ పురః పట్టణాని దుర్గాణి వివిధాని చ। ఘోషాన్ వ్రజాన్ సశిబిరానాకరాన్ ఖేటఖర్వటాన్॥ ౩౧॥ ప్రాక్ పృథోరిహ నైవైషా పురగ్రామాదికల్పనా। యథా సుఖం వసంతి స్మ తత్ర తత్రాకుతోభయాః॥ ౩౨॥ ************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - అష్టాదశోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ అథాదీక్షత రాజర్షిర్హయమేధశతేన సః। బ్రహ్మావర్తే మనోః క్షేత్రే యత్ర ప్రాచీ సరస్వతీ॥
౧॥ తదభిప్రేత్య భగవాన్ కర్మాతిశయమాత్మనః । శతక్రతుర్న మమృషే పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవమ్॥
౨॥ యత్ర యజ్ఞపతిస్సాక్షాద్భగవాన్ హరిరీశ్వరః । అన్వభూయత సర్వాత్మా సర్వలోకగురుః ప్రభుః॥ ౩॥

రాజా॥ ౨౯॥ ౩౦॥ గ్రామానితి॥ గ్రామాః అట్టాదిశూన్యాః పురః అట్టాదిమత్యః తా ఏవ మహత్యః- పట్టణాని-దుర్గాణి వివిధాని- యథాహ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ ఔదకం పార్వతం వార్క్షమైరిణం ధాన్వనం తథేతి॥ ఘోషాన్ ఆభీరాణాం నివాసాన్-వ్రజాన్ గవాం నివాసాన్- శిబిరం సేనానివేశస్థానం- తత్సహితాన్ ఆకరాన్ సువర్ణాద్యుత్పత్తిస్థానాని- ఖేటాః కర్షకగ్రామాః ఖర్వటాః పర్వతప్రాంతగ్రామాః-తాంశ్చ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.******
శ్లో॥ ఊనవింశే శ్వమేధాంగహయాపహరణాత్పృథోః। ఇంద్రం హంతుం ప్రవృత్తస్య ధాత్రా వారణముచ్యతే॥ అథేతి॥ హయమేధశతేన నిమిత్తేన- అదీక్షత దీక్షితోభూత్ -శతాశ్వమేధసంకల్పమకరోదిత్యర్థః-బ్రహ్మావర్తే దేవవినిర్మితే దేశే॥ శ్లో॥ సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదంతరమ్ । తద్దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షత ఇతి ప్రసిద్ధేః॥ ౧॥ తదితి॥ ఆత్మనః స్వస్య-కర్మ అతిశేత ఇత్యతిశయం - అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా - తదితి తం - పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం-న మమృషే న సేహే॥ ౨॥ అతిశయమేవ దర్శయతి-యత్రేత్యాదిసప్తభిః-యత్రేతి॥ సాక్షాదన్వభూయత ప్రత్యక్షేణాదృశ్యత॥ ౩॥ ౪॥ స్వద్వే

తి। సిద్ధాదయశ్చ తం హరిమన్వీయురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౫॥౬॥ యత్రేతి॥ ధర్మదుఘా హవిర్దోగ్ధ్రీ సతీ॥౭॥ ఊహురితి॥ ఊహుర్వహంతి స్మ సర్వరసాన్ ఇక్షుద్రాక్షాదిరసాన్ - క్షీరం చ - అన్నం చ - పానకాది - గోరసః - ఘృతం - తక్రం చ - తాంశ్చ - భూరీణి విస్తృతాని వర్ష్మాణి శరీరాణి యేషాం తే - ఫలాది ప్రాసూయంత - మధుచ్యుతః మధుస్రావిణస్సంతః॥౮॥ సింధవ ఇతి॥ చతుర్విధం భక్ష్యం భోజ్యం చోష్యం లేహ్యం॥౯॥ ఇతీతి॥ అధోక్షజః ఈశో నాథో యస్య - పరమ ఉదయో ఽభివృద్ధిర్యస్మింస్తత్క్రతుం - అసూయన్ అసహమానః - ప్రతిఘాతం విఘ్నం - చకారేత్యర్థః॥౧౦॥ చరమేణేతి॥ వైన్యే - యజుష్పతిం విష్ణుం - యజమానే సతి స్పర్ధమాన ఇంద్రః - తిరోహితస్సన్నశ్వమపహృతవాన్॥౧౧॥ తమితి॥ త్వరమాణం ధావంతం ఆముక్తం॥ ఆముక్తః ప్రతిముక్తశ్చ పినద్ధశ్చాపినద్ధవత్ - సన్నద్ధో వర్మితస్సజ్జ ఇత్యమరః - పాషండం వేషం కవచమివ గృహీతవంతమిత్యర్థః - అధర్మే ధర్మవిభ్రమః - ధర్మోఽయమితి భ్రాంతికరః యః తం॥౧౨॥౧౩॥ తమితి॥ న ముంచతి స్మ॥౧౪॥ వధా

అన్వితో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైస్సహానుగైః। *ఉపగీయమానో గంధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః॥
౪॥ సిద్ధవిద్యాధరా దైత్యా దానవా గుహ్యకాదయః। సునందనందప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః॥౫॥ కపి
లో నారదో దత్తో యోగీశాస్సనకాదయః। తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః॥౬॥ యత్ర ధర్మ
దుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ। దోగ్ధి స్మాభీప్సితానర్థాన్ యజమానస్య భారత॥౭॥ ఊహుస్సర్వరసా
న్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసాన్। తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయంత మధుచ్యుతః॥౮॥ సింధవో రత్ననిక
రాన్ గిరయోఽన్నం చతుర్విధమ్। ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః॥౯॥ ఇతి చాధోక్షజేశ
స్య పృథోస్తు పరమోదయమ్। అసూయన్ భగవానింద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్॥౧౦॥ చరమేణాశ్వమేధేన
యజమానే యజుష్పతిమ్। వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః॥౧౧॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్త్వ
రమాణం విహాయసా। ఆముక్తమివ పాషండం యోఽధర్మే ధర్మవిభ్రమః॥౧౨॥ అత్రిణా చోదితో హంతుం
పృథుపుత్రో మహారథః। అన్వధావత సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥౧౩॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మే
నే ధర్మం శరీరిణమ్। జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముంచతి॥౧౪॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హంత
వేఽత్రిరచోదయత్। జహి యజ్ఞహనం తాత మహేంద్రం విబుధాధమమ్॥౧౫॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్త
స్త్వరమాణం విహాయసా। అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో వారణం మృగరాడివ॥౧౬॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా త
స్థావంతర్హితస్స్వరాట్। వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్యజ్ఞముపేయివాన్॥౧౭॥ తత్తస్య చా
ద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః। నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ ఇతి ప్రభో॥౧౮॥ ఉపసృజ్య
తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః। చషాలయూపతశ్ఛన్నో హిరణ్యరశనం విభుః॥౧౯॥ అత్రిస్సంద
ర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా। కపాలఖట్వాంగధరం వీరో నైనమబాధత॥౨౦॥ అత్రిణా చోదిత
స్తస్మై సందధే విశిఖం రుషా। సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావంతర్హితస్స్వరాట్॥౨౧॥ వీరశ్చాశ్వము
పాదాయ పితుర్యజమథావ్రజత్। తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః॥౨౨॥ యాని రూపాణి
జగృహ ఇంద్రో హయజిహీర్షయా। తాని పాపస్య ఖండాని లింగం ఖండమిహోచ్యతే॥౨౩॥ ఏవమిం
ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా। తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాషండేషు మతిర్నృణామ్॥౨౪॥ ధర్మ
ఇత్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు। ప్రాయేణ సజ్జతే భ్రాంత్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు॥౨౫॥ తదభిజ్ఞాయ
భగవాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః। ఇంద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః॥౨౬॥ తమృత్విజశ్శక్ర

దితి॥ హంతవే హంతుం యజ్ఞహనం యజ్ఞం హతవంతం॥౧౫॥౧౬॥ స ఇతి॥ తస్మై హిత్వా గదర్థముత్సృజ్య॥౧౭॥ తదితి॥ విచక్ష్య దృష్ట్వా॥౧౮॥ ఉపసృజ్యేతి॥ ఉపసృజ్య సృష్ట్వా - తేన సమ్యక్ ఛన్నస్సన్ - చషాలే యూపాగ్రే నిహితః కటకః తద్యుక్తాత్ యూపాత్ హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య - రశనాయా ద్రుఢత్వేన ఛేదాశక్త్యా రశనాసహితమేవోద్ధృత్య యూపాగ్రాన్నీతవానిత్యర్థః విభుస్సమర్థః॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ వీర ఇతి॥ అవద్యం నిందితం రూపం - మందప్రజ్ఞాః జగృహుః॥౨౨॥ తదేవ పాషండనామనిరుక్త్యా దర్శయతి॥ యానీతి॥ బహువచనేన చ అన్యాన్యపి గృహీతానీత్యుక్తం॥౨౩॥ తత్ప్రభృతి పాషండమార్గాః ప్రవృత్తా ఇత్యాహ। ఏవమితి॥ తేన గృహీతేషు పునర్విసృష్టేషు॥౨౪॥ ధర్మ ఇతి॥ నగ్నాః జైనాః రక్తపటాః బౌద్ధాః - ఆదిశబ్దేన కాపాలికాదయః - తేషు అధర్మేషు ధర్మ ఏవాయమితి సజ్జతి ఇతి ద్వయోరన్వయః - పేశలేషు బాహ్యతో

మ్యేషు-వాగ్మిషు హితహా స్త్రీచతురేషు||౨౫||౨౬||తదితి||శక్రవధేఅభిసంధితంకృతాభిప్రాయం-ప్రచోదితాత్పశోర్వధాదన్యస్యవధః-తవనయుజ్యతే||౨౭||తద్వధంతువయంకరిష్యామఇత్యాహుః||వయమితి || వయమిహయజ్ఞే-అర్థంపశుం నాశయతీత్యర్థనాశకం- యజ్ఞనాశకంత్వత్కీర్త్యైవహతప్రభమింద్రమాహ్వయామహే -[illegible]ైః అయాతయామైః అగతవీర్యైః-ఉపహవైః ఆహ్వానమంత్రైః - అనంతరం తేతవఅహితంజుహవామ హోష్యామః || ౨౮ || ఇతీతి|| అస్యపృథోః-స్రుక్ హస్తేయేషాంతాన్||౨౯||నేతి||యమింద్రంయజ్ఞేనజిఘాంసథ యజ్ఞేనఇష్టాస్సర్వేసురాః యస్యతనవః-సఃఇంద్రః-భవతామవధ్యః వధార్హోనభవతి-యత్ యస్మాత్ -యజ్ఞోనామాయమింద్రః- భగవతస్తనుః-అవతారః||శ్లో||సయామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాంతరమిత్యుక్తత్వాత్ ||౩౦|| అతో బలీయసా తేనసఖ్యమేవకర్తవ్యం-అన్యథా భూయః పాషండంప్రత్యుతత్యాశయేనాహ||తదితి|| తదిదమింద్రేణానుష్ఠితం-మహదన్యాయ్యం- పశ్యతతత్కి-మిత్యపేక్షాయామాహ-ధర్మస్యవ్యతికరంవిపర్యయం - పాషండపథం||౩౧||తర్హికిమత్రయుక్తమిత్యతఆహ||పృథోరితి||ఏకేన ఊనంశతంయస్మిన్ - తాదృశఃక్రతుఃప్రయోగఃపృథోర్భూయాత్ - పృథురితిపాఠే-ఏకోనశతంక్రతవోయస్యతాదృశోపిపృథుః-మహేంద్రాత్ పృథుకీర్తిర్భూయాదిత్యర్థః - తదేవంఋత్విజః ప్రత్యుక్త్వాపృథుంప్రత్యేవాహ అలమితి ||

వధాభిసంధితంవిచక్ష్యదుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసమ్ | నివారయామాసురహో మహామతేనయు
జ్యతేత్రాన్యవధః ప్రచోదితాత్ ||౨౭|| వయంమరుత్వంతమిహార్థనాశకం హ్వయామహే త్వచ్ఛ్రవసా
హతత్విషమ్|అయాతయామోపహవైస్తమగ్నయే ప్రసహ్య రాజన్ జుహవామ తేహితమ్ ||౨౮||ఇత్యా
మంత్ర్యక్రతుపతింవిదురాస్యర్త్విజోరుషా | స్రుగ్ఘస్తాన్ జుహ్వతోభ్యేత్యస్వయంభూః ప్రత్యషేధత||
౨౯||నవధ్యోభవతామింద్రోయద్యజ్ఞోభగవత్తనుః | యంజిఘాంసథయజ్ఞేనయస్యేష్టాస్తనవస్సురాః||
౩౦||తదిదంపశ్యతమహద్ధర్మవ్యతికరంద్విజాః||ఇంద్రేణానుష్ఠితంరాజ్ఞఃకర్మైతద్విజిఘాంసతా|| ౩౧||
పృథుకీర్తేఃపృథోర్భూయాత్తర్హ్యేకోనశతక్రతుః | అలంతేక్రతుభిస్స్విష్టైర్యద్భవాన్మోక్షధర్మవిత్ ||
౩౨||నైవాత్మనామహేంద్రాయరోషమాహర్తుమర్హసి| ఉభావపిహిభద్రంతఉత్తమశ్లోకవిగ్ర
హౌ||౩౩||మాస్మిన్మహాభాగకృథాస్మచింతాన్నిశామయాస్మద్వచఆదృతాత్మా | యద్ధ్యాయతోదైవ
హతంతుకర్తుంమనోతిరుష్టంవిశతేతమోంధమ్||౩౪||క్రతుర్విరమతామేషదేవేషుదురవగ్రహః|ధర్మ
వ్యతికరోయత్రపాషండైరింద్రనిర్మితైః||౩౫||ఏభిరింద్రోపసంసృష్టైఃపాషండైర్హారిభిర్జనమ్|హ్రి
యమాణంవిచక్ష్వైనంయస్తేయజ్ఞధ్రుగశ్వముట్|| ౩౬||భవాన్పరిత్రాతుమిహావతీర్ణోధర్మంచనానాస
మయానురూపమ్| వేనాపచారాదవలుప్తమద్యతద్దేహతోవిష్ణుకలాసివైన్య||౩౭|| సత్వంవిమృశ్యాస్యభ
వంప్రజాపతేస్సంకల్పనాంవిశ్వసృజాంపిపిపృహి |ఐంద్రీంచమాయాముపధర్మమాతరంప్రచండపా
షండపథంప్రభోజహి||౩౮||మైత్రేయః||ఇత్థంసలోకగురుణాసమాదిష్టోవిశాంపతిః|తథాచకృత్వావా
త్సల్యంమఘోనాచాపిసందధే||౩౯||కృతావభృథస్నానాయపృథవేభూరికర్మణే|వరందదుస్తేవరదా

౩౨|| నేతి||ఆత్మనైవ-ఆత్మనేఇంద్రాయరోషంకర్తుంనార్హసి-తత్రహేతుః ఉభావపీతి||౩౩||తథాపిక్రతుసమాప్తిమేవధ్యాయంతంప్రత్యాహ||మాస్మిన్నితి||అస్మిన్ యజ్ఞవిఘ్నేచింతాంమాస్మకృథాః-యత్ యస్మాత్ -దైవహతంశౌర్యాది-కార్యంకర్తుంధ్యాయతః-మనఃనసుస్థితంభవతి-అతిరుష్టంసత్ అంధంతమః మోహంవిశతి-నతుశాంతింలభతే ||౩౪|| క్రతురితి||అతఏవతవక్రతుర్విరమతునను ఇంద్రః కిమితిననివార్యతేఅతఆహ-యతః దేవేషుదురవగ్రహః దురాగ్రహోభవతీతి-యత్రక్రతౌ||౩౫||ఇంద్రదురాగ్రహకృతంఅనర్థంపశ్యేత్యాహ||ఏభిరితి||ఏభిరింద్రేణఉపసంసృష్టైఃఅధిష్ఠితైః హారిభిశ్చిత్తాకర్షకైః-యఃఇంద్రః తేఅశ్వంముష్ణాతీతితథా-యజ్ఞాయద్రుహ్యతీతితథా- తేనసంసృష్టైః||౩౬||తతోమమకిమితిచేత్తత్రాహద్వాభ్యాం||భవానితి||సాంఖ్యయోగాదినానాసిద్ధాంతానురూపంధర్మం-వేనస్యాన్యాయాల్లుప్తంపరిత్రాతుంతద్దేహాత్ విష్ణోఃకలైవత్వమవతీర్ణోసి||౩౭||సఇతి || అస్యవిశ్వస్య-భవంఉద్భవంవిచార్యమయుత్పాదితోసి- తేషాంవిశ్వసృజాంసంకల్పంవ్యవసితం-పిపిపృహీత్యార్షప్రయోగః-పూరయేత్యర్థః ప్రచండోయఃపాషండమార్గః- సఏవఐంద్రీమాహ-ఉపధర్మమాతా అధర్మజననీ-తాంజహి||౩౮|| ఇత్థమితి||తథాకృత్వాయజ్ఞాగ్రహంత్యక్త్వాహిత్వా-వా

స్వల్పం స్నేహంచకృత్వా-ఇంద్రేణసహసంధానంకృతవాన్॥౩౯॥కృతేతి॥ కృతంఅవభృథసంబంధిస్నానంయేనతస్మై॥
౪౦॥౪౧॥తతస్తుష్టానాంవాక్యంత్రయేతి॥౪౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం - ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.*********
శ్లో॥వింశేతువిష్ణునాసాక్షాత్ పృథోర్యజ్ఞేనుశాసనమ్।వరదానప్రసంగేనప్రీతిశ్చాన్యోన్యమీర్యతే॥భగవానితి॥మఘవ
తాసాకంఇంద్రేణసహవర్తమానః॥౧॥ఏషఇతి॥ఆత్మానంత్వాం-క్షమాపయతఃక్షమాంకారయతః-అముష్య॥౨॥సుధియ
ఇతి॥యర్హియస్మాత్ -కళేబరంఆత్మానభవతి-అతస్తదభిమానేనభూతానినాభిద్రుహ్యంతి॥౩॥౪॥అతఇతి॥ అవిద్యాస్వ
రూపాజ్ఞానం-తతఃకామః-తతఃకర్మ-తైరారబ్ధఇతివిద్వాన్ అతఏవప్రతిబుద్ధః-ఆత్మజ్ఞఃఅస్మిన్నైవానుషజ్జతే॥౫॥ తథాపి
పుత్రాదిష్వాసక్తస్యమమభూతద్రోహేణచసంగోభవేత్తత్రాహఅసంసక్తఇతి॥౬॥ప్రతిబోధక్రమంవివృణ్వన్-దేహా
నుషంగాభావమాహద్వాభ్యాం॥ఏకఇతి॥ అసావాత్మాఅనాత్మనఃదేహాత్ పరఃభిన్నఃతత్రనవధావైలక్షణ్యేనభేదంసాధ
యతి॥ఏకఇతి॥నవభిఃపదైః-దేహస్తుపిబాలయువాదిభేదాదనేకః-మలినశ్చ-అనాత్మాజడశ్చ-సగుణశ్చ-స్వకారణభూ
తగుణాశ్రితశ్చ-పరిచ్ఛిన్నశ్చగృహాదిభిరావృతశ్చ-దృశ్యశ్చ-సాత్మావ-ఆత్మాతునైవంఅతోభిన్నః॥ ౭॥ యఇతి॥ఆత్మస్థం

రెమేత ద్విజర్షిపితర్పితాః॥౪౦॥విప్రాస్సత్యాశిషస్తుష్టాశ్శ్రద్ధయాలబ్ధదక్షిణాః।ఆశిషోయుయుజుఃక్షత్తరా
దిరాజాయసత్కృతాః॥౪౧॥త్వయాహూతామహాబాహోసర్వఏవసమాగతాః।పూజితాదానమానా
భ్యాంపితృదేవర్షిమానవాః॥౪౨॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - ఏకోనవింశోధ్యాయః.**
మైత్రేయః।భగవానపివైకుంఠస్సాకంమఘవతావిభుః।యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టోయజ్ఞభుక్తమభాషత॥౧॥
శ్రీభగవాన్।ఏషతేకార్షీద్భంగంహయమేధశతస్యహ। క్షమాపయతఆత్మానమముష్యక్షంతుమర్హసి॥
౨॥సుధియస్సాధవోలోకేనరదేవనరోత్తమాః।నాభిద్రుహ్యంతిభూతేభ్యోయర్హినాత్మాకళేబరమ్॥౩॥
పురుషాయదిముహ్యంతిత్వాదృశాదేవమాయయా । శ్రమఏవపరంజాతోదీర్ఘయావృద్ధసేవయా॥౪॥అ
తఃకాయమిమంవిద్వానవిద్యాకామకర్మభిః। ఆరబ్ధఇతినైవాస్మిన్ ప్రతిబుద్ధోనుషజ్జతే॥౫॥ అసంసక్తశ్శ
రీరేస్మిన్నమునోత్పాదితేగృహే।అపత్యేద్రవిణేవాపికఃకుర్యాన్మమతాంబుధః॥౬॥ ఏకశ్శుద్ధస్స్వయం
జ్యోతిర్నిర్గుణోసౌగుణాశ్రయః।సర్వగోనావృతస్సాక్షీనిరాత్మాత్మాత్మనఃపరః॥౭॥యఏవంసంతమాత్మా
నమాత్మస్థంవేదపూరుషః।నాజ్యతేప్రకృతిస్థోపితద్గుణైస్సమయిస్థితః॥౮ ॥ యస్స్వధర్మేణమాంనిత్యంని
రాశీశ్శ్రద్ధయాన్వితః।భజతేశనకైస్తస్యమనోరాజన్ప్రసీదతి॥౯॥ పరిత్యక్తగుణస్సమ్యగ్దర్శనోవిశదా
శయః।శాంతింమేసమవస్థానంబ్రహ్మకైవల్యమశ్నుతే॥౧౦॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షంద్రవ్యజ్ఞానక్రియా
త్మనామ్।కూటస్థమిమమాత్మానంయోవేదాప్నోతిశోభనమ్॥౧౧॥ భిన్నస్యలింగస్యగుణప్రవాహోద్ర
వ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః । దృష్టాసుసంపత్సువిపత్సుసూరయోనవిక్రియంతేమయిబద్ధసౌహృదాః॥
౧౨॥సమస్సమానోత్తమమధ్యమాధమస్సుఖేచదుఃఖేచజితేంద్రియాశయః । మయోపక్లృప్తాఖిలలోక
సంయుతోవిధత్స్వవీరాఖిలలోకరక్షణమ్॥౧౩ ॥శ్రేయఃప్రజాపాలనమేవరాజ్ఞోయత్సాంపరాయేసుకృ

స్వస్మిన్ స్థితం ప్రకృతిస్థోపి-స్వదేహస్థోపి-తద్వికారైఃనలిప్యతే-యతస్సమయిబ్రహ్మణిస్థితః॥౮॥ఇయమవస్థాకస్యోత్పద్య
తఇత్యపేక్షాయామాహచతుర్భిః॥యఇతి॥౯॥పరిత్యక్తేతి॥ యర్హివిశదాశయఃప్రసన్నమనాః-తదాపరిత్యక్తగుణస్సన్ స
మ్యగ్దర్శనోభూత్వా-శాంతిమశ్నుతే-శాంతిమేవాహ-మమసమ్యగౌదాసీన్యేనావస్థానమేవబ్రహ్మతదేవకైవల్యమశ్ను
తే॥౧౦॥సమ్యగ్దర్శనమేవాహ॥ఉదాసీనమితి॥దేహజ్ఞానకర్మేంద్రియమనసామధ్యక్షమివస్థితమాత్మానంయోవేద॥౧౧
సంసారిణఃకూటస్థత్వంకథమతఆహ॥భిన్నస్యేతి॥భిన్నస్యలింగస్యదేహస్యగుణప్రవాహస్సంసారః-భిన్నత్వేహేతుఃద్ర
వ్యాద్యాత్మకస్యతత్రచేతనాదిరాభాసః-అతః దృష్టాసుప్రాప్తాసుసంపత్సువిపత్సుచ-హర్షశోకాదిభిర్నవిక్రియంతే
వికారంనప్రాప్నువంతి॥౧౨॥ సమఇతి ॥ త్వంచసమః-అతస్సుఖేచదుఃఖేచసమస్సన్ - సమానాఃఉత్తమమధ్యమాధ
మాఃయస్య జితానీంద్రియాణిఆశయశ్చయేన-సత్వమఖిలలోకరక్షణంవిధత్స్వ-కథమేకేనమయారక్షణంకర్తుంశక్యం
తత్రాహ మయా-ఈశ్వరేణఉపక్లృప్తాస్సంపాదితాఃఅఖిలలోకాఃఅమాత్యాదయఃతైస్సంయుతః ॥ ౧౩ ॥ ననురక్షణం
దండాదిసాపేక్షం-అతస్తపఃఅన్యద్వాపుణ్యంకరిష్యామీతిచేదతఆహ ॥ శ్రేయఇతి ॥ యత్ యస్మాత్ సాంపరాయేపర
లోకే- ప్రజాభిఃకృతాత్ సుకృతాత్ - షష్ఠమంశంహర్తాహరిష్యతి-అరక్షణేదోషమాహ-అన్యథాప్రజాభిర్హృతంపు

ణ్యం యస్య సః - ప్రజానామఘమత్తి పాపం భుంక్తే - అన్యథేత్యస్య వివరణం - కరహారస్సన్ అరక్షితా చేత్ ॥౧౪॥ ఏవంచ మోక్షోప్యనాయాసేన భవిష్యతీత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ ద్విజాగ్ర్యాణామనుమతః అనువృత్తశ్చ - పరంపరాప్రాప్తో యో ధర్మస్స ఏవ ప్రధానం అర్థకామౌ తు అప్రసంగికౌ యస్య - అన్యతమః అతిశయేనాన్యః ధర్మాదిష్వనాసక్త ఇత్యర్థః - ఏకపద్యపాఠే తు ధర్మప్రధానావన్యతమౌ అర్థకామౌ యస్యేత్యర్థః అస్యాః పృథివ్యాః అవితా సన్ అల్పేన కాలేన గృహోపాగతాన్ సనకాదీన్ ద్రష్టాసి ద్రక్ష్యసి - అనురక్తాః లోకాః యస్మిన్ ॥౧౫॥ వరమితి ॥ మత్ మత్తస్సకాశాత్ కంచిద్వరం వృణీష్వ యతః - గుణాః శమదమాదయః - శీలం నిర్మత్సరత్వాది స్వభావః తైరహం యంత్రితః వశీకృతః - తత్ర హి తైస్తు మఖాదిభిర్నాహం సులభః - యతస్సమం చిత్తం యేషాం తేష్వేవ వర్తితుం శీలం యస్య సోఽహం ॥౧౬॥౧౭॥ స్పృశంతమితి ॥ క్షమాపయితుం పాదయోః స్పృశంతం - స్వేన కర్మణా అశ్వాపహరణేన వ్రీడితం - ప్రేమ్ణా పరిష్వజ్య ॥౧౮॥ భగవానితి ॥ ప్రస్థానేతి ॥ భగవాన్ ప్రస్థానాభిముఖోపి అనుగ్రహేణ విలంబితస్సన్ న ప్రతస్థే ప్రయాణం న కృతవానితి ద్వయోరన్వయః - కథంభూతః ఉపహృతమర్పితమర్హణం యస్మై - సముజ్జిహానయా సముద్గచ్ఛంత్యా వర్ధమానయా భక్త్యా - గృహీతే చరణాంబుజే యస్య - పద్మపలాశవదక్షిణీ యస్య - తథాభూతస్సన్ ఏనం పృథుం పశ్యన్ ॥౧౯॥ ౨౦ ॥ భగవతస్తథావ్యతిరేకముక్త్వా తస్య భక్త్యుద్రేకమాహ ద్వాభ్యాం ॥ స ఇతి ॥ బాష్పవిక్లబత్వేన తూష్ణీమవస్థితస్సన్ - అముం శ్రీహరిం హృదా ఉపగూహ్య

తాత్ షష్ఠమంశమ్। హర్తాన్యథా హృతపుణ్యః ప్రజానామరక్షితా కరహారో ఘమత్తియత్ ॥౧౪॥ ఏవం ద్విజాగ్ర్యానుమతానువృత్తధర్మప్రధానోఽన్యతమోఽవితాస్యాః। హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ ద్రష్టాసి సిద్ధాననురక్తలోకః ॥౧౫॥ వరం చ మత్ కంచన మానవేంద్ర వృణీష్వ తేఽహం గుణశీలయంత్రితః। నాహం మఖైర్వై సులభస్తపోభిర్యోగేన వా యత్సమచిత్తవర్తీ ॥౧౬॥ మైత్రేయః॥ స ఇత్థం లోకగురుణా విష్వక్సేనేన విశ్వజిత్ । అనుశాసిత ఆదేశం శిరసా జగృహే హరేః ॥౧౭॥ స్పృశంతం పాదయోః ప్రేమ్ణా వ్రీడితం స్వేన కర్మణా। శతక్రతుం పరిష్వజ్య విద్వేషం విససర్జ హ ॥౧౮॥ భగవానపి విశ్వాత్మా పృథునోపహృతార్హణః। సముజ్జిహానయా భక్త్యా గృహీతచరణాంబుజః ॥౧౯॥ ప్రస్థానాభిముఖోఽప్యేనమనుగ్రహవిలంబితః। పశ్యన్ పద్మపలాశాక్షో న ప్రతస్థే సుహృత్సతామ్ ॥౨౦॥ స ఆదిరాజో రచితాంజలిర్హరిం విలోకితుం నాశకదశ్రులోచనః। న కించనోవాచ చ బాష్పవిక్లబో హృదోపగుహ్యాముమధాదవస్థితః ॥౨౧॥ అథావమృజ్యాశ్రుకలాం విలోకయన్నతృప్తదృగ్గోచరమాహ పూరుషమ్। పదా స్పృశంతం క్షితిమంస ఉన్నతే విన్యస్తహస్తాగ్రమురంగవిద్విషః ॥౨౨॥ పృథుః॥ వరాన్ విభో త్వద్వరదేశ్వరాద్బుధః కథం వృణీతే గుణవిక్రియాత్మనాం। యే నారకాణామపి సంతి దేహినాం తానీశ కైవల్యపతే వృణే న చ ॥౨౩॥ న కామయే నాథ తదప్యహం క్వచిన్న యత్ర యుష్మచ్చరణాంబుజాసవః । మహత్తమాంతర్హృదయాన్ముఖచ్యుతో విధత్స్వ కర్ణాయుతమేష మే వరః ॥౨౪॥ స ఉత్తమశ్లోక మహన్ముఖచ్యుతో భవత్పదాంభోజసుధాకణానిలః । స్మృతిం పునర్విస్మృతతత

అధాత్ ధృతవాన్ ॥౨౧॥ అథేతి ॥ అతృప్తయోః దృశోః గోచరం విషయభూతం - పదా క్షితిం స్పృశంతమితి - అయం భావః నఖలు దేవాః పదా భువం స్పృశంతి - అతః కృపాపరవశో నూనం హరిరాత్మానం విస్మృతవాని వేతి - అత ఏవ స్ఖలనపరిహారాయ గరుడస్య ఉన్నతే స్కంధే విన్యస్తం హస్తాగ్రం యేన తం ॥౨౨॥ వరం వృణీష్వేతి యదుక్తం తదసహమాన ఆహ ॥ వరానితి ॥ హే విభో వరదానాం బ్రహ్మాదీనామీశ్వరాద్వరప్రదాత్ - త్వత్ త్వత్తస్సకాశాత్ బుధః కథం వరాన్ వృణీత - కీదృశాన్ గుణైర్విక్రియత ఇతి గుణవిక్రియః అహంకారః - స ఏవాత్మా యేషాం తేషాం బ్రహ్మాదీనాం సంబంధినః దేహాభిమానినాం భోగ్యానీతి వా తథా చేద్బుధ ఏవ న భవతీత్యర్థః - జుగుప్సితత్వాదపీత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ బుధ ఏవాహమతో న వృణ ఇతి సముచ్చయాయ చకారః ॥౨౩॥ కైవల్యపత ఇతి సంబోధనాత్ - కైవల్యం వరిష్యతీతి మా శంకీరిత్యాహ ॥ నేతి ॥ మహత్తమానామంతర్హృదయాత్ ముఖద్వారేణ నిర్గతః భగవత్పదాంబుజమకరందః - యశః శ్రవణాదిసుఖం యత్ర నాస్తి తాదృశం చేత్ కైవల్యం తర్హి తత్ క్వచిత్ కదాచిదపి న కామయే - తర్హి కిం కామయసే తదాహ - యశశ్శ్రవణాయ కర్ణానామయుతం విధత్స్వ - నను త్వదన్యః కోప్యేవం న వృతవానితి చేత్ కిమన్యచ్చింతయేత్యాహ - ఏష మే వరః ॥౨౪॥ నను తర్హి కైవల్యాభావే రాగద్వేషాద్యాకులానాం భక్తిసుఖమపి న స్యాదిత్యాశంక్యాహ ॥ స ఇతి ॥ భవత్పదాంభోజసుధాయాః కణో లేశః తత్సంబంధీ యః అనిలస్స ఏవ - దూరాదపి కించిద్యశః శ్రవణమాత్రమిత్యర్థః - విస్మృతం తత్త్వవర్త్మ యైః - కుయోగిభిః తేషామపి పునస్స్మృ

తిమాత్మజ్ఞానం వితరతి-అతో న ఖలు భక్తానాం రాగాదిసంభవః అతః నోస్మాకం సారగ్రాహిణాం అన్యైర్వరైరలం- భక్తావేవ మోక్షాదిసర్వసుఖాంతర్భావాదితి భావః॥ ౨౫ ॥ నను భక్తిః ముక్తిఫలైవ అతః ఫలం విహాయ సాధనే భవతః కోయమాగ్రహ ఇత్యాశంక్యాహ॥ యశ ఇతి॥ హే సుశ్రవః మంగళకీర్తే-శివం యశః-సతాం సంగమే యస్సకృదపి యదృచ్ఛయా ఉపశృణోతి గుణజ్ఞశ్చేత్ - సః పశుం వినా అన్యః కథం విరమేత్ గుణాతిశయం సూచయతి శ్రీః యత్ యశ ఏవ ప్రకర్షేణ వవ్రే వృతవతీ-గుణానాం సర్వపురుషార్థానాం సంగ్రహః స్వస్మిన్ సమాహారః తదిచ్ఛయా॥ ౨౬॥ అతః లక్ష్మీరివాన్యవరపరిత్యాగేన త్వామేవాహం భజ ఇత్యాహ॥ అథేతి॥ లాలసః ఉత్సుకస్సన్- కర్మణి క్రియమాణే యథా ఇంద్రేణ సహ కలిః ఏవం భక్తావపి కిం లక్ష్మ్యా సహ కలహో న స్యాదితి వితర్కయతి - ఏకస్మిన్ పత్యౌ త్వయి విషయే మిథః స్పర్ధమానయోః ఆవయోరపి కిం కలిర్న స్యాదితి కాక్వా వితర్కః - నను పర్యాయేణ సేవాయాం న స్యాత్ నైవం కృతః త్వచ్చరణయోరేవ ఏకతానః మనోవిస్తారో యాభ్యాం తయోః॥ ౨౭॥ భవతు కలహః తథాపి భజేయమేవేత్యాహ॥ జగదితి ॥ జగజ్జనన్యాం వైశసం విరోధః స్యాదేవ-తత్ర హేతుః - యస్యాః కర్మణి నస్సమీహితం ఇచ్ఛా భవతి తథాపి ఇంద్రవిరోధే మత్పక్షపాతవత్ - అత్రాపి తవ పక్షపాత ఏవ స్యాదిత్యాహ-ఫల్గు తుచ్ఛమపి ఉరు బహు కరోషి-యతో దీనేషు వత్సలః- నను బ్రహ్మాదిభిరపి ప్రార్థితాం శ్రియం

త్త్వవర్త్మనాం కుయోగినాం నో వితరత్యలం వరైః॥ ౨౫॥ యశశ్శివం సుశ్రవ ఆర్యసంగమే యదృచ్ఛయా చోపశృణోతి తే సకృత్ । కథం గుణజ్ఞో విరమేద్వినా పశుం శ్రీర్యత్ప్రవవ్రే గుణసంగ్రహేచ్ఛయా॥ ౨౬ ॥ అథాభజే త్వాఖిలపూరుషోత్తమం గుణాలయం పద్మకరేవ లాలసః । అప్యావయోరేకపతిస్పృధోః కలిర్న స్యాత్కృతత్వచ్చరణైకతానయోః॥ ౨౭॥ జగజ్జనన్యాం జగదీశ వైశసం స్యాదేవ యత్కర్మణి నస్సమీహితమ్। కరోషి ఫల్గ్వప్యురు దీనవత్సలః స్వ ఏవ ధిష్ణ్యేభిరతస్య కిం తయా॥ ౨౮ ॥ భజంత్యథ త్వామత ఏవ సాధవో వ్యుదస్తమాయాగుణవిభ్రమోదయమ్। భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న విద్మహే॥ ౨౯॥ మన్యే గిరం తే జగతాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజంతమాత్థ మామ్ । వాచా ను తంత్యా యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ కరోతి మోహితః॥ ౩౦॥ త్వన్మాయయాద్ధా జన ఈశ ఖండితో యదన్యదాశాస్త ఋతాత్మనోఽబుధః। యథా చరేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నస్సమీహితుమ్॥ ౩౧॥ మైత్రేయః॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతస్స విశ్వదృక్తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే। దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరతి స్మ దుస్త్యజామ్॥ ౩౨॥ సత్వం కురు మయాదిష్టమప్రమత్తః ప్రజాపతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వత్రాప్నోతి శోభనమ్॥ ౩౩ ॥ సాధు తేవసితం రాజన్నాశాస్తేను త్త ఆశిషః । స్వర్గాపవర్గనరకాన్ సమం పశ్యంతి మత్పరాః॥ ౩౪॥ ప్రీతోహం తే మహారాజ రోషం దుస్త్యజమత్యజః। శ్రద్ధధానో మదాదేశం తన్మహ్యం పరమార్హణమ్॥ ౩౫॥ మైత్రేయః ॥ ఇతి వైన్యస్య రాజర్షేరభినంద్యార్థవద్వచః। పూజితోనుగృహీత్వైనం గంతుం చక్రేచ్యుతో మతిమ్॥ ౩౬ ॥ దేవర్షిపితృగంధర్వసిద్ధచారణపన్నగాః। కిన్నరాప్సరసో మర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః॥ ౩౭॥ యజ్ఞేశ్వరధియా రాజ్ఞా వాక్పిత్తాంజలిభక్తిభిః। సభాజితా యయుస్సర్వే వైకుంఠానుగతాస్తతః॥ ౩౮॥ భగవానపి రాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్య చాచ్యు

తః హా యత్వయి పక్షపాత ఏవ కథం స్యాదత ఆహ- స్వే స్వే రూప ఏవ రతస్య-తయా కిం ప్రయోజనం - తాం నాద్రియస ఇత్యర్థః-యతస్త్వం దీనవత్సలః॥ ౨౮॥ భజంతీతి॥ అత ఏవ సాధవః నిష్కామాః-అథ జ్ఞానానంతరమపి-త్వామేవ భజంతి- కథంభూతం మాయాగుణానాం విభ్రమః విలాసః తస్య ఉదయః కార్యం సః నిరస్తః యస్మాత్తం-నను తే కిమర్థం భజంతి ఇత్యాహ- భవత్పదానుస్మరణాద్వినా అన్యత్తేషాం నిమిత్తం ఫలం న విద్మహే॥ ౨౯॥ వరైః ప్రలోభనం చక్రపాణేస్తవానుచితమిత్యాశయేనాహ॥ మన్య ఇతి॥ ను అహో - తే వాచా తంత్యా యది జనోయమసితః అబద్ధస్స్యాత్ తర్హి పునః పునః ఫలైర్విమోహితస్సన్ కథం కర్మ కరోతి॥ ౩౦ ॥ త్వదితి॥ త్వన్మాయయా ఖండితస్య త్వయా పునః ఖండనం న కర్తవ్యం - కింతు హితం చేష్టితవ్యమిత్యాహ-త్వన్మాయయా ఋతాదాత్మనః త్వత్తః ఖండితః పృథక్కృతః - యద్యతః అన్యత్ పుత్రాదికమాశాస్తే- అతస్త్వయమవిజ్ఞాపిత ఏవ సమీహితుం చేష్టితుం అర్హసి - యథా బాలహితం పితా స్వయమేవ కరోతి తద్వత్॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ యజ్ఞేతి॥ వాక్పిత్తాంజలిభక్తిభిః సంపూజితాస్సంతః వైకుంఠానుగతాః పార్షదాశ్చ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ అదృష్టామేతి॥ అదృష్టాయ లోచనపథమతిక్రాంతాయ-సందర్శితః ఆత్మా యేన తస్మై॥ ౩౮॥ **************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - వింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకవింశే తు పృథునా ప్రజానామనుశాసనమ్। మహాసత్రే సురాదీనాం మహాసదసి వర్ణ్యతే॥ పురం యయావిత్యుక్తం తత్పురమనువర్ణయతి త్రిభిః మౌక్తికైరితి॥ ౧॥ చందనేతి॥ చందనాగరుయుక్తైస్తోయైః ఆర్ద్రాః రథ్యాదయో యస్యాం తత్పురీ - తోక్మైః హరితయవైశ్చ అంకురైరితి వా అర్చిర్భిర్దీపైః॥ ౨-౩॥ ప్రజా ఇతి॥ సంభృతాః అశేషాణి మంగళాని దధ్యాదీని యైస్తే తథాభిజుష్టాః - మృష్టాః ఉజ్జ్వలాః కన్యాశ్చ॥ ౪॥ శంఖేతి॥ గతస్మయః నిరహంకారః॥ ౫॥ పూజిత ఇతి॥ ప్రియాన్ వరాన్ ప్రదదాతీతి తథా॥ ౬॥ స ఇతి॥ గుణైర్మహాన్ అత ఏవ మహత్తమః పూజ్యతమః॥ ౭॥ తదితి॥ గుణైర్విజృంభితమూర్జితం గుణవద్భిస్సభాజితం సత్కృతం యశః గృణంతం - అర్చయన్ ప్రాహ - సదసస్పతే శౌనక॥ ౮॥ స ఇతి॥ లబ్ధాని అశేషసురాణాం మార్గణాని యేన సః - కిమకరోదితి శేషః॥ ౯॥ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ ప్రార్థయతే॥ కోన్వితి॥ యస్య విక్రమః పృథివీదోహః నంతస్య ఉచ్ఛిష్టతుల్యం కామం తత్తస్య కర్మ వద॥ ౧౦॥ గంగేతి॥ ప్రారబ్ధకర్మభిః ప్రారబ్ధాన్ ప్రాప్తానేవ బుభుజే న తు భోగాంతరార్థం కర్మాణి కృతవానిత్యర్థః॥
తః। హరన్నివ మనో ముష్యస్వధామ ప్రత్యగాద్విభుః॥ ౩౯॥ అస్పృష్టాయ నమస్సర్వ్యాన్నృపస్సందర్శితాత్మనే
వాసుదేవాయ దేవానాం దేవాయ స్వపురం యయౌ॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - వింశోఽధ్యాయః.
మైత్రేయః॥ మౌక్తికైః కుసుమైస్స్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః। మహాసురభిభిర్ధూపైర్మండితం తత్ర తత్ర
చ॥ ౧॥ చందనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్। పుష్పాక్షతఫలైస్తోక్మైర్లాజైరర్చిర్భిరర్చితం॥
౨॥ సంవృతం కదళీస్తంభైః పూగపోతైః పరిష్కృతమ్। తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలంకృతమ్॥ ౩॥ ప్ర
జాస్తం దీపబలిభిస్సంభృతాశేషమంగళైః। అభీయుర్మృష్టకన్యాశ్చ మృష్టకుండలమండితాః॥ ౪॥ శంఖ
దుందుభిఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణ చర్త్విజామ్। వివేశ భవనం వీరస్స్తూయమానో గతస్మయః॥ ౫॥ పూజి
తః పూజయామాస తత్ర తత్ర మహాయశాః। పౌరాన్ జానపదాంస్తాంస్తాన్ ప్రీతః ప్రియవరప్రదః॥ ౬॥ స ఏ
వమాదీన్యనవద్యచేష్టితః కర్మాణి భూయాంసి మహాన్మహత్తమః। కుర్వన్ శశాసావనిమండలం యశః స్ఫీ
తం నిధాయారురుహే పరం పదమ్॥ ౭॥ శ్రీసూతః॥ తదాదిరాజస్య యశో విజృంభితం గుణైరశేషైర్గుణవ
త్సభాజితమ్। క్షత్తా మహాభాగవతస్సదస్పతే కౌషారవిం ప్రాహ గృణంతమర్చయన్॥ ౮॥ విదురః॥ సోఽభిషి
క్తః పృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హణః। బిభ్రత్స వైష్ణవం తేజో బాహ్వోర్యాభ్యాం దుదోహ గామ్॥
౯॥ కో న్వస్య కీర్తిం న శృణోత్యభిజ్ఞో యద్విక్రమోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః। లోకాస్సపాలా ఉపజీవంతి కా
మమద్యాపి తన్మే వద కర్మ శుద్ధమ్॥ ౧౦॥ మైత్రేయః॥ గంగాయమునయోర్నద్యోరంతరా క్షేత్రమావసన్।
ప్రారబ్ధానేవ బుభుజే భోగాన్ పుణ్యజిహాసయా॥ ౧౧॥ సర్వత్రాస్ఖలితాదేశస్సప్తద్వీపైకదండధృత్। అ
న్యత్ర బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః॥ ౧౨॥ ఏకదాసీన్మహాసత్రదీక్షా తత్ర దివౌకసామ్। సమా
జో బ్రహ్మర్షీణాం చ దేవర్షీణాం చ సత్తమ॥ ౧౩॥ తస్మిన్నర్హత్సు సర్వేషు స్వర్చితేషు యథార్హతః। ఉ
త్థితస్సదసో మధ్యే తారాణాముడురాడివ॥ ౧౪॥ ప్రాంశుః పీనాయతభుజో గౌరః కంజారుణేక్షణః। సునా
సస్సుముఖస్సౌమ్యః పీనాంసస్సుద్విజస్మితః॥ ౧౫॥ వ్యూఢవక్షా బృహచ్ఛ్రోణిర్వలివల్గుదలోదరః। ఆవర్త
నాభిరోజస్వీ కాంచనోరురుదగ్రపాత్॥ ౧౬॥ సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజః కంబుకంధరః। మహాధనే దు
కూలాగ్ర్యే పరిధాయోపవీయ చ॥ ౧౭॥ వ్యంజితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమే న్యస్తభూషణః। కృష్ణాజినధరః శ్రీ
మత్కరోతి - తదపి భోగేన పుణ్యక్షపణేచ్ఛయా న తు సుఖాసక్త్యేత్యర్థః॥ ౧౧॥ సర్వత్రేతి॥ అస్ఖలితః అప్రతిహతః ఆదేశః ఆజ్ఞా యస్య - సప్తసు ద్వీపేషు ఏక ఏవ దండం ధారయతీతి తథా - కిం సర్వత్ర - నేత్యాహ - బ్రాహ్మణకులవ్యతిరేకేణ అచ్యుతగోత్రం ప్రవర్తనతుల్యం యేషాం వైష్ణవానాం - తద్వ్యతిరేకేణ చ॥ ౧౨॥ ఏకదేతి॥ ఏకదా తస్య మహాసత్రదీక్షా ఆసీత్ - తత్ర సత్రే దేవాదీనాం సమాజ ఆసీదిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ పూజ్యేషు స్వర్చితేషు సత్సు - సదసః మధ్యే ఉత్థితస్సన్ సమంతతస్స మైక్షత తేతి షష్ఠేనాన్వయః॥ ౧౪॥ ప్రాంశురితి॥ ప్రాంశుః ఉన్నతః పీనౌ చ తౌ ఆయతౌ చ భుజౌ యస్య - కంజవదరుణే ఈక్షణే యస్య సః - శోభనా ద్విజాః స్మితం చ యస్య సః॥ ౧౫॥ వ్యూఢేతి॥ వ్యూఢం విస్తీర్ణం వక్షో యస్య - వళిభిస్తిసృభిర్వల్గు సుందరం దళవత్ అశ్వత్థపత్రమివ ఉపరి విస్తృతం అధస్తాత్సంకుచితముదరం యస్య - ఆవర్తవన్నిమ్నా నాభిర్యస్య - కాంచనవదుజ్జ్వలా ఊరూ యస్య ఉదగ్రౌ ఉన్నతాగ్రౌ పాదౌ యస్య॥ ౧౬॥ సూక్ష్మేతి॥ సూక్ష్మాశ్చ తే వక్రాశ్చ అసితాః నీలాః

స్నిగ్ధాశ్చ మూర్ధజాః యస్య । కంబువత్ త్రిరేఖాంకితా కంధరా యస్య । పరివీయ ధృత్వా । ఉపవీయ ఉత్తరీయం కృత్వా ॥౧౭॥ వ్యంజితే ॥ యద్యపి నియమేన న్యస్తాని న్యక్తాని భూషణాని యేన సః । అథ ఏభిస్తైరనావృతత్వాత్ వ్యంజితా అశేషగాత్రేషు శ్రీః శోభా కీర్తిశోభా యేన । ఆవృతాన్యాచితాని కర్మాణి యేన ॥౧౮॥ శిశిరేతి ॥ శిశిరే సంతాపహరే స్నిగ్ధే చ తారే యయోస్తే అక్షిణీ యస్య । ఇదం వక్ష్యమాణం వాక్యముక్తవాన్ । చారు శ్రోత్రప్రియం । చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ । శ్లక్ష్ణం ప్రసన్నం । మృష్టం శుద్ధం । గూఢం గంభీరార్థం । అవిక్లబం అవ్యాకులం ॥౧౯॥ సభ్యా ఇతి ॥ భవద్భిః సాధుభిః ధర్మం జిజ్ఞాసుభిః పుంభిః సత్సు స్వమనీషితం మనోరథం వేద్యం వక్తవ్యం । అతః ప్రజానుశాసనమపి జిజ్ఞాసైవ క్రియతే । న తు యుష్మాన్ ప్రతి ధర్మప్రవచనమితి భావః ॥౨౦॥ ఇదానీం ప్రజాశ్చ శిక్షయిష్యన్ ప్రజాశిక్షణాదికం మమాపవర్గ్యమిత్యాహ త్రిభిః ॥ అహమితి ॥ పృథక్ స్వేషు సేతుషు స్థాపితాః స్థాపయితా ॥౨౧॥ తస్యేతి । దిష్టదృక్ ప్రాక్కర్మసాక్షీ ఈశ్వరో యస్య తుష్యతి । తస్య వేదవాదినో యాన్ లోకానాహుః । ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానాత్ తే లోకాః మే స్యుః । కథంభూతాః । కామానాం సర్వదోహాః ప్రపూరణం యేషు తే ॥౨౨॥ అన్యథా త్వనిష్టం స్యాదిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ శమలం పాపం । భగమైశ్వర్యం పుణ్యం వా ॥౨౩॥ తదితి । తత్తస్మాత్ । హే ప్రజాః భర్తుర్మే పిండార్థం పిండదానవత్ పరలోకహితార్థం స్వకార్యమేవ కురుత । ధర్మమేవానుతిష్ఠత । అధోక్షజే ధీర్యేషాం తాదృశాస్సంతః । వాసుదేవార్పణబుద్ధ్యేత్యర్థః । అనుగ్రహః కృతః భవేదితి శేషః ॥౨౪॥ యూయమితి ॥ శాస్తుశ్శాసితుః । అనుజ్ఞాతురనుమోదితుశ్చ ప్రేత్య పరలోకే యత్ఫలం తత్తుల్యం ॥౨౫॥ కస్మై కర్తవ్యమిత్యనుమోదామహే

మాన్కుశపాణిః కృతోచితః ॥౧౮॥ శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షః సమైక్షత సమంతతః । ఊచివానిదమూర్వీశః సదః
సంహర్షయన్నివ । చారు చిత్రపదం శ్లక్ష్ణం మృష్టం గూఢమవిక్లబమ్ ॥౧౯॥ రాజా ॥ సభ్యాః శృణుత భద్రం వః
సాధవో య ఇహాగతాః । సత్సు జిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యం స్వమనీషితమ్ ॥౨౦॥ అహం దండధరో గోప్తా ప్ర
జానామిహ యోజితః । రక్షితా వృత్తిదః స్వేషు సేతుషు స్థాపితా పృథక్ ॥౨౧॥ తస్య మే తదనుష్ఠానాద్యా
నాహుర్బ్రహ్మవాదినః । లోకాః స్యుః కామసందోహా యస్య తుష్యతి దిష్టదృక్ ॥౨౨॥ య ఉద్ధరేత్కరం రా
జా ప్రజా ధర్మేష్వశిక్షయన్ । ప్రజానాం శమలం భుంక్తే భగం స్వం చ జహాతి సః ॥౨౩॥ తత్ప్రజా భర్తృపిం
డార్థం స్వార్థమేవానసూయవః । కురుతాధోక్షజధియస్తర్హి మేఽనుగ్రహః కృతః ॥౨౪॥ యూయం తదను
మోదధ్వం పితృదేవర్షయోఽమలాః । కర్తుః శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యం యత్ప్రేత్య తత్ఫలమ్ ॥౨౫॥ అస్తి యజ్ఞ
పతిర్నామ కేషాంచిదర్హసత్తమాః । ఇహాముత్ర చ దృశ్యంతే జ్యోత్స్నావత్యః క్వచిద్భువః ॥౨౬॥ మనోరు
త్తానపాదస్య ధ్రువస్యాపి మహీపతేః । ప్రియవ్రతస్య రాజర్షేరంగస్యాస్మత్పితుః పితుః ॥౨౭॥ ఈదృశానా
మథాన్యేషామజస్య చ భవస్య చ । ప్రహ్లాదస్య బలేశ్చాపి కృత్యమస్తి గదాభృతా ॥౨౮॥ దౌహిత్రాదీనృతే మృ
త్యోః శోచ్యాన్ధర్మవిమోహితాన్ । వర్గస్వర్గాపవర్గాణాం ప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా ॥౨౯॥ యత్పాద
సేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితం మలం ధియః । సద్యః క్షిణోత్యన్వహమేధతీ సతీ యథా పదాం

నను వాసుదేవే । అర్పణీయమితి ॥ వేదాదిభిస్తదనంగీకారాదిత్యేవం వాదినః శనైః సంబోధయన్నాహ । హే అర్హసత్తమాః యజ్ఞపతిర్నామ పరమేశ్వరః కేషాంచిన్మతే తావదస్తి । తథాపి విప్రతిపత్తేర్న తత్సిద్ధిరిత్యాశంక్య జగద్వైచిత్ర్యాన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయతి । ఇహాముత్ర చ జ్యోత్స్నావత్యః కాంతిమత్యో భువః భోగభూమయః శరీరాణి చ క్వచిత్ క్వచిద్దృశ్యంతే । నైతద్వైచిత్ర్యమీశ్వరస్యాభావే ఘటత ఇత్యర్థః ॥౨౬॥ నన్విదం కర్మవైచిత్ర్యాదేవ సేత్స్యతి । తథాపి విద్వదనుభవేన ఈశ్వరసిద్ధిరిత్యాహ త్రిభిః ॥ మనోరితి ॥ అస్మత్పితామహస్యాంగస్య ॥౨౭॥ ఈదృశానామితి ॥ కృత్యమస్తీతి అవశ్యం కర్మఫలదాత్రా భవితవ్యమితి తేషాం మతమితి భావః ॥౨౮॥ దౌహిత్రాదీనితి ॥ మృత్యోర్దౌహిత్రాదీన్ వేనాదీన్ హిత్వా । ధర్మే విమోహితాన్ అతశ్శోచ్యాన్ । నను కర్మైవ ఫలం దాస్యతి విధ్యుద్దేశగతా దేవతా వా । కిం పరమేశ్వరేణ తత్రాహ । వర్గేతి । వర్గస్త్రివర్గః । స్వర్గః ధర్మస్య ఫలం । అపవర్గో మోక్షః । తేషామైకాత్మ్యేనైకరూపేణ సర్వానుగతేన హేతునా । తత్రాపి ప్రాయేణ హేతునా । అయం భావః । న తావజ్జడస్య కర్మణః ఫలదాతృత్వం ఘటతే । న చ అర్వాగ్దేవతానాం సార్వత్ర్యం అంతర్యామిశ్రుతేః । న చ తథా కర్మసామ్యే ఫలతారతమ్యం । క్వచిత్ తదసిద్ధిశ్చ సంభవతి । అతస్స్వతంత్రేణ కర్తుమకర్తుమన్యథా కర్తుం సమర్థేన పరమేశ్వరేణ భావ్యమితి ॥౨౯॥ కించ జీవానాం మోక్షదః పరమేశ్వర ఏవ । నార్వాగ్దేవతాః తాసామపి జీవత్వావిశేషాదిత్యాశయేనాహ త్రిభిః ॥ యదితి ॥ యస్య పాదయోస్సేవాయామభిరుచిః

తపస్వినాం సంసారతప్తానాం అశేషైః జన్మభిరుపచితం సంవృద్ధం ధియః మలం సద్యః క్షపయతి - తమేవ భజతేతి తృతీయేనాన్వయః - కథంభూతా అహన్యహని వర్ధమానా సతీ సాత్త్వికీ అవ్యభిచారిణీ భక్తిః - తత్పాదసంబంధస్యైవ మహిమేతి సదృష్టాంతమాహ - యథేతి ॥ ౩౦ ॥ వినిర్ధుతేతి ॥ వినిర్ధుతాః అశేషాః మనోమలాః యస్య - అసంగః వైరాగ్యం తేన విజ్ఞానస్య విశేషః సాక్షాత్కారః తదేవ వీర్యం యస్య - యత్పాదాంఘ్రిమూలే కృతా శ్రయః సన్ ॥ ౩౧ ॥ తమితి ॥ ఆత్మవృత్తిభిః అధ్యయనాధ్యాపనాదిభిః మనోవచఃకాయానాం గుణైః - ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాభిః స్వకర్మభిః - అమాయినః నిష్కపటాః సంతః నను బ్రహ్మాదిభిః సేవ్యే కిమస్మత్కృత్యా భవిష్యతి - తత్రాహ - యథాధికారమేవ అవసితాః నిశ్చితాః సమాప్తా వా అర్థసిద్ధిర్యేషాం ॥ ౩౨ ॥ స్వకర్మభిర్యాగాదిభిర్భజతేత్యుక్తం తత్ర బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిరితి న్యాయేన సర్వేషు యాగేషు తదంగకల్పేషు భగవద్దృష్ట్యా కిమ్మకర్తవ్యం న భిన్నదృష్ట్యేతి వక్తుం తేషాం భగవద్రూపతామాహ ద్వాభ్యాం - అసావితి - అసౌ భగవానేవ స్వరూపతః విశుద్ధవిజ్ఞానఘనోపి అగుణః - నిర్విశేషగుణోపి సన్ - ఇహ కర్మమార్గే అనేకగుణః నానావిశేషగుణవాన్ అధ్వరః యజ్ఞః సంపద్యతే ॥ శ్రు ॥ యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః - అనేకగుణత్వమేవాహ - పృథగ్విధాని యాని ద్రవ్యాదీని తైః తత్ర ద్రవ్యాణి వ్రీహ్యాదీని - గుణాః శుక్లాదయః - క్రియాః అవఘాతాదయః - ఉక్తయః మంత్రాః - అర్థః యాగసాధ్య ఉపకారః - ఆశయః సంకల్పః - లింగం పదార్థానాం శక్తిః నామ జ్యోతిష్టోమాది - తైశ్చాధ్వరః సంపద్యతే ॥ ౩౩ ॥ యాగతదంగానాం భగవన్మూర్తిత్వముక్త్వా యాగఫలస్యాపి భగవద్రూపతామాహ ప్రధానేతి- ప

గుప్తవిసిస్సృతాసరిత్ ॥ ౩౦ ॥ వినిర్ధుతాశేషమనోమలః పుమానసంగవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్ । యదంఘ్రిమూలే కృతకేతనః పునర్న సంసృతిం క్లేశవహాం ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ తమేవ యూయం భజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచఃకాయగుణైః స్వకర్మభిః । అమాయినః కామదుఘాంఘ్రిపంకజం యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః ॥ ౩౨ ॥ అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరః పృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః । సంపద్యతేఽర్థాశయలింగనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనః స్వరూపతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానకాలాశయధర్మసంగ్రహే శరీర ఏష ప్రతిపద్య చేతనామ్ । క్రియాఫలత్వేన విభుర్విభావ్యతే యథానలో దారుషు తద్గుణాత్మకః ॥ ౩౪ ॥ అహో మమామీ వితరంత్యనుగ్రహం హరిం గురుం యజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్ । స్వధర్మయోగేన యజంతి మామకా నిరంతరం క్షోణితలే దృఢవ్రతాః ॥ ౩౫ ॥ మా జాతు తేజః ప్రభవేన్మహర్ద్ధిభిస్తితిక్షయా తపసా విద్యయా చ । దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాం కులే స్వయం రాజకులాద్ద్విజానామ్ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మణ్యదేవః పురుషః పురాతనో నిత్యం హరిర్యచ్చరణాభివందనాత్ । అవాప లక్ష్మీమనపాయినీం యశో జగత్పవిత్రం చ మహత్తమాగ్రణీః ॥ ౩౭ ॥ యత్సేవయాశేషగుహాశయః స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతి కామమీశ్వరః । తదేవ తద్ధర్మపరైర్వినీతైః సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౮ ॥ పుమాఁల్లభేతానతివేలమాత్మనః ప్రసీదతోఽత్యంతశమం స్వతః స్వయమ్ । యన్నిత్యసం

మవిభుః పరమానందోపి శరీరే చేతనాం విషయాకారాం బుద్ధిం ప్రతిపద్య తదభివ్యంగ్యానందరూపస్సన్ - క్రియాఫలత్వేన ప్రతీయతే । శ్రు ॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి శ్రుతేః - యథా అనలో దారుషు స్థితః తద్గుణాత్మకః దారుధర్మదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్ తద్వత్ - కథంభూతే శరీరే ప్రధానమవ్యక్తం - కాలః తత్క్షోభకః - ఆశయః వాసనా ధర్మోఽదృష్టం తైస్సంగృహ్యతే ఽన్యత ఇతి తథా తస్మిన్ దేహే ॥ ౩౪ ॥ తదేవమప్రవృత్తాన్ భగవద్భజనే ప్రవర్త్య స్వతః ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్తిమభినందనేన దృఢయతి - అహో ఇతి- వితరంతి కుర్వంతి ॥ ౩౫ ॥ *************

ఇదానీం హరిభక్తిదార్ఢ్యాయ బ్రాహ్మణభక్తిం విధత్తే అష్టభిః - మేతి- మహత్యః ఋద్ధయః తాభిః యద్రాజకులస్య తేజః తిరస్కారాత్ - ద్విజానాం కులే - అజితః హరిః దేవతా యేషాం తేషాం వైష్ణవానాం కులే మా జాతు ప్రభవేత్ కదాచిదపి తత్ర ప్రభావం న కుర్యాత్ - కథంభూతే సమృద్ధిభిర్వినాపి స్వయమేవ తితిక్షాదిభిర్దేదీప్యమానే ॥ ౩౬ ॥ బ్రాహ్మణానేవ స్తువన్నాహ ॥ బ్రహ్మణ్యేతి ॥ యచ్చరణాభివందనాత్ హరిః లక్ష్మీం యశశ్చావాప - యత్సేవయా చ ఈశ్వరః తుష్యతి తదేవ బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామితి ద్వయోరన్వయః ॥ ౩౭ ॥ యదితి ॥ తస్య హరేః లోకసంగ్రహాయాపి యో ధర్మః తత్పరైః ॥ ౩౮ ॥ నను బ్రహ్మకులపవనిత్యం సేవ్యమానే సర్వదేవతాముఖభూతే గ్నౌ యజ్ఞాద్యనుష్ఠానం న స్యాత్ - న చ తేన వినా చిత్తశుద్ధిః - న చ తయా వినా మోక్షస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ ద్వాభ్యాం - పుమానితి- యస్య బ్రహ్మకులస్య నిత్యసంతతం ధనని షేవయా పుమాన్ స్వయమేవ జ్ఞానాభ్యాసాదికం వినాపి అత్యంతశమం మోక్షం లభతే - కుతః యత్సేవ

యాస్వాతపవ అనతివేలం శీఘ్రం ప్రసీదతః శుద్ధ్యతః ఆత్మనశ్చిత్తాత్ తతః పరం శ్రేష్ఠం దేవానాం కిం ముఖమస్తి - బ్రాహ్మణసేవయైవ యజ్ఞాదిఫలం జ్ఞానఫలం చ సర్వం భవతీత్యర్థః॥ ౩౯॥ హరేరపి తదేవ పరం ముఖమిత్యాహ - అశ్నాతీతి - ఇజ్యానాం పూజ్యానాం ఇంద్రాదీనాం నామభిః యస్య ముఖే శ్రద్ధయా హుతం హవిః - అనంతో యథాశ్నాతి - తథా చేతనయా బహిష్కృతే రహితే హుతాశనే హుతం నాశ్నాతి - కైర్హుతమశ్నాతి - తత్త్వకోవిదైః సర్వదేవమయశ్చైతస్యమూర్తిరనంత ఇతి తత్త్వవిద్భిః సర్వభోగస్య చిదవసానత్వం పశ్యద్భిరితి వా - కుత ఏవంభూతో పాత్రమాహ - పారమహంస్యం యద్జ్ఞానం తత్పరా న త్యజంతి అధికుర్వంతీతి పారమహంస్యపర్యాః ఉపనిషదః తాః గావో వాచో యస్మిన్ - ఉపనిషద్భిః జ్ఞానఘనత్వేనోక్త ఇత్యర్థః - యద్వా పరమహంసానాం జ్ఞాననిష్ఠా నాం గవ్యాః పారమహంస్యాః పరితః అయంతి గచ్ఛంతి గావః ఇంద్రియాణి యస్మాత్ స పర్యగుః ఇంద్రియనియంతా - స చాసౌ స చ పారమహంస్యపర్యగుః - జ్ఞానరూపః సర్వాంతర్యామీ చేత్యర్థః॥ ౪౦ ॥ న కేవలం చేతనత్వేన హుతాశనాద్విశేషః కింతు వేదజ్ఞానాదపీత్యాహ - యదితి - యదిత్యవ్యయం - యే బ్రహ్మ - వేదం నిత్యం బిభ్రతి తేషామిత్యుత్తరేణాన్వయః - మంగళం నామ ॥ శ్లో ॥ ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తస్య వర్జనమ్ । ఏతద్ధి మంగళం ప్రోక్తం మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి - మౌనమధ్యయనవిరోధివార్తాత్యాగః - సమాధినా చిత్తైకా

బంధనిషేవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి ముఖం హవిర్భుజామ్॥౩౯॥ అశ్నాత్యనంతః ఖలు తత్త్వకోవిదైః
శ్రద్ధాహుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః। న వై తథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్య
గుః॥౪౦॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపోమంగళమౌనసంయమైః। సమాధినా బిభ్రతి హార్థ
దృష్టయే యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే॥౪౧॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీ
టమాయుః। యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజంతి॥౪౨॥ గుణాయనం శీలధనం కృ
తజ్ఞం శ్రద్ధాశ్రయం సంవృణుతేను సంపదః। ప్రసీదతు బ్రహ్మకులం గవాం చ జనార్దనః సానుచరశ్చ మహ్యమ్॥
౪౩॥ మైత్రేయః ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః । తుష్టువుర్హృష్టమనసః సాధువాదేన
సాధవః ॥ ౪౪॥ పుత్రేణ జయతే లోకానితి సత్యవతీ శ్రుతిః। బ్రహ్మదండహతః పాపో యద్వేనోఽత్యతరత్త
మః॥౪౫॥ హిరణ్యకశిపుశ్చాపి భగవన్నిందయా తమః। వివిక్షురత్యగాత్సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః॥
౪౬ ॥ వీరవర్య పితః పృథ్వ్యాః సమాః సంజీవ శాశ్వతీః । యస్యేదృశ్యచ్యుతే భక్తిః సర్వలోకైకభర్తరి॥
౪౭ ॥ అహో వయం హ్యద్య పవిత్రకీర్తే త్వయైవ నాథేన ముకుందనాథాః। య ఉత్తమశ్లోకతమస్య విష్ణో
ర్బ్రహ్మణ్యదేవస్య కథాం వ్యనక్తి॥ ౪౮॥ నాత్యద్భుతమిదం నాథ తవాజీవ్యానుశాసనమ్। ప్రజానురాగో
మహతాం ప్రకృతిః కరుణాత్మనామ్॥౪౯॥ అద్య నస్తమసః పారస్త్వయోపాసాదితః ప్రభో। భ్రామ్యతాం
నష్టదృష్టీనాం కర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః ॥ ౫౦॥ నమో వివృద్ధసత్త్వాయ పురుషాయ మహీయసే। యో బ్రహ్మ
క్షత్రమావిశ్య బిభర్తీదం స్వతేజసా॥ ౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - ఏకవింశోఽధ్యాయః,
మైత్రేయః॥ జనేషు ప్రగృణత్స్వేవం పృథుం పృథులవిక్రమమ్। తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారః సూర్య
వర్చసః॥౧॥ తాంస్తు సిద్ధేశ్వరాన్ రాజా వ్యోమ్నోఽవతరతోఽర్చిషా। లోకానపాపాన్కుర్వంతః సానుగోచ

గ్ర్యేణ అర్థదృష్టయే వేదార్థమపి విచారయితుమిత్యర్థః యత్ర వేదే ఇదం విశ్వం ॥ ౪౧ ॥ తేషామితి - హే ఆర్యాః యావజ్జీవం అధికిరీటం ముకుటస్యోపరి వహేయేతి ప్రార్థనాయాం లిఙ్ యం రేణుం ॥ ౪౨ ॥ గుణభజనస్య ఫలమాహ గుణాయనమితి అన్వనుసంపదః సంవృణుతే సమ్యగ్భజంతే - తస్మాత్ ప్రసీదతు బ్రహ్మకులం గవాం కులం చ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ సాధువాదమాహ షడ్భిః పుత్రేణేతి - యత్ యతః వేనోఽపి తమః నరకం అత్యతరత్ అతితతార॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అహో ఇతి - ముకుందనాథాః స్మః - త్వన్నాథత్వేనైవ ముకుందనాథత్వే పర్యవసితమిత్యర్థః - తత్ర హేతుః - య ఇతి॥ ౪౮॥ నేతి - జీవ్యానాం సేవకానామనుశాసనం ప్రజాసు అనురాగః - ప్రకృతిః స్వభావః॥ ౪౯॥ అద్యేతి॥ ఉపాసాదితః సమీపం ప్రాపితః - కర్మభిర్భ్రామ్యతాం॥ ౫౦॥ నమ ఇతి - ఈశ్వరదృష్ట్యా విప్రా పాదయోఽపి ప్రణమంతి - బ్రహ్మ విశ్య బ్రాహ్మణజాతిమధిష్ఠాయ - క్షత్త్రం క్షత్త్రియాన్ బిభర్తి - క్షత్త్రం చావిశ్య బ్రహ్మ బిభర్తి - తదుభయం చావిశ్య ఇదం విశ్వం బిభర్తి॥ ౫౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥*********************౦*********

శ్లో ॥ ద్వావింశే తు తతం జ్ఞానం పృథవే హరిశాసనాత్। సనత్కుమారో భగవానుపాదిశదితీర్యతే॥ ౧॥ తానితి॥ అర్చి

షాలంకృతాః సనకాదయః పతఇతి జ్ఞాపితాః - అదృష్ట అపశ్యత్ ॥ ౨ ॥ తదితి॥ తేషాం దర్శనే నోద్గతాన్ ప్రాణాన్ ప్రాత్యాదిత్సు రివోత్థిత ఇవ - అయం భావః॥ శ్లో॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణా హ్యుత్క్రామంతి యూనః స్థవిర ఆగతే। ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పున స్తాన్ ప్రతిపద్యత ఇతి స్మృతేః - ప్రాణాస్తావత్ తత్తేజసాకృష్టాః తాన్ ప్రత్యుద్గచ్ఛంతి - అతః స్వయమనుద్గచ్ఛతః పాదౌ నవానా మప్యాదితి భయాదివ ససంభ్రమం ప్రత్యుద్గమం చకారేతి - సహ సదస్యైరనుగైశ్చ వర్తమానః - ఇంద్రియేశో జీవః గుణాన్ గంధాదీన్ ప్రతియథోద్గచ్ఛతీత్యుత్ప్రేక్ష్యా దృష్టాంతః॥౩॥ గౌరవాదితి॥ యంత్రితో వశీకృతః గృహీతమధ్యర్హణమర్ఘ్యమాస నం చ యైః తాన్ ॥౪॥ తదితి॥ మార్జితం క్షాళితమలకబంధనం కేశబంధనం యస్య - మానయన్నివ స్వయం చ చార ॥౫॥ హాటకా సన ఇతి॥ భవస్య అగ్రజాతత్వేన మాన్యాన్ ॥౬॥ ప్రీతః ప్రాహ ఉక్తం తదేవ ప్రీతిపూర్వకం వచనమాహ దశభిః - అహో ఆ ఇత్యాది హే మంగళాయనాః మంగళమయనం యేషాం - మయా కిం మంగళమాచరితం యస్య మే యోగిభిరపి దుర్దర్శానాం ॥ ౭॥౮॥ దుర్దర్శత్వమాహ నైవేతి॥ సర్వదృశమాత్మానం - యథా సర్వే న లక్షయంతి అస్య విశ్వస్య హేతవో మహదా దయో మన్వాదయో వా - యద్వా కథం భూతాః యే అస్య సర్వదృగాత్మదర్శనస్య హేతవస్తాన్ ॥౯॥ అధనా ఇతి॥ యేషాం సాధూనాం గృహాః అర్హాణాం పూజ్యానాం వర్యాః వరణీయాః స్వీకారార్హాః అంబ్వాదయో యేషు తాదృశాః - అంబుచతృ

ష్టలక్షితాః॥౨॥ తద్దర్శనోద్గతాన్ ప్రాణాన్ ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః । ససదస్యానుగో వైన్య ఇంద్రియే
శో గుణానివ॥౩॥ గౌరవాద్యంత్రితః సభ్యః ప్రశ్రయానతకంధరః । విధివత్పూజయాంచక్రే గృహీతాధ్యర్హ
ణాసనాన్॥౪॥ తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబంధనః । తత్ర శీలవతాం వృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥౫॥
హాటకాసన ఆసీనాన్ స్వధిష్ణ్యేష్వివ పావకాన్॥ శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తః ప్రీతః ప్రాహ భవాగ్రజాన్
॥౬॥ పృథుః॥ అహో ఆచరితం కిం మే మంగళం మంగళాయనాః । యస్య వో దర్శనం హ్యాసీద్దుర్దర్శానాం చ
యోగిభిః॥౭॥ కిం తస్య దుర్లభతరమిహ లోకే పరత్ర చ । యస్య విప్రాః ప్రసీదంతి శివో విష్ణుశ్చ సానుగః॥౮॥
నైవ లక్షయతే లోకో లోకాన్ పర్యటతోపి యాన్ ।యథా సర్వదృశం సర్వ ఆత్మానం యేస్య హేతవః॥౯॥ అ
ధనా అపి తే ధన్యాః సాధవో గృహమేధినః। యద్గృహా హ్యర్హవర్యాంబుతృణభూమీశ్వరావరాః॥౧౦॥ వ్యా
లాలయద్రుమా వై తేప్యరిక్తాఖిలసంపదః। యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥ ౧౧॥ స్వాగతం వో
ద్విజశ్రేష్ఠా యద్వ్రతాని ముముక్షవః। చరంతి శ్రద్ధయా ధీరా బాలా ఏవ బృహంతి వై॥ ౧౨॥ కచ్చిన్నః కుశ
లం నాథా ఇంద్రియార్థార్థవేదినామ్। వ్యసనావాప ఏతస్మిన్ పతితానాం స్వకర్మభిః॥౧౩॥ భవత్సు కుశలప్ర
శ్న ఆత్మారామేషు నేష్యతే। కుశలాకుశలా యత్ర న సంతి మతివృత్తయః ॥౧౪॥ తదహం కృతవిశ్రంభః సు
హృదో వస్తపస్వినాం। సంపృచ్ఛే భవ ఏతస్మిన్ క్షేమః కేనాంజసా భవేత్ ॥౧౫॥ వ్యక్తమాత్మవతామాత్మా
భగవానాత్మభావనః। స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీ చరత్యజః॥౧౬॥ మైత్రేయః॥ పృథోస్తత్సూ
క్తమాకర్ణ్య సారం సుష్ఠు మితం మధు। స్మయమాన ఇవ ప్రీత్యా కుమారః ప్రత్యువాచ హ॥౧౭॥ సనత్కుమా
రః॥ సాధు పృష్టం మహారాజ సర్వభూతహితాత్మనా। భవతా విదుషా చాపి సాధూనాం మతిరీదృశీ॥౧౮॥ సంగ
మః ఖలు సాధూనాముభయేషాం చ సమ్మతః। యత్సంభాషణసంప్రశ్నః సర్వేషాం వితనోతి శమ్॥౧౯॥ అస్తైన

ణం చ భూమిశ్చ ఈశ్వరో గృహస్వామీ చ అవరా భృత్యాదయశ్చ ॥౧౦॥ వ్యాలేతి॥ వ్యాళానాం ఆలయా ద్రుమా ఏవ తే - అరి క్తాః పూర్ణాః అఖిలాః సంపదో యేషు - తాదృశా అపి యే గృహాః - తీర్థపాదీయా వైష్ణవాస్తేషాం పాదతీర్థేన వివర్జితాః॥౧౧॥ స్వాగతమితి॥ స్వాగతం భద్రమాగమనం జాతం - యద్యస్మాత్ బాలా ఏవ భవంతో బృహంతి వ్రతాని చరంతి - యద్వా యే షాం వో వ్రతాని అన్యే బాలాశ్చరంతి॥౧౨॥ కచ్చిదితి॥ ఇంద్రియార్థ ఏవ అర్థం పురుషార్థం యే విందంతి తేషాం నః వ్యసనా వ్యాప్యంతే యస్మిన్ తస్మిన్ సంసారే॥౧౩॥ నన్వభ్యాగతానాం కుశలం పృచ్ఛ్యతే నతు స్వాత్మనస్తత్రాహ భవత్స్వితి॥ ౧౪॥ తదితి॥ కృతస్తస్మాత్ కృతవిశ్వాసః సన్ తపస్వినాం సుతపసాం సుహృదో యుష్మాన్ పృచ్ఛామి॥౧౫ ॥ నఖల్వస్మాన్ యోగితుల్యాయా యం కింతు సాక్షాద్భగవానేవేత్యాహ॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తం నిశ్చితం ఆత్మవతాం ఆత్మత్వేన ప్రకాశమానః ఆత్మానం భావ యతి - ప్రకాశయతీతి తథా - ఇమాం పృథివీం చరతి॥ ౧౬॥ పృథోరితి॥ సూక్తం శోభనం వచనం - సారం న్యాయ్యం సుష్ఠు గంభీ రార్థం - మితమల్పాక్షరం మధు శ్రోత్రప్రియం - ముఖప్రసత్త్యా స్మయమాన ఇవ ప్రతీయమానః॥ ౧౭॥౧౮॥ స్వయమపి స్వ స్య సంగమమభినందతి ॥ సంగమ ఇతి ॥ ఉభయేషాం వక్తౄణాం చ శ్రోతౄణాం చ యేషాం సంభాషణసహితః సంప్ర

శ్నః సర్వేషాం శంసుఖం విస్తారయతి॥ ౧౯ ॥ తదేవం సంగమం ప్రశ్నం చాభినంద్యానువాదముఖేనైవ మోక్షసాధనముప
దిశతి॥ అస్త్యేవేతి॥ గుణానామనువాదనే ప్రశ్నద్వారేణానువాదః ప్రవర్తతే శ్రవణ ఇత్యర్థః ఆత్మనో మానసః అంతరా
త్మస్థం కామాత్మకం మలం విధునోతి - కషాయం ధాతురాగవదనవర్త్మ్యం ॥ ౨౦ ॥ చిత్తశుద్ధ్యైవ బహిర్వైరాగ్యమాత్మని
రతిశ్చ భవతి॥ న చ తతోఽధికం సాధనమస్తి శాస్త్రేషు తయోరేవ మోక్షహేతుత్వనిశ్చయాదిత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ సధ్రి
గ్విమృశేషు సమ్యక్ విచారవత్సు క్షేమస్య హేతురేతావానేవ సునిశ్చితః - కోసౌ ఆత్మవ్యతిరిక్తే దేహాదౌ - అసంగో వైరా
గ్యం ఆత్మని రతిశ్చ ఆత్మనోపి శేషణం నిర్గుణే బ్రహ్మణీతి॥ ౨౧ ॥ నన్వేతదేవాతిదుర్లభమిత్యాశంక్యోత్తమాధికారిణః శ్రవణ
మాత్రేణ భవతి - అన్యస్య తు చిత్తశుద్ధ్యనుసారేణ సాధనతారతమ్యతో వర్ధమానయా భక్త్యేత్యభిప్రేత్యాహ చతుర్భిః -
సేతి। సా బ్రహ్మణి రతిః రసం గిక్షు శ్రద్ధాదిభిః స్యాదితి చతుర్థేనాన్వయః - జిజ్ఞాసయా తత్త్వవిశేషబుభుత్సయా పుణ్యం శ్రవో
యశో యస్య తస్య హరేః పుణ్యా యా కథా తయా చ॥ ౨౨ ॥ అర్థేతి॥ అర్థారామా అర్థనిష్ఠాస్తామసాః ఇంద్రియారామాః కా
మనిష్ఠా రాజసాః - తైః సహాయా గోష్ఠీ తస్యామతృష్ణయా - తేషాం చ యే సమ్మతా అర్థాః కాయాశ్చ తేషామపరిగ్రహేణ -
వివిక్తే విజనే యా రుచిస్తయా ఆత్మన్యేవ పరితోషే చమతిః స్యాత్ కింతు హరేర్గుణపీయూషపానాద్వినా తస్మిన్ సతి వివిక్తే
రుచిర్న కార్యా - న చాత్మని పరితోషః కార్య ఇత్యర్థః॥ ౨౩ ॥ అహింసయేతి॥ పారమహంస్యచర్యయా ఉపశమాదిప్రధాన
యా వృత్త్యా - స్మృత్యా ఆత్మహితానుసంధానేన ముకుందాచరితమేవాగ్ర్యం సీధు శ్రేష్ఠమమృతం తచ్చ రితస్మృతిసుఖ
నేత్యర్థః - మార్గాంతరస్యానిందయా - నిరీహయా యోగక్షేమార్థక్రియారాహిత్యేన - ద్వంద్వతితిక్షయా శీతోష్ణాదిద్వం

ద్వరాజ భవతోమధుద్విషః పాదారవిందస్య గుణానువాదనే। రతిస్సదాయా విధునోతి నైష్ఠికీ కామం కషా
యం మలమంతరాత్మనః॥ ౨౦ ॥ శాస్త్రేష్వియానేవ సునిశ్చితో నృణాం క్షేమస్య సధ్ర్యగ్విమృశేషు హేతుః
అసంగ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఆత్మని దృఢారతిర్బ్రహ్మణి నిర్గుణే చ యా॥ ౨౧ ॥ సా శ్రద్ధయా భగవద్ధర్మచర్యయా జి
జ్ఞాసయాధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా। యోగేశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం పుణ్యశ్రవః కథయా పుణ్యయా చ
॥ ౨౨ ॥ అర్థేంద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ। వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆ
త్మన్వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్ ॥ ౨౩ ॥ అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకుందా
చరితాగ్ర్యసీధునా। యమైరకామైర్నియమైరనిందయా నిరీహయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ॥ ౨౪ ॥ హరేర్ము
హుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృంభమాణయా। భక్త్యా హ్యసంగస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే బ్ర
హ్మణి చాంజసా రతిః॥ ౨౫ ॥ యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా। దహ
త్యవీర్యం హృదయం జీవకోశం పంచాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః॥ ౨౬ ॥ దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గు
ణో నైవాత్మనో బహిరంతర్విచష్టే। పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా పురుషస్తద్వినాశే
॥ ౨౭ ॥ ఆత్మానమింద్రియార్థం చ పరం యదుభయోరపి। సత్యాశయ ఉపాధౌ వై పుమాన్పశ్యతి నాన్యథా॥ ౨౮ ॥

ద్వసహనేనేతి॥ ౨౪ ॥ కథమేత్యతోఽత్రిక్తమపి కథనం భక్త్యావంతరంగత్వేన పునరుచ్యతే ॥ హరేరితి ॥ తత్పరాః హరిభక్తాః
తేషాం కర్ణపూరాః కర్ణాలంకారభూతాః యే హరేః గుణాః తేషామభిధానేన సదసతి కార్యకారణరూపే॥ ౨౫ ॥ భవత్వే
వం తాదృశ్యాసంగ ఆత్మరతిశ్చ తతః కిం తత ఆహ॥ యదేతి॥ యదా నిష్ఠాం ప్రాప్తా రతిర్భవతి - తదా ఆచార్యవాన్ సన్ జ్ఞానవిరాగ
రంహసా జ్ఞానవైరాగ్యయోగేన అవీర్యం నిర్వాసనం సత్ జీవస్య కోశమావరకమహంకారం హృదయం పుమాన్ దహతి
కథంభూతం పంచమహాభూతప్రధానం - యద్వా అవిద్యాస్మితరాగద్వేషాభినివేశాః పంచ - తదాత్మకం - ఉత్థితః ప్రజ్వ
లితోఽగ్నిః యోనిమరణిమేవ - యద్వా యదా రతిరాచార్యానుగ్రహశ్చ తదా ఆత్మజ్ఞానవిరాగయోర్వేగేనోత్థితః సాక్షా
త్కారః అవీర్యం పునః ప్రరోహాక్షమం యథా న భవత్యేవం హృదయం దహతి - శేషం సమానం॥ ౨౬ ॥ తతః కిమత ఆహ॥ దగ్ధా
శయ ఇతి ॥ దగ్ధః ఆశయో హృదయముపాధిర్యస్య - అత ఏవ ముక్తాః సమస్తాస్తద్గుణాః కర్తృత్వాదయో యేన - ఆత్మనస్సకా
శాద్బహిర్ఘటాది - అంతః సుఖదుఃఖాది - నైవ విచష్టే న పశ్యత్యేవ - కుత ఇత్యపేక్షాయాం ద్రష్టృదృశ్యప్రతీతేరంతఃకరణ
హేతుత్వాదిత్యాహ - పరో దృశ్యః ఆత్మా ద్రష్టా తయోర్యద్వ్యవధానం భేదకం పూర్వమాసీత్ - తస్యాపి నాశే సతి - యథా
స్వప్నే రాజాహమిత్యారోపితం సైన్యాది ద్రష్టారం దృశ్యం సైన్యం చ స్వప్నావస్థానాశే న పశ్యతి తద్వత్॥ ౨౭ ॥ ద్రష్టృ
దృశ్యభేదప్రతీతేరంతఃకరణహేతుత్వమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయతి ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం ద్రష్టా

తంచేంద్రియార్థం దృశ్యం చ భయోస్తయోః పరం సంబంధహేతుమహంకారం చ అతే మేంతఃకరణేనైవజాగ్రత్స్వప్న యోః పశ్యతి అన్యథా సుషుప్తౌ నదుక్తం ॥ శ్లో ॥ దృశ్యానురంజితం ద్రష్టృదృశ్యం ద్రష్ట్రనురంజితమ్ । అహంవృత్త్యో రుభయోరక్తం తన్నాశే ద్వైతమాత్మన ఇతి ॥ ౨౮ ॥ ఏకస్మిన్నాత్మని దృశ్యాది భేదప్రతీతి రౌపాధికీతి దృష్టాంతేన స్పష్టయతి ॥ ని మిత్త ఇతి ॥ లోకేపి చ సర్వత్ర జలదర్పణాదౌ భేదనిమిత్తే సత్యేవ ఆత్మనో బింబభూతస్య పరస్య ప్రతిబింబస్య చ భేదం పశ్యతి న తు జలాద్యభావే ॥ ౨౯ ॥ ఏవం చ గుర్భిః అసంగాత్మరత్యోర్మోక్షహేతుత్వముక్తం ఇదానీం అనాత్మరతేః సంసారహేతుత్వ మాహ ॥ ఇంద్రియైరితి ॥ ధ్యాయతాం గుణారోపేణ స్మరతాం పుంసామింద్రియాణి స్వవృత్తైః విషయైరాకృష్యంతే - విషయాసక్తిం ప్రాప్యంతే - తైశ్చ మన ఆక్షిప్యతే తచ్చ బుద్ధేస్సకాశాత్ చేతనాం విచారసామర్థ్యం హరతి ఏతచ్చాపి వేకినానలక్ష్య త ఇతి దృష్టాంతేనాహ - తిరజఃకుశాది స్తంబో యథా మూలైస్తోయం హ్రదాదపహరతి తద్వత్ ॥ ౩౦ ॥ భ్రశ్యతీతి ॥ చిత్తం చేతనాయామనపహృతాయాం స్మృతిః పూర్వాపరానుసంధానం భ్రశ్యతి ఏవం గ్రదో్రోధం జ్ఞానభ్రంశం ఆత్మనః ఏవ హేతోః - ఆత్మనోపహ్నవనాశం ప్రాహుః ॥ ౩౧ ॥ ఏవంభూతో నాశో భవతు తతః కిమిత్యత ఆహ ॥ నేతి ॥ య దధియమధికృత్య - అన్యస్య విషయస్య ప్రియతమత్వం ॥ ౩౨ ॥ ఆత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతీతి శ్రుతేః తస్యాత్మనః స్వైనైవ యో వ్యతిక్రమోపహ్నవః తస్మాత్ యః స్వార్థనాశః అతః పరతరః స్వార్థనాశో నాస్తి ॥ ౩౨ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ అర్థే తి ॥ విషయస్య అర్థస్యాభిధ్యానం ఇంద్రియార్థః కామస్తస్యాభిధ్యానం సర్వార్థనాశః జ్ఞానం విజ్ఞానం పరోక్షాపరోక్షం యేన ధ్యానేన ముఖ్యతాం స్థావరతాం ॥ ౩౩ ॥ అనాత్మరతేరనర్థహేతుత్వముక్తం సంగస్యాప్యాహ ॥ నేతి ॥ యద్వస్తు ధర్మాదీనాం

నిమిత్తే సతి సర్వత్ర జలాదావపి పూరుషః । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదాం పశ్యతి నాన్యథా ॥ ౨౯ ॥ ఇంద్రియైర్వి షయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యాయతాం మనః । చేతనాం హరతే బుద్ధేః స్తంబస్తోయమివ హ్రదాత్ ॥ ౩౦ ॥ భ్ర శ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తం జ్ఞానభ్రంశః స్మృతిక్షయే । తద్రోధం కవయః ప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః ॥ ౩౧ ॥ నాతః పరతరో లోకే పుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదధ్యన్యస్య ప్రేయస్త్వమాత్మనః స్వవ్యతిక్ర మాత్ ॥ ౩౨ ॥ అర్థేంద్రియార్థాభిధ్యానం సర్వార్థాపహ్నవో నృణామ్ । భ్రంశితో జ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావి శతి ముఖ్యతామ్ ॥ ౩౩ ॥ న కుర్యాత్కర్హిచిత్సంగం తమస్తీవ్రం తితీర్షుః । ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యద త్యంతవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ తత్రాపి మోక్ష ఏవార్థ ఆత్యంతికతయేష్యతే । త్రైవర్గ్యోర్థో యతో నిత్యః కృ తాంతభయసంయుతః ॥ ౩౫ ॥ పరేవరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను । న తేషాం విద్యతే క్షేమ ఈశవి ధ్వంసితాశిషామ్ ॥ ౩౬ ॥ తత్త్వం నరేంద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ దేహేంద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతా నామ్ । యః క్షేత్రవిత్తపతయా హృది విష్వగావిః ప్రత్యక్చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి సోఽస్మి ॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్ని దం సదసదాత్మతయా విభాతి మాయావివేకవిధుతి స్రజి వాహిబుద్ధిః । తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం

విఘాతుకం తస్మిన్ సంగం తమస్సంసారం ॥ ౩౪ ॥ తుల్యవన్నిర్దేశాత్పురుషార్థసామ్యభ్రాంతిం వారయతి ॥ తత్రేతి ॥ తత్రాపి కృతాంతః కాలః ॥ ౩౫ ॥ భయసంయుతత్వమేవాహ ॥ పర ఇతి ॥ పరే బ్రహ్మాదయః అవరే అస్మదాదయః గుణక్షోభాదను పశ్చాద్భవంతి ఈశః కాలః తేన విధ్వంసితా ఆశిషో యేషాం ॥ ౩౬ ॥ తత్త్వమితి ॥ యస్మాదనాత్మరతిరనర్థహేతుః తత్తస్మాజ్జగ తాం జంగమానాం తస్థుషాం స్థావరాణాం చ - దేహాదిభిరాత్మనాహంకారేణ చ - ఆవృతానాం హృది యశ్చకాస్తి ప్రకా శతే తమవేహి - కథం సోఽస్మీతి - సోఽస్తీతి పాఠే స ఏవ ఏకోస్తి తతోన్యదసదిత్యర్థః - ననుజీవో హృది చకాస్తి నాన్యస్తత్రాహ - క్షేత్రవిదం జీవం తపతి నియమయతీతి క్షేత్రవిత్తపః తస్య భావస్తత్తా తయా - అంతర్యామిరూపేణ - యద్వా క్షేత్రవిత్తై అహం మమ తాస్పదే పాతీతి క్షేత్రవిత్తపః తేన రూపేణ జీవస్తు పారతంత్ర్యాన్న పాతి - ననుకర్మ జీవం నియచ్ఛతి - న అవిః ప్ర త్యక్షః తత్ర హి బుద్ధిః న ప్రత్యక్ ప్రతిలోమం చకాస్తి - బుద్ధిస్తు పరాగ్విషయాకారేణ - తర్హ్యహంకారః న విష్వక్ వ్యాప్తత్వేన - స తు పరిచ్ఛిన్నః ఏవంభూతో యో భగవాన్ తమవేహీతి ॥ ౩౭ ॥ స్థావరజంగమాదీనాం హృది చకాస్తీత్యుక్తే తేషాం సత్త్వం తత్సంబంధాదీశ్వరస్య మాలిన్యం చ ప్రసక్తం నిరాకుర్వన్ముక్తిభక్త్యా తం ప్రణమతి ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్నిదం విశ్వం సదసదాత్మతయా ఉత్కృష్టనికృష్టభావేన కార్యకారణభావేన వా - మాయైవ విభాతి - తం ప్రపద్యే - మాయా త్వేహ హేతుః వివేకేన విధుతిః నిరాకృతిర్యస్యాః తత్ - స్రజి వేతి వాశబ్దో దృష్టాంతే నిత్యముక్తం - యతః పరిశుద్ధం తతః తేః - విబుద్ధం తత్త్వం స్వరూపం - అత ఏవ ప్రత్యూహా అభిభూతా - కర్మభిః కలితా మలినా ప్రకృతిర్యేన తం ॥ ౩౮ ॥ తమవేహీతి జ్ఞానము[illegible] - త

స్వజ్ఞానస్య దుష్కరత్వేన భక్తిముపదిశతి ద్వాభ్యాం । యదితి ॥ యస్య పాదపంకజయోః పలాశాని అంగుళయః తేషాం విలా-
సః కాంతిః తస్య భక్త్యా స్మృత్యా కర్మాశయం అహంకారరూపం హృదయగ్రంథిం కర్మభిరేవ గ్రథితం ఉద్గ్రథయంతి విషయేభ్యో
నివర్త్యేషాం రుద్ధాః ప్రత్యాహృతాః స్రోతోగణాః ఇంద్రియవర్గో యైః అరణం శరణం ॥ ౩౯ ॥ నను బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి శ్రు-
తేః కథం యతయో నోద్గ్రథయంతీత్యపేక్షాయామాహ । కృచ్ఛ్ర ఇతి ॥ అప్లవేశాః ప్లవః తరణహేతుః ఈశో యేషాం తే న భవం-
తీతి తథా మహాన్ ఇహ అతికృచ్ఛ్రః క్లేశః తే హి అసుఖేన యోగాదినా ఇంద్రియషడ్వర్గగ్రాహం భవార్ణవం తితీర్షంతి
తస్మాత్ ఉడుపం ప్లవం దుస్తరార్ణం ఉత్తరార్ణవమిత్యర్థః యద్వా అర్ణశబ్దే వకారాభావ ఆర్షః దుస్తరోదకరూపం వ్యసన-
మిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ స ఇతి ॥ ఆత్మమేధసా బ్రహ్మపుత్రేణ దర్శితా ఆత్మనో గతిః తత్త్వం యస్మై సః ॥ ౪౧ ॥ కృత ఇతి ॥ బ్రహ్మన్నితి సంబో-
ధనం పాలితాన్యాదేశస్య యూయమిత్యాదిషు సర్వాః ప్రతి ॥ ౪౨ ॥ నిష్పాదిత ఇతి ॥ ఆత్మనా దేహేన సహ సర్వం రాజ్యాది-
కం మదీయం సాధూచ్ఛిష్టం సాధుభిః స్వీయం సత్ మహ్యం ప్రసాదరూపేణ దత్తం అతః తత్ర మమ స్వత్వాభావాత్ గురుద-
క్షిణార్థం కిం దదే న హి పితా పుత్రం మోదకాదితస్మై దానరూపేణ ప్రత్యర్పయతే ॥ ౪౩ ॥ నివేదనం తు తదీయస్యైవ సమర్పణం

ప్రత్యూహకర్మకలిలప్రకృతిం ప్రపద్యే ॥ ౩౮ ॥ యత్పాదపంకజపలాశవిలాసభక్త్యా కర్మాశయం గ్రథిత-
ముద్గ్రథయంతి సంతః । తద్వన్న రిక్తమతయో యతయోఽపి రుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణం భజ వాసుదేవమ్ ॥
౩౯ ॥ కృచ్ఛ్రో మహానిహ భవార్ణవమప్లవేశాం షడ్వర్గనక్రమసుఖేన తితీర్షయంతి । తత్త్వం హరేర్భగవతో
భజనీయమంఘ్రిం కృత్వోడుపం వ్యసనముత్తర దుస్తరార్ణమ్ ॥ ౪౦ ॥ మైత్రేయః ॥ స ఏవం బ్రహ్మపుత్రేణ కు-
మారేణాత్మమేధసా । దర్శితాత్మగతిః సమ్యక్ ప్రశస్యోవాచ తం నృపః ॥ ౪౧ ॥ రాజా ॥ కృతో మేఽనుగ్రహః పూ-
ర్వం హరిణార్తానుకంపినా । తమాపాదయితుం బ్రహ్మన్ భగవన్ యూయమాగతాః ॥ ౪౨ ॥ నిష్పాదితశ్చ కా-
ర్త్స్న్యేన భగవద్భిర్ఘృణాలుభిః । సాధూచ్ఛిష్టం హి మే సర్వమాత్మనా సహ కిం దదే ॥ ౪౩ ॥ ప్రాణా దా-
రాః సుతా బ్రహ్మన్ గృహాశ్చ సపరిచ్ఛదాః । రాజ్యం బలం మహీ కోశ ఇతి సర్వం నివేదితమ్ ॥ ౪౪ ॥ సైనాప-
త్యం చ రాజ్యం చ దండనేతృత్వమేవ చ । సర్వలోకాధిపత్యం చ వేదశాస్త్రవిదర్హతి ॥ ౪౫ ॥ స్వమేవ బ్రాహ్మ-
ణో భుంక్తే స్వం వస్తే స్వం దదాతి చ । తస్యైవానుగ్రహేణాన్నం భుంజతే క్షత్రియాదయః ॥ ౪౬ ॥ యైరీ-
దృశీ భగవతో గతిరాత్మవాద ఏకాంతతో నిగమిభిః ప్రతిపాదితా నః । తుష్యంత్వదభ్రకరుణాః స్వకృతేన ని-
త్యం కో నామ తత్ప్రతికరోతి వినోదపాత్రమ్ ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయః ॥ త ఆత్మయోగపతయ ఆదిరాజేన పూజి-
తాః । శీలం తదీయం శంసంతః ఖేఽభూవన్ మిషతాం నృణామ్ ॥ ౪౮ ॥ వైన్యస్తు ధుర్యో మహతాం సంస్థిత్యాధ్యా-
త్మశిక్షయా । ఆప్తకామమివాత్మానం మేన ఆత్మన్యవస్థితః ॥ ౪౯ ॥ కర్మాణి చ యథాదేశం యథాకాలం యథా-
బలమ్ । యథోచితం యథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్ ॥ ౫౦ ॥ ఫలం బ్రహ్మణి సన్న్యస్య నిర్విషంగః స-
మాహితః । కర్మాధ్యక్షం చ మన్వాన ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్ ॥ ౫౧ ॥ గృహేషు వర్తమానోఽపి స సామ్రాజ్య-
శ్రియాన్వితః । నాసజ్జతేంద్రియార్థేషు నిరహంమతిరర్కవత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవమధ్యాత్మయోగేన కర్మాణ్యనుస-
మాచరన్ । పుత్రానుత్పాదయామాస పంచార్చిష్యాత్మసమ్మతాన్ ॥ ౫౩ ॥ విజితాశ్వం ధూమ్రకేశం హర్య-
క్షం ద్రవిణం వృకమ్ । సర్వేషాం లోకపాలానాం దధారైకః పృథుర్గుణాన్ ॥ ౫౪ ॥ గోపీథాయ జగత్సృష్టేః

యథా భృత్యో రాజ్ఞే సేవారూపేణ తాంబూలాదికమర్పయతి తథా మయాపి సర్వాణి నివేదితం స్వీకురుతేత్యాహ ॥ ప్రాణా
ఇతి ॥ ౪౪ ॥ ఆత్మనః స్వత్వాభావం ప్రపంచయతి సైనాపత్యం చేతి ద్వాభ్యాం ॥ ౪౫ ॥ స్వమితి ॥ వస్తే పరిధత్తే - అన్నమాత్రం కేవ-
లం భుంజతే న తు దానే స్వాతంత్ర్యం ॥ ౪౬ ॥ సత్యపి స్వత్వే సర్వస్వేనాపి న గురోః ప్రత్యుపకర్తుం శక్యమిత్యాహ । యైరితి ॥ ఆ-
త్మవాదే అధ్యాత్మవిచారే ఏకాంతతః తన్నిశ్చయేన నిగమిభిః వేదవిద్భిః - తే నిత్యమనల్పకరుణాః స్వకృతేనైవ దీనోద్ధరణకర్మ-
ణా తుష్యంతు - కో నామ తత్కృతముపకారం ప్రతి స్వయముపకరోతి - ఉదపాత్రమంజలిం వినా - మయా అంజలిరేవ తే-
భ్యో బద్ధ ఇత్యర్థః - యద్వా వినోదపాత్రం అపహాసాస్పదం - ప్రత్యుపకారే ప్రవృత్తో జనో నామ ఉపహాసాస్పదం భవేదిత్యర్థః ॥
౪౭ ॥ త ఇతి ॥ ఖే అభూవన్ ఆకాశమార్గం గతాః ॥ ౪౮ ॥ వైన్య ఇతి ॥ ధుర్యో ముఖ్యః - అధ్యాత్మశిక్షయా సంస్థితే రేకాగ్రతాతయా
ఆత్మన్యవస్థితస్సన్ మేనే ॥ ౪౯ ॥ కర్మాణీతి ॥ బ్రహ్మసాత్కృతం బ్రహ్మణ్యర్పితం యథా భవతి తథా ॥ ౫౦ ॥ ఫలమితి ॥ నిర్విషంగః
కర్మస్వనాసక్తః - కర్మాధ్యక్షం కర్మసాక్షిణముదాసీనం మన్వానః అకరోదితి పూర్వేణైవాన్వయః - నాసజ్జతేత్యత్ర రేణ

వా॥౫౧॥౫౨॥ఏవమితి॥ అర్చిషి భార్యాయాం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ రాజేతి॥సోమశ్చాసౌరాజాచసఇవభువోవసుధనంగృహ్ణన్విసృజంశ్చాసౌసూర్యవత్ - రాజ్ఞఃప్రతపనమాజ్ఞాకరణం॥౫౬॥దుర్ధర్ష ఇతి॥ అగ్నిరివదుర్ధర్షఃద్యౌస్స్వర్గఇవ॥౫౭॥ వర్షతీతి॥ సముద్రోఽపియథాగాంభీర్యాత్ తావానితినబుధ్యతేతథా - అసావభిప్రాయతోదుర్బోధః-అచలరాట్ మేరురివ ౫౮॥ ౫౯॥ మాతరిశ్వేతి॥ సర్వాత్మా సర్వత్రసంచారశక్తిఃబలాదిభిఃసర్వాత్మామాతరిశ్వేవ- భూతరాట్ శ్రీరుద్రః ౬౦॥కందర్పఇతి॥అజో బ్రహ్మేవ॥౬౧॥బృహస్పతిరితి॥ఆత్మవత్త్వే జితేంద్రియత్వే భక్త్యాదిభిఃపరార్థోద్యమేచఆత్మనైవ తుల్యఃనిరుపమః॥౬౨॥కీర్త్యేతి॥ పుంభిఃసత్పురుషైఃరామఃసీతాపతిర్యథాసతాంకర్ణరంధ్రేషుప్రవిష్టః॥౬౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం- ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥**************************************

శ్లో॥త్రయోవింశేనభార్యస్యవనేనిత్యసమాధితః-విమానమధిరుహ్యాథవైకుంఠగతిరీర్యతే॥౧॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రవయసంవృద్ధందృష్ట్వాతపోవనమగాదితితృతీయేనాన్వయః - స్వకృతోనుసర్గఃఅన్నాదిసర్గఃపుర(గ్రా)మాదిసర్గశ్చ - వర్ధితఃఅశేషః

కాలేస్వేస్వేచ్యుతాత్మకః। మనోవాఙ్మూర్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరంజయన్ప్రజాః॥౫౫॥రాజేత్యధాన్నామధేయంసోమరాజఇవాపరః। సూర్యవద్విసృజన్గృహ్ణన్ప్రతపంశ్చభువోవసు॥ ౫౬॥దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేంద్రఇవదుర్జయః। తితిక్షయాధరిత్రీవద్ద్యౌరివాభీష్టదోనృణామ్॥ ౫౭॥ వర్షతిస్మయథాకామంపర్జన్యఇవతర్పయన్। సముద్రఇవదుర్బోధస్సత్త్వేనాచలరాడివ॥ ౫౮॥ధర్మరాడివశిక్షాయామాశ్చర్యేమఘవానివ। కుబేరఇవకోశాఢ్యోగుప్తార్థోవరుణోయథా॥౫౯॥మాతరిశ్వేవసర్వాత్మాబలేనసహసౌజసా।అవిషహ్యతయాదేవోభగవాన్భూతరాడివ॥౬౦॥ కందర్పఇవసౌందర్యేమనస్వీమృగరాడివ। వాత్సల్యేమనువన్నౄణాంప్రభుత్వేభగవానజః॥౬౧॥ బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాదఆత్మవత్త్వేస్వయంహరిః। భక్త్యాగోగురువిప్రేషువిష్వక్సేనానువర్తిషు॥ హ్రియాప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యఃపరోద్యమే॥౬౨॥కీర్త్యోర్ధ్వగీతయాపుంభిస్త్రైలోక్యేతత్రతత్రహ। ప్రవిష్టఃకర్ణరంధ్రేషుస్త్రీణాంరామస్సతామివ॥౬౩॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-ద్వావింశోధ్యాయః-**********************

మైత్రేయః॥ దృష్ట్వాత్మానంప్రవయసమేకదావైన్యఆత్మవాన్। ఆత్మనావర్ధితాశేషస్వానుసర్గఃప్రజాపతిః॥౧॥జగతస్తస్థుషశ్చాపివృత్తిదోధర్మభృత్సతామ్। నిష్పాదితేశ్వరాదేశోయదర్థమిహజజ్ఞివాన్॥ ౨॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాంన్యస్యవిరహాద్రుదతీమివ। ప్రజాసువిమనస్స్వేకస్సదారోగాత్తపోవనమ్॥ ౩॥ తత్రాప్యదాభ్యనియమోవైఖానససుసమ్మతే।ఆరబ్ధఉగ్రతపసియథాస్వవిజయేపురా॥౪॥కందమూలఫలాహారస్తృణపర్ణాశనఃక్వచిత్।అబ్భక్షఃకతిచిన్మాసాన్వాయుభక్షస్తతఃపరమ్॥ ౫॥ గ్రీష్మేపంచతపావీరోవర్షాస్వాసారషాణ్మునిః।ఆకంఠమగ్నశ్శిశిరేఉదకేస్థండిలేశయః॥ ౬॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాంతఊర్ధ్వరేతాజితానిలః।ఆరిరాధయిషుఃకృష్ణమచరత్తపఉత్తమమ్॥ ౭॥ తేనక్రమానుసిద్ధేనధ్వస్తకర్మమలాశయః। ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నబంధనః॥౮॥సనత్కుమారోభగవాన్యదాహాధ్యాత్మికంపరమ్।యోగంతేనైవపురుషమభజత్పురుషర్షభః॥౯॥భగవద్ధర్మిణస్సాధోఃశ్రద్ధయాయతతస్సదా। భక్తిర్భగవతిబ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాభవత్॥ ౧౦॥ తస్యానయాభగవతఃపరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదను

స్వానుసర్గోయేన॥౧॥జగతఇతి॥నిష్పాదితఃఈశ్వరాదేశఃప్రజాపాలనాదిర్యేన- జజ్ఞివాన్జాతః॥ ౨॥ ఆత్మజేష్వితి॥ఆత్మజాంపృథ్వీం-విమనస్సుదీనతాతురాసు-సదారఃసభార్యః॥ ౩॥తత్రేతి॥ అదాభ్యాఃవిఘ్నైర్నాశయితుమశక్యాఃనియమాఃయస్య-వానప్రస్థానాంసుసంమతేఉగ్రేతపసిఆరబ్ధఃప్రవృత్తఃకర్తరిక్తఃస్వస్యధరామండలస్యవిజయేపూర్వంయథామహతాయత్నేనప్రవృత్తఃతద్వత్॥౪॥ఉగ్రంతపోదర్శయతిత్రిభిః॥కందమూలేతి॥క్వచిత్ కదాచిత్॥ ౫॥గ్రీష్మఇతి॥చతుర్దిక్షుచత్వారోగ్నయఃఉపరిసూర్యఇతిపంచానాంతపతాంతపఃసంతాపోయస్యపంచతపాః - ఆసారంసహతఇతిఆసారషాట్-శిశిరేఋతౌ-స్థండిలేశయః భూమిశయనః సర్వదా॥౬॥ ౭॥ తేనేతి॥తేనతపసాక్రమానుసిద్ధేనశనైఃప్రాప్తేన-ధ్వస్తానినిరస్తానికర్మాణియస్య- అతఏవఅమలఃఆశయోయస్య- ఛిన్నానిబంధనానివాసనాయస్య॥౮॥ ౯॥౧౦॥తస్యేతి॥పరికర్మణాపరిచర్యయా- శుద్ధసత్త్వఃఆత్మామనోయస్యతస్య- జ్ఞానమభూత్ - కీదృశంయేననిజముపాధింజీవకోశం-హృదయగ్రంథింసంశయానాంఆసంభవాదీనాంపదమాశ్రయం-చిచ్ఛేద- కీదృశేనఅనయాభక్త్యానిశితేన-కథంభూత

యాతస్య భగవతః సంస్మరణానుపూర్తిః సంపూర్తిః యస్యాః తయా నిశితేన॥౧౧॥ ఛిన్నేతి॥ కించ ఛిన్నా అన్యధీర్దేహాత్మ
బుద్ధిర్యస్య - యతోఽధిగతాత్మగతిః అత ఏవ నిరీహః ప్రాప్తాసు సిద్ధిషు నిస్పృహః - యేన వయునేన జ్ఞానేన ఇదం సంశయపదం ఛి
చ్ఛేద - తత్ తత్యజే త్యక్తవాన్ - తత్ప్రియత్వాదప్యుపరరామేత్యర్థః - తస్య యోగసిద్ధిష్వపి నిస్పృహత్వం యుక్తమేవే
త్యాహ - తావన్న ప్రమత్తః కింతు ప్రమత్తో భవతి తస్య శ్రీకృష్ణకథారతత్వాన్న తాసు లోభో జాయత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥౧౩॥
దేహత్యాగప్రకారమాహ పంచభిః॥ సంపీడ్యేతి॥ పాయుం గుదం సంపీడ్యేతి - ముక్తాసనం సూచితం। శ్లో॥ సంపీడ్య సీవనం సూ
క్ష్మం గుల్ఫేనైవ తు మధ్యతః - సవ్యదక్షిణగుల్ఫేన ముక్తాసనమితీరితమితి॥ మూలాధారాద్వాయుముత్సారయన్ ఊర్ధ్వం
నయన్ నాభ్యామవస్థాప్య తతః కోష్ఠేష్వవస్థాప్య అయూయుజదిత్యుత్తరేణాన్వయః - కోష్ఠాన్యేవాహ - హృదాదీనాం
ద్వంద్వైక్యం - శీర్షం - భ్రూమధ్యం తస్మిన్॥౧౪॥ ఉత్సర్పయన్నితి॥ తం వాయుం - పాఠాంతరే - ఏవమసూన్ ప్రాణానుత్స
ర్పయన్ క్రమేణ మూర్ధ్ని బ్రహ్మరంధ్రే చావేశ్య గతో దేహారంభకపంచభూతాని సమష్టిభూతేషు విలాపితవాన్ - త
దాహ - వాయుం బాహ్యవాయౌ - అయూయుజత్ ఏకీకృతవాన్ - కాయం దేహగతం కఠినాంశం క్షితౌ॥ ౧౫॥ ఖానీతి॥ ఖాని
ఇంద్రియచ్ఛిద్రాణి ద్రవాంశం తోయే - తదేవం దేహం ప్రవిలాప్య అద్వితీయాత్మప్రతిపత్త్యర్థం మహాభూతానామపి
లయమాహ - క్షితిం అంభసి ఏకీకృతవాన్ - తత్ అంభః అదస్తేజః అముం వాయుం॥ ౧౬ ॥ తదేవం తామసాహంకారకార్య
స్యాకాశపర్యంతస్య - లయముక్త్వా సాత్త్వికరాజసాహంకారకార్యాణాం లయమాహ॥ ఇంద్రియేష్వితి॥ ఇంద్రియేషు -
మన ఇతి దేవానామప్యుపలక్షణం - సవికల్పకజ్ఞానే మనసః ఇంద్రియైరాకర్షణాత్తేషు లయాభిధానం నను కార్యత్వాత్ - త
దుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయత ఇతి॥ శ్లో॥ ఇంద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యా

సంస్మరణానుపూర్త్యా। జ్ఞానం విరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్॥ ౧౧॥ ఛి
న్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన। తావన్న యోగగతిభిర్యతిరప్రమ
త్తో యావద్గదాగ్రజకథాసు రతిం న కుర్యాత్॥౧౨॥ ఏవం స వీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని। బ్రహ్మ
భూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కలేబరమ్॥౧౩॥ సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయుముత్సారయన్ శ
నైః। నాభ్యాం కోష్ఠేష్వవస్థాప్య హృదురః కంఠశీర్షణి॥౧౪॥ ఉత్సర్పయన్నసూన్ మూర్ధ్ని క్రమేణావేశ్య ని
స్పృహః। వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్॥౧౫॥ ఖాన్యాకాశే ద్రవం తోయే య
థాస్థానం విభాగశః। క్షితిమంభసి తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యముమ్॥ ౧౬॥ ఇంద్రియేషు మనస్తాని తన్మా
త్రేషు యథోద్భవమ్। భూతాదినాఽమూన్యుత్క్షిప్య మహత్యాత్మని సందధే॥౧౭॥ తం సర్వగుణవిన్యాసం జీ
వే మాయామయే న్యధాత్। తం చానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీ పుమాన్॥ ౧౮॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణ
స్వరూపస్థోఽజహాత్ప్రభుః। అర్చిర్నామ మహారాజ్ఞీ తత్పత్న్యనుగతా వనమ్। సుకుమార్యతదర్హా చ యత్ప
ద్భ్యాం స్పర్శనం భువః॥౧౯॥ అతీవ భర్తుర్వ్రతధర్మనిష్ఠయా శుశ్రూషయా చార్ష*దేహయాత్రయా। నా
విందతార్తిం పరికర్శితాపి సా ప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః॥ ౨౦॥ దేహం విపన్నాఖిలచేతనాదికం

యతాం మన ఇతి - ఇంద్రియేషు నభ ఇతి పాఠే స్వయమేవార్థః - భట్టాదీనాం మతే నభశ్చాక్షుషం - కేషాంచిన్మానసం అను
మానికత్వమతేఽపీంద్రియవ్యాపారోఽస్త్యేవ - నభోగుణశ్చ శబ్దః శ్రోత్రగ్రాహ్యః - అత ఇంద్రియగ్రాహ్యత్వాదింద్రి
యేషు నభో విలాపితమితి - తానీంద్రియాణి యథోద్భవం ఉద్భవో ప్రవృత్తిలాభః స చ విషయాధీన ఇతి శ్రోత్రాదీనాం వి
షయేషు శబ్దాదిషు లయః - యద్వా తన్మాత్రకార్యాణ్యేవేంద్రియాణి - మనో వ్యపంచీకృతపంచతన్మాత్రకార్యం ; అహం
కారాదికత్వాభిధానం తదధీనత్వవివక్షయేత్యవిరోధః - భూతాదినాహంకారేణ ప్రాగవశిష్టనభస్సహితానీంద్రియాణి -
ఉత్క్షిప్య పరతోఽసీత్వా - భూతాదౌ క్షిప్త్వా - తేన సహ మహత్తత్త్వే సందధ ఇత్యర్థః॥౧౭॥ తమితి॥ సర్వేషాం గుణానాం కా
ర్యాణాం విన్యాసః స్థితిర్యస్మిన్ - తం మహాంతం మాయామయే మాయోపాధిప్రధానే జీవే - తం చానుశయముపాధిం యః
పూర్వమనుశాయీ - పుమాన్ జీవః అసౌ పృథుః బ్రహ్మణి స్థితస్సన్ జహాదిత్యర్థః॥౧౮॥ వనప్రవేశమారభ్య రాజ్ఞ్యాః కథా
మాహ చతుర్భిః॥ అర్చిర్నామేతి॥ అనుగతా అనుజగామ - అతదర్హేతి తదపి నార్హతి - యా కిం పద్భ్యాం భువః స్పర్శనమితి యత్॥
౧౯॥ అతీవేతి॥ భర్తుర్వ్రతం యద్భూమిశయనాది తస్మిన్ ధర్మే యా నిష్ఠా తయా - ఋషీణామియమార్షీ దేహయాత్రా కంద
మూలాదివృత్తిస్తయా చ ఆర్తిం దుఃఖం న ప్రాప - తత్ర హేతుః ప్రేయసః కరేణ స్పర్శనం మానశ్చ తాభ్యాం నిర్వృతిర్యస్యాః॥

౨౦॥దేహమితి॥పృథివ్యాఃపత్యుఃదుహితృగ్వంతుతస్యాదేవతాయారూపేణ-విపన్నంనష్టముఖిలంచేతనాదికంయస్మిన్-తథాభూతందేహమాలక్ష్య-తద్దేహంచితామారోపయత్ ॥ ౨౧॥విధాయేతి॥ కృత్యంతత్కాలోచితంవిధాయ-హ్రాదిన్యాఃజలేఆప్లుతాస్నాతాసతీ-భర్తుఃరుదకందత్త్వా-దివిఅంతరిక్షేస్థితాన్నత్వావహ్నింత్రిఃపరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్య॥౨౨ ॥ విలోక్యేతి॥ దేవైస్సహితాః॥౨౩॥కుర్వంత్యఇతి॥గృణంతిస్మఅభాషంత॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥ తేషామితి॥భగవాన్పద్యతేగమ్యతేనేనేతి తథా-తన్నైష్కర్మ్యంజ్ఞానం-యేచంచలాయుషోపిసాధయంతి - తేషామన్యదేవాదిపదంకిందుర్లభంనకించిదిత్యర్థః॥ ౨౭॥సఇతి॥అవ్యక్తంశోచంతి॥సవంచితఇతి॥ యతఆత్మనేమృహ్యతిఅపవర్గసాధనంమానుష్యంలబ్ధ్వాపివిషయేష్వాసక్తిం

త్యుఃపృథివ్యాదయితస్యచాత్మనః।ఆలక్ష్య కించిచ్చవిలప్యసాసతీచితామథారోపయదద్రిసానుని॥౨౦॥ విధాయకృత్యంహ్రదినీజలాప్లుతాకృత్వోదకంభర్తురుదారకర్మణః। నత్వాదివిస్థాంస్త్రిదశాంస్త్రిఃపరీత్యవివేశవహ్నింధ్యాయతీభర్తృపాదమ్॥౨౨॥విలోక్యానుగతాంసాధ్వీంపృథుంవీరవరంపతిమ్।తుష్టువుర్వరదాదేవైర్దేవపత్న్యస్సహస్రశః॥౨౩॥ కుర్వంత్యఃకుసుమాసారంతస్మిన్మందరసానుని। నదత్స్వమరతూర్యేషుగృణంతిస్మపరస్పరమ్॥౨౪॥ దేవ్యః॥ అహోఇయంవధూర్ధన్యాయాచైవంభూభుజాంపతిమ్। సర్వాత్మనాపతింభేజేయజ్ఞేశంశ్రీర్వధూరివ॥౨౫॥సైషానూనంవ్రజత్యూర్ధ్వమనువైన్యంపతింసతీ। పశ్యతాస్మానతీత్యార్చిర్దుర్విభావ్యేనకర్మణా॥౨౬॥ తేషాందురాపంకింవాస్త్యన్మర్త్యానాంభగవత్పదమ్।భువిలోలాయుషోయేవైనైష్కర్మ్యంసాధయంత్యుత॥౨౭॥ సవంచితోబతాత్మధ్రుక్కృచ్ఛ్రేణమహతాభువి।లబ్ధ్వాపవర్గ్యంమానుష్యంవిషయేషువిషజ్జతే॥౨౮॥మైత్రేయః ॥ స్తువంతీష్వమరస్త్రీషుపతిలోకంగతావధూః।యంవాఆత్మవిదాంధుర్యోవైన్యఃప్రాపాచ్యుతాశ్రయమ్॥ ౨౯॥ ఇత్థంభూతానుభావోసౌపృథుస్సభగవత్తమః।కీర్తితంతస్యచరితముద్దామచరితస్యతే॥౩౦ ॥ యఇదంసుమహత్పుణ్యంశ్రద్ధయావహితఃపఠేత్।శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపిసపృథోఃపదవీమియాత్॥ ౩౧॥ బ్రాహ్మణోబ్రహ్మవర్చస్వీరాజన్యోజగతీపతిః।వైశ్యఃపఠన్విట్పతిస్స్యాచ్ఛూద్రస్సత్తమతామియాత్॥౩౨॥త్రిఃకృత్వ ఇదమాకర్ణ్యనరోనార్యథవాదృతా।అప్రజస్సుప్రజతమోనిర్ధనోధనవత్తమః॥౩౩॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశామూర్ఖోభవతిపండితః।ఇదంస్వస్త్యయనంపుంసామమంగళ్యనివారణమ్॥ ౩౪॥ ధన్యంయశస్యమాయుష్యంస్వర్గ్యంకలిమలాపహమ్। ధర్మార్థకామమోక్షాణాంసమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః ॥ ౩౫॥శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యంచతుర్ణాంకారణంపరమ్।సంగ్రామాభిముఖోరాజాశ్రుత్వైతదభియాతియాన్॥౩౬॥ బలింతస్మైహరంత్యగ్రేరాజానఃపృథవేయథా।ముక్తాన్యసంగోభగవత్యమలాంభక్తిముద్వహన్ ॥ ౩౭ ॥ వైన్యస్యచరింపుణ్యంశృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ ।వైచిత్రవీర్యాభిమతంమహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్॥ అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యఃపార్థవీంగతిమాప్నుయాత్॥ ౩౮ ॥ అనుదినమిదమాదరేణశృణ్వన్పృథుచరితంప్రథయన్విముక్తసంగః। భగవతిభవసింధుపోతపాదేసచనిపుణాంలభతేమతింమనుష్యః॥౩౯॥*

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః-

మైత్రేయః॥విజితాశ్వోఽధిరాజాసీత్పృథోఃపుత్రఃపృథుశ్రవాః। యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠాభ్రాతృభ్యోభ్రాతృవత్సలః ॥ ౧॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీంధూమ్రకేశాయదక్షిణామ్।ప్రతీచీంవృకసంజ్ఞాయతుర్యాంద్రవిణసేవిభుః ॥౨ ॥ అంతర్ధానగతింశక్రాల్లబ్ధ్వాంతర్ధానసంజ్ఞితః। అపత్యత్రయమాధ

యాతి॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥బ్రాహ్మణఇతి॥విశాంపశ్వాదీనాంపతిఃస్యాత్॥౩౨॥౩౩॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥బలిమితి॥యద్యపిబహూనిఫలానిభవంతి-తథాపిముక్తాన్యసంగఏవశ్రవణాదికుర్యాత్॥౩౭॥ వైన్యస్యేతి॥మహతోభగవతోమాహాత్మ్యస్యసూచకంపార్థివీంపృథుసంబంధినీంపార్థివామితివాపాఠః॥౩౮॥అనుదినమితి॥ప్రథయన్కీర్తయన్భవసింధౌపోతౌపాదౌయస్య॥౩౯॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం - త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,**************************

శ్లో॥ ఏకాదశభిరధ్యాయైఃపృథోశ్చరితమీరితమ్।ప్రచేతసామథాష్టాభిస్తన్మధ్యేపంచభిఃపితుః ॥ ౧ ॥ చతుర్వింశేప్రపౌత్రాత్తుపృథోఃప్రాచీనబర్హిషః।ప్రచేతసాంజనిస్తేభ్యోరుద్రగీతంచవర్ణ్యతే ॥౨ ॥ విజితాశ్వఇతి॥అధిరాజఆసీదిత్యర్థః-యవీయోభ్యఃకనిష్ఠేభ్యఃకాష్ఠాఃదిశః ॥ ౧ ॥ హార్యక్షాయేతి ॥ తుర్యాంచతుర్థీందిశం॥౨॥అంతర్ధానేతి ॥ శక్రాల్లబ్ధ్వాప్య

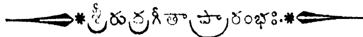
ఖోరశ్వమేధేఽశ్వవిజయావసరే॥౩॥అపత్యత్రయమేవాహ ॥ పావకఇతి॥పురాయశ్శాపతస్సన్మనుష్యేషూత్పన్నాః సంతః యోగగతింఅగ్నిగతింప్రాప్తాః॥౪॥ అంతర్ధానఇతి॥ నభస్వత్యాంఅన్యస్యాంభార్యాయాం-అంతర్ధానవిశేషణం యఇతి॥ఏతేనశక్రాదంతర్ధానగతిలాభేకారణముక్తం॥ ౫ ॥ రాజ్ఞామితి॥సచాంతర్ధానో రాజ్ఞాంవృత్తిం-కరాదానాదిభిర్దారుణాంపరపీడాత్మికాం-మన్యమానోవిససర్జహ॥౬॥తత్రేతి॥హంతిస్వానాంక్లేశమితిహంసః తంపురుషంపూర్ణం-కుశలంపుణ్యంతద్రూపేణసమాధినా॥౭॥౮॥బర్హిష్మదితి ॥ హావిర్ధానిఃహవిర్ధానస్యపుత్రః యోగేషుచప్రాణాయామాదిషు॥౯॥క్రియాకాండనిష్ణాతత్వమాహ॥యస్యేతి ॥ ఇదంవసుధాతలం-దేవయజనంయజ్ఞవాటంవితన్వతః-యత్రైకోయజ్ఞఃకృతః-తత్సమీపఏవయజ్ఞాంతరంకుర్వతస్సతఃఅతఏవప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే॥౧౦॥సాముద్రీమితి॥సముద్రస్యకన్యాం- దేవదేవేనబ్రహ్మణాఉపదిష్టాంశతధృతింనామకిశోరీంబాలాం-పరిక్రమంతీంప్రదక్షిణంగచ్ఛతీం- శుకీమివేతిపవంవ్యాఖ్యాయతే-సప్తర్షీణాంసతీస్తద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిఃకామసంతప్తోభూత్ -తంచతద్భార్యాస్వాహానామసప్తర్షిభార్యారూపధారిణీసతీరమయామాస-రమయిత్వాచతద్రేతఃశుకీరూపేణశరస్తంబేనిధాయాగచ్ఛత్ తాంయథా

త్తేశిఖండిన్యాంసుసమ్మతం॥౩॥పావకఃపవమానశ్చశుచిరిత్యగ్నయఃపురా। వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాఃపున
ర్యోగగతింగతాః॥౪॥అంతర్ధానోనభస్వత్యాంహవిర్ధానమవిందత। యఇంద్రమశ్వహర్తారంవిద్వానపిన
జఘ్నివాన్॥౫॥రాజ్ఞాంవృత్తింకరాదానదండశుల్కాదిదారుణాం।మన్యమానోదీర్ఘసత్రవ్యాజేనవిసస
ర్జహ॥౬॥తత్రాపిహంసంపురుషంపరమాత్మానమాత్మదృక్।యజంస్తల్లోకతామాపకుశలేనసమాధినా॥
౭॥హావిర్ధానిర్హవిర్ధానీవిదురాసూతషట్సుతాన్।బర్హిషదంగయంశుక్లంకృష్ణంసత్యంజితవ్రతం ॥ ౮॥
బర్హిష్మత్సుమహాభాగోహావిర్ధానిఃప్రజాపతిః।క్రియాకాండేషునిష్ణాతోయోగేషుచకురూద్వహ॥ ౯॥
యస్యేదందేవయజనమనుయజ్ఞంవితన్వతః।ప్రాచీనాగ్రైఃకుశైరాసీదాస్తృతంవసుధాతలమ్॥౧౦॥
సాముద్రీందేవదేవోక్తాముపయేమేశతధృతిమ్। యాంవీక్ష్యచారుసర్వాంగీంకిశోరీంసుష్ఠ్వలంకృతాం॥
పరిక్రమంతీముద్వాహేచకమేఽగ్నిశ్శుకీమివ॥౧౧॥విబుధాసురగంధర్వమునిసిద్ధనరోరగాః।విజితాస్సూ
ర్యయాదిక్షుక్వణయంత్యైవనూపురైః॥౧౨॥ప్రాచీనబర్హిషఃపుత్రాశ్శతధృత్యాందశాభవన్ । తుల్య
నామవ్రతాస్సర్వేధర్మస్నాతాఃప్రచేతసః॥౧౩॥పిత్రాదిష్టాఃప్రజాసర్గేతపసేఽర్ణవమావిశన్।దశవర్షస
హస్రాణితపసార్చంస్తపస్పతిం॥౧౪ ॥ యదుక్తంపథిదృష్టేనగిరిశేనప్రసీదతా । తద్ధ్యాయంతోజపం
తశ్చపూజయంతశ్చసంయతాః॥౧౫॥విదురః॥ప్రచేతసాంగిరిత్రేణయథాసీత్పథిసంగమః।యదభ్యాహ
హరఃప్రీతస్తన్నోబ్రహ్మన్వదార్థవత్॥౧౬॥ సంగమఃఖలువిప్రర్షేశివేనేహశరీరిణాం । దుర్లభోముని
యోదధ్యురసంగాద్యమభీప్సితమ్॥౧౭॥ఆత్మారామోఽపియస్త్వస్యలోకకల్పస్యరాధసే।శక్త్యాయుక్తో
విచరతిఘోరయాభగవాన్హరః ॥ ౧౮॥మైత్రేయః॥ప్రచేతసఃపితుర్వాక్యంశిరసాదాయసాధవః। ది
శంప్రతీచీంప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః॥౧౯॥సముద్రముపవిస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః। మహన్మ
నఇవస్వచ్ఛంప్రసన్నసలిలాశయం॥౨౦॥ నీలరక్తోత్పలాంభోజకల్హారేందీవరాకరమ్। హంససారసచ
క్రాంగకారండవనికూజితమ్॥౨౧॥మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాంఘ్రిపమ్। పద్మకోశరజో

సప్తర్షిభార్యాభ్రాంత్యాగ్నిఃకామితవాన్ తద్వదితి-స్తుకీమివేతిపాఠేస్తోకస్తోకఘృతధారామివేత్యర్థః॥౧౧॥విబుధాఇతి॥సూర్యయానవోఢయైవ - విబుధాదయోవిజితాఅభిభూతాః-తచ్చనూపురైఃపాదౌక్వణయంత్యైవధ్వనిమాత్రేణేత్యర్థః॥౧౨॥ప్రాచీనబర్హిషఇతి॥తుల్యంనామవ్రతమాచారశ్చయేషాం-ధర్మస్నాతాఃధర్మపారగాః॥౧౩॥పిత్రేతి॥తపసాతపసాంపతింహరింఅర్చన్ అర్చయామాసుః॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥సంగమఇతి॥మునయోపిసంగత్యాగేనాప్తుమిష్టం యందధ్యురేవ-కేవలంనతుప్రాపుః తేనశివేన॥౧౭॥సనుమునీనాంకింతద్ధ్యానేనఘోరత్వాదిత్యాశంక్యాహ॥ ఆత్మారామఇతి॥ఆత్మారామోలోకరచనాయాఃరాధసేపాలనాయ॥౧౮॥గుర్వాజ్ఞాకారిణాంశివదర్శనంస్వతఏవభవతీత్యాశయేనాహ॥ప్రచేతసఇతి॥౧౯॥సముద్రమితి॥సముద్రముపసముద్రాద్భిన్నం - ఉపోధికేచేతికర్మప్రవచనీయః-ప్రసన్నాస్సలిలాశయాఃమత్స్యాదయోయస్మిన్॥౨౦॥నీలేతి॥నీలోత్పలాదీనామాకరంజన్మస్థానం-ఉత్పలాంభోజకల్హారాణి రాత్రిదినసంధ్యావికాసీని ఇందీవరంనీలోత్పలం-తస్యపునరుక్తిఃప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థం-హంసాదిభిర్నికూజితం॥ ౨౧॥ మత్తేతి॥మత్తా

నాంభ్రమరాణాం సౌస్వర్యేణ హృష్టరోమాణో లతాంఘ్రిపాః యస్మిన్ - పద్మకోశరజః దిక్షు విక్షిపతా పవనేనోత్సవో యస్మిన్ ‖ ౨౨ ‖ తత్రేతి ‖ తత్ర మృదంగపణవాదివాద్యమనుపశ్చాత్ దివ్యైర్మార్గభేదైర్మనోహరం గాంధర్వం గానమాకర్ణ్య అపి సిస్మ్యుః విస్మయం ప్రాప్తాః ప్రాంతాంతరే మృదంగపణవాదిఅవత్ రత్నత్ తేషాం ధ్వనిమనుసరన్ సర్వదిత్యర్థః ‖ ౨౩ ‖ నత్వేతి ‖ తే చ త్రిలోచనం వీక్ష్య జాతాశ్చర్యాః ప్రణేముః ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ‖ ౨౪ ‖ తప్తేతి ‖ తప్తహేమరాశి సదృశకాంతిం - శితిర్నీలః - కంఠో యస్య తం ‖ ౨౫ ‖ ౨౬ ‖ యూయమితి ‖ వేదిషదః బర్హిషదః పక్షిన్ తం భగవదారాధనం విదితం ‖ ౨౭ ‖ అనుగ్రహకారణమాహ ‖ య ఇతి ‖ యః సాక్షాద్వాసుదేవం ప్రపన్నః స హి మే ప్రియః - కథంభూతం రంహసః సూక్ష్మాత్ - త్రిగుణాత్ప్రధానాత్ - జీవసంజ్ఞితాత్పురుషాచ్చ పరం ప్రకృతిపురుషయోర్నియంతారమిత్యర్థః ‖ ౨౮ ‖ తతః తస్య మహత్త్వమత్వాదిత్యాహ ‖ స్వేతి ‖ స్వధర్మనిష్ఠః పుమాన్ బహుజన్మభిః విరించతాం ప్రాప్నోతి - తతోఽపి పుణ్యాతిశయేన మామేతి - భాగవతస్తు అథ దేహాంతే - అవ్యాకృతం ప్రపంచాతీతం - వైష్ణవం పదమేతి - యథాహం యదో ప్రాప్యాధికారిక ఇవ వర్తమానః - విబుధా దేవాశ్చాధికారికాః - కలాత్యయే అధికారాంతే లింగభంగే సత్యాప్స్యంతి ‖ ౨౯ ‖ అథేతి ‖ అథ భాగవతత్వాత్ యూయం మే ప్రియాః స్థ - భవద్భిరపి మయి ప్రీతిః కార్యేత్యాశయేనాహ - మన్నో భాగవతానాంచ ప్రియాన్నాస్తి ‖ ౩౦ ‖ ఇదమితి ‖ అత ఇదం జప్తవ్యం శ్రూయతామితి - వివిక్తమసంకీర్ణం యథా భవతి తథా ‖ ౩౧ ‖ ౩౨ ‖ శ్లో ‖

దిక్షు విక్షిపత్పవనోత్సవమ్ ‖ ౨౨ ‖ తత్ర గాంధర్వమాకర్ణ్య దివ్యమార్గమనోహరమ్ ‖ విసిస్మ్యూ రాజపుత్రాస్తే మృదంగపణవాద్యను ‖ ౨౩ ‖ తర్హ్యేవ సరసస్తస్మాన్నిష్క్రామంతం సహానుగమ్ ‖ ఉపగీయమానమనురప్రవరం విబుధానుగైః ‖ ౨౪ ‖ తప్తహేమనికాయాభం శితికంఠం త్రిలోచనమ్ ‖ ప్రసాదసుముఖం వీక్ష్య ప్రణేముర్జాతకౌతుకాః ‖ ౨౫ ‖ స తాన్ ప్రపన్నార్తిహరో భగవాన్ ధర్మవత్సలః ‖ ధర్మజ్ఞాన్ శీలసంపన్నాన్ ప్రీతః ప్రీతానువాచ హ ‖ ౨౬ ‖ **

శ్రీరుద్రగీతాప్రారంభః

శ్రీరుద్రః ‖ యూయం వేదిషదః పుత్రా విదితం వశ్చికీర్షితమ్ ‖ అనుగ్రహాయ భద్రం వ ఏవం మే దర్శనం కృతమ్ ‖ ౨౭ ‖ యః పరం రంహసః సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ ‖ భగవంతం వాసుదేవం ప్రపన్నః స ప్రియో హి మే ‖ ౨౮ ‖ స్వధర్మనిష్ఠః శతజన్మభిః పుమాన్ విరించతామేతి తతః పరం హి మామ్ ‖ అవ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవః పదం యథాహం విబుధాః కలాత్యయే ‖ ౨౯ ‖ అథ భాగవతా యూయం ప్రియాః స్థ భగవాన్ యథా ‖ న మద్భాగవతానాంచ ప్రేయానన్యోఽస్తి కర్హిచిత్ ‖ ౩౦ ‖ ఇదం వివిక్తం జప్తవ్యం పవిత్రం మంగళం పరమ్ ‖ నిఃశ్రేయసకరం చాపి శ్రూయతాం తద్వదామి వః ‖ ౩౧ ‖ మైత్రేయః ‖ ఇత్యనుక్రోశహృదయో భగవానాహ తాన్ శివః ‖ బద్ధాంజలీన్ రాజపుత్రాన్ నారాయణపరో వచః ‖ ౩౨ ‖ శ్రీరుద్రః ‖ జితంత ఆత్మవిద్వర్యస్వస్తయే స్వస్తిరస్తు మే ‖ భవతారాధసా రాద్ధం సర్వస్మా ఆత్మనే నమః ‖

స్పష్టోఽయం బ్రహ్మణా సృష్టాః పుత్రేభ్యః ప్రోక్తమిష్టదమ్ ‖ స్తోత్రం ప్రాహ ప్రచేతోభ్యః కృపయా భగవాన్ శివః ‖ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ‖ జితమితి ‖ తే జితం తవోత్కర్షః - ఆత్మవిద్వర్యాణాం స్వస్తయే శోభనసత్తాయై - స్వానందలాభాయేత్యర్థః - అతో మే స్వస్తిః స్వానందసత్తాస్తు - నను మోత్కర్షో మదర్థ ఏవ కిం న స్యాత్తత్రాహ - భవతా రాధసా స్వానందరూపేణ రాద్ధం సిద్ధం - త్వం నిరతిశయపరమానందరూపేణైవ నిత్యం స్థిత ఇత్యర్థః - అత ఏవంభూతాయాత్మనే తుభ్యం నమః సర్వస్మై సర్వరూపాయచ ‖ వీరరాఘవీయే ‖ స్వరూపస్వభావైస్త్వమత్కృష్టత్వం భక్తానుగ్రహార్థమేవ న స్వార్థమితి వదన్ - పర్యాంతరాత్మత్వగుణం విశినష్టి - జితమితి - హే ఆత్మవద్వర్య ఆత్మవతాం జ్ఞానినాం ధుర్య రక్షక - తే తవ - జితం స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయోత్కర్షః - జితమితి భావే క్తః స్వస్తయే ఆత్మవిదామితి శేషః - యద్వా - ఆత్మవిద్వర్యా యోగీశ్వరాః - తేషాం స్వస్తయే సుఖాయ - త్వాముపాసీనానాం నిరతిశయానందవహస్తత్స్వరూపగుణాభక్తానుగ్రహైకప్రయోజనా ఇతి భావః అతో మే త్వాముపాసీనస్య మమ - స్వస్తిః త్వదనుభూతిసంభూతం సుఖం - అస్తు నిత్యసత్తాం ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః - మే స్థాయిత్వేనావతిష్ఠత్విత్యర్థః - నను విషయానందసంభూతానందోఽపి క్షణిక ఏవ స్యాత్తత్రాహ - రాధసా సిద్ధరూపేణ భవతా రాద్ధం సంసిద్ధం రాధ్యత్వేన విషయాణాం అస్థిరత్వాత్తదనుభవసంభూతానందోఽప్యస్థిరః - భవతు సిద్ధరూపత్వాత్త్వన్నిత్యమనుభవతో మమ త్వదనుభవసంభూతానందః స్థాయీతి భావః - అత్ర పరమాత్మానందసాధనభూత తద్విషయభక్తేః స్థైర్యం ప్రార్థ్యతే - నను మమ కథం సర్వోత్కృష్టతా - మమాపి దేవాదీనాం మధ్యే న్యూనతమత్వాదిత్యత ఆహ ‖ సర్వస్మా ఇతి ‖

సర్వస్మై ప్రపంచరూపాయ-తత్ర హేతుః- ఆత్మనఇతి - యథా దేవమనుష్యాదిశరీరేషాన్వాత్మతయానుప్రవిష్టోజీవఃదేవో

యమితివ్యపదిశ్యతే తద్వత్పరమాత్మా ॥ శ్రు॥ యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ యఆత్మనితిష్ఠన్నితి - చిదచిదంతరాత్మతయావస్థిత స్త

ద్వ్యపదేశేనవ్యపదిశ్యతే- తత్తదంతరాత్మత్వమేవతత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వనిమిత్తమితి - యుక్తమాత్మత్వస్యసర్వ

త్వవ్యపదేశహేతుత్వం-యద్వా॥ శ్రు॥ ఆత్మనఆకాశస్సంభూతఇత్యత్రే వాత్మశబ్దః- కారణాత్మపరః - తథాచాయమ

ర్థః-కారణంహిమృద్ద్రవ్యం-కార్యాత్మనాపరిణతంమృదయం ఘటఇతికార్యాభేదేనవ్యపదిశ్యతే- తథాసూక్ష్మచిదచిద్విశి

ష్టః కారణభూతః - పరమాత్మా స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మరూపప్రపంచవ్యపదేశవ్యపదేశ్య ఇతియుక్తం కారణాత్మత్వ

స్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం - ఏవంచేదృశంసర్వాత్మత్వసర్వకారణత్వప్రయుక్తసర్వాత్మకత్వంత్వయ్యేవైకాంత

మిత్యేవసర్వోత్కృష్టఇతిభావః॥ ౩౩॥ సర్వరూపత్వం ప్రపంచయన్ ప్రణమతిసార్ధైర్దశభిః॥ నమఇతి॥ పంకజం

లోకాత్మకంపద్మంనాభౌయస్యతస్మైకారణాత్మనేనమః - కారణత్వాదేవస్రజ్యానాంప్రాణినాంయే ఉపాధయః భూ

తానిస్థూలాని సూక్ష్మాణితన్మాత్రాణిఇంద్రియాణిచ తేషామాత్మనేనియంత్రే - అంతఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృత్వేన

ప్రణమతిచతుర్భిః శ్లోకార్ధైః- వాసుదేవాయచిత్తాధిష్ఠాత్రే-కూటస్థాయనిర్వికారాయ- చిత్తస్యైకరూపత్వాత్ ॥ వీ॥

అన్యదప్యుత్కృష్టాపాదకంగుణజాతంతద్వర్ణనాత్తద్విశిష్టంనమస్కరోతి ॥ నమఇతి॥ పంకజనాభాయలోకాత్మకంపంకజం

నాభౌయస్యతస్మై ఏవంకార్యావస్థప్రపంచరూపత్వముక్తంకారణావస్థప్రపంచరూపతామాహ - భూతసూక్ష్మేణా

మింద్రియాణాంచాత్మనేఆశ్రయాయ-ఉభయ నిర్వాహకమంతరాత్మత్వం తత్ప్రయుక్తందోషాస్పృష్టత్వంచాహ-

వాసుదేవాయవాసుశ్చదేవశ్చతస్మై॥ శ్లో॥ సర్వత్రాసౌసమస్తంచవసత్యత్రేవ వైయతఇత్యుక్తక ర్త్రధికరణవ్యుత్ప

త్త్యర్థస్సర్వత్రవసతీతిస్వస్తిరస్తు మే భవతాఽరాధసారాధ్యం సర్వస్మా ఆత్మనేనమః॥ ౩౩॥ నమః పంకజనాభాయ

భూతసూక్ష్మేంద్రియాత్మనే। వాసుదేవాయశాంతాయకూటస్థాయస్వరోచిషే॥ ౩౪॥ సంకర్షణాయసూ

క్ష్మాయదురంతాయాంతకాయచ। నమోవిశ్వప్రబోధాయప్రద్యుమ్నాయాంతరాత్మనే॥ ౩౫॥ నమోన

త్తినిరుక్తవాసుశబ్దవాచ్యసర్వాంతరాత్మత్వగుణవిశిష్టాయ - తథాపి-దేవాయతద్వ్యాప్యగతదోషాస్పర్శేనదేదీప్య

మానాయ-అతఏవశాంతాయ-అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ- అతఏవకూటస్థా

యనిర్వికారాయ-అతఏవస్వరోచిషేనిత్యాసంకుచితాపరిచ్ఛిన్నత్వప్రకాశాయ॥ ౩౪॥ సంకర్షణాయేతి॥ సంకర్షణాయఅ

హంకారాధిష్ఠాత్రే సూక్ష్మాయఅవ్యక్తాయ - దురంతాయఅనంతాయఅంతకాయముఖాగ్నినాలోకదాహకాయ - వి

శ్వస్యప్రకృష్టోబోధోయస్మాత్ - అంతరాత్మనేబుద్ధ్యధిష్ఠాత్రే ॥ వీ॥ కారణావస్థప్రపంచాత్మకత్వస్యప్రపంచసంహా

రపూర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వగుణవిశిష్టతామాహ॥ సంకర్షణాయేతి॥ సంకర్షణాయసమిత్యేకీకారే- అభక్తి వాసు

రూపత్వేనకర్షణాయ-కర్షయత్యాకర్షయతిస్వస్మిన్ జగదుపసంహరతి-తథాతస్మై - కేనాకారేణసంహర్తృత్వంతత్రా

హ-అంతకాయముఖాగ్నినాఖిలలోకవినాశకాయ అతఏవసూక్ష్మాయనామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాయ

ఏవంభూతాయాపిదురంతాయ-అంతరహితాయ- అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః-సంహారోహికార్యస్యకారణేనసహాసం

శ్లేషః-తస్యకారణాంతరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్కారణకాష్ఠాభూతార్థఃఫలితః- ఏవంకార్యావస్థప్రపంచరూప

త్వాతదనుగుణగుణయుక్తంనమస్కృత్యజగత్సృష్టికర్తృత్వతదుపయుక్తగుణవిశిష్టంనమస్కరోతి॥ నమఇతి ॥ విశ్వప్రబోధా

యవిశ్వంప్రబోధయతిధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనప్రకాశకవేదాఖ్యశాస్త్రోపదేశేన వేదయతీతివిశ్వప్రబోధస్తస్మైవి

శ్వోజ్జీవయిత్రే ఇత్యర్థః-నకేవలముపదేశమాత్రేణఅపితువ్యూహావిర్భావాంతర్యామిత్వాదిరూపేణవిభవమూలత్వేసా

ధ్వసాధునిగ్రహానుగ్రహదేహేంద్రియాది సంజీవయితృత్వాదిభిశ్చేత్యాహ-ప్రద్యుమ్నాయ- దుష్టనిగ్రహసాధ్వను

గ్రహైకప్రయోజనరామకృష్ణాది విభవమూలప్రద్యుమ్నవ్యూహాయ - అంతరాత్మనే-దేశకాలావస్థానుయుగపత్సర్వ

జనజగదంతః ప్రవేశపూర్వకంప్రకాశకాయ - భర్త్రేనమఇతిద్విరుక్తిస్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభిప్రాయతః ॥ ౩౫ ॥

నమోనమఇతి ॥ హృషీకాణామీశంయత్ ఇంద్రియంమనఃతదాత్మనే - సూర్యరూపేణ భువనమతివరమహంసాయసూ

ర్యాయ- పూర్ణాయతైజసాయవిశ్వవ్యాపినే-నిభృతాత్మనేతుయవృద్ధిహీనాయ॥ వీ॥ నమఇతి॥ అనిరుద్ధాయఅనిరుద్ధవ్యూ

హాయ-హృషీకాణాంఇంద్రియాణాంయదీశంమనః- ఇంద్రియాణిచ-తదాత్మనే-తద్రూపాయ - సర్వాత్మకత్వేపివిశి
ష్యహృషీకేంద్రియగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానకృతం-తథాచోక్తంతృతీయే॥శ్లో॥యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యంహృషీకా
ణామధీశ్వరమ్। శారదేందీవరశ్యామం సంరాధ్యమృషిభిశ్శనైరిత్యుక్తస్యజగద్రూపత్వాదేర్జీవస్యేవ దేవాదిరూపత్వ
వత్కర్మాయత్తత్వశంకాయామాహ॥పరమహంసాయ - హీనస్తికర్మాఖ్యంపుణ్యాపుణ్యరూపం మలమాశ్రితేషుస్వ
స్మింశ్చేతిహంసః-తతఃకర్మధారయాచ్చతుర్థీ - అపహతపాప్మనఇత్యర్థః॥పూర్ణాయ - అంతర్బహిశ్చ వ్యాప్యస్థితాయ-
నిత్యనిరుపాధికాంతర్బహిర్వ్యాప్తికృతంజగద్రూపత్వం - నభగవతఔపాధికం - జీవస్యతుదేవాదిశరీరేష్వభివ్యాప్తిః
కర్మకృతేతి-తస్యదేవాదిరూపత్వమౌపాధికమితి-తతఃపరమాత్మనోవైలక్షణ్యసిద్ధిః-యద్వా - పరమహంసాయ-అపహ
తపాప్మనే-అతఏవనిర్వృతాత్మనే-శోకరహితాయ-నిభృతాత్మనఇతిపాఠేక్షయవృద్ధిశూన్యాయ - అతఏవపూర్ణాయస
ర్వదాఅంతర్బహిశ్చవ్యాప్యస్థితాయ-యద్వా-పూర్ణాయవ్యాపకాయ-నిభృతాత్మనేఅవాప్తసమస్తకామాయ - అయ
మపిజగద్రక్షణోపయుక్తఏవగుణః-అవాప్తసమస్తకామోహిస్వాశ్రితానాంసమీహితకామప్రదానేనసమ్యక్పాలయతి
నతుదరిద్రః॥౩౬॥స్వర్గేతి॥స్వర్గాపవర్గద్వారాయచ-శుచిష్యంతఃకరణేసీదతినిషీదతీతిశుచిషత్ తస్మై॥శ్రు॥ హంసశ్శు
చిషదితిశ్రుతేః॥అగ్నిత్వమాహ - హిరణ్యంవీర్యంయస్యతస్మైఅగ్నిరూపాయ- చాతుర్హోత్రంకర్మ-తస్మైతత్సాధనా
యేత్యర్థః-తతఃతంతవేతద్విస్తారకాయ ।వీ॥ అన్యదపిరక్షణోపయుక్తంగుణజాతమాహ॥ స్వర్గేతి । స్వర్గాపవర్గయోః
ద్వారాయసాధనభూతాయ॥ శ్రు ॥ ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః-అమృత
స్యైషాసేతురిత్యాదిశ్రుతేః-సేతురివసేతుర్లంభకః ప్రాపకః-స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవోపపాదయన్నమస్కరోతి-
నిత్యంసదా-శుచిషుయోగిచిత్తేషుసీదతిరమతీతిశుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేనతత్సమీహితాపవర్గప్రదాత్ర
ఇత్యర్థః-హిరణ్యంవీర్యంయస్యసోగ్నిస్తస్మై ॥ అగ్నిరూపాయ -చతుర్ణాంహోతౄణాంమయంచాతుర్హోత్రః-చతుర్భిః
హోతృభిస్సాధ్యఃతస్మై-తంతవేయజ్ఞాయ - తద్రూపాయేత్యర్థః - యజ్ఞరూపత్వయజ్ఞారాధ్యత్వతత్ఫలదత్వాదిభి

మోనిరుద్ధాయహృషీకేశేంద్రియాత్మనే।నమఃపరమహంసాయపూర్ణాయనిభృతాత్మనే॥౩౬॥స్వర్గాప
వర్గద్వారాయనిత్యంశుచిషదేనమః।నమోహిరణ్యవీర్యాయచాతుర్హోత్రాయతంతవే॥౩౭॥నమఊ
ర్జఇషేత్రయ్యాఃపతయేయజ్ఞరేతసే।తృప్తిదాయచదేవానాంనమస్సర్వరసాత్మనే॥౩౮॥సర్వసత్త్వాత్మ
దేహాయవిశేషాయస్థవీయసే।నమస్త్రైలోక్యపాలాయసహఓజోబలాయచ॥౩౯॥అర్థలింగాయనభసే

స్స్వర్గద్వారామేత్యర్థః॥౩౭॥నమఇతి॥సోమత్వమాహ॥ఊర్జైపితౄణామన్నాయఇషేదేవానామన్నాయ - యజ్ఞరే
తసేసోమాయసహిపితౄణాందేవానాంచాన్నం-ఏవంరూపాయ-త్రయ్యాఃపతయేహరయేనమఃసూర్యాగ్నిసోమత్వే
నైవతేజస్త్వముక్తం-జలత్వమాహ-సర్వరసాత్మనేజలరూపాయ॥వీ॥నమఇతి ॥ ఊర్క్-పితౄణామన్నం-ఇట్ దేవానా
మన్నం - తద్రూపాయ - ఊర్గిడాదిరూపేణపిత్రాదీనాంతృప్తిమాపాదయతే - తదంతర్యామిరూపేణయఃఫలదఃత
స్మా ఇత్యర్థః-త్రయ్యాఃవేదస్య-పతయేరక్షకాయ - ప్రణిపాద్యాయచ-యజ్ఞస్యరేతఃఫలం-తద్రూపాయ- అత్రహిరణ్య
రూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం-చాతుర్హోత్రాయతంతవఇతిద్రవ్యక్రియామంత్రాద్యాత్మకయజ్ఞరూ
పత్వం - ఊర్జఇతియజ్ఞారాధ్యత్వదేవతారూపత్వం- త్రయ్యాఃపతయఇతిస్వర్గాపవర్గతత్సాధనప్రకాశకవేదకారణ
త్వంఏవంస్వర్గాపవర్గద్వారత్వముక్తం - స్వర్గద్వారశబ్దేన - ఐహికలౌకికసుఖసాధనత్వమప్యభిప్రేతం - తదుపపాద
యన్నమస్కరోతి-జీవానాంతృప్తిదాయ- శబ్దస్పర్శవిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః తదుపాధికంసర్వరసాత్మనఇ
తి-సర్వేరసాఃకట్వామ్లలవణమాధుర్యాదయఃతదాత్మనేతద్రూపాయేత్యర్థః॥శ్లో॥రసోహమప్సుకౌంతేయేతిరసస్యతద్వి
భూతిత్వగానాస్సర్వరసాత్మనఇత్యుక్తంఇదంశబ్దఃస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం- స్థవీయసేస్థూలాయ-విశేషా
యపృథివ్యాత్మనే-గంధరూపాయేత్యర్థః॥శ్లో॥పుణ్యోగంధఃపృథివ్యాంచేతిగానాత్ ॥౩౮॥ సర్వేతి ॥ విశేషాయపృథివీరూ
పాయ-సర్వేషాంసత్త్వానాంప్రాణినాంయేఆత్మానః తేషాందేహాయస్థవీయసేవిరాడ్దేహాయచ-త్రైలోక్యపాలాయ
వాయవే-సహఆదిరూపాయ-ప్రాణరూపేణత్రైలోక్యంపాలయతే-సహఆదిధర్మాయ॥వీ॥ఏవంగంధరసాదిభోగ్యరూ
పేణతృప్తిదత్వముక్తం-అథభోక్తృభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపేణతృప్తిదత్వమాహ-సర్వేతి - సర్వసత్త్వాత్మదేహా

యః సర్వమచేతనజాతం భోగోపకరణభోగస్థానరూపం-సర్వే ఆత్మానో భోక్తారో జీవాశ్చ - దేహాః శరీరం యస్య తస్మై-
ప్రకారాంతరేణాపి తృప్తిదత్వమాహ- సః ప్రవృత్తిసామర్థ్యమింద్రియశక్తిః - ఓజస్తేజః - బలం ధారణసామర్థ్యం దేహశక్తిస్తద్రూపాయేత్యర్థః- సహ ఆదిరూపేణాపి తృప్తిదాయేత్యర్థః - ఏవమాకారేణ జగద్రక్షకత్వమిత్యాహ- త్రైలోక్యపాలాయ ఉక్తప్రకారేణ త్రైలోక్యాంతర్భూతకృత్స్నజగత్పాలాయేత్యర్థః ॥౩౯॥ అర్థలింగాయేతి ॥ నభసే ఆకాశాయ-అర్థానాం లింగాయ జ్ఞాపకాయ - శబ్దగుణకత్వాత్ - అంతర్బహిరాత్మనే అంతర్బహిర్వ్యవహారాలంబనాయ ఏవమాకాశాదిమహాభూతరూపత్వముక్తం-అముష్మై స్వర్గాయ-భూరివర్చసే ॥ శ్రు ॥ ఏష వై జ్యోతిష్మంతం పుణ్యం లోకం యాతీతి శ్రుతేః ॥ వీ॥ ఏవం జగదుపాదానత్వ తదంతరాత్మత్వ తదవనత్వ తత్సంహర్తృత్వాదిభిస్తదేకాసాధారణైర్ధర్మైస్సర్వోత్కృష్టం నమస్కృత్యాథ చిదచిదాత్మకం సర్వమపి వస్తు తచ్ఛరీరమేవ - అతస్తత్ప్రతిపాదకశబ్దైస్తత్ప్రతిపాదనాభిప్రాయేణ సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి -శబ్దలింగాయేతి-శబ్ద ఆకాశగుణః-స లింగం శరీరం యస్య తస్మై నభసే-ఆకాశరూపాయ చ-ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం -శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వేన స్థితాయేత్యర్థః వ్యాప్తిశ్చ వేద్యామగ్నిరివ న బహిరేవ- తిలేషు తైలమివ నాంతరేవ - కింత్వంతర్బహిశ్చేత్యాహ -అంతర్బహిరాత్మన ఇతి - అతతి సంతతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్నోతీత్యాత్మా అంతర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయేత్యర్థః తథా చ శ్రూయతే॥ శ్రు ॥ అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత ఇతి - పుణ్యాయ యజ్ఞదానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ - అముష్మై తస్మై స్వర్గాదిలోకరూపాయ లోకాయ ఏతల్లోకరూపాయ-భూరివర్చసే జ్ఞానప్రచురజీవరూపాయ ॥ ౪౦ ॥

ప్రవృత్తాయేతి ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే పితృదేవాయ యథాక్రమం పితృదేవప్రాప్తిఫలాయ - అధర్మఫలరూపాయ మృత్యవే ॥ వీ॥ ప్రవృత్తాయేతి ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ పితృదేవాయ - ప్రవృత్తికర్మారాధ్య తత్ఫలప్రద పితృదేవాదిశరీరాయ-ధర్మవిపాకాయ ధర్మో త్రాభిసంహితఫలభగవ

నమోఽన్తర్బహిరాత్మనే। నమః పుణ్యాయ లోకాయ చాముష్మై భూరివర్చసే॥ ౪౦ ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ పితృదేవాయ కర్మణే। నమోఽధర్మవిపాకాయ మృత్యవే దుఃఖదాయినే॥ ౪౧ ॥ నమస్త ఆశిషామీశ మనవే కారణాత్మనే। నమో ధర్మాయ బృహతే కృష్ణాయాకుంఠమేధసే॥ ౪౨ ॥ పురుషాయ పురాణాయ సాంఖ్యయోగేశ్వరాయ తే। శక్తిత్రయసమేతాయ మీఢుషేఽహంకృతాత్మనే॥ చేత ఆకూతిరూపాయ నమో వాచో

దారాధనరూపః-తస్య విపాకః ఫలం- తస్మై నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః తథా మృత్యవే దుఃఖదాయినే దుఃఖప్రదమృత్యురూపాయ ॥ ౪౧ ॥ నమ ఇతి॥ హే ఈశ ఆశిషాం కారణాత్మనే సర్వకర్మఫలదాత్రే-మనవే సర్వజ్ఞాయ మంత్రాత్మకాయ వా-విష్ణుత్వేన ప్రణమతి-బృహతే ధర్మాయ పరమధర్మాత్మనే కృష్ణాయ ॥ వీ॥ నమ ఇతి॥ హే ఆశిషామీశ - యద్వా - హే ఈశ ఆశిషాం ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమస్కృత్య సాక్షాన్నమస్కరోతి- కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ- మనవే సర్వజ్ఞాయ-వా మనురూపాయ వా మన్వంతరాధిదైవతాయ వా-మంత్రరూపాయ వా- నమః బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయ బృహత్త్వాయ-ధర్మాయ-కృష్ణాయ కృష్ణాఖ్య సిద్ధరూపధర్మాయ-సిద్ధరూపేపి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే - తథా చ శ్రీమహాభారతే॥ శ్లో ॥ యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః - తే వదంతి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి॥ అకుంఠమేధసే అప్రతిహతజ్ఞానాయ ॥ ౪౨ ॥ పురుషాయేతి ॥ రుద్రరూపేణ ప్రణమతి-మీఢుషే రుద్రాయ - అహంకృతమహంకారః తదాత్మనే-స చ కర్తృకరణకర్మశక్తిత్రయసమేతః తస్మై-బ్రహ్మత్వేన ప్రణమతి చేత ఇతి-చేతో జ్ఞానం- ఆకూతిః క్రియా తద్రూపాయ-వాచో వివిధా భూతయః సృష్టయో యస్మాత్తస్మై॥ వీ॥ పురుషాయేతి॥ పురాణపురుషాయ కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి-సాంఖ్యేశ్వరః కపిలః-యోగేశ్వరో హిరణ్యగర్భః తద్రూపాయ-శక్తిత్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం - తద్యుక్తాయ-బ్రహ్మేంద్రకాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః-మీఢుషే మిహ సేచన ఇతి ధాతుః-వర్షప్రదసూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ॥ శ్లో ॥ తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చేతి- పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతిత్వగానాత్ - ధర్మాదీనాం అహంకృతం అహంకారతత్త్వం తిస్రాత్మనే- ఆకూతిరూపాయ చేతన ఆకూతిః స్వరూపం తదేవ యస్య రూపం స తథోక్తః తస్మై శ్రు॥ యస్యాహంకారశరీరం యస్య మనశ్శరీరమితి శ్రుతేః- వాచో విభూతయే వాక్ప్రపంచాయ-యద్వా - చేతశ్చాకృతి

శరీరంచయస్యరూపంసతథోక్తస్తస్మై-మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మకమనఆదివిషయరూపాయేత్యర్థః - ఇదమను త్రరూపత్వసంగ్రాహకం - కించిద్వస్తుక్షీరశర్కరాదిగతమాధుర్యాదివదేవంవిధమితివాచావక్తుమశక్యమపి మనసా చింతయితుంశక్యంకించిచ్చవస్తుదూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితుమశక్యమప్యేవంవిధమితివాచావక్తుంశక్యం కించిత్ కాయేనానుభవితుంశక్యం - యథా సన్నికృష్టఘటపటాదికం - ఏవంవిధవస్తుశరీరాయేత్యర్థః॥౪౩॥ ఏవంనమస్కృత్యదర్శనంప్రార్థయతేనవభిః॥దర్శనమితి॥ భాగవతైఃసత్కృతందర్శనందేహీత్యస్యవివరణంరూపమిత్యాదిప్రదర్శయేత్యంతం - స్వానాంభక్తానాంప్రియతమంరూపంప్రదర్శయేతినవమేనాన్వయః - సర్వేంద్రియాణాంయేగుణావిషయాఃతేషామంజనంవ్యంజకంసర్వేంద్రియ విషయవిషయిరూపమిత్యర్థః - సర్వేషామింద్రియాణిస్వగుణైరనక్తిరంజయతీతివా॥౪౪॥ స్నిగ్ధేతి॥ స్నిగ్ధఃప్రావృషి యోఘనఃతద్వత్ శ్యామం - సర్వేషాంసౌందర్యాణాంసంగ్రహోయస్మిన్ చారవఆయతాశ్చత్వారోబాహవోయస్మిన్ - సుజాతంయథోచితసర్వావయవంరుచిరమాననంయస్మిన్॥౪౫॥ పద్మేతి॥ పద్మస్యకోశేమధ్యేయానిపలాశానితద్వదక్షిణీయస్మిన్సుందరేభ్రువౌయస్మిన్ - సుకపోలమాస్యంయస్మిన్ సమాకర్ణౌవిభూషణంయస్య కుండలయోరగ్రేవక్ష్యమాణత్వాత్॥౪౬॥ ప్రీతీతి॥ ప్రీత్యాప్రహసితావపాంగౌయస్మిన్ ॥౪౭॥స్ఫురదితి॥స్ఫురంతికిరీటాదీనియస్మిన్ - శంఖాదీనాముత్తమాఃఋద్ధిఃలక్ష్మీః - యద్వాఏతైరుత్తమాఋద్ధిరుత్కర్షోయస్యాస్తితత్॥౪౮॥సింహేతి॥సౌభగయుక్తాగ్రీవాయేన - సింహస్యస్కంధేపరితఃప్రసరంతఃకేసరాఏవత్విషఃతాదృశీః సర్వతఃత్విషఃబిభ్రచ్చాసౌసౌభగగ్రీవఃకౌస్తుభోయస్మిన్ సింహస్యేవయాస్కంధౌ తయోఃత్విషః కుండలహారాదిదీ

విభూతయే॥౪౩॥దర్శనంనోదిదృక్షూణాందేహిభాగవతార్చితం।రూపంప్రియతమంస్వానాంసర్వేంద్రి
యగుణాంజనం॥౪౪॥స్నిగ్ధప్రావృడ్ఘనశ్యామంసర్వసౌందర్యసంగ్రహం।చార్వాయతచతుర్బాహుంసు
జాతరుచిరాననమ్॥౪౫॥పద్మకోశపలాశాక్షంసుందరభ్రుసునాసికమ్। సుద్విజంసుకపోలాస్యంసమకర్ణ
విభూషణమ్॥౪౬॥ప్రీతిప్రహసితాపాంగమలకైరుపశోభితమ్। లసత్పంకజకింజల్కదుకూలంమృష్టకుం
డలమ్॥౪౭॥స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపురమేఖలమ్।శంఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ద్ధిమత్॥
౪౮॥సింహస్కంధత్విషోబిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తుభం।శ్రియానపాయిన్యాక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్॥
౪౯॥పూరరేచకసంవిగ్నవలివల్గుదలోదరం।ప్రతిసంక్రామయద్విశ్వంనాభ్యావర్తగభీరయా॥౫౦॥శ్యా
మశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలం।సమచార్వంఘ్రిజంఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనం॥౫౧॥పదా
శరత్పద్మపలాశరోచిషానఖద్యుభిర్నోఽంతరఘంవిధున్వతా।ప్రదర్శయస్వీయమపాస్తసాధ్వసంపదంగురో
మార్గగురుస్తమోజుషాం॥౫౨॥ఏతద్రూపమనుధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతాం। యద్భక్తియోగోఽభయద
స్స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం॥౫౩॥భవాన్భక్తిమతాలభ్యోదుర్లభస్సర్వదేహినాం। స్వారాజ్యస్యాప్యభిమ
తోహ్యేకాంతేనాత్మవిద్గతిః॥౫౪॥తందురారాధ్యమారాధ్యసతామపియదాపయా। ఏకాంతభక్త్యాకో

ప్తిర్బిభ్రదితిపృథగ్విశేషణం - సౌభగయుక్తాగ్రీవాయేన-సకౌస్తుభోయస్మిన్ - శ్రియాహేతుభూతయాక్షిప్తస్తిరస్కృతఃనికషాశ్మాస్వర్ణరేఖాంకితోనికషపాషాణోయేన-తాదృశేనోరసాఉల్లసచ్ఛోభమానం॥౪౯॥పూరేతి॥శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాంసంవిగ్నాశ్చంచలావళయస్తాభిర్వల్గు-దళవదశ్వత్థపత్రసదృశముదరంయస్మిన్ - ప్రతిసంక్రామయత్ యతోవినిర్గతంతేనైవద్వారేణపునఃప్రవేశయదివ॥౫౦॥ శ్యామేతి॥ శ్యామశ్రోణ్యామధికంరోచిష్ణుయత్పీతందుకూలం-తత్రస్వర్ణమయీమేఖలాయస్మిన్-అంఘ్రీచజంఘేచఊరూచనిమ్నేఅన్నతజానునీచ-సమైశ్చారుభిరేతైఃశోభనందర్శనంయస్య - సమాశ్చారవోంఘ్ర్యాదయోయస్మిన్ నిమ్నేజానునీయస్మిన్శోభనం దర్శనం యస్యేతిపదత్రయంవా॥౫౧॥ పదేతి॥ పదాదీపస్థానీయేన-యద్వా ఏవంభూతేనపదోపలక్షితంరూపంశరణంప్రదర్శయేత్యర్థఃశరదియత్పద్మంతస్యపలాశంతద్వద్రోచిర్యస్యతేన - నఖదీప్తిభిరంతర్భవమఘంఅజ్ఞానంవిధున్వతాస్వీయంరూపంపదంచరణంప్రదర్శయ - అపాస్తంప్రపన్నానాంసాధ్వసంయేనతత్ - హేగురోయతస్త్వమేవతమోజుషామజ్ఞానాంమార్గప్రదర్శకోగురుః॥౫౨॥అతిదుర్లభమిదంమయాప్రార్థితమితిస్తౌతైవాహ॥ఏతదితి ॥ ఏతద్రూపమనుధ్యేయంధ్యానార్హమేవ-నతుప్రత్యక్షతఃప్రాప్యమిత్యర్థః॥౫౩॥తర్హికింకేనాపినప్రాప్యతేతత్రాహ॥భవానితి॥ దుర్లభత్వమేవాహ-స్వర్గేరాజ్యంయస్యతస్యాప్యభిమతఃస్పృహణీయః-కించఏకాంతేనయఃఆత్మవిత్ తస్యాపిగతిర్గమ్యః॥౫౪॥అతస్త్వద్వ్యతి

తేకేనకిం విద్వాంఛామీత్యాహ॥ తమితి॥ తం త్వామేకాంతభక్త్యా ఆరాధ్య - బహిః స్వర్గాదిసుఖం ॥ ౫౫ ॥ యత్రేతి ॥ తత్ర హేతుః యత్ర పాదమూలే శరణం ప్రవిష్టం - కృతాంతః కాలో మమాయం వశ్య ఇతి నాభిమన్యతే అభిమానం న కరో- కిం కుర్వన్ వీర్యం ప్రభావః - శౌర్యముత్సాహః - తాభ్యాం విస్ఫూర్జితయా క్షుభితయా భ్రువా విశ్వం విధ్వంసయన్నపి- ॥ ౫౬ ॥ త్వత్పాదమూలే ప్రవిష్టస్య కృతాంతభయాభావః కియానయం లాభః - యతః త్వద్భక్తసంగ ఏవ సకలపురుషార్థశ్రేణిశిరసి వర్తత ఇత్యాహ॥ క్షణార్ధేనేతి ॥ భగవత స్తవ సంగినాం - సంగస్య తు క్షణార్ధేనాపి న స్వర్గం తులయే సమం న గణయామి - న చాపునర్భవం మోక్షం మర్త్యానామాశిషో రాజ్యాద్యాః కిముత॥ ౫౭ ॥ అథేతి ॥ అథ అతో హేతోః అనఘౌ అఘహరౌ అంఘ్రీ యస్య తస్య తవ కీర్తిః యశః తీర్థం గంగా - తయోః క్రమేణాంతర్బహిః స్నానాభ్యాం - విధూతః పాప్మా యేషాం అత ఏవ భూతేష్వనుక్రోశః కృపా తేన - సుశుద్ధం రాగాదిరహితం సత్త్వం చిత్తం - శీలం చార్జవాది విద్యతే యేషాం తేషాం సంగోఽస్మాకం స్యాత్ - ఏష ఏవ నస్త్వదనుగ్రహః ॥ ౫౮ ॥ తత్త్వజ్ఞానం చ త్వద్భక్తసంగాదేవ భవతీత్యాహ॥ న యస్యేతి॥ యేషాం సతాం భక్తియోగేనానుగృహీతం శుద్ధం సత్ యస్య సత్త్వం చిత్తం బాహ్యార్థవిక్షిప్తం న భవతి తమోరూపాయాం చ నావిశత్ - లయం న ప్రాప - తత్ర తదా స మునిః తే తవ గతిం తత్త్వం విచష్టే పశ్యతి॥ వీ॥ త్వద్జ్ఞానమపి భాగవతసంగాదేవ భవతీత్యాహ ॥ నేతి ॥ యేషాం భాగవతానాం భక్తియోగేనానుగృహీతం శుద్ధం సత్త్వప్రవరణం సత్ యస్య పుంసశ్చిత్తం - బహిరర్థాః శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః - తేషు విభ్రమం న భవతి॥ ప్రాప్య తాన్ భ్రాంతిమన్న భవతి - తమోరూపాయాం గుహాయాం చ - నావిశత్ నలీనం స్యాత్ - తదా స మునిః - తే గతిం స్వరూపం అంజసా సుఖేన - విచష్టే జానాతి ॥ ౫౯ ॥ కీదృశం తత్త్వం తదాహ॥ యత్రేతి॥ వీ॥ గతిం ప్రశ్వర్య ప్రపద్యతి ద్వాభ్యాం॥ యత్రే ఇ ॥ ఇదం కృత్స్నం దిదదివాప్న

వాంఛే త్వత్పాదమూలం వినా బహిః ॥ ౫౫ ॥ యత్ర నిర్విష్టమరణం కృతాంతో నాభిమన్యతే । విశ్వం విధ్వంసయన్వీ
ర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా ॥ ౫౬ ॥ క్షణార్ధేనాపి తులయే న స్వర్గం నాపునర్భవం । భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యా
నాం కిముతాశిషః ॥ ౫౭ ॥ అథానఘాంఘ్రేస్తవ కీర్తితీర్థయోరంతర్బహిఃస్నానవిధూతపాప్మనాం । భూతే
ష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాం స్యాత్సంగమోఽనుగ్రహ ఏష నస్తవ ॥ ౫౮ ॥ న యస్య సత్త్వం బహిరర్థవిభ్రమం
తమోగుహాయాం చ విశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమంజసా మునిర్విచష్టే నను తత్ర తే గ
తిం ॥ ౫౯ ॥ యత్రేదం వ్యజ్యతే విశ్వం విశ్వస్మిన్నవభాతి యత్ । తత్త్వం బ్రహ్మ పరం జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృ
తం ॥ ౬౦ ॥ యో మాయయేదం పురురూపయాసృజద్బిభర్తి భూయః క్షపయత్యవిక్రియః । యద్భేదబుద్ధి

కం విశ్వం - యత్ర ఆధారభూతే త్వత్స్వరూపే - వ్యజ్యతే వ్యక్తం భవతి - యచ్చ త్వత్స్వరూపం విశ్వస్మిన్ కృత్స్నప్రపంచే - అవభాతి ప్రకాశతే - వ్యాప్నోతి - తదేవ పరబ్రహ్మాఖ్యం తవ తత్త్వమిత్యర్థః - యత్రేదమిత్యనేన ఆధారత్వముక్తం - కథమమూర్తస్యాధారత్వమితి శంకాయామభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాశయేన విశ్వస్మిన్నవభాతి యదిత్యుక్తం - ఆధారో హి త్రివిధః - ఔపశ్లేషికో వైషయికోఽభివ్యాపకశ్చేతి - సర్వం వ్యాప్యావస్థితస్యాపి వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శే దృష్టాంతమాహ - జ్యోతిరాకాశ ఇవ విస్తృతమితి విస్తృతమాకాశ ఇవ - జ్యోతిః సూర్యాదరివేతి దృష్టాంతద్వయమభిప్రేతం - తదాహ్యుభయం దృష్టాంతీకృతమభియుక్తైః - ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్ - తథాత్మైకో హ్యనేకస్థ జలాధారేష్వివాంశుమానితి - అయమభిప్రాయః ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశం - దోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే - యథా చ జలాధారేషు విషమేషు - వస్తుతోఽనవస్థితస్తత్ర దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృశ్యతే తద్వదితి॥ ౬౦ ॥ జగత ఉపాదానత్వేన తత్త్వం లక్షితం - నిమిత్తత్వేనాపి తదేవ లక్షయన్నాహ॥ య ఇతి॥ య ఇదం విశ్వం సదివ పరమార్థమివ మాయయా సృజత్ - కథంభూతయా యత్ యయా భేదబుద్ధిరన్యేషాం భవతి - తయా ఆత్మనిత్వయి - దుష్టసయా స్వకార్యం కర్తుమసమర్థయా - తం త్వాం నిరస్తభేదం ప్రతీమహి జానీమః ॥ పీ॥ ఏవం విశ్వాధారత్వముక్తం - అథ విశ్వస్య నిమిత్తముపాదానం చ కారణం త్వమేవేత్యాహ॥ య ఇతి॥ యో భవాన్ ఇదం స్వాత్మకం విశ్వం - బహురూపయా బహుధా పరిణామశీలయా మాయయా - సృజన్ బిభర్తి - పునః క్షపయతి సంహరతి తథాప్యవిక్రియః అవికారః - కథంభూతయా మాయయా ఆత్మదుష్టయా ఆత్మసు జీవేషు - దుష్టయా దుష్టా యథా భవతి తథా స్థితయా - సంసారరూపానర్థకారిత్వేన స్థితయేత్యర్థః - యయా యత్ యస్మాదీశ్వరాద్భేదబుద్ధిః సనిష్ఠబుద్ధిః సదివ సదర్థవిషయమజ్ఞానమివ భవతి - తం త్వామాత్మతంత్రం స్వతంత్రం ప్రతీ

మహి ప్రపద్యామీత్యర్థః॥ అత్రాత్మస్థయేతిజీవేమదుస్థత్వకథనేనపరమాత్మనస్తత్కారిత్వ ముక్తం-యద్భేదబుద్ధిస్స
దివేతిస్వతంత్రాత్మభ్రమహేతుత్వముక్తం - ఇదం దేహాత్మభ్రమహేతుత్వస్యాప్యుపలక్షణం - అవిక్రియ ఇత్యనేనో
పాదానత్వముక్తం-నిషేధోహిప్రసక్తిపూర్వకః ప్రసక్తిశ్చోపాదానత్వేననిమిత్తస్యవికారప్రసక్త్యభావత్ - భావ్య
వస్థావిశేషతః ప్రాగవస్థాయోగోప్యుపాదానత్వం- తతశ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధోయు
క్తః-వికారస్యాస్యావృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగతత్వాద్విశేష్యేవికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం - నను నిమి
త్తకారణస్యాపికులాలాదేస్స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్ తద్వత్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారోఽపేక్షితఇతి
చేన్న॥ (శ్రు)॥ తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి॥ తత్తేజోసృజతేత్యాదిశ్రుతిభ్యః సంకల్పమాత్రేణజగత్సృజతో వికార
ప్రసక్త్యభావాత్ సృజన్నితినిమిత్తత్వముక్తం- కర్తృత్వమేవహినిమిత్తత్వం- తత్ర విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం-
నిమిత్తవిశేష్యాకారేణనిమిత్తత్వమితివివేకః బిభర్తీతి ఉపయతి - రక్షితృత్వం సంహర్తృత్వంచ తస్యైవేత్యుక్తం భవతి
ఆత్మతంత్రమిత్యనేనాకర్మవశ్యత్వముక్తం- అనేనశ్లోకద్వయేన ॥ (శ్రు) ॥ బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసవృక్షఆసీద్యతోద్యావా
పృథివీనిష్టతక్షుః- మనీషిణోమనసా ప్రబ్రవీమివోయదధ్యతిష్ఠద్భువనానిధారయన్నితి శ్రుత్యర్థఉక్తః - అత్రకింస్విద్వ
నమిత్యాదినావృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం - వనశబ్దోపలక్షితమాధారః - యదధ్యతిష్ఠదితినిమిత్తంచ - కిమితిప్రశ్న
పూర్వకం బ్రహ్మణఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీనినాన్యస్యేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తరపరత్వమస్యవాక్యస్యా
వగమ్యతే - యతోవృక్షశబ్దోపలక్షితాదుపాదానాద్బ్రహ్మణః ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగత్ నిష్టతక్షుః -
నిష్టతక్షుస్సస్రజురిత్యర్థః॥ ౬౧॥ యద్యపిత్వమేవనిర్భేదం బ్రహ్మ- తథాపిప్రాగుక్తం సాకారం తవరూపం యేయజంతి-తఏవ
వేదాగమతత్త్వజ్ఞా ఇత్యాహ॥ క్రియేతి॥ క్రియాకలాపైః స్వకర్మభిః - యేయోగినః పూజయంతి- తఏవకోవిదాః- నత్వే

స్సదివాత్మదుష్టస్సయాతమాత్మతంత్రం భగవన్ప్రతీమహి॥ ౬౧॥ క్రియాకలాపైరిదమేవయోగినః శ్రద్ధా
న్వితాస్సాధుయజంతిసిద్ధయే। భూతేంద్రియాంతఃకరణోపలక్షణం వేదేచతంత్రేచతఏవకోవిదాః॥ ౬౨॥
త్వమేక ఆద్యః పురుషస్సుప్తశక్తిస్తయారజస్సత్వతమో విభిద్యతే। మహానహం ఖం మరుదగ్నివార్ధరాస్సు
రర్షయోభూతగణా ఇదం యతః॥ ౬౩॥ సృష్టంస్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చతుర్విధంపురమాత్మాంశకేన।

తదనాదృత్య కేవలజ్ఞానేప్రవృత్తాః-తంత్రే ఆగమే - కథంభూతమిదం - భూతేంద్రియాంతఃకరణైరస్వతంత్రైర్యదు
పలక్ష్యతే-నియంతృరూపంతత్ ॥ ౬౨॥ నన్వభిన్నేమయి భేదంకుర్వంతస్సంతః కథం తే కోవిదాః- నహితైర్భేదః క్రియతే-
కింతుత్వయైవ క్రీడార్థం చేతనాచేతనాత్మకో భేదఃకృతఇత్యాహ॥ త్వమితి॥ ఆద్యస్త్వమేక ఏవ- సుప్తామాయాఖ్యాశక్తిర్య
స్య-పశ్చాత్తయాశక్త్యా రజస్సత్వతమసాంద్వంద్వైక్యం-యతోరజఆదిర్మహానహంకారః ఖంచమరుదగ్నివార్ధరాశ్చ-
వాః ఉదకం- సురాశ్చఋషయశ్చభూతగణాశ్చ ఏవమిదంజగద్యతో భవతితస్మాద్విభిద్యతఇత్యన్వయః॥వి॥ అవిక్రియ ఇత్యనే
నోపాదానకారణత్వముత్ క్షిప్తం- బిభర్తీతిభర్తృత్వం తత్రపయతీతిసంహర్తృత్వంచ తదుపపాదయతిచతుర్భిః॥ త్వమి
తి॥ తత్రత్వమిత్యుపాదానత్వముపపాదయతి - ఉక్తవిధస్వరూపరూపగుణవిభూతిస్త్వం పురుషః-ఆద్యః ఆదౌసృష్టేఃపూ
ర్వంభవః- సృష్టేఃపూర్వం ప్రళయదశాయామాసీరిత్యర్థః - కథంభూతఆసీరిత్యత్రాహ-సుప్తశక్తిః సుప్తాఃస్వస్మిన్ లీ
నాః శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయోయస్య- అతఏవ ఏకః అసహాయః-వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగనిబంధనబహుత్వప్రతి
బంధినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వేనాసహాయ ఏవావస్థితఇత్యర్థః - తతఃతయాస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణ
భూతయాశక్త్యా-రజస్సత్త్వతమఇతిద్వంద్వైక్యం-తదపేక్షయావిభిద్యతఇత్యేకవచనం-రజస్సత్త్వతమాంసి విభిన్నా
నివిభక్తాన్యభూవన్ యతోరజఆదేః మహాన్ మహతోహంకారస్త్రివిధః - తతోభూతేభ్యః క్రమేణ ఖం ఆకాశం తతోమరు
ద్వాయుః తతోగ్నిః తతో వాః ఆపః తతోధరాపృథివీ తేభ్యః-ఖాదిభ్యః పంచీకృతేభ్యః అండోత్పత్తిద్వారాసురాః బ్రహ్మాద
యః ఋషయోమరీచ్యాదయః-అన్యేభూమనుజతిర్యగాదయఅభూవన్ - సృష్టేఃపూర్వంస్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛ
క్తిర్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయావస్థితః కర్తృకరణాధికరణాద్యుపకరణ
జాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మికాం మాయాం జీవద్వారానుప్రవిశ్య- మాయాశరీరకం స్వాత్మా
నమేవసంకల్పమాత్రేణ మహదాదిపృథివ్యంతసమష్టిరూపేణవాపిచతుర్విధసృష్టిభూత రూపేణచపరిణమయ్యాస్వాప
ర్యంతతత్తన్నామరూపభాగాసీరిత్యర్థః॥౬౩॥ ఏతదుపపాదయతి॥ సృష్టమితి ॥ జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణచ

తుర్విధం స్వాంశేన ప్రవిష్టః అథో ఇతి హేతోః పురస్యాంతస్సంతమంశం చిదాభాసం పురిశయనాత్పురుషం విదుః - తర్హి కిమీశ్వరమేవ సంసారిణం విదుః - నేత్యాహ - సరఘాః మధుమక్షికాః తాభిః సృష్టం మధ్విన క్షుల్లకం విషయసుఖం అవిద్యావృతస్సన్ యో భుంక్తే - తం జీవం విదుః తథా చ ॥ శ్రుతిః ॥ తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి - నిర్ణీతం చ ॥ సూ ॥ గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ హి తద్దర్శనాదిత్యత్ర ॥ వీ ॥ త్వం పురుష ఇత్యుక్తం - తత్ర పురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ ॥ సృష్టమితి ॥ యతః యో భవాన్ స్వశక్త్యా ప్రవృత్తిరూపయా - సృష్టమిదం చతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్‌స్థావరభేదేన చతుర్విధం - పురం శరీరం - ఆత్మనోంశకేన అంశభూతేన జీవేన జీవాంతరాత్మతయా పురమనుప్రవిష్టః - అథో అతః తం భవంతం - అంతః పురస్యాంతః - జీవాంతరాత్మతయా సంతం పురుషం విదుః పురుషశబ్దవాచ్యం విదుః - తథా చోక్తం ॥ శ్లో ॥ పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః - శకారస్య షకారోయం వ్యత్యయేనేతి కథ్యతే ॥ కోసావాత్మనోంశః యదంతరాత్మతయా పురమనుప్రవిష్టస్తత్రాహ - యః జీవః హృషీకైః ఇంద్రియైః సారఘం సరఘాః మధుమక్షికాః - సారం పుష్పాదిగతం ఘ్నంతి గచ్ఛంతి ప్రాప్నువంతీతి వ్యుత్పత్తేః - అత్ర సారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధుని లాక్షణికః - మధుకరోపార్జితమధ్వివ మధుకరస్థానీయేంద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతం భుంక్తే - అనుభవతి స ఇత్యర్థః - అత్ర జీవాంతరాత్మతయానుప్రవేశకథనం నియతదేశకాలకర్మాద్యానుగుణ్యేన తజ్జగత్ప్రత్యగాత్మానుప్ర

అథో విదుస్తం పురుషం సంతమంతర్భుంక్తే హృషీకైర్మధుసారఘం యః ॥ ౬౪ ॥ స ఏష లోకానతిచండవే
గో వికర్షసి త్వం ఖలు కాలయానః । భూతాని భూతైరనుమేయతత్త్వో ఘనావలీర్వాయురివావిషహ్యః ॥ ౬౫ ॥
ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచింతయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్ । త్వమప్రమత్తస్సహసాభిపద్య
సే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమంతకః ॥ ౬౬ ॥ కస్త్వత్పదాబ్జం విజహాతి పండితో యస్తేఽవమానవ్యయమాన
కేతనః । విశంకయాస్మద్గురురర్చతి స్మ యద్వినోపపత్తిం మనవశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭ ॥ అథ త్వమసి నో బ్రహ్మన్పర
మాత్మన్విపశ్చితామ్ । విశ్వం రుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయా గతిః ॥ ౬౮ ॥ ఇదం జపత భద్రం వో విశుద్ధా నృ
పనందనాః । స్వధర్మమనుతిష్ఠంతో భగవత్యర్పితాశయాః ॥ ౬౯ ॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతేష్వవ
స్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణంతశ్చ ధ్యాయంతశ్చాసకృద్ధరిమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశముపాసాద్య ధారయం
తో మునివ్రతాః । సమాహితధియస్సర్వ ఏతదభ్యసతాదృతాః ॥ ౭౧ ॥ ఇదమాహ పురాస్మాకం భగవాన్విశ్వ
సృట్పతిః । భృగ్వాదీనామాత్మజానాం సిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్ ॥ ౭౨ ॥ తే వయం చోదితాస్సర్వే ప్రజాస
ర్గే ప్రజేశ్వరాః । అనేన ధ్వస్తతమసస్సిసృక్ష్మో వివిధాః ప్రజాః ॥ ౭౩ ॥ అథేదం నిత్యయా యుక్తో జపన్నవహి
తః పుమాన్ । అచిరాచ్ఛ్రేయ ఆప్నోతి వాసుదేవపరాయణః ॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామిహ సర్వేషాం జ్ఞానం ని
శ్శ్రేయసం స్మృతమ్ । సుఖం తరతి దుష్పారం జ్ఞాననౌర్వ్యసనార్ణవమ్ ॥ ౭౫ ॥ య ఇదం ప్రయతో నిత్యం మ
ద్గీతం భగవత్స్తవమ్ । అధీయానో దురారాధ్యం హరిమారాధయత్యసౌ ॥ ౭౬ ॥ విందతే పురుషోఽముష్మా
ద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరమ్ । మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్ ॥ ౭౭ ॥ య ఇదం కాల్య ఉత్థా

వేశాభిప్రాయకం ॥ ౬౪ ॥ తవ తు సర్వనియంతుః కుతః సంసార ఇత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ యః స్వశక్త్యేదం సృష్టవాన్ - స ఏష త్వం ఖలు - భూతైరేవ భూతాని - మేఘపంక్తీః వాయురివ - కాలయన్ విచాలయన్ - లోకాన్ వికర్షసి సంహరసి - అనుమేయతత్త్వః అలక్ష్యస్వరూపః ॥ ౬౫ ॥ వికర్షణప్రకారమాహ ॥ ప్రమత్తమితి ॥ ఇతికృత్యం ఏవమేవమిదం కర్తవ్యమితి చింతయా ఉచ్చైః ప్రమత్తం తత్ర హేతుః విషయేషు లాలసం అతికాముకం - ప్రాప్తే విషయే ప్రవృద్ధలోభం - అంతకస్త్వం సహసాభిపద్యసే ఆక్రమసి - క్షుధా లేలిహానః జిహ్వయా సృక్వప్రాంతౌ స్పృశన్ సర్పో మూషకమివ ॥ ౬౬ ॥ క ఇతి ॥ అతః కస్తవ పాదాబ్జం త్యజేత్ - పండితశ్చేత్ కథంభూతః యస్తవావమానః అనాదరః తేన వ్యయమానం కేతనం శరీరం యస్య సః - యదస్మాకం గురుః బ్రహ్మార్చతి స్మేతి - సర్వేషాం స్తోత్రాణాం వాక్యం విశంకయా వినాశం కయా వినోపపత్తిమితి దృఢవిశ్వాసేన మనవశ్చతుర్దశార్చంతి స్మ ॥ ౬౭ ॥ ఉపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ రుద్రభయేన ధ్వస్తం అతః నకుతశ్చిద్భయం యస్యాం తాదృశీ గతిరసి ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ యోగేతి ॥ యోగాదేశం నామైతత్ స్తోత్రముపాసాద్య ప్రాప్య మనసా ధారయంతః ఆలస్యేన జపత ॥ ౭౧ ॥ ఇదమితి ॥ విశ్వసృజాం పతిర్బ్రహ్మా ॥ ౭౨ ॥ త ఇతి ॥ సిసృక్ష్మః సృష్టవంతః ॥ ౭౩ ॥ అథేతి ॥ యుక్తః ఏకాగ్రచిత్తః ॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామితి ॥ జ్ఞానమేవ నౌర్యస్య ॥ ౭౫ ॥ య ఇతి ॥ యః అధీయానో భవతి ॥ ౭౬ ॥ విందత ఇతి ॥ అసావముష్మాద్ధరేః అస

త్వరన్ స్థిరస్సన్ మద్గీతం స్తోత్రం తేన గీతాత్ స్తుతాత్ పకపవల్లభః ప్రియ ఆశ్రయో యస్తస్మాత్॥ ౭౭॥ యఇతి॥ కాల్యే
ఉషసి॥ ౭౮॥ గీతమితి॥ తపశ్చరధ్వం తపసోంతే ఈప్సితం ప్రాప్స్యథ॥ ౭౯॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ప్రచేతస్సుతపస్యత్సు తత్ప్రీత్యై నారదో ఘృణీ। ప్రాచీనబర్హిషేధ్యాత్మం పరోక్షం ప్రాహ పంచభిః పురంజనకథావ్యా
జాత్ పంచవింశే తు నారదః। ఆత్మనో బుద్ధిసంగేన వివిధామాహ సంసృతిమ్॥ ప్రచేతస్సు తపస్తీవ్రం తప్యమానేషు నారదః॥
పురంజనకథాకూటం ప్రాహ ప్రాచీనబర్హిషే॥ ౧॥ ౨॥ ప్రాచీనబర్హిషమితి॥ ప్రచేతస్సు తపశ్చరత్సు నారదః ప్రా
చీనబర్హిషం బోధితవాన్ అతః ప్రచేతసాం కథాం సమాప్యైవ తత్పితుర్వృత్తమాహ॥ ప్రాచీనబర్హిషమితి॥ ౩॥ శ్రే
యఇతి॥ ధర్మాదిషు కతమత్ శ్రేయః ఫలం ఈహసే ఇచ్ఛసి - నను మోక్షోదో న నేత్యాహ॥ దుఃఖహానిరితి॥ శేషదుఃఖనివృత్తి
ర్నిరతిశయానందావాప్తిశ్చేతియత్ తదుభయం మోక్షాఖ్యం శ్రేయః - ఇహ కర్మణి తదుభయం తే నేష్యతే పిచారకైః॥
౪॥ నేతి॥ పరం శ్రేయః మోక్షః - కర్మభిరవవిద్ధా క్షిప్తా ధీర్యస్య॥ ౫॥ గృహేష్వితి॥ కించ గృహేషు స్థితః పుత్రాదిష్వేవ పురు
షార్థధీర్యస్య॥ ౬॥ కర్మఫలేషు వైరాగ్యముత్పాద్య బ్రహ్మవిద్యాముపదేష్టుం యోగానుభావేన యజ్ఞపశూన్ ప్రత్యక్షం
ప్రదర్శ్యన్నాహ॥ భోభో ఇతి॥ సంజ్ఞాపితాన్ మారితాన్॥ ౭॥ ఏతఇతి॥ ఏతే త్వాం సంపరేతం మృతం సంప్రతీక్షంతే వైశ
సం త్వత్కృతాం పీడాం స్మరంతః - తతశ్చ అయః కూటైః లోహముద్గరైః మన్యుమంతః క్రోధవంతః శృంగైః భిందంతి ఛేత్స్యంతి॥ ౮॥ అత్రేతి॥ అ
త్రాస్మిన్ సంకటే - విస్తారకమముమితిహాసం కథయిష్యామి॥ ౯॥ అత్ర జీవస్య విషయాసక్త్యా సంసారః స చేశ్వరానుగ్ర

యః ప్రాంజలిః శ్రద్ధయాన్వితః। శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబంధనైః॥ ౭౮ ॥ గీతం మ
యేతం నరదేవనందనాః పరస్య పుంసః పరమాత్మనః స్తవమ్। జపంత ఏకాగ్రధియస్తపో మహచ్చరధ్వమం
తే తదవాప్స్యథేప్సితమ్॥ ౭౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - చతుర్వింశోధ్యాయః. ******
మైత్రేయః॥ ఇతి సందిశ్య భగవాన్ బార్హిషదైరభిపూజితః। పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాంతర్దధే
హరః॥ ౧॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః। జపంతస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే॥ ౨॥
ప్రాచీనబర్హిషం క్షత్తః కర్మస్వాసక్తచేతసమ్। నారదోధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాలుః ప్రత్యబోధయత్॥ ౩॥
శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్ కర్మణాత్మన ఈహసే। దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిః శ్రేయస్తన్నేహ చేష్యతే॥ ౪॥
రాజా॥ న జానామి మహాభాగ పరం కర్మాపవిద్ధధీః। బ్రూహి మే విమలం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ కర్మభిః॥ ౫॥ గృ
హేషు కూటధర్మేషు పుత్రదారధనార్థధీః। న పరం విందతే మూఢో భ్రామ్యన్ సంసారవర్త్మసు॥ ౬॥ ***

పురంజనోపాఖ్యానప్రారంభః

శ్రీనారదః॥ భోభోః ప్రజాపతే రాజన్ పశూన్ పశ్య త్వయాధ్వరే। సంజ్ఞాపితాన్ జీవసంఘాన్ నిర్ఘృణేన సహ
స్రశః॥ ౭॥ ఏతే త్వాం సంప్రతీక్షంతే స్మరంతో వైశసం తవ। సంపరేతమయః కూటైశ్ఛిందంత్యుత్థితమన్య
వః॥ ౮॥ అత్ర తే కథయిష్యేఽముమితిహాసం పురాతనమ్। పురంజనస్య చరితం నిబోధ గదతో మమ॥ ౯॥ ఆసీ

హేణ నివర్తత ఇతి వక్తుం విపర్యయగృహీతస్య సాక్షాద్బోధయితుమశక్తేః రాజవృత్తాంతమేవాహ॥ ఆసీదితి॥ పురంజనా
దీన్ స్వయమేవేతః పంచమేధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి - తథాపి సుఖగ్రహణాయ యథోపయోగం కించిద్వ్యాఖ్యాస్యామః -
తత్ర స్వకర్మభిః పురం జనయతీతి పురంజనో జీవః - న విజ్ఞాతం నామ యస్య - న చ విజ్ఞాతం చేష్టితం యస్య స ఈశ్వరః తస్య స
ఖా - యద్వా విజ్ఞాతం చేష్టితం జీవప్రేరణాదిలక్షణం యస్య - జీవపారతంత్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్॥ ౧౦॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ
ఇతిహాసం ప్రస్తౌతి॥ ఆసీదితి॥ అత్రాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశః క్రియతే - నను సాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశః కిం న
క్రియతే - సాక్షాత్తదుపదేశేపి వైరాగ్యోదయాసంభవాత్ - ఉచ్యతే - దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానగ్రస్త
స్య - తత్త్వహితపురుషార్థాద్యనభిజ్ఞస్య - వైషయికమేవ సుఖం పరమం పురుషార్థమభిమన్యమానస్య - హఠాత్తత్త్వోపదే
శః క్రియమాణోపి న ప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్య - దిరమభ్యస్త స్త్రీపుంసక గర్భజన్మజరామరణాద్యత్యల్పసుఖప్రా
ద్యాత్మకసంసారమనువర్ణ్య - తత్ర దోషానుద్ఘాట్య - హేయతాబుద్ధ్యుత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్ర
తిష్ఠితస్స్యాదితి - తత్ర జీవో రాజత్వేన - శరీరం పురత్వేన - పరమాత్మా సఖిత్వేన - బుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతి రూప్యతే.
తత్ర పురంజనాదీన్ స్వయమేవేతః పంచమేధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి - తథాపి సుఖగ్రహణాయ యథోపదేశాత్కించి

ద్వ్యాఖ్యాస్యామః-తత్ర హే రాజన్ పురంవ్యనక్తి జనయతి నిర్మాపయతీతి పురంజనః - కశ్చిద్రాజా స్వకర్మభిః పురస్థా
నీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయో వివక్షితః-ఆసీదిత్యనేన రూపణీయే జీవే అనాదిసత్తా వివక్షితా-తం విశినష్టి - బృహచ్ఛ్రి
వాః బృహత్ విస్తృతం- శ్రవః కీర్తిర్యస్య॥ శ్రు॥ సర్వాణ్ వయమేవాయమాత్మేతి- ప్రజాపతివాక్యే- అపహతపాప్మా విజ
రో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః సత్యకామః సత్యసంకల్పః॥ శ్లో ॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య
ఏవచ। నిత్యః సర్వగతః స్థాణురచలోఽయం సనాతన ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్ట ఇత్యర్థః - తస్య పురంజ
నస్య- అవిజ్ఞాతం నామధేయం యస్య- స తథాభూతః కశ్చిదవిజ్ఞాతచేష్టితస్సఖా ఆసీత్ - అత్ర పరమాత్మస్థానీయం మిత్రం
వివక్షితం- పరమాత్మా హి జీవస్య మిత్రం శ్రూయతే- మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం - సుహృద్గతిశ్చ నారాయణ ఇతి
ఏవం హితాచరణశీలం సఖాయం పరమాత్మానం తదాజ్ఞానతిలంఘ్యయం సంసారీజీవః నామతోఽపి న జానాతి-కిముత స్వరూ
పరూపగుణవిభూతిభిరితి ఖ్యాపనాయావిజ్ఞాత నామేత్యుక్తం - యద్వా-సఖ్యనాభిప్రేతం యద్దోషానపేక్షణేన హితాచ
రణశీలత్వం - తత్ఖ్యాపయితుమవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం అవిజ్ఞాతేతి॥ సూ॥ గతిబుద్ధ్యర్థేత్యాదినా కర్తరి క్తః॥ శ్లో॥ అవిజ్ఞాతా సహ
స్రాంశురిత్యవిజ్ఞాతృశబ్దోఽపి నామసహస్రే భగవన్నామ తయాపి నియుక్తః - తత్ర స్వాశ్రితానాం స్వసమత్వేనాను
సంధాయ-తద్గతైదోషపరః కారుణ్యపరవశః - ఆశ్రితదోషాన్న జానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యాతం- ఏవంచ విపు
లాపరాధవత్స్వపి సంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషురిత్యర్థః-అవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇతి-చేదే జీవేనావిజ్ఞాతం
చేష్టితం యస్య స తథాక థాపయేషు అస్యైరవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇత్యర్థః- ప్రసిద్ధం జగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య-యద్వా-
విజ్ఞాతం చేష్టితం జీవప్రేరణాదిలక్షణం యస్య - జీవపారతంత్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ -కథాపక్షేతు రాజవత్సఖాపి పుల
కీర్తిరిత్యర్థః॥౧౦॥ స ఇతి, శరణం భోగాయతనం దేహం-పృథివీం బ్రహ్మాండం ॥పీ॥ స ఇతి - సః పురంజనః ప్రభుః-శరణాధిప
త్యాత్ శరణం భోగాయతనం శరీరం-కథాపక్షే నివాసస్థానం -అన్వేషమాణః-పృథివీం కర్మఫలోదయతద్భోగాయతన ప్ర
కృతిపరిణామరూపం బ్రహ్మాండం- బభ్రామ-దేవాదిస్థావరాంతశరీరేష్వనుప్రవిష్టః ప్రకృతిమండలే సంసారి వదిత్యర్థః- కథా

ఆసీత్పురంజనో నామ రాజా రాజన్ బృహచ్ఛ్రవాః । తస్యావిజ్ఞాతనామాసీత్సఖావిజ్ఞాతచేష్టితః ॥౧౦॥
సోఽన్వేషమాణశ్శరణం బభ్రామ పృథివీం ప్రభుః । నానురూపం యదావిందదభూత్స విమనా ఇవ ॥౧౧॥
న సాధు మేనే తాస్సర్వా భూతలే యావతీః పురః । కామాన్కామయమానోఽసౌ తస్య తస్యోపపత్తయే ॥
౧౨॥ స ఏకదా హిమవతో దక్షిణేష్వథ సానుషు । దదర్శ నవభిర్ద్వార్భిః పురం లక్షితలక్షణామ్ ॥౧౩॥ ప్రా
కారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్షతోరణైః । స్వర్ణరౌప్యాయసైశ్శృంగైః సంకులాం సర్వతో గృహైః ॥

పక్షే భూమండలస్థపురాణ్యనుప్రవిశ్య తత్ర తత్ర కంచిత్కాలం నివసన్-కృత్స్నాం పృథివీం చచారేత్యర్థః - యథా చ స్వ
స్యానురూపం శరణం దేవమనుష్యాదిశరీరం నావిందన్నాలభత - కింతు తిర్యక్స్థావరాదిశరీరమవిందత్ -తథాపి విమనా ఇవ బ
భూవ- స్థావరాదిశరీరేషు చైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇవేత్యుక్తం నిశ్చైతన్య ఇవాభూదిత్యర్థః న తు దుఃఖితమనా ఇతి - దే
హాత్మాభిమానినో జీవస్య విహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయత్వాత్ కథాపక్షే తు దుఃఖితమనా ఇత్యర్థః॥౧౧॥ నేతి॥ యావత్యః
పురస్తాః తస్య తస్య కామస్యోపపత్తయే ప్రాప్తయే-సాధు న మేనే - గవాదిదేహానామైహికపారలౌకికభోగయోగ్యత్వా
భావాత్ -తథా చ శ్రుతిః॥ తాభ్యో గామానయత్తా అబ్రువన్నవై నోఽయమలమితి- తాభ్యోఽశ్వమానయత్తా అబ్రువన్నవై
నోఽయమలమితి॥౧౨॥ స ఇతి॥ హిమవతో దక్షిణేషు సానుషు-కర్మక్షేత్రే భారతవర్షే-పురం మనుష్యశరీరం-లక్షితాని దృష్టా
ని సర్వాణి లక్షణాని యస్యాం అంధపంగుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః॥వీ॥ స ఇతి ॥ అథ ఏకదా సుకృతవిశేషపరిపాకదశా
యాం-హిమవతో దక్షిణేషు సానుషు-కర్మతత్ఫలోపభోగేషు-కర్మక్షేత్రేషు భారతవర్ష ఇత్యర్థః-పురం మనుష్యశరీ
రం-లక్షితాని దృష్టాని సర్వాణి లక్షణాని యస్యాం తాం-అంధపంగుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః- కథాపక్షే-వక్ష్యమాణ
ప్రాకారాది సర్వచిహ్నోపయుక్తాం- నవభిః ద్వార్భిః నవభిః రంధ్రైః - చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయ
ముఖపాయూపస్థరూపైరుపలక్షితాం - పక్షాంతరే స్పష్టం - దదర్శ అభివ్యక్తసర్వేంద్రియం సర్వవిషయోపభోగోప
యుక్తం మనుష్యశరీరముపలబ్ధవానిత్యర్థః ॥౧౩॥ తామనువర్ణయతి త్రిభిః॥ ప్రాకారేతి ॥ అత్ర కించిత్సాదృశ్యమవలం
బ్య కథాసౌందర్యాయ ప్రాకారాదీని వర్ణ్యంతే-పరిఖైరితి పుంస్త్వమార్షం - అక్షాణి గవాక్షాః స్వగాదయః శరీరావ
యవాః - ప్రాకారాదిపురావయవత్వేన నిరూప్యంతే- స్వర్ణాదిశృంగైః శిఖరైర్యుక్తా యే గృహాస్తైః సంకులామితి-అథా

రాదిచక్రాణిగృహాశ్చ్యరంగాణిచ-రాజసాదిస్వభావావివక్షితాః॥ ౧౪ ॥ నీలేతి ॥ నీలాదిభిఃక్లృప్తాహర్మ్యస్థలీయస్యాం-అరుణంమాణిక్యం - స్థలీహృదయం - నాడ్యోనీలాదిభావేననిరూప్యంతే - తత్తద్విషయవాసనావా- భోగవతీంనాగానాంపురీమివ॥౧౫॥సభేతి॥సభాసమాజస్థానం-చత్వరంచతుష్పథః-రథ్యాఃరాజమార్గాః-ఆక్రీడాయతనంద్యూతాదిస్థానం - ఆపణోహట్టః- చైత్యంజనానాంవిశ్రమస్థానం - ధ్వజేషుపతాకాఃతాభిశ్చయుక్తాం- అత్రచవిషయయుక్తబుద్ధియోగేనజీవస్యదేహసంబంధ ఇతివివక్షయావిషయవర్గంబాహ్యోపవనత్వేనరూపయతి - తద్విశేషాన్స్రక్చందనాదీన్దివ్యద్రుమలతాదిభావేనేతి- శేషఃకథాలంకారః॥ ౧౬॥ పుర్యా ఇతి ॥ బాహ్యోపవనేప్రమదాందదర్శేతిచతుర్థేనాన్వయః-దివ్యద్రుమైఃలతాదిభిశ్చాకులేవ్యాప్తే - నదతాంవిహంగాళికులానాం కోలాహలోనాదోయేషుతేజలాశయాయస్మిన్॥౧౭॥హిమేతి॥ హిమనిర్ఝరవిప్రుషోబిందవః - తద్వతాకుసుమాకరసంబంధినావాయునా-చలంతఃప్రవాళాః విటపాఃశాఖాశ్చయేషాంతైఃవృక్షైః-నలినీనాంసరసీనాంతటేషుసంపత్ సమృద్ధిర్యస్మిన్॥౧౮॥నానేతి॥అనాబాధేతస్కృతబాధారహితే-మునివ్రతైరహింసైర్గ్రామ్యనమాహూతంమన్యతేయత్ర ॥ ౧౯॥ యదృచ్ఛయేతి॥ తత్రప్రమదోత్తమాంప్రకృష్టాంపురుషంమదయంతీంప్రమదాఃతాసాంమధ్యేఉత్తమాంవివేకవతీంబుద్ధిందదర్శ-యదృచ్ఛయాగతామితితయోఃసంబంధస్యదుర్నిరూపత్వం దర్శయతి- తామనువర్ణయతిసార్ధైశ్చతుర్భిః - దశభిర్జ్ఞానకర్మేంద్రియైఃప్రత్యేకం

> ౧౪॥నీలస్ఫటికవైడూర్యముక్తామరకతారుణైః। క్లృప్తహర్మ్యస్థలీందీప్తాంశ్రియాభోగవతీమివ॥ ౧౫॥సభాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాపణైః । చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాంవిద్రుమవేదిభిః॥౧౬॥ పుర్యాశ్చబాహ్యోపవనేదివ్యద్రుమలతాకులే । నదద్విహంగాళికులకోలాహలజలాశయే॥ ౧౭॥హిమనిర్ఝరవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా । చలత్ప్రవాళవిటపనలినీతటసంపది॥ ౧౮॥ నానారణ్యమృగవ్రాతైరనాబాధేమునివ్రతైః । ఆహూతంమన్యతేపాంథోయత్రకోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥యదృచ్ఛయాగతాంతత్రదదర్శప్రమదోత్తమామ్ ।భృత్యైర్దశభిరాయాంతీమేకైకశతనాయకైః॥౨౦॥పంచశీర్షాహినాగుప్తాంప్రతీహారేణసర్వతః। అన్వేషమాణామృషభమప్రౌఢాంకామరూపిణీమ్॥ ౨౧॥ సునాసాంసుదతీంబాలాంసుకపోలవరాననామ్। సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాంబిభ్రతీంకుండలశ్రియమ్॥౨౨॥పిశంగనీవీంసుశ్రోణీంశ్యామాంకనకమేఖలామ్ ।పద్భ్యాంక్వణద్భ్యాంచలతీంనూపురైర్దేవతామివ॥౨౩॥స్తనౌవ్యంజితకైశోరౌసమవృత్తౌనిరంతరౌ।వస్త్రాంతేననిగూహంతీంవ్రీడయాగజగామినీమ్॥౨౪॥తామాహలలితంవీరస్సవ్రీడస్మితశోభనామ్।స్నిగ్ధేనాపాంగపుంఖేనస్పృష్టఃప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా॥౨౫॥కాత్వంకంజపలాశాక్షికస్యాసీహకుతస్సతి। ఇమాముపపురీంభీరుకించికీర్షసిశంసమే॥౨౬॥కఏతేఽనుపథాయేతఏకాదశమహాభటాః। ఏతావాలలనాస్సుభ్రుకోఽయంతేఽహిఃపురస్సరః॥ ౨౭॥ త్వంహ్రీర్భవాన్యస్యథవాగ్రమాపతింవిచిన్వతీకింమునివద్రహోవనే। త్వదంఘ్రికామాప్తసమస్తకామంక్వపద్మకోశఃపతితఃకరా

ప్రత్యేకంశతంఅనంతావృత్తయఃతాసాంనాయకైఃపతిభిస్సహ - పాతాంతరేనాయికాఃస్త్రియఃయేషాంతైః॥౨౦॥పంచశీర్షేతి॥పంచశీర్షాణిప్రవృత్తయోయస్యతేన - అహినాప్రాణేనప్రతీహారేణపాలకేనగుప్తాంఋషభంభర్తారం॥౨౧॥సునాసామితి॥ గంధజ్ఞానాదిభిఃపృథక్స్వవయవైః సునాసత్వాదిరూప్యతే - సమంవిన్యస్తౌరచితౌకర్ణౌతాభ్యాంకుండలశోభాందధతీం॥౨౨॥పిశంగేతిపిశంగనీవీంపీతవస్త్రాం॥శ్రుతిః॥ అన్నమయంహిసోమ్యమనఇతియత్కృష్ణంతదన్నస్యేత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణశ్యామామిత్యుక్తం - నూపురైఃక్వణద్భ్యాం - నూపురైరితిపాదాంగులీయకానామప్యుపలక్షణాద్బహువచనం॥౨౩॥ స్తనావితి॥ వ్యంజితంకైశోరంయకౌవనోపక్రమోయాభ్యాం - సమౌచవృత్తౌచవస్త్రాంతేననిగూహంతీం॥౨౪॥ తామితి॥ తామాహేతితయోఃసంవాదోక్తిస్సంబంధదార్ఢ్యాయ - అపాంగఏవపుంఖోమూలప్రాంతోయస్యకటాక్షస్యబాణస్య- తేనస్పృష్టోవిద్ధః - ప్రేమ్ణాఉచ్చైర్భ్రమంతీభ్రూఃధనుఃస్థానీయాయస్మిన్ తేన॥౨౫॥ కేతి॥ కుతఃస్థానాదిహాగతాసి- హేసతిపుర్యాఃసమీపస్థాఉపపురియాభూఃతామాలక్ష్యకింకర్తుమిచ్ఛసీత్యర్థః॥౨౬॥క ఇతి॥ తేతవయేనుపథాఃఅనువర్తినఏతేకే- ఏకాదశోమహాభటోబృహద్బలత్వేనవక్ష్యమాణోయేషుదశసుతే- బుద్ధేఃమనసఃపృథగుపాదానంబుద్ధిపరిచారకేంద్రియసహాయతయాతత్పరిచారకత్వవివక్షయాఏతాః - లలనాఇంద్రియవృత్తయః॥౨౭॥త్వమితి॥త్వంహ్రీఃకింపతింధర్మంవిచిన్వతీ - అథవాభవానీపతింశివంవిచిన్వతీ-కింవాక్సరస్వతీపతింబ్రహ్మాణం-కింర

మావాపతింవిష్ణుం మునిరివసంయతా సతీ కథంభూతంపతింత్వదంఘ్రికామునసైవప్రాప్తాస్సమస్తాః కామాఃయేనతం ॥
౨౮॥ నేతి॥ హేవరోరు - అసాంమధ్యేత్వమన్యతమాపినభవసి - యతో భువిస్పృక్ నహిదేవతాభువంస్పృశంతి - వీరవరేణమ
యా - పరంవైకుంఠం॥ ౨౯॥ యదితి ॥యద్యస్మాత్తనాపాంగేనవిఖండితమింద్రియంమనోయస్యతం - మామాంమనోభ
వో బాధతే - అథతస్మాదనుగృహాణ - సవ్రీడంయద్భావేనప్రేమ్ణాస్మితంతేనవిభ్రమంతీయాభ్రూః తయాఉపసృష్టఃప్రేరి
తః॥ ౩౦॥ త్వదితి॥యద్వ్రీడయాసమ్ముఖంనభవతితత్త్వదాననమున్నీయమేదర్శయ - శోభనేభ్రువౌయస్మిన్ - సుతారే
శోభనకనీనికేలోచనేయస్మిన్ - వ్యాలంబినోదీర్ఘాయేనీలాఅలకాస్తేషాంబృందేనసంవృతం - వల్గూనివాచకానివాక్యాని
యస్మిన్॥ ౩౧॥ఇత్థమితి - హేవీర - వీరంప్రత్యాగాత్మానంమోహయితుంశీలంయస్యాః - సాపితందృష్ట్వామోహితాసతీ
తమాహ॥ ౩౨॥యత్పృష్టంకస్యాసీత్యనేనకస్యపుత్రీగోత్రజేతి - కాత్వమితిచకింనామాసీతిచతత్రాహ॥ నేతి॥ ఆత్మనో
మమ - పరస్యతవాపికర్తారంసమ్యక్ నవిద్మః గోత్రంనామచయత్కృతంభవతంచనవిద్మః॥ వీ ॥ యత్పృష్టంకస్యాసీతి -
కస్యపుత్రీజాతేతి - కాత్వమితి - కింస్విరూపాకింనామాసీతి - తత్రాహ॥ నేతి॥ ఆత్మనోమమపరస్యతవాపికర్తారంస్రష్టా
రంసమ్యక్ నవిద్మః - కర్తారంవిశినష్టి గోత్రంనామచయత్కృతంయేనకర్త్రాకృతంభవతి॥ ౩౩॥తర్హికింవేత్సతదాహ
ఇహేతి ఆత్మనోమమశరణం - ఇయంపురీయేననిర్మితాతంచనవిద్మః॥వీ॥ఇహేతి॥ ఇహఅస్యాంపుర్యాంఅధునాసంతంవసం
తంఆత్మానంపురీమంతఃప్రవిశ్యనియంతారం - త్వాంజానీమః - తతఆత్మనస్త్వత్తఃమత్తశ్చ - పరంవిలక్షణంపురుషంనవి
దామః - కోసౌపరః - యంనవిద్మఇత్యపేక్షితత్రాహ - హేవీరఆత్మనస్తవమమశరణమియంపురీనిర్మితా - తమిత్యర్థఃఇహాద్య

గాత్మ్ ॥ ౨౮॥ నాసాంవరోర్వన్యతమాసిభూస్పృక్ పురీమిమాంవీరవరేణసాకమ్। అర్హస్యలంకర్తుమ
దభ్రకర్మణాలోకంపరంశ్రీరివయజ్ఞపుంసా॥ ౨౯॥యదేషమాపాంగవిఖండితేంద్రియంసవ్రీడభావస్మిత
విభ్రమద్భ్రువా। త్వయోపసృష్టోభగవాన్మనోభవఃప్రబాధతేథానుగృహాణశోభనే॥ ౩౦॥ త్వదాననంసు
భ్రుసుతారలోచనంవ్యాలంబినీలాలకబృందసంవృతమ్।ఉన్నీయమేదర్శయవల్గువాచకంయద్వ్రీడయా
నాభిముఖంశుచిస్మితే॥ ౩౧॥ఇత్థంపురంజనంనారీయాచమానమధీరవత్ । అభ్యనందతతంవీరంహసంతీవీ
రమోహితా॥ ౩౨॥నవిదామవయంసమ్యక్కర్తారంపురుషర్షభ। ఆత్మనశ్చపరస్యాపిగోత్రంనామచయ
త్కృతమ్॥ ౩౩॥ ఇహాద్యసంతమాత్మానంవిదామనతతఃపరమ్। యేనేయంనిర్మితావీరపురీశరణమాత్మనః
౩౪॥ ఏతేసఖాయస్సఖ్యోమేనరానార్యశ్చమానద।సుప్తాయాంమయిజాగర్తినాగోయంపాలయన్పురీం
౩౫॥దిష్ట్యాగతోసిభద్రంతేగ్రామ్యాన్కామానభీప్ససి । ఉద్వహిష్యామితాంస్తేహంస్వబంధుభిర
రిందమ॥ ౩౬॥ ఇమాంత్వమధితిష్ఠస్వపురీంనవముఖీంవిభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానఃకామభోగాన్శ

సంతమాత్మానంనవిదామఇత్యనేననకేవలంసంసారిణోజీవస్యబుద్ధితత్స్వరూపమవిశదావభాసంగృహ్ణాతినతుయాథా
త్మ్యమిత్యుక్తం - నవిదామవయంవీరకర్తారంతత్పరంయేనేయంనిర్మితాతవపురీత్యనేన - జీవస్యకరణకళేబరాదిసం
పాదనచతురంకృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం - పరమపురుషమాపాతతస్తత్స్వతశ్చనవిషయీ
కరోతీత్యుక్తం॥ ౩౪॥ యత్పృష్టంకఏతేఅనుపథాఇతితత్రాహ॥ఏతఇతి॥వీ॥యత్పృష్టంకఏతేనుపథాఇతితత్రాహ - ఏతఇతి
ఏతేఏకాదశభటాః - నరానార్యశ్చమేమమసఖాయః - సఖ్యశ్చఅనువర్తినోభృత్యాఇత్యర్థః - అనేనేంద్రియాణాంత
ద్వృత్తీనాంచబుద్ధ్యైకాయత్తత్వముక్తం - యత్పృష్టంకోయంతేహిఃపురస్సరఇతితత్రాహ - మయిసుప్తాయాంఅయం
నాగఃపురీంపాలయన్జాగర్తి - అనేనబుద్ధీంద్రియమనఆదిషుసర్వేషుసుప్తేషుసర్వవ్యాపారేషుసత్స్వపి - ప్రాణవ్యాపా
రోస్తీతిసర్వాపేక్షయాప్రాణస్యప్రాధాన్యముక్తం॥ ౩౫॥ దిష్ట్యేతి ॥ ఆస్తాంతావన్నామగోత్రాది - యదత్రాగ
తోసి - ఏతద్దిష్ట్యాభద్రంజాతం - గ్రామ్యాన్ ఇంద్రియగ్రామార్థాన్ - ఉద్వహిష్యామిసంపాదయిష్యామి - స్వబంధుభిస్స
ఖభిశ్చ॥వీ॥ దిష్ట్యేతి। ఆస్తాంనామగోత్రాదిదిష్ట్యాపుర్యామాగతోసి - అనేనమనుష్యదేహసంబంధోదైవకృతోదుర్లభ
ఇత్యుక్తం - అతస్తేభద్రంతావత్ - గ్రామ్యానింద్రియగ్రామార్థాన్ శబ్దాదీన్ - అభీప్ససి - హేఅరిందమ అహంస్వ
బంధుభిఃసఖిభిఃఇంద్రియైస్సహేత్యర్థః - తాన్ గ్రామ్యాన్భోగాన్ తేతుభ్యంఉద్వహిష్యామిసంపాదయిష్యామి॥ ౩౬॥
ఇమామితి॥సమాఃసంవత్సరాన్ - మనుష్యదేహప్రవేశాచ్ఛతమిత్యుక్తం॥వీ॥ఇమామితి - హేవిభో - నవద్వారామిమాం
పురీం - త్వంశతంసమాస్సంవత్సరాన్ - మయోపనీతాన్ - ప్రాపితాన్ కామాన్గృహ్ణానః - అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్ర

వైశాఖిపాత్రియేణ శతమిత్యుక్తమ్॥౩౭॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ - నివృత్తినిందాపూర్వకం తత్సంగమ
మభినందతి పంచభిః॥ కమితి॥ త్వత్తోఽన్యం కం నురమయే-అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం అకోవిదం అనిషిద్ధసుఖత్యాగినం- సంపరాయో
మృత్యుస్తదనభిముఖం పరలోకచింతాశూన్యం- అశ్వస్తనవిదం శ్వః ఇదం కర్తవ్యమితీహలోకచింతాశూన్యం పశుతుల్యం॥
వీ॥ జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిందాపూర్వకం తత్సంగమమభినందతి పంచభిః॥ కమితి॥ త్వత్తోఽన్యం కం-రమయే
క్రీడయామి-అనేన నివృత్తిమార్గనిష్ఠానబుద్ధ్యహీన ఇత్యుక్తం తత్ర హేతుః-అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం విరక్తమిత్యర్థః-అతఏవ అకోవి
దం అనిపుణం అనిషిద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం అసాంపరాయాభిముఖం - సాంపరాయో మృత్యుస్తదనభిముఖం-మరణాభీరు
మితి వా॥ శ్లో॥ కృతకృత్యాః ప్రతీక్షంతే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిమిత్యుక్తేః-అశ్వస్తనవిదం శ్వోభవం శ్వస్తనం - కాలాంత
రానుభావ్యం-స్వర్గాదిభోగ్యత్వేన న వేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్ -తం ॥ శ్లో॥ ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన ఇతి- వాసు
దేవే మనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికం ఫలమితి॥ స్వర్గాదిసుఖస్య
ముముక్షోస్త్యాజ్యత్వాదిత్యర్థః-పశుం పశుతుల్యమితి నిందతి॥౩౮॥ ధర్మ ఇతి॥ అత్ర గార్హస్థ్యే ప్రజానందః పుత్రసుఖం- అమృ
తం మోక్షః కేవలినో యతయః॥ వీ॥ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిందిత్వా - ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ధర్మో హీతి ॥ అత్ర ప్రవృత్తి
మార్గే ధర్మః స్వర్గాదిసాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః- తథా అర్థకామౌ - ప్రజానందః పుత్రసుఖం-అమృతం మోక్షః కీర్తిః
విశోకాః నిర్దుఃఖాః - విరజాః నిర్మలా లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ - సిద్ధ్యంతీతి శేషః లోకాన్ స్వశిష్ట్యా లోకాన్ కేవలినో
నివృత్తిధర్మస్థాః న విదుః॥౩౯॥ పిత్ర్యదేవేతి॥ గృహాశ్రమ ఇతి యదేతత్ క్షేమాహ్వం శరణమాశ్రయం వదంతి ॥౪౦॥౪౧॥ క
స్యా ఇతి॥ భోగిభోగయోః సర్పదేహాకారయోః భుజయోః - యన్న సజ్జతే ఏవంభూత. కస్యాః స్త్రియః మనసా స్యాత్
న కస్యా అపీత్యర్థః అనాథవర్గాః దీనస్త్రీమాత్తైషాం ఆధిం - అలమత్యర్థం-అపోహితుం సర్వత్ర చరసి- కేనాపోహి

తం సమాః॥౩౭॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్। అసాంపరాయాభిముఖమశ్వస్తనవిదం ప
శుం॥౩౮॥ ధర్మో హ్యత్రార్థకామౌ చ ప్రజానందోఽమృతం యశః। లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో వి
దుః॥౩౯॥ పిత్ర్యదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చ హ। క్షేమ్యం వదంతి శరణం భవేఽస్మిన్ యద్గృహాశ్ర
మః॥౪౦॥ కా నామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్। న వృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వ
యమ్॥౪౧॥ కస్యా మనస్తే భువి భోగిభోగయోః స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ। యోఽనాథవర్గా
ధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరస్యపోహితుమ్॥౪౨॥ ఇతి తౌ దంపతీ తత్ర సముద్య సమయం మిథః।
తాం ప్రవిశ్య పురం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః॥౪౩॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్ర చ గాయకైః। క్రీడన్

తుం ఘృణయోద్ధతః - అతిశయితో యః స్మితపూర్వకోఽవలోకస్తేన॥౪౨॥ ఇతీతి॥ సముద్య సముదీర్య సమాః సంవత్సరాన్॥
౪౩॥ తత్ర జాగ్రదవస్థాం సంక్షేపేణాహ॥ ఉపగీయమాన ఇతి ॥ జాగ్రదవస్థాయాం గ్రాహ్యేంద్రియవిషయం-గాయకైర్వి
షయశబ్దాదిభిరుపగీయమానః స్తూయమానః స్త్రీభిర్మనోవృత్తిభిస్సహ క్రీడన్- సుషుప్త్యవస్థామాహ-హర్మ్యేతి హృదయా
కాశం స్వాపస్థానం శుచౌ సదా ॥ వీ ॥ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదైవాఖ్యపరమపురుషసంకల్పాయత్తదృఢత
రసంబంధం తత్ప్రియోక్తం దేహసంబంధంచ పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ- శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపర
బ్రహ్మావ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థంచ- సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జా
గ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపాదయిష్యన్ కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ ॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ లలితం య
థా భవతి తథా- గాయకైరుపగీయమానః పురంజనః - స్త్రీభిః పరివృతస్తత్రతత్ర క్రీడన్ - శుచౌ ఆషాఢే క్రీడాసమిత్తశ్ర
మాపనోదనాయ - హర్మ్యేతి సరసీమావిశదితి కథాపక్షేఽర్థః పక్షాంతరే తు - జాగ్రదవస్థాయాం స్త్రీభిరింద్రియవృత్తి
భిస్తత్ర తత్ర క్రీడన్- శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్ తత్ప్రయుక్తశ్రమనిహారణాయ శుచౌ హర్మ్యేతి
సీమావిశత్ - హర్మ్యేతి సరశబ్దేన పురీతత్ వ్యాఖ్యా నాడీ వివక్షితా-శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్య తద్ద్వారా హర్మ్యేతిసీమావిశదిత్యర్థః-
ప్రాసాదభిత్త్వా పర్యంకవత్సముచ్ఛ్రయేణ నాడీపురీతతి బ్రహ్మణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం॥ శ్రు॥ అథ యత్రైతత్సుప్తస్స
మస్తం సంప్రసన్నః స్వప్నం న విజానాత్యాసు తదా నాడీషు సుప్తో భవతి- అథ యదా సుషుప్తో భవతి - యదా న కస్యచన వే
దహితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిసహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠంతే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత ఇతి-
తథా యత్రైతత్పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి- త్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వ శ్రవణాత్

మావాపతింవిష్ణుం మునిరివసంయతా సతీ కథంభూతంపతింత్వదంఘ్రికామనయైవప్రాప్తాస్సమస్తాఃకామాఃయేనతం ॥
౨౮॥ నేతి॥ హేవరోరు-అసాంమధ్యే త్వమన్యతమాపినభవసి-యతో భువిస్పృక్ నహి దేవతాభువంస్పృశంతి-వీరవరేణమ
యా-పరంవైకుంఠం॥ ౨౯॥ యదితి ॥యద్యస్మాత్త్వాపాంగేనవిఖండితమింద్రియంమనోయస్యతం - మామాంమనోభ
వోబాధతే-అథతస్మాదనుగృహాణ-సవ్రీడంయద్భావేనప్రేక్షణాస్మితంతేనవిభ్రమంతీయాభ్రూఃతయాఉపసృష్టఃప్రేరి
తః॥ ౩౦॥ త్వదితి॥యద్వ్రీడయాసమ్ముఖంనభవతితత్త్వదాననమున్నీయమేదర్శయ-శోభనేభ్రువౌయస్మిన్ - సుతారే
శోభనకనీనికేలోచనేయస్మిన్ - వ్యాలంబినోదీర్ఘాయేనీలాఅలకాస్తేషాంబృందేనసంవృతం-వల్గూనివాచకానివాక్యాని
యస్మిన్॥౩౧॥ఇత్థమితి - హేవీర- వీరంప్రత్యగాత్మానంమోహయితుంశీలంయస్యాః - సాపితందృష్ట్వామోహితాసతీ
తమాహ॥౩౨॥యత్పృష్టంకస్యాసీత్యనేనకస్యపుత్రీగోత్రజేతి- కాత్వమితిచకింనామాసీతిచతత్రాహ॥ నేతి॥ ఆత్మనో
మమ-పరస్యతవాపికర్తారంసమ్యక్ నవిద్మఃగోత్రంనామచయత్కృతంభవతితంచనవిద్మః॥ వి ॥ యత్పృష్టంకస్యాసీతి-
కస్యపుత్రీజాతేతి-కాత్వమితి- కింస్వరూపాకింనామాసీతి- తత్రాహ॥ నేతి॥ ఆత్మనోమమపరస్యతవాపికర్తారంస్రష్టా
రంసమ్యక్ నవిద్మః- కర్తారంవిశినష్టి గోత్రంనామచయత్కృతంయేనకర్త్రాకృతంభవతి॥౩౩॥తర్హికింవేత్సితదాహ
ఇహేతిఆత్మనోమమశరణం- ఇయంపురీయేననిర్మితాతంచనవిద్మః॥వి॥ఇహేతి॥ ఇహఅస్యాంపుర్యాంఅధునాసంతంవసం
తంఆత్మానంపురీమంతఃప్రవిశ్యనియంతారం-త్వాంజానీమః- తతఆత్మనస్త్వత్తోమత్తశ్చ - పరంవిలక్షణంపురుషంనవి
దామః-కోసౌపరః-యంనవిద్మఇతివదసితత్రాహ- హేవీరఆత్మనస్తవమమశరణమియంపురీనిర్మితా- తమిత్యర్థఃఇహాద్య

గాత్రిత్ ॥౨౮॥ నాసాంవరోర్వన్యతమాభువిస్పృక్ పురీమిమాంవీరవరేణసాకమ్। అర్హస్యలంకర్తుమ
దభ్రకర్మణాలోకంపరంశ్రీరివయజ్ఞపుంసా॥౨౯॥యదేషమాపాంగవిఖండితేంద్రియంసవ్రీడభావస్మిత
విభ్రమద్భ్రువా। త్వయోపసృష్టోభగవాన్మనోభవఃప్రబాధతేథానుగృహాణశోభనే॥ ౩౦॥ త్వదాననంసు
భ్రుసుతారలోచనంవ్యాలంబినీలాలకబృందసంవృతమ్।ఉన్నీయమేదర్శయవల్గువాచకంయద్వ్రీడయా
నాభిముఖంశుచిస్మితే॥౩౧॥ఇత్థంపురంజనంనారీయాచమానమధీరవత్। అభ్యనందతతంవీరంహసంతీవీ
రమోహితా॥౩౨॥నవిదామవయంసమ్యక్కర్తారంపురుషర్షభ। ఆత్మనశ్చపరస్యాపిగోత్రంనామచయ
త్కృతమ్॥౩౩॥ ఇహాద్యసంతమాత్మానంనవిదామతతఃపరమ్। యేనేయంనిర్మితావీరపురీశరణమాత్మనః॥
౩౪॥ ఏతేసఖాయస్సఖ్యోమేనరానార్యశ్చమానద।సుప్తాయాంమయిజాగర్తినాగోయంపాలయన్పురీం॥
౩౫॥దిష్ట్యాగతోసిభద్రంతేగ్రామ్యాన్కామానభీప్ససి। ఉద్వహిష్యామితాంస్తేహంస్వబంధుభిర
రిందమ॥౩౬॥ ఇమాంత్వమధితిష్ఠస్వపురీంనవముఖీంవిభో। మయోపనీతాన్గృహ్ణానఃకామభోగాన్శ

సంతమాత్మానంనవిదామఇత్యనేననకేవలంసంసారిణోజీవస్యబుద్ధితత్స్వరూపమపిశదావభాసంగృహ్ణాతినతుయాథా
ర్థ్యేనేత్యుక్తం - నవిదామవయంవీరకర్తారంతత్పరంయేనేయంనిర్మితాతవపురీత్యనేన - జీవస్యకరణకళేబరాదిసం
పాదనచతురంకృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం-పరమపురుషమాపాతతస్తస్యతశ్చనవిషయీ
కరోతీత్యుక్తం॥౩౪॥యత్పృష్టంకఏతేఅనుపథాఇతితత్రాహ॥ఏతఇతి॥వి॥యత్పృష్టంకఏతేనుపథాఇతితత్రాహ- ఏతఇతి
ఏతేఏకాదశభటాః - నరానార్యశ్చమేమమసఖాయః - సఖ్యశ్చఅనువర్తినోభృత్యాఇత్యర్థః - అనేనేంద్రియాణాంత
ద్వృత్తీనాంచబుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం-యత్పృష్టంకోయంతేహిఃపురస్సరఇతితత్రాహ - మయిసుప్తాయాంఅయం
నాగఃపురీంపాలయన్జాగర్తి-అనేనబుద్ధీంద్రియమనఆదిషుసర్వేషుసుషుప్తౌనిర్వ్యాపారేషుసత్స్వపి-ప్రాణవ్యాపా
రోస్తీతిసర్వాపేక్షయాప్రాణస్యప్రాధాన్యముక్తం॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యేతి ॥ ఆస్తాంతావన్నామగోత్రాది - యదత్రాగ
తోసి-ఏతద్దిష్ట్యాభద్రంజాతం- గ్రామ్యాన్ఇంద్రియగ్రాహ్యాన్-ఉద్వహిష్యామిసంపాదయిష్యామి-స్వబంధుభిస్స
ఖిభిశ్చ॥వి॥దిష్ట్యేతి॥ ఆస్తాంనామగోత్రాదిదిష్ట్యాపుర్యామాగతోసి - అనేనమనుష్యదేహసంబంధోదైవకృతోదుర్లభ
ఇత్యుక్తం - అతస్తేభద్రంతావత్ - గ్రామ్యానింద్రియగ్రాహ్యాన్శబ్దాదీన్ - అభీప్ససి- హేఅరిందమఅహంస్వ
బంధుభిఃసఖిభిఃఇంద్రియైస్సహేత్యర్థః -తాన్గ్రామ్యాన్భోగాన్తేతుభ్యంఉద్వహిష్యామిసంపాదయిష్యామి॥ ౩౬॥
ఇమామితి॥సమాఃసంవత్సరాన్-మనుష్యదేహప్రవేశాచ్ఛతమిత్యుక్తం॥వి॥ఇమామితి- హేవిభో- నవద్వారామిమాం
పురీం-త్వంశతంసమాస్సంవత్సరాన్- మయోపనీతాన్-ప్రాపితాన్కామాన్గృహ్ణానః- అధితిష్ఠస్వ- మనుష్యదేహప్ర

వేశాభిప్రాయేణ శతమిత్యుక్తం॥౩౭॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ - నివృత్తినిందాపూర్వకం తత్సంగమ
మభినందతి పంచభిః॥ కమితి॥ త్వత్తోఽన్యం కం నురమయే- అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం అకోవిదం అనిషిద్ధసుఖత్యాగినం- సంపరాయో
మృత్యుస్తదనభిముఖం పరలోకచింతాశూన్యం- అశ్వస్తనవిదం శ్వః ఇదం కర్తవ్యమితీహలోకచింతాశూన్యం పశుతుల్యం॥
వీ॥ జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిందాపూర్వకం తత్సంగమమభినందతి పంచభిః॥ కమితి॥ త్వత్తోఽన్యం కం-రమయే
క్రీడయామి- అనేన నివృత్తిమార్గనిష్ఠానబుద్ధ్యధీన ఇత్యుక్తం తత్ర హేతుః- అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం విరక్తమిత్యర్థః- అత ఏవ అకోవి
దం అనిపుణం అనిషిద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం అసాంపరాయాభిముఖం - సాంపరాయో మృత్యుస్తదనభిముఖం-మరణాభీరు
మితి వా॥ శ్లో॥ కృతకృత్యాః ప్రతీక్షంతే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిమిత్యుక్తేః-అశ్వస్తనవిదం శ్వోభవం శ్వస్తనం - కాలాంత
రానుభావ్యం-స్వర్గాదిభోగ్యత్వేన న వేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్ -తం॥ శ్లో॥ ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన ఇతి- వాసు
దేవే నమో యస్య జపహోమార్చనాదిషు। తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికం ఫలమితి॥ స్వర్గాదిసుఖస్య
ముముక్షోర్హేయత్వాదిత్యర్థః- పశుం పశుతుల్యమితి నిందతి॥౩౮॥ ధర్మ ఇతి॥ అత్ర గార్హస్థ్యే ప్రజానందః పుత్రసుఖం- అమృ
తం మోక్షః కేవలినో యతయః॥ వీ॥ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిందిత్వా - ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ధర్మోహీతి॥ అత్ర ప్రవృత్తి
మార్గే ధర్మః స్వర్గాదిసాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః- తథా అర్థకామౌ - ప్రజానందః పుత్రసుఖం- అమృతం మోక్షః కీర్తిః
విశోకాః నిర్దుఃఖాః - విరజాః నిర్మలాః లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ - సిద్ధ్యంతీతి శేషః లోకాన్ విశినష్టి యాన్ లోకాన్ కేవలినో
నివృత్తిధర్మస్థాః న విదుః॥౩౯॥ పితృదేవేతి॥ గృహాశ్రమ ఇతి యదేతత్ క్షేమాహ్వం శరణమాశ్రయం వదంతి॥౪౦॥౪౧॥ క
స్యేతి॥ భోగిభోగయోః సర్పదేహాకారయోః ఇవ భుజయోః - యన్న సజ్జతే ఏవంభూత. కస్యాః స్త్రియాః మనః న సజ్జేత్
న కస్యా అపి యో భవాన్ అనాథవర్గాః దీనస్తోమాస్తేషామాధిం - అలమత్యర్థం-అపోహితుం సర్వత్ర చరసి- కేనాపోహి

తం సమాః॥౩౭॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్। అసాంపరాయాభిముఖమశ్వస్తనవిదం ప
శుం॥౩౮॥ ధర్మో హ్యత్రార్థకామౌ చ ప్రజానందోఽమృతం యశః। లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో వి
దుః॥౩౯॥ పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చ హ। క్షేమ్యం వదంతి శరణం భవేఽస్మిన్ యద్గృహాశ్ర
మః॥౪౦॥ కా నామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్। న వృణీత ప్రియం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వ
యమ్॥౪౧॥ కస్యా మనస్తే భువి భోగిభోగయోః స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ। యోఽనాథవర్గా
ధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరత్యపోహితుమ్॥౪౨॥ ఇతి తౌ దంపతీ తత్ర సముద్య సమయం మిథః।
తాం ప్రవిశ్య పురం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః॥౪౩॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్రాచ గాయకైః। క్రీడన్ప

తుం ఘృణయోద్ధతః - అతిశయితో యః స్మితపూర్వకో అవలోకస్తేన॥౪౨॥ ఇతీతి॥ సముద్య సముదీర్య సమాః సంవత్సరాన్॥
౪౩॥ తత్ర జాగ్రదవస్థాం సంక్షేపేణాహ॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ జాగ్రదవస్థాయాం తత్ర తత్రేంద్రియవిషయం- గాయకైర్వి
షయశబ్దాదిభిరుపగీయమానః సేవ్యమానః స్త్రీభిర్మనోవృత్తిభిస్సహ క్రీడన్- సుషుప్త్యవస్థామాహ-హ్రదినీం హృదయా
కాశం స్వాపస్థానం శుచౌ నిదాఘే। వీ॥ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదైవాఖ్యపరమపురుషసంకల్పాయత్తదృఢత
రసంబంధం తత్ప్రయుక్తం దేహసంబంధం చ పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ- శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపర
బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం చ- సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జా
గ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపాదయిష్యన్ తావత్ సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ లలితం య
థా భవతి తథా- గాయకైరుపగీయమానః పురంజనః - స్త్రీభిః పరివృతస్తత్ర తత్ర క్రీడన్ - శుచౌ ఆషాఢే-క్రీడాసమిత్తశ్ర
మాపనోదనాయ - హ్రదినీం సరసీమావిశదితి కథావయోర్థః పరమాంతరేతు - జాగ్రదవస్థాయాం స్త్రీభిరింద్రియవృత్తి
భిస్తత్ర తత్ర క్రీడన్- శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్తశ్రమనిహారణాయ శుచౌ హ్రది
నీమావిశత్ - హ్రదినీశబ్దేన పురీతదాఖ్యా నాడీ వివక్షితా-శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్యత ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః-
ప్రాసాదఖట్వాపర్యంకవత్సముచ్ఛ్రయేన నాడీపురీతతి బ్రహ్మణీహి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం॥ శ్రు॥ అథ యత్రైతత్సుప్తస్స
మస్తం సంప్రసన్నః స్వప్నం న విజానాత్యాసు తదా నాడీషు సుప్తో భవతి- అథ యదా సుషుప్తో భవతి - యదా న కస్యచన వే
ద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిసహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠంతే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత ఇతి-
తథా యత్రైతత్పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి- త్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్

కార్యభేదేన సముచ్చయో సంభవతి పాక్షిక బాధకగర్భ వికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - సంభవతి చ ప్రాసాదఖట్వా పర్యంకేత స్నానాద్యాదీనాం కార్యభేదః గర్భనాడీపురీతతీ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయే - బ్రహ్మ చ పర్యంకస్థానం అతో బ్రహ్మైవ

సాక్షాత్సుషుప్తిస్థానం॥౭౭॥ ఇదానీం నవద్వారపురాధ్యాసం జాగ్రదవస్థాం ప్రపంచయతి॥ సప్తేతి॥ యావదధ్యాయసమాప్తి-తస్యాః పురః ఉపరికృతాః ద్వారః సప్త-వృతా ఇతి పాఠే సంవృతాః నేత్రే నాసికే శ్రోత్రే ముఖం చేతి సప్త-అధో ద్వే ద్వారౌ గుదలింగౌ॥ యః కశ్చనేతి॥ ఆత్మనః సమ్యగవిజ్ఞానాదనియతత్వాచ్చ॥ వీ॥ ఇదానీం జాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి-యావదధ్యాయసమాప్తి-తత్ర నవభిర్ద్వార్భిః పురీం లక్షితలక్షణామితి ద్వారత్వేన రూపితానాం చక్షురాదీంద్రియస్థానానామింద్రియాణాం చ-గౌణనామాని తత్కార్యాణి తద్విషయాంశ్చ-కథయన్నాహ॥ సప్తేతి॥ తస్యాః పురః పుర్యాః సప్త ద్వారః ఉపరికృతాః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖం చేతి- ద్వే ద్వారే అధః కృతే కల్పితే గుదం లింగం చేతి కిమర్థమేవం కల్పితా ఇత్యత్రాహ- తస్యాః పుర్యాః యః కశ్చన ఈశ్వరః తస్య పృథగసంకరేణ విషయాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిగత్యర్థం విషయాననవగంతుమిత్యర్థః సంసారిణో జీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరత్వాన్నియత దేశాన్ ప్రతిగత్యర్థమిత్యర్థః॥ ౭౫॥ పంచేతి॥ తాసు సప్త ద్వార్సు యః కశ్చనేత్యుక్తం కథాప్రసంగే విషయశబ్దో దేశపరః దేశాన్ ప్రతిగత్యర్థమిత్యర్థః॥ వీ॥ పంచేతి॥ తత్ర తాసు సప్తసు ద్వార్షు- పంచ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిక్షు పంచ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః॥ వీ॥ పంచేతి॥ తత్ర తాసు సప్తసు ద్వార్షు- పంచ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః ఏకా దక్షిణా-తథా ఏకా ఉత్తరా- ద్వే పశ్చిమే పశ్చిమదిగ్భవే- హే నృపతే తేభ్యో నామాని ద్వారాం-నామాని గుణనామాని వర్ణయే॥ ౭౬॥ ఖద్యోతేతి॥ ఖద్యోతవదల్పప్రకాశా-వామనేత్రరూపా-ఆవిః ప్రకటం ముఖం యస్యాస్సా బహుప్రకాశ దక్షిణనేత్రలక్షణా॥ శ్రు॥ తస్మాద్దక్షిణోఽర్ధ ఆత్మనో వీర్యావత్తర ఇతి శ్రుతేః - స్వానుభవాచ్చ తత్ర ప్రకాశాధిక్యం-ఏకత్రనిర్మితే సంలగ్నే విభ్రాజితం జనపదం-ద్యుమాన్ సఖా చక్షుస్సహితః పురంజన ఇతి శేషః॥ వీ॥ ఖద్యోతేతి॥ ఖద్యో

> రివృతః స్త్రీభిః ప్రహ్లాదనీనాం శస్మృతః॥ ౭౭॥ సప్తోపరికృతద్వారః పురస్తస్యాస్తు ద్వే అధః। పృథగ్విషయ
> గత్యర్థం తస్యాం యః కశ్చనేశ్వరః॥ ౭౮॥ పంచద్వారస్తు పౌరస్త్యా దక్షిణైకా తథోత్తరా। పశ్చిమే ద్వే అమూ
> షాం తే నామాని నృపవర్ణయే॥ ౭౯॥ ఖద్యోతావిర్ముఖీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। విభ్రాజితం జనపదం
> యాతి తాభ్యాం ద్యుమత్సఖః॥ ౮౦॥ నళినీ నాళినీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। అవధూత సఖస్తాభ్యాం వి
> షయం యాతి సౌరభం॥ ౮౧॥ ముఖ్యా నామ పురస్తాద్ద్వాస్తయాఽఽపణబహూదనౌ। విషయౌ యాతి పురరా

తా ఖద్యోతవదల్పప్రకాశా వామనేత్రరూపా - ఆవిః ప్రకటం ముఖం యస్యాస్సా - బహుప్రకాశా దక్షిణనేత్రరూపా-స్వానుభవాత్తత్ర ప్రకాశాధిక్యమవగంతవ్యం - ఏతే ద్వారావేకత్ర నిర్మితే లగ్నే తాభ్యాం ఖద్యోతావిర్ముఖీభ్యాం ద్వార్భ్యాం-ద్యుమత్సఖః ద్యుమాన్ సూర్యః-తదధిష్ఠేయం చక్షురింద్రియమపి ద్యుమత్ - తదేవ సఖా యస్య సః యద్వా - ద్యుమాన్ సఖా యస్య సః॥ సూ॥ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్-చక్షుషా సహిత ఇత్యర్థః విభ్రాజితం ఆలోకాదినా ప్రకాశితం రూపం-జనపదం విషయం యాతి అవగచ్ఛతి-కథాప్రసంగేషు - ఖద్యోతాదిశబ్దా అశ్వకర్ణాదిశబ్దవత్-వలశబ్దా ఇత్యవగంతవ్యం-జనపదం దేశం యాతి గచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౭౯॥ నళినీతి॥ నళనాళశబ్దాభిప్రవచనౌ-తద్వతీ నళినీ నాళినీ చ వామదక్షిణనాసికే - అత్రాపి సంజ్ఞాభేదాదేవ కార్యస్యాన్యాధిక్యం పూర్వవత్ జ్ఞేయం - అవధూతో వాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః - సౌరభం గంధం॥ వీ॥ నళినీతి॥ నళనాళశబ్దాభిప్రవచనౌ నలమస్యాస్తీతి నలినీ-ఏవం నాళినీ వామదక్షిణనాసికే-అత్రాపి సంజ్ఞాభేదాదేవ కార్యస్యాన్యాధిక్యం పూర్వవజ్జ్ఞేయం - అవధూయతి కంపయతీత్యవధూతో వాయుః తత్సఖో వాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః-

తాభ్యాం నళినీనాళినీభ్యాం ద్వార్భ్యాం సౌరభం గంధం విషయం యాతి॥ ౮౧॥ ముఖ్యేతి॥ ముఖ్యా ప్రధానమాస్యం - ఆపణో వ్యాపణం-బహూదనశ్చిత్రమన్నం బహ్వోదన ఇత్యస్యోక్తిః పరోక్షవాదత్వాద్రసజ్ఞం రసనేంద్రియం - విపణో వాగింద్రియం-తాభ్యామన్వితః॥ వీ॥ ముఖ్యేతి॥ ముఖ్యా ప్రధానా ఆస్యరూపా ద్వాః-పూర్వదిగ్భవతయా ముఖ్యయా ద్వారా-పణః పణనం వ్యవహారః-భాషణం బహూదనశ్చిత్రమన్నం - బహ్వోదన ఇత్యస్యోక్తిః పరోక్షవాదత్వాద్విపణబహూదనౌ విషయౌ పురరాట్పురంజనః-రసజ్ఞా రసనేంద్రియం విపణో వాగింద్రియం- తాభ్యామన్వితః॥ ౮౧॥ పితృహూరితి॥ దక్షిణేనేతి చ నతృతీయా కింతు దక్షిణస్యాం దిశీత్యస్మిన్నర్థే తద్ధితప్రత్యయాంతోఽయమవ్యయసంజ్ఞః॥ ఏవముత్తరేణేతి॥ అయమర్థః పంచానాం విషయాణామన్యతోఽనవగతానాం ప్రకాశనాయాలమితి పంచాలం శాస్త్రం శ్రవణకాలే చ బ

లాధిక్యాద్దక్షిణః కర్ణః ప్రథమం ప్రవర్తతే - శాస్త్రే చ ప్రథమం శ్రోతవ్యం కర్మకాండమిత్యేతావతా సామ్యేన ప్రవృత్తపం జ్ఞస్య కర్మకాండస్య దక్షిణకర్ణేన శ్రవణమిష్యతే - తతస్తదర్థమనుష్ఠాయ పితృభిరాహూతాః పితృలోకప్రాపకం పితృయాణం ప్రపద్యంతే-తదనేన ప్రకారేణ పితౄణామాహ్వానసాధనేన భవతీతి పితృహూః దక్షిణకర్ణః - ఏవం తద్విపరీత్యేనోత్తరః కర్ణః దేవహూః తథా చ వ్యాఖ్యాస్యతి ॥ శ్లో ॥ పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూః స్మృతః । ప్రవృత్తం చ నివృత్తం శాస్త్రం పంచాలసంజ్ఞికమ్ ॥ పితృయానం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేదితి ॥ వి ॥ పితృహూరితి ॥ పుర్యాం దక్షిణేన దక్షిణస్యాం దిశి ఏనబంతోఽవ్యయం- పితృహూర్నామ ద్వాః పితౄణాం జహీతేర్గచ్ఛత్యనయేతి పితృహూః-ఓహాఙ్ గతావిత్యస్మాత్ - హూప్రత్యయేన నిష్పన్నోఽయం శబ్దః - తథా చ పితృలోకప్రాప్తిసాధనభూతా యాగాది క్రియా తదవబోధనీ త్రయీ పూర్వభాగశ్చ పితృహూశబ్దార్థః తత్ర దక్షిణకర్ణస్య బలాధిక్యాచ్ఛ్రోత్రాణాం ప్రథమం త్రివర్గప్రాప్తిపరత్వాచ్చ ప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి ప్రథమం శ్రోత్రస్య పితృలోకప్రాప్తిసాధనకర్మప్రకాశకప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః - అనంతరం శ్రోత్రస్య నివృత్తిధర్మప్రకాశకోత్తరశాస్త్రగర్భశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణో దేవహూః - ననూత్తరభాగవదర్థశ్రవణాదావపి బలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవ ప్రథమం ప్రవర్తత ఇతి కథమేతదుచ్యత ఇతి చేత్ - ఏవం తర్హ్యేతదేవ గుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగార్థానాం ప్రాధాన్యేన దక్షిణకర్ణశ్రావణవిధానముత్తరభాగవత్తదర్థానాం తు వామకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణం విధానం చానుమీయతే - యథా ॥ శ్రు ॥ దక్షిణం పూర్వమాంక్తే- సవ్యం పశ్చాదనుమీయత ఆంజన ఇత్యత్ర దృష్టార్థత్వాన్మనుష్యాః సవ్యనయనాంజనం పూ

శ్రుతధరాన్వితః ॥౪౯॥ పితృహూర్నామ పుర్యా ద్వార్దక్షిణేన పురంజనః । రాష్ట్రం దక్షిణపాంచాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥౫౦॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వా ఉత్తరేణ పురంజనః । రాష్ట్రముత్తరపాంచాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥౫౧॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురంజనః । గ్రామకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః ॥౫౨॥ నిరృతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురంజనః । వైశసం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః ॥౫౩॥ అంధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కరావుభౌ । అక్షణ్వతామధిపతిస్తా

ర్వం కుర్వంతీత్యేవం ప్రమాణాంతరేణ ప్రాప్తస్య సవ్యనయనాంజనస్య సిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా సవ్యనయనస్య ప్రథమమాంజనేన దృష్టవిశేషాలాభాత్ - ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా మానుషీభిరవశ్యం ప్రథమం సవ్యనయనాంజనం కర్తవ్యమితి విధిరనుమీయతే- తద్వత్ - యథా వా - తస్మాదపి వధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతి ప్రయచ్ఛంతీతి శరణాగతస్య ప్రత్యర్పణం ప్రమాణాంతరేణాప్రాప్తమపి తస్మాదితి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా శరణాగతో న ప్రత్యర్పణీయ ఇతి విధిరనుమీయతే-తద్వత్పూర్వోత్తరభాగయోర్యథాక్రమం దక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతోఽప్రాప్తమప్యనేనైవ సిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేన విధీయత ఇతి నిరవద్యం - పురంజనః పితృహూద్వారా శ్రుతధరః శ్రోత్రేంద్రియం శ్రుతం శ్రవణవిషయం శబ్దం ధరతీతి అవగచ్ఛతీతి వ్యుత్పత్తేః- తేనాన్వితో యుక్తః - దక్షిణపాంచాలం దక్షిణద్వారగమ్యం పాంచాలం- పంచ తేవ్యక్తికరోతీతి పాంచాలం- పచ్యతే వ్యక్తీక్రియత ఇతి వా పాంచాలం - పచి వ్యక్తీకరణ ఇత్యస్మాత్ ॥ సూ ॥ తమివిశివిడిమృణికులికపివలి పంచిభ్యః కాలజిత్యాదినా కాలచ్ప్రత్యయాంతః - పంచాలశబ్దః తతః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేణ్ - ప్రవృత్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి ॥౫౦॥ దేవహూరితి ॥ ఏవం పుర్యాః ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి దేవహూర్నామ ద్వాస్తయా పురంజనః శ్రుతధరాన్వితః ఉత్తరపాంచాలం యాతి - యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యవబోధినః శాస్త్రాస్సంతి - సంసారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యాస్తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే ప్రవర్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ దక్షిణపాంచాలముత్తరపాంచాలమిత్యుక్తం - ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం ॥౫౧॥ ఆసురీతి- అసురా ఇంద్రియారామాస్తేషామియమాసురీ పశ్చాద్ద్వాః గ్రామకం గ్రామ్యసుఖం జనానాం కం సుఖం వ్యవాయం- దుర్మదేన గుహ్యేంద్రియేణ ॥ వి ॥ ఆసురీతి ॥ పుర్యాః పశ్చాదాసురీ నామ ద్వాః- అస్యతే క్షిప్యతే అనేనేంద్రియమితి అసురం మేఢ్రం తత్సాధ్యార్థే అణిటిడ్ఢాణఞిత్యాదినా ఙీప్ తయా పురంజనః దుర్మదేన దుర్మదో యస్య తేన-ఉపస్థేంద్రియేణ సమన్వితః- గ్రామ్యకం గ్రామ్యస్థజనానాం కర్మ మైథునాదికం- యాతి ॥౫౨॥ నిరృతిరితి-నిరృతిర్నామ గుదః-మృత్యుద్వారత్వాత్ ॥ వైశసం మలవిసర్గం-లుబ్ధకేన పాయునా- తేనో త్సర్గస్య దుఃఖప్రాప్తేర్లుబ్ధకప్రాయ్యం ॥ వి ॥ నిరృతిరితి ॥ పుర్యాః పశ్చాత్ నిరృతిర్నామ ద్వాః - నిరృతిర్నాశః మృత్యుద్వారత్వాద్గుదం నిరృ

ఋతిః- తయా పురంజనః లుబ్ధకేన పాయ్వింద్రియేణ- తేనోత్సర్గాంతస్య సుఖప్రాప్తేర్లుబ్ధకసామ్యం తేన సహ స్వతః వై
శసం సాంసారికం సుఖం యాతి ॥౫౩॥ అంధావితి- అమీషాం మధ్యే నిర్వాక్ పాదః- పేశస్కృద్ధస్తః- తావుభావంధౌ- ఛిద్రా
భావాత్ స్వతో జ్ఞానక్రియాశక్త్యభావాచ్చ - అక్షుణ్వతామింద్రియవతాం దేహానామధిపతిః పురంజనః త్వగింద్రియ
స్యానుక్తిః సర్వేష్వంతర్భావాత్ ॥ వీ ॥ అంధావితి- అమీషాం పౌరాణాం పుర్యాః సంబంధినాం- ద్వారాణాం మధ్యే- ఉభౌ
ద్వౌ పాదపాణీ నిర్వాక్పేశస్కృతౌ- వాక్ఛబ్దేనాత్ర వాగింద్రియాధిష్ఠానమాస్యరూపం ఛిద్రం లక్ష్యతే - నిశ్ఛిద్ర పేశ
స్కృతౌ సుప్త్యాన్నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే- పేశస్కృన్నామ హి కీటవిశేషః స్వాపానాన్ని స్పృష్టస్తంతుభి
స్స్వనివాసభూతం కిరండం నిర్మాయ స్వస్య నిర్గమద్వారం తన్ముఖమప్యజ్ఞానేన పిధాయ- తత్రైవ వినశ్యతి- తద్వత్పాణిపా
దయోర్నిశ్ఛిద్రత్వాత్ జ్ఞానాభావాచ్చ తౌ నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే - తాభ్యాం ద్వారాభ్యాం- అక్షుణ్వతామిం
ద్రియవతాం దేహానామధిపతిః పురంజనః యాతి గచ్ఛత్యాగచ్ఛతి- కరోతి కర్మ కరోతి చ ॥౫౪॥ స ఇతి- అంతఃపురం హృదయం
గతః- విషూచీనం సర్వతోముఖం మనః- మోహప్రసాదహర్షాస్తమస్సత్త్వరజః కార్యాణి - జాయాబుద్ధిః ఆత్మజాః ఇంద్రి
యపరిణామాః తదుద్భవం ॥ వీ ॥ స ఇతి ॥ అంతఃపురం హృదయం గతః ప్రవిష్టః ॥ శ్రు ॥ హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత ఇతి శ్రుతేః
పురంజనః యథా విషూచీనేన మనసా - విష్వదంచతి సర్వతో వ్యాప్రియత ఇతి విషూచీనమితి వ్యుత్పత్తేః- సమన్వితో భవతి
తథా జాయాబుద్ధిః ఆత్మజా ఇంద్రియవృత్తయః- తాభ్య ఉద్భవం మోహాదీనామన్యతమం యాతి- మోహప్రసాదహర్షా
స్తమస్సత్త్వరజః కార్యాణి మనోగుణాః అత్ర త్వగింద్రియస్యానుక్తిః సర్వేష్వంతర్భావాత్ ॥౫౫॥ వీ ॥ ఏవమింద్రియస్థానవి

భాగం యాతి కరోతి చ ॥౫౪॥ స యర్హ్యంతఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః । మోహం ప్రసాదం హర్షం వా
యాతి జాయాత్మజోద్భవమ్ ॥౫౫॥ ఏవం కర్మసు సంసక్తః కామాత్మా వంచితోఽబుధః । మహిషీ యద్యదీ
హేత తత్తదేవాన్వవర్తత ॥౫౬॥ క్వచిత్పిబంత్యాం పిబతి మదిరాం మదవిహ్వలః । అశ్నంత్యాం క్వచిదశ్నా
తి జక్షత్యాం సహ జక్షితి ॥౫౭॥ క్వచిద్గాయతి గాయంత్యాం రుదంత్యాం రోదితి క్వచిత్ । క్వచిద్ధసంత్యాం
హసతి జల్పంత్యామనుజల్పతి ॥౫౮॥ క్వచిద్ధావతి ధావంత్యాం తిష్ఠంత్యామనుతిష్ఠతి । అను శేతే శయానా
యామన్వాస్తే క్వచిదాసతీమ్ ॥౫౯॥ క్వచిచ్ఛృణోతి శృణ్వంత్యాం పశ్యంత్యామనుపశ్యతి । క్వచిజ్జిఘ్రతి
జిఘ్రంత్యాం స్పృశంత్యాం స్పృశతి క్వచిత్ ॥౬౦॥ క్వచిచ్ఛోచతీం జాయామనుశోచతి దీనవత్ । అను
హృష్యతి హృష్యంత్యాం ముదితామనుమోదతే ॥౬౧॥ విప్రలబ్ధో మహిష్యైవం సర్వప్రకృతివంచితః । నేచ్ఛన్న
నుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్క్రీడామృగో యథా ॥౬౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- చతుర్థస్కంధే పంచవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీ నారదః ॥ ఏకదా స మహేష్వాసో రథం పంచాశ్వమాశుగమ్ । ద్వీషం ద్విచక్రమేకాక్షం త్రివేణుం పంచ

షయాణాం గౌణనామాని కార్యాణి చాభిధాయ- మనః పర్యంత సర్వేంద్రియయుక్తస్య జీవస్య బుద్ధిపారవశ్యమాహ - ఏవ
మితి ॥ అజ్ఞః అత ఏవ కామప్రవణమాత్మా మనో యస్య- కర్మసు కామసాధనేషు కర్మస్వాసక్తః అత ఏవ దైవేన వంచితః- మహి
షీ బుద్ధిర్యద్యదీహేత వ్యాప్రియేత- యద్యచ్ఛబ్దాదివిషయం- ప్రతీంద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః - తత్తదేవాన్వవర్తత అ
నువర్తితవాన్ ॥౫౬॥ క్వచిదితి ॥ జక్షత్యాం భక్షయంత్యాం ॥౫౭॥౫౮॥ క్వచిదితి ॥ ఆసతీం ఆసీనాం ॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥ విప్రలబ్ధ
ఇతి ॥ సర్వా అసంగత్వాదిలక్షణా ప్రకృతిః స్వభావో వంచితో యస్య- సర్వయా ప్రకృత్యా వంచిత ఇతి వా- నేచ్ఛన్ అనిచ్ఛన్
క్లైబ్యాత్ ॥౬౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ శ్లో ॥ షడ్వింశే మృగయావ్యాజాత్ స్వప్నజాగర

ణోక్తిభిః । సద్బుద్ధిత్యాగయోగాభ్యాం సంసృతిస్సా ప్రపంచ్యతే ॥ తదేవమాత్మన ఉపాధికృతాం సుషుప్త్యవస్థాం చో
క్త్వా ఇదానీం స్వప్నావస్థామాహ- దశభిః- ఏకదేతి- మహేష్వాసో ధనుః - కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశో యస్య- స
రథమారుహ్య పంచప్రస్థం వనమగాదితి తృతీయేనాన్వయః- రథం తదానీమేవ విధృతం స్వప్నదేహం- జాగ్రద్దేహస్య శతసం
వత్సరోపభోగ్యపురత్వేనోక్తత్వాత్ - పంచజ్ఞానేంద్రియాణ్యశ్వాః యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగతిం ద్వే అహంతామమతే-
ఈషాదండికే యస్య - ద్వే పుణ్యపాపే చక్రే యస్య- ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య - త్రయో గుణాః వేణవో ధ్వజా యస్య-
పంచప్రాణా బంధురాణి బంధనాని యస్య ॥ వీ ॥ ఏవం సుషుప్త్యవస్థాం జాగ్రదవస్థాం చాభిధాయేదానీం స్వప్నావస్థామా
హ- దశభిః- ఏకదేతి- స పురంజనః ఏకదా సుషుప్త్యనంతరం మహాన్ ఇష్వాసో ధనుః కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశో య
స్య సః- రథమారుహ్య పంచప్రస్థం వనమగాదితి తృతీయేనాన్వయః రథశబ్దేనాత్ర శరీరం వివక్షితం ॥ శ్లో ॥ ఆత్మానం రథినం విద్ధి

శరీరం రథమేవ చ। బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ॥ ఇంద్రియాణి హయానాహురిత్యాదిశ్రుత్యా - ఉపాసన నిర్వృత్తౌ శరీరాదీనాం రథాదిభావేనాత్ర రూపితత్వాత్ తచ్చ శరీరమత్రాభిప్రేతత్వాత్ స్వాప్నం వివక్షితం - తద్ధితదానీ మేవ స్వప్నద్రష్టృపుణ్య పాపానురోధేనేశ్వరసృష్టం భవతి - జాగ్రద్దేహస్యాయుశ్శతసంవత్సరోపభోగ్యపురత్వేనోక్తత్వాత్ - రథంపిశినష్టి - పంచజ్ఞానేంద్రియాణ్యశ్వా యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగం - అనేనాపి స్వాప్నమేవ శరీరమత్ర వివక్షితమిత్యవగమ్యతే జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్ - ద్వౌ అహంకార మమకారౌ ఈషే దండికే యస్య - ద్వే పుణ్యపాపే చక్రే యస్య - ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య - త్రయో గుణాః వేణవో ధ్వజా యస్య - పంచ ప్రాణా బంధురాణి బంధనాని యస్య॥౧॥ ఏకేతి॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహో యస్య ఏకా బుద్ధిర్దమనస్సూతో యస్య - ఏకం హృదయం నీడం రథినః ఉపవేశస్థానం యస్మిన్ - ద్వౌ శోక మోహౌ కూబరౌ యుగబంధస్థానం యస్య - పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయంతే ప్రక్షిప్యంతే యస్మిన్ - అస్య వ్యాఖ్యానం భవిష్యతి పంచేంద్రియార్థప్రయోష ఇతి - సప్తధాతవో వరూథాః రథగుప్తం చర్మాద్యావరణాని యస్య - పంచ కర్మేంద్రియాణి - విక్రమాః గతిప్రకారా యస్య॥వీ॥ ఏక ఇతి॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహాః రజ్జుః యస్య ఏకా బుద్ధిర్దమనస్సారథిర్యస్య - ఏకం హృదయం నీడం రథినః ఉపవేశస్థానం యస్య - ద్వౌ శోక మోహౌ కూబరం యుగబంధనస్థానం యస్య - పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయంతే ప్రక్షిప్యంతే సాన్యం తే యస్మిన్ - సప్తధాతవో వరూథాః చర్మాద్యావరణాని యస్య - పంచ కర్మేంద్రియాణి విక్రమాః గతిప్రకారా యస్య॥౨॥ హైమేతి॥ హైమోపస్కరం సౌవర్ణాభరణం - స్వర్ణం వర్మ కవచం - రజోగుణావృతః - అక్షయేషుధిర్నిషంగః అనంతవాసనాహంకారోపాధిః - ఏకాదశ మనోరూపశ్చమూనాథః సేనాపతిర్యస్య - వాసనామయస్య మనసః ప్రగ్రహత్వాత్ - సంకల్పవికల్పాత్మకస్య బృహత్బలత్వేన - వక్ష్యమాణస్య చమూనాథత్వమితి భావః - పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రస్థాః సానవో యస్మిన్ - తద్వనం భజనీ

బంధురమ్॥౧॥ ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడం ద్వికూబరమ్। పంచప్రహరణం సప్తవరూథం పంచవిక్రమమ్॥
౨॥ హైమోపస్కరమారుహ్య స్వర్ణవర్మాక్షయేషుధిః। ఏకాదశచమూనాథః పంచప్రస్థమగాద్వనమ్॥౩॥
చచార మృగయాం తత్ర దృప్త ఆత్తేషుకార్ముకః। విహాయ జాయా*మతదర్హాం మృగవ్యసనలాలసః॥౪॥ ఆ

యం దేశమగాత్ ॥వీ॥ హైమేతి॥ హేమోపస్కరం సువర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్నదేహసృష్టిసంభవాభిప్రాయేణ హేమోపస్కరమిత్యుక్తం - కథాసౌందర్యాయ వా - ఏవమనుపయుక్తం కథాసౌందర్యాయేతి ద్రష్టవ్యం - స్వర్ణమయం వర్మ కవచం రజోగుణవృత్తిర్యస్య సః - అక్షయేషుధిః ఇషవో బాణాః ధీయంతే అస్మిన్నితీషుధిర్నిషంగః - అక్షయః ఇషుధిః అనంతవాసనావిద్యా ప్రకృతిరుదికర్మాశ్రయః అనహమర్థే దేహేఽహంభానహేతురాశ్రయః అహంకారో యస్య సః - తత్రాబుద్ధిపూర్వక ప్రవృత్తిహేతుస్సంసారవిశేషో వాసనా - సా చాజ్ఞానవాసనా కర్మవాసనా ప్రకృతిసంబంధవాసనా చేతి త్రిప్రకారా అవిద్యానామ - జ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణ త్రివిధమజ్ఞానం ప్రకృతిసంబంధస్థూలసూక్ష్మరూపాద్విత్సంబంధః స చ దేవమనుష్యాది దేహభేదేన బహువిధః సజాతీయకర్మారంభే చారుచిః - సా చ విషయభేదాద్బహుప్రకారా - పుణ్యాపుణ్యరూపేణ ద్వివిధం కర్మేతి జ్ఞేయం ఏకాదశేంద్రియవృత్త్యాత్మక సేనాధిపతిః - పంచశబ్దాదయో విషయాః ప్రస్థాస్సానవో యస్మిన్ - తద్వనం భోగస్థానమగాత్ ॥౩॥ చచారేతి॥ ఆత్తాః గృహీతాః - ఇషవో రాగద్వేషాదిరూపాః - కార్ముకంచ భోగాద్యభినివేశరూపం యేన జాయాం వివేకవతీం బుద్ధిం విహాయ - అతదర్హాం త్యాగానర్హాం - త్యాగహేతుః - మృగ్యంత ఇతి మృగాః విషయాః - తేషు వ్యసనం భోగాసక్తిః - తేన లాలసా అతిస్పృహా యస్య॥ వీ॥ చచారేతి॥ తత్ర వనే దృప్తః గర్వితః - స్వాప్నదేహపరవశ ఇత్యర్థః - ఆత్తాః స్వీకృతాః ఇషవః వాసనారూపాః - కార్ముకం కర్తృత్వాద్యభినివేశో యస్య సః - అతదర్హాం త్యాగానర్హాం జాయాం వివేకాత్మికాం సాత్త్వికీం బుద్ధిం - విహాయ త్యాగహేతుః - మృగ్యంత ఇతి మృగాః శబ్దాదివిషయాః - తేషు యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తం దుఃఖం తేన లాలసః అన్వేషణాసక్తః - మృగయాం విషయాన్వేషణరూపాం అత్ర జాయాం విహాయాసురీమాశ్రిత్యేత్యనేన నిద్రాయాం తామసగుణకార్యత్వమిత్యుక్తం చ చారకథాపతే స్పష్టోఽర్థః॥౪॥ ఆసురీమితి॥ బాణైః రాగాదిభిః - వనేషు భజనీయదేశేషు వనగోచరాన్ భజనీయవిషయాన్ - స్వహనత్ ఆత్మసాత్కృతవాన్ - కథాపక్షేతు స్పష్టమేవ॥వీ॥ ఆసురీమితి॥ ఆసురీం తామసీం వృత్తిం బుద్ధిమాశ్రిత్య - ఘోరం క్రూరం ఘోరమసాత్త్వికం ఆత్మా చిత్తం యస్య సః - రజోగుణ కార్యక్రోధావిష్టచిత్తః కామవిరోధిషు క్రుద్ధచిత్త ఇత్యర్థః - అత ఏవ నిరనుగ్రహః విరోధిష్వనుగ్రహరహితః - నిశితైః కార్యక్షమైః విషయసాన్నిధ్యాపాదకైరితియావత్ - బాణైః కర్మవాస

నారాచైశ్శరైః వనేషు భోగస్థానేషు వనగోచరాన్ వనగోచరమృగతుల్యాన్ దైవోపసాదితానిత్యర్థః - న్యహనత్ ఆత్మసాత్కృత్యవాన్ - కథాపక్షే తు స్పష్టపదార్థః॥ ౫॥ నన్వాసురీం వృత్తిమాశ్రిత్యేతి కిమితి మృగయా నింద్యతే - కథాపక్షే తావదాశ్లిష్టో విహారో నైవ సా అధ్యాత్మపక్షేఽపి జీవస్య విషయభోగో విహిత ఏవేత్యాశంక్యాహ త్రిభిః॥ తీర్థేష్వితి॥ అయం భావః- నహి మృగయా విధీయతే రాగప్రాప్తత్వాత్ - కింతు నియమ్యతే - ప్రవృత్తస్య సంకోచ్యతే - నియమమేవ సదృష్టాంతం దర్శయతి- యద్యలమత్యర్థం లుబ్ధో రాగాసక్తః హన్యాత్ - తర్హి తీర్థేషు శ్రాద్ధాదిష్వేవ - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు ప్రఖ్యాతేష్వేవ - న నిత్యశ్రాద్ధాదిషు - తత్రాపి రాజైవ న త్వన్య ఏవ - వన ఏవ - యావదుపయోగమేవేతి - ఏవం జీవస్యాపి విషయసేవా - యావదుపయోగం - న యథేష్టమితి నియమ ఏవేత్యర్థః॥ ౬॥ అతో నావశ్యకమిత్యాహ॥ య ఇతి॥ ఏవం నియతం కర్మ - విద్వాన్ శాస్త్రోపలక్షణం - తేనాన్యేన వా కర్మణా పవమానుష్ఠితేన యద్జ్ఞానం భవతి - తేన జ్ఞానేన హేతునా సోఽనుష్ఠాతా - న లిప్యతే॥ ౭॥ అన్యథేతి॥ అన్యథా నియమోల్లంఘనేన - అంతఃకరణశుద్ధ్యభావాత్ - కర్తృత్వాభిమానసమారూఢః కర్మభిరనుబధ్యతే - తతశ్చ గుణప్రవాహే - పతితోఽధో వ్రజతి॥ ౮॥ ప్రాసంగికం పరిసమాప్య ప్రకృతమృగయామేవానువర్ణయతి॥ తత్రేతి॥ చిత్రవాజాః పక్షా యేషాం తైః - విప్లవో నాశః కరుణాత్మనాం కృపాళూనాం దుస్సహః॥ ౯॥ ౧౦॥ తదేవం స్వప్నావస్థా దర్శి-

సురీం వృత్తిమాశ్రిత్య ఘోరాత్మా నిరనుగ్రహః। న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషు వనగోచరాన్॥ ౫॥ తీర్థే-
షు ప్రతిదృష్టేషు రాజా మేధ్యాన్పశూన్వనే। యావదర్థమలం లుబ్ధో హన్యాదితి నియమ్యతే॥ ౬॥ య ఏవం క-
ర్మ నియతం విద్వాన్ కుర్వీత మానవః। కర్మణా తేన రాజేంద్ర జ్ఞానేన న స లిప్యతే॥ ౭॥ అన్యథా కర్మ కుర్వాణో-
మానారూఢోఽనుబధ్యతే। గుణప్రవాహపతితో నష్టప్రజ్ఞో వ్రజత్యధః॥ ౮॥ తత్ర నిర్భిన్నగాత్రాణాం చి-
త్రవాజైశ్శిలీముఖైః। విప్లవోఽభూద్దుఃఖితానాం దుస్సహః కరుణాత్మనామ్॥ ౯॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవ-
యాన్రురుశల్యకాన్। మేధ్యానన్యాంశ్చ వివిధాన్వినిఘ్నన్ శ్రమమభ్యగాత్॥ ౧౦॥ తతః క్షుత్తృట్పరిశ్రాం-
తో నివృత్తో గృహమేయివాన్। కృతస్నానోచితాహారః సంవివేశ గతక్లమః॥ ౧౧॥ ఆత్మానమర్హయాంచ-
క్రే ధూపాలేపస్రగాదిభిః। సాధ్వలంకృతసర్వాంగో మహిష్యామాదధే మనః॥ ౧౨॥ తృప్తో హృష్టస్సుదృప్త-
శ్చ కందర్పాకృష్టమానసః। న వ్యచష్ట వరారోహాం గృహిణీం గృహమేధినీమ్॥ ౧౩॥ అంతఃపురస్త్రియోఽపృ-
చ్ఛద్విమనా ఇవ వేదిషత్। అపి వః కుశలం రామాః సేశ్వరీణాం యథా పురా॥ ౧౪॥ న తథైతర్హి రోచంతే గృ-
హేషు గృహసంపదః। యది న స్యాద్గృహే మాతా పత్నీ వా పతిదేవతా॥ వ్యంగే రథ ఇవ ప్రాజ్ఞః కో నామాసీ-
త దీనవత్॥ ౧౫॥ క్వ వర్తతే సా లలనా మజ్జంతం వ్యసనార్ణవే। యా మాముద్ధరతి ప్రజ్ఞాం బోధయంతీ పదే పదే॥
౧౬॥ రామా ఊచుః॥ నరనాథ న జానీమస్త్వత్ప్రియా యద్వ్యవస్యతి। భూతలే నిరవస్తారే శయానాం పశ్య శత్రు-
హన్॥ ౧౭॥ పురంజనస్స్వమహిషీం నిరీక్ష్యావధుతాం భువి। తత్సంగోన్మథితజ్ఞానో వైక్లబ్యం పరమం యయౌ॥
౧౮॥ సాంత్వయన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా హృదయేన విదూయతా। ప్రేయస్యాః ప్రేమసంరంభలింగమాత్మని నా-
భ్యగాత్॥ ౧౯॥ అనునిన్యేఽథ శనకైర్వీరోఽనునయకోవిదః। పస్పర్శ పాదయుగళమాహ చోత్సంగలాలితామ్॥
౨౦॥ నూనం త్వకృతపుణ్యాస్తే భృత్యా యేష్వీశ్వరాశ్శుభే। కృతాగస్స్వాత్మసాత్కృత్వా శిక్షాదండం

తా - ఇదానీం పునరపి వేకవత్యా బుద్ధ్యా రమమాణస్య - పుత్రాదిసంపత్తిం ప్రపంచయిష్యన్ - కథాసౌందర్యాయ తస్యాః ప్రణయకుపితాయాః అనునయం - ప్రస్తావసహితమాహ - యావదధ్యాయసమాప్తి॥ తత ఇతి॥ ఏయివాన్ ఆగతః - కృతం స్నానముచితాహారశ్చ యేన - సంవివేశ శయ్యామాశ్రితః॥ ౧౧॥ తృప్త ఇతి॥ కథంభూతః - తుష్టః బాహ్యచ్ఛాగహితః - హృష్టః సంతోషం ప్రాప్తః - అత ఏవ సుదృప్తః - ఆత్మానమన్యం వా న జానాతి - సంతోషే కారణమాహ॥ కందర్పేతి॥ కం సుఖం దర్పయతి ప్రకటయతీతి కందర్పః స్వాపః - తేనాకృష్టం మానసం యస్య సః తథా గృహమేధినీం సాత్త్వికీం బుద్ధిం - రాజస్యాం బుద్ధ్యాం వర్తమానో నాపశ్యత్॥ ౧౩॥ అంతఃపురేతి॥ హే వేదిషత్ ప్రాచీనబర్హిః - అంతఃపురస్త్రియః తత్సఖీః - సేశ్వరీణాం స్వామినీసహితానాం - యథాపురేత్యాదిపృథగ్వాక్యం॥ ౧౪॥ నేతి॥ వ్యంగే చక్రాదిహీనే॥ ౧౫॥ క్వేతి॥ పదే పదే తు సంకటే - కర్తా భోక్తా సుఖదుఃఖయోరితి - ప్రాజ్ఞాం మత్స్వరూపం దర్శయంతీ యా మాముద్ధరతి॥ ౧౬॥ నరనాథేతి॥ నిరవస్తారే ఆస్తరణరహితే॥ ౧౭॥ పురంజన ఇతి॥ అవధుతాం త్యక్తదేహాదరాం - తత్సంగేనోన్మథితం వ్యాకులం జ్ఞానం యస్య॥ ౧౮॥ సాంత్వయన్నితి॥ ప్రేమసంరంభః ప్రణయకోపస్తస్య - లింగం కుటిలదృష్ట్యాది - ఆత్మని స్వస్మిన్ లబ్ధవాన్॥ ౧౯॥ అనునిన్యే ఇతి॥ ఉత్సంగమంకమారోప్య లాలితాం॥ ౨౦॥ నూనమితి॥ కృతమాగః అపరాధో యైస్తేషు - ఆత్మసాత్కృత్వా అస్మదధీనో యమితి బు-

త్యాశితాగ్ధం దండం న కుర్వంతి - తేభ్యస్త్వత్తః మందభాగ్యేభ్యః ॥౨౧॥ పరమ ఇతి ॥ యతః పరమోఽనుగ్రహో దండః - యస్తు దండితో విషీదతి - సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ - బాల ఇతి - బంధుకృత్యం శిక్షాకరణం - అమర్షణః క్రోధీ ॥౨౨॥ సేతి ॥ హే సుదతి హే సుభ్రు హే మనస్విని - సా త్వమస్మాకం స్వామినీ - అతః స్వానాం నః ముఖం ప్రదర్శయ కీదృశం - అనురాగభారేణ వ్రీడయా చ - విలంబః - మంథరతా - తేన విలసత్ హసితావలోకో యస్మిన్ - నీలాలకా ఏవాలయః తైరుపస్కృతం భూషితం - ఉన్నసం ఉచ్చనాసికం - వల్గు వాక్యం యస్మిన్ తత్ ॥౨౩॥ తస్మిన్నితి ॥ హే వీరపత్ని వీరస్య మమ భార్యే - యస్త్వయి కృతాపరాధస్తస్మిన్ - అహం బ్రాహ్మణకులాదన్యత్ర అన్యస్మిన్ - మురరిపోర్దాసాత్ భగవద్భక్తాత్ - ఇతరత్ర దమం దండం దధే కరోమి - కిం చ తం వీతభయం - ఉన్ముదితం చ - త్రిలోక్యామన్యత్ర లోకత్రయాద్బహిరపి - న పశ్యామి - మద్భయాద్దేవః సోఽపి మరిష్యతీత్యర్థః ॥౨౪॥ వక్త్రమితి ॥ తే వక్త్రమిదానీం పూర్వం కదాచిదపి వితిలకం న పశ్యామి - సంరంభేణ కోపావేశేన భీమం భయంకరం - అవిమృష్టమనుజ్జ్వలం - అపేతరాగం స్నేహశూన్యం తథా తే సుజాతౌ శోభనౌ స్తనావపి శోకాశ్రుభిరుపహతౌ న పశ్యామి - బింబఫలాకారమధరం చ - విగతః కుంకుమపంకరాగస్తాంబూలరాగో యస్మాత్ తాదృశం న పశ్యామి ఇదానీం తు తథాపశ్యమితి శేషః - పాఠాంతరే - ఏవంభూతం ముఖం స్తనౌ చ పశ్యన్ - శుచా శోకేన దూయమాన ఇతి ప్రకృతం - విగతః కుంకుమపంకరాగో యాభ్యామితి స్తనయోర్విశేషణం వా ॥౨౫॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్ కృతం కిల్బిషం అపరాధో యేన తస్య కిల్బిషమేవాహ - స్వైరం స్వాతంత్ర్యేణ - త్వామపృష్ట్వా మృగయాం గతస్య - దివో దేవః సా క్రీడా తాం రాతి దదాతీతి దేవరః - కాంతః శఠం - కామవేగేన విస్రస్త-

నయం జతే ॥౨౧॥ పరమోఽనుగ్రహో దండో భృత్యేషు ప్రభుణార్పితః । బాలో న వేద తత్తన్వి బంధుకృత్యమమర్షణః ॥౨౨॥ సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభారవ్రీడావిలంబవిలసద్ధసితావలోకమ్ । నీలాలకాలిభిరుపస్కృతమున్నసం నః స్వానాం ప్రదర్శయ మనస్విని వల్గువాక్యమ్ ॥౨౩॥ తస్మిన్ దధే దమమహం తవ వీరపత్ని యోఽన్యత్ర భూసురకులాత్కృతకిల్బిషస్తమ్ । పశ్యే న వీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామన్యత్ర వై మురరిపోరితరత్ర దాసాత్ ॥౨౪॥ వక్త్రం న తే వితిలకం మలినం విహర్షం సంరంభభీమమవిమృష్టమపేతరాగమ్ । పశ్యే స్తనావపి శుచోపహతౌ సుజాతౌ బింబాధరం విగతకుంకుమపంకరాగమ్ ॥౨౫॥ తన్మే ప్రసీద సుహృదః కృతకిల్బిషస్య స్వైరం గతస్య మృగయాం వ్యసనాతురస్య । కా దేవరం వశగతం కుసుమాస్త్రవేగవిస్రస్తపౌంస్నముశతీ న భజేత కృత్యే ॥౨౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే సవ్యాఖ్యానే - షడ్వింశోధ్యాయః.

శ్రీ నారదః ॥ ఇత్థం పురంజనం సధ్ర్యగ్వశమానీయ విభ్రమైః । పురంజనీ మహారాజ రేమే రమయతీ పతిమ్ ॥౧॥ స రాజా మహిషీం రాజన్ సుస్నాతాం రుచిరాంబరామ్ । కృతస్వస్త్యయనాం తృప్తామభ్యనందదుపాగతామ్ ॥౨॥ తయోపగూఢః పరిరబ్ధకంధరో రహోఽనుమంత్రైరపకృష్టచేతనః । న కాలరంహో బుబుధే దురత్యయం దివా నిశేతి ప్రమదాపరిగ్రహః ॥౩॥ శయాన ఉన్నద్ధమదో మహామనా మహార్హతల్పే మ

స్తంగతం - పౌంస్నం పౌరుషం ధైర్యం యస్య తం - ఉశతీ కామయమానా - కృత్యే కర్తుం యోగ్యేఽర్థే - కా న భజేత్ ॥౨౬॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షడ్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ సప్తవింశే ప్రియాపుత్త్రాద్యాసక్త్యా విస్మృతాత్మనః । కాలకన్యాద్యుపాఖ్యానైర్జ్వరారోగాద్యుదీర్యతే ॥ తదేవం జీవస్యాఽమనయాదికథాసౌందర్యేణాత్యంతమవిపాధివశ్యత్వముక్త్వా - తన్నిమిత్తాం సంసారపరంపరాం నిరూపయితుమాహ - ఇత్థమితి ॥ అత్ర చ ప్రతిపదం కథం చిదధ్యాత్మపక్షేఽపి యోజయితుం శక్యమేవ - శ్రీనారదేన తు - జీవస్య స్త్రీపుంసవాసనాదార్ఢ్యేన - విచిత్రా సంసృతిర్భవతీత్యేతావదేవ కథాతాత్పర్యం దర్శితం ॥ శ్లో ॥ క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమంధధీః । దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవ ఇతి వదతా తత్త్రదౌపుంస్త్వేన సంసృతిరధ్యాయత్రయేణోక్తా - తతశ్చైకేనాధ్యాయేన స్త్రీత్వేన సంసృతిం ప్రదర్శ్య ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్తం - తతస్తదేవ యథోపయోగం వ్యాఖ్యాతమితి పంచమాధ్యాయార్థః ప్రతీయతే - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాతు దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి స్వబుద్ధిప్రఖ్యాపనమనాదృత్య - యథోపయోగమేవ వ్యాఖ్యాస్యామః - సధ్ర్యక్ సమ్యక్ - విలాసైః ॥౧॥ స ఇతి ॥ కృతం స్వస్త్యయనం మంగళం కుంకుమసిందూరాదిభిర్యయా ॥౨॥ తయేతి ॥ ఉపగూఢః పరిరబ్ధః - పరిరబ్ధా కంధరా తస్యాయేన - రహః ఏకాంతే అనుమంత్రైః అనుకూలైర్గుహ్యభాషణైః అపకృష్టా చేతనా వివేకో యస్య - కాలరంహః ఆయుర్వ్యయః ప్రమదైవ పరిగ్రహో జ్ఞానసాధనం యస్య ॥౩॥ శయాన ఇతి ॥ మహార్హతల్పే ఉత్కృష్టశయ్యాయాం శయానః

మహిష్యాభుజఉపధిరుపధానందక్షిణంయస్య-అవిసర్గమాతే-శయనక్రియావిశేషణం-తాంమహిషీమేవవరంపురుషా ర్థమమన్యత-నతుయన్నిజంరూపంబ్రహ్మ-తత్ తమసాఅజ్ఞానేనాభిభూతోయతః॥౪॥తయేతి॥నవంవయః- పరిశుద్ధజ్ఞానా నందస్వరూపం-వ్యతిక్రాంతంగతప్రాయమాసీత్॥౫॥తస్యామితి॥పుత్రాన్ ఇంద్రియపరిణామాన్॥౬॥దుహితౄరితి॥ దుహితౄః తదనంతరబుద్ధివృత్తీః-పుత్రసంఖ్యాచబాహుళ్యమాత్రవివక్షయా-దుహితృసంఖ్యాతుపుత్రేభ్యోన్యూనత్వే నగార్హస్థ్యసౌందర్యార్థం-విరాట్-సమ్రాట్-ఆయుషోర్ధమిత్యాద్యపికథాసౌందర్యార్థమేవ-పురంజనకన్యాత్వాత్పౌ రంజన్యః-హే ప్రజాపతే॥౭॥సఇతి॥దారైః పరిణామానంతరంహితాహితచింతాభిః వరైగుణితవిషయభోగైః॥౮॥పుత్రా ణామితి॥పుత్రాణాంపుత్రాః కర్మాణి-పాంచాలేషుశబ్దాదివిషయేషు॥౯॥తేష్వితి॥తేషుపుత్రాదిషు-తేషామపియేరిక్థ హారాః పుత్రాస్తేషుచ॥౧౦॥ ౧౧॥ యుక్తేష్వితి॥యుక్తేషుఆత్మహితేషుకర్మసు- అనవహితస్య-యః కాలః అప్రియో భవతి-కేషాం-ప్రియాః యోషితోయేషాంతేషాంకామినామిత్యర్థః-సవై కాలః జరాసమయః॥౧౨॥ చండవేగఇతి॥

హిషీభుజోపధిః। తామేవవీరోమనుతవరంయత స్తమోభిభూతోననిజంపరంయత్॥౪॥తయైవంరమమా
ణస్యకామకశ్మలచేతసః। క్షణార్ధమివరాజేంద్రవ్యతిక్రాంతంనవంవయః॥౫॥ తస్యామజీజనత్పుత్రాన్
పురంజన్యాంపురంజనః।శతాన్యేకాదశవిరాడాయుషోర్ధమథాత్యగాత్॥౬॥దుహితౄర్దశోత్తరశతంపి
తృమాతృయశస్కరీః।శీలౌదార్యగుణోపేతాః పౌరంజన్యః ప్రజాపతే॥౭॥సపాంచాలపతిఃపుత్రాన్ పి
తృవంశవివర్ధనాన్।దారైస్సంయోజయామాసదుహితౄస్సదృశైర్వరైః॥౮॥పుత్రాణాంచాభవన్పు
త్రాఏకైకస్యశతంశతమ్।యైర్వైపౌరంజనోవంశఃపాంచాలేషుసమేధితః॥౯॥ తేషుతద్రిక్థహారేషు
గృహకోశానుజీవిషు।నిరూఢేనమమత్వేనవిషయేష్వన్వబధ్యత॥౧౦॥ ఈజేచక్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితఃపశు
మారకైః।దేవాన్పితౄన్భూతపతీన్నానాకామోభవాన్యథా॥౧౧॥ యుక్తేష్వేవంప్రమత్తస్యకు
టుంబాసక్తచేతసః ఆససాదసవైకాలోయోఽప్రియఃప్రియయోషితామ్॥౧౨॥ చండవేగఇతిఖ్యా
తోగంధర్వాధిపతిర్నృప।గంధర్వాస్తస్యబలినష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥౧౩॥ గంధర్వ్యస్తాదృశీరస్య
మైథున్యశ్చసితాసితాః।పరివృత్త్యావిలుంపంతిసర్వకామవినిర్మితామ్॥౧౪॥ తేచండవేగానుచరాఃపురం
జనపురీంయదా।హర్తుమారేభిరేతత్రప్రత్యషేధత్ప్రజాగరః॥౧౫॥సససప్తభిశ్శతైరేకోవింశత్యాచ
శతంసమాః।పురంజనపురాధ్యక్షోగంధర్వైర్యుయుధేబలీ॥౧౬॥ క్షీయమాణేస్వసంబంధఏకస్మిన్బహు
భిర్యుధి।చింతాంపరాంజగామార్తస్సరాష్ట్రపురబాంధవః॥౧౭॥ సఏవపుర్యాంమధుభుక్పాంచాలేషు
స్వపార్షదైః।ఉపనీతంబలింగృహ్ణన్స్త్రీజితోనావిదద్భయమ్॥౧౮॥ కాలస్యదుహితాకాచిత్త్రిలోకీం
వరమిచ్ఛతీ।పర్యటంతీనబర్హిష్మన్ప్రత్యనందతకశ్చన॥౧౯॥దౌర్భాగ్యేనాత్మనాలోకేవిశ్రుతాదుర్భగే
తిసా।యాతుష్టారాజఋషయేవృతాదాత్పూరవేవరమ్॥౨౦॥ కదాచిదటమానాసాబ్రహ్మలోకాన్మ
హీంగతమ్।వవ్రేబృహద్వ్రతంమాంతుజానతీకామమోహితా॥౨౧॥ప్రత్యాఖ్యాతామయాసాతుకాలక
న్యావిశాంపతే।మయిసంరభ్యవిపులమదాచ్ఛాపంసుదుస్తరమ్। స్థాతుమర్హసినైకత్రమద్యాచ్ఞావిము
ఖోమునే॥౨౨॥ తతోవిహతసంకల్పాకన్యకాయవనేశ్వరమ్।మయోపదిష్టమాసాద్యవవ్రేనామ్నాభ

చండవేగః సంవత్సరేణావర్తమానేనోపలక్షితః- గంధర్వాః దివసాః॥౧౩॥ గంధర్వ్యఇతి॥గంధర్వ్యోరాత్రయః తాదృశీః తావత్యః - మైథున్యః దంపతయః రేవమిథునీభూయస్థితాః - సితాశ్చాసితాశ్చ శుక్లకృష్ణపక్షీయాః పరిభ్రమణేనైవ సర్వైః కామైస్సహవినిర్మితాంపురీంఅపహరంతి॥౧౪॥ తత ఇతి॥ ప్రజాగరః ప్రాణః॥౧౫॥ సఇతి॥వింశత్యాచసహ॥౧౬॥ క్షీయమాణఇతి॥స్వసంబంధే స్వసంబంధిని ప్రాణే॥౧౭॥సఇతి॥ సఏవమధుభుక్ యుద్రముఖభోక్తా-స్వపార్షదైరింద్రియైః-నావిదన్నాలోచితవాన్॥౧౮॥ కాలస్యేతి॥ కాలస్యదుహితాజరా స్త్రీతాంనప్రత్యనందత్ - నైచ్ఛత్ - బర్హిష్మన్ హేప్రాచీనబర్హిః॥౧౯॥ దుర్భగేనేతి॥ పూరవే యయాతిపుత్రాయ. తేనవృతాసతీవరముదాత్ - యయాతిః శుక్రశాపాజ్జరాంప్రాప్య పుత్రానువాచ - ఇమాంగృహ్ణీతేతి - తాంజ్యేష్ఠాశ్చత్వారో నజగృహుః - పూరుస్తుజగృహే - తతో యయాతిః తస్మైరాజ్యందదావితి - జరైవాదాదిత్యుక్తం॥౨౦॥ ౨౧॥ ప్రత్యాఖ్యాతేతి॥ ప్రత్యాఖ్యాతవతీ - మయి సంరభ్య క్రోధంకృత్వా-నైకత్రస్థాతుమర్హసీతిశాపమదాత్॥౨౨॥ తత ఇతి॥ అయోధ్యా

థయశ్చ యవనాస్తేషామీశ్వరం భయనామానం వవ్రే॥ ౨౩॥ ఋషభమితి॥ హేవీర త్వామీప్సితంపతిం వృణే-నగిష్యతి నన శ్యతి॥ ౨౪॥ ద్వావితి.॥ లోకతో వేదతశ్చ యద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేన చ-ఉపనతం ప్రాప్తం - తద్యోన్యమానం యో నదదాతి-యశ్చ దీయమానం నేచ్ఛతి నగృహ్ణాతి- ఇమౌద్వౌ కర్మభూతౌ- అనుశోచంతి సంతః॥ ౨౫॥ అతఇతి॥ పురుషేణ కర్తవ్యోధర్మః పౌరుషః॥ ౨౬॥ కాలకన్యేతి॥ దేవగుహ్యం మరణం - తద్ధి ప్రాణినాం వైరాగ్యానుదయాయ గుహ్యమిత్యుచ్యతే॥ ౨౭॥ మయేతి॥ తుభ్యం తవ- ఆత్మసమాధినా జ్ఞానదృష్ట్యా-యాచ్యమానోయం లోకః త్వాం నేచ్ఛతి॥ ౨౮॥ త్వమితి॥ అతో అవ్యక్తగతిః-కుతః ప్రాప్తేత్యలక్షితగతిస్సతీ- లోకమాక్రమ్య భుంక్ష్వ- ఏవం సర్వోపి లోకస్తవపతిర్గతిశ్చ స్యాదిత్యర్థః న చైవం త్వయా శంకనీయం మాం ప్రతికూలాం లోకో హాస్యతీతి- యస్మాత్త్వమేవ ప్రజానాశం కరిష్యసి త్వాం హి యాహి- యా మదీయా యవన సైన్యతయా యుక్తా॥ ౨౯॥ కించ ప్రజ్వార ఇతి॥ ప్రజ్వార ఇతి మారకో వైష్ణవో జ్వరః- మహేశ్వరస్య వ్యాధ్యంతః పాతిత్వాత్ -భీమాః ఘోరాః సైనికా యస్య॥ ౩౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ శ్లో॥ అష్టావింశే తు వైదర్భ్యా ఖ్యానేన స్త్రీప్రియచింతయా। స్త్రీత్వం ప్రాప్తస్య తస్యైవ వేనకదాచిన్ముక్తిరుచ్యతే॥ ఇదానీం

యం పతిమ్॥ ౨౩॥ ఋషభం యవనానాం త్వాం వృణేపీప్సితం పతిమ్। సంకల్పస్త్వయి భూతానాం కృతః కిలన రిష్యతి॥ ౨౪॥ ద్వావిమావనుశోచంతి బాలావసదవగ్రహౌ। యల్లోక వేదోపనతం నాదత్తే న తదిచ్ఛతి॥ ౨౫॥ అతో భజస్వ మాం భద్ర భజంత్యా మే దయాం కురు। ఏతావాన్పౌరుషో ధర్మో యదార్తాననుకంపతే॥ ౨౬॥ కాలకన్యోదితవచో నిశమ్య యవనేశ్వరః। చికీర్షుర్దేవగుహ్యం స సస్మితం తామభాషత॥ ౨౭॥ మయా నిరూపితస్తుభ్యం పతిరాత్మసమాధినా। నాభినందతి లోకోయం త్వామభద్రామసమ్మతామ్॥ ౨౮॥ త్వమవ్యక్తగతిర్భుంక్ష్వ లోకం కర్మవినిర్మితమ్। యా హి మే పృతనాయుక్తా ప్రజానాశం ప్రణేష్యసి॥ ౨౯॥ ప్రజ్వారోయం మమ భ్రాతా త్వం చ మే భగినీ భవ। చరామ్యుభాభ్యాం లోకేస్మిన్నవ్యక్తో భీమసైనికః॥ ౩౦॥*****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - సప్తవింశోధ్యాయః.

శ్రీనారదః॥ సైనికా భయనామ్నో యే బర్హిష్మన్దిష్టకారిణః। ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం విచేరురవనీమిమామ్॥ ౧॥ త ఏకదా తు రభసా పురంజనపురీం నృప। రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాం జరత్పన్నగపాలితామ్॥ ౨॥ కాలకన్యాపి బుభుజే పురంజనపురం బలాత్। యయాభిభూతః పురుషస్సద్యో నిస్సారతామియాత్॥ ౩॥ తయోపభుజ్యమానాం వై యవనాస్సర్వతోదిశమ్। ద్వార్భిః ప్రవిశ్య సుభృశం ప్రార్దయన్సకలాం పురీమ్॥ ౪॥ తస్యాం ప్రపీడ్యమానాయామభిమానీ పురంజనః। అవాపోరువిధాంస్తాపాన్కుటుంబీ మమతాకులః॥ ౫॥ కన్యోపగూఢో నష్టశ్రీః కృపణో విషయాత్మకః। నష్టప్రజ్ఞో హృతైశ్వర్యో గంధర్వయవనైర్బలాత్॥ ౬॥ విశీర్ణాం స్వపురీం వీక్ష్య ప్రతికూలాననాదృతాన్। పుత్రాన్పౌత్రానుగామాత్యాన్ జాయాం చ గతసౌహృదామ్॥ ౭॥ ఆత్మానం కన్యయా గ్రస్తం పాంచాలానరిదూషితాన్। దురంతచింతామాపన్నో న లేభే తత్ప్రతిక్రియామ్॥ ౮॥ కామానభిలషన్దీనో యాతయామాంశ్చ కన్యయా। విగతాత్మగతిః స్నేహాత్పుత్రదారాంశ్చ లాలయన్॥ ౯॥ గంధర్వయవనాక్రాంతాం కాలకన్యోపమర్దితామ్। హాతుం ప్రచక్రమే రాజా తాం పురీ

రంజనస్య పుందేహత్యాగప్రకారపూర్వకం స్త్రీత్వప్రకారమాహ- సైనికా ఇత్యాదిరాజసింహస్య వేశ్మనీత్యంతేన- దిష్టం దైవం కుర్వంతీతి తథాభృత్యోరాదేశకారిణ ఇతి వా॥ ౧॥ త ఇతి॥ ప్రారబ్ధకర్మక్షయే సైనికా వ్యాధయః రురుధుః- భౌమభోగాఢ్యాం ఖాదనపానాదినాఢ్యాం-యౌవన ఇతి శేషః- జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేన పాలితాం॥ ౨॥ కాలేతి॥ యౌవనానంతరం జరాప్రవివేశేత్యర్థః॥ ౩॥ తయేతి॥ జరావ్యాప్తాం తనుం యవనాః వ్యాధయః - ద్వార్భిః చక్షురాదిభిః- రోగరూపేణ ప్రవిశ్య॥ ౪॥ ౫॥ కన్యేతి॥ కన్యయా జరయోపగూఢస్సన్ తత్ప్రతిక్రియాం న లేభే- ఇతి తృతీయేనాన్వయః హృతైశ్వర్యః ఉత్థానాదిష్వశక్తః॥ ౬॥ విశీర్ణామితి॥ ప్రతికూలాన్ అనపేక్షితవిషయప్రాపణాన్ - అనాదృతాన్ ఆదరమకుర్వాణాన్-స్వాధీనత్వాభావాత్ -అనుగాః ఇంద్రియాణి-అమాత్యాః ఇంద్రియదేవతాః-గతసౌహృదాం అధ్యవసాయాభావాత్॥ ౭॥ ఆత్మానమితి॥ అరిభిః విష్ణ్వాదిభిర్దూషితాన్॥ ౮॥ కామానితి॥ కాలకన్యయా హేతుభూతయా-యాతయామాన్-నిస్సారానపి కామానభిలషన్-విగతా ఆత్మనో గతిః పారలౌకికీ ఐహికః పుత్రాదిస్నేహశ్చ యస్య-స్నేహాదితి వా పాఠః॥ ౯॥ గంధర్వేతి॥ స రాజా పురంజనో హాతుం ప్రచక్రమే ఉపక్రాంతవానితి ద్వయోరన్వయః - అనికామతః అని

స్వయాపి ॥౧౦॥ ౧౧॥ తస్యామితి॥ సపరిచ్ఛదః భృత్యవర్గసహితః- కుటుంబేనదీవ్యతీతి కౌటుంబికః- కుటుంబిన్యాసహితయాసంధిర్నాత్ర వివక్షితః- సాన్వయః పుత్రాదిసహితః॥౧౨॥ యవనేతి॥ యవనైరుపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్య సః- పురపాలః॥౧౩॥ నేతి॥ పురుబహుః కృచ్ఛ్రో యేన- ఉరుర్వేపథుర్యస్య - వృక్షకోటరాత్ సర్ప ఇవ॥౧౪॥ శిథిలేతి॥ కంఠేఽపి గద్గదో రురోద- ఘురుఘురుధ్వనించకార॥౧౫॥ దుహితౄరితి॥ దుహితౄదీన్ దధ్యావిత్యుత్తరేణాన్వయః- జామయో గోత్రస్నుషాః - స్వత్వమాత్రేణావశిష్టం భోగస్య ప్రాగేవ క్షీణః॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥ ధ్యానమేవాహ॥ నేతి॥ అనాశితే అభోజితే- భర్త్సితే భర్త్సనే కృతే యతవాగ్భవతి॥౧౯॥ ప్రబోధయతీతి॥ అవిజ్ఞం అవివేకినం మాం వ్యుషితే దేశాంతరంగతే- గృహమేధీయం వర్త్మ గృహధర్మం- అపి కిం నేష్యతి అనువర్తయిష్యతి- యుక్తమేతత్ - యతో వీరసూః పుత్రవతీ కిం వా మద్విరహమసహమానా మరిష్యత్యేవేత్యర్థః॥౨౦॥ కథమితి॥ నవిద్యతే పరమయనమాశ్రయో యేషాం తే - అపరాయణాః పుత్రాః కన్యాశ్చ యద్వా పరాశ్రయాః కన్యాః- భిన్నా నౌర్యేషాం॥౨౧॥ ఏవమితి॥ అతదర్హణం- వస్తుతస్తస్య బ్రహ్మత్వాత్ ॥౨౨॥ పశువదితి॥ ఏషయవనైః క్షయం స్థానం- నీయమానః తదా- అనుపథాః ప్రాణాః ఇంద్రియాణి చ- తథా చ శ్రుతిః- తముత్క్రా

మసి కామహే॥౧౦॥ భయనామ్నోऽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః। దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్షయా॥౧౧॥ తస్యాం సందహ్యమానాయాం సపౌరః సపరిచ్ఛదః। కౌటుంబికః కుటుంబిన్యా ఉపతప్యత సాన్వయః॥౧౨॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా। పుర్యాం ప్రజ్వారసంసృష్టః పురపాలోऽన్వతప్యత॥౧౩॥ నశశాకోऽవితుం తత్ర పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః। గంతుమైచ్ఛత్తతో వృక్షకోటరాదివ సోऽహిరాట్॥౧౪॥ శిథిలావయవో యర్హి గంధర్వైర్హృతపౌరుషః। యవనైరరిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురోద హ॥౧౫॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్। స్వత్వావశిష్టం యత్కించిద్గృహకోశపరిచ్ఛదమ్॥౧౬॥ అహం మమేతి స్వీకృత్య గృహేషు కుమతిర్గృహీ। దధ్యౌ ప్రమదయా దీనో విప్రయోగ ఉపస్థితే॥౧౭॥ లోకాంతరం గతవతి మయ్యనాథా కుటుంబినీ। వర్తిష్యతే కథం త్వేషా బాలకాననుశోచతీ॥౧౮॥ న మయ్యనాశితే భుంక్తే నాస్నాతే స్నాతి మత్పరా। మయి రుష్టే సుసంత్రస్తా భర్త్సితే యతవాగ్భయాత్॥౧౯॥ ప్రబోధయతి మావిజ్ఞం వ్యుషితే శోకకర్శితా। వర్త్మైతద్గృహమేధీయం వీరసూరపి నేష్యతి॥౨౦॥ కథం ను దారకా దీనా దారకీర్వాపరాయణాః। వర్తిష్యంతే మయి గతే భిన్ననావ ఇవోదధౌ॥౨౧॥ ఏవం కృపణయా బుద్ధ్యా శోచంతమతదర్హణమ్। గ్రహీతుం కృతధీరేనం భయనామాభ్యపద్యత॥౨౨॥ పశువద్యవనైరేవం నీయమానః స్వకం క్షయమ్। అన్వద్రవన్ననుపథాః శోచంతో భృశమాతురాః॥౨౩॥ పురీం విహాయోపగత ఉపరుద్ధో భుజంగమః। యదా తమేవాను పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం గతా॥౨౪॥ వికృష్యమాణః ప్రసభం యవనేన బలీయసా। నావిందత్తమసావిష్టః సఖాయం సుహృదం పురా॥౨౫॥ తం యజ్ఞపశవోऽనేన సంజ్ఞప్తా యేऽదయాలునా। కుఠారైశ్చిచ్ఛిదుః క్రుద్ధాః స్మరంతోऽమీవమస్య యత్॥౨౬॥ అనంతపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిః సమాః। శాశ్వతీరనుభూయార్తిం ప్రమదాసంగదూషితః॥౨౭॥ తామే

మంతం ప్రాణోऽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతీతి ॥౨౩॥ పురీమితి॥ యవనైరుపరుద్ధో భుజంగమః యదా పురం విహాయాపగతః తదాసీమేవ ప్రాణమను - పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం మహాభూతానిగతా పంచభూతేభ్యో హీ ఉత్పన్నాః పంచభూతాత్మతాం గతేత్యర్థః- ప్రకృతిం మహాభూతాత్మతాం॥౨౪॥ వికృష్యమాణ ఇతి॥ నావిందత్ న సస్మార- పురా పూర్వం- సఖాయం సంతమీశ్వరం॥౨౫॥ తమితి॥ అదయాలునా- కామ్యకర్మసు యే సంజ్ఞప్తా హతాః- అమీవం పాపం క్రౌర్యం వా॥౨౬॥ అనంతేతి॥ శాశ్వతీః సమాః- ఆర్తిమనుభూయ॥౨౭॥ తామితి॥ అంతకాలే తాం భార్యామేవ- మనసా గృహ్ణన్ స్మరన్- అనంతరం విదర్భస్య వేశ్మని- ప్రమదోత్తమా బభూవ - అతః పరమస్మిన్ ప్రకరణే తావదేవ ప్రకృతోపయోగి వక్షితం - స్త్రీధ్యానేన స్త్రీత్వం ప్రాప్తావపి పతివ్రతాధ్యానేన పూర్వాదృష్టేన ధార్మికాద్విదర్భాజ్జన్మాభూత్ - ధార్మికసంగేన చ విశుద్ధస్య భాగవతేన మలయధ్వజేన సంగోऽభూత్ - తతో విష్ణుభక్తిః తతో వైరాగ్యం- తతస్తమేవ భర్తృరూపం గురుం - పాతివ్రత్యధర్మేణ భజతో భగవత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇతి - అన్యత్తు కథాలంకారమాత్రం - తథాపి కించిద్వ్యాఖ్యాస్యామః - విదర్భస్య విశిష్టదర్భోపలక్షితస్య - కర్మఠస్య రాజసింహస్య - ధర్మేణ హి ప్రజాపరిపాలనేన - యజ్ఞాదినా చ తత్క్రియా రాజంతే- తేషు శ్రేష్ఠస్య వేశ్మని ॥ ౨౮ ॥

ఉపయేమ ఇతి॥ మలయోపలక్షితే దక్షిణదేశే-ధ్వజఇవదర్శనీయః- సహి శ్రీవిష్ణుభక్తిప్రధానో ప్రదేశః-తత్ర ముఖ్యః మహాభాగవతఇత్యర్థః-తం డానిశ్చయబుద్ధిః-తామహతీతిపాండ్యః-సఉపయేమె-పురంజనో భాగవతసంగం ప్రాప్తఇత్యర్థః॥౨౯॥తస్యామితి॥ఆత్మజాం శ్రీకృష్ణసేవారుచిం-తత్సంగేనభగవద్ధర్మైరు విరభూదిత్యర్థః-అసితస్య శ్రీకృష్ణస్యేక్షణం యయా తాం-యవీయసః సప్తసుతాన్॥శ్లో॥ శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనంవందనందాస్యమితిసప్తభక్తిప్రకారాన్ - సఖ్యాత్మనివేదనయోస్తు పదార్థజ్ఞానోత్తరకాలత్వాత్ -తస్యచభగవత్త్వేనభగవత్తైవోత్తరత్రోపదేక్ష్యమాణత్వాదిదానీమనుత్పత్తేః సప్తేత్యుక్తం - భగవద్ధర్మరుచ్యాతచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికంజాతమిత్యర్థః-ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిర్హి శ్రవణాదిభక్తిభిరేవసురక్షితాస్తీతిప్రసిద్ధం॥౩౦॥ఏకైకస్యేతి॥ అర్బుదమితి శ్రవణాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారాః అభవన్నిత్యర్థః-తదుక్తం॥ శ్లో॥భక్తియోగోబహువిధోమార్గైర్భామినిభావ్యతఇతి-యేషాంవంశధరైః యతః ప్రవృత్తైః-సంప్రదాయభేదైః-కృత్స్నా మహీమన్వంతరం-తతః పరంచభోక్ష్యతే- అవిద్యాకామకర్మభ్యోపిరక్షిష్యతే॥౩౧ అగస్త్యఇతి॥ అగస్త్యః అగాని మిథ్యాణి గాత్రాణి స్త్యాయతి సంఘాతయతీత్యగస్త్యోమనః-సప్రాక్ ప్రథమం జాతాం దుహితరం-కృష్ణసేవారుచిముపయేమె- తస్యాః మనః కృష్ణేదృఢాం రతిం బబంధేత్యర్థః-ధృతాని శమదమాదీని వ్రతానియయాతాం రతిం- దృఢేభ్యః సత్యలోకాదిభోగేభ్యోపి-చ్యుతస్తత్ర ప్రహితః కృష్ణరతౌ సత్యామిహాముత్ర చభోగవిరాగోజాతఇత్యర్థః-సఏవోపశమాత్మకత్వాన్మునిః కథంభూతః ఇధ్మవాహః అస్య

వమనసాగృహ్ణన్బభూవ ప్రమదోత్తమా।అనంతరంవిదర్భస్యరాజసింహస్యవేశ్మని॥౨౮॥ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీంమలయధ్వజః। యుధినిర్జిత్యరాజన్యాన్పాండ్యఃపరపురంజయః ॥ ౨౯ ॥ తస్యాంసంజనయాంచక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్। యవీయసస్సప్తపుత్రాన్ సప్తద్రవిడభూభృతః॥౩౦॥ ఏకైకస్యాభవంస్తేషాంరాజన్నర్బుదమర్బుదమ్।భోక్ష్యతేయద్వంశధరైర్మహీమన్వంతరంపరమ్॥౩౧॥అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమేధృతవ్రతామ్।యస్యాందృఢచ్యుతోజాతఇధ్మవాహాత్మజోమునిః॥౩౨॥విభజ్య తనయేభ్యః క్ష్మాంరాజర్షిర్మలయధ్వజః।ఆరిరాధయిషుః కృష్ణంసజగామకులాచలమ్॥౩౩॥హిత్వాగృహాన్సుతాన్భోగాన్వైదర్భీమదిరేక్షణా । అన్వగచ్ఛతపాండ్యేశంజ్యోత్స్నేవరజనీకరమ్॥౩౪॥ తత్రచంద్రవసానామతామ్రపర్ణీవటోదకా।తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్యముభయత్రాత్మనోమృజన్॥౩౫॥కందాష్టిభిర్మూలఫలైఃపుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః।వర్తమానశ్శనైర్గాత్రకర్శనంతపఆస్థితః॥ ౩౬॥ శీతోష్ణవాతవర్షాణిక్షుత్పిపాసేప్రియాప్రియే।సుఖదుఃఖేఇతిద్వంద్వాన్యజయత్సమదర్శనః॥౩౭॥ తపసావిద్యయాపక్వకషాయోనియమైర్యమైః।యుయుజేబ్రహ్మణ్యాత్మానంవిజితాక్షానిలాశయః॥౩౮॥ఆస్తేస్థాణురివైకత్రదివ్యవర్షశతంస్థిరః।వాసుదేవేభగవతినాన్యద్వేదోద్వహన్రతిమ్॥౩౯॥ సవ్యాపకతయాత్మా

జౌ యస్య సః॥శ్రు॥ తద్విజ్ఞానార్థం సద్గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధా సమిద్వహనోపలక్షితాగురూపపత్తిః-వైరాగ్యాదభూదిత్యర్థః-నహ్యవిరక్తస్యగురూపపత్తిస్సంభవతి - కథాపత్యేయథాశ్రుతమేవ॥౩౨॥విభజ్యేతి॥క్ష్మాం విభజ్య-తత్ర శ్రవణాదిభక్తిభేదంవ్యవస్థాప్య॥౩౩॥ ఇదానీంపురంజనస్య స్త్రీభావం ప్రాప్తస్య-సర్వతోవిరక్తస్య॥ శ్లో॥ పతిరేవగురుః స్త్రీణామితివచనాత్పతిసేవయాగురుశుశ్రూషాప్రకారందర్శయితుమాహ-హిత్వేత్యాదినా మనోదధఇత్యంతేనగ్రంథేన-మదయతీతిమదిరం ఈక్షణంయస్యాః ౩౪॥ తత్రేతి॥తత్ర చంద్రవసాద్యానద్యః ప్రసిద్ధాః-తాసాంపుణ్యైః సలిలైః-ఉభయత్రాంతర్బహిశ్చాత్మనో మలం క్షాళయన్- తపఆస్థితఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౫॥కందేతి॥అస్యతే భూమౌ క్షిప్యతఇత్యష్టిర్బీజం॥౩౬॥౩౭॥ తపసేతి॥ విద్యయా ఉపాసనయా పక్వకషాయః దగ్ధకామాదివాసనః-యుయుజే ఆత్మనో బ్రహ్మతాం భావయామాస-అక్షాణీంద్రియాణి-అనిలః ప్రాణః - ఆశయః చిత్తం-విజితా అక్షాదయో యేన॥౩౮॥ఆస్తఇతి॥ఆస్తేస్మవర్షశతమితి జ్ఞానస్యదుస్సాధనతాం దర్శయతి - అతఏవహరౌ భక్తింకృతవానిత్యాహ-వాసుదేవే రతిముద్వహన్ అన్యద్దేహాదికం న వేద ॥ ౩౯ ॥ సఇతి॥సఏవంవర్తమానస్సన్-ఆత్మన్యాత్మానం-విద్వాన్ అన్యస్మాదుపరరామ కథంవిద్వాన్-వ్యతిరిక్తతయా దేహాదివ్యతిరిక్తత్వేన-కుతః వ్యాపకతయా- దేహాదిప్రకాశకత్వేన-నను దేహాద్యాకారావిమర్శఏవఏతత్ప్రకాశ ఇతి-నతు నిరాకారః ఆత్మా-అతఆహ-ఆమర్శస్యాపిసాక్షిణం-అయంభావః ఆమర్శో నామాంతఃకరణవృత్తిః-సా చ జడత్వాదాత్మప్రకాశ్యైవేతి-యథా స్వప్నే మమేదం శిరశ్ఛి

న్నమిత్యాదిప్రతీతౌ తద్వ్యతిరిక్తమాత్మానం వేత్తీతి తద్వత్ ॥౪౦॥ కేన విద్వానిత్యత ఆహ ॥ సాక్షాదితి ॥ సాక్షాద్ధరిరేవ యో
గురుస్తేనోక్తేన - సర్వతోముఖం యథా తథా స్ఫురతా - అనవచ్ఛిన్నేన జ్ఞానేన ॥౪౧॥ తదేవాహ ॥ పర ఇతి ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మైవా
హం న సంసారీతి బ్రహ్మణ్యాత్మన ఈక్షణే శోకాదినివృత్తిః - అహమేవ బ్రహ్మేత్యాత్మని బ్రహ్మణ ఈక్షణే బ్రహ్మ పారోక్ష్య
నివృత్తిః - అతో వ్యతిహారేణేక్షమాణ అస్మాత్సంసారాదుపరరామ - నన్వేవమపి జీవస్య కుతో బ్రహ్మతాపత్తిః - ఈక్షణస్యై
వ - వ్యవధాయకత్వాదిత్యాశంక్యాహ - ఈక్షామపి హాయ - యద్దగ్ధేంధనానలవత్తస్యాః స్వయమేవోపశాంతిరితి భావః ॥
౪౨ ॥ ౪౩ ॥ చీరేతి ॥ ఉపపతిం పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనా - తత్సమానా సతీ బభావిత్యర్థః ॥ సూ ॥ ఉపోధికే చేతి కర్మప్రవచనీ
యః - తద్యోగే ద్వితీయా - శాంతమంగారావస్థమనలం - నిర్ధూమా శాంతా శుద్ధా జ్వాలా యథా భవతి తద్వత్ ॥౪౪॥ అజాన
తీతి ॥ తదాసీమపి సుస్థిరమాసనం యస్య - అత ఏవాజానతీ పత్యుః కించిన్మాత్రమాదాసీన్యం యథా తథా - యథాపూర్వముసే
వత ॥౪౫॥ యదేతి ॥ పత్యురంఘ్రిమర్చయంతీ యదా తస్మిన్నంఘ్రావూష్మాణం నాపశ్యత్ ॥౪౬॥ ఆత్మానమితి ॥ అబంధుం ప
తిరహితం - అశ్రుభిరాసిచ్య ॥౪౭॥ ఉత్తిష్ఠేతి ॥ క్షత్రబంధుభ్యః అధార్మికక్షత్రియేభ్యోపి ॥౪౮॥ ఏవమితి ॥ అవర్తయత్ ప్ర
వర్తయామాస ॥౪౯॥ చితిమితి ॥ తస్యాం నిధాయ అగ్నిదానేనాదీప్య చ ॥౫౦॥ తత్రేతి ॥ పూర్వతరః అనాదిరీశ్వరః కశ్చిత్స

నం వ్యతిరిక్తతయాత్మని। విద్వాన్ స్వప్న ఇవామర్శసాక్షిణం విరరామ హ ॥౪౦॥ సాక్షాద్భగవతోక్తేన గురు
ణా హరిణా నృప। విశుద్ధజ్ఞానదీపేన స్ఫురతా విశ్వతోముఖమ్ ॥౪౧॥ పరే బ్రహ్మణి చాత్మానం పరం బ్రహ్మ త
థాత్మని। వీక్షమాణో విహాయేక్షామస్మాదుపరరామ హ ॥౪౨॥ పతిం పరమధర్మజ్ఞం వైదర్భీ మలయధ్వజం।
ప్రేమ్ణా పర్యచరద్ధిత్వా భోగాన్ సా పతిదేవతా ॥౪౩॥ చీరవాసా వ్రతక్షామా వేణీభూతశిరోరుహా। బభా
వుపపతిం శాంతశిఖా శాంతమివానలం ॥౪౪॥ అజానతీ ప్రియతమం యథోపరతమంగనా। సుస్థిరాసనమా
సాద్య యథాపూర్వముపాచరత్ ॥౪౫॥ యదా నోపలభేతాంఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చతీ। ఆసీత్సంవి
గ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా ॥౪౬॥ ఆత్మానం శోచతీ దీనమబంధుం విక్లబాశ్రుభిః। స్తనావాసి
చ్య విపినే సుస్వరం ప్రరురోద హ ॥౪౭॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలాం। దస్యుభ్యః క్షత్రబం
ధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి ॥౪౮॥ ఏవం విలపతీ బాలా విపినేనుగతా పతిం। పతితా పాదయోర్భర్తూరు
దత్యశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥౪౯॥ చితిం దారుమయీం చిత్వా తస్యాం పత్యుః కళేబరం। ఆదీప్య చానుమరణే
విలపంతీ మనో దధే ॥౫౦॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్। సాంత్వయన్ వల్గునా సా
మ్నా తామాహ రుదతీం ప్రభో ॥౫౧॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాయం శయానో యస్య శోచసి। జానాసి కిం స
ఖాయం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ ॥౫౨॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే। హిత్వా మాం పదమ
న్విచ్ఛన్ భౌమభోగరతో గతః ॥౫౩॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ। అభూతామంత
రా వౌకః సహస్రపరివత్సరాన్ ॥౫౪॥ స త్వం విహాయ మాం బంధో గతో గ్రామ్యమతిర్మహీం। విచరన్ ప
దమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా ॥౫౫॥ పంచారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకం। షట్కు
లం పంచవిపణం పంచప్రకృతి స్త్రీధవమ్ ॥౫౬॥ పంచేంద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ ప్రభో,

ఖా ॥ శ్రు ॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజావితి శ్రుతేః - సామ్నా ప్రియవాక్యేన - సంబోధయన్ ॥౫౧॥ కేతి ॥ యస్య యం శోచసి - అ
గ్రే సృష్టేః పూర్వం - విచచర్థ - మయి స్థితత్వేన వివిధం సఖ్యసుఖమనుభూతవత్యసి ॥౫౨॥ అపీతి ॥ యద్యపి మాం న జానాసి
తథాప్యాత్మానం త్వామవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్మే సఖా ఆసీదిత్యేవం కిం స్మరసి - సఖ ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః ప్రాక్తన
పుంస్త్వస్మరణాయ - సఖ్యం స్మారయన్ స్వవియోగకృతమనర్థమాహ - సార్ధైః షడ్భిః పదం స్థానం ॥౫౩॥ హంసావితి ॥
హంసౌ శుద్ధౌ - మానసం హృదయమయనం యయోః - కథాపక్షే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావభూతాం జాతౌ ఓకో గృహం
అంతరా వినైవ - వా శబ్ద ఏవార్థే - సహస్రపరివత్సరాన్ మహాప్రళయో యావత్ ॥౫౪॥ స ఇతి ॥ హే బంధో గ్రామ్యే స్వైరే
సుఖే మతిర్యస్య - స్త్రియా మాయయా ॥౫౫॥ పంచారామమితి ॥ పంచ శబ్దాదయః ఆరామాః ఉపవనాని యస్మిన్ - నవ ద్వారా
ణి ప్రాణచ్ఛిద్రాణి యస్మిన్ - ఏకః ప్రాణః పాలో యస్మిన్ - త్రీణి పృథివ్యప్తేజాంసి కోష్ఠాని ప్రాకారా యస్మిన్ - షట్ జ్ఞా
నేంద్రియమనాంసి కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకా వణిజో యస్మిన్ - పంచ విపణా అట్టాః కర్మేంద్రియాణి యస్మిన్ - పంచ
భూతాని ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం యస్య - స్త్రీ బుద్ధిరేవ ధవః పతిః స్వామినీ యస్మిన్ ॥౫౬॥ స్వయమేవేమం శ్లోకం వ్యా

చష్టే-పంచేంద్రియార్థాఇతి-పట్కులమితి-షట్ పంచ ఏక పాలమితిచస్పష్టత్వాన్నవ్యాఖ్యాతం॥ ౫౭ ॥ విపణఇతి॥ భూతా న్యేవఅవ్యయా ప్రకృతిరుపాదానంయస్య - స్త్రీధవమిత్యస్యవ్యాఖ్యానంశక్తిరధీశోయస్య-తద్వశస్సన్నిత్యర్థః॥ ౫౮॥తస్మిన్నితి॥స్పృష్టః-అభిభూతః-అతోనవిద్యతేస్మృతిబ్రహ్మత్వేఽస్మృతిర్యస్య॥౫౯॥తత్త్వం పదిశతిచతుర్భిః॥ నేతి॥ సుహృత్పతిః-నవద్వారేపురే-యయారుద్ధోసితస్యాః॥౬౦॥మాయేతి॥పుమాంసంపూర్వజన్మనియదస్యథాః - ఇదానీం చసతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రియం యన్మన్యసే-ఏషామాయా-యతఉభయమపివస్తుతోనాస్తి-యస్మాదావాంహంసౌశుద్ధౌ- నా ఆవయోః-వత్స్యమానాం గతింస్వరూపంపశ్య॥౬౧॥తత్త్వంపదార్థయోశ్చిదంశేనైక్యమాహ॥అహమితి॥అహమేవభవాన్-ఉపచారంవారయతి-నచాన్యఇతివ్యతిహారోపదేశఃఉక్తాభిప్రాయః-ఖిద్రముంతరం॥౬౨॥ తర్హికథమావయోరజ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వాదిధర్మభేదస్తత్రాహ॥యథేతి॥ ఆత్మానం దేహం ఆదర్శేనిర్మలంమహాంతంస్థిరంచావేక్షే పరస్యచక్షుషిచ-తద్విపరీతంవిద్యావిద్యోపాధికృతోధర్మభేదఇత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ ఏవమితి॥తద్వ్యభిచారేణఈశ్వరవియోగేన॥

తేజోభిన్నానికోష్ఠానికులమింద్రియసంగ్రహః॥ ౫౭ ॥ విపణస్తుక్రియాశక్తిర్భూతప్రకృతిరవ్యయా।శక్త్యధీశఃపుమానత్రప్రవిష్టోనావబుధ్యతే॥౫౮॥తస్మింస్త్వంరామయాస్పృష్టోరమమాణోఽశ్రుతస్మృతిః।తత్సంగాదీదృశీంప్రాప్తోదశాంపాపీయసీంప్రభో॥౫౯॥నత్వంవిదర్భదుహితానాయంవీరసుహృత్తవ।నపతిస్త్వంపురంజన్యారుద్ధోనవముఖేయయా॥౬౦॥ మాయాహ్యేషామయాసృష్టాయత్పుమాంసంస్త్రియంసతీమ్।మన్యసేనోభయంయద్వైహంసౌపశ్యావయోర్గతిమ్॥౬౧॥ అహంభవాన్నచాన్యస్త్వంత్వమేవాహంవిచక్ష్వభోః।ననౌపశ్యంతికవయశ్ఛిద్రంజాతుమనాగపి॥ ౬౨॥ యథాపురుషఆత్మానమేకమాదర్శచక్షుషోః।ద్విధాభూతమవేక్షేతతథైవాంతరమావయోః॥౬౩॥ఏవంసమానసోహంసోహంసేనప్రతిబోధితః।స్వస్థస్తద్వ్యభిచారేణనష్టామాపపునఃస్మృతిమ్॥౬౪॥బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మంపారోక్ష్యేణప్రదర్శితమ్।యత్పరోక్షప్రియోదేవోభగవాన్విశ్వభావనః॥౬౫॥*********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధే - అష్టావింశోధ్యాయః

ప్రాచీనబర్హిః॥భగవంస్తేవచోఽస్మాభిర్నసమ్యగవగమ్యతే।కవయస్తద్విజానంతినవయంకర్మమోహితాః॥౧॥ శ్రీనారదః॥ పురుషంపురంజనంవిద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనఃపురమ్। ఏకద్విత్రిచతుష్పాదంబహుపాదమపాదకమ్॥౨॥ యోవిజ్ఞాతాహృతస్తస్యపురుషస్యసఖేశ్వరః। యన్నవిజ్ఞాయతేపుంభిర్నామభిర్వాక్రియాగుణైః॥౩॥యదాజిఘృక్షన్పురుషఃకార్త్స్న్యేనప్రకృతేర్గుణాన్। నవద్వారంద్విహస్తాంఘ్రితత్రామన్యతసాధ్వితి॥౪॥బుద్ధింతుప్రమదాంవిద్యాన్మమాహమితియత్కృతమ్।యామధిష్ఠాయదేహేస్మిన్పుమాన్భుంక్తేక్షభిర్గుణాన్॥౫॥సఖాయఇంద్రియగణాజ్ఞానంకర్మచయత్కృతమ్। సఖ్యస్తద్వృత్తయఃప్రాణఃపంచవృత్తిర్యథోరగః॥౬॥బృహద్బలంమనోవిద్యాదుభయేంద్రియనాయకమ్। పాంచాలాఃపంచవిషయాయన్మధ్యేనవఖంపురమ్॥౭॥అక్షిణీనాసికేకర్ణౌముఖంశిశ్నగుదావితి। ద్వేద్వేద్వారౌబహిర్యాతియస్తదింద్రియసంయుతః॥౮॥అక్షిణీనాసికేచాస్యమితిపంచపురఃకృతాః। దక్షిణాదక్షి

౬౪॥కథామాత్రమితి॥బుద్ధింవారయతి॥బర్హిష్మన్నితి॥పారోక్ష్యేణరాజకథామిషేణ-తత్రహేతుఃయద్యస్మాత్॥౬౫॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ***********************************

శ్లో॥ఊనత్రింశేపరోక్షార్థవ్యాఖ్యానేనోపసంహృతమ్। స్త్రీసంగతోభవస్త్రీవశసంగాన్ముక్తిరుదీర్యతే ॥ భగవన్నితి॥కవయఃఅధ్యాత్మవిదః॥౧॥పురుషమితి॥వ్యనక్తిలింపతి-చేతనీకరోతీత్యర్థః-యద్వావ్యనక్తిప్రకటయతి-తతశ్చ-స్వకర్మణాపురంజనయతీతిపురంజనపదంవ్యాఖ్యాతంభవతి-ఏకద్వ్యాదయఃపాదాయస్య॥౨॥య ఇతి॥ అవిజ్ఞాతశబ్దేన-అహ్వాతఃవ్యాహృతఃఉక్తోయఃసఈశ్వరః-అవిజ్ఞాతనామనిరుక్తిః-యద్యస్మాత్పుంభిర్నామాదియోగేననవిజ్ఞాయతే॥౩॥ యదేతి॥తత్రతేషుపురేషుమధ్యే॥౪॥బుద్ధిమితి॥అక్షిభిరింద్రియైః॥౫॥సఖాయఇతి॥ పంచవృత్తిత్వాత్పంచశిరాఃసర్పఇవప్రాణః॥౬॥ఏకాదశభటఇత్యనేనైకాదశోమహాభటోనాయకఇత్యుక్తంసందర్శయతిబృహదితి- బృహద్బలంయస్యతన్మనః-నవఖానిద్వారాణియస్య॥౭॥ద్యుమత్సఖఇత్యాదేరర్థంసంక్షేపేణాహ॥అక్షిణీఇతి॥యస్తదింద్రియసంయుతఃసఆత్మాతాభిఃద్వార్భిర్బహిర్యాతీతి॥౮॥అక్షిణీఇతి॥పురఃపూర్వభాగేకృతాః॥౯॥ఖద్యోతేతి॥నేత్రఇతి॥రూపమితి- చక్షుషేతి-

ఖద్యోతాదీనాంవ్యాఖ్యానం-శేషోనువాదః-ఈశ్వరఃపురంజనః॥౧౦॥నలినీతి॥ నాసేఇతివ్యాఖ్యా-అవధునోతీత్యవధూతో వాయుః-తదాత్మకేనోచ్ఛ్వాసేనసహైకస్థానత్వాత్-ఘ్రాణోవధూతః-అస్యమితివ్యాఖ్యా-రసజ్ఞవిపణాన్వాగితిశ్లో రసజ్ఞశబ్దనిర్దిష్టస్య-రసవిదిత్యనువాదః-రసఇతి-వ్యాఖ్యా-రసనేంద్రియమిత్యర్థః-విపణోవాగ్రసవిద్రసఇతిశ్లో వపాఠః-ఆర్షత్వాన్నదోషోత్రరాధిక్యం॥౧౧॥ఆపణఇతి॥అంధఃఅన్నం॥౧౨॥౧౩॥ హరంతీతి॥ పరీవృత్త్యావరిభ్రమణేన॥ ౧౪॥స్వసారమితి॥భగినీత్వేనజగృహే-లోకానాంతుయాయుచరాస్సంచారిణః॥౧౫॥భూతేతి॥భూతానాముపసర్గేపీడా యామాశుశీఘ్రంనృత్యహేతుఃరయోవేగోయస్యేతి-ప్రజ్వారఇతి-ప్రజ్వారశబ్దస్యవ్యాఖ్యా-పాఠాంతరేభూతభేభూ తకృతాఉపసర్గేఅరయఃఅనేనచఅరిభిఃరుద్ధఇతపదంవ్యాఖ్యాతంద్వివిధఃశీతోష్ణభేదేనప్రవేశభేదాత్॥౧౬॥పిత్రితి॥గ్రా మకమిత్యస్యానువాదః-గ్రామిణాంరతిరితిశస్యవ్యాఖ్యావ్యవాయఇతి॥౧౭॥౧౮॥హస్తేతి॥ విషూచీనపదార్థానువాదోవి షూచిరితి-తస్మైతస్మైనోగుణైఃతమస్సత్త్వరజోభిః॥౧౯॥ఇహిషీయద్యదీహేతేత్యాదేరర్థంసంగృహ్యాహ॥ యథేతి॥ యథాయథాబుద్ధిఃస్వప్నేవిక్రియతేజాగ్రతివికరోతివాఇంద్రియాణిపరిణామయతి-తథ్యాగుణైరక్తోలిప్తః-ఆత్మా

ణఃకర్ణఉత్తరాచోత్తరఃస్మృతః।పశ్చిమేఇత్యథోద్వారౌగుదశిశ్నావిహోచ్యతే॥౯॥ ఖద్యోతాఃగ్రహ్య శీచాత్రనేత్రేఏకత్రనిర్మితే।రూపంవిభ్రాజితంతాభ్యాంవిచష్టేచక్షుషేశ్వరః॥౧౦॥నలినీనాలినీనాసేగం ధస్సౌరభఉచ్యతే।ఘ్రాణోవధూతోముఖ్యాస్యం*విపణోవాగ్రసఃరసః॥౧౧॥ ఆపణోవ్యవహారోత్ర చిత్రమంధోబహూదనమ్।పితృహూర్దక్షిణఃకర్ణఉత్తరోదేవహూఃస్మృతః॥౧౨॥ సంవత్సరశ్చండవే గఃకాలోయేనోపలక్షితః।తస్యాహానీహగంధర్వాగంధర్వ్యోరాత్రయఃస్మృతాః॥౧౩॥హరంత్యాయుఃప రీవృత్త్యాషష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్। కాలకన్యాజరాసాక్షాల్లోకస్తాంనాభినందతి॥౧౪॥స్వసారంజగృహే మృత్యుఃక్షయాయయవనేశ్వరః।ఆధయోవ్యాధయస్తస్యసైనికాయవనాశ్చరాః॥౧౫॥భూతోపసర్గాశు రయఃప్రజ్వారోద్వివిధోజ్వరః।ప్రవృత్తంచనివృత్తంచశాస్త్రంపాంచాలసంజ్ఞితమ్॥౧౬॥పితృయానం దేవయానంశ్రోత్రాచ్ఛ్రుతిధరాద్వ్రజేత్। ఆసురీమేఢ్రమర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయోగ్రామిణాంరతిః॥ ౧౭॥ఉపస్థోదుర్మదఃప్రోక్తోనిరృతిర్గుదఉచ్యతే।వైశసంనరకంపాయుర్లుబ్ధకోంధౌతుమేశృణు॥౧౮॥ హస్తపాదౌపుమాంస్తాభ్యాంయుక్తోయాతికరోతిచ।అంతఃపురంచహృదయంవిషూచిర్మనఉచ్యతే॥౧౯॥తత్ర మోహంప్రసాదంవాహర్షంప్రాప్నోతితద్గుణైః॥౧౯॥యథాయథావిక్రియతేగుణాక్తోవికరోతివా।త థాతథోపద్రష్టాత్మాతద్వృత్తీరనుకార్యతే॥౨౦॥ దేహోరథస్త్వింద్రియాశ్వస్సంవత్సరరయోగతిః। ద్వికర్మచక్రస్త్రిగుణధ్వజఃపంచాసుబంధురః॥ ౨౧॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూతోహృన్నీడోద్వంద్వకూబరః॥ పంచేంద్రియార్థప్రక్షేపస్సప్తధాతువరూథకః॥ ౨౨॥ ఆసురీవిక్రమోబాహ్యోమృగతృష్ణాంప్రధావ తి।ఏకాదశేంద్రియచమూఃపంచసూనావినోదకృత్॥౨౩॥ఏవంబహువిధైర్దుఃఖైర్దైవభూతాత్మసంభవైః॥ క్లిశ్యమానశ్శతంవర్షాన్దేహీదేహేతమోవృతః॥౨౪॥ ప్రాణేంద్రియమనోధర్మానాత్మన్యధ్యస్యనిర్గు ణః।శేతేకామలవాన్ధ్యాయన్మమాహమితికర్మకృత్॥ ౨౫॥ యదాత్మానమవిజ్ఞాయభగవంతంపరంగు

థాతథాతస్యాఃవృత్తీః-దర్శనస్పర్శనాద్యాః-కేవలముపద్రష్టైవసన్-బలాదనుకార్యతే॥౨౦॥ఆశుగమిత్యేతద్వ్యాచష్టే

దేహఇతి॥సంవత్సరస్యేవాప్రతిహతోరయోవేగఃప్రతీతోయస్యాసః-సంవత్సరరయః - వస్తుతస్తు-అగతిఃస్వప్నశరీరాదే ర్బుద్ధావేవవృత్తిత్వేనదేశాంతరగత్యభావాత్-పాఠాంతరే-సంవత్సరశ్చతగత్యాగంవయశ్చతాభ్యాంగతిర్యస్యేతి- ద్వి పమిత్యస్యవ్యాఖ్యా-ద్విచక్రమిత్యస్యవ్యాఖ్యాద్వికర్మచక్రఇతి-త్రిగుణధ్వజఇతిత్రివేణుపదవ్యాఖ్యా॥౨౧॥మనఇతి॥ పంచ ప్రహరణమిత్యేతద్వ్యాచష్టే-పంచేంద్రియార్థప్రక్షేపఇతి॥౨౨॥ఆసురీతి॥పంచేంద్రియైఃసూనాహింసాతయా-వినయం వినోదంకరోతీతిపంచసూనావినోదకృత్-అనేనచచారమృగయాంతత్రేత్యాదివ్యాఖ్యాతం॥౨౩॥ఏవంపరోక్షత్వేనఉక్తమ ర్థంవ్యాఖ్యాయసర్వకథాతాత్పర్యమాహ-ఏవమిత్యాదివిరమక్రమేణోన్యంతేన ఏవమితి-అధిదైవికాదిభిర్దుఃఖైః - క్లిశ్య మానోమమాహమితి-దేహేశతంవర్షాణిశేతేవర్తతఇతిద్వయోరన్వయః॥౨౪॥ప్రాణేతి॥ అశనాపిపాసాదీన్ప్రాణధ ర్మాన్-అంధత్వాదీనింద్రియధర్మాన్-కామాదీన్మనోధర్మాంశ్చ-నిర్గుణేప్యాత్మన్యధ్యస్య - కామలవాన్విషయసుఖలే శాన్-ధ్యాయన్కర్మకృత్॥౨౫॥తతఃకిమతఆహద్వాభ్యాం॥యదేతి॥స్వదృక్స్వప్రకాశస్వభావోపి॥౨౬॥ గుణేతి॥ గు

శం-కృష్ణం తామసం-లోహితం రాజసం-యథాకర్మ తథా జాయతే॥౨౭॥ తదేవాహ ద్వాభ్యాం- శుక్లాదితి-ప్రకాశో భూయిష్ఠో యేషు-దుఃఖముదర్క ముత్తరఫలం యేషు- క్రియయా ఆయాసో యేషు తాః-లోహితాః తమశ్శోకావుత్కటౌ యేషు తాః-కృష్ణాదితి జ్ఞేయం॥౨౮॥ క్వచిదితి॥ నోభయం నపుంసకం-యథాకర్మగుణం-కర్మగుణావనతిక్రమ్య॥౨౯॥ తేషుత్రైవ వశేన సుఖదుఃఖప్రాప్తిర్నేతి సదృష్టాంతమాహ-ద్వాభ్యాం॥ క్షుదితి॥ క్షుధాపరీతో వ్యాప్తః - సారమేయః శ్వా దండం దండేన తాడనం॥౩౦॥ ఏవమితి॥ కామవ్యాప్త ఆశయో యస్య॥౩౧॥ నను తర్హి సుఖస్య సంభవాత్ దుఃఖస్య ప్రతీకారసంభవాన్నైకాంతతో హేయత్వం తత్రాహ ॥ దుఃఖేష్వితి ॥ దుఃఖస్య ప్రతికారస్తావన్నాస్తి స్యాచ్చేత్ తస్య తస్య ప్రతిక్రియా- తథాపి త్రివిధేషు మధ్యే- ఏకతరేణాపి దుఃఖేన వ్యవచ్ఛేదో వియోగో నాస్తి ॥ ౩౨ ॥ ప్రతిక్రియాణామపి దుఃఖస్వరూపత్వాదితి సదృష్టాంతమాహ- యథాహీతి॥౩౩॥ దుఃఖస్య మూలభూతాని కర్మాణి- ప్రతిక్రియాదికర్మభిర్నైవ నివర్తంత ఇత్యాహ॥ నేతి॥ నైకాంతతః అత్యంతం సవాసనం - కేవలం జ్ఞానరహితం - అవిద్యయా ఉపసృతం ప్రాప్తం - అతో విరోధాన్న నివర్త్యనివర్తకత్వమితి భావః॥ అత్ర దృష్టాంతః- స్వప్నే దృష్టః స్వప్నః ప్రబోధం వినా యథా తం స్వప్నం అత్యంతం న ప్రతికరోతీత్యర్థః ॥ ౩౪॥ నను తర్హి అజ్ఞానవిలసితత్వేన సంసృతిహేతోర్దేహాదేరప్యసత్యత్వాత్కథం తర్హి తన్నివర్తన

రుమ్। పురుషస్తు విషజ్జేత గుణేషు ప్రకృతేః స్వదృక్ ॥౨౬॥ గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కురుతేఽవశః। శుక్లం కృ
ష్ణం లోహితం వా యథాకర్మాభిజాయతే॥ ౨౭॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాఀల్లోకానాప్నోతి కర్హిచి
త్। దుఃఖోదర్కాన్క్రియాయాసాంస్తమశ్శోకోత్కటాన్క్వచిత్ ॥ ౨౮ ॥ క్వచిత్పుమాన్క్వచిచ్చ
స్త్రీ క్వచిన్నోభయమంధధీః। దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవః॥౨౯॥ క్షుత్పరీతో యథా దీ
నస్సారమేయో గృహం గృహమ్। చరన్విందతి యద్దిష్టం దండమోదనమేవ వా॥౩౦॥ ఏవం కామాశయో జీవ
ఉచ్చనీచపథా భ్రమన్ । ఉపర్యధో వా మధ్యే వా యాతి దిష్టం ప్రియాప్రియమ్॥ ౩౧॥ దుఃఖేష్వేకతరే
ణాపి దైవభూతాత్మహేతుషు। జీవస్య న వ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్తత్ప్రతిక్రియా॥ ౩౨ ॥ యథా హి పురు
షో భారం శిరసా గురుముద్వహన్। తం స్కంధేన స ఆధత్తే తథా సర్వాః ప్రతిక్రియాః ॥౩౩॥ నైకాంతతః ప్రతీ
కారః కర్మణాం కర్మ కేవలమ్। ద్వయం హ్యవిద్యోపసృతం స్వప్నే స్వప్న ఇవానఘ॥౩౪॥ అర్థే హ్యవిద్యమా
నేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే। మనసా లింగరూపేణ స్వప్నే విచరతో యథా॥౩౫॥ అథాత్మనోఽర్థభూతస్య య
తోఽనర్థపరంపరా। సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదో భక్త్యా పరమయా గురౌ॥౩౬॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగ
స్సమాహితః। సధ్రీచీనేన వైరాగ్యం జ్ఞానం చ జనయిష్యతి॥౩౭॥ సోఽచిరాదేవ రాజర్షే స్యాదచ్యుతకథాశ్ర
యః। శృణ్వతః శ్రద్దధానస్య నిత్యదా స్యాదధీయతః॥ ౩౮॥ యత్ర భాగవతా రాజన్ సాధవో విశదాశయాః।
భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః॥ ౩౯॥ తస్మిన్మహన్ముఖరితా మధుభిచ్చరిత్రపీయూషశేషసరితః ప
రితః స్రవంతి। తా యే పిబంత్యవితృషో నృప గాఢకర్ణైస్తాన్న స్పృశంత్యశనతృడ్భయశోకమోహాః॥౪౦॥ ఏ
తైరుపద్రుతో నిత్యం జీవలోకః స్వభావజైః। న కరోతి హరేర్నూనం కథామృతనిధౌ రతిమ్॥౪౧॥ ప్రజాపతిప

ప్రయాసేన తత్రాహ॥ అర్థేహీతి॥ లింగరూపేణ ఉపాధిభూతేన॥ ౩౫॥ తదేవం సంసృతిప్రకారముక్త్వా తన్నివృత్తిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ అథ తస్మాత్పురుషార్థభూతస్యైవాత్మనః- యతోఽజ్ఞానాత్ -మనసో వా- అనర్థపరంపరా సంసృతిర్భవతి-తస్య వ్యవచ్ఛేదో గురురూపే వాసుదేవే భక్త్యైవ ॥ ౩౬॥ నను సంసృతినివృత్తిః వైరాగ్యపూర్వకాత్ జ్ఞానాదేవ న తు భక్త్యా। శ్రుతి॥ తరతి శోకమాత్మవిదిత్యాదిశ్రుతేస్తత్రాహ॥ వాసుదేవ ఇతి- సధ్రీచీనేన సమీచీనేన ప్రకారేణ॥ ౩౭॥ నన్వసౌ మహాఫలో భక్తియోగః-కథం స్యాత్తత ఆహ॥ స ఇతి॥ హే రాజర్షే- స తు అచ్యుతస్య కథామాశ్రిత్య వర్తమానో చిరాత్స్యాత్ కస్య స్యాత్తదాహ- శృణ్వతః అధీయానస్య చ॥ ౩౮॥ నను సా కథా కుత్ర స్యాత్తదాహ॥ యత్రేతి॥ భగవతో గుణానుకథనే శ్రవణే చ-వ్యగ్రం సత్వరం చేతో యేషాం తే॥ ౩౯॥ నను సాధుసంగం వినాఽస్యా యమేవ హరికథాచింతనాదినా కృతార్థ వేదివేత్యాశంక్యాహ- ద్వాభ్యాం॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ స్థానే-మహద్భిర్ముఖరితాః కీర్తితాః- మధుభిదశ్చరిత్రమేవ పీయూషం- తదేవ శిష్యత ఇతి శేషో యాసు- అసారాంశరహితశుద్ధామృతవాహిన్య ఇత్యర్థః- అవితృషః అలంబుద్ధిశూన్యాస్సంతః- గాఢైః సావధానైః కర్ణైః ఏతాస్సరితః పిబంతి సేవంతే - అశనశబ్దేన క్షుల్లక్ష్యతే - అశనాదయస్తాన్న స్పృశంతి-భక్తిరపి తాసాం సాధనం ఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ సత్సంగమంతరేణ స్వయమేవ కథాచింతనాదావాలస్యాదివారసావేశాభావాచ్చ క్షుత్పి

పాసాద్యభిభూతస్య భక్తిర్న సంభవతీత్యాహ॥ప్రమత్తైరితి॥స్వభావజైః-అత్రమాణకైః- దేహప్రయుక్తైర్వ్యాప్తైరశనాది భిః నిత్యముపద్రుతోయం జీవలోకః-అమృతంనిధీయతేస్మిన్నితి అమృతనిధిః శ్రీహరేః కథైవామృతనిధిః తస్మిన్ రతింనకరోతి నూనంనిశ్చితం॥౪౧॥ భగవదనుగ్రహమంతరేణ శునకస్యాపి విజ్ఞానసంభవ ఇతి కైముత్యన్యాయేనాహ చతుర్భిః॥ ప్రజాపతీతి॥ప్రజాపతిపతిః బ్రహ్మా॥౪౨॥ మరీచిరితి॥ మదంతాః అహం నారదోంతే యేషాం తే॥౪౩॥ అద్యేతి॥ వాచాంపతయోపి- తపోవిద్యాసమాధిభిరుపాయైః పశ్యంతోవిచిన్వంతోపి- పశ్యంతం సర్వసాక్షిణం నపశ్యంతి॥౪౪॥కుత ఇత్యత ఆహ॥శబ్దబ్రహ్మణీతి॥శబ్దబ్రహ్మణి వేదే ఉరుర్విస్తరో యస్య- అర్థతోపి పారశూన్యే తస్మిన్ వర్తమానాః - మంత్రాణాంలింగైర్వజ్రహస్తత్వాదిగుణయుక్తవివిధదేవతాభిధానసామర్థ్యైః పరిచ్ఛిన్నమేవేంద్రాదిదేవతారూపం - తత్తత్కర్మాభిమానాత్ తత్తద్రూపేణభజంతః-పరమీశ్వరంనవిదుః॥౪౫॥తర్హ్యుపాస్యః కో నామ కర్మాద్యాగ్రహం హిత్వా- పరమేశ్వరమేవభజేదత ఆహ॥యదేతి॥యంయదా అనుగృహ్ణాతి- అనుగ్రహే హేతుః - ఆత్మని భావితస్సన్ తదాలోకే-లోకవ్యవహారే చ-వేదే వైదికమార్గే-పరినిష్ఠితాంమతింత్యజతి॥౪౬॥తస్మాదితి॥అర్థకాశిషు పరమార్థత్వేన ప్రకాశమానేషు - పురుషార్థబుద్ధింమా కృథాః ప్రరోచనాయ కేవలం శ్రోత్రప్రియేషు- న స్పృష్టం న స్పృష్టం పరమార్థభూతం వస్తు యైస్తేషు॥౪౭॥నను వేదేన స్వర్గాదిసాధనత్వేనోక్తాని కర్మాణీతి వేదవాదినో వదంతి- కథమస్పృష్టవస్తుష్విత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥స్వమితి యే ధూమ్రధియో మలినబుద్ధయః-సకర్మకం కర్మపరం వేదమాహుః- తే అతద్విదః అవేదజ్ఞాః- యతస్తే-స్వం స్వరూపభూతం-లోకమా

లిస్సాతౌద్భగవాన్గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః॥౪౨॥ మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ
పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదంతా బ్రహ్మవాదినః॥౪౩॥అద్యాపి వాచస్పతయస్త
పోవిద్యాసమాధిభిః। పశ్యంతోపి న పశ్యంతి పశ్యంతం పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪౪॥ శబ్దబ్రహ్మణి దుష్పారే చరంత
ఉరువిస్తరే। మంత్రలింగైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజంతో న విదుః పరమ్॥ ౪౫॥యదా యస్యానుగృహ్ణాతి భగవా
నాత్మభావితః। స జహాతి మతిం లోకే వేదే చ పరినిష్ఠితామ్॥౪౬॥తస్మాత్కర్మసు బర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశి
షు। మార్థదృష్టిం కృథాః శ్రోత్రస్పర్శిష్వస్పృష్టవస్తుషు ॥ ౪౭ ॥ స్వం లోకం న విదుస్తే వై యత్ర దేవో జ
నార్దనః। ఆహుర్ధూమ్రధియో వేదం సకర్మకమతద్విదః॥౪౮॥ ఆస్తీర్య దర్భైః ప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన
క్షితిమండలం। స్తబ్ధో బృహద్వధాన్మానీ కర్మ నావైషి యత్పరం। తత్కర్మ హరితోషం యత్సా విద్యా తన్మతి
ర్యయా॥౪౯॥హరిర్దేహభృతామాత్మా స్వయం ప్రకృతిరీశ్వరః। తత్పాదమూలం శరణం యతః క్షేమో
నృణామిహ॥౫౦॥సోయం ప్రియతమశ్చాత్మా యతో న భయమణ్వపి। ఇతి వేద స వై విద్వాన్ యో విద్వాన్
స గురుర్హరిః॥౫౧॥ ప్రశ్న ఏవం హి సంఛిన్నో భవతః పురుషర్షభ। అత్ర మే వదతో గుహ్యం నిశామయ సు
నిశ్చితం ॥ ౫౨ ॥ క్షుద్రం చరం సుమనసాం శరణే మిథిత్వా రక్తం షడంఘ్రిగణసామసు లుబ్ధకర్ణం। అ
గ్రే వృకానసుతృపోవిగణయ్య యాంతం పృష్ఠే మృగం మృగయ లుబ్ధకబాణభిన్నం ॥ ౫౩ ॥ ·········

త్మతత్త్వం- వేదతాత్పర్యగోచరం న విదుః- యత్ర దేవోస్తి॥౪౮॥త్వం తు మహామూర్ఖ ఇత్యాహ॥ ఆస్తీర్యేతి॥ బృహద్వధాత్ -బహుపశువధాత్ - మానీ మహాయజ్వాహమిత్యహంకారీ - అతః స్తబ్ధః అవినీతస్సన్ - కర్మ నావైషి పరం ఆత్మతత్త్వజ్ఞానోపాయభూతం విద్యాస్వరూపం యత్తచ్చ న వేత్సి- నారదః స్వయం కృపయా- తదుభయం నిరూపయతి-తదితి- హరింతోషయతీతి హరితోషం యత్ - తదేవ కర్మ-యయా తస్మిన్ హరౌ మతిర్భవతి- సైవ విద్యా- మహాఫలత్వాత్॥౪౯॥ కుత ఇత్యపేక్షాయాం హరేః పరమఫలత్వం దర్శయన్నాహ- ద్వాభ్యాం॥ హరిరితి॥హరిర్దేహభృతామాత్మా ఈశ్వరశ్చ తత్ర హేతుః-స్వయంస్వాతంత్ర్యేణ ప్రకృతేః కారణం-అతస్తత్పాదమూలమేవ శరణం ఆశ్రయః యతః యస్మిన్॥౫౦॥ న చ తద్భజనే అన్యభజన ఇవ దుఃఖం భయం చేత్యాహ॥స ఇతి॥అస్య పుంసః సోయం శ్రీహరిః ప్రియతమః- స వై ఆత్మత్వాత్ -రాజాదిస్తు ద్రవ్యాద్యుపాధినాపియః- యతః - శ్రీహరిచరణశరణస్య అణ్వపి న భయం- అతస్తత్పాదమూలం శరణమిత్యనేన సంబధ్యతే-ఇదానీమేవంవిధం స్తౌతి- ఇతి యో వేద స ఏవ విద్వాన్ స గురుః-స ఏవ హరిశ్చ॥౫౧॥ ఉక్తముపసంహరతి॥ప్రశ్న ఇతి॥ఏవం భవతః ప్రశ్నః సంఛిన్నః పరిహృతః తదేవమాత్మనో బంధమోక్షప్రకారే కథారూపేణ కథితేపి - నాతినిర్విణ్ణచిత్తం-పుత్రాగమనం-ప్రతీక్షమాణం సంతం-తత్క్షణమేవ మహాభయకంపితసకలగాత్రం - గృహాన్నిర్వాసయితుం-హరిణరూపకమాహ- అగ్ర ఇతి-వదతో మే వచః శృణు॥౫౨॥క్షుద్రమితి॥క్షుద్రమల్పం చగలితధాతుం అలుక్-సుమనసాంపు

ష్వాణాం- శరణేఆశ్రమే వాటికాయాం- మిథిత్వా మిథః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిలిత్వా- తస్మై గ్రివరక్తమానసక్తం- షడంఘ్రిరోభ్రిసురాస్తేషాం గణాస్తేషాం- సామసు గీతేషు- లుబ్ధాకర్ణాయస్యతం- పరేషామసుభిః ప్రాణైః స్వీయానసూం స్తర్పయంతీత్యసుతృపః- తానవిగణయ్యాఅగణయిత్వా-లుబ్ధకస్య బాణేనభిన్నం మృగం మృగయుతా న్వేషయ ॥ ౫౩॥ శ్లోకం ప్రస్తుతేయోజయన్ వ్యాచష్టే - సుమనోభిఃసమానోధర్మః పరిణామః విరసత్వం యాసాం స్త్రీణాం - మిథిత్వే త్యస్యవ్యాఖ్యా మిథునీభూయ స్త్రీభిః సహేతి శేషః రక్తమిత్యస్య వ్యాఖ్యా తాస్వభినివేశితం మనో యేన - అసుతృపఇత్య స్య వ్యాఖ్యా- ఆయుర్హరత ఇతి - యాంతమిత్యస్యవ్యాఖ్యా పిహరంతమితి - అంతర్నాడికాయాం గూఢేనశరేణపరావి ధ్యతి దూరాదేవతాడయతి ॥ ౫౪ ॥ ఉపదేశసారమాహ ॥ సత్వమితి ॥ విచక్ష్యవిచార్య - అంతః స్వాది - చిత్తంకర్ణ యోః ధునీంనదీమివ- బహిర్వృత్తం శ్రౌతస్మార్తాదిరూపం కర్మచ దిత్తేనియచ్ఛ- ఏతచ్చ సర్వేంద్రియోపలక్షణార్థం- అంగనాశ్రమం గృహాశ్రమం చజహి- కీదృశం అసత్తమానాం అతికాముకానాం- యాని యూథాని తేషాం - గాథా వా ర్తాయస్మిన్- హంసానాం జీవానాం- పరమహంసానాం వా - శరణమీశ్వరం - ప్రీణీహి ప్రీణయ- తస్మిన్ స్నేహనవి శ్వాసలక్షణాం భక్తిం కుర్వేత్యర్థః- ఏవం క్రమేణ సర్వతో విరమ ॥ ౫౫॥ అర్థాంతరం ప్రష్టుం పూర్వోక్తమర్థమనువ దతి ॥ శ్రుతమితి ॥ శ్రుతమన్వీక్షితం విచారితం చ- హే బ్రహ్మన్ నారద - ఏతత్త్వదుక్తమాత్మతత్త్వం - ఉపాధ్యా

(సుమనస్సమానధర్మాణాం స్త్రీణాం- శరణఆశ్రయే - పుష్పమధుగంధవత్ క్షుద్రతమం కామ్యకర్మ విపాకం- కామసుఖలవం జిహ్వోపస్థాదిపిచిన్వంతం-మిథునీభూయ రక్తం తదభినివేశితమానసం షడం ఘ్రిగణసామగీతవదతిమనోహర వనితాజనాలాపేష్వతితరాం ప్రలోభితకర్ణం- అగ్రేవృకయా ధవదా త్మన ఆయుర్హరతోఽహూరాత్రాదికాన్ కాలవిశేషానవిగణయ్య గృహేషు విహరంతం- పృష్ఠతః పరోక్ష మనుప్రవృత్తో లుబ్ధకః కృతాంతః అంతఃశరో యమిహ పరావిధ్యతీతి మమమాత్మాన మహో రాజన్నిర్భి న్నహృదయం ద్రష్టుమర్హసీతియథామృగయుహతం మృగమితి ॥ ౫౪ ॥ ....

సత్వం విచక్ష్య మృగచేష్టితమాత్మనోఽంతశ్చిత్తం నియచ్ఛ హృది కర్ణధునీం చ చిత్తే। జహ్యంగనాశ్రమమస త్తమయూథగాథం ప్రీణీహి హంసశరణం విరమ క్రమేణ ॥౫౫॥ రాజా॥ శ్రుతమన్వీక్షితం బ్రహ్మన్ భగ వాన్యదభాషత । నైతజ్జానంత్యుపాధ్యాయాః కింన బ్రూయుర్విదుర్యది ॥ ౫౬ ॥ సంశయోఽత్ర తు మే వి ప్ర సంఛిన్నస్తత్కృతో మహాన్ । ఋషయోఽపి విముహ్యంతి యత్ర నేంద్రియవృత్తయః ॥ ౫౭ ॥ క ర్మాణ్యారభతే యేన పుమానిహ విహాయ తమ్ । అముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాని స కృదశ్నుతే ॥౫౮॥ ఇతి వేదవిదాం వాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ । కర్మ చ క్రియతే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే ॥౫౯॥ శ్రీనార దః॥ యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ । భుంక్తే హ్యవ్యవధానేన లింగేన మనసా స్వకమ్॥

యాః యే మమకర్మోపదేష్టారః - ఆచార్యాస్తేనజానంతి ॥ ౫౬ ॥ సంశయ ఇతి ॥ అత స్తత్కృతః ఉపాధ్యాయకృతః - తద్వాక్యనిరోధేనాత్మతత్త్వేఽసంభావనారూపో మహాన్ సంశయః- సంఛిన్నస్త్వయా - అత్ర తు కశ్చిత్సంశయోఽవ శిష్ట తే- యత్రేంద్రియవృత్తీనామప్రవృత్తేర్ముహ్యంతి ॥ ౫౭ ॥ సంశయమాహ ద్వాభ్యాం॥ కర్మాణీతి ॥ కర్మాణి యేన దేహేన కరోతి- తమత్రైవ విహాయ- అముత్ర లోకాంతరే కర్మోపపత్తావపి తేనాన్యేన దేహేన- జుష్టాని ఉపభుక్తాని జీవో శ్నుతే ప్రాప్నోతి ॥ ౫౮ ॥ ఇతీతి॥ ఇతి వాదః శ్రూయతే ॥శ్లో॥ పాపీయస్యపుణ్యకృతాం లోకానితి ॥శ్లో॥ శరీరజైః కర్మ దోషైర్యాతి స్థావరతాం నర ఇతి- త్వయా చోక్తం ॥శ్లో॥ శాశ్వతీరనుభూయార్తిమితి॥ ఏతచ్చ కర్తృభోక్తృదేహభేదే నకృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగాన్న సంగచ్ఛత ఇతి భావః- సంశయాంతరమాహ- ప్రోక్తం వేదోక్తం కర్మ- క్రియ తేజనైః- తచ్చానంతరక్షణ ఏవ- పరోక్షం అదృశ్యం సన్న ప్రకాశతే- అతః కర్మణో నష్టత్వాత్తద్భోగోఽపి మహుర్ఘట ఇతి భావః ॥౫౯॥ ప్రథమస్యోత్తరమాహ ॥ యేనైవేతి ॥ లింగశరీరస్య మనసః ప్రధానత్వాత్ మనసా లింగేనేతి సామానాధికర ణ్యం- యేనైవ లింగేన పుమాన్ కర్మారభతే- తేనైవ అవ్యవధానేన కర్తృభోక్తృదేహవిచ్ఛేదం వినా - అముత్ర తత్

---

* అత్ర త్య వ్యాఖ్యాన పంక్తిర్బహుషు మూలగ్రంథేష్వేకరీత్యా విద్యమానత్వాత్ - వ్యాఖ్యాకర్తృభిః శ్రీధరాచార్య రాఘవాచార్య ప్రభృతిభిః- ఇయం మూలకర్త్రా వ్యాసమహర్షిణైవ ప్రణీతేతి నిశ్చిత్య- అస్యా అపి వ్యాఖ్యానం సంప్ర తీకం విరచితం- తస్మాదేతద్వ్యాఖ్యాన పంక్తిర్మూలేప్యనుప్రవేశోఽస్మాభిరప్యంగీకృతః- ...

స్వంకర్మభుంక్తే - స్థూలదేహనాశేపిమనః ప్రధానస్య లింగదేహస్యానాశాన్నోక్తదోషప్రసంగ ఇత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥ లింగదేహవిశిష్టస్య భోక్తృత్వం స్వప్నదృష్టాంతేన స్పష్టయతి ॥ శయానమితి ॥ శయానమిమం జాగ్రద్దేహం- శ్వసంతం జీవం- ఉత్సృజ్య తదభిమానం త్యక్త్వా- ఆత్మని మనసి- సంస్కారరూపేణాహితం కర్మ- యథా భుంక్తే- తాదృశేన శయానదేహసదృశేన- కర్మోపస్థాపితేన దేహేనాన్యేన వా పశ్వాదిదేహేన తథా లోకాంతరేపీతి భావః ॥ ౬౧ ॥ నను భవతు నామ లింగవిశిష్టస్య అనేన దృష్టాంతేన భోక్తృత్వం- కర్తృత్వం తు దానప్రతిగ్రహాదిషు- స్థూలదేహవిశిష్టస్యైవ దృశ్యతే తత్రాహ ॥ మమేతి ॥ మమైతే పుత్రాదయః- అసావహం బ్రాహ్మణ ఇతి బ్రువన్- మనసా యద్యద్దేహం గృహ్ణీయాత్ - తతో దేహాద్రాద్ధం సిద్ధం కర్మ- పుమాన్గృహ్ణీయాత్ -యేన కర్మణా ఏవమహంకారగృహీతేన- పునర్భవో భవతి ॥ అన్యథా జన్మానుపపత్తేః అతోభిమానినో మనోవిశిష్టస్యైవ కర్తృత్వం - అభిమానవిషయస్య తు దేహస్య పుత్రాదిదేహవత్ ద్వారమాత్రమితి భావః ॥ ౬౨ ॥ యదుక్తం కర్మణో నష్టత్వాన్నాముత్ర భోగ ఇతి తత్రాహ ॥ యథేతి ॥ ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపైః- ఇంద్రియాణామీహితైః వ్యాపారైః ప్రవృత్తిభిశ్చిత్తమనుమీయతే- సత్యపి సర్వేంద్రియ విషయసంబంధే- యుగపత్ జ్ఞానానుత్పత్తేః- తదుక్తమక్షపాదేన ॥ సూ ॥ యుగపత్ జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లింగమితి - ఏవం చిత్తవృత్తిభిరపి పూర్వదేహజం కర్మ లక్ష్యతే- తాసామపి యుగపదనుత్పత్తేః ॥ ౬౩ ॥ ఇతోపి కర్మ లక్ష్యత ఇత్యాహ- ద్వాభ్యాం- నానుభూతమితి- అనేన వర్తమానేన దేహేన- క్వ చ కుత్ర చిదపి- యన్నానుభూతం అనుపభుక్తం- అదృష్టం చాశ్రుతం చ- యద్రూపం యదాత్మకం- యాదృక్ యత్ప్రకారం చ- తత్ కదాచిత్ స్వప్నమనోరథాదిషు- ఆత్మని మనసి ఉపలభ్యతే ॥ ౬౪ ॥ తేన హేతునా అస్య లింగినో వాసనాశ్రయస్య జీవస్య- తాదృశం తదనుభవాదియుక్తం- పూర్వదేహసంభవం శ్రద్ధత్స్వ నిశ్చయేన మన్యస్వ- యస్మాదననుభూతోఽర్థో మనః స్ప్రష్టుం మనసి స్ఫురితుమర్హతి ॥ ౬౫ ॥ కించ మనోవృత్తే

౬౦ ॥ శయానమిమముత్సృజ్య శ్వసంతం పురుషో యథా । కర్మాత్మన్యాహితం భుంక్తే తాదృశేనేతరేణ వా ॥ ౬౧ ॥ మమైతే మనసా యద్యదసావహమితి బ్రువన్ । గృహ్ణీయాత్తాన్పుమాన్రాద్ధం కర్మ యేన పునర్భవః ॥ ౬౨ ॥ యథానుమీయతే చిత్తముభయైరింద్రియేహితైః । ఏవం ప్రాగ్దేహజం కర్మ లక్ష్యతే చిత్తవృత్తిభిః ॥ ౬౩ ॥ నానుభూతం క్వ చానేన దేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్ । కదాపి నోపలభ్యేత యద్రూపం యాదృగాత్మని ॥ ౬౪ ॥ తేనాస్య తాదృశం రాజన్ లింగినో దేహసంభవమ్ । శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోఽర్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి ॥ ౬౫ ॥ మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి । భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ న భవిష్యతః ॥ ౬౬ ॥ అదృష్టమశ్రుతం చాత్ర క్వచిన్మనసి దృశ్యతే । యథా తథానుమంతవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయమ్ ॥ ౬౭ ॥ సర్వే క్రమానురోధేన మనసీంద్రియగోచరాః । ఆయాంతి సర్వశో యాంతి సర్వే సమనసో జనాః ॥ ౬౮ ॥ సత్త్వైకనిష్ఠే మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని । తమశ్చంద్రమసీ

ర్వపూర్వాపరాణి శుభాశుభనిమిత్తాని శరీరాణి- విజ్ఞాయంత ఇత్యాహ ॥ మన ఏవేతి ॥ భద్రంత ఇతి సమ్యగవధానార్థమాశిషాభినందతి- భవిష్యతః ఉద్భవం ప్రాప్స్యతః న భవిష్యతః మోక్షం చ తత్త్వం ప్రాప్స్యతోపి- భావీని రూపాణి శంసతి - మన ఏవౌదార్యకార్పణ్యాదివృత్తిభిః- పూర్వమహమేవమేవాసమితి -పశ్చాదప్యేవమేవ భవిష్యామీతి జ్ఞాపయతీత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥ నను కదాచిద్దర్శనానర్హమపి స్వప్నే ప్రతీయతే- యథా పర్వతాగ్రే సముద్రః- దివా నక్షత్రాణి- స్వశిరశ్ఛేద ఇత్యాది తత్రాహ ॥ అదృష్టమితి ॥ అన్యదేశాశ్రయం సముద్రాదికం- పర్వతాగ్రే- నిశాశ్రయం నక్షత్రాదికం- దివా అభ్యంగాదిక్రియాశ్రయం స్వశిరచ్ఛేదనాశ్రయం నిద్రాదిదోషప్రయోజ్యమిత్యనుమంతవ్యం- పరస్యాపి తదనుపపత్తేస్తుల్యత్వాదితి భావః ౬౭ ॥ నను దరిద్రః క్వచిదాత్మానం మహారాజం పశ్యతి- మహారాజశ్చ దరిద్రమాత్మానం పశ్యతి- తత్ర తథా సంభావితం పంగచ్ఛేత్తత్రాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ ఆయాంతి భోగ్యత్వేన ప్రాప్నువంతి- యాంతి చ భోగానంతరం - యది కశ్చిదమనా భవేత్ - తర్హ్యేవం న స్యాత్ - న త్వేతదస్తీత్యాహ- సర్వే సమనస ఇతి - అతః సర్వేషాం సమనస్కత్వాత్ - మనసి చ సర్వార్థానాం క్రమేణ ప్రవేశాన్నాన్యంతాదదృష్టచరః - కస్యాపి కశ్చిదర్థోస్తీత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥ తదేవం సర్వైరపి సర్వేఽర్థాః క్రమేణ దృశ్యంత ఇత్యుక్తం - ఇదానీం యుగపదపి సర్వదర్శనం కదాచిద్భవతీత్యాహ ॥ సత్త్వేతి ॥ సత్త్వైకనిష్ఠే సత్త్వమేవ ఏకా నిష్ఠా ఆలంబనం యస్య తస్మిన్- భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్ధ్యానపరే మనసి- ఇదం విశ్వముపరజ్య సంయోగమివ ప్రాప్య అవభాసతే- ప్రతీత్యనర్హస్యాపి కదాచిత్ప్రతీతౌ దృష్టాంతః- చంద్రమస్యుపరజ్య- తమః రాహు

తివ-తదిదంశుద్ధే మనసి సర్వవిషయస్ఫురణం - యోగిప్రత్యక్షమితి ప్రసిద్ధం ॥ ౬౯ ॥ తదేవం స్థూలదేహనాశేపి లింగదే
హస్యానాశాదన్యః కర్తాన్యో భోక్తేతి దోషో నాస్తీత్యుక్తం-తత్రైవం శంకతే-నను లింగదేహస్య స్థూలద్వారేణైవ కర్తృ
త్వభోక్తృత్వే- న తు కేవలస్య- తత్ర కదాచిత్ స్థూలదేహాభావే- జీవస్య కర్తృత్వభోక్తృత్వాభావాన్ముక్తిః ప్రసజ్యే
త-తత్రాహ॥ నాహమితి॥ అహం మమేతి భావః స్థూలదేహసంబంధః - పురుషే జీవే-న వ్యవధీయతే న విచ్ఛిన్నో భవతి-కింప
ర్యంతం బుద్ధ్యాదీనాం వ్యూహః పరిణామో లింగం యావదస్తి-అనాదిమాన్ అనాదిః స॥ ౭౦॥ స్వాపాదావహంకారాద్య
భావాత్ తద్విచ్ఛేదమాశంక్యాహ-ద్వాభ్యాం ॥ సుప్తిమితి ॥ సుప్త్యాదిషు ఉపతాప ఇష్టవియోగాదిదుఃఖం- తేషు అహమి
తిజ్ఞానమహంకారః నేహతే న ప్రకాశతే- ప్రాణాయతనానామింద్రియాణాం- విఘాతాత్ - ఇంద్రియైః- పాఠభేదేహి
ఇదగుహంకారాస్పదవస్తుగ్రహణే హ్యహంకారః స్ఫురతి నాన్యథేత్యర్థః॥ ౭౧॥ గర్భ ఇతి॥ అపౌష్కల్యాత్ అసంపూర్ణ
త్వాత్ - ప్రాణాయతనానామితి శేషః- యూనస్తరుణస్య - యదేకాదశవిధమేకాదశేంద్రియైః స్ఫుటం లింగమహంకార
కారణం-తన్న దృశ్యతే-గర్భాదేరితి శేషః-సతోప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాంతః- కుహ్వాం అమావాస్యాయాం-చంద్రమసో లింగం
రూపమివ॥ ౭౨॥ యస్మాదహంకారాస్పదస్య స్థూలదేహస్యాపి చ్ఛేదాద్యస్తు భూతార్థాభావేపి సంసృతిర్న నివృత్తిర్నాస్తీత్యా

వేదముపరజ్యావభాసతే ॥ ౬౯ ॥ నాహం మమేతి భావోఽయం పురుషే వ్యవధీయతే । యావద్బుద్ధిమ
నోఽక్షార్థగుణవ్యూహో హ్యనాదిమాన్ ॥ ౭౦ ॥ సుప్తిమూర్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘా
తతః। నేహతేఽహమితి జ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి॥ ౭౧॥ గర్భే బాల్యేఽప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధం త
దా। లింగం న దృశ్యతే యూనః కుహ్వాం చంద్రమసో యథా॥ ౭౨॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్త
తే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా॥ ౭౩॥ ఏవం పంచవిధం లింగం త్రివృత్షోడశవిస్త
రం। ఏష చేతనయా యుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే॥ ౭౪॥ అనేన పురుషో దేహానుపాదత్తే విముంచతి। హర్షం శోకం
భయం దుఃఖం సుఖం చానేన విందతి॥ ౭౫ ॥ యథా తృణజలూకేయం నాపయాత్యపయాతి చ। న త్యజేన్మ్రి
యమాణోఽపి ప్రాగ్దేహాభిమతిం జనః ॥ యావదన్యం న విందేత వ్యవధానేన కర్మణామ్॥ ౭౬॥ మన ఏవ మను
ష్యేంద్ర భూతానాం భవభావనమ్। యదక్షైశ్చరితం ధ్యాయన్ కర్మాణ్యాచినుతేఽసకృత్ ॥ ౭౭॥ సతి కర్మణ్య
విద్యాయాం బంధః కర్మణ్యనాత్మనః। అతస్తదపవాదార్థం భజ సర్వాత్మనా హరిమ్॥ ౭౮॥ పశ్యంస్తదాత్మ
కం విశ్వం స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయా యతః। భక్తిః కృష్ణే యథా జీవేష్వకుంఠజ్ఞానమాత్మని॥ ౭౯ ॥ యథా హి సా
దాత్మనో భూయాదపవర్గస్తు సంసృతేః। అదృష్టం దృష్టవన్నష్టం భూతం స్వప్నవదన్యథా ॥ భూతం భవద్భ
విష్యచ్చ సుప్తం సర్వమహో రహః ॥ ౮౦ ॥ జన్మమయ్యాసముజ్జిన్యావ్యభిచార్యత్ర సంగమః। తత్ర శౌరి
రణానందఆకాశః పురుషోఽన్వయా ॥ ౮౧ ॥ మైత్రేయః॥ భాగవతముఖ్యో భగవాన్నారదో హంసయో
గతిమ్। ప్రదర్శ్య హ్యముమామంత్ర్య సిద్ధలోకం తతోఽగమత్ ॥ ౮౨ ॥ ప్రాచీనబర్హీ రాజర్షిః ప్రజాసర్గాభి
రక్షణమ్। ఆదిశ్య పుత్రానగమత్తపసే కపిలాశ్రమమ్॥ ౮౩॥ తత్రైకాగ్రమనా ధీరో గోవిందచరణాంబు
జమ్। విముక్తసంగోఽనుభజన్ భక్త్యా తత్సామ్యతామగాత్ ॥ ౮౪ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం గీతం దేవర్షిణాన

హ-అర్థే హీతి॥ ౭౩॥ యావల్లింగం స్థూలదేహవిచ్ఛేదాత్సంసారాన్నివృత్తిరిత్యేతత్ప్రపంచయతి సార్ధైస్త్రిభిః॥ ఏవమి
తి॥ పంచవిధం పంచతన్మాత్రాత్మకం-త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం షోడశవికారాత్మనా విస్తృతం॥ ౭౪॥ ౭౫॥ నన్వేకో దేహం వి
సృజ్య దేహాంతరప్రవేశాత్ పూర్వం అదేహతా స్యాదేవేత్యత ఆహ॥ యథేతి॥ నాపయాతి పూర్వతృణస్యాత్యాగాత్ అప
యాతి చ తృణాంతరధారణాత్ -తథా జనః మ్రియమాణోఽపి ప్రాగ్దేహాభిమతిం పూర్వదేహాభిమానం న త్యజేత్ -అన్యం దే
హం కర్మణాం ప్రాగ్దేహారంభకాణాం-వ్యవధానేన విచ్ఛేదేన-సమాప్త్యా॥ ౭౬॥ ప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ మన ఏవే
తి॥ భవభావనం సంసారహేతుః-కథమితి తదాహ-యదితి- చరితాన్ ఉపభుక్తాన్ యతః కర్మణి సతి॥ ౭౭॥ నన్వసంగస్యాత్మనః
కర్మ తత్రాహ॥ సతీతి॥ అవిద్యాయాం సత్యాం- అనాత్మనో దేహాదేః కర్మణి బంధో భవతి తేషామవిద్యాదీనాం - నాశ ఏవ
అర్థో యస్య తథా సః- విశ్వస్థిత్యాదయో యతో హరేర్భవంతి ॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ భాగవతేతి॥ హంసయోః జీవేశ్వర
యోః॥ ౮౨॥ ప్రాచీనబర్హిరితి॥ ప్రజాసర్గః పుత్రోత్పాదనం-జగదభిరక్షణం చేతి ద్వంద్వైక్యం-పుత్రానాదిశ్యేతి పు
త్రాణామాదేశం మంత్రిణాం మధ్యే కథయిత్వా॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ఏతదితి॥ లింగేన విముచ్యతే ఇతి దేహకైవల్యం ప్రాప్నోతి॥ ౮౫॥ ఏ

తదితి॥ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం-ఆత్మశౌచంమనశ్శోధకంపారమేష్ఠ్యంసర్వోత్కృష్టఫలప్రదం॥౨౮॥ అధ్యాత్మేతి॥స్త్రీ బుద్ధిస్తత్సహితస్యాత్ర మోహంకారశ్ఛిన్నో భవతిఅముత్రకర్మఫలభోగః-కథమితిసంశయశ్చఛిన్నః॥ ౨౯॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకోనత్రింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **

శ్లో॥ ప్రసంగాత్పంచభిఃప్రోక్తంవృత్తంప్రాచీనబర్హిషః। వర్ణ్యతేచపునర్ద్వాభ్యాంప్రస్తుతంచప్రచేతసామ్॥తత్రత్రింశేతపస్తుష్టాద్దేవాల్లబ్ధవరాస్తతః।అగత్యవార్క్షీముద్వాహ్యరాజ్యంచక్రురితీర్యతే॥ యఇతి॥హరింప్రతోష్య-కాంసిద్ధిమాపుః॥౧॥ కిమితి॥ హేబార్హస్పత్యకస్యాంచిద్విద్యాయాంబృహస్పతేఃమైత్రేయఃశిష్యఇతిజ్ఞాతవ్యం-తేయదృచ్ఛయాగిరిశంప్రాప్య- తస్యైవకైవల్యనాథప్రియస్యగిరిశస్యపార్శ్వవర్తినస్తదనుగృహీతాస్సంతఃనూనంపరంమోక్షంప్రాపురేవతతఃపూర్వంతుఇహఅథవాపరత్రకింప్రాపుః॥౨॥ ప్రచేతసఇతి॥రుద్రగీతస్తోత్రజపరూపేణయజ్ఞేనతపసాచనిరంజనంహరిం॥౩॥దశవర్షేతి॥ తేషాంకృఛ్రంతపఃక్లేశం- రుచాకాంత్యా-శమయన్ శాంతేనశుద్ధసత్త్వేనవపుషా-ఆవిర్భూతః॥౪॥సుపర్ణేతి॥ సుపర్ణస్కంధమారూఢఇత్యాదినాబర్హిష్మతస్సుతానాహేతిత్రృతీయేనాన్వయః॥

షు।యశ్శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్సలింగేనవిముచ్యతే॥౨౮॥ఏతన్ముకుందయశసాభువనంపునానందేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్।యఃకీర్త్యమానమభిగచ్ఛతిపారమేష్ఠ్యంనాస్మిన్భవేభ్రమతిముక్తసమస్తబంధః॥౨౮॥అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదంమయాభిహితమద్భుతమ్। ఏవంస్త్రియాశ్రమఃపుంసశ్ఛిన్నోముత్రచసంశయః॥౨౯॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-చతుర్థస్కంధే-ఏకోనత్రింశోధ్యాయః.*******

విదురః॥యేత్వయాభిహితాబ్రహ్మన్సుతాఃప్రాచీనబర్హిషః। తేరుద్రగీతేనహరింసిద్ధిమాపుఃప్రతోష్యకామ్॥౧॥కింబార్హస్పత్యేహపరత్రవాథకైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః। ఆసాద్యదేవంగిరిశంయదృచ్ఛయాప్రాపుఃపరంనూనమథప్రచేతసః॥౨॥ మైత్రేయః॥ ప్రచేతసోంతరుదధౌపితురాదేశకారిణః।జపయజ్ఞేనతపసాపురంజనమతోషయన్॥౩॥దశవర్షసహస్రాంతేపురుషస్తుసనాతనః। తేషామావిరభూత్కృఛ్రంశాంతేనశమయన్రుచా॥౪॥సుపర్ణస్కంధమారూఢోమేరుశృంగమివాంబుదః। పీతవాసామణిగ్రీవఃకుర్వన్వితిమిరాదిశః॥౫॥ కాశిష్ణునాకనకవర్ణవిభూషణేనభ్రాజత్కపోలవదనోవిలసత్కిరీటః।అష్టాయుధైరనుచరైర్మునిభిస్సురేంద్రైరాసేవితోగరుడకిన్నరగీతకీర్తిః॥౬॥పీనాయతాష్టభుజమండలమధ్యలక్ష్మ్యాస్పర్ధచ్ఛ్రియాపరివృతోవనమాలయాద్యః।బర్హిష్మతఃపురుషఆహసుతాన్ప్రపన్నాన్పర్జన్యనాదరుతయాసఘృణావలోకః॥౭॥ శ్రీభగవాన్॥వరంవృణీధ్వంభద్రంవోయూయంమేనృపనందనాః।సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టోహంసౌహృదేనవః॥౮॥ యోనుస్మరతిశయ్యాయాంయుష్మాననుదినంనరః।తస్యభ్రాతృష్వాత్మసామ్యంతథాభూతేషుసౌహృదం॥౯॥యేచమాంరుద్రగీతేనసాయంప్రాతస్సమాహితాః।స్తువంత్యహంకామవరాన్దాస్యేప్రజ్ఞాంచశోభనాం॥౧౦॥యద్యూయంపితురాదేశమగ్రహీష్టముదాన్వితాః।అథోవఉశతీకీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥౧౧॥ భవితాశ్రుతఃపుత్రోనవమోబ్రహ్మణోగుణైః।యఏతామాత్మవీర్యేణత్రిలోకీంపూరయిష్యతి॥ ౧౨॥ కండోఃప్రమ్లోచయాలబ్ధాక

౫॥కాశిష్ణునేతి॥కాశిష్ణునాదీప్తిశీలేన-కనకమయేవసువర్ణవతా-విభూషణేనభ్రాజమానంకపోలంవదనంచయస్య- అష్టభిరాయుధైఃగరుడపవకిన్నరైః తేనపతత్స్వనైఃగీతాకీర్తిర్యస్య॥౬॥పీనేతి॥పీనాశ్చతేఆయతాః- అష్టౌభుజాస్తేషాంమండలంసమూహఃతన్మధ్యేస్థితయాలక్ష్మ్యాస్పర్ధమానాశ్రీఃశోభాయస్యాఃతయావనమాలయాపరివృతఃఆద్యఃపురుషః - పర్జన్యస్యనాదఇవరుతంనాదోయస్యాఃతయావాచా-ఆహ-సఘృణోవలోకోయస్య॥౭॥వరమితి ॥ యూయంమేమత్తోవరంవృణీధ్వం-సౌహార్దేనహేతునా-అపృథక్ ధర్మోయేషాంసంబోధనం-వఃపరస్పరంసౌహృదేనతుష్టోహం ॥ ౮ ॥ యఇతి॥భ్రాతృష్వాత్మసామ్యంభూతేషుసౌహృదంభవిష్యతి॥౯॥యఇతి॥ తేభ్యోదాస్యే-కింపునర్యుష్మభ్యమితిశేషః॥ ౧౦॥ యదితి॥అగ్రహీష్టగృహీతవంతః-అథోఇతిహేతౌ-లోకాననులోకేషుభవిష్యతి - యద్వాలోకాననుభవిష్యతి-వ్యాప్స్యతీత్యర్థః॥౧౧॥భవితేతి॥ అనవమఃఅనూనః-బ్రహ్మపుత్రాణాంమధ్యేఅనవమోదక్షఇతివాఆత్మనోవీర్యేణసంతానేన॥౧౨॥పుత్రార్థమాదౌభార్యాంసంపాదయతి-త్రిభిః॥కండోరితి॥తపోనాశార్థమింద్రప్రేషితయాప్రమ్లోచయాకండుర్నామఋషిః-బహుకాలంరేమే-సాచతతఃస్వర్గంగచ్ఛంతీ-కండోర్జాతంగర్భం - వృక్షేషుత్యక్త్వాజగామ-

గదేతముక్తం అపవిద్ధాం త్యక్తాం - భూరుహాః వృక్షాః - హే నృపనందనాః ॥౧౩॥ క్షుదితి ॥ స ప్రసిద్ధో వనస్పతీనాం రాజా సోమః అమృతస్రావిణీం దేశినీం తర్జనీం - రుదంత్యాస్తస్యా ముఖే న్యదధత్ - అనేకాప్సరోగర్భసంభవేనామృతాహారేణ చ తస్యా లావణ్యం కమస్వేదదౌర్గంధ్యాదిరాహిత్యం చోక్తం ॥౧౪॥ ప్రజేతి ॥ మామనువర్తమానేన పిత్రా - నియుక్తాః సంతః - తత్ర ప్రజాసర్గనిమిత్తే - తాముద్వహత ॥౧౫॥ నను బహూనాం కథమేకా భార్యా స్యాదితి లోకశాస్త్రవిరోధాత్తత్రాహ ॥ అపృథగితి ॥ అపృథక్ ధర్మః శీలం చ యేషాం తేషాం వః పత్నీ భూయాత్ - అర్పితో భవత్సు ఆశయో యయా - ధర్మశీలయోరైక్యాత్ మదాజ్ఞయా చ న దృష్టాదృష్టవిరోధ ఇతి భావః ॥౧౬॥ అన్యదపి మదారాధనఫలం గృహీతేత్యత ఆహ ॥ దివ్యేతి ॥ అహతౌజసః అప్రహతబలాః సంతః ॥౧౭॥ అథేతి ॥ పక్వగుణాః దగ్ధకామాదిమలా ఆశయా యేషాం - అతః లోకద్వయభోగాన్నిరయప్రాయాన్నిర్విద్య మత్ స్థానం ప్రాప్స్యథ ॥౧౮॥ నను గృహేషు ప్రవిష్టానామస్మాకం తదాసక్త్యా బంధ ఏవ స్యాత్ కుతః త్వద్భక్తిః నిర్వేదో వా తత్రాహ ॥ గృహేష్వితి ॥ కుశలం మయ్యర్పితం సర్వం కర్మ యేషాం - మద్వార్తయా యాతో యామః కాలో యేషాం ॥౧౯॥ త్వద్వార్తాశ్రోతౄణాం గృహైర్న బంధ ఇతి కుత ఇత్యత ఆహ ॥ నవ్యవదితి ॥ యద్యస్మాత్ కథాశ్రవయత్ - జ్ఞః సర్వజ్ఞో యమీశ్వరః - బ్రహ్మవాదిభిః మత్కథాప్రవక్తృభిర్నిమిత్తభూతైః - శ్రోతౄణాం

న్యా కమలలోచనా । తాం చాపవిద్ధాం జగృహుర్భూరుహా నృపనందనాః ॥ ౧౩ ॥ క్షుత్క్షామాయా ముఖే రాజా సోమః పీయూషవర్షిణీమ్ । దేశినీం రోదమానాయా నిదధే స దయాన్వితః ॥౧౪॥ ప్రజావిసర్గ ఆదిష్టాః పిత్రా మామనువర్తతా । తత్ర కన్యాం వరారోహాం తాముద్వహత మాచిరమ్ ॥౧౫॥ అపృథగ్ధర్మశీలానాం సర్వేషాం వః సుమధ్యమా । అపృథగ్ధర్మశీలేయం భూయాత్పత్న్యర్పితాశయా ॥౧౬॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రమహతౌజసః । భౌమాన్ భోక్ష్యథ భోగాన్వై దివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ ॥౧౭॥ అథ మయ్యనపాయిన్యా భక్త్యా పక్వగుణాశయాః । ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదతః ॥౧౮॥ గృహేష్వావిశతాం చాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్ । మద్వార్తాయాతయామానాం న బంధాయ గృహా మతాః ॥౧౯॥ నవ్యవద్ధృదయే యజ్జ్ఞో బ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాదిభిః । న ముహ్యంతి న శోచంతి న హృష్యంతి యతో గతాః ॥౨౦॥ మైత్రేయః । ఏవం బ్రువాణం పురుషార్థభాజనం జనార్దనం ప్రాంజలయః ప్రచేతసః । తద్దర్శనధ్వస్తరజస్తమోమలా గిరాగృణన్ గద్గదయా సుహృత్తమమ్ ॥౨౧॥ ప్రచేతసః ॥ నమో నమః క్లేశవినాశనాయ నిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ । మనోవచోవేగపురోజవాయ సర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః ॥౨౨॥ శుద్ధాయ శాంతాయ నమః స్వనిష్ఠయా మనస్యపార్థం విలసద్ద్వయాయ । నమో జగత్స్థానలయోదయేషు గృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ ॥౨౩॥ నమో విశుద్ధసత్త్వాయ హరయే హరిమేధసే । వాసుదేవాయ కృష్ణాయ ప్రభవే సర్వసాత్వతామ్ ॥౨౪॥ నమః కమలనాభాయ నమః కమలమాలినే । నమః కమలనేత్రాయ నమస్తే కమలాంఘ్రయే ॥౨౫॥ నమః కమలకింజల్కపిశంగామలవాససే । సర్వభూతనివాసాయ నమోఽయుంక్ష్మహి సాక్షిణే ॥౨౬॥ రూపం భగవతా త్వేతదశేషక్లేశసంక్షయమ్ । ఆవిష్కృతం నః క్లిష్టా

హృత్ హృదయం నవ్యవత్ ప్రతిపదం నూతనవత్ - అయే ప్రాప్నోమి - మనస్యభివ్యక్తో భవామి - బ్రహ్మసాక్షాత్కారో భవతీత్యర్థః - నను త్వత్కథాశ్రవణే కథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారస్తత్రాహ - యో హ మే తదేవ బ్రహ్మ తత్ర హేతుః - యతో గతాః యం ప్రాప్తాః సంతః మోహశోకహర్షాన్న ప్రాప్నువంతి - అతో మత్కథాశ్రవణేన నవ్యవన్మమ హృద్యావిర్భావాదస్యైవ బ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషు వసతామపి న బంధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ఏవమితి ॥ పురుషార్థం భాజయతి ప్రాపయతీతి తథా తం ॥౨౧॥ నమ ఇతి ॥ వేదైః సకలశ్రేయస్సాధనత్వేన నిరూపితాః ఉదారగుణాః ఆహ్వయా నామాని చ యస్య - మనోవచసోర్వేగాదపి - పురోఽగ్రతో జవో వేగో యస్య - మనోవచసోరగోచరాయేత్యర్థః - అత ఏవ సర్వేషామక్షాణామింద్రియాణాం మార్గైః అగతః అనవగతోఽధ్వా యస్య తస్మై నమః ॥౨౨॥ శుద్ధాయేతి ॥ స్వనిష్ఠయా స్వరూపస్థిత్యా - శుద్ధాయ అతః శాంతాయ - మనసి నిమిత్తే సతి - అపార్థం వ్యర్థమేవ విలసత్ విస్ఫురితం - ద్వయం రూపం యస్మిన్ గృహీతాః మాయాగుణైః - విగ్రహాః బ్రహ్మాదిమూర్తయో యేన ॥ ౨౩ ॥ నమ ఇతి ॥ స్వతస్తు విశుద్ధసత్త్వరూపాయ - సంసారం హరంతీ - మేధా జ్ఞానం యస్య తస్మై ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ నమ ఇతి ॥ కమలకింజల్కపిశంగం అమలం చ వాసో యస్య తస్మై - అయుంక్ష్మహి కృతవంతో వయం ॥ ౨౬ ॥ యదుక్తం వరం వృణీధ్వమితి తన్మనసి నిధాయాహుః ॥ రూపమితి ॥ సమస్తా

నాం క్లేశానాం సంతుష్టయోః యుష్మాత్ తత్ - నః అస్మాకం ప్రకటితం - అతోఽన్యదస్మాభిరనుకంపితం అనుకంపాత్రీయమేవాస్మాకం పరమానుకంపేత్యర్థః ॥౨౭॥ కుత ఇత్యత ఆహుః ॥ ఏతావదితి ॥ హే అభద్రరంధన అమంగళనాశక - సత్త్వం - ప్రత్యయోర్మన ఏవ ఏతావదేవ దీనేషు - వత్సలైః ప్రభుభిర్భావ్యం కార్యం - కింతదాహ - యదీశః అస్మదీయాన్ ఏతే ఇతి బుద్ధ్యా - ఉచితే కాలే అనుస్మర్యతే అనుస్మరణం క్రియత ఇతి యత్ - త్వయా తు రూపదర్శనపర్యంతమతిదర్శితమితి భావః ॥౨౮॥ యేనేతి ॥ యేనానుస్మరణేన క్షుల్లకానాం తేషాముపశాంతిస్సుఖం భవతి కిం వక్షుల్లకానాం పీహతానాం - అంతర్హృదయే అంతర్హితః అంతర్యామి త్వం నః అస్మాకం భవాన్ ఈహితానీహితానామిచ్ఛతాం త్వదుపాసకానాం నోఽస్మాకమాశిషః కామాన్ కస్మాద్ధేతోర్న వేద - జానాస్యేవేత్యర్థః ॥౨౯॥ అసావితి ॥ తథాపి వక్తవ్యం చేత్ - యేషామస్మాకం భవాన్ ప్రసన్నః - అసావేవ వరః భగవతః ప్రసాద ఏవాస్మాకమీప్సితో వరః అపవర్గగురుః మోక్షమార్గప్రవర్తకః - గతిశ్చ సర్వస్య పురుషార్థభూతః ॥౩౦॥ వరమితి ॥ యద్యప్యేవం తథాపి హే నాథ త్వత్ తత్పరాత్పరమేకం వృణీమహే - కథంభూతాత్ పరాత్ కాలాదపి పరాత్ ॥౩౧॥ అతః ఉక్తార్థే పరత్వే హేతుః అనంతత్వమిత్యాహుః ॥ అనంత ఇతి ॥ యద్యపి త్వం దాతుం సమర్థః - నచ దివ్యానాం త్వద్విభూతీనామంతోఽస్తి - యతో అనంతవిభూతిత్వాదనంత ఇతి గీయసే ॥౩౧॥ పారిజాత ఇతి ॥ తథాపి యథా పాదాంగోభ్రమ

నాం కిమన్యదనుకంపితమ్ ॥ ౨౭॥ ఏతావత్త్వం హి విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః । యదనుస్మర్యతే కాలే స్వబుద్ధ్యాఽభద్రరంధన ॥౨౮ ॥ యేనోపశాంతిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్ । అంతర్హితోఽంతర్హృదయే కస్మాన్నో వేద నాశిషః ॥౨౯॥ అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే । ప్రసన్నో భగవాన్ యేషామపవర్గగురుర్గతిః ॥ ౩౦ ॥ వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్ । న హ్యంతో యద్విభూతీనాం సోఽనంత ఇతి గీయసే ॥ ౩౧ ॥ పారిజాతేంజసా లబ్ధే సారంగోఽన్యన్న సేవతే । త్వదంఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్కిం కిం వృణీమహే ॥ ౩౨॥ యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ ఇహ కర్మభిః । తావద్భవత్ప్రసంగానాం సంగస్స్యాన్నో భవే భవే ॥ ౩౩ ॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ । భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౩౪ ॥ యత్రేడ్యంతే కథా మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః । నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన ॥ ౩౫ ॥ యత్ర నారాయణస్సాక్షాద్భగవాన్ న్యాసినాం గతిః । సంస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసంగైః పునః పునః ॥ ౩౬॥ తేషాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా । భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమాగమః ॥ ౩౭॥ వయం తు సాక్షాద్భగవన్ భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసంగమేన । సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృత్యోర్భిషక్తమం త్వాద్య గతిం గతాస్స్మః ॥ ౩౮॥ యన్నస్స్వధీతం గురవః ప్రసాదితా విప్రాశ్చ వృద్ధాశ్చ సదానువృత్త్యా । ఆర్యా నతాస్సుహృదో భ్రాతరశ్చ సర్వాణి భూతాన్యనసూయయైవ ॥ ౩౯ ॥ యన్నస్సుతప్తం తప ఏతదీశ నిరంధసాం కాలమదభ్రమప్సు । సర్వం తదేతత్పురుషస్య భూమ్నో వృణీమహే తే పరితోషణాయ ॥ ౪౦ ॥ మనుస్స్వయంభూర్భగవాన్ భవశ్చ యేఽన్యే తపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్త్వాః । అదృష్టపారా అపి యన్మహిమ్నః స్తువంత

రః - పారిజాతే సులభే సతి - సులభమపి అన్యం వృక్షాంతరం న సేవతే - తథా వయమపి సాక్షాత్ త్వదంఘ్రిమూలం ప్రాప్య కిం కిం వృణీమహే - న కించిదిత్యర్థః - యద్వా కిమప్యన్యదిచ్ఛంకిమర్థం వృణీమహే - యద్వా యద్వృణీమహే - తస్మాత్ కిం కిం వృణీమహే - అనంతత్వేన నోఽర్థానామనవస్థానాదిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ అతః ఏతావదేవ ప్రార్థయామహ ఇత్యాహుః ॥ యావదితి ॥ స్పృష్టాః వ్యాప్తాస్సంతః - భవత్ప్రసక్తాః ప్రసంగో యేషాం తేషాం - సంగోఽస్మాకం స్యాత్ ॥ ౩౩॥ నను రాజ్యభోగాన్ స్వర్గాపవర్గౌ చ విహాయ కిమితి ప్రార్థ్యతే ఇత్యత్రాహుః ॥ తులయామేతి॥ భగవత్సంగినాం సంగస్య లవేనాపి ॥౩౪॥ సత్సంగస్య వైశిష్ట్యం ప్రపంచయితుమాహ ॥ యత్రేతి॥ యత్ర యేషు - యతః యాభ్యః కథాభ్యః - నిర్వైరం వైరాభావః ఉద్వేగః భయం ॥౩౫॥ యత్రేతి॥ న్యాసినాం సన్న్యాసినాం - గతిరిష్టోపాయః ॥౩౬॥ తేషామితి॥ పద్భ్యాం పావనేచ్ఛయా సంసారాద్భీతస్య ॥౩౭॥ సత్సంగఫలం స్వాత్మని దర్శయంతోఽనుభూతమిత్యాహుః ॥ వయం త్వితి॥ తవ యః ప్రియస్సఖా - తస్య భవస్య - అత్యంతమచికిత్స్యస్య - భవస్య జన్మనో మృత్యోశ్చ - భిషక్తమం సద్వైద్యం - త్వా ఇతి త్వాం - గతిం ప్రాప్తాః ॥౩౮॥ వరాంతరం వృణీతే - ద్వాభ్యాం ॥ యన్న ఇతి॥ సుతోషితాః సత్కృతాః ॥౩౯॥ యదితి॥ నిరంధసాం నిరన్నానాం - అదభ్రం బహుకాలం - తే పరితోషణాయ భవత్వితి వృణీమహే ॥౪౦॥ అజానతామప్యస్మాకం

త్వత్ స్తుతిర్నాయుక్తేత్యాహుః ॥ నమ ఇతి ॥ యస్య భగవతో హి మోక్షనద్ధృష్టం పారం గుణైః - తేపి తత్ - ఆత్మసమం స్వశక్త్యను రూపం యథా తథా స్తుమ ఇత్యర్థః అతః వయమపి గృణీమః ॥౪౧॥ నమ ఇతి ॥ సమాయ సమ్యగ్వ్యాహీనాయ శుద్ధాయ రాగా దిరహితాయ పూర్ణాయ ఉత్కృష్టాయ సత్త్వమూర్తయే వాసుదేవాయ ॥౪౨॥ ఇతీతి ॥ యానం స్వప్రయాణం అనిచ్ఛ తామపి సతాం స్వధామ యయౌ - అనపవర్గవీర్యః అకుంఠితప్రభావః ॥౪౩॥ అథేతి ఉదన్వతః సింధోః సలిలాన్నిర్యాయ నిర్గత్య - గాం స్వర్గం రోద్ధుమివ ఉచ్ఛ్రితైర్ద్రుమైః - గాం మహీం - ఛన్నాం వీక్ష్య ద్రుమేభ్యోఽకుప్యన్ - తథాహి - ప్రాచీనబర్హిషః ప్రవ్రజితత్వాద్రాజకే స్వకర్షణాద్యభావాత్ పత్రైర్దృష్టమిః ఛన్నాభూత్ ॥౪౪॥ తత ఇతి ॥ నిరస్తావీరు ధో యస్యాః తథా భూతాం కర్తుం - సంవర్తకః కాలాగ్నిరుద్రః అత్యయే ప్రళయే ॥౪౫॥ భస్మసాదితి ॥ నయైర్యుక్తిభిః ॥౪౬॥ తత్రేతి ॥ ఉజ్జహ్రుః సమర్పయామాసుః ॥౪౭॥ తే ఇతి ॥ మారిషాం వార్క్షేయీం - అజనయోనిజః బ్రహ్మణస్సకాశాజ్జాతో దక్షః - మ హతః మహాదేవస్యావజ్ఞానాత్పూర్వస్మిన్ యోనౌ జో బ్రహ్మపుత్రోపి సన్ క్షత్రియజాత్యాం యస్యామజః జాతః ॥౪౮॥ చాక్షు ష ఇతి ॥ ప్రాక్సర్గే పూర్వదేహే - కాలేన విద్రుతే గతే సతి - దైవేనేశ్వరేణ చోదితస్సన్ - ఇష్టాః ప్రజాః - ససర్జ స దక్ష ఇతి ప్రసి ద్ధః ॥౪౯॥ య ఇతి ॥ స్వయా రుచా ప్రభయా - తేజ ఉపాదత్త ఆచ్ఛాదితవాన్ - యం చ కర్మణాం దాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువన్ ॥౫౦॥ త

స్త్ర్యాత్మసమం గృణీమః ॥౪౧॥ నమః సమాయ శుద్ధాయ పురుషాయ పరాయ చ । వాసుదేవాయ సత్త్వాయ తుభ్యం భగవతే నమః ॥౪౨॥ మైత్రేయః ॥ ఇతి ప్రచేతోభిరభిష్టుతో హరిః ప్రీతస్తథేత్యాహ శరణ్యవత్సలః । అనిచ్ఛతాం యానమతృప్తచక్షుషాం యయౌ స్వధామానపవర్గవీర్యః ॥౪౩॥ అథ నిర్యాయ సలిలాత్ప్రచేతస ఉదన్వతః । వీక్ష్యాకుప్యన్ ద్రుమైశ్ఛన్నాం గాం గాం రోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః ॥౪౪॥ తతోఽగ్నిమారుతౌ రాజన్నముంచన్ ముఖతో రుషా । మహీం నిర్వీరుధం కర్తుం సంవర్తక ఇవాత్యయే ॥౪౫॥ భస్మసాత్క్రియమాణాంస్తాన్ ద్రుమాన్ వీక్ష్య పితామహః । ఆగతః శమయామాస పుత్రాన్ బర్హిష్మతో నయైః ॥౪౬॥ తత్రావశిష్టా యే వృక్షా భీతా దుహితరం తదా । ఉజ్జహ్రుస్తే ప్రచేతోభ్య ఉపదిష్టాః స్వయంభువా ॥౪౭॥ తే చ బ్రహ్మణ ఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే । యస్యాం మహదవజ్ఞానాదజన్యజనయోనిజః ॥౪౮॥ చాక్షుషే త్వంతరే ప్రాప్తే ప్రాక్సర్గే కాలవిద్రుతే । యః ససర్జ ప్రజా ఇష్టాః స దక్షో దైవచోదితః ॥౪౯॥ యో జాయమానః సర్వేషాం తేజస్తేజస్వినాం రుచా । స్వయోపాదత్త దాక్ష్యాచ్చ కర్మణాం దక్షమబ్రువన్ ॥౫౦॥ తం ప్రజాసర్గరక్షాయామనాదిరభిషిచ్య చ । యుయోజ యుయుజేఽన్యాంశ్చ స వై సర్వప్రజాపతీన్ ॥౫౧॥ *******

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చతుర్థస్కంధే త్రింశోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయః ॥ తత ఉత్పన్నవిజ్ఞానా ఆశ్వధోక్షజభాషితమ్ । స్మరంత ఆత్మజే భార్యాం విసృజ్య ప్రావ్రజన్ గృహాత్ ॥౧॥ దీక్షితా బ్రహ్మసత్రేణ సర్వభూతాత్మమేధసా । ప్రతీచ్యాం దిశి వేలాయాం సిద్ధోఽభూద్యత్ర జాజలిః ॥౨॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశో జితాసనాన్ శాంతసమానవిగ్రహాన్ । పరేఽమలే బ్రహ్మణి యోజితాత్మనః సురాసురేడ్యో దదృశే స్మ నారదః ॥౩॥ తమాగతం త ఉత్థాయ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ । పూజయిత్వా యథాదేశం సుఖాసీనమథాబ్రువన్ ॥౪॥ ప్రచేతసః ॥ స్వాగతం తే సురర్షేఽద్య దిష్ట్యా నో దర్శనం గతః । తవ చంక్రమణం బ్రహ్మన్నభయాయ యథా రవేః ॥౫॥ యదాదిష్టం భగవతా శివేనాధోక్షజేన చ ।

మితి - తమభిషిచ్య - అనాదిః బ్రహ్మా - ప్రజాసర్గరక్షాయాం యుయోజ - స చ దక్షః అన్యాన్ మరీచ్యాదీన్ - తత్తదధ్యక్షత్వే రేమే యుక్తవాన్ ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీభాగవతదీపికాయాం - త్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ ****************** శ్లో ॥ ఏకత్రింశే సుతే దత్త్వా ధురం న్యస్య ప్రచేతసః । నారదోక్తేన మార్గేణ గతా ముక్తిమితీర్యతే ॥ తత ఇతి ॥ గతాః దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రే ప్రాప్తే - ఉత్పన్నవివేకజ్ఞానాస్తే ॥ శ్లో ॥ ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదత ఇత్యధోక్షజభాషితం స్మరంతః ఆత్మజే ప్రావ్రజన్ ॥౧॥ దీక్షితా ఇతి ॥ బ్రహ్మసత్రేణ ఆత్మవిమర్శేన - దీక్షితాః కృతసంకల్పాః బభూవుః - సర్వభూతేష్వాత్మేతి మేధా జ్ఞానం యస్మిన్ తేన క్వ వేలాయాం సముద్రతటే - జాజలిర్నామ ఋషిః ॥౨॥ తానితి ॥ నిర్జితాః ప్రాణమనోవచోదృశో యైస్తాన్ - శాంతాః ఉపరతాః సమానాః మూలాధారాదారభ్య ఋజవోపి గ్రహాః యేషాం - బ్రహ్మణి యోజితః ఆత్మా యైస్తాన్ సురాసురైరీడ్యో దృష్టవాన్ ॥౩॥ తమితి ॥ ఉత్థాయ తం ప్రణిపత్య - యథాదేశం యథావిధి పూజయిత్వా ॥౪॥ ౫॥ యదితి ॥ ఆదిష్టముపదిష్టం - యద్గుహ్యం గుప్తం - తదపితం విస్మృతం ॥౬॥ తదితి ॥ ప్రద్యోతయ ప్రకాశయ పునరుపదేశేన తత్త్వం

బ్రహ్మలక్షణమర్థం దర్శయతీతి తత్త్వార్థదర్శనం ॥౭॥ ఇతీతి॥ ప్రచేతసాం పృష్ట ఇతి ప్రాధాన్యాదేకస్య నిర్దేశః - ప్రచేతోభిః పృష్ట ఇత్యర్థః ॥౮॥ అత్యాగ్రహప్రసక్త్యా హరిసేవాం వినా సర్వం జన్మకర్మాదికం వ్యర్థం కృతమితి తాం శోచన్నాహ చతుర్భిః॥ తజ్జన్మేతి॥ యతో జన్మాదేః హరిసేవైవ ఫలం - అతః తద్విహీనం సర్వం వ్యర్థమిత్యర్థః ॥౯॥ కిమితి॥ శుక్లసంబంధిజన్మ - విశుద్ధమాతాపితృభ్యాముత్పత్తిః - సావిత్రముపనయనేన - యాజ్ఞికం దీక్షయా - విబుధానామివ దీర్ఘాయుషాపి కిం ॥౧౦॥ శ్రుతేనేతి॥ వచోభిః వాగ్విలాసైః - చిత్తవృత్తిభిః నానావధానసామర్థ్యైః - ఇంద్రియాణాం రాధసా పాటవేన ॥౧౧॥ కిమితి - యోగేన ప్రాణాయామాదినా - సాంఖ్యేన దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ - సన్న్యాస వేదాధ్యయనాభ్యామపి - అన్యైరపి వ్రతవైరాగ్యాది శ్రేయస్సాధనైః ॥౧౨॥ నన్వేషాం నానాఫలసాధనానాం హరిసేవాభావమాత్రేణ కుతో వైయర్థ్యం తత్రాహ॥ శ్రేయసామితి॥ శ్రేయసాం ఫలానాం - ఆత్మైవావధిః పరా కాష్ఠా - అర్థతః పరమార్థతః ఆత్మార్థత్వేనైవాన్యేషాం ప్రియత్వాదిత్యర్థః - భవత్వాత్మైవావధిః హరేః కిమాయాతం తత్రాహ - సర్వేషామపీతి - ఆత్మప్రదశ్చ అవిద్యానిరాసేన స్వరూపాభివ్యంజకః - ఐశ్వర్యేణాతిరూపేణ బలిప్రభృతిభ్య ఇవాత్మప్రదః - ప్రియశ్చ పరమానందరూపత్వాత్ ॥౧౩॥ కించ నానాకర్మభిస్తత్తద్దేవతాప్రీతినిమిత్తాన్యపి ఫలాని హరిప్రీత్యా భవంతి - కేవలం తత్తద్దేవతారాధనేన తు కించిదితి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ మూలాత్ప్రథమవిభాగాః స్కంధాః - తద్విభాగా భుజాః - తేషా

తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానం తత్త్వార్థదర్శనమ్। యేనాంజసా తరిష్యామో దుస్తరం భవసాగరమ్॥౭॥ మైత్రేయః॥ ఇతి ప్రచేతసాం పృష్టో భగవాన్నారదో మునిః। భగవత్యుత్తమశ్లోక ఆవిష్టాత్మాబ్రవీన్నృపాన్ ॥౮॥ శ్రీనారదః॥ తజ్జన్మ తాని కర్మాణి తదాయుస్తన్మనో వచః। నృణాం యేన హి విశ్వాత్మా సేవ్యతే హరిరీశ్వరః॥౯॥ కిం జన్మభిస్త్రిభిర్వేహ శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః। కర్మభిర్వా త్రయీప్రోక్తైః పుంసోఽపి విబుధాయుషా॥౧౦॥ శ్రుతేన తపసా వా కిం వచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః। బుద్ధ్యా వా కిం నిపుణయా బలేనేంద్రియరాధసా॥౧౧॥ కిం వా యోగేన సాంఖ్యేన న్యాసస్వాధ్యాయయోరపి। కిం వా శ్రేయోభిరన్యైశ్చ న యత్రాత్మప్రదో హరిః॥౧౨॥ శ్రేయసామపి సర్వేషామాత్మా హ్యవధిరర్థతః। సర్వేషామపి భూతానాం హరిరాత్మాత్మదః ప్రియః॥౧౩॥ యథా తరోర్మూలనిషేచనేన తృప్యంతి తత్స్కంధభుజోపశాఖాః। ప్రాణోపహారాచ్చ యథేంద్రియాణాం తథైవ సర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా॥౧౪॥ యథైవ సూర్యాత్ప్రభవంతి వారః పునశ్చ తస్మిన్ప్రవిశంతి కాలే। భూతాని భూమౌ స్థిరజంగమాని తథా హరావేవ గుణప్రవాహః॥౧౫॥ ఏతత్పదం తజ్జగదాత్మనః పరం సకృద్విభాతం సవితుర్యథా ప్రభా। యథాసవో జాగ్రతి సుప్తశక్తయో ద్రవ్యక్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయః॥౧౬॥ యథా నభస్యభ్రతమఃప్రకాశా భవంతి భూపా న భవంత్యనుక్రమాత్। ఏవం పరే బ్రహ్మణి శక్తయస్త్వమూ రజస్తమస్సత్త్వమితి ప్రవాహః॥౧౭॥ తేనైకమాత్మానమశేషదేహినాం కాలం ప్రధానం పురుషం పరేశమ్।

మపి భాగాశ్శాఖాః తాసామపి భాగాః ఉపశాఖాః ఏతదుపలక్షణం పత్రపుష్పాదయోఽపి తృప్యంతి - న తు మూలసేకం వినా స్వస్వనిషేచనేన - ప్రాణస్యోపహారో భోజనం తస్మాదేవేంద్రియాణాం తృప్తిః - న తు తత్తదింద్రియేషు పృథక్పృథగన్నలేపనేన తథా అచ్యుతారాధనమేవ సర్వదేవతారాధనం న పృథగిత్యర్థః ॥౧౪॥ కుతస్సర్వమూలత్వాదితి దృష్టాంతాంతరమాహ॥ యథేతి॥ యథైవ వారః జలాని - వర్షాకాలే సూర్యాదుద్భవంతి - గ్రీష్మే తస్మిన్నేవ ప్రవిశంతి - అస్యాపి ప్రసిద్ధత్వేన దృష్టాంతాంతరమాహ - యథా భూతాని భూమావితి - గుణప్రవాహః చేతనాచేతనాత్మకః ప్రపంచః ॥ ౧౫ ॥ నను హరావేవ గుణప్రవాహ ఇత్యుక్తే తదాధారత్వేన సోపాధికత్వం హరేస్స్యాదిత్యాశంక్యాహ - ఏతద్విశ్వం - విష్ణోస్తత్సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధం పదం - పరం సర్వోపాధిరహితం - తదుత్పన్నత్వాన్న తతః పృథగిత్యర్థః - తర్హి కథమన్యథా భాతి తత్రాహ - సకృత్కదాచిద్విభాతం స్ఫురితం - గంధర్వనగరవత్ - యథా సవితుః ప్రభా - న తతో భిన్నా - యథా చ జాగ్రతి - అసవః ఇంద్రియాణి స్ఫురంతి - సుషుప్తౌ సుప్తశక్తయో భవంతీత్యర్థః - కథంభూతోఽసౌ హరిః - ద్రవ్యాదీనాం త్రివిధాహంకారకార్యాణాం తన్నిమిత్తస్య భేదభ్రమస్య వాత్యయో యస్మాత్సః - యద్వా అజాగ్రతి సుషుప్తౌ - అసవః సుప్తాశ్శక్తయో యేషాం తే భవంతి - ద్రవ్యాదేరప్యత్యయో భవతి - సవితుః ప్రభేత్యుక్తత్వాద్దృష్టాంత ఇతి ॥ ౧౬ ॥ నన్వసంగే హరౌ కథం ప్రపంచోత్పత్తిలయౌ తత్రాహ॥ యథేతి॥ అభ్రతమఃప్రకాశాః ఆగమాపాయినో రజస్తమస్సత్త్వస్థానీయాః - హే భూపాః ప్రచేత

సః అమూశ్శక్తయః ప్రభవంతి ఉత్పద్యంతే న భవంతి లీయంతే ఇతి ఏవమయం జగత్ప్రవాహః॥౧౭॥ తేనేతి॥ తేన సర్వకారణత్వేన హేతునా- కాలో నిమిత్తం- ప్రధానముపాదానం-పురుషః కర్తా - ఏవం త్రితయాత్మకత్వాత్సర్వకారణం పరమేశ్వరం-అద్ధా సాక్షాద్భజధ్వం- కథం ఆత్మనా ఏకభావేన॥ ౧౮॥ వీరరాఘవీయే॥ కీదృశం తద్బ్రహ్మస్వరూపం యద్భజధ్వమిత్యృచ్ఛత ఇతి వివిత్సాయాం - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం సత్యం జ్ఞానమనంతమితి స్వరూపశోధకవాక్యావగతం బ్రహ్మస్వరూపం శోధయన్-తత్ భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసంకల్పవికల్పం మానసబుద్ధిసుఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః-అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః-అద్వయం-ద్వయోస్సముదాయః తదన్యత్ - స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్-యథా॥శ్లో॥ న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యత ఇతి- అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేన ముక్తవ్యావృత్తిః - తేషాం సజాతీయద్వితీయాసద్భావాత్ -ద్వయాపవాదోపరమోపలంభనం-ద్వయశబ్దేన ద్వైతం వివక్షితం-తదేవాపవాదః బ్రహ్మజ్ఞానబాధకం- దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమేణ ఉపలంభనం యస్య తత్తథోక్తం - దేహాత్మభ్రమనివృత్త్యా ఉపలభ్యమిత్యర్థః- అజస్రనిర్వృతం నిత్యానందధర్మకం - నిత్యానందస్వరూపం వా అతోఽపి ప్రాగుక్తార్థ ఉచితః - అనాదిమధ్యాంతమితి నిత్యత్వస్య కథితత్వాదజస్రశబ్దస్య పునరుక్తిప్రసంగాత్ - సంజ్ఞప్తిమాత్రం క్వచిదప్యజడరూపం- అముయా దృశా పూర్వోక్తసర్వాత్మకబ్రహ్మజ్ఞానేన- భజత- నిరస్తసంకల్పవికల్పమితి పదేన॥ శ్రు॥ విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః- అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమితి- శ్రుత్యుక్తప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమమలత్వముక్తం- అనాదిమధ్యాంతమితి సత్యత్వముక్తం - నిర్వికారత్వం హి సత్యత్వం

స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేన భజధ్వమద్ధా॥౧౮॥ నిరస్తసంకల్పవికల్పమద్వయం ద్వ
యాపవాదోపశమాత్మలంభనమ్। అనాదిమధ్యాంతమజస్రనిర్వృతిం సంజ్ఞప్తిమాత్రం భజతాముయా
దృశా॥౧౯॥ దయయా సర్వభూతేషు సంతుష్ట్యా యేన కేనచిత్। సర్వేంద్రియోపశాంత్యా చ తుష్యత్యాశు
జనార్దనః॥౨౦॥ అపహతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూతః। నిజజనవశగత్వమాత్మనో
యన్న సరతి ఛిద్రవదక్షరస్సతాం హి॥౨౧॥ న భజతి కుమనీషిణాం స ఇజ్యాం హరిరధనాత్మధనప్రియో రసజ్ఞః।
శ్రుతధనకులకర్మిణాం మదైర్యే విదధతి పాపమకించనేషు సత్సు॥౨౨॥ శ్రియమనుచరతీం తదర్థినశ్చ ద్విపదప
తీన్విబుధాంశ్చ యస్స్వపూర్ణః। న భజతి నిజభృత్యవర్గతంత్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్ కృతజ్ఞః॥౨౩॥ భ
వతాం వంశధుర్యోఽభూద్ధ్రువశ్చిత్రరథస్స్వరాట్। గురుదారవచోబాణైర్నిర్భిన్నహృదయోఽర్భకః॥
౨౪॥ త్యక్త్వా పైత్రం వనం గచ్ఛన్ దృష్టో మే పథ్యుదారధీః। పంచవర్షో మహాదేశైస్సంరాధ్య పురుషేశ్వ
రమ్॥౨౫॥ తత్పరం సర్వధిష్ణ్యేభ్యో నాన్యాధిష్ఠితమారుహత్। మునయోఽద్యాపి యద్దీక్షం తే పరం వాపురవా
ఙ్ముఖాః॥౨౬॥ తమ్యాయం సర్వభూతానామంతర్యామిణమీశ్వరమ్। రుద్రాదిష్టోపదేశేన భజధ్వం భవను
త్తమే॥౨౭॥ మైత్రేయః॥ ఇతి ప్రచేతసో రాజన్నన్యాశ్చ భగవత్కథాః। శ్రావయిత్వా బ్రహ్మలోకం య

సంజ్ఞప్తిమాత్రమితి జ్ఞానశబ్దార్థ ఉక్తః-అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన॥ శ్రు॥ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః ఆనందో బ్రహ్మేత్యాద్యర్థ ఉక్తః-సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినా అద్వయశబ్దేనానంతత్వముక్తం- సద్వితీయం హి సర్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం-అతో ద్వితీయత్వాదనంతత్వసిద్ధిః-తదేవం సత్యత్వజ్ఞానత్వామలత్వానందత్వానంతత్వవిశిష్టం శోధకవాక్యావగతం పరమాత్మస్వరూపముక్తం॥౧౯॥ అజ్ఞత్వేన సాధనమాహ॥ దయయేతి॥ దయాదిభిః శీఘ్రం తుష్యతి॥౨౦॥ తతో న కదాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహతేతి॥ అపహతాః నిరస్తాః సకలాః ఏషణాః కామా యస్మాత్స చాసావమలః ఆత్మా మనః తస్మిన్ సతాం మనసి-నిరంతరమేధితయా భావనయా ఉపహూతః సన్నిధాపితస్సన్- అక్షరో హరిః- ఛిద్రవత్ తత్ర త్యాకాశవత్ -తతో న సరతి నాపయాతి హి- కిం కుర్వన్-ఆత్మనో నిజజనవశగత్వం-స్వభక్తాధీనత్వం- అయన్ అవగచ్ఛన్॥ ౨౧॥ సతామేవం వశ్యోఽసౌ-అసతాం తు పూజామపి న గృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ కుమనీషిణాం కుత్సితమతీనాం- అధనాశ్చ తే ఆత్మధనాశ్చ భగవద్ధనాః-తే ప్రియాః యస్య- రసజ్ఞః భక్తిసుఖజ్ఞః కే కుమనీషిణస్తానాహ- శ్రుతాదినిమిత్తైర్మదైర్యే- సత్సు పాపం తిరస్కారం కుర్వంతి॥౨౨॥ భక్తాధీనత్వం ప్రపంచయన్నాహ॥ శ్రియమితి॥ అనువర్తమానామపి శ్రియం- తదర్థినః సకామాన్- ద్విపదపతీన్ నరేంద్రాన్-విబుధాన్ దేవానపి-యో నానువర్తతే-యతః స్వేనైవ పరిపూర్ణః అతః స్వభృత్యవర్గానురక్తిః ఏవం ఏవంభూతమముం ఉడుదీపదపి-కథం పరిత్యజేత్॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥ ఇతీతి॥ ప్రచేతసః కర్మభూతాన్-అన్యాశ్చ భగవత్కథాః నానంసునీతేరిత్యాదిధ్రువచరితాద్యాః- సత్రే గాయన్ ప్రచేతసామిత్యుక్తత్వాత్॥౨౮॥౨౯॥ ఏతదితి॥ ప్రచేతసాంనా

రదస్య చ సంవాదరూపమేతదాఖ్యానం- తేఽభిహితం- హరేః కీర్తనం యస్మిం స్తత్ ॥౩౦॥ య ఇతి॥ య ఏష వంశః సోఽనువర్ణితః॥ ౩౧॥ య ఇతి॥ యః ప్రియవ్రతః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ స్వాం జ్ఞాతీంశ్చ దిదృక్షుః॥ ౩౫॥ ఏతదితి॥ రాజ్ఞాం చరితమితి శేషః॥ ౩౬॥

యథా స్వాయంభువో మునిః॥ ౨౮॥ తే పితన్ముఖనిర్యాంతం యశో లోకమలాపహమ్ । హరేర్నిశమ్య తత్పా
దం ధ్యాయంతస్తద్గతిం యయుః॥ ౨౯॥ ఏతత్తేఽభిహితం క్షత్తర్యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్। ప్రచేతసాం నారద
స్య సంవాదో హరికీర్తనమ్॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ య ఏష ఉత్తానపదో మానవస్యానువర్ణితః। వంశం ప్రియవ్రత
స్యాపి నిబోధ నృపసత్తమ॥ ౩౧॥ యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్। భుక్త్వా విభజ్య పుత్రేభ్య
ఐశ్వరం సమగాత్పదమ్॥ ౩౨॥ ఇత్థం సకౌషారవిణోపవర్ణితాః క్షత్తా నిశమ్యాజితనాధసత్కథాః। ప్రవృద్ధ
భావోఽశ్రుకలాకులో ముని ర్దధార మూర్ధ్నా చరణం హృదా హరేః॥ ౩౩॥ విదురః॥ సోఽయం తాత మహాయో
గిన్ భవతా కరుణాత్మనా। దర్శితస్తమసః పారో యత్రాకించనగో హరిః॥ ౩౪॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యానమ్య తమా
మంత్ర్య విదురో గజసాహ్వయమ్। స్వానాం దిదృక్షుః ప్రయయౌ జ్ఞాతీనాం నిర్వృతాశయః॥ ౩౫॥ ఏత
ద్యః శృణుయాద్రాజన్ రాజ్ఞాం హర్యర్పితాత్మనామ్ । ఆయుర్ధనం యశస్స్వస్తి గతిమైశ్వర్యమాప్ను
యాత్ ॥ ౩౬ ॥***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం సంహితాయాం,
చతుర్థస్కంధే - ఏకత్రింశోఽధ్యాయః,

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - చతుర్థస్కంధవ్యాఖ్యాయాం- శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం- ఏకత్రింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ * చతుర్థస్కంధగూఢార్థపదభావార్థదీపికా। సద్భిరాసేవ్యతామేషా యతిశ్రీధరనిర్మితా॥
చతుర్థస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే- పంచమస్కంధప్రారంభః,

శ్లో॥ అథాతః పంచమస్కంధో వ్యాఖ్యానైకవిశేషవాన్ । ప్రియవ్రతాన్వయో యత్ర సప్రపంచః ప్రపంచ్యతే ॥ ౧॥
షడ్వింశత్యాధునాధ్యాయైః పంచమే స్థానమీర్యతే। లోకద్వీపాదిమర్యాదాపాలనార్థమనేకధా॥ ౨॥
పృథివ్యుపర్యధోలోకై ర్మర్యాదా త్రివిధా మతా। పునశ్చైకైకశస్తేషు మర్యాదా బహుధా మతా॥ ౩॥
భువి ద్వీపాదిమర్యాదాః పాల్యంతే రాజభిః పృథక్। భూమేరుపరి దేవాద్యైస్తతశ్చాధోఽసురాదిభిః॥ ౪॥
తత్రాధ్యాయైస్తు వింశత్యా ప్రియవ్రతపురస్సరైః । భువో ద్వీపాదిమర్యాదాః పాలితా ఇతి వర్ణ్యతే॥ ౫॥
త్రిభిస్సూర్యాదిభిర్జ్యోతిశ్చక్రాదిస్థితిరీర్యతే । అతలాదిషు దైత్యాద్యైః పాలనం చ తతస్త్రిభిః॥ ౬॥
తత్ర తు ప్రథమేఽధ్యాయే జ్ఞానినో రాజ్యసంస్థితిః। పునశ్చ జ్ఞాననిష్ఠేతి ప్రియవ్రతకథోచ్యతే॥ ౭॥
వంశం ప్రియవ్రతస్యాపి నిబోధ నృపసత్తమ। యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్॥ ౮॥
భుక్త్వా విభజ్య పుత్రేభ్య ఐశ్వరం సమగాత్పదమితి॥

పూర్వం స్కంధాంతే- ప్రియవ్రతస్య ప్రథమమాత్మవిద్యా- తతో గృహాశ్రమః - తతస్సర్వసంగత్యాగేన మోక్ష ఇత్యుక్తం- తత్ర విస్మితః పృచ్ఛతి రాజా॥ ప్రియవ్రత ఇతి॥ ప్రియవ్రతో భాగవత ఆత్మారామః - అత ఏవ గృహే కథమరమత- నను ర

రాజోవాచ॥ ప్రియవ్రతో భాగవత ఆత్మారామః కథం మునే । గృహేఽరమత యన్మూలః కర్మబంధః పరాభ
వః॥ ౧॥ గృహేష్వభినివేశోఽయం పుంసాం భవితుమర్హతి। న నూనం ముక్తసంగానాం తాదృశానాం ద్విజర్షభ॥

మహతాం కో దోష ఇతి చేదత ఆహ- కర్మణాం బంధః పరాభవశ్చ స్వరూపతిరస్కారః- యన్మూలో భవతి యద్గృహం మూలకారణం యస్య॥ ౧॥ గృహేష్వితి॥ గృహేష్వభినివేశో ఽభినివేశః సతి స్యాత్ - స చ భాగవతానాం న సంభవతీత్యాహ॥ న నూన మి.॥ ౨॥ గృహాసక్తి ర్హి కుటుంబాదిస్పృహయా భవతి- సా చ తేషాం నాస్తీత్యాహ॥ మహతామితి॥ ఉత్తమశ్లోకపాదయోః

యా కామాదిసంతాపహారిణీ-తయానిర్వృతం చిత్తం యేషాం తేషాం-స్పృహాయుక్తామతిర్నాస్తి॥౩॥ దారాద్యాసక్తస్యతు నోతుః-శ్రీకృష్ణేమతిశ్చాపలితా అభూదితియత్ -అయంచమహాన్ సంశయ ఇత్యాహ॥ సంశయఇ॥౪॥ అంగీకృత్య పరిహరతి॥ బాఢమితి॥ అభినివేశాదికంనాస్తీతిసత్యమేవ-తథాపివిఘ్నవశేన తేషాంప్రవృత్తిః - పూర్వాభ్యాసబలేనపునర్నివృత్తిశ్చసంగచ్ఛత ఇత్యాహ-భగవతశ్రీమచ్చరణారవిందమకరందరూపోయోరసః తస్మిన్నావేశితంచేతఃయైస్తేపికథంచిదంతరాయేణవిఘ్నేనవిహతామపిస్వాంపదవీంమార్గంనహిన్వంతినత్యజంతి-కాం-భాగవతాఏవపరమహంసాః తేషాందయితస్యశ్రీకృష్ణస్యహరేఃకథాం॥౫॥ ప్రియవ్రతస్యబ్రహ్మజ్ఞైవాంతరాయరూపాబభూవేతిసప్రసంగమాహ-యర్హీతి॥శ్లో॥విముక్తసంగః ప్రకృతింభజస్వేత్యంతేనగ్రంథేన- యర్హివావయదాహి-వావేతి ప్రసిద్ధ్యాదౌ-సరాజపుత్రః-స్వపిత్రామనునా-అవనీతలపరిపాలనాయోపామంత్రితోనియుక్తోనైవాభ్యనందత్ నైచ్ఛత్-అథహతత్రభగవానాదిదేవోబ్రహ్మాస్వభవనాదవతతారేత్యన్వయః- ఉపామంత్రణేహేతుః-ఆమ్నాతాఃరాజ్ఞాంశాస్త్రైర్నోక్తాఃయేప్రవరాఃశ్రేష్ఠాఃగుణాస్తేషాంగణస్యఏకాంతభాజనతయానియతాశ్రయత్వేన-అనిచ్ఛాయాంహేతుః పరమార్థసతత్త్వంఆత్మయాథార్థ్యంతత్ అవగతంయేనసతథాఅతః-బ్రహ్మసత్రేణఅధ్యాత్మధ్యానేన-కార్త్స్న్యేనదీక్షిష్యమాణః

అ॥మహతాంఖలువిప్రర్షేహ్యుత్తమశ్లోకపాదయోః।ఛాయానిర్వృతచిత్తానాంనకుటుంబేస్పృహామతిః॥౩॥సంశయోయంమహాన్బ్రహ్మన్దారాగారసుతాదిషు।సక్తస్యయత్సిద్ధిరభూత్కృష్ణేచమతిరచ్యుతా॥౪॥శ్రీశుకః॥గద్యం॥బాఢముక్తం-కింతు-భగవతఉత్తమశ్లోకస్యశ్రీమచ్చరణారవిందమకరందరసావేశితచేతసఃభాగవతపరమహంసదయితకథాంకథంచిదంతరాయవిహతామపిస్వాంశివతమాంపదవీంనప్రాయేణహిన్వంతి॥౫॥యర్హివావరాజన్సరాజపుత్రఃప్రియవ్రతఃపరమభాగవతోనారదస్యచరణోపసేవయాంజసావగతపరమార్థసతత్త్వోబ్రహ్మసత్రేణదీక్షిష్యమాణోవనీతలపరిపాలనాయామ్నాతప్రవరగుణగణైకాంతభాజనతయాస్వపిత్రోపామంత్రితోభగవతివాసుదేవఏవావ్యవధానసమాధియోగేనసమావేశితసకలకారకక్రియాకలాపోనైవాభ్యనందద్యద్యపితదప్రత్యామ్నాతవ్యంతదధికరణఆత్మనోన్యస్మాదసతోపిపరాభవమన్వీక్షమాణః॥౬॥ అథహభగవానాదిదేవఏతస్యగుణవిసర్గస్యపరిబృంహణానుధ్యానవ్యవసితసకలజగదభిప్రాయఆత్మయోనిరఖిలనిగమనిజగణపరివేష్టితః స్వభవనాదవతతార॥౭॥సచతత్రతత్రగగనతలేహ్యుడుపతిరివవిమానావళిభిరనుపథమమరపరివృఢైరభిపూజ్యమానఃపథిపథిచవరూథశఃసిద్ధగంధర్వసాధ్యచారణమునికిన్నరగణైరుపగీయమానోగంధమాదనద్రోణీమవభాసయన్నుపససర్ప॥౮॥తత్రహవావఏనందేవర్షిర్హంసయానేనపితరంభగవంతంహిరణ్యగర్భముపలభమానస్సహసైవోత్థాయార్హణేనసహపితాపుత్రాభ్యామవహితాంజలిరుపతస్థే॥౯॥భగవానపిభారత-తదుపనీతార్హణస్సూక్తవాకేనాతితరాముదితగుణగణావతారసువిజయఃప్రియవ్రతమాదిపురుషస్తంసదయహాసావలోకఇతిహోవాచ॥౧౦॥బ్రహ్మో॥శ్లో॥నిబోధతాతేదమృతంబ్రవీమిమాసూయితుందేవమర్హస్యప్ర

మంగ్రహీష్యన్-ప్రాగపిశ్రీవాసుదేవఏవనిరంతరసమాధియోగేనదత్తైకాగ్ర్యేణసమావేశితఃసమర్పితః - సకలకారకాణామింద్రియాణాంయాఃక్రియాస్తాసాంకలాపోయేనసః-యద్యపితత్పిత్రోక్తంనప్రత్యాఖ్యేయం-తథాపితదధికరణేరాజ్యాధికారేఅసతఃమిథ్యాభూతాదపిరాజ్యప్రపంచాదాత్మనఃపరాభవమాలోచయన్నాభ్యనందత్॥౬॥ అథహేతి॥ గుణవిసర్గస్యగుణసృష్టేః-పరిబృంహణంసమృద్ధిః-తదనుచింతయావ్యవసితస్సకలజగతామభిప్రాయోయేనసః- యథారాజ్ఞాచారైఃమండలేశ్వరాణామభిప్రాయోనిశ్చీయతే-తద్వదఖిలైర్నిగమైర్మూర్తిమద్భిర్వేదైర్నిజగణైశ్చమరీచ్యాదిభిఃపరివృతఃసత్యలోకాదవతీర్ణః॥౭॥సఇతి॥ సచబ్రహ్మాతత్రతత్రోడుపతిశ్చంద్రఇవప్రకాశమానోగంధమాదనస్యద్రోణీందరీమవభాసయన్ఉపససర్పేత్యన్వయః-అమరపరివృఢైఃదేవేంద్రాదిభిః॥౮॥తత్రేతి॥ హంసయానేనోపలక్షణేనపన్నంపితరముపలభమానఃసత్పితాయమితిలక్షయన్-పితాపుత్రాభ్యాం మనుప్రియవ్రతాభ్యాం సహకృతాంజలిస్సన్సహసైవాభ్యుత్థాయఅర్హణేనపూజయాసహోపతస్థేతుష్టావచ - ప్రియవ్రతంతథామందరద్రోణ్యాంనారదఉపదిశతి-మనుశ్చతంనేతుమాత్యస్థితిఇతిజ్ఞాతవ్యం॥౯॥భగవానితి॥హేభారతభగవానాదిపురుషోబ్రహ్మాపి. తంప్రియవ్రతమితిహోవాచేత్యన్వయః- తేననారదేనఉపనీతమర్హణంయస్య-సూక్తవాకేనయథోచితవాక్యేన-అతిశయేనఉదితా

వర్ణితా-గుణగణాఃఅవతారాః- సువిజయాస్సర్వోత్కృష్టాశ్చయస్య॥౧౦॥ప్రవృత్తివిషయంమద్వాక్యం ప్రతికూలంమ
త్వామయ్యసూయాంకరిష్యతీతిశంకమానో నాహమేవంవదామికింతుమన్ముఖేనశ్రీహరిరేవత్వా మాజ్ఞాపయతీతివదన్
ప్రవృత్తినివృత్తిరహస్యమానవభిః॥నిబోధేతి॥ఋతంసత్యంఅప్రమేయందేవంఅసూయితుందోషారోపణేనద్రష్టుంమా
ర్హసి తేతవ-ఇతఃతాతపషఃత్వద్గురుఃమహర్షిశ్చదిష్టంఆదిష్టంఆజ్ఞాంవివశాఃఅస్వతంత్రాస్సంతోవహామ॥౧౧॥వివశత్వ
మేవాహచతుర్భిః॥నేతి॥తస్యకృతంతేననిర్మితంతనుభృత్ జీవఃతపఆదిభిర్విహంతుంఅన్యథాకర్తుంనవిభూయాత్ -ప్రభు
ర్నభవేత్ -మనీషయాసామాదిబుద్ధిబలేనపరతఃబలవదాశ్రయాత్ ॥౧౨॥తత్రదేహయోగేతావత్పారతంత్ర్యంప్రసిద్ధ
మిత్యాహ॥భవాయేతి॥భవఃజన్మభవాద్యర్థంఅవ్యక్తేనఈశ్వరేణాదిష్టందత్తందేహయోగంజనతాజీవసమూహః - స
దాధత్తే.నత్వన్యథాకర్తుంశక్నోతి-అంగహేప్రియవ్రత॥౧౩॥కర్మకరణేపిపారతంత్ర్యమాహ॥యదితి॥యస్యవాదివే
దలక్షణాయాంతంత్యాందామన్యాంగుణాస్సత్వాదయఃతత్పూర్వకాణిచ-యానికర్మాణితన్నిబంధకథనైర్దామభిఃబ్రా
హ్మణాదిశబ్దైఃసుదుస్తరైస్సుదృఢైః - హేవత్సవయంసర్వేసుయోజితానిబద్ధాస్సంతఃతస్మైఈశ్వరాయబలింవహామత
దిచ్ఛయాకర్మకుర్మఃనసినాసికాయాంప్రోతాఃబద్ధాస్సంతశ్చతుష్పదఃబలీవర్దాఃయథావద్ద్విపదేపురుషాయ॥౧౪॥భోగే
పి పారతంత్ర్యమాహ॥ఈశేతి॥ఈశాభిసృష్టంఈశ్వరేణవిసృష్టందత్తమేవఅంగహేప్రియవ్రతఅవరుధ్మహేస్వీకుర్మః-
యథాస్వామినాదత్తమేవకణికాదిబలీవర్దాభక్షయంతినస్వేచ్ఛయాతద్వత్ -నచైవంవైషమ్యమీశ్వరస్య-యతోగుణక

మేయమ్।వయంభవాంస్తే ఇత ఏష మహర్షిర్వహామ సర్వే వివశా యస్య దిష్టమ్ ॥౧౧॥న తస్య కశ్చిత్తపసా
విద్యయా వా న యోగవీర్యేణ మనీషయా వా ।నైవార్థధర్మైః పరతః స్వతో వా కృతం విహంతుం తనుభృద్వి
భూయాత్ ॥౧౨॥భవాయ నాశాయ చ కర్మ కర్తుం శోకాయ మోహాయ సదా భయాయ । సుఖాయ దుఃఖా
య చ దేహయోగమవ్యక్తదిష్టం జనతాంగ ధత్తే॥౧౩॥యద్వాచి తంత్యాం గుణకర్మదామభిః సుదుస్తరై
ర్వత్స వయం సుయోజితాః।సర్వే వహామో బలిమీశ్వరాయ ప్రోతా నసీవ ద్విపదే చతుష్పదః॥౧౪॥ఈశా
భిసృష్టం హ్యవరుధ్మహేంగ దుఃఖం సుఖం వా గుణకర్మసంగాత్ ।ఆస్థాయ తత్తద్యదయుంక్త నాథశ్చక్షు
ష్మతాంధా ఇవ నీయమానాః॥౧౫॥ ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వదేహమారబ్ధమశ్నన్నభిమానశూన్యః।
యథానుభూతం ప్రతియాతనిద్రః కింత్వన్యదేహాయ గుణాన్న వృఙ్క్తే ॥౧౬॥ భయం ప్రమత్తస్య వనేష్వ
పి స్యాద్యతః స ఆస్తే సహషట్సపత్నః। జితేంద్రియస్యాత్మరతేర్బుధస్య గృహాశ్రమః కిన్ను కరోత్యవద్యం॥
౧౭॥యః షట్సపత్నాన్విజిగీషమాణో గృహేషు నిర్విశ్య యతేత పూర్వమ్।అత్యేతి దుర్గాశ్రిత ఊర్జితారీన్
క్షీణేషు కామం విచరేద్విపశ్చిత్ ॥౧౮॥త్వం త్వబ్జనాభాంఘ్రిసరోజకోశ దుర్గాశ్రితో నిర్జితషట్సపత్నః ।
భుంక్ష్వేహ భోగాన్పురుషాతిదిష్టాన్విముక్తసంగః ప్రకృతిం భజస్వ ॥౧౯॥శ్రీశుకః॥గద్య॥ఇతిసమభిహి

ర్మసంగాత్ నాథోయద్యత్ దేవతిర్యగాదిలక్షణందేహమయుంక్త-యోజితవాన్ తత్తదాస్థాయస్వీకృత్య-యథాఅంధా
శ్చక్షుష్మతాదర్శయతామాతపంవాసీయమానాస్సంతః ॥౧౫॥నన్వేతత్సర్వంఅవిముక్తవిషయత్వాత్మవిదఇత్యాశంక్యాహ ॥
ముక్తోపీతి॥యావత్ప్రారబ్ధంకర్మతావత్ -యథాస్వప్నేనుభూతంప్రతియాతనిద్రఃగతనిద్రః- అభిమానశూన్యపవానుస్మ
రతి-తద్విభోగవాసనయాపునర్జన్మభవేత్తత్రాహ-కింతుదేహాంతరారంభకాన్ గుణాన్ కర్మాణివాసనాశ్చనవృంక్తే
నసంభజతే॥౧౬॥నను గృహేవర్తమానస్యభోగాన్ భుంజానస్యకుతోభిమానాభావఃమోక్షోవా - అతస్తత్త్యాగేనవన
వాసోవాప్యయుక్తస్తత్రాహ॥భయమితి॥భయంసంసారఃస్యాదేవ-ప్రమత్తస్యఅజితేంద్రియస్య-వనేష్వపిసంగభియా
వనాద్వనాంతరంగచ్ఛతోపీత్యర్థః-సహైవషట్సపత్నాశ్శత్రవోమనోబుద్ధీంద్రియాణిచయస్యసతథాభూతఏవ-వనే
ష్వపియతఆస్తే-బుధత్వేనజితేంద్రియత్వాదాత్మారామస్యఅవద్యంరాగాదిదోషంకింకరోతినకరోత్యేవ॥౧౭॥ నను గృ
హేవసతఃపురుషస్యరాగాదయస్సంభవంతినతువనఇత్యాశంక్యాహ॥యఇతి॥యోవిజిగీషమాణస్సపూర్వంగృహేషుస్థి
త్వా తేషామత్యంతనిబోధనమకుర్వన్ జేతుంయతేత-క్షీణేష్వరిషుకామంగృహే అన్యత్ర వా విచరేత్ -।యత్రలోకేఊర్జి
తానరీన్దుర్గాశ్రితఏవాత్యేతిజయతిపశ్చాత్ దుర్గేఅన్యత్రవావర్తేత - యుధ్యేతేతి పాశే ప్రహరేదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥
త్వమితి-ఇదంచగృహదుర్గాశ్రియణం ప్రాకృతానాం - త్వంతుఅబ్జనాభస్యాంఘ్రిసరోజకోశ ఏవదుర్గంతదాశ్రితః -
అతఏవనిర్జితషట్సపత్నశ్చ-తథాపిపురుషేణఈశ్వరేణాతిదిష్టాన్దత్తాన్భోగాన్తావద్భుంక్ష్వ - పశ్చాద్విముక్తసం

గస్సన్- ప్రకృతింస్వరూపంభజస్వఆత్మనిష్ఠోభవేత్యర్థః॥౧౯॥ఇతీతి॥ ఆత్మనస్తతోలఘుతయాఅల్పతయా - తచ్ఛాసన మంగీచకార-యద్వా-ఆత్మనోయదనుశాసనంతత్ అలఘుతయాగౌరవేణబాఢంతథాసమభిహితః కరిష్యామీత్యవనత కంధరస్సన్ జగ్రాహ॥౨౦॥భగవానితి॥ మనునాసంతుష్టేనఉపకల్పితాపూజాయస్య - ప్రియవ్రతస్యయోగభ్రంశా న్నారదస్యచశిష్యనాశాత్కుటిలమీక్షణంసంభవతితత్తునాస్తీత్యాహ॥అవిషమంయథాభవతి తథాతయోరభిసమీక్ష మాణయోస్సతోఃఆత్మనస్స్వస్యగవస్థానంఅవాఙ్మనసయోరవిషయంనివాసం-పాఠాంతరే అవాక్ వాచామగోచరం కథందిష్మనసః సంకల్పయంవిషయంఅతః అవ్యవహృతం - వ్యవహారశూన్యంబ్రహ్మఅనివృత్తంప్రవర్తయన్ వ్యవహారా ద్వివర్ణస్సన్ వ్యవహారాతీతంస్వరూపంచింతయన్ అంతర్హితఇత్యర్థః॥౨౧॥మనురితి ॥ పుత్రమభిషిచ్యవనంయాస్యామీ త్యేవంరూపోమనోరథః-సఃపరేణబ్రహ్మణైవప్రతిసంధితఃసంపాదితోయస్యసః - నారదస్యానుమతేనరాజ్యేస్థాపయి త్వాఅతివిషమఃదుస్తరోయోవిషయవిషజలాశయఃగృహంతస్యాశాదిక్ ప్రవృత్తిర్వాసనాభోగేచ్ఛావా- తస్యాఉపరతో భూత్॥౨౨॥ యత్పృష్టంగృహేకథమరమతేతితత్రోక్తముత్తరముపసంహరతి ॥ ఇతీతి॥ఇతిహవావఇత్థమేవహి-అధిని

> తో మహాభాగవతో భగవతస్త్రిభువనగురోరనుశాసనమాత్మనోలఘుతయావనతశిరోధరో బాఢమితిస
> బహుమానమువాహ॥౨౦॥భగవానపిమనునా యథావదుపకల్పితాపచితిఃప్రియవ్రతనారదయోరవిషమ
> మభిసమీక్షమాణయోరాత్మనస్సమవస్థానమవాఙ్మనసక్షయమవ్యవహృతం ప్రవర్తయన్నగమత్ ॥
> ౨౧॥మనురపిపరేణైవంప్రతిసంధితమనోరథఃసురర్షివరానుమతేనాత్మజమఖిల ధరామండలస్థితిగుప్త
> యేఆస్థాప్యస్వయమతివిషమవిషయవిషజలాశయాశాయాఉపరరామ॥౨౨॥ ఇతిహవావసజగతీపతిరీ
> శ్వరేచ్ఛయాధినివేశితకర్మాధికారోఖిలజగద్బంధధ్వంసనపరానుభావస్యభగవతఆదిపురుషస్యాంఘ్రియుగ
> లానవరతధ్యానానుభావేనపరిరంధితకషాయాశయోవదాతోభిమానవర్ధనో మహతాంమహీతలమను
> శశాస॥౨౩॥అథసమహితరంప్రజాపతేర్విశ్వకర్మణఉపయేమేబర్హిష్మతీంనామ-తస్యాముహవావా
> త్మజానాత్మనస్సమానగుణశీలకర్మరూపవీర్యోదారాన్దశసంభావయాంబభూవ - కన్యాంచయవీయసీ
> మూర్జస్వతీంనామ॥౨౪॥అగ్నీధ్రేధ్మజిహ్వయజ్ఞబాహుమహావీరహిరణ్యరేతో ఘృతపృష్ఠసవనమేధా
> తిథివీతిహోత్రకవయఇతిసర్వఏవాగ్నినామానః ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషాంకవిర్మహావీరస్సవనఇతిత్రయఆస
> న్నూర్ధ్వరేతసస్తఆత్మవిద్యాయామర్భభావాదారభ్యకృతపరిచయాః పారమహంస్యమేవాశ్రమమ
> భజన్ ॥ ౨౬ ॥ తస్మిన్నుహవావఉపశమశీలాఃపరమర్షయః సకలజీవనికాయావాసస్యభగవతోవా
> సుదేవస్యభవభీతానాంశరణభూతస్యశ్రీమచ్చరణారవిందావిరతస్మరణావిగళిత పరమభక్తి యోగా
> నుభావేనపరిభావితాంతర్హృదయాధిగతేభగవతిసర్వేషాం భూతానామాత్మభూతే ప్రత్యగాత్మన్యే
> వాత్మతాదాత్మ్యమవిశేషేణసమీయుః॥౨౭॥అన్యస్యామపిజాయాయాంత్రయఃపుత్రా ఆసన్నుత్త
> మస్తామసోరైవతఇతిమన్వంతరాధిపతయః ॥౨౮॥ఏవముపశమాయనేషుస్వతనయేష్వథజగతీపతిర్జగతీ
> మర్బుదాన్యేకాదశపరివత్సరాణామవ్యాహతాఖిలపురుషకారసారసంభృతదోర్దండ యుగళాపీడితమౌ

వేశితః ప్రాపితఃకర్మాధికారోయస్య-అఖిలస్యజగతోబంధధ్వంసనపరఃఅనుభావోయస్యతస్య- యదంఘ్రియుగళంత స్యఅనవరతధ్యానం-తదనుభావేనపరిరంధితకషాయఃదగ్ధరాగాదిమలః ఆశయోయస్య - అతఃఅవదాతఃశుద్ధోపిమహ తాంబ్రహ్మాదీనాంఆజ్ఞాపాలనేనమానవర్ధనః॥౨౩॥అథేతి॥ఉఇతివిస్మయేహఇతిప్రసిద్ధౌవావేతినిశ్చయే-ఆత్మనాసమానైః శీలాదిభిః ఉదారాన్ మహతఃదశపుత్రాన్ జనయామాస॥౨౪॥తానాహ॥అగ్నీధ్రేతి॥ అగ్నీనాంనామానియేషాంతేఅ గ్నినామానః॥౨౫॥ఏతేషామితి॥అర్భభావాద్బాల్యాదారభ్య॥౨౬॥ తస్మిన్నితి॥తస్మిన్ పారమహంస్యాశ్రమే శ్రీమచ్చ రణారవిందయోరనవరతస్మరణేనఅవిగళితఃఅఖండితఃయఃపరమోభక్తియోగః తస్యానుభావేనవిశోధితాంతఃకరణేప్ర తీతోయోభగవాన్ తస్మిన్నాత్మనఃత్వంపదార్థస్యతాదాత్మ్యంఅవిశేషేణ - విశేషో దేహాద్యుపాధిః తదపోహేనప్రా పుః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఏవమితి ॥ ఉపశమాశ్రయేషుసత్సుదశకోటిభిరేక మర్బుదంతాదృశానివర్షాణాం ఏకాదశార్బుదాని జగతీంబుభుజఇత్యన్వయః-రాజ్ఞోధర్మపాలనవిషయభోగప్రభావైర్భావ్యం-తత్రఅనాయాసేనైవధర్మపాలనమాహ- అవ్యాహతాఃఅఖిలాఃపురుషకారాఃపౌరుషాణియస్మాత్ తేనసారేణబలేనసంభృతౌపూర్ణౌదోర్దండౌ తయోర్యుగళం

తేనాపీడితఃఆకృష్టఃమౌర్వీగుణః - తస్య స్తనితంటంకారః తేనైవయుద్ధంవినావిరమితాఃనిరస్తాఃధర్మప్రతిపక్షాః యేన భోగాతిశయమాహ-బర్హిష్మత్యాఃస్వభార్యాయాః అనుదినమేధమానైఃప్రమోదాదిభిఃపరాభూయమానవివేక ఇవఅత ఏవవిషయాసక్త్యాఆత్మానమనవబుధ్యమాన ఇవబుభుజే - తత్రప్రమోదఃపతిందృష్ట్వాహర్షః-తతఃప్రసరణంఅభ్యుత్థానాదిలీలాతతో యౌషిణ్యం యోషిత్స్వభావకృతశృంగారానుభావప్రకాశనం - తతోవ్రీడయాప్రముషితాస్సంకోచితాఃహాసావలోకాఃగతోరుచిరక్ష్వేళ్యాదయఃపరిహాసకవాక్యానితైః ॥౨౯॥ ప్రభావాతిశయమాహ ॥ యావదితి ॥ యావద్వసుధాతలంలోకాలోకపర్యంతమవభాసయతి మేరుంధ్రువంప్రదక్షిణీకుర్వన్ ఆదిత్యస్తస్మిన్నర్ధే నైవోపలక్షితం - ప్రతపతిప్రకాశయతి - అర్ధేనాచ్ఛాదయతితమసాఆవృణోతి - తథాద్వితీయఃపతంగస్సూర్య ఇవపర్యక్రామత్ నచేదమసంభావితంయతోభగవదుపాసనోపచితఃఅతిపురుషః పురుషానతిక్రాంతః ప్రభావోయస్య ॥ ౩౦ ॥ యేవా ఇతి-వై ఉహ ఇతిప్రసిద్ధౌ-తస్యరథచక్రకృతాఃపరిఖాతాఃగర్తాఃయతఃద్వైరేవకృతాః ॥౩౧॥ తేషామితి ॥ తేషాంపరిమాణంశృణ్వితి శేషః-పూర్వస్యయద్విస్తారమానం ఉత్తరస్తతోద్విగుణేనవిస్తారమానేనేత్యేవంసింధుభ్యోబహిస్సమం

దండమౌర్వీగుణస్తనితవిరమితధర్మప్రతిపక్షో బర్హిష్మత్యాశ్చానుదినమేధమాన ప్రమోద ప్రసరణ యౌషిణ్యవ్రీడాప్రముషితహాసావలోకరుచిరక్ష్వేళ్యాదిభిః పరాభూయమానవివేకో నవబుధ్యమాన ఇవ మహామనాబుభుజే ॥౨౯॥ యావదవభాసయతిసురగిరిమనుపరిక్రామన్ భగవానాదిత్యోవసుధాతలమర్ధేనైవప్రతపత్యర్ధేనావచ్ఛాదయతి - తథాహిభగవదుపాసనోపచితాతిపురుషప్రభావస్తదనభినందన్ సమజవేనరథేనజ్యోతిర్మయేనరజనీమపిదినంకరిష్యామీతిసప్తకృత్వస్తరణిమనుపర్యక్రామద్ద్వితీయఇవపతంగః ॥౩౦॥ యేవాఉహతద్రథచరణనేమికృతపరిఖాతాస్తేసప్తసింధవఆసన్- యతఏవకృతాస్సప్తభువోద్వీపాఃజంబూప్లక్షశాల్మలికుశక్రౌంచశాకపుష్కరసంజ్ఞాః ॥౩౧॥ తేషాంపరిమాణంపూర్వస్మాదుత్తరోత్తరోయథాసంఖ్యంద్విగుణేనబహిఃసమంతతఉపక్లృప్తాః ॥ ౩౨ ॥ క్షారోదేక్షురసోదసురోదఘృతోదక్షీరోదదధిమండోదశుద్ధోదాస్సప్తజలధయః సప్తద్వీపపరిఖాఇవాభ్యంతరద్వీపసమానా ఏకైకశ్యేనయథానుపూర్వంసప్తస్వపిబహిర్ద్వీపేషుపృథక్పరిత ఉపకల్పితాః-తేషుజంబ్వాదిషుబర్హిష్మతీపతిరనువ్రతానాత్మజానాగ్నీధ్రేధ్మజిహ్వయజ్ఞబాహుహిరణ్యరేతోఘృతపృష్ఠమేధాతిథివీతిహోత్రసంజ్ఞాన్యథాసంఖ్యేనైకైకస్మిన్నేకమేవాధిపతింవిదధే ॥౩౩॥ దుహితరంచోర్జస్వతీంనామోశనసేప్రాయచ్ఛత్-యస్యామాసీద్దేవయానీనామకావ్యసుతా ॥ ౩౪ ॥ శ్లో ॥ నైవంవిధఃపురుషకారఉరుక్రమస్యపుంసాంతదంఘ్రిరజసాజితషడ్గుణానామ్ । చిత్రంవిదూరవిగతస్సకృదాదదీతయన్నామధేయమధునాసజహాతిబంధమ్ ॥ ౩౫ ॥ సఏవమపరిమితబలపరాక్రమఏకదాతుదేవర్షిచరణానుశయనానుపతితగుణవిసర్గసంసర్గేణానిర్వృతమివాత్మానంమన్యమానఆత్మనిర్వేదఇదమాహ అహో అసాధ్వనుష్ఠితంయదభినివేశితోహమింద్రియైరవిద్యావిరచితవిషమవిషయాంధకూపే - తదలమలమముష్యావనితాయావినోదమృగంమాంధిగ్ధిగితిగర్హయాంచకార ॥ ౩౬ ॥ పరదేవతాప్రసాదాధిగతాత్మప్రత్యవమర్శ

తతఃఉపక్లృప్తాఃరచితాః ॥౩౨॥ యథాయథాసింధుభ్యోబహిరేకైకశోద్వీపాఃఏవంద్వీపానామపిబహిస్సింధవఇత్యాహ ॥ క్షారోదేతి ॥ దధిమండఃమథితందధి - ఏతేసప్తజలధయఃసప్తద్వీపానాంపరిఖాఇవఅభ్యంతరైః తేస్సంవేష్టితాయేద్వీపాః తైస్సమానాఃవిస్తారతోబహిరంతఃపృథక్ పృథక్ అసంకీర్ణతయా ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ అహో ఆశ్చర్యంరాజ్ఞాస్సామర్థ్యమితిపరీక్షిదభిప్రాయజ్ఞో భగవాన్ బాదరాయణిరాహ ॥ నైవమితి ॥ జితాష్షడ్గుణాః ఇంద్రియాణిషడూర్మయోవాయైస్తేషాం-ఏవంవిధఃపురుషకారఇతినచిత్రం-నాసంభావితం-విదూరవిగతః అంత్యజోపి- యస్యఉరుక్రమస్యనామ- సకృదుచ్చారయేద్యఃసః-అధునాతత్క్షణమేవబంధంసంసారం-తత్త్వమితిపాఠేప్యయమేవార్థః-పాఠాంతరే తత్త్వం చండాలత్వం-జహాతిశుద్ధోభవతీత్యర్థః ॥౩౫॥ తస్యపరాక్రమముపసంహరన్నివృత్తిక్రమమాహ ॥ సఇతి ॥ దేవర్షిచరణయోరనుశయనమనుసేవా ఉపపత్తిఃతదనుపతితో యోగుణవిసర్గఃరాజ్యాదిప్రపంచః - తస్యసంసర్గేణఆత్మనిమనసినిర్వేదోయస్య-మయాఅసాధ్వనుష్ఠితం-యత్ యతః-అభినివేశితఃతత్ తతః-అలమలం-విషయైర్వినోదమృగం మర్కటం ॥ ౩౬ ॥ పరదేవతేతి ॥ పరదేవతాయాఃశ్రీహరేః-ప్రసాదేనఅధిగతఃప్రాప్తోయః-ఆత్మప్రత్యవమర్శఃవివేకః - తేననారదస్యపదవీం-

తదుపదిష్టమార్గమేవ- పునరనుససారేత్యన్వయః-కింకృత్వా- అనుగతేభ్యః పుత్రేభ్యః ఇమాం పృథ్వీం విభజ్య- భుక్తభోగో యస్యాం తాం - సమహిషీం మహావిభూతిం సామ్రాజ్యసంపత్సహితాం - మృతకశరీరమివ పరిత్యజ్య- తత్ర హేతుః- హృదినిహితో నిర్వేదో యేన- హృదీత్యస్యోత్తరత్రాప్యన్వయః- హృదిగృహీతః చింతితః రుచిరః హరేర్విహారః తేనానుభావః త్యాగసామర్థ్యం యస్య ॥ ౩౭ ॥ తస్యేతి॥ తస్య మహిమోపనిబంధనః శ్లోకాః-పూర్వసిద్ధాః కథ్యంతే-యథా॥ శ్రు॥ తదప్యేష శ్లోకో భవతీ॥ ౩౮ ప్రియవ్రతేతి ॥ కో నామ కుర్యాత్ ఛాయాం ఘ్నన్ తమో నిరస్య ॥ ౩౯॥ భూసంస్థానమితి ॥ భూసంస్థానం ద్వీపైర్యేన కృతం - సరిద్గిరివనాదిభిః సీమా చ యేన కృతా- భూతానాం నివృత్త్యై సుఖాయ అపివాదాయ॥౪౦॥ భౌమమితి॥ భౌమం పాతాలజం- దివ్యం స్వర్గజం-మానుషం మర్త్యలోకజం- మహత్త్వం వైభవం-యోనిరయతుల్యం మేనే- పురుషానుజనాః విష్ణుభక్తాః- తపవప్రియాయస్యేతి॥ ౪౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ శ్లో॥ ద్వితీయే ప్రోక్తమాగ్నీధ్రచరిత్రం స్త్రీసమ్మతమ్। పత్న్యాఽయం హి పూర్వచిత్త్యా యో నాభిముఖ్యానజీజనత్ ॥ అస్మిన్ వంశే ప్రసిద్ధోఽయమాగ్నీధ్రః స్త్రైణపుంగవః। పిహాసన్నపి తస్యేదం చరితం మునిరబ్రవీత్ ॥ ఏవమితి॥ జంబూ

వనే నానువ్రతేభ్యః పుత్రేభ్య ఇమాం యథాదాయం విభజ్య భుక్తభోగాం చ మహిషీం మృతకమివ సమహావిభూతిమపహాయ స్వయం నిహితనిర్వేదో హృదిగృహీతరుచిరహరివిహారానుభావో భగవతో నారదస్య పదవీం పునరేవానుససార॥ ౩౭ ॥ తస్య హ వా ఏతే శ్లోకాః॥ ౩౮ ॥ శ్లో॥ ప్రియవ్రతకృతం కర్మ కో ను కుర్యాద్వినేశ్వరమ్। యో నేమినిమ్నైరకరోచ్ఛాయాం ఘ్నన్ సప్త వారిధీన్॥ ౩౯ ॥ భూసంస్థానం కృతం యేన సరిద్గిరివనాదిభిః। సీమా చ భూతనిర్వృత్యై ద్వీపే ద్వీపే విభాగశః॥ ౪౦ ॥ భౌమం దివ్యం మానుషం చ మహత్త్వం యోగకర్మజమ్। యశ్చక్రే నిరయౌపమ్యం పురుషానుజనప్రియః ॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే- ప్రథమోఽధ్యాయః. ***********************************

శ్రీశుకః॥ ఏవం పితరి సంప్రవృత్తే తదనుశాసనే సంవర్తమాన ఆగ్నీధ్రో జంబూద్వీపౌకసః ప్రజా ఔరసవద్ధర్మావేక్షమాణః పర్యగోపాయత్ ॥ ౧ ॥ స చ కదాచిత్పితృలోకకామః సురవరవనితాక్రీడాచలద్రోణ్యాం। భగవంతం విశ్వసృజాం పతిమాభృతపరిచర్యోపకరణ ఆత్మైకాగ్ర్యేణ తపసారాధయాంబభూవ॥ ౨ ॥ తదుపలభ్య భగవానాదిపురుషః సదసి గాయంతీం పూర్వచిత్తిం నామాప్సరసమభియాపయామాస॥ ౩ ॥ సా చ తదాశ్రమోపవనమతిరమణీయం వివిధనిబిడవిటపివిటపనిశ్లిష్టనికటపురటలతారూఢస్థలవిహంగమమిథునైః ప్రోచ్యమానశ్రుతిభిః ప్రతిబోధ్యమానసలిలకుక్కుటకారండవకలహంసాదిభిర్విచిత్రముపకూజితామలజలాశయకమలాకరముపబభ్రామ॥ ౪ ॥ తస్యాః సులలితగమనపదవిన్యాసగతివిలాసాయాశ్చానుపదం ఖణఖణాయమానరుచిరచరణాభరణస్వనముపాకర్ణ్య నరదేవకుమారః సమాధియోగేనామీలితనయననలినముకులయుగలమీషద్వికచయ్య వ్యచష్ట ॥ ౫ ॥ తామేవావిదూరే మధుకరీమివ సుమనస ఉపజిఘ్రంతీం-దివిజమనుజమనోనయనాహ్లాదదుఘైర్గతివిహారవ్రీడావినయావలోకసుస్వరాక్షరావయవైర్మనసి

ద్వీపమోకో యాసాం తాః- ప్రజాః పుత్రవత్పాలయామాస-ధర్మావేక్షమాణః ధర్మమవేక్షమాణ ఇత్యర్థః॥ ౧॥ స ఇతి॥ పితృలోకకామః పుత్రకామః-సురవరాణాం వనితాస్తాసాం ఆక్రీడాచలః మందరః తస్య ద్రోణ్యాం- ఆభృతాని పరిచర్యోపకరణాని పుష్పాదీని యేన॥ ౨॥ తదితి॥ తదుపలభ్య జ్ఞాత్వా- బ్రహ్మా అభియాపయామాస సంభోగార్థం ప్రస్థాపయామాస॥ ౩॥ సేతి॥ సా చ తదాశ్రమోపవనముపబభ్రామేత్యన్వయః- రమణీయత్వమేవాహ - వివిధాశ్చ నిబిడాశ్చ యే విటపినః తేషాం విటపాః తేషు సంశ్లిష్టాః- నికటపురటలతాః సన్నికృష్టస్వర్ణవల్ల్యః-తాస్వారూఢాః- స్థలవిహంగాః మయూరాదయః- తేషాం మిథునైః-ప్రోచ్యమానాభిః శ్రుతిభిరుచ్చార్యమాణైః షడ్జాదిభిః స్వరైః- ప్రతిబోధ్యమానా యే సలిలకుక్కుటాదయః తైర్విచిత్రం యథా తథా- ఉపకూజితా నాదితాః- అమలాజలాశయాః- తేషు కమలాని తేషామాకరముపవనం॥ ౪॥ తస్యా ఇతి॥ సులలితే గమనే యే పదవిన్యాసాః తైర్గతౌ విలాసో యస్యాః- చకారస్తస్యాశ్చేత్యేకవాక్యత్వాయ- ఖణఖణేతి ధ్వనిం కుర్వతో రుచిరస్య చరణాభరణస్య స్వనం ఆమీలితే నయనే ఏవ నలినముకులే తయోర్యుగలం - ఈషద్వికచయ్య కించిదున్మీల్య వ్యాచష్ట దదర్శ॥ ౫॥ తామితి॥ తామేవ దేవీం మకరధ్వజస్య వశముపనీతస్య జడవదితి వక్ష్యమాణానాం దశశ్లోకీముపాచ జాడ్యానుకరణం చ వైదగ్ధ్యేన తద్వశీకరణార్థం - దివిజానాం దేవానాం మనుజానాం చ యాని మనాంసి నయనాని చ - తే

షామాస్లోదముష్మైః గత్యాదిభిర్నృణాం మనసి కామస్య వివరం ప్రవేశద్వారం విదధతీం - గతిశ్చ విహారశ్చ క్రీడావినయ యుక్తోవలోకశ్చ-సుస్వరాణ్యక్షరాణి చ అవయవాశ్చ నేత్రాదయస్తైః॥౬॥ నిజేతి॥ నిజముఖాద్విగళితం-అమృతమివ స్వాదు ఆసవ ఇవ మాదకం యత్సహాసం భాషణం తస్మిన్నామోదో నిశ్శ్వాసగంధః-తేన మదాంధా యే మధుకరనికరాః తైరుపరోధ ఆవరణం తేన-భయాద్ద్రుతశ్శీఘ్రః - యః పదవిన్యాసః తేన వల్గుస్పందనం కించిచ్చలనం-స్తనయోః కబరభారే - రశనాయాం చ-యస్యాస్తాం తస్యా అవలోకనేన నిర్వృతావసరస్య దత్తావకాశస్య॥౭॥ కాత్వమితి॥ కాత్వం శైలే గిరావస్మిన్ కించికీర్షసి-మునివర్యేత్యాదిపుంస్త్వేన సంబోధనా నిజాజ్ఞానుకారార్థం నూనం భగవతః పరదేవతాభూతస్య మాయాసి భ్రువావాలక్ష్యాహ - హే సుహృత్ సఖే- విజ్యే నిర్గుణే ధనుషీ బిభర్షి కిమాత్మనోర్థే - తయైతాభ్యాం కిం కార్యమస్తి కిం వా ప్రమత్తాన్ అజితేంద్రియాన్ మృగతుల్యాన్ అస్మాదృశాన్ మృగయసే తాన్ స్వవశీకర్తుం ధనుషీ ధారయసీత్యర్థః॥ ౮॥ కటాక్షౌ వాలక్ష్యాహ॥ బాణావితి॥ బాణావిమౌ భగవతశ్శతపత్రేకమలే తే ఏవ పత్రాణి పింఛాని యయోః - శాంతౌ విభ్రమేణ మందరౌ పుంఖాభ్యాం వినాపి రుచిరౌ - పత్రతయా కల్పిత నేత్రాభ్యాం పరభాగస్య పుంఖస్థానీయస్యాభావాత్ - అతితిగ్మౌ తీక్ష్ణౌ దంతౌ అగ్రభాగౌ యయోస్తౌ-కస్మై ప్రయోక్తుమిచ్ఛసీతి న విద్మః - అతో భయాదేవైతావత్ప్రార్థయామహే-తవాయం విక్రమః-అస్మాకం క్షేమాయాస్తు॥౯॥ తదంగపరిమళలోభేనానుగచ్ఛతో భ్రమరాన్ ఆలక్ష్యాహ॥ శిష్యా ఇతి॥ అజస్రం సతతం-యుష్మచ్ఛిఖాతః విలులితాః విగళితాః-సుమనసాం అభితో వృష్టీః- గళితాని కుసుమాని భజంతీత్యర్థః-శుద్ధత్వేనోపమా వేదశాఖా ఇవేతి॥ ౧౦॥ నూపురస్వనమాకర్ణ్యాహ॥ వాచమితి॥ తుభ్యం తవ - చరణపంకజయోర్నూపురయోః తిత్తిరీణాం అంతర్గతరత్నానాం-పరం కేవలం-వాచం శృణుమః-కథంభూతాం అరూపాం అదృష్టవక్త్రాం-ముఖరీం అతిప్రకటితాం చ-పరిధానవస్త్రం నితంబకాంతిత్వేన ప్రకల్ప్యాహ-కదంబస్య రుచిర్దీప్తిః-అంకవిటంకస్య బింబే-నితంబస్య సుందరే మండలే-క్వ లబ్ధా-పాఠాంతరే-అంగేతి సంబోధనం - మేఖలామాలక్ష్యాహ-యస్యామలాతపరిధిర్వర్తతే-వస్త్రం నితంబకాంతిత్వేన ప్రకల్ప్య-వస్త్రమదృష్ట్వైవ పృచ్ఛతి-క్వ చ తే వల్కలమితి॥ ౧౧॥ స్తనావాలక్ష్యాహ॥ కిమితి॥ శృంగయోః స్తనయోః కిం సంభృతం-కిం పూర్ణమస్తి మనోహరం కించిదస్తీత్యేతావత్తు జానామి- యతో మధ్యే కృశోపి-కృచ్ఛ్రేణ వహసి-యత్ర చ మే దృశిః దృష్టిః-శ్రితా సంలగ్నా - అన్యథా ఇదం ద్వయం న ఘటత ఇతి భావః- స్తనగతం కుంకుమమాలక్ష్యాహ-పంకోరుణః-ఆత్మనస్తవ విషాణే స్తవే-ఈదృక్ అన్యపూర్వః కుత ఇత్యత ఆహ-యేన పంకేన - ఆశ్రమం మే గంధాయమానం కరోషి॥౧౨॥ లోకమితి॥ లోకం స్థానం-యత్రత్యో జనః-ఇత్థమపూర్వావయవౌ ఉరసా బిభర్తి మన ఉన్నయనౌ క్షోభకౌ-పాఠాంతరే-ఇత్థంభూతలక్షణా తృతీయా-వక్త్రే చ బహ్వద్భుతం బిభర్తి- కిం తదాహ-సరసః మధురాలాపః-సరాః విలాసః-తాభ్యాం సహితా-సుధా అధరామృతం ఆది శబ్దాత్ స్మితనర్మాది॥౧౩॥ [illegible]॥ కా వా తవ లోకే

న్యగాత్కుసుమాయుధస్య విదధతీం వివరమ్ ॥ ౬॥ నిజముఖవిగళితామృతాసవసహాసభాషణామోదమదాంధమధుకరనికరోపరోధద్రుతపదన్యాసవల్గుస్పందనస్తనకబరభారరశనాం దేవీం-తదవలోకనేన వివృతావసరస్య భగవతో మకరధ్వజస్య వశముపనీతో జడవదితి హోవాచ॥ ౭॥ శ్లో॥ కాత్వం చికీర్షసి చ కిం మునివర్య శైలే మాయాసి కాపి భగవత్పరదేవతాయాః। విజ్యే బిభర్షి ధనుషీ సుహృదాత్మనోర్థే కిం వా మృగాన్ మృగయసే విపినే ప్రమత్తాన్ ॥ ౮ ॥ బాణావిమౌ భగవతశ్శతపత్రపత్రౌ శాంతావపుంఖరుచిరావతితిగ్మదంతౌ। కస్మై యుయుంక్షసి వనే విహరన్న విద్మః క్షేమాయ నో జడధియాం తవ విక్రమోస్తు॥ ౯॥ శిష్యా ఇమే భగవతః పరితః పఠంతి గాయంతి సామ సరహస్యమజస్రమీశ। యుష్మచ్ఛిఖావిలులితాస్సుమనోభివృష్టీః సర్వే భజంత్యృషిగణా ఇవ వేదశాఖాః॥ ౧౦॥ వాచం పరం చరణపంకజతిత్తిరీణాం బ్రహ్మన్నరూపముఖరీం శృణువామ తుభ్యమ్। లబ్ధా కదంబరుచిరంకవిటంకబింబే యస్యామలాతపరిధిః క్వ చ వల్కలం తే॥ ౧౧॥ కిం సంభృతం రుచిరయోర్ద్విజ శృంగయోస్తే మధ్యే కృశో వహసి యత్ర దృశిశ్శ్రితా మే। పంకోరుణస్సురభిరాత్మవిషాణ ఈదృగ్యేనాశ్రమం సుభగ మే సురభీకరోషి॥ ౧౨॥ లోకం ప్రదర్శయ సుహృత్తమ తావకం మే యత్రత్య ఇత్థమురసావయవావపూర్వౌ। అస్మద్విధస్య మనఉన్నయనౌ బిభర్తి బహ్వద్భుతం సరసరాససుధాది వక్త్రే॥ ౧౩॥ కా వాత్మవృత్తిరదనాద్ధవిరంగ వాతి విష్ణోః కలాస్యనిమిషోన్మకరౌ చ కర్ణౌ। ఉద్విగ్నమీ

ఆత్మనః దేహస్య - వృత్తిః ఆహారః - అంగ హే సఖే - అదనాచ్చర్వణాత్ - హవిరివ తత్త్వం బంధిగంధః వాతి ఆగచ్ఛతీతి- తాంబూలాభిప్రాయం - అదనాద్బహిరంగభాతీతి పాఠే - మమ తావదోష్ఠజవాగ్బహిర్ముఖా తేవవృత్తిర్భాతీత్యర్థః- యతస్త్వం శ్రీవిష్ణోః కలాసి - విష్ణుశ్చ నాశ్నాతి ॥ శ్రు ॥ అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి శ్రుతేః - విష్ణోః కలాసీత్యత్ర హేతుః- తవ చ కర్ణౌ శ్రీవిష్ణోరివానిమిషౌ మకరౌ - అనిమిషాని ద్రారహితత్త్వేన - అలుప్తదృష్టిత్వేన- రత్ననేత్రత్త్వేన నిమేషశూన్యౌ-ఉత్ లసంతౌ-మకరౌ తదాకారే కుండలే యయోస్తౌ - కించ తవ ముఖం సగవత్ శరత్సర ఇవ- అత్రా దంతత్వ మార్గ ఏతదేవాహ-ఉద్విగ్నం చంచలం - మీనయుగళమివ నేత్రద్వయం యస్మిన్- ద్విజాః దంతాః- తేషాం పఙ్క్త్యాః శోభి శోభా యస్మిన్-సరసితు-ద్విజాః హంసాః-ఆసనో భృంగనికరవత్ కేశస్తోమః పరిమళలుబ్ధభృంగస్తోమో వా యస్మిన్॥౪౪॥ య ఇతి॥ పతంగః కందుకః భ్రమతః భ్రమద్దృష్ట్యా మే- అక్షిణీ ప్రజయతే చ చలతాం నయతి- వక్రకేశసమూహం ముక్తబంధనం-న స్మరసి న సంభావయసి కిం-కష్టః ధూర్తః అనిలః-నీవీం హరతి-ఏతచ్చ న స్మరసి కిం॥౧౫॥ నూనమితి॥ ఉపలబ్ధం ప్రాప్తం మహ్యం మమ- హే మిత్ర మయా సహ తపశ్చర్తుమర్హసి- కించ స నైభవభావనః సంసృతి విస్తారకః బ్రహ్మా- మే ప్రసీదతి- త్వాం భార్యాం కల్పయతీత్యర్థః॥౧౬॥ నేతి॥ ద్విజ- దేవేన బ్రహ్మణా- దత్తం దృఙ్మనశ్చ లగ్నం సత్ - నాపయాతి- హే చారుశృం

నయుగళం ద్విజపఙ్క్తి-శోభి రాసన్న భృంగనికరం సరవన్ముఖం తే॥౧౪॥ యోసౌ త్వయా కరసరోజహతః పతంగో దిక్షుభ్రమన్ భ్రమత ఏజయతేక్షిణీ మే। ముక్తం న తే స్మరసి వక్రజటావరూథం కష్టోనిలో హరతి లంపట ఏష నీవీమ్॥౧౫॥ రూపం తపోధన తపశ్చరతాం తపోఘ్నం హ్యేతత్తు కేన తపసా భవతోపలబ్ధమ్ । చర్తుం తపోర్హసి మయా సహ మిత్ర మహ్యం కిం వా ప్రసీదతి స వై భవభావనో మే॥౧౬॥ న త్వాం త్యజామి దయితం ద్విజదేవదత్తం యస్మిన్ మనో దృగపి నో న వియాతి లగ్నమ్। మాం చారుశృంగ్యర్హసి నేతుమనువ్రతం తే చిత్తం యతః ప్రతిసరంతు శివాః సచివ్యః॥౧౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి లలనానునయాతి విశారదో గ్రామ్యవైదగ్ధ్య పరిభాషయా తాం విబుధవధూం విబుధమతిరధి సభాజయామాస॥౧౮॥ సా చ తతస్తస్య వీరయూథపతేర్బుద్ధిరూపశీలవిద్యావయశ్శ్రియౌదార్యేణ పరాక్షిప్తమనాస్తేన సహాయుతాయుత పరివత్సరోపలక్షణం కాలం జంబూద్వీపపతినా భౌమస్వర్గభోగాన్ బుభుజే॥౧౯॥ తస్యాము హవా ఆత్మజాన్ స రాజవర ఆగ్నీధ్రో నాభికింపురుషహరివర్ష ఇలావృతరమ్యక హిరణ్మయకురుభద్రాశ్వ కేతుమాలసంజ్ఞాన్నవపుత్రానజనయత్ - సా సూత్వాథ సుతాన్నవానువత్సరం గృహ ఏవాపహాయ పూర్వచిత్తిర్భూయ ఏవాజం దేవముపతస్థే॥౨౦॥ ఆగ్నీధ్రసుతాస్తే మాతురనుగ్రహాదౌత్పత్తికేనైవ సంహననబలోపేతాః పిత్రా విభక్తా ఆత్మతుల్యనామాని యథా భాగం జంబూద్వీపవర్షాణి బుభుజుః॥౨౧॥ ఆగ్నీధ్రో రాజాతృప్తః కామానామప్సరసమేవానుదినమభి మన్యమానస్తస్యాస్సలోకతాం శ్రుతిభిరవారుంధ యత్ర పితరో మాదయంతే॥ ౨౨॥ సంపరేతే పితరి నవ భ్రాతరో మేరుదుహితౄర్మేరుదేవీం ప్రతిరూపాముగ్రదంష్ట్రీం లతాం రమ్యాం శ్యామాం నారీం భద్రాం దేవవీతిమితి సంజ్ఞా నవోదవహన్॥౨౩॥*********************

శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - ద్వితీయోధ్యాయః

౧౭-యతస్తే చిత్తం-తతో మాం త్వదధీనం నేతుమర్హసి-సచివ్యస్తవ సఖ్యోపి-శివాః అనుకూలాస్సత్యః మాం ప్రతి- అనుసరంతు అనువర్తంతాం-యద్వా-ప్రణావత్పర్యంతం- మే యాస్సచివ్యః సఖ్యః-శివాః ఘోరవాః- తాః ప్రతిసరంతు నిర్యాంతు- యద్వా వనవాసే సహచర్యో హరిణ్యః శివాః ప్రతిసరంతు ప్రదక్షిణం గచ్ఛంతు - సరణ్య ఇతి పాఠే సరంతీతి సరణ్యో రాజ్ఞ యః శివాః మంగళరూపాః సరంతు గచ్ఛంతు॥౧౭॥ ఇతీతి॥ గ్రామ్యేషు వైదగ్ధ్యం యస్యాః- సభాజయామాస- సమ్ముఖీచకారేత్యర్థః॥౧౮॥ సేతి॥ బుద్ధ్యాదీనాం ద్వంద్వైక్యం-పరాక్షిప్తమాసక్తం మనః యస్యాః భౌమస్వర్గాః నవఖండాః తేషు యే భోగాః తాన్॥౧౯॥ తస్యామితి ॥ పుదాఖ్యాన్నరకాత్త్రాయత ఇతి పుత్రః ఇత్యేవయవార్థావగమాయ పుత్రశబ్దః ప్రయుక్తః-అత్రోనవ హానుక్త్యం ప్రతివత్సరం-సా సూత్వా ప్రసూయ- ఉపతస్థే అభజత్॥౨౦॥ ఆగ్నీధ్రేతి॥ ఔత్పత్తికేనైవ- స్వభావేనైవ-సంహననం దృఢాంగత్వం॥౨౧॥ ఆగ్నీధ్ర ఇతి॥ కామానాం భోగైః-అధికం మన్యమానః శ్రుతిభిః వేదోక్తైః కర్మభిః-అవారుంధ ప్రాప్తః మాదయంతే మోదయంతే॥౨౨॥ సంపరేత ఇతి॥ ఇత్యేవం భూతాస్సంజ్ఞా యాసాం తాః పరిణీతవంతః॥౨౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా ******************************

శ్లో॥ తృతీయే చరితం నాభేః పరం మంగళమీర్యతే। యస్యాయజ్ఞే ప్రతీతస్సన్ పుత్రోఽభూదృషభో హరిః॥ నాభిరితి॥ నాభిః ఆగ్నీధ్రసుతః అప్రజయా మేరుదేవ్యా భార్యయా సహ॥ ౧॥ తస్యేతి॥ ప్రవర్గ్యసంజ్ఞకేషు కర్మసు క్రియమాణేషు ద్రవ్యాదయస్సప్త యే యోగాః ఉపాయాః - తేషాముపపత్త్యా సంపత్త్యా దురధిగమః దుష్ప్రాపోఽపి భాగవతేషు కృపాళుతయా సుప్రతీకః శోభనావయవస్సన్ ఆత్మానమావిశ్చకార అపరాజితస్స్వతంత్రః నిజభక్తానాం యే అభిప్రేతార్థాః - తేషాం విధిత్సయా గృహీతం ఆకృష్టం హృదయం చిత్తం యస్య - హృదయంగమం సుఖకరం యతో మనోనయనానామానందయంతి యే అవయవాః తైరభిరామం సుందరం॥ ౨॥ అథేతి॥ అథ హ ఇత్యాదినిపాతబాహుళ్యం వాక్యాలంకారాయ ఆవిష్కృతం భుజానాం యుగళద్వయం చతుష్టయం యేన హిరణ్మయం తేజోమయం పురుషేషు విశిష్య ఇతి తథా పురుషోత్తమమిత్యర్థః - అర్హణేన ఆర్ఘ్యేణ ఉపతస్థుః భజన్నిత్యన్వయః విలసత్ శ్రీవత్సమేవ లలామం చిహ్నం యస్య - దరవరః శంఖశ్రేష్ఠః వనరుహం పద్మం అచ్ఛూరి చక్రం అమృతమణిః కౌస్తుభః - ఏవమాదిభిరుపలక్షితం స్ఫుటకిరణా యే ప్రవరా మణయః తన్మయాని యాని మకుటాదీని అంగానాం భూషణాని తైర్విభూషితం - బహుమానేదృష్టాంతః అధనా ఇవోత్తమం ధనం నిధిం॥ ౩॥ అర్హసీత్యాది వాక్యగదేన స్తువంతి॥ అర్హసీతి॥ హే అర్హత్తమ పరిపూర్ణోఽపి త్వం అనుపథానాం భృత్యానా

శ్రీశుకః॥ నాభిరపత్యకామోఽప్రజయా మేరుదేవ్యా భగవంతం యజ్ఞపురుషమవహితాత్మాయజత్॥ ౧॥ తస్యహ వావ శ్రద్ధయా విశుద్ధభావేన యజతః ప్రవర్గ్యేషు ప్రచరత్సు ద్రవ్యదేశకాలమంత్రర్త్విగ్దక్షిణావిధానయోగోపపత్త్యా దురధిగమోఽపి భగవాన్ భాగవతవత్సలతయా సుప్రతీక ఆత్మానమపరాజితం నిజజనాభిప్రేతార్థవిధిత్సయా గృహీతహృదయో హృదయంగమం మనోనయనానందనావయవాభిరామమావిశ్చకార॥ ౨॥ అథ హ తమావిష్కృతభుజయుగళద్వయం హిరణ్మయం పురుషవిశేషం కపిశకౌశేయాంబరధరం - ఉరసి విలసచ్ఛ్రీవత్సలలామం దరవరవనరుహవనమాలాచ్ఛూర్యమృతమణిగదాదిభిరుపలక్షితం - స్ఫురత్కిరణప్రవరమణిమయమకుటకుండలకటకకటిసూత్రహారకేయూరనూపురాద్యంగభూషణవిభూషితం - ఋత్విక్సదస్యగృహపతయోఽధనా ఇవోత్తమధనముపలభ్య - సబహుమానమర్హణేనావనతశీర్షాణ ఉపతస్థుః॥ ౩॥ అర్హసి ముహురర్హత్తమార్హణమస్మాకమనుపథానాం నమో నమ ఇత్యేతావత్సదుపశిక్షితం కోఽర్హతి పుమాన్ ప్రకృతిగుణవ్యతికరమతిరనీశ ఈశ్వరస్య పరస్య ప్రకృతిపురుషయోరర్వాక్తనాభిర్నామరూపాకృతిభిస్స్వరూపనిరూపణమ్॥ ౪॥ సకలజీవనికాయవృజిననిరసనశివతమప్రవరగుణగణైకదేశకథనాదృతే॥ ౫॥ పరిజనానురాగవిరచితశబలసంశబ్దసలిలసితకిసలయతులసీదూర్వాంకురైరపి సంభృతయా సపర్యయా కిల పరమ పరితుష్యసి॥ ౬॥ అథానయాపి న భవత ఇజ్యయోరుభారభరయా - సముచితమర్థమిహోపలభామహే॥ ౭॥ ఆత్మన ఏవానుసవనమంజసావ్యతిరేకేణ బోభూయమానాశేషపురుషార్థస్వరూపస్య కింతు నాథాశిష ఆశాసానానామేతదభిసంరాధనమాత్రం భ

మస్మాకమర్హణం ముహుః స్వయమేవస్వీకర్తుమర్హసి - నతు వయం స్తోతుం శక్తా ఇత్యాహుః నమో నమ ఇత్యేతావదేవాస్మాకం సద్భిరుపలక్షితం శిక్షితం త్వద్రూపస్యదుర్విజ్ఞేయత్వాత్ తదేవాహుః - కోర్హతీతి ప్రకృతిగుణానాం వ్యతికరః ప్రపంచః తస్మిన్నేవ మతిర్యస్య అత ఏవానీశః ప్రకృతిపురుషయోః పరస్య అత ఏవేశ్వరస్య - అర్వాక్తనాభిః త్వామస్పృశంతీభిః ప్రపంచాంతర్గతాభిః - నామ చ రూపం చ - ఆకృతిశ్చాకారః - తాభిః తవ స్వరూపనిరూపణం కర్తుం కో నామ పుమానర్హతి॥ ౪॥ స హ్యేతావన్మాత్రమేవార్హతి నాధికమిత్యాహుః॥ సకలేతి॥ సకలజీవనికాయస్య వృజినం నిరస్యంతీతి తథా - శివతమాః ప్రవరాశ్చ యే గుణగణాః - తేషామేకదేశస్తస్య - కథనాదృతే వినా - అధికం నార్హతి॥ ౫॥ వాఙ్మనసోరగోచరోఽపి త్వం భక్తానాం సుఖారాధ్య ఏవేత్యాహుః॥ పరిజనేతి॥ హే పరమ పరిజనైరనురాగేణ - విరచితా యే శబలసంశబ్దాస్తవాః గద్గదాక్షరస్తుతయః - సలిలం చ - సితకిసలయాశ్చ శుద్ధపల్లవాః - శ్వేతేతి పాఠే - శిలం తులస్యాదిమంజరీ - ఏవమాదిభిస్సంభృతయా సంపాదితయా - పూజయా కిల పరితుష్యసి॥ ౬॥ అథేతి॥ అథేతి ప్రకారాంతరే - అన్యథా తు అనయా ఇజ్యయా యాగేనాపి - ఉరుభారభరయా అనేకాంగసమృద్ధయాపి - భవతస్సముచితం అపేక్షితం - ప్రయోజనం నైవ పశ్యామః॥ ౭॥ ఆత్మన ఇతి॥ అత్ర హేతుః ఆత్మనస్స్వత ఏవ అనుసవనం సర్వదా - అంజసా సాక్షాత్ - అవ్యతిరేకేణ సమన్వయేన - బోభూయమానాః అతిశయేన భవంతః - యేఽశేషాః పురుషార్థాః - తే స్వరూపమేవ యస్య - పరమానందస్య - న తైర్వం సన్న్యపి యాగానర్థక్యమిత్యాహుః - కింత్వితి - సకామానా

మస్మాకమేవైతదుపయుజ్యతే-నతవేత్యర్థః॥౮॥సోఽవయోగమేవప్రదర్శయతి॥తదితి॥పరమేభ్యోఽపి-పరమపురుషప్రకర్ష
యుక్తయాకరుణయా-ఉపకల్పయిష్యన్-సంపాదయిష్యన్-చకారాత్ స్వమితంచ-నాపచితః అనపచితః- అపరాజితపవ-
పూజానపేక్షత్వాత్-స్వయమేవోపలక్షితః దృష్టోఽసి-ఇతరవత్ సాపేక్షవత్॥౯॥అథేతి॥యద్యపివరాన్ దాతుమానిష్యా
తోఽసి-అథాపిహే అర్హత్తమ- రాజర్షేః బర్హిషి యజ్ఞే-నిజపురుషాణాం త్వద్భక్తానామస్మాకం- ఈక్షణవిషయో భవాన్
మహర్షిభిః-యర్హియదా-ఆసీత్ తదాఽయమేవవరస్సంజాతః॥౧౦॥దర్శనస్యదుర్లభతామాహుః॥ అసంగేతి॥అసంగేన
వైరాగ్యేణ-నిశ్శితంయత్ జ్ఞానం-తదేవానిలః తేనవిధూతాః అశేషామలాయేషాంతే-అతోభవతఇవ స్వభావోయేషాం
తానేవాహుః-ఆత్మారామాణాంఏవంభూతానాం మునీనామపిపరమమంగళాయనంగుణగణకథనమేవ - నతుదర్శనం
యస్య అతస్తైరనవరతంపరిగుణితాః అభ్యస్తాః గుణగణాః యస్యేతిసంబోధనం॥౧౧॥దర్శనేనైవకృతార్థా అపివరమేకం
ప్రార్థయంతే॥అథేతి॥స్మరణాయవివశానాం-త్వాంస్మర్తుమశక్తానాంనః॥౧౨॥అన్యచ్చప్రార్థనీయమస్తీత్యాహుః॥ కిం
చేతి॥ఆశిషాం ఐహికానాం-స్వర్గాపవర్గయోరపి ఈశ్వరంత్వాం-ఉపధావతి - ప్రజాయామేవపురుషార్థ ఇతిప్రత్యయో
యస్య-అధనోయథాఫలీకరణంతుషకణాదికమాశాసానః-ధనముపధావతి॥౧౩॥ఇదంచనాతిచిత్రమిత్యాహుః॥కఇతి॥ఇ

తుమర్హతి॥౮॥తథ్యథాబాలిశానాంస్వయమాత్మనశ్శ్రేయః పరమవిదుషాంపరమపురుషప్రకర్షకరుణ
యాస్వమహిమానంచాపవర్గాఖ్యముపకల్పయిష్యన్ స్వయంచనాపచితపవేతరవదిహోపలక్షితః॥౯॥
అథహాయమేవవరోహ్యర్హత్తమయర్హిబర్హిషిరాజర్షేర్వరదర్షభోభవాన్నిజపురుషేక్షణవిషయ ఆ
సీత్॥౧౦॥అసంగనిశితజ్ఞానానలవిధూతాశేషమలానాం-భవత్స్వభావానామాత్మారామాణాం ముని
నామనవరతపరిగుణితగుణగణపరమమంగళాయనగుణగణకథనోఽసి॥౧౧॥ అథకథంచిత్స్ఖలనక్షుత్పతన
జృంభణదురవస్థానాదిషు-వివశానాంనః-శ్రీమచ్చరణారవిందస్మరణాయ-జ్వరమరణదశాయామపిసక
లకశ్మలనిరసనాని తవగుణకృతనామధేయాని-వచనగోచరాణిభవంతు॥౧౨॥ కించాయంరాజర్షిరపత్య
కామః- ప్రజాంభవాదృశీమాశాసానః -ఈశ్వరమాశిషాంస్వర్గాపవర్గయోరపిభవంతముపధావతి-
ప్రజాయామేవపురుషార్థప్రత్యయః-ధనమివాధనః ఫలీకరణమ్॥౧౩॥ కోవాఇహతేఽపరాజితయాఽప
రాజితోమాయయాఽనవసితపదవ్యాఽనావృతమతిర్విషయవిషరయాఽనావృతప్రకృతి రనుపాసిత మహచ్చర
ణః॥౧౪॥యదుహవావపునరదభ్రకర్తరిహసమాహూతస్తత్రార్థధియాంమందానాం నస్తద్యద్దేవ
హేళనందేవదేవార్హసిసామ్యేనసర్వాన్ప్రతివోఢుమవిదుషామ్॥౧౫॥ఇతినిగదేనాభిష్టూయమా
నోభగవాననిమిషర్షభోవర్షధరాభివాదితాభివందితచరణస్సదయమిదమాహ॥౧౬॥శ్రీభగవాన్॥ అ
హోబతాహమృషయోభగవద్భిరవితథగీర్భిః పరమసులభమభియాచితోయదముష్మాదాత్మజోమయా
సదృశోభూయాదితిమమాహమేవాభిరూపః కైవల్యాదథాపిబ్రహ్మవాదోనమృషాభవితుమర్హతిమమైవ
హిముఖంయద్ద్విజదేవకులమ్॥౧౭॥ తతఆగ్నీధ్రీయేంశకలయాఽవతరిష్యామ్యాత్మతుల్యమనుపల
భమానః॥౧౮॥ఇతినిశామయంత్యామేరుదేవ్యాఃపతిమభిధాయాంతర్దధేభగవాన్ బర్హిషితస్మిన్-ఏవం

హసంసారే-తేఽపరాజితయా-అనవసితపదవ్యాఅలక్షితమార్గయా-అపరాజితః-కోవైనకోఽపి- అతఃతయాఅనావృత
మతిస్సకః-అతఏవవిషయాఏవవిషం-తస్యరయాః వేగాః-తైరనావృతాప్రకృతిర్యస్యసఃకః-యద్వనుపాసితమహచ్చర
ణః-అతస్త్వన్మాయయా-మోహితస్యైవం-ఆశంసాఘటతఇత్యర్థః॥౧౪॥యదితి॥ అదభ్రకర్తః హేబహుకార్యకారిన్
అల్పీయసేకార్యాయ-త్వంయత్ యస్మాదిహ-సమాహూతోఽసి-తత్రప్రజాయామర్థధీర్యేషాంమందానాం- తేషాం
నోయద్దేవహేళనంఅవజ్ఞానంతత్ -సర్వాత్మన్-తవసామ్యేనహేతునా-ప్రతివోఢుంసోఢుమర్హసి॥౧౫॥ఇతీతి॥ఇతినిగదే
నగద్యాత్మకస్తోత్రేణవర్షధరః భారతవర్షాధిపతిః నాభిః - తేనాభివాదితౌ ఋత్విజః - తైరభివందితౌచరణౌయస్య-
౧౬॥అసులభత్వే హేతుమాహ॥అహో ఇతి॥మమాయమేవాభిరూపః సదృశః-కైవల్యాత్ అద్వితీయత్వాత్ - ద్విజే
షుదేవాఇవబ్రాహ్మణాః-తేషాంకులం॥౧౭॥తతఇతి॥ఆగ్నీధ్రీయే నాభిసంబంధిని క్షేత్రే- మేరుదేవ్యామిత్యర్థః-॥౧౮॥ఇ
తీతి॥హేవిష్ణుదత్తతస్యావరోధాయనే అంతఃపురే మేరుదేవ్యాం - శుక్లయాశుద్ధసత్త్వమయ్యాతన్వా-అవతతార కేని
షాంధర్మాన్-వాతరశనానాందిగ్వాససాంపాషండివ్యావృత్త్యర్థమాహ-శ్రమణానాంతపస్వినాం- ఋషీణాం॥జ్ఞా

నాంఊర్ధ్వమంథినాంనైష్ఠికబ్రహ్మచారిణాం॥౨౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ **********
శ్లో॥చతుర్థాదిత్రిభిఃప్రోక్తమృషభస్యేహితంమహత్।లోకార్థంయేనసత్కర్మనైష్కర్మ్యంచప్రదర్శితమ్॥ చతుర్థేఋ
తపుత్రస్యరాజ్యంతస్యోపవర్ణ్యతే।యస్యరాజ్యేజనస్సర్వస్సంతోషామృతనిర్వృతః॥అథేతి॥అభివ్యజ్యమానాని-భగవ
ల్లక్షణాని-పాదతలాదిషువజ్రాంకుశాదీనియస్య-సామ్యంసర్వభూతేషుసమత్వంఉపశమః అంతర్బాహ్యేంద్రియని
యమః-వైరాగ్యంవిషయేష్వనాసక్తిః-ఐశ్వర్యంసర్వభూతనియంతృత్వం-మహావిభూతిస్సర్వసంపత్తిః-ఏతైస్సామ్యా
దిభిస్సహవర్ధమానప్రభావం-ప్రకృతయఃఅమాత్యాదయః - ప్రజాఃజనాః-బ్రాహ్మణదేవతాశ్చ - గోబలీవర్దన్యాయేన
బ్రాహ్మణదేవతాఇత్యుక్తం-అవనీతలరక్షణాయ-జగృధుఃఅభికాంక్షంతిస్మ॥౧॥తస్యేతి॥వర్ష్మణాదేహేన-తస్యవిశేష
ణద్వయం-వరీయసాశ్రేష్ఠతమేన-బృహంతఃశ్లోకాఃపద్యానికవీనాంయస్మిన్ తేనఓజఃతేజః- వీర్యంప్రభావః-శౌర్యము
త్సాహః ఏతైర్గుణైరతిశ్రేష్ఠత్వాత్ -ఋషభఃశ్రేష్ఠఇతినామచకార॥౨॥యస్యేతి॥యస్యవర్షేమండలే-అజనాభంనా
మస్వవర్షం-భారతవర్షస్యాజనాభమితిప్రోక్తనంనామ॥౩॥నాభిరితి॥శోభనాప్రజాసంతతిర్యస్య-తస్మాదసిచ్ తస్య

విష్ణుదత్తభగవాన్ పరమర్షిభిఃప్రసాదితోనాభేఃప్రియచికీర్షయాతదవరోధాయనేమేరుదేవ్యాంధర్మాన్
దర్శయితుకామోవాతరశనానాంశ్రమణానామృషీణామూర్ధ్వమంథినాంశుక్లయాతనువావతతార॥

శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-తృతీయోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥అథహతముత్పత్త్యైవాభివ్యజ్యమానభగవల్లక్షణం-సామ్యోపశమవైరాగ్యైశ్వర్య మహావి
భూతిభిరనుదినమేధమానానుభావం-ప్రకృతయఃప్రజాఃబ్రాహ్మణదేవతాశ్చావనీతలసమవనాయాతి
తరాంజగృధుః॥౧॥ తస్యహవాఇత్థంవర్ష్మణావరీయసాబృహచ్ఛ్లోకేనౌజసాబలేనశ్రియాయశసావీ
ర్యశౌర్యాభ్యాంచపితాఋషభఇతీదంనామచకార॥౨॥యస్యహీంద్రఃస్పర్ధమానోభగవాన్ వర్షేనవ
వర్ష-తదవధార్యభగవానృషభదేవోయోగేశ్వరః- ప్రహస్యాత్మయోగమాయయాస్వవర్షమజనాభం
నామాభ్యవర్షత్॥౩॥నాభిస్తుయథాభిలషితంసుప్రజాస్త్వమవరుధ్య-అతిప్రమోదభరవిహ్వలోగద్గ
దాక్షరయాగిరా-స్వైరగృహీతనరలోకధర్మం-భగవంతంపురాణపురుషం-మాయావిలసితమతిః వ
త్సతాతేతిసానునయముపలాలయన్-పరాంనిర్వృతిముపగతః॥౪॥విదితానురాగమాపౌరప్రకృతిజనప
దోరాజానాభిరాత్మజం-సమయసేతురక్షాయామభిషిచ్యబ్రాహ్మణేషూపనిధాయసహమేరుదేవ్యా
విశాలాయాంప్రసన్ననిపుణేనతపసాసమాధియోగేననరనారాయణాఖ్యంభగవంతంవాసుదేవముపా
సీనఃకాలేనతన్మహిమానమవాప॥౫॥యత్రహవావపాండవేయశ్లోకావుదాహరంతి॥శ్లో॥కోనుతత్కర్మ
రాజర్షేర్నాభేరన్వాచరేత్పుమాన్।అపత్యతామగాద్యస్యహరిశ్శుద్ధేనకర్మణా॥౬॥బ్రహ్మణ్యోన్యఃకు
తోనాభేర్విప్రామంగళపూజితాః।యస్యబర్హిషియజ్ఞేశందర్శయామాసురోజసా॥౭॥చూ॥ అథభగవాన్
ృషభదేవఃస్వవర్షంకర్మక్షేత్రమనుమన్యమానఃప్రదర్శితగురుకులవాసోలబ్ధవరైర్గురుభిరనుజ్ఞాతో గృ
హమేధినాంధర్మాననుశిక్షమాణోజయంత్యామింద్రదత్తాయాముభయలక్షణంకర్మసమామ్నాతమభి
యుంజన్నాత్మజానామాత్మసమానానాంశతంజనయామాస॥౮॥ తేషాంఖలుమహాయోగీభరతోజ్యేష్ఠ

భావఃసుప్రజాస్త్వం-అవరుధ్యప్రాప్య-స్వైరంఇచ్ఛయాగృహీతోనరలోకధర్మోమనుష్యాకారోయేనతం-అతఏవమా
యయాస్వపుత్రఇతివిలసితామతిర్యస్య॥౪॥విదితేతి॥ఆపౌరప్రకృతి-పౌరాన్ ప్రకృతీశ్చాభివ్యాప్య-విదితోనురాగోయ
స్మిన్-కథంభూతోనాభిః-జనపదఃజనాఃపౌరాదయఃపదంప్రమాణంయస్యసః - ఆత్మజంధర్మమర్యాదారక్షార్థం అభిషి
చ్య-బ్రాహ్మణానాముత్సంగేనిధాయవిశాలాయాంబదరికాశ్రమేప్రసన్నంపరానుద్వేజకం నిపుణంతీవ్రం విఘ్నానుప
హతంవా- తేనఉపాసీనఃసేవ్యమానఃతన్మహిమానంజీవన్ముక్తతామవాప॥౫॥కోన్వితి॥నాభేస్తత్ప్రసిద్ధంకర్మ-అనుత
దనంతరం-కోనుపుమాన్ఆచరేత్ నకోపీత్యర్థః॥౬॥బ్రహ్మణ్యఇతి॥మంగళైఃదక్షిణాభిఃపూజితాస్సంతఃఓజసామంత్రబ
లేన॥౭॥అథేతి॥అన్యేషాంప్రదర్శితోగురుకులవాసోయేన-అనుశిక్షమాణఃఅనుశిక్షయన్- ఉభయవిధంశ్రుతిస్మృతిలక్ష
ణం-కర్మవిధింసమామ్నాతంవిహితం-అభియుంజన్అనుతిష్ఠన్జయంత్యాంభార్యాయాం . ఆత్మజానాంశతం జనయా
మాస॥౮॥తేషామితి॥తంభరతమనుకుశావర్తాదయోనవపుత్రాఃనవతేఃప్రధానాఃజ్యేష్ఠాః ॥ ౧౦ ॥ కవిరితి॥తదనంతరం

కవిప్రముఖాః నవ- భాగవతధర్మప్రదర్శకాః వసుదేవనారదయోస్సంవాదో యస్మిన్- ఉపరిష్టాదేకాదశస్కంధే॥ ౧౧॥ యవీయాంస ఇతి॥ మహాశాలీనాః అతివినీతాః॥ ౧౨॥ భగవానితి॥ కేవలశ్శుద్ధః- విపరీతవత్ అనీశ్వరవత్ కర్మాణి కుర్వన్- న్యాయముపయత్ నియమితవాన్- పాతాంతరేనితరామరమయత్ - కర్మకరణే హేతుః- అనుగతం తత్సన్నం- ధర్మం స్వయమాచరణేన అతద్విదాముపశిక్షయన్- కథం ధర్మాదీనామవరోధేన సంగ్రహేణ- ప్రజానందః- ప్రజార్థో భోగః- అమృతం మోక్షః॥ ౧౩॥ యద్యదితి॥ శీర్షణ్యాః శ్రేష్ఠాః- తేనాచరితం తత్తదనువర్తతే యతః॥ ౧౪॥ యద్యపీతి॥ సకలః ధర్మో యస్మిన్ తత్- బ్రహ్మగుహ్యం- వేదరహస్యం యద్యపి స్వేనైవ విదితం- తథాపి బ్రాహ్మణాన్ పృష్ట్వైవ కరోతీత్యర్థః॥ ౧౫॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యాదిభిరుపబృంహితైర్యజ్ఞైరిష్టవాన్ తత్ర వయః యౌవనం॥ శ్లో॥ యువైవ ధర్మశీలస్స్యాదితి వచనాత్ - వివిధోద్దేశాః నానాదేవతోద్దేశాః యథోపదేశం యథావిధి- ఏకైకం శతవారం॥ ౧౬॥ భగవతేతి॥ అన్యస్మాత్ స్వకాశాదాత్మనః కథంచిదపి కిమపి కథంచనాపి

శ్శ్రేష్ఠగుణ ఆసీత్। యేనేదం వర్షం భారతమితి యత అరభ్య వ్యపదిశంతి హి॥ ౯॥ తమనుకుశావర్త ఇలావర్తో బ్రహ్మావర్త ఆర్యావర్తో మలయకేతుర్భద్రసేన ఇంద్రస్పృగ్విదర్భః కీకట ఇతి। నవనవతి ప్రధానాః॥ ౧౦॥ కవిర్హరిరంతరిక్షః ప్రబుద్ధః పిప్పలాయన ఆవిర్హోత్రో ద్రమిళశ్చమసః కరభాజన ఇతి భాగవతధర్మదర్శనా నవ మహాభాగవతాస్తేషాం సుచరితం భగవన్మహిమోపబృంహితం వసుదేవ నారదసంవాదముపశమాయనముపరిష్టాద్వర్ణయిష్యామః॥ ౧౧॥ యవీయాంసః [illegible]దశీతిర్జాయంతేయా పితురాదేశకరా మహాశాలీనా మహాశ్రోత్రియా యజ్ఞశీలాః కర్మవిశుద్ధా బ్రాహ్మణా బభూవుః॥ ౧౨॥ భగవానృషభసంజ్ఞ ఆత్మతంత్రః స్వయం నిత్యనివృత్తానర్థపరంపరః కేవలానందానుభవ ఈశ్వర ఏవ విపరీతవత్కర్మాణ్యారభమాణః। కాలేనానుగతం ధర్మమాచరణేనోపశిక్షయన్నతద్విదాం సమ ఉపశాంతో మైత్రః కారుణికో ధర్మార్థయశః ప్రజానందామృతావరోధేన గృహేషు లోకం నియమయత్॥ ౧౩॥ యద్యచ్ఛీర్షణ్యాచరితం తత్తదనువర్తతే లోకః॥ ౧౪॥ యద్యపి స్వవిదితం సకలధర్మం బ్రాహ్మం గూఢం బ్రాహ్మణైర్దర్శితమార్గేణ సామాదిభిరుపాయైర్జనతామనుశశాస॥ ౧౫॥ ద్రవ్యదేశకాలవయశ్శ్రద్ధర్త్విగ్వివిధోద్దేశోపచితైస్సర్వైరపి క్రతుభిర్యథోపదేశం శతకృత్వ ఇయాజ॥ ౧౬॥ భగవతర్షభేణ పరిరక్ష్యమాణ ఏతస్మిన్వర్షే న కశ్చన పురుషో వాంఛత్యవిద్యమానమివాత్మనోఽన్యస్మాత్కథంచన కిమపి కర్హిచిదవేక్షతే భర్తర్యనుసవనవిజృంభితస్నేహాతిశయమంతరేణ॥ ౧౭॥ సకదాచిదటమానో భగవానృషభో బ్రహ్మావర్తగతో బ్రహ్మర్షిప్రవరసభాయాం ప్రజానాం నిశామయంతీనామాత్మజానవహితాత్మనః ప్రశ్రయప్రణయభరసుయంత్రితానప్యుపశిక్షయన్నితి హోవాచ॥ ౧౮॥ **********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

ఋషభ దేవః॥ నాయం దేహో దేహభాజాం నృలోకే కష్టాన్ కామానర్హతి విడ్భుజాం యే। తపో దివ్యం పుత్రకా యేన సత్త్వం శుద్ధ్యేద్యస్మాద్బ్రహ్మసౌఖ్యం త్వనంతమ్॥ ౧॥ మహత్సేవాం ద్వారమాహుర్విముక్తేస్తమోద్వారం యోషితాం సంగిసంగమ్। మహాంతస్తే సమచిత్తాః ప్రశాంతా విమన్యవస్సుహృదస్సాధవో యే॥ ౨॥ యే వా మయీశే కృతసౌహృదార్థా జనేషు దేహంభరవార్తికేషు। గృహేషు జాయాత్మజరాతిమత్సు న ప్రీతియుక్తా యావదర్థాశ్చ లోకే॥

న వాంఛతి- ఇచ్ఛానుదయే దృష్టాంతః అవిద్యమానం ఖపుష్పాదికమివ నచాన్యదీయమపేక్షత ఇత్యర్థః- భర్తరి ఋషభదేవే ప్రతిక్షణముల్లసిత స్నేహాత్ ద్రేకం వినా అన్యం న వాంఛతి॥ ౧౭॥ సఇతి॥ అవహితాత్మనః సంయతచిత్తానపి- ప్రజానుశాసనార్థం ఉపశిక్షయన్- ఇతి హ వక్ష్యమాణముపాచ॥ ౧౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ****

శ్లో॥ పంచమే మోక్షధర్మోపదేశైః పుత్రానుశాసనమ్। ఉక్తం పారమహంస్యం చ తస్య ద్వంద్వతితిక్షయా॥ నాయమితి॥ విడ్భుజామపి సంతి యే తాన్ కష్టాన్- దుఃఖదాన్ కామాన్ విషయాన్- నార్హతి తద్భోగయోగ్యోఽయం మనుష్యదేహో న భవతి - దివ్యముత్కృష్టం దేవస్య విష్ణోరారాధనరూపం- యేన తపసా యస్మాత్ -శుద్ధాత్సత్త్వాత్ - అనంతం బ్రహ్మసుఖం భవతి॥ ౧॥ మోక్షబంధయోర్నిదానమాహ॥ మహదితి॥ తమసః సంసారస్య ద్వారం యోషితాం యే సంగినః తేషాం సంగం- మహతాం లక్షణమాహ సార్ధేన॥ మహాంత ఇతి। సాధవస్సదాచారాః॥ ౨॥ య ఇతి॥ మయి ఈశే- కృతం సౌహృదమేవ అర్థః ప్రయోజనం పురుషార్థో వా యేషాం - వాశబ్దేనాన్యనిరపేక్షస్యైవ అస్య లక్షణత్వం దర్శయతి - దేహం బిభర్తీతి దేహంభరా విషయవార్తా జీవనధర్మవిషయా యేషు తేషు జనేషు - జాయాదియుక్తేషు చ- రాతిర్మిత్రం ధనం వా- పాతాం

తరేజాయాదిప్రదేశు - యావదర్థాశ్చ యావదర్థమేవార్థో యేషామితి మధ్యమపదలోపసమాసః - దేహనిర్వాహోచిత
స్పృహాశూన్యా ఇత్యర్థః॥ ౩॥ కామాన్నార్హతీతియదుక్తం తదుపపాదయతి॥ నూనమితి॥ యత్ యదా- ఇంద్రియప్రీతయే
ఆపృణోతి వ్యాప్రియతే- తదా ప్రమత్తస్సన్- వికర్మపాపం- నూనం కురుతే- యతో వికర్మణః ప్రాచీనాత్ - అయం క్లేశ
దో దేహః జాతః- తస్మైవ పునః కారణం సాధు మన్యే॥ ౪॥ దేహాదేర్నశ్వరత్వాత్ - క్రియానయమర్థ ఇత్యాహ॥ పరాభవ
ఇతి॥ పరాభవః దేహాదినా స్వరూపాభిభవః - అజ్ఞానకృతస్తావద్భవతి- తత్ర హేతుః - యావత్క్రియాస్సన్త్యః తావదిదం
మనో హి కర్మస్వభావమేవ స్యాత్ - యేన కర్మాత్మకేన మనసా॥ ౫॥ ఉక్తముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం పూర్వకృతం కర్మ-క
ర్మభూతం- మనః కర్మభూతం- వశం ప్రయుఙ్క్తే- పునః కర్మనిష్ఠం కరోతి- జీవన్ముక్తవ్యావృత్త్యర్థమాహ - అవిద్యయేతి- అ
విద్యయా ఆత్మన్యుపధీయమానే ఆచ్ఛాద్యమానే సతి॥ ౬॥ న కేవలం దేహయోగమాత్రం అనర్థాంతరం చేత్యాహ॥ యదే
తి॥ యదా గుణానాం ఇంద్రియాణామీహాం చేష్టాం- అయథా మిథ్యా ఆత్మీయా న భవతీతి విపశ్చిత్ - వివేకీ సన్న పశ్యతి అను
పశ్యతీతి పాఠే అయథా మిథ్యా- ఆత్మీయత్వే నేత్యర్థః- తత్ర తదా- సహసా గతస్మృతిః స్వరూపస్మృతిశూన్యస్సన్- అజ్ఞః
మూఢః మైథున్యం సుఖప్రధానం గృహం ప్రాప్య తాపాన్విందతి ॥ ౭ ॥ నను యథోపయోగం స్త్రియా మిథునీభూయ సుఖ

తినుత్సున ప్రీతియుక్తా యావదర్థాశ్చ లోకే॥ ౩॥ నూనం ప్రమత్తః కురుతే వికర్మ యదింద్రియప్రీతయ ఆపృ
ణోతి। న సాధు మన్యే యత ఆత్మనోఽయమసన్నపి క్లేశద ఆస దేహః॥ ౪॥ పరాభవస్తావదబోధజాతో యావ
న్న జిజ్ఞాసత ఆత్మతత్త్వమ్। యావత్క్రియాస్తావదిదం మనో వై కర్మాత్మకం యేన శరీరబంధః॥ ౫॥ ఏవం మ
నః కర్మవశం ప్రయుఙ్క్తే హ్యవిద్యయాత్మన్యుపధీయమానే। ప్రీతిర్న యావన్మయి వాసుదేవే న ముచ్యతే దే
హయోగేన తావత్ ॥ ౬॥ యదా న పశ్యత్యయథా గుణేహాం స్వార్థే ప్రమత్తః సహసా విపశ్చిత్ । గతస్మృతి
ర్విందతి తత్ర తాపానాసాద్య మైథున్యమగారమజ్ఞః॥ ౭॥ పుంసః స్త్రియా మిథునీభావమేతం తయోర్మిథో
హృదయగ్రంథిమాహుః। అతో గృహక్షేత్రసుతాప్తవిత్తైర్జనస్య మోహోఽయమహం మమేతి॥ ౮॥ య

దా మనోహృదయగ్రంథిరస్య కర్మానుబద్ధో దృఢ ఆశ్లథేత । తదా జనస్సంపరివర్తతేఽస్మాన్ముక్తః పరం
యాత్యతిహాయ హేతుమ్॥ ౯॥ హంసే గురౌ మయి భక్త్యానువృత్త్యా వితృష్ణయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ। స
ర్వత్ర జంతోర్వ్యసనావగత్యా జిజ్ఞాసయా తపసేహానివృత్త్యా॥ ౧౦॥ మత్కర్మభిర్మత్కథయా చ నిత్యం
మద్దేవసంగాద్గుణకీర్తనాన్మే ।నిర్వైరసామ్యోపశమేన పుత్రా జిహాసయా దేహగేహాత్మబుద్ధేః॥ ౧౧॥
అధ్యాత్మయోగేన వివిక్తసేవయా ప్రాణేంద్రియాత్మాభిజయేన సధ్ర్యక్ । సచ్ఛ్రద్ధయా బ్రహ్మచర్యే
ణ శశ్వదసంప్రమాదేన యమేన వాచామ్ ॥ ౧౨ ॥ సర్వత్ర మద్భావవిచక్షణేన జ్ఞానేన విజ్ఞానవిరాజితేన।
యోగేన ధృత్యుద్యమసత్త్వయుక్తో లింగం వ్యపోహేత్కుశలోఽహమాఖ్యమ్॥ ౧౩॥ కర్మాశయం హృదయ
గ్రంథిబంధమవిద్యయాసాదితమప్రమత్తః । అనేన యోగేన యథోపదేశం సమ్యగ్వ్యపోహ్యోపరమే

మాత్రమనుభవతః కుతస్తాపాస్స్యుస్తత్రాహ ॥ పుంస ఇతి ॥ ప్రత్యేకం తయోరేకైకః హృదయగ్రంథిరస్త్యేవ- ఏవం
మిథఃస్థూలమన్యం హృదయయోర్గ్రంథిం-దుర్భేదం వదంతి-కుత ఇత్యత ఆహ - అతః అస్మాన్మిథునీభావాత్ - ప్రత్యేకం
హృదయగ్రంథినా తు దేహేంద్రియమాత్రే అహం మమేతి మోహః - తస్మాత్తు గృహాదిభిర్విషయభూతైః మహాన్మో
హోఽభివేదిత్యర్థః॥ ౮॥ కదా తర్హి తస్య నివృత్తిరత ఆహ॥ యదేతి॥ యదాస్య జనస్య కర్మభిరనుబద్ధో దృఢో మనోరూపో
హృదయగ్రంథిః శిథిలో భవేత్ -తదాస్మాన్మిథునీభావాత్ -నివర్తేత తతశ్చ హేతుం అహంకారం-త్యక్త్వా ముక్తస్సన్-పరం
పదం యాస్యతి॥ ౯॥ హేతుమతిహాయేత్యుక్తం సతత్రపంచవింశతిసాధనాన్యాహ చతుర్భిః॥ హంస ఇతి॥ హంసే మయి గు
రౌ భక్తిః సేవా- అనువృత్తిః తత్పరతా - విగతతృష్ణయా సర్వత్ర లోకాంతరేపి వ్యసనావగత్యా దుఃఖానుసంధానేన ఈ
హానివృత్త్యా కామ్యకర్మత్యాగేన॥ ౧౦॥ మదితి॥ మదర్థైః కర్మభిః అహమేవ దేవో యేషాం తైః- సంగాత్ - హే పుత్రాః దే
హాగేహయోరాత్మబుద్ధేః అహం మమేతి బుద్ధేః॥ ౧౧॥ అధ్యాత్మేతి॥ అథ అధ్యాత్మయోగేన అధ్యాత్మశాస్త్రాభ్యాసేన-స
ధ్ర్యక్ సమ్యక్ -అసంప్రమాదేన కర్తవ్యస్యాపరిత్యాగేన॥ ౧౨॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర మద్భావః-మద్భావనా- తత్ర విచ
క్షణేన నిపుణేన- విజ్ఞాన విరాజితేన అనుభవపర్యంతేన జ్ఞానేన- యోగేన సమాధినా-ధృత్యుద్యమసత్త్వయుక్తః ధైర్యప్రయ
త్నవివేకయుక్తస్సన్- అహంకారాఖ్యముపాధిం వ్యపోహేత్ నిరస్యేత్ ॥ ౧౩॥ తతస్సాధనాదుపరమేదిత్యాహ॥ కర్మాశ

యమితి॥ కర్మాణ్యారభతే యస్మిన్ - యోగేన ఉపాయేన - యద్యపి ఫలే సిద్ధే - సాధనోపరమస్సిద్ధ ఏవ - తథాపి యావద్దేహపాతం తావదభ్యాసశంకావారణాయోక్తం॥౧౪॥ పుత్రానితి॥ పుత్రాన్ పితా - శిష్యాన్ గురుః - నృపః ప్రజాః - ఏవమనుశిక్షయేత్ మమలోకం యః కామయతే - యద్వా - మదనుగ్రహ ఏవ అర్థో యస్య - విమన్యుః శిక్షితస్యాప్యకరణే కోపశూన్యః - అతద్జ్ఞాన్ అతత్త్వవిదుషః న తు కర్మసు మూఢాన్ అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణా మూఢాన్ అజ్ఞాన్॥౧౫॥ అన్యథోపదేశే ప్రత్యవాయమాహ॥ కమితి॥ మనుజః కామ్యకర్మసు పురుషం యోజయన్ - గర్తే సంసారకూపే - తం పాతయతి - స మనుజః కమర్థం పురుషార్థం లభేత - న కమపీత్యర్థః॥ శ్రేయోబుద్ధ్యా కర్మసు మూఢాన్న యోజయేదిత్యేతదుపపాదయతి - లోక ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః నష్టదృష్టిత్వే హేతుః య ఇతి॥ నికామం అతిశయేన కామో యస్య॥౧౬॥ క ఇతి॥ తమీదృశం కుబుద్ధిం దృష్ట్వా - తత్రైవ కస్తం ప్రవర్తయేత్ - న కోపి - ఉత్పథేన గచ్ఛంతమంధం తేనైవ గచ్ఛేతి కో బ్రూయాత్॥౧౭॥ గురురితి॥ సముపేతః సంప్రాప్తో మృత్యుస్సంసారో యేన తం - తతో భక్తిమార్గోపదేశేన - యో న మోచయేత్ - స గుర్వాదిర్న భవతీత్యర్థః - యద్వా - యస్తం మోచయితుం న శక్నుయాత్ - స తస్య గుర్వాదిర్న స్యాదితి నిషేధః - తస్య పితా న స్యాదితి - పుత్రోత్పత్త్యాయతో న కార్య ఇత్యర్థః - దైవం దేవతా న స్యాదితి - పూజా న గ్రాహ్యేత్యర్థః - ఏవమన్యదపి ద్రష్టవ్యం॥౧౮॥ ఏవం మోక్షధర్మానుపదిశ్య - భ్రాతౄన్ శుశ్రూషాలక్షణం - స్వధర్మాదినివృత్తయే తేషాం జన్మకథనపూర్వకమాహ ద్వాభ్యాం॥ ఇదమితి॥ ఇదం మనుష్యాకారం శరీరం - మమ దుర్విభావ్యం అవితర్క్యం - మదిచ్ఛావిలసితం - న త్వహం ప్రాకృతో మనుష్య ఇత్యర్థః - మే హృదయం తు సత్త్వం -

తదయోగాత్ ॥౧౪॥ పుత్రాంశ్చ శిష్యాంశ్చ నృపో గురుర్వా మల్లోకకామో మదనుగ్రహార్థః। ఇత్థం విమన్యుర
నుశిష్యాదతద్జ్ఞాన యోజయేత్కర్మసు కర్మమూఢాన్ ॥౧౫॥ కం యోజయన్మనుజోఽర్థం లభేత నిపాత
యన్నష్టదృశం హి గర్తే। లోకస్స్వయం శ్రేయసి నష్టదృష్టిర్యోఽర్థాన్ సమీహేత నికామకామః। అన్యోన్య
వైరం సుఖలేశహేతోరనంతదుఃఖం చ న వేద మూఢః॥౧౬॥ కస్తం స్వయం తదభిజ్ఞో విపశ్చిదవిద్యాయామ
న్తరే వర్తమానం। దృష్ట్వా పునస్తం సఘృణః కుబుద్ధిం ప్రయోజయేదుత్పథగం యథాంధమ్॥౧౭॥ గురుర్న స
స్యాత్స్వజనో న స స్యాత్పితా న స స్యాజ్జననీ న సా స్యాత్। దైవం న తత్స్యాన్న పతిశ్చ స స్యాన్న మోచ
యేద్యస్సముపేతమృత్యుమ్ ॥౧౮॥ ఇదం శరీరం మమ దుర్విభావ్యం సత్త్వం హి మే హృదయం యత్ర ధ
ర్మః। పృష్ఠే కృతో మే యదధర్మ ఆరాదతో హి మామృషభం ప్రాహురార్యాః॥౧౯॥ తస్మాద్భవంతో హృద
యేన జాతాస్సర్వే మహీయాంసమముం సనాభమ్। అక్లిష్టబుద్ధ్యా భరతం భజధ్వం శుశ్రూషణం మెభర
ణం ప్రజానామ్॥౨౦॥ భూతేషు వీరుద్భ్య ఉదుత్తమా యే సరీసృపాస్తేషు సబోధనిష్ఠాః। తతో మనుష్యాః
ప్రమథాస్తతోఽపి గంధర్వసిద్ధా విబుధానుగా యే॥౨౧॥ దేవాఽసురేభ్యో మఘవత్ప్రధానా దక్షాదయో
బ్రహ్మసుతాశ్చ తేషామ్। భవః పరస్సోఽథ విరించవీర్యస్స మత్పరోఽహం ద్విజదేవదేవః॥౨౨॥ న బ్రాహ్మణైస్తు
- లయే భూతమన్యత్పశ్యామి విప్రాః కిమతః పరం తు। యస్మిన్నృభిః ప్రహుతం శ్రద్ధయాహమశ్నామి కా

కిం తద్ధృదయం - యత్ర ధర్మః తచ్ఛుద్ధసత్త్వమిత్యర్థః - కుతః - యత్ యస్మాత్ - మయా అధర్మో దూరాదేవ పృష్ఠే కృతః ఉత్సారితః - అత ఏవ మామృషభం శ్రేష్ఠం ప్రాహుః॥౧౯॥ తస్మాదితి॥ భవంతశ్చ హృదయేన - శుద్ధసత్త్వమయేన జాతాః - తస్మాన్మత్సరం హిత్వా - మహత్తమం సనాభం సోదరం - భజధ్వం - నను త్వత్పుత్రత్వాత్త్వాం వయం భజేమ - రాజపుత్రత్వాత్ప్రజాశ్చ పాలయామేతి చేదత ఆహ - తదేవ మే శుశ్రూషణం - ప్రజానాం చ పాలనం - భరతానువృత్త్యైవ సర్వం కృతం స్యాదితి భావః ॥౨౦॥ ఇదానీం బ్రాహ్మణాశ్చ సేవ్యా ఇత్యాశయేన తేషాం సర్వేభ్యశ్శ్రైష్ఠ్యమాహ పంచభిః ॥ భూతేష్వితి॥ భూతేషు చేతనాచేతనేషు - వివిధం రోహంతీతి వీరుధః స్థావరాః ఉత్ ఉచ్చైః - అతిశయేనోత్తమాః తేభ్యోఽపి - యే సరీసృపాః సర్పంతీతి - జంగమాః తే ఉత్తమా ఇతి - సర్వత్రానుషంగః తేష్వపి సబోధనిష్ఠాః బోధసహితాస్థితిర్యేషాం పశ్వాదీనాం - తే కీటాదిభ్యః తతః తేష్వపి - మనుష్యాః - తతోఽపి ప్రమథాః భూతప్రేతాదయః - తతోఽపి గంధర్వాః - తతస్సిద్ధాః - తతోఽపి విబుధానుగాః కిన్నరాదయః॥౨౧॥ దేవేతి॥ తేభ్యః అసురాః - దేవాః అనురేభ్యః - సంధిరార్షః - దేవాశ్చ మఘవత్ప్రధానాః - దేవేభ్యః ఇంద్రః శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః - తతోఽపి బ్రహ్మసుతాః దక్షాదయః - తేషాం మధ్యే భవః పరః శ్రేష్ఠః - స భవః విరించస్య వీర్యం శక్తిః కారణం యస్య విరించవీర్యః తతస్తజ్జనకత్వాత్ - విరించః తతః పరత ఇత్యర్థః - స విరించో మత్పరః - అహం పరో యస్య - ద్విజదేవాః బ్రాహ్మణా ఏవ దేవాః పూజ్యా యస్య సోఽహం॥౨౨॥ నేతి॥ బ్రాహ్మణైరన్యద్భూతం న తులయే - న స

సంపశ్యామి - అతో బ్రాహ్మణాత్పరం భూతం - కిం పశ్యామి న కించిత్ - విప్రా ఇతి త్వత్ర త్వాన్యాం బ్రాహ్మణానాం సంబోధనం - సమస్త్యైవాభావాదథకం తుల్యమిత్యర్థః - తత్ర హేతుమాహ - సాధ్వాభ్యాం యస్మిన్ బ్రాహ్మణైః శ్రద్ధయా ప్రకర్షేణ హుతమన్నాదికామం - యథేచ్ఛం - అహమశ్నామి ॥౨౩॥ ధృతేతి ॥ యేన మూర్తిః వేదాఖ్యా - యేన బ్రాహ్మణేన - ఇహ లోకే ధృతా - యత్ర చ బ్రాహ్మణే - సత్త్వాదయోఽష్టౌ గుణాస్సంతి - తతః పరం కిం పశ్యామీత్యన్వయః ॥ ౨౪ ॥ నిస్పృహత్వమాహ ॥ మత్త ఇతి ॥ మత్తోఽపి యేషాం న కించిత్ ప్రార్థనీయమస్తి - తేషామితరేణ రాజాదినా - కిముపాస్యం న కిమపి - తదేవం బ్రాహ్మణసన్మానం విధాయ ఇదానీం సర్వభూతసన్మానం విధత్తే ॥౨౫॥ సర్వాణీతి ॥ హే సుతాః సర్వాణి జంగమాని స్థావరాణి చ భూతాని - మదధిష్ఠానతయా - తత్ పోష్యస్మాభిస్సన్మాననీయాని - పదేవ దెతు సెతుసె - వివిక్తా పూతా మత్సరాదిరహితా - దృష్టిర్యేషాం తైః - తదేవ హి మమార్హణం ॥౨౬॥ సర్వకర్మణాం ఈశ్వరార్పణం విధత్తే ॥ మన ఇతి ॥ మనో వచో దృశాం అన్యేషాం కరణానాం ఈహితస్య వ్యాపారస్య - మే పరిబర్హణం ఆరాధనమేవ - సాక్షాత్కృతం ఫలం - యేన పరిబర్హణేన వినా - కాలపాశాత్ విమోక్తుం న ఈశేత్ ఈశితా సమర్థో న భవేత్ ॥౨౭॥ ఏవమితి ॥ స్వతఏవ శిక్షితానపి - లోకానుశాసనార్థం అనుశాస్య - మునీనాం పారమహంస్యం ధర్మముపశిక్షయిష్యన్ - భరతమభిషిచ్య ఋషభ ఇత్యుపదేశో

మంనతథాగ్నిహోత్రే ॥౨౩॥ ధృతా తనూరుశతీ మే పురాణీ యేనేహ సత్త్వం పరమం పవిత్రమ్ । శ
మో దమస్సత్యమనుగ్రహశ్చ తపస్తితిక్షానుభవశ్చ యత్ర ॥౨౪॥ మత్తోఽప్యనంతాత్పరతః పరస్మాత్స్వర్గాప
వర్గాధిపతేర్న కించిత్ । యేషాం కిముస్యాదితరేణ తేషామకించనానాం మయి భక్తిభాజామ్ ॥౨౫॥ సర్వాణి
మద్ధిష్ణ్యతయా భవద్భిశ్చరాణి భూతాని సుతా ధ్రువాణి । సంభావితవ్యాని పదే పదే వో వివిక్తదృగ్భిస్తదు
తాహ్యర్హణం మే ॥౨౬॥ మనోవచోదృక్కరణేహితస్య సాక్షాత్కృతం మే పరిబర్హణం హి । వినా పుమాన్ యే
న మహావిమోహాత్కృతాంతపాశాన్న విమోక్తుమీశేత్ ॥౨౭॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవమనుశాస్యాత్మజాన్ స్వ
యమనుశిష్టానపి లోకానుశాసనార్థం మహానుభావః - పరమసుహృద్భగవాన్ ఋషభాపదేశ ఉపశమశీ
లానాముపరతకర్మణాం మహామునీనాం భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యలక్షణం పారమహంస్యం ధర్మముపశిక్షమాణ
స్స్వతనయశతజ్యేష్ఠం పరమభాగవతం భగవజ్జనపరాయణం భరతం ధరణిపాలనాయాభిషిచ్య స్వయం భ
వన ఏవోర్వరితశరీరపరిగ్రహ ఉన్మత్త ఇవ గగనపరిధానః ప్రకీర్ణకేశ ఆత్మన్యారోపితాహవనీయో బ్రహ్మావ
ర్తాత్ప్రవవ్రాజ ॥౨౮॥ జడాంధబధిరమూకపిశాచోన్మాదకవదవధూతవేషోఽభిభాష్యమాణోఽపి జనానాం
గృహీతమౌనవ్రతస్తూష్ణీం బభూవ ॥౨౯॥ తత్ర తత్ర పురగ్రామాకరఖేటవాటశిబిరవ్రజఘోషసార్థగిరివ
నాశ్రమాదిష్వనుపథమవనిచరాపశదైః పరిభూయమానో మక్షికాదిభిరివ వనగజః - తర్జనతాడనమేహనష్ఠీ
వనగ్రావశకృద్రజఃప్రక్షేపణపూతివాతదురుక్తైస్తదవిగణయన్నేవాసత్సంస్థాన ఏతస్మిన్ దేహోప
లక్షణే సదపదేశే ఉభయానుభవస్వరూపేణ స్వమహిమావస్థానేనాసమారోపితాహంమమాభిమాన
త్వాదవిఖండితమనాః పృథివీమేకచరః పరిబభ్రామ ॥౩౦॥ అతిసుకుమారకరచరణోరస్స్థలవిపులబాహ్వం
సగళవదనాద్యవయవవిన్యాసః ప్రకృతిసుందరః - స్వభావహాససుముఖో నవనళినదళాయమానశిశిరతా

రామః యస్య స భగవాన్ - బ్రహ్మావర్తాత్స్వదేశాత్ - ప్రవవ్రాజేత్యన్వయః ఉర్వరితః అవశిష్టః - శరీరమాత్రపరిగ్రహో యస్య ॥౨౮॥ జడేతి ॥ అభిభాష్యమాణోఽపి జనానాం మధ్యే - జడాదివద్వర్తమానః - తూష్ణీం బభూవ - అవధూతస్యేవ వేషో యస్య ॥౨౯॥ తత్రేతి ॥ తత్ర తత్ర పురాదిషు - అనుపథం మార్గే మార్గే - అవనిచరాపశదైః మూర్ఖైః - తర్జనాదిభిః పరిభూయమానోఽపి - తదవిగణయన్నేవైకచరః పర్యటన్ - పృథివీం పరిబభ్రామేత్యన్వయః - పురం పట్టణం - గ్రామః హట్టహీనః - ఆకరః ఖనిః - ఖేటకః కృషీవలగ్రామః - వాటః పుష్పవాటికా - శిబిరం సేనాయాః ఆవాసస్థానం - వ్రజో గవాం స్థానం ఘోషః గోపానాం - సార్థః యాత్రికజనసంఘాతస్య - ఆశ్రమః ఋషీణాం - తర్జనం భయజననం - తాడనం ప్రహారః - మేహనం ఉపర్యుపరి మూత్రణం - ష్ఠీవనం పూత్కృత్య శ్లేష్మప్రక్షేపః - గ్రావ్ణః శకృతః రజసశ్చ ప్రక్షేపః - పూతివాతః అధోవాయుః - దురుక్తం శాపః ఏతైః - అగణనే దృష్టాంతః - మక్షికాభిరివేతి - తత్ర హేతుః - అసతి మిథ్యాభూతే సంస్థానే సన్నివేశే - దేహ ఇత్యుపలక్షణం అహంకారో యస్య - సదిత్యపదేశమాత్రం యస్య తస్మిన్ - నిరభిమానత్వే హేతునా - ఉభయోస్సదసతోః యోఽనుభవః తత్స్వరూపేణ యత్ స్వమహిమ్న్యవస్థానం తేన - అత ఏవాఖండితం మనో యస్య స పరిబభ్రామ ॥

౩౦॥ అతిసుకుమారేతి॥ సచతదా గ్రహగృహీత ఇవాదృశ్యతత్ర హేతుః పరాక్ పరితః- అవలంబమానాశ్చ తే జటిలాశ్చ కుటిలాశ్చ కపిశాశ్చ కేశాః తేషాం భూరి భారో యస్య- అవధూత మనాదృతం- అత ఏవ మలినం నిజశరీరం తేన- కథంభూతో ప్యేవమదృశ్యత అతిసుకుమారాణి కరచరణోరస్థలాని తథా- విపులా బాహ్వాదయః ఏవావయవాః తేషాం పరిశిష్టోవ్యాసస్సన్నివేశో యస్య సతథా- ప్రకృత్యైవ సుందరః- స్వభావసిద్ధో హాసః తేన శోభనం ముఖం యస్య సతథా నవనళినదళవదాచరతీ మేశిశిరతారే- తాపహారిణీ కనీనికే- అరుణే ఆయతే- నయనే తాభ్యాం రుచిరః తథా- సదృశాః అన్యూనాధికాః సుభగాశ్చ కపోల కర్ణ కంఠ నాసికా యస్య తథా- విగూఢస్మితం యుక్తం వదనం- సత్యము మహోత్సవేన విభ్రమేణ- పురాంగనానాం మనసి కామముద్దీపయన్- ఏవంభూతోపి తథా అదృశ్యతేత్యన్వయః॥ ౩౧॥ యర్హీతి॥ యర్హియదా- సభగవాన్ ఋషభః- లోకం జనం- యోగస్యార్థా - ప్రత్యూహ ప్రతీపం ప్రతిపక్షం- ఆచక్షాణః - పశ్యన్ బభూవ - తస్య ప్రతిక్రియాకరణం నిందితమితి చాచక్షాణః- తదా ఆజగరం వ్రతమాస్థితస్సన్- శయాన ఏవాశ్నాతి సైత్యన్వయః- అజగరవ్రతనాం మైక్తై స్థిత్వా పారిరబ్ధకర్మోపభోగః- అవ మేహతిమూత్రయతి- హదతే పురీషముత్సృజతి ఉచ్చరితే పురీషే - వేష్టమానః సన్ లుఠన్- తేనైవాదిగ్ధాః ఆలిప్తాః ఉద్దేశాః దేహప్రదేశాః యస్య॥ ౩౨॥ బీభత్సమిత్యాశంక్యాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య పురీషస్య సురభిణా గంధేన- సౌగంధ్యం యస్య సః॥ ౩౩॥ ఏవమితి॥ ఏవం గవాదిచర్యయా పానాదికరోతిస్మ- తదేవాహ॥ వ్రజన్నిత్యాది॥ కాకమృగగవామివ అస్యాదపి చరితం వృత్తిర్యస్య॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ నానా యోగచర్యామాచరతీతి తథా- లోకయాత్రాపరిహారాయ- యో

రారుణాయతనయనరుచిరః। సదృశసుభగకపోలకర్ణకంఠనాసో విగూఢస్మితవదనమహోత్సవేన పురవనితానాం మనసి కుసుమశరాసనముపదధానః। పరాగవలంబమానజటిలకుటిలాలకకపిశకేశభూరిభారోవధూతమలినేననిజశరీరేణ గ్రహగృహీత ఇవాదృశ్యత॥ ౩౧॥ యర్హివావ సభగవాన్ లోకమిమం యోగస్యాద్ధా ప్రతీపమివాచక్షాణస్తత్ప్రతిక్రియాకర్మ బీభత్సితమితి వ్రతమాజగరమాస్థితశ్శయాన ఏవాశ్నాతి పిబతి ఖాదత్యవ మేహతి హదతిస్మ- చేష్టమాన ఉచ్చరిత ఆదిగ్ధోద్దేశః॥ ౩౨॥ తస్య హ యః పురీషసురభిసౌగంధ్యవాయుర్దిశో దశయోజనం సమంతాత్సురభీచకార॥ ౩౩॥ ఏవం గోమృగకాకచర్యయా వ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానః కాకమృగగోచరితః పిబత్యవ మేహతిస్మ॥ ౩౪॥ ఇతి నానా యోగచర్యాచరణో భగవాన్ కైవల్యపతి ఋషభో విరతపరమానందానుభవ ఆత్మని సర్వేషాం భూతానామాత్మభూతే భగవతి వాసుదేవే- ఆత్మనోవ్యవధానానంతరోదరభావేన సిద్ధసమస్తార్థపరిపూర్ణో యోగైశ్వర్యాణి వైహాయసమనోజవాంతర్ధానపరకాయప్రవేశదూరగ్రహణ శ్రవణాదీని యదృచ్ఛయోపగతాని నాంజసా నృపహృదయేనాభ్యనందత్॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే-పంచమోధ్యాయః.

రాజా॥ ననూనం భగవన్నాత్మారామాణాం యోగసమీరితజ్ఞానానలావభర్జితకర్మబీజానామైశ్వర్యాణి పునః క్లేశదాని భవితుమర్హంతి యదృచ్ఛయోపగతాని॥ ౧॥ శ్రీశుకః॥ సత్యముక్తం కింత్విహవా ఏకే మనసో గిభిరేవం వర్తితవ్యమితి ప్రదర్శనాయ- తథాకృతవాన్ - వస్తుతస్తు భగవాన్ యత్పరమః సః మహాన్- ఉత్తరోత్తరశతగుణత్వేన ఉక్తో య ఆనందః- తస్యానుభవః స్వరూపః- కించ॥ శ్రీవాసుదేవే ఆత్మనః అవ్యవధానేన అభేదేన- నవిద్యతే అవ్యవధిన- అంతరామధ్యే- ఉదరస్య దేహాపాధేర్భావస్తేన- నిత్యనివృత్తోపాధిత్వేనేత్యర్థః- స్వత ఏవ సిద్ధైస్సమస్తైరర్థైః ఫలైః- పరిపూర్ణాని యోగైశ్వర్యాణి నాభ్యనందత్ -వైహాయసం ఖేచరత్వం- మనోజవం మనస ఇవ దేహస్య వేగం- దూరగ్రహణం దూరదర్శనం- హే నృప హృదయేన మనసా॥ ౩౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం -పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.********

శ్లో॥ షష్ఠే లీనాభిమానస్య దేహత్యాగక్రమాభిధా। ప్రదహంతం దవాగ్నిం యః పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥ యోగైశ్వర్యాణి నాభ్యనందదిత్యుక్తం తత్ర పృచ్ఛతి॥ నేతి॥ హే భగవన్- యోగేన సమీరితముద్దీపితం యజ్జ్ఞానం తదేవానలః- తేనావభర్జితాని దగ్ధాని- కర్మబీజాని రాగాదీని యైః తేషాం- యదృచ్ఛయా ప్రాప్తాని యోగైశ్వర్యాణి- పునః క్లేశదాని భవితుం నార్హంతి- అతః కిమితి నాభ్యనందదిత్యర్థః॥ ౧॥ అంగీకృత్య పరిహరతి॥ సత్యమితి॥ ఏకే తు బుద్ధిమంతః - అనవస్థానస్య చంచలస్య మనసః విశ్వాసం న సంగచ్ఛంతే న సఖ్యం కుర్వంతి - శఠః కిరాతో యథా అప్యతే మృగేషు - శఠః కిరాతో యథా మృగానాశ్వస్య పశ్చాద్ధంతి- శఠః వంచకః - కిరాతః వణిక్ వ్యవహర్తరి యథా తస్మిన్ వా వ్యవహర్త్రా యథా విశ్వాసం న యాతీత్యర్థః- పాణిక్కోపి ద్రోహావర్జనీయ ఇత్యుపదేష్టుం నాభ్యనందదితి భావః॥ ౨॥ నేతి॥ యద్విస్రంభాత్ యస్య విశ్వా

సౌభరే - చిరాచ్చీర్ణంబహుకాలసంచితంతపః - చస్కందసుస్రావ - ఐశ్వరంవిష్ణోర్మోహినీరూపదర్శనేన - యద్వా - ఈశ్వరాణాంసమర్థానామపి - సౌభరిప్రభృతీనాంతపః॥ ౩॥ నిత్యమితి॥ తత్ర హేతుః - కృతవిశ్వాసోయోయోగీ - తదీయంమనః కామస్యఛిద్రమనుయేఅరయః తేషాంచ - ఛిద్రమవకాశం - దదాతి - యథాకృతవిశ్వాసస్యపత్యుః - పుంశ్చలీజాయా - జారాణామవకాశందత్వాపతింఘాతయతి - తథామనోపి - కామాదిభిర్యోగినంభ్రంశయతీత్యర్థః॥ ౪॥ అరీనేకతయాఉపసంహరతి॥ కామఇతి॥ యన్మూలఃయన్నిమిత్తోభవతి - తత్ మనఃకోనుబుధః - స్వీకుర్యాత్ స్వాధీనమితిమన్యేత॥ ౫॥ ప్రాసంగికంసమాప్యప్రస్తుతమాహ॥ అథేతి॥ అఖిలానాంలోకపాలానాం - లలామోమండనభూతోపి - ఉపరతాబాధితా - విషయానువృత్తిర్యస్మాత్సఃఉపరరామదేహాభిమానంజహౌ - విలక్షణైఃఅనేకప్రకారైః - అవధూతవేషాదిభిః - నవిలక్షితోభగవత్ప్రభావోయస్మిన్ - సాంపరాయఃవిధిం దేహత్యాగప్రకారం - ఆధారాధేయభావవ్యావృత్త్యర్థమాహ - అనర్థాంతరభావేన - అభేదేన - ఉపాసనావ్యావృత్త్యర్థమాహ - అసంవ్యవహితంవ్యవధానరహితం॥ ౬॥ తస్యేతి॥ మనసాస్వయం త్యక్తేప్యభిమానే - కేనాపిసంస్కారేణ - దేహఃప్రచలతి - యథాకులాలచక్రం - సోయమభిమానాభాసః - తేనసచజీవన్ముక్తానావిద్యావాసనయాభవతీతి - తతోవిశేషమాహ - యోగమాయావాసనయేతి॥ ౭॥ ఏకదేతి॥ కోంకణాదీన్ దేశానాగతః

విస్రంభాన్మనసవస్థానస్యశతకీరాతఇవనసంగచ్ఛంతే॥ ౨॥ తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ నకుర్యాత్కర్హిచిత్సఖ్యంమనసిహ్యనవస్థితే। యద్విస్రంభాచ్చిరాచ్చీర్ణంచస్కందతపఐశ్వరమ్॥ ౩॥ నిత్యందదాతికామస్యఛిద్రంతమనుయేరయః। యోగినఃకృతమైత్రస్యపత్యుర్జాయేవపుంశ్చలీ॥ ౪॥ కామోమన్యుర్మదోలోభశ్శోకమోహభయాదయః। కర్మబంధశ్చయన్మూలస్స్వీకుర్యాత్కోనుతద్బుధః॥ ౫॥ చూ॥ అథైవమఖిలలోకపాలలలామోపిలక్షణైర్జడవదవధూతవేషభాషాచరితైరవిలక్షితభగవత్ప్రభావోయోగినాంసాంపరాయవిధిమనుశిక్షయన్స్వకళేబరంజిహాసురాత్మన్యాత్మానమసంవ్యవహితమనర్థాంతరభావేనాన్వీక్షమాణఉపరతానువృత్తిరుపరరామ॥ ౬॥ తస్యహవావఏవంముక్తలింగస్యభగవతఋషభస్యయోగమాయావాసనయాదేహఇమాంజగతీమభిమానాభాసేనసంక్రమమాణః॥ ౭॥ ఏకదాతుకోంకణవంకవటకుటకాన్దక్షిణకర్ణాటకాన్దేశాన్యదృచ్ఛయోపగతఃకుటకాచలోపవనే - ఆస్యకృతాశ్మకబళఉన్మాదఇవముక్తమూర్థజోసంవీతఏవవిచచార॥ ౮॥ అథసమీరవేగధూతవేణువికలజాతోగ్రదావానలస్తద్వనమాలేలిహానస్సహతేనదదాహ॥ ౯॥ యస్యకిలానుచరితముపాకర్ణ్యకోంకవంకవటానాంరాజార్హన్నామోపశిక్ష్యకలావధర్మఉత్కృష్యమాణేభవితవ్యేనవిమోహితఃస్వధర్మపథమకుతోభయమపహాయకుపథపాషండమసమంజసంనిజమనీషయామందస్సంప్రవర్తయిష్యతే॥ ౧౦॥ యేనహవావకలౌమనుజాపసదాదేవమాయాపిమోహితాఃస్వవిధినియోగశౌచచారిత్రవిహీనాదేవహేళనాన్యపవ్రతానినిజేచ్ఛయానిగృహ్ణానాఅస్నానానాచమనాశౌచకేశోల్లుంఛనాదీనికలినాధర్మబహులేనఉపహతధియోబ్రహ్మబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషలోకవిదూషకాఃప్రాయేణభవిష్యంతి॥ ౧౧॥ తేచైవహ్యర్వాక్తనయానిజలోకయాత్రయాంధపరంపరయాశ్వస్తాఃస్వయమేవతమస్యంధేనిపతిష్యంతి॥ ౧౨॥ అయమవతారోరజసోపప్లుతకైవల్యోపశిక్షణార్థః॥ తస్యానుగుణాన్శ్లోకాన్గాయంతి॥ ౧౩॥ అహోభువస్సప్తసముద్రవత్యా

స్సన్ - కయాపివాసనయా - ఆస్యేకృతఃఅశ్మకబళోయేన - అసంవీతః - నగ్నః॥ ౮॥ అథేతి॥ సమీరవేగేన - విధూతానాంకంపితానాం - వేణూనాంసంఘర్షణేన - జాతఃఉగ్రోదావానలః - ఆలేలిహానస్సర్వతోగ్రసన్॥ ౯॥ అవధూతవేషేణఋషభదేవఃతత్రగతఇత్యేతస్యసూచకమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్యకిలాశ్రమాతీతమనుచరితం - తద్దేశవాసిభ్యఉపాకర్ణ్య - అర్హన్నితినామయస్యసరాజా - స్వయంతదుపశిక్ష్యశిక్షిత్వా - కుపథశ్చాసౌపాషండశ్చతం - నిజమనీషయాసంప్రవర్తయిష్యతీతి సంబంధః తత్రహేతుఃకలావిత్యాది - భవితవ్యేనప్రాణినాం పూర్వసంచితపాపఫలేన॥ ౧౦॥ యేనేతి॥ యేనప్రవర్తకేన - మనుజేష్వపసదాఃనికృష్టాఃస్వవిధినాయోగోయస్మిన్ - శౌచచారిత్రే - తద్విహీనాఃదేవావజ్ఞారూపాణ్యస్నానాదీని వ్రతానిగృహ్ణానాఃవేదాదీనాందూషకాశ్చభవిష్యంతి॥ ౧౧॥ తత్ఫలంచాంధంతమఃప్రాప్స్యంతీత్యాహ॥ తేచేతి॥ అర్వాక్తనయాఅవేదమూలయా - నిజలోకయాత్రయా - స్వేచ్ఛయా - కృతప్రవృత్త్యాఆశ్వస్తాఃకృతవిశ్వాసాః॥ ౧౨॥ నన్వీదృశస్యానర్థకారికస్యార్థోయస్యావతారః - తత్రాహ॥ అయమితి॥ రజసావ్యాప్తానాంమోక్షమార్గోపశిక్షణార్థః - తస్యకైవల్యోపశిక్షణస్యానురూపాన్॥ ౧౩॥ అహోఇతి॥ అధికంపుణ్యంయస్మిన్ ఏతత్ భారతంవర్షంఋషభాద్యవతారయుక్తానకస్మా

తః॥౧౪॥ అహో ఇతి॥ ప్రియవ్రతస్యవంశః అవదాతః శుద్ధః - యం త్రవంశే - యత్ యస్మాత్ అకర్మమోక్షః - తస్య హేతుం ధర్మంచచార॥౧౫॥ క ఇతి॥ అపరః కోను యోగీ - అస్య కాష్ఠాందిశమప్యనుగచ్ఛేత్ - యో యోగీ యేన ఋషభేణ - అసత్తయా - అవస్తుత్వేన - ఉదస్తా నిరస్తాః యోగమాయాః సిద్ధీః - వాంఛతి - కథంభూతాః - కృతః ప్రయత్నో యాసు - తదర్థం ప్రయత్నం చకరోతీత్యర్థః యద్వా కథంభూతాః ఉదస్తాః కృతప్రయత్నాః సేవితుముద్యతా అపీత్యర్థః॥ ౧౬॥ ఇతీతి॥ విశుద్ధం చరితంయత్ ఈరితం కథితం - తత్ - సమస్తందుశ్చరితం - అభితో హరతీతి తథా - పరమమహామంగళానామయనంచ - అవహితస్సన్ - అనయోరపి శ్రోతృశ్రావయిత్రోః - అపి శేషేణ భక్తిః - సమ్యగనువృత్తా భవతీత్యర్థః ॥ ౧౭॥ భక్తేః పరమపురుషార్థత్వమేవాహ॥ యస్యామితి॥ యస్యాంభక్తావేవ - నతు యోగాదిషు అనుసవనం అవిరతం ఆత్మానం స్నాపయంతః - స్వయమూసాదితం అప్రార్థితం - భగవతా స్వయమేవదీయమానమపి - అనాదరే హేతుః - భగవదీయత్వేనైవ - పరిసమాప్తాః సమ్యక్ప్రాప్తాః - సర్వే పురుషార్థాః యైస్తే॥ ౧౮॥ ననుభగవతోతిసులభత్వదర్శనాన్మోక్షస్యచాతిదుర్లభత్వాద్భక్తేరియమతిస్తుతిరేవేత్యాశంక్యాహ॥ రాజన్నితి॥ హేరాజన్ భవతాంపాండవానాంయదూనాంచ - పతిః పాలకః - గురురు

పదేష్టా - దైవం ఉపాస్యః ప్రియః సుహృత్ - కులస్యపతిః నియంతా - కింబహునా క్వచకదాచిత్ - దూత్యాదిషు వః పాండవానాం కింకరోపి - ఆజ్ఞానువర్తీ అస్తు నామైవం - తథాప్యన్యేషాం నిత్యంభజతామపి ముక్తిం దదాతి - నతు కదాచిదపి సప్రేమభక్తియోగం॥౧౯॥ వర్ణితమృషభావతారం నమస్కరోతి ॥ నిత్యేతి ॥ నిత్యమనుభూతం యన్నిజం రూపం - స ఏవ లాభః - తేన నివృత్తా తృష్ణా యస్య సః - అతద్రచనయా దేహాద్యర్థం - మనోరథేన శ్రేయసి విషయే - చిరసుప్తా బుద్ధిర్యస్య తస్య జనస్య - కరుణయా నిర్భయమాత్మస్వరూపం - య ఆఖ్యాతవాన్ తస్మై ఋషభాయ నమః॥ ౨౦॥***************

ద్వీపేషు వర్షేష్వపి పుణ్యమేతత్ । గాయంతి తత్రత్యజనా మురారేః కర్మాణి భద్రాణ్యవతారవంతి॥౧౪॥ అహో అనువంశో యశసావదాతః ప్రియవ్రతో యత్ర పుమాన్ పురాణః। కృతావతారః పురుషస్స ఆద్యశ్చచార ధర్మం యదకర్మహేతుమ్ ॥ ౧౫॥ కోన్వస్య కాష్ఠామపరోనుగచ్ఛేన్మనోరథేనాప్యభవస్య యోగీ। యో యోగమాయాః స్పృహయత్యుదస్తా హ్యసత్తయా యేన కృతప్రయత్నాః॥౧౬॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిహస్మ సకలవేద లోకదేవబ్రాహ్మణగవాంపరమగురోర్భగవత ఋషభాఖ్యస్య విశుద్ధచరితమీరితం పుంసాం సమస్తదుశ్చరితాభిహరణం పరమమహామంగళాయనమిదమనుశ్రద్ధయోపచితయానుశృణోత్యాశ్రావయత్యవహితో భగవతి తస్మిన్ వాసుదేవే ఏకాంతతో భక్తిరనయోరపి సమనువర్తతే॥౧౭॥ యస్యామేవ కవయ ఆత్మానమవిరతం వివిధవృజినసంసారపరితాపోపతప్యమానమనుసవనం స్నాపయంతస్తయైవ పరయా నిర్వృత్యా హ్యపవర్గమాత్యంతికం పరమపుమర్థమపి స్వయమాసాదితం నో ఏవాద్రియంతే భగవదీయత్వేనైవ పరిసమాప్తసర్వార్థాః॥౧౮॥ శ్లో॥ రాజన్ పతిర్గురురలం భవతాం యదూనాం దైవం ప్రియః కులపతిః క్వ చ కింకరో వః । అస్త్వేవమంగ భగవాన్ భజతాం ముకుందో ముక్తిం దదాతి కర్హిచిన్నతు భక్తియోగమ్॥౧౯॥ నిత్యానుభూతనిజలాభనివృత్తతృష్ణః శ్రేయస్యతద్రచనయా చిరసుప్తబుద్ధేః॥ లోకస్య యః కరుణయాభయమాత్మలోకమాఖ్యాతవాన్ భగవతే ఋషభాయ తస్మై ॥ ౨౦॥***************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - షష్ఠోధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ భరతస్తు మహాభాగవతో యదా భగవతావనీతలపరిపాలనాయ సంచింతితస్తదనుశాసనపరః పంచజనీం విశ్వరూపదుహితరముపయేమే॥౧॥ తస్యాము హ వా ఆత్మజాన్ కార్త్స్న్యేనానురూపానాత్మనః పంచ జనయామాస భూతాదిరివ భూతసూక్ష్మాణి॥ ౨॥ సుమతిం రాష్ట్రభృతం సుదర్శనమాచరణం ధూమ్రకేతుమితి అజనాభం నామైతద్వర్షం భారతమితి యత ఆరభ్య వ్యపదిశంతి॥ ౩॥ స బహువిన్మహీపతిః పితృ

ఇతి భావార్థదీపికాయాం షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ అధ్యాయానాం త్రయేణైవమృషభాఖ్యానమీరితమ్ । అష్టభిర్భరతాఖ్యానమితః ప్రస్తూయతే మృతమ్॥ సప్తమే భరతో రాజ్యం చిరం యజ్ఞైర్హరిం యజన్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో హరిక్షేత్రే భజద్ధరిమ్॥ భరత ఇతి॥ సంచింతితస్సంకల్పేనైవ రాజ్యాదౌ నియుక్తః॥౧॥ తస్యామితి॥ ఆత్మనః అనురూపాన్ - భూతాదిః అహంకార ఇవ - భూతసూక్ష్మాణీతి సంతతివృద్ధౌ దృష్టాంతః॥ ౨॥ సుమతిమితి॥ భారతమితి స్వనామ్నా ఖ్యాపకత్వేన - ధర్మాద్యతిశయసూచితః॥ ౩॥ స ఇతి॥ బహువిత్ - సర్వజ్ఞః॥౪॥

ఈజ ఇతి॥ యజ్ఞాః అయాపాః- క్రతవస్సయూపాః- తదూపైరుచ్చావచైర్మహద్భిరల్పైశ్చక్రతుభిః కర్మభిః శ్రద్ధయా ఈజేచ- తానేవాహ- ఆహుతాస్స్వాధికారేణాత్మసాత్కృతాః యే అగ్నిహోత్రాదయః- తేషాం ప్రకృతివికృతిభిః- అగ్నిహోత్రాదయో ద్వివిధాః- సకలాంగయుక్తాః ప్రకృతయః - వికలాంగా వికృతయ ఇతి - తైర్ద్వివిధైరపీష్టవానిత్యర్థః- అనుసవనమిత్యంతం వా - చాతుర్హోత్రవిధినేత్యంతం వాగద్యం॥ ౫॥ సంప్రచరత్స్వితి॥ కించ సంప్రచరత్సు ప్రవర్తమానేషు నానాయోగేషు- విరచితా అనుష్ఠితా అంగక్రియా యేషాం తేషు- యదపూర్వం తద్వాసుదేవ ఏవ- భావయమానః చింతయన్- స యజమానః- యజ్ఞభాజో యే దేవాస్సూర్యాదయః తాన్- పురుషస్య వాసుదేవస్యావయవేషు చక్షురాదిష్వభ్యధ్యాయత్ -నతు పృథక్త్వేనేత్యన్వయః- అపూర్వే పక్షద్వయం మీమాంసకానాం- తదానీమేవ సూక్ష్మత్వేనోత్పన్నఫలమేవాపూర్వం- కాలాంతరఫలోత్పాదికా కర్మశక్తిర్వేతి- తదుక్తం॥ శ్లో॥ యాగాదేవ ఫలం తద్ధి శక్తిద్వారేణ సిద్ధ్యతి। సూక్ష్మశక్త్యాత్మకం వాపి ఫలమేవోపజాయత ఇతి- తదేతదాహ- క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యమితి చ- నను యద్యంగదేవతాః కర్మప్రధానమితి మతం తర్హి కర్తృనిష్ఠమపూర్వం స్యాత్ తదుక్తం॥ శ్లో ॥ కర్మభ్యః ప్రాగయోగ్యస్య కర్మణః పురుషస్య వా। యోగ్యతా శాస్త్రగమ్యా యా పరా సాపూర్వమిష్యత ఇతి- అథ దేవతా ప్రధానం కర్మతు దేవతారాధనార్థం- తదా దేవతాప్రసాదరూపత్వాత్ - అపూర్వస్య దేవతాశ్రయత్వమేవ యుక్తం- స్తోత్రాద్యపూర్వస్యైవ ప్రీత్యాశ్రయత్వం- కుతః వాసుదేవాశ్రయమపూర్వం భావయతి- ఉచ్యతే- యది కర్తృనిష్ఠమపూర్వం తర్హి ఋత్విజాం

> తామహావమరువత్సలతయా స్వే స్వే కర్మణి వర్తమానాః ప్రజాస్స్వధర్మమనువర్తమానః పర్యపాలయత్॥ ౪॥ ఈజే చ భగవంతం యజ్ఞక్రతురూపైః క్రతుభిరుచ్చావచైః శ్రద్ధయాహుతాగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసచాతుర్మాస్యపశుసోమానాం ప్రకృతివికృతిభిరనుసవనం చాతుర్హోత్రవిధినా॥ ౫॥ సంప్రచరత్సు నానాయోగేషు విరచితాంగక్రియేష్వపూర్వం యత్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరే బ్రహ్మణి యజ్ఞపురుషే సర్వదేవతాలింగానాం మంత్రాణామర్థనియామకతయా సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావయమాన ఆత్మనైపుణ్యమృదితకషాయో హవిస్స్వధ్వర్యుభిర్గృహ్యమాణేషు స యజమానో యజ్ఞభాజో దేవాంస్తాన్ పురుషావయవేష్వభ్యధ్యాయత్॥ ౬॥ ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్త్వస్యాంతర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషోపలక్షణే శ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలారిదరగదాదిభిరుపలక్షితే నిజపురుషహృల్లిఖితేనాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం భక్తిరనుదినమేధమానరయాజాయత॥ ౭॥ ఏవం వర్షాయుతసహస్రపర్యంతావసితకర్మనిర్వాణావసరోఽధిభుజ్యమానం స్వతనయేభ్యో రిక్థం పితృపైతామహం యథాదాయం విభజ్య స్వయం సకలసంపన్నికేతాత్స్వనికేతాత్పులహాశ్రమం ప్రవవ్రాజ- యత్ర హ వావ - భగవాన్ హరిరద్యాపి తత్రత్యానాం నిజజనానాం వాత్సల్యేన సన్నిధాప్యత ఇచ్ఛానురూపేణ- యత్రాశ్రమపదాన్యుభయతో నాభిభిర్దృషచ్చక్రై

ర్యాజిణః ప్రవర్తకత్వేన ముఖ్యకర్తృత్వాత్తదాశ్రయమేవాపూర్వం- న తు తత్ప్రయోజ్యయజమానాశ్రయం- శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరీతి న్యాయాత్ -అన్యథా ఋత్విజామప్యపూర్వాశ్రయత్వప్రసంగాత్ - తదేతదాహ సాక్షాత్కర్తరీతి- దేవతాశ్రయత్వేపి శ్రీవాసుదేవాశ్రయత్వమేవేత్యాహ- పరదేవతాయామితి- పరదేవతాత్వే హేతుః - సర్వదేవతాలింగానాం తత్తద్దేవతాప్రకాశకానాం మంత్రాణాం యే అర్థాః ఇంద్రాదిదేవతాః తేషాం నియామకతయా తస్యైవ ప్రసాదనీయత్వాత్ ఫలదాతృత్వాచ్చ యుక్తమేవాపూర్వాశ్రయమిత్యర్థః ఏవం భావనమేవాత్మనో నైపుణ్యం కౌశలం- తేన మృదితాః క్షీణాః- కషాయాః రాగాదయో యస్య- అధ్వర్యుభిరితి బహువచనం నానాకర్మాభిప్రాయేణ॥ ౬॥ ఏవమితి॥ ఏవం భూతయా కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్త్వస్య భక్తిరజాయతేత్యన్వయః- క్వ అంతర్హృదయే య ఆకాశః స ఏవ శరీరమభివ్యక్తిస్థానం యస్య తస్మిన్- బ్రహ్మణి- కీదృశే మహాపురుషరూపస్యోపలక్షణమాకారో యస్య తస్మిన్- కించ శ్రీవత్సాదిభిరుపలక్షితే- నిజపురుషాణాం నారదాదీనాం హృది- లిఖితవత్ నిశ్చింతయా స్థితేన ఉక్తేన పురుషరూపేణ ఆత్మని స్వమనసి విరోచమానే కీదృశీ భక్తిః- అత్యంతాతిశయేన ఏధమానో రయః వేగః ప్రకర్షో యస్యాః॥ ౭॥ ఏవమితి॥ ఏవమనువృత్త్యా- వర్షాణామయుతాని తేషాం సహస్రం తత్పర్యంతే కాలే- అవసితః నిశ్చితః- కర్మనిర్వాణావసరః రాజ్యభోగాదృష్టసమాప్తిసమయో యేన సః- అధికృత్య భుజ్యమానం రిక్థం ధనం యథావిభాగం విభజ్య- సకలసంపదాం నికేతాత్ ఆశ్రయాత్ స్వగృ

హేత్-పులహాశ్రమం హరిక్షేత్రం ప్రవవ్రాజ- యత్ర క్షేత్రే విద్యాధరకుండే- వాత్సల్యం కర్తుం- తేన సన్నిధాప్యతే సన్ని
హితః క్రియతే ఇచ్ఛానురూపేణ భక్తానామపేక్షితేన రూపేణ సన్నిహితో భవతీత్యర్థః- ఆశ్రమస్థానాం ఉభయతః ఉప
ర్యధశ్చ నాభిర్యేషాం తైః-దృషచ్చక్రైః శిలామధ్యగతైః చక్రైశ్చ చక్రనదీ గండకీ సరిత్ సరితాం శ్రేష్ఠా - పవిత్రీకరోతి॥
౮॥తస్మిన్నితి॥ ఏకలః ఏకః॥ ఆరాధనం సమీహమానః కుర్వాణః-వివిక్తః శుద్ధః- అతఏవోపరతో విషయాభిలాషో యస్య ఉప
భృతస్సమృద్ధః ఉపశమో యస్య॥ ౯॥ తయేతి॥ ప్రవర్ధమానానురాగస్య భరేణ యత్ ద్రుతం ద్రవీభూతం హృదయం త
స్మిన్ శైథిల్యమనుద్యమో యస్య- ఆత్మని దేహే ఉద్భిద్యమానం రోమపులకకులం రోమ్ణాం చ బృందం యస్య- క కారస్సమా
సాంతః ఔత్కంఠ్యాత్ ప్రవృత్తేన ప్రణయ బాష్పేణ నిరుద్ధో అవలోకో యయోః తే నయనే యస్య - స ఏవం వర్తమానః తా
మపి భగవత్సపర్యాం న సస్మారేత్యన్వయః తత్ర హేతుః - నిజరమణస్య స్వప్రీతిదాతుః అరుణే చరణారవిందే తయోర
నుధ్యానేన పరిచితస్సమృద్ధః భక్తియోగస్తేన పరిప్లుతః సర్వతో వ్యాప్తః పరమ ఆహ్లాదః పరమానందో యస్మిన్- గంభీర ధీర
హృదయహ్రదే తస్మిన్నవగాఢా నిమగ్నా ధిషణా యస్య॥ ౧౦॥ ఇత్థమితి॥ ధృతాని భగవద్వ్రతాని యేన సః భగవంతం సూ
ర్యమండలేభ్యుపతిష్ఠన్నేతదుహోవాచేత్యన్వయః-కీదృశః ఏణ్యాః హరిణ్యాః అజినమైణేయం-తదేవ వాసః తేన అనుసవ
నాభిషేకేణ ఆర్ద్రాః కపిశాశ్చ యాః కుటిలాః జటాః తాసాం కలాపేన చ విరోచమానః సూర్యప్రకాశకయా ఋచా హిర

శ్చక్రనదీ నామ సరిత్ప్రవరా సర్వతః పవిత్రీకరోతి॥౮॥ తస్మిన్ వావ కిల స ఏకలః పులహాశ్రమోపవనే వివి
ధకుసుమకిసలయతులసికాంబుభిః కందమూలఫలోపహారైశ్చ - సమీహమానో భగవత ఆరాధనం వివిక్త
ఉపరతవిషయాభిలాష ఉపభృతోపశమః పరాం నిర్వృతిమవాప॥౯॥ తయేత్థమవిరతపురుషపరిచర్యయా
భగవతి ప్రవర్ధమానానురాగభరద్రుతహృదయశైథిల్యః ప్రహర్షవేగేనాత్మన్యుద్భిద్యమానరోమపులకకు
లక ఔత్కంఠ్యప్రవృత్తప్రణయబాష్పనిరుద్ధావలోకనయన ఏవం నిజరమణారుణచరణారవిందానుధ్యానప
రిచితభక్తియోగేన పరిప్లుతపరమాహ్లాదగంభీరహృదయహ్రదావగాఢధిషణస్తామపి క్రియమాణాం భగవ
త్సపర్యాం న సస్మార॥౧౦॥ ఇత్థం ధృతభగవద్వ్రత ఐణేయాజినవాససానుసవనాభిషేకార్ద్రకపిశకుటిలజటా
కలాపేన చ విరోచమానః। సూర్యర్చా భగవంతం హిరణ్మయం పురుషముజ్జిహానే సూర్యమండలేభ్యుపతిష్ఠ
న్నేతదు హోవాచ॥౧౧॥ పరోరజస్సవితుర్జాతవేదో దేవస్య భర్గో మనసేదం జజాన। సురేతసాదః పున
పిశ్య చష్టే హంసం గృధ్రాణం నృషద్రింగిరా*మిమః ఇతి॥ ౧౨॥******************************* •

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ ఎదాతు మహానద్యాం కృతాభిషేకనైయమికావశ్యకో బ్రహ్మాక్షరమభిగృణానో ముహూర్త
త్రయముదకాంత ఉపవివేశ। తత్ర తదా రాజన్ హరిణీ పిపాసయా జలాశయాభ్యాశమేకైవోపజగామ।
తయా పేపీయమాన ఉదకే తావదేవావిదూరేణ నదతో మృగపతేరున్నాదో లోకభయంకర ఉదపతత్ ॥ ౧॥

ణ్మయం॥ ధ్యేయస్సదా సవితృమండలమధ్యవర్తీత్యాదినోక్తం- ఉజ్జిహానే ఉద్గచ్ఛతి సతి- సకారాంతపాఠే సనంతా
ద్యచ్-అర్థస్తు స ఏవ॥౧౧॥ పర ఇతి॥ పరః రజసః ప్రకృతేః పరం శుద్ధసత్త్వాత్మకం సవితుర్దేవస్య సూర్యస్య - భర్గః స్వరూ
పభూతం తేజః జాతం వేదో ధనం- కర్మఫలం యస్మాత్తత్కర్మఫలదమిత్యర్థః అత్ర హేతుః- యత్ మనసైవ ఇదం విశ్వం జజాన
ససర్జ- పునశ్చ అదశ్చ సృష్టం విశ్వమంతర్యామిరూపేణ ప్రవిశ్య- గృధ్రాణం కాంక్షంతం- హంసం జీవం- సురేతసా చిచ్ఛ
క్త్యా-విచష్టే పశ్యతి పాలయతీత్యర్థః- నృషు సీదతి ఉపాధితయా తిష్ఠతీతి నృషత్ బుద్ధిః తస్యాః ఋంగి ఋంగణం గతిం రాతి
తి నృషద్రుంగి రాం- వాంఛః ఇదమీత్యమపూర్వరూపత్వాభావః - లింగత్రయనిర్దిష్టం తద్భర్గః ఇమః శరణం ప్రజామః ॥ ౧౨॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా**************************************
శ్లో॥ అష్టమే భజతో విష్ణుం తస్యకర్మాంతరాయతః। ఏణశాబప్రసక్తస్య జాతమేణత్వమీర్యతే॥ కృపయాపి కృతస్సంగః ప
తనాయైవ యోగినః। ఇతి ప్రదర్శయన్నాహ భరతస్యైణపోషణమ్॥ ఏకదేతి॥ నైయమికం నిత్యం నైమిత్తికవిధిప్రాప్తం-
ఆవశ్యకమర్థప్రాప్తం మూత్రోత్సర్జనాదికృతమభిషేకాదికం యేన- బ్రహ్మాక్షరం ప్రణవం అభిగృణానో జపన్ ఉదకాంతే
నద్యాస్తీరే- జలాశయాభ్యాశం నద్యాస్సమీపం పేపీయమానే అత్యాసక్త్యా పీయమానే సతి- తావదేవ తత్క్షణమేవ- అవి
దూరే సన్నిధౌ-మృగపతేస్సింహస్య-ఉన్నతో మహాన్నాదః ఉద్గతః॥౧॥ తమితి॥ ప్రకృత్యా స్వభావత ఏవ విహ్వలా వ్యాకులా

సుతరాంతు హరిభయస్యాభినివేశేన- వ్యగ్రం వ్యాకులం-హృదయం యస్యాః-పారిప్లవదృష్టిః పరిభ్రాంతనేత్రా- అగతా తృషా తృట్ యస్యాః ఉచ్చక్రామ నదీముల్లంఘితవతీ॥౨॥ తస్యా ఇతి॥ అంతర్వత్న్యాః గర్భిణ్యాః-ఉరుభయేన స్థానాద్విచాలితో యోనేర్నిర్గతస్స స్రోతసి ప్రవాహే పతితః-తత్ప్రసవో గర్భపాతః-ఉత్సర్పణముల్లంఘనం భయం చ ఏతైః ఖేదేనాతురా పీడితా-దర్యాం గిరిగుహాయాం-హరిణవధూః పపాత అథ అనంతరం మృతా చ॥౩॥ తమితి॥ ఏణకుణకం హరిణబాలకం-అపవిద్ధం బంధుభిః త్యక్తం-ఇత్యేతైః కృపణత్వాదిహేతుభిః- యా అనుకంపా తయా అనయత్॥౪॥ తస్యేతి॥ కృతః నిజః స్వీయ ఇత్యభిమానో యేన-పోషణం తృణాదినా పాలనం-వృకాదిభ్యో రక్షణం- ప్రీణనం కండూయనాదినా లాలనం చుంబనాదినా-ఏతైర్యదనుధ్యానమాసక్తిః- తేన ఆత్మనో నియమాః స్నానాదయః॥ యమాః అహింసాదయః-తత్సహితాః ఈశ్వరపరిచర్యాదయశ్చ ప్రత్యహమేకైకశో వియుజ్యమానాస్సంతః కతిపయేనాహర్గణేన సర్వే-ఉదవసన్ ఉత్సన్నా బభూవుః॥౫॥ సక్తిం ప్రపంచయతి॥ అహో ఇత్యాదినా కృతానుషంగ ఇత్యేతత్పర్యంతేన ఈశ్వరరథచరణః కాలచక్రం తస్య పరి

తముపశ్రుత్య సా మృగవధూః ప్రకృతివిక్లబా చకితం నిరీక్షమాణా సుతరామపి హరిభయాభినివేశవ్యగ్రహృదయా పారిప్లవదృష్టిరగతతృషా భయాత్సహసైవోచ్చక్రామ॥౨॥ తస్యా ఉత్పతంత్యా అంతర్వత్న్యా ఉరుభయావగళితో యోనినిర్గతో గర్భః స్రోతసి నిపపాత - తత్ప్రసవోత్సర్పణభయఖేదాతురా స్వగణేన వియుజ్యమానా కస్యాంచిద్దర్యాం కృష్ణసారసతీ నిపపాత- అథ చ మమార చ॥౩॥ తం త్వేణకుణకం కృపణం స్రోతసానూహ్యమానమభివీక్ష్యాపవిద్ధం బంధుమివ అనుకంపయా రాజర్షిర్భరత ఆదాయ మృతమాతరం నిజమాశ్రమపదమనయత్॥౪॥ తస్య హ వా ఏణకుణక ఉచ్చైరేతస్మిన్ కృతనిజాభిమానస్యాహరహస్తత్పోషణపాలనప్రీణనలాలనానుధ్యానేనాత్మనియమాస్సహయమాః పురుషపరిచర్యాదయ ఏకైకశః కతిపయేనాహర్గణేన వియుజ్యమానాః కిల సర్వ ఏవోదవసన్॥౫॥ అహో బతాయం హరిణకుణకః కృపణ ఈశ్వరరథచరణపరిభ్రమణరయేణ స్వగణసుహృద్బంధుభ్యః పరివర్జితః శరణం చ మోపసాదితః మామేవ మాతాపితరౌ భ్రాతృబంధుజ్ఞాతీన్ యౌథికాంశ్చోపేయాయ నాన్యం కంచన వేద మయ్యతివిస్రబ్ధశ్చాత ఏవ మయా మత్పరాయణస్య పోషణపాలనప్రీణనలాలనమనసూయునానుష్ఠేయం శరణ్యోపేక్షాదోషవిదుషా॥౬॥ నూనం హ్యార్యాః సాధవ ఉపశమశీలాః కృపణసుహృద ఏవంవిధార్థే స్వార్థానపి గురుతరానుపేక్షంతే॥౭॥ ఇతి కృతానుషంగ ఆసనశయనాటనస్నానాదిషు సహ మృగజహునా స్నేహానుబద్ధహృదయ ఆసీత్॥౮॥ కుశకుసుమసమిత్పలాశఫలమూలోదకాన్యాహరిష్యమాణో వృకసాలావృకాదిభ్యో భయమాశంసమానో యదా సహ హరిణకుణకేన వనం సమావిశతి॥౯॥ తదా పథి పథి చ ముగ్ధభావేన- తత్ర తత్ర విషక్తమతిః-అతిశయప్రణయభరహృదయః కార్పణ్యాత్ స్కంధేనోద్వహతి- ఏవముత్సంగే ఉరసి చాధాయోపలాలయన్ ముదం పరమామవాప॥౧౦॥ క్రియాయాం నిర్వర్త్యమానాయామంతరాలేఽప్యుత్థాయోత్థాయ యదైనమభిచక్షీత తర్హి వావ స వర్షపతిః ప్రకృతిస్థేన మనసా-తస్మా ఆశిష ఆశాస్తే స్వస్తి స్తాద్వత్స తే సర్వత ఇతి॥౧౧॥ అన్యదా తు భృశముద్విగ్నమనాః నష్టద్రవిణ ఇవ కృపణః-సకరుణమతితర్షేణ హరిణకుణకవిరహవిహ్వలహృదయసంతాపస్తమేవానుశోచన్ కిల కశ్మలం మహదభిరంభిత ఇతి హోవాచ॥ ౧౨॥

భ్రమణవేగేన స్వగణాదిభ్యో విభ్రంశితః- మేతి మాం చ శరణం ప్రాపితః - మామేవ మాతాపిత్రాదిబుద్ధ్యా ఉపేయాయ ప్రాప్తః-యౌథికాన్ యూథసంఘాతినః-అనసూయునా ఏతస్మిన్నిమిత్తం మమ స్వార్థో భ్రశ్యతీతి దోషదృష్టిమకుర్వతా ౬॥ తదేవాహ॥ నూనం హీతి॥౭॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం కృతోఽనుషంగః ఆసక్తిర్యేన- మృగజహునా మృగాపత్యేన సహ - స్నేహేనానుబద్ధం హృదయం యేన॥౮॥ స్నేహానుబంధమేవ ప్రపంచయతి॥ కుశకుసుమేత్యాది నా స్వార్థయతీత్యంతేన- సాలావృకాః శ్వానః-యథా భయం శంకమానో భవతి-తదా తేన సహ వనం ప్రవిశతి॥౯॥ తదేతి॥ అతిశయితః ప్రణయభరో యస్య తద్ధృదయం యస్య॥౧౦॥ క్రియాయామితి॥ క్రియాయాం దేవపూజాదిలక్షణాయాం- వర్షపతిః - భరతః ప్రకృతిస్థేన స్వస్థేన స్తాత్ భూయాత్॥౧౧॥ అన్యథేతి॥ అన్యథా అదర్శనేన-సకరుణం యథా భవత్యేవమనుశోచన్నితి హోవాచేత్యన్వయః అతితర్షేణ అత్యౌత్సుక్యేన హరిణకుణకవిరహేణ విహ్వలే హృదయే సంతాపో యస్య-కశ్మలం మోహం ప్రాపితస్సన్॥ ౧౨॥ అపీతి॥ ఆపీత సంభావనాయాం బత ఇత్యనుకంపాయాం-అహో ఇతి ఖేదే- శఠకిరాతమౌరివ వంచనపరా హరిరాచ

మతేః స్వస్య అకృతసుకృతస్య నిర్భాగ్యస్య మమ - తత్ శాఠ్యాదికమగణయన్నచింతయన్ ఆగమిష్యతి కిం - అపరాధాచింతనే హేతుః - ఆత్మప్రత్యయేన స్వచిత్తశుద్ధ్యా కృతవిశ్వాసస్సన్ సుజనో యథా నాగణయతి తద్వత్ ॥౧౩॥ అపీతి ॥ శష్పాణి కోమలతృణాని ॥౧౪॥ అపీతి ॥ నైకచరః యూథచరః సూకరాదిః - యద్వా ఏక ఏవ చరతీతి యః క్రూరస్వభావః వ్యాఘ్రాదిః - న భక్షయతి ॥౧౫॥ నిమ్లోచతీతి ॥ సకలలోకస్య క్షేమో యస్మాత్ ఉదయో యస్య - వేదత్రయీ ఆత్మా స్వరూపం యస్య - స సూర్యో నిమ్లోచతి అస్తం యాతి - మృగవధ్వాః న్యాసః నిక్షేపభూతః ॥౧౬॥ అపిస్విదితి ॥ హరిణ ఏవ రాజకుమారః - ఆగత్య మామపి స్విత్ సుఖయిష్యతీత్యన్వయః - కిం కుర్వన్ వివిధైః రుచిరైర్దర్శనీయైః నిజైః మృగదారకవినోదైః - స్వీయానాం ఖేదమపనుదన్ అపనయన్ సన్ ॥౧౭॥ సంభవతి చైతదిత్యాహ ॥ క్ష్వేలికాయామితి ॥ క్ష్వేలికాయాం క్రీడాయాం - మృషా యస్సమాధిః తేన ఆమీలితే దృశౌ యేన తం మాం - ప్రేమసంరంభేణ ప్రణయకోపేన - పృషత్ జలబిందుః తద్వదపరుషేణ మృదునా విషాణాగ్రేణ - లుఠతి సంఘట్టయతి ॥౧౮॥ ఆసాదితేతి ॥ ఆసాదితం హవిర్యస్మిన్ బర్హిషి దర్భే - దంతాకర్షణాదినా చాపలేన దూషితే సతి - దూషిత్వేతి పాఠే బర్హిషి విషయే దూషణం కృత్వేత్యర్థః మయా అధిక్షిప్తస్సన్ తత్క్షణమేవోపరతక్రీడో నిశ్చల ఆస్తే ॥ ౧౯॥ ఇతి బహుధా ప్రలప్యోత్థాయ బహిర్నిర్గత్య తత్ఖురఖాతభూభాగోపలంభసంభ్రాంతహృదయ ఆహ ॥ కిం వేతి ॥ అరే అహో అనయా క్షిత్యా కిం వా తపః ఆచరితం తపస్విన్యా సభాగ్యయా యద్యస్మాత్ ఇయం సవినయస్య కృష్ణసారతనయస్య

అపి బత స వై కృపణ ఏణబాలకో మృగహరిణీసుతః అహో మమానార్యస్య శఠకిరాతమతేరకృతసుకృతస్య కృతవిస్రంభ ఆత్మప్రత్యయేన తదవిగణయన్ సుజన ఇవాగమిష్యతి ॥౧౩॥ అపి క్షేమేణాస్మిన్నాశ్రమోపవనే శష్పాణి చరంతం దేవగుప్తం ద్రక్ష్యామి ॥౧౪॥ అపి న వృకః సాలావృకోఽన్యతమో వా నైకచర ఏకచరో వా భక్షయతి ॥౧౫॥ నిమ్లోచతి హ భగవాన్ సకలజగత్క్షేమోదయస్త్రయ్యాత్మా - అద్యాపి న మమ మృగవధూన్యాస ఆగచ్ఛతి ॥౧౬॥ అపి స్విదకృతసుకృతమాగత్య మాం సుఖయిష్యతి - హరిణరాజకుమారో వివిధరుచిరదర్శనీయనిజమృగదారకవినోదైరసంతోషం స్వానామపనుదన్ ॥౧౭॥ క్ష్వేలికాయాం మాం మృషాసమాధినామీలితదృశం ప్రేమసంరంభేణ చకితచకిత ఆగత్య పృషదపరుషవిషాణాగ్రేణ లుఠతి ॥౧౮॥ ఆసాదితహవిషి బర్హిషి దూషితే మయోపాలబ్ధో భీతభీతః సపద్యుపరతరభస ఋషికుమారవదవహితకరణకలాప ఆస్తే ॥౧౯॥ కిం వా అరే ఆచరితం తపస్తపస్విన్యానయా యదియమవనిస్సవినయకృష్ణసారతనయతనుతరసుభగశివతమాఖరఖురపదపంక్తిభిర్ద్రవిణవిధురాతురస్య కృపణస్య మమ ద్రవిణపదవీం సూచయంత్యాత్మానం చ సర్వతః కృతకౌతుకం ద్విజానాం స్వర్గాపవర్గకామానాం దేవయజనం కరోతి ॥౨౦॥ అపి స్విదసౌ భగవానుడుపతిరేనం మృగపతిభయాన్మృతమాతరం మృగబాలకం స్వాశ్రమపరిభ్రష్టమనుకంపయా కృపణజనవత్సలః పరిపాతి ॥౨౧॥ కిం వాత్మజవిశ్లేషణజ్వరదవదహనశిఖాభిరుపతప్యమానహృదయస్థలనలినీ

తనుతరాః సుభగాః శివతమాః ఖరాః ఖురాః యేషు తేషాం పదానాం - తత్రతత్రాంకితానాం పంక్తిభిః - ద్రవిణం మృగః తేన రహితస్య అతఏవాతురస్య దుఃఖితస్య మమ ద్రవిణమార్గం సూచయంతీ సతీ స్వాత్మానం చ తాభిః కృతమండనం ద్విజానాం యజ్ఞభూమిం కరోతి ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ దేశే మృగః కృష్ణస్తస్మిన్ ధర్మాన్నిబోధతేతి స్మృతేః ॥౨౦॥ తావదుదితే చంద్రే మృగం దృష్ట్వా స్వమృగత్వం సంభావయన్నాహ అపిస్విదితి ॥౨౧॥ చంద్రరశ్మిభిః స్పర్శసుఖం ప్రాప్యాహ ॥ కిం వేతి ॥ స ఏష హరిణకులోపనిధిః మయా గుప్త ఇతి - కిం వేతి సంభావనాయాం - ఆత్మజవిశ్లేషణజ్వరః తాపః - స ఏవ దవదహనః తస్య జ్వాలాభిః ఉపతప్యమానా హృదయరూపా స్థలనలినీ యస్య - జలస్థం పద్మం తాపం సోఢుం క్షమమితి స్థలగ్రహణం - ఉపసృతః అనుగతో మృగీతనయో యేన తం మాం - చంద్రః స్వధయతి శాంతిం గమయతి - కైః శిశిరం చ తచ్ఛాంతం చ మయ్యనురాగేణ గళితం చ అవర్తితం పునః పునః స్రవద్వదనసలిలం - తదేవామృతం తన్మయ్యో గభస్తయః తాభిః - లోకే హి మంత్రవాదినో వదనసలిలైః తాపం శమయంతీతి ప్రసిద్ధం - ఉపసృత్య మృగీతనయ ఇతి పాఠే మనోరథాంతరమేవ తత్ - ఉపసృత్య ప్రాప్య మృగీతనయః కిం వా మాం స్వధయతీతి - శేషం సమానం ॥౨౨॥ ఏవమితి ॥ మృగదారకవదాభాసమానేన భగవదారాధనలక్షణాత్ కర్మణశ్చ విభ్రంశితః ప్రారబ్ధకరత్వే హేతుః కథమితరథేతి - సాక్షాత్స్వపుత్రవత్ తథా మాసంగస్యాత్ పూర్వం పరిత్యక్తాః మస్త్యజాః ఔరసా యేన అంతరాయేణ విహతం యోగారంభణం యస్య - ఆత్మానమవిగణయతః ఆత్మచింతాం కుర్వతః - తావద్దైవతీవ్రవేగః కాలః మృత్యుసమయశ్చ అపద్యత ॥ ౨౩॥ తదాసీమితి ॥ లోకం దేహం మృగేణ సహితం విస్సృ

జ్యహాప్రాక్తనవన్మృగశరీరమవాప-కథంభూతః కళేబరంమృతమనునమృతానపినష్టాపూర్వజన్మానుస్మృతిర్యస్య॥ ౨౮॥ తత్రాపీతి॥ ఆహ స్వదిత్తే॥౨౯॥ అహో ఇతి॥ అహో కష్టంధీరాణాంమార్గాత్ భ్రష్టోహం- భ్రంశమేవాహ॥ యత్ యతఃవిముక్తాస్సమస్తాస్సంగా యేన-వివిక్తంపుణ్యారణ్యంశరణంయస్య-ఆత్మవతఃధీరస్యమమ - మనస్సర్వేషాంభూతానామాత్మని శ్రీవాసుదేవే-సమావేశితంసమాహితంచనిశ్చలంసత్ - ఆరాద్ధూరాదేవ- ససార ప్రగళితం స్రుతం- కేనసవేశితంతస్యానుశ్రవణాదిషుఅభియోగేనఅభినివేశేన-అశూన్యాస్సకలాఃయామాయస్మిన్॥౩౦॥ఇతీతి॥ తేనకాలేనసగూఢఃఅనావిష్కృతోనిర్వేదోయేన- సాలవృక్షోపలక్షితంగ్రామం - కాలంజరాత్ యత్రహరిణోజాతఃతస్మాత్పర్వతాత్॥౩౧॥తస్మిన్నితి॥ ఆత్మైవసహచరోయస్యపకాకీ ప్రతీక్షణస్యైవ ప్రపంచఃమృగత్వనిమిత్తైతీర్థోదకేనక్లిన్నంఆర్ద్రంఅ

కంమాముపసృతమృగీతనయంశిశిరశాంతానురాగగుణితనిజవదనసలిలామృతమయగభస్తిభిః స్వధయతీతి వా॥౨౬॥ఏవమఘటమానమనోరథాకులహృదయోమృగదారకాభాసేనస్వారబ్ధకర్మణా యోగారంభణతో విభ్రంశితః సయోగతాపసోభగవదారాధనలక్షణాచ్చకథమితరథాజాత్యంతరపణకుణఃఆసంగస్సాక్షాన్నిశ్శ్రేయసప్రతిపక్షతయా ప్రాక్పరిత్యక్తదుస్త్యజహృదయాభిజాతస్యతస్యైవమంతరాయవిహతయోగారంభణస్య రాజర్షేర్భరతస్యతావన్మృగార్భకపోషణపాలన ప్రీణనలాలనానుషంగేణావిగణయత ఆత్మానమహిరివాఖుబిలందురతిక్రమః కాలఃకరాళరభసఆపద్యత॥ ౨౭॥ తదానీమపిపార్శ్వవర్తినమాత్మజమివానుశోచంతమభివీక్షమాణోమృగఏవాభినివేశితమనావిసృజ్యలోకమిమంసహమృగేణకళేబరంమృతమనునమృతపూర్వజన్మానుస్మృతిరితరవన్మృగశరీరమవాప॥౨౮॥తత్రాపిహవావాత్మనోమృగత్వకారణంభగవదారాధనసమీహానుభావేనానుస్మృత్యాభృశమనుతప్యమానఆహ॥ అహో కష్టంభ్రష్టోహమాత్మవతామనుపథాత్ । యద్విముక్తసమస్తసంగస్యవివిక్తపుణ్యారణ్యశరణస్యాత్మవతఆత్మనిసర్వేషామాత్మవతాంభగవతివాసుదేవేతదనుశ్రవణమననసంకీర్తనారాధనానుస్మరణాభియోగేనాశూన్యసకలయామేనకాలేనసమావేశితంసమాహితంకార్త్స్న్యేనమనస్తత్పునర్మమాబుధస్యారాన్మృగసుతమనుపరిసుస్రావ॥ ౨౯॥ ఇత్యేవంనిగూఢనిర్వేదోవిసృజ్యమృగీంమాతరంపునర్భగవతఃక్షేత్రముపశమశీలమునిగణదయితంశాలగ్రామంపులస్త్యపులహాశ్రమంకాలంజరాత్ప్రత్యాజగామ॥౩౦॥తస్మిన్నపికాలంప్రతీక్షమాణస్సంగాచ్చభృశముద్విగ్నఆత్మసహచరశ్శుష్కపర్ణతృణవీరుధావివర్తమానోమృగత్వనిమిత్తావసానమేవగణయన్మృగశరీరంతీర్థోదకక్లిన్నముత్ససర్జ॥౩౧॥*********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - అష్టమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అథకస్యచిద్ద్విజవరస్యాంగిరసప్రవరస్యశమదమతపస్స్వాధ్యాయాధ్యయనాధ్యాపనసంతోషతితిక్షాప్రశ్రయత్యాగవిద్యానసూయాత్మజ్ఞానానందయుక్తస్యాత్మసదృశశ్రుతశీలాచారరూపౌదార్యగుణానవసోదర్యాఅంగజాబభూవుఃమిథునంచయవీయస్యాంభార్యాయాం ॥ ౧ ॥ యస్తుతత్రపుమాంస్తంపరమభాగవతంరాజర్షిప్రవరంభరతముత్సృష్టమృగశరీరంచరమశరీరేణవిప్రత్వంగతమాహుః॥౨॥తత్రాపిస్వజనసంగాచ్చభృశముద్విజమానోభగవతఃకర్మబంధవిధ్వంసనశ్రవణస్మరణగుణవివరణచరణారవిందయుగళంమనసావిదధానఆత్మనఃప్రతిఘాతమాశంకమానోభగవదనుగ్రహేణాను

ర్థోదకక్లిన్నమిత్యర్థః॥ ౩౧ ॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥*********************

శ్లో॥ పితుఃప్రాప్తాత్మవిజ్ఞానోభరతోమృగతాంగతః । ప్రారబ్ధకర్మవేగేనతదంతేజడవిప్రతామ్ ॥ నవమేజడవిప్రత్వే తస్యరాగాద్యభావతః। భద్రకాళీపశుత్వేపినిర్వికారత్వమీర్యతే॥ అథేతి ॥ ఆంగిరసగోత్రజానాంప్రవరస్య శ్రేష్ఠస్య- శమాదియుక్తస్య- త్యాగోత్రాతిథ్యాదిభ్యోన్నదానాది-విద్యాకర్మవిద్యా - ఆత్మజ్ఞానందేహాదివ్యతిరిక్తభోక్త్రాత్మజ్ఞానం ఆనందోధర్మసంపత్తిజః- ఆత్మనాసదృశాఃశ్రుతాదయోగుణాఃయేషాంతే-సమానోదరానవపుత్రాబభూవుః-యవీయస్యాంకనిష్ఠాయాంచమిథునంస్త్రీపుంసయుగ్మం॥౧॥యస్తు॥ ఉత్సృష్టంమృగశరీరంయేన॥ శ్లో॥ శుచీనాంశ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోభిజాయతఇతిస్మృతేః॥౨॥తత్రాపీతి॥తత్రాపిచాన్యసంగాదాత్మనోభ్రంశమాశంకమానః ఆత్మానమున్మత్తాదిరూపేణదర్శయామాసేత్యన్వయః - కింకుర్వన్ కర్మబంధవిధ్వంసనంశ్రవణం స్మరణంగుణానాంవివరణంకథనం

చ యస్య తత్ - భగవతశ్చరణారవిందయుగళం మనసా విశేషేణ ధారయన్ - ప్రతిఘాతశంకాయాం హేతుః అనుస్మృతా స్వీయా పూర్వజన్మనామావళిః పరంపరా యేన ॥౩॥ తస్యేతి ॥ పుత్రస్నేహానుబద్ధం మనో యస్య - జడస్య గార్హస్థ్యే అనధికారాత్ - సమావర్తనాంతాన్ సంస్కారాన్ విదధానస్తముపనీయ - ఉపనీతస్య పునశ్శౌచాదీన్ తస్యానభిప్రేతానపి శిక్షితవాన్ - తత్ర హేతుః - అనుశిష్టేన హి భావ్యం పితుస్సకాశాత్పుత్రేణేతి ॥౪॥ స ఇతి ॥ సోపి చ పితుశ్శిక్షానిర్బంధనివృత్తయే అసధ్రీచీనమసమీచీనమివ కరోతి స్మ - ఉపాకర్మ వేదవ్రతాద్యనంతరం శ్రావణాదిమాసేషు వేదానధ్యాపయిష్యన్ - ఆదౌ తావద్వ్యాహృతిభిస్సహ ప్రణవశిరస్సహితాం త్రిపదీం చైత్రాదీన్ చతురో మాసాన్ అధీయానమప్యసమవేతరూపం యథా భవత్యేవం గ్రాహయామాస - తావతాపి కాలేన స్వరానుపూర్వ్యా యదియుక్తం వ్యాహృత్యాది తస్య నాగతమిత్యర్థః ॥౫॥ ఏవమితి ॥ ఆత్మభూతే స్వతనుజే - అనురాగేణావేశితం చిత్తం యేన - శౌచాదీని యాని ఔపకుర్వాణస్య సావధిబ్రహ్మచర్యవతః కర్మాణి తేనానభియుక్తాన్యనాదృతాన్యపి - తం పుత్రం ప్రత్యనుశాస్యాపి అప్రాప్తపుత్రపాండిత్యమనోరథః స్వయం కాలేనోపసంహృతః మృత ఇత్యర్థః - అనుశాసననిర్బంధే పునస్తమేవ హేతుమాహ - అనుశిష్టేన భావ్యమితి అసన్ అ

స్మృతస్వపూర్వజన్మావళిరాత్మానమున్మత్తజడాంధబధిరస్వరూపేణ దర్శయామాస లోకస్య ॥ ౩॥ తస్యాపి హ వావాత్మజస్య స విప్రః పుత్రస్నేహానుబద్ధమనా ఆ సమావర్తనాత్సంస్కారాన్ యథోపదేశం విదధాన ఉపనీతస్య చ పునశ్శౌచాచమనాదీన్ కర్మనియమానభిప్రేతానపి సమశిక్షయదనుశిష్టేన హి భావ్యం పితుః పుత్రేణేతి ॥ ౪ ॥ స చాపి తదు హ పితృసన్నిధావేవాసధ్రీచీనమివ స్మ కరోతి ఛందాంస్యధ్యాపయిష్యన్ సహ వ్యాహృతిభిస్సప్రణవశిరస్త్రిపదీం సావిత్రీం గ్రైష్మవాసంతికాన్ మాసానధీయానమప్యసమవేతరూపం గ్రాహయామాస ॥౫॥ ఏవం స్వతనుజ ఆత్మన్యనురాగావేశితచిత్తశ్శౌచాచమనాధ్యయనవ్రతనియమగుర్వనలశుశ్రూషణాద్యౌపకుర్వాణకస్య కర్మాణ్యనభియుక్తాన్యపి సమనుశిష్టేన భావ్యమిత్యసదాగ్రహః పుత్రమనుశాస్య పితా స్వయం తావదనధిగతమనోరథః కాలేనాప్రమత్తేన స్వయం గృహ ఏవ ప్రమత్త ఉపసంహృతః ॥౬॥ అథ యవీయసీ ద్విజసతీ స్వగర్భజాతం మిథునం సపత్న్యా ఉపన్యస్య స్వయమనుసంస్థయా పతిలోకమగాత్ - పితర్యుపరతే భ్రాతర ఏనమతత్ప్రభావవిదస్త్రయ్యాం విద్యాయామేవ పర్యవసితమతయో న పరవిద్యాయాం జడమతిరితి భ్రాతురనుశాసననిర్బంధాన్న్యవివృత్సంత ॥ ౭ ॥ స చ ప్రాకృతైర్ద్విపదపశుభిరున్మత్తజడబధిరేత్యభిభాష్యమాణో యదా తదనురూపాణి ప్రభాషతే కర్మాణి చ కార్యమాణః పరేచ్ఛయా కరోతి విష్టితో వేతనతో వా యాచ్ఞయా వా యదృచ్ఛయా వోపసాదితమల్పం బహు మృష్టం కదన్నం వాభ్యవహరతి పరం నేంద్రియప్రీతినిమిత్తమ్ ॥౮॥ నిత్యనివృత్తనిమిత్తస్వసిద్ధవిశుద్ధానుభవానందస్వాత్మలాభాధిగమస్సుఖదుఃఖయోర్ద్వంద్వనిమిత్తయోరసంభావితదేహాభిమానః ॥౯॥ శీతోష్ణవాతవర్షేషు వృష ఇవానావృతాంగః పీనస్సంహననాంగః స్థండిలసంవేశనానున్మర్దనామజ్జనరజసా మహామణిరివానభివ్యక్తబ్రహ్మవర్చసః కుపటావృతకటిరుపవీతేనోరుమషిణా ద్విజాతిరితి బ్రహ్మబంధురితి సంజ్ఞయా తదజ్ఞజనావమతో విచచార ॥౧౦॥ యదా తు పరత ఆహారం కర్మవేతనత ఈహమానః స్వ

యోగ్యః అగ్రజాయా అస్య ॥౬॥ అథేతి ॥ సపత్న్యై సమర్ప్య - అనుసంస్థయా అనుమరణేన - సప్తమ్యంతపాఠేప్యయమేవార్థః - నిర్బంధాన్న్యవివృత్సంత - నివర్తితుమైచ్ఛన్ - నివృత్తా ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ స ఇతి ॥ యదాభిభాష్యమాణః - తదా తదనురూపాణి ప్రభాషతే మూల్యమంతరేణ బలాద్యత్కర్మ కార్యతే - సా విష్టిః - వేతనం మూల్యం - విష్ట్యాదిభిరుపసాదితముపహృతం అన్నం అభ్యవహరతి ॥ పరం భుక్తే - కేవలం - న త్వింద్రియప్రీతయే ॥౮॥ అత్ర హేతుద్వయమాహ ॥ నిత్యేతి ॥ నిత్యం సదా నివృత్తం నిమిత్తం యస్మాత్ - ఉత్పాదకశూన్యః స్వసిద్ధః - అభివ్యంజకశూన్యః విశుద్ధః - కేవలో యోనుభవః స ఏవానందరూపః - స్వాత్మా తస్య లాభః - ఏవంభూతోహమితి జ్ఞానం - తస్యాధిగమః ప్రాప్తిర్యస్య - ద్వంద్వాని సన్మానావమానాదీని - తద్ధేతుకయోస్సుఖదుఃఖయోః అకృతదేహాభిమానః - తస్మాన్నేంద్రియప్రీతినిమిత్తమభ్యవహరతీత్యన్వయః ॥౯॥ శీతేతి ॥ అత ఏవ శీతోష్ణాదిష్వనావృతాంగస్సన్ విచచారేత్యన్వయః కీదృశః పీనః పుష్టః - సంహననాంగః సంహన్యంతే నిబిడీభవంతి అంగాని యస్య - కఠినావయవ ఇత్యర్థః - స్థండిలసంవేశనం భూమిశయనం - అనున్మర్దనం మర్దనాభావః - అనుమజ్జనం స్నానాభావః - తైర్యద్రజః తేనాప్రకటం బ్రహ్మవర్చసం బ్రాహ్మం తేజో యస్య - యథా రజస్సంవృతో మహామణిరనభివ్యక్తతేజా భవతి - కు

త్సితేనపటేనావృతాకటిర్యస్య-ఉరుమషిణాఅతిమలేన-తత్త్వతస్తంనజానంతియే తైర్జనైరవమతస్స॥ ౧౦॥ యదేతి॥ యదాతుపరేభ్యః కర్మమూల్యేనాహారమపేక్షమాణో భవతి-తదా కేదారకర్మణి శాలిక్షేత్రే కర్దమవిలోడనాదౌ-అవరప్రలోభనేన నియుక్తస్సన్ కరోతి-కింత్వత్ర కర్దమస్యాత్ర క్షేపే క్షేత్రం సమం భవేత్-ఇతి ఉద్ధరణే విషమం స్యాదిత్యాదిన వేద-భ్రాతృభిర్దత్తాన్ కణాదీనపి అమృతవదభ్యవహరతి భుంక్తే-కణాః చూర్ణతండులాః-పిణ్యాకం తైలం యతో నిర్ధృతం తిలపిష్టం-ఫలీకరణం తుషాః-కుల్మాషాః కీటదష్టా మాషాః-స్థాలీపురీషం స్థాలీలగ్నం దగ్ధాన్నం॥ ౧౧॥ శ్లో॥ తస్యరాగాదిరాహిత్యమలౌల్యం చైవమీరితమ్। అథాన్యచ్చరితం ప్రాహ చిత్రం మృత్యావసంభ్రమం॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ అథేతి॥ వృషలపతిః శూద్రసామంతశ్చోరరాజః-అలభత ఆలబ్ధుం ప్రవృత్తః॥ ౧౨॥ తస్యేతి॥ దైవాత్ బంధనవిముక్తస్య పశోః - తమసా వ్యాప్తాయాం నిశి-తత్రాపి నిశీథసమయే అర్ధరాత్రావసరే-ఆకస్మికః దైవనిర్మితో విధిః ప్రకారః- తేన వీరాసనేన ఊర్ధ్వావస్థానేన॥ ౧౩॥ అథేతి॥ అవమృశ్య జ్ఞాత్వా॥ ౧౪॥ అథేతి॥ పణయః చోరాః- అహతేన నూతనేన ఉపస్కృతమలంకృతం-వైశససంస్థయా హింసావిధానేన-గీతాదిఘోషేణ చ సహ॥ ౧౫॥ అథేతి॥ వృషలరాజస్య పణిః పురోహితత్వేన వర్తమానశ్చో

భ్రాతృభిరపి కేదారకర్మణి నిరూపితస్తదపి కరోతి- కింతు న సమం విషమం న్యూనమధికమితి వేద కణపిణ్యాక
ఫలీకరణకుల్మాషస్థాలీపురీషాదీన్యప్యమృతవదభ్యవహరతి॥ ౧౧॥ అథ కదాచిత్కశ్చిద్వృషలపతిర్భద్రకా
ల్యై పురుషపశుమాలభతాపత్యకామః॥ ౧౨॥ తస్య హ దైవముక్తస్య పశోః పదవీం తదనుచరాః పరిధావం
తో నిశి నిశీథసమయే-తమసావృతాయామనధిగతపశవః - ఆకస్మికేన విధినా కేదారాన్వీరాసనేన మృగవ
రాహాదిభ్యోభిరక్షమాణమాంగిరసప్రవరసుతమపశ్యన్ ॥ ౧౩॥ అథ త ఏనమనవద్యలక్షణమవమృశ్య భ
ర్తృకర్మనిష్పత్తిం మన్యమానాః బద్ధ్వా రశనయా చండికాగృహముపనిన్యుర్ముదా వికసితవదనాః॥ ౧౪॥
అథ పణయస్తం స్వవిధినాభిషిచ్యాహతేన వాససాచ్ఛాద్య భూషణాలేపనస్రక్తిలకాదిభిరుపస్కృతం
భుక్తవంతం- ధూపదీపమాల్యలాజకిసలయాంకురఫలోపహారోపేతయా వైశససంస్థయా మహతా గీత
స్తుతిమృదంగపణవఘోషేణ చ-తం పురుషపశుం భద్రకాళ్యాః పురత ఉపవేశయామాసుః॥ ౧౫॥ అథ వృ
షలరాజపణిః- పురుషపశోరసృగాసవేన దేవీం భద్రకాళీం యక్ష్యమాణః-తదభిమంత్రితమసిమతికరా
ళం నిశితముపాదదే॥ ౧౬॥ ఇతి తేషాం వృషలానాం రజస్తమః ప్రకృతీనాం ధనమదరజఉత్సిక్తమనసాం-భగ
వత్కళా యుక్తం వీరకులం కదర్థీకృత్యోత్పథేన స్వైరం విహరతాం హింసావిహారాణాం-కర్మాతిదారుణం
యద్బ్రహ్మభూతస్య-సాక్షాద్బ్రహ్మర్షిసుతస్య-నిర్వైరస్య సర్వభూతసుహృదస్సూనాయామప్యనుజ్ఞా
తాయామనభిమతమాలంభనం తదుపలభ్య-బ్రహ్మతేజసాతిదుర్విషహేణ-దందహ్యమానేన వపుషా సహ
సోచ్చచాల సైవ దేవీ భద్రకాళీ॥ ౧౭॥ భృశమమర్షరోషావేశరభసవిలసితభ్రుకుటీవిటపకుటిలదంష్ట్రారుణే
క్షణాటోపాతిభయానకవదనా-హంతుకామేవేదం మహాట్టహాసమతిసంరంభేణ విముంచంతీ-తత ఉత్ప
త్య పాపీయసామతిదుష్టానాం-తేనైవాసినా వివృక్ణశీర్ష్ణాం గళాత్స్రవంతమసృగాసవమత్యుష్ణం స
హ గణేన నిపీయాతిపానమదవిహ్వలోచ్చైస్తరాం-స్వపార్షదైస్సహ జగౌ ననర్త విజహార చ శిరఃకందుక
లీలయా॥ ౧౮॥ ఏవమేవ ఖలు మహదభిచారాతిక్రమః కార్త్స్న్యేనాత్మనే ఫలతి॥ ౧౯॥ న వా ఏతద్విష్ణుదత్త

రః తదభిమంత్రితం భద్రకాళీమంత్రాభిమంత్రితం॥ ౧౬॥ ఇతీతి॥ ధనమద ఏవ రజః-తేనోత్సిక్తం త్యక్తమర్యాదం మనో యేషాం-భగవత్కళా యుక్తం వీరాణాం బ్రాహ్మణానాం కులం తుచ్ఛీకృత్యేచ్ఛయా వర్తమానానాం యత్కర్మ తదుపలభ్య-దేవీ ఉచ్చచాల ప్రతిమాం త్యక్త్వా బహిర్నిర్గతా-కథంభూతం ఆలంభనం- సూనాయామప్యనుజ్ఞాతాయాం - అననుజ్ఞాతం భద్రకాళ్యైత్యవగంతవ్యం-యద్వా-సూనాయాం-హింసాయామప్యనుమతస్య తస్య-దుర్విషహేణ తేజసా॥ ౧౭॥ భృశమితి॥ అమర్షః అపరాధాసహనం కోపశ్చ వపుషో దాహేన తయోరావేశః స్వరభసేన వేగేన - విలసితో విజృంభితో భ్రూకుటిలక్షణో విటపశ్శాఖా-కుటిలాః దంష్ట్రాశ్చ అరుణాని ఈక్షణాని చ - తేషామాటోపః సంభ్రమః-తేనాతిభయానకం వదనం యస్యాః-ఇదం జగద్ధంతుముద్యతేవ మహాంతం అట్టహాసం సన్నాదం హాసం-తతః స్థానాదుత్పత్య వివృక్ణాని భిన్నాని శీర్షాణి యేషాం తేషాం గణేన పరివారేణ సహ-శిరాంస్యేవ కందుకాని తేషాం లీలయా చిక్రీడ చ॥ ౧౮॥ నను కథం దేవ్యా రాధకానాం ఏవం విపరీతం తత్రాహ-ఏవమితి॥ మహత్సు అభిచారరూపాతిక్రమః అపరాధః॥ ౧౯॥ నన్వసంభావితమేవేదం

యన్మరణేప్యవ్యాకులత్వం దూరకేషుకోఽభిధాభావళిత్యాదితత్రాహ ॥ నేతి ॥ విముక్తో దేహాద్యాత్మభావాదిలక్షణః సుదృఢో హృదయగ్రంథిర్యైః - సర్వసత్త్వానాం సుహృత్ ఆత్మా చ యేషాం - తేషాం - న చ తేషాం దేహాద్యభిమానసద్భావేఽపి మరణాదిభయమస్తీత్యాహ - సాక్షాద్భగవతా అభిరక్ష్యమాణానాం - కేన అనిమిషః కాలః స ఏవ అరిః - చక్రం తేన వరాయుధేన తైస్తైర్భావైః అంతర్యామితయా ప్రవర్త్యమానైః - భద్రకాల్యాదిరూపైశ్చ న కుతశ్చిదపి భయం యస్మిన్ - భాగవతానాం భగవదుపాసకానాం - ఏవ పరమహంసాః తేషాం ॥౨౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ ******

శ్లో॥ దశమే క్షిపణా రాజ్ఞా శిబికాం స్వాం వహన్మునిః । స్వదుర్వాదానువాదేన విజ్ఞాయాశు ప్రసాదితః ॥ ఏవంభూతావిశారిత్వమజ్ఞసర్వజ్ఞయోస్సమమ్ । ఇతి సర్వజ్ఞతాసిద్ధ్యై రహూగణకథేరణమ్ ॥ రహూగణో నామ సింధుసౌవీరయోః రాజా తత్త్వజిజ్ఞాసుః - కపిలాశ్రమం యదా గచ్ఛతి తదా యద్వృత్తం తదాహ ॥ అథేతి ॥ ఇక్షుమత్యా నద్యాస్తీరే - తేషాం శిబికావాహకానాం - కులస్య నాథేన - పీవా అతిపుష్టాంగః ఏష గౌరివ ఖర ఇవ చ - భారం వోఢుం సమర్థ ఇతి ధియా - పూర్వం యే విష్టా బలాత్ గృహీతాః - తైస్సహ ప్రసభం బలాత్ గృహీతస్సన్ అతదర్హోఽపి స మహానుభావః - శిబికామువాహేత్యన్వయః ॥౧॥

మహచ్ఛ్రుతం యదసంభ్రమః స్వశిరచ్ఛేదఆపతితేఽపి - విముక్తదేహాద్యాత్మభావసుదృఢహృదయగ్రంథీనాం సర్వసత్త్వసుహృదాత్మనాం నిర్వైరాణాం సాక్షాద్భగవతానిమిషారివరాయుధేనాప్రమత్తేన తైస్తైర్భావైరభిరక్ష్యమాణానాం తత్త్వాద మూలమకుతశ్చిద్భయముపసృతానాం భాగవతపరమహంసానామ్ ॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - నవమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ అథ సింధుసౌవీరపతే రహూగణస్య వ్రజత ఇక్షుమత్యాస్తటే - తత్కులపతినా శిబికావాహపురుషాన్వేషణసమయే దైవేనోపపాదితస్స ద్విజఉపలబ్ధః - ఏష పీవా యువా సంహననాంగో గోఖరవద్ధురం వోఢుమలమితి పూర్వవిష్టిగృహీతైస్సహ గృహీతః ప్రసభమతదర్హ ఉవాహ శిబికాం స మహానుభావః ॥ ౧ ॥ యదా హి ద్విజవరస్యేషుమాత్రావలోకానుగతేర్న సమాహితా పురుషగతిస్తదా విషమగతాం శిబికాం రహూగణ ఉపధార్య - పురుషానధివహత ఆహ - హే వోఢారస్సాధ్వతిక్రమత కిమితి విషమముహ్యతే యానమితి ॥౨॥ అథ త ఈశ్వరవచస్సోపాలంభముపాకర్ణ్యోపాయాత్తురీయాచ్ఛంకితమనసస్తం విజ్ఞాపయాంబభూవుః ॥ న వయం నరదేవ ప్రమత్తాః భవన్నియమానుపథాస్సాధ్వేవ వహామః - కింత్వయమధునైవ ప్రయుక్తోఽపి న ద్రుతం వ్రజతి నానేన సహ వోఢుమిహ వయం పారయామ ఇతి ॥ ౩॥ సాంసర్గికో దోష ఏవ నూనమేకస్యాపి సర్వేషాం సాంసర్గికాణాం భవితుమర్హతీతి నిశ్చ్య కృపణవచో రాజా రహూగణ ఉపాసితవృద్ధోఽపి నిసర్గేణ బలాత్కృత ఈషదుత్థితమన్యురవిస్పష్టబ్రహ్మతేజసం జాతవేదసమివ రజసావృతమతిరాహ ॥౪॥ అహో కష్టం భ్రాతర్వ్యక్తమురుపరిశ్రాంతోఽసి - దీర్ఘమధ్వానమేక ఏవ సుచిరమూహివాన్ - నాతిపీవా నాతిసంహననాంగో జరసా చోపద్రుతో భవాన్ - సఖే నో ఏవాపర ఏతే సంఘట్టిన ఇతి బహువిప్రలబ్ధోఽప్యవిద్యావిహితద్రవ్యగుణకర్మాశయస్వచరమకళేబరేఽవస్తుని సంస్థానవిశేషే - అహం మమేత్యనధ్యారోపితమిథ్యాప్రత్యయః బ్రహ్మభూతస్తూష్ణీం పూర్వవచ్ఛిబికాముమువాహ ॥౫॥ అథ పునస్స్వ

యదేతి ॥ హింసాపరిహారార్థం - ఇషుమాత్రప్రదేశావలోకస్య - అనుపశ్చాత్ యా గతిః - తస్యా హేతుభూతాయాః - పురుషాణాం గతిః న సమ్యగాహితా - ఏకరూపా నాభూత్ ॥౨॥ అథేతి ॥ సోపాలంభం సాక్షేపం - సామదానభేదదండేషూపాయేషు చతుర్థాచ్ఛంకితచిత్తాః భవన్నియమానుపథాః త్వదాజ్ఞానువర్తినః - న పారయామః న శక్నుమః ॥ ౩॥ సాంసర్గిక ఇతి ॥ కృపణానాం వచో నిశమ్య - సాంసర్గికః సంసర్గనిమిత్తః ఏకస్యాపి దోషః సర్వేషామేవ భవితుమర్హతీతి నిశ్చిత్య - రహూగణ ఆహేత్యన్వయః - కథంభూతః ఉపాసితా వృద్ధా యేన - సోఽపి స్వభావేన బలాత్పరవశః కృతస్సన్ - కథంభూతం ప్రత్యాహ - న దృష్టం బ్రహ్మతేజో యస్మిన్ - భస్మనాచ్ఛన్నమగ్నిమివ స్థితం ॥౪॥ అహో ఇతి ॥ భ్రాతరితి సంబోధనం ఆక్షేపాభిప్రాయం వ్యక్తం నిశ్చితం - ఉరు అధికం పరిశ్రాంతోఽసీత్యాదీని విపరీతార్థాని సద్వ్యాఖ్యాని - ఊహితవాన్ ప్రాపితవాన్ - తత్రాపి సుచిరం జరసా చ వృద్ధత్వేన - సంఘట్టినః సహచరాః - న తథా భవంతి - ఏవం బహుధా విప్రలబ్ధోఽపి వక్రోక్త్యా ఉపహసితోఽపి తూష్ణీం ఉవాహేత్యన్వయః - తూష్ణీంభావే హేతుః - అవిద్యయా రచితాః ద్రవ్యాదయో యస్మిన్ - సంస్థానవిశేషే అవయవవిన్యాసవిశేషరూపే - స్వచరమకళేబరే అనధ్యారోపితః మిథ్యాప్రత్యయో యేన - తత్ర ద్రవ్యాణి మహాభూతాని - గుణాః ఇంద్రి

యాణి కర్మాణి పుణ్యపాపాని - ఆశయః అంతఃకరణం - యతో బ్రహ్మభూతః॥౬॥ అథేతి॥ మా గుణాదృత్య భర్తుః స్వామినః - మమ శాసనమాజ్ఞాం - అతిక్రామసి - చికిత్సాం శాస్తిం - దండపాణిర్యమః - యథా జనసమూహస్య శాస్తిం కరోతి తథా స్వాం ప్రకృతిం అప్రమత్తతాం॥ ౭॥ ఏవమితి॥ అబద్ధమసన్నివ్రతం నరదేవోఽహమిత్యభిమానో యస్య తం అనువిద్ధేన సంగుణితేన - తిరస్కృతః అశేషః - సంపూర్ణో భగవతః ప్రియో నికేత ఆశ్రయో యేన తం - యద్వా - అశేషాణాం భగవత్ప్రియాణాం నికేతః సర్వేషాం భూతానాం సుహృచ్చ - ఆత్మా చ - యోగేశ్వరాణాం చర్యా జడాదివదాచరణం - తస్యాం చాత్యంతం వ్యుత్పన్నాప గిదితా మతిర్యస్య తం - స్మయమానః హసన్నివేతి ముఖప్రసత్తిర్ద్యోత్యతే - విగతస్మయః గతదర్పః॥ ౮॥ తత్ర వక్రోక్త్యా యదుక్తం త్వం చ న శ్రాంతః న చ దీర్ఘమధ్వానమాగత ఇతి - తతోఽత్తరమాహ॥ త్వయేతి॥ త్వయా యదీరితం ఉక్తం - శ్రమాదినాస్తీతి తద్వ్యక్తం స్ఫుటం తత్తథైవ అవిప్రలబ్ధం లోకదృష్ట్యా సత్యం స్యాత్ - తదేవాహ - హే వీర - యది భారో నామ కశ్చిత్ - స్యాత్ సచ భర్తుర్వోఢుః దేహస్య యది స్యాత్ - స చ మే యది ప్రసక్తస్స్యాత్ - తర్హీదానీం భారభావః విప్రలంభస్స్యాత్ - న త్వేతదస్తి - భారస్య వోఢుశ్చానిరూప్యత్వాత్ - మమ చ తత్సంబంధాభావాత్ - తథా గంతురధిగమ్యం ప్రాప్యమధ్వా వా యది స్యాత్ - అద్వైతిపారిశేష్యాత్ - పరమార్థతః తచ్చ మే యది స్యాదిత్యాది యోజ్యం - యత్త్వయోక్తం నాతిపీవేతి తత్రాహ - చేతనముద్దిశ్యపీవేతి ప్రవాదో విదాం విదుషాం న భవతి - కింతు మూర్ఖాణాం - యతోఽయం ప్రవాదః రాశౌ భూతసంఘే - దే

శిబికాయాం విషమగతాయాం ప్రకుపిత ఉవాచ రహూగణః - కిమిదమరే త్వం జీవన్మృతో మాం కదర్థీకృత్య భర్తృశాసనమతిచరసి ప్రమత్తస్య చ తే కరోమి చికిత్సాం దండపాణిరివ జనతాయాః - యథా ప్రకృతిం స్వాం భజిష్యస ఇతి ॥ ౭ ॥ ఏవం బహ్వబద్ధమభిభాషమాణం నరదేవాభిమానినం - రజసా తమసానువిద్ధేన మదేన తిరస్కృతాశేషభగవత్ప్రియనికేతం - పండిత మానినం - స భగవాన్ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మభూతః - సర్వభూతసుహృదాత్మా యోగేశ్వరచర్యాయాం నాతివ్యుత్పన్నమతిం స్మయమాన ఇవ విగతస్మయ ఇదమాహ॥ ౮॥ శ్లో॥ త్వయోదితం వ్యక్తమవిప్రలబ్ధం భర్తుస్స మే స్యాద్యది వీర భారః। గంతుర్యది స్యాదధిగమ్యమధ్వా పీవేతి రాశౌ న విదాం ప్రవాదః॥ ౯॥ స్థౌల్యం కార్శ్యం వ్యాధయ ఆధయశ్చ క్షుత్తృడ్భయం కలిరిచ్ఛా జరా చ। నిద్రా రతిర్మన్యురహం మదశ్శుచో దేహేన జాతస్య హి మే న సంతి ॥ ౯॥ ....*
జీవన్మృతత్వం నియమేన రాజన్నాద్యంతవద్యద్వికృతస్య దృష్టమ్। స్వస్వామిభావో ధ్రువ ఈడ్య యత్ర తర్హ్యుచ్యతే సౌ విధికృత్యయోగః॥ ౧౦ ॥ విశేషబుద్ధేర్వివరం మనాక్చ పశ్యామి యన్న వ్యవహారతోఽన్యత్। క ఈశ్వరస్తత్ర కిమీశితవ్యం తథాపి రాజన్ కరవామ కిం తే ॥ ౧౧॥ ఉన్మత్తమూకాంధజడవత్స్వసంస్థాం గతస్య మే వీర చికిత్సితేన। అర్థః కియాన్ భవతా శిక్షితేన స్తబ్ధప్రమత్తస్య చ పిష్టపేషః॥ ౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏతావదనువాదపరిభాషయా ప్రత్యుదీర్య - స మునివర్య ఉపశమశీల ఉపరతానాత్మ్యనిమిత్తః - ఉపభోగేన కర్మార

హే - న త్వాత్మని - దేహ ఏవ పీనో నాహమిత్యర్థః॥ ౯॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ స్థౌల్యమితి॥ కలిః కలహః - అహంకారో మదశ్చ - దేహేన సహ - తదభిమానేన జాతస్య హి భవంతి మమ తు నిరభిమానస్య న సంతీత్యర్థః - యద్వా - దేహే జాతే యో జాతస్తస్యైవ తాని - మమ తు తత్ర న జాతస్య న సంతీతి॥ ౯॥ యచ్చోక్తం జీవన్మృతోఽసీతి తత్రాహ ॥ జీవన్మృతత్వమితి॥ జీవన్మృతత్వం న కేవలం మమ - కింతు వికృతస్య సర్వస్య పరిణామినో దృష్టం - యద్యస్మాత్ - వికృతం ప్రతిక్షణమాద్యంతవత్ - యదుక్తం భర్తృశాసనమతిచరసీతి తత్రాహ - స్వం చ స్వామీ చ తయోర్భావః తత్త్వా - హే ఈడ్య - యత్ర పక్షే ధ్రువః - యది వ్యవస్థితస్స్యాదిత్యర్థః - తర్హి విధిర్నియోగః - కృత్యం కర్మ తయోర్యోగో ధ్రువ ఇత్యుచ్యతే - ఉచితో భవతి - ఉచ సమవాయ ఇతి ధాతుః - యది తవ రాజ్యభ్రంశో మమ రాజ్యం స్యాత్ తదా సర్వమేతద్విపరీతం స్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ నను యావద్రాజాహం తావత్త్వం స్వామీ భవామ్యేవేతి చేత్తత్రాహ॥ విశేషేతి॥ విశేషో రాజభృత్యాది భేదస్తద్బుద్ధేః వివరమవకాశం - వ్యవహారాదన్యన్న పశ్యామి - మనాక్చ ఈషదపి - అథాపి తవాయమభిమానశ్చేత్తర్హి బ్రూహి కిం తే కరవామేతి॥ ౧౧ ॥ యత్త్వోక్తం ప్రమత్తస్య తే చికిత్సాం కరోమి యథా స్వాం ప్రకృతిం భజిష్యస ఇతి తత్రాహ ॥ ఉన్మత్తేతి ॥ ఉన్మత్తాదివద్వర్తమానస్య - వస్తుతః స్వసంస్థాం బ్రహ్మభావం - గత స్వభవతాకృతేన - చికిత్సితేన దండేన - శిక్షితేన వా - కియానర్థః ముక్తస్యార్థానర్థయోరసంభవాత్ - యది పునరహం న ముక్తః కింతు ప్రమత్త స్తబ్ధ ఏవ - తథాపి - మమ శిక్షాదికం పిష్టపేషణం వ్యర్థమిత్యర్థః - న హి జడస్వభావః శిక్షయాపి సమ్యక్కర్తుం శక్యత ఇతి భావః ॥ ౧౨ ॥ ఏతావదితి॥ అనువాదరూపయా పరిభాష

యానుభాషణేన ప్రత్యుత్తరం దత్త్వా - ఉపరతం అనాత్మ్యే దేహాత్మత్వే నిమిత్తమవిద్యా యస్య - ఆరబ్ధఫలం కర్మ క్షపయన్ ॥౧౩॥ సచేతి ॥ హే పాండవేయ సమ్యక్ - యా శ్రద్ధా - తయైవ తత్త్వజిజ్ఞాసాయాం ప్రాప్తః అధికారో యేన - యథా దర్శపూర్ణమాసాధికృతస్యైవ గోదోహనేన పశుకామస్య - అపః ప్రణయేదితి గుణఫలసంబంధే వ్యధికారః - ఏవం సాత్త్వికశ్రద్ధాయామధికృతస్యైవాస్యాధికార ఇత్యర్థః - బహుయోగగ్రంథసమ్మతం - ద్విజస్యైతద్వచః శ్రుత్వా - విగతో నృదేవో ऽహం రాజ ఇతి గర్వో యస్య ॥౧౪॥ క ఇతి ॥ ద్విజానాం మధ్యే కతమః - యతః సూత్రముపవీతం బిభర్షి - యద్వా - దత్తాత్రేయాదీనాం మధ్యే - కతమో ऽవధూతః - ఇహాపి కస్మాద్ధేతోః ప్రాప్తః నో ऽస్మాకం క్షేమాయ చేత్తర్హి త్వత్తస్త్వం - శుక్లః [illegible] భవసి కిం ఉత నేతి వితర్కః ॥౧౫॥ కిమనయా చింతయా - శిబికాం తావద్వహామీతి చేత్తత్రాహ - నాహమితి - వి[illegible] ॥౧౬॥ [illegible] తి ॥ యస్మాత్ - భృశం శంకే - తస్మాత్ - త్వమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరం బ్రూహి - నిగూఢం పిహితం విజ్ఞానరూపం వీర్యం ప్రభావో యేన - అపారః అనంతమహిమా - తత్ర హేతుః నో ऽస్మాకం మనసాపి భేత్తుం న క్షమం న శక్యం కిం భేత్తుం ముఖ్యే [illegible] యామాహ - తే వచాంసీతి - యద్వా - మనసా యుక్తాః సూక్ష్మదృష్టయో ऽపి - భేత్తుం న శక్నువంతీత్యర్థః ॥౧౭॥ స్వస్య జిజ్ఞాసా [illegible] దర్శయతి ॥ అహమితి ॥ ఇహ సంసారే - యత్ అరణం శరణం - తత్ కిమితి ప్రష్టుం ప్రవృత్తో ऽస్మి - జ్ఞానశక్త్యావతీర్ణం కపిలం ॥౧౮॥ స ఇతి ॥ స ఏవ భగవాన్ కిం స్విద్దేవం విచరతి - గృహావిష్టః కథం విచక్షీత పశ్యేత్ ॥౧౯॥ ఏవం తస్స్వయా పంప్రష్టే త [illegible]

ట్టం వ్యపనయన్ - రాజయానమపి తథైవోవాహ ॥౧౩॥ స చ పాండవేయ సింధుసౌవీరపతిస్తత్త్వజిజ్ఞాసాయాం సమ్యక్ఛ్రద్ధయాధికృతాధికారస్తద్ధృదయగ్రంథివిమోచనం ద్విజవచ ఆశ్రుత్య - బహుయోగగ్రంథసమ్మతం త్వరయావరుహ్య - శిరసా పాదమూలముపసృతః - క్షమాపయన్ విగతనృదేవస్మయ ఉవాచ ॥౧౪॥ రహూగణ ఉవాచ ॥ కస్త్వం నిగూఢశ్చరసి ద్విజానాం బిభర్షి సూత్రం కతమో ऽవధూతః । కస్యాసి కుత్రత్య ఇహాపి కస్మాత్ క్షేమాయ నశ్చేదసి నోత శుక్లః ॥౧౫॥ నాహం విశంకే సురరాజవజ్రాన్న త్ర్యక్షశూలాన్న యమస్య దండాత్ । నాగ్న్యర్కసోమానిలవిత్తపాస్త్రాచ్ఛంకే భృశం బ్రహ్మకులావమానాత్ ॥౧౬॥ తద్బ్రూహ్యసంగో జడవన్నిగూఢవిజ్ఞానవీర్యో విచరస్యపారః । వచాంసి యోగగ్రథితాని సాధో న నః క్షమంతే మనసాపి భేత్తుమ్ ॥౧౭॥ అహం చ యోగేశ్వరమాత్మతత్త్వవిదాం మునీనాం పరమం గురుం వై । ప్రష్టుం ప్రవృత్తః కిమిహారణం యత్సాక్షాద్ధరిం జ్ఞానకలావతీర్ణమ్ ॥౧౮॥ స వై భవాన్ లోకనిరీక్షణార్థమవ్యక్తలింగో విచరత్యపి స్విత్ । యోగేశ్వరాణాం గతిమంధబుద్ధిః కథం విచక్షీత గృహానుబంధః ॥౧౯॥ దృష్టః శ్రమః కర్మత ఆత్మనో వై భర్తుర్గంతుర్భవతశ్చానుమన్యే । యథాసతోదానయనాద్యభావాత్సమూల ఇష్టో వ్యవహారమార్గః ॥౨౦॥ స్థాల్యగ్నితాపాత్పయసో ऽభితాపస్తత్తాపతస్తండులగర్భరంధిః । దేహేంద్రియాస్వాశయసన్నికర్షాత్తత్సంసృతిః పురుషస్యానురోధాత్ ॥౨౧॥ శాస్తాభిగోప్తా నృపతిః ప్రజానాం యః కింకరో వై న పినష్టి పిష్టమ్ । స్వధర్మమారాధనమచ్యుతస్య యదీహమానో విజహాత్యఘౌఘమ్ ॥౨౨॥ తన్మే భవాన్నరదే

త్తరాణ్యాక్షిపతి - తత్ర యదుక్తం మమ శ్రమో నాస్తీతి తత్రాహ ॥ దృష్ట ఇతి ॥ యథా ఆత్మనో మమ - శ్రమో దృష్టః - తథా ఆత్మసామాన్యాత్ - భర్తుర్గంతుశ్చ భవతః శ్రమమనుమన్యే అనుమిమే - అనుమానం చైవం - భవాన్ భారవహనాదినా శ్రాంతః - కర్తృత్వాత్ - యః కర్తా స శ్రామ్యతి - యథాహం యుద్ధాదికర్తేతి - నన్విదం వ్యవహారమాత్రం - న తు సత్యం తదుక్తం - వ్యవహారతో ऽన్యం న పశ్యామీతి తత్రాహ - యథేతి - వ్యవహారమార్గః ప్రపంచః - సమూలః సప్రమాణక ఏవ దృష్టః - యథా యథావత్ - అసతా ఘటాదినా - ఉదకానయనాదేరభావాత్ - ఏవం ప్రయోగః ప్రపంచః సత్యః - అర్థక్రియాకారిత్వాత్ - యః పునరసత్యః నాసావర్థక్రియాకారీ - యథా మిథ్యాఘటాదిరితి ॥ ౨౦ ॥ యదుక్తం - ఉపాధిధర్మాః - స్థౌల్యాదయః వస్తుతో మే న సంతీతి - తత్ర చోపాధికత్వేపి సత్యత్వం కిం న స్యాదిత్యాహ ॥ స్థాలీతి ॥ స్థాల్యా అగ్నినా తాపాత్ - తన్మధ్యవర్తినః క్షీరస్య తాపః - తస్య తాపాత్ తండులానాం బహిర్భాగస్య - తతస్తద్గర్భస్య చ రంధిః పాకః - న చాత్ర కించి[illegible] ధ్యా ఏవం దేహాదిభిస్సన్నికర్షాత్సంబంధాత్తన్నిమిత్తా సంసృతిః పురుషస్య భవతి - అసవః ప్రాణాః - ఆశయో మనః అనురోధాత్ ఉపాధిధర్మానువృత్తేః - కథాహ - నిదాఘాదినా దేహే తప్తే - ఇంద్రియాణాం తాపః తతః ప్రాణస్య తతో మనస ఇత్యేవం - యథాయథమూహ్యం ॥౨౧॥ యదుక్తం స్వస్వామిభావో ధ్రువ ఇతి తత్రాహ ॥ శాస్తేతి ॥ అధ్రువత్వేపి యదా యో నృపతిః స ప్రజానాం శాస్తా - గోప్తా చ - యచ్చోక్తం స్తబ్ధాదేః శిక్షా పిష్టపేష ఇతి తత్రాహ - యో ऽచ్యుతస్య కింకరః స

పిష్టంనపినష్టినిష్ఫలం నకరోతి - ప్రబుద్ధత్వాద్యనవగమేపి శాస్త్రరీత్యా రాజ్ఞాసంపాదనే నైవసఫలత్వాత్తదాహ - స్వధర్మరూపమచ్యుతస్యారాధనంకుర్వన్ - యస్మాదఘౌఘుంవిజహాతి ॥౨౨॥ తదితి ॥ యస్మాదేవంమమ-త్వదుక్తంవిపరీతంప్రతిభాతి-తత్తస్మాన్నరదేవాభిమానమదేనతుచ్ఛీకృతాః తిరస్కృతాః-సత్తమాభవాదృశాయేన - తస్యమేమైత్రీంద్పృశం స్నేహయుక్తాంన్పృష్టింకృపీక్షుకరోతు-సతామవజ్ఞారూపంపాపంయయాతరిష్యామి ॥౨౩॥ ననుమమావజ్ఞాకృతవికారాభావాత్ -కుతఃపాపంతత్రాహ ॥ నేతి॥ యద్యపితవకిక్రియానాస్తి- విశ్వస్యసుహృచ్ఛాసౌసభావతస్యాతతఃసర్వత్రసామ్యేనస్వదేహేపిగతాభిమానస్య-తథాపిమహతామవమానాత్ -మాదృశోవినంక్ష్యతి-అచిరాత్క్షిప్రం - శూలపాణిరపిసమర్థోపీత్యర్థః॥౨౪॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ **************************

ఏకాదశేథసంపృష్టోరహూగణమహీభృతా।ఉపాదిశత్పరంజ్ఞానంసయోగీతనిగద్యతే ॥ అకోవిదఇతి॥ అకోవిదఃఅవిద్వానపి-త్వంకోవిదానాంవాదాఃఉగ్రహాణికాఃఉగ్రగ్రంథాః-తుల్యాన్వాదాన్వదసి-అథోఅతఃఅత్యంతంవిదుషాంమధ్యేశ్రేష్ఠోనభవసి-కుతః-హియస్మాత్ -యంస్వామిభృత్యాదిలౌకికవ్యవహారం-త్వంసత్యమాత్థ-ఏవంసూరయస్తత్త్వవిచారేణసహనవదంతి-కింత్వవిచారసుందరంవదంతి-అతోనసత్యః॥ ౧ ॥ వైదికోపికర్మఫలవ్యవహారోనసత్యఇత్యాహ ॥ తథైవేతి॥ ఉరవోగార్హస్థ్యాఃగృహాసంబంధినః-మేధాఃయజ్ఞాః- తేషాంవితానోవిస్తారః-తద్విషయానువిద్యాసుఉరుఅధికంవిజృంభితేషుపిలసితేషు-వేదవాదేషుతత్త్వవాదఃపరమార్థవాదః సుష్ఠుతంనచకాస్తినప్రకాశతే - తథాచశ్రుతిః ॥

నాభిమానమదేనతుచ్ఛీకృతసత్తమస్య।కృపీక్షమైత్రీంద్పృశమార్త్తబంధోయయాతరేసదవజ్ఞానమంహః ౨౩॥నవిక్రియాఃవిశ్వసుహృత్సఖస్యసామ్యేనవీతాభిమతేస్తవాపి । మహద్విమానాత్స్వకృతాద్ధిమాదృఙ్నంక్ష్యత్యదూరాదపిశూలపాణిః॥ ౨౪ ॥ ****************** ******************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-దశమోధ్యాయః.

బ్రాహ్మణః ॥ అకోవిదఃకోవిదవాదవాదాన్వదస్యథోనాతివిదాంవరిష్ఠః । నసూరయోహివ్యవహారమేనంతత్త్వావమర్శేనసహామనంతి॥౧॥తథైవరాజన్నురుగార్హమేధవితానవిద్యోరువిజృంభితేషు । నవేదవాదేషుహితత్త్వవాదఃప్రాయేణశుద్ధోనుచకాస్తిసాధుః॥౨॥నతస్యతత్త్వగ్రహణాయసాక్షాద్వరీయసీరపివాచఃసమాసన్ । స్వప్నేనిరుక్త్యాగృహమేధిసౌఖ్యంనయస్యహేయానుమితంస్వయంస్యాత్ ॥౩ యావన్మనోరజసాపూరుషస్యసత్త్వేనవాతమసావానురుద్ధమ్।చేతోభిరాకూతిభిరాతనోతినిరంకుశంకుశలంచేతరంవా॥౪॥ సవాసనాత్మావిషయోపరక్తోగుణప్రవాహోవికృతఃషోడశాత్మా । బిభ్రత్పృథఙ్నామభిరూపభేదమంతర్బహిష్ట్వంచపురైస్తనోతి॥౫॥దుఃఖంసుఖంవ్యతిమిశ్రంచతీవ్రంకాలోప

పన్నంఫలమావ్యనక్తి ।... నేహానానాస్తికించనేత్యాది శుద్ధోహింసాదిశూన్యః-సాధుఃరాగాదిశూన్యశ్చ- ప్రాయేణేతి ఈశ్వరార్పితకర్మణాంచమోక్షఫలత్వాభిప్రాయేణోక్తమ్॥౨॥ననుశ్రుతవేదాంతస్యాపిపుంసఃకర్మసుప్రవృత్తేఃకథమసత్యతాతత్రాహ॥ నేతి॥ సాక్షాత్వాత్ -తత్త్వజ్ఞానాయవరీయస్యోపి - ఉత్కృష్టాఅపిఅత్యుత్కృష్టత్వాద్వితీయా - వేదాంతవాచస్తస్యనసమాసన్నభవంతి-కుతః స్వప్నేయానిరుక్తిః తయాస్వప్నదృష్టాంతేనదృశ్యత్వాదిహేతునాస్వయమేవహేతుత్వేనానుమితంయస్యనస్యాత్ ॥ ౩॥ఏవంప్రపంచస్యసత్యత్వంతిమక్తంనిరాకృత్యసంసారస్యాపిమనఃకృతత్వాం సత్యతాంనిరాకర్తుం - తస్యమనోనిమిత్తతామాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥యావదితి॥మనోయావద్రజఆదిభిస్త్రైరనురుద్ధం వశీకృతం భవతి-తావత్తన్మనోనిరంకుశంసత్ -పురుషస్యకుశలంధర్మమితరమధర్మంవా-ఆతనోతి-కైఃచేతోభిఃజ్ఞానేంద్రియైః-ఆకూతిభిః కర్మేంద్రియైశ్చ॥౪॥తతశ్చధర్మాధర్మవాసనాయుక్తందేవాదిదేహాదివైచిత్ర్యంకరోతీత్యాహ॥సఇతి॥సఇతిపుంస్త్వంమనఃశబ్దవిశేషణత్వేన-తన్మనఇత్యర్థఃవాసనాయుక్తంఆత్మోపాధిత్వాదాత్మా- అతోవిషయైరుపయుక్తోనుషిక్తః-అతోగుణప్రవాహఃగుణైరితస్తతశ్చాల్యమానఃఅతఏవవికృతఃకామాదిపరిణామవాన్ - షోడశాత్మాషోడశకళానుభూతేంద్రియరూపాసుముఖ్యః - పృథఙ్నామభిః సహపృథగ్రూపభేదందేవతిర్యగాదిరూపభేదం బిభ్రత్ - అంతర్బహిష్ట్వంచఉత్కృష్టత్వం-నికృష్టత్వంచ-పురైస్తైర్దేహైశ్శుభాశుభైః-తనోతి-నానాభిరిత్యత్రదేవఫలోపేతిష్ఠాభావఆర్షః॥

ఫలంచతదనురూపంకరోతీత్యాహ॥దుఃఖమితి॥తీవ్రందుర్నివారం- కాలప్రాప్తంఫలం-సర్వతోభివ్యనక్తిసృజతి-నమనుఃజడఃసృజతీతత్రాహ-స్వదేహినమాలింగ్య-అలింగనేకారణమాహ-మాయయారచితః-అంతరాత్మాశివోపాధిః-ఉ

త్వాద్ధితామాహ- సంసృతిచక్రం కూటయతి చలయతీతి తథా - యథా గ్రామకూటః॥౬॥ ఏవమయం మనోనిబంధనః సంసారో జీవే ఫలతీత్యాహ॥ తావానితి॥ ఆవిః ప్రకాశమానః- సదా క్షేత్రజ్ఞస్య- సాక్ష్యైః దృశ్యో భవతి - స్థూలసూక్ష్మః జాగ్రత్స్వప్నరూపః- మనసః సంసారహేతుత్వముపసంహరన్ మోక్షస్యాపి తదేవ కారణమిత్యాహ- తస్మాదితి- అదో మనః లింగం కారణం- గుణత్వం గుణాభిమానిత్వం- అగుణత్వం తద్రాహిత్యం- తదేవ పరమపరం చ తస్య॥ ౭ ॥ కథమేకమేవ విలక్షణయోః కారణం- అవస్థాభేదాదిత్యాహ॥ గుణేతి॥ నైర్గుణ్యం నిర్గుణం అథో ఇతి కార్త్స్న్యే- దృష్టాంతేన స్ఫుటయతి- యథేతి॥ అన్యథా తు ఘృతక్షయే- స్వం పదం శుక్లభాస్వరరూపం- మహాభూతాత్మత్వం వా॥౮॥ ఏవమితి॥ అన్యత్ర- అన్యథా- వృత్తీర్దర్శయతి॥ ఏకాదశవృత్తయః ఆసన్- ఆకూతయః క్రియాకారాః పంచ ధియశ్చ- జ్ఞానాకారాః పంచ- అభిమానశ్చేతి॥౯॥ మాత్రా ఇతి॥ హే వీర భూమీః విషయాన్- విషయానేవాహ- గంధాదయః పంచ- జ్ఞానేంద్రియద్వారా ధీవృత్తీనాం విషయాః- ఆకృతిః రూపం శ్రవః శబ్దః- విసర్గాదయః పంచ కర్మేంద్రియద్వారా కర్మాకారవృత్తీనాం విషయాః- రతిః సంభోగః ఆప్తిః గతిః॥ ౧౦॥ పురస్యాభిమానవిషయత్వప్రకారమాహ॥ ఏకాదశమితి॥ ఏకాదశం పురం స్వీక్రియత ఇతి స్వీకరణం- అయమర్థః- శరీరమభిమానస్య న జ్ఞేయతయా గంధాదివద్విషయః- నాపి కార్యతయా విసర్గాదివత్ - కింతు మమేతి భోగాయతనత్వేన స్వీకార్యతయా విషయ ఇతి- ఏకే తు- వివేకినామేవ పురం మమత్వాభిమానవిషయః- నతు మూఢానాం- అతో మూఢదృష్ట్యా- అహం అహంకారం- ద్వాదశం వృత్త్యంతరమాహుః- తస్య చ పురమేవ శయ్యా సంజ్ఞం ద్వాదశం విషయమాహుః- తత్ర

పపన్నం ఫలమాప్నువంతి। ఆలింగ్య మాయారచితాంతరాత్మా స్వదేహినం సంసృతిచక్రకూటః॥౬॥ తావానయం
వ్యవహారః సదావిః క్షేత్రజ్ఞసాక్ష్యో భవతి స్థూలసూక్ష్మః। తస్మాన్మనో లింగమదో వదంతి గుణాగుణత్వస్య ప
రావరస్య॥౭॥ గుణానురక్తం వ్యసనాయ జంతోః క్షేమాయ నైర్గుణ్యమథో మనస్స్యాత్। యథా ప్రదీపో ఘృత
వర్తిమశ్నన్ శిఖాః సధూమా భజతి హ్యన్యథా స్వమ్॥౮॥ ఏవం తదా గుణకర్మానుబద్ధం వృత్తీర్మనః శ్రయ
తేన్యత్ర తత్త్వమ్। ఏకాదశాసన్మనసస్తు వృత్తయ ఆకూతయః పంచ ధియోభిమానాః॥౯॥ మాత్రాణి కర్మా
ణి పురం చ తాసాం వదంతి హైకాదశ వీర భూమీః। గంధాకృతిస్పర్శరసశ్రవాంసి విసర్గరత్యర్త్యభిజల్పశి
ల్పాః॥౧౦॥ ఏకాదశం స్వీకరణం మమేతి శయ్యామహం ద్వాదశమేక ఆహుః। ద్రవ్యస్వభావాశయకర్మకా
లైరేకాదశామీ మనసో వికారాః॥౧౧॥ సహస్రశః శతశః కోటిశశ్చ క్షేత్రజ్ఞతో న మిథో న స్వతః స్యుః। క్షే
త్రజ్ఞ ఏతా మనసో విభూతీర్జీవస్య మాయారచితస్య నిత్యాః॥౧౨॥ ఆవిర్హితాః క్వాపి తిరోహితాశ్చ శుద్ధో వి
చష్టే హ్యవిశుద్ధకర్తుః। క్షేత్రజ్ఞ ఆత్మా పురుషః పురాణః సాక్షాత్స్వయంజ్యోతిరజః పరేశః॥౧౩॥ నారాయ
ణో భగవాన్ వాసుదేవః స్వమాయయాత్మన్యవధీయమానః॥ యథానిలః స్థావరజంగమానామాత్మస్వరూ

హి జీవః అహంకారేణ శేతే- యతః- పురి శయనాత్పురుష ఇత్యుచ్యతే తాసాం వృత్తీనామవాంతరభేదైరానంత్యమాహ- ద్రవ్యాణి విషయాః స్వభావః పరిణామహేతుః ఆశయః- సంస్కారః కర్మ అదృష్టం- కాలః క్షోభకః- తైః నిమిత్తభూతైః॥౧౧॥ సహస్రశ ఇతి॥ ప్రథమం శతశః- తతః సహస్రశః- తతః కోటిశః స్యుః- నతు మిథః స్యుః- న చ స్వతః- కింతు- క్షేత్రజ్ఞతః పరమేశ్వరాత్- తస్య చానంతశక్తిత్వాత్- అనంతాః స్యురిత్యర్థః- యద్వా- తాసాం మిథ్యాత్వమనేనోచ్యతే- కోటిశో భవంత్యేతాస్తాః క్షేత్రజ్ఞత ఏవ స్యుః- తత్సత్తయైవ సత్తాలంభేన- న చ మిథో న చ స్వత ఇతి- యద్వా- క్షేత్రజ్ఞో జీవః- తస్మాన్న స్యుః- తస్యావికారిత్వాత్- న మిథః ఇతరేతరాశ్రయాపత్తేః- న స్వతః ఆత్మాశ్రయత్వాపత్తేః- అతో మిథ్యాభూతా ఏవేతి తదేవం- శ్లోకత్రయేణ గుణకర్మానుబద్ధం మనః వృత్తీః శ్రయత ఇతి యదుక్తం తత్ప్రపంచితం- అన్యత్ర తత్త్వం శ్రయత ఇతి యదుక్తం తత్తత్త్వమాహ- క్షేత్రజ్ఞ ఇతి జీవస్య జీవోపాధేః॥౧౨॥ ఆవిర్హితా ఇతి॥ అవిశుద్ధకర్తుర్మనసః- నిత్యాః ప్రవాహరూపేణావిచ్ఛిన్నాః జాగ్రత్స్వప్నయోరావిర్భూతాః- పశ్యతి క్వాపి- సుషుప్తౌ తిరోభూతాః పశ్యతి- అవస్థాత్రయసాక్షీ క్షేత్రజ్ఞ ఆత్మా తత్త్వమిత్యర్థః క్షేత్రజ్ఞో ద్వివిధః- త్వంపదార్థో జీవః- తత్పదార్థ ఈశ్వరశ్చ- తత్రాద్యో నిరూపితః - ఇదానీం తత్ప్రాప్యమీశ్వరం నిరూపయతి క్షేత్రజ్ఞ ఇతి- క్షేత్రజ్ఞః ఆత్మ వ్యాపీ- పురాణో జగత్కారణభూతః పురుషః పూర్ణః- సాక్షాదపరోక్షః- స చ స్వయంజ్యోతిః- నతు జ్ఞానస్య విషయత్వేనాశ్రయత్వేన వా పరోక్షః- అజో జన్మాదిశూన్యః- పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపీశ్వరః॥౧౩॥ నారాయణ ఇతి ॥ నారం జీవసమూహః - స అయనం యస్య- అయం తు భగవాన్ ఐశ్వర్యాదిషడ్గుణవాన్- వాసుదేవః సర్వభూతానామాశ్రయః- స్వాధీనయా మాయయా- ఆత్మని జీవేఽవధీయమానః అవస్థాప్యమానః- త

ర్మకర్తృప్రయోగః-తన్నియంతృత్వేనవర్తమానఇత్యర్థః-ఏతత్సదృష్టాంతమాహ-యథేతి- ఆత్మస్వరూపేణపారిణా
పేణ ఈశేత్ -ఈశితానియంతాస్యాత్ -ఇదంవిశ్వం॥౧౪॥ తదేవమాత్మనఃశుద్ధత్వంసంసారస్యచమిథ్యాత్వంప్రదర్శ్య
ఇదానీంతన్నివృత్తిక్రమమాహ॥నయావదితి॥తనుభృత్ దేహీ- వయునోదయేనజ్ఞానోత్పత్త్యాయావన్మాయాంవిధూయ-
ఆత్మతత్త్వంనవేద-తావదిహభ్రమతి॥౧౫॥యావచ్చవిషయానురక్తంమనఏవానర్థహేతురితినవేద-తావన్నిర్వేదా
భావాత్పరిభ్రమ ఏవేత్యాహ॥ నేతి॥ఆత్మనోలింగముపాధిభూతం-మనఃసంసారతాపానామావపనంక్షేత్రం- యావన్న
వేద-తావద్భ్రమతీత్యనుషంగః-తాపావపనత్వే హేతుః-యన్మనఃశోకాద్యనుబంధంమమతాంచవిధత్తే॥ ౧౬ ॥ భ్రా
తృవ్యమితి॥తస్మాద్భ్రాతృవ్యంశత్రుం-అత్యేధితంసంప్రవృద్ధం-స్వయంవ్యలీకంమిథ్యాభూతం - తథాప్యాత్మానంము
ష్ణాతీతితథాతం-గురుర్హరిఃతస్యచరణోపాసనమేవాస్త్రంయస్యతథాభూతస్సన్ జహిఘాతయ॥ ౧౭ ॥ ఇతిభావా
ర్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా **
శ్లో॥ద్వాదశే పునరాపృష్టస్సందేహేన మహీభృతా।సయోగీసర్వసందేహానపానుదదితీర్యతే॥నమోనమఇతి॥ కారణమీ
శ్వరః తస్యైవలోకరక్షణార్థోవిగ్రహోదేహోయస్యస్వరూపేణపరమానందప్రకాశేనతుచ్ఛీకృతోవిగ్రహోయే
న-హే అవధూతయోగేశ్వర-ద్విజబంధోర్లింగేనవేషేణనిగూఢోనిత్యానుభవోయేన తస్మైనమః॥౧॥ విశేషతఃప్రష్టుంత

పేణనివిష్టఈశేత్।ఏవంపరోభగవాన్ వాసుదేవఃక్షేత్రజ్ఞఆత్మేదమనుప్రవిష్టః॥౧౪॥నయావదేతాంతను
భృన్నరేంద్రవిధూయమాయాంవయునోదయేన। విముక్తసంగోజితషట్సపత్నోవేదాత్మతత్త్వంభ్ర
మతీహతావత్॥౧౫॥నయావదేతన్మనఆత్మలింగంసంసారతాపావపనంజనస్య।యచ్ఛోకమోహామయ
రాగలోభవైరానుబంధంమమతాంవిధత్తే॥౧౬॥భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రవీర్యముపేక్షయాధ్యేధిత
మప్రమత్తః।గురోర్హరేశ్చరణోపాసనాస్త్రోజహివ్యలీకంస్వయమాత్మమోషమ్॥౧౭॥ *******

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః.

రహూగణః॥నమోనమః కారణవిగ్రహాయస్వరూపతుచ్ఛీకృతవిగ్రహాయ।నమోవధూతద్విజబంధులిం
గనిగూఢనిత్యానుభవాయతుభ్యం॥౧॥జ్వరామయార్తస్యయథాగదంసన్నిదాఘదగ్ధస్యయథాహిమాం
భః।కుదేహమానాహివిదష్టదృష్టేర్బ్రహ్మన్వచస్తేఽమృతమౌషధంమే॥౨॥ తస్మాద్భవంతంమమసంశయార్థం
ప్రక్ష్యామిపశ్చాదధునాసుబోధమ్। అధ్యాత్మయోగగ్రథితంతవోక్తమాఖ్యాహికౌతూహలచేత
సో మే॥౩॥యదాహయోగేశ్వరదృశ్యమానంక్రియాఫలంసద్వ్యవహారమూలమ్। నహ్యంజసాతత్త్వ
విమర్శనాయభవానముష్మిన్ భ్రమతేమనో మే ॥ ౪ ॥ బ్రాహ్మణః॥ అయంజనోనామచలన్ పృథివ్యాం
యఃపార్థివఃపార్థివకస్యహేతోః। తస్యాపిచాంఘ్ర్యోరధిగుల్ఫజంఘాజానూరుమధ్యోరశిరోధరాం
సాః॥౫॥అంసేఽధిదార్వీశిబికాచయస్యాంసౌవీరరాజేత్యపదేశఆస్తే।యస్మిన్ భవాన్ రూఢనిజాభిమా

వాక్యమభినందతి॥జ్వరేతి॥జ్వరఏవామయోరోగః- తేనార్తస్య-యథాసత్ స్వాదు-అగదమౌషధం-యథాచ-నిదాఘె
నదగ్ధస్యసంతప్తస్య-హిమాంభఃశీతలముదకం-గంధోదకంవా-తథా- హేబ్రహ్మన్-మత్సితేదేహేయోభిమానఃఅహంకా
రః-సఏవఅహిఃసర్పః-తేనవిశేషేణదష్టాదృష్టిర్వివేకలక్షణాయస్యతస్యమే-తవేదంవచః-అమృతతుల్యమౌషధం॥౨॥ త
స్మాదితి॥మమసంశయవిషయమర్థం-పశ్చాత్ ప్రక్ష్యామి - అధునాతావత్ త్వదుక్తంవచః-అధ్యాత్మయోగేనగ్రథితంమ
ర్మోద్భథం-సుబోధంయథాభవత్యేవంవ్యాఖ్యాహి-కౌతూహలయుక్తంచేతోయస్యతస్యమమ॥౩॥యదితి॥ శ్లో॥ త్వయోది
తంవ్యక్తమవిప్రలబ్ధమిత్యాదినా-భారవహనాదిక్రియాతత్ఫలంచశ్రమాది-ప్రత్యక్షాదిభిర్దృశ్యమానంసత్ - అబాధిత
మపి వ్యవహారమాత్రస్యమూలం-యద్వా- సతఃఅబాధితవ్యవహారస్య-మూలంకారణమపి॥ శ్లో॥నహ్యంజసాతత్త్వవిమ
ర్శనాయతుమమితి-భవానయదాహ-అముష్మిన్నర్థే-మేమనోభ్రమతి॥ ౪ ॥ అబాధితత్వమసిద్ధమిత్యాహ॥అయమితి॥
హేపార్థివ-యఃపార్థివోవికారః-కస్యహేతోఃకస్మాద్ధేతోఃకారణాత్ - పృథివ్యాంచలన్నయంభారవాహకాదిర్జనో
నామప్రసిద్ధః-యస్తునచలతి-సపాషాణాదిరిత్యేతావానేవభేదః-తస్యచజడత్వాన్నభారఃశ్రమశ్చ-కించభవేదేవంయది
శ్రమస్యాశ్రయోనిరూప్యేత-నత్వేతదస్తి-అవయవవ్యతిరేకేణశ్రమాస్పదస్యావయవినఃఅనిరూపణాదిత్యాశయేనాహ॥
తస్యాపీతి॥తస్యాపిపృథివీవికారస్యాపి-అంఘ్ర్యోరధఉపర్యుపరి-గుల్ఫాదయః- అత్రఉరశ్శబ్దస్యసలోపశ్ఛాందసః ॥ ౫ ॥

శిబికాయాఃనుష్యావయవత్వంనాస్తి-త్వయ్యపినాస్తి-తదాహ॥ సౌవీరరాజఇత్యాదినా. ... సౌవీరరాజః సింధురాజాస్మీతిమదాంధస్య॥ ౬॥ శోచ్యానీతి॥ శోచ్యాఃవిస్త్యోనిగృష్టాః-వివక్షా ... పరమాణువ పరమార్థ ...

నోరాజాస్మిసింధుష్వితిదుర్మదాంధః॥ ౬ ॥ శోచ్యానిమాః స్వానతికష్టదీనాః విష్ట్యానిగృహ్ణాన్నిరనుగ్రహోఽసి। జనస్యగోప్తాస్మివికత్థమానోనశోభసేవృద్ధసభాసుధృష్టః॥ ౭॥ యదాక్షితావేవచరాచరస్యవిదామనిష్ఠాంప్రభవంచనిత్యం । తన్నామతోఽన్యద్వ్యవహారమూలంనిరూప్యతాంసత్క్రియయానుమేయం॥౮॥ ఏవంనిరుక్తంక్షితిశబ్దవృత్తమసన్నిధానాత్పరమాణవోయే । అవిద్యయామనసాకల్పితాస్తే యేషాంసమూహేనకృతోవిశేషః॥౯॥ ఏవంకృశంస్థూలమణుర్బృహద్యదసచ్చసజ్జీవమజీవమన్యత్ । ద్రవ్యస్వభావాశయకాలనామ్నాబుద్ధ్యావజానీహికృతంద్వితీయం॥౧౦॥ జ్ఞానంవిశుద్ధంపరమార్థమేకమనంతరంత్వబహిర్బ్రహ్మసత్యం। ప్రత్యక్ప్రశాంతంభగవచ్ఛబ్దసంజ్ఞం యద్వాసుదేవంకవయోవదంతి॥ ౧౧॥ రహూగణైతత్తపసానయాతినచేజ్యయానిర్వపణాద్గృహాద్వా। నచ్ఛందసానైవజలాగ్నిసూర్యైర్వినామహత్పాదరజోభిషేకం॥౧౨॥ యత్రోత్తమశ్లోకగుణానువాదఃప్రస్తూయతేగ్రామ్యకథావిఘాతః।నిషేవ్యమాణోఽనుదినంముముక్షోర్మతింసతీంయచ్ఛతివాసుదేవే॥౧౩॥ అహంపురాభరతోనామరాజావిముక్తదృష్టశ్రుతసంగబంధః।ఆరాధనంభగవతఈహమానోమృగోఽభవంమృగసంగాద్ధతార్థః॥ ౧౪॥సామాంస్మృతిర్మృగదేహేఽపివీరకృష్ణార్చనప్రభవానోజహాతి।అథోఅహంజనసంగాదసంగోవి

కంకర్మబుద్ధ్యా ప్రతీతంద్వితీయంద్వైతంద్రవ్యాదినామ్నాఉపలక్షితయాఅజయామాయయా-కృతమవేహి-తత్రకృశం-హ్రస్వం-స్థూలంతత్ప్రతియోగి-అణుబృహతోఃపృథగుపాదానాత్-అసత్ కారణంసత్ కార్యం-జీవంచేతనం-అజీవంజడం॥౧౦॥తర్హికింసత్యంతదాహ॥జ్ఞానమితి॥జ్ఞానంసత్యం - వ్యావహారికసత్యత్వంవ్యావర్తయతి-పరమార్థంవృత్తిజ్ఞానవ్యవచ్ఛేదార్థానివడ్విశేషణాని-విశుద్ధం-తత్తుఅవిద్యకంఏకం-తత్తునానారూపం- అనంతరంత్వబహిః - బాహ్యభ్యంతరశూన్యం-తత్తువిపరీతం-బ్రహ్మపరిపూర్ణం- తత్తుపరిచ్ఛిన్నం-ప్రత్యక్-తత్తువిషయాకారం-ప్రశాంతంనిర్వికారం-తదేవనిస్వర్గరూపజ్ఞానంసత్యమిత్యుక్తం-కీదృశంసత్ - ఐశ్వర్యాదిషడ్గుణత్వేన-భగవచ్ఛబ్దసంజ్ఞాయస్య-యచ్చజ్ఞానంవాసుదేవంవదంతి॥౧౧॥ఏతత్ప్రాప్తిశ్చమహత్సేవాంవినానభవతీత్యాహ॥రహూగణేతి॥హేరహూగణ- ఏతత్ జ్ఞానం-తపసాపురుషోనయాతి-ఇజ్యయా వైదికకర్మణానిర్వపణాత్ అన్నాదిసంవిభాగేన - గృహాద్వా తన్నిమిత్తపరోపకారేణ-ఛందసా వేదాభ్యాసేన-జలాగ్న్యాదిభిరుపాసితైః॥ ౧౨॥ మహత్సేవాయాః ప్రత్యాప్రత్యుపాయమాహ॥ యత్రేతి॥ యత్రమహత్సగ్రామ్యకథానాంవిఘాతోయస్మాత్ ॥ ౧౩ ॥ విషయసంగస్తుయోగభ్రంశకఇతికథయన్-కస్త్వంనిగూఢశ్చరసీతిప్రశ్నస్యోత్తరమాహద్వాభ్యాం॥అహమితి॥ విముక్తోదృష్టశ్రుతాభ్యాంసంగనిమిత్తోబంధోయేన-హతోఽర్థఃప్రయోజనంయస్య॥౧౪॥ శ్రీకృష్ణార్చనంప్రభవప్రమప్యుద్ధరతీత్యాహ॥సేతి॥ జనసంగాద్విశంకమానః అవివృతఃఅప్రకటః॥౧౫॥తస్మాదితి॥అసంగైర్మహద్భిః-యఃసుసంగస్తేనజాతంజ్ఞానమేవాసిః- తేనఛిన్నమోహాస్సన్-అ

ధ్వనః సంసారమార్గస్య-అతిశయితం శ్రేష్ఠం-పారం హరిం యాతి - యద్వా- పారమతి అతిక్రమ్య-హరిం యాతి॥ సు అతిరతిక్రమణే చేతి కర్మప్రవచనీయత్వాద్ద్వితీయా తస్య హరేరీహానాం కథనశ్రుతాభ్యాం లబ్ధా స్మృతిర్యేన సః ॥ ౧౬ ॥
ఇతి శ్రీభావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా **

శ్లో॥ త్రయోదశే విరక్తాయ వృధా తత్త్వనిరూపణం। ఇతి వైరాగ్యదార్ఢ్యాయ భవాటవ్యపవర్ణ్యతే॥ అధ్వనః పారమిత్యుక్తం తమేవాధ్వానం ప్రసిద్ధమార్గరూపేణ-వైరాగ్యాయ ప్రపంచయతి॥ దురత్యయ ఇతి॥ దురత్యయే దుస్తరే-అధ్వని ప్రవృత్తిమార్గే రజస్తమస్సత్త్వైర్విభక్తాని కర్మాణి-కార్యతయా పశ్యతీతి-తథా స ఏష ప్రసిద్ధః-సార్థో జీవసమూహః- అర్థపరః సుఖార్థీ సన్-యథా వణిక్సార్థో ధనార్జనాయ గచ్ఛన్నటవీం యాతి తద్వత్ -అస్యాధ్యాయస్య వ్యాఖ్యారూపత్వేనోత్తరాధ్యాయోఽభివర్ణితః-తథాపి-సుఖప్రతిపత్త్యై కించిద్వ్యాఖ్యాయతే॥౧॥ యస్యామితి॥ యస్యాం భవాటవ్యాం-ఇమే ఇంద్రియనామానః-షడ్దస్యవః-చోరాః-కుత్సితో నాయకః సారథిర్బుద్ధిర్యస్య తం-సార్థం విలుంపంతి తస్య ధర్మం ధనముపభోగేన ముష్ణంతీత్యర్థః-గోమాయవః సృగాలతుల్యా దారాపత్యాదయః-త్వమ్మే భర్తాపి తేత్యేవం - ప్రవిశ్య ప్రమత్తం సార్థకం పార్శ్వస్థితం హరంతి ఇతస్తత ఆకర్షంతి-ఉరణం మేషం॥౨॥ ప్రభూతేతి॥ వీరుధో లతాః-తృణాని చ గుల్మాని చ లతాజాలాని ప్రభూతైరేతైర్గహ్వరే మృత్యువశే క్షేత్రే-కఠోరైస్తీవ్రైర్దంశైః మక్షికావిశేషైః-మశకైశ్చ-యథా కశ్చిదుపద్రుతో భవతి ఏవం కామకర్మాదిభిర్గహ్వరే గృహాశ్రమే-వర్తమానో దుర్జనైరుపద్రుతో భవతీత్యర్థః-గంధర్వపురవదఘుటమా

శంకమానోఽపి వృతశ్చరామి॥౧౫॥ తస్మాన్నరోఽసంగసుసంగజాతజ్ఞానాసినైవేహ వివృక్ణమోహః। హరిం తదీహాకథనశ్రుతాభ్యాం లబ్ధస్మృతిర్యాత్యతిపారమధ్వనః॥౧౬॥ ************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

బ్రాహ్మణః॥ దురత్యయేఽధ్వన్యజయా నివేశితో రజస్తమస్సత్త్వవిభక్తకర్మదృక్। స ఏష సార్థోఽర్థపరః పరిభ్రమన్ భవాటవీం యాతి న శర్మ విందతి॥౧॥ యస్యామిమే షణ్ణరదేవ దస్యవః సార్థం విలుంపంతి కునాయకం బలాత్। గోమాయవో యత్ర హరంతి సార్థికం ప్రమత్తమావిశ్య యథోరణం వృకాః॥౨॥ ప్రభూతవీరుత్తృణగుల్మగహ్వరే కఠోరదంశైర్మశకైరుపద్రుతః। క్వచిత్తు గంధర్వపురం ప్రపశ్యతి క్వచిత్క్వచిచ్చాశురయోల్ముకగ్రహమ్॥ ౩॥ నివాసతోయద్రవిణాత్మబుద్ధిస్తతస్తతో ధావతి భో అటవ్యామ్। క్వచిచ్చ వాత్యోత్థితపాంసుధూమ్రా దిశో న జానాతి రజస్వలాక్షః॥౪॥ అదృశ్యఝిల్లీస్వనకర్ణశూల ఉలూకవాగ్భిర్వ్యథితాంతరాత్మా। అపుణ్యవృక్షాన్ శ్రయతే క్షుధార్దితో మరీచితోయాన్యభిధావతి క్వచిత్ ॥౫॥ క్వచిద్వితోయాః సరితోఽభియాతి పరస్పరం చాలషతే నిరన్నః। ఆసాద్య దావం క్వచిదగ్నితప్తో నిర్విద్యతే క్వ చ యక్షైర్హృతాసుః॥౬॥ శూరైర్హృతస్వః క్వ చ నిర్విణ్ణచేతాః శోచన్విముహ్యన్నుపయాతి కశ్మలం। క్వచిచ్చ గంధర్వపురం ప్రవి

నమేవ దేహాదికం ప్రత్యక్షేణ సత్యమేవేదమితి పశ్యతి-క్వచిత్క్వచిత్ క్వాపి-ఆశురయః అతివేగః-య ఉల్ముకాకారో గ్రహః పిశాచః-తత్తుల్యం సువర్ణముపాదేయత్వేన ప్రపశ్యతీత్యర్థః॥౩॥ నివాసేతి॥ నివాసాదిష్వాత్మత్వస్వభావో యస్యాస్సా బుద్ధిర్యస్య సః-తతస్తతో ధావతి ఉభయత్రాప్యవానే వార్థః-భో పార్థివ-వాత్యా చక్రవాతః- తయోత్థితః పాంసుస్తేన ధూమ్రా దిశః-రజస్వలే రజోవ్యాప్తే అక్షిణీ యస్య-స యథా న జానాతి- తథా వాత్యేవ భ్రమయంతీ యా స్త్రీ తస్యాముగ్రతైరాగాదిభిః స్వామ్రాప్రకాశమానా దిగ్దేవతాః-కర్మసాక్షిభూతా న జానాతీత్యర్థః॥౪॥ అదృశ్యేతి॥ అదృశ్యా వాం ఝిల్లీ సాంభృంగాలికాసంజ్ఞానాం కీటవిశేషాణాం-స్వనైః కర్ణయోః శూలం వ్యథా యస్య ఉలూకాః ఘూకాస్తేషాం వాగ్భిర్వ్యథితోఽంతరాత్మా మనో యస్య- అత్ర చ పరోక్షమప్రియవక్తారో ఝిల్లీతుల్యాః - ప్రత్యక్షమపి ప్రియవక్తారో ఘూకతుల్యాః-యేషాం ఛాయాపి పాపహేతుః- తే అపుణ్యవృక్షాః విభీతకాః తత్తుల్యాన ధార్మికాన్ సేవతే - మరీచితోయానీతి-నిష్ఫలత్వేన విజ్ఞాతానపి విషయాన్॥౫॥ క్వచిదితి॥ వితోయాసు సరిత్సు పతితస్య గాత్రభంగాత్సద్యో దుఃఖం భవతి-న చోదకలాభః- తద్వదిహ చ పరత్ర చ దుఃఖదాన్పాషండానభియాతి-ఆలషతే అభిలషతే-దాయాదిభ్యః అన్నాదివాంఛతి-ఉభయత్రాపి స ఏవార్థః-దావం దావాగ్నితుల్యం దుఃఖదం గృహం ప్రాప్య-శోకాగ్నినా తప్తో నిర్విద్యతే పీడ్యతే - క్వచిత్తత్ర చ-యక్షైః రాక్షసతుల్యైర్నృపైః హృతమసువత్ప్రియం ధనం యస్య స నిర్విద్యతే॥౬॥ శూరైరితి॥ అన్యైశ్చ శూరైర్హృతం స్వం విత్తం యస్య-నిర్విణ్ణం విషణ్ణం చేతో యస్య - కశ్మలం మూర్ఛాం - గంధర్వపురమివ మనోరథోపగతపితృపుత్రాది సమాజం

...విష్టస్సన్ ॥౭॥ చరన్నితి ॥ కటకాదివిద్ధాంఘ్రిరపి కైర్నరభిభూతస్సన్-నగతుల్యం మహత్తరం గార్హోఽహం కర్తుమిచ్ఛన్నివ మనా ఇవాస్తే-పదే పదే తత్ర తత్ర-అభ్యంతరేణ వహ్నినా జాఠరేణ॥౮॥క్వచిదితి॥ అజగరాహినా నిద్రారూపేణ - నిగీర్ణో గిరితో న వేత్తి-విపినేఽత్యక్తః-శవ ఇవ దందశూకైః హింస్రైః మగ్నైః దష్టః పీడితః-అంధోఽలుప్తవివేకః-అంధకూపే మోహే-పతితః-తమిస్రే దుర్భిన్నవేశే-శేతే లీయతే॥౯॥క ర్హి స్మేతి॥ క్షుద్రరసాన్ పరయోషాదీన్-విచిన్వన్-గవేషయన్- తన్మక్షికాభిః యోషాదిస్వామిభిః - విమానః అవజ్ఞాతః తాడితస్సన్ - వ్యథితో భవతి-యది కథంచిత్ తత్రాతిక్లేశేన ప్రతిలబ్ధమానః ప్రాప్తయోషాదిర్భవతి-తదా-బలాదన్యే అపహరంతి-తాన్ యద్వా భియా స్త్రైః-తదా తతోఽప్యన్యే హరంతి ॥౧౦॥ క్వచిదితి॥యత్కించిత్ అత్యల్పమపి-మిథో వ్యవహరన్ క్రియాదినా గృహ్ణన్-విత్తశాఠ్యాత్ ధనవంచనాత్ ॥౧౧॥క్వచిదితి॥శయ్యాదిహీనః-అస్య తస్మిన్నిత్యాసనం కంబళాది- స్థీయ తస్మిన్నితి స్థానం గృహం - విహరంత్యనేనేతి విహారో యానాది-తాన్ యాచమనోఽపి-యదా-పరస్మాదప్రాప్తకామః - తదా పరకీయే వస్తుని దృష్టిరభిలాషో యస్య-సోఽవమానం ప్రాప్నోతి॥౧౨॥అన్యోన్యేతి॥ఏవమన్యోన్యం విత్తవ్యతిషంగేణ ధనవినిమయేన-వివృద్ధో వైరానుబంధో యస్య తథావిధోఽపి పరస్పరం వివహన్-వివాహాదిసంబంధం కుర్వన్ - ఉరుభిః కృచ్ఛ్రైః శ్రమైర్విత్తబాధాభిః ఉపసర్గైశ్చ ద్వేషాదిభిః - విపన్నః-మృతప్రాయో భవతి॥౧౩॥దురత్యయత్వమధ్వనో దర్శయతి॥తానితి॥ తాంస్తాన్ విపన్నాన్ మృతాన్- విహాయ- జాతం

ష్టః ప్రమోదతే నిర్వృతవన్మనస్వీ ॥౭॥ చరన్ క్వచిత్కంటకశర్కరాంఘ్రిర్నగారురుక్షుర్విమనా ఇవాస్తే। పదే పదేఽభ్యంతరవహ్నినార్దితః కౌటుంబికః క్రుధ్యతి వై జనాయ॥౮॥ క్వచిన్నిగీర్ణోఽజగరాహినా జనో నావైతి కించిద్విపినేఽపవిద్ధః। దష్టస్స్మ శేతే క్వ చ దందశూకైరంధోఽంధకూపే పతితస్తమిస్రే॥౯॥ కర్హి స్మ చిత్ క్షుద్రరసాన్విచిన్వంస్తన్మక్షికాభిర్వ్యథితో విమానః। తత్రాతికృచ్ఛ్రాత్ప్రతిలబ్ధమానో బలాద్విలుంపంత్యథ తం తతోఽన్యే ॥౧౦॥ క్వచిచ్చ శీతాతపవర్షవాతప్రతిక్రియాం కర్తుమనీశ ఆస్తే। క్వచిన్మిథో విపణన్ యచ్చ కించిద్విద్వేషమృచ్ఛత్యుత విత్తశాఠ్యాత్ ॥౧౧॥ క్వచిత్క్వచిత్ క్షీణధనస్తు తస్మిన్ శయ్యాసనస్థానవిహారహీనః। యాచన్పరాదప్రతిలబ్ధకామః పారక్యదృష్టిర్లభతేఽవమానమ్॥౧౨॥ అన్యోన్యవిత్తవ్యతిషంగవృద్ధవైరానుబంధో వివహన్మిథశ్చ। అధ్వన్యముష్మిన్నురుకృచ్ఛ్రవిత్తబాధోపసర్గైర్విహరన్విపన్నః॥౧౩॥ తాంస్తాన్విపన్నాన్ స హి తత్ర తత్ర విహాయ జాతం పరిగృహ్య సార్థః। ఆవర్తతేఽద్యాపి న కశ్చిదత్ర వీరాధ్వనః పారముపైతి యోగమ్॥౧౪॥ మనస్వినో నిర్జితదిగ్గజేంద్రా మమేతి సర్వే భువి బద్ధవైరాః। మృధే శయీరన్న తు తద్వ్రజంతి యన్న్యస్తదండో గతవైరోఽభియాతి॥౧౫॥ ప్రసజ్జతి క్వాపి లతాభుజాశ్రయస్తదాశ్రయావ్యక్తపదద్విజస్పృహః। క్వచిత్కదాచిద్ధరిచక్రతస్త్రసన్ సఖ్యం విధత్తే బకకంకగృధ్రైః॥౧౬॥ తైర్వంచితో హంసకులం సమావిశన్నరోచయన్ శీలముపైతి వానరాన్। తజ్జాతిరాసేన సునిర్వృతేంద్రియః పరస్పరోద్వీక్షణవిస్మృతావధిః॥౧౭॥ ద్రుమేషు రంస్యన్ సుతదారవత్సలో వ్యవాయదీనో వివశస్స్వబం

జాతం పరిగృహ్య-విహరన్- యతః ప్రతిష్ఠితః-తం ప్రతి నానువర్తతే - హే వీర అధ్వనః పారం యోగం తం చ నోపైతి-అత్ర సార్థికః కశ్చిదతిసమర్థోఽపి॥౧౪॥ తదేవాహ॥మనస్విన ఇతి॥మనస్వినః శూరాః నిర్జితా దిగ్గజేంద్రా యైః - మమేయం భూర్మమేయమితి భువి భూనిమిత్తం బద్ధం వైరం యైః-న్యస్తదండః సన్న్యాసీ-యద్విష్ణోః పదమభియాతి తత్తు న వ్రజంతి॥౧౫॥సింహావలోకనేన పునర్భవాటవీమేవానువర్ణయతి॥ప్రసజ్జతీతి॥ ప్రసజ్జతి ఆసక్తిం కరోతి-క్వచిత్ కృశః లతానాం భుజాః శాఖాః-తద్వత్ సుకుమారా యే స్త్రీణాం భుజాః-తదాశ్రయస్సన్-తదాశ్రయా అవ్యక్తపదాః అస్ఫుటాక్షరాః- కలభాషిణో యే ద్విజాః పక్షిణః-తత్తుల్యేషు స్త్రీసంగప్రసక్తేష్వపత్యేషు స్పృహా యస్య-తాదృశో భూత్వా-హరిచక్రం సింహసమూహః - తత్తుల్యాత్ కాలచక్రనిమిత్తాజ్జన్మమరణాదేః త్రసన్ తత్పరిహారాయ కైశ్చిత్ ప్రలోభితో బకాదివద్వంచకైః క్షుద్రైః క్రూరైశ్చ పాషండైః సహ సఖ్యం కరోతి తేషు ప్రవిశతి ॥౧౬॥ తైరితి॥ తైర్వంచితః తత్ర ఫలాభావం జ్ఞాత్వా హంసానాం బ్రాహ్మణానాం కులం పునః ప్రవిశన్ - తేషాం శీలం శ్రౌతస్మార్తపూర్వకం - పునరుపనయనాద్యాచారరూపం-అరోచయన్-అప్రియం పశ్యన్ -వానరతుల్యాన్ భ్రష్టసదాచారాన్ శూద్రప్రాయానుపైతి - తజ్జాతిరాసేన వానరజాతిక్రీడయా-స్త్రియా మిథునీభూయ-పరస్పరముఖోద్వీక్షణేన విస్మృతో జీవితావధిర్యేన ॥౧౭॥ ద్రుమేష్వితి॥ ద్రుమవన్మతే-వలద్దృష్టార్థేషు గృహేషు వ్యవాయదీనః-సురతేచ్ఛయా కృపణః-ఏవం స్వస్య యద్బంధనం ప్రాప్తం -తస్మి

స్వవశః పరిహర్తుమశక్తః-పాతాంతరేతు-వనే సంసారే చరన్నిత్యర్థః-గిరికందరవదతి భయానకే రోగాదిదుఃఖ పతనే కందరస్థః గజయూథాత్ మృత్యోర్భీతస్సన్ వల్లీతుల్యం ప్రాచీనం కర్మావలంబ్యాస్థితో భవతి॥౧౮॥ అతఇతి॥ సార్థం ప్రవిశతి॥ యథాపూర్వం ప్రవృత్తిమార్గైరమతే॥౧౯॥ రహూగణేతి॥ హే రహూగణ త్వమపి అధ్వని నివేశిత ఇత్యనుషంగః - అతోఽస్యాధ్వనః పారమతితర-అసజ్జితాత్మా విషయేష్వనభినివేశితచిత్తస్సన్-హరిసేవయా శితం తీక్ష్ణీకృతం॥౨౦॥ అహో ఇతి అఖిలజన్మసు-శోభనం నృజన్మైవ పరం శ్రేష్ఠం యేభ్యో దేవాదిజన్మభ్యః-తైరపి కిం-అముష్మిన్ స్వర్గేపి జన్మభిః కిం - నకించిత్ -

తత్ర కారణమాహ-యత్ యేషు జన్మసు - యత్ర స్వర్గే వా-వో మహాత్మనాం సమాగమః ప్రచురో న భవతి - వః కథంభూతానాం-హృషీకేశస్య యశసా కృతః శోధిత ఆత్మా యైస్తేషాం॥౨౧॥ నేతి॥ సంతతముపాసితైః త్వత్పదాంబుజరేణుభిః- హతమంహో యస్య-తస్యాధోక్షజే నిర్మలా భక్తిర్భవతీతి నైవాద్భుతం-యస్య తవ-ముహూర్తభవాత్సమాగమాదపి దుస్తర్కేణ బద్ధమూలోపి-మమ అవివేకో నష్టః॥౨౨॥ బ్రహ్మవిదః కేన రూపేణ విచరంతీత్యజ్ఞానాత్సర్వాన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ యే వటవః క్రీడారతత్వాదశ్రీదైయథారే యాస్తాన పృథివ్యాం సర్వేభ్యో నమ ఇత్యర్థః - స్వదృష్టాంతేన రాజ్ఞాం మహదవజ్ఞాం సంభావ్యాహ-రాజ్ఞాం శివమస్త్వితి॥౨౩॥ ఇతీతి॥ ఉత్తరామాతా యస్య తస్య సంబోధనం - అవిగణితః అగణితః పర

ధనే క్వచిత్ప్రియాదాద్గిరికందరే పతన్ వల్లీం గృహీత్వా గజభీత ఆస్థితః॥౧౮॥ అతః కథంచిత్స విముక్త ఆపదః
పునశ్చ సార్థం ప్రవిశత్యరిందమ। అధ్వన్యముష్మిన్నజయా నివేశితో భ్రమన్ జనోఽద్యాపి న యాతి పారమ్॥
౧౯॥ రహూగణత్వమపి హ్యధ్వనోఽస్య సన్న్యస్తదండః కృతభూతమైత్రః। అసజ్జితాత్మా హరిసేవయా
శితం జ్ఞానాసిమాదాయ తరాతిపారమ్॥౨౦॥ రాజా॥ అహో నృజన్మాఖిలజన్మశోభనం కిం జన్మభిస్త్వప
రైరప్యముష్మిన్। న యద్ధృషీకేశయశఃకృతాత్మనాం మహాత్మనాం వః ప్రచురః సమాగమః॥౨౧॥ న హ్యద్భు
తం త్వచ్చరణాబ్జరేణుభిర్హతాంహసో భక్తిరధోక్షజేఽమలా। మౌహూర్తికాద్యస్య సమాగమాచ్చ మే దు
స్తర్కమూలోఽపహతోఽవివేకః॥౨౨॥ నమో మహద్భ్యోఽస్తు నమః శిశుభ్యో నమో యువభ్యో నమ ఆవటు
భ్యః। యే బ్రాహ్మణా గామవధూతలింగాశ్చరంతి తేభ్యః శివమస్తు రాజ్ఞామ్॥౨౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యేవముత్త
రామాతః స వై బ్రహ్మర్షిసుతః సింధుపతయ ఆత్మతత్త్వం విగణయతః పరానుభావః పరమకారు
ణికతయోపదిశ్య-రహూగణేన సకరుణమభివందితచరణః-ఆపూర్ణార్ణవ ఇవ నిభృతకరణోర్మ్యాశయో ధ
రణీమిమాం విచచార॥౨౪॥ సౌవీరపతిరపి-సుజనసమవగతపరమాత్మసతత్త్వ ఆత్మన్యవిద్యాధ్యారోపితాం చ దే
హాత్మాభిమతిం విససర్జ ఏవం హి నృప భగవదాశ్రితాశ్రితానుభావః॥౨౫॥ విష్ణురాతః॥ యో హ వా ఇహ బ
హువిదా మహాభాగవత త్వయాభిహితః పరోక్షేణ వచసా జీవలోకస్య భవాధ్వా స హ్యార్యమనీష
యా కల్పితవిషయో నాంజసావ్యుత్పన్నలోకసమధిగమః॥౨౬॥ అథ తదేవైతద్దురవగమం సమవేతానుక
ల్పేన నిర్దిశ్యతామితి॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ***********
స హోవాచ॥ య ఏష దేహాత్మమానినాం సత్త్వాదిగుణవిశేషవికల్పితకుశలాకుశలమిశ్రవినిర్మితవివిధదే

వః అనుభావో యస్య సః-అవగణయతే అవమంతేపి-పరమకరుణాకరత్వేన-సింధుపతయే-ఆత్మతత్త్వముపదిశ్య - నిభృతాః శాంతాః-కరుణానామూర్మయో యస్మిన్-స ఆశయో యస్య॥౨౪॥ సౌవీరేతి॥ సుజనాత్తస్మాత్సమ్యగవగతం పరమాత్మసతత్త్వం యేన-తథాభూతస్సన్ తదాసీమేవ-దేహ ఆత్మమతిం చ విససర్జ-హే నృప-భగవదాశ్రితో భరతః తదాశ్రితో రహూగణః తస్యానుభావః సద్యో దేహాహంకారత్యాగః॥౨౫॥ య ఇతి॥ పరోక్షేణ వణిక్సార్థరూపకేణ-ఆర్యాణాం వివేకినాం-మనీషయైవ-దస్యుస్థానీయానీంద్రియాణి గోమాయుస్థానీయాన్యపత్యాదీనీత్యేవం-కల్పితవిషయః-అవ్యుత్పన్నస్య తు లోకస్య జనస్య-సమ్యగధిగమ్యో న భవతి॥౨౬॥ అథేతి॥ అథ అతః-తదేవ భవాధ్వరూపం-సమవేతానుకల్పేన ప్రస్తుతతత్తదనురూపార్థోపకల్పనేన॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ********************

శ్లో॥ చతుర్దశే భవారణ్యరూపకస్యాకృతిః కృతా। ప్రస్తుతే దస్యుగోమాయుమశకాద్యర్థకల్పనైః॥ స హోవాచేతి॥ యః పరీక్షితా పృష్టః-సః శుకః-ఉవాచ హేతి సూతోక్తిః అత్రాపి హేతి ప్రసిద్ధౌ॥ శ్లో॥ దురత్యయేఽధ్వన్యజయా నివేశిత ఇతి యదుక్తం - తదేవ వననివేశనప్రకారకథనేన ప్రపంచయతి॥ య ఇతి॥ య ఏషః ప్రసిద్ధః -అయం జీవలోకః - విష్ణోర్మాయయా-అసుగమే అధ్వని-ఆపతితః భవాటవీం గతస్సన్-హరిరూపస్య గురోః-చరణారవిందమధుకరాః-సేవకాస్తేషామ

నుపదవీం తైరనుష్ఠితం భక్తిమార్గం అద్యాపి నావరుంధే న ప్రాప్నోతీత్యన్వయః మాయాయాః స్వకార్యద్వారేణ సంసా-
రమార్గపాతహేతుత్వమాహ॥ దేహాత్మమానినాం సత్త్వాదిగుణవిశేషైః-వికల్పితాని విభక్తాని-యాని కుశలాకుశలమిశ్రక
ర్మాణి-తైర్నిర్మితాభిర్వివిధదేహావలిభిః-వియోగసంయోగాదిః-యోగాదిః యోనాదిః సంసారః- తదనుభవస్య ద్వార
భూతేన-షడింద్రియవర్గేణ-తస్మిన్ సంసారరూపే దుర్గమార్గవదసుగమే-అధ్వని-ఆపతితః- యథా వణిజాం-సార్థః స
మూహః-అర్థార్జనపరః స్వదేహనిష్పాదితానాం కర్మణాం-ఫలద్వారేణానుభవో యస్య- విఫలాశ్చ బహులప్రతియోగాః
బహువిఘ్నాశ్చ-ఈహాః చేష్టా యస్య సః-తస్యాం సంసారాటవ్యాం యే తాపాస్తేషాముపశమనీం నాశనీం ॥౧॥ యస్యామి
త్యాది వ్యాచష్టే॥ యస్యామితి॥ యస్యాం భవాటవ్యాం॥౨॥ దస్యుతుల్యం తేషాం కర్మ దర్శయతి॥ తద్యథేతి॥ ధర్మోపయికం ధర్మ
కారణం తమేవ స్వాభిప్రేతం ధర్మమాహ-సాక్షాదితి-తం తు సాంపరాయికం పరలోకార్థముదాహరంతి-తద్ధర్మ్యం ధర్మా
ర్జ్యం ధనం-దర్శనాద్యాః-చక్షురాదీంద్రియాణాం వృత్తయః - సంకల్పవ్యవసాయా అంతఃకరణస్య-ఏతైర్గృహమేధి
గ్రామ్యస్య ఉపభోగః తేన-కునాథస్య కుబుద్ధేః అజితాత్మనో విలుంపంతి-యథా చోరాః - కుపాలకస్యానవహితాత్మనః సార్థ
స్య ధనం హరంతి తద్వత్ ॥౩॥ గోమాయవో యత్రేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ అథ చేతి॥ అథ చేత్యర్థాంతరోపన్యాసే - కర్మణాను

హావలిభిః-వియోగసంయోగాద్యనాదిసంసారానుభవస్య ద్వారభూతేన షడింద్రియవర్గేణ- తస్మిన్ దు
ర్గాధ్వవదసుగమేఽధ్వన్యాపతిత-ఈశ్వరస్య భగవతో విష్ణోర్వశవర్తిన్యా మాయయా జీవలోకోఽయం యథా
వణిక్సార్థోఽర్థపరః స్వదేహనిష్పాదితకర్మానుభవః-శ్మశానవదశివతమాయాం సంసారాటవ్యాం గతో నా
ద్యాపి విఫలబహులప్రతియోగేహః-తత్తాపోపశమనీం హరిగురుచరణారవిందమధుకరానుపదవీమవరుం
ధే॥౧॥ యస్యాము హ వా ఏతే షడింద్రియనామానః కర్మణా దస్యవ ఏవ తే॥౨॥ తద్యథా పురుషస్య ధనం
యత్కించిద్ధర్మౌపయికం బహుకృచ్ఛ్రాధిగతం సాక్షాత్పరమపురుషారాధనలక్షణో యోఽసౌ ధర్మస్తం
తు సాంపరాయికముదాహరంతి-తద్ధర్మ్యం ధనం-దర్శనస్పర్శనశ్రవణాస్వాదనావఘ్రాణసంకల్పవ్యవసా
యగృహగ్రామ్యోపభోగేన-కునాథస్యాజితాత్మనో యథా సార్థస్య విలుంపంతి॥౩॥ అథ చ యత్ర కౌటుం
బికా దారాపత్యాదయో నామ్నా కర్మణా వృకసృగాలా ఏవానిచ్ఛతోఽపి కదర్యస్య కుటుంబిన ఉరణవత్సం
రక్ష్యమాణం మిషతోఽపహరంతి॥౪॥ యథా హ్యనువత్సరం కృష్యమాణమప్యదగ్ధబీజం క్షేత్రం పునరేవావ
పనకాలే గుల్మతృణవీరుద్భిర్గహ్వరమివ భవత్యేవమేవ గృహాశ్రమః కర్మక్షేత్రం యస్మిన్న హి కర్మాణ్యుత్సీ
దంతి-యదయం కామకరండ ఏష ఆవసథః॥౫॥ తత్ర గతో దంశమశకసమాపసదైర్మనుజైః శలభశకుం
తతస్కరమూషకాదిభిరుపరుధ్యమానబహిఃప్రాణః క్వచిత్పరివర్తమానోఽస్మిన్నధ్వన్యవిద్యాకామకర్మభి
రుపరక్తమనసానుపపన్నార్థం నరలోకం గంధర్వనగరోపమముపపన్నమితి మిథ్యాదృష్టిరనుపశ్యతి॥౬॥
క్వచిచ్చాతపోదకనిభాన్విషయానుపధావతి పానభోజనవ్యవాయాదివ్యసనలోలుపః॥౭॥ క్వచిచ్చాశేషదో
షనిషదనం పురీషవిశేషం తద్వర్ణగుణనిర్మితమతిః సువర్ణముపాదిత్సత్యగ్నికామకాతర ఇవోల్ముకపిశాచమ్

వృకాః సృగాలాశ్చ కదర్యస్యాతిలుబ్ధస్య॥౪॥ ప్రభూతవీరుత్తృణగుల్మగహ్వర ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ యథా హీతి॥ నదగ్ధాని
బీజాని యస్మిన్-యద్యస్మాత్ -యోఽయమావసథ ఆశ్రమః-ఏష కామానాం కరండః- యథా కర్పూరభాజనే కర్పూరక్షయేఽ
పి పరిమళో న క్షీయతే-ఏవమత్ర వాసనానామక్షీణత్వాన్న కర్మాణ్యుత్సీదంతీత్యర్థః॥౫॥ యదితి॥ దంశమశకతుల్యైరపస
దైః నీచైః-శలభాదిభిశ్చ-ఉపరుధ్యమానః పీడ్యమానః-బహిఃప్రాణోఽపి విత్తం యస్య-తథావిధోఽప్యస్మిన్నధ్వని పరిభ్రమన్
అవిద్యాదిభిరుపరక్తేన మనసా-గంధర్వపురతుల్యమఘటమానం నరలోకం-సత్యతయా మిథ్యాదృష్టిరనుప్రపశ్యతి॥౬॥**
ప్రపశ్యతీతి ప్రశబ్దసూచితమర్థాంతరం దర్శయతి॥ క్వచిదితి॥ తత్ర చ గంధర్వపురే క్వచిదాతపోదకం మృగతృష్ణాజలం -
తత్తుల్యాన్విషయానుపధావతీతి॥౭॥ క్వచిత్ క్వచిచ్చాసురయోల్ముకగ్రహమిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిచ్చాశేషాణాం ని
షదనం స్థానం-పురీషవిశేషం అగ్నేర్విష్ఠాం-తస్య పురీషస్యేవ లోహితో వర్ణో యస్య రజోగుణస్య-తేన నిర్మితా తద్విషయా
మతిర్యస్య సః-సువర్ణముపాదాతుమిచ్ఛతి-అగ్నికామేన కాతరః పరవశః ఉల్ముకసదృశం పిశాచమివ శీతాతురో హ్యరణ్యే
అగ్నివజ్జాజ్వల్యమానం తతస్తతో ధావంతముల్ముకపిశాచమగ్నిబుద్ధ్యా ఆశు ధావతి న తు తం ప్రాప్నోతి - కథంచిత్ ప్రా
ప్తశ్చేత్ -తర్హి తేన భక్షితః సన్ మ్రియతే-ఏవం సువర్ణముపాదాతుమనుధావన్నపీత్యర్థః॥౮॥ నివాసతోయద్రవిణేత్యేత

ద్వ్యాచష్టే॥ అథేతి॥ వాపాదిష్వనేకేష్వాస్థ నడువతీ వ్యృద్ధ్యభినివేశో యస్య సః॥౯॥ క్వచిచ్చ వాత్యౌత్యేతి త్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిచ్చేతి॥ ఆరోహం అంకం-తస్మిన్ కాలే యద్రజః రాగః- తేన స్వదృష్ట్యావారకేణ - రజన్యాం రాత్రౌ భూతా ఇవ - గ్రహస్వపాతే. రజనీభూతస్తమోమయ ఇవ అతీవ రజసా ఛన్నమతిః- అత ఏవ రజోవ్యాప్తచక్షురివ- దిక్షు స్థితా మర్యాదా క్రమసాక్షిభూతా దేవతాః న జానాతి ॥౧౦॥ అనుపాదేయమేవోపాదేయతయా గృహ్ణాతీత్యుక్తం సాజాత్యాదుత్తర శ్లోకచతుర్థపాదం ప్రథమం వ్యాచష్టే- క్వచిదాతపోదకనిభాని త్యత్రి దేహాభినివేశేన మిథ్యాః విషయేషు లంపటత్వముక్తం- నివాసతోయేత్యత్ర తదార్జనప్రయాస ఉక్తః - అత్ర తు బాధితేష్వపి పునః ప్రవృత్తిరుచ్యత ఇత్యపౌనరుక్త్యం । క్వచిదితి॥ స్వయమేవం సకృదవగతం విషయాణాం వైతథ్యం విఫలత్వం యేన- పరాభిధ్యానేన దేహాభినివేశేన-విభ్రంశితా స్మృతిర్యస్య - తయైవ విభ్రంశితయా స్మృత్యా స్మృతిభ్రంశాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ అతిపరుషేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదులూకేతి॥ అతిపరుషో రభసః ఉత్సాహస్తేనాటోపః సంభ్రమో యథా భవత్యేవం- రిపూణాం రాజకులస్య చ - నిర్భర్త్సితేన అతివ్యథితం కర్ణమూలం హృదయం చ యస్య॥౧౨॥ అపుణ్యవృక్షానిత్యేతద్వ్యాచష్టే ॥ సయదేతి ॥ దుగ్ధముపభుక్తం పూర్వసుకృతం యేన- తదా కారస్కరో విషతిందుః తత్ప్రముఖా యే అపుణ్యద్రుమాః - తథావిధా లతాశ్చ- విషోదపానాశ్చ విషకూపాః- తత్తుల్యాన్ దృష్టాదృష్టప్రయోజనశూన్యధనాన్ ॥౧౩॥ క్వచిద్వితోయాః సరిత ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ ఏ

౮ ॥ అథకదాచిన్నివాస పానీయద్రవిణాద్యనేకాత్మోపజీవ్యాభినివేశ ఏతస్యాం సంసారాటవ్యామిత స్తతః పరిధావతి॥౯॥ క్వచిచ్చ వాత్యౌపమ్యయా ప్రమదయారోహమారోపితస్తత్కాలరజసా రజన్యాం భూతా ఇవాసాధుమర్యాదా రజస్వలాక్షోఽపి దిగ్దేవతా అతిరజస్వలమతిర్న విజానాతి॥౧౦॥ క్వచిత్సకృదవగతవిషయవైతథ్యః- స్వయం పరాభిధ్యానేన విభ్రంశితస్మృతిస్తయైవ మరీచితోయప్రాయాంస్తానేవాభిధావతి॥౧౧॥ క్వచిదులూకఝిల్లీస్వనవదతిపరుషరభసాటోపం ప్రత్యక్షం పరోక్షం వా రిపురాజకుల నిర్భర్త్సితేనాతివ్యథితకర్ణమూలహృదయః॥౧౨॥ స యదా దుగ్ధపూర్వసుకృతస్తదా కారస్కరకాకతుండాద్యపుణ్యద్రుమలతావిషోదపానవదుభయార్థశూన్యద్రవిణాన్ జీవన్మృతాన్ స్వయం జీవన్ మ్రియమాణ ఉపధావతి॥౧౩॥ ఏకదాసత్ప్రసంగాన్నికృతమతిర్వ్యుదకస్రోతఃస్ఖలనవదుభయతోఽపి దుఃఖదం పాఖండమభిధావతి॥౧౪॥ యదా తు పరబాధయాంధ ఆత్మనే నోపనమతి- తదా హి పితృపుత్రబర్హిష్మతః పితృపుత్రాన్ వా స ఖలు భక్షయతి॥౧౫॥ క్వచిదాసాద్య గృహం దావవత్ప్రియార్థవిధురమసుఖోదర్కం శోకాగ్నినా ద [illegible] వ ... నిర్వేదముపగచ్ఛతి ॥ ౧౬॥ క్వచిత్కాలవిషమితరాజకులరక్షసాపహృతప్రియతమధ నా ... గతజీవలక్షణ ఆస్తే॥౧౭॥ కదాచిన్మనోరథోపగతపితృపితామహాద్యసత్సదితి స్వప్ననిర్వృ ... మనుభవతి॥౧౮॥ క్వచిద్గృహాశ్రమకర్మచోదనాతిభరగిరిమారురుక్షమాణో లోకవ్యసనకర్షితమనాః ... కంటకశర్కరాక్షేత్రం ప్రవిశన్నివ సీదతి॥౧౯॥ క్వచిచ్చ దుస్సహేన కాయాభ్యంతరవహ్నినా గృహీతసారః స్వకుటుంబాయ క్రుధ్యతి॥౨౦॥ స ఏవ పునర్నిద్రాజగరగృహీతోఽంధే తమసి మగ్నః శూన్యారణ్య

వదేశే॥ ఏకదా ... త్ అసతాం ప్రసంగాత్ నికృతా వంచితా మతిర్యస్య సః నిరుదకనదీగర్తపాతే యథా సద్యశ్శిరఃస్ఫుటనం పశ్చాదపి చ తత్పదనానువర్తతే- ఏవమిహ చ పరత్ర చ దుఃఖదం॥౧౪॥ పరస్పరం చాలభతే నిరన్న ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే ॥ యదాత్వితి॥ అంధః అన్నం- నోపనమతి నోపతిష్ఠతే- పితృపుత్రాణాం- బర్హిః కుశః- తద్వతః పితుః పుత్రాణాం వా - కుశాదిత్యాణమపి యే పుష్యతి తాన్ భక్షయతి- బాధత ఇత్యర్థః పితృపుత్రబర్హిష్మానితి తు పాఠస్సుగమః ॥౧౫॥ ఆసాద్య దావమిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదాసాద్యేతి॥౧౬॥ నిర్విద్య తేభ్యశ్చ యక్షైర్హృతాసురిత్యేతద్వ్యాచష్టే - క్వచిత్కాలేన విషమితం ప్రతికూలతాం నీతం- యద్రాజకులం - తదేవ రక్షః తేనాపహృతాః ప్రియతమధనరూపాః అసవో యస్య - విగతాని జీవలక్షణాని హర్షాదీని యస్య- శూరైర్హృతస్వ ఇత్యస్య నైవ వ్యాఖ్యాతం॥౧౭॥ క్వచిచ్చ గంధర్వపురం ప్రవిష్ట ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ కదాచిదితి॥ కదాచిన్మనోరథప్రాప్తం పిత్రాద్యసదేవ సదితి మత్వా - పూర్వం గంధర్వపురవదఘటమానదర్శనముక్తం- ఇదానీం తన్నిమిత్తసుఖాసక్తిరుచ్యత ఇతి భేదః॥౧౮॥ చరన్ క్వచిదిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిదితి॥ క్వచిద్గృహాశ్రమే యాః కర్మచోదనాస్తాసామతిభరో విస్తారః- స ఏవ గిరిస్తమారురుక్షమాణః తదంతం గంతుమిచ్ఛన్॥౧౯॥ పదే పదేఽభ్యంతరవహ్నినేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ క్వచిచ్చ దుస్సహేనేతి॥౨౦॥ క్వచిచ్చ నిగీర్ణోఽజగరాహినేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ స ఏవేతి॥౨౧॥ దష్ట

స్మృతేతఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥కదాచిదితి॥మానోగర్వఏవదంష్ట్రా-పరపీడాకరత్వాత్-భగ్నామానదంష్ట్రాయస్య- అతఏవలబ్ధోనిద్రాయాఃక్షణోపియేన॥౨౧॥కర్హిస్మచిత్ క్షుద్రరసానిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥కర్హీతి॥ యదానిహతోభవతి-తదాసద్యఏవనిరయమేవేతి॥౨౨॥ప్రసంగాత్ప్రవృత్తస్యకర్మణఃసంసారహేతుత్వంస్ఫుటయతి॥అథచేతి॥ యద్యస్మాదేవంతస్మాత్ -అథఅనంతరమేవ-ఉభయథాఇహచపరత్రచ - అస్మిన్ ప్రవృత్తిమార్గేసంసారస్యావపనంజన్మక్షేత్రంకర్మోదాహరంతి॥౨౩॥తతాసత్కృచ్ఛ్రాత్ప్రతిలబ్ధమానఇవేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ ముక్తఇతి॥ యదిబంధాన్ముక్తోభవతి-తర్హితతస్సకాశాదన్యోహరతి-తస్మాదప్యన్యః-నత్వసౌభోక్తుంలభతఇత్యర్థః॥౨౪॥క్వచిచ్చశీతవాతపేత్యేతద్వ్యాచష్టే క్వచిచ్చేతి॥శీతాదయఃఅనేకాఆధిదైవికాద్యాయాదశాః-దుఃఖావస్థాః-తాసాం॥౨౫॥క్వచిన్మిథఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥క్వచిన్మిథఇతి॥క్వచిన్మిథోయత్కించిద్ధనంవ్యవహరన్ - కాకణికామాత్రంవింశతికపర్దికామాత్రం-తతోపిన్యూనంయత్కించిదపహరన్ విద్వేషమేతి॥ ౨౬॥ అధ్వన్యముష్మిన్నురుకృచ్ఛ్రవిత్తబాధోపసర్గైరిత్యుక్తానుపసర్గాన్ప్రపంచయతి॥ అధ్వన్యముష్మిన్నిమేఉరుకృచ్ఛ్రవిత్తబాధాదయఃతథాఉపసర్గాఃసుఖదుఃఖాదయశ్చ॥ ౨౭॥ శ్లో॥ వ్యాఘ్రాదిభిః పునరుక్త

ఇవశేతేనాన్యత్కించనవేదశవఇవాపవిద్ధః॥౨౧॥కదాచిద్భగ్నమానదంష్ట్రోదుర్జనదందశూకైరలబ్ధనిద్రాక్షణోవ్యథితహృదయేనానుక్షీయమాణవిజ్ఞానోంధకూపేంధవత్పతతి॥౨౨॥ కర్హిచిత్స్మకామమధులవాన్విచిన్వన్-యదాపరదారపరద్రవ్యాణ్యవరుంధానోరాజ్ఞాస్వామిభిర్వానిహతఃపతత్యపారేనిరయే॥౨౩॥అథచతస్మాదుభయథాపిహికర్మాస్మిన్నాత్మనస్సంసారావపనముదాహరంతి॥౨౪॥ ముక్తస్తతోయదిబంధాద్దేవదత్తఉపాచ్ఛినత్తి-తస్మాదపివిష్ణుమిత్రఇత్యనవస్థితిః॥౨౫॥ క్వచిచ్చశీతవాతాద్యనేకాధిదైవికభౌతికాత్మీయానాందశానాంప్రతినివారణాయాకల్పోదురంతచింతయావిషణ్ణఆస్తే॥ ౨౬॥ క్వచిన్మిథోన్యేభ్యోవాకాకణికామాత్రమప్యపవ్యవహరన్యత్కించిద్వావిద్వేషమేతివిత్తశాఠ్యాత్॥ ౨౭॥అధ్వన్యముష్మిన్నిమఉపసర్గాస్తథాసుఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమోదమోదశోకమోహమాత్సర్యేర్ష్యావమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః॥౨౮॥ క్వాపిదేవమాయయాస్త్రియాభుజలతోపగూఢఃప్రస్కన్నవివేకవిజ్ఞానస్తద్విహారగృహారంభాకులహృదయస్తదాశ్రయావసక్తసుతదుహితృకళత్రభాషితావలోకవిచేష్టితాపహృతహృదయ ఆత్మానమజితాత్మాపారేంధతమసిప్రహిణోతి॥౨౯॥కదాచిదీశ్వరస్యభగవతోవిష్ణోశ్చక్రాత్పరమాణ్వాదిద్విపరార్ధాపవర్గకాలోపలక్షణపరివర్తితేనవయసారంహసాహరతఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతాదీనాం భూతానామనిమిషతో నిమిషతాంవిత్రస్తహృదయస్తమేవేశ్వరంకాలచక్రనిజాయుధంసాక్షాద్భగవంతంయజ్ఞపురుషమనాదృత్య పాషండదేవతాఃకంకగృధ్రబకవటప్రాయాఆర్యసమయపరిహృతాఃసాంకేత్యేనాభిధత్తే॥౩౦॥ యదాతుపాషండైరాత్మాభివంచితైరురువంచితో బ్రహ్మకులంసమావిశంస్తేషాంశీలముపనయనాదిశ్రౌతస్మార్తనిత్యకర్మానుష్ఠానేనభగవతోయజ్ఞపురుషస్యారాధనమేవతదరోచయన్-శూద్రకులంభజతినిగమాచారే - అ

శ్చనానాపాషండైరతఃపరంమార్గమోపిభవాధ్యాయస్సంప్రదాయేనతీర్యతే॥ తత్ర ప్రసజ్జతిక్వాపీత్యాదినాసింహావలోకనన్యాయేనోక్తమర్థమపక్రమ్యక్రమేణవ్యాచష్టే॥క్వాపీతి॥ప్రస్కన్నంఅపగళితంవివేకజ్ఞానంయస్య - తస్యాఃస్త్రియావిహారగృహంక్రీడాగృహం - తదారంభేఆకులంహృదయంయస్యఅనేనప్రసజ్జతీత్యాదివ్యాఖ్యాతం- తదాశ్రయేత్యాదివ్యాచష్టే -,తస్యాఃఆశ్రయమేవసక్తాఃసంలగ్నాఃసుతాదుహితరశ్చకళత్రంచసైవస్త్రీతేషాంభాషితాదిభిరపహృతంహృదయంయస్య-ప్రహిణోతిప్రక్షిపతి॥౨౯॥క్వచిత్కదాచిదరిచక్రతఃత్రసన్నిత్యేతద్వ్యాచష్టే ॥ కదాచిదితి॥ పరమాణురాదిఃద్విపరార్ధోపవర్గోంతఃయస్యకాలస్యసకాలఉపలక్షణంయస్య-పరివర్తితస్య- తేనపరివర్తితేనపరిభ్రమణేన-కామోపలక్షణాదితిపృథక్పదత్వేనపాఠే-కాలస్వరూపాదిత్యర్థః-రంహసాశీఘ్రేణ-పరివర్తితేనపరిభ్రమణేన - వయసాబాల్యాదిక్రమేణ-బ్రహ్మణఆభివ్యాప్యతృణస్తంబాదీనిభూతాని-హరతఃచక్రతఃసకాశాత్-విత్రస్తహృదయస్సన్ పాషండదేవతాఆభిముఖ్యేనధత్తఇత్యన్వయః-అనిమిషతఃనిమేషమకుర్వతః-అప్రమత్తాదిత్యర్థః - నిమిషతాంప్రతీకారంకర్తుమశక్తానామిత్యర్థః॥కర్మణిషష్ఠీ-కాలచక్రంనిజంనిత్యమాయుధంయస్య - సాంకేత్యేనమూలప్రమాణశూన్యేనపాషండాగమేన॥౩౦॥తైర్వంచితఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥యదాత్వితి॥ఆత్మాఅభివంచితోయైస్తైః-ఉరుఅధికంవంచితస్సన్

తేషాం బ్రాహ్మణానాం-యచ్ఛీలముపనయనాది-తదరోచయన్ శూద్రవద్వర్తతే - నిగమోక్తాచారే అశుద్ధితః స్వస్యాశు
ద్ధ్యభావాత్ -యస్యశూద్రస్య కేవలంమిథునీభావః కుటుంబభరణంచ వ్యాపారః నాగ్నిహోత్రాదిః ॥ ౩౧ ॥ తజ్జాతి
రాసేనేత్యాదివ్యాచష్టే॥తత్రాపీతి॥తత్రాపినిరవరోధః ప్రతిబంధరహితః - స్వైరేణ స్వేచ్ఛయా క్రీడన్ విస్మృతమృ
త్యుకాలస్సన్॥౩౨॥ ద్రుమేష్వరంస్యన్నిత్యేతద్వ్యాచష్టే ॥ క్వచిదితి ॥ వానరో ద్రుమవత్ వృక్షేష్వివ గృహేష్వరం
స్యన్ క్రీడన్ వ్యవాయక్షణః మైథునోత్సవో భవతి॥౩౩॥క్వచిత్ప్రమాదాదిత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ఏవమితి॥ ఏవమధ్వనిసు
ఖముఖాద్యవరుంధానః-గిరికందర ప్రాయేతమసి-రోగాద్యాపది - పతన్నితి శేషః క్వచిచ్ఛీతవాతేత్యాదిపూర్వస్మాద
ధికోక్తిః రోగాద్యాపదిపతితస్సన్-శీతాదిభిః క్లిశ్యన్నాస్త ఇత్యర్థః॥౩౪॥ తదేవంసింహావలోకనవ్యాయేనోక్తమర్థ
మపకృష్య వ్యాఖ్యాయ-క్రమస్థమనువర్తయితుం-పూర్వోక్తమేవానువదతి॥క్వచిన్మిథ ఇతి॥ యత్కించిద్ధనంహరన్ద్వేష
ముపయాతి॥౩౫॥క్వచిత్క్వచిత్క్షీణధన ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే॥క్వచిదితి॥ అప్రతిలబ్ధంయన్మనోరథేనోపగతంవాంఛితం-
యస్స్వం-తస్యాదానే స్వీకారే-నిశ్చితమతిస్సన్॥౩౬॥అన్యోన్యవిత్తవ్యతిషంగేత్యేతద్వ్యాచష్టే॥ఏవమితి ॥ ఆపవహతి

శుద్ధితోయస్యమిథునీభావః కుటుంబభరణంచ యథా వానరజాతేః॥ ౩౧ ॥ తత్రాపినిరవరోధస్స్వైరేణ
విహరన్నతికృపణబుద్ధిరన్యోన్యముఖనిరీక్షణాదిగ్రామ్యకర్మణైవ విస్మృతకాలావధిః॥ ౩౨॥ క్వచిద్ద్రుమ
వదైహికార్థేషు గృహేషు రంస్యన్-యథావానరస్సుతదారవత్సలో వ్యవాయక్షణః॥ ౩౩॥ ఏవమధ్వన్య
వరుంధానో మృత్యుగజభయాత్తమసి గిరికందర ప్రాయే- క్వచిచ్ఛీతవాతవర్షాద్యనేకాధిదైవికభౌతి
కాత్మీయానాం దశానాం ప్రతినివారణాయాకల్పోఽపరంతచింతయా విషణ్ణ ఆస్తే॥ ౩౪॥ క్వచిన్మిథో వ్యవ
హరన్ కాకణికామాత్రమప్యపహరన్ యత్కించిద్వా విద్వేషముపయాతి విత్తశాఠ్యేన కదాచిత్ ॥౩౫॥ క్వ
చిత్క్వచిత్ క్షీణధనశ్శయ్యాసనాద్యుపభోగవిహీనో యావదప్రతిలబ్ధమనోరథోపగతస్యాదానే వ్యవ
సితమతిస్తతోఽవమానాదీని లభతే॥౩౬॥ఏవంవిత్తవ్యతిషంగవివృద్ధవైరానుబంధోఽపి- పూర్వవాసనయా
మిథ ఉద్వహత్యథాపవహతి చ॥౩౭॥ఏతస్మిన్ సంసారాధ్వని నానాక్లేశోపసర్గబాధిత- ఆ
పన్నవిపన్నోయత్ర యస్తము హవేతరస్తత్ర తత్ర విసృజ్య జాతంజాతముపాదాయ శోచన్ ముహ్యన్ బిభ్యన్
వివదన్ సంహృష్యన్ గాయన్నహ్యమానస్సాధువర్జితో నైవావర్తతేఽద్యాపి యత ఆరబ్ధ ఏష నరలోకసా
ర్థస్తమధ్వనః పారముపదిశతి॥౩౮॥యదిదం యోగానుశాసనంనావా ఏతదవరుంధతే యన్న్యస్తదండా
మునయ ఉపశాంతాత్మానస్సమవగచ్ఛంతి॥౩౯॥యదపిదిగిభజయినో యజ్వినో యే వై రాజర్షయో నైవైతద్వ్రజంతి
కింతుపరంమృధేశయీరన్ అస్మిన్నేవాయం మమేతి కృతవైరానుబంధాః- యాంవిసృజ్య స్వయముపసంహృ
తాః॥ ౪౦॥ కర్మవల్లీమవలంబ్య తత ఆపదః కథంచిన్నరకాద్విముక్తః పునరప్యేవం సంసారాధ్వని వర్త
మానో నరలోకసార్థమేవోపయాత్యేవముపరిగతోఽపి॥౪౧॥తస్యేదముపగాయంతి॥౪౨॥ శ్లో॥ ఆర్షభస్యే
హరాజర్షేర్మనసాపిమహాత్మనః।నానువర్త్మార్హతి నృపో మక్షికేవ గరుత్మతః॥ ౪౩॥ యో దుస్త్యజాన్
దారసుతాన్ సుహృద్రాజ్యం హృదిస్పృశః।జహౌ యువైవ మలవదుత్తమశ్లోకలాలసః॥౪౪॥ యో దుస్త్య

త్యజత్॥౩౭॥అధ్వన్యముష్మిన్నిత్యేతదాదివ్యాచష్టే। ఏతస్మిన్నితి॥ఆపన్నః ఆపదం ప్రాప్తః - విపన్నో వినష్టః-యః తమితర
స్తత్రైవ విసృజ్య-నహ్యమానః బధ్యమానః-సాధువర్జితః సాధువ్యతిరిక్తః॥౩౮॥అన్యావృత్తౌ హేతుమాహ॥ యదిదమితి॥
౩౯॥మనస్వినఇత్యాదివ్యాచష్టే॥యదపీతి॥యే వై రాజర్షయః- తేపి నావరుంధతే-కింతు-పరం కేవలం- మృధే శయీరన్॥
౪౦॥ప్రసజ్జతీత్యాదిగిరికందర ఇత్యేతదంతం-అపకృష్య వ్యాఖ్యాతం గ్రంథమతిక్రమ్య - వల్లీం గృహీత్వేత్యాదిగ్రంథం వ్యా
చష్టే॥కర్మవల్లీమితి॥ఏవముపరి స్వర్గం గతోఽపి- నరలోకసార్థమేవోపయాతి॥౪౧॥తదేవం భరతోక్తం వ్యాఖ్యాయ- తచ్చ
రితే సంగ్రహశ్లోకానాహ॥తస్యేతి॥తస్యేదం కర్మ-శ్లోకైరుపగాయంతి॥౪౨॥ఆర్షభస్యేతి॥ ఆర్షభస్య ఋషభపుత్రస్య-
అన్యో నృపః అనువర్త్మ నార్హతి వర్త్మ అనుగంతుం న శక్నోతి॥౪౩॥తత్ర హేతుమాహ।య ఇతి॥సుహృద్రాజ్య యోర్ద్వయోః
నైక్యం-యో దుస్త్యజాన్ దారాదీన్-విష్ఠామివ జహౌ-తస్యార్షభస్యేతి సంబంధః-దుస్త్యజత్వే హేతుః-హృదిస్పృ
శః మనోజ్ఞాన్-త్యాగే హేతుః-ఉత్తమశ్లోకలాలసః లంపటః యః॥౪౪॥తస్యైవం విషయత్యాగో నవిచిత్రమిత్యాహ॥యఇ
తి॥యఏవంభూతో సౌనృపః-సః క్షిత్యాదీన్ నైచ్ఛదితియత్తదుచితం-సదయావలోకాం భరతస్య దయాయాయథా భవత్యేవమ

వలోకో యస్యా ఇతి-పరిజనావలోకః। శ్రియాముపచర్యతే-యతః-మధుద్విషః సేవాయామనురక్తం మనో యేషాం తేషాం మహతాం అభవో మోక్షోఽపి ఫల్గుః తుచ్ఛ ఏవ॥౪౨॥ సేవానురాగమేవాహ। యజ్ఞాయేతి॥ యజ్ఞరూపాయ- ధర్మపతయే యజ్ఞాదిఫలప్రదాత్రే-విధౌ నైపుణ్యం యస్య తస్మై-ధర్మానుష్ఠాత్ర ఇత్యర్థః- యోగో ఽష్టాంగస్తస్మై-సాంఖ్యం జ్ఞానం - తద్భిరః ప్రధానం ఫలం యస్య తస్మై- ప్రకృతీశ్వరాయ మాయానియంత్రే- అతఏవ - నారం జీవసమూహః-స ఏవాయనమాశ్రయో యస్య-సర్వజీవనియంత్ర ఇత్యర్థః - ఏవం కర్మజ్ఞానదేవతా కాండైః ప్రతిపాదితాయ - హరయే నమ ఇతి ఉదారం ఉచ్చైః-యః సమ్యగుచ్చారితవాన్-మృగత్వం మృగదేహమపి-హాస్యన్ త్యక్ష్యన్- య ఏవంభూతః తస్య-తదుచితమితి వా-తస్యానువర్త్మనా స్థితీతి వా సంబంధః॥౪౩॥ భరతచరిత్రశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ఇదమితి॥ భాగవతైః సభాజితాః అవదాతాః-శుద్ధాః గుణాః కర్మాణి చ-యస్య-తస్య భరతస్యానుచరితం-యోఽనుశృణోతి- స ఆత్మన ఏవ సకాశాత్ -సర్వా ఆశిష ఆశాస్తే స్వత ఏవ ప్రాప్నోతి నతు కాంచిదపి పరస్మాదపేక్షత ఇత్యర్థః॥౪౪॥ ******************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా

జగ్రాహ విసుతస్త్వజనాత్ దారాన్ ప్రార్థ్యాం శ్రియం సురవరైః సదయావలోకామ్। నైచ్ఛన్నృపస్తదుచితం మహతాం మధుద్విట్సేవానురక్తమనసామభవోఽపి ఫల్గుః ॥౪౨॥ యజ్ఞాయ ధర్మపతయే విధినైపుణాయ యోగాయ సాంఖ్యశిరసే ప్రకృతీశ్వరాయ। నారాయణాయ హరయే నమ ఇత్యుదారం హాస్యన్మృగత్వమపి యః సముదాజహార॥౪౩॥ ఇదం భాగవతసభాజితావదాతగుణకర్మణో రాజర్షేర్భరతస్యానుచరితం స్వస్త్యయనమాయుష్యం ధన్యం యశస్యం స్వర్గ్యమపవర్గ్యం చానుశృణోత్యాఖ్యాస్యత్యభినందతి చ సర్వా ఏవాశిష ఆత్మన ఆశాస్తే న కాంచన పరత ఇతి॥౪౪॥ ******************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-చతుర్దశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ భరతస్యాత్మజః సుమతిర్నామాభిహితో యము హ వావ కేచిత్పాషండిన ఋషభపదవీమనువర్తమానం చానార్యా అవేదసమామ్నాతాం దేవతాం - స్వమనీషయా పాపీయస్యా కలౌ కల్పయిష్యంతి ॥౧॥ తస్మాద్వృద్ధసేనాయాం దేవతాజిన్నామ పుత్రోఽభవత్ ॥౧॥ అథాసుర్యాం తత్తనయో దేవద్యుమ్నస్తతో ధేనుమత్యాం సుతః పరమేష్ఠీ-తస్య సువర్చలాయాం ప్రతీహ ఉపజాతః-య ఆత్మవిద్యామాఖ్యాయ స్వయం సంశుద్ధో మహాపురుషమనుసస్మార ॥౨॥ ప్రతీహాత్సువర్చలాయాం ప్రతిహర్త్రాదయస్త్రయ ఆసన్నిజ్యాకోవిదాః సూనవః ప్రతిహర్తుః స్తుత్యాం అజభూమానావజనిషాతామ్ ॥౩॥ భూమ్న ఋషికుల్యాయాముద్గీథస్తతః ప్రస్తోతా దేవకుల్యాయాం ప్రస్తోతుర్నియుత్సాయాం హృదయజ ఆసీద్విభుః॥౪॥ విభో రత్యాం చ పృథుషేణః-తస్మాన్నక్త ఆకూత్యాం జజ్ఞే ॥౫॥ నక్తాద్ద్రుతిపుత్రో గయో నామ రాజర్షిప్రవర ఉదారశ్రవా అజాయత॥౬॥ సాక్షాద్భగవతో విష్ణోర్జగద్రిరక్షిషయా గృహీతసత్త్వస్య కలాత్మవత్త్వాదిలక్షణేన మహాపురుషతాం ప్రాప్తః ॥౭॥ స వై స్వధర్మేణ ప్రజాపాలనపోషణప్రీణనోపలాలనానుశాసనలక్షణేనేజ్యాదినా చ- భగవతి మహాపురుషే పరావరే బ్రహ్మణి సర్వాత్మనార్పితపరమార్థలక్షణేన - బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవయాపాదితభగవద్భక్తియోగేన చాభీక్ష్ణశః పరిభావితాతిశుద్ధమతిరుపరతానాత్మ్య ఆత్మని

శ్లో॥ ఏవమష్టభిరధ్యాయైర్భరతస్యోక్తమీహితమ్। తతః పంచదశేతస్యకీర్త్యంతే వంశజా నృపాః ॥ భరతస్యేతి॥ ఋషభపదవీం జీవన్ముక్తిమార్గం-అనువర్తమానం- యం-దృష్ట్వేతి శేషః-యద్వా యం సుమతిం-అవేదసమామ్నాతాం దేవతాం కల్పయిష్యంతి-బుద్ధోఽయం సాక్షాదవతీర్ణ ఇతి మన్యంత ఇత్యర్థః॥౧॥ అథేతి॥ తత్తనయః దేవతాజితః పుత్రః - ఆత్మవిద్యా బహుభ్యః ఆఖ్యాయ-వ్యాఖ్యానేనైవ స్వయం సంశుద్ధో ఽనుసస్మార అపరోక్షతయా అనుభూతవాన్ ॥౨॥ ప్రతీహాదితి॥ ప్రతిహర్తా-ప్రస్తోతా-ఉద్గాతేతి-త్రయో యజ్ఞనిపుణాః-సూనవ ఆసన్-అజనిషాతాం జాతౌ॥౩॥ భూమ్న ఇతి॥ హృదయజః పుత్రః॥౪॥౫॥౬॥ సాక్షాదితి॥ జగతో రిరక్షిషుతయా గృహీతం సత్త్వం యేన తస్య విష్ణోః-కలా అంశస్సన్ ॥౭॥ మహాపురుషత్వమేవాహ॥ స వా ఇతి॥ ధర్మః తస్య ద్వివిధః-అభిషిక్తత్వాత్ప్రజాపాలనాదిరేకః-గృహస్థత్వాదిజ్యాదిశ్చాపరః-ద్వివిధోఽపి భగవతి సర్వాత్మనా అర్పితస్సన్-పరమార్థలక్షణః తేన పరిభావితా సంస్కృతా-అతో విశుద్ధా మతిర్యస్య అతఏవోపరతమనాత్మ్యం దేహాద్యహంభావో యస్మిన్ తస్మిన్ - ఆత్మని ద్వితీయస్యైవ యమేవోపలభ్యమానే బ్రహ్మణ్యాత్మానుభవో యస్య

తాదృశోఽపి నిరభిమాన ఏవ-అవనిం అజుగుపత్ పాలయామాస ॥౮॥ గయమితి॥ కర్మభిర్గయం-కః ప్రతియాతి అనుకరోతి-నకోఽపీత్యర్థః-అత్ర హేతుః-యజ్ఞాదిరూపః-భగవతః-కళాంగయమ్యతే అన్వయః ఇత్యనుషంగః- అభిమానః సర్వతో మానా స్పదం-మనస్వీతి వా-సమాగతా సంప్రాప్తా శ్రీర్యేన-యమితి వా-సతాం సదసః సభాయాః పతిః సతాం సేవకః-యజ్ఞా-యజ్ఞాదిరూపోఽపి-భగవతః-కళాస్మృతే గయం కోఽన్యః ప్రతియాతీత్యన్వయః॥౧౦॥ యమితి॥ సతీః సత్యాః అతాప్త్ర్యస్త్వాత్పృ తమార్థేద్వితీయా-సత్యాః ఆశిషో యాసాం తాః దక్షకన్యాః శ్రద్ధా మైత్రీ దయేత్యాద్యాః-నిరాశిషోఽపి-యస్య ప్రజానామా శిషః కామధుక్-ధరా మదుహే-తస్య గుణ ఏవ వత్సః- తేన స్నుతమూధో యస్యాః పృథివ్యాః-యచ్ఛబ్దానాం-గయం కః ప్రతియాతీతి సంబంధః ॥౧౧॥ ఛందాంసీతి ॥ ఛందాంసి వేదాః -తద్విహితకర్మాణి చ - మఘవాన్ మఘవాః- యుధిప్ర త్యంచితాః బాణైః ప్రతిపూజితాః న్నృపాః-యస్య బలిమాజహ్రుః అర్పయామాసుః-ధర్మేణ పాలనేన దక్షిణాదిభిశ్చ - య థా ప్రత్యంచితాః ప్రీతాః తథా పరత్ర లోకాంతరే - ఆశిషాం ధర్మఫలానాం-షష్ఠమంశమాజహ్రుః ॥ శ్లో ॥ పుణ్యాత్ ష డ్భాగమాదత్తే న్యాయేన పరిపాలయన్నితి స్మృతేః ॥౧౨॥ యస్యేతి ॥ ఉరుసోమపీథే బహుసోమపానే-అధ్వరే యజ్ఞే గ

స్వయముపలభ్యమానబ్రహ్మాత్మానుభవోఽపి నిరభిమాన ఏవావనిమజూగుపత్ ॥౮॥ తస్యేమాం గాథాం పా ణ్డవేయ పురావిద ఉపగాయంతి ॥౯॥ శ్లో॥ గయం నృపః కః ప్రతియాతి కర్మభిర్యజ్వాభిమానీ బహువిద్ధర్మగో ప్తా। సమాగతశ్రీః సదసస్పతిస్సతాం సత్సేవకోఽన్యో భగవత్కళామృతే॥౧౦॥ యమభ్యషించన్ పరయా ముదా సతీః సత్యాశిషో దక్షకన్యాః సరిద్భిః। యస్య ప్రజానాం దుదుహే ధరాఽశిషో నిరాశిషో గుణవత్స స్నుతోధాః॥౧౧॥ ఛందాంస్యకామస్య చ యస్య కామాన్ దుదూహురాజహ్రురథో బలిం నృపాః। ప్రత్యం చితా యుధి ధర్మేణ విప్రా యదాశిషాం షష్ఠమంశం పరేత్య ॥౧౨॥ యస్యాధ్వరే భగవానధ్వరాత్మా మఘోని మాద్యత్యురుసోమపీథే। శ్రద్ధావిశుద్ధాచలభక్తియోగసమర్పితేజ్యాఫలమాజహార॥౧౩॥ యత్ప్రీ ణనాద్బర్హిషి దేవతిర్యఙ్మనుష్యవీరుత్తృణమావిరించాత్। ప్రీయేత సద్యస్స హ విశ్వజీవః ప్రీతస్స్వయం ప్రీ తిమగాద్గయస్య॥౧౪॥ గయాజ్జయంత్యాం చిత్రరథః సుగతిరవరోధన ఇతి త్రయః పుత్రా బభూవుః॥౧౫॥ చిత్రరథాదూర్ణాయాం సమ్రాడజనిష్ట- తత ఉత్కలాయాం మరీచిర్మరీచేర్బిందుమత్యాం బిందుమానుదపా యత॥౧౬॥ తస్మాత్సరఘాయాం మధుర్నామాభవత్ -మధోస్సుమనసి వీరవ్రతః॥౧౭॥ తతో భోజాయాం మన్థుప్రమన్థూ జజ్ఞాతే-మన్థోస్సత్యాయాం భౌవనః ॥ ౧౮ ॥ తతో దూషణాయాం త్వష్టాజనిష్ట-త్వష్టుర్వి రోచనాయాం విరజః॥౧౯॥ తస్య శతజిత్ప్రవరం పుత్రశతం కన్యా చ విషూచ్యాం కిల జాతమ్॥౨౦॥ తత్రా యం శ్లోకః॥ ప్రైయవ్రతం వంశమిమం విరజశ్చరమోద్భవః। అకరోదత్యలం కీర్త్యా విష్ణుస్సురగణం యథా ॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే పంచదశోఽధ్యాయః॥ ********************************

రాజా॥ ఉక్తస్త్వయా భూమండలాయామవిశేషో యావదాదిత్యస్తపతి యత్ర యత్ర చాసౌ జ్యోతిషాం గణైశ్చంద్రమా వా సహ దృశ్యతే- తత్రాపి ప్రియవ్రతరథచరణపరిఖాతైస్సప్తసింధవ ఉపక్లృప్తాః ॥ ౧ ॥

యత ఏతస్యాస్సప్తద్వీపవిశేషవికల్పస్త్వయా భగవన్ ఖలు సూచితః॥౨॥ ఏతదేవాఖిలమహం మానతో ల క్షణతశ్చ సర్వం విజిజ్ఞాసామి॥౩॥ (?)

ఘోని ఇంద్రే-మాద్యతి మదం ప్రాప్నువతి సతి-శ్రద్ధయా విశుద్ధో యః అచలో భక్తియోగః- తేన సమర్పితమిజ్యాఫలం-ఆ జహార అగ్రహీత్ స్వయమిత్యర్థః॥౧౩॥ యదితి॥ యస్య భగవతః ప్రీణనాత్ -దేవాదీనాం స్వం స్వం తృప్త్యర్థం - త త్ సద్యః ప్రీయేత ప్రీతిం గచ్ఛేత్ - స విశ్వజీవః సర్వాంతర్యామీ స్వయం ప్రీతియాపవ-బర్హిషి యజ్ఞే-గయస్య-హవిష్పట్ట-ప్రీతిమగాత్ తృప్తోఽస్మీతి ప్రత్యక్షం ప్రీతిమాపేత్యర్థః॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ తస్మాదితి॥ సుమనసి స్త్రియాం॥౧౭॥౧౮॥ ౧౯॥౨౦॥ ప్రైయవ్రతమితి॥ కీర్త్యా-అతిశయేన అలమకరోత్ భూషితవాన్ ॥౨౧॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యానం

శ్లో॥ ప్రాగుక్తద్వీపసింధ్వాదిమానవిన్యాసరూపకః। స్పష్టం ప్రవక్ష్యతే గ్రంథః పంచాధ్యాయ్యా హ్యనంతరమ్ ॥ షోడశే ధరణ్యాకార ఊర్ధ్వం పరితస్సన్నివేశతః। మేరోస్థానిర్ణయార్థం జంబూద్వీపో నిరూప్యతే ॥ ప్రియవ్రతచరితే ప్రాప సప్తద్వీపాది కల్పనాం తద్విశేషం జిజ్ఞాసుః కథాం తే పరిపృచ్ఛతి॥ ఉక్త ఇతి ॥ కింపర్యంతముక్తస్తదాహ - యావదాదిత్యస్తపతి-యత్ర యత్ర చాసౌ శుక్లకృష్ణపక్షయోర్నక్షత్రగణైస్సహ చంద్రమా వా దృశ్యతే తావత్ ॥౧॥ యత ఇతి॥ యతః ఏభ్యః సింధుభ్యః

భ్యః ఏతస్యాః భువః-సంస్థానతః సంక్షేపతో దర్శితః॥౨॥ జిజ్ఞాసాయాః ఫలమాహ-భగవత ఇతి॥౩॥ నేతి॥ మాయాగుణవిభూతిస్తస్యాః- కాష్ఠామంతం రూపం సన్నివేశః-లక్షణం చ॥౪॥ యో వా ఇతి॥ కువలయం భూమండలం-తదేవ కమలం-తస్య కోశాః సప్తద్వీపాః- తేష్వభ్యంతరకోశః-ప్రథమో జంబూద్వీపః - నియుతయోజనః శాలః లక్షయోజనవిస్తీర్ణః-నవయోజనసహస్రాయామాః ఏషాం- ఆయామో దైర్ఘ్యం విస్తారః - ఏతచ్చేళావృతభద్రాశ్వకేతుమాలవ్యతిరేకేణ ద్రష్టవ్యం-ఇళావృతస్య తు త్రింశద్యోజనసహస్రాయామత్వాత్-తయోశ్చైకత్రింశద్యోజనసహస్రాయామత్వాత్ కేచిత్తు నీలనిషధయోః సంలగ్నాద్ద్వీపస్య సమగ్రప్రదేశమంగీకృత్య - తయోరపి మధ్యసంకుచితత్వేన నవయోజనసహస్రాయామత్వం సంపాదయంతి-సన్నివేశశ్చ వాయునోక్తః శ్లో॥ ధనుర్వత్సంస్థితే జ్ఞేయే ద్వే వర్షే దక్షిణోత్తరే। దీర్ఘాణి తత్ర చత్వారి చతురస్రమిళావృతమితి॥౬॥ ఏషామితి॥ నాభ్యం మధ్యే - ద్వీపస్యాయామో లక్షయోజనప్రమాణస్తావానేవ సమున్నాహః ఉచ్ఛ్రాయో యస్య-మూలే షోడశయోజనసహస్రవిగతః- తావతా షోడశయోజనసహస్రమానేన-చతురశీతియోజనసహస్రమానేన చ-బహిర్దృశ్యతే-ఏవం లక్షయోజనసమున్నాహః॥౭॥ ఉత్తరోత్తరేణేతి॥ ఉత్తరోత్తరేణేళావృతం-ఇళావృతస్యోత్తరోత్తరతః క్రమేణ నీలాదయస్త్రయో మర్యాదాగిరయః-ప్రాగాయతాః- పూ

క్షిణతశ్చ సర్వం జిజ్ఞాసామి భగవతో గుణమయే స్థూలరూప ఆవేశితం మనో హ్యగుణేఽపి సూక్ష్మతమ ఆత్మజ్యోతిషి పరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవాఖ్యే క్షమమావేశితం- తదు హైవైతద్గురోఽర్హస్యనువర్ణయితుమితి॥౩॥ శ్రీశుకః॥ న వై మహారాజ భగవతో మాయాగుణవిభూతేః స్థానవిశేషాణాం నామరూపతః కాష్ఠాం మనసా వచసా వాధిగంతుమలం విబుధాయుషాపి పురుషస్తస్మాత్ప్రాధాన్యేనైవ భూగోళవిశేషం నామరూపలక్షణతో వ్యాఖ్యాస్యామః॥౪॥ యో వాయం ద్వీపః కువలయకమలకోశాభ్యంతరకోశో నియుతయోజనవిశాలః సమవర్తులో యథా పుష్కరపత్రం-యస్మిన్నవవర్షాణి నవయోజనసహస్రాయామాన్యష్టభిర్మర్యాదాగిరిభిః సువిభక్తాని భవంతి॥౬॥ ఏషాం మధ్యే ఇళావృతం నామాభ్యంతరవర్షం-యస్య నాభ్యామవస్థితః సర్వతః సౌవర్ణః కులగిరిరాజో మేరుః-ద్వీపాయామసమున్నాహః కర్ణికాభూతః కువలయకమలస్య మూర్ధని ద్వాత్రింశత్సహస్రయోజనవితతో మూలే షోడశ సహస్రయోజనవితతస్తావతాంతర్భూమ్యాం ప్రవిష్టః॥౭॥ ఉత్తరోత్తరేణేళావృతం నీలః శ్వేతః శృంగవానితి త్రయో రమ్యకహిరణ్మయకురూణాం త్రయాణాం వర్షాణాం మర్యాదాగిరయః ప్రాగాయతాః ఉభయతః క్షారోదావధయో ద్విసహస్రపృథవ ఏకైకశః పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాదుత్తరోత్తరో దశాంశాధికాంశేన దైర్ఘ్య ఏవ హ్రసంతి॥౮॥ ఏవం దక్షిణేనేళావృతం నిషధో హేమకూటో హిమాలయ ఇతి ప్రాగాయతాః-యథా నీలాదయోఽయుతయోజనోత్సేధా హరివర్షకింపురుషభారతవర్షాణాం యథాసంఖ్యం॥౯॥ తథైవేళావృతమపరేణ పూర్వేణ చ మాల్యవద్గంధమాదనావానీలనిషధాయతౌ ద్విసహస్రపృథూ కేతుమాలభద్రాశ్వయోః సీమానం విదధాతే॥౧౦॥ మందరో మేరుమందరః సుపార్శ్వః కుముద ఇత్యయుతయోజనవిస్తారోన్నా

ర్వతో దీర్ఘాః క్షారోదపర్యవధయ ఏషాం-ద్విసహస్రయోజనవిస్తీర్ణాః-దశాంశాదిషదధికో యోంశస్తేన దైర్ఘ్య ఏవ హ్రసంతి-న తూచ్చత్వే పృథుత్వే వా॥ యథోక్తం విష్ణుపురాణే॥ శ్లో॥ లక్షప్రమాణౌ ద్వౌ మధ్యే దశహీనాస్తథాపర ఇతి ॥ ఏతచ్చ స్థూలదృష్ట్యైవోక్తం తయోరపి యథావన్మధ్యసంస్థత్వాభావేన లక్షప్రమాణత్వాభావాత్ ॥౮॥ ఏవమితి॥ అయుతయోజన ఉత్సేధ ఉచ్ఛ్రాయో యేషాం-అయం చోత్సేధో నీలాదీనామపి ద్రష్టవ్యః - నీలాదిపృథుత్వం చైషామపి ద్రష్టవ్యం- యథాసంఖ్యం మర్యాదాగిరయ ఇతి శేషః॥౯॥ తథైవేతి ॥ ఆనీలనిషధాయతౌ ఉత్తరతో నీలపర్యంతం దక్షిణతో నిషధపర్యంతం చ దీర్ఘౌ-పృథూ విస్తీర్ణౌ భవతః- తావేవ కేతుమాలభద్రాశ్వయోర్వర్షయోః- సీమానం కుర్వాతే- న చైవం సతి-పూర్వాపరరేఖాయామిళావృతవేష్టితో మేరుర్మధ్యగతః పూర్వాపరతో గిరిద్వయం వర్షద్వయం చ-నాతః కించిదస్తి-దక్షిణోత్తరరేఖాయాం తు-తథైవేళావృతవేష్టితో మేరుః ఉభయతస్త్రీణి త్రీణి వర్షాణి-గిరయశ్చ షట్-తత్కథం సర్వతో లక్షయోజనప్రమాణత్వం జంబూద్వీపస్య-ఉచ్యతే- మేరోః షోడశసహస్రాణి సర్వతః స్థితత్వాదిళావృతస్యాష్టాదశ-అన్యేషాం షణ్ణాం చతుఃపంచాశత్ - గిరీణాం ద్వాదశేత్యేవం దక్షిణోత్తరరేఖాయాం తావల్లక్షం పూర్వాపరరేఖాయామపి సుమేరోరిళావృతస్య చతుస్త్రింశత్-గిర్యోః చత్వారి సహస్రాణి-ద్విషష్టిసహస్రాణి పూర్వాపరవర్షయో

రాసముద్రం దైర్ఘ్యేణ ద్రష్టవ్యాః - అతో న విరోధః ॥౯॥ మందర ఇతి ॥ అయుతయోజనప్రమాణౌ విస్తారోన్నాహౌ యేషాం - విస్తీర్ణమూర్ధ్నో మేరోరవష్టంభత్వాత్ - పూర్వపశ్చిమౌ గిరీ - దక్షిణోత్తరవిస్తారౌ దక్షిణోత్తరౌ చ - పూర్వాపరవిస్తారౌ ద్రష్టవ్యౌ - సర్వతో దశయోజనసహస్రవిస్తారాం గిరికా రేత్యిళావృతలోపాత్ - పూర్వేణేళావృతముపప్లావయతీత్యాదివిరోధస్స్యాత్ ॥౧౦॥ చతుర్ష్వితి ॥ అధికశతసహస్రమేకాదశశతానీత్యున్నాహో యేషాం - తావత్ప్రమాణా విటపవితతిర్యేషాం ॥౧౧॥ శతయోజనేతి ॥ శతయోజనం పరిణాహో విస్తారో యేషాం - యదుపస్పర్శినః యత్సేవి-నః ॥౧౨॥ దేవోద్యానానీతి ॥ దేవోద్యానాని చ స్పష్టం - లలామభూషణం - సురలలనానాం భూషణభూతాః శ్రేష్ఠాః యాః స్త్రియః తాసాం యూథస్య పతయః సహ సంభూయ యేషు విహరంతి ॥ ౧౩ ॥ మందరేతి ॥ ఏకాదశశతయోజనముత్తుంగో యో దేవచూతః - తస్య శిరసః సకాశాత్ ॥ ఫలప్రమాణముక్తం వాయుపురాణే ॥ శ్లో ॥ అరత్నీనాం శతాన్యష్టావేకషష్ట్యధికా

హా మేరోశ్చతుర్దిశమవష్టంభగిరయ ఉపక్లృప్తాః ॥ ౧౦ ॥ చతుర్ష్వేతేషు చూతజంబూకదంబన్యగ్రోధాశ్చత్వారః పాదపప్రవరాః పర్వతకేతవ ఇవాధికశతసహస్రయోజనోన్నాహాస్తావద్విటపవితతయః ॥ ౧౧ ॥ శతయోజనపరిణాహాః ॥ హ్రదాశ్చత్వారః పయోమధ్విక్షురసమృష్టజలాః - యదుపస్పర్శిన ఉపదేవగణా యోగైశ్వర్యాణి స్వాభావికాని భరతర్షభ ధారయంతి ॥౧౨॥ దేవోద్యానాని భవంతి చత్వారి నందనం చైత్రరథం వైభ్రాజకం సర్వతోభద్రమితి - యేష్వమరపరివృఢాః సహ సురలలనాలలామయూథపతయః - ఉపదేవగణైరుపగీయమానమహిమానః కిల విహరంతి ॥ ౧౩ ॥ మందరోత్సంగ ఏకాదశశతయోజనోత్తుంగదేవచూతశిరసో గిరిశిఖరస్థూలాని ఫలాన్యమృతకల్పాని పతంతి ॥౧౪॥ తేషాం విశీర్యమాణానామతిమధురసురభిగంధిబహులారుణరసోదేవారుణోదా నామ నదీ మందరగిరివరశిఖరాన్నిపతంతీ - పూర్వేణేళావృతముపప్లావయతి - యదుపజోషణాద్భవాన్యా అనుచరీణాం పుణ్యజనవధూనామవయవస్పర్శసుగంధవాతో దశయోజనం సమంతాదనువాసయతి ॥౧౫॥ ఏవం జంబూఫలానామత్యుచ్చనిపాతవిశీర్ణానామనస్థిప్రాయాణామిభకాయనిభానాం రసేన జంబూ నదీ మేరుమందరశిఖరాదయుతయోజనాదవనితలే నిపతతి ॥౧౬॥ దక్షిణేనాత్మానం యావదిళావృతముపస్యందయతి - తావదుభయోరపి రోధసోర్యా మృత్తికా తద్రసేనానువిధ్యమానా వాయ్వర్కసంయోగవిపాకేన సదామరలోకాభరణం జాంబూనదం నామ సువర్ణం భవతి - యదు హ వావ విబుధాదయస్సహ యువతిభిర్ముకుటకటకకటిసూత్రాద్యాభరణరూపేణ ఖలు ధారయంతి ॥౧౭॥ యస్తు మహాకదంబస్సుపార్శ్వనిరూఢస్తస్య కోటరేభ్యో వినిస్సృతాః పంచాయామపరిణాహాః పంచ మధుధారాః - సుపార్శ్వశిఖరాత్పతంత్యోపరేణాత్మానమిళావృతమనుమోదయంతి - యా హ్యుపయుంజానానాం ముఖనిర్వాసితో వాయుస్సమంతాచ్ఛతయోజనమనువాసయతి ॥౧౮॥ ఏవం కుముదనిరూఢో యశ్శతవల్శో నామ వటస్తస్య స్కంధేభ్యో నీచీనాః పయోదధిమధుఘృతగుడాన్నాద్యంబరశయ్యాసనాభరణాదయస్సర్వ ఏవ కామదుఘా నదాః కుముదాగ్రాత్పతంతస్తముత్తరేణేళావృతముపయోజయంతి ॥౧౯॥ యానుపజోషమాణానాం న కదాచిదపి ప్రజానాం వలిపలితక్లమస్వేదదౌర్గంధ్యజరామయమృత్యుశీతోష్ణవైవర్ణ్యోపసర్గాదయస్తాపవిశేషా భవంతి - యావజ్జీవం సుఖం నిరతిశయమేవ కురంగకురరకుసుంభవైకంకత్రికూటశిశిరపతంగరుచకనిషధశితివాసకపిలశంఖవైదూర్య

నిచ ॥ ఫలప్రమాణమాఖ్యాతమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి ॥౧౪॥ తేషామితి ॥ అతిమధురశ్చాసౌ స్వాదుతస్సురభిశ్చ సుగంధిశ్చ - అన్యేషాం గంధైరనువాసితః - బహుళశ్చారుణశ్చ యో రసః స ఏవ ఉదముదకం - తేన - యదుపజోషణాత్ యస్య రసస్య పానాత్ ॥౧౫॥ ఏవమితి ॥ అనస్థిప్రాయాణాం అతిసూక్ష్మబీజానాం యత్ర నిపతతి ॥౧౬॥ దక్షిణేనేతి ॥ తత ఆరభ్య ఆత్మానం మో-ణతః సర్వమిళావృతం వ్యాప్య వహతీత్యర్థః - తావత్సర్వతః రోధసోస్తటయోః ॥౧౭॥ య ఇతి ॥ ఆయామోఽత్ర వ్యామః ॥ శ్లో ॥ వ్యామో బాహ్వోస్సకరయోస్తతయోస్తిర్యగంతరమిత్యుక్తలక్షణః - పంచ వ్యామాః పరిణాహః స్థౌల్యం యాసామిత్యర్థః - కేచిత్తు పంచవ్యామపరిణాహా ఇత్యేవం పఠంతి ॥౧౮॥ ఏవమితి ॥ నీచీనా అధోముఖాః ॥౧౯॥ యానితి ॥ చతుర్దిక్షు మేరుమూలాద్యోజనసహస్రం త్యక్త్వా అగ్నేః పరితః పరిధయ ఇవ జఠరదేవకూటాదయస్తిష్ఠంతి - అష్టాదశయోజనసహస్రం ప్రమాణం ॥ అతో యదుక్తం వైష్ణవాదిపురాణేషు పరిమాణాది - యత్పునరన్యథా వర్ణితం - తత్తు కల్పభేదా[illegible]

ద్విసహస్రంపృథూచతుంగౌచ॥౨౦॥ మేరావితి ॥ యథాదిశంపాయాదిదిక్షు-యథారూపంఇంద్రాదివస్థానతిక్రమే ణ-తురీయమానేనసార్ధద్విసహస్రప్రమాణేన-నామానిపురాణాంతరాత్ -జ్ఞాతవ్యాని-యథోక్తం॥శ్లో॥మేరౌనవపురాణ్యస్సుర్మనోవత్యమరావతీ। తేజోవతీసంయమనీతథాకృష్ణాంగనాపరా॥శ్రద్ధావతీగంధవతీతథాచాన్యామహోదయా। యశోవతీచబ్రహ్మేంద్రవహ్న్యాదీనాంయథాక్రమమితి॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥******

శ్లో॥తతస్సప్తదశేగంగాగమనంతచ్చతుర్దశమ్।ఇళావృతేచరుద్రేణసంకర్షణనిషేవణమ్ ॥తత్రేతి॥ యజ్ఞలింగస్యబలేః యజ్ఞే-లింగం త్రివిక్రమమూర్తిర్యస్య-విక్రమతః - దక్షిణేనపదాభువంక్రాంత్వా - వామపదముత్క్షిపతఃవామపదాంగుష్ఠనఖేన-నిర్భిన్నమూర్ధ్వముపరిభాగోయస్యాండకటాహస్యతస్య - వివరేణాంతఃప్రవిష్టా-యా- బాహ్యజలధారా- సా-దివోమూర్ధన్యవతతారేత్యన్వయః-తస్యయచ్చరణపంకజం-తస్యావనేజనేనక్షాళనేన- అరుణంతద్గతంకుంకుమంతదేవకింజల్కః-తైరుపరంజితా-అతఏవాఖిలస్యజగతః- అఖిలమలాపహముపస్పర్శనంయస్యాః - తథాప్యమలాతన్మలసంగశూన్యాసాక్షాద్భగవత్పదీతి-యదనుపలక్షితంజాహ్నవీభాగీరథీత్యాద్యుపలక్షణాంతరరహితం- వచోనామ - తే

చాయవిహంగర్షభనాగకాలాంబుజనారదాదయోమేరోఃకర్ణికాయాఇవకేసరభూతాఃమూలదేశేపరితఉపక్లృప్తాః-జఠరదేవకూటౌమేరుంపూర్వేణాష్టాదశయోజనసహస్రముదగాయతౌద్విసహస్రపృథుత్తుంగౌభవతః-ఏవమపరేణపవనపారియాత్రౌదక్షిణేనకైలాసకరవీరౌప్రాగాయతౌ-ఏవముత్తరతస్త్రిశృంగమకరావిత్యష్టభిరేతైః-పరిశ్రితోఽగ్నిరివపరితశ్చకాస్తికాంచనగిరిః॥౨౦॥ మేరౌమూర్ధనిభగవతఆత్మయోనేర్మధ్యతఉపక్లృప్తాంపురీమయుతయోజనసాహస్రీం సమచతురశ్రాంతకాం శాతకౌంభీంవదంతి తామనుపరితోఽష్టలోకపాలానాంయథాదిశంయథారూపంతురీయమానేనపురోఽష్టావుపక్లృప్తాః॥*****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-షోడశోఽధ్యాయః॥

శ్రీశుకః॥తత్రభగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలింగస్యవిష్ణోర్విక్రమతోవామపాదాంగుష్ఠనఖనిర్భిన్నోర్ధ్వాండకటాహవివరేణాంతఃప్రవిష్టాయా బాహ్యజలధారాతచ్చరణపంకజావనేజనారుణకింజల్కకుంకుమోపరంజితాఖిలజగదఘమలాపహోపస్పర్శనామలాసాక్షాద్భగవత్పదీత్యనుపలక్షితవచోఽభిధీయమానాతిమహతాకాలేనయుగసహస్రోపలక్షణేనదివోమూర్ధన్యవతతార॥౧॥యత్తద్విష్ణుపదమాహుః ॥౨॥యత్రహవావీరవ్రతఔత్తానపాదిఃపరమభాగవతోఽస్మత్కులదేవతాచరణారవిందోదకమితియామనుసవనంవర్ధమానభగవద్భక్తియోగేనదృఢంక్లిద్యమానాంతర్హృదయఔత్కంఠ్యవివశామీలితలోచనయుగళకుట్మలవిగళితామలబాష్పకళయాభివ్యజ్యమానరోమపులకకులకోఽధునాపిపరమాదరేణశిరసాబిభర్తి॥౩॥తతస్సప్తఋషయస్తత్ప్రభావాభిజ్ఞాఇయంననుతపసఆత్యంతికీసిద్ధిరేతావతీభగవతిసర్వాత్మనివాసుదేవేఽనవరతభక్తియోగలాభేనైవోపేక్షితాన్యపురుషార్థాత్మగతయోముక్తిమివాగతాంముముక్షవఇవసబహుమానమద్యాపిజటాజూటైరుద్వహంతి॥౪॥తతోఽనేకసహస్రకోటివిమానానీకసంకులదేవయానేనావతరంతీందుమండలమావార్యబ్రహ్మసదనేనిపతతి॥౫॥తత్రచతుర్ధాభిద్యమానాచతుర్నామభిర్

నాభిధీయమానా-తస్మిన్సమయేభగవత్పదీతినామ-పశ్చాన్నామాంతరాణిజాతానీతిభావః ॥౧॥ కోఽసౌదివోమూర్ధాతమాహ॥యదితి॥౨॥కింతద్విష్ణుపదంతదాహ॥యత్రేతి॥వీరవ్రతఃదృఢసంకల్పః- అస్మత్కులదేవతాయాః శ్రీహరేః - చరణారవిందోదకమితిహేతోఃపరమాదరేణబిభర్తీత్యన్వయః-కథంభూతస్సన్ - ప్రతిక్షణంవర్ధమానేనభగవద్భక్తియోగేనదృఢమత్యంతంక్లిద్యమానమంతర్హృదయంయస్య-అతఏవ-ఔత్కంఠ్యేనవివశమామీలితంయల్లోచనయుగళం- తదేవకుట్మలేతాభ్యాంవిగళితమమలంబాష్పం-తస్యకళయాసహ-అభివ్యజ్యమానంరోమపులకానాంకులంయస్య ॥౩॥తతఇతి॥తతఃసప్తఋషయః-తస్యాగంగాయాఃప్రభావాభిజ్ఞాస్సంతః-యాంజటాజూటైరుద్వహంతీత్యన్వయః - ఏతావత్యేవనాతోఽధికాస్తీత్యభిప్రాయవంతఃతత్రహేతుః - భగవతిసంతతంభక్తియోగలాభేనైవోపేక్షితాః - అన్యేపురుషార్థాః-ఆత్మజ్ఞానంచయైః-కామివశఇవధారయంతి-ప్రత్యక్షంముక్తిమివతామాగతాంముముక్షవోజనాఇవతే।ఇతిభావః।తతఇతి॥తతోఽనేకసహస్రకోటీనాంవిమానానామనీకైః-సంకులేనదేవయానేనాకాశమార్గేణావతరంతీ-సప్తఋషిభ్యోఽర్వాగవతరంతీ-తతోఽర్వాగేవసంకులత్వముక్తం-ఆవార్యఆప్లావ్య-మేరుమూర్ధస్థేబ్రహ్మసదనేనిపతతి॥

౫||తతేతి||అభిస్యందంతీ అభితోగచ్ఛంతీ||౬||సీతేతి||కేసరాచలానాం మేరుసమానోచ్ఛ్రాయత్వాత్ప్రథమం తేషామా
దిశిఖరేషు ముఖ్యశృంగేషు పతతి-తతస్తేభ్యోధః ప్రస్రవంతీ సతీ ||౭|| ఏవమితి|| మాల్యవచ్ఛిఖరాత్ కేతుమాలస్యాభి
ముఖం నిష్పతంతీ చక్షుస్సంజ్ఞా||౮||భద్రేతి||గిరిశిఖరాదితి కుముదశిఖరాదుచ్చలితా-నీలశిఖరం - తత ఉచ్చలితా శ్వేతశిఖ
రం-తదప్యతిహాయ-శృంగవతశ్శృంగాదధః ప్రస్రవంతీ ||౯|| తథైవేతి || అతిరభసతరరంహసా అస్ఖలితతీవ్రతరవేగేన ||
౧౦||అన్యఇతి||బహుధా-మేర్వాదిగిరీణాం-దుహితరః తత్ప్రసూతాః ||౧౧|| అత్రాపీతి ||దివ్యభౌమబైలభేదాత్ త్రివి
ధాః స్వర్గాః-తత్ర భౌమస్వర్గస్య పదాని స్థానాని వ్యపదిశంతి||౧౨||ఏతేష్వితి||అయుతం పురుషమానేన ఆయుర్వర్షాణి యేషాం
వజ్రవత్ -దృఢం సంహననం శరీరం-తస్మిన్ బలవయో మోదాః-తైః ప్రముదితాని యాని యాని మహాసౌరతాని మిథునాని-
తేషాం వ్యవాయాపవర్గే సంభోగావసానే ఏకవర్షశేషే ఆయుషి ధృత ఏకో గర్భో యైః తాదృశాని కళత్రాణి యేషాం-త్రే
తాయుగసమః విషయసుఖోత్కర్షాత్ -కృతయుగేహి సర్వే ధ్యాననిష్ఠాః ద్వాపరాదౌతు మఃఖబహులాః ||౧౩|| య

ర్భిర్నామభిశ్చతుర్దిశమభిస్యందంతీ నదనదీపతిమేవాభినివిశతి సీతాలకనందా చక్షుర్భద్రేతి||౬||సీతాతు బ్ర
హ్మసదనాత్కేసరావష్టంభాదిగిరిశిఖరేభ్యః కుముదకుకురాదిశిఖరాణ్యతీత్యాధోధః ప్రస్రవంతీ గంధమా
దనమూర్ధసు పతిత్వాంతరేణ భద్రాశ్వవర్షం ప్రాచ్యాం దిశి క్షారసముద్రమభిప్రవిశతి ||౭|| ఏవం మాల్యవ
చ్ఛిఖరాన్నిష్పతంతీ తతోఽనుపరతవేగా కేతుమాలమభితశ్చక్షుః ప్రతీచ్యాం దిశి సరిత్పతిం ప్రవిశతి ||౮|| భ
ద్రా చోత్తరతో మేరుశిఖరాన్నిష్పతంతీ-సా గిరిశిఖరాద్గిరిశిఖరమతిహాయ శృంగవతశ్శృంగాదవస్యంద
మానా మానసోత్తరాంస్తు కురూనభిత ఉదీచ్యాం దిశి లవణార్ణవం ప్రవిశతి||౯||తథైవాలకనందా దక్షిణేన
తు బ్రహ్మసదనాద్బహూని గిరికూటాన్యతిక్రమ్య హేమకూటహిమకూటాన్యతిరభసతరరంహసా లుఠంతీ
భారతమభివర్షం కర్మక్షేత్రం దక్షిణస్యాం దిశి జలధిమనుప్రవిశతి||౧౦||అన్యే చ నదా నద్యశ్చ వర్షే వర్షే సం
తి బహుశో మేర్వాదిగిరిదుహితరశ్శతసహస్రశః||౧౧||అత్రాపి జంబూద్వీపే- భారతమేవ వర్షం కర్మక్షే
త్రమన్యాన్యష్టవర్షాణి స్వర్గిణాం పుణ్యశేషోపభోగస్థానాని భౌమస్వర్గపదాని వ్యపదిశంతి||౧౨||ఏతేషు పు
రుషాణామయుతపురుషాయుర్వర్షాణాం దేవకల్పానాం నాగాయుతప్రాణానాం వజ్రసంహననబలవ
యోమోదప్రముదితమహాసౌరతమిథునవ్యవాయాపవర్గవర్షధృతైకగర్భకలత్రాణాం త్రే
తాయుగసమః కాలో వర్తతే||౧౩||యత్ర హ దేవపతయః స్వైః స్వైర్గణనాయకైర్విహితమహార్హణా
స్సర్వర్తుకుసుమస్తబకఫలకిసలయశ్రియానమ్యమానవిటపలతావిటపిభిరుపశుంభమానరుచిరకాననాశ్ర
మాయతనవర్షగిరిద్రోణీషు తథా చామలజలాశయేషు వికచవివిధనవవనరుహామోదముదితరాజహంసజల
కుక్కుటకారండవసారసచక్రవాకాదిభిర్మధుకరనికరాకృతిభిరుపకూజితేషు జలక్రీడాదిభిర్విచిత్రవినోదై
స్సులలితసురసుందరీణాం కామకలిలవిలాసహాసలీలావలోకాకృష్టమనోదృష్టయః స్వైరం విహరంతి ||
౧౪||నవస్వపి వర్షేషు భగవాన్నారాయణో మహాపురుషః-పురుషాణాం తదనుగ్రహాయాత్మతత్త్వవ్యూ
హేనాత్మనాద్యాపి సన్నిధీయతే||౧౫||ఇలావృతే తు భగవాన్భవ ఏక ఏవ పుమాన్నహ్యన్యస్తత్రాపరః ప్రవి
శతి-భవాన్యాశ్శాపనిమిత్తానభిజ్ఞో యత్ప్రవిశ్య కశ్చన సామచరః స్త్రీస్వభావం గతః - తత్పశ్చాద్వక్ష్యా
మః||౧౬||భవానీనాథస్త్రీగణార్బుదసహస్రైరవరుధ్యమానో భగవతశ్చతుర్మూర్తేర్మహాపురుషస్య తురీ

త్రేతి || యత్ర హ యేషు హి వర్షేషు - దేవపతయః స్వైః స్వైః సేవకగణేషు ముఖ్యైః కృతమహోపచారాస్సం
తః-స్వైరం విహరంతి కీదృశ్యః-కేషు స్థానేషు సర్వేష్వృతుషు-కుసుమస్తబకాదీనాం-శ్రియా సమృద్ధ్యా అత్యం
తం నమ్యమానా విటపాః శాఖా ఆశ్రితా లతాశ్చ యేషు తైః-విటపిభిః-ఉపశుంభమానాః శోభమానాని- రుచిరాణి కాననాని
యేషు తేషు-ఆశ్రమాయతనేషు-వరగిరిద్రోణీషు చ-తథా అమలేషు జలాశయేషు చ- వికచాని వివిధాని నవాని చ - యాని
వనరుహాణి నీరజాని- తేషామామోదేన ముదితైః రాజహంసాదిభిః-మధుకరనికరాణాం చాకృతిభిర్ధ్వనివిశేషైరుపకూజి
తేషు-కామేన కలితైః యుక్తైః విలాసాదిభిరాకృష్టం మనో దృష్టిశ్చ యేషాం తే||౧౪||నవస్వితి||నవస్వపి వర్షేషు- యే పురు
షాస్తేషాం-తదనుగ్రహాయ-స చాసౌ వక్ష్యమాణోనుగ్రహః-తదర్థమాత్మతత్త్వవ్యూహేన స్వమూర్తిసమూహేన-సన్ని
ధీయతే సన్నిహితో భవతి||౧౫||ఇలావృతే||అపరః అర్వాచీనః పశ్చాత్-నవమస్కంధే||౧౬|| భవానీతి|| భవానీనాథా

స్వామినీ-యేషాం తైః-(స్త్రీ)గణానామర్బుదసహస్రైః-అవరుధ్యమానః-సర్వతః సేవ్యమానః ఆత్మనః ప్రకృతిం కారణం ఆత్మని సమాధిధ్యానేన-యస్య తేన రూపేణ-ఏతద్వక్ష్యమాణం మంత్రాదికం అభిగృణన్ జపన్ ॥ ౧౭ ॥ ఓం నమ ఇతి॥ సర్వేషాం గుణానాం సంఖ్యానం ప్రకాశో యస్మాత్ - స్వయం తు-అవ్యక్తాయ అప్రమేయాయ ॥ ౧౮ ॥ భజ ఇతి॥ హే భజన్య భజనీయ-త్వాం పరమేశ్వరం భజ ఇత్యన్వయః- అరణం శరణం పాదపంకజం యస్య-కృత్స్నస్య భగస్య ఐశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యస్య-పరమయనమాశ్రయం-భక్తేషు అలమత్యర్థం భావితం ప్రకటితం-భూతభావనం స్వరూపం-యేన-భవాపహం సంసారహరం-భక్తేష్వితి అనుషంగః-భవం భావయతీతి తథా తం అస్మాదభక్తేష్వితి ద్రష్టవ్యం॥ ౧౯ ॥ ఈశ్వరత్వముపపాదయం స్తామసత్వేన ప్రసక్తమనాదరం వారయతి॥ నయస్యేతి॥ యస్య నిరీక్షమాణస్యాపి దృష్టిః మాయాగుణైర్విషయైః చిత్తవృత్తిభిః కరణైశ్చ-అణ్వపి ఈషదపి-నాజ్యతే నలిప్యతే కిమర్థం-నిరీక్షమాణస్య-ఈశే ఈశనాయ నియమనాయ-ఈశనమీట్-సంపదాదిత్వాత్ భావే క్విప్-అత్ర వైధర్మ్యదృష్టాంతః యథా అజితక్రోధవేగానాం-నోఽస్మాకం-దృష్టిరజ్యతే న తథేతి-అత ఆత్మన ఇంద్రియాణి జిగీషుర్జేతుమిచ్ఛుః-ముముక్షుః-తం కో న మన్యేత నాద్రియేత॥ ౨౦ ॥ నను సురాసవాభ్యాం మత్తస్య కుతో దృష్టిర్నాజ్యతే తత్రాహ॥ అసదితి॥ అసతీ దృక్ దృష్టిర్యస్య తస్య-స్వమాయయా క్షీబో మత్త ఇవ యో భయంకరః ప్రతిభాతి ఇవార్థే వేత్యవ్యయం-మధ్వాసవాభ్యాం ఆతామ్రలోచన ఇవ చ-నాగవధూరపి మోహానేన చ తథా ప్రతిభాసం యుక్తమిత్యాహ॥ నేతి॥ అర్హణే పాదార్పణే యస్య పాదయోస్స్పర్శనేన-ధర్షితం మోహితమింద్రియం మనో యాసాం

యాం తామసీం మూర్తిం ప్రకృతిమాత్మనస్సంకర్షణసంజ్ఞామాత్మసమాధిరూపేణ సన్నిధాప్యైతదభిగృణన్
భవ ఉపధావతి॥ ౧౭ ॥ శంకరః॥ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ సర్వగుణసంఖ్యానాయాఽవ్యక్తాయ నమ ఇతి॥
౧౮ ॥ భజే భజన్యారణపాదపంకజం భగస్య కృత్స్నస్య పరం పరాయణం। భక్తేష్వలం భావితభూతభావనం
భవాపహం త్వాం భవభావమీశ్వరం॥ ౧౯ ॥ న యస్య మాయాగుణచిత్తవృత్తిభిర్నిరీక్షతో హ్యణ్వపి దృష్టిర
జ్యతే। ఈశే యథా నోఽజితమన్యురంహసాం కస్తం న మన్యేత జిగీషురాత్మనః॥ ౨౦ ॥ అసద్దృశో యః ప్రతిభా
తి మాయయా క్షీబేవ మధ్వాసవతామ్రలోచనః। న నాగవధ్వోఽర్హణ ఈశిరే హ్రియా యత్పాదయోస్స్ప
ర్శనధర్షితేంద్రియాః॥ ౨౧ ॥ యమాహురస్య స్థితిజన్మసంయమం త్రిభిర్విహీనం యమనంతమృషయః। న
వేద సిద్ధార్థమివ క్వచిత్ స్థితం భూమండలం మూర్ధసహస్రధామసు॥ ౨౨ ॥ యస్యాద్య ఆసీద్గుణవిగ్రహో
మహాన్విజ్ఞానధిష్ణ్యో భగవానజః కిల। యత్సంభవోఽహం త్రివృతా స్వతేజసా వైకారికం తామసమైంద్రియం
సృజే॥ ౨౩ ॥ ఏతే వయం యస్య వశే మహాత్మనః స్థితాశ్శకుంతా ఇవ సూత్రయంత్రితాః। మహానహం వైకృత
తామసేంద్రియాః సృజామ సర్వే యదనుగ్రహాదిదమ్॥ ౨౪ ॥ యన్నిర్మితాం కర్హ్యపి కర్మపర్వణీం మా

తాః-హ్రియా లజ్జయా-పూజాద్యర్హణే నేశిరే న శేకుః-కస్తం న మన్యేతేతి పూర్వేణైవాన్వయః॥ ౨౧ ॥ యమితి॥ అస్య విశ్వస్య-స్థితిజన్మసంయమహేతుం యమాహుః-అత ఏవ త్రిభిః స్థిత్యాదిభిః-విహీనం అనంతం చ-యమాహుః- ఋషయో మంత్రాః-ఛందోనురోధేన దీర్ఘపాఠే ఋకారో దేవమాతాలక్ష్మీః-సా చ ఋషయశ్చేత్యర్థః-అనంతత్వం దర్శయతి మూర్ధసహస్రమేవ-ధామాని స్థానాని-తేషు క్వచిదేకదేశే స్థితం భూమండలం-యో న వేద- సిద్ధార్థం సర్షపమివ-తస్మై నమ ఇతి చతుర్థేనాన్వయః॥ ౨౨ ॥ తత్ర జన్మహేతుత్వం మహదాదిద్వారేణ ప్రపంచయతి॥ యస్యేతి॥ యస్య గుణనిమిత్తో మహాన్నామ విగ్రహః ఆసీత్ -విజ్ఞానం సత్త్వం ధిష్ణ్యమాశ్రయో యస్య సః- తస్య చిత్తరూపత్వేన సత్త్వప్రధానత్వాత్ స ఏవ కిలాదిదేవః శ్రీవాసుదేవాభేదవివక్షయా-భగవానజో బ్రహ్మా - యత్సంభవః యస్మాత్ బ్రహ్మణస్సకాశాత్ సంభూతః అహం రుద్రః-త్రివృతా త్రిగుణేన స్వతేజసా విభూతిరూపేణాహంకారేణ-వైకారికం దేవతావర్గం-తామసం భూతవర్గం ఐంద్రియం ఇంద్రియవర్గం చ సృజామి॥ ౨౩ ॥ ఏత ఇతి॥ కించ ఏతే వయం మహదాదయః-సర్వే యస్యానుగ్రహాదిదం బ్రహ్మాండం-సృజామః-కథంభూతాః-యస్య మహాత్మనో వశే స్థితాస్సంతః-యతః సూత్రేణ క్రియాశక్త్యా- యంత్రితాః ప్రోతాః-శకుంతాః పక్షిణ ఇవ-లౌకికేన సూత్రేణ వయమిత్యుక్తం-తానేవాహ- మహానహంకారశ్చ వైకృతాదయః-పూర్వోక్తా వర్గాశ్చ॥ ౨౪ ॥ స్థితిలయహేతుత్వం దర్శయన్ ప్రణమతి॥ యదితి॥ యేన నిర్మితాం మేతాం మాయామేవ-అయం జనోఽంజసా వేద-న తు తన్నిసారే యోగముపాయం - కర్హిచిదపి వేదేతి స్థితిహేతుత్వం దర్శితం - కీదృశీం కర్మాణ్యేవ-పర్వాణి గ్రంథయః-తాని యస్యామితి పాపయతీతి తథా తాం-ప్రళయహేతుత్వమాహ-విలీయతేఽస్మిన్నితి విలయః-ఉదేత్యస్మాదితి ఉదయః- తస్మై

విలయశ్చోదయశ్చ యత్స్వరూపం యస్య తస్మై నమః॥౨౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశోధ్యాయ వ్యాఖ్యా.॥

శ్లో॥ అష్టాదశేతతో మేరోః పూర్వాదిక్రమతస్త్రిషు। త్రిషు చోత్తరవర్షేషు సేవ్యసేవకవర్ణనమ్॥ తథేతి॥ భద్రశ్రవాః పతిః-తస్య కులపతయః సేవకముఖ్యాః॥౧॥ భద్రశ్రవస ఊచురితి॥ ప్రాగ్భృత ఉపధావంతీతివత్-తద్గుణలక్షణయా-తద్యోగాద్గుణేషు లింగసమవాయన్యాయేన బహువచనం॥౨॥ అహో ఆహో ఇతి॥ అయం జనో మిషన్నపి పశ్యన్నపి- ఘ్నంతం హింసంతం-న పశ్యతి నాలోకయతీతి-భగవద్విచేష్టితమేవ-తచ్చ విచిత్రం-అదర్శనే లింగం-పుత్రం బాలం-పితరం చ వృద్ధం - మృతం నిర్హృత్య దగ్ధ్వా స్వయం తమభయధనైః జిజీవిషుః చిరకాలం జీవితుమాకాంక్షమాణః సన్ వర్తతే- జిజీవిషతీతి పాఠాంతరే ఛందోవిరోధ ఆర్ష ఇతి మంతవ్యం-కిం ధర్మాద్యర్థం-న-యర్హి యతః-అసత్ తుచ్ఛం విషయసుఖం సేవితుం వికర్మ పాపమేవ ధ్యాయన్॥౩॥ నన్వవిద్వాన్న పశ్యతి-కిమత్ర చిత్రం తత్రాహ॥ వదంతీతి॥ నశ్వరం వదంతి శాస్త్రతః పశ్యంతి చ - సమాధౌ- హే అజ తథాపి మాయయా ముహ్యంతి-ఏతచ్చ తవ కృత్యం విచేష్టితం సువిస్మితం అతిచిత్రం- అతః శాస్త్రానుక్రమం విహాయ-తం త్వామజం నతోస్మి॥౪॥ ఇదమపరం చిత్రవత్ప్రతీయమానమపి-త్వయి నాతిచిత్రమిత్యాహ॥ విశ్వేతి ॥ విశ్వోద్భ

యాం జనోయం గుణసర్గమోహితః। న వేద నిస్తారణయోగమంజసా తస్మై నమస్తే విలయోదయాత్మనే॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే- సప్తదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తథా చ భద్రశ్రవా నామ ధర్మసుతస్తత్కులపతయః పురుషా భద్రాశ్వవర్షే సాక్షాద్భగవతో వాసుదేవస్య ప్రియాం తనుం ధర్మమయీం హయశీర్షాభిధానాం పరమేణ సమాధినా సన్నిధాప్యేదమభిగృణంత ఉపధావంతి॥౧॥ భద్రశ్రవస ఊచుః॥ ఓం నమో భగవతే ధర్మాయాత్మవిశోధనాయ నమ ఇతి॥ ౨॥ అహో విచిత్రం భగవద్విచేష్టితం ఘ్నంతం జనోయం హి మిషన్న పశ్యతి। ధ్యాయన్నసద్యర్హి వికర్మ సేవితుం నిర్హృత్య పుత్రం పితరం జిజీవిషుః॥౩॥ వదంతి విశ్వం కవయస్స నశ్వరం పశ్యంతి చాధ్యాత్మవిదో విపశ్చితః। తథాపి ముహ్యంతి తవాజ మాయయా సువిస్మితం కృత్యమజం నతోస్మి తమ్॥౪॥ విశ్వోద్భవస్థాననిరోధకర్మ తే హ్యకర్తురంగీకృతమప్యపావృతః। యుక్తం న చిత్రం త్వయి కార్యకారణే సర్వాత్మని వ్యతిరిక్తే చ వస్తుతః॥౫॥ వేదాన్ యుగాంతే తమసా తిరస్కృతాన్ రసాతలాద్యో నృతురంగవిగ్రహః। ప్రత్యాదదే వై కవయేభియాచతే తస్మై నమస్తేవితథేహితాయ॥౬॥ హరివర్షే చాపి భగవాన్నరహరిరూపేణాస్తే-తద్రూపగ్రహణనిమిత్తముత్తరత్రాభిధాస్యే॥ ౭॥ తద్దయితం రూపం మహాపురుషగుణభాజనో మహాభాగవతో దైత్యదానవకులతీర్థీకరణశీలాచరితః- ప్రహ్లాదోవ్యవధానానన్యభక్తియోగేన సహ తద్వర్షపురుషైరుపాస్తే॥౮॥ ఇదం చోదాహరంతి॥ ఓం నమో భగవతే నరసింహాయ-నమస్తేజస్తేజసే-ఆవిరావిర్భవ- వజ్రనఖ-వజ్రదంష్ట్ర-కర్మాశయాన్ రంధయరంధయ-నమ ఉగ్రస్వభావాయ- మహాత్మనే-తమో గ్రస గ్రస-స్వాహా-అభయమభయమాత్మని భూయిష్ఠా ఇతి ॥ ౯ ॥ శ్లో॥ స్వస్త్యస్తు విశ్వస్య ఖలః ప్రసీదతాం ధ్యాయంతు భూతాని శివం మిథో ధియా। మనశ్చ భద్రం భజతాదధోక్షజే ఆవేశ్యతాం నో మతిరప్యహైతుకీ॥

వాదికర్మ అకర్తురపి-అపగతా ఆవృత్ ఆవరణం యస్మాత్ -తాదృశస్యాపి తే-అంగీకృతం వేదేన-త్వయి తన్న చిత్రం-యతః- మాయయా సర్వాత్మని కార్యకారణే స్రష్టరి-కర్మ యుక్తం-వస్తుతః సర్వవ్యతిరిక్తే నిరుపాధౌ - అనావృతత్వేన కర్తృత్వం చ యుక్తం॥౫॥ పరమేశ్వరత్వేన స్తుత్వా-ప్రస్తుతావతారచరితమాహ॥ వేదానితి॥ తమసా దైత్యరూపేణ శంఖాసురేణ- తిరస్కృతాన్ అపనీతాన్-వా చతురంగశ్చ నృతురంగౌ-తద్రూపో విగ్రహో యస్య-కవయే బ్రహ్మణే-తదర్థం - అవితథేహితాయ సత్యసంకల్పాయ॥౬॥ హరివర్షేతి॥ ఉత్తరగ్రంథే ప్రహ్లాదచరిత్రే॥౭॥ తదితి॥ మహాపురుషస్య గుణానాం భాజనం ఆశ్రయః- దైత్యదానవకులస్య తీర్థీకరణం శీలమాచరితం చ యస్య- ఫలంసంకల్పేన వ్యవధానశూన్యశ్చాసావనన్యశ్చావ్యభిచారీ యో భక్తియోగః- తేన ఉపాస్తే సేవతే॥౮॥ ఇదమితి॥ తేజసామపి తేజసే-ఆవిరావిః అతిప్రకటో భవ వీప్సా వా- కర్మాశయాన్ కర్మవాసనాః కర్మాశ్రయాని తాన్ రాగాదీన్-రంధయ నిర్దహ-భూయిష్ఠాః భూయాః॥౯॥ స్వస్తీతి॥ విశ్వస్య స్వస్తి ప్రార్థనే ఖలస్యాపి భవేత్ - తచ్చ సాధుపీడాం వినా న స్యాత్ - అన్యోన్యం మంగళం ధ్యాయతాం చ భూతానామన్యోన్యఘాతం వినా న భవేత్ -ఇత్యాశంక్యాహ-ఖలః ప్రసీదతాం క్రౌర్యం త్యజతు-భూతాని చ మిథః శివమేవ ధ్యాయంతు - తేషాం మనశ్చ-భద్రం ఉపశమాదికం - భజతు- నోస్మాకమపి-మతిః - అపిశబ్దాత్ భూతానాం చ మతిః-అహైతుకీ నిష్కా-

మహాసతీ॥౧౦॥ మేతి॥ నః సంగః - క్వాపి మాస్యాత్ - యది కథంచిత్స్యాత్ - తర్హి అగారాదిషు మాస్యాత్ - కింతు భగవత్ప్రియే ష్వేవ అగారాదిసంగే దోషమాహ॥ యఃఇతి॥ ఇంద్రియప్రియో గృహాద్యాసక్తః॥౧౧॥ భగవత్ప్రియసంగే గుణమాహ॥ య దితి॥ యేషాం భగవత్ప్రియాణాం - సంగాత్ లబ్ధం - ముకుందః క్రమం శ్రుతిభిః శ్రవణాదిభిః - సంస్పృశతాం సేవమానానాం పుంసాం స్వర్గతః అజః మానసం మలం - హరతి - కథంభూతం విక్రమం - నిజమసాధారణం - వీర్యవైభవం ప్రథావాతిశయో యస్య - తీర్థం తు గంగాది - ముహుస్సంస్పృశతాం - అంగజం మలం కేవలం హరతి - నతు వాసనాః - విముక్తాత్మా వై న సేవేతేత్యన్వయః॥౧౨॥ మానసమలాపగమే ఫలమాహ॥ యస్యేతి॥ అకించనా నిష్కామా - మనశ్శుద్ధౌ హరేర్భక్తిర్భవతి - తతశ్చ తత్ర పాదే సతి - సర్వే దేవాః సర్వైర్గుణైర్ధర్మజ్ఞానాదభిస్సహ - తత్ర తస్య సమ్యగాసతే నిత్యం వసంతి - గృహాద్యాసక్తస్య తు - హరి భక్త్యసంభవాత్ - కుతో మహతాం గుణాః - జ్ఞానవైరాగ్యాదయో భవంతి - అసతి విషయే సుఖే - మనోరథేన బహిర్ధావతః ॥౧౩॥ నను హరివిముఖస్య గృహాద్యాసక్తస్యాపి లోకే మహత్త్వం దృశ్యతే సతి న దృశ్యతే తత్త్వపహాస్యపదమిత్యసహేతు కమాహ॥ హరిరితి॥ యథా ఝషాణాం మీనానాం ఉప్సితం తోయమేవాత్మా - తేన వినా జీవనాభావాత్ - మహానతిప్రసిద్ధోపి గృహే యది సజ్జతే - తదా - దంపతీనాం మిథునానాం - శూద్రాదిష్వపి ప్రసిద్ధం - వయస్సేవ కేవలం యన్మహత్త్వం - తదే వ తస్య భవతి న తు జ్ఞానాదినా - మిథునేషు పూజ్యమానేషు - స్త్రీభ్యః పుంసాం మహత్త్వం - బాలమిథునేభ్యశ్చ వృద్ధమిథు

౧౦॥ మాగారదారాత్మజవిత్తబంధుషు సంగో యది స్యాద్భగవత్ప్రియేషు నః। యః ప్రాణవృత్త్యా పరితుష్ట ఆత్మవాన్ సిద్ధ్యత్యదూరాన్న తథేంద్రియప్రియః ॥౧౧॥ యత్సంగలబ్ధం నిజవీర్యవైభవం తీర్థం ముహుస్సం స్పృశతాం హి మానసమ్। హరత్యజోంతః శ్రుతిభిర్గతోంగజం కో వై న సేవేత ముకుందవిక్రమమ్॥౧౨॥ యస్యా స్తి భక్తిర్భగవత్యకించనా సర్వైర్గుణైస్తత్ర సమాసతే సురాః। హరావభక్తస్య కుతో మహద్గుణా మనో రథేనాసతి ధావతో బహిః॥౧౩॥ హరిర్హి సాక్షాద్భగవాన్ శరీరిణామాత్మా ఝషాణామివ తోయమీప్సితం। హిత్వా మహాంస్తం యది సజ్జతే గృహే తదా మహత్త్వం వయసా దంపతీనామ్ ॥౧౪॥ తస్మాద్రజోరాగవిషా దమన్యుమానస్పృహాభయదైన్యాధిమూలమ్। హిత్వా గృహం సంసృతిచక్రవాళం నృసింహపాదం భజ తాకుతోభయమ్॥౧౫॥ గద్య॥ కేతుమాలేపి భగవాన్ కామదేవస్వరూపేణ లక్ష్మ్యాః ప్రియచికీర్షయా ప్ర జాపతేర్దుహితౄణాం పుత్రాణాం చ తద్వర్షపతీనాం పురుషాయుషాహోరాత్రపరిసంఖ్యానానాం - యా సాం గర్భా మహాపురుషమహాస్త్రతేజసోద్వేజితమనసాం విధ్వస్తా వ్యసవస్సంవత్సరాంతే వినిపతంతి॥౧౬॥ అ తీవసులలితగతివిలాసవిలసితరుచిరహాసలేశావలోకలీలయా - కించిదుత్తంభితసుందరభ్రూమండలసుభగవ దనారవిందశ్రియా రమాం రమయన్నింద్రియాణి రమయతే॥౧౭॥ తద్భగవతో మాయామయం రూపం పరమసమాధియోగేన రమా దేవీ సంవత్సరస్య రాత్రిషు ప్రజాపతేర్దుహితృభిరుపేతాహస్సు చ తద్భర్తృభిరు పాస్తే॥౧౮॥ ఇదం చోదాహరంతి - ఓం హ్రాం హ్రీం హ్రూం ఓం నమో భగవతే హృషీకేశాయ సర్వగుణవిశే షవిలక్షితాత్మనే - ఆకూతీనాం - చిత్తీనాం - చేతసాం చ - విశేషాణాం చాధిపతయే - షోడశకళాయ - ఛందోమ

నానాం మహత్త్వం యథేత్యర్థః ॥౧౪॥ యస్మాదేవం తస్మాద్గృహం హిత్వా అకుతోభయం నృసింహపాదం భజేత్యసు రానుపదిశతి॥ తస్మాదితి॥ కీదృశం గృహం రజస్తృష్ణా - రాగోభినివేశః - రజఆదీనాం మూలం కారణం - అత ఏవ సంసృతీనాం జన్మమరణాదీనాం - చక్రవాళం మండలమవిచ్ఛేదో యస్మాత్ ॥౧౫॥ కేతుమాలఇతి॥ కేతుమాలేపి కామదేవస్వరూపేణ ఆస్తే ఇతి శేషః - కిమర్థమాస్తే తదాహ - లక్ష్మ్యా ఇతి - ప్రజాపతిస్సంవత్సరః ॥ శ్రుతి॥ సంవత్సరో వై ప్రజాపతిరితి శ్రుతేః - తస్యదు హితరో రాత్ర్యభిమానిన్యో దేవతాః - పుత్రాః దివసాభిమానినో దేవాః - తేషాం చ ప్రియచికీర్షయా - పురుషాయుషా పు రుషవర్షశతేన - యాన్యహోరాత్రాణి - తైః పరిసంఖ్యానం గణనా - యేషాం - షట్త్రింశత్సహస్రాణామిత్యర్థః - యా సాం దుహితౄణాం మహాపురుషస్య మహాస్త్రం చక్రం తస్య తేజసా ॥౧౬॥ అతీవేతి॥ రమాం రమయన్ - స్వీయానింద్రి యాణి రమయతే కేన సాధనేన రమయన్ - తదాహ - అతీవసులలితయా గత్యా - యో విలాసస్తేన విలసితః - రుచిరో హాసలే శో మందస్మితం - తత్సహితో వలోకః సైవ లీలా - తయా కించిదుత్తంభితం ఉత్తుంగితం - సుందరం యత్ భ్రూమండలం - తేన సుభ గం వదనారవిందం - తస్య శ్రియా॥౧౭॥ తదితి॥ తద్భర్తృభిర్దివసాధిష్ఠాతృభిరుపేతా ॥౧౮॥ ఇదమితి ॥ సర్వైర్గుణవిశేషైః శ్రేష్ఠవస్తుభిర్విలక్షితో లక్షీకృత ఆత్మా యస్య ఆకూతీనాం క్రియాణాం - చిత్తీనాం జ్ఞానానాం చేతసాం సంకల్పాధ్యవ

సాయాదీనాం-విశేషాణాం తద్విషయాణాం-షోడశకళా అంశాః - ఏకాదశేంద్రియపంచవిషయ లక్షణాయ స్వధం నామయాయ వేదోక్తకర్మప్రాప్యాయ- అన్నమయాయ - అన్నాద్యుపభోగ్యత్వాత్ - అమృతమయాయ-పరమానంద కారకత్వాత్ -సర్వమయాయ సర్వవిషయత్వాత్ -సహసే-ఓజసే-బలాయ-తద్ధేతుత్వాత్ -ఏవంవిధాయ కాంతాయ కామాయ ఉభయత్రమనసా వచసా ॥౧౯॥ త్వత్తామేవైవత్వత్సేవకత్వాదహం కృతార్థాస్మి - అన్యా అమునయాను త్వా సర్వ్యయంత్యోఽపరిపూర్ణమనోరథాస్స్యురిత్యాహ ॥ స్త్రియ ఇతి ॥ త్వామేవహృషీకేశ్వరం పతింసంతం-త్వామారాధ్య-యాః స్త్రియోఽన్యంపతిం ప్రార్థయంతే - పతికామానాం హి కామారాధనవ్రతేషు ప్రసిద్ధం - తాసా మపత్యాదీని-తేపతయో న పాతుంశక్తాః ॥౨౦॥ అతస్త్వత్తఏవ పతయోభవంతీత్యాహ ॥ సవా ఇతి ॥ సవై పతిః భవా నేకఏవ నాన్యః-యోఽభవానాత్మలాభాత్పరమన్యదధికం నమన్యతే - ఇతరథా అన్యాధీనసుఖస్య అస్వాతంత్ర్యాత్ - స్వతంత్రనానాత్వే మండలేశ్వరాణామివ మిథోభయం స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కించనిష్కామభజనేఽప్రార్థితా ఏవ సర్వే కామా భవంతి-సకామభజనేతు-కామితమాత్రమనిత్యం చేత్యాహ ॥ యేతి ॥ యా స్త్రీ-తస్య ఉక్తలక్షణస్య తే - పాదసరోరుహా ర్హణం పూజామేవ కామయేత్ -నఫలాంతరం-సా అఖిలేషు కామేషు లంపటా-సర్వాన్ కామాన్ ప్రాప్నోతీత్యర్థః- ఈప్సితమీప్సితఃఫలాంతరమాస్తు అపేక్షితస్సన్-అర్చితశ్చేత్ తస్యై తదేవైకం-రాసిదదాసి- కించ-యద్భగ్నఫలభోగాయ

యాయ-అన్నమయాయ-అమృతమయాయ-సర్వమయాయ సహసే ఓజసే బలాయ-కాంతాయ-కామాయనమస్తే-ఉభయత్రభూయాదితి॥౧౯॥ శ్లో॥ స్త్రియో వ్రతైస్త్వాం హృషీకేశ్వరం స్వతో హ్యారాధ్య లోకే పతిమాశాసతేఽన్యమ్। తాసాం న తే వై పరిపాంత్యపత్యం ప్రియం ధనాయూంషి యతోఽస్వతంత్రాః ॥౨౦॥ స వై పతిస్స్యాదకుతోభయస్స్వయం సమంతతః పాతిభయాతురం జనమ్। స ఏక ఏవేతరథా మిథో భయం నైవాత్మలాభాదధిమన్యతే పరమ్॥౨౧॥ యా తస్య తే పాదసరోరుహార్హణం నికామయేత్సాఖిలకామలంపటా। తదేవ రాసీప్సితమీప్సితోఽర్చితో యద్భగ్నయాచ్ఞా భగవన్ ప్రతప్యతే॥౨౨॥ మత్ప్రాప్తయేఽజేశసురాదయః ప్రభో తప్యంత ఉగ్రంతప ఐంద్రియే ధియః। ఋతే భవత్పాదపరాయణాన్న మాం విందంత్యహం త్వద్ధృదయా యతోఽజిత ॥౨౩॥ స త్వం మమాప్యచ్యుత శీర్ష్ణి వందితం కరాంబుజం యత్త్వదధాయి సాత్వతామ్। బిభర్షి మాం లక్ష్మ వరేణ్య మాయయా క ఈశ్వరస్యేహితమూహితుం విభుః ॥౨౪॥ రమ్యకే పి భగవతః ప్రియతమం మాత్స్యమవతారరూపం తద్వర్షపురుషస్య మనోః ప్రాక్ప్రదర్శితం- ఇదానీమపి మహతా భక్తియోగేనారాధయతి-ఇదం చోదాహరతి-ఓం నమో భగవతే ముఖ్యతమాయ నమస్సత్త్వాయ ప్రాణాయౌజసే సహసే బలాయ మహామత్స్యాయ నమ ఇతి ॥౨౫॥ శ్లో॥ అంతర్బహిశ్చాఖిలలోకపాలకైరదృష్టరూపో విచరస్యురుస్వనః। స ఈశ్వరస్త్వం య ఇదం వశేఽనయన్నామ్నా యథా దారుమయీం నరః స్త్రియమ్॥౨౬॥ యం లోకపాలాః కిల మత్సరజ్వరా హిత్వా యతంతోఽపి పృథక్సమేత్య చ। పాతుం న శేకు

నంతరం భగ్నయాచ్ఞాయాం విశోకోయస్యాః సా- ప్రతప్యతే దుఃఖం ప్రాప్నోతి- తదేవరాసి నతుస్యాం ॥ ౨౨ ॥ నను మాం ప్రాప్య-కుతస్సర్వకామప్రాప్తిః త్వమేవహి కామార్థిభిస్సేవ్యసే- అత ఆహ ॥ మదితి ॥ మత్ప్రాప్తయే-బ్రహ్మాదయ స్తప స్తప్యంతే పరం తేకథంభూతాః ఐంద్రియే సుఖే ధీర్యేషాం-అలుబ్ధమానసాః-తథాపి భవత్పాదపరాయణాన్ ఋతే- మాంనవిం దంతి-తేహ-భగవత్పాదవిలసితా విభూతిర్నలభంత ఇత్యర్థః - యతః త్వయ్యేవ హృదయం యస్యాః సా - అహం త్వత్పరతంత్ర త్వాత్ త్వదనువర్తినమేవ విలోకయామి నాన్యమిత్యర్థః ॥౨౩ ॥ ఇదానీం తత్కృపాం ప్రార్థయతే ॥ స త్వమితి ॥ యద్భజ నం వినా నకస్యాప్యుపహారః స త్వం-త్వదితి-త్వయా-యత్కరాంబుజం - సాత్వతాం భక్తానాం - శీర్ష్ణి అధాయి కృప యాన్యస్తం - తన్మమాపి శీర్ష్ణి నిధేహి శేషః- కథంభూతం- వందితం సర్వకామప్రాప్త్యై సద్భిః స్తుతం - నచ మయి తవా నాదరః యతః- హేవరేణ్య మాం వక్షసి లక్ష్మ బిభర్షి- అహో విచిత్రమేతత్ -మయి కేవల మాదరమాత్రం భక్తేషు తుప రమకృపా- అత ఈశ్వరస్య తవ- యత్ మాయయా ఈహితం-తత్కోవితర్కయితుం సమర్థః ॥౨౪॥ రమ్యక ఇతి ॥ సత్త్వాయ సత్త్వప్రధానాయ-ముఖ్యతమాయ-ప్రాణాయ సూత్రాత్మనే ౨౫ ॥ అంతరితి ॥ ఉరుః స్వనో వేదాత్మకో నాదో యస్య- యః ఇదం విశ్వం-బ్రాహ్మణాది నామ్నాః తంతినిషేధాలంబనభూతేన-వశేఽనయత్ నియమితవాన్-సఃత్వమీశ్వరః ॥ తథా చశ్రుతిః॥ తస్య వాక్తంతిర్నామాని దామానీతి ॥ ౨౬ ॥ నన్వింద్రాదయోఽపి వశంనయంతి లోకపాలత్వాత్ కుతోఽహంత

త్రాహి॥ యమితి॥ మన్వర ఏవజ్వరో యేషాం తే-యంహి త్వాద్విపదశ్చతుష్పదః-సరీసృపం జంగమం - స్థాస్ను స్థావరంచ-యదత్రదృశ్యతే-తత్సర్వం దదపిపాతుం నశక్తాః సత్వమేవ ప్రాణరూపేణ పాలక ఈశ్వర శ్చేత్యర్థః॥ తథాచ శ్రుతిః॥ తా అహింసంతాహం ముఖ్యస్సుప్తవ్యహం ముక్తమస్మీత్యాది॥ ౨౭॥ అవతారచరితమాహ॥ భవానితి॥ భవాన్-ఇమాం క్షోణీం - మయాంమనునాసహ-మత్స్య హితాంధ్రత్వేత్యధ్యాహారః ఊర్మిమాలావతి ప్రళయార్ణవే-బజసా ఉరుక్రమ తేవిచరతి- యద్వా పాతుమిత్యస్యానుషంగః-క్షోణీం పాతుం క్రమతే ఉత్సహత ఇత్యర్థః యతః అజకీర్ద్రృశీం-ఓషధీనాం వీరుధాంచ సనిధిమాశ్రయభూతాం-తస్మై తే నమః-జగతోయః ప్రాణగణ స్తస్యాత్మనే నియంత్రే॥ ౨౮॥ హిరణ్మయ ఇతి॥ తత్ప్రియతమాం

తాం ప్రియతమాం కూర్మాకారాయ మూర్త్యై-సర్వః సంపూర్ణః సత్వగుణో విశేషణం యస్య- నఉపలక్షితం స్థానం యస్య వారిచరత్వాత్ -వర్ష్మణేవర్ష్మయస్మై-కాలానవచ్ఛిన్నాయ - భూమ్నే సర్వగతాయ - అవస్థానాయ ఆధారాయ నాయ॥ ౨౯॥ యదితి ॥ నిజమాయయా అర్పితం ప్రకాశిత మేతదర్థస్వరూపం-దృశ్యం పృథివ్యాదియస్యైవరూపం-యతః పృథక్ నాస్తి-తథంభూతం బహుభిః రూపైః నిరూపితం యస్య చ సంఖ్యానాస్తికుతః-అయథామిథ్యైవోపలంభనాత్ -నహి మరీచిజలమేతావదితి సంఖ్యాతుం శక్యతే-అవ్యపదేశరూపిణే అనిరుక్త ప్రపంచాకారాయ॥ ౩౦॥ బహురూపత్వం దర్శయన్

ద్విపదశ్చతుష్పదస్సరీసృపం స్థాస్ను యదత్ర దృశ్యతే॥ ౨౭॥ భవాన్ యుగాంతార్ణవ ఊర్మిమాలిని క్షోణీమిమామోషధీవీరుధాం నిధిం। మయా సహోరుక్రమతే జఓజసా తస్మై జగత్ప్రాణగణాత్మనే నమః॥ ౨౮

చూ॥ హిరణ్మయేతు భగవాన్నివసన్ కూర్మతనుం బిభ్రాణ స్తస్య తత్ప్రియతమాం తనుమర్యమా సహ తద్వర్ష పురుషైః పితృగణాధిపతిరుపధావతి-మంత్రమిమం చానుజపతి॥ ఓం నమో భగవతే-అకూపారాయ- సర్వ సత్వగుణవిశేషణాయ- నోపలక్షితస్థానాయ నమో వర్ష్మణే నమో భూమ్నే నమో వస్థానాయ నమస్తే- ఇతి॥ ౨౯॥ యద్రూపమేతన్నిజమాయయార్పితం చార్థస్వరూపం బహురూపరూపితం। సంఖ్యా నయస్యాస్త్యయథోపలంభనాత్తస్మై నమస్తేవ్యపదేశరూపిణే॥ ౩౦॥ జరాయుజం స్వేదజమండజోద్భిజం చరాచరం దేవర్షిపితృభూతమైంద్రియం। ద్యౌః ఖం క్షితిశ్శైలసరిత్సముద్రద్వీపగ్రహర్క్షేత్యభిధేయ ఏకః॥ ౩౧॥ యస్మిన్నసంఖ్యేయవిశేషనామరూపాకృతౌ కవిభిః కల్పితేయం। సంఖ్యాయయా తత్త్వదృశాపనీయతే తస్మై నమస్సాంఖ్యనిదర్శనాయ॥ ౩౨॥ చూ॥ ఉత్తరేషు కురుషు- భగవాన్ యజ్ఞపురుషః కృతవరాహరూప ఆస్తే-తంతు దేవీ హ్యేషా భూస్సహ కురుభిరస్ఖలితభక్తియోగేనోపధావతి-ఇమాంచ పరమాముపనిషదమావర్తయతి॥ ఓం నమో భగవతే మంత్రతత్త్వలింగాయ-యజ్ఞక్రతవే-మహాధ్వరావయవాయ-మహాపురుషాయ నమః కర్మశుక్లాయ-త్రియుగాయ గుణాయ నమస్తే ఇతి॥ ౩౩॥ శ్లో॥ యస్యస్వరూపం కవయో విపశ్చితో గుణేషు దారుష్వివ జాతవేదసం। మథ్నంతి మథ్నా మనసాదిదృక్షవో గూఢం క్రియార్థైర్నమ ఈరితాత్మనే॥ ౩౪॥ ద్రవ్యక్రియాహేత్వయనేశకర్తృభిర్మాయాగుణైర్వస్తునిరీక్షితాత్మనే।

తస్యైవేశ్వరాదవ్యతిరేకమాహ॥ జరాయుజమితి॥ ద్వీపగ్రహర్క్షేత్యభిధేయస్త్వమేవైకః నత్వద్వ్యతిరిక్తోస్తి॥ శ్రు॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేరిత్యర్థః॥ ౩౧॥ సప్రపంచతామనూద్యతన్నిరాసేన ప్రణమతి॥ యస్మిన్నితి ॥ అసంఖ్యేయాః అనంతాః విశేషాః యేషాం తాని-నామాని రూపాణ్యాకృతయశ్చ యస్య-తాదృశే యస్మిన్ త్వయి- కవిభిః కపిలాదిభిః ఇయం చతుర్వింశత్యాదిసంఖ్యా కల్పితాసతీ-యయా తత్త్వదృశాయేన తత్త్వజ్ఞానేన-అపనీయతే తస్మై తే-సాంఖ్యసిద్ధాంతరూపాయ నమః-పరమార్థరూపాయేతి వా॥ ౩౨॥ ఉత్తరేష్వితి॥ ఏషా భూరుపధావతీత్యన్వయః మంత్రైః స్తత్త్వనలింగ్యత ఇతి తథా తస్మై-యజ్ఞాః అయూపాః-క్రతవః సయూపాః-తద్రూపాయ-అతఏవ - మహాంతః అధ్వరాః అవయవభూతా యస్య-కర్మణా శుక్లాయ శుద్ధాయ-యజ్ఞాధిష్ఠాత్రే-త్రియుగాయ కృతయుగే యజ్ఞాభావాత్ -యద్వా - కలియుగే ఛన్నత్వాత్॥ ౩౩॥ యస్యేతి॥ కవయో విద్వాంసః-విపశ్చితో నిపుణాః- గుణేషు దేహేంద్రియాదిషు-మథ్నంతి వివిధిన్వంతి-మథ్నా వివేకసాధనేన-మనసా క్రియార్థైః కర్మభి స్తత్ఫలైశ్చ-గూఢం అప్రకాశమానం దిదృక్షవః ఏవం మథనేన ఈరితః ప్రకటితః ఆత్మా స్వరూపం యస్య తస్మై నమః॥ ౩౪॥ మథనమేవ దర్శయన్నాహ॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యం విషయః క్రియా ఇంద్రియవ్యాపారః-హేతుర్దేవతా-అయనం దేహః- ఈశః కాలః కర్తా అహంకారః ఏతైర్మాయాగుణైః- కార్యైరుపలక్ష

న్తైః-వస్తుతేనసరీక్షితోయఆత్మాతస్మై-అస్వీక్షయావిచారేణ-అంగైర్యమనియమాదిభిః - అతిశయాత్మానశ్చయవతీబు
ద్ధిర్యేషాంతైః-నిరస్తామాయానిమిత్తాఆకృతిర్యస్మాత్ తస్మై॥౩౫॥ తదేవంనిర్గుణరూపేణనత్వా-పరమేశ్వరరూపేణప్ర
ణమతి॥కరోతీతి॥యస్స్యేక్షితుర్నిష్పార్థమీప్సితంఅన్యాంతానిచ్ఛాయామీక్షణాద్యోగాత్ - స్వార్థంతునేప్సితంవిశ్వస్థిత్యా
ది స్వగుణైర్మాయయాకరోతి- తస్యాఃజడత్వేపీశ్వరసన్నిధానాత్ ప్రవృత్తి దృష్టాంతేనాహ - యథాఅయఃలోహో
గ్రావ్ణఃఅయస్కాంతాన్నిమిత్తాత్ భ్రమతి-తదాశ్రయంతదభిముఖంసత్ - గుణానాంకర్మణాంజీవానాంసృష్టానాంచ-
సాక్షిణేతస్మై-తేనమః॥౩౬॥అవతారచరితమాహ॥ప్రమథ్యేతి॥యోజగతామాదిః కారణభూతః - సూకరఃమాంపృథ్వీం
అగ్రదంష్ట్రే ౹దంష్ట్రా౹గ్రేకృత్వా-రసాతలాదారభ్యఉదన్వతఃప్రళయార్ణవాత్ - ఇభోగజఇవనిరగాత్ -తతశ్చ- ప్రతి
వారణంప్రతిగజతుల్యం-దైత్యంప్రమథ్య-యఃక్రీడన్స్థితః-తంప్రభుంప్రణతాస్మీత్యన్వయః॥౩౭॥ ************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ఊనవింశేకింపురుషేభాగతేచోపవర్ణ్యతే। సేవ్యసేవకభావశ్చభారతశ్రీశ్చ వేపచ॥కింపురుషఇతి ॥ భర్తాచాసౌ
భగవాంశ్చతస్యకథాం-ఆర్యాణాంలక్షణాని-శీలం-వ్రతంచ-యస్మిన్- ఉపశిక్షితాత్మనేసంయతచిత్తాయ- ఉపాసితో
నుస్మృతోలోకోయేన- సాధువాదఃసాధుత్వప్రసిద్ధిః-తస్యనికషాయ-నికషాశ్మవన్నిర్ధారణస్థానాయపరమ సీమ్నేఇత్యర్థః
ఆస్వీక్షయాంగాతిశయాత్మబుద్ధిభిర్నిరస్తమాయాకృతయేనమోనమః॥౩౫॥కరోతివిశ్వస్థితిసంయమో
దయంయస్యేప్సితంనేప్సితమీక్షితుర్గుణైః॥మాయాయథాయోభ్రమతేతదాశ్రయంగ్రావ్ణోనమస్తేగు
ణకర్మసాక్షిణే॥౩౬॥ ప్రమథ్యదైత్యం ప్రతివారణంమృధేయోమాంరసాయాజగదాదిసూకరః। కృత్వా
గ్రదంష్ట్రేనిరగాదుదన్వతఃక్రీడన్నివేభఃప్రణతోస్మితంవిభుం॥౩౭॥ *************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - అష్టాదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥కింపురుషేవర్షేభగవంతమాదిపురుషంలక్ష్మణాగ్రజంసీతాభిరామంరామంతచ్చరణసన్నికర్షా
భిరతఃపరమభాగవతోహనూమాన్సహకింపురుషైరవిరతభక్తిరుపాస్తే ఆర్ష్టిషేణేనసహగం
ధర్వైరనుగీయమానాంపరమకల్యాణీంభర్తృభగవత్కథాంసంశృణోతిస్వయంచేదంగాయతి॥ఓంన
మోభగవతే-ఉత్తమశ్లోకాయ-నమఆర్యలక్షణశీలవ్రతాయ - నమ ఉపశిక్షితాత్మనే-నమ ఉపాసితలో
కాయ-నమస్సాధువాదనికషణాయనమోబ్రహ్మణ్యదేవాయ- మహాపురుషాయ-మహారాజాయనమ ఇ
తి॥౧॥శ్లో॥యత్తద్విశుద్ధానుభవైకమాత్రంస్వతేజసాధ్వస్తగుణవ్యవస్థం।ప్రత్యక్ప్రశాంతంసుధియో
పలంభనంహ్యనామరూపంనిరహంప్రపద్యే॥౨॥ మర్త్యావతారస్త్విహమర్త్యశిక్షణంరక్షోవధాయైవన
కేవలంవిభోః।కుతోన్యథాస్యాద్రమతస్స్వఆత్మనస్సీతాకృతానివ్యసనానీశ్వరస్య॥౩॥నవైసఆత్మాత్మవ
తాంసుహృత్తమఃసక్తస్త్రిలోక్యాంభగవాన్వాసుదేవః।నస్త్రీకృతంకశ్మలమశ్నువీతనలక్ష్మణంచాపివి
హా॥౪॥ శ్రీరామంపరమార్థరూపేణప్రణమతి॥యదితి॥యదేకంవేదాంతేషుప్రసిద్ధంతత్త్వంతత్ప్రపద్యే- కథంభూ
తం-విశుద్ధశ్చాసావనుభవశ్చ-సఏవమాత్రాస్వరూపంయస్య-విశుద్ధత్వేహేతుః-ప్రశాంతం-తత్రాపిహేతుః - స్వతే
జసా-స్వరూపప్రకాశేన-ధ్వస్తాగుణానాంవిధాజాగ్రదాద్యవస్థాయస్మిన్-అనుభవమాత్రత్వేహేతుః- ప్రత్యక్ దృ
శ్యాదన్యత్ -తత్కుతః-అనామరూపం-ననువస్తుతఏవంభూతస్యాపిజీవస్యోక్తసర్వవిరుద్ధయోర్దృశ్యతే- తత్రాహ - నిర
హంఅహంకారాభావాత్ -నతథావైపరీత్యమిత్యర్థః-నను శ్రీరామస్యరూపంనైవంప్రతీయతే-తత్రాహ - సుధియా
పుంసాఉపలభ్యతఇత్యుపలంభనం-శుద్ధచిత్తేనబ్రహ్మత్వేనైవోపలభ్యతఇత్యర్థః॥ ౨॥ కథంతర్హిదశరథపుత్రత్వంత
త్రాహ॥మర్త్యేతి॥విభోర్మర్త్యావతారస్తురక్షసోరావణస్యవధాయైవ-నతస్యమనుష్యాదన్యతఃఅవధ్యత్వాత్ - కింత్విహ
సంసారేస్త్రీసంగాదికృతందుఃఖంమర్త్యానాంశిక్షణంచశిక్షార్థమపీత్యర్థః-అన్యథా-స్వేస్వరూపే- ర
మమాణస్య-జగదాత్మనః-సీతాపరిహకృతానివ్యసనానీతి-కుతస్స్యాత్॥౩॥విషయాసక్త్యభావేనవ్యసనానర్హత్వము
పపాదయతి॥నవాఇతి॥సవైభగవాన్త్రిలోక్యాంక్వాపినసక్తః-యతఆత్మవతాంధీరాణామాత్మాసుహృత్తమశ్చ అతో
నస్త్రీకృతంమోహంప్రాప్నుయాత్ - నలక్ష్మణంచేతిదేవదూతేనశ్రీరామమామంత్రయతావిజ్ఞాపితం-అనయోర్గో
ష్ఠీంకుర్వతోర్యఆగచ్ఛతిసత్వయావధ్యఇతి - తతోద్వారిస్థితంలక్ష్మణందుర్వాససంసమాగతంవిజ్ఞాపయితుంప్రవిష్టం

హంయుమన్యతోఽవసిష్ఠవాక్యాత్త్యాజ-తచ్చనయుజ్యతేత్యర్థః॥౪॥అతః శ్రీరామ ఏవ సర్వైస్సేవ్య ఇతి వక్తుం న తస్యోత్కర్ష
హేతుః సత్కులజన్మాది-కింతు భక్తిరేవేత్యాహ॥నజన్మేతి॥ మహాన్ పురుషాజ్జన్మ-మహతః శ్రీరామస్యేతి వా-సౌభగం సౌ
న్దర్యం-ఆకృతిః జాతిః-యద్యస్మాత్-తైర్జన్మాదిభిః అస్పృష్టాంస్త్యక్తానపి నో వనచరాన్- బత అహో-లక్ష్మణస్యాగ్రజోఽపి
సఖిత్వే వృతవాన్॥౫॥సుర ఇతి॥తస్మాత్-సురోఽసురో వానరో వా-యః కోఽపి-శ్రీరామమేవ సర్వప్రకారేణ భజేత్-సుకృతజ్ఞం
అల్పే సుభజనే బహుమానినం-య ఉత్తరాన్ కోసలాన్ అయోధ్యావాసినః-దివం స్వర్గమనయత్॥౬॥ భారతేఽపీతి॥ఉ
పలక్షితవిద్యాదిభిరాత్మా ఉపలభ్యతే యేన తత్-తపశ్చరతి-తత్ర-ఉపశమః ఇంద్రియాణాం సంయమః - ఉపరమో నిరహంకా
రతా-ఆత్మనశ్చానుగ్రహాయ-న స్వార్థం-ఈశ్వరత్వాత్॥౭॥తమితి॥ భగవదనుభావ ఉపవర్ణ్యతే యేన పాంచరాత్రేణ-
తత్సావర్ణేః మనోః ఉపదేక్ష్యమాణః-ఉపదేశం దాస్యమానః ఉపసరతి సేవతే॥౮॥ఇదమితి॥ఉపరతానాత్మ్యాయ నిరహం
కారాయ॥౯॥౧౦॥కర్త్రేతి॥అసక్తశ్చాసౌ విశుద్ధసాక్షీ చ తస్మై నమః-అసక్తత్వం దర్శయతి-అస్యాపి విశ్వస్య సర్గాదిషు కర్తాపి
యో న బధ్యతే అహంకర్త్రేతి న మన్యతే- వివిక్తత్వమాహ-దేహగతోఽపి - దైహికైః క్షుత్పిపాసాదిభిర్యో న హన్యతే నాభి

హతశ్చ ॥౪॥నజన్మనూనం మహతో న సౌభగం న వాఙ్న బుద్ధిర్నాకృతిస్తోషహేతుః। తైర్యద్విసృష్టానపి
నో వనౌకసశ్చకార సఖ్యే బత లక్ష్మణాగ్రజః॥౫॥సురోఽసురో వాప్యథ వానరో నరః సర్వాత్మనా యస్సుకృతజ్ఞ
ముత్తమమ్। భజేత రామం మనుజాకృతిం హరిం య ఉత్తరాననయత్కోసలాన్దివమ్ ॥౬॥మూ॥ భారతే
పి వర్షే భగవాన్ నారాయణాఖ్య ఆకల్పాంతముపచితధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యోపశమోపరమాత్మోప
లంభనమనుగ్రహాయాత్మవతామనుకంపయా తపోఽవ్యక్తగతిశ్చరతి ॥౭॥ తం భగవాన్నారదో వర్ణాశ్రమ
వతీభిర్భారతీభిః ప్రజాభిర్భగవత్ప్రోక్తాభ్యాం సాంఖ్యయోగాభ్యాం భగవదనుభావోపవర్ణనం సావర్ణేరుప
దేక్ష్యమాణః పరమభక్తియోగేనోపసరతి॥౮॥ఇదం చాపి గృణాతి-ఓం నమో భగవతే ఉపశమశీలాయ -
ఉపరతానాత్మ్యాయ-నమోఽకించనవిత్తాయ-ఋషిఋషభాయ-నారాయణాయ-పరమహంసాయ
పరమగురవే-ఆత్మారామాధిపతయే-నమో నమ ఇతి॥౯॥గాయతి చేదం॥౧౦॥శ్లో॥కర్తాస్య సర్గాదిషు యో
న బధ్యతే న హన్యతే దేహగతోఽపి దైహికైః। ద్రష్టుర్న దృగ్యస్య గుణైర్విదూష్యతే తస్మై నమోఽసక్తవివి
క్తసాక్షిణే॥౧౧॥ఇదం హి యోగేశ్వర యోగనైపుణం హిరణ్యగర్భో భగవాన్ జగాద యత్। యదంతకా
లే త్వయి నిర్గుణే మనో భక్త్యా దధీతోజ్ఝితదుష్కలేబరః॥౧౨॥యథైహికాముష్మికకామలంపటస్సుతేషు
దారేషు ధనేషు చింతయన్।శంకేత విద్వాన్ కుకలేబరాత్యయాద్యస్తస్య యత్నః శ్రమ ఏవ కేవలమ్॥౧౩
తన్నః ప్రభో త్వం కుకలేబరార్పితాం త్వన్మాయయాహంమమతామధోక్షజ। భింద్యామ యేనాశు వయం
సుదుర్భిదాం విధేహి యోగం త్వయి నః స్వభావజమ్॥౧౪॥మూ॥ భారతేఽప్యస్మిన్ వర్షే సరిచ్ఛైలాస్సంతి బ
హవః-మలయో మంగళప్రస్థో మైనాకస్త్రికూట ఋషభః కూటకః కోల్లకస్సహ్యో వేదగిరిరృష్యమూకః
శ్రీశైలో వేంకటో మహేంద్రో వారిధరో వింధ్యశ్శుక్తిమానృక్షగిరిః పారియాత్రో ద్రోణశ్చిత్రకూటో
గోవర్ధనో రైవతకః కకుభో నీలః కాకముఖ ఇంద్రకీలో రామగిరిరితి చ-అన్యే చ శతసహస్రశైలాః తేషాం ని
తంబప్రభవా నదా నద్యశ్చ సంత్యసంఖ్యాతాః॥ ౧౫॥ ఏతాసామపో భారత్యః ప్రజా నామభిరేవ పునంతి

భూయతే-సాక్షిత్వమాహ-యస్య ద్రష్టురపి సతో దృష్టిః-గుణైర్దృశ్యైర్న దూష్యతే న వికి్రియతే॥౧౧॥యోగకౌశలం ని
రూపయన్-యోగం ప్రార్థయతే-త్రిభిః॥ఇదమితి॥ హే యోగేశ్వర-హిరణ్యగర్భః-యద్యోగనైపుణం జగాద- ఇదమేవేత్యర్థః
జన్మప్రభృతి భక్త్యా-అంతకాలేఽపి పుమాంస్త్వయి మనో ధారయేదితి యత్ -కథంభూతస్సన్- ఉజ్ఝితం దుష్టం కలేబరం తదభి
మానో యేన॥౧౨॥అన్యథా తస్య శాస్త్రాభ్యాసశ్రమో వ్యర్థ ఇత్యాహ॥యదితి॥ఐహికాముష్మికకామేషు లంపటో మూఢః
సుతాదిషు యోగయోగ్యం చింతయన్-సన్ తస్య కుకలేబరస్యాత్యయాత్ మృత్యోశ్శంకేత-తథాపి విద్వానపి సన్ యః శంకేత
తస్య యత్నః శ్రమ ఏవ॥౧౩॥తదితి॥యస్మాద్విదుషోఽపీయమేవ దశా-తత్ తస్మాత్ - హే ప్రభో అధోక్షజ-త్వమేవ నో యో
గం విధేహి-కీదృశం-త్వయి స్వభావజః సహజవాసనారూపం యేన యోగేన-వయం త్వన్మాయయా - నః కుకలేబరేఽర్పి
తాం-అహంమమతాం-శీఘ్రం-భింద్యామ త్యజేమ-సుదుర్భిదాం ఉపాయాంతరైః సర్వథా త్యక్తుమశక్యామ్॥౧౪॥భా
రతేఽపీతి॥ఇలావృతవదస్మిన్నపి వర్షే-సరితః శైలాశ్చ సంతి-నితంబప్రభవాః తటేభ్యస్సంభూతాః॥౧౫॥ ఏతాసామితి॥

ఆత్మనా చ దేహేనాఽపృథక్ ఉపస్పృశంతి॥౧౮॥ అస్మిన్నితి॥ లబ్ధం జన్మ యైస్తైః పురుషైః - సాత్త్వికాదినా స్వకృతేన కర్మణా - ది
వ్యాదిగతయ ఆత్మనోఽపి ధీయంతే సాధ్యంతే హి - యస్మాత్ సర్వా ఏవ గతయః కర్మానుసారేణ సర్వేషాం భవంతి - యస్య వ
ర్ణస్య యద్విధానం మోక్షప్రకారః - సన్న్యాసస్య గృహస్థత్వాది - తదనతిక్రమేణాస్మిన్నేవ వర్షే నృణామపవర్గశ్చ భవతీప
తచ్ఛ[illegible]బహుసాధనసంభవాభిప్రాయేణోక్తం - న త్వన్యత్రాపవర్గాభావే తాత్పర్యం॥ ౧౯॥ [illegible]
గాయంతి సంభవాదితి - దేవానామపి మోక్షస్య బాదరాయణేన సూచితత్వాత్ ॥ అపవర్గస్వరూపమాహ [illegible]
నాత్మ్యే ఆత్మనిభవమాత్మ్యం రాగాది - తద్రహితే - అనిరుక్తే వాచామగోచరే - అనిలయనే అనాధారే - అనన్యనిమిత్తం
హైతుకో భక్తియోగ ఏవ లక్షణం స్వరూపం యస్య - స తథా భవతి - నానాగతీనాం నిమిత్తం యోఽవిద్యాగ్రంథిః - తస్య రంధనం
దహనం తద్ద్వారేణ - మహాపురుషపురుషాః తిష్ణుభక్తాస్తైః ప్రకృష్టః సంగో యోగో యథా భవతి తథా ॥ ౨౦ ॥ అహో అమీ
ఇతి॥ ఏతదేవ మానుష్యమేవ - సర్వపురుషార్థసాధనం గాయంతి - అమీషాం ఏభిః ఉత స్విత్ - అథవా - స్వయమేవ సాధనం వినై
వ - హరిరేషాం ప్రసన్నోఽభూత్ - ఏవంభూతస్య ధర్మస్య యమముదారత్వాత్ - భారత అజిరే భారత అంగణే - నః దేవానాం స్పృ
హైవ యత్ తన్ముకుంద సేవోపయోగి - నృషు జన్మ యైర్లబ్ధమ్॥౨౧॥ స్పృహామేవాహ - సార్ధైః కిమితి॥ [illegible]

నామాత్మనా ఉపస్పృశంతి చంద్రవసా తామ్రపర్ణీ అవటోదా కృతమాలా వైహాయసీ కావేరీ వేణీ పయ
స్వినీ శర్కరావర్తా తుంగభద్రా కృష్ణా వేణ్యా భీమరథీ గోదావరీ నిర్వింధ్యా పయోష్ణీ తాపీ రేవా
సురసా నర్మదా చర్మణ్వతీ సింధురంధః శోణశ్చ నదౌ మహానదీ వేదస్మృతిరృషికుల్యా త్రిసామా కౌశి
కీ మందాకినీ యమునా సరస్వతీ దృషద్వతీ గోమతీ సరయూ రోధస్వతీ సప్తవతీ సుషోమా శతద్రూశ్చంద్రభాగా మరుద్వృధా వి
తస్తా అసిక్నీ విశ్వేతి మహానద్యః॥ ౧౮॥ అస్మిన్నేవ వర్షే పురుషైర్లబ్ధజన్మభిః శుక్లలోహితకృష్ణవర్ణేన స్వారబ్ధేన
కర్మణా దివ్యమానుషనారకగతయో బహ్వ్య ఆత్మన ఆనుపూర్వ్యేణ సర్వా హ్యేవ సర్వేషాం విధీయంతే
యథావర్ణవిధానమపవర్గశ్చాపి భవతి॥ ౧౯॥ యోఽసౌ భగవతి సర్వభూతాత్మన్యనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనే
పరమాత్మని వాసుదేవేఽనన్యనిమిత్తభక్తియోగలక్షణో నానాగతినిమిత్తావిద్యాగ్రంథిరంధనద్వారేణ య
దా హి మహాపురుషపురుషప్రసంగః॥౨౦॥ ఏతదేవ హి దేవా గాయంతి। శ్లో॥ అహో అమీషాం కిమకారి శో
భనం ప్రసన్న ఏషాం స్విదుత స్వయం హరిః। యైర్జన్మ లబ్ధం నృషు భారతాజిరే ముకుందసేవౌపయికం స్పృ
హా హి నః॥౨౧॥ కిం దుష్కరైర్నః క్రతుభిస్తపోవ్రతైర్దానాదిభిర్వా ద్యుజయేన ఫల్గునా। న యత్ర నారాయ
ణపాదపంకజస్మృతిః ప్రముష్టాతిశయేంద్రియోత్సవాత్ ॥౨౨॥ కల్పాయుషాం స్థానజయాత్పునర్భవాత్
క్షణాయుషాం భారతభూజయో వరః। క్షణేన మర్త్యేన కృతం మనస్వినః సన్న్యస్య సంయాంత్యభయం
పదం హరేః॥౨౩॥ న యత్ర వైకుంఠకథాసుధాపగా న సాధవో భాగవతాస్తదాశ్రయాః। న యత్ర యజ్ఞేశ
మఖా మహోత్సవాః సురేశలోకోఽపి న వై స సేవ్యతామ్॥౨౪॥ ప్రాప్తా నృజాతిం త్విహ యే చ జంతవో జ్ఞాన
క్రియాద్రవ్యకలాపసంభృతామ్। న వై యతేరన్నపునర్భవాయ తే భూయో వనౌకా ఇవ యాంతి బం
ధనమ్. ౨౫॥ యైః శ్రద్ధయా బర్హిషి భాగశో హవిర్నిరుప్తమిష్టం విధిమంత్రవస్తుతః। [illegible]

భిః నః ఫల్గునా తుచ్ఛేన ద్యుజయేన స్వర్గప్రాప్త్యా - కిం - న కించిత్ఫలం - కుతః - యత్ర - నారాయణపాదపంకజస్మృతి
ర్నాస్తి - ప్రముష్టా అతిశయితాత్ - ఇంద్రియాణాముత్సవాత్ భోగాత్ ప్రముష్టా అభూత్ ॥ ౨౨ ॥ కల్పాయుషామితి ॥ క్ష
ణమల్పమేవాయుర్యేషాం - వరత్వే హేతుః - మర్త్యేనాపి దేహేన - క్షణేనైవ కాలేన - కృతం కర్మ సన్న్యస్య - హరేః పదం
సంయాంతి॥౨౩॥ నేతి॥ అతః - యత్ర వైకుంఠకథామృతనద్యో న సంతి - తదాశ్రయాః కథాపగాశ్రయాః - మహోత్సవా
నృత్తనృత్యోత్సవా యేషు - తాదృశా యజ్ఞేశమఖాశ్చ పూజాః - సః సురేశస్య బ్రహ్మణోఽపి లోకో న సేవ్యతామ్॥౨౪॥ అముమ
ర్థమాహ నిందయా॥ ప్రాప్తా ఇతి॥ జ్ఞానం చ తదర్థాః క్రియాశ్చ - తదర్థాని ద్రవ్యాణి చ - యేషాం కలాపేన - సంభృతాం
పూర్ణాం - అపునర్భవాయ మోక్షాయ - వనౌకా ఇవ - వనౌకసః పక్షిణః - ఆరామాదంతర్బహిః మార్గం - యథా లుబ్ధకాత్ ము
క్తా అపి పునర్యదితస్మిన్నేవ వృక్షే ప్రమత్తా విహరంతి - తర్హి యథా పునః బద్ధ్యంతే తద్వత్ ॥౨౫ ॥ అహో - భారతవాసి
నాం భాగ్యమిత్యాహ - యైరితి॥ శ్రుతిః॥ అగ్నయే జుష్టం నిర్వపామి॥ ఇంద్రాయ జుష్టం నిర్వపామీత్యేవం భాగశః - నిరుప్తం
పృథక్ కృతం - కథం - విధినా ప్రకారేణ - మంత్రేణ చ - వస్తుతశ్చరుపురోడాశాదిభేదేన - ఇష్టం దేవతాముద్దిశ్య త్యక్తం సదు

ప్తం మమేదమితి స్వీకృత్య త్యాగానంతరమశ్నాతీత్యర్థః - పృథగింద్రాదినామభిః - ఆహుతః ఆహూతః - ఆశిషాం ప్రభుః స్వయం పూర్ణోఽపి హరిః ॥ ౨౬ ॥ తత్రాపి నిష్కామాః కృతార్థా ఇత్యాహుః ॥ సత్యమితి ॥ అర్థితః ప్రార్థితః సన్ - అర్థితం దదాతి సత్యం - అథాపి పరమార్థదో న భవత్యేవ - యద్యస్మాత్ - యతో దత్తాదనంతరం - పునరప్యర్థితా భవతి - నను అనర్థితశ్చేత్ కిమపి న దద్యాదిత్యాశంక్యాహుః - అనిచ్ఛతాం నిష్కామానాం తు ఇచ్ఛాపిధానమాచ్ఛాదకం సర్వకామపరిపూరకం నిజపాదపల్లవం స్వయమేవ సంపాదయతి ॥ ౨౭ ॥ యదితి ॥ స్విష్టస్య సమ్యగ్యజనస్య - సూక్తస్య ప్రవచనస్య - అన్యస్యాపి కర్మణః - స్వర్గసుఖావశేషితం - యదకించిదస్తి - తేనాజనాభే వర్షే - నః అస్మాకం జన్మ స్యాత్ - కీదృశం స్మృతిమత్ హరిరేవ సేవ్య ఇత్యనుసంధానయుక్తం - యతః హరిర్భజతాం శం సుఖం తనోతి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ *********

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనవింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ వింశే ప్లక్షాదిషడ్ద్వీపస్థితిర్నామాదిసంయుతైః ॥ లోకాలోకస్థితిం చాంతర్బహిర్భాగాదిమానతః ॥ అత ఇతి ॥ తావతాల

హుతో ముదా కృష్ణోఽపి పూర్ణస్స్వయమాశిషాం ప్రభుః ॥ ౨౬ ॥ సత్యం దిశత్యర్థితమర్థితో నృణాం నైవార్థదో యత్పునరర్థితా యతః ॥ స్వయం విధత్తే భజతామనిచ్ఛతామిచ్ఛాపిధానం నిజపాదపల్లవం ॥ ౨౭ ॥ యద్యత్ర నస్స్వర్గసుఖావశేషితం స్విష్టస్య సూక్తస్య కృతస్య శోభనం । తేనాజనాభే స్మృతిమజ్జన్మ నస్స్యాద్వర్షే హరిర్యద్భజతాం శం తనోతి ॥ ౨౮ ॥ మూ ॥ జంబూద్వీపస్య చ రాజన్నుపద్వీపానష్టౌ హైక ఉపదిశంతి - సగరాత్మజైరశ్వాన్వేషణే - ఇమాం మహీం పరితో నిఖనద్భిరుపకల్పితాన్ ॥ ౨౯ ॥ తద్యథా స్వర్ణప్రస్థశ్చంద్రశుక్ల ఆవర్తనో రమణకో మందరహరిణః పాంచజన్యస్సింహలో లంకేతి - ఏవం భారతోత్తమ జంబూద్వీపవర్షవిభాగో యథోపదేశముపవర్ణితః ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ మూ ॥ అతః పరం ప్లక్షాదీనాం ప్రమాణలక్షణసంస్థానతో వర్షవిభాగో యథోపదేశముపవర్ణ్యతే జంబూద్వీపోఽయం యావత్ప్రమాణవిస్తారస్తావతా క్షారోదధినా పరివేష్టితో యథా మేరుర్జంబ్వాఖ్యేన - లవణోదధిరపి తతో ద్విగుణవిశాలేన ప్లక్షాఖ్యేన పరిక్షిప్తః - యథా పరిఖా బాహ్యోపవనేన ॥ ౧ ॥ ప్లక్షో జంబూప్రమాణో ద్వీపాఖ్యాతికరో హిరణ్మయ ఉత్థితో యత్రాగ్నిరుపాస్తే సప్తజిహ్వః - తస్యాధిపతిః ప్రియవ్రతాత్మజ ఇధ్మజిహ్వః స్వం ద్వీపం సప్తవర్షాణి విభజ్య - సప్తభ్యో వర్షనామభ్య ఆత్మజేభ్య ఆకలయ్య స్వయమాత్మయోగేనోపరరామ ॥ ౨ ॥ శివం యవసం సుభద్రం శాంతం క్షేమమమృతమభయమితి వర్షాణి - తేషు గిరయో నద్యశ్చ సప్తైవాభిజ్ఞాతాః - మణికూటో వజ్రకూట ఇంద్రసేనో జ్యోతిష్మాన్ ధూమ్రవర్ణో హిరణ్యగ్రీవో మేఘమాల ఇతి సప్త సేతుశైలాః ॥ ౩ ॥ అరుణా నృమ్ణా ఆంగిరసీ సావిత్రీ సుప్రభాతా ఋతంభరా సత్యంభరేతి మహానద్యః - యాసాం జలోపస్పర్శనవిధూతరజస్తమసో హంసపతంగోర్ధ్వాయనసత్యాంగసంజ్ఞాశ్చత్వారో వర్ణాస్సహస్రాయుషో విబుధోపమసందర్శనప్రజననాః - స్వర్గద్వారం త్రయ్యా విద్యయా భగవంతం త్రయీమయం సూర్యమాత్మానం యజంతే ॥ ౪ ॥ ప్రత్నస్య విష్ణో రూపం యత్సత్యస్యర్తస్య బ్రహ్మణః అమృతస్య చ మృత్యోశ్చ సూర్యమాత్మానమీమహీతి ॥ ౫ ॥ ప్లక్షాదిషు పంచసు పురుషాణామాయురింద్రియమోజస్సహో బలం బుద్ధిర్విక్రమ ఇతి చ సర్వేషామౌత్పత్తికీ సిద్ధిరవిశేషేణ వర్తతే - ప్లక్షస్తు సమానేనేతి

స్వవిస్తారేణ - పరిక్షిప్తః పరివేష్టితః ॥ ౧ ॥ ప్లక్ష ఇతి ॥ ఉపాస్తే తిష్ఠతి - ఆకలయ్య సమర్ప్య ॥ ౨ ॥ శివమితి ॥ అభిజ్ఞాతాః ప్రసిద్ధాః - సప్తైవ - అన్యే చ పర్వతా నద్యశ్చ సహస్రశః సంతీత్యర్థః - మానసోత్తరస్య మండలాకారత్వాత్తైః - ప్లక్షాదిపంచద్వీపేషు వర్షాణాం చ తిర్యగ్రేఖాకారా ఉభయతోఽబ్ధిస్పృశ ఇతి గమ్యతే - అన్యథా సప్తభిః సప్తవర్షవిభాగాసంభవాత్ - వైష్ణవే - వర్షాణాం పూర్వాదిక్రమేణోక్తేశ్చ ॥ ౩ ॥ అరుణేతి ॥ జలోపస్పర్శనేన - విధూతం రజస్తమశ్చ యేషాం - హంసాదయో బ్రాహ్మణాదిస్థానీయాః - విబుధోపమం సందర్శనం - క్లమస్వేదాదిరహితం రూపం - ప్రజననమపత్యోత్పాదనం చ యేషాం ॥ ౪ ॥ విదితా అపి ద్వీపమంత్రా వ్యాఖ్యాయంతే ॥ ప్రత్నస్యేతి ॥ ప్రత్నస్య పురాణపురుషస్య విష్ణో రూపం సూర్యం - ఈమహి శరణం వ్రజేమ - కథంభూతం సత్యాదీనామాత్మానం అధిష్ఠాతారం - తత్ర సత్యమనుష్ఠీయమానో ధర్మః - ఋతం ప్రతీయమానో ధర్మః - బ్రహ్మణః వేదోక్తకస్య వేదస్య అమృతస్య శుభఫలస్య ॥ ౫ ॥ ప్లక్షాదిష్వితి ॥ శ్రు ॥ సుపర్ణోసి గరుత్మాంస్త్రివృత్తే శిర ఇత్యాది శ్రుతేః - ఛందోభిః స్వావయవభూతైః శ్రీవిష్ణుం స్తౌతీతి ఛందస్స్తుత్ - తస్య ద్వీపస్య హాతమేవ్యపదేశాయ ॥

౬॥౭॥౮॥౯॥ స్వేతి॥ స్వగోభిః స్వరశ్మిభిః-అంధః అన్నం॥ సోమోనః రాజా అస్తు-అభిముఖ్యేన భవతు- హాత్రిస్వ సా తేత్వవివక్షయా సంధ్యభావ ఇతి జ్ఞాతవ్యం॥౧౦॥ ఏవమితి॥ ఏవం సురోదాద్బహిః- ఘృతోదేనావృతః కుశద్వీప ఇత్యన్వయః॥ స్వశష్పాణి స్వకోమలశిఖాః- తేషాం రోచిషా॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥ పరస్యేతి॥ హే జాతవేదః-త్వం సాక్షాత్ -పరబ్రహ్మణో హవేః-హవ్యవాడసి-అతో దేవానాం యజ్ఞేన-పురుషం హరిమేవ యజ-అంగానాం నామ్నా దత్తమంగినే సమర్పయేత్యర్థః॥

రసోదేవావృతో యథా-తథా సద్వీపోపి శాల్మలో ద్విగుణవిశాలస్సమానేన సురోదేనావృతః-పరిగః యత్ర హవై శాల్మలిః ప్లక్షాయామా-యస్యాం వావ కిల నిలయనమాహుర్భగవతశ్ఛందస్తుతః పతత్త్రిరాజస్య-సాద్వీపస్య హూతయ ఉపలక్ష్యతే॥౬॥ తద్వీపాధిపతిః ప్రియవ్రతాత్మజో యజ్ఞబాహుస్స్వసుతేభ్యస్సప్తభ్యస్తన్నామాని సప్తవర్షాణి వ్యభజత్ -సురోచనం సౌమనస్యం రమణకం దేవబర్హం పారిబర్హమాప్యాయనమభిజ్ఞాతమితి॥౭॥ తేషు వర్షాద్రయో నద్యశ్చ సప్తైవాభిజ్ఞాతాః-స్వరసశ్శతశృంగో వామదేవః కుముదో ముకుందః పుష్పవర్షశ్శతశ్రుతిరితి-అనుమతిస్సినీవాలీ సరస్వతీ కుహూ రజనీ నందా రాకేతి॥౮॥ తద్వర్షపురుషాః శ్రుతధర వీర్యధర వసుంధరేష్మధర సంజ్ఞాః భగవంతం వేదమయం సోమమాత్మానం వేదేన యజంతే॥౯॥ శ్లో॥ స్వగోభిః పితృదేవేభ్యో విభజన్ కృష్ణశుక్లయోః। అంధః ప్రజానాం సర్వాసాం రాజా నస్సోమ అస్త్వితి॥౧౦॥ మూ॥ ఏవం సురోదాద్బహిస్తద్ద్విగుణః-సమానేనావృతో ఘృతోదేన యథాపూర్వః కుశద్వీపః-యస్మిన్ కుశస్తంభో దేవకృతస్తద్ద్వీపాఖ్యాపనో జ్వలన ఇవాపరః స్వశష్పరోచిషా దిశో విరాజయతి॥౧౧॥ తద్ద్వీపపతిః ప్రైయవ్రతో రాజా హిరణ్యరేతా నామ స్వం ద్వీపం సప్తభ్యస్స్వసుతేభ్యో యథాభాగం విభజ్య స్వయం తప ఆతిష్ఠత్॥౧౨॥ వసుదాన దృఢరుచి నాభిగుప్త సత్యవ్రత విప్ర వామదేవ నామభ్యః పుత్రేభ్యః- తేషాం వర్షేషు సీమాగిరయో నద్యశ్చాభిజ్ఞాతాస్సప్తసప్తైవ॥౧౩॥ బభ్రుశ్చతుశ్శృంగః కపిలశ్చిత్రకూటో దేవానీక ఊర్ధ్వరోమా ద్రవిణ ఇతి॥౧౪॥ రసకుల్యా మధుకుల్యా శ్రుతవిందా మిత్రవిందా దేవగర్భా ఘృతచ్యుతా మంత్రమాలేతి-యాసాం పయోభిః కుశద్వీపౌకసః కుశలకోవిదాభియుక్తకులక సంజ్ఞా భగవంతం జాతవేదస్స్వరూపిణం కర్మకౌశలేన యజంతే॥౧౫॥ శ్లో॥ పరస్య బ్రహ్మణస్సాక్షాజ్జాతవేదోసి హవ్యవాట్। దేవానాం పురుషాంగానాం యజ్ఞేన పురుషం యజేతి॥౧౬॥ తథా బహిః క్రౌంచద్వీపో ద్విగుణః-సమానేన దధిమండోదేన పరిత ఉపక్లృప్తో వృతో యథా కుశద్వీపో ఘృతోదేన-యస్మిన్ క్రౌంచో నామ పర్వతరాజో ద్వీపనామనిర్వర్తక ఆస్తే॥౧౭॥ యోసౌ గుహప్రహరణోన్మథితనితంబకుంజోపి దధిమండోదేనాసిచ్యమానో భగవతా వరుణేనాభిగుప్తో విభయో బభూవ॥౧౮॥ తస్మిన్నపి ప్రైయవ్రతో ఘృతపృష్ఠో నామాధిపతిః స్వే ద్వీపే వర్షాణి సప్త విభజ్య- తేషు పుత్రనామసు సప్తరిక్థాదాన్ వర్షపాన్ నివేశ్య స్వయం భగవాన్ భగవతః పరమకల్యాణయశస ఆత్మభూతస్య హరేశ్చరణారవిందముపజగామ॥౧౯॥ ఆమోదో మధురుహో మేఘపృష్ఠస్సుధామా ఋషిజ్యో లోహితార్ణో వనస్పతిరితి ఘృతపృష్ఠసుతాః-తేషాం వర్షగిరయస్సప్తసప్తైవ నద్యశ్చాభిఖ్యాతాః॥౨౦॥ శుక్లో వర్ధమానో భోజన ఉపబర్హణ ఆనందో నందనస్సర్వతోభద్ర ఇతి-అభయా-అమృతౌఘా-ఆర్యకా తీర్థవతీ-వృత్తిరూపా-పవిత్రవతీ-శుక్లేతి- యాసామంభః పవిత్రమలసకలముపయుంజానాః-గురు- ఋషభ-ద్రవిణక దేవక సంజ్ఞావర్షపురుషా ఆపోమయం దేవమపాం పూర్ణేనాంజలినా యజంతి॥౨౧॥ శ్లో॥ ఆపః పురుషవీర్యాస్స్థ పునంతీర్భూర్భువస్సువః। తా నః పునంత్వమీవఘ్నీ స్స్పృశతామాత్మనా భువ ఇతి॥ ౨౨॥ మూ॥ ఏవం పరస్తాద్దధిమండోదాత్పరిత ఉపవేశితశ్శాకద్వీపో ద్వాత్రింశల్లక్షయోజనాయామః సమానేన చ క్షీరోదేన పరివేష్టితో యస్మిన్ శాకో నామ మ

౧౬॥ తథేతి॥ ఉపక్లృప్తో వేష్టితః-యథా కుశద్వీపో ఘృతోదేన వృతః-దధ్నో మండః-రసః-స ఏవ ఉదకం యస్య॥౧౭॥ య ఇతి॥ గుహస్య కార్తికేయస్య - ప్రహరణేన ఆయుధేన-ఉన్మథితాని తంబాః కుంజాని చ యస్య॥౧౮॥ తస్మిన్నితి॥ స్వయం భగవాన్ జ్ఞానీ-పరమకల్యాణం యశో యస్య॥౧౯॥౨౦॥ శుక్ల ఇతి॥ ఆపోమయం అమ్మయం॥౨౧॥ ఆప ఇతి॥ హే ఆపః పురుషవీర్యాః ఈశ్వరాత్ లబ్ధసామర్థ్యాః-స్థ భవథ-అత ఏవ భూర్భువస్సువః-త్రైలోక్యం పునంత్యః - తాః భవంత్యః-నోస్మాకం-స్పృశతాం స్పర్శనం కుర్వతాం భువః శరీరాణి పునంతు-ఆత్మనా స్వరూపేణైవ అమీవఘ్న్యః పాపహంత్ర్యః॥౨౨॥ ఏవ

మితి॥క్షీరోదేన-క్షీరవదతిస్వచ్ఛేనోదకేన-యస్యపర్ణాన్యంతఃఖరస్పర్శాని-బహిర్మృదుస్పర్శాని- సశాకోనామవృక్షః॥ ౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥అంతరితి॥ఆత్మకేతుభిఃప్రాణాదివృత్తిభిః-ప్రావిశేదిదమితిసంధ్యభావఆర్షః ౨౮॥ఏవమితి॥జ్వలనశిఖావద్భాస్వరాణాంకనకపత్రాణాం-అయుతానాంఅయుతానియస్య॥౨౯॥తదితి॥దేవానామహోరాత్రాభ్యాం- ఉత్తరదక్షిణాయనాభ్యామిత్యర్థః॥౩౦॥౩౧॥తదితి॥బ్రహ్మరూపిణంకమలాసనమూర్తిం-సకర్మకేణ బ్రహ్మసాలోక్యాదిసాధనేన॥౩౨॥యత్తదితి॥కర్మణాయంకర్మఫలరూపం-బ్రహ్మలింగ్యతేయస్మాత్ - ఏకస్మిన్నేవపరమేశ్వరేభేదాభావాస్థాయస్యాత్-అతఏవ-వస్తుతఃఅద్వైతం॥౩౩॥తతఇతి॥తతశ్శుద్ధోదాత్-పరస్తాత్ లోకఃసూర్యాద్యాలోకవాన్దేశః ఆలోకఃతద్రహితః-తయోరంతరాళేమధ్యే-తయోర్విభాగార్థమిత్యర్థః॥౩౪॥తతఃపరస్తాదిత్యుక్తంతదేవకీయతాంతత్రేణోత్యాపేక్షాయాం-తదంతర్వర్తినీంభూమిమాహ॥యావదితి॥సార్ధసప్తలక్షోత్తరంసార్ధకోటిపరిమితం-తావతీభూమిః - శుద్ధో

దోరుహాః-స్వత్వాత్తత్రవ్యపదేశః యస్యపర్ణాన్యంతర్బహిఃఖరమృదుస్పర్శాని-యస్యహిమహాన్ సురభిగంధస్తంద్వీపమనువాసయతి॥౨౩॥తస్యాపిప్రైయవ్రతఏవాధిపతిర్నామ్నామేధాతిథిఃసోపివిభజ్యసప్తవర్షాణిపుత్రనామాని తేషుస్వాత్మజాన్పురోజవామనోజవవేపమానధూమ్రానీకచిత్రరథబహురూపవిశ్వచారసంజ్ఞాన్నిధాప్యాధిపతీన్-స్వయంభగవత్యనంతఆవేశితమతిస్తపోవనంప్రవివేశ తేషాంవర్షమర్యాదాగిరయోనద్యశ్చసప్తసప్తైవాసన్॥౨౪॥ఈశానఉరుశృంగోబలభద్రశ్శతకేసరస్సహస్రస్రోతా దేవపాలోమహానసఇతి॥౨౫॥ అనఘాఆయుర్దా-ఉభయస్పృష్టిరపరాజితా-పంచపదీ-సహస్రస్రుతిఃనిజధృతిరితి॥౨౬॥తద్వర్షపురుషా ఋతవ్రతసత్యవ్రతదానవ్రతానువ్రతనామానోభగవంతం వాయ్వాత్మకంప్రాణాయామవిధూతరజస్తమసఃపరమసమాధినాయజంతే॥౨౭॥శ్లో॥అంతఃప్రవిశ్యభూతానియోబిభర్త్యాత్మకేతుభిః।అంతర్యామీశ్వరస్సాక్షాత్పాతునోయద్వశేస్ఫుటమ్॥౨౮॥చూ॥ ఏవమేవక్షీరోదాత్పరతఃపుష్కరద్వీపస్తతోద్విగుణాయామస్సమంతతఉపకల్పితస్సమానేనస్వాదూదకసముద్రేణబహిరావృతః-యస్మిన్బృహత్పుష్కరంజ్వలనశిఖామలకనకపత్రాయుతాయుతంభగవతఃకమలాసనస్యాధ్యాసనంపరికల్పితమ్ ౨౯॥తద్ద్వీపమధ్యేమానసోత్తరోనామైకఏవార్వాచీనపరాచీనయోర్వర్షయోర్మర్యాదాచలోఽయుతయోజనోచ్ఛ్రాయాయామః-యత్రచతసృషుదిక్షుచత్వారిపురాణిలోకపాలానామింద్రాదీనాం యదుపరిష్టాత్సూర్యరథస్యమేరుంపరిక్రమతఃసంవత్సరాత్మకంచక్రం దేవానామహోరాత్రాభ్యాం చక్రవత్పరిభ్రమతి ॥ ౩౦ ॥ తద్ద్వీపస్యాధిపతిఃప్రైయవ్రతోవీతిహోత్రోనామ-స్వాత్మజౌరమణకధాతకినామానౌవర్షపతీనియుజ్యస్వయంపూర్వజవద్భగవత్కర్మశీలఏవాస్తే॥౩౧॥తద్వర్షపురుషా భగవంతంబ్రహ్మరూపిణంసకర్మకేణకర్మణారాధయంతి॥౩౨॥ఇదంచోదాహరంతి॥శ్లో॥యత్తత్కర్మమయంలింగంబ్రహ్మలింగంజనోర్చతి।ఏకాంతమద్వయంశాంతంతస్మైభగవతేనమఇతి॥౩౩॥చూ॥తతఃపరస్తాత్ లోకాలోకోనామాచలోలోకాలోకయోరంతరాళేపరితఉపక్షిప్తః॥౩౪॥యావన్మానసోత్తరమేర్వోరంతరంతావతీభూమిః-కాంచన్యాదర్శతలోపమా - యస్యాంప్రహితఃపదార్థోనకథంచిత్పునఃప్రత్యుపలభ్యతే-తస్మాత్సర్వసత్త్వపరిహృతా-ఆసీత్॥౩౫॥లోకాలోకఇతిసమాఖ్యాయదనేనాచలేనలోకాలోకయోరంతర్వర్తినావ్యవస్థాప్యతఇతిసలోకత్రయాంతేపరితఈశ్వరేణవిహితః-యస్మాత్సూర్యాదీనాంధ్రువాపవర్గాణాంజ్యోతిర్గణానాంగభస్తయోర్వాచీనాంస్త్రీన్లోకానావితన్వానానకదాచిత్ప

దాత్పరతోస్తి-తత్రచప్రాణినోపిసంతి-తతఃకాంచనీభూమిరస్తీత్యర్థః-సాచైకోనచత్వారింశల్లక్షోత్తరకోట్యష్టకపరిమితాజ్ఞేయా-అర్ధపుష్కరద్వీపేనసహశుద్ధోదఃషణ్ణవతిలక్షాణిఏవంహిసతిమేరులోకాలోకయోరంతరం-సార్ధద్వాదశకోటిపరిమితంతావతీభూరితివక్ష్యమాణముపపన్నంభవతి - ఏతదేవశైవతంత్రేఽప్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ కోటిద్వయంత్రిపంచాశల్లక్షాణిచతతఃపరమ్।పంచాశచ్చసహస్రాణిసప్తద్వీపాస్ససాగరాః॥తతోహేమమయీభూమిర్దశకోట్యవరా న హి।దేవానాంక్రీడనార్థాయలోకాలోకస్తతఃపరఇతి ॥ అత్రచదశకోటిత్వంపూర్వోక్తగుణాయసహస్రత్వస్యసర్వసత్త్వపరిహృతేతిదేవవ్యతిరేకేణజ్ఞేయం-దేవానాంక్రీడనార్థాయేత్యుక్తత్వాత్ ॥౩౫॥ లోకాలోకఇతి ॥ లోకత్రయస్యాంతేపరితోమర్యాదారూపోవిహితః-యస్మాత్ ప్రతిబంధకాత్ సూర్యఃఆదిర్యేషాం - ధ్రువోపవర్గోంతోయేషాం

ఆవితన్వానాః సమంతాత్ప్రకాశయంతః పరతో గంతుం న శక్నువంతి ॥౩౬॥ తావదితి ॥ తావదున్నహనముచ్ఛ్రాయః తదనురూ-
ప ఏవాయామో విస్తారో యస్య స భూప్రదేశవ్యవచ్ఛేదకత్వాత్ప్రకాశలోకమర్యాదాభూత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ స ఇతి ॥ సోయం లోకాలో-
కాలోకాచలః తురీయభాగః చతుర్థాంశః సార్ధద్వాదశకోట్యః మేరోరేకత ఇతి ద్రష్టవ్యం ఆశాసు దిక్షు ఆత్మయోనినా వేశితాః తే
ఆసతే ॥౩౮॥ తేషామితి ॥ తేషాం దిగ్గజానాం స్వవిభూతీనాం స్వాంశభూతానాం మహేంద్రాదీనాం చ వివిధవీర్యోప-
బృంహణాయ సకలలోకస్య స్వస్తయే చ భగవాన్ తస్మిన్నాస్త ఇత్యన్వయః కింభూతః ఆత్మనః స్వస్య యద్విశుద్ధం సత్త్వం
తత్ సంధారయమాణః ఆవిష్కుర్వన్ కీదృశం ధర్మజ్ఞానాద్యష్టమహాసిద్ధయశ్చోపలక్షణం యస్య తత్ - దోర్దండై రుపలక్షి-
తః స్వః మహావిభూతేః పరమైశ్వర్యస్య పతిః తాదృశ్యైవమూర్త్యా సమంతాదాస్తే ॥ ౩౯ ॥ నన్వంతర్యామిణా అంత-
స్థేనైవ సర్వం కర్తుం శక్యం కిం తస్య బహిః సమంతాదవస్థానేనేత్యాశంక్య తస్యార్థం స్వయమేవ వ్యాచష్టే ॥ ఆకల్పమితి ॥
ఆత్మనో యోగమాయయా విరచితా యా వివిధా లోకయాత్రా తస్యా గోపీథాయ రక్షణాయ - ఏష భగవానేవంభూ-
తం ఆకల్పం వేషం గతః లీలయా ప్రాప్త ఇతి సమంతాదాస్త ఇత్యస్యార్థః ౪౦ ॥ య ఇతి ॥ అలోకపరిమాణం చ మేరోరేకతః
సార్ధద్వాదశకోటయః - తతో లోకాలోకాత్ ఆలోకాద్వా - పరస్తాత్ విశుద్ధాం ద్విజపుత్రానయనే అర్జునస్య శ్రీకృష్ణేన

రాధీనాం భవితుముత్సహంతే ॥౩౬॥ తావదున్నహనాయామః ఏతావానేవ లోకవిన్యాసో మానలక్షణసం-
స్థాభిర్విచింతితః కవిభిః ॥౩౭॥ స తు పంచాశత్కోటిగణితస్య భూగోలస్య తురీయభాగోయం లోకాలోకాచ-
లః తదుపరిష్టాచ్చతసృష్వాశాస్వాత్మయోనినాఖిలజగద్గురుణాధినివేశితా యే దిగిభపతయః ఋషభః
పుష్కరచూడో వామనోపరాజిత ఇతి సకలలోకస్థితిహేతవః ॥౩౮॥ తేషాం స్వవిభూతీనాం మహేంద్రాదీ-
నాం లోకపాలానాం వివిధవీర్యోపబృంహణాయ భగవాన్ పరమమహాపురుషో మహావిభూతిపతిరంత-
ర్యామ్యాత్మనో విశుద్ధసత్త్వం ధర్మజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యాద్యష్టమహాసిద్ధ్యుపలక్షణం విష్వక్సేనా-
దిభిః స్వపార్షదప్రవరైః పరివారితో నిజవరాయుధోపశోభితైర్దోర్దండైః సంధారయమాణస్తస్మిన్ గిరి-
వరే సమంతాత్సకలలోకస్వస్తయ ఆస్తే ॥౩౯॥ ఆకల్పమేష భగవానాత్మమాయావిరచితవివిధలోకయా-
త్రాగోపీథాయేతి ॥౪౦॥ యోంతర్విస్తార ఏతేన హ్యలోకపరిమాణం చ వ్యాఖ్యాతం యద్బహిర్లోకాలోకా-
చలాత్ తతః పరస్తాద్యోగేశ్వరగతిం విశుద్ధముదాహరంతి ॥౪౧॥ శ్లో ॥ అండమధ్యగతః సూర్యో ద్యావాభూ-
మ్యోర్యదంతరం । సూర్యాండగోలయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిః ॥౪౨॥ మృతేండ ఏష ఏతస్మిన్
యత్తతో మార్తాండ ఉచ్యతే । హిరణ్యగర్భ ఇతి యద్ధిరణ్యాండసముద్భవః ॥౪౩॥ సూర్యేణ హి విభజ్యంతే దిశః
ఖం ద్యౌర్మహీ భిదా । స్వర్గాపవర్గౌ నరకా రసౌకాంసి చ సర్వశః ॥౪౪॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యాణాం సరీసృపసవీ-
రుధామ్ । సర్వజీవనికాయానాం సూర్య ఆత్మా దృగీశ్వరః ॥౪౫॥ **************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే పంచమస్కంధే వింశోధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ మూ ॥ ఏతావానేవ భూవలయస్య సన్నివేశః ప్రమాణలక్షణతో వ్యాఖ్యాతః ఏతేన హి దివో మం-
డలమానం తద్విద ఉపదిశంతి - యథా ద్విదలయోర్నిష్పావాదీనాం తదంతరేణాంతరిక్షం తదుభయసంధితం

పరిచ్ఛిన్నతాం ॥౪౧॥ విస్తరేణోక్తం బ్రహ్మాండమానం సర్వతోపి నిరూపయతి ॥ అండేతి ॥ అండమధ్యగతః కిం తన్మధ్యం త-
దాహ - ద్యావాభూమ్యోః స్వర్లోకపాలయోర్యదంతరం మధ్యమస్థానం - సర్వగః పంచవింశతికోట్యస్స్యుః ॥౪౨॥
అండమధ్యావస్థానే కారణాంతరం తన్నామనిర్వచనేనాహ ॥ మృత ఇతి ॥ మృతే అచేతనే - ఏష సూర్యో వైరాజరూపేణాయ-
స్మాత్ప్రవిష్టః ॥౪౩॥ సూర్యేణేతి ॥ కించ సూర్యేణైవ విభజ్యంతే - దిశః ఖమంతరిక్షం - భిదా అన్యోపి విభాగః - స్వర్గాపవ-
ర్గౌ భోగమోక్షదేశౌ - రసౌకాంసి అతలాదీని ॥౪౪॥ ఉపాసనార్థమాహ - దేవాదీనాం సూర్యః ఆత్మా - దృగీశ్వరః నేత్రాధి-
ష్ఠాతా చ ॥౪౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ ******************************
శ్లో ॥ ఏవమధ్యాయవింశత్యా భూమర్యాదా నిరూపితా । అతః పరం వ్యోమర్యాదా జ్యోతిర్భిరుచ్యతే ॥ ఏకవింశే రవేః కా-
లచక్రేణ భ్రమతోన్వహం । స్వగత్యా రాశిసంచారైర్లోకయాత్రా నిరూప్యతే ॥ ఏతావానితి ॥ ఏతావాన్విస్తారేణ కో-
ట్యః పంచాశత్ - ఉత్సేధేన పంచవింశతిః - నిష్పావాదీనాం నిష్పావబీజవద్విదలవద్బీజాదీనాం - ద్విదలయోర్మధ్యే - యథైక-
కస్య మానేనాపరస్య మానముపదిశ్యతే - తద్వత్ తదంతరేణ తయోర్మధ్యే - తదుభయసంధితం తాభ్యాముభయతస్సం

॥౧॥ స ఇతి॥ ఉదగయనాదిసంజ్ఞాభిర్మాంద్యశైఘ్ర్యసమగతిభిః యథాకాలం ఆరోహణాదిస్థానేషు ఆరోహణాద్యర్థం అభిపద్యమానః మకరాదిష్వహోరాత్రాణి దీర్ఘహ్రస్వసమానాని విధత్తే॥౨॥ గత్యా ప్రపంచయతి॥ యదేతి॥ అత్యంతవైషమ్యాభావాత్సమానానీత్యుక్తం సర్వథా సామ్యం త్వేకస్యైవాహోరాత్రస్య॥ ౩ ॥ యదేతి॥ యద్యపి వృషభమిథునయోరేవాహ్నాం వృద్ధిః కర్కటాదిషు హ్రాసః తథాపి రాత్ర్యపేక్షయా వర్ధంత ఇత్యుక్తం ఏవం రాత్రివృద్ధావపి - దినాపేక్షయా ప్రసంగేత్యుక్తం ఏకైకేతి చ - స్థూలదృష్ట్యోక్తం వృద్ధిహ్రాసయోః ప్రతిమాసం వైషమ్యాత్ - విపర్యయాణీతి అహాన్యూనాని రాత్రయోఽధికా ఇత్యర్థః ౪॥ తాత్పర్యేణ వృద్ధిహ్రాసకాలమాహ॥ యావదితి॥ ఏవం మందాదిగతిభిః నవకోటయ ఇతి- మేరోరుభయతః- మానసోత్తరస్యాంతర్విస్తారేణ- పంచదశలక్షాధికకోటిత్రయపరిమితేన- ఇదం పరిమండలమానమున్నేయం- ఏవం పంచదశభిర్ఘటికాభిరిత్యాదిష్వపి త్రైరాశికగుణితేన తత్తన్మానమున్నేయం- తత్ప్రాపేక్షితోఽపి శేషః పురాణాంతరాదవగంతవ్యః॥ తత్రారోహణాదిస్థానాని వాయుపురాణే దర్శితాని॥ శ్లో॥ సర్వగ్రహాణాం త్రీణ్యేవ స్థానాని ద్విజసత్తమాః। స్థానం జారద్గవం మధ్యం తథైరావతముత్తరమ్। వైశ్వానరం దక్షిణతో నిర్దిష్టమిహ తత్త్వత ఇతి॥ ఏవం మధ్యమోత్తరదక్షిణమార్గత్రయం ప్రత్యేకం వీథిత్రయేణ త్రిధా భిద్యతే- త్రిభిస్త్రిభిరశ్విన్యాదినక్షత్రైర్నాగవీథిర్గజవీథిరైరావతవీథిశ్చేతి- ఉత్తరమార్గే వీథిత్రయం ఆర్షభీ గోవీథిర్జారద్గవీ చేతి- వైషువతే మధ్యమార్గే వీథిత్రయం అజవీథిర్మృగవీథిర్వైశ్వానరవీథిశ్చేతి- దక్షిణమార్గే వీథిత్రయం తదప్యుక్తం- తత్రైవ వాయుపురాణే॥ శ్లో॥ అశ్వి

యన్మధ్యగతో భగవాంస్తపతాంపతిస్తపన ఆతపేన త్రిలోకీం ప్రతపత్యవభాసయత్యాత్మభాసా॥౧॥ స ఏష ఉదయనదక్షిణాయనవైషువతసంజ్ఞాభిర్మాంద్యశైఘ్ర్యసమానాభిర్గతిభిరారోహణావరోహణసమానస్థానేషు యథాసవనమభిపద్యమానో మకరాదిషు రాశిష్వహోరాత్రాణి దీర్ఘహ్రస్వసమానాని విధత్తే॥౨॥ యదా మేషతులయోర్వర్తతే తదాహోరాత్రాణి సమానాని భవంతి॥ ౩॥ యదా వృషభాదిషు పంచసు రాశిషు చరతి తదాహాన్యేవ వర్ధంతే హ్రసతి చ మాసి మాస్యేకైకా ఘటికా రాత్రిషు యదా వృశ్చికాదిషు పంచసు వర్తతే తదాహోరాత్రాణి విపర్యయాణి భవంతి॥ ౪॥ యావద్దక్షిణాయనమహాని వర్ధంతే యావదుదగయనం రాత్రయః ఏవం నవకోటయ ఏకపంచాశల్లక్షాణి చ యోజనానాం మానసోత్తరగిరిపరివర్తనస్యోపదిశంతి॥౫॥ తస్మిన్నైంద్రీం పురీం పూర్వస్మాన్మేరోర్దేవధానీం నామ - దక్షిణతో యామ్యాం సంయమనీం నామ- పశ్చాద్వారుణీం నిమ్లోచనీం నామ- ఉత్తరతః సౌమ్యాం విభావరీం నామ॥ ౬ ॥ తాసూదయమధ్యాహ్నాస్తమయనిశీథానీతి భూతానాం ప్రవృత్తినివృత్తినిమిత్తాని సమయవిశేషేణ మేరోశ్చతుర్దిశం తత్రత్యానాం దివసమధ్యగత ఏవ సదాదిత్యస్తపతి- సవ్యేనా

నీ కృత్తికా యామ్యా నాగవీథీతి శబ్దితా। రోహిణ్యార్ద్రా మృగశిరో గజవీథ్యభిధీయతే॥ పుష్యాశ్లేషా తథాదిత్యా వీథిశ్చైరావతీ స్మృతా। ఏతాస్తు వీథయస్తిస్ర ఉత్తరో మార్గ ఉచ్యతే॥ తథా ద్వే చాపి ఫల్గున్యౌ మఘా చైవార్షభీ మతా। హస్తశ్చిత్రా తథా స్వాతిర్గోవీథిరితి విశ్రుతా॥ జ్యేష్ఠా విశాఖానూరాధా వీథిర్జారద్గవీ మతా॥ ఏతాస్తు వీథయస్తిస్రో మధ్యమో మార్గ ఉచ్యతే। మూలాషాఢోత్తరాషాఢా హ్యజవీథ్యభిశబ్దితా। శ్రవణం చ ధనిష్ఠా చ మార్గీ శతభిషక్తథా। వైశ్వానరీ భాద్రపదే రేవతీ చైవ కీర్తితా॥ ఏతాస్తు వీథయస్తిస్రో దక్షిణో మార్గ ఉచ్యత ఇతి। యామ్యా భరణీ- ఆదిత్యా అదితిదేవతాకా పునర్వసుః మార్గీ మృగవీథిః ఏవం స్థితే ఉత్తరాయణే ధ్రువేణ యుగాక్షకోటిబద్ధవాయుపాశద్వయాకర్షణే- రథస్యారోహణం తదాభ్యంతరమండలప్రవేశో గతిమాంద్యం చ- తేన దినవృద్ధిః- రాత్రిహ్రాసశ్చ- దక్షిణాయనే చ- పాశప్రసారణాదవరోహణే- బహిర్మండలప్రవేశో గతిశైఘ్ర్యం చేత్యహోరాత్రయోర్విపర్యయః- వైషువతేషు- పాశసామ్యాత్సమావస్థానే- మధ్యమండలప్రవేశో గతిసామ్యం చేత్యహోరాత్రయోస్సామ్యమితి- తథా చ పురాణాంతరే॥ శ్లో॥ ఆకృష్యేతే యదా హ్యేతౌ ధ్రువేణ సమధిష్ఠితౌ। తదాభ్యంతరతస్సూర్యో భ్రమతే మండలాని తు॥ ధ్రువేణ ముచ్యమానేన పునా రశ్మియుగేన తు। తథైవ బాహ్యతస్సూర్యో భ్రమతే మండలాని చేతి॥ తదేతదుక్తం- యదా మేషతులయోరిత్యాదినా॥ ౫॥ ఉదయాస్తమయాదికం వక్తుమాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్మానసోత్తరే- మేరోః పూర్వత ఐంద్రీం పురీం ఉపదిశంతీత్యనుషంగః॥ ౬॥ తాస్వితి॥ తాసు పురీషు ఉదయాదీన్యుపదిశంతి- చతుర్దిశమిత్యుక్తేః- యే వై రోద్గతికే దేశే తేషామైంద్రీమారభ్య పూర్వాదయః- యే పశ్చిమే- తేషాం యామ్యామారభ్య- యే ఉత్తరే తేషాం వారుణీమారభ్య- యే పూర్వే తేషాం సౌమ్యామా

రథ్యా-తత్రత్యానాం మేరుస్థానాం-సవ్యేనేతి-నతు తాభిముఖ్యయా స్వగత్యా మేరుం వామతః కుర్వన్నపి-ప్రదక్షిణావర్త ప్రవహాఖ్యవాయు భ్రామ్యమాణజ్యోతిశ్చక్రవశాత్ప్రత్యహం దక్షిణతః కరోతి - అతశ్చక్రగతివశాగతిదూరంగతో భూసంలగ్నస్యేవదర్శనముదయః-ఆకాశమారూఢస్యేవదర్శనం మధ్యాహ్నః-భూమిప్రవిష్టస్యేవాదర్శనమస్తమయః-త తోఽతీవదూరగమనే-నిశీథ ఇతి-సముద్రతీరస్థదృష్ట్యా చ ॥ ౬ ॥ అదోఖ్యేనాపప్రాంతరుదేత్యపప్రాయం పరిశతతి శ్రు తిసిద్ధో లోకవ్యవహారః నవాస్తవికః-ఇదముక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ ఉదయాస్తమనే చైవ సర్వకాలం తు సమ్ముఖే। దిశాస్వశేషాసు తథా మైత్రేయ విదిశాసు చ॥ యైర్యత్ర దృశ్యతే భాస్వాన్ స తేషాముదయః స్మృతః॥ తిరోభావం చ యత్రైతి తత్రైవాస్తమనం రవేః॥ నైవాస్తమనమర్కస్య నోదయః సర్వదా సతః॥ ఉదయాస్తమనాఖ్యం హి దర్శనాదర్శనం రవేః॥ శక్రాదీనాం పురే తిష్ఠన్ స్పృశత్యేష పురత్రయం॥ వికర్ణౌ ద్వౌ వికర్ణస్థస్త్రీన్ కోణాన్ ద్వే పురే తథేతి॥ అతఏవ తత్రైవోక్తం॥ శ్లో॥ సర్వేషాం ద్వీపవర్షాణాం మేరురుత్తరతః స్థిత ఇతి॥ యతో యత్ర యస్సూర్యముదయంతం పశ్యతి-సైవ తస్య ప్రాచీ-తస్య చ వామతో మేరుస్తిష్ఠతీతి॥ ౭॥ యథోక్తముదయాస్తమనాద్యనియమం తం దర్శయతి॥ యత్రేతి॥ స్యందనేన స్వేదోద్గమేన ప్రస్వాపయతి నిశీథం కరోతి - యే తం సమనుపశ్యేరన్ ప్రస్వాపనమాన సూత్రస్థాః ॥ ౮॥ యదేతి॥ సాధికాని పంచపంచాశత్సహస్రా

చలం చలన్ దక్షిణేన కరోతి॥ ౭॥ యత్రోదేతి తస్య హ సమానసూత్రనిపాతే నిమ్లోచతి-యత్ర క్వచన స్యందేనాభితపతి తస్య హ్యేష సమానసూత్రనిపాతే ప్రస్వాపయతి - తత్ర గతం న పశ్యంతి- యే తం సమనుపశ్యేరన్॥ ౮॥ యదా హ్యైంద్ర్యాః పుర్యాః ప్రచలతి - పంచదశభిర్ఘటికాభిర్యామ్యాం సపాదకోటిద్వయం యోజనానాం సార్ధద్వాదశలక్షాణి సాధికాని చోపయాతి-ఏవం తతో వారుణీం సౌమ్యామైంద్రీం చ పునః॥ ౯॥ తథాన్యే చ గ్రహాః సోమాదయో నక్షత్రైస్సహ జ్యోతిశ్చక్రే సమభ్యుద్యంతి-సహ వా నిమ్లోచంతి॥ ౧౦॥ ఏవం ముహూర్తేన చతుస్త్రింశల్లక్షయోజనాన్యష్టశతాధికాని సౌరో రథస్త్రయీమయోఽసౌ చతసృషు పరివర్తతే పురీషు-యస్యైకం చక్రం ద్వాదశారం షణ్నేమి త్రిణాభి సంవత్సరాత్మకం సమామనంతి॥ ౧౧ ॥ తస్యాక్షో మేరోర్మూర్ధని కృతో మానసోత్తరే కృతేతరభాగో యత్ర ప్రోతం రవిరథచక్రం తైలయంత్రచక్రవద్భ్రమన్మానసోత్తరగిరౌ పరిభ్రమతి॥ ౧౨ ॥ తస్మిన్నక్షే కృతమూలో ద్వితీయోఽక్షస్తుర్యమానేన సంయమితస్తైలయంత్రాక్షవద్ధ్రువే కృతోపరిభాగః॥ ౧౩॥ రథనీడస్తు షట్త్రింశల్లక్షయోజనాయతస్తత్తురీయభాగవిశాలస్తావాన్ రవిరథయుగః- యత్ర హయాశ్ఛందోనామానస్సప్తారుణయోజితా వహంతి-దేవమాదిత్యం-పురస్తాత్సవితురరుణః పశ్చాచ్చ నియుక్తస్సౌత్యే కర్మణి కిలాస్తే॥ ౧౪॥ తథా వాలఖిల్యా ఋషయోఽంగుష్ఠపర్వమాత్రాః-షష్టిసహస్రాణి పురతస్సూర్యం సూక్తవాకాయ నియుక్తాస్సంస్తువంతి॥ ౧౫ ॥ తథాన్యే చ ఋషయో గంధర్వాప్సరసో నాగా గ్రామణ్యో యాతుధానా దేవా ఇత్యేకైకశో గణాస్సప్త చతుర్దశ రథస్తోమాసిమాసి భగవంతం సూర్యమాత్మానం నానానామానః పృథఙ్నామానః పృథక్కర్మభిర్ద్వం

ధికాని ౯॥ తథేతి॥ సహ వా సహైవ-యద్యపి వస్తుతః సూర్యస్యాపి నక్షత్రైస్సహైవోదయాస్తమయౌ తథాపి-తస్య తత్సాహిత్యాదర్శనాత్సోమాదీనామేవ తత్సాహిత్యముక్తం॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ త్రయీమయ ఇత్యాద్యుపాసనార్థం-ద్వాదశమాసా అరా యస్య-షడృతవో నేమయో యస్య-త్రీణి చాతుర్మాస్యాని నాభయో యస్య॥ ౧౧॥ తస్యేతి॥ కృత ఇతరో భాగో యస్య మానసోత్తరగిరౌ లగ్నాధారమపరివాయుబద్ధభూమావితి ద్రష్టవ్యం-చక్రం వా తత్ర వమద్భ్రమతీత్యవగంతవ్యం-అన్యథా అయుతమాత్రోచ్ఛ్రాయత్వాన్మానసోత్తరస్య మేరోశ్చతురశీత్యుచ్ఛ్రాయత్వాదక్షస్య సామాన్యుపపత్తేః॥ ౧౨॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్నక్షే చక్రప్రాంతే కృతమూలః బద్ధపూర్వభాగః-ప్రథమాక్షో మేరుమానసోత్తరాయతః - సార్ధసప్తలక్షాధిక సార్ధకోటి ప్రమాణః తస్య తురీయమానేన సార్ధసప్తత్రింశత్సహస్రాధికైకోనచత్వారింశల్లక్షమానేన - ధ్రువే కృతః వాయుపాశేనబద్ధః ఉపరిభాగో యస్య ॥ ౧౩ ॥ రథే॥ నీడం ఉపవేశస్థానం- గాయత్ర్యాదిఛందోనామానః-అరుణేనయోజితాస్సంతో దేవం వహంతి-పురస్తాత్ స్థితోఽపి పశ్చాత్ ప్రత్యఙ్ముఖ ఆస్తే యద్వా - యతూర్ధ్వస్య పురః తస్యైవ పశ్చిమత్వాత్ పశ్చాదిత్యుక్తం-అశ్వస్థానం చ వాయునోక్తం॥ శ్లో ॥ సప్తాశ్వరూపచ్ఛందాంసి వహంతీనం హి వామతః॥ చక్రాత్తు సన్నిబద్ధాని చక్రే చాక్షః సమాహిత ఇతి॥ ౧౪॥ తథేతి॥ సూక్తవాకాయ సుభాషితాయ॥ ౧౫॥ తథేతి॥

ఏష్వేకైకశః ... అరుణేశ - స్యందనేశస్య తథా గణాః స్వం తోమాసి మాస్యుపాసత ఇత్యన్వయః ॥౧౮॥ లక్ష ఇతి॥ నవనాతిః కోటిశతద్వయం ౧౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ******************************

ద్వావింశే సోమశుక్రాదేః స్థానమాహోపర్యుపర్యధః। తత్తద్గత్యనుసారేణ తత్ఫలాని తథా నృణామ్ ॥ యదేతి॥ రాశీనామభిముఖం అప్రదక్షిణం చ ఉపవర్ణితం - సవ్యేనాచలం చలతా దక్షిణేన కరోతీతి వదతా - అముష్య వయం కథమనుమిమీమహీ సంజ్ఞాస్యాదయః - విరుద్ధత్వాదిత్యర్థః ॥౧॥ స హోవాచేతి॥ చక్రవశాత్స్వతశ్చ గతిద్వయముపపత్త్యుపపాదయన్ ... తత్రైవ ... అనియమేనక కర్మణాం విశుద్ధేః సాధనత్వాత్స్వనిమిత్తభూతమాత్మానం - విభజ్య - విజిజ్ఞాస్యమానో వసంతాదిషు యథోపజోషం యథాకర్మభోగం - ఋతుగుణాన్ శీతోష్ణాదీన్ ॥ ౩ ॥ తమితి॥ వర్ణాశ్రమాచారానువర్తినః పురుషాః - త్రయ్యా ఆమ్నాతైః కర్మభిః - ఇంద్రాదిరూపం - యోగవితానైశ్చ ధ్యానాదిభిః అంతర్యామిరూపం ప్రాజయంత ॥౪॥ అథేతి॥ స ఏవ స్వగత్యా మాసాదివ్యవహారకారణమిత్యాహ - స ఏష లోకానాం ఆత్మా - ద్యావాపృథి

...శ ఉపాసతే ॥౧౮॥ లక్షోత్తరం సార్ధనవకోటియోజనపరిమండలం భూవలయస్య క్షణేన సగవ్యూత్యుత్తరం ద్విసహస్రయోజనాని సభుంక్తే ॥౧౯॥ ********************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధే ఏకవింశోధ్యాయః

రాజా ॥ యదేతద్భగవత ఆదిత్యస్య మేరుం ధ్రువం చ ప్రదక్షిణేన పరిక్రామతో రాశీనామభిముఖం ప్రచలితం చాప్రదక్షిణం భగవతోపవర్ణితం - అముష్య వయం కథమనుమిమీమహీతి ॥౧॥ స హోవాచ - యథా కులాలచక్రేణ భ్రమతా సహ భ్రమతాం తదాశ్రయాణాం పిపీలికాదీనాం గతిరన్యైవ ప్రదేశాంతరేష్వప్యుపలభ్యమానత్వాత్ - ఏవం నక్షత్రరాశిభిరుపలక్షితేన కాలచక్రేణ ధ్రువం మేరుం చ ప్రదక్షిణేన పరిధావతా సహ పరిధావమానానాం తదాశ్రయాణాం సూర్యాదీనాం గ్రహాణాం గతిరన్యైవ నక్షత్రాంతరే రాశ్యంతరే చోపలభ్యమానత్వాత్ ॥ ౨ ॥ స ఏష భగవానాదిపురుష ఏవ సాక్షాన్నారాయణో లోకానాం స్వస్తయ ఆత్మానం త్రయీమయం కర్మవిశుద్ధినిమిత్తం కవిభిరపి వేదేన విజిజ్ఞాస్యమానో ద్వాదశధా విభజ్య షట్సు వసంతాదిష్వృతుషు యథోపజోషమృతుగుణాన్ విదధాతి ॥౩॥ తమేతమిహ పురుషాస్త్రయ్యా విద్యయా వర్ణాశ్రమాచారానుపథా ఉచ్చావచైః కర్మభిరామ్నాతైర్యోగవితానైశ్చ శ్రద్ధయా యజంతోఽంజసా శ్రేయః సమధిగచ్ఛంతి ॥ ౪ ॥ అథ స ఏష ఆత్మా లోకానాం ద్యావాపృథివ్యోరంతరేణ నభోవలయస్య కాలచక్రగతో ద్వాదశ మాసాన్ భుంక్తే రాశిసంజ్ఞాన్ సంవత్సరావయవాన్ మాసః పక్షద్వయం సపాదఋక్షద్వయం దివా నక్తం చేతి వదంతి॥౫॥ యావతా కాలేన షష్ఠమంశం భుంజీత స వా ఋతురిత్యుపదిశ్యతే సంవత్సరావయవః - అథ యావతార్ధేన నభోవీథ్యాం ప్రచరతి తం కాలమయనమాచక్షతే॥౬॥ అథ చ యావన్నభోమండలం సహ ద్యావాపృథివ్యోర్మండలాభ్యాం కార్త్స్న్యేన స హ భుంజీత - తం కాలం సంవత్సరం పరివత్సరమిడావత్సరమనువత్సరమిద్వత్సరమితి భానోర్మాంద్యశైఘ్ర్యసమగతిభిస్సమామనంతి ॥ ౭ ॥ ఏవం చంద్రమా అర్కగభస్తిభ్య ఉపరిష్టాల్లక్షయోజనత ఉపలభ్యమానోఽర్కస్య సంవత్సరభుక్తిం పక్షాభ్యాం మాసభుక్తిం సపాదర్క్షాభ్యాం దినేనైవ పక్షభుక్తిమగ్రచారీ ద్రుతతరగమనో భుంక్తే ॥ ౮॥ అథ చాపూర్యమా

ద్యావాపృథివ్యోరంతరేణ మధ్యే - యన్నభోవలయమంతరిక్షం తస్య మధ్యే - యత్కాలచక్రం తత్స్థితః - రాశిభిర్మేషాదిభిస్సంజ్ఞా యేషాం - చైత్రాదిసంజ్ఞాస్తు చాంద్రమాసానాం మానమాసాః - పక్షద్వయం మాస ఇతి - చాంద్రేణ మానేన - సపాదం మాసో నక్షత్రద్వయం సౌరేణ - దివా నక్తం చ - అహోరాత్రమితి పిత్ర్యేణ ॥౫॥ యావతేతి॥ షష్ఠమంశం రాశిద్వయం ॥౬॥ అథ చేతి॥ మండలాభ్యాం సహ భుంజీత - సహ - సహి - సూర్యః - యదా శుక్లప్రతిపది సంక్రాంతిర్భవతి - తదా సౌరచాంద్రయోః మానయోర్మాసః యుగపదుపక్రాంతో భవతి - స సంవత్సరః - తతః సౌరమానేన వర్షే షట్ దినాని వర్ధంతే - చాంద్రమానేన షట్ హ్రసంతీతి - ద్వాదశదివసవ్యవధానముభయోరగ్రిమపశ్చాద్భావో భవతి - ఏవం పంచ వర్షాణి గచ్ఛంతి - తన్మధ్యే ద్వౌ మలమాసౌ భవతః - తతః పునః షష్ఠస్సంవత్సరో భవతి - తదేవమవాంతరభేదేన సంవత్సరాదిపంచకం సమామనంతి ॥౭॥ సోమాదీనాముపర్యుపరి స్థానం కార్యం చాహ ॥ ఏవమితి॥ అర్కగభస్తిభ్యః మండలరూపాభ్యః సపాదఋక్షాభ్యాం సపాదనక్షత్రద్వయేన ॥౮॥ అథేతి॥ సర్వేషాం జీవనివహానాం ప్రాణః అన్నమయత్వాదమృతమయత్వాచ్చ - అత ఏవ జీవన

హేతుత్వాజ్జీవశ్చ ॥౯॥ తదేవాహ ॥ య ఏష ఇతి ॥ దక్షిణేనైవ నేతు తేషాం పృథగన్యాగతిరస్తీత్యర్థః కాలాయనే కాలచక్రే ఉత్తరాషాఢశ్రవణసంధౌ - అభిజిన్నక్షత్రం ఫలవిశేషేణ పృథక్కల్పితం తేన సహ - తథా చ శ్రుతిః ॥ శ్రు ॥ అభిజిన్నామ నక్షత్రం - ఉపరిష్టాదషాఢానాం - అవస్తాచ్ఛ్రోణాయా ఇత్యాది ॥౧౦॥ తత ఇతి ॥ పురతస్సూర్యేణ భోక్ష్యమాణే నక్షత్రే - పశ్చాచ్చ క్వచిత్సహైవ భుజ్యమానే చారేణ శీఘ్రః నతు తాద్వ్యతిక్రమేణ - వృష్టేః విష్టంభః స్తంభనం యస్మాత్ గ్రహాత్ తముపశమయతీతి తథా - బుధో వ్యాఖ్యాతః పురతః - పశ్చాత్సహైవ వా చరతీతి ॥౧౧॥ కించిద్విశేషం చాహ ॥ తత ఇతి ॥ ఆశం

ణాభిరపక్షీయమాణాభిశ్చ కలాభిః పితౄణామహోరాత్రాణి పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం - వితన్వానః సర్వజీవనివహప్రాణో జీవశ్చైకమేకం నక్షత్రం త్రింశతా ముహూర్తైర్భుంక్తే ॥౯॥ య ఏష షోడశకలః పురుషో భగవాన్ మనోమయోన్నమయోమృతమయో దేవపితృమనుష్యభూతపశుపక్షిసరీసృపవీరుధాం ప్రాణాప్యాయనశీలత్వాత్సర్వమయ ఇతి వర్ణయంతి తత ఉపరిష్టాల్లక్షయోజనతో నక్షత్రాణి మేరుం దక్షిణేనైవ కాలాయన ఈశ్వరయోజితాని సహాభిజితాష్టావింశతిః ॥౧౦॥ తత ఉపరిష్టాదుశనా ద్విలక్షయోజనత ఉపలభ్యతే పురతః పశ్చాత్సహైవార్కస్య శైఘ్ర్యమాంద్యసామ్యాభిర్గతిభిరర్కవచ్చరతి - లోకానాం నిత్యదానుకూల ఏవ ప్రాయేణ వర్షయంశ్చారేణానుమీయతే స వృష్టివిష్టంభగ్రహోపశమనః - ఉశనసా బుధో వ్యాఖ్యాతః ॥౧౧॥ తత ఉపరిష్టాద్ద్విలక్షయోజనతో బుధస్సోమసుత ఉపలభ్యమానః ప్రాయేణ శుభకృద్యదార్కాద్వ్యతిరిచ్యేత - తదాతివాతాభ్రప్రాయానావృష్ట్యాదిభయమాశంసతే ॥౧౨॥ తత ఊర్ధ్వమంగారకోపి యోజనలక్షద్వితయ ఉపలభ్యమానః - త్రిభిస్త్రిభిః పక్షైరేకైకశో రాశీన్ద్వాదశానుభుంక్తే యది న వక్రేణాభివర్తతే ప్రాయేణాశుభగ్రహోఘశంసః ॥౧౩॥ తత ఉపరిష్టాద్ద్విలక్షయోజనాంతరగతో బృహస్పతిరేకైకస్మిన్రాశౌ పరివత్సరం ప్రచరతి - యది న వక్రస్స్యాత్ప్రాయశ్శోభనో బ్రాహ్మణకులస్య ॥౧౪॥ తత ఉపరిష్టాద్యోజనలక్షద్వయాత్ప్రతీయమానశ్శనైశ్చర ఏకైకస్మిన్రాశౌ త్రింశన్మాసాన్విలంబమానస్సర్వానేవానుపర్యేతి తావద్భిరనువత్సరైః ప్రాయేణ హి సర్వేషామశాంతికరః ॥౧౫॥ తత ఉపరిష్టాదృషయ ఏకాదశలక్షయోజనాంతర ఉపలభ్యంతే - య ఏవ లోకానాం శమనుభావయంతో భగవతో విష్ణోర్యత్పరమం పదం ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి ॥౧౬॥ ********************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే పంచమస్కంధే - ద్వావింశోధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ అథ తస్మాత్పరతస్త్రయోదశలక్షయోజనాంతరతో యత్తద్విష్ణోః పరమం పదమభివదంతి - యత్ర మహాభాగవతో ధ్రువ ఔత్తానపాదిరగ్నినేంద్రేణ ప్రజాపతినా కాశ్యపేన ధర్మేణ చ సమకాలయుగ్భిస్సబహుమానం దక్షిణతః క్రియమాణ ఇదానీమపి కల్పజీవినామాజీవ్య ఉపాస్తే తస్యేహానుభావ ఉపవర్ణితః ॥౧॥ స హి సర్వేషాం జ్యోతిర్గణానాం గ్రహనక్షత్రాదీనామనిమిషేణావ్యక్తరంహసా భగవతా కాలేన భ్రామ్యమాణానాం స్థాణురివావష్టంభ ఈశ్వరేణ విహితశ్శశ్వదవభాసతే - యథా మేధిస్తంభ ఆక్రమణపశవస్సంయోజితాః - త్రిభిస్సవనైర్యథాస్థానం మండలమాచరంతి - ఏవం భగణగ్రహాదయ ఏతస్మిన్నంతర్బహిర్యోగేన కాలచక్ర ఆయోజితా ధ్రువమేవావలంబ్య - వాయునోదీర్యమాణా ఆకల్పాంతం పరిక్రమంతి ॥౨॥ నభసి యథా మేఘాశ్శ్యేనాదయో వాయువశాః కర్మసారథయః పరివర్తంతే ఏవం జ్యోతిర్గణాః ప్రకృతిపురుషసంయోగానుగృహీతాః కర్మనిర్మితగతయో భువి న పతంతి ॥౩॥ కేచనైతజ్జ్యోతిరనీకం శింశుమారసంస్థానేన భగవతో వాసుదేవస్య యోగధారణాయామనువర్ణయంతి యస్య పుచ్ఛాగ్రేవాక్శిరసః కుండలీభూతదేహస్య ధ్రువ ఉపకల్పితః - తస్య లాంగూలే ప్రజాపతిరగ్నిరింద్రో ధర్మ ఇతి - పుచ్ఛ

సతే సూచయంతి ॥౧౨॥ తత ఇతి ॥ అఘశంసః దుఃఖసూచకః - యది వక్రేణాభివర్తతే తర్హి - త్రిభిస్త్రిభిః పక్షైః ॥౧౩॥ తత ఇతి ॥ యది న వక్రస్స్యాత్తర్హి పరివత్సరం ॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ ** శ్లో ॥ త్రయోవింశే ధ్రువస్థానం జ్యోతిశ్చక్రాశ్రయం తతః ॥ శింశుమారస్వరూపేణ హరేశ్చ స్థితిరుచ్యతే ॥ అథేతి ॥ యత్తద్విష్ణోః పదం యత్ర ధ్రువః ఉపాస్తే తిష్ఠతీత్యన్వయః - సమకాలమేవ యుజ్యంత ఇతి తథా తైర్నక్షత్రైరూపైః ॥౧॥ స ఇతి ॥ మేధిస్తంభే బద్ధా ధాన్యాక్రమణే పశవో బలీవర్దాః ॥౨॥ నభసీతి ॥ కర్మ సారథిః సహాయో యేషాం ॥౩॥ ఈశ్వరాధా

రత్వాత్పునఃపతనశంకైవనాస్తీతివక్తుంమతాంతరమాహ॥ కేచనేతి॥జ్యోతిరనీకంజ్యోతిశ్చక్రం- యోగధారణాయాం స్థితమితి శేషఃలాంగూలే అగ్రిమధోభాగే॥౪ ॥ తస్యేతి॥ ఉదగయనానిఅభిజిదాదీనిపునర్వస్వంతానిచతుర్దశ-దక్షిణపార్శ్వే-దక్షిణాయనానిపుష్యాద్యుత్తరాషాఢాంతానిచతుర్దశ-వామపార్శ్వే ॥ ౫ ॥ తదేవస్థానవిశేషేణవిభజ్యదర్శయతి॥పునర్వస్వితి ॥ పునర్వసురుదగయనాంత్యంనక్షత్రం - పుష్యోదక్షిణాయనస్యాద్యం- ఆర్ద్రాశ్లేషేతయోర్నిరంతరే అభిజిదుత్తరాషాఢే ఉత్తరదక్షిణాయనయోరాద్యంతనక్షత్రే - శ్రవణపూర్వాషాఢేతయోరుత్తరపూర్వే ధనిష్ఠామూలంచ-తయోరప్యుత్తరపూర్వే - మఖాదీనియాన్యనూరాధాంతానిదక్షిణాయనాన్యష్టౌ - తానివామపార్శ్వేషుమృగశీర్షాదీనిప్రాతిలోమ్యేనపూర్వాభాద్రపదాంతాని యాన్యుదగయననక్షత్రాణ్యష్టౌ - దక్షిణపార్శ్వే ॥ శతభిషగ్జ్యేష్ఠేఉత్తరదక్షిణాయనయోరవశిష్టస్కంధయోః॥౬॥ఉత్తరేతి॥యమోనక్షత్రరూపః-తథానారాయణఃఅశ్వినా

మూలేధాతావిధాతాచ-కట్యాంసప్తగ్నయః॥౪॥ తస్యదక్షిణావర్తకుండలీభూతశరీరస్యయాన్యుదగయనానిదక్షిణపార్శ్వేనక్షత్రాణ్యుపకల్పయంతి-దక్షిణాయనానితుసవ్యే-యథాశింశుమారస్యకుండలాభోగసన్నివేశస్యపార్శ్వయోరుభయోరప్యవయవాస్సమసంఖ్యాభవంతి-పృష్ఠేత్వజవీథిరాకాశగంగాచోదరతః॥౫॥పునర్వసుపుష్యౌదక్షిణవామయోః - శ్రోణ్యోరార్ద్రాశ్లేషాచ- దక్షిణవామయోః పాదయోరభిజిదుత్తరాషాఢేదక్షిణవామయోర్నాసికయోర్యథాసంఖ్యంశ్రవణపూర్వాషాఢేదక్షిణవామయోర్లోచనయోర్ధనిష్ఠామూలంచదక్షిణవామయోఃకర్ణయోర్మఖాదీన్యష్టౌనక్షత్రాణిదక్షిణాయనానివామపార్శ్వవంక్రిషుయుంజీత-తథైవమృగశీర్షాదీన్యుదగయనానిదక్షిణపార్శ్వవంక్రిషుప్రాతిలోమ్యేనప్రయుంజీత-శతభిషజ్జ్యేష్ఠేస్కంధయోః-దక్షిణవామయోర్న్యసేత్॥౬॥ఉత్తరహనావగస్త్యఃఅధరహనౌయమః-ముఖేచాంగారకః-శనైశ్చరఉపస్థే-బృహస్పతిఃకకుది- వక్షస్యాదిత్యోహృదయేనారాయణఃమనసిచంద్రః-నాభ్యాముశనా-స్తనయోరశ్వినౌ-బుధఃప్రాణాపానయోః-రాహుర్గళేకేతవస్సర్వాంగేషురోమసుసర్వేతారాగణాః॥౭॥ ఏతదుహవైభగవతోవిష్ణోస్సర్వదేవతామయంరూపమహరహస్సంధ్యాయాంప్రయతోవాగ్యతోనిరీక్షమాణఉపతిష్ఠేత॥నమోజ్యోతిర్లోకాయకాలాయవాయ అనిమిషాంపతయే-మహాపురుషాయాభిధీమహీతి ॥౮॥ శ్లో॥గ్రహర్క్షతారామయమాధిదైవతంపాపా- పహమ్మంత్రకృతాంత్రికాలమ్।నమస్యతఃస్మరతోవాత్రికాలేనశ్యేతతత్కాలజమాశుపాపమ్॥౯॥ **

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే పంచమస్కంధే-త్రయోవింశోధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥అధస్తాత్సవితుర్యోజనాయుతేస్వర్భానుర్నక్షత్రవచ్చరతీత్యేకే -యోసావమరత్వంగ్రహత్వంచాలభత-భగవదనుకంపయాస్వయమసురాపశదఃసైంహికేయోహ్యతదర్హణస్తస్యతావజ్జన్మకర్మాణిచోపరిష్టాద్వక్ష్యామః॥౧॥ యదదస్తరణేర్మండలంప్రతపతి-తద్విస్తరతోయోజనాయుతమాచక్షతేద్వాదశసహస్రంసోమస్య-త్రయోదశసహస్రంరాహోః-యఃపర్వణితద్వ్యవధానకృద్వైరానుబంధస్సూర్యాచంద్రమసావభిధావతి- తన్నిశామ్యోభయత్రాపిభగవతారక్షణాయప్రయుక్తంసుదర్శనంనామభాగవతం-తత్తేజసాదుర్విషహంచక్రంముహుఃపరివర్తమానమభ్యవస్థితోముహూర్తముద్విజమా

చకకుదిగిళప్పష్ఠేశృంగే॥౭॥ఏతదితి॥జ్యోతిషాంలోకాయాశ్రయాయ-కాలచక్రరూపాయ-నమోభిధీమహీతి - మంత్రేణోపతిష్ఠేత॥౮॥గ్రహేతి॥మంత్రకృతాంపూర్వోక్తమంత్రంజపతాం॥౯॥*****************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ఏవంత్రిభిర్వ్యర్ణమర్యాదాపాలనంవర్ణితంతథా । అధోభువనమర్యాదాపాలనంత్రిభిరుచ్యతే ॥ చతుర్వింశేరవేరర్వాక్స్వర్భాన్వాదిస్థితిఃక్రమాత్ ।అతలాదిబిలస్వర్గమర్యాదాస్సప్తవర్ణితాః ॥సూర్యమారభ్యధ్రువాంతంసన్నివేశంనిరూప్యేదానీంసూర్యాదధస్తాన్నిరూపయతి॥అధస్తాదితి ॥స్వర్భానుఃరాహుః-అలభతలేభేసింహికాయాఃపుత్రః ॥ ౧ ॥ గ్రహణంవక్తుమాహ॥యదితి॥యదదస్తరణేర్మండలం- అమృతపానే మధ్యప్రదేశేనతయోర్వ్యవధానం కరోతీతితథా- అతఏవతాభ్యాం సూచితత్వాద్వైరమనుబధ్నాతీతితథా - భాగవతంచక్రంపరివర్తమానంపరిభ్రమత్ - అభిముఖం ముహూర్తమవస్థిస్తతస్సన్నిత్యేవమంతిరాతదవస్థానముపరాగంగ్రహణంవదంతి - తత్రచ - ఋజువక్రస్థితిభ్యాంసర్వ

రాత్రిసాసర్గా రాత్రిసౌ న తు వస్తుతో రాత్రిసోః స్థితిమార్గాంతరత్వాత్ ॥౧॥ తతఇతి॥ తావన్మాత్ర ఏవ యోజనాయుతే - అం
తరిక్షం గ్రహహీనం - తస్యావధిమాహ - యావద్వాయుః ప్రవాతీతి ప్రవాతీతి - తస్యాప్యవధిమాహ ॥ యావన్మేఘాః॥
౩॥ తత ఇతి॥ పృథివ్యా ఉపరిభూర్లోకావధిమాహ - యావద్ధంసాదయః పార్థివా విహారాః ॥౪॥ ఉపవర్ణితమితి ॥ యోజనాయు
తాంతరేణ ప్రత్యేకముచ్ఛ్రితాః - ఆయామో యోండకటాహస్య తావద్విస్తారేణ ॥౫॥ సామాన్యేన వివరాణి వర్ణయం
తి॥ ఏతేష్వితి॥ అథాతలమిత్యతః ప్రోక్తేనేనగ్రంథేన ఏతేషు దైత్యాదయో వసంతీత్యన్వయః - కథంభూతేషు - అధికః
కామభోగశ్చ ఐశ్వర్యానందశ్చ భూతిః సంపత్తిః - విభూతిః అణిమాదిసిద్ధిలబ్ధైశ్వర్యవిశేషః - తైస్సుసమృద్ధా భవనాదయో
యేషు - కథంభూతాః నిత్యప్రముదితా అనురక్తాః కళత్రాదయో యేషాం - న ప్రతిహతః కామో యేషాం మాయయాపి నో
యేషాం ॥౬॥ కించ॥ యేష్వితి॥ హే మహారాజ - యేషు మయేన నిర్మితాః పురశ్చకాసంతీత్యన్వయః - కథంభూతాః - నానా
మణిప్రవరాః - తేషాం ప్రవేకాః ముఖ్యాః - తైర్విరచితైర్విచిత్రైర్భవనాదిభిః - తథా వివరేశ్వరాణాం గృహోత్త
మైశ్చ - సమలంకృతాః కీదృశైః గృహోత్తమైః - నాగాశ్చ అసురాశ్చ మిథునభూతాః పారావతాదయశ్చ - తైరాకీర్ణాః -

నశ్చలితహృదయ ఆరాదేవనివర్తతే - తదుపరాగ ఇతి వదతి లోకః ॥౨॥ తతోఽధస్తాత్సిద్ధచారణవిద్యాధరా
ణాం సదనాని తావన్మాత్ర ఏవ ॥ తతోఽధస్తాద్యక్షపిశాచప్రేతభూతగణానాం విహారాజిరమంతరిక్షం యా
వద్వాయుః ప్రవాతి - యావన్మేఘా ఉపలభ్యంతే ॥౩॥ తతోఽధస్తాచ్ఛతయోజనాంతర ఇయం పృథివీ - యావ
ద్ధంసభాసశ్యేనసుపర్ణాదయః పతత్త్రిప్రవరా ఉత్పతంతి ॥౪॥ ఉపవర్ణితం భూమేర్యథాసన్నివేశావస్థా
నం అవనేరప్యధస్తాత్సప్తభూవివరాః ఏకైకశో యోజనాయుతాంతరేణాయామవిస్తారేణోపక్లృప్తాః -
అతలం వితలం సుతలం రసాతలం తలాతలం మహాతలం పాతాళమితి ॥౫॥ ఏతేషు హి బిలస్వర్గేషు స్వర్గాద
ప్యధికకామభోగైశ్వర్యానందభూతివిభూతిసుసమృద్ధభవనోద్యానక్రీడావిహారేషు దైత్యదానవకాద్ర
వేయా నిత్యప్రముదితానురక్తకళత్రాపత్యబంధుసుహృదనుచరా గృహపతయ ఈశ్వరాదప్యప్రతిహ
తకామా మాయావినోదా నివసంతి ॥౬॥ యే మహారాజ మయేన మాయావినా వినిర్మితాః పురో నానామణి
ప్రవరప్రవేకవిరచితవిచిత్రభవనప్రాకారగోపురసభాచైత్యచత్వరాదిభిర్నాగాసురమిథునపారావత
శుకశారికాకీర్ణకృత్రిమభూమిభిర్వివరేశ్వరగృహోత్తమైః సమలంకృతాశ్చకాసతి ॥౭॥ ఉద్యానాని
చాతితరాం మనఇంద్రియానందిభిః కుసుమఫలస్తబకసుభగకిసలయావనతరుచిరవిటపవిటపినాం లతాం
గాలింగితానాం శ్రీభిస్సముదితమిథునవివిధవిహంగకులకోలాహలజలాశయానాం - అమలజలపూర్ణా
నాం ఝషకులోల్లంఘనక్షుభితనీరనీరజకుముదకువలయకహ్లారనీలోత్పలలోహితశతపత్రాదివనేషు కృ
తనికేతనానాం ఏకవిహారాకులమధుకరనికరాణాం మధురవివిధస్వరాదిభిరింద్రియోత్సవైరమరలోక
శ్రియమతిశయితాని ॥౮॥ యత్ర హ వావ న భయమహోరాత్రాదిభిః కాలవిభాగైరుపలక్ష్యతే - య
త్ర మహాహిప్రవరశిరోమణయస్సర్వం తమః ప్రబాధంతే ॥౯॥ న వా ఏతేషు వసతాం దివ్యౌషధిర
సరసాయనాశనపానస్నానాదిభిరాధయో వ్యాధయః పరిపలితజరాదయశ్చ - దేహవైవర్ణ్యదౌర్గంధ్య

క్లమాభావా యేషు తైః - నానాస్వనమిథునే విహారాంతరే - నానాస్వనత్వం మిథునవిశేషణమ్ ॥౭॥ ఉద్యానానీతి॥
ఉద్యానాని చ - అతితరామమరలోకశ్రియమతిశయితాని యేషు చకాసంతీత్యన్వయః - కాభిః శ్రీభిః - కేషాం - కుసుమఫలస్త
బకాశ్చ సుభగకిసలయాని చ - తైరవనతా రుచిరా విటపా యేషాం తేషాం - విటపినాం - లతానామంగైరాలింగితానాం శ్రీ
భిః తథా సమిథునాః చక్రవాకాదిమిథునసహితా యే వివిధా విహంగాః - తద్యుక్తానాం జలాశయానాం చ శ్రీభిః - కీదృశా
నాం అమలైః జలైః పూర్ణానాం పునరపి కైరతిశయితాని ఝషకులోల్లంఘనేన క్షుభితం - యజ్జలాశయానాం నీరం - త
స్మిన్ యాని నీరజాని - తేషాం వనేషు కృతనికేతనం యైస్తేషాం - అర్థాత్పక్షిణాం ఏకః అఖండో యో విహారః - తేనాకులా
శ్చ తే మధురాశ్చ - వివిధస్వరాదయస్తైరింద్రియోత్సవాః తైశ్చ - యద్వా - మిథునేత్యాదేరుత్తరేణైవ సంబంధః - మన
ఇంద్రియానందిభిరితి స్వనాదీనాం విశేషణం - తత్ర నీరజం సామాన్యేన కమలం లోహితం శతపత్రం తద్విశేషః ॥౮॥ యత్ర
హేతి॥ అహోరాత్రాదిభిర్యద్భయం తన్నోపలక్ష్యతే సూర్యాద్యభావాత్ ॥౯॥ నేతి॥ క్లమః శ్రమః - గ్లానిరనుత్సా
హః ॥౧౦॥ నహీతి॥ కల్యాణానాం మంగళరూపాణాం యస్మాత్ భగవత్తేజసి ప్రవిష్టే - పుంసాం నానిగర్భాః ॥శ్లో॥ అవటథా

ద్భువేత్సాశ్రితః పాతః పంచమషష్ఠయోరితి సావపాతా జ్ఞేయా॥౧౧॥ అథేతి॥ సవర్ణైరతాః స్వైరిణ్యః - కామిన్యస్తు సవర్ణే పిరతాః - తత్రాప్యతిచంచలాః - పుంశ్చల్యః - బిలాయనం బిలాయతనం - సాధయిత్వా సంభోగసమర్థం కృత్వా - స్వైరసా ధారణవిలాసాః - తత్పూర్వకో ఽవలోకః - తేనానురాగయుక్తం స్మితం - తేన సల్లాపము పగూహనం చ - తదాదిభిః॥౧౨॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ రసే ఉపయుక్తే సేవితే॥౧౩॥ తత ఇతి॥ భవయోః భవస్య భవాన్యాశ్చ - చిత్రభానురగ్నిః - తేన నిష్ఠ్యూతం ఘూత్కృత్య త్యక్తం - అసురేంద్రాణామవరోధేషు అంతఃపురేషు - పురుషీభిః స్త్రీభిః॥౧౪॥ తత ఇతి॥ సుతలే బలిరధునాప్యాస్త ఇత్యన్వయః - కథంభూతః - మహేంద్రస్య - ప్రియం కర్తుమిచ్ఛతా భగవతా - పరిధమం పరాక్షిప్త మపహృతం లోకత్రయం యస్య సః - పునర్భగవతో ఽనుకంపయైవ తత్ర ప్రవేశితస్సన్ - కీదృశేన - యో ఽదితేస్సకాశాద్భూత్వా వటుర్వామనరూపేణ లబ్ధకాయస్తేన॥౧౫॥ కేచిత్తస్య సుతలరాజ్యం భూమిదానఫలం మన్యంతే తన్నిరాకరోతి॥ నో ఏవైతదితి॥ యద్ధి

స్వేదక్లమగ్లానిరితి వయోవస్థాశ్చ భవంతి॥౧౦॥ నహి తేషాం కల్యాణానాం ప్రభవతి కుతశ్చన మృత్యుర్వినా
భగవత్తేజసశ్చక్రాపదేశాత్ - యస్మిన్ప్రవిష్టే ఽసురవధూనాం ప్రాయః పుంసవనాని భయాదేవ స్రవం
తి పతంతి చ॥౧౧॥ అథాతలే మయపుత్రో ఽసురో బలో నామ నివసతి - యేన హ వా ఇహ సృష్టాః షణ్ణవతిర్మా
యాః కాశ్చనాద్యాపి మాయావినో ధారయంతి - యస్య చ జృంభమాణస్య ముఖతస్త్రయః స్త్రీగణా ఉదప
ద్యంత - స్వైరిణ్యః కామిన్యః పుంశ్చల్య ఇతి - యా వై బిలాయనం ప్రవిష్టం పురుషం రసేన హాటకాఖ్యే
న సాధయిత్వా స్వవిలాసావలోకనానురాగస్మితసల్లాపోపగూహనాదిభిః స్వైరం కిల రమయంతి॥౧౨॥
యస్మిన్నుపయుక్తే పురుష ఈశ్వరో ఽహం సిద్ధో ఽహమిత్యయుతమహాగజబలమాత్మానమభిమన్యమానః కత్థ
తే మదాంధ ఇవ॥౧౩॥ తతో ఽధస్తాద్వితలే హరో భగవాన్ హాటకేశ్వరః స్వపార్షదభూతగణావృతః ప్రజా
సర్గోపబృంహణాయ భవాన్యా సహ మిథునీభూయ ఆస్తే - యతః ప్రవృత్తా సరిత్ప్రవరా హాటకీ నామ భవయో
ర్వీర్యేణ - యత్ర చిత్రభానుర్మాతరిశ్వనా సమిధ్యమాన ఓజసా పిబతి తన్నిష్ఠ్యూతం హాటకాఖ్యం సువర్ణం భూ
షణేనాసురేంద్రావరోధేషు పురుషాస్సహ పురుషీభిర్ధారయంతి॥౧౪॥ తతో ఽధస్తాత్సుతలే ఉదారశ్రవాః పు
ణ్యశ్లోకో విరోచనాత్మజో బలిః - భగవతా మహేంద్రస్య ప్రియం చికీర్షమాణేనాదితేర్లబ్ధకాయో భూత్వా
వటువామనరూపేణ పరాక్షిప్తలోకత్రయో భగవదనుకంపయైవ పునః ప్రవేశితః - ఇంద్రాదిష్వవిద్యమా
నయా సుసమృద్ధయా శ్రియాభిజుష్టః - స్వధర్మేణారాధయంస్తమేవ భగవంతమపగతసాధ్వస ఆస్తే ఽధునా
పి॥౧౫॥ నో ఏవైతత్సాక్షాత్కారో భూమిదానస్య - యత్తద్భగవత్యశేషజీవనికాయానాం జీవ
భూతాత్మభూతే - పరమాత్మని వాసుదేవే - తీర్థతమే - పాత్ర ఉపపన్నే - పరయా శ్రద్ధయా పరమాదరసమాహి
తమనసా సంప్రతిపాదితస్య సాక్షాదపవర్గద్వారస్య యద్బిలనిలయైశ్వర్యం॥౧౬॥ యస్య హ వావ క్షుత
పతనప్రస్ఖలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభిగృణన్ పురుషః కర్మబంధనమంజసా విధునోతి - యస్య హైవ ప్రతి
బాధనం త్విహ ముముక్షవో ఽన్యథైవోపలభంతే - తద్భగవతో భక్తానాం సర్వేషామాత్మనామాత్మదే - ఆత్మ
తమే॥౧౭॥ నైవ భగవాన్నూనమముష్యానుజగ్రాహ యదుత పునరాత్మానుస్మృతిమోషణం మాయామ
య భోగైశ్వర్యమేవాతనుతేతి॥౧౮॥ యత్తద్భగవతానధిగతాన్యోపాయేన యాచ్ఞాచ్ఛలేనాపహృతస్వ

లనిలయమేవివరస్థానే - ఐశ్వర్యం - ఏతద్భూమిదానస్య - సాక్షాత్కారః ఫలం - నభవత్యేవ - కుత ఇత్యపేక్షాయామేవంభూతస్య దానస్య సాక్షాదపవర్గహేతుత్వాదిత్యాహ - యత్తత్ప్రసిద్ధం దానం తస్య తదేవాహ - భగవతి - అశేషజీవనికాయానాం జీవభూతశ్చాసావాత్మభూతశ్చ - సర్వజీవనియంతా చాసావాత్మా రామశ్చేత్యర్థః తస్మిన్ సంప్రతిపాదితస్య సమ్యగ్భక్తిపురస్సరమర్పితస్య॥౧౬॥ యస్య హేతి॥ కించ - యస్య నామ - క్షుతాదిషు - వివశో ఽపి సకృదపి - గృణన్ కర్మబంధం విధునోతి - కథంభూతం - యస్య ప్రతిబాధనం త్విహ ముముక్షవో ఽన్యథైవోపలభంతే - యన్నివృత్త్యర్థం యోగసాంఖ్యాదిక్లేశాననుభవంతీత్యర్థః - తం కర్మబంధం త్యజంతి తస్మిన్ భాగవతానాం భక్తానాం జ్ఞానినాం చ - యథాయథం ఆత్మదే జ్ఞానదే హరౌ ఆత్మతమే చ - సమర్పితస్య భూమిదానస్య న తత్ఫలమితి పూర్వేణైవ సంబంధః॥౧౭॥ కించ నేదం భగవదనుకంపయా లబ్ధం ఫలం - కింత్వేకాంతభక్తస్య తు సాపి అంతరాయమాత్రమిత్యాహ॥ నేతి॥ భగవాన్ అముష్య బలిం నైవానుగృహీతవాన్ యత్ర హేతుః - యదుతేతి - ఆత్మనః ఈశ్వరస్య అనుస్మృతిం ముష్ణాతీతి తథా తదుక్తం వైష్ణవే॥ శ్లో॥ వాసుదేవే మనో యస్య

జపహోమార్చనాదిషు తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికంఫలమితి ॥ ౧౮ ॥ తస్యైవ కాంతభక్తిం సప్రపంచమాహ। యదితి॥ యత్తత్ అనుప్రస్థముక్తివక్ష్యమాణమువాచ హేత్యన్వయః-కథంభూతః - అనధిగతః అన్యైః ఉపాయో యేన - తేన భగవతా యాచ్ఞాచ్ఛలేనాపహృతం స్వశరీరమాత్రావశేషితంలోకత్రయంయస్య - సమ్యక్ ప్రతిముక్తో బద్ధః-అపవిద్ధః ప్రక్షిప్తోఽపి సః॥౧౯॥ నూనమితి॥ బతేతి ఖేదే-భగవానపి ద్వారపి-యోఽసావింద్రః - యస్యైకాంతేన బృహస్పతిః సచివః సహాయః-యతో మంత్రాయ మంత్రార్థం వృతః సోఽపి పురుషార్థేషు - నూనం న నిష్ణాతః నిపుణః - యత ఉపేంద్రేణ ద్వారభూతేన - తముపేంద్రం విహాయాత్మానం మాం లోకత్రయ మయాచత - మంత్రాప్రదం బృహస్పతిమతిక్రమ్యైతద్వా - తస్మిన్ ప్రసన్నే సత్యేవ వరణీయో న లోకత్రయం-యత స్తత్కరితుచ్ఛమిత్యాహ - అతిగంభీరం అనంతం వయో యస్య తస్య-కాలస్య యన్మన్వంతరం-తేన పరివృత్తం - పర్యస్తం లోకత్రయమిదం కియత్ ॥ ౨౦ ॥ ప్రహ్లాదస్తు ఏక ఏవార్థనిష్ణాత ఇత్యాహ॥ యస్యేతి॥ స్వపితరి ఉపరతే మృతే సతి-స్వంపిత్ర్యం పదం- భగవతా దీయమానమపి - భగవతః ఖలు నపరమన్య దితి కృత్వా న తు జగ్రాహేత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ నను త్వమతిధీరః సుత త్త మేవ బహుమన్యసే తత్రాహ ॥ తస్యేతి॥ తస్యానుపథః అనువర్మ - అమృజితాః అక్షీణాః కషాయా రాగాదయో యస్య- పరిహీణో భగవదనుగ్రహో యస్య- సకో వా- ఉప

శతక్రతావవశేషితలోకత్రయః-వరుణపాశైశ్చ సంప్రతిముక్తః-గిరిదర్యాంచాపవిద్ధ ఇతి హోవాచ ॥౧౯॥

నూనంబతాయంభగవానర్థేషు న నిష్ణాతో యోఽసావింద్రో యస్య సచివో మంత్రాయ వృత ఏకాంతతో బృహస్పతిః తమతిహాయ స్వయముపేంద్రేణాత్మానమయాచతాత్మన ఆశిషో నో ఏవ తద్దాస్యమతిగంభీరవయసః కాలస్య మన్వంతరపరివృత్తం కియల్లోకత్రయమిదం॥౨౦॥ యస్యానుదాస్యమేవాస్మత్పితామహః కిల వవ్రే న తు స్వపిత్ర్యం-యదు తాకుతోభయం పదం దీయమానం భగవతః పరమితి భగవతోపరతే ఖలు స్వపితరి॥౨౧

తస్య మహానుభావస్యానుపథమమృజితకషాయః కో వాస్మద్విధః-పరిహీణభగవదనుగ్రహ ఉపజిగమిషతీతి॥౨౨॥ తస్యానుచరితముపరిష్టాద్విస్తరిష్యతే యస్య భగవాన్ స్వయమఖిల జగద్గురుర్నారాయణో ద్వారి గదాపాణిరవతిష్ఠతే-నిజజనానుకంపితహృదయో-యేనాంగుష్ఠేన పదా దశకంధరో యోజనాయుతాయుతం దిగ్విజయ ఉచ్చాటితః॥౨౩॥ తతోఽధస్తాత్తలాతలే మయో నామ దానవేంద్రస్త్రిపురాధిపతిర్భగవతా పురారిణా త్రిలోక్యాః శం చికీర్షుణా నిర్దగ్ధస్వపురత్రయస్తత్ప్రసాదాల్లబ్ధపదో మాయావినామాచార్యో మహాదేవేన పరిరక్షితో విగతసుదర్శనభయో మహీయతే॥౨౪॥ తతోఽధస్తాన్మహాతలే కాద్రవేయాణాం సర్పాణాం నైకశిరసాం క్రోధవశో నామ గణః-కుహక-తక్షక-కాలీయ-సుషేణాది-ప్రధానా మహాభోగవంతః పతత్త్రిరాజాధిపతేః పురుషవాహాదనవరతముద్విజమానాః స్వకలత్రాపత్యసుహృత్కుటుంబసంగేన క్వచిత్ప్రమత్తా విహరంతి॥౨౫॥ తతోఽధస్తాద్రసాతలే దైతేయా దానవాః పణయో నామ నివాతకవచాః కాలేయా హిరణ్యపురవాసిన ఇతి విబుధప్రత్యనీకా ఉత్పత్త్యా మహౌజసో మహాసాహసినో భగవతః సకలలోకానుభావస్య హరేరేవ తేజసా ప్రతిహతబలావలేపా బిలేశయా ఇవ నివసంతి - యే వై సరమయేంద్రదూత్యా వాగ్భిర్మంత్రవర్ణాభిరింద్రాద్బిభ్యతి ॥ ౨౬ ॥ తతోఽధస్తాత్పాతాలే- నాగలోకపతయో వాసుకిప్ర

గంతుమిచ్ఛతీతి॥౨౨॥ నన్వేవంభూతశ్చేద్బలిః - తర్హి తస్యైవ చరితం విస్తరేణ కస్మాత్ నోచ్యతే తత్రాహ-అథ శుకోక్తిః॥ తస్యేతి॥ తస్య బలేరనుచరితముపరిష్టాదష్టమే విస్తరిష్యతే - యస్య ద్వార్యవతిష్ఠతే-నిజజనేష్వనుకంపితం కృపానుకంపం హృదయం యస్య-ద్వారపాలకత్వ దర్శయతి - యేన శ్రీనారాయణేన బలేర్ద్వారి పిశ్ర దశకంధరః - ఉచ్చాటితః - కేన పదాంగుష్ఠాగ్రమాత్రేణ లగుష్ఠేనైవ ॥ ౨౩ ॥ యథా హరిణా స్వభక్తో బలిరక్షిత లేన సహితః సుఖమాస్తే - ఏవం మహాదేవభక్తోఽపి మయస్తలాతలే సుఖమాస్త ఇత్యాహ॥ తత ఇతి॥ లబ్ధం పదం స్థానం యేన-మహీయతే పూజ్యతే॥౨౪॥ తత ఇతి॥ నైకశిరసాం అనేకఫణానాం గణోఽస్తి-ఏతత్ప్రపంచయతి-కుహకేతి-మహాభోగవంతో మహాకాయాః - పురుషో వాహో యస్య తస్మాద్గరుడాదిత్యాహ నాత్ ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి ॥ విబుధప్రత్యనీకాః దేవశత్రవః-సకలేష్వపి లోకేష్వనుభావో యస్య-తస్యైవ తేజసా - సుదర్శనేన ప్రతిహతో బలావలేపో వీర్యమదో యేషాం - బిలేశయాః సర్పా ఇవ ఇంద్రసారమాత్యా ప్రయుక్తాభిర్మంత్రరూపాభిర్వాగ్భిః - ఏవం హి వైదికమాఖ్యానం - పణిభిరసురైర్నిగూఢాం గాం అన్వేష్టుం సరమాం దేవశునీమింద్రేణ ప్రహితాం-సంధిమిచ్ఛంతః-పణయః ప్రాహుః- కిమిచ్ఛంతీ సరమేత్యాది - సా చ సంధిమనిచ్ఛంతీ మంత్రైరితి పూర్వాధ్యాయం - తాన్ ప్రతివచః

మనూహ-హతాఇంచె శ్రీఫణయశ్శ యథ్వమిత్యాది- తేచతచ్ఛ్రిత్వాబిభ్యతీతి॥ ౨౬ ॥ తతఇతి॥ మహాభోగినః మహాఫణాః- మహానమర్షః క్రోధో యేషాం- పంచాదిసంఖ్యాః శీర్షాణి యేషాం- శీర్షాణామితివక్తవ్యే శీర్షాణామిత్యార్షః॥ ౨౭॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- చతుర్వింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ పంచవింశే తతోధస్తాదాహ శేషస్య సంస్థితమ్। సంజిహీర్షోరిదం కాలే యత్ర రుద్రసముద్భవః॥ తస్యేతి॥ కోసావనంత స్సాత్వతీయాః సాత్వతతంత్రనిష్ఠాః చతుర్వ్యూహోపాసనే- యం సంకర్షణ ఇత్యాచక్షతే- తథాఖ్యానే హేతుః ద్రష్టృదృశ్యయోః సమ్యక్ నికర్షణ మేకీకరణం యేన- తమాహ- అహమిత్యభిమానోలక్షణం చిహ్నమధిష్ఠాతుర్యస్య - అహంకారాధిష్ఠానేన ద్రష్టృదృశ్యయోస్సన్నికర్షణాత్సంకర్షణ ఇత్యర్థః॥ ౧॥ అనంతత్వమాహ॥ యస్యేతి॥ యచ్ఛబ్దానాం సపష్ఠ గవానానంత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨॥ తామసత్వమాహ। యస్య హేతి॥ యస్య హీదం విశ్వముపసంహర్తుమిచ్ఛతః- అమర్షేణ విరచితే కుటిలే భ్రుకుటీ అంతరే మధ్యే ఉదిత రుద్రోత్పత్తి నోమ్మా సంకర్షణ నామా త్రినేత్రోస్త్రిశూలాయుధః॥ ౩॥ సుభగత్వమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్యాంఘ్రికమలయుగళే- అరుణా విశదా నఖా ఏవ మణయః- తేషాం షండః సమూహః- తస్య మండ

ప్రముఖాః- శంఖ- కులిక- మహాశంఖ- శ్వేత- ధనంజయ- ధృతరాష్ట్ర- శంఖచూడ- కంబళాశ్వతర- దేవదత్తాదయో మహాభోగినో మహామర్షా నివసంతి- యేషాముహ వై పంచసప్తదశశతసహస్రశీర్షాణాం ఫణాసు విరచితా మహామణయో రోచిష్ణవః పాతాళవివరతిమిరనికరం స్వతేజసా విధమంతి॥ ౨౭॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- పంచమస్కంధే- చతుర్వింశోధ్యాయః,

శ్రీశుకః॥ తస్యమూలదేశే త్రింశద్యోజనసాహస్రాంతర ఆస్తే- యా వై కలా భగవతస్తామసీ సమాఖ్యాతానంత ఇతి- సాత్వతీయా ద్రష్టృదృశ్యయోస్సన్నికర్షణ మహమితి చాభిమానలక్షణాత్సంకర్షణ ఇత్యాచక్షతే॥ ౧॥ యస్యేదం క్షితిమండలం భగవతోనంతమూర్తేః సహస్రశిరస ఏకస్మిన్నేవ శీర్షణి ధ్రియమాణం సిద్ధార్థ ఇవ లక్ష్యతే॥ ౨॥ యస్య హ వా ఇదం కాలేనోపసంజిహీర్షతోమర్షవిరచితరుచిరభ్రమద్భ్రువోరంతరేణ సంకర్షణో నామ రుద్ర ఏకాదశవ్యూహస్త్ర్యక్షస్త్రిశిఖం శూలముత్తంభయన్నుదతిష్ఠత॥ ౩॥ యస్యాంఘ్రికమలయుగళారుణవిశదనఖమణిషండమండలేష్వహిపతయస్సహ సాత్వతర్షభై రేకాంతభక్తియోగేనావనమంతః స్వవదనాని పరిస్ఫురత్కుండలప్రభామండలమండితగండస్థలాన్యతిమనోహరాణి ప్రముదితమనసః ఖలు విలోకయంతి॥ ౪॥ యస్యైవ హి నాగరాజకుమార్య ఆశిష ఆశాసానాశ్చార్వంగదవలయవిలసితవిశదవిపులధవళసుభగరుచిరభుజరజతస్తంభేష్వగరుచందనకుంకుమపంకానులేపనావలింపమానాస్తదభిమర్శనోన్మథితహృదయమకరధ్వజావేశరుచిరలలితస్మితాః- తదనురాగమదముదితమదవిఘూర్ణితారుణకరుణావలోకనయనవదనారవిందం సవ్రీడం కిల విలోకయంతి॥ ౫॥ స ఏవ భగవాననంతోనంతగుణార్ణవ ఆదిదేవ ఉపసంహృతామర్షరోషవేగో లోకానాం స్వస్తయ ఆస్తే॥ ౬॥ ధ్యాయమానస్సురాసురోరగసిద్ధగంధర్వవిద్యాధరమునిగణైరనవరతమదముదితవికృతవిహ్వలలోచనస్సులలితముఖరితామృతేనాప్యాయమానః- స్వపార్షదవిబుధయూథపతీనపరిమ్లానరాగనవతులసికామోదమధ్వా

సేషు- పరిస్ఫురతాం కుండలానాం ప్రభయా మండితాని గండస్థలాని యేషు తాని॥ ౪॥ యస్యైవేతి॥ చారూణి అంగదవలయైః- విలసితాశ్చ తే విశదాశ్చ- విపులాశ్చ ధవళాశ్చ- సుభగాశ్చ- రుచిరాశ్చ భుజా ఏవ రజతస్తంభాస్తేషు- అగరుచందనకుంకుమానాం పంకః ఏవానులేపః- తేనావలింపమానాః- తేషామభిమర్శనేనోన్మథితే హృదయే- మకరధ్వజస్యావేశేన రుచిరం చ- లలితం చ- స్మితం యాసాం తాః- తస్యానురాగేణ మదేన చ- ముదితం చ తత్ - మదేన విఘూర్ణితే ప్రచలితే- ఆ ఈషదరుణే కరుణావలోకయుక్తే నయనే యస్మిన్ తద్వదనారవిందం విలోకయంతి॥ ౫॥ స ఇతి॥ అమర్షః అసహనం - రోషః క్రోధః- ఉపసంహృతః తయో ర్వేగో యేన॥ ౬॥ ఉపాసనార్థమాహ॥ ధ్యాయమాన ఇతి ॥ సురాదిభిర్ధ్యాయమానః చింత్యమానః అనవరతం మదేన ముదితశ్చాసౌ వికృతవిహ్వలలోచనశ్చ- సులలితేన ముఖరితామృతేన వచనామృతేన స్వపార్షదాన్ - బుధయూథపానాప్యాయమానః హర్షయన్- నీలే వాసః యస్య- ఏకమేవ కుండలం యస్య- హలస్య కకుది పృష్ఠే- కృతః న్యస్తః- సుభగశ్చ సుందరశ్చ భుజో యేన- ఉదారా లీలా యస్య సః- నపరిమ్లానో రాగః కాంతిర్యస్యాః తస్యా నవతులసికాయాః ఆమోదమధ్వాసవేన సురభిమధురోసేన- మాద్యతాం మధుకరాణాం - యే వ్రాతాః- తేషాం మధురగీతేన- శ్రీః యస్యాః

ణాంమూలాం-కర్ణ్యాంవరతాం॥౭॥యఇతి॥సంశ్లోకయామాసవర్ణయామాస॥౮॥ ఉత్పత్తీతి॥ అస్యజగతఉత్పత్త్యాది హేతవోగుణాయస్యేక్షయా-కల్యాఃస్వస్వకార్యసమర్థాఆసన్-యస్యతురూపం-ధ్రువమనంతమకృతంచఅనాది-తత్ర హేతుః-యదేకమేవసత్-ఆత్మన్ఆత్మనినానా-కార్యప్రపంచమధాత్-తస్యబ్రహ్మరూపస్యవర్త్మతత్త్వం - జనః కథమిహవేద-నవైనైవేత్యర్థః॥౯॥తర్హికథమసౌముముక్షుభిఃసేవ్యతేతత్రాహ॥మూర్తిమితి॥యత్రేదంసదసద్విభాతి-సఃనోస్మాకంభక్తానాం-కృపయాసంశుద్ధంసత్త్వంమూర్తింబభార-స్వజనానాంమనాంస్యాహర్తుంవశీకర్తుం-కృతాంయస్యలీలాం-మృగపతిఃసింహః-ఆదధే-శిక్షితవాన్-యతఃఉదారాణివీర్యాణియస్య-తస్మాదన్యంముముక్షుః-కమాశ్రయేదిత్యుత్తరేణాన్వయః-యద్వా-కృపయేత్యత్రహేతుః - యద్యస్మాత్ -స్వజనానాంమనాంస్యాహర్తుంలీలామాదదే-మృగపతిరివఉదారవీర్యః-యద్వా-మృగ్యంతఇతిమృగాఃకామప్రదాః-తేషాంపతిర్ముఖ్యః॥౧౦॥ కించఅస్తాంతస్యకృపయావపుర్ధారణం-తత్ప్రజననం వా-తన్నామాద్యమేవాతివిచిత్రమేవేత్యాహ॥యదితి॥యస్యనామ-యదిపతితః- మహాపాతక్యపి-అనుకీర్తయేత్-తర్హిసశుద్ధ్యేదితికిముపక్తవ్యం-యతోసౌ వేవనృణామశేషమంహః సద్యోహంతి-కథమను

వేనమధువ్రతమధుకరవాతమధురగీతశ్రియంవైజయంతీంస్వాంవనమాలాంనీలవాసాఏకకుండలోహలక కుదికృతసుభగసుందరభుజోభగవాన్మహేంద్రోవారణేంద్ర ఇవకాంచనీంకక్ష్యాముదారలీలో బిభర్తి॥౭॥యఏషఏవమనుశ్రుతోభిధ్యాయమానోముముక్షూణామనాదికాలకర్మవాసనాగ్రథితమవిద్యామయంహృదయగ్రంథింసత్త్వరజస్తమోమయమంతర్హృదయంగత ఆశువినిర్భినత్తి-తస్యానుభావమమంభగవాన్స్వాయంభువోనారదస్సహతుంబురుణాసభాయాంబ్రహ్మణస్సంశ్లోకయామాస॥౮॥శ్లో॥
ఉత్పత్తిస్థితిలయహేతవోస్యకల్యాస్సత్త్వాద్యాఃప్రకృతిగుణాయదీక్షయాసన్ । యద్రూపంధ్రువమకృతంయదేకమాత్మన్ నానాధాత్కథముహవేదతస్యవర్త్మ॥౯॥ మూర్తింనఃపురుకృపయాబభారసత్త్వంసంశుద్ధంసదసదిదంవిభాతియత్ర। యల్లీలాంమృగపతిరాదధేనవద్యామాదాతుంస్వజనమనాంస్యుదారవీర్యః॥౧౦॥యన్నామశ్రుతమనుకీర్తయేదకస్మాదార్తోవాయదిపతితఃప్రలంభనాద్వా।హంత్యంహస్సపదినృణామశేషమన్యంకంశేషాద్భగవతఆశ్రయేన్ముముక్షుః॥ ౧౧ ॥ మూర్ధన్యర్పితమణువత్సహస్రమూర్ధ్నోభూగోలంసగిరిసరిత్సముద్రసత్త్వం। ఆనంత్యాదనిమితవిక్రమస్యభూమ్నఃకోవీర్యాణ్యపిగణయేత్సహస్రజిహ్వః॥౧౨॥ఏవంప్రభావోభగవాననంతోదురంతవీర్యోరుగుణానుభావః । మూలేరసాయాఃస్థితఆత్మతంత్రోయోలీలయాక్ష్మాంస్థితయేబిభర్తి॥౧౩॥శ్రీశుకః॥చూ॥ ఏతాహ్యేవేహనృభిరుపగంతవ్యాఃగతయోయథాకర్మవినిర్మితాఃయథోపదేశమనువర్ణితాః- కామాన్కామయమానైరే. తావతీః హిరాజన్పుంసః ప్రవృత్తిలక్షణస్యధర్మస్యవిపాకగతయఉచ్చావచావిసదృశాయథాప్రశ్నంవ్యాఖ్యాతాః-కిమన్యత్కథయామీతి॥౧౪॥ ********************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-పంచమస్కంధే-పంచవింశోధ్యాయః.

రాజా॥మహర్ష ఏతద్వైచిత్ర్యంలోకస్యకథంవయమనుమీమహీతి॥ ౧ ॥ శ్రీశుకః॥త్రిగుణత్వాత్కర్తుః

కీర్తయేత్ అన్యతఃశ్రుతంవాఅకస్మాద్వాఆర్తోవాసన్-ప్రలంభనాద్వాపరిహాసాత్ -తస్మాచ్ఛేషాదన్యం॥ ౧౧॥ మూర్ధనీతి॥గిర్యాదిసహితంభూగోళం-సత్త్వానిప్రాణినః-సహస్రజిహ్వోపికోగణయేత్ ॥౧౨॥ఏవమితి॥ దురంతంవీర్యంబలంయస్య-ఉరవోగుణాఃఅనుభావశ్చయస్యసచరసాయాఃభూమేర్మూలేస్థితఃక్ష్మాం-ఆత్మతంత్రఃఆత్మాధారః॥ ౧౩॥ ఉక్తస్యలోకవిభాగస్యోపయోగంవదన్తదధ్యాయసంహరతి।ఏతాఇతి॥ ఏతాహ్యేవేహకామాన్కామయమానైర్నృభిరుపగంతవ్యాఇత్యన్వయః-తస్యప్రపంచఃఏతావతీఃఏతావత్యః-విపాకగతయఃఫలభూతాగతయః-వ్యాఖ్యాతాఃవివృతాః॥౧౪

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥షడ్వింశేతుతతోధస్తాన్నరకస్థితిరుచ్యతే।పాపినోయత్రదహ్యంతేయమదూతైర్యథాయథమ్॥పుంసోగతయఉచ్చావచావిసదృశాఇతిభోగవైచిత్ర్యముక్తం-తదేతత్కథమితిపృచ్ఛతి॥మహర్ష ఇతి॥౧॥కర్మణఃసమానత్వేపిశ్రద్ధావైచిత్ర్యాత్ఫలవైచిత్ర్యమితిపరిహరతి॥త్రిగుణత్వాదితి॥సాత్త్వికాశ్రద్ధయాకర్తుఃసుఖిత్వం - రాజస్యాఅసుఖిత్వందుఃఖిత్వంచ-తామస్యాదుఃఖిత్వంమూఢత్వంచ - తతాపితాసాంశ్రద్ధానాంతారతమ్యేనసుఖాదితారతమ్యం సర్వేషామిత్య

ధః॥౨॥ అథేతి। ప్రతిషిద్ధలక్షణస్య ప్రతిషేధైకప్రమాణం యస్యాధర్మస్య - కర్తుః - శ్రద్ధాయా వైసాదృశ్యం - తమఆదితారత మ్యాత్ - తత్రాపి కారణం దర్శయన్నాహ - అనాద్యవిద్యయా కృతా యే కామాస్తేషాం - సృతయో నరకాః - తాః అనంతాః - అథ తాసాం మధ్యే ప్రాచుర్యేణానువర్ణయిష్యామ ఇత్యన్వయః॥౩॥ నరకా ఇతి॥ కిం భూమావేవ దేశవిశేషాః త్రిలోక్యాః బహిస్త్రై లోక్యా ఆహోస్విదంతరా ఆవరణేషు మధ్యే అంతరాళే వా భూమిమధ్యే గిరిష్వితి॥౪॥ అంతరాళ ఇతి॥ కర్మదోషమనతిక్రమ్యైవ - దమం దండఫలం - ధారయతి దండం కరోతీత్యర్థః - నఉల్లంఘితం భగవచ్ఛాసనం యేన॥౫॥౬॥ మతాంతరేణాష్టావింశతిమాహ - కించేతి॥

త్రైధాతుకాః కర్మగతయః పృథగ్విధాస్సర్వాస్సర్వస్య తారతమ్యేన భవంతి॥౧॥ అథేదానీం ప్రతిషిద్ధలక్షణస్యాధర్మస్య తథైవ కర్తుశ్శ్రద్ధాయా వైసాదృశ్యాత్కర్మఫలం విసదృశం భవతి - యా హ్యనాద్యవిద్యయా కృతకామానాం తత్పరిణామలక్షణాస్సృతయః - సహస్రశః ప్రవృత్తాస్తాసాం ప్రాచుర్యేణానువర్ణయిష్యామః॥౨॥ రాజోవాచ॥ నరకా నామ భగవన్కిం దేశవిశేషా అథవా బహిస్త్రిలోక్యా ఆహోస్విదంతరాళ ఇతి॥౩॥ ఋషిః॥ అంతరాళ ఏవ త్రిజగత్యాస్తు దిశి దక్షిణస్యామధస్తాద్భూమేరుపరిష్టాచ్చ జలాద్యస్యా - యస్యామగ్నిష్వాత్తాదయః పితృగణాః - స్వానాం గోత్రాణాం పరమేణ సమాధినా సత్యా ఏవాశిష ఆశాసానా నివసంతి యత్ర హ వావ భగవాన్పితృరాజో వైవస్వతః - స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైర్జంతుషు సంపరేతేషు - యథాకర్మావద్యమేవానుల్లంఘితభగవచ్ఛాసనః - సగణో దమం ధారయతి॥౪॥ తత్ర హైకే నరకానేకవింశతిం ప్రాహుః - అథ తాంస్తే రాజన్నామరూపలక్షణతోఽనుక్రమిష్యామః - తామిస్రోఽంధతామిస్రో రౌరవో మహారౌరవః కుంభీపాకః కాలసూత్రమసిపత్రవనం సూకరముఖమంధకూపః క్రిమిభోజనస్సందంశస్తప్తసూర్మిర్వజ్రకంటకశాల్మలీ వైతరణీ పూయోదః ప్రాణరోధో విశసనం లాలాభక్షస్సారమేయాదనమవీచిరయఃపానమితి॥౫॥ కించ క్షారకర్దమో రక్షోగణభోజనశ్శూలప్రోతో దందశూకోఽవటనిరోధనః పర్యావర్తనస్సూచీముఖమిత్యష్టావింశతిర్నరకా వివిధయాతనాభూమయః॥౬॥ యస్త్విహ పరవిత్తాపత్యకళత్రాణ్యపహరతి - స హి కాలపాశబద్ధో యమపురుషైరతిభయానకైస్తామిస్రే నరకే బలాన్నిపాత్యతే - అనశనానుదపానదండతాడనసంతర్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానో జంతుర్యత్ర కశ్మలమాసాదిత ఏకదైవ మూర్ఛాముపయాతి తామిస్రప్రాయే॥౭॥ ఏవమేవాంధతామిస్రే యస్తు వంచయిత్వా పురుషం దారాదీనుపభుంక్తే - యత్ర శరీరీ నిపాత్యమానో యాతనాస్థో వేదనయా నష్టమతిర్నష్టదృష్టిశ్చ భవతి - యథా వనస్పతిర్వృశ్చ్యమానమూలః - తస్మాత్తమంధతామిస్రం తముపదిశంతి॥౮॥ యస్త్విహ వా ఏతదహమితి మమేదమితి భూతద్రోహేణ కేవలం స్వకుటుంబమేవానుదినం ప్రపుష్ణాతి - స తదిహ విహాయ స్వయమేవ తదశుభేన రౌరవే నిపతతి - యే త్విహ యథైవామునా విహింసితా జంతవః పరత్ర యమయాతనాముపగతం త ఏవ రురవో భూత్వా తథా తమేవ విహింసంతి - తస్మాద్రౌరవమిత్యాహూ రురురితి సర్పాదతిక్రూరసత్త్వస్యాపదేశః॥౧౦॥ ఏవమేవ మహారౌరవో యత్ర నిపతితం పురుషం క్రవ్యాదా నామ రురవస్తం క్రవ్యేణ ఘాదయంతి - యః కేవలం దేహంభరః॥౧౧॥ యస్త్విహ వా ఉగ్రః పశూన్పక్షిణో వా ప్రాణత ఉపరంధయతి తమపకరుణం పురుషాదైరపి విగర్హితమముత్ర యమానుచరాః కుంభీపాకే తప్తతైల ఉపరంధయంతి॥౧౨॥ యస్త్విహ వా బ్రహ్మధ్రుక్ స కాలసూత్రసంజ్ఞకే నరకే - అయుతయోజనపరిమండలే తామ్రమయే తప్తఖలే ఉపర్యధస్తాదగ్న్యర్కాభ్యామతితప్యమానే - అభినివేశితః క్షుత్పిపాసాభ్యాం దహ్యమానాంతర్బహిశ్శరీర ఆస్తే శేతే చేష్టతేఽవతిష్ఠతే పరిధావతి చ యావంతి పశురోమాణి తావద్వర్షసహస్రాణి॥౧౩॥ యస్త్విహ వై నిజవేదపథాదనాపద్యపగతః పాఖండం చోపగతస్తమసిపత్రవనం ప్రవేశ్య కశ

౭॥ పాపభేదేన తన్నిమిత్తనరకయాతనాభేదం ప్రపంచయతి॥ యస్త్వితి॥ తామిస్రప్రాయే నరకే - యాత్యమానః పీడ్యమానః ఏకదైవ తదైవ॥౮॥ ఏవమితి॥ పురుషం పతిం వంచయిత్వా॥౯॥ యస్త్వితి॥ ఏతచ్ఛరీరమహమితి - ఇదం ధనాదిమమేతి - మత్వా - స్వం చ కుటుంబమేవ పుష్ణాతి - తేనాశుభేన - రురవో భూత్వేతి - కర్మాణ్యేవ తథాభూతానాం ప్రాప్త్యర్థః - అతిక్రూరస్య ఘోరత్వం గాఢస్య సత్త్వస్యాపదేశః సంజ్ఞా యస్య సః॥౧౦॥ ఏవమితి॥ క్రవ్యేణాసిమాంసేన - మాంసార్థమిత్యర్థః॥౧౧॥ యస్త్వితి॥ ప్రాణభృతస్సజీవాన్ - ఉపరంధయంతి పచంతి - అపకరుణం నిర్దయం॥౧౨॥ యస్త్వితి॥ సోఖలే సమస్తదేశే॥౧౩॥

యస్త్వితి॥ స్వధర్మమార్గాత్ స్వధర్మత్యాగీ॥౧౪॥ యస్త్వితి॥ స్వనయకారుదర్ - కశ్మలం మోహం- ఉపగతో భవతి- అదృష్టదో
షాన్తేనోపసంస్థాస్యంతో యథాకశ్మలముపగతాః తద్వత్ ॥౧౫॥ యస్త్వితి॥ ఈశ్వరేణోపకల్పితో మనుష్యాంకృతానాదల
తుణావృత్తిర్యేషాం మత్కుణాదీనాం అవివిక్తా అవిజ్ఞాతా పరస్య వ్యథా యైః - అవివేకిభిస్తేషాం పురుషేణ బ్రాహ్మణాదిభావే
న విధినిషేధపూర్వకముపకల్పితా వృత్తిర్యస్య- వివిక్తా పరవ్యథా యేన వివేకినా- అభిద్రుగ్ధాః హింసితాః - పీడితా నిదా
ఘాపానిర్వృత్తిర్యస్య- నలబ్ధమవస్థానం యేన- సతిమసి పరిక్రామతీతి॥౧౬॥ యస్త్వితి॥ కించన పితృాదికం ఉపనతం ప్రా
ప్తం- తదసంవిభజ్యాననిర్మితాః పంచయజ్ఞా యేన- అతఏవ వాయసైస్సంస్తుతః సమత్వేన వర్ణితః- క్రిమిభోజనః క్రిమిరేవ భుం
క్త్వా ప్రహరంతి- తత్ర గాత్రాణి సాదితాస్తతస్తతో ధావమాన ఉభయతో ధారైస్తాళవనాసిపత్త్రైశ్ఛిద్యమానాంగ
సర్వాంగో హాహతోస్మీతి పరమయా వేదనయా మూర్ఛితః పదే పదే నిపతతి- స్వధర్మహా పాషండానుగతః ఫ
లం భుంక్తే॥౧౪॥ యస్త్విహ వై రాజా రాజపురుషో వా - అదండ్యే దండం ప్రణయతి- బ్రాహ్మణే వా శరీరదండం
స పాపీయాన్నరకేఽముత్ర సూకరముఖే నిపతతి తత్రాతిబలైర్వినిష్పిష్యమాణావయవో యథైవేహ
అదండకృత్తస్య రేణ స్వనయర్కస్వచిన్మూర్ఛితః కశ్మలముపగతో యథైవేహాదృష్టదోషా ఉపరుద్ధాః ॥౧౫॥
యస్త్విహ సర్వభూతానామీశ్వరోపకల్పితవృత్తీనామవివిక్తపరవ్యథానాం స్వయం పురుషోపకల్పితవృ
త్తిర్వివిక్తపరవ్యథో వ్యథామాచరతి- స చాముత్రాంధకూపే తదభిద్రోహేణ నిపతతి తత్ర హాసౌ తైర్జంతు
భిః పశుపక్షిభిస్సరీసృపైర్మశకయూకామత్కుణమక్షికాదిభిర్యే కేచ నేహాభిద్రుగ్ధాస్తైస్సర్వతోభిద్రుహ్య
మాణస్తమసి విహతనిద్రానిర్వృతిరలబ్ధావస్థానః పరిక్రామతి- యథా కుశరీరే జీవః ॥౧౬॥ యస్త్విహ వా అ
సంవిభజ్యాశ్నాతి యత్కించనోపనతమనిర్మితపంచయజ్ఞో వాయససంస్తుతః స పరత్ర క్రిమిభోజనే నర
కాధమే నిపతతి- తత్ర శతసహస్రయోజనే క్రిమికుండే క్రిమిభూతస్స్వయం క్రిమిభిరేవ భక్ష్యమాణః క్రిమి
భోజనో యావత్తదప్రత్తాప్రహుతాదోఽనిర్వేశమాత్మానం యాతయతే ॥౧౭॥ యస్త్విహ వై స్తేయేన
బలాద్వా హిరణ్యరత్నాదీని బ్రాహ్మణస్య వాపహరతి అన్యస్య వానాపది పురుషస్తమముత్ర రాజన్ య
మపురుషా అయస్మయైరగ్నిపిండైస్సందంశైస్త్వచి నిష్కుషంతి॥౧౮॥ యస్త్విహ వా అగమ్యాం స్త్రియ
మగమ్యం వా పురుషం యోషిదభిగచ్ఛతి - తావముత్ర కశయా తాడయంతస్తిగ్మయా సూ
ర్మ్యా లోహమయ్యా పురుషమాలింగయంతి స్త్రియం చ పురుషరూపయా సూర్మ్యా॥౧౯॥ యస్త్విహ వై
సర్వాభిగమస్తమముత్ర నిరయే వర్తమానం వజ్రకంటకశాల్మలీమారోప్య నిష్కర్షంతి॥౨౦॥ యే త్విహ వా
రాజన్యా రాజపురుషా వా అపాషండా ధర్మసేతూన్ భిందంతి - తే సంపరేత్య వైతరణ్యాం నిపతంతి భిన్నమ
ర్యాదాస్తస్యాం నిరయపరిఖాభూతాయాం నద్యాం యాదోగణైరితస్తతో భక్ష్యమాణా ఆత్మనా న వియు
జ్యమానాశ్చాసుభిరుహ్యమానాః స్వాఘేన కర్మపాకమనుస్మరంతో విణ్మూత్రపూయశోణితకేశనఖా
స్థిమేదోమాంసవసావాహిన్యాముపతప్యంతే॥౨౧॥ యే త్విహ వై వృషలీపతయో నష్టశౌచాచారనియమా
స్త్యక్తలజ్జాః పశుచర్యాం చరంతి- తే చాపి ప్రేత్య పూయవిణ్మూత్రశ్లేష్మలాలాపూర్ణార్ణవే నిపతంతి ॥
తదేవాతిబీభత్సితమశ్నంతి॥౨౨॥ యే త్విహ వై శ్వగర్దభపతయో బ్రాహ్మణాదయో మృగయా విహారా అ
తీర్థే చ మృగాన్నిఘ్నంతి- తానపి సంపరేతాన్ లక్ష్యభూతాన్ యమపురుషా ఇషుభిర్విధ్యంతి ॥౨౩॥ యే
త్విహ వై దాంభికా దంభయజ్ఞేషు పశూన్ విశసంతి - తానముష్మిన్ లోకే వైశసే నరకే పతితాన్నిరయప
తయో యాతయిత్వా విశసంతి ॥౨౪॥ యస్త్విహ వై సవర్ణాం భార్యాం రేతః పాయయతి కామమోహి
తః - యావత్తాస్త్రియావంతి యోజనాని తత్ క్రిమికుండం - తావంతి వర్షాణి యావద్వా తత్పాపమిత్యర్థః- అప్రత్తం
సంవిభక్తం- అప్రహుతం చాత్తీతి తథా సః- న నిర్వేశం అకృతప్రాయశ్చిత్తం ॥ ౧౭ ॥ యస్త్వితి ॥ నిష్కుషంతి భిందంతి॥
౧౮॥ యస్త్వితి॥ తిగ్మయా తప్తయా సూర్మ్యా ప్రతిమయా ॥౧౯॥ యస్త్వితి॥ సర్వాభిగమః పశ్వాదిష్వపి గంతా ॥౨౦॥ య
ఇతి॥ అపాషండాః సత్కులీనాస్సంతః ద్వితీయాంతపాఠే- సేతువిశేషణం- నదీం విశినష్టి విణ్మూత్రేతి॥౨౧॥ యే త్వితి॥ పశు
చర్యాం స్వేచ్ఛాహారం॥౨౨॥ యే త్వితి॥ అతీర్థేపి విహితాదన్యత్ర- విధ్యంతి పాపానిరోధాద్వాదర్శ్యాః॥౨౩॥ యే త్వితి ॥ నిరయ
పతయో యమపురుషాః॥ ౨౪ ॥ లాలాభక్షమాహ॥ యస్త్వితి॥ రేతఃపానం కారయతి॥౨౫॥ యే త్వితి॥ యమదూతా

వశ్యానః తే సరభసంససంభ్రమం॥౨౬॥ యస్త్వితి॥ ద్రవ్యవినిమయే క్రయవిక్రయాదానిరవకాశే నిరాలంబే అపీచిశబ్దార్థమాహ॥ యత్రేతి॥ వీచిస్తరంగః తద్రహితత్వాదవీచిః॥౨౭॥ యస్త్వితి॥ యో విప్రస్తత్రశ్రాం వా సురాం పిబతి - అన్యోపి వా వ్రతస్థస్సన్ - రాజన్యో వా వైశ్యో వా సోమపీథః కృతసోమపాన ఇత్యన్వయః - తయోస్సోమస్థానే ఫలచమసవిధానాత్ సోమపాననిషేధాచ్చ - తథాచ శ్రుతిః॥ న్యగ్రోధస్తిభిర్నిరాహృత్యతాన్సంపిష్య దధన్యున్మృజ్య తమస్మై భక్షం ప్రయచ్ఛేన్న సోమమితి॥౨౮॥ యస్త్వితి॥ సపూర్వమపి స్మృతక ఏవ సన్ మృతత్వాత్॥౨౯॥ యేత్వితి॥ పురుషస్య మేధేన హింసయా భైరవాదీన్ యజంతే - యాశ్చ స్త్రియః కామరూపాః గణా భూత్వా యథేహ తే పురుషా వై దాస్యంతః - పూర్వమస గణః - తమము త్ర రేతః కల్యాయాం పాతయిత్వా రేతః పాయయంతి ॥౩౧॥ యేత్వి హ దస్యవోఽగ్నిదా గరదా గ్రామాన్ సార్థాన్ వా విలుంపంతి - రాజభటా వా - తాంశ్చాపి హి పరేతాన్ యమదూతా వజ్రదంష్ట్రాః శ్వానస్సప్తశతాని వింశతిశ్చ సరభసం ఖాదయంతి॥౨౬॥ యస్త్విహ వా అనృతం వదతి సాక్ష్యే ద్రవ్యవినిమయే వా దానే వా కథంచిత్స వై ప్రేత్య నరకే - అవీచిమత్యధశ్శిరా నిరవకాశే యోజనశతోచ్ఛ్రాయాద్గిరిమూర్ధ్నస్సంపాత్యతే - యత్ర జలమివ స్థలమశ్మపృష్ఠమవభాసతే తదవీచిమత్ - తత్ర తిలశో విశీర్యమాణశరీరో న మ్రియమాణః పునరారోపితో నిపతతి॥౨౭॥ యస్త్విహ వై విప్రో రాజన్యో వైశ్యో వా సోమపీథస్తత్కళత్రం వా సురాం వ్రతస్థోఽపి వా పిబతి ప్రమాదతః - తేషాం నిరయం నీతానామురసి పదాఽఽక్రమ్యాస్యే వహ్నినా ద్రవమాణం కార్ష్ణాయసం నిషించంతి ॥౨౮॥ యస్త్విహ వా ఆత్మసంభావనేన స్వయమధమో జన్మతపోవిద్యాచారవర్ణాశ్రమవతో వరీయసో న బహు మన్యేత - స మృతక ఏవ మృత్వా క్షారకర్దమే నిరయేఽవాక్శిరా నిపాతితో దురంతా యాతనా హ్యశ్నుతే॥౨౯॥ యేత్విహ వై పురుషమేధేన యజంతే యాశ్చ స్త్రియో నృపశూన్ ఖాదంతి - తాంశ్చ తే పశవ ఇహ నిహతా యమసదనే యాతయంతో రక్షోగణాస్సౌనికా ఇవ స్వధితినావదాయాసృక్పిబంతి - నృత్యంతి - హసంతి - గాయంతి చ - హృష్యమాణా యథేహ పురుషాదాః॥౩౦॥ యేత్విహ వా అనాగసోఽరణ్యే గ్రామే వా వైశ్రంభకైరుపసృత్యోపవిశ్రంభయ్య జిజీవిషూన్ శూలసూత్రాదిషు ప్రోతాన్ క్రీడనతయా యాతయంతి - తేపి చ ప్రేత్య యమయాతనాసు శూలాదిషు ప్రోతాత్మానః క్షుత్తృడ్భ్యాం చాభిహతాః కంకవటాదిభిశ్చేతస్తతస్తిగ్మతుండైరాహన్యమానా ఆత్మశమలం స్మరంతి॥౩౧॥ యేత్విహ వై భూతాన్యుద్వేజయంతి నరా ఉల్బణస్వభావా యథా దందశూకాస్తేపి ప్రేత్య నరకే దందశూకాఖ్యే నిపతంతి - యత్ర నృప దందశూకాః పంచముఖాస్సప్తముఖా ఉపసృత్య గ్రసంతి యథా బిలేశయాన్ ॥౩౨॥ యేత్విహ వై అంధావటకుసూలగుహాదిషు భూతాని నిరుంధంతి - తథాముత్ర తేష్వేవోపవేశ్య - సగరేణ వహ్నినా ధూమేన నిరుంధంతి॥౩౩॥ యస్త్విహ వా అతిథీనభ్యాగతాన్ వా గృహపతిరసకృదుపగతమన్యుర్దిధక్షురివ పాపేన చక్షుషా నిరీక్షతే - తస్య చాపి నిరయే పాపదృష్టేరక్షిణీ వజ్రతుండా గృధ్రాః కంకకాకవటాదయః ప్రసహ్యోరుబలాదుత్పాటయంతి॥ ౩౪ ॥ యస్త్విహ వా ఆఢ్యాభిమతిరహంకృతిస్తిర్యక్ప్రేక్షణస్సర్వతోఽభిశంకీ అర్థవ్యయనాశచింతయా పరిశుష్యమాణహృదయవదనో నిర్వృతిమనవగతో గ్రహ ఇవార్థమభిరక్షతి - స చాపి ప్రేత్య తదుత్పాదనోత్కర్షణసంరక్షణశమలగ్రహః సూచీముఖే నరకే నిపతతి - యత్ర హ విత్తగ్రహం పాపపురుషం ధర్మరాజపురుషాస్తంతువాయా ఇవ సర్వతోఽంగేషు సూత్రైః పరివయంతి॥౩౫॥ ఏవంవిధా నరకా యమాలయే సంతి శతశస్సహస్రశః - తేషు సర్వేషు చ సర్వ ఏవాధర్మవర్తినో యే కేచిదిహోదితా అనుదితాశ్చావనిపతే పర్యాయేణ విశంతి - తథైవ క్షిపంత స్తద్వత్ ॥౩౦॥ యేత్వితి॥ వైశ్రంభకైః విశ్వాసోత్పాదకైః - ఉపవిశ్రంభయ్య విశ్వాస్య॥౩౧॥ యేత్వితి॥ బిలేశయాన్ మూషికాదీన్॥౩౨॥ యేత్వితి॥ సగరేణ సవిషేణ॥౩౩॥ యస్త్వితి॥ అతిథయః అజ్ఞాతపూర్వాః - అభ్యాగతాః జ్ఞాతపూర్వాః తాన్ పాపేన క్రూరేణ॥౩౪॥ యస్త్వితి॥ ఆఢ్యాభిమతిః ధనగర్వితః - అహంకృతః శ్రేష్ఠోఽహమితి మానీ - తిర్యక్ప్రేక్షణం యస్య - సర్వతః గుర్వాదయోపి ధనం చోరయిష్యంతీతి విశంకమానః - పరిశుష్యమాణం హృదయం వదనం చ యస్య - అనవగత అప్రాప్తః - తస్యార్థస్యోత్పాదనాదిభిః శమలం గృహ్ణాతీతి తథా - పరివయంతి సూత్రప్రోతాన్ కుర్వంతి॥ ౩౫ ॥ ఏవమితి॥ ఇతరన్నరకస్వరూపం - ఇహాముత్ర లోకే - పునర్భవే పునర్జన్మనిమిత్తం - ఉభయోర్ధర్మాధర్మయోః శేషాభ్యాం॥౩౬॥ నివృత్తేతి॥

ఆదావేవ ద్వితీయస్కంధే- వైశ్వానరం యాతీత్యాదినా ॥౩౭॥ యదేత ॥ ఉపగేయం ఔపనిషదం- శ్రద్ధాభక్తిభ్యాం విశుద్ధా బుద్ధిర్యస్య ॥౩౮॥ శ్రుత్వేతి ॥ యథావత్ప్రతిపాద్య ॥౩౯॥ భూద్వీపేతి ॥ కథంభూతా సంస్థా- సకలానాం జీవనికాయానాం ధా

ధర్మానువర్తిన ఇతరత్ర- ఇహాను పునర్భవే ఉభయశేషాభ్యాం నివిశంతి ॥౩౬॥ నివృత్తిలక్షణమార్గ ఆదావేవ వ్యాఖ్యాతః । ఏతావానేవాండకోశో యశ్చతుర్దశధా పురాణేషు వికల్పిత ఉద్గీయతే ॥౩౭॥ యత్తద్భగవతో నారాయణస్య సాక్షాన్మహాపురుషస్య స్థవిష్ఠం రూపమాత్మమాయాగుణమయమనువర్ణితమాదృతః పఠతి శృణోతి శ్రావయతి- స ఉపగేయం భగవతః పరమాత్మన ఉపగేయం హ్యాశిష్ఠదపి శ్రద్ధాభక్తివిశుద్ధబుద్ధిర్వేద ॥౩౮॥ శ్రుత్వా యథా స్థూలసూక్ష్మరూపే భగవతో హ్యతః స్థూలే నిర్జితమాత్మానం శనైస్సూక్ష్మం ధియా నయేత్ ॥౩౯॥ శ్లో॥ భూద్వీపవర్షసరిదద్రినభస్సముద్రపాతాళదిఙ్నరకభాగణలోకసంస్థా । గీతా మయా తవ నృపాద్భుతమీశ్వరస్య స్థూలం వపుస్సకలజీవనికాయధామ ॥౪౦॥ ******************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- పారమహంస్యాం సంహితాయాం-
పంచమస్కంధే - షడ్వింశోఽధ్యాయః

మ ఆశ్రయభూతం వపుః ॥౪౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - పంచమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - షడ్వింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా ****************************

పంచమస్కంధసంబంధిపరభావార్థదీపనైః । ప్రీయతాం పరమానందనృహరిర్బాలచేష్టితైః ॥
పంచమస్కంధస్సమాప్తః

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేతకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - షష్ఠస్కంధప్రారంభః

పుష్ట్యా రక్ష్యైర్నృసింహాద్యైః నానాసింహోపి రాజతే । యస్మాన్నదతః పలాయంతే మహాకల్మషకుంజరాః ॥
ః సరసంభవాః జీవాస్స్వమర్యాదాసు సంస్థితాః । విష్ణుః పాత్యఖిలైర్యస్తైరిత్యేవం పంచమే స్థితమ్ ॥
ఏకోనవింశదధ్యాయైః షష్ఠే పోషణముచ్యతే । అతిలంఘితమర్యాదభక్తరక్షణలక్షణమ్ ॥
తత్రాదౌ త్రిభిరధ్యాయైరజామిళకథోచ్యతే । విశ్వరూపకథా షడ్భిరింద్రదోషోక్తియతతః ॥
ఇంద్రస్యైవతు దోషోక్త్యై వృత్రాఖ్యానం తతోఽష్టభిః । ద్వాభ్యాం చ మరుదాఖ్యానమేవం ప్రకరణక్రమః ॥
తత్రాదౌ ప్రథమే విష్ణోర్దూతైః పాపికమోచనమ్ । తత్త్వోపఖ్యాపనాయోక్తం యామ్యైర్ధర్మాదిలక్షణమ్ ॥

పూర్వోక్తానువాదపూర్వకం నిరంతరోక్తనరకపరిహారోపాయం పృచ్ఛతి- షడ్భిః ॥ నివృత్తిమార్గ ఇతి ॥ ఆదౌ ద్వితీయే స్కంధే- వైశ్వానరం యాతీత్యాదినా భగవతా త్వయా- యథా యథావత్ -యత్ యేన మార్గేణ-క్రమేణ యోగః అర్చిరాదిప్రాప్తిః- తేనోపలబ్ధో బ్రహ్మ- తేన సహ అసంసృతిర్మోక్షో భవతి ॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసం

రాజా ॥ నివృత్తిమార్గః కథిత ఆదౌ భగవతా యథా । క్రమయోగోపలబ్ధేన బ్రహ్మణా యదసంసృతిః ॥౧॥ ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ త్రైగుణ్యవిషయో మునే । యోఽసావలీనప్రకృతేర్గుణసర్గః పునః పునః ॥౨॥ అధర్మలక్షణా నానానరకాశ్చానువర్ణితాః । మన్వంతరశ్చ వ్యాఖ్యాత ఆద్యః స్వాయంభువో యతః ॥౩॥ ప్రియవ్రతోత్తానపదో

చరే । పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరం పదమితి వచనాత్ ॥౧॥ ప్రవృత్తీతి ॥ త్రైగుణ్యం స్వర్గాదిసుఖం తత్ర దేవాదివిషయః ప్రాప్యం యస్య- నలీనా ప్రకృతిర్యస్య తస్య పుంసః - పునః పునః గుణసర్గః భోగార్థో దేహారంభః యో నావపరో మార్గః- స చ కథిత స్తృతీయే ॥ శ్లో॥ దక్షిణేన పథార్యమ్ణః పితృలోకం వ్రజంతి తే ఇత్యాదినా ॥౨॥ అధర్మ ఇతి ॥ అనువర్ణితాః నిరంతరాధ్యాయే వ్యాఖ్యాతాః- చతుర్థస్యాదౌ- యతోఽయమ్ ॥౩॥ ప్రియవ్రతేతి ॥ ద్వీపాదీనాం ॥ ధరామండలేతి ॥ భాగవతో లక్షణ

తో మానతశ్చ - ధరామండలస్య సంస్థానంచ జ్యోతిషాం వివరాణాంచ - ఇదం సంస్థానం విభుర్యథా సృజత్ తథా వ్యాఖ్యాతమి త్యర్థః ॥౫॥ అధునేతి ॥ నానోగ్రయాతనాః యేషు తాన్ - నరకాన్ యథా యేనోపాయేన - నరః నేయాత్ న గచ్ఛేత్ - తన్మే అధునా వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥౬॥ తత్ర తావన్మహాదుఃఖం ప్రాయశ్చిత్తం వినా నరకా మద్భిర్నా ... వ్యాఖ్యాం ॥ న చేదితి ॥ మనఉక్తిపాణిభిః మనోవాక్కాయైః - కృతస్యాంహసః పాపస్య - ఇహైవ ఇహైవాపచితిం ప్రాయశ్చిత్తం - యథా యథావత్ - యో న కుర్యాత్ - తర్హి స పురుషః ప్రేత్య మృత్వా - నరకాన్ అతిదుర్భరాన్ ... ధ్రువముపైతి యేను యా మే భవతః కీర్తితాః తిగ్మా దారుణా యాతనా యేషు తాన్ - అతో తీవ్రదుఃఖాధిక్యమాక్షిప్తమ్ ॥౭॥ తస్మాదితి ॥ యస్మాన్మృత్యవంతస్మాత్ పాపస్య నిష్కృతౌ ప్రాయశ్చిత్తే యతేత - కదా మృత్యోః పురైవ - తదాపి అవిపద్యతాత్మనా - అవిక్లీయమానేన దేహేన - యద్వా - అపతత్ విపత్ త్రయహతో యావత్ - యతాత్మనా సంయతేన మనసా - తదాపి అనుశీఘ్రం - అన్యథా ॥ శ్లో ॥ అతితేవిరకాలేఽత్యుగ్రం ప్రతపద్గృహ్ణీతి ... - ... పాపస్య ... మల్పత్వం వా ... ప్రాయశ్చిత్తే యతేత - రుజాం రోగాణాం నిదానవిత్ యథా భిషక్ ... చికిత్సేత తద్వత్ ॥౮॥ అత్ర చోదయతి దృష్టేతి ॥ దృష్టం రాజదండాది - శ్రుతం నరకపాతాది - తాభ్యామాత్మనః పాపమహితం జానన్నపి భూయః ప్రాయశ్చిత్తానంతరం పునః కరోతి - అతో అవశః కారణాత్ - ద్వాదశాబ్దాది ప్రాయశ్చిత్తం కథం - తేన సమూలస్య దోషస్యానివృత్తేః - నివృత్తౌ వా పునశ్చ పాపప్రరోహాయోగాం ... ॥౯॥ క్వచిదితి ॥ కించ - క్వ

దోర్వంశస్తచ్చరితానిచ । ద్వీపవర్షసముద్రాద్రినద్యుద్యానవనస్పతీన్ ॥౪॥ ధరామండలసంస్థానం భాగలక్షణమానతః । జ్యోతిషాం వివరాణాంచ యథేదమసృజద్విభుః ॥౫॥ అధునేహ మహాభాగ యథైవ నరకాన్నరః । నానోగ్రయాతనాన్నేయాత్తన్మే వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥౬॥ శ్రీశుకః ॥ న చేదిహైవాపచితిం యథాంహసః కృతస్య కుర్యాన్మనఉక్తిపాణిభిః । ధ్రువం స వై ప్రేత్య నరకానుపైతి యే కీర్తితా మే భవతస్తిగ్మయాతనాః ॥౭॥ తస్మాత్పురైవాశ్విహ పాపనిష్కృతౌ యతేత మృత్యోరవిపద్యతాత్మనా । దోషస్య దృష్ట్వా గురులాఘవం యథా భిషక్ చికిత్సేత రుజాం నిదానవిత్ ॥౮॥ రాజా ॥ దృష్టశ్రుతాభ్యాం యత్పాపం జానన్నప్యాత్మనోఽహితం । కరోతి భూయో వివశః ప్రాయశ్చిత్తమథో కథమ్ ॥౯॥ క్వచిన్నివర్తతేఽభద్రాత్క్వచిచ్చరతి తత్పునః । ప్రాయశ్చిత్తమథోఽపార్థం మన్యే కుంజరశౌచవత్ ॥౧౦॥ శ్రీబాదరాయణిః ॥ కర్మణా కర్మనిర్హారో న హ్యాత్యంతిక ఇష్యతే । అవిద్వదధికారిత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తం విమర్శనమ్ ॥౧౧॥ నాశ్నతః పథ్యమేవాన్నం వ్యాధయోఽభిభవంతి హి । ఏవం నియమకృద్రాజన్ శనైః క్షేమాయ కల్పతే ॥౧౨॥ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శమేన చ దమేన చ । త్యాగేన సత్యశౌచాభ్యాం యమేన నియమేన చ ॥౧౩॥ దేహవాగ్బుద్ధిజం ధీరా ధర్మజ్ఞాః శ్రద్ధయాన్వితాః । క్షిపంత్యఘం మహదపి వేణుగుల్మమివానలః ॥౧౪॥ కేచిత్కేవలయా భక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః

చిత్తదా చిత్ - అభద్రాత్పాపాత్ - నివర్తతే క్వచిత్తదేవ పునరావృత్త్యాచరతి - యథా కుంజరః స్నాతోఽపి రజోభిరాత్మానం మలినం కరోతి - తథా పాపస్య పునస్సర్వ వారత్వే నరకపాతస్యావశ్యం భావిత్వాత్ - ప్రాయశ్చిత్తం వ్యర్థమితి మన్యే ॥౧౦॥ పరిహరతి ॥ కర్మణేతి ॥ కర్మణా కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిప్రాయశ్చిత్తేన - కర్మణః పాపస్య నిర్హారో నాశః - ఆత్యంతికః సమూలో నహీష్యతే - అవిద్వానధికారీ యస్మిన్ తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాదవిద్యాయా నాశాభావాత్ - నష్టేపి తస్మిన్ పాపే తత్సంస్కారేణ పాపాంతరస్య పునః ప్రరోహసంభవత్యేవ - కుతః ప్రాయశ్చిత్తస్యావిద్వదధికారిత్వాత్ - కింతర్హి ముఖ్యం ప్రాయశ్చిత్తం తదాహ - ప్రాయశ్చిత్తం తు విమర్శనం జ్ఞానం ॥౧౧॥ తత్తు సత్త్వప్రవృత్తః శనైర్లభేతనాన్యథా ఇతి సదృష్టాంతమాహ ॥ నేతి ॥ పథ్యమేవాన్నమశ్నతః పురుషాన్ యథా వ్యాధయో న బాధంతే - తథా - నియమకృతస్తత్త్వజ్ఞానాయ సమర్థో భవతి ॥౧౨॥ ఏతదేవ విశదయతి వ్యాఖ్యాం ॥ తపసేతి ॥ తపసాపకాగ్ర్యేణ ॥ శ్లో ॥ మనసశ్చేంద్రియాణాంచ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తపః ఇతి స్మృతేః ॥ బ్రహ్మచర్యేణాష్టాంగేన - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్ । సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృతిరేవచ ॥ ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణః । విపరీతం బ్రహ్మచర్యమేతదష్టాంగలక్షణమితి ॥ శమో మనసో నియమనం - దమో బాహ్యేంద్రియాణాం నిగ్రహః త్యాగః దానం యమః అహింసాదిః నియమో జపాదిః ॥౧౩॥౧౪॥ అస్యాపి ముఖ్యమేవాన్యత్ప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ కేచిదితి ॥ కేచిద్యానైవంభూతా భక్తిప్రధానా విరళా ఇతి దర్శయతి - కేవలయా తపఆదినిరపేక్షయా - వాసుదేవపరాయణా ఇతి

నాధికారిణాం విశేషణమేతత్ - కింత్వన్యేషామశ్రద్ధయా తత్ప్రవృత్తైరర్థాత్తేష్వేవపర్యవసానాదనువాదమాత్రమ్ ॥౧౫॥ ఏతచ్చ జ్ఞానమార్గాదపిశ్రేష్ఠమిత్యాహ ॥ నేతి ॥ న తథా పూయేత తపఆదిభిః - తత్పూరుషనిషేవయా కృష్ణార్పితప్రాణః యథా ॥౧౬॥ తత్ర హేతుః ॥ సధ్రీచీన ఇతి ॥ సధ్రీచీనః సమీచీనః - అయం పంథాః భక్తిమార్గః - యతః - క్షేమః - అకుతోభయః - సుశీలాః కృపాళవః - సాధవో నిష్పాపాః యత్ర యస్మిన్ మార్గే ధర్మనిష్ఠాః అతో న జ్ఞానమార్గవన్నాస్య అహంకారనిమిత్తం భయం- నాపి కర్మమార్గవత్ మత్సరాదియుక్తేభ్యోభయమితిభావః ॥౧౭॥ భక్తైరపి ఏతదపేక్షత్వముక్తం- కృచ్ఛ్రాదీని తు భక్తిం వినా న శోధయంతీత్యాహ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానీతి ॥ పరాఙ్ముఖం మత్యం శోధకత్వేఽపి సురాకుంభమాపగా ఇవ ॥౧౮॥ భక్తిస్తు స్వల్పాపి పునాతీత్యేవేత్యాహ ॥ సకృదితి ॥ అపిశబ్దః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - సకృదపి - కింపునరభ్యాసేన - మనః సంశయాత్మకమపి - కింపునః నిశ్చయాత్మికా బుద్ధిః - పాదారవిందయోరపి - కింపునః స్వమూర్తౌ - నివేశితం తత్తద్గుణరాగి- కింపునః స్వతో నివిష్టః - తద్గుణేష్వపి రాగి - కింపునస్తత్స్వరూపే - యైరిహ పాపాత్మభ్యః సర్వసాధనాభ్యాం తు నో నివేశనేఽజామిలాదేశవిశేషాన పేక్షత్వం గమ్యతే - తస్య గుణేషు రాగమాత్రేణ

అఘం ధున్వంతి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః ॥ ౧౫ ॥ న తథా హ్యఘవాన్ రాజన్ పూయేత తపఆదిభిః। యథా కృష్ణార్పితప్రాణస్తత్పూరుషనిషేవయా॥౧౬॥ సధ్రీచీనో హ్యయం లోకే పంథాః క్షేమోఽకుతోభయః। సుశీలాః సాధవో యత్ర నారాయణపరాయణాః॥౧౭॥ ప్రాయశ్చిత్తాని చీర్ణాని నారాయణపరాఙ్ముఖమ్। న నిష్పునంతి రాజేంద్ర సురాకుంభమివాపగాః ॥౧౮॥ సకృన్మనః కృష్ణపదారవిందయోర్నివేశితం తద్గుణరాగి యైరిహ। న తే యమం పాశభృతశ్చ తద్భటాన్ స్వప్నేఽపి పశ్యంతి హి చీర్ణనిష్కృతాః॥౧౯॥ అత్ర చోదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనమ్। దూతానాం విష్ణుయమయోః సంవాదం తం నిబోధ మే ॥౨౦॥ కాన్యకుబ్జే ద్విజః కశ్చిద్దాసీపతిరజామిలః। నామ్నా నష్టసదాచారో దాస్యాః సంసర్గదూషితః ॥౨౧॥ బంద్యక్షైః కైతవైశ్చౌర్యైర్గర్హితాం వృత్తిమాస్థితః। బిభ్రత్కుటుంబమశుచిర్యాతయామాస దేహినః ॥౨౨॥ ఏవం నివసతస్తస్య లాలయానస్య తత్సుతాన్। కాలోఽత్యగాన్మహాన్ రాజన్నష్టాశీత్యాయుషః సమాః ॥౨౩॥ తస్య ప్రవయసః పుత్రా దశ తేషాం తు యోఽవమః। బాలో నారాయణో నామ్నా పిత్రోశ్చ దయితో భృశమ్ ॥౨౪॥ స బద్ధహృదయస్తస్మిన్నర్భకే కలభాషిణి। నిరీక్షమాణస్తల్లీలాం ముముదే జరఠో భృశమ్ ॥౨౫॥ భుంజానః ప్రపిబన్ ఖాదన్ బాలకం స్నేహయంత్రితః। భోజయన్ పాయయన్ మూఢో న వేదాగతమంతకమ్ ॥౨౬॥ స ఏవం వర్తమానోఽజ్ఞో మృత్యుకాల ఉపస్థితే। మతిం చకార తనయే బాలే నారాయణాహ్వయే ॥౨౭॥ స పాశహస్తాంస్త్రీన్ దృష్ట్వా పురుషానతిదారుణాన్। వక్రతుండానూర్ధ్వరోమ్ణ ఆత్మానం నేతుమాగతాన్ ॥౨౮॥ దూరే క్రీడనకాసక్తం పుత్రం నారాయణాహ్వయమ్। ప్లావితేన స్వరేణోచ్చైరాజుహావాకులేంద్రియః ॥౨౯॥ నిశమ్య మ్రియమాణస్య ముఖతో హరికీర్తనమ్। భర్తుర్నామ మహారాజ పార్షదాః సహసాపతన్ ॥౩౦॥ వికర్షతోఽంతర్హృదయాద్దాసీపతిమజామిలమ్। యమప్రేష్యాన్ విష్ణుదూతా వారయామాసురోజసా ॥౩౧॥ ఊచుర్నిషేధితాస్తాంస్తే వైవస్వతపురఃసరాః। కే యూయం ప్రతిషేద్ధారో ధర్మరాజస్య శాసనమ్ ॥౩౨॥ కస్య వా కుత ఆయాతాః కస్మాదస్య నిషేధథ। కిం దేవా ఉపదేవా వా యూయం కిం సిద్ధసత్తమాః ॥౩౩॥

ప్రతిషిద్ధం జ్ఞానం - యస్య తన్మనః తావతైవ చీర్ణం నిష్కృతం ప్రాయశ్చిత్తం యైః ॥౧౯॥ ఇమమర్థమితిహాసేనోపపాదయతి అత్ర చేతి ॥ మేమత్తః ॥౨౦॥ కాన్యకుబ్జ ఇతి ॥ కాన్యకుబ్జపురే - దాస్యాః పతిర్నామ్నా అజామిళః ॥ ౨౧ ॥ బందీతి ॥ బందీగ్రహణం అక్షైశ్చ ద్యూతేన - కైతవైర్దంభేన చౌర్యైశ్చ - వృత్తిం జీవికాం బిభ్రత్ పుష్ణన్ యాతయామాస పీడయామాస ॥౨౨॥ ఏవమితి ॥ ఆయుషః సంబంధినః కాలో న్యగాత్ - స కియానిత్యపేక్షాయామాహ- అష్టాశీత్యా సంఖ్యయా యుక్తాః సమాః సంవత్సరాః ॥౨౩॥ తస్యేతి ॥ ప్రవయసో వృద్ధస్య ॥ ౨౪ ॥ స ఇతి ॥ బద్ధం హృదయం యేన - జరఠో వృద్ధః - పుత్రవ్యాజేనైవ లాల నాత్ శ్రీనారాయణనామోచ్చారణమహాత్మ్యేన తద్భక్తిరేవాభూదితి సిద్ధాంతోపయోగిత్వేనాపి ద్రష్టవ్యం ॥౨౫॥౨౬॥ ౨౭॥ స ఇతి ॥ వక్రాణి తుండాని ముఖాని యేషాం తాన్ - ఊర్ధ్వాని రోమాణి యేషాం తాన్ ॥ ౨౮ ॥ దూర ఇతి ॥ ప్లావితేన ప్లుతస్వరేణ ॥౨౯॥ నిశమ్యేతి ॥ హరికీర్తనం నిశమ్య పతంతి యతస్తద్భర్తుర్నామ ॥౩౦॥౩౧॥ ఊచురితి ॥ పురస్సరాః భృత్యాః ॥౩౨॥ కస్యేతి ॥ అస్య నయనం నిషేధథ ॥ ౩౩ ॥ వయం యుష్మాన్ జానీమ ఇతి నకో వా కార్యం యుష్మాభిరిత్యాహ

యూయమిత్యాహుః- సర్వ ఇత్యాదిత్రిభిః॥ సర్వ ఇతి॥ లసంత్యః పుష్కరమాలాః యేషాం॥ ౩౪॥ సర్వే చేతి॥ నూత్నం నవం వయో యేషాం- నిషంగః ఇషుధిః- ధనుర్నిషంగాదిభిః శ్రీః శోభా యేషాం తే॥ ౩౫॥ దిశ ఇతి॥ విగతం తిమిరం ఆలోకశ్చ ప్రకాశో యాభ్యస్తథాభూతా దిశః కుర్వంతః భవతామేతదనుచితమిత్యాహుః- కిమర్థమితి॥ ౩౬॥ ఏవమాదండ్యాదండ్యాదిజ్ఞానశూన్యా ఏతే చోరా ఏవాస్మద్బుద్ధ్యా ధర్మరాజస్య కింకరా ఇత్యనృతం వదంతీతి విస్మయేన ప్రహస్య తాన్ప్రత్యూచుః॥ ఇతీతి॥ మేఘస్యేవ నిర్హ్రాదో ధ్వనిర్యస్యాస్తయా॥ ౩౭ ॥ యూయమితి॥ తత్త్వం స్వరూపం- లక్షణం ప్రమాణం॥ ౩౮॥ కథం స్విదితి॥ కథం స్విత్ కేన ప్రకారేణ- స్థానం విషయః- కారిణః కర్మిణః॥ నృణామితి॥ నరా ఏవ న పశ్వాదయః- తేష్వపి కతిచిదేవేత్యర్థః॥ ౩౯॥ వేదేతి॥ వేదేన ప్రణిహితో విహితో ధర్మః- వేదప్రమాణక ఇత్యర్థః- అనేన యో వేదప్రమాణకః స ధర్మః- యో ధర్మః స వేదప్రమాణక ఇతి ధర్మస్య స్వరూపం లక్షణం చోక్తం- యథాహ జైమినిః॥ సూ॥ చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతి- వ్యాఖ్యాతం చ భట్టపాదైః- ద్వయమేకేన సూత్రేణ ప్రత్యర్థాఖ్యం నిరూప్యత ఇతి॥ అదృష్టమప్యధర్మస్య స్వరూపం లక్షణం చ దండస్థానకథనాయాహుః- తద్విపర్యయః- యో వేదనిషిద్ధః సః అధర్మః నిషేధశ్చ తస్మిన్ ప్రమాణమిత్యర్థః - వేదస్య ప్రామాణ్యే హేతుః- వేదో నారాయణో ముఖ్యాతః సఏవ సాక్షాదిత్యుపచారః- స్వయంభూరితి చ నిశ్వాసమాత్రేణ స్వయమేవ భవతీతి॥ తథా చ శ్రుతిః॥ అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతదృగ్వేద ఇత్యాది॥ ౪౦॥ కోఽసౌ నారాయణస్తత్రాహుః॥ యేనేతి॥ యేన స్వధామ్ని స్వస్వరూపే- అమీ భావాః ప్రాణినః- గుణాః శాంతత్వాదయః- నామాని బ్రాహ్మ

సర్వే పద్మపలాశాక్షాః పీతకౌశేయవాససః। కిరీటినః కుండలినో లసత్పుష్కరమాలినః॥ ౩౪॥ సర్వే చ నూత్నవయసః సర్వే చారుచతుర్భుజాః। ధనుర్నిషంగాసిగదాశంఖచక్రాంబుజశ్రియః॥ ౩౫॥ దిశో వితిమిరాలోకాః కుర్వంతః స్వేన తేజసా। కిమర్థం ధర్మపాలస్య కింకరాన్నో నిషేధథ॥ ౩౬॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్తే యమదూతైస్తే వాసుదేవోక్తకారిణః। తాన్ప్రత్యూచుః ప్రహస్యేదం మేఘనిర్హ్రాదయా గిరా॥ ౩౭॥ విష్ణుదూతాః॥ యూయం వై ధర్మరాజస్య యది నిర్దేశకారిణః। బ్రూత ధర్మస్య నస్తత్త్వం యచ్చాధర్మస్య లక్షణం॥ ౩౮॥ కథం స్విద్ధ్రియతే దండః కిం వాస్య స్థానమీప్సితం। దండ్యాః కింకారిణః సర్వే ఆహో స్విత్కతిచిన్నృణామ్॥ ౩౯॥ యమదూతాః॥ వేదప్రణిహితో ధర్మో హ్యధర్మస్తద్విపర్యయః। వేదో నారాయణః సాక్షాత్స్వయంభూరితి శుశ్రుమ॥ ౪౦॥ యేన స్వధామ్న్యమీ భావా రజస్సత్త్వతమోమయాః। గుణనామక్రియారూపైర్విభావ్యంతే యథాతథం॥ ౪౧॥ సూర్యోఽగ్నిః ఖం మరుద్గావః సోమః సంధ్యాహనీ దిశః। కం కుః కాలః స్వయం ధర్మ ఇతి దైహ్యస్య సాక్షిణః॥ ౪౨॥ ఏతైరధర్మో విజ్ఞాతః స్థానం దండస్య యుజ్యతే। సర్వే కర్మానురోధేన దండమర్హంతి కారిణః॥ ౪౩॥ సంభవంతి హి భద్రాణి విపరీతాని చానఘాః। కారిణాం గుణసంగోఽస్తి దేహవాన్న హ్యకర్మకృత్॥ ౪౪॥ యేన యావాన్యథాధర్మో ధర్మో వా సమీహితః। స ఏవ తత్ఫలం భుంక్తే తథా తావదముత్ర వై॥ ౪౫॥ యథేహ దేవప్రవరాస్త్రైవిధ్యముపలభ్యతే। భూతేషు గుణవైచిత్ర్యాత్తథాన్యత్రానుమీయతే॥ ౪౬॥ వర్తమానోఽన్యయోః కాలో గుణాభిజ్ఞాపకో యథా। ఏవం జన్మాన్యయోరేత

ణ ఇత్యాదీని- క్రియాశ్చాధ్యయనాద్యాః- రూపాణి వర్ణాశ్రమాదీని తైర్విభావ్యంతే వివిచ్యంతే యథాతథం యథార్థం స నారాయణః॥ ౪౧॥ తథాప్యధర్మోఽనేన కృత ఇతి కుతో జ్ఞాయతే తత్రాహుః॥ సూర్య ఇతి॥ అహనీ అహశ్చ రాత్రిశ్చ- కం ఉదకం- కుః పృథ్వీ- దైహ్యస్య జీవస్య- యదాహుః॥ శ్లో॥ ఆదిత్యచంద్రావనిలోఽనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ। అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ సంధ్యే ధర్మశ్చ జానాతి నరస్య వృత్తమితి॥ ౪౨॥ స్థానమాహుః॥ ఏతైరితి॥ ఏతైర్నిమిత్తభూతైర్విజ్ఞాతః- దండ్యానాహుః- సర్వ ఇతి॥ ౪౩॥ సంభవంతీతి॥ విపరీతాన్యభద్రాణ్యపి కర్మిణాం సంభవంతి- యతస్తేషాం గుణసంగోఽస్తి యది కశ్చిదకర్తా స్యాత్ - తర్హి నాతిస్యాభద్రాణి నస్యుః న త్వేతదస్తీత్యాహుః- నహి దేహవానకర్మకృదస్తీతి- అతః సర్వేషాం కర్మిణాం పాపస్యావశ్యంభావాత్ తే సర్వే దండమర్హంతీత్యర్థః॥ ౪౪॥ కథం స్విత్ ధ్రియతే దండ ఇత్యస్యోత్తరం యేనేతి ధర్మః అధర్మో వా కదృష్టాంతః- అధర్మానుసారేణ దండః ధర్మానుసారేణ సుఖవదిత్యర్థః॥ ౪౫॥ న కేవలం సూర్యాదయ ఏవ ధర్మాధర్మజ్ఞాపకాః- కింత్వర్థాపత్తిరప్యస్తీత్యాహుః॥ యథేతి॥ హే దేవప్రవరాః ఇహ జన్మని- శాంతఘోరమూఢత్వేన సుఖదుఃఖమిశ్రత్వేన వా- ధార్మికత్వాదినా వా- త్రైవిధ్యం భూతేషు యథోపలభ్యతే- తథాన్యత్ర జన్మాంతరేఽప్యనుమీయతే- త్రైవిధ్యాన్యథానుపపత్త్యా కల్ప్యతే॥ ౪౬॥ వర్తమానజన్మనా పూర్వాపరజన్మధర్మాధర్మజ్ఞానం భవతీతి సదృష్టాంతమా

హుః॥ వర్తమాన ఇతి॥ వర్తమానో వసంతాదికాలః అన్యయోర్భూతభావినోః ఋతుగుణాః పుష్పఫలాదయః తేషామభిజ్ఞాపకః యథా ఏవమేవ జన్మ అన్యయోర్భూతభావినోర్జన్మనోః ధర్మాధర్మనిదర్శనమిత్యర్థః - అయం చ ధర్మాధర్మజ్ఞానప్రకారః॥౪౭॥ అన్యేషాం ధర్మరాజస్తు మనసైవ జానన్ సర్వం పశ్యతీత్యాహుః॥ మనసేతి॥ పురే సంయమిన్యాం స్థిత ఏవ దేవో యమః దేహస్థితోऽన్తర్యామీ వా జీవస్య పూర్వరూపం ధర్మాధర్మాదియుక్తం విశేషేణ పశ్యతి అను అనంతరం అపూర్వం రూపం మీమాంసతే యదస్యానురూపం తద్విచారయతి యతః స భగవానజః॥౪౮॥ జీవస్త్వీశ్వరేణోపస్థాపితం వర్తమానం దేహం పశ్యతి న తు పూర్వమపరం చేత్యాహుః॥ యథేతి॥ అజ్ఞః అవిద్యోపాధిర్జీవస్తు వ్యక్తమేవ దేహాది ఉపాస్తే ప్రాచీనకర్మాభివ్యక్తం వర్తమానదేహమేవాహమితి మన్యతే పూర్వమపరం వా న వేద అత్ర హేతుః - నష్టా జన్మనాం స్మృతిర్యస్య అత్ర దృష్టాంతః తమసా నిద్రయా యుక్తో యథా స్వప్నే అభివ్యక్తమేవ దేహమభ్యుపాస్తే న తు జాగ్రద్దేహం విప్రా ర్వస్వప్నాధిగతం వా తద్వదిత్యర్థః॥౪౯॥ ఏవంభూతస్య జీవస్య సంసారం ప్రపంచయతి పంచభిః పంచభిరితి॥ పంచభిః కర్మేంద్రియైః - స్వార్థాన్ ఉపాదానాదీన్ - పంచ శబ్దాదీన్ వేద - పంచభిర్జ్ఞానేంద్రియైః షోడశేన మనసా సహ - సప్తదశః - షోడశోపాధ్యంతర్గతోऽపి స్వయం త్వేక ఏవ - సర్వేంద్రియవిషయప్రతిసంధానాత్ - త్రీన్ జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియమనోవిషయాన్ ప్రాప్నోతి॥ ౫౦॥ తదేతదితి॥ తదేతల్లింగశరీరం - శక్తిత్రయం - గుణత్రయకార్యం మహత్ అనాది - పుంసి జీవే - అనుసంసృతిం ధత్తే॥౫౧॥ దేహీతి॥ నేచ్ఛన్నిచ్ఛన్నపి - అనేనైవ కర్మాణి కార్యతే - కోశకారః కీటవిశేష ఇవ ముహ్యతీతి న

ద్ధర్మాధర్మనిదర్శనం॥౪౭॥ మనసైవ పురే దేవః పూర్వరూపం విపశ్యతి। అనుమీమాంసతే పూర్వం మనసా భగవానజః॥౪౮॥ యథాజ్ఞస్తమసా యుక్త ఉపాస్తే వ్యక్తమేవ హి। న వేద పూర్వమపరం నష్టజన్మస్మృతిస్తథా॥౪౯॥ పంచభిః కురుతే స్వార్థాన్ పంచ వేదాథ పంచభిః। ఏకస్తు షోడశేన త్రీన్ స్వయం సప్తదశోऽశ్నుతే॥ ౫౦॥ తదేతత్షోడశకలం లింగం శక్తిత్రయం మహత్। ధత్తేऽనుసంసృతిం పుంసి హర్షశోకభయార్తిదాం॥ ౫౧॥ దేహ్యజ్ఞోऽజితషడ్వర్గో నేచ్ఛన్ కర్మాణి కార్యతే। కోశకార ఇవాత్మానం కర్మణాచ్ఛాద్య ముహ్యతి॥ న హి కశ్చిత్క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్। కార్యతే హ్యవశః కర్మ గుణైః స్వాభావికైర్బలాత్॥౫౩॥ లబ్ధ్వా నిమిత్తమవ్యక్తం వ్యక్తావ్యక్తం భవత్యుత। యథా యోని యథా బీజం స్వభావేన బలీయసా॥ ౫౪॥ ఏష ప్రకృతిసంగేన పురుషస్య విపర్యయః। ఆసీత్స ఏవ నచిరాదీశసంగాద్విలీయతే॥౫౫॥ అయం హి శ్రుతసంపన్నః శీలవృత్తగుణాలయః। ధృతవ్రతో మృదుర్దాంతః సత్యవాఙ్మంత్రవిచ్ఛుచిః॥౫౬॥ గుర్వగ్న్యతిథివృద్ధానాం శుశ్రూషురనహంకృతః। సర్వభూతసుహృత్సాధుర్మితవాగనసూయకః॥౫౭॥ ఏకదాసౌ వనం యాతః పితృసందేశకృద్ద్విజః। ఆదాయ తత ఆవృత్తః ఫలపుష్పసమిత్కుశాన్॥౫౮॥ దదర్శ కామినం కంచిచ్ఛూద్రం సహ భుజిష్యయా। పీత్వా చ మధు మైరేయం మదాఘూర్ణితనేత్రయా॥ ౫౯॥ మత్తయా విశ్లథన్నీవ్యా వ్యపేతం నిరపత్రపం। క్రీడంతమనుగాయంతం హసంతమనయాంతికే॥ ౬౦॥ దృష్ట్వా తాం కామలి

మోపాయం న జానాతి॥౫౨॥ కార్యత ఇత్యత్రానుభవం ప్రమాణయతి॥ న హీతి॥ గుణైర్గుణకార్యై రాగాదిభిః స్వాభావికైః పూర్వజన్మసంస్కారోద్భూతైః॥౫౩॥ కర్మవశేన తదనురూపో దేహో భవతీత్యాహుః॥ లబ్ధ్వేతి॥ అవ్యక్తం అదృష్టం - నిమిత్తం లబ్ధ్వా వ్యక్తావ్యక్తం - తదనురూపం స్థూలసూక్ష్మం చ శరీరం భవతి - యథా యోని - మాతృసదృశం - యథా బీజం - పితృసదృశం చ - స్వభావో వాసనా శుక్లశోణితయోరేకరూపత్వేऽపి కర్మవాసనయా మాతాపితృసదృశో దేహో భవతీత్యర్థః॥౫౪॥ సంసారచక్రముపసంహరంతో ముక్తిప్రకారమాహుః॥ ఏష ఇతి॥ ఈశసంగాత్ పరమేశ్వరభజనాత్॥౫౫॥ ఇదం తావత్ సామాన్యతో ధర్మాదినిర్ణయముక్త్వా ప్రస్తుతస్య అజామిళస్య - అధర్మం ప్రపంచయంతో దండ్యత్వమాహుః॥ అయం హీత్యాదియావదధ్యాయసమాప్తి తత్ర ద్వాభ్యాం తత్పూర్వవృత్తాంతానువాదః - అన్యాయాతిరేకప్రదర్శనార్థః॥ అయమితి॥ శీలం సుస్వభావః - వృత్తం సదాచారః - గుణాః క్షమాదయః తేషామాశ్రయః॥౫౬॥ గుర్వితి॥ నిరహంకృతిః నిరహంకారః॥ ౫౭ ॥ ఏకదేతి॥ తతః ఆవృత్తః వనాత్ పరావృత్తః॥ ౫౮ ॥ దదర్శేతి ॥ భుజిష్యయా భోగస్త్రియా దాస్యా మైరేయం - మధు పైష్టీం - సురాం - పీత్వా - మదేన ఆఘూర్ణితే భ్రాంతే - నేత్రే యస్యాః॥ ౫౯ ॥ మత్తయేతి ॥ విశేషేణ శ్లథంతీ నీవీ యస్యాస్తయా - సహ వ్యపేతం స్వాచారాద్భ్రష్టం ॥ ౬౦ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ కామలిప్తేన కామోద్దీపకేన రతిదంగరాగేణ హరిద్రాదినాలిప్తేన విటబాహునా పరిరంభితాం ॥ ౬౧ ॥ స్తంభయన్నితి ॥ సత్త్వం ధైర్యం

తం జ్ఞానం-ధైర్యబలేన స్తంభయన్నపి-మదనేన వేపితం కంపితం మనః సమాధాతుం న శక్తో భూత్ ॥౬౨॥ తదితి॥ తద్దర్శనమేవ నిమిత్తం యస్య స్మరవ్యాజస్య-గ్రహస్య-తేన గ్రస్తః-విచేతనో గతస్మృతిః॥౬౩॥ తామితి॥ యావతా సమగ్రేణ॥౬౪॥ విప్రామితి॥ లంభితాం పరిణీతాం-అపాంగవిద్ధధీః-కటాక్షవిభ్రాంతమనో వృత్తిస్సన్॥౬౫॥౬౬॥ యదితి॥ అఘమాయుర్యస్య-మలమేవ తదీయమన్నాదిఅత్తీతి మలాత్ ॥౬౭॥ తత ఇతి॥ అకృతస్సనిర్వేశం అకృతప్రాయశ్చిత్తం- అస్యైవ చ హితార్థం నేష్యామ ఇత్యాహుః యద్యత్రేతి॥౬౮॥ ఇతి శ్రీభావార్థదీపికాయాం-షష్ఠస్కంధే ప్రథమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా॥ ********

శ్లో॥ ద్వితీయే వైష్ణవైర్యామ్యాన్నామమాహాత్మ్యమద్భుతం। శ్రావయిత్వా ద్విజో విష్ణోర్లోకం నీత ఇతీర్యతే॥ ఏవమితి ॥ నయకోవిదాః న్యాయనిపుణాః॥౧॥ అహో ఇతి॥ ధర్మదృశాం సభాం అధర్మః-స్పృశతీతి తదాహుః -యత్ర సభాయాం యైః ధర్మదృగ్భిః- తేషాం తాం సభాం॥౨॥ ప్రజానామితి॥ పితరః పితృవత్పాలకాః-శాస్తారః అనుశిక్షకాః- వైషమ్యం అదండ్యదండనం॥౩॥ ఏవం పాపిష్ఠమధర్మమన్యోపి కరిష్యతీతి మహాత్ కష్టం భూదిత్యాహుః॥ యద్యదితి॥ శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః ॥౪॥ విశ్వస్తఘాతోపి స్యాదిత్యాహుర్ద్వాభ్యాం॥ యస్యేతి॥ నిర్వృతో నిశ్చింతః॥౫॥ స ఇతి॥ విశ్వాసేన నితరామర్పిత ఆత్మా యేన తం-వి

తేన బాహునా పరిరంభితాం। జగామ హృచ్ఛయవశం సహసైవ విమోహితః॥౬౧॥ స్తంభయన్నాత్మనాత్మానం యావత్సత్త్వం యథాశ్రుతం। న శశాక సమాధాతుం మనో మదనవేపితం ॥౬౨॥ తన్నిమిత్తస్మరవ్యాజగ్రహగ్రస్తో విచేతనః। తామేవ మనసా ధ్యాయన్ స్వధర్మాద్విరరామ హ ॥౬౩॥ తామేవ తోషయామాస పిత్ర్యేణార్థేన యావతా। గ్రామ్యైర్మనోరమైః కామైః ప్రసీదేత యథా తథా॥౬౪॥ విప్రాం స్వభార్యామప్రౌఢాం కులే మహతి లంభితాం। విససర్జాచిరాత్పాపః స్వైరిణ్యాపాంగవిద్ధధీః॥౬౫॥ యతస్తతశ్చోపనిన్యే న్యాయతోఽన్యాయతో ధనం। బభారాస్యాః కుటుంబిన్యాః కుటుంబం మందధీరయం ॥౬౬॥ యదసౌ శాస్త్రముల్లంఘ్య స్వైరచార్యతిగర్హితః। అవర్తత చిరం కాలమఘాయురశుచిర్మలాత్ ॥౬౭॥ తత ఏనం దండపాణేస్సకాశం కృతకిల్బిషం। నేష్యామోఽకృతనిర్వేశం యత్ర దండేన శుద్ధ్యతి॥౬౮॥ ************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ఏవం తే భగవద్దూతా యమదూతాభిభాషితం। ఉపధార్యాథ తాన్ రాజన్ ప్రత్యాహుర్నయకోవిదాః॥ విష్ణుదూతాః॥౧॥ అహో కష్టం ధర్మదృశామధర్మః స్పృశతే సభాం। యత్రాదండ్యేష్వపాపేషు దండో యైర్ధ్రియతే వృథా॥౨॥ ప్రజానాం పితరో యే చ శాస్తారస్సాధవస్సమాః। యది స్యాత్తేషు వైషమ్యం కం యాంతి శరణం ప్రజాః॥౩॥ యద్యదాచరతి శ్రేయానితరస్తత్తదీహతే। స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే॥౪॥ యస్యాంకే శిర ఆధాయ లోకస్స్వపితి నిర్వృతః। స్వయం ధర్మమధర్మం వా న హి వేద యథా పశుః॥౫॥ స కథం న్యర్పితాత్మానం కృతమైత్రమచేతనం। విస్రంభణీయో భూతానాం సఘృణో ద్రోగ్ధుమర్హతి॥౬॥ అయం హి కృతనిర్వేశో జన్మకోట్యంహసామపి। యద్వ్యాజహార వివశో నామ స్వస్త్యయనం హరేః॥౭॥ ఏతేనైవ హ్యఘోనోఽస్య కృతం స్యాదఘనిష్కృతం। యదా నారాయణాయేతి జగాద చ

విస్రంభణీయః-సఘృణశ్చేత్ ॥౬॥ నన్వస్య పాపినో దండేకిమర్థమాక్రోశః క్రియతే-తత్రాహుః॥ అయం హీతి॥ యద్యస్మాత్ -వివశోపి హరేర్నామ వ్యాజహార ఉచ్చారితవాన్-న కేవలం పాపప్రాయశ్చిత్తమాత్రం హరేర్నామ-అపితు స్వస్త్యయనం మోక్షసాధనమపి॥ శ్లో॥ సకృదుచ్చరితం యేన హరిరిత్యక్షరద్వయం। బద్ధః పరికరస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతీత్యుక్తేః॥౭॥ న చ కర్మసాద్గుణ్యకరం హరేర్నామేతి యుక్తం॥ శ్లో॥ యస్య స్మృత్యా చ నామోక్త్యా తపో యజ్ఞక్రియాదిషు। న్యూనం సంపూర్ణతాం యాతి సద్యో వందే తమచ్యుతమిత్యాదివచనాత్ ॥ స్వాతంత్ర్యేణాఘనిర్వర్తకం హరేర్నామ కథం స్యాత్తత్రాహుః॥ ఏతేనైవేతి॥ అఘోనః అఘవతః-మఘవచ్ఛబ్దవద్రూపం- యత్ -అఘనిష్కృతం-అకృషత్ - అథాసమాప్తం-చతురక్షరం యన్నామ జగాద-ఏతేనైవ కేవలేన చతురక్షరమిత్యనేనాధిక్యం చ దర్శితం-కథం జగాద నారాయణ-ఆయాహీత్యేవం విక్రోశయా పుత్రాహ్వానేన-అయం భావః కర్మాంగత్వేపి హరినామ్నః ఖాదిరత్వాదివత్సంయోగపృథక్త్వేన సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థత్వం యుక్తమేవ తథాహి॥ శ్లో॥ అవశేనాపి యన్నామ్ని కీర్తితే సర్వపాతకైః పుమాన్ విముచ్యతే సద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివేత్యాదిపురాణేషు చ ॥ శ్లో ॥ తావన్త్యస్య సహస్రశో నామ్నః స్వాతంత్ర్యేణ భగవన్నామకీర్తనే దగుణవాదస్స్యాదనుపాదోపదేశాదితి। మాంసార్థవాదస్తథ్యానాదర్థవాదస్త్రయాణాం తిష్ఠతి॥ నవై తేర్థవాదాః

కనీయం విధిశేషత్వాభావాత్ - నచవిధ్యశ్రవణాదన్యశేషతాకల్పనీయా ॥౭॥ యదాగ్నేయోఽష్టాకపాలో భవతీత్యాదివత్ - అపూర్వార్థత్వేనాధికల్పనోపపత్తేః - మంత్రేష్వపిచ ॥౮॥ మర్తా అమర్త్యస్య తే భూరి నామ మనామహే విప్రాసో జాతవేదసః ఆస్య జానంతో నామ చిద్వివక్తన ఇత్యాదిషు వాక్యేషు తపోదానాదిసర్వధర్మాధిక్యమవగమ్యతే - ఉపపాదితం చ మంత్రార్థవాదాదీనామపి స్వార్థే ప్రామాణ్యం దేవతాధికరణే - తస్మాత్ - శ్రీనారాయణనామభాషణమాత్రేణైవ సర్వాఘనిష్కృతం కృతం స్యాదితి - అతో విదాహృతమంత్రార్థస్తు అభివర్ణ్యతే ॥ మర్తాః మర్త్యాః - మరణధర్మాణః - విప్రాః విప్రాః - తే వయం అమర్త్యస్య జాతవేదసస్తే - నామ - భూరి తపోదానాదిసర్వధర్మేభ్యోఽధికం మనామహే మన్యామహ ఇత్యర్థః అస్య విష్ణోః అసమ్యక్ప్రకారేణ - నామ యథాయం వివక్తన కీర్తయత - కిం కుర్వతః తత్ క్వ తత్ - జానంతః నామమాహాత్మ్యజ్ఞానవంత ఇత్యర్థః ॥౯॥ నను కామతోఽకృతానాం బహూనాం మహాపాతకానాం సహస్రశ ఆవర్తితానాం ద్వాదశాబ్దాదికోటిభిరప్యనివర్త్యత్వాత్ కథమిదమేకమేవ ప్రాయశ్చిత్తం స్యాత్ - తత్రాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ సర్వేషామితి ॥ సునిష్కృతం శ్రేష్ఠం ప్రాయశ్చిత్తమిదమేకమేవ - తత్ర హేతుః - యతో నామవ్యాహరణాత్ - తద్విషయా నామోచ్చారకపురుషవిషయా మతిర్మమాయం సర్వతో రక్షణీయ ఇతి విష్ణోర్మతిర్భవతి - అయం భావః - యో విష్ణుం సతతం స్మరతి శుద్ధశ్చేద్దోషః కిమ్ను నామస్మర్తుస్తేనాకృతార్థా పాతకిమువక్తవ్యమితి ॥౧౦॥ శ్రౌతత్వమేవోపపాదయంతి ॥ ద్వాభ్యాం ॥ నేతి ॥ బ్రహ్మవాదిభిర్మన్వాదిభిరుదితైర్వ్రతాదిభిః నిష్కృతైస్తథా న శుద్ధ్యతి - ఉదాహృతైరుచ్చారితైర్యథా - నామపదైరిత్యనేన నమోమిత్యాదిక్రియాయోగోపేతత్వమిత్యుక్తం - కించ తన్నామపదోచ్చారణం ఉత్తమశ్లోకస్య

గుణరత్నం ॥ స్తేనస్సురాపో మిత్రధ్రుగ్బ్రహ్మహా గురుతల్పగః । స్త్రీరాజపితృగోహంతా యే చ పాతకినోఽపరే ॥౯॥ సర్వేషామప్యఘవతామిదమేవ సునిష్కృతం । నామవ్యాహరణం విష్ణోర్యతస్తద్విషయా మతిః ॥౧౦॥ న నిష్కృతైరుదితైర్బ్రహ్మవాదిభిస్తథా విశుద్ధ్యత్యఘవాన్వ్రతాదిభిః । యథా హరేర్నామపదైరుదాహృతైస్తదుత్తమశ్లోకగుణోపలంభకం ॥౧౧॥ నైకాంతికం తద్ధి కృతేఽపి నిష్కృతే మనః పునర్ధావతి చేదసత్పథే । తత్కర్మనిర్హారమభీప్సతాం హరేర్గుణానువాదః ఖలు సత్త్వభావనః ॥౧౨॥ అథైనం మాపనయత కృతాశేషాఘనిష్కృతం । యదసౌ భగవన్నామ మ్రియమాణస్సమగ్రహీత్ ॥౧౩॥ సాంకేత్యం పారిహాస్యం వా స్తోభం హేళనమేవ వా । వైకుంఠనామగ్రహణమశేషాఘహరం విదుః ॥౧౪॥ పతితః స్ఖలితో భగ్నస్సందష్టస్తప్త ఆహతః । హరిరిత్యవశేనాహ పుమాన్నార్హతి యాతనాం ॥౧౫॥ గుణానాంచ

గుణానాం చోపలంభకం జ్ఞాపకం భవతి - నతు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివత్పాపనివృత్తిమాత్రోపక్షీణమిత్యర్థః ॥౧౧॥ నైకాంతికం నాత్యంతశోధకం - తన్నిష్కృతం యస్మిన్కృతేఽపి అసత్పథే పాపమార్గే మనో ధావతి చేత్ తత్తస్మాత్ కర్మణాం పాపానాం నిర్హారమాత్యంతికం నాశమిచ్ఛతాం హరేర్గుణానువాద ఏవ ప్రాయశ్చిత్తం - యతోఽసౌ సత్త్వభావనః చిత్తశోధకః ॥౧౨॥ అథేతి ॥ యతస్మాదేనం - అపమార్గేణ మా నయత - కృతమశేషాణామఘానాం నిష్కృతం ప్రాయశ్చిత్తం యేన - యద్యస్మాత్ - సమగ్రహీత్సంపూర్ణముచ్చారితవాన్ పాపపరిహారాయ నామైకదేశోఽప్యలమితి భావః - మ్రియమాణ ఇత్యనేన పునః పాతకాంతరాసంభవ ఉక్తః ॥ నచ గతార్థత్వమేవ వివక్షితం తదానీం కృచ్ఛ్రాదివన్నామోచ్చారణమపి తేనాసంభవాదితి వాచ్యం - నతు విధింవినా స్వాభావికతాఽయం నామోచ్చారణం న పాపహరమితి ప్రమాణమస్తి ॥౧౩॥ నన్వయం పుత్రనామాగ్రహీత్ నతు భగవన్నామేత్యత్రాహుః ॥ సాంకేత్యమితి ॥ సాంకేత్యం పుత్రాదౌ సంకేతితం - పారిహాస్యం పరిహాసేన కృతం - స్తోభం గీతాలాపపూరణార్థం కృతం - హేళనం కింవిష్ణునేతి సావజ్ఞమపి వా వైకుంఠనామోచ్చారణం ॥౧౪॥ ననునాయం సంకల్పపూర్వకం వైకుంఠనామాగ్రహీత్ - కింతు పుత్రస్నేహపరవశ స్సన్ అత్రాహుః ॥ పతిత ఇతి ॥ అవశేనాపి యో హరిరిత్యాహ - స యాతనా నయాతి - పుమానిత్యనేనాత్ర వర్ణాశ్రమాదినియమ ఇత్యుక్తం - అవశత్వమేవాహ - పతితః ప్రాసాదిభ్యః - స్ఖలితో మార్గే - భగ్నః భగ్నగాత్రః సందష్టః సర్పాదిభిః - తప్తో జ్వరాదినా - ఆహతో దండాదినా ॥౧౫॥ నను మహతః పాతకస్య మహదేవ ప్రాయశ్చిత్తం యుక్తం నత్వల్పం నామగ్రహణమాత్రం - పాపతారతమ్యే కృచ్ఛ్రాదితారతమ్యవదత్రాహుః - ద్వాభ్యాం ॥ గురూణామితి ॥ గురూణాం పాపానాం గురూణి ప్రాయశ్చిత్తాని లఘూనాం చ లఘూని - తారతమ్యజ్ఞాత్వా మన్వాదిభిరుక్తాని - అతస్తత్ర తత్ర ప్రాయశ్చిత్తవ్యవస్థా హరినామ్నస్తు నేయం వ్యవస్థేత్యాశయః ॥ స్మర్తుః స్మరణమాత్రేణ సర్వపాతకనిర్దహనాత్ ॥ ...

మహాపాతకిత్వ స్మరణవత్ నామ్నా స్తత్ప్రాయశ్చిత్త స్మరణాదితి భావః॥ ౧౬॥ కించ॥ తైరితి॥ తైస్తపోదానాదిభిస్తాన్యఘాన్యేవ పూయంతే నశ్యంతి-అధర్మాజ్జాతం మలినం తు తస్య పాపకర్తుర్హృదయం-యద్వా - తేషామఘానాం హృదయం సూక్ష్మరూపం-సంస్కారాఖ్యం న శుధ్యతి-తదపీశాంఘ్రిసేవయా కీర్తనాదినా శుధ్యతీత్యర్థః - అయం భావః మహాంత్యపి పాపాని సకృదుచ్చారితేనైవ నామ్నా నశ్యంతి-సకృత్ప్రవర్తితేనైవ ప్రదీపేన గాఢధ్వాంతానియథా- తదావృత్త్యా తు పాపాంతరస్యానుత్పత్తేః-దీపధారణ ఇవ తమోంతరస్య-తతశ్చ వాసనాక్షయాత్ హృదయశుద్ధిః- ఏతదర్థమేవ తత్ర తత్రావృత్తి విధానం॥ శ్లో ॥ పాపక్షయశ్చ భవతి స్మరతాంతమహర్నిశమిత్యాదిస్థలేషు-తదేవాత్రాప్యుక్తం॥ శ్లో॥ గుణానువాదః-ఖలు సత్త్వభావన ఇతి॥ తదపీశాంఘ్రిసేవయేతి చ-అతోఽస్య హరి నామ్నైవ సర్వపాపక్షయః - వాసనాక్షయస్తు మహాపురుషదర్శనాదిభిరితి॥ ౧౭ ॥ తథాపి పాపప్రాయశ్చిత్తమిదమితి జ్ఞాత్వా నోచ్చారితమితి చేత్తత్రాహ॥ అజ్ఞానాదితి॥ బాలకేనాజ్ఞానాదపి ప్రక్షిప్తోఽగ్నిర్యథా కాష్ఠరాశిం దహతి తద్వత్ ॥ ౧౮ ॥ నన్వేవమపి పరిషదనుపదిష్టం శ్రద్ధాహీనం కథం ప్రాయశ్చిత్తం స్యాత్తత్రాహ॥ యథేతి ॥ అగదమౌషధం-వీర్యవత్తమమితి వక్తవ్యే వీర్యతమమి

గురూణాం చ లఘూనాం చ గురూణి చ లఘూని చ । ప్రాయశ్చిత్తాని పాపానాం జ్ఞాత్వోక్తాని మహర్షిభిః॥ ౧౬ ॥ తైస్తాన్యఘాని పూయంతే తపోదానవ్రతాదిభిః। నాధర్మజం తద్ధృదయం తదపీశాంఘ్రిసేవయా॥ ౧౭ ॥ అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాదుత్తమశ్లోకనామయత్ । సంకీర్తితమఘం పుంసో దహేదేధో యథానలః॥ ౧౮ ॥ యథాగదం వీర్యతమముపయుక్తం యదృచ్ఛయా । అజానతోఽప్యాత్మగుణం కుర్యాన్మంత్రోఽప్యుదాహృతః ॥ ౧౯ ॥ ప

తిం పశ్యచ్ఛతభటాః కర్తృస్మిన్యది సంశయః। స వేదపరమం గుహ్యం ధర్మస్య భగవాన్ యమః॥ ౨౦ ॥ శ్రీశుకః॥ త ఏవం సువినిర్ణీయ ధర్మం భాగవతం నృప। తం యామ్యపాశాన్నిర్ముచ్య విప్రం మృత్యోరమూముచన్॥ ౨౧ ॥ ఇతి ప్రత్యుదితా యామ్యా దూతా యాత్వా యమాంతికం। యమరాజ్ఞే యథా సర్వం సమాచఖ్యురరిందమ॥ ౨౨ ॥ ద్విజః పాశాద్వినిర్ముక్తో గతభీః ప్రకృతిం గతః । వవందే శిరసా విష్ణోః కింకరాన్ దర్శనోత్సవః॥ ౨౩ ॥ తం వివక్షుమభిప్రేత్య మహాపురుషకింకరాః। సహసా పశ్యతస్తస్య తత్రాంతర్దధిరేఽనఘ ॥ ౨౪ ॥ అజామిళోఽప్యథాకర్ణ్య దూతానాం యమకృష్ణయోః । ధర్మం భాగవతం శుద్ధం త్రైవిద్యం చ గుణాశ్రయం॥ ౨౫ ॥ భక్తిమాన్ భగవత్యాశు మాహాత్మ్యశ్రవణాద్ధరేః। అనుతాపో మహానాసీత్ స్మరతోఽశుభమాత్మనః॥ ౨౬ ॥ అహో మే పరమం కష్టమభూదవిజితాత్మనః। యేన విప్లావితం బ్రహ్మ వృషల్యాం జాయతాత్మనా॥ ౨౭ ॥ ధిఙ్మాం విగర్హితం సద్భిర్దుష్కృతం కులకజ్జలం। హిత్వా బాలాం సతీం యోఽహం సురాపామసతీమగాం॥ ౨౮ ॥ వృద్ధావనాథౌ పితరౌ నాన్యబంధూ తపస్వినౌ । అహో మయాధునా త్యక్తావకృతజ్ఞేన నీచవత్ ॥ ౨౯ ॥ సోఽహం వ్యక్తం పతిష్యామి నరకే భృశదారుణే। ధర్మఘ్నాః కామినో యత్ర విందంతి యమయాతనాః॥ ౩౦ ॥ కిమిదం స్వప్న ఆహోస్విత్ సాక్షాద్దృష్టమిహాద్భుతం। క్వ యాతా అద్య తే యే మాం వ్యకర్షన్ పాశపాణయః॥ ౩౧ ॥ అథ తే క్వ గతాః సిద్ధాశ్చత్వారశ్చారుదర్శనాః। వ్యమోచయన్నీయమానం బద్ధ్వా పా

త్యుక్తం- యదృచ్ఛయా శ్రద్ధాహీనం ఉపయుక్తం భక్షితం పురుషముఖాదజానతోఽపి- స్వగుణమారోగ్యం - కుర్యాత్-మంత్రోఽపి నామాత్మకః స్వకార్యం కుర్యాదేవ చ-నహి వస్తుశక్తిః శ్రద్ధాదికమపేక్షత ఇత్యర్థః॥ తదుక్తం విష్ణుధర్మే॥ శ్లో॥ హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తైరపి స్మృతః । అనిచ్ఛయాపి సంస్పృష్టో దహత్యేవ హి పావక ఇతి ॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥

తి ఇతి ॥ తం విప్రం అమూముచన్ మోచయామాసుః ॥ ౨౧ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రత్యుదితా నిరాకృతాస్సంతః - యాత్వా గత్వా యమరాజ్ఞే యమరాజాయ - యథావత్కథయామాసుః ॥ ౨౨ ॥ ద్విజ ఇతి । దర్శనే నోత్సవో యస్య॥ ౨౩॥ తమితి॥ వివక్షుం వక్తుమిచ్ఛంతం-అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా॥ ౨౪॥ అథేతి ॥ త్రైవిద్యం వేదత్రయప్రతిపాద్యం-గుణాశ్రయం-యమదూతానాం ధర్మం- కృష్ణదూతానాం చ భాగవతం - భగవత్ప్రీతం శుద్ధం నిర్గుణం-ధర్మమాకర్ణ్యేతి యోజ్యం-భక్తిమానాసీదిత్యుత్తరేణాను షంగః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అనుతాపం ప్రపంచయతి చతుర్భిః ॥ అహో ఇతి ॥ యేన ఆత్మనా మయా-వృషళ్యాం పుత్రతయా జాయమానేన బ్రహ్మ బ్రాహ్మణజాతిః-విప్లావితం నాశితం ॥ ౨౭ ॥ ధిగితి ॥ మద్దుష్కృతం దోషకర్తారం కులస్య కజ్జలం కళంకం ॥ ౨౮ ॥ వృద్ధావితి॥ నాస్త్యన్యో బంధుః పుత్రాదిర్యయోః-తపస్వినౌ సంతప్తౌ-అధునా త్యక్తౌ-క్షణమేవ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ఇదానీం తస్య విమర్శపూర్వకం మోక్షప్రకారమాహ అష్టభిః కిమితి॥ సాక్షాత్ప్రత్యక్షమి

హజాగ్రతై వదృష్టం॥౩౧॥ అథేతి॥ యేమాం వ్యమోచయన్ తేచక్వగతాః॥ ౩౨॥ యద్యప్యహమస్మిన్ జన్మని దుర్భగః పాపీ యన్-అథాపి జన్మాంతరేణానంపుణ్యాని త్యాహ॥ అథే॥ విబుధోత్తమదర్శనత్ఖితినిమిత్తసప్తమీ - తేషాందర్శనార్థం పూర్వేణమంగళేన మహతాపుణ్యేన భవితవ్యం-యేనదర్శనేన॥౩౩॥ అన్యథేతి॥ అన్యథాపూర్వపుణ్యంవినా - కథంభూతంవైకుంఠనామ-గృహ్యతేవనేకిక్రియతే విత్త-అనేనేతి గ్రహణం॥౩౪॥ క్వచేతి॥ బ్రహ్మఘ్నః విప్రత్వనాశకః॥ ౩౫ ॥ ౩౬॥
౩౭॥౩౮॥ మమేతి॥ అమిథ్యాభూతే ర్థధీర్యస్యసః-తథాభూతస్సన్-దేహాదౌ మమాహమితి-మతింహిత్వాధాస్యే॥ ౩౯॥
ఇతీతి॥ ముక్తాస్సర్వమనుబంధనంపుత్రాదిస్నేహో యేనసః॥ ౪౦ ॥ స ఇతి॥ ప్రత్యాహృతః ఇంద్రియగ్రామో యేనసః॥
౪౧॥ తత ఇతి ॥ గుణేభ్యో దేహేంద్రియాదిభ్యః ఆత్మానం వియుజ్యవిశోధ్య-ఆత్మసమాధినాదిత్తైకాగ్ర్యేణ-భగవతో ధామ్ని స్వరూపే॥ ౪౨॥ యర్హీతి॥ తస్మిన్ భగవద్ధామ్ని ఉపారతా నిశ్చలా ధీర్యస్యసః-తస్మిన్ కాలే అద్రాక్షీదివా పురః పుర
శ్చైరథోభువః॥౪౩॥ అథాపి మే దుర్భగస్య విబుధోత్తమదర్శనే। భవితవ్యం మంగళేన యేనాత్మా మే ప్రసీదతి॥
౩౩॥ అన్యథా మ్రియమాణస్య నాశుచేర్వృషలీపతేః। వైకుంఠనామగ్రహణం జిహ్వా కర్తుమిహార్హతి॥ ౩౪॥
క్వచాహం కితవః పాపో బ్రహ్మఘ్నో నిరపత్రపః। క్వచ నారాయణేత్యేతద్భగవన్నామ మంగళం॥ ౩౫॥
సోహం తథా యతిష్యామి యతచిత్తేంద్రియానిలః। యథా న భూయ ఆత్మానమంధే తమసి మజ్జయే ॥ ౩౬॥
విముచ్య తమిమం బంధమవిద్యాకామకర్మజం। సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్॥ ౩౭॥
మోచయే గ్రస్తమాత్మానం యోషిన్మయ్యాత్మమాయయా। విక్రీడితో యయైవాహం క్రీడామృగ ఇవా
ధమః॥౩౮॥ మమాహమితి దేహాదౌ హిత్వా మిథ్యార్థధీర్మతిమ్। ధాస్యే మనో భగవతి శుద్ధం తత్కీర్తనాది
భిః॥ ౩౯॥ ఇతి జాతసునిర్వేదః క్షణసంగేన సాధుషు। గంగాద్వారముపేయాయ ముక్తసర్వానుబంధనః॥
౪౦॥ స తస్మిన్ దేవసదన ఆసీనో యోగమాస్థితః। ప్రత్యాహృతేంద్రియగ్రామో యుయోజ మన ఆత్మని॥
౪౧॥ తతో గుణేభ్య ఆత్మానం వియుజ్యాత్మసమాధినా। యుయుజే భగవద్ధామ్ని బ్రహ్మణ్యనుభవాత్మని॥ ౪౨॥
యర్హ్యుపారతధీస్తస్మిన్నద్రాక్షీత్ పురుషాన్ పురః। ఉపలభ్యోపలబ్ధాన్ ప్రాగ్వవందే శిరసా ద్విజః॥ ౪౩॥
హిత్వా కళేబరం తీర్థే గంగాయాం దర్శనాదను। సద్యః స్వరూపం జగృహే భగవత్పార్శ్వవర్తినామ్॥
౪౪॥ సాకం విహాయసా విప్రో మహాపురుషకింకరైః। హైమం విమానమారుహ్య యయౌ యత్ర శ్రియః పతిః॥
౪౫॥ ఏవం స విప్లావితసర్వధర్మా దాస్యాః పతిః పతితో గర్హ్యకర్మణా। నిపాత్యమానో నిరయే హతవ్రతః సద్యో వి
ముక్తో భగవన్నామ గృహ్ణన్॥ ౪౬॥ నాతః పరం కర్మనిబంధకృంతనం ముముక్షతాం తీర్థపదానుకీర్తనాత్। న
యత్పునః కర్మసు సజ్జతే మనో రజస్తమోభ్యాం కలిలం తతోన్యథా॥ ౪౭ ॥ య ఏతం పరమం గుహ్యమితిహా
సమఘాపహం। శృణుయాచ్ఛ్రద్ధయా యుక్తో యశ్చ భక్త్యానుకీర్తయేత్॥ ౪౮॥ న వై స నరకం యాతి నేక్షి
తో యమకింకరైః। యద్యప్యమంగళో మర్త్యో విష్ణులోకే మహీయతే ॥ ౪౯॥ మ్రియమాణో హరేర్నామ
గృణన్ పుత్రోపచారితం। అజామిళోప్యగాన్ముక్తిం కిముత శ్రద్ధయా గృణన్॥ ౫౦॥ ****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-ద్వితీయోధ్యాయః

రాజా॥ నిశమ్య దేవః స్వభటోపవర్ణితం ప్రత్యాహ కిం తానపి ధర్మరాజః। ఏవం హతాజ్ఞో విహతాన్ మురారే
ర్నైదేశికైర్యస్య వశే జనోయం॥ ౧॥ యమస్య దేవస్య న దండభంగః కుతశ్చన ర్షే శ్రుతపూర్వ ఆసీత్। ఏత

త్-తతశ్చ ప్రాగుపలబ్ధానేవ-తానుపలభ్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ వవందే॥ ౪౩ ॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఉపసంహరతి ద్వాభ్యాం ॥ ఏవమితి॥
విప్లావితాః సర్వేధర్మా యేన-హతః వ్రతః స్వదారనియమాదిర్యస్య॥ ౪౬॥ నేతి॥ కర్మనిబంధస్య పాపమూలస్య-కృంతనం
ఛేదకం-అతః పరం నాస్తి పరం తీర్థపదస్య హరేః అనుకీర్తనాత్-తత్ర హేతుః - యత్ యతోనుకీర్తనాత్ - అన్యథా ప్రా
యశ్చిత్తాంతరైః-రజస్తమోభ్యాం కలిలం మనః-మలినమేవతిష్ఠతి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ నేతి ॥ న ఈక్షితో భవతి॥ ౪౯॥ మ్రియమా
ణ ఇతి॥ మ్రియమాణః అవశత్వేన శ్రద్ధాహీనోపి॥ ౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******
శ్లో॥ తృతీయేతుయమేనాపి వైష్ణవోత్కర్షవర్ణనైః। సాంత్వయిత్వా స్వదూతాస్తే వైష్ణవే కింకరీకృతాః ॥ విష్ణుదూతైర్న
ర్గీతం శాస్త్రార్థం యమముఖేన ప్రథయితుం తృతీయాధ్యాయారంభః॥ తత్ర యదుక్తం। శ్లో ॥ యమస్తేన యథానర్థ
మాచఖ్యురితి॥ తన్నిరూపయితుం ప్రవృత్తమిత్యపృచ్ఛతి॥ నిశమ్యేతి ॥ మురారేర్నైదేశికైః కింకరైః - ఏవం హతాజ్ఞః

తాం - అతఏవహ ఆజ్ఞాయస్య యమస్యవశవర్తీ అయంజనః సోపితాం ప్రతికిమాహ ॥ ౧ ॥ అత్యాశ్చర్యమేతదిత్యాహ- యమస్యేతి ॥ హేఋషే-యమస్యదండస్యభంగః - కుతశ్చనకస్మాచ్చిదపి - శ్రుతపూర్వోనాసీత్ - ఏతత్ - ఏతస్మిన్నర్థే-యద్వా-నశ్రుతపూర్వమేతద్యమనిరాకరణమాసీత్ - అతఃసర్వస్యాపిలోకస్యసంశయోవర్తతే - తం చత్వత్తోన్యోనఛినత్తీతిమేనిశ్చితం- అతఃకథయేతిశేషః ॥ ౨ ॥ భగవదితి ॥ భగవతఃపురుషైః ప్రతిహతః ఉద్యమోయేషాం తే-యామ్యాఃపురుషాః ॥ ౩ ॥ కతీతి ॥ కతిసంతీత్యాక్షేపోక్తిః-త్రైవిధ్యంత్రివిధం-స్వార్థేష్యఞ్-యద్వా-త్రైవిధ్యంయథాభవతితథా-కర్మకుర్వతఃతస్యైవకర్మఫలస్యాభివ్యక్తిహేతవః కతిసంతీతి ॥ ౪ ॥ సంతుబహవఃకోపిచారస్తత్రాహ ॥ యదీతి ॥ మృత్యుర్దుఃఖం - అమృతంసుఖం తేషాం-విప్రతిపత్తౌ - తేషుభేకస్యస్యాతాం- నకస్యాపి-పరస్పరవిరోధినోరుభయోరపిప్రసంబంధాత్ ఏకమత్యేతుకస్యవానస్యాతాం-ఏకఃసుఖంకర్తుమిచ్ఛతిదుఃఖంచాన్యః - ఏకమత్యేతు తయోఃపరస్పరశాస్త్యానుమోదనేనోభయోరపిప్రాప్తేః-కస్యవాతేషుభైఅపిసహైవనస్యాతామిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ నను బహూనాంకర్మిణాంవ్యవస్థాయాంబహవశ్శాస్తారోభవంతు- తథాసతినాయంవోపస్యాద్యత్రాహుః ॥ కింత్వితి ॥ బహూనాంకర్మిణాంవ్యవస్థాయాంశాస్తృబహుత్వేశాస్తృత్వంస్యాత్ ఘటేత - తదాయస్సర్వశాస్తారిముఖ్యంశాస్తృత్వం-తదేకదేశేఉపచారమాత్రమేవస్యాత్ యథాచక్రవర్తినఏవముఖ్యంశాస్తృత్వంమండలవర్తినాముపచారమాత్రం ॥ ౬ ॥

న్మునేవృశ్చతిలోకసంశయంనహిత్వదన్యస్త్వితిమేవినిశ్చితం ॥ ౨ ॥ శ్రీబాదరాయణిః ॥ భగవత్పురుషైరాజన్ యామ్యాఃప్రతిహతోద్యమాః ॥ పతింవిజ్ఞాపయామాసుర్యమంసంయమనీపతిమ్ ॥ ౩ ॥ యమదూతాః ॥ కతిసంతీహశాస్తారోజీవలోకస్యవైప్రభో ॥ త్రైవిధ్యంకుర్వతఃకర్మఫలాభివ్యక్తిహేతవః ॥ ౪ ॥ యదిస్యుర్బహవోలోకేశాస్తారోదండధారిణః ॥ కస్యస్యాతాంనవాకస్యమృత్యుశ్చామృతమేవవా ॥ ౫ ॥ కింతుశాస్తృబహుత్వేస్యాద్బహూనామిహకర్మిణాం ॥ శాస్తృత్వముపచారోహియథామండలవర్తినాం ॥ ౬ ॥ అతస్త్వమేకోభూతానాంసేశ్వరాణామధీశ్వరః ॥ శాస్తాదండధరోనృణాంశుభాశుభవివేచకః ॥ ౭ ॥ తస్యతేవిహతోదండోనలోకేవర్తతేధునా ॥ చతుర్భిరద్భుతైస్సిద్ధైరాజ్ఞాతేవిప్రలంభితా ॥ ౮ ॥ నీయమానం తవాదేశాదస్మాభిర్యాతనాగృహాన్ ॥ వ్యమోచయన్పాతకినంఛిత్వాపాశాన్ప్రసహ్యతే ॥ ౯ ॥ తాంస్తేవేదితుమిచ్ఛామోయదినోమన్యసేక్షమం ॥ నారాయణేత్యభిహితేమాభైరిత్యాయయుర్ద్రుతం ॥ ౧౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇతిదేవస్సఆపృష్టఃప్రజాసంయమనోయమః ॥ ప్రీతస్స్వదూతాన్ప్రత్యాహస్మరన్పాదాంబుజంహరేః ॥ ౧౧ ॥ యమః ॥ పరోమదన్యోజగతస్తస్థుషశ్చ ఓతంప్రోతంపటవద్యత్రవిశ్వం ॥ యదంశతోస్యస్థితిజన్మనాశానస్యోతవద్యస్యవశేచలోకః ॥ ౧౨ ॥ యోనామభిర్వాచిజనంనిజాయాం బధ్నాతితన్త్ర్యామివదామభిర్గాః ॥ యస్మైబలింతఇమేనామకర్మనిబంధబద్ధాశ్చకితావహంతి ॥ ౧౩ ॥ అహంమహేంద్రోనిరృతిఃప్రచేతాస్సోమోగ్నిరీశఃపవనోర్కోవిరించః ॥ ఆదిత్యవిశ్వేవసవోథసాధ్యామరుద్గణారుద్రగణాశ్చసిద్ధాః ॥ ౧౪ ॥ అన్యేచయేవిశ్వసృజఃప్రజేశాభృగ్వాదయోఽస్పృష్టరజస్తమస్కాః ॥ యస్యేహితంనవిదుః

నిరంకుశత్వాభావాత్ ॥ ౬ ॥ అతఇతి ॥ యస్మాదేవం శాస్తృబహుత్వం నఘటతే - అతస్త్వమేకఏవశాస్తా - శుభాశుభేవివేక్తీతితథా ॥ ౭ ॥ తస్యేతి ॥ విప్రలంభితావంచితా-లంఘితేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ తదేవాహుః-ద్వాభ్యాం ॥ తానితి ॥ తేత్వత్తః యదినోస్మాకం తచ్ఛ్రవణంహితంమన్యసే - అన్యథాఅజ్ఞానతస్తదవజ్ఞానేనవాప్యనర్థస్స్యాత్ - అతికోఽయం తేషాంప్రభావః-యతోనారాయణేతికేవలమభిహితేమాభయంకుర్వితివదంతఃశీఘ్రమాగతాః ॥ ౧౦ ॥ ఇతీతి - ప్రజాఃసంయమతీతితథా ॥ ౧౧ ॥ పరఇతి ॥ మదన్యః మత్తోన్యః జగతః జంగమస్యతస్థుషశ్చస్థావరస్య - పరోధీశ్వరోస్తి-అహంతుజంగమానామేవ-తత్రాపినృణామేవ-తత్రాపిపాపినామేవ-తత్కింకరస్సన్ - ఈశ్వరఃసతుసర్వేశ్వరః కోసౌ- యత్రయస్మిన్-విశ్వం-ఓతందీర్ఘతంతుషుపటవద్గ్రథితం - ప్రోతం-తిర్యక్తంతుషుపటవద్గ్రథితం యస్యచాంశేభ్యో విష్ణుబ్రహ్మరుద్రేభ్యః అస్యజగతః-స్థిత్యాదయోభవంతి-యస్యచవశేలోకోవర్తతే- నసినాసకాయాం - ప్రోతబలీవర్దవత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏతత్ప్రపంచయతి ॥ యఇతి ॥ బ్రాహ్మణాదినామభిః వాగ్రూపాయాం-నిజాయాంతంత్ర్యాందామన్యాం- జనంతోబధ్నాతి-దామభిర్గాః బలీవర్దానివ-తఇమేజీవాః-నామకర్మభిర్నిబంధైఃబంధనసాధనైఃబద్ధాస్సంతఃయస్మైబలింవహంతి-యదర్థానాకర్మకుర్వంతీత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ అన్యేచలీలామూర్తిభిర్ధ్యాయంత్యాహద్వాభ్యాం ॥ అన్యఇతి ॥ నస్పృష్టం

రజస్తమశ్శబలైః - ఈహితం అభిప్రాయం - చేష్టితం వా న విదుః - స్వసృష్టమాయయా మాయయా స్పృష్టాః - గతస్తేభ్యోఽన్యే న వి దురితి కిం పునర్వక్తవ్యం ॥౧౫॥ తన్మాయయా మోహితత్వాన్న జానంతీత్యుక్తం - అవిషయత్వాచ్చ పరతత్త్వస్యేత్యాహ ॥ యమి తి ॥ యం గోభిః ఇంద్రియైః హృదా చిత్తేన న విచక్షతే న పశ్యంతి ॥ శ్రుతిః ॥ యద్వాచానభ్యుదితం యన్మనసా న మనుత ఇత్యాదిశ్రుతేః - ఆత్మనాం జీవానాం - ఆత్మానం ద్రష్టారం - ఆకృతయో రూపాణి - చక్షుర్యథా కర్మభూతం న జానంతి - తతః పరమాకృతీనాం - ప్రకాశం - న హి ప్రమాతా ప్రమాణస్య విషయ ఇతి భావః - ఏవంభూతః పరమేశ్వరో మదన్యోఽస్తీతి పూర్వేణైవ సంబంధః ॥౧౬॥ భవత్వేవంభూతోఽన్యః పరమేశ్వరః యో పునరస్మాన్నిర్భర్త్స్య - పాపినం రక్షితవంతస్తే కే - తానాహ ద్వాభ్యాం ॥ తస్యేతి ॥ తస్యైవ రూపం మేఘశ్యామలత్వచతుర్భుజత్వాది - గుణాః ప్రభావాదయః - స్వభావో భక్తవాత్సల్యాదిర్యేషాం తే ॥ ౧౭ ॥ భూతానీతి ॥ విష్ణోర్భృత్యాః - దుర్దర్శాని - ద్రష్టుమశక్యాని - లింగాని రూపాణి యేషాం తాని - తద్భక్తిమతః - విష్ణుభక్తాన్ - పరేభ్యః శత్రుభ్యః సర్వతః అగ్న్యాదిభ్యశ్చ మత్తశ్చ రక్షంతి ॥౧౮॥ నను విష్ణుభక్తాశ్చేత్ తర్హి కథం ధర్మపథం పాతం కృతవంత స్తత్రాహ ॥ ధర్మమితి ॥ ఋషయో భృగ్వాదయః ॥౧౯॥ నను కేపి చేన్న జానంతి తస్య సత్త్వే కిం ప్రమాణం తత్రాహ ద్వాభ్యాం - స్వయంభూరితి - కుమారః సనత్కుమారః - వయమితి యమో తేభ్య ఆత్మానమేవ బహుమాన్యమానోఽనుద్దిశతి ॥౨౦॥ ద్వాదశేతి ॥ భటా ఇతి సంబోధనం - భాగవతం ధర్మం భగవత్సంబంధిపరమతత్త్వార్థం ॥౨౧॥ తమేవ ధర్మమాహ ॥ ఏతావానితి ॥ ౨౨ ॥ న చాత్ర ప్రమాణం వక్తవ్యం - దృష్టత్వాదిత్యాహ ॥ నామోచ్చారణేతి ॥ యేనైవ కేవలేన ॥

స్వసృష్టమాయాస్సత్త్వ ప్రధానా అపి కిం తతోఽస్య ౧౫॥ యం వై న గోభిర్మనసాసుభిర్వా హృదా గిరా వా
సుభృతో విచక్షతే। ఆత్మానమంతర్హృది సంతమాత్మనాం చక్షుర్యథైవాకృతయస్తతః పరం।౧౬॥ తస్యా
త్మతంత్రస్య హరేరధీశితుః పరస్య మాయాధిపతేర్మహాత్మనః। ప్రాయేణ దూతా ఇహ వై మనోహరాశ్చ
రంతి తద్రూపగుణస్వభావాః॥౧౭॥ భూతాని విష్ణోస్సురపూజితాని దుర్దర్శలింగాని మహాద్భుతాని। రక్షంతి
తద్భక్తిమతః పరేభ్యో మత్తశ్చ మర్త్యానథ సర్వతశ్చ ॥౧౮॥ ధర్మం తు సాక్షాద్భగవత్ప్రణీతం న వై విదురృష
యో నాపి దేవాః। న సిద్ధముఖ్యా అసురా మనుష్యాః కుతో ను విద్యాధరచారణాదయః॥౧౯॥ స్వయంభూర్నా
రదశ్శంభుః కుమారః కపిలో మనుః। ప్రహ్లాదో జనకో భీష్మో బలిర్వైయాసకిర్వయం ॥౨౦॥ ద్వాదశైతే వి
జానీమో ధర్మం భాగవతం భటాః। గుహ్యం విశుద్ధం దుర్బోధం యం జ్ఞాత్వామృతమశ్నుతే । ౨౧॥ ఏతా
వానేవ లోకేఽస్మిన్ పుంసాం ధర్మః పరః స్మృతః। భక్తియోగో భగవతి తన్నామగ్రహణాదిభిః॥౨౨॥ నామో
చ్చారణమాహాత్మ్యం హరేః పశ్యత పుత్రకాః। అజామిలోఽపి యేనైవ మృత్యుపాశాదముచ్యత॥౨౩॥ ఏతా
వతాలమఘనిర్హరణాయ పుంసాం సంకీర్తనం భగవతో గుణకర్మనామ్నాం। విక్రుశ్య పుత్రమఘవాన్ యద
జామిలోఽపి నారాయణేతి మ్రియమాణ ఇయాయ ముక్తిమ్॥౨౪॥ ప్రాయేణ వేద తదిదం న మహాజనోఽయం దే
వ్యా విమోహితమతిర్బత మాయయాలం। త్రయ్యాం జడీకృతమతిర్మధుపుష్పితాయాం వైతానికే మహతిక

౨౩ ॥ నను కేవలేన సకృదుచ్చారితేన నామాభాసేన కథం సర్వపాపక్షయస్స్యాదత ఆహ ॥ శ్రద్ధాభక్త్యాద్య వృత్త్యాదేరపి విధానాత్ - తథాహి ॥ శ్లో ॥ సాయం ప్రాతర్గృణన్ భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యత ఇతి ॥ శ్లో ॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్నిత్యాది ॥ శ్లో ॥ శ్రవణం కీర్తనం ధ్యానం హరేరద్భుతకర్మణః । జన్మకర్మగుణానాం చ తదర్థేఽఖిలచేష్టితమిత్యాద్యస్మిన్నేవ పురాణే - తత్ర తత్ర పఠ్యతే - పురాణాంతరే చ ॥ శ్లో ॥ పాపక్షయశ్చ భవతి స్మరతాం తమహర్నిశమితి ॥ అత్రైవ చ ॥ తస్మాత్సంకీర్తనం విష్ణోర్జగన్మంగళమంహసాం । మహతామపి కౌరవ్య విద్ధ్యైకాంతిక నిష్కృతమిత్యాదినా ॥ సంకీర్తనాదేవావగమ్యతే - కించ తథా సతి కిమితి మన్వాదయో ద్వాదశాబ్దాదీనిష్కృతయ స్తస్మాదిదమనుపపన్నమివ తత్రాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ భగవతో గుణానాం కర్మణాం చ నామ్నాం చ - సంకీర్తనమియత్ - ఏతావతా పుంసాం అఘనిర్హరణాయ పాపక్షయమాత్రాయ - అలముపయోగో నాస్తి - అలంశబ్దోఽత్ర వారణే - యథాహామరసింహః ॥ స్యా ॥ అలం భూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాచకమితి ॥ ఉపయోగాభావమేవాహ - అజామిలోఽఘవానపి నారాయణేతి విక్రుశ్య - న తు సంకీర్త్య ఇత్వా - తచ్చ పుత్రం విక్రుశ్య న తు హరిం - అఘవాన్ స దురపి మ్రియమాణః అస్వస్థచిత్తోఽపి - ముక్తిమవాప న త్వఘనిర్హరణమాత్రం - అతో నామాభాసేనాపి సర్వపాపక్షయ ఇత్యేవ తత్త్వం ॥౨౪॥ అవ్యక్తశ్రద్ధాదివిధయస్తు పాపవాసనాక్షయార్థా ఇత్యుక్తమేవ - హరేర్గుణానువాదః ఖలు సత్త్వభావన ఇత్యత్ర - యత్రోక్తం త్వ

కణ్ఠశ్లిష్టద్వాదశాక్షరాదిస్మరణమితి తాత్పర్యం॥ ప్రాయేణేతి॥ మహాజనో మన్వాదిః - అయమ్భావః - యథా జన్మృతసంజీవనౌషధమజానన్తో వైద్యాః రోగనిహారణాయ - త్రికటుకనింబాదీనిస్మరన్తి - తథా స్వయమ్భూశంభుప్రముఖద్వాదశవ్యతిరేకేణ అయమ్మహాజనః అతిగుహ్యమిదమజ్ఞాత్వా ద్వాదశాక్షరాదికంస్మరతీతి - కించ - మాయయా దేవ్యా అలమ్వి మోహితమతిరయంజనః - అతః మధుమధురం యథా భవతి తథా - పుష్పితాయాం పుష్పస్థానీయైరర్థవాదైర్మనోహరాయాం త్రయ్యాం జడీకృతా అభినివిష్టా మతిర్యస్య - అతో మహత్యేవ కర్మణి శ్రద్ధయా యుజ్యమానోయంజనో నాల్పే ప్రవర్తతే - దృశ్యతే హి ప్రాకృతస్య లోకస్య మహతి మన్త్రాదౌ శ్రద్ధా - అన్యత్రాల్పే చాశ్రద్ధా - తస్మాదస్య గ్రాహకో నాస్తీతి తైరోహిత్యమ్ - యద్వా - స్వాధీనః సింహో యథా స్త్రీత్యేతావతాశ్వసృగాలాదినివారణాయ - తం యథా న ప్రయుంజన్తే - తథా అతితుచ్ఛత్వాత్ పాపస్య - నతన్నిరసనాయ పరమమంగళం హరేర్నామస్మరన్తి - యద్వా నామమాహాత్మ్యజ్ఞానేపర్య్యముక్తిప్రసంగాదిత్యేషాదిక్ - గ్రన్థవిస్తరభయాన్నాతిప్రపంచ్యతే॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ భావయోగం భక్తియోగం - అమీషాం తావత్పాతకం న స్యాత్ - యది స్యాత్ - ఉరుగాయస్య వాదః కీర్తనం॥ ౨౬॥ తదేవం ధర్మతత్త్వం నిర్ణీయ భృత్యాననుశాస్తి॥ త ఇతి॥ యే భగవన్తం ప్రపన్నాః - తే దేవైస్సిద్ధైశ్చ పరిగీత పవిత్రగాథాః - వర్ణితపుణ్యకథాః - అతస్తాన్నోపసీదత తత్సమీపం న గచ్ఛత - వయః కాలోపి న వప్రభవతి॥ ౨౭॥ కే తర్హి - దండార్హా ఆనేయా ఇత్యత్రాహ - ద్వాభ్యాం॥ తానితి॥ అసతః దుష్టాన్ తానేవాహ - ముకుందపాదారవిందయోర్యో మకరందరూపో రసః తస్మాద్విముఖాన్ కథంభూతాత్ - నిష్కించ

ర్మణి యుజ్యమానః॥ ౨౫॥ ఏవం విమృశ్య సుధియో భగవత్యనన్తే సర్వాత్మనా విదధతే ఖలు భావయోగం। తే మే న దండమర్హన్త్యథ యద్యమీషాం స్యాత్పాతకం తదపి హన్త్యురుగాయవాదః॥ ౨౬॥ తే దేవసిద్ధపరిగీత పవిత్రగాథా యే సాధవస్సమదృశో భగవత్ప్రపన్నాః। తాన్నోపసీదత హరేర్గదయాభిగుప్తాన్ నైషాం వయం న చ వయః ప్రభవామ దండే॥ ౨౭॥ తానానయధ్వమసతో విముఖాన్ముకుందపాదారవిందమకరందర సాదజస్రాన్నిష్కించనైః పరమహంసకులైరసఙ్గైర్జుష్టాద్గృహే నిరయవర్త్మని బద్ధతృష్ణాన్॥ ౨౮॥ జిహ్వా న వక్తి భగవద్గుణనామధేయం చేతశ్చ న స్మరతి తచ్చరణారవిందం। కృష్ణాయ నో నమతి యచ్ఛిర ఏకదాపి తానానయధ్వమసతో కృతవిష్ణుకృత్యాన్॥ ౨౯॥ తత్క్షమ్యతాం భగవాన్ పురుషః పురాణో నారాయణస్స్వపురుషైర్యదసత్కృతం నః। స్వానామహో న విదుషాం రచితాంజలీనాం క్షాన్తిర్గరీయసి నమః పురుషాయ భూమ్నే॥ ౩౦॥ శ్రీశుకః॥ తస్మాత్సంకీర్తనం విష్ణోర్జగన్మంగళమంహసామ్। మహతామపి కౌరవ్య విద్ధ్యైకాన్తికనిష్కృతమ్॥ ౩౧॥ శృణ్వతాం గృణతాం వీర్యాణ్యుద్దామాని హరేర్ముహుః। యథా సుజాతయా భక్త్యా శుద్ధ్యేన్నాత్మా వ్రతాదిభిః॥ ౩౨॥ కృష్ణాంఘ్రిపద్మమధులిణ్న పునర్విసృష్ట మాయాగుణేషు రమతే వృజినావహేషు। అన్యస్తు కామహత ఆత్మరజః ప్రమార్ష్టుమీహేత కర్మ యత ఏవ రజః పునస్స్యాత్॥ ౩౩॥ ఇత్థం స్వభర్తృగదితం భగవన్మహత్త్వం సంస్మృత్య విస్మితధియో యమకింకరాస్తే। తే చాచ్యుతాశ్రయజ

నైః - అపరిగ్రహైః పరమహంసకులైః రసజ్ఞైః సారాసారవివేకనిపుణైః - అజస్రం జుష్టాత్ తేషాం జ్ఞాపకమాహ - నిరయవర్త్మని స్వధర్మశూన్యే గృహే బద్ధా తృష్ణా యైస్తాన్॥ ౨౮॥ కించ॥ జిహ్వేతి॥ యద్యేషాం జిహ్వేత్యాద్యన్వయః - న కృతం విష్ణుకృత్యం - భగవత్ప్రీతం యైః॥ ౨౯॥ భగవన్తం క్షమాపయతి॥ తదితి॥ నః స్వపురుషైరస్మదీయత్వేన స్థితైః - స్వీయైరేవ పురుషైర్యద్యస్మాత్ - అసత్ అన్యాయ్యం కృతం - తత్తస్మాత్ - స్వయమేవ క్షమ్యతాం సహతాం - స్వానాం స్వీయానాం అవిదుషాం అజ్ఞానాం - అహో - గరీయసి త్వయి - క్షాన్తిరుక్తైవ - మహ ఇతి పాఠే - స్వీయానాం మాహాత్మ్యమవిదుషాం - నః క్షమాం కరోత్విత్యర్థః॥ ౩౦॥ తస్మాదితి॥ తస్మాదిత్యాది శుకోక్తిః - జగతోపి మంగళరూపం॥ ౩౧॥ ఐకాన్తికత్వమేవాహ॥ శృణ్వతామితి॥ వ్రతాదిభిస్తథా న శుద్ధ్యేత్॥ ౩౨॥ ఏతదుపపాదయతి॥ కృష్ణాంఘ్రీతి॥ కృష్ణాంఘ్రిపద్మయోః - మధు లేఢి ఆస్వాదయతీతి తథా - మధులిట్ - తుచ్ఛత్వేన విసృష్టాః యే మాయాగుణాః - విషయాః - తేషు పునర్నరమతే - అన్యస్తు తన్మధ్వాస్వాదరహితః - అత ఏవ కామాభిభూతస్సన్ - ఆత్మనో రజః పాపం - ప్రమార్ష్టుమపి కర్మైవ ప్రాయశ్చిత్తరూపం - ఈహేత - యతః కర్మణః - పునరపి - రజః పాపం స్యాదేవ - కుంజరశౌచవత్ - తస్య శోధకత్వాభావాత్॥ ౩౩॥ ఇత్థమితి॥ నైవ విస్మితధియో బభూవుః - కింతు సత్యముక్తమిత్యేవ మేనిరే - తతః ప్రభృతి శంకమానాః - అస్మానేవైష మహావ్యాపితీశం కాంవహాం

తః-తం ద్రష్టుమపి బిభ్యతి స్మ, యమదూతాః కరుణాం తరేవిస్మితధియోఽజామిళాః తే చ తతః ప్రభృతి బిభ్యతి స్మేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతిహాసమిమం గుహ్యం భగవాన్ కుంభసంభవోఽగస్త్యః-మలయాచలవర్తి తేతసీనో వ్యగ్రః-హరిమర్చయన్-పునః పునర్విశేషాత్ స్మారయన్ తత్ప్రకాశయతి పాఠాః స్మృతిరస్మిన్నిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా - ******************************

శ్లో ॥ చతుర్థాదిభిస్త్రిభిర్దక్షస్యాపజన్మవివక్షయా । ప్రచేతసస్సోదర్ధీసహ స్వవంశస్తావత్ప్రవర్త్యతే ॥ చతుర్థే తు ప్రజాసృష్ట్యై దక్షేణారాధనం హరేః । హంసగుహ్యస్తోత్రేణ చ నిరూప్యతే ॥ ప్రసక్తానుప్రసక్తేన స్వాయంభువమనోర్వయం । నామప్రభావమాకర్ణ్య వంశవ్యాసం బుభుత్సతే ॥ దేవాసురేత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ సామాసికః-సంక్షిప్తః యః-ప్రోక్తః - సృష్టియస్తు ఉధే ॥ ౧ ॥ తస్యైతి ॥ వ్యాసం విస్తారం- తే త్వత్తః-యయా శక్త్యా-యథా యేన ప్రకారేణ సస్సర్జ-తాం శక్తిం తం చ ప్రకారం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి-అనుసర్గమనువృత్తం సర్గం ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ దక్షాదిరూపేణ స సర్జేతి వక్తుం దక్షజన్మప్రకారమాహ ॥ యదేతి ॥ ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాః-యదా సముద్రమధ్యాత్ -ఉన్మగ్నా నిర్గతాః తదా గాం పృథ్వీం- ద్రుమైర్వృతాం దదృశుః-నారదోపదేశేన ప్రాచీనబర్హిషో వృత్త్యా-అరాజకే సతి వృక్షవృద్ధిర్భావాత్ ॥ ౪ ॥ ద్రుమేభ్య ఇతి ॥ తపసా దీపితో మ

నం ప్రతిశంకమానాః ద్రష్టుం చ బిభ్యతి తతః ప్రభృతి స్మ రాజన్ ॥ ౩౪ ॥ ఇతిహాసమిమం గుహ్యం భగవాన్ కుంభసంభవః । కథయామాస మలయ ఆసీనో హరిమర్చయన్ ॥ ౩౫ ॥ ********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః-

రాజా ॥ దేవాసురనృణాం సర్గో నాగానాం మృగపక్షిణామ్ । సామాసికస్త్వయా ప్రోక్తో యస్తు స్వాయంభువాంతరే ॥ ౧ ॥ తస్యైవ వ్యాసమిచ్ఛామి జ్ఞాతుం తే భగవన్ యథా । అనుసర్గం యయా శక్త్యా ససర్జ భగవాన్ పరః ॥ ౨ ॥ శ్రీసూతః ॥ ఇతి సంప్రశ్నమాకర్ణ్య భగవాన్ బాదరాయణిః । ప్రతినంద్య మహాయోగీ జగాద మునిసత్తమాః ॥ ౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ యదా ప్రచేతసః పుత్రా దశ ప్రాచీనబర్హిషః । అంతస్సముద్రాదున్మగ్నా దదృశుర్గాం ద్రుమైర్వృతామ్ ॥ ౪ ॥ ద్రుమేభ్యః క్రుధ్యమానాస్తే తపోదీపితమన్యవః । ముఖతో వాయుమగ్నిం చ ససృజుస్తద్దిధక్షయా ॥ ౫ ॥ తాభ్యాం నిర్దహ్యమానాంస్తానుపలభ్య కురూద్వహ । రాజోవాచ మహాన్ సోమో మన్యుం ప్రశమయన్నివ ॥ ౬ ॥ న ద్రుమేభ్యో మహాభాగా దీనేభ్యో ద్రోగ్ధుమర్హథ । వివర్ధయిషవో యూయం ప్రజానాం పతయః స్మృతాః ॥ ౭ ॥ అహో ప్రజాపతిపతిర్భగవాన్ హరిరవ్యయః । వనస్పతీనోషధీశ్చ ససర్జోర్జమిషం విభుః ॥ ౮ ॥ అన్నం చరాణామచరా హ్యపదః పాదచారిణామ్ । అహస్తా హస్తయుక్తానాం ద్విపదాం చ చతుష్పదః ॥ ౯ ॥ యూయం చ పిత్రాన్వాదిష్టా దేవదేవేన చానఘాః । ప్రజాసర్గాయ హి కథం వృక్షాన్నిర్దగ్ధుమర్హథ ॥ ౧౦ ॥ ఆతిష్ఠత సతాం మార్గం కోపం యచ్ఛత దీపితమ్ । పిత్రా పితామహేనాపి జుష్టం వః ప్రపితామహైః ॥ ౧౧ ॥ తోకానాం పితరౌ బంధూ దృశః పక్ష్మ స్త్రియాః పతిః । పతిః ప్రజానాం భిక్షూణాం గృహ్యజ్ఞానాం బుధస్సుహృత్ ॥ ౧౨ ॥ అంతర్దేహేషు భూతానామాత్మాస్తే హరిరీశ్వరః । సర్వం తద్ధిష్ణ్యమీక్షధ్వమేవం వస్తోషితో హ్యసౌ ॥ ౧౩ ॥ యస్సముత్పతితం దేహ ఆకాశాన్మన్యుముల్బణం । ఆత్మజిజ్ఞాసయా యచ్ఛేత్స గుణానతిరిచ్యతే ॥ ౧౪ ॥ అలం దగ్ధైర్ద్రుమైర్దీనైః ఖిలానాం శివమస్తు వః । వార్క్షీ హ్యేషా వరా

రోహా పత్నీత్వే ప్రతిగృహ్యతామ్ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యామంత్ర్య వరారోహాం కన్యామాప్సరసీం నృప ।

మన్యుర్యేషాం తే- తేషాం ద్రుమాణాం-దగ్ధుమిచ్ఛయా ॥ ౫ ॥ తాభ్యామితి ॥ తాభ్యాం వాయ్వగ్నిభ్యాం - దహ్యమానాన్-తాన్ ద్రుమాన్ వనస్పతీన్ దృష్ట్వా వనస్పతీనాం రాజా సోమ ఉవాచ నవభిః ॥ ౬ ॥ మా ద్రుమేభ్య ఇతి ॥ హే మహాభాగాః విశేషేణ వర్ధయితుమిచ్ఛవః ॥ ౭ ॥ ప్రజాపతీనాం తత్కృత్యభోజ్యదానాం భోజ్యానుచితమిత్యాహ త్రిభిః ॥ అహో ఇతి ॥ ఊర్జం భక్ష్యం-ఇషం చాన్నం ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ఆతిష్ఠతేతి ॥ అతః ఆతిష్ఠత ఆశ్రయత-సతాం మార్గముపశమం పిత్రాదిభిర్జుష్టం ॥ ౧౧ ॥ ప్రజానాం నరపతిరేవ బంధుః-అతస్తజ్జీవికానాశోఽనకర్తవ్య ఇతి దృష్టాంతపంచకేనాహ ॥ తోకానామితి ॥ తోకానాం బాలానాం పితరౌ మాతాపితరౌ- అజ్ఞానాం జ్ఞానదో బుధః పవసుహృత్ భిక్షూణాం బ్రహ్మచార్యాదీనాం-గృహీ గృహస్థాశ్రమే వర్తమానస్సుహృత్ ॥ శ్లో ॥ యథా మాతరమాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి జీవితాః । తథా గృహిణమాశ్రిత్య జీవంతీతర ఆశ్రమా ఇతి స్మృతేః ॥ ౧౨ ॥ ఈశ్వరాధిష్ఠానత్వాత్ భూతద్రోహో న యుక్త ఇత్యాహ ॥ అంతరితి ॥ ధిష్ణ్యమ్మాధిః ॥ ౧౩ ॥ య ఇతి ॥ ఆకాశాత్ దేహే సముత్పతితం ఆకస్మికమిత్యర్థః-ఆత్మవిచారేణ-నియచ్ఛేత్ ॥ ౧౪ ॥ అలమితి ॥ ఖిలానాం శేషాణాం [illegible]

చ-శివమస్తు-వృత్తరత్నగర్భాంతదీయాం కన్యాం దదాతి-వార్క్షీ-వృక్షైః పాలితా॥౧౫॥ఇతీతి॥ ఆమంత్ర్య సాంత్వయిత్వా-
అప్సరసీంఅప్సరసః ప్రమ్లోచాయాః సుతాం॥౧౬॥౧౭॥యథేతి॥ దుహితృవత్సలఇతి తస్యాః కన్యావంశప్రవేశ్యోక్తం-మమమ
త్తః॥౧౮॥మనసేతి॥ ప్రజాపతిర్దక్షః॥౧౯॥తమితి॥ అబృంహితంఅసంవృద్ధం-వింధ్యస్య పాదాః సన్నిహితపర్వతాః॥౨౦॥
౨౧॥అస్తౌషీదితి॥హంసగుహ్యాఖ్యేన స్తోత్రేణ-కస్య దక్షస్య॥౨౨॥నమ ఇతి॥పరాయ సర్వోత్తమాయ- నమో వదేన నమనం
కరోమి-పరత్వే హేతుః-అవితథా అనుభూతిః చిచ్ఛక్తిర్యస్య అతో గుణత్రయాభాసో జీవః - నిమిత్తం మాయా చ తయో
ర్బంధ వినియంతే ఏవమపి గుణేషు తత్త్వబుద్ధిర్యేషాం తైః జీవైః-అదృష్టం ధామ స్వరూపం యస్య తత్ర హేతుః - నవృ
త్తంమానంయస్మాత్ -పాఠాంతరే నిరస్తంమానంఇయత్తావధిర్య యస్మాత్ - తథా హి॥ కథం తస్య సిద్ధిః - తత్రాహ-స్వ
యంభువే స్వప్రకాశాయ॥౨౩॥అదృష్టధామత్వం దర్శయన్నాహ॥ నేతి॥పురుషః సఖా జీవః అస్మిన్ పురే దేహే- వసన్నపి-
అతైవసంవసతః సఖ్యుర్యస్య సఖ్యం-కరణప్రవర్తనప్రకాశకత్వాదికం-నావైతి న జానాతి-తస్మై- కుతః అవ్యక్తదృష్టేః
ప్రపంచదృష్టేః-నహి ద్రష్టా దృశ్యో భవతీతి - ప్రకృమాంతపాఠే వ్యక్తే ప్రపంచ ఏవదృష్టిర్యస్య సః - గుణో విషయః గుణి
నో విషయిణ ఇంద్రియాదేః-సఖ్యం ప్రకాశకత్వం-యథా నావైతి తద్వత్ ॥౨౪॥ ననుగుణో జడత్వాన్న జానాతి - జీవస్తు
చేతనః కిమితి న జానాతీత్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ దేహశ్చ-అసవశ్చ ప్రాణాః-అక్షాః అక్షాణి ఇంద్రియాణి-మనవః అంతఃకర

సోమో రాజా యయౌ దత్వా తే ధర్మేణోపయేమిరే॥ ౧౬॥ తేభ్యస్తస్యామభూద్దక్షః ప్రాచేత
సః కిల।యస్య ప్రజావిసర్గేణ లోకా ఆపూరితాస్త్రయః॥ ౧౭ ॥ యథా ససర్జ భూతాని దక్షో దుహితృవత్స
లః।రేతసా మనసా చైవ తన్మమావహితః శృణు॥ ౧౮॥ మనసైవాసృజత్పూర్వం ప్రజాపతిరిమాః ప్రజాః।
దేవాసురమనుష్యాదీన్నభస్థలజలౌకసః॥౧౯॥తమబృంహితమాలోక్య ప్రజాసర్గం ప్రజాపతిః। వింధ్య
పాదానుపవ్రజ్య సోచరద్దుశ్చరం తపః॥౨౦॥ తత్రాఘమర్షణం నామతీర్థం పాపహరం పరమ్ । ఉప
స్పృశ్యానుసవనం తపసాతోషయద్ధరిమ్॥౨౧॥అస్తౌషీద్ధంసగుహ్యేన భగవంతమధోక్షజమ్। తుభ్యం తద
భిధాస్యామి కస్యాతుష్యద్యతో హరిః॥ ౨౨॥ ....*

దక్షకృతహంసగుహ్యస్తోత్రం

దక్షః॥నమః పరాయావితథానుభూతయే గుణత్రయాభాసనిమిత్తబంధవే।అదృష్టధామ్నే గుణతత్త్వబు
ద్ధిభిర్నివృత్తమానాయ దధే స్వయంభువే॥౨౩॥నయస్య సఖ్యం పురుషో వైతి సఖ్యుస్సఖా వసన్ సంవసతః
పురేస్మిన్।గుణో యథా గుణినో వ్యక్తదృష్టేస్తస్మై మహేశాయ నమస్కరోమి॥౨౪॥దేహో సవో క్షా
*మనవో భూతమాత్రా నాత్మానమన్యం చ విదుః పరం యత్।సర్వం పుమాన్వేద గుణాంశ్చ తద్జ్ఞో న వేద స
ర్వజ్ఞమనంతమీడే॥౨౫॥యదోపరామో మనసో నామరూపరూపస్య దృష్టస్మృతిసంప్రమోషాత్।య ఈ
యతే కేవలయా స్వసంస్థయా హంసాయ తస్మై శుచిసద్మనే నమః॥౨౬॥మనీషిణోంతర్హృది సన్నివేశితం

ణాని-భూతాని చ మాత్రాశ్చ తన్మాత్రాణి-ఆత్మానం స్వస్వరూపం దృశ్యం - అన్యం ఇంద్రియవర్గం-తయోః పరం దేవ
తావర్గం చ-న విదుః పుమాన్ జీవస్తు సర్వమేతత్త్రియం వేద-గుణాంశ్చ తత్తన్మూలభూతాన్ వేద- తద్జ్ఞోపి సన్ - యం స
ర్వజ్ఞం న వేద-తమనంతమీడే స్తౌమి॥౨౫॥అదృష్టధామత్వముక్త్వా స్వప్రకాశత్వమాహ॥యదేతి। యదా మనసః ఉపరా
మః సమాధిః-నతు సుషుప్తౌ విలయః-నతు జాగ్రత్స్వప్నయోరివ విక్షేపః-తదా నామరూపే రూప్యేతే యేన తత్తథా - త
స్య ఉపరమే హేతుః-దృష్టం దర్శనం స్మృతిశ్చ తయోః సంప్రమోషాత్ నాశాత్ - తదా యః కేవలేన స్వరూపజ్ఞానేన ప్రతీ
యతే తస్మై హంసాయ శుద్ధాయ-శుచి శుద్ధం మనః సద్మ ప్రతీతిస్థానం యస్య తస్మై నమః॥౨౬॥ననుఏవంభూతః కేషాం ప్రతీయ

త ఇత్యపేక్షాయామాహ-ద్వాభ్యాం॥మనీషిణ ఇతి॥వివేకినోయం విమృశంతి-వివిచ్య ధ్యాయంతి-అత్రవహ్ని గారవమ్మాగ్నం
సన్నిర్వాణసుఖానుభూతిర్మమప్రసీదతామితిద్వయోరన్వయః-ఏవం విమృశంతీం ప్రతీయత ఇతి భావః-కిమితి విమృశంతి
స్వశక్తిభిర్గూఢం అప్రకాశమానం-కతిభిర్నవభిః-పునశ్చ త్రివృద్భిః-త్రిగుణాభిః-సప్తవింశత్యుపాధిభిర్గూఢం- అష్టావిం
శంవిమృశంతీత్యర్థః- యద్వా నవభిః ప్రకృతిపురుషమహదహంకారపంచతన్మాత్రరూపాభిః ఉపాధిభిః త్రివృద్భిః త్రి
గుణాత్మికాభిశ్చ వికారాత్ షోడశవికారరూపాభిశ్చ- కథంభూతం విమృశంతి మనీషయా అంతర్హృది సన్నివేశితం నిర్మథీ
కృతం-పాంచదశ్యం పంచదశ సామిధేనీమంత్రైః ప్రకాశ్యం- అలౌకికం చ-వహ్నిమివ అలౌకికంఅహంకారాన్వరాత్ అ

త్మనోఽన్యం పరమాత్మానం నిమృశంతీత్యర్థః॥౨౮॥ సఇతి॥ అశేషవిశేషాయస్యాస్తస్యాః మాయాయాః నిషేధేన నిర్వాణసుఖ అనుభూతిర్యస్య-అప్రసక్తనిషేధాసంభవాత్ -ప్రసక్తిమాహ-సఏవసర్వనామా-సఏవవిశ్వరూపఇతి- తద్రూపత్వేఽపివాస్తవత్వాభావాన్నిషేధస్సంభవతీత్యాహ-అనిర్వచనీయాఆత్మనిశక్తిర్మాయాయస్యసః॥౨౯॥నను యది కేవలయాస్వసంస్థయాప్రతీయతే-తర్హిసర్వనామత్వంవిశ్వరూపత్వంచానుపపన్నం-వాగాద్యగోచరత్వాదిత్యాశంక్య సర్వైర్నామభిర్వాచ్యం ప్రత్యక్షాదిదృశ్యంచతస్యస్వరూపంవస్తుతోమాభూత్ తథాపిమాయయాఘటతఇతిశ్లోకత్రయేణోపపాదయన్నమస్కరోతి॥యద్యదితి॥యద్యద్వచసానిరుక్తంఅభిహితం- ధియానిరూపితంవ్యవసితం-అక్షభిర్వాఇంద్రియైర్నిరూపితం-గృహీతం-అత్రైవసభావఅర్థః॥ఉతఅపిమనసానిరూపితం-సంకల్పితం-యస్యఈశ్వరస్యప్రకాశత్వం-తస్యతద్రూపంమాభూత్ -స్వరూపత్వాభావేహేతుః-హియస్మాత్తద్గుణానామేవరూపం- సాత్వంతరేగుణైర్వర్ధితంసతుగుణవ్యతిరిక్తః॥యతోగుణానామపాయవిసర్గాభ్యాం ప్రళయోత్పత్తిభ్యాంలక్ష్యతఇతి-తదధిష్ఠానత్వంవినాతయోరసంభవాత్ -యద్వా-యస్యస్వరూపంమాభూత్ నభవతి-తస్మైనమఇతితృతీయేనాన్వయః॥౩౦॥తదేవంవస్తుతస్తత్స్వరూపత్వాభావమంగీకృత్య-అనిరుక్తాత్మశక్తిరిత్యనేనద్యోతితంమాయయాః సర్వశబ్దవాచ్యత్వేనవిశ్వరూపత్వమాహ॥యస్మిన్నితి॥యస్మిన్నధికరణేయతఃఅపాదానాత్ -యేనకరణేన-యస్యసంబంధినః - యస్మైసంప్రదానాయ-యదీప్సితతమం-యఃకర్తా-కురుతేస్వతంత్రః - కార్యతేచాన్యేనప్రయోజ్యకర్తాతద్బ్రహ్మేతి-ప్రత్యేకంసంబంధః-అత్రచసప్తభిఃయచ్ఛబ్దైఃసప్తవిభక్త్యర్థాదర్శితాః- యథేతిచ క్రియా కారకసంబంధప్రకారవాచినామవ్యయానామ

స్వశక్తిభిర్నవభిశ్చత్రివృద్భిః॥వహ్నింయథాదారుణిపాంచదశ్యంమనీషయానిష్కర్షంతిగూఢం॥
౨౮॥సవైమమాశేషవిశేషమాయానిషేధనిర్వాణసుఖానుభూతిః॥ససర్వనామాసచవిశ్వరూపఃప్రసీద
తామనిరుక్తాత్మశక్తిః॥౨౯॥యద్యన్నిరుక్తంవచసానిరూపితంధియాక్షభిర్వామనసోతయస్య।మాభూత్స్వ
రూపంగుణరూపబృంహితంసవైగుణాపాయవిసర్గలక్షణః॥౩౦॥యస్మిన్యతోయేనచయస్యయస్మై
ద్యోయథాకురుతేకార్యతేచ।పరావరేషాంపరమంప్రాక్ప్రసిద్ధంతద్బ్రహ్మతద్ధేతురనన్యదేకం॥౩౧॥య
చ్ఛక్తయోవదతాంవాదినాంవైవివాదసంవాదభువోభవంతికుర్వంతిచైషాంముహురాత్మమోహంతస్మై
నమోఽనంతగుణాయభూమ్నే॥౩౨॥అస్తీతినాస్తీతిచవస్తునిష్ఠయోరేకస్థయోర్భిన్నవిరుద్ధధర్మయోః॥అవేక్షి
తంకించనయోగసాంఖ్యయోస్సమంపరంహ్యనుకూలంబృహత్తత్॥౩౩॥యోనుగ్రహార్థంభజతాంపాద

ర్థాఃప్రదర్శితాః-కురుతేకార్యతేచేతిస్వార్థపరార్థక్రియాన్వయశ్చసర్వేషాందర్శితః- చశబ్దేనభావకర్మాదివిహితప్రత్యయార్థాఃసంగృహీతాఃతద్బ్రహ్మేతిపరస్తత్రాహ-తద్ధేతుస్తేషాంకారణం- తదుక్తం-సర్వేభ్యఃప్రాక్ప్రసిద్ధం-ననుబ్రహ్మాదయస్తద్ధేతవశ్శ్రూయంతే - అపరేచదృశ్యంతే - తత్కథంబ్రహ్మైవతద్ధేతుస్తత్రాహ- పరేషామపరేషాంచహేతూనాం-పరమంకారణం-ననుసర్వకారణత్వేతస్యకింనామసహకారిభవేత్తదానీమన్యస్యాభావాత్ - సత్యంనిరపేక్షమేవతత్కారణమిత్యాహ-అనన్యత్ విజాతీయశూన్యం-ఏకంసజాతీయశూన్యంచ - తస్మైనమఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౧॥నన్వేవంబ్రహ్మచేద్విశ్వస్యహేతుఃతర్హినకదాచిదనీదృశంజగదితివదంతోమీమాంసకాఃకుతోఽత్రవివదంతే-తతశ్చాన్యేస్వభావవాదినఃకుతస్సంవదంతే- తేచతత్త్వవిద్భిర్బోధితాఅపికుతఃపునఃపునర్ముహ్యంతీత్యాహ॥యదితి॥యస్యబ్రహ్మణఃసంబంధిన్యాఃమాయాయాశ్శక్తయోవివాదస్యసంవాదస్యభువఃస్థానానిభవంతి-తస్మైనమః॥౩౨॥ననుకింతద్బ్రహ్మయస్యశక్తయోవివాదాదిభువోభవంతితత్రాహ॥ అస్తీతి॥ యోగః ఉపాసనాశాస్త్రంతత్రవిరాడ్రూపేణోపాసనాయాం-పాతాళపాదత్వాదికమస్తీత్యుపాస్యత్వేనవిధీయతే-సాంఖ్యంజ్ఞానశాస్త్రం- తత్రహ్యపాణిపాదః- అచక్షురశ్రోత్రమితిచ - పాదాదినాస్తీతినిషిధ్యతేతయోర్యోగసాంఖ్యయోర్యత్సమంభిన్నమనువర్తమానం-అవేక్షితంప్రతీతంతద్బృహత్ బ్రహ్మవివాదేవ్యవివాదాస్పదంబ్రహ్మేత్యర్థః-వివాదంస్ఫుటయతి-భిన్నాఅస్తినాస్తీత్యేవంభూతౌవిరుద్ధౌధర్మౌయయోఃతయోర్భిన్నవిషయత్వేపివిరోధోనస్యాదిత్యేకస్థయోరిత్యుక్తంఏకవిషయయోఃకుతఃవస్తునిష్ఠయోఃపాదాదివిధిప్రతిషేధయోరేకవస్తునిష్ఠత్వాత్ -సమత్వేహేతుః - పరంహ్యనుకూ

తి ప్రతిషేధయోరపి విషయః గతయోః పాదాదివిశేషవిషయత్వాత్ - తర్హి తథా అవిషయస్య సద్భావే కిం ప్రమాణం - తత్రా
హ-అనుకూలమధిష్ఠానం వినా పాదాదికల్పనాయోగాత్ - అవధిం వినా తన్నిషేధాయోగాచ్చ - తదుభయోరుపపాదకత్వే
న సిద్ధమిత్యర్థః-తస్మై నమః ఇతి పూర్వస్యానుషంగః॥౩౨॥ నను దాసీనస్య సమస్య న మయాఽరేకో లాభః తత్రాహ। య ఇతి॥
పాదమూలం భజతాం - అనుగ్రహార్థం ప్రాకృతనామరూపరహితోఽపి జన్మభిరవతారైర్విశుద్ధోర్జితసత్త్వాని రూపాణి క
ర్మభిర్నామాని చ యో భేజే-తథా తతః భగవాననంతైశ్వర్యః స మహ్యం ప్రసీదతు॥౩౩॥ నను త్వాదృశాః సకామాః గణే
శాదీన్ ప్రార్థయంతే - త్వం తు తాన్విహాయ కిమితి భగవంతమేవ ప్రార్థయసే - తత్రాహ ॥ య ఇతి ॥ ప్రాకృతైరర్వా
చీనైః-జ్ఞానపథైరుపాసనామార్గైః-యథాశయం తత్తద్ధ్యానాకారరూపేణ యో దేహగతః అంతర్యామి తత్తద్దేవతాస్వ
రూపేణ వివిధో భాతి-యథా వాయుః పార్థివం గుణం పంకజాదిగంధభేదమాశ్రిత్య-నానాగంధవాన్ విభాతి- రేణోర్గుణం
ధూసరత్వాదికమాశ్రిత్య నానారూపవాన్ ప్రతీయతే-తద్వత్తస్యైవ తత్తద్దేవతాస్వరూపేణ ఫలదాతృత్వాత్ - స ఈశ్వ
ర ఏవ మమ మనోరథం సత్యం కరోతు-కిమంతర్గతైర్దేవతాంతరైరిత్యర్థః-తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ యో యో యాం యాం త
నుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహం ॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్త
స్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హి తానితి ॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజా

మూలం హ్యనామరూపో భగవాననంతః। నామాని రూపాణి చ జన్మకర్మభిర్భేజే స మహ్యం పరమః ప్రసీదతు॥
౩౩॥ యః ప్రాకృతైర్జ్ఞానపథైర్జనానాం యథాశయం దేహగతో విభాతి। యథాఽనిలః పార్థివమాశ్రితో గు
ణం స ఈశ్వరో మే కురుతాన్మనోరథం॥౩౪॥ ఇతి స్తువతస్తస్య తస్మిన్నఘమర్షణే। ప్రాదురాసీత్కురు
శ్రేష్ఠ భగవాన్ భక్తవత్సలః॥౩౫॥ కృతపాదః సుపర్ణాంసే ప్రలంబాష్టమహాభుజః। శంఖచక్రాసిచర్మేషు
ధనుః పాశగదాధరః॥౩౬॥ పీతవాసా ఘనశ్యామః ప్రసన్నవదనేక్షణః। వనమాలానివీతాంగో లసచ్ఛ్రీవ
త్సకౌస్తుభః॥౩౭॥ మహాకిరీటకటకస్ఫురన్మకరకుండలః। కాంచ్యంగులీయవలయనూపురాంగదభూషితః॥
౩౮॥ త్రైలోక్యమోహనం రూపం బిభ్రత్త్రిభువనేశ్వరః। వృతో నారదనందాద్యైః పార్షదైః సురయూ
థపైః। స్తూయమానోఽనుగాయద్భిః సిద్ధగంధర్వచారణైః॥౩౯॥ రూపం తన్మహదాశ్చర్యం విలక్ష్యాగతసాధ్వ
సః। ననామ దండవద్భూమౌ ప్రహృష్టాత్మా ప్రజాపతిః॥౪౦॥ న కించనోదీరయితుమశకత్తీవ్రయా ముదా। ఆ
పూరితమనోద్వారైర్హ్రదిన్య ఇవ నిర్ఝరైః॥౪౧॥ తం తథావనతం భక్తం ప్రజాకామం ప్రజాపతిం। చిత్త
జ్ఞః సర్వభూతానామిదమాహ జనార్దనః॥౪౨॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రాచేతస మహాభాగ సంసిద్ధస్తపసా భవాన్।
యచ్ఛ్రద్ధయా మత్పరయా మయి భావం పరం గతః॥౪౩॥ ప్రీతోఽహం తే ప్రజానాథ యత్తేఽస్యోద్బృంహణం
తపః। మమైష కామో భూతానాం యద్భూయాసుర్విభూతయః॥౪౪॥ బ్రహ్మా భవో భవంతశ్చ మనవో విబు
ధేశ్వరాః। విభూతయో మమ హ్యేతే భూతానాం భూతిహేతవః॥౪౫॥ తపో మే హృదయం బ్రహ్మంస్తనుర్వి

ద్యాహమితి చ॥౩౪॥ ఇతీతి॥ స స్తువతో దక్షస్య భగవాన్ ప్రత్యక్షోఽభూత్॥౩౫॥ తం వర్ణయతి సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ కృతపా
ద ఇతి॥ సుపర్ణస్యాంసే స్కంధే-కృతౌ పాదౌ యేన - ప్రలంబాః అష్టౌ మహాంతో భుజా యస్య - చక్రాద్యష్టాయుధధరః ॥
౩౬॥ పీతవాసా ఇతి॥ ప్రసన్నం వదనం ఈక్షణే చ యస్య-వనమాలయా నివీతం కంఠాదిపాదాంతవ్యాప్తమంగం యస్య - ల
సంతౌ శ్రీవత్సకౌస్తుభౌ యస్య ॥౩౭॥ మహాకిరీటేతి ॥ మహాంతి కిరీటకటకాదీని యస్య-స్ఫురతీ మకరకుండలే యస్య- కాం
చ్యాదిభిర్విభూషితః- వలయమత్ర పాదభూషణం ద్రష్టవ్యం-కటకస్యోక్తత్వాత్ ॥ ౩౮ ॥ త్రైలోక్యేతి ॥ త్రైలోక్య
మోహనం శ్రీపురుషోత్తమాఖ్యం-సురయూథపైర్లోకపాలైః ॥౩౯॥౪౦॥ న కించిదితి॥ ఆపూరితాని మనోద్వారాణీంద్రి
యాణి తైః - యథా హ్రదిన్యో నద్యః నిర్ఝరైరాపూర్యంతే - తథా మహానందాపూర్ణత్వేన అవృత్తికత్వాద్వాగాది
నాం-న కించిద్వక్తుం శక్తోఽభూదిత్యర్థః॥౪౧॥ తమితి॥ యద్యప్యసౌ నావోచత్తథాపి చిత్తజ్ఞ ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ॥ ౪౨ ॥
ప్రాచేతసేతి॥ భావం భక్తియోగం గతః ప్రాప్తః॥౪౩॥ ప్రీత ఇతి॥ యత్ యతః- తే తపః - అస్య విశ్వస్య ఉద్బృంహణం వృ
ద్ధికరం-అతస్తేఽహం ప్రీతః-మత్తపసా లోకసమృద్ధ్యర్థత్వాత్ప్రీతేః కిం కారణం - తత్రాహ ॥ మమేతి ॥ భూతానాం వి
భూతయః సమృద్ధయో భూయాసురితి యత్ -ఏష ఏవ మమ కామః-అతో మత్కామపూరణాదేవాహం ప్రీతోఽస్మీత్యర్థః॥
[illegible] విస్తారప్రయత్నశ్చ [illegible]॥ బ్రహ్మేతి॥ భవంతః ప్రజాపతయః-భూతానాం వృద్ధిహేతవః ॥ ౪౫ ॥ తప ఇతి

శ్వ వృద్ధికరత్వేన త్వత్తపసాహం ప్రీతోఽస్మీత్యుక్తం - తదేవ తపః ప్రభావ ప్రసంగాదన్యాన్యపి లోకవృద్ధికరాణి విద్యాదీ
స్తౌతి ॥ తప ఇతి ॥ తపః - యమనియమాదిసహితసంధ్యావందనమేవ హృదయం - విద్యా షడంగ మంత్రజపధ్యానం - తనోరితి
తనుర్దేహః - క్రియా ధ్యానాదివిషయః - పుంవ్యాపారో భావనాదిశబ్దవాచ్యస్తేన సహిత ధ్యానాదికం - అక్రియత ఇత్యాకృతిః
జాతాః సునిష్పన్నాః క్రతవః అంగాని ॥ శ్రుతిః ॥ శిరో వా ఏతద్యజ్ఞస్య యత్ప్రవర్గ్యః - గ్రీవా ఉపసదః చక్షుషీ వా ఏతే య
జ్ఞస్య యదాజ్యభాగావిత్యాదిశ్రుతేః ॥ ధర్మః క్రత్వాద్యపూర్వం ఆత్మా మనః హృదయాశ్రయత్వాత్ - సురా యజ్ఞభుజ
స్త ఏవ అసవః ప్రాణాః సంతర్పణీయత్వాత్ ॥౪౬॥ తపసః సంతానవృద్ధిహేతుత్వం దర్శయితుం ద్వితీయతృతీయోక్తమితి
హాసమాహ చతుర్భిః అహమితి ॥ అహమేవేతి వస్త్వంతరవ్యావృత్తిః - ఆసమేవేతి క్రియాంతరవ్యావృత్తిః - అంతరం
గ్రాహకం - బహిర్గ్రాహ్యం - సంజ్ఞానమాత్రం చైతన్యమాత్రం - అవ్యక్తం ఇంద్రియవృత్తిభిరనభివ్యక్తం - అత ఏవ
ప్రసుప్తమివ విశ్వతః సర్వత్ర ॥౪౭॥ మయీతి ॥ గుణతో మాయాతః - గుణమయో విగ్రహో బ్రహ్మాండం - తత స్తత్రైవ అ
జః అయోనిజః ॥౪౮॥ స ఇతి ॥ ఖిలమసమర్థమివ ॥౪౯॥ అథేతి ॥ మే మయా తపతపేత్యభిహితస్సన్ యేన తపసా ॥౫౦॥ సంతతి

ద్యా క్రియాకృతిః ॥ అంగాని క్రతవో జాతా ధర్మ ఆత్మాసవస్సురాః ॥ ౪౬ ॥ అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్య
త్కించాంతరం బహిః । సంజ్ఞానమాత్రమవ్యక్తం ప్రసుప్తమివ విశ్వతః ॥౪౭॥ మయ్యనంతగుణేఽనంతే గుణతో
గుణవిగ్రహః । యదాసీత్తత ఏవాద్యస్స్వయంభూస్సమభూదజః ॥౪౮॥ స వై యదా మహాదేవో మమ వీర్యో
పబృంహితః । మేనే ఖిలమివాత్మానముద్యతస్స్వర్గకర్మణి ॥౪౯॥ అథ మేఽభిహితో దేవస్తపోఽతప్యత దారుణం ।
నవ విశ్వసృజో యుష్మాన్ యేనాదావసృజద్విభుః ॥౫౦॥ ఏషా పంచజనస్యాంగ దుహితా వై ప్రజాపతేః ।
అసిక్నీ నామ పత్నీత్వే ప్రజేశ ప్రతిగృహ్యతాం ॥౫౧॥ మిథునవ్యవాయధర్మస్త్వం ప్రజాసర్గమిమం పునః
మిథునవ్యవాయధర్మిణ్యాం భూరిశో భావయిష్యసి ॥౫౨॥ త్వత్తోఽధస్తాత్ప్రజాస్సర్వా మిథునీభూయ మాయ
యా । మదీయయా భవిష్యంతి హరిష్యంతి చ మే బలిం ॥౫౩॥ ఇత్యుక్త్వా మిషతస్తస్య భగవాన్ విశ్వభావనః
స్వప్నోపలబ్ధార్థ ఇవ తత్రైవాంతర్దధే హరిః ॥౫౪॥ *************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ తస్యాం స పాంచజన్యాం వై విష్ణుమాయోపబృంహితః । హర్యశ్వసంజ్ఞానయుతం పుత్రానజ
నయద్విభుః ॥ ౧ ॥ అపృథగ్ధర్మశీలాస్తే సర్వే దాక్షాయణా నృప । పిత్రా ప్రోక్తాః ప్రజాసర్గే ప్రతీచీం ప్రయ
యుర్దిశమ్ ॥౨॥ తత్ర నారాయణసరస్తీర్థం సింధుసముద్రయోః । సంగమో యత్ర సుమహన్మునిసిద్ధనిషేవితం
॥౩॥ తదుపస్పర్శనాదేవ వినిర్ధూతమలాశయాః । ధర్మే పారమహంస్యే చ ప్రోత్పన్నమతయోఽభవన్ ॥౪॥ తేపి
రే తప ఏవోగ్రం పిత్రాదేశేన యంత్రితాః । ప్రజావివృద్ధయే యత్తాన్ దేవర్షిస్తాన్ దదర్శ హ ॥౫॥ ఉవాచ చా
థ హర్యశ్వాః కథం స్రక్ష్యథ వై ప్రజాః । అదృష్ట్వాంతం భువో యూయం బాలిశా బత పాలకాః ॥౬॥ తథైకపు
రుషం రాష్ట్రం బిలం చాదృష్టనిర్గమం । బహురూపాం స్త్రియం చాపి పుమాంసం పుంశ్చలీపతిమ్ ॥౭॥ నదీముభ
యతో వాహాం పంచపంచాద్భుతం గృహం । క్వచిద్ధంసం చిత్రకథం క్షౌరపవ్యం స్వయం భ్రమిం ॥౮॥ కథం

వృద్ధ్యుపాయమాహ ॥ ఏషేతి ॥ అంగ హే దక్ష - పంచజనాఖ్యస్య ప్రజాపతేః ॥౫౧॥ మిథునేతి ॥ మిథునస్య యో వ్యవాయో ర
తిః - స ఏవ ధర్మో యస్య - త్వం తథాభూతాయాం తస్యాం ॥౫౨॥ త్వత్త ఇతి ॥ మాయయా నిమిత్తభూతయా స్త్రియా సహ
మిథునీభూయ భవిష్యంతి పుత్రాదిరూపేణోత్పత్స్యంతే ॥౫౩॥౫౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥
శ్లో ॥ పంచమే నారదేనాథ వాచా మాత్సర్యనాశితాః । సుతా నాకర్ణ్య దక్షోఽముం శశాపేతి నిరూప్యతే ॥౧॥ అపృథగితి ॥ అపృ
థగ్ధర్మశీలాః ఏకాచారస్వభావాః ॥౨॥ తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రతీచ్యాం దిశి - సింధోర్నద్యాః సముద్రస్య చ - యత్ర సంగమః తత్ర నా
రాయణసరో నామ తీర్థం - ప్రయయురిత్యన్వయః - సుమహత్ అతివిస్తీర్ణం ॥౩॥ తదితి ॥ వినిర్ధూతో మలో రాగాదిర్యస్మాత్ -
సః అమలః ఆశయః మనః యేషాం తే ॥౪॥ తేపిర ఇతి ॥ తాన్ శుద్ధసత్త్వానపి పిత్రాదేశజాడ్యేన ప్రజావివృద్ధయే యత్తాన్ ఉద్యు
క్తాన్ - దదర్శ ॥౫॥ అహో మోక్షమార్గాధికారిణస్సంతః ప్రవృత్తినిష్ఠైః కర్మభిర్నశ్యేయురితి కృపయా తాన్ నిగూఢా
ర్థైర్వాక్యైరుపదిశతీత్యాహ చతుర్భిః ॥ ఉవాచేతి ॥ పాలకాస్సంతోఽపి - బాలిశాః అజ్ఞాః - యూయం కథం ప్రజాః స్రక్ష్య
థ బతేతి ఖేదే - పాలకా ఇతి స్వాంతరే - బాలిశత్వే హేతుః ॥౬॥ తథేతి ॥ ఏక ఏవ పురుషో యస్మిన్ రాష్ట్రే తత్ - అదృష్ట్వా

ముషంగః బిలం చేత్యాదిద్వితీయాంతానాం అభిజ్ఞాయ కథం సర్గం కరిష్యథేతి కృతియేనాన్వయః॥౭॥ నదీమితి॥ పంచపంచా
నాం పంచవింశతేః - అద్భుతం గృహం క్షౌరపవ్యం యుక్తైః పవిభిః వజ్రైః స్వనిర్మితం గమివాతితీక్ష్ణం ధ్రువం చేత్యర్థః - స్వయం స్వ
తంత్రం భ్రమిం భ్రమణస్వభావం॥౮॥ కథమితి॥ విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య - స్వపితురాదేశం - ఆత్మనోనురూపం - అవిద్వాంసః
అజానంతః - పూర్వోక్తం చైకపురుషం రాష్ట్రమిత్యాద్యవిజ్ఞాయాహో కథం సర్గం కరిష్యథేత్యన్వయః॥౯॥ తన్నితి॥ వా
చః కూటం పరోక్షవాదేనార్థాంతరమివ ప్రతీయమానం వచనం - ఔత్పత్తికీ సహజా మనీషా విచారశక్తిర్యస్యాస్తయా - ధి
యా స్వయమేవ విమమృశుః విచారితవంతః॥౧౦॥ నారదోక్తదశవాక్యానాం తైర్విమృశ్య - నిర్ణీతానర్థానాహ దశభిః - త
త్ర అదృష్ట్వాంతం భువ ఇత్యత్ర భూశబ్దార్థమాహుః॥ భూరితి॥ క్షేత్రం తచ్చాత్ర జీవసంజ్ఞం లింగశరీరం - యన్నిబంధనమా
త్మనో బంధకారణం - అంతశబ్దార్థమాహ - నిర్వాణం నాశం - అసద్భిః మోక్షానుపయోగిభిః - కర్మభిః కిం భవేత్ - నకిమపి॥
౧౧॥ ఏకపురుషవాక్యస్యార్థమాహ॥ ఏక ఏవేతి॥ తుర్యస్సర్వసాక్షీ - స్వాశ్రయః స్వాధారః - అభవం నిత్యముక్తం - అసద్భిః ఈ
శ్వరే అసమర్పితైః కర్మభిః॥౧౨॥ బిలం చాదృష్టనిర్గమమిత్యస్యార్థమాహ॥ పుమానితి॥ పుమాన్ యద్గత్వా పాతాళబిలం స్వ
ర్గం పాతాళం గత ఇవ - నైవైతి న నివర్తతే - తత్ప్రత్యక్ ధామ జ్యోతీరూపం బ్రహ్మ - అవిదః అవిదుషః - అసద్భిరనీశ్వరస్వర్గా
దిసాధనైః కర్మభిః॥౧౩॥ బహురూపాం స్త్రియమిత్యస్యార్థమాహ॥ నానేతి॥ స్వైరిణీ పుంశ్చలీవ - పి మోహకైః రజఆదిగు
ణైః అన్వితా తన్నిష్ఠాం తస్యాః అవసానం వివేకం - అగతస్యాప్రాప్తస్య అసద్భిః అశాశ్వతైః॥౧౪॥ పుమాంసం పుంశ్చలీప

స్వపితురాదేశమవిద్వాంసో విపశ్చితః|అనురూపమవిజ్ఞాయ హ్యహో సర్గం కరిష్యథ॥౯॥ శ్రీశుకః॥ తం
నిశమ్యాథ హర్యశ్వా ఔత్పత్తికమనీషయా| వాచః కూటం తు దేవర్షేస్స్వయం విమమృశుర్ధియా॥౧౦॥ భూః
క్షేత్రం జీవసంజ్ఞం చ యదనాదినిబంధనం|అదృష్ట్వా తస్య నిర్వాణం కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౧॥ ఏక ఏవే
శ్వరస్తుర్యో భగవాన్ స్వాశ్రయః పరః|తమదృష్ట్వాఽభవం పుంసః కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౨॥ పుమాన్నై
వైతి యద్గత్వా బిలం స్వర్గం గతో యథా|ప్రత్యగ్ధామావిద ఇహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౩॥ నానారూపా
త్మనో బుద్ధిస్స్వైరిణీవ గుణాన్వితా|తన్నిష్ఠామగతస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౪॥ తత్సంగభ్రంశితై
శ్వర్యం సంసరంతం కుభార్యవత్|తద్గతీరబుధస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౫॥ సృష్ట్యప్యయకరీం మా
యాం వేలాకూలాంతవేగితాం|మత్తస్య తామవిజ్ఞస్య కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౬॥ పంచవింశతితత్త్వానాం
పురుషోఽద్భుతదర్పణం|అధ్యాత్మమబుధస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౭॥ ఐశ్వరం శాస్త్రముత్సృజ్య బం
ధమోక్షానుదర్శనం|వివిక్తపదమజ్ఞాయ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౮॥ కాలచక్రం భ్రమి తీక్ష్ణం సర్వం ని
ష్కర్షయజ్జగత్|స్వతంత్రమబుధస్యేహ కిమసత్కర్మభిర్భవేత్॥౧౯॥ శాస్త్రస్య పితురాదేశం యో న

తిమిత్యస్యార్థమాహ॥ తత్సంగేతి॥ తస్యాః సంగేన భ్రంశితమైశ్వర్యం స్వాతంత్ర్యం యస్య - కుత్సితా భార్యా యస్య తద్వత్
తస్యాః గతీః సుఖదుఃఖలక్షణాః - సంసరంతం గచ్ఛంతం జీవమబుధస్యాజానతః - అసద్భిః బుద్ధివివేకాప్రాప్తైః॥౧౫॥ నదీము

భయతో వాహామిత్యస్యార్థమాహ॥ సృష్టీతి॥ సృష్ట్యప్యయౌ కరోతీత్యుభయతః ప్రవాహాదర్శితః - వేలాకూలం ప్రవా
హపతితానాం నిర్గమస్థానం తపోవిద్యాది తస్యాం తేసమీపే - వేగితాం నిర్గమప్రతిబంధాయ - క్రోధాహంకారాదిభిః కృత
వేగాం మత్తస్య తద్వేగేన వివశస్య అత ఏవ తాం తథాభూతాం అవిజ్ఞస్యావిచారయతః - అసద్భిర్మాయికైః - యద్వా - వే
లాకూలం సముద్రవ్యవహారస్థానం తస్య సమీపే సముద్రవృద్ధిహ్రాసాఖ్యం - యథా ఉభయతోంతర్బహిః - కృతవేగా నదీ
భవతి - ఏవం సముద్రతుల్యస్యాత్మనో వ్యవహారస్థానే దేహే జన్మమరణాదిభిః కృతవేగామిత్యర్థః - వేగినీమితిపాఠే వేగవ
తీం॥౧౬॥ పంచపంచేత్యస్యార్థమాహ॥ పంచవింశతీతి॥ పంచవింశతితత్త్వానాం పురుషోంతర్యామీ సన్ - అద్భుతదర్పణం ఆ
శ్చర్యభూత ఆదర్శః ఆశ్రయః - అధ్యాత్మా కార్యకారణసంఘాధిష్ఠాతా - తమబుధస్య అసద్భిః మిథ్యాస్వాతంత్ర్యకృతైః॥
౧౭॥ క్వ దర్శనమిత్యస్యార్థమాహ॥ ఐశ్వరమితి॥ ఐశ్వరం ఈశ్వరప్రతిపాదకం - వివిక్తం పదం చిజ్జడరూపం వస్తు యేనేతి హం
సపదం వ్యాఖ్యాతం - బంధమోక్షావనుదర్శయతీతి తథా అనేన చిత్రా కథాః యస్యేతి చిత్రకథమితిపదం వ్యాఖ్యాతం - తదు
త్సృజ్య అనభ్యస్య అజ్ఞాయ - అసద్భిః బహిర్ముఖైః॥౧౮॥ క్షౌరపవ్యమిత్యస్యార్థమాహ॥ కాలచక్రమితి॥ భ్రమిత్ భ్రమణశీ
లం తీక్ష్ణమితి నిష్కర్షయదితి చ క్షౌరపవ్యపదం వ్యాఖ్యాతం - తదబుధస్య అనిత్యఫలస్యానిత్యత్వబుద్ధ్వా కామ్యకర్మానుష్ఠా
నేనైవ గుణ్యమాహుః కామ్యదసద్భిః॥౧౯॥ స్వపితురాదేశమిత్యస్యార్థమాహ॥ శాస్త్రస్యేతి॥ శాస్త్రస్య స్వపితుర్ద్వితీయ

జన్మహేతోః-తద్ధరూపాయనివృత్తస్యాత్మనోనివర్తకమాదేశంయోనవేద-సకేవలం-గుణవిస్రంభీగుణమయప్రవృత్తి
మార్గవిశ్వాసవాన్ సర్గకర్మఉపక్రమేత్ సృష్ట్యాదౌప్రవర్తేత। శ్లో॥ మోహేశబ్రహ్మబుద్ధీనాంజీవనాయాంతరాత్మ
నామ్। శాస్త్రకాత్ప్రోపదేశానాంజ్ఞానేకిముఃకర్మభిరితి॥ వాచఃకూటసంగ్రహశ్లోకః॥౨౦॥ ఇతీతి॥ ఇతివ్యవసితాః ఏవంనార
దోక్తంనిశ్చితవంతః-ఏకచేతసః-ఏకమత్యాయుక్తాః తంనారదంప్రదక్షిణీకృత్య-అపునరావృత్తిమార్గంప్రయయుః॥౨౧॥
స్వరబ్రహ్మణీతి॥ నిర్భాతఃసాక్షాత్కృతో యోహృషీకేశః - తస్యపదాంబుజేఅఖండితంచిత్తమావేశ్య-అనుచరదన్వచ
రత్॥౨౨॥ నాశమితి॥ నాశమార్గనంస్వధర్మభ్రంశంవా-శీలేనశాలంతేశోభంతఇతితథా తేషాం - కఃకతః-సుప్రజాస్త్వం
సత్పుత్రవత్త్వం-శుచాంశోకానాంస్థానంహి॥౨౩॥ సఇతి॥ అజేనబ్రహ్మణా-సహస్రిణఃసహస్రసంఖ్యాకాన్॥౨౪॥
౨౫॥ తదితి॥ పరమంబ్రహ్మప్రణవం-వక్ష్యమాణంమంత్రంవా॥౨౬॥ అబ్భక్షాఇతి॥ ఇడస్పతిం-వాచాంమంత్రాణాంపతిం
విష్ణుమారాధయామాసుః॥౨౭॥ ఓమితి॥ విశుద్ధసత్త్వాశ్రయాయపరమహంసాయనమోధీమహీతి॥౨౮॥ ఇతీతి॥ ప్రజాస
ర్గేధీర్యేషాంతాన్-వాచఃకూటానిఅదృష్ట్వాంతంభువఇత్యాదీని-పూర్వోక్తానిప్రాహ॥౨౯॥ దాక్షాయణాఇతి। హేదా

వేదనివర్తకం। కథంతదనురూపాయగుణవిస్రంభ్యుపక్రమేత్॥౨౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇతివ్యవసితారాజన్హ
ర్యశ్వాఏకచేతసః। ప్రయయుస్తంపరిక్రమ్యపంథానమనివర్తకం॥౨౧॥ స్వరబ్రహ్మణినిర్భాతహృషీకే
శపదాంబుజే। అఖండంచిత్తమావేశ్యలోకాననుచరన్మునిః॥౨౨॥ నాశంనిశమ్యపుత్రాణాంనారదాచ్ఛీల
శాలినామ్। అన్వతప్యతకశ్శోచన్సుప్రజాస్త్వంశుచాంపదమ్॥౨౩॥ సభూయఃపాంచజన్యాయామజేన
పరిసాంత్వితః। పుత్రానజనయద్దక్షశ్శబలాశ్వాన్సహస్రిణః॥౨౪॥ తేపిపిత్రాసమాదిష్టాఃప్రజాసర్గే
ధృతవ్రతాః। నారాయణసరోజగ్ముర్యత్రసిద్ధాస్స్వపూర్వజాః॥౨౫॥ తదుపస్పర్శనాదేవవినిర్ధూతమలా
శయాః। జపంతోబ్రహ్మపరమంతేపుస్తత్రమహత్తపః॥౨౬॥ అబ్భక్షాఃకతిచిన్మాసాన్కతిచిద్వాయుభో
జనాః। ఆరాధయన్మంత్రమిమమభ్యసంతఇడస్పతిం॥౨౭॥ ఓంనమోనారాయణాయపురుషాయమహా
త్మనే। విశుద్ధసత్త్వధిష్ణ్యాయమహాహంసాయధీమహి॥౨౮॥ ఇతితానపిరాజేంద్రప్రజాసర్గధియోమునిః।
ఉపేత్యనారదఃప్రాహవాచఃకూటానిపూర్వవత్॥౨౯॥ దాక్షాయణాస్సంశృణుతగదతోనిగమంమమ।
అన్విచ్ఛతానుపదవీంభ్రాతౄణాంభ్రాతృవత్సలాః॥ ౩౦ ॥ భ్రాతౄణాంప్రాయణంభ్రాతాయోను
తిష్ఠతిధర్మవిత్। సపుణ్యబంధుఃపురుషోమరుద్భిస్సహమోదతే॥౩౧॥ ఏతావదుక్త్వాప్రయయౌనారదో
మోఘదర్శనః। తేపిచాన్వగమన్మార్గంభ్రాతౄణామేవమారిష॥౩౨॥ సధ్రీచీనంప్రతీచీనంపరస్యాను
పథంగతాః। నాద్యాపితేనివర్తంతేపశ్చిమాయామినీరివ॥ ౩౩ ॥ ఏతస్మిన్కాలఉత్పాతాన్బహూన్ప
శ్యన్ప్రజాపతిః। పూర్వవన్నారదకృతంపుత్రనాశముపాశృణోత్॥౩౪॥ చుక్రోధనారదాయాసౌపుత్ర
శోకవిమూర్ఛితః। దేవర్షిముపలభ్యాహరోషాద్విస్ఫురితాధరః॥౩౫॥ దక్షః। అహోఅసాధోసాధూ
నాంసాధులింగేననస్త్వయా। అసాధ్వకార్యర్భకాణాంభిక్షోర్మార్గఃప్రదర్శితః॥౩౬॥ ఋణైస్త్రిభిరము

క్షాయణాః-సంశృణుతేత్యాదిపునరన్యదపిప్రాహ-నిగమముపదేశంఅన్విచ్ఛతావలోకయత॥ ౩౦॥ భ్రాతౄణామితి॥
ప్రాయణంప్రకృష్టంగమనం-పుణ్యమేవబంధుర్యస్య-మరుద్భిర్భ్రాతృవత్సలైర్దేవైః॥౩౧॥ ఏతావదితి॥ అమోఘందర్శ
నంయస్య-హేమారిష ఆర్య॥౩౨॥ సధ్రీచీనమితి॥ సధ్రీచీనంసమీచీనం-ప్రతీచీనంప్రత్యగ్వృత్తిలభ్యం-అనుపథంఅనుగు
ణం-పంథానం-పశ్చిమాయామినీఃగతాఃరాత్రయఇవ॥ ౩౩॥౩౪॥౩౫॥ పుత్రాణాంపారమహంస్యనిష్ఠాముపశ్రుత్య-ద
క్షోపిపుత్రశోకవిరక్తస్స్యాదితితదనుగ్రహార్థందేవర్షిస్తత్పార్శ్వంగతః-తదాతముపలభ్యదక్షఆహ। అహోఇతి॥ సా
ధోరితలింగంవేషోయస్య-తేనత్వయానోస్మదీయానామర్భకాణాం-అసాధుఅకారికృతంతిదేవాహ-సాధూనాంస్వధ
ర్మేప్రవృత్తానాం-భిక్షోఃయోయోగస్సమార్గఃప్రదర్శితః॥౩౬॥ నముసన్న్యాసినోపిమార్గఃసాధురేవమోక్షహేతుత్వా
త్ సత్యం-ఋణత్రయాపాకరణంవినాతుమహాననర్థఇత్యాహ। ఋణైరితి॥ శ్రు॥ జాయమానోవైబ్రాహ్మణస్త్రిభిర్
ఋణవాజాయతేబ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యఏషవా అనృణోయఃపుత్రీయజ్వాబ్రహ్మ
చారివాసీతిశ్రుతేః॥ ఋణైరముక్తానాం-నమీమాంసితానిఅవిచారితానికర్మాణియైస్తేషాం-తావత్సంభ్యఋణైర్మోక్షో
నాస్తి-తదుత్తరకాలభావిత్వాచ్ఛపుత్రోత్పాదనయజ్ఞానుష్ఠానవేదాధ్యయనైర్దేవపితృఋషిఋణాపాకరణాత్

అతః - హే పాప విషయభోగత్యాగాదిహలోకే శ్రేయసో విఘాతః కృతః - మోక్షానధికారిత్వాచ్చ పరలోకేపి శ్రేయసో విఘాతః కృత ఇత్యర్థః - తథా చ మనుః॥ శ్లో॥ ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్ । అనపాకృత్య మోక్షంతు సేవమానో వ్రజత్యధ ఇతి॥౩౭॥ ఏవమితి॥ బాలానాం మతింపుత్రాదిషు మమతాం - భినత్తీతి తథా - ఏవం నిరనుక్రోశః నిర్ఘృణః హరేః యశో హంతీతి యశోహా నాశకస్సన్ - తత్పార్షదానాం మధ్యే అత్ర ఛందోభంగస్త్వార్షః కథం చరసి॥ ౩౮॥ నిర్లజ్జత్వమేవాహ॥ నన్వితి॥ నను త్వామృతే - భాగవతాః సర్వే భూతానుగ్రహపరవశాః - త్వం తు భూతవిప్రియం కుర్వన్ కథం న లజ్జస ఇతి భావః॥ ౩౯॥ నను వైరాగ్యాదుపశమః ఉపశమాచ్చ భూతస్నేహపాశచ్ఛేదో నూనం సంభవతీతి - న చ విరక్తస్య ఋణత్రయాపాకరణం ఆవశ్యకం॥ శ్రుతి॥ యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్ ।· యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేదిత్యాదిశ్రుతేః॥ అతో వైరాగ్యోపదేశేన తేషాం మయానుగ్రహ ఏవ కృత ఇతి చేత్తత్రాహ॥ నేతి॥ యద్యపిత్వమేవం మన్యసే - తథాపి - మృషా కేవలినా జ్ఞానం వినా అవధూతవేషిణా త్వయా ఇత్థం మతిచాలనే కృతేపి పుంసః విరాగో నైవ స్యాత్ - న చ విరాగం వినోపశమః - న చ తేన వినా స్నేహపాశనికృంతనమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ ఇత్థం విరాగో న స్యాదిత్యత్ర హేతుమాహ॥ నానుభూయేతి॥ నానుభూయ అననుభూయ - విషయాణాం తీక్ష్ణతాం దుఃఖహేతుత్వం - న జానాతి - తస్మాద్విషయానుభవేన తత్తీక్ష్ణత్వజ్ఞా

క్తానామమీమాంసితకర్మణాం। విఘాతశ్శ్రేయసః పాపలోకయోరుభయోః కృతః॥ ౩౭॥ ఏవం త్వం నిరను
క్రోశో బాలానాం మతిభిద్ధరేః। పార్షదమధ్యే చరసి యశోహా నిరపత్రపః॥ ౩౮॥ నను భాగవతా నిత్యం భూ
తానుగ్రహకాతరాః। ఋతే త్వాం సౌహృదఘ్నం వై వైరంకరమవైరిణామ్॥ ౩౯॥ నేత్థం పుంసో విరాగ
స్స్యాత్త్వయా కేవలినా మృషా। మన్యసే యద్యుపశమం స్నేహపాశనికృంతనం ॥౪౦॥ నానుభూయన
జానాతి పుమాన్ విషయతీక్ష్ణతాం। నిర్విద్యతే స్వయం తస్మాన్న తథా భిన్నధీః పరైః॥౪౧॥ యన్నస్త్వం క
ర్మసంధానాం సాధూనాం గృహమేధినాం। కృతవానసి దుర్మర్షం విప్రియం తవ మర్షితం॥౪౨॥ తంతుకృం
తన యన్నస్త్వమభద్రమచరః పునః। తస్మాల్లోకేషు తే మూఢ న భవేద్భ్రమతః పదమ్ ॥ ౪౩ ॥ శ్రీశుకః॥
ప్రతిజగ్రాహ తం బాఢం నారదస్సాధుసత్తమః। ఏతావాన్ సాధువాదో యత్తితిక్షేతేశ్వరస్స్వయం॥౪౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - పంచమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ తతః ప్రాచేతసోఽసిక్న్యామనునీతస్స్వయంభువా। షష్టిం జనయామాస దుహితౄః పితృవ
త్సలాః॥ ౧॥ దశ ధర్మాయ కాయాదాద్ద్విషట్ త్రిణవ చేందవే। భూతాంగిరః కృశాశ్వేభ్యో ద్వే ద్వే తార్క్ష్యా
య చాపరాః॥ ౨॥ నామధేయాన్యమూషాం త్వం సాపత్యానాం చ మే శృణు । యాసాం ప్రసూతిప్రసవై
ర్లోకా ఆపూరితాస్త్రయః॥ ౩॥ భానుర్లంబా కకుజ్జామిర్విశ్వా సాధ్యా మరుత్వతీ। వసుర్ముహూర్తా సం
కల్పా ధర్మపత్న్యస్సుతాన్ శృణు॥ ౪॥ భానోస్తు దేవఋషభ ఇంద్రసేనస్తతో నృప। విద్యోత ఆసీల్లంబా
యాస్తతశ్చ స్తనయిత్నవః॥ ౫॥ కకుభస్సంకటస్తస్య కీకటస్తనయో యతః। భువో దుర్గాణి జామేయా
స్స్వర్గో నందిస్తతోఽభవత్ ॥ ౬॥ విశ్వేదేవాస్తు విశ్వాయా అప్రజాంస్తాన్ప్రచక్షతే । సాధ్యాగణాస్తు సా

నాత్॥ ౪౧॥ అతస్త్వయా అస్మాకం విప్రియమేవ కృతం - తథాపి వయం న కుర్మ ఇత్యాహ॥ యదితి॥ కర్మసంధానాం కర్మమ
ర్యాదానాం కర్తుమంధానామితిపాఠే - విప్రియం కర్తుమజానతామిత్యర్థః - యత్ దుస్సహం తత్ త్వం కృతవానసి - తన్మర్షి
తం సోఢం॥ ౪౨॥ తథాపి గవాభద్రం భవిష్యత్యేవేత్యాహ॥ తంత్వితి॥ హే తంతుకృంతన సంతానచ్ఛేదక - యద్యస్మాదభద్రం
పుత్రాణాం స్థానభ్రంశం - పదం స్థానం న భవేదితి వ్యుచ్ఛలేన శాపః॥ ౪౩॥ ప్రతీతి॥ బాఢం తథేతి స్వీకృతవాన్ - ఈశ్వరో
పి స్వయం ప్రతిశప్తుం సమర్థోపి తితిక్షేత సహేతేతి యత్ ఏతావానేవ॥ ౪౪॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ షష్ఠే దక్షేణ సృష్టాయాం కన్యాషష్ట్యాం ప్రకీర్తితాః। పృథగ్వంశా యతో జాతా విశ్వరూపాదితేస్సుతాత్ ॥ తత ఇతి॥ నా
రదాత్ పుత్రాణాం నాశమాశంకమానో దుహితౄర్జనయామాస॥ ౧॥ దశేతి॥ కాయ కాశ్యపాయ - ద్విషట్ ద్విగుణాః ష
ట్ ద్వాదశ యస్యాః తాం - త్రయోదశేత్యర్థః - ఇందవే సోమాయ త్రిణవ సప్తవింశతిం - తార్క్ష్యాయ నామాంతరం ప్రాప్తా
య కశ్యపాయైవేత్యర్థః - అపరాః శిష్టాశ్చతస్రః॥ ౨॥ నామధేయానీతి॥ సాపత్యానాం అపత్యసహితానాం - మే మత్తః - శృ
ణు - ప్రసూతిః [illegible] ॥ ౩॥ ౪॥ భానోరితి॥ తతో దేవఋషభాత్ ॥ ౫॥ కకుభ ఇతి ॥ యతః కీకటాత్ - భువో

దుర్గాణిదుర్గాభిమానిన్యోదేవతాః-జామేయాః జామ్యాఃపుత్రాః స్వర్గః॥౬॥విశ్వేదేవాఇతి॥తత్సుతః సాధ్యానాంసుతః
అర్థసిద్ధిః॥౭॥౮॥౯॥సంకల్పాయాఇతి॥వసోర్వంశస్యభూయస్త్వాదంతేనిర్దేశః మేమత్తః॥౧౦॥ద్రోణఇతి॥అభిమతిర్నామ
పత్నీ-తస్యాఃహర్షాదయఃపుత్రాః ॥ ౧౧ ॥ ప్రాణస్యేతి॥సహశ్చఆయుశ్చపురోజవశ్చపుత్రాః॥పురఃపురాణి ॥౧౨॥
౧౩॥స్కందఇతి॥స్కందశ్చకృత్తికాసుతః- అగ్నేఃపుత్రఃషాణ్మాతురఇతిఅగ్నిభూరితిచప్రసిద్ధేః-తతఃస్కందాత్ ॥౧౪॥
వస్తోరితి॥ఆకృతేఃపతిఃశిల్పాచార్యః-తతోవిశ్వకర్మణఃచాక్షుషఃమనురాసీత్ ॥౧౫॥విభావసోరితి॥ఉషాభార్యా - అథఅత
పాత్ - పంచయామోదివసోజాతః - అతఏవరాత్రిస్త్రియామాప్రదోషప్రత్యూషయోర్దివసావయవత్వాత్ ॥ ౧౬ ॥
భూతస్యద్వేభార్యేతయోర్వంశమాహద్వాభ్యాం॥సరూపేతి॥మహానిత్యేవమేకాదశరూపస్యరుద్రస్యపార్షదాఃప్రే

ధ్యాయాఅర్థసిద్ధిస్తుతత్సుతః॥ ౭॥మరుత్వాంస్తుజయంతశ్చమరుత్వత్యాంబభూవతుః ।జయంతో వాసుదే
వాంశఉపేంద్రఇతియంవిదుః॥౮॥మౌహూర్తికాదేవగణాముహూర్తాయాంచజజ్ఞిరే।యేవైఫలంప్రయ
చ్ఛంతిభూతానాంస్వస్వకాలజం॥౯॥సంకల్పాయాస్తుసంకల్పఃకామస్సంకల్పజస్స్మృతః। వసవోఽష్టౌవ
సోఃపుత్రాస్తేషాంనామానిమేశృణు ॥ ౧౦ ॥ ద్రోణఃప్రాణోధ్రువోఽర్కోఽగ్నిర్దోషోవస్తుర్విభావ
సుః।ద్రోణస్యాభిమతేఃపత్న్యాహర్షశోకభయాదయః॥౧౧॥ప్రాణస్యోర్జస్వతీభార్యాసహఆయుఃపు
రోజవః।ధ్రువస్యభార్యాధరణీహ్యసూతవివిధాఃపురః॥౧౨॥అర్కస్యవాసనాభార్యాపుత్రాస్తర్షాదయ
స్స్మృతాః।అగ్నేర్భార్యావసోర్ధారాపుత్రాద్రవిణకాదయః ॥౧౩॥ స్కందశ్చకృత్తికాపుత్రోయేవిశా
ఖాదయస్తతః।దోషస్యశర్వరీపుత్రశ్శింశుమారోహరేఃకళా॥౧౪॥వస్తోరాంగిరసఃపుత్రోవిశ్వకర్మాకృ
తేఃపతిః।తతోమనుశ్చాక్షుషోఽభూద్విశ్వేసాధ్యామనోస్సుతాః ॥౧౫॥ విభావసోరసూతోషావ్యుష్టంరో
చిషమాతపం।పంచయామోథభూతానియేనజాగ్రతికర్మసు ॥౧౬॥ సరూపాసూతభూతస్యభార్యారు
ద్రాంశ్చకోటిశః।రైవతోజోభవోభీమోవామఉగ్రోవృషాకపిః ॥ ౧౭ ॥ అజైకపాదహిర్బుధ్న్యోబ
హురూపోమహానితి।రుద్రపార్షదాశ్చాన్యేఘోరాఃప్రేతవినాయకాః॥౧౮॥ప్రజాపతేరంగిరసస్స్వ
ధాపత్నీపితౄనథ।అథర్వాంగిరసంవేదంపుత్రత్వేచాకరోత్సతీ॥౧౯॥కృశాశ్వోర్చిషిభార్యాయాంధూ
మ్రకేశమజీజనత్।ధిషణాయాంవేదశిరోదేవలంవయునంమనుమ్ ॥ ౨౦॥ తార్క్ష్యస్యవినతాకద్రూఃప
తంగీయామినీతిచ।పతంగ్యసూతపతగాన్యామినీశలభానథ ॥౨౧॥వినతాసూతగరుడంసాక్షాద్యజ్ఞేశ
వాహనం।సూర్యసూతమనూరుంచకద్రూర్నాగాననేకశః ॥ ౨౨ ॥ కృత్తికాదీనినక్షత్రాణీందోఃప
త్న్యస్తుభారత।దక్షశాపాత్సోనపత్యస్తాసుయక్ష్మగ్రహార్దితః॥౨౩॥ పునఃప్రసాద్యతంసోమఃకళాలే
భేక్షయార్దితాః॥శృణునామానిమాతౄణాంలోకానాంశంకరాణిచ।౨౪।అథకశ్యపపత్నీనాం యత్ప్ర
సూతమిదంజగత్ ।అదితిర్దితిర్దనుఃకాష్ఠాఅరిష్టాసురసాఇలా॥౨౫॥మునిఃక్రోధవశాతామ్రాసురభిస్సరమా
తిమిః॥౨౬॥తిమేర్యాదోగణాఆసన్శ్వాపదాస్సరమాసుతాః।సురభేర్మహిషాగావోయేచాన్యేద్విశఫా
నృప॥౨౭॥తామ్రాయాశ్శ్యేనగృధ్రాద్యామునేరప్సరసాంగణాః।దందశూకాదయస్సర్పారాజన్క్రోధ
వశాత్మజాః॥౨౮॥ఇలాయాభూరుహాస్సర్వేయాతుధానాశ్చసౌరసాః।అరిష్టాయాంచగంధర్వాఃకాష్ఠా
యాంద్విశఫేతరాః।సుతాదనోరేకషష్టిస్తేషాంప్రాధానికాన్శృణు ॥౨౯॥ ద్విమూర్ధాశంబరోరిష్టోహ
యగ్రీవోవిభావసుః।అయోముఖశ్శంకుశిరాస్స్వర్భానుఃకపిలోరుణః॥ ౩౦ ॥ పులోమావృషపర్వాచ

తాదయః-అత్ర రేఫషకారయోర్విశ్లేషఆర్షః-అన్యేఅన్యస్యాంజాతాః॥౧౭॥౧౮॥ అంగిరసఃస్వధాసతీచేతిద్వేభార్యే-
తయోర్వంశమాహ॥ప్రజాపతేరితి॥స్వధానామపత్నీపితౄన్పుత్రత్వేఅకరోత్ -అథ-సతీఅథర్వాంగిరసంనామవేదం
పుత్రత్వే-అకరోత్ ॥౧౯॥కృశాశ్వస్యార్చిర్ధిషణేతిద్వేభార్యేతయోర్వంశమాహ-కృశాశ్వఇతి॥౨౦ ॥౨౧॥వినతేతి॥విన
తాఅనూరుంఅరుణం॥౨౨॥కృత్తికాదీనీతి॥రోహిణ్యామేవప్రేమాతిశయేన-అన్యాసాముపేక్షణాత్ - కుపితస్యదక్షస్య
శాపాత్ -యక్ష్మగ్రహార్దితః-క్షయరోగపీడితస్సన్-తాస్వనపత్యోభూత్ ॥౨౩॥పునరితి॥తందక్షంప్రసాద్య-కేవలంకళా
ఏవలేభే-నత్వపత్యాని-కథంభూతాఃక్షయేకృష్ణపక్షేఅర్దితాఃఖండితాఃసతీరితిపాఠాంతరే-క్షయేసతిపునరేధితాఏ
వవర్ధితాస్సతీః॥౨౪॥౨౫॥అల్పత్వేనసుగమత్వాద్యథాయథంవ్యుత్క్రమేణతాసాంవంశమాహ॥ఇలాయాఇతి ॥ సౌర

ఫాః సురసాయాః పుత్రాః అరిష్టాయామితి - ప్రాణినః కాన్ ముఖ్యాన్ సప్తదశ శృణు॥౨౯॥౩౩॥ ఉపదానవీమితి॥ వైశ్వానరో దనోః పుత్రః తస్య సుతేః కః ప్రజాపతిః కశ్యపః ఉపయేమే - దానవీపరిణయనే హేతుః - బ్రహ్మణా చోదిత ఇతి ॥౩౪॥ పౌలోమా ఇతి॥ తయోః షష్టిసహస్రాణి వాతకవచాః పుత్రాః జాతాః॥ తాంశ్చ స్వర్గంగతస్సన్ - తే పితామహః అర్జునో జఘాన॥౩౫॥ విప్రచిత్తిరితి॥ రాహుర్జ్యేష్ఠః యస్య॥౩౬॥ ౩౯॥ సైవేతి॥ భువి వర్తమానాః తతః వివస్వతః॥౪౦॥ అర్యమ్ణ ఇతి॥ కృషం తి జానంతి - సర్వేషాం పుణ్యాపుణ్యఫలానీతి - చర్షణయః కృతాకృతజ్ఞానవంతః - అత్ర॥ సూ॥ కృషేరాదేశ్చ ఖ ఇత్యౌణాదికసూత్రేణ - నిష్పత్తిః - ఆదేశ్చ కారశ్చ అత్రపుత్రాః ఇత్యస్య - కృతాః ఇతి పాఠాంతరే - బ్రహ్మణైవ కృతాః కృతజ్ఞానవంతః కృతా ఇతి జ్ఞేయం - ఏతేన ఉత్తరార్ధస్థ చకారస్య సామరస్యం చ సంఘటతే - యత్ర యేషు ఆత్మానుసంధానవిశేషేణ మానుషీ జాతిశ్చోపకల్పితా॥ తథా చ శ్రుతిః॥ శ్రు॥ పురుషత్వే వావిస్తరామాత్మేతి॥౪౧॥ పూషేతి॥ కుపితం హరమితి శేషః - వివృత

హ్యైకచక్రోఽసుతాపనః॥ ధూమ్రకేశో విరూపాక్షో విప్రచిత్తిశ్చ దుర్జయః॥౩౧॥ స్వర్భానోస్సుప్రభాం క
న్యామువాహ నముచిః కిల। వృషపర్వణస్తు శర్మిష్ఠాం యయాతిర్నాహుషో బలీ॥౩౨॥ వైశ్వానరసుతా
యాశ్చ చతస్రశ్చారుదర్శనాః। ఉపదానవీ హయశిరాః పులోమా కాలకా తథా॥౩౩॥ ఉపదానవీం హిరణ్యా
క్షః క్రతుర్హయశిరాం నృప। పులోమాం కాలకాం చైవ వైశ్వానరసుతే తు కః॥ ఉపయేమేఽథ భగవాన్ కా
శ్యపో బ్రహ్మచోదితః॥౩౪॥ పౌలోమాః కాలకేయాశ్చ దానవా యుద్ధశాలినః। తయోష్షష్టిసహస్రాణి య
జ్ఞఘ్నాంస్తే పితుః పితా॥ జఘాన స్వర్గతో రాజన్నేక ఇంద్రప్రియంకరః॥౩౫॥ విప్రచిత్తిస్సింహికాయాం శ
తం చైకమజీజనత్। రాహుజ్యేష్ఠం కేతుశతం గ్రహత్వం య ఉపాగతాః॥౩౬॥ అథాతశ్శ్రూయతాం వం
శో హ్యదితేరానుపూర్వశః। యత్ర నారాయణో దేవస్స్వాంశేనావతరద్విభుః॥౩౭॥ వివస్వానర్యమా
పూషా త్వష్టాథ సవితా భగః। ధాతా విధాతా వరుణో మిత్రశ్శక్ర ఉరుక్రమః॥౩౮॥ వివస్వతశ్శ్రాద్ధదేవం
సంజ్ఞాసూయత వై మనుం। మిథునం చ మహాభాగా యమం దేవం యమీం తథా ॥౩౯॥ సైవ భూత్వాథ బడ
బా నాసత్యౌ సుషువే భువి। ఛాయా శనైశ్చరం లేభే సావర్ణించ మనుం తతః। కన్యాం చ తపతీం యా వై వవ్రే
సంవరణం పతిమ్ ॥౪౦॥ అర్యమ్ణో మాతృకా పత్నీ తయోశ్చర్షణయస్సుతాః। యత్ర వై మానుషీ జాతిర్బ్ర
హ్మణా చోపకల్పితాః॥౪౧॥ పూషానపత్యః పిష్టాదో భగ్నదంతోఽభవత్పురా। యోఽసౌ దక్షాయ కుపితం జహా
స వివృతద్విజః॥౪౨॥ త్వష్టుర్దైత్యాత్మజా భార్యా రచనా నామ కన్యకా। సన్నివేశస్తయోర్జజ్ఞే విశ్వరూ
పశ్చ వీర్యవాన్॥౪౩॥ తం వవ్రిరే సురగణాస్స్వస్రీయం ద్విషతామపి। విమతేన పరిత్యక్తా గురుణాంగిరసే
న యత్ ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - షష్ఠోధ్యాయః ************************
రాజా॥ కస్య హేతోః పరిత్యక్తా ఆచార్యేణాత్మనస్సురాః। ఏతదాచక్ష్వ భగవన్ శిష్యాణామక్రమం గురౌ॥
౧॥ శ్రీశుకః॥ ఇంద్రస్త్రిభువనైశ్వర్యమదోల్లంఘితసత్పథః। మరుద్భిర్వసుభీ రుద్రైరాదిత్యైరృభిభి
ర్నృప॥౨॥ విశ్వేదేవైశ్చ సాధ్యైశ్చ నాసత్యాభ్యాం పరిశ్రితః। సిద్ధచారణగంధర్వైర్మునిభిర్బ్రహ్మ
వాదిభిః॥౩॥ విద్యాధరాప్సరోభిశ్చ కిన్నరైః పతగోరగైః। నిషేవ్యమాణో భగవాన్ స్తూయమానశ్చ భా
రత ॥౪॥ ఉపగీయమానో లలితమాస్థానాధ్యాసనాశ్రితః। పాండరేణాతపత్రేణ చంద్రమండలచారు
ణా॥౫॥ యుక్తశ్చాన్యైః పారమేష్ఠ్యైశ్చామరవ్యజనాదిభిః। విరాజమానః పౌలోమ్యా సహార్ధాసనయా

ద్విజః ప్రకటితదంతస్సన్॥౪౨॥౪౩॥ తమితి॥ యత్ యదా విమతేన అవజ్ఞాతేన - గురుణా బృహస్పతినా - పరిత్యక్తాః - తదా ద్విషతాం శత్రూణాం భాగినేయమపి - విశ్వరూపం - పౌరోహిత్యే వృతవంతః॥౪౪॥ ************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ సప్తమే విశ్వరూపోఽసౌ పౌరోహిత్యే వృతస్సురైః॥ గురుణా సంపరిత్యక్తైః పౌరోహిత్యమథాకరోత్ ॥ కస్యేతి॥ కస్య హేతోః - కస్మాద్ధేతోః - ఆత్మనశ్శిష్యాః సురాః - పరిత్యక్తాః - అక్రమమపరాధం॥౧॥ స ఇంద్రో యదా సంప్రాప్తం వాచస్పతిం నాభ్యనందత్ - తదా - స ఆంగిరసః తతో నిర్గత్య తూష్ణీం స్వగృహమాయయావిత్యన్వయః - అనాదరహేతుం మదం చ దర్శయితుం తం విశినష్టి॥ ఇంద్ర ఇతి॥ త్రిభువనైశ్వర్యమదేనోల్లంఘితః సతాం పంథాః యేన సః॥౨॥ విశ్వేదేవైరితి॥ పరిశ్రితః పరివృతః॥౩॥౪॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ ఆస్థానం సభా తస్మిన్ అధ్యాసనం సింహాసనం - తదాశ్రితః - అత్ర ప్రకమపాదేవ

జ్ఞాధిక్యమాహ్ణ ॥౫॥ య ఉక్త ఇతి ॥ పారమేష్ఠ్యైః మహారాజచిహ్నైః - ఆసనస్యార్ధస్థితయా పౌలోమ్యా సహ - విరాజమాన
స్సన్ ॥౬॥ స ఇతి ॥ ప్రత్యుత్థానాదినా నాభ్యనందత నాదృతవాన్ ॥౭॥ వాచస్పతిమితి ॥ న చోచ్చచాల ఆసనపదస్థితో న కించిచ్చ
లితవాన్ ॥౮॥ తత ఇతి ॥ శ్రీమదేన యా విక్రియా తాం విద్వాన్ జానన్ ॥౯॥ తర్హీతి ॥ ప్రతిబుధ్య అనుస్మృత్య ॥౧౦॥ అహో ఇ
తి ॥ మమ కృతం కర్మ అహో అసాధు - యద్యస్మాత్ - దభ్రబుద్ధినా అల్పమతినా - మయా - కాత్కృతః తిరస్కృతః ॥౧౧॥ క
ఇతి ॥ విబుధానాం సాత్త్వికానాం దేవానాం ఈశ్వరోప్యహం ॥౧౨॥ నను సింహాసనస్థో రాజా ప్రత్యుత్థానం న కుర్యాదితి వృద్ధా
వదంతీతి తత్రాహ ద్వాభ్యాం ॥ య ఇతి ॥ ధిషణమాసనం ॥౧౩॥ తేషామితి ॥ కుపథం దిశంతీతి కుపథదేష్టారస్తేషాం - వచః - అశ్మమ
యః ప్లవో యేషాం తే యథా మజ్జంతి ప్లవమనుమజ్జంతి తద్వత్ ॥౧౪॥ అథేతి ॥ అగాధా గంభీరా ధిషణా యస్య తం నిశఠః శా
ఠ్యహీనస్సన్ ॥౧౫॥ ఏవమితి ॥ అధికయా ఆత్మమాయయా ॥౧౬॥ గురోరితి ॥ గురోః సంజ్ఞాం సమ్యక్ జ్ఞానోపాయం పరీక్షమా

భృశం ॥౬॥ స యదా పరమాచార్యం దేవానామాత్మనశ్చ హ । నాభ్యనందత సంప్రాప్తం ప్రత్యుత్థానాస
నాదిభిః ॥౭॥ వాచస్పతిం మునివరం సురాసురనమస్కృతం । నోచ్చచాలాసనాదింద్రః పశ్యన్నపి సభాగత
మ్ ॥౮॥ తతో నిర్గత్య సహసా కవిరాంగిరసః ప్రభుః । ఆయయౌ స్వగృహం తూష్ణీం విద్వాన్ శ్రీమదవిక్రియా
మ్ ॥౯॥ తర్హ్యేవ ప్రతిబుధ్యేంద్రో గురుహేళనమాత్మనః । గర్హయామాస సదసి స్వయమాత్మానమాత్మనా ॥
౧౦॥ అహో బత మయాసాధు కృతం వై దభ్రబుద్ధినా । యన్మయైశ్వర్యమత్తేన గురుస్సదసి కాత్కృతః ॥
౧౧॥ కో గృధ్యేత్పండితో లక్ష్మీం త్రివిష్టపపతేరపి । యయాహమాసురం భావం నీతోఽద్య విబుధేశ్వరః ॥ ౧౨॥
యే పారమేష్ఠ్యం ధిషణమధితిష్ఠన్న కంచన । ప్రత్యుత్తిష్ఠేదితి బ్రూయుర్ధర్మం తే న విదుః పరం ॥౧౩॥ తేషాం కు
పథదేష్టౄణాం పతతాం తమసి హ్యధః । యే శ్రద్దధ్యుర్వచస్తే వై మజ్జంత్యశ్మప్లవా ఇవ ॥ ౧౪ ॥ అథా
హమమరాచార్యమగాధధిషణం ద్విజం । ప్రసాదయిష్యే నిశఠః శీర్ష్ణా తచ్చరణం స్పృశన్ ॥౧౫॥ ఏవం చిం
తయతస్తస్య మఘోనో భగవాన్ గృహాత్ । బృహస్పతిర్గతోఽదృష్టాం గతిమధ్యాత్మమాయయా ॥౧౬॥
గురోర్నాధిగతస్సంజ్ఞాం పరీక్ష్య భగవాన్ స్వరాట్ । ధ్యాయన్ ధియా శుచాయుక్తః శర్మ నాలభతాత్మనః ॥
౧౭॥ తచ్ఛ్రుత్వైవాసురాస్సర్వే హ్యాశ్రిత్యౌశనసం మతం । దేవాన్ ప్రత్యుద్యమం చక్రుర్దుర్మదా ఆతతాయి
నః ॥౧౮॥ తైర్విసృష్టేషుభిస్తీక్ష్ణైర్నిర్భిన్నాంగోరుబాహవః । బ్రహ్మాణం శరణం జగ్ముస్సహేంద్రా నతకం
ధరాః ॥౧౯॥ తాంస్తథాభ్యర్దితాన్ వీక్ష్య భగవానాత్మభూరజః । కృపయా పరయా దేవ ఉవాచ పరిసాం
త్వయన్ ॥౨౦॥ బ్రహ్మా ॥ అహో బత సురశ్రేష్ఠా హ్యభద్రం వః కృతం మహత్ । బ్రహ్మిష్ఠం బ్రాహ్మణం
దాంతమైశ్వర్యాన్నాభ్యనందత ॥౨౧॥ తస్యాయమనయస్యాసీత్పరేభ్యో వః పరాభవః । ప్రక్షీణేభ్యస్స్వ
వైరిభ్యస్సమృద్ధానాం చ యత్సురాః ॥౨౨॥ మఘవన్ ద్విషతః పశ్య ప్రక్షీణాన్ గుర్వతిక్రమాత్ । సంప్రత్యు
పచితాన్ భూయః కావ్యమారాధ్య భక్తితః ॥౨౩॥ ఆదదీరన్నిలయనం మమాపి భృగుదేవతాః । అధునా దై
త్యదైతేయాః కిముత త్రిదశేశ్వరాః ॥౨౪॥ త్రివిష్టపం కిం గణయంత్యభేద్యమంత్రా భృగూణామనుశిక్షితా
ర్థాః । న విప్రగోవిందగవీశ్వరాణాం భవంత్యభద్రాణి నరేశ్వరాణాం ॥౨౫॥ తద్విశ్వరూపం భజతాశు వి
ప్రం తపస్వినం త్వాష్ట్రమథాత్మవంతం । సభాజితోఽర్థాన్ స విధాస్యతే వో యది క్షమిష్యధ్వముతాస్య క
ర్మ ॥౨౬॥ త ఏవముదితా రాజన్ బ్రహ్మణా విగతజ్వరాః । ఋషిం త్వాష్ట్రముపవ్రజ్య పరిష్వజ్యేదమ

ణోపి నాధిగతః అప్రాప్తస్సన్ ॥౧౭॥ తదితి ॥ ఆతతాయినః ఉద్యతాస్త్రాః ॥౧౮॥ తైరితి ॥ నిర్భిన్నాన్యంగాని ఉత్తమాంగాని
ఊరవో బాహవశ్చ యేషాం తే ॥౧౯॥ ॥౨౦॥ అహో ఇతి ॥ వో యుష్మాభిః కృతం కార్యం మహదభద్రం ఇతి దాహ - బ్రహ్మిష్ఠమి
తి - నాభ్యనందత నాభినందితవంతః ॥౨౧॥ తస్యేతి ॥ పరేభ్యః శత్రుభ్యః వః పరాభవ ఇతి యత్ - అయం తస్య అనయస్య అన్యా
యస్య సంబంధీ ఫలరూపః ఆసీత్ ఉక్తంచ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం కులసంపన్నం భక్తం విష్ణోర్మహాత్మనః । ఆయాంతం వీక్ష్య యో నోత్తిష్ఠే
త్స దుఃఖైః పరిభూయత ఇతి స్వయమేవ వైరిణో హంతారో యేషాం తేభ్యః ॥ ౨౨॥ గురుతిరస్కారస్య ... కోపచ
యోపచయ కారణమిత్యసురదృష్టాంతేనాహ ॥ మఘవన్నితి ॥ ద్విషతః శత్రూన్ - కావ్యం భార్గవం గురుమేవ ఆరాధ్య ఉపచి
తాన్ ॥౨౩॥ ఉపచితత్వమేవాహ ॥ ఆదదీరన్నితి - ఆదదీరన్ గృహ్ణీయుః ॥౨౪॥ త్రివిష్టపమితి ॥ అభేద్యో మంత్రో యేషాం - అనుశి
క్షితార్థాః శిష్యాః - యతః - విప్రాః - గోవిందో గావశ్చ ఈశ్వరాః - అనుగ్రాహకా యేషాం తేషాం అభద్రాణి న భవంతి -

గ్యేషాంతుభవంతీత్యర్థః॥౨౫॥తదితి॥తత్తస్మాత్ అథఅనంతర మేవ-భజత-అస్యాశ్రమ-అసురవధు పాతం॥౨౬॥౨౭॥ ఇతి ఃనాంపిత్రూణాంచప్రశంసార్థమాహద్వాభ్యాం॥ఆచార్యఇతి॥ఆచార్యః-ఉపనీయ వేదాధ్యాపకః-బ్రహ్మణో వేదస్య మూర్తిః॥౩౦॥దయాయాఇతి॥ధర్మస్యాత్మా మూర్తిరతిథిరితి-స్వయంసాక్షాత్ -ఆత్మనఃశ్రీవిష్ణోః-యద్వా-ఆత్మనఃస్వస్య-సర్వభూతేషుఆత్మదృష్టిఃకర్తవ్యేత్యర్థః॥౩౧॥తస్మాదితి॥పరేభ్యఃపరాభవఏవార్తిః-తాం॥౩౨॥సందేశమాహుః వృణీమహఇతి॥౩౩॥నను ఉపాధ్యాయత్వేకనిష్ఠస్యమమాభివందనంకథంకరిష్యథ-తచ్చగర్హితంతత్రాహుః॥ నేతి॥ అర్థేషుప్రయోజననిమిత్తం-యవిష్ఠాంఘ్ర్యభివాదనంననిందితం-కించ-ఛందోభ్యఃమంత్రేభ్యఅన్యత్రవయః-జ్యేష్ఠస్యకారణం-నతుమంత్రేషు-అతోస్మభ్యంమంత్రదాతృత్వేన- త్వమేవజ్యేష్ఠోభవిష్యసి - యద్వా-ఛందోభ్యోన్యత్ర వేదాన్విహాయ-వయఏవజ్యేష్ఠస్యకారణంనభవతి-కింతు వేదాఏవముఖ్యకారణం-తత్సామ్యేతువయః-అతో వేదజ్ఞత్వాత్త్వమేవ జ్యేష్ఠఇత్యర్థః॥౩౪॥౩౫॥నిందితమపీదంయుష్మద్యాచ్ఞాభంగభయేనకరిష్యామీత్యాహసార్ధేన॥విగర్హితమితి॥విగర్హి

బ్రువన్॥౨౬॥దేవాః॥వయంతేతిథయఃప్రాప్తాఆశ్రమంభద్రమస్తుతే।కామస్సంపాద్యతాంతాతపితౄణాంసమయోచితః ॥ ౨౭ ॥ పుత్రాణాంచపరోధర్మఃపితృశుశ్రూషణంసతామ్। అపిపుత్రవతాంబ్రహ్మన్కిముతబ్రహ్మచారిణామ్॥౨౮॥ఆచార్యోబ్రహ్మణోమూర్తిఃపితామూర్తిఃప్రజాపతేః।భ్రాతామరుత్పతేర్మూర్తిర్మాతాసాక్షాత్క్షితేస్తనుః॥౩౦॥దయాయాభగినీమూర్తిర్ధర్మస్యాత్మాతిథిస్స్వయం।అగ్నేరభ్యాగతోమూర్తిస్సర్వభూతానిచాత్మనః॥౩౧॥ తస్మాత్పితౄణామార్తానామార్తింపరపరాభవమ్।తపసాపనయంస్తాతసందేశంకర్తుమర్హసి॥౩౨॥వృణీమహేత్వోపాధ్యాయంబ్రహ్మిష్ఠంబ్రాహ్మణంగురుమ్।యథాంజసావిజేష్యామస్సపత్నాంస్తవతేజసా ॥ ౩౩ ॥ నగర్హయంతిహ్యర్థేషుయవిష్ఠాంఘ్ర్యభివందనమ్।ఛందోభ్యోన్యత్రనబ్రహ్మన్వయోజ్యేష్ఠస్యకారణమ్॥౩౪॥శ్రీశుకః॥ఇత్యర్థితస్సురగణైఃపౌరోహిత్యేమహాతపాః।సవిశ్వరూపస్తానాహప్రహసన్ శ్లక్ష్ణయాగిరా॥ ౩౫॥విశ్వరూపః॥విగర్హితంధర్మశీలైర్బ్రహ్మవర్చఉపవ్యయమ్।కథంనుమద్విధోనాథాలోకేశైరభియాచితః ॥ ప్రత్యాఖ్యాస్యతితచ్ఛిష్యస్సఏవస్వార్థఉచ్యతే॥౩౬॥ అకించనానాంహిధనంశిలోంఛనం తేనేహనిర్వర్తితసాధుసత్క్రియః।కథంవిగర్హ్యంనుకరోమ్యధీశ్వరాఃపౌరోధసంహృష్యతియేనదుర్మతిః॥౩౭॥తథాపినప్రతిబ్రూయాంగురుభిఃప్రార్థితంకియత్ ।భవతాంప్రార్థితంసర్వంప్రాణైరర్థైశ్చసాధయే॥ ౩౮॥శ్రీశుకః॥తేభ్యఏవంప్రతిశ్రుత్యవిశ్వరూపోమహాతపాః।పౌరోహిత్యంవృతంచక్రేపరమేణసమాధినా॥౩౯॥సురద్విషాంశ్రియంగుప్తామౌశనస్యాపివిద్యయా।ఆచ్ఛిద్యాదాన్మహేంద్రాయవైష్ణవ్యావిద్యయావిభుః॥౪౦॥యయాగుప్తస్సహస్రాక్షోజిగ్యేసురచమూర్విభుః। తాంప్రాహసమహేంద్రాయవిశ్వరూపఉదారధీః॥౪౧॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-సప్తమోధ్యాయః ******************

రాజా॥యేనగుప్తస్సహస్రాక్షస్సవాహాన్రిపుసైనికాన్। క్రీడన్నివవినిర్జిత్యత్రిలోక్యాబుభుజేశ్రియమ్॥౧॥భగవంస్తన్మమాచక్ష్వవర్మనారాయణాత్మకం। యథాతతాయినశ్శత్రూన్యేనగుప్తోజయన్మృధే॥

తం-పౌరోహిత్యం-ధర్మశీలైః-అధర్మహేతుత్వాత్ - కించ-బ్రహ్మవర్చఉపవ్యయంపూర్వసిద్ధస్యబ్రహ్మవర్చసఃవ్యయకారణం-ప్రత్యాఖ్యాతుంచమాదృశోనార్హతీత్యాహ॥కథంన్వితి॥ తేషాంశిష్యఃశిక్షణార్హః-సఏవప్రత్యాఖ్యానాభావఏవశిష్యస్యస్వార్థఉచ్యతే॥౩౬॥ననుపౌరోహిత్యేనధనలాభాద్ధర్మఃసిద్ధ్యేత్ -అన్యథానిర్ధనస్యకుతోధర్మః- అతఏవతేనలోకోహృష్యతి-తత్రాహ॥అకించనానామితి॥అకించనానాంహిశిలోంఛనంధనం-క్షేత్రేస్వామ్యుపేక్షితకణిశోపాదానంశిలం-హట్టాదౌపతితవ్రీహ్యాదేరుపాదానముంఛః- ఇహగృహాశ్రమే తేనైవనివర్తితాసాధూనాం సత్క్రియాయేన॥౩౭॥తథాపీతి॥కియదేతత్ప్రార్థితమత్యల్పమేవ-అత్యధికమపికరిష్యామీత్యాహ॥భవతామితి॥౩౮॥ తేభ్యఇతి॥పరమేణసమాధినాపరమోద్యమేవ॥౩౯॥సురద్విషామితి॥వైష్ణవ్యాశ్రీనారాయణకవచాత్మికయా॥౪౦॥యయేతి॥ అసురతభూః దైత్యసేనాః॥౪౧॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************

శ్రీ॥అష్టమేవిశ్వరూపస్తువర్మనారాయణాత్మకమ్।ఇంద్రాయప్రాహయేనాసౌగుప్తోదైత్యానథాజయత్.। యేనేతి॥త్రిలోక్యాఃసంబంధినీంశ్రియం॥౧॥౨॥౩॥ఆతతాయినఃఉద్యతాస్త్రాన్॥ మంత్రాభ్యాసప్రకారద్వాదశాక్షరాభ్యాం-కృతరక్షాం

గేషు కరయోశ్చ న్యాసః మోన॥౪॥ నారాయణేతి॥ నారాయణమయం వర్మ సంనహ్యేత్ బధ్నీయాత్।౫। తత్ర క్రమమాహ ద్వే నపాదాద్యష్టాంగేషు న్యాసమాహ। సార్ధేన॥ పాదయోరితి॥ ప్రణవసంపుటితమోంకారాద్యేకైకమక్షరం విన్యసేత్।౬॥ ఓమితి॥ విపర్యయం యథా భవత్యేవం- శిర ఆది పాదాంతం వా విన్యసేత్- ఉత్పత్తిన్యాసం సంహారన్యాసం వా కుర్యాదిత్యర్థః॥౭॥ ప్రణవేతి॥ ద్వాదశాక్షరస్యోద్ధారః- ప్రణవాదియకారాంతమితి- ప్రణవసంపుటితమేకైకమక్షరం దక్షిణత ర్జనీమారభ్య- వామతర్జనీపర్యంతమంగులీషు అవశిష్టమక్షరచతుష్టయమంగుష్ఠయోరాద్యంతపర్వసు న్యసేత్॥౮॥ మం త్రాంతరన్యాసమాహ॥ న్యసేదితి॥ షకారణకారయోర్విశేషేణ షడక్షరాణి హృదయాదిషు న్యసేత్॥౯॥ వేకారమితి॥ మకారమస్త్రముద్దిశ్య ధ్యాత్వా- స మకారః అస్త్రమంత్రః అస్త్రాయ ఫడిత్యేవం దిక్షు బంధయన్నిర్దిశేత్॥౧౦॥ ఇతీతి॥ ధ్యేయమీ శ్వరరూపమాత్మానం ధ్యాయేత్- షట్ఛక్తిభిః ఐశ్వర్యాదిభిః భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాభిః- విద్యా చ తేజశ్చ తపశ్చ మూర్తిర్యస్య తం- ఇమం వక్ష్యమాణం శ్రీనారాయణకవచాఖ్యం॥౧౧॥ హరిరితి॥ అష్టగుణః అణిమాద్యైశ్వర్యయుక్తః- అత్ర కవచప్రా రంభే క్రియమాణభగవద్ధ్యానశ్లోకాదౌ- ఓంకారసాహిత్యం మంగళార్థకత్వేన బహుషు మూలగ్రంథేషు శిష్టజనైరంగీకృ

శ్రీశుకః॥ వృతః పురోహితస్త్వాష్ట్రో మహేంద్రాయానుపృచ్ఛతే। నారాయణాఖ్యం వర్మాహ తదిహైకమనాః శృణు॥౩॥ విశ్వరూపః॥ ధౌతాంఘ్రిపాణిరాచమ్య సపవిత్ర ఉదఙ్ముఖః। కృతస్వాంగకరన్యాసో మంత్రాభ్యాం వాగ్యతః శుచిః॥౪॥ నారాయణమయం వర్మ సన్నహ్యేద్భయ ఆగతే। దైవభూతాత్మకర్మభ్యో నారాయణమయః పుమాన్॥౫॥ పాదయోర్జానునోరూర్వోరుదరే హృద్యథోరసి। ముఖే శిరస్యానుపూర్వ్యాదోంకారాదీని విన్యసేత్॥౬॥ ఓం-నమో నారాయణాయేతి విపర్యయమథాపి వా। కరన్యాసం తతః కుర్యాత్ ద్వాదశాక్షరవిద్యయా।౭॥ ప్రణవాదియకారాంతమంగుళ్యంగుష్ఠపర్వసు॥౮॥ న్యసేద్ధృదయ ఓంకారం వికారమను మూర్ధని। షకారం తు భ్రువోర్మధ్యే ణకారం శిఖయా న్యసేత్॥౯॥ వేకారం నేత్రయో ర్యుంజ్యాన్నకారం సర్వసంధిషు। మకారమస్త్రముద్దిశ్య మంత్రమూర్తిర్భవేద్బుధః। సవిసర్గం ఫడంతం తు సర్వదిక్షు వినిర్దిశేత్॥౧౦॥ ఓం విష్ణవే నమః॥ ఇత్యాత్మానం పరం ధ్యాయేద్ధ్యేయం షట్ఛక్తిభిర్యుతం। విద్యా తేజస్తపోమూర్తిమిమం మంత్రముదాహరేత్॥౧౧॥ ఓం-హరిర్విదధ్యాన్మమ సర్వరక్షాం న్యస్తాంఘ్రిప ద్మః పతగేంద్రపృష్ఠే। దరారిచర్మాసిగదేషుచాపపాశాన్ దధానోఽష్టగుణోఽష్టబాహుః॥౧౨॥ జలేషు మాం రక్షతు మత్స్యమూర్తిర్యాదోగణేభ్యో వరుణస్య పాశాత్। స్థలేషు మాయావటువామనోఽవ్యాత్ త్రివిక్ర మః ఖేఽవతు విశ్వరూపః॥౧౩॥ దుర్గేష్వటవ్యాజిముఖాదిషు ప్రభుః పాయాన్నృసింహోఽసురయూథపా రిః। విముంచతో యస్య మహాట్టహాసం దిశో వినేదుర్న్యపతంశ్చ గర్భాః॥౧౪॥ రక్షత్వసౌ మాధ్వని యజ్ఞక ల్పః స్వదంష్ట్రయోన్నీతధరో వరాహః। రామోఽద్రికూటేష్వథ విప్రవాసే సలక్ష్మణోఽవ్యాద్భరతాగ్రజో మాం॥౧౫॥ మాముగ్రధర్మాదఖిలాత్ప్రమాదాన్నారాయణః పాతు నరశ్చ హాసాత్। దత్తస్త్వయోగాదథ యోగనాథః పాయాద్గుణేశః కపిలః కర్మబంధాత్॥౧౬॥ సనత్కుమారోఽవతు కామదేవాద్ధయాననో మాం

తం తథాపి॥ శ్లో॥ ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా। కంఠం భిత్త్వా వినిర్యాతౌ తస్మాన్మాంగలికావుభావితి వచనాత్॥ తస్మాన్నతస్య శ్లోకాంతఃపాతిత్వం వర్తత ఇతి మంతవ్యం॥౧౨॥ జలేష్వితి॥ యాదసాం గణాః వరుణస్య పా శస్తస్మాత్॥౧౩॥ దుర్గేష్వితి॥ అటవీ చ ఆజిముఖం చ సంగ్రామోపక్రమశ్చ ఆదిర్యేషాం తేషు దుర్గేషు సంకటస్థానేషు॥ ౧౪॥ రక్షత్వితి॥ అసౌ ప్రసిద్ధో వరాహః- మా మాం- అధ్వని రక్షతు- యజ్ఞైరవయవరూపైః కల్ప్యతే నిరూప్యత ఇతి తథా- ఉన్నీ తా ఉద్ధృతా ధరా యేన సః- అద్రికూటేషు గిరిశిఖరేషు- రామోఽవతాదగ్న్యేః॥౧౫॥ మామితి॥ ఉగ్రధర్మాదభిచారాదిల క్షణాత్ నారాయణః పాతు హాసాత్- గర్వాత్- నరః నరావతారో భగవాన్- అవగుణత్వో దత్తాత్రేయః - అయోగాత్ యోగభ్రంశాత్॥౧౬॥ సనత్కుమార ఇతి॥ పథి యద్దేవానాం హేళనం- నమస్కారమకృత్వా గమనం తస్మాత్ పురుషార్చ నస్య దేవపూజాయాః అంతరాత్ ఛిద్రాత్ ద్వాత్రింశదపరాధరూపాత్- ద్వాత్రింశదపరాధానాహ- నారదః॥ శ్లో॥ యానైర్వా పాదుకైర్వాపి గమనం భగవద్గృహే। దేవోత్సవాద్యసేవా చ అప్రణామస్తదగ్రతః॥ ఉచ్ఛిష్టే చైవ వాశౌచే భగవద్వందనాదికం। ఏకహస్తప్రణామశ్చ తత్పురస్తాత్ప్రదక్షిణం॥ పాదప్రసారణం చాగ్రే తథా పర్యంకబంధనం। శయనం భక్షణం చాపి మిథ్యాభాషణమేవ చ॥ ఉచ్చైర్భాషా మిథో జల్పో రోదనాని చ విగ్రహః। నిగ్రహానుగ్రహౌ చైవ స్త్రీ

స్వముఖాగ్రభాషణం|| కంబళోవరణంచైవ వరనిందాపరస్తుతిః|| అశ్లీలభాషణంచైవ వహ్యధోవాయువిమోక్షణం || శక్తౌ గౌణోపచారస్తు హ్యనివేదితభక్షణం | తత్తత్కాలోద్భవానాంచ ఫలాదీనామనర్పణం || వినియుక్తావశిష్టస్య ప్రదానం వ్యంజనస్య హి | పృష్ఠీకృత్యాసనంచైవ పరేషామభివందనం|| గురౌమౌనం నిజస్తోత్రం దేవతానిందనం తథా । అపరాధాస్తథా పిష్టా ద్వాత్రింశత్పరికీర్తితాః |౧౭|| ధన్వంతరిరితి || లోకాజ్జనాపవాదాద్యజ్ఞః తత్కృతో జనసమిత్యో యోఽంతరుప ఘాతః తస్మాత్ - బలభద్ర అనంతాత్ - కృతాంతాదితి పాఠే కృతాంతాత్ కాలాద్రక్షతు - క్రోధవశాత్సర్పాణాం గణాత్ - అహీంద్రః శేషః రక్షతు ||౧౮|| ద్వైపాయన ఇతి|| కాలమలభూతాత్ - కలేః కల్కిః ధర్మావనాయ ధర్మరక్షణాయ - ఉరుక్ష్మ హాన్కృతః అవతారో యేన ||౧౯|| దినస్య షట్సు భాగేషు క్రమేణ - ప్రాతరాది సంజ్ఞేషు - రాత్రేశ్చ ప్రదోషాది సంజ్ఞేషు రక్షాం ప్రార్థనం త్రిభిరాహ || మామితి || గదయాయుక్తః - ఆసంగవం సంగవమభివ్యాప్య అరీంద్రపాణిః చక్రపాణిః || ౨౦|| దేవ ఇతి|| త్రిధామా బ్రహ్మాదిమూర్తిః శ్రీమాధవః - దోషే ప్రదోషే అర్ధరాత్రే అర్ధరాత్రపర్యంతకాలే - నిశీథే చ - ఏకః పద్మనాభోఽవతు || ౨౧|| శ్రీవత్సేతి|| అపరరాత్రే - ఈశః శ్రీవత్సధామా మాం అవతు - ప్రత్యూషే - ఈశః అసిధరః - జనార్దనః - దా

పథి దేవహేళనాత్ । దేవర్షివర్యః పురుషార్చనాంతరాత్కూర్మో హరిర్మాం నిరయాదశేషాత్ ||౧౭|| ధన్వంతరిర్భగవాన్పాత్వపథ్యాద్ద్వంద్వాద్భయాదృషభో నిర్జితాత్మా। యజ్ఞశ్చ లోకాదుత తత్కృతాన్నో బలో గణాత్ క్రోధవశాదహీంద్రః||౧౮|| ద్వైపాయనో భగవాన్ సంప్రమోహాద్బుద్ధశ్చ పాషండగణాత్ప్రమాదాత్ | కల్కిః కలేః కాలమలాత్ప్రపాతు ధర్మావనాయోరుకృతావతారః||౧౯|| మాం కేశవో గదయా ప్రాతరవ్యాద్గోవింద ఆసంగవమాత్తవేణుః। నారాయణః ప్రాహ్ణ ఉదాత్తశక్తిర్మధ్యందినే విష్ణురరీంద్రపాణిః||౨౦|| దేవోఽపరాహ్ణే మధుహోగ్రధన్వా సాయం త్రిధామావతు మాధవో మామ్। దోషే హృషీకేశ ఉతార్ధరాత్రే నిశీథ ఏకోఽవతు పద్మనాభః ||౨౧|| శ్రీవత్సధామాపరరాత్ర ఈశః ప్రత్యూష ఈశోఽసిధరో జనార్దనః। దామోదరోఽవ్యాదనుసంధ్యం ప్రభాతే విశ్వేశ్వరో భగవాన్ కాలమూర్తిః ||౨౨|| చక్రం యుగాంతానలతిగ్మనేమి భ్రమత్సమంతాద్భగవత్ప్రయుక్తం । దందగ్ధి దందగ్ధ్యరిసైన్యమాశు కక్షం యథా వాతసఖో హుతాశః||౨౩|| గదేఽశనిస్పర్శనవిస్ఫులింగే నిష్పిండ్ఢి నిష్పిండ్ఢ్యజితప్రియాసి| కూష్మాండవైనాయకయక్షరక్షోభూతగ్రహాంశ్చూర్ణయ చూర్ణయారీన్ ||౨౪|| త్వం యాతుధానప్రమథప్రేతమాతృపిశాచవిప్రగ్రహఘోరదృష్టీన్ | దరేంద్ర విద్రావయ కృష్ణపూరితో భీమస్వనోఽరేర్హృదయాని కంపయ || ౨౫|| త్వం తిగ్మధారాసివరారిసైన్యమీశప్రయుక్తో మమ ఛింధి ఛింధి। చక్షూంషి చర్మన్ శతచంద్ర ఛాదయ ద్విషామఘోనాం హర పాపచక్షుషాం|| ౨౬||యన్నో భయం గ్రహేభ్యోఽభూత్కేతుభ్యో నృభ్య ఏవ చ । సరీసృపేభ్యో దంష్ట్రిభ్యో భూతేభ్యోంఽహోభ్య ఏవ చ ||౨౭|| సర్వాణ్యేతాని భగవన్నామరూపాస్త్రకీర్తనాత్ | ప్రయాంతు సంక్షయం సద్యో యే నః శ్రేయః ప్రతీపకాః||౨౮|| గరుడో భగవాన్ స్తోత్రస్తోభశ్ఛందోమయః ప్రభుః| రక్షత్వశేషకృచ్ఛ్రేభ్యో విష్వక్సేనస్య వాహనం ||౨౯ || సర్వాపద్భ్యో హరేర్నామరూప

మోదరః ప్రభాతే - శ్రీవిశ్వేశ్వరోఽనుసంధ్యం ప్రతిసంధ్యం ||౨౨|| చక్రమితి || యుగాంతానలవత్తిగ్మా తీక్ష్ణా నేమిర్యస్య - స్వచక్రం - భగవతా ప్రయుక్తం సత్ - అరిసైన్యం దందగ్ధి దందగ్ధి అతిశయేన దహతి - తస్యాయం స్వభావ ఏవ నతు తత్ప్రార్థనీయమిత్యర్థః - యద్వా - దందగ్ధీతి లోణ్మధ్యమపురుషః అత్ర త్వమేవంభూతం చక్రమితి స్వరూపముక్త్వా - సంబోధ్య ప్రార్థ్యతే - అతిశయేన దహ దహేతి - కక్షం శుష్కతృణం||౨౩|| గదేతి|| అశనివత్స్పర్శో యేషాం తే - విస్ఫులింగా యస్యాః తస్యాస్సంబోధనం - హే గదే - త్వమజితస్య ప్రియాసి - అహం చ తస్య దాసః - అతః కూష్మాండాదీన్ నిష్పిండి నిష్పిండి సంచూర్ణయ సంచూర్ణయ - సర్వత్ర వీప్సా అతిశీఘ్రత్వాయ||౨౪|| త్వమితి|| హే దరేంద్ర పాంచజన్య - త్వం యాతుధానాదీన్ - విద్రావయ - విప్రగ్రహాః - బ్రహ్మరాక్షసాః - యేన్యే చ ఘోరదృష్టయస్తాన్ ||౨౫|| త్వమితి|| తిగ్మా ధారా యస్య - హే తిగ్మధార అసివర ఖడ్గశ్రేష్ఠ త్వం మమ అరిసైన్యం - ఛింధి - ఛింధి శతచంద్రాకారాణి మండలాని యస్మిన్ - హే శతచంద్ర శర్మన్ హే ఫలక అఘోనాం అఘవతాం ద్విషాం చక్షూంషి ఛాదయ - పాపచక్షుషాం చ ఉగ్రదృష్టీనాం చక్షూంషి ఛాదయ హర ||౨౬|| యదితి|| యత్ యేభ్యః - అభయం అంహోభ్యః పాపేభ్యః||౨౭|| సర్వాణీతి|| శ్రేయః ప్రతీపకాః ఇష్టవిఘాతకాః ||౨౮|| గరుడ ఇతి|| స్తోత్రాణి బృహద్రథంతరాదిసామాని - తైః స్తోభ్యతే సంస్తూయత ఇతి స్తోత్రస్తోభః ఛందోమయో వేదమూర్తిః || శు || సు

పక్షౌ సిగరుత్మాణి నిత్యాదిషు ఏతైః । ఏకవద్యపాతే స్తోత్రస్తోభాణి గీతపూరకాక్షరాణి స్తోత్రస్తోభమితి పాఠే సామధారయతి బృహత్సముదాయః స్తోత్రమ్ ॥ ౨౯ ॥ సర్వాపద్భ్య ఇతి ॥ నామాని రూపాణి యానాని-ఆయుధాని చ-నః బుద్ధ్యాదీన్ పాంతు పార్షదభూషణాః పార్షదముఖ్యాశ్చ పాంతు ॥ ౩౦ ॥ యదేతి । సచ్చ అసచ్చ మూర్తామూర్తం యత్ తత్సర్వం జగత్ ॥ ౩౧ ॥ యథేతి ॥ ఐకాత్మ్యస్యానుభవో మద్ధ్యానం యేషాం తేషాం-వికల్పో భేదస్తద్రహితోఽపి ॥ ౩౨ ॥ తేనేతి ॥ సత్యమానేన సత్యభూతేన ప్రమాణేన ॥ ౩౩ ॥ పునరపి శ్రీనృసింహ ఏవ ప్రార్థ్యతే ॥ విదిక్ష్వితి ॥ పాత్విత్యనుషంగః-యద్వా - నారసింహః వశిష్టోఽదస్యానేన శ్రీనృసింహనామగర్జనేన-స్వతేజసా స్వప్రభావేన గ్రస్తాని సమస్తానాం దిగ్గజపశత్రుజలవాయ్వగ్న్యాదీనాం తేజాంసి ప్రభావాః యేన సః ॥ ౩౪ ॥ మఘవన్నితి ॥ దంశితః వర్మితః ॥ ౩౫ ॥ ఏతదితి ॥ సోఽపి సాధ్వసాద్భయాత్ - విముచ్యతే-తస్యతు భయం న భవేదేవ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఏతద్విద్యాప్రభావమితిహాసేనాహ సార్ధైస్త్రిభిః ॥ ఇమామితి ॥ మరుధన్వని మరుదకదేశే - అనేన విద్యాయోగేన తత్స్థానపేక్షిత్వం దర్శితం ॥ ౩౮ ॥ తస్యేతి ॥ యత్ర ద్విజస్య తథామోదేహత్యాగః-తస్యోపరి ॥ ౩౯ ॥

యానాన్యాయుధానిచ నః బుద్ధీంద్రియమనః ప్రాణాన్ పాంతు పార్షదభూషణాః ॥ ౩౦ ॥ యథా హి భగవానేవ వస్తుతః సదసచ్చ యత్ । సత్యేనానేన నః సర్వే యాంతు నాశముపద్రవాః ॥ ౩౧ ॥ యథైకాత్మ్యానుభావానాం వికల్పరహితః స్వయం । భూషణాయుధలింగాఖ్యా ధత్తే శక్తీః స్వమాయయా ॥ ౩౨ ॥ తేనైవ సత్యమానేన సర్వజ్ఞో భగవాన్ హరిః । పాతు సర్వైః స్వరూపైర్నః సదా సర్వత్ర సర్వగః ॥ ౩౩ ॥ విదిక్షు దిక్షూర్ధ్వమధః సమంతాదంతర్బహిర్భగవాన్నారసింహః । ప్రహాపయఁల్లోకభయం స్వనేన స్వతేజసా గ్రస్తసమస్తతేజాః ॥ ౩౪ ॥ మఘవన్నిదమాఖ్యాతం వర్మ నారాయణాత్మకం । విజేష్యస్యంజసా యేన దంశితోఽసురయూథపాన్ ॥ ౩౫ ॥ ఏతద్ధారయమాణస్తు యం యం పశ్యతి చక్షుషా । పదా వా సంస్పృశేత్సద్యః సాధ్వసాత్స విముచ్యతే ॥ ౩౬ ॥ న కుతశ్చిద్భయం తస్య విద్యాం ధారయతో భవేత్ । రాజదస్యుగ్రహాదిభ్యో వ్యాఘ్రాదిభ్యశ్చ కర్హిచిత్ ॥ ౩౭ ॥ ఇమాం విద్యాం పురా కశ్చిత్కౌశికో ధారయన్ ద్విజః । యోగధారణయా స్వాంగం జహౌ స మరుధన్వని ॥ ౩౮ ॥ తస్యోపరి విమానేన గంధర్వపతిరేకదా । యయౌ చిత్రరథః స్త్రీభిర్వృతో యత్ర ద్విజక్షయః ॥ ౩౯ ॥ గగనాన్న్యపతత్సద్యః సవిమానో హ్యవాక్శిరాః । స వాలఖిల్యవచనాదస్థీన్యాదాయ విస్మితః । ప్రాస్య ప్రాచీసరస్వత్యాం స్నాత్వా ధామ స్వమన్వగాత్ ॥ ౪౦ ॥ య ఇదం శృణుయాత్కాలే యో ధారయతి చాదృతః । తం నమస్యంతి భూతాని ముచ్యతే సర్వతో భయాత్ ॥ ౪౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏతాం విద్యామధిగతో విశ్వరూపాచ్ఛతక్రతుః । త్రైలోక్యలక్ష్మీం బుభుజే వినిర్జిత్య మృధేఽసురాన్ ॥ ౪౨ ॥ ******

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-నారాయణవర్మోపదేశో నామాష్టమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ తస్యాసన్ విశ్వరూపస్య శిరాంసి త్రీణి భారత । సోమపీథం సురాపీథమన్నాదమితి శుశ్రుమః ॥ ౧ ॥ స వై బర్హిషి దేవేభ్యో భాగం ప్రత్యక్షముచ్చకైః । అవదద్యస్య పితరో దేవాః సప్రశ్రయం నృప ॥ ౨ ॥ స ఏవ హి దదౌ భాగం పరోక్షమసురాన్ ప్రతి । యజమానోఽవహద్భాగం మాతృస్నేహవశానుగః ॥ ౩ ॥ తద్దేవహేళనం తస్య కర్మాలీకం సురేశ్వరః । ఆలక్ష్య తరసా భీతస్తచ్ఛీర్షాణ్యచ్ఛినద్రుషా ॥ ౪ ॥ సోమపీథం తు యత్తస్య శి

గగనాదితి ॥ సద్యః తత్క్షణమేవ గగనాత్ న్యపతత్ - పాఠాంతరే అంగనాభిః సహ - వాలఖిల్యోపదేశాత్ - తస్యాస్థీని ప్రాస్య ప్రక్షిప్య విస్మితః స్వం స్వధామ గంధర్వలోకం జగామ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఏతామితి ॥ అధిగతః ప్రాప్తః ॥ ౪౨ ॥ ************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా

శ్లో ॥ నవమే విశ్వరూపస్య హతే శక్రేణ కోపతః । త్వష్ట్రా హోత్రాదితే వృత్రే భీతైర్దేవైర్హరేః స్తుతిః ॥ తస్యేతి ॥ సోమస్య పీథం పానం యస్మిన్ - ఏవం సురాపీథం - అన్నమత్తీత్యన్నాదం-అత్ర ॥ శ్రుతిః ॥ విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్రః పురోహితో దేవానామాసీత్స్వస్రీయోఽసురాణాం తస్య త్రీణి శీర్షాణ్యాసన్నిత్యాదిశ్రుతి ప్రతిపాదితకథాత్రానుసంధేయా ॥ ౧ ॥ తస్యాసురపక్షపాతమాహ ద్వాభ్యాం ॥ స వా ఇతి ॥ ప్రత్యక్షం ప్రకటం యథా భవతి తథా-సవినయం - దేవేభ్యో హవిర్భాగం-ఇంద్రాయేదం అగ్నయ ఇదమిత్యుచ్చకైరవదత్ -అత్ర హేతుః- యస్య పితరో దేవాః ॥ ౨ ॥ స ఇతి ॥ సః అసురేభ్యస్తు పరోక్షం గూఢం భాగం దదౌ-తదేవాహ- దేవాన్ యజమానః అసౌ-అసురాన్ ప్రతి భాగమవహత్ కేనాప్యుపాయేన ప్రాపయామాస-యతః మాతృస్నేహవశేన అసురాన్-అనుగచ్ఛతి ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ అలీకం కర్మ అపి యకృత్యం-అలక్ష్య జ్ఞాత్వా [illegible] ॥ సోమ

పీథమితి॥ కపింజలః కలవింకః - తిత్తిరిరితి - ప్రసిద్ధపక్షివిశేషాః॥౫॥ బ్రహ్మహత్యేతి॥ యదపి యద్యపి ఈశ్వరః తాం వారయితుం సమర్థః - తథాపి జగ్రాహ - సంవత్సరం తత్రైవ స్థిత్వా సంవత్సరాంతే భూతాక్రోశభీతస్సన్ - భూతానాం మధ్యే - తంపా విశుద్ధయే లోకాపవాదపరిహారాయ - స హరిరింద్రః - భూమ్యాదిభ్యస్తదఘం విభజ్య దదౌ॥౬॥ భూమిరితి ॥ తురీయం చతుర్థం భాగం - ఖాతస్య గర్తస్య పూరః పూరణం - తేన వరేణ - యది ఖాతపూరణం స్వత ఏవ మే భవిష్యతీతి హి గ్రహీష్యామీత్యేవం భాషాబంధేన - జగ్రాహేత్యర్థః - ఇరిణమూషరం - అత ఏవోషరే అధ్యయనాది నిషిధ్యతే॥౭॥ తుర్యమితి॥ ఛేదే సతి పునర్విరోహః ప్రరోహః భూయాద్భవత్వితి వరేణ నిర్యాసరూపేణ బ్రహ్మహత్యాయా దృష్టత్వాత్ - నిర్యాసోఽభక్ష్యః॥౮॥ శశ్వదితి॥ శశ్వత్కామవరేణ - యావత్ప్రసవం గర్భానుపఘాతేనైవ సంభోగవరేణ - అతో రజోదర్శనే తత్సంగాదిన కార్యం॥౯॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యభూయోవరేణ - యస్మిన్ ద్రవ్యే క్షీరాదౌ ఆపో మిశ్రీభవేయుః - తస్య భూయస్త్వమాధిక్యం స్యాదితి వరేణ - యద్వా - స్వస్యైవ నిర్ఝరోద్గమాదినా భూయస్త్వం స్యాదితి వరేణ - ద్రవభూయ ఇతి పాఠే - అయమేవార్థః - యద్వా - ద్రవభూయస్త్వం సాంసిద్ధికద్రవత్వం - తేన వరేణ జగృహుః అత్ర - ఇంద్రః విశ్వరూపశిరచ్ఛేదాత్ బ్రహ్మహత్యారూపకిల్బిషం - చతుర్ధా విభజ్య - భూవనస్పతిస్త్రీజలేభ్యో దత్వా - స్వయం నిర్లేపో భవదిత్యభిహితం భవతి॥ శ్రు॥ విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్ర ఇత్యనువాకే తు - త్రిధా విభాగ ఏవాభిహితః - నాపాం కిల్బిషదానమభివర్ణితం కథమస్యోపపత్తిరితి చేదుచ్యతే తత్రత్యపృథివీశబ్దస్య - అజహత్స్వార్థలక్షణయా - అబ్ధాతార్థకత్వమవశ్యం వక్తవ్యం అన్యథా ఇరిణనిర్యాసాదివ

రఆసీత్ - పింజలః కలవింకస్సురాపీథమన్నాదం యత్స తిత్తిరిః॥౫॥ బ్రహ్మహత్యామంజలినా జగ్రాహ యదపీశ్వరః। సంవత్సరాంతే తదఘం భూతానాం సవిశుద్ధయే॥ భూమ్యంబుద్రుమయోషిద్భ్యశ్చతుర్ధా వ్యభజద్ధరిః॥౬॥ భూమిస్తురీయం జగ్రాహ ఖాతపూరవరేణ వై । ఇరిణం బ్రహ్మహత్యాయా రూపం భూమౌ ప్రదృశ్యతే॥౭॥ తుర్యం ఛేదవిరోహేణ వరేణ జగృహుర్ద్రుమాః। తేషాం నిర్యాసరూపేణ బ్రహ్మహత్యా ప్రదృశ్యతే॥౮॥ శశ్వత్కామవరేణాంహస్తురీయం జగృహుః స్త్రియః। రజోరూపేణ తాస్వంహో మాసి మాసి ప్రదృశ్యతే॥౯॥ ద్రవ్యభూయోవరేణాపస్తురీయం జగృహుర్మలమ్ । తాసు బుద్బుదఫేనాభ్యాం దృష్టం తద్ధరికిల్బిషం॥౧౦॥ హతపుత్రస్తతస్త్వష్టా జుహావేంద్రాయ శత్రవే। ఇంద్రశత్రో వివర్ధస్వ మాచిరం జహి విద్విషమ్॥౧౧॥ అథాన్వాహార్యపచనాదుత్థితో ఘోరదర్శనః। కృతాంత ఇవ లోకానాం యుగాంతసమయే యథా॥౧౨॥ విష్వగ్వివర్ధమానం తమిషుమాత్రం దినే దినే। దగ్ధశైలప్రతీకాశం సంధ్యాభ్రానీకవర్చసమ్॥౧౩॥ తప్తతామ్రశిఖాశ్మశ్రుం మధ్యాహ్నార్కోగ్రలోచనమ్। దేదీప్యమానే త్రిశిఖే శూల ఆరోప్య రోదసీ॥౧౪॥ నృత్యంతమున్నదంతం చ చాలయంతం పదా మహీమ్। దరీగంభీరవక్త్రేణ పిబతా చ నభస్తలమ్॥౧౫॥ లిహతా జిహ్వయర్క్షాణి గ్రసతా భువనత్రయమ్। మహతా రౌద్రదంష్ట్రేణ జృంభమా

త్వేన బుద్బుదఫేనరహస్పృశ్యత్వాభక్ష్యత్వాదిరూపశిష్టాచారభంగః ప్రసజ్జేతేతి మంతవ్యం॥ తద్విభాగఫలమాహ॥ తత్పాపం హరతి నిరాకరోతి - కః - క్షిపన్ బుద్బుదాది - జలాద్బహిః ప్రక్షిపన్నిత్యర్థః - యద్వా - క్షిపన్ జలం నిందన్ తత్పాపం హరతి గృహ్ణాతీత్యర్థః - అయం చ॥ శ్రు॥ తస్మాదాపో న పరిచక్ష్యా ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థ ఉక్తః - పాఠాంతరే - హరికిల్బిషం ఇంద్రపాపం॥౧౦॥ హతపుత్ర ఇతి॥ ఇంద్రాయ ఇంద్రం హంతుం - శత్రవే శత్రూత్పత్త్యై తదాహ - ఇంద్రశత్రో వివర్ధస్వేతి - అత్ర చేంద్రశత్రుపదస్యాద్యుదాత్తత్వాత్ - బహువ్రీహిః॥ సూ॥ బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపదమితి స్మృతేర్బహువ్రీహౌ లక్షణావృత్త్యా ఇంద్ర ఏవ తస్య శత్రురభూత్ తదుక్తం శ్రుత్యా॥ శ్రు॥ యదబ్రవీత్ స్వాహేంద్రశత్రుర్వర్ధస్వేతి - తస్మాదస్యేంద్రశ్శత్రురభవదితి - తథా చ శిక్షాయాం॥ శ్లో॥ మంత్రో హీనః స్వరతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తో న తమర్థమాహ - స వాగ్వజ్రో యజమానం హినస్తి యథేంద్రశత్రుస్స్వరతోఽపరాధాదితి॥౧౧॥ అథేతి॥ అన్వాహార్యపచనాత్ దక్షిణాగ్నేః॥౧౨॥ విష్వగితి॥ తం వీక్ష్య విత్రస్తా లోకా దశ దిశో విదుద్రువురితి పంచమేనాన్వయః - కథంభూతం విష్వక్ సమంతతః ఇషువిక్షేపణమాత్రం - ప్రతిదినం వర్ధమానం - దగ్ధశైలప్రతీకాశం - కృష్ణవర్ణం - సంధ్యాభ్రానీకవద్వర్చో దీప్తిర్యస్య తం॥౧౩॥ తప్తేతి॥ తప్తతామ్రవత్ - శిఖాశ్మశ్రూణి చ యస్య తం - మధ్యాహ్నార్కవదుగ్రే లోచనే యస్య - రోదసీ ఆరోప్య వేత్యర్థః॥౧౪॥ నృత్యంతమితి॥ దరీవత్ గంభీరేణ వక్త్రేణ - ముహుర్ముహుః - జృంభమాణమిత్యన్వయః కథం [illegible]నభస్తలం పిబతా॥౧౫॥ లిహతేతి॥ ఋక్షాణి జిహ్వయా లిహతా - భువనత్రయం గ్రసతా - మహతా విస్తీర్ణే

న-రౌద్రా దంష్ట్రా యస్మిన్ ॥౧౬॥ వృత్ర నామనిరుక్తి ॥ యేనావృతా ఇతి ॥ త్వాష్ట్రీః మూర్తిర్యస్య-తపసః-తేన-తథా త్రు తిః ॥ స ఇమాన్ లోకానవృణోద్యదిమాన్ లోకానవృణోః తద్వృత్రస్య వృత్రత్వమితి ॥౧౭॥ తమితి ॥ అగ్రసత్ భక్షితవాన్ ॥ ౧౮॥ తత ఇతి ॥ గ్రస్తం తేజో యేషాం ప్రత్యంచమంతర్యామిణం-త్రిభువనస్య తేనవ్యాప్తత్వాత్ - వ్యాపిగమనాసంభ వాత్-తత్రైవస్థిత్వా-తుష్టువురిత్యర్థః ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః ॥ మహాభయే పరిత్రాణమన్యతో నహి వేదితి । హరిమేవ ప్రపద్యంతే సురాశ్శరణమాతురాః ॥౧౯॥ వాయ్వంబరేతి ॥ వాయ్వాదీని పంచమహాభూతాని-తైర్నిర్మితాస్త్రయో లోకా స్తేషామధిపతయో బ్రహ్మాదయశ్చ-తతోర్వాచీనా వయంచ-సర్వే యస్మై అంతకాయ కాలాయోద్విజంతస్సంతో బలింవ హామ-అసావపి యస్మాద్బిభేతి-తతః పరమేశ్వరాదేవ నోస్మాకం అరణం శరణం రక్షణమస్తు ॥౨౦॥ తత ఏవేత్యవధారణే హే తుమాహుః ॥ అవిస్మితమితి ॥ అవిస్మితం నిరహంకారం-కుతూహలశూన్యం వా-కుతః-ప్రశాంతం రాగాదిశూన్యం- తచ్చకు తః-స్వేనైవలాభేన పరిపూర్ణకామం-తచ్చకుతః-సమం-ఉపాధిపరిచ్ఛేదశూన్యం-ఏవంభూతం పరమేశ్వరం వినా-అపరం యః శరణార్థముపసర్పతి-సహిబాలిశోజ్ఞః యతోసౌ-శునో లాంగూలేన పుచ్ఛేన-సముద్రమతితితీర్షతి-అతితర్తుమిచ్ఛ తీత్యర్థః-యథా తేన సముద్రతరణం న సంభవతి తథా అనీశ్వరాశ్రయణే వ్యసనార్ణవతరణం న భవతీతి భావః ॥౨౧॥ మ

ణం ముహుర్ముహుః ॥ విత్రస్తా మద్రువుర్లోకా వీక్ష్య సర్వే దిశో దశ ॥౧౬॥ యేనావృతా ఇమే లోకా స్తపసా త్వాష్ట్రమూర్తినా । స వై వృత్ర ఇతి ప్రోక్తః పాపః పరమదారుణః ॥౧౭॥ తన్నిజఘ్నురభిద్రుత్య సగణా విబుధర్షభాః । స్వైః స్వైర్దివ్యాస్త్రశస్త్రౌఘైస్సోగ్రసత్తాని కృత్స్నశః ॥౧౮॥ తతస్తే విస్మితాస్సర్వే విషణ్ణా గ్రస్తతేజసః । ప్రత్యంచమాదిపురుషముపతస్థుస్సమాహితాః ॥౧౯॥ దేవాః ॥ వాయ్వంబరాగ్న్యప్క్షితయస్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయో యే వయముద్విజంతః । వహామ యస్మై బలిమంతకోసౌ బిభేతి యస్మాదరణం తతో నః ॥౨౦॥ అవిస్మితం తం పరిపూర్ణకామం స్వేనైవ లాభేన సమం ప్రశాంతం । వినోపసర్పత్యపరం హి బాలిశశ్శ్వలాంగులేనాతితితర్తి సింధుమ్ ॥౨౧॥ యస్యోరుశృంగే జగతీం స్వనావం మనుర్యథాబధ్య తతార దుర్గం । స ఏవ నస్త్వాష్ట్రభయాద్దురంతాత్త్రాతాశ్రితాన్వారిచరోపి నూనం ॥౨౨॥ పురా స్వయంభూరపి సంయమాంభస్యుదీర్ణవాతోర్మిరవైః కరాళే । ఏకోరవిందాత్పతితస్తతార తస్మాద్భయాద్యేన స నోస్తు పారః ॥౨౩॥ య ఏక ఈశో నిజమాయయా నస్ససర్జ యేనానుసృజామ విశ్వం । వయం న యస్యాపి పురస్సమీహతః పశ్యామ లింగం పృథగీశమానినః ॥౨౪॥ యో నస్సపత్నైర్భృశమర్ద్యమానాన్ దేవర్షితిర్యఙ్నృషు నిత్య ఏవ । కృతావతారస్తనుభిస్స్వమాయయా కృత్వాత్మసాత్పాతి యుగే యుగే చ ॥౨౫॥ తమేవ దేవా వయమాత్మదైవతం పరం ప్రధానం పురుషం విశ్వమన్యం । వ్రజామ సర్వే శరణం శరణ్యం స్వానాం స నో ధాస్యతి శం మహాత్మా ॥౨౬॥ శ్రీశుకః ॥ ఇతి తేషాం మహారాజ సురాణాముపతిష్ఠతాం । ప్రతీచ్యాం దిశ్యభూదావిశ్శంఖచక్రగదాధరః ॥౨౭॥ ఆత్మతుల్యైష్షోడశభిర్వినా శ్రీవత్సకౌస్తుభౌ । పర్యుపాసితమున్నిద్రశరదంబురుహే

క్షణం । దృష్ట్వా తే వై దండవత్ప్రణేముస్తం సహేశ్వరం-

హాభయే సత్యపి స ఏవ రక్షక ఇతి దృష్టమిత్యాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ యస్యేతి ॥ యస్య మహాశృంగే-జగతీం పృథ్వీమేవ స్వనావం బధ్య బద్ధ్వా-మనుః సత్యవ్రతః-యథా యథావత్-దుర్గం సంకటం-తతార- స ఏవ వారిచరో మత్స్యమూర్తిర్నోస్మానపి ఆ శ్రితాన్ సతః-నూనం త్రాతా రక్షిష్యతి ॥౨౨॥ పురేతి ॥ సంయమాంభసి ప్రళయోదకే ఉదీర్ణైః-రుద్గతైర్వాతైర్యా ఊర్మ యస్తేషాం రవైః-కరాళే భయంకరే అరవిందాన్నాభికమలాత్ - పతితః యః ఏకః అసహాయ ఏవ-తస్మాద్భయాద్యేన త తార-స ఏవ నః పారః తారకోస్తు ॥౨౩॥ కించ వయం భగవతైవ సృష్టాః పాలితాశ్చ బహుశః-అతస్తమేవ శరణం వ్రజామేత్యా హుస్త్రిభిః ॥ య ఏక ఇతి ॥ యేన త్వయాసునుగృహీతాస్సంతః-విశ్వం సృజామ సనుయాయమేవ స్రష్టారః- నాన్యో యుష్మాక మనుగ్రాహకోస్తి-తస్యాదర్శనాత్తత్రాహుః-అస్మత్తః పురః పూర్వమేవాంతర్యామితయా సమీహమానస్యాపి - యస్య లింగం రూపం-న పశ్యామః తత్ర హేతుః-పృథగీశా ఇత్యభిమానినః ॥౨౪॥ యో న ఇతి ॥ దేవేషు ఉపేంద్రతన్వా-ఋషిషు పర శురామతన్వా-తిర్యక్షు మత్స్యాదితనుభిః-నృషు శ్రీరామాదితనుభిః కృతావతారస్సన్- ఆత్మసాత్కృత్వా పాతి చ ॥౨౫॥ తమితి ॥ ఆత్మభూతం దైవతం-కుతః-విశ్వం విశ్వాత్మకం-తథాపి- వికారం వారయంతి-అన్యం విశ్వాత్మకత్వే హేతుః పరం కా రణం-నను ప్రధానం పురుషశ్చ విశ్వస్య కారణం-తత్రాహుః ప్రధానం పురుషం చేతి-తదాత్మకోపి స ఏవేత్యర్థః- స ఏవ నః శం విధాస్యతీతి ॥౨౬॥ ఇతీతి ॥ ప్రతీచ్యాం దిశి ప్రథమమావిరభూత్ ॥౨౭॥ ఆత్మేతి ॥ దృష్ట్వేతి ॥ పునశ్చ తం పురో దృష్ట్వా-ఆనందా

ష్లో డేనవివశాః-అవనావతితాస్సంతఃశనైరుత్థాయ-తుష్టువుః॥కథంభూతం-శ్రీవత్సకౌస్తుభౌవినా- స్వతుల్యైఃషోడశభిఃసునందాదిభిఃపరితః సేవితంఉన్నిద్రశరదంబురుహావదీక్షణాయస్యతం॥౨౮॥౨౯॥నమఇతి॥యజ్ఞవీర్యంస్వర్గాదిఫలజననసామర్థ్యం-యస్యతస్మైనమఃవయసే-ఊతయేఊతిఃఫలంతత్పరిచ్ఛేదకకాలాత్మనేపితద్విఘాతకేషుదైత్యేషు అస్తం ప్రక్షిప్తంచక్రంయేనఏవంభూతైఃప్రభావైః-సుపురుహూతయేశోభనబహునామ్నే॥౩౦॥ననుమమగుణాతీతంరూపం విహాయగుణోపాధికంయజ్ఞవీర్యత్వాదికిమితివర్ణ్యతేతత్రాహుః॥యదితి॥యత్తేతవ-గుణత్రయస్యేశితుర్నియన్తుః-త్రిగుణాత్మికానాంతిసృణాంగతీనాంపరమంపదంనిర్గుణస్వరూపం-తత్ విసర్గస్యఅర్వాచీనఃఇదానీంతనః-హేధాతః- వేదితుంనార్హతిఅతఃకేవలంతస్మైతేనమోస్తు॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥మితాతు రాజపద్యానినమీయంతేహరేర్గుణాః। ఇతిపద్యైరతుష్యంతస్సద్యోగద్యేనతుష్టువుః॥౩౧॥భక్త్యుద్రేకేణబహుధాసంబోధయంతోదుర్జ్ఞేయత్వంప్రపంచయంతి-ఓం నమస్తేభగవన్నితి॥పరమంమంగళంశుద్ధోధర్మోయస్మిన్-ఆత్మయోగేనాష్టాంగయోగేన-యఃసమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం-తేనపరిభావితఃసుశీలితఃపరిస్ఫుటితఃయఃపారమహంస్యోధర్మోభగవద్భజనంతేనఉద్ఘాటితంతమోరూపంకవాటంయస్మిన్ తస్మిన్-ద్వారభూతేచిత్తే-అపావృతేప్రకటే-ఆత్మలోకేప్రత్యగ్రూపే-స్వయమేవోపలబ్ధమభివ్యక్తం - యన్నిజసుఖం తదనుభవరూపోభవాన్॥౩౨॥ననుకేవలానుభవరూపత్వేమమసృష్ట్యాదికర్తృత్వంకుతస్తత్రాహుః॥ దురవబోధఇతి॥

తుణం॥౨౮॥దృష్ట్వాతమవనౌసర్వఈక్షణాహ్లాదవిక్లబాః॥దండవత్పతితారాజన్శనైరుత్థాయతుష్టువుః॥
౨౯॥దేవాః॥నమస్తేయజ్ఞవీర్యాయవయసేఊతయేనమః।నమస్తే*అస్తచక్రాయనమస్సుపురుహూత
యే॥౩౦॥యత్తేగతీనాంతిసృణామీశితుఃపరమంపదం।నార్వాచీనోవిసర్గస్యధాతర్వేదితుమర్హతి॥౩౧॥
గద్య॥ఓంనమస్తేఅస్తుభగవన్నారాయణవాసుదేవాదిపురుషమహామభావపరమమంగళపరమకల్యాణ
పరమకారుణికపరమహంసపరివ్రాజకైఃపరమేణాత్మయోగసమాధినాపరిభావితపరిస్ఫుటితపారమహం
స్యధర్మేణోద్ఘాటితతమఃకవాటద్వారేచిత్తేపావృతాత్మలోకేస్వయముపలబ్ధనిజసుఖానుభవోభవాన్॥
౩౨॥దురవబోధఇవతవవిహారయోగోయదశరణోశరీరఇదంజగదనపేక్షితాస్మత్సమవాయసహాయ్యా
హాత్మనైవావిక్రియమాణేనసగుణమగుణస్స్వయంసృజసిపాసిహరసి॥౩౩॥అథతత్రభవాన్కిన్దేవదత్త
వదిహగుణవిసర్గపతితఃపారతంత్ర్యేణస్వకృతకుశలాకుశలఫలముపాదదాతి-ఆహోస్విదాత్మారా
మఉపశమశీలస్సమంజసదర్శనఉదాస్తఇతిహవావనవిదామః॥౩౪॥నహివిరోధఉభయంభగవత్యపరిమి
తగుణగణఈశ్వరేనవగాహ్యమాహాత్మ్యేర్వాచీనవికల్పవితర్కవిచారప్రమాణాభాసకుతర్కశాస్త్రకలి
లాంతఃకరణాధికరణదురవగ్రహవాదినాంవివాదానవసరఉపరతసమస్తమాయామయేకేవలఏవాత్మ
మాయామంతర్ధాయకోన్వర్థోదుర్ఘటఇవభవతి-స్వరూపద్వయాభావాత్సమవిషమమతీనాంమతమనుసర
సి-యథారజ్జుఖండస్సర్పధియాం॥౩౫॥సఏవహిపునస్సర్వవస్తుషువస్తుస్వరూపస్సర్వేశ్వరస్సకలజగత్కా

దురవబోధఇవ-తవాయంవిహారయోగః-క్రీడోపాయః-యద్యస్మాత్-అశరణోనిరాశ్రయః-ఇదంవిశ్వం-అనపేక్షితఃఅస్మాకంసమవాయోమేళనంసాహాయ్యంయేనసః॥౩౩॥దుర్జ్ఞేయత్వాంతరమాహుః॥అథేతి॥యథేహదేవదత్తోగృహాదినిర్మాయతత్రస్వకృతశుభాశుభయోఃఫలముపాదత్తే-ఏవంభవాన్బ్రహ్మస్వరూపోజీవరూపేణగుణవిసర్గపతితస్సన్ ఉపాదదాతి-యద్వా-సమంజసంఅప్రచ్యుతం-దర్శనంచిచ్ఛక్తిర్యస్య-సభవానుదాస్తేఉదాసీనఃసాక్షితయావర్తతఇతి ౩౪॥తదేవంవిరోధేనదుర్జ్ఞేయత్వముక్త్వా-తత్పరిహారేణజ్ఞానప్రకారమాహుః॥నహీతి॥విరుధ్యతఇతివిరోధఃఉభయం నవిరుద్ధమిత్యర్థః-నహ్యన్యద్దృష్టాంతేనత్వయివికల్పోయుజ్యతే-అతర్క్యైశ్వర్యాదిత్యాహుః-భగవతీతి॥ అపరిమితాగుణగణాయస్య-తస్మిన్నీశ్వరేస్వతంత్రేఅనవగాహ్యంఅతర్క్యం-మాహాత్మ్యంయస్యతస్మిన్-ఏవంవేతివికల్పః- అనైవంవేతివితర్కః-కిమత్రయుక్తమితివిచారః-ఇత్థమేవేతిప్రమాణాభాసాః-తదనుగ్రాహకాఃకుతర్కాశ్చ - అర్వాచీనావస్తుస్వరూపాసంస్పర్శినఃయేవికల్పాదయస్తే-యేషుశాస్త్రేషు-తైఃకలిలంవ్యామిశ్రంవ్యాకులమిత్యర్థః - అంతఃకరణమేవఅధికరణంఆశ్రయోయస్యదురవగ్రహస్య దురాగ్రహస్య-తేనవాదినాంవివాదస్యానవసరే-అగోచరే-ననుశ్రద్ధామాత్రమేతద్యుక్తిరుచ్యతామితితత్రాహుః-ఉపరతామాయామయఃసంసారోయస్మిన్-కేవలేప్యాత్మమాయాంమధ్యనిధాయ-కోన్వర్థః-కర్తృత్వాదిర్దుర్ఘటోభవతి-యదివస్తుతఃకర్తృత్వాదిభవేత్తర్హివిరోధస్స్యాత్-నతుతదస్తీత్యాహుః

స్వరూపద్వయాభావాదితి-అనుగ్రహనిగ్రహాదికంకుతస్తన్మతిభేదేన-త్వన్మాయయాత్వయిస్ఫురతీత్యాహుః- సమాచ విషమాచమతిర్యేషాం తేషాం-మతమభిప్రాయం-సర్పాదివిషయాధీర్యేషాం తేషాం-యథారజ్జుఖండస్తథాతథాభాతి- యద్వా-తమేవావిరోధంపురుషమతిభేదేనదర్శయతిసమవిషమేతి॥౩౫॥తమేవవిరోధంపరిహృత్యనిశ్చితం పరమార్థమాహుః॥సఇతి॥సఏవహిమోనానారూపేణప్రతీతః-వస్తుస్వరూపః-సమూర్తిః-సర్వేషాంగుణానాం విషయాణామాభాసైఃప్రకాశైఃఉపలక్షితః-నను తైఃజీవఏవోపలక్ష్యతే-న-సర్వప్రత్యగాత్మత్వాత్ సర్వజీవాంతర్యామిత్వాత్ - జడతాదాత్మ్యాధ్యాసేనజీవస్యాపిజడప్రాయత్వాన్న తేనవినాప్రకాశ ఇతిభావః-పర్యవశేషితః-నేతినేత్యాదిశ్రుతిభిః ॥౩౬॥ అతస్త్వద్భక్తిరేవపరమపురుషార్థఇత్యాహుః॥అథహేతి॥పర్యావర్తఇత్యంతేన-యస్మాదేవంభూతస్త్వంపరమేశ్వరః అథహవావఅతఏవహి-హేమధుమథన-పరమభాగవతాఏతేత్వత్పదాంభోజానుసేవాంకథముహవాపునర్విసృజంతీత్యన్వయః-హి యస్మాత్ -స్వార్థేపురుషార్థే-కుశలాఃనిపుణాఃఅతఏవఆత్మాత్వమేవప్రియఃసుహృచ్చయేషాం తేసాధవోరాగాదిశూన్యాః - తత్రహేతుః - తవమహిమైవమహార్ణవః అమృతరససముద్రః - తస్యవిప్రుషాబిందుమాత్రేణ - సకృదపిలీఢయాఆస్వాదితయా-స్వమనసినిష్యందమానం-అతిశయేనస్రవత్ -యత్ - నిరంతరంసుఖం - తేనవిస్మారితాఃదృష్టశ్రుతవిషయాఃసుఖలేశాభాసాఃయేషాం తే-అతఏవభగవతిత్వయి-నితరాంనిరంతరంనిర్వృతంచమనోయేషాం తే - యత్రయస్యానుసేవాయాంసత్యాం॥౩౭॥ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయంతియావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ త్రిభువనేతి ॥ త్రిభువన

రణభూతస్సర్వప్రత్యగాత్మత్వాత్ సర్వగుణావభాసోపలక్షితఏకఏవపర్యవశేషితః॥౩౬॥ అథహవావ తవమహిమామహోఽమృతరససముద్రవిప్రుషాసకృల్లీఢయాస్వమనసినిష్యందమాననిరంతరసుఖేనవిస్మారితదృష్టశ్రుతవిషయసుఖలేశాభాసాఃపరమభాగవతాఏకాంతినోభగవతిసర్వభూతప్రియసుహృది సర్వాత్మనినితరాంనిర్వృతమనసఃకథముహవాఏతేమధుమథనపునస్స్వార్థకుశలాహ్యాత్మప్రియసుహృదస్సాధవస్త్వచ్చరణాంబుజానుసేవాంవిసృజంతి-నయత్రపునరయంసంసారపర్యావర్తః॥౩౭॥త్రిభువనాత్మభవనత్రివిక్రమత్రినయనత్రిలోకమనోహరానుభావ-తవైవవిభూతయోదితిజదనుజాదయశ్చాపి తేషామనుపక్రమసమయోఽయమితిస్వాత్మమాయయాసురనరమృగమిశ్రితజలచరాకృతిభిర్యథాపరాధందండందండధరదధర్థ-ఏవమేనమపిభగవంస్త్వాష్ట్రంజహి.ఉతయదిమన్యసేఅస్మాకంతావకానాంపితఃపితామహతవచరణనలినయుగళధ్యానానుబద్ధహృదయనిగళానాం-స్వలింగవివరణేనాత్మసాత్కృతానామనుకంపానురంజితవిశదరుచిరశిశిరస్మితావలోకేనవిగళితమధురముఖరసామృతకళయాచాంతస్తాపమనఘార్హసిశమయితుం॥౩౮॥అథభగవంస్తవాస్మాభిరఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయనిమిత్తాయమానదివ్యమాయావినోదస్యసకలజీవనికాయానామంతర్హృదయేషుబహిరపిచబ్రహ్మప్రత్యగాత్మస్వరూపేణప్రధానరూపేణచయథాదేశకాలదేహావస్థానవిశేషంతదుపాదానోపలంభకతయా-అనుభవతస్సర్వ

మాత్మస్వరూపంభవనంచయస్య త్రిభువనస్యాత్మాభవనంచేతివా-త్రయోవిక్రమాయస్య - త్రీణిలోకాన్నయతీతివా-త్రయాణాంలోకానాంమనోహరోనుభావోయస్య-ఏవంచతుర్థాసంబోధ్యాహుః॥తవేతి॥ తేషామనుపక్రమసమయః-ఉద్యమకాలోయంనభవతీతిమత్వా-హేదండధర-పూర్వంయథాదండందధర్థకృతవానసి- ఏవమేనంత్వాష్ట్రము పిజహి-యదిఉతమన్యసే-హంతుంయదిచ్ఛసి-ప్రథమంతావత్ -త్వదీయానామస్మాకం - అంతస్తాపంశమయితుమర్హసి- తావకానామిత్యత్రహేతుఃహేపితః - హేపితామహ - తవచరణనళినయుగళధ్యానేనైవామబద్ధోహృదయేనిగళః శృంఖలాయేషాం-స్వలింగవివరణేననిజమూర్తిప్రకటనేనస్వీకృతానాం-కేనానుకంపయా-అనురంజితం సానురాగంచ తద్విశదంచరుచిరంశిశిరంచయత్స్మితంతత్సహితేనావలోకేన-తథానుకంపయైవవిగళితామధురోదా ముఖరసఃప్రియవాక్ సఏవామృతకళాతయాచ॥౩౮॥కించాస్మదభిప్రాయస్త్వయాజ్ఞాయతఏవకిమత్రాస్మాభిర్విజ్ఞాపనీయమిత్యాహుః ॥ అథేతి ॥ అథహేభగవన్-తథాస్మాభిరిహకియాన్వా అర్థవిశేషోవిజ్ఞాపనీయస్సర్వజ్ఞస్యత్వయి- యథాహిరణ్యరేతసోగ్నేస్తదంశభూతైర్విస్ఫులింగాదిభిః-ప్రకాశోనక్రియతే తథాతవాస్మాభిః కార్యార్థప్రకాశనంనకార్యమిత్యర్థః- అత్రహేతుగర్భాణివిశేషణాని- అఖిలజగతాముత్పత్త్యాదిషు-నిమిత్తాయమానోదివ్యమాయయావినోదోయస్య - అతఏవ-సర్వజీవనికాయానామంతర్హృదయేషు-బ్రహ్మస్వరూపేణప్రత్యగాత్మాంతర్యామితద్రూపేణ - బహిరపిచప్ర

థానరూపేణ దేశకాలదేహావస్థానవిశేషాననుల్లంఘ్యానుభవతః- కథం తేషాముపాదానతయాచ- ఉపలంభకతయా వా- ఉపాదానస్యోపలంభకతయైవ వా- అతఏవ- సర్వేషాం ప్రత్యయానాం బుద్ధ్యాదీనామపి సాక్షిణః- సాక్షిత్వే హేతుః- ఆకాశవదలిప్తం శరీరం స్వరూపం యస్య- అలిప్తత్వే హేతుర్ద్వయం- సాక్షాత్పరబ్రహ్మణో నిరుపాధేః పరమాత్మనః - శుద్ధసత్త్వమూర్తేశ్చ- అతఏవ- సర్వజ్ఞత్వాదేవ వయం- యత ఏవ- యస్య కార్యస్య కామేనోపసాదితాః ప్రాపితాః తదస్మాకం కార్యం- స్వయమేవోపకల్ప్య సంపాదయేతి చరణమేవ శతపలాశం కమలం- తస్య ఛాయాం వివిధైర్వృజినైర్వ్యస్తం సారపరిశ్రమః తస్యోపశమకరీం- ఉపసృతానాం ప్రాప్తానాం పూర్వం భక్తైరుత అన్యో కైస్తుతా ఏష శంకా మాభూదితి స్వకామం కథయంతి ॥ ౩౯ ॥ అథో ఇతి ॥ అథో అనంతరమేవ ॥ ౪౦ ॥ శీఘ్రం తద్వ్యధాయ పునః ప్రణమంతి ॥ హంసాయేతి ॥ హంసాయ శుద్ధాయ- హరయే అంహోహరాయ తేన నమః- శుద్ధత్వే హేతవః దహ్రనిలయాయ హృదయాకాశనికేతనాయ - నిరీక్షకాయ బుద్ధ్యాదిసాక్షిణే- కృష్ణాయ సదానందరూపాయ ॥ శ్లో ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః । తయోరైక్యం పరం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయత ఇతి నిరుక్తేః ॥ అత్ర హరత్వే హేతవః- మృష్టం రుచిరం యశో యస్య- నిరుపక్రమాయ అదిమాన్యాయ- సద్భిః సంగృహ్యత ఇతి తథా తస్మై భవపాంథః భవరూపే పథి వర్తమానః- తస్య నిజాశ్రయాప్తౌ స్వపదప్రాప్తౌ సత్యాం- సంసారస్యాంతే వరిష్ఠా సర్వతః పూజితా ఉత్తమా గతిః ఫలం యస్మాత్తస్మై ॥ ౪౧ ॥ అథేతి ॥ అభినందితః సంతోషితః ॥

ప్రత్యయసాక్షిణ ఆకాశశరీరస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మణః పరమాత్మనః కియానిహ వార్థవిశేషో విజ్ఞాపనీయస్స్యాద్విస్ఫులింగాదిభిరివ హిరణ్యరేతసః- అతఏవ స్వయం తదుపకల్పయాస్మాకం భగవతః పరమగురోస్తవ చరణశతపలాశచ్ఛాయాం వివిధవృజినసంసారపరిశ్రమోపశమనీముపసృతానాం వయం యత్కామేనోపసాదితాః ॥ ౩౯ ॥ శ్లో ॥ అథో ఈశ జహి త్వాష్ట్రం గ్రసంతం భువనత్రయమ్ । గ్రస్తాని యేన నః కృష్ణ తేజాంస్యస్త్రాయుధాని చ ॥ ౪౦ ॥ హంసాయ దహ్రనిలయాయ నిరీక్షకాయ కృష్ణాయ మృష్టయశసే నిరుపక్రమాయ । సత్సంగ్రహాయ భవపాంథనిజాశ్రయాప్తావంతే పరీష్టగతయే హరయే నమస్తే ॥ ౪౧ ॥ శ్రీశుకః ॥ అథైవమీడితో రాజన్ సాదరం త్రిదశైర్హరిః । స్వముపస్థానమాకర్ణ్య ప్రాహ తానభినందితః ॥ ౪౨ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ ప్రీతో౽హం వస్సురశ్రేష్ఠా మదుపస్థానవిద్యయా । ఆత్మైశ్వర్యస్మృతిః పుంసాం భక్తిశ్చైవ యయా మయి ॥ ౪౩ ॥ కిం దురాపం మయి ప్రీతే తథాపి విబుధర్షభాః । మయ్యేకాంతమతిర్నాన్యం మత్తో వాంఛతి తత్త్వవిత్ ॥ ౪౪ ॥ న వేద కృపణః శ్రేయ ఆత్మనో గుణవస్తుదృక్ । తస్య తానిచ్ఛతో యచ్ఛేద్యది సో౽పి తథావిధః ॥ ౪౫ ॥ స్వయం నిశ్శ్రేయసం విద్వాన్ న వక్త్యజ్ఞాయ కర్మ హి । న రాతి రోగిణో౽పథ్యం వాంఛతో౽పి భిషక్తమః ॥ ౪౬ ॥ మఘవన్ యాత భద్రం వో దధ్యంచమృషిసత్తమమ్ । విద్యావ్రతతపస్సారం గాత్రం యాచత మా చిరమ్ ॥ ౪౭ ॥ స వా అధి

౪౨ ॥ ప్రీత ఇతి ॥ మదీయముపస్థానం స్తోత్రం తత్సహితయా విద్యయా జ్ఞానేన- ఆత్మన ఐశ్వర్యమసంసారిత్వం - తస్య స్మృతిః యథా న హి నః రోధక ఉభయమిత్యాదినా కర్తృత్వభోక్తృత్వాదేర్మాయికత్వోక్తేః భక్తిశ్చ యయా భవతి ॥ ౪౩ ॥ అథ హ భగవన్నిత్యాదినా భక్తైస్సర్వోత్కర్షోక్తేః భక్తిమభినందతి ॥ కిమితి ॥ ౪౪ ॥ యదుక్తం దేవైః స్వయం తదుపకల్పయాస్మాకమిత్యాది- తత్సంపాదనం కృపాలోర్మమానుచితమిత్యాశయేనాహ- ద్వాభ్యాం ॥ న వేదేతి ॥ గుణేషు విషయేషు తత్త్వదర్శిత్వాత్- విషయాన్ తథావిధో౽జ్ఞః ॥ ౪౫ ॥ స్వయమితి ॥ కర్మ న వక్తి- ప్రవృత్తిమార్గం నోపపాదయతి హి- అపథ్యం యథా న రాతి న దదాతి- భిషక్తమః సద్వైద్యః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం తత్త్వకథనేనానౌచిత్యం పరిహృత్య తదభిప్రాయమనుసరన్నాహ ॥ మఘవన్నితి ॥ విద్యా వ్రతం తపస్సా చ- సారం స్వధనం గాత్రం- శరీరం యాచత తచ్చ దధ్యంచం ॥ ౪౭ ॥ తత్ర తదీయం విద్యాతిశయమాహ ద్వాభ్యాం ॥ స ఇతి ॥ ఏవం హ్యత్ర ప్రసిద్ధా కథా ॥ శ్లో ॥ నిశమ్యాథర్వణం దక్షం ప్రవర్గ్యబ్రహ్మవిద్యయోః । దధ్యంచం సముపాగమ్య తమూచతురథాశ్వినౌ ॥ భగవన్ దేహి నౌ విద్యామితి శ్రుత్వా స చాబ్రవీత్ । కర్మణ్యవస్థితో౽ద్యాహం పశ్చాద్వక్ష్యామి గచ్ఛతం ॥ తయోర్నిర్గతయోరేవ శక్ర ఆగత్య తం మునిమ్ । ఉవాచ భిషజోర్విద్యామా వాదీరశ్వినోర్మునే ॥ యది మద్వాక్యముల్లంఘ్య బ్రవీషి సహసైవ తే । శిరశ్ఛింద్యాం న సందేహ ఇత్యుక్త్వా స యయౌ హరిః ॥ ఇంద్రే గతే తథాభ్యేత్య నాసత్యావూచతుర్ద్విజం । తన్ముఖాదింద్రగదితం శ్రుత్వా తావూచతుః పునః ॥ ఆవాం తవ శిరశ్ఛిత్త్వా పూర్వమశ్వస్య మస్తకం । సంధాస్యావస్తతో బ్రూహి తేన విద్యాం చ నౌ ద్విజ ॥ తస్మిన్నింద్రేణ సంఛిన్నే పునస్సంధాయ మస్తకం నిజం తే దక్షిణాం దత్త్వా గమిష్యావో యథాగతమ్ ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా తథోవాచ దధ్యఙ్ఙాథర్వణస్తయోః । ప్రవర్గ్యం బ్రహ్మవిద్యాం చ

సఘృణో సత్యశంకిత ఇతి॥ తతశ్చాయమర్థః- స దధ్యఙ్ నిష్కళం శుద్ధం బ్రహ్మాధిగతః జ్ఞాతవాన్ - పాఠాంతరే- నితరాం
కృతం భవతి యేన తం ప్రవర్గ్యం చాధిగతః- జ్ఞాతవాన్- తతోశ్విభ్యాం ప్రాదాదిత్యుత్తరస్యానుషంగః- ఉపదిదేశేత్యర్థః-
కథంభూతం బ్రహ్మ- యద్వై అశ్వశిరసా ప్రోక్తత్వాదశ్వశిరో నామ ప్రసిద్ధం- తయోరమరతాం జీవన్ముక్తత్వం వ్యధాత్ -
తథా చ శ్రుతిః॥ శ్రు॥ అశ్వస్య శీర్ష్ణా ప్ర యదీముహ్ వాచేతి ॥ కించ- స వై దధ్యఙ్ త్వాష్ట్రకం వర్మ నారాయణకవచం చ అధిగ
తః ఇతి పూర్వస్యానుషంగః- తత్ర హేతుః యద్యస్మాత్ త్వష్ట్రే ప్రాదాత్ - కిం తత్ - యత్ త్వష్టా విశ్వరూపాయ పుత్రా
య ప్రాదాత్ - కీదృశం- యత్ - త్వం తతః విశ్వరూపాత్ అధాః ధృతవానసి - తదేవం విద్యయా సారం గాత్రం యాచధ్వ
మిత్యర్థః॥ ౫౨॥ ౫౩॥ నను ప్రేష్ఠం దేహం కథం దాస్యతి తత్రాహ॥ యుష్మభ్యమితి॥ యుష్మభ్యమంగాని అస్థీని - యాచిత
స్సన్ దాస్యతి- యతో ధర్మజ్ఞః- విశేషతోశ్విభ్యాం శిష్యప్రీత్యా దాస్యతి అస్థీనిత్యనేన హేయత్వం దర్శితం- తైరస్థిభిః విశ్వక
ర్మణా వినిర్మితః ఆయుధశ్రేష్ఠో వజ్రో భవిష్యతీతి శేషః॥ ౫౪॥ యేనేతి॥ యేన భవాన్ వృత్రస్య శిరో హర్తా హరిష్యతి మమ
తేజసా ఉపబృంహితస్సన్ తేజశ్చ అస్త్రాణి చ ఆయుధాని చ సంపదశ్చ భూయః ప్రాప్స్యథ - మహాకాయస్త్రిభువనగ్రా

గతో దధ్యఙ్ఙశ్విభ్యాం బ్రహ్మ నిష్కళమ్। యద్వా అశ్వశిరో నామ తయోరమరతాం వ్యధాత్॥ ౫౨॥ దధ్య
ఙ్ఙాథర్వణస్త్వష్ట్రే వర్మాభేద్యం మదాత్మకమ్। విశ్వరూపాయ యత్ప్రాదాత్ త్వష్టా యత్త్వమధా
స్తతః॥ ౫౩॥ యుష్మభ్యం యాచితోశ్విభ్యాం ధర్మజ్ఞోంగాని దాస్యతి। తతస్తైరాయుధశ్రేష్ఠో విశ్వకర్మవిని
ర్మితః॥ ౫౪॥ యేన వృత్రశిరో హర్తా మత్తేజ ఉపబృంహితః। తస్మిన్ వినిహతే యూయం తేజోస్త్రాయుధసం
పదః। భూయః ప్రాప్స్యథ భద్రం వో న హింసంతి మత్పరాః॥ ౫౫॥ ***************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- షష్ఠస్కంధే- నవమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ ఇంద్రమేవం సమాదిశ్య భగవాన్విశ్వభావనః। పశ్యతామనిమేషాణాం తత్రైవాంతర్దధే హరిః॥
౧॥ తథాభియాచితో దేవైరృషిరాథర్వణో మహాన్। మోదమాన ఉవాచేదం ప్రహసన్నివ భారత॥ ౨॥ అ
పి వృందారకా యూయం న జానీథ శరీరిణాం। సంస్థాయాం యస్త్వభిద్రోహో దుస్సహశ్చేతనాపహః॥
౩॥ జిజీవిషూణాం జీవానామాత్మా ప్రేష్ఠ ఇహేప్సితః। క ఉత్సహేత తం దాతుం భిక్షమాణాయ విష్ణవే॥ ౪॥
దేవాః॥ కిన్ను తద్దుస్త్యజం బ్రహ్మన్ పుంసాం భూతానుకంపినాం। భవద్విధానాం మహతాం పుణ్యశ్లోకేడ్య
కర్మణాం॥ ౫॥ నూనం స్వార్థపరో లోకో న వేద పరసంకటం। యది వేద న యాచేత నేతి నాహ యదీశ్వరః॥ ౬॥
ఋషిః॥ ధర్మం వశ్శ్రోతుకామేన యూయం మే ప్రత్యుదాహృతాః। ఏష వః ప్రియమాత్మానం త్యజంతం
సంత్యజామ్యహం॥ ౭॥ యోఽధ్రువేణాత్మనా నాథా న ధర్మం న యశః పుమాన్। ఈహేత భూతదయయా స
శోచ్యః స్థావరైరపి॥ ౮॥ ఏతావానవ్యయో ధర్మః పుణ్యశ్లోకైరుపాసితః। యో భూతశోకహర్షాభ్యామా
త్మా శోచతి హృష్యతి॥ ౯॥ అహో దైన్యమహో కష్టం పారక్యైః క్షణభంగురైః। యన్నోపకుర్యాద

సి సపవాస్మాన్ హన్యాదితి శంకావ్యాకులచిత్తాన్ ప్రత్యాహ- మత్పరాశ్చ కేపి హింసంతి అతో యుష్మాకం భద్రమేవే
తి। ఇతి భావార్థదీపికాయాం- నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **************************************

శ్రీ॥ దశమే కేశవాదిష్టాద్దధ్యఙ్ఙస్థిజవజ్రభృత్। ఇంద్రో యుధ్యత వృత్రేణ సోప్యనేన విసర్జితః॥ ౧॥ తథేతి॥ మోదమాన ఇవ-
ధర్మస్య ఖ్యాపనార్థం ప్రోత్సాహయన్నివ- ప్రత్యాచక్షాణ ఇవోవాచ- ద్వాభ్యాం॥ ౨॥ అపీతి॥ హే బృందారకాః- అపి కిం- సంస్థాయాం-
మృతౌ- యస్త్వభిద్రోహః దుఃఖం- తం న జానీథ॥ ౩॥ జిజీవిషూణామితి॥ ఆత్మా దేహః- వయం జానీమ ఏవ- కింతు- శ్రీవిష్ణోర
ర్థమస్మాభిర్యాచ్యమాన ఇతి చేత్తత్రాహ- యాచతే విష్ణవేపి- దాతుం క ఉత్సహేత॥ ౪॥ కిన్న్వితి॥ పుణ్యశ్లోకైరీడ్యాని కర్మాణి
యేషాం॥ ౫॥ నూనమితి॥ యాచకలోకః- పరస్య దాతుః- సంకటం న వేద- యాచకో యది వేద- తర్హి- న యాచేత్ - యదీశ్వ
రః దానసమర్థః- యాచకసంకటం వేద- తర్హి- సోపి నేతి నాహ- అతో యథా తవ సంకటం వయం- స్వార్థపరా న జానీమః
ఏవం ప్రత్యాచక్షాణస్త్వమపి అస్మత్సంకటం న జానాసీతి భావః॥ ౬॥ ధర్మమితి॥ మే మయా- ప్రత్యుదాహృతాః ప్రత్యుక్తాః
త్యజంతం మాం త్యక్ష్యామి యాంతం- ఆత్మానం దేహం॥ ౭॥ య ఇతి॥ అధ్రువేణ అనిత్యేన- ఆత్మనా దేహేన- హే నాథాః॥ ౮॥ ఏ
తావానితి॥ భూతానాం శోకేన- శోచతి- హర్షేణ హృష్యతి- యశ్చ ఆత్మా స్వయం తస్య- యో ధర్మస్స ఏతావానేవ - అవ్య
యో నిత్య ఇత్యర్థః॥ ౯॥ అహో ఇతి॥ పారక్యైః శ్వసృగాలాదిభక్ష్యైః- అస్వార్థైః ఆత్మోపభోగశూన్యైః - స్వం

స్తం-జ్ఞాతయః పుత్రాదయః విగ్రహా దేహాః-తైర్నోపకుర్యాదితియత్ ॥౧౦॥ ఏవమితి॥ కృతం వ్యవసితం నిశ్చయో యేన స-ఆత్మానం క్షేత్రజ్ఞం సన్నయన్ నీకుర్వన్-తనుం జహౌ ॥౧౧॥ యతేతి॥ యతాః అక్షాదయో యేన - తత్త్వం పశ్యతీతి తత్త్వదృక్ ధ్వస్తాని గతాని బన్ధనాని యస్య ॥౧౨॥ అథేతి॥ అథేన్ద్రః॥ అశోభతేత్యుత్తరేణాన్వయః మునేః అస్థిభిః-నిర్మితం-ఉత్సిక్తః ఉజ్జితః-మునేః శక్తిభిరితి వా పాఠః ॥౧౩॥౧౪॥ వృత్రమితి॥ అసురానీకానాం యూథపైః-పర్యస్తం పరివృతం ॥౧౫॥ తత ఇతి॥ రణః సంగ్రామః-ప్రథమే ఆద్యే-యుగే మహాయుగాఖ్యయుగచతుష్టయే-త్రేతాయుగస్య ముఖారంభే ౧౬॥ ౧౭॥ దృష్ట్వేతి॥ నామృష్యన్ నాసహన్త ॥౧౮॥౨౩॥ శూలైరితి॥ శ్లో॥ శతఘ్నీ తు చతుర్హస్తా లోహకణ్టకసంచితా। ముసుణ్డీ పరిఘో లోహకణ్టకానుక్రమోన్నతేత్యభిధానాత్ ॥౨౪॥ నేతి॥ పుఙ్ఖో మూలదేశః-ఏకస్య మూలదేశమనుతస్సం లగ్నః అపరస్య పుఙ్ఖో యథా భవతి తథా - అనుసంతానపతితైరిత్యర్థః నభస్థైః ఘనైః జ్యోతీంషీవేత్యన్వయః- తేషాం తదపాత్రిప్తిస్సా

స్వార్థైర్మర్త్యః స్వజ్ఞాతివిగ్రహైః ॥౧౦॥ శ్రీశుక ఉవాచ। ఏవం కృతవ్యవసితో దధ్యఙ్ఙాథర్వణస్తనుమ్। పరే భగవతి బ్రహ్మణ్యాత్మానం సన్నయఞ్జహౌ ॥౧౧॥ యతాక్షాసుమనోబుద్ధిస్తత్త్వదృగ్ధ్వస్తబన్ధనః। ఆస్థితః పరమం యోగం న దేహం బుబుధే గతమ్ ॥౧౨॥ అథేన్ద్రో వజ్రముద్యమ్య నిర్మితం విశ్వకర్మణా। మునేరస్థిభిరుత్సిక్తో భగవత్తేజసాన్వితః ॥౧౩॥ వృతో దేవగణైః సర్వైర్గజేన్ద్రోపర్యశోభత। స్తూయమానో మునిగణైస్త్రైలోక్యం హర్షయన్నివ ॥౧౪॥ వృత్రమభ్యద్రవచ్ఛత్రుమసురానీకయూథపైః। పర్యస్తమోజసా రాజన్ క్రుద్ధో రుద్ర ఇవాన్తకమ్ ॥౧౫॥ తతః సురాణామసురై రణః పరమదారుణః। త్రేతాముఖే నర్మదాయామభవత్ప్రథమే యుగే ॥౧౬॥ రుద్రైర్వసుభిరాదిత్యైరశ్విభ్యాం పితృవహ్నిభిః। మరుద్భిరృభుభిః సాధ్యైర్విశ్వేదేవైర్మరుత్పతిమ్ ॥౧౭॥ దృష్ట్వా వజ్రధరం శక్రం రోచమానం స్వయా శ్రియా। నామృష్యన్నసురా రాజన్ మృధే వృత్రపురస్సరాః ॥౧౮॥ నముచిః శమ్బరోఽనర్వా ద్విమూర్ధా ఋషభోఽమ్బరః। హయగ్రీవః శఙ్కుశిరా విప్రచిత్తిరయోముఖః ౧౯॥ పులోమా వృషపర్వా చ ప్రహేతిర్హేతిరుత్కలః। [illegible] కేశీ [illegible] విభావసుః। దైతేయా దానవా యక్షా రక్షాంసి చ సహస్రశః ॥౨౦॥ ఇల్వలః పల్వలశ్చైవ దన్దశూకో వృషధ్వజః। కాలనాభో మహానాభో భూతసన్తాపనో వృకః ॥౨౧॥ సుమాలిమాలిప్రముఖాః కార్తస్వరపరిచ్ఛదాః। ప్రతిషిధ్యేన్ద్రసేనాగ్ర్యం మృత్యోరపి దురాసదమ్ ॥ ౨౨ ॥ అభ్యర్దయన్నసంభ్రాన్తాః సింహనాదేన దుర్మదాః। గదాభిః పరిఘైర్బాణైః ప్రాసముద్గరతోమరైః ॥౨౩॥ శూలైః పరశ్వధైః ఖడ్గైః శతఘ్నీభిర్భుశుణ్డిభిః। సర్వతోఽవాకిరన్ శస్త్రైరస్త్రైశ్చ విబుధర్షభాన్ ॥౨౪॥ న తేఽదృశ్యన్త సంఛన్నాః శరజాలైః సమన్తతః। పుఙ్ఖానుపుఙ్ఖపతితైర్జ్యోతీంషీవ నభోఘనైః ॥౨౫॥ న తే శస్త్రాస్త్రవర్షౌఘా హ్యాసేదుః సురసైనికాన్। ఛిన్నాః సిద్ధపథే దేవైర్లఘుహస్తైః సహస్రధా ॥౨౬॥ అథ క్షీణాస్త్రశస్త్రౌఘా గిరిశృఙ్గద్రుమోపలైః। అభ్యవర్షన్ సురబలం చిచ్ఛిదుస్తాంశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౨౭ ॥ తానక్షతాన్ స్వస్తిమతో నిశామ్య శస్త్రాస్త్రపూగైరథ వృత్రనాథాః। ద్రుమైర్దృషద్భిర్వివిధాద్రిశృఙ్గైరవిక్షతాంస్తత్రసురిన్ద్రసైనికాన్ ॥౨౮॥ సర్వే ప్రయాసా అభవన్ విమోఘాః కృతాః కృతా దేవగణేషు దైత్యైః। కృష్ణానుకూలేషు యథా మహత్సు క్షుద్రైః ప్రయుక్తా రుశతీ రూక్షవాచః ॥౨౯॥ తే స్వప్రయాసం వితథం నిరీక్ష్య హరావభక్తా హతయుద్ధదర్పాః। పలాయనాయాజిముఖే విసృజ్య పతిం మనస్తే దధురాత్తసారాః ॥౩౦॥ వృత్రోఽసురాం

ఛితా ॥౨౫॥ తామేవాహ॥ నతేతి॥ శస్త్రాణి అస్త్రాణి తేషాం యాని వర్షాణి-తేషామోఘా నాసేదుః న ప్రాపుః ॥౨౬॥ అథేతి॥ సిద్ధపథే ఆకాశే క్షీణాః అస్త్రాణాం శస్త్రాణాం చ ఓఘాః యేషాం గిరిశృఙ్గైః ద్రుమైరుపలైశ్చ ॥౨౭॥ తానితి॥ తానిన్ద్రసైనికాన్ శస్త్రాస్త్రాణాం-పూగైః సమూహైరక్షతాన్-స్వస్తిమతః సుఖినః ద్రుమాదిభిశ్చ అక్షతాన్ నిశామ్య ఆకర్ణ్య-వృత్రో నాథో యేషాం తే త్రాసుః భీతాః ॥ ౨౮॥ సర్వ ఇతి॥ కృతాః కృతాః-పునః పునః కృతాః కృష్ణానుకూలో యేషాం తేషు దేవగణేషు క్షుద్రైః ప్రయుక్తాః- రుశతీః రుశత్యః అత్యుగ్రత్వాద్ద్వితీయా-అకల్యాణ్యః దుఃఖావహాః రూక్షాః వాచో-యథా మహాత్సు క్షోభకా న భవన్తి తద్వత్ ॥౨౯॥ త ఇతి॥ హతో యుద్ధే దర్పో యేషాం తే - ఆత్తః హృతః సారః స్థైర్యం యేషాం తే-అతిప్రసిద్ధా అపి-తే దైత్యాః ఏవం తైత్యస్యాపౌనరుక్త్యం- ఆజిముఖే యుద్ధారంభే - పతిం

విసృజ్య-పలాయనాయ-మనోదధుః యతో హరావభక్తాః॥ ౩౦॥ వృత్ర ఇతి॥ ప్రధావతః పలాయమానాన్-ప్రేక్ష్య
దావేవతీ వేదిభయేన-పలాయితం భగ్నం చ యత్ బలం సైన్యం-తచ్చ ప్రేక్ష్య-పతద్వ్యూహానాం-బభాషే॥ ౩౧॥ తదేవాహ
కాలమితి॥ కాలోపపన్నాం అవసరోచితాం-మనస్వినాం రుచిరాం-హే విప్రచిత్తే-హే నముచే-హే అనర్వన్- హే శ
మ్బర-మే వాచం శృణుత॥ ౩౨॥ జాతస్యేతి॥ తతో మృత్యోః-ఇహ యశః లోకః-స్వర్గశ్చ-యది స్యాత్ అథ తర్హి అముం మృ
త్యుం యుక్తం సమీచీనం-ప్రాప్తం వా॥ ౩౩॥ ద్వావితి॥ బ్రహ్మసంధారణయా కలేబరం జహ్యాదితి యత్ - స ఏకో మృత్యుః-
వీరశయ్యే రణభూమౌ-అనివృత్తః అపరాఙ్ముఖః సన్-జహ్యాదితి యత్-స ద్వితీయః తౌ ద్వౌ ఇహ శాస్త్రే సమ్మతౌ మృత్యూ॥ త
థా చ స్మృతిః॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ। పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హతః॥ ౩౪॥***

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠస్కంధే దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ ఏకాదశే తు వృత్రస్య యుధ్యమానస్య వజ్రిణా। భక్తిజ్ఞానబలోదర్కాః శ్లాఘ్యా వాచస్సువర్ణితాః॥ త ఇతి॥ శంసతః కథయ
తస్సేనానుగామ్య స్వప్రధావనః పత్యుర్వచ ఉపపత్తిం | పలాయితం పత్యుర్బలం చ భగ్నం భయేన తేన హ
స్వపీడితః॥ ౩౧॥ కాలోపపన్నాం రుచిరాం మనస్వినాం వాచ వాచం పురుషప్రవీరః। హే విప్రచిత్తే నముచే
పులోమన్ మయానర్వన్ శంబర మే శృణుధ్వం ॥ ౩౨ ॥ జాతస్య మృత్యుర్ధ్రువ ఏవ సర్వతః ప్రతిక్రియా
యస్య న చేహ కౢప్తా। లోకో యశశ్చాథ తతో యది హ్యముం కో నామ మృత్యుం న వృణీత యుక్తం ॥ ౩౩॥ ద్వౌ స
మ్మతావిహ మృత్యూ దురాపౌ యద్బ్రహ్మసంధారణయా జితాసుః। కలేబరం యోగరతో విజహ్యాద్యదగ్ర
ణీర్వీరశయేఽనివృత్తః॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-దశమోఽధ్యాయః-****************
శ్రీశుకః॥ త ఏవం శంసతో ధర్మ్యం వచః పత్యురచేతసః। నైవాగృహ్ణంత సంభ్రాంతాః పలాయనపరా నృప॥
౧॥ విశీర్యమాణాం పృతనామాసురీమసురర్షభః। కాలానుకూలైస్త్రిదశైః కాల్యమానామనాథవత్ ॥ ౨॥
దృష్ట్వాఽతప్యత సంక్రుద్ధ ఇంద్రశత్రురమర్షితః। తాన్నివార్యౌజసా రాజన్నిర్భర్త్స్యేదమువాచ హ॥ ౩
కిం వ ఉచ్చరితైర్మాతుర్ధావద్భిః పృష్ఠతో హతైః। న హి భీతవధః శ్లాఘ్యో న స్వర్గ్యః శూరమానినాం॥ ౪॥ య
ది వః ప్రధనే శ్రద్ధా సారం వా క్షుల్లకా హృది। అగ్రే తిష్ఠత మాత్రం మే న చేద్గ్రామ్యసుఖే స్పృహా ॥ ౫॥ ఏవం
సురగణాన్ క్రుద్ధో భీషయన్ వపుషా రిపూన్। వ్యనదత్సుమహాప్రాణో యేన లోకా విచేతసః॥ ౬॥ తేన దేవ
గణాస్సర్వే వృత్రవిస్ఫోటనేన వై। నిపేతుర్మూర్ఛితా భూమౌ యథైవాశనినా హతాః॥ ౭॥ మమర్ద పద్భ్యాం
సురసైన్యమాతురం నిమీలితాక్షం రణరంగదుర్మదః। గాం కంపయన్నుద్యతశూల ఓజసా నాళం వనం యూథ
పతిర్యథోన్మదః॥ ౮॥ విలోక్య తం వజ్రధరోఽత్యమర్షితః స్వశత్రవేఽభిద్రవతే మహాగదాం। చిక్షేప తామాపతతీం
తాం సుదుస్సహాం జగ్రాహ వామేన కరేణ లీలయా ॥ ౯ ॥ స ఇంద్రశత్రుః కుపితో భృశం తయా మహేం
ద్రవాహం గదయోరువిక్రమః। జఘాన కుంభస్థల ఉన్నదన్మృధే తత్కర్మ సర్వే సమపూజయన్నృప ॥ ౧౦॥
ఐరావతో వృత్రగదాభిమృష్టో విఘూర్ణితోఽద్రిః కులిశాహతో యథా । అపాసరద్భిన్నముఖస్సహేంద్రో
ముంచన్నసృక్సప్తధనుర్భృశార్తః॥ ౧౧॥ న సన్నవాహాయ విషణ్ణచేతసే ప్రాయుంక్త భూయస్స గదాం మ
హాత్మా। ఇంద్రోఽమృతస్యందికరాభిమర్శవీతవ్యథక్షతవాహోఽవతస్థే॥ ౧౨॥ స తం నృపేంద్రాహవకా
మ్యయా రిపుం ... ॥ ౧॥ విశీర్యమాణామితి॥ కాలానుకూలైః కాలానువర్తిభిః-కాల్యమానాం విద్రావ్యమాణాం॥ ౨॥ దృష్ట్వేతి॥
అమర్షితః అసహమానః తాన్-త్రిదశాన్నివార్య నిర్భర్త్స్య ఇదం వక్ష్యమాణమువాచ హ॥ ౩॥ తదాహ ద్వాభ్యాం॥ కిం వ ఇ
తి॥ మాతురుచ్చరితైః పురీషప్రాయైః పృష్ఠతో హతైః దేవానాం సంబోధనం పృష్ఠతో హతైః ... కిం ఫలం-న
యః నాపి ధర్మః దేవా హ న హి॥ ౪॥ యదీతి॥ ప్రధనే సంగ్రామే సారం ధైర్యం-హే క్షుల్లకాః క్షుద్రాః - మాత్రం క్షణ
మాత్రం-మే అగ్రతః తిష్ఠత న చేదిహలోకే భోగే స్పృహాస్తి॥ ౫॥ ఏవమితి॥ సురగణాన్ రిపూన్ సుమహాప్రాణో బలం-య
స్య యేన వి చేతసో బభూవుః॥ ౬॥ తేనేతి॥ వృత్రస్య విస్ఫోటనేన నాదేన॥ ౭॥ మమర్దేతి॥ ఉద్యతః శూలం యేన నాళానాం దణ్డా
నాం సంబంధి నాళం వనం ఉన్మత్తో మదో యస్య-స యూథపతిః గజో యథా మర్దయతి॥ ౮-౧౦॥ ఐరావత ఇతి॥ సప్త ధనుః ప్ర
మాణం దేశం॥ ౧౧॥ నేతి॥ సన్నో నవసన్నః గ్రస్త ఇత్యర్థః వాహో గజో యస్య తస్మై-సః ప్రాయుంక్త-అమృతస్యంది-అమృత
స్రావీ యః స్వకరః-తేనాభిమర్శః స్పర్శః-తేన వీతవ్యథో గతదుఃఖః-క్షతో వాహో యస్య-స తథాభూతోఽవతస్థే॥ ౧౨॥

ఘుణీతి । సవృత్రః-హే నృపేంద్ర-ఆహవకామ్యయా యుద్ధేచ్ఛయా అవస్థితం - భ్రాతృహణం భ్రాతరం విశ్వరూపం హత
వంతం-నృశంసం క్రూరం-తదేవ అంహః పాపం-తస్య కర్మ స్మరన్॥౧౩॥ దిష్ట్యేతి । తస్మాత్ యో బ్రహ్మహా బ్రాహ్మ
ణం హతవాన్ అపి శ్వేతస్య గురుం నముచ భ్రాతరం చ భవాన్ అగ్రతః సమవస్థితః- ఏతద్దిష్ట్యా భద్రం జాతం - దిష్ట్యైవ
వ్యయమానం దార్ఢ్యే అన్నృణః జాత ఇత్యర్థః- హే అసత్తమ-మమ శూలేన-నిర్భిన్నం దృషత్తుల్యం హృత్ హృదయం యస్య-
తేన త్వయా నిమిత్తభూతేన అన్యా ఋణాదేవ భ్రాతురన్నృణోఽహం స్యాం- ఏతచ్చ దిష్ట్యా భద్రమిత్యుక్తం॥౧౪॥ యఇతి॥ స్వ
ర్గకామో యో భవాన్ అస్మాకం స్వర్గకామో యాజ్ఞికః పశోరివేతి వా॥౧౫॥ శ్రీతి॥ తం త్వాం అస్పృష్టవహ్నిం అదగ్ధ
దేహం సమదంతి-వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవన్నిర్దేశః॥౧౬॥ అన్యఇతి॥ అన్యేపి- యేఅజ్ఞాః ఇహ త్వాం త్వాం నృశంసమ
ను-మహ్యం ఉద్యతాస్త్రాస్సంతః-యది ప్రహరంతి- తైర్భూతనాథాన్ భైరవాదీన్- యజామి ఇత్యర్థః భూతైస్సహ తాన్ తీక్ష్ణీ
కృతం యన్మమ త్రిశూలం- తేన నిర్భిన్నాః గళాః యేషాం తైః॥౧౭॥ అథో ఇతి॥ అథో అథవా హరే భో ఇంద్ర- యదిభవాన్ ఏవ
మమ శిరో హర్తా హరిష్యతి తత్ర తదా సతి అన్నృణోఽవిముక్తకర్మబంధస్సన్-భూతేభ్యో బలిం - దేహం సన్నిధాయ-మనస్వి
నాం పాదరజః- ప్రపత్స్యే శరణం పదం ప్రాప్స్యామి॥౧౮॥ జీవతా దప్యహం మృత్యునా వా భిమత ఇత్యాశయేనాహ॥ సు

స త్వయారిపుం వజ్రాయుధం భ్రాతృహణం విలోక్య । స్మరంశ్చ తత్కర్మ నృశంసమంహః శోకేన మోహేన
హసన్జగాద ॥ ౧౩ ॥ వృత్ర ఉవాచ ॥ దిష్ట్యా భవాన్మే సమవస్థితో రిపుర్యో బ్రహ్మహా గురుహా భ్రాతృహా చ ।ది
ష్ట్యానృణోఽద్యాహమసత్తమ త్వయా మచ్ఛూలనిర్భిన్నదృషద్ధృదాచిరాత్ ॥౧౪॥ యో నోఽగ్రజస్యాత్మవి
దో ద్విజాతేర్గురోరపాపస్య చ దీక్షితస్య ।విస్రభ్య ఖడ్గేన శిరాంస్యవృశ్చత్పశోరివాకరుణస్స్వర్గకామః॥
౧౫॥ శ్రీహ్రీదయాకీర్తిభిరుజ్ఝితం త్వాం స్వకర్మణా పురుషాదైశ్చ గర్హ్యం । కృచ్ఛ్రేణ మచ్ఛూలవిభిన్నదే
హమస్పృష్టవహ్నిం సమదంతి గృధ్రాః॥౧౬॥ అన్యే చ యే త్వా నృశంసమజ్ఞా యదుద్యతాస్త్రాః ప్రహ
రంతి మహ్యం । తైర్భూతనాథాన్సగణాన్నిశాతత్రిశూలనిర్భిన్నగలైర్యజామి॥ ౧౭॥ అథో హరే మే కులి
శేన వీర హర్తా ప్రమథ్యైవ శిరో యదీహ । తత్రానృణో భూతబలిం విధాయ మనస్వినాం పాదరజః ప్రప
త్స్యే॥౧౮॥ సురేంద్ర కస్మాన్న హినోషి వజ్రం పురఃస్థితే వైరిణి మయ్యమోఘం।మా సంశయిష్ఠా న గదేవ వ
జ్రం స్యాన్నిష్ఫలం కృపణార్థేవ యాచ్ఞా॥ ౧౯ ॥ నన్వేష వజ్రస్తవ శక్ర తేజసా హరేర్దధీచేస్తపసా చ తేజితః।
తేనైవ శత్రుం జహి విష్ణుయంత్రితో యతో హరిర్విజయః శ్రీర్గుణాస్తతః॥౨౦॥ అహం సమాధాయ
మనో యథాహ సంకర్షణస్తచ్చరణారవిందే।త్వద్వజ్రరంహోలులితగ్రామ్యపాశో గతిం మునేర్యామ్యప
విద్ధలోకః॥౨౧॥పుంసాం కిలైకాంతధియాం స్వకానాం యాస్సంపదో దివి భూమౌ రసాయామ్ । న రాతి
యద్ద్వేష ఉద్వేగ ఆధిర్మదః కలిర్వ్యసనం సంప్రయాసః॥౨౨॥ త్రైవర్గికాయాసవిఘాతమస్మత్పతి
ర్విధత్తే పురుషస్య శక్ర।తతోఽనుమేయో భగవత్ప్రసాదో యో దుర్లభోఽకించనగోచరోఽన్యైః॥౨౩॥అహం
హరే తవ పాదైకమూలదాసానుదాసో భవితాస్మి భూయః।మనస్స్మరేతాసుపతేర్గుణాంస్తే గృణీత వాక్-

రేంద్రేతి॥ న హినోషి న హి క్షిపసి-గదేవ నిష్ఫలా యాతీతి సంశయం మా కార్షీః - కృపణాదర్థః ప్రయోజనం యస్యాస్సా
యాచ్ఞా-యథా నిష్ఫలా భవతి తథా న స్యాత్ ।౧౯॥ అమోఘత్వే హేతుం వదన్ తం ప్రోత్సాహయతి। నన్వితి॥ తేజితః- తీక్ష్ణీ
కృతః శత్రుం మాం జహి- విష్ణునా యంత్రితః ప్రేరితః॥౨౦॥ హననేన మమ పీడా స్యాదిత్యపి మా సంశయిష్ఠా ఇత్యాహ।అహ
మితి॥ సంకర్షణో మత్పతిః-యథాహ-తథా తదీయ చరణారవిందే-మనః సమాధాయ మునేః యోగినో గతిం అహం యాస్యా
మి-తవ వజ్రస్య రంహసా వేగేన లులితః ఛిన్నో గ్రామ్యపాశో విషయభోగలక్షణో యస్య- అపవిద్ధలోకః-త్యక్తదేహః॥
౨౧॥ తర్హి భగవాన్ సంకర్షణః స్వభృత్యాయ మహ్యమేవ స్వర్గాది సంపదో దాస్యతీత్యపి మా సంశయిష్ఠా ఇత్యాహ॥
పుంసామితి॥ స్వర్గే భూమౌ- రసాతలే చ- యాః సంపదస్స్యుస్తాః కిల నిశ్చితం- న రాతి న దదాతి- తత్ర హేతుః- యత్ యాభ్యః
ద్వేషాదయో భవంతి॥౨౨॥ తర్హి స్వభక్తస్య కిం విదధాతీత్యత్రాహ- త్రైవర్గిక ఇతి॥ త్రైవర్గికో ధర్మార్థకామ విషయో య
ఆయాసః తస్య విఘాతం విధత్తే-తతః ఆయాసోపరమాదేవ అనుమేయః-న త్వైశ్వర్యాదినా-అతస్సమ్యక్ భగవత్ప్రసాదా
భావాత్ -తవ సంపదో భవిష్యంతీతి భావః॥౨౩॥ ఏవమింద్రాయ స్వాభిప్రాయం నివేద్య భగవంతం ప్రార్థయతే॥ అహ
మితి॥ తవ పాదావేవ- ఏకం మూలమాశ్రయో యేషాం- తేషాం దాసానామనుదాసః భూయో భవితాస్మి- భవిష్యామి- భ

పేయం-అసుపతేః ప్రాణనాథస్య-తవ గుణాన్మమ మనః-స్మరతు - వాగపి తాన్యేవ కీర్తయతు-కాయస్తవైవ కర్మ కరోతు॥ ౨౪॥ నను కిం దాస్యేనాత్యంతమహాఫలాని దాస్యామి తత్రాహ। నేతి॥ నాకపృష్ఠం ధ్రువపదం-బ్రహ్మలోకాదికం చ-హే సమంజస-నిఖిలసౌభాగ్యనిధే త్వాం విరహయ్య పృథక్కృత్య-న కాంక్షే నేచ్ఛామి॥ ౨౫॥ తర్హి కిమిచ్ఛసి-తదాహ। అజాతేతి॥ అజాతపక్షాః ఖగాః క్షుధా కాతరాః పీడితాః-యథా మాతరం యథా చ దామ్నా బద్ధాః బాలవత్సాః స్తన్యం యథా చ వ్యుషితం దూరదేశగతం-ప్రియం కామేన విషణ్ణా ప్రియా- తథా మే మనస్తాపత్రయపీడితం కర్మభిర్బద్ధం చ-కామాదిభిర్విషణ్ణం చ-త్వాం దిదృక్షతే ద్రష్టుమిచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౨౬॥ మమేతి॥ ఉత్తమశ్లోకస్య తవ జనేషు భక్తేష్వేవ సఖ్యం భూయాత్ త్వన్మాయయా-దేహాదిష్వాసక్తచిత్తస్య-భూయోపి తేష్వాసక్తిర్న భూయాత్ ॥ఇతి శ్రీభావార్థదీపికాయాం ఏకాదశాధ్యాయ వ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ ద్వాదశే తు విషణ్ణేన స్వయుమిత్రోపి హితేన సః। మహేంద్రేణ మహాయుద్ధే వృత్రస్య వధ ఉచ్యతే॥ ఏవమితి॥ మహాపురుషం శ్రీకృష్ణం-అప్సు ప్రళయోదకే॥ ౧॥ తత ఇతి॥ యుగాంతాగ్నివత్-కఠోరా జిహ్వా శిఖా యస్య తత్-ఆవిధ్య భ్రామయిత్వా॥ ౨॥ ఖ ఇతి॥ తత్ ఖే ఆపతత్ ఆగచ్ఛత్-విచలత్-పరిభ్రమత్-గ్రహశ్చ ఉల్కా చ గ్రహోల్కాః తద్వత్-ము

ర్మ కరోతు కాయః ॥ ౨౪॥ న నాకపృష్ఠం న చ పారమేష్ఠ్యం న సార్వభౌమం న రసాధిపత్యమ్। న యోగసిద్ధీరపు
నర్భవం వా సమంజస త్వా విరహయ్య కాంక్షే ॥ ౨౫॥ అజాతపక్షా ఇవ మాతరం ఖగాః స్తన్యం యథా వత్సత
రాః క్షుధార్తాః। ప్రియం ప్రియేవ వ్యుషితం విషణ్ణా మనోరవిందాక్ష దిదృక్షతే త్వామ్॥ ౨౬॥ మమోత్త
మశ్లోకజనేషు సఖ్యం సంసారచక్రే భ్రమతః స్వకర్మభిః। త్వన్మాయయాత్మాత్మజదారగేహేష్వాసక్త
చిత్తస్య న నాథ భూయాత్॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే షష్ఠస్కంధే ఏకాదశోధ్యాయః॥ *************
శ్రీశుకః। ఏవం జిహాసుర్నృప దేహమాజౌ మృత్యుం వరం విజయాన్మన్యమానః। శూలం ప్రగృహ్యాభ్యపత
త్సురేంద్రం యథా మహాపురుషం కైటభోప్సు॥ ౧॥ తతో యుగాంతాగ్నికఠోరజిహ్వమావిధ్య శూలం తర
సాసురేంద్రః। క్షిప్త్వా మహేంద్రాయ వినద్య వీరో హతోసి పాపేతి రుషా జగాద॥ ౨॥ ఖ ఆపతత్తద్విచల
ద్గ్రహోల్కవన్నిరీక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమజాతవిక్లవః। వజ్రేణ వజ్రీ శతపర్వణాచ్ఛినద్భుజం చ తస్యోరగ
రాజభోగమ్॥ ౩॥ ఛిన్నైకబాహుః పరిఘేణ వృత్రః సంరబ్ధ ఆసాద్య గృహీతవజ్రమ్। హనౌ తతాడేంద్రమ
థామరేభం వజ్రం చ హస్తాన్న్యపతన్మఘోనః॥ ౪॥ వృత్రస్య కర్మాతిమహాద్భుతం తత్సురాసురాశ్చారణ
సిద్ధసంఘాః। అపూజయంస్తత్పురుహూతసంకటం నిరీక్ష్య హా హేతి విచుక్రుశుర్భృశమ్॥ ౫॥ ఇంద్రో న వ
జ్రం జగృహే విలజ్జితశ్చ్యుతం స్వహస్తాదరిసన్నిధౌ పునః। తమాహ వృత్రో హర ఆత్తవజ్రో జహి స్వశ
త్రుం న విషాదకాలః॥ ౬॥ యుయుత్సతాం కుత్రచిదాతతాయినాం జయః సదైకత్ర న వై పరాత్మనామ్। వి
నైకముత్పత్తిలయస్థితీశ్వరం సర్వజ్ఞమాద్యం పురుషం సనాతనమ్॥ ౭॥ లోకాః సపాలా యస్యేమే శ్వసంతి
వివశా వశే। ద్విజా ఇవ శిచా బద్ధాః స కాల ఇహ కారణమ్॥ ౮॥ ఓజః సహో బలం ప్రాణమమృతం మృత్యుమే
వ చ। తమజ్ఞాయ జనో హేతుమాత్మానం మన్యతే జడమ్॥ ౯॥ యథా దారుమయీ నారీ యథా యంత్రమయో
మృగః। ఏవం భూతాని మఘవన్నీశతంత్రాణి విద్ధి భోః॥ ౧౦॥ పురుషః ప్రకృతిర్వ్యక్తమాత్మా భూతేంద్రి
యాశయాః। శక్నువంత్యస్య సర్గాదౌ న వినా యదనుగ్రహమ్॥ ౧౧॥ అవిద్వానేవమాత్మానం మన్యతేనీశమీ

ప్రేక్ష్యం-శతం పర్వాణి యస్య సః- తేన ఉరగరాజో వాసుకిః- తస్య భోగో దేహస్తద్వదాకారం॥ ౩॥ ఛిన్నైకబాహురితి॥ హనౌ కపోలప్రాంతే-అమరేభమైరావతం చ॥ ౪॥ ౫॥ ఇంద్ర ఇతి॥ పురుహూతమహావృత్రః- హే హర ఇత్యాది॥ ౬॥ యుయుత్సతామితి॥ సదా జయో నైవ-కిం తు కుత్రచిద్విజయః పరత్ర పుత్రేత్ నవై-యద్వా-కుత్రచిదపి-యుయుత్సతాం-సదా జయో నైవ-కింత్వేకత్రైవ ఆదిదేవేత్యర్థః॥ ఆతతాయినాం శస్త్రముద్యమ్య వధార్థముద్యతానాం। శ్లో॥ అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః। క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతే హ్యాతతాయినః ఇతి స్మృతేః॥ శ్లో॥ ఆతతాయీ వధోద్యతః ఇత్యమరశ్చ॥ పరో దేహః ఆత్మా యేషాం-పరాధీనాత్మనామిత్యర్థః-ఆద్యం అనాదిం-సనాతనం నిత్యం॥ ౭॥ పరాధీనతామేవాహ సప్తభిః॥ లోకా ఇతి॥ యస్య వశే స్థితాః-స్వయం వివశాస్సంతః శ్వసంతి చేష్టంతే-ద్విజాః పక్షిణః శిచా జాలేన-కాలః కలయతీతి సర్వగణాన్-ఇహ జయాదౌ-కారణం॥ ౮॥ ఓజ ఇతి॥ ఓజః ఇంద్రియపటుత్వం హేతుం - అజ్ఞాయ అవిజ్ఞాయ జడం దేహమాత్మానం హేతుం మన్యతే॥ ౯॥ ౧౦॥ నను సృష్ట్యారంభక ప్రధానపురుషాదీనాం ప్రాధాన్యమస్తి తత్రాహ॥ పురుష ఇతి॥ వ్యక్తం మహత్తత్వం-

త్మా అహంకారః॥౧౧॥నను కర్మద్వారా జీవ ఏవ సృష్ట్యాదిహేతురితి మీమాంసకా మన్యంతే-తత్రాహ॥అవిద్వానితి॥ఏవమవిద్వాన్-అనీశమేవాత్మానమీశ్వరం స్వతంత్రం మన్యతే-నను పిత్రాదయః స్రష్టారో దృశ్యంతే - వ్యాఘ్రాదయస్సంహర్తారస్తత్రాహ-భూతైరితి-స్వయం ఈశ్వరః॥౧౨॥నను త్వయా పరాజితస్య మమ జయాదిశంకైవ నాస్తి-కిమితి మాం బలాత్ యుద్ధే ప్రవర్తయసి తత్రాహ॥ఆయురితి॥తత్కాలే జయాదికాలే-యథా విపర్యయాః అకీర్త్యాదయః॥౧౩॥ తస్మాదితి॥యస్మాదేవం సర్వం ఈశ్వరాధీనం-తస్మాత్సమః స్యాత్ -హర్షవిషాదహీనో భవేత్॥౧౪॥ సమదృష్టావుపాయమాహ॥సత్త్వమితి॥హర్షాదిభిర్న బధ్యతే॥౧౫॥హర్షవిషాదనివృత్త్యైతవాహమేవ గురురిత్యాహ॥పశ్యేతి॥వృక్ణమాయుధం భుజశ్చ యస్య॥౧౬॥అనియతత్వం ద్యూతరూపకేణోపసంహరతి॥ప్రాణేతి॥ప్రాణా ఏవ గ్లహాః పణో యస్మిన్-ఇషవ ఏవ అక్షాః-

శ్వరం।భూతైస్సృజతి భూతాని గ్రసతే తాని తైస్స్వయం॥౧౨॥ఆయుశ్శ్రీః కీర్తిరైశ్వర్యమాశిషః పురుషస్య యాః।భవంత్యేవ హి తత్కాలే యథానిచ్ఛోర్విపర్యయాః॥౧౩॥తస్మాదకీర్తియశసోర్జయాపజయయోరపి।సమస్స్యాత్సుఖదుఃఖాభ్యాం మృత్యుజీవితయోరపి॥౧౪॥సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్నాత్మనో గుణాః।తత్ర సాక్షిణమాత్మానం యో వేద న స బధ్యతే॥౧౫॥పశ్య మాం నిర్జితం శత్రు వృక్ణాయుధభుజం మృధే।ఘటమానం యథాశక్తి తవ ప్రాణజిహీర్షయా॥౧౬॥ప్రాణగ్లహోఽయం సమర ఇష్వక్షో వాహనాసనః।అత్ర న జ్ఞాయతేఽముష్య జయోఽముష్య పరాజయః॥౧౭॥శ్రీశుకః॥ఇంద్రో వృత్రవచశ్శ్రుత్వా గతాలీకమపూజయత్।గృహీతవజ్రః ప్రహసంస్తమాహ విగతస్మయః॥౧౮॥ఇంద్రః॥అహో దానవ సిద్ధోఽసి యస్య తే మతిరీదృశీ।భక్తస్సర్వాత్మనాత్మానం సుహృదం హరిమీశ్వరం॥౧౯॥భవానతార్షీన్మాయాం వై వైష్ణవీం జనమోహినీం।యద్విహాయాసురం భావం మహాపురుషతాం గతః॥౨౦॥ఖల్విదం మహదాశ్చర్యం యద్రజః ప్రకృతేస్తవ వాసుదేవే భగవతి సర్వాత్మని దృఢా మతిః॥౨౧॥యస్య భక్తిర్భగవతి హరౌ నిశ్శ్రేయసేశ్వరే విక్రీడతోఽమృతాంభోధౌ కిం క్షుద్రైః ఖాతకోదకైః॥౨౨॥శ్రీశుకః॥ఇతి బ్రువాణావన్యోన్యం ధర్మజిజ్ఞాసయా నృప।యుయుధాతే మహావీర్యావింద్రవృత్రౌ యుధాంపతీ॥౨౩॥ఆవిధ్య పరిఘం వృత్రః కార్ష్ణాయసమరిందమః।ఇంద్రాయ ప్రాహిణోద్ఘోరం వామహస్తేన మారిష॥౨౪॥ స తు వృత్రస్య పరిఘం కరం చ కరభోపమం।చిచ్ఛేద యుగపద్దేవో వజ్రేణ శతపర్వణా॥౨౫॥దోర్భ్యాముత్కృత్తమూలాభ్యాం బభౌ రక్తస్రవోఽసురః।ఛిన్నపక్షో యథా గోత్రః ఖాద్భ్రష్టో వజ్రిణా హతః॥౨౬॥ కృత్వాధరాం హనుం భూమౌ దైత్యో దివ్యుత్తరాం హనుం।నభోగంభీరవక్త్రేణ లేలిహోల్బణజిహ్వయా॥౨౭॥దంష్ట్రాభిః కాలకల్పాభిర్గ్రసన్నివ జగత్త్రయం।అతిమాత్రమహాకాయ ఆక్షిపంస్తరసా గిరీన్॥౨౮॥గిరిరాట్పాదచారీవ పద్భ్యాం నిర్జరయన్మహీం।జగ్రాస స సమాసాద్య వజ్రిణం సహవాహనం।మహాప్రాణో మహావీర్యో మహాసర్ప ఇవ ద్విపం॥౨౯॥ వృత్రగ్రస్తం తమాలక్ష్య సప్రజాపతయస్సురాః।హా కష్టమితి నిర్విణ్ణాశ్చుక్రుశుస్సమహర్షయః॥౩౦॥ నిగీర్ణోఽప్యసురేంద్రేణ న మమారోదరం గతః।మహాపురుషసన్నద్ధో యోగమాయాబలేన చ॥౩౧॥భిత్త్వా వజ్రేణ తత్కుక్షిం నిష్క్రమ్య బలభిద్విభుః।ఉచ్చకర్త శిరశ్శత్రోర్గిరిశృంగమివౌజసా॥౩౨॥వజ్రస్తు తత్కం-

పాశకాః యస్మిన్ వాహనాన్యేవ తతస్తతశ్చాల్యమానాని ఆసనాని ఫలకా యస్మిన్॥౧౭॥ఇంద్ర ఇతి॥గతాలీకం నిష్కపటం॥౧౮॥అహో ఇతి॥భక్తః సేవితవానసి॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥యస్యేతి॥తస్య తవ ఖాతకోదకైః గర్తాదిజలోపమైః స్వర్గాదిభిః కిం॥౨౨॥ఇతీతి॥యుధాం సంగ్రామాణాం పతీ ముఖ్యౌ॥౨౩॥ఆవిధ్యేతి॥హే మారిష శ్రేష్ఠ రాజన్॥౨౪॥౨౫॥దోర్భ్యామితి॥ఉత్కృత్తం మూలం యయోస్తాభ్యాం-రక్తం స్రవతీతి తథా-గోత్రః-పర్వతః॥౨౬॥ కృత్వాధరామిత్యాదేః జగ్రాసేతి తృతీయేనాన్వయః॥కృత్వేతి॥నభోవద్గంభీరేణ-వక్త్రేణ-లేలిహః సర్పః-తద్వత్-ఉల్బణయా జిహ్వయా॥౨౭॥దంష్ట్రాభిరితి॥కాలకల్పాభిః మృత్యుతుల్యాభిః-అతిమాత్రో వృద్ధింగతో మహాన్ కాయో యస్య-ఆక్షిపన్-చలయన్॥౨౮॥గిరిరాడితి॥నిర్జరయన్ చూర్ణయన్-మహాప్రాణో మహాబలః-మహావీర్యో మహాప్రభావః॥౨౯॥౩౦॥నిగీర్ణ ఇతి॥మహాపురుషేణ కవచరూపేణ-శ్రీనారాయణేన-సన్నద్ధో దంశితః-యోగబలేన-మాయాబలేన చ॥౩౧॥భిత్త్వేతి॥బలభిత్ ఇంద్రః- ఉచ్చకర్త ఛిచ్ఛేద॥౩౨॥వజ్ర ఇతి॥తస్య కంధరం-ఆశువేగః-అతివేగవాన్-జ్యోతిషాం-సూర్యాదీనాం అయనే-దక్షిణోత్తర గతియోపే సంవత్సరే - యోహర్గణః - షష్ట్యుత్తరశతత్రయదినాత్మకః - తావతాహర్గణేన వా - వార్త్రఘ్నా త్యేవృత్రహత్యా

యోగ్యకాలేఽన్యపాతయత్ - యద్వా - స్యాకైరద్భిః - వృత్రహత్యాయాం వృత్రహననార్థం పరివర్తమాన ఇత్యర్థః॥
౩౩॥ తదేతి॥ వార్త్రఘ్నలింగైర్మంత్రైః వృత్రహంతుర్వీర్యప్రకాశకైః॥ ఋ౧॥ వార్త్రహత్యాయ శవసే - వృత్రవా
పాహ్యోయశౌత్యాద్యైః స్తమింద్రమభిష్టువానాః - అభితః స్తువంతః॥౩౪॥ వృత్రస్యేతి॥ అలోకం లోకాతీతం భగవంతం॥
౩౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************************
శ్లో॥ త్రయోదశే తు వృత్రస్య బ్రహ్మహత్యామహాభయాత్। చిరం నష్టావితశ్శక్రో విష్ణునేతః శ్రియాప్యతే॥ ౧ ॥ దేవేతి॥ స్వ
యం - అనిర్వృతం శక్రమదృష్ట్వా - స్వయమేవ ప్రతిజగ్ముః॥౨॥ ఇంద్రస్యేతి॥ హరేరింద్రస్య ॥ ౩ ॥ దుఃఖహేతుం వక్తుం ప్ర
స్తావకథామాహ॥ వృత్రేతి॥ అర్థయన్ ప్రార్థయంతః బృహద్వధాత్ బ్రాహ్మణవధాత్ భీతస్సన్॥౪॥ స్త్రీతి ॥ ఏనః పా
పం - విభక్తం విభజ్య గృహీతం - మార్జ్మి శోధయామి॥౫-౯॥ ఏవమితి॥ వృషాకపిమింద్రం॥౧౦॥ తయేతి ॥ తయా దేవాదిభిః
కారితయా - స్మ హేత్యవధారణే - ఇంద్ర ఏవ తాపమసహత నాన్యః - అముమింద్రం - నిర్వృతిరానందః - నావిశత్ నను దైత్యా

ధరమాశువేగః కృంతన్ సమంతాత్పరివర్తమానః। న్యపాతయత్తావదహర్గణేన యో జ్యోతిషామయనే వా
ర్త్రహత్యే॥౩౩॥ తదా చ ఖే దుందుభయో వినేదుర్గంధర్వసిద్ధాస్సమహర్షిసంఘాః। వార్త్రఘ్నలింగైస్త
మభిష్టువానా మంత్రైర్ముదా కుసుమైరభ్యవర్షన్॥౩౪॥ వృత్రస్య దేహాన్నిష్క్రాంతమాత్మజ్యోతిరరిందమ।
పశ్యతాం సర్వలోకానామలోకం సమపద్యత॥౩౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - ద్వాదశోఽధ్యాయః॥
శ్రీశుకః ॥ వృత్రే హతే త్రయో లోకా వినా శక్రేణ భూరిద। సపాలా హ్యభవన్ సద్యో విజ్వరా నిర్వృతేం
ద్రియాః ॥ ౧ ॥ దేవర్షిపితృభూతాని దైత్యా దేవానుగాస్స్వయం। ప్రతిజగ్ముస్స్వధిష్ణ్యాని బ్రహ్మేశేం
ద్రాదయస్స్వయం ॥౨॥ రాజా॥ ఇంద్రస్యానిర్వృతేర్హేతుం శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం మునే। యేనాసన్
సుఖినో దేవా హరేర్దుఃఖం కుతోఽభవత్॥౩॥ శ్రీశుకః ॥ వృత్రవిక్రమసంవిగ్నాస్సర్వే దేవాస్సహర్షిభిః।
తద్వధాయార్థయన్నింద్రం నైచ్ఛద్భీతో బృహద్వధాత్॥౪॥ ఇంద్రః॥ స్త్రీభూజలద్రుమైరేనో విశ్వరూప
వధోద్భవం। విభక్తమనుగృహ్ణద్భిర్వృత్రహత్యాం క్వ మార్జ్మ్యహం॥౫॥ శ్రీశుకః॥ ఋషయస్తదుపాక
ర్ణ్య మహేంద్రమిదమబ్రువన్। యాజయిష్యామ భద్రం తే హయమేధేన మా స్మ భైః ॥౬॥ హయమేధేన
పురుషం పరమాత్మానమీశ్వరం। ఇష్ట్వా నారాయణం దేవం మోక్ష్యసేఽపి జగద్వధాత్॥౭॥ బ్రహ్మహా పితృ
హా గోఘ్నో మాతృహాచార్యహాఘవాన్। శ్వాదః పుల్కసకో వాపి శుద్ధ్యేరన్ యస్య కీర్తనాత్॥౮॥ తమ
శ్వమేధేన మహామఖేన శ్రద్ధాన్వితోఽస్మాభిరనుష్ఠితేన। హత్వాపి సబ్రహ్మచరాచరం త్వం న లిప్యసే కిం ఖల
నిగ్రహేణ॥౯॥ ఏవం సంచోదితో విప్రైర్మరుత్వానహనద్రిపుం। బ్రహ్మహత్యా హతే తస్మిన్నాససాద వృషా
కపిం॥౧౦॥ తయేంద్రస్స్మాసహత్తాపం నిర్వృతిర్నాముమావిశత్। హ్రీమంతం వాచ్యతాం ప్రాప్తం సు
ఖయంత్యపి నో గుణాః॥౧౧॥ తాం దదర్శానుధావంతీం చాండాలీమివ రూపిణీమ్। జరయా వేపమానాంగీం య
క్ష్మగ్రస్తామసృక్పటాం॥౧౨॥ వికీర్య పలితాన్ కేశాంస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి భాషిణీం। మీనగంధ్యసుగంధేన కుర్వతీం
మార్గదూషణం॥౧౩॥ తతో గత్వా దిశస్సర్వాస్సహస్రాక్షో విశాంపతే। ప్రాగుదీచీం దిశం తూర్ణం ప్రవి
ష్టః ప్రాప్య మానసం॥౧౪॥ స ఆవసత్పుష్కరనాళతంతూనలబ్ధభోగో యదిహాగ్నిదూతః। వర్షాణి సాహస్ర
మలక్షితోఽద్భిస్సంచింతయన్ బ్రహ్మవధాద్విమోక్షం॥౧౫॥ తావత్త్రినాకం నహుషశ్శశాస విద్యాతపో

దిగుణయుక్తస్య కుతో న నిర్వృతిస్తత్రాహ - హ్రీమంతం వాచ్యతాం నింద్యతాం ॥ ౧౧ ॥ తామితి ॥ యక్ష్మగ్రస్తాం క్షయ
రోగవ్యాప్తాం॥౧౨॥ వికీర్యేతి॥ మీనస్యేవ గంధో యస్య స మీనగంధిః స చాసావసుశ్చ ప్రాణస్స వాయుస్తస్య గంధేన॥౧౩॥ తత
ఇతి॥ ప్రాగుదీచీం దిశం గతస్సన్ - తూర్ణం మానససంసరః - ప్రవిష్టః॥౧౪॥ స ఇతి॥ స ఇంద్రః - సహస్రం వర్షాణి పుష్కరనాళస్య
తంతూనావసత్ - తంతుష్వవసత్ - కథంభూతః అలబ్ధభోగో యేన సః - కుతః - యత్ - యస్మాత్ - ఇహ జలే తు వసత్ అగ్ని
దూతశ్చ స్వయం - అగ్నేః స్వదూతస్య - హవిర్భాగానేతుం - జలే ప్రవేశాసంభవాత్ అలబ్ధభోగ ఇత్యర్థః పాఠాంతరే నల
బ్ధో యజ్ఞభాగో యేన సః॥౧౫॥ తావదితి॥ త్రినాకం - న - అకం దుఃఖం యస్మిన్ ఇతి నాకః - పుణ్యలోకః తృతీయం నాకం స్వర్గం
న మనుష్యస్య కుతః స్వర్గరాజ్యం తత్రాహ - విద్యాదిభిరనుభావః స్వర్గపాలనసామర్థ్యం యస్య సః తేజిహా తస్మిన్ సతి కథ
మింద్రస్యైనః స్వర్గప్రాప్తిస్తత్రాహ - ఋష్యణుగః - సంపదైశ్వర్యాత్ఖ్యా యో మదస్తేనాంధా బుద్ధిర్యస్య సః - ఇంద్రస

త్వాన్యైశచ్యా-తిరశ్చాంగతిం-సర్పయోనింనీతః-అపాయేన ప్రాపితః ఏవంవ్యాఖ్యాయతే- నహుషఃకిలకదాచిదింద్రా ణీమేవమభ్యవాదీత్-ఇంద్రస్త్వావదహం- అతస్త్వంమాంభజేతి - తయాచావేదితవృత్తాంతోబృహస్పతిస్తాంప్రత్యేవ మాదిష్టవాన్-బ్రాహ్మణవాహ్యశిబికామారుహ్యాగతంత్వాంభజిష్యామి- అన్యథానత్వామహంవరయఇతి బ్రూహి- తతోసౌ బ్రాహ్మణశాపాత్పతిష్యతీతి - తయాతథోక్తోనహుషోగస్త్యాదీన్ శిబికాంవాహయామాస- తథాచశీఘ్రంస ర్పసర్పేత్యగస్త్యంపదాపస్పర్శ- తేనచకుపితేనసర్పోభవేతిశప్తోమహాసర్పఅజగరోభూదితి॥౧౬॥తతఇతి॥ తతఃఇంద్రః స్వర్గంగతః ప్రాప్తః-కథంభూతః-బ్రహ్మగిరా-ఇంద్రాగచ్ఛేత్యాది బ్రాహ్మణవాక్యేనోపహూతస్సన్ - ఋతం భరఃసత్యపాలకోహరిఃతస్యధ్యానేన-నివారితమఘంయేన- ప్రాగపికు-పాపోబ్రహ్మవధః - తమింద్రంనాభ్యభూత్ త స్యాభిభవంనాకరోత్-కుతః-దిగ్దేవతయా ప్రాగుదీచ్యాందిశిస్థితయా శ్రీరుద్రేణ-అవితంరక్షితం॥౧౭॥ తమితి ॥ పురుష స్యహరేరారాధనంయస్మిన్ తేన॥౧౮॥అథేతి॥సర్వదేవమయఆత్మామూర్తిర్యస్యతస్మిన్- వేదమయాత్మనీతివాపాఠః

యోగబలానుభావః।ససంపదైశ్వర్యమదాంధబుద్ధిర్నీతస్తిరశ్చాంగతిమింద్రపత్న్యా॥ ౧౬ ॥ తతోగ తోబ్రహ్మగిరోపహూతఋతంభరధ్యాననివారితాఘః। పాపస్తుదిగ్దేవతయాహతౌజాస్తన్నాభ్యభూ దవితంవిష్ణుపత్న్యా॥౧౭॥తంచబ్రహ్మఋషయోభ్యేత్యహయమేధేనభారత। యథావద్దీక్షయాంచక్రుః పురుషారాధనేనహ॥ ౧౮ ॥ అథేజ్యమానేపురుషేసర్వదేవమయాత్మని।అశ్వమేధేమహేంద్రేణవితతే బ్రహ్మవాదిభిః॥౧౯॥సవైత్వాష్ట్రవధోభూయానపిపాపఃపరంతప। నీతస్తేనైవశూన్యాయనీహారఇవ భానునా॥౨౦॥సవాజిమేధేనయథోదితేనవితాయమానేనమరీచిమిశ్రైః॥ఇష్ట్వాధియజ్ఞంపురుషంపురా ణమింద్రోమహానాసవిధూతపాపః॥౨౧॥ఇదంమహాఖ్యానమశేషపాప్మనాంప్రక్షాళనంతీర్థపదాను కీర్తనమ్।భక్త్యుచ్ఛ్రయంభక్తజనానువర్ణనంమహేంద్రమోక్షంవిజయంమరుత్వతః॥౨౨॥ పఠేయు రాఖ్యానమిదంసదాబుధాశ్శృణ్వంత్యథోపర్వణిపర్వణీంద్రియమ్। ధన్యంయశస్యంనిఖిలాఘమోచ నంరిపుంజయంస్వస్త్యయనంతథాయుషమ్॥౨౩॥******************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-త్రయోదశోధ్యాయః.

రాజా॥రజస్తమస్స్వభావస్యబ్రహ్మన్వృత్రస్యపాప్మనః।నారాయణేభగవతికథమాసీద్దృఢామతిః॥౧॥ దేవానాంశుద్ధసత్త్వానామృషీణామమలాత్మనాం।భక్తిర్ముకుందచరణేనప్రాయేణోపజాయతే॥౨॥ర జోభిస్సమసంఖ్యాతాఃపార్థివైరిహజంతవః। తేషాంయేకేచనేహంతేశ్రేయోవైమనుజాదయః॥౩॥ప్రా యోముముక్షవస్తేషాంకేచనైవద్విజోత్తమ।ముముక్షూణాంసహస్రేషుకశ్చిన్ముచ్యేతసిధ్యతి॥౪॥ముక్తా నామపిసిద్ధానాంనారాయణపరాయణః।సుదుర్లభఃప్రశాంతాత్మాకోటిష్వపిమహామునే॥౫॥వృత్రస్తు సకథంపాపస్సర్వలోకోపతాపనః।ఇత్థందృఢమతిఃకృష్ణఆసీత్సంగ్రామఉల్బణే॥౬॥ అత్రనస్సంశయో భూయాన్ శ్రోతుంకౌతూహలంప్రభో। యఃపౌరుషేణసమరేసహస్రాక్షమతోషయత్॥౭॥శ్రీసూ తః॥పరీక్షితోథసంప్రశ్నంభగవాన్బాదరాయణిః।నిశమ్యశ్రద్దధానస్యప్రతినంద్యవచోబ్రవీత్॥౮॥శ్రీ

బ్రహ్మవాదిభిర్వితతేఅనుష్ఠితే-అశ్వమేధే-మహేంద్రేణేజ్యమానేసతిపురుషే॥౧౯॥సఇతి॥ తేనైవపురుషేణైవ- శూ న్యాయనీతఃనాశితఇత్యర్థః॥౨౦॥సఇతి॥అధికృతాయజ్ఞాయేనతం॥౨౧॥పాతాదివిధాతుమాఖ్యానంస్తౌతి ॥ ఇదమితి॥ప్ర క్షాళ్యతేనేనేతిప్రక్షాళనం-తీర్థపదస్యానుకీర్తనంయస్మిన్-భక్తేరుచ్ఛ్రయోయస్మిన్-భక్తజనానామనువర్ణనంయ స్మిన్-మహేంద్రస్యమోక్షోయస్మిన్-మరుత్వతఃఇంద్రస్యవిశేషేణజయోయస్మిన్॥౨౨॥పఠేయురితి ॥ ఇంద్రియంత త్పాటవకరంఇంద్రసంబంధీతివా-ఆయుషంఆయుష్యం॥౨౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥వృత్రస్యజ్ఞానభక్త్యాదిశ్రుత్వాపృష్టఃపరీక్షితా। శ్రీశుకమాహచతుర్భిస్తత్పూర్వజన్మచరితాన్యతః॥ చతుర్దశేతు సహసాకృథ్రలబ్ధసుతేన్యతే। చిత్రకేతోరతిస్నేహాదతిశోకోనిరూప్యతే॥రజఇతి॥రజశ్చతమశ్చస్వభావోయస్య॥౧॥ భ క్తేర్దుర్లభత్వంప్రపంచయతిత్రిభిః-దేవానామిత్యాది॥౨॥రజోభిరితి॥ పార్థివైరజోభిఃపరమాణుభిఃసమాస్సంఖ్యాతాః- అసంఖ్యాఇత్యర్థః-జంగమాజీవాః- తేషాంమధ్యే-యేకేచనకేచిదపిమనుష్యాదయః శ్రేయోధర్మమీహంతేకుర్వంతి॥౩॥ ప్రాయఇ తి॥ముచ్యేతగృహాదిసంగాద్వియుజ్యతే-సిద్ధ్యతితత్త్వంజానాతి॥౪॥౫॥౬॥అత్రేతి॥నచేంద్రభియాశరణంగతఇత్యాహ

యఇతి॥ ౮॥౯॥ శృణుష్వేతి॥ యథాయథావచ్ఛృణు॥౯॥౧౦॥ తస్యేతి। భార్యాసహస్రాణాందశసహస్రాణిబభూవురిత్య-ర్థః-సాంతానికః స్వయంసంతానార్హోపి-పుత్రోత్పాదనసమర్థోపి- తాసుసంతతింనలేభే-సర్వాస్తావంధ్యా ఇవ యో-గేనమిళితా ఇతిభావః॥౧౧॥ రూపేతి॥ తదేవాహ వంధ్యాపతేరితి॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ తమితి॥ ఉపాసీదత్ -తస్యసమీపే-ఉపవివేశ-సమాహితః సంయతః॥౧౫॥౧౬॥ అపీతి॥ అపికచ్చిత్ అనామయమారోగ్యం-స్వస్తి సుఖం॥౧౭॥ ప్రకృత్యధీనమేవహి రా-జ్యమితి సదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథామహదాదిభిః సప్తభిః ప్రకృతిభిః పుమాన్ జీవో నిత్యంగుప్తో భవతి- నతు తద్వ్యతి-రేకేణ తృణమపి లిప్సతి- తథా రాజాపి- సప్తభిః॥ శ్లో॥ స్వామ్యమాత్యౌ జనపదదుర్గద్రవిణసంచయాః- దండోమిత్రంచ తస్యైతాః సప్తప్రకృతయోమతా ఇత్యుక్తలక్షణాభిః నిత్యంగుప్తస్సన్-ఆత్మానంప్రకృతిషు అద్ధాసాక్షాన్నిధాయ- తద-నువర్తనంకృత్వా-శ్రేయో రాజ్యసుఖం- ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః॥ స్వామీగురుః - స్వయంవా అమాత్యః మంత్రసహా-యః మంత్రీ కర్మసహాయో వా॥౧౮॥ ప్రకృతీనాంచ సుఖం రాజ్యాధీనమేవేత్యాహ॥ రాజ్ఞేతి॥ హేనరదేవ-తథాప్రకృత-

శుకః॥ శృణుష్వావహితో రాజన్నితిహాసమిమం యథా। శ్రుతం ద్వైపాయనముఖాన్నారదాద్దేవలాదపి॥
౯॥ ఆసీద్రాజా సార్వభౌమశ్శూరసేనేషు వై నృప। చిత్రకేతురితిఖ్యాతో యస్యాసీత్కామధుఙ్మహీ॥౧౦॥
తస్యభార్యాసహస్రాణాంసహస్రాణిదశాభవన్। సాంతానికశ్చాపినృపో నలేభే తాసుసంతతిమ్॥౧౧॥
రూపౌదార్యవయోజన్మవిద్యైశ్వర్యశ్రియాదిభిః। సంపన్నస్యగుణైస్సర్వైశ్చింతావంధ్యాపతేరభూ-
త్॥౧౨॥ నతస్యసంపదస్సర్వా మహిష్యోవామలోచనాః। సార్వభౌమస్యభూశ్చేయమభవన్ప్రీతిహే-
తవః॥౧౩॥ తస్యైకదాతుభవనమంగిరాభగవానృషిః। లోకాననుచరన్నేతానుపాగచ్ఛద్యదృచ్ఛయా॥
౧౪॥ తంపూజయిత్వావిధివత్ప్రత్యుత్థానార్హణాదిభిః। కృతాతిథ్యముపాసీదత్సుఖాసీనంసమాహితః॥౧౫॥
మహర్షిస్తముపాసీనం ప్రశ్రయావనతంక్షితౌ। ప్రతిపూజ్య మహారాజ సమాభాష్యేదమబ్రవీత్॥౧౬॥
అంగిరాః॥ అపితేనామయంస్వస్తి ప్రకృతీనాంతథాత్మనః॥౧౭॥ యథాప్రకృతిభిర్గుప్తః పుమాన్ రాజాచ
సప్తభిః। ఆత్మానంప్రకృతిష్వద్ధానిధాయశ్రేయఆప్నుయాత్॥౧౮॥ రాజ్ఞాతథాప్రకృతయో నరదేవా-
హితాధయః॥౧౯॥ అపిదారాః ప్రజామాత్యమిత్రశ్రేణ్యోథమంత్రిణః। పౌరజానపదాభూపా ఆత్మజా
వశవర్తినః॥౨౦॥ యస్యాత్మానువశశ్చేత్స్యాత్సర్వేతద్వశగా ఇమే। లోకాస్సపాలా యచ్ఛంతి సర్వేబలి-
మతంద్రితాః॥౨౧॥ ఆత్మనః ప్రీయతేనాత్మా పరతస్స్వతఏవవా। లక్షయేలబ్ధకామంత్వాం చింతయాశబ-
ళంముఖం॥౨౨॥ ఏవంవికల్పితో రాజన్ విదుషామునినాపి సః। ప్రశ్రయావనతోప్యాహ ప్రజాకామస్త-
తోమునిం॥౨౩॥ చిత్రకేతుః॥ భగవన్ కిన్నవిదితం తపోజ్ఞానసమాధిభిః। యోగినాంధ్వస్తపాపానాంబహి-
రంతశ్శరీరిషు॥౨౪॥ తథాపిపృచ్ఛతో బ్రూయాంబ్రహ్మన్నాత్మవిచింతితం। భవతోవిదుషశ్చాపిచోదిత-
స్త్వదనుజ్ఞయా॥౨౫॥ లోకపాలైరపి ప్రార్థ్యాస్సామ్రాజ్యైశ్వర్యసంపదః। ననందయంత్యప్రజంమాం
క్షుత్తృట్కామమివాపరే॥౨౬॥ తన్నః పాహిమహాభాగపూర్వైస్సహగతంతమః। యథాతరేమదు-
స్తారంప్రజయాతద్విధేహినః॥౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యర్థితస్సభగవాన్ కృపాళుర్బ్రహ్మణస్సుతః। శ్రపయిత్వా
చరుంత్వాష్ట్రంత్వష్టారమయజద్విభుః॥౨౮॥ జ్యేష్ఠాశ్రేష్ఠాచయారాజ్ఞో మహిషీణాంచభారత। నామ్నా

యోపి-రాజ్ఞా ఆహితాధయః నిహితనిక్షేపాః-ధనైస్సమృద్ధా భవంతి- పాఠాంతరే అపనంతాత్ హాతాధయో హేనరస్తమ-నోదుఃఖాభవంతీత్యర్థః॥౧౯॥ అపీతి॥ ప్రజాశ్చ-అమాత్యాశ్చ-శ్రేణ్యః సమయవిశేషేణ సంఘశో వర్తమానా వణిక్ప్రభృ-తయః పౌరాః పురవాసినః జానపదాః-భూపాః-తత్తద్దేశాధికారిణః అపీతిప్రశ్నే॥౨౦॥ తవమనస్స్వవశం వా నవేత్యర్థా-త్పృచ్ఛతి॥ యస్యేతి॥ యస్యాత్మామనః-అనువశః అనువర్తీ-అధీనః స్యాత్ -తథాచేత్ -తస్యవశగా ఇమే సర్వే భవంతి- కిం-చలోకాశ్చ తస్మై బలిం యచ్ఛంతి॥౨౧॥ ఆత్మనేతి॥ ఆత్మా భవాన్-ఆత్మనామనసా న ప్రియతే న తుష్యతి- తత్కింపరతో వా-స్వతోవా-కించ-అలబ్ధకామం త్వాం లక్షయే-చింతయా శబళం విచ్ఛాయం-ముఖం లక్షయే॥౨౨॥ ఏవమితి॥ విదుషా సర్వజ్ఞే-నాపి॥౨౩॥ అలబ్ధకామత్వం కథయన్ పుత్రం యాచతే భగవన్నిత్యాదిచతుర్భిః॥౨౪॥౨౫॥ లోకేతి॥ అప్రజం అపుత్రం-క్షు-త్తృడ్భ్యాం వ్యమన్నపానకామం-అపరే స్రక్చందనాదయో యథానసుఖయంతి॥౨౬॥ తదితి॥ పూర్వైః పిత్రాదిభిః- సహ-గతం ప్రాప్తం తమః నరకం ప్రజయా యథా తరేమ-తథా విధేహి॥౨౭॥౨౮॥ జ్యేష్ఠేతి॥ యజ్ఞోచ్ఛిష్టం యజ్ఞశేషం॥౨౯॥

అథేతి॥ జన్మనా హర్షం - మరణేన చ శోకం - ప్రదదాతీతి తథా - ఇతి ఏవముక్త్వా యయౌ ॥౩౦॥౩౧॥ తస్యా ఇతి॥ శూరసేనానామీశస్య తేజసా వీర్యేణ - యో గర్భః స వవృధే ॥౩౨॥౩౩॥ హృష్ట ఇతి॥ జాతకం జాతకర్మ ॥౩౪॥ తేభ్య ఇతి॥ అర్బుదం దశకోటయః - వేదేషు - కోటిరేవార్బుదం ॥ శ్రుతి॥ నియుతం చ ప్రయుతం చార్బుదం చేతి - అర్బుదశబ్దస్య ప్రయుతానంతర నిర్దేశాత్ ॥౩౫॥ వవర్షేతి॥ ధన్యం ధనకరం - ఆయుష్యం - ఆయుష్కరం ॥౩౬॥౩౭॥ మాతుస్త్వితి॥ మోహస్య సముద్భవో యస్మిన్ ప్రజాకామరూపో జ్వరస్తాపః ॥౩౮॥ దారేతి॥ దార ఇత్యేకవచనమార్షం ॥౩౯॥ తా ఇతి॥ అనపత్యేన అపుత్రత్వనిమిత్తేన ॥౪౦॥ ధిగితి॥ అగృహసంమతాం గృహే సంమతాం బహుమతాం న భవతీతి తథా - యద్వా గృహిణ్యేవ గృహం - న భార్యేతి సంమతా

కృతద్యుతి స్తస్యై యజ్ఞోచ్ఛిష్టమదాద్విభుః ॥౨౯॥ అథాహ నృపతిం రాజన్ భవితైక స్తవాత్మజః। హర్షశోక
ప్రద స్తుభ్యమితి బ్రహ్మసుతో యయౌ ॥౩౦॥ సాపి తత్ప్రాశనాదేవ చిత్రకేతో రధారయత్। గర్భం కృతద్యు
తి ర్దేవీ కృత్తికాగ్నేరివాత్మజం ॥౩౧॥ తస్యా అనుదినం గర్భః శుక్లపక్ష ఇవోడురాట్। వవృధే శూరసేనేశ తే
జసా శనకై ర్నృప ॥౩౨॥ అథ కాల ఉపావృత్తే కుమారస్సమజాయత। శ్రుత్వా తం శూరసేనానాం జనయన్
పరమాం ముదం ॥౩౩॥ హృష్టో రాజా కుమారస్య స్నాతశ్శుచిరలంకృతః। వాచయిత్వాశిషో విప్రైః కారయా
మాస జాతకం ॥౩౪॥ తేభ్యో హిరణ్యం రజతం వాసాంస్యాభరణాని చ। గ్రామాన్ గజాన్ హయాన్ ప్రాదాద్ధే
నూనామర్బుదాని షట్ ॥౩౫॥ వవర్ష కామానన్యేషాం పర్జన్య ఇవ దేహినామ్। ధన్యం యశస్యమాయుష్యం
కుమారస్య మహామనాః ॥౩౬॥ కృచ్ఛ్రలబ్ధేథ రాజర్షే స్తనయేనుదినం పితుః। యథా నిస్స్వస్య కృచ్ఛ్రాప్తే ధ
నే స్నేహోన్వవర్ధత ॥౩౭॥ మాతుస్త్వతితరాం పుత్రే స్నేహో మోహసముద్భవః। కృతద్యుతేస్సప
త్నీనాం ప్రజాకామజ్వరోభవత్ ॥౩౮॥ చిత్రకేతో రతిప్రీతిర్యథా దారే ప్రజావతి। న తథాన్యేషు సంజజ్ఞే బా
లం లాలయతోన్వహం ॥౩౯॥ తాః పర్యతప్యన్నాత్మానం గర్హయంత్యోభ్యసూయయా। ఆనపత్యేన దుఃఖే
న రాజ్ఞోనాదరణేన చ ॥౪౦॥ ధిగప్రజాం స్త్రియం పాపాం పత్యుశ్చాగృహసంమతాం। సుప్రజాభిస్సపత్నీభిర్దా
సీమివ తిరస్కృతాం ॥౪౧॥ దాసీనాం కోను సంతాపస్స్వామినః పరిచర్యయా। అభీక్ష్ణం లబ్ధమానానాం దా
స్యా దాసీవ దుర్భగా ॥౪౨॥ ఏవం సందహ్యమానానాం సపత్న్యాః పుత్రసంపదా। రాజ్ఞోసంమతవృత్తీనాం
విద్వేషో బలవానభూత్ ॥౪౩॥ విద్వేషనష్టమతయ స్స్త్రియో దారుణచేతసః। గరం దదుః కుమారాయ దుర్మ
ర్షా నృపతిం ప్రతి ॥౪౪॥ కృతద్యుతిరజానంతీ సపత్నీనామఘం మహత్। సుప్త ఏవేతి సంచింత్య నిరీక్ష్య వ్యచరద్గృ
హే ॥౪౫॥ శయానం సుచిరం బాలముపధార్య మనీషిణీ। పుత్రమానయ మే భద్రే ఇతి ధాత్రీమచోదయత్ ॥౪౬॥
సా శయానముపవ్రజ్య దృష్ట్వా చోత్తారలోచనం। ప్రాణేంద్రియాత్మభిస్త్యక్తం హతాస్మీత్యపతద్భువి ॥౪౭॥
తస్యాస్తదాకర్ణ్య భృశాతురం స్వనం ఘ్నంత్యాః కరాభ్యాముర ఉచ్చకైరపి। ప్రవిశ్య రాజ్ఞీ త్వరయాత్మ
జాంతికం దదర్శ బాలం సహసా మృతం సుతం ॥౪౮॥ పపాత భూమౌ పరివృద్ధయా శుచా ముమోహ విభ్రష్టశి
రోరుహాంబరా ॥౪౯॥ తతో నృపాంతఃపురవర్తినో జనా నరాశ్చ నార్యశ్చ నిశమ్య రోదనం। ఆగత్య తుల్యవ్య
సనాస్సుదుఃఖితా స్తాశ్చ వ్యలీకం రురుదుః కృతాగసః ॥౫౦॥ శ్రుత్వా మృతం పుత్రమలక్షితాంతకం వినష్టదృ
ష్టిః ప్రపతన్ స్ఖలన్ పథి। స్నేహానుబంధైధితయా శుచా భృశం విమూర్ఛితోనుప్రకృతిర్ద్విజైర్వృతః ॥౫౧॥ ప
పాత బాలస్య స పాదమూలే మృతస్య విభ్రస్తశిరోరుహాంబరః। దీర్ఘం శ్వసన్ బాష్పకలోపరోధతో నిరుద్ధ
కంఠో న శశాక భాషితుం ॥౫౨॥ పతిం నిరీక్ష్యోరుశుచార్పితం తదా మృతం చ బాలం సుతమేకసంతతిం। జనస్య
రాజ్ఞీ ప్రకృతేశ్చ హృద్రుజం సతీ దధానా విలలాప నైకధా ॥౫౩॥ కృతద్యుతిః॥ స్తనద్వయం కుంకుమపంక

మిత్యర్థః॥౪౧॥ దాసీనామితి॥ దాస్యాః దాసీ యథా దుర్భగా తథా - వయం దుర్భగా ఇత్యర్థః॥౪౨॥ ఏవమితి॥ న సంమతా వృత్తిః జీవనం యాసాం తాసాం ॥౪౩॥ విద్వేషేతి॥ విద్వేషేణ నష్టా మతిర్యాసాం తాః - గరం విషం - దుర్మర్షాః అసహమానాః ॥౪౪॥౪౫॥ శయానమితి॥ ధాత్రీం స్తనదాయినీం ॥౪౬॥ సేతి॥ ఉద్గతే తారే కనీనికే యయో స్తే లోచనే - యస్య తం ॥౪౭॥౪౮॥ పపాతేతి॥ విభ్రష్టాః శిరోరుహాః అంబరం చ యస్యాస్సా ॥౪౯॥ తత ఇతి॥ తాశ్చ సపత్న్యోపి ॥౫౦॥ శ్రుత్వేతి॥ అలక్షితః అంతకః మృత్యుః హేతుర్యస్య తం - అనుగతాః ప్రకృతయః - అమాత్యాదయో యస్య సోనుప్రకృతిః ॥౫౧॥ పపాతేతి॥ బాష్పకలాభిః అశ్రుబిందుభిః ఉపరోధతః సంవృతత్వేన - నిరుద్ధః కంఠో యస్య ॥౫౨॥ పతిమితి॥ ఉరుశుచా పీడితం బహుకో

కేనవ్యాప్తం-ఏకమేవసంతతిరూపం॥౫౩॥ స్తనేతి॥విగళంత్యస్స్రిజో యేభ్యః-తాః కేశాః॥౫౪॥అహోవిధాతరితి॥అస్మత్సృష్టేరప్రతిరూపం అననురూపం-చేష్టసేను-అహోవిధాతరితి సంతాపే-తదేవాహ-పరేస్వృద్ధేజీవతి అపరస్య బాలస్య- యామృతిః తథాహి వృద్ధస్య సృష్టిసామర్థ్యాత్ భావే బాలే చ మృతే సతి- తవసృష్టిర్నస్యాదిత్యర్థః-సాంప్రతం స్వస్య సృష్టేః-విపరీతోఽస్మీతిచేత్తత్రాహ-విపర్యయః విపరీతోఽసిచేత్ -తర్హి-త్వం ప్రాణినాందుఃఖకారిత్వాత్ - ధ్రువః నిత్యః - పరః శత్రురసి నతుకృపాళురిత్యర్థః॥౫౫॥నను జీవకర్మానుసారేణ జన్మాదికుర్వతో మమకోఽపరాధ ఇతిచేత్తత్రాహ॥నహీతి॥ పుత్రే జీవత్యేవ పితా మ్రియతే-పితరి జీవత్యేవ పుత్రో జాత ఇతి క్రమో నాస్తి-కర్మాధీనత్వాదితి చేత్ -తర్హి -ఆత్మకర్మభిరేవ తజ్జన్మాదికమస్తు-కింత్వయా కృత్యం-నను మయేశ్వరేణ వినా-జడైః కర్మభిరిదం కథం సిధ్యేదితి చేత్ -భవతు నామ - తథాపి నిజసర్గవృద్ధయే-త్వయా యః స్నేహపాశః కృతః స్తమిమం స్వయమేవ వివృశ్చసి ఛినత్సి త్యాక్రోశతి - నహ్యేవం విధం దుఃఖం దృష్ట్వా కశ్చిదపి పుత్రాదిషు స్నేహం కరిష్యతీతి భావః॥౫౬॥ త్వమితి॥ అప్రజమస్తరం అప్రజపాదుస్తరం అత్రిగత్వాన్న సమాసాంతోఽసిచ్ప్రత్యయః-అకరుణేన సహ॥౫౭॥ఉత్తిష్ఠేతి॥అశనయా క్షుధా॥౫౮॥ నేతి॥ హే తనూజ హే పుత్ర-అహం ప్రథమం త్వత్పార్శ్వమాగతాస్మి- తవ ముగ్ధస్మితం వక్త్రం - నసద్య శేన దృష్టవత్యస్మి ఇదానీమపిగిరోన

శుండితం నిషించతీ సాంజనబాష్పబిందుభిః॥ వికీర్య కేశాన్విగళత్స్రజస్సుతం శుశోచ చిత్రం కురరీవ సుస్వరమ్॥౫౪॥అహో విధాతస్త్వమతీవబాలిశో యస్త్వాత్మసృష్ట్యప్రతిరూపమీహసే। పరేసుజీవత్యపరస్య యా మృతిర్విపర్యయశ్చేత్త్వమసి ధ్రువః పరః॥౫౫॥ నహిక్రమశ్చేదిహ మృత్యుజన్మనోశ్శరీరిణామస్తు తదాత్మకర్మభిః।యస్స్నేహపాశో నిజసర్గవృద్ధయే స్వయంకృతస్తే తమిమం వివృశ్చసి॥౫౬॥ త్వం తాత నార్హసి చ మాం కృపణామనాథాం త్యక్తుం విచక్ష్వ పితరం తవ శోకతప్తం। అంజస్తరేమ భవతాఽప్రజదుస్తరం యద్ధ్వాంతం న యాహ్యకరుణేన యమేన దూరం॥౫౭॥ ఉత్తిష్ఠ తాత త ఇమే శిశవో వయస్యాస్త్వామాహ్వయంతి నృపనందన సంవిహర్తుమ్। సుప్తశ్చిరం హ్యశనయా చ భవాన్పరీతో భుంక్ష్వ స్తనం పిబ శుచో హర నస్స్వకానాం॥౫౮॥నాహం తనూజ దదృశే హతమంగళా తే ముగ్ధస్మితం ముదితవీక్షణమాననాబ్జమ్। కిం వా గతోఽస్యపునరన్వయమన్యలోకం నీతోఽఘృణేన న శృణోమి కలా గిరస్తే॥౫౯॥ శ్రీశుకః॥విలపంత్యా మృతం పుత్రమితి చిత్రవిలాపనైః। చిత్రకేతుర్భృశం తప్తో ముక్తకంఠో రురోద హ॥౬౦॥తయోర్విలపతోస్సర్వే దంపత్యోస్తదనువ్రతాః।రురుదుస్స్మ నరా నార్యస్సర్వమాసీదచేతనం॥౬౧॥ఏవం కశ్మలమాపన్నం నష్టసంజ్ఞమనాయకం।జ్ఞాత్వాంగిరా నామ హర్షిరాజగామ సనారదః॥౬౨॥ *****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-షష్ఠస్కంధే-చతుర్దశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఊచతుర్మృతకోపాంతే పతితం మృతకోపమం। శోకాభిభూతం రాజానం బోధయంతౌ సదుక్తిభిః॥౧॥కోఽయం స్యాత్తవ రాజేంద్ర భవాన్యమనుశోచతి। త్వం చాస్య కతమస్సృష్టౌ పురేదానీమతః పరమ్॥౨॥యథా ప్రయాంతి సంయాంతి స్రోతోవేగేన వాలుకాః। సంయుజ్యంతే వియుజ్యంతే తథా కాలేన దేహినః॥౩॥యథా ధానాసు వై ధానా భవంతి న భవంతి చ।ఏవం భూతేషు భూతాని చోదితానీశమాయయా

శృణోమితి హి కిం అపునరన్వయః పునరాగమనం యథా న భవతి-తథా గతోఽసి॥౫౯॥౬౨॥ *****************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తతః పంచదశే చిత్రకేతోశ్శోకాపనోదనం। కృతం తత్త్వోపదేశేన నారదేనాంగిరోయుజా ॥ ఊచతురితి॥ మృతకోపాంతే శవసమీపే॥౧॥కోఽయమితి॥త్వం చాస్య బంధూనాం మధ్యే కతమః-సృష్టౌ ప్రవాహరూపాయాం అయం పుత్రః- అహం చాస్య పితేతి చేత్తత్రాహతుః- పురేతి పూర్వజన్మని-పిత్రాదిరూపేణ సంయుక్తా ఆసన్- త ఏవ మరణే వియుక్తాస్సంతః-వర్తమానజన్మని-కదాచిత్తస్యైవాన్యస్య వా పుత్రాదిరూపేణ భవంతి-త ఏవ జన్మాంతరే తస్యైవాన్యస్య వా శత్రుమిత్రాదయో భవంతి-అతో నాయం నియమ ఇతి భావః॥ ౨ ॥ తమేవాభిప్రాయం ప్రకటయతి॥యథేతి॥స్రోతసః ప్రవాహస్య-వేగేన- యథా ప్రయాంతి వియుజ్యంతే - సంయాంతి సంయుజ్యంతే-తథా కాలవేగేన - దేహినోజీవా అపి ౹ ౩॥ తథాప్యేతావంతం కాలం మమ పుత్రో నాభూత్ - వార్ధకే జాతో మృత ఇతి దుఃఖమితి చేత్తత్రాహతుః॥యథేతి॥యథా ధానాసు బీజేషు ధానాః బీజాంతరాణి-భవంతి-క్వచిత్తదాదిన్న భవంతి-వోత్పద్యంతే - నశ్యంతి

ఞ-నమభవం త్యేవతిష్ఠంత్యేవేతి వానియమః- ఏవమేవ భూతాని పుత్రాదిరూపాణి - భూతేషు పిత్రాదిషు-అతోఽథానాం జన్యజనకత్వేపి యథా-పుత్రాదిభావో నాస్తి - ఏవమ త్రాపీతి నశోకః కార్య ఇతి భావః- ఈశమాయా ప్రేరితానామేవ భవనమభవనంచ-నవస్తుతః॥౪॥తస్యచ సర్వసాధారణత్వాన్న పుత్ర ఏవశోచనీయ ఇత్యాహతుః॥వయమితి॥ తుల్యకాలావర్తమానకాలీనాః-జన్మనః ప్రాక్ మృత్యోః పశ్చాచ్చ యథా నసంతి- ఏవమధునాపి నసంతః భో రాజన్-ఆద్యంతయోరసత్త్వాత్స్వప్నవదిత్యర్థః॥౫॥అసత్త్వే కథం ప్రతీతిః కథమస్యజనకః పాలక ఇత్యాద్యభిమాన స్తత్రాహతుః-భూతైరితి॥ ఈశ్వరేణమాయయాసృష్టత్వాత్స్వ త్రీతేర్నిమిత్తమాత్రత్వేనైవచ భూతానామయమభిమాన ఇతి భావః- నన్వీశ్వరస్య సృష్ట్యాదిభిః సాధ్యమస్తి చేత్-అపూర్ణతా ప్రాప్తా- నాస్తిచేత్ -కుతః ప్రవృత్తిస్తత్రాహతుః- అనపేక్షోఽపి-బాలవల్లీలయా కరోతీతి॥౬॥అయంచ జన్మాదివ్యవహారో దేహానామేవ నత్వాత్మన ఇత్యాహతుః॥ దేహేనేతి॥ దేహినః పితుః దేహేన

౪॥వయంచ త్వంచయేచే మే తుల్యకాలాశ్చరాచరాః। జన్మమృత్యోర్యథా పశ్చాత్ప్రాక్చైవమధునాపి భో॥౫॥ భూతైర్భూతాని భూతేశః సృజత్యవతి హంత్యజః। ఆత్మసృష్టైరస్వతంత్రైరనపేక్షోఽపి బాలవత్॥౬॥ దేహేన దేహినో రాజన్ దేహాద్దేహోఽభిజాయతే। బీజాదేవ యథా బీజం దేహ్యర్థ ఇవ శాశ్వతః॥౭॥ దేహిదేహవిభాగోఽయమవివేకకృతః పురా। జాతివ్యక్తివిభాగోఽయం యథా వస్తుని కల్పితః॥౮॥ నానాత్వం జన్మ నాశశ్చ తయోర్వృద్ధిః క్రియాఫలమ్। ద్రష్టుశ్చ భాంత్యతద్ధర్మా యథాగ్నేర్దారువిక్రియాః॥౯॥ తథేమే దేహసంయోగాదాత్మన్యాభాంత్యసద్గ్రహాత్। స్వప్నే యథా తథా నాస్త్యధ్యాయేత్సర్వం భయం చ యత్॥౧౦॥ ప్రసుప్తస్యాసహం తూనాన్న ఘోరాభాతి సంసృతిః। జీవతోఽపి యథా తద్వద్విముక్తస్యానహంకృతేః॥౧౧॥ తస్మాదన్యన్మనో మా త్రం జహ్యాహం మమతాతవ। వాసుదేవే భగవతి మనో ధేహ్యాత్మనీశ్వరే॥౧౨॥ శ్రీశుకః॥ ఏవమాశ్వాసితో రాజా చిత్రకేతుర్ద్విజోక్తిభిః। ప్రమృజ్య పాణినా వక్త్రమాధిమ్లానమభాషత॥౧౩॥ చిత్రకేతుః॥ కౌ యువాం జ్ఞానసంపన్నౌ మహిష్ఠౌ చ మహీయసామ్। అవధూతేన వేషేణ గూఢావిహ సమాగతౌ॥౧౪॥ చరంతి హ్యవనౌ కామం బ్రాహ్మణా భగవత్ప్రియాః। మాదృశాం గ్రామ్యబుద్ధీనాం బోధాయోన్మత్తలింగినః॥౧౫॥ కుమారో నారద ఋభురంగిరా దేవలోఽసితః। అపాంతరతమో వ్యాసో మార్కండేయోఽథ గౌతమః॥౧౬॥ వసిష్ఠో భగవాన్ రామః కపిలో బాదరాయణిః। దుర్వాసా యాజ్ఞవల్క్యశ్చ జాతుకర్ణ్యస్తథారుణిః॥౧౭॥ రోమశశ్చ్యవనో దత్త ఆసురిస్స పతంజలిః॥ (పరాశరోఽథ మైత్రేయో భరద్వాజశ్చ వారుణిః॥) ఋషిర్వేదశిరా బోధ్యో మునిః పంచశిఖస్తథా॥౧౮॥ హిరణ్యనాభః కౌసల్యః శ్రుతదేవ ఋతధ్వజః। ఏతే పరే చ సిద్ధేశాశ్చరంతి జ్ఞానహేతవః॥౧౯॥ తస్మాద్యువాం గ్రామ్యపశోర్మమ మూఢధియః ప్రభూ। అంధే తమసి మగ్నస్య జ్ఞానదీప ఉదీర్యతామ్॥౨౦॥ అంగిరాః॥ అహం తే పుత్రకామస్య పుత్రదోఽస్మ్యంగిరా నృప। ఏష బ్రహ్మసుతః సాక్షాన్నారదో భగవానృషిః॥౨౧॥ ఇత్థం త్వాం పుత్రశోకేన మగ్నం తమసి మస్తరే। అతదర్హమనుస్మృత్య మహాపురుషగోచరమ్॥౨౨॥ అనుగ్రహాయ భవతః ప్రాప్తావావామిహ ప్రభో। బ్రహ్మణ్యో భగవద్భక్తో నావసీదితుమర్హతి॥౨౩॥ తదైవ తే పరం జ్ఞానం దదామి గృహమాగతః। జ్ఞాత్వాన్యాభినివేశం తే పుత్రమేవ దదామ్యహమ్॥౨౪॥ అధునా పుత్రిణాం తాపో భవతైవానుభూయతే। ఏవం దారా గృహా రాయో వివిధైశ్వర్యసంపదః॥౨౫॥ శబ్దాదయశ్చ విషయాశ్చలా రాజ్యవిభూ

దేహినః పుత్రస్య దేహః- దేహినః మాతుః దేహాదభిజాయతే-యథా బీజాదేవ బీజం జాయతే- దేహీతు శాశ్వత ఏవ- అర్థో భూమ్యాదిర్యథా-తద్వత్॥౭॥ నను నశ్వర దేహప్రతియోగిత్వాత్ దేహ్యపి న శాశ్వత స్స్యాత్తత్రాహతుః॥ దేహీతి॥ దేహదేహినోరయం పరస్పరప్రతియోగికో విభాగః పురా అనాదిః-అవివేకకృతః- అజ్ఞానకల్పితః- జాతిస్సామాన్యం- వ్యక్తిర్విశేషః- తయోర్విభాగో యథా వస్తుని సన్మాత్రే- కల్పితః- పరస్పరాపేక్షసిద్ధత్వేనానిరూప్యత్వాత్తద్వత్॥౮॥౧౨॥ ఏవమితి॥ అధినామ్లానం వక్త్రం॥౧౩॥౧౪॥ చరంతీతి॥ ఉన్మత్తస్యేవ లింగం యేషాం తే॥ ౧౫॥౧౯॥ తస్మాదితి॥ మమ ప్రభూ రక్షకౌ- బోధసమర్థావితి వా- అతో యువాభ్యాం జ్ఞానదీపః ప్రవర్త్యతామ్॥౨౦॥౨౧॥ ఇత్థమితి॥ మహాపురుషగోచరం విష్ణుభక్తం॥౨౨॥౨౩॥ తదైతి॥ తదైవ యదా పూర్వమాగతోఽస్మి॥౨౪॥ అధునేతి॥ రాయః అర్థాః॥౨౫॥ శబ్దాదయ ఇతి॥ కించ- చలా అనిత్యాః- రాజ్యవిభూతయః అధికారసంపదః- రాజ్యం అప్రతిహతస్యాధికారగోచరస్య, కుజనపదపట్టణాదిసముదాయ

దేశవిశేషః-మహీ-స్వాధికారావిషయసాధారణయావద్భూవిశేషః-హేశూరసేన-ఇమేసర్వేపిశోకాదిప్రదాః॥ ౨౫॥ గంధర్వేతి॥ కించఆగమాపాయిత్వేనగంధర్వనగరతుల్యాః-గంధర్వనగరంహ్యాకస్మాదేవక్వచిదాయాత్యపయాతిచేతిప్రసిద్ధం-తదేవమనిత్యత్వంశోకాదిహేతుత్వమాగమాపాయిత్వంచోక్తం-మిథ్యాత్వమప్యాహ-స్వప్నశ్చ-మాయా-మనోరథశ్చ-యథాతద్వత్-మనోభవాఃమనోమాత్రవిజృంభితాః-అత్ర హేతుః- అర్థేనతాత్త్వికస్వరూపేణవినాదృశ్యమానాః-తత్రహేతుః-యస్మాత్క్షణాంతరేనదృశ్యంతే తాత్త్వికత్వేహిక్షణాంతరేబాధోనస్యాత్ - అతోమనోమాత్రవిజృంభితత్వేనస్వప్నాదివన్మిథ్యాభూతా ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥ నన్వేతిపుణ్యాపుణ్యకర్మకృతాఇతిమీమాంసకాః ప్రాహుః-తత-తఃమనోభవత్వంతత్రాహ॥ కర్మభిరితి॥ కర్మభిఃకర్మవాసనాభిః-అర్థాన్ధ్యాయతః - పుంసోమనసఏవనిమిత్తాత్కర్మాణ్యుద్భవన్- పాఠాంతరేకర్మఈప్సితతమమభిధ్యాయతఇత్యర్థః - కర్మణోపిమనోభవత్వాత్తత్సాధ్యాఅర్థాఅపి-మనోభవాఏవేతిభావః॥ ౨౭॥ తదేవంమమతాస్పదానాంపుత్రాదీనాంమఃఖాదిహేతుత్వముక్తం-తత్రచ - దేహసంబంధోమూలమిత్యాహ॥ అయమితి॥ హీత్యవధారణే- అయం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః - అధిభూతాధిదైవాధ్యాత్మికరూపోదేహఏవ-దేహినఃదేహోహమితిమన్యమానస్య - దేహినోజీవస్యవివిధాన్క్లేశాన్సంతాపాంశ్చకరోతీతత

తయః॥ రాజ్యంమహీబలంకోశోభృత్యామాత్యసుహృజ్జనాః॥ సర్వేపిశూరసేనేమేశోకమోహభయప్రదాః॥ ౨౫॥ గంధర్వనగరప్రఖ్యాస్స్వప్నమాయామనోరథాః। దృశ్యమానావినార్థేనసదృశ్యంతేమనోభవాః॥ ౨౬॥ కర్మభిర్ధ్యాయతోనానాకర్మాణిమనసోభవన్॥ ౨౭॥ అయంహిదేహినోదేహోద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః। దేహినోవివిధక్లేశసంతాపకృదుదాహృతః॥ ౨౮॥ తస్మాత్స్వస్థేనమనసావిమృశ్యగతిమాత్మనః। ద్వైతేధ్రువార్థవిస్రంభంత్యజోపశమమావిశ॥ ౩౦॥ శ్రీనారదః॥ ఏతాంమంత్రోపనిషదంప్రతీచ్ఛప్రయతోమమ। యాంధారయన్సప్తరాత్రాద్ద్రష్టాసంకర్షణంప్రభుమ్॥ ౩౧॥ యత్పాదమూలముపసృత్యనరేంద్రపూర్వేశర్వాదయోభ్రమమిమంద్వితయంవిసృజ్య। సద్యస్తదీయమతులానధికంమహిత్వంప్రాపుర్భవానపిపరంనచిరాదుపైతి॥ ౩౨॥ ******************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - పంచదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అథదేవఋషీరాజన్సంపరేతంనృపాత్మజమ్। దర్శయిత్వేతిహోవాచజ్ఞాతీనామనుశోచతామ్॥ ౧॥ నారదః॥ జీవాత్మన్పశ్యభద్రంతేమాతరంపితరంచతే। సుహృదోబాంధవాస్తప్తాశ్శుచాత్వత్కృతయాభృశం॥ ౨॥ కళేబరంస్వమావిశ్యశేషమాయుస్సుహృద్వృతః। భుంక్ష్వభోగాన్పితృప్రత్తానధితిష్ఠనృపాసనం॥ ౩॥ జీవః॥ కస్మిన్జన్మన్యమీమహ్యంపితరోమాతరోభవన్। కర్మభిర్భ్రామ్యమాణస్యదేవతిర్యఙ్నృయోనిషు॥ ౪॥ బంధుజ్ఞాత్యరిమధ్యస్థమిత్రోదాసీనవిద్విషః। సర్వఏవహిసర్వేషాంభవంతిక్రమశోమిథః॥ ౫॥ యథావస్తూనిపణ్యానిహేమాదీనిततస్తతః। పర్యటంతినరేష్వేవంజీవోయోనిషుక

థా॥ ౨౮॥ తస్మాదితి॥ స్వస్థేనావ్యగ్రేణ-గతింతత్త్వం-ద్వైతే- ధ్రువోయమర్థఇతి - విస్రంభంవిశ్వాసం-ప్రణయంవా-త్యజ-తతశ్చఉపశమమాశ్రయ॥ ౩౦॥ అంగిరసోపదిష్టంతత్త్వం - పరమేశ్వరప్రసాదంవినానప్రాప్యతఇతితత్ప్రసాదాయ-మంత్రవిద్యాంనారదఉపదిశతి॥ ఏతామితి ॥ ఉపనిషణ్ణంపరంశ్రేయోస్యామిత్యుపనిషత్ -మంత్రఏవోపనిషత్ -తాంప్రతీచ్ఛగృహాణ- ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి- భవాన్॥ ౩౧॥ యదితి॥ అతులంచతదనధికంచ-సమాభ్యధికశూన్యంపరం మహిమానం-ప్రాపుఃఉపైతి-ఉపైష్యతి॥ ౩౨॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **********

శ్లో॥ షోడశేతత్సుతోత్త్రైవవిశోకీకృత్యతంనృపం। ఆదిదేశమహావిద్యాంనారదశ్శేషతోషణీం॥ అదౌతావత్పుత్రముఖేనైవపితృపుత్రాదిసంబంధోమిథ్యేతిదర్శయితుం-యోగబలేన-తమేవజ్ఞాతీనాందర్శయిత్వా-జీవాత్మన్నిత్యాద్యువాచ॥ ౧॥ కళేబరమితి॥ శేషమవశిష్టమాయుః-అపమృత్యునామృతత్వాదిత్యర్థః-తదేవకళేబరంప్రవిశ్యస్థితోజీవఉవాచ-యద్వా-అంతరాళేప్రేతశరీరేస్థిత్వేతిజ్ఞేయం॥ ౩॥ ౪॥ మయిమృతేపుత్రదృష్ట్యాశోకశ్చేత్ శత్రుదృష్ట్యాహర్షఃకింనక్రియతఇత్యాశయేన-సంబంధస్యానిత్యత్వమాహ॥ బంధ్వితి ॥ బంధవోవివాహాదిభిఃసంబంధినః-జ్ఞాతయఃసపిండాః-అరయోఘాతుకాః-మిత్రాణిరక్షకాః-మధ్యస్థాఃఉభయవ్యతిరిక్తాఃవిద్విషోద్రవ్యాదినిమిత్తేనద్వేషిణః-ఉదాసీనాస్తద్వ్యతిరిక్తాఇతిభేదః॥ ౫॥ కర్మభిర్భ్రామ్యమాణత్వేదృష్టాంతః॥ యథేతి॥ యథాపణ్యానిక్రయవిక్రయాద్యర్హాణి-కర్తృషువ

[illegible]క్రయవిక్రయైః పరియంతి-ఏవంజీవోపి-యోనిషుజనకేషు॥౬॥ఏకస్మిన్నపిజన్మనిసంబంధస్యానిత్యత్వంసదృష్టాంతమా
హ॥ద్వాభ్యాం॥నిత్యస్యేతి॥నిత్యస్యజీవతోప్యర్థస్యపశ్వాదేః-అనిత్యః అనియతః-విక్రయాదినాసంబంధనివృత్తేః॥౭॥ఏవమి
తి॥ఏవంయోనిగతఃపుత్రాదిసంబంధంప్రాప్తోపి-సజీవోనిత్యః దేహజన్మాదినాతస్యజన్మాద్యభావాత్ - అతఃసవస్తుతోని
రహంకృతః అహమస్యపుత్రఇత్యభిమానశూన్యః-యత్రపిత్రాదౌసంబంధిని-యావదుపలభ్యేత - కర్మవశేనవర్తేత-
తావదేవతస్యపిత్రాదేః-తస్మిన్స్వత్వం-నతువిక్రయాద్యుత్తరకాలమపి-అథదైవసంబంధోపి-యదుక్తం-కళేబరంస్వ
మావిశ్యేతి-తత్రతస్మిన్కళేబరే-మమేదానీంస్వత్వంనివృత్తమితిసదృష్టాంతమాహ- నిత్యస్యచిరకాలావస్థాయినఃసువ
ర్ణాదేః-యోనిగతోదేహంప్రవిష్టః-యత్రదేహే-తస్యజీవస్యతత్రతస్మిన్దేహేస్వత్వం - నతుమరణోత్తరకాలమపీత్య
ర్థః శేషంసమానం॥౮॥జీవస్యనిత్యత్వంసాధయతి॥ఏషఇతి॥ఏషనిత్యఃతత్రహేతుః-అవ్యయఃఅపక్షయశూన్యః తత్కుతః-
సూక్ష్మఃజన్మాదిశూన్యః-తచ్చకుతః-సర్వాశ్రయఃజన్మాదిమతాందేహాదేరాశ్రయః-నతుదేహాదిరూపః-యతః- స్వదృక్
స్వప్రకాశః-సర్వాశ్రయత్వముపపాదయతి-ఆత్మమాయాగుణైరాత్మానమేవ-విశ్వంవిశ్వాత్మకం-సృజతి॥శ్రుతి॥త
దాత్మానగ్ంస్వయమకురుతేతిశ్రుతేః॥ఉపాదానకారణత్వాత్సర్వాశ్రయఇత్యర్థఃజీవస్యవస్తుతోబ్రహ్మత్వాత్ - బ్రహ్మ
ణఏవచిచ్ఛక్తిఃనత్వీశ్వరత్వేనస్రష్టృత్వాత్ జీవఃసృజతీతివాచోయుక్తిర్యుక్తేతి-యద్వా-స్వకర్మద్వారాసృష్టినిమి

ర్తృషు॥౬॥నిత్యస్యార్థస్యసంబంధోహ్యనిత్యోదృశ్యతేనృషు|యావదస్యహిసంబంధోమమత్వంతావదే
వహి॥౭॥ఏవంయోనిగతోజీవస్సనిత్యోనిరహంకృతః|యావద్యత్రోపలభ్యేతతావత్స్వత్వంహితస్యతత్॥
౮॥ఏషనిత్యోవ్యయస్సూక్ష్మఏషస్సర్వాశ్రయస్స్వదృక్|ఆత్మమాయాగుణైర్విశ్వమాత్మానంసృజతిప్ర
భుః॥౯॥నహ్యస్యాస్తిప్రియఃకశ్చిన్నాప్రియస్స్వఃపరోపివా|ఏకస్సర్వధియాంద్రష్టాకర్తౄణాంగుణదో
షయోః॥౧౦॥నాదత్తఆత్మాహిగుణంనదోషంనక్రియాఫలం| ఉదాసీనఇవాసీనఃపరావరదృగీశ్వరః॥
౧౧॥ఇత్యుదీర్యగతోజీవోజ్ఞాతయస్తస్యతేతదా|విస్మితాముముచుశ్శోకంఛిత్వాత్మస్నేహశృంఖలాం॥
౧౨॥నిర్హృత్యజ్ఞాతయోజ్ఞాతేర్దేహంకృత్వోచితాఃక్రియాః|తత్యజుర్దుస్త్యజంస్నేహంశోకమోహభ
యార్తిదం॥౧౩॥బాలఘ్న్యోవ్రీడితాస్తత్రబాలహత్యాహతప్రభాః| బాలహత్యావ్రతంచేరుర్బ్రాహ్మ
ణైర్యన్నిరూపితం|యమునాయాంమహారాజస్మరంత్యోద్విజభాషితం॥ ౧౪ ॥ సఇత్థంప్రతిబుద్ధా
త్మాచిత్రకేతుర్ద్విజోక్తిభిః|గృహాంధకూపాన్నిష్క్రాంతస్సరఃపంకాదివద్విపః॥౧౫॥ కాలింద్యాంవిధి
వత్స్నాత్వాకృతపుణ్యజలక్రియః|మౌనేనసంయతప్రాణోబ్రహ్మపుత్రావవందత॥౧౬॥ అథతస్మైప్ర
పన్నాయభక్తాయప్రయతాత్మనే|భగవాన్నారదఃప్రీతోవిద్యామేతామువాచహ॥౧౭॥నమస్తుభ్యంభగవ
తేవాసుదేవాయధీమహి|ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సంకర్షణాయచ॥౧౮॥నమోవిజ్ఞానమాత్రా
యపరమానందమూర్తయే|ఆత్మారామాయశాంతాయనివృత్తద్వైతదృష్టయే॥౧౯॥ఆత్మానందానుభూ

త్రత్వేనస్రష్టృత్వం-భోగ్యస్యచసర్వస్యభోక్త్రాశ్రయత్వాత్సర్వాశ్రయత్వంచోక్తమితిద్రష్టవ్యం॥౯॥ యదుక్తంసు
హృద్వృతఇతి-సుహృదోబాంధవాస్తప్తాఇతిచ-తత్రాహ॥నేతి॥తత్రహేతుః-ఏకఃసుహృదాదిసంగరహితః- తత్కు-
తః-గుణదోషయోర్హితాహితయోః-కర్తౄణాంమిత్రాదీనాం-సర్వాధియఃవిచిత్రాబుద్ధయః- తాసాంద్రష్టాసాక్షీ॥
౧౦॥యచ్చోక్తంభుంక్ష్వభోగానిత్యాదితత్రాహ॥నేతి॥గుణంసుఖం-దోషందుఃఖం - క్రియాఫలంచరాజ్యాదికం-
ఉదాసీనత్వేహేతుః పరావరదృక్ కారణస్యకార్యస్యచసాక్షీ-నతుభోక్తా-యతఈశ్వరఃదేహాదిపారతంత్ర్యశూన్యః-
అతఏవంభూతస్యనుమమచయుష్మాకంచ-సంబంధాభావాచ్ఛోకంమాకురుతేతివాక్యార్థః॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥బాలఘ్న్యఇతి
ద్విజభాషితంఅంగిరసాప్రోక్తం-పుత్రాదీనాందుఃఖహేతుత్వంస్మరంత్యః - పుత్రకామనాశూన్యాః- నిర్మత్సరాస్స
త్యఇతిభావః ॥౧౪॥ నిబిడపంకతుల్యంగృహంవిహాయనిష్క్రమణమతిధీరస్యతస్యైవయోగ్యంనాన్యస్యేతిసదృష్టాంత
మాహ॥సఇతి॥సరసఃపంకాత్ ద్విపోగజఇవేతి ॥౧౫॥ కాలింద్యామితి॥కృతాఃపుణ్యాఃజలక్రియాఃపితృతర్పణాద్యాయేన
సంయతప్రాణోనియతేంద్రియః॥౧౬॥౧౭॥నమఇతి॥నమోధీమహిధ్యాయేమ-మనసానమస్యామఇత్యర్థః॥౧౮॥నమఇ
తి॥నివృత్తాఅద్వైతదృష్టిర్యస్మాత్॥౧౯॥ఆత్మేతి॥న్యస్తానిరస్తాశక్త్యూర్మయఃమాయానిమిత్తరాగద్వేషాదయోయేన
౨౦॥వచసీతి॥ మనసాసహవచసి-అప్రాప్య-ఉపరతేసతి- యఏకఃస్వప్రకాశతే-వచసీతిసర్వేంద్రియోపలక్షణం సో

ప్యానన్యాత్ - సదసత్పరః కార్యకారణయోః కారణం॥౨౧॥ తదేవాహ॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్నిదం కార్యకారణం తిష్ఠతి- అప్యేతి చ-తు యం ప్రాప్నోతి-యతశ్చ జాయతే-మృణ్మయేషు ఘటాదిషు-మృజ్జాతిః మృణ్మాత్రమివ- సర్వానుస్యూతం యత్ తస్మై॥౨౨॥ నను సర్వానుస్యూతం చేత్ మృజ్జాతివత్ ప్రతీయేత-కథం మనోవచసోరప్రాప్తిస్తత్రాహ ॥యదితి॥ యత్పృష్ట్వా వ్యోమవత్-వితతమపి-అసవః ప్రాణాః క్రియాశక్త్యా న స్పృశంతి-మనఆదీని చ-జ్ఞానశక్త్యా న విదుః - తత్ప్రహ్వో నతోఽస్మి॥౨౩॥ తేషాం తదజ్ఞానే హేతుమాహ॥ దేహేతి॥ దేహేంద్రియాదయః అమీ-యదంశవిద్ధాః-యచ్చైతన్యాంశేనావిష్టాస్సంతః-కర్మసు స్వస్వవిషయేషు- ప్రచరంతి జాగ్రత్స్వప్నయోః-అన్యథా - సుషుప్తిమూర్ఛాదౌ నైవ ప్రచరంతి- యథా అప్రతప్తం లోహం న దహతి-కింతు ప్రతప్తమేవ-అతో యథా- లోహమగ్నిశక్త్యైవ దాహకం సత్ అగ్నిం వినా న దహతి ఏవం బ్రహ్మగతజ్ఞానక్రియాశక్తిభ్యాం ప్రవర్తమానాః దేహాదయస్తం న స్పృశంతి- న విదుశ్చేతి భావః జీవస్తర్హి ద్రష్టృత్వాజ్జానాతు - నేత్యాహ- స్థానేషు జాగ్రదాదిషు ద్రష్ట్రపదేశం ద్రష్టృసంజ్ఞాం-తదైవేతి-ప్రాప్నోతి॥ శ్రుతిః॥ నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టేత్యాదిశ్రుతేః యద్వా-ద్రష్ట్రపదేశం ద్రష్టృసంజ్ఞం జీవమపి తదైవేతి జానాతి - న తు జీవస్తజ్జానాతీత్యర్థః-తదుక్తం॥ హంసగుహ్యస్తోత్రే దేహోఽసవోఽక్షా ఇత్యాది॥౨౪॥ ఓమితి॥ సకలా యే సాత్వతపరివృఢాః - తే

త్మైవన్యస్తశక్త్యూర్మయే నమః। హృషీకేశాయ మహతే నమస్తేఽనంతశక్తయే॥౨౦॥ వచస్యుపరతేఽప్రాప్య య ఏకో మనసా సహ। అనామరూపశ్చిన్మాత్రస్సోఽవ్యాన్నస్సదసత్పరః ॥౨౧॥ యస్మిన్నిదం యతశ్చేదం తిష్ఠత్యప్యేతి జాయతే। మృణ్మయేష్వివ మృజ్జాతిస్తస్మై తే బ్రహ్మణే నమః॥౨౨॥ యన్న స్పృశంతి న విదుర్మనోబుద్ధీంద్రియాసవః। అంతర్బహిశ్చ వితతం వ్యోమవత్తన్నతోఽస్మ్యహం॥౨౩॥ దేహేంద్రియప్రాణమనోధియోఽమీ యదంశవిద్ధాః ప్రచరంతి కర్మసు। నైవాన్యథా లోహమివాప్రతప్తం స్థానేషు తద్ద్రష్ట్రపదేశమేతి॥౨౪॥ ఓం నమో భగవతే మహాపురుషాయ మహానుభావాయ మహావిభూతిపతయే సకలసాత్వతపరివృఢనికరకరకమలకుట్మలోపలాలితచరణారవిందయుగళ-పరమ-పరమేష్ఠిన్నమస్తే॥౨౫॥ శ్రీశుకః॥ భక్తాయైతాం ప్రపన్నాయ విద్యామాదిశ్య నారదః। యయావంగిరసా సాకం ధామ స్వాయంభువం ప్రభో॥౨౬॥ చిత్రకేతుస్తు తాం విద్యాం యథా నారదభాషితాం। ధారయామాస సప్తాహమబ్భక్షస్సుసమాహితః॥౨౭॥ తతశ్చ సప్తరాత్రాంతే విద్యయా ధార్యమాణయా। విద్యాధరాధిపత్యం చ లేభేఽప్రతిహతం నృప॥౨౮॥ తతః కతిపయాహోభిర్విద్యయేద్ధమనోగతిః। జగామ దేవదేవస్య శేషస్య చరణాంతికం ॥౨౯॥ మృణాళగౌరం శితివాససం స్ఫురత్కిరీటకేయూరకటిత్రకంకణం। ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనం వృతం దదర్శ సిద్ధేశ్వరమండలైః ప్రభుం॥౩౦॥ తద్దర్శనధ్వస్తసమస్తకిల్బిషస్స్వచ్ఛామలాంతఃకరణోఽభ్యయాన్మునిః। ప్రవృద్ధభక్త్యా పరయాశ్రులోచనః ప్రహృష్టరోమాఽనమదాదిపూరుషం ॥౩౧॥ స ఉత్తమశ్లోకపదాబ్జవిష్టరం ప్రేమాశ్రులేశైరుపసేచయన్ముహుః। ప్రేమోపరుద్ధాఖిలవర్ణనిర్గమో నైవాశకత్తం ప్రసమీడితుం చిరం॥౩౨॥ తతస్సమాధాయ మనో మనీషయా బభాష ఏతత్ప్రతిలబ్ధవాగసౌ నియమ్య సర్వేంద్రియబా

షాం నికరస్సమూహః-తస్య కరకమలానాం-కుట్మలైర్ముకుళైః ఉపలాలితం చరణారవిందయుగళం - యస్య తస్య సంబోధనం-పరమ ఉత్కృష్ట-పరమేష్ఠిన్ సర్వేశ్వర॥౨౫॥ భక్తాయేతి॥ పూర్వం-స నారదోఽంగిరా ఆజగామేత్యంగిరాః ప్రాధాన్యేనోక్తః చిత్రకేతోః పుత్రప్రదత్వేన తస్య ప్రథమగురుత్వాత్ -ఇహ తు నారదః అంగిరసా సాకం యయావితి నారదస్య ప్రాధాన్యేన నిర్దేశః-తదుపదేశేనైవ తస్య వైరాగ్యోత్పత్తేః - ప్రభో హే సమర్థ॥౨౬॥ చిత్రకేతురితి॥ యథా యథావత్ ధారయామాస॥౨౭॥ తత ఇతి॥ విద్యాధరాధిపత్యం చ-అవాంతరఫలం లేభే-అప్రతిహతమస్ఖలితం॥౨౮॥ తత ఇతి॥ కతిపయైరహోభిః-విద్యయా ఇద్ధా దీప్తా-మనసా గతిర్యస్య॥౨౯॥ మృణాళమితి॥ మృణాళవద్గౌరం-శితివాససం- నీలాంబరం స్ఫురంతి కిరీటాదీని యస్య-కటిత్రం కటిసూత్రం-ప్రసన్నాని వక్త్రాణి యస్య-అరుణాని లోచనాని యస్య తం చ॥౩౦॥ తదితి॥ దృష్ట్వా-మునిః మహాత్మా-తమాదిపురుషం అభ్యయాత్ శరణం గతః-నవామేత్యర్థః-కథంభూతః - తస్య దర్శనేన ధ్వస్తం సమస్తం కిల్బిషం యస్య-స్వచ్ఛమమలం చాంతఃకరణం యస్య-ప్రణయాశ్రుయుక్తే లోచనే యస్య -ప్రహృష్టాని రోమాణి యస్య సః॥౩౧॥ స ఇతి॥ ప్రసమీడితుం స్తోతుం-చిరం నైవాశకత్ న శశాక-కింభూతః ఉత్తమశ్లోకస్య పాదాబ్జయోర్విష్టరమాసనం ఉపసేచయన్ అభిషించయన్-ప్రేమ్ణా ఉపరుద్ధః అఖిలానాం వర్ణానాం నిర్గమః ఉచ్చారణం యస్య సః॥౩౨॥

తత ఇతి॥ మనీషయా బుద్ధ్యా - సమాధౌ ఏతద్వక్ష్యమాణం బభాషే ప్రతిలబ్ధా వాగ్యేన - సాత్త్వతశాస్త్రోక్తో విగ్రహో యస్య తం॥ ౩౩॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ శ్లో॥ అన్యోన్యప్రేమజానందనివృతాన్ స్వామిసేవకాన్। అభినందన్మదాస్తౌత్రిదశభిః పంచభిర్విభుం॥ అజితేతి॥ హే అజిత - అన్యైరజితోఽపి భవాన్ సాధుభిర్భక్తైః - జితః స్వాధీనః కృతః - యతో భవానతికరుణః - తేఽపి చ నిష్కామా అపి భవతా విజితాః - యో భవాన్ - అకామాత్మనాం ఆత్మానమేవ దదాతీతి తథా॥ ౩౪॥ నను భక్తైరేవ జిత ఇతి కథం స్పర్ధమానైరపి సృష్ట్యాదికర్తృభిరన్యైరీశ్వరైర్జయసంభవాత్ - తత్రాహ॥ తవేతి॥ జగతః ఉదయాదీని - తవైవ విభవః నహి మాలీలేతి యావత్ - ఆదిశబ్దేన ప్రవేశనియమాదీని - విశ్వసృజస్తు బ్రహ్మాదయః - నేశ్వరాః కింతు తే తవాంశో యః పురుషః తస్యాంశాః - తత్ర ఏవం స్థితే సతి - పృథక్ పృథగీశ్వరా ఇత్యభిమానేన వృథైవ స్పర్ధంతే॥ ౩౫॥ సత్త్వమేవ సృష్ట్యాదికర్తేత్యేతదుపపాదయతి॥ పరమాణ్వితి॥ పరమాణుః సూక్ష్మం మూలకారణం - పరమమహదంతిమం కార్యం - తయోస్త్వమేవాద్యంతాంతరవర్తీ - ఆదావంతే - చాంతరే మధ్యే చ - వర్తితుం శీలం యస్య సః - అత ఏవ - త్రయవిధురః ఆద్యంతమధ్యశూన్యో ధ్రువః - తేచ త్వయా సృజ్యంతే న తు ధ్రువాః - కుత ఇత్యాహ - సత్త్వానాం సత్త్వేన ప్రతీతానాం కార్యాణాం - ఆదావంతేఽపి యద్ధ్రువం అనపాయి - అంతరాలేఽపి తదేవ ధ్రువం సువర్ణాదివత్॥ ౩౬॥ ఏవం ధ్రువత్వేన కాలతః పరిచ్ఛేదో నాస్తీత్యుక్తం - దేశతోఽప్యపరిచ్ఛేదమాహ॥ క్షిత్యాదిభిరితి॥ పూర్వస్మాత్ దశగుణాదుత్తరైరధికైరావృతః - యత్ర త్వయి - అణుకల్పః అణుతుల్యః పతతి పరిభ్రమతి - తత్తస్మాదనంతస్త్వం॥ ౩౭॥ యస్మాదేవం పరమేశ్వరస్త్వమేవ - అ

హ్యావర్తనం జగద్గురుం సాత్త్వతశాస్త్రవిగ్రహం॥ ౩౩॥ చిత్రకేతుః॥ అజిత జితస్సమమతిభిస్సాధుభిర్భవాన్ జితాత్మభిర్భవతా। విజితాస్తేఽపి చ భజతా కామాత్మనాం య ఆత్మదోఽతికరుణః॥ ౩౪॥ తవ విభవః ఖలు భగవన్ జగదుత్పత్తిస్థితిలయాదీని। విశ్వసృజస్తేంఽశాంశాస్తత్ర మృషా స్పర్ధంతే పృథగభిమత్యా॥ ౩౫॥ పరమాణుపరమమహతోస్త్వమాద్యంతాంతరవర్తీ త్రయవిధురః। ఆదావంతేఽపి చ సత్త్వానాం యద్ధ్రువం తదేవాంతరాలేఽపి॥ ౩౬॥ క్షిత్యాదిభిరేష కిలావృతః సప్తభిర్దశగుణోత్తరైరండకోశః। యత్ర పతత్యణుకల్పః సహాండకోటిభిస్తదనంతః॥ ౩౭॥ విషయతృషో నరపశవో య ఉపాసతే విభూతీర్న పరం త్వాం। తేషామాశిష ఈశ తదను వినశ్యంతి యథా రాజకులం॥ ౩౮॥ కామధియస్త్వయి రచితా న పరమ రోహంతి యథా కరంభబీజాని। జ్ఞానాత్మన్యగుణమయే గుణగణతోఽస్య భవంతి ద్వంద్వజాలాని॥ ౩౯॥ జితమజిత తదా భవతా యదాహ భాగవతం ధర్మమనవద్యం। నిష్కించనా యే మునయ ఆత్మారామా యముపాసతేఽపవర్గాయ॥ ౪౦॥ విషమమతిర్న యత్ర నృణాం త్వమహమితి మమ తవేతి చ యదన్యత్ర। విషమధియా రచితస్స హ్యవిశుద్ధః క్షయిష్ణురధర్మబహులః॥ ౪౧॥ కః క్షేమో నిజపరయోః కియానర్థః స్వపరద్రుహా ధర్మేణ। స్వద్రోహాత్తవ కో

న్యే దేవాస్తవ విభూతయః - అతస్త్వాం విహాయ విషయకామనయా అన్యోపాసకా అతిమందా ఇత్యాహ॥ విషయేతి॥ విషయేషు - తృట్ తృష్ణా యేషాం తే - నరాకారాః పశవః - యే విభూతీః ఇంద్రాద్యా ఉపాసతే - న తు పరం త్వాం - తతః కిం తత్రాహ - తేషామితి - తదను ఉపాస్యనాశాదనంతరం - యథా రాజకులమను - రాజకులనాశానంతరం యథా తత్సేవకానాం - ఆశిషో నశ్యంతి తద్వత్ - అయం చ పరమోఽవధిః మధ్యేఽపి నశ్యంత్యేవ॥ ౩౮॥ విషయకామేనాపి కృతా త్వత్సేవా మోక్షఫలైవేత్యాహ॥ కామేతి॥ కామధియః - విషయకామనా అపి - హే పరమ - త్వయి రచితాః కృతాశ్చేత్ - న రోహంతి దేహాంతరోత్పత్తయే న భవంతి - కరంభబీజాని భర్జితబీజాని - యథా యతోఽస్య జీవస్య గుణగణాదేవ ద్వంద్వసమూహో భవతి - అతః కామేనాపి నిర్గుణస్య తవ భజనాచ్ఛనైశ్శనైర్నైర్గుణ్యం భవతీత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఫలకామనయాపి త్వదారాధనం యదా మోక్షహేతుః - తదా కిం వక్తవ్యం భగవద్ధర్మమాహాత్మ్యం - ఇతి వక్తుం తత్సంప్రదాయప్రవర్తకత్వేన - భగవంతం స్తౌతి॥ జితమితి॥ యదా భవాన్ - భాగవతం ధర్మమాహ - తదా హే అజిత భగవన్ - త్వయా జితం సర్వోత్కర్షేణ స్థితం - తత్ర హేతుః - యే నిష్కించనాః సనత్కుమారాదయో మునయస్తే - యం భగవంతం - అపవర్గాయ సేవంతే - తేన భవతా జితం - యం ధర్మమితి వా॥ ౪౦॥ అనవద్యతామేవాహ॥ విషమేతి॥ విషమమతిః యత్ర యస్మిన్ భాగవతే ధర్మే - నాస్తి యదన్యత్ర - యథాన్యస్మిన్ కామ్యధర్మే - నను సోఽపి వేదోక్తత్వాదనవద్య ఏవ - తత్రాహ - విషమధియా శత్రుమారణాదికామనయా రచితో యః - స హ్యశుద్ధః రాగద్వేషాదిమత్త్వాత్ - క్షయిష్ణుశ్చ - నశ్వరత్వాత్ అధర్మబహులశ్చ - హింసాదిబాహుల్యాత్॥ తదుక్తం శబరస్వామిభిః॥ సూ॥ ఉభయమిహ చోదనయా లక్ష్యతే - అర్థోఽనర్థశ్చేత్యాది॥ ౪౧॥ ఏతత్ప్రపంచయతి॥ క ఇతి॥ క్షేమః

మః కింకుశలం-న కించిత్-నిజపరయోః స్వస్య పరస్య చ - స్వపరద్రుహా స్వస్మై పరస్మై చ ద్రుహ్యతీతి స్వపరద్రుక్ తేన-
ధర్మేణ స్వద్రోహాత్ అత్యంతకాయక్లేశాత్ తవ కోపః పీడా సంభవతి-తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ కర్శయంతః శరీరస్థం భూత
గ్రామమచేతసః। మాంచైవాంతః శరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసురనిశ్చయానితి॥ తథా పరపీడనయా అన్యహింసయా అధర్మః-
చ తస్మాత్ తవ కోపశ్చ-అతస్త్వయా రాగాంధ ఇతి మాం కథం ద్వైదమార్గే ప్రవర్తయితుం కామ్యధర్మోభిహితః న తత్త్వద్దృ
ష్ట్యా॥౪౨॥ భాగవతధర్మేణ తు న ద్రోహ ఇత్యాహ॥ నేతి॥ న వ్యభిచరతి న పరమార్థం జహాతి-తవ ఈక్షా దృష్టిః- అవ్యభిచారే
హేతుః॥ స్థిరేతి॥ స్థావరజంగమప్రాణిసమూహేషు-సమబుద్ధయో భాగవతా యం ధర్మం సేవంతే॥౪౩॥ ఏవంభూతస్య
భాగవతధర్మప్రవర్తకస్య తవ దర్శనాత్-సర్వపాపక్షయో భవతీతి కిం చిత్రమిత్యాహ॥ నహీతి॥ పుల్కసః చండాలః అత్ర
త్యాద్యాస్వవిగణాది ప్రయోగ ఆర్షః॥౪౪॥ అతోహం కృతార్థోస్మీత్యాహ॥ అథేతి॥ అతో హేతోః తవావలోకేన పరిమృ
ష్టా నిరస్తా ఆశయే చిత్తే మలా యేషాం తే-త్వద్దర్శనం చ మమ నారదోపదేశేన జాతమిత్యాహ॥ సురఋషిణేతి॥౪౫॥ యథా
చాహం పూర్వమతిమూఢ ఆసం-యథా చ నారదేనానుగృహీతోస్మి - తత్సర్వాంతర్యామిణస్తవ మయా కిం ప్రకాశనీయ
మిత్యాహ॥ విదితమితి॥ విశేషేణ జ్ఞాప్యం ప్రకాశనీయం-కియదిహ న కిమపీత్యర్థః- సవితుర్యథా ఖద్యోతైః ప్రకాశనీయం
నాస్తి తద్వత్॥౪౬॥ ఉక్తలక్షణం భగవంతం ప్రణమతి ద్వాభ్యాం॥ నమ ఇతి॥ సకలస్య జగతః స్థిత్యాదీనామీశాయ సమర్థా

పః పరపీడనయా చ తథాధర్మః॥౪౨॥ న వ్యభిచరతి తవేక్షా యయా హ్యభిహితో భాగవతో ధర్మః। స్థిరచరస
త్త్వకదంబేష్వపృథగ్ధియో యముపాసతే త్వార్యాః॥౪౩॥ న హి భగవన్నఘటితమిదం త్వద్దర్శనాన్నృ
ణామఖిలపాపక్షయః। యన్నామ సకృచ్ఛ్రవణాత్పుల్కసోపి విముచ్యతే సంసారాత్॥౪౪॥ అథ భగ
వన్ వయమధునా త్వదవలోకపరిమృష్టాశయమలాః। సురఋషిణా యదుదితం తావకేన కథమన్యథా భవ
తి॥౪౫॥ విదితమనంత సమస్తం తవ జగదాత్మనో జనైరిహాచరితం। విజ్ఞాప్యం పరమగురోః కియదిహ సవితురి
వ ఖద్యోతైః॥౪౬॥ నమస్తుభ్యం భగవతే సకలజగత్స్థితిలయోదయేశాయ। దురవసితాత్మగతయే కుయోగి
నాం భిదా పరమహంసాయ॥౪౭॥ యం వై శ్వసంతమను విశ్వసృజః శ్వసంతి యం చేకితానమను చిత్తయ
ఉచ్చకంతి। భూమండలం సర్షపాయతి యస్య మూర్ధ్ని తస్మై నమో భగవతేస్తు సహస్రమూర్ధ్నే॥౪౮॥

శ్రీశుకః॥ సంస్తుతో భగవానేవమనంతస్తమభాషత। విద్యాధరపతిం ప్రీతశ్చిత్రకేతుం కురూద్వహ॥౪౯॥
శ్రీభగవాన్॥ యన్నారదాంగిరోభ్యాం తే వ్యాహృతం మేనుశాసనం। సంసిద్ధోసి తయా రాజన్ విద్యయా
రాజన్ విద్యయా దర్శనాచ్చ మే॥౫౦॥ అహం వై సర్వభూతాని భూతాత్మా భూతభావనః। శబ్దబ్రహ్మ పరం బ్ర
హ్మ మమోభే శాశ్వతీ తనూ॥౫౧॥ లోకే వితతమాత్మానం లోకం చాత్మని సంతతం। ఉభయం చ మయా వ్యా
ప్తం మయి చైవోభయం కృతం॥౫౨॥ యథా ప్రసుప్తః పురుషో విశ్వం చాత్మని పశ్యతి। ఆత్మానమేకదేశస్థం మ
న్యతే స్వప్న ఉత్థితః॥౫౩॥ ఏవం జాగరణాదీని జీవస్థానాని చాత్మనః। మాయామాత్రాణి విజ్ఞాయ తద్ద్రష్టా

యదురవసితా అవిజ్ఞాతా ఆత్మగతిర్నిజతత్త్వం యస్య తస్మై-కేషాం కుయోగినాం-కేన భిదా భేదదృష్ట్యా॥౪౭॥ యమితి॥
శ్వసంతి చేష్టంతే-చేకితానం పశ్యంతమను చిత్తయః జ్ఞానేంద్రియాణి-ఉచ్చకంతి సార్థం పశ్యంతి॥౪౮॥౪౯॥ యదితి॥
మే అనుశాసనం మద్విషయ ఉపదేశః-తేన చ తయా చ విద్యయా-అస్మాచ్చ దర్శనాత్-సంసిద్ధోసి॥౫౦॥ తద్బోధదాధ్యా
యస్స్వయమప్యుపదిశతి॥ అహమితి॥ సర్వభూతాన్యహమేవ-భూతానామాత్మా-భోక్తాప్యహమేవ- భోక్తృభోగ్యాత్మ
కం విశ్వం మద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యర్థః-యతోహం భూతభావనః-భూతానాం ప్రకాశకః కారణం చ-న కేవలం శబ్దప్రకాశకం-
పరబ్రహ్మ కారణం ప్రకాశకం చ-సత్యం-తే-ఉభే-మమైవ రూపే ఇత్యాహ-శబ్దబ్రహ్మేతి-శాశ్వతీ శాశ్వత్యౌ॥౫౧॥ అత
స్త్వమేవం పశ్యేత్యాహ॥ లోక ఇతి॥ లోకే భోగ్యప్రపంచే భోక్తృత్వేన వితతమనుగతమాత్మానం-లోకం చాత్మని భోగ్య
త్వేన-సంతతం వ్యాప్తం-తదుభయం చ మయా కారణాత్మనా వ్యాప్తం-మయి చైవోభయం కృతం కల్పితం- స్మరేదితి శ్రుతి
యోనాన్వయః-పశ్యేత్యధ్యాహారో వా॥౫౨॥ నను జాగ్రదాద్యవస్థాభేదేన-భోక్తృభోగ్యాత్మకం విశ్వం స్ఫుటం ప్రతీయ
మానం-కథం కల్పితం స్యాదిత్యాశంక్య స్వప్నగతజాగ్రదాదిదృష్టాంతేన-సాధయన్నాహ-ద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ యథా
ప్రసుప్తః సుప్తిం గతః-విశ్వం గిరివనాదిరూపం-దేశాంతరస్థమాత్మన్యేవ పశ్యతి - స్వప్నే కదాచిత్ సుప్తిం స్వప్నం చ పశ్యతి
స్వప్నే-తథా స్వప్న ఏవోత్థితస్సన్ ఆత్మానమేకదేశస్థం శయనదేశస్థితం మన్యతే-జాగ్రదవస్థామనుభవతి॥౫౩॥ ఏవమితి॥

ఏవం ప్రసిద్ధాన్యపి జాగరాదీని జీవస్థానాని - జీవోపాధేర్బుద్ధేరవస్థానాని - ఆత్మనో మాయామాత్రాణీత్యేవం విజ్ఞాయ - తే
షాం ద్రష్టారం అతఏవ పరం తదవస్థారహితం - ఆత్మానం స్మరేత్ ॥౫౪॥ నను తేషాం ద్రష్టారమితి కథముచ్యతే - స్వాపే దృశ్యా
భావేన ద్రష్టృత్వాభావాత్ - తత్రాహ ॥ యేనేతి ॥ ప్రసుప్తః పురుషో జీవః - యేన రూపేణ - తదా స్వాపకాలే - ఆత్మనః స్వా
పం నిర్గుణం అతీంద్రియం సుఖంచ వేద - తమాత్మానం బ్రహ్మ మామవేహి - తదా స్వాపసుఖయోరసంవేదనే సుఖమహమ
స్వాప్సమితి స్మృతేరసంభవాత్ ॥౫౫॥ నను స్వాపసాక్షిణా దృష్టం - కథం జాగ్రదవస్థః స్మరేత్ - నహ్యన్యేన దృష్టమన్యః స్మర
తీత్యత ఆహ ॥ ఉభయమితి ॥ ఉభయం ప్రస్వాపం ప్రతిబోధంచ - స్మరతః అనుసందధతః - తయోః ప్రస్వాపప్రతిబోధ
యోః - ప్రకాశకత్వేన యదన్వేతి - తాభ్యాం వ్యతిరిచ్యేత చ - ఏకైకాపాయేప్యనపాయాత్ - జ్ఞానం జ్ఞానరూపం పరం బ్ర
హ్మ - తదేవ నతు భిన్నం - తస్మాన్మద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యర్థః - అతో బాల్యే దృష్టస్య యౌవనే స్మృతివదవస్థాంతరత్వేపి స్వాపా
నందయోః - స్మరణం ఘటత ఇతి భావః - తదేవంభూతం బ్రహ్మాత్మానమవేహీత్యనుషంగః ॥౫౬॥ విపక్షే బాధకమాహ ॥ య
దితి ॥ యత్ యది - ఏతన్మద్భావం మత్స్వరూపం - బ్రహ్మ విస్మృతం - తదాత్మనః సకాశాత్ భిన్నం భవతి - తతః తస్య పుంసః సం
సారో భవతి - సంసారస్వరూపమాహ - దేహాద్దేహః జన్మానంతరం పునర్జన్మ - మృతేరనంతరం మృతిశ్చేతి ॥౫౭॥ మోక్షస్యాంత
రేపి భోగాదిసంపాదనం శక్యం - జ్ఞానార్థం తు - అత్రైవ యతితవ్యమిత్యాహ ॥ లబ్ధ్వేతి ॥ జ్ఞానం శాస్త్రోత్థం విజ్ఞానమపరోక్షం

రమ్పరం స్మరేత్ ॥౫౪॥ యేన ప్రసుప్తః పురుషః స్వాపం వేదాత్మనస్తదా। సుఖంచ నిర్గుణం బ్రహ్మ తమాత్మా
నమవేహి మాం ॥౫౫॥ ఉభయం స్మరతః పుంసః ప్రస్వాపప్రతిబోధయోః। అన్వేతి వ్యతిరిచ్యేత తద్జ్ఞానం బ్ర
హ్మ తత్పరం ॥౫౬॥ యదేతద్విస్మృతం పుంసో మద్భావం భిన్నమాత్మనః। తతః సంసార ఏతస్య దేహాద్దే
హో మృతేర్మృతిః ॥౫౭॥ లబ్ధ్వేహ మానుషీం యోనిం జ్ఞానవిజ్ఞానసంభవామ్। ఆత్మానం యో న బుధ్యే
త న క్వచిత్క్షేమమాప్నుయాత్ ॥౫౮॥ స్మృత్వేహాయాం పరిక్లేశం తతః ఫలవిపర్యయం। అభయం చాప్యనీ
హాయాం సంకల్పాద్విరమేత్కవిః ॥౫౯॥ సుఖాయ దుఃఖమోక్షాయ కుర్వాతే దంపతీ క్రియాః। తతోఽనివృ
త్తిరప్రాప్తిర్దుఃఖస్య చ సుఖస్య చ ॥౬౦॥ ఏవం విపర్యయం బుద్ధ్వా నృణాం విజ్ఞానమానినామ్। ఆత్మనశ్చ గ
తిం సూక్ష్మాం స్థానత్రయవిలక్షణాం ॥౬౧॥ దృష్టశ్రుతాభిర్మాత్రాభిర్నిర్ముక్తః స్వేన తేజసా। జ్ఞానవిజ్ఞాన
సంతుష్టో మద్భక్తః పురుషో భవేత్ ॥౬౨॥ ఏతావానేవ మనుజైర్యోగనైపుణబుద్ధిభిః। స్వార్థః సర్వాత్మనా
జ్ఞేయో యత్పరాత్మైకదర్శనం ॥౬౩॥ త్వమేతచ్ఛ్రద్ధయా రాజన్నప్రమత్తో వచో మమ। జ్ఞానవిజ్ఞానసంప
న్నో ధారయన్నాశు సిధ్యసి ॥౬౪॥ శ్రీశుకః ॥ ఆశ్వాస్య భగవానిత్థం చిత్రకేతుం జగద్గురుః। పశ్యతస్తస్య వి
శ్వాత్మా తతశ్చాంతర్దధే హరిః ॥౬౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - షోడశోఽధ్యాయః ********
యతశ్చాంతర్హితోఽనంతస్తస్యై కృత్వా దిశే నమః। విద్యాధరశ్చిత్రకేతుశ్చచార గగనేచరః ॥౧॥ స లక్షం ల
క్షవర్షాణామవ్యాహతబలేంద్రియః। స్తూయమానో మహాయోగీ మునిభిః సిద్ధచారణైః ॥౨॥ కులాచలేంద్ర
ద్రోణీషు నానాసంకల్పసిద్ధిషు। రేమే విద్యాధరస్త్రీభిర్గాపయన్హరిమీశ్వరం ॥౩॥ ఏకదా స విమానేన
విష్ణుదత్తేన భాస్వతా। గిరిశం దదృశే గచ్ఛన్ పరీతం సిద్ధచారణైః ॥౪॥ ఆలింగ్యాంకీకృతాం దేవీం బాహునా

తయోః సంభవో యస్యాం తాం ॥౫౮॥ వైరాగ్యార్థం వివేకమాహ ॥ స్మృత్వేతి ॥ ఈహాయాం ప్రవృత్తిమార్గే తత ఈహా
తః - అనీహాయాం నివృత్తిమార్గే తు - అభయం మోక్షో భవతీతి - స్మృత్వా - ఫలసంకల్పాత్ విరమేత్ - పాఠాంతరే - నోభ
యం - పరిక్లేశః ఫలవిపర్యయశ్చ నాస్తీత్యేవం స్మృత్వా ॥౫౯॥ ఏతద్వివృణోతి త్రిభిః ॥ సుఖాయేతి ॥ దుఃఖస్యానివృత్తిః సుఖస్యా
ప్రాప్తిః ॥౬౦॥ ఏవమితి ॥ విజ్ఞానే ఉద్యమే - ప్రవీణా వయమిత్యభిమానవతాం - స్థానత్రయవిలక్షణాం తురీయాం - బుద్ధ్వా ॥
౬౧॥ దృష్టేతి ॥ దృష్టశ్రుతాభిర్మాత్రాభిః ఐహికాముష్మికైర్విషయైః - స్వేన తేజసా వివేకబలేన చ ॥౬౨॥ న చాతః పరః పు
రుషార్థోస్తీత్యాహ ॥ ఏతావానితి ॥ యోగనైపుణ్యం యస్యాః - సా బుద్ధిర్యేషాం - పరస్యాత్మనః - ఏకం దర్శనమితి యత్ -
ఏతావానేవ ॥౬౩॥౬౪॥౬౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **************************
శ్లో ॥ తతస్సప్తదశే యోగమహర్ధిం ప్రాప్య ఖేచరః। విహస్య గిరిశం శాపాదుమాయా వృత్రతాం గతః ॥ యత ఇతి ॥ యతః
యస్యాం - తస్యై దిశే - నమః నమోహి కంకృత్వా ॥౧॥ స ఇతి ॥ స విద్యాధరస్త్రీభిర్హరిం గాపయన్ రేమ ఇతి ద్వయోరన్వ
యః - అవ్యాహతం బలమింద్రియపాటవం యస్య ॥౨॥ కులేతి ॥ నానావిధాస్సంకల్పైర్వసిద్ధయో యాసు తాసు ॥౩॥౪॥ శ్రీ

ధరీభూయయంస్థోకః||అకస్మాదద్భుతైశ్వర్యగర్వాత్ప్రాప్తదీనకర్మతః||అసురీం యోనిమాపన్నో నాభవానిశాపతస్సఃకుటిత్రతా
హ||ఏకదేత్యాదినా||అలింగ్యేతి||అంగీకృతాం ఉత్సంగే నైకీకృతాం దేవీం బ్రాహ్మణానాలింగ్య స్థితముపాద - వసాపసభ- తస్యాంతికే స్థితస్సన్||౫||ఏషఇతి||ధర్మాణాం వక్తా ధర్మాణాం వదతి శరీరిణాం మధ్యే ముఖ్యశ్చ భార్యయా మిథునీభూయాస్తే ||౬||
౭||౮||భగవానితి||అగాధాగంభీరా ధీర్యస్య సః||౯||ఇతీతి||నతస్య వీర్యం ప్రభావం విద్వాన్ అతద్వీర్యవిద్వాన్-తస్మిన్- ని
ర్జితాత్మాభిమానినే జితేంద్రియోహమిత్యభిమానవతే - ఇతి రుషాక్రోధేనాహ ||౧౦|| అయమితి విరుద్ధం ప్రశాస్తేతి
శాస్తా విప్రకృత్ ||౧౧|| నేతి||అతివర్తినం శాస్త్రమతిక్రమ్య వర్తనశీలం-యే బ్రహ్మాద్యాః-నో నిషేధంతి న వారయంతి ||౧౨||
తేషామితి|| తేషాం బ్రహ్మాదీనాం అనుధ్యేయం పదాబ్జయుగ్మం యస్య తం - మంగళమంగళం - పరమమంగళమూర్తిం సూ
రీన్ హరిభూయ అవజ్ఞాయ-జగద్గురుం సర్వేశ్వరం సదాశివం యః ప్రశాస్తి తత్తస్మాత్ ||౧౩||నను హరిభక్తో యం నదండా
ర్హ ఇతి చేత్తత్రాహ||నాయమితి|| నాయం-సాధుభిః పరిసేవితం-వైకుంఠస్య పాదమూలోపసర్పణమర్హతి-యతః - సం
భావితా అహమధిక ఇతి కృతా మతిర్యేన-అతఏవ స్తబ్ధః అనమ్రః||౧౪|| తదేవం స్వయం దండ్యత్వం నిశ్చిత్య తం ప్రత్యాహ||

మునిసంసది|ఉవాచ దేవ్యాః శృణ్వంత్యా జహాసోచ్చైస్తదంతికే||౫||చిత్రకేతుః|ఏష లోకగురుస్సా
క్షాద్ధర్మం వక్తా శరీరిణాం|ఆస్తే ముఖ్యస్సభాయాం వై మిథునీభూయ భార్యయా ||౬||జటాధరస్తీవ్రతపా
బ్రహ్మవాదిసతాంపతిః|అంకీకృత్య స్త్రియం చాస్తే గతహ్రీః ప్రాకృతో యథా ||౭|| ప్రాయశః ప్రా
కృతాశ్చాపి స్త్రియం రహసి బిభ్రతి|అయం మహావ్రతధరో బిభర్తి సదసి స్త్రియం||౮||శ్రీశుకః|| భగవా
నపి తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహస్యాగాధధీర్నృప|తూష్ణీం బభూవ సదసి సభ్యాశ్చ తదనువ్రతాః||౯|| ఇత్యతద్వీర్యవి
దుషి బ్రువాణే బహ్వశోభనం|రుషాహ దేవీ ధృష్టాయ నిర్జితాత్మాభిమానినే||౧౦||అయం కిమధునా లోకే
శాస్తా దండధరః ప్రభుః|అస్మద్విధానాం దుష్టానాం నిర్లజ్జానాం చ విప్రకృత్ ||౧౧||న వేద ధర్మం కిల పద్మయో
నిర్న బ్రహ్మపుత్రా భృగునారదాద్యాః|న వై కుమారః కపిలో మనుశ్చ యే నో నిషేధంత్యతివర్తినం హరం||
౧౨|| తేషామనుధ్యేయపదాబ్జయుగ్మం జగద్గురుం మంగళమంగళం స్వయమ్|యః క్షత్రబంధుః పరిభూయ
సూరీన్ ప్రశాస్తి ధృష్టస్తదయం హి దండ్యః||౧౩||నాయమర్హతి వైకుంఠపాదమూలోపసర్పణం| సంభా
వితమతిః స్తబ్ధస్సాధుభిః పర్యుపాసితం||౧౪||అతః పాపీయసీం యోనిమాసురీం యాహి దుర్మతే । యథేహ
భూయో మహతాం న కర్తా పుత్ర కిల్బిషం ||౧౫||శ్రీశుకః|| ఏవం శప్తశ్చిత్రకేతుర్విమానాదవరుహ్య సః ।
ప్రసాదయామాస సతీం మూర్ధ్నా నమ్రేణ భారత||౧౬||చిత్రకేతుః||ప్రతిగృహ్ణామి తే శాపమాత్మనోఽం
జలినాంబికే| దేవైర్మర్త్యాయ యత్ప్రోక్తం పూర్వదిష్టం హి తస్య తత్ ||౧౭||సంసారచక్ర ఏతస్మిన్ జం
తురజ్ఞానమోహితః|భ్రామ్యన్ సుఖం చ దుఃఖం చ భుంక్తే సర్వత్ర సర్వదా||౧౮||నైవాత్మా న పరశ్చాపి క
ర్తా స్యాత్సుఖదుఃఖయోః|కర్తారం మన్యతేఽత్రాజ్ఞ ఆత్మానం పరమేవ చ||౧౯||గుణప్రవాహ ఏతస్మిన్ కః శాపః
కో న్వనుగ్రహః|కః స్వర్గో నరకః కో వా కిం సుఖం దుఃఖమేవ వా||౨౦||ఏకస్సృజతి భూతాని భగవానాత్మమా
యయా|ఏషాం బంధం చ మోక్షం చ సుఖం దుఃఖం చ నిష్కలః||౨౧||న తస్య కశ్చిద్దయితో న ప్రతీపో న జ్ఞాతిబం
ధుర్న పరో న చ స్వః|సమస్య సర్వత్ర నిరంజనస్య సుఖే న రాగః కుత ఏవ రోషః ||౨౨||తథాపి తచ్ఛక్తివిసర్గ ఏ

అత ఇతి|| హే పుత్ర-యథా భూయో మహతాం కిల్బిషమపరాధం న కర్తా న కరిష్యసి-తథా యాహీత్యర్థః||౧౫||౧౬|| ప్రతి
గృహ్ణామీతి||పూర్వదిష్టం ప్రాచీనకర్మప్రాప్తమేవ||౧౭|| అయం చ సంసారచక్రస్య స్వభావ ఏవ నత్వపూర్వమిత్యాహ|| సంసా
రేతి||౧౮||అత ఏవాత్ర మమ చ తవ చ న కోఽపి దోష ఇత్యాహ|| నైవేతి||౧౯||ఏవం తావత్సుఖదుఃఖాదికమంగీకృత్యోక్తం - ఇ
దానీం తదపి వస్తుతో నాస్తీత్యాహ||గుణేతి||గుణానాం మయామయానాం-ప్రవాహే సంసారే ||౨౦|| నను మాయాగుణా
నాం చేదయం ప్రవాహస్తర్హి తేషాం జడత్వాద్బంధమోక్షాద్యసంభవో న స్యాత్తత్రాహ||ఏక ఇతి || ఏకః పరమేశ్వరః-
మాయయా-నిమిత్తభూతయా-భూతాని ప్రాణినః-సృజతి-ఏషాం బంధాదికం చ సృజతి- నిష్కలః-స్వయం బంధాదిశూ
న్యః||౨౧||నన్వేవం భూతవిషమసృష్టౌ-తస్య కిం కారణం-ప్రియాదివైషమ్యాభావాదిత్యాశంక్య- యద్యపి ప్రియాదయో
న సంతి - తథాపి తత్తత్కర్మవశాత్సర్వం ఘటత ఇత్యాహ- ద్వాభ్యాం || న తస్యేతి || ప్రతీపః అప్రియః-న జ్ఞాతిర్బంధుశ్చ
స్వకీయః-తత్ర హేతుః-సర్వత్ర సమస్య తత్ర హేతుః - నిరంజనస్య నిస్సంగస్య-అతఏవ తన్నిమిత్తే సుఖే రాగో నాస్తి రాగాభావాత్

భా భావేనోఽమకుతస్స్యాత్ ॥౨౨॥ యద్యప్యేవం। తథాపీతి। తథాపి-తస్యశక్త్యా మాయయా యో విసర్గః పుణ్యపాపాది లక్షణం కర్మ-ఏషాం శరీరిణాం సుఖాద్యర్థమవకల్పతే-సమర్థో భవతి-యథోక్తం గీతాసు ॥శ్లో॥ భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞిత ఇతి ॥౨౩॥ అత ఇతి। అతః తస్మాత్ - హే భామిని - కోపనే త్వాం కేవలం ప్రసాదయామి - న తు శాపమోక్షాయ-తర్హి కిం ప్రసాదనేన-అత ఆహ-మమోక్తం సాధ్వపి అసాధువన్మన్యసే-తత్ త్వయా క్షమ్యతాం ॥౨౪॥ ఇతీతి ॥ గిరిశౌ భవానీశంకరౌ-ప్రసాద్య స్మయతో-విస్మయం కుర్వతో-స్సతో ॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥ నారాయణేతి॥ స్వర్గాదావేవం తుల్యార్థః ప్రయోజనమితి ద్రష్టుం శీలమేషాం తే తథా ॥౨౮॥ తత్ర తదుక్తమేవ హేతుమాహ ద్వాభ్యాం। దేహినామితి। దేహినాం సుఖదుఃఖమిత్యాదిద్వంద్వాని-ఈశ్వరస్య లీలయా-మాయయా భవంతి ॥౨౯॥ అవివేకేతి॥ తేషు చ గుణదోషవికల్పాశ్చేత్యన్వయః-ఇష్టానిష్ట భేద ఇవ-యః స్ఫురతి-స ఆత్మన్యర్థభేదః సుఖాదిభేదః-పుంసః స్వప్నే యథా అవివేకకృతో భవతి-స్రజివ

షాం సుఖాయ దుఃఖాయ హితాహితాయ। బంధాయ మోక్షాయ చ మృత్యుజన్మనోశ్శరీరిణాం సంసృతయే
వకల్పతే॥౨౩॥ అతః ప్రసాదయే న త్వాం శాపమోక్షాయ భామిని। యన్మన్యసే హ్యసాధూక్తం మమ తత్ క్షమ్య
తామితి॥౨౪॥ శ్రీబాదరాయణిః॥ ఇతి ప్రసాద్య గిరిశౌ చిత్రకేతురరిందమ। జగామ స్వవిమానేన పశ్యతో
స్స్మయతో స్తయోః॥౨౫॥ తతస్తు భగవాన్ రుద్రో రుద్రాణీమిదమబ్రవీత్। దేవర్షిదైత్యసిద్ధానాం పా
ర్షదానాం చ శృణ్వతాం॥౨౬॥ శ్రీరుద్రః॥ దృష్టవత్యసి సుశ్రోణి హరేరద్భుతకర్మణః। మాహాత్మ్యం భృత్య
భృత్యానాం నిస్పృహాణాం మహాత్మనాం॥౨౭॥ నారాయణపరాస్సర్వే న కుతశ్చన బిభ్యతి। స్వర్గాపవర్గ
నరకేష్వపి తుల్యార్థదర్శినః॥౨౮॥ దేహినాం దేహసంయోగాద్ద్వంద్వానీశ్వరలీలయా। సుఖం దుఃఖం మృ
తిర్జన్మ శాపోఽనుగ్రహ ఏవ చ॥౨౯॥ అవివేకకృతః పుంసో హ్యర్థభేద ఇవాత్మని। గుణదోషవికల్పశ్చ భిదైవ
స్రజివత్కృతః॥౩౦॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తిముద్వహతాం నృణాం। జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యాణాం నేహ కశ్చి
ద్వ్యపాశ్రయః॥౩౧॥ నాహం విరించో న కుమార నారదౌ న బ్రహ్మపుత్రా మునయస్సురేశాః। విదామ య
స్యేహితమంశకాంశకా న తత్స్వరూపం పృథగీశమానినః॥౩౨॥ న హ్యస్యాస్తి ప్రియః కశ్చిన్నాప్రియః స్వః
పరోఽపి వా। ఆత్మత్వాత్సర్వభూతానాం సర్వభూతప్రియో హరిః॥౩౩॥ తస్య చాయం మహాభాగశ్చిత్రకే
తుః ప్రియోఽనుగః సర్వత్ర సమదృక్ శాంతో హ్యహం చైవాచ్యుతప్రియః॥౩౪॥ తస్మాన్న విస్మయః కార్యః
పురుషేషు మహాత్మసు। మహాపురుషభక్తేషు శాంతేషు సమదర్శిషు॥౩౫॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి శ్రుత్వా భగవతః
శివస్యోమాభిభాషితం। బభూవ శాంతధీ రాజన్ దేవీ విగతవిస్మయా॥౩౬॥ ఇతి భాగవతో దేవ్యాః ప్రతిశప్తు
మలంతమః। మూర్ధ్నా స జగృహే శాపమేతావత్సాధులక్షణం॥౩౭॥ జజ్ఞే త్వష్టుర్దక్షిణాగ్నౌ దానవీం యో
నిమాశ్రితః। వృత్ర ఇత్యభివిఖ్యాతో జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః॥౩౮॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం త్వం పరి
పృచ్ఛసి। వృత్రస్యాసురజాతేశ్చ కారణం భగవన్మతేః॥౩౯॥ ఇతిహాసమిమం పుణ్యం చిత్రకేతోర్మహాత్మ
నః। మాహాత్మ్యం విష్ణుభక్తానాం శ్రుత్వా బంధాద్విముచ్యతే॥౪౦॥ య ఇమం ప్రాతరుత్థాయ శ్రద్ధా
వాన్ వాగ్యతః పఠేత్। ఇతిహాసం హరిం స్మృత్వా స యాతి పరమాం గతిమ్॥౪౧॥ ***************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

త్సర్పమాలాదిభిదా యథా తద్వత్కృత ఇత్యర్థః। స్రగ్విదితి వక్తవ్యే స్రజివదిత్యార్షః-స్వప్నకల్పితేతి పాఠే సుగమం॥౩౦॥ అతో భాగవతానాం నిస్పృహత్వముచితమేవేత్యాహ॥ వాసుదేవ ఇతి॥ జ్ఞానవైరాగ్యయోర్వీర్యం బలం యేషాం తేషాం వ్యపాశ్రయః స్పృహావిశిష్టబుద్ధ్యా ఆశ్రయణీయోఽర్థో నాస్తి॥౩౧॥ అస్య చ హరిదాసత్వేన-తత్స్వభావత్వాదేతద్యుక్తమితి వక్తుం హరేర్మాహాత్మ్యమాహ-ద్వాభ్యాం॥ నాహమితి॥ ఈహితం అభిప్రాయం లీలాం వా-యదావయం న విద్మః - తదాతిప్రియస్య స్వరూపం, అంశకాంశకా అపి సంతః-పృథగీశమానినో న విదురేవ॥౩౨॥ న హీతి॥ అత ఏవ హరిరేవ సర్వేషాం భూతానాం ప్రియః॥౩౩॥ తస్యేతి॥ అహం చైవాచ్యుతస్య ప్రియః-తస్మాన్మమాప్యస్మిన్ క్రోధో నాభూదితి భావః॥౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఇతీతి॥ ప్రతిశాపం దాతుం-అలం తమః సమర్థతమోఽపి॥౩౭॥౩౮॥ ఏతదితి॥ అసురజాతేః అసురస్వభావోత్పత్తేః భగవతి మతేశ్చ॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥ శ్రీధరీయాయాం శ్లోకః॥శ్లో॥ ఆదిత్యానాం చతుర్థస్య త్వష్టుర్వంశప్రసంగతః। ప్రోక్తమింద్రకృతం విశ్వరూపవృత్రవధాదికమ్. ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ************************

శ్లో॥ త్వష్టుర్వంశమనుక్రమ్య సప్రసంగం యథాక్రమం। ఆదిత్యానామథాన్యేషాం వంశానాహ మునీశ్వరః॥ అదితేః పంచమాదీనాం పుత్రాణామన్వయోఽత్ర కీర్తితః। అష్టాదశేఽదితేర్గర్భే శక్రేణ మరుతాం భిదా॥ దత్తుః కన్యాన్వయానుకథనే - ఆదిత్యాః ద్వాదశపుత్రాః ప్రోక్తాః - తథాహి॥ శ్లో॥ వివస్వానర్యమా పూషా త్వష్టాథ సవితా భగః। ధాతా విధాతా వరుణో మిత్రశ్శక్ర ఉరుక్రమ ఇతి॥ తత్ర షష్ఠాధ్యాయాంతమారభ్య విశ్వరూప-వృత్ర-చిత్రకేతూపాఖ్యానైః - త్వష్టుర్వంశమనువర్ణ్య ఇదానీం సవితుర్వంశమాహ॥ పృశ్నిస్త్వితి॥ సావిత్రీమిత్యాదౌ ప్రాసూతేత్యత్ర తస్యానుషంగః - పశుం పశుయాగం - మహామఖాన్ - పంచయజ్ఞాన్॥ ౧॥ ౨॥ ధాతురితి॥ ధాతుర్భార్యాః కుహ్వాద్యాః - సాయం పుత్రం ప్రాసూత - ఏవం సినీవాలీ దర్శమిత్యనుక్రమాత్॥ ౩॥ అగ్నీనితి॥ సమనంతరో విధాతా - క్రియాయాం భార్యాయాం - పురీష్యానగ్నీన్ పంచ దధే॥ శ్రు॥ పురీష్యాసోఽగ్నయ ఇతి॥ శ్రు॥ పంచ వా ఏతేఽగ్నయో యచ్చితయ ఉదధిరేవ నామ ప్రథమో మహో ద్వితీయో వాగ్యాస్తృతీయః - శిక్యం శిలశ్చతుర్థో వస్యః పంచమస్తేభ్యో యదాహుతీర్నజుహుయాదితి చ శ్రుతేః॥ ౪॥ చర్షణీతి॥ చర్షణీ వరుణస్య భార్యాసీత్ - పూర్వం బ్రహ్మణః పుత్రో భృగుర్యస్యాం పునర్జాతః - వాల్మీకిః - వల్మీకాత్ వరుణస్యైవ పుత్రోఽభవత్ -

శ్రీబాదరాయణిః॥ పృశ్నిస్తు పత్నీ సవితుస్సావిత్రీం వ్యాహృతిం త్రయీం। అగ్నిహోత్రం పశుం సోమం చాతుర్మాస్యం మహామఖాన్॥ ౧॥ సిద్ధిర్భగస్య భార్యాంగ మహిమానం విభుం ప్రభుం। ఆశిషం చ వరారోహాం కన్యాం ప్రాసూత సువ్రతామ్॥ ౨॥ ధాతుః కుహూస్సినీవాలీ రాకా చానుమతిస్తథా। సాయం దర్శమథ ప్రాతః పూర్ణమాసమనుక్రమాత్॥ ౩॥ అగ్నీన్ పురీష్యానాధత్త క్రియాయాం సమనంతరః॥ చర్షణీ వరుణస్యాసీద్యస్యాం జాతో భృగుః పునః। వాల్మీకిశ్చ మహాయోగీ వల్మీకాదభవత్కిల॥ ౫॥ అగస్త్యశ్చ వసిష్ఠశ్చ మిత్రావరుణయోరృషీ। రేతస్సిషిచతుః కుంభే హ్యుర్వశ్యాస్సన్నిధౌ ద్రుతం॥ ౬॥ రేవత్యాం మిత్ర ఉత్సర్గమరిష్టం పిప్పలం వ్యధాత్। పౌలోమ్యామింద్ర ఆధత్త త్రీన్ పుత్రానితి నశ్శ్రుతమ్॥ ౭॥ జయంతమృషభం తాత తృతీయం మీఢుషం విభుః। ఉరుక్రమస్య దేవస్య మాయావామనరూపిణః॥ ౮॥ కీర్త్యాం పత్న్యాం బృహచ్ఛ్లోకస్తస్యాసన్ సౌభగాదయః। తత్కర్మగుణవీర్యాణి కాశ్యపస్య మహాత్మనః। పశ్చాద్వక్ష్యామహేఽదిత్యాం యథైవావతతార హ॥ ౯॥ అథ కశ్యపదాయాదాన్ దైతేయాన్ కీర్తయామి తే। యత్ర భాగవతశ్శ్రీమాన్ ప్రహ్లాదో బలిరేవ చ॥ ౧౦॥ దితేర్ద్వావేవ దాయాదౌ దైత్యదానవవందితౌ। హిరణ్యకశిపుర్నామ హిరణ్యాక్షశ్చ కీర్తితౌ॥ ౧౧॥ హిరణ్యకశిపోర్భార్యా కయాధుర్నామ దానవీ। జంభస్య తనయా సా తు సుషువే చతురస్సుతాన్॥ ౧౨॥ సంహ్లాదం ప్రాగనుహ్లాదం హ్లాదం ప్రహ్లాదమేవ చ। తత్స్వసా సింహికా నామ రాహుం విప్రచితోఽగ్రహీత్॥ ౧౩॥ శిరోఽహరద్యస్య హరిశ్చక్రేణ పిబతోఽమృతం। సంహ్లాదస్య కృతిర్భార్యాసూత పంచజనం తతః॥ ౧౪॥ హ్లాదస్య ధమనిర్భార్యాసూత వాతాపిమిల్వలమ్। యోఽగస్త్యాయ త్వతిథయే పేచే వాతాపిమిల్వలః॥ ౧౫॥ అనుహ్లాదస్య సూర్మ్యాం తు బాష్కలో మహిషస్తథా। విరోచనస్తు ప్రాహ్లాదిర్దేవ్యాం తస్యాభవద్బలిః॥ ౧౬॥ బాణజ్యేష్ఠం పుత్రశతమశనాయాం తతోఽభవత్। తస్యానుభావస్సుశ్లోక్యః పశ్చాదేవాభిధాస్యతే॥ ౧౭॥ బాణ ఆరాధ్య గిరిశం లేభే తద్గణముఖ్యతాం। యత్పార్శ్వే భగవానాస్తే హ్యద్యాపి పురపాలకః॥ ౧౮॥ మరుతశ్చ దితేః పుత్రాశ్చత్వారింశన్నవాధికాః। త ఆసన్నప్ర

ప్రజౌ వరుణస్యాసాధారణౌ పుత్రౌ॥ ౫॥ తథా ఉత్సర్గాదయః మిత్రస్యాసాధారణాః - తయోరేవ సాధారణౌ ద్వౌ పుత్రౌ చాహ॥ అగస్త్య ఇతి॥ అగస్త్యశ్చ వసిష్ఠశ్చ - మిత్రావరుణయోరభవతాం - ఉభావపి - కుంభే రేతః సిషిచతుః॥ శ్రు॥ సత్రే హ జాతావిషితా నమోభిః కుంభే రేతస్సిషిచతుస్సమానమితి శ్రుతేః - ద్రుతం స్కన్నం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ కీర్త్యామితి॥ పశ్చాదష్టమస్కంధే॥ ౯॥ అథేతి॥ అథ కశ్యపస్యాదితేః పుత్రాణాం ద్వాదశాదిత్యానామన్వయకథనానంతరం - దైతేయాన్ దితేః పుత్రాన్ - కీర్తయామి కథయామి॥ ౧౦॥ దితేరితి॥ హిరణ్యకశిపుర్హిరణ్యాక్షశ్చేతి ప్రథమం ద్వౌ జాతౌ చ కీర్తితౌ - సప్తమస్కంధే॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ప్రహ్లాదమితి॥ విప్రచితో దానవాద్భర్తుః సకాశాత్ - రాహుం పుత్రమగ్రహీత్॥ ౧౩॥ శిర ఇతి॥ తతః సంహ్లాదాదసూత॥ ౧౪॥ హ్లాదస్యేతి॥ యోఽయం మేషరూపం వాతాపిం పేచే - తమిల్వలం చ వాతాపిం చాసూతేత్యన్వయః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బాణేతి॥ తతో బలేస్సకాశాదభవత్ - తస్య బలేః అనుభావః సుశ్లోక్యః పుణ్యకీర్త్యర్హః - యద్వా - అనుభావస్తైః సద్భిః స్తూయత ఇత్యనుభావం సుశ్లోక్యం యశ ఇతి శేషః॥ ౧౭॥ బాణ ఇతి॥ తస్య గణేషు - ముఖ్యతాం ప్రాప

స్య ॥౧౮॥ మరుత ఇతి॥ సాత్మతాం సమానరూపతాం ॥౧౯॥ కథమితి॥ సాత్మ్యం దేవత్వం - ప్రాపితాః ॥౨౦ ॥౨౧ ॥ తదితి॥ ఆదృతం సాదరం - అల్పం మితాక్షరం - అర్థవత్ బహ్వర్థయుక్తం - హే సత్రమయనమాశ్రయో యస్య హే సత్రాయణ శౌనక ॥ ౨౨॥ హతేతి॥ పార్ష్ణిగ్రాహేణ పృష్ఠతస్సహాయేన ॥౨౩॥ కదేతి॥ భ్రాతృహంతారం - ఇంద్రం - మారయిత్వా సుఖనిస్స్యామితి చింతయామాస దితిః - ఉల్బణం క్రూరం - అక్లిన్నహృదయం కఠినచిత్తం ॥౨౪॥ నను రాజాస్య దేహరక్షార్థమన్యేషాం ఘాతం కరోత్యేవ కిమత్ర చిత్రం - తత్రాహ । క్రిమీతి । ఈశః ప్రభుః ఇత్యభిహితస్యాపి యస్య - పూర్వేషాం రాజ్ఞాం దేహస్య - అంతే మరణానంతరం - ద్విత్రిదినావస్థితస్య - క్రిమయ ఇతి - శ్వాదిభిర్భక్షితస్య తు విష్ఠేతి - దగ్ధస్య భస్మేతి - సంజ్ఞా ఆసీత్ - తత్కృతే తస్య దేహస్యార్థే - యో భూతేభ్యో ద్రుహ్యతి - స కిం స్వార్థం వేద న వేదైవ - తత్ర హేతుః - యతః భూతద్రోహాన్నిరయో భవతి ॥౨౫॥ ఆశాసానస్యేతి॥ ఇదం దేహాదికం - ధ్రువం నిత్యం - ఆశాసానస్య మన్యమానస్య అతః ఉన్న

జాస్సర్వే నీతా ఇంద్రేణ సాత్మతామ్ ॥౧౯॥ రాజా ॥ కథం త ఆసురం భావమపాస్యౌత్పత్తికం గురో । ఇంద్రేణ ప్రాపితాస్సాత్మ్యం కిం తత్సాధు కృతం హి తైః ॥ ౨౦ ॥ ఇమే శ్రద్దధతే బ్రహ్మన్నృషయోఽపి మయా సహ । పరిజ్ఞానాయ భగవంస్తన్నో వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥౨౧॥ సూతః ॥ తద్విష్ణురాతస్య స బాదరాయణిర్వచో నిశమ్యాదృతమల్పమర్థవత్ । సభాజయన్ సన్నిభృతేన చేతసా జగాద సత్రాయణ సర్వదర్శనః ॥౨౨॥ శ్రీబాదరాయణిః ॥ హతపుత్రా దితిశ్శక్రపార్ష్ణిగ్రాహేణ విష్ణునా । మన్యునా శోకదీప్తేన జ్వలంతీ పర్యచింతయత్ ॥ ౨౩ ॥ దితిః । కదా ను భ్రాతృహంతారమింద్రియారామముల్బణం । అక్లిన్నహృదయం పాపం ఘాతయిత్వా శయే సుఖమ్ ॥౨౪॥ క్రిమివిడ్భస్మసంజ్ఞాఽఽసీద్యస్యేశాభిహితస్య వా । భూతధ్రుక్తత్కృతే స్వార్థం కిం వేద నిరయో యతః ॥౨౫॥ ఆశాసానస్య తస్యేదం ధ్రువమున్నద్ధచేతసః । మదశోషక ఇంద్రస్య భూయాద్యేన సుతోఽపి మే ॥౨౬॥ ఇతి భావేన సా భర్తురాచచారాసకృత్ప్రియం । శుశ్రూషయానురాగేణ ప్రశ్రయేణ దమేన చ ॥౨౭॥ భక్త్యా పరమయా రాజన్ మనోజ్ఞైర్వల్గుభాషితైః । మనో జగ్రాహ భావజ్ఞా సస్మితాపాంగవీక్షణైః ॥౨౮॥ ఏవం స్త్రియా జడీభూతో విద్వానపి విదగ్ధయా । బాఢమిత్యాహ వివశో న తచ్చిత్రం హి యోషితి ॥౨౯॥ విలోక్యైకాంతభూతాని భూతాన్యాదౌ ప్రజాపతిః । స్త్రియం చక్రే స్వదేహార్ధం యయా పుంసాం మతిర్హృతా ॥౩౦॥ ఏవం శుశ్రూషితస్తాత భగవాన్ కాశ్యపః స్త్రియా । ప్రహస్య పరమప్రీతో దితిమాహాభినంద్య చ ॥౩౧॥ వరం వరయ వామోరు ప్రీతస్తేఽహమనిందితే । స్త్రియా భర్తరి సుప్రీతే కః కామ ఇహ చాగమః ॥౩౨॥ పతిరేవ హి నారీణాం దైవతం పరమం స్మృతం । మానసస్సర్వభూతానాం వాసుదేవశ్శ్రియః పతిః ॥౩౩॥ స ఏవ దేవతాలింగైర్నామరూపవికల్పితైః । ఇజ్యతే భగవాన్ పుంభిః స్త్రీభిశ్చ పతిరూపధృక్ ॥౩౪॥ తస్మాత్పతివ్రతా నార్యశ్శ్రేయస్కామాస్సుమధ్యమే । యజంత్యనన్యభావేన పతిమాత్మానమీశ్వరం ॥౩౫॥ సోఽహం త్వయార్చితో భద్రే ఈదృగ్భావేన భక్తితః । తం తే సంపాదయే కామమసతీనాం సుదుర్లభం ॥౩౬॥ దితిః ॥ వరదో యది మే బ్రహ్మన్ పుత్రమింద్రహణం వృణే । అమృత్యుం మృతపుత్రాహం యేన మే ఘాతితౌ సుతౌ ॥౩౭॥ నిశమ్య తద్వచో విప్రో విమనాః పర్యతప్యత । అహో అధర్మస్సుమహానద్య మే సముపస్థితః ॥౩౮॥ అహో అర్థేంద్రియారామో యోషిన్మయ్యేహ మాయయా । గృహీతచేతాః కృపణః పతిష్యే నరకే ధ్రువం ॥ ౩౯॥ కోఽతిక్రమోఽనువర్తంత్యాః స్వభావమిహ యోషితః । ధి

ద్ధం ఉచ్ఛృంఖలం చేతో యస్య - తస్యేంద్రస్య - యో మదస్తస్య శోషకః పుత్రో మమ యేన హేతునా భూయాత్ భవేత్ ॥ ౨౬॥ ఇతీతి॥ తద్భర్తుః ప్రియాచరణమేవేతి భావేన - సా భర్తుః ప్రియమసకృదాచచార ॥౨౭॥౨౮॥ ఏవమితి॥ వివశః స్త్రీవశతంత్రస్సన్ - బాఢం తవ మనోరథం పూరయిష్యామీతి యదాహ తన్న చిత్రం ॥౨౯॥ తత్ర హేతుమాహ ॥ విలోక్యేతి ॥ ఏకాంతభూతాని నిస్సంగాని మైథునేన సృష్టివృద్ధ్యర్థం - స్వదేహార్ధమేవ స్త్రియం చక్రే ॥ ౩౦॥ ఏవమితి ॥ ఏవం స్త్రియా శుశ్రూషితస్సన్ ॥౩౧॥ వరమితి॥ ఇహ అత్ర - చకారాత్పరత్ర చ - అగమః అప్రాప్యః ॥ ౩౨ ॥ నను పరమేశ్వరే సుప్రీతే సర్వకామప్రాప్తిరితి ప్రసిద్ధం తత్రాహ । పతిరితి ॥ నను మనసి స్థితః - శ్రీవాసుదేవ ఏవ లక్ష్మీపతిః - పరం దైవమితి ప్రసిద్ధం - స ఏవ స్వాధికారేణ రూపభేదైః పూజ్యత ఇత్యాహ మానసస్సర్వభూతానామిత్యాదిసార్ధేన ॥ ౩౩ ॥ స ఇతి ॥ దేవతాలింగైర్మూర్తిభిః - ఉపలక్షితానాం నామ - నామ ఇంద్రాది - రూపం వజ్రహస్తత్వాది - తాభ్యాం వివిధం కల్పితైః ॥ ౩౪॥౩౫॥౩౬॥ వరద ఇతి॥ ఇ

ద్రహణం ఇంద్రహంతారం - అమర్త్యం వృశ్చ్యమాన్యం - యేన ఇంద్రేణ విష్ణునా - సహాయేన ఘాతితౌ ॥౩౮॥౩౯॥ కో
ఇతి ॥ స్వభావమనువర్తమానాయాః యోషితః కోఽతిక్రమోఽపరాధః ॥౪౦॥ స్వభావమేవాహ ద్వాభ్యాం । శరదితి ॥ శరత్ప
ద్మస్యేవోత్సవో వికాసో యస్మిన్ - శ్రవణయోః ప్రీతి - తయోరమృతం - క్షురధారోపమం చిత్తం ॥౪౧॥ నహీతి ॥ అతః - స్వాశిషాత్మ
నాం - స్వార్థకామనయా ఆత్మవత్ప్రీతత్వేన - ప్రతీయమానానామిత్యర్థః ॥౪౨॥ ప్రతిశ్రుతమితి । తత్రేదముపకల్పతే -
యోగ్యం భవతీతి నిశ్చినోమి - అయం భావః - వైష్ణవం వ్రతం తావదుపదేక్ష్యామి తేనైవాస్యాః శుద్ధచిత్తాయాః - ఇంద్రేణ
క్రోధో నివర్తిష్యతే - పుత్రశ్చామర్త్యో భవిష్యతి - దీర్ఘకాలత్వేచ వ్రతస్య కథంచిద్వైగుణ్యే సతీంద్రస్య వధోఽపి న భ
విష్యతీతి ॥౪౩॥౪౪॥ పుత్ర ఇతి ॥ హే భద్రే - అంజః యథావత్ - యది ధారయిష్యసి - తర్హీంద్రహా భవిష్యతి - వైగుణ్యే సతి -
దేవబాంధవో భవిష్యతి - వైష్ణవత్వాద్వ్రతస్య - కథంచిద్వైగుణ్యే సత్యపి సర్వథా వైఫల్యాభావాత్ ॥౪౫॥ ధారయిష్య ఇ
తి ॥ కార్యాణి అవశ్యకరణీయాని - వ్రతాని యాని న ఘ్నంతి - నావశ్యకాని న చ నిషిద్ధాని - కింత్వభ్యనుజ్ఞాతాని సర్వాణ్యపి బ్రూహి

ఙ్మాం బతాబుధం స్వార్థే యదహం లాలితేంద్రియః ॥౪౦॥ శరత్పద్మోత్సవం వక్త్రం వచశ్చ శ్రవణామృ
తమ్ । హృదయం క్షురధారాభం స్త్రీణాం కో వేద చేష్టితం ॥౪౧॥ నహి కశ్చిత్ప్రియః స్త్రీణామంజసా స్వా
శిషాత్మనాం । పతిం పుత్రం భ్రాతరం వా ఘ్నంత్యర్థే ఘాతయంతి చ ॥౪౨॥ ప్రతిశ్రుతం దదామీతి వచ
స్తన్న మృషా భవేత్ । వధం నార్హతి చేంద్రోఽపి తత్రేదముపకల్పతే ॥౪౩॥ ఇతి సంచింత్య భగవాన్ మారీచః
కురునందన । ఉవాచ కించిత్కుపిత ఆత్మానం చ విగర్హయన్ ॥౪౪॥ కాశ్యపః ॥ పుత్రస్తే భవితా భద్రే ఇంద్ర
హా దేవబాంధవః । సంవత్సరం వ్రతమిదం యద్యంజో ధారయిష్యసి ॥౪౫॥ దితిః ॥ ధారయిష్యే వ్రతం బ్రహ్మన్
బ్రూహి కార్యాణి యాని మే । యాని చేహ నిషిద్ధాని న వ్రతం ఘ్నంతి యాన్యుత ॥౪౬॥ కాశ్యపః ॥ న హింస్యా
ద్భూతజాలాని న శపేన్నానృతం వదేత్ । న ఛింద్యాన్నఖరోమాణి న స్పృశేద్యదమంగళం ॥౪౭॥ నాప్సు స్నా
యాన్న కుప్యేత న సంభాషేత దుర్జనైః । న వసీతాధౌతవాసః స్రజం న విధృతాం క్వచిత్ ॥౪౮॥ నోచ్ఛిష్టం
చండికాన్నం చ సామిషం వృషలాహృతం । భుంజీతోదక్యయా దృష్టం పిబేన్నాంజలినా త్వపః ॥౪౯॥ నో
చ్ఛిష్టాస్పృష్టసలిలా సంధ్యాయాం ముక్తమూర్ధజా । అనర్చితాసంయతవాఙ్నాసంవీతా బహిశ్చరేత్ ॥
౫౦॥ నాధౌతపాదాప్రయతా నార్ద్రపాదా హ్యుదక్ఛిరాః । శయీత నాపరాఙ్నాన్యైర్న నగ్నా న చ సం
ధ్యయోః ॥౫౧॥ ధౌతవాసాః శుచిర్నిత్యం సర్వమంగళసంయుతా । పూజయేత్ప్రాతరాశాత్ప్రాగ్గోవి
ప్రాన్ శ్రియమచ్యుతం ॥౫౨॥ స్త్రియో వీరవతీశ్చార్చేత్స్రగ్గంధబలిమండనైః । పతిం చార్చ్యోపతి
ష్ఠేత ధ్యాయేత్కోష్ఠగతం చ తమ్ ॥౫౩॥ సంవత్సరం పుంసవనం వ్రతమేతదవిప్లుతం । ధారయిష్యసి చేత్తు
భ్యం శక్రహా భవితా సుతః ॥౫౪॥ శ్రీశుకః ॥ బాఢమిత్యభ్యుపేత్యాథ దితీ రాజన్ మహామనాః । కాశ్యపాద్గర్భ
మాధత్త వ్రతం చాంజో దధార సా ॥౫౫॥ మాతృష్వసురభిప్రాయమింద్ర ఆజ్ఞాయ మానద । శుశ్రూషణే
నాశ్రమస్థాం దితిం పర్యచరత్కవిః ॥౫౬॥ నిత్యం వనాత్సుమనసః ఫలమూలసమిత్కుశాన్ । పత్రాంకురమృ
దోఽపశ్చ కాలే కాల ఉపాహరత్ ॥౫౭॥ ఏవం తస్యా వ్రతస్థాయా వ్రతచ్ఛిద్రం హరిర్నృప । ప్రేప్సుః పర్య
చరజ్జిహ్మో మృగహేవ మృగాకృతిః ॥౫౮॥ నాధ్యగచ్ఛద్వ్రతచ్ఛిద్రం తత్పరోఽపి మహీపతే । చింతాం తీ
వ్రాం గతః శక్రః కేన మే స్యాచ్ఛివం త్విహ ॥౫౯॥ ఏకదా సా తు సంధ్యాయాముచ్ఛిష్టా వ్రతకర్శితా । అస్పృష్ట

హి ॥౪౬॥ తత్ర త్రింశన్నిషిద్ధాన్యాహ - పంచభిః ॥ నహింస్యాదితి ॥ న శపేన్నాక్రోశేత్ - యదమంగళం కపాలాస్థ్యాది
కం - తన్న స్పృశేత్ ॥౪౭॥ నేతి ॥ నాప్సు ప్రవిశ్య స్నాయాత్ - పూర్వం విధృతాం స్రజం - పునర్న ధారయేత్ ॥౪౮॥ భోజనే
పంచ నిషేధానాహ ॥ నోచ్ఛిష్టమితి ॥ చండికాన్నం భద్రకాళ్యై నివేదితం పిపీలికాదిదూషితం వా - అంజలినా అపః న పిబేత్ ॥
౪౯॥ గృహాద్బహిర్నిర్గమే సప్త నిషేధానాహ ॥ నోచ్ఛిష్టేతి ॥ అనర్చితా మండనహీనా - అసంవీతా అప్రావృతా ॥౫౦॥
శయనే షణ్ణిషేధానాహ । నాధౌతపాదేతి ॥ పరాక్ పశ్చిమశిరాః ॥౫౧॥ కార్యాణ్యాహ ద్వాభ్యాం । ధౌతేతి ॥ ప్రాతరా
శాత్ ప్రథమభోజనాత్ ॥౫౨॥ స్త్రియ ఇతి ॥ వీరవతీః జీవద్భర్తృకాః - అర్చ్య సంపూజ్య - కోష్ఠగతం బహిరంతరగతం ॥౫౩॥
సంవత్సరమితి ॥ పుంసవనం పుత్రోత్పత్తికరం తుభ్యం తవ ॥౫౪॥౫౫॥ ఏవమితి । హరిరింద్రః - వ్రతస్య ఛిద్రం - ప్రేప్సుః ప్రా
ప్తుమిచ్ఛుః - జిహ్మః కుటిలః । సాధువేషః మృగహా లుబ్ధకః - యథా మృగవంచనాయ మృగవేషో భవతి తద్వత్ ॥౫౮॥ నే ॥ నే

...శివవత్యాదితిచింతాం ప్రాప్తః॥౫౯॥ఏకదేతి॥అస్పృష్టవారిః అపావధౌతాంఘ్రిశ్చ॥ ౬౦॥ లబ్ధ్వేతి॥నిద్రయాఽపహృతం చేతో యస్యాః॥౬౧॥చకర్తేతి॥మారోదీరిత్యుపలాలయన్నప్యవతాః పునః సప్తధా-చకర్తేతిచ్ఛేదః॥౬౨॥౬౩॥ మేతి॥కౌశికః ఇంద్రః-గణాః సప్త॥శ్రు॥సప్తగణా వై మరుత ఇతి శ్రుతేః॥ ౬౪॥౬౫॥ సజూరితి॥సజూః సహ॥౬౭॥౭౦॥దిత్యా నిర్వ్యపటమేవాహ॥అంబేతి॥లబ్ధమంతరం యేన-అర్థఏవ బుద్ధిర్యస్య॥౭౧॥౭౩॥ఆరాధనమితి॥అపిపరం మోక్షమపి॥౭౪॥ఆరాధ్యేతి॥గుణస్పర్శం విషయభోగం-బుధః కో వృణీత-యద్యస్మాన్నరకేపి విషయభోగస్స్యాత్॥౭౫॥తదితి॥హే మహీయసి హే మహత్తమే-మృతస్సన్ ఉత్థితః॥౭౬॥౭౭॥౭౮॥ **********************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

వార్యధౌతాంఘ్రిస్సుష్వాప విధిమోహితా॥౬౦॥ లబ్ధ్వా తదంతరం శక్రో నిద్రాపహృతచేతసః। దితేః
ప్రవిష్ట ఉదరం యోగేశో యోగమాయయా॥౬౧॥చకర్త సప్తధా గర్భం వజ్రేణ కనకప్రభమ్। రుదంతం
సప్తధైకైకం మారోదీరితి తాన్ పునః॥౬౨॥ తే తమూచుః పీడ్యమానాస్సర్వే ప్రాంజలయో నృప। భ్రాత
రో మరుతస్తేద్య కిన్న ఇంద్ర జిఘాంససి॥౬౩॥ఇంద్రః॥ మాభైష్ట భ్రాతరో మహ్యం యూయమిత్యాహ కౌ
శికః। అనన్యభావాన్ పార్షదానాత్మనో మరుతాం గణాన్॥ ౬౪ ॥ నమమార దితేర్గర్భశ్శ్రీనివాసానుకం
పయా। బహుధా కులిశక్షుణ్ణో ద్రౌణ్యస్త్రేణ యథా భవాన్॥౬౫॥ సకృదిష్ట్వాపి పురుషం పురుషో యా
తి సాత్మతాత్। సంవత్సరం కించిదూనం దిత్యా యద్ధరిరర్పితః॥ ౬౬॥ సజూరింద్రేణ పంచాశద్దేవాస్తే మరు
తోఽభవన్। వ్యపోహ్య మాతృదోషం తే హరిణా సోమపాః కృతాః॥ ౬౭॥ దితిరుత్థాయ దదృశే కుమారాననల
ప్రభాన్। ఇంద్రేణ సహితాన్ దేవీ పర్యతుష్యదనిందితా॥౬౮॥అథేంద్రమాహ తాతాహమాదిత్యానాం
భయావహమ్। అపత్యమిచ్ఛంత్యచరం వ్రతమేతత్సుదుశ్చరమ్॥ ౬౯॥ ఏకస్సంకల్పితః పుత్రస్సప్తసప్తా
భవన్ కథమ్। యది తే విదితం పుత్ర సత్యం కథయ మా మృషా॥ ౭౦ ॥ ఇంద్రః॥అంబ తేహం వ్యవసితముపధా
ర్యాగతోంతికమ్। లబ్ధాంతరోచ్ఛిదం గర్భమర్థబుద్ధిర్నధర్మవిత్॥౭౧॥ కృతస్తే సప్తధా గర్భ ఆసన్ సప్త
కుమారకాః। తేపి చైకైకశో వృక్ణాస్సప్తధా నాపి మమ్రిరే॥౭౨॥ అంబ తత్పరమాశ్చర్యం వీక్ష్యాధ్యవసితం
మయా। మహాపురుషపూజాయాస్సిద్ధిః కాప్యనుషంగిణీ॥౭౩॥ఆరాధనం భగవత ఈహమానా నిరాశిషః।
యే తు నేచ్ఛంత్యపి పరం తే స్వార్థకుశలాః స్మృతాః॥౭౪॥ఆరాధ్యాత్మప్రదం దేవం స్వాత్మానం జగదీశ్వ
రమ్। కో వృణీత గుణస్పర్శం బుధస్స్యాన్నరకేపి యత్॥ ౭౫॥ తదిదం మమ దౌర్జన్యం బాలిశస్య మహీయసి।
క్షంతుమర్హసి మాతస్త్వం దిష్ట్యా గర్భో మృతోత్థితః॥౭౬॥శ్రీశుకః॥ఇంద్రస్తయాభ్యనుజ్ఞాతశ్శుద్ధభా
వేన తుష్టయా। మరుద్భిస్సహ తాం నత్వా జగామ త్రిదివం విభుః॥ ౭౭ ॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యన్మాం
త్వం పరిపృచ్ఛసి। మంగళం మరుతాం జన్మ కిం భూయః కథయామి తే॥౭౮॥ ********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

రాజా॥ వ్రతం పుంసవనం బ్రహ్మన్ భవతా యదుదీరితమ్। తస్య వేదితుమిచ్ఛామో యేన విష్ణుః ప్రసీదతి॥౧॥
శ్రీశుకః॥శుక్లే మార్గశిరే పక్షే యోషిద్భర్తురనుజ్ఞయా। ఆరభేత వ్రతమిదం సార్వకామికమాదితః॥౨॥
నిశమ్య మరుతాం జన్మ బ్రాహ్మణాననుమంత్ర్య చ। స్నాత్వా శుక్లదతీ శుక్లే వసీత్వాలంకృతాంబరే। పూజ
యేత్ప్రాతరాశాత్ప్రాగ్భగవంతం శ్రియా సహ॥౩॥అలం తే నిరపేక్షాయ పూర్ణకామ నమోస్తు తే। మ
హావిభూతిపతయే నమస్సకలసిద్ధయే॥౪॥యథా త్వం కృపయా భూత్యా తేజసా మహసౌజసా। జుష్ట ఈశ

శ్లో॥ఊనవింశే త్రయతోప్రోక్తం కశ్యపేన దితేర్వ్రతమ్। తదేవం విస్తృతం లోకహితాయ హరితోషణమ్॥ వ్రతమితి ॥ తస్య ప్రకారమితి శేషః॥౧॥శుక్ల ఇతి॥మార్గశీర్షేమాసి-శుక్లపక్షే-ఆదితః ప్రతిపది॥౨॥ నిశమ్యేతి ॥ అనుమంత్ర్య పృష్ట్వా-శుక్లా దంతా యస్యాః సా శుక్లదతీ-ధౌతదంతేత్యర్థః అలంకృతా సతీ-పూజయేత్ ॥ ౩॥ అదౌ తావన్నమస్కారమంత్రా నాహ త్రిభిః॥అలమితి॥ తే తుభ్యం అలం పర్యాప్తమేవ సర్వం-న కించిదన్యైః కృత్యమస్తి- అతః తే తుభ్యం నమోస్తు- పర్యాప్తౌ హేతవః-నిరపేక్షాయ-హే పూర్ణకామ-మహావిభూతిపతయే లక్ష్మీపతయే-సకలాః సిద్ధయః అణిమాద్యా యస్మిన్ తస్మై॥౪॥యథేతి॥భో ఈశ-యథా యథావత్-త్వం కృపాదిభిః జుష్టః అన్యైశ్చ సత్యసంకల్పాదిభిః సర్వైర్గుణైః - తత స్త

త్స్మాత్॥౫॥విష్ణుపత్నీతి॥మహాపురుషస్య పరమేశ్వరస్యైవ లక్షణాని రూపేత్యాదీని యస్యాః తస్యాః సంబోధనం॥౬॥పూజామంత్రమాహ॥ఓమిత్యాది॥౭॥౮॥హవిరితి॥హవిశ్శేషం ఉపహృతావశిష్టం॥౯॥ హోమమంత్రం దర్శయతి॥ ఓమిత్యాది॥౧౦॥శ్రియమితి॥ప్రకర్షేణ భవంత్యాభ్యామితి ప్రభవౌ॥౧౧॥౧౩॥తస్యా ఇతి॥ ఇజ్యా యజ్ఞప్రవర్తకః పురుషః త్వాస్యా రోభావనాఖ్యః-క్రియాత్మికే॥౧౪॥గుణవ్యక్తిరితి॥ప్రత్యయః నామరూపయోః ప్రకాశః - ఉపాశ్రయః తయోరాధారః॥౧౫॥౧౮॥పతించేతి॥ మహాపురుషచేతసా ఈశ్వరబుద్ధ్యా-ఉపనమేత్ భజేత్ ॥౧౯॥ బిభృయాదితి॥పతిశ్చ స్వయం

గుణైస్సర్వైస్తతోసి భగవాన్విభుః॥౫॥ విష్ణుపత్ని మహామాయే మహాపురుషలక్షణే। ప్రీయేథా మే మహాభాగే లోకమాతర్నమోస్తు తే॥౬॥మంత్రః॥ ఓం నమో భగవతే-మహాపురుషాయ-మహానుభావాయ-మహావిభూతిపతయే-సహ మహావిభూతిభిర్బలిముపహరాణీతి॥౭॥ అనేనాహరహర్మంత్రేణ-విష్ణోరావాహనాసనార్ఘ్యపాద్యాచమనీయస్నానవాసఉపవీతభూషణగంధపుష్పధూపదీపోపహారాద్యుపచారాంశ్చ సమాహితోపచరేత్॥౮॥హవిశ్శేషంచ జుహుయాదనలే ద్వాదశాహుతీః॥౯॥ మంత్రః॥ ఓం నమో భగవతే-మహాపురుషాయ-మహావిభూతయే స్వాహేతి॥ ౧౦ ॥ శ్రియం విష్ణుంచ వరదావాశిషాం ప్రభవావుభౌ। భక్త్యా సంపూజయేన్నిత్యం యదీచ్ఛేత్సర్వసంపదః॥ ౧౧॥ ప్రణమేద్దండవద్భూమౌ భక్తిప్రహ్వేణ చేతసా। దశవారం జపేన్మంత్రం తతః స్తోత్రముదీరయేత్॥ ౧౨॥ యువాం హి విశ్వస్య విభూ జగతః కారణం పరమ్। ఇయం హి ప్రకృతిస్సూక్ష్మా మాయాశక్తిర్దురత్యయా॥౧౩॥తస్యా అధీశ్వరస్సాక్షాత్త్వమేవ పురుషః పరః। త్వం సర్వయజ్ఞ ఇజ్యేయం క్రియేయం ఫలభుగ్భవాన్॥౧౪॥ గుణవ్యక్తిరియం దేవీ వ్యంజకః ఫలభుగ్భవాన్। త్వం హి సర్వశరీర్యాత్మా శ్రీశ్శరీరేంద్రియాశ్రయా॥ నామరూపే భగవతీ ప్రత్యయస్త్వముపాశ్రయః॥౧౫॥యథా యువాం త్రిలోకస్య వరదౌ పరమేష్ఠినౌ। తథా మ ఉత్తమశ్లోక సంతు సత్యా మహాశిషః॥౧౬॥ఇత్యభిష్టూయ వరదం శ్రీనివాసం సహ శ్రియా। తన్నిస్సార్యోపహరణం దత్త్వాచమనమర్చయేత్॥౧౭॥తతస్తువీత స్తోత్రేణ భక్తిప్రహ్వేణ చేతసా। యజ్ఞోచ్ఛిష్టమవఘ్రాయ పునరభ్యర్చయేద్ధరిమ్॥౧౮॥పతించ పరయా భక్త్యా మహాపురుషచేతసా। ప్రియైస్తైస్తైరుపనమేత్ప్రేమశీలస్స్వయం పతిః॥౧౯॥బిభృయాత్సర్వకర్మాణి పత్న్యా ఉచ్చావచాని చ। కృతమేకతరేణాపి దంపత్యోరుభయోరపి॥౨౦॥ పత్న్యాం కుర్యాదనర్హాయాం పతిరేవ సమాహితః । విష్ణోర్వ్రతమిదం బిభ్రన్న విహన్యాత్కథంచన॥౨౧॥విప్రాన్స్త్రియో వీరవతీస్స్రగ్గంధబలిమండనైః। అర్చేదహరహర్భక్త్యా దేవం నియమమాస్థితః॥౨౨॥ఉద్వాస్య దేవం స్వే ధామ్ని తన్నివేదితమగ్రతః। అద్యాదాత్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వకామర్ద్ధయే తదా॥౨౩॥ఏతేన పూజావిధినా మాసాన్ద్వాదశ హాయనం। నీత్వాథోపరమేత్సాధ్వీ కార్తికే చరమేహని॥౨౪॥శ్వోభూతేప ఉపస్పృశ్య కృష్ణమభ్యర్చ్య పూర్వవత్। పయశ్శృతేన జుహుయాచ్చరుణా సహ సర్పిషా ॥ ౨౫ ॥ పాకయజ్ఞవిధానేన ద్వాదశైవాహుతీః పతిః। బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్భక్త్యా స్వస్నాద్యైర్ద్వాదశాత్మవాన్॥౨౬॥ తేభ్యో దద్యాత్తిలాన్రాజన్సోదపాత్రాన్సదాన్వితాన్। ఆశిషశ్శిరసాదాయ ద్విజైః ప్రీతైస్సమీరితాః॥౨౭॥ ప్రణమ్య శిరసా భక్త్యా భుంజీత తదనుజ్ఞయా। ఆచార్యమగ్రతః కృత్వా వాగ్యతస్సహ బంధుభిః॥౨౮॥దద్యాత్పత్న్యై చరోశ్శేషం సుప్రజస్త్వం సుసౌభగమ్॥౨౯॥ ఏతచ్చరిత్వా విధివద్వ్రతం విభోరభీప్సితార్థం లభతే పుమానిహ। స్త్రీ చైతదాస్థాయ లభేత సౌభగం శ్రియం ప్రజాం జీవపతిం యశో గృహాన్॥ ౩౦ ॥ కన్యా చ విందేత సమస్తలక్షణం పతిం త్వవీరా హతకిల్బిషాం గతిమ్।

ప్రేమశీలస్సన్-పత్న్యాః కర్మాణి బిభృయాత్-తదనుకూలో భవేదిత్యర్థః॥౨౦॥పత్న్యామితి॥ యతః దంపత్యోర్మధ్యే ఏకతరేణ కృతముభయోరపి భవతి-న విహన్యాత్ న విచ్ఛింద్యాత్॥౨౧॥౨౩॥ఏతేనేతి॥ ద్వాదశమాసానిత్యుక్తే కదాచిత్ తన్మధ్యే మలమాసే సతి-తేన సహ ద్వాదశసంఖ్యాయాం-శుద్ధస్యైకస్య త్యాగస్స్యాత్ - హాయనమిత్యుక్తే తన్మధ్యపాతినస్తస్యాపి ప్రసంగస్స్యాత్ -తదుభయం వారయితుముభయముక్తం-ఉపచరేత్ ఉపవసేత్॥౨౪॥ శ్వ ఇతి॥ శ్వోభూతే ప్రభాతే సతి-పయసి శ్రితేన పక్వేన॥౨౫॥పాకయజ్ఞేతి॥పాకయజ్ఞవిధానేన-పార్వణస్థాలీపాకవిధానేన॥౨౬॥౨౭॥ దద్యాదితి॥సుప్రజస్త్వం సత్పుత్రత్వహేతుం-సుష్ఠు సౌభగం భాగ్యం యస్మాత్-తం-చరోశ్శేషం అవశిష్టచరుభాగం॥౨౯॥

౩౦॥ నైతి॥ అవీరా విధవా - అధనేశ్వరీ సత్యపి - యా సుదుర్భగా - సా సుభగా భవతి ॥౩౧॥ విందేదితి ॥ యః ఆమయావీ రోగి - స్తః విరుజా విశిష్టయా రుజా - విముచ్యతే - ఇంద్రియైః సహితం కల్యం దేహం చ - విందేదితి శేషః - పఠన్సర్వ ఏవ శేషత - తస్య పితౄణాం దేవతానాం చానంతతృప్తిర్భవతీత్యర్థః ॥౩౨॥ హృష్టా ఇతి॥ ఉపసంహరతి రాజన్నితి ॥ మహత్పుణ్యం జ

మృతప్రజా జీవసుతా ధనేశ్వరీ సుదుర్భగా సుభగా రూపమగ్ర్యం॥౩౧॥ విందేద్విరూపా విరుజా విముచ్య

తే య ఆమయావీంద్రియకల్యదేహం। ఏతత్పఠన్నభ్యుదయే చ కర్మణ్యనంతతృప్తిః పితృదేవతానాం ॥౩౨॥

హృష్టాః ప్రయచ్ఛంతి సమస్తకామాన్ హోమావసానే హుతభుక్ శ్రీర్హరిశ్చ। రాజన్మహన్మరుతాం జన్మ పు

ణ్యం దితేర్వ్రతం చాభిహితం మహత్తే॥౩౩॥*******************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - అష్టాదశసాహస్రికాయాం - సంహితాయాం -

పారమహంస్యాం శ్రీవైయాసిక్యాం - శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం

షష్ఠస్కంధే - ఏకోనవింశోధ్యాయః -

న్మ - మహద్వ్రతం చ ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా*****************************

షష్ఠస్కంధేనిగూఢార్థపదభావార్థదీపికా। సద్భిరాసేవ్యతామేషా యతిశ్రీధరనిర్మితా॥

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

షష్ఠస్కంధస్సమాప్తః

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః -

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - సప్తమస్కంధప్రారంభః -

శ్లో॥ స్వభక్తపక్షపాతేన తద్విపక్షవిదారణం। నృసింహమద్భుతం వందే పరమానందవిగ్రహం॥

ఊతిః పంచదశాధ్యాయైస్సప్తమే వర్ణ్యతేధునా। ఊతిశ్చ వాసనాప్రోక్తా తత్తత్కర్మానుసారిణీ॥

అశుభా చ శుభా చేతి ద్విధా సా హేతుభేదతః। అశుభా మహతాం కోపాచ్ఛుభా మహదనుగ్రహాత్॥

హరేర్ద్వారపయోర్యద్వద్దైత్యత్వం తేవ సతోరపి। చతుస్సనరుషా విష్ణుద్వేషాద్యశుభవాసనా॥

యథా హి దైత్యగర్భేపి ప్రహ్లాదస్య సతః స్థిరా। నారదానుగ్రహోదాసవిష్ణౌ సద్భక్తివాసనా॥

స్వభక్తం చ సదా విష్ణుర్విఘ్నం తమపి రక్షతి। తృతీయేథ భవేద్వ్యాఖ్యా వకరో దాత్మసాత్పునః॥

అతో మనీషిణా యత్నః కార్యో మహదనుగ్రహే। ఇత్యేతదర్థమూతీనామత్ర లక్షణముచ్యతే॥

అత్రాదా దశభిర్దైత్యతత్పుత్రమతిభేదతః। మహతోకృపానుకంపోత్థ వాసనాభేద ఉచ్యతే॥

పద్భ్యాసనావయుజ్యైతకర్మభిశ్శుద్ధచేతసః। పరైస్తు పంచభిస్తస్మాత్ప్రియతే ధర్మనిర్ణయః॥

తత్ర తు ప్రథమేధ్యాయే హిరణ్యకశిపోస్సుతే। విష్ణుభక్తైవిరోధ స్తు విప్రశాపజ ఉచ్యతే॥

యదుక్తం పూర్వస్కంధాంతే ॥ శ్లో॥ హతపుత్రా దితిశ్శక్రపార్ష్ణిగ్రాహేణ విష్ణునా । మన్యునా శోకదీప్తేన జ్వలంతీ పర్యచింతయదితి॥ తచ్ఛ్రుత్వా విస్మితః పరీక్షిత్ పృచ్ఛతి త్రిభిః॥ సమ ఇతి॥ నహి సమస్య సుహృదశ్చ వైషమ్యం నామా స్తి - న చ ప్రియస్యాప్రీతికర్తృత్వం వైషమ్యం యుక్తమిత్యర్థః॥ వీరరాఘవీయే॥ పూర్వస్మిన్స్కంధేష్టాదశేధ్యాయే॥ శ్లో॥ హతపుత్రా దితిశ్శక్రపార్ష్ణిగ్రాహేణ విష్ణునేతి - విష్ణోరింద్రపక్షపాతిత్వముక్తం - తత్ర సర్వాంతరాత్మనస్సర్వభూతసుహృదో నిరతిశయప్రియరూపస్యాప్తకామస్య నిరస్తనిఖిలదోషస్య పరమకారుణికస్య భగవతః - కథం ప్రాకృతవద్వైషమ్య

మ్యానైర్ఘృణ్యాదికమితి పృచ్ఛతి రాజా-సమ ఇత్యాదినా త్రిభిః॥ యద్యపి తత్తజ్జీవకర్మగుణానుగుణ్యేన అంతరాత్మతయా నియంతుర్న వైషమ్యాదిదోషప్రసక్తిరితి - తత్ర బహువారముక్తమితి న శంకావకాశః - తథాపి తత్ర తత్ర ప్రవచనం గాఢముక్తమేవ తత్ ద్రఢయితుం-కిం గుణానాం కర్మణాం చ ప్రత్యేకం సుఖదుఃఖాదినిమిత్తత్వముత సముచ్చితానాం-అథవా-కర్మణామేవ నిమిత్తత్వం గుణానాం తద్ధేతుత్వం-ఉత-గుణానామేవ తన్నిమిత్తత్వం - కర్మణాం తు గుణోపచయాపచయాదినిమిత్తత్వమిత్యాదిశంకాపరిహారార్థోఽయం ప్రశ్నః॥ సమ ఇతి॥ హే బ్రహ్మన్- భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - నిరస్తనిఖిలదోషశ్చ-అనేనాప్తకామత్వం సూచితం- తత ఏవ స్వప్రయోజననిరపేక్షత్వం చ - సమః నిరస్తనిఖిలదోషత్వాదేవ ద్వేష్యప్రియవిభాగరహితః-స హి రాగద్వేషాదిమూలకః-తదభావాత్సమ ఇతి భావః - కించ - సర్వభూతానాం దేవాదీనామసురాదీనాం చ-సుహృత్ హితైషీ-ఆత్మత్వాదితి భావః-న హ్యాత్మనః కించిచ్ఛరీరం హితమన్యదహితం-అత ఏవ చ నిరతిశయప్రియః ఏవంభూతః స్వయం సాక్షాదింద్రస్యార్థే ప్రయోజనాయ - కథం దైత్యానవధీద్ధతవాన్ - యథా విషమః రాగద్వేషాదిప్రాకృతగుణయుక్తస్తద్వత్॥ ౧॥ కించ యస్య యైః ప్రయోజనం సిధ్యతి-స తత్పక్షపాతీ భవతి - యేభ్యో బిభేతి తాన్ ద్వేష్టి-ద్వేషేణ హంతి-న తు తదత్రాస్తీత్యాహ॥ న హీతి॥ నిఃశ్రేయసం పరమానందప్రాప్త్యా స్వరూపం యస్య అసురేభ్యశ్చోద్వేగో భయం నాస్తి-అతో విద్వేషోఽపి నాస్త్యేవ-తత్ర హేతుః-అగుణస్యేతి॥ వీ॥ సాక్షాన్నిఃశ్రేయసాత్మనః పురుషార్థస్వరూపస్య - నిరతిశయానందరూపస్యేత్యర్థః - అస్య భగవతః సురగణైరింద్రాదిభిర్న హ్యర్థః-తదనుగృహీతేంద్రాదిభిః సాధ్యః కశ్చిత్పురుషార్థో న తస్యాస్తి-స్వయమేవ సాక్షాన్నిఃశ్రేయసాత్మత్వాదిత్యర్థః - తథా అసురేభ్యశ్చోద్వేగో భయం- తేషు ద్వేషశ్చ నాస్త్యేవ-తత్ర హేతుం వదన్ తం విశినష్టి॥ అగుణస్యేతి॥ హేయస్మాదగుణస్య సత్త్వాది గుణమూలకరాగద్వేషభయరహితస్య॥ ౨॥ ఇతీతి॥ శ్రీనారాయణస్య గుణాన్ అనుగ్రహాదీన్ ప్రతి-తం సంశయం॥ వీ॥ ఇత్థం- హే మ

సమః ప్రియః సుహృద్బ్రహ్మన్ భూతానాం భగవాన్ స్వయమ్। ఇంద్రస్యార్థే కథం దైత్యానవధీద్విషమో యథా॥ ౧॥ న హ్యస్యార్థః సురగణైః సాక్షాన్నిఃశ్రేయసాత్మనః। నైవాసురేభ్యో విద్వేషో నోద్వేగశ్చాగుణస్య హి॥ ౨॥ ఇతి నః సుమహాభాగ నారాయణగుణాన్ ప్రతి। సంశయః సుమహాన్ జాతస్తం భవాంశ్ఛేత్తుమర్హతి॥ ౩॥ శ్రీశుకః॥ సాధు పృష్టం మహాభాగ హరేశ్చరితమద్భుతం। యద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్తివర్ధనం॥ ౪॥ గీయతే పరమం పుణ్యమృషిభిర్నారదాదిభిః। నత్వా కృష్ణాయ మునయే కథయిష్యే హరేః కథాం॥ ౫॥ నిర్గుణోఽపి హ్యజోఽవ్యక్తో భగవాన్ ప్రకృతేః పరః। స్వమాయాగుణమావిశ్య బాధ్యబాధక

హాభాగ-నారాయణస్య గుణాన్ ప్రతి-గుణవిషయకో మహాన్ సంశయో జాతః-సద్గుణాస్తు సమత్వాదయశ్చేష్టా గుణానుగుణేత్యేతత్సంశయాత్మకం జ్ఞానం-ఛేత్తుమపోహితుం భవానేవార్హతి॥ ౩॥ సాధ్వితి॥ భాగవతస్య ప్రహ్లాదస్య మాహాత్మ్యం॥ ౪॥ గీయత ఇతి॥ కృష్ణాయ వ్యాసాయ-మునయే నత్వా-వ్యాసమునిం నమస్కృత్యేత్యర్థః - అత్ర గ్రస్తత్వాత్ ద్వితీయార్థే చతుర్థీ॥ ౫॥ నిర్గుణ ఇతి॥ యస్మాత్ప్రకృతేః పరః-అతో నిర్గుణః-అత ఏవాజః అత ఏవావ్యక్తః-రాగద్వేషాదినిమిత్తభూతదేహేంద్రియాదిరహితోఽపి-స్వస్య మాయాగుణాన్ సత్త్వాదికం-ఆవిశ్య అధిష్ఠాయ-బాధ్యాన్ ప్రతి బాధకత్వం - యద్వా దేవాసురాదీనాం- యా పరస్పరం బాధ్యబాధకతా-తాం గతః ప్రాప్తః తత్ర హేతుర్జాత ఇత్యర్థః॥ వీ॥ ఏవం కథాకథనం ప్రతిజ్ఞాయాథ సత్త్వాది గుణోద్భవాభిభవాదినా - దేవాదీనాం జయపరాజయౌ - సత్త్వాదిగుణాశ్చ తత్తజ్జీవకర్మానుగుణ్యతోద్భవాభిభవంతః-ప్రసిద్ధాః॥ శ్లో॥ కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే ఇత్యాదిభిః - అతస్సర్వాంతరాత్మతయావస్థాయ తత్తదోఘ్క్తకర్మానుగుణం-గుణాన్ ప్రేరయత ఈశ్వరస్య న వైషమ్యాదికమితి పరిహరతి॥ నిర్గుణోఽపీతి॥ నిర్గుణః హేయగుణరహితః-రాగద్వేషాదిరహిత ఇత్యర్థః-అవ్యక్తః ప్రమాణాంతరాణామగోచరః- అనేన ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరరాగద్వేషాదిహేయగుణయుక్తప్రాకృతవైలక్షణ్యముక్తం - అత ఏవ హ్యజః కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితః-భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-ప్రకృతేః పరః॥ శ్లో॥ భూమిరాపోఽనలో వాయుః-అపరేయమితస్త్వన్యామిత్యుక్తం చిదచిదాత్మకప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః - అపిశబ్దేనైవంవిధస్య వైషమ్యాద్యనర్హతా సూచ్యతే-యద్యప్యేవంవిధః- తథాపి స్వమాయాగుణమావిశ్య-స్వాంశభూతాం గుణవిశిష్టాం ప్రకృతిమావిశ్యేత్యర్థః ఆవేశశ్చాత్ర ప్రేరణపర్యంతః॥ శ్రుతిః॥ అంతః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానామితి శ్రుతేః॥ ఈరయతీతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ బాధకతాం గతః-బాధ్యబాధకదేవాసురవర్గయోరంతరాత్మతయా తచ్ఛరీరకత్వేన అవస్థిత ఇత్యర్థః-గుణకర్మానుగుణప్రేర్యమాణశరీరభూతదేవాసురవర్గగతాం బాధ్యబా

తతభావః-నప్రకృతిద్వయవిలక్షణతదాత్మభూతపరమాత్మగతః-యథా దేహాదిగతావస్థా నాత్మగతా స్తథేతిభావః॥౬॥త్రగుణానాంస్వీయత్వేసతి ప్రాకృతపురుషవత్-వైషమ్యంస్యాత్-నతుతదస్తీత్యాహ॥సత్త్వమితి॥నను స్వేచ్ఛయాగుణాధిష్ఠానేనాపి-వతుషా తేసతి వైషమ్యంస్యాదేవ - నతస్య కాలకృతత్వాదిత్యాహన తేషామిత్యాదిసార్ధేన-ఉల్లాసోవృద్ధిః॥౭॥ఏతదేవప్రపంచయితుం తావద్గుణానాం ప్రకృతేరేవసంబంధిత్వం - తేషాంతత్తజ్జీవకర్మానుసారేణపరిణామస్వభావత్వంచాహ॥సత్త్వమితి॥సత్త్వాదయః ప్రకృతేరేవగుణాః-నత్వాత్మనఃపరమాత్మనః- ఏతమాత్మశరీరభూతప్రకృతేస్స్వరూపగతాఃనతుపరమాత్మస్వరూపగతా ఇత్యర్థః- తేషాంసత్త్వాదీనాంసర్వేషాం-హ్రాసఃఅభిభవః-ఉల్లాసఉద్భవశ్చ-యుగపన్నభవతి-కింతు- తత్తత్కర్మపరిపాకకాలానుగుణంకదాచిత్కస్యచిద్ధ్రాసః- కదాచిదుల్లాసశ్చభవతీత్యర్థః॥౭॥జయేతి॥సత్త్వస్యజయకాలే-దేవాదీన్ ఋషీంశ్చఅభజత్ -తత్తద్దేహంప్రవిశ్యవర్ధయతీత్యర్థః రజసోజయకాలే-ఇత్యన్వయః-తస్యకాలస్యానుగుణస్సన్॥౮॥తతఃకథంవైషమ్యపరిహారఇత్యత ఆహ॥జయేతి॥ సత్త్వస్యజయకాలే కర్మాయత్తసత్త్వగుణోపచయకాలఇత్యర్థః-దేవానృషీంశ్చఅభజత్ -తదనుగ్రాహకోభవతి రజసఃజయకాలఇత్యనుషంగః-అసురానభజత్ - తమసోజయకాలేతుయక్షరక్షాంసితత్కాలానుగుణః - తత్తత్కర్మవిపాకకాలానుగుణోభజత్ -అయంభావః॥శ్లో॥గుణప్రవాహపతితోభూతవర్గోపియాత్యయః। కర్మవశ్యాగుణాహ్యేతేసత్త్వాద్యాఃపృథివీపతేఇతిభగవత్పరాశరవచనాత్సత్త్వాదిగుణానాం తత్తజ్జీవకర్మవిపాకకాలానుగుణహ్రాసోల్లాసరూపపరిణామత్వం సిద్ధం॥శ్లో॥ఆగ్యంతి కేనసత్త్వేనదివం దేవాః ప్రపేదిరే। ధర్మాంరజస్స్వభావేనేత్యాద్యుక్తరీత్యా - దేవాదీనాంస్వస్వకర్మాయత్తసత్త్వాదిగుణప్రాచుర్యంచసిద్ధం - సత్త్వాదిగుణానాముల్లాసస్సుఖదుఃఖమోహాద్యాపాదకఇతి భగవతా గీతం॥శ్లో॥జ్ఞానంయదాతదావిద్యాద్వివృద్ధంసత్త్వమిత్యుత। లోభః ప్రవృత్తిరారంభఃకర్మణామశమః స్పృహా ॥ రజస్యేతానిజాయంతేవివృద్ధేపురుషర్షభ। అప్రకాశోప్రవృత్తిశ్చప్రమాదోమోహఎవచ ॥ తమస్యేతానిజాయంతేవివృద్ధే

తాంగతః॥౬॥సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్నాత్మనోగుణాః। నతేషాంయుగపద్రాజన్ హ్రాసఉల్లా
సఏవవా॥౭॥జయకాలేతుసత్త్వస్యదేవర్షీన్రజసాసురాన్।తమసోయక్షరక్షాంసితత్కాలానుగుణో
భజత్॥౮॥జ్యోతిరాదిరివాభాతిసంఘాతాన్నవివిచ్యతే।విదంత్యాత్మానమాత్మస్థంమథిత్వాకవయోంత

పురుషర్షభేతి॥ ఈశ్వరస్యతుసర్వాంతరాత్మత్వంబహుప్రమాణప్రతిపన్నం ఏవంసతి - ఏతదుక్తంభవతి-సర్వాంతరాత్మతయావస్థితఈశ్వరస్సర్వదాకస్యచిద్దేవవిజయంకస్యచిత్సర్వదాపరాజయంచనప్రతిదిశతి- అపితుతత్తద్దేవాదికర్మపరిపాకకాలానుగుణసత్త్వాదిగుణోద్భవకాలేషు- దేవాదీనాంవిజయంప్రతిదిశతిఇతరేషాంతుపరాజయం - సత్త్వాద్యుద్భవాభిభవయోశ్చ కర్మాధీనత్వాత్తదనురూపప్రవృత్తేరీశ్వరస్య నవైషమ్యమితి - ననుకర్మపరిపాకకాలానుగుణోల్లాససుఖకరసత్త్వోపచయదశాయాంతద్గుణప్రచురాణాం-దేవాదీనాంవిజయమావహతీతియుక్తం - ఇదంత్వయుక్తంరజస్తమసోరుపచయదశాయామసురయక్షాదీన్భజతఇతి - తదుపచయస్యదుఃఖమోహాదిఫలకత్వేనపరాజయాద్యావహత్వాత్ -ఉచ్యతే-రజస్తమసోరుల్లాసకాలేఅసురాదీన్భజతీత్యస్య-తేషాంజయమావహతీతినార్థః- అపితు-రజస్తమసోరుల్లాసఫలభూతదుఃఖమోహాదినిమిత్తపరాజయాదికమావహతీతి-ఏవంచ-యథైవాసురాదీనామపి స్వకర్మవిశేషపరిపాకానుగుణంసత్త్వోల్లాసస్తదాజయంప్రతిదిశతిఅన్యథా - పరాజయం-ఏవందేవాదీనామపి-కర్మవిశేషపరిపాకానుగుణంసత్త్వోద్రేకదశాయాంజయం-తేషామేవపునఃకర్మవిశేషపరిపాకానుగుణ రజస్తమసోరుల్లాసేసతిదుఃఖాదికరంపరాజయాదికమితిఇయాంస్తువిశేషః- దేవాదీనాంపుణ్యకర్మణాంసత్త్వప్రచురత్వాత్ప్రాయశస్తస్యైవోల్లాసాత్ప్రాయశోవిజయఃకాదాచిత్కఃపరాజయః అసురాదీనాంత్వపుణ్యానరజస్తమఃప్రచురత్వాత్తస్యైవప్రాయశఉల్లాసాత్ప్రాయశఃపరాజయఃకాదాచిత్కోవిజయఇతి॥౮॥సమస్యాపినిమిత్తభేదేనవైషమ్యేదృష్టాంతః॥ జ్యోతిరితి॥ జ్యోతిర్యథాకాష్ఠాదిషు-జలంయథాపాత్రేషు-ఆకాశంయథాఘటాదిషు-తథానానారూపఆభాతి - ననుతర్హితద్వదేవవివేకేనకిన్నప్రతీయేతతత్రాహ - సంఘాతాత్ సురాదిదేహాత్ నవివిచ్యతేనపృథక్ ప్రతీయతే - తర్హితాంనభజతితిపుతోజ్ఞాయతే-తత్రాహ-విదంతీతి-ఆత్మస్థంపరమాత్మానంకవయోనిపుణాః - మథిత్వా కార్యకారణలింగదర్శనేనవిచార్యజానంతి-అంతతస్స్వభావకర్మాదివాదనిషేధేన-విదంతీతిపాఠే-లంభతఇత్యర్థః- తత్రలాభోపిజ్ఞానమేవ - అత్రాపిజ్యోతిరాదిరివేతిద్రష్టవ్యం-యథాసూర్యకాంతాదౌదాహాదర్శనాత్ -జ్యోతిర్జ్ఞాయతే-యథాచ- గంధదర్శనా

ద్వాయరిత్యాది-తదేవంమాయాగుణవశే నైతద్వైషమ్యం-నస్వాభావికమిత్యుక్తం॥వీ॥స్వమాయాగుణమావిశ్య-బాధ్యబాధకతాంగతఇత్యనేనతద్బాధ్యబాధకేషు దేవాసురాదివర్గేష్వీశ్వరస్యానుప్రవేశఉక్తః - కథముప్రవిష్టో విజ్ఞాయతఇత్యపేక్షాయాంతత్తదనుప్రవేశేనుప్రవిష్టస్య వివిచ్యద్రష్టుమశక్యత్వేనద్యగుపాయేన విశేషణీయత్వేచ దృష్టాంతమాహ॥జ్యోతిరితి॥కాష్ఠాదిషుజ్యోతిః ప్రకృతివస్తువత్ - అనుప్రవిష్టావిభాతి- తద్గతదోషాస్పృష్టః ప్రకాశతే॥ శ్రు॥అనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి శ్రుతేరితిభావః-సంఘాతాత్కాష్ఠాదిసంఘాతాదివదేహేంద్రియాభోక్తృకరణరూపసంఘాతాన్నవివిచ్యతే-ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వయాథాత్మ్యవిద్భిఃప్రకృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణత్వేనజ్ఞాయతఇత్యర్థః-కేవయస్తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదస్త-అస్మన్తంశివాత్మనిస్థితం॥శ్రు॥ యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరోయమాత్మానవేదేతిశ్రుతేః॥ఆత్మానంపరమాత్మానమథిత్వా-వివేకపూర్వకంతద్భక్తియోగముఖ్యస్యేత్యర్థః- అంతతఃఅనేకజన్మావసానేపిదంతిసాక్షాత్కుర్వంతి॥౯॥తర్హిగుణపారతంత్ర్యాదనీశ్వరత్వమాశంక్యాహ॥ యదేతి॥ యదాఆత్మనోజీవస్యభోగాయపురఃశరీరాణి పరఃపరమేశ్వరః-సిసృక్షుర్భవతి-తదాసామ్యేనస్థితంరజః- పృథక్సృజతి - విచిత్రాసుతాసుపూర్షు-రిరంసుఃక్రీడితుమిచ్ఛుః-సత్త్వంపృథక్సృజతి-శయిష్యమాణఃసంహరిష్యన్-తమఃపృథగీరయతిప్రేరయతి॥ వీ॥ స్వమాయాగుణమావిశ్యేత్యనేనప్రేరణపర్యంతానుప్రవేశోఽభిసంహితః-తదేవగుణప్రేరకత్వంవివృణోతి॥యదేతి॥ఏషపరఃపురుషోభగవాన్-యదాస్వమాయయాసంకల్పరూపజ్ఞానేనప్రకృత్యావా-ఆత్మనోజీవస్య- జాత్యభిప్రాయమేకవచనం-ఆత్మనామిత్యర్థః-పురఃశరీరాణిసిసృక్షుస్స్రష్టుమిచ్ఛుః-తదారజస్సృజతిప్రేరయతీత్యర్థః- తమఈరయతీత్యనేనైకార్థ్యాత్ -యదాసృష్ట్యనంతరం-విచిత్రాసుపూర్షుదేహేషు-రిరంసుఃరంతుమిచ్ఛుః-రిరక్షురిత్యర్థః- తదాసత్త్వంసృజతి-యదాచేశ్వరశ్శయిష్యమాణఉపసంజిహీర్షుః-తదాసౌనరమపురుషస్తమఈరయతి॥౧౦॥ యదాసిసృక్షురిత్యాదినిర్దేశాత్ ప్రతీతంకాలపారతంత్ర్యం-వారయన్-ప్రధానపురుషపారతంత్ర్యమపివారయతి॥కాలమితి॥

> తః॥౯॥యదాసిసృక్షుఃపరమాత్మనఃపరోరజస్సృజత్యేషపృథక్స్వమాయయా। సత్త్వంవిచిత్రాసురిరంసురీశ్వరశ్శయిష్యమాణస్తమఈరయత్యసౌ॥ ౧౦ ॥ కాలంచరంతంసృజతీశఆశ్రయంప్రధానపుంభ్యాంనరదేవసత్యకృత్ ।సఏవత్రతస్త్రోభయసిద్ధిమాప్నుయాల్లింగాత్మనోలింగగుణాశ్వనంతి॥౧౧॥యఏషరాజన్నపికాలఈశితాసత్త్వంసురానీకమివైధయత్యజః।తత్ప్రత్యనీకానసురాన్సురప్రియోరజ

హేనరదేవ-ప్రధానపుంభ్యాంప్రకృతిపురుషాభ్యాంనిమిత్తభూతాభ్యాం-సత్యకృత్ అమోఘకర్తా-ఈశ్వరః- తయోఃసహకారిత్వేనాశ్రయభూతం-చరంతంవర్తమానం-కాలంస్వయమేవసృజతి-స్వచేష్టారూపత్వాత్ కాలస్య- నతత్పారతంత్ర్యమిత్యర్థః॥వీ॥అథతత్కాలానుగుణోభజతీతిసూచితం-కాలప్రేరకత్వంవివృణోతి॥ కాలమితి॥ హేనరదేవ-ఈశఃపరమాత్మా-చరంతంప్రవర్తమానం-ఆశ్రయంస్వవ్యాప్యతయాశరీరభూతంకాలం- సృజతినిమేషకాష్ఠాద్యవస్థంకరోతిఏవంకాలంసృష్ట్వా-ప్రధానపురుషాభ్యాంచిదచిత్సమష్టిభ్యాం-సత్యకృత్ -సత్ చిద్వ్యష్టిఃత్యంఅచిద్వ్యష్టిః-తదుభయంతథాసత్యచ్ఛబ్దయోశ్చిదచిద్వ్యష్ట్యోఃప్రయోగః॥ శ్రు ॥ తదనుప్రవిశ్య-సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాది-శ్రుతౌప్రసిద్ధః-తథాసత్యశబ్దయోస్తత్పరత్వేశ్రుతిః॥అథయద్దేవేభ్యఃప్రాణేభ్యశ్చతత్సత్ -అథయద్దేవాశ్చతత్త్యంతదేకవాచాసమభివ్యాప్రియతేసత్యమితి॥ దేవాఃదేవాధిష్ఠితానింద్రియాణితేభ్యఃపరస్తత్సంసృష్టశ్చేతనస్సత్ దేవాద్యచిద్వ్యష్టిస్తుత్యం-తదేతదుభయంసత్యమిత్యేకవాచాపదేకశబ్దేన-సమభివ్యాప్రియతేబోధ్యతఇతితదర్థః॥ ౧౧॥ తథాపిప్రస్తుతేకిమాయాతంతత్రాహ॥ యఇతి ॥ యఏషకాలః-ససత్త్వమేధయతివర్ధయతి-అతోహేతోః-ఈశితాపీశ్వరోపిసత్త్వప్రధానంసురానీకందేవసమూహం- ఏధయతి-తత్ప్రత్యనీకాన్సురప్రతిపక్షాన్-ప్రహిణోతిహినస్తీత్యస్య యః-ఉరుశ్రవఃకీర్తిర్యస్యసః॥వీ॥ఏవమీశ్వరస్యతత్తజ్జీవకర్మ-పరిపాకానుగుణకాలప్రేరకత్వముక్తం-తచ్చాప్యత్వేనతదనుప్రవేశపూర్వకమితిచఈశ్వరాధీనఃకాలోదేవాదీనాం - తత్తత్కర్మపరిపాకానుగుణసత్త్వాదిగుణవృద్ధిహేతురితివదన్ - సర్వాంతరాత్మతయాదేవాదికర్మానుగుణంగుణాన్ప్రేరయతోనేశ్వరస్యవైషమ్యమిత్యుక్తరమువసంహరతి॥యఇతి॥ హేరాజన్-అతఃకర్మానుగుణ్యేనేశ్వరస్యగుణకాలప్రేరకత్వాత్ - యఏషగుణప్రేరకఃకాలశరీరకస్తత్ప్రేరకశ్చేశితాఈశ్వరస్సత్వంకర్మపరిపాకాయత్తకాలకృతగుణోద్రేకవశాద్గుణప్రచురం సురానీకమేవవర్ధయతి-తస్యైవజయమావహతీత్యర్థః-తద్వ్యాదేస్తత్ప్రత్యనీకత్వేనపూర్వకర్మానుగుణానాం[illegible]

తస్మాత్ స్వకీయానామమరాణాం ప్రతిపక్షభూతానసురాన్ - రజస్తమః ప్రమిణోతి వినాశయతి - ఉరుశ్రవాః విపులకీర్తిః - అసురానీకవినాశనేన వై వమర్యాదిపంభావనయా వా పక్షకీర్తిమాన్ ఈశ్వరః - కిం తు - విపులకీర్తిమానేవేత్యర్థః ॥౧౨॥ స ఏవేతి । కాలశక్త్యుద్భూతగుణగతం వైషమ్యం సన్నిధిమాత్రేణ తదధిష్ఠాతరి స్ఫురతీతి ప్రకరణార్థః - కల్పతరుస్వభావత్వాత్ - న వై షమ్యమితి ముఖ్యః పరిహారః స్తత్ర తత్రోక్త ఏవ ॥ ౧౩ ॥ ఇదానీం తు తయోరర్థస్సమర్థనపరత్వేన - కిం తు బ్రహ్మశాపేన అసురీం యోనిం ప్రాప్తయోరనుగ్రహార్థమేవేతి వక్తుమితిహాసముపక్షిపతి అత్రేతి । అత్రైవేతి ద్వేషాదిరహితస్యాపి దైత్యవధే ॥ ౧౪ ॥ దృష్ట్వేతి । చేదిభూభుజః శిశుపాలస్య ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ అహో ఇతి ॥ ఏకాంతభక్తానామపి దుర్లభా ప్రాప్తిః-విద్వేషాజ్జాతేత్యేతదద్భుతం హి ॥ ౧౭ ॥ ఏతదితి ॥ తస్య వేనవన్నరకపాతః కో హేతురిత్యాహ ॥ భగవన్నిందయేతమసి నరకే ॥౧౮॥ దమఘోషసుత ఇతి ॥ దమఘోషస్య సుతః శిశుపాలః-కలభాషణాత్ బాల్యే కోమలభాషణమారభ్య - సంప్రతి అధునాపి-అమర్షీ-క్రోధీ-మత్సరీ చ ॥౧౯॥ శపతోరితి ॥ శ్విత్రః శ్వేతకుష్ఠం ॥౨౦॥ కథమితి ॥ దురవగ్రాహ్యం దుష్ప్రాపం ధామ స్వరూపో యస్య తస్మిన్-లయం సాయుజ్యం - ఈయతుః జగ్మతుః-అభూతపూర్వస్యాపి దంతవక్త్రలయస్యాపి తజ్జాతకప్రాయత్వేన సిద్ధవన్నిర్దేశః ॥౨౧॥ ఇతీతి ॥ ఏతదద్భుతతమం హి-అత ఏవ బుద్ధిర్భ్రామ్యతి-భగవన్ సర్వజ్ఞత్వం బ్రూహి ॥౨౨॥ రాజ్ఞ ఇతి ॥ ఆభాష్య సంబోధ్య-సమ్యక్ సీదంత్యస్యామి

స్తమః ప్రమిణోత్యురుశ్రవాః ॥౧౨॥ స ఏవ పునస్స్వసృష్టస్య స్థితిరక్షానువృత్తయే। సత్త్వం సురగణానాం విష్ణురుపబృంహయతే ముహుః ॥౧౩॥ అత్రైవోదాహృతః పూర్వ ఇతిహాసస్సురర్షిణా। ప్రీత్యా మహాక్రతౌ రాజన్ పృచ్ఛతేऽజాతశత్రవే ॥౧౪॥ దృష్ట్వా మహాద్భుతం రాజా రాజసూయే మహాక్రతౌ । వాసుదేవే భగవతి సాయుజ్యం చేదిభూభుజః ॥౧౫॥ తత్రాసీనం సురఋషిం రాజా పాండుసుతః క్రతౌ । పప్రచ్ఛ విస్మితమనా మునీనాం శృణ్వతామిదమ్ ॥౧౬॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అహో అత్యద్భుతం హ్యేతద్దుర్లభైకాంతినామపి । వాసుదేవే పరే తత్త్వే ప్రాప్తిశ్చైద్యస్య విద్విషః ॥౧౭॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామస్సర్వ ఏవ వయం మునే। భగవన్నిందయా వేనో ద్విజైస్తమసి పాతితః ॥౧౮॥ దమఘోషసుతః పాప ఆరభ్య కలభాషణాత్। సంప్రత్యమర్షీ గోవిందే దంతవక్త్రశ్చ దుర్మతిః ॥౧౯॥ శపతోరసకృద్విష్ణుం యద్బ్రహ్మపరమవ్యయమ్ । శ్విత్రో న జాతో జిహ్వాయాం నాంధం వివిశతుస్తమః ॥౨౦॥ కథం తస్మిన్ భగవతి దురవగ్రాహ్యధామని । పశ్యతాం సర్వలోకానాం లయమీయతురంజసా ॥౨౧॥ ఏతద్భ్రామ్యతి మే బుద్ధిర్దీపార్చిరివ వాయునా । బ్రూహ్యేతదద్భుతతమం భగవాన్ హ్యత్ర కారణమ్ ॥౨౨॥ రాజ్ఞస్తద్వచ ఆకర్ణ్య నారదో భగవానృషిః । తుష్టః ప్రాహ తమాభాష్య శృణ్వత్యాస్తత్సదః కథాః ॥౨౩॥ నారద ఉవాచ ॥ నిందనస్తవసత్కారన్యక్కారార్థం కళేబరమ్ ।ప్రధానపరయో రాజన్నవివేకేన కల్పితమ్ ॥౨౪॥ హింసా తదభిమానేన దండపారుష్యయోర్యథా

తి సంసత్ సభా-తస్యాః శృణ్వంత్యాః సత్యాః కథాః ప్రాహేత్యన్వయః ॥ ౨౩ ॥ భగవన్నిందకస్య నరకపాతేన భావ్యమితి వదతస్తవకోऽభిప్రాయః-భగవత్పీడాకారకత్వేన వా - తదభావేऽపి సురాపానాదివన్నిషిద్ధనింద్యాచరణాద్వా - తత్ర తావద్దేహాభిమానకృతనిందాదినిమిత్తత్వాత్ - పీడాదీనాం భగవతశ్చ తదభావాన్న పీడాశంకేత్యాహ - సార్ధైస్త్రిభిః ॥ నిందనేతి ॥ నిందనం దోషకీర్తనం-న్యక్కారస్తిరస్కారః-నిందనస్తుత్యాదిజ్ఞానార్థం - ప్రధానపురుషయోరవివేకేన-కళేబరం కల్పితం విరచితం ॥ ప్రశ్నపరిహారరూపాం కథామేవాహ ॥ నిందనమిత్యాదినా దశభిరధ్యాయైః ॥ అస్యాప్రశ్నస్య ముఖ్యముత్తరం వక్తుం తావత్సంసారిచేతనానామివేశ్వరస్య దేహాత్మాభిమానప్రయుక్తస్తుతినింద్యాద్యభిమానితం నాస్తీతి-చైద్యస్య ముక్తిం దర్శయితుం కించిత్పరిహారమాహ ॥ నిందనేతి ॥ హే రాజన్ నిందనం దోషకథనం - స్తవో గుణకథనం-సత్కారశ్చందనలేపాదిః - న్యక్కారః పాంసుక్షేపణాదిః - ఏషామర్థో విషయః కళేబరం - ప్రధానశబ్దో దేహాదస్య ప్రధానవచనః పరశబ్దో దేహాత్పరజీవవచనః-తయోరవివేకేన పరస్పరవిలక్షణత్వే ప్రత్యక్షజ్ఞానాభావేన దేహాత్మాభి[illegible]నే నేతి యావత్ - తేనావివేకేన హేతునా కల్పితం-కళేబరస్య నిందనాదివిషయత్వమవివేకకృతం - న తు స్వతః - జడత్వాత్ -న హి కాష్ఠం చందనలేపాదిరూపసత్కారాదికం మన్యత ఇతి తావన్నిర్వివాదమిత్యర్థః ॥౨౪॥ హింసేతి ॥ తదభిమానేన భూతానాం యథా మమాహమితి వైషమ్యం-తతః ప్రతీతం హింసాదికం వా భవతి - తథా నయస్యేత్యుత్తరేణాన్వయః-దండస్తాడనం-పారుష్యం నిందా తయోర్హేతుభూతయోః- హింసా పీడా వధ వతి ॥౨౫॥ హింసేతి ॥ ఏవం స్థితే- హే రాజన్

వ-యథేహ సంసారే భూతానాం దేహాత్మాభిమానినాం- దేవమనుష్యాదీనాం - మమాహమితి వైషమ్యం మమేయం నిం
దానందితోహమిత్యభిమానరూప వైషమ్యం - తదభిమానేనమమేయంనిందేత్యభిమానేన దండపారుష్యయోర్నిమిత్త
యోర్హింసా చ స్యాత్ - దండస్తాడనం పారుష్యం నిందనం - పరేణ దండపారుష్యయోః కృతయోస్సతోః - తత్ప్రయు
క్తౌ మమేయంనిందా నిందితోహం మమాయం దండః దండితోహమిత్యేవం రూపో నానావిధోభిమానస్తత్ప్రయుక్తం ప
రేషు నిందాదికారిషు హింసాచరణం చ- యథా లోకానాం దృశ్యతే- తథా న యస్యేత్యుత్తరేణాన్వయః- దేహవిషయమపి
దండపారుష్యాదికం- పరకృతం దేహాత్మాభిమానేనాత్మగతం మత్వా - తదభిమానేన పరేషు హింసా స్యాదిత్యనేన యథా
హింసాకారిషు దండపారుష్యాదికం దేహగతమేవ- న త్వాత్మగతం దేహాత్మనోరవివేకేన త్వాత్మగతం మన్యతే- తథా హిం
స్యమానేష్వపి హింసా చ దేహగతైవ- న త్వాత్మగతా- దేహాత్మాభిమానాత్తు హింసితోహమిత్యభిమాన ఇతి సూచితం ॥
౨౫॥ యదితి॥ యస్మిన్నిబద్ధః- అయమభిమానః- తస్య దేహస్య వధాద్వధశ్చ యథా తథా- యస్యాభిమానో నాస్తి అస్యేశ్వ
రస్యేశ్వరస్య హింసా కేన హేతునా కల్ప్యతే న కేనాపి అభిమానాభావే హేతుః- కైవల్యాత్ -అద్వితీయత్వేనాభిమంత
వ్యాభావాత్ -వైషమ్యాభావే హేతుః- అఖిలాత్మనః సర్వాత్మన ఇతి,వీ॥ తదేవ స్పష్టయన్నాహ॥ యన్నిబద్ధ ఇతి॥ అయమభి
మానః- దణ్డితానాం నిన్దితానాం చ లోకానాం- యథా దణ్డితోహం నిన్దితోహమిత్యాద్యభిమానః- యన్నిబన్ధనః యద్ధేతు
కః- దేహహేతుక ఇత్యర్థః- దేహాత్మాభిమానస్య దేహహేతుకత్వాద్దేహాత్మాభిమానహేతుకో దండితోహమిత్యాద్యభి
మానోపి- దేహహేతుక ఏవేత్యభిప్రాయేణ- యన్నిబన్ధాభిమానోయమిత్యుక్తం ఏవం తద్వధాత్ - హన్యమానేషు తస్య
దేహస్య వధాదేవ ప్రాణినాం దేహాత్మాభిమానినాం వధః దేహగత ఏవ వధో న త్వాత్మగతః - దేహాత్మాభిమానాత్తు -హ
తోహమిత్యభిమాన ఇత్యర్థః ఏవం సంసారిణాం నిందనాదికం- సర్వం దేహాత్మాభిమానకృతమిత్యుక్తం -అథోక్తార్థాని

థా| వైషమ్యమిహ భూతానాం మమాహమితి పార్థివ|౨౫॥ యన్నిబద్ధోభిమానోయం తద్వధాత్ప్రా
ణినాం వధః|తథా న యస్య కైవల్యాదభిమానోఖిలాత్మనః॥౨౬॥పరస్య దమకర్తుర్హి హింసా కేనాస్య క
ల్ప్యతే॥౨౭॥తస్మాద్వైరానుబంధేన నిర్వైరేణ భయేన వా| స్నేహాత్కామేన వా యుంజ్యాత్ కథంచి
న్నేక్షతే పృథక్॥౨౮॥యథా వైరానుబంధేన మర్త్యస్తన్మయతామియాత్ | న తథా భక్తియోగేనేతి
మే నిశ్చితా మతిః॥౨౯॥ కీటః పేశస్కృతా రుద్ధః కుడ్యాయాం తమనుస్మరన్ | సంరంభభయయోగేన
విందతే తత్స్వరూపతాం॥౩౦॥ఏవం కృష్ణే భగవతి మాయామనుజ ఈశ్వరే| వైరేణ పూతపాప్మానస్త
మాపురనుచింతయా ॥ ౩౧ ॥ కామాద్ద్వేషాద్భయాత్స్నేహాద్యథా భక్త్యేశ్వరే మనః । ఆవేశ్య తదఘం

పర్యయమీశ్వరే దర్శయతి॥ తథేతి॥ యథా సంసారిణాం దేహాత్మాభిమానశ్చ - తథా యస్యేశ్వరస్య నాస్తి తస్యాస్య అభి
మానప్రయుక్తా పరేషు హింసా- కేన హేతునా కల్ప్యత ఇత్యన్వయః- అభిమానాభావే హేతురఖిలాత్మనః -కేవలస్యేతి -
అఖిలస్య జగతః ఆత్మత్వాదభిమానో నాస్తీత్యర్థః॥ న త్వాత్మత్వేపి తస్య జీవవదభిమానస్స్యాదేవ తత్రాహ । కేవలస్యే
తి॥ నిరస్తనిఖిలదోషత్వాదిత్యర్థః॥ శ్రు॥ అన్యత్తేన హి ప్రత్యూహ్యా ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా - జీవానామనాదిపుణ్యపాపాత్మ
కకర్మమూలకో హి దేహాత్మాభిమానః- తస్య తు పరమపురుషస్య - సర్వాంతరాత్మనో నిరస్తనిఖిలకర్మవశ్యత్వాదిదోష
త్వాదభిమానాభావ ఇతి భావః॥౨౬॥ తర్హి కిమితి హంతీతి తత్రాహ॥ పరస్యేతి॥ దమకర్తుః హితార్థం దండం కుర్వత ఇ
త్యర్థః॥ వీ॥ నిందితోహమిత్యాద్యభిమాన ఏవ- నాస్తి కిం పునస్తత్ప్రయుక్తం- పరేషు నిందకేషు - హింసాదికరణం నాస్తీ
త్యాహ॥ పరస్యేతి॥ అస్య నిందనాభిప్రయుక్తాభిమానరహితస్య- హింసా నిందకకర్త్రికా - కేన హేతునా కల్ప్యతే - హిం
సాహేతోరభిమానస్యాభావాద్ద్వైత్వం తరస్యాదర్శనాత్సా నాస్త్యేవేత్యర్థః॥౨౭॥ యస్మాద్భగవతో నిందాదికృతం వైష
మ్యం నాస్తి తస్మాద్యేన కేనాప్యుపాయేన ధ్యాయతః - తేనైవ నిందాదికృతపాపస్యాపి నాశాత్తత్సాయుజ్యం యుక్తమి
త్యాశయేనాహ సప్తభిః॥ తస్మాదితి॥ నాస్తి వైరం కేనాపి యస్మిన్ తేన- భక్తియోగేనేత్యర్థః- యుంజ్యాత్- మన ఇతి శేషః
తస్మాద్దోషోపాయోః పృథక్ - నేక్షతే నేక్షేత॥౨౮॥ తేష్వపి వైరానుబంధః శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ॥ యథేతి॥ న తథా భక్తియోగే
నాపీతి॥౨౯॥ జగ్రద్దృష్టాంతః॥ కీటః ఇతి॥ కీటః పేశస్కృతా భ్రమరేణ- సంరంభో ద్వేషః భయం చ- స ఏవ యోగస్తేన ॥౩౦॥
ఏవమితి॥ వైరేణ- యా అనుచింతా- తయైవ- పూతాః పాప్మా యేషాం- తం తే ఆపుః॥౩౧॥ కామాదితి॥ తదఘం కామాదినిమి
త్తం పాపం హిత్వా ॥౩౨॥ ౩౩॥ తర్హి వేనః కిమితి నరకే పాతితః - తదీయప్రద్ధ్యానాభావాత్ -పాపమేవ తత్ర ఫలితమితి

త్యాహ ॥ కతమ ఇతి ॥ పురుషం శ్రీహరిం ప్రతి - పుంసః పురుషస్య కామాసంభవాత్ - భయాదిభిశ్చింతయతాం పంచానాం మధ్యే న కతమోఽపీత్యుక్తం ॥ ౩౪ ॥ తదేవమితిహాసప్రస్తావకథాముక్త్వా శ్రీకృష్ణే శిశుపాలస్య వైరానుబంధే - కో హేతురిత్యపేక్షాయాం తమేవేతిహాసం వక్తుమాహ ॥ మాతృష్వసేయ ఇతి ॥ పదాత్ వైకుంఠాత్ చ్యుతౌ ॥ ౩౫ ॥ కీదృశ ఇతి ॥ హరిదాసౌ అభిమృశతి అభిభవతీతి తథా- అశ్రద్ధేయః అనాదరణీయ ఇవ అసంభవాత్ - భవో జన్మ ॥ ౩౬ ॥ అసంభవమేవాహ ॥ దేహేతి ॥ జన్మహేతుభూతైః పాంచభౌతికైః దేహేంద్రియాసుభిః - హీనానాం శుద్ధసత్త్వమయదేహానామిత్యర్థః ప్రాకృతదేహసంబంధేన సంబంధం ఏతదాఖ్యానమాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ పంచేతి ॥ కథంభూతాః - పంచవా షడ్వా హాయనా యేషాం తే- అర్భా బాలాః- తత్త్వదాభా యేషాం తే పూర్వేషాం మరీచ్యాదీనామపి దిగ్వాససః దిగంబరాః- అతః- శిశూన్ మత్వా ॥ ౩౯ ॥ అశపన్నితి ॥ వాసమపి నార్హథః- కుతః- పునస్తత్సేవామితి చకారార్థః - హే బాలిశౌ అ

హిత్వా బహవస్తద్గతిం గతాః ॥ ౩౨ ॥ గోప్యః కామాద్భయాత్కంసో ద్వేషాచ్చైద్యాదయో నృపాః । సంబంధాద్వృష్ణయః స్నేహాద్యూయం భక్త్యా వయం నృప ॥ ౩౩ ॥ కతమోఽపి న వేనః స్యాత్పంచానాం పురుషం ప్రతి । తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయేత్ ॥ ౩౪ ॥ మాతృష్వసేయో వశ్చైద్యో దంతవక్త్రశ్చ పాండవ । పార్షదప్రవరౌ విష్ణోర్విప్రశాపాత్పదచ్యుతౌ ॥ ౩౫ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ కీదృశః కస్య వా శాపో హరిదాసాభిమర్శనః । అశ్రద్ధేయ ఇవాభాతి హరేరేకాంతినాం భవః ॥ ౩౬ ॥ దేహేంద్రియాసుహీనానాం వైకుంఠపురవాసినాం । దేహసంబంధసంబద్ధమేతదాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౩౭ ॥ శ్రీనారదః ॥ ఏకదా బ్రహ్మణః పుత్రా విష్ణులోకం యదృచ్ఛయా । సనందనాదయో జగ్ముశ్చరంతో భువనత్రయం ॥ ౩౮ ॥ పంచషడ్ఢాయనార్భాభాః పూర్వేషామపి పూర్వజాః । దిగ్వాససః శిశూన్మత్వా ద్వాఃస్థౌ తాన్ప్రత్యషేధతామ్ ॥ ౩౯ ॥ అశపన్కుపితా ఏవం యువాం వాసం న చార్హథః । రజస్తమోభ్యాం రహితే పాదమూలే మధుద్విషః । పాపిష్ఠామాసురీం యోనిం బాలిశౌ యాతమాశ్వతః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం శప్తౌ స్వభవనాత్పతంతౌ తైః కృపాలుభిః । ప్రోక్తౌ పునర్జన్మభిర్వాం త్రిభిర్లోకాయ కల్పతాం ॥ ౪౧ ॥ జజ్ఞాతే తౌ దితేః పుత్రౌ దైత్యదానవవందితౌ । హిరణ్యకశిపుర్జ్యేష్ఠో హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తతః ॥ ౪౨ ॥ హతో హిరణ్యకశిపుర్హరిణా సింహరూపిణా । హిరణ్యాక్షో ధరోద్ధారే బిభ్రతా సౌకరం వపుః ॥ ౪౩ ॥ హిరణ్యకశిపుః పుత్రం ప్రహ్లాదం కేశవప్రియం । జిఘాంసురకరోన్నానా యాతనా మృత్యుహేతవే ॥ ౪౪ ॥ తం సర్వభూతాత్మభూతం ప్రశాంతం సమదర్శనం । భగవత్తేజసా స్పృష్టం నాశక్నోద్ధంతుముద్యమైః ॥ ౪౫ ॥ తతస్తౌ రాక్షసౌ జాతౌ కేశిన్యాం విశ్రవస్సుతౌ । రావణః కుంభకర్ణశ్చ సర్వలోకోపతాపినౌ ॥ ౪౬ ॥ తత్రాపి రాఘవో భూత్వా న్యహనచ్ఛాపముక్తయే । రామవీర్యం శ్రోష్యసి త్వం మార్కండేయముఖాత్ప్రభో ॥ ౪౭ ॥ తావత్ర క్షత్రియౌ జాతౌ మాతృష్వస్రాత్మజౌ తవ । అధునా శాపనిర్ముక్తౌ కృష్ణచక్రహతాంహసౌ ॥ ౪౮ ॥ వైరానుబంధతీవ్రేణ ధ్యానేనాచ్యుతసాత్మతాం । నీతౌ పునర్హరేః పార్శ్వం జగ్మతుర్విష్ణుపార్షదౌ ॥ ౪౯ ॥ యుధిష్ఠిరః ॥ విద్వేషో దయితే పుత్రే కథమాసీన్మహాత్మని । బ్రూహి మే భగవన్యేన ప్రహ్లాదస్యాచ్యుతాత్మతా ॥ ౫౦ ॥ ****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- సప్తమస్కంధే- ప్రథమోఽధ్యాయః.

శ్రీనారదః ॥ భ్రాతర్యేవం వినిహతే హరిణా క్రోడమూర్తినా । హిరణ్యకశిపూ రాజన్ పర్యతప్యద్రుషా

తో హేతోః ఆశు యాతం ॥ ౪౦ ॥ ఏవమితి ॥ వాం యువయోః- త్రిభిర్జన్మభిః- లోకాయ స్వస్థానప్రాప్తయే కల్పతాం- తావతా అయం శాపః సమాప్యతామితి పునః ప్రోక్తావిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ హత ఇతి ॥ ధరోద్ధారే నిమిత్తే- బిభ్రతేతి ఘాతేవానః ॥ ౪౩ ॥ హిరణ్యకశిపోర్వధే కారణం సూచయతి ॥ హిరణ్యకశిపురితి ॥ ౪౪ ॥ తమితి ॥ సర్వభూతానామాత్మభూతం- కుతః- సమం బ్రహ్మ పశ్యతీతి తథాభూతం - అతః ప్రశాంతం ద్వేషాదిరహితం - అత ఏవ భగవత్తేజసా స్పృష్టం వ్యాప్తం - ఉద్యమైః శస్త్రప్రహారాదిభిః ॥ ౪౫ ॥ తత ఇతి ॥ విశ్రవసః సుతౌ ॥ ౪౬ ॥ తత్రేతి ॥ న్యహనత్ నిహతవానిత్యర్థః- తర్హి తద్దేవ కథనీయమిత్యుత్సుకం ప్రత్యాహ- రామవీర్యమితి ॥ ౪౭ ॥ తావితి ॥ కృష్ణచక్రేణ హతమంహో యయోస్తౌ- తయోః - పాపమేవ వ్యాహతం జహతుస్తావిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ విద్వేష ఇతి ॥ యేన కారణేన ప్రహ్లాదస్యాచ్యుతాత్మతా అచ్యుతైకచిత్తత్వం - తదపి బ్రూహీతి ॥ ౫౦ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************************

శ్లో॥ ద్వితీయే విష్ణురోషేణ లోకం విప్లావ్య దానవైః । తద్ధతభ్రాతృపుత్రాదీన్ దితిం హైరసాంత్వయత్ ॥ భగవద్వైరప్రవృత్తౌ అపి కారణమిత్యాశయేనాహ॥ భ్రాతరీత్యాదినా॥౧॥ ఆహేతి॥ ఏవం దేవపక్షపాతేన కోపేన- ఉత్ అతిశయేన జ్వలద్భ్యాం- కోపాగ్నిధూమేనైవ ధూమ్రం అంబరం- నిరీక్షమాణః॥౨॥ కరాలేతి॥ కరాలదంష్ట్రాభిః యుక్తయా- ఉగ్రయా దృష్ట్యా- దుష్ప్రేక్ష్యం భ్రుకుటియుక్తం ముఖం యస్య సః॥౩॥౪॥౫॥ సపత్నైరితి॥ సమేనాప్యుపధావనైః భజనైః- నిమిత్తభూతైః- పార్ష్ణిగ్రాహేణ సతా॥౬॥ తస్యేతి॥ ఏవం త్యక్తః స్వభావః సమత్వం యేన తస్య- ఘృణేః శుద్ధతేజోమయస్యాపి మాయయా వనౌకసః వరాహరూపస్య సతః- అస్థిరాత్మనః అవ్యవస్థితచిత్తస్య- కుతః- యో యో భజతి తం తం భజమానస్య అనుసరతః॥౭॥ మచ్ఛూలేతి॥ తస్య రుధిరేణ యావత్ తర్పయిష్యామి తావద్యూయం భువం యాతేతి తృతీయేనాన్వయః॥౮॥ నను దేవైస్తద్వధః కార్యః- అతస్తేన కిం న హన్యంతే తత్రాహ. తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ కూటే కపటే - అహితే ప్రతిపక్షే కూటమహితం యస్యేతి వా- నష్టే అదృష్టే సతి- దేవాః శుష్యంతి- స్వయమేవ నాశం యాస్యంతి యతః - విష్ణురేవ ప్రాణా యేషాం తే॥౯॥ తావదితి॥ తపోయజ్ఞాదియుక్తాన్ సూదయధ్వం ఘాతయత॥౧౦॥ నను తైః కిమపరాద్ధం తత్రాహ । విష్ణురితి । ద్విజా

శుచా॥౧॥ ఆహ చేదం రుషా పూర్ణః సందష్టదశనచ్ఛదః । కోపోజ్జ్వలద్భ్యాం చక్షుర్భ్యాం నిరీక్షన్ ధూమ్రమంబరమ్ ॥ కరాలదంష్ట్రోగ్రదృష్ట్యా దుష్ప్రేక్ష్యభ్రుకుటీముఖః । శూలముద్యమ్య సదసి దానవానిదమబ్రవీత్ ॥౩॥ భో భో దానవదైతేయా ద్విమూర్ధంస్త్ర్యక్ష శంబర । శతబాహో హయగ్రీవ నముచే పాక ఇల్వల ॥౪॥ విప్రచిత్తే మమ వచః పులోమన్ శకునాదయః । శృణుతానంతరం సర్వే క్రియతామాశు మా చిరమ్ ॥౫॥ సపత్నైర్ఘాతితః క్షుద్రైర్భ్రాతా మే దయితః సుహృత్ । పార్ష్ణిగ్రాహేణ హరిణా సమేనాప్యుపధావనైః ॥౬॥ తస్య త్యక్తస్వభావస్య ఘృణేర్మాయావనౌకసః । భజంతం భజమానస్య బాలస్యేవాస్థిరాత్మనః ॥౭॥ మచ్ఛూలభిన్నగ్రీవస్య భూరిణా రుధిరేణ వై । రుధిరప్రియం తర్పయిష్యే భ్రాతరం మే గతవ్యథః ॥౮॥ తస్మిన్ కూటేఽహితే నష్టే కృత్తమూలే వనస్పతౌ । విటపా ఇవ శుష్యంతి విష్ణుప్రాణా దివౌకసః ॥౯॥ తావద్యాత భువం యూయం బ్రహ్మక్షత్రసమేధితామ్ । సూదయధ్వం తపోయజ్ఞస్వాధ్యాయవ్రతదానినః ॥౧౦॥ విష్ణుర్ద్విజక్రియామూలో యజ్ఞో ధర్మమయః పుమాన్ । దేవర్షిపితృభూతానాం ధర్మస్య చ పరాయణమ్ ॥౧౧॥ యత్ర యత్ర ద్విజా గావో వేదా వర్ణాశ్రమక్రియాః । తం తం జనపదం యాత సందీపయత వృశ్చత ॥౧౨॥ ఇతి తే భర్తృనిర్దేశమాదాయ శిరసాదృతాః । తథా ప్రజానాం కదనం విదధుః కదనప్రియాః ॥౧౩॥ పురగ్రామవ్రజోద్యానక్షేత్రారామాశ్రమాకరాన్ । ఖేటఖర్వటఘోషాంశ్చ దదహుః పత్తనాని చ ॥౧౪॥ కేచిత్ఖనిత్రైర్బిభిదుః సేతుప్రాకారగోపురాన్ । ఆజీవ్యాంశ్చిచ్ఛిదుర్వృక్షాన్ కేచిత్పరశుపాణయః । ప్రాదహన్ శరణాన్యేకే ప్రజానాం జ్వలితోల్ముకైః ॥౧౫॥ ఏవం విప్రకృతే లోకే దైత్యేంద్రానుచరైర్ముహుః । దివం దేవాః పరిత్యజ్య భువి చేరురలక్షితాః ॥౧౬॥ హిరణ్యకశిపుర్భ్రాతుః సంపరేతస్య దుఃఖితః । కృత్వా కటోదకాదీని భ్రాతృపుత్రానసాంత్వయత్ ॥౧౭॥ శకునిం శంబరం ధృష్టిం భూతసంతాపనం వృకమ్ । కాలనాభం మహానాభం హరిశ్మశ్రుం

నాం క్రియా అనుష్ఠానం- మూలం యస్య సః- యతో యజ్ఞో ధర్మమయశ్చ- పరాయణం పరమాశ్రయః- అతో యజ్ఞరూపస్య విష్ణోర్మూలత్వాత్ - మామనాదృత్య- తదాశ్రయేణాచ్చ- తే వధ్యా ఇతి భావః॥౧౧॥ తస్మాత్పరమం మంత్రం శృణుతేత్యాహ। యత్రేతి॥ సందీపయత దహత- వృశ్చత ఛేదం కురుత ఇత్యర్థః॥౧౨॥ ॥౧౩॥ పురేతి॥ పురం అట్టాదియుత్ - గ్రామః తద్రహితః వ్రజః గవాం వాసః- ఉద్యానం క్రీడావనం - క్షేత్రం వ్రీహ్యాదేః- ఆరామః కృత్రిమం వనం - ఆశ్రమః ఋషీణాం స్థానం- ఆకరో రత్నాదీనాం- ఖేటః కృషీవలానాం వాసః- ఖర్వటః గిరిద్రోణ్యాశ్రయో గ్రామః - ఘోషః ఆభీరాణాం వాసః- పత్తనం రాజధానీ॥౧౪॥ కేచిదితి॥ ఖనిత్రైః ఖననసాధనైః- ఆజీవ్యాన్ ఉపజీవ్యాన్ శరణాని గృహాణి॥౧౫॥ ఏవమితి॥ విప్రకృతే ఉపద్రుతే- యజ్ఞభాగానామభావాత్ -దివం పరిత్యజ్య ॥ ౧౬ ॥ తదేవం ప్రజానాం కదనం దానవైః కృత్వా- స్వయం స్వర్గరాజ్యాదిసాధయితుం తపస్తప్తుకామః ప్రథమం యత్ కృతవాంస్తదాహ। హిరణ్యకశిపురాదినా॥ తిలోదకం ప్రేతాయ ప్రదేయం తిలైస్సహితముదకం- కటోదకాదీని పారలౌకికాని ప్రేతకృత్యాని ద్వాదశాహపర్యంతం శ్రాద్ధాంతం॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥ తం చేతి॥ హే అంబ ధాత్రీతి భ్రాతృభార్యాం సంబోధయతి॥౨౦॥ భవతు నామ తస్య

ఘ్న్యో వధః తథాప్యస్మాకం తావత్ బంధుర్గత ఏవేతి చేత్ తత్రాహ॥ భూతానామితి॥ దైవేన ప్రాచీనకర్మణా - ఏకత్ర స్థితానాం సంయోజితానాం - పునశ్చ స్వైస్స్వైః కర్మభిః - ఉన్నీతానాం వియోజితానాం॥౨౧॥ ఏవం లోకదృష్ట్యా శోకం నివార్య తత్త్వదృష్ట్యా వారయతి॥ నిత్య ఇతి॥ నిత్యః మృత్యుశూన్యః - అవ్యయః అపక్షయశూన్యః - శుద్ధః నిర్మలః సర్వగః సర్వగతః - సర్వవిత్ సర్వజ్ఞశ్చ - తత్ర హేతుః - పరో దేహాదివ్యతిరిక్తః - అతో మృత ఇతి॥ కృశ ఇతి॥ మలిన ఇతి॥ వియుక్త ఇతి - అజ్ఞ ఇతి చ - శోకో న కార్య ఇత్యర్థః కథం తర్హి - తస్య సంసార స్తత్రాహ॥ ధత్త ఇతి॥ ఆత్మనో మాయయా స్వావిద్యయా లింగం ధత్తే గుణాన్ ఉచ్చావచాన్ దేహాన్ సుఖదుఃఖాదీన్ వా విశేషేణ సృజన్ స్వీకుర్వన్ లింగశరీరోపాధిః సంసార ఇత్యర్థః॥వీ॥ నను జీవతామేవ సంయోగవియోగౌ ప్రపాదిష్టు దృష్టౌ - కథం పునరజీవతో త్రైవిదగ్ధస్య - తత్ర తత్ర - సంయోగవియోగావిత్యత ఆహ॥ నిత్య ఇతి॥ దేహస్యాస్థిరత్వేపి - ఆత్మభిః స్థిరత్వాత్ తత్తత్కర్మాయత్తశరీరత్యాగోపాదానాభ్యాం - తైస్తై స్సంయోగవియోగావుపపన్నావితి భావః - తదేతదుపపాద్యతే - ఆత్మా నిత్యః - తత్ర హేతుః - అవ్యయః - వినాశాద్యవస్థారహితః తత్కుతః - శుద్ధః ప్రకృపరిణామానాశ్రయస్వరూపః - ప్రకృతిపరిణామో హి ప్రకృతిగతః - తత్కుతః పరః - దేహాద్విలక్షణః - తత్కుతః సర్వవిత్ - దేహేంద్రియమనః ప్రాణాదీనాం విత్ - అజడత్వేన దేహాద్విలక్షణ ఇతి భావః - కథమేకదేశస్థస్సర్వం వేత్తి - తత్రాహ - సర్వగః స్వధర్మభూతజ్ఞానద్వారా కృత్స్న దేహాదివ్యాపీతి భావః - స్వత ఏవంభూతోప్యసావాత్మా మాయయా స్వసంబంధివిచిత్రపుణ్యపాపాత్మకకర్మణా - గుణాన్ సత్త్వాదీన్ విసృజన్ - కర్మానురూపం తదుభయ న్నిత్యర్థః - ఆత్మనః స్వస్య కర్మఫలభోగార్థమితి శేషః లింగం శరీరం ధత్తే బిభర్తి - గుణతదుభయస్య కర్మానుగుణత్వాత్ కర్మణః స్వాత్మనః కర్తృత్వాత్ గుణవిసర్గేపి కర్తృత్వముక్తం - గుణాన్ విసృజన్నిత్యుక్తవిధోప్యనాదిపుణ్యపాపాత్మకకర్మఫలమనుభూయ - తదనుగుణ పరిణామ సత్త్వాదిగుణపరిణామాత్మకం దేహం బిభర్తీత్యర్థః - తథా చ తస్య తత్ర తత్ర కర్మా-

మదోత్కటం॥౧౮॥ తస్మాత్ తరం పృషద్భానుం దితించ జననీం గిరా। శ్లక్ష్ణయా దేశకాలజ్ఞ ఇదమాహాసురేశ్వరః॥౧౯॥ హిరణ్యకశిపుః॥ అంబాంబ హే వధూః పుత్రా వీరం మార్హథ శోచితుం। రిపోరభిముఖే శ్లాఘ్యః శూరాణాం వధ ఈప్సితః॥౨౦॥ భూతానామిహ సంవాసః ప్రపాయామివ సువ్రతే। దైవేనైకత్ర నీతానామున్నీతానాం స్వకర్మభిః॥౨౧॥ నిత్య ఆత్మావ్యయశ్శుద్ధస్సర్వగస్సర్వవిత్పరః। ధత్తే సావాత్మనో లింగం మాయయా విసృజన్ గుణాన్॥౨౨॥ యథాంభసా ప్రచలతా తరవోపి చలా ఇవ। చక్షుషా భ్రామ్యమాణేన దృశ్యతే చలతీవ భూః॥౨౩॥ ఏవం గుణైర్భ్రామ్యమాణే మనస్యవికలః పుమాన్। యాతి తత్సామ్యతాం భద్రే

యత్తదేహసౌలభ్యాత్తత్ప్రియాత్త్వావివేకస్యైవ సంయోగవియోగౌ సంభవత ఇతి భావః॥౨౨॥ ఏతత్స దృష్టాంతం ప్రపంచయతి - చతుర్భిః॥ యథేతి॥ తరవః ప్రతిబింబితాః - ఉపాధిధర్మా ఉపహితే భవంతీతి దృష్టాంతముక్త్వా గాత్రాహ కథమోర్గాత్రిహ్యా భవతీతి దృష్టాంతమాహ - చక్షుషేతి॥వీ॥ నను నాయమాత్మా దేహాద్విలక్షణః - కింతు స ఏవ - యతో దేవోహం మనుష్యోహమితి దేహాత్మ్యభేదేన ప్రతీయతే తత్రాహ॥ యథేతి॥ దేవోహమిత్యాది ప్రతీతి భ్రాంతిరూపా - న ప్రమితిరూపేతి భావః - తదేవోపపాదయతి॥ యథేతి॥ యథా ప్రచలతా అంభసా ఉదకేనోపాధినా - తరవో వృక్షా అపి చలా ఇవ కంపమానా ఇవ దృశ్యంతే - యథా చ - భ్రామ్యమాణేన చక్షుషా - భూమిరపి చలతీవ దృశ్యతే - యథా తరుభూమ్యాదిచలన ప్రతీతిః భ్రాంతిరూపేత్యర్థః॥౨౩॥ ఏవమితి॥ అవికలః పరిపూర్ణ ఏవ - తత్సామ్యతాం మనస్సమతామిత్యర్థః॥వీ॥ ఏవమితి॥ ఏవం తథా హే భద్రే గుణైః సత్త్వాదిగుణపరిణామాత్మకైః దేహేంద్రియాదిభిస్సహ మనసి భ్రామ్యమాణే వ్యాపృతవతి - యద్వా గుణైః శబ్దాదిభిః - విషయైస్తైస్తైః - తదర్థమిత్యర్థః - మనసి భ్రామ్యమాణే దేహం విషయాన్ కుర్వతి సతి - పుమాన్ జీవః - స్వయమవికలోపి నిరవయవోపి - దేహాద్భిన్నోపీత్యర్థః తత్సామ్యతాం దేహతుల్యతాం యాతి - దేవోహం మనుష్యోహమితి రూపేణాత్మానం ప్రత్యేతీత్యర్థః - తత్తాం యాతీత్యనుక్త్వా - తత్సామ్యతాం యాతీతి వదతో యమభిప్రాయః - దేవోహం మనుష్యోహమితి దేహాకారమాత్మానం మన్యమానస్యాపి - కదాచిత్తద్వ్యతిరేకప్రతిపత్తిరస్త్యేవేతి - తదేవ విశదయతి॥ అలింగో లింగవానితి॥ లింగాచ్ఛరీరాదన్యః - అలింగః ఆత్మా లింగవానివాత్మానం - ప్రత్యేతి - మమేదం శరీరమిత్యేవం రూపేణ లింగప్రతిసంబంధీవాత్మానం ప్రత్యేతీత్యర్థః - మమేదం శరీరమితి శరీరాద్వ్యతిరిక్తత్వేనాత్మనః ప్రతీతావపి - దేహాత్మభ్రాంతిమతాం తత్ప్రతీతేరస్ఫుటత్వద్యోతనాయ - లింగవానివేతి వశబ్దః ప్రయుక్తః - అయం భావః యద్యాత్మనో దేహాకారత్వేన ప్రతీతిః ప్రమితిరూపా స్యాత్ తర్హి - తద్భిన్నత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపా స్యాత్ - తచ్చాయుక్తం - శరీరప్రతిభా

సదశాయాం తత్ప్రతీతిదశాయాం చ-సుషుప్త్యాదావహమర్థస్యాత్మనోఽనువృత్తత్వేన ప్రతీయమానత్వాదితి ॥ ౨౪ ॥ ఏష ఇతి ॥ లింగభావనా దేహాభిమానః - ఏష ఆత్మనో విపర్యాసః అన్యథాభావః - తమేవాహ - ప్రియైర్వియోగః అప్రియైర్యోగశ్చ-కర్మ చ సంసృతిశ్చ-నానాగర్భేషు ప్రవేశః తతశ్చ ॥ వీ ॥ ఏవం దేహాద్విలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మనః కర్మపరిపాకానుగుణసత్త్వాదిగుణపరిణామరూప దేహసంబంధః తదనుధ్యాననిమిత్తః తదభిన్నత్వప్రత్యయశ్చ భ్రమరూప ఇత్యుక్తం - అథ యథా దేహసంబంధస్తదనుధ్యాననిమిత్తస్తదభేదభ్రమశ్చ యథా కర్మమూలకః ఏవం సుఖదుఃఖాదికమపి సర్వం కర్మమూలకమేవేత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ అలింగే లింగాదన్యస్మిన్ - శరీరాద్భిన్నే ఆత్మని లింగభావనా దేహత్వేనానుధ్యానం - దేవోఽహమిత్యాది దేహాభేదప్రతీతిరిత్యేష ఆత్మనో విపర్యయః - అన్యథా ప్రతీతిః - కర్మసంసృతిః - కర్మకృతసంసారః-ఏవం ప్రియాప్రియైరిష్టానిష్టవస్తుభిర్యోగోఽపి వియోగశ్చ సుఖదుఃఖ ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ సంభవ ఇతి ॥ సంభవ ఉత్పత్తిః-వివేకస్యాస్మృతిః అననుసంధానమిత్యావత్ ॥ వీ ॥ సంభవ ఇతి ॥ సంభవః ఉత్పత్తిః-వినాశో మరణం-నానావిధశ్శోకః-అవివేకః చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యావివేచనం-చింతా విషయానుధ్యానం - వివేకస్యాస్మృతిః క్వచిదాప్తోపదేశాదినా జాతస్యాపి వివేకస్యాననుసంధానం చేతి-ఏష సర్వోఽపి-కర్మసంసృతిరేవ-కర్మకృతసంసారరూప ఏవ స్మృతః ॥ ౨౬ ॥ అత్రాపీతి ॥ అత్రాపి శోకహేతుం వినావృత్తైవాయం శోక ఇత్యస్మిన్నర్థే ప్రేతస్య మృతస్య యే బంధవస్తైస్సహ చ ॥ ౨౭ ॥ ఉశీన

హ్యలింగో లింగవానివ ॥ ౨౪ ॥ ఏష ఆత్మవిపర్యాసో హ్యలింగే లింగభావనా । ఏష ప్రియాప్రియైర్యోగో వియోగః కర్మసంసృతిః ॥ ౨౫ ॥ సంభవశ్చ వినాశశ్చ శోకశ్చ వివిధః స్మృతః । అవివేకశ్చ చింతా చ వివేకాస్మృతిరేవ చ ॥ ౨౬ ॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసం పురాతనమ్ । యమస్య ప్రేతబంధూనాం సంవాదం తం నిబోధత ॥ ౨౭ ॥ ఉశీనరేష్వభూద్రాజా సుయజ్ఞ ఇతి విశ్రుతః । సపత్నైర్నిహతో యుద్ధే జ్ఞాతయస్తముపాసత ॥ ౨౮ ॥ విశీర్ణరత్నకవచం విభ్రష్టాభరణస్రజమ్ । శరనిర్భిన్నహృదయం శయానమసృగావిలమ్ ॥ ౨౯ ॥ ప్రకీర్ణకేశం ధ్వస్తాక్షం రభసా దష్టదచ్ఛదమ్ । రజఃకుంఠముఖాంభోజం ఛిన్నాయుధభుజం మృధే ॥ ౩౦ ॥ ఉశీనరేంద్రం విధినా తథా కృతం పతిం మహిష్యః ప్రసమీక్ష్య దుఃఖితాః । హతాః స్మ నాథేతి కరైరురో భృశం ఘ్నంత్యో ముహుస్తత్పదయోరుపాపతన్ ॥ ౩౧ ॥ రుదంత్య ఉచ్చైర్దయితాంఘ్రిపంకజం సించంత్య అస్రైః కుచకుంకుమారుణైః । విస్రస్తకేశాభరణాః శుచం నృణాం సృజంత్య ఆక్రందనయా విలేపిరే ॥ ౩౨ ॥ అహో విధాత్రాఽకరుణేన నః ప్రభో భవాన్ ప్రణీతో దృగగోచరాం దశామ్ । ఉశీనరాణామసి వృత్తిదః పురా కృతోఽధునా యేన శుచాం వివర్ధనః ॥ ౩౩ ॥ త్వయా కృతజ్ఞేన వయం మహీపతే కథం వినా స్యామ సుహృత్తమేన తే । తత్రానుయానం తవ వీర పాదయోః శుశ్రూషతీనాం దిశ యత్ర యాస్యసి ॥ ౩౪ ॥ ఏవం విలపతీనాం వై పరిగృహ్య మృతం పతిమ్ । అనిచ్ఛతీనాం నిర్హారమర్కోఽస్తం సన్న్యవర్తత ॥ ౩౫ ॥ తత్ర హ ప్రేతబంధూనామాశ్రుత్య పరిదేవనమ్ । ఆహ తాన్ బాలకో భూత్వా యమస్స్వయముపాగతః ॥ ౩౬ ॥ యమః ॥ అహో అమీషాం వయసాధికానాం విపశ్యతాం లోకగతిం విమోహః । యతోఽగతస్తత్ర గతం మ

రేష్వితి ॥ ఉపాసత తత్సమీపే ఆవృత్య స్థితాః ॥ ౨౮ ॥ విశీర్ణేతి ॥ విశీర్ణం రత్నమయం కవచం యస్య-విభ్రష్టాని ఆభరణాని స్రజశ్చ-యస్య-శరేణ నిర్భిన్నం హృదయం యస్య-అసృజా రక్తేన ఆవిలం లిప్తం ॥ ౨౯ ॥ ప్రకీర్ణేతి ॥ ప్రకీర్ణాః కేశా యస్య- ధ్వస్తే నిమేషశూన్యే అక్షిణీ యస్య రభసా సంరంభేణ-దష్టో దచ్ఛదః దంతచ్ఛదః ఓష్ఠో యేన-రజసా కుంఠం ఆవృతం ముఖాంభోజం యస్య-ఛిన్నమాయుధం-భుజశ్చ యస్య ॥ ౩౦ ॥ ఉశీనరేంద్రమితి ॥ తస్య పాదయోః ఉపసమీపే-ఆసమంతాదపతన్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ విలాపమేవాహ ద్వాభ్యాం ॥ అహో ఇతి ॥ అకరుణత్వమేవాహ - దృశామగోచరాం దశాం - యేన త్వం ప్రణీతో గమితః- తేన విధాత్రా త్వమధునా శుచాం వివర్ధనః కృతోఽసీత్యన్వయః ॥ ౩౩ ॥ త్వయేతి ॥ త్వయా సుహృత్తమేన వినా - వయం కథం-స్యామ భవేమ జీవేమేత్యర్థః- అతః హే వీర యత్ర త్వం యాస్యసి-తత్ర తే-అనుయానం అనుగమనం-తవ పాదయోః శుశ్రూషాం కుర్వతీనామస్మాకం దిశ దేహి ॥ ౩౪ ॥ ఏవమితి ॥ నిర్హారం దాహార్థం నయనం - అస్తం అస్తాచలం ప్రతి ॥ ౩౫ ॥ తత్రేతి ॥ పరిదేవనం రోదనం-స్వపుర్యామేవ ఆశ్రుత్య శ్రుత్వా ॥ ౩౬ ॥ తత్ర స్వయమేవోపాగతో యమః ప్రాహ ॥ అహో ఇతి ॥ వయసా అస్మత్తోఽధికానామపి-లోకస్య విధిం జన్మమరణాదిప్రకారం-విపశ్యతామపి-విమోహమేవాహ- యతః యస్మాత్ అవ్యక్తాదాగతః తత్రైవ గతస్తమపార్థం శోచంతి ॥ తదుక్తం గీతాసు ॥ శ్లో ॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యా

నిధారత।అవ్యక్తగంధనాన్యేవతత్ర కావరిదేవనేతి॥కించస్వయమపిసధర్మాః - తేనసహసమానోఽన్యస్యాలక్షణోధర్మో యేషాం-తథాభూతాఅపిఅత్రార్ష త్వాదసజభావః॥౩౭॥అహోఅమీ ఇతి॥అబలాఃదుర్బలాఅపి-వృకాదిభిరభక్ష్యమాణావయం-తత్ర హేతుః-యోఽంతిగర్భే రక్షతి-సఏవహివిశ్వంరక్షితారక్షతి॥౩౮॥నను తస్యరక్షణేకిం ప్రయోజనం-నకించిదపికింతర్హి-క్రీడైవకేవలమిత్యాహ॥యఇతి॥యఇదంవిశ్వంసృజతిరక్షతి-సంహరతిచ-భోఅబలాః-తస్యేశితుశ్చరాచరంక్రీడనసాధనమాహుః-అతఃసఏవనిగ్రహేసంహారే-సంగ్రహేపాలనేచ-ప్రభుః॥౩౯॥ ప్రభుత్వమేవాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాందర్శయతి॥పథీతి॥దిష్టేనదైవేనఈశ్వరేణతద్విహతంతే నేశ్వరేణవిహతం- అన్యహతఃఅన్యేన తేనోపేక్షితః॥౪౦॥తదేవమాత్మనోజన్మమరణాదికమంగీకృత్యేశ్వరాధీనత్వాన్నశోకఃకార్యఇత్యుక్తం-ఇదానీంతు - దేహానామేవజన్మాది-నత్వాత్మనఇత్యాహ-త్రిభిః॥భూతానీతి॥భూతానిదేహాః-నిజయోనిఃస్వకారణభూతంలింగశరీరం-తన్నిమిత్తైఃకర్మభిర్భవంతినశ్యంతిచ-సర్వశః దేవాదిదేహాఅపి-తత్రహితదా-ప్రకృతౌ- దేహస్థితోఽప్యాత్మా-తస్యాఃగుణైఃదేహధర్మైఃజన్మాదిభిః-ననిబధ్యతేనయుజ్యతే-యతః-అన్యతమోదేహాదత్యంతవిలక్షణః॥ వీ॥ కింతర్హ్యయమీశ్వరోవిషమః-నేత్యాహ॥భూతానీతి॥సర్వాణిభూతానిదేవమనుష్యాదీని-తైస్తైర్నిజయోనికర్మభిఃస్వస్వజాతిప్రాప్తినిమిత్తకర్మభిఃకాలేనిజయోనికర్మపరిపాకకాలే-భవంతి-పునస్తత్కర్మక్షయే- నభవంతిదేవమనుష్యాదిభూతానాంభావాభావౌతత్కర్మానుగుణప్రవృత్తేశ్వరాయత్తావితినతస్యవైషమ్యమితిభావః-ననుమాస్తువైషమ్యంతస్యఅపితుఅంతరాత్మతయావస్థితః-స్వానర్థరూపసంసారంస్వయమేవావతరతికిమయమజ్ఞఃనేత్యాహ- నేతి-తత్రప్రకృతౌదేవాదిశరీరేజీవాంతరాత్మతయాస్థితోఽప్యాత్మాపరమాత్మానబధ్యతేనసంసరతీత్యర్థః హేతివిస్మయేదేహస్థితస్యాప్యేకస్యనబంధః-అన్య

నుష్యంస్వయంసధర్మాఅపిశోచంత్యపార్థం॥ ౩౭॥ అహోఅమీవయంధన్యతమాయదత్రత్యక్తాఃపితృభ్యాంనవిచింతయామః।అభక్ష్యమాణాఅబలావృకాదిభిస్సరక్షితారక్షతియోహిగర్భే॥ ౩౮॥ యఇచ్ఛయేశస్సృజతీదమవ్యయోయఏవరక్షత్యవలుంపతేచయః।తస్యాబలాఃక్రీడనమాహురీశితుశ్చరాచరంనిగ్రహసంగ్రహేప్రభుః॥౩౯॥పథిచ్యుతంతిష్ఠతిదిష్టరక్షితంగృహేస్థితంతద్విహతంవినశ్యతి। జీవత్యనాథోపితదీక్షితోవనేగృహేపిగుప్తోఽస్యహతోనజీవతి॥౪౦॥భూతానితైస్తైర్నిజయోనికర్మభిర్భవంతికాలేనభవంతిసర్వశః।నతత్రహాత్మాప్రకృతావపిస్థితస్తస్యాగుణైరన్యతమోనిబధ్యతే॥౪౧॥ ఇదంశరీరంపురుషస్యమోహజంయథాపృథగ్భౌతికమీయతేగృహం। తథౌదకైఃపార్థివతైజసైర్జనఃకాలేనజాతోవికృతోవిన

తరస్యతుబంధఇతివిస్మయః- ఇతరస్య-బంధమేవాహ తస్యాఃప్రకృతేః-గుణైః-దేవోఽహంస్థూలోఽహమిత్యాదిరూపప్రతీతివిషయైః-దేహగతదేవత్వాదిభిఃదేహాత్మభ్రమాదినేత్యర్థః-అన్యతమఃదేహేంద్రియాదీనామన్యతమోజీవఃనిబధ్యతేనిబద్ధోభవతిసంసరంతీత్యర్థః-యద్వా-గుణైశ్శబ్దాదిభిర్విషయైర్హేతుభిఃతద్భోగేనహేతునానిబధ్యతఇత్యర్థః- తద్భోగపవహితస్యసంసృతౌకారణమితిభావః-తథాచశ్రుతిః॥ తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి॥౪౧॥నన్వహంకృశఃస్థూలఇత్యాదావనైలక్షణ్యంప్రతీయతే-తత్రాహ॥ఇదమితి॥ఇదం మోహజం-అవివేకాదాత్మత్వేనజ్ఞాతం-వస్తుతస్తు-పృథగేవయతః ఈయతేదృశ్యతే-భౌతికంచ-యథా-గృహమిత్యన్వయః- అత్రైవంప్రయోగః-ద్రష్టురభౌతికాచ్చపురుషాత్-శరీరంభిన్నం-దృశ్యత్వాత్ భౌతికత్వాచ్చ - యథాత్యంతావివేకినఃఆత్మత్వేనాభిమతమపిగృహంతతఃపృథక్ - తద్వదితిభౌతికత్వానుమానంవివృణ్వన్-ఆత్మనోజన్మాద్యభావముపసంహరతియథౌదకైఃపరమాణుభిః-జాతోబుద్బుదాదిఃయథాచపార్థివైర్జాతోఘటాదిః-యథాచతైజసైఃజాతఃకుండలాదిః-వినశ్యతి- తథాతైరేవత్రివిధైఃపరమాణుభిఃజాతోజనోదేహఏవవికృతఃపరిణతస్సన్వినశ్యతినత్వాత్మేత్యర్థః॥వీ॥ ఏవంసర్వభూతానాముత్పత్తిలయౌదేవస్తత్తత్కర్మానుగుణప్రవృత్తేశ్వరాయత్తత్వాన్నశోకఃకార్యఇత్యభిధాయ-ఇదానీందేహస్యవినాశిస్వభావత్వాదాత్మనస్తుతద్విపరీతరూపత్వాదుభావపినశోకవిషయావితి వక్తుంతావద్దేహాత్మనోః పరస్పరవైలక్షణ్యమాహ॥ఇదమితిద్వాభ్యాం॥ఇదంపరిదృశ్యమానంరాజాదిశరీరం-పురుషస్యజీవస్యమోహజంఅవిద్యాసంచితకర్మకృతం- పురుషస్యమోహజమిదంశరీరమితివ్యతిరేకనిర్దేశేనదేహాత్మనోఃపరస్పరభేదోదర్శితః - తత్రదేహస్యానాత్మత్వంద్రష్టాంతేనాహ-యథేతి-యథాగృహంగృహిణః-పృథగ్భిన్నం- తథాభౌతికంభూతసంఘాతపరిణామరూపమిదంశరీరమపి-పృథక్ శరీరిణోభిన్నం-ఈయతేఅవగమ్యతేఇత్యర్థః- యథాగృహస్యగృహిస్వరూపత్వమత్యంతాసంభావితం-తద్వద్దేహస్యదే

హిస్వరూపత్వమితిదృష్టాంతాభిప్రాయః-ఏవంగృహదృష్టాంతేనజీవాద్దేహస్యభేదఉక్తః-తేనైవదృష్టాంతేనదేహస్య వినాశిస్వభావత్వంచాహ-తథేతి-యథామృత్కాష్ఠాదివికారాత్మకంగృహంకాలేనవినశ్యతి - తథౌదకైః పార్థివైస్తైజసైశ్చ-ఇదంవాయవీయాకాశీయయోరప్యుపలక్షణం-ఉదకాదీనామంశైః - కాలేనతత్తద్దేహాదిజాతిప్రాప్తినిమిత్తకర్మపరిపాకకాలఇత్యర్థః- జాతోజనో దేహఃజన్మనఃపశ్చాదపివికృతఃబాల్యయౌవనస్థవిరత్వాదిభిరవస్థాభిర్వికారం ప్రాప్తః-పునస్స్వారంభకకర్మవినాశకాలేవినశ్యతి॥౨౧॥పృథగవస్థానాభావేపిభిన్నత్వేదృష్టాంతద్వయమాహ॥య థేతి॥యథానలోదారుష్వవస్థితోపిదాహకత్వేనప్రకాశకత్వేనభిన్నఏవప్రతీయతే- యథాచదేహగతోవ్యనిలోనాసికాదిషుపృథక్స్థితఏవప్రతీయతే-దేహస్థత్వేపిఆత్మనస్తద్ధర్మయోగాభావేదృష్టాంతమాహ॥ యథానభోనసజ్జతేవ్యాపిసంగంనప్రాప్నోతితథాపుమానపిసర్వేషాంగుణానాందేహేంద్రియాదీనామాశ్రయః-తేష్వాశ్రితోవాపరఃపృథగే వేత్యర్థః॥వీ॥అథాత్మనోదేహాద్భేదంసదృష్టాంతమాహ॥యథేతి యథా-అనలఃఅగ్నిర్దారుషుస్థితోభిన్నః-ఈయతేదారుగతహ్రస్వత్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిధర్మరహితస్తేభ్యోభిన్నఏవదృశ్యతే-యథాచ-దేహగతోవ్యనిలస్తతః పృథగేవదృశ్యతే-యథాచ-నభస్సర్వగతంసర్వత్రవ్యాప్తమపినసజ్జతేసర్వగతధర్మైర్నసంబధ్నాతి-తథాసర్వగుణాశ్రయఃపత్యాదిసర్వగుణపరిణామరూపదేహేంద్రియాద్యాశ్రయోపిపుమాన్జీవః-పరఃగుణేభ్యఃపరః-దేహాద్భిన్నఇత్యర్థః-దేహగతజన్మజరామరణాదిభిరవికృతస్తస్మాద్విలక్షణత్వేనావతిష్ఠతఇత్యర్థః- అవిభాగేనావస్థితస్యాపితద్గతధర్మాస్పర్శేఐక్యంసదర్శనం-విజాతీయస్యాపిసహావస్థానేద్వితీయం - తృతీయంతుతదవస్థానేపిపునస్తద్గతధర్మాస్పర్శేఇతిభేదః॥౨౩॥కించసుయజ్ఞఇతి॥ హేమూఢాః-యమనుశోచథ-సోఽయంయుష్మద్భర్తాసుయజ్ఞఃశేతే-కిమితిశోచథ-నన్వేతావంతంకాలమస్మాఞ్శృణోతి-అనంతరంప్రతివక్తిచ-ఇదానీంతస్యాదర్శనాన్మృతఇతిశోచామఇతిచేత్ - సత్యంశోచనీయోనభవతి ప్రాగపితస్యాదర్శనాదిత్యాహ-యశ్శ్రోతేతి ॥వీ॥ఏవందేహాత్మనోఃపరస్పరవిలక్షణస్వరూపయోరభిహితయోరప్యతి

శ్యతి॥౨౧॥యథానలోదారుషుభిన్నఈయతేయథాఽనిలోదేహగతఃపృథక్స్థితః।యథానభస్సర్వగతంన సజ్జతేతథాపుమాన్సర్వగుణాశ్రయఃపరః॥౨౨॥ సుయజ్ఞోనన్వయంశేతేమూఢాయమనుశోచథ। యశ్శ్రోతాయోఽనువక్తేహసనదృశ్యేతకర్హిచిత్॥౨౩॥నశ్రోతానానువక్తాఽయంముఖ్యోప్యత్రమహానసుః।యస్త్విహేంద్రియవానాత్మాసచాన్యఃప్రాణదేహయోః॥౨౪॥ భూతేంద్రియమనోలింగాన్

తదేహాత్మభ్రాంత్యామశోచతాంశోకమపనేతుంకశ్శోకవిషయఇత్యాశంక్యప్రతిక్షిపతి-సుయజ్ఞఇతి॥ హేమూఢాః భవత్ప్రియ-యమనుశోచథ-సోఽయంసుయజ్ఞశ్శేతే-యుష్మాభిశ్శోచ్యస్సుయజ్ఞశ్శేతే-విద్యతఏవకిమర్థంశోకఇతిభావః- నను భవత్ప్రియశయానఏవహిసుయజ్ఞఇతిశంకార్థః తత్ప్రతిక్షిపతి-యశ్శ్రోతేతి-యఃశ్రోతాభవద్విలాపశ్రవణక్షమః-యశ్చానువక్తాప్రతివచనశ్చ-సఇహకర్హిచిదపిచిరంసుసూక్ష్మంనిరీక్ష్యమాణోపినదృశ్యతే - శయానోదేహఏవసుయ జ్ఞశ్చేద్భవద్విలపితంకిమితినశృణోతినప్రతివక్తిచ॥౨౨॥ననుముఖనాసికాసంచారీప్రాణఃశ్రోతావక్తావదృష్టఏవ-వా సౌశ్రోతావక్తావాఅచేతనత్వాదిత్యాహ॥ నేతి ॥ మహాన్సర్వేంద్రియచేష్టాహేతుః-అతఏవముఖ్యః॥శ్రు॥ప్రాణో వైముఖ్యఇతిశ్రుతేః కస్తర్హివక్తాశ్రోతాచ-తత్రాహ-యస్త్విహదేహేంద్రియైస్తత్తదర్థద్రష్టాఆత్మా- సతు ప్రాణదేహాభ్యామచేతనాభ్యామన్యశ్చేతనః ॥వీ॥ ముఖ్యప్రాణోపిశ్రవణప్రతివచనక్షమోనస్యాత్-కింపునర్దేహ ఇత్యానక్షమఇత్యాహ॥ నేతి॥ముఖ్యోప్యసుఃప్రాణోవానశ్రోతా-నభవద్విలపితస్యశ్రోతా-నాప్యనువక్తా-కింపున ర్దేహఇత్యర్థః ననుశ్రోతారంప్రతివక్తారంప్రత్యేవానుశోచామఇత్యత్రాహ॥యస్త్వితి॥యస్త్వింద్రియవాన్శ్ర వణప్రతివచనాదిసాధనశ్రోత్రవాగాదీంద్రియయుక్తః-సత్వాత్మాఇహశరీరే-ప్రాణదేహాభ్యామన్యఏవాసీత్॥౨౪॥ ననుచేతనత్వేఅన్యత్వేచ-తస్య-అహంకృశః-స్థూలః- కాణఃబధిరఇత్యాదిదేహధర్మోపలబ్ధిః-కుతస్తత్రాహ॥ భూతేతి॥ భూతేంద్రియమనోభిర్లింగ్యంతేలక్ష్యంతఇతితథాతాన్దేహాన్-తేభ్యోన్యఏవఆత్మాభజతి- అహమితిమన్యతే - త ర్హికథంమోక్షస్తత్రాహ-తచ్చభజనంస్వేనతేజసావివేకబలేన-ఉత్సృజతి-అపిహీత్యనుభవంప్రమాణయతి॥వీ॥ స తుతత్ తేభ్యోదేహేభ్యోఽన్యఏవసన్-స్వేనతేజసాజ్ఞానేన-ఉపలక్షితః-భూతైఃపృథివ్యాదిభిః ఇంద్రియైర్జ్ఞానకర్మాత్మ కైరింద్రియైః-మనసాచలింగ్యంతేలక్ష్యంతఇతితథా-తానుచ్చావచానుత్కృష్టాపకృష్టాన్దేహాన్-భజతిబిభర్తి-ఉత్సృ జతిత్యజతిచ. - అపిహీత్యనుభవంప్రమాణయతి - ఇంద్రియవానాత్మాదేహాత్యాగతమపాదానశీలః శయానమిమం

దేహాంత్యక్త్వాగత ఇతి నోపిదానీం నశోచ్యత ఇతి భావః ॥ ౪౬ ॥ నను వివేకానంతరముపాధ్యాహారాదికర్మసు ప్రవృత్తౌ బంధ ప్రాప్త్యాదేవేత్యత ఆహ॥ యావదితి॥ యావల్లింగశరీరేణాన్వితః-తదభిమానవానాత్మా భవతి - తావదేవతస్య తత్కర్మనిబంధనంబంధహేతుర్భవతి తతో విపర్యయః దేహధర్మాభాక్త్వం-తతః క్లేశశ్చానువర్తతే-నతు లింగాభిమానేనివృత్తేపి యతో యం మాయాయోగో విపర్యయాదిర్మాయయాయుజ్యత ఇతి-తథాన పరమార్థ ఇత్యర్థః ॥ వీ ॥ నన్వస్మాకముపభోగ్యమిమం దేహమంతరేణాపిహేతుం త్యక్త్వాగత ఇత్యనుశోచామస్తత్రాహ ॥ యావదితి ॥ యావన్నిబంధనం దేహసంబంధ కారణం-కర్మపుణ్యాపుణ్యాత్మకం కర్మవర్తతే-తావద్దేహీ దేహేవాన్వితో భవతి - ఆత్మైతతపవ దేహాన్వయాదేవ హేతోః-విపర్యయః దేహాత్మభ్రాంతిః - తతః క్లేశ ఇత్యేవం రూపో మాయాయోగః ప్రకృతిసంబంధరూపస్సంసృతిరనువర్తతే-అయం భావః-సతి దేహసంబంధనిమిత్తే-కర్మణి దేహినాన్వయః తస్మింశ్చసతి-మమాయం పతిరహమస్య భార్యేత్యాధ్యాత్మికో దేహాత్మభ్రమః- తస్మింశ్చసతి క్లేశః- తత్రనిదానస్యకర్మణ ఏవ నివృత్తత్వాత్తస్యాత్మనః పునశ్శయాన దేహసంబంధస్యైవాభావాన్న హైతుకో వ్యర్థశ్చశోకః దేహసంబంధావహకర్మనివృత్తిరేవచ దేహోత్సర్గే హేతురితి ॥౪౭॥ ననుసుఖదుఃఖాదీనాం తత్సాధనానాంచ - సత్యత్వప్రతీతేః కుతో మాయామయత్వం - తథాచ బహవో వాదినః సత్యత్వమేవ వదంతి-తత్రాహ॥ వితథేతి॥ వితథో మిథ్యాభూతః - అయమభినివేశః- కోసౌ గుణేషు తత్కార్యేషు సుఖాదిషు - అర్థాః పరమార్థా ఇతి దృక్ వచశ్చేతి యత్ -స తత ఇత్యత ఆహ॥ యథేతి॥ వీ॥ దేహస్యోపభోగ్యత్వం ప్రతిక్షిపతి ॥ వితథ ॥ అయమభినివేశోభిమానో వితథా వ్యర్థః-దేహాదేరపురుషార్థరూపత్వాదితి భావః-కోసావభినివేశః- యద్గుణేషు సత్త్వాదిగుణపరిణామాత్మకేషు దేహాదిషు - తదుపభోగ్యేషు శబ్దాదిషుచ - అర్థదృగ్వచః ప్రయోజనత్వదర్శనవచ ఇత్యేవ దేహాదిషూపభోగ్యత్వజ్ఞానం తద్వ్యవహారశ్చేత్యభిమానో వ్యర్థ ఇత్యర్థః- వైతథ్యమేవ దృష్టాంతముఖేన విశదయతి - యథే

దేహోనుచ్చావచాన్విభుః। భజత్యుత్సృజతి హ్యన్యస్తచ్చాపి స్వేన తేజసా ॥౪౬॥ యావల్లింగాన్వితో హ్యాత్మా తావత్కర్మనిబంధనం। తతో విపర్యయః క్లేశో మాయాయోగోనువర్తతే ॥౪౭॥ వితథాభినివేశోయం యద్గుణేష్వర్థదృగ్వచః। యథా మనోరథస్స్వప్నస్సర్వమైంద్రియికం మృషా ॥౪౮॥ అథనిత్యమనిత్యం వా నానుశోచంతి తద్విదః। నాన్యథా శక్యతే కర్తుం స్వభావశ్శోచతామితి ॥౪౯॥ లుబ్ధకో విపినే కశ్చిత్పక్షిణాం నిర్మితోంతకః। వితత్య జాలం విదధే తత్ర తత్ర ప్రలోభనం ॥౫౦॥ కులింగమిథునం తత్ర విచరత్సమదృశ్యత। తయోః కులింగీ సహసా లుబ్ధకేన ప్రలోభితా ॥౫౧॥ సాసజ్జత సిచస్తంత్ర్యాం మహిషీ కాలయంత్రి

తి॥ యథా మనోరథః మనోరథరూపః స్వప్నః - స్వప్నద్రష్టృకర్మానుగుణమనోవృత్తిరూపసంకల్పవికల్పాత్మకస్వప్నానుగుణతయేశ్వరసృష్టపదార్థాః - మృషా అనిత్యాః-స్వప్నకాలమాత్రావస్థాయినః- తథా సర్వమైంద్రియికం బాహ్యేంద్రియవిషయం శబ్దాదికమపి-మృషా - అసత్యః అనిత్యత్వాదపురుషార్థః - స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యతత్కాలమాత్రావస్థాయి పదార్థసృష్టినిమిత్తకర్మానుగుణమీశ్వరసృష్టం స్వాప్నం పదార్థం ప్రతీవ - జాగ్రదవస్థానుభావ్య సర్వేంద్రియగమ్యభోక్తృదృష్టసమానకాలికపదార్థం ప్రత్యుపభోగ్యత్వాద్యభిమానో వ్యర్థః - అనిత్యత్వేనాపురుషార్థరూపత్వాదితి భావః - మృషాశబ్దస్యానిత్యత్వవాచిత్వమథనిత్యమనిత్యం చేత్యనంతరగ్రంథాదవగమ్యతే ॥ శ్లో ॥ అనాశీపరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే। ఇతి పరాశరవచనాచ్చ-పరమార్థానాశ్యాదిశబ్దానామనాశిపరత్వమవగమ్యతే ॥

౪౮॥ ఉపసంహరతి॥ అథేతి॥ అథ తస్మాత్ -నిత్యమాత్మానం- అనిత్యం దేహం వా - తద్విదః నిత్యమనిత్యంచ జానంతః నచైవముపదేష్టారోపి శోచంతో దృశ్యంతే-తత్రాహ-నాన్యథేతి॥ జ్ఞానదార్ఢ్యాభావాత్ స్వభావో న నివర్తత ఇత్యర్థః ॥ వీ॥ ఏవం దేహాత్మనోరుభయోరపి శోకావిషయత్వముక్తం-సహేతుకముపసంహరతి॥ అథేతి॥ అథ- హే అబలాః నిత్యమాత్మానమనిత్యం దేహం ప్రత్యపి తద్విదః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః-న శోచంతి-కుతః ఇతి శబ్దో హేత్వర్థకః - యస్మాత్స్వభావః వస్తునః స్వాభావికో ధర్మః శోచద్భిరప్యన్యథాకర్తుం న శక్యతే నహ్యాత్మనస్స్వాభావికం నిత్యత్వమపనీయానిత్యత్వం కేనచిచ్ఛోకాద్యుపాయేనాపాదయితుం శక్యం-నవా దేహస్యానిత్యత్వమపనుద్య నిత్యత్వం - నహి వహ్నేరౌష్ణ్యమపనీయ నశైత్యమాపాదయితుం శక్యమితి భావః ॥౪౯॥ స్వయం సధర్మా అపీతి యదుక్తం తత్రేతిహాసమాహ॥ లుబ్ధక ఇత్యాదినా॥ పక్షిణామంతక ఈశ్వరేణ నిర్మితస్సన్ - యత్ర యత్ర స గ్రాసస్తత్ర తత్ర ప్రలోభయన్-జాలం విస్తార్య విశేషేణ ధృతవాన్-పాఠాంతరే-తేషామామిషాదిభిః ప్రలోభనం కృతవానిత్యర్థః ॥౫౦॥ కులింగేతి ॥ కులింగః కంఠభక్షపక్షివిశేషః

కుళింగయోర్మిథునం ॥౫౧॥ సీతేతి ॥ సిచస్తంత్వాత్మకాజ్జాలస్య సూత్రాత్ - అసజ్జత బంధం ప్రాప - ఆపన్నాం ఆపదం ప్రా
ప్తాం॥౫౨॥ స్నేహాదితి॥ అకరుణయా సర్వతోఽనుకంపయా॥౫౩॥ కృపణమితి॥ అస్మానో దేహస్యార్థేఽనః॥౫౪॥ దీనేనేతి ॥ వి
ధురాయా భార్యాశూన్యజీవితేన - అనేన దుఃఖం యథా భవత్యేవం జీవతా - కిం మే ప్రయోజనం - అతో మామపి కామం
నయత్వితి పూర్వేణాన్వయః - సుష్ఠు న జాతాః పక్షా యేషాం తాన్ - కథం బిభర్మి పోషయామి ॥౫౫॥ మందేతి ॥ మే ప్రజా
మాతరం ప్రతీక్షంతే॥౫౬॥ ఏవమితి॥ శాకునికః పక్షిహంతా - విలీనస్సన్ ॥౫౭॥ ఏవమితి॥ ఆత్మాపాయం స్వమృత్యుం॥
౫౮॥ బాల ఇతి॥ అయథోత్థితం మిథ్యా వా విఖ్యాతం॥౫౯॥ యమ ఇతి॥ సాంపరాయికం పరలోకకృత్యం॥౬౦॥ అత ఇతి॥ అశోచ
తేతి పాఠే - అడాగమః ఆత్మా స్వః పర ఇత్యభినివేశ ఏవాజ్ఞానం తేన వినా॥౬౧॥ ఇతీతి॥ సస్నుషా స్నుషాసహితా॥౬౨॥*****

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా

శ్లో॥ తృతీయే తస్య తపసా తప్తం వీక్ష్య జగద్విధిః। అగమద్విస్మితస్తేన సంస్తుతస్స వరానదాత్॥ తదేవం సాధూనాం కదనే దాన

తా। కుళింగస్తాం తథాపన్నాం నిరీక్ష్య భృశదుఃఖితః॥౫౨॥ స్నేహాదకల్యః కృపణః కృపణాం పర్యదేవయత్।
అహో అకరుణో దేవః స్త్రియా కరుణయా విభుః॥౫౩॥ కృపణం మామనుశోచంత్యా దీనయా కిం కరిష్యతి।
కామం నయతు మాం దేవః కిమర్ధేనాత్మనో హి మే॥౫౪॥ దీనేన జీవతా దుఃఖమనేన విధురాయుషా। క
థం స్వజాతపక్షాంస్తాన్మాతృహీనాన్బిభర్మ్యహం ॥౫౫॥ మందభాగ్యాః ప్రతీక్షంతే నీడే మే మాతరం
ప్రజాః॥౫౬॥ ఏవం కుళింగం విలపంతమారాత్ప్రియావియోగాతురమశ్రుకంఠం। స ఏవ తం శాకునిక
శ్శరేణ వివ్యాధ కాలప్రహితో విలీనః॥౫౭॥ ఏవం యూయమపశ్యంత్య ఆత్మాపాయమబుద్ధయః। నైనం
ప్రాప్స్యథ శోచంత్యః పతిం వర్షశతైరపి ॥౫౮॥ హిరణ్యకశిపుః । బాల ఏవం ప్రవదతి సర్వే విస్మితచేత
సః। జ్ఞాతయో మేనిరే సర్వమనిత్యమయథోత్థితం॥౫౯॥ యమ ఏతదుపాఖ్యాయ తత్రైవాంతరధీయత।
జ్ఞాతయోఽపి సుయజ్ఞస్య చక్రుర్యత్సాంపరాయికం ॥౬౦॥ అతశ్శోచత మా యూయం పరం చాత్మానమేవ
వా। క ఆత్మా కః పరో వాత్ర స్వీయః పారక్య ఏవ వా। స్వపరాభినివేశేన వినాజ్ఞానేన దేహినాం। ౬౧ ॥ నా
రదః। ఇతి దైత్యపతేర్వాక్యం దితిరాకర్ణ్య సస్నుషా। పుత్రశోకం క్షణాత్త్యక్త్వా తత్త్వే చిత్తమధార
యత్॥౬౨॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే సప్తమస్కంధే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ***********
నారదః॥ హిరణ్యకశిపూ రాజన్నజేయమజరామరం। ఆత్మానమప్రతిద్వంద్వమేకరాజం వ్యధిత్సత॥ ౧ ॥
స తేపే మందరద్రోణ్యాం తపః పరమదారుణం। ఊర్ధ్వబాహుర్నభోదృష్టిః పాదాంగుష్ఠాశ్రితావనిః॥
౨॥ జటాదీధితిభీ రేజే సంవర్తార్క ఇవాంశుభిః। తస్మింస్తపస్తప్యమానే దేవాః స్థానాని భేజిరే ॥ ౩ ॥ త
స్య మూర్ధ్నస్సముద్భూతస్సధూమోఽగ్నిస్తపోమయః। తిర్యగూర్ధ్వమధో లోకానతపద్విష్వగీరితః ॥౪॥
చుక్షుభుర్నద్యుదన్వంతః సద్వీపాద్రిశ్చచాల భూః। నిపేతుస్సగ్రహాస్తారా జజ్వలుశ్చ దిశో దశ॥౫॥ తేన త
ప్తా దివం త్యక్త్వా బ్రహ్మలోకం యయుస్సురాః। ధాత్రే విజ్ఞాపయామాసుర్దేవదేవ జగత్పతే ॥౬॥ దై
త్యేంద్రతపసా తప్తా దివి స్థాతుం న శక్నుమః। తస్య చోపశమం భూమన్విధేహి యది మన్యసే ॥౭॥ లోకానా
యావన్న నశ్యంతి బలిహారాస్తవాభిభో॥౮॥ తస్యాయం కిల సంకల్పశ్చరతో దుశ్చరం తపః। శ్రూయతాం
కిం న విదితం తవాథాపి నివేదితే॥౯॥ సృష్ట్వా చరాచరమిదం తపోయోగసమాధినా। అధ్యాస్తే సర్వధి

దానాదిశ్య బంధూనాం శోకం చ తత్త్వనిరూపణేనాపనీయ యత్ప్రవృత్తవాంస్తదాహ॥ హిరణ్యకశిపురిత్యాదినా ॥ అప్ర
తిద్వంద్వం ప్రతిపక్షహీనం ఏకరాజం ఏకమేవ రాజానం - వ్యధిత్సత కర్తుమైచ్ఛత్ ॥ ౧॥ స ఇతి॥ ఊర్ధ్వా బాహవో యస్య
నభసి దృష్టిర్యస్య - పాదాంగుష్ఠేనాశ్రితా అవనిర్యేన ॥౨॥ జటేతి॥ జటానాం దీధితిభిః అంశుభిః - ప్రళయసూర్య ఇవ రే
జే - పూర్వం యే అలక్షితాస్సంతః భువి చేరుః - తే దేవాః తదా పునస్స్వనిస్థానాని భేజిరే॥౩॥ తస్యేతి॥ విష్వగీరితః సర్వతః
ప్రసృతః॥౪॥ చుక్షుభురితి॥ ద్వీపైరద్రిభిశ్చ సహితా భూశ్చచాల॥౫॥౬॥౭॥ లోకా ఇతి॥ బలిహారాః కరప్రదాః - పూ
జాకారిణ ఇతి వా - అభితో భవతీత్యభిభూః తస్యామంత్రణం - హే అభిభో సర్వాధిపతే - లోకానాం రేఖా ఇతి సంబోధనం - అ
భిభో యావన్న నశ్యంతీతి సంబంధః॥౮॥ బ్రహ్మాణ తస్మిన్ ద్విపదముత్పాదయితుం కల్పమహాయుః చతుర్భిః। తస్యేతి॥ అథా
పి స్వామిన్నివేదితే త్వయా శ్రూయతాం॥౯॥ సృష్ట్వేతి॥ తపో యోగః - సమాధినా స్థాయా - సర్వధిష్ణ్యేభ్యస్తే

ష్ఠం నిజాసనం - సత్యలోకం - యథా అధ్యాస్తే అధితిష్ఠతి ॥౧౦॥ తదితి ॥ తత్తథైవాత్మనః సాధయిష్యామి - నను బ్రహ్మణా అతిదీర్ఘాయుషా తప స్తప్త్వా తత్సాధితం - అన్యః కుత స్తత్సాధయేత్ - తత్రాహ - కాలాత్మనోరితి - యద్యప్యాయుషోఽల్పత్వేన దేహో వారంవారం మ్రియేత - తథాపి కాలస్యాత్మనశ్చ నిత్యత్వాత్ బహుభిర్జన్మభి స్తప స్తప్త్వా తత్సాధయిష్యామ్యేవేతి ॥౧౧॥ వర్ధమానేనేతి యదుక్తం తస్య ఫలమాహ ॥ అన్యథేతి ॥ ఇదం సురాసురాది - అయథాపూర్వం పుణ్యపాపాదివ్యత్యయేన ఇదం జగద్విధాస్యామి - వైష్ణవాదిభిః ధ్రువాదిపదైః - కిం ప్రయోజనం - అత స్తదేవ సాధయిష్యామి ॥ ౧౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి త్వత్పదాపహరణే తస్య నిర్బంధం శుశ్రుమ - అత ఏవాసౌ తపః పరమమాస్థితః - యదత్ర యుక్తం - తత్ అనంతరమేవ విధత్స్వ ॥౧౩॥ అన్యథా తవ స్థానభ్రంశే సతి సాధూనామనిష్టం స్యాదితి శోచంత ఆహుః ॥ తవేతి ॥ తవ పారమేష్ఠ్యమిదమాసనం ద్విజానాం గవాం చ భవాయ ఉద్భవాయ - శ్రేయసే సుఖాయ - భూత్యై ఐశ్వర్యాయ - క్షేమాయ లబ్ధపాలనాయ - విజయాయ ఉత్కర్షాయ ॥౧౪॥౧౫॥ నేతి ॥ వల్మీకాదిభిః ప్రతిచ్ఛన్నం - ప్రథమం న దదర్శ - పశ్చాత్ కథం చిద్విలక్ష్య తం ప్రాహేతి ద్వయోరన్వయః - ఆచీర్ణం సమంతాద్భక్షితం - మేదస్త్వఙ్మాంసం శోణితం చ యస్య ॥ ౧౬ ॥ తపంతమితి ॥ అభ్రైః పిహి-

ష్ఠ్యే భూయః పరమేష్ఠీ నిజాసనమ్ ॥౧౦॥ తదహం వర్ధమానేన తపోయోగసమాధినా । కాలాత్మనోశ్చ నిత్యత్వాత్సాధయిష్యే తథాత్మనః ॥౧౧॥ అన్యథేదం విధాస్యేఽహమయథాపూర్వమోజసా । కిమన్యైః కాలనిర్ధూతైః కల్పాంతే వైష్ణవాదిభిః ॥౧౨॥ ఇతి శుశ్రుమ నిర్బంధం తపః పరమమాస్థితః । విధత్స్వానంతరం యుక్తం స్వయం త్రిభువనేశ్వర ॥౧౩॥ తవాసనం ద్విజగవాం పారమేష్ఠ్యం జగత్పతే । భవాయ శ్రేయసే భూత్యై క్షేమాయ విజయాయ చ ॥౧౪॥ ఇతి విజ్ఞాపితో దేవైర్భగవానాత్మభూర్నృప । పరితో భృగుదక్షాద్యైర్యయౌ దైత్యేశ్వరాశ్రమం ॥౧౫॥ న దదర్శ ప్రతిచ్ఛన్నం వల్మీకతృణకీచకైః । పిపీలికాభిరాచీర్ణం మేదస్త్వఙ్మాంసశోణితం ॥ ౧౬ ॥ తపంతం తపసా లోకాన్ యథాభ్రాపిహితం రవిం । విలక్ష్య విస్మితః ప్రాహ హసం స్తం హంసవాహనః ॥౧౭॥ బ్రహ్మా ॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే తపస్సిద్ధోఽసి కాశ్యప । వరదోఽహమనుప్రాప్తో వ్రియతామీప్సితో వరః ॥౧౮॥ అద్రాక్షమహమేతత్తే హృత్సారం మహదద్భుతం । దంశభక్షితదేహస్య ప్రాణా హ్యస్థిషు శేరతే ॥౧౯॥ నైతత్పూర్వర్షయశ్చక్రుర్న కరిష్యంతి చాపరే । నిరంబుర్ధారయేత్ప్రాణాన్ కో వై దివ్యసమాః శతం ॥౨౦॥ వ్యవసాయేన తేఽనేన దుష్కరేణ మనస్విభిః । తపోనిష్ఠేన భవతా జితోఽహం దితినందన ॥౨౧॥ తత స్త ఆశిషస్సర్వా దదామ్యసురపుంగవ । మర్త్యస్య తే హ్యమర్త్యస్య దర్శనం నాఫలం మమ ॥ ౨౨ ॥ నారదః ॥ ఇత్యుక్త్వాదిభవో దేవో భక్షితాంగం పిపీలికైః । కమండలుజలేనౌక్షద్దివ్యేనామోఘరాధసా ॥౨౩॥ తతః కీచకవల్మీకాత్సహ ఓజోబలాన్వితః । సర్వావయవసంపన్నో వజ్రసంహననో యువా ॥౨౪॥ ఉత్థిత స్తప్తహేమాభో విభావసురివైధసః । స నిరీక్ష్యాంబరే దేవం హంసవాహముపస్థితం ॥౨౫॥ ననామ శిరసా భూమౌ తద్దర్శనమహోత్సవః । ఉత్థాయ ప్రాంజలిః ప్రహ్వః ప్రేక్షమాణో దృశా విభుం ॥౨౬॥ హర్షాశ్రుపులకోద్భేదో గిరా గద్గదయాగృణాత్ ॥ ౨౭ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ కల్పాంతే కాలసృష్టేన యోఽంధేన తమసావృతం । అభివ్యనగ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా ॥ ౨౮ ॥ ఆత్మనా త్రివృ

తం ఛన్నం రవిమివ విలక్ష్య ॥౧౭॥౧౮॥ అద్రాక్షమితి ॥ హృత్సారం ధైర్యం - దంశైర్మక్షికావిశేషైర్భక్షితో దేహో యస్య ॥౧౯॥ నైతదితి ॥ నిరంబుః నిషిద్ధమంబు యేన సః త్యక్తోదక ఇత్యర్థః - నిరంబ్వితి పాఠే క్రియావిశేషణం ॥ ౨౦ ॥ వ్యవసాయేనేతి ॥ తే అనేన వ్యవసాయేనైవ దృఢసంకల్పరూపోద్యమేనైవ తావజ్జితోఽహం - తపోనిష్ఠేన భవతా తు సుతరాం జితః ॥౨౧॥ తత ఇతి ॥ అమర్త్యస్య మమ దర్శనం - అఫలం న భవతి ॥ ౨౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఆదౌ భవతీత్యాదిభవః అమోఘరాధసా అమోఘప్రభావేన - ఔక్షత్ ప్రోక్షితవాన్ ॥౨౩॥ తత ఇతి ॥ వజ్రవత్సంహననం అంగదార్ఢ్యం యస్య ॥౨౪॥ ఉత్థిత ఇతి ॥ తప్తస్య హేమ్నః ఆభేవ ఆభా యస్య ॥ ౨౫ ॥ ననామేతి ॥ తస్య దర్శనమేవ మహానుత్సవో యస్య ॥ ౨౬ ॥ హర్షేతి ॥ హర్షేణాశ్రూణి పులకోద్భేదశ్చ యస్య ॥ ౨౭ ॥ కల్పాంత ఇతి ॥ అంధేన నిబిడేన - తత్ర హేతుః - కాలసృష్టేన ప్రకృతిగుణరూపేణ - ధ్వాంతేన తమసా ఆవృతమిదం జగత్ - యః అభివ్యనక్ - అభివ్యక్తమకరోత్ ॥ ౨౮ ॥ ఆత్మనేతి ॥ యశ్చ త్రిగుణేనాత్మనా - ఇదం సృజతి - అవతి - లుంపతి చ - తస్మై రజస్సత్త్వతమసాం ధామ్నే ఆశ్రయాయ - మహతే వరాయ పరమేశ్వరాయ - నమ ఇతి ద్వయోరన్వయః ॥ ౨౯ ॥

ఆత్మనేతి ॥ యశ్చ త్రివృతా సృష్ట్యాదిశక్తిత్రయవతా - ఆత్మనా స్వేనైవ - ఇదం జగత్ - సృజతి - అవతి రక్షతి - లుంపతి సంహర

తిచ-తస్మై రజఆదిగుణత్రయస్యాశ్రయాయ-పరాయసర్వోత్కృష్టాయమహతే-తుభ్యంనమః॥౨౬॥ అత్రచస్వప్రకాశకత్వం-జగత్ప్రకాశకత్వం-తత్కారణత్వం-తత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వం-మహత్త్వం - పరమేశ్వరత్వంచేతి - షడ్విధత్వముక్తం-తదేవప్రపంచయన్నమస్కరోతిచతుర్భిః॥నమఇతి॥బీజాయకారణాయ-తత్రహేతుః-ఆద్యాయ-జ్ఞానంజ్ఞప్తిః-విజ్ఞానంవిషయాకారంజ్ఞానం-మూర్తిర్యస్యతస్మై-అనేనస్వప్రకాశత్వంజగత్ప్రకాశకత్వంచదర్శితం-బీజాయేతినిమిత్తత్వముక్తం - ఉపాదానత్వమాహ-ప్రాణాదయోయేవికారాస్తైఃరూపైర్వ్యక్తిఃశరీరాకారం-ఈయుషే ప్రాప్తవతే॥టీ॥నమఇతియతఏవమతఏవ-ఆద్యాయబీజాయకారణకారణాయ-జ్ఞానఃజ్ఞానమూర్తయేశాస్త్రవివేకోత్థజ్ఞానగమ్యమూర్తయే - ప్రాణైరింద్రియైరుభయేంద్రియైర్మనసాబుద్ధ్యావికారైఃపృథివ్యాదిభూతైశ్చ-వ్యక్తింకార్యరూపతాం-ఈయుషే ప్రాప్తవతేతుభ్యంనమః॥ ౨౭॥ ఏవమాత్మనాత్రివృతాచేత్యనేనోక్తంకారణత్వంద్వేధాదర్శితం-మహత్త్వమీశ్వరత్వంచాహ॥త్వమితి॥త్వమేవజగతోజంగమస్య-తస్థుషఃస్థావరస్యచ-ఈశిషేనియంతాభవసి- కేన-ముఖ్యేనప్రాణేనసూత్రాత్మరూపేణ-అతస్త్వంప్రజానాంపతిః-తాసాం-చిత్తస్యచిత్తైశ్చ - తత్పరిణామభూతాయాశ్చేతనాయాః-మనసశ్చ-తన్నియమ్యానామింద్రియాణాంచ-పతిః-అతస్త్వమేవమహాన్-భూతానామాకాశాదీనాం-తద్గుణానాంశబ్దాదివిషయాణాం-ఆశయానాంతద్వాసనానాం-ఈశశ్చ-ఏతేనైవస్రష్టృత్వందర్శితం॥టీ॥ఏవంకార్యకారణరూపేణావస్థితత్వముక్తంఅంతరాత్మత్వమాహ॥త్వమితి॥జగతోజంగమస్య - తస్థుషఃస్థావరస్యచత్వమేవఈశిషేఅంతరాత్మతయానియమయసి-ధారకత్వమాహ-ప్రాణేనముఖ్యేనముఖ్యప్రాణేన-ఉపలక్షితస్త్వమేవ- ముఖ్యప్రాణనిర్వాహకస్త్వమేవేత్యర్థః - అతఏవప్రజానాంపతిఃయతఏవమనఃపర్యంతసర్వేంద్రియధారకముఖ్యప్రాణనిర్వాహకస్తతఏవచిత్తస్యచిత్తైర్బుద్ధేర్మనసఇంద్రియాణాంచపతిర్నిర్వాహకః - నకేవలంఘటాదేర్భూతలాదివద్ధారకః-కింతు-మహాభూతానాంపృథివ్యాదీనాం-గుణానాంశబ్దాదిగుణగ్రాహకాణాం - ఇంద్రియాణాంఆశయస్యాంతఃకరణస్యచేశః అంతఃప్రవిశ్యనియంతాఅంతఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకఇత్యర్థః॥ ౨౮ ॥

> లాచేనంస్పృజత్యవతిలుంపతి।రజస్సత్త్వతమోధామ్నేపరాయమహతేనమః॥ ౨౬ ॥ నమఆద్యాయబీజాయనమోవిజ్ఞానమూర్తయే।ప్రాణేంద్రియమనోబుద్ధివికారైర్వ్యక్తిమీయుషే॥౨౭॥త్వమీశిషేజగతస్తస్థుషశ్చప్రాణేనముఖ్యేనపతిఃప్రజానాం। చిత్తస్యచిత్తైర్మనఇంద్రియాణాంపతిర్మహాన్భూతగుణాశయేశః॥౨౮॥త్వంసప్తతంతూన్వితనోషితన్వాత్రయ్యాచతుర్హోత్రకవిద్యయాచ। త్వమేకఆత్మాత్మవతామనాదిరనంతపారఃకవిరంతరాత్మా॥౨౯॥త్వమేవకాలోఽనిమిషోజనానామాయుర్లవాద్యవయ

ఇదానీంయజ్ఞప్రవర్తకత్వేనాంతర్యామిత్వేనచజగత్పాలకత్వమాహ॥త్వమితి॥త్వమేవసప్తతంతూన్ అగ్నిష్టోమాదియజ్ఞాన్-అగ్నిష్టోమః - అత్యగ్నిష్టోమఃఉక్థ్యః షోడశీ-వాజపేయః-అప్తోర్యామః-అతిరాత్రఃఏతేసప్తతంతవః-వితనోషివిస్తారయసి- కథం - త్రయ్యాతన్వావేదత్రయరూపేణ-కథంభూతయా- చత్వారోహోతారోయత్రతచ్చతుర్హోత్రకంకర్మ - తద్విషయయావిద్యయా-ఆత్మవతాంప్రాణినామాత్మభూతస్త్వమేవాంతరాత్మాచఅంతర్యామీ-కుతః - యతఃకవిఃసర్వజ్ఞః-తత్రకుతః-ఏకఃఅఖండః-తత్రహేతుః-అనాదిఃఅనంతపారశ్చేతి-నాస్త్యంతఃకాలతః-పారంచదేశతఃయస్యసః॥టీ॥ అంతరాత్మత్వమేవప్రపంచయతి॥త్వమితి॥సప్తతంతూన్సప్తవిధాన్తంతూన్-తన్వంతేవిస్తార్యంతఇతితంతవఃవైదికాఃక్రియాఃపశుసోమేష్టిసత్రాగ్నిహోత్రహోమేష్టకచిదగ్నిరూపేణసప్తవిధాఃతాన్యద్వాసప్తభిస్తన్యంతఇతితథాతాన్ - అధ్వర్యుహోతృప్రస్తోతృప్రతిహర్తృఉద్గాతృబ్రహ్మయజమానైస్సప్తభిర్వితన్యంతఇతివా - సప్తతంతవస్తాన్-సప్తసంస్థావా-వితనోషిఅంతరాత్మతయాప్రవర్తయసి-కయా-త్రయ్యావేదత్రయేణ-కథంభూతయా-చతుర్హోతృకవిద్యయాచతుర్హోత్రాదిసంజ్ఞకమంత్రవిద్యాయుక్తయా- అనేనయజ్ఞాదికర్మప్రవర్తకత్వమంతరాత్మతయోక్తం - అథోపాసనాత్మకజ్ఞానప్రవర్తకత్వమాహ-ఆత్మవతాంప్రశస్తమనసాం-యోగినామిత్యర్థః-త్వమేకఏవాత్మాఅంతరాత్మతయాయోగప్రవర్తకఇతిభావః-త్వమేవసత్యాదివాక్యప్రతిపాద్యస్వరూపఇత్యాహ-అనాదిరనంతపారశ్చేతి- అనాదిఃకాలతఃపరిచ్ఛేదరహితః-అనంతపారఃఅంతోదేశతఃపరిచ్ఛేదఃపారోవస్తుతఃపరిచ్ఛేదః - తదుభయంయస్యనాస్తిసోనంతపారః-అనేనానంతశబ్దార్థఉక్తః-కవిస్సర్వజ్ఞః-అనేనజ్ఞానశబ్దార్థఉక్తః-అంతరాత్మాఅంతర్యామీవ్యాప్యవ్యాపకగతవికారాస్పర్శేనసత్యత్వమేవ-అనేనసత్యశబ్దార్థఉక్తః॥౨౯॥కాలరూపేణసంహర్తృత్వమాహ । త్వమితి । లవా

ద్వైర్లవయవైః క్షిణోషి క్షపయసి-తదేవం సృష్ట్యాదికర్తృత్వేపి నిర్వికారత్వమేవాహ-కూటస్థ ఇతి - తద్గ్రహేతవః-ఆత్మాజ్ఞానరూపః-పరమేష్ఠీ పరమేశ్వరః-అజః జన్మశూన్యః మహాన్ అపరిచ్ఛిన్నః- కించ జీవలోక ఏవ కర్మవశాజ్జన్మాదిభిర్వి క్రియతే-త్వం తు తస్య జీవః జీవనస్య హేతుః-యతస్తస్యాత్మా నియంతా॥వీ॥అథ కాలాంతరరాత్మగయా తన్నియంతృత్వమాహ॥త్వమేవేతి॥త్వమేవ అనిమిషః కాలః-కాలశరీరకః తన్నియంతా-అత ఏవ లవాద్యైః కాలావయవైః త్వమేవ జనానామాయుః జీవనం-క్షిణోషి క్షపయసి త్వమేవ కూటస్థః-నిర్వికారః ఆత్మా-పరమాత్మా పరమేష్ఠీ నిరతిశయస్థానవర్తీ-అజః కర్మాయత్తజన్మాదిశూన్యః ॥శ్రు॥ మహానజ ఆత్మేతి శ్రుత్యర్థోక్తాభిసంహితః-కృత్స్నస్య జీవలోకస్య జీవః జీవయితా-ఆత్మా త్వమేవ॥శ్రు॥కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదితి శ్రుత్యర్థోక్తాభిసంహితః॥౩౩॥తతః తత్త్వతాహ॥త్వత్త ఇతి॥త్వత్తో వ్యతిరిక్తం యదికించిద్భవేత్ -తర్హి తస్మాత్తవ జన్మాదివికారో నియమ్యత్వాదికం వా భవేత్ -త్వత్తః పరం కారణం-అపరం కార్యం-తత్ర చ ఏజత్ జంగమం-అనేజత్ స్థావరం-వ్యతిరిక్తం నాస్తి బోధకం శాస్త్రం వ్యతిరిక్తమస్తి చేత్ -న- యతః-విద్యాః వేదోపవేదాది విద్యాస్థానాని-కలాశ్చ తదంగాని - తవైవ తనవః నత్వద్వ్యతిరిక్తాః - తతః - యతః-త్వం బృహత్ -బ్రహ్మైవాసి-తదపి కుతః తత్రాహ హిరణ్యరూపబ్రహ్మాండం గర్భే యస్య సః-త్రివృత్తః త్రిగుణాత్మకస్య ప్రధానస్య పృష్ఠే పరతః స్థితః ॥శ్రు॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇత్యాది శ్రుతేః ॥ వీ ॥ త్వత్త ఇతి ॥ కిం బహునా యత్కించిత్ ఏజత్ చరం-అనేజత్ స్థావరం చ-త్వత్తః పరముత్కృష్టం అపరం తుల్యం చ నాస్తి - తథా వ్యతిరిక్తమత్వదాత్మకం నాస్తి- త్వత్తో వ్యతిరిక్తం త్వదాత్మకం చ సర్వం చరాచరాత్మకం జగదిత్యర్థః - ఏవం సర్వస్య తదాత్మకత్వముక్తం - అతః నామ్నా తదాత్మకత్వమాహ - విద్యాః వేదాః కలాః ఉపవేదాదయస్సర్వే శబ్దాత్మకాః - తే తవ - తనవః శరీరభూతాః హిరణ్యగర్భోసి హిరణ్మయాత్మకం బ్రహ్మాండం గర్భే యస్య-తథాభూతోసి ॥శ్రు॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తత

వైః క్షిణోషి।కూటస్థ ఆత్మా పరమేష్ఠ్యజో మహాంస్త్వం జీవలోకస్య చ జీవ ఆత్మా॥౩౩॥త్వత్తః పరం నాపరమప్యనేజజ్జగచ్చ కించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి।విద్యాః కలాస్తే తనవశ్చ సర్వా హిరణ్యగర్భోసి బృహత్త్రిపృష్ఠః॥
౩౪॥వ్యక్తం విభో స్థూలమిదం శరీరం యేనేంద్రియప్రాణమనోగుణాంస్త్వం। భుంక్షే స్థితో ధామని పారమేష్ఠ్యే హ్యవ్యక్త ఆత్మా పురుషః పురాణః॥౩౫॥అనంతావ్యక్తరూపేణ యేనేదమఖిలం తతం। చిదచిచ్ఛక్తియుక్తాయ తస్మై భగవతే నమః॥౩౬॥యది దాస్యస్యభిమతాన్ వరాన్మే వరదోత్తమ।భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మా భూన్మమ ప్రభో॥౩౭॥నాంతర్బహిర్దివా నక్తమన్యస్మాదపి చాయుధైః।న భూమౌ నాంబరే

తాగ్ర ఇత్యాద్యుపవర్ణప్రతిపాద్యస్వరూపోసీత్యర్థః-స్వరూపేణ గుణైశ్చ బృహత్ -త్రయాణాం లోకానాం బహిర్భూతః పరమవ్యోమనిలయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ నను బ్రహ్మాండశరీరస్య జీవస్య మమ కుతో బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మాండగర్భత్వాది తత్రాహ ॥ వ్యక్తమితి ॥ వ్యక్తం కార్యమిదం తవ శరీరం వ్యక్తం సత్యమితి వా - యేన శరీరేణ-త్వమింద్రియప్రాణమనసాం గుణాన్ విషయాన్ భుంక్షే-కింతు పారమేష్ఠ్యే పరమైశ్వర్యే-ధామని స్వరూపే-స్థిత ఏవ భుంక్షే-న తు స్వరూపవిరోధానేన-అతస్త్వమవ్యక్తః-ఆత్మా నిరుపాధి బ్రహ్మైవ పురాణః పురుషశ్చేత్యర్థః॥వీ॥యదుక్తం కృత్స్నస్య తచ్ఛరీరత్వం తస్య సర్వాంతరాత్మత్వం తదుపసంహరన్నమస్కరోతి ద్వాభ్యాం॥వ్యక్తమితి॥విభో దేవ-చిదచిదాత్మకమిదం జగత్ -తవ వ్యక్తం శరీరం-స్థూలం శరీరమిత్యర్థః-తర్హి కిం సూక్ష్మం శరీరం తత్రాహ-అవ్యక్తః ప్రాకృతైరింద్రియైరగమ్యః ఆత్మా సర్వాంతరాత్మా జగత్కారణపురుషః ఏవంవిధస్త్వం యేన శరీరేణ చతుర్ముఖశరీరేణ- పారమేష్ఠ్యే స్థానే స్థితః-ఇంద్రియాదీనాం గుణాన్ విషయాన్ శబ్దాదీన్ భుంక్తే-తత్సూక్ష్మమితి శేషః యేన శరీరేణ జీవానామింద్రియాదీన్ సృష్ట్వా-తద్వ్యాపారానీలారసత్వేన భుంక్షే-అనుభవసి-తత్సూక్ష్మం శరీరమిత్యర్థః॥౩౫॥నను బ్రహ్మత్వం పురాణపురుషత్వం కథమేకస్య తత్రాహ॥అనంతేతి॥హే అనంత యేన త్వయా-అవ్యక్తరూపేణ మనోవచనాగోచరేణ రూపేణ ఇదం వ్యక్తం-విశ్వం తతం వ్యాప్తం-తస్మై తుభ్యం భగవతే-అచింత్యైశ్వర్యాయ నమః భగవత్త్వే హేతుః-చిచ్ఛక్తిః విద్యా-అచిచ్ఛక్తిః మాయా తాభ్యాం యుక్తాయేతి ॥ వీ ॥ అనంతేతి ॥ అనంతం త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం -అతీంద్రియం యత్స్వరూపం తదనంతావ్యక్తరూపం-యేనానంతావ్యక్తరూపేణ-ఇదమఖిలం జగదంతరాత్మతయా తతం వ్యాప్తం-తస్మై చిదచిచ్ఛక్తిభ్యాం కార్యోపయుక్తాపృథక్సిద్ధస్య విశేషణభూతాభ్యాం చేతనాచేతనాభ్యాం యుక్తాయ తచ్ఛరీరకాయేత్యర్థః- భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యాయ

తుభ్యంనమః॥౩౬॥వీ॥ఏవంపరమాత్మత్వాభిమానేనతద్ధర్మారోపేణాతద్గుణయుక్తత్వేనపరమాత్మావేశావతారరూపః బ్రహ్మాణంస్తుత్వా-అథవరాన్వృణుతే॥యదీతి॥హేవరద శ్రేష్ఠ-యదిమమాభిమతాన్వరాన్దాస్యసి- తర్హి తావత్త్వయాసృష్టేభ్యోభూతేభ్యస్సకాశాత్-మమమృత్యుర్మరణంమాభూత్-ఏవమనుగృహాణ-త్వష్టురపి చతుర్ముఖస్సృష్టత్వాభిమానేనత్వద్విసృష్టేభ్యఇత్యుక్తం॥౩౭॥నేతి॥అన్యస్మాత్ త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాదపి-ఆయుధైః మాభూదితిపూర్వేణాన్వయః॥వీ॥నేతి॥తథా-అంతఃగృహాదీనామంతః-తేభ్యోబహిః-దివాఅహ్ని-నక్తంరాత్రౌ- అన్యస్మాత్త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాత్-త్వత్తోపి-ఆయుధైరపి-భూమౌ అంబరేఆకాశే-మృగైర్నరైశ్చ॥౩౮॥ వ్యసుభిరితి ॥ వ్యసుభిః అప్రాణైః - అసుమద్భిఃసప్రాణైః-యథాఆత్మనస్తవాస్తి-తథాఅప్రతిద్వంద్వతాదికందేహీతి శేషః॥వీ॥వ్యసుభిరితి॥వ్యసుభిరభిప్రాణిభిః అసుమద్భిఃప్రాణిభిశ్చ-సురైరసురైర్మహోరగైశ్చ-మృత్యుర్మాభూత్-అయమేకోవరః- వరాంతరంచయాచతి అప్రతీతి॥ యుద్ధేఅప్రతిద్వంద్వతాంమమఅప్రతిపక్షతాం - అయంద్వితీయః - దేహినాంప్రజానాం ఐకపత్యమేకాధిపతిత్వం-అయంతృతీయోవరః ౩౯॥సర్వేషామితి ॥ తపసాయోగేనచప్రభావోయేషాం తేషాం- అణిమాద్యైశ్వర్యంనరిష్యతినవశ్యతితత్త్వం దేహీత్యర్థః॥వీ॥సర్వేషామితి॥తథాఆత్మనో మమ-సర్వేషాంలోకపాలానామింద్రాదీనాం - మ

నభూమౌనాంబరేమృత్యుర్ననరైర్నమృగైరపి॥౩౮॥వ్యసుభిర్వాసుమద్భిర్వాసురాసురమహోరగైః।అప్రతిద్వంద్వతాంయుద్ధే ఐకపత్యంచదేహినాం॥౩౯॥సర్వేషాంలోకపాలానాంమహిమానం యథాత్మనః।తపోయోగప్రభావాణాంయన్నరిష్యతికర్హిచిత్॥౪౦॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-సప్తమస్కంధే-తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ఏవంవృతశ్శతధృతిర్హిరణ్యకశిపోరథ । ప్రాదాత్తత్తపసాప్రీతో వరాంస్తస్య సుదుర్లభాన్॥౧॥ బ్రహ్మా॥ తాతేమేదుర్లభాః పుంసాం యాన్వృణీషేవరాన్మమ । తథాపివితరామ్యంగ వరాన్యద్యపిదుర్లభాన్॥౨॥శ్రీశుకః॥తతోజగామభగవానమోఘానుగ్రహోవిభుః।పూజితోసురవర్యేణస్తూయమానఃప్రజేశ్వరైః ॥౩॥ ఏవంలబ్ధవరోదైత్యోబిభ్రద్ధేమమయంవపుః। భగవత్యకరోద్ద్వేషంభ్రాతుర్వధమనుస్మరన్॥౪॥సవిజిత్యదిశస్సర్వాలోకాంశ్చత్రీన్మహాసురః।దేవాసురమనుష్యేంద్రగంధర్వగరుడోరగాన్॥౫॥ సిద్ధచారణవిద్యాధ్రానృషీన్పితృపతీన్మనూన్ । యక్షరక్షఃపిశాచేశాన్ప్రేతభూతపతీనపి॥౬॥సర్వసత్త్వపతీన్జిత్వావశమానీయవిశ్వజిత్।జహారలోకపాలానాంస్థానానితేజసా॥౭॥ దేవోద్యానశ్రియాజుష్టమధ్యాస్తేస్మత్రిపిష్టపం । మహేంద్రభవనంసాక్షాన్నిర్మితంవిశ్వకర్మణా।త్రైలోక్యలక్ష్మ్యాయతనమధ్యువాసాఖిలర్ధిమత్ ॥౮॥ యత్రవిద్రుమసోపానామహామారకతాభువః। యత్రస్ఫాటికకుడ్యానివైడూర్యస్తంభపంక్తయః ॥౯॥ యత్రచిత్రవితానానిపద్మరాగాసనానిచ।పయఃఫేననిభాశ్శయ్యాముక్తాదామపరిచ్ఛదాః ॥౧౦॥ కూజద్భిర్నూపురైర్దేవ్యశ్శబ్దయంత్యఇతస్తతః।రత్నస్థలీషుపశ్యంతిసుదతీస్సుందరంముఖం ॥ ౧౧ ॥ తస్మిన్మహేంద్రభవనేమహాబలోమహామనానిర్జితలోకఏకరాట్ । రేమేభివంద్యాంఘ్రియుగస్సురాదిభిః ప్రతాపితైరూర్జితచండశాసనః॥౧౨॥తమంగమత్తంమధునోరుగంధినావివృత్తతామ్రాక్షమశేషధిష్ణ్యపాః।ఉపాసతోపా

హిమానంమాహాత్మ్యం-అయంచతుర్థః-కించ-తపసాయోగేనచ ప్రభావోయేషాం తేషాంయోగినాం - యన్నరిష్యతిననశ్యతి-అణిమాద్యైశ్వర్యంతదపిదేహీతిశేషః॥౪౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥******

శ్లో॥చతుర్థేసవరాన్లబ్ధ్వాజిత్వాఖిలలోకపాన్।త్వద్ద్వేషిణస్తాన్సర్వాన్సదైత్యఃప్రసభంపీడయత్॥ఏవమితి॥శతధృతిర్బ్రహ్మా॥౧॥తాతేతి సుదుర్లభాః-యత్ యద్యపి-ఇమేదుర్లభాః॥౨॥తతఇతి॥అమోఘః అనుగ్రహోయస్య॥౩॥యదర్థంతపస్తప్తంతదాహ॥ఏవమిత్యాదినా॥౪॥సర్వేతి॥సర్వేషాంసత్త్వానాంప్రాణినాం యేయేపతయస్తాన్॥౭॥దేవేతి॥త్రిపిష్టపంస్వర్గం-అధ్యాస్తేస్మఅధిష్ఠితవాన్-తత్రమహేంద్రభవనమధ్యువాసఅధివసతిస్మ॥౮॥ అఖిలసమృద్ధి-యుక్తత్వమేవాహ-యత్రేత్యాదిత్రిభిః॥యత్రేతి॥౯॥ముక్తాదామానిపరిచ్ఛదాఃపరికరాయాసాం ॥౧౦॥ కూజద్భిరితి॥సుదతీఃసుదత్యః॥౧౧॥తస్మిన్నితి॥ఊర్జితమధికంచండంతీవ్రంశాసనంయస్య॥౧౨॥తమితి॥అంగహేరాజన్ - ఉరుగంధినాఉగ్రగంధినా-మధునాసురయా-మత్తంఅతఏవవివృత్తేవిఘూర్ణితేతామ్రేఅక్షిణీయస్యతం - అశేషధిష్ణ్యపాఃసర్వేలోకపాలాః-ఉపాయనయుక్తైఃపాణిభిరుపాసత-త్రిభిర్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రైర్వినా-పదంఆశ్రయభూతం॥౧౩॥ఉపాసనా

ప్రకారమాహ॥జగురితి॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥రత్నేతి॥ తత్పత్న్యోనద్యః ఊహుః-వహంతిస్మ-రత్నాకరానేవాహతాహరేతి॥ ౧౭॥శైలఇతి॥ఆక్రీడం క్రీడాస్థానం-గుణాన్ పుష్పఫలాదీన్-సచలోకపాలానాం- పృథగ్విధాన్ గుణాన్ వర్షదహనశోషణాదీనేకఏవదధార॥౧౮॥సఇతి॥నిర్జితాః కకుభో యేన-యథోపజోషం యథాప్రీతి॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ వీ॥ శరణవరణప్రకారమేవాహ॥తస్యా ఇతి॥తస్యై కాష్ఠాయై దిశే నమః కాష్ఠాం దిశం విశేషయంతి-యత్రేతి యత్ర యస్యాం కాష్ఠాయామీశ్వరస్సర్వనియంతా-హరిరాత్మా తాపహరో భగవానాస్తే- శాంతా రాగాదిరహితాః అతఏవ శుద్ధాంతఃకరణాః సన్న్యాసవిద్యానిష్ఠాః యత్ యాం చ కాష్ఠాం గత్వా ప్రాప్య న నివర్తంతే పునరావర్తం తేన పునస్సంసరంతి- తస్యై కాష్ఠాయై నమ ఇతి యస్యాం దిశి ప్రణతార్తిహరో భగవానాస్తే నిర్జితదిగ్భిర్దైత్యేశ్వరతర్జితానాం మహాత్మనాముద్యతాయుధానాం వైభవవ్యవసాయపూర్వకం భగవంతం శరణం యయుః కాష్ఠాయై నమ ఇతి దిక్పరిగణనపరతయా నేన దేవానాం ప్రపత్తిఫలత్వరూపం మరణ గ్రాహ్యామితి సూచితం॥ ౨౨ ॥

ఇతీతి॥ఇతి తం తే దేవాస్సంయతాత్మానః సఏవ భగవాన్ రక్షిష్యతీతి విస్రంభయుక్తమనసః సమాహితధియః-యద్వా సంయతాత్మాన ఇతి బాహ్యేంద్రియజయ ఉక్తః సమాహితధియ ఇత్యనేన అంతరింద్రియజయః వాయుభోజనా ఇత్యనేన ప్రాణజయః-వినిద్రా ఇత్యనేన కాయజయః ఏవంభూతాః హృషీకేశముపతస్థుః తుష్టువుః - వక్ష్యమాణం మంత్రం - జేపు

యనపాణి...॥౧౩॥ జగుర్మహేంద్రాసనమోజసాస్థితం విశ్వావసుస్తుంబురురస్మదాదయః । గంధర్వసిద్ధా ఋషయోఽస్తువన్ముహుర్విద్యాధరా అప్సరసశ్చ పాండవ॥ ౧౪॥ సఏవ వర్ణాశ్రమిభిః క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః ఇజ్యమానో హవిర్భాగానగ్రహీత్స్వేన తేజసా॥ ౧౫॥ అకృష్టపచ్యా తస్యాసీత్సప్తద్వీపవతీ మహీ । తథా కామదుఘా ద్యౌస్తు నానాశ్చర్యపదం నభః॥ ౧౬॥ రత్నాకరాశ్చ రత్నౌఘాంస్తత్పత్న్యశ్చోహురూర్మిభిః । క్షారసీధుఘృతక్షౌద్రదధిక్షీరామృతోదకాః॥ ౧౭॥ శైలా ద్రోణీభిరాక్రీడం సర్వర్తుషు గుణాన్ద్రుమాః । దధార లోకపాలానామేక ఏవ పృథగ్గుణాన్॥ ౧౮॥ స ఇత్థం నిర్జితకకుబేకరాడ్విషయాన్ప్రియాన్ । యథోపజోషం భుంజానో నాతృప్యదజితేంద్రియః॥ ౧౯॥ ఏవమైశ్వర్యమత్తస్య దృప్తస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః । కాలో మహాన్వ్యతీయాయ బ్రహ్మశాపముపేయుషః॥ ౨౦॥ తస్యోగ్రదండసంవిగ్నాః సర్వే లోకాస్సపాలకాః । అన్యత్రాలబ్ధశరణాశ్శరణం యయురచ్యుతం॥ ౨౧॥ తస్యై నమోఽస్తు కాష్ఠాయై యత్రాత్మా హరిరీశ్వరః। యం గత్వా న నివర్తంతే శాంతాస్సన్న్యాసినోఽమలాః॥ ౨౨॥ ఇతి తే సంయతాత్మానస్సమాహితధియోఽమలాః॥ ఉపతస్థుర్హృషీకేశం వినిద్రా వాయుభోజనాః॥ ౨౩॥ తేషామావిరభూద్వాణీ అరూపా మేఘనిస్స్వనా। సన్నాదయంతీ కకుభస్సాధూనామభయంకరీ॥ ౨౪॥ మా భైష్ట విబుధశ్రేష్ఠాస్సర్వేషాం భద్రమస్తు వః । మద్దర్శనం హి భూతానాం సర్వశ్రేయోపపత్తయే॥ ౨౫॥ జ్ఞాతమేతస్య దౌరాత్మ్యం దైతేయాపసదస్య యత్ । తస్య శాంతిం కరిష్యామి కాలం తావత్ప్రతీక్షత॥ ౨౬॥ యదా దేవేషు వేదేషు గోషు విప్రేషు సాధుషు ధర్మే మయి చ విద్వేషస్స వా ఆశు వినశ్యతి॥ ౨౭॥ నిర్వైరాయ ప్రశాంతాయ స్వసుతాయ మహాత్మనే । ప్రహ్రాదాయ యదా ద్రుహ్యేద్ధనిష్యేఽపి వరోర్జితం॥ ౨౮॥ ఇత్యుక్తా లోకగురుణా తం ప్రణమ్య దివౌకసః । న్యవర్తంత గ

తాః॥ ౨౩॥వీ॥తేషామితి॥భగవత్యేవాన్తర్యామిరూపేణ సర్వాంతరాత్మనే మహాత్మనే మహానుకంపాయుక్త ఆత్మనో యస్యాస్సా... అనుభవో జ్ఞానం ఆనందస్సుఖం- తయోస్సందోహః-పూరస్తద్రూపాయ-యతః యస్మాత్ప్రయాణాదాత్రిరానాగా భవంతి తస్మై నమః॥౨౪॥ తేషామితి॥అరూపా వక్తృరహితా॥౨౫॥ మేతి॥మద్దర్శనం ప్రవగం-సర్వేషాం శ్రేయసాం-ఉపపత్తయే ప్రాప్తయే॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥ నను దేవాదివిద్వేషిణ్యస్య వినాశో నాస్తి-బ్రహ్మవరేణోర్జితత్వాత్తత్రాహ॥నిర్వైరాయేతి॥సర్వసుహృత్ సహే-సమద్భక్త ద్రోహమితి భావః॥వీ॥నను దేవాదిషు విద్వేషిణస్య నాశః బ్రహ్మవరేణోర్జితత్వాదిత్యత్రాహ॥నిర్వైరేతి॥ యదా ప్రహ్లాదాయ ద్రుహ్యేత్తదా వరైరూర్జితమపి హనిష్యే-కథం భూతాయ మహాత్మనే అహమేవాత్మా యస్య సమదాత్మా-యద్వా మయ్యాత్మా మతిర్యస్య సమదాత్మా తస్మై-నిర్వైరాయ సర్వభూతసుహృదే- ప్రశాంతాయ రాగాదిరహితాయ-స్వస్యాత్మజాయ- నిరతిశయప్రియభక్తవిషయే-యదా ద్రోహం కరిష్యతి తదా నైనం హనిష్యామి - మద్భక్తవిషయాపరాధస్య గమనితరామసహ్యత్వాదితి

భావః॥౨౯॥ఇతీతి॥అసురంచహతంమేనిరే-తదాకింతద్దేవస్యప్రవృత్తత్వాదితిభావః॥౩౦॥తమేవద్వేషంవక్తుంఆదౌ
నుతస్యమహత్త్వంవక్తుమాహ॥తస్యేతి॥గుణైఃమహానభూత్-గుణానేవాహ-మహదుపాసకఇత్యాదినా॥౩౧॥బ్రహ్మ
ణ్యఇతి॥సత్యాసంధాప్రతిజ్ఞాయస్య-ఏకఏవప్రియశ్చసుహృత్తమశ్చ॥౩౨॥దాసవదితి॥ సన్నాః నతాఃఆర్యాణామం
ఘ్రయోయేన-ఈశ్వరఇతిభావనాయస్య॥౩౩॥నేతి॥వ్యసనేషునోద్విగ్నచిత్తః-గుణేషువిషయేషునిస్పృహః-యతః-తే
ష్వవస్తుదృక్-దాంతాఇంద్రియాదయోయస్య-రహితఆసురోభావోమత్సరాదిర్యస్యసః అసురోపిసన్॥౩౪॥ యస్మి
న్నితి॥అధునాపితేగుణాః-నపిధీయంతే-తిరోహితానభవంతి॥ ౩౫ ॥ యమితి॥సాధుగాథాసదసిసాధుకథాప్రసంగవ
త్యాంసభాయాం-ప్రతిమానందృష్టాంతం॥౩౬॥గుణైరితి॥సూచ్యతేయయాకేవలందోష్యతే-సుష్ఠుకథ్యతఇతివా॥౩౭॥
నైసర్గికీరతేఃలింగాన్యాహ-షడ్భిః॥న్యస్తేతి॥తన్మనస్తయాతదేకచిత్తత్వేన॥౩౮॥ఆసీనఇతి॥ఏతానిఆసనాదీని-గోవిందే
నపరిరంభితఃఆత్మసాత్కృతః॥౩౯॥క్వచిదితి॥రుదతిరోదితి॥వైకుంఠస్యచింతయాశబళావ్యామిశ్రా- క్షుభితా చేతనా
యస్య-తస్యచింతయాహ్లాదోయస్య ౪౦॥క్వచిదితి॥ఉత్కంఠఃముక్తకంఠస్సన్ - అనుచకారతచ్చేష్టాదికంస్వయంకృత

తోద్వేగామునిరేచాసురంహనం॥ ౩౦॥ తస్యదైత్యపతేఃపుత్రాశ్చత్వారఃపరమాద్భుతాః।ప్రహ్లాదో
భూన్మహాంస్తేషాంగుణైర్మహదుపాసకః॥౩౧॥ బ్రహ్మణ్యశ్శీలసంపన్నస్సత్యసంధోజితేంద్రియః।ఆత్మ
వత్సర్వభూతానామేకఃప్రియసుహృత్తమః॥౩౨॥దాసవత్సన్నతార్యాంఘ్రిఃపితృవద్దీనవత్సలః।భ్రాతృ
వత్సదృశేస్నిగ్ధోగురుష్వీశ్వరభావనః॥విద్యార్థరూపజన్మాఢ్యోమానస్తంభవివర్జితః॥౩౩॥నోద్విగ్నచి
త్తోవ్యసనేషునిస్పృహఃశ్రుతేషుదృష్టేషుగుణేష్వవస్తుదృక్। దాంతేంద్రియప్రాణశరీరధీస్సదాప్ర
శాంతకామోరహితాసురోసురః॥౩౪॥యస్మిన్మహద్గుణారాజన్ గృహ్యంతేకవిభిర్ముహుః। నతేధునాపిధీ
యంతేయథాభగవతీశ్వరే॥ ౩౫ ॥ యంసాధుగాథాసదసిరిపవోపిసురాన్నృప। ప్రతిమానంప్రకుర్వంతికి
ముతాన్యేభవాదృశాః॥౩౬॥గుణైరలమసంఖ్యేయైర్మాహాత్మ్యంతస్యసూచ్యతే।వాసుదేవేభగవతియ
స్యనైసర్గికీరతిః॥౩౭॥న్యస్తక్రీడనకోబాలోజడవత్తన్మనస్తయా।కృష్ణగ్రహగృహీతాత్మానవేదజగదీ
దృశం॥౩౮॥ఆసీనఃపర్యటన్నశ్నన్శయానఃప్రపిబన్బ్రువన్। నానుసంధత్తఏతానిగోవిందపరిరంభితః॥
౩౯॥క్వచిద్రుదతివైకుంఠచింతాశబళచేతనః।క్వచిద్ధసతితచ్చింతాహ్లాదఉద్గాయతిక్వచిత్।౪౦॥ క్వచి
త్తద్భావనాయుక్తస్తన్మయోనుచకారహ।నదతిక్వచిదుత్కంఠోవిలజ్జోనృత్యతిక్వచిత్॥ ౪౧ ॥ క్వచిదు
త్పులకస్తూష్ణీమాస్తేసంస్పర్శనిర్వృతః।అస్పందప్రణయానందసలిలామీలితేక్షణః॥౪౨॥సఉత్తమశ్లో
కపదారవిందయోర్నిషేవయాకించనసంగలబ్ధయా।తన్వన్పరాంనిర్వృతిమాత్మనోముహుర్దుస్సంగదీ
నస్యమనశ్శమంవ్యధాత్॥౪౩॥తస్మిన్మహాభాగవతేమహాభాగేమహాత్మని।హిరణ్యకశిపూరాజన్నకరో
దఘమాత్మజే॥౪౪॥యుధిష్ఠిరః॥ దేవర్ష ఏతదిచ్ఛామోవేదితుంతవసువ్రత।యదాత్మజాయశుద్ధాయపితా
దాత్సాధవేహ్యఘం॥౪౫॥పుత్రాన్విప్రతికూలాంస్స్వాన్పితరఃపుత్రవత్సలాః। ఉపాలభంతేశిక్షార్థం
నైవాఘమపరోయథా॥౪౬॥కిముతానువశాన్సాధూంస్తాదృశాన్గురుదేవతాన్। ఏతత్కౌతూహ
లంబ్రహ్మన్నస్మాకంవిధమప్రభో।పితుఃపుత్రాయయద్ద్వేషోమరణాయప్రయోజితః॥*********

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-చతుర్థోధ్యాయః

వాన్॥౪౧॥క్వచిదితి॥సంస్పర్శస్తద్భావప్రాప్తిః తేననిర్వృతః-అస్పందఃస్థిరోయఃప్రణయః తేనయః ఆనందః- తేనయత్స
లిలం-తేనయుక్తేఆమీలితేఈషన్నిమీలితేఈక్షణేయస్య॥౪౨॥సఇతి॥ఆత్మనఃపరాంనిర్వృతింతన్వన్- దుస్సంగేనదీనస్యా
న్యస్యాపిమనః-శమంశాంతంవ్యధాత్॥౪౩॥తస్మిన్నితి॥అఘంద్రోహమకరోత్॥౪౪॥ప్రథమాధ్యాయాంతేపృష్టమేవార్థ
మతివిస్మయేనపునఃపృచ్ఛతి॥దేవర్ష ఇతి॥తవత్వత్తః-తవవాక్యమితివా-సాధవేఅఘమదాత్ - పాపాద్ద్రోహంకృతవానితి
యత్-ఏతద్వేదితుం॥౪౫॥పుత్రానితి॥ఉపాలభంతేఆక్షిపంతి-అఘంతునైవకుర్వంతి-అపరశ్శత్రురివ॥౪౬॥కిమితి॥అ
నువశాన్అనుకూలాన్-సాధూన్అరాగరోషాన్ - గురుఃపితైవదేవతాయేషాంతానుద్దిశ్యాఘం నకుర్వంతీతి కిమువక్త
వ్యమిత్యర్థః-పుత్రాయపుత్రముద్దిశ్యపితుర్ద్వేషఃపిత్రాకృతోద్వేషఃపుత్రస్యమరణార్థం ప్రయోజితః ప్రవర్తిత ఇతి
యత్ - ఏతత్ కౌతూహలంవిధమఅపాకురు-యత్ యస్మాత్ పుత్రాయయోద్వేషః-సఃపితృమరణార్థం ప్రయోజితః-
అతఏవఏతత్కౌతూహలంవిధమేత్యర్థః॥౪౭॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *********

శ్లో॥ పంచమే గురుతో భీతం త్యక్త్వా విష్ణుస్తుతౌ రతం। ఘాతయన్ విషసర్పాద్యైర్న సుతం దైత్యోఽశకత్॥ భగవద్భక్తేర్దేవద్విష్ట కారణమిలి వక్తుమాహ॥ పౌరోహిత్యాయేతి॥ కావ్యః శుక్రః-అత స్తస్యసుతౌ-తత్రాస్య వసతామితి శేషః ॥౧॥ తావితి॥ పాఠ్యాన్ దండనీత్యాదీన్ సురబాలకానితి వాన్వయః॥౨॥ యదితి॥ అనుశ్రవణానంతరం-తథైవ-పపాఠచ-కింతుత త్సాధు-నమేనే-తత్ర హేతుః-స్వః పరశ్చేత్యసద్గ్రాహః మిథ్యాభినివేశ ఏవాశ్రయో యస్యతత్ ॥౩॥౪॥ తదితి ॥ హే అసురవర్య-అసద్గ్రహాత్ అహం మమేతి మిథ్యాభినివేశాద్ధేతోః - సదాసముద్విగ్నాధీర్యేషాం-వనం గతస్సన్ హరిమాశ్రయేతేతి యత్ తదేవాహం-సాధుమన్యే-కథంభూతం గృహం హిత్వా-ఆత్మనః-పాతం అధః పాతనిమిత్తం-కుతః - అంధకూపవన్మోహావహం॥౫॥ ఏవం పృష్ట ఆహ ప్రహ్లాదః తదిత్యేకేన-అసురవర్య అసద్గ్రహాత్ దేహాత్మాభిమానతన్మూలక శబ్దాదివిషయాభినివేశాదిరూపాసద్గ్రహాద్ధేతోః సదాసముద్విగ్నాని తరాంధీర్యేషాం తేషాం దేహినాం కుత్సితదేహధారిణాం-ఆత్మపాతం పతంత్యనేనేతి పాతం ఆత్మనః అధః పతనహేతుమంధకూపతుల్యం గృహం త్యక్త్వా - వనమరణ్యం ప్రవిష్టో హరిమాశ్రితబంధహరం-భగవంతమాశ్రయేతేతి యత్తదేవ సాధుమన్యే ఇతి-హిత్వేతిపదేన హేయసంక్షేపః - హరిమాశ్రయేతేత్యనేన ఉపాదేయతత్వ తదనుష్ఠానసంక్షేపః-వనం గత ఇతిః విక్త దేశోపలక్షణం॥౫॥ శ్రుత్వేతి॥ పరపక్షైః విష్ణోః - సమాహితాః పరిశిక్షితాః మోసమే వాహబుద్ధిరితి॥౬॥ సద్యేతి॥ విష్ణుపక్షైః భార్గవైస్తైస్తైః భూతైః-నను - తద్గృహే కుతస్తేషాంప్రవేశః సత్యం-తథాపి ప్రతిచ్ఛన్నైః వేషాంతరేణాచ్ఛన్నైః॥౭॥ గృహమితి॥ దైత్యైః గృహమానీతం ॥౮॥ వత్సేతి ॥

నారదః॥ పౌరోహిత్యాయ భగవాన్ వృతః కావ్యః కిలాసురైః। షండామర్కౌ సుతౌ తస్య దైత్యరాజగృహాంతికే ॥౧॥ తౌ రాజ్ఞా ప్రాపితం బాలం ప్రహ్లాదం నయకోవిదం। పాఠయామాసతుః పాఠ్యానన్యాంశ్చాసురబాలకాన్॥౨॥ యత్తత్ర గురుణా ప్రోక్తం శుశ్రువేనుపపాఠచ। నసాధుమనసా మేనే స్వపరాసద్గ్రహాశ్రయం ॥౩॥ ఏకదాసురరాట్పుత్రమంకమారోప్య పాండవ। ప్రపచ్ఛ కథ్యతాం వత్స మన్యతే సాధు యద్భవాన్॥౪॥ ప్రహ్లాదః॥ తత్సాధు మన్యేఽసురవర్య దేహినాం సదాసముద్విగ్నధియామసద్గ్రహాత్ । హిత్వాత్మపాతం గృహమంధకూపం వనం గతో యద్ధరిమాశ్రయేత ॥౫॥ శ్రీనారదః॥ శ్రుత్వా పుత్రగిరో దైత్యః పరపక్షసమాహితాః। జహాస బుద్ధిర్బాలానాం భిద్యతే పరబుద్ధిభిః ॥౬॥ సమ్యగ్విధార్యతాం బాలో గురుగేహే ద్విజాతిభిః। విష్ణుపక్షైః ప్రతిచ్ఛన్నైర్న భిద్యేతాస్య ధీర్యథా॥౭॥ గృహమానీతమాహూయ ప్రహ్లాదం దైత్యయాజకాః। ప్రశస్య శ్లక్ష్ణయా వాచా సమపృచ్ఛన్ సామభిః॥౮॥ వత్స ప్రహ్లాద భద్రం తే సత్యం కథయ మా మృషా। బాలానతి కుతస్తుభ్యమేష బుద్ధివిపర్యయః॥౯॥ బుద్ధిభేదః పరకృత ఉతాహో తే స్వతోఽభవత్। భణ్యతాం శ్రోతుకామానాం గురూణాం కులనందన ॥౧౦॥ ప్రహ్లాదః॥ పరః స్వశ్చేత్యసద్గ్రాహః పుంసాం యన్మాయయా కృతః। విమోహితధియాం దృష్టస్తస్మై భగవతే నమః॥౧౧॥ సయదా

బాలాన్ సర్వాన్-అతి అతిక్రమ్య-తుభ్యం తవ॥౯॥౧౦॥ అహో మాయా మోహితా భవంతో మామాక్షిపతంతీత్యాశయేన తావదాహ॥ పర ఇతి॥ పరః స్వీయ శ్చేతి మిథ్యాభినివేశః-యదీయమాయయైవ కృతః-నతువాస్తవః - అత ఏవ తయావిమోహితబుద్ధీనాం భవతామేవ దృష్టః- నతు మమ-తస్మై ఆచింత్యమాయేశ్వరాయ నమః॥౧౧॥ ఏవముక్తఆహ ప్రహ్లాదః పర ఇత్యాదినా చతుర్భిః-యత్పృష్టం బుద్ధిభేదః పరకృతః ఉతస్వాభావిక ఇతి-తత్ర తమిమం స్వపరవిభాగం దేహాత్మాభిమానరూపాజ్ఞానమూలకం భగవన్మాయా మోహితానామిత్యనిందితుం తావద్దేహాత్మాభిమానాదిరూప మోహనిమిత్తవిచిత్రమాయాశక్తియుక్తం భగవంతం-నమస్కరోతి॥ పర ఇతి॥ యస్యేశ్వరస్య-మాయయా హేతునా- స్వః పరశ్చేత్యసద్గ్రాహః-ఇదం మిత్రమయమమిత్రో యం దేవో మనుష్యో బ్రాహ్మణ ఇత్యాది దేహాత్మభ్రమః కృతః సంపాదితః-విమోహితధియాం భగవన్మాయయా మోహితాధీర్యేషాం తేషాం భవతామేవ దృష్టో న మమేతి భావః తస్మై పూర్ణషాడ్గుణ్యాయ నమః విమోహితధియామిత్యనేన॥ శ్లో॥ దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయేతి-భగవదుక్తరీత్యా భగవద ప్రపన్నానాం భవతామేవాసక్తిః మోహానుతత్ప్రపన్నస్య మమేత్యనూదితం॥౧౧॥ అహో కిమేతత్ప్రలపసి-తవ బుద్ధిభేదో యతో జాత స్తత్కథయేత్యాక్షిప్తస్సన్-తత్ప్రసాదాదేవేత్యుత్తరమాహ ద్వాభ్యాం॥ స ఇతి॥ సభగవాన్- యదా అనువ్రతః అనుకూలో భవతి తదా-పశూనామివ బుద్ధిర్భేదగతా సతీ-మిథ్యావిషయా విభిద్యతే- అభిన్నాత్మనిష్ఠా భవతి॥౧౨॥ తదేవ వ్యంజయన్నసద్గ్రాహం నిందతి-సఇతి-సభగవాన్ యదా పుంభిః అనువృతః ఆశ్రితః తదా పుంసాం పశుబుద్ధిః దేహాత్మాభిమానరూపాబు

ద్భిః విభిద్యతే నిరస్యతే - కా సౌ పశుబుద్ధిః యా అన్య ఏషః అన్యోఽహమిత్యేవంరూపా సర్వశరీరేషు జ్ఞానైకాకారతయా పరమాత్మశరీరతయా చావస్థితానాత్మనో విస్మరతాం స్వః పర ఇత్యేవంరూపా భేదగతా అనాత్మభూతదేవాసురమనుష్యాదిశరీరగతా - అత ఏవాసతీ దుష్టా అనర్థావహా సైషా పశుబుద్ధిరిత్యర్థః॥౧౨॥ భేదస్యాసత్త్వం దర్శయన్నాహ॥ స ఇతి॥ స ఏష పరమాత్మైవ - స్వః పర ఇతి చ - అవివేకిభిర్నిరూప్యతే - యుక్తం చైతత్ - యతః - యస్య వర్త్మని - జిజ్ఞాసాయాం బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతి - తత్ర హేతుః - దురత్యయం దుర్ఘటమనుక్రమణం అనుచరితమనువర్ణనం వా - యస్య సః॥ వీ॥ ఏవం స్వపరవిభాగహేతుభూతదేహాత్మభ్రమాదేః భగవన్మాయాహేతుకత్వకథనేన తద్వారణాత్తన్నివృత్తికథనేన చ భగవత ఏవాజ్ఞానప్రదత్వం తన్నివర్తకత్వం చోక్తం - అథ జ్ఞానప్రదాతృత్వమపి తస్యైవేత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏష ఆత్మా ప్రకృతః పరమాత్మా స్వపరేత్యబుద్ధిః స్వః పర ఇతి బుద్ధిరహితః సర్వాంతరాత్మతయా సర్వత్ర సమత్వాదిత్యర్థః - దురన్వయం పురుషాంతరేష్వఘటమానమనుప్రకరణం వ్యాపారో యస్య - తాదృశో నిరూప్యతే అనైశ్వర్యశక్యం సర్వం సర్వశక్తిర్లీలయా కరోతీత్యర్థః - యస్య వర్త్మని మార్గే యత్స్వరూపవిమర్శనే వేదవాదినో బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతి - స ఏష ఏవ మమ మతిం భినత్తి - స్వపరేత్యబుద్ధిరిత్యనేన దేవాసురాదివిభాగమంతరేణ సర్వేషాం జ్ఞానప్రదత్వముక్తం - దురన్వయానుక్రమణ ఇత్యనేన సర్వశక్తిత్వం వైషమ్యాదిరాహిత్యం చోక్తం - యద్వర్త్మని బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతీత్యనేన తత్ప్రసాదాదేవ బ్రహ్మాదీనామపి జ్ఞానోదయః అన్యథా కేవలం తేషామపి మోహ ఏవేత్యుక్తం - స్వపరేత్యబుద్ధిభిరితి పాఠాంతరం తత్ర స్వః పర ఇతి నపద్యతే బుద్ధిర్యేషాం తైః స్వపరవిభాగాత్మికావివేకరహితైరిత్యర్థః - తాదృశైః దురన్వయానుక్రమణః అనితరసా

సువ్రతః పుంసాం పశుబుద్ధిర్విభిద్యతే। అన్య ఏష తథాన్యోఽహమితి భేదగతాఽసతీ ॥౧౨॥ స ఏష ఆత్మా స్వపరేత్యబుద్ధిభిర్దురత్యయానుక్రమణో నిరూప్యతే । ముహ్యంతి యద్వర్త్మని వేదవాదినో బ్రహ్మాదయో హ్యేష భినత్తి మే మతిం ॥ ౧౩ ॥ యథా భ్రామ్యత్యయో బ్రహ్మన్ స్వయమాకర్షసన్నిధౌ। తథా మే భిద్యతే చేతశ్చక్రపాణేర్యదృచ్ఛయా ॥౧౪॥ నారదః॥ ఏతావద్బ్రాహ్మణాయోక్త్వా విరరామ మహామతిః। తం సన్నిభర్త్స్య కుపితస్సుదీనో రాజసేవకః॥౧౫॥ ఆనీయతామరే వేత్రమస్మాకమయశస్కరః। కులాంగారస్య దుర్బుద్ధేశ్చతుర్థోఽస్యోదితో దమః॥౧౬॥ దైతేయచందనవనే జాతోఽయం కంటకద్రుమః। యన్మూలోన్మూలపరశోర్విష్ణోర్నాలాయితోఽర్భకః॥౧౭॥ ఇతి తం వివిధోపాయైర్భీషయంస్తర్జనాదిభిః। ప్రహ్లాదం గ్రాహయామాస త్రివర్గస్యోపపాదనం ॥ ౧౮ ॥ తత ఏనం గురుర్జ్ఞాత్వా జ్ఞాతజ్ఞేయచతుష్టయం। దైత్యేంద్రం దర్శయామాస మాతృమృష్టమలంకృతం ॥ ౧౯ ॥ ప్రణమంతం పదోర్బాలం ప్రతినంద్యాశిషాసురః। పరిష్వజ్య చిరం దోర్భ్యాం పరమామాప నిర్వృతిం ॥ ౨౦ ॥ ఆరోప్యాంకమవ

ధారణవ్యాపారో నిరూప్యతే జ్ఞాయత ఇత్యర్థః - తత్ప్రసాదాన్నివృత్తదేహాత్మాభిమానాదిభిః జ్ఞానప్రదత్వేన పరమాత్మా జ్ఞాయత ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ నను నిర్వికారస్య కథం మతిభేదకత్వం తత్రాహ ॥ యథేతి॥ అయో యథా లోహః ఆకర్షస్యాయస్కాంతస్య సమీపే స్వయమేవ భ్రమతి - చేతశ్చక్రపాణేః సన్నిధౌ సన్నిధిరేవ కుతో జాత స్తత్రాహ - యదృచ్ఛయేతి॥ కస్యతపో దానాదేః ఫలమేతదితి న జ్ఞాయత ఇత్యర్థః॥ వీ॥ ఏవం జ్ఞానప్రదత్వముక్తం అథ తస్యైవ తత్ప్రదానేన స్వస్య ప్రవర్తకత్వమాహ॥ యథేతి॥ ఆకర్షసన్నిధావయస్కాంతసన్నిధౌ అయో లోహం స్వయమేవ యథా భ్రామ్యతి తథా మమ చేతోఽపి చక్రపాణేస్సన్నిధౌ యదృచ్ఛయా హేత్వంతరనిరపేక్షం భిద్యతే తత్ప్రసాదసంప్రాప్తతత్సన్నిధ్యాదేవ మమైవంవిధా బుద్ధివృత్తిరభూదిత్యర్థః - అనేన బుద్ధిభేదః పరకృత ఉతాహో స్వతో భవదితి ప్రశ్నస్యోత్తరముక్తం భవతి॥౧౪॥ ఏతావదితి॥ రాజసేవక ఉవాచేతి శేషః॥౧౫॥ ఆనీయతామితి॥ వేత్రం కశా - ఉపాయానాం మధ్యే చతుర్థః - దమో దండః - అస్య దుర్బుద్ధేః - ఉదితః ఉక్తశ్శాస్త్రేషు - దుర్బుద్ధిత్వే హేతుః కులస్యాంగారవన్నాశహేతోః॥౧౬॥ తస్య కుతః తత్రాహ దైతేయేతి॥ దైతేయా ఏవ చందనద్రుమాః - తేషాం వనే - అయం కంటకద్రుమస్తేభ్యో జాతః - తదేవాహ - యస్య దైత్యవనస్య - మూలోన్మూలనే - పరశుస్థానీయస్య విష్ణోరయమర్భక ఏవ - నాళాయితః నాళమివాచరితః - యథా - పరశోః భేదకత్వే బస్సురాది క్రమ నిర్మితో దండః సహకారీ - తేన వినా ఛేదనాసంభవాత్ - తథాయం విష్ణోర్దైత్యమూలభేదే హేతుర్జాత ఇత్యర్థః॥౧౭॥ ఇతీతి॥ ఇతి - తం ప్రహ్లాదం భీషయన్ - ధర్మార్థకామవర్గస్య ప్రతిపాదకం శాస్త్రమధ్యాపయామాస॥౧౮॥ తత ఇతి॥ జ్ఞాతం జ్ఞేయముపాయచతుష్టయం - యేన తం - జ్ఞాత్వా దైత్యేంద్రం ప్రతి - మాత్రా మృష్టం ఉద్వర్తనస్నాపితం ॥ ౧౯ ॥

౨౩॥ శ్రవణమితి॥ పాదసేవనంపరిచర్యాఅర్చనంపూజా-దాస్యంకర్మార్పణం - సఖ్యంతద్విశ్వాసాది-ఆత్మనివేదనందే హసమర్పణం-యథావిక్రీతస్యగవాశ్వాదేఃభరణపాలనాదిచింతానక్రియతే-తథాదేహంతస్మైసమర్ప్యతచ్చింతావ ర్జనమిత్యర్థః॥౨౩॥ఇతీతి॥ ఇతిపూర్వోక్తప్రకారేణనవలక్షణానియస్యాస్సాఅద్ధా - యోనాధీతేనచేద్భగవతివిష్ణౌభక్తిః క్రియేత-సాచఅర్పితైవసతీయదిక్రియతే-నతుకృతాసతీపశ్చాదర్ప్యేత-తదుత్తమమధీతంమన్యే-నత్వన్యద్గురోరధీతం శిక్షితంవా-తథావిధంకించిదస్తీతిభావః॥వీ॥యదుక్తంపూర్వం-వనంగతోయద్ధరిమాశ్రయేతేతి-తదేవాశ్రయణంవివృ ణోతి॥ఇతీతి॥ పుంసాశ్రవణాదీనినవలక్షణానియస్యాస్సాభక్తిశ్చేత్ - నవలక్షణభక్తియోగప్రతిపాదకంశాస్త్రమధీ తంచేత్-తదేవస్వధీతముత్తమంమన్యే-నత్వధునాగురోస్సకాశాదధీతం-తత్తుగురుభిర్నాధ్యాపితమితిభావః-స్వధీతప్ర శ్నోత్తరనిగమనముత్తమమధీతమితి-శ్రవణమిత్యాదిః పూర్వోక్తాశ్రయణవివరణపరం-భగవత్యద్ధాక్రియతేచేత్-అ ధీతవిద్యాలక్షణాభక్తిః-నిష్కపటభావేనభగవతిక్రియతఇతియత్ - కృతాపిభక్తిర్విష్ణావర్ప్యతేతి - యచ్చైతదేతదుత్త మంమన్యేనకేవలంనవలక్షణభక్తిప్రతిపాదకశాస్త్రాధ్యయనమాత్రమేవోత్తమం-అపితుతదర్థానుష్ఠానం - అనుష్ఠాన స్యేశ్వరే-సమర్పణంచేత్యప్యుత్తమంమన్యే-కేవలాధ్యయనమాత్రస్యవ్యర్థత్వాదితిభావః- అర్పితావిష్ణావిత్యనేనభ క్తేరనన్యప్రయోజనత్వేనకర్తవ్యతోక్తా-తత్రవిష్ణోః-శ్రవణంతత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిశ్రవణం - కీర్తనంనామో చ్చారణాత్మకం-స్మరణ-స్వరూపాదివిషయకమేవపాదసేవనార్చనవందనదాస్యసఖ్యానితుతదీయపర్యంతాని - వంద నంనమస్కారః పాదసేవనంపాదయోస్సంవహనం-తచ్చార్చావిగ్రహతదీయపాదయోశ్చేతివేదితవ్యం- పరవ్యూహ విభవాదేరతీంద్రియత్వేన-తత్పాదసేవనాసంభవాత్ - యద్వా- భగవద్విషయేమానసికం-తదీయవిషయేతుకాయికం

ఘ్రాయమూర్ధన్యశ్రుకలాంబుభిః॥ఆసించన్వికసద్వక్త్రమిదమాహయుధిష్ఠిర॥౨౧॥ హిరణ్యకశి
పుః॥ ప్రహ్లాదానూచ్యతాంతాతస్వధీతంకించిదుత్తమమ్। కాలేనైతావతాయుష్మన్యదశిక్షద్గురోర్భ
వాన్॥౨౨॥ ప్రహ్లాదః॥ శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోఃస్మరణంపాదసేవనమ్। అర్చనంవందనందాస్యంసఖ్యమా
త్మనివేదనమ్॥౨౩॥ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌభక్తిశ్చేన్నవలక్షణా। క్రియతేభగవత్యద్ధాతన్మన్యేఽధీతముత్త
మమ్॥౨౪॥ నారదః॥నిశమ్యైతత్సుతవచోహిరణ్యకశిపుస్తదా।గురుపుత్రమువాచేదంరుషాప్రస్ఫురితా
ధరః॥౨౫॥హిరణ్యకశిపుః॥బ్రహ్మబంధోకిమేతత్తేవిపక్షంశ్రయతాసతా। అసారంగ్రాహితోబాలో
మామనాదృత్యదుర్మతే॥౨౬॥ సంతిహ్యసాధవోలోకేదుర్మైత్రాశ్ఛద్మవేషిణః॥తేషాముదేత్యఘం

వివక్షితం- ఆత్మనివేదనమోమిత్యాత్మానంయుంజీతేత్యుక్తరీత్యా-తచ్ఛేషత్వానుసంధానం-యద్వాపి-భక్తిర్నామధ్యా నోపాసనాదిశబ్దవాచ్యా-అహరహరభ్యాససాధేయాతిశయా-ఆప్రయాణాదనువర్తమానా-వివేకాదిసాధనసప్తకా నుగృహీతాతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానాత్మికా-ప్రీత్యాత్మికా-ప్రత్యక్షతాపన్నాధ్రువానుస్మృతిః-నతుశ్ర వణాదిరూపేణనవలక్షణా-తథాప్యుక్తవిధాయాభక్తేః కేవలకర్మజ్ఞానయోగాదివచ్ఛమదమాదివచ్చ- శ్రవణాదీన్యప్యవ లంబేననిర్వర్తకాన్యుచ్యంతే-యద్వా-నవలక్షణా-లక్ష్యతేఏభిరితిలక్షణానిచిహ్నాని-జ్ఞాపకానిభక్తియోగపరిపాకావ స్థాజ్ఞాపకానీతియావత్-ఉక్తవిధభక్తియోగనిష్ఠేనరాగతఏవశ్రవణాదీనిక్రియంతే-లోకేపిహియద్వస్తువిషయాప్రీ తిస్తద్విషయశ్రవణాదీనిస్వతఏవప్రాప్తానీతి-నతత్రయత్నేనభవితవ్యంఅతఃశ్రవణాదీనిప్రీత్యాత్మకభక్తియోగకా రితావస్థావిశేషరూపాణి-తన్నిష్పత్తిసూచకానీతితాత్పర్యం - ఏవంప్రీతికారితశ్రవణాదపర్యంతభక్తియోగానుష్ఠాన మేవవనంగతోయద్ధరిమాశ్రయేతేత్యుక్తమాశ్రయణమిత్యుక్తంభవతి॥౨౪॥వీ॥నిశమ్యేతి॥ ఏతదేవంవిధంసుతస్యవచః- నిశమ్యాకర్ణ్య-తదా-హిరణ్యకశిపుః-రుషా- ప్రస్ఫురితఃకంపమానః - అధరోష్ఠోయస్యతాదృశఃసన్ఏవంవక్ష్యమాణంగురు పుత్రంప్రత్యువాచ॥౨౫॥తదేవాహ॥బ్రహ్మబంధోఇతి॥హేబ్రహ్మబంధో బ్రాహ్మణాభాస కిమేతత్ తేత్వయా- కృత మితిశేషః-అతీవానుచితమేతత్కృతమిత్యర్థః-కింతత్ -యన్మామనాదృత్యవిపక్షంశత్రుపక్షమాశ్రయతా-అతఏవ-అ సతామహ్యమహితకారిణా-త్వయాహేదుర్మతే-అసారంగ్రాహితోబాలఇత్యేతత్॥౨౬॥మిత్రత్వేనవర్తమానస్యా పితవవిరోధాచరణంనసంభావితమిత్యాహ॥సంతీతి॥దుష్టంమైత్రంమిత్రత్వంయేషాంతే-రోగఇవేతి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మహా క్షయరోగీస్యాత్సురాపీశ్యావదంతకః॥స్వర్ణాపహారీకునఖీదుశ్చర్మాగురుతల్పగః॥ ఇత్యాదిస్మృత్యుక్తఃపాతకినాంరోగో యథాభవతి-తథాతేషామఘంవిద్వేషాదికముదేతీత్యర్థః॥వీ॥ మిత్రత్వేనవర్తమానస్యాపితవవిరోధాచరణంసంభావని

తమిత్యాహ॥సంతీతి॥దుష్టంమైత్రంమిత్రత్వంయేషాంతే- అతఏవాసాధవః ఛద్మవేషిణః కపటవేషధారిణోభవాదృశా
అపిహలోకేసంతి- తేషామఘం ద్రోహః- కాలే ఉచితకాలే ప్రకటోభవతి- రోగః పాతకినామివ- యథా॥శ్లో॥ బ్రహ్మహా
క్షయరోగీస్యాత్సురాపీశ్యావదంతకః। స్వర్ణహారీతుకునఖీ దుశ్చర్మా గురుతల్పగః ఇతిస్మృత్యుక్తః - పాతకినాంరోగః-
ఉచితకాలేషు దేతి- తథాతేషామఘం ద్రోహాదికముచితకాలేషు దేతీత్యర్థః॥౨౭॥నేతి ॥ మత్ప్రణీతంమయాపాదితం-
నోస్మభ్యం-కత్ కుత్సితందోషంమాస్మఅదాః- అదాగవ ఆర్షః మయిదోషారోపంమాకృథా ఇత్యర్థః- ఇంద్రశత్రో
ఇత్యనేన-నహిబ్రాహ్మణేషు తవకోపఉచితఇతిభావః॥వీ॥ ఏవముపాలబ్ధఆహ గురుపుత్రః॥నేతి॥నమయాపాదితం-నాపిప
రేణ-కింతుకేవలమేషతవపుత్రఏవవదత్యేవం- హేఇంద్రశత్రో- ఇంద్రశత్రో స్తవబ్రాహ్మణేష్వాగ్రహః- అనుచితః
అవిషయత్వాదితిభావః- ననునపరప్రణీతంచేత్కుతోస్యాభూదియంమతిస్తత్రాహ। నైసర్గికీతి॥ హేరాజన్ అస్యత్వ
త్పుత్రస్య- ఇయంమతిర్నైసర్గికీస్వాభావికీ- నతుపరైరుత్పాదితా అతోమన్యుంక్రోధంనియచ్ఛ ఉపసంహర - నోస్మ
భ్యం-కత్ కుత్సితం-దుఃఖమిత్యర్థః- మాస్మాదాః నదేహీత్యర్థః- మాజ్యోగేవ్యడాగమః కదనాస్మనాం న ఇతిపాఠాంత
రం-తత్ర-కదనాస్మనాందీనాస్మనాం-మన్యుంమద్విషయకక్రోధం-నియచ్ఛేత్యర్థః॥౨౮॥ గురుణేతి ॥ గురుముఖీగురు
వాక్యజనితా- హేఅభద్ర॥౨౯॥ ఆస్తామియంవార్తాభవాదృశానాంవిషయాసక్తానామత్రానధికారాదిత్యాశయేనా
హ॥మతిరితి॥ పరతః గురోః- స్వతో వా- మిథో వా అన్యోన్యతః- నాభిపద్యేతనసంపద్యేత - కేషాం-గృహ ఏవ వ్రతంసంక
ల్పః ఇతికృత్యంతా యేషాం- అత ఏవ- అదాంతైరనుపరతైః- గోభిరింద్రియైర్హేతుభూతైః- తమిస్రంసంసారం - విశ
తాంతత్రచర్వితస్యైవచర్వణం యేషాం॥ వీ॥ యత్పృష్టంకుతస్త్వేయంమతిరితితత్రాహతావనుగ్రహపవేద్యశమతి
హేతురితివక్తుం తావన్మహద్భిరననుగృహీతానాంభవాదృశామీదృశీమతిర్దుర్లభేత్యాహ॥మతిరితి॥ గార్హస్థ్యరతా.

కాలే రోగః పాతకినామివ॥ ౨౭ ॥ గురుపుత్రః॥ నమత్ప్రణీతంనపరప్రణీతంసుతోవదత్యేషతవేంద్రశ
త్రో। నైసర్గికీయంమతిరస్యరాజన్నియచ్ఛమన్యుంకదదాస్మ మానః॥౨౮॥ నారదః ॥ గురుణైవంప్ర
తిప్రోక్తోభూయఆహాసురస్సుతం।నచేద్గురుముఖీయంతేకుతోఽభద్రాసతీమతిః॥౨౯॥ ప్రహ్లాదః॥ మతి
ర్నకృష్ణే పరతస్స్వతో వా మిథోభిపద్యేతగృహవ్రతానాం। అదాంతగోభిర్విశతాంతమిస్రంపునఃపున
శ్చర్వితచర్వణానామ్॥ ౩౦॥నతేవిదుస్స్వార్థగతింహివిష్ణుందురాశయాయేబహిరర్థమానినః। అంధా

నాం-స్వతః పరతో వా- మిథః అన్యోన్యస్మాద్వా- కృష్ణేమతిర్భక్త్యాత్మికా- నాభిపద్యేత - నసంపద్యేత తత్రహేతుంవ
దన్గృహవ్రతాన్విశినష్టి అదాంతగోభిః- అదాంతైరజితైః- గోభిరింద్రియైః- హేతుభిస్తమిస్రం- నిరయరూపం - సం
సారంపునఃపునః విశతాం- చర్వితమనుభుక్తం-తస్యైవపునశ్చర్వణముపభోగోయేషాంపూర్వపూర్వైరనుభుక్తమేవవిష
యం-భుంజానానాం పూర్వైర్వ్యద్భుక్తానేవవనితాదీన్విషయాన్పునరపరేద్యుర్భుంజానానామితివా॥౩౦॥ ననుశ్రీకృష్ణ
స్యపరమానందరూపత్వాత్తేపితన్నిష్ఠాఏవకింనస్యుః సదజ్ఞానాదిత్యాహ॥ నేతి॥ యే దురాశయాః విషయవాసితాంతఃకర
ణాః తే హి స్వార్థం న విదుః తత్ర హేతుః- స్వస్మిన్నేవార్థః- పురుషార్థో యేషాం తేషాం- గతింగమ్యం - నను తేపిగురూపదే
శాద్విష్ణుంజ్ఞాస్యంతితత్రాహ- బహిర్విషయేష్వర్థోయేషాంతే బహిరర్థాః- తానేవగురుత్వేనమంతుంశీలంయేషాంతే
అతః అంధైరుపనీయమానాఅంధాయథాపంథానంనవిదుః- కింతుగర్తేపతంతి తథాతేపి ఈశస్యతంత్యాం దీర్ఘరజ్జ్వాం
వేదలక్షణాయాం- ఉరూణిదామాని బ్రాహ్మణాదినామానియస్యాంతస్యాం- కామ్యైః కర్మభిః బద్ధా ఏవంభవంతీత్యర్థః-
తదుక్తం॥శ్లో॥విషయావిష్టచిత్తానాంవిష్ణ్వావేశస్సుదూరతః। వారుణీదిగ్గతంవస్తువ్రజన్నైంద్రీంకిమాప్నుయాత్ ॥వీ॥
ఏవంవిషయాసక్తచిత్తానాంత్వాదృశాంకృష్ణేమతిర్దుర్లభేత్యుక్తం- మాస్తు కృష్ణేమతిః స్వశ్రేయోపిస్వయం సజానాతీ
త్యాహ॥నేతి॥స్వార్థోగతిశ్చస్వార్థగతిస్తంస్వస్యపురుషార్థభూతం-తదుపాయభూతంచవిష్ణుంతేగృహవ్రతాః నవిదుః
తత్రహేతుంవదన్తాన్విశినష్టి- బహిరర్థమానినః- బహిఃశబ్దాదివిషయేషు- అర్థమానినః- పురుషార్థాభిమానినః - అతస్తే
అంధైరుపనీయమానాఅంధాః- యథాపంథానంనవిదుః కింతుశ్వభ్రే పతంతి - తథా తేపీశస్య- తంత్యాం- వేదలక్షణా
యాం- స్థూలరజ్జ్వామురుదామ్ని- వర్ణాశ్రమధర్మాదిరూపనానావిధకంఠసూత్రేబద్ధాభవంతి- వేదోక్తకేవలకామ్యక
ర్మన్యాసక్తైః ప్రలోభితాస్తత్రైవాసక్తాః- పునఃపునస్సంసరంతో దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతి- నతునిరతిశయానందరూప
పరమపురుషార్థలక్షణంభగవంతంప్రాప్నువంతీతిభావః॥ ౩౦॥ననుచ॥శ్రు॥ ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ

సర్వభూతాంతరాత్మేత్యాది-శ్రుతిప్రతిపాదితంవిష్ణుంకథంనవిదుః-కుతోవా తేషాంతమఃప్రవేశస్తత్రాహ॥ నైషామితి॥
నిష్కించనానాంనిరస్తవిషయాభిమానానాం-పాదరజసాఅభిషేకంయావన్నవృణీత-తావత్ - శ్రుతివాక్యతోజాతాపి
ఏషాంమతిరురుక్రమస్యాంఘ్రింనస్పృశతినప్రాప్నోతి-అసంభావనాదిభిర్విహన్యతఇత్యర్థః- అనర్థస్యసంసారస్యాపగ
మోయదర్థఃయస్యాఉరుక్రమాంఘ్రిస్పర్శస్యామతేరర్థఃప్రయోజనం- మహదనుగ్రహోభావాన్నతత్త్వనిశ్చయోనాపి
మోక్షస్తేషామిత్యర్థః॥వీ॥తదేవవ్యనక్తి-నైషామితి- ఏషాముక్తవిధానాం-విషయాసక్తచిత్తానాం-మతిర్బుద్ధిః ఉరుక్రమ
స్యనిరతిశయమహిమశాలినోభగవతః నిరతిశయపురుషార్థరూపమంఘ్రిం-నస్పృశతి-నవిషయీకరోతి- తదంఘ్రిస్పర్శ
నంవిశినష్టి-యదర్థః-యస్యఉరుక్రమాంఘ్రిస్పర్శనస్యార్థః-ప్రయోజనం-ఫలం-అనర్థాపగమః-దుఃఖనిరాసరూపః-కియ
త్పర్యంతం-నస్పృశతితత్రాహయావన్నిష్కించనానామనన్యప్రయోజనానాం-మహీయసాం-మహాభాగవతానాంపా
దరజస్సేవాం-నవృణీతనవృణుయాత్ మహత్సేవాంనకుర్యాత్తావన్నస్పృశతీత్యర్థః-మమమాతృగర్భావస్థానదశాయా
మేవమహీయసఃశ్రీనారదస్యానుగ్రహాదియంబుద్ధిరురుక్రమాంఘ్రివిషయాభూదితిగూఢాభిప్రాయః॥౩౨॥ఇతీతి॥నరస్య
తనిరాస్యత్ ధిక్షేపేత్యర్థః-నరస్యేతిల్యబంతపాఠేత్యూత్తరేణాన్వయః॥వీ॥ఇతీతి॥ఇతీత్థముక్త్వా-ఉపరతంతూష్ణీమాసీనం
పుత్రంరుషాక్రోధేన-అంధీకృతఃఆత్మావివేకోయస్యసహిరణ్యకశిపుః- స్వస్యఉత్సంగాన్మహీతలేనిరస్యపాతయిత్వా
ఆహచేత్యుత్తరేణాన్వయః-నిరస్యతఇతిపాఠేన్యపాతయదిత్యర్థః॥౩౩॥ఆహేతి॥అమర్షఃఅసహనం- తేనసహితయారు
షా-ఆవిష్టోవ్యాప్తః-కషాయీభూతేఆతామ్రేలోచనేయస్య-హేనైర్ఋతాఃరాక్షసాః॥వీ॥ఆహేతి॥అమర్షోసహనంతత్స
హితయారుషా-ఆవిష్టోవ్యాప్తః-అతఏవకషాయీభూతేఆతామ్రేలోచనేయస్యసః-ఆహచఉక్తవాంశ్చ-కిదేవాహ-వ
ధ్యతామితి-హేనైర్ఋతాః-ఇతఏవంనిస్సారయతబహిర్గమయత-అయంబాలోవధ్యోవధార్హః అతోవధ్యతా మాశుహ

యథాంధైరుపనీయమానావాచీశతంత్ర్యాముదామ్నిబద్ధాః ॥౩౧॥ నైషాంమతిస్తావదురుక్రమాం
ఘ్రింస్పృశత్యనర్థాపగమోయదర్థః। మహీయసాంపాదరజోభిషేకంనిష్కించనానాంనవృణీత
యావత్ ॥ ౩౨ ॥ ఇత్యుక్త్వోపరతంపుత్రంహిరణ్యకశిపూరుషా। అంధీకృతాత్మాసోత్సంగాన్నిరస్యత
మహీతలే॥౩౩॥ఆహామర్షరుషావిష్టఃకషాయీభూతలోచనః। వధ్యతామాశ్వయం వధ్యోనిస్సారయ
తనైర్ఋతాః॥౩౪॥అయంమేభ్రాతృహాసోయంహిత్వాస్వాన్సుహృదోధమః। పితృవ్యహంతుర్యఃపా
దౌవిష్ణోర్దాసవదర్చతి॥౩౫॥ విష్ణోర్వాసాధ్వసౌకిన్నుకరిష్యత్యసమంజసః। సుస్త్యజంసౌహృదంపి
త్రోరజహాత్పంచహాయనః ॥ ౩౬ ॥ పరోప్యపత్యంహితకృద్యథౌషధం స్వదేహజోప్యామయవత్సుతో
హితః।ఛింద్యాత్తదంగంయదుతాత్మనోహితం శేషంసుఖంజీవతియద్వివర్జనాత్ ॥౩౭॥సర్వైరుపా

న్యతాం॥౩౪॥వధ్యత్వేహేతుః॥అయమితి॥యతోయంమేభ్రాతృహా-కుతః యోవిష్ణోఃపాదౌదాసవదర్చతి తత్పక్షపాతీ
త్యర్థః-అతఃసఏవాయమిత్యన్వయః॥వీ॥అయమితి॥వధ్యత్వేహేతుః-యతోయం-మేమమభ్రాతుఃహంతా - కుతఃయో
యమధమఃబాలః స్వాన్స్వకీయాన్-సుహృదోస్మాన్-హిత్వాపితృవ్యస్యహంతుర్విష్ణోః-పాదౌచరణౌ-దాసవదర్చతి
తత్పక్షపాతీత్యర్థః-అతస్సఏవాయమిత్యన్వయః-హిత్వాస్వాన్సుహృదఇతిపాఠేఅయంమేభ్రాతృహా-కుతః- యత్ య
స్మాదధమోయంసుహృదఃపిత్రాదీన్-అస్వాన్పార్శ్వాన్హిత్వావిష్ణ్వేసమర్ప్య-దాసవత్ తత్పాదావర్చయతి - అ
తోయమేవప్రహ్లాదో మేభ్రాతృహేత్యర్థః॥౩౫॥అస్తువావిష్ణురప్యవిశ్వసనీయం కిమితిస్వీకృతవానిత్యాహ ॥ విష్ణోర్వే
తి॥అజహాత్,జహౌ॥వీ॥విష్ణోరితి॥మద్దృష్టాంతేనవిష్ణోరప్యసావసమంజసోననుకూలః-సాధుకరిష్యతికిన్ను-నకరిష్యత్యేవఅ
వ్యవస్థితచిత్తత్వాదితిభావః-యతోసౌపంచహాయనః-పంచవర్షవయస్కఏవసన్-దుస్త్యజంత్యక్తుమశక్యం- పిత్రోః
మాతాపిత్రోః సౌహృదమజహాదత్యాక్షీత్ ॥౩౬॥ననుతవాయమపత్యంకథంవధ్యస్తత్రాహ॥ పరఇతి ॥ పరోప్యౌషధ
మివహితకృచ్చేత్-తర్హ్యపత్యమేవజ్ఞేయం-సుతఃస్వదేహజోపిఅహితశ్చేత్-ఆమయఇవత్యాజ్యః-అస్తాంమమతాస్ప
దస్యకథంవధస్తత్రాహ-స్వంమమతాస్పదంఅంగమపికరచరణాది-తదప్యాత్మనః-అహితంచేత్ -ఛింద్యాదేవేత్యర్థః॥
వీ॥నమతవాయంపుత్రఃతత్కథంవధ్యః-తత్రాహ ॥పరఇతి ॥ పరోపిశత్రుపక్షప్రభవోపి-యథౌషధం - తథాహితకృ
ద్ధితకారీచేత్తర్హి సోపత్యంపుత్రఏవ-దేహోజ్జాతోప్యామయవద్రోగవదహితఃదుఃఖకృచ్చేత్ -తర్హ్యామయ వత్పరిత్యా
జ్యః-అస్తాంమమతాస్పదస్యకథా-యస్మాద్యదంగంకరచరణాదికమపిసర్పదంశవ్రణాదిదూషితం- సదాత్మనోనహి

తందుఃఖకృచ్ఛ్రేత్త్వర్థితవదంగంధింద్యాదేవ-యస్యదుష్టాంగస్యాపిసర్జనాత్పరిహారాత్-శేషభవస్థితమంగంసుఖంభవతి॥ ౩౮॥సదైర్వైరితి॥అతఃసదైర్వైరుపాయైర్హంతవ్యః-సంభోజోభోజనం-భోజనాదిషువిషాదిప్రయోగైరిత్యర్థఃయథా-దుష్టమింద్రియం-మునేఃశత్రుః॥వీ॥సవైరితి॥అతోఽయంసుహృల్లింగధరః-పుత్రవేషధారీ-శత్రుః-యథాదుష్టమింద్రియం మునేశ్శత్రుః తద్వద్వర్తమానః-సవైర్గరలాదిమిశ్రితసంభోజనాదిభిరుపాయైర్హంతవ్యః॥౩౯॥నైరృతాఇతి॥తిగ్మాః తీక్ష్ణాఃదంష్ట్రాయేషాం-కరాలాన్యాస్యానియేషాంతేచ తేచ-తామ్రాణిశ్మశ్రూణిశిరోరుహాశ్చయేషాం ॥వీ॥నైరృతాఇతి॥ఏవంభర్త్రాదైత్యేంద్రేణసమాదిష్టాస్తేనైరృతాఃశూలపాణయస్తిగ్మాఃతీక్ష్ణాదంష్ట్రాయేషాం-కరాలాన్యాస్యాని యేషాంతామ్రాణిశ్మశ్రూణిశిరోరుహాణిచయేషాంతాదృశాః ॥౩౯॥వీనదంతఇతి॥భైరవాన్భయంకరాన్ నాదాన్నదంతఃకుర్వంతఃఛింధిభింధీతిచవదంతః-ఆసీనముపవిష్టంప్రహ్లాదం-సర్వేషుమర్మస్థానేషుశూలైరహనన్॥౪౦॥పరఇతి॥పరే ఈశ్వరేయుక్తఃసమాహితః-ఆత్మామనోయస్యతస్మిన్-తేషాంప్రహారానిష్ఫలాజాతాః-తత్రహేతవః - బ్రహ్మణినిర్వికారే-అనిర్దేశ్యేఅవిషయే-భగవతినిరతిశయైశ్వర్యేఅఖిలాత్మనిశాస్త్రాదినాపినియంతరి-ఏవంభూతేపరే - అపుణ్యస్యనిర్ధనస్యసత్క్రియాఇవ॥వీ॥పరఇతి॥అనిర్దేశ్యేచేతనాచేతనసజాతీయత్వేననిర్దేష్టుమశక్యే- అఖిలాత్మనిహంతృహంతవ్యాద్యంతరాత్మని-పూర్ణషాడ్గుణ్యేపరేబ్రహ్మణియుక్తఃనిహితఆత్మామనో యస్యతస్మిన్ప్రహ్లాదే-నైరృతైఃకృతాశ్శూలఘాతాదయోమారణోపాయాఃఅఫలావ్యర్థాబభూవుః మరణహేతవోదుఃఖహేతవశ్చ నబభూవురిత్యర్థః-యథా-అపుణ్యస్యపాపరతస్యకృతాఅపిసత్క్రియాః సంధ్యోపాసనాదయః అఫలాస్తద్వత్ వైఫల్యహేతుగర్భంవిశేషణంఅఖిలాత్మనియుక్తాత్మనీతి-అయంభావః-కర్మాయత్తదేహసంబంధప్రయుక్తసుఖదుఃఖభోక్తృ

మయైర్హంతవ్యస్సంభోజశయనాసనైః।సుహృల్లింగధరశ్శత్రుర్మునేర్దుష్టమివేంద్రియమ్॥౩౯॥నైరృతాస్తేసమాదిష్టాభర్త్రాశూలపాణయః । తిగ్మదంష్ట్రకరాలాస్యాస్తామ్రశ్మశ్రుశిరోరుహాః ॥
౪౦॥నదంతోభైరవాన్నాదాంశ్ఛింధిభింధీతివాదినః।ఆసీనమహనన్శూలైఃప్రహ్లాదంసర్వమర్మసు॥
౪౧॥పరేబ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యేభగవత్యఖిలాత్మని । యుక్తాత్మన్యఫలాఆసన్నపుణ్యస్యేవసత్క్రియాః ॥
౪౨॥ప్రయాసేఽపహతేతస్మిన్దైత్యేంద్రఃపరిశంకితః । చకారతద్వధోపాయాన్నిర్బంధేనయుధిష్ఠిర ॥
౪౩॥దిగ్గజైర్దందశూకేంద్రైరభిచారావపాతనైః। మాయాభిస్సన్నిరోధైశ్చగరదానైరభోజనైః॥
౪౪॥హిమవాయ్వగ్నిసలిలైఃపర్వతాక్రమణైరపి।నశశాకయదాహంతుమపాపమసురస్సుతం। చింతాం దీర్ఘతమాంప్రాప్తస్తత్కర్తుంనాభ్యపద్యత॥౪౫॥ఏషమేబహ్వసాధూక్తోవధోపాయాశ్చనిర్మితాః।తై

త్వతదనుగుణ్యపుణ్యపాపకర్తృత్వానుగుణంజీవపర్యంతదేహేంద్రియాదిప్రేరణరూపమఖిలాత్మగత్వమత్రవివక్షితం తత్రహంత్రంతరాత్మత్వహంతవ్యదుఃఖజననానుగుణవ్యాపారానుగుణంనియమనమపి పునర్హంతవ్యస్య హంతృవ్యాపారజన్యదుఃఖానుభవానుగుణతయానియమయతీతియుక్తాత్మత్వంయుక్తమేవభవతి-తథా- పరస్పరవిరుద్ధయోర్యమనమితిశంకానిరాసకీర్తనయాఽనిర్దేశ్యఇత్యుక్తం-లోకవిలక్షణవివిధవిచిత్రశక్తిరీదృశంనియంతృత్వముపపన్నమిత్యభిప్రాయః॥౪౧॥వీ॥ప్రయాసఇతి॥ఏవంశూలఘాతాదిరూపమరణోద్యోగరూపేప్రయాసే-అపహతేవ్యర్థేసతి-దైత్యేంద్రోహిరణ్యకశిపుఃపరిశంకితఃకిమయంశూలఘాతాదిభిరపినహన్యత-కిమస్మాదేతమమృత్యుర్వ్యవిష్యతీత్యాశంకితఃహేయుధిష్ఠిర నిర్బంధేనతస్యప్రహ్లాదస్యవధోపాయంచక్రే॥౪౨॥దిగ్గజైరితి॥అభిచారాఃకృత్యాదయః-అవపాతనానిగిరిశృంగాదధఃపాతనాని-తైఃఅవటాదిషుసన్నిరోధైశ్చ॥వీ॥వివిధోపాయానేవప్రపంచయన్ తైరవ్యహతత్వమాహ॥దిగ్గజైరితి॥దిగ్గజాక్రమణైఃదందశూకేంద్రైః సర్పశ్రేష్ఠదంశనైఃఅభిచారైఃమరణహేతుభిః- అవపాతనైర్గిరిశృంగేభ్యఃఅధఃపాతనైఃమాయాభిరకస్మాదర్శనపాతనాదిభిఃసన్నిరోధైఃనవరంధ్రాపిధానైః-గరదానైర్విషప్రయోగైఃఅభోజనైరుపవాసైః-హిమాదిషుపాతనైఃపర్వతాక్రమణైఃపర్వతానాంతదుపరిక్షేపైః-ఏవంవిధైరుపాయైరసురైఃప్రయోజ్యకర్తృభిః-యదాసుతంహంతుంనశశాకనాశక్నోత్॥౪౩॥**
హిమేతి॥పర్వతాక్రమణైఃపర్వతానాంతదుపరిక్షేపైః-బహువచనైరభిచారాద్యావృత్తిందర్శయతి - తర్హనినం - కర్తుంనాభ్యపద్యతనప్రాపనాశక్నోదిత్యర్థః ॥ వీ ॥ హిమేతి ॥ తదాతత్కర్తుం తద్ధననం కర్తుం నాభ్యపద్యతతదుపాయాంతరంనలేభఇత్యర్థః -ప్రత్యుతదీర్ఘతమాంచింతాంప్రాప్తః - చింతామేవప్రపంచయతి ॥ ౪౪ ॥ చింతామేతా

హృత్రిభిః॥ఏవమితి॥ మేమయా-అసాధువదుమంయథా భవతితథోక్తః-అసద్గ్రాహైరపకారైరభిచారైర్వా॥వీ॥ఏవమితి॥ ఏవం బాలః-మేమయా-బహ్వసాధుయథాభవతితథాఉక్తః - వధోపాయాశ్చనిర్మితాః కారితాః-అసద్గ్రాహైరభిచారాదిభిస్తైస్తైర్ద్రోహైర్హాపూర్వకమూతాదిభిశ్చముక్తః-అవిహతః స్వేనైవతేజసామాహాత్మ్యేన॥౨౫॥వర్తమానఇతి॥అవిదూరేవర్తమానోఽపిబాలోఽప్యయంఅజడధీఃనిర్భయచిత్తః-మేఅనార్యంఅన్యాయ్యం-శత్రుత్వంవానవిస్మరతి- అజగర్తస్యమధ్యమపుత్రశ్శునశ్శేఫోనామ-పితృభ్యాంహరిశ్చంద్రాయవిక్రీతస్సన్ - యథాతయోరపకారమవిస్మరంస్తద్వద్విశ్వామిత్రమాశ్రిత్య-గోత్రాంతరమాపన్నస్తద్వత్ యద్వా- స్వభావాపరిత్యాగేదృష్టాంతః - శునశ్శేఫఃపుచ్ఛమివేతి॥వీ॥ వర్తమానఇతి॥ఉక్తోపాయేభ్యోఽవిదూరఏవవర్తమానఃబాలోఽప్యయంఅజడానిపుణాధీర్యస్యతాదృశః - మేమమఅనార్యంద్రోహంనస్మరతి-శునశ్శేఫఇవ - యథాశునశ్శేఫాఖ్యఃపితృభ్యాంహరిశ్చంద్రాయవిక్రీతస్సన్తయోరపకారంవిస్మరన్తద్వద్విశ్వామిత్రమాశ్రిత్యగోత్రాంతరమాపన్నస్తద్వత్-యద్వా-స్వభావాపరిత్యాగేదృష్టాంతఃశునశ్శేఫఃపుచ్ఛమివేతి-ప్రభుర్జితేంద్రియః॥౨౬॥అప్రమేయఇతి॥ అప్రమేయఃఅపరిమేయోఽనుభావోయస్య-నకుతశ్చిద్భయంయస్య-నబాధవితా-అన్యథామృత్యునైవభవిష్యతీత్యర్థః॥వీ॥అప్రమేయఇతి ॥ అప్రమేయఃఅపరిమేయఃఅనుభావోయస్య-నకుతశ్చిద్భయంయస్య-అతఏవ-అమరఃమరణరహితః- ఏతస్యవిరోధేనహేతునా-నూనంమమైవమృత్యుర్భవితాభవిష్యతి-నబాధవితా-ఏతద్విరోధేనమమమృత్యోరభావేహేత్వంతరేణనైవభవిష్యతీత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ ఇతీతి॥ ఔశనసౌఉశనసఃపుత్రౌ-నీతిజ్ఞౌవివిక్తేఏకాంతే॥వీ॥ఇతీతి॥ ఇతితచ్చింతయాపుత్రవిషయకచింతయా - మ్లానశ్రియం

స్తైర్ద్రోహైరసద్గ్రాహైర్ముక్తస్స్వేనైవతేజసా॥౨౫॥వర్తమానోఽవిదూరేవాబాలోఽప్యజడధీరయమ్।నవిస్మరతిమానార్యంశునశ్శేఫఇవప్రభుః॥౨౬॥అప్రమేయానుభావోఽయమకుతశ్చిద్భయోఽమరః।నూనమేతద్విరోధేనమృత్యుర్మేభవితానవా॥౨౭॥ఇతితచ్చింతయాకించిన్మ్లానశ్రియమధోముఖమ్। చండామర్కావౌశనసౌవివిక్తఇతిహోచతుః॥ ౨౮॥ జితంత్వయైకేనజగత్త్రయంప్రభోర్విజృంభణత్రస్తసమస్తధిష్ణ్యపమ్।నతస్యచింత్యంతవనాథచక్ష్మహేనవైశిశూనాంగుణదోషయోఃపదమ్॥౨౯॥ఇమంతుపాశైర్వరుణస్యబద్ధ్వానిధేహిభీతోనపలాయతేయథా।బుద్ధిశ్చపుంసోవయసార్యసేవయాయావద్గురుర్భార్గవఆగమిష్యతి॥౩౦॥తథేతిగురుపుత్రోక్తమనుజ్ఞాయేదమబ్రవీత్।ధర్మోహ్యస్యోపదేష్టవ్యోరాజ్ఞాంయోగృహమేధినామ్ ౩౧॥ధర్మమర్థంచకామంచనితరామనుపూర్వశః। ప్రహ్లాదాయోచతూరాజన్ప్రశ్రితావనతాయచ॥౩౨॥యథాత్రివర్గంగురుభిరాత్మనేహ్యుపశిక్షితమ్।నసాధుమేనేతచ్ఛిక్షాంద్వంద్వారా

మోపవర్ణితామ్-కించిదధఃకృతముఖంహిరణ్యకశిపుం- ఔశనసౌఉశనసఃపుత్రౌ - చండామర్కౌ-వివిక్తేనిర్జనేదేశే-ఇతివక్ష్యమాణప్రకారేణోచతుః ౨౮॥జితమితి॥భ్రువోర్విజృంభణేనైవత్రస్తాఃధిష్ణ్యపాయస్మిన్తస్య-చింత్యం- నచక్ష్మహేనపశ్యామః-పదమాలంబనంనైవాస్తి-యద్వా-శిశూనాంవృత్తంగుణదోషయోఃపదంవిషయోనభవతీత్యర్థః॥ వీ॥తదేవాహ॥జితమితి॥తవభ్రువోర్విజృంభణేనచలనమాత్రేణ-త్రస్తాభీతాఃసర్వేధిష్ణ్యపాఃలోకపాలాయస్మిన్- తజ్జగత్త్రయంత్వయైకేనాసహాయేన-జితం-ఏవంభూతస్యతవ-హేనాథప్రభో-చింత్యంచింతనీయం - నచక్ష్మహేనపశ్యామః శిశూనాం-వృత్తమితిశేషః-తత్ గుణదోషయోఃపదంవిషయః-నవైనభవతీత్యర్థః॥ ౨౯॥ తథాపిబంధనమస్యోచితమిత్యాహతుః॥ఇమంత్వితి॥యావద్గురురాగమిష్యతితావద్బద్ధ్వానిధేహి-తతఃకిమతఆహతుః- బుద్ధిశ్చసమీచీనావయసాభవతీతి॥వీ॥ఇమమితి॥అతఇమంబాలంయావద్గురుర్భార్గవఆగమిష్యతితావద్వరుణస్యపాశైర్బద్ధం- నిధేహితథాభీతోఽయంయథానపలాయతే-తథాబద్ధంనిధేహీత్యర్థః-తతఃకింతత్రాహతుః- వయసాఆర్యాణాంసేవయాచాస్యబుద్ధిర్భవిష్యతి॥౩౦॥తథేతి॥అనుజ్ఞాయతథేత్యంగీకృత్య॥వీ॥తథేతి॥ ఏవంగురుపుత్రోక్తంతథేత్యనుజ్ఞాయాంగీకృత్య-దైత్యేంద్రఃఇదంవక్ష్యమాణమబ్రవీత్ తదేవాహ-ధర్మఇతి-అస్యబాలస్య- ధర్మాఉపదేష్టవ్యాః-కేతే-యేరాజ్ఞాంయేచగృహస్థానాంతే॥౩౧॥ధర్మమితి॥తతశ్చతౌ ప్రహ్లాదాయధర్మాదికమూచతుః-ప్రశ్రితశ్చాసావవనతశ్చతస్మై॥ వీ ॥ ఏవముక్తౌగురుపుత్రౌతథైవోపదిదేశతురిత్యాహ దేవర్షిః॥ధర్మమితి॥ధర్మార్థకామస్వరూపాన్సాధనానినితరామత్యంతమనుపూర్వశః హేరాజన్ప్రశ్రయేణవినయేనఅవనతాయనమ్రాయప్రహ్లాదాయోచతురుపదిదిశతుః॥౩౨॥ యథేతి॥యథాతత్ త్రివర్గమనుశిక్షితమపిసాధునమేనే-తాంశిక్షాంచ-కుతః- ద్వంద్వైఃరాగద్వేషాదిభిర్విషయైర్వారమ

ణం యేషాం-తైరుపవర్ణితాం॥వీ॥యథేతి॥తద్యథావత్త్రివర్గం-అస్మై నేస్వాస్మై-ఉపశిక్షితవపి- సాధు న మేనే- నామన్య
త-తచ్ఛిక్షాంచ-కుతః-ద్వంద్వైః రాగద్వేషాదిభిర్వ్యవహారో యేషాం తైః-ఉపవర్ణితాం॥౫౩॥౫౪॥ యదేతి॥
పరావృత్తః అన్యత్ర గతః-ఉపహూతః అత్ర॥సూ॥సోఽచిలోపేచేత్పాదపూరణమితి సూత్రేణ-సంధిః పాదపూరణార్థః-
క్రీడార్థం కృతక్షణైః కృతోత్సవైర్లబ్ధావసరైరితి వా॥వీ॥యదేతి॥కించ యదా ఆచార్యః గార్హస్థ్యధర్మేషు - పరావృ
త్తః పరోక్షప్రవృత్తః- వ్యాసంగాంతరపర ఇత్యర్థః - తదా కృతక్షణైర్లబ్ధావకాశైర్వయస్యైస్సమానవయస్కైః-
బాలైస్తత్రోపహూతః-సః ప్రహ్లాదః॥౫౫॥అథేతి॥తేషాం నిష్ఠాం జన్మమరణాదిలక్షణాం-విద్వాన్॥వీ॥అథేతి॥ మహాబు
ధస్సుధీర్విద్వాన్-శ్లక్ష్ణయా వాచా తాన్బాలకాన్ప్రత్యాహూయ సంబోధ్య-కృపయా ప్రహసన్నివ తన్నిష్ఠాం జ్ఞానమా
ర్గనిష్ఠాం ఉవాచ॥౫౬॥త ఇతి॥ద్వంద్వారామాణామీరితైరీహితైశ్చ-నదూషితా ధీర్యేషాం-యతో బాలాః॥ వీ॥ త ఇ
తి॥తేతు బాలకాస్సర్వే తద్గౌరవాత్తద్వచనగౌరవాత్ త్యక్తాః క్రీడాపరిచ్ఛదాః క్రీడోపకరణాని యైః- ద్వంద్వారామా
ణామీరితైరీహితైశ్చ నదూషితా ధీర్యేషాం తే॥౫౭॥పర్యుపాసతేతి॥తస్మిన్నేవ న్యస్తం హృదయమీక్షణంచ యైః॥వీ॥పర్యు
పాసతేతి॥హే రాజేంద్ర-తస్మిన్నేవ ప్రహ్లాదే- న్యస్తం హృదయం మనః ఈక్షణంచ యైస్తే-తం ప్రహ్లాదమేవ పర్యుపాసత
శుశ్రూషయా తం పరివేష్ట్యోపవివిశురిత్యర్థః-తాన్పర్యుపాసీనాన్- కారుణ్యమైత్ర్యయుక్తో మహాభాగవతోఽసురః ప్రహ్లా
ద ఆహ॥౫౮॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.******************************

మోపవర్ణితామ్॥౫౩॥వ్యవహారప్రసిద్ధ్యర్థం వికల్పోఽత్ర నృభిః కృతః। యథాభాత్యస్య సత్యర్థం ప్ర
త్యాభాసశ్చ దిగ్భ్రమః॥౫౪॥యదాచార్యః పరావృత్తో గృహమేధీయకర్మసు। వయస్యైర్బాలకైస్తత్ర
సోపహూతః కృతక్షణైః॥౫౫॥అథ తాన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రత్యాహూయ మహాబుధః। ఉవాచ విద్వాం
స్తన్నిష్ఠాం కృపయా ప్రహసన్నివ॥౫౬॥తేతు తద్గౌరవాత్సర్వే త్యక్తక్రీడాపరిచ్ఛదాః। బాలా అదూషిత
ధియో ద్వంద్వారామేరితేహితైః॥౫౭॥పర్యుపాసత రాజేంద్ర తన్న్యస్తహృదయేక్షణాః। తానాహ క
రుణో మైత్రో మహాభాగవతోఽసురః॥౫౮॥ ******************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే పంచమోఽధ్యాయః

ప్రహ్లాదః ॥ హంతార్భకా మే శృణుత వచో వస్సర్వతశ్శివమ్। హాభిస్సనిందోపైరనృతాక్రీడంతో మా
ప్రమాద్యత॥౧॥నపురాపి వయం బాలా ఆత్మనోఽర్థప్రియైషిణః। దాహంతుమగ్రవ్యాం యదనర్థకల్ప
నమ్॥౨॥యదుక్త్వా న ప్రబుధ్యేత సుప్తస్వజ్ఞాననిద్రయా। న ఏపాధూక్తం తస్య యథాంధో హ్యంధ
నాయకః॥౩॥కశ్శత్రుః క ఉదాసీనః కిం మిత్రం కోఽర్థ ఆత్మనః। చత్స్వపినయైః కిం స్యాద్దైవం సంపద్విప
త్పదమ్॥౪॥యోఽనహింస్యాద్ధర్మకామావాత్మనో వై జనస్య చ। పునస్త్రిలోకే యో హేతుస్సంమతో
ఽర్థోఽతిదుర్లభః॥౫॥కౌమార ఆచరేత్ప్రాజ్ఞో ధర్మాన్భాగవతానిహ। దుర్లభం మానుషం జన్మ తదప్య

శ్లో॥షష్ఠే గురోర్గృహ అగ్రే ప్రహ్లాదో దైత్యబాలకాన్। అనుకంప్య పతంతస్త్వం నారదోక్తముపాదిశత్॥౧॥౫॥ నిరర్థ
కక్రియాలాపైరాయుర్వ్యయమజానతాం। ప్రహ్లాదస్సదయం ప్రాహ ధర్మం భాగవతం కృతీ-కౌమార ఇత్యాదినా॥ ఇ
హైవ మానుషజన్మని ధర్మాన్నాచరేత్ -యతోఽర్థదమేతత్ - తత్ర కౌమార ఏవ- యతః- తదప్యధ్రువం-న చైవం భూతే జ
న్మాంతరే-యతః దుర్లభం తత్ర చ ధర్మానేవాచరేత్ -న సుఖార్థం ప్రయాసాన్-తత్ర భాగవతానేవ - న కామ్యాన్॥
వీ॥ఏవం దైత్యకుమారైః పర్యుపాసితో మహాభాగవతః- ప్రహ్లాదస్తేభ్యః కరుణయా అనంతస్థిరఫలరూపబ్రహ్మానందానుభ
వసాధనభాగవతధర్మానుపదిదిక్షుః ఉపదేక్ష్యమాణధర్మప్రతిష్ఠాపనాయ తద్ధేతువైరాగ్యజననాయ చ - వైషయికసు
ఖానామల్పాస్థిరత్వం-దుఃఖగర్భత్వం-అతఏవ హేయత్వం-అయత్నలభ్యత్వంచ- వివిక్షుస్తావన్మనుష్యజన్మన్యేవ భాగవ
తధర్మాచరణార్హత్వం-తత్రాప్యస్థిరత్వేన బాల్యాగ్రప్రభృత్యేవ తదనుష్ఠానస్య కర్తవ్యత్వంచాహ॥కౌమార ఇతి॥ఇహ మను
ష్యజన్మన్యేవ ప్రాజ్ఞః-హేయోపాదేయవిభాగాభిజ్ఞః-పుమాన్ కౌమారే బాల్య ఏవ తత్ప్రభృతీత్యర్థః-భాగవతాన్
భగవత్సంబంధినః-భగవత్ప్రాప్తిసాధనాన్-ధర్మానేవాచరేత్ -భగవచ్ఛబ్దేన తేషాం నిష్ఫలత్వాశంకా ప్రయుక్తాననుష్ఠే
యత్వాశంకాప్యుదస్యతే-తథాహి॥శ్లో॥శుద్ధే మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మణి శబ్ద్యతే। మైత్రేయ భగవచ్ఛబ్దస్సర్వకా
రణకారణే॥సంభర్తేతి తథా భర్తా భకారోఽర్థద్వయాన్వితః। నేతా గమయితా స్రష్టా గకారార్థస్తథా మునే। ఐశ్వర్యస్య

సమగ్రస్యవీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా॥ వసంతి యత్ర భూతాని భూతాత్మన్య ఖిలాత్మని। స చ భూతేష్వశేషేషు వకారార్థ స్తతోఽవ్యయః॥ జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్య తేజాంస్యశేషతః। భగవచ్ఛబ్ద వాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః। ఇత్యాదినా శ్రీమత్పరాశరోక్త ప్రత్యక్షుర సముదాయ నిర్వచనావగతాః సంభర్తృత్వ-భర్తృత్వ-నేతృత్వ-గమయితృత్వ-స్రష్టృత్వ-సర్వశరీరకత్వ-సర్వభూతాంతరాత్మత్వ-నిరస్తనిఖిలదోషత్వ - షాడ్గుణ్యపూర్ణత్వాదయో ధర్మాః అత్ర వివక్షితాః - తత్ర సంభరణం నామోపకరణ సంవిధానం తచ్చ ప్రకృతి పురుష కాలానాం కార్యోత్పత్తి యోగ్యతాపాదనరూపం - భర్తృత్వం నిరుపాధిక స్వామిత్వం - నేతృత్వం గమయితృత్వరూపం స్థితికర్తృత్వం - గమయితృత్వం సంగమయితృత్వరూపం సంహర్తృత్వం - స్రష్టృత్వం ఉద్గమయితృత్వరూపం సృష్టికర్తృత్వం యశో గుణవత్తా ప్రథా - శ్రీః భోగ్యసంపత్ - వైరాగ్యం విరక్తిః సా చ పరిపూర్ణత్వాదనాదరరూపా - ఏవం చాముష్మిన్ ధర్మిణి ప్రాప్యస్య - భగవత ఏవం విధత్వాత్ తత్ప్రాప్తేశ్చ నిశ్శ్రేయసరూపత్వాత్ తత్ప్రాప్తి సాధనభూతా ధర్మాః - పర

మపురుషార్థార్థిభిరవశ్యమనుష్ఠేయాః - తే చ బాల్యాదారభ్యైవ కర్తవ్యా ఇత్యర్థః - ఇహైవేత్యనేన మనుష్యజన్మన ఏవ భగవద్ధర్మాచరణోపయుక్తత్వం - అన్యస్యతు - తదననుగుణత్వం చాభిప్రేతం - తత్రాపి పురోవర్తి పరామర్శి నేహశబ్ద ప్రభృతిభూతే నేదం శబ్దేన - అధునా వర్తమాన మనుష్యజన్మన్యేవ భగవద్ధర్మకర్తవ్యతాభిప్రేతా - నన్వన్యస్మిన్నపి మనుష్యజన్మని తేషాం కర్తుం శక్యత్వాత్ కిం విశేషోఽధునికఏవ జన్మని కర్తవ్యతోచ్యత ఇత్యత ఆహ - దుర్లభం మానుషం జన్మేతి - వివిధ విచిత్ర పుణ్య పాపాత్మక కర్మభిః - దేవ తిర్యఙ్మనుష్య స్థావరాదిరూపేణ - సంసరతో జీవస్య నియమేన ప్రతిజన్మ మానుషం జన్మైవేతి విశ్వాస హేతోరభావాత్ దుర్లభం మానుషం జన్మ - సుకృత పరిపాక విశేషలబ్ధమితి - తత్రైవ భగవద్ధర్మాన్ ఆచరేదితి భావః - ననుకిం విశేషణ కౌమారఏవాచరేదిత్యుచ్యతే - యథేష్టం విషయభోగానంతరం చతుర్థే వయసి తేషాం కర్తుం శక్యత్వాదిత్యత ఆహ - తదప్యధ్రువమితి - చతుర్థవయః పర్యంత జీవన హేతోర్విశ్వసనీయస్యాభావాత్ కౌమారాత్ప్రభృత్యేవాచరేదితి భావః - నను చిరకాల సాధ్యాః భగవద్ధర్మాః కథమస్థిరేణ మానుషజన్మనా నిర్వర్త్యంతే - కథం

ధ్రువమర్థదం ॥౬॥ యథా హి పురుషస్యేహ విష్ణోః పాదోపసర్పణం। యదేష సర్వభూతానాం ప్రియ ఆ
త్మేశ్వరస్సుహృత్ ॥౭॥ సుఖమైంద్రియకం దైత్యా దేహయోగేన దేహినాం। సర్వత్ర లభ్యతే దైవా

త్తరాం నిశ్శ్రేయస ప్రాప్తిరత ఆహ - అర్థదమితి - యద్యప్యధ్రువం తథాప్యర్థదమిత్యర్థః - అయం భావః - యద్యప్యధ్రువం - తథాపి - చిరకాల జీవన నిమిత్తైకర్మణ్యారబ్ధ భగవద్ధర్మ విరోధి కర్మాభావే చ సతి యథావత్ఫలపర్యంత భగవద్ధర్మోపసంహారద్వారా నిశ్శ్రేయసరూప నిరతిశయ పురుషార్థదం - చిరజీవన హేత్వభావే వారబ్ధ భగవద్ధర్మ విరోధి కర్మ సద్భావేపి వా॥ శ్లో॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ॥ స హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతీత్యాది - భగవదుక్తరీత్యా జన్మాంతరే యథావద్భగవద్ధర్మోపసంహారద్వారా నిశ్శ్రేయస రూపార్థదం భవతీతి - అత్ర సర్వం వాక్యం సావధారణమితి న్యాయేన - అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ కౌమార ఏవ భాగవతాన్ ధర్మాన్ ఏవ - ఇహైవేత్యవధారణమభిప్రేతం ॥౬॥ ఇహ భాగవతానేవ ధర్మాన్ ఆచరేదిత్యేతదుపపాదయతి చతుర్భిః ॥ యథా హీతి ॥ ఇహ పురుషస్య - విష్ణోః పాదోపసర్పణమేవ యథానురూపం యోగ్యమిత్యర్థః - యద్యస్మాత్ - ఏష ప్రియ ఇత్యాది ॥ వి॥ తత్ర భాగవతానేవ ధర్మానాచరేదిత్యవధారణం తావదుపపాదయతి ॥ యథా హీతి ॥ హి తథా హీత్యర్థః - యథా యోగ్యతా ద్యోతకః - ఇహ మనుష్యజన్మని - విష్ణోః పరమపురుషస్య పాదయోరుపసర్పణం భజనం - యథా యోగ్యం - తదేవ యుక్తమిత్యర్థః కుతః - యద్యస్మాదేష పరమపురుషస్సర్వభూతానామాత్మా ఈశ్వరః - అంతః ప్రవిశ్య ప్రశాసనపూర్వకం భర్తా శరీరస్యాత్మానువర్తనం యుక్తమితి భావః - నన్వాత్మాప్యపురుషార్థరూపత్వాన్నానువర్తనీయోఽత ఆహ - ప్రియ ఇతి ॥ ప్రియ ఇష్టతమః - నిరతిశయానందరూప ఇత్యర్థః - ఆనందవిషయత్వస్య ఏవ హి పురుషార్థరూప ఇతి భావః - నన్వేవంభూతోపి నిష్ప్రయోజనత్వాదనువర్తమానాన్ప్రత్యుపేక్షేతేత్యత ఆహ - సుహృదితి ॥ శ్రు॥ ఏష ఏవ హి సాధు కర్మ కారయతి - తం యమున్నినీషతీతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా - స్వానువృత్త్యుపక్రమమారభ్య ఆవిర్భూత పరమ కారుణ్యయుక్త ఉత్తరోత్తరం స్వానువృత్తి ప్రవర్తనారూప హిత కారీత్యర్థః ॥౭॥ భోగోద్యమః కథం త్యాజ్య ఇతి చేత్ తత్రాహ ॥ సుఖమితి ॥ సర్వత్ర పశ్వాదావపి - దైవాత్ పూర్వాదృష్టాదేవ ॥ వి॥ విష్ణోః పాదోపసర్పణమేవ యుక్తమిత్యనేన వైషయిక సుఖసాధనయత్నో న యుక్త ఇత్యుక్తం - తదేవ సహేతుకం సదృష్టాంతం చోపపాదయన్నిహైవేత్యవధారణమప్యుపపాదయతి ॥ సుఖమితి ॥ హే దైత్యాః దేహినాం దేహయోగేన దేహసంబంధమాత్రేణైవ ఐంద్రియకం

సుఖం సర్వత్ర పశ్వాదిజన్మస్వపి అధునికయత్నమంతరేణాపి - దైవాత్ ప్రాచీనకర్మణైవ లభ్యతే - తత్ర దృష్టాంతః యథా సుఖమితి ॥ అసుఖం దుఃఖం యథా యత్నమంతరేణాపి దైవాదేవ లభ్యతే - తథా వైషయికం సుఖమపీత్యర్థః - సర్వత్ర లభ్యత ఇత్యనేన వైషయికసుఖలాభస్సర్వజన్మసాధారణః - భగవద్ధర్మలాభస్తు మనుష్యజన్మాసాధారణ ఇత్యుక్తం భవతి ॥౮॥ తదితి ॥ అతస్తదర్థం ప్రయాసో న కర్తవ్యః - యతః ప్రయాసాత్ - పరం కేవలం - ఆయుషో వ్యయ ఏవ - యతః - తథా తేన ప్రకారేణ - క్షేమం న ప్రాప్నోతి ॥ వి ॥ తదితి ॥ యతో వైషయికం సుఖం సర్వజన్మసాధారణం తచ్చ దైవాదేవ సులభం నసుఖవత్ తస్మాత్తత్ప్రయాసః వైషయికసుఖార్థం ప్రయాసో న కర్తవ్యః ఏవమవిజానతా కృతోపి ప్రయాసః కేవలమాయుర్వ్యయకర ఇత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ యతో వైషయికసుఖార్థాత్ప్రయాసాత్పరం కేవలమాయుషః క్షయ ఏవ నాన్యత్ కించిదస్తి ప్రయోజనమిత్యర్థః - నను జన్మాంతరే పునరైంద్రియికసుఖలాభాయ - కర్తవ్య ఏవ యత్నస్తత్రాహ - న తథేతి ॥ యద్యపి కృతోపి తదర్థం ప్రయాసో జన్మాంతరీయవైషయికసుఖసాధనం - తథాపి - తథా తద్వత్ క్షేమం న ప్రాప్నోతి - కథం యథా ముకుందచరణాంబుజం - భజన్నితి శేషః - దుఃఖనివృత్తిపూర్వకం నిత్యనిరుపాధికం నిరతిశయాపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానందానుభవరూపం క్షేమం ప్రాప్నోతి తథా వైషయికసుఖార్థం యతమానస్తాదృశం క్షేమం న విందతే కింతు దుఃఖమిశ్రానిత్యసోపాధికాల్పమిదానీమనుభూయమానసజాతీయం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥౯॥ తత ఇతి ॥ భవమాశ్రితః సంసారం ప్రాప్తః - పురుషరూపం శరీరం యావత్పుష్కలమస్తి న తు విపద్యేత - అక్షమం న భవేత్ న నశ్యేదితి వా - తావచ్ఛీఘ్రం క్షేమాయ యతేత ॥ వి ॥ తత ఇతి ॥ తతః కారణాత్ - భవమనర్థావహం సంసారమాశ్రితః పుమాన్ కుశలః హేయోపాదేయవిభాగకుశలస్సన్ - క్షేమాయైవోక్తవిధక్షేమార్థమేవ యతేత కౌమార ఏవేత్యుక్తమవధారణం ప్రతిపాదయితుం తదవతారయతి - శరీరమితి - పౌరుషం పురుషస్య జీవస్య - స్వస్య సంబంధి శరీరం యావత్పుష్కలం పటుతరమస్తి - న తు విపద్యేత విపన్నం న భవతి - తావదేవ క్షేమా

ద్యథా దుఃఖమయత్నతః ॥౮॥ తత్ప్రయాసో న కర్తవ్యో యత ఆయుర్వ్యయః పరం । న తథా విందతే క్షే
మం ముకుందచరణాంబుజం ॥౯॥ తతో యతేత కుశలః క్షేమాయ భవమాశ్రితః । శరీరం పౌరుషం యావన్న
విపద్యేత పుష్కలం ॥౧౦॥ పుంసో వర్షశతం హ్యాయుస్తదర్ధం చాజితాత్మనః । నిష్ఫలం యదసౌ రాత్ర్యాం శే
తేంధం ప్రాపితస్తమః ॥౧౧॥ ముగ్ధస్య బాల్యే కైశోరే క్రీడతో యాంతి వింశతిః । జరయా గ్రస్తదేహస్య
యాత్యకల్పస్య వింశతిః ॥౧౨॥ దురాపూరేణ కామేన మోహేన చ బలీయసా । శేషం గృహేషు సక్తస్య ప్ర
మత్తస్యాపయాతి హి ॥౧౩॥ పత్న్యపత్యం మతి వై తద్యజ్ఞాతీనాం నః కుటుంబినాం । శ్రేయోభిఘాతాదా
యాసాదీహతాం ను సంస్మృతిం ॥౧౪॥ నానాయోనిషు గర్భాదిష్వవస్థాసు సదాపదాం । కాయమావశ

యయతే తేతి పూర్వేణాన్వయః బాల్యాదారభ్యైవ యతేతేతి భావః ॥౧౦॥ ఆయుర్వ్యయక్రమమాహ త్రిభిః ॥ పుంస ఇతి యద్యస్మాత్ శేతే ॥ వి ॥ ఏతదేవ ప్రతిపాదయన్ ప్రయాసక్తస్య కేవలం వృథాయుర్వ్యయమాహ ॥ పుంస ఇతి ॥ పుంసో మనుష్యస్య తావద్వర్షశతం హ్యాయుః జీవనయోగ్యకాలః శతవర్షపరిమితః - తస్య శతవర్షపరిమితస్యాయుషోర్ధం పంచాశద్వర్షాత్మకమజితేంద్రియస్య నిష్ఫలమేవ యాతీత్యుత్తరేణాన్వయః - నైష్ఫల్యేన యానే హేతుం వదన్ పూరయం సంవిశేషిష్టి ॥ యదితి ॥ యద్యస్మాదసావజితాత్మా పుమాన్ రాత్ర్యామంధం తమః ప్రాప్త్మకం ప్రాపితస్తూష్ణీం శేతే - జితేంద్రియః కౌమార ఏవ ఆరబ్ధభక్తియోగరూపభగవద్ధర్మస్తు - రాత్ర్యామపి మధ్యమం యామద్వయం నిద్రార్థముపయోజ్య - పూర్వోత్తరయోర్యామయోరనియతకాలం భగవద్ధర్మమాచరతీతి భావః ॥౧౧॥ ముగ్ధస్యేతి ॥ వింశతివర్షాణి ఆయుర్యాతి ॥ వి ॥ ముగ్ధస్యేతి ॥ ఏవం బాల్యే ముగ్ధస్య మూఢస్య దశవర్షాణి కౌమారే క్రీడతో దశవర్షాణీత్యేవం వింశతివర్షాణి యాంతి - జితేంద్రియః కుశలస్తు తస్యామపి వింశత్యాం భగవద్ధర్మమనుతిష్ఠతీతి భావః - ఏవముత్తరత్రాప్యూహ్యం - జరయా గ్రస్తః దేహో యస్య అత ఏవ - అకల్పస్య అసమర్థస్య - స్వాధీనదేహస్య వర్షాణాం వింశతిర్యాతి బాల్యాత్ప్రభృత్యారబ్ధభగవద్ధర్మస్తు తదభ్యాసవశాత్ దేహాశక్తస్యాపి వింశత్యాం తమనుతిష్ఠతీతి భావః ॥౧౨॥ దురాపూరేణేతి ॥ దురాపూరేణ దుఃఖైస్స్వరూపాత్ ఆపూర్యమాణేన ॥ వి ॥ దురాపూరేణేతి ॥ ఏవం మహర్షాగార్హస్థ్యాయుషః చత్వారింశద్వర్షాగతాః - శేషమవశిష్టం దశవర్షాత్మకమాయుర్దురాపూరేణ దుఃఖైస్సుమంతాదాపూర్యమాణేన కామేన - తదనుబంధినా బలీయసా మోహేన - చ కారాత్ క్రోధేన నచ గృహేషు గృహధర్మేషు - సక్తస్యాత ఏవ ప్రమత్తస్య స్వహితమజానతః అపయాతి జితేంద్రియస్తు కుశలః కామాద్యవశమనేన తస్మిన్నపి దశవర్షాత్మకే వయసి భగవద్ధర్మమనుతిష్ఠతీతి భావః ॥౧౩॥౧౪॥ ఇతి ॥ ననుయావ వై గృహాసక్తోపి తత్కా

న్యాసక్తస్సన్ - క్షేమం యాస్యతీత్యాశంక్య తదసంభవం దర్శయన్ - కౌమార ఏవ తచ్చరేదిత్యేతముపపాదయతి సప్తభిః॥ వీ॥ అవశీకృతేంద్రియస్య వైషయికసుఖరతస్యాయుషో నైష్ఫల్యం - అరబ్ధభక్తియోగస్యాకుశలస్యాజితేంద్రియస్య తు - నిశ్శ్రేయససాధనభగవద్ధర్మప్రసాధనోపయుక్తత్వేన సాఫల్యం - భాగవతధర్మాణామేవ నిరతిశయశ్రేయస్సాధనత్వం తేషాం చ వర్తమానమనుష్యజన్మనైవానుష్ఠేయత్వం చోక్తం అథ వైరాగ్యమంతరేణోపదిష్టా అపి భాగవతధర్మాః ప్రతిష్ఠితా న భవంతీతి వైరాగ్యేణ తావదేవ సంభవితవ్యం - తచ్చ సత్సంగతిమంతరేణ న సేత్స్యతీతి తయా భవితవ్యం - సా చ విషయాసక్తచిత్తజనసంగపరిహారమంతరేణ న లభ్యేత్యభిప్రేత్య - తత్పరిహారశ్చ గృహవిత్తకళత్రాపత్యాదిష్వనురక్తచిత్తస్యాయద్యప్యశక్యః - తథాప్యుపాయేన వివేకాత్మనా దుస్సంగః - పరిహార్య ఇతి వక్తుం తావద్గృహాదిష్వనురాగస్య దుస్త్యజత్వం సర్వథా వహత్వం చాహ - కో గృహేష్విత్యాదినా తావద్గృహానురాగస్య దుస్త్యజత్వమాహ - క ఇతి - గృహేష్వాసక్తం మమేదం గృహమిత్యభిమానయుక్తం - దృఢైర్దుర్మోచనీయైః స్నేహపాశైర్బద్ధమాత్మానం విమోచితుమజితేంద్రియశ్చేత్ కః పుమానుత్సహేత కోఽప్యాత్మానం న కుర్యాదిత్యర్థః - జితేంద్రియస్తూత్సహేతైవేతి భావః॥౧౭॥ క ఇతి॥ యం అర్థం - అసుభిః క్రీణాతి - ప్రాణహానిమంగీకృత్యాపి - తస్కరాదిరర్థం సాధయతి - తస్మిన్నర్థే తృష్ణాం కో ను విసృజేత్ ॥వీ॥ అనేన హిత్వాత్మపాతం గృహమంధకూపమిత్యుపూర్వముక్త గృహాభినివేశత్యాగ ఏవ భగవదాశ్రయణే ప్రథమం కారణమిత్యుక్తం తదభినివేశత్యాగశ్చ విత్తకళత్రాపత్యాద్యనురాగత్యాగపూర్వకః సోఽప్యజితేంద్రియస్య దుశ్శక్య ఇత్యాహ ॥ కో న్వితి॥ అర్థతృష్ణాం విత్తస్పృహామజితేంద్రియశ్చేత్కః పుమాన్ విసృజేత్ త్యజేత్ - దుస్త్యజత్వే హేతుం వదన్ తాం విశినష్టి - ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీమితి - ప్రాణస్పృహాపేక్షయా గరీయసీం దృఢతరామిత్యర్థః - ప్రాణేభ్యో గరీయస్త్వమేవ దృష్టాంతముఖేన దర్శయన్నర్థం విశినష్టి - యమితి - యమర్థమసుభిః ప్రాణైః - తస్కరశ్చోరః - సేవకః ఆయుధోపజీవీ - వ

> నం విభర్తి ... వందేచ్ఛం స్వరాడపి॥౧౫॥ కిం దుష్టం కర్మ కిం స్విత్తు యతః కాలః క్రియాపణః । యేన తుష్యేత
> హి తస్యాంతం నేయాజ్జన్మశతైరపి॥౧౬॥ కో గృహేషు పుమాన్సక్తమాత్మానమజితేంద్రియః। స్నేహ
> పాశైర్దృఢైర్బద్ధముత్సహేత విమోచితుమ్॥౧౭॥ కో న్వర్థతృష్ణాం విసృజేత్ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీమ్ ।
> యం క్రీణాత్యసుభిః ప్రేష్ఠైస్తస్కరస్సేవకో వణిక్॥౧౮॥ కథం ప్రియాయా అనుకంపితాయాస్సంగం ర
> హస్యం రుచిరాంశ్చ మంత్రాన్। సుహృత్సు తత్స్నేహసితశ్శిశూనాం కలాక్షరాణామనురక్తచిత్తః॥౧౯
> పుత్రాన్స్మరంస్తా దుహితౄర్హృదయ్యా భ్రాతౄన్స్వసౄర్వా పితరౌ చ దీనౌ। గృహాన్మనోజ్ఞోరు
> పరిచ్ఛదాంశ్చ వృత్తీశ్చ కుల్యాః పశుభృత్యవర్గాన్॥౨౦॥ త్యజేత కోశస్కృదివేహమానః కర్మాణి లోభాద

వితృప్తకామః ... క్రీణాతి - ప్రాణహానిమంగీకృత్యాపి తస్కరాదిర్యమర్థం సాధయతి - తస్మిన్నర్థే తృష్ణాం కో ను విసృజేదిత్యర్థః॥౧౮॥ కథమితి॥ ప్రియాయాః సంగాదికం స్మరన్ - కథం త్యజేతేతి తృతీయేనాన్వయః - మంత్రాన్ హితశిక్షాలాపాన్ - సుహృత్సు చ సంగం - తేషాం స్నేహేన సితో బద్ధః - కలాని మధురాణి అక్షరాణి యేషాం తేషాం చ - సంగ తేష్వనురక్తం చిత్తం యస్య॥వీ॥ కథమితి॥ కించ - అనుకంపితాయాః దయాయుక్తాయాః ప్రియాయాః రహసి భవం సంగం - రుచిరాన్ మనోజ్ఞాన్ హితాలాపాంశ్చ - సుహృత్సు చ సంగం స్మరన్ - కథం ప్రియాసంగాదీన్ త్యజేతేతి తృతీయేనాన్వయః - కథంభూతః తత్స్నేహసితః తేషాం ప్రియాదీనాం స్నేహేన సితః బద్ధః కలాని మధురాణ్యక్షరాణి యేషాం తేషాం శిశూనాం చ సంగ మిత్యనుషజ్యతే తేష్వనురక్తం చిత్తం యస్య సః॥౧౯॥ పుత్రానితి ॥ తాః శ్వశురగృహే స్థితాః - హృదయ్యా హృదయంగమాః - మనోజ్ఞాః - ఉరవః పరిచ్ఛదా యేషు తాన్ - వృత్తీర్జీవికాః - కుల్యాః కులపరంపరాగతాః॥ వీ॥ పుత్రానితి॥ పుత్రాన్ హృదయ్యాః హృదయంగమాః - దుహితౄః శ్వశురగృహే స్థితాః - తథా భ్రాతౄన్ స్వసౄః భగినీశ్చ దీనౌ మాతాపితరౌ చ - ఉరవః బహవః పరిచ్ఛదాః భోగోపకరణాని యేషు తాన్ - మనోజ్ఞాన్ గృహాంశ్చ కుల్యాః కులక్రమాగతాః వృత్తీః జీవికాశ్చ - పశూన్ భృత్యవర్గాంశ్చ॥౨౦॥ త్యజేతేతి॥ కోశస్కృత్ కోశకారీ కీటః యథా గృహం కుర్వన్నాత్మనో నిర్గమాయ ద్వారమపి నావశేషయతి - తథా కర్మాణీహమానః - నన్వవితృప్తకామోఽపి దోషదర్శనేన విరక్తస్సన్ త్యజేదిత్యత ఆహ - ఔపస్థ్యం జైహ్వ్యం చ - జైహ్వ్యం చ యత్సుఖం తదేవాధికం మన్యమానః - అతో దురంతో మోహో యస్య సః - కథం విరజేత్ అపి రక్తస్స్యాత్ ॥వీ॥ త్యజేతేతి ॥ కథం త్యజేత కథం తరాం విరజ్యేత విరక్తస్స్యాత్ కథంభూతః కోశస్కృత్ కోశకారీ కీట ఇవ కర్మాణీహమానః యథా కోశస్కృద్గృహం కోశాత్మకం కుర్వన్నాత్మనో నిర్గమాయ ద్వారమపి నావశేషయతి - తథా స్వబం

ధనాని కర్మాణి కుర్వాణ ఇత్యర్థః - అవితృప్తః కామో యస్య తాదృశః - ఔపస్థ్యం జైహ్వ్యం చ సుఖం బహుమధికం మన్యమానః - అతో దురంతో మోహో యస్య ॥౧౧॥ దురంతమోహత్వం దర్శయన్నాహ ॥ కుటుంబేతి ॥ కుటుంబపోషణాయ వియత్ క్షీయమాణం నిజమాయుః పురుషార్థం చ విహతం న బుధ్యతే - అత ఏవ తాపత్రయేణ దుఃఖితచిత్తోఽపి న నిర్విద్యతే దుఃఖబుద్ధిం న కరోతి - యతః స్వకుటుంబే రామో రతిర్యస్య ॥ వీ ॥ దురంతమోహం దర్శయన్ విశినష్టి ॥ కుటుంబేతి ॥ కుటుంబపోషణాయ వియత్ క్షీయమాణం నిజాయుః పరిచ్ఛిన్నాయుర్యస్య తాదృశః విశేషేణ హితమనుకూలమర్థం పరమపురుషార్థం న వేద - విహతమితి పాఠే విహతమపి స్వాభిప్రేతమర్థం న వేద దృష్టాంతత్వేన నానుసంధత్తే - సర్వత్ర దేశే కాలే చ తాపత్రయేణ దుఃఖిత ఆత్మా మనో యస్య తాదృశో న నిర్విద్యతే సంసృతౌ హేయత్వబుద్ధిం న కరోతి - యతస్స్వకుటుంబే రామో రతిర్యస్య ॥౧౨॥ ప్రత్యుత చౌర్యం కరోతీత్యాహ ॥ విత్తేష్వితి ॥ నిత్యమభినివిష్టం చేతో యస్య సః పరవిత్తహర్తుః ప్రేత్య నరకలక్షణం - ఇహ చ దండాదిరూపం దోషం యద్యపి విద్వాన్ - అథాప్యశాంతకామః అశాంతాభిలాషః - తత్ పరవిత్తం హరత్యేవ ॥ వీ ॥ ప్రత్యుతాకార్యం కరోతీత్యాహ ॥ విత్తేష్వితి ॥ పరద్రవ్యాపహారిణో యో దోషః ప్రేత్య మరణానంతరం నరకలక్షణః - ఇహ చ లోకే దండరూపశ్చ తం విద్వాన్ జానన్నపి - విత్తేషు నిత్యమభినివిష్టం చేతో యస్య - అజితేంద్రియః అశాంతకామః కుటుంబీ వసన్ - తత్పరస్య విత్తం హరతి ॥౧౩॥ తదేవం కో గృహేషు పుమానిత్యాదిసప్తభిః శ్లోకైరుపపాదితం గృహాదిషు ప్రసక్తస్య వైరాగ్యాద్యసంభవముపసంహరతి ॥ విద్వానపీతి ॥ స్వలోకాయ ఆత్మపరామర్శాయ న కల్పతే - కింతు విమూఢో యథా తథా విద్వానపి తమః అభినివేశమేవ ప్రపద్యతే - తత్ర హేతుః య ఇతి - స్వీయమిదం పారక్యమిదమితి భిన్నో భావో భావనా యస్య సః ॥ వీ ॥ ఏవం కో గృహేష్విత్యాదిభిస్సప్తభిః శ్లోకైర్గృహాదివ్యనురాగో దుస్త్యజ ఇత్యుక్తం అథ తస్యానర్థావహత్వమాహ ॥ విద్వానపీతి ॥ హే దనుజాః ఇత్థం విద్వానపి ఉక్తవిధం సంసారం జానన్నపి కుటుంబం పుష్ణన్ విభ్ర

> వితృప్తకామః ఔపస్థ్యజైహ్వ్యం బహుమన్యమానః కథం విరజ్యేత దురంతమోహః ॥౧౧॥ కుటుంబపోష
> ణాయ వియన్నిజాయుర్న బుధ్యతేఽర్థం విహతం ప్రమత్తః । సర్వత్ర తాపత్రయదుఃఖితాత్మా నిర్విద్యతే న
> స్వకుటుంబరామః ॥౧౨॥ విత్తేషు నిత్యాభినివిష్టచేతా విద్వాంశ్చ దోషం పరవిత్తహర్తుః । ప్రేత్యేహ చాథా
> ప్యజితేంద్రియస్తదశాంతకామో హరతే కుటుంబీ ॥౧౩॥ విద్వానపీత్థం దనుజాః కుటుంబం పుష్ణన్ స్వలో
> కాయ న కల్పతే వై । యస్స్వీయపారక్యవిభిన్నభావస్తమః ప్రపద్యేత యథా విమూఢః ॥౧౪॥ యతో న కశ్చి
> త్క్వ చ కుత్రచిద్వా దీనస్స్వమాత్మానమలం సమర్థః । విమోచితుం కామదృశాం విహారక్రీడామృగో

త్ - యః స్వలోకాయ ఆత్మయాథాత్మ్యదర్శనాయ న కల్పతే న సమర్థో భవతి - ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యదర్శనపరో న భవతి - కింత్విదం స్వీయమిదం పరకీయమిత్యేవం విభిన్నో భావో యస్య - సర్వస్య పరమాత్మశేషతామజానన్నిత్యర్థః - యథా విమూఢస్తథా తమో నరకమేవ - ప్రపద్యేత - యద్వా - తత్త్వవిదపి కుటుంబభరణాసక్తో దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాభిమానయుక్తో మూఢవన్నరకమేవ ప్రపద్యతే - న ముక్తిం - కింపునః కేవలమూఢ ఇత్యాహ ॥ విద్వానపీతి ॥ విద్వానపి ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యవిదపి - యః పునః స్వీయపారక్యవిభిన్నభావః ఇత్థం కుటుంబం పుష్ణన్ భవతి - సః స్వలోకాయ పరమపదప్రాప్తయే న కల్పతే - కింతు నితరాం మూఢవత్తమ ఏవ ప్రపద్యేత - విదుష ఏవేయం గతిః - కింపునరవిదుష ఇతి భావః - యథా విమూఢ ఇతి దృష్టాంతవశాత్ కింపునర్న్యాయో ద్యోత్యతే ॥౧౪॥ తస్మాత్ కౌమార ఏవ భాగవతాన్ ధర్మానాచరేదితి సహేతుకముపసంహరతి ॥ యత ఇతి ॥ యతః కశ్చిదపి స్వమాత్మానం మోచితుం న సమర్థః తతః నారాయణముపేత - శరణం యాతేత్యుత్తరేణాన్వయః - అసామర్థ్యే హేతుః అలం దీనో లంపటః అతః కామదృశియా సాం తాసాం విహారే క్రీడాయాం నిమిత్తే క్రీడామృగః - విహారమితి పృథక్ పాఠే - తాసాం విహారసాధనమాత్మానం - యతస్తాసాం క్రీడామృగః స ఇత్యన్వయః - కించ - యత్ యాసు నిగళశృంఖలాతుల్యో విసర్గః పుత్రాదిరూపో భవతి ॥ వీ ॥ ఏవం గృహాద్యాసక్తైర్దుస్త్యజత్వమనర్థావహత్వం చోక్తం - అథోక్తముపసంహరన్ దుస్త్యజగృహాద్యనురాగనిమిత్తముక్తసంగం పరిత్యజ్య సత్సంగాదిప్రకారైర్భగవంతమాశ్రయేతేత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ యతః కశ్చిదపి పుమాన్ గృహాద్యభినివిష్టః స్వమాత్మానం - క్వచిదపి కాలే కుత్రచిద్దేశే - మోచితుమసమర్థః తత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అసామర్థ్యే హేతుః అలమత్యర్థం దీనః విషయలంపటః - అతః వామదృశో యాసాం తాసాం విహారే క్రీడామృగః క్రీడార్థం సంవర్ధితో ఘాతాదృశాదితుల్యః - విహారమితి పాఠే విహారస్థానభూతాత్మానమిత్యన్వయః - వామదృశాం విహారక్రీడామృగత్వం విశినష్టి - యన్నిగ

శ్లో॥ విసర్గ ఇతి - యత్ యస్మాత్ కామదృశాం క్రీడామృగత్వాద్ధేతోర్నిగళరూపో విసర్గస్సంసారబంధో భవతి - ఆయామి
తి పాఠభేదః - యత్ క్రీడామృగ ఇత్యేతదయమేవ నిగళరూపస్సంసార ఇత్యర్థః - యన్నిగళ ఇతి పదచ్ఛేదే యచ్ఛబ్దేన వా కామదృశాం
వా పరామర్శః యత్ యాసు నిగళశ్శృంఖలరూపో విసర్గః పుత్రాదిరూపస్సర్గ ఇత్యర్థః - అవిసర్గ ఇతి వా ఛేదః - యత్
యస్మాత్ క్రీడామృగత్వాదవిసర్గః అవిమోచ్యో నిగళః శృంఖలతుల్యస్సంసారబంధో భవతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ తత ఇతి ॥
విదూరాత్ దూరతః సంగం పరిహృత్య - యద్వా - అవిదూరాచ్ఛీఘ్రం నారాయణముపేతేత్యన్వయః - యస్మాత్ -
స ఏవ అపవర్గః ఇషితో ఇష్టః ॥ వి ॥ తత ఇతి ॥ తతః యతో గృహాదిష్వాసక్తః ఆత్మానం మోచయితుమసమర్థః తతః విషయేషు శ
బ్దాదిష్వాత్మా మనో యేషాం తేషు సత్సు దైత్యేషు సంగం దూరాత్పరిహృత్య ఆదిదేవం జగదుదయస్థితిలయలీలం స్వతే
జసా దేదీప్యమానం నారాయణం జీవానాం ప్రాప్యప్రాపకమాధారంచ భగవంతముపేత సత్సంగాది ప్రకారాశ్రయ
ణం వ్రజత - యద్యప్యత్ర సత్సంగతేః కంఠోక్తిర్నాస్తి తథాపి స్వస్య సత్సంగనైరేవ హేతోర్జ్ఞానోదయస్య స్వేనైవ వ
క్ష్యమాణత్వాత్ స్వసంగత్యైవ తైస్సత్సంగతేః కృతప్రాయత్వాచ్చ తదనుక్త్వాపి పాభిప్రేతైవ - ఏవం గృహాద్యాసంగ
స్య దుస్త్యజత్వదోషావహత్వాదికథనేనైవ తేషాం వైరాగ్యముదేష్యతీతి వైరాగ్యమపి సంపాదనీయమితి శబ్దతో నోక్తం
స్వస్యైవ జ్ఞానోపదేష్టృత్వాదాచార్యత్వేనావస్థితత్వాద్గుర్వభిగమనమపి పృథక్ శబ్దేన కర్తవ్యత్వేనోక్తం - కింతు - శ్రీశ
ప్రపత్తిమాత్రమేవ కురుతేతి శబ్దేనోక్తం - ధర్మాన్ భాగవతాన్ ఇతి భగవచ్ఛబ్దేనాభిప్రేతం నిష్ఫలత్వశంకావ్యుదాసం వ్యన
క్తి స ఇతి ॥ స ఏవ ఏషః నారాయణః - అపవర్గః - పరమపురుషార్థలక్షణాపవర్గః - హేయత్వేన ముక్తస్సంగో దేహాద
యాదిషు తైరిషిత ఇష్టః - స ఏవ ముక్తసంగానామిష్టోఽపవర్గఫలరూప ఇత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ నను బాలానామస్మాకం తద్భజన
మశక్యమితి చేత్తత్రాహ ॥ నహీతి ॥ బహ్వాయాసః అతిప్రయాసః ॥ వి ॥ ఏతదేవ ప్రతిపాదయితుం తావత్తత్సమాశ్రయణస్య
మశక్యత్వశంకాం నిరాకర్తుమాహ ॥ నహీతి ॥ హే అసురాత్మజాః అచ్యుతం - సకృదాశ్రయణాదేవ ఆశ్రితాన్నచ్యావ
యతీత్యచ్యుతస్తం ప్రీణయతః పుంసో బహ్వాయాసో న హి విద్యతే - దేవతాంతరప్రీత్యుత్పాదక సాధనానుష్ఠాన వద్భగవత్ప్రీ

యన్నిగళో విసర్గః ॥ ౧౭ ॥ తతో విదూరాత్పరిహృత్య దైత్యా దైత్యేషు సంగం విషయాత్మకేషు ॥ ఉపేత
నారాయణమాదిదేవం స ముక్తసంగైరిషితోఽపవర్గః ॥ ౧౮ ॥ న హ్యచ్యుతం ప్రీణయతో బహ్వాయాసోఽసు
రాత్మజాః ॥ ఆత్మత్వాత్సర్వభూతానాం సిద్ధత్వాదిహ సర్వతః ॥ ౧౯ ॥ పరావరేషు భూతేషు బ్రహ్మాంతస్థా

త్యుత్పాదక తద్ధర్మానుష్ఠానే - నాయాసో విద్యత ఇత్యర్థః - అనాయాసే హేతుః ఆత్మత్వాదితి - సర్వభూతానామాత్మత్వా
త్సర్వతస్సిద్ధత్వాత్సులభత్వాత్ - సర్వత ఇతి సార్వవిభక్తికః తసిః - ఇహలోకే - సర్వతస్సర్వేషాం - దేవాసురాది
స్త్రీపుంసవర్ణాశ్రమాదివిభాగమంతరేణ సర్వేషాం సిద్ధత్వాదిత్యర్థః - అయమభిప్రాయః నహి సులభస్య తృణలోష్టా
దేరన్వేషణాయ విదూరగమనాదిరూపః ప్రయాసోఽపేక్షితః సర్వత్ర సర్వేషాం సులభత్వాత్ ఏవం సర్వేషామాత్మత్వేన
సర్వత్ర సులభస్య ప్రీణనే నాతీవాయాస ఇతి - యద్వా సిద్ధత్వాదిత్యస్యాయం స్వర్గాదివన్న సాధ్యః పురుషార్థః అపితు సిద్ధరూ
పః - సాధ్యపురుషార్థసాధనే హి యాగాద్యనుష్ఠానరూప ప్రయాసబాహుళ్యం - సిద్ధస్య తు తల్లాభోపయుక్తప్రీణనో
పాయతత్సమాశ్రయణమాత్రమపేక్షితమిత్యర్థః - యద్వా ఆత్మత్వాదిత్యనాయాసే పృథగ్ఘేతుః - ఆత్మా హి స్వశరీరేణ నిరతి
శయప్రీతియుక్తః స్వగ్రహణశీలశ్చ లోకే దృష్టః - ఏవం సర్వేషాం జీవానాం పరమాత్మా నః ప్రతిశరీరత్వాత్తద్విషయకప్రీతి
ప్తస్య స్వతస్సిద్ధా యా అపి విపులా పరార్ధై రనభివ్యక్తా యా స్తదభివ్యక్త్యావహం కించిదానుకూల్యాదికమాత్రమపేక్షితమి
తి భావః - సిద్ధత్వాదితి తత్రైవాన్యో హేతుః - నహి సిద్ధస్య హిరణ్యనిధేస్తత్పరిజ్ఞానమంతరేణ తల్లాభోపయుక్తోఽన్యః ప్ర
యాసోఽపేక్షితః - ఏవం పరమాత్మనోఽపి నిరతిశయపురుషార్థరూపస్య హృదయే సిద్ధత్వాత్తల్లాభోపయుక్తః స్వామిత్వశేషి
త్వాదితద్యాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకతత్సమాశ్రయమాత్రేణ తస్య సమాశ్రిత విషయః ప్రీతిరుదేష్యతీతి నాతీవాయా
సోఽపేక్షిత ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఆత్మత్వాత్సర్వత్రసిద్ధత్వాదితి చ హేతుద్వయముపపాదయతి చతుర్భిః ॥ పరావరేష్వితి ॥ బ్రహ్మ
అంతో యేషాం స్థావర ఆదిర్యేషాం తేషు జీవేషు భౌతికేషు అజీవేషు ఘటాదిషు మహత్సు చ భూతేష్వాకాశాదిషు ॥ వి ॥ ఆత్మ
త్వాత్సర్వభూతానామిత్యేతదేవ ప్రపంచయతి ॥ పరావరేష్వితి ॥ బ్రహ్మ చతుర్ముఖోంతో యేషాం స్థావరా ఆదిర్యే
షాం తేషు పరావరేషూచ్చావచేషు భూతేషు చరాచరాత్మక దేహభాక్షు చేతనేష్విత్యర్థః - తథా భౌతికేషు పృథివ్యా
ద్యారబ్ధేష్వచేతనేషు ఘటపటాదిషు - మహత్సు భూతేషు పృథివ్యాదిమహాభూతేషు ॥ ౨౦ ॥ గుణేష్వితి ॥ స

గతా మేవ ప్రధానేన గుణవ్యతికరే-మహత్తత్త్వాదౌ చ-పరః బ్రహ్మస్వరూపః ॥ ౨౯ ॥ గుణేష్వితి । గుణానాం సత్త్వాదీనాం సా మ్యం యస్మిన్ తస్మిన్ ప్రధానే మూలప్రకృతావిత్యర్థః గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యవతి మహదహంకారాదౌ చ ॥ ౨౮ ॥ కథం తర్హి ద్రష్టృదృశ్యభోక్తృభోగ్యాదిభేదః మాయయేత్యాహ ॥ ప్రత్యగాత్మేతి ॥ ప్రత్యగాత్మా ద్రష్టా భోక్తా తత్స్వరూపేణ వ్యాపక తయా నిర్దేశ్యః-దృశ్యం భోగ్యం దేహాది-తద్రూపేణ వ్యాప్యతయా చ నిర్దేశ్యః-మాయయా ఈయత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః వస్తుతస్తు స్వయం అవికల్పితోऽనిర్దేశ్యోऽపి సన్-యద్వా-అనిర్దేశ్యోऽప్యేవం నిర్దేశ్యస్సన్ అవికల్పిత ఈయత ఇత్యన్వయః ॥ వీ ॥ ప్రత్యగాత్మేతి ॥ ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ ప్రత్యగాత్మా జీవః స్వం స్వాసాధారణం రూపం శరీరం యస్య తేన ప్రత్యగాత్మశరీరకత్వేనేత్యర్థః ॥ దృశ్యమచేతనం రూపం యస్య తేన అచేతనశరీరకత్వేన చేత్యర్థః-ఏకః స్వసమానరహితః ఏవ పరః-ఆత్మా పరమాత్మా-అంతః ప్రవిశ్య భర్తా అవ్యయః అస్పృష్టశరీరగతవికారః నిరస్తనిఖిలదోషః షాడ్గుణ్యపూర్ణః ఈశ్వరో జీవకర్మానుగుణం నియంతా వ్యాప్యవ్యాపక నిర్దేశ్యః వ్యాప్యేషు వ్యాపకతయా నిర్దేష్టవ్యః అవికల్పితః జాతిగుణాదిరహితః ॥ ౩౦ ॥ కేవలేతి ॥ యతః కేవలానుభవాత్మక ఆనంద ఏవ స్వరూపం యస్య నను స ఏవ చేత్ సర్వత్ర తర్హి సర్వత్ర సర్వజ్ఞత్వాద్యుపలబ్ధ్యేతత్రాహ-గుణాత్మకః సర్గో యస్యాస్సా గుణసర్గా తయా మాయయా అంతర్హితమైశ్వర్యం యేన సః ॥ వీ ॥ కేవలేతి ॥ కేవలానుభవః ప్రత్యగాత్మజ్ఞానం ఆనందం ఆనందరూపం తదేవ స్వరూపం యస్య స పరమేశ్వరః స్వవ్యతిరిక్తేశ్వరాంతరరహితః-గుణసర్గయా సంసారిణాం మోహాదిగుణాన్ సృజంతీతి తథాతయా మాయయా - అంతర్హితైశ్వర్యః సంసారిణామప్రకాశమానమహిమా- ఈయతే గమ్యతే-సదాచార్యోపదేశేన జ్ఞాయత ఇత్యర్థః - ఉక్తవిధతద్యాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం తత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రాప్తినిమిత్తం తత్ప్రీతిహేతురుపాయ ఇతి భావః - అవికల్పితః కేవలానుభవానందస్వరూపః ఇతి పదద్వయేన అస్థూలమనణ్వహ్రస్వం సత్యం జ్ఞానమనంతం విజ్ఞానమానందమితి శ్రుత్యర్థః

వరాదిషు భౌతికేషు వికారేషు భూతేష్వథ మహత్సు చ ॥ ౨౮ ॥ గుణేషు గుణసామ్యే చ గుణవ్యతికరే తథా ।
ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా భగవానీశ్వరోऽవ్యయః ॥ ౨౯ ॥ ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణ చ స్వయమ్ ।
వ్యాప్యవ్యాపకనిర్దేశ్యో హ్యనిర్దేశ్యోऽవికల్పితః ॥ ౩౦ ॥ కేవలానుభవానందస్వరూపః పరమేశ్వరః ।
మాయయాంతర్హితైశ్వర్య ఈయతే గుణసర్గయా ॥ ౩౧ ॥ తస్మాత్సర్వేషు భూతేషు దయాం కురుత సౌ
హృదమ్ । భావమాసురమున్ముచ్య యయా తుష్యత్యధోక్షజః ॥ ౩౨ ॥ తుష్టే చ తత్ర కిమలభ్యమనంత ఆద్యే
కిం తైర్గుణవ్యతికరాదిహ యే స్వసిద్ధాః । ధర్మాదయః కిమగుణేన చ కాంక్షితేన సారం జుషాం చరణయో

ప్రత్యభిజ్ఞాపనేన ప్రాప్యం బ్రహ్మస్వరూపముక్తం అవశిష్టైః ఏవేత్యాదిభిః ప్రక్రమాంతపదైః ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణ చేతి పదద్వయేన చ ప్రాప్యస్య గుణా ఉక్తాః పరావరేషు భూతేషు ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ చేత్యనేన జీవస్య తచ్ఛేషత్వాత్ పరవశ్యాయ తచ్ఛరీరకత్వకథనేన ప్రాప్యస్వరూపముక్తం-గుణసర్గయా మాయయాం తర్హితైశ్వర్య ఇత్యనేన-అబ్రహ్మాత్మకత్వస్వతంత్రాత్మత్వాదిరూపమోహాదిప్రాకృతగుణప్రాప్తివిరోధికథనేన విరోధిస్వరూపముక్తం-తత్ప్రాప్తిఫలం తు తచ్చరణకైంకర్యాదిరూపం సారం జుషాం చరణయోరితి వక్ష్యమాణపదపంచక ముపరిష్టాద్భవతి-పూర్వముపేతనారాయణమిత్యత్ర తత్సమాశ్రయణం కర్తవ్యత్వేనాభిహితం- తస్య దుష్కరత్వశంకాపరిహారప్రసంగాత్సమాశ్రయణోపయుక్తార్థపంచకజ్ఞానం సదాచార్యోపదేశాత్సంపాద్యమిత్యుక్తం-ఏవమర్థపంచకజ్ఞానపూర్వక తత్సమాశ్రయణమేవ తత్ప్రీతిజననద్వారా తత్ప్రాప్తిహేతురిత్యభిప్రేతం-తత్సమాశ్రయణం చ భక్తిప్రపత్త్యోత్ తరాత్మకమధికారిభేదేన వ్యవస్థితమితి తాత్పర్యం ॥ ౩౧ ॥ తస్మాదితి ॥ యస్మాదేవం తస్మాత్సర్వేషు యథోచితం దయాం సౌహృదం చ కురుత - యయా దయయా - ఉన్ముచ్య సంత్యజ్య ॥ వీ ॥ యదుక్తం నహ్యచ్యుతం ప్రీణయతో బహ్వాయాస ఇతి తదుపసంహరతి - తత్ప్రీతినిమిత్తం తత్సంతోషజనకం హేత్వంతరమాహ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్ యస్మాత్సర్వాంతరాత్మత్వాది ప్రాప్యబ్రహ్మస్వరూపాది జ్ఞానపూర్వక తత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రాప్త్యుపాయః తత్ప్రీతిహేతుః తస్మాదస్మాయమాసురం భావం భూతద్రోహాభిమానాదిరూపం ముక్త్వా సంత్యజ్య పరమాత్మశరీరేషు సర్వేషు భూతేషు యథోచితం దయాం సౌహృదం చ కురుత - యయా దయయా అధోక్షజో భగవాన్ తుష్యతి-తాదృశీం భూతేషు దయాం కురుతేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ తతః కిమిత్యత ఆహ ॥ తుష్ట ఇతి ॥ తత్ర తస్మిన్ కిమలభ్యం అనంత ఆద్యే గుణవ్యతికరాదిహ యే స్వసిద్ధాః యద్వా-[illegible]-తస్య [illegible] సారం [illegible]

ప్రధానానాం తేనాపి కిమిత్యర్థః॥ వి॥ తుష్యతీత్యధోక్షజః తతః కిమత ఆహ - తుష్ట ఇతి - తత్ర తస్మిన్నాద్యే జగతాం కారణభూతే-
అనంతే భగవతి తుష్టే సతి - అలభ్యం కిమస్తి - తస్మింస్తుష్టే సతి అఖిలషితం సర్వం సులభమేవేత్యర్థః - యద్యపి సులభం త
థాపి నిరతిశయపురుషార్థరూపతచ్చరణారవిందానుభవరూపమమృతమనుభవద్భిరస్మాదృశైర్ధర్మైశ్వర్యకామమోక్షైర్వల్లా
భికం అమృతం పిబద్భిరూషరోదకమివ నేష్యత ఇత్యభిప్రాయన్నాహ - కిం తైరితి - నోఽస్మాకం గుణవ్యతికరాత్ కర్మానుగుణ
సత్త్వాదిగుణవికారామాదేవ స్వసిద్ధాః అయత్నతస్సిద్ధా యే ధర్మాదయః ధర్మార్థకామాస్తైః కిం న కిమపి ప్రయోజనమిత్యర్థః
శాంతిలే నాఖిలషితే సత్యగుణేన గుణత్రయరహితేన కైవల్యేన మోక్షేణ వా కిం పోషితపురుషార్థ ఇత్యర్థః - నః కథంభూతా
నాం భగవచ్చరణయోస్సారభూతమనుభవాత్మకమమృతసారం జుషతాం సేవమానానాం ఉపగాయతాం తద్గుణాన్ స్తువతాం
ముహుః పాతచ్చరణారవిందానుభవామృతమనుభవతాం వాక్ఛ్రవణాభ్యాం తద్గుణానుభవామృతం చానుభవతాం - అస్మా
కం - ధర్మాదయ ఊషరోదకప్రాయా ఇత్యర్థః॥ ౩౩॥ నను చ - ధర్మాదేరపురుషార్థత్వే కిమిత్యాచార్యాభ్యాం వేదోక్తత్వే
న సత్యపవాభిహితః తత్రాహ॥ ధర్మేతి॥ ధర్మోఽర్థః కామశ్చేతి యస్త్రివర్గః తదర్థం - యే ఈక్షాద్యా అభిహితాః ఈక్షా ఆత్మ
విద్యా త్రయీ కర్మవిద్యా - నయదమౌ నీతిః దండశ్చ వివిధా చ వార్తా జీవికా - తదేతత్సర్వం నిగమస్యార్థజాతం - స్వసుహృ
దః స్వాంతర్యామిణః - పరమస్య పుంసః స్వాత్మార్పణం స్వాత్మార్పణసాధనం చేత్ - తర్హి సత్యం మన్యే సత్యపరత్వాత్ -
అన్యథా తదసత్యమేవ - యద్వా - తదేతదఖిలం నిగమస్య త్రైగుణ్యవిషయస్య ప్రతిపాద్యం మన్యే సత్యం పునర్నిస్త్రైగుణ్య
లక్షణం పరమస్య పుంసః స్వాత్మార్పణమేవేత్యర్థః - తదుక్తం భగవతా॥ శ్లో॥ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవా
ర్జునేతి॥ వీ॥ న మత్త్వదుక్తమేతత్సర్వం జానంతోఽప్యస్మద్గురవస్త్రివర్గమేవ పురుషార్థత్వేనోపదిదిశుః - త్వం తు త్రివర్గమనాదృ
త్య భగవచ్చరణారవిందాశ్రయణమేవ పారతమం మన్యసే - కించ - గుర్వనుశిక్షితాన్వీక్షక్యాదిశాస్త్రేషు నత్వదుక్తధర్మః
కర్తవ్యత్వేనోపలభ్యతే - అతః కిం తద్ధర్మప్రమాపకం తత్రాహ॥ ధర్మేతి॥ ధర్మాదీనాం సమాహారద్వంద్వః పుంస్త్వమార్షం

ఉపగాయతాం నః॥ ౩౩॥ ధర్మార్థకామ * ఇతి యోఽభిహితస్త్రివర్గ ఈక్షా త్రయీ నయదమౌ వివిధా చ
వార్తా। మన్యే తదేతదఖిలం నిగమస్య సత్యం స్వాత్మార్పణం స్వసుహృదః పరమస్య పుంసః॥ ౩౪॥ జ్ఞానం త
దేతదమలం దురవాపమాహ నారాయణో నరసఖః కిల నారదాయ। ఏకాంతినాం భగవతస్తదకించనానాం
పాదారవిందరజసాప్లుతదేహినాం స్యాత్॥ ౩౫॥ (శాంతో భవో విగతతృట్పరమాత్మతత్త్వబోధోదయే ·

ధర్మోఽర్థః కామశ్చేతి యస్త్రివర్గోఽభిహితః అస్మదాచార్యైర్భార్గవాదిభిరితి శేషః - యస్త్రివర్గః పురుషార్థత్వేనాచా
ర్యైరుక్త ఇత్యర్థః - యచ్చ తత్ప్రతిపాదికే ఈక్షాదిరూపా విద్యా చ తదేతత్సర్వమహం మన్యే - తత్రేక్షా ఆన్వీక్షికీ సంజ్ఞా
తర్కవిద్యా - త్రయీ వేదపూర్వభాగః నయదమౌ దండనీతిప్రతిపాదకే శాస్త్రే - వివిధా వార్తా కృష్యాద్యా జీవికాజ్ఞాపన
కం శాస్త్రం ఏతత్సర్వమహం మన్యే జానామ్యేవ - కింతు యత్స్వసుహృదః పరమస్య పుంసః నిరుపాధికసుహృదే పరమపురు
షాయేత్యర్థః - సంప్రదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ - స్వాత్మార్పణం భగవతి స్వాత్మసమర్పణం - తదేతన్నిగమస్య వే
దోత్తరభాగస్య ప్రమేయమితి శేషః ఉపనిషద్భాగస్య ప్రతిపాద్యం సత్యం నిత్యం అతుల్యపురుషార్థసాధనం మన్య ఇత్య
ర్థః - అస్మద్గురుజ్ఞాతమప్యహం జానామి - నిత్యనిరతిశయపురుషార్థసాధనం భగవత్యాత్మసమర్పణం వేదాంతప్రతిపా
ద్యం త్వధికం జానామీత్యర్థః గురవస్తు నైతజ్జానంతీత్యభిప్రాయః ఆపాతతో జానంతో వా మహదనుగ్రహాభావాన్నా
నుష్ఠానోపయోగితయా నిస్సంశయం జానంతీతి తాత్పర్యం - నిగమస్యేత్యనేనాస్మదుక్తార్థే వేదాంతభాగః ప్రమాణమి
త్యుక్తం - సత్యం - శ్రుతిః ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్య ఇత్యాదిరూపః స్వాత్మార్పణమిత్యనే
న చోపేతనారాయణం హరిం శరణం శ్రయేతేత్యాద్యుక్తమాశ్రయణమాత్మసమర్పణరూపమితి వివృతం - భగవతి స్వాత్మసమ
ర్పణం నామ స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషత్వైకస్వభావత్వానుసంధానపూర్వకం భగవతి స్వాత్మరక్షాభరసమర్పణరూపం ఏ
తం నారాయణోపాయనం నామ తచ్ఛరణాగతిరిత్యుక్తం భవతి - స ఉపనంతరాధ్యాయే తమపాయనస్య తద్గు[illegible]త్మకత్వం
వక్ష్యతి - ఏవం చ యథాధికారం భక్తిప్రపత్త్యన్యతరాత్మకం భగవత్సమాశ్రయణం కర్తవ్యమితి తాత్పర్యం॥ ౩౪॥ తేషాం వి
శ్వాసార్థం గురుసంప్రదాయమేవాహ॥ జ్ఞానమితి॥ యత్ర నారదః శ్రోతా - తత్ర కుతోఽస్మాదృశానామధికార ఇతి మాశం
కిత్యాహ - భగవతః ఏకాంతభక్తానాం యత్పాదరజః తేన ఆప్లుతానాం స్నాతానాం దేహినాం సర్వేషామపి తత్ జ్ఞానం
స్యాత్ - తస్మాత్తమాశ్రయామేతి [illegible]॥ వీ॥ నను గురుభిరజ్ఞాతమిదమంతరేణాపి సముపదేశేన కథం త్వం జ్ఞాతవానసీత్యా

శంకాయాం భగవతో నారదస్యానుగ్రహాదేవేతి వక్తుం తస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ। జ్ఞానమితి । తదేతత్పురవాతంకు
లాభం-జ్ఞానం-నరస్య సఖా భగవాన్నారాయణో బదరికాశ్రమవాసీ నారదాయాహ ఉపదిష్టవాన్- ననుయత్ర నారా
దః శ్రోతా నారాయణో వక్తా తస్మిన్నాదృశానాం కథమధికార ఇతి శంకాం నిరాకరోతి॥ ఏకాంతినామితి॥ ఏకాంతినాము
తనానామనన్యప్రయోజనానాం భగవతః పాదారవిందరజసా ఆప్లుతానాం స్నాతానాం దేహినాం భగవత్సేవాసక్తా
నాం సర్వేషామపి తత్ జ్ఞానం స్యాదేవ నతూత్తమానామేవేతి నియమః॥ ౩౬॥ శ్రుతమితి॥ అతఏవ మయాపి నారదాచ్ఛ్రు
తం విజ్ఞానసంయుతం అనుభవపర్యంతం ధర్మం చ శ్రుతం॥ ౪౦॥ అతఏవ మయాపి నారదాచ్ఛ్రుతమిత్యాహ। శ్రుతమితి । వి
జ్ఞానేన వివేకాదిజన్యేన సంయుతం జ్ఞానం శాస్త్రోత్థం విశుద్ధ భాగవతధర్మరూపం భగవద్యాథాత్మ్యవేదినో నారదాచ్ఛ్రు
తం శ్రవణేన జ్ఞాతం-భగవతో నారదస్య వచసాం శ్రవణాన్మమ జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తిరభూదిత్యర్థః॥ ౩౭॥ తతో విస్మి
తాః పృచ్ఛంతి దైత్యపుత్రాః॥ ప్రశ్న ఉదేతి ॥ ఏతావ్యాఖ్యావ్య తేన్యం గురుం న విద్మః ఏతదాగమనాత్పూర్వమేవాహం నారద
పార్శ్వం గత ఇతి చేత్ తత్రాహుః-బాలానామపి అతిశిశూనామస్మాకమేతావీశ్వరౌ నియంతారౌ- అత స్తవాన్యత్ర
గమనం న సంభవతి॥ ౪౧॥ తత్ర విస్మితాః పృచ్ఛంతి దైత్యకుమారాః॥ ప్రశ్నోదేతి॥ హే ప్రహ్లాద త్వం వయం చాపి ప తాభ్యాం గు

నవిధుతాత్మపరిభ్రమాతుః। యోఽనోవధూతవపుషా పరమేణ చేష్టేసుప్తం సముత్థితమివాత్మవికల్పభేదమ్॥
౩౬ ॥ శ్రుతమేతన్మయా పూర్వం జ్ఞానం విజ్ఞానసంయుతమ్ । ధర్మం భాగవతం శుద్ధం నారదాద్దేవదర్శ
నాత్ ॥ ౩౭॥ దైత్యపుత్రాః॥ ప్రహ్లాద త్వం వయం చాపి నర్తేన్యం విద్మహే గురుమ్। ఏతాభ్యాం గురుపుత్రా
భ్యాం బాలానామపి ఈశ్వరౌ॥ ౩౮ ॥ బాలస్యాంతఃపురస్థస్య మహత్సంగో దురన్వయః । ఛింధి నస్సంశ
యం సౌమ్య స్యాచ్చేద్విస్రంభకారణమ్॥ ౩౯॥ ********************************
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-షష్ఠోఽధ్యాయః.
శ్రీనారదః ఏవం దైత్యసుతైః పృష్టో మహాభాగవతోఽసురః । ఉవాచ స్మయమానస్తాన్స్మరన్మదనుభాషి
తమ్॥ ౧॥ ప్రహ్లాదః పితరి ప్రస్థితేఽస్మాకం గతే పసేమందరాచలమ్ । యుద్ధోద్యమం పరం చక్రుర్విబుధా దాన
వాన్ప్రతి॥ ౨॥ పిపీలికైరహిరివ దష్టో లోకోపతాపనః । పాపేన పాపోఽభక్షీతి వాదినో వాసవాదయః॥ ౩॥
తేషామపి బలోద్యోగం నిశమ్యాసురయూథపాః। వధ్యమానాస్సురైర్భీతా దుద్రువుస్సర్వతో దిశమ్॥ ౪॥
కళత్రపుత్రవిత్తాప్తాన్గృహాన్పశుపరిచ్ఛదాన్। నాపేక్షమాణాస్త్వరితాః సర్వే ప్రాణపరీప్సవః॥ ౫॥
వ్యలుంపన్రాజశిబిరమమరా జయకాంక్షిణః॥ ఇంద్రస్తు రాజమహిషీం మాతరం మమ చాగ్రహీత్ ॥ ౬॥ నీ
యమానాం భయోద్విగ్నాం క్రందంతీం కురరీమివ। యదృచ్ఛయాగతస్తత్ర దేవర్షిర్దదృశే పథి॥
౭॥ ప్రాహ చైనాం సురపతే నేతుం నార్హస్యనాగసమ్। ముంచ ముంచ మహాభాగ సతీం పరపరిగ్రహమ్॥
౮॥ ఇంద్రః॥ ఆస్తేఽస్యా జఠరే వీర్యమవిషహ్యం సురద్విషః। ఆస్యతాం ప్రసవో యావత్ మోఽర్థపదవీం

రుపుత్రాభ్యామృతే వినాఽన్యం గురుం న విద్మహే- ఏతదాగమనాత్పూర్వమేవాహం నారదపార్శ్వం గత ఇత్యత్రాహుః
బాలానామపి శిశూనామపి సతామస్మాకమేతావేవేశ్వరౌ నియంతారౌ-అతస్తవాన్యత్ర గమనం న సంభవతి॥ ౩౮॥ ఏవ
మన్యత్ర గత ఇత్యపి న సంభవతీత్యాహుః॥ బాలస్యేతి॥ దురన్వయః దుర్ఘటః-విస్రంభకారణం విశ్వాసహేతుః॥ ౪౦॥ నారద
ఏవాన్యత్ర గత ఇత్యపి న సంభవతీత్యాహుః॥ బాలస్యేతి॥ అంతఃపురస్థస్య బాలస్య తవ - మహతో నారదస్య సంగో దురన్వ
యో దుర్ఘటః-సౌమ్య-నోఽస్మాకం-సంశయం ఛింధి అపనుద - విస్రంభకారణం విశ్వాసహేతుస్స్యాత్ అసరిభావితత్వే
నాస్మాభిరవిశ్వసనీయో నారదసంగమ ఉక్తః- తత్ర యద్యస్మద్విశ్వాసహేతురస్తి చేత్తదుపపాదనపూర్వకం తత్సంగ
విషయకసంశయం ఛింధీత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ********************
శ్లో॥ సప్తమే మాతృగర్భస్థే స్వస్మిన్నారదభాషితమ్। ప్రహ్లాదోవర్ణయామాస శిష్యప్రత్యయసిద్ధయే॥ ౧॥ అత్రా విరోధా
దాదేతన్మయా గర్భ ఇతి రితుం। తస్య ప్రస్తావకథామాహ పద్భ్యష్టాదశభిస్సర్వేః॥ పితరీతి। అస్మాకం పితరి హిరణ్యకశిపౌ॥ అపి
పిలికైరితి॥ స్వకృతైనైవ పాపేన పాపో సౌ అభక్షి భక్షిత ఇతి హర్షేణ వదంతో యుద్ధోద్యమం చక్రుః॥ ౩।౪।౫॥ వ్యలుంపన్ని
తి॥ రాజ్ఞః శిబిరం ఆవాసం వ్యలుంపన్ సర్వస్వాపహారేణ నాశితవంతః॥ ౬। ౭।ప్రాహేతి॥ అనాగసం నిరపరాధాం మేనాం
నేతుం నార్హసీతి. ప్రా॥ ౮॥ ఆస్త ఇతి॥ అవిషహ్యం దుస్సహం తతః అనయా ప్రసవపర్యంతం మమ స్థీయతాం-తతశ్శ్వ

స్వర్గాదిపదం మార్గం గతః ప్రాప్తః స్వర్గాన్తం పుణ్యం మహాత్మ్యమోఽత్యుత్తమ ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ సోఽయమితి ॥ సాక్షాత్స్వగురోః కేవలమహోఽపి నతు పితృసంబంధాత్ - త్వయా హేతుభూతేన సంస్థాం మృత్యుం న యాస్యతి - తత్ర హేతవో నిష్కిల్బిషత్వాదయః ॥ ౧౦ ॥ ఇతీతి ॥ అనన్తస్య ప్రియో యో మహాత్మా స ఏవ ప్రియో యస్య తస్య భక్త్యా ఏనాం ప్రదక్షిణీకృత్య ॥ ౧౧ ॥ తత ఇతి ॥ ఇహోష్యతామిత్యాహ ఇతి శేషః ॥ ౧౨ ॥ తథేతి ॥ అంతి సమీపే ॥ ౧౩ ॥ ఋషిమితి ॥ అంతర్వత్నీ గర్భిణీ - ఇచ్ఛయా భర్తురాగమనానన్తరం - ప్రసూతయే ఏవమపి స్వగర్భస్య క్షేమాయ ॥ ౧౪ ॥ ఋషిరితి ॥ తస్యాః శోకశాంత్యై ధర్మస్య తత్త్వం భక్తిలక్షణం జ్ఞానం ఆత్మానాత్మవివేకః తదుభయం ప్రాదాత్ - ఈశ్వరః సమర్థః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ భవతామితి ॥ భూయాత్ భవేత్ - వైశారదీ స్పష్టా తత్త్వవిత్ దేహోఽహంకారభేదనిపుణేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ కా సా వైశారదీ ధీరిత్యపేక్షాయాం నారదోక్తమేవ దేహాత్మప్రకారమాహ దశభిః ॥ జన్మాద్యా ఇతి ॥ జన్మాద్యాః - అస్తి జాయతే వర్ధతే విపరిణమతే అపక్షీయతే వినశ్యతి - ఇత్యేవంభూతాః - షడ్భావవికారాః వృక్షస్యేవ యథా ఫలానాం దృశ్యంతే తద్వదాత్మనః న యావదవస్థాః తే దేహస్య దృష్టా ఇత్యర్థః ఈశ్వరో వికారాసమర్థా మూర్తిర్యస్య తేన ॥ ౧౮ ॥ తదేవం దేహధర్మైః - తద్వైలక్షణ్యేన ఆత్మనో దేహాద్భేదో దర్శితః - ఇదానీం ఆత్మధర్మైరేవ భేదం స్ఫుటయన్ తదహంకారాదికం త్యాజయతి ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మా నిత్యః ॥ శ్రుతిః ॥ అవినాశీ వా అరేయమాత్మేతి - అవ్యయః అపక్షయశూన్యః ॥ శ్రుతిః ॥ య ఆత్మాఽపహతపాప్మేతి - శుద్ధః నిర్గతః ॥ ౯ ॥

నారదః ॥ సోఽయం నిష్కిల్బిషస్సాక్షాన్మహాభాగవతో మహాన్ । న త్వయా ప్రాప్స్యతే సంస్థామనన్తానుచరో బలీ ॥ ౧౦ ॥ ఇత్యుక్తస్తాం పరిత్యజ్య దేవర్షేర్మానయన్వచః । అనన్తప్రియభక్త్యైనాం పరిక్రమ్య దివం యయౌ ॥ ౧౧ ॥ తతో మే మాతరమృషిస్సమానీయ నిజాశ్రమం । ఆశ్వాస్యేహోష్యతాం వత్సే యావత్తే భర్తురాగమః ॥ ౧౨ ॥ తథేత్యవాత్సీద్దేవర్షేరంతికే సాఽకుతోభయా । యావద్దైత్యపతిర్ఘోరాత్తపసో న న్యవర్తత ॥ ౧౩ ॥ ఋషిం పర్యచరత్తత్ర భక్త్యా పరమయా సతీ । అంతర్వత్నీ స్వగర్భస్య క్షేమాయేచ్ఛాప్రసూతయే ॥ ౧౪ ॥ ఋషిః కారుణికస్తస్యాః ప్రాదాదుభయమీశ్వరః । ధర్మస్య తత్త్వం జ్ఞానం చ మామప్యుద్దిశ్య నిర్మలం ॥ ౧౫ ॥ తత్తు కాలస్య దీర్ఘత్వాత్ స్త్రీత్వాన్మాతుస్తిరోదధే । ఋషిణానుగృహీతం మాం నాధునాప్యజహాత్ స్మృతిః ॥ ౧౬ ॥ భవతామపి భూయాన్మే యది శ్రద్దధతే వచః । వైశారదీ ధీః శ్రద్ధాతః స్త్రీబాలానాం చ మే యథా ॥ ౧౭ ॥ జన్మాద్యాః షడిమే భావా దృష్టా దేహస్య నాత్మనః । ఫలానామివ వృక్షస్య కాలేనేశ్వరమూర్తినా ॥ ౧౮ ॥ ఆత్మా నిత్యోఽవ్యయశ్శుద్ధ ఏకః క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః । అవిక్రియస్స్వదృగ్ఘేతుర్వ్యాపకోఽసంగ్యనావృతః ॥ ౧౯ ॥ ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వానాత్మనో లక్షణైః పరైః । అహం మమేత్యసద్భావం దేహాదౌ మోహజం త్యజేత్ ॥ ౨౦ ॥ స్వర్ణం యథా గ్రావసు హేమకారః క్షేత్రేషు యోగైస్తదభిజ్ఞ ఆప్నుయాత్ । క్షేత్రేషు దేహేషు తథాత్మయోగైరధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతిం లభేత ॥ ౨౧ ॥ అష్టౌ ప్రకృతయః ప్రోక్తాస్త్రయ ఏవ హి తద్గుణాః । వికారాః షోడశాచార్యైః పుమానేకః సమన్వయాత్ ॥ ౨౨ ॥ దేహస్తు సర్వసంఘాతో జగత్తస్థురితి ద్విధా । అత్రైవ మృగ్యః పురుషో నేతి నేతీత్యతత్త్యజన్

అనవద్యః ॥ శ్రుతిః ॥ నిరవద్యం నిరంజనమితి - ఏకః ॥ శ్రుతిః ॥ ఏకమేవాద్వితీయమితి । క్షేత్రజ్ఞః ॥ శ్రుతిః ॥ విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి - ఆశ్రయః ॥ శ్రుతిః ॥ యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీత్యాది - అవిక్రియః ॥ శ్రుతిః ॥ నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమితి - స్వదృక్ ॥ శ్రుతిః ॥ ఆత్మజ్యోతిరితి - హేతుః ॥ శ్రుతిః ॥ స ఇమాన్ లోకానసృజతేతి - వ్యాపకః ॥ శ్రుతిః ॥ సత్యం జ్ఞానమనంతమితి - అసంగీ ॥ శ్రుతిః ॥ అసంగో హ్యయం పురుష ఇతి - అనావృతః ॥ శ్రుతిః ॥ పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యత ఇతి ॥ ౧౯ ॥ ఏతైరితి ॥ పరైః శ్రేష్ఠైః దేహాద్భేదం విద్వాన్ - అసద్భావం మిథ్యాదృష్టిం ॥ ౨౦ ॥ నన్వేవం వివిక్తాత్మనోఽప్యపరోక్షానుభవేన బ్రహ్మతాప్రాప్తిః కథం స్యాత్ - యతోఽహంకారాదికం త్యజేదిత్యపేక్షాయాం తత్ప్రాప్తిప్రకారం సదృష్టాంతమాహ ॥ స్వర్ణమితి ॥ స్వర్ణకారః స్ఫురత్స్వర్ణకణేషు గ్రావసు - యోగైః ధమనాద్యుపాయైః తదుపాయజ్ఞః హేమకారః యథా స్వర్ణమాప్నుయాత్ అధ్యాత్మయోగైః ఆత్మప్రాప్త్యుపాయైః బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మతాం అధ్యాత్మవిత్ ఆత్మాధికృత కార్యకారణసంఘాతం జ్ఞాతా ॥ ౨౧ ॥ అధ్యాత్మవివేకపూర్వకం ఆత్మప్రాప్త్యుపాయానాహ త్రిభిః ॥ అష్టావితి ॥ మూలప్రకృతిః - మహదహంకారౌ పంచతన్మాత్రాణీత్యష్టౌ - త్రయః సత్త్వాదయః - తే చ ప్రకృతిగుణా ఏవ న తు భిన్నాః - ఏకాదశేంద్రియాణి - పంచమహాభూతాని చేతి షోడశ వికారాః - పుమాన్ ఆత్మా ఏకః ప్రోక్తః కపిలాదిభిరాచార్యైః - ఏతేషు హేతుపరేషు సాక్షిత్వేనాన్వయాత్ ॥ తదుక్తం ।

మూలప్రకృతిర్వికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుష ఇతి ॥ ౨౨ ॥ దేహ ఇతి ॥ జగత్ జంగమం - తస్థుః స్థావరం - అత్రైవ సర్వసంఘాతాత్మకే దేహ ఏవ - మృగ్యః అన్వేష్టవ్యః - మృగ్యత్వం తదాహ - నేతి నేతీత్యవ్యాప్తోఽహం క్రియమాణే - స్వయమేవాతత్త్యజన్ అనాత్మవర్గాత్పృథక్పృథగుపలభ్యమాన ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అన్వయేతి ॥ మణిషు సూత్రమివ - సర్వత్రానుస్యూతత్వేనాన్వయః - అతఏవ - మణిభ్యః సూత్రస్యేవ తేభ్యో వ్యతిరేకశ్చ తయోర్ద్వారేణ వివేకేన ఐక్యం - తేన - యో వివేకః - పూర్వోక్తో వా - తేనోశతా శుద్ధేనాత్మనా మనసా - సర్గస్థానసమామ్నాయైః సృష్టిస్థితిసంహారైః ॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తసర్గాద్యనుసంధానేనేత్యర్థః - విమృశద్భిః విచారయద్భిః - అసత్వరైః అవ్యగ్రైః - మృగ్యత ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨౪ ॥ విమర్శప్రకారమాహ ద్వాభ్యాం ॥ బుద్ధేరితి ॥ అధ్యక్షః సాక్షీ ॥ ౨౫ ॥ ఏభిరితి ॥ అతః - ఏభిః బుద్ధిభేదైః - పరిణామైః - పర్యస్తైః పరితస్త్యక్తైః - అనాత్మధర్మత్వేన నిరస్తైః - బుద్ధిధర్మత్వే హేతుః - త్రివర్ణైః త్రిగుణాత్మకైః - క్రియోద్భవైః కర్మజన్యైః బుద్ధేరేవ త్రిగుణాత్మకత్వాత్ - కర్మకర్తృత్వాచ్చ తస్యా ఏవైతా అవస్థాః - ఆత్మా తు బుద్ధ్యన్వయాత్ తదవస్థావానివ భాతి - న తత్త్వత ఇత్యాత్మనః స్వరూపం - బుధ్యేత్ - జానీయాదిత్యర్థః - అత్ర దృష్టాంతః - కుసుమధర్మైః గంధైః - తదాశ్రయం వాయుమివ ॥ ౨౬ ॥ నను తర్హి యథా కుసుమోపాధికోఽపి వాయోర్గంధో వివేకజ్ఞానే - న నివర్తతే - ఏవమాత్మనః సంసారో న నివర్తత ఇత్యాశంక్యాహ

౨౩ ॥ అన్వయవ్యతిరేకేణ వివేకేనోశతాత్మనా । సర్గస్థానసమామ్నాయైర్విమృశద్భిరసత్వరైః ॥
౨౪ ॥ బుద్ధేర్జాగరణం స్వప్నస్సుషుప్తిరితి వృత్తయః । తా యేనైవానుభూయంతే సోఽధ్యక్షః పురుషః పరః ॥
౨౫ ॥ ఏభిస్త్రివర్ణైః పర్యస్తైర్బుద్ధిభేదైః క్రియోద్భవైః । స్వరూపమాత్మనో బుధ్యేద్గంధైర్వాయుమివాన్వయాత్ ॥ ౨౬ ॥
ఏతద్ద్వారో హి సంసారో గుణకర్మనిబంధనః । అజ్ఞానమూలోఽపార్థోఽపి పుంసస్స్వప్న ఇవాప్యతే ॥ ౨౭ ॥
మనోమయత్వాత్సర్వేఽర్థాస్స్వప్నజాగరయోస్సమాః । దృష్టా నష్టా అపి ధ్యాతుః శోకమోహభయప్రదాః ॥ ౨౮ ॥
పరస్యాగుణస్యాపి గుణసంగాదనిర్వృతిః । వ్యక్తం జన్మాద్యహో వ్యక్తః శయానస్యేవ స్వప్నతః ॥ ౨౯ ॥
తస్మాద్భవద్భిః కర్తవ్యః కర్మణాం త్రిగుణాత్మనాం । బీజనిర్హరణం యోగః ప్రవాహోపరమో ధియః ॥ ౩౦ ॥
తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః । యదీశ్వరే భగవతి భక్తిస్స్యాద్దైర్యథా రతిః ॥ ౩౧ ॥
గురుశుశ్రూషయా భక్త్యా సర్వలాభార్పణేన చ । సంగేన సాధుభక్తానామీశ్వరారాధనేన చ ॥ ౩౨ ॥
శ్రద్ధయా తత్కథాయాం చ కీర్తనైర్గుణకర్మణాం । తత్పాదాంబురుహధ్యానాత్తల్లింగేక్షార్హణాదిభిః ॥ ౩౩ ॥
హరిస్సర్వేషు భూతేషు భగవానాస్త ఈశ్వరః । ఇతి భూతాని మనసా కామైస్తైస్సాధు మానయేత్ ॥ ౩౪ ॥
ఏభిర్నిర్జితషడ్వర్గైః క్రియతే భక్తిరీశ్వరే । వాసుదేవే భగవతి యయా సంలభతే రతిం ॥ ౩౫ ॥
నిశమ్య కర్మాణి గుణానతుల్యాన్వీర్యాణి లీలాతనుభిః కృతాని । యదాతిహర్షోత్పులకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్కంఠ ఉద్గాయతి రౌతి నృత్యతి ॥ ౩౬ ॥ యదా గ్రహగ్రస్త ఇవ క్వచిద్ధసత్యాక్రందతే

హ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతద్ద్వారః బుద్ధిద్వారకః - తదవస్థాద్వారకో వా - న స్వతః - హి యస్మాత్ - బుద్ధేర్యే గుణాః కర్మాణి చ తైర్నిబధ్యత ఇతి తథా - స చాజ్ఞానమూలః - అతః - అపార్థో మిథ్యాభూతః - అపి తు - స్వప్న ఇవాప్యతే - వాయోస్తు గంధవత్ ద్రవ్యసంబంధస్య వాస్తవత్వాద్విషమో దృష్టాంతః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ తస్మాదితి ॥ యదేవం నిర్వృతిర్ఘటతే తస్మాద్బీజమజ్ఞానం తస్య నిర్హరణం దహనం - కిం తత్ - యోగః కథంభూతః ధియః ప్రవాహం జాగ్రదాదిరూపముపరమయతీతి తథా ॥ ౩౦ ॥ తదేవం జ్ఞానప్రకారముక్త్వా తత్సాధనం ధర్మస్యతత్త్వం నారదోక్తమేవాహ పంచభిః । తత్రేతి ॥ యైర్ధర్మైః యథా యథావదంజసైవ రతిరితి యత్ - అయముపాయో భగవతోక్తః - తథా హి - గీతాసు ॥ శ్లో ॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ - యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి - భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వత ఇత్యాది చ ॥ ౩౧ ॥ తత్రైవాంతరంగాన్ ధర్మానాహ ॥ గుర్వితి ॥ గురోః శుశ్రూషయా - భక్త్యా ప్రీత్యా - సర్వేషాం లబ్ధానామర్పణేన ॥ ౩౨ ॥ శ్రద్ధయేతి ॥ తస్య లింగానాం మూర్తీనాం ఈక్షణమర్హణం చాదర్యేషాం - వందనాదీనాం - తైశ్చ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ఏభిరితి ॥ నిర్జితః షణ్ణాం కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యాణాం - వర్గో యైః ॥ ౩౫ ॥ భగవద్రతిలింగాన్యాహ త్రిభిః ॥ నిశమ్యేతి ॥ గుణాన్ భక్తవాత్సల్యాదీన్ అతిహర్షేణ ఉద్గతాః పులకాః అశ్రూణి చ తైః - గద్గదం యథా భవతి ఏవం ప్రోత్కంఠః ఉద్గాయతి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ తదేతి ॥ తస్య భావః చేష్టాదిః - తస్య భావో భావనా - తేనాముష్య తే - తత్ యాత్యేతి - మన్యతే

యస్య-నిర్దగ్ధంబీజముజ్ఞానంఅనుశయోవాసనాచయస్యసః-సద్యోగేతి(ప్రా)ప్నోతి||౩౮|| తతఃకిమతఆహ|అధోక్షజేతి|
అధోక్షజస్యాలంబంఆశ్రయంసంస్పర్శం-పాఠాంతరే-తత్పాదాశ్రయణం-అశుభాః-రాగాదియుక్తఆత్మామనోయస్య-సంసృతి
చక్రశాతనంతన్నివర్తకం-బుధావిద్వాంసఃవిదుః-తదేవబ్రహ్మనిర్వాణంలయోమోక్షః-తదాత్మకంసుఖంవిదుఃహృ
దీశ్వరమంతర్యామిణం||౩౯||భక్తిరశక్యేతివచనమంతవ్యమిత్యాహ||క ఇతి||ఛిద్రవత్ ఆకాశవత్ - విషయాణాముపపాద
నైరార్జనైః-కిం-తత్ర హేతుః-సర్వదేహినాంసామాన్యతః-విషయనిష్ఠత్వేనసూకరాదిసాధారణ్యాపత్తేరిత్యర్థః-న
చైవమాదౌపౌనరుక్త్యందోషః-నారదోక్తానువాదరూపత్వాదస్యప్రకరణస్య||౪౦|| అనర్థకంచవిషయార్జనమిత్యా
హ||రాయఇతి||రాయఃఅర్థాః-క్షణభంగురమాయుర్యస్య-తదుక్తమితిహాసే||శ్లో|| ధనంహిపురుషోలోకేపురుషంధన
మేవవా|అవశ్యమేకంత్యజతితస్మాత్కిం-ధనతృష్ణయేతి||౪౧||శ్లో|| యన్నదుఃఖేనసంభిన్నంనచగ్రస్తమనంతరం| అభిలా
షోపనీతంచసుఖంస్వఃపదాస్పదమిత్యేవంభూతాః స్వర్గాదిభోగాఅపిననిత్యాఇత్యాహ| ఏవంహీతి || క్షయిష్ణు
త్వేహేతుః-క్రతుభిఃకృతాఇతి|| శ్రు|| తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయతఇతి

ఇతిధ్యాయతివందతేజనం|ముహుశ్శ్వసన్వక్తిహరేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మమతిర్గతత్రపః||౩౭||
తదాపుమాన్ముక్తసమస్తబంధనస్తద్భావభావానుకృతాశయాకృతిః|నిర్దగ్ధబీజానుశయోమహీయసాభ
క్తిప్రయోగేణసమేత్యధోక్షజం||౩౮||అధోక్షజాలంబమిహాశుభాత్మనశ్శరీరిణస్సంసృతిచక్రశాతనం|
తద్బ్రహ్మనిర్వాణసుఖంవిదుర్బుధాస్తతోభజధ్వంహృదయేహృదీశ్వరం||౩౯|| కోఽతిప్రయాసోఽసురబా
లకాహరేరుపాసనేస్వేహృదిఛిద్రవత్సతః|సఖ్యాత్మనస్సఖ్యురశేషదేహినాంసామాన్యతఃకింవిషయోపపాదనైః||౪౦|| రాయఃకళత్రంపశవస్సుతాదయోగృహామహీకుంజరకోశభూతయః| సర్వేఽర్థకా
మాఃక్షణభంగురాయుషఃకుర్వంతిమర్త్యస్యకియత్ప్రియంచలాః||౪౧|| ఏవంహిలోకాఃక్రతుభిఃకృ
తాఅమీక్షయిష్ణవస్సాతిశయానన్నిర్మలాః|తస్మాదదృష్టశ్రుతదూషణంపరంభక్త్యైకయాతంభజతాత్మ
లబ్ధయే||౪౨||యదర్థఇహకర్మాణివిద్వన్మాన్యస్సకృన్నరః|కరోత్యతోవిపర్యాసమమోఘంవిందతేఫ
లం||౪౩||సుఖాయదుఃఖమోక్షాయసంకల్పఇహకర్మణః|సదాప్నోతీహయాదుఃఖమనీహాయాస్సుఖావృ
తః||౪౪||కామాన్కామయతేకామ్యైర్యదర్థమిహపూరుషః| సవైదేహస్తుపారక్యోభంగురోయాత్యుపైతిచ||౪౫||కిముయవ్యవహితాపత్యదారాగారధనాదయః| రాష్ట్రకోశబలామాత్యభృత్యాప్తామమతా
స్పదాః||౪౬||కిమేతైరాత్మనస్తుచ్ఛైస్సహదేహేననశ్వరైః| అనర్థైరర్థసంకాశైర్నిత్యానందరసో
దధేః||౪౭||నిరూప్యతామిహస్వార్థఃకియాన్దేహభృతోఽసురాః|నిషేకాదిష్వవస్థాసుక్లిశ్యమానస్యక
ర్మభిః||౪౮||కర్మాణ్యారభతేదేహీదేహేనాత్మానువర్తినా|కర్మభిస్తనుతేదేహముభయంత్వవివేకతః||
౪౯||తస్మాదర్థాశ్చకామాశ్చధర్మాశ్చయదుపాశ్రయాః| భజతానీహయాత్మానమనీహంహరిమీశ్వ
రం||౫౦||సర్వేషామపిభూతానాంహరిరాత్మేశ్వరఃప్రియః|భూతైర్మహద్భిస్స్వకృతైఃకృతానాంజీవ
సంజ్ఞితః||౫౧||దేవోఽసురోమనుష్యోవాయక్షోగంధర్వఏవవా| భజన్ముకుందచరణంస్వస్తిమాన్స్యాద్యథా

శ్రుతేః-అతఏవ-పుణ్యతారతమ్యేనసాతిశయాః-నచనిర్మలాః-స్పర్ధాదిమత్త్వాత్ -నవిద్యతేదృష్టంశ్రుతంచదూషణంయ
స్మిన్||౪౨||కించ||యదతి||యదర్థేయత్సంకల్ప్య-అతఃసంకల్పితాత్ - విపర్యాసంవిపరీతంఫలంమోఘంఅవశ్యం(ప్రా)
ప్నోతి||౪౩||తదేవందర్శయతి||సుఖాయేతి||ఈహయాఇచ్ఛయా-క్రియయావా-యఃపూర్వమనీహయాసహేతోః - దు
ఃఖేనావృతోవ్యాప్తఆసీత్-సఈహయాదుఃఖమాప్నోత్యేవ||౪౪|| కించ|| కామానితి|| కామాన్భోగాన్-కామ్యైర్విష
యైఃకర్మభిర్వా-పారక్యఃశ్వాదిభోగ్యః-నత్వాత్మీయఃభంగురశ్చ||౪౫|| కిమ్వితి|| కిముదేహాత్ -వ్యవహితాఃఅపత్యాద
యః-మమతావిషయాః-పారక్యాఇతికిమువక్తవ్యం||౪౬||కించ||స్వయంపురుషార్థరూపస్యకిమేతైరిత్యాహ||కిమేతై
రితి||౪౭||భోగాస్సదాభావాచ్చైతైఃకఃఉపయోగఇత్యాహ| నిరూప్యతామితి||(ప్రా) ...కర్మభిఃక్లిశ్యమానస్యకర్మ
భిః||యానర్థఇతివాఅన్వయః||౪౮||నమకర్మసమాప్తేసుభోగావసరస్స్యాత్(తత్రా)హ||కర్మాణీతి||...
కృతంచదేహాదికంచ-పరమార్థంనేత్యాహ-ఉభయంకర్మచదేహంచ-అవివేకతఃఆత్మాజ్ఞానాన్నైతత్...
యదుపాశ్రయాఃయదధీనాః||౫౦||సర్వేషామితి||భూతానాం(ప్రా)ణినాంజీవసంజ్ఞితఃఅంతర్యామీ||౫౧|| ...

మప్యాశమత్రవాధికారఇత్యపినవాచ్యమిత్యాహపంచభిః॥దేవఇతి॥౫౨॥౫౩॥ నేతి॥అమలయానిష్కామయా - విడంబ
నంనటనమాత్రం॥౫౪॥౫౫॥దైతేయాఇతి॥అచ్యుతతాం అచ్యుతత్వం॥౫౬॥అధ్యాయద్వయోక్తముపసంహరతి॥ ఏతా
వానితి॥తదీక్షణం గోవిందదృష్ట్యా సంమాననం॥౫౭॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ********
శ్లో॥అష్టమేతుపితాసూనుంఘ్నన్దైత్యోహతస్స్వయం।ఆవిర్భూయనృసింహేనసచబ్రహ్మాదిభిస్స్తుతః॥అంతఃకృపా
సుధాపూర్ణోబహిఃక్రోధోనృకేసరీ।దైత్యేంద్రమరిభావేనభజంతంస్వముఖాదయత్॥౧॥అథేతి॥ఏకాంతసంస్థితాం ప్ర
త్యక్షస్థాం-యథా యథావత్॥౨॥శ్రుత్వేతి॥సదైత్యఃపుత్రంహంతుంమనోదధే కథంభూతః-కోపస్యావేశేనోద్రే
ణచలత్ గాత్రంవపుర్యస్యసః॥౩॥క్షిప్త్వేతి॥క్షిప్త్వా తిరస్కృత్య-పాపేనసరోషేణతిరశ్చీనేనవక్రేణ॥౪॥౫॥ హేదు
ర్వినీతేతి॥మందాత్మన్ అల్పబుద్ధే-మదాజ్ఞాలంఘినం త్వాం అద్య యమాలయం నేష్యామి॥౬॥క్రుద్ధస్యేతి॥ అభీతవత్-శిం

థోదయం॥౫౨॥ నాలంద్విజత్వందేవత్వమృషిత్వంచాసురాత్మజాః।ప్రీణనాయముకుందస్యనవృత్తంన
బహుజ్ఞతా॥౫౩॥నదానంనతపోనేజ్యానశౌచంనవ్రతానిచ।ప్రీయతేఽమలయాభక్త్యాహరిరన్యద్విడం
బనం॥౫౪॥తతోహరౌభగవతిభక్తింకురుతదానవాః।ఆత్మౌపమ్యేనసర్వత్రసర్వభూతాత్మనీశ్వరే॥౫౫॥
దైతేయాయక్షరక్షాంసిస్త్రియశ్శూద్రావ్రజౌకసః। ఖగామృగాఃపాపజీవాస్సంతిహ్యచ్యుతతాంగ
తాః॥౫౬॥ఏతావానేవలోకేఽస్మిన్పుంసఃస్వార్థఃపరఃస్మృతః।ఏకాంతభక్తిర్గోవిందేయత్సర్వత్రతదీక్ష
ణం॥౫౭॥ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-సప్తమోధ్యాయః **************
శ్రీనారదః॥అథదైత్యసుతాస్సర్వేశ్రుత్వాతదనువర్ణితం। జగృహుర్నిరవద్యత్వాన్నైవగుర్వనుశిక్షి
తం॥౧॥అథాచార్యసుతస్తేషాంబుద్ధిమేకాంతసంస్థితామ్। ఆలక్ష్యభీతస్త్వరితోరాజ్ఞఆవేదయద్యథా॥
౨॥శ్రుత్వాతదప్రియందైత్యోగురుణోక్తంసుతానయం। కోపావేశచలద్గాత్రఃపుత్రంహంతుమ్మనో
దధే॥౩॥క్షిప్త్వాపరుషయావాచాప్రహ్లాదమతదర్హణం। అవేక్షమాణఃపాపేనతిరశ్చీనేనచక్షుషా॥౪॥
ప్రశ్రయావనతందాంతంబద్ధాంజలిముపస్థితం।సర్పఃపాదాహతఇవశ్వసన్ప్రకృతిదారుణః॥౫॥ హిర
ణ్యకశిపుః॥హేదుర్వినీతమందాత్మన్కులభేదకరాధమ। త్వాంనుమచ్ఛాసనోద్వృత్తంనేష్యేఽద్య
యమక్షయం॥౬॥క్రుద్ధస్యయస్యకంపంతేత్రయోలోకాస్సహేశ్వరాః। తస్యమేఽభీతవన్మూఢశాస
నంకిం బలోఽత్యగాః॥౭॥ప్రహ్లాదః॥నకేవలంమేభవతశ్చరాజన్సవైబలంబలినాంచాపరేషాం। పరేఽవరే
ఽమీస్థిరజంగమాయేబ్రహ్మాదయోయేనవశంప్రణీతాః॥౮॥సఈశ్వరఃకాలఉరుక్రమోఽసావోజ
స్సహస్సత్త్వబలేంద్రియాత్మా।సఏవవిశ్వంపరమస్స్వశక్తిభిస్సృజత్యవత్యత్తిగుణత్రయేశః॥౯॥జహ్యా
సురంభావమిమంత్వమాత్మనస్సమంమనోధత్స్వనసంతివిద్విషః।ఋతేఽజితాదాత్మనఉత్పథస్థితాత్త
ద్ధిహ్యనంతస్యమహత్సమర్హణం॥౧౦॥ దస్యూన్పురాషణ్ణవిజిత్యలుంపతోమన్యంతఏకేస్వజితాదిశో
దశ।జితాత్మనోజ్ఞస్యసమస్యదేహినాంసాధోస్స్వమోహప్రభవాఃకుతఃపరే॥౧౧॥హిరణ్యకశిపుః॥వ్యక్తం
త్వంమర్తుకామోసియోఽతిమాత్రంవికత్థసే।ముమూర్షూణాంచమందాత్మన్నసుస్యుర్విక్లవాగిరః॥౧౨॥య
స్త్వయామందభాగ్యోక్తోమదన్యోజగదీశ్వరః। క్వాసౌయదిహసర్వత్రః స్యాత్ స్తంభేనదృశ్యతే॥౧౩॥

ంయస్య-సః కిం బలః॥౭॥౮॥వశంప్రణీతా ఇత్యత్ర హేతుః॥సఈశ్వరఇతి॥ఉరవఃక్రమాఃపాదన్యాసాయస్య బహూప
రాక్రమఇతివా-ఓజః ఇంద్రియపాటవం-సహః మనసః పాటవం ఓజఆదిరూపః-సత్త్వం ధైర్యం బుద్ధిర్వా॥౯॥మద్భృత్యః
అసౌ-కథంమమాపిసఏవబలంస్యాదతఆహ॥జహీతి॥ఆసురంస్వస్యస్వభావంత్యజ-యతః-అజితాదాత్మనో మనసః ఋ
తే-విద్వా-అన్యేవిద్విషోనసంతి-కించ-తద్ధితదేవహి-సామ్యేనమనసోధారణమేవసమర్హణం ఆరాధనం॥౧౦॥మయాదిగ్వి
జయేసర్వేజితాః-అతః-సాంప్రతంనసంతీతిచేత్-తత్రాహ॥దస్యూనితి॥ఏకేఅదృశాః మందాః పురా ఆదౌ లుంపతః స
ర్వస్వంహరతః షడింద్రియలక్షణాన్ శత్రూన్-నవిజిత్య అజిత్వా-దశదిశఃస్వయంజితా ఇతి మన్యంతే-సాధోస్తు జిత
త్మస్య-దేహినాంసమస్య-జ్ఞస్యవిదుషః స్వాజ్ఞానకల్పితాః పరేశత్రవః కుతస్స్యుః॥౧౧॥వ్యక్తమితి॥వ్యక్తం స్పష్టం-విక్లవ
తాః అసంబద్ధాః॥౧౨॥యఇతి॥హేమందభాగ్య-యద్యసౌఅస్తి-తర్హి క్వాస్తి-ప్రహ్లాదఆహ-సర్వత్రాస్తి- హిర
ణ్యకశిపురాహ-కస్మాత్ స్తంభేనాస్తి-ప్రహ్లాదస్తు-తం స్తంభం కరీతమానః స్పృత్యా నాహ-దృశ్యత ఇతి॥౧౩॥ హిరణ్య

పుత్రస్త్రాతమవశ్యన్నాహ॥సోహమితి॥౧౪॥ ఏవమితి॥ ప్రహ్లాదేనమూర్ధ్నిబద్ధాంజలినా-నిరీక్ష్యమాణం స్తంభం - తాడిత వాన్॥౧౫॥౧౬॥అభిక్రమన్నితి॥తత్పదంతస్యధ్వనేరాశ్రయం॥౧౭॥సత్యమితి॥ భగవాన్ తదాఅదృశ్యతదృశ్యోబభూవ॥కిమర్థం-నిజభృత్యేనప్రహ్లాదేన-యద్భాషితందృశ్యతఇతి - తత్సత్యంవిధాతుంకర్తుం - తథాఅఖిలేషుభూతేష్వాత్మనోవ్యాప్తించసత్యాంకర్తుం- స్తంభేఅదృశ్యత-తత్రకిమర్థం॥శ్లో॥భౌతికేషు తథా వేషు భూతేష్వథమహాత్సు చ|భగవానాస్తఇతి॥ తేనైవభృత్యేనయద్భాషితంతత్సత్యంకర్తుం - తథాత్యద్భుతం దైత్యభూతకమతిఘోరంరూపముద్వహన్దధత్ -తత్రకిమర్థం-నిజభృత్యైఃసనకాదిభిఃశాపానంతరమనుతప్తైర్యద్భాషితం త్రిభిర్జన్మభిఃశాపమోక్షోభవిష్యతీతి-తత్సత్యంకర్తుంతథా-అథవా- అత్యద్భుతంబ్రహ్మసృష్టావదృష్టమశ్రుతంచరూపముద్వహన్దధత్ - తచ్చనమృగాకారంనచమనుష్యాకారముద్వహన్- సభాయాంమధ్యేఅదృశ్యత-తత్రకిమర్థం-నిజభృత్యేనహిరణ్యకశిపునాబ్రహ్మాణంప్రతి-యద్భాషితం॥శ్లో॥భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యోమృత్యుర్మాభూన్మమప్రభో-ఇతి॥తథానాంతర్నబహిర్దివాననక్తంనాన్యస్మైరితిచ-బ్రహ్మణాచనిజభృత్యేనయద్భాషితంతత్తథాస్త్వితి-తత్సత్యంకర్తుం - నహితద్బ్రహ్మసృష్టంభూతం-నచనరోవామృగోవా-నచసభాగృహస్యాంతః-నచప్రాంగణవత్ బహిః- ఏవంతాభ్యాంభాషితంసత్యంకర్తుం-యచ్చహిరణ్యకశిపునాభాషితం॥శ్లో॥నూనమేతద్విరోధేనమృత్యుర్మేభవితేతి-తథా-శ్లో॥అయమకుతశ్చిద్భయోమదుర

సోహంవికత్థమానస్యశిరఃకాయాద్ధరామి తే।గోపాయేతహరిస్త్వాద్యయస్తేశరణమీప్సితః॥౧౪॥ఏవందు
రుక్తైర్ముహురర్దయన్రుషాసుతంమహాభాగవతంమహాసురః।ఖడ్గంప్రగృహ్యోత్పతితోవరాసనా
త్ స్తంభంతతాడాతిబలస్స్వముష్టినా॥౧౫॥ **

శ్రీమన్నృసింహమూర్త్యవతారఘట్టః-

తదైవతస్మిన్నినదోతిభీషణోబభూవయేనాండకటాహమస్ఫుటత్ । యంవైస్వధిష్ణ్యోపగతంత్వజాద
యఃశ్రుత్వాస్వధామాత్యయమంగమేనిరే ॥ ౧౬॥ అభిక్రమన్పుత్రవధేప్సురోజసా నిశమ్యనిర్హ్రాదమ
పూర్వమద్భుతం।అంతస్సభాయాంనదదర్శతత్పదంవితత్రసుర్యేనసురారియూథపాః॥ ౧౭ ॥ సత్యంవి
ధాతుంనిజభృత్యభాషితంవ్యాప్తించభూతేష్వఖిలేషుచాత్మనః। అదృశ్యతాత్యద్భుతరూపముద్వహం
స్తంభేసభాయాంనమృగంనమానుషం॥౧౮॥ససత్త్వమేవంపరితోవిపశ్యన్ స్తంభస్యమధ్యాదనునిర్జిహా
నం।నాయంమృగోనాపినరోవిచిత్రమహోకిమేతన్నృమృగేంద్రరూపం॥౧౯॥మీమాంసమానస్యస
ముత్థితోగ్రతోనృసింహరూపస్తదలంభయానకం॥౨౦ ॥ ప్రతప్తచామీకరచండలోచనంస్ఫురత్సటాకే
సరజృంభితాననం।కరాళదంష్ట్రంకరవాళచంచలక్షురాంతజిహ్వంభ్రుకుటీముఖోల్బణం॥౨౧॥స్తబ్ధో
ర్ధ్వకర్ణంగిరికందరాద్భుతంవ్యాత్తాస్యనాసంహనుభేదభీషణం।దివిస్పృశత్కాయమదీర్ఘపీవరగ్రీవో
రువక్షస్స్థలమల్పమధ్యమం ॥౨౨॥ చంద్రాంశుగౌరైశ్ఛురితంతనూరుహైర్విష్వగ్భుజానీకశతంనఖా

ఇతి - యచ్చనారదేననిజభృత్యేనస్వయమింద్రంప్రతిభాషితంఅయంమహాన్సంస్థాంనప్రాప్స్యతి - అనంతానుచర ఇత్యనేనస్వస్యభక్తపక్షపాతిత్వంచయద్భాషితంతచ్చ-సత్యంకర్తుం-అదృశ్యతచకారాన్నిజభాషితంచయత్ ॥శ్లో॥ కౌంతేయప్రతిజానీహినమేభక్తఃప్రణశ్యతీతి॥తథా॥తేషామహంసముద్ధర్తామృత్యుసంసారసాగరాదిత్యాదిచ- సత్యంకర్తుంఅదృశ్యతేతిద్రష్టవ్యం-అలమతివిస్తరేణ ॥౧౮॥సఇతి॥సదైత్యః-ఏవంధ్వనింశ్రుత్వా-తదాశ్రయంసత్త్వంప్రాణివిశేషం-సర్వతోవలోకయన్ స్తంభస్యమధ్యాన్నిర్గచ్ఛత్-నృమృగేంద్రయోర్మిశ్రంరూపమహోకిమేతదితిమీమాంసితవానితిశేషః॥౧౯॥మీమాంసమానస్యేతి॥తస్యైవమలంభయానకం-తత్ నృసింహరూపం- మీమాంసమానస్యాగ్రతోనృసింహరూపోహరిః సముత్థితః॥౨౦॥ భయానకత్వమేవదర్శయన్-తద్రూపమనువర్ణయతిత్రిభిఃప్రతప్తేతి ॥ ప్రతప్తంచామీకరంస్వర్ణమివపింగాని-చండానిలోచనానియస్మిన్-సటాఃజటాః- కేసరాఃకంఠరోమాణి-స్ఫురద్భిః సటాకేసరైర్జృంభితంసాటోపంఆననంయస్మిన్-కరాళాఃకుంగాఃదంష్ట్రాయస్మిన్-కరవాళఃఖడ్గః-తద్వత్ చంచలాక్షురాంతవత్తీక్ష్ణాజిహ్వాయస్మిన్-భ్రుకుటీయుక్తేనముఖేన-ఉల్బణం॥౨౧॥ స్తబ్ధేతి॥ స్తబ్ధౌఉన్నతౌశంఖవదూర్ధ్వౌకర్ణౌయస్మిన్గిరికందరవదద్భుతంవ్యాత్తంప్రసృతమాస్యంనాసాచయస్మిన్-హనూకపోలప్రాంతౌ- తయోర్భేదేనవిదారణేభీషణం-దివిస్పృశన్కాయోయస్మిన్-అలుక్సమాసః-అదీర్ఘాహ్రస్వాపీవరాస్థూలాగ్రీవాయస్మిన్-ఉరువిశాలంవ

తుష్టిస్సలీయయస్మిన్-తచ్చ తచ్చ-అల్పం మధ్యగుండీదరం యస్మిన్ ॥౨౨॥ చంద్రాంశువద్గౌరైః తమోఘ్నైర్నఖైః వృతం వ్యాప్తం-విష్వక్ సర్వతః-ప్రసృతా భుజా ఏవ అనీకాని శతశః సంతి యస్మిన్- నఖా ఏవ ఆయుధాని యస్మిన్-దురాసదం ప్రాప్తుమశక్యం-సర్వాణి చ నిజాని చక్రాదీని-ఇతరాణి వజ్రాదీని-తాన్యేవ ఆయుధప్రవేకాః శస్త్రశ్రేష్ఠాః-తైర్విద్రావితా దైత్యదానవా యేన తమ్ ఏవంభూతం సహసా స్వపురతః పురస్తాత్ సముపస్థితం అపూర్వం అన్వయః ॥౨౩॥ తద్దర్శనాత్ ప్రవరోజనవిమర్శపూర్వకం తేన సహ దైత్యస్య యుద్ధమాహ సప్తభిః । ప్రాయేణేతి । ప్రాయేణ మహామాయావినా-హరిణా-మే అయమేవంభూతో వధః మృత్యుహేతుః-స్మృతః చింతితః- తథాప్యనేన సముద్యతేన కిం స్యాదిత్యేవం బ్రువన్నభ్యపతదిత్యన్వయః ॥౨౪॥ అలక్షిత ఇతి । తదా సోఽసురః-నృసింహస్యౌజసి దీప్తౌ-పతితస్సన్ అలక్షితః అదృష్టోఽభూత్ - సత్త్వధామని సత్త్వప్రకాశే హరౌ పతితస్య తమోమయస్యాదర్శనం తద్విచిత్రం న భవతి- తత్ర హేతుః- యో హరిః పురా సృష్ట్యాదౌ-ప్రళయకాలీనం తమః-మహాంధకారం-అపిబత్ ॥౨౫॥ తత ఇతి । తస్మిన్ విక్రమంతం తత స్తతః ప్రహరంతం ॥౨౬॥ స ఇతి ॥ హస్తాదుత్కలితః నిస్సృతః-తదా అసురాః దేవాః ధిష్ణ్యపాః లోకపాలాశ్చ- అసాధ్వమన్యంత హృతాన్యోకాంసి స్థానాని యేషాం తే-తద్భియా-ఘనచ్ఛదాః మేఘాంతరితాస్సంతః ॥౨౭॥ తమితి । యస్య హస్తాత్ స్వయం ముక్తః-తం నృహరిం- స్వవీర్యాచ్ఛంకితం మన్యమానః-ఖడ్గచర్మణీ ప్రగృహ్య-పునస్తం ఆసజ్జత అభ్యపద్యతేత్యన్వ

యూథం । దురాసదం సర్వనిజేతరాయుధప్రవేకవిద్రావితదైత్యదానవం ॥ ౨౩ ॥ ప్రాయేణ మేఽయం హరిణోరుమాయినా వధః స్మృతోఽనేన సముద్యతేన కిం। ఏవం బ్రువంస్త్వభ్యపతద్గదాయుధో నదన్ నృసింహం ప్రతి దైత్యకుంజరః ॥౨౪॥ అలక్షితోఽగ్నౌ పతితః పతంగమో యథా నృసింహౌజసి సోఽసురస్తదా । న తద్విచిత్రం ఖలు సత్త్వధామని స్వతేజసా యో ను పురాపిబత్తమః ॥౨౫ ॥ తతోఽభిపద్యాభ్యహనన్మహాసురో రుషా నృసింహం గదయోరువేగయా । తం విక్రమంతం సగదం గదాధరో మహోరగం తార్క్ష్యసుతో యథాగ్రహీత్ ॥౨౬॥ స తస్య హస్తోత్కలితస్తదాసురో విక్రీడతో యద్వదహిర్గరుత్మతః । అసాధ్వమన్యంత హృతౌకసోఽమరా ఘనచ్ఛదా భారత సర్వధిష్ణ్యపాః ॥౨౭॥ తం మన్యమానో నిజవీర్యశంకితం యద్ధస్తముక్తో నృహరిం మహాసురః । పునస్తమాసజ్జత ఖడ్గచర్మణీ ప్రగృహ్య వేగేన గతశ్రమో మృధే ॥౨౮॥ తం శ్యేనవేగం శతచంద్రవర్త్మభిశ్చరంతమచ్ఛిద్రముపర్యధో హరిః । కృత్వాట్టహాసం ఖరముత్స్వనోల్బణం నిమీలితాక్షం జగృహే మహాజవః ॥౨౯॥ విష్వక్ స్ఫురంతం గ్రహణాతురం హరిర్వ్యాలో యథాఖుం కులిశాక్షతత్వచం । ద్వార్యూరుమాపాత్య దదార లీలయా నఖైర్యథాహిం గరుడో మహావిషం ॥౩౦॥ సంరంభదుష్ప్రేక్ష్యకరాళలోచనో వ్యాత్తాననాంతం విలిహన్ స్వజిహ్వయా । అసృగ్లవాక్తారుణకేసరాననో యథాంత్రమాలీ ద్విపహత్యయా హరిః ॥౩౧॥ నఖాంకురోత్పాటితహృత్సరోరుహం విసృజ్య తస్యానుచరానుదాయుధాన్ । అహన్ సమస్తాన్నఖశస్త్రపాణిభిర్దోర్దండయూథోఽనుపథాన్ సహస్రశః ॥౩౨॥ సటావధూతా జలదాః పరాపతన్ గ్రహాశ్చ తద్దృష్టివిముష్టరోచిషః । అంభోధయః శ్వాసహతా విచుక్షు-

యః ॥౨౮॥ తమితి । శ్యేనస్యేవ వేగో యస్య తం-శతచంద్రవర్త్మభిః ఖడ్గచర్మమార్గైః - అచ్ఛిద్రం యథా భవత్యేవముపర్యధశ్చరంతం-అట్టహాసమేవాహ-ఖరం తీవ్రం ఉత్స్వనేన ఉచ్చైశ్శబ్దేన- ఉల్బణం భయంకరం -తద్భయేన-హరేస్తేజసా చ నిమీలితే అక్షిణీ యస్య ॥౨౯॥ విష్వగితి । గ్రహణే దృష్టాంతః వ్యాలో యథా-ఆఖుం మూషకం-విదారణే దృష్టాంతః - అహిం గరుడ ఇవేతి-విష్వక్ సర్వతః స్ఫురంతం స్సరంతం-గ్రహణేనాతురం వివశం-ఇంద్రేణ సహ యుద్ధే తత్ప్రయుక్తేన కులిశేన-అక్షతా త్వగపి యస్య-ద్వారి సభాయాం-నాంతర్బహిః-ఊరుః ఊరౌ నిపాత్య నఖైర్మానవాంబరైః-నఖైః-నతు వ్యసుభిరసుమద్భిర్వా-పతంది వా న క్తం వా నహి రాత్ర్యా-సంధ్యాయామితి ద్రష్టవ్యం ॥౩౦॥ దైత్యేంద్రవధముక్త్వా తత్ప్రభావమాహ ద్వాభ్యాం । సంరంభేతి । సంరంభేణ దుష్ప్రేక్ష్యే కరాళే లోచనే యస్య-అసృగ్లవై రక్తస్య-లవైర్బిందుభిః ఆక్తాః సిక్తాః-అత ఏవ అరుణాః కేసరాః ఆననం చ యస్య సః తథా-ద్విపహత్యయా గజవధేన-హరిః సింహో యథా- ఏవంభూతస్తస్యానుచరానహన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౩౧॥ నఖేతి ॥ నఖాంకురైరుత్పాటితం హృత్సరోరుహం యస్య తం-దోర్దండా ఏవ యూథాని యస్య గతమనుపంథా యేషాం తాన్ అన్యాన్ సపరివృతః పాటితవాన్ ॥౩౨॥ దైత్యవధవ్యగ్రస్య నృహరేః కోపమాహ-ద్వాభ్యాం ॥ సటేతి ॥ సటాభిరవధూతాః కంపితాః - పరాపతన్ వ్యశీర్యంత- తస్య దృష్ట్యా

విద్యుత్సంరోద్దీర్యేషాం తే-శిరస్సూత్పత్త ప్రభాః-అభవన్నితి శేషః-దిగిభాదిగ్గజాః॥ ౩౩॥ ద్యౌరితి॥ తస్య సటాభిరుత్క్షిప్తాని యానాని తైస్సంకులా వ్యాకులా వ్యాప్తా సతీ గ్రహాశ్చ్యుతాస్స్వస్థానాత్ ప్రకర్షేణోదసర్పత్ ।౩౪। తత ఇతి॥ స్వభృత్యై ఐశ్వర్యమాశ్చర్యమివమత్వా-కౌతూహలే నైవ తస్యాసనే ఉపవిష్టం-భయాత్ కోపేన- సభాజ నా సేవత- సలక్షితా ద్వైరథకః ప్రతియోద్ధా యేన ॥ ౩౫ । నిశామ్యేతి॥ లోకత్రయస్యమస్తకజ్వరం శిరోవ్యథామివమస్సహం ప్రహర్షస్య వేగేన ఉత్కలితాని వికసితాన్యాననాని యాసాం తాః-నృహరిం వవృషుః॥ ౩౬॥ తదేతి॥ నాకినాం దేవానాం-విమానావళిభిః - సురాణామానకాః పటహాః-జైఘ్నిరే వాదితాః-స్త్రియో ప్సరసోనన్నృతుః ।౩౭। ౩౮ ॥ మనవ ఇతి॥ గంధర్వా అప్సరసశ్చారణాశ్చేత్యర్థః-అత్రాప్సరోఽన్యాదంతర్వ్యామాపర్ణం॥౩౯॥౪౦॥ ఊచిర ఇతి॥ నరశార్దూలం పురుషోత్తమం - శ్లో ॥ బ్రహ్మాదయో నృసింహస్య శంకయాకులచేతసః। అరాదేవా స్తువంసప్తదశశ్లోక్యా పృథక్పృథక్ ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః ॥ ౪౧॥నత ఇతి॥అనంతాయ అనంతం ప్రసాదయితుం నతాస్మి-అనంతత్వే హేతుః దురంతాః శక్తయో యస్య - తదుక్తాః-విచిత్రాణి ప్రభావా యస్య- తదుక్తమర్థం - పవిత్రాణి శోధకాని కర్మాణి యస్య - విచిత్రవీర్యత్వమేవాహ - విశ్వస్యేతి సందధతే సమ్యక్కుర్వతే ఏవమపి అవ్యయాత్మనే అప్రచ్యుతస్వరూపాయ ।౪౨। రుద్ర స్తుత తత్కోప కాలాభిజ్ఞో నాయం కోపావసర ఇతి-తం ప్రార్థయతే ॥కోపకాల ఇతి॥ సహస్రయుగాంత స్తవకోపస్య కాలః - కోపాయోగ్యశ్చాయమిత్యా

భుర్న్యుగ్రోఽదభీతా దిగ్గజా జహుర్నాదం ॥౩౩॥ ద్యౌస్తత్సటోత్క్షిప్తవిమానసంకులా ప్రోత్సర్పత క్ష్మా చపదాభిపీడితా।శైలాస్సముత్పేతురముష్యరంహసా తత్తేజసా ఖం కకుభో న రేజిరే॥౩౪॥ తతస్సభాయాముపవిష్టముత్తమే నృపాసనే సంభృత తేజసం విభుం । అలక్షితద్వైరథమత్యమర్షణం ప్రచండవక్త్రం న బభాజ కశ్చన ॥౩౫॥ నిశామ్యలోకత్రయమస్తకజ్వరం తమాదిదైత్యం హరిణా హతం మృధే । ప్రహర్షవేగోత్కలితాననా ముహుః ప్రసూనవర్షైర్వవృషుస్సురస్త్రియః॥౩౬॥ తదావిమానావళిభిర్నభస్తలం దిదృక్షతాం సంకులమాస నాకినాం।సురానకా దుందుభయోఽథ జఘ్నిరే గంధర్వముఖ్యా ననృతుర్జగుః స్త్రియః॥౩౭॥తమువవ్రజ్య విబుధా బ్రహ్మేంద్రగిరిశాదయః । ఋషయః పితరస్సిద్ధా విద్యాధరమహోరగాః॥౩౮॥ మనవః ప్రజానాం పతయో గంధర్వాప్సరచారణాః । యక్షాః కింపురుషాస్తాత వేతాళాస్సహకిన్నరాః॥౩౯॥విష్ణుపారిషదాస్సర్వే సునందకుముదాదయః।మూర్ధ్ని బద్ధాంజలిపుటా ఆసీనం తీవ్రతేజసం॥౪౦॥ ఈడిరే నరశార్దూలం నాతిదూరచరాః పృథక్ ॥౪౧॥ బ్రహ్మో॥నతోస్మ్యనంతాయ దురంతశక్తయే విచిత్రవీర్యాయ పవిత్రకర్మణే।విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమాన్ గుణైః స్వలీలయా సందధతేఽవ్యయాత్మనే ॥౪౨ ॥రుద్రః॥ కోపకాలో యుగాంతస్తే హతోయమసురోల్పకః । తత్సుతం పాహ్యుపసృతం భక్తం తే భక్తవత్సల ॥౪౩॥ ఇంద్రః॥ప్రత్యానీతాః పరమ భవతా త్రాయతా నస్స్వభాగా దైత్యాక్రాంతం హృదయకమలం త్వద్గృహం ప్రత్యబోధి । కాలగ్రస్తం కియదిదమహో నాథ శుశ్రూషతాం తే ముక్తిస్తేషాం న హి బహుమతా నారసింహాపరైః కిం॥౪౪॥ఋషయః ॥త్వం న స్తపః పరమమాత్థ యథా

హ-అల్పకః అత్యల్పః-అతః కోపానివృత్త్యా-ప్రహ్లాదం మాహింసీరిత్యాహ- తత్సుతమితి-యద్వా - అకాలేఽప్యయం కోపః - అస్య భక్తస్య రక్షణార్థమితి చేత్ -తర్హి-ఇదానీం కోపం త్యక్త్వా ఇమం పాహీత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ ఇంద్రస్తు నాస్మాకం హవిర్భాగాదిలాభః పురుషార్థః-కింతు-త్వత్పరిచర్యైవ-భవతా పునర నేన సంరంభేణైవ-తత్కార్యమేవ సాధితం- తస్యాపి సిద్ధత్వాదుపసంహర-ఏనం క్రోధమిత్యాశయేనాహ ।ప్రత్యేతి॥ హే పరమ నోఽస్మాకం - త్రాయతా రక్షతా భవతా స్వయాపవభాగా దైత్యాత్ ప్రత్యాహృతాః అంతర్యామినః తవైవ యజ్ఞేషు భోక్తృత్వాత్ - అస్మదీయం హృదయకమలం త్వద్గృహమేవ తాత్పర్యం తచ్చ భయహేతుత్వేనాస్మత్ స్మృతిపథస్థితేన దైత్యేన ఆక్రాంతం వ్యాప్తం సత్ -ప్రత్యబోధి తన్నృయాపాకరణేన వికాసం నీతం తవ తైర్లోకైశ్వర్యసాధనార్థమయముద్యమ ఇతి చేత్ తత్రాహ- కాలగ్రస్తమితి- తేత్వాం- హే నారసింహ-నరసింహస్యాకారాభ్యాం ఆవిర్భూత॥౪౪॥ ఋషయస్తు తవ - ప్రవర్తనే నాస్మాకం ముహానను గ్రహః కృత ఇత్యాహుః॥ త్వమితి॥త్వం నో యథా త్థ-పరమం ధ్యానలక్షణం తపః పరమత్వే హేతుః - అస్మిన్ తవ - తేజః ప్రభావరూపం త దేవాహుః-యేన తపసా-ఆత్మని లీనమిదం విశ్వం - ససర్జ సృష్టవాన్ భవానితి శేషః - తత్ అమునా దైత్యేన విప్రలుప్తం కుంఠితం హే శరణ్యపాల - అద్య రక్షార్థం గృహీతేనానేన వపుషా-పునరపి తపః కురు తేన్యథ్యాను

జ్ఞాతవానసి-తస్మై తే నమ ఇత్యుత్తరశ్లోకగతచతుర్థపాదస్యానుషంగః॥౪౫॥ పితరస్తు శ్రాద్ధోద్ధరణేన తం పరమోపకారిణం ప్రణమంతి॥ శ్రాద్ధానీతి॥ శ్రాద్ధాని శ్రద్ధయా యుక్తాని పిండాదీని-నః అస్మభ్యం పుత్రైర్దత్తాని ప్రసభం బలాత్ - స్వయమధికృత్య బుభుజే-కించ తీర్థస్నానసమయే కృతం తిలోదకమప్యపిబత్ - తస్య ఉదరాత్ య ఆర్చ్ఛత్ ఆహృతవాన్-కథంభూతాత్ నఖైః విదీర్ణా వపా యస్య తస్మాత్-వపావిదారణస్య తద్గతపిండోద్ధరణమేవ ఫలమితి భావః॥౪౬॥ యో న ఇతి॥ యోగసిద్ధాం గతిం అణిమాదిసిద్ధిం-నానాదర్పః బహువిధాహంకారవికారో యస్య తం-తస్మై తుభ్యం-తం త్వాముద్దిశ్య॥౪౭॥ విద్యామితి॥ విద్యాం మంత్రధ్యానాదిలక్షణాం-అనురాద్ధాం సంప్రాప్తాం-సంఖ్యే యుద్ధే॥౪౮॥ యేనేతి॥ రత్నాని ఫణానాం స్థితాని-స్త్రీరత్నాని చ-ఉత్తమాః స్త్రియః-ఆసాం స్త్రీణాం దత్త ఆనందో యేన తత్సంబోధనం-అస్మద్దత్తానందేతి పాఠాంతరే-అస్మాకం దత్త ఆనందో యేనేతి॥౪౯॥ నృసింహేనావలోకితాః సంతః మూర్ధ్ని బద్ధాంజలయో మనవః ప్రాహుః॥ మనవ ఇతి॥ మనవో వయం ధర్మపాలకాః-పరిభూతాః సేతవో వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదా యేషాం తే- అనుశాధి అనుశిక్షయ॥౫౦॥ ప్రజాపతయో పితదవలోకితాః ప్రాహుః॥ ప్రజేశా ఇతి॥ హే పరేశ-తే త్వయా-అభిసృష్టాః ప్రజేశాః వయం - యేన ని

స్మ తేజో యే నేదమాదిపురుషాత్మగతం ససర్జ । తద్విప్రలుప్తమమునాద్య శరణ్యపాల రక్షాగృహీతవపుషా పునరన్వమంస్థాః॥౪౫॥ పితరః॥ శ్రాద్ధాని నోధిబుభుజే ప్రసభం తనూజైర్దత్తాని తీర్థసమయే ప్యపిబత్తిలాంబు । తస్యోదరాన్నఖవిదీర్ణవపాద్య ఆర్చ్ఛత్తస్మై నమో నృహరయేఖిలధర్మగోప్త్రే॥౪౬॥ సిద్ధాః॥ యో నో గతిం యోగసిద్ధామసాధురహార్షీద్యోగతపోబలేన । నానాదర్పం తం నఖైర్విదదార తస్మై తుభ్యం ప్రణతాః స్మో నృసింహ॥౪౭॥ విద్యాధరాః॥ విద్యాం పృథగ్ధారణయానురాద్ధాం న్యషేధదజ్ఞో బలవీర్యదృప్తః। స యేన సంఖ్యే పశువద్ధతస్తం మాయానృసింహం ప్రణతాః స్మ నిత్యం॥౪౮॥ నాగాః॥ యేన పాపేన రత్నాని స్త్రీరత్నాని హృతాని నః। తద్వక్షఃపాటనేనాసాం దత్తానంద నమోస్తు తే॥౪౯॥ మనవః॥ మనవో వయం తవ నిదేశకారిణో దితిజేన దేవ పరిభూతసేతవః। భవతా ఖలః స ఉపసంహృతః ప్రభో కరవామ తే కిమనుశాధి కింకరాన్॥౫౦॥ ప్రజాపతయః॥ ప్రజేశా వయం తే పరేశాభిసృష్టా న యేన ప్రజా వై సృజామో నిషిద్ధాః। స ఏష త్వయా భిన్నవక్షా ను శేతే జగన్మంగళం సత్త్వమూర్తేవతారః॥౫౧॥ గంధర్వాః॥ వయం విభో తే నటనాట్యగాయకా యేనాత్మసాద్వీర్యబలౌజసా కృతాః। స ఏష నీతో భవతా దశామిమాం కిముత్పథస్థః కుశలాయ కల్పతే॥౫౨॥ చారణాః॥ హరే తవాంఘ్రిపంకజం భవాపవర్గమాశ్రితాః। యదేష సాధుహృచ్ఛయస్త్వయాసురః సమాపితః॥౫౩॥ యక్షాః॥ వయమనుచరముఖ్యాః కర్మభిస్తే మనోజ్ఞైస్త ఇహ దితిసుతేన ప్రాపితా వాహకత్వం। స తు జనపరితాపం తత్కృతం జానతా తే నరహర ఉపనీతః పంచతాం పంచవింశ॥౫౪॥ కింపురుషాః॥ వయం కింపురుషాస్త్వం తు మహాపురుష ఈశ్వరః। అయం కుపురుషో నష్టో ధిక్కృతః సాధుభిర్యదా॥౫౫॥ వైతాలికాః॥ సభాసు సత్రేషు తవామలం యశో గీత్వా సపర్యాం మహతీం లభామహే। యస్తామనైషీద్వశమేష దుర్జనో దిష్ట్యా హతస్తే భగవన్ యథామయః॥౫౬॥ కిన్నరాః॥ వయమీశ॥

షిద్ధాః సంతః-ప్రజా న సృజామ-స ఏషః-భిన్నం వక్షో యస్య- నూనం నిశ్చితం మృతశ్శేతే - అతః పరం ప్రజాస్స్రక్ష్యామ ఇతి హృద్యం తత ఆహుః- హే సత్త్వమూర్తే-తవాయమవతారః జగన్మంగళః॥౫౧॥ వయమితి॥ హే విభో-వయం తే త్వదీయాః నటా నర్తకాః-నాట్యే నృత్యే గాయకాశ్చ-యేన ఆత్మసాత్ స్వాధీనాః కృతాః-కథంభూతేన-వీర్యం శౌర్యం-బలం శక్తిః తాభ్యామోజః ప్రభావో యస్య తేన-ఇమాం దశాం మృతిం-ఉచితమేతదిత్యాహుః కిమితి॥౫౨॥ హర ఇతి॥ భవాపవర్గం సంసారనివర్తకం-ఆశ్రయణే హేతుః-యద్యస్మాత్ -సాధూనాం హృది భయజనకత్వేన శేతే తిష్ఠతీతి తథా- స ఏషోసురస్త్వయా సమాపితః అంతం నీతః॥౫౩॥ వయమితి॥ మనోజ్ఞైః కర్మభిః-అనుచరేషు ముఖ్యాః-పంచతాం మృత్యుం- హే పంచవింశ-చతుర్వింశతితత్త్వనియామక-తత్కృతం దుశ్చేష్టితం-జానతా తే త్వయా ॥౫౪॥ కింపురుషాస్తు త్వాం స్తోతుం కే వయం వరాకా ఇత్యాహుః ॥వయమితి॥ వయం కింపురుషాస్తుచ్ఛప్రాణినః - త్వం తు మహాన్ సర్వోత్కృష్టః పురుషః-నన్వయం మహాన్ దైత్యో హత ఇతి కిం న వర్ణ్యత ఇత్యాశంక్య కిమేతదిత్యాహుః-అయమితి॥౫౫॥ సభాస్వితి॥ సత్రేషు యజ్ఞేషు-తే త్వయా హతః-పతద్దిష్ట్యా భద్రం కృతం ॥౫౬॥ వయమితి॥ అమునా దితిజేన-విష్టిం నిర్మూల్యం కర్మ - అనవరతం-

కారితాః-అతఃపరం-నఃవిభవాయసమృద్ధయే-భవ॥౫౭॥అద్యేతి॥నోస్మాకంభక్తానాం-శరణదఆశ్రయప్రద - సర్వేషాం లోకానాంశర్మణమంగళం-ఏతదద్భుతంరూపం-అద్వైవదృష్టంనతుపూర్వం-విధికరఃకింకరః॥౫౮॥*************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ నవమేబ్రహ్మణాభీత్యా చోదితోఽసుర బాలకః। కోపంప్రశమ యన్నస్తౌ న్నృసింహ మతిభీషణం॥ ఉగ్రోఽప్యను గ్రహాయాయంస్వభక్తానాంనృకేసరీ। కేసరీవస్వపోతానామన్యేషాముగ్రవిగ్రహఇత్యాద్యాగమోక్తాంభక్తానుకంపితా మాహసప్తభిః॥ఏవమితి॥ఏవందూరతఏవస్థిత్వా స్తువంతః-మన్యునాసంరంభః ఆవేశో యస్యతం - ఉపగంతుంనాశక్ను వన్॥౧॥సాక్షాదితి॥ మహదద్భుతంరూపందృష్ట్వాశంకితాసతీ - నోపేయాయనోపజగామ - అద్భుతత్వే హేతుః - అదృష్టేతి॥౨॥ప్రహ్లాదమితి॥ఉపేహిఉపగచ్ఛ॥౩॥౪॥స్వపాదేతి॥కాలవ్యాలాహిస్త్రస్తేభ్యస్త్రస్తాధీర్యేషాం తేషాం- కృతమభయంయేనతత్॥౫॥సఇతి॥తస్యకరస్పర్శేనధుతంనిరస్తం-అఖిలమశుభంయస్య-సపదితత్క్షణమేవ- అభివ్యక్తంఅపరోక్షభూతం-పరంఆత్మదర్శనంబ్రహ్మజ్ఞానంయస్య - నిర్వృతస్సన్ - హృదిదధౌ - హృష్యంతీరోమాంచితాతనుర్యస్య క్లిన్నంస్నిగ్ధంఆర్ద్రంహృత్ యస్య-అశ్రూణిలోచనయోర్యస్య-పరమపురుషార్థతయాదధౌ- నసాధనత్వేనేత్య

న్నరగణాస్తవానుగాదితిజైనవిష్టిమమునానుకారితాః॥భవతాహరేసవృజినోవసాదితోనరసింహనాథ విభవాయనోభవ॥౫౭॥విష్ణుపారిషదాః॥అద్వైతన్నరహరిరూపమద్భుతంవైదృష్టంనశ్శరణద సర్వ లోకశర్మ॥సోఽయంతేవిధికరఈశవిప్రశాపస్తస్యేదంనిధనమనుగ్రహాయవిద్మః॥౫౮॥**********

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణేసప్తమస్కంధే-అష్టమోఽధ్యాయః

నారదః॥ఏవంసురాదయస్సర్వేబ్రహ్మరుద్రపురస్సరాః।నోపైతుమశకన్మన్యుసంరంభంసుదురాసదం॥ ౧॥ సాక్షాచ్ఛ్రీః ప్రేషితాదేవైర్దృష్ట్వాతన్మహదద్భుతం। అదృష్టాశ్రుత పూర్వత్వాత్సానోపే యాయశంకితా॥౨॥ప్రహ్లాదంప్రేషయామాసబ్రహ్మావస్థితమంతికే। తాతప్రశామయోపేహిస్వపి త్రేకుపితంప్రభుం॥౩॥తథేతిశనకైరాజన్మహాభాగవతోర్భకః। ఉపేత్యభువికాయేననననామవిధృతాం జలిః॥౪॥స్వపాదమూలేపతితంతమర్భకంవిలోక్యదేవఃకృపయాపరిప్లుతః। ఉత్థాప్యతచ్ఛీర్ష్ణ్యదధా త్కరాంబుజంకాలాహివిత్రస్తధియాంకృతాభయం॥౫॥సతత్కరస్పర్శధుతాఖిలాశుభస్సపద్యభివ్య క్తపరాత్మదర్శనః।తత్పాదపద్మంహృదినిర్వృతోదధౌహృష్యత్తనుఃక్లిన్నహృదశ్రులోచనః॥౬॥ అస్తౌ షీద్ధరిమేకాగ్రమనసానుసమాహితః। ప్రేమగద్గదయావాచాతన్న్యస్తహృదయేక్షణః॥౭॥ప్రహ్లాదః॥ బ్రహ్మాదయస్సురగణామునయోఽథసిద్ధాస్సత్త్వైకతానమతయోవచసాంప్రవాహైః।నారాధనంపురు గుణైరధునాపిపిపుఃకింతోష్టుమర్హతిసమేహరిరుగ్రజాతేః॥౮॥మన్యేధనాభిజనరూపతపశ్శ్రుతౌజస్తే జఃప్రభావబలపౌరుషబుద్ధియోగాః।నారాధనాయహిభవంతిపరస్యపుంసో భక్త్యాతుతోషభగవాన్గ జయూథపాయ॥౯॥ విప్రాద్ద్విషడ్గుణయుతాదరవిందనాభపాదారవిందవిముఖాచ్ఛ్వపచంవరిష్ఠం।

స్తః॥౬॥సుసమాధిమేవాహ॥అస్తౌషీదితి॥తస్మిన్నేవన్యస్తంహృదయమీక్షణేచయేనేతి॥౭॥శ్లో॥స్వస్మిన్నవసమస్తేషుత త్కృపామృతవృష్టయే। ప్రహ్లాదస్తౌతిసత్పద్యైర్ద్విచత్వారింశతాహరిం।శ్రీధరీయోఽయంశ్లోకః॥ తత్రతావదా త్మనోభగవతఃస్తుతావనధికారమివాశంక్యాధికారంభావయన్నాహపంచభిః॥బ్రహ్మాదయఇతి॥ మునయోమననశీలాః- సిద్ధాఃజ్ఞానినోఽపి-కథంభూతాః-సత్త్వఏవైకస్మింతానోవిస్తారోయస్యాస్సా-మతిర్యేషాం- తథావిధాఅపి వచసాంప్ర వాహైరపితథాబహుభిర్వాక్యరూపైర్గుణైరపి-యమారాధయితుంనపిపుఃనపూర్ణాఃనశక్తాఇత్యర్థః-సహరిః మేమయా కింకథం-తోష్టుంతోషంప్రాప్తుం-అర్హతి-తత్రహేతుః ఉగ్రాఘోరాఆసురీజాతిర్యస్య॥౮॥ ఏవంహరితోషణేస్వ స్యాయోగ్యతామాశంక్య-యోగ్యతాంసంభావయతిద్వాభ్యాం॥మన్యఇతి॥అభిజనఃసత్కులేజన్మ - రూపంసౌందర్యం- శ్రుతంపాండిత్యం-ఓజఃఇంద్రియనైపుణ్యం-తేజఃకాంతిః - ప్రభావఃప్రతాపః- పౌరుషముద్యమః - బుద్ధిఃప్రజ్ఞాయో గోఽష్టాంగఃఏతేధనాదయోద్వాదశాపిగుణాః-పరమస్యపుంసః-ఆరాధనాయనభవంతి-హియతః - కేవలాభక్త్యైవ-గ జేంద్రాయతుష్టోభవత్॥౯॥ఏవంభక్త్యైవకేవలయాహరేస్తోషస్సంభవతీత్యుక్తం - ఇదానీంభక్తింవినానాన్యత్కించి త్తోషహేతురిత్యాహ॥విప్రాదితి॥పూర్వోక్తాఃధనాదయఃయేద్విషట్-ద్వాదశగుణాస్తైర్యుక్తాత్ విప్రాదపిశ్వపచం

వరిష్ఠం మన్యే - యద్వా - సనత్సుజాతోక్తా ద్వాదశ జ్ఞానాదయో గుణాః - ద్రష్టవ్యాః - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానం చ సత్యం చ దమః శ్రుతం చ హ్యమాత్సర్యం హ్రీస్తితిక్షానసూయా । యజ్ఞశ్చ దానం చ ధృతిశ్శమశ్చ వ్రతాని వై ద్వాదశ బ్రాహ్మణస్యేతి ॥ ఏవంభూతాత్ విప్రాత్ - అరవిందనాభస్య పాదారవిందాద్విముఖాత్ - కథంభూతం శ్వపచం - తస్మిన్ అరవిందనాభే అర్పితాః మనఆదయో యేన తం - ఈహితం కర్మ - వరిష్ఠత్వే హేతుః స ఏవంభూతశ్శ్వపచః - సర్వం కులం పునాతి - భూరిర్మానో గర్వో యస్య - స తు విప్రః - ఆత్మానమపి న పునాతి - కుతః కులం - యతో భక్తిహీనస్యైతే గుణా గర్వాయైవ భవంతి - న శుద్ధయే అతో హీనా ఇతి భావః ॥ ౧౦ ॥ తర్హి కిం తన్నాద్యర్పణేన సన్మానం ప్రాకృత ఇవ భగవానపేక్షతే - నేత్యాహ ॥ నైవేతి ॥ అయం ప్రభురీశ్వరః - అవిదుషో అల్పజ్ఞాత్ జనాత్ - మానం పూజాం - ఆత్మనోఽర్థే న వృణీతే నేచ్ఛతి - యతో నిజలాభేనైవ పూర్ణః - తర్హి పూజాం నేచ్ఛత్యేవ - తత్రాహ కరుణః కృపాలుః - అతో వృణీతే చ - తత్ర హేతుః - యద్యదితి యత్ యత్ - యం యం మానం - యద్వా - యద్యస్మాత్ - యద్యేన ధనాదినా - భగవతే మానం విదధీత - తదేవాత్మనే భవతి - నాన్యస్య - యథా ముఖస్య తైలతిలకాదిశ్రీః శోభా ప్రతిబింబస్య భవతి - న తు సాక్షాత్తస్యైవ కర్తుం శక్యతే తద్వత్ ॥ ౧౧ ॥ యస్మాదేవం భగవాన్ భక్త్యైవ తుష్యతి ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాదహం నీచోఽపి విగతవిక్లబః గతాశంకస్సన్ - ఈశ్వరస్య - మహి మహిమానం - సర్వాత్మనా ప్రయత్నేన స్వమనీషానుసారేణానువర్ణయామి - అజానతోఽపి స్తుతికరణే హేతుమాహ - నీచ ఇతి ॥ యేన వై మహిమ్నా అనువర్ణితేన అజయా అవిద్యయా - గుణవిసర్గం సంసారమనుప్రవిష్టః పుమాన్ - పూయేత శుద్ధ్యేత - తన్మహిమ్నః - అన్యస్య తథాఽభక్తత్వాభావాదిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ దేవమాత్మనః స్తుతావనధికారం పరిహృత్య ఇదానీం తం స్తువన్ కోపోపసంహారం ప్రార్థయతే - ద్వాభ్యాం - సర్వ ఇతి ॥ భో ఈశ అమీ - ఉద్విజంతో బిభ్యంతః - సర్వే బ్రహ్మాదయః సత్త్వమూర్తేస్తవ - విధికరాః - త్వన్ని-

మన్యే తదర్పితమనోవచనేహితార్థప్రాణం పునాతి స కులం న తు భూరిమానః ॥ ౧౦ ॥ నైవాత్మనః ప్రభుర-
యం నిజలాభపూర్ణో మానం జనాదవిదుషః కరుణో వృణీతే । యద్యజ్జనో భగవతే విదధీత మానం తచ్చాత్మ-
నే ప్రతిముఖస్య యథా ముఖశ్రీః ॥ ౧౧ ॥ తస్మాదహం విగతవిక్లబ ఈశ్వరస్య సర్వాత్మనా మహి గృణామి
యథా మనీషం । నీచోఽజయా గుణవిసర్గమనుప్రవిష్టః పూయేత యేన హి పుమాననువర్ణితేన ॥ ౧౨ ॥ సర్వే
హ్యమీ విధికరాస్తవ సత్త్వధామ్నో బ్రహ్మాదయో వయమివేశ న చోద్విజంతః । క్షేమాయ భూతయ ఉ-
తాత్మసుఖాయ చాస్య విక్రీడితం భగవతో రుచిరావతారైః ॥ ౧౩ ॥ తద్యచ్ఛ మన్యుమసురశ్చ హతస్త్వయా-
ద్య మోదేత సాధురపి వృశ్చికసర్పహత్యా । లోకాశ్చ నిర్వృతిమితాః ప్రతియంతి సర్వే రూపం నృసింహ వి-
భయాయ జనాః స్మరంతి ॥ ౧౪ ॥ నాహం బిభేమ్యజిత తేఽతిభయానకాస్యజిహ్వార్కనేత్రభ్రుకుటీరభసోగ్ర-
దంష్ట్రాత్ । ఆంత్రస్రజః క్షతజకేసరశంకుకర్ణాన్నిర్హ్రాదభీతదిగిభాదరిభిన్నఖాగ్రాత్ ॥ ౧౫ ॥

యోగకర్తారో భక్తాః పవనాన్యే - న చ వయమసురా ఇవ వైరభావేన పతే భక్తాః - కింతు శ్రద్ధయైవ తవ రుచిరైరవతారైః విక్రీడితం విధం క్రీడనం అస్య విశ్వస్య క్షేమాదిప్రయోజనాయ - న తు భయోత్పాదనాయ ॥ ౧౩ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాదేషాం భయపరిహారాయ - మన్యుం - యచ్ఛ ఉపసంహర - యదర్థే అయం మన్యుః - స చాసురః సాధూనాం సంతోషార్థం అద్య హతః - అథ పరం క్రోధేన కార్యాభావాత్తం నియచ్ఛ - నను తస్యైషాం వధేన సాధుః కిం మోదేత తత్రాహ - వృశ్చికాదేః పరోపద్రవకారిణో వ్యక్తశ్చ ఘాతకయా - హత్యావధేన గృహీయాద్ప్రథమా - తస్యైతద్భక్ష్యం జాతమితి సాధురపి మోదేతైవ - తర్హి బహూనాం సుఖావహత్వాదముం క్రోధం న త్యక్ష్యామీతి చేత్తత్రాహ - లోకాశ్చ నిర్వృతిం ఇతాః ప్రాప్తాస్సంతః - ప్రతియంతి కోపోపసంహారం ప్రతీక్షంతే - తర్హి జనానాం పునర్భయాభావాయ మన్యుం ధారయామీతి చేత్తత్రాహ - రూపమితి - విభయాయ భయనివృత్త్యై - పరం రూపం స్మరణాదేవ భయనివృత్తేర్న మన్యుధారణేన కృత్యమితి సర్వార్థః ॥ ౧౪ ॥ త్వం చేద్బిభేషి - తర్హి - త్యజామీతి చేత్తత్రాహ ॥ నాహమితి ॥ భో అజిత - తే అస్మాత్ రూపాత్ - అహం న బిభేమి - కథంభూతాత్ ఆస్యం జిహ్వా చ అర్కసదృశే నేత్రే చ - భ్రుకుటీ వాం రభసం అటో వశ్చ - ఉగ్రాః దంష్ట్రాశ్చ - ఏతాని అతిభయానకాని యస్మిన్ తస్మాత్ - ఆంత్రమయ్యాః స్రజో యస్మిన్ తత్ ఆంత్రస్రక్ తస్మాత్ - క్షతజాక్తాః కేసరాః యస్మిన్ శంకువదున్నతౌ స్తబ్ధౌ కర్ణౌ యస్మిన్ తచ్చ తచ్చ తస్మాత్ - నిర్హ్రాదేన భీతా దిగిభా యస్మాత్ - అరీణాం శత్రూణాం భిందంతి ద్యారీతి భిందితాః నఖాగ్రాణి యస్మిన్ - ఏవంభూతాదపి తే రూపాదహం న బిభేమి ॥ ౧౫ ॥ మహద్భయం త్వదన్యదస్తీత్యాహ ॥ త్రస్యోస్మీతి । దుస్సహం ఉగ్రం సంసారచక్రేకదనం దుఃఖం - తస్మాదహం త్రస్యామి - తత్ర దగ్ధాసతాం హింస్రాణాం మధ్యే

కర్మభిర్బద్ధస్సన్ ప్రణీతః నిక్షిప్తోఽస్మి- హే కృపణవత్సల- హే ఉశత్తమ- కదా ను- త్వం ప్రీతస్సన్-అపవర్గరూపం శరణం తవాంఘ్రికమలం ప్రతి మాం హ్వయసి ॥౧౬॥ దాస్యే సతి మత్ప్రీతిరితి చేత్ - తర్హి- నానాయోనిషు క్లిశ్యమానస్య మమ- దాస్యజ్ఞానాభావాత్ -త్వమేవ తదుపదిశేతి ప్రార్థయతే ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాత్ ప్రియైరప్రియైశ్చ యథా-సంఖ్యం వియోగసంయోగాభ్యాం జన్మ యస్య తేన శోకాగ్నినా- సకలయోనిషు దహ్యమానోఽస్మి - దుఃఖస్య ప్రతీకారః కార్య ఇతి చేత్ తత్రాహ-దుఃఖస్యౌషధం ప్రతీకారః-తదపి దుఃఖమేవ- ఏవమపి- అతద్ధియా దేహాద్యభిమానేన-ముహ్యామి-అతః హే భూమన్ హే విభో మే తవ దాస్యరూపం యోగం నిస్తారోపాయం-వద॥౧౭॥ నను దాస్యయోగే ప్రవృత్తస్యాపి-తదంతరాయభూతానాం పూర్వోక్తానాం నానాదుఃఖానాం కుతః పరిహారః-తత్రాహ॥ స ఇతి॥ సోఽహం త్వద్దాసస్సన్- హే నృసింహ-తవ లీలాకథా అనుగృణన్-దుర్గాణి మహాదుఃఖాన్యంజసా తితర్మి తరామి నగణయిష్యామీత్యర్థః- తత్ర హేతుః-గుణైః రాగాదిభిః విశేషేణ ప్రముక్తస్సన్- తత్కుతః - తే పదయుగమేవాలయో యేషాం భక్తానాం త ఏవ హంసాః-జ్ఞానినః తైస్సంగో యస్య మమ సోఽహం కథంభూతస్య కథాః తత్రాహ- ప్రియస్యేత్యాదిః అతో జ్ఞాతాః విరించగీతాః విరించేన గీతాః తత్సంప్రదాయప్రవృత్తాః-తథా చాథర్వణీ శ్రుతిః॥ దేవా హ వై ప్రజాపతిమబ్రువన్నిత్యాది- దాస్యే ప్రవృత్తస్య భగవదనుగ్రహేణ సత్సంగః తతో వీతరాగతయా భగవద్గుణానువర్ణనం-తతశ్చ న దుఃఖాదిభిరభిభవస్స్యాదితి వాక్యార్థః॥౧౮॥ నను దుఃఖైస్తప్తస్య తత్ప్రతీకారో లోకే ప్రసిద్ధ ఏవ-కిం మద్దాస్యాదినా తత్రాహ॥ బాలస్యేతి॥ భో నృసింహ తప్తస్య-తత్ప్రతివిధిః దుఃఖప్రతీకారః-ఇహ లోకే-యోఽంజసా ఇష్టః సః త్వయోపేక్షితానాం తావదేవ క్షణమాత్రమే

త్రస్తోఽస్మ్యహం కృపణవత్సల దుస్సహోగ్రసంసారచక్రకదనాద్గ్రసతాం ప్రణీతః।బద్ధస్స్వకర్మభిరు
శత్తమ తేంఘ్రిమూలం ప్రీతోఽపవర్గశరణం హ్వయసే కదా ను॥౧౬॥ యస్మాత్ప్రియాప్రియవియోగసం
యోగజన్మశోకాగ్నినా సకలయోనిషు దహ్యమానః।దుఃఖౌషధం తదపి దుఃఖమతద్ధియాహం భూమన్ భ్ర
మామి వద మే తవ దాస్యయోగమ్॥౧౭॥ సోఽహం ప్రియస్య సుహృదః పరదేవతాయా లీలాకథాస్తవ నృసిం
హ విరించగీతాః।అంజస్తితర్మ్యనుగృణన్ గుణవిప్రముక్తో దుర్గాణి తే పదయుగాలయహంససంగః॥౧౮॥
బాలస్య నేహ శరణం పితరౌ నృసింహ నార్తస్య చాగదముదన్వతి మజ్జతో నౌః। తప్తస్య తత్ప్రతివిధిర్య ఇ
హాంజసేష్టః తావద్విభో తనుభృతాం త్వదుపేక్షితానామ్॥౧౯॥ యస్మిన్యతో యర్హి యేన చ యస్య
యస్మాద్యస్మై యథా యదుత యస్త్వపరః పరో వా। భావః కరోతి వికరోతి పృథక్స్వభావః సంచోదితస్తద
ఖిలం భగవత్స్వరూపమ్॥౨౦॥ మాయా మనస్సృజతి కర్మమయం బలీయః కాలేన చోదితగుణానుమతేన పుం

వ న త్వాత్యంతికః-తదేవాహ బాలస్యాపి పితరౌ శరణం రక్షకౌ ఇహ- న భవతః - తాభ్యాం పాల్యమానస్యాపి తస్య దుఃఖదర్శనాత్ -క్వచిద్గర్తాదిషు తాభ్యామేవ తద్వధదర్శనాచ్చ-న చార్తస్య రోగిణః అగదమౌషధం శరణం-కృతేఽప్యౌషధే- మృత్యుదర్శనాత్ -న చ- ఉదన్వతి-సముద్రే మజ్జతః పుంసో- నౌః శరణం-నౌకయా సహ మజ్జనదర్శనాత్ - అతస్త్వమేవ శరణమిత్యర్థః అథ నైవం కాక్వా వ్యాఖ్యేయం-తప్తస్య తత్ప్రతివిధిర్య ఇహ తావత్ప్రసిద్ధః- సత్త్వదుపేక్షితానాం కిమంజసా ఇష్టః అపి తు నేష్ట ఏవ-యద్వా యస్తావదిహ ప్రతివిధిరిష్టః-స కిమంజసా నైవ- అంజసేత్యాదియోజ్యం బాలస్యేత్యాదిపూర్వవదేవ ॥౧౯॥ నను క్వచిత్ కుతశ్చిత్ కేనచిత్ కదాచిత్ కశ్చిత్ రక్షకోఽపి దృశ్యత ఏవేత్యాశంక్య తత్రాపి తద్రూపేణ త్వమేవ రక్షక ఇత్యుపరీకృత్య-తస్యైవ సర్వాత్మకతామాహ॥ యస్మిన్నితి॥ అపరోఽర్వాచీనః పితాదిః - పరో బ్రహ్మాదిర్వా-భావః సత్త్వ-తత్తత్కారకైః యద్యత్కరోతి-తత్సర్వం భవత ఏవ స్వరూపం-న తు పృథక్-యస్మిన్నధికరణే-యతో నిమిత్తాత్ -యర్హి యస్మిన్ కాలే-యేన కారణేన యేన హేతునా కర్త్రా సంచోదితశ్చ యస్య సంబంధి యస్మాదపాదానాత్ -యస్మై సంప్రదానాయ - యదీప్సితతమం యః కర్తేత్యేవం సప్తవిభక్త్యర్థాః యథా యేన ప్రకారేణేతి క్రియావిశేషణభూతానామవ్యయానామర్థః-పృథక్స్వభావః సత్త్వాదిప్రకృతిః- కరోతి ఉత్పాదయతి-వికరోతి రూపాంతరం నయతీతి॥౨౦॥ అతోఽన్యస్య రక్షకస్యాభావాదసంసారిత్వాచ్చ నిత్యముక్తస్త్వమేవ మాం శరణాగతం రక్షేతి ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం॥ మాయేతి॥ దంశస్య పుంసో మమ తే నతు కృష్ణయా పేణ అనుగ్రహేణ-మనః ప్రధానం లింగం-మాయా సృజతి-కథంభూతా కాలేన చోదితాః క్షోభితాః గుణాః యస్యాః తథంభూతం మనః-కర్మమయం కర్మప్రచురం-బలీయః దుర్జయం-ఛందోమయం-వేదోక్తకర్మప్రధానం చ-అజయా జీవస్యావిద్యయా-తద్భోగార్థం అర్పితాః షోడశ ఆరాః షోడశవికారా యస్మిన్ - యదేవం

తం సంసారచక్రాత్మకం మనః - తతో(ఽ)తితరేత్ - భో అజ - త్వదన్యః త్వత్తః పృథక్ స్థితః త్వామభజన్నిత్యర్థః॥ ౨౦॥ నను మమాపి మాయాసంబంధాత్ - కర్తృత్వాద్యవిశేషాచ్చ - త్వత్తః కో విశేష ఇత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ స్వధామ్నా చిచ్ఛక్త్యా-నిత్యం విజితాః ఆత్మనో బుద్ధేర్గుణా యేన స హి త్వం - యతః కాలః మాయాప్రేరకః - అత ఏవ వశీకృతా విసృజ్యానాం కార్యాణాం - విసర్గాణాం సాధనానాం చ - శక్తిర్యేన - అతః ఇక్షుదండవన్నిష్పీడ్యమానం మాం - ఉపకర్ష స్వసమీపం నయ ॥ ౨౧॥ నను లోకపాలానాం భోగాన్ భుంక్ష్వ - పిత్ర్యం రాజ్యమిదం దాస్యామి తత్ కిమితి సంసారాదుద్విజసే తత్రాహ త్రిభిః॥ దృష్టా ఇతి॥ శ్రియః సంపదః విభవః ఉద్భవః ఆయురాదయో దృష్టా ఇతి కాక్వా తేషాం తుచ్ఛత్వముక్తం తదేవాహ - యే అస్మత్పితుః కోపహాసవిజృంభితభ్రూభంగమాత్రేణ విధ్వస్తాః - స చ త్వయా నిరస్తః॥ ౨౨॥ యస్మాదేవం తస్మాదితి ॥ తస్మాత్ ఆశిషః భోగాన్ జ్ఞః తత్పరిపాకవిత్ అహం - ఐంద్రియం ఇంద్రియైర్భోగ్యం - బ్రహ్మణో భోగమభివ్యాప్య కిమపి నేచ్ఛామి - తే కాలాత్మనా ఉరువిక్రమేణ విలులితాన్ విధ్వస్తాన్ అణిమాదీనపి॥ ౨౩ ॥ కించ వర్తమానకాలేపి న భోగా హ్లాదకా ఇత్యాహ॥ కుత్రేతి॥ శ్రుతిః శ్రవణం - తదేవ సుఖం యాసు తాః - మృగతృష్ణికావన్మిథ్యాభూతా ఆశిషః క్వ - అశేషాణాం రుజాం రోగాణాం విరోహం - ఉద్భవస్థానం - క్వ చేదం కళేబరం - ఏవం చేత్ - సర్వోపి జనః కిం న విరజ్యేత తత్రాహ - యదపి యద్యపి ఇతి ఏవం విద్వానయం జనస్తథాపి న నిర్విద్యతే విరక్తో న భవతి - కుతః - కామ ఏవానలః తం - మధులవైః సుఖలవైః శమయన్ దుర్లభైరపి శమయన్ - కామాగ్నిశమనవ్యగ్రస్య నిర్వేదస్యావకాశో నాస్తీత్యర్థః - యద్వా అదింగ్యమిదం త్వన్మయా యాచే

> సః ఖంవో మయయం యదజయార్పితషోడశారసంసారచక్రనజకో(ఽ)తిచరేత్త్వదన్యః॥ ౨౦॥ సత్వం హి నిత్య
> విజితాత్మగుణస్స్వధామ్నా కాలో వశీకృతవిసృజ్యవిసర్గశక్తిః। చక్రే విసృష్టమజయేశ్వర షోడశారే నిష్పీ
> డ్యమానముపకర్ష విభో ప్రపన్నం॥ ౨౧॥ దృష్టా మయా దివి విభో(ఽ)ఖిలధిష్ణ్యపానామాయుశ్శ్రియో విభవ ఇ
> చ్ఛతి యాన్ జనో(ఽ)యం। యే(ఽ)స్మత్పితుః కుపితహాసవిజృంభితభ్రూవిస్ఫూర్జితేన లులితాస్స తు తే నిరస్తః॥ ౨౨॥
> తస్మాదమూస్తనుభృతామహమాశిషో(ఽ)జ్ఞ ఆయుశ్శ్రియం విభవమైంద్రియమావిరించాత్। నేచ్ఛామి తే
> విలులితానురువిక్రమేణ కాలాత్మనోపనయ మాం నిజభృత్యపార్శ్వమ్॥ ౨౩॥ కుత్రాశిషశ్శ్రుతిసుఖా మృ
> గతృష్ణిరూపాః క్వేదం కళేబరమశేషరుజాం విరోహః। నిర్విద్యతే న తు జనో యదపీతి విద్వాన్ కామానలం
> మధులవైశ్శమయన్ దురాపైః॥ ౨౪॥ క్వాహం రజఃప్రభవ ఈశ తమో(ఽ)ధికే(ఽ)స్మిన్ జాతస్సురేతరకులే క్వ త
> వానుకంపా। న బ్రహ్మణో న తు భవస్య న వై రమాయా యన్మే(ఽ)ర్పితశ్శిరసి పద్మకరః ప్రసాదః॥ ౨౫॥ నైషా
> పరావరమతిర్భవతో నను స్యాజ్జంతోర్యథాత్మసుహృదో జగతస్తథాపి। సంసేవయా సురతరోరివ తే ప్రసా
> దః సేవానురూపముదయో న పరావరత్వమ్॥ ౨౬॥ ఏవం జనం నిపతితం ప్రభవాహికూపే కామాభికామము
> ను యః ప్రపతన్ ప్రసంగాత్। కృత్వాత్మసాత్సురర్షిణా భగవన్ గృహీతస్సో(ఽ)హం కథం ను విసృజే

ప్సితమితి భావః॥ ౨౪॥ తర్హి త్వం కథం నిర్విణ్ణో(ఽ)సి - అనర్హేపి మయి ప్రవృత్తయా త్వత్కృపయైవేత్యాశయేనాహ॥ క్వేతి రజసైవ ప్రభవో జన్మ యస్య సః - సత్త్వం తం వా కులవిశేషణం - తమోధికం యస్మింస్తస్మిన్ - సురేతరాణాం అసురాణాం కులే జాతో(ఽ)హం క్వ - క్వ చ తవానుకంపా - తామేవాహ - బ్రహ్మాదీనాం శిరసి యో నైవార్పితః స పద్మవత్సకలసంతాపహారీ కరః ప్రసాదః పురుషార్థరూపో మే శిరస్యర్పిత ఇతి యత్ - యయానుకంపయేతి వా॥ ౨౫ ॥ ఇదానీం న చ త్వయీదమతివిచిత్రమిత్యాహ॥ నైషేతి ఏతే బ్రహ్మాదయ ఉత్తమాః - అయమసురో నీచ ఇత్యేషా పరావరమతిః - జంతోః ప్రాకృతస్య యథా - తథా భవతో నైవ స్యాత్ - అత్ర హేతుః జగతః ఆత్మనః సుహృదశ్చ - తర్హి సర్వత్ర సమప్రసాదః ఏకరూపః కిం న స్యాత్ - తత్రాహ - సంసేవయా తవ ప్రసాదో భవతి - తత్ర చ సేవానురూపం తదిచ్ఛానుసారేణ - ధర్మాదీనాముదయో భవతి - ఏవం ప్రసాదవైచిత్ర్యే సత్యపి వైషమ్యాభావే దృష్టాంతః - సురతరుర్యథా సేవకస్య ఫలం కల్పానుసారేణ ఫలం దదాతి న చ విషమస్తద్వత్ న పరావరత్వం అత్ర కారణమితి శేషః ॥ ౨౬ ॥ ఏతచ్చ త్వద్భృత్యకృపయా మయా ప్రాప్తమితి త్వద్భృత్యపార్శ్వమేవ మాం నయేత్యాశయేనాహ॥ ఏవమితి॥ యథా త్వయానుకంపితో(ఽ)స్మి - ఏవం నారదేన ఆత్మసాత్కృత్వా పూర్వమనుగృహీతః సో(ఽ)హం కథం ను త్వద్భృత్యసేవాం విసృజామి కథం యాతో(ఽ)నుగృహీతో(ఽ)స్మి - ప్రభవ ఏవ అహిః సర్పః తేన యుక్తః కూపః తస్మిన్ కామాన్ అభితః కామయమానం జనం పతితమను - తత్ప్రసంగాత్ ప్రపతన్నహం తదేవం త్వద్భృత్యస్య శ్రీనారదస్యానుగ్రహేణ త్వయా(ఽ)త్యంతమనుకంపితో(ఽ)స్మి - అయమేవ మమ పరమో(ఽ)నుగ్రహః-

నపునరిదమతితుచ్ఛం మత్ప్రాణరక్షణాది॥ ౨౮ ॥ నచేదం త్వయా మదనుగ్రహార్థం కృతం - కింత్వన్యార్థమిత్యాహ॥ మత్ప్రాణ
ణేతి॥ అనంత యదేతన్మత్ప్రాణరక్షణం యచ్చ హంతుముద్యతస్య పితుర్వధః తదుభయం స్వభృత్యఋషివాక్యమృతం
విధాతుమిత్యహం మన్యే - కుతః యద్యస్మాత్ అసత్ అయుక్తం విధిత్సుః ఖడ్గం ప్రగృహ్యావోచత్ - కిం మదపరో మద్వ్యతిరి
క్తశ్చేదీశ్వరోస్తి - తర్హి త్వామిదానీం సోవతు - తవ కం శిరో హం హరామీతి - పాఠాంతరే త్వయమేవార్థః - యద్యదా అ
వోచత్ తదా మత్ప్రాణరక్షణమితి వాన్వయః - ఏతద్వా సత్యం విధాతుం నిజభృత్యభాషితమిత్యాది బహుధా వ్యా
ఖ్యాతం॥ ౨౯ ॥ నచేదం పశుపాతేన రక్షణం దైత్యహననం చ త్వయి స్వాభావికం - కింతు మాయాగుణోపాధికం - న స్వా
త్మికే త్వయి స్వతస్తదయోగాదిత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ ఏతజ్జగత్ త్వమేవైకః యద్యతః అముష్యాదావంతే చ పృథగవస్యసి వి
రామం కరిష్యసి - సన్మాత్రతయా కారణత్వేనావధిత్వేన వా వర్తస ఇత్యర్థః - అతో మధ్యతశ్చ త్వమేవ కుతస్తర్హి భేద
ప్రతీతిస్తత్రాహ - నిజమాయయా గుణపరిణామాత్మకమిదం జగత్ - సృష్ట్వా తదనుప్రవిష్టస్త్వం తైర్గుణైర్హేతుభూ
తైర్నానేవ స్రష్టేవ రక్షక ఇవ హంతేవ చావసితః ప్రతీతః - తదుక్తం సర్గాద్యుపక్రమే ॥ శ్లో ॥ నిర్గుణోపి హ్యజోవ్యక్తో భగ
వాన్ప్రకృతేః పరః। స్వమాయయా గుణమావిశ్య బాధ్యబాధకతాం గత ఇత్యాది॥ ౩౦ ॥ నను యద్యేతజ్జగదహమేవ తర్హి జగ
తో వైషమ్యేణ మమాపి వైషమ్యమపి కిం న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ త్వమితి॥ త్వం వా త్వమేవేదం సదసత్ కార్యకారణాత్మకం జగ
త్ - న త్వత్తః పృథక్ - భవాంస్తు తతోన్యః - ఆద్యంతయోః పృథగవస్థానాత్ - యత్ యస్మాదేవం - అతోయమాత్మీయోయం
పర ఇతి యా బుద్ధిః సా అపార్థా - మాయైవ - కార్యకారణయోః పరమకారణాభేదం దృష్టాంతేన సాధయతి - యద్యతః యస్య
జన్మ ఈక్షణం ప్రకాశశ్చ - యస్మిన్నిధనం చ స్థితిశ్చ తద్వై - తదేవ - వసు కాలవదష్టితర్వోః అష్టిర్బీజం కారణం - తరుః కా

తవ భృత్యసేవాం॥ ౨౮ ॥ మత్ప్రాణరక్షణమనంత పితుర్వధం చ మన్యే స్వభృత్యఋషివాక్యమృతం విధా
తుం । ఖడ్గం ప్రగృహ్య యదవోచదసద్విధిత్సుస్త్వామీశ్వరో మదపరోవతు కం హరామి ॥ ౨౯ ॥ ఏ
కస్త్వమేవ జగదేతదముష్య యత్త్వమాద్యంతయోః పృథగవస్యసి మధ్యతశ్చ। సృష్ట్వా గుణవ్యతికరం ని
జమాయయేదం నానేవ తైరవసితస్తదనుప్రవిష్టః॥ ౩౦ ॥ త్వం వా ఇదం సదసదీశ భవాంస్తతోన్యో మాయా
యదాత్మపరబుద్ధిరియం హ్యపార్థా। యద్యస్య జన్మ నిధనం స్థితిరీక్షణం చ తద్వైతదేవ వసుకాలవదష్టిత
ర్వోః॥ ౩౧ ॥ న్యస్యేదమాత్మని జగద్విలయాంబుమధ్యే శేషేత్మనా నిజసుఖానుభవో నిరీహః। యోగేన మీలి
తదృగాత్మనిపీతనిద్రస్తుర్యే స్థితో న తు తమో న గుణాంశ్చ యుంక్షే ॥ ౩౨ ॥ తస్యైవ తే వపురిదం నిజకాలశ
క్త్యా సంచోదితప్రకృతిధర్మణ ఆత్మగూఢం। అంభస్యనంతశయనాద్విరమత్సమాధేర్నాభేరభూత్స్వ
కణికావటవన్మహాబ్జం ॥ ౩౩ ॥ తత్సంభవః కవిరతోన్యదపశ్యమానస్త్వాం బీజమాత్మని తతం స బహిర్విచి

ర్యం - తయోర్యథా వసుకాలమాత్రత్వం - అయమర్థః - కాలకృతేన శీలత్వాద్ధ్యసాధారణగుణయోగాత్ పృథ్వీ - వసు
శబ్దేన వస్తుమాత్రం భూతసూక్ష్మం రసాది - జలం వా - తత్ర తరౌ యథా పృథ్వీమయబీజజలమాత్రత్వం తస్య చ భూతసూ
క్ష్మమాత్రత్వం ఏవం సర్వమపి కార్యకారణాత్మకం జగత్ పరమకారణాత్మకమేవేతి - తథా చ పారమర్షం సూత్రం - తదన
న్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్య ఇతి ॥ శ్రుతిశ్చ ॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి ॥ ౩౧ ॥ తత్ర
తావదంతే పృథగవస్థానం దర్శయతి॥ న్యస్యేతి॥ ఇదం జగత్ - ఆత్మన్యేవ నిక్షిప్య - స్వసుఖమేవానుభవో యస్య - నిష్క్రి
యస్సన్ ప్రళయోదకమధ్యే - శయనం కరోషి - తర్హి కిం జీవస్యేవ మమాపి తమోవృత్తిరూపా నిద్రాస్తి - నహి - యోగప
దబహిర్వృత్తేస్స్వభావసామ్యాత్ నిద్రేత్యుచ్యత ఇత్యాహ - యోగేన మీలితే దృశౌ యేన - ఆత్మనా స్వరూపప్రకాశేన - ని
పీతా నిద్రా యేన - యతః - తుర్యే అవస్థాత్రయాతిరిక్తే - స్వరూపే స్థితస్త్వం - న సుషుప్త ఇవాత్మని తమో యుంక్షే న యోజ
యసి - న జాగ్రత్స్వప్నయోరివ గుణాన్ విషయాంశ్చేత్యర్థః॥ ౩౨ ॥ ఇదానీం కారణత్వేనాదావపి పృథగవస్థానం దర్శయన్మ
ధ్యతశ్చ త్వమేవేత్యేతత్ప్రపంచయతి చతుర్భిః॥ తస్యేతి॥ యస్త్వమంభసి శేషే - తస్యైవ తే ఇదం జగత్ - వపుః స్వరూపం -
నాన్యస్య - యతస్త్వం - మధ్యతోపి స్యాః తస్య కథంభూతస్య - నిజయా కాలశక్త్యా సంచోదితాః ప్రకృతేర్ధర్మాః సత్త్వా
దయో యేన - స్వరూపత్వే హేతుః - అనంతశయనాత్ శేషపర్యంకాత్ - విరమత్సమాధేర్యస్య తస్య - తవ నాభేస్సకాశా
దేకార్ణవోదకే - మహాబ్జం లోకపద్మమభూత్ - కథంభూతం - ఆత్మని త్వయ్యేవ గూఢం సత్ స్వకణికాతః సూక్ష్మాద్వటబీ
జాన్మహావట ఇవ॥ ౩౩ ॥ తదేవం కారణత్వేనానుగతస్య మధ్యతశ్చ త్వమేవ వర్తస ఇత్యుక్తం - ఏతదేవ శుద్ధసత్త్వస్య బ్ర

ద్యాణోనుభవేనస్ఫుటయిష్యంతస్యపాత్రీకృతిమవస్థామాహ॥ తదితి॥ తస్మిన్నబ్జేసంభవోయస్యసః - కవిర్బ్రహ్మా అతఃఏ
స్మాదన్యదపశ్యమానస్సన్ బీజంఉపాదానకారణభూతం-త్వాంతతంస్వస్మిన్వ్యాప్తం-సంతమపి- నావిందత్ -యుక్తం
చైతత్ -ఉపాలంభయా-అంకురేజాతేసతి-బీజంతదనుగతంకారణంపృథక్ -కథంనామబహిరుపలభేతపుమానపశ్యేత్॥
౩౪॥ భవముపాసనయాతుస్వస్మిన్నేవదృష్టవానిత్యాహ-సత్వితి॥ పరావృత్త్యాబ్జమాశ్రితస్సన్ - తీవ్రేణతపసాధ్యానేన
అనేన-సన్మాత్రరూపేణోపాదానతయావర్శనముక్తం॥ ౩౫॥ ఈశ్వరత్వేనదృష్ట్వాకృతార్థోభవతీత్యాహ॥ ఏవమితి॥
ఏవంఅవేనప్రకారేణ-సహస్రమపరిమితానియానివదనాదీని-తైరాఢ్యంసమృద్ధం - మాయామయంమాయాప్రధానం
సతాప్రప-చేనోపలక్షితఃసన్నివేశఃపాదాదిరచనాయస్య॥ ౩౬॥ తథావ॥ భవాంస్తస్యానుగ్రహంకృతవానిత్యాహ॥
తస్మాఇతి॥ హయగ్రీవమూర్తింబిభ్రత్సన్-రజస్తమోరూపౌమధుకైటభాఖ్యౌ -హత్వా-తస్మైశ్రుతిగణాన్ సమర్పిత

వాన్-తత్రహేతుః సత్త్వమితి॥ ౩౭॥ ఏకస్త్వమేవేత్యాదిభిరష్టభిశ్శ్లోకైః-యదుక్తం-పతుపాతేనరక్షణం- తద్విపతుర
ధర్మ-సత్త్వానాధితోనమస్వతఇతి-తదుపసంహరతి॥ ఇత్థమితి॥ విభావయసిపాలయసి-హంసిఘాతయసి-కలౌతుతస్తునర
రోషి యతః - తదాత్వంఛన్నోభవః యతఃత్రిష్వేవయుగేష్వావిర్భావాత్స ఏవంభూతస్త్వం త్రియుగఇతిప్రసిద్ధః॥
౩౮॥ తదేవంభగవతస్తత్త్వంనిరూప్యస్వస్యతద్విచారాయోగ్యతాంనివేదయన్ప్రార్థయతే త్రిభిః॥ నైతదితి॥ అసాధు

స్వం॥ నావిందదబ్జశతమప్సునిమజ్జమానోజాతేంకురేకథముహోపలభేతబీజం ॥౩౪॥ సత్వాత్మయో
నిరతివిస్మితఆశ్రితోబ్జంకాలేనతీవ్రతపసాపరిశుద్ధభావః॥ త్వామాత్మనీశభువిగంధమివాతిసూక్ష్మంభూతేం
ద్రియాశయమయేవితతందదర్శ॥ ౩౫॥ ఏవంసహస్రవదనాంఘ్రిశిరఃకరోరునాసాద్యకర్ణనయనాభరణా
యుధాఢ్యం॥ మాయామయంసదుపలక్షితసన్నివేశందృష్ట్వామహాపురుషమాపముదంవిరించః॥ ౩౬॥ త
స్మైభవాన్హయశిరస్తనువంహిబిభ్రద్వేదద్రుహావతిబలౌమధుకైటభాఖ్యౌ॥ హత్వానయచ్ఛ్రుతిగ
ణాంస్తురజస్తమశ్చసత్త్వంతవప్రియతమాంతనుమామనంతి॥ ౩౭॥ ఇత్థంనృతిర్యగృషిదేవఝషావతా
రైర్లోకాన్విభావయసిహంసిజగత్ప్రతీపాన్॥ ధర్మంమహాపురుషపాసియుగానువృత్తంఛన్నఃకలౌ
యదభవస్త్రియుగోథసత్వం॥ ౩౮॥ నైతన్మనస్తవకథాసువికుంఠనాథసంప్రీయతేదురితదుష్టమసాధుతీ
వ్రం॥ కామాతురంహర్షశోకభయైషణార్తంతస్మిన్కథంతవగతింవిమృశామిదీనః॥ ౩౯॥ జిహ్వైక
తోచ్యుతవికర్షతిమావితృప్తాశిశ్నోన్యతస్త్వగుదరంశ్రవణంకుతశ్చిత్॥ ఘ్రాణోన్యతశ్చపలదృక్క్వచ
కర్మశక్తిర్బహ్వ్యస్సపత్న్యఇవగేహపతింలునంతి॥ ౪౦॥ ఏవంస్వకర్మపతితంభవవైతరణ్యామన్యో
న్యజన్మమరణాశనభీతభీతం॥ పశ్యంజనంస్వపరవిగ్రహవైరమైత్రంహంతేతిపారచరపీపృహిమూ
ఢమద్య॥ ౪౧॥ కోన్వత్రతేఖిలగురోభగవన్ప్రయాసఉత్తారణేస్యభవసంభవలోపహేతోః॥ మూఢేషు
వైమహదనుగ్రహఆర్తబంధోకింతేనతేప్రియజనాననుసేవతాంనః ॥౪౨॥ నైవోద్విజేభవదురత్యయ

బహిర్ముఖం-తీవ్రందుర్ధరం-హర్షశోకభయైరేషణాత్రయేణచార్తం-దుఃఖితమపి - త్వత్కథాసునసంప్రీయతే-త
స్మిన్ఏవంభూతేమనసిసతి-కథంతవతత్త్వంవిచారయామి॥ ౩౯॥ కించ॥ జిహ్వేతి॥ జిహ్వాఅవితృప్తాసతీ- భోఅచ్యుతమా
మాం-యతోమధురాదిరసస్తతఆకర్షతి-ఉదరంతుదుష్పూరంతతస్తతస్స్వఏవయత్రాన్నపానాహారమాత్రతఇతి - చప
లాదృక్చక్షుః-కర్మశక్తిః కర్మేంద్రియాణి లునంతిత్రిదృంతి॥ ౪౦॥ నకేవలమహమేకఏవం కష్టాందశామాపన్నః-
కింతు-మహాజనోప్యేవమేవక్లిశ్యతి-అతఃసర్వజనంపాలయేతిప్రార్థయతే॥ ఏవమితి॥ భవఃసంసారఏవవైతరణీయమద్వా
రనదీ-తస్యాంఅన్యోన్యతోయానిజన్మాదీని-తేభ్యోభీతం- స్వేషాంపరేషాంచవిగ్రహేషుదేహేషు - యథాయథంవైరం
మైత్రంచయస్యఏవంభూతంమూఢజనంపశ్యన్-హేపారచర-నిత్యముక్త- హంతేతి అనుకంపావృత్తిం
త్వేవమనుకంప్యఅద్యపిపృహిపారయ- ఉత్తారయేత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఏతేనమయాఃకథంసర్వోజనస్తారణీయఇతిచేత్తత్రా
హ॥ కఇతి॥ కోనుతే అత్ర-సర్వజనోత్తారణే-ప్రయాసః నకోపి-కుతః అస్యవిశ్వస్య-భవసంభవలోపానాంఉత్పత్తిస్థితి
సంహారాణాంహేతోః-తత్రాపికిమేతత్ దుర్గమితిభావః॥ ఉచితంచైతదిత్యాహ-మూఢేష్వితి॥ త్వాంచత్వదీయానాం
శ్చతారయిష్యామి -ఇమంమదాగ్రహంమాకృథాఇత్యత్రాహ - తవయేప్రియజనాఃప్రియతమాభక్తాః - తాననుసే
వమానానాంనోస్మాకం- తేనోత్తారణేనకిం-కోలాభః-త్వద్భక్తజనసేవనయైవసంసారవైతరణీనద్యుత్తరణంభవి

వ్యతిరేకభావః॥౪౦॥ నను ప్రియజనసేవామాత్రేణ కథం తవ సంసారతరణమిత్యాశంక్య-తదేవ వివృణ్వన్ పరిహరతి ॥ నైవేతి॥ హే పరమ సర్వోత్తమ- త్వద్వీర్యగాయనమేవ మహామృతం తస్మిన్ మగ్నం చిత్తం యస్య-సోఽహం భవవైతరణ్యాః నైవోద్విజే-కింతు-విమూఢాన్ శోచామి- తానేవాహ-తతో విముఖం చేతో యేషాం-ప్రత్యుత - ఇంద్రియార్థనిమిత్తం యన్మాయాసుఖం-తదర్థం భరం కుటుంబాదిభారముద్వహతః॥౪౩॥ త్వం తావన్ముక్తిం గృహాణ - తేషాం తు తత్త్వజ్ఞానం మునయ ఉపదేక్ష్యంతీతి చేత్తత్రాహ॥ ప్రాయేణేతి ॥ న విముముక్షే ముక్తిం నేచ్ఛామి - తథాప్యేకమపి ప్రార్థయ మామేవ కిమితి నిర్బధ్నాసీతి చేత్ -తత్రాహ-త్వత్తోఽన్యమస్య జనస్య శరణం న పశ్యామి॥౪౪॥ నన్వేతే స్త్రీసంభోగాదినా సుఖిన ఏవ న కృపణాస్తత్రాహ॥యదితి॥ కరయోః కండూయనేన సంఘర్షణేనేవ-దుఃఖమనుదుఃఖం యస్మిన్-తర్హి దుఃఖత్వాదేవ తతో నిర్విద్యముచ్యేరన్-తత్రాహ-కృపణాః కాముకాః-బహుదుఃఖభాజోఽపి-ఇహ గృహమేధిసుఖేన తృప్యంతి-అలమితి న మన్యంతే-కండూతివత్తాన్మన్యదుస్సహత్వాత్ - నను కేచిత్కండూతిమపి సహంతే కామం చేతి చేత్తత్రాహ-క్వాపి సాదాత్తు కశ్చిద్ధీర ఏవ మనసిజం కామం విషహేత న సర్వే- అతో పి కండూవదితి దృష్టాంతః॥౪౫॥ నను మౌనాదిభిః మోక్షసాధనైః సులభైవ తేషామపి ముక్తిః-తత్రాహ॥మౌనేతి॥ హే పురుష అంతర్యామిన్-మౌనాదయో దశ-ఆపవర్గ్యాః అపవర్గహేతవః ప్రసిద్ధాః- రహః వివిక్తవాసః- తే తు ప్రాయశః అజితేంద్రియాణాం ఇంద్రియభోగాయ అర్థార్థం-విక్రీణతాం వార్తాః జీవనోపాయా భవంతి-దాంభికానాం వార్తా అపి భవంతి వా - న హి దంభ

నైవోద్విజే పర దురత్యయవైతరణ్యాస్త్వద్వీర్యగాయనమహామృతమగ్నచిత్తః। శోచే తతో విముఖచేతస ఇంద్రియార్థమాయాసుఖాయ భరముద్వహతో విమూఢాన్॥౪౩॥ ప్రాయేణ దేవ మునయః స్వవిముక్తికామా మౌనం చరంతి విజనే న పరార్థనిష్ఠాః। నైతాన్విహాయ కృపణాన్విముముక్ష ఏకో నాన్యం త్వదస్య శరణం భ్రమతోఽనుపశ్యే॥౪౪॥ యన్మైథునాదిగృహమేధిసుఖం హి తుచ్ఛం కండూయనేన కరయోరివ దుఃఖదుఃఖమ్। తృప్యంతి నేహ కృపణా బహుదుఃఖభాజః కండూతివన్మనసిజం విషహేత ధీరః॥౪౫॥ మౌనవ్రతశ్రుతతపోఽధ్యయనస్వధర్మవ్యాఖ్యారహోజపసమాధయ ఆపవర్గ్యాః। ప్రాయః పరం పురుష తే త్వజితేంద్రియాణాం వార్తా భవంత్యుత న వాత్ర తు దాంభికానామ్॥౪౬॥ రూపే ఇమే సదసతీ తవ వేదసృష్టే బీజాంకురావివ న చాన్యదరూపకస్య। యుక్తాః సమక్షముభయత్ర విచక్షతే త్వాం యోగేన వహ్నిమివ దారుషు నాన్యతః స్యాత్॥౪౭॥ త్వం వాయురగ్నిరవనిర్వియదంబు మాత్రాః ప్రాణేంద్రియాణి హృదయం చిదనుగ్రహశ్చ। సర్వం త్వమేవ సగుణో విగుణశ్చ భూమన్నాన్యత్త్వదస్త్యపి మనోవచసా నిరుక్తమ్॥౪౮॥ నైతే గుణా న గుణినో మహదాదయో యే సర్వే మనః ప్రభృతయః సహదేవమర్త్యాః। ఆద్యంతవంత ఉరుగాయ విదంతి హి త్వామేవం విమృశ్య సుధియో విరమంతి శబ్దాత్॥౪౯॥ తత్తేఽర్హత్తమ నమస్స్తుతికర్మపూజాః కర్మస్మృతిశ్చ

స్యానియతఫలత్వాత్॥౪౬॥ తత్త్వజ్ఞానం భక్తిం వినా న సకామైః మౌనాదిభిర్న భవత్యేవేత్యాహ త్రిభిః॥ రూపే ఇతి॥ బీజాంకురావివ ప్రవాహాపన్నే-ఇమే సదసతీ కార్యకారణే ఏవ-తే రూపే-ఉపలక్షణభూతే - వేదేన దృష్టే ప్రకాశితే - న చాన్యత్స్వసమవేతం గౌరత్వాదికమివ దేవదత్తాదేః కుతః అరూపకస్య ప్రాకృతరూపాదిశూన్యస్య-అతః-యుక్తాః సంయతా ఏవ-భక్తియోగేన ప్రత్యక్షం త్వాముభయత్ర కార్యే కారణే చానుగతం పశ్యంతి - మథనేన దారుషు వహ్నిమివ నాన్యతస్స్యాత్ జ్ఞానమితి శేషః-యద్వా-జ్ఞానప్రకారమేవాహ ఏతదుభయమన్యతః ప్రధానపరమాణ్వాదేర్న స్యాత్॥ శ్రుతిః॥ స ఐక్షతేత్యాదిశ్రుతేః అతస్త్వమేవ కారణత్వాత్సర్వత్రానుస్యూత ఇతి॥౪౭॥ తదేవాహ॥ త్వమితి॥ హృదయం మనః-చిత్ చిత్తం-అనుగ్రహః అహంకారః-తద్దేవతావర్గో వా-సగుణః స్థూలః-విగుణః సూక్ష్మః-మనశ్చ-వచశ్చ-మనోవచః- తేన నిరుక్తం ప్రకాశితం-కిమపి త్వత్తోఽన్యన్నాస్తి॥౪౮॥ అభక్తాస్తు స్వస్మిన్ననుగతమపి త్వాం న జానంతీత్యాహ॥ నేతి॥ ఏతే గుణాద్యభిమానినో దేవాః-ఆద్యంతవంతః-జడోపాధిత్వాత్ -అనాద్యంతం నిరుపాధికం త్వాం-న విందంతి-హి యస్మాత్ - సుధియో విద్వాంసః ఏవం విచార్య-శబ్దాత్ అధ్యయనాదివ్యాపారాద్విరమంతి - త్వామేవ సమాధినోపాసత ఇత్యర్థః-తథా చ శ్రుతిః॥ కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే కిమర్థా వయం యక్ష్యామహ ఇతి॥ నానుధ్యాయాద్బహూంచ్ఛబ్దాన్వాచో విగ్లాపనం హి తదితి చ స్మృతిశ్చ॥ శ్లో॥ యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి॥ తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చేత్యాది॥౪౯॥ ఉపసంహరతి॥ తదితి॥ హే అర్హత్తమ-నమః స్తుతికర్మపూజాః ప్రణిపాతస్తుతికర్మార్పణాని - కర్మ

చపరిచర్యా-చరణయోః స్మృతిశ్చ-కథాయాం శ్రవణం చేత్యేవం-షడంగయా సమ్యక్సేవయా వినా- పరమహంసానాం గత్యా- ప్రాప్యే త్వయి-జనః కథం భక్తిం లభేత-యస్మాదేవం భక్తిం వినా-న మోక్షః- న చ భక్తిః సంసేవయా వినా - అతః సాత్త్విక సాత్త్వికదాస్యయోగమేవ దేహీతి ప్రకరణార్థః॥ ౫౦॥ ఏతావదితి॥ ఏతావతా వర్ణితా గుణా యస్య- యోఽతిమన్యుః- ఉపసంహృతకోపః॥ ౫౧॥ ప్రహ్లాద ఇతి॥ కామాన్ పూరయతీతి తథా- యద్వా- పురుషార్థప్రవాహా యస్మాత్ ఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ మామితి॥ అప్రీణతః అప్రీణయతః- తప్తుం అపూర్ణకామత్వేన శోచితుం॥ ౫౩॥ ప్రీణంతీతి॥ ప్రీణంతి తోషయంతి॥ ౫౪॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతిత్వాత్ నిరుపాధిక భక్తత్వాత్॥ ౫౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *************

శ్లో॥ దశమే త్వనుగృహ్యాపి భక్తిమంతర్హితే హరౌ। ప్రసంగాద్ధరిణా రుద్రే కృతోఽనుగ్రహ ఉచ్యతే॥ భక్తీతి॥ తత్సర్వం వరజాతం॥ ౧॥ మామితి॥ ఉత్పత్త్యా స్వభావేనైవాసక్తం మాం తేషాం కామానాం సంగాద్భీతః॥ ౨॥ నను కిమహం భక్తం ప్రలోభయామి-నహి- కింతు వరం వృణీష్వేతి వదత స్తవాభిప్రాయోఽన్య ఏవేత్యాహ॥ భృత్యేతి॥ హృదయస్య గ్రంథి

రణయోః శ్రవణం కథాయామ్। సంసేవయా త్వయి వినేతి షడంగయా కిం భక్తిం జనః పరమహంసగతౌ లభేత॥ ౫౦॥ నారదః॥ ఏతావద్వర్ణితగుణో భక్త్యా భక్తేన నిర్గుణః। ప్రహ్లాదం ప్రణతం ప్రీతో యతమన్యురభాషత॥ ౫౧॥ శ్రీభగవాన్॥ ప్రహ్లాద భద్ర భద్రం తే ప్రీతోఽహం తేఽసురోత్తమ। వరం వృణీష్వాభిమతం కామపూరోఽస్మ్యహం నృణాం॥ ౫౨॥ మామప్రీణత ఆయుష్మన్ దర్శనం దుర్లభం హి మే। దృష్ట్వా మాం న పునర్జంతురాత్మానం తప్తుమర్హతి॥ ౫౩॥ ప్రీణంతి హ్యథ మాం ధీరాః సర్వభావేన సాధవః। శ్రేయస్కామా మహాభాగాః సర్వాసామాశిషాం పతిం॥ ౫౪॥ శ్రీనారదః॥ ఏవం ప్రలోభ్యమానోఽపి వరైర్లోకప్రలోభనైః। ఏకాంతిత్వాద్భగవతి నైచ్ఛత్తానసురోత్తమః॥ ౫౫॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే నవమోఽధ్యాయః.

నారదః॥ భక్తియోగస్య తత్సర్వమంతరాయతయార్భకః। మన్యమానో హృషీకేశం స్మయమాన ఉవాచ హ॥ ౧॥ ప్రహ్లాదః॥ మా మాం ప్రలోభయోత్పత్త్యాసక్తం కామేషు తైర్వరైః। తత్సంగభీతో నిర్విణ్ణో ముముక్షుస్త్వాముపాశ్రితః॥ ౨॥ భృత్యలక్షణజిజ్ఞాసుర్భక్తం కామేష్వచోదయన్। భవాన్ సంసారబీజేషు హృదయగ్రంథిషు ప్రభో॥ ౩॥ నాన్యథా తేఽఖిలగురో ఘటేత కరుణాత్మనః। నప్తవ్యస్తమస్యం ధత్త్వా మేకః పారదస్యనః॥ ౪॥ యస్త ఆశిష ఆశాస్తే న స భృత్యః స వై వణిక్। స వై స్వామీ స వై భృత్యో గుణలుబ్ధో న కాముకః॥ ౫॥ ఆశాసానో న వై భృత్యః స్వామిన్యాశిష ఆత్మనః। న స్వామీ భృత్యతః స్వామ్యమిచ్ఛన్ యో రాతి చాశిషః॥ ౬॥ అహం త్వకామస్త్వద్భక్తస్త్వం చ స్వామ్యనపాశ్రయః। నాన్యథేహావయోరర్థో రాజసేవకయోరివ॥ ౭॥ యది దాస్యసి మే కామాన్ వరాంస్త్వం వరదర్షభ। కామానాం హృద్యసంరోహం భవతస్తు వృణే వరమ్॥ ౮॥ ఇంద్రియాణి మనః ప్రాణ ఆత్మా ధర్మో ధృతిర్మతిః। హ్రీః శ్రీస్తేజః స్మృతిః సత్యం యస్య నశ్యంతి జన్మనా॥ ౯॥ విముంచతి యదా కామాన్ మానవో మనసి స్థితాన్। తర్హ్యేవ పుండరీకాక్ష భగవత్త్వాయ కల్పతే॥ ౧౦॥ ఓం॥ నమో భగవతే తుభ్యం పురుషాయ మహాత్మనే। హరయేఽద్భుతసింహాయ బ్రహ్మణేప

వస్కంధకేషు॥ ౩॥ నేతి॥ అన్యథా అనర్థసాధనే ప్రవర్తనం న ఘటేతేత్యర్థః॥ ౪॥ కథమేవం భృత్యలక్షణజ్ఞానం స్యాత్ తత్రాహ॥ య ఇతి॥ తేన స్తుతః॥ ౫॥ నను కామనయాపి సేవ్యసేవకయోః స్వామిభృత్యభావః ప్రసిద్ధః- సత్యం- సోపాధికోఽసౌ నతు తాత్త్విక ఇత్యాహ॥ ఆశాసాన ఇతి॥ స్వామిన్యాత్మన ఆశిషః అపేక్షమాణో నైవ భృత్యః- భృత్యే హి ఆశిక మాత్మనః స్వామ్యమిచ్ఛన్-యో భృత్యాయ దదాతి స చ నైవ స్వామీ॥ ౬॥ ఆవయోస్తు తాత్త్వికోఽసావిత్యాహ॥ అహం త్వితి॥ అనపాశ్రయో నిరభిసంధిః- అన్యథా- కామాద్యభిసంధినా- అర్థః ప్రయోజనం- నాస్తి॥ ౭॥ నను తథాపి పరమోదారస్య మమ సంతోషార్థం కిమపి వృణీష్వేతి చేత్ అత ఆహ॥ యదీతి॥ కామాభిసంధిః- కామాంకురాణాం- అసంరోహం- అనుత్పత్తిం- భవతస్సకాశాత్॥ ౮॥ నను కామోత్పత్తౌ సత్యాం కో దోష స్తత్రాహ॥ ఇంద్రియాణీతి॥ ఇంద్రియాదీని యస్య జన్మనా నశ్యంతి- ఆత్మా దేహః॥ ౯॥ కామాభావే గుణమాహ॥ విముంచతీతి॥ భగవత్త్వాయ భగవత్సమానైశ్వర్యాయ- తథా చ శ్రుతిః॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః- అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి॥ ౧౦॥ ఏవం కామాన్ దాతుమిచ్ఛంతం ప్రత్యాఖ్యాస్యన్నమస్యతి॥ నమ ఇతి॥ ౧౧॥ సత్యమేకాంతిత భక్తస్త్వం- తథాపి మదాజ్ఞా

కరిణీమేత్యాహ॥ నేతి॥ మే మ ఏకాంతినః కదాచిదపి- ఇహాముత్ర-చ-ఆశిషో న వాంఛత్యేవ - తథాప్యేతన్మన్వంతరమాత్రం-భోగాన్ భుంక్ష్వ॥౧౨॥ నను తర్హి బంధస్స్యాదిత్యత ఆహ ద్వాభ్యాం ॥ కథా ఇతి॥ సర్వేషు భూతేషు-సంతమేకమీశం యజ్ఞాధిష్ఠాతారం-మామాత్మన్యావేశ్య-యజస్వ-తర్హ్యేవం నైవ కర్మణా బంధస్స్యాన్నేత్యాహ - యోగేన మయ్యర్పణేన-కర్మ హిన్వన్ త్యజన్ యజస్వ॥౧౩॥ కించ॥ భోగే నేతి॥ భోగేన సుఖానుభవేన- ప్రారబ్ధం పుణ్యం హిత్వా-ముక్తబంధస్సన్-లోకానుగ్రహార్థం కీర్తిం చ విస్తార్య-మాం ప్రాప్స్యసి-కుశలేన పుణ్యాచరణేన- పాపం హిత్వేత్యభిప్రాయమాత్రం-అన్యథా-తస్య రాజ్యే అప్రవృత్తేః-న హి తస్య ప్రాచీనం పాపమస్తి - తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ త్॥సూ॥ తద్వ్యపదేశాదితి న్యాయాత్ ॥ శ్రు॥ తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇతి శ్రుతేశ్చ ॥ న చేదం ప్రారబ్ధపాపాభిప్రాయం-తస్య భోగేనైవ క్షయాత్-కుశలేన హిత్వేతి న చ నానుపపత్తేః-న చాశౌవపి ద్యానితి వాచ్యం - భగవత్ప్రాప్త్యర్థస్య ప్రాయనంతరం వక్ష్యమాణత్వాత్ - అత ఏవ యోగేన కర్మ హిన్వన్నితి - తదపి లోకసంగ్రహార్థైక కర్మణ్ప్రవర్తితస్యానుద్వేగమాత్రియేతి-సర్వమనవద్యం॥౧౪॥ కించ॥ య ఇతి॥ త్వాం చ మాం చ ఇదం మచ్చరితం చ-స్మరన్- ఏతత్ స్తో

రమాత్మనే॥౧౧॥ శ్రీభగవాన్॥ నైకాంతినో మే మయి జాత్విహాశిషాశ్శాసతేముత్ర చ యే భవద్విధాః । తథాపి మన్వంతరమేతదత్ర దైత్యేశ్వరాణామనుభుంక్ష్వ భోగాన్ ॥౧౨॥ కథా మదీయా జుషమాణః ప్రియాస్త్వమావేశ్య మామాత్మని సంతమేకం। సర్వేషు భూతేష్వధియజ్ఞమీశం యజస్వ యోగేన చ కర్మ హిన్వన్॥౧౩॥ భోగేన పుణ్యం కుశలేన పాపం కలేబరం కాలజవేన హిత్వా । కీర్తిం విశుద్ధాం సురలోకగీతాం విస్తార్య మామేష్యసి ముక్తబంధః॥౧౪॥ య ఏతత్కీర్తయేన్మహ్యం త్వయా గీతమిదం నరః। త్వాం చ మాం చ స్మరన్ కాలే కర్మబంధాద్విముచ్యతే॥౧౫॥ ప్రహ్లాదః॥ వరం వరయ ఏతత్తే వరదేశ మహేశ్వర। యదనిందత్పితా మే త్వామవిద్వాంస్తేజ ఐశ్వరం॥౧౬॥ బద్ధామర్షాశయస్సాక్షాత్సర్వలోకగురుం ప్రభుం। భ్రాతృహేతి మృషాదృష్టిస్త్వద్భక్తే మయి చాఘవాన్॥౧౭॥ తస్మాత్పితా మే పూయేత దురంతాద్దుస్తరాదఘాత్ । పూతస్తేపాంగసందృష్టో దృష్టః కృపణవత్సల॥౧౮॥ శ్రీభగవాన్ ॥ త్రిస్సప్తభిః పితా పూతః పితృభిస్సహ తేనఘ। యత్సాధోస్య కులే జాతో భవాన్వై కులపావనః ॥౧౯॥ యత్ర యత్ర చ మద్భక్తాః ప్రశాంతాస్సమదర్శినః। సాధవస్సముదాచారాస్తే పూయంతేపి కీకటాః॥౨౦॥ సర్వాత్మనా న హింసంతి భూతగ్రామేషు కించన। ఉచ్చావచేషు దైత్యేంద్ర మద్భావవిగతస్పృహాః॥౨౧॥ భవంతి పురుషా లోకే మద్భక్తాస్త్వామనువ్రతాః। భవాన్మే ఖలు భక్తానాం సర్వేషాం ప్రతిరూపధృక్ ॥౨౨॥ కురు త్వం ప్రేతకార్యాణి పితుః పూతస్య సర్వశః। మదంగస్పర్శనేనాంగ లోకాన్ యాస్యతి సుప్రజాః ॥౨౩ ॥ పిత్ర్యం చ స్థానమాతిష్ఠ యథోక్తం బ్రహ్మవాదిభిః। మయ్యావేశ్య మనస్తాత కురు కర్మాణి మత్పరః॥౨౪॥ నారదః॥ ప్రహ్లాదోపి తథా చక్రే పితుర్యత్సాంపరాయికం । యథాహ భగవాన్ రాజన్నభిషిక్తో ద్విజోత్తమైః ॥ మహాభాగవతస్సోథ చక్రే రాజ్యం స్వతీం భువం ॥ ౨౫ ॥ ప్రసాదసుముఖం దృష్ట్వా బ్రహ్మా నరహరిం హరిం। స్తుత్వా వాగ్భిః పవిత్రాభిః ప్రా

త్రం యః కీర్తయేత్-సోపి కర్మబంధాద్విముచ్యతే-కుతస్తవ బంధశంకేత్యర్థః॥౧౫॥ ఈశ్వరాజ్ఞా ప్రాప్తకర్మాధికారస్సన్ పితృనిష్కృతిం ప్రార్థయతే త్రిభిః॥ వరమితి॥ వరం వరణీయమేతదపరం-వృణే- తేత్వత్తః॥౧౬॥ బద్ధేతి॥ బద్ధః అనస్తైకప్రాదిర్ధన-ఆశయో యస్య॥౧౭॥ తస్మాదితి॥ తేపాంగేన సంద్రుష్టః అతః - పూతఏవ - తథాపి భో కృపణవత్సల కార్పణ్యేన ప్రార్థయామీత్యర్థః॥౧౮॥ త్రిస్సప్తభిరితి॥ యద్యపి కశ్యపః-నరీచిః బ్రహ్మా చేతి-త్వత్పితుస్త్రయ ఏవ పూర్వజాతాః-తథాపి త్రిస్సప్తభిస్సహేతి ప్రాక్కల్పగత పితాంభ్యభిప్రాయేణోక్తం-యద్యస్మాత్ ॥౧౯ ॥ యత్రేతి ॥ సమ్యగుత్తమ ఆచారో యేషాం తే కీకటానపి దేశాన్-తత్తుల్యాన్వంశాంశ్చ పూయం తే శుద్ధాన్కుర్వంతి ॥ ౨౦ ॥ నమద్భక్తానామయం మహిమేతి మాత్రం-అహం తు న తాదృశో భవామీతి చేత్తత్రాహ ద్వాభ్యాం॥ సర్వాత్మనేతి॥ మద్భావేన మద్భక్త్యా విగతాస్పృహా యేషాం॥౨౧॥ భవంతీతి॥ త్వామనుగతా యే కేచిత్పురుషాః తేప్యేవం లక్షణాస్సంతో మద్భక్తా భవంతి - అతో భవాన్ - మే భక్తానాం సర్వేషాం ప్రతిరూపధృక్ ఉపమానాస్పదం- శ్రేష్ఠః ఖల్విత్యర్థః॥౨౨॥ కుర్వితి॥ మదంగస్పర్శనేన-సర్వశః పూతస్య తే పితుః-పాపశంకైవ నాస్తి-కేవలం పుత్రకృత్యానిపైత్రకార్యాణి-కురు॥౨౩॥ పిత్ర్యమితి॥ వేదవాదిభిరుక్తమనతిక్రమ్య-మత్పరస్సన్-కర్మాణి కురు॥౨౪॥౨౫॥ య ఇతి॥ మమ సృష్టిధర్మా మాస్పృష్టైర్భూతైః - సమస్తాన్నిగమాన్ధర్మాన్ తస్య

ర్థః-అహ॥ ౨౮॥ దిష్ట్యేతి॥ దిష్ట్యా సాధు జాతమిత్యన్వయాన్న పౌనరుక్త్యం॥ ౨౯॥ ఏతదితి॥ సర్వతస్సంత్రాసాత్ - గోప్తృ రక్షకం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ మైవమితి॥ హే పద్మసంభవ త్వయా న ప్రదేయః- క్రూరో నిసర్గః స్వభావో యేషాం- అమృతమివ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ శిశుపాలదంతవక్త్రయోర్ద్విషతోః శ్రీకృష్ణసాయుజ్యం కథమితి యుత్పృష్టం తదేవ నయోః పూర్వజన్మకథావాదిభిరుపపాదితముపసంహరతి సప్తభిః॥ ఏవమితి॥ దితేః పుత్రత్వం ప్రాపితౌ విప్రశాపేనేత్యుత్తరస్యానుషంగః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ శయానావితి॥ తచ్చిత్తౌ శ్రీరామం చింతయంతౌ॥ ౩౯॥ తావితి॥ శిశుపాలదంతవక్త్రౌ హరౌ సాయుజ్యం సమీయతుః॥ ౪౦॥ ఏన ఇతి॥ కృష్ణనిందాదినా పూర్వకృతం చయత్ ఏనః పాపం- తత్ ధ్యానేన తదాత్మానస్సంతో జహుః- తదాత్మత్వే దృష్టాంతః॥

హదేవాదిభిర్వృతః॥ ౨౭॥ బ్రహ్మా॥ దేవదేవాఖిలాధ్యక్ష భూతభావన పూర్వజ। దిష్ట్యా తే నిహతః పాపో
లోకసంతాపనోఽసురః॥ ౨౮॥ యోఽసౌ లబ్ధవరో మత్తో న వధ్యో మమ సృష్టిభిః। తపోయోగబలోన్నద్ధస్సమ
స్తన్నిగమానహన్॥ ౨౯॥ దిష్ట్యాస్య తనయస్సాధుర్మహాభాగవతోఽర్భకః। త్వయా విమోచితో మృత్యోర్దిష్ట్యా
త్వాం సమితోఽధునా॥ ౨౯॥ ఏతద్వపుస్తే భగవన్ ధ్యాయతః ప్రయతాత్మనః। సర్వతో గోప్తృ సంత్రా
సాన్మృత్యోరపి జిఘాంసతః॥ ౩౦॥ అహో ఆయం సుహృద్భక్త్యా లబ్ధో మునాలయః। సర్వవేదమయసా
క్షాత్సర్వయజ్ఞ ... సర్వసిద్ధమయోత్సంగ ... చనం॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ మైవం
సురాసురాణాం తే ప్రదేయః పద్మసంభవ। వరః క్రూరనిసర్గాణామహీనామమృతం యథా॥ ౩౨॥ నా
రదః॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ రాజంస్తత్రైవాంతర్దధే హరిః। అదృశ్యస్సర్వభూతానాం పూజితః పరమేష్ఠి
నా॥ ౩౩॥ తతస్సంపూజ్య శిరసా వవందే పరమేష్ఠినం। భవం ప్రజాపతీన్ దేవాన్ ప్రహ్లాదో భగవత్కలాః॥
౩౪॥ తతః కావ్యాదిభిస్సార్ధం మునిభిః కమలాసనః। దైత్యానాం దానవానాం చ ప్రహ్లాదమకరోత్పతిం॥
౩౫॥ ప్రతినంద్య తతో దేవాః ప్రయుజ్య పరమాశిషః। స్వధామాని యయూ రాజన్ బ్రహ్మాద్యాః ప్రతిపూ
జితాః॥ ౩౬॥ ఏవం చ పార్షదౌ విష్ణోః పుత్రత్వం ప్రాపితౌ దితేః। హృది స్థితేన హరిణా వైరభావేన తౌ హ
తౌ॥ ౩౭॥ పునశ్చ విప్రశాపేన రాక్షసౌ తౌ బభూవతుః। కుంభకర్ణదశగ్రీవౌ హతౌ తౌ రామవిక్రమైః॥
౩౮॥ శయానౌ యుధి నిర్భిన్నహృదయౌ రామసాయకైః। తచ్చిత్తౌ జహతుర్దేహం యథా ప్రాక్తనజన్మ
ని॥ ౩౯॥ తావిహాథ పునర్జాతౌ శిశుపాలకరూషజౌ। హరౌ వైరానుబంధేన పశ్యతస్తే సమీయతుః॥ ౪౦॥ ఏ
నః పూర్వకృతం యత్తద్రాజానః కృష్ణవైరిణః। జహుస్తేఽంతే తదాత్మానః కీటః పేశస్కృతో యథా॥ ౪౧॥
యథా యథా భగవతో భక్త్యా పరమయాభిదా। నృపాశ్చైద్యాదయస్సాత్మ్యం హరేస్తచ్చింతయా యయుః॥ ౪౨॥ ఆఖ్యాతం సర్వమేతత్తే యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్। దమఘోషసుతాదీనాం హరేస్సాత్మ్యమ
పి ద్విషాం॥ ౪౩॥ ఏషా బ్రహ్మణ్యదేవస్య కృష్ణస్య చ మహాత్మనః। అవతారకథా పుణ్యా వధో యత్రాదిదై
త్యయోః॥ ౪౪॥ ప్రహ్లాదస్యానుచరితం మహాభాగవతస్య చ। భక్తిర్జ్ఞానం విరక్తిశ్చ యాథాత్మ్యం చాస్య
వై హరేః॥ ౪౫॥ సర్గస్థిత్యప్యయేశస్య గుణకర్మానువర్ణనం। పరావరేషాం స్థానానాం కాలేన వ్య
త్యయో మహాన్॥ ౪౬॥ ధర్మో భాగవతానాం చ భగవాన్ యేన గమ్యతే। ఆఖ్యానేఽస్మిన్ సమామ్నాతమాధ్యా
త్మికమశేషతః॥ ౪౭॥ య ఏతత్పుణ్యమాఖ్యానం విష్ణోర్వీర్యోపబృంహితం। కీర్తయేచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుత్వా
కర్మపాశైర్విముచ్యతే॥ ౪౮॥ ఏతద్య ఆదిపురుషస్య మృగేంద్రలీలాం దైత్యేంద్రయూథపవధం ప్రయతః
పఠేత। దైత్యాత్మజస్య చ సతాం ప్రవరస్య పుణ్యం శ్రుత్వానుభావమకుతోభయమేతి లోకం॥ ౪౯॥

టః పేశస్కృతో ధ్యానేన యథా తదాత్మా భవతి॥ ౪౧॥ యథేతి॥ అభిదా భేదవర్జనయా- హరేస్సాత్మ్యం సాయు
జ్యం॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ప్రహ్లాదచరితార్థముపసంహరతి చతుర్భిః॥ ఏషేతి॥ అవతారః శ్రీనృసింహరూపః - తస్య కథా ఆఖ్యాతేతి శే
షః॥ ౪౪॥ ప్రహ్లాదస్యేతి॥ ప్రహ్లాదస్య చరితమిత్యాదేః- సమామ్నాతమిత్యనేనాన్వయః- అస్యేత్యనేనోక్తం॥ ౪౫॥ స
ర్గేతి॥ సర్గస్థిత్యప్యయానాం సృష్టిస్థితిలయానామీశస్య - హరేః యాథాత్మ్యం తత్త్వం - ప్రహ్లాదేన కృతం హరేర్గుణక
ర్మానువర్ణనం చేత్యర్థః- పరావరేషాం దేవదైత్యాదీనాం యాని స్థానాని తేషాం వ్యత్యయో విపర్యాసః॥ ౪౬॥ ధర్మా ఇతి॥
ఆధ్యాత్మికం ఆత్మానాత్మవివేకాది॥ ౪౭॥ ఏతచ్ఛ్రవణాదిఫలమాహ ద్వాభ్యాం॥ య ఇతి॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా యః కీర్తయేత్॥
౪౮॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ పఠతాం - మృగేంద్రస్య లీలాం - తామేవాహ దైత్యేంద్రస్య యూథపానాం చ వధం యః శుద్ధస్సన్

కేత్ -పుణ్యానుభావం-ప్రభావం-మతిం-నిశ్చయంవా-లోకంవైకుంఠం॥ ౪౯ ॥ అహో-ఆశ్చర్యం భాగ్యం-యేన దేవో దృష్టః వయంతు మందభాగ్యాః ఇతి-విషీదతః ప్రత్యాహ త్రిభిః యూయమితి ॥ యేషాం యుష్మాకం గృహాన్ మునయః అభియాంతి సర్వత్ర స్వనామాయాంతి- తత్ర-స్వహేతుః-పదం గృహేషు నరాకారం గూఢం సత్ శ్రీకృష్ణాఖ్యం బ్రహ్మ సాక్షాదావసతీతి॥౫౦॥ నను కృష్ణోఽస్మాకం మాతులేయః కథం బ్రహ్మేత్యత్యంతం-ఆహ॥ స వా ఇతి॥ సోఽయం బ్రహ్మైవ-కథంభూతః-మహద్భిర్విమృగ్యం యత్కైవల్యం నిర్వాణసుఖం- నిరుపాధిః పరమానందః - తదనుభూతిరూపం వః యుష్మాకం ఖలు ప్రియ సుహృదిత్యాదిరూపో భవతి విధికృత్ ఆజ్ఞానువర్తీ॥౫౧॥ నను పరం బ్రహ్మ చేత్ కథం ద్వ్యష్టసహస్రస్త్రీమూర్తిః - కథం వా ధర్మాద్యాచరణం-తస్యైతాదృశం కృత్యం॥ ఆహ॥ నేతి॥ యస్య రూపం భవాదిభిరపి ధియా స్వబుద్ధ్యా-వస్తుతయా- ఇదం ఇత్థమితి సాక్షాన్నోపవర్ణితం- స యుష్మాకం స్వయమేవ ప్రసన్నః - అస్మాకం తు మౌనాదిసాధనైః తత్ప్రసాదః ప్రార్థనీయ ఏవేత్యాహ మౌనేనేతి-స ఏషః సాత్వతాం పతిః ప్రసీదతు- నహి ప్రహ్లాదస్య గృహే పరం బ్రహ్మ వసతి నచ తద్దర్శనాయ మునయస్తద్గృహానభియాంతి- నచ తస్య బ్రహ్మ మాతులేయాదిరూపేణ వర్తతే - నచ స్వయమేవ బ్రహ్మ ప్రస

యూయం నృలోకే బత భూరిభాగా లోకం పునానా మునయోఽభియాంతి । యేషాం గృహానావసతీతి సాక్షాద్గూఢం పరం బ్రహ్మ మనుష్యలింగమ్॥౫౦॥ స వా అయం బ్రహ్మ మహద్విమృగ్యం కైవల్యనిర్వాణసుఖానుభూతిః। ప్రియస్సుహృద్వః ఖలు మాతులేయ ఆత్మార్హణీయో విధికృద్గురుశ్చ॥౫౧॥ న యస్య సాక్షాద్భవపద్మజాదిభీరూపం ధియా వస్తుతయోపవర్ణితమ్ । మౌనేన భక్త్యోపశమేన పూజితః ప్రసీదతామేష స సాత్వతాం పతిః॥౫౨॥ నారదః॥ స ఏష భగవాన్ రాజన్ వ్యతనోద్విహతం యశః। పురా రుద్రస్య దేవస్య మయేనానంతమాయినా॥౫౩॥ రాజా॥ కస్మిన్ కర్మణి దేవస్య మయోఽహన్ జగదీశితుః। యథా చోపచితా కీర్తిః కృష్ణేనానేన కథ్యతామ్॥౫౪॥ నారదః॥ నిర్జితా అసురా దేవైర్యుధ్యనేనోపబృంహితైః। మాయినాం పరమాచార్యం మయం శరణమాయయుః॥౫౫॥ స నిర్మాయ పురస్తిస్రో హైమీరౌప్యాయసీర్విభుః। దుర్లక్ష్యాపాయసంయోగా దుర్వితర్క్యపరిచ్ఛదాః॥౫౬॥ తాభిస్తేఽసురసేనాన్యో లోకాంస్త్రీన్ సేశ్వరాన్ నృప। స్మరంతో నాశయాంచక్రుః పూర్వవైరమలక్షితాః॥౫౭॥ తతస్తే సేశ్వరా లోకా ఉపాసాద్యేశ్వరం ప్రభుమ్। త్రాహి నస్తావకాన్ దేవ వినష్టాంస్త్రిపురాలయైః॥౫౮॥ అథానుగృహ్య భగవాన్ మా భైష్టేతి సురాన్ విభుః। శరం ధనుషి సంధాయ పురేష్వస్త్రం వ్యముంచత॥౫౯॥ తతోఽగ్నివర్ణా ఇషవ ఉత్పేతుః సూర్యమండలాత్। యథా మయూఖసందోహా నాదృశ్యంత పురో యతః॥౬౦॥ తైః స్పృష్టా వ్యసవః సర్వే నిపేతుః స్మ పురౌకసః। తానానీయ మహాయోగీ మయః కూపరసేఽక్షిపత్॥౬౧॥ సిద్ధామృతరసస్పృష్టా వజ్రసారా మహౌజసః। ఉత్తస్థుర్మేఘదలనా వైద్యుతా ఇవ వహ్నయః॥౬౨॥ విలోక్య భగ్నసంకల్పం విమనస్కం వృషధ్వజమ్। తదాయం భగవాన్ విష్ణుస్తత్రోపాయమకల్పయత్॥౬౩॥ వత్స ఆసీత్తదా బ్రహ్మా స్వయం విష్ణురయం హి గౌః। ప్రవిశ్య త్రిపురం కాలే రసకూపామృతం పపౌ॥౬౪॥ తేఽసురా హ్యపి పశ్యంతో న న్యషేధన్ విమోహితాః। తద్విజ్ఞాయ మహాయోగీ రసపాలానిదం జగౌ॥౬౫॥ స్వయం విశోకః శోకార్తాన్ స్మరన్ దైవగతిం చ

న్నం-అతోఽయూయమేవ గతోఽపి-అస్మత్తోఽపి భూరిభాగా ఇతి భావః॥౫౨॥ నన్వనైవ స్తుపకారం త్రిపురభేదాదికం శ్రీరుద్రః కృతవాన్-స ఏవంభూత ఈశ్వరోఽపి-అస్య తత్త్వం నేజానాతి వస్తుం కథం శక్యతే ఇత్యపేక్షాయాం - తత్సాహాయ్యాదేవాస్య ప్రభావః-న కేవలస్యేతి వస్తుమాఖ్యానముపక్షిపతి॥ స ఏష ఇతి॥౫౩॥ కస్మిన్నితి ॥ జగదీశితుర్దేవస్య కీర్తిం-కస్మిన్ కర్మణి మయో హతవాన్॥౫౪॥ నిర్జితా ఇతి॥ అనేన శ్రీకృష్ణేనోపబృంహితైః సంవర్ధితైః॥౫౫॥ స ఇతి॥ హైమీ చ రౌప్యా చాయసీ చేతి తిస్రః పురోఽసృజ్య- తేభ్యోఽదధాతి శేషః - దుర్లక్ష్యా అపాయసంయోగా గమనాగమనే యాసాం- దుర్వితర్క్యాః పరిచ్ఛదా యాసు॥౫౬॥ తాభిరితి॥ అసురాణాం సేనాన్యః సేనాపతయః-పూర్వవైరం స్మరంతః॥ ౫౭॥౫౮॥ అస్త్రం అభిమంత్రితం-పురేషు వ్యముంచత్ ॥౫౯॥ తత ఇతి॥ తతశ్శరాత్ - సూర్యమండలాన్మయూఖసందోహాః రశ్మిసమూహా ఇవ-యత ఏభ్యః॥౬౦॥ తైరితి॥ కూపరసే నిర్మితకూపామృతే॥౬౧॥ సిద్ధేతి॥ వజ్రసారాః వజ్రవత్ దృఢాంగాః- మహౌజసో మహాబలాః- మేఘదలనాః మేఘభేదినః విద్యుద్రూపా వహ్నయ ఇవ॥ ౬౨॥౬౩ ॥ వత్సేతి॥ కాలే మధ్యాహ్నే॥ ౬౪॥౬౫॥౬౬॥ ఆత్మన ఇతి॥ ఆత్మనో వా అన్యస్య వా ద్వయోరపి వా- దైవేనాదిష్టముపకల్పితం- అపోహితుం పరిహర్తుం-

ఇహకశ్చిదపీశ్వరః సమర్థో నాస్తి-అసౌ శ్రీకృష్ణః-ప్రధనం సంగ్రామః-తత్సాధనం ప్రాధనికం॥౬౭॥౬౮॥ సన్నద్ధ ఇతి॥ అభిజితి మధ్యాహ్నే॥౬౯॥ భగవదితి॥ విమానశతైః సంకులాని సంకీర్ణాని యేషాం తే దేవాదయః॥౭౦॥౭౧॥౭౨॥ అది నా ఆరభ్య స్కంధార్థం నిగమయతి॥ ఏవంవిధానీతి॥ నృలోకం నరాకారం-ఆత్మనో విడంబమానస్య అనుకుర్వతః॥౭౩॥ ***

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ తదేవం దశభిర్జ్ఞానభక్తియోగావుదీరితౌ। అథ పంచభిరధ్యాయైః కర్మయోగోనువర్ణ్యతే। ఏకాదశే నృణాం ధర్మాః సాధారణ్యేన వర్ణితాః। విశేషేణ చ వర్ణానాం ముఖ్యాముఖ్యాశ్చ యోషితామ్॥ శ్రుత్వేతి॥ నైత్యపతేః ప్రశ్నోవస్య-సాధూనాం సభాసు-సభాజితం సత్కృతం-ఈహితం చరితం-శ్రుత్వా పునర్నారదం పప్రచ్ఛ-కథంభూతస్యేహితం - మహతమానాముగ్రస్య ముఖ్యస్య-తత్ర హేతుః ఉరుక్రమే ఆత్మా మనో యస్య॥౧॥ భగవన్నితి॥ శ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుః-యత్ యతో ధర్మాత్ అనుష్ఠితాత్-పరం జ్ఞానం భక్తిం చ విందతే॥౨॥౩॥ ననుస్మృతికారైః ధర్మ ఉక్త ఏవ తత్రాహ॥

తామ్। దేవోసురో నరోన్యో వా నేశ్వరోస్తీహ కశ్చన॥౬౬॥ ఆత్మనోన్యస్య వా దిష్టం దైవేనాపోహితుం ద్వయోః। అథాసౌ శక్తిభిస్స్వాభిః శంభోః ప్రాధనికం వ్యధాత్॥౬౭॥ ధర్మజ్ఞానవిరక్త్యృద్ధితపోవిద్యాక్రియాదిభిః। రథం సూతం ధనుర్వాహాన్ ధ్వజం వర్మశరాదియత్॥౬౮॥ సన్నద్ధో రథమాస్థాయ శరం ధనురుపాదదే। శరం ధనుషి సంధాయ ముహూర్తేభిజితీశ్వరః॥౬౯॥ భగవాంస్తేజసా గుప్తో దదాహ త్రిపురం శివః। దివి దుందుభయో నేదుర్విమానశతసంకులాః॥౭౦॥ దేవర్షిపితృసిద్ధేశా జయేతి కుసుమోత్కరైః। అవాకిరన్ జగుర్హృష్టా ననృతుశ్చాప్సరోగణాః॥౭౧॥ ఏవం దగ్ధ్వా పురస్తిస్రో భగవాన్ పురహా నృప। బ్రహ్మాదిభిః స్తూయమానః స్వం ధామ ప్రత్యపద్యత॥౭౨॥ ఏవంవిధాన్యస్య హరేః స్వమాయయా విడంబమానస్య నృలోకమాత్మనః। వీర్యాణి గీతాన్యృషిభిర్జగద్గురోర్లోకాన్ పునానాన్యపరం వదామి కిమ్॥౭౩॥ *****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-దశమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ శ్రుత్వేహితం సాధుసభాసభాజితం మహత్తమాగ్రణ్య ఉరుక్రమాత్మనః। యుధిష్ఠిరో దైత్యపతేర్ముదాయుతః పప్రచ్ఛ భూయస్తనయం స్వయంభువః॥౧॥ యుధిష్ఠిరః॥ భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనం। వర్ణాశ్రమాచారయుతం యత్పుమాన్ విందతే పరం॥౨॥ భవాన్ ప్రజాపతేః సాక్షాదాత్మజః పరమేష్ఠినః। సుతానాం సమ్మతో బ్రహ్మన్ తపోయోగసమాధిభిః॥౩॥ నారాయణపరా విప్రా ధర్మం గుహ్యం పరం విదుః। కరుణాస్సాధవశ్శాంతాస్త్వద్విధా న తథాపరే॥౪॥ శ్రీనారదః॥ నత్వా భగవతేజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే। వక్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణముఖాచ్ఛ్రుతం॥౫॥ యోవతీర్యాత్మనోంశేన దాక్షాయణ్యాం తు ధర్మతః। లోకానాం స్వస్తయేధ్యాస్తే తపో బదరికాశ్రమే॥౬॥ ధర్మమూలం హి భగవాన్ సర్వవేదమయో హరిః। స్మృతం చ తద్విదాం రాజన్ యేన చాత్మా ప్రసీదతి॥౭॥ సత్యం దయా తపశ్శౌచం తితిక్షేక్షా శమో దమః। అహింసా బ్రహ్మచర్యం చ త్యాగస్స్వాధ్యాయ ఆర్జవమ్॥౮॥ సంతోషస్సమదృక్సేవా గ్రామ్యేహోపరమశ్శనైః। నృణాం విపర్యయేహేక్షా మౌనమాత్మవిమర్శనమ్॥౯॥ అన్నాద్యాదేస్సంవిభాగో భూతేభ్యశ్చ యథార్హతః। తేష్వాత్మదేవతాబుద్ధిస్సుతరాం నృషు పాండవ॥

నారాయణేశ్వరః॥ నత్వేతి॥ అజాయ శ్రీనారాయణాయ తస్యైవ ముఖాచ్ఛ్రుతం॥౫॥ తస్య ముఖాదాత్మనశ్శ్రవణం సంభావయన్ విశినష్టి। య ఇతి॥౬॥ ప్రథమం తావద్ధర్మే ప్రమాణమాహ॥ ధర్మేతి॥ ధర్మస్య మూలం ప్రమాణం స్మృతం స్మృతిః తద్విదాం వేదవిదాం-యేన చాత్మా ప్రసీదతి తుష్యతి-తథా చ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ శ్రుతిస్స్మృతిస్సదాచారస్స్వస్య చ ప్రియమాత్మనః। సమ్యక్సంకల్పితః కామో ధర్మమూలమిదం స్మృతమితి॥ మనుశ్చ॥ శ్లో॥ వేదోఖిలో ధర్మమూలం స్మృతిశీలే చ తద్విదామ్। ఆచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవ చేతి॥౭॥ తత్ర తావన్నరమాత్రసాధారణధర్మమాహ పంచభిః॥ సత్యమితి॥ తప ఏకాదశ్యుపవాసాది- ఈక్షా యుక్తాయుక్తవివేకః - శమో మనస్సంయమః - దమో బాహ్యేంద్రియాణాం-త్యాగః దానం-స్వాధ్యాయో యథోచితజపః॥౮॥ సంతోష ఇతి॥ సంతోషః దైవలబ్ధేనాలంబుద్ధిః-సమదృశాం మహతాం సేవా-గ్రామ్యేహోపరమః ప్రవృత్తకర్మభ్యో నివృత్తిః- విపర్యయేహేక్షా నిష్ఫలక్రియాణామీక్షణం - మౌనం వృథాప్రలాపనివృత్తిః - ఆత్మవిమర్శనం దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మానుసంధానం॥౯॥ అన్నేతి॥ ఆత్మేతి జీవ ఇతి చ బుద్ధిః॥

౧౦॥ శ్రవణమితి॥ అస్య శ్రీకృష్ణస్య శ్రవణాదయో నవ - ఇజ్యా అర్చనం॥ ౧౧॥ నృణామితి॥ ఏవం త్రింశల్లక్షణవాన్ ॥ ౧౨ ॥ ఇదానీం వర్ణధర్మాన్ వక్తుం ద్విజానాం లక్షణమాహ॥ సంస్కారా ఇతి॥ మంత్రవంతో గర్భాధానాదయో యస్మిన్నవిచ్ఛిన్నాః - స ద్విజః తర్హి శూద్రస్యాపి సంస్కారావిచ్ఛేదే సతి ద్విజత్వం స్యాత్తత్రాహ - అజో బ్రహ్మా - యం ఏవం భూతసంస్కారయుక్తం - జగాద - స ద్విజః శూద్రం తు సమంత్రవత్సంస్కారయుక్తం జగాద - న చోపనయనవంతం - అతో నాసౌ ద్విజః - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ వివాహమాత్రసంస్కారం శూద్రోఽపి లభతాం సదా। న కేనచిత్సమసృజచ్ఛందసా తం ప్రజాపతిరితి॥ శ్రుతిశ్చ॥ గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణమసృజత త్రిష్టుభా రాజన్యం జగత్యా వైశ్యం న కేనచిచ్ఛూద్రమితి॥ అతో వివాహవ్యతిరిక్తసంస్కారస్యానావశ్యకత్వాత్ - ఉపనయనస్య తు సర్వథా నిషేధాన్న తస్య ద్విజత్వమిత్యర్థః - వైదికాద్యా ఇతి పాఠాంతరే - వైదికాద్యాః గర్భాధానాదయ ఇత్యర్థః॥ ౧౩॥ త్రైవర్ణికానామావశ్యకాన్ ధర్మానాహ॥ ఇజ్యేతి॥ జన్మనా విశుద్ధేన కులేన - కర్మణా చ ఆచారేణ - అవదాతానాం శుద్ధానాం సత్కులానాం సదాచారాణాం చ - నైతాని విహితానీత్యర్థః - బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమవిహితాః క్రియాశ్చ - శూద్రస్య వర్ణధర్మా ఏవ ఆశ్రమభేదకృతవిశేషాభావాత్ ॥ ౧౪॥ బ్రాహ్మణాదీనాం చతుర్ణామపి వృత్తిరూపాన్ ధర్మానాహ సార్ధైస్త్రిభిః॥ విప్రస్యేతి॥ విప్రస్య షట్కర్మాణి - విహితానీత్యనుషంగః - తత్ర త్వధ్యాపనం యాజనం ప్రతిగ్రహశ్చ జీవికా - యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ షణ్ణాం తు కర్మణామస్య త్రీణి కర్మాణి జీవి

డవ॥ ౧౦॥ శ్రవణం కీర్తనం చాస్య స్మరణం మహతాం గతేః। సేవేజ్యావనతిస్సఖ్యం దాస్యమాత్మసమర్పణం ॥ ౧౧॥ నృణామయం పరో ధర్మః సర్వేషాం సముదాహృతః। త్రింశల్లక్షణవాన్ సాధుస్సర్వాత్మా యేన తుష్యతి॥ ౧౨॥ సంస్కారా యత్రావిచ్ఛిన్నాస్స ద్విజోఽజో జగాద యం। ౧౩॥ ఇజ్యాధ్యయనదానాని విహితాని ద్విజన్మనాం। జన్మకర్మావదాతానాం క్రియాశ్చాశ్రమచోదితాః॥ ౧౪॥ విప్రస్యాధ్యయనాదీని షడన్యస్యాప్రతిగ్రహః। రాజ్ఞో వృత్తిః ప్రజాగోప్తురవిప్రాద్వా కరాదిభిః। వైశ్యస్తు వార్తావృత్తిస్స్యాన్నిత్యం బ్రహ్మకులానుగః॥ ౧౫॥ శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా వృత్తిశ్చ స్వామినో భవేత్ । వార్తా విచిత్రా శాలీనం యాయావరశిలోంఛనం॥ విప్రవృత్తిశ్చతుర్ధేయం శ్రేయసీ చోత్తరోత్తరా॥ ౧౬ ॥ జఘన్యో నోత్తమాం వృత్తిమనాపది భజేన్నరః। ఋతే రాజన్యమాపత్సు సర్వేషామపి సర్వశః॥ ౧౭॥ ఋతామృతాభ్యాం జీవేత మృతేన ప్రమృతేన వా। సత్యానృతేన వా జీవేన్న శ్వవృత్త్యా కథంచన॥ ౧౮॥ ఋతముంఛశిలం ప్రోక్తమమృతం యదయాచితం। మృతం తు నిత్యయాచ్ఞా స్యాత్ప్రమృతం కర్షణం స్మృతం॥ ౧౯॥ సత్యానృతస్తు వాణిజ్యం శ్వవృత్తిర్నీచసేవనం। వర్జయేత్తాం సదా విప్రో రాజన్యశ్చ జుగుప్సితాం॥ సర్వవేదమయో విప్రస్సర్వదేవమయో నృపః॥ ౨౦॥ శమో దమస్తపశ్శౌచం సంతోషః క్షాంతిరార్జవం। జ్ఞానం దయాచ్యుతాత్మత్వం సత్యం చ బ్రహ్మలక్షణం ॥ ౨౧ ॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజస్త్యాగ ఆత్మజయః క్షమా। బ్రహ్మణ్యతా ప్రసాదశ్చ రక్షా చ క్షత్రలక్షణం॥ ౨౨॥ దేవగుర్వచ్యుతే భక్తిస్త్రివర్గపరిపోషణం। ఆస్తిక్యము

కా। యాజనాధ్యాపనే చైవ విశుద్ధాచ్చ ప్రతిగ్రహ ఇతి॥ అప్రతిగ్రహ ఇతి ॥ అన్యస్య తు క్షత్రియస్య ప్రతిగ్రహో వినా ఇతరత్ యాజనం అధ్యాపనం చ - ఆపద్యనుజానాతి - వక్ష్యతి చానంతరమేవ ఋతే రాజన్యమితి ॥ శ్రూయతే చ - అజాతశత్రుర్భీష్మప్రభృతీనాం క్షత్రియాణాముపదేష్టృత్వాది॥ ప్రజాపాలనే అధికృతస్య తు క్షత్రియస్య వృత్త్యంతరమాహ - రాజ్ఞ ఇతి॥ అవిశస్త్రేన దండశులాది - వార్తా కృషివాణిజ్యాదిలక్షణా వృత్తిర్యస్య సః॥ ౧౫॥ శూద్రస్యేతి॥ శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా విహితా స్వామినో ద్విజస్య తు శుశ్రూషా వృత్తిశ్చ భవేత్ - విప్రస్య ముఖ్యానుకల్పభేదేన వృత్త్యంతరాణ్యాహ॥ వార్తేతి॥ వార్తా విచిత్రా కృష్యాదిరూపా - శాలీనం ధాన్యార్జనం వినైవ ప్రాప్తమయాచితం - యాయావరం ప్రత్యహం ధాన్యయాచ్ఞా - శిలం శాలిక్షేత్రాదౌ స్వామిత్యక్తకణిశోపాదానం - ఉంఛనం ఆపణాదిపతితకణోపాదానం - శిలోంఛనద్వయమేకీకృత్య చతుర్ధేత్యుక్తం శ్రేయసీ ఉత్తమా వృత్తిః॥ ౧౬॥ వృత్తిష్వేవం వ్యవస్థాం దర్శయన్ ఆపద్వృత్తీరాహ॥ జఘన్య ఇతి ॥ జఘన్యో నీచః ఉత్తమాం అధ్యాపనాదిరూపాం ఋతే రాజన్యం - క్షత్రియస్తు ప్రతిగ్రహాదన్యాం - భజేత ॥ ౧౭ ॥ చతుర్విధాం పూర్వోక్తాం విప్రవృత్తిమితరేషామపి దర్శయన్నాహ - ఋతామృతాభ్యామితి॥ పూర్వోక్తవృత్త్యర్థం వ్యాచష్టే ద్వాభ్యాం॥ ౧౮॥ ఋతమితి॥ ౧౯॥ సత్యేతి॥ తయోస్తద్వర్జనే హేతుమాహ॥ సర్వవేదమయ ఇతి ॥ ౨౦ ॥ వర్ణానామపి వ్యంజకరూపాన్ ధర్మానాహ చతుర్భిః॥ శమ ఇతి॥ అచ్యుతాత్మత్వం శ్రీవిష్ణుపరత్వం॥ ౨౧॥ శౌర్యమితి॥ శౌర్యం యుద్ధోత్సాహః - వీర్యం ప్రభావః - తేజః ప్రాగల్భ్యం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ శూద్రస్యేతి॥ అమంత్రయజ్ఞః నమస్కారేణైవ పంచయజ్ఞానుష్ఠానం ॥ త

థాప యాజ్ఞవల్క్యః। శ్లో॥ నమస్కారేణ మంత్రైః పంచయజ్ఞాన్ సమాపయేదితి॥ ౨౪॥ స్త్రీధర్మానాహ పంచభిః॥ స్త్రీణామితి॥ పతిరేవ దేవో యాసాం-తస్య పత్యుః శుశ్రూషా-తదనుకూలతా చ-తస్య యద్వ్రతం నియమ స్తస్య ధారణం-ఏతచ్చతుష్టయం పతివ్రతానాం లక్షణం-ధర్మశ్చ॥ ౨౫॥ కించ సంమార్జనేతి॥ సంమార్జనోపలేపాభ్యామిత్యాదేః పతింభజేదిత్యుత్తరేణాన్వయః పరిమృష్టా ఉద్వర్తనాదినా నిర్మలీకృతాః పరిచ్ఛదా గృహోపకరణాని యయా॥ ౨౬॥ ౨౭॥ కించ॥ సంతుష్టేతి॥ సంతుష్టా యథాలాభేన తావన్మాత్రభోగేప్యలోలుపా-దక్షా అనలసా-ప్రియా సత్యా చ వాక్ యస్యాః-సర్వత్రాపి-అప్రమత్తా అవహితా-అపతితం మహాపాతకశూన్యం-యథాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ అశుద్ధాం సంప్రతీక్షేత హి మహాపాతకదూషితమితి॥ ౨౮॥ యేతి॥ తత్పరా సతీ భజేత శ్రీః హరిమివ-హర్యాత్మనా పత్యా సహ॥ ౨౯॥ ప్రతిలోమజానాం వృత్తిమాహ॥ వృత్తిరితి॥ తత్తత్కులకృతా కులపరంపరాప్రాప్తా-వంశపరంపరాప్రాప్తమపి చౌర్యహింసాదికం ప్రతిషేధతి-అచోరాణామపాపానాం చేతి-తత్ర ప్రదర్శనార్థం కాంశ్చిత్ప్రతిలోమజాన్ శేషానాహ అంత్యజేషు॥ శ్లో॥ రజకశ్చర్మకారశ్చ నటో బురుడ ఏవ చ। కైవర్తమేదభిల్లాశ్చ సప్తైతే హ్యంత్యజాః స్మృతాః॥ అంతావసాయినస్తు-చండాలపుల్కసమాతంగాదయః-తేషాం పరంపరాప్రాప్తైవ వస్త్రనిర్ణేజనాదివృత్తిరిత్యర్థః॥ ౩౦॥ శ్రేష్ఠాదపి పరధర్మాన్న్యూనోపి స్వధర్మ ఏవ శ్రేయానిత్యాహ॥ ప్రాయ ఇతి॥ స్వభావేన సత్త్వాదిప్రకృత్యా విహితో ధర్మః-శర్మకృత్ సుఖహే

ద్యమో నిత్యం నైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్॥ ౨౩॥ శూద్రస్య సన్నతిః శౌచం సేవా స్వామిన్యమాయయా। అ
మంత్రయజ్ఞో హ్యస్తేయం గోవిప్రాణాం చ రక్షణమ్॥ ౨౪॥ స్త్రీణాం తు పతిదేవానాం తచ్ఛుశ్రూషాను
కూలతా। తద్బంధుష్వనువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వ్రతధారణం॥ ౨౫॥ సంమార్జనోపలేపాభ్యాం గృహమం
డనవర్తనైః। స్వయం చ మండితా నిత్యం పరిమృష్టపరిచ్ఛదా॥ ౨౬॥ కామైరుచ్చావచైః సాధ్వీ ప్రశ్రయేణ
దమేన చ। వాక్యైః సత్యైః ప్రియైః ప్రేమ్ణా కాలే కాలే భజేత్పతిం॥ ౨౭॥ సంతుష్టాలోలుపా దక్షా ధర్మ
జ్ఞా ప్రియసత్యవాక్। అప్రమత్తా శుచిః స్నిగ్ధా పతిం త్వపతితం భజేత్॥ ౨౮॥ యా పతిం హరిభావేన భజే
చ్ఛ్రీరివ తత్పరా। హర్యాత్మనా హరేర్లోకే పత్యా శ్రీరివ మోదతే॥ ౨౯॥ వృత్తిః సంకరజాతానాం తత్త
త్కులకృతా భవేత్। అచోరాణామపాపానామంత్యజాంతేవసాయినాం॥ ౩౦॥ ప్రాయః స్వభావవి
హితో నృణాం ధర్మో యుగే యుగే। వేదదృగ్భిః స్మృతో రాజన్ ప్రేత్య చేహ చ శర్మకృత్॥ ౩౧॥ వృత్త్యా స్వ
భావకృతయా వర్తమానః స్వకర్మకృత్। హిత్వా స్వభావజం కర్మ శనైర్నిర్గుణతామియాత్॥ ౩౨॥ ఉప్య
మానం ముహుః క్షేత్రం స్వయం నిర్వీర్యతామియాత్। న కల్పతే పునః సూత్యై ఉప్తం బీజం చ నశ్యతి॥ ౩౩॥
ఏవం కామాశయం చిత్తం కామానామతిసేవయా। విరజ్యేత యథా రాజన్నగ్నివద్ఘృతబిందుభిః॥ ౩౪॥
యస్య యల్లక్షణం ప్రోక్తం పుంసో వర్ణాభిసూచకమ్। యదన్యత్రాపి దృశ్యేత తత్తేనైవ వినిర్దిశేత్॥ ౩౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే ఏకాదశోధ్యాయః.

తుః స్మృతః-కైః-వేదఏవ దృక్ చక్షుః యేషాం తైః భగవతా చోక్తం। శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాదితి॥ ౩౧॥ నను స్వాభావికస్య కర్మణో బంధహేతుత్వాత్ కథం సుఖహేతుత్వం తత్రాహ॥ వృత్త్యేతి॥ ౩౨॥ నను కామ్యాని కర్మాణి కుర్వతః-తత్ఫలోపభోగపరస్య-కథం నైర్గుణ్యం స్యాత్-తదుక్తం ప్రశ్నోదేన॥ శ్లో॥ ఉపస్థజైహ్వ్యం బహు మన్యమానః కథం విరజ్యేత దురంతమోహ ఇత్యాది-తన్నిరాకుర్వన్-తత్ర సదృష్టాంతమాహ ద్వాభ్యాం॥ ఉప్యమానమితి॥ పునః సూత్యై సస్యప్రసవాయ॥ ౩౩॥ ఏవమితి॥ కామా ఆశేరతే వాసనారూపేణ యస్మిన్ తత్ కామాశయం-అయంభావః-ఉత్కటవాసనాపి శిష్టస్య సహసైవ కామత్యాగాసంభవాద్వేదోక్తనియమేన బహుశః కామాన్ భుంజానస్యైవ నిత్యనైమిత్తికైః శుద్ధచేతసః తద్దోషదర్శనేన-యయాతిసౌభరిప్రముఖానామివ శనైర్విరాగో భవతి-యథా సవీర్యవత్ క్షేత్రం-శనైః నిర్వీర్యం భవతి-యథా చ-ప్రజ్వలితోగ్నిః సఘృతబిందుభిః శామ్యతి-మహతా ఘృతపూరేణ శామ్యత్యేవ-న స్వల్పాత్-ప్రస్తోదకృతస్తు తౌ కామా ఏవ నివృత్త్యుపదేశో ముంచవాసనానామధికారిణాం-తదుక్తం-తత్రైవ॥ శ్లో॥ బాలాసమూషితధియో ద్వంద్వారామేరితేహితైరితి-అతః సర్వమనవద్యం॥ ౩౪॥ శమాదిభిరేవ బ్రాహ్మణాదివ్యవహారో ముఖ్యః-న జాతిమాత్రాదిత్యాహ॥ యస్యేతి॥ యద్యది-అన్యత్ర వర్ణాంతరేపి-దృశ్యేత-తద్వర్ణాంతరం తేనైవ లక్షణనిమిత్తేనైవ వర్ణేన-వినిర్దిశేత్ న తు జాతినిమిత్తేనేత్యర్థః॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.************

శ్లో॥ ద్వాదశే వర్ణ్యతే ధర్మో బ్రహ్మచారివనస్థయోః। చతుర్ణామాశ్రమాణాం చ సాధారణ్యేన కేశవ॥ వర్ణాదీనాం ధర్మా ఉక్తాః-ఇదానీమాశ్రమధర్మా ఉచ్యంతే-తత్రాస్మిన్ద్వాదశేఽధ్యాయే బ్రహ్మచారివనస్థయోరసాధారణాశ్చాతుర్వర్ణ్యసాధారణాశ్చోచ్యంతే- త్రయోదశే యతిధర్మాః - చతుర్దశే గృహస్థస్య-పంచదశే సర్వధర్మసారసంగ్రహః॥ బ్రహ్మచారీతి॥ బ్రహ్మచారీ గురుకులే ఆచార్యగృహే-వసన్ గుర్వాదీనుపాసీతేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧॥ సాయమితి॥ బ్రహ్మ గాయత్రీం- జపన్-సంధ్యాత్రయముపాసీత - ఉభే సంధ్యే యతవాగ్భవేత్ - సాయం ప్రాతః సంధ్యాకాలనిమిత్తం మౌనం కుర్యాదిత్యర్థః॥౨॥ ఛందాంసీతి॥ గురోశ్చరణౌ నమేత్॥౩॥ మేఖలేతి॥ యథోదితం॥ సూ॥ పాలాశో దండో బ్రాహ్మణస్యేత్యాది-నియమమనతిక్రమ్య-జటాధారణం తు కేశప్రసాధనాభావమాత్రం॥౪॥౫॥ సుశీల ఇతి॥ యావదర్థం యథోపయోగమేవ॥౬॥ వర్జయేదితి॥ బృహద్వ్రతః బ్రహ్మచర్యవాన్ - గృహస్థవ్యతిరిక్తః-సర్వోఽపి ప్రమదాగాథాం స్త్రీవిషయకవార్తామపి-వర్జయేత్ - తత్ర హేతుః ఇంద్రియాణి బలవంతి సంయతస్యాపి మనో హరంతీతి॥౭॥౮॥ న కారయేదిత్యత్ర హేతుః॥ నన్వితి॥ రహః ఏకాంతే అన్యథా కేశప్రసాధనాదివ్యతిరిక్తావసరే- అనేకాంతావసరే వా-యావదర్థం-నియుక్తం కుర్యాత్॥౯॥ నను మిథ్యాత్వాదతికశ్మలత్వాచ్చ స్వయం త్యక్తుం ప్రాప్యం స్త్ర్యాదివిజహ్యాదితి

శ్రీ నారదః॥ బ్రహ్మచారీ గురుకులే వసన్దాంతో గురోర్హితమ్। ఆచరన్దాసవన్నీచో గురౌ సుదృఢసౌహృదః॥౧॥ సాయం ప్రాతరుపాసీత గుర్వగ్న్యర్కసురోత్తమాన్। సంధ్యే ఉభే చ యతవాగ్జపన్ బ్రహ్మ సమాహితః॥౨॥ ఛందాంస్యధీయీత గురోరాహూతశ్చేత్సుయంత్రితః। ఉపక్రమేఽవసానే చ చరణౌ శిరసా నమేత్॥౩॥ మేఖలాజినవాసాంసి జటాదండకమండలూన్। బిభృయాదుపవీతం చ దర్భపాణిర్యథోదితం॥౪॥ సాయం ప్రాతశ్చరేద్భైక్ష్యం గురవే తన్నివేదయేత్। భుంజీత యద్యనుజ్ఞాతో నో చేదుపవసేత్క్వచిత్॥౫॥ సుశీలో మితభుగ్దక్షః శ్రద్దధానో జితేంద్రియః। యావదర్థం వ్యవహరేత్స్త్రీషు స్త్రీనిర్జితేషు చ॥౬॥ వర్జయేత్ప్రమదాగాథామగృహస్థో బృహద్వ్రతః। ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంత్యపి యతేర్మనః॥౭॥ కేశప్రసాధనోన్మర్దస్నపనాభ్యంజనాదికం। గురుస్త్రీభిర్యువతిభిః కారయేన్నాత్మనో యువా॥౮॥ నన్వగ్నిః ప్రమదా నామ ఘృతకుంభసమః పుమాన్। సుతామపి రహో జహ్యాదన్యదా యావదర్థకృత్॥౯॥ కల్పయిత్వాత్మనా యావదాభాసమిదమీశ్వరః। ద్వైతం తావన్న విరమేత్తతో హ్యస్య విపర్యయః॥౧౦॥ ఏతత్సర్వం గృహస్థస్య సమామ్నాతం యతేరపి। గురువృత్తిర్వికల్పేన గృహస్థస్యర్తుగామినః॥౧౧॥ అంజనాభ్యంజనోన్మర్దస్త్ర్యవలేఖామిషం మధు। స్రగ్గంధలేపాలంకారాంస్త్యజేయుర్యే ధృతవ్రతాః॥౧౨॥ ఉషిత్వైవం గురుకులే ద్విజోఽధీత్యావబుధ్య చ। త్రయీం సాంగోపనిషదం యావదర్థం యథాబలం॥౧౩॥ దత్త్వా వరమనుజ్ఞాతో గురోః కామం యదీశ్వరః। గృహం వనం వా ప్రవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్ర వా వసేత్॥౧౪॥ అగ్నౌ గురావాత్మని చ సర్వభూతేష్వధోక్షజం। భూతైః స్వధామభిః పశ్యేదప్రవిష్టం ప్రవి

తుమితి నిర్బంధస్తత్రాహ॥ కల్పయిత్వేతి॥ ఆత్మనా స్వరూపసాక్షాత్కారేణ ఇదం దేహేంద్రియాది ఆభాసమాత్రం కల్పయిత్వా నిశ్చిత్య యావదసౌ జీవ ఈశ్వరః స్వతంత్రో న భవేత్ - ఇత్యుత్తరస్యానుషంగః- తావద్ద్వైతం అహం పుమానియం స్త్రీత్యాదిభేదో న విరమేత్ - తతః కిమిత ఆహ-తతో హి ద్వైతాత్ -విపర్యయః గుణాధ్యాసే చ భోగ్యతాబుద్ధిః- అతో జహ్యాదేవేత్యర్థః॥౧౦॥ ఏతదితి॥ ఏతత్సర్వం సుశీల ఇత్యాద్యుక్తం-గృహస్థస్యాపి శేషమూహ॥ గురువృత్తిరితి॥౧౧॥ అంజనేతి॥ అంజనాదీనాముభిషాంతానాం ద్వంద్వైక్యం-అంజనం శరీరస్య-అభ్యంజనం శిరసః స్త్రియం చ-అవలేఖ్యం చిత్రకర్మ స్త్రీణాం కుడ్యాదౌ లేఖనం వా-తన్నిరీక్షణం వా-అత్రాభ్యంగాది - స్వరూపతో నిషిధ్యతే - పూర్వం తు కథంచిదాపతిప్రాప్తమపి-స్త్రీకర్తృకం నిషిద్ధమితి భేదః॥౧౨॥ ఉషిత్వేతి॥ అంగైః శిక్షాదిభిరుపనిషద్భిశ్చ సహితాం- వేదత్రయీమధీత్య అవబుధ్య తదర్థం చ విచార్య- యావదర్థం స్వాధికారానుసారేణ॥౧౩॥ దత్త్వేతి॥ యదీశ్వరః-శక్తః-తర్హి- గురోః కామమపేక్షితం వరం దత్త్వా-యథాధికారం గృహస్థాశ్రమం-సన్న్యాసాశ్రమం వా స్వీకుర్యాత్ - అత్ర వనశబ్దః శ్రుతిదేశోపలక్షకః॥ శ్రు॥ కుటుంబే శుచౌ దేశ ఇతి శ్రుత్యనురోధాత్॥ నను వానప్రస్థాశ్రమోపలక్షకః-బ్రహ్మచర్యాద్వ్యవహితోత్తరకాలే తత్పరిగ్రహానుపపత్తేః॥ శ్రు॥ బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్ - గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేత్ - యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వేతి జాబాలిశ్రుతేః - తత్రైవ వసేత్ నైష్ఠికస్స్యాదిత్యర్థః॥

౧౪॥అగ్నావితి॥స్వధామభిః స్వ శ్రమైః భూతైః-జీవైస్సహ-తం నియంతృతయా॥౧౫॥ఏవమితి॥చరన్ ఏవమాచరన్-విదితం విజ్ఞానం విజ్ఞేయం యేన సః॥౧౬॥వనస్థస్యేతి॥ఋషిలోకం మహర్లోకం॥౧౭॥నేతి॥కృష్టపచ్యం-శాల్యన్నాదికం-అకృష్టం అకృష్టపచ్యం-అకాలతః పాకకాలాత్పూర్వమేవ నిష్పన్నం మూలశలాట్వాదికం-తథా - అగ్నిపక్వమామం చ నాశ్నీయాత్-అర్కపక్వం ఫలాది-ఉత అపి తు-ఆహరేత్ అశ్నీయాత్॥౧౮॥వన్యైరితి॥ వన్యైర్నీవారాదిభిః-కాలచోదితాన్ నిత్యాన్-నవేన నవేనాన్నేన పురాణం పూర్వసంచితం॥౧౯॥అగ్న్యర్థమితి॥హిమాదీన్ సహత ఇతి తథా॥౨౦॥కేశేతి॥కేశాదీన్-దేహమలం చాప్రక్షాళనేన ధారయన్-కమండల్వాదీంశ్చ దధత్॥౨౧॥చరేదితి॥కృచ్ఛ్రతః తపఃక్లేశాత్ యథాబుద్ధిర్న నశ్యేత్తథాచరేత్॥౨౨॥ద్వాదశాబ్దాద్యనంతరమపి యది ధర్మానుష్ఠానే శక్తస్తర్హి వానప్రస్థ ఏవ వసేత్-యది తు జ్ఞానాభ్యాసే యోగ్యః తర్హి సన్న్యసేదిత్యుత్తరాధ్యాయే వక్ష్యతి-తమభయరహితస్య తు-యత్కృత్యం తదాహ॥ యదేతి॥అకల్యః అసమర్థః-ఆన్వీక్షిక్యాం జ్ఞానాభ్యాసే॥౨౩॥అనశనాది కరిష్యతః పూర్వకృత్యమాహ- యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ఆత్మనీతి॥యథార్హతః యథాయోగ్యం-స్వకారణేష్వాకాశాదిషు - సంఘాతం దేహం న్యసేత్ ప్రవిలాపయేత్॥౨౪॥తదేవం విభజ్య దర్శయతి॥ఖ ఇతి॥ఖ ఆకాశే ఖాని-దేహగతఛిద్రాణి-అస్మవాదీన్-శేషః అస్థిమాంసాది

ష్టవత్ ॥౧౫॥ఏవంవిధో బ్రహ్మచారీ వానప్రస్థో యతిర్గృహీ । చరన్విదితవిజ్ఞానః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥
౧౬॥వనస్థస్య తు వక్ష్యామి నియమాన్మునిసంమతాన్। యానాతిష్ఠన్మునిర్గచ్ఛేదృషిలోకమిహాంజసా॥౧౭॥న కృష్టపచ్యమశ్నీయాదకృష్టం చాప్యకాలతః । అగ్నిపక్వమథామం వా హ్యర్కపక్వముతాహరేత్ ॥౧౮॥వన్యైశ్చరుపురోడాశాన్నిర్వపేన్నిత్యచోదితాన్ । లబ్ధే నవే నవేన్నాద్యే పురాణం తు పరిత్యజేత్ ॥౧౯॥అగ్న్యర్థమేవ శరణముటజం వాద్రికందరం । శ్రయేత హిమవాయ్వగ్నివర్షార్కాతపసాట్స్వయం॥౨౦॥కేశరోమనఖశ్మశ్రుమలాని జటిలో దధత్ ।కమండల్వజినే దండవల్కలాదిపరిచ్ఛదాన్॥
౨౧॥చరేద్వనే ద్వాదశాబ్దానష్టౌ వా చతురో మునిః।ద్వావేకం వా యథాబుద్ధిర్న విపద్యేత కృచ్ఛ్రతః॥౨౨॥
యదాకల్యః క్రియాయాం చ వ్యాధిభిర్జరయాథవా। ఆన్వీక్షిక్యాం చ విద్యాయాం కుర్యాదనశనాదికం॥
౨౩॥ఆత్మన్యగ్నిం సమారోప్య సన్న్యస్యాహం మమాత్మతాం । కారణేషు న్యసేత్సమ్యక్సంఘాతం తు యథార్హతః॥౨౪॥ఖే ఖాని వాయౌ నిశ్వాసాంస్తేజస్యూష్మాణమాత్మవాన్ । అప్స్వసృక్ఛ్లేష్మపూయాని క్షితౌ శేషం యథోద్భవమ్॥౨౫॥వాచమగ్నౌ సవక్తవ్యామింద్రే శిల్పం కరావపి । పదాని గత్యా వయసి రత్యోపస్థం ప్రజాపతౌ॥౨౬॥మృత్యౌ పాయుం చ సోత్సర్గం యథాస్థానం వినిర్దిశేత్ ।దిక్షు శ్రోత్రం సనాదేన స్పర్శే వాధ్యాత్మనిత్వచమ్॥౨౭॥రూపాణి చక్షుషా రాజన్జ్యోతిష్యభినివేశయేత్ । అప్సు ప్రచేతసా జిహ్వాం ఘ్రేయైర్ఘ్రాణం క్షితౌ న్యసేత్॥౨౮॥మనో మనోరథైశ్చంద్రే బుద్ధిం బోధ్యైః కవౌ పరే । కర్మాణ్యధ్యాత్మనా రుద్రే యదహం మమతా క్రియా॥౨౯॥సత్త్వేన చిత్తం క్షేత్రజ్ఞే గుణైర్వైకారికం పరే॥

కి౭నాంశం॥౨౫॥ఏవం స్థూలశరీరస్య లయముక్త్వా-లింగశరీరరూపస్యాధ్యాత్మాదిత్రయస్య లయమాహ॥వాచమితి॥ త్రయస్యాపి యథోద్భవం లయస్యోక్తత్వాదధ్యాత్మానాం స్వస్వకారణేషు రాజసాహంకారాదిషు లయో వాచ్యః-తథాపీహ తేషాం లయభావనేయం న ద్వితీయాత్మప్రతిపత్తిపరేతి యథాకథంచిల్లయే భావ్యే- దేవతానాం ప్రవర్తకత్వేన ప్రాధాన్యాదింద్రియతద్విషయయోర్దేవతాసు లయః కథ్యతే- వక్తవ్యసహితాం వాచమగ్నౌ న్యసేత్ -ఏవం సర్వత్ర- పదాని పాదౌ-వయసి విష్ణౌ॥౨౬॥మృత్యావితి॥సనాదేన శబ్దేన సహ-అధ్యాత్మని వాయౌ-అధ్యాత్మవదితి పాఠే- వాయావితి జ్ఞాతవ్యం॥౨౭॥రూపాణీతి॥జ్యోతిషి-ఆదిత్యే- రసగంధయోస్స్వేంద్రియాద్యాకర్షకత్వేన ప్రాధాన్యాత్ తయా దేవతాసహితస్యేంద్రియస్యాపి విషయే లయమాహ॥ప్రచేతసా సహ జిహ్వాం రసనాం అప్సు రసరూపాసు- ఘ్రాణశబ్దేనాశ్వినోరప్యుపలక్షణం-అశ్విభ్యాం సహ ఘ్రాణం ఘ్రేయైర్గంధైరుపలక్షితాయాం క్షితావిత్యర్థః॥౨౮॥మన ఇతి॥ పరే కవౌ బ్రహ్మణి అధ్యాత్మనా అహంకారేణ-అధ్యాత్మనామితి పాఠే-కర్మాణ్యహంకారం చేత్యర్థః - కథంభూతే రుద్రే-యద్యస్మాదహం మమతాపూర్వికా క్రియా భవతి తస్మిన్॥౨౯॥సత్త్వేనేతి॥సత్త్వేన చేతనయా-గుణైః గుణకార్యైః ప్రాగవశిష్టైః దేవైస్సహ-యద్వా-సత్త్వాదిభిర్గుణైః హేతుభూతైః - వైకారికం భోక్తృత్వాదివికారవంతం క్షేత్రజ్ఞం-పరే నిర్వికారే బ్రహ్మణి॥ ౩౦॥ చిత్తం చిత్తావస్థమంతఃకరణం సత్త్వేన సత్త్వగుణకార్యభూతస్వచ్ఛత్వప్రకాశత్వాదిరూపచిత్త

వృత్త్యాసహయుక్తక్షేత్రజ్ఞైర్దైవతైర్న్యసేత్ - తతో వైకారికం సాత్త్వికాహంకారం గుణైః స్వకార్యభూతైరింద్రియైస్సహవ రేణతాం రణేమహత్తత్త్వేన్యసేత్ ॥౩౦॥ నను వికారవగః కథం స్వరేలయస్స్యాత్ వికారహేతూనాం సర్వోపాధీనాంల యద్వారణేత్యాహ॥ అప్స్వితి॥ అదో జ్యోతిః తచ్చనభః కూటస్థేఅహంతత్త్వే - తచ్చకూటస్థం - మహతిమహత్తత్త్వేతద వ్యక్తేప్రధానేతచ్చావ్యక్తమక్షరేపరమాత్మని॥ వీ॥ ఏవం వైకారికాహంకారస్య మహతిలయానుసంధానముక్తం - పూ ర్వం ఖేఖానీత్యాదినాతత్త్వకార్యప్రళయానుసంధానముక్తం-అథతత్త్వస్వహేతతాం రణ భూతస్య తామసాహంకా

రస్యమహతిలయానుసంధానప్రకారమాహ॥ అప్స్వితి॥ తావత్ క్షితిమప్సు-అపోజ్యోతిషి అదోజ్యోతిర్వాయౌ-అముంవా యుం-నభస్యాకాశే-తచ్చకూటస్థేతామసాహంకారే - తంచమహతిమహత్తత్త్వే-తన్మహత్తత్త్వమవ్యక్తే ఇతి త్రిసమష్టి సంసృష్టేచిత్సమష్ట్యాత్మకే ప్రధానే తచ్చాక్షరేపరమాత్మకేజీవేన్యసేత్ ॥౩౧॥ ఇతీతి॥ ఇతి సర్వోపాధిలయార్థతో-అవ శేషితం చిన్మాత్రమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం-అక్షరతయాజ్ఞాత్వా- అద్వయస్సన్ విరమేత్ - దగ్ధకాష్ఠో యథానలః॥ వీ॥ ఇతీతి॥ ఏవమవశేషితం ప్రత్యగాత్మానం - అక్షరతయాపరమాత్మశరీరాత్మకత్వస్వాభావికస్వరూపతయాజ్ఞాత్వా - అద్వయః ఆత్మనిజాతిగుణాద్యభిమానరహితః-విరమేత్ దగ్ధకాష్ఠానలోగ్నిర్యథావిరమతి తద్వద్ధర్మానుష్ఠానే శక్తో వానప్రస్థః - ఏవ మనుసంధానో దేహత్యాగాయానశనవ్రతం కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౩౨॥ ****************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ త్రయోదశేయతేర్ధర్మః సాధకస్యోచ్యతేమహాన్ । అవధూతేతిహాసేనసిద్ధావస్థా చవర్ణ్యతే॥ కల్ప ఇతి॥ ఏవం ధ్యా త్వాఅకల్యః - అనశనాదికం కుర్యాత్ -ఆస్తీత్తుక్యాంకల్యస్తు ఏవం ధ్యాత్వాపరివ్రజేదితి సంబంధః- కిమదత్ర త్యాజ్యం- దేహాతిరిక్తం సర్వమిత్యాహ దేహమాత్రేతి ॥ వీ॥ ఏవం స్వధర్మానుష్ఠానేతు ర్యాశ్రమధర్మే చాశక్తస్య వానప్రస్థస్యఏవమ

౩౦ ॥ అప్సు క్షితిమపో జ్యోతిష్యదో వాయౌ నభస్యముం । కూటస్థే తచ్చ మహతి తదవ్యక్తేక్షరే తు తత్ ॥

౩౧ ॥ ఇత్యక్షరతయాత్మానం చిన్మాత్రమవశేషితం । జ్ఞాత్వాద్వయోథ విరమేద్దగ్ధయోనిర్యథానలః ॥ ౩౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-సప్తమస్కంధే-ద్వాదశోధ్యాయః

శ్రీనారదః॥ కల్పస్త్వేవం పరిత్యజ్య దేహమాత్రావశేషితః ॥ ౧ ॥ గ్రామైకరాత్రవిధినా నిరపేక్షశ్చరే న్మహీం । బిభృయాద్యద్యసౌ వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం పరం ॥ ౨ ॥ త్యక్తం న లింగాద్దండాదేరన్యత్కించిదనా పది। ఏక ఏవ చరేద్భిక్షురాత్మారామోనపాశ్రయః॥ ౩॥ సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతో నారాయణపరాయ ణః। పశ్యేదాత్మన్యదో విశ్వం పరే సదసతోవ్యయే॥ ఆత్మానం చ పరం బ్రహ్మ సర్వత్ర సదసన్మయే॥ ౪॥ సప్త

మసంధానపూర్వకానశనవ్రతేన దేహత్యాగఉక్తః - అథతచ్ఛక్తస్యతుర్యాశ్రమ పరిగ్రహం వదంస్తద్ధర్మానాహ త్ర యోదశేన ॥ కల్ప ఇతి ॥ ఆశ్రమాంతరధర్మాననుష్ఠాతుం సమర్థశ్చేదేవమనుసంధత్పరివ్రజ్యా సన్న్యస్య దేహమాత్రావశేషితః దేహాతిరిక్తం తదనుబంధి సర్వం పరిత్యజ్యేత్యర్థః॥ ౧॥ తస్య ధర్మానాహ నవభిః ॥ గ్రామైకరాత్రేతి ॥ కౌపీనమా చ్ఛాద్యతే యావతా తావన్మాత్రం- పరం కేవలం-అన్యదితి వా ॥ వీ ॥ గ్రామైకరాత్రవిధినా - ఏకైకస్మిన్ గ్రామే ఏకై కాం రాత్రిం నయన విధినా- నిరపేక్షో మహీంచరేత్ - యద్యసౌపరివ్రాట్ - త్యక్తం దేహవ్యతిరిక్తం కించిత్ - బిభృ యాచ్చేత్తర్హి-కౌపీనం ఆచ్ఛాద్యతే యేన తచ్చవాసః పరం కేవలం- బిభృయాత్ -దండకమండలాభ్యామన్యత్కించిదప్య నాపది - నబిభృయాత్ - దండపాత్రగ్రహణముపవీతకటిసూత్రాదేరప్యావశ్యకస్యోపలక్షణం - అనాపదీత్యనేనశీ తాద్యసహిష్ణుత్వరూపాపది తు-కించిత్తన్నివారకం వాసోంతరీయాదికమపి బిభృయాదితి సూచితం ॥ ౨ ॥ త్యక్తమితి॥ త్య క్తం ప్రైషోచ్చారణాత్పూర్వమేవ॥ వీ॥ అనపాశ్రయః పరిత్యక్తనియతనివాసదేశః-ఏకోసహాయః భిక్షుః భిక్షాన్నోపజీ వీ ఆత్మారామశ్చరేత్ ॥ ౩॥ సర్వభూతేతి॥ సదసతః పరే కార్యకారణవ్యతిరిక్తే॥ వీ॥ సర్వభూతేషుతరతమేషు-సుహృత్ భ గవదాత్మకత్వానుసంధానేననితరామనుకూలః శాంతః క్రోధరహితః- నారాయణః పరాయణం ప్రాప్యం ప్రాపకమా ధారశ్చేత్యేవంభూతోపాయయుక్తః-సదసతః చిదచిద్భ్యాం పరే విలక్షణే-అతఏవావ్యయే స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికారర హితే-ఆత్మని పరమాత్మని-అదః ఇదం విశ్వం పశ్యేత్ -తదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్త్వేన తచ్ఛరీరత్వేన చ పశ్యేదిత్యర్థః తథా-పరం బ్రహ్మాత్మానం పరమాత్మానం-సదసన్మయే చిదచిదాత్మకే-సర్వత్ర జగతి - నియంతృతయాత్మతయా చ స్థితం ప శ్యేత్ -ఏవంచ వాసుదేవశబ్దార్థానుసంధానముక్తం ॥ ౪ ॥ నన్వాత్మానం పరం బ్రహ్మేతి కథం సామానాధికరణ్య

నిర్దేశః-నహిబద్ధముక్తయోరైక్యంసంభవతీతతాహ ॥ సుప్తేతి ॥ సుషుప్తేహితమసావృతమాత్మతత్త్వం జాగ్రస్స్వ ప్నయోస్తువిక్షిప్తంప్రకాశతే-సంధౌతునతమోనాపివిక్షేపః-అత స్తదాఆత్మదృక్ ఆత్మానంలక్షీకృత్యస్థితస్సన్ - ఆత్మ నోగతింతత్త్వంపశ్యన్-అతఎవబంధమోక్షంచ-మాయామాత్రంపశ్యన్-ఆత్మానంపరంబ్రహ్మ- సర్వత్రపశ్యేదిత్యన్వ యః-తదుక్తం-యోగగ్రంథే ॥శ్లో॥ నిద్రాదౌజాగరస్యాంతేయోభావఉపజాయతే। తంభావంభావయన్నిత్యం ముచ్య తేనేతరోయతిరితి॥వి॥సుప్తప్రబోధయోఃసంధౌపాయంపాతిరిత్యర్థః-యద్వా - తయోస్సంధిర్మధ్యమావస్థాస్వప్నా వస్థాయామిత్యర్థః-తదానీంశయానదేహాత్మనోవ్యతిరేకస్సంగ్రహః పరమాత్మనో విచిత్రసృష్టియోగశ్చ ॥ శ్రుతి ॥ నత త్రరథానరథయోగానపంథానోభవంత్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతఇతిహిశ్రుతిః - ఏవంచ-సుప్తప్రబోధ యోస్సంధౌస్వప్నావస్థాయామాత్మదృక్-దేహవిలక్షణప్రత్యగాత్మస్వరూపదర్శనపరః-ఆత్మనఃపరమాత్మనః-గతిం విచిత్రరథయోగాదిస్రష్టృత్వాది ప్రకారం - పశ్యేదనుసందధీత - తథా - బంధంమోక్షంచ మాయామాత్రంనవ స్తుతఇతిపశ్యేత్ - బంధాదికమీశ్వరసంకల్పరూపజ్ఞానాధీనంతత్వాత్తద్రూపప్రయుక్తమితిపశ్యేదిత్యర్థః - మాయా శ బ్దఃజ్ఞానపర్యాయః॥శ్లో॥మాయావయునంజ్ఞానమితినైఘంటుకాః-బంధమోక్షయోశ్చ పరమాత్మసంకల్పాధీనత్వం సూచితం ॥ పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితంతతోహ్యస్యబంధవిపర్యయావితి బంధమోక్షయోః ప్రకృత్యన్వయవ్యతిరేకరూ పత్వాచ్చమాయామాత్రత్వం॥౫॥ నేతి॥అస్యదేహస్యప్రభవోవ్యయశ్చయస్మాత్ తంకాలం ॥ వి ॥ నను కథం మోక్షస్య స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావః-బంధప్రతియోగిత్వాదితిబ్రూమః-నహ్యబంధస్యమోక్షసంభవః - ధ్రువంకశ్చిగంమృ త్యుంఅధ్రువమస్థిరంజీవితంచనాభినందేత్ - మృత్యుమితిదృష్టాంతార్థంవా - యథామృత్యుంనాభినందతితథాధ్రు

ప్రబోధయోస్సంధావాత్మనోగతిమాత్మదృక్ । పశ్యన్ బంధంచమోక్షంచమాయామాత్రంనవస్తుతః ॥
౫ ॥ నాభినందేద్ధ్రువంమృత్యుమధ్రువంవాస్యజీవితం । కాలంపరం ప్రతీక్షేత భూతానాం ప్రభవా
ప్యయం॥౬॥నాసచ్ఛాస్త్రేషుసజ్జేతనోపజీవేతజీవికాం।వాదివాదాంస్త్యజేత్తర్కాన్పక్షంకంచనస
సంశ్రయేత్ ॥౭॥నశిష్యాననుబధ్నీతగ్రంథాన్నైవాభ్యసేద్బహూన్। నవ్యాఖ్యాముపయుంజీతనారం
భానారభేత్క్వచిత్ ॥౮॥నయతేరాశ్రమఃప్రాయోధర్మహేతుర్మహాత్మనః।శాంతస్యసమచిత్తస్యబి

వంజీవితమపినాభినందేదితి-పరం కేవలంతు - భూతానాంప్రభవాప్యయాయస్మాత్తముత్పత్తిప్రళయహేతుంకాలమే వప్రతీక్షేత కాలగతిమేవాలోచయేదిత్యర్థః॥౬॥ నేతి॥అసచ్ఛాస్త్రేషుఅనాత్మపరేషు - జీవికాంనక్షత్రవిద్యాదివృత్తిం- వాదివాదాన్ జల్పవితండాదినిష్ఠాన్-కంచనకమపిపక్షం-నిర్బంధేనసంశ్రయేత్ ॥వి॥అసచ్ఛాస్త్రేషుఅనభ్యాసశాస్త్రే షు-నసజ్జేతనసక్తోభవేత్-జీవికాంజీవనోపాయాంవృత్తింనోపజీవేత-అతివాదాన్ జల్పవితండాదినిష్ఠాన్ తర్కాన్ - త్యజేత్-కమపిపక్షమాగ్రహేణనాశ్రియేత్ ॥౭॥ నేతి॥వానుబధ్నీతప్రలోభనాదినాబలాన్నోపాదయేత్ - ఆరంభాన్ మఠాదివ్యాపారాన్ ॥వి॥శిష్యాన్నానుబధ్నీతవిత్తలోభాభావాదితిభావః-బహూన్గ్రంథాన్నైవాభ్యసేత్ నపఠేత్ వ్యాఖ్యాంనోపయుంజీతనపారయేదిత్యర్థః చిత్తస్యాన్యపరత్వప్రసంగాదితిభావఃఆరంభాన్మాతాపత్యాద్యారంభాన్- క్వచిదపినారభేన్నకుర్యాత్ - నిగ్రహానుగ్రహాదివైషమ్యప్రసంగాదితిభావః ॥ ౮ ॥ పరమహంసస్యవిశేషమాహ ॥ న యతేరితి॥నయతేరాశ్రమోధర్మార్థః-కింభూతస్యమహాత్మనః-తస్యలక్షణంశాంతస్యేత్యాదిప్రాయఇత్యస్యాయం భావః-జ్ఞానోత్పత్తిపర్యంతంబహూదకాదిలింగమాశ్రిత్య-సత్త్వశుద్ధ్యర్థంయమాన్నియమాంశ్చాచరన్నేవ-జ్ఞానో త్పత్త్యైయతేత-ఉత్పన్నేతుజ్ఞానే-నవియమైఃకృత్యమస్తి-యమాశ్చస్వతఏవస్యుః అతస్తదాలింగాదిభిఃప్రయోజనాభా వాత్ లోకసంగ్రహార్థంధారయేద్వాత్యజేద్వేతి॥వి॥శాంతస్యసమచిత్తస్యమహాత్మనోయతేరాశ్రమఃప్రాయోనధర్మ హేతుఃఅపితుజ్ఞానప్రయోజనకఃఅతోధర్మంబిభృయాద్వాత్యజేద్వాభరణత్యాగౌవ్యవస్థితవికల్పౌ-జ్ఞానహీనసన్న్యా సాశ్రమస్థః-ధర్మంప్రయోజనత్వేనబిభృయాత్ - జ్ఞానవాంస్తుధర్మాఖ్యంఫలంత్యజేదిత్యర్థః - యద్వా ఉపవా సాదిదేహక్లేశకరరూపధర్మశ్శరీరదౌర్బల్యముఖేనయోగవిఘాతకోనచేత్తంబిభృయాద్విఘాతశ్చేత్తంత్యజేదిత్యర్థః యద్వా-నను శిష్యానుబంధనగ్రంథాభ్యాసవ్యాఖ్యోపయోజనాదిభిఃకశ్చిద్ధర్మఉపార్జితస్స్యాదితి కిమర్థంతేనిషిద్ధ్యంతఇ త్యత్రాహ - నేతి - యదియతేరాశ్రమోధర్మార్థస్స్యాత్తర్హి కర్తవ్యాస్స్యుశ్శిష్యానుబంధనాదయః నతుప్రాయ శఃఅధర్మహేతుః యత్యాశ్రమస్యధర్మహేతుత్వాభావేహేతుంవర్ణయంశినష్టి॥శాంతస్యేతి॥శాంతస్యజితేంద్రియ

స్వధర్మసాధ్యైహికాముష్మికశబ్దాదివిషయభోగేచ్ఛారహితస్య-సముచితస్యాధర్మస్యేవధర్మస్యాపిస్వఫలజననద్వా
రాముక్తిప్రతిబంధకత్వజ్ఞానవత్త్వేనధర్మాధర్మయోస్సముచితస్య - ప్రాయశ్చిత్యేనైకస్వదిద్యత్వాత్ శ్రమస్యాపిధర్మ
హేతుత్వమస్త్యేవేతిసూచితం - అతోయదియతిర్ధర్మప్రయోజనకత్వాత్ శ్రమస్తచ్ఛిష్యానుబంధనాదీన్బిభృ
యాత్ ధర్మహేతుత్వాభావేతుత్యజేదిత్యర్థః ॥౯॥ తస్యైవజ్ఞానదార్ఢ్యాభావేయోగభ్రంశపరిహారార్థమాహ॥అ
వ్యక్తేతి॥ నబహివ్యక్తంలింగంయస్య-వ్యక్తోర్థఃప్రయోజనమాత్మానుసంధానంయస్యసః-మనీష్యపిఉన్మత్తవద్బాలవ
చ్చ-కవిరపిమూకవత్ -ఆత్మానంనృణాం-తత్త్వదృష్ట్యాదర్శయేత్ -తేయథోన్మత్తాదిరూపంమన్యేరంస్తథావర్తేత- స్వ
దృష్ట్యేతిపాఠే-బాహ్యానుసంధానాభావేనేత్యర్థః॥ వీ॥ నను శిష్యానుబంధవాద్యభావేస్వస్యజ్ఞానిత్వాదిరూపోస్య
మత్రకాశితంస్యాదిత్యతఆహ॥అవ్యక్తలింగఇతి॥అవ్యక్తలింగఃఅస్ఫుటచిహ్నః-స్వమాహాత్మ్యమనావిష్కుర్వన్వర్తేత
యతిరితిభావఃయథాశారీరకం॥సూత్రం॥అనావిష్కుర్వన్నన్వయాదితి॥శ్రుతిశ్చ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణఃపాండిత్యంనిర్వి
ద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేదితి-బాలస్యేవస్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపంబాల్యంతేనతిష్ఠాసేదిత్యర్థః-జ్ఞానిత్వాద్యనావి
ష్కారాభిప్రాయేణదృష్టాంతయతి-ఉన్మత్తబాలవదితి-ఉన్మత్తవద్బాలవచ్చ-కించావ్యక్తార్థః-పరైరవిదితప్రయోజనః
మునిరాలంబసంశీలనశీలశ్చవర్తేత-ఆలంబసంశీలనంశుభాశ్రయపరిశీలనం- ఏతదేవబాల్యంచపాండిత్యంచనిర్విద్యాథ
మునిరితిమునిశబ్దేనవిహితం - తద్విషయకంచేదంసూత్రంసహకార్యంతరవిధిఃపక్షేణతద్వతోవిధానవిధ్యాదివదితిన
త్వత్రబాలవదితిస్పష్టం తేనబాలస్యయత్కామచారాదికంతదభిప్రేతం॥శ్రుతిః॥ నావిరతోదుశ్చరితోనాశాంతో
నాసమాహితః । నాశాంతమనసోవాపిప్రజ్ఞానేనైవమాప్నుయాదితి - దుశ్చరితస్యపరినిష్పన్నసాధనవిరోధిత్వాత్త్ర

భృయామతవాత్యజేత్ ॥౯॥అవ్యక్తలింగోవ్యక్తార్థోమనీష్యున్మత్తబాలవత్ । కవిర్మూకవదాత్మానంస

ప్రహ్లాదాజగరసంవాదః

దృష్ట్యాదర్శయేన్నృణాం ॥ ౧౦ ॥ అత్రాప్యుదాహరంతీమమితిహాసంపురాతనం।ప్రహ్లాదస్యచసంవా
దంమునేరాజగరస్యచ॥౧౧॥తంశయానంధరోపస్థేకావేర్యాంసహ్యసానుని।రజస్వలైస్తనూదేశైర్ని
గూఢామలతేజసమ్॥౧౨॥దదర్శలోకాన్విచరన్లోకతత్త్వవివిత్సయా।వృతోమాత్యైఃకతిపయైఃప్ర
హ్లాదోభగవత్ప్రియః॥౧౩॥ కర్మణాకృతిభిర్వాచాలింగైర్వర్ణాశ్రమాదిభిః । నవిదంతిజనాయంవైసో
సావితినవేతిచ॥౧౪॥తంనత్వాభ్యర్చ్యవిధివత్పాదయోశ్శిరసాస్పృశన్ । వివిత్సురిదమప్రాక్షీన్మహా
భాగవతోసురః॥౧౫॥ప్రహ్లాదః॥బిభర్షికాయంపీవానంసోద్యమోభోగవాన్యథా।విత్తంచేవో

మాత్ -మనీష్యున్మత్తబాలవదితిపాఠాంతరంతత్రమనీష్యప్యున్మత్తాదివచ్చరేదితి-యథోక్తమేవార్థః॥ కవిర్విద్వానపిని
పుణంభాషితుంసమర్థోపి- స్వమాత్మానంమూకవన్మూకమివ-నృణాందృష్ట్యాదర్శయేత్ - యథోన్మత్తాదిరూపంమన్యే
రంస్తథావర్తేత-స్వదృష్ట్యేతిపాఠే స్వదృష్ట్యాదేహవిలక్షణస్వాత్మదృష్ట్యేత్యర్థః॥ ౧౦॥ పరమహంసధర్మానేవేతి
హాసోక్తమేనస్ఫుటయతి॥యావదధ్యాయసమాప్తి॥అత్రేతి॥ఆజగరవ్రతస్యమునేశ్చ॥వీ॥ ఆజగరవ్రతస్యసన్న్యాసా
శ్రమానపేక్షితత్వేపియదృచ్ఛయోపనతసంతోషస్య- మోక్షవిరోధిప్రవృత్త్యుపరతేజ్ఞానావిష్కారస్యచ - తదపే
క్షితత్వాత్తదవగమాయేతిహాసంప్రస్తౌతి ॥ అత్రాపీతి ॥ అత్రస్వమాహాత్మ్యానావిష్కారాదినాజ్ఞానినోవస్థానే-ఇతి
హాసముపిదృష్టాంతత్వేన ఉదాహరంతిదర్శయంతి-ఇతిహాసంవిశినష్టి-పురాతనంనత్వస్మత్కపోలకల్పితం-ప్రహ్లాదస్యా
జగరస్యఆజగరవ్రతస్థస్యమునేశ్చసంవాదరూపం॥౧౧॥తమితి॥ధరోపస్థేభూపృష్ఠే - సహ్యేద్రిప్రస్థే-రజోభిర్ధూళిస
హితైస్తనూదేశైర్దేహావయవైర్నిగూఢమమలంతేజోయస్యతం॥వీ॥తమాజగరవ్రతస్థం- సహ్యపర్వతస్యసానుని - కావే
ర్యాంకావేరీతటేధరోపస్థేభూపృష్ఠే - శయానంరజస్వలైర్ధూళిభిర్ధూసరైస్తనూదేశైర్దేహావయవైర్గూఢంప్ర
చ్ఛన్నంఅమలంతేజోదేహకాంతిర్యస్యతం॥౧౨॥వీ॥దదర్శేతి॥ప్రహ్లాదోదదర్శకథంభూతః భగవత్ప్రియఃకతిపయైరమా
త్యైఃపరివృతః-లోకానాంతత్త్వస్యవివిత్సయావేత్తుమిచ్ఛయాచరన్॥౧౩॥ కర్మణేతి ॥ కర్మాదిభిర్జనాఃయంనవి
దుః॥వీ॥కర్మాదిభిర్యం-సోసౌభవతినభవతివేత్యేవంజనానవిదుః॥ ౧౪ ॥ తమితి॥తంపాదయోశ్శిరసాస్పృశన్నత్వాఅ
ప్రాక్షీదిత్యన్వయః॥వీ॥పాదయోశ్శిరసాస్పృశన్నత్వా-విధివదభ్యర్చ్యవేత్తుమిచ్ఛన్మహాభాగవతఃప్రహ్లాదః - ఇ
దంవక్ష్యమాణమప్రాక్షీత్ పృష్టవాన్॥౧౫॥బిభర్షీతి॥ఉద్యమసహితఇవభోగవానివ-పీవానంస్థూలదేహంధారయసి

తత్రహేతుంవదేత్యృతిమేనాన్వయః-ఉద్యమంవినైవమమభోగోస్తీతిచేత్తత్రాహ-విత్తంచేతి-ఖల్వితినిశ్చయే - హ
ఇతిప్రసిద్ధౌ-తవార్థోనాస్తీతిప్రసిద్ధమేవేత్యర్థః॥వీ॥ఉద్యమసహితః-భోగవాన్ - యథాత్వద్వత్పీవానంకాయం
దేహంబిభర్షి-ఉద్యమంవినైవమమభోగోస్తీత్యత్రాహ-ఇహలోకేతావదుద్యమవతామేవవిత్తం-విత్తవతామేవభో
గః-త్వంతునిరుద్యమః-కుతస్తవవిత్తం-కుతస్తరాంభోగఇతిభావః॥౧౬॥వీ॥ భోగమంతరేణాపిమమదేహఃపీవేత్యత్రాహ॥
భోగినామితి॥భోగినామేవదేహఃపీవాభవతిభోగేనైవపీవాభవతీత్యర్థః-అన్యథాతుకృశోభవతి - తదర్థంభోగమంత
రేణాపిదేహపుష్టిరితిభావః॥౧౭॥నేతి॥యతోర్థాదేవ-యతోహేతోః పీవా-క్షమంయోగ్యంచేత్॥ వీ॥ హేబ్రహ్మన్ శ
యానస్య-అతఏవ-నిరుద్యమస్యనిర్వ్యాపారస్యతవ-నను హార్థః- నూనంవిత్తంనాస్తిహి-న్వితినిశ్చయే - హా ఇతిప్ర
సిద్ధౌ-తవార్థోనాస్తీతిప్రసిద్ధమేవేత్యర్థః-యతోవిత్తాదేవహేతోర్భోగాద్దేహపోషణాదయోభవంతి-అతోభోగరహి
తస్యతవదేహః-హేవిప్ర-యతోహేతోఃపీవాఽభవత్తత్కారణంనోస్మాకంక్షమంచేద్బ్రూహియోగ్యంచేద్వద॥౧౮॥
కించవిత్తార్జనాద్యసమర్థోప్యయంజనస్తదర్థముద్యమంకరోతిత్వంతుసమర్థోపికిమితిశేషేఇత్యాహ॥ కవిరితి॥ కవిః
విద్వాన్-కల్పోదక్షః-నిపుణదృక్చతురః-చిత్రాఃప్రియాఃలోకరంజనాఃకథాయస్య-తథాపిలోకస్యకర్మకుర్వతస్సతః- శే
షే-తద్వీక్షితాపితత్సర్వంపశ్యన్నపి॥వీ॥కించత్వంకవిర్విద్వాన్కల్పోదక్షః - నిపుణదృక్చతురః చిత్రాఃప్రియాలోక
వంచనాఃకథాయస్య-సఏవంభూతోపిలోకస్యకర్మవ్యాపారంకుర్వతస్సతః-తద్వీక్షితాపి-సముదాసీనస్సన్- తూ
ష్ణీంశేషేశయానోసి-తత్కారణంచవదేతిభావః॥౧౯॥సఇతి॥తస్యవాగేవామృతంతేనయంత్రితోవశీకృతస్సన్॥వీ॥ఇ
త్థందైత్యపతినాప్రహ్లాదేనపృష్టస్తమాహమునిః తస్యప్రహ్లాదస్యవాగేవామృతంతేన-యంత్రితశ్చోదితః-స్మయమానస్త

ద్యమవతాంభోగోవిత్తవతామిహ॥౧౬॥భోగినాంఖలుదేహోయం పీవాభవతినాన్యథా॥౧౭॥ నతే
శయానస్యనిరుద్యమస్యబ్రహ్మన్నుహార్థోయతఏవభోగః।అభోగినోయంతవవిప్రదేహఃపీవాయతస్త
ద్వదనఃక్షమంచేత్॥౧౮॥కవిఃకల్పోనిపుణదృక్చిత్రప్రియకథస్సమః।లోకస్యకుర్వతఃకర్మశేషేతద్వీక్షి
తాపివా॥౧౯॥నారదః॥సఇత్థందైత్యపతినాపరిపృష్టోమహామునిః।స్మయమానస్తమభ్యాహతద్వాగమృ
తయంత్రితః॥౨౦॥బ్రాహ్మణః॥వేదేదమసురశ్రేష్ఠభవాన్నన్వార్యసమ్మతః।ఈహోపరమయోర్నృ
ణాంపదాన్యధ్యాత్మచక్షుషా॥౨౧॥యస్యనారాయణోదేవోభగవాన్హృద్గతస్సదా।భక్త్యాకేవలయా
జ్ఞానంధునోతిధ్వాంతమర్కవత్॥౨౨॥అథాపిబ్రూమహేప్రశ్నాంస్తవరాజన్యథాశ్రుతమ్। సంభా
షణీయోహిభవానాత్మనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతా॥౨౩॥ తృష్ణయాభవవాహిన్యాయోగ్యైఃకామైరపూరయా।

మభ్యాహ-అభిముఖముక్తవాన్॥౨౦॥వేదేతి॥అధ్యాత్మచక్షుషాఅంతర్దృష్ట్యా-భవాన్వై వేద-ఆర్యాణాంజ్ఞానినాంసం
మ్మతోనుభవాన్-ఇదమితియదుక్తంతదేవాహ నృణామీహోపరమయోఃప్రవృత్తినివృత్త్యోః-పదానిస్థానానిఫలా
నీత్యర్థః॥వీ॥తదేవాహ॥వేదేతి॥యావదధ్యాయసమాప్తి-హేఅసురశ్రేష్ఠఇదంకింతత్ నృణామీహోపరమయోఃప్ర
వృత్తినివృత్త్యోఃపదానికారణానీతియత్తదిదంభవానధ్యాత్మచక్షుషాసర్వలోకమనోభిప్రాయవిషయకజ్ఞానేన - వే
దజానాత్యేవ-కుతః-యతస్త్వమార్యాణామతీంద్రియార్థదర్శినాంసమ్మతఃఅగ్రేసరః॥౨౧॥వేదేత్యత్రహేతుః॥ య
స్యేతి॥హృదిప్రవిష్టస్సన్-అజ్ఞానంధునోతి-అర్కోయథాబహిర్ధ్వాంతం॥వీ॥కించ - భగవాన్షాడ్గుణ్యపూర్ణస్స్వతేజ
సాదీప్యమానః-నారాయణః-అనన్యప్రయోజనయాభక్త్యాతుష్టోయస్యత్వాదృశస్య స సదాహృద్గతస్సన్నర్కవత్సూర్య
వద్ధ్వాంతమజ్ఞానరూపమంధకారంధునోతినిరస్యతి-నిశ్శేషనిరస్తాజ్ఞానానాం-సర్వజ్ఞానాంభవాదృశాం కిమవిదితమస్తీతి
భావః॥౨౨॥అథేతి॥యథాశ్రుతమిత్యౌద్ధత్యపరిహారార్థముక్తం-లోకఃకర్మసుప్రవర్తతే - త్వంతునివృత్తస్సన్ కింశే
షఇతి॥వీ॥ యద్యప్యేవమథాపి-హేరాజన్-యథాశ్రుతంతవప్రశ్నాన్ప్రతిబ్రూమహే - ప్రశ్నానాముత్తరాణివదా
మఇత్యర్థః-యథాశ్రుతమిత్యనౌద్ధత్యపరిహారాయోక్తం- ఆత్మనస్స్వస్యశుద్ధిమిచ్ఛతాపుంసాఅవశ్యంత్వంసంభాషణీ
యోహి॥౨౩॥యదుక్తంతత్రాహచతుర్భిః॥తృష్ణయేతి॥ భవప్రవాహకారిణ్యాయథోచితైరపివిషయైఃపూరయితుమశ
క్యయాకర్మసుప్రవర్త్యమానోహంపూర్వంనానాయోనిషుప్రవేశితః॥ వీ॥ లోకఃకర్మసుప్రవర్తతే-త్వంతునివృత్త
స్సన్ కింశేషఇతియత్పృష్టంతత్రతావదుత్తరమాహచతుర్భిః॥తృష్ణయేతి॥ అహంతావద్యోగ్యైర్యథోచితైరపికామైర
పూరయాపూరయితుమశక్యయా-భవవాహిన్యాజన్మపరంపరాకారిణ్యా-తృష్ణయావిషయేచ్ఛయా - కర్మాణిపుణ్యా

హం పాస్మకాని-కార్యమాణః కర్మసు ప్రవర్త్యమానః పూర్వం నానాయోనిషు యోజితః ప్రవేశితః ॥౨౪॥ యదృచ్ఛయేతి॥ తస్మై వేమం లోకం మనుష్యదేహం-యదృచ్ఛయా ప్రాపితః-కథంభూతం లోకం-ధర్మేణ స్వర్గస్య ద్వారం-సాధనం-అధర్మేణ తిరశ్చాం శ్వసూకరాదియోనీనాం ద్వారం-మిశ్రాభ్యాం తాభ్యాం పునరస్య మనుష్యస్యాస్య ద్వారం - సర్వతో నివృత్త్యా అపవర్గస్య ద్వారమిత్యర్థః॥వీ॥ తైరేవ కర్మభిః భ్రమన్ - యదృచ్ఛయా దైవాదిమం లోకం మనుష్యజన్మ-ప్రాపితః లోకం విశినష్టి - స్వర్గమోక్షయోః తిరశ్చాం తిర్యక్త్వానాం పునరస్య మనుష్యస్య చ ప్రాప్తిద్వారం కారణం ధర్మేణ స్వర్గస్య ద్వారం జ్ఞానసంపాదనేనత్వపవర్గస్య అధర్మేణ-తిర్యక్త్వస్య- పూర్వసజాతీయ సుకృతాచరణేనతు పునర్మనుష్యత్వస్య చ కారణమిత్యర్థః॥౨౫॥అత్రాపీతి॥అత్రాపి మనుష్యత్వేపి-అన్యాపనుత్తయే దుఃఖనివృత్త్యై విపర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మి ॥వీ॥అత్రాపి అస్మిన్నపి మనుష్యజన్మని స్వర్గాపవర్గదే పి దంపతీనాం యన్మైథునాదిసుఖం తదర్థమన్యాపనుత్తయే దుఃఖనివృత్తయే - కర్మాణి కుర్వతాం లోకానాం విపర్యయం సుఖార్థం కృతేభ్యః కర్మభ్యః దుఃఖప్రాప్తిరూపం విపర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మి॥౨౬॥ప్రవృత్త్యా కదాచిత్సుఖం స్యాదపి - నివృత్త్యా తు కిం స్యాదితి చేత్తత్రాహ॥ సుఖమితి॥సుఖమస్య జీవస్య-స్వరూపమేవ-తర్హి కిం న ప్రకాశతే తత్రాహ- సర్వేతి-తనోతీతి తనుః - సర్వ క్రియానివృత్త్యా ప్రకాశత ఇత్యర్థః-భోగాంశ్చ మనస్సంస్పర్శజాన్ మనోరథమాత్రజాన్ అశాశ్వతాన్ దృష్ట్వా - స్వప్స్యామి నిరుద్యమోఽస్మీత్యర్థః-తర్హి కదాచిత్కథం భుంక్తే తత్రాహ సంవిశన్ప్రారబ్ధాన్ భోగాన్ భుంజాన ఇత్యర్థః ॥వీ॥ నను ప్రవృత్త్యా కదాచిదపి సుఖం స్యాన్నపి కిం నివృత్త్యా స్యాదిత్యత్రాహ ॥ సుఖమితి ॥ సుఖమస్యాత్మనః ప్రత్యగాత్మనో రూపం స్వరూపమేవ-అతో న తదర్థం యత్నః కార్య ఇతి భావః- తర్హి స్వతస్సుఖరూపత్వాత్తత్త్వేన కిం నోపలభ్యత ఇతి శంకాం నిరాకరోతి-సర్వాసామీహానాం దేహగతవ్యాపారాణాముపరమ అభావోఽస్యాత్మనస్తనురాకారః-నిమిత్తం ప్రియం సుఖమే

కర్మాణి కార్యమాణోఽహం నానాయోనిషు యోజితః॥౨౪॥ యదృచ్ఛయా లోకమిమం ప్రాపితః కర్మభిర్భ్రమన్। స్వర్గాపవర్గయోర్ద్వారం తిరశ్చాం పునరస్య చ ॥౨౫॥అత్రాపి దంపతీనాం చ సుఖాయాన్యాపనుత్తయే। కర్మాణి కుర్వతాం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మి విపర్యయం ॥ ౨౬ ॥ సుఖమస్యాత్మనో రూపం సర్వేహోపరతిస్తనుః। మనస్సంస్పర్శజాన్ దృష్ట్వా భోగాన్ స్వప్స్యామి సంవిశన్॥౨౭॥ఇత్యేతదాత్మనః స్వార్థం సంతం విస్మృత్య వై పుమాన్। విచిత్రామసతి ద్వైతే ఘోరామాప్నోతి సంసృతిం॥౨౮॥జలం తదుద్భవైశ్ఛన్నం హిత్వాజ్ఞో జలకామ్యయా। మృగతృష్ణాముపాధావేత్తథాన్యత్రార్థదృక్ స్వతః॥౨౯॥ దేహాది

వతస్యతనురిత్యర్థః - కాప్యేవం నేహోపరమపూర్వకం తద్యాథాత్మ్యవిమర్శనే సుఖరూపత్వయోపలభ్యత ఇతి భావః-యత ఏవమతో భోగాన్ శబ్దాదివిషయభోగాన్ మనస్సంస్పర్శజాన్ మనోరథమాత్రజాన అశాశ్వతాన్ దృష్ట్వా సంవిశన్నాత్మయాథాత్మ్యావలోకనే ప్రవిష్టోఽహం ప్రారబ్ధానుభవే ప్రవిష్టో వా స్వప్స్యామి శయానోఽస్మి॥౨౭॥ ఏవం చేతోఽపి సంసారం న ప్రాప్నుయాత్తత్రాహ ॥ఇతీతి ॥ ఇత్యేతదాత్మనః సుఖాత్మకం రూపం స్వార్థం స్వస్మిన్నేవ సంతం పురుషార్థం విస్మృత్య అసత్యపి ద్వైతే॥వీ॥తర్హి సర్వోఽపి లోకస్త్వమివ సుఖరూపమాత్మానం కిం నోపలభ్యత ఇతి శంకాం నిరాకుర్వన్ స్వాభావిక సుఖరూపాత్మస్వరూపావిమర్శనమూలక దేహాత్మభ్రమేణ న శేతే-కింతు సంసరతీత్యాహ॥ఇతీతి॥ఇత్యేతదాత్మనస్సుఖాత్మకం రూపం స్వార్థం స్వస్య పురుషార్థరూపం స్వత ఏవ సంతం-విస్మృత్య- స్వత ఏవ సంతమాత్మనస్సుఖరూపస్వరూపాత్మకం స్వపురుషార్థం విస్మృత్యేత్యర్థః-పుమాన్ దేహీ-అసతి స్వత ఆత్మన్యవిద్యమానేపి- ద్వైతే దేవమనుష్యాదిభేదే దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యభిమానరూపే ద్వైతే భేదేనిమిత్తే ద్వైతే నేత్యర్థః-విచిత్రాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపాం-అత ఏవ ఘోరాం భయంకరాం సంసృతిమాప్నోతి॥౨౮॥ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి॥జలమితి॥తదుద్భవైః తృణశైవాలాదిభిః ఛన్నం హిత్వా జలకామ్యయా జలేచ్ఛయా-స్వతః ఆత్మస్వరూపాదన్యత్ర పురుషార్థం పశ్యన్॥ వీ॥ఏతదేవ దృష్టాంతముఖేనాహ॥జలమితి॥ జలం తదుద్భవైః జలోద్భవైః తృణశైవాలాదిభిశ్ఛన్నం - హిత్వా అజ్ఞాత్వా యథా జలకామ్యయా మృగతృష్ణాం జలవత్ప్రతీయమానాముపాధావేత్ తథా స్వతస్సుఖరూపమాత్మనస్స్వరూపం విస్మృత్యాన్యత్ర వైషయిక సుఖేష్వర్థదృక్పురుషార్థదృష్టిర్ధావతి - లోకః - స్వత ఆత్మనోఽన్యత్ర దేహాదౌ పురుషార్థదృగ్వా॥౨౯॥ఏవం స్వస్య నిరుద్యమత్వే కారణముక్త్వా-విపర్యయం దృష్ట్వేతి యదుక్తం తద్వివృణోతి పంచభిః ॥ దేహేతి॥ ఈహాతః ఇచ్ఛతః-అథాప్యనీశస్య దేహవస్య-పునఃపునః ప్రారబ్ధాః క్రియాః-మోఘాః విఫలా ఏవ భవంతి ॥వీ॥ విపర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మీత్యేతదేవ వివృణోతి పంచభిః॥ దేహాదిభిరితి॥ దైవతంత్రైః కర్మాయత్తైర్దేహేంద్రియాదిభిః - స్వస్యసు

ఖం దుఃఖనివృత్తిం [illegible] అనేకస్యార్యమాణస్య [illegible] పునఃపునరార
బ్ధా ॥ క్రియాణాం [illegible] నసుఖజనకానాపి దుఃఖనివర్తకాశ్చ దృష్టా ఇతి భావః ॥ ౩ ॥ క్రియాణాం సఫలత్వేఽపి ఫల
స్యానుపయోగ [illegible] అధ్యాత్మికాదిభిరితి ॥ మర్త్యస్యమరిష్యతః - కృచ్ఛ్రేణ దుఃఖ [illegible] ॥ వీ ॥

కథంచిత్ క్రియాణామమోఘత్వేఽపి తజ్జన్యం సుఖమనుభూయమాన దుఃఖేభ్యోఽల్ప మిత్యాహ - అధ్యాత్మికాదిభిః
అదికశబ్దేనాధిదైవికాధిభౌతికే గ్రాహ్యే తైః దుఃఖైః కర్హిచిత్ కదాచిదప్య విముక్తస్య మర్త్యస్య మరణశీలస్య - కృ
చ్ఛ్రోపనతైః దుఃఖనార్జితైరర్థైః విత్తైస్తన్నిమిత్తైః కామైశ్చ కింకియత్సుఖం క్రియేత ॥ ౩౧ ॥ కృచ్ఛ్రేణ దైవతః ప్రాప్తైర్వ్య

ర్థైః దుఃఖం తదవస్థమిత్యాహ ॥ పశ్యామీతి ॥ వీ ॥ ననుధ సార్జనే హి దుఃఖం - లబ్ధధనానాంతు సుఖమేవేత్యత ఆహ ॥ పశ్యామీ
తి ॥ ధనినాం లబ్ధధనానామపి - క్లేశం పశ్యామి - క్లేశత్వే హేతుం వదన్ ధనినో విశినష్టి - లబ్ధానాం లబ్ధధనలిప్సయా ధనవ్యయ
భయేన క్లిశ్యతామితి భావః - అజితాత్మనామజితేంద్రియాణాం - కామానావాప్తవ్యాప్త్యాచ క్లిశ్యతామితి భావః - భయాదల
బ్ధానిద్రామితి స్తేయం చోరాదయోధనమపహరేయురితి భయాదివ్యాకులతనిద్రాణామిత్యర్థః - ఇతోఽపి క్లేశ ఇతి భావః - భయ
హేతుం వదన్ విశినష్టి - సర్వతస్సర్వేభ్యోఽపి అభివిశంకినాం అపత్యయాణాం శంకాం కుర్వతాం ॥ ౩౨ ॥ భయ ప్రపంచ
యతి ॥ రాజత ఇతి ॥ స్వస్మాదాత్మనపవ - కథం త్యాగభోగమోహవిస్మరణాదినా నాశస్స్యాదితి ప్రాణవతా మర్థవతాం
చభయం నిత్యం ॥ వీ ॥ పతదేవవివృణోతి ॥ రాజత ఇతి ॥ రాజాదిభ్యః పశుతః పక్షితః పశుభ్యోగవాశ్వాదిభ్యః - పక్షిభ్యస్స్వా

భినైరవతంత్రే ॥ రాత్మనస్సుఖమిహాన్తః ॥ దుఃఖాత్యయంచాన్తశస్య క్రియా మోఘాః కృతాః కృతాః ॥ ౩౦ ॥ అ
ధ్యాత్మికాదిభిర్దుఃఖై రపిముక్తస్య కర్హిచిత్ । మర్త్యస్య కృచ్ఛ్రోపనతైరర్థైః కామైః క్రియేత కిం ॥
౩౧ ॥ పశ్యామి ధనినాం క్లేశం లుబ్ధానామజితాత్మనామ్ । భయాదలబ్ధనిద్రాణాం సర్వతోఽభివిశంకినాం ॥
౩౨ ॥ రాజతశ్చోరతశ్శత్రోస్స్వజనాత్పశుపక్షితః । అర్థిభ్యః కాలతస్స్వస్మాన్నిత్యం ప్రాణార్థవద్భయ
మ్ ॥ ౩౩ ॥ శోకమోహభయక్రోధరాగక్లైబ్యశ్రమాదయః । యన్మూలాస్స్యుర్నృణాం జహ్యాత్స్పృహాం

ప్రాణార్థయోర్బుధః ॥ ౩౪ ॥ మధుకారమహాసర్పౌ లోకేఽస్మిన్నో గురూత్తమౌ । వైరాగ్యం పరితోషంచ
ప్రాప్తా యచ్ఛిక్షయా వయం ॥ ౩౫ ॥ విరాగస్సర్వకామేభ్యః శిక్షితో మే మధువ్రతాత్ । కృచ్ఛ్రాప్తం మధు
వద్విత్తం హత్వాఽప్యన్యో హరేత్పతిం ॥ ౩౬ ॥ అనీహః పరితుష్టాత్మా యదృచ్ఛోపనతాదహం । నో చేచ్ఛయే

దిభ్యః తస్కరాదిభ్యః - కాలతః స్వస్మాత్ - దానభోగమోహాత్ప్రవృత్తాత్ స్వస్మాత్ - ప్రాణస్తత్తుల్యానర్థంచ పా
మ స్తీతి తథా తేభ్యో నిత్యం భయమనువర్తతే ॥ ౩౩ ॥ అతోఽనర్థహేతుత్వాత్ ప్రాణార్థే చ స్పృహాం న కార్యేత్యాహ । శో
కేతి ॥ వీ ॥ న కేవలం భయమేవ - అపితు శోకమోహభయాదయస్సర్వే యన్మూలాః యదర్థమేః మూలం యేషాం తే నృణాం
స్పృహా యేయుః తస్మాత్స్పృహాం హేయోపాదేయవివేకవాన్ ప్రాణార్థయోః స్పృహాం పరిత్యజేత్ ॥ ౩౪ ॥ నన్వేవమనన
ర్థానుభవతోఽపి నకేవిద్విరజ్యంతే - నచ యథాలాభేనతుష్యంతి - త్వం తు కథం వైరాగ్యాదికం ప్రాప్తోఽసి - తత్రా
హ ॥ మధుకారేతి ॥ మధుమక్షికాజగరౌ - యయోశ్శిక్షయా వృత్తిపర్యాలోచనయా ॥ వీ ॥ యదుపదేశాత్త్వమీదృశధర్మ
మాస్థితోఽసీత్యత ఆహ ॥ మధుకారేతి ॥ అస్మిన్ లోకే ఇమౌ ద్వౌ గురుశ్రేష్ఠౌ మధుకారమహాసర్పౌ మధుమక్షికాజగరౌ ఈ
దృశధర్మశిక్షకౌ - తదేవాహ - యయోర్మధుకారమహాసర్పయోశ్శిక్షయా వృత్తిపర్యాలోచనయా వయం వైరాగ్యం పరి
తోషంచ ప్రాప్తా ఇత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ మధుకరాత్ శిక్షితమాహ ॥ విరాగ ఇతి ॥ విత్తపతిం హత్వా అన్యోఽపి విత్తం హరేదిత్యే
వం ॥ వీ ॥ ఏతదుభయం వివృణోతి ద్వాభ్యాం ॥ విరాగ ఇతి ॥ తావత్సర్వేభ్యః కామేభ్యః విరాగో మయా మధువ్రతాన్మధుమ
క్షికాచ్ఛిక్షితః - తచ్ఛిక్షయా మమ వైరాగ్యోదయ ఇత్యర్థః కింశిక్షితం తదాహ - యథా మధువ్రతైరితస్తతః పుష్పేభ్య ఆ
నీయ స్వనిర్మితే స్థానే మధు తత్స్వామినో మధువ్రతాన్ హత్వా స్వ్యో హరతి - తథా మధువద్దుఃఖేనార్జితం ధనమన్యః ప
తింధనస్వపతిం హత్వా హరేదివ్యేవం నిర్మధుః ప్రాప్తచ్ఛిక్షితమిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ ॥ అనీహ ఇతి ॥ సత్త్వవాన్
దైర్యవాన్ ॥ వీ ॥ అజగరాచ్ఛిక్షితమాహ ॥ అనీహ ఇతి ॥ మహాహిరివాహమనీహః నిర్వ్యాపారః - యదృచ్ఛోపనతాదన్నా

ల్లబ్ధాన్నాదేః పరితుష్టాత్మా సంతుష్టచిత్తః నో చేద్యదృచ్ఛోపనతం న చేత్ - సత్త్వవాన్ దైర్యవాన్ బహూనహాని శయీత
యాపోష్య ॥ ౩౭ ॥ అనీహత్వే హేతుత్వేన యదృచ్ఛయా ప్రాప్తపరితోషం ప్రపంచయతి ॥ క్వచిదితి ॥ వీ ॥ పీనత్వే

హితుశ్చేన యదృచ్ఛయా ప్రాప్తేనైవ సంతుష్టః శయాన ఇతి యద్వా ॥ క్వచిదల్పమితి ॥ క్వచిత్-కదాచిదల్పం - కదాచిచ్చ భూరిబహు-క్వచిచ్చస్వాదు-క్వచిచ్చ అస్వాదు సమీచీనమపృష్టం-క్వచిచ్చ గుణవత్ స్నేహవదాది-కదాచిన్నిర్గుణం ॥ ౩౮॥ వీ॥ శ్రద్ధయేతి ॥ కదాచిచ్ఛ్రద్ధయానీతం-కదాచిన్మానం దాపూర్వకమానీతం వా న్నాదికం - భుంజే-అశ్మి కదాచిత్ దివా నక్తం చ యదృచ్ఛయా ప్రాప్తం భుంజే ॥ ౩౯ ॥ క్షౌమమితి ॥ చీరం జీర్ణవస్త్రఖండం-వసే పరిదధే-దిష్టభుక్ ప్రారబ్ధభోగీ ॥ వీ ॥ ఏవం వస్త్రమపి దుకూలాద్యన్యదపి మన్యద్వా దైవాల్లబ్ధం వసే ఆచ్ఛాదయామి-పరిదధే చ-చీరం జీర్ణవస్త్రం- ఏవం దిష్టభుక్ ప్రారబ్ధభుక్ సంతుష్టచిత్తశ్చాహం ॥ ౪౦ ॥ క్వచిదితి ॥ ప్రాసాదమధ్యే పర్యంకే తత్రాపి కశిపౌ ॥ వీ ॥ క్వచిద్భూపృష్ఠ ఏవ ॥ క్వచిచ్చ గృహాదిషు శయే-క్వచిచ్చ ప్రాసాదోపరి పర్యంకే తత్రాపి కశిపౌ వా- తస్య దౌల్లభ్యశంకాం నిరాకర్తుమాహ- పరేషామిచ్ఛయేతి-ఇదమపి తత్రాప్యనుషంజనీయం ॥ ౪౧ ॥ క్వచిదితి ॥ చరేవిచరామి-క్వచిద్గ్రహవద్దిగంబరో విచరామి- వీ ॥ స్నాతమనులిప్తం చందనేన చాంగం యస్య-శోభనం వాసో వస్త్రం యస్య సః స్రగ్భిరలంకృతః - రథాదిభిర్యానైశ్చ రే సంచరామి-క్వచిచ్చ దిగ్వాసా దిగంబరో గ్రహవచ్చరే హే విభో ॥ ౪౨ ॥ నచ మానావమానాదికర్తృషు సుమనైషమ్య మిత్యాహ ॥ నేతి ॥ నాహం నిందామి-మహాత్మని విష్ణౌ ॥ వీ ॥ స్వభావవిషమం జనం- స్తుతినిందయోః కర్తారం న స్తౌమి-న నిందే చ- కింతు తేషాం జనానాం సర్వేషాం శ్రేయః ధర్మాదిరూపం- ఉత- అపి చ మహాత్మని భగవతి ఏకాత్మ్యమేకచిత్తత్వం చాశాసే ప్రార్థయే ॥ ౪౩ ॥ ఏవంభూతత్వే నస్థితావుపాయమాహ ద్వాభ్యాం ॥ వికల్పమితి ॥ చిత్తే భేదగ్రాహకమనోవృత్తౌ - అ

బహ్వాహారోఽనాహారో వా సత్త్వవాన్ ॥ ౩౭ ॥ క్వచిదల్పం క్వచిద్భూరి భుంజేఽన్నం స్వాద్వస్వాదు వా । క్వచిద్భూరి గుణోపేతం గుణహీనముత క్వచిత్ ॥ ౩౮ ॥ శ్రద్ధయోపహృతం క్వాపి కదాచిన్మానవర్జితమ్ । భుంజే భుక్త్వాథ కస్మింశ్చిద్దివా నక్తం యదృచ్ఛయా ॥ ౩౯ ॥ క్షౌమం దుకూలమజినం చీరం వల్కలమేవ వా । వసేఽన్యదపి సంప్రాప్తం దిష్టభుక్ తుష్టధీరహం ॥ ౪౦ ॥ క్వచిచ్ఛయే ధరోపస్థే తృణపర్ణాశ్మభస్మసు । క్వచిత్ప్రాసాదపర్యంకే కశిపౌ వా పరేచ్ఛయా ॥ ౪౧ ॥ క్వచిత్స్నాతోఽనులిప్తాంగః సువాసాః స్రగ్వ్యలంకృతః । రథేభాశ్వైశ్చరే క్వాపి దిగ్వాసా గ్రహవద్విభో ॥ ౪౨ ॥ నాహం నిందే న చ స్తౌమి స్వభావవిషమం జనం । ఏతేషాం శ్రేయ ఆశాస ఉతైకాత్మ్యం మహాత్మని ॥ ౪౩ ॥ వికల్పం జుహుయాచ్చిత్తౌ తాం మనస్యర్థవిభ్రమే । మనో వైకారికే హుత్వా తం మాయాయాం జుహోత్యను ॥ ౪౪ ॥ ఆత్మానుభూతౌ తాం మాయాం జుహుయాత్సత్యదృఙ్మునిః । తతో నిరీహో విరమేత్స్వానుభూత్యాత్మని స్థితః ॥ ౪౫ ॥ స్వాత్మవృత్తం మయేత్థం తే సుగుప్తమపి వర్ణితం । వ్యపేతం లోకశాస్త్రాభ్యాం భవాన్ హి భగవత్ప్రియః ॥ ౪౬ ॥ శ్రీ నారద ఉవాచ ॥ ధర్మం పారమహంస్యం వై మునేః శ్రుత్వాసురేశ్వరః । పూజయిత్వా తతః ప్రీత ఆమంత్ర్య ప్రయయౌ గృహం ॥ ౪౭ ॥ ****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే సప్తమస్కంధే-త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ర్థవిభ్రమే విభ్రమో యస్మిన్ వైకారికేఽహంకారే అను అనంతరం-మహత్తత్త్వద్వారేణేత్యర్థః ॥ వీ ॥ ఇత్థమన్యస్యా ప్యవస్థితావుపాయమాహ ॥ వికల్పమితి ॥ వికల్పం జాత్యాదిరూపావికల్పం- చిత్తే మనోవ్యాపారే - జుహుయాత్ప్రలీనం భావ యేత్ తచ్చిత్తమర్థవిభ్రమే దేహాత్మభ్రమహేతౌ- మనసి- మనశ్చ వైకారికే సాత్త్వికాహంకారే తం చ వైకారికం- మాయాయాం మూలప్రకృతౌ-జుహుయాత్ -సర్వత్ర హోమో నామ లయానుసంధానరూపః ॥ ౪౪ ॥ ఆత్మేతి ॥ సత్య మేవ పశ్యతీతి తథా ॥ వీ ॥ తాం చ మాయామాత్మానుభూతౌ - జుహుయాత్ - తతస్సత్యం స్వాత్మశరీరకం పరమాత్మానం పశ్యతీతి సత్యదృక్-మునిస్తన్మననశీలః నిరీహో నిశ్చేష్టః- స్వానుభూత్యాత్మని పరమాత్మని - పరిశుద్ధజీవస్వరూపే స్థితః తదనుసంధానపరః విరమేత్ ప్రారబ్ధావసానే కళేబరాద్విరమేత్ ॥ ౪౫ ॥ స్వేతి ॥ మందదృష్ట్యా లోకశాస్త్రాభ్యాం వ్య పేతం-న తు తత్త్వదృష్ట్యా యతో భగవాన్ భగవత్ప్రియః ॥ వీ ॥ ఉక్తం స్వవృత్తముపసంహరతి ॥ స్వాత్మవృత్తమితి ॥ ఇత్థం సు యాను గుప్తమపి-స్వాత్మనో మమ-వృత్తం మందదృష్ట్యా లోకశాస్త్రాభ్యాం వ్యపేతం-న తు తత్త్వదృష్ట్యా వ్యపేతం-బహిర్భూ తం- తేతుభ్యం ఉపవర్ణితం హి యస్మాద్భగవాన్ భగవత్పరః అతోఽనుగుప్తమపి-వృత్తముపవర్ణితమిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ వీ ॥ ధ ర్మమితి ॥ పారమహంస్యం సుర్యాశ్రమనిష్ఠానాం మనుగుణం ధర్మం ముహేస్సకాశాత్ - శ్రుత్వా-అసురేశ్వరః ప్రహ్లాద స్తం ప్రీతస్సన్ పూజయిత్వా-ఆమంత్ర్యానుజ్ఞాప్య స్వగృహం యయౌ ॥ ౪౭ ॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్దశే గృహస్థస్య పరమోక్షధర్మా ఈర్యతే। దేశకాలాదిభేదేన పుంసశ్శ్రేయోవిశేషకృత్॥ గృహస్థధర్మముల్లంఘ్య మోక్షం ప్రత్యంతరంగత్వేన ప్రథమం వనస్థయతిధర్మేష్వభిహితేషు - గృహస్థస్య మోక్షో న స్యాదితి శంకితచిత్తః - పృచ్ఛతి॥ గృహస్థ ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ తస్య మోక్షధర్మానాహ యావదధ్యాయసమాప్తి। గృహేష్వితి॥ సాక్షాద్వాసుదేవార్పణం యథా భవత్యేవం కుర్వన్ - ఉపాసీత॥ ౩॥ ౪॥ సత్సంగాదితి॥ స్వయమేవ ముచ్యమానేషు వియుజ్యమానేషు - యథా ఉత్థితః పుమాన్ స్వప్నదృష్టేషు పుత్రాదిషు సంగం విముంచతి - తద్వత్॥ ౫॥ నన్వేవంభూతస్య దుర్గ్రహైరభిభూయమానస్య కుతో గృహోచితాః క్రియాస్స్యుస్తత్రాహ॥ యావదర్థమితి॥ అంతరనాసక్తః బహిస్స్వాసక్త ఇవ - నృలోకే జనమధ్యే నరతాం మానుష్యం న్యసేత్ - పురుషాకారమావిష్కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౬॥ ఆగ్రహం తు క్వాపి న కుర్యాదిత్యాహ॥ జ్ఞాతయ ఇతి॥ ౭॥ నన్వేవం సర్వానుమోదనే - విత్తక్షయప్రసంగాత్కుతో జీవనం - కుతో వా కర్మకరణం - తత్రాహ। దివ్యమితి॥ దివ్యం వృష్ట్యాదిభిర్జాతం ధాన్యాది - భౌమం భూమ్యాం జాతం సువర్ణాది - అంతరిక్షమాకస్మాద్దేవప్రాప్తం - ఏవం సర్వమేవ అచ్యుతనిర్మితం దైవలబ్ధం యత్ - ఏతత్ పూర్వోక్తకర్మాది ౮॥ దైవాద్భూరిలాభజాతేపి - తత్రాభిమానో న కార్య ఇత్యాహ॥

యుధిష్ఠిరః॥ గృహస్థ ఏతాం పదవీం విధినా యేన సంవృతః। యాయాద్దేవఋషే బ్రూహి మాదృశో గృహమూఢధీః॥ ౧॥ నారదః॥ సాధుపృష్టం మహారాజ లోకానామనుగృహ్ణతా। తత్త్వేన తదహం వక్ష్యే నైష్కర్మ్యం యేన కర్మణామ్॥ ౨॥ గృహేష్వవస్థితో రాజన్ క్రియాః కుర్వన్ గృహోచితాః। వాసుదేవార్పణం సాక్షాదుపాసీత మహామునీన్॥ ౩॥ శృణ్వన్ భగవతోఽభీక్ష్ణమవతారకథామృతమ్। శ్రద్దధానో యథాకాలముపశాంతజనావృతః॥ ౪॥ సత్సంగాచ్ఛనకైస్సంగమాత్మజాయాత్మజాదిషు। విముంచేన్ముచ్యమానేషు స్వయం స్వప్నవదుత్థితః॥ ౫॥ యావదర్థముపాసీనో దేహే గేహే చ పండితః। విరక్తో రక్తవత్తత్ర నృలోకే నరతాం న్యసేత్॥ ౬॥ జ్ఞాతయః పితరౌ పుత్రా భ్రాతరస్సుహృదోఽపరే। యద్వదంతి యదిచ్ఛంతి చానుమోదేత నిర్మమః॥ ౭॥ దివ్యం భౌమం చాంతరిక్షం విత్తమచ్యుతనిర్మితమ్। తత్సర్వముపయుంజాన ఏతత్కుర్యాత్స్వతో బుధః॥ ౮॥ యావద్ధ్రియేత జఠరం తావత్స్వత్వం హి దేహినామ్। అధికం యోఽభిమన్యేత స స్తేనో దండమర్హతి॥ ౯॥ మృగోష్ట్రఖరమర్కాఖుసరీసృపఖగమక్షికాః। ఆత్మనః పుత్రవత్పశ్యేత్తైరేషామంతరం కియత్॥ ౧౦॥ త్రివర్గం నాతికృచ్ఛ్రేణ భజేత గృహమేధ్యపి। యథాదేశం యథాకాలం యావద్దైవోపపాదితమ్॥ ౧౧॥ ఆశ్వాఘాంతేఽవసాయిభ్యః కామాన్సంవిభజేద్యథా। అప్యేకామాత్మనో దారాం నృణాం స్వత్వగ్రహో యతః॥ ౧౨॥ జహ్యాద్యదర్థే స్వాన్ప్రాణాన్ హన్యాద్వా పితరం గురుమ్। తస్యాం స్వత్వం స్త్రియాం జహ్యాద్యస్తేన హ్యజితో జితః॥ ౧౩॥ క్రిమివిడ్భస్మనిష్ఠాంతం క్వేదం తుచ్ఛం కళేబరమ్। క్వ తదీయరతిర్భార్యా క్వాయమాత్మా నభశ్ఛదిః॥ ౧౪॥ సిద్ధైర్యజ్ఞావశిష్టార్థైః కల్పయేద్వృత్తిమాత్మనః। శేషే స్వత్వం త్యజన్ ప్రాజ్ఞః పదవీం మహతామియాత్॥ ౧౫॥ దేవానృషీన్నృభూతాని పితౄనాత్మానమన్వ

యావదితి॥ ధ్రియేత పూర్యేత॥ ౯॥ అత ఏవ అయం కశ్చిదపి స్వగృహం ఉష్ట్రం వా ప్రవిశ్య భుంజానం న నివారయేదిత్యాహ॥ మృగేతి॥ ఖరో గర్దభః - మర్కటః - సరీసృపః సర్పః - మక్షికాః మశకాః - తైః పుత్రైః ఏషాం మృగాదీనాం॥ ౧౦॥ త్రివర్గమితి॥ అతికృచ్ఛ్రేణ సాధ్యం న భజేత - కింతు - యావద్దైవప్రాపితం తావదేవ భుంజీత॥ ౧౧॥ ఆశ్వేతి॥ శ్వానశ్చ అఘాశ్చ పతితాః అంత్యావసాయినః - నాపితప్రభృతయః తానభివ్యాప్య యథార్హం కామాన్ - సంవిభజేత్ - స్వభోగ్యాన్విభజ్య దద్యాత్ - యద్యప్యేకైవాత్మనో దారాః భార్యా - తస్యామతిథిశుశ్రూషణే నియుక్తాయాం - స్వశుశ్రూషా హీయేత - యతః యస్యాం చ నృణాం స్వత్వగ్రహః మమైవేయమిత్యాగ్రహః - తామేకామపి సంవిభజేత్ - అతిథ్యాదిశుశ్రూషణే యుంజీతేత్యర్థః - న త్వన్యథా మంతవ్యం యథార్హం సంవిభజేదిత్యుక్తత్వాత్॥ ౧౨॥ ఏవం చ తత్తేన స్వదోషవశీకృతస్స్యాదిత్యాహ॥ జహ్యాదితి॥ యదర్థే యన్నిమిత్తే అన్యైరజితోపీశ్వరస్తేన జిత ఏవ॥ ౧౩॥ కథమేవం తస్యాం స్వత్వాభిమానో హాతుం శక్యః - తత్త్వవిచారేణేత్యాహ॥ క్రిమీతి॥ క్రిమివిడ్భస్మసు నిష్ఠా పర్యవసానం - అంతే యస్య - తదీయా దేహోద్భూతా రతిర్యస్యాం సా - స్వమహిమ్నా నభోపి ఛాదయతీతి తథా॥ ౧౪॥ సిద్ధైరితి॥ కించ - సిద్ధైర్దైవలబ్ధైః - యజ్ఞావశిష్టార్థైః పంచయజ్ఞశేషైః రన్నాదిభిః - మహతాం నివృత్తానాం॥ ౧౫॥ ఏతద్వివృణ్వన్నాహ॥ దేవానితి॥ దేవాదీన్ పంచయజ్ఞదేవతాః - ఆత్మానం చ

ఏవం పృథక్పురుషం అంతర్యామిణం - యజేత ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ న పునరితి నిబంధో యజ్ఞార్థం కార్య ఇత్యాహ । నహీతి । విప్రముఖే హుతైరన్నాదిభిర్యథా ఇజ్యేత పూజ్యేత న తథాఽగ్నిముఖతో హుతైః పాఠ ఇజ్యేత ॥ ౧౭ ॥ తస్మాదితి । బ్రాహ్మణేషు - దేవేషు వంచయజ్ఞదేవతాసు మర్త్యాదిషు - అన్యేష్వపి నరేషు పశ్వాదిషు చ - క్షేత్రజ్ఞమంతర్యామిణం - బ్రాహ్మణానను మర్త్యాదియజనే బ్రాహ్మణయజనానంతరమన్యేషు యజస్వ - పాఠాంతరే బ్రాహ్మణానను అనంతరం యజస్వ ॥ ౧౮ ॥ కుర్యాదితి ॥ ప్రోష్ఠపదే భాద్రపదే ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ తృతీయాయామితి ॥ శుక్లపక్షే అక్షయతృతీయాయామిత్యర్థః - హేమంతే శిశిరే చ - మార్గశీర్షాదిమాసచతుష్టయే - యాశ్చతస్రోఽష్టకాస్తాసు ॥ ౨౧ ॥ మాఘశుక్లసప్తమ్యాం మఘారాకాసమాగమే - మఘాయుక్తపౌర్ణమాస్యాం - ఫాల్గునపౌర్ణమాస్యాం - మాసర్క్షాణి - మాసనామనక్షత్రాణి - రాకయాఽనుమత్యా వా యుతాని - యాసాం నక్షత్రాణాం నామ్నా మాసాః - యథా - చిత్రా - వైశాఖీ - జ్యేష్ఠా - ఆషాఢాదయః - తాసాం యుతాన్యపి ॥ శ్లో ॥ పుష్యయుక్తా పౌర్ణమాసీ పౌషీ మాసి తు యత్ర సా । నామ్నా స పౌషో మాఘాద్యాశ్చైవమేకాదశాపరా ఇతి ॥ ౨౨ ॥ ద్వాదశ్యామిత్యాది ॥ అనురాధా - శ్రవణః - ఉత్తరాఫల్గునీ ఉత్తరాషాఢా ఉత్తరాభాద్రేతి

హమ్ । స్వశక్త్యా గతవ్యైనయజేత పురుషం పృథక్ ॥ ౧౫ ॥ యర్హ్యాత్మనోఽధికారాద్యాః సర్వాః స్యుర్యజ్ఞసంపదః । వైతానికేన విధినా అగ్నిహోత్రాదినా యజేత్ ॥ ౧౬ ॥ న హ్యగ్నిముఖతోఽయం వై భగవాన్ సర్వయజ్ఞభుక్ । ఇజ్యేత హవిషా రాజన్ యథా విప్రముఖే హుతైః ॥ ౧౭ ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణదేవేషు మర్త్యాదిషు యథార్హతః । తైస్తైః కామైర్యజస్వైనం క్షేత్రజ్ఞం బ్రాహ్మణానను ॥ ౧౮ ॥ కుర్యాదపరపక్షీయం మాసి ప్రౌష్ఠపదే ద్విజః । శ్రాద్ధం పిత్రోర్యథావిత్తం తద్బంధూనాం చ విత్తవాన్ ॥ ౨౦ ॥ అయనే విషువే కుర్యాద్వ్యతీపాతే దినక్షయే । చంద్రాదిత్యోపరాగే చ ద్వాదశ్యాం శ్రవణేషు చ ॥ ౨౦ ॥ తృతీయాయాం శుక్లపక్షే నవమ్యామథ కార్తికే । చతసృష్వప్యష్టకాసు హేమంతే శిశిరే తథా ॥ ౨౧ ॥ మాఘే చ సితసప్తమ్యాం మఘారాకాసమాగమే । రాకయా చానుమత్యా వా మాసర్క్షాణి యుతాన్యపి ॥ ౨౨ ॥ ద్వాదశ్యామనురాధా స్యాచ్ఛ్రవణస్తిస్ర ఉత్తరాః । తిసృష్వేకాదశీ వాసు జన్మర్క్షశ్రోణయోగయుక్ ॥ ౨౩ ॥ త ఏతే శ్రేయసః కాలా నౄణాం శ్రేయోవివర్ధనాః । కుర్యాత్సర్వాత్మనైతేషు శ్రేయోఽమోఘం తదాయుషః ॥ ౨౪ ॥ ఏషు స్నానం జపో హోమో వ్రతం దేవద్విజార్చనమ్ । పితృదేవనృభూతేభ్యో యద్దత్తం తద్ధ్యనశ్వరమ్ ॥ ౨౫ ॥ సంస్కారకాలో జాయాయా అపత్యస్యాత్మనస్తథా । ప్రేతసంస్థా మృతాహశ్చ కర్మణ్యభ్యుదయే తథా ॥ ౨౬ ॥ అథ దేశాన్ ప్రవక్ష్యామి ధర్మాదిశ్రేయఆవహాన్ । స వై పుణ్యతమో దేశః సత్పాత్రం యత్ర లభ్యతే ॥ ౨౭ ॥ బింబం భగవతో యత్ర సర్వమేతచ్చరాచరమ్ ॥ ౨౮ ॥ యత్ర హ బ్రాహ్మణకులం తపోవిద్యాదయాన్వితమ్ । యత్ర యత్ర హరేరర్చా స దేశః శ్రేయసాం పదమ్ ॥ ౨౯ ॥ యత్ర గంగాదయో నద్యః పురాణేషు చ విశ్రుతాః । సరాంసి పుష్కరాదీని క్షేత్రాణ్యర్హాశ్రితాన్యుత ॥ ౩౦ ॥ కురుక్షేత్రం గయశిరః ప్రయాగః పులహాశ్రమః । నైమిశం ఫాల్గునం సేతుః ప్రభాసోఽథ కుశస్థలీ ॥ ౩౧ ॥ వారాణసీ మధుపురీ పంపా బిందుసరస్తథా । నారాయణాశ్రమో నందా సీతారామాశ్రమాదయః ॥ ౩౨ ॥ సర్వే కులాచలా రాజన్ మహేంద్రమలయాదయః । ఏతే పుణ్యతమా దేశా హరేరర్చాశ్రితాశ్చ యే ॥ ౩౩ ॥ ఏతాన్ దేశాన్నిషేవేత

తిస్ర ఉత్తరాః - ద్వాదశ్యాం యుతాః స్యుః ఆసూత్తరాసు ఏకాదశీ వా యుతా స్యాత్ - తథా చ - జన్మర్క్షశ్రోణయోగయుక్ జన్మనక్షత్రస్య శ్రవణస్య వా యోగేన యుక్తం దినం - యద్వా - యోగగ్రహణం సంబంధబాహుల్యజ్ఞాపనార్థం ॥ ౨౩ ॥ న కేవలం శ్రాద్ధస్యైవ తే కాలాః కింతు సర్వకర్మమాత్రస్యేత్యాహ - ద్వాభ్యాం ॥ త ఇతి ॥ తత్రైవ ఆయుషః అమోఘం సాఫల్యమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ సంస్కారకాల ఇతి ॥ జాయాయాః పుంసవనాది - అపత్యస్య జాతకర్మాది - ఆత్మనో యజ్ఞదీక్షాది - ప్రేతస్య సంస్థా దహనాది - మృతాహశ్చ - సాంవత్సరికం - యథా అన్యస్మిన్నప్యభ్యుదయార్థకర్మణి - శ్రేయః కుర్యాదిత్యనుషంగః ॥ ౨౬ ॥ అథేతి ॥ యత్ర యస్మిన్ సర్వమేతచ్చరాచరమస్తి - తస్య భగవతో బింబం రూపం - సత్పాత్రం - యత్ర లభ్యతే - స వై పుణ్యతమో దేశః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ యత్రేతి ॥ అర్హైః మహద్భిరాశ్రితాని ఉత అపి చ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ వారాణసీతి ॥ సీతాయా రామస్య చాశ్రమః అది ర్యేషాం ద్వయోః పృథక్గ్రహణం వియోగకాలాభిప్రాయేణ ॥ ౩౨ ॥ సర్వ ఇతి ॥ అర్చాశ్రితాః ప్రతిమాశ్రితాః పూర్వం తు సాలగ్రామశిలావర్ణనదేశ ఉక్త ఇత్యపౌనరుక్త్యం ॥ ౩౩ ॥ ఏతానితి ॥ అత్రైవ - ఈహితః కృతః సహస్రగుణమధికం స్వఫలస్య ఉదయాయ యస్మాత్ శతధా ॥ ౩౪ ॥ పాత్రమితి । హరిరేవ పాత్రం నిరుక్తం నిర్ణీత

తం॥౩౫॥తదేవాహ॥దేవేతి॥దేవేషు-ఋషిషు చ-అర్హత్సు తపోయోగాదిసిద్ధేషు-బ్రహ్మాత్మజాదిషు సనకాదిష్వపి స
త్సు-తత్రాపి దీయే రాజసూయే-యద్యస్మాత్-అచ్యుతస్యైవ పాత్రతయా సమ్మతః॥౩౬॥ సమ్మతత్వే హేతుమాహ॥జీవేతి॥
జీవరాశిభిర్వ్యాప్తః-బ్రహ్మాండకోశ ఏవ యోంఘ్రిపః సర్వజీవానామాత్మనస్తర్పణం॥౩౭॥ పరతజీవపురుషనాడీనా
రుక్త్వా పృథయతి॥పురాణీతి॥ నృతిర్యగాదిరూపాణి పురాణి శరీరాణి॥౩౮॥ తేష్వితి॥ తేష్వంతర్యామిరూపేణ ప్రత్యగంశే
న చ-యాతిః శేతే-అతః పురుష ఇతి ప్రసిద్ధః-తారతమ్యేన తిర్యగాదిభ్యః పురుషే యస్మాదాధిక్యేన వర్తతే- తస్మాత్పురుషః
పాత్రం -, తత్రాపి యావానాత్మజ్ఞానాంశః - యథా యథా తప ఆదియోగేన యత్ర యత్ర ప్రతీయతే - తథా తథా సో
పాత్రమిత్యర్థః-తథా చ శ్రుతిః॥పురుషత్వే చావిస్తరామాత్మేత్యాది ॥ ౩౯ ॥ తర్హి ప్రతిమాదౌ హరేః పూజాం కిమితి కు
ర్వంతి-తత్రాహ ద్వాభ్యాం॥దృష్ట్వేతి॥ మిథోఽవజ్ఞానమసన్మానస్తస్మిన్నాత్మబుద్ధిర్యేషాం తేషాం భావం దృష్ట్వా - క్రి
యాయై పూజాద్యర్థం॥౪౦॥తత ఇతి॥హరిముపాసతే ఉపాసితాప్యర్చా పురుషద్వేషిణామర్థదా న భవతి-పురుషేషు

శ్రేయః కామో మహీపాలభీక్ష్ణశః। ధర్మో హ్యత్రైవ గాః పుంసాం సహసాధిఫలాదయః ॥ ౩౪ ॥ పాత్రంత
త్రనిరుక్తం వై కవిభిః పాత్రవిత్తమైః॥హరిరేవైక ఉర్వీశ యన్మయం సచరాచరం ॥౩౫॥ దేవర్ష్యర్హ
త్సు సత్సు తత్ర బ్రహ్మాత్మజాదిషు। రాజన్యదగ్రపూజాయాం మతః పాత్రతయాచ్యుతః ॥ ౩౬ ॥
జీవరాశిభిరాకీర్ణ అండకోశాంఘ్రిపో మహాన్।తన్మూలత్వాదచ్యుతేజ్యా సర్వజీవాత్మతర్పణం ॥౩౭॥
పురాణ్యనేన సృష్టాని నృతిర్యగృషిదేవతాః। శేతే జీవేన రూపేణ పురేషు పురుషో హ్యసౌ॥౩౮॥ తేష్వేవ భగ
వాన్రాజంస్తారతమ్యేన వర్తతే। తస్మాత్పాత్రం హి పురుషో యావానాత్మా యథేయతే ॥ ౩౯ ॥ దృ
ష్ట్వా తేషాం మిథో నౄణామవజ్ఞానాత్మతాం నృప। త్రేతాదిషు హరేరర్చా క్రియాయై కవిభిః కృతా ॥౪౦॥
తతోఽర్చాయాం హరిం కేచిత్సంశ్రద్ధాయ సపర్యయా। ఉపాసత ఉపాస్తాపి నార్థదా పురుషద్విషాం ॥
౪౧॥ పురుషేష్వపి రాజేంద్ర సుపాత్రం బ్రాహ్మణం విదుః। తపసా విద్యయా తుష్ట్యా ధత్తే వేదం హరేస్తనుమ్॥
౪౨॥ నన్వస్య బ్రాహ్మణా రాజన్కృష్ణస్య జగదాత్మనః। పునంతః పాదరజసా త్రిలోకీం దైవతం మహత్ ౪౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే సప్తమస్కంధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

శ్రీ నారదః॥ కర్మనిష్ఠా ద్విజాః కేచిత్తపోనిష్ఠా నృపాపరే। స్వాధ్యాయేఽపరే ప్రవచనే కేచన జ్ఞానయోగ
యోః॥౧॥జ్ఞాననిష్ఠాయ దేయాని కవ్యాన్యానంత్యమిచ్ఛతా। దైవే చ తదభావే స్యాదితరేభ్యో యథార్హ
తః॥౨॥ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా। భోజయేత్సుసమృద్ధోఽపి శ్రాద్ధే కుర్యాన్న విస్తర
మ్॥౩॥ దేశకాలోచితశ్రద్ధాద్రవ్యపాత్రార్హణాని చ। సమ్యగ్భవంతి నైతాని విస్తరాత్స్వజనార్పణా
త్॥౪॥ దేశే కాలే చ సంప్రాప్తే మున్యన్నం హరిదైవతం। శ్రద్ధయా విధివత్పాత్రే న్యస్తం కామధుగక్షయమ్
౫॥ దేవర్షిపితృభూతేభ్య ఆత్మనే స్వజనాయ చ। అన్నం సంవిభజన్పశ్యేత్సర్వం తత్పురుషాత్మకం॥
౬॥ న దద్యాదామిషం శ్రాద్ధే న చాద్యాద్ధర్మతత్త్వవిత్। మున్యన్నైః స్యాత్పరా ప్రీతిర్యథా న పశుహింసయా
౭॥ నైతాదృశః పరో ధర్మో నృణాం సద్ధర్మమిచ్ఛతాం। న్యాసో దండస్య భూతేషు మనోవాక్కాయజస్య

ద్వేషం హిత్వాఽర్చితా సతీ సాపి సంతాధికారిణాం పుంసామర్థప్రదా భవత్యేవేత్యర్థః॥౪౧॥ పురుషేష్వపి జ్ఞాత్వా గవ
ఆదభిర్వ్యా-పునంతి శేషాంతరమాహ॥పురుషేష్వితి॥యోగ్యత్వేన సుపాత్రం విదుః॥౪౨॥ఏవం దేవతైవ మిత్యాహ న్యాయేన దృఢయ
తి నన్వస్యేతి॥౪౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *****************************
శ్లో॥తతః పంచదశే సద్వర్ణాశ్రమనిబంధనం। సారతస్సంగ్రహో గార్హస్థ్యవర్ణితే మోక్షలక్షణం ॥ సర్వేషామపి మోక్ష
ధర్మాణాం సారసంగ్రహార్థం ధ్యాయారంభః తత్ర శ్రాద్ధపాత్రవిశేషమాహ ॥ కర్మేతి॥ స్వాధ్యాయాదిషు - పరినిష్ఠి
తా ఇతి శేషః॥౧॥జ్ఞానేతి॥కవ్యానీత్యానుషంగాద్దేయాని-దైవే కర్మణి-హవ్యాన్యపి తస్మై జ్ఞాననిష్ఠాయ దేయాని - య
థార్హత ఇతి సర్వత్ర జ్ఞానాదితారతమ్యేన॥౨॥౩॥నను విస్తరః కుతః ప్రాప్తః యేన నిషిధ్యతే తత్రాహ ॥ దేశేతి॥ స్వజ
నానామర్పణాత్ -జామాతా దేన్నమంత్ర్యతే - తస్మిత్రాయః కథం వర్జ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తాత్ విస్తరాదిత్యర్థః ॥
౪॥ దేశ ఇతి॥మున్యన్నం ఆరణ్యం వ్రీహ్యాది-హరిః దైవతం యస్య-హరయే నివేదితమిత్యర్థః ॥౫॥ దేవేతి॥ సర్వం పురుషాత్మ
కం ఈశ్వరరూపం॥౬॥ నేతి॥దండస్య న్యాసః హింసాయాః పరిత్యాగః॥ యావితాదృశో న్యాసాస్తి॥౭॥అతః పరో త్తమాధికారి

నో బాహ్యాని కర్మాణి త్యజంతీత్యాహ। ఏక ఇతి॥ అనీహాః నిష్కామాః - జ్ఞానదీపితే-ఆత్మన్యుపరతిరూపే-ఆత్మసంయమవైతా
నాగ్నౌ-మనోనియమనరూపేఽంతరాగ్నౌ యాగం యజంతీత్యర్థః తదుక్తం సర్వజ్ఞసూక్తౌ ॥ శ్లో॥ ప్రత్యక్ సూక్ష్మాక్షరసత్ సూక్ష్మ
విధిస్స్వానుష్ఠానవిధూతకల్మషః సంత్యజ్య సంత్యజేత్కర్మాణ్యజః సన్మహతోఽస్య దేహే॥౯॥ ద్రవ్యేతి॥ మామాం- ఏష ధ్రువం
హన్యాదితి॥ కుతః అకరుణః-నిర్ఘృణః-అసుతృప్ ప్రాణతర్పకః-తత్త్వం-అనభిజ్ఞః - ఆత్మతత్త్వానభిజ్ఞః-తథాచ శ్రుతిః॥
నతం విదాథ య ఇమా జజానాన్యద్యుష్మాకమంతరం బభూవ-నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యాచాసుతృప ఉక్థశాసశ్చరంతీత్యా
ది॥౧౦॥ ప్రస్తుతమనువర్ణయతి। తస్మాదితి॥౧౧॥ విధర్మ ఇతి॥ అధర్మవత్ సాక్షాన్నిషిద్ధవత్ - క్రమేణ తాన్ వ్యాచష్టేఽపి
వ్యాచష్టే॥౧౨॥ ధర్మబాధ ఇతి॥ ధర్మబాధః ధర్మబుద్ధ్యాపి యస్మిన్ క్రియమాణే స్వధర్మబాధః-అన్యస్య చోదితః అ
న్యస్య పరమధర్మః- వేదవిరుద్ధోఽయం సపాషండః-ధర్మవదాభాసమానోఽయం సదంభః-ధర్మలక్షణరహితో ధర్మత్వే
దాభాసమాత్రో వాయం సదంభః-లోకం ప్రలోభ్య ధనాపహరణార్థం క్రియమాణోఽయం సోఽపి దంభః- ఛలధర్మం వ్యా
చష్టే-శబ్దభిదితి సచ ద్వివిధః అర్థచ్ఛలః శబ్దచ్ఛల ఇతి-అర్థచ్ఛలో యథా-గాం దద్యాదిత్యత్ర గరిష్ఠాం గాం దానం
శబ్దచ్ఛలో యథా-విశ్వానరాంభో జనయేదిత్యత్ర దశభ్యోఽవరాన్ ఇతి ధర్మభృదితి పాఠే - ధర్మశబ్దపాత్రం బిభర్తీతి

యః॥౮॥ ఏకే కర్మమయాన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానినో యజ్ఞవిత్తమాః। ఆత్మసంయమనేఽనీహా జుహ్వతి జ్ఞానదీపి
తే॥౯॥ ద్రవ్యయజ్ఞైర్యక్ష్యమాణం దృష్ట్వా భూతాని బిభ్యతి। ఏష మాఽకరుణో హన్యాదతజ్జ్ఞో హ్యసుతృ
ప్ ధ్రువం॥౧౦॥ తస్మాద్దైవోపపన్నేన మున్యన్నేనాపి ధర్మవిత్। సంతుష్టోఽహరహః కుర్యాన్నిత్యనైమి
త్తికాః క్రియాః॥౧౧॥ విధర్మః పరధర్మశ్చ ఆభాస ఉపమా ఛలః। అధర్మశాఖాః పంచేమా ధర్మజ్ఞో
ఽధర్మవత్ త్యజేత్॥౧౨॥ ధర్మబాధో విధర్మః స్యాత్ పరధర్మోఽన్యచోదితః। ఉపధర్మస్తు పాషండో దం
భో వా శబ్దభిచ్ఛలః॥ యస్త్విచ్ఛయా కృతః పుంభిరాభాసో హ్యాశ్రమాత్ పృథక్॥౧౩॥ స్వభావవిహితో ధర్మః
కస్య నేష్టః ప్రశాంతయే। ధర్మార్థమపి నేహేత యాత్రార్థం వాఽధనో ధనం॥౧౪॥ అనీహానీహమానస్య మ
హాహేరివ వృత్తిదా॥౧౫॥ సంతుష్టస్య నిరీహస్య స్వాత్మారామస్య యత్సుఖం। కుతస్తత్కామలోభేన ధావ
తోఽర్థేహయా దిశః॥౧౬॥ సదా సంతుష్టమనసః సర్వాః శివమయా దిశః। శర్కరాకంటకాదిభ్యో యథోపా
నత్పదః శివం॥౧౭॥ సంతుష్టః కేన వా రాజన్ న వర్తేతాపి వారిణా। ఔపస్థ్యజైహ్వ్యకార్పణ్యాద్గృహపా
లాయతే జనః॥౧౮॥ అసంతుష్టస్య విప్రస్య తేజో విద్యా తపో యశః। స్రవంతీంద్రియలౌల్యేన జ్ఞానం చైవా
వకీర్యతే॥౧౯॥ కామస్యాంతం హి క్షుత్తృడ్భ్యాం క్రోధస్యైతత్ఫలోదయాత్। జనో యాతి న లోభస్య
జిత్వా భుక్త్వా దిశో భువః॥౨౦॥ పండితా బహవో రాజన్ బహుజ్ఞాః సంశయచ్ఛిదః। సదసస్పతయోఽప్యేకే
హ్యసంతోషాత్పతంత్యధః॥౨౧॥ అసంకల్పాజ్జయేత్కామం క్రోధం కామవివర్జనాత్। అర్థానర్థేక్షయా లో
భం భయం తత్త్వావమర్శనాత్॥౨౨॥ ఆన్వీక్షిక్యా శోకమోహౌ దంభం మహదుపాసయా। యోగాం
తరాయాన్మౌనేన హింసాం కామాద్యనీహయా॥౨౩॥ కృపయా భూతజం దుఃఖం దైవం జహ్యాత్సమాధి

నా॥౧౩॥ స్వధర్మానుష్ఠానానంతరం ధర్మభూయస్త్వార్థమపి పరోధర్మో నానుష్ఠేయః-అనుపయోగాదిత్యాహ॥ స్వభావే
తి॥ కించ-అధనో ధర్మార్థం ధనం- నేహేత నాపేక్షేత-న నార్థం న వ్యాప్రియేత వేతి వా॥౧౪॥ దైవోపపన్నేనైవ స్వధర్మ
సిద్ధేరుక్తత్వాత్ యాత్రార్థమపి నేహేతేత్యేతత్ప్రపంచయతి అనీహేత్యాదిసార్ధైః షడ్భిః॥౧౫॥౧౬॥ సదేతి॥ ఉపా
నహా పదోః పాదయోర్యస్య స ఉపానత్పత్ తస్య॥౧౭॥ సంతుష్ట ఇతి॥ గృహపాలః శ్వా-తద్వదాచరతి॥ ౧౮॥౧౯॥ కామ
స్యేతి॥ క్షుధా తృషా చ-జనః కామస్యాంతం యాతి అన్నోదకాదితృప్తౌ కామనిరాసాత్- క్రోధస్య చాంతం యాతి ఏ
తస్య క్రోధస్య యత్ఫలం హింసా తస్యోదయాన్నివృత్తేః - దిశో జిత్వా భువో భుక్త్వాపి లోభస్య నైవాంతం యాతీత్య
ర్థః॥౨౦॥౨౧॥ ఇదానీం కామాదిజయోపాయానాహ చతుర్భిః॥ అసంకల్పాదితి జయేదితి యథాయోగ్యమన్వయః। అర్థేఽ
నర్థత్వదర్శనేన తత్త్వావమర్శనాత్ అద్వైతానుసంధానేన॥౨౨॥ ఆన్వీక్షిక్యేతి॥ ఆన్వీక్షిక్యా ఆత్మానాత్మవివేకేన - మ
హతాం సాధూనాం సేవయా- యోగస్యాంతరాయాన్ లోకవార్తాదీన్॥౨౩॥ కృపయేతి॥ యేభ్యో భూతేభ్యో భయం
జాయతే తేష్వేవ కృపయా హితాచరణేన-దైవం దైవోపసర్గనిమిత్తం వ్యథాం మనఃపీడాది-తదుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన॥ శ్లో॥
విదునా ఫలారంభస్సంసీదత్యనిమిత్తతః ఇతి ॥ ఆత్మజం దేహజం- యోగవీర్యేణ ప్రాణాయామాదిబలేన- సత్త్వనిషేవ

యానాత్ [illegible] త్రివర్గావహాదీనాం ||౨౩||౨౪|| నను చ గురౌ భక్త్యా సర్వస్య జయః స్యాత్ తస్యాపి మనుష్యత్వేన [illegible] త్తత్రాహ | యస్యేతి | సాక్షాద్భగవతి మర్త్యబుద్ధిః మనుష్యబుద్ధిః తస్య శ్రుతం శ్రవణం కుంజరస్నానవద్వ్యర్థం ||౨౬|| నను గురో [illegible] మేవ [illegible] తే అత ఆహ | ఏష ఇతి | ఏష గురుః సాక్షాద్భగవానేవ - లోకస్తు [illegible] బుద్ధ్యా [illegible] యద్వా - [illegible] మనుష్యత్వేన ప్రతీయమానోఽపి - గురుర్భగవానేవ భవేత్ - యథైవ శ్రీకృష్ణ ఇత్యర్థః ||౨౭|| ఏవం సర్వైః [illegible] దిభిర్జిత్వా నియతేంద్రియో భూత్వా - ఆత్మధ్యానపరో భవేత్ - అన్య [illegible] సర్వశాస్త్రతాత్పర్యమిత్యాహ | షడ్వర్గేతి | సర్వా అపి నియమచోదనాః ఇష్టాపూర్తాదివిధయః - షడింద్రియవర్గస్య - యః సంయమః స ఏవ ఏకాన్తోఽన్తో యాసాం తా ఏవ [illegible] నచ [illegible] చరితార్థా ఇత్యాహ - తదంతా ఇతి [illegible] యోగాన్ ధ్యానసమాధీన్ - నో ఆవహేయుః [illegible] కేవలం శ్రమావహా ఏవేత్యర్థః ||౨౮|| [illegible] తాన్ [illegible] ఆహ || యథేతి || యథా వార్తాదయః కృష్యాదయః - అర్థాః [illegible] యోగస్యార్థం మోక్షం న సాధయంతి [illegible] ప్రత్యుత అనర్థాయ సంసారాయైవ - అసతః బహిర్ముఖస్యేష్టాపూర్తా

నా | ఆన్వీక్షిక్యా శోకమోహౌ దంభం మహదుపాసయా | యోగాంతరాయాన్మౌనేన హింసాం కామాద్యనీహయా ||౨౩|| కృపయా భూతజం దుఃఖం దైవం జహ్యాత్సమాధినా | ఆత్మజం యోగవీర్యేణ నిద్రాం సత్త్వనిషేవయా ||౨౪|| రజస్తమశ్చ సత్త్వేన సత్త్వం చోపశమేన
చ | ఏతత్సర్వం గురౌ భక్త్యా పురుషో హ్యంజసా జయేత్ ||౨౫|| యస్య సాక్షాద్భగవతి జ్ఞానదీపప్రదే గురౌ |
మర్త్యాసద్ధీః శ్రుతం తస్య సర్వం కుంజరశౌచవత్ ||౨౬|| ఏష వై భగవాన్ సాక్షాత్ ప్రధానపురుషేశ్వ
రః | యోగేశ్వరైర్విమృగ్యాంఘ్రిర్లోకో యం మన్యతే నరం ||౨౭|| షడ్వర్గసంయమైకాంతాః సర్వా నియమచోద
నాః | తదంతా యది నో యోగానావహేయుః శ్రమావహాః ||౨౮|| యథా వార్తాదయో హ్యర్థా
యోగస్యార్థం న బిభ్రతి | అనర్థాయ భవేయుః స్మ పూర్తమిష్టం తథాసతః ||౨౯|| యశ్చిత్తవిజయే య
త్తః స్యాన్నిఃసంగోఽపరిగ్రహః | ఏకో వివిక్తశరణో భిక్షుర్భైక్ష్యమితాశనః ||౩౦|| దేశే శుచౌ సమే రాజ
న్ సంస్థాప్యాసనమాత్మనః | స్థిరం సుఖం సమం తస్మిన్నాసీతర్జ్వంగ ఓమితి ||౩౧|| ప్రాణాపానౌ సన్నిరు
ధ్యాత్పూరకుంభకరేచకైః | యావన్మనస్త్యజేత్కామాన్ స్వనాసాగ్రనిరీక్షణః ||౩౨|| యతో యతో
నిఃసరతి మనః కామహతం భ్రమత్ | తతస్తత ఉపాహృత్య హృది రుంధ్యాచ్ఛనైర్బుధః ||౩౩|| ఏవమభ్యస
తశ్చిత్తం కాలేనాల్పీయసా యతేః | అనిశం తస్య నిర్వాణం యాత్యనింధనవహ్నివత్ ||౩౪|| కామాదిభిర
నావిద్ధం ప్రశాంతాఖిలవృత్తి యత్ | చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం నైవోత్తిష్ఠేత కర్హిచిత్ ||౩౫|| యః ప్ర
వ్రజ్య గృహాత్పూర్వం త్రివర్గావపనాత్పునః | యది సేవేత తాన్ భిక్షుః స వై వాంతాశ్యపత్రపః ||౩౬|| యైః
స్వదేహః స్మృతోఽనాత్మా మర్త్యో విట్కృమిభస్మవత్ | త ఏనమాత్మసాత్కృత్వా శ్లాఘయంతి హ్యస
త్తమాః ||౩౭|| గృహస్థస్య క్రియాత్యాగో వ్రతత్యాగో బటోరపి | తపస్వినో గ్రామసేవా భిక్షోరింద్రి
యలోలతా ||౩౮|| ఆశ్రమాపసదా హ్యేతే ఖల్వాశ్రమవిడంబనాః | దేవమాయావిమూఢాంస్తానుపేక్షే
తానుకంపయా ||౩౯|| ఆత్మానం చేద్విజానీయాత్పరం జ్ఞానధుతాశయః | కిమిచ్ఛన్ కస్య వా హేతోర్దేహం

[illegible] తథా ఏవం యోగస్య ప్రయోజనం [illegible] పి - యస్య [illegible] సంగేన [illegible] ||౨౯|| తస్య [illegible] మాహ || యశ్చేతి || యశ్చిత్తవిజయే యత్తః [illegible] స్యాత్ [illegible] తథా [illegible] శ్లో [illegible] ద్వాభ్యాం తస్య [illegible] ధ్యానం [illegible] ప్రాణాయామ [illegible] స్తంభయిత్వా [illegible] యస్య ||౩౦|| [illegible] దేశ ఇతి [illegible] ఓమితి [illegible] యన్నితి శేషః ||౩౧||౩౨||౩౩|| ఏవ మితి | ఏవమభ్యసతః [illegible] నిర్వాణం [illegible] శాంతిం - యాతి ||౩౪|| [illegible] కామేతి | కా మాదిభిరనావిద్ధం [illegible] యత్ ప్రశాంతా అఖిలా వృత్తయో యస్య [illegible] బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం ||౩౫|| [illegible] ప్రవ్రజ్య [illegible] - [illegible] ||౩౬|| [illegible] దీనాం వర్గః - అసమంతాదుప్య తే యస్మిన్ [illegible] ||౩౬|| న కేవలం ఘటితం దృష్టత్వాదిత్యాహ || యైః [illegible] స్వదేహః అనాత్మాదిరూపః [illegible] - తే ఏవ పునరేవమాత్మసాత్ కృత్వా శ్లాఘయంతి స్తావయంతి ||౩౭|| యతిముపలక్ష్య [illegible] ధర్మత్యాగనిందయా - గృహస్థస్యేత్యాదిద్వాభ్యాం ||౩౮||౩౯|| న వాత్మ [illegible] అపి కో నామ [illegible] ఆత్మానమితి | ఆత్మానం పరం బ్రహ్మ చేద్విజానీయాత్ - జ్ఞానేన ధు

తాన్నరస్తా ఆశయా వాసనాయా స్య-తస్యజ్ఞానినః తౌర్యమేవ న సంభవతీత్యర్థః. తథాచ శ్రుతిః॥ ఆత్మానం చెద్విజానీయాదయమస్మీతి పూరుషః। కిమిచ్ఛన్ కస్య కామాయ శరీరమనుసంచరేదితి॥౪౦॥ అజ్ఞస్య తు లౌల్యేన నరకపాతాపత్తేః-అప్రమత్తేన సదా తత్త్వజ్ఞానేయతితవ్యమితీమమర్థం॥ శ్రు॥ ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చేత్యాది- శ్రుత్యుక్తరథరూపకద్వారేణాహ షడ్భిః॥ ఆహురితి॥ ఇంద్రియేశం మనః-అభీషూన్ రశ్మీనాహుః॥ మాత్రాః శబ్దాదివిషయాన్-వర్త్మాని గంతవ్యదేశానాహుః సత్త్వం చిత్తం బృహత్ దేహవ్యాపి బంధురం బంధం చిత్తం వినా హ్యసబద్ధమివ శరీరం భవతి- ఈశసృష్టమితి బంధనకర్తాత్వీశ ఏవేత్యర్థః॥౪౧॥ అక్షమితి॥ ప్రాణాదయః పంచ- నాగః కూర్మశ్చ కృకరో దేవదత్తో ధనంజయశ్చైవం దశవిధం ప్రాణం అక్షం అభిమానమహంకారం-జీవం రథినం-శుద్ధం జీవం శరం పరం బ్రహ్మ లక్ష్యం-యథాధనుషా శరో లక్ష్యే నిపాత్యతే-తథా ప్రణవేన జీవో బ్రహ్మణి నిపాత్యత ఇత్యర్థః॥౪౨॥ రాగ ఇతి॥ రాగాదయో జేతవ్యాః శత్రవః రాగః ప్రేమాతిశయః లోభః ధనాదౌ మత్సరః జాయాపత్యాదౌ ॥౪౩॥ రజ ఇతి॥ తత్ర రజోఽభినివేశః క్వచిత్ -ఆరూఢసమాధేః సత్త్వప్రకృతయో విపరోపకారాదిప్రవృత్తయః శత్రవః॥౪౪॥ యావదితి॥ నృకాయరూపం రథం-ఆత్మవశే ఉపక్లృప్తం ఇంద్రియాదిపరికరో యస్మిన్ తథాభూతం-యావద్ధత్తే-తావదేవ గరిష్ఠానాం గురూణాం- చరణసేవయా నిశాతం జ్ఞానఖడ్గం బిభ్రత్ - అచ్యుతాశ్రయః సన్నిరస్తశత్రురుపశాంతః-స్వానందేన తుష్టో భూత్వా ఇదం రథాదికముపేక్షేతేత్యర్థః॥౪౫॥ అచ్యుతాశ్రయాభావే బాధకమాహ॥ నో చేదితి॥ అసంతో బహిర్ముఖా యే ఇంద్రియవాజినః సూతశ్చ- తే ఉత్పథం ప్రవృత్తిమార్గం నీత్వా-

పుష్టాతిలంపటః ॥౪౦॥ ఆహుః శరీరం రథమింద్రియాణి హయానభీషూన్ మన ఇంద్రియేశం। వర్త్మాని మాత్రా ధిషణాం చ సూతం సత్త్వం బృహద్బంధురమీశసృష్టం ॥౪౧॥ అక్షం దశప్రాణమధర్మధర్మౌ చక్రేఽభిమానం రథినం చ జీవం। ధనుర్హి తస్య ప్రణవం పఠంతి శరం తు జీవం పరమేవ లక్ష్యం॥౪౨॥ రాగో ద్వేషశ్చ లోభశ్చ శోకమోహౌ భయం మదః। మానోఽవమానోఽసూయా చ మాయా హింసా చ మత్సరః॥౪౩॥ రజః ప్రమాదః క్షున్నిద్రా శత్రవస్త్వేవమాదయః। రజస్తమఃప్రకృతయస్సత్త్వప్రకృతయః క్వచిత్ ॥౪౪॥ యావన్నృకాయరథమాత్మవశోపక్లృప్తం ధత్తే గరిష్ఠచరణార్చనయా నిశాతం। జ్ఞానాసిమచ్యుతబలో దధదస్తశత్రుస్స్వానందతుష్ట ఉపశాంత ఇదం విజహ్యాత్ ॥౪౫॥ నో చేత్ప్రమత్తమసదింద్రియవాజిసూతా నీత్వోత్పథం విషయదస్యుషు నిక్షిపంతి। తే దస్యవస్సహయసూతమముం తమోఽంధే సంసారకూప ఉరుమృత్యుభయే క్షిపంతి॥౪౬॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికం। ఆవర్తతే ప్రవృత్తేన నివృత్తేనాశ్నుతేఽమృతం ॥ ౪౭ ॥ హింస్రం ద్రవ్యమయం కామ్యమగ్నిహోత్రాద్యశాంతిదం । దర్శశ్చ పూర్ణమాసశ్చ చాతుర్మాస్యం పశుస్సుతః॥౪౮ ॥ ఏతదిష్టం ప్రవృత్తాఖ్యం హుతం ప్రహుతమేవ చ । పూర్తం సురాలయారామకూపాజీవ్యాదిలక్షణం॥౪౯॥ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ ధూమో రాత్రిరపక్షయః । అయనం దక్షి

విషయాఖ్యేషు దస్యుషు-నిక్షిపంతి-హయైః సూతేన చ సహ-వర్తమానం - తమోంధే తమసా వ్యాప్తే-ఉరుమృత్యుభయం యస్మిన్॥౪౬॥౪౭॥ నను వేదవిహితేష్టాపూర్తాధికారిణః పుంసః-కథమేతదనర్థప్రాప్తిస్స్యాదిత్యాశంక్య-వేదోక్తకర్మణాం ద్వైవిధ్యం దర్శయన్ ఫలభేదమాహ॥ ప్రవృత్తమిత్యాదిదశభిః హింస్రమితి॥ హింస్రం శ్యేనాదికర్మ అశాంతిదం అత్యాసక్త్యా యుక్తం ఆదిశబ్దార్థవివరణం దర్శశ్చేతి - పశుః పశుయాగః-సుతః సోమయాగః॥౪౮॥ ఏతదితి॥ హుతం వైశ్వదేవం ప్రహుతం బలిహరణం- ఏతత్సర్వమిష్టముచ్యతే ఏతదేవ యది కామ్యం-అశాంతిదం చ-తర్హి ప్రవృత్తాఖ్యమపీత్యర్థః ఆజీవ్యం ప్రపాదాది ॥ ౪౯ ॥ ప్రవృత్తేన కర్మణా ఆరోహావరోహాభ్యాం ఆవృత్తిప్రకారమాహ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యస్య పురోడాశాదేః-సూక్ష్మో విపాకః పరిణామః-దేహాంతరారంభకః॥ శ్రు॥ యేన సంపరిష్వక్తో గచ్ఛతి య ఏవ-పంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవంతీతి శ్రుతావప్ శబ్దేనోక్తః॥ పాఠాంతరే॥ ద్రవ్యశబ్దేన తత్తదభిమానిన్యో దేవతాః తేజో మాత్రా శబ్దోక్తానీంద్రియాణి ఊష్మవిపాకశబ్దేన-హృదయాగ్రప్రద్యోతః॥ తథాచ శ్రుతిః ॥ స ఏతాస్తేజోమాత్రాస్సమభ్యాదదానో హృదయమేవాన్వవక్రామతీతి తథా॥ శ్రు॥ తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీతి ధూమాదిశబ్దేన తత్తదభిమానిన్యో దేవతాః తతా పక్షయః కృష్ణపక్షః సోమః సోమలోకః-తత్ర భోక్తృభోగస్యావరోహణప్రకారమాహ-దర్శ ఇత్యాది-దర్శ ఇతి విపరీతలక్షణయా విశిష్టభోగక్షయో కాగ్నినా దేహలయేనా దర్శనముచ్యతే ఏతదుక్తం భవతి-భూతసూక్ష్మయుక్తో ధూమాద్యతివాహికదేవతాభిః సోమలోకం ప్రాపితః-తద్భోగావసానే

ప్రలీనదేహః-వృష్టిద్వారేణౌషధీవీరుధాదిసామ్యాపత్తిక్రమేణజాయతే-ఏవంపునర్భవహేతుః ॥ ౫౦ ॥ అన్నమితి ॥ పితృయానంప్రవృత్తకర్మమార్గఇతి-క్ష్మేశహేభూపతే - పునర్భవమేవాహ - ఏకైకశఃప్రత్యేకం-అనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ-భూత్వాభూత్వాతత్తద్భావంప్రాప్యఇహభూమౌజాయతే ॥౫౧॥ తత్రాదికారణమాహ ॥ నిషేకాదితి ॥ నిత్యాదికార్యస్త్వేవంజన్మలభతఇత్యర్థః॥౫౨॥నివృత్తకర్మనిష్ఠస్యోపాసనావిశేషముపదిశన్నర్చిరాది మార్గేణబ్రహ్మలోకప్రాప్తిమాహ - యద్వా- ద్రవ్యయజ్ఞేషుహింసాయామగ్ర్యరత్వాదతిముఖ్యంనివృత్తకర్మైవదర్శయన్నాహ॥ ఇంద్రియేష్వితి ॥ జ్ఞానేనదీప్యంతఇతితథాతేషు - ఇంద్రియవ్యాపారాణామిష్టాపూర్తాదీనామింద్రియ తావన్మాత్రతాంభావయన్నిత్యర్థః - ఏవముత్తరత్రాపి-ఉత్తరోత్తరదర్శనాదిసంకల్పమూలేమనసివైకారికంపికారయుక్తంమనః - వాచివిద్యావిలక్షణయావాచాహినసః-కర్తృత్వాదివికారంభజతీతి॥౫౩॥వాచమితి॥వర్ణానాంసమామ్నాయే సముదాయే-తద్విశేషత్వాద్వాచఃస్వరేఅకారాదిస్వరత్రయాత్మకే-ఓంకారంబిందౌ-తంచ-నాదంచ- ప్రాణేసూత్రాత్మనిమహతిబ్రహ్మణి॥౫౪॥అగ్నిరితి॥తత్తదభిమానిన్యోదేవతాః-ప్రాప్నోతీతిపూర్వవత్-దివాఅహః ప్రాహ్ణఃపూర్వాహ్ణః రాకాశుక్లపక్షస్యాంతః-యద్వా-ప్రాహ్ణోరాకేతిచపురాణాంతం-ఉత్తరమయనం-స్వరాట్ బ్రహ్మ-ఏవంబ్రహ్మలోకంగత్వాతస్యభోగావసానేమోక్షప్రకారమాహ॥విశ్వఇతి॥విశ్వఃస్థూలోపాధిః స్థూలంసూక్ష్మేవిలాప్యసూక్ష్మోపాధిస్తైజసో భవతి-సూక్ష్మంచకారణేవిలాప్య-కారణోపాధిఃప్రాజ్ఞోభవతి-కారణంచసర్వత్రసాక్షిత్వేనాన్వయాత్ - సాక్షిస్వరూపేవిలాప్య-తుర్యోభవతి-తేషాంచవ్యభిచారిణాంసూక్ష్మాణాం-లయేశుద్ధఆత్మాభవతీత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ దేవ

ఽంసోమోదర్శఓషధీరుధః॥౫౦॥అన్నంరేతఇతిక్ష్మేశపితృయానంపునర్భవః।ఏకైకశ్యేనానుపూర్వ్యం భూత్వాభూత్వేహజాయతే॥౫౧॥ నిషేకాదిశ్మశానాంతైస్సంస్కారైస్సంస్కృతోద్విజః॥ ౫౨ ॥
ఇంద్రియేషుక్రియాయజ్ఞాన్జ్ఞానదీపేషుజుహ్వతి।ఇంద్రియాణిమనస్యూర్మౌవాచివైకారికంమనః॥౫౩॥
వాచంవర్ణసమామ్నాయేతమోంకారేస్వరేన్యసేత్।ఓంకారంబిందౌనాదేతంతంతుప్రాణేమహత్యముం॥౫౪॥అగ్నిస్సూర్యోదివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరంస్వరాట్।విశ్వోఽథతైజసఃప్రాజ్ఞస్తుర్యఆత్మాసమన్వయాత్॥౫౫॥ దేవయానమిదంప్రాహుర్భూత్వాభూత్వానుపూర్వశః। ఆత్మయాజ్యుపశాంతాత్మాహ్యాత్మస్థోననివర్తతే॥౫౬॥యఏతేపితృదేవానామయనేవేదనిర్మితే।శాస్త్రేణ చక్షుషా వేదజనస్థోఽపినముహ్యతి॥౫౭॥ఆదావంతేజనానాంసద్బహిరంతఃపరావరం।జ్ఞానంజ్ఞేయంవచోవాచ్యం తమోజ్యోతిస్త్వయంస్వయం॥౫౮॥ఆబాధితోఽపిహ్యాభాసోయథావస్తుతయాస్మృతః।దుర్ఘటత్వాదైంద్రియకంతద్వదర్థవికల్పితం॥౫౯॥క్షిత్యాదీనామిహార్థానాంఛాయానకతమాపిహి।నసంఘాతోవికారోఽపినపృథఙ్నాన్వితోమృషా॥౬౦॥ధాతవోఽవయవిత్వాచ్చతన్మాత్రావయవైర్వినా। నస్యుర్హ్యసత్యవయవిన

యానమితి॥యఏతదేవంభూత్వాభూత్వానివర్తతే-తథాననివర్తతఇత్యర్థః॥౫౬॥యఇతి॥వేదనిర్మితేవేదప్రతిపాదితేఅయనే భవంతీత్యాది।తేనవిధిసంభవంతీత్యాదినాచ।నిర్ణయేనవిచక్షుషాజ్ఞానదృష్ట్యా జనస్థోఽపిదేహస్థోఽపి నముహ్యతి॥౫౭॥ తత్రహేతుమాహ॥ఆదావితి॥జనానాందేహాదీనాం - ఆదౌకారణత్వేన-అంతేవావధిత్వేన-యస్సత్ - తథాబహిర్భోగ్యంఅంతర్భోక్తృపరమపరంచ ఉచ్చంనీచం-తమఃఅప్రకాశః జ్యోతిఃప్రకాశకఇత్యాదిసర్వం-అయంజ్ఞానీస్వయమేవ- నతస్మాద్వ్యతిరిక్తంవస్తుకించిదస్తి-ఇతిమన్యతేఇత్యర్థః॥౫౮॥ననుకథంతేషాంపృథక్సత్తాస్యాప్రతీయతేతత్రాహ॥ఆబాధితఇతి॥ఆబాధితఃతర్కైఃవిరోధేనసర్వతోబాధితోఽపిఆభాసఃప్రతిబింబాదిః వస్తుతయాయథాస్మృతః-తద్వదైంద్రియకం సర్వమర్థత్వేనవికల్పితం-నతుపరమార్థతః-దుర్ఘటత్వాత్॥౫౯॥తదేవాహ॥క్షిత్యాదీనామితి॥క్షిత్యాదీనాంపంచభూతానాం-అద్వయఃఐక్యబుద్ధ్యాఆలంబనరూపందేహోఽపి - సంఘాతారంభపరిణామానాంమధ్యేకతమోఽపిఅన్యతమోఽపి-నభవతి-నతావత్తేషాంసంఘాతఃవృక్షాణామివవనం ఏకదేశాకర్షణేనసర్వాకర్షణానుపపత్తేః నహ్యేకస్మిన్వృక్షేఆకృష్టే-సర్వంవనమాకృష్యతే-అతోనసంఘాతః నచవికారః-అవస్థావయవీ-అవిశిష్టానన్యపరిణామోఽపి-కుతః - సకిందారతంతుభ్యఃస్వావయవేభ్యోవా-పరిణతేభ్యోవాపృథక్-తదన్వితోవా-నతావదత్యంతంపృథక్-తథా-అప్రతీతేః-నచాన్వితః- సకిం ప్రత్యవయవంసర్వోఽపిఅన్వితఃఅంశేనవా-ఆద్యేఅంగులిమాత్రేఽపిదేహబుద్ధిస్స్యాత్-ద్వితీయేతస్యాప్యంశాంగీకారేఅనవస్థాస్యాత్-అతోమృషైవేత్యర్థః॥౬౦॥ ఏవందేహాదేర్మిథ్యాత్వముక్త్వావిశేషరూపాణాంక్షిత్యాదీనామపిమిథ్యా

ప్తత్వమాహ ॥ ధాతవఇతి ॥ దధతీతిధాతవఃమహాభూతానితన్మాత్రైస్సూక్ష్మైరవయవైర్వినానస్యుః-అవయవిత్వాత్తే
షామపి-తర్హ్యవయవఃసత్య ఇతిచేత్తత్రాహ-ఉక్తప్రకారేణావయవిన్యసతి- అవయవోప్యంతతఃఅసన్నేవస్యాత్ -
అవయవిప్రతీత్యన్యథానుపపత్తింవినాతత్సద్భావేప్రమాణాభావాదిత్యర్థః॥తదుక్తం॥పంచమస్కంధే॥శ్లో॥ ఏవంనిరు
క్తంక్షితిశబ్దవృత్తమిత్యాది। ౬౧॥నన్వేవం-అవయవినోభావేఆగమాపాయిషుబాల్యాదిషు-సోయందేవదత్తఇతిప్రత్యభి
జ్ఞానస్యాత్॥తదుక్తంభట్టైః॥శ్లో॥ఆవిర్భావతిరోభావధర్మకేష్వనుయాయియత్।తద్ధర్మీతి॥తత్రాహ॥స్యాదితి॥ వస్తునః
పరమాత్మనః-వికల్పేభేదేఅసతి-యద్వా-వస్తునఃఅవిద్యయాఃవికల్పేసతిపూర్వరూపారోపసాదృశ్యాత్ - సప్రత్యభి
జ్ఞస్స్యాత్ -సచతావదేవయావదవిద్యానివృత్తిః-ననుసర్వమిథ్యాత్వే-శాస్త్రస్యవిధినిషేధతాకథంతత్రాహ స్వప్న
మధ్యేజాగ్రత్స్వప్నవ్యవస్థాయథా ॥ ౬౨॥ ఇదానీముక్తమేవాద్వైతం-భావనాత్రయోపదేశేనదృఢీకరోతిచతుర్భిః॥
భావాద్వైతమితి॥వర్తయన్నాలోచయన్- స్వానుభూత్యాఆత్మతత్త్వానుభవేన-త్రీన్స్వప్నాన్జాగ్రదాదీన్।త్రి
త్రయఆవసథాస్త్రయస్స్వప్నాఇతిశ్రుతేః ॥ యద్వా- వస్తునిభేదబుద్ధిరేకఃస్వప్నః - తతస్తత్తదధికారభేదేనకర్మ
భేదబుద్ధిర్ద్వితీయః తతస్స్వకర్మసాధితమేతత్ఫలంమమైవభోగ్యమితితృతీయః-తాన్ధునుతేనివర్తయతి॥ ౬౩ ॥ భా
వాద్వైతమాహ॥కార్యేతి॥ఉత్పత్తేరనంతరం-పటస్యతంతూనామైక్యమివవికల్పస్యఅవస్తుత్వాత్ మిథ్యాత్వాత్ - కా

త్యవయవిన్యసన్నవయవోంతతః ౬౧॥స్యాత్సాదృశ్యభ్రమస్తావద్వికల్పేసతివస్తునః। జాగ్రత్స్వాపౌ
యథాస్వప్నేతథావిధినిషేధతా॥౬౨॥భావాద్వైతంక్రియాద్వైతంద్రవ్యాద్వైతంతథాత్మనః। వ
ర్తయన్స్వానుభూత్యేహత్రీన్స్వప్నాన్ధునుతేమునిః॥౬౩॥ కార్యకారణవస్త్వైక్యదర్శనంపటతంతు
వత్।అవస్తుత్వాద్వికల్పస్యభావాద్వైతంతదుచ్యతే॥౬౪॥యద్బ్రహ్మణిపరేసాక్షాత్సర్వకర్మసమర్ప
ణమ్।మనోవాక్తనుభిఃపార్థక్రియాద్వైతంతదుచ్యతే॥౬౫॥ఆత్మజాయాసుతాదీనామన్యేషామపిదే
హినామ్।యత్స్వార్థకామయోరైక్యంద్రవ్యాద్వైతంతదుచ్యతే॥౬౬॥యద్యస్యవానిషిద్ధంస్యాద్యే
నయత్రయతోనృప।సతేనేహేతకర్మాణినరోనాన్యైరనాపది॥౬౭॥ఏతైరన్యైశ్చవేదోక్తైర్వర్తమాన
స్స్వకర్మభిః।గృహేప్యస్యగతింయాయాద్రాజంస్తద్భక్తిమాన్నరః॥ ౬౮ ॥ యథాహియూయంనృప
దేవదుస్త్యజాదాపద్గణాదుత్తరతాత్మనఃప్రభోః। యత్పాదపంకేరుహసేవయాభవానహారషీన్నిర్జి
తదిగ్గజఃక్రతూన్॥౬౯॥అహంపురాభవంకశ్చిద్గంధర్వఉపబర్హణః। నామ్నాతీతేమహాకల్పేగంధర్వా
ణాంసుసమ్మతః॥౭౦॥రూపపేశలమాధుర్యసౌగంధ్యప్రియదర్శనః। స్త్రీణాంప్రియతమోనిత్యంమత్త
స్స్వపురలంపటః॥౭౧॥ఏకదాదేవసత్రేతుగంధర్వాప్సరసాంగణాః। ఉపహూతావిశ్వసృగ్భిర్హరిగా

ర్యకారణయోర్వస్త్వైక్యస్యదర్శనంఆలోచనంభావాద్వైతముచ్యతే॥౬౪॥క్రియాద్వైతమాహ॥యదితి॥ మనోవా
క్తనుభిఃకృతానాంసర్వేషాంకర్మణాంయత్పరేబ్రహ్మణి-సమర్పణంతైఃసమర్పణమితివా - ఉక్తేశ్వరఫలభేదోహిక్రి
యాభేదహేతుః - ఈశ్వరార్పణేచక్రియాణాంతదభావాత్ బ్రహ్మగతజ్ఞానంక్రియాశక్త్యపవర్గాణి కారయంతీ
త్యాలోచనంక్రియాద్వైతముచ్యతే॥౬౫॥ద్రవ్యాద్వైతమాహ॥ఆత్మేతి॥ఆత్మనస్స్వస్య- జాయాదీనాంచస్వార్థస్యఅ
ర్థశ్చకామశ్చ-తయోర్దేహాదీనాంపంచభూతాత్మకత్వేన-భోక్తుశ్చపరమాత్మకత్వేన - అభేదాలోచనేనార్థకామ
యోర్యదైక్యదర్శనంద్రవ్యాద్వైతమిత్యర్థః ౬౬॥ఉక్తానాత్రముధర్మాన్సంక్షిప్యాహ॥యదితి॥యత్ ద్రవ్యం-యేను
నోపాయేన యతఃసకాశాత్ ॥౬౭॥ప్రస్తుతముపసంహరతి॥ఏతైరితి॥ అస్యశ్రీకృష్ణస్యగతిం-తద్భక్తిమాన్-తస్యభక్తః॥
౬౮॥ఏతచ్చసర్వసాధారణముక్తంభక్తస్యతుభక్తిరేవసర్వపురుషార్థహేతురితిపాండవానేవలక్షీకృత్యాహ॥యథా
హీతి॥హేనృపదేవ-నృపైఃదేవైశ్చసహాయైః- దుస్త్యజాదితివా-ఆత్మనఃశ్రీకృష్ణాదేవప్రభోః-ఉత్తరతఉదతరత - అ
త్రార్షత్వాదాత్మనేపదత్వమడభావశ్చ-ఉత్కృష్టేనఅతరదిత్యర్థః-యథాయథాభవత్ -తమేవభజేదితిశేషః-యద్వా
యథాఆపద్గణాదుత్తీర్ణోభవాన్-యథాచక్రతూనహార్షీత్ -(అత్రరేఫషకారయోర్విశ్లేషఆర్షః) తథా శ్రీకృష్ణోదేవ
తారకాత్-సంసారాదప్యుత్తరయేత్యర్థః॥౬౯॥శ్రీకృష్ణసేవా-మహతామవజ్ఞయాభ్రశ్యతి తదకృపయాదసిద్ధ్యతీ
తిదర్శయన్స్వపూర్వవృత్తాంతమాహ॥సార్ధైఃపంచభిః॥అహమితి॥నామ్నాఉపబర్హణః॥౭౦॥రూపేతి॥ పేశలంసౌ

కుమార్యం-రూపాదిభిః ప్రియదర్శనంయస్య-తదాహ్వానంవిద్యాధరాఃఉన్మత్తస్సన్ గాయన్నేవగతః॥౭౧॥౭౨॥ త్వంతు కృతార్థఏవేతిహర్షేణ-యూయమిత్యాదిశ్లోకత్రయమేవపునశ్చపఠతి॥౭౬॥౭౭॥౭౮॥అనంతరోక్త-ఇతి'దేవర్షిణేత్యాది

ధోపగాయనే॥౭౨॥అగాయంతద్విదిత్వాహంస్త్రీభిఃపరివృతోగతః। జ్ఞాత్వావిశ్వసృజస్తన్మే హేళనం శేపురోజసా॥౭౩॥యాహిత్వంశూద్రతామాశునష్టశ్రీఃకృతహేళనః।తావద్దాస్యామహంజజ్ఞేతత్రాపిబ్రహ్మవాదినామ్॥౭౪॥శుశ్రూషయానుషంగేణప్రాప్తోహంబ్రహ్మపుత్రతామ్। ధర్మస్తేగృహమేధీయోవర్ణితఃపాపనాశనః।గృహస్థోయేనపదవీమంజసాన్యాసినామియాత్॥౭౫॥ యూయంనృలోకేబత భూరిభాగాలోకంపునానామునయోఽభియాన్తి। యేషాంగృహానావసతీతిసాక్షాద్గూఢంపరంబ్రహ్మమనుష్యలింగమ్॥౭౬॥సవాఅయంబ్రహ్మమహద్విమృగ్యంకైవల్యనిర్వాణసుఖానుభూతిః। ప్రియస్సుహృద్వఃఖలుమాతులేయఆత్మార్హణీయోవిధికృద్గురుశ్చ॥ ౭౭ ॥ నయస్యసాక్షాద్భవపద్మజాదిభీరూపంధియావస్తుతయోపవర్ణితమ్।మౌనేనభక్త్యోపశమేనపూజితఃప్రసీదతామేషససాత్వతాంపతిః॥౭౮॥ శ్రీశుకః॥ ఇతిదేవర్షిణాప్రోక్తంనిశమ్యభరతర్షభః।పూజయామాససుప్రీతఃకృష్ణంచప్రేమవిహ్వలః॥ ౭౯॥కృష్ణపార్థావుపామంత్ర్య పూజితఃప్రయయౌమునిః। శ్రుత్వాకృష్ణంపరంబ్రహ్మపార్థఃపరమవిస్మితః॥౮౦॥ ఇతిదాక్షాయణీనాంతేపృథగ్వంశాఃప్రకీర్తితాః।దేవాసురమనుష్యాద్యాలోకాయత్రచరాచరాః॥౮౧॥ **

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - పారమహంస్యాం సంహితాయాం

సప్తమస్కంధే - పంచదశోఽధ్యాయః.

శ్లోకత్రికస్యార్థఃస్పష్టతరఏవేతిధియానైవవ్యాఖ్యాతం॥౭౯॥౮౦॥౮౧॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-సప్తమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం - శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం - భావార్థదీపికాయాం - పంచదశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా. *********

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

సప్తమస్కంధస్సమాప్తః.

శ్రీరుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - అష్టమస్కంధప్రారంభః.

అథాష్టమేచతుర్వింశత్యధ్యాయైర్మనువర్ణనమ్।తత్సుతైర్ఋషిదేవేంద్రైర్మూర్తిభిశ్చహరేస్సహ॥౧॥
ప్రతిమన్వంతరేష్వేవమన్వాద్యాష్షట్పృథక్పృథక్।ప్రవర్తయంతిసద్ధర్మంపాలయంత్యాచరంతిచ॥౨॥
అతోమన్వంతరస్యోక్తిస్సద్ధర్మశ్రవణంకిల।యేనవైక్రియమాణేననరోనశ్రయం ప్రజేత్॥౩॥
తత్రతుప్రథమేస్వాయంభువస్స్వారోచిషస్తథా।ఉత్తమస్తామసశ్చేతిచతుర్మనునిరూపణమ్॥౪॥
స్వాయంభువేంతరేనంతమరంతగుణవర్ణనాత్।ముదితఃపరిపప్రచ్ఛసర్వమన్వంతరస్థితిమ్॥౫॥

స్వాయంభువస్యేత్యాదిత్రిభిః॥యత్ర-విశ్వసృజాంమరీచ్యాదీనాం-మనుకన్యాసుపుత్రపౌత్రాదిసర్గః॥౧॥ య విస్తరాత్॥స్వాయంభువస్యేహగురోర్వంశోయంవిస్తరాచ్ఛ్రుతః। యత్రధర్మాశ్చవివిధాశ్చాతుర్వర్ణ్యాశ్రితాశ్శుభాః॥యత్రవిశ్వసృజాంసర్గోమనూనన్యాన్వదస్వనః॥౧॥ యత్రయత్రహరేర్జన్మకర్మాణిచమహీయసః।గృణంతికవయోబ్రహ్మంస్తానినోవదశృణ్వతామ్॥౨॥సర్వమన్వంతరేబ్రహ్మన్ భర్తేతి॥మహీయసోహరేఃఅత్ర-గరీయసః-మహౌజసఇత్యాదివివిధపాఠభేదానాస్మాభిరాదృతాః॥౨॥సర్వేతి॥ యస్మిన్

అపి తే యుగే కృతవాన్-యస్మిన్ననాగతే యత్కర్తా కరిష్యతి-అద్యవా వర్తమానే-యత్కురుతే తద్వదస్యేత్యన్వయః॥ ౩॥ మనవ ఇతి॥ అస్మిన్కల్పే షణ్మనవో వ్యతీతాః॥౪॥ ఆకూత్యామితి॥ తస్య మనోర్దుహిత్రోః - కపిలయజ్ఞమూర్తిభ్యాం పుత్రతాం ప్రాప్తః॥౫॥౬॥౭॥ సునందాయామితి॥ ఘోరం దుశ్చరం తపస్తప్యమానః॥౮॥ సమాధావనుభూతమిదం వక్ష్యమాణం నిద్రితోచ్ఛ్వసితవద్విస్మితఇవ ఉపదిశన్నివ అనువదన్నివ చ-అష్టభిః శ్లోకైరన్వాహ॥ వాసుదేవ ఇతి॥ యేన చిదాత్మనా విశ్వం చేతయతే చేతనీభవతి విశ్వం తు-యం న చేతనీకరోతి స్వతఏవ చిద్రూపత్వాత్ న తత్ర హేతుః॥౯॥ య ఇతి॥ అస్మిన్ శయానేఽపి- యో జాగర్తి సాక్షితయా వర్తతే- అహో చిత్రం నాయం జనస్తం వేద-స తు ఇమం వేద॥౧౦॥ తస్యేశ్వరత్వం దర్శయన్ లోకస్య హితముపదిశతి ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మనా ఈశ్వరేణ-ఆవాస్యం స్వసత్తాచైతన్యాభ్యాం సంవ్యాప్యం- విశ్వం సర్వం- జగత్యాం లోకే- యత్కించిజ్జగద్భూతజాతం-అతః- తేనైవేశ్వరేణ-యత్త్యక్తం దత్తం ధనం- తేనైవ భుంజీథాః భోగాన్ భుంక్ష్వ- యద్వా- తేన హేతునా త్యక్తేన ఈశ్వరార్పణేనైవ భుంజీథాః-న స్వార్థం- కస్యస్విత్ కస్యచిదపి-ధనం మా గృధః మాభికాంక్షీః యద్వా- కస్యస్విదితి కస్యాన్యస్య ధనమస్తి యతో ధనాకాంక్షా క్రియతఇత్యర్థః- తథాచ శ్రుతిః॥ ఈశావాస్యమిదగ్ంసర్వం యత్కించ జగత్యాం జగత్ - తేన త్యక్తేన భుంజీథా మా గృధః కస్యస్విద్ధనమితి యథాశ్లోకమేవ ౧౧॥ నను యది సః సర్వం వ్యాప్నోతి తర్హి-చక్షురాదిభిః కిం న ప్రతీయతే తత్రాహ॥ యమితి॥ యం పశ్యంతం మనః చక్షుర్వా న పశ్యతి-చక్షురాద్యవిషయత్వాత్ న హి ప్రమాతారం ప్రమాణం విషయీకరోతీతి భావః-తథాచ శ్రుతిః॥ చక్షుషశ్చక్షు

గవాన్ విశ్వభావనః। కృతవాన్ కురుతే కర్తా హ్యతీతేనాగతేఽద్య వా॥౩॥ బ్రహ్మరాతః। మనవోఽస్మిన్ వ్యతీ
తాః షట్ కల్పే స్వాయంభువాదయః। ఆద్యస్తే కథితో యత్ర దేవాదీనాం చ సంభవః॥౪॥ ఆకూత్యాం దేవ
హూత్యాం చ దుహిత్రోస్తస్య వై మనోః। ధర్మజ్ఞానోపదేశార్థం భగవాన్ పుత్రతాం గతః॥౫॥ కృతం పు
రా భగవతః కపిలస్యానువర్ణితం। ఆఖ్యాస్యే భగవాన్ యజ్ఞో యచ్చకార కురూద్వహ॥౬॥ విరక్తః కామభో
గేషు శతరూపాపతిః ప్రభుః। విసృజ్య రాజ్యం తపసే సభార్యో వనమావిశత్॥౭॥ సునందాయాం వర్షశతం ప
దైకేన భువం స్పృశన్। తప్యమానస్తపో ఘోరమిదమన్వాహ భారత॥౮॥ మనుః॥ వాసుదేవో వసత్యేష స
ర్వదేహోఽప్యనన్యదృక్। యేన చేతయతే విశ్వం విశ్వం చేతయతే న యం॥౯॥ యో జాగర్తి శయానేఽస్మిన్నా
యం తం వేద వేద సః॥౧౦॥ ఆత్మావాస్యమిదం సర్వం యత్కించిజ్జగత్యాం జగత్। తేన త్యక్తేన భుంజీథా
మా గృధః కస్యస్విద్ధనం॥౧౧॥ యం న పశ్యతి పశ్యంతం చక్షుర్యస్య న రిష్యతి। తం భూతనిలయం దేవం సువర్ణ
ముపధావత॥౧౨॥ న యస్యాద్యంతమధ్యాని స్వః పరో నాంతరం బహిః। విశ్వస్యామూని యద్యస్మాద్విశ్వం
చ తదృతం మహత్॥౧౩॥ స విశ్వకాయః పురుహూత ఈశః సర్వస్య గోప్తా హ్యజరః పురాణః। ధత్తేఽస్య జ
న్మాద్యజయాత్మశక్త్యా తాం విద్యయోదస్య నిరీహ ఆస్తే॥౧౪॥ అతోఽగ్రే ఋషయః కర్మణీహంతేఽకర్మహేత
వే। ఈహమానోఽపి పురుషః ప్రాయోఽనీహాం ప్రపద్యతే॥౧౫॥ ఈహతే భగవానీశో న హి తత్ర విషజ్జతే। ఆత్మ

శ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాది-నను తర్హి ఘటనాశే దేవదత్తస్య తద్విషయం చాక్షుషం జ్ఞానమివేశ్వరస్యాపి స్వరూపవిషయజ్ఞానం నశ్యేత్తత్రాహ॥ యస్య తు పశ్యతః- చక్షుర్జ్ఞానం న రిష్యతి నశ్యతి - తత్తదాకారేణోత్పన్నాయా వృత్తేరేవ నాశో న స్వతఃసిద్ధజ్ఞానస్య- న హి సవితృప్రకాశః ప్రకాశ్యనాశే నశ్యతీతి భావః - భూతానినిలయో యస్య తం- సర్వాంతర్యామిణం తథాపి సువర్ణం శోభనతపనం అసంగం- ఉపధావత భజధ్వం॥౧౨॥ తత్స్వరూపస్య నిత్యత్వమేవోపపాదయన్నాహ॥ న యస్యేతి॥ ఆమూని అద్యంతాదీని విశ్వస్య- యస్మాద్భవంతి- విశ్వం చ యద్రూపం - అతఏవ - అవ్యభిచారిత్వాత్ - తత్ ఋతం సత్యం - మహత్పరిపూర్ణం బ్రహ్మ॥౧౩॥ నను విశ్వం చేత్తద్రూపం తర్హి తస్య కుతో జన్మాద్యభావః - స్వప్రకాశత్వం వా- జగజ్జన్మాదికర్తృత్వేన వికారేణ సత్యత్వం పూర్ణత్వం వా- తత్రాహ॥ స ఇతి॥ స ఈశః సర్వస్య- స్వప్రకాశశ్చ- పురాణశ్చ- నిర్వికారః- విశ్వం కాయో యస్య పురుహూతాని నామాని యస్య- తథావిధోఽపి- యతః- అస్య విశ్వస్య జన్మాది- స్వశక్త్యా- మాయయా- ధత్తే- తాం చ నిత్యసిద్ధయా విద్యయా- ఉదస్య హిత్వా నిష్క్రియ ఏవాస్తే॥౧౪॥ అత ఇతి॥ యస్మాదేవమీశ్వరః కర్మకర్తృత్వాదిసంత్యజ్య- నైష్కర్మ్యే గాస్తే- అతః అస్మాద్ధేతోః ఋషయోఽప్యగ్రే ఆదౌ - కర్మాణి కుర్వంతి- కిమర్థం- అకర్మహేతవే మోక్షార్థం- పాతాంతరేపి కర్మనాశాయ హి యస్మాత్ ॥౧౫॥ నన్వీహమానాః కర్మభిరవకుంఠితాః కోశకారఇవ బధ్యేత- తత్రాహ॥ ఈహత ఇతి॥ అతస్తమనువర్తమానాః మే- తేనావసీదంతి- న విషజ్జంతే॥

౧౬॥ తదేవం లోకానుగ్రహాయ విశ్వసృష్ట్యాదికం కరోతి - శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారైశ్చ వేదోక్తధర్మాద్యనుష్ఠానేన ఉపదిశతీత్యాహ - వర్త తే - తం శరణం వ్రజామీత్యాహ॥ తమితి॥ నిజవర్త్మని రామావతారానురూపే మార్గే - తత్ర సమ్యక్ స్థితం - అతః ఈహమానం కర్మాచరంతం - తథాపి జీవవైలక్షణ్యమాహ - నిరాశిషం నిరహంకృతం అనన్యచోదితమితి చ నిరహంకారత్వే హేతుః - బుధం నిరాశిషత్వే హేతుః - పూర్ణం అనన్యనియుక్తత్వే హేతుః ప్రభుం తథాపి కర్మానుష్ఠానే హేతుః - నౄన్ స్వాచారేణ శిక్షయంతం - తత్ర హేతుః - తత్రాహ - అఖిలాన్ ధర్మాన్ భావయతి ప్రవర్తయతీతి తథా తం ॥౧౭॥ ఇతీతి॥ సమాహితమపి సంతం - మంత్రోపనిషదం వ్యాహరంతం - దృష్ట్వా - సుప్తమివ నిద్రావశమివ మన్వానా అసురాః యాతుధానాశ్చ - క్షుధా నిమిత్తేన జగ్ధుం అత్తుం - అభ్యద్రవన్ అభిదుద్రువుః॥౧౮॥ తానితి॥ యామైః స్వపుత్రైః - త్రివిష్టపం స్వర్గం సమపాలయత్ - స్వయమేవేంద్రో బభూవేత్యర్థః - తత్ర ప్రతిమన్వంతరం - మన్వాదయః షడ్భేదా భవంతి - తథాహి - సూతోద్వాదశే వక్ష్యతి ॥ శ్లో ॥ మన్వంతరం మనుర్దేవా మనుపుత్రాస్సురేశ్వరః । ఋషయోంశావతారశ్చ హరేః షడ్విధముచ్యతే ఇతి । తత్రాద్యో

లాభేన పూర్ణార్థా నావసీదంతి యేనుతం ॥౧౬॥ తమీహమానం నిరహంకృతం బుధం నిరాశిషం పూర్ణమనన్యచోదితం। నౄన్ శిక్షయంతం నిజవర్త్మసంస్థితం ప్రభుం ప్రపద్యేఖిలధర్మభావనం ॥ ౧౭ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి మంత్రోపనిషదం వ్యాహరంతం సమాహితం। దృష్ట్వాసురా యాతుధానా జగ్ధుమభ్యద్రవన్ క్షుధా ॥ ౧౮॥ తాంస్తథావసితాన్ వీక్ష్య యజ్ఞస్సర్వగతో హరిః । యామైః పరివృతో దేవైర్హత్వాశాసత్త్రివిష్టపం॥౧౯॥ స్వారోచిషో ద్వితీయస్తు మనురగ్నేస్సుతోభవత్ । ద్యుమత్సుషేణరోచిష్మత్ప్రముఖాస్తస్య చాత్మజాః॥౨౦॥ తత్రేంద్రో రోచనస్త్వాసీద్దేవాశ్చ తుషితాదయః। ఊర్జస్తంబాదయస్సప్త ఋషయో బ్రహ్మవాదినః॥౨౧॥ ఋషేస్తు వేదశిరసస్తుషితా నామ పత్న్యభూత్ ।తస్యాం జజ్ఞే తతో దేవో విభురిత్యభివిశ్రుతః॥౨౨॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి మునయో యే ధృతవ్రతాః । అన్వశిక్షన్ వ్రతం తస్య కౌమారబ్రహ్మచారిణః॥౨౩॥ తృతీయ ఉత్తమో నామ ప్రియవ్రతసుతో మనుః । పవనస్సృంజయో యజ్ఞహోత్రాద్యాస్తత్సుతా నృప ॥ ౨౪ ॥ వసిష్ఠతనయాస్సప్త ఋషయః ప్రమదాదయః । సత్యా వేదశ్రుతా భద్రా దేవా ఇంద్రస్తు సత్యజిత్ ॥౨౫॥ ధర్మస్య సూనృతాయాం తు భగవాన్ పురుషోత్తమః । సత్యసేన ఇతి ఖ్యాతో జాతస్సత్యవ్రతైస్సహ ॥ ౨౬ ॥ సోనృతవ్రతదుశ్శీలానసతో యక్షరాక్షసాన్ ।భూతద్రుహో భూతగణాంశ్చావధీత్సత్యజిత్సఖః॥౨౭॥ చతుర్థ ఉత్తమభ్రాతా మనుర్నామ్నా చ తామసః । పృథుః ఖ్యాతిర్నరః కేతురిత్యాద్యా దశ తత్సుతాః॥౨౮॥ సత్యకా హరయో వీరా దేవాస్త్రిశిఖ ఈశ్వరః। జ్యోతిర్ధామాదయస్సప్త ఋషయస్తామసేంతరే॥౨౯॥ దేవా వైధృతయో నామ విధృతేస్తనయా నృప। నష్టాః కాలేన యైర్వేదా విధృతాస్స్వేన తేజసా॥౩౦॥ తత్రాపి జజ్ఞే భగవాన్ హరిణ్యాం హరిమేధసః। హరిరిత్యాహృతో యేన గజేంద్రో మోచితో గ్రహాత్ ॥౩౧॥ పరీక్షిత్ ॥ బాదరాయణ ఏతత్తే శ్రోతుమిచ్ఛామహే వయం। హరిర్యథా గజపతిం గ్రాహగ్రస్తమమూముచత్ ॥౩౨॥ తత్కథాసు మహత్పుణ్యం ధన్యం స్వస్త్యయనం శివం। యత్ర యత్రోత్తమశ్లోకో భగవాన్ గీయతే హరిః॥౩౩॥ శ్రీసూతః॥ పరీక్షితైవం స తు బాదరాయణిః ప్రాయోపవిష్టేన కథాసు చోదితః । ఉవాచ విప్రః ప్రతినంద్య పార్థివం ముదా మునీనాం సదసి స్మ శృణ్వతామ్॥౩౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే అష్టమస్కంధే ప్రథమోధ్యాయః ************

హి - స్వాయంభువో మనుః - ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ - యామా నామ దేవాః - మరీచిప్రముఖాస్సప్తఋషయః - యజ్ఞో హరేరవతారః ఇంద్రశ్చ స ఏవేతి - తన్మన్వంతరే పంచవిధమేతత్ - విస్పష్టం చతుర్థస్కంధోప్యుక్తమేవ యామాదిగం॥ ౧౯॥ ద్వితీయాదిమన్వంతరేషు మన్వాదిషట్కమాహ॥ స్వారోచిష ఇతి॥ యావత్ గజేంద్రమోక్షప్రశ్నం ॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ విభోరసాధారణం చరితమాహ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణీతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ స ఇతి॥ సత్యజిత ఇంద్రస్య సఖా సన్ ॥౨౬॥ చతుర్థ ఇతి॥ ఉత్తమస్తృతీయో మనుః - తస్య భ్రాతా॥౨౭॥ ౨౮॥ సత్యకా ఇతి॥ త్రిశిఖః ఈశ్వరః ఇంద్రః ॥ ౨౯ ॥ అన్యానపి విశిష్టపరాక్రమాన్ సురానాహ॥ దేవా వైధృతయ ఇతి॥ ౩౦॥ తత్రేతి॥ హరిరిత్యాహృతో వ్యాహృతః - గ్రహాత్ గ్రాహాత్ ॥౩౧॥ బాదరాయణ ఇతి॥ అమూముచత్ మోచయామాస॥ ౩౨॥ తదితి॥ శ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుః - తత్కథాసు తాసు కథాసు - సాక్షాదేవాసు మహత్పుణ్యం - పుణ్యావిశేషణం ధన్యమిత్యాది॥౩౩॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ***

శ్లో॥తుర్యేమన్వంతరేప్రోక్తంగజేంద్రస్యవిమోక్షణమ్।ద్వితీయాదిత్రిభిస్తత్తువిస్తరేణోపవర్ణ్యతే॥ ద్వితీయేతుగజేంద్రస్యగజీభిఃక్రీడితోజలే।దైవాద్గ్రాహగృహీతస్యహరిస్మృతిరుదీర్యతే॥ఆసీదితి॥ఆసీత్ ఆస్తే॥౧॥ తావతేతి ॥ తావతా యోజనాయుతేన-పర్యక్పరితః త్రికూటసమాఖ్యాబీజరూపః।త్రిభిశ్శృంగైరుపలక్షితైః స్వర్ణరౌప్యలోహమయైః॥౨॥ అన్యైరితి॥అన్యైశ్చశృంగైః-నిర్ఝరాంభసాంనిర్ఘోషైశ్చ-కకుభఃసర్వారోచయన్నాస్తఇతిపూర్వేణైవాన్వయః-కకుంభూతైఃశృంగైః-రత్నైర్ధాతుభిశ్చవిచిత్రితైః-నానావిధానాంద్రుమలతానాంగుల్మామయేషుతైః॥౩॥సచేతి॥ పయసఊర్మిభిః-సమంతాదవనిజ్యమానాఅంఘ్రయోమూలప్రాంతాయస్య-హరిద్భిఃపాలాశవర్ణైః॥౪॥౫॥ యత్రేతి॥కిన్నరాదీనాం-సంగీతసన్నాదైర్నదంత్యోగుహాయస్మిన్ప్రదేశేతంఅభిగర్జంతి-హరయఃసింహాః- అమర్షయాఅసహనేన॥౬॥ నానేతి॥నానావిధఆరణ్యాఃపశవః- తేషాంవ్రాతైఃసంకులాభిఃద్రోణీభిరలంకృతఆస్తే-కించ - చిత్రాఃద్రుమాఃయేషుసురోద్యానేషు-కలకంఠామధురస్వనావిహంగమాయస్మిన్॥౭॥కించ॥సరిదితి॥స్వచ్ఛోదకైస్సరిత్సరోభిర్యు

శ్రీశుకః॥ఆసీద్గిరివరోరాజంస్త్రికూటఇతివిశ్రుతః। క్షీరోదేనావృతశ్శ్రీమాన్యోజనాయుతముచ్ఛ్రితః॥౧॥ తావతావిస్తృతఃపర్యక్త్రిభిశ్శృంగైఃపయోనిధిమ్। దిశశ్ఖంరోచయన్నాస్తేరౌప్యాయసహిరణ్మయైః॥౨॥అన్యైశ్చకకుభస్సర్వారత్నధాతువిచిత్రితైః। నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నిర్ఘోషైర్నిర్ఝరాంభసామ్॥౩॥సచావనిజ్యమానాంఘ్రిస్సమంతాత్పయఊర్మిభిః।కరోతిశ్యామలాంభూమింహరిన్మరకతాశ్మభిః॥౪॥సిద్ధచారణగంధర్వవిద్యాధరమహోరగైః। కిన్నరైరప్సరోభిశ్చక్రీడద్భిర్జుష్టకందరః॥౫॥యత్రసంగీతసన్నాదైర్నదద్గుహమమర్షయా। అభిగర్జంతిహరయశ్శ్లాఘినఃపరశంకయా॥౬॥నానారణ్యపశువ్రాతసంకులద్రోణ్యలంకృతః। చిత్రద్రుమసురోద్యానకలకంఠవిహంగమః॥ ౭ ॥ సరిత్సరోభిరచ్ఛోదైఃపులినైర్మణివాలుకైః।దేవస్త్రీమజ్జనామోదసౌరభాంబ్వనిలైర్యుతః॥౮॥ తస్యద్రోణ్యాంభగవతోవరుణస్యమహాత్మనః। ఉద్యానమృతుమన్నామఆక్రీడంసురయోషితామ్॥౯॥ సర్వతోలంకృతందివ్యైర్నిత్యపుష్పఫలద్రుమైః॥ ౧౦ ॥ మందారైఃపారిజాతైశ్చపాటలాశోకచంపకైః।చూతైఃప్రియాలైఃపనసైరామ్రైరామ్రాతకైరపి॥౧౧॥క్రముకైర్నారికేళైశ్చఖర్జూరైర్బీజపూరకైః।మధూకైస్తాలసాలైశ్చతమాలైరసనార్జునైః॥౧౨॥ అరిష్టోదుంబరప్లక్షైర్వటైఃకింశుకచందనైః।పిచుమందైఃకోవిదారైస్సరలైస్సురదారుభిః॥ ౧౩ ॥ ద్రాక్షేక్షురంభాజంబూభిర్బదర్యక్షాభయామలైః।బిల్వైఃకపిత్థైర్జంబీరైర్వృతోభల్లాతకైరపి॥ ౧౪ ॥ తస్మిన్సరస్సువిపులంలసత్కాంచనపంకజమ్।కుముదోత్పలకల్హారశతపత్రశ్రియోర్జితమ్॥౧౫॥మత్తషట్పదనిర్ఘుష్టంశకుంతైఃకలనిస్స్వనైః। హంసకారండవాకీర్ణంచక్రాహ్వైస్సారసైరపి॥౧౬॥జలకుక్కుటకోయష్టిదాత్యూహకలకూజితమ్। మత్స్యకచ్ఛపసంచారచలత్పద్మరజఃపయః॥౧౭॥కదంబవేతసనలనీపవంజులకైర్వృతం। కుందైఃకురవకాశోకైశ్శిరీషైఃకుటజేంగుదైః॥౧౮॥కుబ్జకైస్స్వర్ణయూథీభిర్నాగపున్నాగజాతిభిః। మల్లికాశతపత్రైశ్చమాధవీజాలకాదిభిః॥౧౯॥శోభితంతీరజైశ్చాన్యైర్నిత్యర్తుభిరలంద్రుమైః॥౨౦॥తత్రైకదా తద్గిరికాననాశ్రయఃకరేణుభిర్వారణయూథపశ్చరన్।సకంటకంకీచకవేణువేత్రవద్విశాలగుల్మంప్రరు

తః-మణయఏవవాలుకాయేషుతైః-పులినైశ్చయుక్తః-దేవస్త్రీణాంమజ్జనేనయఆమోదఃతేనసౌరభయుక్తాన్యంబూని అనిలాశ్చతైశ్చయుతఆస్తే॥౮॥తస్యేతి॥తస్యద్రోణ్యాంవరుణస్యోద్యానమాస్తే॥ ౯॥ గిరివనాదిసర్వంధ్యేయమితివక్తుం-అతోగిరిముపవర్ణ్య-వనంవర్ణయతి॥సర్వతోలంకృతమితి॥౧౦॥౧౩॥ పునర్గిరింవర్ణయతిమందారైరిత్యాదిచతుర్భిఃమందారాదిభిర్వృతఇత్యన్వయః॥౧౪॥తస్మిన్నితి॥తస్మిన్గిరౌసరఆస్తే-తద్వర్ణయతి - సువిపులమిత్యాదిపాదైఃపంచభిఃలసంతికాంచనపంకజానియస్మిన్-కుముదాదీనాంశ్రియాఊర్జితం॥౧౫॥మత్తేతి॥కలఃస్వనోయేషాంతైశ్శకుంతైశ్చనిర్ఘుష్టం-చక్రాహ్వైస్సారసైఃఆకీర్ణం॥౧౬॥జలేతి॥జలకుక్కుటాదీనాంకులైఃకూజితం- మత్స్యానాంకచ్ఛపానాంచసంచారేణచలతాంపద్మానాంరజసాయుక్తంపయోయస్మిన్తత్॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥శోభితమితి॥ నిత్యమృతవఃపుష్పాదిసంపత్తిహేతవోయేషాంతైః-అలంశోభితం॥౨౦॥తత్రేతి॥తత్రైవసంతి-ఏకదా-తద్గిరికాననాశ్రయోవారణయూథపః-కరేణుభిశ్చరన్పృష్ఠతోనయాధేనవృతః-సరోవరస్యాభ్యాశంసమీపముపాగమదితిపంచమేనాన్వయః- కింకుర్వన్కీచకవే

త్రవంతం-విశాలంగుల్మం-లతాదిసందర్భం-వనస్పతీంశ్చ ప్రరుజన్ ప్రభంజన్॥౨౧॥యదితి॥ కథంభూతః - యస్యగంధమాత్రాత్ హరయఃసింహాఃగజేంద్రాదయశ్చ-భయాద్ద్రవంతివలాయంతే.౨౨॥వృకేతి॥ వృకాదయస్తుక్షుద్రా అల్పప్రాణినః-అన్యత్రతద్దృష్టిపథంత్యక్త్వా చరంతి ౨౩॥సఇతి॥పునఃకీదృశః-ఘర్మార్తః-మదచ్యుత్ మదస్రావీ. మదమశ్నంతీతిగథాస్తైః॥౨౪॥౨౫॥విగాహ్యేతి॥నిజేనపుష్కరేణకరాగ్రేణ-ఉద్ధృతం-గతక్లమస్సన్ నికామంపపౌ॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥తథేతి॥దీనధియఃకరేణవః-తంకేవలంవిచుక్రుశుః॥౨౯॥౩౦॥తతఇతి॥ మనఉత్సాహశక్తిః బలంశారీరం - ఓజః ఇంద్రియజం- తేషాంసకలంబలాది-విపర్యయోవిపరీతం-అధికంజలౌకసో గ్రాహస్య॥౩౧॥ఇత్థమితి॥ సఇత్థంయదా ప్రాణసంకటమవాప-యతోదేహీ ॥ ౩౨ ॥ బుద్ధిమేవాహ॥నమామీతి॥అహంచనప్రభవామి-యతః గ్రాహపాశేనవిధా

జగ్ వనస్పతీన్॥ ౨౧ ॥ యద్గంధమాత్రాద్ధరయోగజేంద్రా వ్యాఘ్రాదయోవ్యాళమృగాశ్చఖడ్గాః।
మహోరగాశ్చాపిభయాద్ద్రవంతిసగౌరకృష్ణాశ్శరభాశ్చమర్యః॥౨౨॥ వృకావరాహామహిషర్క్షశల్యాగోపుచ్ఛసాలావృకమర్కటాశ్చ। అన్యత్రక్షుద్రాహరిణాశ్శశాదయశ్చరంత్యభీతాయదనుగ్రహేణ॥౨౩॥సఘర్మతప్తఃకరిభిఃకరేణుభిర్వృతోమదచ్యుత్కలభైరభిద్రుతః। గిరింగరిమ్ణాపరితఃప్రకంపయన్నిషేవ్యమాణోఽళికులైర్మదాశనైః॥౨౪॥ సరోనిలంపంకజరేణురూషితంజిఘ్రన్విదూరాన్మదవిహ్వలేక్షణః।వృతస్స్వయూథేనతృషార్దితేనతత్సరోవరాభ్యాశమథాగమద్ద్రుతం॥౨౫॥విగాహ్యతస్మిన్నమృతాంబునిర్మలం హేమారవిందోత్పలరేణువాసితం। పపౌనికామంనిజపుష్కరోద్ధృతంమాత్మానమద్భిస్స్నపయన్గతక్లమః॥౨౬॥స్వపుష్కరేణోద్ధృతశీకరాంబుభిర్నిపాయయన్సంస్నపయన్యథాగృహీ।జిఘ్రన్కరేణూఃకలభాంశ్చదుర్మదోనాచష్టకృచ్ఛ్రంకృపణోఽజమాయయా॥౨౭॥ తంతత్రకశ్చిన్నృపదైవచోదితోగ్రాహోబలీయాంశ్చరణేరుషాగ్రహీత్ । యదృచ్ఛయైవంవ్యసనంగతోగజోయథాబలంసోఽతిబలోఽపిచక్రమే॥౨౮॥ తథాతురంయూథపతింకరేణవోవికృష్యమాణంతరసాబలీయసా।విచుక్రుశుర్దీనధియోఽపరేగజాఃపార్ష్ణిగ్రహాస్తారయితుంనచాశకన్॥౨౯॥ నియుధ్యతోరేవమిభేంద్రనక్రయోర్వికర్షతోరంతరతోబహిర్మిథః। సమాస్సహస్రంవ్యగమన్మహీపతేసప్రాణయోశ్చిత్రమమంసతామరాః॥౩౦॥తతోగజేంద్రస్యమనోబలౌజసాంకాలేనదీర్ఘేణమహానభూద్వ్యయః। వికృష్యమాణస్యజలేఽవసీదతోవిపర్యయోఽభూత్సకలంజలౌకసః॥ ౩౧ ॥ ఇత్థంగజేంద్రస్సయదాపసంకటంప్రాణస్యదేహీవివశోయదృచ్ఛయా।అపారయన్నాత్మవిమోక్షణేచిరంధ్యాత్వేమాంబుద్ధిమథాభ్యపద్యత॥౩౨॥నమామిమేజ్ఞాతయఆతురంగజాఃకుతఃకరిణ్యఃప్రభవంతిమోక్షితుం।గ్రాహేణపాశేనవిధాతురావృతోఽప్యహంచతంయామిపరంపరాయణం॥౩౩॥ యఃకశ్చనేశోబలినోఽంతకోరగాత్ప్రచండవేగాదభిధావతోభృశం।భీతంప్రపన్నంపరిపాతియద్భయాన్మృత్యుఃప్రధావత్యరణంతమీమహి॥౩౪॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-ద్వితీయోఽధ్యాయః.

బాదరాయణిః॥ ఏవంవ్యవసితోబుద్ధ్యాసమాధాయమనోహృది । జజాపపరమంజప్యంప్రాగ్జన్మన్యనుశిక్షితం॥౧॥ఓంనమోభగవతేతస్మైయతఏతచ్చిదాత్మకం।పురుషాయాదిబీజాయపరేశాయాభిధీమహి ॥

తుఃపాశేనావృతఃతథాపి-తంపరంపరమేశ్వరం-పరేషాంబ్రహ్మాదీనాంఅయనమాశ్రయభూతం - శరణంయామి॥౩౩॥ కోసౌయంశరణంయాసి-తత్రాహ॥యఃకశ్చనేతి॥అంతకఏవోరగః- తస్మాత్త్వంశరణమీమహిప్రజేమహి-యద్భయాదిత్యత్రశ్రుతిః॥భీషాస్మాద్వాతఃపవతే భీషోదేతిసూర్యః భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి॥౩౪॥

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥తృతీయేసగజేంద్రేణస్తుతోహరిరుపేత్యతం।సముద్ధధారగ్రాహాచ్చగ్రాహందేవలశాపతః । ఏవమితి । జప్యంస్తోత్రంప్రాగ్జన్మనిఇంద్రద్యుమ్నసంజ్ఞే॥౧॥నమఇతి॥తస్మైనమోనమనం- అభిధీమహిఅభిధ్యాయేమ - కేవలంగ్రాహగ్రస్తత్వేనకాయప్రణతేరశక్యత్వాత్ స్వస్యతద్జ్ఞానంసంభావయితుంవిశినష్టి-యతశ్చిద్రూపాత్ - ఏతద్దేహాదిచిదాత్మకంచేతనంభవతి-తదుక్తం॥శ్లో॥యేనచేతయతేవిశ్వమితితత్రహేతుః - పురుషాయకారణత్వేనప్రవిష్టాయ-నను-ప్రకృతిపురుషౌకారణమితిప్రసిద్ధం-తత్రాహ- ఆదిఃప్రకృతిః-బీజంపురుషః - తద్రూపాయ-ప్రవిష్టత్వేపిజీవవత్పారతం

త్రిత్వంవారయతిపరేశాయేతి॥౨॥పరమైశ్వర్యంప్రపంచయన్నాహయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ యస్మిన్నితి॥యస్మిన్నధిష్ఠానే-యతఉపాదానాత్-యేనకర్త్రా-యశ్చస్వయమేవేదంవిశ్వంభవతి-అస్మాత్కార్యాత్ - పరస్మాత్కారణాచ్చ - యఃపరస్తం-స్వయంభువంస్వతస్సిద్ధం-ప్రపద్యేశరణంవ్రజామి॥౩॥ విశ్వహేతుత్వంస్వతస్సిద్ధత్వంచోక్తం - ఇదానీంవిశ్వప్రకాశకత్వంస్వప్రకాశకత్వంచవర్ణయన్ప్రార్థయతె॥యఇతి॥ విభాతంఅభివ్యక్తంసత్ -క్వచిత్ప్రళయేతిరోహితంలీనంసత్ -తదుభయంకార్యంకారణంచ-సాక్షీసన్-సమీక్షతే-సాక్షిత్వేహేతుః-అవిద్ధదృక్ అలుప్తదృష్టిః-ఆత్మమూలఃస్వప్రకాశః కుతః పరాత్ప్రకాశాచ్చక్షురాదేరపి - పరః-తస్యాపిప్రకాశకఇత్యర్థః॥ శ్రు॥చక్షుషశ్చక్షురిత్యాదిశ్రుతేః॥౪॥తిరోహితమీక్షతఇత్యేతత్ప్రపంచపూర్వకందుర్జ్ఞేయత్వంవదన్ప్రార్థయతెద్వాభ్యాం॥కాలేనేతి॥ పంచత్వమితేషునాశంప్రాప్తేషు-గహనందురవగాహంగంభీరమనంతం-తస్యతమసః ॥శ్రు॥ ఆదిత్యవర్ణంతమసః పరస్తాదిత్యాదిశ్రుతేః॥౫॥ నేతి॥అతఏవ-దేవాదయోయస్యస్వరూపంనవిదుః-జంతురర్వాచీనః - గంతుంజ్ఞాతుం - ఈరితుంవక్తుంవా దురత్యయందుర్గమమనుక్రమణంచరితంకథనంవాయస్యసః-మామాం॥౬॥కథంతర్హి॥ శ్రు॥ తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతినాన్యఃపంథావిద్యతేయనాయేతిశ్రుతిరిత్యాశంక్య-తజ్జ్ఞానోపాయంకథయన్నాహ॥ దిదృక్షవ ఇతి॥ అలోకవ్రతంబ్రహ్మచర్యాది - అవ్రణం అచ్ఛిద్రంభూతానామాత్మభూతాః భూతేష్వాత్మదృష్టయస్సంతః - సమేగతి

౨॥ యస్మిన్నిదంయతశ్చేదం యేనేదంయఇదంస్వయం। యోస్మాత్పరస్మాచ్చపరస్తంప్రపద్యే స్వయంభువం॥౩॥యస్స్వాత్మనీదంనిజమాయయార్పితంక్వచిద్విభాతంక్వచతత్తిరోహితం। అవిద్ధదృక్సాక్ష్యుభయంతదీక్షతే సఆత్మమూలోవతుమాంపరాత్పరః॥౪॥కాలేనపంచత్వమితేషుకృత్స్నశోలోకేషుపాలేషుచసర్వహేతుషు।తమస్తదాసీద్గహనంగభీరంయస్తస్యపారేభివిరాజతేవిభుః॥౫॥ నయస్యదేవాఋషయఃపదంవిదుర్జంతుఃపునఃకోర్హతిగంతుమీరితుం। యథానటస్యాకృతిభిర్విచేష్టతో దురత్యయానుక్రమణస్సమావతు॥౬॥దిదృక్షవోయస్యపదంసుమంగళంవిముక్తసంగామునయస్సుసాధవః। చరన్త్యలోకవ్రతమవ్రణంవనేభూతాత్మభూతాస్సుహృదస్సమేగతిః॥౭॥నవిద్యతేయస్యచజన్మకర్మవానానామరూపేగుణదోషఏవవా।తథాపిలోకాప్యయసంభవాయయస్స్వమాయయాతాన్యనుకాలమృచ్ఛతి॥౮॥తస్మైనమఃపరేశాయబ్రహ్మణేనంతశక్తయే।అరూపాయోరురూపాయనమఆశ్చర్యకర్మణే॥౯॥నమఆత్మప్రదీపాయసాక్షిణేపరమాత్మనే।నమోగిరాంవిదూరాయమనసశ్చేతసామపి॥౧౦॥ సత్త్వేనప్రతిలభ్యాయనైష్కర్మ్యేణవిపశ్చితా।నమఃకైవల్యనాథాయనిర్వాణసుఖసంవిదే॥౧౧॥నమశ్శాంతాయఘోరాయమూఢాయగుణధర్మిణే।నిర్విశేషాయసామ్యాయనమోజ్ఞానఘనాయచ॥౧౨॥క్షేత్రజ్ఞాయనమస్తుభ్యం సర్వాధ్యక్షాయసాక్షిణే।పురుషాయాత్మమూలాయమూలప్రకృతయేనమః॥౧౩॥ సర్వేంద్రియగుణద్రష్ట్రేసర్వప్రత్యయహేతవే।అసతాచ్ఛాయయోక్తాయసదాభాసాయతేనమః॥౧౪॥ నమోనమస్తేఖిల

ర్మె॥౭॥ దురత్యయానుక్రమణత్వంప్రపంచయన్ప్రణమతి ॥ నవిద్యతఇతి ॥ లోకానామప్యయఃప్రళయః - సంభవోజన్మ-తయోర్ద్వంద్వైక్యం-తదర్థంయస్తానిజన్మాదీనిస్వీకరోతితస్మైనమఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥౮॥తస్మాఇతి ॥ బ్రహ్మణెబ్రహ్మరూపాయ-అనంతశక్తయెఉరురూపాయ-అతః-ఆశ్చర్యాణికర్మాణియస్యతస్మై-పరేశాయనమః॥౯॥నమఇతి॥ఆత్మప్రదీపాయప్రకాశాంతరస్యావిషయాయ-కుతః-సాక్షిణెప్రకాశకాయ-పరమాత్మనెజీవనియంత్రే-అతఏవ - గిరాంవిదూరాయఅప్రాప్యాయ-చేతసాంచిత్తవృత్తీనాం-తథాచశ్రుతిః ॥ యతోవాచోనివర్తంతె - అప్రాప్యమనసాసహేతి॥౧౦॥సత్త్వేనేతి॥ఏవంవిపశ్చితానిపుణెన-నైష్కర్మ్యేణసన్న్యాసేన-సత్త్వేనశుద్ధేన ॥శ్రు॥ సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వా ఇతిశ్రుతేః-ప్రతిలభ్యాయప్రత్యక్త్వేనప్రాప్యాయ-నిర్వాణసుఖసంవిదేమోక్షానందానుభూతయే॥౧౧॥ నమఇతి ॥ గుణధర్మిణేసత్త్వాదిధర్మానుసారిణె-జ్ఞానఘనాయచేతినిర్విశేషత్వేపిప్రధానవైలక్షణ్యముక్తం॥౧౨॥క్షేత్రజ్ఞాయేతి॥సాక్షిణేఇతిసర్వాధ్యక్షత్వేపినిర్వికారత్వముక్తం-ఆత్మనాం క్షేత్రజ్ఞానాం - మూలాయమూలస్యప్రధానస్యాపి-ప్రకృతయేఉద్భవహేతవే-తత్రహేతుః-పురుషాయపూర్వమేవసతె-తథాచశ్రుతిః ॥ పూర్వమేవాహమిహాసమితి - తత్పురుషస్యపూరుషత్వమితి పూర్ణాయేతివా॥౧౩॥సర్వేతి॥సర్వేంద్రియాణాం-యేగుణావిషయాస్తేషాంద్రష్ట్రే-సర్వేప్రత్యయాఇంద్రియవృత్తయోహేతవోజ్ఞాపకాయస్యతస్మై-తదేవాహ - అసతాహం

కార్యకారణప్రపంచేన-ఛాయయా-అసమ్యక్ప్రత్యయా ఉక్తాయ ప్రతిబింబేన బింబమివ సూచితాయ - తత్ర హేతుః- సదాభాసాయ సదేవాభాసో యస్య తస్మై॥ తమస్తంత్యతీయే॥ శ్లో॥ యథా జలస్థ ఆభాస ఇత్యాదినా-పాఠాంతరే అసత్యస్య ఛాయయా అధ్యాసేన అక్తాయ ఉక్తాయ-తదుక్తం నారదేనేత్యర్థః॥౧౪॥ నమో నమ ఇతి॥ అఖిలకారణాయ సర్వకారణరూపాయ- అతఏవ వస్తుతో యన్నిష్కారణాయ- కారణత్వేపి నిర్వికారత్వాదద్భుతకారణాయ॥ అద్భుతకారణాయేతి - ఏవంభూతత్వే ప్రమాణమాహ- సర్వే ఆగమాః పాంచరాత్రాదయః- ఆమ్నాయాశ్చ వేదాః- తేషాం మహార్ణవాయ స్రోతసామివ పర్యవసానస్థానాయ- అపవర్గాయ మోక్షరూపాయ- అతః పరాయణాయ ఉత్తమానామాశ్రయాయ॥౧౫॥ గుణేతి - గుణా ఏవారణయస్తాభిశ్ఛన్నశ్చిదూష్మా యస్య తస్మై - తేషాం గుణానాం క్షోభే కార్యే- విస్ఫూర్జితం బహిర్వృత్తి మానసం యస్య సోకామయత॥ బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రుతేః॥ నైష్కర్మ్యభావేన తత్త్వం- తస్య భావేన భావనయా- వివర్జితా ఆగమా విధినిషేధలక్షణా యైస్తేషు- స్వయమేవ ప్రకాశో యస్య తస్మై॥౧౬॥ మాదృగితి॥ మాదృశాః ప్రపన్నపశవః- తేషాం పాశమవిద్యాం తస్య విశేషేణ మోక్షణం యస్య- తత్ర హేతుః- ముక్తాయ నమో వదేనేనాలః భూరికరుణాయ అతన్ద్రితాలయాయ అనలసాయ- స్వాంశేనాంతర్యామిరూపేణ సర్వేషాం తనుభృతాం మనసి ప్రతీతా ప్రత్యక్ దృక్ యస్య తస్మై- తథా చ శ్రుతిః॥ య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మానమంతరో యమయతీతి - భగవతే-సర్వ

కారణాయ నిష్కారణాయాద్భుతకారణాయ। సర్వాగమామ్నాయమహార్ణవాయ నమోపవర్గాయ పరాయణాయ॥౧౫॥ గుణారణిచ్ఛన్నచిదూష్మపాయ తత్క్షోభవిస్ఫూర్జితమానసాయ। నైష్కర్మ్యభావేన వివర్జితాగమస్వయంప్రకాశాయ నమస్కరోమి॥౧౬॥ మాదృక్ప్రపన్నపశుపాశవిమోక్షణాయ ముక్తాయ భూరికరుణాయ నమోఽలయాయ। స్వాంశేన సర్వతనుభృన్మనసి ప్రతీతప్రత్యగ్దృశే భగవతే బృహతే నమస్తే॥౧౭॥ ఆత్మాత్మజాప్తగృహవిత్తజనేషు సక్తైర్దుష్ప్రాపణాయ గుణసంగవివర్జితాయ। ముక్తాత్మభిః స్వహృదయే పరిభావితాయ జ్ఞానాత్మనే భగవతే నమ ఈశ్వరాయ॥౧౮॥ యం ధర్మకామార్థవిముక్తికామా భజంత ఇష్టాం గతిమాప్నువంతి। కిం చాశిషో రాత్యపి దేహమవ్యయం కరోతు మేఽదభ్రదయో విమోక్షణం॥౧౯॥ ఏకాంతినో యస్య న కంచనార్థం వాంఛంతి యే వై భగవత్ప్రపన్నాః। అత్యద్భుతం తచ్చరితం సుమంగళం గాయంత ఆనందసముద్రమగ్నాః॥౨౦॥ తమక్షరం బ్రహ్మ పరం పరేశమవ్యక్తమాధ్యాత్మికయోగగమ్యం। అతీంద్రియం సూక్ష్మమివాతిదూరమనంతమాద్యం పరిపూర్ణమీడే॥౨౧॥ యస్య బ్రహ్మాదయో దేవా వేదా లోకాశ్చరాచరాః। నామరూపవిభేదేన ఫల్గ్వ్యా చ కలయా కృతాః॥౨౨॥ యథార్చిషోఽగ్నేః సవితుర్గభస్తయో నిర్యాంతి సంయాంత్యసకృత్స్వరోచిషః। తథా యతోఽయం గుణసంప్రవాహో బుద్ధిర్మనః ఖాని శరీరసర్గాః॥౨౩॥ స వై న దేవాసురమర్త్యతిర్యఙ్ న స్త్రీ న షండో న పుమాన్న

స్వాంశేన సర్వతనుభృతాం మనసి స్థితాయ- తేషాం మనసి స్థితత్వేపి బృహతే అపరిచ్ఛిన్నాయ॥౧౭॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః- ఆప్తాః సుహృదః- సక్తైర్దుష్ప్రాపణాయ- తత్ర హేతుః- గుణసంగవివర్జితాయ- అతఏవ- ముక్తాత్మభిః దేహాభిమానవర్జితైః స్వహృదయే పరిభావితాయ ధ్యాతాయ- జ్ఞానరూపాయ భగవతే జ్ఞానాత్మనే ఇత్యాదినా॥౧౮॥ యమితి॥ ఇష్టాం గతిం కామితం- ధర్మాదిఫలం ప్రాప్నువంత్యేవ- న కేవలం తావదేవ కింతు - యాస్తైః కామితా అన్యా అప్యాశిషః రాతి - దేహమవ్యయం జరామరణాదిరహితం దదాతి- [illegible] స మేపి మోక్షణమేవ కేవలం కరోతు- నాధికం ప్రార్థయామి॥౧౯॥ ఏకాంతభక్తాస్తు హం భక్తిసుఖాన్నిమగ్నాః న వాంఛంతీత్యాహ- ఏకాంతిన ఇతి॥ యస్య భక్తా ఏకాంతభక్తాః కించిదప్యర్థం వాంఛంతి- తం పరమేశ్వరమీడే స్తౌమీత్యుత్తరేణాన్వయః- తేషాం నిష్కామత్వే హేతుః- యే వై భగవతః సర్వజ్ఞస్య సర్వజ్ఞా ప్రపన్నాః సేవితవంతః॥౨౦॥ తమితి॥ అక్షరం వ్యాపకం బ్రహ్మ- [illegible] ప్రవాహరూపం తద్విశేషణాని॥౨౧॥ పరిపూర్ణత్వం ప్రపంచయన్నాహ త్రిభిః॥ యస్యేతి॥ ఫల్గ్వ్యా అల్పయా కలయా అంశేన కృతాః సజాయతాదితి తృతీయే నాన్వయః॥౨౨॥ కథం కృతా ఇత్యపేక్షాయాం దృష్టాంతేనాహ॥ యథేతి॥ యథార్చిషోఽగ్నేః ప్రవాహే దృష్టాంతః - సవితుర్గభస్తయ ఇత్యనంతే- నిర్యాంతి నిర్గచ్ఛంతి సంయాంతి లీయంతే- గుణసంప్రవాహమేవాహ- బుద్ధిర్మనః ఖానీంద్రియాణి - శరీరసర్గాః కార్యదేహప్రవాహాశ్చ యతో భవంతి స॥౨౩॥ అత ఏవ దేవాదీనాం వ్యాపకోపి న భవతీత్యాహ॥ స ఇతి॥ స వై న

లింగత్రయహీనం ప్రతీతిమాత్రమపి న- కింతు సర్వస్య నిషేధే అవధిత్వేన శిష్యత ఇతి నిషేధశేషః- మాయయా అశేషాత్మకశ్చ- జయతాత్ మద్విమోక్షణాయ ఆవిర్భవతు॥ ౨౪ ॥ న చ గ్రాహాచ్ఛరీరస్య మోక్షణే నాహం జీవితుమిచ్ఛామి- తత్ర హేతుః॥ అముయా అంతర్బహిశ్చాపి వివేకవ్యాప్తయా- గజయోన్యా- కిం ప్రయోజనం- ఆత్మలోకస్య ఆత్మప్రకాశస్య యదావరణమజ్ఞానం- తస్యైవ తు మోక్షమిచ్ఛామి- యస్య మోక్షస్య కాలేన నాశో నాస్తి- యద్వా- దేహస్య బంధో దేహనాశేన స్యాదేవ- కిం తన్మోక్షప్రార్థనేన- ఆత్మలోకావరణస్య తు- కాలేన విప్లవో నాస్తి- జ్ఞానైకనివర్త్యత్వాత్- అతస్తస్యైవ మోక్షమిచ్ఛామీత్యర్థః॥ ౨౫॥ స ఇతి॥ సోహం ముముక్షుః- విశ్వం విశ్వరూపం- అవిశ్వం విశ్వవ్యతిరిక్తం చ విశ్వం వేధో ధనం ఉపకరణం యస్య తం- విశ్వస్యాత్మానం చ కేవలం- ప్రణతోస్మి- న తు తం జానామి॥ ౨౬॥ యోగం వినా దుర్జ్ఞానత్వాదిత్యాహ॥ యోగేతి॥ యోగేన భగవద్ధ్యానేన రంధితాని దగ్ధాని కర్మాణి యేషాం తే- యం ప్రపశ్యంతి॥ ౨౭॥ తర్హి సర్వే కిం యోగమేవ కిం నాస్థితాః- తత్రాహ ద్వాభ్యాం॥ నమ ఇతి॥ అసహ్యో వేగో రాగాదిలక్షణో యస్య - తథాభూతం శక్తిత్రయం యస్య- తస్మై బహిశ్చ అఖిలధియాం సర్వేంద్రియాణాం గుణాయ శబ్దాదిరూపేణ ప్రతీయమానాయ- అతః- కదిం

జంతుః। నాయం గుణః కర్మ న సన్న చాసన్నిషేధశేషో జయతాదశేషః॥ ౨౪॥ జిజీవిషే నాహమిహాముయా కిమంతర్బహిశ్చావృతయేభయోన్యా। ఇచ్ఛామి కాలేన న యస్య విప్లవస్తస్యాత్మలోకావరణస్య మోక్షణమ్॥ ౨౫॥ సోహం విశ్వసృజం విశ్వమవిశ్వం విశ్వవేదసమ్। విశ్వాత్మానమజం బ్రహ్మ ప్రణతోస్మి పరం పదమ్॥ ౨౬॥ యోగరంధితకర్మాణో హృది యోగవిభావితే। యోగినో యం ప్రపశ్యంతి యోగేశం తం నతోస్మ్యహమ్॥ ౨౭॥ నమో నమస్తుభ్యమసహ్యవేగశక్తిత్రయాయాఖిలధీగుణాయ। ప్రపన్నపాలాయ దురంతశక్తయే కదింద్రియాణామనవాప్యవర్త్మనే॥ ౨౮ ॥ నాయం వేద స్వమాత్మానం యచ్ఛక్త్యాహంధియా హతః। తం దురత్యయమాహాత్మ్యం భగవంతమితోస్మ్యహం॥ ౨౯॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం గజేంద్రముపవర్ణితనిర్విశేషం బ్రహ్మాదయో వివిధలింగభిదాభిమానాః। నైతే యదోపససృపుర్నిఖిలాత్మకత్వాత్తత్రాఖిలామరమయో హరిరావిరాసీత్॥ ౩౦॥ తం తద్వదార్తముపలభ్య జగన్నివాసః స్తోత్రం నిశమ్య దివిజైస్సహ సంస్తువద్భిః। ఛందోమయేన గరుడేన సమూహ్యమానశ్చక్రాయుధోభ్యగమదాశు యతో గజేంద్రః॥ ౩౧॥ సోంతస్సరస్యురుబలేన గృహీత ఆర్తో దృష్ట్వా గరుత్మతి హరిం ఖ ఉపాత్తచక్రం। ఉత్క్షిప్య సాంబుజకరం గిరమాహ కృచ్ఛ్రాన్నారాయణాఖిలగురో భగవన్నమస్తే॥ ౩౨॥ తం వీక్ష్య పీడితమజస్సహసావతీర్య సగ్రాహమాశు సరసః కృపయోజ్జహార। గ్రాహాద్విపాటితముఖాదరిణా గజేంద్రం సంపశ్యతాం హరిరమూముచదుస్రియాణామ్॥ ౩౩॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే- గజేంద్రమోక్షణం నామ తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ తదా దేవర్షిగంధర్వా బ్రహ్మేశానపురోగమాః। ముముచుః కుసుమాసారం శంసంతః కర్మ తద్ధరేః ౧॥ నేదుర్దుందుభయో దివ్యా గంధర్వా ననృతుర్జగుః। ఋషయశ్చారణాస్సిద్ధాస్తుష్టువుః పురుషోత్తమం॥ ౨॥ యోసౌ గ్రాహస్స వై సద్యః పరమాశ్చర్యరూపధృత్। ముక్తో దేవలశాపేన హూహూర్గంధర్వ

ద్రియాణాం కుత్సితానీంద్రియాణి యేషాం తేషాం- అనవాప్యం వర్త్మ యస్య॥ ౨౮ ॥ నేతి॥ యచ్ఛక్త్యా యస్య మాయయా- అహంధీః- తయా హతః ఆవృతః- అయం జనో న వేద- దురత్యయం మాహాత్మ్యం యస్య తం- ఇతః ఆశ్రితోస్మి॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ ఉపవర్ణితం నిర్విశేషం మూర్తిభేదం వినా పరం తత్త్వం యేన తం- వివిధా చాసౌ లింగభిదా మూర్తిభేదః- తస్యాభిమానో యేషాం- అత ఏవ తే యదా నోపజగ్ముః- తత్ర తదా- అఖిలామరమయః- సర్వదేవమయమూర్తిః॥ ౩౦॥ తమితి॥ దివిజైస్సహ ఛందోమయేనేత్యతిశైఘ్ర్యాయోక్తం॥ ౩౧॥ స ఇతి॥ ఖే దృష్ట్వా ఉపాత్తం ఉద్యతం చక్రం యేన॥ ౩౨॥ తమితి॥ గ్రాహోపమం దగిత్తితి- తతః సహసా అవతీర్య- అరిణా చక్రేణ- విపాటితం ముఖం యస్య- ఉస్రియాణాం దేవానాం॥ ౩౩॥ ***

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ చతుర్థే తు తయోర్గ్రాహః ప్రాపగంధర్వతాం పునః। గజం స్వపార్షదం కృత్వా హరిర్నిన్యే నిజా[illegible]॥ ౧ ॥ -౨॥ య ఇతి॥ హూహూసంజ్ఞో గంధర్వసత్తమః- అసౌ దేవలస్య శాపేన- గ్రాహో జాతః - స వై తదా- సద్యో [illegible] ఉత్తమశ్లోకమగాయదిత్యన్వయః. ఏవం హి ఇతిహాసః- ఏకదా- సరసి స్త్రీభిః క్రీడన్ స స్నానార్థం సరః ప్రవిష్టం దేవలం

పాదే ప్రగృహ్యాపకర్షణ-సదసి పితో గ్రాహో భావేతి శాప- తేనచ ప్రసాదితస్సన్ తం ప్రత్యేవమభ్యభాషత-త్వ మానసైవరీత్యా గజేంద్రం గృహీష్యసి-తదా గజేంద్రమస్యేశ్వరో హరిస్త్వామపి మోచయిష్యతీతి॥౩॥ప్రణమ్యేతి॥ కథంభూతం-యశసోధామ ఆశ్రయం-అతః కీర్తన్యాః కీర్తనీయాః గుణాః సత్కథాచ యస్య తం॥౪॥ సఇతి॥ స్వం లోకం గంధర్వలోకం॥౫॥౬॥౭॥సఇతి॥ కులాచలే మలయాఖ్యే ఆశ్రమో యస్య॥౮॥యదృచ్ఛయేతి॥ తూష్ణీం-రహసి ఉపాసీనం వీక్ష్య॥౯॥శాపమేవాహ॥తస్మా ఇతి॥అసాధురిత్యాది-అకృతా అశిక్షితా బుద్ధిర్యస్య-గజో యథా స్తబ్ధమతిః స్తబ్ధో వాయం-అతః స ఏవ గజపశు-భవత్వితి శేషః॥౧౦॥ఏవమితి॥ దిష్టం దైవప్రాపితం తమపధారయన్నాలోకయన్॥౧౧॥ఆపన్న ఇతి॥ కౌంజరీం

సత్తమః॥౩॥ ప్రణమ్య శిరసాధీశముత్తమశ్లోకమవ్యయం। అగాయత యశోధామ కీర్తన్యగుణసత్కథం॥
౪॥ సోనుకంపిత ఈశేన పరిక్రమ్య ప్రణమ్య తం। లోకస్య పశ్యతో లోకం స్వమాగాన్ముక్తకిల్బిషః॥౫॥ గజేం
ద్రో భగవత్స్పర్శాద్విముక్తోఽజ్ఞానబంధనాత్। ప్రాప్తో భగవతో రూపం పీతవాసాశ్చతుర్భుజః॥ ౬ ॥ స వై
పూర్వమభూద్రాజా పాండ్యో ద్రవిడసత్తమః। ఇంద్రద్యుమ్న ఇతి ఖ్యాతో విష్ణువ్రతపరాయణః॥౭॥ స
ఏకదారాధనకాల ఆత్మవాన్ గృహీతమౌనవ్రత ఈశ్వరం హరిం। జటాధరస్తాపస ఆప్లుతోఽచ్యుతం సమర్చ
యామాస కులాచలాశ్రమః॥౮॥ యదృచ్ఛయా తత్ర మహాయశా మునిస్సమాగమచ్ఛిష్యగణైః పరిశ్రితః।
తం వీక్ష్య తూష్ణీమకృతార్హణాదికం రహస్యుపాసీనమృషిశ్చుకోప హ॥౯॥ తస్మా ఇమం శాపమదాదసా
ధురయం దురాత్మాఽకృతబుద్ధిరద్య। విప్రావమంతా విశతాం తమిస్రం యథా గజస్స్తబ్ధమతిస్స ఏవ॥౧౦॥
శ్రీశుకః॥ ఏవం శప్త్వా గతోఽగస్త్యో భగవాన్ నృప సానుగః। ఇంద్రద్యుమ్నోఽపి రాజర్షిర్దిష్టం తదుపధార
యన్॥౧౧॥ ఆపన్నః కౌంజరీం యోనిమాత్మస్మృతివినాశినీం। హర్యర్చనానుభావేన యద్గజత్వేఽప్యనుస్మృ
తిః॥౧౨॥ ఏవం విమోక్ష్య గజయూథపమబ్జనాభస్తేనాపి పార్షదగతిం గమితేన యుక్తః। గంధర్వసిద్ధవిబుధై
రనుగీయమానకర్మాద్భుతం స్వభవనం గరుడాసనోఽగాత్॥౧౩॥ ఏవం మహారాజ తవేరితో మయా కృష్ణా
నుభావో గజరాజమోక్షణం। స్వర్గ్యం యశస్యం కలికల్మషాపహం దుస్స్వప్ననాశం కురువర్య శృణ్వ
తాం॥౧౪॥ యథానుకీర్తయంత్యేతచ్ఛ్రేయస్కామా ద్విజాతయః। శుచయః ప్రాతరుత్థాయ దుస్స్వ
ప్నాద్యుపశాంతయే॥౧౫॥ ఇదమాహ హరిః ప్రీతో గజేంద్రం కురుసత్తమ। శృణ్వతాం సర్వభూతానాం
సర్వభూతమయో విభుః॥౧౬॥ శ్రీభగవాన్॥ యే మాం త్వాం చ సరశ్చేదం గిరికందరకాననం। వేత్రకీచక
వేణూనాం గుల్మాని సురపాదపాన్॥౧౭॥ శృంగాణీమాని ధిష్ణ్యాని బ్రహ్మణో మే శివస్య చ। క్షీరోదం మే ప్రి
యం ధామ శ్వేతద్వీపం చ భాస్వరం॥౧౮॥ శ్రీవత్సం కౌస్తుభం మాలాం గదాం కౌమోదకీం మమ। సుదర్శనం
పాంచజన్యం సుపర్ణం పతగేశ్వరం॥౧౯॥ శేషం చ మత్కలాం సూక్ష్మాం శ్రియం దేవీం మదాశ్రయామ్। బ్ర
హ్మాణం నారదమృషిం భవం ప్రహ్లాదమేవ చ॥౨౦॥ మత్స్యకూర్మవరాహాద్యైరవతారైః కృతాని మే। క
ర్మాణ్యనంతపుణ్యాని సూర్యం సోమం హుతాశనం॥౨౧॥ ప్రణవం సత్యమవ్యక్తం గోవిప్రాన్ ధర్మమవ్య
యం। దాక్షాయణీర్ధర్మపత్నీస్సోమకశ్యపయోరపి॥ ౨౨ ॥ గంగాం సరస్వతీం నందాం కాళిందీం సితవార
ణం। ధ్రువం బ్రహ్మఋషీన్ సప్తపుణ్యశ్లోకాంశ్చ మానవాన్॥౨౩॥ ఉత్థాయాపరరాత్రాంతే ప్రయ
తాస్సుసమాహితాః। స్మరంతి మమ రూపాణి ముచ్యంతే తేంహసోఽఖిలాత్॥ ౨౪ ॥ యే మాం స్తువంత్యనే
నాంగ ప్రతిబుధ్య నిశాత్యయే। తేషాం ప్రాణాత్యయే చాహం దదామి విపులాం మతిం ॥ ౨౫ ॥ శ్రీశుకః॥ ఇ

యోనిమాపన్నః-తర్హి పశ్చాత్ కథం స్మృతిర్జాతా-తత్రాహ-హరేరర్చనానుభావేనేతి॥౧౨॥ ఏవమితి॥ అచ్యుతం స్వభువనం-అగాత్॥౧౩॥ఏవమితి॥ఏతద్గజరాజమోక్షణం నామ-కృష్ణానుభావస్తవేరితః-కథంభూతం తత్రాహ స్వర్గ్యమిత్యాది-దుస్స్వప్నం నాశయతీతి తథా॥౧౪॥ యథేతి॥అతః-శ్రేయస్కామాః-ఏతద్యథావదనుకీర్తయంతి॥౧౫॥అనేన శ్రేయో భవతీతి కుతో జ్ఞాతం-సాక్షాద్భగవద్వచనాదేవేత్యాహ-ఇదమాహేత్యాది యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥౧౬॥ యో మామితి॥ ప్రసంగాదన్యస్యాపి స్మరణే ఫలముచ్యతే-సర్వే మాం ద్వితీయాంతానాం స్మరంతీత్యత్ర మేనాన్వయః॥౧౭॥ ౨౦॥ ప్రణవమితి॥అవ్యక్తం మాయాం-అవ్యయం ధర్మం భక్తిలక్షణం-సోమకశ్యపయోరపి-పత్నీర్దాక్షాయణీః॥౨౨॥ గంగామితి॥సితవారణమైరావతం॥౨౩॥ఉత్థాయేతి॥సుసమాహితాః ఏకాగ్రచిత్తాః-మమ రూపాణి మద్విభూతీః॥౨౪॥౨౫॥ఇతీతి॥

జలజోత్తమం శంఖవరం ప్రాధ్మాయ వాదయిత్వా ॥౨౬॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *****
శ్లో॥ అమృతాఖ్యానమష్టాభిరధ్యాయైరనువర్ణ్యతే। స్వభక్తపక్షపాతేన యత్ర మోహాయితః ప్రభోః ॥ పంచమే పంచమం షష్ఠం చాకథయన్మనుం। విప్రశాపాచ్చ నిశ్శ్రీకైః కృతా దేవైర్హరేః స్తుతిః ॥౧॥ పంచమ ఇతి॥ తామసః చతుర్థో మనుః తస్య సోదరః భ్రాతా ॥౨॥౫॥ తస్యేతి॥ తస్య వైకుంఠసంజ్ఞస్య హరేః-అనుభావః సనకాదిశాపేన దైత్యతాం ప్రాప్తాభ్యాం-స్వపార్షదాభ్యాం-వరాహాదిరూపేణ యుద్ధాదిలక్షణః- గుణాశ్చ బ్రహ్మణ్యతాదయః - పరమోదయాశ్చ మహర్ద్ధయః-కథితాః తృతీయస్కంధాదిషు ॥౬॥౧౦॥ యథేతి॥ యతో హేతోః-అంబుచరాత్మనా కూర్మరూపేణ - సురాణాం

త్యాదిశ్య హృషీకేశః ప్రాధ్మాయ జలజోత్తమం। హర్షయన్విబుధానీకమారురోహ ఖగాధిపం ॥౨౬॥ ***

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే- చతుర్థోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ రాజన్నుదితమేతత్తే హరేః కర్మాఘనాశనం । గజేంద్రమోక్షణం పుణ్యం రైవతం త్వంతరం శృణు ॥౧॥ పంచమో రైవతో నామ మనుస్తామససోదరః। బలివింధ్యాదయస్తస్య సుతా అర్జునపూర్వకాః॥౨॥ విభురింద్రస్సురగణా రాజన్ భూతరయాదయః । హిరణ్యరోమా వేదశిరా ఊర్ధ్వబాహ్వాదయో ద్విజాః॥౩॥ పత్నీ వికుంఠా శుభ్రస్య వైకుంఠైస్సురసత్తమైః। తయోస్స్వకలయా జజ్ఞే వైకుంఠో భగవాన్ స్వయం॥౪॥ వైకుంఠః కల్పితో యేన లోకో లోకనమస్కృతః। రమయా ప్రార్థ్యమానేన దేవ్యా తత్ప్రియకామ్యయా॥౫॥ తస్యానుభావః కథితో గుణాశ్చ పరమోదయాః। భౌమాన్ రేణూన్ స విమమే యో విష్ణోర్వర్ణయేద్గుణాన్॥౬॥ షష్ఠశ్చ చక్షుషః పుత్రశ్చాక్షుషో నామ వై మనుః। పూరుః పూరుషసుద్యుమ్నప్రముఖాశ్చాక్షుషాత్మజాః॥౭॥ ఇంద్రో మంత్రద్రుమస్తస్య దేవా ఆప్యాదయో గణాః। మునయస్తత్ర వై రాజన్ హవిష్మద్వీరకాదయః ॥౮॥ తత్రాపి దేవస్సంభూత్యాం వైరాజస్యాభవత్సుతః। అజితో నామ భగవానంశేన జగతః పతిః॥౯॥ పయోధిం యేన నిర్మథ్య సురాణాం సాధితా సుధా। భ్రమమాణోంభసి ధృతః కూర్మరూపేణ మందరః ॥౧౦॥ రాజా॥ యథా భగవతా బ్రహ్మన్ మథితః క్షీరసాగరః। యదర్థం వా యతశ్చాద్రిం దధారాంబుచరాత్మనా॥౧౧॥ యథామృతం సురైః ప్రాప్తం కిం వాన్యదభవత్తతః। ఏతద్భగవతః కర్మ వదస్వ పరమాద్భుతం॥౧౨॥ త్వయా సంకీర్త్యమానేన మహిమ్నా సాత్వతాం పతేః। నాతితృప్యతి మే చిత్తం సుచిరం తాపతాపితం ॥ ౧౩ ॥ సూతః॥ విష్ణురాతేన సంపృష్టో భగవాన్ బాదరాయణిః । అభినంద్య హరేర్వీర్యమాఖ్యాతుముపచక్రమే॥౧౪॥ శ్రీశుకః॥ యదా యుద్ధేసురైర్దేవా వధ్యమానాశ్శితాయుధైః । గతాసవో నిపతితా నోత్తిష్ఠేరన్ పునశ్చ తే॥౧౫॥ యదా దుర్వాసస్సశ్శాపాత్సేంద్రా లోకాస్త్రయో నృప నిశ్శ్రీకాశ్చాభవంస్తత్ర నేశురిజ్యాదయః క్రియాః ॥ ౧౬ ॥ నిశామ్యైతత్సురగణా మహేంద్రవరుణాదయః। నాధ్యగచ్ఛన్ స్వయం మంత్రైర్మంత్రయంతో వినిశ్చయం ॥ ౧౭ ॥ తతో బ్రహ్మసభాం జగ్ముర్మేరోర్మూర్ధని సర్వశః। సర్వం విజ్ఞాపయాంచక్రుః ప్రణతాః పరమేష్ఠినే ॥౧౮॥ స విలోక్యేంద్రవాయ్వాదీన్ నిస్సత్త్వాన్ విగతప్రభాన్। లోకానమంగళప్రాయానసురానయథా విభుః॥౧౯॥ సమాహితేన మనసా సంస్మరన్ పురుషం పరం। ఉవాచోత్ఫుల్లవదనో దేవాన్ స భగవాన్ పరః ॥౨౦॥ అహం భవో యూయమథో సురాదయో మనుష్యతిర్యగ్ద్రుమఘర్మజాదయః। యస్యావతారాంశకలావిసర్జితా వ్రజామ సర్వే శర

సాధితా సుధేత్యస్యాయమర్థః యద్యపి సూచితం అతః పృచ్ఛతి-కిం వాన్యదితి॥౧౨॥౧౪॥ యదేతి॥ నోత్తిష్ఠేరన్ న పునర్జీవంతి స్మ॥౧౫॥ దుర్వాసస్సాహసికదా దివ్యాం స్రగం గచ్ఛంతమింద్రం దృష్ట్వా స్వకంఠస్థాం మాలాం తస్మై దత్తా- తేన చ శ్రీమదేన- అనాదృత్యైరావతస్య కుంభయోస్సా నిక్షిప్తా -స చ గజో మత్తః పద్భ్యాం తాం మాలాం చూర్ణీచకార - తతః కుపితో దుర్వాసాస్తం శశాప త్రిభిర్లోకైస్సహ నిశ్శ్రీకో భవేతి-తదేతదాహ॥ యదా దుర్వాససశ్శాపాదితి॥ ఇజ్యాదయః యాగాద్యాః॥ ౧౬॥౧౮॥ స ఇతి॥ అసురాన్- అయథా ఏవ వైలక్షణ్యేన బలపుణ్యాదియుక్తాన్- విలోక్యేత్యర్థః॥౧౯॥ సమాహితేనేతి॥ హరిం శరణం గతాస్సంతో యథాపూర్వం- సర్వం ప్రాప్స్యథ ఇతి హర్షేణోత్ఫుల్లం వికసితం వదనం యస్య॥౨౦॥ అహమితి॥ మనుష్యాదయః-జరాయుజాండజోద్భిజ్జస్వేదజాః- యస్యావతారః పురుషః-తస్యాంశో బ్రహ్మా- తస్య కలా మరీచ్యాదయః- తాభిర్విసర్జితాః పుత్రపౌత్రాదిద్వారా జనితాః॥౨౧. నను తర్హి సర్వేష్వప్యసమత్వం స్యాత్ - కిం తచ్ఛరణాశ్రి

యేన-సత్యం-యద్యప్యేవం తథాప్యస్మత్పతుః పాతీభవిష్యతీత్యాశయేనాహ॥నయస్యేత్యాది-ద్వాభ్యాం॥౨౨॥అయమితి
స్థితిపాలనస్యక్షణః కాలః-అతఃసురప్రియస్సస్వీయానాం నః-శంసుఖంకరిష్యతి॥౨౩॥ఇతీతి॥యత్రసాక్షాదాస్తే- హరేరాస
స్తద్దేవతమసఃపరంస్థానం-యద్వా-లోకాలోకాద్రేఃపరతోయస్తమస్తతఃపరంస్థానంజగామ॥౨౪॥తత్రేతి॥దైవీభిః
లోకేఅప్రసిద్ధాభిః వైదికీభిర్గీర్భిః-స్తుతిమకరోత్॥౨౫॥అవిక్రియమితి॥దేవవరంత్వాంనమామహే- హేదేవవరంత్వాం
నమామహఇతివా-వరత్వే హేతుః-సత్యంకుతః-అవిక్రియం-తత్కుతః-అనంతంఆద్యంచ-అనాదిం - ఆద్యంతవంతోహి
వృద్ధ్యాదివిక్రియాయుక్తాభవంతి-కించ-గుహాశయంసర్వాంతరం - తత్కుతః-నిష్కళంనిరుపాధికంతత్కుతః - అప్రత
ర్క్యం-తత్కుతఃమనోగ్రయానంమనసోపిజవిష్ఠం - మనః ప్రాప్యస్థానేతతఃప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్ ॥ తథాచశ్రు
తిః॥అనేజదేకంమనసోజవీయోనైనద్దేవాఆప్నువన్పూర్వమర్షత్-తద్ధావతోన్యానత్యేతీత్యాది॥వచసాఽనిరుక్తం
అవిషయత్వాత్।శ్రుతి॥యద్వాచానభ్యుదితంయేనవాగిత్యాదిశ్రుతేః॥ మనోవచసోరగోచరత్వాదప్రతర్క్యం - యథా
స్తు వా-సర్వేషాంహేతుహేతుమద్భావః॥౨౬॥విపశ్చితమితి॥కించ-ప్రాణాదీనాం-విపశ్చితంజ్ఞాతారం- ఆత్మాఅహం
ప్రాణాదిదేహానాం-నతుతద్వ్యతిరిక్తంజ్ఞేయమస్తీత్యాహ॥అర్థోవిషయః ఇంద్రియాణి - తద్గ్రాహకాణితదుభయరూ
పేణాభాసత ఇత్యర్థాభాసం-తథాప్యనిద్రంస్వప్నసుషుప్త్యవద్యజ్ఞానరహితం- కుతః - అవ్రణంఅదేహం - అతఏవఅక్షరంఖ
మివవ్యాపినంచ-సర్వత్రహేతుః యత్రయస్మిన్- గృధ్రపక్షౌ జీవపక్షపాతినౌ-ఛాయాతపౌఅవిద్యాచ తన్నివర్తకావి

ద్యాచనస్యాతాం॥౨౧॥నయస్యవధ్యోనచరక్షణీయోనోపేక్షణీయాదరణీయపక్షః।తథాపిసర్గస్థితిసం
యమార్థంధత్తేరజస్సత్త్వతమాంసికాలే।౨౨॥అయంచతస్యస్థితిపాలనక్షణస్సత్త్వంజుషాణస్యభ
వాయదేహినాం।తస్మాద్వ్రజామశ్శరణంజగద్గురుంస్వానాంసనోధాస్యతిశంసురప్రియః॥౨౩॥శ్రీశు
కః॥ఇత్యాభాష్యసురాన్వేధాస్సహదేవైరరిందమ।అజితస్యపదంసాక్షాజ్జగామతమసఃపరం॥౨౪॥త
త్రాదృష్టస్వరూపాయశ్రుతపూర్వాయవైప్రభోః।స్తుతిమబ్రూతదైవీభిర్గీర్భిస్త్వవహితేంద్రియః
౨౫ ॥ అవిక్రియంసత్యమనంతమాద్యం గుహాశయంనిష్కళమప్రతర్క్యం । మనోగ్రయానంవచ
సాఽనిరుక్తంనమామహేదేవవరంవరేణ్యం॥౨౬॥విపశ్చితంప్రాణమనోధియాత్మనామర్థేంద్రియా
భాసమనిద్రమవ్రణమ్।ఛాయాతపౌయత్రనగృధ్రపక్షౌతమక్షరంఖంత్రియుగంవ్రజామహే ॥ ౨౭ ॥అ
జస్యచక్రంత్వజయేర్యమాణంమనోమయంపంచదశారమాశు।త్రినాభివిద్యుచ్చలమష్టనేమియదక్షమా
హుస్తమృతంప్రపద్యే ॥ ౨౮ ॥ యఏకవర్ణంతమసఃపరంతదలోకమవ్యక్తమనంతపారం। ఆసాంచ
కారోపసుపర్ణమేనముపాసతేయోగరథేనధీరాః॥౨౯॥నయస్యకశ్చాతితితర్తిమాయాంయయాజనో

ద్యావినాస్థితం-త్రిమాయయగేహ్వావిభర్గవంతం-శరణంప్రజామః ॥ ౨౬ ॥ తదేవమవిక్రియత్వాదిభిఃసర్వజ్ఞత్వాదిభిశ్చ-
సత్యస్వరూపత్వేన్యత్వంచోక్తంసంసారచక్రాధారత్వేనాపితదేవదర్శయన్నాహ । అజస్యేతి ॥ అజస్యజీవస్యచక్రం -
చక్రవదావర్తమానందేహాది-అజయామాయయాప్రేర్యమాణం-యత్-యఃఅక్షోయస్య - యదధిష్ఠానమాహుః-త
మృతంసత్యంప్రపద్యే-కథంభూతంచక్రం- మనోమయంమనఃప్రధానం-జ్ఞానేంద్రియాణిపంచకర్మేంద్రియాణి - పంచ
పంచప్రాణాః ఇత్యేవంపంచదశఅరా యస్యఆశుశీఘ్రగం-త్రయోగుణాః-నాభిరివమధ్యేయస్య - విద్యుదివచలం - అ
ష్టప్రకృతయోనేమయఇవావరణానియస్య॥౨౮॥సర్వజీవనియంతృత్వాదినాచపరిత్యగ్వమాహ ॥యదితి॥ యఉపసుప
ర్ణంజీవసమీపేతన్నియంతృత్వేన-ఆసాంచకార-ఆస్తేస్మ ।శ్రుతి॥ ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిష
స్వజాతఇతిశ్రుతేఃయద్వా -భక్తరక్షార్థంగరుడస్యోపరిఉపవిష్టఇత్యర్థఃనహి-దేహస్థత్వాత్ భక్తరక్షణాదిక్రియాదే
శాద్వా-జీవసామ్యంస్యాత్ తత్రాహ॥ఏకవర్ణంజ్ఞానైకస్వరూపం-తమసఃప్రకృతేఃపరం - అలోకంఅదృశ్యం-అవ్య
క్తంనిర్వికల్పం- అనంతపారంకాలతోదేశతశ్చాపరిచ్ఛిన్నం-తత్ - బ్రహ్మైవంప్రత్యగాత్మస్వరూపత్వాత్ నజీవసా
మ్యం।శ్రుతి॥ తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి శేషశ్రవణాదిన్యాయః - అతఏవైనంధీరాయో
గేనరథేనప్రాప్తిసాధనేనోపాసతే భజంతే-తంనమామేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౨౯।మాయానియంతృత్వేనాపిజీవసా
మ్యంపరిహరన్నభిష్టౌత్యమాహ॥నయస్యేతి॥యస్యమాయాం॥ కశ్చకశ్చిదపి-నాతితర్తి నాతిక్రామతి - కథంభూతాం-
యయామాయయామోహ్యతిఅర్థమాత్మస్వరూపం-నవేద-జనోఽఆత్మాఆత్మశక్త్యామాయాచ-తద్గుణాశ్చయేనతం॥౩౦॥అద

ర్థంనవేదేతియదుక్తంతత్ప్రపంచయన్నాహ॥ఇమేవయమితి ॥ ఇమేవయందేవాఋషయశ్చ- యస్యప్రియయాతన్వా-సత్త్వేనైవసృష్టాఅపి-బహిశ్చాంతశ్చసత్తాప్రకాశాభ్యామావిఃప్రకటమపి-సూక్ష్మంగతింనిరుపాధిస్వరూపం-నవిద్మః-ఇతరప్రధానారజస్తమోమయాఃకుతోవిదుః-తంనమామేతిపూర్వేణాన్వయః॥౩౧॥ ఇదానీంవైరాజరూపేణ స్తువన్ప్రార్థయతే-ద్వాదశభిః॥పాదావితి॥యత్రమహ్యాం-జరాయుజాదిభూతసర్గః-సామహీ- యస్యపాదౌ-సఃనః ప్రసీదతు-ఆత్మతంత్రఃపాపాదిమత్త్వేపినతత్పరతంత్రః కుతః-బ్రహ్మఅప్రచ్యుతరూపః తతుతతః- మహతీవిభూతిరైశ్వర్యంయస్యసః॥౩౨॥అంభఇతి॥ఉదారంవీర్యంశక్తిర్యస్య-తదంభోయస్యరేతః - సనఃప్రసీదతు-ఉదారవీర్యతామాహ-యతోంభసోలోకాదయఃసిధ్యంతిజాయంతే॥౩౩॥సోమఇతి॥యఃసోమఃదేవానాం-అంధఃఅన్నం-అతఏవ - బలమాయశ్చ-నగానాంవృక్షాణాం-ప్రరోహేణజనయతివర్ధయతీతిప్రజనఃతం-యస్యమనఃసమామనంతి-సప్రసీదతు॥౩౪॥అగ్నిరితి॥అగ్నిర్యస్యముఖంజాతః కథంభూతః-జాతంవేదోధనంయస్మాత్ - క్రియాకాండంతత్ప్రతిపాద్యంకర్మతన్నిమిత్తంజన్మయస్య-అంతఃసముద్రేఉదరమధ్యే-స్వధాతూన్ - పాకార్థానేవాన్నాదీన్-ప్రసిద్ధసముద్రేపిబడబానల

మప్యాతివేదనార్థం।తంనిజతాత్మగుణంపరేశంనమామిభూతేషుసమంచరంతం॥ ౩౦ ॥ ఇమేవయంయత్ప్రియయైవతన్వాసత్త్వేనసృష్టాబహిరంతరావిః।గతింనసూక్ష్మామృషయశ్చవిద్మహేకుతోసురాద్యాఇతరప్రధానాః॥౩౧॥పాదౌమహీయంస్వకృతైవయస్యచతుర్విధోయత్రహిభూతసర్గః। సవైమహాపూరుషఆత్మతంత్రఃప్రసీదతాంబ్రహ్మమహావిభూతిః॥౩౨॥ అంభస్తుయద్రేతఉదారవీర్యంసిధ్యంతిజీవంత్యుతవర్ధమానాః। లోకాస్త్రయోథాఖిలలోకపాలాఃప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥౩౩॥సోమంమనోయస్యసమామనంతిదివౌకసాంయోబలమంధఆయుః। ఈశోనగానాంప్రజనఃప్రజానాంప్రసీదతాంబ్రహ్మమహావిభూతిః॥ ౩౪॥ అగ్నిర్ముఖంయస్యతుజాతవేదాజాతఃక్రియాకాండనిమిత్తజన్మా।అంతస్సముద్రేనుపచన్స్వధాతూన్ప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౩౫॥ యచ్చక్షురాసీత్తరణిర్దేవయానంత్రయీమయోబ్రహ్మణఏషధిష్ణ్యం। ద్వారంచముక్తేరమృతస్యమృత్యోఃప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౩౬॥ ప్రాణాదభూద్యస్యచరాచరాణాంప్రాణస్సహోబలమోజశ్చవాయుః।అన్వాస్మసమ్రాజమివానుయంవయంప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౩౭॥ శ్రోత్రాద్దిశోయస్యహృదశ్చఖానిప్రజజ్ఞిరేఖంపురుషస్యనాభ్యాః। ప్రాణేంద్రియాత్మాసుశరీరకేతనంప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥౩౮॥బలాన్మహేంద్రస్త్రిదశాఃప్రసాదాన్మన్యోర్గిరీశోధిషణాద్విరించః।ఖేభ్యస్తుఛందాంస్యృషయోమేఢ్రతఃకఃప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౩౯॥ శ్రీర్వక్షసఃపితరశ్ఛాయయాసన్ధర్మస్స్తనాదితరఃపృష్ఠతోభూత్ । ద్యౌర్యస్యశీర్ష్ణోప్సరసోవిహారాత్ప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥ ౪౦॥విప్రోముఖాద్బ్రహ్మచయస్యగుహ్యంరాజన్యఆసీద్భుజయోర్బలంచ।ఊర్వోర్విడోజోంఘ్రిరవేదశూద్రౌప్రసీదతాంనస్సమహావిభూతిః॥౪౧॥లోభోధరాత్ప్రీతిరుపర్యభూద్ద్యుతిర్నస్తఃపశవ్యఃస్పర్శే

రూపేణఉదకాన్యేవానుపచన్నగ్నిః॥౩౫॥యదితి॥ఏషతరణిర్యస్యచక్షురాసీత్ - కథంభూతః-దేవయానంఅర్చిరాదిమార్గదేవతా-త్రయీమయః॥శ్రు॥ సైషాత్రయ్యేవవిద్యాతపతీతిశ్రుతేః-బ్రహ్మణోధిష్ణ్యంఉపాసనాస్థానం॥శ్రు॥ యఏషోంతరాదిత్యేహిరణ్మయఃపురుషఇతిశ్రుతేః-ముక్తేర్ద్వారందేవయానత్వాత్ -అమృతంచపుణ్యలోకత్వాత్ -మృత్యుశ్చకాలాత్మకత్వాత్ -ఏవంభూతఃతరణిర్యస్యచక్షుః॥౩౬॥ప్రాణాదితి॥కథంభూతోవాయుః - చరాచరాణాంసహఆదిధర్మవాన్ప్రాణః-యంప్రాణం-వయంబుద్ధ్యాద్యధిష్ఠాతారోదేవాః-సమ్రాజంభృత్యాఇవ-అన్వాస్మఅనుసృత్యస్థితాః-ఏవంభూతోవాయుర్యస్యప్రాణాదభూత్సః॥౩౭॥శ్రోత్రాదితి॥ ఖానిదేహగతానిఛిద్రాణి-ప్రాణఃపంచవృత్తిఃఇంద్రియాణిచ-ఆత్మామనశ్చ-అసవోనాగకూర్మాదయః - శరీరంచతేషాంకేతనంఆశ్రయభూతం-ఖంయస్యపురుషస్యనాభ్యాఃప్రజజ్ఞేసః॥౩౮॥బలాదితి ॥ యస్యబలాత్మహేంద్రోజజ్ఞే-ఛందాంసిఋషయశ్చఖేభ్యః-కఃప్రజాపతిః॥౩౯॥శ్రీరితి॥ఇతరఃఅధర్మః॥౪౦॥విప్రఇతి॥విట్వైశ్యః-ఓజఃవైపుణ్యం-తస్యవృత్తిశ్చ- అంఘ్రిఃఅంఘ్రిజావిత్యర్థః అవేదశూద్రౌ-అవేదఃవేదవ్యతిరిక్తాశుశ్రూషావృత్తిఃతద్వృత్తిమాన్శూద్రశ్చ - విడంఘ్రిభవంశ్చశూద్రాఇతిపాఠాంతరంసుగమం॥౪౧॥లోభఇతి॥ఉపరిఉత్తరోష్ఠాత్ -నస్తఃనాసికాతః- ద్యుతిఃకాంతిఃపశవ్యఃపశూనాంహితః-కామః

స్వర్గేణాభూత్ ॥౪౨॥ ద్రవ్యమితి ॥ ద్రవ్యం భూతాని-వయః కాలః-విశేషం భౌతికప్రపంచః - యద్యస్మాత్-దుర్విభావ్యం కుతః ప్రబుధాపబాధం విద్వద్భిరపోహ్యమానం- పాఠాంతరే ప్రబుధానాం మాయేత్యవబోధో యస్మిన్నిత్యర్థః ॥౪౩॥ తదేవం ప్రపంచముపవర్ణ్య నిష్ప్రపంచముపవర్ణయన్ ప్రణమతి ॥ నమ ఇతి । వృత్తిభిర్దర్శనాదిభిః-నభస్వాన్వాయుః తస్యేవ ఊతిః లీలా యస్య తస్మై ॥౪౪॥ స ఇతి ॥ తేన సస్మితం ముఖాంబుజం-దిదృక్షూణాం నః - అస్మచ్చక్షురాదికరణగోచరం యథా భవత్యేవం చాత్మానం దర్శయ ॥౪౫॥ భక్తేచ్ఛానువర్తిత్వం చ తవ బహుశో దృష్టమేవేత్యాహ ॥ తైస్తైరితి ॥ యన్నో దుర్విషహం అశక్యం కర్మ తద్భవాన్స్వయమేవ కరోతి హి ॥౪౬॥ న చ బహిర్ముఖానామివ త్వద్భక్తానాం-అస్మాకం - త్వయ్యర్పితాని పూర్వపుణ్యాని విపరీతఫలాని భవితుమర్హంతీత్యాహ ॥ క్లేశేతి ॥ క్లేశో భూరిర్యేషు - అల్పం సారం ఫలం యేషు - యద్వా విఫలాన్యేవ సకామానాం కర్మాణి-త్వయ్యర్పితం తు నైవ తథా ॥౪౭॥ తత్రోపపత్తిమాహ ॥ నేతి ॥ అవమః అల్పోపి-కర్మకల్పః కర్మాభాసః ఈశ్వరార్పితశ్చేద్విఫలాయ త్రిమాయ న కల్పతే హి యస్మాత్స ఏష ఈశ్వరః - పురుషస్యాత్మా-అత ఏవ-దయితో హితశ్చ-న హ్యాత్మని దయితే హితే చార్పితం నిష్ఫలం స్యాత్ ॥౪౮॥ అనంతఫలత్వమాహ ॥ యథేతి ॥ య

న కామః భవితోర్వ్యమః పశుభస్తు కాలః ప్రసీదతాం నస్స మహావిభూతిః ॥౪౨॥ ద్రవ్యం వయః కర్మగుణాన్విశేషం యద్యోగమాయావిహితాన్వదంతి । యద్దుర్విభావ్యం ప్రబుధాపబాధం ప్రసీదతాం నస్స మహావిభూతిః ॥౪౩॥ నమోస్తు తస్మా ఉపశాంతశక్తయే స్వారాజ్యలాభప్రతిపూరితాత్మనే । గుణేషు మాయారచితేషు వృత్తిభిర్న సజ్జమానాయ నభస్వదూతయే ॥౪౪॥ స త్వం నో దర్శయాత్మానమస్మత్కరణగోచరమ్ । ప్రపన్నానాం దిదృక్షూణాం సస్మితం తే ముఖాంబుజం ॥౪౫॥ తైస్తైస్స్వేచ్ఛాభూతై రూపైః కాలే కాలే స్వయం విభో । కర్మ దుర్విషహం యన్నో భగవాంస్తత్కరోతి హి ॥౪౬॥ క్లేశభూర్యల్పసారాణి కర్మాణి విఫలాని హి । దేహినాం విషయార్తానాం న తథైవార్పితం త్వయి ॥౪౭॥ నావమః కర్మకల్పోపి విఫలాయేశ్వరార్పితః । కల్పతే పురుషస్యైవ స హ్యాత్మా దయితో హితః ॥౪౮॥ యథా హి స్కంధశాఖానాం తరోర్మూలావసేచనం । ఏవమారాధనం విష్ణోస్సర్వేషామాత్మనశ్చ హి ॥౪౯॥ నమస్తుభ్యమనంతాయ దుర్వితర్క్యాత్మకర్మణే । నిర్గుణాయ గుణేశాయ సత్త్వస్థాయ చ సాంప్రతమ్ ॥౫౦॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- అష్టమస్కంధే- పంచమోధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఏవం స్తుతస్సురగణైర్భగవాన్హరిరీశ్వరః । తేషామావిరభూద్రాజన్ సహస్రార్కోదయద్యుతిః ॥౧॥ తేనైవ సహసా సర్వే దేవాః ప్రతిహతేక్షణాః । నాపశ్యన్ఖం దిశః క్షోణీమాత్మానం చ కుతో విభుం ॥౨॥ విరించో భగవాన్దృష్ట్వా సహ శర్వేణ తాం తనుం । స్వచ్ఛాం మరకతశ్యామాం కంజగర్భారుణేక్షణాం ॥౩॥ తప్తహేమావదాతేన లసత్కౌశేయవాససా । ప్రసన్నచారుసర్వాంగీం సుముఖీం సుందరభ్రువం ॥౪॥ మహామణికిరీటేన కేయూరాభ్యాం చ భూషితాం । కర్ణాభరణనిర్భాతకపోలశ్రీముఖాంబుజాం ॥౫॥ కాంచీకలాపవలయహారనూపురశోభితాం । కౌస్తుభాభరణాం లక్ష్మీం బిభ్రతీం వనమాలినీమ్ ॥

థా హి యథా మూలావసేచనం స్కంధానాం శాఖానాం భవతి ॥౪౯॥ ఏవం సర్వోపి త్వదర్పితకర్మణాం త్వద్భక్తానామస్మాకం యత్నస్తు ఉపపన్న ఇతి తత్త్వమేవ వేత్థేత్యాశయేనాహ ॥ నమ ఇతి ॥ దుర్వితర్క్యాణ్యాత్మనః కర్మాణి స్వభావచేష్టితాని యస్య తస్మై ॥౫౦॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - పంచమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.****************************

శ్లో ॥ షష్ఠే పునః స్తుతిర్విష్ణోరావిర్భూతేన సత్కృతా । సఖ్యం చాసురైస్సాకమమృతార్థం మహోద్యమః ॥ ఏవమితి ॥ సహస్రార్కాణాముదయే ద్యుతిరివ ద్యుతిర్యస్య ॥౧॥ తేనేతి ॥ మహసా తేజసా- ప్రతిహతాని ఈక్షణాని చక్షూంషి యేషాం ॥౨॥ విరించ ఇతి ॥ తామావిర్భూతాం తనుం విరించో దృష్ట్వా తుష్టావేతి పంచమేనాన్వయః కంజగర్భవదరుణే ఈక్షణే యస్యాః ॥౩॥ తప్తేతి ॥ తప్తహేమవదవదాతేన శుద్ధేన- లసత్కౌశేయవాససా యుక్తాం- ప్రసన్నాని చారూణి సర్వాణ్యంగాని యస్యాః-శోభనం ముఖం యస్యాః- సుందరే భ్రువౌ యస్యాః ॥౪॥ మహామణీతి ॥ మహాంతో మణయో యస్మిన్ - తేన కిరీటేన- కర్ణాభరణే కుండలే- తాభ్యాం నిర్భాతౌ యౌ కపోలౌ తాభ్యాం- శ్రీర్ముఖాంబుజే యస్యాః ॥౫॥ కాంచీతి ॥ కౌస్తుభాభరణం కంఠే యస్యాః- లక్ష్మీం వక్షసి బిభ్రతీం ॥౬॥ సుదర్శనేతి ॥ దేవప్రవరో బ్రహ్మా-సర్వాంగైః రవనింగతైః సాష్టాంగప్రణతైః ॥

శ్లో ॥ అనాపిరాపిరా సేయం నాభూతాభూదితిస్తువన్ । బ్రహ్మభిః ప్రీతిసర్వాత్మా విభుత్వే భగవత్తనోః ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥౭॥ శ్రీమూర్తేయమావిర్భావ ఏవ నత్వస్మదాదివజ్జన్మాదితవాస్తీత్యాహ॥ అజాతేతి॥ నజాతాజన్మాదయో యస్య-కుతః-అగుణాయ-అతః-నిర్వాణసుఖస్యార్ణవాయ-అపారమోక్షసుఖస్వరూపాయేత్యర్థః-తథాపి- అణోరణిమ్నే-అతిసూక్ష్మాయ-దుర్జ్ఞానత్వాత్-వస్తుతస్తు-అపరిగణ్యం-ఇయత్తాతీతం-ధామమూర్తిర్యస్య తస్మై-నచైతదసంభావితం-యతః-మహానచింత్యోనుభావో యస్య॥౮॥ తస్మాత్తేః సనాతనత్వమపరిమేయత్వంచోపపాదయతి । రూపమితి॥ హేపురుషర్షభ పురుషోత్తమ- హే ధాతః ఏతత్తవరూపం-వైదికేన తాంత్రికేణచ-యోగేన ఉపాయేన శ్రేయోర్థిభిః-సదా ఇజ్యం పూజ్యం అతో నేదమిదానీమపూర్వం జాతమితి భావః-నను-యూయం దేవాః సదాపూజ్యత్వేన ప్రసిద్ధాః సత్యం-సర్వేప్యత్రైవాంతర్భూతా ఇత్యాహ- నుహ అహో స్ఫుటం అముష్మిన్ త్వయి-నోస్మాన్-త్రిలోకాంశ్చ సహ పశ్యామి-తత్ర హేతుః-విశ్వం మూర్తౌ యస్య-అతస్తవైతద్రూపం పరిచ్ఛిన్నమపి నభవతీతి భావః॥౯॥ విశ్వమూర్తిత్వమేవాహ॥ త్వయీతి॥ ఘటస్య మృత్తికా-యథా-ఆదిరంతశ్చ మధ్యంచ-తథా-త్వమస్య జగతః-తత్ర హేతుః పరస్మాత్ప్రధానాదపి పరః॥౧౦॥ సృష్టికాదృష్టాంతేన పరిణామాపత్తిం వారయతి॥ త్వమితి॥ స్వయా ఆత్మాధీనయా-అతఏవ గుణానాం వ్యవాయే పరిణామేప్యగుణమేవ త్వాం-యుక్తాః పశ్యంతి-మనీషిణోపి వివేకినః విపశ్చితః శాస్త్రజ్ఞాః ॥౧౧॥ ఏతదేవస్ప

౬ ॥ సుదర్శనాదిభిస్స్వాస్త్రైర్మూర్తిమద్భిరుపాసితాం । తుష్టావ దేవప్రవరస్సశర్వః పురుషం పరమ్॥ సర్వామరగణైస్సాకం సర్వాంగైరవనీం గతః॥౭॥ బ్రహ్మా॥ అజాతజన్మస్థితిసంయమాయాగుణాయనిర్వాణసుఖార్ణవాయ। అణోరణిమ్నే పరిగణ్యధామ్నే మహానుభావాయ నమోనమస్తే॥౮॥ రూపంతవైతత్పురుషర్షభేజ్యం శ్రేయోర్థిభిర్వైదికతాంత్రికేణ। యోగేనధాతస్సహనస్త్రిలోకాన్ పశ్యామ్యముష్మిన్నుహవిశ్వమూర్తౌ॥౯॥ త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయి మధ్య ఆసీత్త్వయ్యంత ఆసీదిదమాత్మతంత్రే। త్వమాదిరంతో జగతోస్య మధ్యం ఘటస్య మృత్స్నేవ పరః పరస్మాత్ ॥౧౦॥ త్వం మాయయాత్మాశ్రయయా స్వయేదం నిర్మాయ విశ్వం తదనుప్రవిష్టః । పశ్యంతి యుక్తా మనసా మనీషిణో గుణవ్యవాయేప్యగుణం విపశ్చితః॥౧౧॥ యథాగ్నిమేధస్యమృతంచ గోషు భువ్యన్నమంబూద్యమనేన వృత్తిం । యోగైర్మనుష్యా అధియంతి హి త్వాం గుణేషు బుద్ధ్యా కవయో వదంతి॥౧౨॥ తం త్వా వయం నాథ సముజ్జిహానం సరోజనాభాతిచిరేప్సితార్థం। దృష్ట్వా గతా నిర్వృతిమద్య సర్వే గజా దవార్తా ఇవ గాంగమంభః॥౧౩॥ స త్వం విధత్స్వాఖిల లోకపాలా వయం యదర్థాస్తవ పాదమూలం ।సమాగతాస్తే బహిరంతరాత్మన్ కిం చాన్యవిజ్ఞాప్యమశేషసాక్షిణః॥౧౪॥ అహం గిరిత్రశ్చ సురాదయో యే దక్షాదయో అగ్నేరివ కేతవస్తే। కిం వా విదామేశ పృథగ్విభాతా విధత్స్వ శంనో ద్విజదేవమంత్రం ॥౧౫॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవం విరించ్యాదిభిరీడితస్తద్విజ్ఞాయ తేషాం హృదయం యథైవ। జగాద జీమూతగభీరయా గిరా బద్ధాంజలీన్ సంవృతసర్వకారకాన్॥౧౬॥ ఏక ఏవేశ్వరస్తస్మిన్ సురకార్యే సురేశ్వరః। విహర్తుకామస్తానాహ సముద్రోన్మథనాదిభిః॥౧౭॥ శ్రీభగవా॥ హం

ష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥ యథా అగ్నిం-ఏధసి కాష్ఠే-మంథనేన అమృతం దుగ్ధం గోషు దోహనాదినా- భువి అన్నం వ్రీహ్యాదికర్షణాదినా-అంబుఖననేన ఉద్యమనేన పురుషకారేణ వాణిజ్యాదినా వృత్తిం జీవికాం-యద్వా-అంబు ఉద్యమనేన ఘటీయంత్రాదినోద్ధరణేన - యోగైర్మనుష్యాః అధియంతి ప్రాప్నువంతి - తథా కవయస్త్వాం బుద్ధ్యా గుణేష్వధియంతి విదంతిచ॥౧౨॥ తమితి॥ హే నాథ-సరోజనాభ అతిచిరాదీప్సితమర్థం తం యోగైకప్రాప్యం-త్వాం సముజ్జిహానం - ఆవిర్భవంతం ప్రత్యక్షతో దృష్ట్వా-అద్య వయం నిర్వృతిం గతాః-దవార్తాః దావాగ్నిపీడితాః ॥ ౧౩ ॥ యద్విధేయం తత్కథయతేతి చేత్-తత్రాహ॥ స ఇతి॥ హే అంతరాత్మన్-అశేషసాక్షిణస్తే-బహిః-కింవాన్యద్విజ్ఞాప్యమస్తి॥౧౪॥ యూయమేవ కిం దిత్సు రుతేతి చేత్తత్రాహ॥ అహమితి॥ అగ్నేః కేతవో విస్ఫులింగా ఇవ-తే త్వత్తః - వయం పృథగ్విభాతాస్సంతః ఆత్మనః-శం శ్రేయః కిం వా విద్మః-అతస్త్వమేవ-ద్విజానాం దేవానాంచ- మంత్రం విధత్స్వ- ఇదం కురుతేత్యుపాయముపదిశేత్యర్థః॥౧౫॥ ఏవమితి॥ హృదయం-మంత్ర ఉపదేష్టవ్య ఇత్యభిప్రేతం-యథా తథైవ విజ్ఞాయ-జగాద - సంవృతాని నియమితాని సర్వాణి కారకాణి కరణాని ఇంద్రియాణి యైస్తాన్॥౧౬॥ ఈశ్వరస్యాపి తథైవాభిప్రేతమిత్యాహ । ఏక ఇతి॥ ఏక ఏవేశ్వరః సమర్థోపి॥౧౭॥ హంతేతి॥ హే సురాః దేవాః-అన్యేచ గంధర్వాదయః॥౧౮॥ యాతేతి॥ వః ఆత్మనః-స్వస్తి యావ

ధ్రువో వృద్ధిర్భవతి||౧౯||అరయ ఇతి||అర్థస్య ప్రయోజనస్య-పదవీం సిద్ధిం-ప్రాప్తైః-పశ్చాత్-అహిమూషకవద్వ్యవహా
కథా వేనవర్తితవ్యమితి శేషః-యద్వా-పేటికాయాం నిరుద్ధః అహిః యథా నిర్గమద్వారవిధానార్థం - ప్రథమం మూష
కేణ సంధిం విధత్తే-పశ్చాత్తమేవ కదాచిద్భక్షయతి-తథార్థమార్గప్రవృత్తైః ప్రథమం సంధేయా ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ తతస్తైః
సహాయతార్యం తదాహ॥అమృతేతి॥యస్య అమృతస్య పీతస్య సతః ౨౧॥క్షిప్త్వేతి॥ నేత్రం రజ్జుం॥౨౨॥ సహాయేనేతి॥
నను తర్హి-తేప్యమృతపానేనామరాస్స్యుః-తత్రాహ క్లేశభాజ ఇతి॥౨౩॥బలిభిః సహకారిభిః-సాధ్యార్థాః- తదనుస
రణం వినా న సిధ్యంతీతి కృత్వా-సామాదికముపదిశతి ద్వాభ్యాం॥యూయమితి॥ హే సురాః-సంరంభేణ సంభ్రమేణ- సాం
త్వయా సామమార్గేణ యథా సిధ్యంతి॥౨౪॥ నేతి॥వస్తుషు మథనాదుత్పన్నేషు॥౨౫॥౨౬॥అథేతి॥సురాస్తు బలిముపేయుః ఉ

స బ్రహ్మన్నమ్బుజాశంభో హి దేవామమభాషితం । శృణుతావహితాః సర్వే శ్రేయో వస్స్యాద్యథాసు
రాః॥౧౮॥ యాత దానవదైతేయైస్తావత్సంధిర్విధీయతాం। కాలేనానుగృహీతైస్తైర్యావద్వో భవ ఆత్మనః॥

౧౯॥ అరయోపి హి సంధేయాస్సతి కార్యార్థగౌరవే । అహిమూషకవద్దేవా హ్యర్థస్య పదవీం గతైః॥
౨౦॥ అమృతోత్పాదనే యత్నః క్రియతామవిలంబితం। యస్య పీతస్య వై జంతుర్మృత్యుగ్రస్తోమరో భవే
త్॥౨౧॥ క్షిప్త్వా క్షీరోదధౌ సర్వా వీరుత్తృణలతౌషధీః । మంథానం మందరం కృత్వా నేత్రం కృత్వా చ
వాసుకిం ॥౨౨ ॥ సహాయేన మయా దేవా నిర్మంథధ్వమతంద్రితాః॥ క్లేశభాజో భవిష్యంతి దైత్యా యూ
యం ఫలగ్రహాః ౨౩॥ యూయం తదనుమోదధ్వం యదిచ్ఛంత్యసురాస్సురాః। న సంరంభేణ సిధ్యంతి సర్వే
ర్థాస్సాంత్వయా యథా॥౨౪॥ న భేతవ్యం కాలకూటాద్విషాజ్జలధిసంభవాత్ ।లోభః కార్యో న వో జాతు
రోషః కామశ్చ వస్తుషు॥౨౫॥ శ్రీశుకః॥ఇతి దేవాన్ సమాదిశ్య భగవాన్ పురుషోత్తమః । తేషామంతర్ద
ధే రాజన్ స్వచ్ఛందగతిరీశ్వరః॥౨౬॥ అథ తస్మై భగవతే నమస్కృత్య పితామహః॥ భవశ్చ జగ్మతు స్స్వం
స్వం ధామోపేయుర్బలిం సురాః॥౨౭॥ దృష్ట్వారీనప్యసంయత్తాన్ జాతక్షోభాన్ స్వనాయకాన్। న్యషే
ధద్దైత్యరాట్ శ్లోక్యస్సంధివిగ్రహకాలవిత్ ॥౨౮॥ తే వైరోచనిమాసీనం గుప్తం చాసురయూథపైః॥ శ్రియా
పరమయా జుష్టం జితాశేషముపాగమన్॥౨౯॥ మహేంద్రశ్శ్లక్ష్ణయా వాచా సాంత్వయిత్వా మహామతిః॥
అభ్యభాషత తత్సర్వం శిక్షితం పురుషోత్తమాత్ ॥ ౩౦॥ తత్త్వరోచత దైత్యస్య తత్రాన్యే యేఽసురాధి
పాః శంబరోరిష్టనేమిశ్చ యే చ త్రిపురవాసినః॥౩౧॥ తతో దేవాసురాః కృత్వా సంవిదం కృతసౌహృదాః॥
ఉద్యమం పరమం చక్రురమృతార్థే పరస్పరం॥౩౨॥ తతస్తే మందరగిరిమోజసోత్పాట్య దుర్మదాః॥ నదం
త ఉదధిం నిన్యుశ్శక్తాః పరిఘబాహవః ॥౩౩॥ దూరభారోద్వహశ్రాంతాశ్శక్రవైరోచనాదయః॥ అపార
యంతస్తం వోఢుం వివశా విజహుః పథి॥౩౪॥ న్యపతత్స గిరిస్తత్ర బహూనమరదానవాన్। చూర్ణయామా
స మహతా భారేణ కనకాచలః॥౩౫॥ తాంస్తథా భగ్నమనసో భగ్నబాహూరుకంధరాన్। విజ్ఞాయ భగ
వాంస్తత్ర బభూవ గరుడధ్వజః॥౩౬॥ గిరిపాతవినిష్పిష్టాన్ విలోక్యామరదానవాన్। ఈక్షయా జీవయా
మాస నిర్జరాన్నిర్వ్రణాన్ యథా॥౩౭॥ గిరిం చారోప్య గరుడే హస్తేనైకేన లీలయా। ఆరుహ్య ప్రయయా
వబ్ధిం సురాసురగణైర్వృతః॥౩౮॥ అవరోప్య గిరిం స్కంధాత్సుపర్ణః పతతాం వరః । యయౌ జలాంత ఉ
త్సృజ్య హరిణా స విసర్జితః॥౩౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః-
శ్రీశుకః॥ తే నాగరాజమామంత్ర్య ఫలభాగేన వాసుకిం। పరివీయ గిరౌ తస్మిన్నేత్రమబ్ధిం ముదాన్వితాః ॥౧॥

భజన్మః॥౨౭ ॥ దృష్ట్వేతి॥అసంయత్తానపి దృష్ట్వా స్వనాయకాన్ స్వభటాన్ యుద్ధోద్యుక్తాన్- న్యషేధత్ -శ్లోక్యః కీర్త్య
ర్హః॥౨౮॥త ఇతి॥ వైరోచనిం బలిం జితనిశ్శేషం త్రైలోక్యం యేన తం। ౨౯॥ మహేంద్ర ఇతి । తత్సర్వం అమృతోన్మథనాది ।
౩౦॥తదితి॥తత్ర తమె అన్యే చ- అసురాధిపాః- పౌలోమకాలకేయాదయః శంబరాదయశ్చ- తేభ్యశ్చారోచత ॥౩౧॥ తత
ఇతి॥సంవిదం సమయం॥౩౨॥తత ఇతి॥ పరిఘా ఇవ బాహవో యేషాం॥ ౩౩॥ ౩౮॥అవరోప్యేతి॥విసర్జితః ప్రస్థాపితః -సుపర్ణే
తత్రస్థితే- వాసుకేరాగమనాయోగాదితి భావః॥౩౯॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ●●●●●●●●●●●
స్తో॥సప్తమే మథనోద్భూతవిషభీత్యాఖిలైర్జనైః॥స్తుతస్సర్వకృపయా రుద్రః పపౌ విషమితీర్యతే॥౧॥తే ఇతి॥ ఫలభాగేన తవా

ఫ్యక్ష్యతె భాగో భవిష్యతీతి సంమన్త్ర్య - వాసుకిం నేత్రం గిరౌ - పరివీయ సంవేష్ట్య ॥ అబ్ధిం ॥ ౧ ॥ ఆరేభిర ఇతి ॥ మథితుమారేభి
రే - వాసుకేర్ముఖం తీవ్రం దైత్యాన్ గ్రాహయితుమేవ - పూర్వం హరిః - పురస్తాన్ముఖం జగృహే తతో భవన్ముఖం జగృ
హుః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ స్మయమాన ఇతి ॥ కృతో ధారణే స్థానవిభాగో యైః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తే సున్వితి ॥ దైవేన హేతునా స్వపౌరుషే నష్టే సతి ॥
౭ ॥ విలోక్యేతి ॥ విఘ్నేశస్య విధిం తేన రచితం విఘ్నం - అవితథః సత్యః - అభిసంధిః సంకల్పో యస్య ॥ ౮ ॥ తమితి ॥ లక్షయోజన
విస్తారోస్యాస్తీతి తథా - తేన పృష్ఠేన ॥ ౯ ॥ సురేతి ॥ తస్య గిరేరావర్తనం భ్రమణం - అంగకండూయనం మేనే ॥ ౧౦ ॥ తదేతి ॥ ఆ
సురేణ ఆసురాకారేణ దైవేన దేవాకారేణ రూపేణావిశత్ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఉపరీతి ॥ ఆత్మని దేవదైత్యమధ్యే - గోత్రే దాధ్యే
యరూపేణ - నేత్రే అభేద్యరూపేణ - పరేణ హరిణా - క్షోభితం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ ॥ ౧౩ ॥ అహీంద్రేతి ॥
దృశశ్చ ముఖాని చ శ్వాసాశ్చ - అహీంద్రస్య సాహస్రం అపరిమితాః - కఠోరాః మృద్యాదయః - తేభ్యో నిర్గతాభ్యామ

ఆరేభిరే సురా యత్తా మథితుం తేఽమృతార్థినః। హరిః పురస్తాజ్జగృహే పూర్వం దేవాస్తతోభవన్ ॥ ౨ ॥ త
న్నైచ్ఛన్ దైత్యపతయో మహాపురుషచేష్టితం। న గృహ్ణీమో వయం పుచ్ఛమహేరంగమమంగళం ॥ ౩ ॥
స్వాధ్యాయశ్రుతసంపన్నాః ప్రఖ్యాతా జన్మకర్మభిః। ఇతి తూష్ణీం స్థితాన్ దైత్యాన్ విలోక్య పురుషోత్త
మః ॥ ౪ ॥ స్మయమానో విసృజ్యాగ్రం పుచ్ఛం జగ్రాహ సామరః। కృతస్థానవిభాగాస్త ఏవం కశ్యపనంద
నాః ॥ ౫ ॥ మమంథుః పరమాయత్తా అమృతార్థం పయోనిధిం। మథ్యమానేర్ణవే సోద్రిరనాధారో హ్యపో
విశత్ ॥ ధ్రియమాణోపి బలిభిర్గౌరవాత్పాండునందన ॥ ౬ ॥ తే సునిర్విణ్ణమనసః పరిమ్లానముఖశ్రియః। ఆ
సన్ స్వపౌరుషే నష్టే దైవేనాతిబలీయసా ॥ ౭ ॥ విలోక్య విఘ్నేశవిధిం స ఈశ్వరో దురంతవీర్యోఽవితథా
భిసంధిః। కృత్వా వపుః కాచ్ఛపమద్భుతం మహత్ప్రవిశ్య తోయం గిరిముజ్జహార ॥ ౮ ॥ తముత్థితం వీక్ష్య కులా
చలం పునస్సముద్యతా నిర్మథితుం సురాసురాః। దధార పృష్ఠేన స లక్షయోజనప్రస్తారిణా ద్వీప ఇవాపరో
మహాన్ ॥ ౯ ॥ సురాసురేంద్రైర్భుజవీర్యవేపితం పరిభ్రమంతం గిరిమంగ పృష్ఠతః। బిభ్రత్తదావర్తనమాది
కచ్ఛపో మేనేఽంగకండూయనమప్రమేయః ॥ ౧౦ ॥ తథాసురానావిశదాసురేణ రూపేణ తేషాం బలవీర్యమీ
రయన్। ఉద్దీపయన్ దేవగణాంశ్చ విష్ణుర్దైవేన నాగేంద్రమబోధరూపః ॥ ౧౧ ॥ ఉపర్యగేంద్రం గిరిరాడి
వాన్య ఆక్రమ్య హస్తేన సహస్రబాహుః। తస్థౌ దివి బ్రహ్మభవేంద్రముఖ్యైరభిష్టువద్భిస్సుమనోభివృ
ష్టః ॥ ౧౨ ॥ ఉపర్యధశ్చాత్మని గోత్రనేత్రయోః పరేణ తే ప్రావిశతా సమేధితాః। మమంథురబ్ధిం తరసా మ
దోత్కటా మహాద్రిణా క్షోభితనక్రచక్రం ॥ ౧౩ ॥ అహీంద్రసాహస్రకఠోరదృఙ్ముఖశ్వాసాగ్నిధూమా
హతవర్చసోసురాః। పౌలోమకాలేయబలీల్వలాదయో దవాగ్నిదగ్ధాస్సరళా ఇవాభవన్ ॥ ౧౪ ॥ దేవాం
శ్చ తచ్ఛ్వాసశిఖాహతప్రభాన్ ధూమ్రాంబరస్రగ్వరకంచుకాననాన్। సమభ్యవర్షన్ భగవద్వశా ఘ
నా వవుస్సముద్రోర్మ్యుపగూఢవాయవః ॥ ౧౫ ॥ మథ్యమానే తథా సింధౌ దేవాసురవరూథపైః। యదా సు
ధా న జాయేత నిర్మమంథాజితస్స్వయం ॥ ౧౬ ॥ మేఘశ్యామః కనకపరిధిః కర్ణవిద్యోతవిద్యున్మూర్ధ్ని
భ్రాజద్విలులితకచః స్రగ్ధరో రక్తనేత్రః। జైత్రైర్దోర్భిర్జగదభయదైర్దందశూకం గృహీత్వా మథ్నన్ మ
థ్నా ప్రతిగిరిరివాశోభతాథోద్ధృతాద్రిః ॥ ౧౭ ॥ నిర్మథ్యమానాదుదధేరభూద్విషం మహోల్బణం హా
లహాలాహ్వమగ్రతః। సంభ్రాంతమీనోన్మకరాహికచ్ఛపాత్తిమిద్విపగ్రాహతిమింగిలాకులాత్ ॥ ౧౮ ॥
తదుగ్రవేగం దిశిదిశ్యుపర్యధో విసర్పదుత్సర్పదసహ్యమప్రతి। భీతాః ప్రజా దుద్రువురంగ సేశ్వరా అర

గ్నిధూమాభ్యాం హతం వర్చో యేషాం తే సరళాః ద్రుమవిశేషాః ॥ ౧౪ ॥ దేవానితి ॥ దేవాంస్తు - భగవద్వశా ఘనాః - సమ
భ్యవర్షన్ - సముద్రోర్మిభిః ఉపగూఢాః వాయవశ్చ శీతలాః - వవుః వాంతిస్మ - కథంభూతాన్ - తస్యాహీంద్రస్య శ్వాస
శిఖాగ్నిభిర్నిహతా ప్రభా యేషాం - ధూమ్రాణ్యంబరాదీని యేషాం ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ మేఘశ్యామ ఇతి ॥ ఉద్ధృతోద్రిర్యేన స ఉ
ద్ధృతాద్రిః - భగవాన్పరమపురుషోనంతరమశోభతేత్యన్వయః - కథంభూతః - కనకపరిధిః పీతవాసాః - కర్ణయోర్విద్యోత
మానా విద్యుత్ కుండలలక్షణా యస్య స తథా - మూర్ధ్ని భ్రాజంతో విలులితాః కచా యస్య స తథా - జైత్రైర్జిష్ణుభిః -
దందశూకం సర్పం - ప్రతిగిరిః ప్రతిద్వంద్వీ పర్వతః ॥ ౧౭ ॥ నిర్మథ్యేతి ॥ హాలహాలమిత్యాహ్వా నామ యస్య - సంభ్రాంతా మీ
నాః ఉద్గతా మకరాదయశ్చ యస్మిన్ - తిమ్యాదిభిరాకులాత్ ॥ ౧౮ ॥ తదితి ॥ తద్విషం అప్రతి అప్రతిమం - ప్రక్రియాస్యాన్య

మిత్యాహ తతః - ఉగ్రో వేగో యస్య - తదేవాహ - దిశిదిశీతి - యద్వా - ఉగ్రాద్వేగాద్రోమాంచస్వేదాదయో యస్మాత్ - అత
ఏవ - అసహ్యం - విలోక్య భీతాః - అన్యేన కేనాప్యరక్ష్యమాణాః - సదాశివం శరణం ప్రపుః జగ్ముః ॥ ౧౯ ॥ విలోక్యేతి ॥ త్రి
లోక్యా ఉద్భవాయ దేవ్యా సహ - అద్రౌ కైలాసే ఆసీనం - తథాపి - మునీనామభిమతం - తేషామేవాపవర్గాయ తపో జుషా
ణం ॥ ౨౦ ॥ శ్లో ॥ నిర్గుణం సగుణం చైవ శివం హరిపరాక్రమైః ॥ స్తువంతశ్చ ప్రజేశా నానానామస్యం తాం తరంతి యే ॥ శ్రీధరీ
యోయం శ్లోకః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ నన్వేవంభూతో విష్ణురితి ప్రసిద్ధం తత్రాహ, గుణమయ్యేతి ॥ అస్య జగతః - యదా స్వశక్త్యా ధ
త్సే - తదా - హే భూమన్ స్వదృక్ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః త్వం బ్రహ్మాదిసంజ్ఞాం ధత్సే ॥ ౨౩ ॥ త్వమితి ॥ తత్ర హేతుః - త్వం బ్రహ్మేతి
సదసతోర్భావనా దేవతిర్యగాదిరూపాణాం - భావయితి తథా - స్వవ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యాహుః - ఆత్మైవ త్వం-

నానాశక్తిభిః జగద్రూపేణాభాతః యస్మాదీశ్వరః ॥ ౨౪ ॥ స్వతస్సిద్ధజ్ఞానముపపాదయంతి ॥ జగదాత్మత్వానాభాసప్రకార
మాహుః ॥ త్వమితి ॥ త్వం శబ్దస్య వేదస్య యోనిః అతః - స్వతస్సిద్ధజ్ఞానః - త్వం జగదాదిమహత్తత్త్వం - ఆత్మా చ అహంకా
రః కథంభూతః - ప్రాణేంద్రియద్రవ్యాణాం కారణభూతా గుణా యస్య - రాజసాదిత్రివిధాహంకారః - స్వభావాదయ
శ్చ - త్వమేవ - త్రివృత్సంకల్పః సర్వస్యాపి త్వం మహదాదిరూపత్వే హేతుః - త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం

ఽరక్ష్యమాణాశ్శరణం సదాశివం ॥ ౧౯ ॥ విలోక్యైకం దేవదేవం త్రిలోక్యా ఉద్భవాయ దేవ్యాభిమతం మునీనాం ।
ఆసీనమద్రావపవర్గహేతోస్తపో జుషాణం స్తుతిభిః ప్రణేముః ॥ ౨౦ ॥ ప్రజాపతయ ఊచుః ॥ దేవదేవ మహా
దేవ భూతాత్మన్ భూతభావన । త్రాహి నశ్శరణాపన్నాంస్త్రైలోక్యదహనాద్విషాత్ ॥ ౨౧ ॥ త్వమేకస్స
ర్వజగత ఈశ్వరో బంధమోక్షయోః । తం త్వామర్చంతి కుశలాః ప్రపన్నార్తిహరం గురుం ॥ ౨౨ ॥ గుణమ
య్యా స్వశక్త్యాస్య సర్గస్థిత్యప్యయాన్విభో । ధత్సే యదా స్వదృగ్భూమన్ బ్రహ్మవిష్ణుశివాభిధాం ॥
౨౩ ॥ త్వం బ్రహ్మ పరమం గుహ్యం సదసద్భావభావనం । నానాశక్తిభిరాభాతస్త్వమాత్మా జగదీశ్వరః ॥
౨౪ ॥ త్వం శబ్దయోనిర్జగదాదిరాత్మా ప్రాణేంద్రియద్రవ్యగుణస్స్వభావః । కాలః క్రతుస్సత్యమృతం చ
ధర్మస్త్వయ్యక్షరం యత్త్రివృదామనంతి ॥ ౨౫ ॥ అగ్నిర్ముఖం తేఽఖిలదేవతాత్మా క్షితిం విదుర్లోకభవాం
ఘ్రిపంకజం । కాలం గతిం తేఽఖిలదేవతాత్మనో దిశశ్చ కర్ణౌ రసనం జలేశం ॥ ౨౬ ॥ నాభిర్నభస్తే శ్వసనం నభ
స్వాన్ సూర్యశ్చ చక్షూంషి జలం చ రేతః । పరావరాత్మాశ్రయణం తవాత్మా సోమో మనో ద్యౌర్భగవన్ శి
రస్తే ॥ ౨౭ ॥ కుక్షిస్సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘా రోమాణి సర్వౌషధివీరుధస్తే । ఛందాంసి సాక్షాత్తవ సప్తధా
తవస్త్రయీమయాత్మన్ హృదయం సర్వధర్మః ॥ ౨౮ ॥ ముఖాని పంచోపనిష * దస్తవేశ యైస్త్రింశదష్టోత్తర
మంత్రవర్గః । యత్తచ్ఛివాఖ్యం పరమాత్మతత్త్వం దేవ స్వయంజ్యోతిరవస్థితిస్తే ॥ ౨౯ ॥ ఛాయా త్వధ
ర్మోర్మిషు యైర్విసర్గో నేత్రత్రయం సత్త్వరజస్తమాంసి । సాంఖ్యాత్మనశ్శాస్త్రకృతస్తవేక్షా ఛందోమ
యో దేవ ఋషిః పురాణః ॥ ౩౦ ॥ న తే గిరిత్రాఖిలలోకపాలవిరించవైకుంఠసురేంద్రగమ్యం । జ్యోతిః ప
రం యత్ర రజస్తమశ్చ సత్త్వం న యద్బ్రహ్మ నిరస్తభేదం ॥ ౩౧ ॥ కామాధ్వరత్రిపురకాలగరాద్యనేకభూ
తద్రుహః క్షపయతః స్తుతయే న తత్తే । యస్త్వంతకాల ఇదమాత్మకృతం స్వనేత్రవహ్నిస్ఫులింగశిఖయా

యదక్షరం ప్రధానం - త్వయి త్రివృత్ త్రయం తదామనంతి - యద్వా ఏవంభూతే త్వయి - త్రివృదక్షరం ప్రణవం ప్రకాశక
మామనంతీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అగ్నిరితి ॥ అఖిలదేవతాత్మా ॥ త్వం ॥ అగ్నిస్సర్వదేవతాత్మకత్వాత్ ॥ స అగ్నిస్తే ముఖం - హే లోక
భవ - త్వదంఘ్రీణాం తే క్షితిం విదురిత్యస్యాన్వయః ॥ ౨౬ ॥ నాభిరితి ॥ పరేఽపరే చ యే ఆత్మానః జీవాస్తేషామాశ్రయస్తే ఆత్మా
హంకారః ॥ ౨౭ ॥ కుక్షిరితి ॥ హే త్రయీమయాత్మన్ వేదత్రయమూర్తే ॥ ౨౮ ॥ ముఖానీతి ॥ పంచోపనిషదః - అత్ర వక్తవ్యాఖ్య
మాహ తత్పురుషాఘోరసద్యోజాతవామదేవేశానరూపా మంత్రాః - యైర్ముఖైః అష్టోత్తరత్రింశన్మంత్రాణాం వ
ర్గః - తేషామేవ మంత్రాణాం పదచ్ఛేదేన అష్టోత్తరత్రింశత్కలాత్మకా మంత్రా నిష్పన్నాః - అవస్థితిః ఉపరతావస్థా ॥ ౨౯ ॥
ఛాయేతి ॥ అధర్మస్యోర్మిషు దంభలోభాదిషు - యైర్మూర్తిభిః విసర్గః ప్రతిసర్గః - సంహారః - యద్వా - మోహసత్త్వాదిభిర్వి
విధసర్గః తాని నేత్రత్రయం - హే దేవ ఛందోమయః - ఋషిర్వేదః - సతి వేదానాం ఈక్షణం - సాంఖ్యాత్మనః ఇతి పాఠే - మన
స్వినః ॥ ౩౦ ॥ తదేవాహ ॥ నేతి ॥ హే గిరిత్ర - తే పరం జ్యోతిరఖిలానాం లోకపాలాదీనాం గమ్యం న భవతి - కుతః యత్ర రజ
ఆదినాస్తి - కిం తజ్జ్యోతిః - యన్నిరస్తభేదం బ్రహ్మ ॥ ౩౧ ॥ కామేతి ॥ కామశ్చ - అధ్వరశ్చ దక్షయజ్ఞః - త్రిపురాదయశ్చ యే

తేఽఅనేకభూతప్రమథాస్తే- త్వదయతస్సంహరతస్తే-తత్కర్మ-స్తుతయేనభవతిఅత్యల్పమేతదిత్యర్థః- గరభక్షణస్యా ప్యవశ్యంభావిత్వేనసిద్ధవన్నిర్దేశః స్తుతయేఅలంనభవతీత్యత్రహేతుః - యస్తుభవాన్ స్వనేత్రవహ్నివిస్ఫులింగస్య-శిఖయా-ఇదంజగత్ -భసితంభస్మసాజ్జాతంనవేద-నాలోకయత్యపి॥౩౨॥ త్వామేవంనిగ్రహపరానుగ్రహవ్యగ్రం- యేనిందంతి-తేతిమూఢా ఇత్యాహుః॥ యేత్వితి॥ యేత్వాంఉమయా సహచరంతం-తస్యాంనితరాంతరం- కామినంకత్థంతే ప్రలపంతి-తథాశ్మశానేచరంతంఉగ్రంఘోరం- పరుషంచహింస్రంకత్థంతే కథంభూతం-ఆత్మారామాశ్చతేగురవశ్చ- విశ్వహితోపదేష్టారస్తైర్హృదిచింతితమంఘ్రిద్వంద్వంయస్య-తథాభూతమపి- తపసాభితప్తమపి- తేనూనం-తవఊతింలీలాంనవిదుః-కిముః-కింతు-త్వల్లీలాంనైవవిదురిత్యర్థః-అతఃహీనలజ్జాఃత్యక్తత్రపాః - కథమాత్మారామైస్సేవితచరణయుగళస్య కామిత్వాదికమితిభావః-కథంవాతపసాభితప్తస్యశాంతస్యోగ్రత్వంపరుషత్వంవాసంభవతీత్యపిచావ్యప్రలపంతీత్యర్థః॥౩౩ ఆస్తాంతావన్నిందకానాంవార్తా-వహంతు సితవతత్త్వంనజానంతీత్యాహుః॥తదితి॥ తత్తస్మాత్తవస్వరూపస్యగమనే జ్ఞానే-బ్రహ్మాదయోపినసమర్థాః - సంస్తవనేతుకుతఃశక్తాస్స్యుః - తత్రవయంకథంప్రభవేమ - యతస్తేషాంసర్గైర

భసితంనవేద॥౩౨॥ యే త్వాత్మరామగురుభిర్హృది చింతితాంఘ్రిద్వంద్వం చరంతముమయా తపసాభిత
ప్తం। కత్థంత ఉగ్రపరుషం నిరతం శ్మశానే తే నూనమూతిమవిదంస్తవహీనలజ్జాః ॥౩౩॥ తత్తస్య తే సదస
తోః పరతః పరస్య నాంజః స్వరూపగమనే ప్రభవంతి భూమ్నః। బ్రహ్మాదయః కిముత సంస్తవనే వయంతు తత్స
ర్గసర్గవిషయా అపి శక్తిమాత్రం ॥౩౪॥ ఏతత్పరం ప్రపశ్యామో న పరం తే మహేశ్వర । మృడనాయ హి
లోకస్య వ్యక్తిస్తేఽవ్యక్తకర్మణః ॥౩౫॥ శ్రీశుకః॥ తద్వీక్ష్య వ్యసనం తాసాం కృపయా భృశపీడితః। సర్వభూత
సుహృద్దేవ ఇదమాహ ప్రియాం సతీం ॥౩౬॥ అహో బత భవాన్యేతత్ప్రజానాం పశ్య వైశసం। క్షీరోదమ
థనోద్భూతాత్కాలకూటాదుపస్థితం ॥౩౭॥ ఆసాం ప్రాణపరీప్సూనాం విధేయమభయం హి మే। ఏతావాన్
హి ప్రభోరర్థో యద్దీనపరిరక్షణం ॥౩౮॥ ప్రాణైః స్వైః ప్రాణినః పాంతి సాధవః క్షణభంగురైః। బద్ధవై
రేషు భూతేషు మోహితేష్వాత్మమాయయా ॥౩౯॥ పుంసః కృపయతో భద్రే సర్వాత్మా ప్రీయతే హరిః।
ప్రీతే హరౌ భగవతి ప్రీయేఽహం సచరాచరః। తస్మాదిదం గరం భుంజే ప్రజానాం స్వస్తిరస్తు మే ॥౪౦॥ శ్రీశుకః।
ఏవమామంత్ర్య భగవాన్ భవానీం విశ్వభావనః। తద్విషం జగ్ధుమారేభే ప్రభావజ్ఞాన్వమోదత ॥౪౧॥ తతః
కరతలీకృత్య వ్యాపి హాలాహలం విషం। అభక్షయన్మహాదేవః కృపయా భూతభావనః ॥౪౨॥ తస్యాపి దర్శ
యామాస స్వవీర్యం జలకల్మషః। యచ్చకార గలే నీలం తచ్చ సాధోర్విభూషణం ॥౪౩॥ తప్యంతే లోకతా
పేన సాధవః ప్రాయశో జనాః। పరమారాధనం తద్ధి పురుషస్యాఖిలాత్మనః ॥౪౪॥ నిశమ్య కర్మ తచ్ఛంభో
ర్దేవదేవస్య మీఢుషః। ప్రజా దాక్షాయణీ బ్రహ్మా వైకుంఠశ్చ శశంసిరే ॥౪౫॥ ప్రస్కన్నం పిబతః పాణేర్య
త్కించిజ్జగృహుః స్మ తత్। వృశ్చికాహివిషౌషధ్యో దందశూకాశ్చ యేఽపరే ॥౪౬॥ ****************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే అష్టమస్కంధే సప్తమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ పీతే గరే వృషాంకేన ప్రీతాస్తేఽమరదానవాః। మమంథుస్తరసా సింధుం హవిర్ధానీ తతోఽభవత్ ॥

త్యంతమర్వాచీనాః-తథాపి-యదేతత్ స్తవనంపతదాత్మశక్తిపరిమితమాత్రమిత్యర్థః॥౩౪॥తదేవాహుః॥ఏతదితి॥ఏతత్ పరిమితంనాపరంరూపం-తథాపి-త్వద్దర్శనాదేవకృతార్థావయమిత్యాహుః-మృడనాయహీతి॥౩౫॥౩౬॥మత్ప్రభావమవిచార్యవిషపానేప్రవృత్తంమాం - కథంవిదియంప్రియానావారయతీతిశంకయాతాం మనుజ్ఞాపయన్నాహ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥అహోబతేతి॥వైశసందుఃఖం॥౩౭॥ఆసామితి॥ప్రాణపరీప్సూనాంప్రాణరక్షణేచ్ఛూనాం-మేమయా - ప్రభోఃసమర్థస్య-అర్థఃకార్యం॥౩౮॥కించ॥ప్రాణైరితి॥బద్ధవైరేషుభూతేషుపరస్పరంజిఘాంసత్సు॥౩౯॥పుంసఇతి॥ కృపయతఃకృపాంకుర్వతఃపుంసఃమేమత్తఃస్వస్తిశ్శోభనానస్తా-సుఖజీవితమస్త్విత్యర్థః॥౪౦॥ఏవమితి॥జగ్ధుంఅత్తుం ॥౪౧॥ తతఇతి॥కరతలీకృత్యకరతలపరిమితమాత్రంకృత్వా॥౪౨॥తస్యేతి॥జలకల్మషంజలదోషఃవిషం-యస్మాత్తం-గళేనీలంచకార-సాధోఃకృపాళోః ॥౪౩॥౪౪ ॥ ప్రస్కన్నమితి ॥ ప్రస్కన్నంగళితం అపరేచయేసవిషాః - తేపిజగృహుః-అనేనవిషస్య తీవ్రతోక్తా॥౪౬॥ ఇతిభావార్థదీపికాయాం-సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా-****************************

శ్లో॥అష్టమేమథ్యమానేబ్ధౌలక్ష్మ్యప్సరోవృతేసురైః॥ధన్వంతరేర్హృతేసోమేమోహిన్యుద్భవ ఉచ్యతే॥పీత ఇతి॥ హవి

ద్గాత్రీ సురభిః ॥ ౧ ॥ తామితి ॥ దేవయానస్య - బ్రహ్మలోకమార్గప్రాపకస్య యజ్ఞస్య సంబంధినే హవిషే ॥ ౨ ॥ తత ఇతి ॥ ఈశ్వ
రశిక్షయా ప్రాగేవకృతయా ॥ ౩ ॥ తత ఇతి ॥ శ్వేతాద్రిః కైలాసః - తస్య - మహిమ మహిమానం - దంతైః శిఖరతుల్యైః - హరన్
చంద్రవత్పాండర ఇత్యనుషంగః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ తతశ్చేతి ॥ వల్గుభిః గత్యాదిభిః స్వర్గిణాం రమణ్యః రతికర్త్ర్యః ॥ ౬ ॥ తత ఇతి ॥ సుదా
మా పర్వతః తత్రైకస్యాం దిశి జాతా సౌదామనీ స్ఫటికమణిమయగిరిశృంగేష్వధికం విస్ఫురంతీ విద్యుదివ - కాంత్యా దిశో
రంజయంతీ - శ్రీః సంపత్ - సాక్షాన్మూర్తిధారిణీ సతీ - సైవ భగవత్పరా రమా - ఆవిరభూదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం
రూపాదిమహిమ్నా ఆక్షిప్తం చేతో యేషాం ॥ ౮ ॥ భగవద్వక్షస్స్థితయా శ్రియా విలోకితానాం దేవానాం యథాపూర్వం
సర్వసంపత్ప్రాప్తిం అసురాణాం చ తద్విపర్యయం వక్తుం తస్యా అభిషేకాదిమహోత్సవపూర్వకం - బ్రహ్మాదిపరిహా
రేణ భగవత్ప్రాప్తిప్రకారం తావదాహ తస్యా ఆసనమిత్యారభ్య - అథాసీద్వారుణీత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన ॥ ౯ ॥ ఆ

౧ ॥ తామగ్నిహోత్రీమృషయో జగృహుర్బ్రహ్మవాదినః । యజ్ఞస్య దేవయానస్య మేధ్యాయ హవిషే
నృప ॥ ౨ ॥ తత ఉచ్చైశ్శ్రవా నామ హయోఽభూచ్చంద్రపాండరః । తస్మిన్ బలిస్స్పృహాం చక్రే నేంద్ర
ఈశ్వరశిక్షయా ॥ ౩ ॥ తత ఐరావతో నామ వారణేంద్రో వినిర్గతః । దంతైశ్చతుర్భిః శ్వేతాద్రేర్హర
న్భగవతో మహిం ॥ ౪ ॥ తతోఽభవత్పారిజాతస్సురలోకవిభూషణః । పూరయత్యర్థినో యోఽర్థైః శశ్వ
ద్భువి యథా భవాన్ ॥ ౫ ॥ తతశ్చాప్సరసో జాతా నిష్కగ్రీవాస్సువాససః । రమణ్యస్స్వర్గిణాం వల్గుగతిలీ
లావలోకనైః ॥ ౬ ॥ తతశ్చావిరభూత్సాక్షాచ్ఛ్రీ రమా భగవత్పరా । రంజయంతీ దిశః కాంత్యా విద్యుత్సౌ
దామినీ యథా ॥ ౭ ॥ తస్యాం చక్రుస్స్పృహాం సర్వే ససురాసురమానవాః । రూపౌదార్యవయోవర్ణమ
హిమాక్షిప్తచేతసః ॥ ౮ ॥ తస్యా ఆసనమానిన్యే మహేంద్రో మహదద్భుతం । మూర్తిమత్యస్సరిచ్ఛ్రేష్ఠా
హేమకుంభైర్జలం శుచి ॥ ౯ ॥ అభిషేచనికా భూమిరాహరత్సకలౌషధీః । గావః పంచ పవిత్రాణి వసంతో
మధుమాధవౌ ॥ ౧౦ ॥ ఋషయః కల్పయాంచక్రురభిషేకం యథావిధి । జగుర్భద్రాణి గంధర్వా న
ట్యశ్చ ననృతుర్జగుః ॥ ౧౧ ॥ మేఘా మృదంగపణవమురజానకగోముఖాన్ । వ్యనాదయన్ శంఖవేణువీణాస్తు
ములనిస్స్వనాన్ ॥ ౧౨ ॥ తతోఽభిషిషిచుర్దేవీం శ్రియం పద్మకరాం సతీం । దిగ్గజాః పూర్ణకలశైస్సూక్తవా
క్యైర్ద్విజేరితైః ॥ ౧౩ ॥ సముద్రః పీతకౌశేయవాససీ సముపాహరత్ । వరుణస్స్రజం వైజయంతీం మధు
నా మత్తషట్పదాం ॥ ౧౪ ॥ భూషణాని విచిత్రాణి విశ్వకర్మా ప్రజాపతిః । హారం సరస్వతీ పద్మమజో నాగా
శ్చ కుండలే ॥ ౧౫ ॥ తతః కృతస్వస్త్యయనోత్పలస్రజం నదద్ద్విరేఫాం పరిగృహ్య పాణినా । చచాల వక్త్రం సు
కపోలకుండలం సవ్రీడహాసం దధతీ సుశోభనం ॥ ౧౬ ॥ స్తనద్వయం చాతికృశోదరీ సమం నిరంతరం కుంకుమ
చందనోక్షితం । ఇతస్తతో నూపురవల్గుశింజితైర్విసర్పతీ హేమలతేవ సా బభౌ ॥ ౧౭ ॥ విలోకయంతీ నిరవద్య
మాత్మనః పదం ధ్రువం చావ్యభిచారిసద్గుణం । గంధర్వయక్షాసురసిద్ధచారణత్రైపిష్టపేయాదిషు నాన్వ
విందత ॥ ౧౮ ॥ నూనం తపో యస్య న మన్యునిర్జయో జ్ఞానం క్వచిత్తచ్చ న సంగవర్జితం । కశ్చిన్మహాంస్తస్య
న కామనిర్జయస్స ఈశ్వరః కిం పరతో వ్యపాశ్రయః ॥ ౧౯ ॥ ధర్మః క్వచిత్తత్ర న భూతసౌహృదం త్యాగః
క్వచిత్తత్ర న ముక్తికారణం । వీర్యం న పుంసోఽస్త్యజవేగనిష్కృతం న హి ద్వితీయో గుణసంగవర్జితః ॥ ౨౦ ॥

భిషేచనికా ఇతి ॥ అభిషేచనికాః అభిషేకోచితాః పంచపవిత్రాణి పంచగవ్యాని - మధుమాధవౌ చైత్రవైశాఖౌ తద్భవం
ఫలపుష్పాది - పాఠాంతరేపి - ద్వంద్వైక్యే సపవార్థః - మధుమాసే భవం సుధీతి వా ॥ ౧౦ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ అభిషేకం అభి
షేకోచితం విధిం - నట్యః నటానాం స్త్రియః ॥ ౧౧ ॥ మేఘా ఇతి ॥ శంఖవేణువీణాశ్చ - వ్యనాదయన్ - తుములో నిస్స్వనో యేషాం
తాన్ మృదంగాదీన్ ॥ ౧౨ ॥ ౧౭ ॥ విలోకయంతీతి ॥ ధ్రువం నిత్యం - పదం ఆశ్రయః - అవ్యభిచారిణో నిత్యాః సంతో గుణాః య
స్మిన్ తన్నాన్వవిందత - క్వచిత్ - స్వనిర్దోషస్యాసద్భావాత్ ॥ ౧౮ ॥ తదేవాహ త్రిభిః ॥ నూనమితి ॥ మన్యునిర్జయో నాస్తి దు
ర్వాసః ప్రభృతిషు గురుషు కాశ్యపాదిషు సంగవర్జితం జ్ఞానం నాస్తి - మహత్త్వేపి బ్రహ్మసోమాదౌ న కామనిర్జయః - పర
తో వ్యపాశ్రయః పరాపేక్షః ఇంద్రాదిః - స కిమీశ్వరః ॥ ౧౯ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ న భూతసౌహృదం పరశురామాదిషు - న ముక్తికా
రణం - త్యాగః - శిబిప్రభృతిషు - పుంసః కార్తవీర్యాదేర్వీర్యమస్తి - అజవేగనిష్కృతం కాలవేగేన నిష్కృతం పరిహృ
తం త్యక్తం న భవతి - అపి తు కాలవేగనాశితమేవేతి భావః - గుణసంగవర్జితః సనకాదిః - ద్వితీయః మమ పరః - న హి సమాధినిష్ఠ

ణ్యాత్ ॥ ౨౦॥ క్వచిదితి॥ చిరాయుర్వ్యపి మార్కండేయాదౌ శీలమంగళం నాస్తి-ఇంద్రియదమనశీలత్వాత్-క్వచిత్తదప్యస్తి హిరణ్యకశిపుప్రభృతౌ-ఆయుషస్తు స్థైర్యం న వేద్యం చ ర్విజ్ఞానం-భగవద్ద్వేషిణా కస్మాదేవ మృత్యుసంభవాత్-యత్రపుత్రచ శ్రీరుద్రే-మార్కండేయాదివత్-ఇంద్రియదమనాద్యభావాత్ - శీలమంగళం ఆయుర్నియశ్చయశ్చేత్యుభయమస్తి-నచాన్యః పూర్వోక్తః కశ్చిద్దోషః తథాపి- సోఽప్యమంగళః-శ్మశానవాసాద్యమంగళచేష్టితః-శ్రీముకుందం లక్షీకృత్యాహ-కశ్చేతి-కశ్చిత్సుమంగళః నిరవద్యశ్చ స తు మాం న హి కాంక్షతే-ఆత్మారామత్వాత్ ॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ ఏవం విమృశ్య రమా నిరపేక్షమపి ముకుందమేవ వరం వవ్రే-తత్రేదం-అవ్యభిచారిభిః సద్భిర్ధర్మజ్ఞానాదిభిర్గుణైః నిజైకాశ్రయతయా చ-నైరపేక్ష్యేణ వరం సర్వోత్తమం-తత్ర హేతుః-అగుణాశ్రయం ప్రకృతిగుణాతీతం-పాఠాంతరేపి-అయమేవార్థః - అత ఏవ స్వస్యాఽప్సితం-కించ-సర్వైర్గుణైః అణిమాదిభిరపేక్షితం వృతం అయం భావః - యద్యపి స్వయమాత్మారామత్వేన నిరపేక్షః-తథాప్యాశ్రితాః అణిమాదిసిద్ధిర్యథా నోపేక్షతే-తథా మామపి నోపేక్షతే- తావతైవ తత్సేవయాహం కృతార్థా స్యాం-కిమన్యైః ప్రాకృతైరితి తమేవవృగవతీతి ॥ ౨౨ ॥ తదేవాహ॥ తస్యేతి॥ తస్యాం సదేశే-కమనీయాం నవకంజమా

క్వచిచ్చిరాయుర్న హి శీలమంగళం క్వచిత్తదప్యస్తి న వేద్యమాయుషః। యత్రోభయం కుత్ర చ సోఽప్యమంగళః సుమంగళః కశ్చ న కాంక్షతే హి మాం॥ ౨౧॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం విమృశ్యావ్యభిచారిసద్గుణైర్వరం నిజైకాశ్రయతాగుణాశ్రయం। వవ్రే వరం సర్వగుణైరపేక్షితం రమా ముకుందం నిరపేక్షమీప్సితం ॥ ౨౨ ॥ తస్యాంసదేశ ఉశతీం నవకంజమాలాం మాద్యన్మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం। తస్థౌ నిధాయ నికటే తదురః స్వధామ సవ్రీడహాసవికసన్నయనేన యాతా॥ ౨౩॥ తస్యాః శ్రియస్త్రిజగతో జనకో జనన్యా వక్షో నివాసమకరోత్పరమం విభూతేః। శ్రీః స్వాః ప్రజాః సకరుణేన నిరీక్షణేన యత్ర స్థితైధయత సాధిపతీంస్త్రిలోకాన్॥ ౨౪॥ శంఖతూర్యమృదంగానాం వాదిత్రాణాం చ నిస్వనః। దేవానుగానాం సస్త్రీణాం నృత్యతాం గాయతామభూత్॥ ౨౫॥ బ్రహ్మరుద్రాంగిరోముఖ్యాః సర్వే విశ్వసృజో విభుం। ఈడిరేఽవితథైర్మంత్రైస్తల్లింగైః పుష్పవర్షిణః॥ ౨౬॥ శ్రియావలోకితా దేవాః సప్రజాపతయః ప్రజాః। శీలాదిగుణసంపన్నా లేభిరే నిర్వృతిం పరాం॥ ౨౭॥ నిఃసత్త్వా లోలుపా రాజన్నిరుద్యోగా గతత్రపాః। యదా చోపేక్షితా లక్ష్మ్యా బభూవుర్దైత్యదానవాః॥ ౨౮॥ అథాసీద్వారుణీ దేవీ కన్యా కమలలోచనా। అసురా జగృహుస్తాం వై హరేరనుమతేన తే॥ ౨౯॥ అథోదధేర్మథ్యమానాత్కాశ్యపైరమృతార్థిభిః। ఉదతిష్ఠన్మహారాజ పురుషః పరమాద్భుతః॥ ౩౦॥ దీర్ఘపీవరదోర్దండః కంబుగ్రీవోఽరుణేక్షణః। శ్యామలస్తరుణః స్రగ్వీ సర్వాభరణభూషితః॥ ౩౧॥ పీతవాసా మహోరస్కః సుమృష్టమణికుండలః। స్నిగ్ధకుంచితకేశాంతః సుభగః సింహవిక్రమః॥ ౩౨॥ అమృతాపూర్ణకలశం బిభ్రద్వలయభూషితః। స వై భగవతః సాక్షాద్విష్ణోరంశాంశసంభవః॥ ధన్వంతరిరితి ఖ్యాత ఆయుర్వేదదృగిజ్యభాక్॥ ౩౩॥ తమాలోక్యాసురాః సర్వే కలశం చామృతాభృతం। లిప్సంతః సర్వవస్తూని కలశం తరసాఽహరన్॥ ౩౪॥ నీయమానేఽసురైస్తస్మిన్కలశేఽమృతభాజనే। విషణ్ణమనసో దేవా హరిం శరణమభ్యయుః॥ ౩౫ ॥ ఇతి తద్దైన్యమాలోక్య భగవాన్భృత్యకామకృత్।

మా ఖిద్యతామృతార్థం వస్సాధయిష్యే స్వమాయయా॥ ఇత్యుక్త్వా సాంత్వయన్దేవాంస్తత్రైవాం లాం-నిధాయ-తదనుగ్రహం-ప్రతీక్షమాణా తూష్ణీం తస్య నికటే తస్థౌ-కథంభూతాం మాలాం- మాద్యంతో యే మధువ్రతాః- తేషాం వరూథస్య యూథస్య గిరా ఉపఘుష్టాం నాదితాం- కథంభూతా శ్రీః - సవ్రీడహాసేన వికసన్నయనాం తేన-తస్య ఉరః స్వధామ-యాతా సతీ-వతుః ప్రతీక్షమాణా తస్థావిత్యర్థః॥ ౨౩॥ భగవానపి త్రైలోక్యాభివృద్ధయే స్వవక్షస్తస్యాః స్థానం దదావిత్యాహ॥ తస్యా ఇతి॥ విశిష్టా భూతయో విభవాః యస్యాః తస్యాః త్రిజగతో జనన్యాః శ్రియః- పరమం సుస్థిరం ఏధయత అవర్ధయత్ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ బ్రహ్మేతి॥ తల్లింగైః విష్ణుప్రతిపాదకైః-అవితథైః యథార్థైః॥ ౨౬ ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ అథేతి॥ వారుణీ వరుణదైవత్యం-యదన్నం-తన్మయీ సురా॥ ౨౯॥ ౩౦॥ దీర్ఘేతి॥ దీర్ఘౌ పీవరౌ దోర్దండౌ యస్య-కంబుగ్రీవః-శంఖనాభిరివ త్రిరేఖా సువృత్తా గ్రీవా యస్య॥ ౩౧॥ పీతేతి॥ స్నిగ్ధః కుంచితశ్చ కేశానామంతో యస్య॥ ౩౨॥ అమృతేతి॥ ఇజ్యభాక్ యజ్ఞభాగభోక్తా॥ ౩౩॥ తమితి॥ అమృతేన ఆభృతం పరిపూర్ణం॥ ౩౪॥ ౩౫ ॥ ఇతీతి॥ దైత్యానాం పరస్పరం కలహోత్పాదనేన-యోగమాయయా మోహిన్యా-వః అర్థం సాధయిష్యామి-అతో మా ఖిద్యతేతి-ఆహేతి శేషః॥ ౩౬॥

తదేవాహ॥ మిథ ఇతి॥ తర్షః కామః-తద్యుక్తాని చేతాంసి యేషాం- ఇత్యేవం సమబలానాం కలిరభూత్ ॥ ౩౭॥ దుర్బలానాం
త్వాత్ప్రాక్రోశప్రకారమాహ-ద్వాభ్యాం॥ దేవా ఇతి॥ యే దేవాః తుల్యే ఆయాసే హేతవః సాధకాః - తుల్య ఆయాసో హేతు
ర్వృథనాది ర్యేషామితి వా-సత్రయాగే యథా సర్వేషాం సమం ఫలం తద్వత్ ॥ తథాచ శ్రుతిః॥ 'ఋద్ధికామాః సత్రమాసీర
న్నితి-యే యజమానాస్తే ఋత్విజ ఇతి చ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ తద్రూపం వర్ణయతి పంచభిః॥ ప్రేక్షణీయేతి॥ ప్రేక్షణీయము
త్పలమివ శ్యామం- సర్వేష్వవయవేషు సుందరం- సమానయోః కర్ణయో రాభరణే యస్మిన్ - సుకపోలం చ తదున్నతనా
సికం చానన యస్మిన్ ॥౪౧॥ నవేతి ॥ నవయౌవనే న నిర్వృత్తయోః ప్రవృద్ధయోః స్తనయోః భారేణేవ-కృశముదరం య
స్మిన్-ముఖస్యామోదః సౌరభః తస్మిన్ననురక్తానామలీనాం ఝంకారేణోద్విగ్నే లోచనే యస్మిన్ ॥౪౨॥ బిభ్రదితి॥ సుష్ఠు
గ్రీవా యస్మిన్- కంఠే ఆభరణం యస్మిన్- తచ్చ తచ్చ- శోభనా గ్రీవా యేన తత్కంఠాభరణం యస్మిన్నితి వా- సుభుజయో
రంగదాభ్యాం భూషితం॥౪౩॥ విరజేతి ॥ విరజాంబరేణ సంవీతో నితంబ ఏవ ద్వీపః విశాలత్వాత్ తత్ర శోభా యస్యాః- త
యా కాంచ్యా కర్షేణ విలసత్ వల్గు యథా భవత్యేవం చలతో శ్చరణయో ర్నూపురే యస్మిన్ ॥౪౪॥ సవ్రీడేతి॥ సవ్రీడేన స్మి

తదర్థే హరిః॥ ౩౬॥ మిథః కలిరభూత్తేషాం తదర్థే తర్షచేతసాం। అహంపూర్వమహంపూర్వం న త్వం న త్వ
మితి ప్రభో॥ ౩౭॥ దేవాః స్వం భాగమర్హన్తి యే తుల్యాయాసహేతవః। సత్రయాగ ఇవాస్మిన్నేష
ధర్మః సనాతనః॥ ౩౮॥ ఇతి స్వాన్ ప్రత్యషేధన్వై దైతేయా జాతమత్సరాః। దుర్బలాః ప్రబలాన్ రాజన్
గృహీతకలశాన్ ముహుః॥ ౩౯॥ ఏతస్మిన్నంతరే విష్ణుః సర్వోపాయవిదీశ్వరః। యోషిద్రూపమనిర్దేశ్యం
దధార పరమాద్భుతం॥ ౪౦॥ ప్రేక్షణీయోత్పలశ్యామం సర్వావయవసుందరం। సమానకర్ణాభరణం సుక
పోలోన్నసాననం॥ ౪౧॥ నవయౌవననిర్వృత్తస్తనభారకృశోదరం। ముఖామోదానురక్తాళిఝంకారో
ద్విగ్నలోచనం॥ ౪౨॥ బిభ్రత్సుకేశభారేణ మాలాముత్ఫుల్లమల్లికాం। సుగ్రీవకంఠాభరణం సుభుజాం
గదభూషణం॥ ౪౩॥ విరజాంబరసంవీతనితంబద్వీపశోభయా। కాంచ్యాకలోల్లసద్వల్గుచలచ్చరణనూపు
రమ్॥ ౪౪॥ సవ్రీడస్మితవిక్షిప్తభ్రూవిలాసావలోకనైః। దైత్యయూథపచేతస్సు కామముద్దీపయన్ముహుః॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-అష్టమోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అన్యోన్యతస్సుధాపాత్రం హరంత స్త్యక్తసౌహృదాః। క్షిపంతో దస్యుధర్మాణ ఆయాంతీం ద
దృశుః స్త్రియమ్॥ ౧॥ అహో రూపమహో ధామ అహో అస్యా నవం వయః। ఇతి తే తామభిద్రు
త్య పప్రచ్ఛుర్జాతహృచ్ఛయాః॥ ౨॥ కా త్వం కంజపలాశాక్షి కుతో వా కిం చికీర్షసి। కస్యాసి వద వామోరు
మథ్నంతీవ మనాంసి నః॥ ౩॥ న వయం త్వామరైర్దైత్యైః సిద్ధగంధర్వచారణైః। నాస్పృష్టపూర్వాం జానీ
మో లోకేశైశ్చ కుతో నృభిః॥ ౪॥ నూనం త్వం విధినా సుభ్రూః ప్రేషితాసి శరీరిణాం। సర్వేంద్రియమనః
ప్రీతిం విధాతుం సఘృణేన కిమ్॥ ౫॥ సా త్వం నః స్పర్ధమానానామేకవస్తుని మానిని। జ్ఞాతీనాం బద్ధవైరా
ణాం శం విధత్స్వ సుమధ్యమే॥ ౬॥ వయం కాశ్యపదాయాదా భ్రాతరః కృతపౌరుషాః। విభజస్వ యథా
న్యాయం నైవ భేదో యథా భవేత్॥ ౭॥ ఇత్యుపామంత్రితో దైత్యైర్మాయాయోషిద్వపుర్హరిః। ప్ర

తేన సహ- విక్షిప్తా కంపితా యా భ్రూః తస్యా విలాసేన సహ యాన్యవలోకనాని తైః దైత్యయూథపానాం చేతస్సు - ము
హుస్స్మరం కామముద్దీపయత్॥ ౪౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******************
శ్లో॥ నవమే మోహితైర్దైత్యైరర్పితే మృతభాజనే। తద్వంచనేన దేవేభ్యో హ్యమృతం దత్తమీర్యతే॥ ఇయం చాధ్యాయ
ద్వయసూచికా కాలకాంక్షము దిద్వ్యాఖ్యానగ్రంథేష్వన్యథావర్తతే॥ తథాపి॥ విమోహ్య నవమే దైత్యాన్ స్త్రీతన్వా పా
యయత్సురాన్। సుధాం తత్ర శిరశ్ఛిత్త్వా రాహోర్దేవా నిసీదతి ర్యతే॥ ౧॥ అహో ఇతి॥ అహో రూపం సౌందర్యం - ధామ ద్యు
తిః ఇతి వదంతః కా త్వమిత్యాదినా పప్రచ్ఛుః ॥ ౨॥ కా త్వమితి॥ మథ్నంతీవ క్షోభయంతీవ॥ ౩॥ కస్యాసీత్యయుక్తం పృష్టమస్మా
భిః యత స్త్వం న కేనచిదస్పృష్టపూర్వేత్యాహుః॥ నేతి॥ త్వాం త్వాం అమరాదిభిరస్పృష్టపూర్వాం న జానీమ ఇతి న- కింతు జా
నీమ ఏవ॥ ౪॥ అస్మాకమిదం త్వద్దర్శనం త్వీశ్వరేణైవ సంపాదితమిత్యాహుః ॥ నూనమితి॥ సర్వేంద్రియాణాం చ మనసశ్చ
ప్రీతిం విధాతుం విధాత్రా సఘృణేన కిం ప్రేషితాసి కిం వా యదృచ్ఛయైవాగతాసి- నైవం- దైవేనానం ప్రేషితైవే
త్యర్థః ॥ ౫॥ ౬॥ వయమితి॥ భేదో విగ్రహో యథా న భవేత్తథా॥ ౭॥ ౮॥ కథమితి॥ సంగతా అనుసృతాః॥ ౯॥ పాలావృతా నా

మితి॥ హే సురద్విషః॥౧౦॥ ఇతీతి॥ భావేన కేనాప్యభిప్రాయేణ-గంభీరం యథా భవత్యేవం జహసుః ॥౧౧॥ తత ఇతి॥ ఈష
త్స్మితేన-శోభా యస్యాః-తయా గిరా-మయా-కృతం-సాధు అసాధు వా-యద్యభ్యుపేతం అంగీకృతం-తర్హి-విభజే॥౧౨॥ ఇతీతి॥
అసురయూథపాః దైత్యశ్రేష్ఠాః-ప్రమాణమియత్తామజానంతః॥౧౩॥౧౪॥ యథేతి॥ యథోపజోషం యథాప్రీతి - అహత
స్యలక్షణం ॥శ్లో॥ అహతం యన్త్రనిర్ముక్తముక్తం వాసః స్వయంభువా । శస్తం తచ్ఛుభకార్యేషు తావన్మాత్రేణ సర్వదా
ప్రాగగ్రేషు కుశేషు వివిశుః॥౧౫॥ ప్రాఙ్ముఖేష్వితి॥ ధూపైరామోదితాయాం సురభీకృతాయాం శాలాయాం ॥౧౬॥
తస్యామితి॥ హే నరేంద్ర-సా కలశపాణిరావివేశ-కథంభూతా ॥శ్లో॥ మణిబంధాదాకనిష్ఠం కరస్య కరభో బహిః ఇత్యమరః
కరభసదృశౌ సువృత్తావూరూ యస్యాస్సా-ఉశత్-కమనీయం దుకూలం యస్మిన్-తేన శ్రోణీతటేన-విశాలయా శ్రోణ్యా-
అలసా మందా గతిర్యస్యాస్సా-పాఠాంతరే కరభసదృశయోరూర్వోః లసత్ దుకూలం యస్యాస్సా చాసౌ శ్రోణీతటాల
సగతిశ్చ-మదేన విహ్వలే అక్షిణీ యస్యాః॥౧౭॥ తామితి॥ తాం శ్రియః సఖీం-సంవీక్ష్య దేవాః అసురాశ్చ-సంముముహుః క
థంభూతాం కనకమయే కుండలే యస్యాస్సా చాసౌ-చారవః కర్ణాదయో యస్యాస్సా చ-విగలితో విస్రస్తః స్తనపట్టికాయాః

హాస్యరుచిరాపాంగైర్నిరీక్షన్నిదమబ్రవీత్ ॥౮॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ కథం కాశ్యపదాయాదాః పుంశ్చల్యాం
మయి సంగతాః। విశ్వాసం పండితో జాతు కామినీషు న యాతి హి ॥౯॥ సాలావృకాణాం స్త్రీణాం చ స్వైరి
ణీనాం సురద్విషః। సఖ్యాన్యాహురనిత్యాని నూత్నం నూత్నం విచిన్వతాం॥౧౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి తే క్ష్వేళితై
స్తస్యా ఆశ్వస్తమనసోఽసురాః। జహసుర్భావగంభీరం దదుశ్చామృతభాజనం॥౧౧॥ తతో గృహీత్వామృ
తభాజనం హరిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభయా గిరా। యద్యభ్యుపేతం క్వ చ సాధ్వసాధు వా కృతం మయా
వో విభజే సుధామిమాం॥౧౨॥ ఇత్యభివ్యాహృతం తస్యా ఆకర్ణ్యాసురయూథపాః। అప్రమాణవిదస్తస్యా
స్తత్తథేత్యన్వమంసత॥౧౩॥ అథోపోష్య కృతస్నానా హుత్వా చ హవిషానలం। దత్త్వా గోవిప్రభూతేభ్యః
కృతస్వస్త్యయనా ద్విజైః॥౧౪॥ యథోపజోషం వాసాంసి పరిధాయాహతాని తే। కుశేషు ప్రావిశన్స
ర్వే ప్రాగగ్రేష్వభిభూషితాః॥౧౫॥ ప్రాఙ్ముఖేషూపవిష్టేషు సురేషు దితిజేషు చ । ధూపామోదిత
శాలాయాం జుష్టాయాం మాల్యదీపకైః ॥ ౧౬॥ తస్యాం నరేంద్ర కరభోరురుశద్దుకూలశ్రోణీతటాలసగతి
ర్మదవిహ్వలాక్షీ। సా కూజతీ కనకనూపురశింజితేన కుంభస్తనీ కలశపాణిరథావివేశ॥౧౭॥ తాం శ్రీసఖీం
కనకకుండలచారుకర్ణనాసాకపోలవదనాం పరదేవతాఖ్యాం। సంవీక్ష్య సంముముహురుత్స్మితవీక్షణేన
దేవాసురా విగళితస్తనపట్టికాంతాం॥౧౮॥ అసురాణాం సుధాదానం సర్పాణామివ దుర్నయం । మ
త్వా జాతినృశంసానాం న తాం వ్యభజదచ్యుతః ॥ ౧౯ ॥ కల్పయిత్వా పృథక్పంక్తీరుభయేషాం జగత్పతిః।
తాంశ్చోపవేశయామాస స్వేషు స్వేషు చ పంక్తిషు॥౨౦॥ దైత్యాన్గృహీతకలశో వంచయన్నుపసం
చరైః। దూరస్థాన్పాయయామాస జరామృత్యుహరాం సుధాం॥౨౧॥ తే పాలయంతః సమయమసురా
స్స్వకృతం నృప। తూష్ణీమాసన్కృతస్నేహాః స్త్రీవివాదజుగుప్సయా ॥౨౨॥ తస్యాం కృతాతిప్రణయాః
ప్రణయాపాయకాతరాః। బహుమానేన చాబద్ధా నోచుః కించన విప్రియం॥౨౩॥ దేవలింగప్రతిచ్ఛన్నః స్వ

అంతో యస్యాః॥౧౮॥ ఏవం తాన్మోహయిత్వా-యత్కృతవాన్ తదాహ త్రిభిః॥ అసురాణామితి॥ అసురాణాం సుధాదా
నం-సర్పాణాం క్షీరదానమివ దుర్నయం అన్యాయ్యం-మత్వా తాం సుధాం తేభ్యో న వ్యభజత్ అయం భావః-దైత్యైర్మదీ
యం సాధ్వసాధు వా సర్వం అనుమతమేవ-అతో మద్భక్తాన్ దేవానేవ సుధాం పాయయిష్యామి కించ - తైర్యథాన్యాయం
విభజస్వేత్యుక్తం-న చైతేభ్యో జాత్యైవ క్రూరేభ్యో దానం న్యాయ్యం-అతస్తేభ్యః సుధాం న దదామీతి॥౧౯॥ కల్పయిత్వేతి
పంక్తీః పృథక్ వివిక్తాః-కల్పయిత్వా విధాయ-తాసు పంక్తిషు- స్వేషు స్వేషు తత్తత్సజాతీయేషు - తాంశ్చ అసురానపి-
ప్రతారణార్థమేవోపవేశయామాస॥౨౦॥ దైత్యానితి॥ ఉపసంచరైః బహుమానప్రియవాక్యాదినా- తాన్ వంచయన్-క్ర
మ్యగమనైః దూరస్థానపి దేవానేవ॥౨౧॥ తత ఇతి॥ తయా కృతః స్నేహో యేషు-స్త్రియా సహ వివాదస్య జుగుప్సయా॥
౨౨॥ తస్యామితి॥ కృతః అతిప్రణయః స్నేహో యైః ప్రణయాపాయేన కాతరాః భీతాః-ఏతే తావత్కృపణాః ప్రాక్తా
వత్పిబంతు-యూయం తు ధీరాః క్షణం ప్రతీక్షధ్వమిత్యాది బహుమానేన చ-ఆబద్ధాః నియంత్రితాః- సమయపాలనాదిభిః ష
డ్భిరేతైః కారణైరప్రియం కించిదపి నోచుః-కింతు తూష్ణీమాసన్ ॥౨౩॥ దేవేతి॥ దేవపఙ్క్తౌ చంద్రార్కయోర్మధ్యే-ప్రవి

ష్టః సోమమమృతం-అపిబత్ ॥౨౪॥ చక్రేణేతి ॥ హరిః పిబతస్తస్య శిరో జహార-అప్లావితః అసంస్పృష్టః ॥౨౫॥ శిర ఇతి ॥ గ్రహం సూర్యాదివద్గ్రహత్వాధికారిణం ॥౨౬-౨౭॥ హరిభక్తానామేవోద్యమః ఫలతి-నాన్యేషామిత్యేవమాఖ్యానతాత్పర్యమాహ ॥ ఏవమితి ॥ సమాః దేశాదయో యేషాం-హేతుర్మార్గాంతరాదిః అర్థః సముద్రమథనసాధ్యః పీయూషాదివివిధః-కల్పః ఫలం కేషాం చిజ్జాతం కేషాంచిన్నేతి వైచిత్ర్యం యేషాం తే ఫలే వైషమ్యవంతో బభూవురిత్యర్థః-తదేవాహ-తత్రేతి సుమస్య పాదపంకజరజః శ్రయణాదేవామృతం ఫలమాపుః-స ఏవ సేవ్య ఇత్యర్థః-యస్తదోఽన్యస్య సంబంధాత్ - ఏతదేవోపపాదయతి ॥౨౮॥ యదితి ॥ అసుః ప్రాణః-వసుధనం-ప్రాణాదిభిర్దేహాత్మజాదిషు నృభిర్యత్ - యుజ్యతే ప్రయుజ్యతే - దేహాద్యర్థం యత్ క్రియత ఇత్యర్థః-తదసత్ వ్యర్థం భవతి-కుతః-పృథక్త్వాత్ - భేదాశ్రయత్వాత్ శాఖానిషేచనవత్ - తైరేవ ప్రాణాది

భిర్దేవసంసది ప్రవిష్టః సోమమపిబచ్చంద్రార్కాభ్యాంచ సూచితః ॥౨౪॥ చక్రేణ క్షురధారేణ జహార పిబతశ్శిరః । హరిస్తస్య కబంధస్తు సుధయాప్లావితోఽపతత్ ॥౨౫॥ శిరస్త్వమరతాం నీతమజో గ్రహమచీకౢపత్ । యస్తు పర్వణి చంద్రార్కావభిధావతి వైరధీః ॥౨౬॥ పీతప్రాయేఽమృతే దేవైర్భగవాన్ లోకభావనః । పశ్యతామసురేంద్రాణాం స్వం రూపం జగృహే విభుః ॥౨౭॥ ఏవం సురాసురగణాస్సమదేశకాలహేత్వర్థకర్మమతయోఽపి ఫలే వికల్పాః । తత్రామృతం సురగణాః ఫలమంజసాపుర్యత్పాదపంకజరజశ్శ్రయణాన్న దైత్యాః ॥౨౮॥ యద్యుజ్యతేఽసువసుకర్మమనోవచోభిర్దేహాత్మజాదిషు నృభిస్తదసత్పృథక్త్వాత్ । తైరేవ సద్భవతి యత్క్రియతేఽపృథక్త్వాత్సర్వస్య తద్భవతి మూలనిషేచనం యత్ ॥౨౯॥ ***********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-నవమోఽధ్యాయః-

* దేవాసురయుద్ధప్రారంభః *

శ్రీశుకః ॥ ఇతి దానవదైతేయా నావిందన్నమృతం నృప । యుక్తాః కర్మణి యత్తాశ్చ వాసుదేవపరాఙ్ముఖాః ॥౧॥ సాధయిత్వామృతం రాజన్ పాయయిత్వా స్వకాన్ సురాన్ । పశ్యతాం సర్వభూతానాం యయౌ గరుడవాహనః ॥౨॥ సపత్నానాం పరామృద్ధిం దృష్ట్వా తే దితినందనాః । అమృష్యమాణా ఉత్పేతుర్దేవాన్ ప్రత్యుద్యతాయుధాః ॥౩॥ తతస్సురగణాస్సర్వే సుధయా పీతయైధితాః । ప్రతిసంయుయుధుశ్శస్త్రైర్నారాయణపదాశ్రయాః ॥౪॥ తత్ర దైవాసురో నామ రణః పరమదారుణః । రోధస్యుదన్వతో రాజంస్తుములో రోమహర్షణః ॥౫॥ తత్రాన్యోన్యం సపత్నాస్తే సంరబ్ధమనసో రణే । సమాసాద్యాసిభిర్బాణైర్నిజఘ్నుర్వివిధాయుధైః ॥౬॥ శంఖతూర్యమృదంగానాం భేరీడమరిణాం మహాన్ । హస్త్యశ్వరథపత్తీనాం నదతాం నిస్వనోఽభవత్ ॥౭॥ రథినో రథిభిస్తత్ర పత్తిభిస్సహ పత్తయః । హయా హయైరిభాశ్చేభైస్సమసజ్జంత సంయుగే ॥౮॥ ఉష్ట్రైః కేచిదిభైః కేచిదపరే యుయుధుః ఖరైః । కేచిద్గౌరముఖైరృక్షైర్ద్వీపిభిర్హరిభిర్భటాః ॥౯॥ గృధ్రైః కంకైర్బకైరన్యే శ్యేనభాసైస్తిమింగిలైః । శరభైర్మహిషైః ఖడ్గైర్గోవృషైర్గవయారుణైః ॥౧౦॥ శివాభిరాఖుభిః కేచిత్ కృకలాసైశ్శశైర్నరైః । బస్తైరేకే కృష్ణసారైర్హంసైరన్యే చ సూకరైః ॥౧౧॥ అన్యే జలస్థలఖగైస్సత్త్వైర్వికృతవిగ్రహైః । సేనయోరుభయో రాజన్ వివిశుస్తేఽగ్రతోఽగ్రతః ॥౧౨॥ చిత్రధ్వజపటై రాజన్నాతపత్రైస్సితామలైః । మహాధనైర్వజ్రదండైర్వ్యజనైర్బార్హచామరైః ॥౧౩॥ వాతోద్ధూతోత్తరోష్ణీషైరర్చిర్భిర్వర్మభూషణైః । స్ఫురద్భిర్విశదైశ్శస్త్రైస్సుత

ర్భిర్ధర్మసాధనైః ఈశ్వరోద్దేశేన యత్ క్రియతే తత్తు సన్మహాఫలం భవతి-కుతః - అపృథక్త్వాత్ -ఈశ్వరస్య సర్వాత్మకత్వాత్ - త త్ర దృష్టాంతః-యత్తరోర్మూలనిషేచనం-తత్ యథా సర్వస్య స్కంధశాఖాదేరపి భవతి- యద్వా-ల్యబ్లోపే పంచమీ-పృథక్త్వం పరార్థత్వం-భేదదృష్ట్యా దేహాద్యుద్దేశేన యత్క్రియతే-తదసత్ - అపృథక్త్వం పరార్థత్వమీశ్వరదృష్ట్యా తైరేవ తేష్వేవ యత్క్రియతే తత్సర్వఫలం-శేషం సమానం ॥౨౯॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. *****

దశమే మత్సరాద్దైత్యైరారబ్ధే యుద్ధ ఉద్భటే సురైః । దైత్యమాయాభిపన్నేషు దేవేష్వావిరభూద్ధరిః ॥ తదేవమమృతావాప్తిర్భక్తానామితీరితం । భక్తానాం స్మరతాం ప్రాణిమాత్రాః పునరుచ్యతే ॥౧-౪॥ తత్రేతి ॥ రణః సంగ్రామః- ఉదన్వతః సముద్రస్య-రోధసి తీరే-బభూవ ॥౫॥ తత్రేతి ॥ అన్యోన్యం సమాసాద్య నిజఘ్నుః ॥౬-౧౨॥ చిత్రేతి ॥ చిత్రధ్వజపటాదిభిశ్చ ॥౧౩॥

౧౪॥ దేవదానవేతి॥ వీరాణాంమాలాదిభిః-చామర్యాదిభిర్దేవదానవవీరాణాం- ధ్వజిన్యౌయాదసాం-మాలాభిః- సాగరా వివరేజతురితి-త్రయాణామన్వయః-యానాదిభిరితివా- సితైరమలైరాతపత్రైశ్చబాహ్లైశ్చామరైశ్చ-వాతేనోద్ధూతైరుత్తరీయైఃఉష్ణీషైశ్చ-సూర్యరశ్మిభిఃసుతరాంస్ఫురద్భిః॥౧౫॥ వైరోచనిరితి ॥ అసురాణాంయాచమూఃతస్యాఃపతిః సబలిర్యానమాస్థితః॥౧౬॥౧౭॥ ఆస్థితఇతి॥ ఉడమోడుదయగిరిశిఖరే-స్థితఃచంద్రఇవ-రేజేఇతిత్రయాణామన్వయః॥౧౮॥ ౧౯॥౨౦॥ ఐరావతమితి॥ స్రవంతిప్రస్రవణానియస్మిన్నితి-మదధారాసాదృశ్యం॥ ౨౫ ॥ తస్యేతి॥ నానావాహాదీనియేషాం॥౨౬॥ తతఇతి॥ తేదేవాఅసురాశ్చ మిథోయుయుధుః॥౨౭॥ ద్వంద్వాన్యేవాహ-యుయోధేత్యాదిసప్తభిః॥౨౮॥౨౯

రాంసూర్యరశ్మిభిః॥౧౪॥ దేవదానవవీరాణాంధ్వజిన్యౌపాండునందన। రేజతుర్వీరమాలాభిర్యాదసామివ సాగరౌ॥౧౫॥ వైరోచనిర్బలిస్సంఖ్యేసోసురాణాంచమూపతిః। యానంవైహాయసంనామకామగంమయ నిర్మితం॥౧౬॥ సర్వసాంగ్రామికోపేతంసర్వాశ్చర్యమయంవిభో। అప్రతర్క్యమనిర్దేశ్యందృశ్యమాన మదర్శనం॥౧౭॥ ఆస్థితస్తద్విమానాగ్ర్యంసర్వానీకాధిపైర్వృతః। వాలవ్యజనఛత్రాగ్ర్యైరేజేచంద్ర ఇవోదయే॥౧౮॥ తస్యాసన్సర్వతోయానైర్యూథానాంపతయోసురాః। నముచిశ్శంబరోబాణోవిప్రచిత్తిర యోముఖః॥౧౯॥ ద్విమూర్ధాకాలనాభోథప్రహేతిర్హేతిరిల్వలః। శకునిర్భూతసంతాపోవజ్రదంష్ట్రోవిరో చనః॥౨౦॥ హయగ్రీవశ్శంకుశిరాఃకపిలోమేఘదుందుభిః। తారకశ్చక్రదృక్శుంభోనిశుంభోజంభఉత్క లః॥౨౧॥ అరిష్టోరిష్టనేమిశ్చమయశ్చత్రిపురాధిపః। అన్యేపౌలోమకాలేయనివాతకవచాదయః॥౨౨॥ అల బ్ధభాగాస్సోమస్యకేవలంక్లేశభాగినః। సర్వఏతేరణముఖేబహుశోనిర్జితామరాః॥౨౩॥ సింహనాదాన్ విముంచంతశ్శంఖాన్దధ్ముర్మహారవాన్। దృష్ట్వాసపత్నానుత్సిక్తాన్బలభిత్కుపితోభృశమ్॥౨౪॥ ఐరావ తందిక్కరిణమారూఢోశోభతస్వరాట్। యథాస్రవత్ప్రస్రవణముదయాద్రిమహర్పతిః॥౨౫॥ తస్యా సన్సర్వతోదేవానానావాహధ్వజాయుధాః। లోకపాలాస్సహగణైర్వాయ్వగ్నివరుణాదయః॥ ౨౬॥ తేన్యోన్యమభిసంసృత్యక్షిపంతోమర్మభిర్మిథః। ఆహ్వయంతోవిశంతోగ్రేయుయుధుర్ద్వంద్వయోధినః॥ ౨౭॥ యుయోధబలిరింద్రేణతారకేణగుహస్తథా । వరుణోహేతినాయుధ్యన్మిత్రోరాజన్ప్రహేతి నా॥౨౮॥ యమస్తుకాలనాభేనవిశ్వకర్మామయేనవై। శంబరోయుయుధేత్వష్ట్రాసవిత్రాతువిరోచనః॥ ౨౯॥ అపరాజితేననముచిరశ్వినౌవృషపర్వణా। సూర్యోబలిసుతైర్దేవోబాణజ్యేష్ఠైశ్శతేనచ॥ ౩౦॥ రాహు ణాచతథాసోమఃపులోమ్నాయుయుధేనిలః। నిశుంభశుంభయోర్దేవీభద్రకాళీతరస్వినీ॥ ౩౧॥ వృషాకపి స్తుజంభేనమహిషేణవిభావసుః। ఇల్వలస్సహవాతాపిర్బ్రహ్మపుత్రైరరిందమ॥ ౩౨॥ కామదేవేనదుర్మ ర్షఉత్కలోమాతృభిస్సహ। బృహస్పతిస్తూశనసానరకేణశనైశ్చరః॥౩౩॥ మరుతోనివాతకవచైఃకాలే యైర్వసవోమరాః। విశ్వేదేవాస్తుపౌలోమైరుద్రాఃక్రోధవశైస్సహ॥౩౪॥ తఏవమాజావసురాస్సురేం ద్రాద్వంద్వేనసంహత్యనియుధ్యమానాః। అన్యోన్యమాసాద్యనిజఘ్నురోజసాజిగీషవస్తీక్ష్ణశరాసితో మరైః॥౩౫॥ ముసుంఠిభిశ్చక్రగదర్ష్టిపట్టిశైశ్శక్త్యుల్ముకైఃప్రాసపరశ్వధైరపి। నిస్త్రింశభల్లైఃపరిఘై స్సముద్గరైస్సభిందిపాలైశ్చశిరాంసిచిచ్ఛిదుః॥౩౬॥ గజాస్తురంగాస్సరథాఃపదాతయస్సారోహవాహావి విధావిఖండితాః। నికృత్తబాహూరుశిరోధరాంఘ్రయశ్ఛిన్నధ్వజేష్వాసతనుత్రభూషణాః॥౩౭॥ తేషాం పదాఘాతరథాంగచూర్ణితాదాయోధనాదుల్బణఉత్థితస్తదా। రేణుర్దిశఃఖంద్యుమణించఛాదయన్న్య వర్తతాసృక్స్రుతిభిఃపరిప్లుతః॥౩౮॥ శిరోభిరుద్ధూతకిరీటకుండలైస్సంరంభదృగ్భిఃపరిదష్టదచ్ఛదైః। మ

పరాజితేనేతి॥ సూర్యోదేవఏకఏవ-శతేనబలిసుతైః-బాణోజ్యేష్ఠోయేషాంతైః॥౩౦॥ రాహుణేతి॥ నిశుంభశుంభాభ్యాం దేవీ॥౩౧॥౩౬॥ గజాఇతి॥ ఆరోహంతీత్యారోహాః వాహ్యైః తైస్సహితాఅన్యేచవాహాఃపూర్వంతుకేవలాగజాదయఉక్తాః-కథంభూతాః-నికృత్తాబాహ్వాదయోయేషాంఛిన్నానిధ్వజాదీనియేషాంతే॥ ౩౭॥ తేషామితి॥ తేషాందేవాదీనాం పదాఘాతైఃరథాంగైశ్చ-చూర్ణితాదాయోధనాత్ రణభూమేః-ఉత్థితోరేణుః-దిశః-ఖం- ద్యుమణించసూర్యంచ - ఛాదయన్-తద్వైవభాదేన్యవర్తత-కథంభూతాత్ -అసృక్స్రుతిభిఃరక్తధారాభిః-పరిప్లుతాత్ సిక్తాత్ - యద్వా- పరిప్లవనాద్ధేతోః-న్యవర్తతభావేక్తః-రక్తధారాణాంతత్పర్యంతముచ్ఛలనాదిత్యర్థః - ప్రథమాంతపాఠే రేణోర్విశేషణం॥

౩౮॥ శిరోభిరితి॥ శిరోభిర్మహాభుజైశ్చ-కరభసదృశైరూరుభిశ్చ-సాభరణభూః-ప్రకర్షేణాస్తృతా సతీ బభౌ- కథంభూతైః
శిరోభిః-ఉద్వృత్తాని ఉత్పతితాని-కిరీటాని కుండలాని చ యేభ్యః - తైః - సంరంభయుక్తాః దృశో యేషు తైః- పరిదష్టాః దచ్ఛ
దాః ఓష్ఠా యేషు తైః॥౩౯॥ కబంధా ఇతి॥ పతితాని యాని శిరాంసి- తత్రత్యైరక్షిభిః తైః పశ్యంత ఇత్యర్థః- ఉద్యతాన్యాయు
ధాని యైస్తైర్దోర్దండైర్యుక్తాః॥౪౦॥ బలిరితి॥ వాహాన్ ఐరావతపాదరక్షకాన్ - ఆరోహం గజయంతారం ఆర్దయత్
వివ్యాధ॥౪౧॥౪౨॥ తస్యేతి॥ దుర్మర్షః అసహమానో బలిః॥౪౩॥౪౪॥ తత ఇతి॥ టంకవత్తీక్ష్ణాగ్రైః శిఖరైః సహితాః॥౪౬॥
౪౮॥ తత ఇతి॥ స్తనయిత్నవశ్చ- అంగారాన్ముముచురిత్యనుషంగః॥౪౯॥ సృష్ట ఇతి॥ అధాత్ అధాక్షీదిత్యర్థః- వర్ణలోపఆ
ర్షః॥౫౦॥ తత ఇతి॥ ఉద్ధూతైస్తరంగైరావర్తైశ్చ భీషణః॥౫౧॥ ఏవమితి॥ ఏవమన్యైశ్చ దైత్యైః- సృజ్యమానాసు॥ ౫౨॥

మహాభుజైస్సాభరణైస్సహాయుధైస్సా ప్రాస్తృతా భూః కరభోరుభిర్బభౌ॥ ౩౯॥ కబంధాస్తత్ర చోత్పేతుః
పతితస్వశిరోఽక్షిభిః। ఉద్యతాయుధదోర్దండైరాధావంతో భటాన్మృధే॥ ౪౦॥ బలిర్మహేంద్రం దశభి
స్త్రిభిరైరావతం శరైః। చతుర్భిశ్చతురో వాహానేకేనారోహమార్దయత్॥ ౪౧॥ స తానాపతతశ్శక్ర
స్తావద్భిశ్శీఘ్రవిక్రమైః। చిచ్ఛేద నిశితైర్భల్లైరసంప్రాప్తాన్ హసన్నివ॥౪౨॥ తస్య కర్మోత్తమం వీక్ష్య దు
ర్మర్షశ్శక్తిమాదదే। తాం జ్వలంతీం మహోల్కాభాం హస్తస్థామచ్ఛినద్ధరిః॥౪౩॥ తతశ్శూలం తతః ప్రా
సం తతస్తోమరమృష్టయః। యద్యచ్ఛస్త్రం సమాదద్యాత్సర్వం తదచ్ఛినద్విభుః॥౪౪॥ ససర్జాథాసురీం మా
యామంతర్ధానంగతోఽసురః। తతః ప్రాదురభూచ్ఛైలస్సురానీకోపరి ప్రభో॥౪౫॥ తతో నిపేతుస్తరవో
దహ్యమానా దవాగ్నినా। శిలాస్సటంకశిఖరాశ్చూర్ణయంత్యో ద్విషద్బలం॥ ౪౬॥ మహోరగాస్సము
త్పేతుర్దందశూకాస్సవృశ్చికాః। సింహవ్యాఘ్రవరాహాశ్చ మర్దయంతో మహాగజాః॥౪౭॥ యాతు
ధాన్యశ్చ శతశశ్శూలహస్తా వివాససః। ఛింధి భింధీతి వాదిన్యస్తథా రక్షోగణాః ప్రభో॥౪౮॥ తతో మహాఘ
నా వ్యోమ్ని గంభీరపరుషస్వనాః। అంగారాన్ముముచుర్వాతైరాహతాః స్తనయిత్నవః॥ ౪౯॥ సృష్టో దై
త్యేన సుమహాన్ వహ్నిః పవనసారథిః। సంవర్తక ఇవాత్యుగ్రో విబుధధ్వజినీ * మధాక్॥౫౦॥ తతస్స
ముద్ర ఉద్వేలస్సర్వతః ప్రత్యదృశ్యత। ప్రచండవాతైరుద్ధూతతరంగావర్తభీషణః॥౫౧॥ ఏవం దైత్యైర్మ
హామాయైరలక్ష్యగతిభీ రణే। సృజ్యమానాసు మాయాసు విషేదుస్సురసైనికాః॥ ౫౨॥ న తత్ప్రతివిధిం
యత్ర విదురింద్రాదయో నృప। ధ్యాతః ప్రాదురభూత్తత్ర భగవాన్ భూతభావనః॥౫౩॥ తతస్సుపర్ణాం
సకృతాంఘ్రిపల్లవః పిశంగవాసా నవకంజలోచనః। అదృశ్యతాష్టాయుధబాహురుల్లసచ్ఛ్రీకౌస్తుభా
నర్ఘ్యకిరీటకుండలః॥౫౪॥ తస్మిన్ ప్రవిష్టేఽసురకూటకర్మజా మాయా వినేశుర్మహినా మహీయసః। స్వ
ప్నో యథా హి ప్రతిబోధ ఆగతే హరిస్మృతిస్సర్వవిపద్విమోక్షణం॥౫౫॥ దృష్ట్వా మృధే గరుడవాహమిభా
రివాహ ఆవిధ్య శూలమహినోదథ కాలనేమిః। తల్లీలయా గరుడమూర్ధ్ని పతద్గృహీత్వా తేనాహన
న్నృప సవాహమరిం త్ర్యధీశః॥ ౫౬॥ మాలీ సుమాల్యతిబలౌ యుధి పేతతుర్యచ్చక్రేణ కృత్తశిరసావథ
మాల్యవాంస్తు। ఆహత్య తిగ్మగదయాహనదండజేంద్రం తావచ్ఛిరోఽచ్ఛినదరేర్నదతోఽరిణాద్యః॥౫౭॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే- దశమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అథో సురాః ప్రతిలబ్ధచేతసః పరస్య పుంసః పరమానుకంపయా। జఘ్నుర్భృశం శక్రసమీర
ణాదయస్తాంస్తాన్ రణే యైరభిసంహతాః పురా॥౧॥ వైరోచనాయ సంరబ్ధో భగవాన్ పాకశాసనః। ఉదయ

నేతి॥ యత్ర యదా- తత్ర తదా- తైర్ధ్యాతస్సన్॥౫౩॥ తత ఇతి॥ అష్టౌ ఆయుధయుక్తా బాహవో యస్య- శ్రీశ్చ కౌస్తుభశ్చ అన
ర్ఘ్యం కిరీటం చ కుండలే చ- ఉల్లసంతి శ్రీకౌస్తుభాదీని యస్మిన్॥౫౪॥ తస్మిన్నితి॥ అసురాణాం కూటం - కర్మ మంత్రాది ప్ర
యోగః- తస్మాజ్జాతాః మహినా మహిమ్నా- హరేః స్మృతిరేవ సర్వాసాం విపదాం విమోక్షణరూపా- కిముత హరేః ప్రవే
శ ఇత్యర్థః॥౫౫॥ దృష్ట్వేతి॥ ఇభారివాహః సింహవాహః అహినోత్ చిక్షేప - లీలయైవ గృహీత్వా అహనత్ - హే నృప॥
౫౬॥ మాలీతి॥ యస్య చక్రేణ కృత్తశిరసౌ పేతతుః తం తథాభూతమపి - ఆహత్య సంహత్య అండజేంద్రం గరుడమహనత్ -
తం హంతుం- గదాముద్యమ్యేత్యర్థః ఆద్యో హరిః॥౫౭॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******
శ్లో॥ ఏకాదశే తు భగవత్కృపయాతిబలోద్ధతైః। అమరైస్సుసురేద్దైత్యా బలిప్రభృతయో జితాః॥ ౧ ॥ వైరోచనాయేతి॥

ఉదయచ్ఛత్ ఉన్నన్యే||౨|౩||నటవదితి||నబద్ధాన్యక్షీణియేషాం తాన్ బాలాన్-జిత్వా నటః కపటవృత్తిర్యథా తేషాం ధనం
హరతి తథా-హేమూఢ-మాయేశాన్ అస్మాన్ జేతుమిచ్ఛసి ||౪||మత్ప్రభావం శృణ్విత్యాహ||ఆరురుక్షంతీతి|| ఆరురుక్షం
తి-ఆరోఢుమిచ్ఛంతి-యేచ ఉత్సిసృప్సంతి ఉల్లంఘితుమిచ్ఛంతి మోక్తుమిచ్ఛంతీత్యర్థః-అహో విధునోమి పాతయామి||౫|| ౬||
౭||తమితి||కాలరశనం కాలయంత్రితం-అతో న హృష్యంతి తత్ర-ఏవం వివేకే యూయమపండితాః||౮|| నేతి||తత్ర స్థి
తిర్జయాదౌ-ఆత్మానం దేహం సాధనం మన్యమానానాం వో గిరో న గృహ్ణీమః-మర్మసు తాడనం యాభిస్తాః మర్మతాడ

చ్ఛద్యథా వజ్రం ప్రజాహో హేతి చుక్రుశుః||౨|| వజ్రపాణిస్తమాహేదం తిరస్కృత్య పురఃస్థితం | మనస్వి
నం సుసంరబ్ధం విచరంతం మహామృధే||౩||నటవన్మూఢ మాయాభిర్మాయేశాన్నో జిగీషసి | జిత్వా బాలా
న్నిబద్ధాక్షాన్నటో హరతి తద్ధనం||౪||ఆరురుక్షంతి మాయాభిరుత్సిసృప్సంతి యే దివం | తాన్ దస్యూన్ విధు
నోమ్యజ్ఞ పూర్వస్మాచ్చ పదాదధః||౫||సోఽహం దుర్మాయినస్తేద్య వజ్రేణ శతపర్వణా|శిరో హరిష్యే మందా
త్మన్ ఘటస్వ జ్ఞాతిభిస్సహ||౬||బలిః||సంగ్రామే వర్తమానానాం కాలచోదితకర్మణాం| కీర్తిర్జయోఽజ
యో మృత్యుస్సర్వేషాం స్యురనుక్రమాత్ ||౭||తదిదం కాలరశనం జగత్పశ్యంతి సూరయః| న హృష్యంతి న
శోచంతి తత్ర యూయమపండితాః||౮||న వయం మన్యమానానామాత్మానం తత్ర సాధనం | గిరో వస్సాధు
శోచ్యానాం గృహ్ణీమో మర్మతాడనాః ||౯|| ఇత్యాక్షిప్య విభుం వీరో నారాచైర్వీరమర్దనః| ఆకర్ణపూ
ర్ణైరహనదాక్షేపైరాహతం పునః||౧౦||ఏవం నిరాకృతో దేవో వైరిణా తథ్యవాదినా| నామృష్యత్తదధి
క్షేపం తోత్రాహత ఇవ ద్విపః||౧౧||ప్రాహరత్కులిశం తస్మా అమోఘం పరిమర్దనం| సయానోన్య
పతద్భూమౌ ఛిన్నపక్ష ఇవాచలః||౧౨||సఖాయం పతితం దృష్ట్వా జంభో బలిసఖస్సుహృత్ | అభ్యయాత్సౌ
హృదం సఖ్యుర్హతస్యాపి విచింతయన్||౧౩||స సింహవాహ ఆసాద్య గదాముద్యమ్య రంహసా| జత్రావ
తాడయచ్ఛక్రం గజం చ సుమహాబలః||౧౪||గదాప్రహారవ్యథితో భృశం విహ్వలితో గజః| జానుభ్యాం ధరణీం
స్పృష్ట్వా కశ్మలం పరమం యయౌ||౧౫|| తతో రథో మాతలినా హరిభిర్దశశతైర్వృతః | ఆనీతో ద్విపము
త్సృజ్య రథమారురుహే విభుః||౧౬||తస్య తత్పూజయన్ కర్మ యంతుర్దానవసత్తమః|శూలేన జ్వలతా
తం స్మయమానోఽహనన్మృధే||౧౭||సేహే రుజం సుదుర్మర్షాం సత్త్వమాలంబ్య మాతలిః|ఇంద్రో జంభస్య
సంక్రుద్ధో వజ్రేణాపహరచ్ఛిరః||౧౮||జంభం శ్రుత్వా హతం తస్య జ్ఞాతయో నారదాదృషేః| నముచిశ్చ
బలః పాకస్తత్రాపేతుస్త్వరాన్వితాః||౧౯||వచోభిః పరుషైరింద్రమర్దయంతోఽస్య మర్మసు|శరైర
వాకిరన్మేఘా ధారాభిరివ పర్వతం||౨౦||హరీన్ దశశతాన్యాజౌ హర్యశ్వస్య బలశ్శరైః| తావద్భిరర్దయా
మాస యుగపల్లఘుహస్తవాన్||౨౧||శతాభ్యాం మాతలిం పాకో రథం చ తిలశః పృథక్ |సకృత్సంధానమో
క్షేణ తదద్భుతమభూద్రణే||౨౨||నముచిః పంచదశభిః స్వర్ణపుంఖైర్మహేషుభిః| ఆహత్య వ్యనదత్సంఖ్యే
సతోయ ఇవ తోయదః||౨౩||సర్వతశ్శరకూటేన శక్రం సరథసారథిం|ఛాదయామాసురసురాః ప్రావృ
ట్సూర్యమివాంబుదాః||౨౪||అలక్షయంతస్తమతీవ విహ్వలా విచుక్రుశుర్దేవగణాస్సహానుగాః | అనా
యకాశ్శత్రుబలైర్వినిర్జితా వణిక్పథా భిన్ననవో యథార్ణవే||౨౫|| తతస్తురాషాడిషుబద్ధపంజరా
ద్వినిర్గతస్సాశ్వరథధ్వజాగ్రణీః|బభౌ దిశః ఖం పృథివీం చ రోచయన్ స్వతేజసా సూర్య ఇవ క్షపాత్యయే||
౨౬||నిరీక్ష్య పృతనాం దేవః పరైరభ్యర్దితాం మృధే | ఉదయచ్ఛద్రిపుం హంతుం వజ్రం వజ్రధరో రుషా ||
౨౭||స తేనైవాష్టధారేణ శిరసీ బలపాకయోః| జ్ఞాతీనాం పశ్యతాం రాజన్ జహార జనయన్ భయం ||౨౮|| న

నాః||౯||ఇతీతి||విభుమింద్రం||౧౦||ఏవమితి||తోత్రమంకుశం తేనాహత ఇవ||౧౧||ప్రాహరదితి|| సయానః విమాన సహి
తో బలిః భూమావపపాత||౧౨||౧౩||తస్యేతి||యంతుః మాతలేః- తస్యేంద్రస్యాన సంకర్మ-పూజయన్ జంభః-తం శూ
లేనాభ్యహనత్ ||౧౭||౧౮||జంభమితి||నముచిః-బలః-పాకశ్చేతి-త్రయ ఆజగ్ముః||౧౯|| ౨౦ || త్రయాణాం పృథగ్విక్రమా
నాహ త్రిభిః-హరీనితి||హర్యశ్వస్య ఇంద్రస్య-తావద్భిః దశభిః శతైః||౨౧||౨౨||నముచిరితి||ఆహత్య ఇంద్రం విధ్వా||౨౩|| స
ర్వత ఇతి||ప్రావృట్కాలీనం సూర్యం||౨౪||అలక్షయంత ఇతి||వణిక్పథాః వణిజః - భిన్నా నౌర్యేషాం తే - అగ్రదీర్ఘార్ణభా
వత్ప్రసర్ణః భిన్ననావ ఇత్యర్థః||౨౫||తత ఇతి||తురాషాడింద్రః- అశ్వాదిసహితో వినిర్గతః-అగ్రణీః సారథిః||౨౬ ||౨౭||న

ముచిరితి॥శోకామర్షాభ్యాంయుక్తయారుషాక్రోధేనాన్వితస్సన్-ఇంద్రంహంతుం-పరమోద్యమంచకార॥౨౯॥ అశ్మేతి
ఘంటావత్ ఘంటాభిర్యుక్తం॥౩౦॥౩౧॥ నేతి॥అతివీర్యంవృత్రంభినత్తీతితథా॥౩౨॥౩౩॥యేనేతి॥పతత్త్రైఃపక్షైః ॥౩౪॥
తపఇతి॥సారమయంవీర్యాధికం-త్వాష్ట్రంత్వష్టృపుత్రః-సయేనవజ్రేణవ యావిపాటితః॥౩౫॥సఇతి॥ దండంలగుడతు
ల్యం బ్రహ్మతేజః-దధీచేఃసామర్థ్యం॥౩౬॥౩౭॥మయేతి॥ఆర్ద్రశుష్కాభ్యాం-మృత్యుర్నైవేతి॥౩౮॥౩౯॥ఉభయాత్మ
కత్వమేవాహ॥ నేతి॥నశుష్కేణనచార్ద్రేణఫేనేన॥తథాచశ్రుతిః॥అపాంఫేనేనశిరఉదవర్తయదిత్యాది ॥౪౦॥౪౪॥
సంయమ్యేతి॥అనుచరైరనుగీయమానాఇత్యర్థః-ఉపగీయమానైరనుచరైస్సహేతివా॥౪౫॥౪౬॥తత్రేతి ॥ వినష్టాఅవ

ముచిస్తద్వధందృష్ట్వా శోకామర్షరుషాన్వితః।జిఘాంసురింద్రంనృపతేచకారపరమోద్యమం॥౨౯॥అశ్మ
సారమయంశూలంఘంటావద్ధేమభూషణం।ప్రగృహ్యాభ్యద్రవత్క్రుద్ధోహతోసీతివితర్జయన్॥ ప్రా
హిణోద్దేవరాజాయనినదన్మృగరాడివ॥౩౦॥తదాపతద్గగనతలేమహాజవం విచిచ్ఛిదే హరిరిషుభిస్స
హస్రధా।తమాహనన్నృపకులిశేనకంధరే రుషాన్వితస్త్రిదశపతిశ్శిరోహరన్ ॥౩౧ ॥ నతస్యహిత్వచమపి
వజ్రఊర్జితోబిభేదయస్సురపతినౌజసేరితః। తదద్భుతంపరమతివీర్యవృత్రభిత్తిరస్కృతోనముచిశిరోధర
త్వచా॥౩౨॥తస్మాదింద్రోబిభేచ్ఛత్రోర్వజ్రఃప్రతిహతోయతః। కిమిదందైవయోగేనభూతంలోకవిము
మోహయత్॥౩౩॥యేనమేపూర్వమద్రీణాంపక్షచ్ఛేదఃప్రజాత్యయే। కృతోనివిశతాంభారైఃపతత్త్రైః
పతతాంభువి॥౩౪॥తపస్సారమయంత్వాష్ట్రంవృత్రోయేనవిపాటితః।అన్యేచాపిబలోపేతాస్సర్వాస్త్రై
రక్షతత్వచః॥౩౫॥సోయంప్రతిహతోవజ్రోమయాముక్తోసురేల్పకే।నాహంతదాదదేదండంబ్రహ్మతేజో
ప్యకారణం॥౩౬॥ఇతిశక్రంవిషీదంతమాహవాగశరీరిణీ। నాయంశుష్కైరథోనార్ద్రైర్వధమర్హతి
దానవః॥౩౭॥మయాస్మైయద్వరోదత్తోమృత్యుర్నైవార్ద్రశుష్కయోః। అతోన్యశ్చింతనీయస్తేఉపా
యోమఘవన్రిపోః॥౩౮॥ తాందైవీంగిరమాకర్ణ్య మఘవాన్సుసమాహితః। ధ్యాయన్ఫేనమథాప
శ్యదుపాయముభయాత్మకమ్॥౩౯॥నశుష్కేణనచార్ద్రేణజహారనముచేశ్శిరః। తంతుష్టువుర్మునిగణా
మాల్యైశ్చావాకిరన్విభుం॥౪౦॥గంధర్వముఖ్యౌజగతుర్విశ్వావసుపరావసూ। దేవదుందుభయోనేదు
ర్నర్తక్యోననృతుర్ముదా॥౪౧॥అన్యేప్యేవంప్రతిద్వంద్వాన్వాయ్వగ్నివరుణాదయః।సూదయామాసుర
స్త్రౌఘైర్మృగాన్కేసరిణోయథా॥౪౨॥బ్రహ్మణాప్రేషితోదేవాన్దేవర్షిర్నారదోనృప।వారయా
మాసవిబుధాన్దృష్ట్వాదానవసంక్షయం॥౪౩॥నారదః॥ భవద్భిరమృతంప్రాప్తంనారాయణభుజాశ్ర
యైః।శ్రియాసమేధితాస్సర్వఉపారమతవిగ్రహాత్ ॥౪౪॥శ్రీశుకః॥సంయమ్యమన్యుసంరంభంమానయ
న్తోమునేర్వచః।ఉపగీయమానానుచరైర్యయుస్సర్వేత్రివిష్టపం ॥౪౫॥యేవశిష్టారణేతస్మిన్నారదానుమ
తేనతే।బలింవిపన్నమాదాయఅస్తంగిరిముపాగమన్॥౪౬॥ తత్రావినష్టావయవాన్విద్యమానశిరోధ
రాన్।ఉశనాజీవయామాససంజీవిన్యాస్వవిద్యయా॥౪౭॥బలిశ్చోశనసాస్పృష్టః ప్రత్యాపన్నేంద్రియ
స్మృతిః।పరాజితోపినాఖిద్యల్లోకతత్త్వవిచక్షణః॥౪౮॥ **************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-ఏకాదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥వృషధ్వజోనిశమ్యేదంయోషిద్రూపేణదానవాన్। మోహయిత్వాసురగణాన్హరిస్సోమమ
పాయయత్ ॥౧॥వృషమారుహ్యగిరిశస్సర్వభూతగణైర్వృతః।సహదేవ్యాయయౌద్రష్టుం యత్రాస్తే
మధుసూదనః॥౨॥సభాజితోభగవతాసాదరంసోమయాభవః।సూపవిష్టఉవాచేదంప్రతిపూజ్యస్మయన్

యవాయేషాం-విద్యమానాఃశిరోధరాఃయేషాంతాన్॥౪౭॥బలిరితి ॥ ప్రత్యాపన్నాపునఃప్రాప్తాఇంద్రియాణిస్మృతిశ్చ
యేనసః॥౪౮॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకాదశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.॥***************************
॥ద్వాదశేమోహినీరూపవిభ్రమాల్లోకనోత్సుకం।భవంసంమోహయామాసహరిఃపునరసాంత్వయత్ ॥ అముష్యా
ప్యసురాన్విష్ణుమాయయాసతంస్మృతం।ఇతివక్ష్యంమహాదేవమోహాయముపవర్ణ్యతే॥వృషధ్వజఇతి॥హరిఃసోమమ
పాయయదితీదంనిశమ్య-సయత్రాస్తేతత్రతద్రూపంద్రష్టుంయయావిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧॥౨॥సభాజితఇతి ॥ సోమ
యా ఉమయాసహ ॥౩॥శ్లో॥త్వయికింతన్నచాశ్చర్యంవయంత్వాశ్చర్యమానసాః।ఇతివక్ష్యన్మహాదేవస్తుష్టావహరిము

స్తుభిః॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ త్వయి మహామాయావినిపరమేశ్వరేనహి కిలకించిదఘటితమివ- వయంతు పరమకౌతూహ
లేన ద్రష్టుమాగతా ఇతి- బహుధా సంబోధయన్ స్తౌతి॥ దేవదేవేతి॥ హే దేవదేవ - కుతోహం దేవానాం దేవ ఇత్యత ఆహ-
హే జగద్వ్యాపిన్-తత్కుతః- హే జగన్మయ-తర్హి- కిం ప్రధానం-న- హే జగదీశ-తచ్చకుతః - తత్రాహ- సర్వేషామపి
త్వం హేతుః-అత ఈశ్వరః ఆత్మత్వాచ్చ- నజడం ప్రధానం త్వమిత్యర్థః॥౪॥ నను జగన్మయత్వోక్త్యా జగత ఉత్పత్త్యాదినా
అసత్యత్వేన చ జాడ్యేన చ మమాపి కింతథాత్వం బ్రూషే- నహీత్యాహ॥ ఆద్యంతావితి॥ ఆద్యంతౌ మధ్యంచ- అస్య జగతః
యతః బ్రహ్మణో భవంతి యస్య చ అవ్యయస్య ఏతాని ఆద్యంతమధ్యాని- నసంతి- యచ్చ బ్రహ్మ- ఇదం కార్యాస్పదం దృ
శ్యం- అహంకారణాస్పదం ద్రష్టృచ బహిర్భోగ్యం- అన్యత్ భోక్తృచ - తత్సత్యంచ- చిన్మాత్రం చ బ్రహ్మైవ భవాన్-అ
తో నతవవికారాదిశంకేత్యర్థః॥౫॥ తవైవంభూతత్వే ముముక్షూణామాచారః ప్రమాణమిత్యాహ॥ తవైవేతి॥ ఉభయ
తః ఇహాముత్రచ- సంగం త్యక్త్వా॥౬॥ నను బ్రహ్మైవ చేద్భవాన్ తర్హ్యసంగోదాసీనస్య మమ- చరణాంభోజోపాసనయా
కిం తేషాం- తత్రాహ॥ త్వమితి॥ బ్రహ్మత్వేపి త్వం- నాత్యంతముదాసీనః కింతు - విశ్వస్య ప్రపంచస్యోదయాదీనాం హే
తుః- తదుపాధీనామాత్మనాం జీవానామీశ్వరశ్చ- తత్ఫలదాతా - తర్హి కిం రాజాదివత్ తయాపేక్షయా సేవకేభ్యః
సేవాఫలం దదామి- నహి- అనపేక్ష ఏవ త్వం- తర్హి- కిమీశ్వరత్వేన - తత్రాహ- తైరాత్మభిః తత్ఫలదానార్థమపే
క్ష్యత ఇతి తదపేక్షః- తస్య భావస్తదపేక్షతా తయా- అనపేక్షత్వమేవ దర్శయితుం తదీయం బ్రహ్మత్వం విశినష్టి- పూర్ణం
అమృతంచ సుఖరూపం విషయసుఖవైలక్షణ్యార్థమాహ- అవికారం నిత్యం- ఆనందమాత్రంచ యతః- విశోకం తత్కుతః-

హరిమ్॥౩॥ దేవదేవ జగద్వ్యాపిన్ జగదీశ జగన్మయ। సర్వేషామపి భావానాం త్వమాత్మా హేతురీశ్వరః॥
౪॥ ఆద్యంతావస్య యన్మధ్యమిదమన్యదహం బహిః। యతోవ్యయస్య నైతాని తత్సత్యం బ్రహ్మచిద్భ
వాన్॥౫॥ తవైవ చరణాంభోజం శ్రేయస్కామా నిరాశిషః। విసృజ్యోభయతస్సంగం మునయస్సముపాస
తే॥౬॥ త్వం బ్రహ్మపూర్ణమమృతం విగుణం విశోకమానందమాత్రమవికారమనన్యదన్యత్। విశ్వస్య హే
తురుదయస్థితిసంయమానామాత్మేశ్వరశ్చ తదపేక్షతయానపేక్షః॥౭॥ ఏకస్త్వమేవ సదసద్ద్వయమద్వ
యంచ స్వర్ణం కృతాకృతమివేహ న వస్తుభేదః। అజ్ఞానతస్త్వయి జనైర్విహితో వికల్పో యస్మాద్గుణవ్యతి
కరో నిరుపాధికస్య॥౮॥ త్వాం బ్రహ్మ కేచిదవయంత్యుత ధర్మమేకే ఏకే పరం సదసతోః పురుషం పరేశం। అ
న్యేవయంతి నవశక్తియుతం పరం త్వాం కేచిన్మహాపురుషమవ్యయమాత్మతంత్రం॥౯॥ నాహం పరాయురృ
షయో న మరీచిముఖ్యా జానంతి యద్విరచితం ఖలు సత్త్వసర్గాః। యన్మాయయా ముషితచేతస ఈశ దైత్య
మర్త్యాదయః కిముత శశ్వదభద్రవృత్తాః॥౧౦॥ స త్వం సమీహితమదః స్థితిజన్మనాశం భూతేహితం చ జగ

విగుణం- కించ- అనన్యత్ నవిద్యతే అన్యద్యస్మాత్- తస్మాత్ త్వద్వ్యతిరిక్తాభావాదపి నిరపేక్షస్త్వమిత్యర్థః తర్హి- స
దాత్మకత్వే తద్వికారప్రసంగో దుర్వారః- తత్రాహ- అన్యత్సర్వతో వ్యతిరిక్తంచ- కారణత్వాత్ - నహ్యేవంభూత
సుఖాత్మకబ్రహ్మస్వరూపస్య తదన్యాపేక్షాస్తి- అతః- కేవలం భక్తానుగ్రహార్థమిత్యర్థః॥౭॥ అన్యత్వమనన్యత్వం చై
కస్య కథమిత్యాశంక్య దృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ ఏక ఇతి॥ సదసత్ కార్యకారణరూపం ద్వయమద్వయంచ - పరమకారణం
త్వమేవైకః- కృతం కుండలాదిరూపం ద్వయం- అకృతంచ కేవలమద్వయం స్వర్ణం యథైకమేవ- తద్వదేవేహ త్వయి వ
స్తుతో భేదో నాస్తి- కథం తర్హి- భేదప్రతీతిస్తత్రాహ- అజ్ఞానత ఇతి- కుతః- యస్మాన్నిరుపాధికస్యైవ తవాయం గుణ
వ్యతికరో భేదః- నస్వతః॥౮॥ అతఏవం త్వాం బహుధా వర్ణయంతి- తత్త్వతస్తు కేపి న జానంతీత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ త్వామి
తి॥ త్వాం బ్రహ్మ వేదాంతినః- అవయంతి మన్యంతే- త్వామేవ ధర్మం మీమాంసకా మన్యంతే- ప్రకృతిపురుషయోః పరం పు
మాంసం సాంఖ్యాః॥ శ్లో॥ విమలోత్కర్షిణీ జ్ఞానా క్రియా యోగా తథైవ చ। ప్రహ్వీ సత్యా తథేశానానుగ్రహా నవశక్తయ
ఇత్యేవం- నవశక్తియుతం- పరం పాంచరాత్రాః- మహాపురుషం పాతంజలాః॥౯॥ నేతి॥ పరాయుః బ్రహ్మా- సత్త్వసర్గాః-
సత్త్వగుణేన సృష్టా అపి యేన త్వయా- విరచితం విశ్వమపి- ఖలు- తత్త్వతో నజానంతి- కింపునస్త్వాం- హే ఈశ- అభద్రం
రాజసం తామసం చ వృత్తం ఉత్పత్తిర్వృత్తిశ్చ యేషాం తే- నజానంతీతి కిము వక్తవ్యం॥౧౧॥ కింతు త్వం సర్వం జానాసీత్యా
హ॥ సత్త్వమితి॥ స త్వం సర్వమవరుంత్సే వ్యాప్నోషి- జానాసి- కిం తత్సర్వం - సమీహితం స్వకృతం- అదః స్థితిజన్మనా
శం- అముష్య జగతో జన్మాది- భూతానామీహితం చ- జగతో భవబంధమోక్షౌ చ- వ్యాప్తౌ దృష్టాంతః - చరాచరాఖ్యం దే

హ జాతం బంధం చ - యథా వాయు రావిశతి - తథా - కథమవరుంధే - తదాత్మకతయా తస్య సర్వస్యాత్మత మేత్యర్థః ॥ అస్మత్స్వ రూపతః అవగమః జ్ఞానరూప ఇతి ॥ ౧౧ ॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి ద్వాభ్యాం ॥ అవతారా ఇతి ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ కౌతూహ లాయేతి ॥ సురకార్యాణి యోషిద్వేషేణ భవిష్యంతీతి పశ్యతా - అయం భావః - అవశ్యం తావదన్నత్రాణాద్దైత్యాన్ వంచయి త్వా - దేవేభ్యో అమృతం దేయం - న చైవం దైత్యాన్ పురుషరూపాంతరేణ కర్తుముచితం - అతో వంచన మోహనాద సారం కామి నీరూపం - మయా ధృతమితి ॥ ౧౫ ॥ తదితి ॥ తే దర్శయిష్యామి - సంకల్ప ప్రభవః కామః - తస్యోదయో యస్మాత్ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తత ఇతి ॥ విచిత్రాణి పుష్పాణి - అరుణాః పల్లవాశ్చ - యేషాం తైర్ద్రుమైర్యుక్తే - లసద్దుకూలేన పర్యస్తే పరివృతే నితంబే మేఖలా యస్యాః తాం ॥ ౧౮ ॥ ఆవర్తన ఇతి ॥ ఉత్పతత్కందుకలీలావశేన - య ఆవర్తనోద్వర్తనే నమనోన్నమనే - తాభ్యాం కంపితయోః స్తనయోః - ప్రకృష్టహారాణాం చ - ఊరుభారైః - పదే పదే - మధ్యే ప్రభజ్యమానామివ - చలత్పదమేవ ప్ర

తో భవబంధమోక్షౌ । వాయుర్యథా విశతి ఖం చ చరాచరాఖ్యం సర్వం తదాత్మకతయావగమోఽవరుంధే ॥
౧౧ ॥ అవతారా మయా దృష్టా రమమాణస్య తే గుణైః । సోఽహం తద్ద్రష్టుమిచ్ఛామి యత్తే యోషిద్వపుర్ధృ
తం ॥ ౧౨ ॥ యేన సమ్మోహితా దైత్యాః పాయితాశ్చామృతం సురాః । తద్దిదృక్షవ ఆయాతాః పరం కౌతూ
హలం హి నః ॥ ౧౩ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏవమభ్యర్థితో విష్ణుర్భగవాన్ శూలపాణినా । ప్రహస్య భావగంభీరం గిరి
శం ప్రత్యభాషత ॥ ౧౪ ॥ శ్రీహరిః ॥ కౌతూహలాయ దైత్యానాం యోషిద్వేషో మయా ధృతః । పశ్యతా సుర
కార్యాణి గతే పీయూషభాజనే ॥ ౧౫ ॥ తత్తేఽహం దర్శయిష్యామి దిదృక్షోః సురసత్తమ । కామినాం బహు మం
తవ్యం సంకల్పప్రభవోదయం ॥ ౧౬ ॥ శ్రీ నారదః ॥ ఇతి బ్రువాణో భగవాం స్తత్రైవాంతరధీయత । సర్వ
తశ్చారయంశ్చక్షుర్భవ ఆస్తే సహోమయా ॥ ౧౭ ॥ తతో దదర్శోపవనే వరస్త్రియం విచిత్రపుష్పారుణ
పల్లవద్రుమే । విక్రీడతీం కందుకలీలయా లసద్దుకూలపర్యస్తనితంబమేఖలాం ॥ ౧౮ ॥ ఆవర్తనోద్వర్తనకం
పితస్తనప్రకృష్టహారోరుభరైః పదే పదే । ప్రభజ్యమానామివ మధ్యతశ్చలత్పదప్రవాళం నయతీం తతస్త
తః ॥ ౧౯ ॥ దిక్షు భ్రమత్కందుకచాపలైర్భృశం ప్రోద్విగ్నతారాయతలోలలోచనాం । స్వకర్ణవిభ్రాజిత
కుండలోల్లసత్కపోలనీలాలకమండితాననాం ॥ ౨౦ ॥ శ్లథద్దుకూలం కబరీం చ విచ్యుతాం సన్నహ్యతీం
వామకరేణ వల్గునా । వినిఘ్నతీమన్యకరేణ కందుకం విమోహయంతీం జగదాత్మమాయయా ॥ ౨౧ ॥ తాం
వీక్ష్య దేవ ఇతి కందుకలీలయేషద్వ్రీడాస్ఫుటస్మితవిసృష్టకటాక్షముష్టః । స్త్రీప్రేక్షణప్రతిసమీక్షణవి
హ్వలాత్మా నాత్మానమంతిక ఉమాం స్వగణాంశ్చ వేద ॥ ౨౨ ॥ తస్యాః కరాగ్రాత్స తు కందుకో యదా గ
తో విదూరం తమనువ్రజత్స్త్రియాః । వాసః ససూత్రం లఘు మారుతోఽహరద్భవస్య దేవస్య కిలానుపశ్యతః ॥
౨౩ ॥ ఏవం తాం రుచిరాపాంగీం దర్శనీయాం మనోరమాం । దృష్ట్వా తస్యాం మనశ్చక్రే విషజ్జంత్యాం భవః కి
ల ॥ ౨౪ ॥ తయాపహృతవిజ్ఞానస్తత్కృతస్మరవిహ్వలః । భవాన్యా అపి పశ్యంత్యా గతహ్రీస్తత్పదం య
యౌ ॥ ౨౫ ॥ సా తమాయాంతమాలోక్య వివస్త్రా వ్రీడితా భృశం । నిలీయమానా వృక్షేషు హసంతీ నాన్వతి
ష్ఠత ॥ ౨౬ ॥ తామన్వగచ్ఛద్భగవాన్ భవః ప్రముషితేంద్రియః । కామస్య చ వశం నీతః కరేణుమివ యూథపః ॥
౨౭ ॥ సోఽనువ్రజ్యాతివేగేన గృహీత్వానిచ్ఛతీం స్త్రియం । కేశబంధ ఉపానీయ బాహుభ్యాం పరిషస్వజే ॥
౨౮ ॥ సోపగూఢా భగవతా కరిణా కరిణీ యథా । ఇతస్తతః ప్రసర్పంతీ విప్రకీర్ణశిరోరుహా ॥ ౨౯ ॥ ఆత్మానం

వాళం నయంతీం ॥ ౧౯ ॥ దిక్ష్వితి ॥ దిక్షు భ్రమతః కందుకస్య - చాపలైశ్చాంచల్యైః భృశం ప్రోద్విగ్నతారే ఆయతే - లోలే చంచలే లోచనే యస్యాః - స్వకర్ణాభ్యాం విభ్రాజితే యే కుండలే తాభ్యాముల్లసంతౌ కపోలౌ తాభ్యాం - నీలాలకైశ్చ మండితమాననం యస్యాః ॥ ౨౦ ॥ శ్లథదితి ॥ సన్నహ్యతీం బధ్నంతీం - జగద్విమోహయంతీం ॥ ౨౧ ॥ తామితి ॥ తాం వీక్ష్య - దేవః స్త్రియః ఆత్మానం - అంతికే స్థితాముమాం - స్వగణాంశ్చ - న వేద కథంభూతః - ఇతి ఏవంభూతయా - కందుకలీలయా - యా ఈషద్వ్రీడా తయా అస్ఫుటం స్మితం తేన సహ - విసృష్టో యః కటాక్షః - తేన ముష్టః వంచితః - అత ఏవ - స్వయం యత్ స్త్రియః ప్రేక్షణం తయా చ ప్రతిసమీక్షణం - తాభ్యాం విహ్వలః ఆత్మా మనో యస్య ॥ ౨౨ ॥ తస్యా ఇతి ॥ కందుకం - అనువ్రజంత్యాః స్త్రియః - లఘు సూక్ష్మం వాసః - ససూత్రం కాంచీసహితం ॥ ౨౩ ॥ ఏవమితి ॥ విషజ్జంత్యాం లజ్జాకుంచితకటాక్షైరాత్మానం స్వీకుర్వాణాయాం ॥ ౨౪ ॥ తమేతి ॥ తత్పదం తస్యాః సమీపం యయౌ ॥ ౨౫ ॥ ౨౯ ॥ ఆత్మానమితి ॥

అంగహే రాజన్ సురర్షభ భుజాంతరాత్ - మహేశ బాహుమధ్యప్రదేశాత్ ॥౩౦॥౩౧॥ తస్యేతి॥ శుష్మిణః మత్తస్య - వాశితాం పుష్పవతీం గజీం॥౩౨॥౩౩॥ సరిదితి॥ ఏవం తామనుధావన్ హరః సరిత్సరస్సు శైలాదిషు చ సన్నిహితో బభూవ॥ ౩౪॥ స్కన్న ఇతి॥ కశ్మలాత్ మోహాతిరేకాత్ - జడీకృతం కర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారశూన్యతయా కృతం॥౩౫॥౩౬॥ దిష్ట్యేతి॥ స్వాం నిష్ఠాం ప్రకృతిం॥౩౭॥౩౮॥ సేతి॥ కాలేన సృష్ట్యాదినిమిత్తేన - మయా కాలరూపేణ - భాగశో రజఆద్యంశేన సమేతా మదధీనా సతీ॥౪౦॥౪౧॥ అయీతి॥ అయి హే పార్వతి - కళానాం అణిమాదిసిద్ధానాం - అవశః అస్వాధీనః - అపశ్యః కృష్టవత్యసి॥ ౪౩॥౪౪॥ ఇతీతి॥ అష్టాధ్యాయార్థనిగమనం - ఇతీతి॥౪౫॥ ఏతత్కీర్తనాదేః ఫలమాహ॥ ఏతదితి॥౪౬॥ భగవతా కృతం భక్త

మోచయిత్వాంగ సురర్షభ భుజాంతరాత్। ప్రాద్రవత్సా పృథుశ్రోణీ మాయా విష్ణువినిర్మితా ॥౩౦॥
తస్యాసౌ పదవీం రుద్రో విష్ణోరద్భుతకర్మణః। ప్రత్యపద్యత కామేన వైరిణేవ వినిర్జితః ॥౩౧॥ తస్యాను
ధావతో రేతశ్చస్కందామోఘరేతసః। శుష్మిణో యూథపస్యేవ వాశితామనుధావతః ॥౩౨॥ యత్ర
యత్రాపతన్మహ్యాం రేతస్తస్య మహాత్మనః। తాని రూప్యస్య హేమ్నశ్చ క్షేత్రాణ్యాసన్మహీపతే॥౩౩॥
సరిత్సరస్సు శైలేషు వనేషూపవనేషు చ। యత్ర క్వ చాసన్నృషయస్తత్ర సన్నిహితో హరః॥౩౪॥ స్కన్నే
రేతసి సోపశ్యదాత్మానం విష్ణుమాయయా। జడీకృతం నృపశ్రేష్ఠ సన్న్యవర్తత కశ్మలాత్॥౩౫॥ అథావగత
మాహాత్మ్య ఆత్మనో జగదాత్మనః। అపరిజ్ఞేయవీర్యస్య న మేనే తదు హాద్భుతం॥౩౬॥ తమవిక్లబమవ్రీళమా
లక్ష్య మధుసూదనః। ఉవాచ పరమప్రీతో బిభ్రత్స్వాం పౌరుషీం తనుం॥౩౭॥ శ్రీభగవాన్॥ దిష్ట్యా త్వం వి
బుధశ్రేష్ఠ స్వాం నిష్ఠామాత్మనా స్థితః। యన్మే స్త్రీరూపయా స్వైరం మోహితోప్యంగ మాయయా ॥౩౮॥
కోను మేతితరేన్మాయాం విషక్తస్త్వదృతే పుమాన్। తాంస్తాన్విసృజతీం భావాన్ దుస్తరామకృతాత్మభిః॥
౩౯॥ సేయం గుణమయీ మాయా న త్వామభిభవిష్యతి। మయా సమేతా కాలేన కాలరూపేణ భాగశః॥౪౦॥
శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతా రాజన్ శ్రీవత్సాంకేన సత్కృతః। ఆమంత్ర్య తం పరిక్రమ్య సగణః స్వాలయం
యయౌ॥౪౧॥ ఆత్మాంశభూతాం తాం మాయాం భవానీం భగవాన్ భవః। శంసతామృషిముఖ్యా
నాం ప్రీత్యాచష్టాథ భారత॥౪౨॥ శ్రీరుద్రః॥ అయి వ్యపశ్యస్త్వమజస్య మాయాం పరస్య పుంసః పరదేవ
తాయాః। అహం కలానామృషభోపి ముహ్యే యయావశోన్యే కిముతాస్వతంత్రాః॥౪౩॥ యన్మామపృ
చ్ఛస్త్వముపేత్య యోగాత్సమాసహస్రాంత ఉపారతం వై। స ఏవ సాక్షాత్పురుషః పురాణో న యత్ర
కాలో విశతే న వేదః॥౪౪॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి తేభిహితస్తాత విక్రమః శార్ఙ్గధన్వనః। సింధోర్నిర్మథనే యేన ధృ
తః పృష్ఠే మహాచలః॥౪౫॥ ఏతన్ముహుః కీర్తయతోనుశృణ్వతో న రిష్యతే జాతు సముద్యమః క్వచిత్। య
దుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం సమస్తసంసారపరిశ్రమాపహం॥౪౬॥ అసదవిషయమంఘ్రిం భావగమ్యం
ప్రపన్నానమృతమమరవర్యానాశయత్సింధుమథ్యం। కపటయువతివేషో మోహయన్యః సురారీం స్తమ
హముపసృతానాం కామపూరం నతోస్మి॥౪౭॥ ********************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే అష్టమస్కంధే ద్వాదశోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ మనుర్వివస్వతః పుత్రః శ్రాద్ధదేవ ఇతి శ్రుతః। సప్తమో వర్తమానో యస్తదపత్యాని మే శృణు॥
౧॥ ఇక్ష్వాకుర్నభగశ్చైవ ధృష్టః శర్యాతిరేవ చ। నరిష్యంతోథ నాభాగః సప్తమో దిష్ట ఉచ్యతే॥౨॥ కరూశ
కః పృషధ్రశ్చ దశమో వసుమాన్ స్మృతః। మనోర్వైవస్వతస్యైతే దశపుత్రాః పరంతప॥౩॥ ఆదిత్యా వ
సవో రుద్రా విశ్వేదేవా మరుద్గణాః। అశ్వినావృభవో రాజన్నింద్రస్తేషాం పురందరః॥౪॥ కశ్యపోత్రిర్వసి

పతఃపాతం స్మరన్నమస్కరోతి॥ అసదితి॥ అసతాం అవిషయం - భావో భజనం - తేన గమ్యం అంఘ్రిం ప్రపన్నాన్ - సింధుమథ్యం సింధోర్మథనేన జాతమమృతం॥ యః అశయత్ అభోజయత్॥౪౭॥********************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోదశే తు వర్ణ్యంతే సప్తమాదీన్యనుక్రమాత్। మన్వంతరాణి సర్వాణి షడ్విధాని పృథక్పృథక్॥ మనురితి॥ సప్తమాదిమన్వంతరాణ్యాహ మనురిత్యాదినా ఆ అధ్యాయసమాప్తేః॥౧॥౩॥ ఆదిత్యా ఇతి॥ ఆదిత్యాదయో దేవా ఇత్యన్వయః॥౪॥౫॥ తత్రేతి॥ భగవతో జన్మ అవతారః - తమేవాహ - ఆదిత్యానాం వివస్వాన్ సర్వమాపూరయేత్యాద్యుక్తానాం మధ్యే

అవరం జన్మ యస్య సః ॥౬॥ సంక్షేపత ఇతి ॥ శక్త్యా అవతారేణాన్వితాని ॥౭॥ అష్టమం మనుం వక్తుం కథామాహ త్రిభిః ॥ వివస్వత ఇతి ॥౮॥ తృతీయామితి ॥ ఏకే బడబాం తృతీయామాహుః - సుమతుస్తు సంజ్ఞైవ బడబా భూత్వేతి మతంతమ్ ఉక్తం ప్రస్తౌ ॥౯॥ సైవ భూత్వా బడబా నాసత్యౌ సుషువే భువీతి ॥ యమశ్చ ॥ యమీ యమునా ॥ శ్రాద్ధదేవశ్చేతి త్రయః సుతాః ॥౯॥ సావర్ణిరితి ॥ సావర్ణిః పుత్రః ॥౧౦॥౧౨॥ దత్త్వేతి ॥ పదత్రయం యాచమానాయ ఇమాం సర్వాం మహీం సప్తమే మన్వంతరే దత్త్వా - అష్టమే మన్వం

ష్ఠశ్చ విశ్వామిత్రోఽథ గౌతమః ॥ జమదగ్నిర్భరద్వాజ ఇతి సప్తర్షయస్స్మృతాః ॥౫॥ అత్రాపి భగవజ్జన్మ కశ్యపాదదితేరభూత్ ॥ ఆదిత్యానామవరజో విష్ణుర్వామనరూపధృక్ ॥౬॥ సంక్షేపతో మయోక్తాని సప్త మన్వంతరాణి తే ॥ భవిష్యాణ్యపి వక్ష్యామి విష్ణోశ్శక్త్యాన్వితాని చ ॥౭॥ వివస్వతశ్చ ద్వే జాయే విశ్వకర్మసుతే ఉభే ॥ సంజ్ఞా ఛాయా చ రాజేంద్ర యే ప్రాగభిహితే తవ ॥౮॥ తృతీయాం బడబామేకే తాసాం సంజ్ఞాసుతాస్త్రయః ॥ యమో యమీ శ్రాద్ధదేవశ్ఛాయాయాశ్చ సుతాన్ శృణు ॥౯॥ సావర్ణిస్తపతీ కన్యా భార్యా సంవరణస్య యా ॥ శనైశ్చరస్తృతీయోఽభూదశ్వినౌ బడబాత్మజౌ ॥౧౦॥ అష్టమేంతర ఆయాతే సావర్ణిర్భవితా మనుః ॥ నిర్మోకవిరజస్కాద్యాస్సావర్ణితనయా నృప ॥౧౧॥ తత్ర దేవాస్సుతపసో విరజా అమృతప్రభాః ॥ తేషాం విరోచనసుతో బలిరింద్రో భవిష్యతి ॥౧౨॥ దత్త్వేమాం యాచమానాయ విష్ణవే యః పదత్రయం ॥ రాద్ధమింద్రపదం భుక్త్వా తతస్సిద్ధిమవాప్స్యతి ॥౧౩॥ యోఽసౌ భగవతా బద్ధః ప్రీతేన సుతలే పునః ॥ నివేశితోఽధికే స్వర్గాదధునాస్తే స్వరాడివ ॥౧౪॥ గాలవో దీప్తిమాన్ రామో ద్రోణపుత్రః కృపస్తథా ॥ ఋష్యశృంగః పితాస్మాకం భగవాన్ బాదరాయణః ॥౧౫॥ ఇమే సప్తర్షయస్తస్మిన్ భవిష్యంతి స్వయోగతః ॥ ఇదానీమాసతే రాజన్ స్వే స్వ ఆశ్రమమండలే ॥౧౬॥ దేవగుహ్యాత్సరస్వత్యాం సార్వభౌమ ఇతి ప్రభుః ॥ స్థానం పురందరాద్ధృత్వా బలయే దాస్యతీశ్వరః ॥౧౭॥ నవమో దక్షసావర్ణిర్మనుర్వరుణసంభవః ॥ ధృతకేతుర్దీప్తకేతురిత్యాద్యాస్తత్సుతా నృప ॥౧౮॥ పారామరీచిగర్భాద్యా దేవా ఇంద్రోఽద్భుతః స్మృతః ॥ ద్యుతిమత్ప్రముఖాస్తత్ర భవిష్యంత్యృషయస్తతః ॥౧౯॥ ఆయుష్మతోఽంబుధారాయామృషభో భగవత్కలా ॥ భవితా యేన సంరాద్ధాం త్రిలోకీం భోక్ష్యతేఽద్భుతః ॥౨౦॥ దశమో బ్రహ్మసావర్ణిరుపశ్లోకసుతో మహాన్ ॥ తత్సుతా భూరిషేణాద్యా హవిష్మత్ప్రముఖా ద్విజాః ॥౨౧॥ తత్రాపి జన్మ భవితా హరేర్విశ్వసృజో గృహే ॥ అమూర్తిరితి విఖ్యాతో యేనాప్యాయేత వై జగత్ ॥౨౨॥ హవిష్మాన్సుకృతిస్సత్యో జయో మూర్తిస్తదా ద్విజాః ॥ సుత్రామాంశో విబుద్ధాద్యా దేవాశ్శంభుస్సురేశ్వరః ॥౨౩॥ విష్వక్సేనో విషూచ్యాం తు శంభోస్సఖ్యం విధాస్యతి ॥ జాతోంశాంశేన భగవాన్ గృహే విశ్వసృజో విభుః ॥౨౪॥ మనుర్వై ధర్మసావర్ణిరేకాదశమ ఆత్మవాన్ ॥ అనాగతాస్తత్సుతాశ్చ సత్యధర్మాదయో దశ ॥౨౫॥ విహంగమాః కామగమా నిర్వాణరుచయస్సురాః ॥ ఇంద్రస్తు వైధృతస్తేషామృషయశ్చారుణాదయః ॥౨౬॥ ఆర్యకస్య సుతస్తత్ర ధర్మసేతురితి స్మృతః ॥ వైధృతాయాం హరేరంశస్త్రిలోకీం ధారయిష్యతి ॥౨౭॥ భవితా రుద్రసావర్ణీ రాజన్ ద్వాదశమో మనుః ॥ దేవవానుపదేవశ్చ దేవశ్రేష్ఠాదయస్సుతాః ॥౨౮॥ ఋతుధామా చ తత్రేంద్రో దేవాశ్చ హరితాదయః ॥ ఋషయశ్చ తపోమూర్తిస్తపస్వ్యాగ్నీధ్రకాదయః ॥౨౯॥ స్వధామాఖ్యో హరేరంశస్సాధయిష్యతి తన్మనోః ॥ అంతరం సత్యతపసస్సూనృతాయాస్సుతో విభుః ॥౩౦॥ మనుస్త్రయోదశో భావ్యో దేవసావర్ణిరాత్మవాన్ ॥ చిత్రసేనవిచిత్రాద్యా దేవసావర్ణిదేహజాః ॥౩౧॥ దేవాస్సుకర్మసుత్రామసంజ్ఞా ఇంద్రో దివస్పతిః ॥ నిర్మోకతత్త్వదర్శాద్యా భవిష్యంత్యృషయస్తదా ॥౩౨॥ దేవహోత్రస్య తనయ ఉపహర్తా దివస్పతేః ॥ యోగేశ్వరో హరేరంశో బృహత్యాం సంభవిష్యతి ॥౩౩॥ మనుర్వా ఇంద్రసావర్ణిశ్చతుర్దశమ ఏష్యతి ॥ ఉరుగంభీరబుధ్యాద్యా ఇంద్రసావర్ణివీర్యజాః ॥౩౪॥ పవిత్రాశ్చాక్షుషా

తరే విష్ణోః ప్రసాదేనైవ - రాద్ధం లబ్ధమింద్రపదం భుక్త్వేత్యర్థః ॥౧౩॥౧౪॥ గాలవ ఇతి ॥ రామః పరశురామః - ద్రోణపుత్రోఽశ్వత్థామా ॥౧౫॥ ఇమ ఇతి ॥ ఇదానీం తు స్వయోగత ఆసతే ॥౧౬॥౨౨॥ హవిష్మత్ప్రముఖా ఇత్యుక్త్వా నామేవ కేషాంచిన్నామాన్యాహ ॥ హవిష్మానితి ॥౨౩॥ విష్వక్సేన ఇతి ॥ విషూచ్యాం జాతస్సన్ ॥౨౪॥ మనురితి ॥ ఏకాదశమ ఇత్యాదిరాద్ధః ॥౨౫॥౨౯॥ స్వధామేతి ॥ తస్య మనోరంతరం సాధయిష్యతి సత్యతపసః సూనృతాయాశ్చ సుతస్సన్ ॥౩౦॥౩౨॥ దేవహోత్రస్యేతి ॥

దివస్పతేరింద్రస్య ఉపహర్తా సంపాదకః సంభవిష్యతి॥౩౩॥౩౫॥సత్రాయణస్యేతి॥క్రియాతంతూన్ కర్మసంతతీః వితాయితా విస్తారయిష్యతి॥౩౬॥రాజన్నితి॥ యుగసహస్రేణ పర్యయః పరివర్తో యస్య-యుగసహస్రప్రమాణ ఇత్యర్థః॥౩౭॥

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥చతుర్దశేఽత్ర సర్వేషాం మన్వాదీనాం యథాయథం।పృథక్కర్మాణి వర్ణ్యంతే భగవద్వశవర్తినాం॥ ౧ ॥ మనవ ఇతి॥ పురుషేణ ఈశ్వరేణ-యజ్ఞాద్యవతారైః-శాస్యం తే నియుజ్యంత ఇతి తథా॥౨॥ తదేవాహ॥ యజ్ఞాదయ ఇతి॥౩॥ ఋష్యాదీనాం కర్మాణ్యాహ చతుర్భిః॥ చతుర్యుగేతి। యతః యేభ్యః-శ్రుతిగణేభ్యః॥౪॥ తత ఇతి ॥ ఉదితా ఉక్తాః-సంయతాస్సంతః-మహీం ధర్మం సంచారయంతి మహ్యాం ధర్మం ప్రవర్తయంతీత్యర్థః॥౫॥ పాలయంతీతి॥ ప్రజాపాలా మనుపుత్రాః తం ధర్మం పాలయంతి-యావదంతం యావన్మన్వంతరావసానం-విభాగశః పుత్రపౌత్రాదిక్రమేణ- యేచాన్యే ద్యావాపృథివ్యాదయః-అత్ర కర్మాణి-భోక్తృత్వేనాన్వితాః-తైశ్చ సహ॥ ౬॥ ౭॥ ప్రసంగాద్రూపాంతరైరపి జగద్యాత్రాప్ర

దేవాశ్శుచిరింద్రో భవిష్యతి।అగ్నిర్బాహుశ్శుచిశ్శుద్ధో మాగధాద్యాస్తపస్వినః॥ ౩౫ ॥ సత్రాయణస్య తనయో బృహద్భానుస్తదా హరిః।వితానాయమహారాజ క్రియాతంతూన్వితాయితా॥ ౩౬॥ రాజంశ్చతుర్దశైతాని త్రికాలానుగతాని తే।ప్రోక్తాన్యేభిర్మితః కల్పో యుగసాహస్రపర్యయః॥ ౩౭॥ *****

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే- అష్టమస్కంధే-త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీవిష్ణురాతః॥మన్వంతరేషు భగవన్ యథా మన్వాదయస్త్విమే।యస్మిన్ కర్మణి యే యేన యుక్తాస్తద్వదస్వనః॥౧॥బ్రహ్మరాతః॥ మనవో మనుపుత్రాశ్చ మునయశ్చ మహీపతే । ఇంద్రాస్సురగణాశ్చైవ సర్వే పురుషశాసనాః॥౨॥యజ్ఞాదయో యాః కథితాః పౌరుష్యస్తనవో నృప। మన్వాదయో జగద్యాత్రాం నయంత్యాభిః ప్రచోదితాః॥ ౩॥చతుర్యుగాంతే కాలేన గ్రస్తాన్ శ్రుతిగణాన్ యథా। తపసా ఋషయోఽపశ్యన్ యతో ధర్మస్సనాతనః॥౪॥తతో ధర్మం చతుష్పాదం మనవో హరిణోదితాః । యుక్తాస్సంచారయంత్యద్ధా స్వే స్వే కాలే మహీం నృప॥౫॥పాలయంతి ప్రజాపాలా యావదంతం విభాగశః।యజ్ఞభాగభుజో దేవా యే చాన్యే త్రానుకీర్తితాః॥౬॥ఇంద్రో భగవతా దత్తాం త్రైలోక్యశ్రియమూర్జితాం।భుంజానః పాతి లోకాంస్త్రీన్ కామం లోకే ప్రవర్షతి॥ ౭॥జ్ఞానం చానుయుగం బ్రూతే హరిస్సిద్ధేశరూపధృత్ ।ఋషిరూపధరః కర్మ యోగం యోగేశరూపధృత్ ॥ ౮॥ సర్గం ప్రజేశరూపేణ దస్యూన్ హన్యాత్స్వరాడ్వపుః।కాలరూపేణ సర్వేషామభావాయ పృథగ్గుణః॥ ౯ ॥ స్తూయమానో జనైరేభిర్మాయయా నామరూపయా।విమోహితాత్మభిర్నానాదర్శనైర్న చ దృశ్యతే॥ ౧౦॥ ఏతత్కల్పవికల్పస్య ప్రమాణం పరికీర్తితం। యత్ర మన్వంతరాణ్యాహుశ్చతుర్దశ పురావిదః॥౧౧॥*********************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే- చతుర్దశోఽధ్యాయః.

వామనావతారకథాప్రారంభః

విష్ణురాతః॥బలేః పదత్రయం భూమేః కస్మాద్ధరిరయాచత।భూతేశ్వరః కృపణవల్లబ్ధార్థోఽపి బబంధ తమ్॥౧॥

ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామో మహత్కౌతూహలం హి నః।యజ్ఞేశ్వరస్య పూర్ణస్య బంధనం చాప్యనాగసః॥ ౨॥

వర్తనమూహేద్వాభ్యాం॥జ్ఞానమితి॥సిద్ధేశాస్సనకాదయః ఋషయో యాజ్ఞవల్క్యాదయః యోగేశాః దత్తాత్రేయాదయః-తత్తద్రూపస్సన్ జ్ఞానం-కర్మ చ-యోగం చ-బ్రూతే॥౮॥సర్గమితి॥ప్రజేశా మరీచ్యాదయః- తేషాం రూపేణ-సర్గం కరోతీతి శేషః-స్వరాడ్వపుః రాజమూర్తిః సర్వేషామభావాయ భవతి-పృథగ్విధా గుణాః-శీతోష్ణాదయో యస్య॥౯॥స్తూయమాన ఇతి॥నామరూపాత్మికయా మాయయా-మోహితాత్మభిరేభిర్జనైః-నానాదర్శనైః శాస్త్రైః స్తూయమానో ని

రూప్యమాణోఽపి-నైవ దృశ్యత ఇత్యర్థః ౧౦॥ ప్రాసంగికం నిరూప్య ప్రస్తుతమేవోపసంహరతి॥ఏతదితి॥ ఏతత్కల్పవికల్పస్య అవాంతరకల్పస్య॥౧౧॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం-చతుర్దశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **********************

శ్లో॥అత్రేర్యతే నవాధ్యాయ్యాం వామం వామనచేష్టితం [illegible] చ్ఛలతో యత్ర బలేర్భూయాననుగ్రహః ॥ బలిం పంచదశే విశ్వజితాచార్యా హ్యయాజయన్।తతో [illegible] దయశ్చయాద్దేవా నిలిల్యిరే॥బలేరితి॥ ఈశ్వరః॥ స్వయం కృపణవత్ కస్మాద్ధేతోరయాచత-లబ్ధార్థో [illegible] స్మాద్బబంధ॥ ౧॥౨॥ తత్ర తావద్బలేస్త్రిలోకీమపహర్తుం యాజ్ఞా

దిగ్బలం కృతవానితి వక్తుం-బ్రాహ్మణారాధనబలేన బలేః కాండద్వయస్వర్గవిజయక్రమమాహ-యావదధ్యాయపరిసమా
ప్తిః॥ పరాజితేతి॥ యుద్ధే పరాజితా శ్రీర్యస్య సః-ఇంద్రేణాసుభిశ్చ త్యాజితస్సన్ - భృగూన్ భృగోర్వంశ్యాన్ శుక్రాదీన్-
మహాత్మా ఉదారచిత్తః- అర్థానాం నివేదనేనార్పణేన॥ ౩॥ తమితి॥ త్రిలోకం స్వర్గం జేతుమిచ్ఛంతం-విశ్వజిన్నామ్నా యాగే
న-అయాజయన్-మహాభిషేకేణ ఐంద్రేణ-బహ్వృచబ్రాహ్మణే ప్రసిద్ధేన॥ ౪॥ తత ఇతి॥ హర్యశ్వస్యేంద్రస్య - యే తు
రంగాస్తేషామివ వర్ణో హరితో యేషాం॥ ౫॥ ధనురితి॥ పురటం సువర్ణం తూణౌ ఇషుధీ అరిక్తౌ అక్షయశరౌ - పితామహః ప్ర
హ్లాదః-జలజం శంఖం॥ ౬॥ ఏవమితి॥ విప్రైరర్జితః సంపాదితో యోధనార్థో యుద్ధపరికరో యస్య-తైరేవ కృతం కల్పితం-
స్వస్త్యయనం మంగళవాచనాదిర్యస్య-ఆమంత్ర్య పృష్ట్వా॥ ౭॥ అథేతి॥ అథారుహ్య రథం రాజేతి ద్వయోరన్వయః సుస్రగ్ధరః
శోభనమాలాధరః॥ ౮॥ హేమాంగదేతి॥ హేమాంగదాభ్యాం లసంతౌ బాహూ యస్య-ధిష్ణ్యస్థః భవనే ప్రజ్వాలితః-కుం
డస్థ ఆహవనీయ ఇవేతి వా॥ ౯॥ తుల్యేతి॥ తుల్యమైశ్వర్యం బలంచ - శ్రీశ్చ యేషాం తైర్దైత్యైర్యూథపైర్వృతో యయావితి
ద్వయోరన్వయః-పరిధీన్ దిశః॥ ౧౦॥ వృత ఇతి॥ ఋద్ధాం అతిసమృద్ధాం॥ ౧౧॥ ధిగ్రాజ్యసుఖం-తథావిధాం పురీం అక

శ్రీశుకః- పరాజితశ్రీరసుభిశ్చ హాపితస్త్వింద్రేణ రాజన్ భృగుభిస్సజీవితః। సర్వాత్మనా తానభజద్భృ
గూన్ బలిః శిష్యో మహాత్మార్థనివేదనేన॥ ౩॥ తం బ్రాహ్మణా భృగవః ప్రీయమాణా అయాజయన్ విశ్వజి
తా త్రిలోకం। జిగీషమాణం విధినాభిషిచ్య మహాభిషేకేణ మహానుభావాః॥ ౪॥ తతో రథః కాంచనపట్టన
ద్ధో హయాశ్చ హర్యశ్వతురంగవర్ణాః। ధ్వజశ్చ సింహేన విరాజమానో హుతాశనాదాస హవిర్భిరిష్టాత్॥
౫॥ ధనుశ్చ దివ్యం పురటోపనద్ధం తూణావరిక్తౌ కవచం చ దివ్యం। పితామహస్తస్య దదౌ చ మాలామమ్లాన
పుష్పాం జలజం చ శుక్రః॥ ౬॥ ఏవం స విప్రార్జితయోధనార్థస్తైః కల్పితస్వస్త్యయనోఽథ విప్రాన్।
ప్రదక్షిణీకృత్య కృతప్రణామః ప్రహ్లాదమామంత్ర్య నమశ్చకార॥ ౭॥ అథారుహ్య రథం దివ్యం భృగుదత్తం
మహారథః। సుస్రగ్ధరోఽథ సన్నహ్య ధన్వీ ఖడ్గీ ధృతేషుధిః॥ ౮॥ హేమాంగదలసద్బాహుః స్ఫురన్మకరకుండలః।
రరాజ రథమారూఢో ధిష్ణ్యస్థ ఇవ హవ్యవాట్॥ ౯॥ తుల్యైశ్వర్యబలశ్రీభిస్స్వయూథైర్దైత్యయూథపైః।
పిబద్భిరివ ఖం దృగ్భిర్దహద్భిః పరిధీనివ॥ ౧౦॥ వృతో వికర్షన్ మహతీమాసురీం ధ్వజినీం విభుః। యయావిం
ద్రపురీం స్వృద్ధాం కంపయన్నివ రోదసీ॥ ౧౧॥ రమ్యాముపవనోద్యానైః శ్రీమద్భిర్నందనాదిభిః। కూజద్వి
హంగమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః॥ ౧౨॥ ప్రవాలఫలపుష్పోరుభారశాఖామరద్రుమైః॥ హంససార
సచక్రాహ్వకారండవకులాకులాః॥ ౧౩॥ నలిన్యో యత్ర క్రీడంతి ప్రమదాస్సురసేవితాః॥ ఆకాశగంగ
యా దేవ్యా వృతాం పరిఖభూతయా॥ ౧౪॥ ప్రాకారేణాగ్నివర్ణేన సాట్టాలేనోన్నతేన చ। రుక్మపట్టకపా
టైశ్చ ద్వారైః స్ఫటికగోపురైః॥ ౧౫॥ జుష్టాం విభక్తప్రపథాం విశ్వకర్మవినిర్మితాం। సభాచత్వరరథ్యా
ఢ్యాం విమానైర్న్యర్బుదైర్యుతామ్॥ శృంగాటకైర్మణిమయైర్వజ్రవిద్రుమవేదిభిః॥ ౧౬॥ యత్ర
నిత్యవయోరూపాః శ్యామా విరజవాససః। భ్రాజంతే రూపవన్నార్యో అర్చిర్భిరివ వహ్నయః॥ ౧౭॥

స్వర్దేవపరిత్యక్తేంద్రాదయః పలాయితా ఇతి వైరాగ్యార్థమింద్రపురీం సువర్ణయతి సార్ధైరేకాదశభిః రమ్యామి
తి ఉపవనాని ఫలప్రధానాని నికటాని చ ఉద్యానాని పుష్పప్రధానాని దూరస్థాని చ - తైః రమ్యాం కూజంతి విహంగమిథునాని
యేషు-గాయంతో మత్తా మధువ్రతా యేషు॥ ౧౨॥ ప్రవాలేతి॥ ప్రవాలాదీనాం మురుభారో యాసు తాః-శాఖా యేషాం తే
అమరద్రుమా యేషు॥ ౧౩॥ నలిన్య ఇతి॥ తైర్యత్ర యాసు సురసేవితాః ప్రమదాః-క్రీడంతి-తాః హంసాదికులైరాకులా
వ్యాప్తాః-నలిన్యః పద్మిన్యః-యత్ర యేషు సంతి-తైరుపవనోద్యానైః రమ్యామితి పూర్వేణాన్వయః- కించ- పరిఖభూత
యా ఆకాశగంగయా-వృతాం॥ ౧౪॥ ప్రాకారేణేతి॥ ప్రాకారేణ సౌవర్ణేనావృతాం-అట్టాలాః ప్రాకారోపరిరచితా
న్యున్నతాని యుద్ధస్థానాని-తత్సహితేన - రుక్మపట్టాని కవాటాని యేషు-తైర్ద్వారైరవాంతరైః స్ఫటికమయైర్గోపురైశ్చ
పురద్వారైశ్చ॥ ౧౫॥ జుష్టామితి॥ జుష్టాం సంవృతాం-విభక్తాః ప్రపథా రాజమార్గా యస్యాం-సభా ఉపవేశస్థానాని- చత్వ
రాణి-అంగణాని రథ్యా రథమార్గాః తైరాఢ్యాం సంపన్నాం-న్యర్బుదం దశకోటయః - తైర్గణితైర్విమానైర్యు
తాం-వజ్రవిద్రుమమయ్యో వేదయో యేషు తైః శృంగాటకైః చతుష్పథైర్యుతాం॥ ౧౬॥ యత్రేతి॥ నిత్యం-వయస్తారు
ణ్యం-రూపంచ సౌకుమార్యం- యాసాం తాః రూపవన్నార్యః స్వలంకృతాః స్త్రియః- యత్ర యస్యాం భ్రాజంతే॥ ౧౭॥

సురేతి॥సురస్త్రీణాం-కేశేభ్యోవిభ్రష్టానాం-నవసౌగంధికస్రజామామోదం॥౧౮॥హేమేతి॥హేమగవాక్షేభ్యోనిర్గచ్ఛతాధూపేన-సురస్త్రియఃఅప్సరసః॥౧౯॥ముక్తేతి॥ముక్తామయైర్వితానైర్మణిహేమమయైఃకేతుభిశ్చ - ధ్వజైః నానాపతాకాయుక్తాభిర్వలభీభిశ్చ-విమానానాంపురోభాగైరావృతాంవ్యాప్తాం - వైమానికస్త్రీణాంకలగీతైర్మంగళాం॥౨౦॥మృదంగేతి॥ఉపదేవానాంగంధర్వాదీనాం-గీతైశ్చమనోరమాం-జితా-ప్రభాసాయోద్దీప్త్యధిష్ఠాత్రీ దేవతా యయాతాం-అన్యైరజితప్రభామితివా-జితగ్రహామితిపాఠాంతరేజితాగ్రహాఃసూర్యాదయోయయా॥౨౧॥౨౨॥ తామితి॥పృతన్యయాసేనయా॥౨౩॥౨౪॥భగవన్నితి॥కేనహేతునాఏవంతేజసాఊర్జితఆసీత్॥౨౫॥నేతి॥ప్రతిబోఢుంఅపాకర్తుం॥౨౬॥దహన్నితి॥యత్ యస్మాత్కారణాత్-ఏతస్యఓజఆది-యతఓజఆదేఃఏతస్యసముద్యమః॥౨౭॥జానామీతి॥ఉపభృతంసందితం॥౨౮॥౨౯॥తతోఽదితమంత్రమాహ॥తస్మాదితి॥తస్మాదయం-త్రివిష్టపముత్సృజ్య-నిలయమ

సురస్త్రీకేశవిభ్రష్టనవసౌగంధికస్రజాం।యత్రామోదముపాదాయమార్గఆవాతిమారుతః॥౧౮॥
హేమజాలవినిర్గచ్ఛద్ధూపేనాగరుగంధినా।పాండరేణప్రతిచ్ఛన్నమార్గేయాంతిసురస్త్రియః॥౧౯॥
ముక్తావితానైర్మణిహేమకేతుభిర్నానాపతాకావలభీభిరావృతం।శిఖండిపారావతభృంగనాదితాం
వైమానికస్త్రీకలగీతమంగళాం॥౨౦॥మృదంగశంఖానకదుందుభిస్వనైస్సతాళవీణామురజర్ష్టివేణు
భిః।నృత్యైస్సవాద్యైరుపదేవగీతైర్మనోరమాంస్వప్రభయాజితప్రభాం॥౨౧॥ నయాంవ్రజంత్యధర్మి
ష్ఠాఃఖలాభూతద్రుహశ్శఠాః।మానినఃకామినోలుబ్ధాఏభిర్హీనావ్రజంతియాం॥౨౨॥తాందేవధానీంస
వరూథినీపతిర్బహిస్సమంతాద్రురుధేపృతన్యయా। ఆచార్యదత్తంజలజంమహాస్వనందధ్మౌప్రయుం
జన్భయమింద్రయోషితాం॥౨౩॥మఘవాంస్తమభిప్రేత్యబలేఃపరమముద్యమం।సర్వదేవగణోపేతో
గురుమేతదువాచహ॥౨౪॥భగవన్నుద్యమోభూయాన్బలేర్నఃపూర్వవైరిణః।అవిషహ్యమిమంమన్యే
కేనాసీత్తేజసోర్జితః॥౨౫॥నైనంకశ్చిత్కుతోవాపిప్రతివోఢుమధీశ్వరః। పిబన్నివముఖేనేదంలిహన్ని
వదిశోదశ॥౨౬॥దహన్నివదిశోదృగ్భిస్సంవర్తాగ్నిరివోత్థితః।బ్రూహికారణమేతస్యదుర్ధర్షత్వస్య
మద్రిపోః।ఓజస్సహోబలంతేజోయతఏతత్సముద్యమః॥౨౭ ॥గురుః॥ జానామిమఘవంశత్రోరున్న
తేరస్యకారణం।శిష్యాయోపభృతంతేజోభృగుభిర్బ్రహ్మవాదిభిః॥౨౮॥నచాస్యాద్యక్షణమపిస్థాతుంశ
క్నోతిసమ్ముఖే।భవద్విధోభవాన్వాపివర్జయిత్వేశ్వరంహరిం॥౨౯॥తస్మాన్నిలయముత్సృజ్యయూయం
సర్వేత్రివిష్టపం।యాతకాలంప్రతీక్షంతోయతశ్శత్రోర్విపర్యయః॥౩౦॥ఏషవిప్రబలోదర్కస్సంప్రత్యూ
ర్జితవిక్రమః।తేషామేవావమానేనసానుబంధోవినంక్ష్యతి॥౩౧॥ఏవంసుమంత్రితార్థాస్తే గురుణార్థానుద
ర్శినా।హిత్వాత్రివిష్టపంజగ్ముర్గీర్వాణాఃకామరూపిణః॥౩౨॥దేవేష్వథనిలీనేషుబలిర్వైరోచనః పురీం।
దేవధానీమధిష్ఠాయవశంనిన్యేజగత్త్రయం॥౩౩॥తంవిశ్వజయినంశిష్యంభృగవశ్శిష్యవత్సలాః।శతేనహ
యమేధానామనువ్రతమయాజయన్॥౩౪॥తతస్తదనుభావేనభువనత్రయవిశ్రుతాం। కీర్తిందిక్షువిత
న్వానస్సరేజఉడురాడివ॥౩౫॥బుభుజేచశ్రియంస్వృద్ధాంద్విజదేవోపలంభితాం। కృతకృత్యమివాత్మా
నంమన్యమానోమహామనాః॥౩౬॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-పంచదశోఽధ్యాయః॥
శ్రీశుకః॥ఏవంపుత్రేషునష్టేషుదేవమాతాదితిస్తదా। హృతేత్రివిష్టపేదైత్యైఃపర్యతప్యదనాథవత్॥
౧॥ఏకదాకశ్యపస్తస్యాఆశ్రమంభగవానగాత్।నిరుత్సవంనిరానందంసమాధేర్విరతశ్చిరాత్॥౨॥ సప

దర్శనం-యాత యతఃకాలాత్॥౩౦॥కేనాస్యవిపర్యయస్స్యాదిత్యతఆహ॥ఏషఇతి॥విప్రాణాంబలేన - ఉదర్కఃఉత్తరోత్తరమధికంబలంయస్యసః॥౩౧॥ఏవమితి॥సుమంత్రితఃఅర్థఃకార్యంయేషాంతే-నిలయంజగ్ముః॥౩౨॥౩౩॥తమితి॥ఏవంప్రాప్తమింద్రపదం-స్థిరీకర్తుమయాజయన్-అనువ్రతంఅనువర్తినం॥౩౪॥౩౫॥బుభుజఇతి॥ద్విజదేవైఃబ్రాహ్మణైః-ఉపలంభితాంప్రాపితాం॥౩౬॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥ ********************
శ్లో॥షోడశేపుత్రనాశేనశోచంత్యాఅదితేఃపతిః।ప్రార్థితఃకశ్యపఃప్రాహపయోవ్రతమితీర్యతే॥ యద్వా॥ షోడశేకశ్యపోదిత్యాప్రార్థితోదీనపుత్రయా। మహచ్ఛ్రేయస్కరంతస్యైపయోవ్రతముపాదిశత్॥ ఇదానీం శ్రీవామనావతారప్రసంగమాహయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ఏవమితి॥నష్టేషుఅదృష్టేషుసత్సు॥౧॥౨॥సఇతి॥ సఃకశ్యపఃపత్నీమిద

మాహ॥౩॥ దీనవదనత్వాదికమాలక్ష్య బహుధా వికల్పయన్ పృచ్ఛతి సప్తభిః॥ అపీతి॥ హే భద్రే-మృత్యోః- ఛందమిచ్ఛాం అనువర్తంత ఇతి తథా-మృత్యువశవర్తినో జనస్యేత్యర్థః॥౪॥ అపీతి॥ హే గృహమేధిని-అపి వా కిం వా-గృహేషు ధర్మాదేః- కించిదకుశలమితి కాక్వా ప్రశ్నః-యత్ర యేషు గృహేషు-అయోగినామపి యోగః-స్వధర్మాదినా యోగఫలం భవతి॥౫॥ అపీతి॥ కించ-త్వయా అపూజితా ఏవ అభ్యేత్య-గృహాద్యాతాః॥౬॥ గృహేష్వితి॥ నార్చితాః అనర్చితాః సంతః-యది నిర్గచ్ఛంతి- తే గృహాః-ఫేరురాజః సృగాలరాజః-తదీయవివరతుల్యాః॥౭॥ అప్యగ్నయ ఇతి॥ వేళాయాం హోమకాలే-క్వచిత్ -నహుతాః కిం॥౮॥౯॥ అపీతి॥ భవత్యాః ఆత్మానం మనః-అస్వస్థమప్రకృతిస్థం-లక్షణైః ముఖమ్లానాదిభిః లక్షయామి॥ ౧౦॥ అస్వాస్థ్యకారణమన్యదస్తీతి వక్తుం త్వత్ప్రశ్నస్య భద్రాదికం నాస్తీత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ భద్రమితి॥ ఇమే గృహాః- త్రివర్గస్య పరం క్షేత్రం ఉత్కృష్టస్థానం-త్రివర్గోపి యథావద్వర్తత ఇత్యర్థః॥౧౧॥ అగ్నయ ఇతి॥ భగవతస్తవానుధ్యానం

త్నీం దీనవదనాం కృతాసనపరిగ్రహః। సంభావితో యథాన్యాయమిదమాహ కురూద్వహ ॥౩॥ అప్యభద్రం న విప్రాణాం భద్రే లోకేఽధునాగతం। న ధర్మస్య న లోకస్య మృత్యోశ్ఛందానువర్తినః ॥౪॥ అపి వాకుశలం కించిద్గృహేషు గృహమేధిని। ధర్మస్యార్థస్య కామస్య యత్ర యోగో హ్యయోగినాం॥౫॥ అపి వాతిథయోఽభ్యేత్య కుటుంబాసక్తయా త్వయా। గృహాదపూజితా యాతాః ప్రత్యుత్థానేన వా క్వచిత్ ॥౬॥ గృహేషు యేష్వతిథయో నార్చితాః సలిలైరపి। యది నిర్యాంతి తే నూనం ఫేరురాజగృహోపమాః ॥౭॥ అప్యగ్నయస్తు వేళాయాం న హుతా హవిషా సతి। త్వయోద్విగ్నధియా భద్రే ప్రోషితే మయి కర్హిచిత్ ॥ ౮॥ యత్పూజయా కామదుఘాన్యాతి లోకాన్గృహవ్రతః। బ్రాహ్మణోఽగ్నిశ్చ వై విష్ణోః సర్వదేవాత్మనో ముఖం॥౯॥ అపి సర్వే కుశలినస్తవ పుత్రా మనస్విని। లక్షయేఽస్వస్థమాత్మానం భవత్యా లక్షణైరహం ౧౦॥ అదితిః॥ భద్రం ద్విజగవాం బ్రహ్మన్ధర్మస్యాస్య జనస్య చ । త్రివర్గస్య పరం క్షేత్రం గృహమేధిన్ గృహా ఇమే॥౧౧॥ అగ్నయోఽతిథయో భృత్యా భిక్షవో యే చ లిప్సవః। సర్వం భగవతో బ్రహ్మన్ననుధ్యానాన్న రిష్యతి॥౧౨॥ కో ను మే భగవన్కామో న సంపద్యేత మానసః। యస్యా భవాన్ప్రజాధ్యక్ష ఏవం ధర్మాన్ప్రభాషతే॥౧౩॥ తవైవ హే దేవ మనశ్శరీరజా ఇమాః ప్రజాస్సత్త్వరజస్తమోజుషః। సమో భవాంస్తాస్వసురాదిషు ప్రభో తథాపి భక్తం భజతే మహేశ్వరః॥౧౪॥ తస్మాదీశ భజంత్యా మే శ్రేయశ్చింతయ సువ్రత। హృతశ్రియో హృతస్థానాన్సపత్నైః పాహి నః ప్రజాః ॥ ౧౫ ॥ పరైర్వివాసితా సాహం మగ్నా వ్యసనసాగరే। ఐశ్వర్యం శ్రీర్యశః స్థానం హృతాని ప్రబలైర్మమ ॥౧౬॥ యథా తాని పునస్సాధో ప్రపద్యేరన్మమాత్మజాః। తథా విధేహి కల్యాణం ధియా కల్యాణకృత్తమ॥౧౭॥ శ్రీశుకః॥ ఏవమభ్యర్థితోఽదిత్యా కస్తామాహ హసన్నివ॥౧౮॥ కశ్యపః॥ అహో మాయాబలం విష్ణోః స్నేహబద్ధమిదం జగత్ । క్వ దేహో భౌతికోఽనాత్మా క్వ చాత్మా ప్రకృతేః పరః॥ కస్య కే పతిపుత్రాద్యా మోహ ఏవ హి కారణం॥౧౯॥ ఉపతిష్ఠస్వ పురుషం భగవంతం జనార్దనం। సర్వభూతగుహావాసం వాసుదేవం జగద్గురుం॥౨౦॥ స విధాస్యతి తే కామాన్ హరిర్దీనానుకంపనః। అమోఘా భగవత్సేవా నేతరేతి మతిర్మమ॥౨౧॥ అదితిః॥ కేనాహం విధినా బ్రహ్మన్నుపస్థాస్యే జగద్గురుం। యథా మే సత్యసంకల్పో విదధ్యాత్స మనోరథం॥౨౨॥ ఆదిశ త్వం ద్విజశ్రేష్ఠ విధిం తదుపధావనం। ఆశు తుష్యతి మే దేవః సీదంత్యాః సహ పుత్రకైః॥౨౩ ॥ కశ్యపః॥ ఏతన్మే భగవాన్పృష్టః ప్రజాకామస్య పద్మజః। యదాహ తే ప్రవక్ష్యామి వ్రతం కేశవతోషణం ॥ ౨౪ ॥ ఫాల్గునస్యామలే ప

యస్మయా క్రియతే-తస్మాదగ్నయోఽతిథయ ఇత్యాదిసర్వం-నరిష్యతి న హీయతే॥౧౨॥ ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయితుమాహ॥ కోన్వితి॥౧౩॥ సంపాద్యం కామమాహ చతుర్భిః॥ తవేతి॥౧౪॥ తస్మాదితి॥ సపత్నైః దైత్యైః హృతా శ్రీర్యేషాం - హృతం స్థానమేషామితి పుత్రాభిప్రాయేణ బహువచనం ॥౧౫॥౧౬॥ ఏవమితి॥ కః కశ్యపః - ప్రథమం తావత్ పుత్రస్నేహం త్యాజయితుం విస్మయవ్యాజేన తత్త్వముపదిశతి సార్ధేన॥ అహో ఇతి ॥౧౮ ॥ ౧౯ ॥ అతః పరితుష్యంతం ప్రత్యాహ ద్వాభ్యాం॥ ఉపతిష్ఠస్వేతి॥౨౦॥ స ఇతి॥ న త్వేవంభూతకామప్రాప్తిహేతుర్జనాంతరసేవా ప్రసిద్ధేత్యాహ॥ అమోఘేతి॥౨౧॥ కేనేతి॥ స యథా చ మే మనోరథం విదధ్యాత్॥౨౨॥ ఆదిశేతి॥ యథా చ మే ఆశు తుష్యేత్-తథా తత్సేవాప్రకారమాదిశ॥౨౩॥ ఏతదితి॥ మే మయా-పృష్టః పద్మజో యద్వ్రతమాహ-ఏతత్తే ప్రవక్ష్యామీత్యన్వయః॥౨౪॥ ఫాల్గునస్యేతి॥ అమలే

షు సత్సు ॥ ౨౫ ॥ తత్రాదౌ పూర్వేద్యుః కృత్యమాహ ॥ సినీవాల్యామిత్యారభ్య బ్రహ్మచార్యథ దాత్రాంతమిత్యంతేన గ్రంథేన ॥ సినీవాల్యామితి ॥ యది లభ్యేత తర్హి క్రోడవిదీర్ణయా వన్యవరాహోత్ఖాతయా ఆలిప్య ॥ ౨౬ ॥ తత్ర మంత్రః ॥ త్వమితి ॥ హే దేవి త్వం రసాయా ఉద్ధృతాసి ॥ ౨౭ ॥ నిర్వర్తితేతి ॥ నిర్వర్తిత ఆత్మని యమో నిత్యనైమిత్తికో యేన ॥ ౨౮ ॥ తత్రావాహనాదౌ నవ మంత్రానాహ ॥ నమస్తుభ్యమితి ॥ పాద్యాదౌ శేషస్తు ద్వాదశాక్షరం వక్ష్యతి ॥ ౨౯ ॥ నమ ఇతి ॥ చతుర్వింశతిగుణాస్తత్త్వాని తాన్ జానాతీతి తథా తస్మై గుణసంఖ్యానహేతవే సాంఖ్యప్రవర్తకాయ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం సామాన్యతో నత్వా గుణావతారాన్ త్రిభిర్నమతి తత్రాదౌ మంత్రోక్తయజ్ఞరూపేణ విష్ణోః ప్రణామః ॥ నమ ఇతి ॥ ద్వే శీర్షే యస్య త్రయః పాదా యస్య తంతవే ఫలవిస్తారకాయ - త్రయ్యాం విద్యాయామాత్మా యస్య త్రిధా బద్ధ ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః తథాచ మంత్రః ॥ శ్రు ॥ చత్వారి శృంగా త్రయో అస్య పాదా ద్వే శీర్షే సప్త హస్తాసో అస్య - త్రిధా బద్ధో వృషభో రోరవీతి మహో దేవో మర్త్యాం ఆవివేశేతి ॥ శ్లో ॥ మార్గముద్గవదాలూనః సోऽయం ప్రాజ్ఞైర్యథాయథం । విష్ణుస్తు యజ్ఞరూపేణ స్తూయతే తేన తత్త్వతః ॥ అస్యార్థః మార్గః విష్ణ్వారాధనం తస్మిన్ యాం ముత్ - తాం గచ్ఛంతి యే - సాధ్యోక్తి

షు ద్వాదశాహం పయోవ్రతం । అర్చయేదరవిందాక్షం భక్త్యా పరమయాన్వితః ॥ ౨౫ ॥ సినీవాల్యాం మృదాలిప్య స్నాయాత్క్రోడవిదీర్ణయా । యది లభ్యేత వై స్రోతస్యేతం మంత్రముదాహరేత్ ॥ ౨౬ ॥ త్వం దేవ్యాదివరాహేణ రసాయాః స్థానమిచ్ఛతా । ఉద్ధృతాసి నమస్తుభ్యం పాప్మానం మే ప్రణాశయ ॥ ౨౭ ॥ నిర్వర్తితాత్మనియమో దేవమర్చేత్సమాహితః । అర్చాయాం స్థండిలే సూర్యే జలే వహ్నౌ గురావపి ॥ ౨౮ ॥ నమస్తుభ్యం భగవతే పురుషాయ మహీయసే । సర్వభూతనివాసాయ వాసుదేవాయ సాక్షిణే ॥ ౨౯ ॥ నమోऽవ్యక్తాయ సూక్ష్మాయ ప్రధానపురుషాయ చ । చతుర్వింశద్గుణజ్ఞాయ గుణసంఖ్యానహేతవే ॥ ౩౦ ॥ నమో ద్విశీర్ష్ణే త్రిపదే చతుఃశృంగాయ తంతవే । సప్తహస్తాయ యజ్ఞాయ త్రయీవిద్యాత్మనే నమః ॥ ౩౧ ॥ నమః శివాయ రుద్రాయ నమః శక్తిధరాయ చ । సర్వవిద్యాధిపతయే భూతానాం పతయే నమః ॥ ౩౨ ॥ నమో హిరణ్యగర్భాయ ప్రాణాయ జగదాత్మనే । యోగైశ్వర్యశరీరాయ నమస్తే యోగహేతవే ॥ ౩౩ నమస్త ఆదిదేవాయ దేవదేవాయ తే నమః । నారాయణాయ ఋషయే నరాయ హరయే నమః ॥ ౩౪ ॥ నమో మరకతశ్యామవపుషేऽధిగతశ్రియే । కేశవాయ నమస్తుభ్యం నమస్తే పీతవాససే ॥ ౩౫ ॥ త్వం సర్వవరదః పుంసాం వరేణ్య వరదర్షభ । అతస్తే శ్రేయసే ధీరాః పాదరేణుముపాసతే ॥ ౩౬ ॥ అన్వవర్తంత యం దేవాః శ్రీశ్చ తత్పాదపద్మయోః । స్పృహయంత ఇవామోదం భగవాన్మే ప్రసీదతు ॥ ౩౭ ॥ ఏతైర్మంత్రైర్హృషీకేశమావాహనపురస్కృతం । అర్చయేచ్ఛ్రద్ధయా యుక్తః పాద్యోపస్పర్శనాదిభిః ॥ ౩౮ ॥ అర్చయిత్వా గంధమాల్యైః పయసా స్నపయేద్విభుం । వస్త్రోపవీతాభరణపాద్యోపస్పర్శనైస్తతః ॥ ౩౯ ॥ గంధపుష్పాదిభిశ్చార్చేద్ద్వాదశాక్షరవిద్యయా । శృతం పయసి నైవేద్యం శాల్యన్నం విభవే సతి ॥ ౪౦ ॥ ససర్పిస్సగుడం దత్త్వా జుహుయాన్మూలవిద్యయా । నివేదితం తద్భక్తాయ దద్యాద్భుంజీత వా స్వయం ౪౧ ॥ దత్త్వాచమనమర్చిత్వా తాంబూలం చ నివేదయేత్ । జపేదష్టోత్తరశతం స్తువీత స్తుతిభిః ప్రభుం ॥ ౪౨ ॥

య తే వా - తే ముద్గాః భక్తాః - తే పద్యం తే యేషు తే ముద్గవంతః - తైరాలూనః వ్యాప్తః - సాక్షాత్కృత ఇత్యర్థః - నివృత్తిమార్గలభ్యమజానంతః - తత్ప్రాప్తక ఉపాసనామార్గే ముదం గచ్ఛంతి తే మార్గముద్గాః - తత్ప్రవర్తకా ఆచార్యాస్తైః విద్యం తే యేషు అర్వాచీనేషు - తే మార్గముద్గవస్తైః ఆలూనః పృథక్త్వేనోపాసిత ఇత్యర్థః - మార్గం తరే - ముదం వహంతీతి మార్గముద్వహంతః - తైరాలూనః పృథక్త్వేనోపాసిత ఇత్యర్థః - కించ - పూర్వోక్త ఏవ ప్రాజ్ఞైర్యథాయథం విప్రోపయా సాంగాచార్యైర్వివృతః - చత్వారి శృంగేతి వేదా ఏవ ఉక్తాః త్రయోऽస్య పాదా ఇతి సవనాని త్రీణి - ద్వే శీర్షే ప్రాయణీయోదయనీయే - సప్త హస్తాసః సప్తఛందాంసి - త్రిధా బద్ధో మంత్రబ్రాహ్మణకల్పైః - వృషభో రోరవీతి - రోరవణం అస్య సవనక్రమేణ - ఋగ్భిర్యజుర్భిః సామభిః ॥ శ్రు ॥ యదేనమృగ్భిశ్శంసతి - యజుర్భిర్యజంతి - సామభిః స్తువంతీతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ నమ ఇతి ॥ ప్రాణాయ సూత్రాత్మనే - యోగైశ్వర్యం శరీరం యస్య ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ నమ ఇతి ॥ అధిగతా ప్రాప్తా శ్రీః యేన తస్మై ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ అన్వవర్తంతేతి ॥ యత్పాదపద్మయోః ఆమోదం స్పృహయంత ఇవ - దేవాః శ్రీశ్చ - యమన్వవర్తంత - స మే ప్రసీదతు ॥ ౩౭ ॥ ఏతైరితి ॥ ఆవాహనేన పురస్కృతం సన్నిధాపితం ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ గంధేతి ॥ పయసి శ్రితం పక్వం ॥ ౪౦ ॥ నేతి ॥ మూలవిద్యయా ద్వాదశా

తురేష్వేవ॥౪౧॥దత్త్వేతి॥పూర్వోక్తాభిరన్యాభిశ్చస్తుతిభిః॥౪౨॥కృత్వేతి॥తస్యశేషంనిర్మాల్యం॥౪౩॥ద్వ్యితి॥ ద్వౌ అవరా యేషాంతాన్ అసంభవే ద్వావపిభోజయేదిత్యర్థః-సభాజితైః పూజితైస్తైరనుజ్ఞాతస్సన్ శేషం-సేష్టః బంధుభిస్సహితః॥
౪౪॥బ్రహ్మచారీతి॥తస్యాంరాత్ర్యాంబ్రహ్మచారీసన్ శ్వోభూతేప్రథమేసతి॥౪౫॥పయసేతి॥ పయఏవభక్షః ఆహారో యస్య॥౪౬॥౪౭॥బ్రహ్మచర్యమితి॥అధస్స్వప్నంశయనం॥౪౯॥అహింస్రఇతి॥పంచకైః పంచామృతైః॥౫౦॥ ౫౭॥పితామహేనేతి॥మయాచతేసముదాహృతం॥౫౯॥ఆత్మనేతి॥సర్వయజ్ఞాఖ్యోఽయంయజ్ఞః-సర్వవ్రతమితిచస్మృతమేతద్వ్రత

కృత్వాప్రదక్షిణంభూమౌప్రణమేద్దండవన్ముదా।కృత్వాశిరసితచ్ఛేషం దేవముద్వాసయేత్తతః ॥౪౩॥ ద్వ్యవరాన్భోజయేద్విప్రాన్ పాయసేన యథోచితం। భుంజీత తైరనుజ్ఞాత శ్శేషం సేష్టస్సభాజితైః ॥ ౪౪ ॥ బ్రహ్మచార్యథతద్రాత్ర్యాం శ్వోభూతేప్రథమేహని । స్నాతశ్శుచి ర్యథోక్తేనవిధినాసుసమాహితః॥౪౫॥పయసాస్నాపయిత్వార్చేద్యావద్వ్రతసమాపనం । పయోభక్షవ్రతమిదంచరేద్విష్ణ్వర్చనాదృతః॥౪౬॥పూర్వవజ్జుహుయాదగ్నింబ్రాహ్మణాంశ్చాపిభోజయేత్ । ఏవంత్వహరహఃకుర్యాద్ద్వాదశాహంపయోవ్రతం ॥ ౪౭ ॥ హరేరారాధనంహోమమర్హణంద్విజతర్పణం। ప్రతిపద్దినమారభ్యయావచ్ఛుక్లత్రయోదశీ ॥౪౮ ॥ బ్రహ్మచర్యమధస్స్వప్నంస్నానంత్రిషవణంచరేత్ వర్జయేదసదాలాపంభోగానుచ్చావచాంస్తథా ॥ ౪౯॥ అహింస్రస్సర్వభూతానాంవాసుదేవపరాయణః।త్రయోదశ్యామథోవిష్ణోఃస్నపనంపంచకైర్విభోః॥౫౦॥కారయేచ్ఛాస్త్రదృష్టేనవిధినావిధికోవిదైః।పూజాంచమహతీంకుర్యాద్విత్తశాఠ్యవివర్జితః॥౫౧॥చరుంనిరూప్యపయసిశిపివిష్టాయవిష్ణవే।సూక్తేనతేనపురుషంయజేతసుసమాహితః॥౫౨॥నైవేద్యంచాధిగుణవద్దద్యాత్పురుషతుష్టిదం।ఆచార్యంజ్ఞానసంపన్నంవస్త్రాభరణధేనుభిః॥౫౩॥తోషయేదృత్విజశ్చైవతద్విద్ధ్యారాధనంహరేః। భోజయేత్తాన్గుణవతాసదన్నేనశుచిస్మితే॥౫౪॥అన్యాంశ్చబ్రాహ్మణాన్ శక్త్యాయేచతత్రసమాగతాః । దక్షిణాంగురవేదద్యాదృత్విగ్భ్యశ్చయథార్హతః॥౫౫॥అన్నాద్యేనాశ్వపాకేభ్యఃప్రీణయేత్సముపాగతాన్।భుక్తవత్స్వథసర్వేషుదీనాంధకృపణాదిషు॥౫౬॥విష్ణోస్తత్ప్రీణనంవిద్వాన్ భుంజీతసహబంధుభిః। నృత్తవాదిత్రగీతైశ్చస్తుతిభిస్స్వస్తివాచకైః॥౫౭॥కారయేత్తత్కథాభిశ్చపూజాంభగవతోఽన్వహం ।ఏతత్పయోవ్రతంనామపురుషారాధనంపరం॥౫౮॥ పితామహేనాభిహితంమయాతేసముదాహృతం । త్వంచానేనమహాభాగేసమ్యగ్చీర్ణేనకేశవం॥౫౯॥ఆత్మనాశుద్ధభావేననియతాత్మాభజావ్యయం। అయంవై సర్వయజ్ఞాఖ్యస్సర్వవ్రతమితిస్మృతం॥౬౦॥ తపస్సారమిదంభద్రేదానంచేశ్వరతర్పణం । తఏవనియమాస్సాక్షాత్తఏవచయమోత్తమాః ॥౬౧॥ తస్మాదేతద్వ్రతంభద్రేప్రయతాశ్రద్ధయాచర । భగవాన్పరితుష్టస్తేవరానాశువిధాస్యతి॥౬౨॥ ********************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-షోడశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ఇత్యుక్తాసాదితీరాజన్స్వభర్త్రాకశ్యపేనవై । అన్వతిష్ఠద్వ్రతమిదంద్వాదశాహమతంద్రితా ॥౧॥ చింతయంత్యేకయాబుద్ధ్యామహాపురుషమీశ్వరం। ప్రగృహ్యేంద్రియదుష్టాశ్వాన్మనసాబుద్ధిసారథిః॥౨ ॥ మనశ్చైకాగ్రయాబుద్ధ్యాభగవత్యఖిలాత్మని।వాసుదేవేసమాధాయచచారహపయోవ్రతం॥౩॥తస్యాఃప్రాదురభూత్తాతభగవానాదిపూరుషః । పీతవాసాశ్చతుర్బాహుశ్శంఖచక్రగదాధరః॥౪॥తంనేత్రగోచరంవీక్ష్యసహసోత్థాయసాదరం।ననామభువికాయేనదండవత్ప్రీతివిహ్వలా॥౫॥ సోత్థాయబద్ధాంజలిరీడితుంస్థితానోత్సేహఆనందజలాకులేక్షణా।బభూవతూష్ణీంపులకాకులాకృతిస్తద్దర్శనాత్యుత్సవగాత్రవేపథుః॥౬॥ప్రీత్యాశనైర్గద్గదయాగిరాహరింతుష్టావసాదేవ్యదితిఃకురూద్వహ।ఉద్వీ

తం॥౬౦॥౬౨॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా- ******************************

శ్లో॥తతస్సప్తదశేదిత్యాకృతేఽస్మిన్ప్రవేశేహరిః।తతాఽమపూరణాయాదౌతత్పుత్రోఽభూదదితేర్భవే॥౧॥౫॥సేతి॥ ప్రీతివిహ్వలత్వాదేవ-సాబద్ధాంజలిస్సతీ-స్థితా కేవలం-ఈడితుంపునర్నోత్సేహేనశశాక-అపితుతూష్ణీంబభూవ-కథంభూతా ఆనందజలైరాకులేఈక్షణేయస్యాః-పులకైరాకులాఆకృతిర్దేహోయస్యాః-తస్యదర్శనేనయోఽత్యుత్సవః-తేనగా

త్రివేపథుః కంపో యస్యాః॥౬॥ ప్రీత్యేతి॥ తుష్టావ పిబతీవోద్వీక్షమాణే వేతి చక్రియాభేదాత్సేత్యస్యావృత్తిరదోషః॥ శ్లో॥
అయత్నతోఽపి నిర్జిత్య దైత్యాన్యత్యార్జితానపి। భక్తాన్రక్షతు మీశస్త్వమిత్యస్తౌదదితిస్త్రిభిః॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౭॥
యజ్ఞేశేత్యాదిదశభిః సంబోధనైస్తవాశక్యం కిమపి నాస్తీతి వదంతీ ప్రార్థయతే॥ యజ్ఞేశేతి॥ శం నః కృధి కురు- యతః దీ
నానాం నాథోఽసి త్వం- తీర్థం శ్రవః కీర్తిర్యస్య- శ్రవణమేవ మంగళం యస్య తన్నామధేయం యస్య- ఆపన్నానాం శరణంగ
తానాం లోకానాం- వృజినోపశమః- ఉదయో యస్య॥౮॥ విశ్వాయేతి॥ భూమ్నే మహతే నమః- మహత్త్వే హేతవః- విశ్వా
య విశ్వస్య భవనస్థితిసంయమార్థం- స్వైరం గృహీతాః పురుశక్తేర్మాయాయా గుణా యేన- తస్మై। తథాపి స్వస్థాయ అప్ర
చ్యుతస్వరూపాయ- కుతః- శశ్వదుపబృంహితః నిత్యోద్గతః యః పూర్ణో బోధస్తేన- వ్యాపాదితం నిత్యనిరస్తం- ఆత్మని తమో
మాయాలక్షణం యేన తస్మై॥౯॥ అస్మదీయమనోరథపూరణమీషత్కరమేవ తవేతి కైముతికన్యాయేనాహ॥ ఆయురితి॥ ఆ
యుః పరం బ్రహ్మాయురపి ద్యౌశ్చ భూశ్చ రసాతలం చ ద్యోభూరసాః- ద్యౌరితి పృథక్త్వాతే భూశ్చ రసా చ బిలస్వర్గా ఇతి। ఉగ్ర

తుష్టావ సా పిబతీవ చక్షుషా రమాపతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిం॥ ౭॥ అదితిః॥ యజ్ఞేశ యజ్ఞపురుషాచ్యుత తీర్థపా
దతీర్థశ్రవశ్శ్రవణమంగళనామధేయ। ఆపన్నలోకవృజినోపశమోదయాద్య శం నః కృధీశ భగవన్నసి
దీననాథ॥౮॥ విశ్వాయ విశ్వభవనస్థితిసంయమార్థం స్వైరం గృహీతపురుశక్తిగుణాయ భూమ్నే। స్వస్థా
య శశ్వదుపబృంహితపూర్ణబోధవ్యాపాదితాత్మతమసే హరయే నమస్తే॥౯॥ ఆయుః పరం వపురభీష్టమతుల్య
లక్ష్మీర్ద్యోభూరసాస్సకలయోగగుణాస్త్రివర్గః। జ్ఞానం చ కేవలమనంత భవంతి తుష్టాత్త్వత్తో నృణాం కిము స
పత్నజయాదిరాశీః॥౧౦॥ శ్రీశుకః॥ అదిత్యైవం స్తుతో రాజన్ భగవాన్ పుష్కరేక్షణః। క్షేత్రజ్ఞస్సర్వభూ
తానామితి హోవాచ భారత॥౧౧॥ శ్రీభగవాన్॥ దేవమాతర్భవత్యా మే విజ్ఞాతం చిరకాంక్షితం। యత్స
పత్నైర్హృతశ్రీణాం చ్యావితానాం స్వధామతః॥౧౨॥ తాన్వినిర్జిత్య సమరే దుర్మదానసురర్షభాన్। ప్ర
తిలబ్ధజయశ్రీభిః పుత్రైరిచ్ఛస్యుపాసితుం॥౧౩॥ ఇంద్రజ్యేష్ఠైస్స్వతనయైర్హతానాం యుధి విద్విషాం
స్త్రియో రుదంతీరాసాద్య ద్రష్టుమిచ్ఛసి దుఃఖితాః॥౧౪॥ ఆత్మజాన్సుసమృద్ధాంస్త్వం ప్రత్యాహృ
తయశశ్శ్రియః। నాకపృష్ఠమధిష్ఠాయ క్రీడతో ద్రష్టుమిచ్ఛసి॥౧౫॥ ప్రాయోఽధునా తే సురయూథనా
థా అపారణీయా ఇతి దేవి మే మతిః। యత్తేనుకూలేశ్వరవిప్రగుప్తా న విక్రమస్తత్ర సుఖం దదాతి॥౧౬॥ త
థాప్యుపాయో మమ దేవి చింత్యస్సంతోషితస్య వ్రతచర్యయా తే। మమార్చనం నార్హతి గంతుమన్య
థా శ్రద్ధానురూపం ఫలహేతుకత్వాత్॥౧౭॥ త్వయార్చితశ్చాహమపత్యగుప్తయే పయోవ్రతేనాను
గుణం సమీరితః। స్వాంశేన పుత్రత్వముపేత్య తే సుతాన్గోప్తాస్మి మారీచతపస్యవస్థితః॥౧౮॥ ఉపధావ
పతిం భద్రే ప్రజాపతిమకల్మషం। మాం చ భావయతీ పత్యావేవరూపమవస్థితం॥౧౯॥ నైతత్పరస్మా ఆ
ఖ్యేయం దేవగుహ్యం కథంచన। సర్వం సంపద్యతే దేవీ దేవగుహ్యం సుసంవృతం॥౨౦॥ శ్రీశుకః॥ ఏతావ
దుక్త్వా భగవాంస్తత్రైవాంతరధీయత। అదితిర్దుర్లభం లబ్ధ్వా హరేర్జన్మాత్మని ప్రభోః॥౨౧॥ ఉ
పాధావత్పతిం భక్త్యా పరయా కృతకృత్యవత్। స వై సమాధియోగేన కశ్యపస్తదబుధ్యత॥ ప్రవిష్టమాత్మ

హః- రసేతి పాఠే। త్రీణి పదాని- సకలయోగగుణా అణిమాదయః॥౧౦॥ అదిత్యేతి॥ క్షేత్రజ్ఞః అంతర్యామీ॥౧౧॥ దేవమాత
రితి॥ సపత్నైర్హృతా శ్రీర్యేషాం స్వధామతశ్చ్యావితానాం చ పుత్రాణాం సంబంధి- యత్ తద్భవత్యాః చిరం ఆకాం
క్షితం మయా విజ్ఞాతం॥౧౨॥ కాంక్షితమేవాహ త్రిభిః॥ తానితి॥ ప్రతిలబ్ధో జయశ్చ శ్రీశ్చ యైస్తైః పుత్రైస్సహ- ఉపాసి
తుం ఏకత్ర స్థాతుమిచ్ఛసి॥౧౩॥౧౪॥ ఆత్మజానితి॥ ప్రత్యాహృతం యశశ్చ శ్రీశ్చ యైస్తాన్॥౧౫॥ ప్రాయ ఇతి॥ అపార
ణీయాః అనతిక్రమణీయాః- యద్యస్మాత్- అనుకూల ఈశ్వరః కాలో యేషాం- తైర్విప్రైర్గుప్తాః రక్షితాః అనుకూలైరీశ్వ
రైః- సమర్థైర్విప్రైర్గుప్తా ఇతి వా॥౧౬॥ తథేతి॥ మమ యా- చింత్య ఏవ- తత్ర హేతుః- సంతోషితస్యేత్యాది శ్రద్ధానురూ
పం ఇచ్ఛానుసారేణ ఫలహేతుత్వాత్॥౧౭॥ త్వయేతి- మారీచస్య తపసి- అవస్థితస్సన్ గోప్తాస్మి పాలయిష్యామి॥౧౮॥ ఉ
పధావేతి॥ అతః పతిముపాధావ భజస్వ॥౧౯॥ నైతదితి॥ దేవానాం గుహ్యం రహస్యం - సర్వం సుసంవృతం సంగుప్తం సత్
సంపద్యతే సిధ్యతి॥౨౦॥ ఏతావదితి॥ ప్రభోః హరేరాత్మని జన్మ లబ్ధ్వా॥౨౧॥ ఉపాధావదితి॥ అవితథమీక్షణం దృష్టిర్యస్య
సః॥౨౨॥ న ఇతి॥ అనిలో యథా సర్వత్ర సమోఽపి- దారుణి సంఘర్షేణ వనదాహకమగ్నిమాధత్తే- ఏవం స్వయం పుత్రేషు

సమోపి దైత్యక్షపణార్థం వీర్యమాధత్తేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అదిత్యా ఇతి ॥ అదిత్యాః గర్భం అధిష్ఠితం అధిష్ఠాయ స్థితం - సంధిరార్షః - సమీడే తుష్టావ ॥ ౨౪ ॥ జయ ఇతి ॥ అదితేరేవ పూర్వస్మిన్ జన్మని పృశ్నిరితి నామ - తస్యాః గర్భాయ అర్భకాయ - వేదాగర్భే యస్య - యద్వా - వేదానాం గర్భాయ వేదేషు ప్రకాశమానాయేత్యర్థః త్రయో లోకా నాభౌ యస్య సః - త్రినాభః తస్మై త్రయాణాం లోకానాం - పృష్ఠే ఉపరి స్థితాయ - శిపిశబ్దేన పశవో జీవాః - తేష్వంతర్యామితయా ప్రవిష్టాయ ॥ శ్రు ॥ యజ్ఞో వై విష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతీతి శ్రుతేః ॥ యద్వా ॥ శిపయో రశ్మయ స్తైర్వేష్టితాయేత్యర్థః - తథాపి విష్ణవే వ్యాపినే ॥ ౨౫ ॥ త్వమితి ॥ అంతః పర్యంతం సృష్ట్యాదియథాగంభీరం సోఽతః ఆక్షిపతి ఆకర్షతి - తథా కాలాత్మా భవాన్ - విశ్వమాకర్షతి ॥ ౨౬ ॥ త్వమితి ॥ ప్రజానాం ప్రజాపతీనాం చ త్వమేవ సంజనిష్ణుః ఉత్పాదనశీలోఽసి - అయం భావః - న హ్యేవంభూతస్య తవ జన్మాదిసంభవః కింతు - దేవానాం పరమాశ్రయత్వేన - తత్కార్యసాధనాయావతారోఽయం - అత స్త్వం స్వర్గచ్యుతానాం పునః స్వర్గే స్థాపయేతి ॥ ౨౭ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా. **********
శ్లో ॥ తతస్త్వష్టాదశే భూత్వా వామనస్సుఖం ప్రతో ఋతై ః బలేర్యజ్ఞం గతస్తేన చోక్తో వృణు వరానితి ॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థం విరించేన స్తుతం - కర్మ చ దేవకార్యలక్షణం - వీర్యం చ ప్రభావో యస్య - స హరిరదిత్యాం ప్రాదుర్బభూవేతి త్రయాణామన్వయః

నిహా రేరంశం హ్యావిత షేక్షణః ॥ ౨౨ ॥ సోఽదిత్యాం వీర్యమాధత్త తపసా చిరసంభృతమ్ । సమాహితమనా రాజన్ దారుణ్యగ్నిమివానలః ॥ ౨౩ ॥ అదిత్యా * ధిష్ఠితం గర్భం భగవంతం సనాతనమ్ । హిరణ్యగర్భో విజ్ఞాయ సమీడే బ్రహ్మనామభిః ॥ ౨౪ ॥ బ్రహ్మా ॥ జయోరుగాయ భగవన్నురుక్రమ నమోఽస్తు తే । నమస్తే పృశ్నిగర్భాయ వేదగర్భాయ వేధసే ॥ త్రినాభాయ త్రిపృష్ఠాయ శిపివిష్టాయ విష్ణవే ॥ ౨౫ ॥ త్వమాదిరంతో భువనస్య మధ్యమనంతశక్తిం పురుషం యమాహుః । కాలో భవానాక్షిపతీశ విశ్వం స్రోతో యథాంతః పతితం గభీరమ్ ॥ ౨౬ ॥ త్వం వై ప్రజానాం స్థిరజంగమానాం ప్రజాపతీనామపి సంభవిష్ణుః । దివౌకసాం దేవ దివశ్చ్యుతానాం పరాయణం నౌరివ మజ్జతోఽప్సు ॥ ౨౭ ॥ *** ***** **** **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - అష్టమస్కంధే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ ఇత్థం విరించస్తుతకర్మవీర్యః ప్రాదుర్బభూవామృతభూరదిత్యామ్ । చతుర్భుజః శంఖగదాబ్జచక్రః పిశంగవాసా నలినాయతేక్షణః ॥ ౧ ॥ శ్యామావదాతో ఝషరాజకుండలత్విషోల్లసచ్ఛ్రీవదనాంబుజః పుమాన్ । శ్రీవత్సవక్షా వలయాంగదోల్లసత్కిరీటకాంచీగుణహారనూపురః ॥ ౨ ॥ మధువ్రతవ్రాతవిఘుష్టయా స్వయా విరాజితః శ్రీవనమాలయా హరిః । ప్రజాపతేర్వేశ్మతమః స్వరోచిషా వినాశయన్ కంఠనివిష్టకౌస్తుభః ॥ ౩ ॥ దిశః ప్రసేదుః సలిలాశయాస్తదా ప్రజాః ప్రహృష్టా ఋతవో గుణాన్వితాః । ద్యౌరంతరిక్షం క్షితిరగ్నిజిహ్వా గావో ద్విజాః సంజహృషుర్నగాశ్చ ॥ ౪ ॥ శ్రోణాయాం శ్రవణద్వాదశ్యాం ముహూర్తేఽభిజితి ప్రభుః । సర్వే నక్షత్రతారాద్యాశ్చక్రుస్తజ్జన్మ దక్షిణమ్ ॥ ౫ ॥ ద్వాదశ్యాం సవితాతిష్ఠన్మధ్యందినగతో నృప । విజయా నామ సా ప్రోక్తా యస్యాం జన్మ విదుర్హరేః ॥ ౬ ॥ శంఖదుందుభయో నేదుర్మృదంగపణవానకాః ।

యః అమృతభూః మృత్యుజన్మశూన్యః శంఖగదాబ్జచక్రాణ్యస్య సంతీతి తథా - అర్శ ఆదిత్వేన మత్వర్థీయః అచ్ ప్రత్యయః - అసమాసాంతే సమాసాపి శంగవాసాః ॥ ౧ ॥ శ్యామేతి ॥ ఝషరాజో మకరః తదాకారయోః కుండలయోస్త్విషా ఉల్లసంతీ శ్రీః - వదనాంబుజే యస్య శ్రీవత్సో వక్షసి యస్య - వలయైరంగదైశ్చ సహోల్లసంతి కిరీటాదీని యస్య ॥ ౨ ॥ మధువ్రతేతి ॥ శ్రీమత్యా వనమాలయా విరాజితః - వేశ్మగతం తమః ॥ ౩ ॥ దిశ ఇతి ॥ అగ్నిజిహ్వా దేవాః - నగాః పర్వతాః ॥ ౪ ॥ తత్ప్రాదుర్భావసమయమాహ ॥ శ్రోణాయామితి ॥ భాద్రపదశుక్లద్వాదశీ శ్రవణద్వాదశీతి ప్రసిద్ధా తస్యాం తత్రాపి - శ్రోణాయాం శ్రవణస్తే చంద్ర ఇత్యర్థః - తత్రాపి శ్రవణస్య ప్రథమాంశే - అభిజితి నక్షత్రే తచ్చ శ్రుత్యాదర్శితమ్ ॥ శ్రు ॥ అభిజిన్నామ నక్షత్రం - ఉపరిష్టాదషాఢానాం - అవస్తాచ్ఛ్రోణాయా ఇతి ॥ ఏవం విశిష్టే ముహూర్తే - ప్రభుః ప్రాదుర్బభూవేత్యర్థః - కించ - నక్షత్రాణ్యశ్విన్యాదీని - తారాశబ్దేన తారా గ్రహాః గురుశుక్రాదయః - తే ఆద్యాః యేషాం తే - సూర్యాదయోపి సర్వే తస్య జన్మ దక్షిణాం ఉదారం చక్రుః జన్మముహూర్తే గుణబహవో బభూవురిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ విశేషాంతరమాహ ॥ ద్వాదశ్యామితి ॥ యస్యాం ద్వాదశ్యాం హరేర్జన్మ - తస్యాం మహత్యవివమః - తస్య - మధ్యందినగతః సవితా అతిష్ఠత్ - సా చ ద్వాదశీ విజయా నామ ప్రోక్తేత్యన్వయః ॥ ౬ ॥ శంఖేతి ॥ శంఖాదయో యేషాం - అన్యేషాం చ విచిత్రతూర్యాణాం నిర్ఘోషో భ

భవత్॥౭॥ ప్రీతా ఇతి॥ దేవా మనవ ఇత్యాదీనాం కుసుమైస్సమవాకిరన్నితి తృతీయేనాన్వయః॥ ౮॥౧౧॥ విస్మయాంతరమా
హ॥ యత్తదితి॥ యత్తద్వపుః హరిరధారయత్ ప్రకటితవాన్- తేనైవ వపుషా- మాతాపితృభిః సంపశ్యతోరేవ- వామనో వ
టుర్బభూవ- దివ్యగతిః అద్భుతచేష్టితః స్వయం- కథంభూతః- అవ్యక్తచిద్రూపః- కథమధారయత్ -భాతిర్దీప్తిః విభూషణా
ని ఆయుధాని చ తైర్వ్యక్తం యథా భవతి తథా॥౧౨॥ తమితి॥ కర్మాణి జాతకర్మాదీని॥ ౧౩॥౧౪॥ దదావితి । వనస్పతిః వనా
నాం పతిః సోమః॥౧౫॥౧౬॥ తస్మా ఇతి॥ పాత్రీం కాంభిక్షాపాత్రీం॥ ౧౭॥ స ఇతి॥ స ఏవం సంభావితః మారిషః శ్రేష్ఠో వటుః
బ్రహ్మవర్చసేన- బ్రహ్మర్షిగణసంఘుష్టాం తాం సభామతిక్రమ్యారోచత॥౧౮॥౧౯॥ యదర్థం వటుర్బభూవ తదాహ

ణవానకాః। చిత్రవాదిత్రతూర్యాణాం నిర్ఘోషస్తుములోభవత్॥ ౭॥ ప్రీతాశ్చాప్సరసోనృత్యన్ గంధర్వ
ప్రవరా జగుః। తుష్టువుర్మునయో దేవా మనవః పితరోగ్నయః॥ ౮॥ సిద్ధవిద్యాధరగణాస్సకింపురుషకిన్న
రాః। చారణా యక్షరక్షాంసి సుపర్ణా భుజగోత్తమాః॥ ౯॥ గాయంతోతిప్రశంసంతో నృత్యంతో విబుధా
నుగాః। అదిత్యా ఆశ్రమపదం కుసుమైస్సమవాకిరన్॥౧౦॥ దృష్ట్వాదితిస్తం నిజగర్భసంభవం పరం పుమాం
సం ముదమాప విస్మితా। గృహీతదేహం నిజయోగమాయయా ప్రజాపతిశ్చాహ జయేతి విస్మితః॥ ౧౧॥ య
త్తద్వపుర్భాతి విభూషణాయుధైరవ్యక్తచిద్వ్యక్తమధారయద్ధరిః। బభూవ తేనైవ స వామనో వటుస్సం
పశ్యతోర్దివ్యగతిర్యథా నటః॥౧౨॥ తం వటుం వామనం దృష్ట్వా మోదమానా మహర్షయః। కర్మాణి కా
రయామాసుః పురస్కృత్య ప్రజాపతిమ్॥౧౩॥ తస్యోపనీయమానస్య సావిత్రీం సవితాబ్రవీత్। బృహస్ప
తిర్బ్రహ్మసూత్రం మేఖలాం కశ్యపోదదాత్॥ ౧౪॥ దదౌ కృష్ణాజినం భూమిర్దండం సోమో వనస్పతిః। కౌపీ
నాచ్ఛాదనం మాతా ద్యౌశ్ఛత్రం జగతః పతేః॥ ౧౫ ॥ కమండలుం వేదగర్భః కుశాన్ సప్తర్షయో దదుః।
అక్షమాలాం మహారాజ సరస్వత్యవ్యయాత్మనః॥ ౧౬ ॥ తస్మా ఇత్యుపనీతాయ యక్షరాట్ పాత్రికామ
దాత్। భిక్షాం భగవతీ సాక్షాదుమాదాదంబికా సతీ॥౧౭॥ స బ్రహ్మవర్చసేనైవం సభాం సంభావితో వ
టుః। బ్రహ్మర్షిగణసంఘుష్టామత్యరోచత మారిషః॥౧౮ ॥ సమిద్ధమాహితం వహ్నిం కృత్వా పరిసమూ
హనమ్। పరిస్తీర్య సమభ్యర్చ్య సమిద్భిరజుహోద్ద్విజః॥ ౧౯॥ శ్రుత్వాశ్వమేధైర్యజమానమూర్జితం బ
లిం భృగూణాముపకల్పితైస్తతః। జగామ తత్రాఖిలసారసంభృతో భారేణ గాం సన్నమయన్ పదే పదే॥
౨౦॥ తం నర్మదాయాస్తట ఉత్తరే బలేర్య ఋత్విజస్తే భృగుకచ్ఛసంజ్ఞకే। ప్రవర్తయంతో భృగవః క్ర
తూత్తమం వ్యచక్షతారాదుదితం యథా రవిమ్॥౨౧॥ త ఋత్విజో యజమానస్సదస్యా హతత్విషో వామన
తేజసా నృప। సూర్యః కిలాయాత్యుత వా విభావసుస్సనత్కుమారోథ దిదృక్షయా క్రతోః॥ ౨౨॥ ఇత్థం సశి
ష్యేషు భృగుష్వనేకధా వితర్క్యమాణో భగవాన్ స వామనః। ఛత్రం సదండం సజలం కమండలుం వివేశ బి
భ్రద్ధయమేధవాటమ్॥౨౩॥ మౌంజ్యా మేఖలయా వీతముపవీతాజినోత్తరమ్। జటిలం వామనం విప్రం మా
యామాణవకం హరిమ్॥ ౨౪॥ ప్రవిష్టం వీక్ష్య భృగవస్సశిష్యాస్తే సహాగ్నిభిః। ప్రత్యగృహ్ణన్ సముత్థాయ సం
క్షిప్తాస్తస్య తేజసా॥౨౫॥ యజమానః ప్రముదితో దర్శనీయం మనోరమమ్। రూపానురూపావయవం త
స్మా ఆసనమాహరత్॥ ౨౬॥ స్వాగతేనాభివంద్యాథ పాదౌ భగవతో బలిః। అవనిజ్యార్చయామాస ముక్త
సంగం మనోరమమ్॥ ౨౭॥ తత్పాదశౌచం జనకల్మషాపహం స ధర్మవిన్మూర్ధ్న్యదధాత్సుమంగళమ్। య
ద్దేవదేవో గిరిశశ్చంద్రమౌళిర్దధార మూర్ధ్నా పరయా చ భక్త్యా॥౨౮॥ బలిః॥ స్వాగతం తే నమస్తుభ్యం బ్ర

యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ శ్రుత్వేతి॥ యజమానం యజంతం- భృగూణాం భృగుభిః- ఉపకల్పితైః- ప్రవర్తితైః అఖిలేన
సారేణ బలేన- సంభృతః సంపూర్ణః॥౨౦॥ తదితి॥ నర్మదాయా ఉత్తరతటే భృగుకచ్ఛసంజ్ఞకే క్షేత్రే- క్రతూత్తమం
ప్రవర్తయంతః- యే బలేః ఋత్విజో భృగవః- తం వ్యచక్షత అపశ్యన్- ఆరాత్ సమీపే- ఉదితం రవిమివ॥౨౧॥ త ఇతి॥ తే మా
గచ్ఛంతం- ఋత్విగాదయః సూర్యః కిలేత్యేవమాది- వ్యతర్కయన్నితి శేషః॥౨౨॥ ఇత్థమితి॥ హయమేధవాటం అశ్వమేధ
మంటపం వివేశ॥౨౩॥ మౌంజ్యేతి॥ ఉపవీతాజినం ఉపవీతవద్ధృతమజినమేవ ఉత్తరముత్తరీయం యస్య॥ ౨౪॥ ప్రవిష్టమితి॥
సంక్షిప్తాః అభిభూతాస్సంతః॥౨౫॥ యజమాన ఇతి॥ రూపస్యానురూపాః అవయవా యస్య తం దృష్ట్వేతి శేషః॥౨౬॥ ౨౭॥
తదితి॥ చంద్రమౌళిశ్చేత్యన్వయః అప్యర్థే చకారః- చంద్రమౌళిరపి గంగారూపం యన్మూర్ధ్ని దధారేత్యర్థః॥౨౮॥ స్వాగ

తమితి॥ హేఆర్య-త్వా త్వాం- సాక్షాత్ప్రత్యక్షం-బ్రహ్మర్షీణాంతపఏవమన్యేకథంభూతంతపః - ఏవుర్ధరంమూర్తిధారి॥౨౯॥ అద్యేతి॥ హేద్విజాత్మజ-త్వచ్చరణావనేజనైర్వార్భిర్హతమంహోయస్యతస్యమే- పునీతాపవిత్రీకృతా॥౩౧॥ యద్యదితి॥ మేమత్తః ప్రతీచ్ఛగృహాణ-హేఅర్హత్తమపూజ్యతమ॥౩౨॥ ************************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం - అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనవింశేతుహరిణాయాచితేచపదత్రయమ్। ప్రతిశ్రుతేచబలినాజానన్గురురవారయత్ ॥ యద్వా॥ స్తుతాత్పూర్తితో భగవతాసబలిస్త్రిపదీమితామ్। వామనాయోనవింశేత్స్మందాస్యన్శుక్రేణవార్యతే॥ దాతుస్తుతిః స్వయంతుష్టిరిత్యాదిప్రస్తుతోదితమ్। వక్తవ్యమితిభిక్షూంశ్చశిక్షయన్నాహవామనః॥౧॥ వచఇత్యారభ్యషోడశభిశ్శ్లోకైః॥ వచఇతి ॥ హేజనదేవసాంపరాయేపారలౌకికేధర్మే-పితామహశ్చప్రహ్లాదః-ప్రమాణందృష్టాంతరూపేణవర్తతఇత్యర్థః। ౨॥ నహీతి॥

హ్మన్‌కింకరవాణితె। బ్రహ్మర్షీణాంతపస్సాక్షాన్మన్యేత్వార్యవపుర్ధరమ్॥౨౯॥ అద్యనఃపితరస్తృప్తాఅద్యనఃపావితంకులమ్। అద్యస్విష్టఃక్రతురయంయద్భవానాగతోగృహాన్॥౩౦॥ అద్యాగ్నయోమేసుహుతా యథావిధిద్విజాత్మజత్వచ్చరణావనేజనైః । హతాంహసోవార్భిరియంచభూరహోతథాపునీతాతనుభిఃపదైస్తవ ॥ ౩౧ ॥ యద్యద్వటోవాంఛసితత్ప్రతీచ్ఛమేత్వామర్థినంవిప్రసుతానుతర్కయే। గాంకాంచనంగుణవద్ధామమృష్టంతథాన్నపేయముతవావిప్రకన్యామ్ ॥ గ్రామాన్సమృద్ధాంస్తురగాన్గజాన్వారథాంస్తథార్హత్తమసంప్రతీచ్ఛమే॥౩౨॥ *****************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-అష్టాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ ఇతివైరోచనేర్వాక్యంధర్మయుక్తంససూనృతమ్। నిశమ్యభగవాన్ప్రీతఃప్రతినంద్యేదమబ్రవీత్ ।౧॥ శ్రీభగవాన్ ॥ వచస్తవైతజ్జనదేవసూనృతంకులోచితంధర్మయుతంయశస్కరమ్ । యస్యప్రమాణంభృగవస్సాంపరాయేపితామహఃకులవృద్ధఃప్రశాంతః॥ ౨॥ నహ్యేతస్మిన్కులేకశ్చిన్నిస్సత్త్వఃకృపణఃపుమాన్। ప్రత్యాఖ్యాతాప్రతిశ్రుత్యయోవాదాతాద్విజాతయే॥౩॥ నసంతితీర్థేయుధివార్థినార్థితాఃపరాఙ్ముఖాయేత్వమనస్వినోనృప। యుష్మత్కులేయద్యశసామలేనప్రహ్లాదఉద్భాతియథోడుపఃఖే॥౪॥ యతోజాతోహిరణ్యాక్షశ్చరన్నేకఇమాంమహీమ్। ప్రతివీరందిగ్విజయంనావిందతగదాయుధః ॥ ౫ ॥ యంవినిర్జిత్యకృచ్ఛ్రేణవిష్ణుఃక్ష్మోద్ధారఆగతః। నాత్మానంజయినంమేనేతద్వీర్యంభూర్యనుస్మరన్॥౬॥ నిశమ్యతద్వధంభ్రాతాహిరణ్యకశిపుఃపురా। హంతుంభ్రాతృహణంక్రుద్ధోజగామనిలయంహరేః॥౭॥ తమాయాంతంసమాలోక్యశూలపాణింకృతాంతవత్। చింతయామాసకాలజ్ఞోవిష్ణుర్మాయావినాంవరః॥౮॥ యతోయతోహంతత్రాసౌమృత్యుఃప్రాణభృతామివ । అతోహమస్యహృదయంప్రవేక్ష్యామిపరాగ్దృశః॥౯॥ ఏవంసనిశ్చిత్యరిపోశ్శరీరమాధావతోనిర్వివిశేసురేంద్ర। శ్వాసానిలాంతర్హితసూక్ష్మదేహస్తత్ప్రాణరంధ్రేణవివిగ్నచేతాః॥౧౦॥ సతంనికేతంపరిమృశ్యశూన్యమపశ్యమానఃకుపితోననాద। క్ష్మాంద్యాందిశఃఖంవివరాన్సముద్రాన్విష్ణుంవిచిన్వన్నదదర్శవీరః॥ ౧౧॥ అపశ్యన్నితిహోవాచమయాన్విష్టమిదంజగత్। భ్రాతృహామేగతోనూనంయతోనావర్తతేపుమాన్ ॥ ౧౨ ॥ వైరానుబంధఏతావా

నిస్సత్త్వస్యలక్షణం - యోద్విజాతయేయాచకాయ- ప్రత్యాఖ్యాతానదదామీతివక్తా- కృపణస్యలక్షణం-ప్రథమం ప్రతిశ్రుత్య-యఃపశ్చాదదాతేతి॥౩॥ నేతి॥ అర్థదానావసరే-యత్ యస్మిన్యుష్మత్కులే॥౪॥౫॥ యమితి ॥ క్ష్మోద్ధారే భూమ్యాఉద్ధరణే॥౬॥౮॥ యతఇతి॥ పరాగ్దృశఃబహిర్దృష్టేః॥౯॥ ఏవమితి॥ అతోహృదయేస్థితంమాంనజ్ఞాస్యతీత్యేవంసనిశ్చిత్య-శ్వాసానిలేఅంతర్హితఃసూక్ష్మోదేహోయస్య- వివిగ్నమతికంపితంచేతోయస్య-అకంపితచిత్తఇతివాస్తవోర్థః॥౧౦॥ సఇతి॥ నదదర్శ-అంతఃప్రవిష్టత్వాత్ ॥౧౧॥ అపశ్యన్నితి ॥ పుమాన్యతఃసకాశాన్నావర్తతే-తద్బ్రహ్మైవనూనంగతః-నిత్యముక్తత్వాదితివాస్తవోర్థః॥౧౨॥ ఏవంమృత్యుపర్యంతమఖండంవిష్ణౌవైరంయత్కృతవాన్- తమదితమేవతస్యాప్రతిద్వంద్వమహాబలపరాక్రమస్య-శూరాహంమానవిజృంభితక్రోధానుబంధస్యఅస్య-కథంనామాసౌశూరశిరోమణిర్జీవన్నేవకాతరవద్వైరముపేక్షితవానిత్యాశయేనాహ ॥ వైరానుబంధఇతి॥ వైరానుబంధఃఏతావాన్ఆమృత్యోఃభవతి-దేహినాందేహనిరూఢాభిమానవతాంశూరాణాం- తథా- అహంమానోపబృంహితోమన్యుశ్చభవత్యేవ-

యతః అజ్ఞానప్రభవః అజ్ఞానేనవృత్తేః ప్రాక్ - పౌరుషత్యాగో మాంద్యమేవేత్యర్థః॥౧౩॥ తదేవం పూర్వజాంస్తుత్వా - త త్పితరం స్తౌతి॥పితేతి॥ద్విజవేషధారిణో దేవాప తే-నతుద్విజాఇతి-తద్విద్వానపి సయాచితస్సన్-స్వీయమాయుస్తైర్వేభ్యో దదౌ॥౧౪॥ ౧౫॥తస్మాదితి॥మమపదా సంమితానీతిత్రివిక్రమపదాభిప్రాయేణ-నచాన్యత్ వాదః తథాపి - స్వపదత్వాన పాయాత్ ॥౧౬॥ నాన్యదితి॥యావదర్థమేవప్రతిగ్రహో యస్యసః॥౧౭॥ ఈశ్వరస్యాపియాచ్ఞాప్రకారం చోక్త్వా బలే ర్బంధనప్రశ్నోత్తరత్వేనతస్యగర్వాతిరేకేణాధిక్యప్రకారమాహ త్రిభిః॥అహోఇతి॥ తేవాచో వృద్ధానాం సంమతాః త్వంతుబాలః-బాలిశమతిశ్చ - బాలిశానాం అజ్ఞానామివమతిర్యస్య - అతఏవస్వార్థంప్రతి- యథావదబుధః-వస్తుతస్తు బాలఇవ - అబాలిశమతిశ్చేతిపదచ్ఛేదః - స్వార్థంప్రత్యబుధః భక్తానామేవార్థంబుధ్యసే - నస్వార్థంపరిపూర్ణస్యతవత ద్వ్యతిరేకేణస్వార్థాభావాదిత్యర్థః॥౧౮॥అబుధత్వమేవాహ ॥మామితి ॥ ద్వీపస్యదాశుషం దాశ్వాంసం దాతారం-

వానాం మృత్యోరిహ దేహినామ్। అజ్ఞానప్రభవో మన్యురహంమానోపబృంహితః ॥ ౧౩ ॥ పితా ప్రహ్లాదపుత్రస్తే తద్విద్వాన్ విష్ణుతత్పరః। స్వమాయుర్ద్విజలింగేభ్యో దేవేభ్యోఽదాత్స యాచితః॥౧౪॥ భవానాచరితాన్ ధర్మానాస్థితో గృహమేధిభిః। బ్రాహ్మణైః పూర్వజైశ్శూరైరన్యైశ్చోద్దామకీర్తిభిః॥౧౫॥ తస్మాత్త్వత్తో మహీమీషద్వృణేఽహం వరదర్షభాత్ । పదాని త్రీణి దైత్యేంద్ర సంమితాని పదా మమ ॥౧౬॥ నాన్యత్తే కామయే రాజన్ వదాన్యాజ్జగదీశ్వరాత్ । నైనః ప్రాప్నోతి వై విద్వాన్ యావదర్థప్రతిగ్రహః ॥ అధికం యోఽధికాంక్షేత స స్తేనో దండమర్హతి॥౧౭॥ బలిరువాచ॥ అహో బ్రాహ్మణదాయాద వాచస్తే వృద్ధసమ్మతాః। త్వం బాలో బాలిశమతిస్స్వార్థం ప్రత్యబుధో యథా ॥౧౮॥ మాం వచోభిస్సమారాధ్య లోకానామేకమీశ్వరమ్। పదత్రయం వృణీతే యోఽబుద్ధిమాన్ ద్వీపదాశుషమ్ ॥౧౯॥ న పుమాన్మాముపవ్రజ్య భూయో యాచితుమర్హతి। తస్మాద్వృత్తికరీం భూమిం వటో కామం ప్రతీచ్ఛ మే ॥౨౦॥ యావంతో విషయాః ప్రేష్ఠాస్త్రిలోక్యామజితేంద్రియమ్ । న శక్నువంతి తే సర్వే ప్రతిపూరయితుం నృప ॥ ౨౧ ॥ త్రిభిః క్రమైరసంతుష్టో ద్వీపేనాపి న పూర్యతే। నవవర్షసమేతేన సప్తద్వీపవరేచ్ఛయా ॥౨౨॥ సప్తద్వీపాధిపతయో నృపా వైన్యగయాదయః। అర్థైః కామైర్గతా నాంతం తృష్ణాయా ఇతి నశ్శ్రుతమ్ ॥౨౩॥ యదృచ్ఛయోపపన్నేన సంతుష్టో వర్తతే సుఖమ్। నాసంతుష్టస్త్రిభిర్లోకైరజితాత్మోపసాదితైః ॥౨౪॥ పుంసోఽయం సంసృతేర్హేతురసంతోషోఽర్థకామయోః। యదృచ్ఛయోపపన్నేన సంతోషో ముక్తయే స్మృతః॥౨౫॥ యదృచ్ఛాలాభతుష్టస్య తేజో విప్రస్య వర్ధతే। తత్ప్రశామ్యత్యసంతోషాదంభసేవాశుశుక్షణిః॥౨౬॥ తస్మాత్త్రీణి పదాన్యేవ వృణే త్వద్వరదర్షభాత్। ఏతావతైవ సిద్ధోఽహం విత్తం యావత్ప్రయోజనమ్॥౨౭॥ శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తః ప్రహసన్నాహ వాంఛితం ప్రతిగృహ్యతామ్ । వామనాయ మహీం దాతుం జగ్రాహ జలభాజనమ్ ॥౨౮॥ విష్ణవే క్ష్మాం ప్రదాస్యంతముశనా అసురేశ్వరమ్ । జానంశ్చికీర్షితం విష్ణోశ్శిష్యం ప్రాహ విదాం వరః॥౨౯॥ శుక్రః॥ ఏష వైరోచనే సాక్షాద్భగవాన్ విష్ణురవ్యయః। కశ్యపాదదితేర్జాతో దేవానాం కార్యసాధకః ॥౩౦॥ ప్రతిశ్రుతం త్వయైతస్మై యదనర్థమజానతా । న సాధు మన్యే దైత్యానాం మహానుపగతోఽనయః॥ ౩౧॥ ఏష తే స్థానమైశ్వర్యం శ్రియం తేజో యశశ్శ్రుతమ్। దాస్యత్యాచ్ఛిద్య శక్రాయ మాయామాణవకో హరిః॥౩౨॥ త్రిభిః క్రమైరిమాంల్లోకాన్ విశ్వకాయః క్రమిష్యతి। సర్వస్వం విష్ణవే దత్త్వా మూఢ వర్తిష్యసే కథమ్॥౩౩॥ క్రమతో గాం పదైకేన ద్వితీయేన దివం విభోః । ఖం చ కాయేన మహతా తార్తీ

అబుద్ధిమాన్ వస్తుతస్తు బుద్ధిమానిత్యేవపదచ్ఛేదః॥౧౯॥ నేతి॥ కామం యథేచ్ఛం-సమ్యక్ పాదప్రసారణేనేత్యర్థః-అతఏవ తథాకరిష్యతి॥౨౦॥పునరపినిస్పృహత్వమేవాహ మన్వానః ఆహ యావంత ఇత్యాదినా సప్తభిః॥౨౧॥ త్రిభిరితి॥నవవర్ష సమేతేనద్వీపేనాపి-సప్తానాం ద్వీపవరాణాం ఇచ్ఛయా॥౨౨॥సప్తేతి॥తృష్ణాయాః - అంతం నగతా ఇత్యస్మాభిః శ్రుతం॥ ౨౩॥యదృచ్ఛయేతి॥అసంతుష్టస్తు ప్రాప్తైః త్రిభిర్లోకైరపి-నసుఖం వర్తతే॥౨౪॥౨౫॥యదృచ్ఛయేతి॥ ఆశుశుక్షణిర గ్నిః॥౨౬॥తస్మాదితి॥సిద్ధోఽహం కృతార్థః- ఏతావతైవసర్వస్యాపహారసిద్ధేరితిగూఢోఽభిప్రాయః - తదేవాహ॥విత్తం హి-యావత్ప్రయోజనమేవసుఖం-అధికస్య క్లేశావహత్వాదిత్యర్థః ॥౨౭॥౩౦ ॥ ప్రతిశ్రుతమితి ॥ అనయః అన్యాయః॥ ౩౧॥అన్యాయమేవాహ॥ఏషఇతి ॥౩౨॥ ననుమయాపదత్రయమేవప్రతిశ్రుతం నాధికం - తత్రాహ ॥ త్రిభిరితి ॥ క్రిమ

తామితి చేత్తత్రాహ॥ సర్వస్వమితి ॥౩౩॥ తథాపి ప్రతిశ్రుతం సంపాదనీయమితి చేత్తత్రాహ- ద్వాభ్యాం॥ శ్రీమత ఇతి॥ ఏకేన పదన్యాసేన భూమిం క్రమమాణస్యేత్యర్థః- తార్తీయస్య తృతీయపదన్యాసస్య ॥౩౪॥౩౫॥ తథాపి సర్వస్వదానాత్ ప్రతిజ్ఞాతార్థసిద్ధిర్భవిష్యతీతి చేత్తత్రాహ ॥ న తద్దానమితి ॥ తపశ్చిత్తైకాగ్ర్యం - కర్మపూర్తం చ అనుతిష్ఠన్ ప్రతిశ్రుత్య నేతి కథమనృతం వాచ్యం- తత్రాహ దానమిత్యాది సార్ధైః షడ్భిః॥౩౬॥౩౭॥ అత్రాపీతి॥ అత్రాపి సత్యానృతవ్యవస్థాయాం- బహ్వృచశ్రుత్యాహి- ప్రథమం॥ శ్రు॥ ఓమితి సత్యం - నేత్యనృతమిత్యాదినా - సత్యానృతయోర్గుణదోషపూర్వకం స్తుతినిందాభ్యాం- సత్యం విహితం - అనృతం చ నిషిద్ధం- అనంతరం చ ॥ శ్రు॥ పరాగ్వా ఏతద్రిక్తమక్షరమోమిత్యాదినా- సత్యే దోషాననృతే చ గుణానుక్త్వా ॥ శ్రు॥ తస్మాత్కాల ఏవ దద్యాత్ కాలే న దద్యాత్తత్సత్యానృతే మిథునీకరోతీత్యుపసంహారేణ వృత్తిసంకటాదిషు- అనృతమప్యనుజ్ఞాతం - తమిమం శ్రుత్యర్థం వర్ణయన్నాహ - ఓమిత్యంగీకారేణ యత్ప్రోక్తం తత్సత్యం- నేతి యదాహ- తదేవానృతం ॥౩౮॥ తత్ర సత్యమేవ అనృతం వినా న సిధ్యతీత్యాశయేనాహ ॥ సత్యమితి ॥ సత్యం పుష్పఫలం- విద్యాజ్జానీయాత్- ఆత్మవృక్షస్య దేహరూపస్య వృక్షస్య- గీయతే శ్రుత్యా ఉచ్యత ఇత్యర్థః పాఠాంతరే- సుగమం- యద్యపి శ్రుత్యా॥ శ్రు॥ వాచః సత్యం పుష్పం ఫలం చేత్యుక్తం - తథాపి - వాచో దేహసిద్ధ్యధీనత్వాదాత్మవృక్షస్యేతి- ప్రస్తుతానుసారేణోక్తం- భవతు- పుష్పఫలస్థానీయం సత్యం- తతః కిమత ఆహ॥ వృక్షే దేహే అజీవతి సతి తత్పుష్పఫలం న స్యాత్ - సా న స్యాదితి పాఠే శ్రుత్యుక్తా యా వాచః పరా ముఖ్యా- దేవా శ్రుత్యనృతేన రక్షణీయేత్యాహ॥ అనృతం త్వాత్మనో దేహస్య- మూలం॥౩౯॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయతి॥ తదితి ॥ తద్యథా వృక్ష ఉత్పాటితమూలః శుష్యతి - అద

ర్తీయస్య కుతో గతిః ॥ ౩౪ ॥ నిస్త్వాం తే నరకం మన్యే హ్యప్రదాతుః ప్రతిశ్రుతం । ప్రతిశ్రుతస్య యోఽనీశః
ప్రతిపాదయితుం భవాన్ ॥౩౫॥ న తద్దానం ప్రశంసంతి యేన వృత్తిర్విపద్యతే । దానం యజ్ఞస్తపః కర్మ
లోకే వృత్తిమతో యతః॥౩౬॥ ధర్మాయ యశసేఽర్థాయ కామాయ స్వజనాయ చ। పంచధా విభజన్ విత్తమి
హాముత్ర చ మోదతే ॥౩౭॥ అత్రాపి బహ్వృచైర్గీతం శృణు మేఽసురసత్తమ । సత్యమోమితి యత్ప్రో
క్తం యన్నేత్యాహానృతం హి తత్ ॥౩౮॥ సత్యం పుష్పఫలం విద్యాదాత్మవృక్షస్య గీయతే। వృక్షేఽజీవతి త
న్న స్యాదనృతం మూలమాత్మనః॥౩౯॥ తద్యథా వృక్ష ఉన్మూలః శుష్యత్యుద్వర్తతేఽచిరాత్। ఏవం నష్టానృతః స
ద్య ఆత్మా శుష్యేన్న సంశయః॥౪౦॥ పరాగ్రిక్తమపూర్ణం వా అక్షరం యత్తదోమితి। యత్కించిదోమితి
బ్రూయాత్తేన రిచ్యేత వై పుమాన్॥౪౧॥ భిక్షవే సర్వమోంకుర్వన్నాలం కామేన చాత్మనే। అథైతత్పూర్ణ
మభ్యాత్మం యచ్చ నేత్యనృతం వచః॥౪౨॥ సర్వం నేత్యనృతం బ్రూయాత్స దుష్కీర్తిః శ్వసన్మృతః। (శ్రీ)

గా దేవ ఉద్వర్తతే పతతి చ ఏవం నష్టానృతం యస్య- ఆత్మా దేహః శుష్యేత్ - యద్యపి శ్రుత్యాపి ॥ శ్రు ॥ ఇదమేవాస్య తం వదన్నాత్మానమావిర్మూలం కరోతీత్యేవం- నిందయా - అనృతం నిషిద్ధం - తథాప్యుపసంహారానుసారేణ - తత్కాలానృతవిషయమిత్యభిప్రేత్యైవం వ్యాఖ్యాతం- దయేత్తత్త్వే నేతి చ తత్రైవోక్తేః - తథా చ శ్రుతిః॥ శ్రు॥ ఓమితి సత్యం - నేత్యనృతం- తదేతత్పుష్పం ఫలం- వాచో యత్సత్యం స హేశ్వరో యశస్వీ కల్యాణకీర్తిర్భవితా - పుష్పం హి ఫలం వాచః సత్యం వదంత్యేతన్మూలం- వాచో యదనృతం తద్యథా వృక్ష ఆవిర్మూలః శుష్యతి స ఉద్వర్తత ఏవమేవానృతం వదన్నావిర్మూలమాత్మానం కరోతి స శుష్యతి స ఉద్వర్తతే- తస్మాదనృతం న వదేద్దయేత త్వేతే నేతి॥ యిన అనేన అనృతేన దయేత్ స్వం కటేష్వాత్మానం రక్షేదితి శ్రుత్యర్థః॥౪౦॥ సర్వదా సత్యవచనేన దేహనాశ ఇతి స్ఫుటీకర్తుం - సత్యస్య దోషాన్ - అనృతస్య చ గుణానాహ ద్వాభ్యాం॥ పరాగితి॥ యదోమిత్యక్షరం- తత్పరాక్ దూరేఽరం గ్రహీత్రా అంచతీతి పరాక్ - రిక్తమితి శ్రుతిపదవ్యాఖ్యానం- అపూర్ణం వా ఇతి- తత్తస్మాత్ అర్థినే- యత్కించిదోమితి దాస్యామీతి బ్రూయాత్ - తేన రిచ్యేత శూన్యో భవేత్ ॥౪౧॥ భిక్షవ ఇతి॥ కించ- భిక్షవే సర్వమోంకుర్వన్ దాస్యామీత్యంగీకుర్వన్-ఆత్మనే కామాయ నాలం పర్యాప్తో న భవతి- తస్య భోగో న సిధ్యతీత్యర్థః- తథా చ శ్రుతిః ॥ పరాగ్వా ఏతద్రిక్తమక్షరం యదేతదోమితి తద్యత్కించిదోమిత్యాహ - అత్రైవాస్మై తద్రిచ్యతే యత్సర్వమోంకుర్యాద్రిచ్యాదాత్మానం స కామేభ్యో నాలం స్యాదితి - నేతి యదనృతం వచః- ఏతత్పూర్ణం- అర్థవ్యయాభావాత్ -అభ్యాత్మం చేతి చకారస్యాన్వయః- ఆత్మనోఽభిముఖమస్య స్వార్థమాకర్షతీత్యభ్యాత్మం- మోహినిత్యం- మమ కించిదపి నాస్తీతి- న కిమపి దాస్యామీతి బ్రూతే - స హి తేనానృతేన పరేషామర్థానాకర్షతీతి ప్రసిద్ధం॥౪౨॥ న ముత సిద్ధమనృతమమృతమివ సర్వదా సేవ్యం స్యాన్నేత్యాహ॥ సర్వమితి॥ తథా చ శ్రుతిః॥ అథైతత్పూర్ణము

ధ్యాత్మం యదన్నేతి-సయత్సర్వం నేతిబ్రూయాత్ పాపికాస్యకీర్తిర్జాయతే - సైనంతత్రైవహన్యాదితి॥అతోవృత్తిసంకటాదిషు అనృతం దోషాయేత్యుపసంహరతి॥స్త్రీష్వితి॥ స్త్రీషు ప్రోత్సాహనే నవశీకారేణ-నర్మణి పరిహాసే - వివాహే చవరాదిస్తుతౌ గవాం బ్రాహ్మణానాంచ హితార్థం-హింసాయాం చకస్యచిత్ప్రాప్తాయాం-తథాచయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥వర్ణినాంహివధోయత్ర తత్ర సాక్ష్యనృతంవదేదితి॥తథాచ శ్రుతిః ॥ తస్మాత్కాలఏవదద్యాత్కాలేనదద్యాత్తత్సత్యానృతేమిథునీకరోతీతి॥౪౩॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం ఏకోనవింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా. ******************

శ్లో॥వింశే గురూక్తిముల్లంఘ్య దత్తాం క్ష్మాం బలినా హరిః। ప్రతిగృహ్యాఖిలాన్ లోకాన్ విశ్వరూపో విచక్రమే ॥ గుర్విద్వింశే త్వనృతభీతో సౌజ్ఞాత్వాపి కపటం హరేః। దదౌ పృథ్వీం తదా విష్ణుస్సహసావర్ధతాద్భుతమ్॥౧॥ సత్యమితి॥భగవత్త్వయా ప్రోక్తం సత్యం-కింతత్ యోర్థకామాదికం న బాధేత-సగృహమేధినాం ధర్మ ఇతి॥౨॥ సచేతి॥ కథం తత్ప్రతిశ్రుత్యాభయం కరోమి॥౩,౪॥నను ప్రత్యాఖ్యానే దోషా ఉక్తాః తత్రాహ॥నాహమితి॥ అధన్యాత్ దారిద్ర్యాత్ -మృత్యోరపి॥౫॥ యద్యదితి॥కించ-యద్యద్ధనాదికం-తత్సర్వం సంపరేతం మృతం పురుషం హాస్యతి త్యక్ష్యత్యేవ - ఏతర్హి మిలిజీవత్యేవ స్వయం న దేయమితిభావః-తథాపి-తావద్వృత్తిసంకటపరిహారార్థం-అర్థః దేయ ఇతిచేత్తత్రాహ॥తస్యేతి ॥ విప్రశ్చేత్

షునర్మవివాహే చవృత్త్యర్థే ప్రాణసంకటే ॥ గోబ్రాహ్మణార్థే హింసాయాం నానృతం స్యాజ్జుగుప్సితమ్॥౪౩॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-ఏకోనవింశోధ్యాయః************

శ్రీశుకః॥బలిరేవం గృహపతిః కులాచార్యేణ భాషితః।తూష్ణీం భూత్వా క్షణం రాజన్నువాచావహితో గురుమ్॥౧॥బలిః॥ సత్యం భగవతా ప్రోక్తం ధర్మోయం గృహమేధినామ్। అర్థం కామం యశో వృత్తిం యో న బాధేత కర్హిచిత్ ॥౨॥సచాహం విత్తలోభేన ప్రత్యాచక్షే కథం ద్విజమ్। ప్రతిశ్రుత్య దదామీతి ప్రహ్లాదః కితవో యథా॥౩॥నహ్యసత్యాత్పరో ధర్మ ఇతి హోవాచ భూరియమ్।సర్వం వోఢుమహం మన్యే ఋతేలీకపరం నరమ్॥౪॥ నాహం బిభేమి నిరయాన్నాధన్యాదసుఖార్ణవాత్ । న స్థానచ్యవనాన్మృత్యోర్యథా విప్రప్రలోభనాత్ ॥౫॥యద్యద్ధాస్యతి లోకేస్మిన్ సంపరేతం ధనాదికమ్।తస్య త్యాగనిమిత్తం కిం విప్రస్తుష్యేన్న తేన చేత్ ॥౬॥ శ్రేయః కుర్వంతి భూతానాం సాధవో దుస్త్యజాసుభిః।దధ్యఙ్ శిబిప్రభృతయః కో వికల్పో ధరాదిషు॥౭॥యైరియం బుభుజే బ్రహ్మన్ దైత్యేంద్రైరనివర్తిభిః। తేషాం కాలోగ్రసీల్లోకాన్న యశోధిగతం భువి॥౮॥సులభా యుధి విప్రర్షే హ్యనివృత్తాస్తనుత్యజః।న తథా తీర్థ ఆయాతే శ్రద్ధయా యే ధనత్యజః॥౯॥మనస్వినః కారుణికస్య శోభనం యదర్థికామోపనయేన దుర్గతిః। కుతః పునర్బ్రహ్మవిదాం భవాదృశాం తతో వటోరస్య దదాని వాంఛితమ్॥౧౦॥యజంతి యజ్ఞైః క్రతుభిర్యమాదృతా భవంత ఆమ్నాయవిధానకోవిదాః।స ఏష విష్ణుర్వరదోస్తు వా పరో దాస్యామ్యముష్మై క్షితిమీప్సితాం మునే॥౧౧॥ యద్యప్యసావధర్మేణ మాం బధ్నీయాదనాగసమ్।తథాప్యేనం న హింసిష్యే భీతం బ్రహ్మతనుం రిపుమ్॥౧౨॥ ఏష వా ఉత్తమశ్లోకో న జిహాసతి యద్యశః।హత్వా మైనాం హరేద్యుద్ధే శయీత నిహతో మయా॥౧౩॥శ్రీశుకః॥ఏవమ

ప్రత్తేనార్థేన దత్తేనాపి న తుష్యేత్ -తర్హి తస్యార్థస్య త్యాగేదానే-కింనిమిత్తం న కించిత్ - యాచితాదల్పస్య దానే విప్రస్యాసంతోషేణ దానం వ్యర్థమేవ స్యాత్ -అతస్తద్యాచితం సర్వం దేయం న కించిదితిభావః- పాఠాంతరే యద్యద్ధాస్యతి తస్య అత్యాగే కిం నిమిత్తం- తేన చేద్విప్రస్తుష్యతీత్యర్థః॥౬॥ నను విప్రో యది న తుష్యేత్తర్హి న దేయమేవేతిచేత్తత్రాహ॥ శ్రేయ ఇతి॥దుస్త్యజైరసుభిరపి కో వికల్పః విచారః॥౭॥యైరితి॥యైర్దైత్యేంద్రైర్యుద్ధే అనివర్తిభిః-ఇయం భూర్బుభుజే ఉపభుక్తా తేషామిహలోకా వరలోకాంశ్చ-భోగానితివా-కాలః అగ్రసీత్ -సంహృతవాన్-న తు భువి తైరధిగతం ప్రాప్తం యశః అగ్రసీత్ -అతః కీర్తిరేవ సాధ్యా నాన్యదితిభావః॥౮॥ దేహత్యాగాదపి ధనత్యాగే కీర్తిర్భవతీత్యాహ॥ సులభా ఇతి॥తనుం త్యజంతీతి తథా-తీర్థే పాత్రే అతో తిదుష్కరో ధనత్యాగ ఏవ మయా కార్య ఇతిభావః॥౯॥తర్హి నిర్ధనత్వేన దైన్యం స్యాదితిచేత్తత్రాహ॥మనస్విన ఇతి॥యాదృశానాం వ్యర్థినాం-కామోపనయేన కామపూరణేన-దుర్గతిః దైన్యమితి యత్ -తచ్ఛోభనం భద్రమేవ-భవాదృశానాం తు కామోపనయేన దుర్గతిః-శోభనమితి కిం పునర్వక్తవ్యమితిభావః॥ ౧౦॥ నను నాయం వటుః కింతు-విష్ణుస్త్వవశత్రురిత్యుక్తం-తర్హి సుతరామేవ దాస్యామీత్యాహ॥యజంతీతి॥ పరశ్శత్రుర్వాస్తు॥ ౧౧,౧౨॥ఏష ఇతి॥యదియశో న జిహాసతి-తర్హి యుద్ధే మాం హత్వా-ఏనాం భూమిం హరేత్ -శయీత వా-సమ్యక్ జ్ఞాత

స్యామమనిత్తేశయా చేతివా స్తవోఽర్థః॥౧౩॥ఏవమితి॥అశ్రద్ధితంఅజ్ఞాతశ్రద్ధం॥౧౪॥౧౬॥వింధ్యావళీతి॥ జాలకంము
క్తాభరణవిశేషః-తన్మాలావతీ-అవనేజనీ నామపాం-కలశః పూర్ణం॥౧౭॥౨౦॥తదితి॥అవర్ధత॥శ్లో.॥ యస్యద్యౌటో వాంఛ
సితస్య శ్రీచ్ఛమేతి-బలినాపూర్వముక్తత్వాత్ - గుణత్రయమాత్మనియస్యతత్ - అతఏవభూఃఖమిత్యాదయోయస్య
స్మిన్-ఆసతస్థితవంతః॥౨౧॥కాయఇతి॥ఋత్విగాదిసహితోబలిః-తస్యహరేః కాయే-ఏతద్విశ్వందదర్శ॥౨౨॥ తదేవప్ర
పంచయతిరసామిత్యాదిపాదోనైస్సప్తభిః॥రసామితి॥మారుతంగణంవాయుసంఘం- ఇంద్రస్యసేనేవసేనాయస్యసః-
ఇంద్రపసేవ్యత్వాత్॥౨౩॥సంధ్యామితి॥ఐక్షత్ ఐక్షత - ఆత్మాస్వయంబలిర్ముఖ్యోయేషాంతాన్అసురాన్- **ఋష**

ద్ధితంశిష్యమనాదేశకరంగురుః॥శశాపదైవప్రహితస్సత్యసంధంమనస్వినం॥౧౪॥శుక్రః॥ దృఢంపండిత
మాన్యజ్ఞస్తబ్ధోఽస్యస్మదుపేక్షయా।మచ్ఛాసనాతిగోయస్త్వమచిరాద్భ్రశ్యసేశ్రియః॥౧౫॥శ్రీశుకః॥
ఏవంశప్తస్స్వగురుణాసత్యాన్నచలితోమహాన్।వామనాయదదావేతామర్చిత్వోదకపూర్వకం॥౧౬॥
వింధ్యావళిస్తదాగత్యపత్నీజాలకమాలినీ।ఆనిన్యేకలశంహైమమవనేజన్యపాంభృతం॥౧౭॥యజమాన
స్స్వయంతస్యశ్రీమత్పాదయుగంతదా।అవనిజ్యావహన్మూర్ధ్నితదపోవిశ్వపావనీః॥౧౮॥ తదాసురేం
ద్రందివిదేవతాగణాగంధర్వవిద్యాధరసిద్ధచారణాః।తత్కర్మసర్వేఽపిగృణంతఆర్జవంప్రసూనవర్షై
ర్వవృషుర్ముదాన్వితాః॥౧౯॥నేదుర్ముహుర్దుందుభయస్సహస్రశోగంధర్వకింపూరుషకిన్నరాజగుః। మ
నస్వినానేనకృతంసుదుష్కరంవిద్వానదాద్యద్రిపవేజగత్త్రయం॥౨౦॥ తద్వామనంరూపమవర్ధతా
ద్భుతంహరేరనంతస్యగుణత్రయాత్మకం।భూఃఖందిశోద్యౌర్వివరాఃపయోధయస్తిర్యఙ్నృదేవామున
యోయదాసత॥౨౧॥ కాయేబలిస్తస్యమహావిభూతేస్సహర్త్విగాచార్యసదస్యఏతత్।దదర్శవిశ్వంత్రి
గుణాత్మకేభూతేంద్రియార్థాశయజీవయుక్తం॥౨౨॥ రసామచష్టాంఘ్రితలేఽథపాదయోర్మహీంమహీ
ధ్రాన్పురుషస్యజంఘయోః।పతత్త్రిణోజానునివిశ్వమూర్తేరూర్వోర్గణంమారుతమింద్రసేనః॥౨౩॥
సంధ్యాంవిభోర్వాససిగుహ్యఐక్షత్*ప్రజాపతీన్జఘనేఆత్మముఖ్యాన్।నాభ్యాంనభఃకుక్షిషుస
ప్తసింధూనురుక్రమస్యోరసిచర్క్షమాలాం॥౨౪॥హృద్యంగధర్మంస్తనయోర్మురారేఋతంచసత్యం
చమనస్యథేందుం।శ్రియంచవక్షస్యరవిందహస్తాంకంఠేచసామానిసమస్తరేఫాన్॥౨౫॥ఇంద్రప్రధా
నానమరాన్భుజేషుతత్కర్ణయోఃకకుభోద్యౌశ్చ*మూర్ధ్ని।కేశేషుమేఘాన్శ్వసనంనాసికాయా
మక్ష్ణోశ్చసూర్యంవదనేచవహ్నిం॥౨౬॥ వాణ్యాంచఛందాంసిరసేజలేశంభ్రువోర్నిషేధంచవిధించప
క్ష్మసు।అహశ్చరాత్రించపరస్యపుంసోమన్యుంలలాటేఽధరఏవలోభం॥౨౭॥స్పర్శేచకామంనృపరేతసాం
*భఃపృష్ఠేత్వధర్మంక్రమణేషుయజ్ఞం। ఛాయాసుమృత్యుంహసితేచమాయాంతనూరుహేష్వోషధి
జాతయశ్చ*॥౨౮॥నదీశ్చనాడీషుశిలానఖేషుబుద్ధావజందేవగణానృషీంశ్చ।ప్రాణేషుగాత్రేస్థిరజంగ
మానిహరేరనంతస్యవిలక్షణాని॥౨౯॥సర్వాత్మనీదంభువనంనిరీక్ష్యసర్వేసురాఃకశ్మలమాపురంగ॥౩౦॥
సుదర్శనంచక్రమసహ్యతేజోధనుశ్చశార్ఙ్గంస్తనయిత్నుఘోషం।పర్జన్యఘోషోజలజఃపాంచజన్యః
కౌమోదకీవిష్ణుగదాతరస్వినీ॥౩౧॥ విద్యాధరోఽసిశ్శతచంద్రయుక్తస్తూణోత్తమావక్షయసాయకౌచ।
సునందముఖ్యాఉపతస్థురీశంస్వపార్షద*ముఖ్యాస్సహలోకపాలైః॥౩౨॥స్ఫురత్కిరీటాంగదమీనకుం
డలశ్శ్రీవత్సరత్నోత్తమమేఖలాంబరైః।మధువ్రతస్రగ్వనమాలయావృతోరరాజరాజన్భగవాను
రుక్రమః॥శతహ్రదాయుక్తమహాఘనోయథా॥౩౩॥క్షితింపదైకేనబలేర్విచక్రమేనభశ్శరీరేణదిశశ్చ

మాలాంనక్షత్రపఙ్క్తిం॥౨౪॥హృదీతి॥అంగహేరాజన్సమస్తాన్వేదాన్శబ్దాన్॥౨౫॥ ఇంద్రేతి ॥ ద్యౌశ్చద్యాంచ॥
౨౬॥వాణ్యామితి॥రసేరసనే॥౨౭॥స్పర్శఇతి॥రేతసారేతసిక్రమేషుపాదన్యాసేషుఓషధిజాతయఃఓషధిజాతీశ్చ॥౨౮॥
నదీరితి॥ప్రాణేష్వింద్రియేషు॥౨౯॥సర్వేతి॥సర్వాత్మనీత్యాదివాక్యాంతరం॥౩౦॥ సుదర్శనమితి ॥ **సుదర్శనమిత్యాదీ**
నాంఈశ్వరముపతస్థురిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౩౧॥విద్యాధరఇతి॥ విద్యాధరసంజ్ఞోఽసిఃశతచంద్రంవర్మతేనయుక్తఃసునం
దముఖ్యాఃసునందాదయశ్చఏవపార్షదముఖ్యాః॥౩౨॥స్ఫురదితి॥ మీనకుండలేమకరకుండలేస్ఫురంతికిరీటాదీనియస్యసః
మధువ్రతానాంస్రజోయస్యాం-తయావనమాలయాశ్రీవత్సాదిభిశ్చావృతోవ్యాప్తః॥ ౩౩ ॥ **ఉరుక్రమత్వమేవాహ॥**

క్షితిమితి॥ ద్వితీయం పదం క్రమతోపి క్షివన్ త్రివిష్టపం తదీయం కిం దిన్మాత్రం జాతం తృతీయాం తునకిం దిదపి తత్ర హేతుః- ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిః త్రివిష్టపాదుపర్యుపరి గచ్ఛన్- మహర్జనాభ్యాం తపసశ్చ పరంగతః- సత్యలోకం గత ఇతి॥ ౩౪॥ *****

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-వింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా-

శ్లో॥ ఏకవింశే పదా పూర్తి మితి మేణ బలిబంధనం। విష్ణునాకృత ముత్కృష్టం తత్స్యాఖ్యాపయిష్యుంజనే॥ ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిః- తపసః పరంగత ఇత్యుక్తం-తతః కిం వృత్తం తదాహ॥ సత్యమితి॥ సత్యం-సత్యలోకం ప్రాప్తం - తమంఘ్రిం సమీక్ష్యాబ్జభవో భ్యగాత్ -తదా మరీచిమిశ్రా ఋషయశ్చేతి- ద్వయోరన్వయః - కథంభూతోఽబ్జభవః హరేరంఘ్రినఖానామింద్రవః తైర్హతా స్వధామ్నోద్యుతిర్యస్య తం తస్యలోకం స్వయం చ తైరావృతః ఛన్నః - హేనరదేవ-బృహద్వ్రతాః యోగినః

బాహుభిః పదం ద్వితీయం క్రమతస్త్రివిష్టపం నవై తృతీయాయ తదీయమణ్వపి ॥ ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిరుపర్యుపర్యథో మహర్జనాభ్యాం తపసః పరంగతః॥ ౩౪॥ ***************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే వింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ సత్యం సమీక్ష్యాబ్జభవో నఖేందుభిర్హతస్వధామద్యుతిరావృతోఽభ్యగాత్ । మరీచిమిశ్రా ఋషయో బృహద్వ్రతాస్సనందనాద్యా నరదేవయోగినః॥ ౧॥ వేదోపవేదా నియమాన్వితా యమాస్తర్కేతిహాసాంగపురాణసంహితాః। యే చాపరే యోగసమీరదీపితజ్ఞానాగ్నినా రంధితకర్మకల్మషాః॥ ౨॥ వవందిరే యత్స్మరణానుభావతస్స్వాయంభువం ధామగతా అకర్మకం। అథాంఘ్రయే ప్రోన్నమితాయ విష్ణోరుపాహరత్పద్మభవోఽర్హణోదకం॥ ౩॥ సమర్చ్య భక్త్యాభ్యగృణాచ్ఛుచిశ్రవా యన్నాభిపంకేరుహసంభవస్స్వయం ॥ ౪ ॥ ధాతుః కమండలుజలం తదురుక్రమస్య పాదావనేజనపవిత్రతయా నరేంద్ర। స్వర్ధున్యభూన్నభసి సం పతతీ నిమార్ష్టి లోకత్రయం భగవతో విశదేవ కీర్తిః ॥ ౫॥ బ్రహ్మాదయో లోకనాథాః స్వనాథాయ సమాదృతాః। సానుగా బలిమాజహ్రుస్సంక్షిప్తాత్మవిభూతయే॥ ౬॥ తోయైస్సమర్హణైస్స్రగ్భిర్దివ్యగంధానులేపనైః। ధూపదీపైస్సురభిభిర్లాజాక్షతఫలాంకురైః॥ ౭ ॥ స్తవనైర్జయశబ్దైశ్చ తద్వీర్యమహిమాంకితైః। నృత్తవాదిత్రగీతైశ్చ శంఖదుందుభినిస్స్వనైః॥ ౮॥ జాంబవానృక్షాధిపతిర్భేరీశబ్దైర్మనోజవః। విజయం దిక్షు సర్వాసు మహోత్సవమఘోషయత్ ॥ ౯॥ మహీం సర్వాం హృతాం దృష్ట్వా త్రిపదవ్యాజయాచ్ఞయా। ఊచుస్స్వభర్తురసురా దీక్షితస్యాత్యమర్షితాః ॥ ౧౦॥ దైత్యాః॥ న వా అయం బ్రహ్మబంధుర్విష్ణుర్మాయావినాం వరః। ద్విజరూపప్రతిచ్ఛన్నో దేవకార్యం చికీర్షతి॥ ౧౧॥ అనేన యాచమానేన శత్రుణా వటురూపిణా। సర్వస్వం నో హృతం భర్తుర్న్యస్తదండస్య బర్హిషి॥ ౧౨॥ సత్యవ్రతస్య సతతం దీక్షితస్య విశేషతః । నానృతం భాషితుం శక్యం బ్రహ్మణ్యస్య దయావతః॥ తస్మాదస్య వధో ధర్మో భర్తుశ్శుశ్రూషణం చ నః॥ ౧౩॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యాయుధాని జగృహుర్బలేరనుచరాసురాః। తే సర్వే వామనం హంతుం శూలపట్టసపాణయః ॥ ౧౪ ॥ అనిచ్ఛతో బలే రాజన్ ప్రాద్రవన్ జాతమన్యవః। తానభిద్రవతో దృష్ట్వా దితిజానీకపాన్నృప॥ ౧౫॥ ప్రహస్యానుచరా విష్ణోః ప్రత్యషేధన్నుదాయుధాః। నందస్సునందోఽథ జయో విజయః ప్రబలో బలః ॥ ౧౬॥ కుముదః కుముదాక్షశ్చ విష్వక్సేనః పతత్త్రిరాట్। జయంతశ్శ్రుతదేవశ్చ పుష్పదంతోఽథ సాత్వతః ॥ ౧౭॥ సర్వే నాగాయుతప్రాణాశ్చమూం తే జఘ్నురాసురీః। హన్యమానాన్ స్వకాన్ దృష్ట్వా పురుషానుచరైర్బలిః ॥ ౧౮॥ వారయామాస సంరబ్ధాన్

శ్చ॥ ౧॥ వేదేతి॥ అంగాని శిక్షాదీని-పురాణాని-తత్సంహితాశ్చ-యోగ ఏవ సమీరః - తేన దీపితం-జ్ఞానమేవాగ్నిస్తేన రంధితం దగ్ధం కర్మకల్మషం కర్మమలం యేషాం తే॥ ౨॥ వవందిర ఇతి॥ తే సర్వే తమంఘ్రిం వవందిరే యస్యాంఘ్రేః స్మరణానుభావతః అకర్మకం కర్మభిరప్రాప్యం-విష్ణోరంఘ్రయే ॥ ౩॥ సమర్చ్యేతి స్వయం యస్య నాభిపంకేరుహసంభవః - తస్య విష్ణోరంఘ్రిం సమభ్యర్చ్య॥ ౪॥ ధాతురితి॥ లోకత్రయం-నిమార్ష్టి పవిత్రయతి॥ ౫॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి॥ సంక్షిప్తా ఉపసంహృతా ఆత్మవిభూతిః స్వవిస్తారో యేన తస్మై- యథాపూర్వం-వామనరూపేణ స్థితాయేత్యర్థః॥ ౬॥ ౯॥ మహీమితి॥ త్రిపదవిషయా-యా యాచ్ఞా - తయా-స్వభర్తుర్బలేర్మహీం హృతాం దృష్ట్వా-ఊచుః॥ ౧౦॥ కిమూచుః తదాహ సార్ధైస్త్రిభిః॥ నేతి॥ ౧౧॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ అనుచరాశ్చ తే అసురాశ్చ॥ ౧౪॥ ౧౯॥ హే విప్రచిత్తే ఇతి॥ అర్థకృత్ -అనుకూలః॥ ౨౦॥ య ఇతి॥ హా

రుషైః స్తంకాలమతివర్తితుంపుమాన్-నేశ్వరఃసమర్థోనభవతి॥౨౧॥౨౩॥భవద్భిరితి॥హరేరనుచరాదేవాః దైవేనఇత్థంస్వ
స్యార్థైర్భగవద్భిః॥౨౪॥ఏతానితి॥అస్మత్కాలాయఅనుకూల్యాయ॥౨౫॥౨౬॥తార్క్ష్యేతి॥పశు-పక్షిషురాజతఇతి॥రాట్ప్రభోస్స్వ
మితంజ్ఞాత్వా-అయమర్థః-అస్యసర్వస్వాపహారేణ-మమేత్యభిమానంసంత్యాజితం-ఇదానీందేహస్యాకారేణాహంకా
రమపిత్యాజయిత్వా-పరమానుగ్రహంకర్తుమిచ్ఛతి-నచానేనతుల్యోఽన్యఃకోపిసత్యసంధోధీరోవాస్తీతి-తద్యశఃప్రఖ్యా
ప్యాపనార్థంకించిత్కాలంయమపీచ్ఛతీతి॥ప్రభోరభిప్రాయంజ్ఞాత్వా తంబబంధేతి - సౌత్యేఽహని సోమాభిషవదినే॥
౨౭॥హాహాకారఇతి॥రోదస్యోఃద్యావాపృథివ్యోః॥౨౮॥౩౦॥యావదితి॥అసౌసూర్యః॥౩౧॥పదేతి॥మమయాఆత్మనైకైనస్వ
యఃవ్యాపినేత్యర్థః-ఖంచదిశశ్చ-తనోఃతవ-తేస్వంత్వదీయంసర్వస్వం॥౩౨॥ప్రతిశ్రుతమితి॥గురుణాశుక్రేణాను
మోదితస్య॥౩౩॥ఏవముక్త్వాపినిరయపరిహారార్థంస్వర్గాద్యప్రాప్తిశఠపరిహారార్థంచ మనోరథంకుర్వంతంప్రత్యాహ॥వృ
థేతి॥యఃప్రతిశ్రుతస్యాప్రదానేన-యాచకంప్రలంభతే-తస్యమనోరథోవృథైవ-స్వర్గశ్చతస్యదూరేఏవ - సచాస్తః॥

ఘ్నాన్కావ్యశాపమనుస్మరన్॥౧౯॥బలిః॥హేవిప్రచిత్తేహేరాహోహేహేతేమశ్రూయతాంవచః॥మా
యుధ్యతనివర్తధ్వంననఃకాలోఽయమర్థకృత్॥౨౦॥యఃప్రభుస్సర్వభూతానాంసుఖదుఃఖోపపత్తయే
తంనాతివర్తితుందైత్యాఃపౌరుషైరీశ్వరఃపుమాన్॥౨౧॥యోనోభవాయప్రాగాసీదభవాయదివౌ
కసాం॥సఏవభగవానద్యవర్తతేతద్విపర్యయం॥౨౨॥బలేనసచివైర్బుద్ధ్యాదుర్గైర్మంత్రౌషధాదిభిః॥
సమాధిభిరుపాయైశ్చకాలంనాత్యేతివైజనః॥౨౩॥ భవద్భిర్నిర్జితాహ్యేతేబహుశోఽనుచరాహరేః।
దైవేనర్ద్ధైస్తఏవాద్యయుధిజిత్వానదంతినః॥౨౪॥ఏతాన్వయంవిజేష్యామోయదిదైవంప్రసీదతి॥ తస్మా
త్కాలంప్రతీక్షధ్వంయోనోఽర్థత్వాయకల్పతే ॥ ౨౫ ॥ శ్రీశుకః ॥ పత్యుర్నిగదితంశ్రుత్వాదైత్యదాన
వయూథపాః॥రసాంనివివిశూరాజన్విష్ణుపారిషదార్దితాః ॥ ౨౬॥ అథతార్క్ష్యసుతోజ్ఞాత్వావిరా
ట్ప్రభుచికీర్షితం॥బబంధవారుణైఃపాశైర్బలింసుత్యేఽహనిక్రతౌ॥౨౭॥హాహాకారోమహానాసీద్రో
దస్యోస్సర్వతోదిశం॥నిగృహ్యమాణేఽసురపతౌవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా॥౨౮॥తంబద్ధంవారుణైఃపాశైర్భగ
వాన్నాహవామనః । నష్టశ్రియంస్థిరప్రజ్ఞముదారయశసంనృప ॥ ౨౯ ॥ పదానిత్రీణిదత్తానిభూమేర్మ
హ్యంత్వయాసుర॥ద్వాభ్యాంక్రాంతామహీసర్వాతృతీయముపకల్పయ॥౩౦॥యావత్తపత్యసౌగోభి
ర్యావదిందుస్సహోడుభిః॥ యావద్వర్షతిపర్జన్యస్తావతీభూరియంతవ ॥ ౩౧ ॥ పదైకేనమయాక్రాం
తోభూర్లోకఃఖందిశస్తనోః॥స్వర్లోకస్తుద్వితీయేనపశ్యతస్తేస్వమాత్మనా॥౩౨॥ప్రతిశ్రుతమదాతుస్తే
నిరయంవాసఇష్యతే । విశత్వంనిరయంతస్మాద్గురుణాచానుమోదితః ॥ ౩౩ ॥ వృథామనోరథస్తస్య
దూరఃస్వర్గఃపతత్యధః॥యోఽర్థినేర్థంప్రతిశ్రుత్యనాలంతిరుపపాదనే ॥ ౩౪॥ విప్రలబ్ధోదదామీతిత్వయా
హంచాఢ్యమానినా॥తద్వ్యలీకఫలంభుంక్ష్వనిరయంకతిచిత్సమాః॥౩౫॥**********************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణేఅష్టమస్కంధేవామనచరితేఏకవింశోఽధ్యాయః-

శ్రీశుకః॥ఏవంవిప్రకృతోరాజన్బలిర్భగవతాసురః॥భిద్యమానోఽప్యభిన్నాత్మాప్రత్యాహావిక్లబంవచః॥
౧॥బలిః॥యద్యుత్తమశ్లోకభవాన్మమేరితంవచోవ్యలీకంసురవర్యమన్యతే॥కరోమ్యృతంతన్నభవేత్ప్ర

పతత్యేవ॥౩౪॥విప్రలబ్ధఇతి॥త్వయాహంవిప్రలబ్ధః-తస్మాద్వ్యలీకఫలంనిరయంభుంక్ష్వేత్యర్థః॥౩౫॥*****************

ఇతిభావార్థదీపికాయాం-ఏకవింశోఽధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ద్వావింశేతుప్రసన్నస్యప్రహ్లాదస్యసుతంబలిం । దత్త్వావరాన్హరిర్బద్ధ్వాసంగత్వాత్ద్వారపోఽభవత్॥ సమర్పిత
తనూవిత్తనిష్ఠాలాభవభక్తిభిః॥పవితోబలినాచక్రంస్వమేవార్పయదచ్యుతః॥ఏవమితి॥విప్రకృతఃఅపకృతః-భిద్యమానః
సత్యాచ్చాల్యమానోఽపి-నిశ్చలచిత్తోబలిః॥౧॥యదీతి॥హేఉత్తమశ్లోకేతికటాక్షపార్థనాసూచకః-మమవచఋతంప్ర
తిశ్రుతం-నతావదలీకం - త్వయాకపటేనవామనయాభిక్షిత్వా-రూపాంతరస్యావిష్కృతత్వాత్ - ఏవమపియదిభ
వాన్-అలీకంఅనృతంమన్యతే-తథాపిఋతంమేవాహంకరోమి - మముక్తం-విప్రలంభనంనభవతి - మేశీర్ష్ణినిజంతృ
తీయంపదంకురు-నచద్వాభ్యాంవిశ్వంక్రాంతవతఃమేతవశిరః పదపర్యాప్తంనభవతీతిమన్యేథాః - విత్తేనచేత్ పదస్య
యంజాతం-తర్హిదమధికమేవస్యాత్-విత్తాదపివిత్తవతోఽధికత్వాదితిభావః॥౨॥నను॥శ్లో॥ఆపదశ్చైధనంరమేద్వారాన్

రత్నైర్ధనైరపి।ఆత్మానం సంతతం రత్నైర్దారైరపి ధనైరపీత్యాదివచనాదాత్మభయపరిహారాయ సర్వస్వం త్యజ్యతే-త్వం
తు కుతోఽభీతస్సన్నాత్మానం నాపాసి అత ఆహ॥ బిభేమీతి॥ అసాధువాదాత్ అపకీర్తేః - యథాహం భృశముద్విజే- తథాని
తం పండం-మాతా పిత్రాదయోఽపి ఉపాదిశంతి నైవార్పయంతి-హి-తైషిణాత్వయా- నిగృహీతోఽహం శ్లాఘ్య ఏవాస్మీతి భావః॥
౪॥ నన్వహం దేవానాం హితైషీ-నాసురాణాం-తత్రాహ॥ త్వమితి॥ పారోక్ష్యః శత్రుచ్ఛలేన వర్తమానః॥౫॥ శత్రుత్వం
తు-పునర్వ్యక్తాని వాఽస్మాననుగృహీతుం మే వేత్యాహ॥ యస్మిన్నితి॥ ఉ అహో-హ ప్రసిద్ధౌ॥౬॥ అతోఽహం నాతిలజ్జానాపి
వ్యక్తపాత్రత్వేన-నత్వహం ననుగ్రహస్య పాత్రమిత్యాశయే నాహ॥ పితామహ ఇతి॥ భవదీయానాం సంమతః యశః- ఆ
విష్కృతః సాధువాదో యస్య త్వమేవ పరమః ఆశ్రయో యస్య సః- అతః భవతో విపక్షేణ విద్విషా- హిరణ్యకశిపునా విచి

లంభనం పదం తృతీయం కురు శీర్ష్ణి మే నిజమ్॥ ౨ ॥ బిభేమి నాహం నిరయాత్పదచ్యుతో న పాశబంధాద్వ్య
సనాద్దురత్యయాత్। నైవార్థకృచ్ఛ్రాద్భవతో వినిగ్రహాదసాధువాదాద్భృశముద్విజే యథా॥ ౩॥ పుం
సాం శ్లాఘ్యతమం మన్యే దండమర్హత్తమార్పితమ్। యన్న మాతా పితా భ్రాతా సుహృదశ్చాదిశంతి హి॥
౪॥ త్వం నూనమసురాణాం నః పారోక్ష్యః పరమో గురుః। యో నోఽనేకమదాంధానాం విభ్రంశం చక్షురా
దిశత్॥ ౫॥ యస్మిన్వైరానుబంధేన వ్యూఢేన విబుధేతరాః। బహవో లేభిరే సిద్ధిం యాము హైకాంతయోగి
నః॥ ౬॥ తేనాహం నిగృహీతోఽస్మి భవతా భూరికర్మణా। బద్ధశ్చ వారుణైః పాశైర్నాతివ్రీడే న చ వ్యథే॥ ౭॥
(సుశోభనమిదం మన్యే మహాశ్లాఘ్యతమం ప్రభో। యో మాం బబంధ చోద్ధర్తుం భూత్వా మే హ్యక్షిగోచరః॥
౮॥ పితామహో మే భవదీయసంమతః ప్రహ్లాద ఆవిష్కృతసాధువాదః। భవద్విపక్షేణ విచిత్రవైశసం
సంప్రాపితస్త్వత్పరమః స్వపిత్రా॥ ౯॥ కిమాత్మనాఽనేన జహాతి యోఽంతతః కిం రిక్థహారైః స్వజనాఖ్యద
స్యుభిః। కిం జాయయా సంసృతిహేతుభూతయా మర్త్యస్య గేహైః కిమిహాయుషో వ్యయః॥ ౧౦॥ ఇత్థం స ని
శ్చిత్య పితామహో మహానగాధబోధో భవతః పదాంబుజమ్। ధ్రువం ప్రపేదే హ్యకుతోభయం జనాద్భీ
తః స్వపక్షక్షపణస్య సత్తమః॥ ౧౧ ॥ అథాహమప్యాత్మరిపోస్తవాంతికం దైవేన నీతః ప్రసభం త్యాజిత
శ్రీః। ఇదం కృతాంతాంతికవర్తి జీవితం యయాఽధ్రువం స్తబ్ధమతిర్న బుధ్యతే॥ ౧౨॥ శ్రీశుకః॥ తస్యేత్థం భా
షమాణస్య ప్రహ్లాదో భగవత్ప్రియః। ఆజగామ కురుశ్రేష్ఠ రాకాపతిరివోత్థితః॥ ౧౩॥ తమింద్రసేనః స్వపి
తామహం శ్రియా విరాజమానం నలినాయతేక్షణమ్। ప్రాంశుం పిశంగాంబరమంజనత్విషం ప్రలంబ
బాహుం సుభగం సమైక్షత॥ ౧౪॥ తస్మై బలిర్వారుణపాశయంత్రితస్సమర్హణం నోపజహార పూర్వవత్।
ననామ మూర్ధ్నాఽశ్రువిలోలలోచనస్సవ్రీడనీచీనముఖో బభూవ హ॥ ౧౫॥ స తత్ర హాసీనముదీక్ష్య సత్ప
తిం హరిం సునందాద్యనుగైరుపాసితమ్। ఉపేత్య భూమౌ శిరసా మహామనా ననామ మూర్ధ్నా పులకాశ్రువి
క్లబః॥ ౧౬॥ ప్రహ్లాదః॥ త్వయైవ దత్తం పదమైంద్రముచ్యుతం హృతం తదేవాద్య తథైవ శోభనమ్। మన్యే మహా

త్రం వైశసం హింసాం సంప్రాపితోఽపి దేహాదీనామసారతాం నిశ్చిత్య - అకుతోభయం ధ్రువం చ భవతః పాదపద్మమేవ
ప్రపేదే అథ తస్మాదహమపి దైవేన తస్యైవ భాగ్యేన తవాంతికం నీత ఇతి చతుర్ణామన్వయః॥ ౯ ॥ కిమితి ॥ అంతతః అం
తే-రిక్థహారైః పుత్రైః-ఇహ గేహేషు- కేవలమాయుషో వ్యయ ఏవ- న తు సుఖం కించిత్ ॥౧౦॥ ఇత్థమితి॥ సః ప్రసిద్ధో మ
హాన్- స్వపక్షం దైత్యకులం క్షపయతీతి తథా- తస్యాపి॥౧౧॥ అథేతి॥ అథ తస్మాత్ -అహమపి- దైవేన తస్యైవ భాగ్యేన - త
వాంతికం నీతః- ప్రసభం బలాత్ - త్యాజితా శ్రీర్యస్య- యయా శ్రియా- స్తబ్ధమతిః- స పుమాన్ - ఇదం జీవితమధ్రువం న
బుధ్యతే-కథంభూతం-కృతాంతస్యాంతికవర్తి మృత్యోః సన్నిహితం॥౧౨॥ తస్యేతి॥ రాకాపతిః పూర్ణచంద్రః॥ ౧౩॥ తమితి॥
అంజనత్విషం శ్యామం॥౧౪॥ తస్మా ఇతి॥ స్వకృతాహంకారాదిరూపాపరాధస్మరణేన- సవ్రీడం-నీచీనమధోముఖం - య
థా స్యాత్తథా॥ ౧౫॥ స ఇతి॥ శిరసా నమన్నేవ- ఉపేత్య మూర్ధ్నా ననామ- బలేస్తత్కృతమనుగ్రహం దృష్ట్వా - పులకైరశ్రుభిశ్చ
విక్లబః విహ్వలః॥ ౧౬॥ త్వయేతి॥ నన్వైంద్రం పదమేతదీయం త్వయాపహృతం- కింతు-స్వీయమేవ పునః స్వీకృతం - తచ్చ
శోభనమేవ కృతం-తత్ర హేతుః- మన్య ఇతి- యద్యస్మాత్ -శ్రియ ఏవ యదాత్మనో మోహనం- తస్మాద్విభ్రంశితః॥ ౧౭॥ వి మో

హనత్వమేవాహ। యయేతి॥ యయా మాయయా - విద్వానపి-యతః సంయతోఽపి - ముహ్యతే తతస్తస్యాః సకాశాత్కోఽన్యః పుమా
నాత్మనో గతిం తత్త్వం యథావత్-విచష్టే పశ్యతి-తస్మై నమో నారాయణాయ॥ ౧౮ ॥ తస్యేతి॥ తస్య ప్రహ్లాదస్యానుశృణ్వ
తః ఉవాచేతి కిం దివక్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః॥ ౧౯ ॥ తదేవ వింధ్యావళిరపి వక్తుం ప్రవృత్తా-తాం చ సంవాహం పతిం-హిరణ్య
గర్భః కుణం తూష్ణీం స్థితః-అత స్తస్యా ఏవ వాక్యం ప్రథమమవతారయతి॥ బద్ధమితి॥ ౨౦ ॥ క్రీడేతి॥ త్రిజగతః స్రష్టుః ప్రభోః
పాలకస్య-అస్యతః సంహర్తుశ్చ- ఈశ్వరస్య తవాన్యే కిమావహంతి కిం సమర్పయంతి- త్వయావరోపితః కర్తృవాదః క
ర్తారః స్వతంత్రా వయమితి వాదమాత్రమపి యేషాం తే-అయం భావః- లోకత్రయం సమర్పితం- తృతీయపాదాయ దే
హం సమర్ప్య-ప్రతిశ్రుతం బలిస్తం కరోమీతి దేవేషు స్వామ్యాభిమానేన బ్రువన్నయం కుబుద్ధిః - యత
స్త్వమేవ సర్వస్యాపి స్వామీ-అతో మందబుద్ధిమేనం కేవలం కృపయా విముచ్య పాలయేతి॥ ౨౧ ॥ తదేవం ప్రహ్లాదస్య విం
ధ్యావళేశ్చ పరమార్థోక్త్యా-ప్రసన్నో హరిః బ్రహ్మాణ-లోకదృష్ట్యైవ విజ్ఞాపయతి త్రిభిః॥ భూతభావనేతి॥ ౨౨॥ నిగ్రహ
మర్హత్వే హేతుః॥ కృత్స్నేతి॥ సర్వస్వమేవాహ। ఆత్మేతి॥ ౨౩॥ తదేవ తాదృశమతికన్యాయమేనాహ॥ యదితి॥ యస్య తవ-పాద
యోః సలిలమాత్రమపి-ప్రదాయ సర్వోఽపి జనః-అత్యుత్తమాం గతిం ప్రాప్నోతి-తస్మై తుభ్యం-అసౌ బలిః త్రిలోకీం-దా

నస్యక్ష్యతోఽప్యనుగ్రహార్హోఽభిశ్రితో యచ్ఛ్రియ ఆత్మమోహనాత్ ॥ ౧౭ ॥ యయా హి విద్వానపి ము
హ్యతే యతస్తత్కో విచష్టే గతిమాత్మనో యథా । తస్మై నమస్తే జగదీశ్వరాయ వా నారాయణాయాఖిలలోక
సాక్షిణే ॥ ౧౮ ॥ శ్రీశుకః॥ తస్యానుశృణ్వతో రాజన్ ప్రహ్లాదస్య కృతాంజలేః। హిరణ్యగర్భో భగవానువా
చ మధుసూదనం ॥ ౧౯ ॥ వింధ్యావళిః॥ బద్ధం వీక్ష్య పతిం సాధ్వీ తత్పత్నీ భయవిహ్వలా। ప్రాంజలిః ప్రణతో
పేంద్రం బభాషేఽవాఙ్ముఖీ నృప ॥ ౨౦ ॥ క్రీడార్థమాత్మన ఇదం త్రిజగత్కృతం తే స్వామ్యం తు తత్ర కుధి
యోఽపర ఈశ కుర్యుః। కర్తుః ప్రభోస్తవ కిమస్యత ఆవహంతి త్యక్తహ్రియస్త్వదవరోపితకర్తృవాదాః ॥
౨౧ ॥ బ్రహ్మా॥ భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగన్మయ । ముంచైనం హృతసర్వస్వం నాయమర్హతి నిగ్ర
హం ॥ ౨౨ ॥ కృత్స్నా తేఽనేన దత్తా భూర్లోకాః కర్మార్జితాశ్చ యే। నివేదితం చ సర్వస్వమాత్మావిక్లబయా ధి
యా ॥ ౨౩ ॥ యత్పాదయోరశఠధీస్సలిలం ప్రదాయ దూర్వాంకురైరపి విధాయ సతీం సపర్యాం। అప్యుత్త
మాం గతిమసౌ భజతే త్రిలోకీం దాశ్వానవిక్లబమనాః కథమార్తిమృచ్ఛేత్ ॥ ౨౪ ॥ శ్రీవామనః॥ బ్రహ్మన్
యమనుగృహ్ణామి తద్విశో విధునోమ్యహం। యన్మదః పురుషస్స్తబ్ధో లోకం మాం చావమన్యతే॥ ౨౫ ॥ య
దా కదాచిజ్జీవాత్మా సంసరన్నిజకర్మభిః। నానాయోనిష్వనీశోఽయం పౌరుషీం గతిమావ్రజేత్ ॥ ౨౬ ॥ జన్మ
కర్మవయోరూపవిద్యైశ్వర్యధనాదిభిః। యద్యస్య న భవేత్స్తంభస్తత్రాయం మదనుగ్రహః॥ ౨౭ ॥ మా
నస్తంభనిమిత్తానాం జన్మాదీనాం సమంతతః। సర్వశ్రేయః ప్రతీపానాం హంత ముహ్యేన్న మత్పరః॥ ౨౮ ॥
ఏష దానవదైత్యానామగ్రణీః కీర్తివర్ధనః। అజైషీదజయాం మాయాం సీదన్నపి న ముహ్యతి ॥ ౨౯ ॥ క్షీణ
రిక్థశ్చ్యుతః స్థానాత్ క్షిప్తో బద్ధశ్చ శత్రుభిః। జ్ఞాతిభిశ్చ పరిత్యక్తో యాతనామనుయాపితః॥ ౩౦ ॥ గురుణా భర్త్సి

దాశ్వానదస్త్వర-అర్తిం కథం ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౨౪ ॥ నన్వర్థాపహారః కోఽయమనుగ్రహః తత్రాహ॥ బ్రహ్మన్నితి॥ య
స్మాద్యోన్మదస్తేన్మదో యస్య సః అతఏవ- స్తబ్ధ అనమ్రస్సన్- మదస్తంభహేతూనామర్థానామపహారఏవానుగ్రహ ఇ
త్యర్థః॥ ౨౫॥ మనుష్యం పురుషజన్మ కథం దుర్లభం తతో జీవస్య జన్మాదినిమిత్తో గర్వో మహానర్థకరః తస్య చ నాశో మదనుగ్ర
హ ఏవేత్యాహ-ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ అనీశః పరతంత్రస్సన్-నిజైః కర్మభిర్నానాయోనిషు క్రిమికీటాదిషు సంసరన్॥ ౨౬॥
జన్మేతి॥ తత్ర పౌరుష్యాం గతౌ-జన్మాదిభిరస్య-యది స్తంభో న భవేత్ -తర్హి అయం మదనుగ్రహ ఏవ॥ ౨౭॥ కథం తర్హి-
జన్మాదిభ్యోఽర్థసంపదః-అపచార ఇతి చేత్ తత్రాహ॥ మానేతి॥ మాన ఏవ స్తంభః అనమ్రతా-తస్య నిమిత్తభూతానాం-స
మంతతః-సర్వశ్రేయః ప్రతికూలానాం జన్మాదీనాం-సత్త్వేఽపి-జన్మాదిభిరితి వా - హంత హే బ్రహ్మన్ - మత్పరో న ము
హ్యేత్ -అతో భక్తస్యేచ్ఛయా సంపదోఽపి దధామి - అభక్తస్తు ముహ్యేదితి-తదహంకారాపహారరూపమేవ తస్యానుగ్ర
హం కరోమీతి భావః॥ ౨౮॥ అస్య చేదానీం మత్పరత్వాదన్యైః దుష్ప్రాపమపి దాస్యామీతి వక్తుం-తస్య మోహాభావమా
హ-త్రిభిః॥ ఏష ఇతి॥ శ్లో॥ న హ్యేతస్మాన్నపి లేకశ్చిన్నిస్సత్త్వః కృపణః పుమానిత్యాదినా-శుక్రేణైవమయా ధర్మ ఉక్తః-తథాపి

తం న మహాం-అయం న త్యజతి-అతః సత్యవాక్॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఏష ఇతి॥ మేమయా-మదాశ్రయః అహమేవాశ్రయః పాలకో యస్య సః॥ ౩౨॥ స్థానం ప్రాపిత ఇతి యదుక్తం-తదేవ స్థానమాహ॥ తావదితి॥ తావత్సావర్ణిమన్వంతరపర్యంతం సుతలమధ్యాస్తాం-అధివసత్విత్యర్థః-యద్యస్మిన్నివసతాం ఆధ్యాదయః-మమేక్షయా న సంభవంతి॥ ౩౩॥ ఏవం బ్రహ్మాణం ప్రత్యుక్త్వా కిం కృపాపరవశః సాన్త్వయన్బలిం ప్రత్యాహ చతుర్భిః॥ ఇంద్రసేనేతి॥ ౩౪॥ నేతి॥ త్వచ్ఛాసనం అతిగచ్ఛంతి అతివర్తంత ఇతి తథా తాన్॥ ౩౫॥ తథాపి భగవద్వియోగాత్తదనిచ్ఛంతం ప్రత్యాహ॥ రక్షిష్య ఇతి॥ ౩౬॥ తత్రేతి॥ సంగాద్య ఆసురో భావః స వినంక్ష్యతి॥ ౩౭॥ * ఇతి భావార్థదీపికాయాం-ద్వావింశోధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోవింశే బలో యాతే సుతలం స పితామహః। ఉపేంద్రేణ దివం గత్వా పూర్వవన్మోదతే హరిః। ఇతీతి॥ బాష్పస్య కలాభిః-బిందుభిః ఆకులే ఈక్షణే యస్య-భక్త్యా ఉత్కలః ఉత్కంఠితః॥ ౧॥ అహో ఇతి॥ అహో-స్వస్య ప్రణామస్య-ప్రణామాయ యద్యత్నం కృతః-సముద్యమః ఏవ ప్రపన్నానాం భక్తానాం-యోర్థః తస్య విధౌ అభీప్సితస్య సంపాదనే-సమాహితః అప్రమత్తః సుస్థితః కుతః-యే నూన్యమేన లోకపాలైరమరైః--సత్త్వప్రధానైరపి-అలబ్ధపూర్వస్త్వదనుగ్రహః-అపస

తస్మిన్నోజహాసత్యంనసువ్రతః॥ భర్తురుక్తో న యాం ధర్మో నాయం త్యజతి సత్పథం॥ ౩౧॥ ఏష మే ప్రాపితం స్థానం దుష్ప్రాపమమరైరపి। సావర్ణేరంతరస్యాయం భవితేంద్రో మదాశ్రయః ॥ ౩౨ ॥ తావత్సుతలమధ్యాస్తాం విశ్వకర్మవినిర్మితం । యత్రాధయో వ్యాధయశ్చ క్లమస్తంద్రా పరాభవః ॥ నోపసర్గా నివసతాం సంభవంతి మమేక్షయా॥ ౩౩॥ ఇంద్రసేన మహారాజ యాహి భో భద్రమస్తు తే । సుతలం స్వర్గిభిః ప్రార్థ్యం జ్ఞాతిభిః పరివారితః ॥ ౩౪॥ న త్వామభిభవిష్యంతి లోకేశాః కిముతాపరే । త్వచ్ఛాసనాతిగాన్దైత్యాంశ్చక్రం మే సూదయిష్యతి॥ ౩౫॥ రక్షిష్యే సర్వతోహం త్వాం సానుగం సపరిచ్ఛదం। సదా సన్నిహితం వీర తత్ర మాం ద్రక్ష్యతే భవాన్॥ ౩౬॥ తత్ర దానవదైత్యానాం సంగాత్తే భావ ఆసురః। దృష్ట్వా మదనుభావం వై సద్యః కుంఠో వినంక్ష్యతి॥ ౩౭॥ **

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-ద్వావింశోధ్యాయః-

శ్రీశుకః ॥ ఇత్యుక్తవంతం పురుషం పురాతనం మహానుభావోఖిలసాధుసంమతః। బద్ధాంజలిర్బాష్పకలాకులేక్షణో భక్త్యుత్కలో గద్గదయా గిరాబ్రవీత్ ॥ ౧॥ బలిః॥ అహో ప్రణామాయ కృతః సముద్యమః ప్రపన్నభక్తార్థవిధౌ సమాహితః। యల్లోకపాలైస్త్వదనుగ్రహో మరైరలబ్ధపూర్వోపసదేసురేర్పితః॥ ౨॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్యుక్త్వా హరిమానత్య బ్రహ్మాణం సభవం తతః। వివేశ సుతలం ప్రీతో బలిర్ముక్తః సహాసురైః॥ ౩॥ ఏవమింద్రాయ భగవాన్ప్రత్యానీయ త్రివిష్టపం । పూరయిత్వాదితేః కామమశాసత్సకలం జగత్ ॥ ౪ ॥ లబ్ధప్రసాదం నిర్ముక్తం పౌత్రం వంశధరం బలిం । నిశామ్య భక్తిప్రవణః ప్రహ్లాద ఇదమబ్రవీత్ ॥ ౫॥ ప్రహ్లాదః॥ నేమం విరించో లభతే ప్రసాదం న శ్రీర్న శర్వః కిముతాపరేన్యే । యన్నోసురాణామసి దుర్గపాలో విశ్వాభివంద్యైరభివందితాంఘ్రిః॥ ౬॥ యత్పాదపద్మమకరందనిషేవణేన బ్రహ్మాదయశ్శరణదాశ్నువతే విభూతీః। కస్మాద్వయం కుసృతయః ఖలయోనయస్తే దాక్షిణ్యదృష్టిపదవీం భవతః ప్రణీతాః ॥ ౭ ॥ చిత్రం తవేహితమహోమితయోగమాయాలీలావిసృష్టభువనస్య విశారదస్య । సర్వాత్మనస్సమదృ

దేసి చ-రాజసేనయి-అర్పితః-అయం భావః పరమేశ్వరాయ తుభ్యం-అహం వరాకః త్రిలోకీం దత్త్వాపి నైవ దాస్యాం-ప్రణామోపి న సమ్యక్కృతః-కింతు-తదర్థముద్యమమాత్రం కృతం-తేన తపోదానాదికర్మకోటిభిరప్యలభ్యః త్వదనుగ్రహః సంపాదితః-అహో త్వత్ప్రణామప్రభావాశ్చర్యమితి॥ ౨॥ ౩॥ ఏవమితి॥ అశాసత్ ఉపేంద్రః స్వర్గం పాలయామాస॥ ౪॥ ౫॥ నేతి॥ దుర్గపాలః రక్షిష్యే సర్వతోహమిత్యుక్తత్వాత్॥ ౬॥ యదితి॥ హే శరణద ఆశ్రయద- యే కుసృతయః దుర్మార్గాః-ఖలయోనయః ఉగ్రజాతయశ్చ-తే వయం నిస్వభవతో దాక్షిణ్యదృష్టేః పదవీం కస్మాద్ధేతోః ప్రణీతాః ప్రాపితాః- బహుమానేన దత్తానువర్తనం దాక్షిణ్యం-తేన యా దృష్టిః-తద్విషయతాం ప్రాపితాః॥ ౭॥ భక్తప్రియత్వాదితి చేత్తత్రాహ॥ చిత్రమితి॥ ఏవం తవేహితం-అహో చిత్రం-కిం తత్ -సర్వాత్మనః-సమదృశశ్చ-స్వభావోవిషమ ఇతి యత్ - సర్వాత్మత్వే చిత్రచరిత్రత్వే చ హేతుః - అమితా అచింత్యా యోగమాయా - తయా లీలయా విసృష్టాని విరచితాని - యేన తస్య - అహో అమిత ఇత్యత్ర సంధిరార్షః-సమదృక్త్వే హేతుః విశారదస్య సర్వజ్ఞస్య-అథవా-భక్తప్రియత్వే పి తవ వైష

ష్యం వా స్త్యేవ - యతః - కల్పతరుస్వభావస్త్వం - భక్తప్రియోఽసి - నహి కల్పతరురాశ్రితానామేవ కామాన్ పూరయన్నపి విషమో భవతీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ నిత్యమితి ॥ సుదర్శనేన - యో మహాన్ నాహ్లాదః - తేన ధ్వస్తం కర్మబంధనమజ్ఞానం యస్య ॥ ౧౦ ॥ ౧౩ ॥ బ్రహ్మన్నితి ॥ కర్మ వితన్వతః శిష్యస్య యత్ - ఛిద్రమంతరం - న్యూనం జాతం - తత్సంతనుష్వ విస్తారయ - సంధత్స్వ - యజమానం వినా కథం సంధాతవ్యమితి న వాచ్యమిత్యాహ ॥ యత్తదితి ॥ బ్రహ్మదృష్టం బ్రాహ్మణైర్దృష్టమేవ - సమం భవేత్ కింపునరనుష్ఠితమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ కుత ఇతి ॥ భవాన్ యస్య సర్వేణాపి భావేన వస్తుమాత్రేణ పూజితః తస్య కర్మసు - కుతో వైషమ్యం - కథంభూతః - కర్మణామీశ్వరః ప్రవర్తకః - యజ్ఞేశః యజ్ఞస్య ఫలదః యజ్ఞః యజ్ఞశ్చ పురుషః ॥ ౧౫ ॥ ఆస్తాం తావత్పూజా ॥ మంత్రత ఇతి ॥ యస్మాన్మంత్రతః స్వరాదిభ్రంశేన - తంత్రతః వ్యుత్క్రమాదినా - దేశతః - కాలతశ్చ - అర్హతః పాత్రతః - వస్తుతస్తు దక్షిణాదినా - యచ్ఛిద్రం న్యూనం తత్సర్వం - తవానుకీర్తనమాత్రమేవ నిశ్ఛిద్రం కరోతి ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ప్ర

శ్లో॥ విషమస్స్వభావో భక్తప్రియో యదసి కల్పతరుస్వభావః ॥ ౮ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ వత్స ప్రహ్లాద భద్రం తే ప్రయాహి సుతలాలయం । మోదమానస్స్వపౌత్రేణ జ్ఞాతీనాం సుఖమావహ ॥ ౯ ॥ నిత్యం ద్రష్టాసి మాం తత్ర గదాపాణిమవస్థితం । మద్దర్శనమహాహ్లాదధ్వస్తకర్మనిబంధనః ॥ ౧౦ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఆజ్ఞాం భగవతో రాజన్ ప్రహ్లాదో బలినా సహ । బాఢమిత్యమలప్రజ్ఞో మూర్ధ్న్యాధాయ కృతాంజలిః ॥ ౧౧ ॥ పరిక్రమ్యాదిపురుషం సర్వాసురచమూపతిః । ప్రణతస్తదనుజ్ఞాతః ప్రవివేశ మహాబిలం ॥ ౧౨ ॥ అథాహోశనసం రాజన్ హరిర్నారాయణోఽంతికే । ఆసీనమృత్విజాం మధ్యే సదసి బ్రహ్మవాదినాం ॥ ౧౩ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బ్రహ్మన్ సంతను శిష్యస్య కర్మచ్ఛిద్రం వితన్వతః । యత్తత్కర్మసు వైషమ్యం బ్రహ్మదృష్టం సమం భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ శ్రీశుకః ॥ కుతస్తత్కర్మసు వైషమ్యం యస్య కర్మేశ్వరో భవాన్ । యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః సర్వభావేన పూజితః ॥ ౧౫ ॥ మంత్రతస్తంత్రతశ్ఛిద్రం దేశకాలార్హవస్తుతః । సర్వం కరోతి నిశ్ఛిద్రమనుసంకీర్తనం తవ ॥ ౧౬ ॥ తథాపి వదతో భూమన్ కరిష్యామ్యనుశాసనం । ఏతచ్ఛ్రేయః పరం పుంసాం యత్తవాజ్ఞానుపాలనం ॥ ౧౭ ॥ శ్రీశుకః ॥ ప్రతినంద్య హరేరాజ్ఞాముశనా భగవానితి । యజ్ఞచ్ఛిద్రం సమాధత్త బలేర్విప్రర్షిభిస్సహ ॥ ౧౮ ॥ ఏవం బలేర్మహీం రాజన్ భిక్షిత్వా వామనో హరిః । దదౌ భ్రాత్రే మహేంద్రాయ త్రిదివం యత్పరైర్హృతం ॥ ౧౯ ॥ ప్రజాపతిపతిర్బ్రహ్మా దేవర్షిపితృభూమిపైః । దక్షభృగ్వంగిరోముఖ్యైః కుమారేణ భవేన చ ॥ ౨౦ ॥ కశ్యపస్యాదితేః ప్రీత్యై సర్వభూతసుఖాయ చ । లోకానాం లోకపాలానామకరోద్వామనం పతిం ॥ ౨౧ ॥ దేవానాం సర్వవేదానాం ధర్మస్య యశసః శ్రియః । మంగళానాం వ్రతానాం చ కల్పం స్వర్గాపవర్గయోః ॥ ౨౨ ॥ ఉపేంద్రం కల్పయాంచక్ర ఇతి సర్వవిభూతయే । సదా సర్వాణి భూతాని నిర్వృతిం ముముదిరే నృప ॥ ౨౩ ॥ తతస్త్వింద్రః పురస్కృత్య దేవయానేన వామనం । లోకపాలైర్దివం నిన్యే బ్రహ్మణా చానుమోదితః ॥ ౨౪ ॥ ప్రాప్య త్రిభువనం చేంద్ర ఉపేంద్రభుజపాలితం । శ్రియా పరమయా జుష్టో ముముదే గతసాధ్వసః ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మా శర్వః కుమారశ్చ భృగ్వాద్యా మునయో నృప । పితరస్సర్వభూతాని సిద్ధా వైమానికాశ్చ యే ॥ ౨౬ ॥ సుమహత్కర్మ తద్విష్ణోర్గాయంతః పరమాద్భుతం । ధిష్ణ్యాని స్వాని తే జగ్మురదితిం చ శశంసిరే ॥ ౨౭ ॥ సర్వమేతన్మయాఖ్యాతం భవతః కురునందన । ఉరుక్రమస్య చరితం శ్రోతౄణామఘమోచనం ॥ ౨౮ ॥

తినంద్యేతి ॥ ఇతి - హరేరాజ్ఞాం ప్రతినంద్య బలేర్యజ్ఞచ్ఛిద్రం - సమాధత్త సందధే - పాఠాంతరే సమాధాయ - తస్యాజ్ఞాం సంపాదితవానితి శేషః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ప్రజాపతిపతిరితి ॥ దేవాశ్చ ఋషయశ్చ మనవశ్చ భూమిపాశ్చ తైస్సహితః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ నను లోకాదీనాం పతిరింద్రోఽస్త్యేవ సత్యం - తథాపి - దేవానామితి ॥ దేవాదీనాం కల్పం పాలనే దక్షం ॥ ౨౨ ॥ ఉపేంద్రమితి ॥ వామనముపేంద్రం - కల్పయాంచక్రే ॥ ౨౩ ॥ తత ఇతి ॥ దేవయానేన మార్గేణ - విమానేన వా ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ఏతచ్చరితం సర్వమాఖ్యాతమితి విశేషోక్త్యా - అన్యాన్యపి సంతీత్యుక్తం - తాని తన్నిర్దేశమానీత్యపేక్షాయామాహ ॥ వారమితి ॥ ఉరు బహుధా - విక్రమతో విష్ణోర్మహిమ్నః - పారం యో గృణానో భవతి - స మర్త్యః - పార్థివాని రజాంస్యపి - విమమే గణితవాన్ - యథా - పార్థివపరమాణుగణనమశక్యం - తథా - విష్ణోర్గుణగణనమప్యశక్యమిత్యర్థః - తథా చ మంత్రః ॥ శ్రు ॥ విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసి యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణస్త్రేధోరుగాయ ఇత్యాది ॥ ఏవమేవ మంత్రాంతరార్థం సూచయన్నాహ ॥ యస్య పురుషస్య పూర్ణస్య మహిమ్నః పారం మంత్రదృగ్

షిః వసిష్ఠ ఇతి- ఏవమాహ-కథంకింజాయమానోజాతోవా-ఉపైతి-నకోపీతివదన్ననంతత్వే నైవాహేత్యర్థః- తథాచమం
త్రః శ్రుతి॥నతేవిష్ణోజాయమానోనజాతఇతి॥౨౯॥యఇతి॥యఇదంశృణ్వన్గృణన్-భవతిసపరాంగతింయాతి॥౩౦॥క్రియ
మాణఇతి॥సుకృతంయథావత్కృతంపిమః॥౩౧॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-త్రయోవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-******
శ్లో॥చతుర్వింశేభగవతః కథామత్స్యస్వరూపిణః।వివిచ్యతేయతస్సత్యవ్రతరక్షామహార్ణవే॥ తస్మింతనుం ప్రదర్శ్యాదౌ
నిజైశ్వర్యనిదర్శనాత్।మత్స్యంపృచ్ఛతిపృథ్వీశోలీలయావామనోపమమ్॥భగవన్నితి॥ మాయయా-మత్స్యవిడంబనం
మత్స్యరూపానుకరణంయస్యాంతాం॥౧॥ననుకస్మాదకస్మాదేవమత్స్యావతారశ్రవణేచ్ఛా-వామనావతారసాదృశ్యా
దిత్యాహ-ద్వాభ్యాం॥యదర్థమితి॥మర్మ్యగ్రహంమస్సహం॥౨॥ఏతదితి॥ బలేరనుగ్రహాయజుగుప్సితమపియాచకరూపంధృ

పారంమహిమ్న ఉరువిక్రమతోగృణానోయఃపార్థివానివిమమేసరజాంసిమర్త్యః।కింజాయమానఉ
తజాతఉపైతిమర్త్యఇత్యాహమంత్రదృగృషిఃపురుషస్యయస్య॥౨౯॥ యఇదం దేవదేవస్యహరేరద్భు
తకర్మణః।అవతారానుచరితంశృణ్వన్యాతిపరాంగతిమ్.౩౦॥ క్రియమాణేకర్మణీదం దైవేపిత్ర్యేథ
మానుషే।యత్రయత్రానుకీర్త్యేత తత్తేషాంసుకృతంవిదుః॥౩౧॥*************************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-అష్టమస్కంధే-త్రయోవింశోధ్యాయః.

—— మత్స్యావతారకథాప్రారంభస్సుట్టః ——

రాజా॥భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామిహరేరద్భుతకర్మణః। అవతారకథామాద్యాంమాయామత్స్యవిడం
బనామ్॥౧॥యదర్థమాదధాద్రూపంమాత్స్యంలోకజుగుప్సితమ్।తమఃప్రకృతిదుర్మర్షంకర్మగ్రస్తఇవే
శ్వరః॥౨॥ఏతన్నోభగవన్సర్వంయథావద్వక్తుమర్హసి।ఉత్తమశ్లోకచరితంసర్వలోకసుఖావహం॥
౩॥ సూతః॥ ఇత్యుక్తోవిష్ణురాతేన భగవాన్బాదరాయణిః। ఉవాచచరితంవిష్ణోర్మత్స్యరూపేణ
యత్కృతమ్.౪॥శ్రీశుకః॥గోవిప్రసురసాధూనాంఛందసామపిచేశ్వరః। రక్షామిచ్ఛంస్తనూర్ధత్తేధర్మ
స్యార్థస్యచైవహి॥ ౫ ॥ ఉచ్చావచేషుభూతేషుచరన్వాయురివేశ్వరః।నోచ్చావచత్వంభజతేనిర్గుణ
త్వాద్ధియోగుణైః॥౬॥ఆసీదతీతకల్పాంతేబ్రాహ్మోనైమిత్తికోలయః।సముద్రోపప్లుతాస్తత్రలో
కాభూరాదయోనృప॥౭॥ కాలేనాగతనిద్రస్యధాతుశ్శిశయిషోర్బలే।ముఖతోనిస్సృతాన్వేదాన్హయ
గ్రీవోంతికేహరత్॥౮॥జ్ఞాత్వాతద్దానవేంద్రస్యహయగ్రీవస్యచేష్టితమ్।దధారశఫరీరూపంభగవాన్
హరిరీశ్వరః॥౯॥తత్రరాజఋషిఃకశ్చిన్నామ్నాసత్యవ్రతోమహాన్। నారాయణపరోతప్యత్సనృపస్స
లిలాశనః॥౧౦॥యోసావస్మిన్మహాకల్పేతనయస్సవివస్వతః।శ్రాద్ధదేవఇతిఖ్యాతోమనుత్వేహరిణార్పి
తః॥౧౧॥ఏకదాకృతమాలాయాంకుర్వతోజలతర్పణమ్। తస్యాంజల్యుదకేకాచిచ్ఛఫర్యేకాభ్యపద్యత॥
౧౨॥సత్యవ్రతోంజలిగతాంసహతోయేనభారత।ఉత్ససర్జనదీతోయేశఫరీంద్రవిడేశ్వరః॥తమాహసాతి
కరుణంమహాకారుణికంనృప॥౧౩॥మత్స్యః॥యాదోభ్యోజ్ఞాతిఘాతిభ్యోదీనాంమాందీనవత్సల। కథంవి
సృజసేరాజన్భీతామస్మిన్సరిజ్జలే॥౧౪॥శ్రీశుకః॥సతమాత్మనోనుగ్రహార్థంప్రీత్యామత్స్యవపుర్ధరమ్।
అజానన్రక్షణార్థాయశఫర్యాస్సమనోదధే.౧౫॥తస్యాదీనతమంవాక్యమాశ్రుత్యసమహీపతిః।కలశా
ప్సునిధాయైతాందయాలుర్నిన్యఆశ్రమమ్॥౧౬॥సాతుతత్రైకరాత్రేణవర్ధమానాకమండలౌ।అలబ్ధా

త్మావకాశంవా-॥ ఇతియుక్తముక్తం-యదర్థంతులోకజుగుప్సితంమాత్స్యంరూపమధారయత్ - ఏతన్నోయథావద్వక్తుమర్హసీ
త్యర్థః॥౩॥౪॥సామాన్యేనావతారప్రయోజనమాహ॥గో ఇతి॥౫॥ జుగుప్సితత్వంపరిహరతి॥ ఉచ్చావచేష్వితి॥ ని
యోగుణైర్యాన్యుచ్చావచానిభూతాని- తేషునియంతృత్వేనచరన్నపీశ్వరః-నోచ్చావచత్వంభజతే-నిర్గుణత్వాత్ - శు
ద్ధసత్త్వమయైర్మత్స్యాద్యవతారైః ఉచ్చావచత్వశంకాక్వేతిభావః॥౬॥ విశేషతోమత్స్యావతారప్రయోజనమాహ
త్రిభిః॥ఆసీదితి॥బ్రహ్మణోనిద్రాయాంభవోబ్రాహ్మః- తేనైవనిమిత్తేనజాతోనైమిత్తికః - సముద్రేఉపప్లుతాఃని
మగ్నాః॥౭॥కాలేనేతి॥అంతికేనిస్సృతాన్॥౮॥జ్ఞాత్వేతి॥శఫరీరూపంమత్స్యరూపం ॥౯॥ ప్రయోజనాంతరంచలీలా
ప్రకారంచాహ-తత్రేత్యాదినాయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥౧౦॥యఇతి॥సఏవశ్రాద్ధదేవఇతిఖ్యాతః॥౧౧॥ఏకదేతి॥ కృ
తమాలాయాంనద్యాం॥౧౨॥౧౩॥నాహమితి॥యద్రాహంసుఖంనవసామి-తదోకఃస్థానం-కల్పయ॥౧౭॥సఇతి॥ ఔదం

చనోదకే మణికస్థజలే॥౧౯॥౨౦॥ నేతి॥ రక్షాయోగేనోపాయేన- యథా మహాహ్రదప్రాప్తిస్తథేత్యర్థః॥ అవిదాసిని అనుపక్షయ్యం తేనోపాయేన- నిధేహి- అవిదాసిని అనుపక్షయే॥ ౨౨॥ ఇతీతి॥ అసమ్మితం తజ్జలాశయాపరిమితం సంతం॥౨౩॥ ౨౫॥ నైవమితి॥ అభివ్యానశే అభితో వ్యాప్తవాన్॥౨౬॥౨౭॥ నమ ఇతి॥ ముఖ్యః సత్యః- ఆత్మా-గతిశ్చ ఆశ్రయః॥౨౮॥ ౨౯॥ నేతి॥ హే అరవిందాక్ష- పృథగాత్మనాం దేహాద్యభిమానినాం- సతామితరేషాం-పదోపసర్పణం - యథా మృషా భవేత్ - తథా సర్వసుహృత్ప్రియాత్మనస్తవ పదోపసర్పణం మృషా న భవేత్ -యద్యస్మాత్ నో భక్తానామద్భుతం వపురదీదృశః॥

స్మ్యవకాశా సావిదమాహ మహీపతిమ్॥౧౭॥ మత్స్యః॥ నాహం కమండలావస్మిన్ కృచ్ఛ్రేణ వస్తుముత్సహే। కల్పయౌకః సువిపులం యత్రాహం నివసే సుఖమ్॥౧౮॥ శ్రీశుకః॥ స ఏనాం తత ఆదాయ న్యధాదౌదంచనోదకే। తత్ర క్షిప్తా ముహూర్తేన హస్తత్రయమవర్ధత॥౧౯॥ న మ ఏతదలం రాజన్ సుఖం వస్తుముదంచనమ్। పృథు దేహి పదం మహ్యం యత్త్వాహం శరణాగతా॥ ౨౦॥ తత ఆదాయ సా రాజ్ఞా క్షిప్తా రాజన్ సరోవరే। తదావృత్యాత్మనా సర్వం మహామీనోన్వవర్ధత॥ ౨౧॥ నైతన్మే స్వస్తయే రాజన్నుదకం సలిలౌకసః। నిధేహి రక్షాయోగేన హ్రదే మామవిదాసిని॥ ౨౨॥ ఇత్యుక్తః సోనయన్మత్స్యం తత్ర తత్రావిదాసిని। జలాశయేసంమితం తం సముద్రే ప్రాక్షిపజ్ఝషం॥ ౨౩॥ క్షిప్యమాణస్తమాహేదమిహ మాం మకరాదయః। అదంత్యతిబలా వీర నమాముత్స్రష్టుమర్హసి॥౨౪॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం విమోహితస్తేన వదతా వల్గుభారతీమ్। తమాహ కో భవానస్మాన్మత్స్యరూపేణ మోహయన్॥౨౫॥ నైవం వీర్యో జలచరో దృష్టోస్మాభిః శ్రుతోపి వా। యో భవాన్ యోజనశతమహ్నాభివ్యానశే సరః॥ ౨౬॥ నూనం త్వం భగవాన్ సాక్షాద్ధరిర్నారాయణోవ్యయః। అనుగ్రహాయ భూతానాం ధత్సే రూపం జలౌకసామ్॥౨౭॥ నమస్తే పురుషశ్రేష్ఠ స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయేశ్వర। భక్తానాం నః ప్రపన్నానాం ముఖ్యో హ్యాత్మగతిర్విభో॥ ౨౮॥ సర్వే లీలావతారాస్తే భూతానాం భూతిహేతవః। జ్ఞాతుమిచ్ఛామ్యదో రూపం యదర్థం భవతా ధృతమ్॥౨౯॥ న తేరవిందాక్ష పదోపసర్పణం మృషా భవేత్సర్వసుహృత్ప్రియాత్మనః। యథేతరేషాం పృథగాత్మనాం సతామదీదృశో యద్వపురద్భుతం హి నః॥౩౦॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం జగత్పతిః సత్యవ్రతం మత్స్యవపుర్యుగక్షయే। విహర్తుకామః ప్రలయార్ణవేబ్రవీచ్చికీర్షురేకాంతజనప్రియః ప్రభుః॥ ౩౧॥ శ్రీభగవాన్॥ సప్తమేద్యతనాదూర్ధ్వమహన్యేతదరిందమ। నిమంక్ష్యత్యప్యయాంభోధౌ త్రైలోక్యం భూర్భువాదికమ్॥ ౩౨॥ త్రైలోక్యాం లీయమానాయాం సంవర్తాంభసి వై తదా। ఉపస్థాస్యతి నౌః కాచిద్విశాలా త్వాం మయేరితా॥ ౩౩॥ త్వం తావదోషధీస్సర్వా బీజాన్యుచ్చావచాని చ। సప్తర్షిభిః పరివృతస్సర్వసత్త్వోపబృంహితః॥ ౩౪॥ ఆరుహ్య బృహతీం నావం విచరిష్యస్యవిక్లబః। ఏకార్ణవే నిరాలోకే ఋషీణామేవ వర్చసా॥ ౩౫॥ దోధూయమానాం తాం నావం సమీరేణ బలీయసా। ఉపస్థితస్య మే శృంగే నిబధ్నీహి మహాహినా॥ ౩౬॥ అహం త్వామృషిభిస్సాకం సహ నావముదన్వతి। వికర్షన్ విచరిష్యామి యావద్బ్రాహ్మీ నిశా ప్రభో॥ ౩౭ ॥ మదీయం మహిమానం చ పరం బ్రహ్మేతి శబ్దితమ్। వేత్స్యస్యనుగృహీతం మే సంప్రశ్నైర్వివృతం హృది॥ ౩౮॥ ఇత్థమాదిశ్య రాజానం హరిరంతరధీయత। సోన్వవైక్షత తం కాలం యం హృషీకేశ ఆదిశత్ ॥౩౯॥ ఆస్తీర్య దర్భాన్ ప్రాక్కూలాన్ రాజర్షిః ప్రాగుదఙ్ముఖః। నిషసాద హరేః పాదౌ చింతయన్మత్స్యరూపిణః॥ ౪౦ ॥ తతస్సముద్ర ఉద్వేలస్సర్వతః ప్లావయన్మహీమ్। వర్ధమానో మహామేఘైర్వర్షద్భిస్సమదృశ్యత॥ ౪౧॥ ధ్యాయన్ భగవతః పాదౌ దదృశే నావమాగతామ్। తామారురోహ విప్రేంద్రైరాదాయౌషధివీరుధః

తవానసి పృథగాత్మనో సతామితి- పాఠాంతరే పృథగాత్మనో భేదదర్శినః పుంసః అసతాం పరిచ్ఛిన్నానాం- పదోపసర్పణం యథా మృషేత్యర్థః॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ ఏకాంతజనాః భక్తాః- తేషాం ప్రియః తస్యైవ చికీర్షితా సయేన॥ ౩౧॥ సప్తమ ఇతి॥ అప్యయాంభోధౌ ప్రలయార్ణవే- భూర్భువాదికమిత్యర్థః॥ ౩౨॥ త్రైలోక్యామితి॥ సంవర్తాంభసి ప్రలయోదకే- త్వాముపస్థాస్యతి ప్రాప్స్యతి॥ ౩౩॥ త్వమితి॥ ఓషధీః ఆదాయేతి శేషః॥ ౩౪॥ ఆరుహ్యేతి॥ ఋషీణామేవాలోకేన విచరిష్యసి॥ ౩౫॥ దోధూయమానామితి॥ మహాహినా వాసుకినా॥ ౩౬॥ ౩౭॥ మదీయమితి॥ మే మయా- అనుగృహీతం ప్రసాదీకృతం- హృది - అపరోక్షం దేవ్యస్మిన్నిత్యయాఖ్యాతైః సంప్రశ్నైః- మయా వివృతం ప్రకాశితం సంతం॥ ౩౯॥ ౪౦ ॥ నిబధ్యేతి॥ వరత్రేణ రజ్జ్వా ...

శ్లో॥సాగరం తారయిష్యంతం తరిష్యన్నివ సాగరం। సత్యవ్రతో గురుత్వేన తుష్టావ హరిమష్టభిః॥ శిఖరిణీ మోయం శ్లోకః॥ అతెర్వంచిత్యం కిమయం మహాప్రళయోనై నందినో వేతి-తత్ర తావత్ -బ్రహ్మణోప్యాలయ ఇతి యోసావస్మిన్మహాకల్ప ఇతి చోక్తైర్మహాప్రళయ ఇతి ప్రాప్తం- నేతి బ్రూమః నహి మహాప్రళయే పృథివ్యాదీనామవశేషసంభవాత్ - యావద్బ్రహ్మ నిశేత్యాద్యుక్తివిరోధాచ్చ-అతో నైమిత్తిక ఇతియుక్తం-నచైతదపి సంగచ్ఛతే-సంవర్తకానాం వృష్ట్యాదిభిర్వినా అకస్మాదేవ సప్తమేహాని త్రైలోక్యం నిమంక్ష్యతీతిమత్స్యోక్తేరనుపపత్తేః యచ్చోక్తం - ప్రథమస్కంధే ॥ శ్లో॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాంతర సంప్లవే। నావ్యారోప్య మహీమయ్యా మపాద్వైవస్వతం మనుమిత్యాది॥ తదపి తదా దుర్ఘటం-నహి ప్రళయద్వయేపి మహీమయ్యాం నావ్యారోహః సంభవతి- న చాక్షుషమన్వంతరే ప్రళయోస్తి - తథా చ సతి - సప్తమోమనుర్వైవస్వత ఇతి చ దుర్ఘటం స్యాత్ -త్వం తావదోషధీః సర్వా ఇత్యాదినిర్దేశోపి న సంగచ్ఛతే-నహి తదా ఓషధ్యాదీనాం సత్త్వానాం చావశేషః సంభవతి-తస్మాదన్యథా వర్ణ్యతే-నైవాయం వాస్తవః కోపి ప్రళయః కింతు సత్యవ్రతస్య జ్ఞానోపదేశాయావిర్భూతో భగవాన్-వైరాగ్యార్థమకస్మాత్ప్రళయమివ దర్శయామాస- యథా స్మిన్నేవ వైవస్వతమన్వంతరే మార్కండేయాయ దర్శితవాన్ తదపేక్షయైవ చ మహాకల్పేస్మిన్నపి శేషణం సంగచ్ఛతే-తథా చ॥ శ్లో॥ తతస్సముద్ర ఉద్వేలస్సర్వతః సమదృశ్యతేతి - తస్యైవ తదా దర్శనముక్తమిత్యేషా దిక్ - ప్రస్తుతం స్తోత్రం వ్యాఖ్యాస్యామః॥౪౧॥ తత్ర నానాయోనిషు సంసరతః స్వస్య భగవత్కృపయైవ తత్ప్రాప్తిం దృష్ట్వా ముక్తయే తమేవ ప్రార్థయతే॥ అనాదీతి॥ అనాదియా అవిద్యయా ఉపహతా ఆవృతా ఆత్మసంవిద్యేషాం తే-అత ఏవ అవిద్యామూలైస్సంసారపరిశ్రమైః

ధః॥౪౨॥ తమూచుర్మునయః ప్రీతా రాజన్ ధ్యాయస్వ కేశవం। స వై నస్సంకటాదస్మాదవితా శం విధాస్యతి॥౪౩॥ సోనుధ్యాతస్తతో రాజ్ఞా ప్రాదురాసీన్మహార్ణవే। ఏకశృంగధరో మత్స్యో హైమో నియుతయోజనః॥౪౪॥ నిబధ్య నావం తచ్ఛృంగే యథోక్తో హరిణా పురా। వరత్రేణాహినా తుష్టస్తుష్టావ మధుసూదనం॥౪౫॥ రాజా॥ అనాద్యవిద్యోపహతాత్మసంవిదస్తన్మూలసంసారపరిశ్రమాతురాః। యదృచ్ఛయేహోపసృతా యమాప్నుయుర్విముక్తిదో నః పరమో గురుర్భవాన్॥౪౬॥ జనోబుధోయం నిజకర్మబంధనస్సుఖేచ్ఛయా కర్మ సమీహతేసుఖం। యత్సేవయా తాం విధునోత్యసన్మతిం గ్రంథిం స భింద్యాద్ధృదయం స నో గురుః॥౪౭॥ యత్సేవయాగ్నేరివ రుద్రరోదనం పుమాన్విజహ్యాన్మలమాత్మనస్తమః। భజేత వర్ణం నిజమేష సోవ్యయో భూయాత్స ఈశః పరమో గురోర్గురోః॥౪౮॥ న యత్ప్రసాదాయుతభాగలేశమన్యే చ దేవా గురవో జనాస్స్వయం। కర్తుం సమేతాః ప్రభవంతి పుంసస్తమీశ్వరం త్వాం శరణం ప్రపద్యే॥౪౯॥ అచక్షురంధస్య యథాగ్రణీః కృతస్తథా జనస్యావిదుషోబుధో గురుః। త్వమర్కదృక్సర్వదృశాం సమీక్షణో వృతో గురుర్నస్స్వగతిం బుభుత్సతాం॥౫౦॥ నసోజనస్యాదిశతేసతీం గతిం యయా ప్రపద్యేత దురత్యయం తమః

ఆతురాః-ఇహ సంసారే యదృచ్ఛయా యదనుగ్రహలేశేన-ఉపసృతా ఆశ్రితాస్సంతః- యం ప్రాప్నుయుః-స భవానేవ సాక్షాన్మోక్షగురుస్సన్-గ్రంథిం భింద్యాదిత్యుత్తరేణాన్వయః॥౪౬॥ నను వైరాగ్యం వినా కుతో ముక్తిః తత్రాహ-తస్య తస్యైవ కర్మఫలత్వాత్సేవాఫలవిశేషత్వాచ్ఛయే నాహ॥ జన ఇతి॥ అబుధోయం జనః అసుఖం యథా భవతి తథా - కర్మ సమీహతే-తాం అసన్మతిం సుఖేచ్ఛాం విధునోతి యో హృదయరూపం గ్రంథిం-స హి భింద్యాత్ యతః స ఏవ పరమో గురుః॥౪౭॥ నను యజ్ఞదానాదిభిః సత్త్వశుద్ధిం వినా కథం గ్రంథిభేదః స్యాత్తత్రాహ॥ యదితి॥ యస్య సేవయైవ పుమాన్-ఆత్మనః తమః-మలం తమోవిజహ్యాత్-పాపహీనమలః-నిజవర్ణం సత్త్వస్వరూపం భజేత-స ఈశో నో గురుర్భూయాత్ -యతః- స ఏవ గురోరపి పరమో గురుః-మలసాదృశ్యదృష్టాంతః-రుద్రరోదనం రజతం॥శ్రు॥ యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వం యదశ్రు శీయత తద్రజతం హిరణ్యమభవదితి శ్రుతేః-తద్వత్ -యథాగ్నేః సంపర్కాన్మలం జహాతి-స్వవర్ణం భజతే - న తు క్షాళనాదిభిః తథా న యజ్ఞాదిభిర్మలత్యాగః-కింతు త్వత్సేవయైవ-తేషాం తు సేనాంగత్వమేవేతి భావః॥౪౮॥ పరమేశ్వరత్వం పరమగురుత్వం చ ప్రపంచయన్నాహ॥ నేతి॥ యత్ప్రసాదస్యాయుతభాగస్తస్య లేశమాత్రమప్యన్యే దేవాదయః-సమేతా అపి-స్వయం స్వతన్నిరపేక్షాస్సంతః-న కర్తుం ప్రభవంతి॥౪౯॥ తదేవ దృష్టాంతేన స్పష్టయన్నాహ-సచక్షురితి॥ అపి చ యో జనస్య- బుధో విద్వాన్ గురుః-తథైవ అర్కప్రకాశవత్ -స్వత ఏవ దృక్ జ్ఞానం యస్య సః అర్కదృక్- అతః సర్వదృశాం సర్వేంద్రియాణాం సమీక్షణః ప్రకాశః-అత ఏవ-స్వగతిం బోద్ధుమిచ్ఛద్భిః నోస్మాభిర్గురుర్వృతోసి॥౫౦॥ కించ ప్రాకృతో గురురనర్థహే

ధురేవేత్యాహ॥ జనఇతి॥ ఆదిశతే ఉపదిశతి-అసతీంగతిమర్థకామాదిగతిం-తమః సంసారం॥౫౧॥ నను తర్హి సర్వోపి లోకో మామేవ కింనోపసర్పతి-అజ్ఞానాదిత్యాహ॥ త్వమితి॥ ప్రియశ్చాసావీశ్వరశ్చ॥౫౨॥ అహంతు త్వామేవ శరణం యామీత్యాహ॥ తమితి॥ ప్రతిబోధనాయ ఉపదేశాయ-అర్థదీపైః పరమార్థప్రకాశకైః-హృదయే భవాన్ గ్రంథీన్ అహంకారాదీన్-స్వమోకః స్వస్వరూపం వివృణు-ప్రకాశయ॥౫౩॥ ఇత్యుక్తేతి॥ నృపతిం ప్రతి॥౫౪॥ పురాణేతి॥ పురాణసంహితాం మత్స్యపురాణం-అశేషతః-అబ్రవీదిత్యనుషంగః॥౫౫॥౫౬॥ అతీతేతి॥ అతీతః పూర్వో యః ప్రళయః తస్యాపాయే అవసానే॥౫౭ ॥ ౫౯॥ అవ

త్వమవ్యయజ్ఞానమమోఘమంజసా ప్రపద్యతే యేన జనో నిజం పదం॥౫౧॥ త్వం సర్వలోకస్య సుహృత్ప్రి
యేశ్వరో హ్యాత్మా గురుర్జ్ఞానమభీష్టసిద్ధిః। తథాపి లోకో న భవంతమంధధీర్జానాతి సంతం హృది బద్ధ
కామః॥౫౨॥ తం త్వామహం దేవవరం వరేణ్యం ప్రపద్య ఈశం ప్రతిబోధనాయ। ఛింధ్యర్థదీపైర్భగవన్వ
చోభిర్గ్రంథీన్హృదయ్యాన్వివృణు స్వమోకః॥ శ్రీశుకః॥౫౩॥ ఇత్యుక్తవంతం నృపతిం భగవానాదిపూ
రుషః। మత్స్యరూపీ మహాంభోధౌ విహరంస్తత్త్వమబ్రవీత్॥౫౪॥ పురాణసంహితాం దివ్యాం సాంఖ్య
యోగక్రియావతీం। సత్యవ్రతస్య రాజర్షేరాత్మగుహ్యమశేషతః॥౫౫॥ సోశ్రౌషీదృషిభిస్సాకమా
త్మతత్త్వమసంశయం। నావ్యాసీనో భగవతా ప్రోక్తం బ్రహ్మ సనాతనం॥౫౬॥ అతీతప్రళయాపాయఉ
త్థితాయ స వేధసే। హత్వాసురం హయగ్రీవం వేదాన్ప్రత్యాహరద్ధరిః॥౫౭॥ స తు సత్యవ్రతో రాజా జ్ఞా
నవిజ్ఞానసంయుతః। విష్ణోః ప్రసాదాత్కల్పేస్మిన్నాసీద్వైవస్వతో మనుః॥౫౮॥ సత్యవ్రతస్య రాజర్షేర్మా
యామత్స్యస్య శార్ఙ్గిణః। సంవాదం మహదాఖ్యానం శ్రుత్వా ముచ్యేత కిల్బిషాత్॥౫౯॥ అవతారంహరే
ర్యోయం కీర్తయేదన్వహం నరః। సంకల్పాస్తస్య సిధ్యంతి స యాతి పరమాం గతిం॥౬౦॥ ప్రళయపయసి ధా
తుస్సుప్తశక్తేర్ముఖేభ్యశ్శ్రుతిగణమపనీతం ప్రత్యుపాదత్త హత్వా। దితిజమకథయద్యో బ్రహ్మ సత్యవ్ర
తానాం తమహమఖిలహేతుం జిహ్మమీనం నతోస్మి॥౬౧॥ **************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే అష్టాదశసహస్రికాయాం సంహితాయాం
పారమహంస్యాం-శ్రీవైయ్యాసిక్యాం-శ్రీహయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యాయాం
అష్టమస్కంధే-చతుర్వింశోధ్యాయః.

తారమితి॥ యోయం హరేరవతారః-తంయః కీర్తయేత్॥౬౦॥ ప్రళయేతి॥ సత్యవ్రతానాం సత్యవ్రతస్య ఋషీణాం చ-ఛత్రిణో గచ్ఛంతీతివత్-లింగసమవాయన్యాయాద్బహువచనం-జిహ్మమీనం మాయామత్స్యం॥౬౧॥ ***********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం శ్రీధరాచార్యవర్యవిరచితాయాం
భావార్థదీపికాయాం-చతుర్వింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా-

ఓం-తత్సత్-శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు,

అష్టమస్కంధస్సమాప్తః,

శ్రీ రుక్మిణీసత్యభామాసమేత-శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే - నవమస్కంధప్రారంభః.

శ్లో॥ గుణాత్యయంగుణాతీతం(?) వృణుతే(?) కరుణానిధిమ్। తమహంశరణంయామిపరమానందమాధవమ్।

త్రిగుణాష్టభిరధ్యాయైర్వైవస్వతసుతాన్వయః। నవమేకృష్ణసత్కీర్తిప్రసంగాయవితన్యతే॥
ఏవముక్తోష్టమస్కంధేసద్ధర్మస్తత్ప్రశోధకః। కర్తృపాలకవక్తౄణిమన్వాదీనాంనిరూపణైః॥
సధర్మశుద్ధసత్త్వానామంతరంగేశసత్కథా। సూర్యసోమాన్వయాఖ్యానైరధునాసంగతోచ్యతే॥
త్రయోదశభిరధ్యాయైఃసూర్యవంశోనువర్ణ్యతే। ఏకాదశభిరధ్యాయైఃసోమవంశస్తతఃపరైః॥
తత్రత్రిషుప్రథమేధ్యాయేవైవస్వతసుతాన్వయే। సోమవంశప్రవేశోత్రైసుద్యుమ్నస్త్రీత్వముచ్యతే।

ఉక్తానువాదపూర్వకంవైవస్వతమనోర్వంశంపృచ్ఛతిమన్వంతరాణీత్యాదిపంచభిః ॥ ౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭ ॥ అనుక్తంవంశంవక్తుంపూర్వోక్తమేవతావద్వంశం-తత్ప్రవర్తకంశ్రీనారాయణమారభ్య- అనుస్మారయతి - పరావరేషామిత్యాదిపంచభిః॥౮॥౧౧॥ఇక్ష్వాక్వితి॥ నాభాగంచేతిపాఠేపి నభగఏవనాభాగః- కవిరిత్యస్యవసుమానిత్యపినామాంతరసద్భావాత్ అష్టమస్కంధీయత్రయోదశాధ్యాయప్రతిపాదితనామానుక్రమణికాయానకోపివిరోధః॥ విష్ణుపురాణే-హరివంశేచ-వైవస్వతస్యఇక్ష్వాకుప్రభృతిపుత్రనవకమేవాభిహితం-నదశమస్యకవేఃబాల్యఏవప్రవ్రజితత్వాత్ - ఏవమే

విష్ణురాతః॥మన్వంతరాణిసర్వాణిత్వయోక్తానిశ్రుతానిమే। వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్యహరేస్తత్రకృతానిచ॥౧॥ యోసౌసత్యవ్రతోనామరాజర్షిర్ద్రవిడేశ్వరః। జ్ఞానంయోతీతకల్పాంతేలేభేపురుషసేవయా॥౨॥సవైవివస్వతఃపుత్రోమనురాసీదితిశ్రుతమ్। త్వత్తస్తస్యసుతాఃప్రోక్తాఇక్ష్వాకుప్రముఖానృపాః॥౩॥తేషాంవంశంపృథగ్బ్రహ్మన్వంశానుచరితానిచ। కీర్తయస్వమహాభాగనిత్యంశుశ్రూషతాంహినః॥౪॥యేభూతాయేభవిష్యాశ్చభవంత్యద్యతనాశ్చయే। తేషాంనఃపుణ్యకీర్తీనాంసర్వేషాంవదవిక్రమాన్॥౫॥సూతః॥ఏవంపరీక్షితారాజ్ఞాసదసిబ్రహ్మవాదినామ్। పృష్టఃప్రోవాచభగవాన్ఛుకఃపరమధర్మవిత్॥౬॥శ్రీశుకః॥ శ్రూయతాంమానవోవంశఃప్రాచుర్యేణపరంతప। నశక్యతేవిస్తరేణవక్తుంవర్షశతైరపి॥౭॥పరావరేషాంభూతానామాత్మాయఃపురుషఃపరః। సఏవాసీదిదంవిశ్వంకల్పాంతేన్యన్నకించన॥౮॥తస్యనాభేస్సమభవత్పద్మకోశోహిరణ్మయః।తస్మిన్జజ్ఞేమహారాజస్స్వయంభూశ్చతురాననః॥౯॥మరీచిర్మనసస్తస్యజజ్ఞేతస్యాపికశ్యపః। దాక్షాయణ్యాంతతోదిత్యాంవివస్వానభవత్సుతః॥౧౦॥తతోమనుఃశ్రాద్ధదేవస్సంజ్ఞాయామాసభారత। శ్రద్ధాయాంజనయామాసదశపుత్రాన్సఆత్మవాన్॥౧౧॥ఇక్ష్వాకునృగశర్యాతిదిష్టధృష్టకరూషకాన్। నరిష్యంతంపృషధ్రంచనభగంచకవింవిభుమ్॥౧౨॥ అప్రజస్యమనోఃపూర్వంవసిష్ఠోభగవాన్కిల। మిత్రావరుణయోరిష్టింప్రజార్థమకరోద్విభుః॥౧౩॥తత్రశ్రద్ధామనోఃపత్నీహోతారంసమయాచత। దుహిత్రర్థముపాగమ్యప్రణిపత్యపయోవ్రతా॥౧౪॥ప్రేషితోధ్వర్యుణాహోతాధ్యాయంస్తద్వ్యచరత్తదా। గృహీతేతేనహవిషివషట్కారంగృణన్ద్విజః॥౧౫॥

వాత్రద్వితీయేధ్యాయే॥౧౪॥శ్లో॥వివేశకైశోరవయాఃపరాంగ మితివక్ష్యమాణత్వాత్ ॥౧౨॥ సూర్యపౌత్రసుద్యుమ్నస్యస్త్రీత్వేసతి-బుధాత్పురూరవఃప్రభృతిసోమవంశసంచారంవక్తుంసప్రస్తావమిళోపాఖ్యానమాహ ॥ అప్రజస్యమనోఃపూర్వమిత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥అప్రజస్యేతి॥పూర్వమిక్ష్వాకుప్రభృతీనాముత్పత్తేఃప్రాక్ ॥ ౧౩ ॥ తత్రేతి॥దుహిత్రర్థం - మమకన్యాయథాభవేత్తథాయజేతిహోతారంసమ్యగయాచత - పయఏవవ్రతమాహారనియమోయస్యాః॥౧౪॥ప్రేషితఇత్యుక్తఅధ్వర్యుణా- హేహోతః-యజ-ఇతిప్రేషితోహోతా- తేనగృహీతేహవిషిసతి- తత్ తయాప్రార్థితం-ధ్యాయన్ వ్యచరత్ అయజత్ -తదధ్యాయత్సమాహితఇతి-పాఠాంతరేతత్ అధ్యాయత్ -వా

చాపవషట్కారం గృణన్ నౌషడిత్యుచ్చారయన్ ॥౧౫॥౧౬॥ భగవన్నితి ॥ బ్రహ్మవిక్రియా మంత్రాన్యథాత్వం ॥౧౭॥౧౮॥
తదితి ॥ ప్రపితామహో వసిష్ఠః ॥౧౯॥ ఏతదితి ॥ వ్యభిచారతః అన్యథావృత్తిమనస్కత్వాత్ - సుప్రజాస్త్వం-సుపుత్రవ
త్త్వం ॥౨౦॥ ఏవమితి ॥ ఆదిపురుషం శ్రీహరిం-స భగవాన్ వసిష్ఠః అస్తౌషీత్ తత్తన్మంత్రాణాం యథోక్త ప్రాయశ్చిత్తా
ద్యనుష్ఠానేన యథావిధ్యనుష్ఠితః కర్మణామివ ఫలప్రదాతారం హరిం ప్రార్థయామాసేత్యర్థః ॥౨౧॥౨౨॥ ఏకదేతి ॥ ౨౫

హోతుస్తద్వ్యభిచారేణ కన్యేలా నామ సాభవత్ । తాం విలోక్య మనుః ప్రాహ నాతితుష్టమనా గురుమ్ ॥౧౬॥ భగవన్ కిమిదం జాతం కర్మ వో బ్రహ్మవాదినామ్ । విపరీతమహో కష్టం మైవం స్యాద్బ్రహ్మవిక్రియా ॥౧౭॥ యూయం మంత్రవిదో యుక్తాస్తపసా దగ్ధకిల్బిషాః । కుతః సంకల్పవైషమ్యమనృతం విబుధేష్వివ ॥౧౮॥ తన్నిశమ్య వచస్తస్య భగవాన్ ప్రపితామహః । హోతుర్వ్యతిక్రమం జ్ఞాత్వా బభాషే రవినందనమ్ ॥౧౯॥ ఏతత్సంకల్పవైషమ్యం హోతుస్తే వ్యభిచారతః । తథాపి సాధయిష్యే హం సుప్రజాస్త్వం స్వతేజసా ॥౨౦॥ ఏవం వ్యవసితో రాజన్ భగవాన్ స మహాయశాః । అస్తౌషీదాదిపురుషమిలాయాః పుంస్త్వకామ్యయా ॥౨౧॥ తస్మై కామవరం తుష్టో భగవాన్ హరిరీశ్వరః । దదావిలాభవత్తేన సుద్యుమ్నః పురుషర్షభః ॥౨౨॥

స ఏకదా మహారాజ విచరన్ మృగయాం వనే । వృతః కతిపయామాత్యైరశ్వమారుహ్య సైంధవమ్ ॥౨౩॥ ప్రగృహ్య రుచిరం చాపం శరాంశ్చ పరమాద్భుతాన్ । దంశితోనుమృగం వీరో జగామ దిశముత్తరామ్ ॥౨౪॥ స కుమారో వనం మేరోరధస్తాత్ప్రవివేశ హ । యత్రాస్తే భగవాన్ శర్వో రమమాణః సహోమయా ॥౨౫॥ తస్మిన్ ప్రవిష్ట ఏవాసౌ సుద్యుమ్నః పరవీరహా । అపశ్యత్ స్త్రియమాత్మానమశ్వం చ బడబాం నృప ॥౨౬॥ తథా తదనుగాస్సర్వే హ్యాత్మలింగవిపర్యయమ్ । దృష్ట్వా విమనసో ऽభూవన్ వీక్షమాణాః పరస్పరమ్ ॥౨౭॥ రాజా ॥ కథమేవంగుణో దేశః కేన వా భగవన్ కృతః । ప్రశ్నమేతం సమాచక్ష్వ పరం కౌతూహలం హి నః ॥౨౮॥ శ్రీశుకః ॥ ఏకదా గిరిశం ద్రష్టుమృషయస్తత్ర సువ్రతాః । దిశో వితిమిరాభాసాః కుర్వంతస్సముపాగమన్ ॥౨౯॥ తాన్ విలోక్యాంబికా దేవీ వివస్త్రా వ్రీడితా భృశమ్ । భర్తురంకాత్సముత్థాయ నీవిమాశ్వథ పర్యధాత్ ॥౩౦॥ ఋషయోపి తయోర్వీక్ష్య ప్రసంగం రమమాణయోః । నివృత్తాః ప్రయయుస్తస్మాన్నరనారాయణాశ్రమమ్ ॥౩౧॥ తదిదం భగవానాహ ప్రియాయాః ప్రియకృద్విభుః । స్థానం యః ప్రవిశేదేతత్స వై యోషిద్భవేదితి ॥౩౨॥ తత ఊర్ధ్వం వనం తద్వై పురుషా వర్జయంతి హి ॥ ౩౨॥ సా చానుచరసంయుక్తా విచచార వనాద్వనమ్ । అథ తామాశ్రమాభ్యాశే చరంతీం ప్రమదోత్తమామ్ ॥ ౩౩॥ స్త్రీభిః పరివృతాం వీక్ష్య చకమే భగవాన్ బుధః । సాపి తం చకమే సుభ్రూస్సోమరాజసుతం పతిమ్ ॥౩౪॥ స తస్యాం జనయామాస పురూరవసమాత్మజమ్ । ఏవం స్త్రీత్వమనుప్రాప్తస్సుద్యుమ్నో మానవో నృపః ॥౩౫॥ సస్మార స కులాచార్యం వసిష్ఠమితి శుశ్రుమ ॥ స తస్య తాం దశాం దృష్ట్వా కృపయా భృశపీడితః ॥౩౬॥ సుద్యుమ్నస్యాశయన్ పుంస్త్వముపాధావత శంకరమ్ । తుష్టస్తస్మై స భగవాన్ ఋషయే ప్రీతిమావహన్ ॥౩౭॥ స్వాం చ వాచ

మృతాం కుర్వన్నిదమాహ విశాంపతే ॥౩౮॥ మాసం పుమాన్ స భవితా మాసం స్త్రీ తవ గోత్రజః । ఇత్థం వ్యవస్థయా కామం సుద్యుమ్నోవతు మేదినీమ్ ॥౩౯॥ శ్రీశుకః ॥ ఆచార్యానుగ్రహాత్కామం లబ్ధ్వా పుంస్త్వం వ్యవస్థయా । పాలయామాస జగతీం నాభ్యనందన్ స్మ తం ప్రజాః ॥౪౦॥ తస్యోత్కలో గయో రాజన్ విమలశ్చ సుతాస్త్రయః । ఉత్తరాపథరాజానో బభూవుర్ధర్మవత్సలాః ॥౪౧॥ తతః పరిణతే కాలే ప్రతిష్ఠానపతిః ప్రభుః । పురూరవస ఉత్సృజ్య గాం పుత్రాయ గతో వనమ్ ॥౪౨॥ ***************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-ప్రథమోధ్యాయః.

గతతిమిరం-ఆభాసః-అన్యస్య ప్రకాశః యాసుతథాభూతా దిశః కుర్వంతః ॥ ౨౯॥౩౦॥ ఋషయ ఇతి ॥ ప్రసంగం రత్యభిని
వేశం-స్త్రీప్రసంగదర్శనకలుషితమనసస్సంతః- తత్ర ఉమాః నివృత్త్యర్థమేవ - తత్ప్రసంగశూన్యం నరనారాయణా
శ్రమం ప్రయయుః ॥౩౧॥౩౨॥ ప్రాసంగికముక్త్వా ప్రస్తుతమనువర్ణయతి ॥ సా చేతి ॥ అనుచరీసంయుక్తైతి చవక్తవ్యే భూ
తపూర్వగత్యా-పుంస్త్వనిర్దేశః ॥ ౩౩॥౩౯॥ ఆచార్యేతి ॥ నాభ్యనందన్ - స్త్రీత్వే తస్య లజ్జయా మాసం నిలీయావసా
నాత్ ॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం- ప్రథమాధ్యాయవ్యాఖ్యా. ***************************

శ్లో॥ ద్వితీయే మనుపుత్రాణాం చాన్యేషాం పుత్రో విరాగతః । కరూశాదికపంచానాం వంశాన్ సాహ క్రమాత్ ॥ వైవస్వతో మనుః శ్రాద్ధదేవః ॥ ౧ ॥ తత ఇతి ॥ ఇక్ష్వాకుః పూర్వజో యేషాం తాన్ ॥ ౨ ॥ తత్ర పృషధ్రస్య వంశో నాభవదితి సహేతుకమాహ ॥ పృషధ్రస్త్విత్యారభ్య-కవిః కనీయానిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన ॥ పృషధ్ర ఇతి ॥ ఖడ్గపాణిస్సన్ తత్ర స్థితో జాగరణం వీరాసనం-తద్ వ్రతం యస్య-యత్తః అవహితస్సన్-గాః పాలయామాస ॥ ౩ ॥ ఏకదేతి ॥ శార్దూలో వ్యాఘ్రః వర్షతి సతి ॥ పర్జన్య ఇతి శేషః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ఖడ్గమితి ॥ ప్రలీనాః ఉడుగణా యస్మిన్-సమయ ఇతి శేషః-బభ్రోః కపిలాయా గోః ॥ ౬ ॥ వ్యాఘ్ర ఇతి ॥ గాం కామతో న జఘానేతి ఖ్యాపయితుం వృక్ణశ్రవణ ఇత్యాద్యుక్తం-వృక్ణశ్రవణః ఖండితశ్రోత్రః ॥ ౭ ॥ మన్యమాన ఇతి ॥ వ్యుష్టాయాం ప్రభాతాయాం ॥ ౮ ॥ తమితి ॥ క్షత్రబంధురపి-త్వం న భవితా-అపి తు-శూద్రో భవేతి ॥ ౯ ॥ ౧౩ ॥ ఏవమితి ॥ ఉ

శ్రీశుకః ॥ ఏవం గతేఽథ సుద్యుమ్నే మనుర్వైవస్వతస్సుతే । పుత్రకామస్తపస్తేపే యమునాయాం శతం సమాః ॥ ౧ ॥ తతోఽయజన్మనుర్దేవమపత్యార్థం హరిం ప్రభుం । ఇక్ష్వాకుపూర్వజాన్ పుత్రాన్ లేభే స్వసదృశాన్ దశ ॥ ౨ ॥ పృషధ్రస్తు మనోః పుత్రో గోపాలో గురుణా కృతః । పాలయామాస గా యత్తో రాత్ర్యాం వీరాసనవ్రతః ॥ ౩ ॥ ఏకదా ప్రావిశద్గోష్ఠం శార్దూలో నిశి వర్షతి । శయానా గావ ఉత్థాయ భీతాస్తా బభ్రముర్వ్రజే ॥ ౪ ॥ ఏకాం జగ్రాహ బలవాన్ సా చుక్రోశ భయాతురా । తస్యాస్తు తత్క్రందితం శ్రుత్వా పృషధ్రోఽభిససార హ ॥ ౫ ॥ ఖడ్గమాదాయ సహసా ప్రలీనోడుగణే నిశి । అజానన్నహనద్బభ్రోః శిరః శార్దూలశంకయా ॥ ౬ ॥ వ్యాఘ్రోఽపి వృక్ణశ్రవణో నిస్త్రింశాగ్రాహతస్తతః । నిశ్చక్రామ భృశం భీతో రక్తం పథి సముత్సృజన్ ॥ ౭ ॥ మన్యమానో హతం వ్యాఘ్రం పృషధ్రః పరవీరహా । అద్రాక్షీత్స్వహతాం బభ్రుం వ్యుష్టాయాం నిశి దుఃఖితః ॥ ౮ ॥ తం శశాప కులాచార్యః కృతాగసమకామతః । న క్షత్రబంధుః శూద్రస్త్వం కర్మణా భవితామునా ॥ ౯ ॥ ఏవం శప్తస్తు గురుణా ప్రత్యగృహ్ణాత్కృతాంజలిః । అధారయద్వ్రతం వీర ఊర్ధ్వరేతా మునిప్రియం ॥ ౧౦ ॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వాత్మని పరేఽమలే । ఏకాంతిత్వం గతో భక్త్యా సర్వభూతసుహృత్సమః ॥ ౧౧ ॥ విముక్తసంగశ్శాంతాత్మా సంయతాక్షోఽపరిగ్రహః । యదృచ్ఛయోపపన్నేన కల్పయన్వృత్తిమాత్మనః ॥ ౧౨ ॥ ఆత్మన్యాత్మానమాధాయ జ్ఞానతృప్తస్సమాహితః । విచచార మహీమేతాం జడాంధబధిరాకృతిః ॥ ౧౩ ॥ ఏవం వృత్తో వనం గత్వా దృష్ట్వా దావాగ్నిముత్థితం । తేనోపయుక్తకరణో బ్రహ్మ ప్రాప పరం మునిః ॥ ౧౪ ॥ కవిః కనీయాన్ విషయేషు నిస్స్పృహో విసృజ్య రాజ్యం సహ బంధుభిర్వనం । నివేశ్య చిత్తే పురుషం స్వరోచిషం వివేశ కైశోరవయాః పరం గతః ॥ ౧౫ ॥ కరూశాన్మానవాదాసన్ కారూశాః క్షత్రజాతయః । ఉత్తరాపథగోప్తారో బ్రహ్మణ్యా ధర్మవత్సలాః ॥ ౧౬ ॥ ధృష్టాద్ధార్ష్టమభూత్ క్షత్రం బ్రహ్మభూయం గతం క్షితౌ । నృగస్య వంశ్యస్సుమతిర్భూతజ్యోతిస్తతో వసుః ॥ ౧౭ ॥ వసోః ప్రతీకస్తత్పుత్ర ఓఘవానోఘవత్పితా । కన్యా చౌఘవతీ నామ సుదర్శన ఉవాహ తాం ॥ ౧౮ ॥ చిత్రసేనో నరిష్యంతాద్దక్షస్తస్య సుతోఽభవత్ । తస్య మీఢ్వాంస్తతః కూర్చ ఇంద్రసేనస్తు తత్సుతః ॥ ౧౯ ॥ వీతిహోత్రస్త్వింద్రసేనాత్తస్య సత్యశ్రవాస్సుతః । ఉరుశ్రవాస్సుతస్తస్య దేవదత్తస్తతోఽభవత్ ॥ ౨౦ ॥ దేవదత్తస్య భగవానగ్నివేశస్సుతోఽభవత్ । కానీన ఇతి విఖ్యాతో జాతూకర్ణ్యో మహానృషిః ॥ ౨౧ ॥ తతో బ్రహ్మకులం జాతమాగ్నివేశ్యాయనం నృప । నరిష్యంతాన్వయః ప్రోక్తో దిష్టవంశమతశ్శృణు ॥ ౨౨ ॥ నాభాగో దిష్టపుత్రోఽన్యః కర్మణా వైశ్యతాం గతః । భలందనస్సుతస్తస్య వత్సప్రీతిర్భలందనాత్ ॥ ౨౩ ॥ వత్సప్రీతేస్సుతః ప్రాంశుస్తత్సుతః ప్రమతిర్విభుః । ఖనిత్రః ప్రమతేస్త

పయుక్తకరణః దగ్ధదేహః ॥ ౧౪ ॥ కవేరపి వంశో నాభవదిత్యాహ ॥ కవిరితి ॥ బంధుభిస్సహ రాజ్యం విసృజ్య ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ధృష్టాదితి ॥ బ్రహ్మభూయం బ్రాహ్మణత్వం-నృగస్య-వంశ్యః పుత్రః-సుమతిః-తతో భూతజ్యోతిః-తతో వసుః ॥ ౧౭ ॥ వసోరితి ॥ ఓఘవతః పితా-తత్పుత్రోఽప్యోఘవానేవేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తదేవం త్రిభిః శ్లోకైః కరూశధృష్టనృగాణాం వంశా ఉక్తాః - నరిష్యంతస్య వంశమాహ చిత్రసేన ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ తత ఇత్యాదేర్యతోఽధిక్యం స్యాత్ తతోఽనంతరస్యేతి తత ఇత్యాది పదం వ్యాఖ్యేయం-యత్ర యత్ర తు న్యూనత్వం-తత్ర పూర్వస్య పరస్య వా ఆనుషంగాదిభిః వ్యాఖ్యేయం ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ దేవదత్తస్యేతి ॥ అగ్నివేశ ఏవ కానీన ఇతి జాతూకర్ణ ఇతి చ వ్యాఖ్యాతః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ నాభాగ ఇతి ॥ దిష్టస్య పుత్రో నాభాగః-వక్ష్యమాణాన్నాభాగాదన్య ఇతి భ్రాంతివ్యుదాసార్థమనువాదమాత్రం ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ తస్యేతి ॥ అంగిరసః సుతో మహాయోగీ సంవ

ర్త్విక్ః యమయాజయత్ - సమరుత్తః ॥ ౨౬ ॥ మరుత్తస్యేతి ॥ అస్య యజ్ఞవదిత్యాదికమాసీత్ తత్తు సర్వం - హిరణ్మయం శోభనమభవత్ ॥ ౨౭ ॥ అమాద్యదితి ॥ అమాద్యత్ మదం ప్రాప ॥ ౨౮ ॥ ౩౦ ॥ తమితి ॥ యతః యస్యాం తృణబిందోః పుత్రా అభవన్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౩ ॥ హేమేతి ॥ తత్పుత్రః సహదేవః - పాఠాంతరే నామాన్యత్వమాత్రం - అర్థస్తు సఏవ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ సోమేతి ॥ వైశాలభూపాలాః విశాలస్యాన్వయే జాతాః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - నవమస్కంధే - ద్వితీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా - ***

శ్రీ ॥ తృతీయే మనుపుత్రస్య శర్యాతేః కీర్త్యతేఽన్వయః । యత్ర సుకన్యమాఖ్యానం రైవతంచ మహోమ్న్యగం ॥ శర్యాతిరితి ॥ బ్రహ్మిష్ఠః వేదార్థతత్త్వజ్ఞః తదేనాహ ॥ యోవాఇతి ॥ ద్వితీయమహః ద్వితీయేఽహ్ని - క్రియమాణం కర్మ ఉదివాన్ ఉవాచ ॥ ౧ ॥ తస్య వంశం ఉత్తానబర్హిరానర్త ఇత్యాదినా వక్ష్యతి అథ తావత్ తత్కన్యావృత్తాంతమాహ ॥ సుకన్యానామేత్యా

స్యాచ్చాభూత్తతో వివింశతిః ॥ ౨౪ ॥ వివింశతేః సుతో రంభః ఖనినేత్రోఽస్య ధార్మికః । కరంధమో మహారాజస్తస్యాసీదాత్మజో నృప ॥ ౨౫ ॥ తస్యావిక్షిత్సుతో యస్య మరుత్తశ్చక్రవర్త్యభూత్ । సంవర్తోయాజయద్యేన మహాయోగ్యంగిరస్సుతః ॥ ౨౬ ॥ మరుత్తస్య యథా యజ్ఞో న తథాన్యోఽస్తి కశ్చన । సర్వం హిరణ్మయం చాసీద్యత్కించాస్య శోభనం ॥ ౨౭ ॥ అమాద్యదింద్రస్సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః । మరుతః పరివేష్టారో విశ్వేదేవాస్సభాసదః ॥ ౨౮ ॥ మరుత్తస్య దమః పుత్రస్తస్యాసీద్రాజవర్ధనః । సుధృతిస్తత్సుతో జజ్ఞే సౌధృతేయో నరస్సుతః ॥ ౨౯ ॥ తత్సుతః కేవలస్తస్మాద్బంధుమాన్వేగవాంస్తతః । బంధుస్తస్యాభవత్తస్య తృణబిందుర్మహీపతిః ॥ ౩౦ ॥ తం భేజేఽలంబుసా దేవీ భజనీయగుణాలయం । వరాప్సరా యతః పుత్రాః కన్యా చేలబిలాఽభవత్ ॥ ౩౧ ॥ తస్యాముత్పాదయామాస విశ్రవా ధనదం సుతం । సోఽవాప విద్యాం పరమామృషిర్యోగేశ్వరాత్పితుః ॥ ౩౨ ॥ విశాలశ్శూన్యబంధుశ్చ ధూమ్రకేతుశ్చ తత్సుతాః । విశాలో వంశకృద్రాజా వైశాలీం నిర్మమే పురీం ॥ ౩౩ ॥ హేమచంద్రస్సుతస్తస్య ధూమ్రాక్షస్తస్య చాత్మజః । తత్పుత్రస్సహదేవస్తు కృశాశ్వస్తస్యాత్మజః ॥ ౩౪ ॥ కృశాశ్వాత్సోమదత్తోఽభూద్యోఽశ్వమేధైరిడస్పతిం । ఇష్ట్వా పురుషమేవాగ్ర్యాం గతిం యోగేశ్వరాదృతాం ॥ ౩౫ ॥ సౌమదత్తిస్తు సుమతిస్తత్సుతో జనమేజయః । ఏతే వైశాలభూపాలాస్తృణబిందోర్యశోధరాః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే - నవమస్కంధే - ద్వితీయోఽధ్యాయః - *****

శ్రీశుకః ॥ శర్యాతిర్మానవో రాజా బ్రహ్మిష్ఠస్సంబభూవహ । యో వా అంగిరసాం సత్రే ద్వితీయమహరూదివాన్ ॥ ౧ ॥ సుకన్యా నామ తస్యాసీత్కన్యా కమలలోచనా । తయా సార్ధం వనగతో హ్యగమచ్చ్యవనాశ్రమం ॥ ౨ ॥ సా సఖీభిః పరివృతా విచిన్వంత్యంఘ్రిపాన్వనే । వల్మీకరంధ్రే దదృశే ఖద్యోతే ఇవ జ్యోతిషీ ॥ ౩ ॥ తే దైవచోదితా బాలా జ్యోతిషీ కంటకేన వై । అవిధ్యన్ముగ్ధభావేన సుస్రావాసృక్తతో బహు ॥ ౪ ॥ శకృన్మూత్రనిరోధోఽభూత్సైనికానాంచ తత్క్షణాత్ । రాజర్షిస్తానుపాలక్ష్య పురుషాన్విస్మితోఽబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ అప్యభద్రం న యుష్మాభిర్భార్గవస్య విచేష్టితం । వ్యక్తం కేనాపి నస్తస్య కృతమాశ్రమదూషణం ॥ ౬ ॥ సుకన్యా ప్రాహ పితరం భీతా కించిత్కృతం మయా । ద్వే జ్యోతిషీ అజానంత్యా నిర్భిన్నే కంటకేన తే ॥ ౭ ॥ దుహితుస్తద్వచశ్శ్రుత్వా శర్యాతిర్జాతసాధ్వసః । మునిం ప్రసాదయామాస వల్మీకాంతర్హితం శనైః ॥ ౮ ॥ తదభిప్రాయమాజ్ఞాయ ప్రాదాద్దుహితరం మునేః । కృచ్ఛ్రాన్ముక్తస్తమామంత్ర్య పురం ప్రాయాత్సహానుగః ॥ ౯ ॥ సుకన్యా చ్యవనం ప్రాప్య పతిం పరమకోపనం । ప్రీణయామాస చిత్తజ్ఞా హ్యప్రమత్తానువృత్తిభిః ॥ ౧౦ ॥ కస్యచిత్త్వథ కాలస్య నాసత్యావాశ్రమం గతౌ । సపూజయిత్వా ప్రోవాచ వయో మే దత్తమీశ్వరౌ ॥ ౧౧ ॥ గ్రహం గ్రహీష్యే సోమస్య యజ్ఞే వామప్యసోమపోః । క్రియతాం మే వయోరూపం ప్రమ

దినా ॥ ౨-౫ ॥ అపీతి ॥ భార్గవస్య చ్యవనస్య అభద్రమపరాధః ॥ ౬ ॥ ౮ ॥ తదితి ॥ ముగ్ధేయం మమ కన్యా - క్షంతవ్యం త్వయేత్యుచ్యమానే కతివాక్యాన్యస్యాః వివాహః కృతో నవేత్యాదివాక్యైః - తదభిప్రాయం తస్య అభిప్రాయం - జ్ఞాత్వా - మునేః మునయే - తాం దుహితరం ప్రాదాత్ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ కస్యేతి ॥ హే ఈశ్వరౌ సద్వైద్యౌ యువాం - మహ్యం వయః తారుణ్యం - దత్తం సంపాదయతం ॥ ౧౧ ॥ గ్రహమితి ॥ అసోమపోః సోమపానరహితయోరపి - వాం యువయోః సోమస్య గ్రహం సోమపూర్ణం పాత్రం - గ్రహీష్యే దాస్యామి - యువాం సోమేన యక్ష్యే ఇత్యర్థః ॥ శ్రుతి ॥ ఐంద్రవాయవం గృహ్ణాతీత్యాదిషు ద్రవ్యస్య - దేవతాసంబంధానుపపత్త్యా గృహ్ణాతేర్యాగపర్యవసాయిత్వాత్ ॥ ౧౨ ॥ బాఢమితి ॥ బాఢమిత్యభినంద్య భవానస్మిన్మజ్జ

తామిత్యూచతుః ।౧౩॥ ఇతీతి॥ హ్రదం ప్రవేశితః - తావపి - తమతివృద్ధం గృహీత్వా - ప్రవిష్టావిత్యర్థః॥౧౪॥౧౫॥ తానితి॥ అశ్వినౌ శరణం యయౌ యువాం పృథక్ స్థిత్వా - మత్పతిం దర్శయతమితి॥ పాతివ్రత్యేనేత్యర్థః॥౧౬॥౧౭॥ చికీర్షితమితి। ప్రలంభితో వంచితః - హే అసతి - అసంమతం అనభీష్టం ॥౨౦॥ కథమితి॥ హే సతాం కులప్రసూతే - తే మతిః - అన్యథా సద్భిస్త్యక్తయా మేనకథం అవగతా అవసన్నా అధ్యవసితేతి వా - తదేవాహ - కులదూషణం త్విదమిత్యాది॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ సోమేనేతి ॥ వీరం శర్యాతిం॥ గ్రహం గ్రహీష్యే సోమస్యేత్యుక్తప్రకారేణ - సోమస్య గ్రహమగ్రహీత్ ॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥ విష్ణయాదే

దానాం యదీప్సితం ॥౧౨॥ బాఢమిత్యూచతుర్విప్రమభినంద్య భిషక్తమౌ। నిమజ్జతాం భవానస్మిన్ హ్రదే సిద్ధవినిర్మితే ॥౧౩॥ ఇత్యుక్తో జరయా గ్రస్తదేహో ధమనిసంతతః। హ్రదం ప్రవేశితోఽశ్విభ్యాం వలీపలితవిగ్రహః ॥౧౪॥ పురుషాస్త్రయ ఉత్తస్థురపీవ్యా వనితాప్రియాః। పద్మినః కుండలినస్తుల్యరూపాః సువాససః ॥౧౫॥ తాన్నిరీక్ష్య వరారోహా సరూపాన్ సూర్యవర్చసః। అజానతీ పతిం సాధ్వీ హ్యశ్వినౌ శరణం యయౌ ॥౧౬॥ దర్శయిత్వా పతిం తస్యై పాతివ్రత్యేన తోషితౌ। ఋషిమామంత్ర్య యయతుర్విమానేన త్రివిష్టపం ॥౧౭॥ యక్ష్యమాణోఽథ శర్యాతిశ్చ్యవనస్యాశ్రమం గతః। దదర్శ దుహితుః పార్శ్వే పురుషం సూర్యవర్చసం ॥౧౮॥ రాజా దుహితరం ప్రాహ కృతపాదాభివందనాం। ఆశిషోఽప్రయుంజానో నాతిప్రీతమనా ఇవ ॥౧౯॥ శర్యాతిః ॥ చికీర్షితం తే కిమిదం పతిస్త్వయా ప్రలంభితో లోకనమస్కృతో మునిః। యాత్త్వం జరాగ్రస్తమసత్యసంమతం విహాయ జారం భజసేఽముమధ్వగం ॥౨౦॥ కథం మతిస్తేఽవగతాన్యథా సతాం కులప్రసూతే కులదూషణం త్విదం। బిభర్షి జారం యదపత్రపా కులం పితుశ్చ భర్తుశ్చ నయస్యధస్తమః ॥౨౧॥ ఏవం బ్రువాణం పితరం స్మయమానా శుచిస్మితా। ఉవాచ తాత జామాతా తవైష భృగునందనః ॥౨౨॥ శశంస పిత్రే తత్సర్వం వయోరూపాభిలంభనం। విస్మితః పరమప్రీతస్తనయాం పరిషస్వజే ॥౨౩॥ సోమేన యాజయన్ వీరం గ్రహం సోమస్య చాగ్రహీత్। అసోమపోరప్యశ్వినోశ్చ్యవనః స్వేన తేజసా ॥౨౪॥ హంతుం తమాదదే వజ్రం సద్యో మన్యురమర్షితః। సవజ్రం స్తంభయామాస భుజమింద్రస్య భార్గవః ॥౨౫॥ అన్వజానంస్తతః సర్వే గ్రహం సోమస్య చాశ్వినోః। భిషజావితి యత్పూర్వం సోమాహుత్యా బహిష్కృతౌ ॥౨౬॥ ఉత్తానబర్హిరానర్తో భూరిషేణ ఇతి త్రయః। శర్యాతేరభవన్ పుత్రా ఆనర్తాద్రేవతోఽభవత్ ॥౨౭॥ సోంతః సముద్రే నగరీం వినిర్మాయ కుశస్థలీం। ఆస్థితోఽభుంక్త విషయానానర్తాదీనరిందమ ॥౨౮॥ తస్య పుత్రశతం జజ్ఞే కకుద్మిజ్యేష్ఠముత్తమం। కకుద్మీ రేవతీం కన్యాం స్వామాదాయ విభుం గతః ॥౨౯॥ పుత్ర్యా వరం పరిప్రష్టుం బ్రహ్మలోకమపావృతం। ఆవర్తమానే గాంధర్వే స్థితోఽలబ్ధక్షణః క్షణం ॥౩౦॥ తదంత ఆద్యమానమ్య స్వాభిప్రాయం న్యవేదయత్। తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ బ్రహ్మా ప్రహస్య తమువాచ హ ॥౩౧॥ అహో రాజన్నిరుద్ధాస్తే కాలేన హృది యే కృతాః। తత్పుత్రపౌత్రనప్తౄణాం గోత్రాణి చ న శృణ్మహే ॥౩౨॥ కాలోఽభియాతస్త్రిణవచతుర్యుగవికల్పితః। తద్గచ్ఛ దేవదేవాంశో బలదేవో మహాబలః ॥౩౩॥ కన్యారత్నమిదం రాజన్నరరత్నాయ దేహి భోః। భువో భారావతారాయ భగవాన్ భూతభావనః ॥౩౪॥ అవతీర్ణో నిజాంశేన పుణ్యశ్రవణకీర్తనః। ఇత్యాదిష్టోఽభివంద్యాజం నృపః స్వపురమాగతః ॥౩౫॥ త్యక్తం పుణ్యజనత్రాసాద్భ్రాతృభిర్దిక్ష్వవస్థితైః। సుతాం దత్త్వానవద్యాంగీం బలాయ బలశాలినే। బదర్యాఖ్యం గతో రాజా తప్తుం నారాయణాశ్రమం ॥౩౬॥ ********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-తృతీయోధ్యాయః-

శాన్ అభుంక్త- అపాలయత్ ॥౨౮॥ తస్యేతి॥ కకుద్మిః జ్యేష్ఠో యస్మిన్ తత్ - విభుం బ్రహ్మాణం॥౨౯॥ పుత్ర్యా ఇతి॥ అలబ్ధః క్షణః అవసరో యేన సః॥౩౦॥ తదంత ఇతి॥ ఆద్యం బ్రహ్మాణం॥౩౧॥ అహో ఇతి॥ తే త్వయా హృది యే కృతాస్తే సర్వే కాలేన నిరుద్ధాః సంహృతాః॥౩౨॥ కాల ఇతి॥ త్రిణవః సప్తవింశతి-చతుర్యుగాని-తైః వికల్పితో విభక్తః యో దేవస్యాంశోఽస్తి ॥౩౩॥ కన్యేతి॥ తస్మై నరరత్నాయ దేహి - తదేవాహ భువ ఇతి॥౩౪॥౩౫॥ త్యక్తామితి॥ పుణ్యజనత్రాసాత్ యక్షభయాత్ - పూర్వమేవ పురం భ్రాతృభిస్త్యక్తాం-దిక్ష్వవస్థితైః స్వగృహం గతైః॥౩౬॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-తృతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యా,

శ్లో॥ చతుర్థే మనుపుత్రస్య నాభాగస్య కథోచ్యతే। తత్సూనోరంబరీషస్య కృత్యా ప్రతిహతాఽఽయతిః ॥ నభగస వంశ్యమాహ॥ నాభాగ ఇతి॥ నభగస్యాపత్యం నాభాగః- నాభాగాదంబరీషో మహాభాగవతో భూదితి వివక్షన్- తత్ర హేతుత్వేన వంశప్రవర్తకస్య నాభాగస్య- నిష్కపటం చరితం- తేనతు శ్రీరుద్రప్రసాదనమాహ- యమిత్యాదినా - బ్రహ్మచారిణం బహుకాలం గురుకులే వసంతం- నైష్ఠికోఽసావితి మత్వా విభాగసమయే తస్మై భాగమప్రకల్ప్యైవ భ్రాతరః - సర్వే దాయం వ్యభజన్- గురుకులాదాగతం యం భాగార్థినం- కవిం విద్వాంసం- యవిష్ఠం ప్రతి పితరమేవ- దాయం వ్యభజన్నిత్యర్థః॥౧॥ ఏతదేవ ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం దర్శయతి- తత్ర నాభాగః పృచ్ఛతి ॥ భ్రాతర ఇతి ॥ హే భ్రాతరః - మహ్యం కిమభాక్త- వ్యభజన్- అంశం భాగం మదర్థం యూయం ప్రకల్పితవంతః- భ్రాతర ఆహుః ॥ తదా విస్మృతమస్మాభిః - ఇదానీం తు తవ పితరం- భజామ విభజామ- త్వం పితరం గృహాణేత్యర్థః॥౨॥ స చ పితరం గత్వాహ॥ త్వామితి॥ తత హే తాత - ఆర్యాః జ్యేష్ఠాః - మమ త్వాం-అభాంక్షుః మదీయో భాగః త్వమిత్యర్థః- పాఠాంతరే- హే తాత- కిమిదం మమ అభాంక్షుః - భజామ పితరం ఇతి వేత్యుక్తవంతః ఆర్యాస్త్వాం మహ్యం కిమర్థం దదురిత్యర్థః పితాహ - హే పుత్రక తత్ తైరుక్తం మా ఆదృథాః- ప్రతారణమాత్రం తైః కృతం- తస్మిన్నాదరం మా కార్షీః- న హ్యహం దాయ ఇవ భాగస్య సాధనమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ తథాపి తైర్భాగత్వేన కల్పితోఽహం తవ జీవనోపాయముపదేక్ష్యామీత్యాహ- సపాదాభ్యాం ద్వాభ్యాం॥ ఇమ ఇతి॥ శ్రీ॥ అభిప్లవః పూర్వమహర్ష్వ ఏతిపృష్ఠ్య షడహో భవతీతి హి తేషు షడహేష్వావర్త్యమానేషు- షష్ఠం షష్ఠమహః - కర్మోపేత్య ప్రాప్య - కవే

శ్రీశుకః॥ నాభాగో నభగాపత్యం యం తతం భ్రాతరః కవిం। యవిష్ఠం వ్యభజన్ దాయం బ్రహ్మచారిణమాగతం ॥ ౧ ॥ భ్రాతరోఽభాంక్త కిం మహ్యం భజామ పితరం తవ। నాభాగస్తు పితా పుత్రం ప్రాహ తం బ్రహ్మచారిణం॥౨॥ త్వాం మమార్యాస్తతాభాంక్షుర్మా పుత్రక తదాదృథాః ॥౩॥ ఇమే హ్యంగిరసస్సత్రమాసతేఽద్య సుమేధసః। షష్ఠం షష్ఠముపేత్యాహః కవే ముహ్యంతి కర్మణి ॥౪॥ తాం స్త్వం శంసయ సూక్తే ద్వే వైశ్వదేవే మహాత్మనః॥౫॥ తే స్వర్యంతో ధనం సత్రపరిశేషితమాత్మనః। దాస్యంతి తేఽథ తాన్ గచ్ఛ తథా స కృతవాన్ యథా॥౬॥ శ్రీశుకః॥ తస్మై దత్వా యయుస్స్వర్గం తే సత్రపరిశేషితం॥౭॥ తం కశ్చిత్స్వీకరిష్యంతం పురుషః కృష్ణదర్శనః। ఉవాచోత్తరతోఽభ్యేత్య మమేదం వాస్తుగం వసు ॥౮॥ మమేదమృషిభిర్దత్తమితి తర్హి స్మ మానవః। స్యాన్నౌ తే పితరి ప్రశ్నః పృష్టవాన్ పితరం తథా॥౯॥ యజ్ఞవాస్తుగతం సర్వముచ్ఛిష్టమృషయః క్వచిత్। చక్రుర్హి భాగం రుద్రాయ స దేవస్సర్వమర్హతి ॥౧౦॥ నాభాగస్తం ప్రణమ్యాహ తవేశ కిల వాస్తుగం। ఇత్యాహ మే పితా బ్రహ్మన్ శిరసా త్వాం ప్రసాదయే॥౧౧॥ శ్రీరుద్రః ॥ యత్తే పితావదద్ధర్మం త్వం చ సత్యం ప్రభాషసే। దదామి తే మంత్రదృశో జ్ఞానం బ్రహ్మ సనాతనం ॥౧౨॥ తస్మాదసత్యం న బ్రూయాత్పరస్యాపచ్యపి క్వచిత్। సత్యేన పరిసంతుష్టో భవామీష్టస్స మే భవేత్ ॥౧౩॥ గృహాణ ద్రవిణం దత్తం మత్సత్రపరివేష్టితం। ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే రుద్రో భగవాన్ సత్యవత్సలః ॥ ౧౪ ॥ య ఏతత్సంస్మరేత్ప్రాతస్సాయం చ సుసమాహితః। కవిర్భవతి మంత్రజ్ఞో గతిం చైవ తథాత్మనః॥౧౫॥ నాభాగాదంబరీషోఽభూ

దితి। అనుష్ఠానే- సుమేధసోఽపి- తే సూక్తవిశేషాజ్ఞానేన ముహ్యంతి- కవే హే విద్వన్॥౪॥ తానితి॥ తాన్ మహాత్మనోఽపి॥ శ్రుతి॥ ఇదమిత్థా రౌద్రమితి చ॥ శ్రుతి॥ యే యజ్ఞేన దక్షిణయా ఇతి చ- వైశ్వదేవే ద్వే సూక్తే శంసయ పాఠయ॥౫॥ త ఇతి॥ తతః కర్మణి సమాప్తసతి- తే స్వర్యంతః స్వర్గం గచ్ఛంతః- స్వసత్రపరిశేషితమవశిష్టమాత్మనో ధనం- తే తుభ్యం- దాస్యంతి- అథ తస్మాత్ - తాన్ గచ్ఛేతి- తథేత్యాదిశుకవాక్యం యథావత్ కృతవాన్॥౬॥ తస్మా ఇతి ॥ సత్రపరివేషితం సత్రావశిష్టం ధనం॥౭॥ తమితి॥ పురుషః శ్రీరుద్రః- దృశ్యత ఇతి దర్శనం శరీరం కృష్ణం దర్శనం యస్య సః- వాస్తుగం యజ్ఞభూమిగతం- వసు ధనం- మమేత్యువాచ॥౮॥ మమేతి॥ తర్హి స్మ తదైవ- మమేదమితి- మానవో నాభాగ ఉవాచ- పునశ్చ రుద్ర ఉవాచ- నౌ ఆవయోః- అస్మిన్ వివాదే- తే పితరి ప్రశ్నః స్యాదితి పృష్టవాన్ ఇతి శుకోక్తిః॥౯॥ పృష్టస్య మనోర్వాక్యం॥ యజ్ఞేతి॥ ఉచ్ఛిష్టమవశిష్టం- క్వచిత్ దక్షయజ్ఞాధ్వరే॥ శ్రు॥ ఉచ్ఛేషణభాగో వై రుద్రః భాగధేయేనైవ రుద్రం నిరవదయత ఇతి శ్రుతేశ్చ- కించ- స దేవ ఈశ్వరః- సర్వమప్యర్హతి- కిం పునర్యజ్ఞావశిష్టమిత్యర్థః॥౧౦॥౧౧॥ శ్రీరుద్ర ఆహ॥ యత్త ఇతి॥ ఇదమాఖ్యానం శ్రుతిప్రసిద్ధం - తథాహి బహ్వృచబ్రాహ్మణం॥ శ్రు॥ నాభాగనేదిష్ఠం వై మానవం బ్రహ్మచర్యం వసంతం భ్రాతరో నిరభజన్ సోఽబ్రవీదిత్యాది ॥ ౧౨।
౧౩॥ అస్యాఖ్యానస్య స్మరతః ఫలమాహ॥ య ఏతదితి॥ ఆత్మనో గతిం చ ప్రాప్నోతీతి శేషః॥౧౫ ॥ నాభాగాదితి॥ క్వచిదపి - ౯

ప్రతిహతో బ్రహ్మశాపోపి బ్రాహ్మణేన దుర్వాససా నిర్మితః - కృత్యానలోపి - యం నాస్పృశత్ - అతో సౌ మహాభాగవతః - అత ఏవ - కృతీ పుణ్యవాన్ ॥౧౬॥ భగవన్నితి ॥ తస్య శ్రోతుమిచ్ఛామి - చరితమితి శేషః - బ్రహ్మదండః కృత్యానలః న ప్రాభూత్ న సమర్థో బభూవ ॥౧౭॥ అంబరీష ఇతి ॥ శ్రియం సంపదం - విభవం సర్వోత్కృష్టత్వం - అతులం నిరుపమం ॥౧౮॥ మేన ఇతి ॥ పుంసామతిదుర్లభమపి తత్సర్వం స్వప్నవత్ - స్తుతం నిరూపితం - అనుపాదేయం మేనే తత్ర హేతుః - విభవస్య నిర్వాణం నాశం - విద్వాన్ - యత్ యేన విభవేన - తన్నాశేన వా - పుమాన్ - తమో విశతి మోహే నిమజ్జతి ॥౧౯॥ న హ్యేవం జానంతోపి విభవైషిణో దృశ్యంతే తత్రాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భావం భక్తిం - ప్రాప్తః యేన భావేన - ఇదం విశ్వం లోష్ఠవత్ అతితుచ్ఛం స్మృతం ॥౨౦॥ భక్తిమేవ సర్వేంద్రియాణాం భగవత్పరత్వకథనేన ప్రపంచయతి త్రిభిః ॥ స ఇతి ॥ శ్రుతిం శ్రోత్రం - అచ్యుతస్య సత్కథానాముదయే శ్రవణే చకార - ఏతస్య సర్వత్రాన్వయః ॥౨౧॥ ముకుందేతి ॥ ముకుందస్య లింగానాం - ఆలయాని స్థానాని - తేషాం దర్శనే దృశౌ నేత్రే - తద్భృత్యా భాగవతాః - తేషాం గాత్రస్పర్శనం ఆలింగన హస్తస్పర్శనాది - అత్రఛందోభంగ ఆర్షః - తస్మిన్ అంగసంగమం కరచరణాద్యవయవసంబంధం - శ్రీమత్యాః తులస్యాః - తత్పాదసరోజయత్సౌరభం తస్మిన్ తదర్పితే తస్మై నివేదితాన్నాదౌ ॥౨౨॥ పాదావితి ॥ కామం సంక్రందనాది సేనాం - దాస్యనిమిత్తే - తత్ప్రసాదస్వీకారాయ - న తు కామకామ్యయా విషయేచ్ఛయా - కథం చకార - ఉత్తమశ్లోకజనాశ్రయా రతిర్యథా భవేత్తథా - అనేన త

న్మహాభాగవతః కృతీ। నాస్పృశద్బ్రహ్మశాపోపి యం న ప్రతిహతః క్వచిత్ ॥౧౬॥ విష్ణురాతః ॥ భగవన్ శ్రో
తుమిచ్ఛామి రాజర్షేస్తస్య ధీమతః। న ప్రాభూద్యత్ర నిర్ముక్తో బ్రహ్మదండో దురత్యయః ॥ ౧౭ ॥ శ్రీశుకః ॥
అంబరీషో మహాభాగః సప్తద్వీపవతీం మహీం । అవ్యయాం చ శ్రియం లబ్ధ్వా విభవం చాతులం భువి ॥౧౮॥
మేనేఽతిదుర్లభం పుంసాం సర్వం తత్స్వప్నవత్ స్తుతమ్। విద్వాన్ విభవనిర్వాణం తమో విశతి యత్పు
మాన్ ॥౧౯॥ వాసుదేవే భగవతి తద్భక్తేషు చ సాధుషు। ప్రాప్తో భావం పరం విశ్వం యేనేదం లోష్ఠవత్ స్మృ
తం ॥౨౦॥ స వై మనః కృష్ణపదారవిందయోర్వచాంసి వైకుంఠగుణానువర్ణనే। కరౌ హరేర్మందిరమార్జ
నాదిషు శ్రుతిం చకారాచ్యుతసత్కథోదయే ॥ ౨౧ ॥ ముకుందలింగాలయదర్శనే దృశౌ తద్భృత్యగాత్రస్ప
ర్శేఽంగసంగమం। ఘ్రాణం చ తత్పాదసరోజసౌరభే శ్రీమత్తులస్యా రసనాం తదర్పితే ॥౨౨॥ పాదౌ హరేః
క్షేత్రపదానుసర్పణే శిరో హృషీకేశపదాభివందనే। కామం చ దాస్యే న తు కామకామ్యయా యథోత్తమ
శ్లోకజనాశ్రయా రతిః ॥౨౩॥ ఏవం సదా కర్మకలాపమాత్మనః పరేఽధియజ్ఞే భగవత్యధోక్షజే। సర్వాత్మభా
వం విదధన్మహీమిమాం తన్నిష్ఠవిప్రాభిహితః శశాస హ ॥౨౪॥ ఈజేఽశ్వమేధైరధియజ్ఞమీశ్వరం మహా
విభూత్యోపచితాంగదక్షిణైః। తతైర్వసిష్ఠాసితగౌతమాదిభిర్ధన్వన్యభిస్రోతమసౌ సరస్వతీం ॥౨౫॥ య
స్య క్రతుషు గీర్వాణైః సదస్యా ఋత్విజో జనాః। తుల్యరూపాశ్చానిమిషా వ్యదృశ్యంత సువాససః ॥౨౬॥
స్వర్గో న ప్రార్థితో యస్య మనుజైరమరప్రియః। శృణ్వద్భిరుపగాయద్భిరుత్తమశ్లోకచేష్టితం ॥౨౭॥ నవ

ద్భక్తేషు చ పరం భావం ప్రాప్త ఇత్యేతత్ స్ఫుటీకృతః ॥౨౩॥ ఏవమితి ॥ సర్వత్ర ఆత్మభావో భావనా యస్మిన్ తం ఆత్మనః స్వస్య కర్మణాం కలాపం సమూహం - భగవతి విదధత్ సమర్పయన్ - తన్నిష్ఠైర్భాగవతైర్విప్రైః అభిహితః శిక్షితః సన్ మహీం - శశాస పాలయామాస - అనేనాధికృతధర్మోపి యథావద్దర్శితః ॥౨౪॥ కించ ॥ ఈజ ఇతి ॥ యజ్ఞాధిష్ఠాతారం ఈశ్వరం - అశ్వమేధైః ఈజే ఆరాధయామాస - మహావిభూత్యా ఉపచితాన్యంగాని దక్షిణాశ్చ యేషు తైః - వసిష్ఠాదిభిః హోతృభూతైః - తతైః విస్తృతైః - ధన్వని నిరుదకే దేశే - సరస్వతీమభిస్రోతం తస్యాః ప్రతిలోమమిత్యర్థః ॥౨౫॥ కించ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య క్రతుషు - సదస్యాదయః గీర్వాణైః సహ భూషాదిభిస్తుల్యరూపాః వ్యదృశ్యంత - స ఇత్థమిః చతుర్థైనాన్వయః - న చ దేవానాం నిమేషాభావాద్వైలక్షణ్యం యతః - అనిమిషాశ్చ వ్యదృశ్యంత - న నిమిషంతీతి తథా - ఆశ్చర్యదర్శనౌత్సుక్యేన - తేషాం నిమేషోపరమాదితి భావః ॥౨౬॥ స్వర్గ ఇతి ॥ యస్య యదీయైర్మనుజైరపి - స్వర్గో న ప్రార్థితః తస్య తు కా వార్తా ॥౨౭॥ నేతి ॥ ఆస్తాం తావత్స్వర్గప్రార్థనాశంకాపి యద్యతః - ముకుందం హృది పశ్యతః - తాన్ జనాన్ - కామాః విషయాః న వర్ధయంతి న హర్షయంతి - కథంభూతాః - స్వారాజ్యేన స్వరూపసుఖేన పరిభావితాః అతిశయితాః - అత ఏవ - సిద్ధానామపి దుర్లభాః - యానితి పాఠే - యాన్ మనుజాన్ - స్వారాజ్యశ్రియేతి ద్వితీయాంతపాఠే - మనుజానాం విశేషణం - యమితి పాఠే యం అంబరీషం - పశ్యతామితి పాఠే సిద్ధానాం విశేషణం ॥౨౮॥ ఏవం భగవదారాధనపరస్య కామా అప్యుపేయుర్నైవ చిత్రమి

త్యుపసంహరతి॥ స ఇత్థమిత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ నన్వేవంభూతో లోకధర్మం ప్రతిపద్య రాజా యమే స్తతా హ ॥ తస్మా ఇతి॥ ౩౧॥ తదేవం తస్య వైరాగ్యాదికం హరిభక్తిం చోక్త్వా 'బ్రహ్మదండో యత్ర న ప్రాభూ'దితి- యదుక్తం - తదేవ ద్వాదశీవ్రతనిష్ఠాం కథయన్నాహ- ఆరిరాధయిషురిత్యాది- యావదధ్యాయ పరిసమాప్తి॥ ౩౨॥ వ్రతాంత ఇతి॥ అర్చయత్ - ఆరాధయామాస॥ ౩౩॥ ౩౪॥ తద్గతేతి॥ బ్రాహ్మణాంశ్చ పూజయామాస సిద్ధార్థాన్ ఆప్తకామాన్ పూజానపేక్షానపి॥ ౩౫॥ గవామితి॥ రూప్యాంఘ్రీణాం రూప్యఖురాణాం- పయశ్శీలాదిసంపన్నోయాః సాం తాసాం॥ ౩౬॥ ప్రాహిణోదితి॥ న్యర్బుదాని షట్ కోటీః॥ ౩౭॥ లబ్ధేతి॥ తర్హి తస్మై వ్రతపారణసమయే అతిథిః- సాక్షాత్ ప్రత్యక్షోఽభూత్॥ ౩౮॥ తమితి॥ ఆనర్చ అర్చితవాన్

ధారయంతి యత్ర మాసాన్ స్వరాజ్యపరిభావితైః । మహాభాగా అపి సిద్ధానాం ముకుందం సంస్మరద్భిః ॥౨౮॥ స ఇత్థం భక్తియోగేన తపోయుక్తేన పార్థివః । స్వధర్మేణ హరిం ప్రీణన్ సర్వాన్ కామాన్ శనైర్జహౌ ॥౨౯॥ గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధుషు ద్విపోత్తమస్యందనవాజివస్తుషు । అక్షయ్యరత్నాభరణాంబరాదిష్వనంతకోశేష్వకరోదసన్మతిం ॥౩౦॥ తస్మా అదాద్ధరిశ్చక్రం ప్రత్యనీకభయావహం । ఏకాంతభక్తిభావేన ప్రీతో భక్తాభిరక్షణం ॥౩౧॥ ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం మహిష్యా తుల్యశీలయా । యుక్తః సాంవత్సరం వీరో దధార ద్వాదశీవ్రతం ॥౩౨॥ వ్రతాంతే కార్తికే మాసి త్రిరాత్రం సముపోషితః । స్నాతః కదాచిత్కాళింద్యాం హరిం మధువనేఽర్చయత్ ॥౩౩॥ మహాభిషేకవిధినా సర్వోపస్కరసంపదా । అభిషిచ్యాంబరాకల్పైర్గంధమాల్యార్హణాదిభిః ॥౩౪॥ తద్గతాంతరభావేన పూజయామాస కేశవం । బ్రాహ్మణాంశ్చ మహాభాగాన్ సిద్ధార్థానపి భక్తితః ॥౩౫॥ గవాం రుక్మవిషాణీనాం రూప్యాంఘ్రీణాం సువాససాం । పయశ్శీలవయోరూపవత్సోపస్కరసంపదాం ॥౩౬॥ ప్రాహిణోత్సాధువిప్రేభ్యో గృహేషు న్యర్బుదాని షట్ । భోజయిత్వా ద్విజానగ్రే స్వాద్వన్నం గుణవత్తమం ॥౩౭॥ లబ్ధకామైరనుజ్ఞాతః పారణాయోపచక్రమే । తస్య తర్హ్యతిథిః సాక్షాద్దుర్వాసా భగవానభూత్ ॥౩౮॥ తమానర్చాతిథిం భూపః ప్రత్యుత్థానాసనార్హణైః । యయాచేఽభ్యవహారాయ పాదమూలముపాగతః ॥౩౯॥ ప్రతినంద్య స తాం యాచ్ఞాం కర్తుమావశ్యకం గతః । నిమమజ్జ బృహద్ధ్యాయన్ కాళిందీసలిలే శుభే ॥౪౦॥ ముహూర్తార్ధావశిష్టాయాం ద్వాదశ్యాం పారణం ప్రతి । చింతయామాస ధర్మజ్ఞో ద్విజైస్తద్ధర్మసంకటం ॥౪౧॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమే దోషో ద్వాదశ్యాం యదపారణే । యత్కృత్వా సాధు మే భూయాదధర్మో వా న మాం స్పృశేత్ ॥౪౨॥ అంభసా కేవలేనాథ కరిష్యే వ్రతపారణం । ఆహురబ్భక్షణం విప్రా అశితానశితం చ యత్ ॥ ౪౩ ॥ ఇత్యపః ప్రాశ్య రాజర్షిశ్చింతయన్ మనసాచ్యుతం । ప్రత్యచష్ట కురుశ్రేష్ఠ ద్విజాగమనమేవ సః ॥౪౪॥ దుర్వాసా యమునాకూలాత్కృతావశ్యక ఆగతః । రాజ్ఞాభినందితస్తస్య బుబుధే చేష్టితం ధియా ॥౪౫॥ మన్యునా ప్రచలద్గాత్రో భ్రుకుటీకుటిలాననః । బుభుక్షితశ్చ సుతరాం కృతాంజలిమభాషత ॥౪౬॥ దుర్వాసాః॥ అహో అస్య నృశంసస్య శ్రియోన్మత్తస్య పశ్యత । ధర్మవ్యతిక్రమం విష్ణోరభక్తస్యేశమానినః ॥౪౭॥ యో మామతిథిమాయాతమాతిథ్యేన నిమంత్ర్య చ । అదత్త్వా భుక్తవాంస్తస్య సద్యస్తే దర్శయే ఫలం ॥౪౮॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం బ్రువాణ ఉత్కృత్య జటాం రోషప్రదీపితః । తయా స నిర్మమే తస్మై కృత్యాం కాలానలోపమాం ॥౪౯॥ తామాపతంతీం జ్వలతీమసిహస్తాం పదా భువం । వేపయంతీం సముద్వీక్ష్య న చచాల పదాన్నృపః ॥౫౦॥ ప్రాగ్దిష్టం భృత్యరక్షాయాం పురుషేణ మహాత్మనా । దదాహ కృత్యాం తాం చక్రం క్రుద్ధాహిమివ పావకః ॥౫౧॥ తదభిద్రవదుద్వీక్ష్య స్వప్రయాసం చ నిష్ఫలం । దుర్వాసా దుద్రువే భీతో దిక్షు ప్రాణపరీప్సయా ॥౫౨॥ తమన్వధావద్భగవద్రథాంగం దావాగ్నిరుద్ధూతశిఖో యథాహిం । తథానుషక్తం మునిరీక్షమాణో గుహాం వివిక్షుః

అభ్యవహారాయ భోజనాయ॥ ౩౯॥ ప్రతినంద్యేతి॥ ఆవశ్యకం నైయమికం- స్నానాద్యాహ్నికం కర్తుం గతః॥ బృహత్ బ్రహ్మ ౪౦॥ ౪౧॥ ధర్మసంకటమేవాహ॥ బ్రాహ్మణేతి॥ యద్యస్మాత్- బ్రాహ్మణాతిక్రమే దోషః- అథవా ద్వాదశ్యామపారణే దోషః॥ తత్రైవమన్యం- యత్కృత్వా యస్మిన్ కృతే॥ ౪౨॥ పక్షద్వయేఽపి దోషాభావం నిశ్చిన్వన్ ॥అంభసేతి॥ వ్రతస్య పారణాం సమాప్తిం తత్ అశితమాహుః- అశితం నేత్యాహుశ్చ॥ శ్రుతిః అపోఽశ్నాతి తన్నైవాశితం నైవానశితమిత్యాది॥ ౪౩॥ఇతి॥ ప్రత్యచష్ట ప్రతైక్షత॥ ౪౪॥ ౪౫॥ మన్యునేతి॥ ప్రచలత్ కంపమానం - గాత్రం యస్య - భ్రుకుటిభిః కుటిలమాననం

యస్య॥ ౪౬।౫౦॥ప్రదిష్టమితి॥క్రుద్ధమహిం-పావకో దావాగ్నిరివ॥౫౧॥తదితి॥నిష్ఫలముద్వీక్ష్య॥౫౨॥తమితి॥అనుషక్తం పృష్ఠతఃసంసక్తం-మేరోర్గుహాం-వివిక్షురధావత్ ॥౫౩॥౫౪॥అలబ్ధేతి॥అరణమేషమాణఃశరణమిచ్ఛన్-అజితతేజసఃహరేశ్చక్రాత్ ॥౫౫॥స్థానమితి॥ ఏతత్సర్వంయస్యభ్రూభంగమాత్రేణశరోభవిష్యతి-కదా ద్విపరార్థసంజ్ఞేకాలే॥౫౬ అహమితి॥అతోవయంసర్వే-యస్యనియమమాజ్ఞాం-ప్రపన్నాఃప్రాప్తాస్సంతోలోకహితంయథాభవత్యేవంతన్నియమంమూర్ధ్న్యర్పితంవహామః॥ఆత్మసృష్టేర్బ్రహ్మణోపి ... యద్దోర్దిత్యాస్సంబంధాత్ ।౫౭॥౫౮॥శ్రీరుద్రోపిప్రత్యాచష్టేచతుర్భిః॥వయమితి॥భూమ్నిపరమే- మహాప్రపన్నమేకో॥౫౩॥ ... శ్రీ ... సంగతస్సన్‌॥యతో యతో ... అలబ్ధనాథస్య ... [illegible]

[illegible]

... యదా ... ప్రపన్నా ... లోకహితం ... [illegible]

... ఆదిత్యాన్ ... [illegible]

... అహం ... [illegible]

... మయ్యర్పితాత్మానః ... సాధవో ... [illegible]

అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతంత్ర ఇవ ద్విజ। సాధుభిర్గ్రస్తహృదయో భక్తైర్భక్తజనప్రియః॥౬౩॥

నాహమాత్మానమాశాసే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినా। శ్రియంచాత్యంతికీం బ్రహ్మన్ యేషాంగతిరహం పరా॥౬౪॥

యే దారాగారపుత్రాప్తాన్ ప్రాణాన్ విత్తమిమం పరమ్। హిత్వా మాం శరణం యాతాః కథం తాంస్త్యక్తుముత్సహే॥౬౫॥ మయి నిర్బద్ధహృదయాః సాధవస్సమదర్శనాః। వశీకుర్వంతి మాం భక్త్యా సత్స్త్రియః సత్పతిం యథా॥౬౬॥ మత్సేవయా ప్రతీతం తే సాలోక్యాదిచతుష్టయమ్। నేచ్ఛంతి సేవయా పూర్ణాః కుతోన్యత్కాలవిప్లుతమ్॥౬౭॥ సాధవో హృదయం మహ్యం సాధూనాం హృదయం త్వహమ్। మదన్యత్తే న జానంతి నాహం తేభ్యో మనాగపి॥౬౮॥ ఉపాయం కథయిష్యామి తవ విప్ర శృణుష్వ తత్। అయం హ్యాత్మాభిచారస్తే యతస్తం యాహి మా చిరమ్। సాధుషు ప్రహితం తేజః ప్రహర్తుః కురుతేఽశివమ్॥౬౯॥ తపో విద్యా చ విప్రాణాం నిశ్శ్రేయసకరే ఉభే। తే ఏవ దుర్వినీతస్య కల్పేతే కర్తురన్యథా॥౭౦॥ బ్రహ్మంస్తద్గచ్ఛ భద్రం తే నాభాగతనయం నృపమ్। క్షమాపయ

త్త్వమేవాహ-యస్మిన్ పరేపరమేశ్వరే-అజాః బ్రహ్మణః ... ఏవ జీవాః - తేషాం కోశాః ఉపాధిభూతాః బ్రహ్మాండప్రవాహాః- ఈదృశాః దృశ్యమాన బ్రహ్మాండప్రమాణాః అన్యేపి భవంతి జాయంతే నభవంతి నశ్యంతి చ ... బ్రహ్మాండేషులోకేశాభిమానినోపి వయం భ్రమామః॥౫౯॥ననుసర్వజ్ఞస్యతవ భ్రమఃకుతస్తత్రాహ॥అహమితి॥౬౦॥ నాతి చేతి॥పారదర్శినః సర్వజ్ఞా అపి-యస్యమాయాంనవిద్మః॥౬౧॥౬౩॥సఇతి॥నతావదాప్నోతి-మాం-అవహాయి॥౬౪॥ అవసానం నివేదయన్ ప్రార్థయతే॥అజానతేతి॥అఘందుఃఖం-అపదిశం-మన్నిమిత్తం ప్రజానంపశ్యామి౬ చేత్-త్రాహి యస్యతవ-నామ్నికీర్తితే-నరకస్థోపిముచ్యేత-తస్యతవకిమశక్యమితిభావః॥౬౫॥౬౬॥నేతి॥ నాశాసే నస్పృహయామి॥ ౬౭॥యఇతి॥ఇమంపరంచలోకంహిత్వా॥౬౮॥౬౯॥మదితి॥ప్రతీతంప్రాప్తమపి॥౭౦ ॥౭౧॥అతఇతి॥ అస్మత్సకాశే నైవ అభిచారో హింసా యతోభూత్ -తమేవభవాన్ యాతుశరణంగచ్ఛతు-అశివమనర్థం ॥౭౨॥ తపోవిద్యాసంపన్నస్యాపి కథ

మనర్థః సమజనీతి విస్మయం మా కర్షీరిత్యాహ॥ తపఇతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్థాధ్యాయ వ్యాఖ్యా. ***

శ్లో॥ పంచమే విష్ణుచక్రం తు ప్రసాద్య ప్రాణసంకటాత్। దుర్వాసా రక్షితస్తేన యథా తద్వృత్తమీర్యతే॥ ౧॥ తస్యేతి॥ స ఉన్యమమితి చ్ఛేదః సు లోపః పాదపూరణార్థః॥ ౨॥ త్వమితి॥ జ్యోతిషాం నక్షత్రాణాం పతిః-సోమస్త్వం మాత్రాణీంద్రియాణి చ-త్వచ్ఛక్త్యైవాగ్న్యాదయః-స్వం స్వం కార్యం కుర్వంతీత్యర్థః॥ ౩॥ సుదర్శనేతి। సహస్రం ఆరా యస్య-హే సహస్రార-స్వస్తిశరణం భూయాః-ఇడస్పతే పృథివీపతే॥ ౪॥ బ్రాహ్మణరక్షణం తవ యుక్తమేవేత్యాహ॥ త్వమితి॥ న చ తవేయం స్తుతిరిత్యాహ॥ పౌరుషం పురుషస్యేశ్వరస్య పరం తేజః-సామర్థ్యం త్వం-అయం భావః॥ శ్రు॥ స ఈక్షత ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధం-భగవతః శోభనదర్శనం హి సుదర్శనం-తత ఏవ సర్వం జాతం-అత స్త్వమేవ సర్వాత్మేతి॥ ౫॥ నమ ఇతి॥ హే సునాభ-అద్భుతకర్మాణం త్వాం-కః స్తోతుం సమర్థః-అతస్తుభ్యం కేవలం నమో గృణే కరోమీత్యన్వయః - అద్భుతకర్మత్వ

మహాభాగతత్వాంతిభర్తవిష్యతి॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే- నవమస్కంధే-చతుర్థోధ్యాయః. *****

శ్రీశుకః॥ ఏవం భగవతాదిష్టో దుర్వాసాశ్చక్రతాపితః। అంబరీషముపాగమ్య తత్పాదౌ దుఃఖితో గ్రహీత్॥ ౧॥ తస్య సోద్యమమావేక్ష్య పాదస్పర్శవిలజ్జితః। అస్తావీత్తద్ధరేశ్చక్రం కృపయా పీడితో భృశమ్॥ ౨॥ అంబరీషః॥ త్వమగ్నిర్భగవాన్ సూర్యస్త్వం సోమో జ్యోతిషాం పతిః। త్వమాపస్త్వం క్షితిర్వ్యోమ వాయుర్మాత్రేంద్రియాణి చ॥ ౩॥ సుదర్శన నమస్తుభ్యం సహస్రారాచ్యుతప్రియ। సర్వాస్త్రఘాతిన్ విప్రాయ స్వస్తి భూయా ఇడస్పతే॥ ౪॥ త్వం ధర్మస్త్వమృతం సత్యం త్వం యజ్ఞోఖిలయజ్ఞభుక్। త్వం లోకపాలస్సర్వాత్మా త్వం తేజః పౌరుషం పరం॥ ౫॥ నమస్సునాభాఖిలధర్మసేతవే హ్యధర్మశీలాసురధూమకేతవే। త్రైలోక్యగోపాయ విశుద్ధవర్చసే మనోజవాయాద్భుతకర్మణే గృణే॥ ౬॥ త్వత్తేజసా ధర్మమయేన సంహృతం తమః ప్రకాశశ్చ దృశో మహాత్మనామ్। దురత్యయస్తే మహిమా గిరాం పతే త్వద్రూపమేతత్సదసత్పరావరం॥ ౭॥ యదా విసృష్టస్త్వమనంజనేన వై బలం ప్రవిష్టోజిత దైత్యదానవం। బాహూదరోర్వంఘ్రిశిరోధరాణి వృశ్చన్నజస్రం ప్రధనే విరాజసే॥ ౮॥ స త్వం జగత్త్రాణ ఖలప్రహాణయే నిరూపితస్సర్వసహో గదాభృతా। విప్రస్య చాస్మత్కులదైవహేతవే విధేహి భద్రం తదనుగ్రహో హి నః॥ ౯॥ యద్యస్తి దత్తమిష్టం వా స్వధర్మో వా స్వనుష్ఠితః। కులం నో విప్రదైవం చేద్ద్విజో భవతు విజ్వరః॥ ౧౦॥ యది నో భగవాన్ ప్రీత ఏకస్సర్వగుణాశ్రయః। సర్వభూతాత్మభావేన ద్విజో భవతు విజ్వరః॥ ౧౧॥ శ్రీశుకః॥ ఇతి సంస్తువతో రాజ్ఞో విష్ణుచక్రం సుదర్శనం। అశామ్యత్సర్వతో విప్రం ప్రదహద్రాజయాచ్ఞయా॥ ౧౨॥ స ముక్తోస్త్రాగ్నితాపేన దుర్వాసాస్స్వస్తిమాంస్తతః। ప్రశశంస తమూర్వీశం యుంజానః పరమాశిషః॥ ౧౩॥ దుర్వాసాః॥ అహో అనంతదాసానాం మాహాత్మ్యం దృష్టమద్య మే। కృతాగసోపి యద్రాజన్ మంగళాని సమీహసే॥ ౧౪॥ దుష్కరః కో ను సాధూనాం దుస్త్యజో వా మహాత్మనాం। యైస్సంగృహీతో భగవాన్ సాత్వతామృషభో హరిః॥ ౧౫॥ యన్నామశ్రుతిమాత్రేణ పుమాన్ భవతి నిర్మలః। తస్య తీర్థపదః కిం వా దాసానామవశిష్యతే॥ ౧౬॥ రాజన్ననుగృహీతోహం త్వయాతికరుణాత్మనా। మదఘం పృష్ఠతః కృత్వా ప్రాణా యన్మేభిరక్షితాః॥ ౧౭॥ శ్రీశుకః॥ రాజా తమకృతాహారః ప్రత్యాగమనకాంక్షయా। చరణావుపసంగృహ్య ప్ర

మే నాహ-అఖిలానాం ధర్మాణాం సేతవే మర్యాదారూపాయ- అత ఏవ-అధర్మశీలానామసురాణాం ధూమకేతవే దాహకాయ-త్రైలోక్యం గోపాయతీతి తథా-విశుద్ధముజ్జ్వలం వర్చస్తేజో యస్య తస్మై॥ ౬॥ త దేవ ప్రపంచయతి-ద్వాభ్యాం॥ త్వదితి॥ సూర్యాదీనాం ప్రకాశశ్చ త్వయైవ దీప్యతే ప్రకాశ్యత ఇతి త్వద్రూపం॥ ౭॥ యదేతి ॥ అజిత- అనంజనేన శ్రీహరిణా - యదా విసృష్టః త్వం-తదా దైత్యదానవానాం బలం- ప్రవిశ్య తేషాం బాహ్వాదీన్ - భిందన్ విరాజసే- ప్రవిష్టోజిత విపాతాంత రేదోజిత దైత్యదానవాయస్మిన్ తద్బలం- ప్రవిష్టస్సన్నిత్యర్థః-పూర్వపదేన సంధిరార్షః॥ ౮॥ కించ-త్వం భగవన్నియుక్తేన-ఖలానామేవ దండః కార్యః-సాధవస్తు రక్షణీయాః- అతో విప్రరక్షణేన-అస్మాననుగృహాణేత్యాహ స త్వమితి॥ హే జగత్త్రాణ-స ఏవం భూతః త్వం-ఖలానామేవ- ప్రహాణయే ప్రహరణార్థం-నిరూపితః నియుక్తః-అతోస్మత్కులస్య దైవహితవే భాగ్యలాభాయ-విప్రస్య భద్రం విధేహి-తదేవ నోనుగ్రహః॥ ౯॥ సర్వసుకృతార్పణేన విప్రరక్షాం ప్రార్థయతే ద్వాభ్యాం॥ యదీతి॥ విప్రో దైవం దేవః యస్మిన్ తత్ ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ఇతీతి॥ రాజ్ఞస్తస్యైవ యాచ్ఞయా॥ ౧౨॥ ౧౯॥

ప్రీత ఇతి॥ ఆత్మని మేధాయే నాతిథ్యేన॥౨౦॥ కర్మేతి॥ భూరియం తత్రత్యో జనః-కీర్తయిష్యతి॥౨౧॥౨౨॥ తస్యధైర్యాతిశయ మాహ॥ సంవత్సర ఇతి॥ గతో మునిర్యావతా నాగతః-తావత్సంవత్సరోతిక్రాంత ఇతి॥౨౩॥ గత ఇతి॥ ద్విజస్యోపయోగేన భోజనేన అతిపవిత్రం ఆహరత్ బుభుజే-స్వవీర్యంచ ధైర్యాదిలక్షణం-పరానుభావం భగవతః ప్రభావం మేనే ॥౨౪॥ ఏవమితి॥ ఏవంవిధా అనేక గుణా యస్య సః-ఆవిరించ్యాత్ విరించపద సహితాన్ భోగాన్-నిరయ ప్రాయాన పశ్యదిత్యర్థః॥౨౫॥౨౬

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచమాధ్యాయ వ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ షష్ఠారంభేంబరీషస్య వంశముక్త్వా తతః పరం। షష్ఠాద్యష్టభిరధ్యాయైరిక్ష్వాకోర్వంశ ఉచ్యతే ॥ తత్ర షష్ఠే శశాదాది మాంధాత్రంతో నిరూప్యతే॥ ప్రసంగాత్సౌభరేరాఖ్యా మాంధాతృతనయా పతేః॥ విరూప ఇతి ॥౧॥ రథీతరస్యేతి ॥ తంతవే సంతానార్థం॥౨॥ ఏత ఇతి॥ యే యే అంగిరసా జనితాః-ఏతే రథీతరస్య-క్షేత్రే ప్రసూతత్వేన రథీతర గోత్రాస్సంతః -అంగిరసో పి వీర్యేణ ప్రసూతత్వాదాంగిరసాశ్చ-పునరపి రథీతరాణాం అన్యేషాం జాతానాం ప్రవరాః ముఖ్యాః స్మృతాః- యతః

సాద్యస్సమభోజయత్ ॥౧౮॥ సోశిత్వోపహృతమానీతమాతిథ్యం సార్వకామికం। తృప్తాత్మా నృపతిం ప్రాహభుజ్యతాం భుజ్యతామితి॥౧౯॥ దుర్వాసాః॥ ప్రీతోస్మ్యనుగృహీతోస్మి తవ భాగవతస్య వై। దర్శనస్పర్శనాలాపైరాతిథ్యేనాత్మ మేధసా॥౨౦॥ కర్మావదాతమేతత్తే గాయంతి స్త్రియోముహుః। కీర్తింపరమపుణ్యాంచ కీర్తయిష్యతి భూరియం॥౨౧॥ శ్రీశుకః॥ ఏవం సంకీర్త్య రాజానం దుర్వాసాః పరితోషితః। యయావుపాయ సామంత్ర్య బ్రహ్మలోకమహైతుకం॥౨౨॥ సంవత్సరోత్యగాత్తావద్యావతా నాగతో గతః। మునిస్తద్దర్శనాకాంక్షో రాజాబ్భక్షో బభూవహ ॥౨౩॥ గతేథ దుర్వాససి సోంబరీషో ద్విజోపయోగాతిపవిత్రమాహరత్ । ఋషేర్విమోక్షం వ్యసనంచ బుద్ధ్వా మేనే స్వవీర్యంచ పరానుభావం॥౨౪॥ ఏవంవిధానేకగుణస్స రాజా పరాత్మని బ్రహ్మణి వాసుదేవే। క్రియాకలాపైస్సముపాహ భక్తిం యయా విరించ్యాన్ నిరయాంశ్చకార॥౨౫॥ అథాంబరీషస్తనయేషు రాజ్యం సమానశీలేషు విసృజ్య ధీరః। వనం వివేశాత్మని వాసుదేవే మనో దధద్ధ్వస్తగుణప్రవాహః॥౨౬॥ ఇత్యేతత్పుణ్యమాఖ్యానమంబరీషస్య భూపతేః। సంకీర్తయన్ననుధ్యాయన్ భక్తో భాగవతో భవేత్ ॥౨౭॥ ************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-పంచమోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ విరూపః కేతుమాన్ శంభురంబరీషసుతాస్త్రయః। విరూపాత్పృషదశ్వోభూత్తత్పుత్రస్తు రథీతరః॥౧॥ రథీతరస్యాప్రజస్య భార్యాయాం తంతవేఋషిః। అంగిరాజనయామాస బ్రహ్మవర్చస్వినస్సుతాః ॥౨॥ ఏతే క్షేత్రప్రసూతా వై పునస్త్వాంగిరసాస్మృతాః। రథీతరాణాం ప్రవరాః క్షేత్రోపేతా ద్విజాతయః॥౩॥ క్షువతస్తు మనోర్జజ్ఞే ఇక్ష్వాకుర్ఘ్రాణతస్సుతః। తస్య పుత్రశతజ్యేష్ఠా వికుక్షినిమిదండకాః॥౪॥ తేషాం పురస్తాదభవన్నార్యావర్తే-భవన్నృప। పంచవింశతిపశ్చాచ్చ త్రయోర్మధ్యేపరేన్యతః॥౫॥ సఏకదాష్టకాశ్రాద్ధే ఇక్ష్వాకుస్సుతమాదిశత్ ।మాంసమానీయతాం మేధ్యం వికుక్షేగచ్ఛమాచిరం॥౬॥ తథేతి సవనంగత్వా మృగాన్ హత్వా క్రియార్హణాన్ । శ్రాంతో బుభుక్షితోవీరః శశంచాదదపస్మృతిః॥ ౭॥ శేషం నివేదయామాస పిత్రే తేన చ తద్గురుః। చోదితః ప్రోక్షణాయాహ దుష్టమేతదకర్మకం।...

...క్షేత్రోపేతాః బ్రాహ్మణా ఇత్యర్థః॥ ౩ ॥ తదేవం మనోర్దశసు పుత్రేషు పృషధ్రశ్చ కవిశ్చ విరక్తత్వాన్నవంశప్రవర్తకౌ-తయోర్వంశాభావాదిక్ష్వాకోర్వంశమాహ - క్షువత ఇతి-కరూశాదీనాం చ సప్తానాం వంశాస్తారతమ్యక్రమేణోక్తాః- ఇదానీం సువితతమిక్ష్వాకోర్వంశమాహ - క్షువత స్త్విత్యాదినా-యావత్సోమవంశ ప్రస్తావం॥ క్షువత ఇతి॥ క్షుతం కుర్వతో మనోర్ఘ్రాణాజ్జజ్ఞే ॥ శ్లో ॥ శ్రద్ధాయాంజనయామాస దశపుత్రానితి పూర్వోక్తం బాహుళ్యాభిప్రాయేణేతి ద్రష్టవ్యం - పుత్రాణాంశతే జ్యేష్ఠాః ॥ ౪ ॥ తేషామితి॥ ఆర్యావర్తే॥ శ్లో ॥ ఆర్యావర్తః పుణ్యభూమిర్మధ్యం వింధ్యహిమాగయోరితి కోశప్రసిద్ధే-తస్మిన్ పురస్తాత్సముద్రపర్యంతం - తత్ర వపశ్చాచ్చ పంచవింశతిః -మధ్యేషు జ్యేష్ఠాస్త్రయః - అపమండలవిభాగేన పంచవింశతి నృపాః పశ్చాద్భవన్- హేనృప - అపరేతు-అన్యతః అన్యత్ర-దక్షిణోత్తరాదిష్విత్యర్థః॥౫॥ వికుక్షి రేవ శశాద ఇతి విఖ్యాత ఇతి-తత్ర హేతుమాహ చతుర్భిః॥ స ఇతి॥ తథేతి॥ క్రియార్హణాన్ శ్రాద్ధార్హాన్-అదత్ అభక్షయత్ ॥ ౭॥ శేషమితి॥ తద్గురుర్వసిష్ఠః - ప్రోక్షణాయ శ్రాద్ధోచిత ... సంస్కారాయ॥ ౮॥ జ్ఞాత్వేతి॥ త్యక్తో విధిః సదాచారో యేన తం సుతం॥౯॥ స ఇతి॥ స తు ఇక్ష్వాకుః జాపకేన వసిష్ఠేన - రాజ్య

భోగనిరతో యోగీ సన్ - తేన యోగేన కళేబరం త్యక్త్వా - సయత్పరం తత్త్వం తత్ అవాప ॥౧౦॥ పతిరితి ॥ శాసన్ పాలయన్ క్షితి మిచ్ఛే ॥౧౧॥ పురంజయ ఇతి ॥ సై వ పురస్య జయాత్పురంజయః ఇంద్రో వృషో భూత్వా తంప్రవాహః - కకుదిస్థిత త్వాత్ కకుత్స్థ ఇతి చ ॥౧౨॥ శశాదసుతస్యనామానితత్రకర్మనిమిత్తాని - తాన్యేవ వ్యాఖ్యానశాలిషాసప్రభిః ॥ కృతాంతఇతి ॥ కృతం విశ్వం సంతయతీతితథా - పార్ష్ణిగ్రాహః సహాయః ॥౧౩॥ వచనాదితి ॥ ఇంద్రో యదిమమ వాహనం స్యాత్ - తర్హి దైత్యాన్ హనిష్యామి - తేన వాహనత్వే నవృతస్సన్నింద్రో లజ్జయా తదనంగీకుర్వన్ - విష్ణోర్వచనా త్తస్య వాహనత్వాయ మహావృషో బభూవేత్యర్థః ॥౧౪॥౧౬॥ భల్లైరితి ॥ యేభియుయుధుస్తాన్ - యమం దర్శయితుం స దేహానేవ భల్లైరనయదిత్యర్థః ॥౧౭॥ తస్యేతి ॥ తచ్ఛద్రుష్ట్వా అస్యేషుముఖాః - స్వమాలయం పాతాళం ॥౧౮॥ జిత్వేతి ॥ ఇత్యేతైః కర్మభిః పురంజయాది నామభిః ఆహృతః వ్యాహృతః ఆహూత ఇతి పాఠాంతరే ఆహూత ఇత్యర్థః ॥౧౯॥౨౦॥ శవస్త ఇతి ॥ శావస్తిః శవస్తస్యపుత్రః

తాం పుత్రస్య తత్కర్మ గురుణాభిహితం నృప । దేశాన్ని మ్పాగయా మాస సుతం త్యక్తపితిం రుషా ॥ ౯ ॥ సతు విప్రేణ సంవాదం జాపకేన సమాచరన్ । త్యక్త్వా కళేబరం యోగీ స తేనావాప యత్పరం ॥౧౦॥ పితర్యుపరతేభ్యేత్య వికుక్షిః పృథివీమిమాం । శాసదీజే హరింయజ్ఞైః శశాద ఇతి విశ్రుతః ॥౧౧॥ పురంజయస్తస్య సుత

ఇంద్రవాహ ఉదీరితః । కకుత్స్థ ఇతి చాప్యుక్తః శృణు నామాని కర్మభిః ॥౧౨॥ కృతాంత ఆసీత్సమరో దేవానాం సహ దానవైః । పార్ష్ణిగ్రాహో వృతో వీరో దేవైర్దైత్యపరాజితైః ॥౧౩॥ వచనాద్దేవదేవస్య విష్ణోర్విశ్వాత్మనః ప్రభోః । వాహనత్వే వృతస్తస్య బభూవేంద్రో మహావృషః ॥౧౪॥ స సన్నద్ధో ధనుర్దివ్యమాదాయ విశిఖాన్ శితాన్ । స్తూయమానస్తమారుహ్య యుయుత్సుః కకుది స్థితః ॥౧౫॥ తేజసాప్యాయితో విష్ణోః పురుషస్య మహాత్మనః । ప్రతీచ్యాం దిశి దైత్యానాం న్యరుణత్త్రిదశైః పురం ॥౧౬॥ తైస్తస్య చాభూత్ప్రధనం తుములం లోమహర్షణం । యమాయ భల్లైరనయద్దైత్యాన్ యేభియయుర్మృధే ॥౧౭॥ తస్యేషుపా

తాభిముఖం యుగాంతాగ్నిమివోల్బణం । దృష్ట్వా న్యేషుముఖా దైత్యా హన్యమానాస్స్వమాలయం ॥౧౮॥ జిత్వా పురం ధనం సర్వం సశ్రీకం వజ్రపాణయే । ప్రత్యయచ్ఛత్స రాజర్షిరితి నామభిరాహృతః ॥౧౯॥ పురంజయస్య పుత్రోభూదనేనాస్తత్సుతః పృథుః । విశ్వగంధస్తతశ్చంద్రో యువనాశ్వస్తు తత్సుతః ॥౨౦॥ శవస్తస్తత్సుతో యేన శావస్తిర్నిర్మితా పురీ । బృహదశ్వస్తు శావస్తిస్తతః కువలయాశ్వకః ॥౨౧॥ యః ప్రియార్థముదంకస్య ధుంధునామాసురం బలీ । సుతానామేకవింశత్యా సహస్రైరహనద్వృతః ॥౨౨॥ ధుంధుమార ఇతిఖ్యాతస్తత్సుతాస్తే చ జజ్వలుః । ధుంధోర్ముఖాగ్నినా సర్వే త్రయ ఏవావశేషితాః ॥౨౩॥ దృఢాశ్వః కపిలాశ్వశ్చ భద్రాశ్వ ఇతి భారత । దృఢాశ్వపుత్రో హర్యశ్వో నికుంభస్తస్య చాత్మజః ॥౨౪॥ బర్హిణాశ్వో నికుంభస్య కృశాశ్వోథాస్య సేనజిత్ । యువనాశ్వోభవత్తస్య సోనపత్యో వనం గతః ॥౨౫॥ భార్యాశతేన నిర్విణ్ణ ఋషయోస్య కృపాళవః । ఇష్టిం స్మ వర్తయాంచక్రురైంద్రీం తే సుసమాహితాః ॥౨౬॥ రాజా తద్యజ్ఞసదనం ప్రవిష్టో నిశి తర్షితః । దృష్ట్వా శయానాన్ విప్రాంస్తాన్ పపౌ మంత్రజలం స్వయం ॥౨౭॥ ఉత్థితాస్తే నిశమ్యాథ వ్యుదకం కలశం ప్రభో । పప్రచ్ఛుః కస్య కర్మేదం పీతం పుంసవనం జలం ॥ ౨౮ ॥ రాజ్ఞా పీతం విదిత్వాథ ఈశ్వరప్రహితేన తే । ఈశ్వరాయ నమశ్చక్రురహో దైవబలం బలం ॥౨౯॥ తతః కాల ఉపావృత్తే కుక్షిం నిర్భిద్య దక్షిణం । యువనాశ్వస్య తనయశ్చక్రవర్తీ జజాన హ ॥౩౦॥ కింధాస్యతి కుమారోయం స్తన్యే రోరూయతే భృశం । మాంధాతా వత్స మా రోదీరితీంద్రో దేశినీమదాత్ ॥౩౧॥ న మమార పితా తస్య వి

కువలయాశ్వక ఏవ ధుంధుమార ఇతి ఖ్యాతః ॥౨౧॥ తత్ర కారణమాహ ॥ య ఇతి ॥ సుతానామేకవింశత్యా సహస్రైర్వృతః సన్ అహనత్ హతవాన్ ॥౨౨॥౨౪॥ బర్హిణాశ్వ ఇతి ॥ అథ తస్మాన్నికుంభాత్ - కృశాశ్వః ॥౨౫॥ భార్యేతి ॥ భార్యాణాం శతేన సహ అస్య పుత్రార్థం ఇంద్రదైవత్యామిష్టిం ప్రవర్తయామాసుః - స్మేత్యాశ్చర్యే ॥౨౬॥ తదేవాహ షడ్భిః ॥ రాజేతి ॥ తర్షితః సన్ - జలార్థం ప్రవిష్టః - మంత్రాభిమంత్రితం జలం - పత్న్యై దేయం స్వయం పపౌ ॥౨౭॥ ఉత్థితా ఇతి ॥ వ్యుదకం నిరుదకం కలశం - పుంసవనం పుత్రోత్పత్తికారణం ॥౨౮॥ రాజ్ఞేతి ॥ అహో దైవబలమేవ ముఖ్యం బలం పురుషబలం తు - నకిం చిదితి వదంతః - ఈశ్వరాయ నమస్కారం చక్రుః ॥౨౯॥౩౦॥ కిమితి ॥ అయం కిం ధాస్యతి ॥ పాస్యతి - ఇతి ముఖ్యా దేవి ప్రైస్తు సతి - తస్యామిష్ట్యామారాధిత ఇంద్రః మాంధాతా పాతా - అయం మాం గతిష్యతీత్యర్థః - యద్వా - మాం లక్ష్మీం పాతా ర

ష్యతీతి సర్వసామ్రాజ్యభాగ్భవితేత్యర్థః - హే వత్స మారోదీరితి బ్రువన్ - దేశినీం తర్జనీం మదాదిత్యర్థః ॥౩౧॥ నమమారేతి ॥ తస్య పితా యువనాశ్వో భిన్నకుక్షిరపి - నమమార - కింతు - కాలాంతరే తపసా సిద్ధిమన్వగాత్ ॥౩౨॥ మాంధాతుర్మహిమానమాహ ద్వాభ్యాం ॥ త్రసదస్యురితి ॥ అంగ హే రాజన్ - యస్మాత్ మాంధాతుర్దస్యవః - ఉద్విగ్నాః కంపితాః సంతః త్రసంతి అతః ఇంద్రోస్య త్రసదస్యురితి నామ విదధే స మాంధాతా అవనిమేకః శశాసేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౩౩॥ యౌవనాశ్వ ఇతి అచ్యుతస్య తేజసా - అప్రచ్యుత తేజసేతి వా ॥౩౪॥ ఈజ ఇతి ॥ ఆత్మవిదపి - సః - యజ్ఞం విష్ణుం - ఈజే - తమేవ విశినష్టి - సర్వదేవమయమితి సార్ధేన ॥౩౫॥౩౬॥ యావదితి ॥ ప్రతితిష్ఠతి అస్తం గచ్ఛతి ॥౩౭॥ శశబిందోరితి ॥ ప్రసంగాత్సౌభరేశ్చరితమాహ - తేషామిత్యాది - యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తేషాం స్వసారః మాంధాతుః కన్యాః ॥౩౮॥ నను మహాతాపసస్య - కుతో వివాహప్రసంగః కథం వా జరాజర్జరితం - రాజకన్యా వవ్రిరే తత్రాహ యమునేత్యాదిషడ్భిః ॥౩౯॥ జాతేతి ॥ నృపం మాంధాతారం - సోపి మాంధాతా - స్వయంవరే కామం గృహ్యతామిత్యాహ - స ఇతి ॥౪౦॥ స ఇతి ॥ స విప్రః - స్త్రీణామప్రియం

ప్రదేవప్రసాదతః । యువనాశ్వోపి తత్రైవ తపసా సిద్ధిమన్వగాత్ ॥౩౨॥ త్రసదస్యురితీంద్రోంగ విదధే
నామ చాస్య వై । యస్మాత్త్రసంతి హ్యుద్విగ్నా దస్యవో రావణాదయః ॥౩౩॥ యౌవనాశ్వోథ మాంధా
తా చక్రవర్త్యవనిం ప్రభుః । సప్తద్వీపవతీమేకః శశాసాచ్యుత తేజసా ॥౩౪॥ ఈజే యజ్ఞం క్రతుభిరాత్మవి
ద్భూరిదక్షిణైః । సర్వవేదమయం దేవం సర్వాత్మకమతీంద్రియం ॥౩౫॥ ద్రవ్యం మంత్రో విధిర్యజ్ఞో యజ
మానస్తథర్త్విజః । ధర్మో దేశశ్చ కాలశ్చ సర్వమేతద్యదాత్మకం ॥౩౬॥ యావత్సూర్య ఉదేతి స్మ యావచ్చ
ప్రతితిష్ఠతి । సర్వం తద్యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్రముచ్యతే ॥౩౭॥ శశబిందోర్దుహితరి బిందుమత్యా
మధాన్నృపః । పురుకుత్సమంబరీషం ముచుకుందం చ యోగినం ॥ తేషాం స్వసారః పంచాశత్సౌభరిం వవ్రిరే ప
తిం ॥౩౮॥ యమునాంతర్జలే మగ్నస్తప్యమానః పరంతపః । నిర్వృతిం మీనరాజస్య దృష్ట్వా మైథునధర్మి
ణః ॥౩౯॥ జాతస్పృహో నృపం విప్రః కన్యామేకామయాచత । సోప్యాహ గృహ్యతాం బ్రహ్మన్ కామం
కన్యా స్వయంవరే ॥౪౦॥ స విచింత్యాప్రియం స్త్రీణాం జరఠోయమసన్మతః । వలీపలిత ఏజత్క ఇత్యహం
ప్రత్యుదాహృతః ॥౪౧॥ సాధయిష్యే తథాత్మానం సురస్త్రీణామభీప్సితం । కిం పునర్మనుజేంద్రా
ణామితి వ్యవసితః ప్రభుః ॥౪౨॥ మునిః ప్రవేశితః క్షత్త్రా కన్యాంతఃపురమృద్ధిమత్ । వృతః స రాజకన్యాభి
రేకః పంచాశతా వరః ॥౪౩॥ తాసాం కలిరభూద్భూయాంస్తదర్థేపోహ్య సౌహృదం । మమానురూపో నా
యం వ ఇతి తద్గతచేతసాం ॥౪౪॥ స బహ్వృచస్తాభిరపారణీయతపశ్శ్రియానర్ఘ్యపరిచ్ఛదేషు । గృహేషు
నానోపవనామలాంభస్సరస్సు సౌగంధికకాననేషు ॥౪౫॥ మహార్హశయ్యాసనవస్త్రభూషణస్నానాను
లేపాభ్యవహారమాల్యకైః । స్వలంకృతస్త్రీపురుషేషు నిత్యదా రేమేనుగాయద్ద్విజభృంగవందిషు ॥౪౬॥
యద్గార్హస్థ్యం తు సంవీక్ష్య సప్తద్వీపావనీపతిః । విస్మితః స్తంభమజహాత్సార్వభౌమశ్రియాన్వితః ॥
౪౭॥ ఏవం గృహేష్వభిరతో విషయాన్వివిధైస్సుఖైః । సేవమానో న చాతుష్యదాజ్యస్తోకైరివానలః ॥౪౮॥
స కదాచిదుపాసీన ఆత్మాపహ్నవమాత్మనః । దదర్శ బహ్వృచాచార్యో మీనసంగసముత్థితం ॥౪౯॥ అహో ఇ

మాం విచింత్య - అనేనాహం ప్రత్యుక్తః ఆత్మానం తథా సాధయిష్యామీతి - వ్యవసితః నిశ్చితవానిత్యుత్తరేణాన్వయః - అప్రియత్వే హేతుః - జరఠో వృద్ధః - వలీభిరిత్యుక్తః - పలితశ్చ - ఏజత్కః కంపమానశిరాః - తాపసత్వాదినా వా - అసమ్మతోహమితి కృత్వా ॥౪౧॥ సాధయిష్య ఇతి ॥ తథేత్యస్య ప్రపంచః సురస్త్రీణామపీప్సితం - కింపునర్మనుజేంద్రాణాం - యాః స్త్రియః తాసామితి ॥౪౨॥ తతః కిం వృత్తం తదాహ ద్వాభ్యాం ॥ మునిరితి ॥ క్షత్త్రా ప్రతిహారేణ పంచాశతాపి రాజకన్యాభిః - స ఏక ఏవ వరో వృతః ॥౪౩॥౪౪॥ తస్య గార్హస్థ్యం వర్ణయతి చతుర్భిః ॥ స ఇతి ॥ బహ్వృచ ఇతి మంత్రసామర్థ్యముక్తం - తాభిః సహ - రేమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః క్వ రేమే - అపారణీయం మరంతం - యత్తపః తస్య శ్రియా సమృద్ధ్యా అనర్ఘ్యాః పరిచ్ఛదా యేషు గృహేషు - తథా నానావిధేషు ఉపవనేషు చ - అమలాన్యంభాంసి యేషాం తేషు సరస్సు చ కథంభూతేషు సౌగంధికానాం కల్హారాణాం కాననాని సంతి యేషు ॥౪౫॥ మహార్హేతి ॥ గృహాదిషు స్వలంకృతాః స్త్రియః - పురుషాశ్చ యేషు అనుగాయంతో ద్విజాశ్చ పక్షిణః భృంగాశ్చ వందినశ్చ యేషు కథంభూతః - మహార్హశయ్యాదిభిరుపలక్షితస్సన్ ॥౪౬॥ యదితి ॥ స్తంభం గర్వం ॥౪౭॥ ఏవమితి ॥ ఆజ్యస్తోకైః ఘృతబిందుభిః ॥౪౮॥ ఇదానీం తస్యానుతాపపూర్వకం వానప్రస్థాశ్ర

మనూహ సప్తభిః॥ సకదాచిదితి॥ ఆత్మనోవమనసోహేతోః-ఆత్మనఃఅవమాన వంతపోహానిందదర్శ॥ ౪౯॥ అహోఇతి ॥ సం

న్యాసోచరితవ్రతస్య-యోహం-తస్యబ్రహ్మ-తపః॥ ౫౦ ॥ సంగమితి॥ మిథునవ్రతినాందాంపత్యధర్మణాపతాంచేత్ ప్ర

సంగః-తర్హితద్వృత్తిషుఈశ్వరార్థధర్మపరేష్వేవ-కార్యఇతిశేషః॥ ౫౧॥ సంగాజ్జాతందోషంప్రపంచయతి॥ ఏకఇ

తి॥ పంచాశతాభార్యాభిఃసంబంధాత్ -ఆసంఅభూవమిత్యర్థః-తతశ్చసుతైః-పంచసహస్రవర్గఆసం ప్రత్యేకంతా

సుపుత్రశతయాపేణోత్పన్నైః-ఉభయకృత్యాఃఐహికపారత్రికకర్మాణి-తద్విషయాణాంమనోరథానాం- అస్థభా

వఃపురుషార్థబుద్ధిమాన్॥ ౫౨॥ ఏవమితి॥ న్యాసోత్రసంగత్యాగఏవ-వానప్రస్థధర్మఇత్యర్థః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తాఇతి ॥ అ

ధ్యాత్మికీంగతింబ్రహ్మణిలయం॥ ౫౫॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-షష్ఠోధ్యాయవ్యాఖ్యా. *********************

శ్లో॥ మాంధాతురన్వయఃప్రోక్తఃసప్తమేయత్రగీయతే। పురుకుత్సస్యచాఖ్యానంహరిశ్చంద్రస్యచోత్తమః॥ మాంధాతృ

పుత్రేతి ॥ పుత్రప్రవరఃపుత్రశ్రేష్ఠః - సపితామహేనయువనాశ్వేనప్రవృతఃపుత్రత్వేనస్వీకృతః - అతస్తస్యైవ

మాంధాతృప్రవరత్వం-నపురుకుత్సముచుకుందయోః-తత్సుతఃఅంబరీషస్యసుతః॥ ౧॥ హారీతఇతి ॥ ఇమేయువనాశ్వాంబ

రీషహారీతాః మాంధాతృగోత్రస్యప్రవరాః - అవాంతరవిశేషస్యప్రవర్తకాః - యద్వాప్రవృతఇతియౌవనాశ్వవిశే

ఇమంపశ్యతమేవినాశంతపస్వినస్సచ్చరితవ్రతస్య । అంతర్జలేవారిచరప్రసంగాత్ప్రచ్యావితంబ్ర

హ్మచిరంభృతంయత్ ॥ ౫౦॥ సంగంత్యజేతమిథునవ్రతీనాంముముక్షుస్సర్వాత్మనానవిసృజేద్బహిరింద్రి

యాణి। ఏకశ్చరన్రహసిచిత్తమనంతఈశేయుంజీతతద్వ్రతిషుసాధుషుచేత్ప్రసంగః॥ ౫౧॥ ఏకస్తపస్వ్య

హమథాంభసిమత్స్యసంగాత్పంచాశతాసముతపంచసహస్రసర్గః। నాంతంవ్రజామ్యుభయకృత్య

మనోరథానాంమాయాగుణైర్హృతమతిర్విషయేర్థభావః॥ ౫౨॥ ఏవంవసన్గృహేకాలంవిరక్తోన్యా

సమాస్థితః। వనంజగామానుయయుస్తత్పత్న్యఃపతిదేవతాః॥ ౫౩॥ తత్రతప్త్వాతపస్తీక్ష్ణమాత్మకర్శనమా

త్మవిత్। సహైవాగ్నిభిరాత్మానంయుయోజపరమాత్మని॥ ౫౪ ॥ తాస్స్వపత్యుర్మహారాజనిరీక్ష్యాధ్యా

త్మికీంగతిమ్। అన్వీయుస్తత్ప్రభావేనశాంతమగ్నిమివార్చిషః॥ ౫౫॥ *********************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణే-నవమస్కంధే-షష్ఠోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ మాంధాతృపుత్రప్రవరోయోంబరీషఃప్రకీర్తితః। పితామహేనప్రవృతోయౌవనాశ్వస్తుత

త్సుతః॥ ౧॥ హారీతస్తస్యపుత్రోభూన్మాంధాతృప్రవరాఇమే। నర్మదాభ్రాతృభిర్దత్తాపురుకుత్సాయ

యోరగైః॥ ౨॥ తయారసాతలంనీతోభుజగేంద్రప్రయుక్తయా। గంధర్వానవధీత్తత్రవధ్యాంస్తాన్వి

ష్ణుశక్తిధృత్॥ ౩॥ నాగాల్లబ్ధవరస్సర్పాదభయంస్మరతామిదం। త్రసదస్యుఃపౌరుకుత్సోయోనరణ్యస్య

దేహకృత్॥ ౪॥ హర్యశ్వస్తత్సుతస్తస్మాదరుణోథత్రిబంధనః। తస్యసత్యవ్రతఃపుత్రస్త్రిశంకురితివిశ్రు

తః॥ ౫॥ ప్రాప్తశ్చండాలతాంశాపాద్గురోఃకౌశికతేజసా। సశరీరోగతస్స్వర్గమద్యాపిదివిదృశ్యతే॥

౬॥ పాతితోవాక్శిరాదేవైస్తేనైవస్తంభితోబలాత్। త్రైశంకవోహరిశ్చంద్రోవిశ్వామిత్రవసిష్ఠయోః॥

షః-పితామహేనమాంధాత్రాసహ - ఆర్షేయప్రవరేణప్రవృతాః - మాంధాతాప్రవరోయేషాంతే- ఇమేఅంబరీ

షయౌవనాశ్వహారీతాః॥ యథాహాశ్వలాయనః ॥ హారీతాఃపురుకుత్సపింగశంఖదర్భహైమవతానామాంగిరసాంబరీష

యౌవనాశ్వేతి-మాంధాతారముహైకేబ్రువతే-అంగిరసమాంధాత్రాంబరీషయౌవనాశ్వేతి-పురుకుత్సస్యవంశంకథ

యిష్యన్నాదౌతావత్తస్యవివాహంప్రభావంచాహ-నర్మదేతి-ఉరగైర్భ్రాతృభిర్దత్తా-నర్మదా ॥ ౨ ॥ తయేతి॥ వ

ధ్యాన్వధార్హాన్॥ ౩॥ నాగాదితి॥ సచపురుకుత్సః నాగాల్లబ్ధవరోభూత్ -వరమాహ- ఇదంనర్మదయారసాతలనయనాది

కం-స్మరతాంపుంసాంసర్పాదభయమితి- దేహకృత్పితా-త్రసదస్యుస్సుతఃఅనరణ్యస్యేత్యర్థః॥ ౪॥ హర్యశ్వఇతి॥ త్రయ్యః

శంకవఇవమఃఖహేతవోదోషాయస్యాసౌత్రిశంకుః-తదుక్తంహరివంశే॥ శ్లో॥ పితుశ్చాపరితోషేణగురోర్దోగ్ధ్రీవధేనచ।

అప్రోక్షితోపయోగాచ్చత్రివిధస్తేవ్యతిక్రమఇతి॥ ౫॥ ప్రాప్తఇతి॥ పరిణీయమానవిప్రకన్యాపహరణాత్ -క్రుద్ధస్యగు

రోఃపితుఃశాపాత్ -కౌశికస్యతేజసాప్రభావేన॥ ౬॥ పాతితఇతి॥ తేనైవకౌశికేన-పక్షిణోరాజసూయధర్ధ్రిబకయోః-విశ్వామిత్రో

రాజసూయదక్షిణాచ్ఛలేన-హరిశ్చంద్రంసర్వస్వమపహృత్యయాతయామాస-తచ్ఛ్రుత్వాకుపితోవసిష్ఠోపివిశ్వామి

త్రంత్వంభాసోభవేతిశశాప- సచత్వంబకోభవేతివసిష్ఠంశశాప - తయోశ్చయుద్ధమభూదితిప్రసిద్ధం॥ ౭॥ హరిశ్చం

న్ద్రో హ వై స ఇక్ష్వాకో రాజాపుత్ర ఆసేత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధం ॥౭॥ హరిశ్చన్ద్రస్య చరితమాహ - యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ స ఇతి॥ కథం శరణం యాత స్తదాహ - పుత్రో మే జాయతామితి॥౮॥ యదీతి॥ యది వీరః పుత్రో మే జాయేత - తర్హి తేనైవ పురుషపశునా - త్వాం యజే యజాని - ఇతి భాషయా - తథేత్యుక్తవతా వరుణేన నిమిత్తేనాస్య రోహితో నామ పుత్రో జాతః॥౯॥ జాత ఇతి॥ స వరుణః జాతస్సుతః - మామనేన యజేత్యబ్రవీత్ - యదా పశుర్నిర్దశః నిర్గతదశదినస్స్యాదితి స రాజాఽబ్రవీదిత్యనుషంగః॥౧౦॥౧౩॥ పునరితి॥ రాజన్ హే వరుణ - రాజన్యః పశుః యదా సాన్నాహికః కవచబంధనార్హః సంగ్రామసమర్థః - అథ తదా - శుచిః॥౧౪॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం - తంతం కాలం - వంచయతా రాజ్ఞా ఉక్తం - ప్రార్థితో దేవో వరుణః - తంతం కాలం ప్రత్యైక్షత ప్రతీక్షతే స్మేత్యర్థః॥౧౫॥ రోహిత ఇతి॥ చికీర్షితం ఆత్మనా పశునా వరుణయజనం ॥౧౬॥ పితరమితి॥ తతశ్చ - కుపితేన వరుణేన గ్రస్తం - అత ఏవ - జాతం మహోదరాఖ్యరుగ్యస్య తం - పితరం శ్రుత్వా ॥౧౭॥ భూమేరితి॥ సమాం వర్షం ॥౧౮॥ ఏవమితి ॥ ద్వితీయే తృతీయే చ - వర్షే వృత్రహా అభ్యేత్యాభ్యేత్య - తథైవ - తం ప్రత్యషేధత కిం చ

యన్నిమిత్తమభూద్యుద్ధం పక్షిణోర్బహువార్షికం॥౭॥ సోఽనపత్యో విషణ్ణాత్మా నారదస్యోపదేశతః। వరుణం శరణం యాతః పుత్రో మే జాయతాం ప్రభో॥౮॥ యది వీర మహారాజ తేనైవ త్వాం యజే ఇతి। తథేతి వరుణేనాస్య పుత్రో జాతస్తు రోహితః॥౯॥ జాతస్సుత స్త్వనేనాంగ మాం యజస్వేతి సోఽబ్రవీత్ । యదా పశుర్నిర్దశస్స్యాదథ మేధ్యో భవేదితి॥౧౦॥ నిర్దశే చ సమాగత్య యజస్వేత్యాహ సోఽబ్రవీత్ । దంతాః పశోర్యజ్జాయేరన్నథ మేధ్యో భవేదితి॥౧౧॥ జాతా దంతా యజస్వేతి స ప్రత్యాహాథ సోఽబ్రవీత్ । యదా పతంత్యస్య దంతా అథ మేధ్యో భవేదితి॥౧౨॥ పశోర్నిపతితా దంతా యజస్వేత్యాహ సోఽబ్రవీత్ । యదా పశోః పునర్దంతా జాయంతేఽథ పశుశ్శుచిః ॥౧౩ ॥ పునర్జాతా యజస్వేతి స ప్రత్యాహాథ సోఽబ్రవీత్। సాన్నాహికో యదా రాజన్ రాజన్యోఽథ పశుశ్శుచిః॥౧౪॥ ఇతి పుత్రానురాగేణ స్నేహయంత్రితచేతసా। కాలం వంచయతా తంతముక్తో దేవ స్తమైక్షత ॥౧౫॥ రోహిత స్తదభిజ్ఞాయ పితుః కర్మ చికీర్షితం। ప్రాణప్రేప్సుర్ధనుష్పాణిరరణ్యం ప్రత్యపద్యత ॥౧౬ ॥ పితరం వరుణగ్రస్తం శ్రుత్వా జాతమహోదరం। రోహితో గ్రామమేయాయ తమింద్రః ప్రత్యషేధత ॥౧౭॥ భూమేః పర్యటనం పుణ్యం తీర్థక్షేత్రనిషేవణైః। రోహితాయాదిశచ్ఛక్రః సోఽప్యరణ్యేఽవసత్సమాం ॥౧౮॥ ఏవం ద్వితీయే తృతీయే చతుర్థే పంచమే తథా। అభ్యేత్యాభ్యేత్య స్థవిరో విప్రో భూత్వాహ వృత్రహా ॥౧౯॥ షష్ఠం సంవత్సరం తత్ర చరిత్వా రోహితః పురీం। ఉపవ్రజన్నజీగర్తాదక్రీణాన్మధ్యమం సుతం ॥ ౨౦ ॥ శునశ్శేఫం పశుం పిత్రే ప్రదాయ సమవందత। తతః పురుషమేధేన హరిశ్చంద్రో మహాయశాః॥౨౧॥ ముక్తోదరోఽయజద్దేవాన్ వరుణాదీన్మహత్కథః॥౨౨॥ విశ్వామిత్రోఽభవత్తస్మిన్ హోతా చాధ్వర్యురాత్మవాన్। జమదగ్నిరభూద్బ్రహ్మా వసిష్ఠోఽయాస్యః సామగః॥౨౩॥ తస్మై తుష్టో దదావింద్రః శాతకుంభమయం రథం। శునశ్శేఫస్య మాహాత్మ్యముపరిష్టాత్ప్రచక్ష్యతే॥౨౪॥ సత్యం సారం ధృతిం దృష్ట్వా సభార్యస్య చ భూపతేః। విశ్వామిత్రో భృశం ప్రీతో దదావవిహతాం గతిం॥౨౫॥ మనః పృథివ్యాం తామద్భిస్తేజసాపోఽనిలేన తత్ । ఖే వాయుం ధారయం స్తచ్చ భూతాదౌ తం మహాత్మని॥౨౬॥ తస్మిన్ జ్ఞానకలాం ధ్యాత్వా తయాజ్ఞానం వినిర్దహన్। హిత్వా తాం స్వేన భావేన

రం విముక్త్వా ప్రత్యషేధతేత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥ ముక్తేతి॥ వరుణేన - ముక్తం - ఉదరం ప్రాగుక్తమహోదరవ్యాధిః యస్య మహత్సుకథా యస్య సః॥౨౨॥ విశ్వామిత్ర ఇతి॥ ఆత్మవాన్ జమదగ్నిరధ్వర్యురభూత్ అయాస్యో మునిః సామగః ఉద్గాతా అభూదిత్యర్థః॥౨౩॥ తస్మా ఇతి॥ ఉపరిష్టాద్విశ్వామిత్రసుతాఖ్యానప్రసంగే॥౨౪॥ సత్యేతి॥ అవిహతాం గతిం జ్ఞానం ॥౨౫॥ తామేవ గతిమాహ సార్ధద్వాభ్యాం॥ మన ఇతి॥ మనః పృథివ్యాం ధారయన్ జ్ఞానకలాం ధ్యాత్వా తయా అజ్ఞానం వినిర్దహన్ తాం చ హిత్వా - ముక్తబంధన స్తస్థావిత్యన్వయః॥ శ్రుతి॥ మనో మా లోపి సంసారో మనశ్చాన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి॥ శ్రుతేః - అతోఽన్నశబ్దవాచ్యాయాం పృథివ్యాం - మనో ధారయన్ ఏకీకుర్వన్ - తాం పృథివీమద్భిరేకీకుర్వన్ - అప స్తేజసా - తత్తేజోఽనిలేన - తం చ ఖే - తచ్చ భూతాదావహంకారే - తం చ భూతాదిమహంకారం మహాత్మని - మహత్తత్త్వే॥౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విషయాకారం వ్యావృత్త్య - జ్ఞానకలాం జ్ఞానాంశమాత్మత్వేన ధ్యాత్వా - తయా ధ్యానవృత్తిరూపయా - ఆత్మావారకమజ్ఞానం వినిర్దహన్ - నిర్వాణసుఖసంవిదా - తాం చ హిత్వా - ముక్తబంధనస్సన్॥౨౭ ॥ అనిర్దేశ్యేతి ॥ అనిర్దేశ్యేన అప్రత

ర్యేణ స్వేన భావేన స్వస్వరూపేణ తస్థౌ ॥౨౮॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం - సప్తమాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥ ***********
శ్లో॥ అష్టమే రోహితస్యోక్తో వంశో యత్ర భవన్నృపః । సగరః కపిలాక్షేపాన్నిర్దగ్ధా యస్య సూనవః ॥ హరిత ఇతి ॥ చంప
స్తస్మాదభూద్యేన చంపాపురీ వినిర్మితా - అతశ్చంపాత్ - సుదేవః ॥౧॥ రురుక ఇతి ॥ హృతా భూర్యస్య ॥౨॥ వృద్ధమితి ॥ ఔర్వే
ణ ఋషిణా ఆత్మానం దేహం ప్రజావంతం సగర్భం ॥౩॥ ఆజ్ఞాయేతి ॥ గరో విషం - తేన గరేణ సహైవ జాతః ॥౪॥౫॥ నేతి ॥ గురు
వాక్యేన ఔర్వవచనేన - కాంశ్చిదహత్వైవ వికృతవేషిణశ్చక్రే ॥ తదేవాహ ముండానితి - ముక్తకేశానర్ధముండితాంశ్చ ॥
౬॥౭॥ ఔర్వేతి ॥ ఔర్వేణోపదిష్టో యోగః ఉపాయస్తేన ॥౮॥ తస్య ద్వే భార్యే సుమతిః కేశినీ చ - తత్ర - సుమత్యాః పుత్రా
ణాం ప్రభావం మృత్యుం చాహ - సుమత్యా ఇత్యాదినా - షడ్భిః ॥౯॥౧౦॥ హన్యతామితి ॥ ఏష వాజిహరః ఇతి బ్రువంతః - అభి
యయుః - షష్టిసహస్రాణి పరిచ్ఛేదకతయా సంతి యేషాం - ఉన్మిమేష లోచనోన్మీలనం చకార ॥౧౧॥౧౨॥ కేవలం కపిలస్య

నిర్వాణసుఖసంవిదా ॥౨౭॥ అనిర్దేశ్యాప్రతర్క్యేణ తస్థౌ విధ్వస్తబంధనః ॥౨౮॥ ***************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - మహాపురాణే - నవమస్కంధే - సప్తమోధ్యాయః

శ్రీశుకః ॥ హరితో రోహితసుతశ్చంపస్తస్మాద్వినిర్మితా । చంపాపురీ సుదేవోఽతో విజయో యస్య చాత్మ
జః ॥౧॥ రురుకస్తత్సుతస్తస్మాద్వృకస్తస్మాచ్చ బాహుకః । సోఽరిభిర్హృతభూ రాజా సభార్యో వనమావిశ
త్ ॥౨॥ వృద్ధం తం పంచతాం ప్రాప్తం మహిష్యనుమరిష్యతీ । ఔర్వేణ జానతాత్మానం ప్రజావంతం నివారి
తా ॥౩॥ ఆజ్ఞాయాస్యై సపత్నీభిర్గరో దత్తోంఽధసా సహ । సహ తేనైవ సంజాతస్సగరాఖ్యో మహాయశాః
॥౪॥ సగరశ్చక్రవర్త్యాసీత్సాగరో యత్సుతైః కృతః । యస్తాళజంఘాన్యవనాంఛకాన్హైహయ బర్బ
రాన్ ॥౫॥ నావధీద్గురువాక్యేన చక్రే వికృతవేషిణః । ముండాంఛ్మశ్రుధరాన్కాంశ్చిన్ముక్తకేశార్ధముం
డితాన్ ॥౬॥ అనంతర్వాససః కాంశ్చిదబహిర్వాససోఽపరాన్ । సోఽశ్వమేధైరయజత సర్వదేవం సురోత్త
మం ॥౭॥ ఔర్వోపదిష్టయోగేన హరిమాత్మానమీశ్వరం । తస్యోత్సృష్టం పశుం యజ్ఞే జహారాశ్వం పురందరః
॥౮॥ సుమత్యాస్తనయా దృప్తాః పితురాదేశకారిణః । హయమన్వేషమాణాస్తే సమంతాదఖనన్మహీం ॥౯॥
ప్రాగుదీచ్యాం దిశి హయం దదృశుః కపిలాంతికే । ఏష వాజిహరశ్చోర ఆస్తే మీలితలోచనః ॥౧౦॥ హన్యతాం
హన్యతాం పాప ఇతి షష్టిసహస్రిణః । ఉదాయుధా అభియయురున్మిమేష తదా మునిః ॥౧౧॥ స్వశరీరాగ్ని
నా తావన్మహేంద్రహృతచేతసః । మహద్వ్యతిక్రమహతా భస్మసాదభవన్క్షణాత్ ॥౧౨॥ న సాధువాదో
మునికోపభర్జితా నృపేంద్రపుత్రా ఇతి సత్త్వధామని । కథం తమో రోషమయం విభావ్యతే జగత్పవిత్రా
త్మని ఖే రజో భువః ॥౧౩॥ యస్యేరితా సాంఖ్యమయీ దృఢేహ నౌర్యయా ముముక్షుస్తరతే దురత్యయం । భ
వార్ణవం మృత్యుపథం విపశ్చితః పరాత్మభూతస్య కథం పృథఙ్మతిః ॥౧౪॥ యోఽసమంజస ఇత్యుక్తస్స కే
శిన్యా నృపాత్మజః । తస్య పుత్రోంఽశుమాన్నామ పితామహహితే రతః ॥౧౫॥ అసమంజస ఆత్మానం దర్శయ
న్నసమంజసం । జాతిస్మరః పురా సంగాద్యోగీ యోగాద్విచాలితః ॥౧౬॥ ఆచరన్గర్హితం లోకే జ్ఞాతీనాం
కర్మ విప్రియం । సరయ్వాం క్రీడతో బాలాన్ప్రాస్యదుద్వేజయంజనం ॥౧౭॥ ఏవంవృత్తః పరిత్యక్తః పి
త్రా స్నేహమపోహ్య వై । యోగైశ్వర్యేణ బాలాంస్తాన్దర్శయిత్వా తతో యయౌ ॥౧౮॥ అయోధ్యా

కోపాగ్నినా దగ్ధా ఇతి వర్ణయంతి - తన్నిరాకరోతి ॥ నేతి ॥ కుత ఇత్యత ఆహ - సత్త్వధామని శుద్ధసత్త్వమూర్తౌ - జగతః పవి
త్రః విశుద్ధికర ఆత్మా యస్య తస్మిన్ - కథం విభావ్యతే - అసంభావ్యత ఇత్యర్థః - అసంభావనాయాం దృష్టాంతః - భువో రజః - ఖే
కథం సంభావ్యత ఇతి ॥౧౩॥ కించ యస్యేతి ॥ యస్య యేన ఈరితా ప్రవర్తితా - తస్య విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య - కథం పృథఙ్మతిః అ
రిమిత్రాదిభేదదృష్టిః ॥౧౪॥ తదేవం సుమత్యాః పుత్రేషు మృతేషు - కేశిన్యాః పౌత్రః - అంశుమాన్ - పితృవ్యోద్ధర
ణప్రయత్నశ్చ కృతః ఇతి దర్శయితుమాహ ॥ య ఇతి ॥ ఉక్తః కేవలమజ్ఞైః - వస్తుతస్తు - సమంజస ఏవ - స తు కేశిన్యాః సుతః తస్య పు
త్రజత్వమివ ప్రతీతిం వారయతి - తస్యైవ నృపస్యాత్మనో దేహాజ్జాతః ॥౧౫॥ తస్య కథామాహ చతుర్భిః ॥ అసమంజస ఇ
ప పురా పూర్వజన్మని యోగీ సన్ సంగాద్ధేతోః - యోగాద్విచాలితః అతః ఇదానీం జాతిస్మరస్సన్ ॥౧౬॥ ఆచరన్నితి ॥ సంగ॥
గర్హాయ జనం ఉద్వేజయన్ - లోకే గర్హితం జ్ఞాతీనాం చ విప్రియం కర్మాచరన్ - క్రీడతో బాలాన్ - సరయ్వాం ప్రాస్య
త్ ప్రాక్షిపదిత్యన్వయః ॥౧౭॥ ఏవమితి ॥ ఏవంవిధం వృత్తం కర్మ యస్య [illegible] ॥౧౮॥ అంశుమానితి ॥ పితృవ్యైః

ఖాతవానసి-యమః పంథాః తం యయా-భస్మాంతే భస్మసమీపే॥ శ్లో॥ అజానంతో వజానంతో ప్యనుకంప్యావయం త్వితి। తుష్టావ షడ్భిరీశానమంశుమానేవమాశయః॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥౨౦॥౨౧॥ నేతి॥ అజనః అజః బ్రహ్మాపి-త్వామద్యాపి- న పశ్యతి న బుధ్యతే-కథంభూతం ఆత్మనః స్వస్మాత్పరం పరమేశ్వరం-కైర్హేతుభిః- సమాధియుక్తిభిః సమాధినాప్యపరోక్షం న పశ్యతి-యుక్తిభిః పరోక్షమపి సమ్యక్ న బుధ్యత ఇత్యర్థః-అపరే అర్వాచీనాస్తు కుతస్త్వాం పశ్యేయుః-అర్వాచీనత్వే హేతుః-తస్య బ్రహ్మణః మనశ్శరీరం చ ధీశ్చ సత్త్వతి మోరజః కార్యాణి-తాభిః-యే పి విధాః దేవతిర్యఙ్నరాణాం సర్గాః- తేషు సృష్టాః-తత్రాపి వయం అప్రకాశాః అజ్ఞాః కుతః పశ్యేమేత్యర్థః॥౨౨॥ అపరే తర్హి కిం పశ్యంతీత దాహ॥ య ఇతి॥ యే దేహభాజస్తే-స్వస్మిన్ సమ్యక్ స్థితమపి త్వాం న విదుః-కింతు గుణానేవ విపశ్యంతి-అథవా- న గుణానపి-అపితు- తమ ఏవ పశ్యంతి యత స్త్రిగుణాః బుద్ధిరేవ ప్రధానం యేషాం - అతో బహిరేవ ప్రకాశో జ్ఞానం యేషాం బుద్ధి పరతంత్రతయా జాగ్రత్స్వప్నయోర్విషయాన్ పశ్యంతి-సుషుప్తౌ తు తమ ఏవ కేవలం-న తు నిర్గుణం త్వాం-సర్వత్ర హేతుః-యత్ యతః- యస్య తవ మాయయైవ మోహితం చేతో యేషాం తే॥౨౩॥ తథాప్యహం విచారేణ జ్ఞాస్యామీతి చేత్ -తత్రాహ॥ తమితి॥ తం త్వామహం-విమూఢః కథం పరిభావయామి విచారయామి-కథంభూతం-జ్ఞానఘనం శుద్ధజ్ఞానమూర్తిం - స్వభావత ఏవ

వాసితస్సర్వే బాలకాన్ పునరాగతాన్। దృష్ట్వా విసిస్మిరే రాజన్ రాజా చాథాన్వతప్యత॥౧౯॥ అంశుమాంశ్చోదితో రాజ్ఞా తురగాన్వేషణే యయా। పితృవ్యఖాతానుపథం భస్మాంతే దదృశే హయం॥౨౦॥ తత్రాసీనం మునిం వీక్ష్య కపిలాఖ్యమధోక్షజం। అస్తౌత్సమాహితమనాః ప్రాంజలిః ప్రణతో మహాన్॥౨౧॥ న పశ్యతి త్వాం పరమాత్మనోఽజనో న బుధ్యతేద్యాపి సమాధియుక్తిభిః। కుతోపరే యస్య మనశ్శరీరధీ విసర్గసృష్టా వయమప్రకాశాః॥౨౨॥ యే దేహభాజస్త్రిగుణప్రధానా గుణాన్విపశ్యంత్యుత వా తమశ్చ। యన్మాయయా మోహితచేతసస్తే విదుస్స్వసంస్థం న బహిః ప్రకాశాః॥ ౨౩॥ తం త్వామహం జ్ఞానఘనం స్వభావప్రధ్వస్తమాయాగుణభేదమోహైః। సనందనాద్యైర్మునిభిర్విభావ్యం కథం విమూఢః పరిభావయామి॥౨౪॥ ప్రశాంతమాయాగుణకర్మలింగమనామరూపం సదసద్విముక్తం। జ్ఞానోపదేశాయ గృహీతదేహం నమామహే త్వాం పురుషం పురాణం॥౨౫॥ త్వన్మాయారచితే లోకే వస్తుబుద్ధ్యా గృహాదిషు। భ్రమంతి కామలోభేర్ష్యామోహవిభ్రాంతచేతసః॥౨౬॥ అద్య నస్సర్వభూతాత్మన్ కామకర్మేంద్రియాశయః। మోహపాశో దృఢశ్ఛిన్నో భగవంస్తవ దర్శనాత్ ॥౨౭॥ శ్రీశుకః॥ ఇత్థం గీతానుభావస్తం భగవాన్ కపిలో మునిః। అంశుమంతమువాచేదమనుగృహ్య ధియా నృప॥౨౮॥ శ్రీభగవాన్॥ అశ్వోయం నీయతాం వత్స పితామహపశుస్తవ। ఇమే చ పితరో దగ్ధా గంగాంభోఽర్హంతి నేతరత్ ॥౨౯॥ శ్రీశుకః॥ తం పరిక్రమ్య శిరసా ప్రసాద్య హయమానయత్ । సగరస్తేన పశునా క్రతుశేషం సమాపయత్॥ ౩౦॥ రాజ్యమంశుమతి న్యస్య నిస్పృహో ముక్తబంధనః। ఔర్వోపదిష్టమార్గేణ లేభే గతిమనుత్తమాత్ ॥౩౧॥********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-అష్టమోఽధ్యాయః.

ప్రధ్వస్తా మాయాగుణనిమిత్తా భేదమోహా యేషాం తైః-విభావ్యం విచింత్యం అయం భావః-జ్ఞానఘనత్వాన్న తావత్ జ్ఞానవిషయత్వం-విచారవిషయత్వేపి-మాయాగుణైరభిభూతోఽహం న విచారే సమర్థ ఇతి॥౨౪॥ ప్రశాంతేతి॥ తస్మాత్ - హే ప్రశాంత-త్వాం పురాణం పురుషం కేవలం నమామహ-ఇత్యన్వయః-పురాణపురుషత్వే హేతుః - మాయయా యా గుణాః కర్మాణి చ-విశ్వసృష్ట్యాదీని లింగాని-బ్రహ్మాదిరూపాణి యస్య తం-ప్రశాంతత్వే హేతుః-సదసద్భ్యాం కార్యకారణాభ్యాం పుణ్యపాపాభ్యాం వా విముక్తం-అతః అనామరూపం తత్కృత నామరూపశూన్యం-కింతు - జ్ఞానోపదేశాయ గృహీతః ప్రకటితః దేహః శుద్ధసత్త్వమూర్తిః యేన తం-యద్వా-హే ప్రశాంతమాయేతి- హే అగుణేతి చ సంబోధనం-కర్మభిః సృష్ట్యాది కార్యైర్లింగాని యస్యేతి యోజ్యం-యద్వా-ప్రశాంతాః మాయాగుణాదయో యస్మిన్-ఇత్యేకమేవ పదం॥౨౫॥ స్వభాగ్యం శ్లాఘతే ద్వాభ్యాం॥ త్వదితి॥ కామాదిభిర్విభ్రాంతాని చేతాంసి యేషాం తే-ఇమే సర్వే గృహాదిషు భ్రమంతి॥౨౬॥ అద్యేతి॥ హే సర్వభూతాత్మన్-నః అస్మాకం-త్వత్కృపయైవ ఘటితాత్ త్వద్దర్శనాత్ - అద్య దృఢోపి మోహమయః పాశః-ఛిన్నః-కథంభూతః-కామాదీనామాశయః ఆశ్రయః త్వత్ప్రసాదేన కృతార్థోఽస్మీత్యర్థః॥౨౭॥౨౮॥ అశ్వ ఇతి॥ అశ్వం లబ్ధ్వాపి-సాక్షాంతం ప్రత్యాహ ఇమే చేతి॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.********

శ్లో॥ నవమేంశుమతో వంశః ఖట్వాంగావధివర్ణ్యతే। గంగాం భూతలమానిన్యే యస్య పౌత్రో భగీరథః॥ అంశుమానితి॥ య
[illegible] అంశుమాంశ్చ-సంప్రతాప్య రాజ్యం దత్వా - మహాంతం కాలం త
౯

ప్రాప్తః॥౨॥ దర్శయామాసేతి॥ తం ప్రత్యాత్మానం దర్శయామాస- [illegible] యం
[illegible]ర్వజోద్ధరణం-శశంస కథయామాస॥ ౩॥ క ఇతి॥ కోపి గగనాత్పతంత్యా మే వేగం- ధారయితా ధారయిష్యతి॥౪॥ కించేతి॥
కించ-అమృజంతి క్షాళయిష్యంతి-తతో విపామోవిచింత్యతాం॥ ౫ ॥ సాధవ ఇతి॥ హరంతహరిష్యంతి-అఘభిత్ [illegible]
భిత్॥౬॥ ధారయిష్యతీతి॥ ఆత్మైకత్వంభూతః-యస్మిన్ ఇదం విశ్వమోతం గ్రథితం-ఊర్ధ్వతంతుషు-శాటీపట ఇవ-ప్రోతం

శ్రీశుకః॥ అంశుమాంశ్చ తపస్తేపే గంగానయనకామ్యయా। కాలం మహాంతం నాశక్నోత్తతః కాలేన సం
స్థితః॥౧॥ దిలీపస్తత్సుతస్తద్వదశక్తః కాలమేయివాన్। భగీరథస్తస్య సుతస్తేపే స సుమహత్తపః॥౨॥ దర్శయా
మాస తం దేవీ ప్రసన్నా వరదాస్మి తే। ఇత్యుక్తస్స్వమభిప్రాయం శశంసావనతో నృపః॥ ౩॥ గంగా॥ కోపి
ధారయితా వేగం పతంత్యా మే మహీతలే। న చేద్భూమితలం భిత్వా నృప యాస్యే రసాతలం॥౪॥ కించాహం
న భువం యాస్యే నరా మయ్యామృజంత్యఘం। మృజామి తదఘం క్వాహం రాజంస్తత్ర విచింత్యతాం॥౫॥
రాజా॥ సాధవో న్యాసినశ్శాంతా బ్రహ్మిష్ఠా లోకపావనాః। హరంత్యఘం తేంగసంగాత్తేష్వాస్తే హ్యఘభిద్ధ
రిః॥౬॥ ధారయిష్యతి తే వేగం రుద్రస్త్వాత్మా శరీరిణాం। యస్మిన్నోతమిదం ప్రోతం విశ్వం శాటీవ తంతుషు॥
౭॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా గంగా తం పునరబ్రవీత్। ప్రసాదయ మహేశానం ధారణార్థం మదంభసామ్॥
౮॥ తచ్ఛ్రుత్వా స నృపో దేవం తపసారాధయచ్ఛివం। కాలేనాల్పీయసా రాజంస్తస్యేశస్సమతుష్యత॥
౯॥ తథేతి రాజ్ఞాభిహితస్సర్వలోకహితశ్శివః। దధారావహితో గంగాం పాదపూతజలాం హరేః॥౧౦॥ భగీ
రథోథ రాజర్షిర్నిన్యే భువనపావనీం। యత్ర స్వపితౄణాం దేహా భస్మీభూతాశ్చ శేరతే॥౧౧॥ రథేన వాయు
వేగేన ప్రయాంతమనుధావతీ। దేశాన్ పునంతీ నిర్దగ్ధానాసించత్సగరాత్మజాన్॥౧౨॥ యజ్జలస్పర్శమాత్రే
ణ బ్రహ్మదండహతా అపి। సగరాత్మజా దివం జగ్ముః కేవలం దేహభస్మభిః॥౧౩॥ భస్మీభూతాంగసంగేన స్వ
ర్యాతాస్సగరాత్మజాః। కింపునః శ్రద్ధయా దేవీం యే సేవంతే ధృతవ్రతాః॥౧౪॥ న హ్యేతత్పరమాశ్చర్యం
స్వర్ధున్యా యదిహోదితం। అనంతచరణాంభోజప్రసూతాయా భవచ్ఛిదః॥౧౫॥ సన్నివేశ్య మనో య
స్మిన్ శ్రద్ధయా మునయోమలాః। త్రైగుణ్యం దుస్త్యజం హిత్వా సద్యో యాతాస్తదాత్మతాం॥౧౬॥
శ్రుతో భగీరథాజ్జజ్ఞే తస్య నాభోపరోభవత్। సింధుద్వీపస్తతస్తస్మాదయుతాయుస్తతోభవత్ ॥ ౧౭ ॥
ఋతుపర్ణో నలసఖో యోశ్వవిద్యామయాన్నలాత్ । దత్వాక్షహృదయం తస్మై సర్వకామస్తు తత్సుతః॥

౧౮॥ తతస్సుదాసస్తత్పుత్రో దమయంతీపతిర్నృప। ఆహుర్మిత్రసహం యం వై కల్మాషాంఘ్రిముత క్వ
చిత్॥ వసిష్ఠశాపాద్రక్షోభూదనపత్యస్స్వకర్మణా॥౧౯॥ విష్ణురాతః॥ యన్నిమిత్తో గురోశ్శాపస్సౌదాస
స్య మహాత్మనః। ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామః కథ్యతాం న రహో యది॥ ౨౦॥ శ్రీశుకః॥ సౌదాసో మృగయాం కిం
చిచ్చరన్ రక్షో జఘాన హ। ముమోచ భ్రాతరం సోథ గతః ప్రతిచికీర్షయా॥ ౨౧॥ స చింతయన్నఘం రాజ్ఞ
స్సూదరూపధరో గృహే। గురవే భోక్తుకామాయ పక్త్వా నిన్యే నరామిషం॥ ౨౨॥ పరివేక్ష్యమాణం భగవా

చతిర్యక్తంతుషు పట ఇవ- అసౌ సర్వాధారస్తద్వేగం ధారయిష్యతీత్యర్థః॥ ౭॥౯॥ తథేతి॥ రాజ్ఞాభిహితం తథేత్యంగీకృత్య-
హరేః పాదేన పూతం జలం యస్యాస్తాం॥౧౦॥౧౨॥ ప్రసంగాత్ గంగామాహాత్మ్యమాహ చతుర్భిః॥ యదితి॥ యస్యాః జల
స్పర్శమాత్రేణ-తచ్చ కేవలం దేహభస్మభిరేవ న సాక్షాత్ - బ్రహ్మణః స్వకృతేన దండేన హతా అపి- తాం శ్రద్ధయా యే సే
వంత ఇతి శేషః ఏతేషాం ఫలం కిం వక్తవ్యమితి భావః॥౧౩॥ తదేవ ప్రపంచయతి॥ భస్మీభూతేతి॥ భస్మీభూతేనాంగేన యస్సం
గః తేన॥౧౪॥౧౫॥ సన్నివేశ్యేతి॥ యస్మిన్ అనంతే- త్రైగుణ్యం దేహబంధనం॥౧౬॥౧౭॥ ఋతుపర్ణ ఇతి॥ నలస్య సఖా- అ
ధాత్ ప్రాప్తః- తత్సుతః ఋతుపర్ణస్య సుతః॥౧౮॥ తత ఇతి॥ తత్పుత్రః సౌదాసః॥౧౯॥ యదితి॥ నరహః నరహస్యం॥ ౨౦॥
సౌదాస ఇతి॥ మృగయాం చరన్- కించిత్ రక్షః కించిద్రాక్షసం-జఘాన- తస్య భ్రాతరం ముమోచ- స భ్రాతా పలాయ్యాగ
తః॥ ౨౧॥ స ఇతి॥ అఘం అనిష్టం-సూదః పాచకః-తద్రూపధరస్సన్-రాజ్ఞో గృహే వర్తమానః॥ ౨౨॥ పరివేక్ష్యమాణమితి॥

అభక్ష్యమంజసా విలోక్య ఏవం నరమాంసాభక్ష్యవహారేణ వసిష్ఠ ఏవ తం శాపం ద్వాదశవార్షికం చక్రే ॥౨౩॥ స ఇతి ॥ రుశతీః తీక్ష్ణాః అపః స్వపాదయోః జహౌ నాన్యత్ర ॥౨౪॥ తత్ర హేతుః ॥ దిశ ఇతి ॥ ఏవమనేన మిత్రసహత్వమపి దర్శితం మిత్రస్య కళత్రస్య వాచస్సహనాత్ ॥౨౫॥ తదేవ రాక్షసత్వే కల్మాషాంఘ్రిత్వే చ కారణముక్త్వా స్వకర్మణా నపత్య ఇతి యదుక్తం తత్ప్రపంచయతి వ్యవాయకాల ఇత్యారభ్య కర్మణా ప్రజా ఇత్యంతేన ॥ వ్యవాయేతి ॥ వనమోకో నివాసో యయోస్తౌ వనౌకసౌ వనౌకసౌ దంపతీ చ వనౌకౌ దంపతీ ఇతి పృథక్పదపాఠే అదంతత్వమార్షం అకృతార్థవత్ దీనవత్ ॥౨౬॥౨౭॥ దేహీతి ॥ అకృతార్థం రతం అసమాప్తరతిం ॥౨౮॥౨౯॥ ఆరిరాధయిషురితి ॥ సర్వభూతానామాత్మేతి భావనయా ఆరాధయితుమిచ్ఛుః యద్వా సర్వభూతానామాత్మభావేన భూతేషు స్థితమపి గుణైరంతర్హితం బ్రహ్మేతి సంబంధః పాఠాంతరే అంతర్హితః సోఽయమిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౩౦॥ స ఇతి ॥ సోఽయం త్వత్కథం నో బ్రహ్మర్షివర్యః రాజర్షిశ్రేష్ఠాత్త్వత్తో వధం నా

న్వలోక్యాభక్ష్యమంజసా । రాజానమశపత్క్రుద్ధో రక్షో హ్యేవం భవిష్యసి ॥ రక్షఃకృతం తద్విదిత్వా చక్రే ద్వాదశవార్షికం ॥౨౩॥ సోఽప్యపోంజలినాదాయ గురుం శప్తుం సముద్యతః । వారితో మదయంత్యాపో రుశతీః పాదయోర్జహౌ ॥౨౪॥ దిశః ఖమవనీం సర్వాం పశ్యన్ జీవమయం నృపః । రాక్షసం భావమాపన్నః పాదే కల్మాషతాం గతః ॥౨౫॥ వ్యవాయకాలే దదృశే వనౌకౌ దంపతీ ద్విజౌ । క్షుధార్తో జగృహే విప్రం తత్పత్న్యాహాకృతార్థవత్ ॥౨౬॥ న భవాన్ రాక్షసస్సాక్షాదిక్ష్వాకూణాం మహారథః । మదయంత్యాః పతిర్వీర నాధర్మం కర్తుమర్హసి ॥౨౭॥ దేహి మేఽపత్యకామాయా అకృతార్థం పతిం ద్విజం । దేహోఽయం మానుషో రాజన్ పురుషస్యాఖిలార్థదః ॥౨౮॥ తస్మాదస్య వధో వీర సర్వార్థవధ ఉచ్యతే । ఏష హి బ్రాహ్మణో విద్వాంస్తపశ్శీలగుణాన్వితః ॥౨౯॥ ఆరిరాధయిషుర్బ్రహ్మ మహాపురుషసంజ్ఞితం । సర్వభూతాత్మభావేన భూతేష్వంతర్హితం గుణైః ॥౩౦॥ సోఽయం బ్రహ్మర్షివర్యస్తే రాజర్షిప్రవరాద్విభో । కథమర్హతి ధర్మజ్ఞ వధం పితురివాత్మజః ॥౩౧॥ తస్య సాధోరపాపస్య భ్రూణస్య బ్రహ్మవాదినః । కథం వధం యథా బభ్రోర్మన్యతే సన్మతో భవాన్ ॥౩౨॥ యద్యయం క్రియతే భక్ష్యస్తర్హి మాం ఖాద పూర్వతః । న జీవిష్యే వినా యేన క్షణం చ మృతకం యథా ॥౩౩॥ ఏవం కరుణభాషిణ్యాః విలపంత్యా అనాథవత్ । వ్యాఘ్రః పశుమివాఖాదత్సౌదాసః శాపమోహితః ॥౩౪॥ బ్రాహ్మణీ వీక్ష్య దిధిషుం పురుషాదేన భక్షితం । శోచంత్యాత్మానముర్వీశమశపత్కుపితా సతీ ॥౩౫॥ యస్మాన్మే భక్షితః పాప కామార్తాయాః పతిస్త్వయా । తవాపి మృత్యురాధానాదకృతప్రజ్ఞ దర్శితః ॥౩౬॥ ఏవం మిత్రసహం శప్త్వా పతిలోకపరాయణా । తదస్థీని సమిద్ధేఽగ్నౌ ప్రాస్య భర్తుర్గతిం గతా ॥౩౭॥ విశాపో ద్వాదశాబ్దాంతే మైథునాయ సముద్యతః । విజ్ఞాప్య బ్రాహ్మణీశాపం మహిష్యా స నివారితః ॥౩౮॥ తత ఊర్ధ్వం స తత్యాజ స్త్రీసుఖం కర్మణాప్రజాః । వసిష్ఠస్తదనుజ్ఞాతో మదయంత్యాం ప్రజామధాత్ ॥౩౯॥ సా వై సప్త సమా గర్భమబిభ్రన్న వ్యజాయత । జఘ్నేఽశ్మనోదరం తస్యాః సోఽశ్మకస్తేన కథ్యతే ॥౪౦॥ అశ్మకాన్మూలకో జజ్ఞే యః స్త్రీభిః పరిరక్షితః । నారీకవచ ఇత్యుక్తో నిఃక్షత్రే మూలకోఽభవత్ ॥౪౧॥ రాజా విశ్వసహో యస్య ఖట్వాంగశ్చక్రవర్త్యభూత్ । యో దేవైరర్థితో దైత్యానవధీద్యుధి దుర్జయః ॥౪౨॥ ముహూర్తమాయుర్జ్ఞాత్వైత్య స్వపురం సందధే మనః ॥౪౩॥ న మే బ్రహ్మకులాత్ప్రాణాః కులదైవాన్న చాత్మ

స్మృతి యథా పితా పుత్రస్త్వత్కృతం వధమివ ॥౩౧॥ తస్యేతి ॥ భ్రూణస్య శ్రోత్రియస్య గర్భస్య సత ఇతి వా బభ్రోః గోః సతాం మతో భవాన్ ఏవం కథం సాధు మన్యత ఇత్యర్థః ॥౩౨॥ యదీతి ॥ క్షణమపి యేన వినా న జీవిష్యామి సోఽయం యది భక్షః క్రియతే తర్హి మృతకం యథా మృతప్రాయాం మాం పూర్వం భక్షయ ॥౩౩॥౩౪॥ బ్రాహ్మణీతి । దిధిషుం గర్భాధానకర్తారం ॥౩౫॥ యస్మాదితి ॥ ఆధానాత్ మైథునాత్ హే అకృతప్రజ్ఞ మృత్యుర్మయా దర్శితః ॥౩౬॥౩౭॥ తత ఇతి ॥ తదేవం కర్మణా అప్రజాః ॥౩౯॥ సేతి ॥ అబిభ్రత్ దధార ఏవ గర్భం న వ్యజాయత న ప్రాసూయత అతో వసిష్ఠ ఏవ తస్యా ఉదరమశ్మనా జఘాన సోఽపి ఉత్పన్నః సుతోఽశ్మకః ॥౪౦॥ అశ్మకాదితి ॥ స్త్రీభిః సంవేష్ట్య పరశురామాత్పరిరక్షితః అతో నారీకవచ ఇత్యుక్తః నిఃక్షత్రే జగతి సతి క్షత్రవంశస్య మూలమభవత్ అతో మూలక ఇతి చోక్తః ॥౪౧॥౪౨॥ ముహూర్తమితి ॥ ప్రసన్నైర్దేవైర్వరం వృణీష్వేత్యుక్తే ఖట్వాంగేనోక్తం ప్రథమం తావన్మమాయుః కథ్యతామితి దేవైశ్చోక్తం ముహూర్తమాత్రమితి తత్ జ్ఞాత్వా దేవైర్దత్తేన విమానేన శీఘ్రం స్వపురమేత్య మనః పరమేశ్వరే సందధే ॥౪౩॥ ఏతదేవ స్వసాధు

వృత్తానుస్మరణపూర్వకం-తత్కృతేనవిస్మయేనదర్శయతిసప్తభిః॥నేతి॥కులదైవాత్ బ్రహ్మకులాత్సకాశాత్-మేప్రాణా
దయోనాతివల్లభాఃనాతిప్రియాః॥౪౪॥నేతి॥మహ్యంమమ॥౪౫॥దేవైరితి॥భూతభావనో హరిః-తస్మిన్నేవభావనాయ
స్యసోహం-తంకామంనవృణే॥౪౬॥తత్రహేతుః॥యఇతి॥విక్షిప్తానీంద్రియాణిధీశ్చ-యేషాం తే-దేవాఅపి॥౪౭॥అథేతి॥
అథతస్మాత్-ప్రకృత్యాస్వభావేన-ఆత్మనిరూఢం-గుణేషుసంగం-విశ్వకర్తృభావేన - హిత్వా-తమేవాహంప్రపద్యే॥
౪౮॥ఇతీతి॥అన్యభావందేహాద్యభిమానరూపం-అజ్ఞానంహిత్వా॥౪౯॥స్వంభావమేవాహ॥యత్తదితి॥ శూన్యవత్కల్పి
తంవాగాద్యవిషయత్వాత్-వాసుదేవఇతియంగృణంతి-బ్రహ్మణఏవభక్తానుగ్రహార్థమావిష్కృతత్వాత్ సాత్వతాః వాసుదేవత్వా
త్॥౫౦॥ఇతిభావార్థదీపికాయాం-నవమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥****************************
శ్లో॥ దశమేప్రాహఖట్వాంగవంశేశ్రీరామసంభవం। తచ్చరిత్రంచలంకేశం హత్వాయోధ్యాగమావధి॥ యద్వా॥
దశమేరామచరితమావిర్భావపురస్సరం। శుకేనవర్ణ్యతేపుణ్యమభిషేకోత్సవావధి॥ఖట్వాంగాదితి॥ ఖట్వాంగాద్దీర్ఘ
బాహుః॥౧॥౨॥రామేతి॥ ఋషిభిఃవాల్మీకిముఖ్యైః-భూరివర్ణితం-త్వయాముహుఃశ్రుతం-తథాపిసంక్షేపతః-కథ్య

జాః॥నశ్రియోనమహీరాజ్యంనదారాశ్చాతివల్లభాః॥౪౪॥నబాల్యేపిమతిర్మహ్యమధర్మేరమతేక్వచిత్।
నాపశ్యముత్తమశ్లోకాదన్యత్కించనవస్త్వహం॥౪౫॥దేవైఃకామవరోదత్తోమహ్యంత్రిభువనేశ్వరైః।
నవృణేతమహంకామంభూతభావనభావనః॥౪౬॥యేవిక్షిప్తేంద్రియధియోదేవాస్తేస్వహృదిస్థితం।నవిం
దంతిప్రియంశశ్వదాత్మానంకిముతాపరే॥౪౭॥అథేశమాయారచితేషుసంగంగుణేషుగంధర్వపురోపమేషు।
రూఢంప్రకృత్యాత్మనివిశ్వభర్తుర్భావేనహిత్వాతమహంప్రపద్యే॥౪౮॥ఇతివ్యవసితోబుద్ధ్యా నారాయ
ణగృహీతయా।హిత్వాన్యభావమజ్ఞానంతతస్స్వంభావమాశ్రితః॥ ౪౯॥యత్తద్బ్రహ్మపరంసూక్ష్మమ
శూన్యంశూన్యకల్పితం।భగవాన్వాసుదేవేతియంగృణంతిహిసాత్వతాః॥౫౦॥**************

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే- నవమోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ఖట్వాంగాద్దీర్ఘబాహుశ్చరఘుస్తస్మాత్పృథుశ్రవాః।అజస్తతోమహారాజస్తస్మాద్దశరథోభవ
త్॥౧॥తస్యాపిభగవానేషసాక్షాద్బ్రహ్మమయోహరిః। అంశాంశేనచతుర్భాగాత్పుత్రత్వంప్రార్థిత
స్సురైః॥౨॥రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నభరతాఇతిసంజ్ఞయా।తస్యానుచరితంరాజన్నృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః॥
శ్రుతంహివర్ణితంభూరిత్వయాసీతాపతేర్ముహుః॥౩॥ గుర్వర్థేత్యక్తరాజ్యోవ్యచరదనువనంపద్మప
ద్భ్యాంప్రియాయాఃపాణిస్పర్శాక్షమాభ్యాంమృజితపథరుజోయోహరీంద్రానుజాభ్యాం। వైరూ
ప్యాచ్ఛూర్పణఖ్యాఃప్రియవిరహరుషారోపితభ్రూవిజృంభత్రస్తాబ్ధిర్బద్ధసేతుఃఖలదవదహనః కోసలేం
ద్రోవతాన్నః॥౪॥విశ్వామిత్రాధ్వరేయేనమారీచాద్యానిశాచరాః। పశ్యతోలక్ష్మణస్యైవహతానైరృ
తపుంగవాః॥౫॥యోలోకవీరసమితౌధనురైశముగ్రంసీతాస్వయంవరగృహేత్రిశతోపనీతం। ఆదా
యబాలగజలీలఇవేక్షుయష్టింసజ్జీకృతంనృపవికృష్యబభంజమధ్యే॥౬॥ జిత్వానురూపగుణశీలవయోం

మానంశ్రీతిశేషః॥౩॥శ్లో॥గ్రంథకోటిభిరాకీర్ణమద్భుతంరామవిక్రమం। అధ్యాయద్వయతోవక్ష్యేనైకశ్లోకేనమే
స్వతి॥శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥గుర్వర్థ ఇతి॥కోసలేంద్రఃశ్రీరామఃనఃఅస్మాన్-అవతాత్ పాతు-కథంభూతః - యోగుర్వ
ర్థే-పితుఃసత్యస్యపాలనార్థంత్యక్తరాజ్యస్సన్-పద్మవదతిసుకుమారాభ్యాం పద్భ్యాం-తదేవాహ-ప్రియాయాఃపాణినా
పి-స్పర్శేనాక్షమాభ్యాం-ప్రతివనంవ్యచరత్ - హరీంద్రో హనూమాన్-సుగ్రీవోవా - అనుజోలక్ష్మణః-
తాభ్యాంమృజితాఅపనీతాపథరుజా - మార్గశ్రమోయస్య - శూర్పణఖ్యాః వైరూప్యాత్ కర్ణనాసికాచ్ఛేదాద్ధే
తోఃతయాప్రలోభితేనరావణేనాపహారాత్-ప్రియేణకళత్రేణ-విరహః-తేనరుట్-తయాఆరోపితయోః భ్రువోః-విజృ
మ్భేనైవత్రస్తాబ్ధిఃయస్మాత్ తతస్తద్విజ్ఞాపనేనబద్ధఃసేతుఃయేన-తతఃఖలాఃరావణాదయః-తఏవదవోవనం-తస్యదహనః
౪॥సంక్షేపతోవర్ణితంరామచరితం-ఆదితఆరభ్య-విస్తరేణాహ-విశ్వామిత్రాధ్వర ఇత్యారభ్యయావదుత్తరాధ్యా
యపరిసమాప్తి॥విశ్వామిత్రేతి॥పశ్యతఏవలక్ష్మణస్య - తస్యప్యనపేక్ష్యైవహతా ఇత్యర్థః యచ్ఛబ్దానాంకోసలేంద్రోవ
తాదితిపూర్వేణైవాన్వయః॥౫॥యఇతి॥లోకేయేవీరాస్తేషాం-సమితౌసమాజే ఐశం త్ర్యంబకం-ధనుః ఇక్షుయష్టి
మివలీలయైవాదాయ-సజ్జీకృతమారోపితంవికృష్యమధ్యేయోబభంజ-హేనృప-ఉగ్రకఠినంగరిష్ఠంవా -తదాహవహ

తాం-త్రిభిశ్శతైరుపనీతం-బాలగజస్యలీలేవలీలాయస్య సః॥౬॥ జిత్వేతి॥ అనురూపాణిస్వయోగ్యాని గుణశీలాదీని- యస్యాస్తాం-సీతాసంజ్ఞాం-పూర్వం ఉరసి అభిలబ్ధో మానో యయా తాం- శ్రియం జిత్వా-ధనుర్భంగమహోవాదశ్రవణకుపితస్య-భృగుపతేః పరశురామస్యదర్పం వ్యనయత్ అపనీతవాన్ - కథంభూతస్య - త్రిః-త్రిసప్తకృత్వః-రాజబీజశూన్యాం మహీం-యోఽకరోత్ -తస్య॥౭॥ ఇదానీం గురోర్వ్యర్థ ఇతి శ్లోకం వివృణ్వన్నాహ॥ య ఇతి॥ కదాచిత్ కైకేయ్యాతుష్టేన రాజ్ఞా స్వదపేక్షితం దాస్యామీతి ప్రతిశ్రుతం-తతః శ్రీరామస్య యౌవరాజ్యాభిషేకసమయే-తయా భరతస్య రాజ్యం రామస్య చవనే వాసః ప్రార్థితః తదా-సత్యపాశేన పరివీతస్య పితుర్నిదేశమాజ్ఞాం శిరసా జగృహే- తతో రాజ్యాదికం త్యక్త్వా-సభార్యో వనం యయౌ-యథా-ముక్తసంగో యోగీ అసూన్ ప్రాణానివేతి॥౮॥ రక్ష ఇతి॥ రక్షసో రావణస్య స్వసుః శూర్పణఖ్యాః-అశుద్ధబుద్ధేః సీతాం జిఘృక్షోః-కామాతురాయా ఇతి వా-రూపం- వ్యకృత వికారమనయత్ -తస్యాః ఖరత్రిశిరదూషణముఖ్యాః అదంతత్వమార్షం బాంధవాయేషు తాన్-చతుర్దశసహస్రం-అవారణీయం అలంఘ్యం జఘాన కోదండం పాణౌ యస్య॥౯॥ సీతేతి॥ సీతాయాః కథాశ్రవణేన దీపితో హృచ్ఛయో యస్య- తేన సీతాం హరిష్యతా స్వస్మాద్భీతేన స్వస్యాశ్రమాదపకర్షణార్థే సృష్టం విసృష్టం- మారీచం విలోక్య జఘాన- కథంభూతః అద్భుతైణవపుషా స్వర్ణహరిణదేహేనోపలక్షితం-అతఏవ-ప్రలోభనేన-ఆశ్రమతః తేనాపకృష్టస్సన్ - కం ఉగ్రశ్వాన

గరూపాం సీతాభిధాం శ్రియమురస్యభిలబ్ధమానామ్। మార్గే వ్రజన్ భృగుపతేర్వ్యనయత్ప్రరూఢ
దర్పం మహీమకృత యస్త్రిరరాజబీజామ్॥౭॥ యస్సత్యపాశపరివీతపితుర్నిదేశం స్త్రైణస్య చాపి జగృహే శి
రసా సభార్యః। రాజ్యం శ్రియం ప్రణయినస్సుహృదో నివాసం త్యక్త్వా యయౌ వనమసూనివ ముక్తసంగః॥
౮॥ రక్షస్స్వసుర్వ్యకృత రూపమశుద్ధబుద్ధేస్తస్యాః ఖరత్రిశిరదూషణముఖ్యబంధూన్। జఘ్నే చతుర్దశ
సహస్రమపారణీయం కోదండపాణిరటమాన ఉవాస కృచ్ఛ్రమ్॥౯॥ సీతాకథాశ్రవణదీపితహృచ్ఛయేన
సృష్టం విలోక్య నృపతే దశకంధరేణ। జఘ్నేఽద్భుతైణవపుషాశ్రమతోఽపకృష్టో మారీచమాశు విశిఖేన యథా
కముగ్రః॥౧౦॥ రక్షోఽధమేన వృకవద్విపినేఽసమక్షం వైదేహరాజదుహితర్యపయాపితాయామ్। భ్రాత్రా
వనే కృపణవత్ప్రియయా వియుక్తః స్త్రీసంగినాం గతిమితి ప్రథయంశ్చచార॥ ౧౧॥ దగ్ధ్వాత్మకృత్యహత
కృత్యమహన్ కబంధం సఖ్యం విధాయ కపిభిర్దయితాగతిం తైః। బుద్ధ్వాథ వాలిని హతే ప్లవగేంద్రసైన్యై
ర్వేలామగాత్స మనుజోఽజభవార్చితాంఘ్రిః॥౧౨॥ యద్రోషవిభ్రమవివృత్తకటాక్షపాతసంభ్రాంతన
క్రమకరో భయగీర్ణఘోషః। సింధుశ్శిరస్యర్హణం పరిగృహ్య రూపీ పాదారవిందముపగమ్య బభాష ఏ
తత్॥౧౩॥ న త్వాం విభో జడధియో న విదామ భూమన్ కూటస్థమాదిపురుషం జగతామధీశం। యత్సత్త్వ
తస్సురగణా రజసః ప్రజేశా మన్యోశ్చ భూతపతయస్స భవాన్ గుణేశః॥౧౪॥ కామం ప్రయాహి జహి విశ్ర
వసోఽవమేహం త్రైలోక్యరావణమవాప్నుహి వీర పత్నీమ్। బధ్నీహి సేతుమిహ తే యశసో వితత్యై గా

తిం-యథా-ఉగ్రః శ్రీరుద్రః॥౧౦॥ రక్షోఽధమేనేతి॥ తతశ్చ రక్షోఽధమేన రావణేన అసమక్షం అపనీతాయాం ప్రియాయాం తయా వియుక్తః-భ్రాత్రా లక్ష్మణేన సహ- కృపణవద్వనే చచార-కిమభిప్రాయస్సన్ - ఇతి అనేన ప్రకారేణ స్త్రీసంగినాం దుఃఖోదర్కాం గతిం-ప్రఖ్యాపయన్॥౧౧॥ దగ్ధ్వేతి॥ ఆత్మార్థేన కృత్యేన కర్మణా- రావణేన సహ-యుద్ధేన హతస్య-కృత్యం శాస్త్రీయం దహనాదికం యస్య తం-జటాయుషం-పుత్రవద్దగ్ధ్వా- కబంధం స్వగ్రహణాయ ప్రసారితబాహుం -రాత్రు సంజహార-అథ- వాలిని హతే-తైః కపిభిః దయితాగతిం బుద్ధ్వా - అజభవాభ్యామర్చితావంఘ్రీ యస్య సమనుజః-వేలాం సముద్రతీరం-అగాత్॥౧౨॥ యదితి॥ తత్ర త్రిరాత్రముపవాసేన ప్రతీక్షితోఽపి సింధుః-యదా నోపస్థితః- తదా యస్య రోషవిభ్రమేణ క్రోధలీలయా-వివృత్తో యః కటాక్షః- తస్య పాతేన- సంభ్రాంతాన్ త్రాసమకరాశ్చ యస్మిన్- భయేన గీర్ణః గ్రస్తః స్తంభితో ఘోషో యేన సః సింధుః-ఏతద్వక్ష్యమాణం బభాషే - అర్హణం సమగ్ర్యాదికం-అత్ర ఛందో భంగ ఆర్షః రూపీ మూర్తిమాన్॥౧౩॥ భాషణమేవాహ-ద్వాభ్యాం॥ త్వమితి॥ ఏతావత్పర్యంతం సునిశ్చితం త్వాం న విదామ-న జానీమః ఇత్యర్థః-ఇదానీం తు జాతోఽసీత్యాహ-యదితి-పృథక్పదం-యస్యేత్యర్థః- యదంశేభ్యః సత్త్వాదిభ్యః సుర గణాదయో భవంతి స భవానితి॥౧౪॥ కామమితి॥ కామం యథేచ్ఛం-జలమాక్రమ్యాపి ప్రయాహి-అవమేహం పురీషప్రాయం-త్రైలోక్యం రావయతీతి అక్రందయతీ తథా-తం జహి- హే వీర-యద్యపి-తవ జలం ప్రతిబంధకం న భవతి - తథాపి హ

సేతుంబద్ధ్వేతి-తదేవాహ-యంసేతుముపేత్యదుర్గంరంకర్వా వేత్యత్రాన్యత్ర శోభాన్వయలిఖతూహాస్తం॥౧౫॥తద్వ్యాఖ్యానమభినంద్యయత్ర్యంతతదాహ॥బద్ధ్వేతి॥విపిధైరద్రిణాం కూటైః శృంగైః - సేతుంబద్ధ్వా అశ్రేస్ సీతాన్వేషణే హనుమతైవదృష్టాం లంకాంప్రావిశత్ -కథంభూతైః శృంగైః-కపీంద్రాణాం కరైః కంపితాని ... మహాశాఖాదీని యేషు తైః - విభీషణస్యదృశాబుద్ధ్యా - క్షిప్రహాపిశత్ - సుగ్రీవాదయః ప్రముఖాయేషాం తైః సైనికైః॥౧౬॥సేతి॥తత్వ్ర-పాలంకా-ఘూర్ణాప్రచలితాబభూవ-కథంభూతా- వానరేంద్రాణాంబలైః రుద్ధాః విహారా దయోయస్యాం-నిర్వహ్యమానాః విషణాదయోయస్యాంసా - తత్రవిహారః క్రీడాస్థానం కోష్ఠం ధాన్యాగారాది-శ్రీః కోశః ద్వారం గృహాదీనాం-గోపురం-పురద్వారం- సదఃసభా- వలభీ ప్రాసాదాదిపురోభాగాచ్ఛాదనీ- విటంకః కపోత పాలికా-అంగణం వేదికాది-శృంగాటకం చతుష్పథం॥౧౭॥రక్షఃపతిరితి॥ రక్షసాంపతిః రావణః పుత్రమింద్రజితం- ప్రహస్తం ... సహ హిందోత్ ప్రాయుంక్త॥౧౮॥ తామితి॥ అసిశూలాదిభిర్దుర్గమాం తాం యాతుధానపృతనాం-సుగ్రీవాదిభి

న్వంతమిద్ధ్వేజయిరోయముపేత్యభూపాః॥౧౬॥బళ్వాదభౌరఘుపతిర్విపిధాద్రిహూటైః సేతుంకపీంద్రకర కంపితభూరుహాంగైః॥సుగ్రీవనీలహనుమత్ప్రముఖైరనీకైర్లంకాంవిభీషణదృశావిశదగ్రదగ్ధాం॥౧౬॥ సావానరేంద్రబలరుద్ధవిహారకోష్ఠ శ్రీద్వారగోపురసదోవలభీవిటంకా।నిర్భజ్యమానధిషణధ్వజహేమ కుంభశృంగాటకాగజకులైర్హ్రదినీవఘూర్ణా॥౧౭॥ రక్షఃపతి స్తదవలోక్యనికుంభకుంభధూమ్రాక్ష దుర్ముఖసురాంతకనరాంతకాదీన్।పుత్రం ప్రహస్తమతికాయవికంపనాదీన్ సర్వాననుగాన్ సమహినోదథ కుంభకర్ణం॥౧౮॥తాంయాతుధానపృతనామసిశూలచాపప్రాసర్ష్టిశక్తిశరతోమరఖడ్గదుర్గాం।సు గ్రీవలక్ష్మణమరుత్సుతగంధమాదనీలాంగదర్క్షపనసాదిభిరన్వితోఽయాత్॥౧౯॥ తేఽనీకపా రఘుపతేరభి పత్యసర్వేద్వంద్వం వరూథమిభపత్తిరథాశ్వయోధైః॥జఘ్నుర్ద్రుమైర్గిరిగదేషుభిరంగదాద్యాః సీతాభి మర్శహతమంగళరావణేశాన్॥౨౦॥ రక్షఃపతిస్స్వబలనష్టిమవేక్ష్యరుష్ట ఆరుహ్యయానకమథాభిససార రామం।స్వస్స్యందనే ద్యుమతి మాతలినోపనీతే విభ్రాజమానమహనన్నిశితైః క్షురప్రైః॥౨౧॥రామ స్తమాహపురుషాదపురీషయన్నఃకాంతాసమక్షమసతాపహృతా శ్వవత్తే॥త్యక్తత్రపస్య ఫలమద్యజుగుప్సిత స్యయచ్ఛామికాలఇవకర్తురలంఘ్యవీర్యః॥౨౨॥ఏవం క్షిపన్ధనుషి సంధితముత్ససర్జ బాణం సవజ్రమివ తద్ధృదయం బిభేద।సోఽసృగ్వమన్దశముఖైర్న్యపతద్విమానాద్ధాహేతి వాదిని జనే సుకృతీవరిక్తః॥౨౩॥ త తో నిష్క్రమ్య లంకాయా యాతుధాన్యః సహస్రశః। మందోదర్యా సమం తస్మిన్ ప్రరుదంత్య ఉపాద్ర వన్॥౨౪॥స్వాన్ స్వాన్ బంధూన్ పరిష్వజ్య లక్ష్మణేషుభిరర్దితాన్।రురుదుస్సుస్వరం దీనా ఘ్నంత్య ఆత్మాన మాత్మనా॥౨౫॥హాహతాస్స్మ వయం నాథ లోకరావణ రావణ।కం యాయాచ్ఛరణం లంకా త్వద్విహీనా పరార్దితా॥౨౬॥నవైవేద మహాభాగ భవాన్ కామవశం గతః। తేజోఽనుభావం సీతాయా యేన నీతో దశామిమాం॥౨౭॥ కృతైషా విధవా లంకా వయం చ కులనందన।దేహః కృతోఽన్నం గృధ్రాణామాత్మా నరకహేతవే॥౨౮॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ స్వానాం విభీషణశ్చక్రే కోసలేంద్రానుమోదితః।పితృమేధవిధానేన యదుక్తం

... ఆసూత్ - మరుత్సుతో హనుమాన్ - ఋక్షో జాంబవాన్॥౧౯॥తఇతి॥ తేరఘుపతేరనీకపాః అంగదా ద్యాః ... ఇభాదిభిః-యద్వరూథం సైన్యం-తత్ ద్వంద్వం-యథాభవతి తథా అభిపత్య-గత్వా-ద్రుమాదిభి ... - సీతాయాఅభిమర్శేన హతం మంగళం యస్య సరావణః ఈశో యేషాం తాన్॥౨౦॥ రక్షఃపతిరితి॥ స్వబలస్య నష్టిం నాశం వీక్ష్య-రుష్టః ప్రవృద్ధక్రోధః-యానకం పుష్పకవిమానం-రథం వా-ఆరుహ్య శ్రీరామమభిససార- అథ - తం స్వ ... మాతలినా ఇంద్రసారథినోపనీతే దివ్యమతిదీప్తియుక్తే-విభ్రాజమానం సహసా అహన్॥ ... ఇతి॥ హేపురుషాదపురీష పురుషాదః రాక్షసాః తేషాం పురీషవత్ ప్రాయయద్యస్మాత్ అపహృతా-శ్వవత్ - శ్వాయథాఋసమక్షం గృహం ప్రవిశ్య కించిదపహరతి తద్వత్ - త్యక్తత్రపస్య కర్మణః కర్తుః తే అద్య కాలఇవ-అలంఘ్యవీర్యోహం ఫలం యచ్ఛామి- అథ ... పుంసః కాలో యథా యచ్ఛతి తద్వత్॥౨౨॥ఏవమితి॥ క్షిపన్నుచ్చైర్భర్త్సయన్-సుకృతీ పిమానాదివ విమానాత్పుష్పకాత్ న్య పతత్॥౨౩॥తానితి॥ ... మందం స్వల్పముదరం యస్యాః తయా రావణభార్యయా సహ॥౨౪॥౨౫॥ హేతి॥ పరైర్దితా॥౨౬॥౨౭॥కృతేతి॥గృధ్రాణామన్నం భక్ష్యం-నరకహేతవే నరకభోగాయ॥౨౮॥

స్యానామితి॥ సాంపరాయికం బోధ్యం వైదేహీకం॥౨౯॥౩౦॥ రామ ఇతి॥ ఆత్మనః స్వస్య సందర్శనేన ఆహ్లాదః తేన వికసత్-
ముఖపంకజం యస్యాస్తాం॥౩౧॥ ఆరోప్యేతి॥ యానం పుష్పకం-భ్రాతృభ్యాం లక్ష్మణసుగ్రీవాభ్యాం॥౩౨॥ లంకామితి॥ ఆ
యుశ్చ దత్వా - తేనాపి సహైవ యయౌ॥౩౩॥ ఉపగీయమానేతి॥ గోమూత్రయావకం గోమూత్రపక్వయవాన్నభోజనం-
భ్రాతరం భరతం॥౩౪॥౩౫॥ పాదుకే ఇతి॥ స్వశిబిరాత్ రామం వినా అయోధ్యామప్రవిశన్ స్వస్య వాసం యత్ర నిర్మిత
వాన్ తస్మాత్ప్రకాశాద్గీతాదిభిర్యుక్తో రామం ప్రత్యుద్గతః అభిముఖం యయౌ॥౩౬॥ బ్రహ్మఘోషేణేతి॥ బ్రహ్మఘోషేణ

సాంపరాయికం॥౨౯॥ తతో దదర్శ భగవానశోకవనికాశ్రమే। క్షామాం స్వవిరహవ్యాధిం శింశుపామూల
మాశ్రితాం॥౩౦॥ రామః ప్రియతమాం భార్యాం దీనాం వీక్ష్యాన్వకంపత। ఆత్మసందర్శనాహ్లాదవికసన్ము
ఖపంకజాం॥౩౧॥ ఆరోప్యారుహ్య యానం భ్రాతృభ్యాం హనుమద్యుతః। విభీషణాయ భగవాన్ దత్వా
రక్షోగణేశతాం॥౩౨॥ లంకామాయుశ్చ కల్పాంతం యయావాత్తవ్రతః పురీం। అవకీర్యమాణః కుసుమైర్లోక
పాలార్పితైః పథి॥౩౩॥ ఉపగీయమానచరితః శతధృత్యాదిభిర్ముదా। గోమూత్రయావకం శ్రుత్వా భ్రాత
రం వల్కలాంబరం॥౩౪॥ మహాకారుణికోఽతప్యజ్జటిలం స్థండిలేశయం। భరతః ప్రాప్తమాకర్ణ్య పౌరా
మాత్యపురోహితైః॥౩౫॥ పాదుకే శిరసి న్యస్య రామం ప్రత్యుద్గతోఽగ్రజం। నందిగ్రామాత్స్వశిబిరాద్గీత
వాదిత్రనిస్వనైః॥౩౬॥ బ్రహ్మఘోషేణ చ ముహుః పఠద్భిర్బ్రహ్మవాదిభిః। స్వర్ణకక్షపతాకాభి
ర్హైమైశ్చిత్రధ్వజై రథైః॥౩౭॥ సదశ్వై రుక్మసన్నాహైర్భటైః పురటవర్మభిః। శ్రేణీభిర్వారముఖ్యా
భిర్భృత్యైశ్చైవ పదానుగైః॥౩౮॥ పారమేష్ఠ్యాన్యుపాదాయ పణ్యాన్యుచ్చావచాని చ। పాదయో
రపతత్ప్రేమ్ణా ప్రక్లిన్నహృదయేక్షణః॥౩౯॥ పాదుకే న్యస్య పురతః ప్రాంజలిర్బాష్పలోచనః। తమాశ్లిష్య
దృఢం దోర్భ్యాం స్నాపయన్నేత్రజైర్జలైః॥౪౦॥ రామో లక్ష్మణసీతాభ్యాం విప్రేభ్యో యేఽర్హసత్తమాః। త
తేభ్యః స్వయం నమశ్చక్రే ప్రజాభిశ్చ నమస్కృతః॥౪౧॥ ధున్వంత ఉత్తరాసంగాన్ పతిం వీక్ష్య చిరాగతం।
ఉత్తరాః కోసలా మాల్యైః కిరంతో ననృతుర్ముదా॥౪౨॥ పాదుకే భరతోఽగృహ్ణాచ్చామరవ్యజనోత్తమే।
విభీషణః ససుగ్రీవః శ్వేతచ్ఛత్రం మరుత్సుతః॥౪౩॥ ధనుర్నిషంగాన్ శత్రుఘ్నః సీతా తీర్థకమండలుం। అ
బిభ్రదంగదః ఖడ్గం హైమం చర్మర్క్షరాణ్నృప॥౪౪॥ పుష్పకస్థో వృతః స్త్రీభిః స్తూయమానశ్చ వందిభిః। విరే-
జే భగవాన్ రాజన్ గ్రహైశ్చంద్ర ఇవోదితః॥౪౫॥ భ్రాతృభిర్నందితః సోఽపి సోత్సవాం ప్రావిశత్పురీం। ప్ర
విశ్య రాజభవనం గురుపత్నీః స్వమాతరం।౪౬॥ గురూన్ వయస్యావరజాన్ పూజితః ప్రత్యపూజయత్
వైదేహీ లక్ష్మణశ్చైవ యథావత్సముపేయతుః॥౪౭॥ పుత్రాన్ స్వమాతరస్తాస్తు ప్రాణాంస్తన్వ
ఇవోత్థితాః। ఆరోప్యాంకేఽభిషించంత్యో బాష్పౌఘైర్విజహుః శుచః॥౪౮॥ జటా నిర్ముచ్య విధివత్కుల
వృద్ధైః సమం గురుః। అభ్యషించద్యథైవేంద్రం చతుఃసింధుజలాదిభిః॥౪౯॥ ఏవం కృతశిరఃస్నానః సువాసా

స్స్రగ్వ్యలంకృతః। స్వలంకృతైః సువాసోభిర్భ్రాతృభిర్భార్యయా బభౌ॥౫౦॥ అగ్రహీదాసనం భ్రాత్రా
ప్రణిపత్య ప్రసాదితః। ప్రజాః స్వధర్మనిరతా వర్ణాశ్రమగుణాన్వితాః॥౫౧॥ జుగోప పితృవద్రామో మేనిరే
పితరం చ తం। త్రేతాయాం వర్తమానాయాం కాలః కృతసమోఽభవత్॥౫౨॥ రామే రాజని ధర్మజ్ఞే సర్వ
భూతసుఖావహే। వనాని నద్యో గిరయో వర్షాణి ద్వీపసింధవః॥౫౩॥ సర్వే కామదుఘా ఆసన్ ప్రజానాం భ
రతర్షభ। నాధివ్యాధిజరాగ్లానిదుఃఖశోకభయక్లమాః॥౫౪॥ మృత్యుశ్చానిచ్ఛతాం నాసీద్రామే రాజ
న్యధోక్షజే। ఏకపత్నీవ్రతధరో రాజర్షిచరితః శుచిః॥౫౫॥ స్వధర్మం గృహమేధీయం శిక్షయన్ స్వయమా
చరత్। ప్రేమ్ణానువృత్త్యా శీలేన ప్రశ్రయావనతా సతీ॥ భియా హ్రియా చ భావజ్ఞా భర్తుః సీతాహరన్మనః॥

బృహతా ఘోషేణ పఠద్భిః స్వస్తివాచనికాదికం వదద్భిః- స్వర్ణరసాక్తాః కక్ష్యాః ప్రాంతాః యాసాం తాభిః పతాకాభిః
హైమైరిత్యాదిచత్వారి రథవిశేషణాని॥౩౭॥౩౮॥ పారమేష్ఠ్యానీతి॥ పారమేష్ఠ్యాని రాజార్హాణి ఛత్రచామరాదీని- ప్రేమ్ణా
ప్రక్లిన్నం హృదయం ఈక్షణే చ నేత్రే యస్య॥౩౯॥ పాదుకే ఇతి॥ నేత్రజైః జలైః- తం భరతం స్నాపయన్నాశ్లిష్య ॥౪౦॥౪౨
అయోధ్యాప్రవేశప్రకారమాహ॥ పాదుకే ఇత్యాదిసార్ధైః (త్రి)భిః॥౪౩॥ ధనురితి॥ ధనుశ్చ నిషంగౌ చ- ఋక్షరాట్ జాం
బవాన్॥౪౪॥౪౫॥ భ్రాతృభిరితి॥ గురుపత్నీః కైకేయ్యాద్యాః॥౪౬॥ గురూనితి॥ వయస్యాన్ అనుచరాంశ్చ॥ ౪౭॥ ప్రా

స్యేతి॥ బాష్పౌఘైరభిషించంత్యః శుచః శోకాత్- విజహుః శేషం స్పష్టం॥౪౮॥౫౬॥ ***********************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- దశమాధ్యాయవ్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ తతస్త్వేకాదశేఽధ్యాయే మావసన్నమనైః స్పృహః। యజ్ఞాదియచ్చకారేశో రామస్తదనువర్ణ్యతే॥ యద్వా॥ రామప్
రకాదశేయజ్ఞైరీజేరాష్ట్రే ప్యవాసయత్ ।కుశాదీన్ వృత్తిరుదితా ప్రజానాం రాఘవస్య చ॥౧॥-౨॥ ఆచార్యాయేతి ॥ తదం
తరా తాసాం దిశాం మధ్యే యావతీ భూః తాం- బ్రాహ్మణ ఏవార్హతీతి మన్యమానః॥ ౩॥ ఇతీతి॥ అయం రామః- తస్త్ర దా సౌ
మంగళ్యమాభరణాదికం- తావన్మాత్రమవశేషితం యస్యాః- తద్వ్యతిరిక్తం హిరణ్యాదిసర్వం దదావిత్యర్థః ॥౪॥౫॥ అ
ప్రత్తమితి ॥ అప్రత్తం కిం అదత్తం సర్వం దత్తమిత్యర్థః- విశ్య ప్రవిశ్య॥౬॥ నమ ఇతి॥ న్యస్తదండైర్మునిభిః - అర్పితౌ చిత్తే న్య
స్తావంఘ్రీ యస్య తస్మై- తేష్వర్పితాంఘ్రయ ఇతి వా॥౭॥౮॥ నేతి॥ స్త్రైణః స్త్రీపరతంత్రః॥౯॥ ఇతీతి॥ అసంవిదః అజ్ఞాత్ -
ప్రాచేతసో వాల్మీకిః తస్యాశ్రమం- సా సీతా- ప్రాప॥౧౦॥ అంతర్వత్నీతి ॥ అంతర్వత్నీ గర్భిణీ సతీ ప్రాచేతసాశ్రమం
౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే దశమోఽధ్యాయః.*******************

శ్రీశుకః॥ భగవానాత్మనాత్మానం రామ ఉత్తమకల్పకైః। సర్వదేవమయం దేవమీజఆచార్యవాన్మఖైః॥౧॥
హోత్రేఽదదాద్దిశం ప్రాచీం బ్రహ్మణే దక్షిణాం ప్రభుః। అధ్వర్యవే ప్రతీచీం వా ఉదీచీం సామగాయినే॥౨॥
ఆచార్యాయ దదౌ శేషాం యావతీ భూస్తదంతరా । మన్యమాన ఇదం కృత్స్నం బ్రాహ్మణోఽర్హతి నిస్స్పృ
హః॥ ౩॥ ఇత్యయం సదలంకారవాసోభ్యామవశేషితః। తదా రాజ్ఞ్యపి వైదేహీ సౌమంగళ్యావశేషితా॥
౪॥ తత్ర బ్రాహ్మణదేవస్య వాత్సల్యం వీక్ష్య సజ్జనాః। ప్రీతాః క్లిన్నధియస్తస్మై ప్రత్యర్ప్యేదం బభాషిరే॥౫॥
అప్రత్తం నస్త్వయా కిన్ను భగవన్ భువనేశ్వర। యన్నోఽంతర్హృదయం విశ్య తమో హంసి స్వరోచిషా॥
౬॥ నమో బ్రహ్మణ్యదేవాయ రామాయాకుంఠమేధసే। ఉత్తమశ్లోకధుర్యాయ న్యస్తదండార్పితాంఘ్ర
యే॥ ౭॥ కదాచిల్లోకజిజ్ఞాసుర్గూఢో రాత్ర్యామలక్షితః। చరన్ వచోఽశృణోద్రామో భార్యాముద్దిశ్య కస్య
చిత్ ॥౮॥ నాహం బిభర్మి త్వాం దుష్టామసతీం పరవేశ్మగాం। స్త్రైణో హి బిభృయాత్సీతాం రామో నాహం
భజే పునః॥౯॥ ఇతి లోకాద్బహుముఖాద్దురారాధ్యాదసంవిదః। పత్యా భీతేన సా త్యక్తా ప్రాప్తా ప్రాచేతసా
శ్రమం॥౧౦॥ అంతర్వత్న్యాగతే కాలే యమౌ సా సుషువే సుతౌ। కుశో లవ ఇతి ఖ్యాతౌ తయోశ్చక్రే క్రియా
మునిః॥౧౧॥ అంగదశ్చిత్రకేతుశ్చ లక్ష్మణస్యాత్మజావుభౌ। తక్షః పుష్కల ఇత్యాస్తాం భరతస్య మహీపతేః
౧౨॥ సుబాహుః శ్రుతసేనశ్చ శత్రుఘ్నస్య బభూవతుః । గంధర్వాన్ కోటిశో జఘ్నే భరతో విజయే ది
శాం॥౧౩॥ తదీయం ధనమానీయ సర్వం రాజ్ఞే న్యవేదయత్ । శత్రుఘ్నశ్చ మధోః పుత్రం లవణం నామ రా
క్షసం। ౧౪॥ హత్వా మధువనే చక్రే మథురాం నామ వై పురీం । మునౌ నిక్షిప్య తనయౌ సీతా భర్త్రా వివా
సితా। ౧౫॥ ధ్యాయంతీ రామచరణౌ వివరం ప్రవివేశ హ। తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ రామో రుంధన్నపి ధియా
శుచః॥౧౬॥ స్మరంస్తస్యా గుణాంస్తాంస్తాన్నాశక్నోద్రోద్ధుమీశ్వరః। స్త్రీపుంప్రసంగ ఏతాదృక్ సర్వత్ర
త్రాసమావహః॥౧౭॥ అపీశ్వరాణాం కిముత గ్రామ్యస్య గృహచేతసః। తత ఊర్ధ్వం బ్రహ్మచర్యం ధారయ
న్నజుహోత్ప్రభుః॥౧౮॥ త్రయోదశాబ్దసాహస్రమగ్నిహోత్రమఖండితం । స్మరతాం హృది విన్యస్య
విద్ధం దండకకంటకైః। స్వపాదపల్లవం రామ ఆత్మజ్యోతిరగాత్తతః॥౧౯॥ నేదం యశో రఘుపతేస్సురయాచ్ఞ
యాత్తలీలాతనోరధికసామ్యవిముక్తధామ్నః। రక్షోవధో జలధిబంధనమస్త్రపూగైః కిం తస్య శత్రుహనన
ప్రాప్తిపూర్వ్వకాన్వయః- క్రియాః జాతకర్మాద్యాః॥౧౧॥౧౬॥ స్మరన్నితి॥ ఈశ్వరోఽపి శుచో రోద్ధుం నాశక్నోత్ -నచా
శ్చర్యమేతదిత్యాహ- స్త్రీపుంసోః ప్రసంగః ఆసక్తిః- త్రాసమావహతీతి తథా- విభక్తేరలుగార్షః భయావహ ఇతి పా
ఠాంతరే సుగమం॥౧౭॥ అపీతి॥ కిముతేతి ప్రాసంగికోక్తిః- అగ్నిహోత్రమజుహోత్ -జుహావ॥౧౮॥ త్రయోదశేతి॥
ఆత్మజ్యోతిర్నిజం ధామ॥౧౯॥ నేతి॥ జలధిబంధనం అస్త్రపూగైశ్శ్వరక్షసాం వధ ఇతి ఇదం కపిభిస్సాహాయ్యమిత్యేవ న్గితవ పియ
శః స్తుతిర్న భవతి- తత్ర హేతుః - అధికసామ్యాభ్యాం విముక్తం ధామ ప్రభావో యస్య తస్య కింకపయః సహాయాః- అతః సు
గ్రీవాద్యాశ్రయణం యథా లీలామాత్రం - తథైవేదమపి యుక్తం చేత్తదిత్యాహ సురాణాం యాచ్ఞాయాం ఆత్తా స్వీ
కృతా లీలార్థా తనుర్యేన తస్య॥౨౦॥ ఏవంవిధలీలాప్రయోజనం దర్శయన్ - ప్రణమతి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య యశో నృపా

ణాం యుధిష్ఠిరాదీనాం సదస్సు ఋషయో మార్కండేయాదయో గాయంతి దిగిభేంద్రాణాం పట్టం ప్రావరణరూపం
తత్పర్యంతం వ్యాప్తమిత్యర్థః - నాకపాలా దేవాః - వసుపాలాశ్చ వసుధాపాలాశ్చ - తేషాం కిరీటైః జుష్టం పాదాంబుజం
యస్య తం రఘుపతిం - పాఠాంతరే - తత్తస్య రఘుపతేర్జుష్టం పాదాంబుజం ప్రపద్య ఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ స ఇతి॥ స రామః సంవి
ష్టః ఉపవిష్టః - అనుగతో వా యైః - తే కోసలదేశవాసినః సర్వేఽపి - యత్ర యోగినో గచ్ఛంతి తత్ స్థానం యయుః॥ ౨౨॥ పురుష
ఇతి॥ ఆనృశంస్యపరః ఉపశమనిష్ఠస్సన్ విముచ్యతే॥ ౨౩॥ కథమితి॥ స రామః స్వయం కథమవర్తత భ్రాతౄన్ ప్రతి వా కథమ
వర్తత - కథంభూతాన్ - ఆత్మనః ఆత్మాంశభూతాన్ - తస్మిన్ వా ఈశ్వరే - తే భ్రాత్రాదయః అను అనంతరం - కథమవర్తంత
ఇతి ప్రశ్నత్రయం॥ ౨౪॥ తతః శ్రీరామస్య భ్రాత్రాదిషు వృత్తిప్రకారమాహ॥ అథేతి॥ అనేనైవ భ్రాతౄణాం పిత
దాజ్ఞానుసారితయా వృత్తిరుక్తా అథ సింహాసనస్వీకారానంతరం॥ ౨౫॥ పురీం వర్ణయతి త్రిభిః॥ ఆసిక్తేతి॥ గంధోదైః మద
బిందుభిశ్చ - ఆసిక్తాః మార్గాః యస్యాం - సుతరాం మత్తామివ మదసమృద్ధామివ - వేతి ఇతరే - గామితి పాఠాంతరే సుతరాం

నే కపయస్సహాయాః॥ ౨౦॥ యస్యామలం నృపసదస్సు యశోఽధునాపి గాయంత్యఘఘ్నమృషయో దిగిభేం
ద్రపట్టం। తన్నాకపాలవసుపాలకిరీటజుష్టంపాదాంబుజం రఘుపతేశ్శరణం ప్రపద్యే॥ ౨౧॥ స యైస్స్పృ
ష్టోఽభిదృష్టో వా సంవిష్టోఽనుగతోఽపి వా। కోసలాస్తే యయుః స్థానం యత్ర గచ్ఛంతి యోగినః॥ ౨౨॥ పురుషో రా
మచరితం శ్రవణైరుపధారయన్। ఆనృశంస్యపరో రాజన్ కర్మబంధైర్విముచ్యతే॥ ౨౩॥ పరీక్షిత్॥ కథం స
భగవాన్ రామో భ్రాతౄన్ వా స్వయమాత్మనః। తస్మిన్ వా తేఽన్వవర్తంత ప్రజాః పౌరాశ్చ ఈశ్వరే॥
౨౪॥ శ్రీశుకః॥ అథాదిశద్దిగ్విజయే భ్రాతౄంస్త్రిభువనేశ్వరః। ఆత్మానం దర్శయన్ స్వానాం పురీమైక్షత
సానుగః॥ ౨౫॥ ఆసిక్తమార్గాం గంధోదైః కరిణాం మదశీకరైః। స్వామినం ప్రాప్తమాలోక్య మత్తాం వా
సుతరామివ॥ ౨౬॥ ప్రాసాదగోపురసభాచైత్యదేవగృహాదిషు। విన్యస్తహేమకలశైః పతాకాభిశ్చ మం
డితామ్॥ ౨౭॥ పూగైస్సవృంతై రంభాభిః పట్టికాభిస్సువాససామ్। ఆదర్శైరంశుకైస్స్రగ్భిః కృతకౌతు
కతోరణామ్॥ ౨౮॥ తముపేయుస్తత్ర తత్ర పౌరా అర్హణపాణయః। ఆశిషో యుయుజుర్దేవ పాహీమాం
ప్రాక్త్వయోద్ధృతామ్॥ ౨౯॥ తతః ప్రజా వీక్ష్య పతిం చిరాగతం దిదృక్షయోత్సృష్టగృహాః స్త్రియో న
రాః। ఆరుహ్య హర్మ్యాణ్యరవిందలోచనమతృప్తనేత్రాః కుసుమైరవాకిరన్॥ ౩౦॥ అథ ప్రవిష్టస్స్వ
గృహం జుష్టం స్వైః పూర్వరాజభిః। అనంతాఖిలకోశాఢ్యమనర్ఘ్యోరుపరిచ్ఛదమ్॥ ౩౧॥ విద్రుమోదుంబర
ద్వారైర్వైడూర్యస్తంభపంక్తిభిః। స్థలైర్మారకతైస్స్వచ్ఛైర్భ్రాజత్స్ఫాటికభిత్తిభిః॥ ౩౨॥ చిత్రస్రగ్భిః ప
ట్టికాభిర్వాసోమణిగణాంశుకైః। ముక్తాఫలైశ్చిదుల్లాసైః కాంతకామోపపత్తిభిః॥ ౩౩॥ ధూపదీపైస్సుర
భిభిర్మండితం పుష్పమండనైః। స్త్రీపుంభిస్సురసంకాశైర్జుష్టం భూషణభూషణైః॥ ౩౪॥ తస్మిన్ స భగవా
న్రామః స్నిగ్ధయా ప్రియయేష్టయా। రేమే స్వారామధీరాణామృషభః సీతయా కిల॥ ౩౫॥ బుభుజే చ య
థాకాలం కామాన్ ధర్మమపీడయన్। వర్షపూగాన్ బహూన్ నృణామభిధ్యాతాంఘ్రిపల్లవః॥ ౩౬॥ **
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే నవమస్కంధే ఏకాదశోఽధ్యాయః.

కామోన్మత్తాం గామివేత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ పౌరాణాం తస్మిన్ వృత్తిమాహ॥ తమితి॥ వరాహరూపేణ త్వయా ఉద్ధృతా
మిమాం పృథివీం పాహీతి॥ ౨౯॥ ప్రజానాం తస్మిన్ వృత్తిమాహ॥ తత ఇతి॥ ౩౦॥ స్వయం కథమవర్తతేత్యస్యోత్తరమాహ-
యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ అథేతి॥ స్వగృహం ప్రవిష్టస్సన్ తస్మిన్ రేమ ఇతి పంచమేనాన్వయః - గృహం వర్ణయతి పా
దైః త్రిభిః అనంతా యే అఖిలరత్నాదీనాం కోశాః తైరాఢ్యం - అనర్ఘ్యా ఉరవశ్చ పరిచ్ఛదా యస్మిన్॥ ౩౧॥ విద్రుమేతి॥
విద్రుమమయాః ఉదుంబరాః గేహాలిందాః యేషు తైర్ద్వారైః మరకతస్వచ్ఛైః - స్థలైః - తృతీయాంతానాం మండితమితి తృ
తీయేనాన్వయః॥ ౩౨॥ చిత్రేతి॥ వాససాం మణిగణానాం చ అంశుభిః దీప్తిభిః - చిత్ చైతన్యం - తద్వదుల్లాసైః ఉజ్జ్వలైః - య
ద్వా - చిదితి క్వచిత్ - వైదూర్యస్తంభాదిషు యథాశోభమాబద్ధైః ముక్తాఫలైర్మండితమిత్యర్థః - కాంతాః కమనీయాః
కామోపపత్తయో భోగసాధనాని తాభిః॥ ౩౩॥ ధూపైరితి॥ భూషణానాం భూషణభూతైః ౩౪॥ ౩౫॥ బుభుజ ఇతి॥ నృణాం
మధ్యే - యద్వా - నృభిరభిధ్యాతమంఘ్రిపల్లవం యస్యేతి॥ ౩౬॥ ********************************
ఇతి శ్రీభావార్థదీపికాయాం - ఏకాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ద్వాదశే రామపుత్రస్య కుశస్యాన్వయ ఉచ్యతే।ఏవమిక్ష్వాకుపుత్రస్య శశాదస్యేరితోన్వయః॥యద్వా॥ అరభ్యో
క్ష్వాకుశంభూపాన్నైక్ష్వాకాన్ ద్వాదశే గతాన్।భవిష్యతస్సుమిత్రాంతాన్ బ్రహ్మక్షణముఖాన్వదత్। కుశస్యేతి॥ కు
శస్య శ్రీరామపుత్రస్య-అతిథిః సుతోభవత్॥౧॥ దేవానీక ఇతి॥అర్కసంభవః అర్కస్యాంశాత్సంభూతః॥౨॥ శంఖణ ఇతి॥
జైమినేః శిష్యో యోగాచార్యః॥౩॥తదాహ హిరణ్యనాభస్య యోగాచార్యత్వం॥ శిష్య ఇతి॥ యతస్సకాశాత్కౌసల్యో
యాజ్ఞవల్క్య ఋషిః ఆధ్యాత్మం యోగమధ్యగాత్-మహోదయం సిద్ధయో యస్మాత్తం- హృదయగ్రంథేః భేద
నం చ॥౪॥౫॥మరుం విశినష్టి॥యోసావితి॥పునర్భావయితా-భావయిష్యతి॥౬॥౭॥తత ఇతి॥తే పిత్రా అభిమన్యునా॥౮॥౯-౧౧॥
తస్యేతి॥తత్తస్మాదమిత్రజిత్॥౧౨॥౧౪॥సుమిత్ర ఇతి॥నిష్ఠాంతశ్చ వంశస్య స్థితేః- తస్యాః అంతః-తదేవాహ ఇక్ష్వాకూణామితి॥
౧౫॥౧౬॥ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ********************************

శ్రీశుకః॥కుశస్య చాతిథిస్తస్మాన్నిషధస్తత్సుతో నభః॥పుండరీకోథ తత్పుత్రః క్షేమధన్వాభవత్తతః॥౧॥దే
వానీకస్తతోహీనః పారియాత్రోథ తత్సుతః।తతో బలస్థలస్తస్మాద్వజ్రనాభోర్కసంభవః॥౨॥ శంఖణ
స్తత్సుతస్తస్మాద్విధృతిశ్చాభవత్సుతః।తతో హిరణ్యనాభోభూద్యోగాచార్యస్తు జైమినేః॥౩॥శిష్యః కౌస
ల్య ఆధ్యాత్మం యాజ్ఞవల్క్యోధ్యగాద్యతః।యోగం మహోదయమృషిర్హృదయగ్రంథిభేదనమ్॥౪॥
పుష్యో హిరణ్యనాభస్య ధ్రువసంధిస్తతోభవత్।సుదర్శనోథాగ్నివర్ణః శీఘ్రస్తస్య మరుస్సుతః॥౫॥ యో
సావాస్తే యోగసిద్ధః కలాపగ్రామమాశ్రితః। కలేరంతే సూర్యవంశం నష్టం భావయితా పునః॥౬॥తస్మా
త్ప్రసుశ్రుతస్తస్య సంధిస్తస్యాప్యమర్షణః।మహస్వాంస్తత్సుతస్తస్మాద్విశ్వసాహ్వోన్వజాయత॥
౭॥తతో బృహద్బలో యస్తు పిత్రా తే సమరే హతః।ఏతే హీక్ష్వాకుభూపాలా అతీతాశ్శృణ్వనాగతాన్॥
౮॥బృహద్బలస్య భవితా పుత్రో నామ్నా బృహద్రణః। ఉరుక్షతస్తతస్తస్య వత్సప్రీతో భవిష్యతి॥౯॥ప్రతి
వ్యోమస్తతో భానుర్దివాకో వాహినీపతిః।సహదేవస్తతో వీరో బృహదశ్వోథ భానుమాన్॥౧౦॥ప్రతీకా
శ్వో భానుమతస్సుప్రతీకస్తు తత్సుతః।భవితా మేరుదేవోథ సునక్షత్రోథ పుష్కరః॥ ౧౧॥ తస్యాంతరిక్ష
స్తత్పుత్రస్సుతపాస్తదమిత్రజిత్।బృహద్రాజస్తు తస్యాపి బర్హిస్తస్మాత్కృతంజయః॥౧౨॥రణంజయస్త
స్య సుతస్సంజయో భవితా తతః।తస్మాచ్ఛాక్యోథ శుద్ధోదో లాంగలస్తత్సుతస్స్మృతః॥౧౩॥ తతః ప్రసే
నజిత్తస్మాత్క్షుద్రకో భవితా తతః।రణకో భవితా తస్మాత్సురథస్తనయస్తతః॥౧౪॥సుమిత్రో నామ
నిష్ఠాంత ఏతే బార్హద్బలాన్వయాః।ఇక్ష్వాకూణామయం వంశస్సుమిత్రాంతో భవిష్యతి॥ ౧౫॥ యత
స్తం ప్రాప్య రాజానం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ॥౧౬॥****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ నిమిరిక్ష్వాకుతనయో వసిష్ఠమవృతర్త్విజమ్। ఆరభ్య సత్రం సోప్యాహ శక్రేణ ప్రాగ్వృ
తోస్మి భోః॥౧॥తం నిర్వర్త్యాగమిష్యామి తావన్మాం ప్రతిపాలయ। తూష్ణీమాసీద్గృహపతిస్సోపీంద్రస్యా
కరోన్మఖమ్॥౨॥నిమిశ్చలమిదం విద్వాన్ సత్రమారభతాత్మవాన్। ఋత్విగ్భిరపరైస్తావన్నాగమద్యా
వతా గురుః॥౩॥శిష్యవ్యతిక్రమం వీక్ష్య నిర్వర్త్య గురురాగతః।అశపత్పతతాద్దేహో నిమేః పండితమా
నినః॥౪॥నిమిః ప్రతిదదౌ శాపం గురవే ధర్మవర్తినే।తవాపి పతతాద్దేహో లోభాద్ధర్మమజానతః ॥౫॥
ఇత్యుత్ససర్జ స్వం దేహం నిమిరధ్యాత్మకోవిదః। మిత్రావరుణయోర్జజ్ఞే ఉర్వశ్యాం ప్రపితామ
హః॥౬॥గంధవస్తుషు తద్దేహం నిధాయ మునిసత్తమాః।సమాప్తే సత్రయాగేథ దేవానూచుస్సమాగతాన్॥

శ్లో॥ఇక్ష్వాకో రేవపుత్రస్య నిమేర్వంశస్త్రయోదశే।వర్ణ్యతే జజ్ఞిరే యత్ర బ్రహ్మజ్ఞా జనకాదయః॥ యద్వా॥త్రయో
దశే షడ్వర్గజయీ రాజాన్వవాయకృత్ ।ఇక్ష్వాకస్య నిమేర్దేహాన్మథితాజ్జనకోభవత్। నిమేరౌరసః పుత్రో నాభూది
తి దర్శయన్ కథామాహైకాదశభిః॥నిమిరితి॥సత్రమారభ్య వసిష్ఠం ఋత్విజం-అవృత వవ్రే॥ ౧॥ తమితి॥ తం శక్రస్య స
త్రం-నిర్వర్త్య-ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వేతి॥గృహపతిర్నిమిః॥౨॥నిమిరితి॥ఇదం జీవితం-చలం అస్థిరం-విద్వాన్॥౩॥శిష్యే
తి॥ఇంద్రస్య మఖం నిర్వర్త్యాగతో గురుః-శిష్యస్య వ్యతిక్రమమన్యాయం వీక్ష్య-నిమేర్దేహః పతత్విత్యశపత్॥౪॥౫॥ ఇతీతి॥
ఉర్వశీదర్శనాత్-స్కన్నం రేతస్తాభ్యాం కుంభే నిషిక్తం-తస్మాత్ప్రపితామహో వసిష్ఠః జజ్ఞే- తదాహ మిత్రావరుణ

మోచితః-తథాపి ముకుంభే రేతస్సిషిచతుస్సహానమితి ||౬|౭ || రాజ్ఞ ఇతి || యది ప్రసన్నాః ప్రభవః పమథా -శ్చ
నహిర్జీవత్విత్యాచుః ||౮|| యస్యేతి|| యస్య దేహస్య యోగం న వాంఛంతి- అపితు మోక్షమైవ భజంతి||౯||౧౦|| విదేహ
ఇతి|| నిమిర్విదేహ ఏవ సర్వ ఉష్యతాం వసతు- కామం యథేచ్ఛం-ఏవం సతి యుష్మాభిః ప్రార్థితం జీవితమస్య భవిష్యతి- న
చ దేహసంబంధ ఇతి భావః- సచ అధ్యాత్మ సంస్థితః లోచనయోః స్థితస్సన్ - ఉన్మేషణనిమేషాభ్యాం తత్ప్రవర్తకత్వేన
లక్షితో వర్తతాం ఇతి శేషః||౧౧||తదేవం స్మృతానపి నిమేర్దేహాత్-వంశప్రవృత్తిం దర్శయతి||అరాజకేతి || ౧౨ || తస్యాన్వ

౭||రాజ్ఞో జీవతు దేహోఽయం ప్రసన్నాః ప్రభవో యది| తథేత్యుక్తే నిమిః ప్రాహ మా భూన్మే దేహబం
ధనం||౮||యస్య యోగం న వాంఛంతి వియోగభయకాతరాః| భజంతి చరణాంభోజం మునయో హరిమేధ
సః||౯|| దేహం నావరురుత్సేఽహం దుఃఖశోకభయావహం| సర్వత్రాస్య యతో మృత్యుర్మత్స్యానాముదకే యథా||౧౦|| దేవాః|| విదేహ ఉష్యతాం కామం లోచనేషు శరీరిణాం| ఉన్మేషణనిమేషాభ్యాం
లక్షితోఽధ్యాత్మసంస్థితః||౧౧||అరాజకభయం నౄణాం మన్యమానా మహర్షయః| దేహం మమంథుస్స్మ
నిమేః కుమారస్సమజాయత||౧౨||జన్మనా జనకస్సోఽభూద్వైదేహస్తు విదేహజః|మిథిలో మథనాజ్జాతో మి
థిలా యేన నిర్మితా ||౧౩|| తస్మాదుదావసుస్తస్య పుత్రోఽభూన్నందివర్ధనః| తతస్సుకేతుస్తస్యాపి దేవ
రాతో మహీపతే||౧౪||తస్మాద్బృహద్రథస్తస్య మహావీర్యస్సుధృత్పితా |సుధృతేర్ధృష్టకేతుర్వై హర్య
శ్వోఽథ మరుస్తతః||౧౫||మరోః ప్రతీంధకస్తస్మాజ్జాతః కృతరథో యతః| దేవమీఢస్తస్య పుత్రో విధృతో
థ మహాధృతిః||౧౬||కీర్తిరాతస్తతస్తస్మాన్మహారోమాథ తత్సుతః| స్వర్ణరోమా సుతస్తస్య హ్రస్వరో
మా వ్యజాయత||౧౭||తతస్సీరధ్వజో జజ్ఞే యజ్ఞార్థం కర్షతో మహీం|సీతా సీరాగ్రతో జాతా తస్మాత్సీర
ధ్వజః స్మృతః ||౧౮||కుశధ్వజస్తస్య పుత్రస్తతో ధర్మధ్వజో నృపః|ధర్మధ్వజస్య ద్వౌ పుత్రౌ కృతధ్వజమిత
ధ్వజౌ||౧౯||కృతధ్వజాత్కేశిధ్వజః ఖాండిక్యస్తు మితధ్వజాత్ |కృతధ్వజసుతో రాజన్నాత్మవిద్యావిశార
దః||౨౦||ఖాండిక్యః కర్మతంత్రజ్ఞో భీతః కేశిధ్వజాద్గతః| భానుమాంస్తస్య పుత్రోఽభూచ్ఛతద్యుమ్నస్తు త
త్సుతః ||౨౧||శుచిస్తత్తనయస్తస్మాత్సనద్వాజస్తతోఽభవత్ |ఊర్ధ్వకేతుస్సనద్వాజాదజోఽథ పురుజిత్సు
తః||౨౨||అరిష్టనేమిస్తస్యాపి శ్రుతాయుస్తస్య పార్శ్వకః| తతశ్చిత్రరథస్తస్య క్షేమాధిర్మిథిలాధిపః ||
౨౩||తస్మాద్ధేనరథస్తస్య సుతస్సత్యరథస్తతః|ఆసీదుపగురుస్తస్మాదుపగుర్వోఽగ్నిసంభవః |౨౪|| సావ
నోఽథ తతః పుత్రస్సువర్చా యస్సుభూషణః|శ్రుతస్తతో జయస్తస్మాద్విజయోఽస్మాదృతస్సుతః |౨౫|| అన
ఘస్తత్సుతో జజ్ఞే వీతహవ్యో ధృతిస్తతః|బహులాశ్వో ధృతేస్తస్య కృతిస్తస్మాన్మహావశీ||౨౬||ఏతే వై మై
థిలా రాజన్నాత్మవిద్యావిశారదాః|యోగేశ్వరప్రసాదేన ద్వంద్వైర్ముక్తా గృహేష్వపి||౨౭|| ******
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-నవమస్కంధే-త్రయోదశోఽధ్యాయః
శ్రీశుకః||అథాతశ్శ్రూయతాం రాజన్వంశస్సోమస్య పావనః|యస్మిన్నైలాదయో భూపాః కీర్త్యం
తే పుణ్యకీర్తయః||౧||సహస్రశిరసః పుంసో నాభిహ్రదసరోరుహాత్ |జాతస్యాసీత్సుతో ధాతురత్రిః పితృ
సమో గుణైః||౨||తస్య దృగ్భ్యోఽభవత్పుత్రస్సోమోఽమృతమయః కిల|విప్రౌషధ్యుడువర్గాణాం బ్రహ్మ
ణా కల్పితః పతిః ౩||సోఽయజద్రాజసూయేన విజిత్య భువనత్రయం | పత్నీం బృహస్పతేర్దర్పాత్తారాం

ఞ్ఞాః త్రీణ్యనామధేయాహ| జన్మనేతి||జన్మనా అసాధారణేన జనపదజనకః- యద్వా స్వదేహద్వారా జనకత్వాత్ సనిమిజ్జనకో
భూదిత్యన్వయః- మిథిలా యేన నిర్మితేత్యనేన ఉత్పత్త్యనంతరం సామర్థ్యముక్తం||౧౩||౧౪||తస్మాదితి|| సుధృత్ సు
ధృతిః తస్య పితా||౧౫||౨౦||ఖాండిక్య ఇతి||తస్య కేశిధ్వజస్య భానుమాన్ ||౨౧||౨౩||తస్మాదితి||అగ్నిసంభవః అగ్నేరంశా
త్సంభూతః||౨౪||సావన ఇతి||యద్యస్మాత్సుభూషణః||౨౫||౨౬||ఏత ఇతి||యోగేశ్వరాః యాజ్ఞవల్క్యాదయః - తేషాం
ప్రసాదేన అనుగ్రహేణ||౨౭||ఇతి భావార్థదీపికాయాం-త్రయోదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా,**********************
స్తో|చతుర్దశే గురోః పత్న్యాం తారయాం సోమజాద్బుధాత్ |జాతశ్చైల ఉర్వశ్యామాయుర్ముఖ్యానజీజనత్ || య
ద్వా||చతుర్దశే త్రిజాత్సోమాద్గురోః పత్న్యాం బుధోఽజని|సఉపాస్యోర్వశీం తజ్జస్సంకేతం పురూరవాః||౧||౨|| తస్మాది
తి||దృగ్భ్యః ఆనందాశ్రుభ్యః అతఏవామృతమయః- కిలేత్యాశ్చర్యే-పౌరాణికే-దృశః నేత్రాత్-వక్ష్యమాణదర్పస్య కార

ణమాహ విపేతి ॥౩॥ స ఇతి ॥ సోమస్య పుత్రో బుధ ఇతి కథాద్వారేణాహ పత్నీమితి సార్ధైర్నవభిః ॥౪॥ స ఇతి ॥ తత్కృతే
తన్నిమిత్తం ॥౫॥ సురాణాం దానవానాం చ విగ్రహే కారణమాహ ॥ శుక్ర ఇతి ॥ అసురైః సహితః ఉడుపమగ్రహీదిత్యర్థః-
సంధరామర్షః గురోః సుతం బృహస్పతిమగ్రహీత్ - అంగిరసస్సకాశాత్ప్రాప్తవిద్యో హర ఇతి ప్రసిద్ధిః ॥౬॥ సర్వేతి ॥ తారా
వతారకా తస్యాః హేతోః ప్రవృత్తః తారకామయః ॥౭॥ నివేదిత ఇతి ॥ నివేదితః జ్ఞాపితః - విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - అవైత్ అబు
ధ్యత ॥౮॥ బృహస్పతిరాహ ॥ త్యజత్యజేతి ॥ పరైరాహితం గర్భం - గర్భే త్యక్తే భస్మీకరిష్యతీతి బిభ్యతీం ప్రత్యాహ - నాహ
మితి - సాంతానికః సంతానార్థీ - సాంతానికే ఇతి పాఠే హే సత్పతే ఇత్యర్థః ॥౯॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మేతి ॥ రహః ఏకాంతే ॥౧౩॥౧౪
తత ఇతి ॥ పురూరవసః ఊర్వశ్యాం - ఆయుః ప్రముఖాః షట్ పుత్రా జాతా ఇతి వక్తుం కథామాహ - తస్యేత్యాదినా యావత్స
మాప్తి ॥౧౫॥౧౬॥ నను దేవీ సతో మనుష్యస్యాంతికం ఉపతిష్ఠేత్తత్రాహ ॥ మిత్రేతి ॥ మిత్రావరుణయోశ్శాపాత్ - నరలో

నామాహరద్బలాత్ ॥౪॥ స యదా దేవగురుణా యాచితోభీక్ష్ణశో మదాత్ । నాత్యజత్తత్కృతే జజ్ఞే సుర
దానవవిగ్రహః ॥౫॥ శుక్రో బృహస్పతేర్ద్వేషాదగ్రహీత్సాసురోడుపం । హరో గురుసుతం స్నేహాత్సర్వ
భూతగణైర్వృతః ॥౬॥ సర్వదేవగణోపేతో మహేంద్రో గురుమన్వగాత్ । సురాసురవినాశోభూత్సమ
రస్తారకామయః ॥౭॥ నివేదితోథాంగిరసా సోమం నిర్భర్త్స్య విశ్వసృట్ । తారాం స్వభర్త్రే ప్రాయచ్ఛ
దంతర్వత్నీమవైత్పతిః ॥౮॥ త్యజ త్యజాశు మత్క్షేత్రాదాహితం పరైః । నాహం త్వాం భస్మసా
త్కుర్యాం స్త్రియం సాంతానికే ఽసతి ॥౯॥ తత్యాజ వ్రీడితా తారా కుమారం కనకప్రభం । స్పృహామాంగి
రసశ్చక్రే కుమారే సోమ ఏవ చ ॥౧౦॥ మమాయం న తవేత్యుచ్చైస్తస్మిన్ వివదమానయోః ॥ పప్రచ్ఛుర్ఋ
షయో దేవా నైవోచే వ్రీడితా తు సా ॥౧౧॥ కుమారో మాతరం ప్రాహ కుపితోలీకలజ్జయా ॥ కిం నాలోచస్త్వ
సద్వృత్తే ఆత్మావద్యం వదాశు మే ॥౧౨॥ బ్రహ్మా తాం రహ ఆహూయ సమప్రాక్షీచ్చ సాంత్వయన్ । సో
మస్యేత్యాహ శనకైస్సోమస్తం తావదగ్రహీత్ ॥౧౩॥ తస్యాత్మయోనిరకృత బుధ ఇత్యభిధాం నృప । బు
ద్ధ్యా గంభీరయా యేన పుత్రేణాపోడురాణ్ముదం ॥౧౪॥ తతః పురూరవా జజ్ఞే ఇళాయాం య ఉదాహృతః ॥ త
స్య రూపగుణౌదార్యశీలద్రవిణవిక్రమాన్ ॥౧౫॥ శ్రుత్వోర్వశీంద్రభవనే గీయమానాన్ సురర్షిణా । త
దంతికముపేయాయ దేవీ స్మరశరార్దితా ॥౧౬॥ మిత్రావరుణయోశ్శాపాదాపన్నా నరలోకతాం । ని
శమ్య పురుషశ్రేష్ఠం కందర్పమివ రూపిణం ॥ ౧౭ ॥ ధృతిం విష్టభ్య లలనా ఉపతస్థే తదంతికం । స తాం
విలోక్య నృపతిర్హర్షేణోత్ఫుల్లలోచనః ॥ ********************************
౧౮॥ ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా దేవీం హృష్టతనూరుహః ॥ పురూరవాః ॥ స్వాగతం తే వరారోహే ఆస్యతాం
కరవామ కిం ॥౧౯॥ సంరమస్వ మయా సాకం రతిర్నౌ శాశ్వతీస్సమాః ॥౨౦॥ ఊర్వశీ - కస్యాస్త్వయి న సజ్జే
త మనో దృష్టిశ్చ సుందర ॥ యదంగాంతరమాసాద్య చ్యవతే హ రిరంసయా ॥౨౧॥ ఏతావురణకౌ రాజన్న్యా
సౌ రక్షస్వ మానద ॥ రంస్యే హం భవతా సాకం శ్లాఘ్యః స్త్రీణాం వరస్స్మృతః ॥౨౨॥ ఘృతం మే వీర భక్ష్యం
స్యాన్నేక్షే త్వాన్యత్ర మైథునాత్ । వివాససం తత్తథేతి ప్రతిపేదే మహామనాః ॥౨౩॥ అహో రూపమ
హో భావో నరలోకవిమోహనం ॥ కో న సేవేత మనుజో దేవీం త్వాం స్వయమాగతాం ॥ తయా స పురుష
శ్రేష్ఠో రమయంత్యా యథార్హతః । రేమే సురవిహారేషు కామం చైత్రరథాదిషు ॥౨౫॥ రమమాణస్త
యా నిత్యం పద్మకింజల్కగంధయా । తన్ముఖామోదముషితో ముముదేహర్గణాన్ బహూన్ ॥౨౬॥ అపశ్యన్నూ

కతాం మనుష్యభావమాపన్నా సతీ ॥౧౭॥౧౮॥ సంరమస్వేతి ॥ నౌ ఆవయోః రతిరస్త్వితి ॥౨౦॥ కస్యా ఇతి ॥ యస్య తవ అం
గాంతరం వక్షః ఆసాద్య - రిరంసయా రంతుమిచ్ఛయా హ - స్ఫుటం నచ్యవతే నాపయాతి - యద్యస్మాదితి వా ॥౨౧॥ శాపావ
సానే భాషాభంగమిషేణ జిగమిషోస్తస్యా భాషాబంధమాహ - ద్వాభ్యాం ॥ ఏతావితి ॥ ఉరణకౌ మేషౌ - న్యాసౌ నిక్షిప్తౌ ని
జోపరూపౌ - రక్ష - యః శ్లాఘ్యః స ఏవ స్త్రీణాం వరస్స్మృతః - అతోపి జాతీయత్వం న దోష ఇతి భావః ॥౨౨॥ ఘృతమితి ॥ హే
వీర ఘృతం - మే భక్ష్యం స్యాత్ ॥ శ్రుతి ॥ అన్నృగం వా ఆజ్యమిత్యాది శ్రుతేః ॥ దేవానాం చామృతాశిత్వాత్ - మైథునాదన్యత్ర
వివాససం త్వాం నేక్షిష్యే - ఇతి ప్రతిపేదే అంగీకృతవాన్ ॥౨౩॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥౨౪॥౨౫॥ రమమాణ ఇతి ॥ పద్మ
కింజల్కస్య గంధ ఇవ గంధో యస్యాః తస్యాః - ముఖామోదేన ముషితః ప్రలోభితస్సన్ ॥౨౬॥ అపశ్యన్నితి ॥ మహ్యాం మమ ॥౨౭

తఇతి॥ మహారాత్రే మధ్యరాత్రే॥ శ్లో॥ మహానిశా ద్వే ఘటికే రాత్రేర్మధ్యమయామయోరితిస్మృతేః॥ ౨౮॥ నిశమ్యేతి॥
ఉమిషోఽతస్యాః పురుషాస్తీతిమాహ - హతాస్మీతిసార్ధేన-నపుంసానపుంసకేన॥ ౨౯॥ యద్వి॥ యథానారీతథాసంత్రస్తః-
శేతే॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తఇతి॥ విద్యుతఃవిశిష్టద్యుతిమంతః వ్యద్యోతంతదీప్తిమకుర్వత-యద్వా- తత్రైవ-తటితః- ప్రకాశంతఇత్యర్థః- నగ్నమైక్షత-అతోభాషాభంగాత్ నిజగామేతిజ్ఞేయం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ సఇతి॥ తస్యాస్సఖిభిః పంచభిః సూక్తం శోభనం వచనం॥ అహోజాయేత్యాది॥ ౩౫॥ తదేవార్థతఆహద్వాభ్యాం॥ అహోజాఇతి॥ మంత్రంఅసిర్వృత్యేమంత్రకృతాంనివృత్తిమప్రాప్య-మామితి-పాఠాంతరే-మాంనిర్వృతిమగమయిత్వా-మంత్రాననుక్త్వేతివా- వచాంసి-గృణావహై-గోష్ఠీంకరవావహై॥ ౩౬॥ సుదేహఇతి॥ సుదేహఃఅతికమనీయోయంతవదేహః॥ ౩౭॥ పురూరవోమామృథాఇత్యాదితస్యాఃసూక్తం-తదప్యర్థతఆహచతుర్భిః॥ మేతి॥ మామృథాఃమామ్రియస్వ-పురుషోసిత్వంఅతోధైర్యమాశ్రయేతి

ర్వశీమింద్రో గంధర్వాన్సముచోదయత్। ఊర్వశీరహితంమహ్యమాస్థానంనాతిశోభతే॥ ౨౭॥ తఉపేత్యమహారాత్రే తమసిప్రత్యుపస్థితే। ఊర్వశ్యురణకౌజహ్రు ర్న్యస్తౌరాజనిజాయయా॥ ౨౮॥ నిశమ్యాక్రందితం దేవీపుత్రయోర్నీయమానయోః। హతాస్మ్యహంకునాథేననపుంసావీరమానినా॥ ౨౯॥ యద్విశ్రంభాదహం నష్టాహృతాపత్యాచదస్యుభిః। యశ్శేతేనిశిసంత్రస్తోయథానారీతథాపుమాన్॥ ౩౦॥ ముంచముంచాశ్వపసరబాష్పమగ్నాత్రచేష్టితౌ। అతీవకాతరోహంత్వంమాయయామోహితంపటః॥ ౩౧॥ శ్రీశుకః॥ ఇతివాక్సాయకైర్విద్ధః ప్రతోత్రైరివకుంజరః। నిశినిస్త్రింశమాదాయవివస్త్రోభ్యద్రవద్రుషా॥ ౩౨॥ తేవిసృజ్యోరణౌతత్రవ్యద్యోతంతస్మవిద్యుతః। ఆదాయమేషావాయాంతంనగ్నమైక్షతసాపతిమ్॥ ౩౩॥ ఐలోపిశయనేజాయామపశ్యన్విమనాఇవ। తచ్చిత్తోవిహ్వలశ్శోచన్బభ్రామోన్మత్తవన్మహీమ్॥ ౩౪॥ సతాంవీక్ష్యకురుక్షేత్రేసరస్వత్యాంచతత్సఖీః। పంచప్రహృష్టవదనఃప్రాహసూక్తంపురూరవాః॥ ౩౫॥ అహోజాయేతిష్ఠతిష్ఠఘోరేనత్యక్తుమర్హసి। మాంత్వమద్యాప్యనిర్వృత్యవచాంసికృణవావహై॥ ౩౬॥ సుదేహోయంపతత్యత్రదేవిదూరంహృతస్త్వయా। ఖాదంత్యేనంవృకాగృధ్రాస్త్వత్ప్రసాదస్యనాస్పదం॥ ౩౭॥ ఊర్వశీ॥ మామృథాఃపురుషోసిత్వంమాస్మత్వాద్యుర్వృకాఇమే। క్వాపిసఖ్యంననైస్త్రీణాంవృకాణాంహృదయంయథా॥ ౩౮॥ స్త్రియోహ్యకరుణాఃక్రూరాదుర్మర్షాఃప్రియసాహసాః। ఘ్నంత్యల్పార్థేపివిస్రబ్ధంపతింభ్రాతరమప్యుత॥ ౩౯॥ విధాయాలీకవిస్రంభమజ్ఞేషుత్యక్తసౌహృదాః। నవంనవమభీప్సంత్యఃపుంశ్చల్యస్స్వైరవృత్తయః॥ ౪౦॥ సంవత్సరాంతేహిభవానేకరాత్రంమయేశ్వర। వత్స్యత్యపత్యానిచతేభవిష్యంత్యపరాణిభో॥ ౪౧॥ అంతర్వత్నీముపాలక్ష్యదేవీంసప్రయయౌపురీం। పునస్తత్రగతోబ్దాంతేఉర్వశీంవీరమాతరం॥ ౪౨॥ ఉపలభ్యముదాయుక్తస్సమువాసతయానిశాం। అథైనమూర్వశీప్రాహకృపణంవిరహాతురం॥ ౪౩॥ గంధర్వానుపధావేమాంస్తుభ్యందాస్యంతిమామితి। తస్యసంస్తువతస్తుష్టా అగ్నిస్థాలీందదుర్నృప॥ ౪౪॥ ఊర్వశీంమన్యమానస్తాంసోబుధ్యతచరన్వనే। స్థాలీంన్యస్యవనేగత్వాగృహానాధ్యాయతోనిశి॥ ౪౫॥ త్రేతాయాంసంప్రవృత్తాయాంమనసిత్రయ్యవర్తత। స్థాలీస్థానగతోశ్వత్థంశమీగర్భంవిలక్ష్యసః॥ ౪౬॥ తేనద్వేఅరణీకృత్వాహ్యూర్వశీలోక

హేతిభావః ఇమేవృకాఃప్రసిద్ధాః-ఇంద్రియాణివా-త్వాత్వాం - మాస్మఅద్యుఃనభక్షయేయుః ఇంద్రియవశోమాభవేత్యర్థః॥ ౩౮॥ స్త్రియఇతి॥ ప్రియేసమిత్రేసాహసం యాసాంతాః॥ ౩౯॥ ౪౦॥ తేసాంగ్వయతి॥ సంవత్సరాంతఇతి॥ ౪౧॥
అంతర్వత్నీమితి॥ అపరాణీతివచనాదంతర్వత్నీముపాలక్ష్యజ్ఞాత్వా॥ ౪౨॥ ౪౩॥ గంధర్వానితి॥ అనేనాగ్నినాకర్మకృత్వా తద్వశాదూర్వశీం ప్రాప్స్యతీత్యభిప్రాయేణ అగ్నిస్థాలీందదుః॥ ౪౪॥ ఊర్వశీమితి॥ సముతాంస్థాలీమేవోర్వశీంమన్యమానః-తయాసహితోవనేవిచరన్నేయమూర్వశీ- కింత్వగ్నిస్థాలీత్యబుధ్యత - తతశ్చతాంస్థాలీంవనేస్థాపయిత్వాగృహాన్గత్వానిశినిత్యంతామేవధ్యాయతః॥ ౪౫॥ త్రేతాయామితి॥ తస్యమనసిత్రేతాయాంత్రయీఅవర్తత-కర్మబోధకంవేదత్రయం ప్రాదురభూత్ -తతఃస్థాలీస్థానంగతస్సన్-తత్రశమ్యాగర్భేజాతమశ్వత్థంవిలక్ష్యఅస్మిన్నశ్వత్థేఅసావగ్నిరస్తీతివిశేషేణలక్షయిత్వా॥ ౪౬॥ తేనేతి॥ తేనాశ్వత్థేనద్వేఅరణీకృత్వా-అగ్నింమమంథేతిశేషః॥ త్రు॥ శమీగర్భాదగ్నింమంథతీతిశ్రుతేః॥ ౪౭॥ మథనప్రకారమాహ॥ ఊర్వశీమితి॥ అధరారణిమూర్వశీంధ్యాయన్నుత్తరారణిమాత్మానం

ధ్యాయన్ - ఉభయోరరణ్యోర్మధ్యే యత్తాత్పర్యం - తత్ప్రజననం పుత్రం ధ్యాయన్ - తథా చ మంత్రః ॥ (శ్రు) ॥ ఉర్వశ్యాయు రసి పురూరవా ఇతి ॥౪౭॥ తస్యేతి ॥ తస్య తేన నిర్మథనాద్విభావసురగ్నిర్జాతః - కథంభూతః - జాతం వేదో ధనం భాగ్యం యస్మాత్ సః - త్రయ్యా విద్యయా విహితేనాధానసంస్కారేణ త్రివృత్ ఆహవనీయాదిరూపస్సన్ - రాజ్ఞా పురూరవసా పుత్రత్వే కల్పితః - పుణ్యలోకప్రాపకత్వాత్ ॥౪౮॥ తదాహ ॥ తేనేతి ॥౪౯॥ నన్వనాదివేదత్రయబోధితో బ్రాహ్మణాదీనామింద్రాద్యనేకదేవతాయజనేన స్వర్గప్రాప్తిహేతుః కర్మమార్గః కథం స్యాదిత్యత ఆహ - త్రేతాయాం ద్వాభ్యాం ॥ ఏక ఇతి ॥ పురా కృతయుగే - సర్వవాఙ్మయః సర్వాసాం వాచాం బీజభూతః - ప్రణవః ఏక ఏవ వేదః దేవశ్చ నారాయణ ఏక ఏవ అగ్నిశ్చైక ఏవ లౌకికః వర్ణశ్చైక ఏవ హంసో నామ ॥౫౦॥ పురూరవస ఇతి ॥ వేదత్రయీ పురూరవసః సకాశాదాసీత్ ఏయివాన్ ప్రాప । అయం భావః - కృతయుగే సత్త్వప్రధానాః ప్రాయశః సర్వేపి ధ్యాననిష్ఠాః - రజఃప్రధానే త్రేతాయుగే - వేదాదివిభాగేన కర్మమార్గః ప్రకటో బభూవేతి ॥౫౧॥ ఇతి భావార్థదీపికాయాం చతుర్దశోధ్యాయవ్యాఖ్యా ***

*** ॥ తతః పంచదశే గాధిరైళపుత్రాన్వయే జని । యజ్ఞోపి హి త్రసుతో రామః కార్తవీర్యమహాహవః ॥ యుక్తాః ॥ ఉక్తాః పంచ

కామ్యయా ॥౪౬॥ ఊర్వశీం మంత్రతో ధ్యాయన్నధరారణిముత్తరామ్ । ఆత్మానముభయోర్మధ్యే యత్తత్ప్రజననం ప్రభుః ॥౪౭॥ తస్య నిర్మథనాజ్జాతో జాతవేదా విభావసుః । త్రయ్యా స విద్యయా రాజ్ఞా పుత్రత్వే కల్పితస్త్రివృత్ ॥౪౮॥ తేనాయజత యజ్ఞేశం భగవంతమధోక్షజం ఉర్వశీలోకమన్విచ్ఛన్ సర్వదేవమయం హరిమ్ ॥౪౯॥ ఏక ఏవ పురా వేదః ప్రణవస్సర్వవాఙ్మయః । దేవో నారాయణో నాన్య ఏకోగ్నిర్వర్ణ ఏవ చ ॥౫౦॥ పురూరవస ఏవాసీత్త్రయీ త్రేతాముఖే నృప । అగ్నినా ప్రజయా రాజా లోకం గాంధర్వమేయివాన్ ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే నవమస్కంధే చతుర్దశోధ్యాయః ********

ఐళస్య చోర్వశీగర్భాత్ షడాసన్నాత్మజా నృప । ఆయుః శ్రుతాయుస్సత్యాయూ రయోథ విజయో జయః ॥౧॥ శ్రుతాయోర్వసుమాన్ పుత్రస్సత్యాయోస్తు శ్రుతంజయః । రయస్య సుత ఏకశ్చ జయస్య తనయోమితః ॥౨॥ భీమస్తు విజయస్యాథ కాంచనో హోత్రకస్తతః । తస్య జహ్నుస్సుతో గంగాం గండూషీకృత్య యోపిబత్ ॥౩॥ జహ్నోస్తు పూరుస్తస్యాథ బాలకశ్చాత్మజోజకః । తతః కుశః కుశస్యాపి కుశాంబుర్మూర్తయో వసుః ॥ కుశనాభశ్చ చత్వారో గాధిరాసీత్కుశాంబుజః ॥౪॥ తస్య సత్యవతీం కన్యామృచీకోయాచత ద్విజః । వరం విసదృశం దృష్ట్వా గాధిర్భార్గవమబ్రవీత్ ॥౫॥ ఏకతశ్శ్యామకర్ణానాం హయానాం చంద్రవర్చసామ్ । సహస్రం దీయతాం శుల్కం కన్యాయాః కౌశికా వయమ్ ॥౬॥ ఇత్యుక్తస్తన్మతం జ్ఞాత్వా గతస్స వరుణాంతికమ్ । ఆనీయ దత్త్వా తానశ్వానుపయేమే వరాననామ్ ॥౭॥ స ఋషిః ప్రార్థితః పత్న్యా శ్వశ్ర్వా చాపత్యకామ్యయా । శ్రపయిత్వోభయైర్మంత్రైశ్చరుం స్నాతుం గతో మునిః ॥౮॥ తావత్సత్యవతీ మాత్రా స్వచరుం యాచితా సతీ । శ్రేష్ఠం మన్వానయాయచ్ఛన్మాత్రే మాతుర *దత్స్వయమ్ ॥౯॥ తద్విజ్ఞాయ మునిః ప్రాహ పత్నీం కష్టమకా*ర్షీః । పుత్రో ఘోరో దండధరో భ్రాతా తే

శేవం శాశ్వతాయుః ప్రముఖోక్తితాః । అర్జునం గాధిజాపుత్రో రామో హంతేతి చేరితః ॥ ౧ ॥ సుత్ర హత్వా వైళా ఇత్రమేణ శ్రుతాయుః ప్రభృతీనాం షణ్ణాం వంశానాహ ॥ శ్రుతాయోరితి ॥ ఏకః ఏకసంజ్ఞః - అమితః తత్సంజ్ఞః ॥ ౨-౩ ॥ జహ్నోరితి ॥ జహ్నోః పూరుః - తస్య బాలకః - తస్య అజకః ॥౪॥ గాధేః పుత్రో విశ్వామిత్రో బ్రహ్మర్షిరభూదిత్యుత్తరాధ్యాయాంతే వక్ష్యతి - గాధేరభూన్మహాతేజా ఇత్యాదినా - తత్ర తావదుపోద్ఘాతత్వేన భృగువంశసంభవస్య ఋచీకస్య చరితం ప్రసక్తానుప్రసక్తం పరశురామావతారచరితాదికం చాహ ॥ తస్యేతి ॥ విసదృశం అననురూపం - భార్గవమృచీకం ॥౫॥ ఏకత ఇతి ॥ ఏకతః శ్యామాః కర్ణా యేషాం - సర్వాంగేషు చంద్రస్యేవ వర్చో యేషాం - న చేదమపి పర్యాప్తమిత్యత్ర - న్యాయాః - యతః కౌశికాః కుశికాన్వయాః వయం ॥౬-౭॥ స ఇతి ॥ ఉభయైః పత్న్యై బ్రాహ్మమంత్రైః క్షత్రైః కుమార్యై క్షాత్రమంత్రైరిత్యర్థః ॥౮॥ తావదితి ॥ యావత్ స్నాతుం మునిర్గతః - తావత్ - భార్యాయాం భర్తృస్నేహాధిక్యాత్ - పుత్ర్యాస్సత్యవత్యాశ్చరుం శ్రేష్ఠం మన్వానయా మాత్రా - సత్యవతీ యాచితా సతీ - బ్రాహ్మమంత్రాభిమంత్రితం స్వచరుం మాత్రే అయచ్ఛత్ ప్రాదాత్ - మాతుస్తు చరుం క్షాత్రమంత్రాభిమంత్రితం స్వయమత్తి అదత్ ॥౯॥ తదితి ॥ కష్టం జుగుప్సితం - తదేవాహ - తే పుత్రో ఘోరో భవిష్యతి - భ్రాతా తు బ్రహ్మవిత్తమో భవిష్యతీతి ॥

౧౦॥ ప్రసాదితఇతి॥ ఏవం మాభూదితి ప్రసాదితో భార్గవ ఆహ - అథతర్హి పౌత్రో ఘోరోభవేదితి - తతో జమదగ్నిః పుత్రోభవదిత్యర్థః॥ ౧౧. సేతి॥ సా చ సత్యవతీ కౌశికీ నద్యభూత్ ॥౧౨॥ తస్యామితి॥ భార్గవఋషేః జమదగ్నేః సుతాః॥ ౧౩॥౧౪॥ దృష్టమితి॥ అనీనశత్ - నాశయామాస॥౧౫॥౧౬॥ కార్తవీర్యాస్త్ర నైనకృతమపరాధం పృష్టం తస్యానుపూర్వ్యం హైహయైశ్వర్యాదిమాహాత్మ్యం॥ హైహయానామితి॥ పరికర్మభిః పరిచర్యాభిః దత్తం దత్తాత్రేయం ఆరాధ్య ॥౧౭॥ బాహూనితి॥ అవ్యాహతానీంద్రియాదీని చ తే లేభే॥౧౮॥ యోగేతి॥ యత్ర యస్మిన్ ఐశ్వర్యే - అణిమాదయో గుణాః ॥౧౯॥ స్త్రీరత్నైరితి॥ రేవాంభసి నర్మదాజలే నర్మదాయాం॥౨౦॥ విప్లావితమితి॥ రావణో దిగ్విజయే మాహిష్మత్యాస్సమీపే నర్మదాయాం శివపూజాం కుర్వన్ అర్జునకృతేన ప్రవాహస్యావరోధాత్ - ప్రతిస్రోతస్సరిజ్జలైః విప్లావితం

బ్రహ్మర్షిస్సుతః ౧౦॥ ప్రసాదితస్సత్యవత్యా మైవంభూదితి భార్గవః। అథ తర్హి భవేత్పౌత్రో జమదగ్ని
స్తతోఽభవత్॥ ౧౧॥ సా చాభూత్సుమహత్పుణ్యా కౌశికీ లోకపావనీ। రేణోస్సుతాం రేణుకాం వై జమద
గ్నిరువాహ యాం॥౧౨॥ తస్యాం వై భార్గవఋషేః సుతా వసుమదాదయః। యవీయాన్ జజ్ఞ ఏతేషాం
రామ ఇత్యభివిశ్రుతః॥౧౩॥ యమాహుర్వాసుదేవాంశం హైహయానాం కులాంతకం। త్రిస్సప్తకృత్వో
య ఇమాం చక్రే నిఃక్షత్రియాం మహీం॥౧౪॥ దుష్టం క్షత్రం భువో భారమబ్రహ్మణ్యమనీనశత్। రజస్తమో
వృతమహన్ ఫల్గున్యపి కృతేంఽహసి॥౧౫॥ పరీక్షిత్॥ కిం తదంహో భగవతో రాజన్యైరజితాత్మభిః। కృతం
యేన కులం నష్టం క్షత్రియాణామభీక్ష్ణశః॥౧౬॥ శ్రీశుకః॥ హైహయానామధిపతిరర్జునః క్షత్రియర్షభః।
దత్తం నారాయణాంశాంశమారాధ్య పరికర్మభిః ॥ ౧౭ । బాహూన్ దశశతం లేభే దుర్ధర్షత్వమ
రాతిషు। అవ్యాహతేంద్రియౌజశ్శ్రీతేజోవీర్యయశోబలం ॥౧౮॥ యోగేశ్వరత్వమైశ్వర్యం గుణా య
త్రాణిమాదయః। చచారావ్యాహతగతిర్లోకేషు పవనో యథా॥౧౯॥ స్త్రీరత్నైరావృతః క్రీడన్ రేవాం
భసి మదోత్కటః। వైజయంతీం స్రజం బిభ్రద్రురోధ సరితం భుజైః ॥౨౦॥ విప్లావితం స్వశిబిరం ప్రతిస్రో
తస్సరిజ్జలైః। నామృష్యత్తస్య తద్వీర్యం వీరమానీ దశాననః॥౨౧॥ గృహీతో లీలయా స్త్రీణాం సమక్షం కృ
తకిల్బిషః। మాహిష్మత్యాం సంనిరుద్ధో ముక్తో యేన కపిర్యథా॥౨౨॥ స ఏకదా తు మృగయాం విచరన్ విజనే
వనే। యదృచ్ఛయాశ్రమపదం జమదగ్నేరుపావిశత్॥౨౩॥ తస్మై స నరదేవాయ మునిరర్హణమాహరత్।
ససైన్యామాత్యవాహాయ హవిష్మత్యా తపోధనః॥౨౪॥ స వీరస్తత్ర తద్దృష్ట్వా ఆత్మైశ్వర్యాతిశాయనం
తన్నాద్రియతాగ్నిహోత్ర్యాం సాభిలాషస్స హైహయః ॥ ౨౫ ॥ హవిర్ధానీమృషేర్దర్పాన్న
రాన్ హర్తుమచోదయత్। తే తాం మాహిష్మతీం నిన్యుస్సవత్సాం క్రందతీం బలాత్ ॥౨౬॥ అథ రాజని
నిర్యాతే రామ ఆశ్రమ ఆగతః। శ్రుత్వా తత్తస్య దౌరాత్మ్యం చుక్రోధాహిరివాహతః॥౨౭॥ ఘోర
మాదాయ పరశుం సతూణం వర్మ కార్ముకం। అన్వధావత దుర్మర్షో మృగేంద్ర ఇవ యూథపం ॥౨౮॥ త
మాపతంతం భృగువర్యమోజసా ధనుర్ధరం బాణపరశ్వధాయుధం। ఐణేయచర్మాంబర మర్కధా
మభిర్యుతం జటాభిర్దదృశే పురీం విశన్ ॥౨౯॥ అచోదయద్ధస్తిరథాశ్వపత్తిభిర్గదాసిబాణర్ష్టిశత
ఘ్నిశక్తిభిః। అక్షౌహిణీస్సప్తదశాతిభీషణాస్తా రామ ఏకో భగవానసూదయత్। ౩౦॥ యతో యతోఽసౌ
ప్రహరత్పరశ్వధో మనోఽనిలౌజాః పరచక్రసూదనః। తతస్తతశ్ఛిన్నభుజోరుకంధరా నిపేతురుర్వ్యాం హ
తసూతవాహనాః॥౩౧॥ దృష్ట్వా స్వసైన్యం రుధిరౌఘకర్దమే రణాజిరే రామకుఠారసాయకైః। వివృక్ణ

స్వశిబిరమాలక్ష్య - తస్య తద్వీర్యం న సేహే॥౨౧॥ గృహీత ఇతి॥ తతశ్చ కృతకిల్బిషః క్రీడంతమభిభవితుం ప్రవృత్తస్సన్ గృహీతః మాహిష్మత్యాం స్వపుర్యాం - కపిరివ సన్నిరుద్ధశ్చ పునశ్చ తదాజ్ఞయా యేన ముక్తః॥౨౨॥ ఇదానీం తత్కృతమపరాధం దర్శయన్నాహ - స ఏకదేత్యాదినా॥౨౩॥ తస్మా ఇతి॥ అర్హణం ఆతిథ్యాది - హవిష్మత్యా కామధేన్వా॥౨౪॥ స ఇతి॥ తదర్హణం నాద్రియేత తస్మిన్నానుమోదత - యతోఽగ్నిహోత్ర్యాం హోమధేన్వాం - సాభిలాషః - స హైహయః హైహయానాం స్వభావవర్తమానః॥౨౫॥ హవిర్ధానీమితి॥ దర్పాద్ధేతోః ఋషేర్హవిర్ధానీమగ్నిహోత్రధేనుం - హర్తుం నరాన్ నచోదయత్॥ ౨౬॥౨౭॥ ఘోరమితి॥ సతూణం కార్ముకం వర్మ చాదాయ॥౨౮॥ తమితి॥ ఐణేయచర్మ కృష్ణాజినం అంబరం యస్య॥౨౯॥ అచోదయదితి॥ హస్తిరథాదిభిః అతిభీషణాః॥౩౦॥ యత ఇతి॥ ప్రహరన్ పరశ్వధో యస్య - మనశ్చ అనిలశ్చ తయోరివ ఓజోఽపి

ర్యం యస్య పరేషాం చక్రం సైన్యం సూదయతీతి తథా-ఛిన్నాః-భుజాః ఊరవః-కంధరాశ్చ యేషాం తే-హతాః సూతాః వాహనాని చ యేషాం తే-వీరాః పేతుః॥౩౧॥ దృష్ట్వేతి॥ విపృణ్ణాః వర్త్మదయో యస్య॥౩౨॥ అథేతి॥ పంచశతేషు ధనుస్సు-అర్జునః-రామాయ సందధే ఏకమేవ ధనుర్వ్యస్యన్ పాఠాంతరే ఏక ఏవ బంధః సంధానం యేషాం తైరిషుభిః-తాని ధనూంషి-సమం సహ-తత్క్షణమేవాచ్ఛినత్॥౩౩॥ పునరితి॥ మృధే సాధనభూతానచలాన్ సంఘ్రిపాంశ్చ-ఉత్క్షిప్య అభిధావతస్తస్య భుజాన్ యుధి చిచ్ఛేద అహేః ఫణానివ॥౪౪॥౩౫॥ అగ్నిహోత్రీమితి॥ పిత్రే పరిక్లిష్టాం అగ్నిహోత్రీం సమర్పయత్ సమర్పితవాన్॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥ వయమితి॥ అర్హణతాం పూజ్యతాం అయాత్ అగాత్॥౩౯॥ క్షమయేతి॥ సౌరీ సూర్యస్య ప్రభేవ॥౪౦॥ రాజ్ఞ ఇతి॥ తీర్థసంసేవయా-చకారాద్వ్యసనియమైశ్చ-అచ్యుతే చేతనాదిత్తం యస్య సః॥౪౧॥ *****

వర్మధ్వజచాపవిగ్రహం నిపాతితం హైహయతేజసా క్రుధా॥౩౨॥ అథార్జునః పంచశతేషు బాహుభిర్ధనుస్సు
బాణాన్ యుగపత్స సందధే। రామాయ రామోఽస్త్రభృతాం సమగ్రణీస్తాన్యేకధన్వేషుభిరచ్ఛినత్సమం॥
౩౩॥ పునస్స్వహస్తైరచలాన్మృధేంఘ్రిపానుత్క్షిప్య వేగాదభిధావతో యుధి। భుజాన్ కుఠారేణ కఠోరనే
మినా చిచ్ఛేద రామః ప్రసభం ఫణానివ॥౩౪॥ కృత్తబాహోశ్శిరస్తస్య గిరేశ్శృంగమివాహరత్। హతే
పితరి తత్పుత్రా అయుతం దుద్రువుర్భయాత్॥౩౫॥ అగ్నిహోత్రీముపావృత్య సవత్సాం పరవీరహా। స
ముపేత్యాశ్రమం పిత్రే పరిక్లిష్టాం సమర్పయత్॥౩౬॥ స్వకృతం తత్కృతం రామః పిత్రే భ్రాతృభ్య ఏవ చ
వర్ణయామాస తచ్ఛ్రుత్వా జమదగ్నిరభాషత॥౩౭॥ రామ రామ మహాబాహో భవాన్ పాపమకారుషీ
త్। అవధీన్నరదేవం యత్సర్వదేవమయం రుషా॥౩౮॥ వయం హి బ్రాహ్మణాస్తాత క్షమయార్హణతాం గ
తాః। యయా లోకగురుర్దేవః పారమేష్ఠ్యమగాత్పదం॥౩౯॥ క్షమయా రోచతే లక్ష్మీర్బ్రాహ్మీ సౌ
రీ ప్రభా యథా। క్షమిణామాశు భగవాంస్తుష్యతే హరిరీశ్వరః॥౪౦॥ రాజ్ఞో మూర్ధాభిషిక్తస్య వధో బ్రహ్మ
వధాద్గురుః। తీర్థసంసేవయా చాంహో జహ్యంగాచ్యుతచేతనః॥౪౧॥ ********************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-పంచదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ పిత్రోపశిక్షితో రామస్తథేతి కురునందన। సంవత్సరం తీర్థయాత్రాం చరిత్వాశ్రమమావ్రజత్
౧॥ కదాచిద్రేణుకా యాతా గంగాయాం పద్మమాలినం। గంధర్వరాజం క్రీడంతమప్సరోభిరపశ్యత॥
౨॥ విలోకయంతీ క్రీడంతముదకార్థం నదీం గతా। హోమవేలాం న సస్మార కించిచ్చిత్రరథస్పృహా॥ ౩॥
కాలాత్యయం తం విలోక్య మునేశ్శాపవిశంకితా। ఆగత్య కలశం తస్థౌ పురోధాయ కృతాంజలిః॥౪॥ వ్యభిచా
రం మునిర్జ్ఞాత్వా పత్న్యాః ప్రకుపితోఽబ్రవీత్। ఘ్నతైనాం పుత్రకాః పాపామిత్యుక్తాస్తే న చక్రిరే॥ ౫॥
రామస్సంచోదితః పిత్రా భ్రాతౄన్ మాత్రా సహావధీత్। ప్రభావజ్ఞో మునేస్సమ్యక్సమాధేస్తపసశ్చ సః॥
౬॥ వరేణ ఛందయామాస ప్రీతస్సత్యవతీసుతః। వవ్రే హతానాం రామోఽపి జీవితం చాస్మృతిం వధే॥ ౭॥
ఉత్తస్థుస్తే కుశలినో నిద్రాపాయ ఇవాంజసా। పితుర్విద్వాంస్తపోవీర్యం రామశ్చక్రే సుహృద్వధం॥
౮॥ యేఽర్జునస్య సుతా రాజన్ స్మరంతస్స్వపితుర్వధం। రామవీర్యపరాభూతా లేభిరే శర్మ న క్వచిత్॥ ౯
ఏకదాశ్రమతో రామే సభ్రాతరి వనం గతే। వైరం సిసాధయిషవో లబ్ధచ్ఛిద్రా ఉపాగమన్॥౧౦॥ దృష్ట్వా

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-పంచదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా।

శ్లో॥ షోడశే చార్జునసుతైర్జమదగ్నౌ హతే ముహుః। రామాత్ క్షత్రవధః ప్రోక్తః విశ్వామిత్రస్య చాన్వయః॥ యద్వా॥ తీర్థాన్యటన్ ప్రసూభ్రాతౄన్ రామో హన్ షోడశే నృపాన్। గాధేః పుత్రో భవద్విప్రః తద్వంశో భూదనేకశః॥౧॥౨॥ విలోకయంతీతి॥ కించిదీషత్ చిత్రరథే గంధర్వరాజే స్పృహా యస్యాస్సా-కించిన్న సస్మారేతి వా॥౩॥ కాలేతి॥ కలశం పురోధాయ-అగ్రే నిధాయ॥౪॥ వ్యభిచారమితి॥ వ్యభిచారం మానసం జ్ఞాత్వా॥౫॥ రామ ఇతి॥ ఆజ్ఞాతిలంఘినాం భ్రాతౄణాం మాతుశ్చ వధే సంచోదితస్సన్-మునేర్యస్సమాధిస్తపశ్చ తయోః ప్రభావజ్ఞః-యది న హన్యాం తర్హి-మామపి శప్తుం సమర్థః-యది తు హన్యాం తర్హి-మయి సంతుష్టస్సన్-తానపి జీవయితుం సమర్థ ఇతి జానన్నిత్యర్థః॥౬॥౭॥ ఉత్తస్థురితి॥ నను నిందితం తత్కథం కృతవానత ఆహ-పితుర్విద్వానితి పూర్వోక్త ఏవాభిప్రాయః॥౮॥ సర్వక్షత్రియవధకారణం వక్తుమాహ-యేఽర్జునస్యేత్యాదినా॥౯॥౧౦॥ దృష్ట్వేతి॥ భగవత్యావేశితాధీర్యేన తం॥౧౧॥౧౨॥ హ ఇతి॥ దుఃఖాదీనాం వేగేనాపి మోహితాః

౧౫॥౧౬॥గత్వేతి॥బ్రహ్మఘ్నైర్విహతా శ్రీర్యస్యాస్తాం-హేరాజన్-స రామస్తేషాం శీర్షభిర్మాహిష్మత్యాః మధ్య
మహాంతంగిరించక్రే॥౧౭॥తదితి॥ తేషాం రక్తేన-అబ్రహ్మణ్యానాం భయావహాం- ఘోరాం నదీంచక్రే ఇత్యనుషంగః-త
థాపి-సర్వక్షత్రవధే కిం కారణం తదాహ- హేతుం కృత్వేతిసార్ధేన-అమంగళకారిణి అన్యాయవర్తిని సతి ॥౧౮॥ త్రిస్సప్త
కృత్వ ఇతి॥త్రిస్సప్తకృత్వః- రేణుకయా దుఃఖావేశాదురస్తాడనం కృతం-తతో రామస్తావత్కృత్వః క్షత్రముత్సాదితవానితి
ప్రసిద్ధిః॥౧౯॥-౨౩॥ స్వదేహమితి॥ సంజ్ఞానం స్మృతిః తదేవ లక్షణం చిహ్నం యస్య తం- స్వదేహం లబ్ధ్వా - సప్తఋషీ
ణాం మండలే-సప్తమ ఋషిరభూత్ ॥౨౪॥జామదగ్న్య ఇతి॥బృహత్ బ్రహ్మ-వేదం- వేదప్రవర్తకేషు సప్తర్షిష్వేకత
మో భవిష్యతీత్యర్థః॥౨౫॥-౨౬॥ఏవమితి॥భువో భారమహన్-భారభూతాన్ అహన్-నృపానితి॥౨౭॥ తదేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తం
సమాప్య ప్రస్తుతమాహ- గాధేరితి-మహాతేజాః విశ్వామిత్రః॥౨౮॥విశ్వామిత్రస్యేతి॥ తే సర్వే-లింగసమవాయన్యాయే

గ్న్యగార ఆసీనమావేశితధియం మునిం। భగవత్యుత్తమశ్లోకే జఘ్నుస్తే పాపనిశ్చయాః ॥౧౧॥ యాచ్య
మానాః కృపణయా రామమాత్రాతిదారుణాః। ప్రసహ్య శిర ఉత్కృత్య జహ్రుస్తే క్షత్రబంధవః॥౧౨॥ రేణు
కా దుఃఖశోకార్తా నిఘ్నంత్యాత్మానమాత్మనా। రామ రామేతి తాతేతి విచుక్రోశోచ్చకైస్సతీ॥౧౩
తదుపశ్రుత్య దూరస్థా హా రామేత్యార్తవత్స్వరం। త్వరయాశ్రమమాసాద్య దదృశుః పితరం హతం ॥
౧౪॥ తే దుఃఖరోషామర్షార్తిశోకవేగవిమోహితాః। హా తాత సాధో ధర్మిష్ఠ త్యక్త్వాస్మాన్ స్వర్గతో భ
వాన్ ॥ ౧౫ ॥ విలప్యైవం పితుర్దేహం నిధాయ భ్రాతృషు స్వయం। ప్రగృహ్య పరశుం రామః క్షత్రాం
తాయ మనో దధే ॥౧౬॥ గత్వా మాహిష్మతీం రామో బ్రహ్మఘ్నవిహతశ్రియం। తేషాం స శీర్షభీ రాజన్
మధ్యే చక్రే మహాగిరిం॥౧౭॥తద్రక్తేన నదీం ఘోరామబ్రహ్మణ్యభయావహాం। హేతుం కృత్వా పితృవ
ధం క్షత్రేఽమంగళకారిణి॥౧౮॥త్రిస్సప్తకృత్వః పృథివీం కృత్వా నిఃక్షత్రియాం ప్రభుః। శమంతపంచకే చ
క్రే శోణితోదాన్ హ్రదాన్నవ॥౧౯॥పితుః కాయేన సంధాయ శిర ఆదాయ బర్హిషి। సర్వదేవమయం దే
వమాత్మానమయజన్మఖైః॥౨౦॥ దదౌ ప్రాచీం దిశం హోత్రే బ్రహ్మణే దక్షిణాం దిశం। అధ్వర్యవే ప్ర
తీచీం వా ఉద్గాత్రే హ్యుత్తరాం దిశం॥౨౧॥అన్యేభ్యోఽవాంతరదిశః కశ్యపాయ చ మధ్యతః। ఆర్యావర్త
ముపద్రష్ట్రే సదస్యేభ్యస్తతః పరం॥౨౨॥తతశ్చావభృథస్నానవిధూతాశేషకిల్బిషః। సరస్వత్యాం బ్ర
హ్మనద్యాం రేజే వ్యభ్ర ఇవాంశుమాన్ ॥౨౩॥ స్వదేహం జమదగ్నిస్తు లబ్ధ్వా సంజ్ఞానలక్షణం। ఋషీ
ణాం మండలే సోఽభూత్సప్తమో రామపూజితః॥౨౪॥జామదగ్న్యోఽపి భగవాన్ రామః కమలలోచనః। ఆ
గామిన్యంతరే రాజన్ వర్తయిష్యతి వై బృహత్ ॥౨౫॥ఆస్తేఽద్యాపి మహేంద్రాద్రౌ న్యస్తదండః ప్రశాం
తధీః। ఉద్గీయమానచరితస్సిద్ధగంధర్వచారణైః॥౨౬॥ఏవం భృగుషు విశ్వాత్మా భగవాన్ హరిరీశ్వరః। అ
వతీర్య పరం భారం భువోఽహన్ బహుశో నృపాన్॥౨౭॥గాధేరభూన్మహాతేజాస్సమిద్ధ ఇవ పావకః। తపసా
క్షాత్రముత్సృజ్య యో లేభే బ్రహ్మవర్చసం॥౨౮॥విశ్వామిత్రస్య చైవాసన్ పుత్రా ఏకశతం నృప। మధ్యమస్తు
మధుచ్ఛందో మధుచ్ఛందస ఏవ తే॥౨౯॥పుత్రం కృత్వా శునశ్శేఫం దేవరాతం చ భార్గవం। ఆజీగర్తం సు
తానాహ జ్యేష్ఠ ఏష ప్రకల్ప్యతాం॥౩౦॥యో వై హరిశ్చంద్రమఖే విక్రీతః పురుషః పశుః। స్తుత్వా దేవాన్
ప్రజేశాదీన్ముముచే పాశబంధనాత్ ॥౩౧॥ యో రాతో దేవయజనే దేవైర్గాధిషు తాపసః । దేవ

న-ప్రాణభృత ఉపదధాతీతివత్ -మధుచ్ఛందస ఏవోచ్యంతే-తథాచ శ్రుతిః॥శ్రుతి॥తస్య హ విశ్వామిత్రస్యైకశతం పుత్రా
ఆసన్-పంచాశదేవ జ్యాయాంసో మధుచ్ఛందసః పంచాశత్ కనీయాంస ఇత్యాది-తత్ర చ విశ్వామిత్రపుత్రేషు భార్గవస్యా
జీగర్తస్య దేవరాతస్య జ్యేష్ఠత్వమవగమ్యతే-తథా ఆశ్వలాయనబోధాయనాదిభిః-కౌశికానాం దేవరాతప్రవరత్వము
క్తం-ప్రవరశ్చ తస్మిన్నేవ వంశే అవాంతరభేదః-నతు వంశాంతరం-తథా చ స్మృతిః ॥శ్లో॥ ఏక ఏవ ఋషిర్యావత్ ప్రవరే
ష్వనువర్తతే-తావత్సమానగోత్రత్వం వినా భృగ్వంగిరోగణాదితి॥౨౯॥తత్కృతో భృగువంశప్రవరస్య దేవరాతస్య కౌ
శికప్రవరత్వమిత్యాశంక్య-తదుపపాదయన్నాహ పుత్రం కృత్వేత్యాదియావత్సమాప్తి॥పుత్రమితి॥ పూర్వమాజీగర్తం-
సుతేషు మధ్యమత్వేన పితృభ్యాం మమతాం విహాయ విక్రీతత్వాత్తస్య-కృపయా సుతానాహ- జ్యేష్ఠ ఏష ప్రకల్ప్యతామి
తి॥౩౦॥ఏతదేవ స్పష్టయితుం తం విశినష్టి ద్వాభ్యాం॥య ఇతి॥ముముచే అముచ్యత॥౩౧॥య ఇతి॥భార్గవోఽపి-గాధిషు గాధే

ర్వంశజేషు-దేవరాతఇతిఖ్యాతః॥౩౨॥యఇతి॥తత్ తస్యజ్యేష్ఠత్వంకుశలంన మేనిరే-మధ్యమత్వస్యా నర్గావహత్వద్వం
ష్ట్వా నాంగీకృతవంతః-మునిర్విశ్వామిత్రః॥౩౩॥సఇతి॥పంచాశతాకనిష్ఠైస్సాకం-సమధ్యమోమధుచ్ఛందాః- ఉవాచ-
నోస్మాకంయత్ జ్యేష్ఠత్వంకనిష్ఠత్వంవా-భవాన్పితా-సంజానీతేమన్యతేతస్మిన్వయంతిష్ఠామేతి ॥౩౪॥ జ్యేష్ఠమితి॥ఏ
వముక్త్వా-మంత్రదృశం ॥శుౕ॥ కస్యనూనంకతమస్యామృతానామిత్యాదిమంత్రాణాంద్రష్టారం - శునశ్శేఫంజ్యేష్ఠం
చక్రుః.తదాహ-వయంసర్వే-త్వామన్వంచఃస్మహి-అనుగంతారఃకనిష్ఠాఃస్మఇత్యర్థః తతఃప్రసన్నోవిశ్వామిత్రఃతాన్
సుతానాహ వీరవంతఃపుత్రవంతఃభవిష్యథ-యేయూయం-మేమానంపూజ్యతామనుగృహ్ణంతః అనువర్తమానాస్సంతః-
మాంవీరవంతంపుత్రవంతంఅకర్తృకవంతఇత్యర్థః॥౩౫॥ఏషఇతి॥హేకౌశికాఃఏషదేవరాతఃవోయుష్మదీయః- కౌశికఏ
వ-యతః-వీరఃమత్పుత్రఃతమేనంఅన్వితఅనుగచ్ఛతఅన్యేచాష్టకాదయస్తస్యసుతాఆసన్॥౩౬॥ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥
ఏకేశప్తాః-ఏకేఅనుగృహీతాః-అన్యస్తుపుత్రత్వేనస్వీకృతఇత్యేవంకౌశికగోత్రంపృథగ్విధం నానాప్రకారంజాతం - త
చ్చప్రవరాంతరమాపన్నంప్రాప్తం-హియస్మాత్-ఏవందేవరాతజ్యేష్ఠత్వేన-తత్ప్రకల్పితం॥౩౭॥ ********** **

రాతఇతిఖ్యాతశ్శునశ్శేపస్తుభార్గవః॥౩౨॥యేమధుచ్ఛందసోజ్యేష్ఠాఃకుశలంమేనిరేననతత్। అశపత్తాన్ము
నిఃక్రుద్ధోమ్లేచ్ఛాభవతదుర్జనాః॥౩౩॥సహోవాచమధుచ్ఛందాస్సార్ధంపంచాశతాతతః।యన్నో
భవాన్సంజానీతేతస్మింస్తిష్ఠామహేవయం ॥ ౩౪ ॥ జ్యేష్ఠంమంత్రదృశంచక్రుస్త్వామన్వంచో వయం
స్మహి।విశ్వామిత్రస్సుతానాహవీరవంతోభవిష్యథ॥యేమానంమేనుగృహ్ణంతోవీరవంతమకర్తమాం ॥
౩౫॥ఏషవఃకౌశికావీరోదేవరాతస్తమన్విత।అన్యేచాష్టకహారీతజయంతసుమదాదయః॥౩౬॥ఏవంకౌ
శికగోత్రంతువిశ్వామిత్రైఃపృథగ్విధం।ప్రవరాంతరమాపన్నంతద్ధిహ్యేవంప్రకల్పితం॥౩౭॥****

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-షోడశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః। యఃపురూరవసఃపుత్రఆయుస్తస్యాభవన్సుతాః । నహుషఃక్షత్రవృద్ధశ్చరజీరంభశ్చవీర్య
వాన్॥౧॥ అనేనాఇతిరాజేంద్రక్షత్రవృద్ధాన్వయంశ్శృణు। క్షత్రవృద్ధసుతస్యాసన్సుహోత్రస్యాత్మ
జాస్త్రయః॥౨॥కాశ్యఃకుశోగృత్సమదఇతిగృత్సమదాదభూత్।శునకశ్శౌనకోయస్య బహ్వృచప్ర
వరోమునిః॥౩॥కాశ్యస్యకాశిస్తత్పుత్రోరాష్ట్రోదీర్ఘతపఃపితా।ధన్వంతరిర్దీర్ఘతమసఆయుర్వేద
ప్రవర్తకః॥౪॥యజ్ఞభాగ్వాసుదేవాంశస్స్మృతమాత్రార్తినాశనః।తత్పుత్రఃకేతుమానస్యజజ్ఞే
భీమరథస్తతః॥౫॥దివోదాసోద్యుమాంస్తస్మాత్ప్రతర్దనఇతిస్మృతః।సఏవశత్రుజిద్వత్స ఋతధ్వజ
ఇతీరితః ॥౬॥ తథాకువలయాశ్వేతిప్రోక్తోలర్కాదయస్తతః।షష్టింవర్షసహస్రాణిషష్టింవర్ష శ
తానిచ॥౭॥నాలర్కాదపరోరాజాబుభుజేమేదినీంయువా।అలర్కాత్సన్నతిస్తస్మాత్సునీథోథ సుకేతనః
॥౮॥ధర్మకేతుసుతస్తస్మాత్సత్యకేతురజాయత।సత్యకేతోర్ధృష్టకేతుస్సుకుమారఃక్షితీశ్వరః॥౯॥వీతిహో
త్రోస్యభర్గోతో భార్గభూమిరభూన్నృప।ఇతీమేకాశయోభూపాఃక్షత్రవృద్ధాన్వయాయినః ॥౧౦ ॥
రంభస్యరభసఃపుత్రోగంభీరశ్చాక్రియస్తతః।తస్యక్షేత్రేబ్రహ్మజజ్ఞేశృణువంశమనేనసః॥౧౧॥శుద్ధస్తత

ఇతిభావార్థదీపికాయాం షోడశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥అమోస్సప్తదశేత్వైళజ్యేష్ఠపుత్రస్యపంచసు।సుతేషుక్షత్రవృద్ధాదిచతుర్ణాంవంశవర్ణనం ॥యద్వా॥ వంశోనస
ప్తదశేవాదీన్వైళజ్యేష్ఠసుతాయుషః। పుత్రైరంభరజిక్షత్రవృద్ధానేనోభిరాహితాన్ ॥ ఇహాశ్రీకృష్ణావతార ప్రస్తా
వాయవంశానుక్రమణం - ఐళాదిక్రమేణప్రక్రాంతమితి - యస్యవంశేశ్రీకృష్ణావతారః - తస్యవంశోతివితతత్వాదం
తేనిరూప్యతే-అతఃపురూరవసఃపుత్రాణాంపంచానాంకనిష్ఠానాంవంశానుక్త్వాదౌసీం ప్రథమస్యవంశమాహ ॥ యఇ
తి॥ఏవంనహుషయయాతియదుప్రభృతిష్వపిద్రష్టవ్యం॥౧॥౩॥ కాశ్యస్యేతి॥దీర్ఘతపసఃపితా ॥౪॥ యజ్ఞేతి ॥ స్మృతమాత్ర
ఏవఆర్తిం రోగందుఃఖంనాశయతీతితథా॥౫॥౬॥ తత ఇతి ॥ తతఃప్రతర్దనాదిశబ్దవాచ్యద్యుమత్సకాశాదలర్కాదయః॥
౭॥నేతి॥సన్నతిఃసన్నతిసంజ్ఞః॥౮॥ధర్మేతి॥సత్యకేతోఃధృష్టకేతుః-తస్మాత్సుకుమారః॥౯॥వీతిహోత్రఇతి॥తస్మాత్సు
కుమారాద్వీతిహోత్రఃతస్యభర్గః-అతోభర్గాత్ భార్గభూమిః-కాశయఃకాశేర్వంశ్యాః-కాశేఃప్రపితామహస్యక్షత్ర
వృద్ధస్యఅన్వయంఅయంతియాంతీతితథా॥౧౦॥౧౧॥శుద్ధఇతి॥తతఃఅనేనసః-శుద్ధోజజ్ఞే-కృతకృత్యఃసః-యతఃఅస్మవాన్

సి-అతః పుత్రో లాలనం న కృతవానిత్యర్థః॥౧౨॥ సింహావలోకనన్యాయేనాహ॥ రజేతి॥౧౩॥౧౪॥ గురుణేతి॥ తేషాంము
క్త్యంశాయ-గురుణా బృహస్పతినా-అభిచారవిధానేన అగ్నౌ హూయమానే సతి॥౧౫॥ కుశాదితి॥ క్షాత్త్రవృద్ధాత్ క్షత్త్ర
వృద్ధపౌత్త్రాత్ - ప్రతిః ప్రతేః సంజయః॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥ ఇతి శ్రీభావార్థదీపికాయాం-సప్తదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా, ****
॥ అష్టాదశే యయాతేస్తు నాహుషస్య కథోచ్యతే। యస్య పంచసు పుత్త్రేషు కనీయాన్ గ్రహీజ్జరామ్॥ యద్వా॥ ఆయుషో
జ్యేష్ఠపుత్త్రస్య నహుషస్యాగ్రజస్సుతః। యయాతిః పూరుముక్త్వాష్టాదశే నృపమాత్మజమ్ ॥౧॥ రాజ్యమితి॥ తస్య రాజ్యస్య
పరిణామం అనర్థావహత్వం వేత్తీతి తథా-తత్ర హేతుః యత్రేతి॥౨॥ పితరీతి॥ స్థానాత్ స్వర్గాత్ -ద్విజైరగస్త్యాదిభిః॥౩॥ చ
సృష్వితి॥ యవీయసా భ్రాత్రా- ఆదిశత్ - కావ్యస్య శుక్రస్య-వృషపర్వణశ్చ - కన్యాభ్యాం పృథగ్దారస్య ॥౪॥౫॥
తత్ర ప్రతిలోమతా దోషః ఈశ్వరఘటనాదితి దర్శయన్ కథామాహ - ఏకదేత్యాద్యారభ్య ప్రతిజగ్రాహ తద్వచ ఇ

త్యుదితస్తస్య ... స్పార్థః। తరిశ్యాంతరజా జజ్ఞే కృతకృత్యస్స ఆత్మవాన్ ॥౧౨॥ రజేః పంచశతా
న్యాసన్ పుత్త్రాణామమితౌజసామ్। దేవైరభ్యర్థితో దైత్యాన్ హత్వేంద్రాయాదదాద్దివమ్॥౧౩॥ ఇం
ద్రస్తస్మై పునర్దత్వా గృహీత్వా చరణౌ రజేః। ఆత్మానమర్పయామాస ప్రహ్లాదాద్యరిశంకితః ॥౧౪॥ పిత
ర్యుపరతే పుత్త్రా యాచమానాయ నో దదుః। త్రివిష్టపం మహేంద్రాయ యజ్ఞభాగాన్ సమాదదుః॥౧౫॥
గురుణా హూయమానేగ్నౌ బలభిత్తనయాన్ రజేః। అవధీద్భ్రంశితాన్ మార్గాన్న కశ్చిదవశేషితః॥౧౬॥
కుశాత్ప్రతిః క్షాత్త్రవృద్ధాత్సంజయస్తత్సుతో జయః। తతః కృతః కృతస్యాపి జజ్ఞే హర్యబలో నృపః ॥౧౭॥ స
హదేవస్తతో హీనో జయసేనస్తు తత్సుతః। సంకృతిస్తస్య చ జయః క్షత్త్రధర్మా మహారథః।౧౮॥ క్షత్త్రవృ
ద్ధాన్వయా భూపా ఇమే శృణ్వథ నాహుషాన్ ॥౧౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-నవమస్కంధే-సప్తదశోధ్యాయః.
శ్రీశుకః॥ యతిర్యయాతిస్సంయాతిరాయతిర్వియతిః కృతిః। షడిమే నహుషస్యాసన్నింద్రియాణీవ దే
హినః॥౧॥ రాజ్యం నైచ్ఛద్యతిః పిత్రా దత్తం తత్పరిణామవిత్। యత్ర ప్రవిష్టః పురుష ఆత్మానం నావబుధ్య
తే॥౨॥ పితరి భ్రంశితే స్థానాదింద్రాణ్యా ధర్షణాద్ద్విజైః। ప్రాపితే అజగరత్వం వై యయాతిరభవన్నృ
పః॥౩॥ చతసృష్వాదిశద్దిక్షు భ్రాతౄన్ భ్రాతా యవీయసః। కృతదారో జుగోపోర్వీం కావ్యస్య వృషపర్వ
ణః॥౪॥ రాజా॥ బ్రహ్మర్షిర్భగవాన్ కావ్యః క్షత్త్రబంధుశ్చ నాహుషః। రాజన్యవిప్రయోః కస్మాద్వివా
హః ప్రాతిలోమికః॥౫॥ శ్రీశుకః॥ ఏకదా దానవేంద్రస్య శర్మిష్ఠా నామ కన్యకా। సఖీసహస్రసంయుక్తా
గురుపుత్త్ర్యా చ భామినీ॥౬॥ దేవయాన్యా పురోద్యానే పుష్పితద్రుమసంకులే। వ్యచరత్కలగీతాలినలినీ
పులినేబలా॥౭॥ తా జలాశయమాసాద్య కన్యాః కమలలోచనాః। తీరే న్యస్య దుకూలాని విజహ్రుస్సించతీర్మి
థః॥౮॥ వీక్ష్య వ్రజంతం గిరిశం సహ దేవ్యా వృషస్థితమ్। సహసోత్తీర్య వాసాంసి పర్యధుర్వ్రీడితాః స్త్రి
యః॥౯॥ శర్మిష్ఠాజానతీ వాసో గురుపుత్త్ర్యాస్సమవ్యధాత్। స్వీయం మత్వా ప్రకుపితా దేవయానీదమ
బ్రవీత్ ॥౧౦॥ అహో నిరీక్ష్యతామస్యా దాస్యాః కర్మ హ్యసాంప్రతమ్। అస్మద్ధార్యం ధృతవతీ శునీవ హ
విరధ్వరే॥౧౧॥ యైరిదం తపసా సృష్టం ముఖం పుంసః పరస్య యే। ధార్యతే యైరిహ జ్యోతిశ్శివః పంథాః ప్రదర్శి
తః॥౧౨॥ యాన్ వందంత్యుపతిష్ఠంతే లోకనాథాస్సురేశ్వరాః। భగవానపి విశ్వాత్మా పావనః శ్రీనికేతనః॥
౧౩॥ వయం తత్రాపి భృగవశ్శిష్యోస్యాః పితాసురః। అస్మద్ధార్యం ధృతవతీ శూద్రో వేదమివాసతీ ॥౧౪
ఏవం బ్రువంతీం శర్మిష్ఠా గురుపుత్త్రీమభాషత। రుషా శ్వసంత్యురంగీవ ధర్షితా దష్టదచ్ఛదా ॥౧౫॥ ఆత్మవృ
త్తమవిజ్ఞాయ ... ॥ ఏకదేతి॥ గురోః శుక్రస్య పుత్త్ర్యా దేవయాన్యా చ సహ - వ్యచరదితి ద్వయోరన్వయః ॥౬॥ దేవయాన్యేతి॥ కలగీ
తాః-అళయో యేషు తాః నళిన్యః పులినాని యస్మిన్ పురోద్యానే-అబలా శర్మిష్ఠా॥౭॥ తా ఇతి॥ సించతీః సించత్యః-ప్రథమా
ర్థే ద్వితీయా॥౮॥౯॥ శర్మిష్ఠేతి॥ అజానతీ స్వీయం మత్వా గురుపుత్త్ర్యా వాసః సమవ్యధాత్ పర్యధాత్ ॥౧౦॥ అహో ఇతి॥
అసాంప్రతమయోగ్యం॥౧౧॥ అన్యాయ్యమేవ బ్రాహ్మణోత్కర్ష సన్నేన వ్యనక్తి త్రిభిః॥ యైరితి॥ యే బ్రాహ్మణాః- పర
స్య పుంసో ముఖం-ముఖాదుత్పన్నత్వేన తత్ప్రాప్తిద్వారత్వేన చ శ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః-జ్యోతిః-బ్రహ్మ-పంథాః-వేదమార్గః ॥౧౨॥
౧౩॥ తదేవం బ్రాహ్మణమాత్రమేవ లావణ్యాద్యం॥ వయమితి॥ తత్రాపి వయం భృగవః-అస్యాశ్చ పితా అసురః నః శిష్యః-
ఏవం సత్యపి-అస్మాభిర్ధార్యం వాసః ఇయమసతీ-ధృతవతి ॥౧౪॥౧౫॥ నిషిద్ధోయం ప్రతిలోమసంబంధ ఇతి చేత్తత్రాహ॥

ఏషఇతి॥౨౦॥బ్రాహ్మణమేవత్వంవృణుహీతిమనేనాగ్రహణేతిచేత్తత్రాహ॥నేతి॥ బృహస్పతేస్సుతఃకచః-శుక్రాత్
మృతసంజీవినీంవిద్యామభ్యగాత్-తదాదేవయానీ-తంపతించకమే-సచగురుపుత్రీనమమపూజ్యేతినతాముదవహత్-తత
శ్చకుపితాసతీతవేయంవిద్యానిష్ఫలాభవత్వితిశశాప-సచతవబ్రాహ్మణఃపతిర్నభవేదితితాంశశాప-తదేతదాహ-కచ
స్యేతి-యమహమశపం-తస్యశాపాత్॥౨౨॥యయాతిరితి॥ అశాస్త్రీయత్వాత్ అనభిప్రేతమపి - దైవేనోపహృతం
ప్రాపితంబుద్ధ్వాతద్గతంతస్యాంసకామంస్వమనశ్చబుద్ధ్వా-సహ్యథర్మేమదీయంమనఃప్రవేశేదితి తస్యావచః-ప్రతి
జగ్రాహఅంగీకృతవాన్॥౨౩॥శర్మిష్ఠాసంబంధోపిదైవవశాదేవాభూదితిదర్శయన్నాహనవభిః॥గతఇతి॥ ఉక్తంభిక్షు
కేత్యాది-కృతకూపప్రక్షేపాది॥౨౪॥దుర్మనాఇతి॥ కాపోతీముంఛవృత్తిం॥౨౫॥ వృషపర్వేతి॥ప్రత్యనీకాదేవాస్తేవివక్షి

తేనవిజ్ఞాయకస్థసేబహుభీరుకః॥కింనప్రతీక్షసేస్మాకంగృహాన్బలిభుజోయథా॥౧౬॥శ్రీశుకః॥ఏవంవి
ధైస్సుపరుషైఃక్షిప్త్వాచార్యసుతాంసతీమ్।శర్మిష్ఠాప్రాక్షిపత్కూపేవాసశ్చాదాయమాయయా॥౧౭॥
తస్యాంగతాయాంస్వగృహంయయాతిర్మృగయాంచరన్।ప్రాప్తోయదృచ్ఛయాకూపేజలార్థీతాం
దదర్శహ॥౧౮॥దత్వాస్వముత్తరంవాసస్తస్యైరాజావివాససే।గృహీత్వాపాణినాపాణిముజ్జహా
రదయాపరః॥౧౯॥తంవీరమాహౌశనసీప్రేమనిర్భరయాగిరా।రాజంస్త్వయాగృహీతోమేపాణిఃపర
పురంజయ।హస్తగ్రాహోపరోమాభూత్ గృహీతాయాస్త్వయాహిమే॥౨౦॥ఏషఈశకృతోవీర
సంబంధోనానపౌరుషః।యదిదంకూపలగ్నాయాభవతోదర్శనంమమ॥౨౧॥నబ్రాహ్మణోమేభవితాహ
స్తగ్రాహోమహాభుజ।కచస్యబార్హస్పత్యస్యశాపాద్యమశపంపురా॥౨౨॥యయాతిరనభిప్రేతం
దైవోపహృతమాత్మనః।మనస్తుతద్గతంబుద్ధ్వాప్రతిజగ్రాహతద్వచః॥౨౩॥గతేరాజనిసావీరేతత్రస్మ
రుదతీపితుః।న్యవేదయత్తతస్సర్వముక్తంశర్మిష్ఠయాకృతమ్॥౨౪॥దుర్మనాభగవాన్కావ్యఃపౌరోహి
త్యంవిగర్హయన్।స్తువన్వృత్తించకాపోతీందుహిత్రాసయయౌపురాత్॥౨౫॥వృషపర్వాతమాజ్ఞా
యప్రత్యనీకవివక్షితమ్।గురుంప్రసాదయన్మూర్ధ్నాపాదయోఃపతితఃపథి॥౨౬॥క్షణార్ధమన్యుర్భ
గవాన్శిష్యంవ్యాచష్టభార్గవః।కామోస్యాఃక్రియతాంరాజన్నైనాంత్యక్తుమిహోత్సహే॥౨౭॥తథే
త్యవస్థితేప్రాహదేవయానీమనోగతమ్।పిత్రాదత్తాయతోయాస్యేసానుగాయాతుమామను॥౨౮॥
స్వానాంతత్సంకటంవీక్ష్యతదర్థస్యచగౌరవమ్।దేవయానీంపర్యచరత్స్త్రీసహస్రేణదాసవత్॥౨౯॥నా
హుషాయసుతాందత్వాసహశర్మిష్ఠయోశనా।తమాహరాజన్శర్మిష్ఠామాధాస్తల్పేనకర్హిచిత్॥
౩౦॥విలోక్యౌశనసీంరాజన్ఛర్మిష్ఠాసుప్రజాంక్వచిత్।తమేవవవ్రేరహసిసఖ్యాఃపతిమృతౌసతీ॥౩౧॥
రాజపుత్ర్యార్థితోపత్యేధర్మంచావేక్ష్యధర్మవిత్।స్మరన్ఛుక్రవచఃకాలేదిష్టమేవాభ్యపద్యత॥
౩౨॥యదుంచతుర్వసుంచైవదేవయానీవ్యజాయత।ద్రుహ్యుంచానుంచపూరుంచశర్మిష్ఠావార్షపర్వణీ॥
౩౩॥గర్భసంభవమాసుర్యాభర్తుర్విజ్ఞాయమానినీ।దేవయానీపితుర్గేహంయయౌక్రోధవిమూర్ఛి
తా॥౩౪॥ప్రియామనుగతఃకామీవచోభిరుపమంత్రయన్।నప్రసాదయితుంశేకేపాదసంవాహనాదిభిః॥
౩౫॥శుక్రస్తమాహకుపితఃస్త్రీకామానృతపూరుష।త్వాంజరావిశతాంమందవిరూపకరణీనృణామ్॥
౩౬॥యయాతిః॥అతృప్తోస్మ్యద్యకామానాంబ్రహ్మన్దుహితరిస్మతే।వ్యత్యస్యతాంయథాకామంవయ
సాయోభిధాస్యతి॥౩౭॥ఇతిలబ్ధవ్యవస్థానఃపుత్రంజ్యేష్ఠమవోచత।యయాతిః॥యదోతాతప్రతీ

తాః-జయంప్రాపణీయాఇత్యభిప్రేతాయస్యతథాభూతఃజ్ఞాత్వాప్రత్యనీకావాంఛావక్షిగమితివా॥౨౬॥౨౭॥తథే
తి॥సానుగాసఖీభిస్సహితాశర్మిష్ఠామామనుయాత్వితి॥౨౮॥స్వానామితి॥తస్మాన్నగరాత్శుక్రాత్-సంకటంవీ
క్ష్యతత్తస్మాదస్థితాద్యస్యప్రయోజనస్యగౌరవంవీక్ష్య॥౨౯॥నాహుషాయేతి॥తల్పేనాధాఃనోపగచ్ఛేరిత్యర్థః॥౩౦॥౩౧॥
రాజేతి॥అపత్యార్థమృతుకాలేప్రార్థనాయాస్తస్యాఃకామపూరణంధర్మంవీక్ష్యశుక్రస్యవచశ్చస్మరన్-దిష్టందై
వప్రాపితమేవతత్సంగమభ్యపద్యత-నతుకామతఇత్యర్థః॥౩౨॥౩౩॥గర్భేతి॥అసుర్యాఃశర్మిష్ఠాయాఃభర్తుస్సకాశాత్
౩౪॥ప్రియామితి॥ఉపమంత్రయన్ప్రసాదయన్॥౩౫॥శుక్రఇతి॥వికృతంరూపంకరోతీతితథా॥౩౬॥అతృప్తఇతి॥తేమ
హీతి నైరద్యాప్యతృప్తోస్మికామానాంభోగైరితివా-శుక్రఆహ-తర్హియోభిధాస్యతిఅభితోధారయిష్యతి-త

స్వవయసా కామం వ్యత్యస్యతాం-యథేచ్ఛం జరావ్యత్యయేనాయాకు-వ్యత్యయం నీయతామితి వా యద్వా - వ్యత్యస్యేతి
ఛేదః. తాం జరాం వ్యత్యాస్యసంగమయేత్యర్థః॥౩౭॥ ఇతీతి॥ ఇతిలబ్ధం వ్యవస్థానం జరాయా వ్యవస్థితిర్యేన సః॥౩౯॥౪౦॥ తుర్వ
సురితి॥ యతో నధర్మజ్ఞాః అనిత్యేనయౌవనేనాగ్యబుద్ధయః॥౪౧॥ అపృచ్ఛదితి॥ త్వం జరాం కిం గ్రహీష్యసీత్యపృచ్ఛత్ ప్ర
త్యాఖ్యానం తూక్తంథా ఇత్యాహ॥ నత్వమితి॥౪౨॥ కఇతి॥ ఆత్మకృతః స్వదేహకర్తుః-ప్రత్యుపకారం కర్తుం కోనుక్షమః॥
౪౩॥ ఉత్తమ ఇతి॥ తథాపి పితుః యశ్చింతితం కుర్యాత్స ఉత్తమః-యస్తు ప్రోక్తకారీ స మధ్యమః యస్త్వశ్రద్ధయా కుర్యా
త్సోధమః-అశక్త్యాపి గురుచరితం పురీషప్రాయః॥౪౪॥ ఇతీతి॥ జుజుషే సేవితవాన్॥౪౫॥ సత్త్వేతి॥ యథోపజోషం యథాప్రీ
తి జుజుషే॥౪౬॥౪౭॥ యస్మిన్నితి॥ నానేవ భాతి యావదింద్రియవృత్తిః-తదుపరమే నాభాతి చ - స్వప్నమాయాభ్యాం సహి
తో మనోరథ ఇవేత్యర్థః॥ ౪౯॥౫౦॥ ఏవమితి॥ మనస్సుఖం కామభోగం-కదింద్రియైః కుత్సితైః పతాబ్ధ్యైరింద్రియైః॥౫౧॥

చ్ఛేమాం జరాం దేహి నిజం వయః॥ మాతామహకృతాం వత్స న తృప్తో విషయేష్వహమ్॥ వయసా భవదీయే
న రంస్యే కతిపయాస్సమాః ౩౯॥ యదుః॥ నోత్సహే జరయా స్థాతుమంతరా ప్రాప్తయానఘ। అవిదిత్వా
సుఖం గ్రామ్యం వైతృష్ణ్యం నైతి పూరుషః॥౪౦॥ తుర్వసుశ్చోదితః పిత్రా ద్రుహ్యుశ్చానుశ్చ భారత। ప్ర
త్యాచఖ్యురధర్మజ్ఞా అనిత్యే నిత్యబుద్ధయః॥౪౧॥ అపృచ్ఛత్తనయం పూరుం వయసోనం గుణాధికమ్। న
త్వమగ్రజవద్వత్స మాం ప్రత్యాఖ్యాతుమర్హసి॥౪౨॥ పూరుః॥ కో ను లోకే మనుష్యేంద్ర పితురాత్మకృ
తః పుమాన్। ప్రతికర్తుం క్షమో యస్య ప్రసాదాద్విందతే పరమ్॥౪౩॥ ఉత్తమశ్చింతితం కుర్యాత్ప్రోక్త
కారీ తు మధ్యమః। అధమోఽశ్రద్ధయా కుర్యాదకర్తోచ్చరితం పితుః॥౪౪॥ ఇతి ప్రముదితః పూరుః ప్రత్యగృ
హ్ణాజ్జరాం పితుః। సోఽపి తద్వయసా కామాన్ యథావజ్జుజుషే నృప॥౪౫॥ సప్తద్వీపపతిః సమ్యక్పితృవత్పాల
యన్ప్రజాః। యథోపజోషం విషయాన్ జుజుషేఽవ్యాహతేంద్రియః॥౪౬॥ దేవయాన్యప్యనుదినం మనో
వాగ్దేహవస్తుభిః। ప్రేయసః పరమాం ప్రీతిమువాహ ప్రేయసీ రహః॥౪౭॥ అయజద్యజ్ఞపురుషం క్రతుభి
ర్భూరిదక్షిణైః। సర్వదేవమయం దేవం సర్వయజ్ఞమయం హరిమ్॥౪౮॥ యస్మిన్నిదం విరచితం వ్యోమ్నీవ
జలదావలిః। నానేవ భాతి నాభాతి స్వప్నమాయామనోరథః॥౪౯॥ తమేవ హృది విన్యస్య వాసుదేవం గుహాశ
యమ్। నారాయణమణీయాంసం నిరాశీరయజత్ప్రభుః॥౫౦॥ ఏవం వర్షసహస్రాణి మనఃషష్ఠైర్మన
స్సుఖం। విదధానోఽపి నాతృప్యత్సార్వభౌమః కదింద్రియైః॥౫౧॥*****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే నవమస్కంధే-అష్టాదశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ స ఇత్థమాచరన్కామాన్ స్త్రైణోఽపహ్నవమాత్మనః। బుద్ధ్వా ప్రియాయై నిర్విణ్ణో గాథామేతామ
గాయత॥౧॥ యయాతిః॥ శృణు భార్గవ్యమూం గాథాం మద్విధాచరితాం భువి। ధీరా యస్యానుశోచంతి వ
నే గ్రామనివాసినః॥౨॥ బస్త ఏకో వనే కశ్చిద్విచిన్వన్ప్రియమాత్మనః। దదర్శ కూపే పతితాం స్వకర్మవ
శగామజామ్॥౩॥ తస్యా ఉద్ధరణోపాయం బస్తః కామీ విచింతయన్। వ్యధత్త తీర్థముద్ధృత్య విషాణాగ్రేణ
రోధసీ॥౪॥ సోత్తీర్య కూపాత్సుశ్రోణీ తమేవ వవ్రే కిల। తయా వృతం సముద్వీక్ష్య బహ్వ్యోఽజాః కాం
తకామినీః। పీవానం శ్మశ్రులం ప్రేష్ఠం మీఢ్వాంసం యభకోవిదమ్॥౫॥ స ఏకోఽజవృషస్తాసాం బహ్వీనాం రతి
వర్ధనః। రేమే కామగ్రహగ్రస్త ఆత్మానం నావబుధ్యత॥౬॥ తమేవం ప్రేష్ఠతమయా రమమాణమజాన్య

ఇతి భావార్థదీపికాయాం-అష్టాదశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఊనవింశే యయాతిః స్వం చేష్టితం నన్వజోపమమ్। దేవయానీం సమాశ్రావ్యాపిరక్తో ముక్తిమాప్తవాన్॥ కించ॥ భు
క్తభోగాన్ జాంపో స్యన్న జవద్వృత్తిమాత్మనః। విడంబయన్ ప్రియాం దూహసి ర్వేదయితుమాత్మవాన్॥ స ఇతి॥ కామానా
చరన్నేవ బుధ్యమానః గాథామితిహాసం॥౧॥ శృణ్వితి॥ మద్విధేన మత్సదృశేన - ఆచరితామనుష్ఠితాం మద్విధస్యాచరితం య
స్యామితి వా-యస్య గ్రామనివాసినః కామిమోహమద్విధస్య ఆచరితం-వనే స్థితా ధీరాః-శోచంతి-తస్య గాథాం శృణు॥౨॥
ఆత్మానమనులక్ష్యాహ। బస్త ఇతి॥ ప్రియాం మమలక్ష్యాహ-అజామితి-వనే సంసారే-ప్రియం విషయం॥౩॥ తస్యా ఇతి॥ రోధ
తటే-విషాణాగ్రేణ మృదాదికముద్ధృత్య-తీర్థం నిర్గమమార్గం వ్యధత్త॥౪॥ స ఇతి॥ బహ్వ్య ఇతి శర్మిష్ఠా ప్రముఖాః-కాం
తం ప్రతి కామినీః కామయంత్యః ప్రథమాస్తైద్వితీయా-పీవానం పుష్టం-శ్మశ్రులం శ్మశ్రుబహులం రతిసమర్థమిత్యర్థః-మీ

ఖ్యాం‌సం- రేతస్సేక్తారంయభకోపదం-మైథునాభిజ్ఞంభేజుః॥౫॥సఇతి॥నావబుధ్యతనాన్వబుధ్యత॥౬॥౭॥ తమితి॥స్వా మినమితిను(క్రా)భి(ప్రా)యేణాహ॥౮॥ సఇతి॥ ఇళివిళాకారంబస్తజాతశబ్దం - సంధితుం ప్రసాదయితుం॥౯॥ తస్యేతి॥ వృషణమచ్ఛినత్ జరయాసంభోగాసమర్థమకరోత్-అర్థాయస్వపుత్ర్యాః కామభోగాయ-యోగవిత్ - ఉపాయజ్ఞః జరావ్యత్యయేనరతిశక్తిందదావిత్యర్థః॥౧౦॥సఇతి॥కూపలబ్ధయాకూపాత్-కామైః సేవ్యమానైః-నతుష్యతి॥౧౧॥ ౧౨॥ననుత ర్హిపునరపిబహవోవిషయాః సేవ్యంతాం-తతోమనసిప్రీతేసతి - కామోపశాంత్యామోహోనివర్త్తేతేతిచేత్తత్రా హద్వాభ్యాం॥యదితి॥నదుహ్యంతినపూరయంతి॥౧౩॥ నేతి॥హవిషాఘృతేన-కృష్ణవర్త్మాఅగ్నిరివ॥౧౪॥ తర్హికదాకే నోపాయేనవామనస్సంపూర్ణాప్రీతిస్స్యాత్ యయాకామోపశమస్స్యాదిత్యతఆహషడ్భిః॥యదేతి॥ అమంగళంభావం

యా।విలోక్యకూపసంలగ్నానామృష్యద్బస్తకర్మతత్॥౭॥తందుర్హృదంసుహృ(ద్రూ)పంకామినంక్షణ సౌహృదమ్।ఇంద్రియారామముత్సృజ్యస్వామినందుఃఖితాయయౌ॥౮॥ సచైవానుగతఃస్త్రైణఃకృపణ స్తాంప్రసాదితుమ్।కుర్వన్నిళివిళాశబ్దంనాశక్నోత్పథిసంధితుమ్॥౯॥తస్యతత్రద్విజఃకశ్చిదజాస్వామ్య చ్ఛినద్రుషా।లంబంతంవృషణంభూయస్సందధేఽర్థాయయోగవిత్॥౧౦॥సలబ్ధవృషణస్తత్రహ్యజయా కూపలబ్ధయా।క్రీడన్కాలంబహువిధంకామైర్నాద్యాపితుష్యతి॥౧౧॥ తథాహంకూపలబ్ధాయాభవ త్యాఃప్రేమయంత్రితః।ఆత్మానంనాభిజానామిమోహితస్తవమాయయా॥౧౨॥ యత్పృథివ్యాంవ్రీ హియవంహిరణ్యంపశవఃస్త్రియః।నదుహ్యంతిమనఃప్రీతింపుంసఃకామహతస్యతే॥౧౩॥ నజాతుకామః కామానాముపభోగేనశామ్యతి।హవిషాకృష్ణవర్త్మేవభూయఏవాభివర్ధతే॥౧౪॥యదానకురుతేభావం సర్వభూతేష్వమంగళమ్।సమదృష్టేస్తదాపుంసస్సర్వాస్సుఖమయాదిశః॥౧౫॥ యాదుస్త్యజాదుర్మ తిభిర్జీర్యతోయానజీర్యతే।తాంతృష్ణాందుఃఖనివహాంశర్మకామోద్రుతంత్యజేత్॥౧౬॥ మాత్రాస్వ స్రాదుహిత్రావానావివిక్తాసనోభవేత్।బలవానింద్రియగ్రామోవిద్వాంసమపికర్షతి॥౧౭॥ పూ ర్ణంవర్షసహస్రంమేవిషయాన్సేవతోఽసకృత్।తథాపిచానుసవనంతృష్ణాతేషూపజాయతే॥౧౮॥ తస్మాదేతామహంత్యక్త్వాబ్రహ్మణ్యాధాయమానసమ్।నిర్ద్వంద్వోనిరహంకారశ్చరిష్యామిమృగైస్స హ॥౧౯॥దృష్టంశ్రుతమసద్బుద్ధ్వానానుధ్యాయేన్నసందిశేత్। సంసృతించాత్మనాశంచతత్రవిద్వాన్ సఆత్మదృక్॥౨౦॥ఇత్యుక్త్వానాహుషోజాయాంతదీయంపూరవేవయః।దత్త్వాస్వాంజరసంతస్మాదాదదే విగతస్పృహః॥౨౧॥దిశిదక్షిణపూర్వస్యాంద్రుహ్యుందక్షిణతోయదుమ్।ప్రతీచ్యాంతుర్వసుంచక్రఉదీచ్యా మనుమీశ్వరం॥౨౨॥భూమండలస్యసర్వస్యపూరుమర్హత్తమంవిశాం।అభిషిచ్యాగ్రజాంస్తస్య వశేస్థాప్యయయౌవనమ్॥౨౩॥ఆసేవితంవర్షపూగాన్షడ్వర్గంవిషయేషుసః। క్షణేనముముచేనీడం జాతపక్షఇవద్విజః॥౨౪॥సతత్రనిర్ముక్తసమస్తసంగఆత్మానుభూత్యావిధుతత్రిలింగః।పరేఽమలేబ్రహ్మ ణివాసుదేవేలేభేగతింభాగవతీంప్రతీతః॥౨౫॥శ్రుత్వాగాథాందేవయానీమేనేప్రస్తోభమాత్మనః।స్త్రీ పుంసోస్స్నేహవైక్లబ్యాత్పరిహాసమివోదితమ్॥౨౬॥ సాసన్నివాసంసుహృదాంప్రపాయామివగచ్ఛ తామ్।విజ్ఞాయేశ్వరతంత్రాణాంమాయావిరచితంప్రభోః॥౨౭॥ సర్వత్రసంగముత్సృజ్యస్వప్నౌప మ్యేనభార్గవీ।కృష్ణేమనస్సమావేశ్యవ్యధునోల్లింగమాత్మనః॥౨౮॥నమస్తుభ్యంభగవతేవాసుదేవాయ

రాగద్వేషాదిషట్కం॥౧౫॥యేతి॥దుఃఖానినితరాంవహతీతితథాతాం॥౧౬॥స్త్రీసంనిధానంతుసర్వథాత్యాజ్యమిత్యా హ॥మాత్రేతి॥వివిక్తం-అసంకీర్ణమాసనంయస్యసః॥కర్షతిఆకర్షతి॥౧౭॥౧౮॥ ననుతృష్ణాత్యాగస్యఅతిదుష్కరత్వాత్క బ్రహ్మణిమనసఆధానంస్యాత్తత్రాహ॥దృష్టమితి॥ యోనానుధ్యాయేన్నసందిశేన్నచోపభుంజీతతత్రదృష్టశ్రు తయోరనుధ్యానాదౌ-సఆత్మదృగ్భవతి॥౨౦॥౨౧॥భూమండలస్యేతి॥తస్యపూరోర్వశేస్థాపయిత్వా॥౨౩॥ఆసేవితమితి॥ విషయేషుశబ్దాదిషు-ఆసేవితం-షడ్వర్గంషడింద్రియసుఖం-ముముచేతత్యాజ-యద్వా - విషయేషుఆసేవితంసేవాం కారితం-షణ్ణామింద్రియాణాంవర్గంముముచేఉపైత్యేత్యర్థః॥౨౪॥సఇతి॥ విధుతంనిరస్తంత్రిగుణాత్మకంలింగంయేన- ప్రతీతఃప్రఖ్యాతః॥౨౫॥శ్రుత్వేతి॥ప్రస్తోభమేవాహ-పరిహాసమివేతి-యద్వా-ప్రస్తోభంనివృత్తిమార్గేప్రోత్సాహనం-

ప్తేః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ కథం సమావేశ్యేత్యత ఆహ ॥ నమ ఇతి ॥ నమనాదిభిః సమావేశ్యేత్యర్థః ॥ శ్రీశుకో వా నమస్కరోతి ॥ ౨౮ ॥
ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ఏకోనవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా ॥

॥ వింశే పత్యుః ప్రసాదాత్తు రాజా సమ్యక్ప్రజాన్వితః పూరోర్వంశే తు దౌష్యంతేర్భరతస్యోచ్యతే యశః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ తస్యే ॥ తస్మాత్ సంయాతేః సుతః ॥ ౩ ॥ ఋతేయురితి ॥ ధర్మేయుశ్చ సత్యేయుశ్చ వ్రతేయుశ్చ ధర్మసత్యవ్రతేయవః ॥ ౪ ॥ దశేతి ॥ వనేయుశ్చావమః స్మృతః ॥ ఏవం దశైతే ఋతేయుప్రముఖాస్తస్య రౌద్రాశ్వస్య ఘృతాచ్యామప్సరసి పుత్రా జాతాః ॥ అప్సరస ఇతి సప్తమ్యర్థే షష్ఠీ ॥ ఏతద్దృష్టాంతః ॥ జగదాత్మనః జగతః ఆత్మభూతస్య ముఖ్యస్య ప్రాణస్య ఇంద్రియాణీవ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ దుష్యంతస్య శకుంతలాయాం భరతః పుత్రోభవదితి కథాద్వారేణాహ - పంచదశభిః ॥ దుష్యంత ఇతి ॥ తదాశ్రమపదం మండయంతీం భూషయంతీం ॥ ౮ ॥ విలోక్యేతి ॥ స్త్రియం విలోక్య ముమోహ అముహ్యత్ ॥ ౯ ॥ తద్దర్శనేన ప్రముదితః ॥ అ

వేధసే సర్వభూతనివాసాయ శాంతాయ బృహతే నమః ॥ *****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే - నవమస్కంధే ఏకోనవింశోధ్యాయః ॥

శ్రీశుకః ॥ పూరోర్వంశం ప్రవక్ష్యామి యత్ర జాతోసి భారత । యత్ర రాజర్షయో వంశ్యా బ్రహ్మవంశ్యాశ్చ జజ్ఞిరే ॥ ౧ ॥ జనమేజయో హ్యభూత్పూరోః ప్రచిన్వాంస్తత్సుతస్తతః । ప్రవీరోథ నమస్యుర్వై తస్మాచ్చారుపదోభవత్ ॥ ౨ ॥ తస్య సుద్యురభూత్పుత్రస్తస్మాద్బహుగవస్తతః । శర్యాతిస్తస్యాహంయాతీ రౌద్రాశ్వస్తత్సుతః స్మృతః ॥ ౩ ॥ ఋతేయుస్తస్య కక్షేయుః స్థండిలేయుః కృతేయుకః । జలేయుస్సన్నతేయుశ్చ ధర్మసత్యవ్రతేయవః ॥ ౪ ॥ దశైతేప్సరసః పుత్రా వనేయుశ్చావమః స్మృతః । ఘృతాచ్యామింద్రియాణీవ ముఖ్యస్య జగదాత్మనః ॥ ౫ ॥ ఋతేయో రంతినారోభూత్త్రయస్తస్యాత్మజా నృప । సుమతిర్ధ్రువోప్రతిరథః కణ్వోప్రతిరథాత్మజః ॥ ౬ ॥ తస్య మేధాతిథిస్తస్మాత్ ప్రస్కంనాద్యా ద్విజాతయః । పుత్రోభూత్సుమతే రైభ్యో దుష్యంతస్తత్సుతో మతః ॥ ౭ ॥ దుష్యంతో మృగయాం యాతః కణ్వాశ్రమపదం గతః । తత్రాసీనాం స్వప్రభయా మండయంతీం రమామివ ॥ ౮ ॥ విలోక్య సద్యో ముమోహే దేవమాయామివ స్త్రియం । బభాషే తాం వరారోహాం భటైః కతిపయైర్వృతః ॥ ౯ ॥ తద్దర్శనప్రముదితస్సన్నివృత్తపరిశ్రమః । పప్రచ్ఛ కామసంతప్తః ప్రహసన్ శ్లక్ష్ణయా గిరా ॥ ౧౦ ॥ దుష్యంతః ॥ కా త్వం కమలగర్భాభే కస్యాసి హృదయంగమే । కింస్విచ్చికీర్షితం తత్ర భవత్యా నిర్జనే వనే ॥ ౧౧ ॥ వ్యక్తం రాజన్యతనయాం వేద్మ్యహం త్వాం సుమధ్యమే । నహి చేతః పౌరవాణామధర్మే రమతే క్వచిత్ ॥ ౧౨ ॥ శకుంతలా ॥ విశ్వామిత్రాత్మజైవాహం త్యక్తా మేనకయా వనే । వేదైతద్భగవాన్ కణ్వో వీర కిం కరవామ తే ॥ ౧౩ ॥ ఆస్యతాం హ్యరవిందాక్ష గృహ్యతామర్హణం చ నః । భుజ్యతాం సంతి నీవారా ఉష్యతాం యది రోచతే ॥ ౧౪ ॥ దుష్యంతః ॥ ఉపపన్నమిదం సుభ్రు జాతాయాః కుశికాన్వయే । స్వయం హి వృణుతే రాజ్ఞాం కన్యకాస్సదృశం వరం ॥ ౧౫ ॥ ఓమిత్యుక్తే యథాధర్మముపయేమే శకుంతలాం । గాంధర్వవిధినా రాజా దేశకాలవిధానవిత్ ॥ ౧౬ ॥ అమోఘవీర్యో రాజర్షిర్మహిష్యాం వీర్యమాదధే । శ్వోభూతే స్వపురం యాతః కాలేనాసూత సా సుతం ॥ ౧౭ ॥ కణ్వః కుమారస్య వనే చక్రే సముచితాః క్రియాః । బద్ధ్వా మృగేంద్రాన్ తరసా క్రీడతి స్మ స బాలకః ॥ ౧౮ ॥ తం దురత్యయవిక్రాంతమాదాయ ప్రమదోత్తమా । హరేరంశాంశసంభూతం భర్తురంతికమాగమత్ ॥ ౧౯ ॥ యదా న జగృహే రాజా భార్యాపుత్రావనిందితౌ । శృణ్వతాం సర్వభూతానాం ఖే వాగాహాశరీరిణీ ॥ ౨౦ ॥ మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యేన

తః ఏవ - సన్నివృత్తః పరిశ్రమో యస్య ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ వ్యక్తమితి ॥ పౌరవాణాం చేతో నహ్యధర్మే రమతే - అతో మచ్చేతసః స్వయి రమణాదేవ అహం త్వాం రాజన్యతనయాం వేద్మి ॥ ౧౨ ॥ విశ్వామిత్రేతి ॥ విశ్వామిత్రస్యాత్మజాహం మేనకాయాం జాతయా చ స్వర్గం గచ్ఛంత్యాత్రైవ వనే త్యక్తా - అతో రాజన్యా నైవ వాహమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ కిం కరవామేత్యాదివాక్యాత్ తదభిప్రాయం జ్ఞాత్వాహ ॥ ఉపపన్నమితి ॥ ౧౫ ॥ ఓమితి ॥ గాంధర్వవిధినా మిథస్సమయపూర్వకేణ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ తమితి ॥ దురత్యయం విక్రాంతం విక్రమో యస్య ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ మాతేతి ॥ భస్త్రా చర్మపాత్రం - తద్వత్ మాతా ఆధారమాత్రం - పితురేవ పుత్రః - తత్ర హేతుః - యేనేతి ॥ శ్రుతి ॥ ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః - పుత్రం - భరస్వ పుషాణ - అనేన భరతనామ నిరుక్తం ॥ ౨౧ ॥ కించ ॥ రేతోధా ఇతి ॥ రేతోధాః రేతస్సేక్తా - వంశకృత్ - పుత్రః యమక్షయాత్ నరకాత్ పితరం - నయ

తిత్తారయతి - తథాచస్మృతిః ॥శ్లో॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్త్రాయతే పితరం సుతః। తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః స్వయమేవ స్వయంభువేతి ॥ రేతోధాః పుత్రం నయతి నరదేవేతి పాఠాంతరే మాతాపితోః పుత్రప్రకాశివాదే యమక్షయాత్ - ధర్మ స్సన్నిధిః యమస్య సభాయాస్సకాశాత్ - రేతోధాః రేతస్సేక్తాపి నైవ ధర్మేణ జ్యాపుత్రం నయతి నతు మాతేత్యర్థః ॥౨౨॥ ౨౩॥ మహాత్మానమితి ॥ తతశ్చ భార్యా పుత్రౌ స్వీకృతవానితి జ్ఞేయం। ౨౪। పితరీతి ॥ చక్రవర్తీ బభూవేతి శేషః - తస్య మహిమా గీయతే ॥ శ్రుతి ॥ తదష్టౌ శ్లోకా అభిగీతా ఇత్యాది బహ్వృచశ్రుత్యా హరేరంశభువః అంశాజాతస్య ॥ ౨౫॥ తత్రలింగద్వయమాహ ॥ చక్రమితి ॥ ౨౬। పంచేతి ॥ గంగాయామను గంగామనులోమం - పంచపంచాశతా వాజిభిరీజే - పురోధాయ పురోహితం కృత్వా - యమునాయామను యమునాయాశ్చానులోమం ॥ ౨౭॥ అష్టేతి ॥ అష్టాధిక సప్తతి మేధ్యానశ్వాన్ బబంధ కిం కుర్వన్ వసుధనం - ప్రదదత్ ॥ ౨౮॥ భరతస్యేతి ॥ సాచీగుణే ప్రశస్తగుణవతి దేశే అగ్నిశ్చితోభూత్ - యస్మిన్నగ్నిచయనదేశే వా - సహస్రం బ్రాహ్మణాః భరతేన భూరిదానేన దత్తాః గాః బద్వశః ప్రత్యేకం బద్వం బద్వం - విభేజిరే విభజ్యజగృహుః - చతురశీత్యధికైః త్రయోదశసహస్రైః ఏకో బద్వం భవతి - తథాహి ॥ శ్రుతి ॥ హిరణ్యేన పరివృతాన్ కృష్ణాన్ శుక్లదతో మృగాన్ - మష్ణారే భరతో దదాచ్ఛతం బద్వాని సప్తచేతి శ్రుత్యుక్తాని సప్తాధిక శతం బద్వం బద్వానీతి ఏకైకస్మిన్ త్రయోదశసహస్రచతుశ్శతాని చతురశీతిశ్చేతి - అదాత్కర్మణి మష్ణారే నియుతాని చతుర్దశేతి - ఏవం చతుర్దశల

జాతస్స ఏవ సః। భరస్వ పుత్రం దుష్యంత మావమంస్థాశ్శకుంతలాం ॥౨౧॥ రేతోధాః పుత్రో నయ
త్యేవ యమక్షయాత్। త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్యమాహ శకుంతలా ॥ ౨౨ ॥ భరస్వ పుత్రం భరతం
వాసుదేవాంశసంభవం। బ్రహ్మణ్యం సత్యసంధంచ గుణజ్ఞం కీర్తివర్ధనం ॥ ౨౩ ॥ మహాత్మానం
స్థూలలక్షం కృతజ్ఞం వృద్ధసేవకం। అశరీరవచశ్శ్రుత్వా స్వీచకార తదాత్మజం। ౨౩॥ పిత్ర్యుపరతే సోపి చ
క్రవర్తీ మహాయశాః। మహిమా గీయతే తస్య హరేరంశభువో భువి ॥ ౨౫॥ చక్రం దక్షిణహస్తేస్య పద్మకో
శశ్చ పాదయోః। ఈజే మహాభిషేకేణ సోభిషిక్తోధిరాడ్విభుః ॥ ౨౬॥ పంచపంచాశతా మేధ్యైర్గంగా
యామను వాజిభిః। దీర్ఘతమసం పురోధాయ యమునాయామను ప్రభుః ॥ ౨౭॥ అష్టసప్తతి మేధ్యాశ్వాన్
బబంధ ప్రదదద్వసు ॥ ౨౮॥ భరతస్య హి దౌష్యంతేరగ్నిస్సాచీగుణే చితః। సహస్రం బద్వశో యస్మిన్ బ్రా
హ్మణా గా విభేజిరే ॥ ౨౯॥ త్రయస్త్రింశచ్ఛతం హ్యశ్వాన్ బద్ధ్వా విస్మాపయన్నృపాన్। దౌష్యంతిరత్య
గాన్మాయాం దేవానాం గురుమాయయౌ ॥ ౩౦॥ మృగాన్ శుక్లదతః కృష్ణాన్ హిరణ్యేన సమావృతాన్। అ
దాత్కర్మణి మష్ణారే నియుతాని చతుర్దశ ॥ ౩౧॥ భరతస్య మహత్కర్మ న పూర్వే నాపరే నృపాః। నై
వాపుర్నైవ ప్రాప్స్యంతి బాహుభ్యాం త్రిదివం యథా ॥ ౩౨ ॥ కిరాతహూణాన్ యవనాన్ పౌండ్రాన్
కంకాన్ ఖశాన్ శకాన్। అబ్రహ్మణ్యాన్నృపాంశ్చాహన్ మ్లేచ్ఛాన్ దిగ్విజయే బలాత్ ॥ ౩౩॥ జిత్వా పు
రాసురా దేవాన్ యే రసౌకాంసి భేజిరే। దేవస్త్రియో రసాం నీతాః ప్రాణిభిః పునరాహరత్ ॥ ౩౪॥ సర్వా
న్కామాన్ దుదుహతుః ప్రజానాం తస్య రోదసీ। సమాస్త్రిణవసాహస్రీర్దిక్షు చక్రమవర్తయత్ ॥ ౩౫ ॥.

క్షాణాం సప్తాధిక శత భాగో బద్వం బద్వమిత్యుక్తం భవతి ఇయం చ బద్వసంఖ్యా శ్లోకేన సంగృహ్యతే ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశానాం లక్షాణాం సప్తాధిక శతాంశకః। బద్వం చతుశ్శతీ త్ర్యగ్ర సహస్రాణి త్రయోదశ ॥ త్రిఖరీమో యం శ్లోకః ॥ అతో విద్యాప్రత్యుత్పాదిత సంఖ్యాయాస్సకాశాద్ద్వాదశాధిక్యం వర్తత ఇతి మంతవ్యం ॥ ౨౯॥ త్రయస్త్రింశదితి ॥ దేవానామపి మాయాం వైభవం - అత్యగాత్ అత్యశేత - యతః సురుపూజ్యం - హరిం - ఆయయౌ ప్రాప్తః - తదంశసంభవత్వాత్ - మాయయా ప్రాప్తా ఇతి పాఠే హ్రాస్వం శ్రుత్యనుసారేణ - మాయావతాం శ్రేష్ఠః హరిరేవాసావిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ మృగానితి ॥ మృగాన్ మృగజాతీయాన్ శ్రేష్ఠగజాన్ భద్రమంద్రమృగాదయో గజజాతిభేదాః - మష్ణారఇత్యస్య శ్రుతిపదస్య వ్యాఖ్యానం - కర్మణీతి - కస్మింశ్చిత్కర్మవిశేషే - కేచిత్తు మష్ణారే తీర్థ ఇతి వ్యాచక్షతే ॥ ౩౧ ॥ ౩౩ ॥ జిత్వేతి ॥ పురా - దేవాన్ జిత్వా యే అసురాః రసౌకాంసి రసాతలాదిస్థానాని - భేజిరే - తైః ప్రాణిభిర్బలిభిః - దేవస్త్రియో రసాతలం నీతాస్సతీః - పునరా [illegible] స్త్ర్యాదిభిస్సహ నీతా ఇతి వా - పణిభిరితి పాఠే పణయః అసురాః - తైర్నీతాః సతీః - యద్వా - పణ [illegible] ఆహరదిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ సర్వానితి ॥ త్రిణవసాహస్రీః సమాః సప్తవింశతిసహస్రసంవత్సరాన్ - చక్రం [illegible] అవర్తయత్ [illegible] రకుపరికారమాహ ॥ శ్రుతి ॥ మృత్యుమపి చార్యేతి శేషః ॥ ౩౬ ॥

తస్యేతి॥ నానురూపాః నాస్మత్సదృశాః భవంతీతి భర్త్రా ఈరితే సతి - వ్యభిచారశంకయా అస్మాకం త్యక్ష్యతీతి భయాత్పుత్రాన్ జఘ్నుః ... శాంకర్యనే - హైసాదృశ్యానుసంధానేన-త్యజేత్ - నాన్యథేత్యాశయేన-హతవత్యః॥ 3౭॥ తస్యేతి॥ వితథే వంశే సతి తదర్థం పుత్రార్థం - మరుత్స్తోమేన యాగేన-యజతస్తస్య-ప్రసన్నాస్సంతో మరుతః భరద్వాజం నామ పుత్రం ఉపాదదుః సమర్పయామాసుః॥ 3౮॥ మరుతాం భరద్వాజాగమప్రకారం దర్శయన్నాహ చతుర్భిః॥ అంతర్వత్న్యామితి॥ అంతర్వత్న్యాం గర్భిణ్యాం - భ్రాతురుచథ్యస్య పత్న్యాం మమతాయాం - చౌర్యేణ మైథునాయ కదాచిత్ ప్రవృత్తో బృహస్పతిః గర్భాద్వితీయగర్భస్యావకాశాభావాదాక్రోశపూర్వకం గర్భస్థేన వారితః - తతః క్రుద్ధో బృహస్పతిః ... గర్భం శప్త్వా-బలాద్వీర్యం న్యషించత్ - తతో బృహస్పతేశ్శాపాత్-గర్భస్థో దీర్ఘతమాః అంధో బభూవ తేన చ తద్వీర్యం పార్ష్ణిప్రహారేణ యోనేర్బహిః స్థానితం భూమావపతితం - సద్య ఏవ కుమారో భవత్॥ 3౯॥ తమితి॥ తం పరిత్యక్తుం భర్తుస్త్యాగాద్విశంకితాం సతీం త్యక్తుకామాం మమతాం ప్రతి-సురాః - ఏతం బృహస్పతేర్మమతాయాశ్చ ... శ్లోకం జగుః కిమర్థం జగుః తత ఆహ-తస్య నామనిరుచ్యతే యేనతం తన్నామ నిర్వచనే నైవ భర్తృత్యాగశంకానపాకర్తుమిత్యర్థః ర౦॥ మూఢ ఇతి॥ తత్ర పుత్రం త్యక్తుకామాం మమతాం-బృహస్పతిరాహ-హే మూఢే ఇమం పుత్రం భర పోషయ భర్తుర్బిభేషీతి చేత్తత్రాహ-ద్వాజం-ఏకస్య క్షేత్రే అన్యస్య బీజాదిత్యేవం ద్వాభ్యాం జాతం-అతస్త్వామ్యస్యయం పుత్ర ఇతి న తస్మాత్ భయశంకేత్యర్థః-ఏవముక్తా సతీ-తం ప్రత్యాహ - హే బృ

సస మ్రాట్ లోకపాలానామైశ్వర్యమధిరాట్ఛ్రియం। చక్రం జాయాస్సుతాన్ ప్రాణాన్మృషేత్యు
పరరామహ॥ 3౬ ॥ తస్యాసన్నృపవైదర్భ్యః పత్న్యస్తిస్రస్సుసమ్మతాః। జఘ్నుస్త్యాగభయాత్పు
త్రాన్నానురూప ఇతీరితే॥ 3౭॥ తస్యైవం వితథే వంశే తదర్థం యజతస్సుతమ్। మరుత్స్తోమేన మరుతో
భరద్వాజముపాదదుః॥ 3౮॥ అంతర్వత్న్యాం భ్రాతృపత్న్యాం మైథునాయ బృహస్పతిః। ప్రవృత్తో వా
రితో గర్భం శప్త్వా వీర్యముపాస్సృజత్॥ 3౯॥ తం త్యక్తుకామాం మమతాం భర్తుస్త్యాగవిశంకితామ్। నా
మనిర్వచనం తస్య శ్లోకమేతం సురా జగుః॥ ర౦॥ మూఢే భర ద్వాజమిమం భర ద్వాజం బృహస్పతే। యాతౌ
యదుక్త్వా పితరౌ భరద్వాజస్తతస్త్వయమ్॥ ర౧॥ చోద్యమానా సురైరేవం మత్వా వితథమాత్మజమ్। వ్య
సృజన్మరుతోబిభ్రన్ దత్తోయం వితథేన్వయే ర౨॥ ************************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-వింశోధ్యాయః

శ్రీశుకః॥ వితథస్య సుతాన్మన్యోర్బృహత్క్షత్రో జయస్తథా। మహావీర్యో నరో గర్గస్సంకృతిస్తు నరాత్మజః॥
౧॥ గురుశ్చ రంతిదేవశ్చ సంకృతేః పాండునందన। రంతిదేవస్య హి యశ ఇహాముత్ర చ గీయతే॥ ౨॥ వియద్విత్తస్య దదతో లబ్ధం లబ్ధం బుభుక్షతః। నిష్కించనస్య ధీరస్య సకుటుంబస్య సీదతః॥ 3॥ వ్యతీయురష్టచత్వారిం

హస్పతే త్వమిమం భర ఇతః-ద్వాజం- ద్వాభ్యామావాభ్యాముత్పాదయతో జాతం - అతో నాహమేకాకినీ భరామీత్యర్థః-యద్యస్మాదేవముక్త్వా-పితరౌ మమతా బృహస్పతీ-వివదమానౌ పుత్రం పరిత్యజ్య యాతౌ- తతో హేతోరయం భర
ద్వాజ ఇతి-పాఠాంతరే యుస్యపుత్రస్య త్యాగాద్ధుఃఖాత్ యాతావిత్యర్థః॥ ర౧॥ చోద్యమానేతి॥ వితథం-వ్యభిచారసంభవత్వాత్ తమాత్మజం వితథం నిరర్థకం మత్వా-మమతా-వ్యసృజత్ తత్యాజ-మత్వా వితథమితి పాఠాంతరే- అవితథం ప్రథమజం-భర్తృవీర్యాజ్జాతమేవ ముఖ్యమాత్మజం మత్వా-బృహస్పతేర్జాతం న త్యాజ్యత్యర్థః - ఏవం త్యక్తం మరుతః అబిభ్రన్ అబిభరుః-తదేవం మరుద్భిః ప్రాప్తోయం-భరతస్యాన్వయే వితథే సతి-దత్తః॥ ర౨॥ *************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం- వింశతితమాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఏకవింశే తు దౌష్యంతేస్సుతస్యాన్వయ ఉచ్యతే। రంతిదేవాజమీఢాదేర్యత్ర కీర్తిః ప్రతన్యతే॥ యద్వా॥ ఏవం వింశే భరద్వాజపుత్ర మన్యుసుతాన్వయః। వర్ణ్యతే రంతిదేవాజమీఢాద్యాయత్ర వంశినః॥ భరతస్యాన్వయే వితథే సతి వితథస్తు త్వాద్వితథో నరాజ్ఞో భరద్వాజః-సచ బ్రాహ్మణోపి భరతస్య దత్తపుత్రో జాత ఇతి తద్వంశో సుక్రియతే॥ వితథస్యేతి॥ వితథస్య సుతో మన్యుః తస్మాత్ -బృహత్క్షత్రజయ మహావీర్య నర గర్గాః పంచ-పుత్రా బభూవుః॥ ౧-౨॥ వియదితి॥ వియద్విత్తస్య-వియతో గగనాదివ ఆద్యదైవం విత్తం నాన్యై వా దుపస్థితమేవ విత్తం-భోగ్యం యస్య - యద్వా-వియన్వ్యయం ప్రాప్నువత్ విత్తం యస్య-తదేవాహ బుభుక్షతోపి సతో లబ్ధం దదతః-తత్ప్రపంచయతి- నిష్కించనస్యేత్యాదినా సార్ధేనసంద

శభిః౩॥వ్యలీయురితి॥అపిబతోజలపానమప్యకుర్వతః ఘృతాదిత్రయాణాంద్వంద్వైక్యంతోయంచ॥౪॥౫॥౬॥ అథేతి॥ అథాన్యోవృషలోతిథిరాగమత్-విభక్తస్య-కుటుంబార్థమన్నాదిక్ంవిభక్తవతః॥౭॥ యాతఇతి॥ సగణాయస్వయూథ సహితాయ॥౮॥౯॥ పానీయమాత్రమితి॥ఉచ్ఛేషం-ఉర్వరితం-ఏకమేవతర్పయతీతితథా॥౧౦॥౧౧॥పరదుఃఖాసహిష్ణుత యాసర్వేషాందుఃఖంస్వయంభోక్తుమాశాస్తే॥ నేతి ॥ అష్టర్ధియుక్తాంఅణిమాద్యష్టైశ్వర్యసమృద్ధియుక్తాంగతిమపి-

నోతుమపిచాహంనకామయే-తర్హికింకామయసేతదాహ - అఖిలదేహభాజామార్తిందుఃఖంతత్రదోష్ణేకృరూపే ణాంతస్థితస్సన్నహంప్రపద్యేప్రాప్నుయామిత్యేవంకామయే యేనతద్దుఃఖభోక్త్రాశయా హేతుభూతేన - సర్వే అదుఃఖాః భవంతి॥౧౨॥ననుదుఃఖంకిమితిప్రార్థయసే పరదుఃఖనివృత్త్యైవమమసర్వదుఃఖనివృత్తిరిత్యాహ॥క్షుత్తృడి తి॥కృపణస్యజంతోర్జీవనహేతోఃజలస్యార్పణాన్మేసర్వేక్షుత్తృడాదయోనివృత్తాః॥౧౩॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవంప్రభాష్య॥

శేషమహాన్యపిబతఃకిల।ఘృతపాయససంయావంతోయంప్రాతరుపస్థితం॥ ౪॥ కృచ్ఛ్రప్రాప్తకుటుంబస్య క్షుత్తృడ్భ్యాంజాతవేపథోః।అతిథిఃబ్రాహ్మణఃకాలేభోక్తుకామస్యచాగమత్ ॥ ౫॥ తస్మైసంవ్యభ జత్సోన్నమాదృత్యశ్రద్ధయాన్వితః।హరింసర్వత్రసంపశ్యన్భుక్త్వాసప్రయయౌద్విజః॥౬॥ అథాన్యో భోక్ష్యమాణస్యవిభక్తస్యమహీపతేః।విభక్తంవ్యభజత్తస్మైవృషలాయహరింస్మరన్॥ ౭. యాతేశూద్రే తమన్యోగాదతిథిశ్శ్వభిరావృతః।రాజన్మేదీయతామన్నంసగణాయబుభుక్షతే॥ ౮॥ సఆదృత్యావశిష్టం యద్బహుమానపురస్కృతం।తచ్చదత్వానమశ్చక్రేశ్వభ్యశ్శ్వపతయేవిభుః॥ ౯॥ పానీయమాత్రముచ్ఛేషం తచ్చైకపరితర్పణమ్।పాస్యతఃపుల్కసోభ్యాగాదపోదేహ్యశుభాయమే॥౧౦॥తస్యతాంకరుణాంవా చంనిశమ్యవిపులశ్రమాం।కృపయాభృశసంతప్తఇదమాహామృతంవచః॥ ౧౧॥ నకామయేహంగతిమీశ్వ రాత్పరామష్టర్ధియుక్తామపునర్భవంచ। ఆర్తింప్రపద్యేఖిలదేహభాజామంతస్స్థితోయేనభవంత్యదుః ఖాః॥౧౨॥క్షుత్తృట్ఛ్రమోగాత్రపరిభ్రమశ్చదైన్యంక్లమశ్శోకవిషాదమోహాః।సర్వేనివృత్తాఃకృపణ స్యజంతోర్జిజీవిషోర్జీవజలార్పణాన్మే॥౧౩॥ఇతిప్రభాష్యపానీయంమ్రియమాణఃపిపాసయా । పు ల్కసాయాదదాద్ధీరోనిసర్గకరుణోనృపః॥౧౪॥తస్యత్రిభువనాధీశాఃఫలదాఃఫలమిచ్ఛతామ్। ఆత్మా నందర్శయాంచక్రుర్మాయావిష్ణువినిర్మితాః॥ ౧౫॥ సవైతేభ్యోనమస్కృత్యనిస్సంగోవిగతస్పృహః। వాసుదేవేభగవతిభక్త్యాచక్రేమనఃపరం॥౧౬॥ఈశ్వరాలంబనంచిత్తంకుర్వతోనన్యరాధసః।మాయా గుణమయీరాజన్స్వప్నవత్ప్రత్యలీయత॥౧౭॥తత్ప్రసంగానుభావేనరంతిదేవానువర్తినః। అభవన్ యోగినస్సర్వేనారాయణపరాయణాః॥౧౮॥గర్గాచ్ఛినిస్తతోగార్గ్యఃక్షత్రాద్బ్రహ్మహ్యవర్తత।ఉరు షయోమహావీర్యాత్తస్యత్రయ్యారుణిఃకవిః॥౧౯॥పుష్కరారుణిరిత్యత్రయేబ్రాహ్మణగతింగతాః।బృ హత్క్షత్రస్యపుత్రోభూద్ధస్తీయద్ధస్తినాపురం॥౨౦॥అజమీఢోద్విమీఢశ్చపురుమీఢశ్చహస్తి నః।అజమీఢస్యవంశ్యాస్స్యుఃప్రియమేధాదయోద్విజాః॥౨౧॥ అజమీఢాద్బృహదిషుస్తస్యపుత్రో బృహద్ధనుః।బృహత్కాయస్తతస్తస్యపుత్రఆసీజ్జయద్రథః॥౨౨॥ తత్సుతోవిశదస్తస్యసేనజిత్సమజా యత।రుచిరాశ్వోదృఢహనుఃకాశ్యోవత్సశ్చతత్సుతాః॥ ౨౩॥ రుచిరాశ్వసుతఃపారఃపృథుసేనస్తదా

త్మజః॥తస్యేతి॥త్రిభువనాధీశాఃబ్రహ్మాదయః- మాయాఃతదీయధైర్యపరీక్షార్థంప్రథమంమాయయావృషలాదిరూపేణ ప్రతీతాస్సంతఇత్యర్థః॥౧౫॥సఇతి॥పరం కేవలం- వాసుదేవే- భక్త్యా- మనశ్చక్రే- నతు తేభ్యః కిమపియాచితవాన్॥౧౬॥ ఈశ్వరేతి॥అనన్యరాధసః ఈశ్వరాతిరిక్తఫలాంతరానపేక్షస్య- ప్రత్యలీయత ఆత్మన్యేవలీనాబభూవ॥౧౭॥౧౮॥ మన్యు పుత్రస్యనరస్యవంశముక్త్వాతత్సుతస్యైవగర్గస్యవంశమాహ॥గర్గాదితి॥మహావీర్యస్యవంశమాహ- మహావీర్యాదురు క్షయః-తస్యత్రయ్యారుణిః-కవిః-పుష్కరారుణిశ్చేతి-త్రయఃపుత్రాః॥౧౯॥పుష్కరారుణిరితి॥ తేకథంభూతాః - యే అత్రక్షత్రవంశే- బ్రాహ్మణగతింబ్రాహ్మణతాంగతాః-మన్యుపుత్రాణాంపంచానాంజ్యేష్ఠస్యవంశమాహ- బృహత్క్ష త్రస్యపుత్రః- అస్మాత్ హస్తీ-యత్ యేన హస్తినాపురంకృతమిత్యర్థః॥౨౦॥ అజమీఢఇతి ॥ అజమీఢాదయ స్త్రయోహస్తినఃపుత్రాః॥౨౧॥అజమీఢాదేవాన్యఃపుత్రో బృహదిషుర్నామాభవత్॥౨౨॥౨౩॥రుచిరాశ్వేతి॥ పార స్యతనయోనీపః-నీపస్యపుత్రశతం॥౨౪॥సఇతి॥ సనీపఃకృత్వీసంజ్ఞాయాంశుకకన్యాయాం- బ్రహ్మదత్తంజనయామాస.

తదుక్తం - హరివంశాదిషు ॥ శ్లో ॥ పరాశరకులోత్పన్నశ్శుకో నామ మహాయశాః । వ్యాసాదరణ్యాం సంభూతో విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్ ॥ స తస్యాం పితృకన్యాయాం పీవర్యాం జనయిష్యతి । కృష్ణం గౌరప్రభం శంభుం తథా భూరిశ్రుతం జయం ॥ కన్యాం కీర్తిమతీం కృత్వీం యోగినీం యోగమాతరం । బ్రహ్మదత్తస్య జననీం మహిషీం త్వణుకస్య చేతి ॥ యద్యపి శుకః జాతమాత్ర ఏవ విముక్తసంగో నిర్గతః తథాపి విరహాతురం వ్యాసమనుధావంతం దృష్ట్వా - ఛాయాశుకం నిర్మాయ గతవాన్ - తదభిప్రాయమేతద్వా అయం గార్హస్థ్యాదివ్యవహార ఇత్యవిరోధః - స చ బ్రహ్మదత్తో యోగీ గవి వాగ్విసరస్వత్యాం ॥౨౫॥ జైగిషవ్యేతి ॥ స ఏవ యోగతంత్రం చకార - బార్హద్రీషవాః బృహదిషోర్వంశ్యా ఇమే ఇషీకీస్తత్వమార్గం ॥౨౬॥ యవీనర ఇతి ॥ సుపార్శ్వకృత్ సుపార్శ్వస్య పితా ॥౨౭॥ సుపార్శ్వాదితి ॥ ప్రాచ్యసామ్నాం - షట్ - సంహితాః జగౌ విభజ్యాధ్యాపితవాన్ ॥౨౮॥ ౨౯॥ తత ఇతి ॥ అజమీఢస్య వంశ్యాః ప్రియమేధాదయః కేచిద్బ్రాహ్మణా బభూవుః - బృహదిషుప్రభృతయః క్షత్రియాశ్చేతి

త్మజః । పారస్తత్తనయో నీపస్తస్య పుత్రశతం త్వభూత్ ॥౨౪॥ స కృత్వ్యాం శుకకన్యాయాం బ్రహ్మదత్తమజీజనత్ । యోగీ స గవి భార్యాయాం విష్వక్సేనమధాత్సుతమ్ ॥౨౫॥ జైగీషవ్యోపదేశేన యోగతంత్రం చకార హ । ఉదక్సేనస్తతస్తస్మాద్భల్లాటో బార్హదీషవాః ॥౨౬॥ యవీనరో ద్విమీఢస్య కృతిమాంస్తత్సుతస్తతః । నామ్నా సత్యధృతిస్తస్మాద్దృఢనేమిః సుపార్శ్వకృత్ ॥౨౭॥ సుపార్శ్వాత్సుమతిస్తస్య పుత్రస్సన్నతిమాంస్తతః । కృతీ హిరణ్యనాభాద్యో యోగం ప్రాప్య జగౌ స్మ షట్ ॥౨౮॥ సంహితాః ప్రాచ్యసామ్నాం వై తస్యాప్యుగ్రాయుధస్సుతః । తస్య క్షేమ్యస్సువీరోఽథ సువీరస్య పురంజయః ॥౨౯॥ తతో బహురథో నామ పురుమీఢోఽప్రజోఽభవత్ । నలిన్యామజమీఢస్య నీలశ్శాంతిస్తు తత్సుతః ॥ శాంతేస్సుశాంతిస్తత్పుత్రః పురుజోఽర్కస్తతోఽభవత్ ॥౩౦॥ భర్మ్యాశ్వస్తత్సుతస్తస్య పంచాసన్ముద్గలాదయః । యవీనరో బృహదిషుః కాంపిల్యస్సృంజయస్సుతాః ॥౩౧॥ భర్మ్యాశ్వః ప్రాహ పుత్రా మే పంచానాం రక్షణాయ హి । విషయాణామలమిమ ఇతి పాంచాలసంజ్ఞకాః ॥౩౨॥ ముద్గలాద్బ్రహ్మనిర్వృత్తం గోత్రం మౌద్గల్యసంజ్ఞితం ॥౩౩॥ మిథునం ముద్గలాద్భార్మ్యాద్దివోదాసః పుమానభూత్ । అహల్యా కన్యకా యస్యాం శతానందస్తు గౌతమాత్ ॥౩౪॥ తస్య సత్యధృతిః పుత్రో ధనుర్వేదవిశారదః । శరద్వాంస్తత్సుతో యస్మాదుర్వశీదర్శనాత్కిల ॥౩౫॥ శరస్తంబేఽపతద్రేతో మిథునం తదభూచ్ఛుభం । తద్దృష్ట్వా కృపయాఽగృహ్ణాచ్ఛంతనుర్మృగయాం చరన్ ॥౩౬॥ కృపః కుమారః కన్యా చ ద్రోణపత్న్యభవత్కృపీ ॥౩౭॥ ****************************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే నవమస్కంధే ఏకవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుకః ॥ మిత్రాయుశ్చ దివోదాసాచ్చ్యవనస్తత్సుతో నృప । సుదాసస్సహదేవోఽథ సోమకో జంతుజన్మకృత్ ॥౧॥ తస్య పుత్రశతం తేషాం యవీయాన్ పృషతస్తతః । ద్రుపదో ద్రౌపదీ తస్య ధృష్టద్యుమ్నాదయస్సుతాః ॥ ధృష్టద్యుమ్నాద్ధృష్టకేతుర్భార్మ్యాః పాంచాలకా ఇమే ॥౨॥ యోఽజమీఢసుతో హ్యన్యస్త్వృక్షస్సంవరణస్తతః ॥౩॥ పరీక్షిత్సుధనుర్జహ్నుర్నిషధశ్చ కురోస్సుతాః । సుహోత్రోఽభూత్సుధనుషశ్చ్యవనస్తత్సుతః కృతీ ॥౪॥ వసుస్తస్యోపరిచరో బృహద్రథముఖాస్తతః । కుసుంభమత్స్యప్రత్యగ్రచేదిపాద్యాశ్చ చేదిపాః ॥౫॥ బృహద్రథాత్కుశాగ్రోఽభూదృషభస్తస్య చాత్మజః । జజ్ఞే సత్యహితోఽపత్యం పుష్పవాంస్త

వంశద్వయముక్తం - తస్యైః వంశాంతరమాహ నలిన్యామితి యావత్సమాప్తి ॥౩౦॥ భర్మ్యాశ్వ ఇతి ॥ ముద్గల ఏకః - యవీనరాదయశ్చత్వారః ఇత్యేవం పంచ ॥౩౧॥౩౨॥౩౩॥ మిథునమితి ॥ భార్మ్యాత్ భర్మ్యాశ్వపుత్రాత్ - మిథునం చాభూత్ - తదేవాహ దివోదాసః పుమాన్ - అహల్యా చ కన్యకేతి ॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥ ౩౭ ॥ ****************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం ఏకవింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో ॥ ద్వావింశే తు దివోదాసవంశముక్త్వాథ వర్ణితాః । ఋక్షవంశే జరాసంధపార్థదుర్యోధనాదయః ॥ మిత్రాయురితి ॥ దివోదాసాత్తు పాంచాలవంశో ద్వావింశ ఉచ్యతే । వంశాంతరం త్వజమీఢస్య మాగధకౌరవాః ॥౧॥ తస్యేతి ॥ తస్య సోమకస్య పుత్రాణాం శతం బభూవ - తేషాం జంతుః జ్యేష్ఠః - యవీయాన్ పృషతః ॥౨॥ అజమీఢస్య వంశాంతరమాహ ॥ య ఇతి ॥ తతః సంవరణాత్కురుః ॥౩॥౪॥ వసురితి ॥ తస్య కృతినః ఉపరిచరో వసుః తతః వసోః బృహద్రథో ముఖం ఆదిర్యేషాం - తానేవాహ కుసుంభేతి ॥౫॥ బృహద్రథాదితి ॥ తత్సుతః పుష్పవాన్ - జజ్ఞే - తస్యాపత్యం సత్యహిత ఇతి యోజ్యం ॥౬॥ అన్యస్యామితి ॥ జర

యాం రాత్రస్య॥ ౭॥ క్రీడంత్యేతి॥ యత్ యస్మాత్ సోమాపేః శ్రుతశ్రవాః॥ ౯॥ పరీక్షిదితి॥ కురోః పుత్రః పరీక్షిత్ - అనపత్య జాహ్నవః జహ్నోః పుత్రః॥ ౯॥ జయత్సేన ఇతి॥ అతోరధికాదయుతాయురిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఋక్షు ఇతి॥ తస్య ప్రతిపస్య దేవాపిః శంతను బాహ్లీకాః॥ ౧౧॥ పిత్ర్యమితి॥ ప్రాక్ పూర్వజన్మని - మహాభిష ఇతి సంజ్ఞా యస్య సః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ సమా ఇతి॥ యదా దేవో నవవర్ష - తదా శంతనుస్తత్కారణం బ్రాహ్మణాన్ పప్రచ్ఛ - బ్రాహ్మణైస్త్వేవముక్తః॥ శ్లో॥ దారాగ్నిహోత్ర సంయోగం కురుతే యోగ్రజే స్థితే। పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజ ఇతి స్మృతేః - యోగ్రభుక్ - భువమగ్రతో భునక్తి - స త్వం పరివేత్తా భవసి అతస్త్వమధునా పాపపరిహారాయ రాజ్యమగ్రజాయ దేహి - తతో వృష్టిర్భవిష్యతీతి॥ ౧౪॥ ఏవమితి॥ ఏవ

ముక్తశ్శంతనుః - వనం గత్వా జ్యేష్ఠం ఛందయామాస - రాజ్ఞః ప్రజాపరిపాలనాదిః స్వధర్మః - అగ్రజస్త్వం రాజ్యం స్వీకుర్విత్ ప్రార్థితవాన్॥ ౧౫॥ తదితి॥ తతః పూర్వమేవ తస్య మంత్రిణా అశ్వరావ సంజ్ఞేన దేవాపిం పాషండీకర్తుం రాజ్యార్హత్వనిరాసాయ ప్రహితా విప్రాస్తైః పాషండగిరా త్రయ్యా గిరా వేదాత్ విభ్రంశితస్సన్ వేదవాదస్యాతి

సుతో జహ్నుః॥ ౮॥ అన్యస్యాపి పిత్రా దత్తం యాంతం శక్తేర్వైబృహద్రథాత్। తేనాగ్రాబహిరుత్సృష్టే జరయా చాభిసంధితే॥ ౮॥ క్రీడంత్యా జీవజీవేతి జరాసంధస్తతోభవత్। తతశ్చ సహదేవోభూత్సోమాపిర్యచ్ఛ్రుతశ్రవాః॥ పరీక్షిదనపత్యోభూత్సురథో నామ జాహ్నవః॥ తతో విదూరథస్తస్మాత్సార్వభౌమస్తతోభవత్॥ ౯॥ జయత్సేనస్తత్తనయో రాధికోతోయుతాయ్వభూత్। తతశ్చ క్రోధనస్తస్మాద్దేవాతిథిరముష్య చ॥ ౧౦॥ ఋక్షస్తస్య దిలీపోభూత్ప్రతీపస్తస్య చాత్మజః। దేవాపిశ్శంతనుస్తస్య బాహ్లీకస్తత్సుతాస్త్రయః॥ ౧౧॥ పిత్ర్యం రాజ్యం సముత్సృజ్య దేవాపిస్తు వనం గతః। అభవచ్ఛంతనూ రాజా ప్రాఙ్మహాభిషసంజ్ఞితః॥ ౧౨॥ యం యం కరాభ్యాం స్పృశతి జీర్ణం యౌవనమేతి సః। శాంతిమాప్నోతి చైవాగ్ర్యాం కర్మణా తేన శంతనుః॥ ౧౩॥ సమా ద్వాదశ తద్రాజ్యే న వవర్ష యదా విభుః। శంతనుర్బ్రాహ్మణైరుక్తః పరివేత్తాయమగ్రభుక్॥ రాజ్యం దేహ్యగ్రజాయాశు పురరాష్ట్రవివృద్ధయే॥ ౧౪॥ ఏవముక్తో ద్విజైర్జ్యేష్ఠం ఛందయామాస సోబ్రవీత్॥ ౧౫॥ తన్మంత్రిప్రహితైర్విప్రైర్వేదాద్విభ్రంశితో గిరా। వేదవాదాతివాదాన్వై తదా దేవో వవర్ష హ॥ ౧౬॥ దేవాపిర్యోగమాస్థాయ కలాపగ్రామమాశ్రితః। సోమవంశే కలౌ నష్టే కృతాదౌ స్థాపయిష్యతి॥ ౧౭॥ బాహ్లీకాత్సోమదత్తోభూద్భూరిర్భూరిశ్రవాస్తతః। శలశ్చ శంతనోరాసీద్గంగాయాం భీష్మ ఆత్మవాన్॥ ౧౮॥ సర్వధర్మవిదాం శ్రేష్ఠో మహాభాగవతః కవిః। వీరయూథాగ్రణీర్యేన రామోపి యుధి తోషితః॥ ౧౯॥ శంతనోర్దాసకన్యాయాం జజ్ఞే చిత్రాంగదస్సుతః। విచిత్రవీర్యశ్చావరజో నామ్నా చిత్రాంగదో హతః॥ ౨౦॥ యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీర్ణో హరేః కళా। వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోహమిదమధ్యగామ్॥ ౨౧॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్పైలాదీన్భగవాన్బాదరాయణః। మహ్యం పుత్రాయ శాంతాయ పరం గుహ్యమిదం జగౌ॥ ౨౨॥ విచిత్రవీర్యోథోవాహ కాశీరాజసుతే బలాత్। స్వయంవరాదుపానీతే అంబికాంబాలికే ఉభే॥ ౨౩॥ తయోరాసక్తహృదయో గృహీతో యక్ష్మణా మృతః॥ ౨౪॥ క్షేత్రేప్రజస్య వై భ్రాతుర్మాత్రోక్తో బాదరాయణః। ధృతరాష్ట్రం చ పాండుం చ విదురం చాప్యజీజనత్॥ ౨౫॥ గాంధార్యాం ధృతరాష్ట్రస్య జజ్ఞే పుత్రశతం నృప। తత్ర దుర్యోధనో జ్యేష్ఠో దుశ్శలా చాపి కన్యకా॥ ౨౬॥ శాపాన్మైథునరుద్ధస్య పాండోః కుంత్యాం మహారథాః। జాతా ధర్మానిలేంద్రేభ్యో యుధిష్ఠిరము

వాదాన్ నిందావచనాని సోబ్రవీత్ - తతస్తస్య పాతిత్యేన రాజ్యానర్హత్వే జాతే శంతనో ర్దోషాభావాత్ దేవో వవర్షే త్యర్థః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ బాహ్లీకాదితి॥ సోమదత్తాద్భూరిః భూరిశ్రవాః శలశ్చేతి త్రయః ౧౮॥ స ఇతి॥ రామోపి జామదగ్న్యః॥ ౧౯॥ శంతనోరితి॥ దాశకన్యాయాం మీనోదరస్య వసోః రేతోజాతత్వాద్దాశస్య పాలనాద్దాశకన్యా దాశైః కైవర్తైః పాలితా - తతో దాశకన్యేతి ప్రసిద్ధాయాం సత్యవత్యాం - నామ్నా తన్నామ్నైవ చిత్రాంగదేన గంధర్వేణ - యుద్ధే చిత్రాంగదః హతః॥ ౨౦॥ యస్యామితి॥ యస్యాం సత్యవత్యాం శంతనుపరిగ్రహాత్ పూర్వమేవ - వేదా గుప్తా యేన - యతో హం జాతః ఇదం శ్రీభాగవతం చ అధ్యగాం అధిగతవానస్మి ౨౧॥ ౨౨॥ విచిత్రవీర్య ఇతి॥ స్వయంవరాద్భీష్మేణ బలాదుపానీతే॥ ౨౩॥ ౨౪॥ క్షేత్ర ఇతి॥ మాత్రా సత్యవత్యా ఉక్త ఇతి - నిషేధాభావమాహ - అప్రతిరపత్యలిప్సుర్దేవరాద్గురు ప్రయుక్తా ఋతావితి యాజ్ఞవల్క్యాదివచనాత్॥ ౨౫॥ గాంధార్యామితి॥ దుశ్శలా నామ కన్యకా చ జజ్ఞే॥ ౨౬॥ శాపాదితి॥

అరణ్యే మృగశాపాత్ మైథునే నిరుద్ధస్య ప్రతిబద్ధస్య॥౨౭॥ నకులఇతి॥ నాసత్యదస్రాభ్యామశ్విభ్యాం-పంచభ్యో యుధిష్ఠిరాదిభ్యః పంచ-అభవన్॥౨౮॥ యుధిష్ఠిరాదిత్రితయస్యాపరే చ భార్యాంతరేషు॥౨౯॥ యుధిష్ఠిరాదితి॥ కాళీనామ చాన్యాభీమస్యభార్యా తస్యాం-తతోభీమాత్ సర్వగతో నామ పుత్రోభవదిత్యర్థః॥౩౦॥౩౧॥ ఇరావంతమితి॥ ఉలూప్యాం నాగకన్యాయాం-మణలూరుపతేః సుతాయాం పుత్రికాధర్మేణ దత్తాయాం బభ్రువాహనమసూత - అత స్తత్పుత్రస్సన్నపి సఃపుత్రికాసుతః మాతామహసుత ఇత్యర్థః॥౩౨॥౩౬॥ కావషేయమితి॥ తురసంజ్ఞం పురోహితం కృత్వా॥౩౭॥ భవిష్యానాహ యావత్సమాప్తి॥ తస్యేతి॥ యాజ్ఞవల్క్యాత్ క్రియాజ్ఞానం-పరం చాత్మజ్ఞానం శౌనకాత్ప్రాప్స్యతి- అస్త్రజ్ఞానం చ కృపాచా

ఖాత్రయః॥౨౭॥ నకులస్సహదేవశ్చ మాద్ర్యాం నాసత్యదస్రయోః। ద్రౌపద్యాం పంచ పంచభ్యః పుత్రాస్తే పితరోభవన్॥౨౮॥ యుధిష్ఠిరాత్ప్రతివింధ్యః శ్రుతసేనో వృకోదరాత్। అర్జునాచ్ఛ్రుతకీర్తిస్తు శతానీకస్తు నాకులిః॥ సహదేవసుతో రాజన్ శ్రుతకర్మా తథాపరే॥౨౯॥ యుధిష్ఠిరాత్పౌరవ్యాం దేవకోథ సుతోత్ర చ। భీమసేనాద్ధిడింబాయాం కాళ్యాం సర్వగతస్తతః॥౩౦॥ సహదేవాత్సుహోత్రం తు విజయాసూత పార్వతీ। కరేణుమత్యాం నకులో నిరమిత్రం తథార్జునః॥౩౧॥ ఇరావంతములూప్యాం వై సుతాయాం బభ్రువాహనమ్। మణలూరుపతేస్సోపి తత్పుత్రః పుత్రికాసుతః॥౩౨॥ తవ తాతస్సుభద్రాయామభిమన్యురజాయత। సర్వాతిరథజిద్వీర ఉత్తరాయాం తతోభవాన్॥౩౩॥ పరిక్షీణేషు కురుషు ద్రౌణేర్బ్రహ్మాస్త్రతేజసా। త్వం చ కృష్ణానుభావేన సజీవో మోచితోంతకాత్॥౩౪॥ తవేమే తనయాస్తాత జనమేజయపూర్వకాః। శ్రుతసేనో భీమసేన ఉగ్రసేనశ్చ వీర్యవాన్॥౩౫॥ జనమేజయస్త్వాం విజ్ఞాయ తక్షకాన్నిధనం గతమ్। సర్పాన్ వై సర్పయాగాగ్నౌ స హోష్యతి రుషాన్వితః॥౩౬॥ కావషేయం పురోధాయ తురం తురగమేధసా। సమంతాత్పృథివీం సర్వాం జిత్వా యక్ష్యతి చాధ్వరైః॥౩౭॥ తస్య పుత్రః శతానీకో యాజ్ఞవల్క్యాత్ త్రయీం పఠన్। అస్త్రజ్ఞానం క్రియాజ్ఞానం శౌనకాత్పరమేష్యతి॥౩౮॥ సహస్రానీకస్తత్పుత్రస్తతశ్చైవాశ్వమేధజః। అసీమకృష్ణస్తస్యాపి నేమిచక్రస్తు తత్సుతః॥౩౯॥ గజాహ్వయే హృతే నద్యా కౌశాంబ్యాం సాధు వత్స్యతి। ఉక్తస్తతశ్చిత్రరథస్తస్మాచ్ఛుచిరథస్సుతః॥౪౦॥ తస్మాచ్చ వృష్టిమాంస్తస్య సుషేణోథ మహీపతిః। సునీథస్తస్య భవితా నృచక్షుర్యత్సుఖీనలః॥౪౧॥ పరిప్లవస్సుతస్తస్మాన్మేధావీ సునయాత్మజః। నృపంజయస్తతో దూర్వో నిమిస్తస్మాజ్జనిష్యతి॥౪౨॥ నిమేర్బృహద్రథస్తస్మాచ్ఛతానీకస్సుదాసజః। శతానీకాద్దుర్దమనస్తస్యాపత్యం మహీనరః॥౪౩॥ దండపాణిర్నిమిస్తస్య క్షేమకో భవితా నృపః। బ్రహ్మక్షత్రస్య వై యోనిర్వంశో దేవర్షిసత్కృతః॥౪౪॥ క్షేమకం ప్రాప్య రాజానం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ। అథ మాగధరాజానో భావినో యే వదామి తే॥౪౫॥ భవితా సహదేవస్య మార్జారిర్యచ్ఛ్రుతశ్రవాః। తతోయుతాయుస్తస్యాపి నిరమిత్రోథ తత్సుతః॥౪౬॥ సునక్షత్రస్సునక్షత్రాత్ బృహత్సేనోథ కర్మజిత్। తతస్సుతంజయో విప్రశ్శుచిస్తస్య భవిష్యతి॥౪౭॥ క్షేమోథ సువ్రతస్తస్మాద్ధర్మసూత్రశ్శమస్తతః। ద్యుమత్సేనోథ సుమతిస్సుబలో జనితా తతః॥౪౮॥ సునీథస్సత్యజిదథ విశ్వజిద్యత్పురంజయః। ఏతే బార్హద్రథా భూపా భావ్యాస్సాహస్రవత్సరాః॥౪౯॥**************

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే-మహాపురాణే-నవమస్కంధే-ద్వావింశోధ్యాయః.

శ్రీశుకః॥ అనోస్సభానరశ్చక్షుః పరోక్షుశ్చ త్రయస్సుతాః। సభానరాత్కాలనాథస్సృంజయస్తత్సుతం

ర్యాదితి ద్రష్టవ్యం-యాజ్ఞవల్క్యాత్ త్రయీమధీత్య కృపాదస్త్రాణ్యవాప్యేతి వైష్ణవో గ్రంథః- క్వచిత్ అస్త్రజ్ఞానం కృపాచార్యాదిత్యేవ పాఠః॥౩౯॥౪౦॥ తస్మాదితి॥ యత్ యస్మాత్సుఖీనలః పుత్రః॥౪౧॥ పరిప్లవ ఇతి॥ తస్మాత్పరిప్లవాత్సునయః-తస్యాత్మజో మేధావీత్యర్థః॥౪౨॥ నిమేరితి॥ తస్మాత్సుదాసః తతః శతానీక ఇత్యర్థః॥౪౩॥౪౫॥ భవితేతి॥ బృహద్రథస్య జరాసంధః-తస్య సహదేవః-తస్య మార్జారిః-యత్ యస్మాన్మార్జారేః శ్రుతశ్రవాః॥౪౬॥౪౮॥ సునీథ ఇతి॥ సహస్రం సంవత్సరం ఏతే-భావ్యా భూపాలాః తతః భావ్యా ద్వాదశసంఖ్యం ఏవ తత్త్వతి॥౪౯॥ **************************

ఇతి భావార్థదీపికాయాం - ద్వావింశాధ్యాయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ త్రయోవింశేత్వనుద్రుహ్యుతుర్వసోశ్చాన్వయః క్రమాత్ । యదోశ్చ వంశోనుక్రాంతో యాతజ్జ్యామఘ

షంభవః॥ యద్వా॥ త్రయోవింశేన్వయానుక్త్వా శుకోనుప్రముఖైః కృతాన్। జ్యామఘావధి మాంచఖ్యౌ యదోర్వంశం మహత్తరమ్॥ త దేవం యయాతేః పుత్రాణాం పంచమస్య పూరోర్వంశః అనుక్రాంతః - ఇదానీం చతుర్థస్య వంశమనుక్రామతి॥ అనోరిత్యారభ్య కర్ణస్య జగతీపతేరిత్యంతేన॥౧॥ జనమేజయ ఇతి ॥ తస్య జనమేజయస్య మహాశాలః - తస్య మహామనాః॥౨॥ శిబిరితి॥ చత్వారః ఉశీనరస్య ఆత్మజాః - సంధిరార్షః॥౩॥౧౬॥ మరుత్త ఇతి॥ సః దుష్యంతః - స్వవంశం పౌరవవంశం॥

జయః॥౧॥ జనమేజయస్తస్యపుత్రో మహాశాలో మహామనాః। ఉశీనరస్తితిక్షుశ్చ మహామనస ఆత్మజౌ॥
౨॥ శిబిర్వనః క్రిమిర్దక్షశ్చత్వారోశీనరాత్మజాః। వృషదర్భస్సువీరశ్చ మద్రః కేకయ ఆత్మజాః॥౩॥ శిబే
శ్చత్వార ఏవాసంస్తితిక్షోశ్చ రుశద్రథః। తతో హేమోఽథ సుతపా బలిస్సుతపసోఽభవత్॥౪॥ అంగవంగకలిం
గాద్యాస్సింహపుండ్రాంధ్రసంజ్ఞకాః। జజ్ఞిరే దీర్ఘతపసో బలేః క్షేత్రే మహీక్షితః॥౫॥ చక్రుస్స్వనా
మ్నా విషయాన్ షడిమాన్ ప్రాచ్యకాంశ్చ తే। అనుమానంగతో జజ్ఞే తస్మాద్దివిరథస్తతః॥౬॥ సుతో ధర్మర
థో యస్య జజ్ఞే చిత్రరథోఽప్రజాః। రోమపాద ఇతి ఖ్యాతస్తస్మై దశరథస్సఖా॥౭॥ శాంతాం స్వకన్యాం ప్రా
యచ్ఛదృశ్యశృంగ ఉవాహ తామ్। దేవేఽవర్షతి యం రామా ఆనిన్యుర్హరిణీసుతమ్॥౮॥ నాట్యసంగీతవాది
త్రైర్విభ్రమాలింగనాదిభిః। స తు రాజ్ఞోఽనపత్యస్య నిరూప్యేష్టిం మరుత్వతే॥౯॥ ప్రజామదాద్దశరథో
యేన లేభేఽప్రజాః ప్రజాః। చతురంగో రోమపాదాత్పృథులాక్షస్తు తత్సుతః॥౧౦॥ బృహద్రథో బృహ
త్కర్మా బృహద్భానుశ్చ తత్సుతాః। తతో బృహన్మనాస్తస్మాజ్జయద్రథ ఉదాహృతః॥౧౧॥ విజయస్తస్య
సంభూత్యాం ధృతిస్తస్య ధృతవ్రతః। సత్కర్మాభవస్తస్య పుత్రశ్చాధిరథస్తతః॥౧౨॥ యోసౌ గంగాత
టే క్రీడన్మంజూషాంతర్గతం శిశుమ్। కుంత్యాపవిద్ధం కానీనమనపత్యోఽకరోత్సుతమ్॥ వృషసేనస్సుతస్తస్య క
ర్ణస్య జగతీపతేః॥౧౩॥ ద్రుహ్యోశ్చ తనయో బభ్రుస్సేతుస్తస్యాత్మజస్తతః। ఆరబ్ధస్తస్య గాంధారస్త
స్య ధర్మస్తతో ధృతః॥౧౪॥ ధృతస్య దుర్మదస్తస్మాత్ప్రచేతాస్తత్సుతాశ్శతమ్। మ్లేచ్ఛాధిపతయోఽభూవ
న్నుదీచీం దిశమాశ్రితాః॥౧౫॥ తుర్వసోస్తు సుతో వహ్నిర్వహ్నేర్భర్గోఽథ భానుమాన్। త్రిసానుస్తత్సుతో
స్యాపి కరంధమ ఉదారధీః॥౧౬॥ మరుత్తస్తత్సుతోఽపుత్రః పుత్రం పౌరవమన్వగాత్ । దుష్యంతం స పున
ర్భేజే స్వం వంశం రాజ్యకాముకః॥౧౭॥ యయాతేర్జ్యేష్ఠపుత్రస్య యదోర్వంశం నరర్షభ। వర్ణయామి మ
హాపుణ్యం సర్వపాపహరం నృణామ్॥౧౮॥ యదోర్వంశం నరశ్శ్రుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే। యత్రా
వతీర్ణో భగవాన్ పరమాత్మా నరాకృతిః॥౧౯॥ యదోస్సహస్రజిత్క్రోష్టా నలో రిపురితి శ్రుతాః। చత్వా
రస్సూనవస్తత్ర శతజిత్ప్రథమాత్మజః॥౨౦॥ మహాహయో వేణుహయో హైహయశ్చేతి తత్సుతాః। ధర్మ
స్తు హైహయసుతో నేత్రః కుంతేః పితా తతః॥౨౧॥ సోహంజిరభవత్కుంతేర్మహిష్మాన్ భద్రసేనకః। దుర్మ
దో భద్రసేనస్య ధనకః కృతవీర్యసూః॥ కృతాగ్నిః కృతవర్మా చ కృతౌజా ధనకాత్మజాః॥౨౨॥ అర్జునః కృతవీ
ర్యస్య సప్తద్వీపేశ్వరోఽభవత్। దత్తాత్రేయాద్ధరేరంశాత్ప్రాప్తయోగమహాగుణః॥౨౩॥ న నూనం కార్త
వీర్యస్య గతిం యాస్యంతి పార్థివాః। యజ్ఞదానతపోయోగైశ్శ్రుతవీర్యజయాదిభిః॥౨౪॥ పంచాశీతిసహ
స్రాణి హ్యవ్యాహతబలస్సమాః। అకరోద్ధ్వజో రాజ్యం హరిం చైవాన్వహం స్మరన్॥౨౫॥ అనష్టవిత్తస్మరణో
బుభుజేఽక్షయ్యషడ్వసు। తస్య పుత్రసహస్రస్య పంచైవ ప్రథితా మృధే॥౨౬॥ జయధ్వజశ్శూరసేనో వృష
భో మధురూర్జితః। జయధ్వజాత్తాలజంఘస్తస్య పుత్రశతం త్వభూత్॥౨౭॥ క్షత్రం యత్తాలజంఘాఖ్య
మౌర్వతేజోపసంహృతమ్॥౨౮॥ తేషాం జ్యేష్ఠో వీతిహోత్రో వృష్ణిః పుత్రో మధోస్స్మృతః। తస్య పుత్రశ
తం త్వాసీద్వృష్ణిజ్యేష్ఠం యతః కులమ్॥౨౯॥ మాధవా వృష్ణయో రాజన్ యాదవాశ్చేతి సంజ్ఞితమ్। యదు

౧౭॥౧౯॥ యదోరితి॥ ప్రథమస్య సహస్రజితః ఆత్మజః॥౨౦॥౨౧॥ సోహంజిరితి॥ కుంతేః సోహంజిః - సోహంజేర్మహిష్మాన్ - మహిష్మతో భద్రసేనకః - తస్య దుర్మదో ధనక శ్చేతి ద్వౌ పుత్రౌ కృతవీర్యసూః కృతవీర్యస్య జనకః - కృతవీర్యాదయశ్చత్వారో ధనకస్యాత్మజా ఇత్యర్థః॥౨౨॥౨౫॥ అనష్టేతి॥ అనష్టమవినాశం విత్తం యేన తథావిధం స్మరణం యస్య అక్షయ్యాం షడ్వసు షడింద్రియవిషయం బుభుజే॥౨౬॥౨౭॥ క్షత్రమితి॥ ఔర్వస్య తేజసా సగరేణోపసంహృతమిత్యర్థః॥౨౮॥ తేషామితి॥ తేషాం తాలజంఘపుత్రాణాం జ్యేష్ఠస్తస్య మధోః పుత్రశతం - వృష్ణిర్జ్యేష్ఠో యస్మిన్ - యతో మధోః - వృష్ణేర్యదోశ్చ హ